B 374975

SAVREMENIK

1910

Digitized by Google

PROPERTY OF
University of Michigan Libraries
1817
ARTES SCIENTIA VERITAS

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

SAVREMENIK

MJESEČNIK DRUŠTVA HRVATSKIH KNJIŽEVNIKA

GODINA V.

UREDIO DR. BRANIMIR VIZNER-LIVADIĆ.

1910.

TISAK DIONIČKE TISKARE U ZAGREBU 1910.

Digitized by Google

AP
56
.S27
v.5

SADRŽAJ

POUKA

Abbe Koskowski: Björnson kao reformator. 439.
Barić Henrik: O najnovijem prijevodu Danteova Pakla. 96. — Povijest talijanske književnosti. 257. — Dantološke mrvice. 342.
Benešić Julije: Stanislav Prybyszewski. 254.
Bubanović Fran dr.: Problem materije. 863.
Drechsler Branko dr.: Povijest južnoslovjenskih književnosti prof. M. Murka. 46. — Skerlićeva „Srpska književnost u 18. veku". 261. — U spomen Stanku Vrazu. 469. — Recimo još koju o Stanku Vrazu. 633.
Francev Vladimir A.: Iz epohe hrvatskog preporoda. 685. 765.
Grdenić Dragutin dr.: Najnovija knjiga o Stanku Vrazu. 91.
Gruber Dragutin dr.: Stogodišnjica Napoleonove Ilirije. 221. 335. 587. 643.
Ivakić Joza: Uspomene na Ivana Kozarca. 854.
Kučera Elza dr.: Leposava Mijuškovićeva. 730.
Kučera Oton dr.: Nova čudesa elektrotehnike. 54. 116. 190.
Kveder Jelovšek Zofka: Slovenske knjige i pisci. 102. 182. 650. 797.
Lazarević Branko: Borislav Stanković. 567. 647. 720. 795. 860.
Lozovina Vinko dr.: Odgovor na kritiku povijesti talijanske književnosti. 510. — Uccelinijev prijevod Danteove komedije. 829.
Lunaček Vladimir: Mirko Rački. 389.
Marjanović Milan: Nova književnost. 324. 430. 518. — Kazališna cenzura. 723.
Marković Zdenka: Selma Lagerlöf. 109. — Eliza Orzeszkova. 506. — Marija Konopnicka. 845.
Matoš A. G.: Život Fridrika Nietzschea. 171. — Povodom izložbe „Medulića". 803.
Miholić Stanko: Starorimski tahigrafski spomenici na hrvatskom tlu. 105.
Milaković Josip: Slava Trnskomu! 549.
Milčetić Ivan: Dvije tri o hrv. knjiž. jeziku. 31. — O jedinstvu našega jezika. 149.
Milčinović Andrija: Jure Turića „Igra životom". 186. — Muzej za umjet. obrt u Zagrebu. 329. — Ivan Meštrović. 306. — Mirko Rački. 392. — Izložbe. 725.
Nakladnine Društva hrv. književnika: Savremeni hrv. pisci. 1910. Knjiga VI. 195. Knjiga III. 874. Knjiga IV. 875.
Nehajev M.: „Četiri aktovke". 415. — Livadićeve „Novele". 790.
Parmačević Stjepan: Neoslavenski kongresi. 613.
Pasarić Josip: O Leonidu Andrejevu. 49.
Polić Kamov Janko: A. Oriani. 579.
Politeo Ivan: Mantegazza. 800.
Prohaska Dragutin dr.: Vrazove „Djulabije". 478. — Pacifik Bizza. 716.
Radošević Mijo: Janko Polić Kamov. 736.
Schneider Artur dr.: Prilozi za rasudjivanje slika u akademijskoj galeriji Strossmayerovoj. 39.
Šiffer Vladimir: Pisma I. Filipovića i P. Preradovića Josipi pl. Vancaš. 408.
Šišić Ferdo dr.: „Pacta Conventa". 1. 81.
Šurmin Gjuro dr.: Stogodišnjici Vrazovoj. 473.
Vojnović Ivo: Akordi. 301.
Vojnović knez Lujo dr.: Dvije riječi odgovora na kritiku g. Milčetića. 100. — Iz Taineove prepiske. 242. 339. 422. 574. 638. — Vicomte Eugene Melchior de Vogüe. 706.

PRIPOVIJESTI

Bego Marin: Napokon!... 311.
Benešić Ante: Muza. 286. — Sisif. 670. — Jabuka. 752. — Karita. 822.
Branko B.: Huso otimlje što mu je srcu drago. 834.
Budisavljević Bude st.: Mali Cigo. 773.
Car Emin Viktor: Mutni vidici. 154. 269. 444. 524. 655. 742.
Ćorović Svet.: Pendek. 9.
Dimitrijević Mita: Na suncu. 120.
Draženović Josip: Istočna priča. 88. — Venera. 403.
Dürr Oskar: Mrtvac. 617.
Horvat Kiš Franjo: U prodolici. 85. — Osirotjeli. 505.
Ivakić Joza: U svatovima. 236.
Katalinić Jeretov Rikard: Stare strošne crkve. 16. „Janje". 321.
Kostelić Adam: Novi čovjek. 165. — Smrznuto cvijeće. 814. 877.
Kovačić Krešimir: Vir Illustris. 405.
Kozarac Ivan: Kukavac. 228.
Krajačić Ljudevit: Silhouette. 59. — Susretaj. 593.
Lukić Stjepan: Kradja. 501.
Marković Zdenka: Jedan od onih. 17.

Digitized by Google

Marušić Filip D.: Dvije majke. 240.
Milčinović Andrija: Moj najveći grijeh. 159.
Milićević Veljko: Anarhista. 693.
Mistro Milo: Neko zlo. 23. I tako je otpočelo. 554.
Nazor Vladimir: „Boškarina". 397. 492.
Nikolić Rikard: Suša. 628.
Petrović Petar: Pismo. 197. 265.
Vojnović Ivo: Lukšina tajna. 5.
Vukojević Nikola: Golina i Golinjani. 781.

DRAMA

Šenoa Milan: Post festum. 349.

PJESME

Alaupović Tugomir: Svojoj Ljubici. 84. — U ranu proljet. 402. — Na dan mrtvih. 553.
Ćurčin Milan: Gospodjici Mil. P. 834.
Danko Mihovil: Život. 57.
Domjanić Dragutin M.: Vaza. 16. — Kad ruže cvatu. 159. — Samoća. 323. — Kiša. 491. — Na čardi. 616.
Haller Albert: Pjesme. 876.
Häusler Karlo: Dvije ljepotice. 742.
Katalinić Jeretov Rikard: Tužna pjesma. 854.
Korolija Mirko: Siesta. 90.
Kosan Vanja: Milovo sam. 196. — Ciganinu. 444. — Magla pada. 627. — Iz selske jeseni. 780.
Kralj Stjepan: Pod drvom spoznanja. 523.
Kranjčević Silvije S.: Pjesme. 8.
Lovrić Božo: Pjesme. 164. — Pjesme. 566.
Matoš A. G.: Pjesme. 235. — Dva Kentaura. — 348. Pri Sv. Kralju. 396. — Kometi. 460. — Dona Muerte. 524. — Srodnost. 706. — Relikvija 845.
Milaković Josip: Bohin. 87. — Na Istmu. 311. — Život. 772.
Mirza Safvet: Nove pjesme. 500.
Nazor Vladimir: Exodus. 4. — Konjanik. 226. — Varvari. 691.
Nikolić Mirko: Ajde. 119.
Nikolić Rikard: Na žalu. 239.
Petrović Veljko: Matere. 22.
Šemsudin M. Sarajlić: Pjesma iseljenika. 170.
Toni Bogumil: O zalasku sunca. 265. — Na Ljubičinu grobu. 478.
Tresić Pavičić Ante: Ljudevitu Gaju. 29. — Naslućivanje tajna. 151. — Ljubici. 321.
Trnski Ivan: Svadbeni dar. 15. — Odužba pjesnikova. 296.
Ujević Augustin: Petar Zoranić. 822.
Vrbanić Milan: Priče mojih domova. 813.
Wiesner Ljubo: Travanj. 404. — Noćna krajina. 654. — Jesenji sonet. 729. — Na šumskoj livadi. 789.

FEUILLETON

Antula Nikola: Jauci sa Zmijanja. 288.
Bučar Franjo dr.: Pedesetgodišnjica Jensena. 75. — Stjepan Bobčev. 135. — Balkan. 203. — Kult. lika. 750. — Slavjanska antologija. 820. — Kroatenliebe. 886. — Hrvati u Južnoj Americi. 889.
Butković Zvonimir: Chantecler. 210. — Rod. 213. — D' Annunzio. 359.
Car Emin Viktor: Nazor. 457.
Dobronić Antun: Skladbe. 292. — Popijevke. 674.
Domjanić Dragutin dr.: Jovan Dučić. 67 — Poljak. 128. — Onjegin. 201. — Kurioziteti. 326. — Pjesme. 883.
Drechsler Branko dr.: Mladi Hrvat. 788. — Dubr. Trilogija. 279. — Gjordjić i Kanižlić. 454. — Djulabije. 535. — Vrazova slava. 754.
Dürr Oskar: Kranjčevićeve pjesme. 129. — Povijest našega školstva. 133. — Tolstoj. 204. — Milaković. 665.
Grčić Milan: Rodoljupci. 291.
Grdenić Dragutin dr.: Jedna pučka knjiga. 886.
Gruber Milan dr.: Neoslavizam. 545. — Šilović. 603. — Seljak pjesnik. 666. — Kongres. 755.
Gudel Vladimir dr.: O „Juranu i Sofiji". 600.
Hikec Ante: Naše kamenje. 748.
Hrčić Fran: Vrazov portret. 536. — Slikar Vrazova portreta. 675.
Ilešić Fran dr.: Njegoš. 145. — Krapina. 219. — Gaj. 364. — Vrhovac. 365. — Polivka. 365. — Češko-hrv. rječnik. 751. — Smrt Majke Jugovića. 824.
Ilijić Stjepko: Novi smjerovi pojezije. 363. — — Novi smjerovi u slikarstvu. 609. — Slavenska duša. 754. — Pod Timorom. 621.
Ivšić Stjepan: Hrvatske nar. poslovice. 72. — Zima. 202. — Vuk. 358. — Naša narodna epika. 602.
Jermolov F.: Sa zlatnih polja. 356. — Na granici. 667. Petrović. 676.
Koranski: Vraz i glazba. 533. — Schumann. 608.
Koren Josip: Slov. drame. 208.
Kovačić Krešimir: Naše „biblioteke" 823.
Kr.: Sem. Benelli. 544.
Lakatoš Josip: Slovačka drama. 209.
Livadić Branimir dr.: Premijere. 74. 133. 207. 887.
Lucerna Kamila: Nar. pjesme. 545. — Tri disertacije. 668.
Matoš A. G.: Bužan. 205. — Crnčić. 281. — —B. Stanković. 296. — Iz majske košare. 457. — Dvije smrti. 537. — Redivivus. 542.

Digitized by Google

Micić: Kostelić. 207. — Kozarac. 287.
Milaković Josip: Kozarčev „Djed". 123.
Milčetić Ivan: Glagolica. 201. — Gaj. 202.
Milčinović Adela: Pogačić. 819.
Milčinović Andrija: Nuzgredni život. 66. — Iz književničkoga svijeta. 79. 146. 216. 297. 464. 680. — Iz umjetničkoga svijeta. 79. 146. 218. 298. 466. 759. — Iz staroga vilajeta. 127. — Meštrović. 136. — Glavne skupštine. 213. 605. — Iz novina. 215. 291. 758. — Svagdašnjost. 276. — Mrtvački ples. 277. — Manjarić. 288. — Novi listovi. 294. — Iz društvenog života. 299. 467. — Salon Ulrich. 362. — Dvije knjižice. 452. — Novele. 453. — Kajišar. 456. — Izložba. 537. — Fröbe. 541. — Trnski. 597. — Lovorika. 60. — — Slave. 753. — Marinković. 822. — Nove knjige. 828. 885. — Pavačić. 890. — Kljaković. 891. — Plečnik. 891.
— n —: Filozofija u „Gorskom vijencu". 76.
Parmačević Stjepan: Polić Kamov. 669.
Pasarić Josip: Čukovskij. 138.
Paskievič: Pariska kazališta. 609.
Pavičić Stanko: Plitvička jezera. 462. 536.
Plavšić Dušan: Bukovac. 748. — Album. 761.
Prohaska Dragutin dr.: Franjo Rački. 130. — Vraz. 450.
S. N.: Rovetta. 543.
S-r M. N.: Schopenhauer. 293. — Problem volje. 756. 824.
Szabo Gjuro: Hrv. arheološki vijesnik. 132.
Štampar Ante: Soc. medicina. 144. 215.
V-a: Ivakić. 286.
Wenzelides Arsen: Pauci. 69. — Beg Mirko. 131. — Koledari. 140. — Dubrovačke starine. 143. — Vojnović Ivo. 279. — Petravić. 451. — Canti Jugoslavi. 664. — Marzocco. 671. — „Bos. Vila". 677.
Tolstoj (po I. Maretiću). 882.
Trstenjak Davorin: Pesništvo. 357. — Požega. 360.
z.: Kosor. 671.

BILJEŠKE

Str. 78. 145. 216. 296. 364. 463. 611. 679. 758. 891.
Društvene vijesti. 80. 147. 220. 365. 468. 682. 762. 828.
Glas Matice Hrvatske. 368. 547.

SLIKE

Babić Ljuba ml.: Studija. 512.
Baldovinetti Alesso: Bogorodica. 38.
Bukovac Vlaho: Zagrebački načelnici. 695. 704. — Drašković. (umj. prilog). Br. X.
Bužan Joso: U proljeće. (U bojama). III. Tri nacrta. 158. 163. 167. — Nina. 237. — Kaptol. 2—5. — Na obali. 253. — Karikature 268. Primorje. (umj. prilog). IV.
Crnčić Clement M.: Karikatura. 206. — Škola sv. Marka. 231.
Fiorentino Fr. P.: Madona. 5.
Kljaković Joza: Eva. 842.
Krizman Tomislav: Livadić. 790.
Lippi Filippino: Sveta obitelj. (Umj. prilog). I.
Marinković Miho A.: Autoportret. 778. — Moj otac. 785. — Čežnja. 799. — Ikarus. 805. — Lucifer. 810.
Meštrović Ivan: Fragmenti Vidovdanskoga hrama 11 slika u br. V. — Moja majka. 562. — Čoban. 565. — Medulić. 572. — Glava. 577. — Bukovac. 581. — Starica. 585. — Vaza. 591.
Pavačić Franjo: Slijepci (Detalj). 858. — Vestalinke. (Umjetnički prilog.)
Plečnik Josip: Osnova za crkvu. 851.
Portret Fr. Nietzschea. 171. — Portret Selme Lagerlöf. 109. — Portret dra. Jovana Skerlića. 261. — Portret Josipe pl. Vancaš. 408. — Portret Mirka Račkoga. 393. — Portret Vladimira Lunačeka. 415. — Portret Stanka Vraza. — 474. Rodna kuća Vrazova. 477 — Portret Ljubice Cantilly. 480. — Portret Ivana Meštrovića. 556. — Portret Ante Tentora. 761. — Portret Vlad. Nazora. 874. — Portret Ive Vojnovića. 875.
Rački Mirko: Minos. 421. — Karon. 433. — — Prijelaz preko Aheronta (umjet. prilog). Br. VI. — Agovanje. 497.
Simonović Iva: Čučica. 528.

Slike uz tekst I. II. III.

Škola Lippija: Madona. 16.
Škola Ghirlandaja: Madona. 17.
Škola umbrijska. Zaruke sv. Katarine. 22.
Valdec Rudolf Prof.: Kukuljević. 621. — Mažuranić. 631. — Strosmayer. 640. — Nikola I. 648. — Plaketa. 653. — Korice. 660. — Epitafij. (umj. prilog). Br. IX.
Vranyczany bar. Renee: Dva drvoreza. (umj. prilog). II.

Digitized by Google

Digitized by Google

FILIPPINO LIPPI: SVETA OBITELJ

(ORIGINAL U STROSSMAYEROVOJ GALERIJI SLIKA JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE)

Digitized by Google

K3a - 512.661

SAVREMENIK

BR. 1 SIJEČANJ 1910 GOD. V

MJESEČNIK DRUŠTVA HRV. KNJIŽEVNIKA

DR. FERDO PL. ŠIŠIĆ: „PACTA CONVENTA"*

Oprečno shvaćanje izmedju Hrvata i Madžara o počecima ugarsko-hrvatske državne zajednice, mnogo je starije, nego li se to obično misli. Već Dubrovčanin Ludovik Tubero Crijević († 1527.) pripovijedajući o kobnom porazu Hrvata na Krbavskom polju (9. sept. 1493.) kaže ovako: „Madžari i Hrvati imadu vječite pravde izmedju sebe poradi hrabrosti, jer ni Dalmatinci (koji su pretežitim dijelom Hrvati) nijesu silom ili oružjem pokoreni, već su po pravu rodbimstva došli pod vlast ugarsku". (Hungari nimirum et Choruati perpetuas de virtute controuersias inter se habent; neque enim Dalmatiae, quorum pars potior est Choruatia, vi aut armis coacti, sed cognationis iure in Hungaricam concessere ditionem. — Schwandner II., 201.). Iz ovih se riječi jasno razabire, da je tada bilo glasova s madžarske strane, koji su htjeli, da su Hrvati podjarmljeni od Madžara, što su naši stari odlučno odbijali. Ova i ovakova opreka u mišljenju Hrvata i Madžara, najbolji je tumač poznatim riječima Krste Frankapana prijatelju biskupu senjskom Franji Jožefiću, odmah poslije mohačke katastrofe (5. sept. 1526.): „Pokle je kralj (t. j. Ludovik II.) ušal, držimo, da je ta razboj gospodin Bog dopustil nad kraljem i Ugri, ne za zlo ili pogibelj, dapače za dobro vično tomu rusagu. Zač, ako bi bili sada Ugri cara (= sultana) razbili, kada bi konac njih nevridnu reženju, ili gdo bi mogal pod njimi ostati?"

Medjutim teško doba turske prevlasti u Ugarskoj i Hrvatskoj, pa potreba složne borbe protiv pokušaja austrijskih oko sve to jačeg kljaštrenja starodrevnoga ustava ugarskoga i hrvatskoga, učiniše, da se opreke izmedju Madžara i Hrvata znatno ublažiše, šta više, kroz sav XVI., XVII. i XVIII. vijek, historici hrvatski i madžarski govoreći o tome, kako su Ladislav I. i Koloman postali vladarima u Hrvatskoj i Dalmaciji, slažu se i podudaraju u glavnom u tome, da se to zgodilo voljom naroda hrvatskoga na osnovu ugovora i krunisanja. No otkad nastupiše poslije budimsko-požunskoga sabora od 1790./1791., a naročito poslije požunskoga sabora od 1830. nacionalne opreke u modernom smislu izmedju Hrvata i Madžara, stali su se ugarsko-hrvatski odnošaji, a naročito oni za Kolomana, drugačije shvaćati. Ovu

* Dr. Nikola pl. Tomašić: Temelji državnoga prava hrvatskoga kraljevstva. (Fundamenta iuris publici regni Croatiae.) Najstarije doba: Pacta conventa. Zagreb 1910. Cijena 4 kr. (Vjesnik kr. zem. arkiva, god. XI. (1909.) sv. 3. i 4.).

Digitized by Google

promjenu obilježuju ne samo strastveni saborski govori, već i brojne brošire pisane s obih strana. Sada Madžari jednostavno tvrde, da su Hrvatska i Dalmacija na sablji osvojene provincije, da Koloman nije nikad nikaka saveza ni ugovora sklopio, budući da je spis o tome (t. z. memoriale) prosti falzifikat. Ove u žestini političke borbe izbačene tvrdnje jednoga Stjepana Horvátha[1] i Ladislava Szalaya[2] kušali su u novije doba madžarski naučenjaci i studijama da potkrijepe, a u prvom redu čuveni historik Arpadovaca i podpredsjednik madžarske akademije Julije Pauler.[3] Razumije se, iz priručnih knjiga ušlo je takovo mišljenje u sve madžarske školske knjige kao i u predavaonice, pa tako poodrastoše već dvije generacije s pravim i dubokim uvjerenjem, da su Hrvatska i Dalmacija osvojene provincije madžarske, dakle onako isto, kao što su istodobno odrasla dva hrvatska koljena u tvrdoj vjeri u pravni kontinuitet države hrvatske i u savezništvo na osnovu ugovora.

S madžarskim mišljenjem, i to Paulerovim, prvi sam ja pokušao da podrobno vodim računa u radnji: „Kralj Koloman i Hrvati godine 1102." (Zagreb 1907.). Poslije toga, i to upravo nedavno, još sam se zabavio pitanjem, kako i kad je Koloman zavladao dalmatinskim gradovima.[4] Istodobno dok sam ja radio na ovoj posljednjoj radnji, bavio se ovim pitanjem bivši hrvatski ministar gosp. dr. Nikola pl. Tomašić, a plod njegova truda ugledao je tuskoro svjetlost pod već nam poznatim natpisom.

Odlična radnja g. Tomašića u velike se razlikuje od svega onoga što se dosada pisalo. Dok su svi dojakošnji hrvatski historici zajedno sa mnom, pomenuto pitanje promatrali gotovo isključivo s historičke strane, to jest nastojali, da na osnovu sačuvanih nam izvora prikažu i podadu sliku onoga što se zgodilo, bivši hrvatski ministar i poznati političar uzeo je sebi zadaćom da s državo-pravnoga gledišta razjasni i rastumači historičke izvore i rezultate. To su doduše činili i naši političari, a naročito pristaše „stranke prava", i dosada, ali dok su oni kod toga radili i s materijalom postupali kao diletanti, imajući na umu samo to, da utvrde svoj politički moderni stranački program, g. Tomašić piše i razlaže kao stručnjak, kao obrazovani pravnik. Upravo poradi te osebujnosti, radnja je ova važan dogodjaj, ne samo po našu historiografiju, već i po praktičnu politiku. U teškoj borbi, što je već od nekoliko decenija vodi narod hrvatski s Madžarima za svoja prava, od presudne je važnosti sve ono, što tu borbu može poduprijeti, odnosno što je može navrnuti u pravu kolotečinu. Zna se, da se Madžari vazda vole pozivati na historiju i na svoje državno pravo, stoga su radnje koje se kreću u istom smjeru, te vode s njihovim mišljenjima računa, napose od važnosti.

---

[1] Stjepan Horváth: Ueber Croatien als eine durch Unterjochung erworbene ungarische Provinz und des Königreiches Ungarn wirklicher Theil. Leipzig 1844.

[2] Szalay László: A horvát kérdéshez. Pest 1861.

[3] Pauler Gyula: A magyar nemzet története az Arpádházi királyok alatt. 2 vol Bdpst. 1893., drugo izdanje 1899. Za naše pitanje glavna mu je rasprava: Horvát-Dalmátország elfoglalásáról, odštampana u hist. časopisu Századok 1888. pg. 197.—215. i 320.—333.

[4] „Dalmacija i ugarsko-hrvatski kralj Koloman". Zagreb 1909. (Vjesnik hrv. arheol. društva NS vol. X.).

Digitized by Google

G. Tomašić odvažio se, da nam podade „Temelje državnoga prava hrvatskoga kraljevstva", dakle jedno djelo iz onoga područja, o kojem se u nas obično toliko govori, a iz kojega istodobno nije štampom i u stručnoj formi izišlo nego tek nekoliko fragmenata. Ova knjiga što sada pred nama leži, čini prvi dio čitavoga djela, a nosi naslov: „Hrvati dižu kuću ugarskih Arpadovića ugovorom na prijestolje hrvatsko-dalmatinskoga kraljevstva. Tragovi temeljnoga ugovora". Kao naredni drugi, ima da izidje (kako sam privatnim putom saznao) studija o izboru Ferdinanda I. na saboru u Cetinu hrvatskim kraljem (1. jan. 1527.), kao treći, rasprava o hrvatskoj pragmatičkoj sankciji (1712.), a kao četvrti i pošljednji, radnja o hrvatsko-ugarskoj nagodbi (1868.). Prema tome dakle, g. Tomašić se odvažio, da s državo-pravnog stajališta prouči najbitnije i najpresudnije časove naše narodne i političke prošlosti.

U ovom prvom dijelu, g. Tomašić ispituje početke ugarsko-hrvatskog saveza za kraljeva Ladislava I. i Kolomana. Kao temelj svojoj studiji uzima diplomu Kolomanovu gradu Trogiru, koja je u prijepisu datirana godinom 1108., a trebalo bi po mom mišljenju, da je 1107. Razumije se, ta kronološka izmjena nije ni od kake bitne važnosti po državo-pravni momenat. Sadržinu trogirske ove diplome, koju i Kolomanovi prvi nasljednici upravo doslovce opetuju svim dalmatinskim gradovima, razdijelio je autor na devet točaka, te onda točku po točku iscrpivo i osobito oštroumno analizuje i tumači s državo-pravnoga stajališta. Tom prilikom g. Tomašić rješava premnoga zakučasta pitanja, od kojih ću istaknuti napose ova: javne daće i porezi u staroj hrvatskoj državi, državopravni odnošaj dalmatinskih gradova spram hrvatskih kraljeva, Bizantu i Veneciji, o krunisanju i njegovoj državopravnoj važnosti u srednjem vijeku uopće, a napose na evropskom zapadu, pa balkanskom poluotoku, Hrvatskoj i Ugarskoj, te konačno o hrvatskom sredovječnom hercegu (dux). Ove, kao i još neke druge studije, dovode pisca do rezultata, u kojem je sakupljen u sedam točaka državopravni sadržaj ugovora (pacta conventa) izmedju Hrvata i Kolomana god. 1102. Ove su točke: 1. Hrvatski narod izabira Kolomana i njegove potomke za svoga kralja kao hrvatsko-dalmatinskoga kralja po rodu prvorodstva. 2. Hrvatsko kraljevstvo nije podjarmljeno, već svojevoljno prima novu vladajuću dinastiju i narod će za to sav svoj posjed u punom opsegu zadržati. 3. Hrvatsko kraljevstvo ostaje posvema neovisno od kraljevstva ugarskoga. Hrvatski narod ostaje kao i dosele poseban narod u političkom smislu riječi, tako, da će se na njegovu teritoriju i Ugrin (Madžar) smatrati tudjincem. 4. Kralj se ima stoga posebno kruniti za kralja hrvatskoga i položiti zavjernu prisegu, da će držati sloboštine kraljevstva. 5. Poslove hrvatskoga kraljevstva ima kralj obavljati na saboru hrvatskomu. 6. Hrvatsko kraljevstvo imat će i nadalje svoje posebno zakonarstvo i u svjetovnim i u crkvenim poslovima i svoje posebno kućanstvo. 7. Hrvatski narod ne će biti dužan ići u boj, van u interesu svoje vlastite domovine.

U ovim točkama izražena je bitna sadržina čitave radnje. Njima je utvrdjeno, kako su započeli ugarsko-hrvatski odnošaji, a to u smislu onakovu, kako to već odavna uči hrvatska historiografija.

Digitized by Google

Medjutim glavna vrijednost radnje g. Tomašića ne leži upravo u ovom rezultatu, jer su taki već i raniji hrvatski historici isticali, ona se nalazi u onom već spomenutom rješavanju mnogih zakučastih pitanja u našoj prošlosti. Stoga je potrebno, da na njih napose svratimo našu pažnju. (Svršit će se.)

VLADIMIR NAZOR: EXODUS!

Ustajmo, diž'mo se skupa, kô naši pradjedi davni;
Uz rzaj konjâ, uz riku volovâ, motikâ zvek:
Velja kô rječina ljudska udar'mo bregom i ravni
Sliedeći poklike vodjâ i muklih rògovâ jek!

Ovdje nam pogane dušu, muče nas, truju nam srce,
Rulja smo, robovi tužni, zelen a gnjio već plod.
Domaje nemamo... Čujte, vi krvnici vlastite krvce,
Ustajmo, diž'mo se, kao drevnih nam djedovâ rod!

Oj naši praoci, čili prvenci zemlje nam majke
S djetinjom dušom i s desnom žilavom, čvrsti kô hrek
Išli su kroz šume guste: pred njim su nicale bajke;
Išli su uz rieke: sanjam njihao mladjan ih viek:

Ustajmo, idimo i mi, al močvarom, pustom, vrleti,
S aveti strašnom na ledjim, s gorčinom sred srca svog:
Ne ćemo proroka imat, ni kovčeg zavjetni sveti,
Ognjenom u stupu ne će pred nama kročiti bog.

Mi ćemo juriti, nalik na rieku mutnu, široku,
Plamena u kiši, sivim u maglama, kroz snieg i hûk,
Od vjetra bijeni, gnani od zvjeradi, suzom u oku;
Pečat na čelo će bol nam, na usne utisnut mûk.

Al jednog proljetnog dana u zemlji dalekoj, vele
Gdje gore u svjetlost vječnu rone svoj zeleni vrh,
Mi ćemo na kitnom polju razapet šatore biele,
Ljubit u lica se. s ledia sramotni otresti trh.

Riet ćemo: Naša domája na ovoj zelen je ravni.
Ljubav gdje medj nama niknu počima žića nam viek..
— Ustajmo, diž'mo se skupa, kô naši praoci davni,
Uz rzaj konjâ, uz zveket motikâ i roga jek!

Digitized by Google

SERGIJE P.: LUKŠINA TAJNA

(IZ PISAMA „ONOJ KOJA ODE")

*Pier Francesco Fiorentino: Madona, Isus i dva andjela.**

Zašto budite iza sna, gospara Lukišu ?

Nije li Vam on na taraci jasno kazao da ovi pravi, žilavi, individualistički, slobodni i republikanski Dubrovnik — ide spat ?

Pak, — da Vam reče — što ?

Možda veliku novost da je eto svaka hrid procvala prije Uskrsa kapinikom i vihojlam, ili da more svegj buči i grize ostarjele hridi kao da se ruga zidinam pustim što još čuvaju mrtvi grad ?

Ili, hoćete li da Vam zareži kakvu pečalnu riječ iz svih dubina gorčine i prezira s kojom bi Vam, u jednom nemilosrdnom bljesku, pokazao sve što se još uništilo, ponizilo i pogrdilo u Gradu Slobode i Mudrosti, otkad se on — spominjete li se ? — jedio na taraci, o jesenjem Sutonu, na sve i na svakoga koji mu već onda oskvrnjivaše Gruž i Grad ?

Biste li htjeli da prokune one pogane ruke koje izgreboše sveto staračko lice Dvora e da „putujuće" Eccellenze ne prepoznadu Mauzolej u kome Sila i Himba ukopaše slobodnu narodnu Vlast ?

A ne biste li još, — da Vas Bog sačuva ! — zaželjeli čuti kako i krštena duša zaurlikati znade, kad bi Vam On, onako iza sna, planuo, da Vam ispriča kako su ove iste ručetine stavile već lagum ispod njegove tarace, — spominjete li je se sunčanu u pogledu Mihaljskijeh čempresa ? — e da nestane i zadnjeg bedema na kom se u burnoj noći 9. decembra 1813. četa slobodnih Dubrovčana boraše za nezavisnost svoje suverene države ?

Ne — ne ! — pustite gospara Lukšu spat.

Gospar je gospar — po danu, — ali ako Vas tko probudi iz prvoga sna da ga iz puke radoznalosti samo zapitate : spiš li ? — ne začudite se, da vas i On ne tresne s kakvom krupnom pa da Vam obrne legja i da nastavi svoj mučni, nemirni san.

Za to ne govorimo o Dubrovniku Historije i Slobode. — Taj spi — i to — za uvijek.

Da Vam pričam o novom ?

Eto Vam Petermanna, Baedeckera, e tutti quanti sa stereotipnim clichetima o „perli Adrije" — o „drugoj Nizzi" — o „trećoj Rivieri" — itd. itd. Tu ćete naći i velike historičke datume, kada je koji bečki Hofrat otkrio grobove naše . . .

* K Schneiderovom članku Prilozi za rasudjivanje slika u Akademijskoj galeriji Strossmayerovoj. Slike br. 43.

Digitized by Google

A ipak, — hoću da Vam javim, gospo, vječno i svegj novo veselje starih zidina, starih čempresa i starih pećina:

Došla je prva lastavica!

Svi su je čekali za Nuncijatu (Blagovijest). Ali — što ćete? Zapuhnula bura i ona se odocnila tamo negdje okolo ruševina Kartage.

Lovrijenac bi prvi koji ju je ugledao, — pak onda svi ostali.

A ona, po starodavnom codexu plemena svoga, urezanom na Keopskijem piramidama, zavila se po tri puta poviše Gospe i Sv. Vlaha i po tri puta okolo zvonika fratara bijelih i crnih. I svi su joj opetovali onu staru, gospocku riječ, kad bi se naši s puta vratili: — „Dobro nam došla!"

A ona — čudne li su, Bože moj, dandanas i čiope! — zaboravi za čas ceremonijale kneževskijeh komplimenata i nekako im pristrašeno odgovori: — I još ste tu!

Bio je tu i jedan pjesnik, koga je ona opet našla usagjena na istoj hridi. Njega pogladi krilom po licu a on joj doviknu:

Došle su, došle, crne tice s Nila,
hitre kô str'jele s napetoga lûka,
s kojim' nam zemlju, žednu cv'jeća i krila,
Sunašce gagja u har zimsk'jeh muka!
— — — — — — — — — — — — — — — — —

Oh! dà, dà — ti imaš pravo čiopo moja! Leti, viči, naviještaj od Orsole do Kantafika da još vrijes i kapinika cavti i da zemlja vonja, vonja...

Oh! taj vonj! — eto duši me, duši...

Muči — i počekaj malo, dragi sjene!

Ti si došao, kao uvijek, a da nijesam ni čuo šušnju svilenog ti plašta. Ali Tvoja bijela ruka pade mi na rame kao suhi list.

Eto sada kad je vjetar osušio suze i kad je odletila crna tica, — oh! vi ne znate kako me ustrese njezin doziv! — dodjite sad samnom.

Ja ću uzeti u ruku duplijer žutijem vihojlam okorunan, ali ga ne ću još užeć, ne. Vjetar bi ga udunuo a drhtava bi mi ruka prosula vrući vosak po izlizanoj, brdovitoj stazi. Držaću cvijetni duplijer a usta će tepati putem zaboravljene molitve, da roj usplamćelih misli, ko pobiješnjele pčele sagju s visina u prazni tek odbjegli dom. Bosonog ću slijediti bijeli let mirisave, pokajne litije što predamnom iz Grada niz Boninovo slazi.

Vi stupajte kraj mene, da ne izgubite ni jedan miris, ni jedan uzdah, ni jednu molitvu, jer ja moram proći tijem svetijem putem prije nego li Vam kažem ono što gospar Lukša ne će da izusti.

Pa kad nam duše budu žarke i tihe kao svijeća koju ću zapaliti pred božanskijem posmijehom Gospe spuštanih vjegja, tek onda ću Vas miran i okajan, bez gnjeva ni grijeha povesti stranputicom kroz razvaljene dvore i kroz borove šume sve više i više, tamo gore do hridi naraštene vrijesom.

Još jedan korak, — još tren...

Tu smo — a sad gledajte!...

Ah!.....

Jedan nedogledni beskonačni modri plamen raspalio je svemir. Nema neba, nema mora, — već jedan jedini okean modrine i svijetla. Sve što je turkiza, ma-

Digitized by Google

lahita i safira iz Ispahanskih i Samarkandskih bajka, i sve plave oči koje od iskona svijeta zablistahu posmijehom i suzam, pa sve cvijeće što izniknu iz tih usnulih, zakopanih dragulja prosuvši livade vasionog svijeta iskrama brojnijim od zvijezda na ponoćnome nebu, — sav taj orkan modrih bljesaka, titraja, zraka iz davnine vremena i iz dubina svemira bješe se sjedinilo, rastopilo i u jedan plamen, u jednu slavu slilo.

I Vi ste tad protrnuli, kraj mene gospo ! Vaša bijela ruka dohvati se mog ra mena kao umoreni galeb upaljenog svjetionika. Vi ste samnom očutili isti po mamdoziv modroga bezdna a i slast da je on barem za čas progutao sve ljude i sve ljudske stvari.

— —

Ne čudite se mojoj časovitoj vrtoglavici.

Izagjoh iz duge tmine u toliki sjaj da mi nestade snage.

Znam, znam što me Vaše nijemo oko pita ! — Doveo sam Vas do ovog strmoglednog vrhunca da otkrijem s vama tajnu Lukšina sna.

A ona je tu dole.

Vidite li je ? — Ja ne ću da je gledam al ona me priteže, vuče, neodoljivom bolesnom hlepnjom okrutne želje.

Oh ! jadni, mili, nesretni Grade moj ! — Gledajte ga !

Odovle nije širi od dlana gole Vam ruke, a rastvorite li prste, izmjerit ćete jednom, jedinom oktavom duljinu pruženog mu tijela. Ponosna glava vladarskom krunom Minčete ovjenčana, počiva na istoj hridi gdje su pred tisuću godišta latinska bijela jedra dovela pitome bogove rimske spašene bijegom od potopa varvarstva. U vijencima i kitama spletenijem od leandara, julimbriša i aloa počiva izmoreno, prebijeno tijelo triumfalnim pômam mučeništva i slave posvećeno.

San je smrti to — ali ljepši od života samoga.

Ne, ne, vjerujte mi, — ni u dnevima slave ne bješe taj trup zamamniji i draži. Tvrdoća crta prefinog, vječnijem brigam odbrane i prijegora izjegjenog mu lica, u smrti se omekšala, rastopila.

Sa svijeh strana dolaze ljudi okolo cvijetnog mu odra i začugjeno šapću :

— Rekô bih da je živ !

A znaš li gdje je duša tog prelijepog, umrlog tijela ?

U tome modrome bezdnu, u toj hridi što je s mukom mojom srasla, u mirima brez vlasti, u vrijesu, u čijopam, u noćnim sjenam pred oskvrnutim dvorom, u posmijehu mora, u urliku oluje, u čempresima i u grobovima, u dozivu zvona, u jednom oku, u jednom pozdravu, u jednome mirisu — i u toj gluhoj, žarkoj, svesilnoj čežnji sve djece tvoje koje ti udes prosu i slomi po svim poljanam žića bez doma i borba bez cilja. — — — — — — — — — — — — — — —

— Ali tajna gospara Lukše ? –

Eh ! Ako je nijeste sad razumjeli razgalit ću Vam je nemilosrdnije onda kada glupa motika plaćenoga grobara u prah svali T a r a c u pjesnika i knezova.

Uskrs 1909.

Digitized by Google

SILVIJE STR KRANJČEVIĆ: PJESME*

U ALBUM

(1890.)

Trenuci toli kratki
A znače katkad sve,
Pa mre li i san slatki
Al spomen nikad ne !
Ah, komu srce pali
Taj pozna plamen svet,
Gdje čisti ideali
Ko rajski mire cviet.
Pa što da stignut ne će
Tog raja zemski stvor ?
Pa što da sanci sreće
Tek brz su meteor ? !
Nek mre i sanak slatki
I sreća neka mre,
Kad časak toli kratki
Kadikad znači sve.

(1889.)

Ja ne znadem, što je tamo
Gdje se zv'vjezda sjaji ;
Ja ne znadem što se tamo
U praznini taji.
Pjevaju li tamo Muze
Il herubi mali,
Zlatokosa da l' hurijka
Svojim okom pali !
Niti znadem, niti tražim,
Al me nešto peče,
Kada vidim, gdje uzalud
Mnoga suza teče.
Pa se pitam, što li znači
I stvaranje c'jelo,
Kad nas nebo toli brzo
Zaboravit htjelo.

AH, VJEČNOST SE JE ZVAO ČAS . . .

(1884.)

Ah, vječnost se je zvao čas,
Kad postah sjena tvoja,
Ah, vječnost će se zvati čas
Kad ljubav klone moja.

Zar ne sjećaš se, kako je
Još vrila duša ova,
Pre neg si sišla, andjele,
Na stazu od grobova.

Zar ne sjećaš se, kako tad
Dodijah nebu gori,
Nek spusti mene u taj jad
Nek smrtnikom me stvori.

Govorah : — Daj, ah, Bože daj
I meni smrtno t'jelo
Na zemlju sidje sad moj raj,
Blaženstvo moje c'jelo.

Pa pusti mene u taj prah,
Da smrtne trajem dane,
Svu vječnost dajem tek za dah,
U kojem ljubav dahne ! —

I gledao me Stvorac moj,
Sve rosne tajeć zene,
I šapnu : — „Zanos ne zna tvoj
Što htio bi od mene !

Al — nek ti prosto — kad ti mir
Bez ljubavi ne cvjeta ;
Ajd, sidji dolje u taj vir
I budi čedom sv'jeta.

Kad ljubav ti je jedin žar
Kad za nju nebo daješ,
Ti uzmi gusle — božji dar,
Nek po njem se poznaješ.

---

* Dobrotom gospodje Ele Kranjčević primili smo ovo nekoliko ljubavnih pjesama iz literarne ostavštine pjesnikove. Ur.

Digitized by Google

Tuj gledati ćeš kao sjen,
Gdje sve ti vehne cv'jeće ;
Sve tvoje bit će groba pl'jen
Tek ljubav samo ne će !"

I nikoh smrtnik — pustih sve,
Da tebe samo gledam
Da tebi, mili andjele,
U pjesmi ispov'jedam.

Ah, vječnost se je zvao čas,
Kad postah sjena tvoja,
A vječnost će se zvati čas,
Kad ljubav klone moja !

SVETOZAR ĆOROVIĆ: PENDEK

Svi ga zvali Pendekom, radi toga, što je bio malen, sitan, slabačak. Makar što mu je bilo više od dvadeset godina, izgledao je kao da mu nema ni punih šesnaest ; još da nije imao ono nekoliko rijetkih, nakostriješenih dlačica ispod tankog, malo iskrivljenog nosa, svak bi ga i držao za dječka kakvog i ni malo se ne bi začudio, ako bi ga vidio gdje sa ostalom djecom igra lopte. klisa, oraha. I obučen je bio čudnovato i kad bi, jutrom, prolazio kroz čaršiju u ured, izazivao je, obično, na sve strane grohotan smijeh. Na maloj, sitnoj, duboko uvaljenoj medju mršava ramena, glavi, imao je nekakvu staru, otrcanu i izlizanu kapu, koja je, linjajući se, promijenila četiri-pet boja i još i sada sačuvala, po nekim mjestima, tragove od svake boje ; o krivim plećima mu visila široka palta i izgledala kao obješena o dvije suhe grane, sa neobično dugim rukavima, iz kojih mu se gotovo ni prsti nijesu mogli vidjeti ; a kratke, tijesne pantalone nijesu mu dopirale ni do članaka, te su mu se lijepo mogle vidjeti ispucane, iskrivljene duboke kundure, sa ispalim petljama, i uvijek mu se vidio po komadić krpe, kojom je, mjesto čarapa, obmotavao noge. Kad je išao, išao je uvijek brzo, gotovo kaskajući, želeći zar da čas prije pobjegne ispred pakosnih čaršinlija i da se dočepa svoje sobe u uredu i svojih spisa, za koje je odmah prihvatao čim bi stupio u sobu i žurno, hitno počeo ih prevrtati i nešto bilježiti po njima.

A bio je pisar u sudu, obični dnevničar, i spisa je uvijek imao mnogo pred sobom. Pa ne samo svojih, nego i tudjih. Ako je, slučajno, koji od drugova mu htio da otpočine malo ili da se razgovori s kime, onda bi, obično, po tri po četiri spisa bacio na sto pred Pendeka i blagonaklono ga potapšao po ramenu :

— Dela, sokole, prepiši i to moje... Nema mnogo...

— Prepisat ću...

I, ne progovorivši više ni riječi, on je primao spise i miješao ih sa svojima, kao da je to nešto sasvim prirodno : što on mora posvršavati sve ono što drugi ne mogu i kao da svak drugi treba da otpočiva i da se odmara, a samo on ne smije počivati ni odmarati se. Tako je bilo i pri unapredjivanju. Svi drugovi znali su nekako vješto optrčavati oko upravitelja suda, svi su mu se znali, nekako, dodvoriti, preporučiti se. Kad bi upravitelj, — naravno malo kasnije, — dolazio od kuće, trčala bi po trojica da mu pomognu skinuti kaput, a kad bi polazio kući, trčali bi da mu pomognu obući ga ; ako je kada, pri dobroj volji, izbacio kakvu šalu, svi bi udarili u grohotan smijeh i počeli se

Digitized by Google

previjati i kreveljiti, ako bi počeo psovati koga psovali su i oni i ljutili se gotovo do pomame. A on to nije znao. Niti se znao silom smijati ni ljutiti se; nikad nije znao ponuditi upravitelja ni čašicom rakije, ni lijepim cigarom. On ništa drugo nije znao nego pisati, neprestano pisati i raditi i za sebe i za drugoga, a zbog toga, naravno, nije ni mogao biti onako unapredjivan kao drugi. Šta više, zahvaljivao je Bogu, što ga uopšte trpe u službi, što ga drže. Koliko ima drugih ljudi koji nijesu ništa, a on je ipak službenik neki!... Napošljetku on ne može ni tražiti da ga unapredjuju kao druge, jer u upraviteljevu rabošu ima mnogo više i pogrješaka nego drugi. Desi se, na primjer, te neko slomije novu pljuvaonicu, ili, u šali, prevrne tintarnicu i prolije tintu po tlima. Upravitelj koliko je oštrouman i pronicav, odmah bi i pogodio, ko je to učinio.

— Sigurno je ovo Pendekov pos'o, — veli i počne se mrštiti. — Ovake svinjarije samo on može da pravi... Sviiiinja!... To će mu se odbiti od plaće!

A gospodin upravitelj je i kod nas, — kao svuda na svijetu, — upravo nepogrješiv i što on rekne, tako mora biti. On presudjuje tolikom svijetu i to presudjuje mudro, preko koljena lomeći, pa zašto da ne presudi i njemu, Pendeku?... I Pendek se, zato, zadovoljava osudom i još se u sebi smiješka: čim upravitelj izadje iz sobe, odmah se hvali drugovima:

— Hehe, kako sam ga prevario! — veli zadovoljno. — Nijesam mu htio kazati, da je drugi kriv, a ne ja... Misli on, da će me iskušati... hehe... da odam druga...

Na taj način varao je on upravitelja gotovo svaki dan i, pazeći da ne oda druga,neprestano primao tudje pogrješke na se. Otuda je i bilo toliko, na njegov račun upisanih, pogrješaka u upraviteljevu rabošu i zato se on nije ni nadao kakvom unapredjenju.

Doduše drugovi su mu bili neobično zahvalni na tome, kako to pravi drugovi i fino vaspitani ljudi i moraju biti. Nudili su ga, kadikada, da zapali njihov koji cigar, ili bi mu pružili da popije koji fildžančić kave. Šta više, da bude malo i šale, miješali su mu ponekad u duhan i paprike, a u kavu pomalo soli i svi su se kidali od smijeha, kad bi on, — smijući se zbunjeno i sam, — počeo otprskivati i opljuckivati oko sebe. O rodjendanu i sto su mu kitili — koprivom i kupinom, a uoči svakoga sveca i nedjelje punili su mu, krišom, džepove ljuskama od oraha i bajama, ili korama od naranče, ili — ako toga nije bilo, — kojekakvim prljavim hartijetinama.

Pa i seljaci su bili drukčiji prema Pendeku, nego prema drugovima mu. Onako malen i sitan nikako nije mogao da se isprsi kao što su to drugi mogli, niti je mogao raskoračiti se na sred sobe i, izazivački, vikati, psovati, prijetiti. On kao da nije ni znao za one gospodske, birane, magičke riječi, koje seljaka zbune, smetu, poplaše, a onoga koji ih izgovara uzdignu iznad običnih ljudi i naprave ga moćnijim, strašnijim, svemogućim. On nije, — kao ostala i manja i veća gospoda, — ni jedamput znao uzviknuti: „Svinjo seljačka, Boga ti neotesanog", ili „magare seljačko u haps ću ja tebe", ni „upropastit ću ti sveca, ako još progovoriš"... Ništa on to znao nije... Dok su njegovi drugovi vikali i grmili po sobi, dok su seljaci, zablenuti, poplašeni, držeći pod pazuhom kape i smeteno se gladeći po dugim perčinima, gledali ih i klanjali se po nekoliko puta, on je samo pisao, pisao i pisao, i tek pokatkada ako bi se usudio da još kašljucne

Digitized by Google

pomalo. Zato ga se, eto, niko ni bojao nije i zato su, — pošto bi se huka malo utišala, — seljaci slobodnije i pristupali njegovu stolu i, spuštajući izgužvane pozivnice pred njega, gurkali ga:

— Hajde, mali, svrši nam ovo!...

Neki bi se, čak, toliko uslobodjavali, da se i okose na njega, ako im odmah nije mogao svršiti ono što su htjeli. „Kakav mi je on gospodin" mislili su „kad i ne opsuje nikada" i već zbog toga računali su, da je svakome dozvoljeno okositi se na njega i obrecnuti se malo. I bilo je, često, pravoga teferiča, kad bi kakav seljak, — ljutit što su ga maloprije izgrdili i željan da se na ma kome iskali, — počeo se rastresati nad Pendekom i oporo mu probacivati, kako je lijen i kako ne može brzo svršavati stvari.

— Metnuli te da ovdje pišeš, a ja te ne bi ni za kozama pustio, — kaže i lupa po stolu. — Ni za kozama!...

Tada bi se čitava soba zaorila od smijeha i udarila u jedan čudan pljesak, dok je on, — tek malo jače kašljucajući, — i dalje neumorno preturao spise i hitno pisao, samo pisao...

Jednoga dana, negdje ispred podne, susretoh se s njim na ulici i on, mimo svoj običaj, pristupi mi i uhvati me ispod ruke.

— Htio bih te nešto zapitati, — reče tiho, gotovo šapatom, pažljivo se obaziruci na sve strane, u bojazni, zar, da nas ne čuje kogod. — Jedna je stvar... čini mi se, dosta važna....

— Šta je? — zapitam ga začudjeno, odmjerivši ga jednim pogledom od glave do pete. A to ga još više zbuni. Bržebolje pusti mi ruku, odstupi malo i silom se poče nakašljavati.

— Šta je? — zapitam ga opet, jedva se savladavši da ne prasnem u smijeh, gledajući ga onako spletena i zastidjena. — Kakva je to stvar?

— Ne ćeš se, zar, ljutiti, ako ti sve iz početka opričam? — zapita on malo slobodnije, pokrivajući usta rukom da me, u kašljanju, ne bi poprskao. — Nije to duga priča...

— Dobro... Ispričaj je!

— I ne ćeš mi se rugati?

— Ne boj se... Ne ću...

— E... znaš li ti majstora Vasilja Grgurovića? — zapita jače, pa mi se opet približi i, kako sam išao dosta brzo, poče gotovo priskakivati pored mene. — Znaš li onoga majstora, sa velikom glavom poput tikve vodenjače, što nosi jedan fes po četiri godine, pa mu se zamasti i izgleda ko kalajisan?... Ne može biti da ga ne znaš...

— Znam ga, znam, — odgovorim brzo, samo da ga čim prije natjeram da prijedje na stvar. — Šta je s njime?...

— Šta je? — odgovori Pendek otegnuto, kao čudeći se, što ja sam nisam pogodio šta je bilo sa Vasiljem. — Pa... zadužio se čojek... do grla se zadužio... pa nije imo platiti, te ga tužili sudu i osudili ga... Nekijeh dana izašla mu i poroba, biva da mu se sve u kući porobi i proda za dug...

Pendek zastade malo na sred ulice i opet se poče bojažljivo osvrtati. Činilo mu se, kao da neko pristaje za nama i da potajno prisluškuje sve što govorimo.

Digitized by Google

— Pa... pa... — nastavi življe i unese mi se u lice, — poslali mu u kuću poropčiju i, po mojoj nesreći, odredili mene, da i ja tamo budem u ime suda, biva da sve bude „uz moju intervenciju" kako se to sudbeno kaže.

— I ti si bio tamo?... Je li?...

— Šta ću?... Moro sam... — odgovori on kao pravdajući se i, nekako postidjeno, još više uvuče glavu medju ramena, skupi se. — Jesam li ja kriv?... Služba taka, — dodade življe, i, gledajući me, raširi rukave (ruke mu se nisu ni vidjele) što je mogao više. — Ja i poropčija i otišli smo mu u kuću i... šta ćeš, službenici smo... počeli mu popisivati stvari...

Pa opet zastade, uhvati me za rukav i kao da razmišljaše nešto.

— I... i vidiš... — nastavi tiše, a ono nekoliko dlaka pod tankim, malo iskrivljenim nosom, počeše mu čudnovato poigravati, — desio se i on, Vasilj, na domu i... poč'o se protiviti... Odmah se digo protiv mene i kaže: „I dušu ću u tebi ubiti, ako mi ne ostaviš kuću"... Vjere mi, to mi je kazo... I... i...

— Pa?... Šta je bilo?... — okosih se ja razdraženo i umalo ga ne odgurnuh od sebe. — Šta?...

— I... stid me da reknem, — prošapta on pokunjeno i obori oči, — a... eto... naljutio me i ja mu rekoh: „U ime zakona radim, pa udri ako smiješ"... Od riječi do riječi tako sam reko... A to ga ubilo... Čim sam spomenuo zakon, zanijemio je... Zakon ga utuko... Pa... pa... onda...

— Pa?... Pa onda?

— Onda... poč'o me moliti... Veli: „Oprosti, siromak sam, ne znam šta govorim... Oprosti... Imaj duše, pa pogledaj na sirotinju i ostavi me"...

Ja se osmjehnem i pogledam ga otvoreno.

— I ti ga ostavio? — zapitah.

Pendek pocrveni, zamuca.

— Ni... nijesam ostavio, — procijedi kroz zube i duboko uzdahnu. — Djavo bi ga znao šta je bilo, ama... nikad u životu nijesam vidio čovjeka, da me 'nako moli... Vazda mi zapovijedali, a nikad niko ne molio... I... eto... kad on počeo moliti, a meni se učini da sam neka sila, krupan neki gospodin... I... i stid me da ti reknem... to mi bilo drago... „Evo", velim, „i meni Bog dao, da me mole i da mi se klanjaju"... A to mi odmah oduzelo pamet... Običaj je u nas, da se rastresaš nad onijem koji te moli, pa... pa i ja poč'o da se rastresam... Ja sam se boj'o čitava svijeta, te i meni milo, kad sam naš'o nekog ko se mene boji... Sam sebi činio sam se krupnji, kabastiji, kad sam to vidio... I... eto... djavo je djavo... raspalio se ja, pa poč'o prijetiti... „Porobićemo ti", velim, „sve, jer ne plaćaš ljudski i jer se ne bojiš zakona!"... Nesreća moja!... Prevario se i nagrdio čojeka, da se ne boji zakona...

— Ih... ti tako kaz'o!... — kao prekorih ga ja, sa podsmijehom. — Gotovo da ne vjerujem...

Pendek me molećivo pogleda i opet raširi rukave.

— E ubi me, ako hoćeš, a to sam kaz'o, — muklo prošapta. — Nesreća moja!... I Vasilj se odmah okameni i ne reče više ni riječi... Samo uzdahnu...

— A tad?

— Tad nastavismo popisivanje.

— Svega?...

Digitized by Google

On zastade i izvadi iz poderanog džepa spis nekakav...

— Evo, ovdje je sve popisano, — reče. — I bijasmo gotovo svršili pos'o i počeli se spremati da nosimo stvari, kad...

— Šta?

— Dotrča jedno Vasiljevo dijete. Ništa na njemu nego samo košulja, pa nekakvo veselo, pa se smije... Zlatno dijete!... A Vasilj mu tada pristupi i uze ga na krilo. „Evo", veli, „zapišite i ovu košulju na malome, ostavite ga gola". A dijete se nasmija... „Nece stliko moju kosulju", kaže. „Stliko je dobal".

Pendek se okrenu na stranu, pa poče ušmrkivati i trljati se oko nosa.

— A ja... A ja... — viknu na glas i obje ruke u vis podiže, — a ja pogledah u poropčiju i... i šmignuh iz kuće... Nijesam mog'o ostat' više... „Na moju odgovornost", doviknem ispred vrata, „ostavljamo sve stvari!"... I pobjegnem... Poropčija me stig'o tek nakraj mahale i nije mog'o da mi se načudi... „Ti si kriv", kaže, „što nismo svršili"... „Jes'... Ja sam kriv, brate!"...

— I tako čitava istorija gotova? — zapitam ja, prekinuvši ga nestrpljivo. — Je li?

Pendek očajno uzviknu:

— Nije gotova, nije!... Da je gotova, ja ti ne bih ni prič'o ništa... Ama sad su muke!... Poropčija otiš'o i sve isprič'o upravitelju..

— I?

— I upravitelj mi doš'o u sobu, pa me pred svima drugovima poč'o ružiti... Tu Pendek ponovo uzdahnu. — „Znao sam", veli, „da si magarac, ali da si i obermagarac to nisam znao"... Pa uz'o snop spisa i poč'o me njime udarati po nosu... „Do deset dana", reče, „opet ćeš otići i porobiti Vasilja, a ako to ne izvršiš, ne trebamo te u službi"...

— A drugovi?

— Šta će drugovi? — zapita on zablenuto i odmahnu rukom. — Kad me upravitelj nazove magarcom, oni se moraju smijati... Šta mogu oni?... Zar su oni krivi?...

Pa skide kapu s glave i, kao da je vrućina bila, poče se hladiti njome.

— I... i sad jadan i žalostan, i ne znam šta ću, — reče tužno. — Ako ne odem Vasilju, odoh iz službe; a ako mu odem, opet će biti k'o i prije.. Znam ja sebe...

— Muka!

— Šta da radim?... Šta da radim?... — otegnu gotovo zapijevajući, a sve više razmahuje kapom i hladi se, — Evo i tebe pitam i svakog pitam: šta ću ja sada?

— Muka poći, a gore ne poći...

— Šta ću?... Šta ću? — opet zapita, a zagledao mi se pravo u oči, kao da bi iz njih da pročita odgovor. — Šta ću?

I, ne pustivši me ni da se smislim, naglo se okrene i kao strijela brzo zamače u najbliži sokak...

Nakon četiri dana poručio je po me... Rekoše mi, da leži kod kuće, da je bolestan i kako „pod svaki način" želi da ga ja obidjem... Šta sam mogao?... Ostavio sam odmah sve poslove i uputio mu se.

Digitized by Google

Našao sam ga u maloj, tijesnoj sobici, prizemljuši, sa čadjavim, memljivim zidovima i iscrvotočenom šišom, kako leži na jednom tvrdom, zbijenom, prljavom dušeku, koji je silno zaudarao na znoj i na plijesan. Naslonio se bijaše laktom na jedan omalen, drpav jastuk, iz koga je, na nekoliko mjesta, provirivala crna, polutrula slama, i čitao nekakvu knjigu, staru i otrcanu, sa iskidanim listovima i voskom pokapanim koricama.

— Eh, neka si doš'o ! — uzviknu veselo opazivši me, pa oturi knjigu i poče gurkati jastuk pod ledja, da se ugodnije namjesti. — Baš mi je drago ! . . . A ja te zovn'o da ti kažem, e sam naš'o način da se kutarišem, — dodade življe.

— Da se kutarišeš? Čega?

On me, gotovo, podrugljivo pogleda.

— Pa Vasilja Grgurovića, — brzo okresa. — Zar ne znaš, o čemu sam ti onomadne pričo? . . .

— Znam, znam . . .

— Eh . . . Sad, k'o što vidiš, ja ne ću opet ići da ga robim, — reče i ispravi se malo. — Ne ću.

— Ne ćeš?

— Ne mogu . . . Bolestan sam . . .

I lukavo se osmjehnu.

— Hehe, opet sam prevario upravitelja ! — viknu i zapucka mršavim prstima. — Prevario ga, pa ne ću ići. — Zatim se pridiže malo i poče vatreno, živo da mi tumači. — Vidiš li ove pendžere iznad glave mi? — zapita.

— Vidim . . . Mali, čadjavi prozori . . .

— Eh, pa ti znaš i to, da sam bolešljiv, — nastavi jače, gotovo sa zanosom nekim. — A bolešljivu malo treba . . . Čim ovaj pendžer ne zatvorim dobro kad legnem, odmah nazebem. Eto odmah i kašlja, i kihavice, i promuklosti . . . Ja . . . A preksinoć sam hotimično oba pendžera otvorio, makar što je hladna noć bila i . . . ovako sam spav'o, prema njima . . .

— Hm . . .

Pa me veselo pogleda i kucnu se prstom po čelu.

— Pamet je ovo, pamet ! — osiječe, — i niko se ne bi tako dosjetio k'o ja . . . Kad otvorim pendžere, znao sam lijepo da ću ozepsti . . . A kad ozebem, znao sam da ću leći i da ne ću u sud . . . A kad legnem, onda, biva, ne mogu ići ni Vasilju ni robiti ga . . . Hehe . . . Tako sam prevario upravitelja, pa me ne će otpustiti iz službe . . . Hehe . . .

Dok je govorio, pomućene oči čudnovato su mu gorile, a tanka, mrežasta rumen razlila mu se po licu. Nekako i nehotice pristupim mu i uhvatim ga za ruku . . . Bio je u vatri, gorio je.

— Budala si, budala bio, — prekorih ga oštro, ne puštajući mu ruke. — Zar nisi mog'o drukčije?

— Jok, — odgovori on mirno i odahnu malo. — Drukčije se nije moglo . . .

— Eh !

— Nije, duše mi . . . Da nisam leg'o, mor'o bih robiti Vasilja . . . A ja to ne ću . . .

Zatim zbaci pokrivač sa sebe i opet se ispravi.

Digitized by Google

— Danas sam ti nešto ves'o, jer sam slobodan ! — reče. — Dao sam, evo, sam sebi dopust, jer mi ga oni ne bi lahko dali, pa sam nekako lakši, čiliji . . . Još da nije ovoga . . . — i tu se jače zakašlja, — bila bi ljepota jedna ! . . .

— A koliko će ti taj dopust trajati? — zapitam kao u šali. Dan — dva — tri?

— Eh, to je po mojoj volji, — odgovori on zadovoljno i opet se nasmija. — Sve dok ne ozdravim ! . . .

Ja se dignem i, protežući se, počnem se spremati za polazak.

— Lezi mirno, — rekoh mu, na silu ga ponovo pokrivajući. — U vatri si, pa nemoj da jače nazebeš.

— A kako se oni danas ljute ! — uskliknu on jače i poče odbacivati nogama, da opet zbaci pokrivač. Hehe. Osvetio sam im se ! . . . Danas će i oni moje spise prepisivati . . . Eh . . . Osvetio se ! . . .

— I upravitelju sam se osvetio . . . Ako bude štete, ne će je od mene naplatiti . . . Hehe . . . I kad se naljuti, ne će imati na kome da se iskali ! . . .

I, sastavivši ruke iznad glave, oduševljeno izbaci :

— Slobodan sam danas ! . . . Slobodan ! . . . A to je slatko . . . slatko ! . . .

Taj neobični uzvik bio je toliko oštar i tako čudnovat, da mi je nekoliko dana uzastopce zvonio u ušima. Čak i onog časa, kad smo ga sahranjivali, — a sahranili smo ga osmi dan poslije našeg sastanka, — gledajući mu u žuto, uvelo lice, preko koga je veselo prelijetao i poigravao nestašni odsijev obližnje voštanice, činilo mi se kao da jednako slušam kako znaosno uzvikuje :

— Slobodan sam danas ! . . . Slobodan ! . . . A to je slatko . . . slatko ! . . .

IVAN TRNSKI: SVADBENI DAR

Siedi pjesnik, čuvar Tvoje sreće,
Svom je dušom, svim je srcem tamo,
Gdje si tvrdu zadajete vjeru,
Roditeljem gdje Te otimamo.

Uvrgni se u njih, u dom novi
Daj unesi brigu i valjanost,
Očev mar i majčinu vrlinu,
Drugu svome svoju svu odanost.

Daj usrećuj i Ti sretna budi,
Kudgodj kročiš, svud nek niče cvieće,
Gdjegod svaneš pjevale Ti ptice,
Svagdje snašle radosti Te veće !

Pjevaj i Ti budnicu nam roda,
Iz hrvatske vjerne svoje grudi,
Navieštaj nam sreću i slobodu,
A tom srećom i Ti sretna budi !

Digitized by Google

RIKARD KATALINIĆ JERETOV: STARE, TROŠNE CRKVE

*Udaljeni smjer Fra Filippa Lippi-a: Bogorodica s Isusom i dva andjela.**

Ja ljubim stare, trošne i zapuštene crkve, koje se dižu u zabiti nad morem nad olujnim, gdje misi suhi, pokajnički pop, kojega prognaše, jer nije znao zatomiti glasa prirode, gdje moli isposnički svećenik sa legendom ubijene ljubavi u sanjarskim očima, u kojima umire zadnji drhtaj čežnje za svijetom.

Ja ljubim mirne i tihe crkve bez orgulja, bez dima od tamjana, bez ugojenih svećenika u bogatim dalmatikama, gdje o stropu visi bišljivi brod izdjelan rukom prostog mornara u počast zvijezde morske.

Ja ljubim malene, seoske crkve, gdje starica majka jada za izgubljenim sinom na širnom okeanu — gdje lebdi božji mir u osami pustoj, gdje se ne čuje riječ propovjednika bojovnog, gdje nije stupila farizejska noga, gdje se nad škropionicom nagnulo lice Isusa blagoga, koga propeše, jer je navijestio riječ ljubavi i bratstva i koji je oprostio svima.

Ja ljubim trošne i stare crkve u uvali daleko od svijeta, gdje pjevaju ptice nad trulim krovom i gdje pred vratima pustoga hrama cjeliva čoban čobanicu, a stari zvonar vuče smalaksalom rukom konopac gnjili, i večernjica se širi sa gore u dol kroz gajeve livade i oranice kô cjelov božanske ljubavi zemlji mučenici...

Ja ljubim stare, trošne i skrovite crkve bez orgulja, tamjana duplira i svetačkih slika, sa samim križem, na kojemu visi raspeti Isus, vječiti simbol mučeničkoga ljudstva u borbi sa tminom i mrakom — — —

DRAGUTIN M. DOMJANIĆ: VAZA

Negdje daleko kraj mrtvih Pompeja
kada su mjesečne noći i tihe,
našli su malu od ubjela vazu,
na njoj ko san je izvajana Psihe.

Ondje se dizala nekad za cielo
ponosna vila patricijke koje,
u ovoj vazi tad izdisali
cvjetovi mirisne duše su svoje. —

— Nekaki kramar je došo do vaze,
pa će da njemu za pepeo služi,
u nj on baca ostatke cigare,
gdje nekad bijaše grobište ruži.

Žut alabastar od znoja i ruku,
Psiha ko san samo nestaje, bliedne.
... Nije li bolje, ja vazu tu streskah
O kamen ponoći sanjarske jedne.

* K Schneiderovom članku „Prilozi za rasudjivanje slika u Akademskoj galeriji Strossmayerovoj. Slike br. 47.

Digitized by Google

ZDENKA MARKOVIĆ: JEDAN OD ONIH . . .

. . . Tvrdo vjerujem, da ljudi u svojoj vlastitoj duši nose začetke svega, što će ih u životu stići, što ih čeka. Oni sami svojim mislima, težnjama, željama i osjećajima snuju niti, kojima ih obavija život. Da li na svoju sreću ili na žalost? Kako kada . . . Ta često izbiju suze i najveća bol baš tamo, gdje se čovjek nada sreći i suncu, a svijetli časovi života zasjaju gdjekada iz mračnih, beznadnih visina . . .

*Škola Domenica Ghirlandaja (Raffaelino del Garbo? : Bogorodica sa sv. Kuzmom i Damjanom.**

Vjerujem ali, da neka tiha i mirna ruka upravlja tima nitima, da ih — kad su ispredene — povolji razmata, svija, prepliće, smršava i opet raspliće . . . Zato se tako čudno križaju putevi ljudski . . .

Vjerujem i to, da osim života, koji nas okružuje i u kojemu ljudi žive, ima nešto, što je više nego život, a to je onaj ljepši svijet u nama. Taj svijet stvaraju časovi mladosti. U gdjekojima razori zbilja života to lijepo carstvo, razori ga posve, da ne ostaje iza njega nijedna zlatna žica, koja je prije zvonila pjesmama, nijedna bijela rascvala grana sanja, kojima su nekad bili posuti svi putevi, sve staze . . . Ali ima ljudi, koji za cijeloga života ne mogu izaći iz toga carstva, ne mogu prekinuti one lijepe veze, kojima je nekadašnji njihov život svezan sa sadašnjim. I ostaju ono, što su nekad bili. Da li na njihovu sreću ili na žalost? Tko bi znao . . .

Iza tih posljednjih riječi, koje je napisao, odložio je pero i uspravio se na stolcu pred pisaćim stolom U sobu se uvlačio rani, zimski sumrak. Kutovi su bili već posve mračni; tek se u jednom bijelila peć, u drugom kip Venere, a pred njim se kao svijetle pjege rasprostrle ispisane stranice. Inače se sve nejasno razabiralo, vidjele se samo konture. U sobi je oko njega bio mir. Tek iz treće sobe dolazio je šum. Čuli se ženski koraci, kako neprestano odjekuju sobom, mali, odmjereni, kao u važnom poslu, kao da hodaju iz kuta u kut; onda su časom umukli, na to se razlijegnuo zvuk električnoga zvona, škrinula su vrata, čuo se piskutljivi glas sobarice i otvaranje ormara, šušanj svile, razni mali nalozi i zapovijedi, napokon je do njega dostrujio kao val miris heliotropa, — znao je, da mu se žena nekuda sprema. I već ju je u mislima vidio, kako stoji pred njim

* K Schneiderovom članku Prilozi za rasudjivanje slika u Akademijskoj galeriji Strossmayerovoj. Slike br. 48.

Digitized by Google

potpuno spremljena : ono njezino mlado lice s veselim očima i pomno počešljana kosa viri ispod velikoga crnog šešira, na kojemu se previjaju nojeva pera, na njoj je krznen haljetak i svilena crna odjeća... Bila je lijepa pojava, ali njemu se nešto na njoj nije svidjelo. Činilo mu se, da to odijelo ne pristaje njoj, tako mladoj ženi. Ili ne, ni to nije bilo ono. Više put je o tom razmišljao. Sve, što je bilo na njoj, bilo je vrlo fino, po najnovijem kroju, ali uza sve to je nešto nedostajalo, badava je to uvijek tražio : i to ono nešto baš „njezino", kakovu sitnicu, koja bi je bila razlikovala od drugih žena i ona bi je samo imala i koju bi bili rodili umjetnički instinkti baš njezine duše... Toga kod nje nije našao ; bila je kao stotine drugih žena, koje se fino odijevaju, kao slike u modnim žurnalima..

Nije još pravo tu misao ni dovršio, kad se najednom pokazala na staklenim vratima njegove sobe, onako odjevena, kako ju je zamišljao, zakucala rukom, koja je bila obavita bilejom kožnom rukavicom, na staklo, nasmiješila se, mahnula rukom i otišla... Miris heliotropa, koji je prodro kroz otvorena vrata i šušanj haljina, to je bilo sve, što je ostalo iza nje. Onda su škrinula vanjska vrata. Otišla je. U sobama se nije razabiralo ništa osim ure, koja je pred njim neobično ugodnim, dubokim zvukom odbila sat...Sobe su se činile prazne, jer ih je sumrak sve više ispunjao...

On je ustao i prošetao sobom. Valjda nije ni sam znao, što je taj čas mislio, tek kad se zaustavio kod velikoga, širokog prozora, jasna mu je misao prošla glavom :

— Zašto je u njoj uvijek nešto ukočeno i nešto kao hladno ? ! Zašto nije onakova, kakova bih ja htio da je ? ! Da dodje u predvečerje, kad ja svršim posao ovamo k meni, pa da sjedne uza me, da mi što priča onako toplo iz duše, kako nekada dok je još bila djevojčica, a ja dječak... Bili su ono tako lijepi, iskreni časovi.. Te djetinjske uspomene privukle su me k njoj kad smo se iza mnogo godina prvi put opet vidjeli kao odrasli ljudi, tako su me zaokupile, da sam mislio jedno : ta će me jedina pravo razumjeti... A ona mi je ipak strana, ona je posve drugo stvorenje... Pa te sobe ! Da se bar u njima osjećam toplo... Ali i one su kao i ona — lijepe, fine, samo još uvijek nekud previše nove... Čini mi se, da bih se isto osjećao u lijepo uredjenoj sobi u kakvoj trgovini pokućtva ili u sobama stranoga hotela. Hladne su još, jer ih ona nije zagrijala svojim dahom, nije medju te mrtve stvari donijela ništa od svoga bića, ništa sebe same...

Mislio je i gledao preda se.

Vidio je tamne grane borova, koji su izrasli baš pred prozorom i doticali se stakala, a dalje se prostro vrt, gol i pust — na početku zime. Uz plot je vodila aleja mladih akacija ; na grančicama okrugle krošnje njihao se po koji žuti listić, koji će prvi vjetar odnijeti u nepovrat. Na dnu je vrta bila drvena sjenica, koju su oplele gole, trnjave grane ruža, što su još prije dva, tri mjeseca na vjetru veselo mahale glavama i rumenile se na podnevnom suncu. Sredinom se zaplela vinova loza, a svuda naokolo voće, grmlje i busenje... Dalje iza toga vrta pružila se polja daleko dolje sve do tamo, gdje je baš zapalo sunce. Nebo je na istoku gorjelo rumenim bojama, koje su se odsijevale na kori drveća, na goloj zemlji i na borovima. Sve je zasjalo bakrenim ljeskom, sve je dobilo novu tako intimnu boju... Ta je slika imala za nj nešto privlačivo. I kao da je nešto svijetlo došlo u njegovu dušu, nešto sjajno...

I pomislio je :

— On a ne bi bila nikada takva...

Digitized by Google

Ta mu je misao proletjela dušom i umom, da ni sam nije znao, kako. Taj komadić prirode, koji mu je postao nužan : to crveno nebo, ti mrki borovi, ravna polja, koja su bila poštrcana žuto-rumenom prašinom sunčanom, što je drhtala medju prvim ljubičastim sjenama mraka — eto, to je tu misao izazvalo. Riječju : ljepota ju je stvorila u njegovoj duši. I nije to bilo prvi put. U časovima, kad je osjetio najveću ljepotu, koja mu je potresla dušom, i — najveću osamljenost — onda se uvijek sjetio — nje.

Pritvorio je oči i vidio kao uvijek istu sliku : poljanu u rano proljeće, koja je sva posuta mladom, svježom, jedva proklijalom travom, tako živo zelene boje, kojom sunce sipa zlatne mrlje kao stare zlatne cekine, a ona se još više zeleni, i nekud miriše. Kroz nju teče modar potočić i cvatu razbacane, bijele proljetne voćke . . . I puno ih je, puno . . . A ona u bijeloj lakoj haljini, stoji usred te krasote, uhvatila se o drvo i smije se, smije . . .

To je bila —ona.

Bila je to neobična djevojka, koju je upoznao još kao djak na sveučilištu na toplom jugu, gdje je izučavao povijest umjetnosti. Velikih, upravo neobično divnih očiju kao u kakove talijanske madone, a lica posve djetinjskog i nježnog. Taj ga je pogled njezin neko vrijeme upravo progonio. Bile su to oči neizrecive dubine i topline, vrelo ljubavi i dobrote . . . Izvor neiscrpivi, koji ne gasi žedju duše, već je dalje budi . . . Njemu se činilo, da je jednom malo preduboko zagledao u njegovo dno i sad nije više mogao da od njega ode, trpio je s vječne žedje. A što je na dnu vidio ! U čudno modrom zraku raskriljenu, veliku bijelu pticu, koja se vrlo rijetko pokazuje u visinama, ili na zelenom valu kao kraljevsku krunu velik cvijet lotosa, koji svake stote godine procvjetava . . . Vidio je čežnju . . . Toliko čežnje, kao što je bilo u tim očima, nije vidio nigdje. Nema veće ni u pjesmama slavuja, ni u vrtu, punom rascvaloga jorgovana, ni u vjetru, što u proljeće u sumraku struji poljima i nosi mirise i budi duše . . . ni u čemu na svijetu. On je više put pomislio : čežnja će joj ispiti dušu . . . Nje će najednom nestati . . . Vidio je raznih žena u svom životu, takovu još nikada. Ona je bila zanj nešto posebno i osobito : raspjevana životna pjesma, ostvarena sanja, koju je jedva njegova mašta mogla zamisliti . . . Svu onu mrtvu ljepotu, koju je tražio u umjetnosti, našao je u njoj. Njenom dušom kao da je prohujala ljepota svih vijekova ; a kad je ona govorila o ljepoti, onda je to bilo nešto tako visoko, nešto sveto . . . Obrazi bi joj se zarumenjeli, oči zasjale, a dugačke su trepavice bacale sjenu na lice . . .

Bilo je dana, kad se tako živo sjetio šetnja s njom kroz rascvale voćnjake, kad je vjetar na njih sipao kišu bijelih latica, ili kroz jedva prolistale, mlade šume, kroz male ulice gradske, gdje je živjela sirotinja, pa svih onih razgovora, misli, njezine duboke i velike duše . . . Ili kad se sjetio časova, kad su se oduševljavali stihovima i sanjarili o velikoj pjesmi života . . . I uvjeren je bio, da se to jednom samo može u životu proživjeti i osjetiti . . .

Tako se često sjetio onih redaka, što ih je onda jednom sebi zapisao : „Vjerujem silno, da makar kakva nas sudbina čeka, da nas ništa ne će razdijeliti, jer nekakva je kob — sretna ili nesretna — svezala duše naše zajedno, jer je svezu tu posvetio duh nadzemaljski, čisti, neshvatljivi, koji dolazi iz tajnoga carstva vječne pravde, ljubavi i sreće" . . .

Digitized by Google

I čudno su se njihovi putevi razišli, kao da je tako baš moralo biti, ali on je osjećao, da ga još uvijek nešto veže uz njezinu dušu. To je bilo u časovima, kao što je bio današnji i onda onaj, koji će mu vječno ostati u pameti.

Bilo je prije pô godine, kad je sam putovao u naučne svrhe po zemljama uz sjeverno more. Jednom se u predvečerje, umoran od posla, odmarao na obali. Bio je sam i osjećao se — sâm. I najednom ga je obuzela želja, da ima uza se nekoga, kome bi mogao pričati o svemu, što je u njemu, o raznim mislima i osjećajima, toliko se toga skupilo... I bilo mu je čudno; osjećao se kriv, ali on nije mogao da pomisli na svoju ženu, koja je možda baš onaj čas mislila na njega, ne, već na — nju. On je znao, da bi ona u tu cijelu sliku donijela toliko poezije, toliko topline...

I na tim vodama tužnima i sumornima, usred mrkih i raskidanih pećina najednom ga je obuzela čežnja za zlatnim jugom, svijetlim modrim morem, divnim livadama, mirišljivim vinogradima, za nebom i suncem i onim bijelim cvijećem rascvalih voćaka... I vidio je to cvijeće pred sobom kao živo, gdje još drhće, svježe i mokro od rane rose, kao da je tek s drveta otrgnuto. I vidio je toliko toga cvijeća, koliko snijega u zimi, kako pada i pada bez prestanka na ovo tužno more... A usred toga cvijeća vidio je nju, svoju prijateljicu divne mladosti, kako ide po moru cvijeća, cijela okićena njim, ravno k njemu, pruža mu ruke i smije se veselim, sretnim smijehom, kako se samo ona znala smijati... I uzela ga je za ruke i vodila ga kroz one hrpe bijeloga cvijeća dugo, dugo, dok nijesu došli u nekakav divan zakutak medju zelene bregove, tamo je u sredini stajala cvatuća višnja. Ona ga je povela k njoj i šaptala mu: Evo je, prijatelju, naše uvijek mlado, bijelo drvo, naša prošlost i naša budućnost. Sjajan andjeo naših najljepših godina, najsvjetlije mladosti išao je onda s nama i bijela je svoja krila kao srebrenu dugu rasprosto nad nama, kad smo se u tiho ljetno veče vraćali kući, puni čudne tišine, boli i tuge neznane... Išao je uz nas, a suza mu je pala na zemlju i dugo je, dugo sjala kao sjajna zvijezda u tihoj, jesenskoj noći... Ovdje je — šaptala mu je ona — izrasla ova mlada višnja, radosno-tužna... I od onoga doba ovo bijelo drvo cvate dan i noć, ljetom i zimi onim sitnim, bijelim cvijecima, koje smo mi uvijek najvoljeli. I kolikogod puta ti tuga i bol san oduzme, dodji ovamo i trgaj, koliko treba tvojoj bolesnoj duši, trgaj to cvijeće, koje je nama iz suze andjela, iz suze naše najčišće mladosti, sreće naše procvalo..."

I on ju je zbilja vidio ko nekoč, on ju je osjećao uza se, on je vidio njezine velike, lijepe oči i usne, posmijeh i niz bijelih zubi, osjetio je njezine ruke na svojima i u duši mu se probudila tolika zahvalnost za ono bijelo cvijeće njezine duše, da je najednom oči imao pune suza, a srce puno topline...

Prošetao je sobom.

Iza te čudne priče njegove duše stvorila mu se nova slika. Sjetio se onoga kišnog jesenskog dana, kad je u predvečerje uz sjaj svijeća, pjesmu orgulja — stupao k oltaru sa svojom ženom. Sjeća se točno dobroćudnoga lica staroga fratra, koji mu je u smedjoj kuti, drhćućim glasom govorio o budućem životu, što ih čeka, uz titranje plamećaka, uz žamor razdonale svjetine... Sjeća se, kako su ga smetali oni šaptaji i stotine očiju, uprtih na njih...

Digitized by Google

Kad je sve to promislio, bilo mu je tako strano u duši. Sve je to zbilja bio on, koji je onda ljubio i on, koji je drugu oženio i on, koji sada o svemu razmišlja. I to se sve tiče njega ? !

Misli su mu se razmatale sve dalje.

— Zar je sadašnja žena, dok je još bila djevojkom, imala zato, jer je bila prijateljica njegovoga najranijeg djetinjstva, veće pravo na njega, nego ona, s kojom ga je vezala tek koja godina i bezbroj velikih časova... Zar život i ljudi zbijaju višeput šalu s čovjekom ? A zar ne učini čovjek često nešto, čemu sam nije gospodar i o čemu ne može da položi sebi računa ? Zašto je sve tako ? Zašto nije njegova žena s njim takova, kao ona što je bila ? Zašto ga ne veže s njom sada bar jedna zajednička misao, kakov veliki osjećaj, kao što su ih nekada vezale djetinje igre ? Zašto ?

Tu je stao mislima. Činilo mu se, da je došao do velikih, teških željeznih vrata, koja se ni pred kojom silom i nikomu ne otvaraju. Dalje nije mogao... Zašto ? — Odgovora nije bilo.

— —

S vremenom se smirio. Ta život je stavio na njega velike dužnosti i velik rad, da nije ni imao slobodna vremena za razmišljanje. Pa najposlije ne bi bio mogao ništa učiniti. Tko je bio kriv svemu ? Sâm on ili život — svejedno, no ništa se nije dalo promijeniti. Onakov bi život bio ljepši i bolji i da je sada imao da bira izmedju obje, znao bi sigurno, koju bi izabrao, a ne bi oklijevao kao prije možda ; ali bilo je granica, preko kojih sada više nije mogao i nije htio prijeći. On nije bio nesretan u braku, priučio se na ženu i na njezin način života. U njihovoj je kući bio mir i tišina, kao u kući zadovoljnih ljudi, tek onaj svijetao ljesak u očima, smiješak na ustima — odsijev duboke i prave sreće, nije nikada nitko vidio na njima. Živjeli su tako jednolično, dosadno i prazno, kao u stotine stotine brakova : išli su danomice u kavane, da saberu sve moguće najnovije vijesti i da ih opet kao senzaciju dalje pripovijedaju, išli su nekoliko puta na tjedan na čajeve i onda ih opet vraćali kod sebe, i sve su činili samo da zatuku slobodno vrijeme, što bi ga bili mogli sprovesti sami za sebe...

Gdjekada su ipak došli časovi, kad je uvidio, da je takov život pust i bez smisla, i onda mu je slika one čudne djevojke proletjela dušom kao svijetla proljetna sjena, koja nosi blagoslov i toplinu... Gdjekada ga je još obuzela nejasna čežnja za onim bijelim cvijećem mladosti i onda je sjena njezina stala uz njega i činilo mu se, da je hladila njegovo vruće čelo bijelim cvijećem, punim rose... I onda bi bio tako htio, da dodje i da donese nešto iz onih svijetlih dana : južno sunce, modro more i — bijelo cvijeće...

— —

Bio je jedan od onih, za koje je prije sam napisao :

... Ima ljudi, koji za cijeloga života ne mogu prekinuti onih mnogobrojnih, lijepih veza, kojima je njihov nekadašnji život vezan sa sadašnjim. I ostaju vazda ono, što su nekad bili. Da li na njihovu sreću ili na žalost ? Tko bi znao...

Digitized by Google

VELJKO PETROVIĆ: MATERE

*Umbrijska škola XV. vijeka : Zaruke sv. Katarine.**

Tra-ta-ta, bum-bum ! Pišti, ječi, drmi.
Vri selo oko Marijina kipa.
Gladna se trupa premeće i djipa,
detlići brašni u izdrtoj srmi.
Tu jedno žvače kudelju i guta,
tu drugo igra po konopu tankom,
a majmun, strepeć žmirkavo od knuta,
ko božjak prosi okolo sa čankom.

Medjutim jedna nabjeljena žena —
ispod svilene, izvještale bluze
umorno vadi prsa ispijena
djetetu svome — i pije mu suze.
Al kad se bedak najzad iskrevelji
i skide glupu i ćosavu masku,
pred Mater Božju uspraviše dasku ;
dok ćoso vitla nož šiljast i velji :
na kamen kipa žena diete stavi
i ustade i zakopča se tužno,
i stade tako.

Djetešce nedužno
zajeca, kao da zaplače Ravi
s Majčina krila i da sise ište.
Seljakinja tu jedna, grudih zdravi',
podiže malog i na prsa stište.
A maleni se osmjehnuo Ravi.

I nabjeljena i mršava žena,
priklopiv oči, ukočeno čeka.
Polako drhti tek bluza crvena,
i vjetrom kosa leluja joj meka.
A njemu žile nabrekle na čelu ;
noževe steže, oštro motri ženu.
Ona je mati — i sad u tom trenu
u njegovoj je ruci. On je voli.
neliepu, mirnu, izmučenu, svelu.
Srce mu kucnu — on pristupi djelu.

Noževi lete. U masi ni glasa.
— Joj da ga zloba ili bezum gurne !
Hitro se bodu iz ruke sigurne
do nogu, ruku i do njenog pasa.

A kad su noži do prsiju stigli,
blagoslovena jedna teška žena,
kojoj su oči skrili, u čas cigli
podiže glavu i viknu : — „Blažena !
Gle, Mati Božja nagnula se doli,
rukama svojim dojke da zakrili !"

I svi vidiše to u časak tili,
i vjerovaše Njoj, što majke voli.

* K Schneiderovom članku Prilozi za rasudjivanje slika u Akademijskoj galeriji Strossmayerovoj. Slike br. 44.

Digitized by Google

MILO MISTRA: NEKO ZLO

Godina zaboravi. A ipak ih je upravo život združio. Njegova ih je toplina pratila na njihovu putu, a svjetlost obasjavala put preko cvjetnih poljana, posutih bezbrojem ljubica i djurdjica.

Kako vedar je taj put, a dalek i beskrajan. Rukom o ruku stupahu po njemu polagano i sigurno. Bio im je poznat i prijatan.

On upiraše oči u nj pobjedonosno i odlučno, a ona u vatri čeznuća, što gori tiho i malenim plamenom, koji žeže i pali... Divan je to bio put. Presjajan ko u začetku svome — Put života k životu...

Godina ljubavi u braku...

A ipak za te godine prokleše milijuni život, prokleše ga u krvi i znoju. Milijunima jenjavaše toplina života, a svjetlost im je slabila, a put im postajaše tvrdji i neprijatniji. Kletva tih milijuna pokrila je i one cvjetne poljane. I tada pognuše glavu plahe ljubice i veseli djurdjici, kao kad nadodje mraz, pa ih ofuri.

Sastajali ga ljudi, njegovi znanci.

— Čujete, vi ponekuda slabo izgledate...

Nasmjehnuo se. Mislio je: ljudi su zbilja makine. Znadu nekoliko fraza i onda ih mekanički izbace, ne misleći, odgovaraju li ili ne. Takovi su. Navika. I mahnuo bi rukom.

— Drago mi je, da vas vidim. A kako to, da vi tako slabo izgledate?...

I opet jedan. Baš su čudni. Smiješno! Hm. A ja sam upravo onakvi, kaki bijah i prije. Dakako. Nijesam ni prije bio jak i debeo...

I saže ramenima.

U veče, kad je bio na samu sa svojom ženom, reče joj:

— Znaš, vele ljudi, da vrlo zlo izgledam. — Onda osjeti, kako su te njegove riječi ledene...

Znao je, da je više rekao, nego što mu rekoše znanci. Ali ne htjede, da se ispravi. Ili možda i ne mogaše. Obuzelo ga neko čudno čuvstvo. Morade pogledati svoju ženu.

— Ti! — skoči ona do njega i objema rukama obuhvati njegovu glavu. I tako raspršiti toplinom svojih pogleda onu ledenost, koja je strujila iz njegovih riječi, a sjajem onu maglu, koja mu je zastrla čelo.

— Kako su ti ljudi čudni! Ti... O ne. Oni se varaju. Ti si isti onaj, moj dobri Ivan, moj početak i svršetak.

I on je privinu k sebi svom snagom svojih ruku, bez riječi. Njena poluotvorena ustanca sa blještavim zubima mamila ga čarobnom silom... Gotovo surovo ih poklopi svojim usnama. Opet gledaše odlučno, snažno u život. Ona toga ne mogaše podnijeti. Sklopi vjedje, da u usne prelije sav žar svoje žudnje. I za čas se stvori pred njima isti onaj put... Čas zaboravi.

Zacijelo je ono bio šaljivdjija, koji ga je drugi dan sreo, i grozeći se prstom i smiješeći se, rekao mu:

— Gle — gle, amice!... He, he! Čudno, baš čudno! A tako je to? Tvoja žena i ti... Ona tako dobro, baš izvrsno izgleda, a ti?...

— Čuvaj se...

Kako se taj od srca smijao.

Digitized by Google

A smijao se i on.

Cio se dan smijao, i u veče, kad je bio na samu sa svojom ženom.

Konačno, ono je bio njegov dobri prijatelj, još iz mladjih dana.

A u jutro, kad je ustao i stojeći pred zrcalom redio svoju kosu, pomisli odjednom :

— A kad bih ipak zlo izgledao ?

I stade promatrati svoje lice.

Bezbojno, blijedo i mršavo — baš ko prije.

Usne su još vazda rumene, a oči nijesu upale.

— Pa konačno dok ne osjećam nikakove boli, čemu da se uzrujavam ?

Još dugo je ostao pred zrcalom.

Zamislio se i nije promatrao svoga lica. Pognuo je glavu i poniknuo pogledom. U to stupi u sobu njegova žena. Polagano se šuljala iza njegovih ledja i najednom se pojavi u zrcalu kraj njegova lica. Smiješila se. Njegovo tijelo zahvati časoviti, laki trzaj. Opreka izmedju njega i nje bila je tako silna i snažna, da ga je to odmah potreslo.

— Što se kiniš radi brbljavosti ljudi, — rekne mu ona, videći da je ozbiljan. — Ta šta sve ljudi ne govore ?

Prisloni se uz njega gledajući mu u oči.

Čuo je njene riječi, ali tek površan je bio njihov dojam. Posve ga zabavilo, da gleda nju. Gledaše je nepomično. Pritajeno rumenilo njenih punih obraza izbi u plamenom crvenilu malih joj usana. Žar zdrave pune mladosti prskaše iz njenih velikih crnih očiju, čas jače čas slabije, tako da su joj oči zaokružene bujnom crnom kosom izgledale kao ono svijetlo, što u tamnoj noći luta dugim i širokim poljanama. Toplina, što je strujala iz njenoga krepkog i ako mekanog tijela, finih oblika i predivna sklada ispijaše sav njegov otpor.

To je žena — žena, kojoj krv kola jače i brže, no njegova, kojoj grudi izmjenjuju dah jači i dublji, brže no njegove.

Žena, koja čezne silno i neodoljivo, koje čežnja ruši sve, sve . . . imajući pred očima samo jedan cilj.

— Što me gledaš ? — zapita ga ona.

— Kažu ljudi, — on je još sveudilj promatraše, — kažu, da ti izvrsno izgledaš ; bolje no prije.

I nije mogao da pogled svoj otkine od nje, ni da posve promijeni jednoličan zvuk svoga glasa.

— Zar ti to nije milo ? . . . Ta tvoja sam — žena, samo tvoja, samo tebi odana !

Nije je pravo čuo.

— Alaj si lijepa, — prošapće.

U njemu se javi neka neizrazita, posve nejasna misao, — ali se onda opet brzo izgubi. Htio je tu misao dozvati natrag, pratiti je — stajaše zamišljen — ali uzalud.

Nema je, nestalo je, tek je ostavila neku gorčinu u ustima, grlu, ili dublje . . .

U uredu sjedjaše odsad često posve nepomičan. Dolazio je rano jutrom i opet odmah iza objeda, i ostajao do kasno u veče. Običavao je dapače i kod kuće do kasno u noć raditi. Imao je mnogo posla kao najmladji sudac. Jednom mu je njegov pretpostavljeni rekao :

Digitized by Google

— Tako vam je to, gospodine kolego. Kako ja sad s Vama postupam, tako su samnom postupali moji pretpostavljeni, a tako ćete postupati jednom i Vi sa svojim podredjenima. — A on je šutio i radio. Mučio se i nije mogao da svrši posao. I naljutio se u uredu sa strankama i odvjetnicima, govoreći i vičući često čitavo, prije podne.

Iznemogao sjeo bi za svoj stol, da radi dalje, i onda se ljutio na svoga pisara koji je zlo pisao, na odvjetnika, koji je parnicu nastojao zamrsiti, i napokon na samoga sebe, kad nije znao, kako da parnicu riješi. Vraćao se kući izmučene duše i tijela i jedina mu je bila želja, da što prije dodje svojoj ženi.

Jednom ga je opet sreo njegov pretpostavljeni i rekao mu:

— Na sve se čovjek privikne. Vidjet ćete...

I on je radio dalje po čitave dane u uredu i nije mogao da svrši posla.

U posljednje je doba sjedio u uredu često udubljen u misli. Odjedared bi stao misliti o tome, gdje će osjetiti najprije bol — onu razarajuću moć nepoznate sile. Zar ga ljudi uzalud tako promatraju? Onomadne sreo je jednoga mladića i pročitao iz njegova pogleda samilost. Samilost — da. Ali zar ga je samo ovaj samilosno gledao? Ne gledaju li ga tako i ostali, koji ga susreću? Svi, koji ga susreću. Čemu da se vara? Svi oni već sad vide ono, čega on još ne osjeća. Zašto? Znaci su valjda ovdje.

Poradi povećane djelatnosti srca ponestaje mu odjednom daha. Skoči sa stolca i problijedi: evo boli — i stavi ruku na prsi. Tu je i — ruka mu zadrkće. Od strave izbulji oči. Ali to odmah prodje i on še ponešto umiri. Ali to mu nije bilo dosta.

— Čujete Radoniću, — obrati se svome pisaru, koji gledaše ispod oka svoga pretpostavljenoga.

— Molim —

— Recite mi, zar ja zbilja zlo izgledam?

Sniženim glasom, gotovo posve tiho, odgovori pisar, poprativši svoje riječi laganim pritajenim smiješkom:

— Bože sačuvaj, spectabilis — nasuprot Vi baš izvrsno —

Ne doreče, jer se spectabilis bijaše ljutito okrenuo od njega.

— Da umirem, taj bi iz službene pokornosti rekao, da sam najzdraviji čovjek.

Stade šetati sobom gore dolje, i šetaše dugo, a misli ga zaokupiše.

Pisar ga kadikad kriomce pogleda. Napokon se usudio i zakašljati dva tri puta, da ga tako upozori, neka bi započeo ili nastavio uredovanje.

Stranke su već nestrpljive.

Onda bi on opet sjeo za stol, uzeo ovaj ili onaj spis i pročitao ga jedamput, dvaput. Ne razumije. Čita opet.

— Ali ipak — i on baci spis — kad bi ipak u meni zbilja bili znaci kake bolesti, vidjelo bi se to.

A i taj se ne bi usudio reći, da baš izvrsno izgledam. Rekao bi: posve dobro, dobro ili štogod slično.

I onda izvuče iz džepa zrcalo i pogleda se u nj.

— Da, da — istina je — nasmjehnu se i poveseli. Onda potapta pisara po ramenu. Pisar skoči sa stolca i hjede pozvati stranke u sobu.

— Ne ne — ne — nasmjehnu se on ponovno, a pisar začudjeno stane — —

Digitized by Google

Sunce je najveći prijatelj svih ljudi, bez razlike zdravih i bijednih.

Jer kad dodje noć, bez svijetla i topline — onda mogu živjeti u zaboravu sna tek zdravi, a oni ostali ? Valjaju se nemirno po krevetu i žedjaju za svijetlom. I kad ono dodje, svlada ih umornost od duga čekanja i zapanu u duboki san.

Probudio se. Otvara oči, Još je duboka noć. Otkrenu se s desne na lijevu stranu. Vidi, budan je i snažno stisne vjedje. Osjeća, kako grčevito sklapa vjedje, a sna nema. Morao bi i bez toga usnuti, — sune mu misao. Ne mogu. A zašto ? Sustegnu dah. Možda je ipak bolestan. Čuje, kako mu srce udara.

Onda se sav zgrči i pokrije jorganom. Ne mogu ! I ponovno ga zahvati uzrujanost. Vuče se potajno ko duga stonoga. Znoj mu rosi čelo.

— Dakle se i znojim. — I onda se okrene na ledja i otvori oči i ležaše tako nepomično i dugo. San se više ne vrati.

Do njega spava njegova žena. Čuje njene redovne i duboke disaje.

Zdrava je ona !

U jutro mu reče žena :

— Ti si noćas zlo spavao.

Blijed je, oko očiju mu je koža kao upaljena. Potišten je, mrzovoljast, i malorijek.

Ništa nije odgovorio.

Onda ga ona zapita nježnim glasom bojeći se da ga ne ozledi. Pogledao ju je·

— Pa ja te valjada nijesam smetao u tvom slatkom snu, primjeti hotice jetko, gotovo zlobno.

Ona mu htjede odgovoriti, ali osjećaše u njegovim riječima nešto strano, nešto tudje, što ne potječe od njena muža. To joj je neugodno, to ju je povrijedilo. Gleda ga. Čemu je tako naglasio te riječi ? A naglasio ih je ! Šuti. Teško joj je zadržati suzu.

A on je osjećao, da ju je dirnuo, da ju je u živac pogodio.

Opazio je, da je se to duboko dojmilo. To ga razdraži i prisili da govori dalje.

— Ta da, ti valjda nijesi čula, kako sam zlo spavao. Ti si posve zdrava. Otkako živiš sa mnom, izgledaš sve bolje i bolje — — — — — — — — — —

Sjedeći u svom uredu on je sebi bio svijestan, da je povrijedio svoju ženu. Još sad sluša njen plač iza tih riječi, koji dopire iz druge sobe.

Na čas mu se zgadi što je učinio, ali ubrzo ga smuti činjenica : razlika izmedju njega i žene njegove.

Tada mu se učini, da je to plač pokore, pokajanja, ili plač slabića, komu je iznenada, gotovo surovo otkrila krivnju. Zato ju je ostavio, neka plače. Nije je ni pogledao. No sad, ako se pokajala ....

Srce mu zadrhće i to prekine tok njegovih misli.

Stavi ruku na srce.

— Pokajala ? ! — šetao je gore dole po uredu — Zašto da se kaje ? Zar je što skrivila? Pa i ako jest, što ? Ako nije, zašto plače ? Ne, ne, ja sam bio nepravedan spram nje !

— Htjede da o tom dalje razmišlja, ali u sobu udje sluga i javi mu, da ga zove njegov pretpostavljeni.

— Imadem Vam nešto službeno kazati, govorio je pretpostavljeni taruči ruke. Govorio je odmjerenim glasom i šetao po sobi gore, dolje.

Digitized by Google

— Molim — promuca on.

— Da, službeno. Vi ste u velikom zaostatku s vašim poslom.

Pretpostavljeni stane. On je šutio.

— To ne može tako da bude — nastavi pretpostavljeni.

— Vi to i sami dobro znate. Povrh toga opažam, da su vaša rješenja u posljednje vrijeme nekako površna, dapače i posve kriva. To prije nije bilo.

Vidio ga je, gdje stoji smućen, bez riječi. Krv mu navalila u obraze.

Pretpostavljeni podje bliže k njemu:

— Ako ste bolesni.

— Bolestan.

Trgne se on i pogleda svoga pretpostavljenoga.

— Da — molim, ako ste bolesni, podjite na dopust. Doista ste nekako blijed i upao. I omršavili ste ...

Pognuo je glavu i uvukao prsa. Osjećao je sada jasno, kako mu je lice problijedilo, kako mu je tijelo omršavilo. Samo srce udaraše brzo i silno i kao da su njegove grudi preslabe za te kucaje.

Njegov pretpostavljeni, koji bijaše časom zašutio, turio je ruke u džep i počeo opet šetati. A onda smiješeći se nastavi:

— Čini se, da vam brak ne prija najbolje. Ugledajte se u vašu ženu, kako ona divno izgleda.

— Da — da — vaša žena — — U ostalom ja ću vam naći zamjenika u uredu. Zaostatka ne smije biti. Vi ste zatražili dopust — zar ne? Dobro.

Jurio je kući, groznica ga tresla. Koža mu se naježila. U glavu mu nalegla vatra i potisnula krv na oči i uši, omamila očne i ušne živce, te nije raspoznavao ljudi, što ih sastajaše, ni osjećao ulične buke, kroz koju se žurio.

Od časa do časa omamljivala mu je mišljenje tako, da je čuo samo neko zujanje i brujanje.

Jurio je nabivši šešir na oči, pognut i slab. Hladne i drhtave ruke stavio je u džepove proljetnog ogrtača i prolazio poznatim ulicama, kud ga vukla navika. Napokon stiže i kući.

Žena ga dočeka sa strahom u srcu. Na licu joj bijahu urezani tragovi plača i boli.

Spazivši ga drhtne. Sva se prepala.

— Gledaš me, gledaš... Samo gledaj!...

Stane pred nju, prekrsti ruke i ne skinuvši ogrtača ni šešira upre u nju pogled, rasplamćen bolesničkim sjajem.

— Mili moj, — htjede ga žena umiriti s nekoliko toplih riječi, htjede ga zagrliti, da mu toplinom svoga bujnoga tijela ugrije dušu i oda svoju ljubav, no nije se usudila. Zastade, jer on je stajao kao kip nepristupačan, gotovo prijeteći se.

— Bolestan! — pokaže on zube, uzdignuvši visoko usne, — bolestan sam, je li? Da, da, ovo slabo skršeno tijelo života ne voli.

Ona skoči do njega, obuhvati ga rukama oko pojasa, a od plača se tresla. Kad je dorekao, klone mu glava i oči se upilje u pod, a glas mu zastade u grlu.

— Da i svi, svi, što živite — i onda je odrine od sebe — svi ste vi moji neprijatelji. Svi mi otimljete ono malo života, što teče mojim žilama!

— Zar i ja?!

Digitized by Google

Kako ju je odrinuo, spopade je drhtavica i koljena joj klecnuše. Onda stane preda nj i kriknuvši silno izusti jednu jedincatu riječ:

— Ti ? !

On se nasmija.

— Zar ti ne ? Jest, baš ti — i još pitaš — ti, baš ti si mi isisala svu snagu i ispila svu krv. Tom tvojom ljubavi uništila si moj život, na propasti mojoj ti si procvala, razvila se, udebljala... Fuj, fuj !. . Mrzim te... Proklinjem te !

I onda naglo odjuri na ulicu.

U veče se vratio kući sav zaprašen i blatan, poderana odijela. Na rukama mu izgreblo trnje duge, sad posušenom krvlju posute grebotine, a na čelu mu iskočio rog, modruljast i crvenkast. Bio je posve iznemogao. Osjećao tek neku klonulost, a da joj se nije otimao, jer mu je godila.

I usne su mu krvarile.

Drhtava koljena mu klecala, a vjedje se navlačile na oči, kao da oči ne žele više gledati. Kosa mu zastrla čelo, brk pokrio usne. I on klone na svoj bračni krevet.

Njegova žena spustila se do njega.

Mirna je, nepomična i hladna, a bračnu sobu pokrila je tmina. Sada se žena diže, sva u bjelini i stavlja mu ruku na čelo — — —

Kako to godi, neizmjerno godi, i oslobadja ga od težine i besvjestice, što mu zaokupila glavu.

Sada mu je opet sve jasno, bistro, sjajno i sunčanim zrakama obasuto ko nekoć !

Polako mu polaže ruku pod vrat, pod šiju i dozivlje mir i blagost i opojnu snagu u njegove grudi, baš kao nekoć, kad mu gdjekad ne htjede odmah san na oči.

Kako mu voljkost prožima tijelo.

Gle — ona se diže — privuče njegovu glavu k sebi...

— Gledaj, gledaj, — šapću mu usne smiješeći se blaženo, — oh, gledaj me.. Tvoje divne oči...

I ona je uprla oči u nj, kao nekoć.

Kako te oči klikću od veličajne i beskrajne ljubavi, kako otvaraju vidike u nedosežne krajeve, u carstvo čeznuća, gdje se rasplinjuje ljudski bitak u opojnom mirisu poput kaplje kiše u gorskom jezeru, prebistrom i presjajnom, gdje je dan vječan, a sunce nigda ne zapada.

— Daj — daj ljubi me — donijet ću ti modrih ljubica i bijelih djurdjica, ti ih znaš — znaš — i ti ih tako voliš — — —

Nadvila se nada nj kao slavujica nad nemoćne mlade svoje — kao zvijezda nad nemoćnu zemlju.

Nadvila se nada nj i već se pramom svoje kose dotiče njegova lica...

Polako, polako...

I on sav uzdrhće, ustreperi kao topolin list. Svaki se živac stane u njemu buditi i živjeti...

Ta to je život, život ! — klikće mu sva duša.

Pokrila je bujnom svojom kosom glavu njegovu i utisnula mu cjelov na usne Jedan jedini.

— Daj daj, — ozvanjalo je u njegovoj nutrašnjosti.

— Ljubi me, — drhtalo mu srce.

Digitized by Google

I on osjeti napokon, da je sve krasno, da je sve veselo — preugodno, neizrečno blaženo.

I rukama joj obuhvati glavu — pritiskaše je živo — svom snagom, da ne skine svojih usana, da mu se uskrati nikad neoćućene voljkosti i opojnosti.

— Ja te ljubim, — šaptaše.

O, da ga omami za uvijek !

Za uvijek . . .

— —

Ležaše u vrućici.

Kraj njegova kreveta stajahu : njegov pretpostavljeni, liječnik i njegova žena.

Prvi reče :

— Neka se samo oporavi. Neka se ne brine za zaostatke u uredu. Već sutra dolazi njegov zamjenik.

Drugi reče :

— Živci mu se potresoše. Isprekidao ga posao, no za dva do tri mjeseca biti će zdrav.

A žena ne reče ništa.

Tek kasnije, kad je bila na samu, šapne :

— Opet će me ljubiti.

DR. ANTE TRESIĆ PAVIČIĆ: LJUDEVITU GAJU

Na biljur-čelu bosioke zore
Luč Danice još zlatna ne ugasnu,
Na vrhu kada Ivančice gore
— Da ishodu se Sunca divi krasnu —
Osvanu mladić, sabiratelj bilja
I prirodnoga milja ;
Liep, ko Pojezda, sin žarkoga sunca.
Ljepotom njegvom zora začarana
Vrh istočnoga poposta vrhunca,
I velike mu oči iscjeliva
Ružičnim zrakam, dahom od šafrana ;
Poletne misli svjetlom mu umiva.
Velje mu oči zore cjelov piju
I prirode ljepotu,
Ko rosna gora sunčanu toplotu.
Zadovoljno se smiju
Radosti jutra i veselju žića,
Što ljupku pjesmu pjeva
Dubrave šumom, cijukanjem ševa
I po urancim ptića pjevalića.
Čarovnica života ga začara,
Priroda vječna sa raskošjem šara.
Požudno njegvo neiskusno oko
Ljepotu svietlom površinom pase,
Varave Maje šarolike krase ;
Al kroz njen veo ne može duboko
Do zbilje prodriet krute,
Sudbine vidjet zamršene pute.
Mir i olimpska krase je vedrina ;
Miomir cvjetnih grudi
Ljubavi drhtaj i požude budi.
Života vječnog smješak — ko maina
Oluje mora uspavane — skriva
Grozovite joj miene ;
A vrelo, luzi pjevaju himene,
Ko svaki listak život da uživa ;
I hropot smrti guše,
Kanda sve boli listom izginuše.
Što naši jadi prirode se tiču?
Tragove smrti hitro zatrpava ;
Životi novi ljepše iz njih niču . . .
Ko lovac, koji kožom ljuta lava
Dvorove resi, nit ga ikad sjeća
Na užas smrti ; tako ona tielom

Digitized by Google

Junaka i krvlju svoje bilje hrani,
Posažuje se sagom šarna cvieća,
Zamamnim svojim, uviek drugim, velom,
Na groblju što se najbujnije bani.
Oh, kakvo čudo, da visoke jele
I grdno hrašće, kakva nigdje nema,
Unakrst naše otačbine ciele
Nebesa granjem lema?
Ko vesela udova, što se kiti,
Da novog vojna nagje, narav hiti
— Nesvjesna mutne prošlosti i boli —
U bezbrižnu budućnost ; grudi širi
Novome vojnu, ne pitajuć ko je ;
Omamna ljubav samo neka miri
I neka život i veselje poje.
Rumena raskoš obzorjem se proli,
Puteni uzdah kroz borovlje šumi,
Ljubavlju streme vrhovi i doli,
Cvrkuću gniezda skrivena u šumi,
Srnjak pram vjetru njuška s hriba vrha,
I stremi, drhće od požudna srha ;
Matica čela, vabljena proljećem,
S trutova četom izletjela gojnih,
I šepiri se nad lipovim cviećem,
Da strast raspiri ljubovnika bojnih ;
A oni, sliepi strašću, bruje pjesnu
Ljubavne smrti, u takmenju biesnu.
Mladića srce čezne, hlapće, bije,
Života ritmom kuca
U budućnost, što divna pred njim puca,
I nekoj slici u mašti se smije.

On sam se ćuti ; ali jedna vila
Inokosna, što gajevim se krije
— Ne bi l' samoćom tugu obavila —
Nad pustim rodom gdje no suze lije,
Gdje svoje bolne slavne uspomene,
Uz pratnju gusle javorove svete,
Nariče mraku, vjetru i oblaku,
U mlada diva upre plave zjene ;
Poznaje u njem po svom mlieku diete,
Uzdrma granu omorike jaku,
Da iz sanka ga prene ;
A zlatne kose njene
Uzdahom vjetra ko smilje se viju,
Plavetne oči liju
Milje, ko miris gora rascvjetana.
Mladića zbudi uzdrmana grana,
Predivno čudo gleda,
Od čuda rieči reći mu se ne da.

O Gaju — šapnu Ljubirodka vila,
A svaka rieč joj miloduhom diše —
Prirode zar te čare zatraviše?
Zar čine ti je duši postavila?
Opsjenilo te njeno cvjetno lice,
Zeleni plašt i mekoputne grudi.
Oh, čuvaj mi se stare varalice,
Što svakom grudi na zagrljaj nudi.
Do jučer narod ljubljaše junaka,
Danas joj jaran doklatica svaka.
Pronikni okom čarobni jojveo,
Trenutačnim što mienja se životom,
I što je tvoju bistru pamet smeo,
Vidjet ćeš pod njim srca ne imade,
A očijuka već sa tugjim skotom,
Nit roda tvoga ćuti smrtne jade,
Već pokriva ga travom nemarinom,
Zaboravbusjem i jadikovinom ;
Ko pastorčad ga maćuhinski vriegja,
I slavno groblje zatrpava pregja".

Taj glas probudi u njem uspomene
I dušu praotaca.
Orlovski pogled niz ravnice baca,
Kroz zaboravi magluše studene ;
I mjesto divna prirodnoga ruha
Poljana grobna prikaza se gluha :
Zaboravljeno, nepregledno groblje,
I polumrtvo roblje !
A čete tugjinaca
Spremne pokopat rod živih mrtvaca !
Na groblju, poput kipa mramornoga,
Kraljevska žena klonu ;
Vrh stupa slomljenoga
Na od očaja pogrčene ruke
Nasloni glavu bonu,
I kuša smrtne muke.
Pečalno lice plave kose kriju,
Ko brsne sjetne vrbe što se viju.
Kroz vedar biser, što se s oka krade,
Hrvatsku majku mladić prepoznade.

Digitized by Google

„Još nije, Gaju, propala ! Još živi,
Al tvrdo spava, slaba, izmorena
Od puste krvi, što je njeni divi
Proliše mrakom očajnih vremena.
Genija svoga očekiva glas,
Da probudi je, donese joj spas.
Oj, klikni, orle sivi,
Da probudi se, od mrtvih oživi".

I kliknu div : „Probudi se !" Na gori
Zatrepti lišće. Gromoglasna jeka
Od proplanka se do proplanka ori,
Niz puste ravni, preko mutnih rieka,
I snjeg mora uzburka dubinu
Kraljevska žena visoko se vinu,
Bez krune, mača, al još uvjek strašna ;
A kano mača zveka
Sa onog polja krvava i prašna
Veseljem divske uzdrhtaše kosti,
Od ponosa i biesne uzgornosti.

I gjipe slavne sjene
Iz crna, gusta mraka probugjene.
Hrvatski pean bojni zaromoni,
Ko arangjela stravna trublja zvoni :
Županije se davne
Na život bude i banije slavne.

Ljubimca vila poljubi u čelo,
Pa jedno drugo suzama umiva,
Od žive želje i ganuća živa,
U srcu ćuteć moć za slavno djelo.
Javorne gusle vila mu dariva :
A on ih k nebu vinu :
Tad iz njih plamen kano bliesak sinu,
I k rsti svjetlom cielu otačbinu.
Tad, ko Prometej, kad bogovim jalnim
S Olimpa vatru ote, krokom stalnim
On silazi niz brinu.
Pokunjen mrki udes pred njim bježi,
Skriva se u mrak i zaludu reži.

IVAN MILČETIĆ: DVIJE TRI O HRVATSKOM KNJIŽEVNOM JEZIKU*

U IX. broju „Savremenika" priopćih člančić : „Konac republike poljičke", u kome spomenuh mimogred s iskrenom simpatijom braću Vojnoviće, Iva i Luja. Onom prilikom primijetih — priznajem : hotimice i promišljeno, — da je jezik u „Padu Dubrovnika" : „ponješto neprobavljiv za onoga, koji ne pozna ruskoga jezika" ; jer pisac : „upotrebljava i onda riječi iz ruskoga i crkveno-slavenskoga jezika . . ., kada im mogaše naći krasnih zamjena u našem jeziku." Ali eto podiže se, neobično razdražen, g. dr. Lujo knez Vojnović, da obori onaj moj sud.

Ja sam dodao bio još nješto i o njegovu stilu, nego sam to precrtao, pa ću tako upotrebiti ovu prigodu, da kažem i ono, što sam onda prešutio ; a to ću učiniti već i zato, što g. Vojnović (Savremenik XI.) iznosi i druga jezična pitanja, pa izazivlje moju repliku.

E pa dobro. I književne revuje drugih naroda običavaju se kadikad pozabaviti oko ovakih stvari, koje zanimaju svakoga obrazovanog čovjeka. Nego meni je teško voditi polemiku s g. Vojnovićem. On govori naime sa mnom sa velike visine. On plovi po zračnom carstvu u ponositom aeroplanu, a ja sirotan gmižem po crnoj zemlji. On mi dijeli lekcije o stilu u tonu, kojim se služio suo tempore profesor Pavić, predbacujući svome kolegi dru. Markoviću, profesoru filozofije, da ne pozna ni elemenata estetike.

* Ovo je drugi članak, kojim „Savremenik" ulazi u debatu o našem književnom jeziku. U ovoj vrlo znamenitoj stvari obećali su nam članke nekoji stručnjaci i pisci. Uredništvo.

Digitized by Google

Ovako me je doista morala dirnuti nježnost g. Vojnovića, kada nije zaboravio iznijeti na javu, da sam bio njegov učitelj u spljetskoj gimnaziji. Bješe mi onda 20 godina !

Moj je položaj još i toga radi težak, što je g. Vojnović neobično osjetljiv, pa ne podnosi nikakovih prigovora. On je, sva je prilika, pristaša stare dubrovačko-dalmatinske kritične škole, koja je svakoga pisca hvalila, i ako ne bješe dostojan hvale.

Koga sve ne pohvališe Džon Resti, Appendini, Ljubić i Tommaseo !

Valja reći, da je već tako započeo učeni Dubrovčanin Mavro Orbini u početku XVII. vijeka. Ime „Slavo" potječe od riječi „slava", učaše on ; pa kako da ne budemo svi slavni !

Ja sam se prošle godine odvezao iz Firence u Settignano, da pohodim grob Nikole Tommasea, ovoga velikog talijanskog polihistora. Uvijek sam ga mnogo cijenio, pa opet priznajem, da je u kritici, kada se radi o Dalmatincima, vrlo površan, dižući do zvijezda svaku književnu tričariju.

Onomadne reče mi jedan učeni Dalmatinac : „Dalmatinci su sami megalomani, a vi ste ih tamo u Zagrebu pokvarili, slaveći ih i onda, kada toga ne zaslužuju". I ako je ovaj sud preoštar, opet pokazuje, da ima u Dalmaciji umova, koji se ne slažu sa dosadašnjim panegiricima u našoj književnosti. A. g. Vojnović ne prima nikakova prijekora ; što više : ja ga hvalim, a ono je to za nj uvreda. No, ad rem !

G. Vojnović je u svom ponosu uvrijedjen i za to, što sam pored čednih raspravica prof. Pivčevića o Poljicima spomenuo njegov „Pad Dubrovnika" ; premda sam jasno istaknuo razliku izmedju Vojnovića i Pivčevića.

O Poljicima nije bilo doslije nikakve monografije na hrvatskom jeziku, pa sam držao za svoju dužnost, da istaknem nastojanje g. Pivčevića. Ma i bila izvrsna, kako kaže g. Vojnović, talijanska rasprava prof. Erbera „dalmatinskoga istorika", o Poljicima, moram primijetiti, da je Erberu tudje naše narodno osjećanje, što potvrdjuje i njegov istorički članak u djelu : „Österreich in Wort und Bild" (Dalmatien). Nije mi bilo drago ni to, što Francuz Pisani, govoreći o Poljicima, nije mogao da navede ni jednu hrvatsku raspravu o toj hrvatskoj „knežiji".

Pa kako da se ne veselim, što se najzad netko primio i toga posla ?

Kritik mojega prikaza Pivčevićevih radnjica upućuje me opet na Erbera, jer da se Poljica ne zvahu nikada republika, već knežija, kao da ja toga nikako ne znam. A gdje sam ja takovo što tvrdio ? Ja sam nazvao poljičku državicu republikom, jer je tako i drugi zovu, n. p. Pisani.

A da šta je bila ta naša državica ? Ako nije bila republika, onda je bila za cijelo — monarhija. Što je istina ? Treba imati na umu statut poljički, prema kome su Poljičani birali kneza kakogod i Dubrovčani samo na godinu dana.

Poljičani su se dakako služili hrvatskim nazivima k n e z i k n e ž i j a, jer onim našim primitivnim gorštacima ne bješe ni po imenu — barem velikoj većini — poznata riječ „republika". Medjutim eto korisna posla našim pravnicima, da prouče starinske statute naših autonomnih općina, i da nam izlože njihov karakter i njihove izvore. Tek oni kao da nemaju za to ni volje ni smisla — na žalost. Hrvatska vlada daje Jugoslavenskoj akademiji osobitu potporu za izdavanje dalmatinskih statuta ; ali akademija ne nalazi u Zagrebu redaktora. To bi bio ipak lijep zadatak za gospodu u pravničkoj fakulti hrvatskog sveučilišta !

Digitized by Google

G. Vojnović dopušta, da će biti u njegovu djelu 10—20 ruskih riječi, ali sumnja, da će ih biti i toliko. Da vidimo.

Niti imam volje niti vremena, da sastavljam statistiku crkvenoslavenskih i ruskih riječi u „Padu Dubrovnika" ; tek mi moja književnička reputacija nalaže, da opravdam svoju tvrdnju, pa ću iznijeti samo ono, što sam našao na 1.—163. strane prve knjige, uzimajući pod ruske i nekoliko crkvenoslavenskih riječi. Izostavljam one riječi, koje su se u našem jeziku sasvim ili prilično udomaćile, n. p. : riješenje, izvijestiti, neophodan, ubijediti, snabdjeti, djejstvovati, suština, strahovanje, revnost, sujetan, blagodarnost, izvinjavati itd.

Evo dakle moga popisa (broj uz pojedinu riječ znači stranicu) : obazrivost 135., podozrivo 60., neobazrivost 74., neosporno, neprikosnovenost 35., prizrenje 130, podozrijevanje 56., proizveden (na brigadira) 46., blagovoljenje 53., bezpristrasan (mj. bezpristrastan!) 60., osveštan 62., bezbjednost 75., snishodjenje 80., svirep 90., hitar (lukav) 91., surevnjiv 90., tvrdinja 113., upečatak 134., dvosmislenost 140., dvosmisleno 144., besplodan 144, iznurenost 150., umudren 150., načalnik 152., nerješiteljnost 153.

Pa ipak g. Vojnović ne vjeruje, e je upotrebio 20 ruskih riječi ! Istina, mnoge se od pomenutih riječi nalaze u knjigama 'srpskih. pisaca ; no neke treba goniti iz našega jezika kod dobrih domaćih zamjena. Pametan čovjek ne može biti protivan uvodjenju ruskih riječi u naš jezik, ali samo onda, kada mi nemamo u svome jeziku riječi za stanoviti pojam, a eto g. nam ih Vojnović nudja i onda, kada su posvema zališne. To se u Europi zove stilistička pogrješka! Zar ne zvuči komično u hrvatskom jeziku s t r p e l j i v o (s. 100), n e s t r p e l j i v o (predgovor), kada mi svi govorimo i pišemo s t r p l j i v o, n e s t r p l j i v o ! Prosti narod, primajući tudju riječ, daje joj oblik prema zakonima svoga jezika. Tako rade i valjani književnici ; samo g. Vojnović misli drukčije. On piše „načalnik", dok je hrvatski pravo „načelnik" ili „načeonik". Svi Hrvati i Srbi govore: grof ; zastava, barjak (u Primorju i „b a n d i j e r a"), novine, a g. Vjonović : graf (n. pr. 135.: graf Vojnović), flag, gazeta — jer tako pišu Rusi. Ono „f l a g svetoga Vlaha" mi se pričinja smiješno kano kada bi Konavoka metnula na glavu šešir kakove pariske dame. Njemu nije pravo ni p a p i n s k i, kako se općeno govori (tako je pisao i Daničić), nego p a p s k i, budući da tako nahodi u Rusa.

Da je ono š t u : o p š t i, s a o p š i t i itd. doista hrvatsko, opet bismo pretpostavili riječi: o p ć i, s a o p ć i t i; jer ljepše glase, i jer su u narodu običnije; dok eto g. Vojnović voli ono, što je neobično, a to je po našem mišljenju pogrješka, koja miriše afektacijom.

No g. Vojnović upotrebljava i romanskih riječi golem broj te njegov jezik izgleda kao neki internacionalni jezični mozaik. Sve to čini on hotimice, ne vodeći računa o čistoći našega jezika, onoga jezika, koji cijeli svijet drži za najljepši slavenski jezik.

Ta šta treba nama u književnom jeziku riječi: ambasador, tron, porat (luka), tovijerna, spičarija, merser (ovu tudjicu već imamo u hrvatskom obliku: „mužar'), imperija, imperator, gjule (dosta nam je i „tane", ako nas ne zadovoljava hrvatsko „zrno") . . . ? Dopuštamo, da pisac dubrovačke povijesti mora upotrebljavati i gdjekoji idiotizam dubrovački, no u tom slučaju treba da ga rastumači. Ta kako da n. p. Srbijanac zna, što je to „objećuh", „tovijerna" i slični raguzanizmi?

Digitized by Google

Ne mora biti čovjek zagriženi purista pa da vojuje protiv barbarizama i provincijalizama, koji nam nagrdjuju jezik. Gosp. Vojnović se sa srdačnom ironijom podruguje upotrebljavanju riječi r a b i t i, zaboravljajući, da se ona čuje u znatnom dijelu našega naroda na zapadu; dok mnogi dubrovački idiotizmi nijesu poznati izvan Dubrovnika.

U dubrovačkom narječju mogu biti ovi oblici dobri: izmijenuo se 68, utone (mj. utonu) 68, spasio 45, spašen 63, šiljajući 145, proćeran 150, počimlje 147, počimaše 148, časan (častan!) 147, skrajno 151, izvjesan (mj. izvjestan; „Savremenik" br. 11, s. 598.); no za gramatika čisto hrvatskog ili srpskog jezika nijesu pravilni.

U istom narječju bit će običajni ovi sintaksni primjeri: j e d n o novo opredjeljenje 144, j e d n o stanje mira 161, j e d n e vojne sile 155; osvajanja, koja sakrivaše od Francuske od straha 148, za da oblakša 149, u toliko drugijem prilikama 13,3 začudile su i ojadile cara 158; protivno je, reče, svome (mj. njegovu!) karakteru, da traži kontribuciju 108; pokazuje . . . z a početak pomrčine (predgovor X); uz prkos neprijateljskim, prezirom zadojenim Bruèrovim izvještajima 21; sa svijem tijem bi nam veoma milo svegj većma o prijateljstvu jednoga tako mudra i vrijedna susjeda moći se temeljito uvjeravati 33; nego prema sintaksi i stilistici našega književnoga jezika sve je to rdjavo. U ovom shvaćanju jezika nema razlike izmedju Srba i „zagrebačke škole"!

I novelista i historik poslužit će se arhaizmima, kada opisuju stara vremena; upotrebljavat će mnoge riječi stranog naroda, o kome pišu; unosit će i provincijalizme onoga kraja svoga naroda, koji nam prikazuju. Sve je to razumljivo; svemu tomu ne smije prigovarati ni najveći purista. Ali protiv duha jezika, protiv sintakse ne smije valjan pisac griješiti!

O jasnoći stila u „Padu Dubrovnika" neka svjedoči samo ova rečenica (prva u predgovoru); „Imena pobjeda i osvajanja zabilježenijeh na pariskom Arc de Triomphe — u slavu jednoga jedinoga čovjeka, jedan po jedan, kao u nekakvoj gigantičnoj igri, izlaze na poziv mrtvijeh". Što je ovdje subjekt?

A ipak je jedan od prvih uvjeta dobre proze, osobito istoričke, jasnoća.

Dà, veliki književnici stvaraju književni jezik. Talijani su osnovali gramatička pravila za svoj jezik na djelima trečentista, osobito na prozi Boccačevoj.

Misli li pisac „Pada Dubrovnika", da njegov jezik naviješta hrvatskoj prozi novi dan?

Nema jezika bez tudjih riječi. Neke dohode same iz tudjine, pa stječu dugotrajnim životom gradjansko pravo; druge unose književnici, koliko to ište nužda. Nego književnik, koji tudjicama otvora širom vrata, a bez potrebe, pokazuje, da u njega nema ni jezičnog osjećanja ni estetskoga ukusa.

G. Vojnović brani rusku riječ „toržestveno", jer mu je hrvatska riječ „svečano" odviše banalna. De gustibus non est disputandum! Ovdje se ipak može primijetiti, da pisac ovakih nazora postizava katkada protivni efekt, nego li ga očekuje.

Ta: du sublime au ridicule il n'y a qu'un pas.

G. Vojnović s ponosom ističe, kako je on „sin dubrovačke Budmanove škole", pa da su Budmanovci „otvoreni svim uticajima najizrazitije fonetike".

Što je to Budmanova škola, nije nam posve jasno. Mi poznamo samo konture Budmanovih filologičkih nazora. Samostalnih radnja je napisao Budmani malo, pa

Digitized by Google

tako možemo doći do njegovih nazora o jeziku samo na osnovu njegova rada oko akademijskoga rječnika. Platon je zabilježio filozofske nazore svoga učitelja Sokrata ; bilo bi dobro, kada bi nam dubrovački učenici Pera Budmana zapisali njegove misli o našem jeziku. „Matica hrvatska" zamolila je pred mnogo godina Budmana, da bi za nju napisao djelce, u kome bi raspravio popularno pitanje o našemu književnom jeziku. Budmani je to obećao, ali je na žalost ostavio Zagreb i preselio se u Italiju, da ondje probavi posljednje dane svoga zaslužnog života. A kako bi nam potrebna bila knjiga, dajbudi približno dobra, kako je De Amicisova sjajna radnja : „L' Idioma Gentile !"

Nama se ipak čini, da g. Vojnović nije posve vjeran idejama svoga uglednog učitelja, barem u praksi.

G. Vojnović glasno i jasno izjavljuje, da je pristaša „najizrazitije fonetike". A je li baš tako ?

Pored : „genijalan" (latinsko-njemački izgovor) piše on: „spičarija" i „nedišiplinovan" (talijanski izgovor) ; „z druge strane" (dosljedno !), pa opet : „podatci" 144., „gubitcima" 156.

Je li doista ovako inkonsekventan P. Budmani ?

U ostalom, i ako pretpostavljamo eufoniju etimologiji, opet : sunt denique certi fines. Skrajnja fonetika je apsurdna, kako je n. p. u staroindijskom jeziku, gdje se riječi pišu in continuo, pa čitava rečenica izgleda kano jedna riječ.

Nije li smiješno, kada se u nas našao čovjek, Gjuro Augustinović, koji se potpisivao : Augustinovigjuro ? U starijoj hrvatskoj književnosti bijaše mnogo ovakih Indijanaca, n. p. krčki glagoljaš XVII. vijeka fra Antun de Pope potpisuje se ovako : „frantun depope" !

Ja mislim, da je sadašnji hrvatski školski pravopis, uveden za predstojnikovanja dra. I. Kršnjavoga, posve dobar ; samo bi još trebalo uvesti pored d slova : ḷ, ń, ǵ, pa uvesti future na -ću : činiću, činićeš itd., jer se ono t u „činit ću" doista ne izgovara. No pisac, pišući fonetski, često nailazi na poteškoće. Može naime nastati sumnja, osobito kod vlastitih imena, kako glasi padež, n. p. od „Crnolaca" mogao bi biti nominativ „Crnolac" i „Crnolatac", a to je vrlo važno u školi i u uredima. Opominjem se, da je jednom učiteljski zbor varaždinske gimnazije upravio upit na hrvatsku vladu : kako da se vlada kod pisanja vlastitih imena ? I hrvatska vlada je na to mudro — šutjela.

Pa tako vidimo, da i najljući fonetici ponekad ostavljaju na cjedilu svoju fonetiku, pišući neke riječi prema etimologiji. Neka se dakle ne udara toliko u fonetske talambase !

Malko ću zastraniti.

Ja sam se u svome člančiću, u 9. broju „Savremenika", dotaknuo i „Trilogije" Iva Vojnovića. Sada ne mogu govoriti o pjesničkoj vrijednosti ovoga djela, koje se mene jako dojmilo ; ali mislim, da je na mjestu, ako kažem koju o jeziku „Trilogije".

Kojim je jezikom pisana ? Odgovor može biti samo ovaj : dubrovačkim ! Čitajući ili slušajući „Trilogiju" u kazalištu, može uživati samo onaj, koji zna talijanski: Poezija treba da neposredno djeluje, inače ostaje bez efekta. Čitatelj, upućen na tumač riječi, baca djelo u kut, jer ga ostavlja ustrpljivosti. Tako rade i naši gimnazijalci, kada čitaju Homera. Od nepoznatih riječi i komentara puši im se glava ; glavnu pažnju posvećuju formalnostima, a poezije ne osjećaju.

Digitized by Google

Kada sam primio u ruke Vojnovićevu „Trilogiju", pročitao sam je s nasladom ; no ujedno sam osjetio, da me je pjesnik odveo u XVI. vijek dubrovačke književnosti, u doba duhovitoga Marina Držića, koji piše svoje komedije gotovo makaronskim jezikom. Gundulić je počeo iza njega čistiti jezik, Džon Palmotić još više. Ovaj je dapače u pogledu jezičnom prvi dubrovački purista.

Ali eto čuda ! Pisac „Trilogije" prelazi preko svih faza jezičnog razvića dubrovačkih pjesnika u XVII. i XVIII. vijeku, pa nas prenosi u vrijeme M. Držića i N. Nalješkovića, kojima nedostajaše ukusa u stilu.

Drama mora koliko toliko i jezikom odati milieu, u kome se razvija radnja, pa bi bilo ludo tražiti od pjesnika „Trilogije", da se ne posluži tim pravom. G. je Ivo Vojnović ipak po našem mnijenju prešao sve dopustive medje.

Stjepan Gradi kaže (1670.), da se je Palmotić zato odrekao dubrovačkog govora, jer je pun barbarizama, pa se primio bosanskog, čistijeg narječja. Nije li pravo radio ?

Hvaljenje „bosanskoga, najčistijeg i najukusnijeg govora" kao najdostojnijeg za književni jezik, prvi je unio u Dubrovnik učeni Mavro Orbini (1601.), pa je to njegovo vjerovanje postalo dogmom za sve Hrvate do naših dana.

Krasna ova misao, dozrela na suncu lijepe klasično-talijanske kulture, donijela nam je jedinstvo književnog jezika. Svemu tomu nastojanju postavio je krunu Vuk Stefanović Karadžić svojim epohalnim djelima.

Dubrovački je dijalekt odista važan za istoriju našega jezika, za etnografiju i za istoriju kulture na „ilirskom moru", kako govoraše znameniti Talijanac abate Fortis u XVIII. vijeku.

Ta do kako zanimljivih zaključaka ne dodjoše K. Jireček i dr. Matteo Bartoli, izučavajući romanizme u Dalmaciji i u Dubrovniku !*

Dubrovačko narječje ne će iščeznuti nikada iz naših rječnika ; ali eto, kao književni jezik ne će ono nikada uskrsnuti. Ta stari ga Dubrovćani sami ostaviše, i ako pridržaše dosta njegovih osebina. .

Pa tako mi žalimo, da je g. Ivo sastavio svoju „Trilogiju" u dubrovačkom narječju — već ako ga je namijenio jedino Dubrovčanima. Opravdati se može njegov postupak samo mišlju, koja ga je možda vodila : stari, slavni Dubrovnik je za uvijek pao, pa neka mu bude i grobni napis — u isto doba himna i elegija — u njegovu govoru !

Da završim.

G. dr. Lujo Vojnović sasuo je toliko neobrazloženih misli i prigovora u svome odgovoru, na koje ne mogu odgovoriti u ovome člančiću. Obazret ću se samo na njegovo ironiziranje „zagrebačke škole" i Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.

Šta on misli pod „zagrebačkom školom", bog si ga znao. Povoljno svakako ne.

Fran Kurelac nazivaše tako u Bachovo doba pisce u Zagrebu, koji nijesu nikako mogli uvidjeti, da je njegov umjetni i neodredjeni književni jezik zgodan da postane književnim jezikom južnih Slavena. Najveći Kurelčev protivnik u Zagrebu bijaše Adolfo Veber, gramatički nastavljač Babukićev. Veber znači u ono doba napredak prema Kurelčevoj maniri. No Veber je već za života doživio, da mu se mladji svijet otudjuje, pristajući sve više za Vukom. I Kurelac ostade

* Unaprijedio bi našu znanost onaj Dubrovčanin, te bi sastavio dubrovački idiotikon, uzevši u obzir današnji dubrovački govor, staru dubrovačku književnost i službeni latinsko-talijanski jezik.

Digitized by Google

osamljen. I tako vidimo, da danas postoji veoma neznatna razlika izmedju književnog jezika „zagrebačke" i „biogradske škole". I u pravopisu smo se prilično izjednačili. Zastarjelih se još nazora o jeziku, osobito o gramatici drže samo neki kulturni starovjerci, medju kojima ima malo znatnih pisaca. Neki misle, da hrvatstvo propada, ako se slije sa sljedbenicima Vukove škole.

Ovdje igra donjekle neku ulogu politika i vjera, što ne bi smjelo ulaziti u književna pitanja.

Medju pomenute starovjerce pripada i jedan dio hrvatskih žurnalista, koji kao „napredni" ljudi ne će da napreduju, pa pišu rdjavo, služeći se zastarjelim jezikom i pravopisom. Ako g. Vojnović misli pod „zagrebačkom školom" ove elemente, u književnosti neznatne, prosto mu bilo ! No u svakom slučaju moramo ga podsjetiti, da slabo prati razvitak hrvatske književnosti za posljednjih dvadeset godina.

Malko je prekrupna ova tvrdnja g. Vojnovića: „a k a d e m i j a k o d n a s n e v r š i z a d a t a k č u v a n j a j e d i n s t v a i u n a p r e g j i v a n j a n a r o d n o g a j e z i k a."

Prema ovoj izjavi moram zaključiti, da g. Vojnović jednostavno ne zna, što je naša akademija privrijedila izučavanjem našega jezika, a ipak joj sudi kao da je on napisao epohalna djela na tom polju. Ni jedan stručnjak, ni hrvatski ni srpski, ne će odobriti ovakova, regbi, kavanarskoga suda. Ne govorim u ime akademije ; tek ne mogu šutjeti, kada ovako ponizuje prvi hrvatski znanstveni zavod čovjek, koji sebe drži za ozbiljna književnika, dapače učenjaka.

Ako je Jugoslavenska akademija uopće stekla kakovih zasluga na znanstvenom polju, a ono ih je stekla na polju hrvatske filologije i istorije. Nego se eto javlja, kao da je pao s mjeseca, jedan Dubrovčanin — ponavljam : Dubrovčanin, jer je akademija potrošila goleme svote novaca baš na izučavanje i osvjetljenje političke i književne prošlosti grada Dubrovnika — pa sve to ignorira. Možda za to, što nije akademija štampala njegova „Pada Dubrovnika" ?

Budmani je dugo uredjivao akademijski historijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Ovaj rječnik zauzimlje ugledno mjesto u leksikografiji slavenskoj. G. Vojnoviću kao da je to nepoznato, pa eto vrijedja — on, Budmanovac ! — i Budmana, kada tvrdi, da akademija „ne unapredjuje narodnoga jezika."

A gdje su pored Budmana članovi akademije, pokojni i živi : Jagić, Daničić, Iveković, Maretić, Miklošić, Musić, Broz, Pavić, Kurelac ? Zar ne dopriniješe oni mnogo, veoma mnogo unapredjenju našega književnoga jezika ? Zar ovi ljudi nijesu čuvali jedinstva književnoga jezika ? Ili su možda radili oko njegova razjedinjenja ?

G. Vojnoviću je očevidno i to nepoznato, da je Maretić sastavio veliku gramatiku, a Broz-Iveković rječnik hrvatskoga književnoga jezika, a ta su dva djela danas bezuslovno najbolja u cjelokupnoj našoj književnosti.

Je li g. dr. Lujo knez Vojnović ozbiljan kritik ?

Ne zabada li on trn u zdravu nogu ?

Ne iznenadjuje me baš ni njegovo podcrtavanje hrvatskog imena: „h r v a c k i filolog". Neka blagoizvoli medjutim uzeti na znanje, da moja narav ne bješe ni kada protejska.

O Marco, o madonna !

Digitized by Google

Alesso Baldovinetti(?): *Bogorodica s Isusom i dva andjela.**

* K Schneiderovom članku Prilozi za rasudjivanje slika u Akademijskoj galeriji Strossmayerovoj. Slike br. 50.

Digitized by Google

DR. ARTUR SCHNEIDER: PRILOZI ZA RASUDJIVANJE SLIKA U AKADEM. GALERIJI STROSSMAYEROVOJ

I.

TOSKANSKA ŠKOLA.*

Fra Filippo Lippi (?).

U katalogu Strossmayerove galerije (treće izdanje od g. 1895.) navedene su na stranama 33. i 34. kao izvorne četiri slike pod brojevima 43., 44., 47. i 48., a pripisuju se Fra Filippu Lippi-u. (O njemu isporedi: Giorgio Vasari: Vite. Ed. Milanesi, Firenze 1878. Sveska II., str. 611.—647.; Crowe-Cavalcaselle: A new history of painting in Italy from the II to the XVI century. Najnovije izdanje London, J. M. Dent et Co., 1909. sveska I., str. 319.—347.; zatim monografije: Edward C. Struth: Fra Filippo Lippi, London 1901. te najnoviju radnju Henriette Mendelssohn: Fra Filippo Lippi, Berlin 1909. — S. B. Supino, Fra Filippo Lippi, Firenze, Alinari 1902. — Ovdje ću odmah napomenuti, da Fra Filippo nije rodjen 1412., kako to stoji u akademijskom katalogu, već po svoj prilici izmedju godina 1406. i 1409. Poredi Struth o. c. str. 13. i Mendelssohn o. c. str. 23. i 209.). Ovo pripisivanje nikako ne stoji. Već je Gustavo Frizzoni u svom članku „La Pinacoteca Strossmayer nell' Accademia di Szienze ed Arti in Agram" (štampanom u smotri L' Arte godište VII. str. 425.—440.) istaknuo neosnovanost ove atribucije, pišući: „Più in là si progredisce nel tempo, volgendo lo sguardo ad una esposizione per verità alquanto monotona, di Madonne del Quattrocento, per la maggior parte toscane. Ve ne sono parecchie alle quali è stato applicato senza alcun dubbio infondatamente il nome di Fra Filippo Lippi". — I zacijelo, tko je dublje proučio izvorne slike Fra Filippa Lippi-a, mora gledajući gore napomenute slike doći do istoga zaključka.

Nema sumnje, da tip madone na slici br. 47. imade mnogo sličnosti s onim tipom madone, što ga je stvorio Fra Filippo Lippi. Taj je tip sasvim ispravno označio V. Lunaček, govoreći o ovoj slici u svom nedovršenom članku „Strossmayerovom galerijom" (Vienac, XXXV., str. 597./8.). Osobito su karakteristične po ovaj tip one meke, sanljive crte na gornjoj partiji madonina lica, zatim meko i ćutljivo modelovane usne i nešto izbočeni podbradak. Ali ćemo opet uzalud tražiti na ovoj našoj slici specifičnih crta Filippova umijeća. Madona naše slike sjedi na onaj način, što ga istorici umjetnosti nazivaju „gotskim" i drži sasvim lako lijevom rukom dijete za lijevo rame. Tip je djeteta tip poznijeg quattrocenta, ono je krepko i kao da već ne treba čvrstog uporišta majčinog. Ali je tip djeteta na našoj slici sasvim nespretno zamišljen. Na svim Filippovim madonama uzalud ćemo tražiti taku upravo klasičnu nesuvislost izmedju majke i djeteta, kaku je vidimo na našoj slici. Kao primjer navest ću poznatu Madonu Filippovu u Berlinu (Kaiser-Friedrich-Museum), gdje je ta suvislost doduše takodjer samo kao nabačena tijem, što se dijete igra prstom majčinim. Na našoj je slici dijete upravilo pogled prema gore, ali nevještina slikareva nije dala, da taj pogled bude srećno upravljen prema licu majčinom. Slika sama nema nikakve dubine, sve kao

* U prvom dijelu ovih priloga, koji ću kasnije štampati, bit će govora o ranijim slikarima te škole (Giottu, fiorentinskim primitivima, Paolu Uccellu i Fra Angelicu).

Digitized by Google

da je u jednoj plohi, i madona i dijete i andjeli, od kojih je lijevi glavom zabludio nad lijevu grud madoninu, dok mu se tijelo nekud sasvim izgubilo. I drugi, desni andjeo naslikan je bez ikakva osjećaja za perspektivu i plastičnost. Istina, Fra Filippo Lippi voli usko stisnute grupe (isporedi njegovu Madonu u fiorentinskim Uficijama), jer tim čitava silhueta poprima neku zaobljenost i krepčinu, a vidik se iza grupe pruža u daljinu, od duboke bujne doli, kojom se vijuga rijeka, pa sve do krajnjeg horizonta, gdje se u nejasnim orisima ukazuje modro gorje. Ova je zbijenost u Filippa nastala pod dojmom plastičnog umijeća (Quercia, Donatello) jednako kao i onaj smiješeći se andjeo, što ga tako reći on prvi uvodi u slikarstvo. Na našoj su slici usne djetetu i andjelima čvrsto stisnute, dok je po Filippa osobito značajno, da u takom slučaju slika rastvorene usne. Isto tako nema dijete vlasi u sredini tjemena razdijeljene, kako to običaje redovno slikati Filippo. Promotrimo li još izbliže na osnovi metode Morellijeve (Ivan Lermolieff: Kunstkritische Studien über die italienische Malerei. Die Galerien Borghese und Dor a Panfili in Rom. Leipzig, 1890., str. 98.—99.) ruku i uho madone vidjet ćemo, da naša ruka s dugim, finim i nježnim prstima nikako ne pristaje uz deblji i krepči tip ruku Filippovih. Uho je u nas dugoljasto i šiljato, u Filippa šire i kraće.

Sve su to razlozi, koji me navode, da sliku br. 47. označim: udaljeni smjer Fra Filippa Lippi-a.

Sliku pod br. 43. dosudjuje poznati bečki istorik umjetnosti dr. W. Suida*, po fotografiji Pier Francescu Fiorentinu. Ovaj je slikar do danas malo ne sasvim nepoznat. Ne spominju ga pače ni Crowe i Cavalcaselle u svom već pomenutom kompendijoznom djelu o talijanskom slikarstvu. Tek najnoviji istorici donose o njemu neznatnih vijesti. Tako Selvyn Brinton (u djelu: The Renaissance in italian art. Part III. The Medici at Florence, London 1908., str. 53./4. i 112.) i Bernard Berenson (The florentine painters of the renaissance with an index to their works. New-York 1909., str. 166.), koji navodi neko 60 njegovih slika i freska. Pier Francesco Fiorentino radio je najintenzivnije posljednjih trideset godina XV. vijeka. Nije isključeno, da mu je učiteljem bio Fra Angelico ili Benozzo Gozzoli. On je eklektik, pa se na njegovim slikama jasno razbira utjecaj, što su ga na nj proizvodili Alesso Baldovinetti i Fra Filippo Lippi.

Na našoj se slici osobito lijepo razbira upliv Fra Filippa Lippi-a. Evo u čemu. Kod prikazivanja svete obitelji u slikarskom umijeću odvajkada zapremaju važno mjesto andjeli. Dok o koncu XIII. i kroz čitavi XIV. vijek andjeli u takim slikama igraju sasvim sporednu ulogu, klanjajući se božanskom djetetu i prateći ga, pokročio je talijanski quattrocento u tom pogledu zamašnim korakom naprijed. (Dakako da i u tom pogledu ima izuzetaka već i prije. Isporedi H. Mendelssohn: Der Engel in der bildenden Kunst, Berlin 1907., str. 63.). Andjeo je naime odsada uže vezan uz božansko dijete, držeći ga na svojim rukama i pružajući ga kadikad madoni. Ovu je situaciju prvi istaknuo Fra Filippo Lippi na svojoj već pomenutoj slici u fiorentinskim Uficijama. Njegov se utjecaj na našoj slici jasno razbira i u tome, a i u razdijeljenim vlasima andjelovim. Naša je slika samo fragment, što se vidi iz one ruke u lijevome kutu dole.

* Ugodna mi je dužnost, da na ovome mjestu iskažem usrdnu hvalu gospodjici Fridi Rosenfeld u Beču, koje sam požrtvovnim posredstvom dobio mnijenja dra. Dvořáka, dra. Suide i dra. Glücka o slikama, o kojima je ovdje govor.

Digitized by Google

Dr. Dvořák i dr. Glück iskazali su, da slika pripada udaljenu smjeru Fra Filippa Lippi-a. Ovo se mnijenje prema tome ne bi kosilo s onim dra. Suide, koji je zacijelo kao genijalan poznavač talijanskog quattrocenta dao ovoj slici pravog njenog autora.

Slika pod br. 44. slovi u akademijskom katalogu isto tako kao i dvije predjašnje kao izvorna slika Fra Filippa Lippi-a, ali pripada po svoj prilici umbrijskoj školi XV. vijeka. Dr. Suida upozoruje na „Raspinjanje" u Kolmaru (Elsass). Ja sam pisao u Kolmar po fotografiju te slike, ali je do danas još nisam primio. Zato ću o toj slici reći više, kad bude govora o galerijskim slikama iz umbrijske škole (brojevi 82., 83., 86., 88., 89., 90. i 92.). Sa Fra Filippom Lippi-em nema ova slika nikakve sveze.

Bez sumnje je najvrednija medju svima četirma slikama, koje se u akademijskom katalogu pripisuju Fra Filippu Lippi-u, ona pod br. 48. Dr. Suida je označuje: Škola Domenica Ghirlandaja (Raffaelino del Garbo?). O ovoj ću slici više reći, kad budem govorio o Domenicu Ghirlandaju i Raffaelinu del Garbu te o slikama, koje se u našoj galeriji njima pripisuju. To su brojevi 49., 53. i 59. Ni ova slika ne stoji ni u kakvoj neposrednoj svezi sa Fra Filippom Lippi-em.

Svatko će, promotrivši izbliže ove slike, rasuditi, da je svima (izuzevši ovu posljednju) umjetnička vrijednost vrlo neznatna. Tko je pako i malo upućen u modernu kritičku povijest umjetnosti, znat će, da je kud i kamo lakše rasudjivati i opredijeljivati slike velikih majstora, nego slike drugog i trećeg reda.

Filippino Lippi.

(1457*.—1505.)

Filippino Lippi, „pittore di bellissimo ingegno e di vaghissima invenzione", kako ga naziva Vasari, bio je u devetnaestom vijeku dugo vremena jedna od najnesrećnijih žrtava modernog kriticizma u povijesti umjetnosti. (O njegovu životu i djelima isporedi Vasari, o. c. sv. III., str. 461.—493.; Crowe-Cavalcaselle, o. c. sv. II., str. 417.—434.; G. B. Supino, Le deux Lippi, Firenze 1905; P. G. Konody, Filippino Lippi, London 1904., izašlo u zbirci Newnes' Art Library. Do danas još nema znanstvene monografije o ovome slikaru.) Ne samo, da su ga istorici umjetnosti držali slikarom drugoga reda, već su ga suviše i lišavali najznatnijih njegovih djela, pripisujući ih Massacciu i Botticelliu. Njegova su djela i doista tako raznolika, da je gotovo nemoguće svrstati ih u suvislu cjelinu. Moderni su kritici nastojali, da kronološki svrstaju njegove slike u periode. Ali i to nije moguće, jer ima vrlo malo slika, za koje bi se moglo pouzdano reći, kad su nastale. Jedina metoda, koja nas uvodi u sistematičko-kritičko promatranje njegovih djela, jest metoda grupiranja njegovih djela, kako ju je proveo Konody.

Prvu grupu sačinjavaju ona Filippinova djela, u kojima je slijedio stil svojih preteča i učitelja. U tu grupu spada serija freska u kapeli Brancacci: u tim je freskama Filippino za volju umjetničke cjeline i harmonije tako zaronio u stil Masolina i Masaccia, koji su te freske započeli, da je modernoj kritici teško naći pravi put u bespuću krivih atribucija.

* A ne 1460., kako kaže akademijski katalog.

Digitized by Google

U drugu grupu ulaze one slike, koje je Filippino stvorio na vršku svog umjetničkog razvoja. Ove slike stavljaju Filippina u red najvećih slikara onoga doba, ne izuzevši ni samog Botticellia. To su slike Vizija sv. Bernarda(Fiorenca, Badia), Sv. obitelj u zbirci Warren (nekad u Bostonu, sad u Lewes-u, Sussex) i Bogorodica s Isusom i sa svecima Jerolimom i Dominikom (National Gallery u Londonu). Sve su to slike sasvim savršene ljepote.

U treću grupu spadaju one slike, u kojima izbija Filippinovo nagnuće za bujne dekorativne oblike visoke renesanse. Osobito valja istaknuti u tom pogledu freske u kapeli Strozzi (Fiorenca).

Kritici devetnaestoga vijeka nisu sudili Filippina po njegovim najboljim i najčišćim djelima, već po njegovoj podobnosti primijenjivanja i uronjivanja u biće velikih svojih preteča i savremenika. Istina, u Filippina nema mirne veličine i jednostavnosti monumentalnog umijeća Masaccijeva ; u njega nema ni lirske poezije, sugestivne snage i izražajne linije Botticellijeve. Ali u mnogočemu nadvisuje on svoje preteče : on je jedan od najsuptilnijih psihologa svoga vremena, a od svih umjetnika talijanske renesance ima u njega najviše modernog duha (Konody.)

Od svih Filippinovih slika bez sumnje je najznatnija Vizija sv. Bernarda ; malo se djela svjetske umjetnosti mogu takmiti s tom slikom, što se tiče ljupkosti i spirituelnog oduševljenja. Onaj razblaženi izražaj u licu svečevu u potpunom je skladu s natprirodnom prikazom madone. Uz tu sliku valja odmah spomenuti tondo u zbirci Warren. Ova je slika prekrasna ne samo radi svog kolorita, već i radi zamjernog umijeća, kojim je Filippino umio svladati poteškoće svrstavanja čitave grupe unutar tonda, i radi besprikornog tijeka linija. Znatna je i nadalje radi izvanredne svoje koncepcije. Filippino je malom Ivanu Krstitelju zaronio duboko u psihu. Osobito je značajno to, da je Filippino prikazao Ivana još dječakom. Ima još jedna slika Filippinova (na oltaru u Santo Spirito), gdje je Ivan prikazan kao dječak — ali kao naivni drug u igri s malim Isusom. Na slici u zbirci Warren prikazao je Filippino Ivana tako, da crte njegova lica već pokazuju kasnijeg mrkog asketu, koji „imaše haljinu od dlake kamilje i pojas kožan oko sebe ; a hrana njegova bijaše skakavci i med divlji". U toga su dječaka divlje oči, neugodan izražaj lica, prisiljeno držanje. Ovo je Filippinovo shvatanje, veli Konody, bitno moderno i sasvim osamljeno u umjetnosti XV. vijeka.

Ova slika u slici Warren osobito je za nas važna, jer slika pod br. 54. (vidi naslovnu sliku) u našoj galeriji stoji s njom u uskoj svezi, Frizzoni koji je imao prilike, da točno prouči i jednu i drugu sliku, poredjuje ih u svom već napomenutom članku (str. 427.—429.) i dolazi do zaključka, da je slika u zbirci Warren bez sumnje original, a naša slika replika ili možda samo i kopija. Ali Frizzoni izrijekom ne kaže, da li je ta replika ili kopija od Filippina samoga, ili je nastala u kasnije doba. Frizzoni otprilike veli : Poredimo li zagrebački egzemplar s onim u zbirci Warren, dat ćemo bez sumnje ovom posljednjem prednost, jer je idealniji, tako reći više zračan i svijetao u svim svojim dijelovima, počevši od figura i njihove odjeće, pa sve do krajine u pozadini. Isto tako govore tome u prilog one sitnice, koje se nalaze na ogradi i arhitektonski motiv stupa iza sv. Josipa. Osobito treba na slici zbirke Warren istaknuti finoću križa sv. Ivana, škatulju,

Digitized by Google

knjigu, košaricu, što sve leži na ogradi. Vanredno je karakterističan za dekorativni ukus Filippinov onaj stup iza sv. Josipa. Sa zagrebačkim egzemplarom postupao je slikar sasvim sumarno, stavivši na ogradu mjesto svih onih gore napomenutih sitnica jedino dvije gljive i označivši sasvim površno s nekoliko crta okoliš u pozadini.

Tako Frizzoni. Ja sam već gore prema Konodyu označio važnost slike u zbirci Warren, a ovdje moram napomenuti, da je o toj slici pisao dva puta Bernard Berenson (prvi puta u Revue Archéologique, Paris 1900. II. str. 238.—243. i onda u svom monumentalnom djelu Study and Criticism of Italian Art, London 1902., sv. II., str. 90. i dalje), ističući, da je valja staviti uz bok najizvrsnijim djelima Filippinovim. Slika se ova nalazila još sedamdesetih godina prošloga vijeka u Napulju, u Palazzo Santangelo, odakle je prodana američkom milijunašu Warrenu.

Našu je sliku biskup Strossmayer nabavio iz Rima g. 1867. od nekog Carla Possenti-a, kako to razbiramo iz izvještaja kanonika Nikole Voršaka od 13. ožujka 1867. U tom su izvještaju za nas od interesa ove Voršakove riječi o našoj slici: „Scaccioni je pred Consonijem dao one njihove masti Lippiu posvuda . . ." Iz tih se riječi vidi, da je naša slika restaurirana, a to bi bio bar nekaki dokaz za njezinu starinu, isto tako kao i lijepi renesansni okvir, o kojemu piše Voršak: „nagovorili su me, da ne dam okvira Lippijeva iznovice zlatit, jer da je uprav ona i onoliko svjetla pozlata primierna onomu skladu pobožnosti i miru, po čem se slika odlikuje, štogod bi više bilo, bilo bi, vele oni, slici na uštrb i nepriliku. Ostalo je pri njihovu".

Je li naša slika izvorno djelo Filippinovo i u kakovom savezu stoji sa slikom u zbirci Warren? Tko će na to pitanje moći odgovoriti? I sam Frizzoni, taj izvrsni stručnjak, koji je dobro proučio obadvije slike, ne daje jasna odgovora. Meni se čini, da ova njegova šutnja govori u prilog našoj slici, koja bi prema tome bila ili od samog Filippina ili pod njegovom paskom u njegovoj „bottegi" načinjena kopija onog egzemplara, koji se danas nalazi u zbirci Warren. Svakako bi bilo poželjno, da se ova prekrasna slika kao i mnoge druge slike u našoj galeriji bolje razmjeste i obiese. Već se Frizzoni na to tuži, govoreći: sgraziatamente la collocazione troppo alta rende difficile un apprezzamento ben preciso del dipinto.

Alesso Baldovinetti (?).

(1422.*—1499.).

Slika pod br. 50. označena je u akademijskom katalogu kao „gornjo-talijanska škola XV. vijeka". Čudim se, da je upravo ta slika, koja pokazuje tako izrazite i karakteristične osebine fiorentinske škole označena tako općenom oznakom. Ova je slika već jedamput reproducirana (Vienac god. XXXIV. str. 629.), a bezimeni pisac bilješke (V. Lunaček?) pridijeva je Sandru Botticelliu i navodi kao osobitu karakteristiku za Botticellijevo autorstvo „ono velo oko glave, ono začudjeno na pola prestrašeno djevičansko lice, onda zlaćane urese s pozadinom ze-

* A ne 1427., kako to navodi akademijski katalog uz sliku br. 45., koju pripisuje Alessu Baldovinetti-u. Moram odmah dodati, da mala ova sličica nema ništa zajedničko s Baldovinetti-em, već da ulazi suviše u smjer Bugiardinijev, kako ću to kasnije dokazati.

Digitized by Google

lena lišća i cvijeća". (ib. str. 638.). Možda se autor gore pomenute bilješke dao zavesti onom interesantnom bilješkom, koja je prilijepljena o stražnju stranu slike. Bilješka ova doduše nema nikakve vrijednosti po sliku samu, ali je sama po sebi vrlo zanimljiv dokumenat vremena, pa je zato ovdje donosim. Kako ću kasnije pokazati, bilješka je doista iz 17. vijeka i reći bi, da nije prilijepljena na sliku u svrhu kake mistifikacije.

1684.

Nel nome della SSma. Trinità Padre, Figliolo et Spirito Santo, e della Beatiss-ma Verg-e Maria. Ricordo come questa Sacra Immagine fu gia di una Gentildonna forastiera quale per alcuni suoi interessi vienne costì in Firenze portando seco questa Sacra Immagine e lassando al paese ogni altro suo hauere; ma perche in questa medema Città fu assalita da una graue infermità che la priuo di vita; essendoli stata data per quel tempo in sua compagnia una tal Maria Maddalena Tonini Terziaria del nostro ordine di S. Domenico, per atto di gratitudine questa Signora li lassò auanti la sua morte questa Sacra Immagine quale tenendo la detta Maddalena in sua casa con grandissima uenerazione, et andandoui quotidianamente gran numero di gente in breue tempo fece di molte grazie portandoui esse de uoti d' argento, e facendoui altri doni; perche saputo dal Arciuescouo Marzimedici (?) mandò gente di sua corte a leuare questa Immagine, e portarla al Arciuescouado; Per qual cosa ritrouandosi confusa la detta Maddalena ricorse' ad un Parente del Arciuescouo pregandolo che glie la facesse rendere, ma l' Arciuescouo auanti di uenire ad questo uolle prima parlare con la detta Maddalena, e sapere come haueua hauto questa Immagine, et hauendoli narrato essa il tutto soggiunse l' Arciuescouo che l' Immagine l' haurebbe reso ogni uolta che prometesse non tenerui uoti attaccati, ne tam poco riceuerli, e doppo la sua morte lassarlo a qualche Chiesa; promisse il tutto la Maddalena Tonini e uebbe (?) la Sacra Immagine. Nel anno poi 1684 ritrouandosi Cappellano e Curato della chiesa di San Marco il Padre Fra Domenico Maccarani, et hauendo per penitente questa buona donna per hauerli una uolta essa conferito questo caso, considerando egli prima l' età decrepita della detta Maddalena mentre passaua nouanta anni, e poi altri accidenti che alla giornata sogliono accadere l' esortò a lassare allorà la sacra Immagine alla Cappella della Comunione della Nostra Chiesa di S. Marco, per esserui luogo assai proporzionato, il che uolentieri fece per lo che riceuta dal sopradetto Padre, questa Sacra Immagine procuro riporla in questo indiuiduale luogo; ouè in breue tempo la Maria Maddalena uidde con grandissima sua satisfazione essere dal Popolo con gran deuozione adorata, adornata et arricchita, mentre una Sig-ra li fece la Corona d' Argente, et anche al suo SS-mo Figliolo un altra, una Lampana d' Argento, un altra diede Lemosina per farui fare l' adornamento di fiori per mano dello Scacciati Pittore assai in quei tempi stimato, un altra cui fece delle Bandinelle di seta con trine d'oro per tenerla in giorni feriali coperta, et altre persone mandauano gran quantità di Cera per consumarla quando le Teste si teneua scoperta e quelli che' riceueuano delle grazie cui postauano de Voti d' Argento et altri contrasegni.

Digitized by Google

— Fu fatta vedere da molti Pittori per riconoscere la mano del Autore, ma in questo Multi multa dixerunt solo il Sig-re Filippo Baldinucci disse uenisse dalla scuola di Fra Filippo Lippi, et essere del Botticelli suo discepolo, et un altro attestò essere mano del Pollaiolo, questa e quanta notizia io posso dare della presente Immagine pregando Sua Diuina Maestà che per la sua infinita bontà, e misericordia ei facera nel altra uita godere l' Immaginato, che cosi sia Amen.

Io Fra Dom-co Maccarani Cappellano con mo. ppa. attesto quanto sopra.

Ova bilješka zvuči doduše nešto legendarno i fantastično, ali je sudeći po pismu i papiru doista pisana u XVII. vijeku. Kako u Zagrebu nisam mogao dobiti djela Baldinuccijeva, (koji je zacijelo o toj slici nešta spomenuo, ako ju je doista vidio i dosudio, kako kaže naš Maccarani, Sandru Botticelli-u), ne mogu ništa pozitivna o tome reći, kao ni o tome, da li je taj Maccarani doista bio kapelanom sv. Marka u Fiorenci. Tek o jednoj vijesti ove bilješke mogu reći, da je ispravna, o onoj naime, koja govori o slikaru Scacciati-u. S. Ticozzi navodi u svom djelu „Dizionario degli architetti, scultori, pittori ec.", Milano 1830.—33. sv. III. str. 314. toga Andriju Scacciati-a i veli: S. A., fiorentino, nacque nel 1642. Fu prima pittore di storia, ma vedendo di non essere dei migliori, fecesi a dipinger fiori, frutta, animali, ed in questo genere di lavori riusci eccellentissimo. — Te bi se riječi malone doslovno slagale s riječima naše bilješke.* Ili možda upravo stoga?

Ali naša slika nema nikakve sveze s velikim majstorom Botticellijem. Ja sam se neko vrijeme kolebao, pripisujući je jednome Pesellu, dok najposlije nisam došao do zaključka, da se slika ima apsolutno pripisati školi Alessa Baldovinetti-a. Svoje ću dokaze iznijeti malo poslije, a ovdje odmah napominjem, da se i dr. Suida odlučio za Baldovinettijevu školu.

Alesso Baldovinetti (o životu i djelima isporedi: Vasari, o. c. sv. IV. str. 102.; Crowe-Cavalcaselle o. c. sv. II. str. 363.—371.; Brinton o. c. str. 18.—21., 91.—91.; Berenson, Study and Criticism sv. II. str. 31. i dalje; te, meni nepoznatu, monografiju: Emilio Londi: Alessio Baldovinetti, Pittore Fiorentino, Firenze 1907.) vanredno je zanimljiv umjetnik. U svojim se djelima naivnom i fantastičnom dražesti često približuje vrlo blizu Sandru Botticcelli-u. Bio je napredan i smion duh, pa ga osobito hvale, što je i u tehniku boja uvodio kojekake novotarije. Na žalost je to njegovo eksperimentiranje uništilo jednu od najzanimljivijih njegovih slika („Rodjenje Kristovo" u crkvi S. Annunziate u Fiorenci). Karakteristično je za nj brižno isticanje detalja, točne i oštre konture. Crowe i Cavalcaselle ističu još osobito zdepaste ruke i noge njegovih figura. Kao Benozzo Gozzoli voli Baldovinetti u pozadini svojih slika potpuni romantički mise-en-scène. U tu pozadinu slika on drveće, cvijeće, obronke sa starim kaštelima, povorke lo-

* Kad je ovaj članak bio već u štampi, primio sam od g. dra. v. Hadelna, asistenta u zavodu „Kunsthistorisches Institut in Florenz", odgovor na svoje pismo, kojim sam molio potvrdu 1. za to, da li je naša slika bila doista jednoć u samostanu sv. Marka u Fiorenci, 2. da li je u bilješci spomenuti Fra Domenico Maccarani bio kapelanom u pomenutom samostanu i 3. da li Baldinucci spominje ovu našu sliku u svom djelu „Notizie de' professori del disegno da Cimabue in qua". — Na žalost je direktor Muzeja di S. Marco, gospodin Carocci, već dulje vremena bolestan, pa stoga g. dr. v. Hadeln nije mogao ući u arkiv i potražiti dotične spise. Jedino, što mi javlja, jest to, da Baldinucci nikako ne spominje naše slike. — To doduše nije još dokazom, da je nije vidio, ali ipak nešto oslabljuje vjerodostojnost naše bilješke.

Digitized by Google

vaca i drugo koješta. Uopće voli Alesso Baldovinetti čar mirne i tihe prirode. Osobito je karakteristična u tome pogledu gore pomenuta slika u S. Annunziati. Tu se u pozadini pruža duboka dolina (po svoj prilici Val d' Arno, gledan s obronaka Vallombrose), odružena brežuljcima, koju u sredini presijeca vijugava rijeka. Sve to u divnoj perspektivnoj udaljenosti. Isti istančani osjećaj za udaljenost nahodimo na slici „Madone" u Louvru, koju su dugo vremena pripisivali Pieru della Francesci, dok je u najnovije doba nije Berenson „povratio" Baldovinetti-u. I upravo ova slika u Louvru utvrdila je moje mišljenje, da naša slika stoji vrlo blizu Alessu Baldovinetti-u. Poredimo li pozadinu jedne i druge slike, vidjet ćemo, da je to na vlas, a ma baš na vlas ista dolina s vijugavom rijekom u sredini, okružena brežuljcima, na kojih su sljemenu poredjana pojedina drveća oblih krošanja. Poredim li tip madona Baldovinettijevih (na slikama u Uficijama, u S. Miniatu i Louvru) s tipom naše madone, moram reći, da ne bih mogao ovu posljednju izravno dosuditi njemu, dok opet za tip naših dvaju pernatih andjela nalazim paralela na njegovom Sv. Trojstvu u florentinskoj Akademiji. Na mene čini čitava naša slika dojam učeničke radnje (ističem osobito finu, i ako krivo crtanu ruku madoninu, koja je sasvim drugačija nego zdepasta ruka madone na slici u Louvru), pak bih zato označio sliku: „Bottega" Alessa Baldovinetti-a. Dr. Suida pomišlja na njegova učenika Graffiona (o kojemu isporedi Crowe-Cavalcaselle o. c. sv. II. str. 361. i 370.)

DR. B. DRECHSLER: POVIJEST JUŽNOSLOVJENSKIH KNJIŽEVNOSTI PROF. M. MURKA*

Književna povijest južnih Slovjena, ističe pisac djela, o kojemu je riječ, ne stoji na visini vremena. Od bibliografičke i biografičke metode slabo se mičemo naprijed. Ima tek nekoliko velikih pisaca, kojima je rad prikazan u iscrpljivim monografijama, a čitave epoke nijesu u tančine proučene ili nijesu ni taknute. Najdublje i najsvestranije proučavano je upravo najstarije doba, dakle crkvena južnoslovjenska književnost, a nije se to zbilo bez osobitih povoda. Ova je književnost u svezi s počecima slovjenske pismenosti i osnova slovjenske prosvjete. Njezini problemi jesu problemi slavistike, jer je ona osnova te nauke, pa su se zato južnoslovjenskom crkvenom književnošću, njenim povodima i posljedicama, bavili naučenjaci svih slovjenskih naroda. Mnogo je učinilo i to, što je ovo doba istraživano na širokoj osnovi jedinstvene južnoslovjenske knjige, a opet su proučavana na tanko pojedina pitanja, pa su se u tome radu mogli isticati samo naučenjaci širokih pogleda i duboka znanja.

Značajno je, da i u nas Hrvatâ, u doba, kad se tek počelo buditi zanimanje za povijest književnosti, susrećemo cjelovito obradjeno upravo ovo doba u Jagićevoj: „Povijesti književnosti hrvatskoga i srpskoga naroda" (1867.). Ovo ugledno djelo, domala prevedeno na ruski, bilo je dogadjaj u našoj mladoj nauci.

* Geschicte der älteren südslawischen Litteraturen von Dr. M. Murko, o. Profesor an der Universität Graz. — Die Literaturen des Ostens in Einzeldarstellungen. V. Band, 2. Abteilung. Leipzig, C. F. Amelangs Verlag. 1908.

Digitized by Google

Ali bezbrojnim specialnim radnjama, pače čitavim djelima o pojedinim pitanjima, posve se u posljednjim decenijima promijenilo obličje povijesti crkvene južnoslovjenske književnosti, pa je evo sada kao potreba vremena i rezultat razvitka slovjenske filologije izašlo djelo Dr. M. Murka: „Geschichte der älteren südslawischen Litteraturen", koje stoji prema djelu Jagićevu, ako smijemo dva kompendija porediti sa dva velika analitička djela, kao današnje „Slovanské starožitnosti" Lubora Niederla prema istome djelu Šafařikovu.

Murkova knjiga prvo je djelo, koje prikazuje jednu epoku iz cjelokupne južnoslovjenske književnosti m o d e r n o. Crkveno doba južnoslovjenskih književnosti ima svjetsko historičko značenje po svome postanju, razvitku, utjecaju i dosegu, pa ga pisac i crta kao dio suvremene evropske kulture. On prati na slovjenskom zemljištu sve odraze cvata i dekadence bizantinske književnosti sa svim njenim obilježjima i posljedicama, koje se još i dandanas zamjećuju na organizmu Bugarâ i Srbâ, pa onda čitavu vjersko-kulturnu borbu izmedju Bizanta i Rima, tako važnu za udes hrvatske i srpske historije. Tako je ova knjiga, koja već radi koncepcije prema sličnim radovima u nas i u Srbâ zaslužuje osobitu hvalu, ne samo za slavistu, već i za bizantinistu, političkog i kulturnog historika, sociologa i teologa dobar provodič kroz najstariji prosvjetni život južnoslovjenskih naroda, koji su kao neznabošci pali na raskršće izmedju istočno-rimskog i zapadno-rimskog carstva, pa ovdje proživjeli jedan od najzanimivljijih procesa u razvitku kršćanske kulture.

Djelo prof. Murka nije analitičko već eminentno sintetično, ali ono ipak svuda pobudjuje na analizu, na dalje tanko proučavanje pojedinih pitanja, gdjegod pisac opaža kakav jaz ili prazninu. Radovi njegovi poznati su sa solidne i uvijek gotovo preobilne gradje, tako te od samih činjenica i ne odskaču dosta plastično zaključci, ali u ovome djelu gradja se najljepše prilagodjuje piščevim mislima, idejama i slikama, kojima je podredjena. Poneke njegove misli jesu teme za nove, zanimljive studije, da ih se tko prihvati. Govoreći o apokrifnoj književnosti i umjetničkim obradbama njezinim na zapadu, ističe njenu vezu s našim narodnim pjesmama, legendama, bajkama, pričama, poslovicama i običajima, pa potiče na proučavanje ovih odnosa. Pače apokrifi utjecali su i na staro naše crkveno slikarstvo i kiparstvo; ali tu jedva da će tko slijediti ponuku piščevu, da predmet prouči, jer nemamo za to spremnih ljudi. Jednako bilo bi vrijedno, na što upozorava pisac bizantiniste, proučiti južnoslovjensku književnost, u koliko ona nadopunjuje i objašnjuje povijest književnosti bizantinske, jer ima u nas preradaba ili prijevoda, kojima je sačuvan grčki original krnj ili je uopće izgubljen. Predmetom osobite studije mogla bi biti jedincata opaska piščeva, da je religiozni život Bugarâ i Srbâ duboko pao, te je danas posve različit prema unutarnjem vjerovanju Rusâ, a da je povod tome položaj njihov prema Turcima, a osobito Grcima, koji su najviše utjecali na crkvu bugarsku i srpsku. Za povijest hrvatske književnosti bilo bi veoma važno, da tko prouči književni, a osobito gramatički rad naših Isusovaca u pravcu, kako ga je označio prof. Murko, koji je dobro opazio, da i u nas Isusovci, upravo kao u ostaloj Evropi, promiču misao, da se kao književni jezik primi najrašireniје narječje.

Digitized by Google

Najuspjelije prikazana je u djelu bugarska i srpska književnost, ma da jedan srpski kritik, s razloga, što stoje van nauke, nije ni s tijem nikako zadovoljan. Opravdaniji bit će naš prigovor, da je i u zbijenome obujmu djela prof. Murka prikaz crkvenoga doba hrvatske književnosti mogao naći više mjesta. Prema srpskom i bugarskom kaludjeru, jedinome predstavniku knjige, naš je glagoljaš osebna pojava: onaj živi na Athosu, uči grčku knjigu, dolazi u veze s carevima i kraljevima, a ovaj živi u narodu, utječe na nj zapadna prosvjeta, pa je bilo zato tim potrebnije prikazati ovaj tip, a on je i karakterisan već u starim spomenicama i u novijoj naučnoj književnosti. Pisac, crtajući crkveno doba hrvatske knjige, gradi na istim zdravim osnovama, ali ovaj dio ne zalazi u tolike tančine kao prvašnja dva dijela; sve se crta i suviše sumarno, pa naše veze sa zapadom nijesu prikazane u nijansama kao veze bugarske i srpske književnosti s istokom, a to bi znatno nadopunilo cjelovitu sliku južnoslovjenskih književnosti. Pisac bit će da je i sâm to osjećao, ali se ispričava, ponajviše s razlogom, što ovo doba hrvatske književnosti nije još proučeno, pače nije ni dosta gradje izdano. Najzanimljivije bi, recimo samo jednu, bilo, da nam je pisac prikazao bogatu umjetnu poeziju hrvatsku ovoga doba, jer po njoj se ono i razlikuje najviše od književnosti bugarske i srpske, ali kako je malen dio ove gradje štampan, pisac je morao jednostavno reći: „Ein noch ungeschriebenes Kapital der kroatischen Litteratur-geschichte bildet die erste südslawische Kunstpoesie nach abendländischen Muster". To je nabožna poezija XIV. i XV. stoljeća na narodnom jeziku, u kojoj se, kako je pisac dobro opazio, odbila umbrijska religiozna lirika sa svojom mistikom, odrazom velikoga preokreta u duševnom životu Italije, kome je začetnik sv. Franjo Asiški. Ali dok pisac ovakve struje, što su dolazile s istoka u bugarsku i srpsku književnost, raščinja i karakteriše, ovdje ih može samo konstatirati, premda su veoma važne i za dalji razvitak svjetovne hrvatske knjige. Ovakvim nedostacima djela prof. Murka jesmo dakle u jednu ruku sami krivi, što nije ni čudo, kadno je naš rad oko izučavanja povijesti hrvatske književnosti posve nesredjen i nesistematičan, bez ikakva žarišta, jer od svih slovjenskih sveučilišta jedino hrvatsko nema osobite katedre za svoju književnost. Ali opet treba reći, da je prof. Murko obašao na pr. crkvena prikazivanja, o kojima je morao i mogao govoriti, jer su većim dijelom izdana, padaju u ovo doba postanjem i značenjem, a veoma su značajna za hrvatsku književnost, budući da ih u Srbâ i Bugarâ uopće nema.

Prof. Murko je htio, da njegovo djelo, kako sâm veli, bude dokazom, da se književnosti južnih Slovjena, m o g u i m o r a j u obradjivati u medjusobnoj svezi, a on je tu i uspio, jer nije obradjivao suštu književnu povijest, već se uvelike obazirao na kulturnu povijest, prema kojoj je gradio i osnovu svome djelu. On crta književne pojave uvijek u vezi s političkim dogadjajima i svim ostalim prosvjetnim pojavama, pa nikad ne zaboravlja, da je povijest književnosti dio, i to najjači dio naše kulture, a posve je prirodno, da pisac, gradeći na ovako širokoj bazi, ma da crta najstarije doba našega prosvjetnoga života, ipak biva tumačem sadašnjosti, gdje je ona posljedicom prve naše kulture. Po tome je ovo naučno djelo aktuelno, što se razbira najljepše u tome, da je prvo poglavlje, gdje se radi o Hrvatima i Srbima, izašlo prevedeno u više naših političkih dnevnika („Narodnoj Obrani", „Obzoru" i „Srbobranu"), pače i u osobitoj brošuri.

Digitized by Google

Djelo prof. Murka u koncepciji i metodi označuje lijep napredak u našoj književnoj povijesti, što osobito izbija, kad se djelo isporedi sa sličnim radovima u našoj mladoj nauci. Koncepcija i metoda najslabija je strana naše književne povijesti. Pa i najnovije djelo ove ruke, „Pregled srpske književnosti" od Pavla Popovića, pored nekih lijepih pišćevih odlika, u tome pogledu ne odskače daleko od starinske primitivnosti. Pisac naime prikazuje samo jedan dio srpske i veći dio hrvatske književnosti, dakle ne obuhvaća nikakve cjeline, pa i tu crta struje i rad pojedinih pisaca posve raskidano — po književnim i pjesničkim vrstama, a ne ćemo ni spominjati Popovićeve neugodne ekskluzivnosti i nacionalne ograničen sti, kojom je kao naučenjak posve nagrdio obličje svome djelu. Ali zato se dva novija Skerlićeva djela: „Omladina i njena književnost", te „Srpska književnost u XVIII. vijeku" i modernom koncepcijom i metodom priključuju Murkovoj „Geschichte der südslawischen Litteraturen". Ova tri djela tri su utjehe i tri izgleda za dalji razvitak našega neznatnoga i pocjepkanoga rada oko književne povijesti.

JOSIP PASARIĆ: O LEONIDU ANDREJEVU

U ruskoj se javnosti u posljednje vrijeme mnogo govori o Leonidu Andrejevu i o novim njegovim djelima i pothvatima. Jedni se čude plodnosti njegovoj, a drugi mu spočitavaju težnju za reklamom. Andrejev je naime u posljednje dvije godine napisao cijeli niz pripovijesti, crtica i drama. Napose u prvoj polovini prošle godine izišlo je malo ne svaki mjesec po koje novo beletristično djelo iz njegova pera. U prošloj sezoni prikazivale se tri njegove drame, od kojih je naročito mistična tragedija „Crne maske" polučila velik uspjeh.

Andrejev savremen je pisac u pravom smislu riječi, pa voli u djelima svojim obradjivati teme i sujete, koji stoje u nekoj vezi sa savremenim političkim događajima i socijalnim pitanjima. Treba priznati, da u spisima obično propovijeda slobodoumne i napredne nazore. Kad se ono u Rusiji pokrenula misao, da treba dovršiti rat s Japanom, Andrejev je u prilog tomu pokretu napisao pripovijest „Crveni smijeh". Početkom prošle godine povela se u Rusiji agitacija protiv smrtne kazne, a Andrejev napisa pripovijest „Razskaz o semi povešennyh" (o sedmorici obješenih). Iza toga došlo je u državnoj dumi na dnevni red pitanje o slobodi savjesti i vjeroispovijesti, a Andrejev izdade o toj temi pripovijest pod natpisom „Syn čelovečeskij". Ta pripovijest ima ovaj sadržaj: Svećenik o. Ivan Bogojavlenskij bio je velik čudak. Najprije je htio da promijeni svoje ime i bavio se mišlju, da si mjesto imena nadjene skup od 5 brojeva sa brojkom 9 na koncu. Molba njegova bila je dakako odbijena. Tada je nabavio gramofon i silio svoga psa, da sjedi pred gramofonom i sluša pijev i sviranje njegovo. Pas je utekao i utopio se od očaja. Uto je izišao ukaz o slobodi vjeroispovijesti i otac Ivan odluči, da će upotrebiti tu priliku i prijeći na muhamedanstvo, premda nije pravo znao, u čem stoji vjera Muhamedova. Pripovijest se svršava time, da oca Ivana odvodi na istragu u grad činovnik, koji je po nj poslan od oblasti.

Digitized by Google

Kritika reakcionarna oštro je napala na tu pripovijest, da je tendenciozna i na brzu ruku napisana, pa da nema umjetničke vrijednosti. Više da je karikatura, nego ozbiljna stvar, prava smjesa komična i čuvstvena, prosta i ozbiljna Slobodoumna pak kritika stala je da brani pisca od tih napadaja i isticala. kako je Andrejev htio u ocu Ivanu da prikaže zagonetan lik, koji u sebi krije osjetljivu sumnju i odlučan prosvjed protiv okova, kojima se ropski sputava sloboda savjesti. Vjerskim se pitanjem bavi Andrejev i u pripovijesti „Vjera, nada, ljubav", što je prošle godine izišla u književnom almanahu „Progres".

Nema sumnje, Andrejev je radin čovjek i plodan pisac. Za sadašnju sezonu napisao je opet tri drame: „Anatemu", „Anfisu" i „Čelovêka", od kojih su prve dvije početkom sezone prikazivane u Moskvi i Petrogradu; a uzato je preuzeo upravu i vodstvo „Novoga dramatičeskoga teatra" u Petrogradu. No Andrejev ima jednu nemalu slabost: voli reklamu i mrzi na kritiku. Ruske novine često donose razgovore s pjesnikom o najnovijim njegovim radovima, a kinematografi po svoj Rusiji pokazuju snimke njegove vile i stana. U mnogim svojim razgovorima s novinarskim izvjestiteljima raspravlja malo ne vazda o jednoj te istoj temi: žali se na kritičare. Lani je u tri kazališta dao prikazivati tri nove drame, a da nije bilo tih zlobnih kritičara, on bi još više radio: dnevice bi napisao i po tragediju, kako ironično primjećuje g. Filosofov u „Rêči". U oči sadašnje sezone, koja se otvorila s dvije njegove drame, opet je Andrejev razgovarao sa novinarima i ponovno se žalio na kritiku, a napose na poznatoga darovitoga feljtonista i slobodoumnog publicista A. V. Amfiteatrova. Taj mu po svom običaju nije ostao dužan i odlučno izjavio, da je on doduše hvalio Andrejeva, dok je pisao iskreno i ozbiljno, ali otkad je plodni pisac stao stvarati igrarije i djetinjski se zanimati pisanijom o posve nedohvatnim temama, on je smatrao kritičarskom svojom dužnošću, da pisca upozori na zablude. No oborivši se na Amfiteatrova Andrejev je osudio i kritiku uopće i uz to nepravedno navalio na mladoga pisca Ropšina, koji je svojom pripoviješću „Konj blêdnyj" pobudio veliku pozornost ne samo u Rusiji. Andrejev naime veli za tu pripovijest, da „zaudara po gnjiloći „kao stari sir". Djelo to da je „neumjetničko i vrlo neistinito, a u cijelosti uvredljivo". Koliko poruge u malo riječi! Koliko nepravde prema djelu, za koje mnogi kažu, da je napisano ne crnilom, već krvlju srca! Pri tom je Andrejev dobro znao, da k Ropšinu ne dolaze novinari i da je fizički lišen mogućnosti, da išto kaže u svoju obranu. No Andrejev ide i dalje i hoće da se nametne za cenzora mladomu piscu. On veli: „da sam ja urednik „Šipovnika" (naprednjačkog modernog izdanja), u njem ne bi se nikad pojavio Ropšinov „Konj blêdnyj". Tako je daleko zavela taština i zavist Andrejeva! Treba znati, da se prvo izdanje Ropšinove knjige, o kojoj je i Uerežkovskij napisao opširnu ocjenu, na jagmu raspačalo i da se sada spremalo drugo izdanje, pa da je Andrejev, ako ne urednik, a ono jedan od glavnih saradnika „Šipovnika"! Taj je postupak ogorčio i njegove prijatelje u redovima slobodoumne inteligencije, koji ga poput g. Filosofova u „Rêči" podsjećaju, da je svaki pisac u prvom redu čovjek, pa da je već hora, da se opameti i zaustavi, jer će mu inače biti strašno, kad se probudi i spozna svu taštinu svoje „kinematografske" slave!

No Andrejev u novije vrijeme ne uspijeva, „ne vezet" mu (kako bi se ruski reklo) ni na drugim poljima. „Novyj dramatičeskij teatr", koji je lani pod upravom

Digitized by Google

čuvene dramatske umjetnice Kommissarževske slavio dugi niz umjetničkih pobjeda, spao je sada pod vodstvom Leonida Andrejeva na stepen umjetničkog zavoda srednje ruke. Nove njegove dvije drame: „Anatema" i „Anfisa" imale su slab uspjeh u literarnom i umjetničkom pogledu prema gotovo suglasnom sudu konservativne i slobodoumne kritike. A pored toga digoše se protiv „Anateme" ruski reakcionarci i klerikalci i svom silom hoće da se posve zabrani prikazivanje te drame u Rusiji.

Sva je prilika, da slava Vl. Nemirovića Dančenka ne da Andrejevu mirno spavati. Taj je naime dramatičar zajedno s umjetnikom Stanislavskim ravnatelj čuvenoga moskovskoga „Hudožestvennoga (umjetničkoga) teatra", te uzorne ruske moderne pozornice, na kojoj provodi zamašne pozorišne reforme, namjenjujući redatelju važnu samostalnu ulogu i time preobrazujući sav dosadašnji oblik dramske interpretacije i inscenacije. Zašto da i Andrejev nešto slično ne stvori u Petrogradu? Zato je valjda uzeo u zakup kazalište, u kojem je lani glumila družina gdje. Kommissarževske, prekrstivši „Dramatičeskij teatr" u „Novyj dramat. teatr", primio za glavnog redatelja Sanina, koji se ne može mjeriti sa Nemirovićevom desnom rukom Stanislavskim, a dramatsku družinu sastavio po moskovskom uzoru od glumaca drugoga reda ili posve mladih sila. No za prvu predstavu u sezoni nije odabrao novu dramu, već je iznio svoju prošlogodišnju „Djačku ljubav" („Dni našej žizni"), koja se nakon nekoliko predstava morala zamijeniti drugom dramom, jer je odziv općinstva bio slab. Interes za njegovo kazalište porastao je tek onda, kad je iznio svoju novu dramu „A n f i s u". Kritika je doduše gotovo jednodušno osudila tu dramu, neki su je pače ižvizdali, ali radoznalo općinstvo je drugog mnijenja i sveudilj puni kazalište, osobito mladji svijet, koji autoru priredjuje burne ovacije. Isto se lani zbilo sa pomenutom njegovom dramom „Dni našej žizni": kritika je dramu složno pokudila, a drama se ipak glumila nebrojeno puta pred punom kućom. „A n f i s a' je drama rekbi savremena i realna: u njoj dolaze svagdašnja lica, a ne apstraktno — simbolistični likovi, kao u „Crnim maskama" i „Anatemi". Radnja se zbiva u pokrajinskom gradu Rusije i glavni joj je junak odvjetnik Fedor Ivanović Kostomarov. No u nekim prizorima taj junak zapada u nerealni ton i vazda s neponjatnog razloga proklinje neku staricu babu. U toj se starici ima po svoj prilici da krije simbol. Ona kao da utjelovljuje nepoznat život, a Kostomarov je gospodar života. On ljubi doduše svoju ženu Sašu, ali to ga čuvstvo posve ne zaokupljuje. Traži sreću i izvan braka, pa kako uto dolazi u kuću njihovu Sašina sestra Anfisa, mlada udova čarobne ljepote, medju njome i odvjetnikom brzo se razvije ljubavni roman. Još se taj nije pravo n dovršio a odvjetniku se približi i najmladja sestra Nina, koja mu iskreno otkriva svoju ljubav. Kostomarov zaboravlja prve dvije sestre i već hoće da Ninočki ljubav ljubavlju vrati, ali uto se javlja osvetnica Anfisa i nalaže nevjerniku, da ispije otrov. On spozna, da je to kazna njegova i odgovori Anfisi istim onim „da", kojim je malo prije odgovorio Nini, da je ljubi. I kad on ispije otrov, javlja se čudna nemila starica, mirna kao život, ravnodušna kao sama priroda, nijema kao sam Bog i odobrava ono, što se slučilo s odvjetnikom...

Prijateljska kritika hoće da odbije prigovor o nepodesnosti sujeta time, što tvrdi, da je u „Anfisi" obradjen istinit dogadjaj iz života porodice, koja živi

Digitized by Google

pod Moskvom. U životu — vele — ima junak djece ne samo sa ženom, nego i sestrom ženinom (Anfisom), a sada ljubaka i sa najmladjom trećom sestrom (Ninom), a svi živu zajedno u istoj kući. U životu je stvar grublja i oštrija, a autor je ponešto ton ublažio. Protivnička kritika odvraća: Ako je tomu zbilja tako, onda je to mormonska porodica, a ne evropska kulturna zajednica. U tom pak slučaju autor je trebao da napiše satiru ili komediju, da ruglu izvrgne takove ekzotične socijalne običaje, a ne da piše ozbiljnu socijalnu dramu. Drugi dio prijateljske kritike brani autora time, što razlaže, da je htio u glavnom junaku (Kostomarovu) prikazati osebni tip savremenog čovjeka, koji je slab u etičnom pogledu, a snažan svojim emocijama, koje ga zavode na stramputicu i prestupna djela. Takvi se ljudi ne mogu sputati u okvir običnog gradjanskog morala. Gradjanska civilizacija — razlaže Vlad. Azov u „Rêči" — nalik je na dućan gotovih odijela, u kojem je sve izradjeno za prosječnog normalnog čovjeka, koji nije ni visok ni nizak, ni debeo ni suh. Izbor je velik, roba je najmodernije fasone, ali sva je udešena za prosječan uzrast. Petar Veliki (ili Kraljević Marko) ne bi mogao naći odijela u takvom dućanu, već bi ga morao posebno naručiti. Tako i Kostomarov sa silno razvijenim emocijama i nadčovječnom erotomanijom ne može da nadje zadovoljstva u običnom braku...

Drugi prigovaraju drami, da ima u njoj vrlo malo izvornih zamisli i situacija. Tako tri sestre nehotice podsjećaju na dramu A. Čehova: „Tri sestre", a završni prizor otrovanja dozivlje u pamet slične momente iz Sardouovih drama „Fedore" i „La Tosca"; uza to da ima reminiscencija iz djela Ibsenovih, napose iz „Hede Gabler", iz Maeterlincka i dr. I prijateljska kritika zabavlja autoru, da nije dosljedno proveo osnovnu misao, da mu je glavni junak pogrješno ocrtan i da se diljem cijele drame opaža oskudica mjere i stila. Neki ga hoće da obrane time, što tvrde, da je „Anfisu" napisao u dva tjedna, a kritičari odgovaraju: Treba se veseliti, što daroviti pisac nije puno vremena potratio na tako ništavu stvar! „Anfisa" uopće zlo prolazi i u kritici i pred ozbiljnim općinstvom. Jedan kritičar uvjerava: da Nijemci ili Francezi u Rusiju donesu takvu dramu, ruski bi gledaoci ižviždali glumce, a autora raznesli. Neki doduše i ovako psiču drami, ali nemali dio općinstva sklon je pornografiji, koja svršava s užasom otrovanja glavnoga junaka, pa ponovno dolazi, da je gleda. Javljaju novine, da je jedan dio općinstva na premièri glasno hihotao na najdramatičnijim mjestima, čime se htjedoše narugati krivom patosu Leonida Andrejeva, i to ne zlobno, već dobrodušno, što je za Andrijeva ljuće, nego li najžešći ozbiljan napadaj. No unatoč tomu smijehu i nepovoljnoj kritici drama se gotovo dnevice glumi u Petrogradu, a doskora će se iznijeti i u moskovskom „Novom teatru".

Slična je sudbina zadesila i autorovu drugu ovogodišnju dramu „A n a t e m u", koja se početkom studenoga prvi put glumila u glasovitom moskovskom „Hudoženstvennom teatru". Sadržaj joj je u kratko ovaj: Anatema je vladar tame; ali iz svoje tame uporno teži za svijetlom znanja. Njegova pečal stoji u tom, što vječno teži za svijetlom, ali mu nije sudjeno, da ga dostigne. Ta težnja ga postojano dovodi k željeznim vratima vječnosti, pred kojima straži „Netko, tko čuva zavjete", koji ne pušta Anatemu, da udje na ta vrata, dapače ni da zaviri u vječnost. Na sve molbe i zaklinjanja i prijetnje Anatemine ostaje stražar Netko nepokolebiv. Anatema traži od njega ime onoga, tko se nalazi

Digitized by Google

za tim vratima, pa pita: hoće li kad doznati njegovo ime? „Nikada" — mirno odgovara stražar. Tada mu Anatema navijesti rat. Orudjem svoje bune odabire ljude i medju njima staroga i siromašnoga židova Davida Leisera. Tu se ističe oštar kontrast: iz grozne magle vječnosti prelazimo u okolinu savremena židovskog siromaštva. Tu je usred borbe za svagdašnji kruh našao Anatema nosioca svoje osvete. U ovom kontrastu neki nazrijevaju antitezu kršćanstva: David Leiser kao sin djavola ima da bude opreka sinu božjemu, koji je takodjer potekao iz siromaške židovske porodice! Anatema dolazi na zemlju u svojstvu ovdjetnika. David Leiser imao je brata Mojsiju, koji je pobjegao u Ameriku, da se otme vojnoj dužnosti, i ondje obogatio. Nedavno je umro, ostavivši svome bratu Davidu baštinu od četiri milijuna rubalja. Sa tom viješću dolazi Anatema k Davidu, koji ima malu trgovinu na obali morskoj. David je star i stoji već na rubu groba. Bavi se samo time, što odlazi na morsku obalu i tamo se zadubljuje u nijemo promatranje, koje on zove razgovorom s Bogom. Njegov sin Naum po cijele dane traži i ne nalazi vjeresije; bolestan je i takodjer voli nijemo promatranje. Njegova sestra Roza krije svoju ljepotu pod krinkom zamusanosti i pod prijetvornom hromošću, bojeći se zlih ljudi. Imao je David još dvoje djece, ali su mu umrla od studeni i gladi. Kad David čuje, da mu je brat ostavio tako silno bogatstvo, u prvi čas odlučno ga odbija, misleći, da mu je došlo ne od Boga, nego od djavola. To mu bogatstvo i onako dolazi prekasno: ne može da mu iskupi onu bijedu, koju je prepatio, a sam je već odviše star, a da bi ga mogao pravo upotrebiti. No do drugog čina se predomislio, jer ga vidimo u mramornoj palači, gdje se njegov sin već uči plesanju, a njegova kći je okružena obožavateljima.

No David nije našao sreće u raskoši: sin mu je na umoru, a sam je u duši svojoj satrven i nezadovoljan. Anatema mu svjetuje, da svoje bogatstvo razdijeli medju siromahe. David ga posluša i pozove sa svih strana bijednike k sebi. Svakoga nadari i utješi. Porodica doduše protiv toga prosvjeduje i Roza bježi iz kuće roditeljske; ali Davida se to ne prima: on nastavlja svoj dobrotvorni rad. Tako je rasuo bogatstvo i postao kumirom svjetine, koja ga svuda svečano dočekuje sa grančicama u rukama. Svijet se tiska oko njega, a on ih blagosilja, kao ono Isus pri ulazu u Jerusalim. Raširio se glas, da on može izliječiti svaku bolest i pače od mrtvih uskrisiti. K njemu se slegne sva sila bolesnika i nevoljnika, tražeći od njega lijeka i pomoći. U to se on prene i spozna, da je bogatstvo razdao i da ne može nikomu više pomoći. Javi mu se Anatema sa savjetom, da pobjegne. David pristane i potajno se sa Anatemom odšulja iz svoje palače. Anatema dovodi ga na rub ponora, umjesto da ga u pogibli spase. Za njim se u potjeru natisnula svjetina i dostigavši ga, traži od njega čudesa. David im u očaju govori, da je razdijelio svoje bogatstvo, a čudesa da ne može tvoriti. Svjetina se razbjesni i kamenuje ga.

Slavodobitni Anatema ide sada stražaru vječnosti, da mu javi, kako su Davida ubili oni ljudi, kojima je dobročinstva iskazao. Stražar odgovara, da je David spasen, a Anatema ne će nikada doznati ime Onoga, tko se nalazi onkraj vrata vječnosti. Anatema odlazi s izjavom, da će uzbuditi razdor medju ljudima u ime Davida Leisera, najboljega čovjeka, pa kad ljudi dodju do očaja u toj borbi, Anatema će im reći ime krivca smrti Davidovoj: taj krivac po riječima Anateme nije nitko drugi, nego Bog.

Digitized by Google

Protivnička reakcionarna kritika uporno tvrdi, da je ta drama tendenciozna karikatura kršćanstva. Općinstvo da je sa prve predstave otišlo razoračano samom dramom, koju su neki nazvali besmislenom. Da je nije moskovsko uzorno kazalište tako sjajno opremilo, tako pomno proučilo i vještački interpretiralo, drama bi već na premièri doživjela poraz. Reakcionarni i klerikalni krugovi odmah podigoše hajku protiv drame. Uvrebaše neke aluzije na kršćanstvo i stadoše tražiti od upravnih oblasti, da zabrane „Anatemu". Oblast je zaista izaslala cenzora u kazalište, da pomno razgleda okrivljenu dramu. I cenzor je napeo svu svoju pozornost, ali ne nadje ni u inscenaciji ni u drami ništa takovo, što bi opravdavalo zabranu. Kad se nije zahtijevu o zabrani udovoljilo, agitacija se nastavila i tako je i sam ministar predsjednik morao da se bavi tom dramom. Konačno je ipak upravna oblast popustila i zahtijevala, da kazalište promijeni inscenaciju prizora, u kojem narod svečano dočekuje Davida, jer da taj prizor odviše podsjeća na ulaz Isusov u Jerusalim. No duhovne se oblasti i s time ne zadovoljuju, te traže, da se „Anatema" posve zabrani, jer da je podobna da povrijedi vjersko čuvstvo. I doista u Saratovu i Revelju drama je zabranjena. Naprotiv u Petrogradu oblast se ne opire prikazivanju „Anateme u „Novom dram. teatru", gdje se sredinom prosinca glumila.

Te polemike i napadaji nemilo se kosnuše Andrejeva, koji je u javnim glasilima nedavno izjavio, da u ovoj sezoni ne će ni u jednom časopisu iznijeti nijednoga svoga literarnog djela.

DR. OTON KUČERA: NOVA ČUDESA ELEKTROTEHNIKE

Kad je g. 1875. u Evropi pukao glas, da je neki Američanin G r a h a m B e l l, tada profesor za fiziologiju organâ govora u Bostonu, izumio malenu, bajno čarobnu spravu — t e l e f o n, — koja s pomoću magneta i električnih struja prenosi govor čovjekov puno kilometara daleko, a da ga pri tom gotovo ništa ne oslabi, da ga pače tako savršeno prenosi, te prepoznaješ glas govordžije, klimali su Evropljani skeptički glavom i često se čulo i čitalo tada mišljenje: američki humbug. Od onda je prošlo jedva trideset godina i mi vidimo danas svi, kako je ta čarobna spravica, usavršena i složena s još čarobnijom — m i k r o f o n o m— što ga je g. 1878. izumio drugi Američanin H u g h e s (čitaj: J û s), baš od temelja promijenila uvjete i prilike socijalnoga života našega. Obje sprave — prava Kolumbova jaja — idu bez sumnje u red najgenijalnijih aparata, što ih je fizika do sada darovala čovjeku, a kad ih kao lajik gledaš pri radu njihovu i nehotice ti se izvija poklik: prava novovjeka čudesa! Pomislite samo: ako na pločicu mikrofona sjedne muha i po njoj hoda — i to hodanje čuješ na slušalici telefona!

Burno se je upravo nauka o primjenama elektricitete — e l e k t r o t e h n i k a — u posljednja tri decenija razvijala: izum se nizao izumu, jedan veće čudo od drugoga, jedno čudo važnije od drugoga za kulturnoga čovjeka. Naša se je rasvjeta od temelja promijenila, ne manje sredstva prevoženja i kemijska industrija; radiografija i brze izmjenične struje duboko zasjekoše u liječničku praksu. Što da napokon rečemo o radiju i drugim radioaktivnim tvarima? Studij tih tvari

Digitized by Google

i čudesnih pojava na njima vode fizičare ravno do posve novih i smjelih misli o konstituciji tvari i posve novih zakona mehanike. Nauk o elektriciteti kao da će u bliskoj budućnosti biti glavni dio fizike a električne pojave kao da će u kućanstvu prirode zapasti prva uloga; najmanja drobnica slobodne elektricitete — elektron — kao da će postati sveopći substrat prirode!

Osupnuti stojimo i stručnjaci i nestručnjaci pred ovim pobjedonosnim svjetskim lijetom električne nauke i u čudu gledamo brzinu, kojom se on zbiva. Nije druge nego „na ždrijelo junak tko je". Tko ne će da ostane šeprtlja u savremenu životu, mora da — makar kojega zanimanja bio — tim izumima iz bližega u oči pogleda. U toj namjeri evo ih nižem ovdje nekoliko najnovijih, koji bi naskoro i u praktičnom životu znali biti važni.

I.

Električna svjetiljka, koja glasno pjeva i govori.

Uredba je obične naše telefonske postaje razmjerno jednostavna (Sl. 1.) Neprekidna električna struja jednake jakosti i jednakoga smjera (kraće: „jednaka struja" = Gleichstrom, courant continu) teče iz baterije *B* kroz štapiće ugljena K (u mikrofonu), koji se upiru o elastičnu pločicu *P*, pred kojom govorimo, i ide dalje žicama provodnicama *L* do druge postaje u telefon ili slušalicu. Kada govoriš pred pločom *P*, titraji se uzduha prenose na pločicu *P* i odaju se posve vjerno u mikrofonu promjenama tlaka izmedju pločice *P* i štapićâ ugljena. Kad je taj tlak nešto jači, pločica se življe pritisne o ugljene i struja iz baterije lakše prelazi, otpor je manji, a time postaje struja jača; obrnuto bude, kada onaj tlak nešto popusti: otpor je veći i struja je sada nešto slabija. U jednu riječ: Dok govoriš, u provodnici *L* ne teče kao obično jednaka struja, nego u neku ruku valovita struja, t. j. struja, koja čas nabuja, čas opet splasne u svojoj jakosti; no ta se kolebanja struje do najsitnijih tančina podudaraju s titrajima zvuka, koji izlaze iz ustiju govordžije, a tih je titraja u svakoj sekundi po nekoliko tisuća. Valovita struja mikrofona bježi žicom provodnicom brzinom od 300000 kilometara u sekundi i dospije tako u telefon ili slušalicu na drugoj postaji. Taj je još jednostavnija sprava. (Sl. 2.) Sastoji od savita trajnoga magneta *E* (sl. 2), kojemu su polovi obaviti žicom, a u tu se žicu završuju provodnice *L* iz linije. Pred polovima je magneta elastična čelična pločica *P* a ispred nje školjka za slušanje *H*, koja se prisloni na uho.

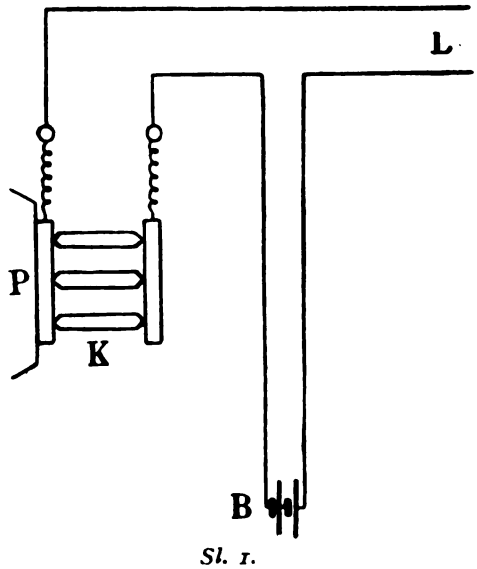

Sl. 1.

Naša valovita struja iz prve postaje izvodi sada na polovima magneta kolebanja njihove jakosti,

Digitized by Google

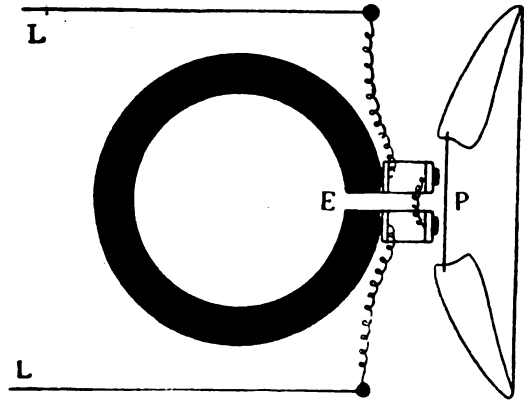

Sl. 2.

a tim se opet izvode promjene u privlačenju čelične pločice, koje se usprkos velikoj daljini od prve postaje do najsitnijih tančina podudaraju s gibanjem usnicâ na prvoj postaji. Pločica se slušalice poradi toga giba tako amo i tamo, da to njezino titranje posve oponaša titranje mikrofonske pločice u dalekoj prvoj postaji. Poradi toga pak ustitra i uzduh u slušalici, a prislonjeno uho čuje te titraje uzduha kao glasove, od kojih se sastavlja govor. — Slabašni su ti glasovi, pak treba da uho posve prisloniš o školjku slušalice: telefon samo šapće, a ne govori glasno!

U to je Nijemac Simon u Frankfurtu prije par godina priopćio svijetu vanredno zanimljiv izum: slušalica sa telefonske postaje može naknaditi istom onom električnom svjetiljkom, koja nam tako lijepo rasvjetljuje ulice, dvorane, tvornice, željezničke stanice svjetlošću najjačom iza sunčeve. Takva svjetiljka reproducira govor glasno i jasno, te ga sva dvorana čuje! Zaista čudo nevidjeno: lampa koja glasno govori i uza to dvoranu bajnom svjetlošću ispunjuje! Moram reći, da sam i sâm osupnut stajao, kad sam ju prvi put u Njemačkoj slušao, gdje izvodi svaki smijeh, svaki fićuk, svako pjevanje i svaki govor do tančina točno — kao da je pred tobom živ stvor. Uzimam, da će i moje čitateljice i čitatelje taj izum toliko zanimati, te im smijem to čudo od svjetiljke razumijevanju nešto bliže primaknuti, ako i nisu fizičari po zvanju.

Uredba je spomenute električne lampe poznata: jaka i jednaka električna struja prolazi kroz dva štapića osobito priredjena ugljena, koji se vrhovima dotiču (sl. 3). Ako se šiljci sada razmaknu par milimetara, plane medju njima plamen u obliku srpa ili lûka, a pozitivni se ugljen usja do bjeline i izdube na vrhu kao krater. Vrućina je na šiljcima ugljena i u luku nekih 3500° C i ugljen se u toj vrućini tali. Devet desetina krasne svjetlosti ove električne lampe, kojoj dajemo ime „lampa lûčnica" (= Bogenlampe, lampe á régulateur) ili kraće „lûčnica", potječe od usjana ugljena, a tek jednu desetinu daje onaj plamen lûk.* Dok je struja jednaka, lampa mirno i tiho gori. No kad je Simon u tu lampu povrh ove jednake struje poslao i drugu, koja svoj smjer mnogo puta u svakoj sekundi promijeni, a time i jakost — zovemo ju „izmjenična struja velikoga broja ili velike frekvencije" — onaj je plameni luk u svakoj sekundi isto toliko puta u neku ruku zatitrao. Oko doduše toga nije vidilo, ali uho je to titranje čulo: lampa je davala ton, koji pripada titrajnomu broju one izmjenične struje. Zanimljivo je sada pitanje, kako taj ton postaje, kad znamo, da tonovi postaju od pravilnih titraja uzduha, koji u uho dopiru, a ovdje tek nevidljivo titra plamen?

* Drugoj vrsti električnih svjetiljaka, u kojima usjane tanke žice daju svjetlost, dajemo ime „žarnice" (= Glühlampen. lampe à incandescence).

Digitized by Google

Uzroku se te zaista zanimljive pojave domišljamo. Dok u šiljke ugljena teče j e d n a k a struja, plameni je lûk izmedju šiljaka svagda j e d n a k e temperature. No čim se ta jednaka struja pretvorila u v a l o v i t u, dakle čas jaču i čas slabiju struju, plameni lûk postaje čas više, čas manje vruć; u z d u h, koji je oko plamena lûka, čas se jače, čas slabije rasteže, a time u okolišnom uzduhu dobivamo naizmjence zgušćivanja i rastanjivanja, koja se dalje po dvorani rasprostiru na sve strane kao uzdušni valovi. No ta se zgušćivanja i rastanjivanja uzduha podudaraju točno, i po svom redu i po broju, s titrajima izmjenične struje, koju je S i m o n povrh jednake struje uveo u svjetiljku: koliko se je puta u sekundi promijenio smjer struje, toliko je puta zatitrao i uzduh oko plamena lûka, a uho te titraje uzduha osjeti kao ton odredjene visine.

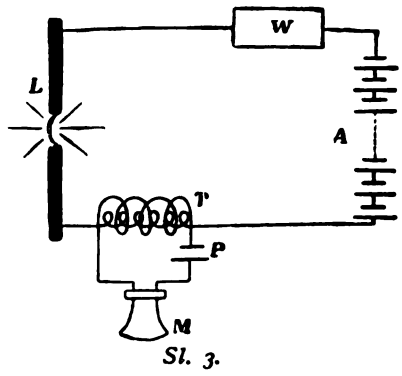

Sl. 3.

Od lampe, koja daje samo j e d a n ton, do lampe. koja daje sve najrazličnije glasove, tek je jedan korak.

Ta mi već znademo, da kroz naš mikrofon, dok u nj govorimo, zaista teče izmjenična, valovita struja, koja svaki čas u jakosti svojoj nabuja i opet splasne. Kad bismo dakle j e d n a k o j struji naše lampe mogli nametnuti baš te izmjenične struje mikrofona, u koji govorimo, lampa bi točno oponašala baš one titraje uzduha, koji iz naših ustâ udaraju o pločicu mikrofona. I S i m o n je odmah pogodio način, kako da lampi nametne te izmjenične struje mikrofona, a koristio se pri tom poznatom pojavom „e l e k t r i č n e i n d u k c i j e".

Ako naša j e d n a k a struja, koja hrani lampu, na jednom mjestu svoga kruga teče žicom namotanom u „s v i t a k" (kod *T* u slici 3,), pak mi izmjeničnu struju našega mikrofona pošaljemo kroz drugi (izvanji) svitak žice, položen povrh prvoga, udesili smo prilike, kako nama treba. Ovaka dva svitka izolirane žice, položena jedan povrh drugoga, zovu se u nauci „t r a n s f o r m a t o r s t r u j e" ili „s v i t a k z a i n d u k c i j u". Iz električnoga naime izvora *A* (iz električne centrale) teče j e d n a k a struja u lampu *L* i plameni se lûk s mjesta načinio. Dok je struja zaista j e d n a k a, lûk šuti. No čim stanem govoriti u mikrofon, njegova električna struja, što dolazi iz elementa *P* (sl. 3.), stane u svojoj jakosti kolebati. To kolebanje struje u izvanjem svitku utječe i na jednaku struju, što teče unutrašnjim svitkom u lampu. Promjene u jakosti prve struje naime bude indukcijom u drugom svitku časovite električne struje, koje jednaku struju lampe naizmjence ojačavaju i oslabljuju; u jednu riječ: j e d n a k a se je struja lampe pretvorila u struju i z m j e n i č n e j a k o s t i, pak će plameni lûk sada govoriti ili pjevati one iste glasove, što ih govorismo ili pjevasmo pred pločicom mikrofona. — Nakon nekoliko pokusa bila je gotova S i m o n o v a električna lampa, koja g l a s n o govori i pjeva. Za g l a s n i govor njezin treba raspored pokusa tako udesiti, da bude plameni lûk što veći, kako bi se što veća masa uzduha oko njega zanjihala i tako dala snažnije glasove. Dok je plameni lûk u

Digitized by Google

lampe, koja nam samo svijetli, dugačak tek oko 5 mm, lûk svjetiljke, koja glasno govori, treba da bude dugačak 5—10 centimetara, a prema tomu treba da bude i električna napetost u centrali bar 100 Volta. S druge strane pak treba da budu i izmjenične struje u mikrofonu što jače, kako bi njihove promjene jakosti budile što snažnija kolebanja u jednakoj struji lampe, a tomu se hoće mikrofoni osobite gradnje (zrnati mikrofon na pr. Berlinerov).

Čitav raspored pokusa s lampom, koja glasno govori, pokazuje ovdje priložena slika (Sl. 4.) Na zidu je mikrofon (desno), u koji govoriš. Njegova struja teče u izvanji svitak transformatora na stolu i natrag u mikrofon. Jednaka struja iz električne centrale dolazi desnom žicom na zidu u unutrašnji svitak transformatora, izlazi iz njega lijevo žicom u lampu, koja će glasno govoriti i pjevati, a iz nje preko uklopljena „otpora" teče lijevom žicom na zidu natrag u centralu. Na stolu je još staklena leća, koja hvata divergentne zrake svjetlosti iz lampe, pak ih lomljenjem pretvara u usporedne (paralelne) zrake, da taj pramen usporednih zrakâ svjetlosti baci u daljinu, ako treba. U ovom je rasporedu dakle zaista telefon, koji samo šapće, naknadjen spravom, koja glasno govori, a ta je sprava — električna lampa lučnica.

Danas je električna lampa, koja glasno govori, tek zanimljiv fizikalni pokus, no tko zna, ne će li već sutra ući u praktičan život. Eksperimenat je, koji u sebi nosi klicu lijepoga razvijanja. To će se već pokazati u drugom članku.

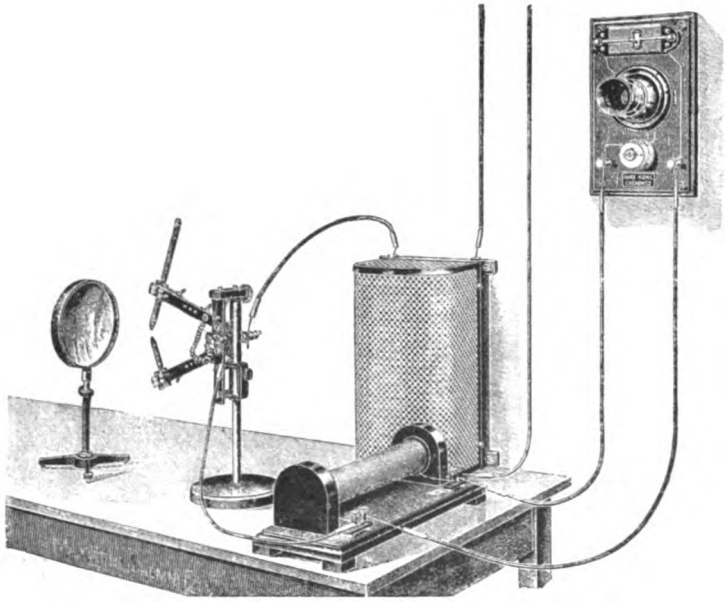

Sl. 4. Električna svjetiljka, koja glasno govori i pjeva.

Digitized by Google

MIHOVIL DANKO: ŽIVOT

U predsoblju dršće žižak
Ispod slike prašne, stare,
A pod njima sjedi baka
I namješta naočare.
U 'mislima trudnim okom
Cijeli prošli život gleda:
Tako joj je težak bio,
A umrijet se ipak ne da!

Svud je mirno, tek kroz tamu
Dršće žižak i dogara,
A umorna nad životom
Sagiblje se baka stara.
Katkad joj se lice trzne,
Ko od nekih tajnih sila
I dodje joj tiha želja,
Te bi vruće suze lila.

Cijela mladost, cijeli život
I sva borba ovog svijeta,
Čemu sve to? Zar za suzu
I umorna stara ljeta?

Il za one slatke želje,
O čem joj se nekad snilo,
Zar sad dosta utjeha je:
I drugom je tako bilo!?

Čemu sve to? Zašto čovjek
Broji trpke ure svoje?
Možda ipak samo zato,
Da se veli — živio je!
Čemu ove gorke boli
I udarci svi sudbine?
Gdje su ljudem rosne kapi,
Što životom život čine?

Trne žižak. Naokolo
Svud se tiho šulja tama.
Čemu sve to? To i ona,
Ko da pita sebe sama.
Trne žižak i dogara
Fantastične stvara sjene,
A u tami neizvjesnoj
Pod njim ljudski život vene.

LJUDEVIT KRAJAČIĆ: SILHOUETTE

Kad se prosipa sunce bijelim brezama, trepetljikavim jasikama, tamnim hrašćem; kad se raščešlja rodnim širinama, pa kad stane zalaziti kao oprezno, polagano nošeno klonuću — vazda Te se sjećam. U skrbima, u radovanjima duše spominjem, pozdravljam Te jednako kao i onda, kad se nadjem sam, nesmućivan dahom žene, vriskom drhtavih, visokih skala rumene mi djece, zgusnutim, izmorenim glasovima mojega sela...

Iz grada sam dolazio s majčicom tamo u Tvoje selo. To je nas dvoje dolazilo tetici u pohode. Znala si Ti nju i vi svi tamo! Oštro zavijen nos, na njemu vazda koncima iza lijeva uha, dapače špagom povezani naočari; hripljiv glas; masna prosijeda kosa, navučena strogo unatrag glave i tu povezana izlizanom, crnom vrpcom u jedan nerazriješivi čvor; sivo-krvave oči — to je bila moja tetica. Ja je nijesam drugojačije upamtio. K njoj smo to mi dolazili iz grada u vrućim danima. I dok bi onda njih dvije — tetica i majčica — pod oniskim svodom, iza čvrsto zatvorenih prozora, duboko spuštenih zavjesa, u danjem polumraku, mljele kućnu politiku, ja sam se kupao u srpanjskom suncu, gubio u poljima i ledinama. I svaka tamno-siva, suncem osušena krtorovina; krvavi mak, ljubičasti kukolj, što bi izbili u pšenicama; dugi, oteziti putevi voluharice, otvoreni kao prazne

Digitized by Google

žile ; potočić, vrbe uža nj, okrajnje rudaste šume, pa tanahne, prozirne, titrave maglice po njima i vrsima njihovim — sve je ovo mene zanimalo.

I u jedan ovakav srpanjski dan, dok sam se još kitio odugačkim plavim vlasima, odijevao u crn baršun (majčica me uopće najvolila ovako odijevati), našao sam Te u jednoj onih premnogih ledina, zaraslih niskom travom, rijetkim kupinama. Sklonula si u hladovinu zdrava, puna lica, a tamo ušir dvadesetak pitomih, prebijelih ovaca griskalo travu, meketalo, odmaralo se i opet sporo od vremena do vremena pomicalo naprijed suncem ozlaćenom ledinom.

— Čiji si... Kako Te zovu ? — još i sad čujem, gdje me ono propitkivaš i mjeriš velikim, sjajnim očima.

— Macin Ivica... Ivan... iz grada... došli smo tetici ! — gordim se i hrabrim.

— Lizi... a ?

— Aha ! !

— Sjedi... ja sam Juliška... ovo moje ovce... bijele, kao Ti !...

„Juliška, Juliška !" — ponavljam i u onaj čas kao da mi ni do čega nije, koliko da upamtim to ime. I još dugo poslije, dok si mi teškom, mesnatom rukom prolazila plavu, do pod vrat poraslu kosu moju, ponavljao sam u sebi ovo drago ime...

Ti si bila onda već poodrasla djevojka ; ja sam upravo smirio normalku. Pod Tvojom debelom, bijelom, pomnjivo zakopčanom košuljom, pridizala se već i njedra, kao skorup na ugrijanu mlijeku ; mladost je to prva procvativala u Tebi. Ispričala si mi taj dan, kako si Ti bila u mojim godinama jedna mala, dobra djevojčica. I to — kazivala si mi — da Ti dolaze danomice tamo s okrajnih ledina vršnjaci na igru, a š njima je negda i dolazio Djuka ; a taj Djuka, susjedov sin, znao Te voditi u školu, nositi Tvoje knjige, nad Tobom pridržívati i kišobran u kišljive dane. A onda — rekla si — uzeti Te imao, pa opet... Burom je jednom zapuhalo u selu i pobacalo s kuća crijepa. I s njegove je pobacalo, a on je drugi dan za popravka nesretno omaknuo nogu i s velika, teška pada pomeo umom.

— I sad bježi... sve nas... i mene i one konjare s ledina... i uhadja mi život... i bježi... boji se ! — završila si.

— Boji ! — ponovio sam prigušeno i ne shvaćajući, s čega mi glas drhće. I tako si mi taj dan u jednom posve djetinjem, nestašnom tonu ispričala još obilje toga, a meni su Tvoja pričanja godila.

Omilila si mi.

I kasnije sam vazda za srpanjskih dana dolazio tamo na ledinu. U meni živjela je početkom samo privrženost Tebi, Tvojemu životu i onim konjarima, što su i zbilja danomice k podnevu, s okrajnjih šuma i ledina, dolazili uz jednu mrtvu, oteglu pjesmu, da im iscjelivaš uznojene obraze.

— Igra je to !... znaš ! — kao da si kasnije, kad sam dolazio zrelijim godinama, ispričavala i sebe i njih, što su se vazda po svršetku te Vaše igre povukli, kao potopili u rudaste šume i prostrane ledine. A početkom nijesam se ni brinuo za tu Vašu igru ; sav moj interes, sve moje zadovoljstvo skupilo se u jednu jedincatu želju : proležati samo uz Tebe, proskakati se s Tobom i voditi mekane, djetinje razgovore.

A onda kasnije ?

Digitized by Google

Bivalo je drugojačije. U mene se sve nemirnije radjala i časovno sve vrelije buktjela krv kao vatra, što se sve snažnije razgoriva. Dolazilo mi teško, bolno s ove Vaše igre. Dodju oni — bivalo je — a ja se premećem pružen po ledini s boka o bok, smirim se, zakopam rukama obraze, palcima čvrsto počepim uha, samo da Vam ne čujem dialog vazda jednaka svršetka. A prisluškujem u pozi jednoga šutljivog mučenika: krvi, talasima njezinim, hlaptajima srca i onoj boli u meni. I oživljuje snažna strast: biti čitavi i jedini gospodar Tvoj i Tvoje ledine, da se onda krši, razbija nemoćno o pomisli na onu silu napetih mišica konjara s ledine i okrajnjih rudastih šuma.

A ta Vaša igra!!

Zagledaš se Ti po ledinama, pa čas u ona modra nebesa... zamišljaš se, što li? — Ne znam... A odjedared k podnevu, kad ponajjače udari žar nebeske vatre nisku, obgriženu travu i isuši zrak... s okrajnjih se šuma i ledina jave glasovi... pjesma je! Mrtva, duga, a u njoj se isprepliće Tvoja crna kosa, oči velike i tamne kao kupine, što sazoruju, a nad sve usta — grozdovi o dobroj jeseni...

Dolaze to oni...

— Juliška!... — javlja se jedan, kad Te posvema stisnu u kolo, a izlazi iz njega grubo. I smijeh im je takav: tvrd, suh, surov.

— Ne ću! — prkosna si.

— ? ?...

— Tako!

— Muke Ti?

— Boga mi!... — kuneš se krivo, a oni sve jače, gušće sabijaju kolo i protežu glave razbašureni u kosi i mutni, neodredjeni u pogledima. Obredavaš ih. Nepomično ležim nalegnut glavom o suhu krtorovinu i dolazi u mene sva zgusnuta pečal, sve... kao buna na ovu Vašu igru. A kad odu, kad se kao potope u okrajnjim šumama i ledinama, onda dolaziš k meni:

— Što je Tebi?... Tih si... ljutiš se, što li?

Šutim.

— Ljutiš se?...

— Ne!... — lažem kratak i mračan u glasu.

— Već?...

— Tako!

— Dobar si... dobar... bijel si Ti, bijel kao moja ponajbolja ovca! — mekana si u glasu i osjećam, kako mi plavom kosom prolazi teška, mesnata ruka, jedan, dvaput, mnogo puta...

Ovca... zašto ovca... ovca i uvijek ovca! — mučio sam se ja onda vazda i kopalo se to u moždanima, kao da netko tamo po finom, sluzavom, sivkastom tkivu kopka, grebe, zadire iglom čas s površja, a čas opet dublje. I mučit sam se znao tako danomice i postajao sam na tu Vašu igru sve osjetljiviji, nemirniji.

A onda je došlo ono!...

U kupinama smo... Ja sam već svršio treći gimnazij, a u Tebe je sve nekako još jače, snažnije izbilo, iskočilo... i kukovi i grudi... sve!... Svud oko nas mir srpanjske sparine, samo s hladovnih šuma, okrajnjih ledina zarže gdjekad konj, zakašlje se muklo konjar, pa oper mir srpanjske sparine...

Digitized by Google

A onda jecaj... od Tebe dolazi...

— Što je... čemu plačeš? — huknem i osjećam, kako mi je tvoga plača žao...

— Trn... krv!... — jecaš istrgano i turaš preda me krvlju okvašen prst. — U nas — govoriš dalje — vele: trn je smrt... Nagaze to pastirima, djeci zle žene... otruju i umreš, ne izvadi li tko ubrzo... a treba da je kršteno i krv opet treba zlu, otrovanu isisati... Pred neke desetke godina — pričaju — nagaziše jednoj pastirici... Umrla je... i dragi je za njom proplakao... A ukopaše je i...

— Vadi... vadi... da ne umrem! — naglo se prekidaš u priči. — Pokoravam se i sisam Ti krv snažno bez daha; iskaču mi oči i zalijevaju se krvlju.

— A čemu ne izbacuješ krvi? — čujem Tvoj glas.

— Tako... umreš li... i ja ću! — gutam krv u govoru.

— Dobar si.

Suza me zalijeva s te slatke riječi.

— A voliš me? — i opet Tvoj glas.

— I volim...

— I proplakao bi, da umrem?

— I bih!... Pa ipak Ti!...

— Što ja?

— Voliš onima! — izašlo je iz mene drhtavo, a opet kao da mi nešto boli odlanulo, što sam Ti ovo prebacio, što sam Te prikorio.

— Da... što ne! — rasmijala si se obijesno, svježe, slobodno, kao da su taj smijeh rodile one široke ledine i njihova sloboda. Snagom, gotovo do bolova, stisnula si mi mesnatim rukama obraze, zabacila mi ponešto unatrag glavu i zagledala u oči. I samo kao kroz sjenu opoja i prelesti osjetio sam kako se daleko nadamnom sagibaš i kako se klizi Tvoj topli dah po mome čelu i očima...

— Ovca... ovca si... ponajbjelja ovca moja... o-ov-ca-a! — gubile se riječi Tvoje, gušile se na mojim ustima i salile se u jedan vruć, snažan cjelov. Kasnije, ležeći uz Tebe, došlo mi, da je sva ona Tvoja priča laž, da si je Ti naumice takovu izmislila, i... I izmoren krvlju, mislima, preležao sam ostali dio dana bez glasa. S neke obijesne radosti u srcu, krvi, svu sam onu staru, isušenu krtorovinu, što mi je do onda toliko poslužívala jastukom, razmetao, razbacao. Zario sam u nju prst, pa poslije ruke do lakata, pridigao iz utrobe svježu zemlju i rasprskao je u sve strane. I Tvoje sam gole, crvene noge finim prahom, izmrvljenim i otpočinutim, posipao. Tolika je radost bila u meni; tolika strast porasla za Tvoj zdravi život!

I od ovoga dana u nama kao da se razigrao život. Ja sam se doticao grudi tvojih... I nijesi mi branila. Nije bilo krtorovine, da o nju prilegnem, odmorim glavu; razrušala ju obijest, krv moja. Smirivao, polagao sam glavu u Tvoja krila, na one Tvoje jake, vruće, pune i crvene noge, kao na jastuke i tako se zagledivao cijele dane u oči Tvoje... A nad nama su strujali, prolazili lahorci srpanjski, kao dah dalekih još ne prosnivanih, ne proćućenih sanja; javljali se kosovi s hladovnih, rudastih šuma.

A oni su prestali dolaziti... konjari, s mrtvom, oteglom pjesmom.

Digitized by Google

— Što ne dolaze ? — upitao sam Te nekako pobjedonosno, gordo jednom k podnevu, kad se sunce na zreniku svome zamračilo prolaznim komadom gusta, debela oblaka i ledinom, i po nama, i po bijelim ovcama zalijalo sjenu.

— Što znam ? — uzvratila si, kao da Ti nije bilo voljko govoriti o tome. A ja sam duboko u sebi osjetio slatku iskru radosti i ćutio sam, kako ona u svakoj dalnjoj riječi raste, razbujava se.

— Valjda Ti rekoše ?

— Ne !

— Možda zbog . . .

— Zbog ? — upala si mi plaho u riječ.

— Zbog mene . . .

Šutila si.

— I žao Ti . . . reci ?

— Što znam . . . ne ! — zašaptala si gotovo, a u pogledima tih Tvojih crnih, zaiskrenih očiju vidio sam, da nešto ima, nešto mekano, bolno, što je duboko pokopano. I sažalio sam Te, pa opet radost je u mene i gordost strujala punom snagom, gdje sam napokon jedini gospodar Tvoj, jedini kralj ledine i jedini vladar Tebe cijele . . . zdravih obraza i vruće krvi . . . I u mene se zatalasala, uzbibala krv ; jaka, snažna, nabrekla u nogama, u rukama, mišicama . . . osjetio sam snagu . . . pridigao Te povisoko, nalegnuo prsima i zatrčao ledinom dugom i suncem ugrijanom. I trčao divlje kao kakovi slavenski bog ledina i šuma, što je ugrabio zdravo, jedro pastirče i poigrava se njime u punom podnevnom suncu i umornom, zaparnom srpanjskom danu. Tvoji se prsti upleli u moju kosu, čvrsto, nerazriješivo, a njedra u zatresu udarala me, draškala po obrazima . . .

— Pusti . . . Isusa Ti . . . Macin sine . . . lud si ! — dahtala si, kad sam Te položio u kratku hladovinu iste one kupine, o koju si izranila prst. I život je strujao iz Tebe, svježi, mladi život na onoj ugrijanoj, isparenoj zemlji. U meni je drhtao svaki živac, prenapet kao luk u snažna lovca ; i svaka je kaplja krvi prolazila, pretakala se žilama dvostrukom brzinom . . .

A onda ? . . .

— Juliška . . . za koji dan idem ! — saopćio sam Ti jedno predvečerje, iskidan u dahu ; neka tuga stegla me u grlu, prsima.

— Od-la-ziš ? — zategla si, kao da nikada na moj odlazak i pomišljala nijesi

— Moram . . . zovu . . .

— A ne ćeš skoro doći . . .

— Do godine . . .

— Do godine ? ? . . .

— Skoro će to . . . skoro, vidjet ćeš, Juliška.

Tvoj uzdah prolomio se predvečernim mirom, kao zamah snažnih krila. onda se ponovilo sve ono, što je medju nama proteklo svih ovih dana. I tvoj dah, talas života, vrućinu, punu Tvoju ruku, zagrljaj, uzburkanu krv, raspojasanost . . . sve smo onda još jedared proćutili . . .

Mrak je dublje no obično pao ledinom ; obrisi okrajnjih rudastih šuma izbrisali se vidiku ; ovce su polegle mirno, kad smo krenuli selu.

— Juliška . . . s bogom ! . . .

Digitized by Google

— Zdravo ! ! . . . — i još jedan Tvoj dah, kao šušanj noćna vjetrića, a dva dana kasnije sam putovao. Iza sebe ostavljao sam sve : selo, teticu, ledinu, ovce, Tebe, dok sam u sebi nosio jedan dogadjaj i držao, potpuno vjerovao, da će bezuvjetno doći svome nastavku . . .

One sam godine pao u školi. Dakako, da nije bilo govora o kakovu pohodu do tetice, sve, da je majčica tražila i nalazila uzroke mojem padu, svugda samo ne u meni. Ona — koja je od prvoga dana, kako sam stao gutati latinsku i njemačku gramatiku, morala gotovo vječno suznim očima obilaziti profesore — tužila se sad na nepravdu i na to, kako se sirotinja zapostavlja. Dašto da joj je u tom pomogla zlatna tetica jednim dugim listom, kraj kojega sam sav uznojen prosjedio pune dvije ure, dok sam mu ulovio smisao. A ipak svi ti jedini uzroci bili su u meni ; u prostranoj ledini, Tebi, Tvojemu dahu, u pomisli na Tebe . . . Dvije godine kasnije kako je to samo u meni uskipila krv, kako to se uzdrhtalo srce i prostrujao tijelom ugodan poćut, kada sam izdaleka opazio niske, slamom i crijepom nadstrte poleguše, sive kao ustarjelo, ispito oko, pa onda one beskrajnje ledine i šume . . . Sve poznato, sve tako milo . . . !

Pa ?

Ledina je ležala prazna, izmijenjena. — Stari — tko zna otkada kišom zaprani ugarci, cijele krpe izgorite zemlje crnile se i sivile o suncu, a iz njih se probijale rijetke tamne trave. Kupina nije bilo ; na njihovim mjestima zijevale duboke jame žute, iskopane zemlje, a iz nje izbijali posivjeli, isušeni komadići podrezana žilja. Onamo sredinom ledine, gdje je cvala baš ona kupina, o kojoj si izranila prst, pod čiju kratku sjenu polegoh Te, uzorane tri brazde zlatile se gustim kukuruzom . . . Ni Tebe . . . ni prebjelih ovaca Tvojih . . . ničega od prekrasne idile, kojoj si Ti bila jedan tako nužni, harmonički dio.

Zateglo me pod grlom, zagrcalo težinom i zatvorilo dah. Osjetio sam, kako se po meni provaljala olovna bol polagano, tromo usjekla,sgusnila se pod srcem, pa zapekla, stisnula . . . Razgorila mi se ova želja, da doznam štogod : Kud si Ti, kud prebijele ovce Tvoje ?

Uveče istoga dana, pun nemira i nesredjenosti, prolazio sam lijeno suhom, prašnjavom cestom. Pun mjesec prilijepio se nebu kao jedna velika blijeda, iskešena obrazina i zalijao blijedo-zelenkastim titrajima krajinu.

Tamo na trgu sreo sam njega — Djuku. Nešto se jače otkako ga nijesam vidio uvinuo, ulomio u krstovima, upao u obrazima, a nad mučne, oštrim, žuto-smedjim kolobarima optočene oči — polegli, navukli se konci tvrde kose. Zagledam u onu mračnu nebesku modrinu : zagonetnu i hladnu i nijemu, kao da je taj pomućeni mozak prebirao i redao, sredjivao misli . . .

„Uhadja mi život !" — namaknula mi se u mozak ona Tvoja negdanja i poslije toliko puta opetovana primjedba.

Uhadja . . . možda i zna . . . kud je ona ! — dalje se u meni razvijala misao i razgorivala mi se snažnije želja, da doznam : gdje si, kuda si ?

— Djuka ! . . . — kao zazvizdao sam odsjećeno i zagledao mu u oči, zalijane punim svijetlom mjesečine.

— A-a ? — aknuo je on nepomičan i kao kroz san.

— Gdje je Juliška ?

Digitized by Google

— Tiho... tiho... Juliška! — iskinulo se bezbojno iz njega, kao da ove riječi nijesu vezane o njegov mozak; zatresao se u tijelu i duge, izmršavjele ruke pružio neodredjeno, daleko, nesigurno kao na obranu. Pogleda nije skinuo s mračno modrih nebesa.

— Juliška... dà... ono... kud je? — naglasio sam ponovno, a on je polagano upr'o oči ukočene, staklene u vedru, srebrom zalijanu krajinu. Zazibao se, kao vjetrom zaljuljan.

— Juliška... — iscerio se onda vučji, a ukočene oči zaiskrile razumno, toplo, kao da se ovo začas vraća u njih život. — Juliška... omaterila... muško rodila... on ne mari... svinjar je... svinjar!

Teško dahtajući i kao usopljen, stao je. One začas tople, razumno zaiskrene oči iznova je prelazio mrak, mutež i bezbojnost. A u mene se bol, snažnije uzvaljala, kao zarušala, zalijala me, upopriječila se...

Omaterila... rodila muško... ne mari... svinjar! — premećalo se u meni, a tko je taj, što je Jelišku uzeo, oteo je ledini, meni, suncu nad ledinom i srpanjskim lahorcima — nije me zanimalo. Natukao sam šešir na oči. Teški teret osvjedočenja, da je jedan moj životni dogadjaj prije priveden svršetku, no mu je uopće došlo do nastavka — u koji sam ja toliko vjerovao — učini mi boravak u tom Tvojem selu posvema izlišnim. Neke široke plohe dosade uvlačile se putem do kuće u moju dušu, krv i misli...

— Ja putujem!... — najavio sam slijedeće jutro tetici, koja je bila još vazda jednaka, kao i u onaj dan, kad sam je prvi put upoznao, tek, što se ponešto i ona jače ulomila u krstovima.

— Zašto... pa ovako naglo... jedva si stigao? — salijetao me njezin glas kao slomljena žica.

— Tako... moram... prvim vlakom! — izbacio sam ubrzo i okovao se za svako dalnje razjašnjivanje prkosnom šutnjom. A u trošnu stolcu zaljuljalo se zabrinuto staro tijelo i zaklimalo polagano glavom, kao s opreza, da se ne pretrgne u šiji — — —

A danas? Godine su medju nama; mnogo je vjetrova i toplih i mraznih prošlo nad mojom glavom i poodneslo gdjekoju vlas. Mnogoj sam istini zagledao u oči; mnogoj laži poprskao obraze; mnogim nevoljama prkosio i mnogim se radostima podavao, pa ipak! Kad se prospe sunce bijelim brezama, trepetljikavim jasikama, tamnim hraščem; kad se raščešlja rodnim širinama, kad zalazi klonuću i kad se opet nadjem sam — spominjem se Tebe... svega!...

...I Tvojih sjajnih, velikih očiju, propupalih grudi, punih ruku, krvi, talasa života Tvoga... svega...

I hvalim Ti za užitak i možda jedini iskreno proćućeni osjećaj, Juliško! Juliško!

Digitized by Google

FEUILLETON

Nuzgredni život

Ovaj natpis, što ga je Ivan Krnic odabrao jednoj svojoj pripovijesti, a po njoj i cijeloj svojoj pošljednjoj zbirci pripovijedaka i novela (izdanoj nakladom R. Bačića u Osijeku) kadar je zavesti prikazivača knjige na razne poredbe: nuzgredna knjiga, nuzgredni autor itd. Upravo za to pokušat će pokazati ovi reci, da bi takove poredbe i primjedbe bile u ovom slučaju neumjesne i neispravne. Naša je čitalačka publika veoma raznolika i ako je malobrojna. Ne ističem to stoga, jer bi time htio nešto loše na taj način opravdati, nego jer znadem, da izmedju većine ocjenjivača i većine čita e publike imade odista veoma dubokih i nepremostivih jazova. Jednom dijelu naše čitalačke publike nije ništa više (što se kod nas izdaje) dovoljno moderno, aktualno, izrazito ili opet efektno, tendenciozno, artistički i kako se svi ti zahtjevi već ne zovu, a onaj drugi dio (zapravo većina!) otklanja gotovo redom sve te moderne i aktualne stvari bile one tendenciozne ili artističke i uzdiše za štivom onakove vrste, kakovim su se zabavljale naše mamice i bakice. To su one solidne starinske pripovijetke, u kojima nema ništa „kričeće", ništa uzrujavajuće, neobično ili ne daj bože dvolično, sklisko i t. d. Kakav verizam, naturalizam i slično! Literatura neka bude, kažu oni, s jednim našim pjesnikom, blagdan medju ostalim danima, ili kako bi se inače kazalo: šalica crne kave, fina cigara, desert, uopće nešto što zasladjuje, poljepšava, ugadja. I onih, koji tako misle o literaturi, nije tek nekoliko stotina. Oni broje i kod nas na tisuće, a onih ostalih imade moguće samo nekoliko stotina. To ne valja zaboraviti.

Ivan Krnic imade svoju publiku. I ta nije nipošto malena. On ju je našao ili baštiino od brojnih svojih predšasnika, ali imade on i sam svojstava, da si ju steče. Nekada je bio u prvim redovima mladih i s njima je saradjivao u „Salonu" i „Životu", a onda se stao povlačiti i izdavati knjige o svom trošku. I te su knjige imale vrlo često uvode i predgovore, u kojima je Iva nastavljao svoje mladovanje, boreći se na sve strane (više spram svojih nekadanjih drugova, nego spram zajedničkih protivnika!), ali same radnje nijesu obično imale bojovnoga značaja. Naprotiv, ko za inat govorile su o tome, kako ne će, da ih se usporedjuje sa zloglasnim knjigama mladih njegovih nekadanjih drugova. Ali to nije bio inat. Tko poznaje Ivu Krnica, znade, da upravo te i takove pripovijesti najviše odgovaraju njegovoj pravoj naravi, da su upravo one pravi odraz onoga, što on vidi, misli i osjeća. I upravo to mi se najviše u njih svidjalo otkako ga poznajem osobno. Krivo bi mu učinio, tko bi pomislio, da on ne bi bio kadar napisati i drugačijih pripovijesti i crtica. Ali upravo zato, što toga ne čini, što se ne usiljava, treba to s pohvalom istaknuti. U „Nuzgrednom životu" sakupio je devetnaest radnja. Ja sam ih sve pročitao. Dakako po malo. I opazio sam, da i medju njegovim radnjama imade dosta njih, koje se čitaju kao pripovijesti, bilješke i crtice, u kojima je autor glavna osoba, u kojima priča o sebi ili svojoj najbližoj okolini. Medju ovima najviše mi se svidjelo „Majčino godovno". Tu se on po miloj volji razglagoljao. I slatko se čita. Tu je Iva razgalio cijelu svoju simpatičnu ćud, svoju ljubav za rodni dom, za svoje najbliže. A imade i nešto posebno simpatično u onoj odvažnosti saviti cijelu radnju ove crtice oko tako prozaične „pojave" kao što „gican". Ište se za to sigurna ruka i „künstlersko pero", da cijelo ne ispadne neukusno i ružno. Krnicu je uspjelo premostiti mnogo škakljivo i opasno mjesto.

„Titraji nježnosti" (naslov kao iz kakove knjige iz dobe perčina i trokutne kape), „Humoreska o prijateljstvu", „Grv", „Nikola Ivanović", „Poluslava Mirka Jasića", „Ciklame" i „Kandidat za ministarstvo", u kojima autor igra takodjer neku ulogu, nijesu već tako uspjele. U njima nijesu ocrtani važniji ni manje važni dogodjaji, nego u „Majčinom godovnu", ali ipak se opaža neka autorova žurba i ishitrivanje, da stvar bude interesantnija i ljepša. A sve se to kod čitanja osjeća, a kod autora, kao što je Krnic i dvostruko. Jer Krnic rijetko odabire predmet, koji bi sam o sebi bio kadar pobuditi veće zanimanje, pa sve stoji do načina, kojim je obradjen. Ako uza to nije neobično vješto ispričan, ako se i u jednom času osjeti ruka autorova, kako namješta, onda je već dojam mnogo slabiji. Krnic se onda utiče humoru, pa kuša pričati onim dobrodušnim smiješkom, koji mnogi put i osvaja, ali kadikad ni to ne upaljuje, pa su tako neke stvari ispale posvema slabe. Sadržaj im je preneznatan, način obradbe nije onaj pravi, humor nije uspio i tako je sve promašio („Andjeli", „Kika i tatovi", pa „Nikola Ivanović" i „Mirko Jasić"). Imade u toj zbirci i ozbiljnih stvari, u kojima autor takodjer onim značajnim pripovjedalačkim na-

Digitized by Google

činom crta ljude i dogodjaje, s kojima nije u nikakovoj ili tek vrlo malenoj vezi. Ovamo idu „Nuzgredni život", „Plamenovi i mrtva voda", „Povratak domu", „Užasi", „Mrak", pa „Živo brdo", medju kojima je svaka ko najbolje „Živo brdo". Ta crtica jako odskače izmedju svih, što je sakupio u ovoj knjizi. Imade duboku misao, a napisana je snažno i umjetnički. Crta život radnika Ličanina, koji kopaju tunel. Sve je u njoj tako živo, snažno i istinski prikazano, da se neobično doimlje poslije onih ostalih. I „Mrak", pa „Užas", „Plamenovi" i „Nuzgredni život" obradjeni su realistički, a svima im je podlogom po koji društveni momenat, ali smeta, što su sve te svtari već toliko puta obradjene, dočim je „Živom brdu" predmet nov. „Dva Filomena", koji prilično sjećaju na jednu drugu Krnicevu stvar iz pastirskoga seoskoga života i „Divorçons" su crtice, kojima je autor našao modele u sudnici. Zanimljivo je pri tome promatrati ga s koliko ljubavi se zamišlja u život svojih „partaja". Treba naime znati, da je autor po zanimanju sudski činovnik. Cijela knjiga svršava realističkom pričom o „Zvonu u jezeru", sačinjenom valjda po kojoj narodnoj, u kojoj je autor pokušao ispreplesti priču o vili, koja živi u jezeru i mora da se u nj' vrati na glas zvona, s istinom i zbiljom. I priča, upravo onako, kako bi to tkogod iz naroda, ne sumnjajući ni časa o svemu što govori. Umjetna naivnost i toplina, kojom je ta priča ispričana, daje joj neki zasebni čar. Na posljedku nam bude sasvim žao nesretnoga Janka, koji se zaljubio u vilu jezerkinju i mora poginuti od te ljubavi.

Moram ponoviti: „Nuzgredni život" nije nuzgredna knjiga i ako u njoj imade i manje uspjelih, a i neuspjelih (one nekoje „humorističke") radnje, jer je pisana iskreno i jer ju je pisao rodjeni pripovjedač.

Autor je knjigu posvetio majci, a dodao joj je i predgovor, u kojem govori o majci i posveti, a onda o našim književnim i drugim prilikama. Kao rodjeni pripovjedač mnogo nam je toga imao reći u predgovoru (od pošljednjega puta !), a kako na koncu javlja, da „to nisu posljednje riječi, što ih o tome govori", ne bi bilo pravo već sada o njima raspravljati.

A. M.

Jovan Dučić*

Reko bih, da su jednaki kao i svi ostali egzemplari životinje nazvane „čovjek", a opet su nešto drugo. Čini se, da je u njih normalno oko i uho, a ipak vide, što drugi ne opaze, čuju dapače i šutnju. Nazvali su ih radi tih „nastranosti" pjesnicima. Ne voli ih zapravo nitko, uredni gradjani, jer su neki izuzetak, a drugovi i kriičari, jer je ipak svaki na drugo brdo tkan, a često i iz hrvatskog (ili srpskog) jala.

I svi radi svojih grijeha krive neku nepoznatu ženu, koju zovu fantazijom iii vilom. Jedni je obuku u narodno ruho, iskite trobojkama i pjevaju budnice za vesela društva, drugi joj mijenjaju toaletu po modnim žurnalima i pišu prigodnice. Takove štuju i gradjani i za njih nije poezija „die brotloseste der Künste".

Ima ih, kojima je ona kao svetinja, kao kraljevna, kojoj služe ne mareći za sud svjetine. Takvima dabome mjesto lovora raste svuda pelin — gorko cvijeće

Ali zato pjesnika vodi u sanjarski svijet mašte — blijeda kao čežnja nepoznata žena, koja je odviše lijepa, a da bi se sviajala svakome, odviše gorda, a da bi živjela za druge. I ona tudja čovjeku priroda, živi za nj posebnim životom. Ili je s njim žena, kojoj je korak — ko korak samoće, nečujan i sjetan, a kosa plava — odiše joj miris jedan bokora ruža, koja docvjetava. Onda nestaje svakidanji materijalni svijet i on nema ni straha od smrti, najživotnijeg pitanja u životu. Mirno on gleda čas „Kada ćemo reći: vrijeme je mrijeti, kao što se kaže: vrijeme je kući".

U bučnim dvoranama, u mirisnom salonu, osjeća se on osamljen i u sjajnom društvu misli — kao da prah noći pada po salonu. Ali u samoći nije sam, kod zalaza sunca živu vrbe i hladni vjetri, mrse zelene im kose, a one — šume zaboravom. Pred njim — kao sablast čudna — medj grobljem i selom još krivuda staza bijela i gola, kratka, vječno budna. Pa kada — pada veče na vodu široku stare jedne rijeke, on sluša — riječi lišća i taj govor voda. Ili — u zelenoj jasnoj pomrčini grana vidi gdje se stari noćni drug mjesec uspinje po nebu i kako je zašao za hume — daleke i crne kao slutnje. Ili daleko u zimske dane — gdje mutno veče umire polako, gleda kako — zgurena na snijegu seoska kapela, zebe nasred groblja. Makar on zašao i u mrtve muzeje, gledat će, kako hladni mramor oživljuje i kameni gladijator umire — ranjen već dvaest vijekova. I kad se o ponoći vrati u prirodu osjeit će. gdje — andjeo minu posred noći. Tek mu u duši zavlada mir, zagledat će mramornu Venus na stazi parka, kako čezne bez nade za ljubavi, za zlatnim danima, kad — miris lipa dolinom se rasu. Ili on koraca

*Jovan Dučić: Pesme. Pesme u prozi (Plave legende). Beograd.

Digitized by Google

kraj morske vrbe, koja — naliči na nimfu, koju su prokleli, da postane drvo i da šumi tugu. I onda zalazi u beskrajnost modrine, u krajeve sunca, ljubavi.

Tako i naš pjesnik prikazavši nam zvonkim stihovima i bojama sutona „Senke po vodi", vodi nas do krasne Pepeljuge naše države — do divne Dalmacije.

Nigdje nije čovjek tako blizu prirodi kao uz more. Tamo se osjeća kao dijelak onoga beskrajnog horizonta i valovite pustinje, pa se pojedinac gubi. On je — dio noći, on u svojoj duši — produženo vidi ovo mirno more".

Ili

— Ko svileni crni noćni galeb
Njemu duša pada na talas polako
I zaspi u svojim suzama ko dete.

U zaista lijepim „Jadranskim sonetima" prolazi uz nas more u mjesečini i — zadnji je talas došao do hridi, zapljusnuo sjetno i umro kraj žala. Vidi se kako je — ribarsko seoce poleglo na stijenu i sišlo u suton. Opaja nas žarki ljetni dan u dubrovačkoj Župi i — iz vode i kopna odiše ljeto mirisom i vatrom. Osjećamo kako — mirišu jasmini i modri se lovor, a ako nam se duša hoće da sklone k Dobroti, svraćamo se u pustu crkvu, gdje — sama plače blijeda žalosna Madona. Ili nad Spljetom motrimo, kako Albatros kruži nad vodom — u porfiri, sav pokriven zlatom i purpurnom svilom. Pjesnik u njem vidi duh strasnoga Dioklecijana. Onda nam pred okom uskrsne stara slava i bujni život sad umrle Palače. Vraćamo se u davna, davna vremena, kad je Homer slušao tišinu morsku u Arhipelagu i zamislio Ilijadu; kad je lijepa Naksis — u širokom hladu palmine lepeze snivala uz obalu Nila o Izosu; kad se ranjeni Grk sjeća na bojnom polju svoje Mitilene, gdje — ulica šumna vodi putnika kroz narod statua; ili kad gladijator umire u areni, dok jedna žena — „blijeda, puna čara sjedi kraj gordog Cezara".

Kad je nestalo ponosnih rimskih orlova, vidimo, kako je lav mletački zario pandže u našu zemlju. Sad samo stari kameni lav — ozbiljan i mračan, još na trgu sjedi na obali mora. Djeca ga draže i zasiplju pijeskom, a on samo čeka, da — galije stare vidi iz daleka, što odoše prije tolikih vijekova. Čeka uzalud. D'Annunzieva „Nave" plovi samo izmedju kazališnih kulisa. A „avita coltura" danas još u nas govori samo kletvama i kamenjem dječurlije po zadarskim i riječkim ulicama. Ona još nije ubila uspomena naše Atene i makar je politička umrla ponosna republika dubrovačka. Prošli su na Lapad ka počinku — redovi vlastele, ali sam ih vraća pjesnik u „dubrovačkim poemama".

Podjimo u kneza na bal
Gospodje će biti u mletačkoj svili
Gospoda u ruhu od crnog velura.

Možda je medju njima i gospar Bartolo, filozof, ljubavnik i pjesnik, kad treba, a možda je i Menčetić. Ali ne, on je pošao u Versailles na dvor Ljudevita XIV., pa mu u Trianonu kao poklisaru priredište soiré. I tamo igraju markizice male menuet, a on s nekim kardinalom govori o stanju crkve na jadranskom moru —

„Sve misleć na jednu cipelu od svile" — a ovamo u Dubrovniku poslije zabave — poslije dobrog ručka i perfidnog vina —

— Tu kapetan psalme citira sa žarom, —
a dominikanac svira mandolinu.

Ali kroz taj je karneval veselja i ljubavi zazvonilo mrtvačko zvono i ostala po koja — stara kuća sa grbom starinskim, i možda kramarčić prodaje mješovitu robu, gdje je nekad knez zalazio.

Ostavivši pučinu mora vodi nas pjesnik na daleku samotnu pučinu svoje „Duše". Ima tamo bura i jugovina i mrtvog mora i tamo su silne i nagle promjene kao na oceanu — toliko kratko vrijeme.

Izmedju dve suze i izmedj dve sreće.

Teško je opisivati more onom, koji ga nije vidio i dušu tome, koji je nema. Istom kad čovjek osjeti dušu pjesničku, osjetit će — koliko ima strašnoga bola u tome: ne biti ko ostali, a biti ipak samo čovjek. Pa ako i

„U svakom stihu ima suza jada,
U svaku je strofu leglo srce bolno.

pjesnik će naći svuda samo — Ravnodušnost, osjećaj, koga nije imao ni Bog ni čovjek, i koji je samo osjećaj čovjekov.

I onda pjesnik zaželi, da je i on čuvao srce s pepelom pokojnika milih kao braman urnu s pepelom pokojnika — jer onda niko nebi znao — da smo tužni bili. Uvjerit će se, da su doista osnovni principi života (Schopenhauer) bol i dosada, u vlastitoj duši bol, a u običnom svijetu dosada, koja nas svuda okružuje i sjeda na naš prag i nalakćena gleda u nas i naša srca.

I „Plave legende" — „Pesme u prozi" — lijepe su u ritmičkoj prozi punoj slika, te nadopunjuju „Pesme" u stihovima. „Čovek i pas" govori o životinji u čovjeku, „Priča o jakom" — o fizičnoj snazi, „Ljubav" o tom kako se u mladom polipu budi čovječjoj slična

Digitized by Google

ljubav, a u „Prehistorijskoj ljubavi" borbu gorile i čovjeka radi — ženke čovječje. Vidi se ona strast, što i kod groba Spasiteljeva vojniku budi plamne slike požudne moći. Ista je zvijerska strast prikazana u „Večernjoj pjesmi". Kontrast je tragika duše u „Čoveku" i „Suncu".

Uz to ima finih i nježnih balada: „Crna pesma", „Mala princeza", „Dubrovačka jesen", „Ziziema", te simbolističkih crtica i slika: „Srca", „Na steni", „Večernje", „Delo", „Proljetna pesma".

Stih:

U tvom čaru ljubljah sav čar neke druge

sjeća me Lermontovljeva:

Ljublju v tebje ja prošloe stradanje

a stih:

Izgubljena sreća, još je uvek sreća"

Lermontovljevih:

Tak hram ostavleni — vse hram,
Kumir poverženi — vse Bog.

Lijepa Naksis kod Nila bit će rodica Vidrićeve kraljice Nila. Koji put me iza Dučićevih stihova pogledao i pauvre Verlaine.

Pjesnik odviše voli izraz „zloslutni"i„setan" i pogrešno upotrebljuje „jedan" (ein ili un) n. pr. miris jedan — što nije hrvatski. Izrazom „tamni" služi se i onda, kad se u ruskom veli tomnii u značenju: matt, schmachtend. Ritam nije uvijek u skladu s naglaskom. Muzikalno uho smeta monotonija trohejskih dvanaesteraca. Tako bi n. pr. hercegovački guslar smetao u Versaillesu. Otmjenost je kojiput samo — korektna. Konačno mi se čini, da je refleksija često jača od osjećaja. Osim ovih neznatnih prigovora, koje savjestan kritičar ne smije zatajiti, nema pjesmama prigovora, pa mora svatko priznati, da su pjesme osobito slike i nianse iz prirode zaista lijepe i da je Dučić najbolji artista u Srba. Stoga možemo Dučićeve knjige svakomu samo najtoplije preporučiti.

Kako su knjige lijepa sadržaja, lijepa im je i spoljašna forma. *dd.*

Pauci.

Ivo pl. Ćipiko počeo je pisati pripovijesti tek u zrelije doba kao i Š. Gjalski. Kao od iznenada postao je pripovjedač, a kako se to sbilo, čuo sam pred jedno osam godina od njega samoga. Bilo je to na parobrodu, na putu iz južne Dalmacije put središnjih ostrva. Nepoznati mi suputnik u bijelom, ljetnom, najjednostavnijem odijelu, bez ičega suvišnoga na sebi, osim zlatne ure i cvikera, uslužan, razgovorljiv, to je bio Ivo Ćipiko, već onda popularan i uvažen pripovjedač, čije su novele redovito izlazile u splitskom Novom Vijeku. Nijesam ga našao onako zanemarena i nehajna, kako ga je kasnije opisao Xeres (u Savremeniku, 1908.), ali se odma vidjelo demokratu, kojem se nije teško približiti.

— „Jednoga dana — govorio mi je — čitao sam Lazarevića. Kada sam svršio, rekoh u sebi: Pa nije to tako teško! I stavio sam se da smjesta napišem jednu pripovijest. Poslah je Tresiću za Novi Vijek u Split. Čekao sam i čekao, ali dugo vremena nije bilo odgovora. Mislio sam da ne će više ni doći, i malda ne i zaboravih na to. Napokon eto Tresićeva pisma, u kojem me mnogo hvalio, usporedjivao Turgenjevu i štampao moju pripovijest. Onda sam nastavio". —

Ta prva Ćipikova pripovijest, s kojom se pojavio kao skoro gotov literat, jest ona dobro poznata: Pogibe kôod šale, čiji se zgodni naslov brzo uvukao u red najobičnijih izraza dalmatinske štampe. Davno je od onda! Koliko promjena i razvijanja, rada i napretka od onih malih pripovijesti do „Za kruhom" i do „Pauka", što ih je nedavno hvalevrijednom liberalnošću izdala Srpska Književna Zadruga u Beogradu, koja je prije objelodanila i zbirku Ćipikovih novela „Sa ostrva".

Kao c. k. nadšumar Ćipiko je imao prigode da polagano obidje dobar dio srednje i južne Dalmacije, da do dna prouči život u njezinim manje poznatim krajevima, kojih se ne dotiču brzi elegantni parobrodi, ni bogati turisti, a ni komotniji Dalmatinci. Službovao je, kako se vidi i po sadržaju njegovih novela, na Braču, u Boci Kotorskoj, na Hvaru, pa u zavičaju Milana Begovića, u Vrlici, u dalm. Zagorju, gdje se i zbiva ono, o čemu je u „Paucima" govora. Živeći u najužem doticaju s narodom, on je kao pravi demokrat i zavolio nesretni izrabljivani puk, a da ipak ne zapada u onu polubolesnu sentimentalnost oficira i noveliste Milana Pribičevića, autora poznatih članaka „Seljak naš brat". „Pauci", književno djelo prve vrsti, nijesu drugo nego neizravni prosvjed protiv izrabljivanja nesretnih dalm. zagoraca, ali bez suvišne tendencijoznosti i dosadnoga moralisanja. Potvrdjujući staru Goetheovu riječ, da umjetnik može stvoriti umjetničko djelo iz ničega, Ćipiko je u jednostavnom monotonom životu prekonzervativnih neukih brdjana našao izvrstan materijal za zanimljivi roman, koji je ujedno duboka socijalna studija. Analitičkom je tančinom iznio tragediju seljačkih posjednika, koji se malo po malo sve više zadužuju u varoškoga dućandžije i načelnika gazde Jova, da

Digitized by Google

konačno sve njihovo pane u njegove nepoštenjačke ruke. „Zabilježi mu dvostruko u račun",— eto to je jednostavni i sigurni način kako će se trgovac, nekada kukavni bogac, još više obogatiti.

Malo hvajde protiv ovoga zla i od seoske blagajne, kojom župnik don Vrane ne upravlja kao pravi ekonom, nego više kao vjerski i strančarski fanatik. Stari se Ilija Smiljanić htio upisati. „ali pop Vrane ne će da ga u blagajnu primi, već mu udari u obraz, koreći ga što dopušta da sin Rade na njegove oči sa Božicom u suložništvu živi". Župniku ne bijaše dosta „što prve nedjelje iza Radine ženidbe po njegovoj naredbi brecaše u mrtvačko zvono, u crkvi zavio priliku Majke Božje u crno i ne otpjevao velike mise, već tihu kao usred korizme. Time mišljaše da pred cijelim svijetom osramoti njega (Iliju) i Radu, ali promaši cilj". Uzalud se župniku naprezati da preokrene uvriježene pradjedovske običaje onoga kraja, gdje su momci još navikli da bez ikakvih zakonskih formalnosti vode cure svojim kućama, kao Ilijin Rade svoju Božicu. „Njihova je ložnica namještena ispod tavana u štali krupnoga blaga".

Župnik don Vrane zamjera drugima, a sam baca oko na udatu Mašu, koja ne će njega, niti voli vlastitoga muža, nego Radu. — „Prvi put, bilo mu je (Radi) dvanaestak godina, dovede mu otac prćijašicu u kuću i leže ga s njome. Ali cura (Maša) iza nekoliko dana odbjegne ga i podje k svojima: mladi Rade bijaše premlad za njezin curski bijes!" — Kada je Rade odrastao i oženio se, Maša „štirka" (nerotkinja) zaželila ga se, a on joj se odazvao, ljubeći tako obe žene. To je dobro znao don Vrane, pa ni u crkvi ne može da suspregne svoj ljubomorni bijes. Jedne nedjelje, kada je preko velike mise držao propovijed, najednom, opazivši na dnu crkve Radu uz Mašu, prekide i poleti ka njima...

— Živine! — jesam li naredio da muški stoje obaška od ženskih! — stade ga vika i ljutit gurnu Radu u stranu.

— Ne guraj se! — veli Rade.

Ali pop Vrane, kao da je pobijesnio, nasrće na nj:

— Vole jedan, ja ću ti rogove stući! — ponavlja više puta.

Rade osjeti kako mu krv u glavu dolazi i magli mu se pred očima, ali izdrža; škrinuvši zubima savlada se i mirnim korakom izidje iz crkve".

Tu zgodu izrabi lukavi gazda Jovo, kojem je Rade puno dugovao u ime pokojnoga oca i u ime svoje. Oca mu Iliju pomela mećava i studen na povratku iz primorja.

„I Rade bijaše po svemu zaboravio na uvrijedu, nanesenu mu u crkvi. Ali jednoga dana, kad je u varoši bio, zovnu ga iz dućana gazda Jovo i uzevši ga u dućansku pisarnicu, upita ga što ono bijaše sa popom Vranom. Rade ispriča, a on ga tada nagovara da popa sudu tuži, veli mu:

— Ako ćeš da budemo prijatelji, tuži ga.

Rade šalabaza, zabacuje, ali mu ne pomaže. Gazda veli:

— Ti od poštena soja, pa da te ono bodulče popa sramoti pred ljudima!

Rade u neprilici sjeti se:

— Teško je, gospodaru, s njima parbiti se!... Bojim se navaliće na me troškove... pa, ko će i svjedočiti proti popu?

— To je moja briga. A i troškove ću platiti; dovešćeš advokata iz grada... I njega ću namiriti... Samo ti radi u svoje ime, čuješ, da se ne glasa o meni... niti da ja pred svijetom ulazim u što...

Rade se čudi, što se gazda Jovo oborio na popa Vranu; ono jest, ranije bili su dušmani radi toga što pop zavrgnu seosku blagajnu, ali od kada se govori o nekoj slozi izmedju lacmana u varoši, za koju govorahu da će biti od velike koristi težaku, — pomiriše se.

No ljudi u to ne vjeruju, čini im se da se luk sa očima ne može složiti, a zna se da od gospode nikada seljaku koristi, pa se boje sada kada se složiše, da ne bude i grdje, no što je do sada bilo.

Ali ipak mora da ima nešto!

Eto u zdravlje sloge u općini su dva prisjednika kršćanina; viju se dvije zastave, oko kojih se vodi žestoka borba radi položaja: radi se o tome koja mora biti zasadjena sa desne strane, ili ona hrišćanska, ili pako ona kršćanska!... O tome premišlja Rade putem, i dok mu jedan pisar iz čaršije slaže tužbu. Potpisa tužbu svojom rukom i ponese je na sud". —

Rade je dakako izgubio tužbu. Don Vrane proslavio „pobjedu nad klevetom" svečanom gozbom, na koju pozvao susjedne kolege te „u ime sloge" neke pravoslavne sveštenike i načelnika gazdu Jova. Ovaj himbeno lagao da na sve moguće načine nastojao odvratiti Radu od tužbe, a tamo mu i te parbene troškove zaračunao u dug.

Ćipiko, i ako, kako je Xeres o njemu istaknuo, ne voli popova, kao ni advokata, nije antipatijom opisao župnika, već ga je prikazao kao prirodnu žrtvu teškoga celibata i tradicionalne, odgojem poprimljene intolerancije, osobito prema pravoslavnima, kojima ni na živu glavu ne da, da se upišu u njegovu seosku blagajnu. Pravoslavni

Digitized by Google

seljani na to kažu: „Vele, da bi ovaj kaludjer zasnovao je, brate, kao ništa. Što ne bi? Ali se boji... gleda sebe. Gazda Jovo nije joj kael (sklon), a on je naše crkve tutor". — Sve je ovo voda na trgovčev mlin. — „Ljudi ne pitaju za cijenu, tako su navikli; samo daj, kad je potreba, pa kao da si darovao! Platiće na jesen po što gazda zacijeni". —

Uza sve ove nevolje, koje su mnoge porodice lišile krova, neuki puk uskoruje svoju propast i strašću za parbanjem. „Odnijeće me vrag, ali neka — parbaćemo se", govori jedan od mnogih. „Pomoći će njemu gospodin Škrivan (pisar), nije šuplja glava; što on uradi — onako je, ne će njemu bilježnik u oči udariti. A domišljat je vrag! Dok je bio općinskim čaušom, bio je srećne ruke, osobito kod sastavljanja utoka na stariju vlast u šumskim prekršajima. Ako je seljak bio osudjen na pet kruna globe, pridodao bi broju pet jednu ništicu.

— Što je to? — čudio bi se seljak. — Pomozi ako Boga znaš!

— Uložiću za te utok i ne plaćaj mi ni pare, dok ne vidimo što će starija vlast... Ima, bolan, i težih od naših! — rekao bi Vaso, osvrćući se, da ga ko ne čuje...

Redovito, nakon nekoliko vremena, Vaso saopćuje čovjeku, da je starija vlast uvažila utok i umanjila globu od pedeset kruna na pet kruna... I tako bez ikakova truda dobio bi svoju nadnicu"...

I ovaj je varalica pisarčić jedan od nebrojenih većih i malih „pauka", ali nijedan ne zna tako vješto i na veliko varati, guliti i plijeniti, kao bezdušni gazda Jovo, koji sada snuje i o Radinoj propasti.

„Putem Rade razmišlja o dugu:

— Sila ga se Božja nakupila, ne ćeš nigda kraju! Istina, primaklo se sa imanjem; zemljom najživlji je u selu, izašlo je na očevu, ali koja vajda? Pa kako da obradi svu zemlju? Treba silu troškova, tudji poslenici skupi i sve poskupilo. Sijeno sa livada tek da zaleže za blago zimi, koze što su najberećetnije i najizdašnije za seljaka, zabraniše, a duhan plaćaju kao ni sebi, ni svome. Plati porez, šumske globe, poljske i druge: — pa nikada kraju... Ali ipak preturila bi se godina i lijepo bi se živilo — pomisli. Da, lijepo, — da ne usrnu pokojni otac u dug". —

Kada se našao u stisci, u brizi za trudnu ženu, za dvoje djece, za majku i za dug od dvije hiljade talijera, proždrljivi ga gazda svjetuje neka ide u Ameriku.

„— U Ame-ri-ku? ponovi rastežući tu riječ Rade. — Sa onakih zemalja, srca zemlje, da iselim?!... Da kamen proplače!... Šališ se, gospodaru?"

Iskrenim saučešćem i sugestivnom pjesničkom snagom Ćipiko je opisao bezgraničnu seljakovu ljubav za očinsku zemlju. Rade prodaje sve što može, namakne priličnu svotu i donese je krvopiji trgovcu, ali ovaj hoće sve ili ništa. Dućandžija zna da Rade ne može odma namaknuti „dvije hiljade talijera" i već vidi u misli, kako će sa zaplijenjenom seljakovom zemljom upravljati njegova milosnica, za koju već grade kuću upravo u Radinu selu. „A mi mišljasmo da se kuća gradi za školu, — opazi kovač". Radu sve više zaokuplja ljuti strah, da ne izgubi svoje drage zemlje. Strašne mu se misli motaju po glavi: „Zar da me zemlja prokune što je ne osvetih?... Ta djed moj ubi svoga komšiju za samu jednu brazdu... a ja da je pustim... nju... radi koje djed mi bijaše glavu založio? Ne ću je pustiti bez krvi, ne ću, Boga mi!" — — Opet ode s novcem gazdi. Gazda ga opet odbije. Rade „trenom istrže nož iz korica za pripašajem, i poodmaknuvši se, zamahne svom snagom i rine ga gazdi u prsa".

Slikajući ovu tragediju, koja se sustavno opetuje u dalm. Zagori, dakako rijetko s onim krvavim (literarnim) završetkom, Ćipiko nije upotrebio samo crne boje. Istaknuo je i pjesnički opisao i lijepe strane onih nekulturnih brdjana, koji žive najprimitivnijim životom, njihove od starine sačuvane krasne narodne običaje, njihovu ljubav za zemlju, za porodicu, pače i za blago u štali. Autor nije seljaka ni najmanje idealizovao, i ako govori o njemu sa mnogo simpatije, već ga je prikazao vjerno, cjelovito, sa svim njegovim manama i tradicijonalnim porocima, od kojih je suložništvo možda najgore i najviše ukorijenjeno. Ali koliko ljepote i čistih osjećaja u dušama onih mučenika tvrde zemlje. Lažni će moralisti reći možda da je Ćipiko na nekim mjestima preslobodan, ali zapravo je na njima razvio najveću snagu svoje umjetnosti i poezije, nameću pak svom pričanju tačne granice ondje, gdje ih ukus zahtjeva. Ćipikovi Zagorci ne propadaju svojom krivnjom kao lakoumni, razsipni Slavonci, nego više kao žrtve neznanja, nehaja sa strane vlasti i prosvijećenijega dijela našega naroda, koji će zablenut otkriti u „Paucima" novi nepoznati mu svijet.

Ljutom je ironijom autor prikazao „rodoljublje" svih raznih „pauka", koji misle e su se zaštitili hrvatskom i srpskom trobojnicom, tačnom pretplatom na novine i fingiranjem „sloge". U čitaonici se ti lažni patrioti sgražaju

Digitized by Google

nad mađžarskom politikom prema Slavenima, a ne vide, kako sami odiru kožu ljudima vlastitoga naroda. U opisu Don Vranine slave „nad klevetom" provijava jaki humor kao iz Matavuljeva „Bakonje fra Brne". Tipovima à la gazda bavili su se, treba priznati, i neki drugi prije Ćipika, ali teško da ga je ijedan u tom nadvisio. Spomenut ćemo jedan raniji pokušaj, koji se dakako ni iz daleka ne približuje „Paucima", no ne će biti suvišno napomenuti ga usput, tim više što ga naša kritika nije ni opazila. To je ona anonimna duga pripovijest, koja je, ako se ne varam, pod naslovom „Jedan naš čovjek" izlazila pred tri godine u riječkom Novom Listu. Tu je takodjer sa mnogo oštrine i poznavanja stvari opisan kajišar à la gazda Jovo, ali ta po sadržaju zanimljiva pripovijest nedotjerana je po formi, nema skoro ni malo one snage stila, lijepih opisa i originalnosti, kao Ćipikovi „Pauci". Možda u nijednoga dalm. pripovjedača nije socijalna nota tako jako istaknuta kao u Ćipika. Za to je njegova knjiga od dvojake važnosti, jer sadrži važne i aktualne teme, s kojima se moraju često baviti i pravnici i novinari i svi pravi prijatelji puka. Odvjetnik dr. Aleks. Mitrović objelodanio je više stručnih rasprava o lihvarstvu, rak rani dalm. Zagore, a Ćipiko, i ako nije išao da napiše djelo tendencijozno i propagandistično, bez sumnje će pomoći dalm. zagorcima sa „Paucima", kao što je Turgenjev sa „Lovčevim zapiscima" pomogao ruskim kmetima . *A. Wenzelides.*

Hrvatske narodne poslovice*

Skarpin je zbornik „Hrvatskih narodnih poslovica" od dosadašnjih hrvatskih i srpskih najobilniji, samo je šteta, što je uredjen posve diletantski. U predgovoru, koji je pisan vrlo slabim jezikom, spominje pisac nešto iz historije ovoga izdanja, pa onda na pet strana govori uopće o poslovicama, o njihovu značenju i vrijednosti, i to s mnogo romantičkoga mišljenja, jer za nas nijesu poslovice vedro ogledalo narodne duše. Dok su se oko skupljanja narodnih pjesama mnogi trudili, te danas imamo dosta dobrih zbornika narodne poezije, i dok su se izučavanjem njihovim ozbiljno bavili domaći (na pr. V. Jagić, T. Maretić, I. Ruvarac i dr.) i tudjozemski (na pr. M. Halanski i dr.) naučnjaci, ono se za ostale grane narodnoga blaga ne nadje toliko prijatelja. Za naučno istraživanje narodnih pripovijedaka najvredniji je dosada Gj. Polívka, a poslovicama se istom nedavno pozabavio R. Altenkirch u svojoj raspravi „Die Beziehungen zwischen Slaven und Griechen in ihren Sprichwörtern", koja je ugledala svijet u Jagićevu „Archiv"-u (Bd. XXX. (g. 1908/9.), 1—47 i 321—358).* — Danas je nauka već posve pouzdano dokazala, da naša epska poezija nije bez znatnih tudjih elemenata, a tudji valovi bit će zahvatili i narodnu liriku, kako je to A. Jensen (u svojoj studiji „Gundulić u. sein Osman", str. 365. i d.) tek usput spomenuo. Dok su romantici uopće u svakoj narodnoj tvorevini vidjeli samostalnost i samoniklost narodne duše, dokazala su novija folkloristička istraživanja, da je i narod kao pojedini čovjek produkat svoje okoline, pa je prema tome narodno blago kao reservoar, u koji se izliva voda iz mnogo izvora. U spomenutoj raspravi R. Altenkircha nalazimo dosta svjedočanstva, da su mnoge naše poslovice samo prerušene grčke, a tome se ne ćemo čuditi ni najmanje, jer je jedna pola našega naroda uvijek bila pod jakim grčkim utjecajem. Evo za ogled samo dva primjera: Dvije se ribe na jednoj vatri peku, pa jedna drugoj ne vjeruje Vuk 57) — *Ἰχθύες δύο συντηγανίζονται, καὶ ἀλλήλοις ἀπιστοῦσιν* — ili: *Δύο ψάρια εἰς ἕνα τηγάνι ἐτηγανίζονταν, καὶ ἕνα τὸ ἄλλο δὲν ἤξερα (πίστευε)* (Altenkirch 32); — Koje pseto hoće da ubiju, poviču: besno je (Vuk 142) — *Οποιος ἔχει ὄρεξι νὰ σκοτώσῃ τὸ σκύλο του, τὸν λέγει λυσασμένον* (Altenkirch 47).

Što je Altenkirch pokazao za grčke poslovice, to se može pokazati i za latinske, talijanske i njemačke.

Kao prvoga sabirača nar. poslovica u našemu narodu spominje Skarpa Šibenčanina J. Šižgorića, no ne bi bilo naodmet spomenuti, da česti prijevodi latinske knjige „Disticha moralia Catonis" (najstariji glagolski u 14. v.) i „Pričice izete iz svetoga pisma i filosofa" N. Dimitrovića (Star. Pisci, knj. V.) pokazuju interes, koji je bio u nas za tu vrstu književnosti. Pisac ne spominje takodje vrijednoga trudbenika P. Vitezovića, koji je sabrao dosta nar. poslovica, pa ih okrenuo u stihove sa srokom. Mislim naime njegovu knjigu

* Uredio Vicko J. Skarpa Starogradjanin. U Šibeniku 1909. Tisak i naklada „Hrvatske tiskare" (Dr. Krstelj i drug). Cijena je knjizi broširanoj K 5, a tvrdo vezanoj K 6. Str. XIV. $^1/_2$ 614.

* Vrijedni radovi V. Korajca (Filozofija hrvatsko-srbskih nar. poslovica. U Osijeku 1876.) i dra. Fr. Markovića (Etički sadržaj naših narodnih poslovica. Rad. knj. 96.) ne idu ovamo, kako se već iz njihovih natpisa vidi.

Digitized by Google

„Priričnik aliti razlike mudrosti cvitje" (1703.). Da je najveći dio njegovih poslovica „parafraza" narodnih, može se uvjeriti svatko, tko ih uzme ogledati zajedno s kojim zbornikom. Ja ću spomenuti samo dva tri primjera. U Vitezovića čitamo, na pr.: Cigan velik, cigan mali, Vsaki svoga konja hvali (str. 37) — Svaki ciganin svog konja hvali (Vuk 278); — Zločestoga od dužnika, — Dobra j' koza i prez mlika (str. 44.) — U zla dužnika i kozu bez mlika — ili: Od zla dužnika i kozu bez kozleta (Skarpa 74); — Dobar pastir, polag vere, — Striže ovce, a ne dere (str. 70.) — Dobar pastir ostriže ovce, a ne dere — ili: Dobrog je pastira (posao) ovce strići, a ne derati (Skarpa 523) i dr.

Vitezovića su same nar. poslovice navele na to, da ih premetne u stihove, jer ih ima dosta u tome obliku. Isto tako ne zna pisac za kajkavsku zbirku poslovica od svoga starijega po zvanju druga T. Mikloušića, čije je poslovice poslije izdavao Ignjat Kristijanović u svojoj „Danici". Uopće je pisac iz svoga zbornika izostavio kajkavce, dok se čakavcima smilovao, te ih pustio u svoju knjigu. Pisac spominje, da je osim dosadašnjih zbornika probrao i ono, što je bilo objelodanjeno u različnima knjiž. časopisima (bilo bi dobro, da je spomenuo te časopise), no ja sam tu i tamo potražio neke poslovice iz „Zbornika za nar. živ. i obič. južnih Slavena", ali sam vidio, da nije iscrpen. Tako nijesu iscrpeni ni časopisi „Karadžić", „Bosanska Vila" i dr. Pisac nije poznavao ni znatnoga zbornika Fr. Lad. Čelakovskoga (Mudrosloví národu slovanského ve přísloví. V Praze, 1852. 1893.*), u kom bi našao po koju poslovicu, koje ne nalazimo u „Hrv. nar. poslovicama". Literatura piščeva nije bila dovoljna uopće.

Skarpa je razredjao poslovice po sadržaju, a ne alfabetskim redom, i to je posve opravdano (može se samo raspravljati o tome, je li razredjivanje svuda dobro). Tako je već Vitezović uredio donekle „Priričnik" mećući poslovice u osam paragrafa prema nekoj sadržajnoj svezi, da ne spominjem Čelakovskoga, koji je po tom načelu uredio svoj zbornik.

Izdavač je pogriješio, što nije uza svaku poslovicu naznačio i vrelo, jer je za istraživača vrlo znatna stvar, odakle je koja poslovica, jer nijesu svi sabirači i zbornici jednako pouzdani. Pisac je u tom nekonsekventan, kad naznačuje vrelo uz poslovice Daničićeva zbornika i rukopisne zbirke popa Miha Granića te gdješto iz „Zore Dalm.", ili kad uz koju čitamo: Na Cresu.

Pisac navodi gdješto paralele iz latinskoga i talijanskoga jezika i citira stihove nekih hrvatskih i srpskih pjesnika.* Paralelizam je taj medjutijem veoma nehatno izveden: kao da pisac nije išao za njim u osnovi, te paralele meće ondje, gdje mu slučajno padoše na pamet. Da je pisac poznavao samo Čelakovskoga, mogao bi u njega naći do stotinu paralela. U Skarpe čitamo, na pr.: Lûk od veće otegnut lasno pukne (str. 474.), a u Čelakovskoga: Struna preveć napeta pukne — intensus arcus nimium facile rumpitur (str. 131.); — Daleko od očiju, daleko od srdca (Skarpa 165.) — u Čelakovskoga Daleko od očiju, daleko od srdca — quantum oculis, animo tam procul ibit amer (str. 185); — Kako udrobiš, onako ćeš kusati (Vuk 127) — u Čelakovskoga: Tute hoc intristi, omne tibi exedendum est (str. 161); — Medju ćoravijem ko ima jedno oko meću ga za cara (Vuk 176) — u Čelakovskoga: Inter caecos regnat strabus (str. 217) i dr.

Pisac dodaje gdješto nepotrebno tumačenje kojoj poslovici; tako na pr. tumači poslovicu: Prazna tikva ne može da pod vodom stoji (str. 298), a uz mnoge teže ne meće nikakve bilješke (na pr.: Svaka skuža ima muža — na str. 109. čitamo bez tumačenja, a u Vuka stoji uz tu poslovicu: Svašto ima svoj uzrok). Opazio sam i krivih tumačenja, a za potvrdu ću spomenuti, kako Skarpa tumači poslovicu: Pitali kurjaka: kad je najveća zima? A on odgovorio: kad se sunce radja. Uz nju dodaje pisac ovo: „Ova je poslovica iz bajoslovnog preistoričkoga poganskog vremena. Slaveni su u to doba slavili porod sunca, ugod kad i mi Božić. To nas utvrdjuje u misli, da se je i kod Hrvata bila sačuvala tradicija o porodjenju Mesije, svjetlosti svieta" (str. 177). Ovo sve umovanje (!) otpada po sebi, kada spomenemo, da narod vjeruje, da je u zoru najveća zima. — Trebalo je kazati značenje mnogima neobičnijim riječma, da čovjek ne mora tražiti rječnik, a pogotovu onima dijalektičkim, kojih nema u Broz-Ivekovićevu (na pr.: sukaljac 109, sprtica 109, trtati 266 i dr.). U tumačenjima uluči pisac često priliku za svoje prostodušno moraliziranje i politiziranje, koje kadšto natjera čitača u smijeh. Tako na str. 38. udara pisac na opstrukciju, na str. 65. žali, što u Hrvata nema „duha udruživanja", na str. 83. osudjuje domoljubne nazdravice i uči kritike, na str. 89. prekorava mlitave poklisare, na str. 114. prigovara prekomjernom „oporezo-

* Rijetko spominje koiega rimskoga pjesnika, a jedamput i Petõfija (str. 396.)!

Digitized by Google

vanju", na str. 123. udara opet na različne narodne zastupnike, na str. 135. uči nas ekonomiji na str. 136. tumači, zašto je propala hrv. aristokracija, na str. 195. udara na gizdu, na str. 206. zabada u lovski zakon, na str. 214. osudjuje srpsku politiku, na str. 290. udara na državnike-ekonome, na str. 292. uzdiše za naprednim vrtlarstvom, na str. 346. uči begove i hrv. aristokrate, na str. 379. preporučuje ljubav prema bližnjemu, na str. 394. traži, da se Hrvatima da prilika zapovijedati, i uz poslovicu: Dok se ne zamuti, izbistrit se ne može — dodaje: „Zamutilo se g. 1848., pa koju smo korist odtud izcrpli?", na str. 409. ne vjeruje, da je Nikola Zrinjski poginuo od vepra, i udara na biranike, na str. 436. udara na Madžare i Nijemce (isto i na str. 442.), na str. 452. izriče svoje uzbudjenje, što se nekima svidjaju „kelnerice", na str. 458. udara na kojekake odbore, na str. 473. osudjuje „politiku mrvica", na str. 482. kazuje nešto za vinogradare i opominje kupca, da se čuva trgovca, na str. 588. kazuje, da zna mnogo ljudi, koji ne čuvaju tajne, i dr.

Dok Vuk u predgovoru „Poslovicama" (str. VII.) veli, da je uzimao samo one, „za koje niko ne može reći da su sramotne", Skarpa je metnuo u svoj zbornik i nekoliko neukusnih, na pr.: Tko ne vidi moje kućice... (str. 132.); — Lako ti je poznati Borajca... (str. 219.) i dr.

Vrijedno je još spomenuti, da se pisac trudio, da protiv Petrovskoga na nekoliko mjesta posvjedoči, da je u Hektorovićevu „Ribanju..." narodno blago, na pr. na str. 112., 147., 197., 522., 318., 320., 468., 527., 548. 550., no uza sve to resultati Petrovskoga ostaju nepokolebani.

Spomenuti nedostaci i brojne štamparske (i druge jezične) pogrješke ne će obrazovanu čitaču smetati toliko, da ne bih preporučio Skarpine knjige, jer će radi svoje obilate gradje na okupu olakšavati trud onima, koji se unapredak budu bavili poslovicama. *S. Ivšić.*

Premijere

Sezona 1909./1910. otvorila se Miletićevom tragedijom „Boleslav". Tragedija nije osvojila osobito velikoga kruga gledalaca. Miletić je očito polagao veću pažnju na misaoni njezin sadržaj, nego na dramsku efektnu akciju. Njegova drama produbljuje jednu misao o životu, a ta misao — pesimistični pogled na svijet — nije primamljiva za svakoga. Život, koji je iznesen na pozornicu, nije toliko zbiljski život nekoga doba i okoliša, koliko ilustracija duševnih i misaonih pokreta u jednoga bolesnog junaka. „Boleslav" je bolesnik, koji ne reagira normalno na podražaje čutilnoga svoga života, pa kad bi trebalo, da zahvati živom voljom u akciju, on umoren kleca od težine svojih misli i sumnja i ne čini ništa. Dogadjaji, koji se zbivaju oko njega, ostavljaju ga hladnim, pak tako i gledalac ne osjeća u njima energija, koje bi i njega ponesle.

Sva lica tragedije, njihov govor i način — sve to sjeća na Miletićeva uzornika Shakespearea, tako te se čini, da je autoru više stalo, da stvori neka šekspirska lica i scene, nego da prikaže tvorove svoje mašte. Osobito ovo podražavanje obuhvata komične scene i humor njihovih lica, ipak je baš komična figura — Tvrtko — realistički najuspjelije lice.

Kao pjesničko djelo „Boleslav" je najsubjektivniji izraz Miletića kao čovjeka i umjetnika. Mnogi gesti i mnoge misli, koje se čine na pozornici usiljene i silom narinute licima drame, bile su Miletiću kao čovjeku blize i s njegovim bićem srasle. Tako je uprava kazališta, iznoseći ovu Miletićevu dramu, imala sigurno nakanu, da Miletića kao čovjeka popularizira i udomi medju zidovima, medju kojim će njegov umjetnički polet još dugo vremena gospodovati.

Kao prvi strani literarni novitet prikazivala se zanimljiva Didringova drama „Opasna igra". Didring polazi od Maeterlincka. Kao što Andrejev analizuje fizičku ljudsku organizaciju i unosi neku tešku tajanstvenost u monotonu svakidašnjost, u kojoj ona jednolično vegetira, tako Didring dočarava na pozornicu mistiku ljudskih strasti, koje se bude od uzburkane krvi i naplavljuju mozak zločinačkim mislima. Didring je pjesnički moralista. Prodirući u ljudsku etičku narav, on pronalazi, „da se najveća zločinstva počinjaju u ljudskim mislima". U ljudskom se biću talasaju uzburkani olujama života jednako porivi dobra i zla. Ako je kažnjiv zločin, što ga počinja ljudska ruka, u onom je boljem carstvu dobra kažnjiv bez sumnje po ovoj istoj pravdi i zločin, što ga počinja čovjek u dubinama svoga bića, dok i one čine nerazdijeljiv dio njegove individualne pojave.

Od ovih zločina, misli Didring, oslobodit će se čovjek, kad se suoči s posljedicama zamišljenoga zla, kako to u istinu biva u svakidašnjem životu. Ipak ta formula nedostaje baš za zločine u mislima, jer baš ove padaju neposredno pod udar tragike ljudske naravi, kojoj čovjek ne može da umakne.

Digitized by Google

Za demonstriranje takova problema našao je sebi Didring vrlo neobičan sujet. Čovjek, koji se zaljubio u bratovu ženu, ispalio je u sumraku hitac i ne zna, je li tim hicem pogodio soba ili rodjenoga brata. U tjeskobi ove neizvjesnosti odigrava se Didringova drama. Dakako, da je njezina radnja fantastički zamišljena i gdjekad hotomično udešena, ali unatoč tomu ključa u njoj iskren duševni život i pravo poetično raspoloženje. U ovim je vrlinama naišla drama mladoga pisca na priznanje i preko granica njegove domovine. *Ld.*

Pedesetgodišnjica Jensena

Švedi i uopće Skandinavci pokazivali su do nedavno vrlo neznatan interes za slavensku literaturu i poznavanje slavenskih naroda. Vječni strah i borba protiv silnog ruskog elementa, usadila je u njima silnu mržnju protiv Rusa, koji su im oteli znatan dio upliva njihove kulture na baltijskom moru, što je još više pove alo sve snažnije i snažnije rusificiranje nekadanje švedske kneževine Finske. Strah rodio je mržnju, a iz toga razvio se je i velik nehaj za sve što je rusko i uopće slavensko.

Dočim su se švedski naučenjaci bacili na istraživanje ljudskih plemena, književnosti i kulture čitavog svijeta, dapače i u predjelima najtamnije kulture, zanemarili su skoro sasvijem upoznati što više upoznavanje najbližeg im susjeda ogromne Rusije, kao i kulturni razvitak ostalih slavenskih plemena.

Iznimka u tom pogledu je Dr. Alfred Jensen, koji se kroz 30 godina bavio intenzivnim proučavanjem sviju slavenskih plemena, napose njihovom književnosti i kulturnom historijom.

Poslije mature g. 1878. zaputi se Jensen u Rusiju, i od tog vremena započe njegovo zanimanje za veliki ruski narod i opasnu rusku književnost, koja je tek u kratkim crtama bila poznata, a tek neznatnim prevedenom literaturom bila zastupana u švedskoj književnosti. Po svršenim sveučilišnim naucima u Upsali započe Jensen sa prvim prijevodima ruskih klasika na švedski, te se odsele svom svojom energijom posveti slavistici.

Godine 1884. stupi u redakciju najvećih švedskih novina „Göteborg Handels och Sjöfartstidning", te prijedje kano korespondent redakcije sve slavenske zemlje i krajeve.

Boraveći posvuda odulje vremena, upoznao se je Jensen sa narodnim, kulturnim i književnim prilikama sviju Slavena, upoznavši točno i sves lavenske jezike, što mu nije bilo tako teško, pošto je još kao mladić dobro naučio ruski.

Tako su izašla njegova oveća djela „Slavia" i „Habsburg", gdje je ocrtao kulturno stanje sviju slavenskih plemena. Svima će biti poznata Jensenova studija o Gunduliću i Osmanu, kako se do sada još nije izradio niti jedan slavenski učenjak. Njemu je to bilo tim teže, pošto je uzimao obzir na svoje zemljake, kojima naše prilike nisu sasvim ništa poznate, i na znanstveno ocjenjivanje i proučavanje te epohe, u kojoj se nalazi na visini svakog slavenskog literarnog historika.

Prvake ruske, češke, i poljske literature prenio je Jensen u švedsku književnost, dočim ga je kod Poljaka osobito zanimao kulturni i književni odnošaj i savez izmedju tih dviju naroda, koji su imali svojedobno zajedničke vladare, te je taj saobraćaj bio znatniji, nego odnosi švedskog naroda prama ikojem drugom slavenskom plemenu.

Jensen je i pjesnik, koji je izdao i nekoliko originalnih zbirki svojih pjesama, što je tim važnije istaknuti, jer je upravo pjesnički dotjerano preveo najznatnije slavenske poete

Malo koja književnost može se pohvaliti s toliko prijevoda slavenske literature, a k tome još od istoga i vrlo nadarenog pjesnika. Da napomenemo samo neka imena Jensenovih prijevoda: Mažuranić, Preradović, Gjalski, Vojnović, Gundulić, Prešern, Aškerc, Matavulj, Njeguš, Gogolj, Puškin, Turgenjev, Čehov, Vrhlicky, Neruda, Mickiewicz, Krasinski, Slovacki, Vazov i t. d.

Nakon dvadesetgodišnjeg putovanja i proučavanja Slavena, smirio se je napokon Dr. Jensen u Stockholmu, gdje je imenovan tajnikom slavenskog odjelenja poznatog Nobelovog zavoda, koji je osnovan ogromnom zadužbinom milijunara švedskog patriote Alfreda Nobela. U tom zavodu uredio je Jensen prekrasnu slavensku knjižnicu, u kojoj se nalaze sva literarna i kulturna historijska djela za proučavanje sviju slavenskih plemena. To je pravi slavenski seminar za švedsku publiku, koja se zanima za slavenske prilike.

Za svoje zasluge imenovan je Dr. Jensen počasnim doktorom sveučilišta u Upsali, a imade bezbroj odlikovanja i priznanja od sviju slavenskih država i slavenskih kulturnih institucija. Medju inim Dr. Jensen jest dopisnim članom i Jugoslavenske akademije u Zagrebu.

Švedi su mirnim i dostojnim načinom proslavili Jensenovu 50-godišnjicu u svojim no-

Digitized by Google

vinama, dočim je sam pjesnik najljepše proslavio svoj 30-godišnji književni jubilej izdanjem epohalne knjige u tri sveske: „O ruskoj kulturnoj historiji" (Rysk kultur-historia). Čovjek se zaista mora čuditi visokoj švedskoj kulturi tamošnje čitalačke publike, dok se za tako velike edicije nalaze tamo nakladnici, prema tome i čitalačka publika, a za pisca još i lijep honorar.

Tako velikog dijela o ruskoj kulturnoj historiji nema u nijednog slavenskog naroda, a u takovoj cjelini niti u samoj Rusiji. Jensen je više godina radio na tom djelu, te je nekoliko puta na samom licu mjesta proučavao ruske kulturne i književne prilike. Osobitu važnost podao je pisac starijoj dobi, počamši od Nestorove kronike, upozoravajući pri tom i na kulturno zbližanje susjednog švedskog i ruskog naroda i njihovih kulturnih saobraćaja. Dobu poslie Puškina nije trebao na tanko prikazivati, pošto je ista prilično poznata čitavoj Evropi a i u Švedskoj. Knjiga je napisana popularno na temelju najnovijih znanstvenih istraživanja, te se postepeno razvija prema književnim i znanstvenim središtima u Kijevu, Moskvi i Petrogradu. Nema previše godina, imena, literature i citata, a poglavlja su odredjena prama raznim dobama i epohama, te je svako poglavlje cjelina, koja se nastavlja sistematski opisivanjem.

U prvom se dijelu opisuje kulturni i književni razvoj do Petra Velikoga, u drugom do Katarine II., dočim se u III. dijelu svršava opis do najnovije dobe. Jensen, ako i nije oduševljen za rusku politiku, otkriva svome narodu neizmjerno blago, koje se nalazi koli za učenjaka toli i kulturnog historika u ogromnom ruskom narodu, koji je još uvijek ne samo za Ruse i Slavene, već i za svakog inteligentnog čovjeka svakoga roda neiscrpljivim vrelom proučavanja ogromne svedjer napredujuće ljudske mase. *Dr. Franjo Bučar.*

Filozofija u „Gor. Vijencu"

O tom znamenitom djelu Njegoševom pisano je, može se reći, dosta, i mnogo; čak se pisalo, u nekoliko maha i o filozofskoj strani njegovoj. I dvije su stvari o kojima je raspravljano: o darvinizmu i o pesimizmu Njegoševom. Tu je, najprije, Stevan Nedeljković, koji je u „Javoru" (1877.) uporedio Njegoša sa Darvinom. Na osnovu stihova u „Gorskom Vijencu":

„— — — — — — — — — — — — — —
Obrana je s životom skopčana!
Sve priroda snabdjeva oružjem
protiv neke neobuzne sile,
protiv nužde, protiv nedovoljstva:
oštro osje obranjuje klasje
trnje ružu brani očupati;
zubovah je tušte izoštrila
a rogovah tušte zašiljila;
kore, krila i brzine nogah
i cijeli ovi besporeci
po poretku nekome sljeduju". — —

i na osnovu drugih:

„Svijet je ovaj tiran tiraninu
a kamo li duši blagorodnoj!
On je sostav paklene nesloge:
unj ratuje duša sa tijelom — — —
unj ratuje živina s živinom,
unj ratuje narod sa narodom,
unj ratuje čovjek sa čovjekom" — —

on je zaključio, da tu Njegoš opisuje borbu za opstanak „skoro sasvim onako, kao što ju je dvanaest godina kasnije Darvin izneo". Zatim, u „Vijencu" (1884.) ukazao je Josip Pasarić na sličnost Njegoševih misli sa Darvinovim, tvrdeći, da u govoru igumana Stefana ima „više rjekovah, o kojih bi revni čitalac Darwinovih spisa mogao posumnjati, nije li to pjesnički odjek prozaične „borbe za bitak". Ne upuštajući se u bliže ispitivanje sličnosti Njegoševih misli sa Darvinovim, Pasarić daje važniju primjedbu, da u tim stihovima Njegoševim „probija na vidjelo ona duboka melanholija i pesimizam, koji se gotovo kod svih velikih umova Slovenskih sad u većoj, sad u manjoj mjeri pojavljuju". Pišući u „Radu jug. akademije" o pretečama Darvinovim, dr. Bogoslav Šulek spominje i Njegoša, tvrdeći da se gornji stihovi Njegoševi odnose doduše na „borbu za bitak", ali da on nije potpuno iznio teoriju borbe za život niti je shvatio njen „razlog, postanak i posljedak". Radi toga Šulek smatra Njegoša pretečom Darvina, ali samo u nekoliko i izdaleka. Poslije Moje Medića, koji se na taj predmet osvrnuo člankom u „Ljetopisu Matice Srpske" (1901.) pod naslovom: „Anakreont. Šiler i P. Petrović-Njegoš", dolazi dr. Branislav Petronijević, profesor filozofije na beogradskom univerzitetu, sa iscrpnom raspravom o Njegošu kao prethodniku Darwina i kao pesimisti.*

Svoju raspravu o Njegoševoj filozofiji podijelio je dr. Petronijević u tri dijela. U prvom

* Filozofija u „Gorskom Vijencu" od dra. Branislava Petronijevića. Preštampano iz „Ljetopisa Matice Srpske". Novi Sad, 1909. Stranica 60.

Digitized by Google

govori o Njegošu kao Darvinovu prethodniku, u drugom o Njegošu predstavniku pesimizma, u trećem o ostalim mislima Njegoševim i općenitim pogledom na svijet. Da bi Njegoša tretirao kao Darvinova prethodnika, Petronijević je najprije jasno izdvojio smislove, u kojima se sve može govoriti o prethodništvu Darvinu. Centralna teza Darvinova stoji u tvrdnji, da su se organske vrste više razvile iz nižih, radi prirodnog odabiranja, koje organizmi vrše, boreći se za život. Ta teza uključuje u sebi upravo tri druge: teoriju r a z v i ć a, teoriju o d a b i r a n j a i teoriju b o r b e organizma. Tako se može u trostrukom smislu govoriti o prethodnicima Darvinovim: u smislu prethodnika: 1. teorije razvića, 2. teorije prirodnog odabiranja, i 3. teorije borbe za život. Ono, što je specifično Darvinovo u Darvinovoj teoriji, to je teza razvića zbog prirodnog izbora organizama, i prestavnici misli, koji su anticipirali tu Darvinovu tezu mogu se nazvati njegovim direktnim prethodnicima. Oni pak, koji su samo uopće anticipirali teoriju borbe za život, mogu se nazvati indirektnim prethodnicima. Jer, i ako je teza odabiranja i razvića specifičnost Darvinove nauke, ipak je teorija borbe za život osnova cijelog njegovog sistema i zato se i ti indirektni prethodnici smiju nazvati njegovim prethodnicima. Sad, čim se uvidi, da je Njegoš u citiranim stihovima (i u mnogim drugim, koji nijesu citirani) izrekao misao o borbi za život, onda se on može u indirektnom smislu smatrati za prethodnika Darvinovog, jer on ili nije bio svijestan, ili je čak bio protivan specifičnim dvjema tezama Darvinovim. Ali ima velika razlika izmedju Njegoševa i Darvinova shvaćanja borbe za život. Jer dok Darvin postanak organa i razvoj organizama tumači kauzalitetom, prirodnim odabiranjem i prilagodjivanjem, dotle Njegoš drži, da u biću i razvoju organa i organizama ima jedan nepoznati finalitet. Jer kazati, da su se organi razvili prilagodjivanjem životnim prilikama nije isto, što i kazati, da razvoj organa i organizama slijedi iz same suštine cijele prirode, koja tajnom nekom nuždom teži, da održi sve organizme i sva bića. Onda borbu za život shvaća Njegoš mnogo šire i dublje od Darvina. On je shvaća ne samo kao borbu organizama, nego kao univerzalnu borbu za život i shvaća je duboko pesimistički. To je momenat, koji Darvin nije istakao, momenat, koji je najznatniji u cijelom Njegoševo pogledu na svijet. Borba za život ima kod Njegoša pesimistički karakter i ona je i stvorila njegov veliki pesimizam.

To je drugi momenat, što ga razmatra Petronijević. Pored mnogih mjesta iz „Gorskoga Vijenca", koja odaju Njegošev pesimizam, Petronijević se u glavnom zaustavio na stihovima iz „Luče Mikrokozma":

„Snom je čovjek uspavan teškijem
u kome vidi strašna privigjenja,
i jedva se opredjelit' može,
da mu biće u njima ne spada.

zatim tu su stihovi iz „Gorskog Vijenca":

„Smiješna su svojstva naše zemlje,
punana je ludijeh promjenah.
Priroda se svakolika pita
sunčanijem čistijem mlijekom;
u plamen se i ono pretvara,
danas žeže što juče nivljaše.
Kolijevke kakve bi trebale
ne imaju sve naše rijeke. — —
Vr'jeme zemno i sudbina ljudska
dva obraza najviše ludosti,
bez poretka najdublja nauka,
sna ljudskoga gjeca al' očevi.
Je li ovo pričina uprava
kojoj tajnu saznat ne možemo?
Je l' istina e ovo ovako,
al' nas oči sopstvene varaju".
— — — — — — — — —

i već citirani stihovi.

Analizirajući pesimistička mjesta u Njegošu i uporedjujući ih s pesimizmom Schopenhauerovim, Petronijević najprije izdvaja opće forme pesimizma: 1. pesimizam n i š t a v i l a, koji u prolaznosti života vidi njegovu nevrijednost, 2. pesimizam s a d r ž i n e života, koji negira života radi prekomjernog bola u njemu, i najzad, 3. pesimizam b o r b e, koji ističe neizbježni sudar živućih individua, koje su nosilac života i njihovu strahovitu medjusobnu borbu, i borbu s prirodom za životna sredstva. Sve tri forme nalaze se i kod Schopenhauera i kod Njegoša, samo je težište prvoga u pesimizmu bola, a drugoga u pesimizmu borbe. (Uostalom i borba radja bol). Osim toga, Njegoš više naglašuje e f e m e r n i r e a l i t e t ž i v o t a, on je bliži pesimizmu starih Indijaca u tom pogledu:

„Je li ovo pričina nekakva
kojoj tajnu saznat ne možemo?"
— — — — — —
„Je li javje od sna smućenije?"
— — — — — — — — —
„Snom je čovjek uspavan teškijem".
— — — — — — — — — —

Digitized by Google

Njegošev izraz pesimizma je veoma rječit i silno impresivan u svakoj formi: on je, s obzirom na ovaj svijet i život potpuni pesimista, koji egzistenciji odriče svaku vrijednost, i koji drži, da je bolje ne biti nego biti. Ali ovaj pesimizam je samo pesimizam ovoga svijeta, a Njegoš kao kršćanski svećenik vjeruje i u onaj svijet, u Boga, u razum i besmrtnost duše, nalazi smisao života u transcendentnoj oblasti bića. Tako je njegov imanenti pesimizam harmonično dopunjen religioznim transcendentnim optimizmom, te se i u tom razlikuje od Schopenhauera, koji je također transcendentni optimista, ali u smislu potpunog prestanka života u Nirvani. Naročito plemenito i iskreno naglašavanje dužnosti, pravde, i vjere u razum, čine ovaj Njegošev nazor ujedno jednim otmjenim humanizmom.

Izostavivši prikaz trećeg dijela Petronijevićeve rasprave, jer ona osim krasnih primjera ne iznosi nikoju sasvim novu stranu Njegoševe filozofije, mi ovim završujemo ovaj kratki izvještaj o ovoj važnoj i dragoj knjizi njegovoj. Šteta je samo, što je Petronijević jedna stroga filozofska priroda, pa je Njegoš, radi toga, izišao u ruhu njemačke metafizičke terminologije. Sad, poslije ove radnje o filozofiji „Gorskog Vijenca", i poslije odlične radnje Pavla Popovića „O Gorskom Vijencu" mi bi mogli dobiti odličnu studiju o cijeloj ličnosti Njegoševoj. —*n*—.

BILJEŠKE

DIVOT - IZDANJE KRANJČEVIĆEVIH „PJESAMA". Ovih dana razaslala je uprava „Društva hrvatskih književnika" svim abonentima na divotizdanje pretplaćene ili predbrojene primjerke. Pretplaćeni primjerci razaslani su preporučeno, dočim su predbrojeni primjerci razaslani uz pouzeće na dvadeset kruna i 20 filira, pošto se je svaki predbrojnik na narudžbenici, (koja je utuživa) obvezao isplatiti nabavnu svotu, kada primi knjigu. Primjerci, koji nijesu unapred plaćeni, razaslani su na trošak naručitelja. Svaki je primjerak numeriran. S tehničkih razloga nije bilo moguće na svakom primjerku iz nutra ispisati ime naručitelja, odnosno onoga, na koga je dotični primjerak imao glasiti, pak se stoga p. n. gospoda abonenti umoljavaju, da to sami izvole učiniti. Na primjerke, koji su djelomično isplaćeni, pouzet je samo ostatak dužne pretplate. — Ako tkogod pomutnjom ili radi promjene adrese nije primio pretplaćenoga ili naručenoga primjerka, neka se izvoli javiti upravi „Društva hrvatskih književnika" (Zagreb, Bregovita ul. 3). Pošto je upravi preostalo još nekoliko primjeraka, koji se mogu dobiti uz cijenu od 20 K, to se primaju još neko vrijeme, (dok traje zaliha), nove daljnje narudžbe.

„DRUŠTVO HRVATSKIH KNJIŽEVNIKA" umoljava sve p. n. g. hrvatske književnike, koji društvu obećaše rukopise za izdanja „Savremeni hrv. pisci", kao i one, koji takove poslati kane, da to učine u što kraćem roku (ako moguće odmah), jer će se — prema poslanoj gradji — još tečajem ovoga mjeseca izraditi program za god. 1910.

MLADI HRVAT. List za mladi svijet. Uredjuju Viktor Car Emin i Rikard Katalinić Jeretov. Suradnici: Josip Milaković i Vladimir Nazor. Cijena K 2.— na godinu; učenici srednjih i pučkih škola plaćaju K 1.70.

Minule godine pokrenuli su u Opatiji naši istarski književnici Viktor Car i Rikard Katalinić omladinski list „Mladi Istranin", koji je umah lijepo uspio. Istra je trebala ovakav list. Kastavska učitaljska škola, koja daje našoj Družbi učiteljski podmladak, a stoji na žalost samo na visini naših viših pučkih škola, ne može, dok se ne preobrazi, podati takove inteligencije, koja bi sama na ovim izvrgnutim točkama mogla riješiti narodnu zadaću. „Mladi Istranin" bio je krasna nadopuna ovome radu, a kako se već prve godine pročuo pa privukao neke ponajbolje omladinske pisce, te se svojom vrijednošću vidno izdizao nad starije naše slične listove, posve je prirodno, da je uredništvo ove godine promijenilo listu ime, pa od „Mladog Istranina" načinilo „Mladoga Hrvata", po čemu se i utjecaj lista prenosi s Istre na sve hrvatske krajeve.

Prvi broj „Mladoga Hrvata" doima nas se najugodnije. Puna je osjećaja Katalinićeva pjesma „Hrvatskoj braći" — topli pozdrav Istranina, najmladjega Hrvata, ostaloj braći. Nježna je pjesmica Bogumila Toni-a „U bašči", vanredno uspjela imitacija jedne stare lirske narodne pjesme. Uz ovu dvojicu javljaju se kao pjesnici Milaković i Rikard Nikolić. I proza jednako je birana. Viktor Car napisao je rodoljubljem prodahnutu priču „Na badnjak", a iz pera Dragutina M. Domjanića vidimo cr-

Digitized by Google

ticu „Slušaj oca svojega!" Pored toga ima ovdje obilje šale i zdrave pouke sa ilustracijama. Po svemu ima nade, da će „Mladi Hrvat" postati najboljim hrvatskim listom za djecu. U njemu se osobito ističe domoljublje, što je i razumljivo, kad list dolazi iz Istre, ali domoljublja treba još uvijek i svima nama, a ne samo Istri. Osobito udara u oči, da se oko „Mladoga Hrvata" kupe poznata imena u našoj književnosti, pa ako se ovim putem proslijedi, ako i drugi vidjeniji književnici naši, u koliko osjećaju sposobnosti za ovu vrstu rada, uvide, da se omladinska književnost ne smije pustiti s vida, mogao bi „Mladi Hrvat" postati žarištem moderne hrvatske omladinske književnosti, što bi bilo danas sjutra na uhar čitavoj modernoj hrvatskoj knjizi. *Dr. B. D.*

„BOSANSKA VILA" je jedan od rijetkih književnih časopisa, koji zastupaju zbliženje hrvatskoga i srpskoga naroda na književnom polju. Zastupajući to mišljenje donosi „Bosanska vila" počešće prikaze o hrvatskim pjesnicima i piscima, te je tako donijela veoma lijepi prikaz o pjesničkom radu Vladimira Vidrića i još nekih našim književnim pojavama. „B. V." štampana je ćirilovskim pismenima, a uredjuje ju poznati srpski književnik M. Mitrinović. Preporučamo je pažnji naših čitalačkih krugova.

„HRVATSKI DJAK", glasilo hrvatskog naprednog djaštva, stupio je početkom ove školske godine u četvrto godište. „Hrvatski Djak" osnovao je pokojni Jurislav Janušić, kojemu je uspjelo okupiti oko toga lista djaštvo naprednoga mišljenja na srednjim i visokim školama. Poslije Janušića bio mu je urednikom St. Parmačević, a sada mu je urednikom Iv. N. Novak. „Hrvatski Djak" donosi zabavno i poučno štivo, te budno prati sav kulturni rad u Hrvatskoj. Posebnu pažnju posvećuje djačkim prilikama i pitanjima u rubrici „Iz djačkoga života". List biva iz godine u godinu bolji i vredniji, tako te je već sada bezuvjetno potreban svakomu, tko prati kulturne prilike kod nas. Kako u svakom broju donosi po nekoliko veoma uspjelih pjesama i zabavnih te poučnih radnja od općenitoga interesa, zaslužuje potporu i onih, koji se manje zanimaju za same djačke prilike, ali ih zanima hrvatski književni podmladak.

IZ UMJETNIČKOGA SVIJETA. Od prvoga ovoga mjeseca otvorena je u umjetničkom paviljonu u Zagrebu izložba, što ju je priredio M. Cl. Crnčić i njegovi učenici. Izložen je veliki triptih „Hrvatsko more". — Tomislav Krizman vratio se je nakon osamgodišnjega boravka u tudjini u Zagreb, gdje će otvoriti grafički atelier. — U svibnju o. g. priredjuje Ivan Meštrović kolektivnu izložbu svojih radnja u Zagrebu. Izložit će oko stotinu skulptura, učinjenih za boravka u Parizu. — Izložba društva hrvatskih umjetnika „Medulić" u Ljubljani ostat će otvorena do polovice siječnja. — Roberta Frangeša Mihanovića nagradila je pariška „Union nationale de beaux arts" prvom nagradom (2000 Fr.) — Pariška „Narodna biblioteka" nabavila je od Tomislava Krizmana šest radnja, medju njima i jedan drvorez u bojama, koji je ilustracija tragedije u pet činova. — Prošloga mjeseca otvoren je u Zagrebu (trgovina A. Ulricha) „Umjetnički salon" na način umjetničkih salona u većim gradovima. U njemu su izložene na prodaju radnje već poznatih hrvatskih umjetnika, a i nekojih učenika „Umjetničke škole". — Porota za presudjvanje radnja prispjelih na natječaj za izgradnju sveučilišne knjižnice u Zagrebu nagradila je prvom i drugom nagradom radnje arhitekta Sunka i Lubinskoga.

IZ KNJIŽEVNIČKOG SVIJETA. Ilustrovani prilog „Obzora" izlazit će od sada pod naslovom „Vijenac". — Hrvatska knjižarnica u Zadru preštampala je iz ovogodišnjega koledara „Svačić" „Svagdašnjost", dramu Milana Marjanovića, koju je uprava hrvatskoga kazališta prihvatila za prikazivanje, ali je cenzura prikazivanje zabranila. — St. Ratković, urednik „Hrvatske zastave" u Chicagu, javlja, da je odlučio izdavati beletristički časopis za hrvatske iseljenike u Americi. Moli članove D. H. K., da ga suradnjom podupru u tom nastojanju. — Matija Lisičar napisao je roman iz zagorskoga života. Roman će donijeti „Vijenac" (ilustrovani prilog „Obzora"). — Prof. Drag. Franić u Gospiću napisao je „Plitvička jezera i njihova okolina". Djelo će zapremat 30 štampanih araka, bit će ilustrirano, a izdat će ga društvo za uredjenje i poljepšanje Plitvičkih jezera. Cijena za pretplatnike K 10.—. — Viktorija Jugović Risaković (Novi Sad, Hasarnička ulica 2), nakanila je izdati na njemačkom jeziku knjigu studija i portreta hrvatskih i srpskih pjesnika, pod naslovom „Studienreigen aus der kroatischen und serbischen Literatur". Broširano 1 K. s poštarinom 1 K 20 f. — Srpska književna zadruga odlučila je do godine svečano proslaviti stogodišnjicu Dositije Obradovića. — Uprava hrv. kazališta u Zagrebu primila je na prikazivanje četiri originalna dramska djela. Imena autora i djela ne smiju se objelodaniti, pošto će radnje biti predane na čitanje posebnom odboru, koji će

Digitized by Google

o tome odlučiti, koje će se prikazivati. — Nedovršeno dramsko djelo pokojnoga S. S. Kranjčevića, iz savremenoga bosanskoga društvenoga života, preuzeo je jedan pokojnikov prijatelj, da ga dovrši. — Dr. Milan Ogrizović javlja, da će bečko dvorsko kazalište prikazivati „Hasanaginicu". — Fran S. Gundrum napisao je strukovno djelo „Prva pomoć nastradalomu".. — St. Binički napisao je strukovno djelo „Učiteljsko pitanje". — „Matica Hrvatska" nakanila je izdati sveukupna djela I. Trnskoga.

„MATICA HRVATSKA" izdala je za god. 1909.: a) u redovnim izdanjima: 1. Dr. A. Bazala: Povjest filozofije II. (Pouč. knjiž. 35.). 2. Dr. V. Lozovina: Povjest talijanske književnosti. I. (Poučna knjižn. 36.). 3. Dr. B. Drechsler: Preporodne studije I. Stanko Vraz (Crtice iz hrv. književnosti IV.). 4. Hrvatsko Kolo. V. 5. Hrvatske narodne pjesme. V. Ženske pjesme. Uredio dr. N. Andrić. 6. F. Maglajlić: Iz staroga vilajeta. (Zab. knj. 308—309). 7. Dante-Kršnjavi: Božanstvena komedija. I. Pakao. — Ovih sedam knjiga dobivaju članovi-prinosnici „M. H." za K 6.—. — Slovenci, članovi „Matice Slovenske" dobivaju ove knjige za K 4.—. — b) u izvanrednim izdanjima: 1. M. Ogrizović: Hasanaginica. (Cijena K. 1.50.). 2. Dr. A. Tresić-Pavičić: Finis reipublicae. I. Ciceronovo progonstvo. (Cijena K 2.—.). 3. Kolo hrv. umjetnika. IV. (Cijena K 4.—, za član. K 2.—). 4. Glas „Matice Hrvatske" IV. (Cijena K 3.—, za član. K 1.50). Dodatak naučni k V. svesku Hrv. nar. pjesama s varijantama; cijena K 2.40; za članove K 2.—. Izvanredna izdanja dobivaju članovi „M. H." za ukupnu cijenu od K 9.—. — Redovita izdanja „M. H." za god. 1906., 1907. i 1908. mogu se kod uprave „M. H." do konca prosinca o. g' dobiti za cijenu od K 6.— po godištu; poslije toga roka samo uz knjižarsku cijenu. — Isto tako dobivaju se kod uprave „Matice Hrvatske" slijedeće knjige izdane u „Maloj knjižnici": 1. Šišić F.: Hrv. povjest I. 2. Andrić N.: Pod apsolutizmom. 3. Scheiner-Kučera: Uredba svemira. 4. Brdovački H.: Prometna politika. 5. Kućak: Uljudba prastaroga vijeka. 6. Šišić F.: Hrv. povijest. II. — Knjižarska cijena je svakoj svesci K —.75, za članove „M. H." samo K —.50.

DRUŠTVENE VIJESTI. Odbor „Društva hrvatskih književnika" primio je na svojoj posljednjoj sjednici pravim članovima ove hrvatske književnike: Marija Riegera Vinodolskoga, tajnika kluba Ćirilo-Metodskih zidara u Zagrebu; Ljudevita Krajačića, učitelja u Mostanju; A. G. Matoša, novinara u Zagrebu; Ivana Molinara, stalnoga suradnika „Hrvatske Slobode" u Zagrebu. — Društvu hrvatskih književnika pristupila je kao član utemeljitelj hrvatska pjesnikinja Ružica Dončević. — Pravi član D. H. K. I. Mikulčić ostavio je društvu hrvatskih književnika zapis od 200 K. — Uprava hrv. kazališta u Zagrebu zamolila je društvo, da imenuje dva člana svoga odbora za odbor, koji će se sastojati iz dva člana odbora M. H., dva člana odbora D. H. K. i tri člana uprave kazališta, a bit će mu dužnost izreći ocjenu o originalnim dramama, koje uprava kani prikazivati. Odbor D. H. K. povjerio je tu zadaću dru. V. Gudelu i dru. B. Livadiću. — Odbor D. H. K. zaključio je na posljednjoj sjednici nastaviti pregovore glede zajedničkoga rada s Maticom Hrvatskom preko svojih izaslanika dra. Gjure Šurmina, Dušana Plavšića i dra. B. Livadića.

REDOVITE DRUŠTVENE NAKLADNINE. „Savremeni hrvatski pisci) za godinu 1910. Uprava nakladnoga fonda društva hrvatskih književnika objavit će u narednom broju „Savremenika" djela, što će ih izdati kao redovite društvene nakladnine za god. 1910. Novi abonenti (za god. 1910.), koji se pretplate na R. D. N. u godini 1910. uz cijenu od devet kruna mogu dobiti prošlogodišnje edicije „Savremenih pisaca" za popusnu cijenu od šest kruna, za svih šest knjiga. Djaci dobivaju bez izuzetka „Redovite društevne nakladnine" za godinu 1909. za šest kruna, ako novac napred pošalju. — Posljednja (šesta) knjiga R. D. N. za g. 1909. (V. Lunaček: „Aktovke") izaći će ovih dana. Uprava D. H. K. moli dojakošnje abonente redovitih društvenih nakladnina, da joj svakinadje po jednoga novoga abonenta.

„Savremenik" za godinu 1910. ne će se slati na ogled, osim onima, koji to zatraže obvezavši se, da će broj vratiti ili se odmah poslije prvoga broja pretplatiti na „Savremenik". Uprava D. H. K. moli dojakošnje abonente „Savremenika", da joj svaki nadje po jednoga novoga abonenta na „Savremenik". Novi abonenti „Savremenika" dobivaju redovite društvene nakladnine za god. 1909. uz popusnu cijenu od šest kruna.

NAŠ PRILOG. Ovom broju „Savremenika" priložen katalog svjetloslikarskog zavoda R. Mosinger i dr. d. d. Kako je to prvi umjetnički zavod takove vrste kod nas, a poznat i u inozemstvu sa svoje vrsnoće, upozoravamo naše čitatelje ovime na nj.

Digitized by Google

Digitized by Google

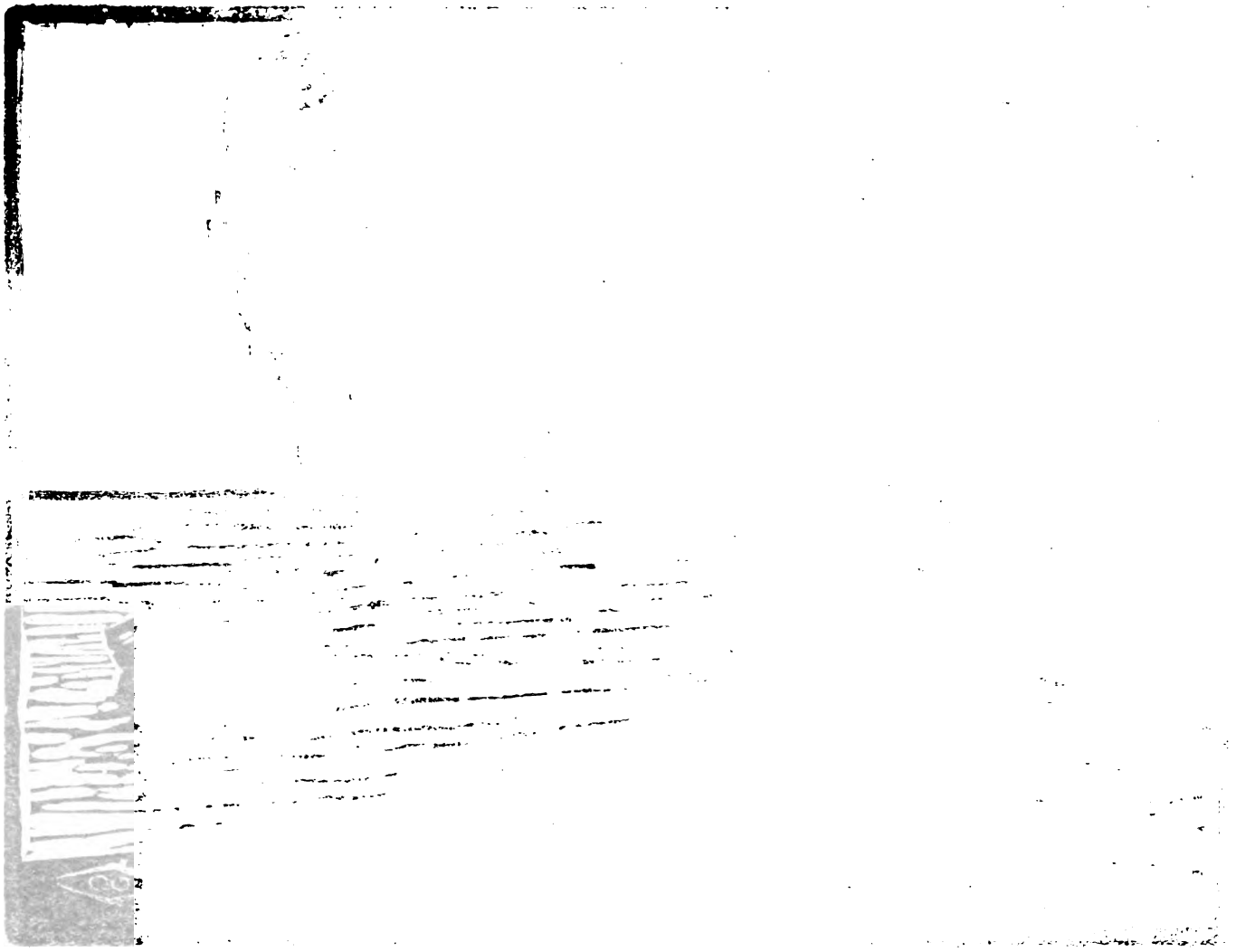

RENÉE BR. VRANYCZANY: SUJET IZ BRETAGNE (DRVOREZ)

Digitized by Google

SAVREMENIK

BR. 2 VELJAČA 1910 GOD. V

MJESEČNIK DRUŠTVA HRV. KNJIŽEVNIKA

DR. FERDO PL. ŠIŠIĆ: „PACTA CONVENTA“ (Svršetak)

U toj odličnoj radnji od posebnih — da tako kažem — studija ima se na prvom mjestu istaći ono, što je napisano kao tumač ovim riječima trogirske diplome: „od prihodâ gradske luke što ih plaćaju strani (trgovci), neka budu kralju dva dijela, dok treći dio ostaje gradskom knezu, nakon što je od čitave svote ponajprije odbita desetina za biskupa“. Budući da se ovdje ne radi, kako g. Tomašić dobro ističe „samo o formalnoj daći u znak priznanja, već o pravom kraljevom dohotku“, podvrgao se autor tom prilikom teškoj, ali blagodarnoj zadaći da nam pruži što jasniju i iscrpljiviju sliku o financijama za stare naše narodne, države, čime je ne samo znatno popunio ono, što su dosada o tome napisali Rački (Nutarnje stanje. Rad 99. pg. 84—98) i Klaić (Marturina. Rad 157. pg. 141—149), već je to zakučasto pitanje osvijetlio sa strogo juristićkoga stajališta.

Raspravivši ovo, autor odmah prelazi na pitanje o odnosu izmedju dalmatinskih gradova ter Byzanta i hrvatskih vladara, dakle na pitanje o kojem se dosada već izjaviše pored naših domaćih historika Račkoga, Klaića i Smičiklasa, od stranih naročito još Radonić, Marczali, Pauler, Smirnov, Rambaud, Dümmler, Lennel, Gelzer i drugi; konačno domećem, da sam se i sam ovim poslom zabavio u svojoj naprijed spomenutoj studiji o Kolomanu i dalmatinskim gradovima.

Dalmatinski gradovi (thema dalmatinski) uživali su vrlo široku autonomiju ne samo u bizantinsko doba, već i onda, „kad su hrvatskoga kralja priznali svojim zakonitim vladarom“. Isto tako kad su bizantinski carevi dali mletačkom duždu naslov „hercega dalmatinskoga“ (dux Dalmatiae), nijesu tom prilikom na nj prenašali svoja prava na dalmatinski thema kao na samostalnog suverena, već kao na vazala carskoga. Medjutim naslov hercega hrvatskoga (dux Croatiae) nijesu mu carevi bizantinski nikad dali, već su ga oni sebi uzurpirali (oko 1096.). Neodvisnost hrvatskih vladara od bizantinskih vidi se i po tome, što nema primjera, da bi hrvatski vladar nosio i naslov carskoga činovnika, a kad on od vremena Petra Krijesimira osim hrvatskoga nosi još i naslov dalmatinskoga kralja (rex Chroatiae et Dalmatiae), onda je on tim gradovima faktički gospodar, a dalmatinski thema nije nego provincija hrvatskoga kraljevstva. Šta više, kad papa rimski Alexander II. daje Petru Krijesimiru (c. 1060.) naslov „regi Dalmatiarum“, onda to znači, da je medjunarodno priznato bilo, da je hrvatski kralj pravi i pravni gospodar dalmatinskog themata. Ispravi samoj

Digitized by Google

(ap. Rački Documenta 205.) ne može biti prigovora već s toga, što je ona unesena u „Corpus juris" (Gratiani decret. P. I. dist. 81. c. 16).

Kad sam bio zabavljen već pomenutom radnjom o Kolomanu i Dalmaciji, izbjegla mi je ova važna okolnost, pa je sada naknadno još napose naglasujem. Razumije se, da je posve drugo pitanje, e da li se bizantinski car odrekao dalmatinskoga themata. Dašto da nije, jer se carstvo nikad nije odricalo nijednoga bivšega posjeda svoga, tjerajući u tom jedan posebni kult virtualnoga državnoga prava.

Pa tako treba shvatiti i odnošaj izmedju Kolomana i cara Aleksija god. 1107. Car je mirno gledao, kako je Koloman uzeo pod svoju vlast, kao okrunjeni kralj dalmatinski i hrvatski, dakle kao zakoniti baštinik i nasljednik Petra Krijesimira i Dmitra Zvonimira, one gradove, koji su još nedavno bili faktično vlasništvo i sastavni dio hrvatske kraljevske krune. On je šutnjom prepustio ono uobraženo virtualno pravo svoje onome, kome ne samo da toga nije mogao braniti, već koji je i njega pomagao u nevolji.

Iza toga g. Tomašić tumači onu izreku trogirske diplome, u kojoj se kaže, da ne može u gradu nikaki stranac, pa ni Ugrin (Madžar) stanovati, ako to gradjani napose ne dozvole. Tom prilikom on nam je prvi istaknuo važnost njenu, ovim riječima: „Ova je zavjera Kolomanova od vanrednoga državopravnoga zamašaja, te ima sa pravnoga gledišta mnogo veće znamenovanje, nego li se obično misli. Ova nam zavjera prikazuje golotinju bajke, da se je Koloman smatrao osvojiteljem Hrvatske. Ta kako bi mogao ugarski kralj pobjednik kao osvajač u novo stečenoj zemlji smatrati članove svoga roda i naroda tudjincima, koji ne smiju prebivati u osvojenoj zemlji, van ako kojemu pojedincu pobjedjeni privole? To je ne samo nesavremeno za shvaćanje onoga doba, već i po sebi neprirodno. Ovako je mogao govoriti samo hrvatski kralj, za umiriti svečanom zavjerom tom novi narod svoj, da ga ne smeta činjenica, što je on podjedno i kraljem ugarskoga naroda. Kralj će štititi novi narod svoj na njegovom području protiv svakom Ugrinu, upravo kao i protiv svakomu drugomu tudjincu".

Poslije ove osobito duhovite primjedbe, g. Tomašić prelazi na posebnu studiju o krunisanju. Istaknuvši ponajprije razliku izmedju pojimanja o krunisanju na evropskom zapadu i istoku, prelazi na Hrvatsku, te izrekavši najprije sumnju, da se sigurno ne zna, koji je hrvatski vladar prvi krunjen, nastavlja tumačenjem poznate stavke spljetskoga arcidjakona Tome, kao da bi Držislav bio prvi hrvatski kralj, koju tvrdnju još i danas začudo neki strani pisci, a medju njima i srpski, smatraju ispravnom. Dobro kaže g. Tomašić: „Iz Tome arcidjakona ne možemo dakle ništa više izvoditi, nego da je Držislav bio kralj, a to znamo i iz diplomata. Iz listina dapače znamo i više, to jest, da Držislav nije bio prvi kralj, jer je već i njegov otac Krešimir, djed Petra Krešimira, bio kraljem". A tome ću dodati, da nam poznata ploča kraljice Jelene († 976), čiji grob izrijekom spominje i sam Toma, nedvoumno i jasno dokazuje, da su pored, ali prije Krijesimira bili kraljevi hrvatski Mihajlo i Stjepan I., zacijelo nekako izmedju 930. i 970. Stoga nema pravoga razloga, ne vjerovati, da je Tomislav odista bio prvi hrvatski kralj, kako to i čini

Digitized by Google

g. Tomašić, dokazavši prije toga, da se hrvatski vladar prije krunidbe zvao dux, a onda rex.

Zabavivši se još napose pitanjem o vazalstvu Hrvatske (za Zvonimira) spram rimske stolice (za Grgura VII.), posve ispravno ističe, da taj odnošaj nije imao posljedicom državopravnu ovisnost Hrvatske od pape, to jest, papa nije postao Hrvatskoj vrhovni pravni gospodar, kao ni u Engleskoj, unatoč naličnе vazalske prisege njenog kralja Vilima Osvojitelja. Tako je ostalo i po smrti Zvonimirovoj. Uslijed toga „je Hrvatska u času izumrća narodne dinastije bila posve suvereni od svake druge države ili vlasti neovisni medjunarodnopravni subjekat, s kojim nije mogao raspolagati ni Bizant, ni papa, ni njemački car. Sudbina je države bila u ruci slobodnoga hrvatskoga naroda".

To se dakako najbolje vidi prigodom akcije kraljeva Ladislava I. i Kolomana, o kojoj g. Tomašić napose raspravlja. On svakako smatra, da je mladji brat Kolomanov Almoš bio (1091.) okrunjen kraljem hrvatskim, „jer nema primjera, da bi kralj nekomu podijelio kraljevski naslov, a opet „statuit ili constitut regem", termin je za ustoličenje kralja krunidbom". Nadalje g. Tomašić zabacuje mišljenje, kao da je Ladislav provalio u Hrvatsku na osnovu baštinskoga prava svoje sestre Jelene, jer žene da nemaju baštinskoga prava, kao kćeri ili sinovi, te braća. O toj tvrdnji, ili bolje reći o tome, na kojem je naslovu Ladislav provalio u Hrvatsku, trebat će još detaljno raspraviti. Isto tako i o tome, da li se ugovor Kolomanov s dvanaestero hrvatskih plemena ticao i Slavonije (sredovječne), ili nije. Dašto, sve su to pitanja, za koja niti je ovaj naš list zgodno mjesto, a još manje ima za to prostora.

Kao što sam već istakao na početku ove objave, radnja g. Tomašića spada medju najvrsnija djela naše državo-pravne literature. Dobiva upravo na aktualnosti samo još više, kad nam pisac u „Predgovoru" crta svrhu svoga rada ovako:

„Pravo naše je originarno. Ono je vlastito naše: nitko nam ga nije podijelio, pa nam ga i nitko uzeti ne može. Samo našom voljom može se ono mijenjati i prilagodjivati okolnostima i vremenu, Nu kako se u životu volje pojedinaca križaju, tako i u životu naroda, koji zajedno žive, dolaze volje u sukob. Jača može da potisne slabiju, ali sa pravnim učinkom može tek onda nadjačati, kada joj suprotna volja izrijekom ili muče privoli, da se ustvari. U tom slučaju velimo, da se mijenja pravo. Vlastito dakle pravo može se mijenjati tek borbom, pa je tako narodu, koji vlastito svoje pravo ima, omogućeno, da ga u borbi, u okviru prava, očuva. Borba je dakle za njega život, u borbi i spas!"

Digitized by Google

T. ALAUPOVIĆ: SVOJOJ LJUBICI

Kako li mi rukom mekom kao svila
S čela umor skidaš i čemernu brigu,
I kad duša spušta iskrhana krila,
Sklapajući tešku i krvavu knjigu
Zbilje i života — kao hitro lane
Oko mene šuškaš vesela i mila.
Divan melem pada na žestoke rane
Ko ožujska sočna kroz mladice sila.

A to oko sjajno, moje nebo plavo,
Pučina je glatka u jezerca mala.
Prvi Adam pod njim sretni sanak spavo,
Prva ga je iskra pod njim razgrijala!
O ja sada shvaćam čudni udes ovi,
Što ga smrt i život jednom rukom pletu:
Ispod noža smrti ničn mladi snovi,
Led i zima čuva klice rosnom ljetu.

Pa to sve malo, samilosno, meko!
Iz njega se budi naša ljubav stara,
Snažnija i čišća nego kad sam čeko,
Da mi ljuba mlada prazan život šara
Mladošću i vatrom, dušom i prsima. —
S vremenom se tkivo i najljepše hara,
Al duboka ljubav iznova se prima
Pa se eto vraća, da nas razgovara.

Miluje nas rukom od kadive malom,
Očima nam zbori modrim, velikima.
Ozbiljnošću slatkom i medenom šalom
Za trenutak svaki nove slasti ima.
Kad se stisne duži, kad se smrači čelo
I led strašni hoće srca da okuje:
Kroz drhat nam sunce pomalja se vrelo,
Toplo ljeto diše, slavuj priželjkuje.

O pronesi, čedo, srce plamenito
Kroz buru i život — kandioce to je,
Ne trgne ga nikad svega svijeta mito,
Nego sve to žarče sipa zrake svoje.
I po grobnom humku sjajeći romoni
Iz vječnoga vrela nepresušna česma...
Ne znam, što mi oko toplu suzu roni —
Ti si u njoj moja ponajljepša pjesma.

Digitized by Google

FRANJO HORVAT-KIŠ: U PRODOLICI

Daleko od sela u prodolici jednoj ima osamljeni dvor. On je okružen crnogoricom, čiji vršci nadvisuju krov njegov. Dvor je lijep, ukusan, s altanom, a ima i kućnu kapelicu. I crv bi uzdahnuo sa čežnje, da u njem stanuje, a kako da se njime ne bi ponosio gazda njegov Živko Buturica, koji je bio ne crv, već čovjek, ne satrap, već glava općine male.

A bio to čovjek silan, silan i po tijelu i po vlasti i po imanju, a sad evo četrnaesti dan — umire... Kiše padaju i padaju, dani su mračni i mračniji, u nekoliko se maha oćutio trus zemlje, humci se sele u doline kližući, a on umire — umire... Susjedi, prijatelji i drugovi u životu, dolaze da prigledaju, da tješe i bodre; dolaze oni, ali — o žalosti! — ne mogu izdržati blizine, već bježe k prozorima, otvaraju ih, meću rupčiće na nos i usta te prevrću očima, klimaju snuždeno glavama: trune ta sila, ta moć i snaga — trune...

Tada svane petnaesti dan, jesenski, kišljivi i mračni dan i duša je Živka Buturice razdriješila veze. Prhnula je kroz otvoreni prozor poput šutljive noćne ptice i zaustavi se na orahu, velikom, sivom i golom drvetu, što je stajao na rubu dvorišta kao stogodišnji sijedi lakaj, kojeg zbog slijeposti i gluhoće baciše iz kuće u mračni, kišljivi jesenji dan, da do plota čami posljednje čame života. I na granu njegovu, na kojoj je još jedan jedini list zadnje groznice kuburio, prilijepi se duša Živka Buturice...

I puče glas krajinom: umrije Živko Buturica, a on mogaše s oraha svojega pratiti svaki glas, svaku pomisao znanaca svojih, jer se čula njegova pooštriše, utanjiše tisućputa.

Doprije glas o smrti njegovoj do sirotne žene, što sjedjaše uz kudjelju i tjerajući kolovrat mišljaše ona: „Bijah lijepa i nježna kao konoplja pred cvjetanjem. Muž moj — bi reći — radio s dvije motike, a mene čuvaše, da ga ogrijem u studeni, ohladim u teškim vrućinama. Bila sam mu kuća zlatna i škrinja zavjetna. A dodje onaj Živko Buturica, čovjek od sile i straha i potjera ga na teške rabote — bud danje, bud one od noći i čuvanja — muža mojega. I navaljivaše na kuću našu silom i oružjem, te obori prozore kućne i ulaz bijaše prost i njemu i silovitoj sviti njegovoj. A — ja — a ja..."

— Šuti! Ne zbori dalje! Tridesetak goveda pretilih u stajama mojim Tebi odredjujem!

— A ja eto, i dijete moje već petnaest godina patimo dnevice i postadosmo sjene s teških prikora i udaraca muža i oca...

— Šuti! Šuti! Evo s mjesta odredaba: Miško! Kad umrem... jer evo otpadaju mišice s mojega tijela... onda... — ali glas o smrti Živka Buturice ide dalje i dalje, a glasovi prosvjeda kipte bez suzdržaja.

— Brat moj silna bijaše lakomica, — dolažaše šapat do utanjenih i tisućputa pooštrenih čula njegovih iza deset bregova. — Žao mu bilo, što podijeli samnom očevinu našu, djedovinu kukavnu. Sklopi debela prijateljstva s Živkom Buturicom, dijeleći s njime dobitke krivicom stečene, a ja silažah na grane tanke i tanje. Utoviše se obojica krmcima pitancima, a — ja — o — a ja prostrijeh ponjavu, pokupih djecu kao mačiće utopljenike i sad... i sad...

Digitized by Google

— Šuti, o šuti ! — treptijaše na orahovoj grani duša Živka Buturice. — Imam dvore, vidiš kakovi su ! Tebi ću ih puste darovati . . .

— I sad — napabirčismo nešta zrnja grahova i žitna za plodne godine dobre jeseni — ali krova — krova nemamo . . .

— Glas Tvoj vrišti ! Šuti, o šuti ! Dvori bit će Tvoji . . . evo, mišići moji bježe mi od kostiju . . . doskora umrijet ću. Miško, o Miško ! . . .

Ali vijest o smrti Živka Buturice ne će da stane, da otpočine. Ide dalje i dalje.

U dugom, starom, izlizanom, nevještom rukom pokrpanom kaputu vuče se čovjek prema krčmi na raskršću. Jata vrana i gavranova bez glasa leti i žuri se nekud — bit će na počinak — jer se bližaju mraci, a čovjek onaj borbu bori s blatom i glibovima, koji broje nemilosrdje, bezobzirno sebeljublje i druge zle poroke srca čovječijeg u porodicu svoju. Danas je čovjek ovaj zaradio par pustih grošića, pišući pisma srcima, koja ljubeći trpe i želucima, koji čekajući gladuju. I sad ga žudnja za rakijom nosi u krčmu na raskršću. Napuklo zvonce od crkvice male i ljudi, što dodjoše s onih strana, rekoše mu : umrije Živko Buturica.

„I moju je on sudbinu zapečatio", požudno njuškajući za rakijom, premirisnom travicom svojom zastenje čovjek. „Zajedno smo radili pod jednim krovom, a moj rad bijaše bolji. Podmetne mi zla djela, teške prekršaje naruči za me pijankama te bakšišima, tuleći s vukovima, štekćući s lisicama nadraži na me visoku gospodu. Jer ne ganjah sirotinje, niti dvorih okrutnim i moćnim, što na božju pravdu rado zaboraviše, jer ne gazih po tudjim suzama, već za svaku tražih utirače, nadjoh se pod vedrijem nebom, a put do kruha crnim mi knjigama zatvori do vijeka Živko Buturica . . .

— Šuti, o šuti ! Od danas si mi bratac mili. Imam jošter velike gospode ! Sve će oni crne knjige popaliti ! Bit ćeš mi opet drug, samo neka narastu meni novi mišići . . . O, daj šuti !" vikaše duša Živka Buturice sa oraha, a noć se spuštala kao plašt smrti. I što je više bivalo mraka, to se više ljudi kupilo po kućama kraj ognjišta i svuda je prodro glas o smrti njegovoj i svuda se budijahu uspomene crne i govori prijekorni. I misli, i govori, i uzdasi, i molitve, i kletve, sve je to u nevidjenom neredu jurilo onamo u prodolicu lomeći i mrak i kišu i oblake, natiskivajući se na čula njegova tisuć put pooštrena, utanjena . . . Cvijel udovica, ćuške s lica staračkih, modrice kandžija s hrptova bespomoćnih — sve — sve — htjede što prije da provali kroz čula njegova, a on se savijaše urličući od bolova teških i strašnih, ali ga nitko čuti ne mogaše. Tako tri dana, a satovi mu bijahu godine i dani stoljeća . . .

*

Grob se zasipavao, stranice se rušile i teškom ga mukom iskopaše. I svećenik sâm na pogreb teško je pošao. Roketu je uzeo. I stolu i kvadrat i sve ostalo je uzeo, samo da se podje. Ali se poći nije moglo, jer se za njim dala pratnja čudna i neobična. Svećenik ovaj dva je imao pseta, dva golema čuvara, dvije strašne ugrizlice. Teško krvci, kojoj oni otvorahu pute ! Gospodar im bijaše tudj, a dom njegov zjenica od očiju. Nikad za njim ni dva koračaja. Dana pak onoga htjedoše pod svaku cijenu, da se prošeću s gospodarom svojim.

I svećenik se triput vraćao s puta, tjerajući kući goleme čuvare doma svojega. I odredi, da se vežu na lance nemile i da se ne odriješe, dok se on ne vrati

Digitized by Google

s puta svojega. I učini se tako, a svećenik mogaše bez brige svake poći, jer se pseta upokojiše, a lanci njihovi bijahu nedavno kovani.

Magle se prošetaše prodolicom, učešljaše se crnogoricom kao starice kosu svoju i bijelu i sivu, digoše se kao sive ptice golubice, pa ih i nestade. I bi dan pokoran, mračan, miran, kao da je izubijan dugotrajnom kišom. Dodjoše ljudi: gospodstva od forme, puk od znatiželje. List na orahu, na velikom, sivom i golom drvetu, treptijaše kao ruka sijeda stogodišnjega lakaja...

A svećenik stojaše pred lijepim, ukusnim dvorcem ispod altane, obučen u crkveno ruho. Iza njega drugi svećenici. Pokoj i mir. Dvoje, troje dječice sitne zacvokotaše zubma od studeni, a kroz dveri iznijeli teški teret. Teški koraci. teško disanje, težak muk. Nosila škrinuše, nosioci uzdahnuše. I svećenik podiže glavu, zakruži rukom da protare čelo i da zapoje pjesan Davida kralja. I gle: pred očima njegovim pruži se gola, strma strana brega. Gola strana kao da je u raspadanju. Nemir čudni i tjeskoba potrese dušu njegovu. Jer se eno spustiše niz brdo pseta njegova. Strašnim se skokovima spustiše. Bijeli hoće da preteče šarenoga.

I dojuriše. Jezici im dugi, zubala im strašna bijahu. A pjesan Davida kralja drhtavo i muklo šuljaše se prodolicom pod niskim kubetom sivoga jesenjeg neba u dan čemerni, svećenikova pak pseta sjedoše pod orah na rubu dvorišta, nakostrušiše dlaku, upriješe krvave poglede svoje na granu orahovu, te u dvoje zatuliše groznu pjesan sulude čame...

List onaj zatrepta i treptaše...

JOSIP MILAKOVIĆ: BOHIN

Velji Triglav tvrdo spava,
Klonula mu biela glava.

Čini ti se, ko da sniva
Ukletoga poput diva.

I vrh čela kad se smrači
Ko da mora duh mu tlači.

A on trpi, a on šuti:
Slavski bogo-kamen kruti.

Rad bi stao samo malo,
Al ga nebo prikovalo.

Rdja prieti našoj ćordi,
A sapet je orjaš gordi!

I iz srca vir se lije,
Iz srca mu suza plije.

Suza šumi, suza vapi — —
... Oj Savice bučni slapi!

Oj Savice uzdrhtala,
Nad Bohinom što si stala?

Al razumiem tvoje vale,
Grom te straži iz Valhale!

Teci, teci slavskoj braći,
Reci, reci, što nas tlači — —

Ne bi l' nebo uzdrhtalo,
Ne bi l' zemlju uslišalo — —

Raskovalo gordu stienu —
Slavskog boga u kamenu.

Pa da stane nad Bohinom,
Da se skobi sa Odinom — —

Al ti jecaš, sjetni vale,
Šute nebo i obale.

Preljeva se zalud Kupa —
Oj plačimo skupa, skupa...

Digitized by Google

JOSIP DRAŽENOVIĆ: ISTOČNA PRIČA

Doklegod se čuje glas slavnoga grada na istoku, nema duše, koja ne bi poznala tamo „sina priče" — čudno bogatoga draguljara Hasana.

On se poljubio i posestrimio sa srećom, i ma kako i koliko najezdila nedaća na ostale ljude poslovne u gradu, njega nikad ni ne dirnu.

I olovo mu pliva !

No kraj toga neka djavao progutne ijednog sretnika znanca, koji ga ne bi iz dna duše mrzio ! Naglo se bogati. Na prostranoj mu državini svake godine iskoče nove palače u gradu i izniknu novi ljetnikovci u ubavim predgradjima. Ta dašto ! — ne mine nijedna godina, a da on dobro izmišljenim poslom bez milosrdja ne sruši koga toga, te sebi skuje novi novac.

Mrze ga i s toga to više, što mu — živo štete željni — ni čime ne mogu nauditi.

Kad mitnjak sreće čuje, s česa ga udilj objedjuju, samo se nasmiješi na rijetke zube — ko kad plazne trenutan tračak sunca kroz kišljivu krajinu — i promrmlja u ridju svedjer nakostrušenu bradu :

— Pseta ! -- Gladna su ! kako to i ja nekada bijah !

On nije nikad nikoga poštedio, niti se je ikad ikome smilovao.

Da utaži zlovolju naroda protiv „vražjega sina", pohodio ga je bio jednom mujezin, te ga sjetio milosrdja po nauci Alahovoj. Ali on namah odvrati sluzi Alahovu :

— Da si ti, što sam eto ja, jednako bi radio ; jer medju nama nema poštena čovjeka osim onoga, koji ne može nikomu ništa nauditi !

Odonda ga svi skupa proklinjahu : i javni mu neprijatelji i tobožnji mu prijatelji, te u svojoj jetkoj zlobi očekivahu, kako će se ta slavna sreća jednom bučno srušiti.

Ta nijedna nije vječna, a srušit će je pravedni Alah ! — glasila je općenita riječ.

No Alah već čudo godina kan da niti ne pomisli na tu tricu. Jer svake godine iza onoga razgovora s mujezinom obaraše Hasan ko i dosele po kojega ojačega poslovnoga suparnika, a da ga rad toga ne zaboli ni glava. Fino splete mrežu poput pauka, te je uhvaćene muhe uzriju istom onda, kad im počme izpijati krv.

No kad se baš ne uzrači Alahu, zasukaše rukave, da ga tobož sruše oni sami.

Dogovoriše se, da ne će s njime ni trgovat ni mudrovat, nego mu se uklanjati ko šugavoj ovci u stadu.

I osamiše ga, te mu se uzeše glasno smijati u lice, kao što se je on prije smijao njima muče.

A on po običaju ni ne trenu okom na taj njihov smijeh.

* * *

Kao grom iz vedra neba puče glas po gradu, e su kavazi netom odveli u tamnicu čestitoga Efendi Aliju.

Učenjak je, siromašan i čedan, dobrim govorom i svjetom svakome prijatan ! Svi ga drže čovjekom svetim. A kako i ne bi ! Ponaša se kao čobanin,

Digitized by Google

a misli kao Muhamed ! Ta tko god bi njegov dobar savjet poslušao, osjetio bi se sretnim. A kraj toga svi kažu, da svoje savjete daje badava.

Ta dašto ! — Svetac sveudilj tvrdi, da se raji samo o slobodi duha, i da osim toga druge naslade ne poznaje.

Pa eto sada ga uhapsiše, a rad šta? Jutros je, vele, ušao u dućan Hasanov, da mu draguljar u prsten — spomen-dar od učitelja mu — uvrta nov dragulj namjesto onoga, što ga netom bio izgubio. Jedva što je izišao, dojavi Hasan oblasti, e mu je svetac u ovaj mah ukrao niz biserja.

Kad kavazi zatekoše sveca na domu, upita ih on spokojno :

— Po što dodjoste?

— Ukrao si niz biserja u Hasana !

— Alah će sudit ! — kaza poštenjak i spokojno se dade sputat u gvoždja.

* * *

Sav se grad uzbunio s ove vijesti. Sve, što je poštena, namah pomisli, e je to paklenska kleveta ; tek se ne mogoše dosjetiti, rad šta li je smišljena. Čuli se glasovi, neka se bezbožni klevetnik izruči sudu svjetine ; ali se prvi huj oluje stiša, te prevlada odluka, neka ga radje nadmudre, opečale i po tom za žive mu još glave na smrtne udare muke. Ljuće će ga zapeći osuda ta, no i smrt sama.

I uzeše ga redom pohadjati, da ištu oprost za „pravedna" čovjeka. Prvi dodje mujezin.

— Alija je pravednik ! — kaza. — Pomisli na Alaha, priznaj klevetu ! — Opozovi !

— Ne klevetam. No bolji ću da budem od tebe, koji no me eto krivo bijediš. Namiri mi štetu: pa džaba mu i kazan !

— Ali on se eno kune, da je pravedan, a ti osim kalfe nemaš stranoga svjedoka.

— Svjedok mi je Alah; — on će mi pomoć !

Iza mujezina dodje kajmakan. Badava mu je predočivao, da sav puk vjeruje u pošten obraz i nevinost mudraca !

— Mani se ! Nema medju nama poštena čovjeka osim onoga, koji ne može nikome ništa nauditi.

U puku opet zavrijelo, te mal ne puče očita pobuna.

— Što ne podje za rukom ovoj dvojici, ne bi ni samomu vragu.

U to pane na um nekomu poslovnomu suparniku, te podje do vražjega sina skupa sa dvije uzdanice.

— Odriješi optuženika ! Pošten je ! — Nije kriv ni čemu !

— Plati štetu ! — pa praštam.

— Prav je !

— Po čem? — Kad mi nestade, a u taj čas osim njega ne bijaše ni koje strane duše u dućanu.

— Prav je ! Krvniče ! — klikne branitelj ! — I sud će ga odriješit, a ti ćeš doći u tamnicu i platit troškove !

— Ne žali me !

— Platit ćeš ! Kladio bih se o stotinu na pedeset !

Digitized by Google

— Pa dobro je, kad je istina ! Kladim se o pedeset na stotinu.

— Evala !

I učiniše o tom tvrdo pismo.

* * *

U skoro zatim pojuriše redom svi mu protivnici, da ga izazovu, da mu se nuzgredice nasmiju u ridju bradu, pa da ga onda unište. I svi se s njime tvrdo okladiše. U te krupne oklade zavalio se — bome na oko — kanda čitav imetak staroga lukavca, što no ga Alah kaznio, te mu eto pomračio um.

— Skršit će ga na jednom, iznenada. Ove godine ne će lje od prljava dobitka gradit nove kuće ni ljetnikovce ! I Alahu se eto smililo ! Dolijao je poganin !

A Hasan se samo smiješi kroz svoju ridju bradu i spokojno odbija guste dimove duhana.

* * *

I puče sud.

Efendi Alija skrušeno je priznao kradju i ušao čamit u tamnicu na godinu dana, a draguljar Hasan sretno pribrao oklade.

I uze namah da zidje dvije kuće u gradu i dva ljetnikovca u ubavim pregradjima.

Ali i žena Efendi Alijeva uze umah da zidje kuću u gradu i ljetnikovac u ubavom predgradju !

MIRKO KOROLIJA: SIESTA

Bit ću kô Satir što iz granja viri
i čeka nimfu nestašnu i mladu,
dok oko njega u prozirnom hladu
oblieću strasni, mekani leptiri.

Okitiv čelo ružama i travom
slušat ću kako iznad staza vrući
dopire tvoja pjesma mirišući
mladošću, suncem i požudnom stravom.

Sakupit će se moja duša strasna
u žedan pehar u samotnoj sjeni
pijući mlaki glas tvoj iz daljina,

dok ću da snivam žudno jedna krasna,
opojna usta kao mak rumeni
i jedne zube sitne, od jasmina.

Digitized by Google

DR. DRAGUTIN GRDENIĆ: NAJNOVIJA KNJIGA O ŠTANKU VRAZU*

S veseljem treba pozdraviti studiju o Vrazu, što je izašla u ovogodišnjim izdanjima „Mat. Hrv." i „Mat. Slov.", jer ona to u punoj mjeri zaslužuje. Literarna naša historija u ovo posljednje vrijeme vodi tako malo računa o kulturnom našem narodnom razvitku, koliko se odrazuje u njezinom području, te mi danas gotovo i nemamo još ustaljenih pogleda na pojedine misli vodilje i znatnija djela onih boljih naših ljudi, kojima dugujemo s v i j e s t vlastite individualnosti i d u š u narodnog života. Nije samo zlo, što uopće nemamo nikako ocrtan razvitak naše knjige u 19. vijeku, nego je još i veće zlo, što gotovo nemamo ni manjih radnja, koje bi podale mogućnost, da se napiše valjana literarna historija novijega doba. Izmedju malo ono monografija, što ih do sada ima, ova ovdje zauzima svakako odlično mjesto i odmaže barem nešto rečenoj nevolji. No s veseljem treba pozdraviti ovu studiju i zbog toga, jer otvara s obzirom na izdavača nove vidike uzajamnosti, kojoj je bio neumornim apostolom i po usvojenoj misli jedinstva plemenitom žrtvom nježni romantik iz žerovinskih dubrava, komu se upravo ove godine dovršuje stota obljetnica dana rodjenja. Njegovom radu i životu posvećena je ova knjiga. Autor dr. B. Drechsler ju je razdijelio u 16 glava raznolikog sadržaja, držeći se bitno hronološkog reda.

Prva i druga glava prikazuju postepeni razvitak J a k o b a F r a s s a iz g. 1810. u S t a n k a V r a z a, Ilira iz Štajera, kako se potpisuje kao pjesnik u Danici od 12. septembra 1835. Nakon najnužnijih biografskih podataka susrećemo već na 3. strani mladića Vraza i gimnazijskog mu druga Miklošića kao slušatelje gradačkog sveučilišta, i kao članove tamošnjega „ilirskog kluba", gdje postaju u brzo obojica najvidjenijim rodoljubima. Oni su po izjavi Miklošićevoj zajedno kovali „velikanske osnove", koje je budući veliki slavista znao dovesti u sklad s obligatnim naucima, dok je pjesnik Vraz, odilazeći nakon 8 godina trajno u Zagreb (1838.), otišao kao — djak. Potpuna opreka, a ipak u jednoga i drugoga izbijaju zajedničke crte, što im ih podao rodni kraj ; naučenjak potencira samosvijest, radinost i red, dok pjesnik dovodi sve ovo u harmoniju s osebinama istoga kraja, koji podaje Slovenca, što je veseljak, što voli milo društvo, veselu pjesmu i šalu. Baveći se književnosti jednoga vode naučne težnje, a u drugoga su nagnuća pretežno umjetnička.

Tvorba Vrazove fizionomije nije onako potanko izvedena, kako bi se moglo tražiti, i kako bi bilo nužno. Trebalo je svakako ogledati Vrazov razvitak s osobitim obzirom na njegovo društvo i na utjecaje sa strane učitelja. Autor je pregledao utjecaj Zupančićev iz gimnazije — poslije o tom više — a Wartingerov i Mucharov (negativni) tek natuknuo. Možda bi se dalo o tom što više reći? Marković u svojoj studiji spominje Jakoba Šokliča, kao provodiča Vrazu i Miklošiću, no izbliže nije ni tamo ništa rečeno. Meni je ovdje izgledom vrsna Murkova radnja o češkoj romantici, gdje Kollár u Jeni djelovanjem učitelja i nekih knjiga postaje potpuno odredjen, razumljiv i čitav.

* Dr. Branko Drechsler: Stanko Vraz. Studija. Izdala Matica Hrvatska i Slovenska. U Zagrebu 1909.

Digitized by Google

Još nešto. Gruda domaće zemlje podaje i tumači bitnu oznaku čitave Vrazove djelatnosti, na što je već Marković u uvodu k „Izabranim pjesmama" Vrazovim upozorio. U rodnom se pjesnikovom kraju po njegovoj izjavi najviše pjeva, a kraj toga najljepše slovenske pjesme. U carstvo te poezije privode Vraza majka, sestra Anka, djevojke i bake susjede. Taine-ov faktor mjesta, koji je autor tako lijepo upotrijebio u diferensiranju prema Miklošiću, nije bez ovoga potpun. Ovaj je utjecaj osobito važan, jer dovodi mladog pjesnika sa živom proćućenom ljubavi od najranijih dana k općem kultu narodne poezije, što ga donosi evropska romantika. Autor nije pokazao vezu Vrazovu s ovim književnim pokretom, a ipak ga je Vraz, poznavajući svu tadanju svjetsku književnost, kao malo tko osjetio i proćutio. I tako nam umjetnička Vrazova „nagnuća" ostadoše neobjašnjena, on kao da je silom isčupan iz tla, na kojem je nikao, i gdje ga jedino možemo shvatiti i razumjeti. Man muss in Dichters Lande gehen ! I na toj se njivi evropske poezije i životnog naziranja moglo naći u začetoj paralelizaciji još dodirnih točaka izmedju Vraza i Miklošića za narodnu pjesmu i neke historičko-filološke misli, koje bi bile na svaki način od općeg interesa. Na toj njivi osjetio bi se zadah žarke orientalne poezije Vrazova Zulimka postala bi sestrom recimo Götheove Suleike, gazele, asonancije itd. itd. sve bi se to našlo u divnoj zajednici onog pokreta, koji je srušio sve literarne evropske ograde i internacionalizovao duševni život novog čovjeka temeljnim svojim mislima. A ovo je kod Vraza važno. Mlada naša književnost baš po njemu još dosta savremeno stoji uz opći pokret romantike, on joj uopće jedini daje biljege, što je dižu bliže svjetskoj, evropskoj tadanjoj literaturi. Ne tražim ovim riječima možda kaki essai o njoj, ali nekaki dodir s radom Göthea, Uhlanda, Chamissa itd. za koje izrično sam Vraz veli, da su „upliv na njegovu vilu" imali, nije smio izostati. Jednom riječi, promatrajući Vraza u evropskoj romantici, napose slaverkoj i njemačkoj, dolazimo do prave točke, s koje se jedino mogu potpuno uočiti misaoni (moglo bi se reći i filozofski) temelji njegovom radu i životu. Sve ovo pokazuje pravu njegovu romantičnu bit, koja bi u poredbi s nekim njegovim savremenicima (na pr. Drašković ili Gaj) to jasnije izbila i to lakše podala pravednu ocjenu čitave njegove pojave, te pokazala ono ukrštavanje najraznoličnijih elemenata, koji čine prvo doba naše hrvatske romantike, što je uvjetovano kao književna pojava u glavnom samo vanjskim uzrocima i povodima.

Glavno je težište postavljeno u motiviranje Vrazova prijelaza k štokavskom govoru i ilirskoj književnoj zajednici. Mnogo je subjektivnih momenata pribrano, koji odbijaju Vraza od Kranjske, a privode ga Hrvatskoj. Motivi su u glavnom poznati od prije (neki nijesu ovdje ni spomenuti), tek je šteta, da je autor mimoišao jedan iz najranijeg djetinjstva i mladenaštva, jer su baš kod Vraza ovaki spomeni od odlučnog utjecaja. Prema Markoviću (Uvod XXI.) Vraz je postao Ilirom „već po uticajih domaćih, ne tek po hrvatskih". Misao Napoleonove Ilirije živi neprestano u nekih Slovenaca, osobito u Jaklina, koji je vodič Vrazov, i komu on 1845. prikričuje: „kako da tek dostojno iskažem štovanje svoje prama Tebi kao najstarijemu u ovom kraju branitelju duha slovenskoga od prošaste dobe ?... Ti si drugovao s mladići, kojih je srce igralo za stvar domorodnu, kojih su usta usred najneprijaznijih okolnosti pjevala pjesme pune v e l i k i h b o ž a n s t v e n i h s l u t n j a, kao što pjevaju ptice slatke pjesme, dok još snijeg krije i gore i dole, sluteći u prsih p r o l j e ć e d r a g o". Ako nitko, to je sigurno Zupančić

Digitized by Google

još u školskim klupama upozorio Vraza i Miklošića na Vodnika i njegovu „Iliriju oživljenu". I tako je onda lako Gajem podignuta ilirska zastava pokazala noviji spasonosniji oblik za sve Vodnikove Ilire: književno jedinstvo, kojemu se Vraz priključio, jer je bio zadahnut od najranijih dana „velikim božanstvenim slutnjama", očekujući „proljeće drago" za sve južne Slavene. (Isp. za to i Djulabije III., 117—130).

Autor je lijepo ocrtao sva ona Vrazova badanja, što se javljaju do g. 1838. i što nijesu nego časovita borba dviju romantičnih misli. Jedna je partikularizam (pogodovao i razvitku slov. književnosti), koji označuje romantiku Kopitara, a poslije Miklošića, dok je druga jača misao južnoslavenska — ilirska. Ova je pobijedila, i topli sni te mile slutnje djetinjstva nadjoše svoju realizaciju — Vrazov čin nije bio osamljen, za njim se povedoše mnogi i mnogi, pa i isti Prešern, što mu udario žig odmetništva, podržaje s njim sveze, a to samo jača Vrazovo uvjerenje o shodnosti učinjenog koraka i o misli narodnog jedinstva.

U slijedeće četiri glave nalazimo lijepu analizu Vrazovih slovenskih prvenaca, vidimo utjecaje, koji su od važnosti i što nas privode k njegovim prvim tvorbama u hrv. jeziku — Djulabijama. Prvi njihovi ulomci nijesu ni izašli, jer su bili jezično prosto — nerazumljivi. Vraz ovu svoju zbirku pjesama neprestano dotjeruje i ispravlja. Oblik im dadoše poljski krakowiaci. Čelakovský ih je prvi iznio na svjetlo u svojoj zbirci narodnih pjesama, a prema njima češki lirik Langer stvara svoje „České krakováčky". Vraz pozna obojicu, što se vidi prema nekoliko podanih primjera.

Životnu pjesnikovu romantiku par excellence ilustriraju Ljubica i Dragojla. Vrazov snošaj prema njima ne naliči doduše aventurama Sand-Mussetovim, ali je za našega pjesnika značajniji, nego snošaj francuskoga pjesnika prema njegovoj „posestrimi". Dragojla ispunja život bohema književnika,a Ljubica poeziju pjesnika sanjara.

Znatan je interes posvećen Kolláru. Autor je dobro naglasio prema Masaryku, da je Kollárovo Slavenstvo usko vezano o Herderovo čovještvo, no pošao je po mom mišljenju predaleko, istaknuvši istovjetnost misli i misije slavenske u Kollára, Vraza i Preradovića. Istini historijskog razvitka ove ideje priličnije je postaviti postup od Kollára k Šafariku, kao i u nas od Vraza k Preradoviću. Vraz je više vezan o čovještvo Kollàrovo, nego o slavenstvo Šafarikovo. Utjecaj se Šafarikov za ovo vrijeme, a i poslije, uopće nekako mimoilazi, jer se redovno zaboravlja, da su svi naši ljudi baš kao i u Čeha polagali veliku vrijednost u naučnu knjigu i u naučnu spremu, što je sve značajno za Šafarika, i usljed čega je on imao bezbroj čitalaca i štovatelja, te prema tomu i ostavljao u književnosti mnogo svojih tragova. Preradovićevo se slavenstvo bez Šafarika ne da ni zamisliti. U Kollára je ta ideja još dosta mutna i nesredjena, pa preteže misao Herderovog čovještva.

Dosljedno tomu ističe se u četvrtom dijelu Djulabija sasvim kozmopolitski, da su svi narodi braća, svi božja čeda,

I kô jedno sunce,
nad svimi ishodi,
I jedno stoj, vladaj
pravo nad narodi!

Digitized by Google

Bakuninov utjecaj uz gesla franc. revolucije (negdje i autor spominje) stoji Vrazovoj misli i njegovom shvatanju bliže, nego pojam Šafarik-Preradovićevog Slavenstva. I prema tomu mili mi se misao Markovićeva (Uvod, CXLVI), da bi Djulabije bile ‚Slave kći" slovenskog i hrvatskog naroda, jer se one svojom osnovnom idejom faktično i ne protežu na čitavo Slavenstvo. No ima drugo nešto, što jače opominje na Kollára i Šafarika, i što je samo po sebi karakterističnije. Masaryk, tražeći zajedničku temeljnu crtu u Kollára, Mickiewicza i Kirčjevskoga, nalazi je u težnji sve trojice, da riješe pitanje historičkog udesa čovječanstva.

Cilj im je isti, no putevi razni: ljudstvo će spasiti napredak i prosvjeta (Kollár). crkva i katolicizam (Mickiewicz), pravoslavlje mužika (Kirějevskij). Kollárov je utjecaj u slavenskom svijetu bio najsilniji, jer je i njegova nauka bila najopsežnija, najevropskija. (Isp. Masaryk : Naše nynější krise). Naš ilirizam zajedno s Vrazom usvaja potpuno Kollárovu nauku, i prema njoj postaje za Vraza osnovnim narodnim idealom s gledišta etičkog čovještvo, a s razumnog stanovišta obrazovanost. Ovo dokazuju i Djulabije, da se i ne spomene, kako je baš ovako naziranje ishodna točka čitavoj njegovoj literarnoj djelatnosti. Da li je i ovo romantično? U koliko? Činjenica izazivlje bezbroj takih pitanja, a literarna je historija dužna na ovo odgovoriti, u tom joj je i zadaća, pa ipak — ova studija o svemu tomu — šuti.

Kollár je znatno utjecao i na kompoziciju te pojedine motive u Djulabijama. (Isp. o tom Markovića i Bosanca). Pisac je i ovdje snošaj dvaju pjesnika popunio, no propustio je jače naglasiti utjecaj narodne poezije, Dubrovčana i starih klasika. Istina je, da autor odmah negdje u početku veli, da je ljubav prema narodnoj poeziji u čitavom Vrazovom radu glavna njegova biljega, kao romantika, no mi smo to i prije znali, a možda i potpunije. S pravom je bilo očekivati ma i malu analizu, koja bi nam ovo utjecanje objasnila s idejne i s formalne strane, koja bi nam pred oči dovela, kako je narodna pjesma (ne samo naša) preplela svojim motivima, figurama, frazeologijom itd. Vrazovo pjesništvo. U opće premalo je istaknuto Vrazovo djelovanje, što je u svezi s narodnostima. Zdziechowski je u svojoj studiji o ilirskom preporodu zgodno rekao, da je Vraz čitav svoj rad podijelio na etnografiju i literaturu. Sve, što je u svezi s pravim pučkim životom, a osobito narodna pjesma, budi u najvećem stupnju njegov interes. Zato je i bilo rečeno, da je trebalo Vraza dovesti u zajednicu s cijelim romantičnim pokretom obožavanja narodnog blaga. Vrazovim geslom postaje riječ : iz naroda za narod, on idući stopama Vukovim želi i za sebe, da postane velikim izdavačem tvorevina pučke vile, koja mu je mjerilom i kod prosudjivanja umjetne poezije. Zdziechowski izrično spominje njegovu jednostranost u kritici, gdje ocijenjuje pjesmu, u koliko crpe iz narodnog vrela, te ističe, da se Vraz zanosio za onim partijama Dziadów, gdje je nalazio narodnih elemenata, dok „neizmjerna dubina misli i osjećaja III. dijela ostaje za nj zatvorena sa sedam pečata" (str. 73.). Interesantno je u ovom obziru pregledati i Vrazove prijevode, gdje se vidi biranje pjesama, koj stoje što bliže narodnom vrelu (ako već nije sama po sebi narodna pjesma) i gdje upotrebljuje dosta često narodnu metriku. Zanimljivo je napomenuti, da Kollár, koji ostavlja toliko tragova u Vrazu, nije stajao gotovo ni u kakom dodiru s narodnom pjesmom. Ona prolazi kraj njega neopažena (isto vrijedi i za

Digitized by Google

Herdera u vlastitom njegovom radu), dok joj je naprotiv Vraz vjeran i potpuno njome prožet, otkad ga je „njezina vila u kolijevci poljubila".

Jednako je propušteno pokazati i utjecaj dubrovački. Vraz je bio odrješit protivnik stare dubrovačko-dalmatinske knjige, a ipak on sam veli, da je njegov vers mnogo „dužan" Dubrovčanima. Pitanje najbliže historije našeg književnog govora nije još uopće taknuto. Dubrovčani i Dalmacija s bogatom svojom literaturom nijesu na pr. za artistu Mažuranića, a s njim i za mnoge naše književnike ne izuzimajući ni Vraza, mogli ostati bez traga. Vuk je doduše svojim radom jednostavno pogazio književne tradicije specifično srpske, jer je to napokon bilo nužno za zdravi razvitak knjige, no naš je preporod baš u glavnom propovijedao kontinuitet literarnog našeg života, i to nije moglo ostati bez utjecaja na stvaranje književnog govora.

Za utjecanje klasika nije samo dostatna mitologija. Na mene je na pr. dvokitica 19. u Djulabijama I. djelovala, kao da je iz Horaca. Utjecaj ne će biti nikako zamašan, no tvrdnje o njemu nijesu do sada bile argumentovane, pa se to moglo od ove studije s pravom očekivati.

O Vrazovoj pjesničkoj djelatnosti govore još dvije glave, pokazujući nam ga kao pjesnika satira i epigrama, te soneta i gazela. Slika je uspjela. Partija o preporodnoj satiri sasvim je nova. Crtanje polit. prilika u glavi VII. XIII.-XV. lijepo osvjetljuje milieu, kojim je determiniran rad i djelovanje Vrazovo. Politički ga metež u glavnom ne smeta. Po njem osnovano „Kolo" uz njegov kriticizam ima paralizovati rdjave posljedice političkog trvenja. Vraz kao kritik obraća pažnju na novelu, upozorava na Gogolja i Puškina, on jasno opaža zapreke razvitku naše proze, on iznosi principe sabiranju narodnog blaga (autor nam ih potpuno ne kazuje), svodi na pravu mjeru upotrebu gradje za slavensku mitologiju, dobro tumači vrijednost i značenje Dubrovčana za noviju našu knjigu itd. itd. Sav do sada poznat materijal lijepo je razvrstan i zgodno upotrijebljen. Šteta, što nije opširnije prikazan Vrazov članak o južno-slavenskoj književnosti u varšavskom časopisu „Dennice-Jutrzenka", „jer Vraz kao kritik nije nigda ništa bolje napisao od ovoga prikaza" (str. 111.)

Posljednja glava u ovoj studiji podaje Vrazovu karakteristiku. Ona je potpuno pošla za rukom.

Sa studijom možemo biti upoprijeko veoma zadovoljni — tek još samo nešto. Historički pogled na Vraza, ne samo kao pjesnika, nego uopće na nosioca ilirske ideje, u koga je ona najljepša, najčišće i najsilnije personificirana (Zdziechowski) morao je bezuvjetno označiti iz obilja njegovog rada, misli te pobuda i njegovu zaslugu u historičkom našem razvitku. Velik komad Vraza, a ne samo nježan, ukusan kanconijer njegove poezije, što bi se imao složiti (str. 195.), ima danas vrijednost za nas, žive u nama, sačinjava bitne stanice našeg narodnog organizma, jake valove u struji našeg narodnog života. Uzmite samo hrv. - srpsko pitanje! Vraz prati razvitak srpske knjige (ili bolje u Srba) tolikom brigom i pažnjom, kao malo tko, on postaje u tom izglednikom u poznije vrijeme boljim našim ljudima i onda, kad se najgorim pamfletima zajednička naša narodna misao blati i prlja, za nj je narodno ovo jedinstvo s dva imena čisto u v j e r e n j e, pa ipak ovaj fakat nije u ovoj studiji istaknut. Ili uzmite narodno-političke ideale u sedmom i osmom deceniju prošlog vijeka, koliko se javljaju u lijepoj knjizi, pa

Digitized by Google

ćete naći gotovo svima izvore u radu Vrazovom. On nije samo nježni pjesnik preporodnog vremena, nego je i jaki odraz svih onih narodnih žudnja i težnja, u kratko — ideala, koji nijesu samo lebdjeli pred očima njegovoj generaciji, nego su ostali kao zvijezde putokazi i drugim pokoljenjima.

Autor je u glavnom gledao u svojoj studiji na Vraza, kao na pojavu samu o sebi, i u ovom području obiluje ona s mnogo dobrih — izvrsnih, a i novih stranica.

HENRIK BARIĆ: O NAJNOVIJEM PRIJEVODU DANTEOVA PAKLA

Ne namjeravam iznijeti na ovom mjestu historijat i estetsku ocjenu ranijih hrvatskih prijevoda Dantea,[1] ni teoretizirati o tome, kako bi trebalo prevoditi kod nas Božanstvenu Komediju, da li u stihovima ili u prozi. Držim, da i uz dobar pjesnički prijevod, upravo onaj u prozi može najvećma da doprinese razumjevanju teške s v e t e p j e s n i Danteove, jer na nj možemo da postavimo sve one zahtjeve, kojima ne smijemo da sputamo pjesnika-prevoditelja. Kršnjavijevim je prijevodom, mislim, Matica htjela tome da udovolji.[2]

Je li prof. Kršnjavi doista to i izvršio? — Bez okolišanja i izmotavanja kazat ću da nije.

Nacrt i poredjaj gradje u Kršnjavijevoj knjizi ne može da nadje prigovora. Kao neki noviji prevodioci i komentatori Danteove Komedije (Grandgent) i prof. je Kršnjavi pred svako pjevanje iznio ne samo sadržaj, nego i tumačenje alegorije, nuždna povijesna razjašnjenja, te nešto hermeneutična materijala; u uvodu pak (str. 5—24) Danteovu biografiju i pogled na političke prilike Danteova vremena.

No sam način, kojim je taj nacrt izveden, ne može nikako da zadovolji. Istina, prof. Kršnjavi želi, da „Božanstvena Komedija postane pučkom knjigom", pa radi toga „ispušta sav znanstveni aparat", a „pitanja će dantologije obradit na drugom mjestu i drugom zgodom".

Mimoilazim pitanje, da li je moguće, da s v e t a p j e s a n velikoga prognanika postane popularna u pravom smislu riječi, no teško mi je razumjeti uza sve ograde prof. Kršnjavoga, zašto je tako malo izvadio iz svoje velike gradje, pa dao tako zbijenu i nepotpunu sliku o Danteu i njegovu vremenu i izbjegao — a to je za shvaćanje Danteove velepjesni neophodno potrebito — kompleksivni i organski nacrt filozofskih i etično-političkih nazora velikoga Fiorentinca, ne rastumačio konkatenaciju djela mu i genezu komedije, sistem i bar nešto jasniji topografski nacrt Pakla.

To su sve stvari, bez kojih je čitanje Danta i za naobražena laika ili beskoristno ili besmisleno.

No i ono malo što je prof. Kršnjavi iznio pred svoje čitaoce, ne može da utvrdi „ono poznavanje i spremu u Danteovim stvarima, koje se ne bi postidio ni bolji

[1] Na drugom ću se mjestu zabaviti „Danteom kod Hrvata." O tome je predmetu donijela „Nuova Rassegna" člančić g. S. Ilića.

[2] Dante Alighieri: Božanstvena Komedija: Prvi dio Pakao. Preveo i protumačio Iso Kršnjavi. U Zagrebu 1909. Izdala „Matica Hrvatska".

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

RENÉE BR. VRANYCZANY: PORTRET (DRVOREZ)

SAVREMENIK 1910.

Digitized by Google

Digitized by Google

strani dantolog", kako to misli g. dr. Lozovina.[1] Veći dio tvrdnja, koje se odnose na Danteovu biografiju, ili ne odgovaraju nikakvome ozbiljnom dokazu, ili su vrlo slabe hipoteze: od pogrješaka i netačnosti vrvi ono par strana uvoda pa i u pitanjima, koja su već davno utvrdjena. Neka pak mjesta pokazuju, da se je g. piscu očito žurilo. Tako n. pr. tvrdi (str. 8.), da se je Dante rodio god. **1264.**, premda, uza sve objekcije,[2] stoji da se je rodio **1265**. To bi mogla biti i štamparska pogrješka, jer drugdje navodi (str. 245. i indirektno na drugom mjestu) ovu posljednju. No (str. 79.) tvrdi opet, da je Danteu bila tek jedna godina, kad je Farinata umr'o. To je bilo 1294., pa bi se, prema tome, bio Dante rodio — **1263**. ! ! Na str. pak 151. stoji, da je Dante bio kod opsade Kaprone (god. 1289.), kad mu je bilo dvadeset i pet godina. Tim dolazimo i opet do 1264. Chapeau bas !

Ne znam dalje, na čemu bazira prof. Kršnjavi svoju tvrdnju, da se Dante oženio, kad mu je bilo dvadeset i osam godina. Dalje (str. 8.) kaže, da je Dante imao s e d m e r o djece. Ta je P e l l i-jeva tvrdnja prešla u biografije B a l b a i F r a t i c e l l i-ja ; jedino je ovaj posljednji od jednog muškića napravio žensko. Da to ne stoji, dokazao je već A d o l f o B a r t o l i (Storia della lett. ital. V. 105. slj.). Isprave spominju samo dva sina, Jakova i Petra, i kćer Antoniju. Po jednoj ispravi, koje više nema, navode biografi još Beatriću, koja je bila duvna u manastiru San Stefano dell' Uliva. No kako nemamo potonjih vijesti o Antoniji, nije nemoguće, da je ona otišla u duvne, pa se nazvala Beatrićom.[3]

Dalje (str. 8.) opetuje staro, neosnovano, mišljenje, da je Dante učio na univerzi u — Padovi ! Čudnovato mi je takodjer da dantolog Kršnjavi iza Farinelli-jeva djela[4] još vazda misli, da „se ne zna je li Dante bio u Parizu, ali se u z i m a z a s i g u r n o, da je tamo bio n a n a u c i m a".

Vrlo je labilna tvrdnja (str. 8.), da je Brunetto Latini bio učiteljem Danteu: ne znam, čim bi mogao dokazati, da je Danteova majka Bella bila langobardskoga porijetla (str. 249.) ; nejasno mi je, u koliko vjeruje g. Kršnjavi p r e d a j i, da Danteova obitelj potiče od starorimskoga plemenitog roda Frangipana. U ostalom je to vijest B a l b o v a, a ta je porodica došla u Firencu za vremena Karla Velikoga, pa je teško, da je Dante u to vjerovao (isp. Zingarelli. Dante str. 18.) i t. d.

Očito prof. Kršnjavi ne simpatiše (isp. str. 19.) mnogo s historijskom literarnom kritikom, koja je postavila osnove znanstvenoj književnoj povijesti, no i ako ne će da bude pironista, ne bi trebalo da se oslanja na B a l b a T r o y u i druge, koji su prije romanopisci, nego ozbiljni biografi. Drugdje se opet odviše oslanja na K r a u s a ili S c a r t a z z i n i, ne vjeruje n. pr. u historičnost Beatrice.[5]

Na istim manama boluje i pregled političkih prilika Danteova vremena. Pogrješnih data, dakako, ne fali. Da navedem samo jedan primjer, stavlja (str. 247.) bitku kod Kampaldina u god. 1287. !

---

[1] Glas M. H. str. 146.

[2] Nabraja ih Imbriani. Studi danteschi. Firence 1891. str. 181. slj. U novije je vrijeme L. Azzolina (L' anno della nascita di Dante u Atti della R. Acc. di Palermo 1901.) zagovarao g. 1266., kao godinu Danteova rodjenja. No isp. Melodia u Rass. crit. VI, 976.

[3] Isp. S. Bernicoli: La figliuola di Dante Alighieri u Giornale Dantesco VIII, 8 i Orazio Bacci: Beatrice di Dante ibid. VIII. str. 465 slj.

[4] Arturo Farinelli, Dante e la Francia dall' età media al secolo di Voltaire. Milano Hoepli. 1908.

[5] Isp. V. Imbriani: Studi danteschi. Firenze. Sansoni 1891. str. 333. i M. Scherillo. Alcuni capitoli d. biogr. di Dante. Torino. Loescher 1896. str. 157.

Digitized by Google

Netačno je n. pr. opet kad kaže (str. 10), da su se bogati pučani u Firenci počeli dijeliti od nižih slojeva t e k z a r e a k c i j e, koju su poveli O r d i n a m e n t i della giustizia. Tá ovom je reformom upravo bogato gradjanstvo osiguralo svoje interese prama velikašima s jedne strane, a „sitnim pukom" s druge: Giano je išao za tim, da zadovolji pet nižih cehova tim što ih je izjednačio sa sedam viših: tako je htio da istrgne oslon velikašima, koji su bili ojačali iza bitke kod Campaldina.

Da završim ovaj kratak osvrt na netačnosti u uvodu, spomenuću još neke nedostatke u statistici prijevoda Božanstvene Komedije (str. 23.). Što pogrješno spominje samo j e d a n latinski prijevod,[1] transeat; no zašto nije u tom nizu naveo i b u g a r s k i prijevod? Dok dr. Lozovina pozna jedno desetak njemačkih prijevoda, prof. Kršnjavi zna za jedno 30. Sam ih Zvozmann nabraja 52!

Prije nego se osvrnem na sam komentar, red mi je spomenuti neke nedostatke u interpretaciji. Bit će tome krivo i nepotpuno poznavanje staroga talijanskog jezika. Navoditi sva mjesta bilo bi predugo, pa ću spomenuti samo par njih: tako je, ne ću da kažem smiješno, kad prevodi „di quella fiera alla gaietta[2] pelle" (Inf. I. 42.) „od one zvijeri p r i j a t n e (? !) kože". U VII. 12. prevodi opet s t u p r o b l u d, mješte p o b u n a: u tom značenju dolazi s t u p r o vrlo često i u talijanskoj prozi XIII. vijeka. U III. 54. i n d e g n a stoji u značenju sdegnosa, sdegnata, i n d e g n a t a, a ne n e d o s t o j n a (Kršnj. 42.). U VI. 33. „o n t o s o metro" znači u v r e d l j i v (a ne s r a m o t a n) pripjev. U VII. 94. je trebalo s c u o l a prevesti sa d r u š t v o, a ne š k o l a (isp. Purg. XXXII. 77. e videro scemar loro scuola). U X. 39. prevodi stih „Le parole tue sien c o n t e" — „Govori jezgrovito" (isp. Parodi. Bull. N. S. III. 150 i Torraca Bull. N. S. II. 142.). S e n z' a r r o s t a r s i (XV. 39.) je krivo prevedeno, premda (str. 103.) prevodi tačno r o s t a. U XIV. je l a b b i a trebalo prevesti, ne sa „ustima", nego licem, kao u VII. 7. (isp. i Vita N. son. XX. . . . qualora davanti Vedevi la mia labbia dolente). XXII. 123. „saltò e dal p r o p o s t o lor si tolse" prevodi skoči, te uteče njihovoj n a k a n i, mješte poglavici. U XXXIV. 97. krivo prevodi „non era camminata di palazio" „ne bijaše gospodska cesta". Camminata u značenju d v o r a n a dolazi vrlo često u ispravama, a isp. i l n t e l l i g e n z a: Lo terzo loco è lo salutatorio. E quel loco è la grande c a m i n a t a. Di gran larghezza ove è 'l gran parlatorio. G u a l d a n a (Inf. XXII.) nije o b d u l j a i t. d. i t. d.

No najinteresantniji je prijevod imena vragova. Ne vodeći računa o vrlo važnoj bilješci T o r r a c a (La D. C. 1905. str. 166.), koji je iznio, (inače od većine i prihvaćeno) mnijenje, da je Dante nazvao djavole osim Alichina i Farfarella prezimenima i nadimcima svojih savremenika, prevadja ih sve nekim čudnovatim etimologisanjem. Tako Alichino postaje Sagnikril, valjda pučkom etimologijom od a l a = krilo i c h i n o sagnuti, premda je to samo nevini, stari francuski Hallequin! Farfarello je Vatronja, Graffiacane Psoder . . . (isp. str. 155.).[3]

Vrlo je pohvalno od prof. Kršnjavoga, što nije u komentaru iznio razna, često puta posve disparatna mnijenja, i vodio kritiku egzegeze. Ekspositona bi metoda

[1] P. Toynbee u Athenaeum 1901. 30./XI.

[2] C. Nigra, La gaietta pelle u Archivio glottologico XV. 286.

[3] Prof. Kršnjavi ne vodi nigdje kritike teksta. Drži se običnog, i gdje ne ide.

Digitized by Google

bila za publiku, kojoj je Matičin prijevod namijenjen, najbolja, bez polemike, bez zbrke, u kojoj bi se teško snašla. No g. je Kršnjavi postupao odviše autokratski, dapače i kod historijskih razjašnjenja, gdje individualnosti shvaćanja nema nikakva mjesta.

Prof. Kršnjavi drži, da su riječi koje Pluto dovikuje pjesnicima (Inf. VII, 1) — talijanske, a odnose se na Bonifacija. Pape Satan, pape Satan aleppe ! znači dakle (Kršnj. str. 63) Bonifacije papa je sotona, halo ! Sve će to biti lijepo i dobro, no aleppe nikako ne može da znači halo ! nego jaoh ! „Aleph" (= ἀλφ) je uzvik žalosti. Njim počimlju i Jeremijine tužaljke, a u tom značenju dolazi i kod A. da Settimello „piange e geme : aleph !" Ne znam bi li Plutu bilo žao, što je papa Bonifacije sotona ! Uza to je pape uzvik začudjenja u srednjoj latinštini.[1]

Pa i historijska su razjašnjenja daleko od savršenosti i — od korektnosti. Za Striccu, che seppe far le temperate spese (Inf. XXIX, 126) kaže, da se ne zna tko je bio, a Niccolò che la costuma ricca Del garofano prima discoperse, kaže da je od obitelji Buonsignori ! Tako mu je i Majstor Adam prema najnovijem istraživanju (!) Englez iz Bresta. Glede Catalana i Loderinga (str. 163.), trebalo je ispraviti, na temelju historijskih dokumenata, da ih nijesu Fiorentinci izabrali, nego da im ih je nametnuo papa. Kula „Torre de' Gualandi", u kojoj tužno svrši Ugolino, postaje toranj Muda ! Venedico (Kršnj. str. 131. Inf. XVIII. 56.) sklanja iz političkih razloga lijepu Gisolu (ili tačnije Gislabellu !), da se poda volji Markeza Obizza, ... i tako bi mogao još dugo nabrajati, a da se ne dotičem mjesta, za koje je Dante mislio : messo t'ho dinnanzi ora per te ti ciba, biva u alegorijama.

Zbog razloga, koje sam naveo u početku, teško je nešto kazati o tumačenju alegorija. G. prof. Kršnjavi polaže na njih u toliko važnost, što crta na početku svakog pjevanja alegoriju — nepotpuno, nestalno. Ne pada mu na um da tumači simbol uže ta, premda tumači simbol geriona. No najvećma se ističe njegova nestalnost, ili — žurba, šta li, u tumačenju alegorije Veltra (hrta).

Posve ispravno kaže (str. 27), nabrojavši mnijenja Vellutella, Troye, Boccaccia, Centofantia, da je (mišljenje najpotpunije obradjeno od Ciana), Dante tražio spasitelja Italije sad u ovoj, sad u onoj osobi. No to ga ne priječi, da se poslije izjavi za — Feltrina di Montefeltro !

Ni daljnih protivurječja ne fali.

Interpretirajući fra feltro e feltro, drži da je „Hrt nosilac misli preporoda u Duhu Svetome", a u prijevodu dolazi Feltro i Feltro — topografski ![2]

Sličnih kontradikcija je mnogo: tako glede smještaja degli acidiosi pušta s vida kontradikciju, u koju upada baš radi citiranja sv. Tome, jer acedia može da bude po sv. Tomi grijeh i prve i druge kategorije Danteove sistema.[3]

No ovo se je mojih nekoliko riječi odveć na dugo proteglo. Zaključujem s nadom, da će druga i treća Kantika biti bolja od prve, jer ma koliko popularna djela treba da se osnivaju na ozbiljnoj nauci.

---

[1] Domenico Guerri, Pape Satan, Papé Satan aleppe, u Giorn. Dantesco. A. XII. quad. IX. p. 138.

[2] Isp. A. Scrocca Saggi danteschi. Napoli. Perella 1908.

[3] Da feltro ne znači darovac, vidi Romanzo di Troia : postelja je Hektorova pokrivena „d' un feltro caro e prezioso !" I Bertran de Born spominje feltre emperiau u pjesmi Ges de dimar no fora aimais matis, pa ne bi trebalo, da se Hrt rodi siromašan.

Digitized by Google

DVIJE RIJEČI ODGOVORA NA KRITIKU G. MILČETIĆA

Gospodine uredniče !

Dozvolite mi da uputim na Vašu adresu dvije riječi odgovora na dugačak članak gosp. Milčetića o jeziku i stilu (ma da o ovome nije gotovo ni govora u članku) moga djela : „Pad Dubrovnika". Biću sasvim kratak, jer ne držim za potrebno slijediti g. Milčetića uzastopce u svim njegovim primjedbama. Rad sam mu odgovoriti samo na ove tačke :

Prvo i prvo protestujem protiv emfatične optužbe gosp. Milčetića da sam vrijegjao i ponizio Jugoslovensku Akademiju (u koliko se, dakako, ovako visoki kulturni zavod može uvrijediti i poniziti !) kad sam rekao da „Akademija kod nas ne vrši zadatak čuvanja jedinstva i unapregjivanja narodnoga jezika." Meni je Akademija mila i draga koliko i gospodinu Milčetiću, ma da nijesam, kako je on, dopisni njen član. Posjedujem veći dio njenih izdanja. Dičim se tim što je moj blagopokojni otac bio njen redovni član. Priznajem u punoj mjeri sve, što je ona učinila u sakupljanju materijala za istoriju, književnost i leksikografiju našega naroda, ogroman materijal, koji žalibog do sada niti jednom jedinom velikom sintezom nije nadahnuo naše književnike. Onim sam riječima samo toliko htio da rečem — a Vi ste me dobro razumjeli, jer u reviziji moga članka onu frazu nijeste precrtali — da se Jugoslovenska Akademija nije konstituisala kao nekakav vrhovni sud, koji bi budno bdio nad čistoćom i jedinstvom gramatike, ortografije i leksikografije našega jezika, kako je to učinila n. pr. Francuska Akademija, a donekle, barem u praksi, i kr. Srpska Akademija u Beogradu. Jugoslavenska je Akademija naprotiv dopustila da čak i sami njezini članovi pišu kako je kome volja i tim je proglasiila nekakvu vrstu Protestantizma u našoj književnosti. O tom se pitanju može mnogo raspravljati. Čini mi se da se i raspravljalo u osamdesetijem godinama prošloga vijeka. Moje mnijenje, ili, ako hoćete, moja želja ima svoj pro i svoj contra. Al., kako se god o toj stvari mislilo, moram odrješito protestovati protiv ovog iz osnova pogrješnoga shvatanja kao da je Akademija nepovrjediva (intangible) kao da je ona neodgovorni nekakvi Suveren o kome se ne smije ni pisati, ni govoriti, pa ni misliti nego u enfatičnom panegiričnom tonu i da je svako m i š l j e n j e o njoj i njenom zadatku i kako ga vrši nekakav — crimen lesae Majestatis ! Gosp. Milčetić tvrdi da sam ja osjetljiv i da ne podnosim nikakvih prigovora ! To nikako ne stoji. Ja trpim i dragovoljno primam prigovore. „Odgovarati" ne znači „ne trpiti". Ali vidim da je gosp. Milčetić proširio svoju sopstvenu osjetljivost i na Akademiju i na filologe i na gramatike i na rječnike. Zove li se ovo možda : tolerancija?

Meni je čast izjaviti gosp. Milčetiću, da na mom pisaćem stolu u Sofiji leži pored Vukovog rječnika i M a r e t i ć e v a G r a m a t i k a (sa Budmanovom), izvrsno, gotovo savršeno djelo, koje ja neprekidno proučavam i koje mi je mnogo poslužilo pri pisanju „Pada". I neka mi dozvoli gosp. Milčetić — a to je kratki odgovor na veliki dio njegova članka — da izrazim svoju najtopliju želju da se svi naši pisci izmegju Drave i Jadranskoga mora isključno rukovode ovom gramatikom, da se nje drže, da po njoj i samo po njoj pišu. Jer kad bi tako doista i radili, ne bismo više čitali fraze : „Kad ću ići reći ću mu" ili : „Dok

Digitized by Google

još nijesmo uživali slasti sreće, sve dotle moguće nam je u mašti s i j u p r e d s t a v i t i, u g a d j a j u ć i s i s n j o m e u m i s l i m a". A da se izvrsni Brozov rječnik drži kao zakon, ne bi se još pisalo: „bit će", „ugadjati", „dogodjaj", „vienac" itd. itd.

Po gosp. Milčetiću mi smo sinovi Primorja nekakvi megalomani, koji ne trpe kritike i uživaju u veličanju samijeh sebe. A jedan je „učeni Dalmatinac" rekao gosp. Milčetiću, da su nas oni tamo u Zagrebu „pokvarili", slaveći nas kad toga ne zaslužujemo. Ne znam. Trebalo bi da se sazna ko su ti Dalmatinci, koje su Zagrebčani „pokvarili"!! Trebalo bi tačno znati, odnose li se svi ovi izlivi ljubaznosti na Kosta Vojnovića, na Natka Nodila, na Pera Budmana, na Spira Brusinu, na Simu Ljubića, pa na Luku Botića itd. od kojijeh je svaki nešto znamenita d a o Zagrebu i užoj Hrvackoj. Jesu li to ti „pokvareni" ljudi, koje su Zagrebčani „slavili bez zasluga" i htjeli bismo da vidimo tog „učenog Dalmatinca", koji je o svojim zemljacima izbacio tako zlobnu i kolosalnu glupost! Sve je ovo nejasno u gosp. Milčetića. Dok nam malo tačnije ne objasni cijeli taj pasus o Dalmatincima, u kome Mavra Orbinija miješa sa Nikolom Tommaseom, dotle i preko toga treba preći na dnevni red.

A tim sam i dovršio. Kako vidite, o svom jeziku i stilu nijesam ni progovorio. Gosp. Milčetić upisuje mi u grijeh čak i evidentne lapsuse kako je ono: „Imena — jedan po jedan" i tim duhovito misli, da je dokazao nejasnoću moga stila. Upisuje mi čak u grijeh i d o k u m e n t a r n e f r a z e d u b r o v a č k e v l a d e i z g o d. 1799. tamo u rečenici: „sa svijem tijem bi nam veoma milo svegj većma o prijateljstvu jednoga tako mudra i vrijedna susjeda moći se temeljitije uvjeravati".* „Trilogiji" pak moga brata g. Milčetić prigovara, da je pisana „dubrovački", kako da se od Dickensa i od gospogje Eliot pak do Hauptmanna, pjesnika „Rose Bernd" nijesu znamenita, upravo besmrtna, književna djela napisala u dijalektu odnosnoga kraja!!

Ovakva me kritika ne može zaista ni zadovoljiti ni uvjeriti, pak ću ja na prosto produžiti ovako pisanje sa punim uvjerenjem da i ja po koji kamičak doprinosim gragjenju stila premiloga i preslatkoga mi jezika, a obodren mnogobrojnim umnim prijateljima i u s a m o m e Z a g r e b u — a žao mi je, da ne mogu u ove ubrojiti i gosp. Milčetića — koji me putem zadržavahu, da mi baš naročito čestitaju na stil i jezik.

Blagodareći Vam, na gostoprimstvu, molim Vas, poštovani gospodine urednиče, da primite uvjerenje o mom iskrenom prijateljstvu.

S o f i j a, 16. Januara 1910.

L. Vojnović.

---

* Pad Dubrovnika, I. 33 bilj. 1. Naročito sam naglasio, da je o r i g i n a l pisma srpskohrvacki! Samo što sam ga ispisao modernom ortografijom!

Digitized by Google

Z. KVEDER-JELOVŠEK: SLOVENSKE KNJIGE I PISCI

I.

Sad je već sedam godina, što leži jedna knjiga na mom pisaćem stolu. Svuda je već putovala sa mnom: iz Ljubljane u Prag, pa u Zagreb, na ladanje, u kupke... Tako mi se pričinja kao neplaćen račun. Kadgod mi dodje u ruke, uvijek osjetim, da sam joj nešto dužna, da nijesmo još na čistu i da moram reći nešto o njoj i drugima. Napisala ju je žena, Ernestina Jelovšek, a zove se: „Spomini na Prešerna". Izdao ju je još 1903. Schwentner u Ljubljani.

Da ne bi tko pomislio, — a u našoj Jugoslaviji, gdje cvate literarno prijateljstvo i klikarstvo, kao nigdje drugdje, bilo bi to moguće — da mi je spisateljica u rodu, pa da zato pišem lijepo o njoj — proglasujem, da je lično nažalost ne poznajem, niti smo u rodu. Istina je, da osjećam za nju, otkad je prvi put došla njezina knjiga na moj stol, iskrenu i toplu simpatiju. Što znadem o njoj, jest samo to, da je stara švelja, usidjelica, kojoj je danas već blizu sedamdeset godina, a inače je kći našega pjesnika Franceta Prešerna.

Tada, kad se pisalo kod nas o toj knjizi, ljutila me psihološka ograničenost naših kritika, koji su doduše o sadržaju knjige dosta opširno referirali, ali o autorici nije nitko rekao ono, što bi se reći moralo. Neka mi Bog oprosti, — ali ne mogu, da kod te prilike ne konstatiram, da mi Slovenci nemamo valjanih kritika. Nijednoga nema, koji bi se mogao mjeriti s Lunačekom, Matošem, Marjanovićem i drugima hrv. kriticima, štono svojih literarnih kritika ne pišu tako dosadno poput filoloških rasprava, u kojem genreu je pisano 95% slovenskih literarnih prikaza. Dr. Prijatelj, Dr. Robida, Levstik, Pugelj još će reći koju interesantnu, ali oni nijesu od zanata kritičari. Kritičarstvo je kod nas tako reći organizirana grana, te pripada u prvom redu profesorima, a slov. profesori su za 50% pedagoškiji, gramatikalniji i kratkovidniji, nego po drugom božjem svijetu. Oni će o jednoj tiskarskoj pogrješci napisati pol stranice, a o idejnom sadržaju knjige dva retka...

Knjiga je nesamo jasan prikaz maljušnih prilika, koje su oko četrdesetosme godine — prije i poslije — vladale kod nas nego i interesantan dokumenat talenta, što ga je život slomio i uništio, a koji bi se bio u drugim prilikama sigurno razvio ljepše i bogatije.

„Spomini" bijahu napisani godine 1875. i 76. njemački. I to je vrlo karakteristično, da su čekali punih 27 godina prije nego su mogli izaći u javnost. Fakat, da je imao Prešeren nezakonitu djecu, bio je po našim slovenskim uskoprsnim nazorima takva sramota, da je bilo najbolje o čitavoj stvari šutjeti. Kad su se sabirali prinosi za Prešernov nadgrobni spomenik, prirediše diletanti u ljubljanskom kazalištu slovensko prikazivanje. Netko je poslao ulaznicu i Ani Jelovškovoj, koja je trinaest godina živjela s Prešernom i imala s njime troje djece: dvije djevojčice i jednoga dječaka. No ipak su na toj predstavi deklamirali, obzirom na Prešerna, onu poznatu Vodnikovu pjesmu:

Ne hčere ne sina
po meni ne bo
dovelj je spomina
me pesmi pojo...

Digitized by Google

Iz ovih memoara jasno proizlazi, da je bio Prešeren posve slobodouman. Kad mu se rodila kćerka, kazao je, da ne treba dijete krstiti, jer kad doraste, može si samo izabrati vjeru, u kojoj hoće da živi. Razumije se, da Ana Jelovšekova, koja je bila poštena, lijepa i temperamentna djevojka, ali posve primitivne obrazovanosti, toga savjeta nije slušala. I o ispovijedi se izjavio, da muškarca ništa više ne ponizuje, dapače obeščašćuje, nego ispovijed. Kći Prešernova tvrdi odlučno, da ne vjeruje, da se Prešeren na smrtnom krevetu „pokajao" i ispovjedio. Djelomice bila je i ta slobodoumnost kriva, da se nije za vrijeme vjenčao s majkom svoje djece. Bio je odviše prost od sviju predrasuda, a da bi mu se toliko žurilo svoja čuvstva prema ženi i djeci sankcionirati i javno. Naposljetku sprečavale su ga i materijalne prilike. Triput je molio u Ljubljani za odvjetništvo i tri puta su ga odbili. Tek dvije godine pred smrt dobio je advokaturu u Kranju. No muž od četrdesetšest godina već se priučio neurednu životu; maljušne prilike i razočaranja gurnuli su ga alkoholizmu u ruke. Prva ljubav već je ohladila, osim toga mu Ana Jelovšek u duševnom pogledu nikako nije davala ono, što bi imao on, pjesnik, pravo da traži, i tako je umro, a da nije održao obećanja majci svoje djece — da je zakonitim putem učini svojom ženom. A morala je radi toga puno patiti još za života Prešernova. Na Veliki petak g. 1839. izagnali su je javno iz crkve, kamo se došla pomoliti... Kad je Prešeren par dana pred svoju smrt načinio oporuku i priznao svoju djecu, zgražao se čitav pobožni kranjski puk, dapače i njegovi prijatelji... A ipak je i u onom protokolu c. kr. suda u Kranju za dugogodišnju družicu Prešerna zabilježena uvreda. Piše protokol: „Vermögen besitze ich (Prešeren) ohne dies keines, sollte aber doch etwas zurückbleiben, so sollen dasselbe die zwei Kinder beerben, welche ich mit einer sicheren Jelovšek in Laibach habe". — Mit einer „sicheren" dakle... Ne vjerujem, da se Prešernova usmena oporuka zabilježila od riječi do riječi.

Ako bi koga začudilo, da je Prešernova oporuka njemačka, moram spomenuti, da je bilo tada u Kranjskoj još sve uredovanje njemačko, škole, inteligencija, sve. Slovenski se govorilo samo s prostim pukom. Dapače sâm Prešeren razgovarao se sa svojom dragom većinom njemački, a kćerka njegova Ernestina naučila je tek pod stare dane slovenski. Govorila je u svojoj ranoj mladosti doduše ljubljanski dijalekat, ali je polazila njemačke škole i sa četrnaest godina odselila se s majkom u Beč. Dvadeset godina nije imala slovenske knjige u ruci. A „Spomine" napisala je njemački (Erinnerungen an Dr. Franz Prešeren); na slovenski jezik preveo ih je iz rukopisa g. Janko Kessler.

Najviše me zadivljuje ljubav, koju je ona sačuvala za svoj slovenski narod, poštivanje, što ga je gojila za svoga oca, koji joj je postao u teškom i mučnom njezinu životu svijetlim idolom. Čitava je knjiga krasan izljev najtoplije ljubavi kćeri. Pa ipak joj nije dao taj otac ni hljeba, ni imena! Brzo po očevoj smrti nije imala Ana Jelovšek, da dade svojoj i Prešernovoj djeci što jesti. Ali ipak kaže kći Ernestina, da pamti samo dva ovakva dana...

Na jednom mjestu našla sam usklik: „Moj oče, tvoje dijete oplakuje danas svoj izgubljeni život".

Nikako ne smijemo zaboraviti, da je pisala Ernestina „Erinnerungen" u svojoj tridesetoj godini, u bijedi, u radu i odricanju. Kad je došla sa četrnaest godina u Beč, zasluživala je, isprva vrlo malo, jedva jedvice šezdeset novčića na dan, a od

Digitized by Google

toga su živjele dvije : ona i majka. Ako je bila marljiva, to jest, ako je radila od rana jutra od šest sati pa do ponoći ili ćak do jedan sat u noći, onda je zaslužila, — ako je bio rad dobar, pripominje, — pet forinti na tjedan ! A u toj bijedi, u tom vječito jednakom radu bio je lik očev jedina svijetla točka mladosti, koja je u radu i brigama izmicala uzalud. Sa trideset godina napisala je Spomen-knjigu o svome ocu, a iz te knjige izilazi, da je bila duhovita, obrazovana i talentirana. Da ju je tko još tada poveo na drugu stazu, van iz uske sobice, od šivaćega stroja u ljepši, bezbrižniji i vedriji život, možda ne bi prošao čitav njezin dugi život u šivanju tudjih haljina.

Manuskript je napisala na poticaj dra. Razlaga, kojemu ga je i predala na uporabu. Kasnije je Fr. Levstik (1877.) obećao Ernestini, da će izdati Prešernove „Poezije" u njezinu korist, te je tražio od nje literarnu ostavštinu Prešernovu i njezine bilješke. No obećanja nije ispunio . . .

Moram pripomenuti, da Ernestina piše u „Spominih na Prešerna" vrlo malo o sebi. Knjiga imade 147 stranica, a ono, što je autorica napisala o sebi, stalo bi na dvije stranice. Nigdje se ne ističe, nigdje nije oštra, nigdje se ne buni, ma da imade puno razloga to činiti. Na jednom mjestu predgovora veli : „One bilješke je kasnije upotrijebio g. prof. Levec, kad je pisao Prešernov životopis za Stritarev „Zvon". Gospodin Levec počinje svoj članak istim riječima kao ja svoje „Erinnerungen" ; g. Levec je bio početak moga rukopisa naprosto preveo. To spominjem samo zato, da ne bi tko mislio, da sam možda ja prepisala početak Levčeva članka". Umjesto, da pripadom karakteriše ovakav postupak, ovakvo, kićenje tudjim perjem bez naznake vrela, piše autorica skromno : „Ponosim se, da je g. Levec u svome temeljitome članku koješta upotrijebio iz mog rukopisa".

I kritika se odviše malo osvrnula na ovakve zanimljivosti, kojih imade u knjizi više.

Knjiga je pisana vanrednom toplinom, zanimljivo, živo, mjestimice upravo duhovito. Preporučam je svima Hrvatima, koji poznaju našega Prešerna i svima ženama, koje imadu dosta srca i shvaćanja za tihu tragediju života, štono je uništila jedno biće, dijete pjesnikovo ne samo po krvi, nego i po duši.

Kako krasno riše autorica svoga oca, koliko razumjevanja, koliko isprika imade za svaku njegovu slabost ! Ako joj se ipak gdjegdje pobuni krv, za svoga oca nema nego ljubav i štovanje.

Uistinu lijepa, čovječna knjiga !

Ne mogu drugačije, nego da svršim sa citatom iz uvoda, koji je napisala starica-autorica g. 1903., kad je knjiga izašla i koji ukratko osvjetljuje sav njezin tužni život. Piše :

„Gorke patnje, oskudica, samoća i borba za bitak — sve to me je opet približilo Bogu ; moji religiozni nazori postali su mirniji i idealniji". (U knjizi mjestimice vrlo žestoko ističe svoje slobodoumlje i oštro osudjuje ograničenost i bezobzirnost klera). „Pa ipak, što sam napisala, neka ostane, još jedamput ne bih rado početi ovakav posao, jer mi nedostaje vremena, a i moje oči tako su oslabile da mi više ne dopuštaju ovakvoga napora.

Ali što se tiče Prešernovih nazora, koje sam opisala, na njima ne mogu i ne smijem mijenjati ništa".

Digitized by Google

STANKO MIHOLIĆ: STARORIMSKI TAHIGRAFSKI SPOMENICI NA HRVATSKOM TLU

Danas se — da li pravom ili nepravom, ne marim ispitivati — po stepenu, na kom se nalazi stenografija u jednoga naroda, prosudjuje njegova politička zrelost. U tom su pogledu prvi Englezi ; njihova je stenografija najstarija, najraširenija i najrazvijenija. Johna Willisa, koji je svoje stenografsko djelo izdao godine 1602., zovu Solonom moderne stenografije. Temelji njegova sustava stenografskoga vrijede i danas u stenografiji. U prvoj polovini prošloga vijeka bijaše najrašireniji u Engleskoj sustav Samuela Taylora, sveučilišnog profesora u Oxfordu. Danas se najviše upotrebljava sustav Izaka Pitmana.

Za Englezima dolaze Francuzi ; Jean Félicité Coulon de Thévenot izašao je sa svojim sustavom prvi put godine 1778., o kom se francuska akademija godine 1787. i 1844. po drugi put izjavila najpohvalnije. Coulon de Thévenot stupio je poslije u Napoleonovu vojsku i bijaše u bitci kod Lipskoga godine 1813. ranjen i zarobljen. Podlegavši ranama umrije 30. prosinca 1813. i bude sahranjen na oumyslovickom groblju kod Podjebrada u Českoj. Češka stenografska društva proslavila su nedavno uspomenu njegovu otkrićem spomen-ploče u Oumyslovicama dne 2. studenoga 1909. U Francuskoj danas je najrašireniji sustav plovana Emila Duployéa.

Iza Francuza eto i Nijemaca. Franz Xaver Gabelsberger u Münchenu sa svojim epohalnim djelom „Anleitung zur deutschen Redezeichenkust oder Stenographie" od godine 1834. udario je nove temelje modernoj stenografiji. Njegov je sustav grafički i naskroz različit od sustava engleskih i francuskih, koji su sustavi geometrijski. Sustavi geometrijski služe se geometrijskim crtama, pravcima i lukovima kao najkraćim i najjednostavnijim znakovima, dok nasuprot grafički sustavi uzimlju svoje znakove iz običnoga pisma, budući da su to znakovi najhitniji, najspojiviji i za pisanje najpodesniji. Osim Gabelsbergerova ima u Njemačkoj još i drugih stenografskih sustava, koji se upotrebljavaju. Iza Gabelsbergerova najviše je raširen u Njemačkoj sustav Stolze-Schreyev, zatim Aredsov, Rollerov, Faulmannov, Lehmannov, Veltenov, Braunsov i braće Kunovski, ali ima još i drugih.

A Slaveni? — Slaveni niti nemaju svoje stenografije ; svi se služe od nevolje sa prijevodima sustava njemačkih, koji ne odgovaraju potrebama jezika slavenskih, budući da je jezik njemački, za koji su ti sustavi gradjeni, posve drugi i različit od jezika slavenskih. Što više, najveća i najmoćnija slavenska država, Rusija, do nedavna zazirala je od stenografije, nazrijevajući u njoj neko tajno pismo državi pogibeljno.

Najnapredniji od svih Slavena i u stenografiji jesu Česi ; oni su prvi prevodili Gabelsbergerov sustav na jezik češki, a njihov prijevod bijaše mjerilom i za ostale prijevode slavenske. Hynek Jakub Heger, koga je sam Gabelsberger nazvao svojim apoštolom austrijskim, prvi je prevodio sustav Gabelsbergerov ne samo na češki već i na druge slavenske jezike u djelcu : „Kurze Anleitung zur Steno-Tachygraphie für die vier slawischen Hauptsprachen, als die bömische, polnische, illyrische und russische, mit deutscher Übersetzung nach eigenem, ausführlichen System der Čechoslawischen Stenographie von I. J. Heger. Wien 1849." Bečko centralno steno-

Digitized by Google

grafsko društvo proslavilo je dne 27. studenoga 1909. uspomenu na svoga utemeljitelja i prvoga predsjednika I. J. Hegera u prisutnosti bečkoga gradonačelnika dra. Luegera i drugih izaslanika oblasti kao i zastupnika raznih korporacija i brojnoga općinstva otkrićem sjajnoga spomenika nad počasnim grobom u redu grobova „historijski znamenitih ličnosti", kojim je Hegera odlikovalo bečko gradsko zastupstvo. Ali Slavena, naročito njegovih užih zemljaka, Čeha kod te slave ne bijaše ; oni su malo pred tim slavili uspomenu na svoga „posmrtnoga krajana" Francuza Coulona de Thévenota i u prisutnosti francuskoga konzula Colomièsa utvrdjivali česko-francusko bratimstvo — značajna crta naših političkih i društvenih prilika.

Česi imaju danas pet stenografskih časopisa i devet stenografskih društava sa 573 člana, dok českih stenografa ima u svemu 1361. Uza sve to nijesu češki stenografi pustili s vida, da je njihov stenografski prijevod samo jedno palijativno sredstvo, pa da im valja ozbiljno nastojati oko toga, da dodju do svoga sustava, koji će odgovarati duhu jezika češkoga ; oni ne će da budu listak lovorike u lovorvijencu tudje slave. I doista na trećem sastanku českih stenografa u Brnu godine 1888. prihvaćena je znamenita rezolucija, kojom se izriče želja, da se izgradi novi sustav stenografski, koji bi odgovarao duhu jezika češkoga. Na četvrtom sastanku českih stenografa u Pragu godine 1891. bude izabran znanstveni odbor stenografski, koji je izmedju ostaloga imao zadaću, da prouči sve stigle radove stenografske, koji se tiču novoga sustava slavenskoga. Na petom sastanku, održanom u Pragu godine 1898. izvijestio je znanstveni odbor stenografski, da je od osam predloženih radnja pronašao tri kao najbolje, koje mogu da posluže za temelj daljnjemu radu ; bijahu to radnje Josipa Düricha, Alojza Holasa i Antuna Krondla. Na sedmom sastanku, koji se obdržavao dne 2. studenoga 1909. priznat je Dürichov sustav najboljim. Dürichovaca stenografa imade danas u Českoj 178, imadu dva časopisa „Slovanský Stenograf" u Pragu i „Stenografický Svět Československý" štampan sustavom Dürichovim u Vršovicama i društvo „Spolek československých stenografů v Praze".

Od ostalih Slavena imademo mi Hrvati jedan stenografski časopis „Stenograf", koji životari već devetnaestu godinu, a drugi ni toga nemaju, imamo i „Prvo hrvatsko stenografsko društvo u Zagrebu" od godine 1882., nekoliko učitelja za stenografiju i praktičnih stenografa i to je sve. Pravoga stenografskoga života u nas nema, za stenografiju se kod nas malo mari i kad bi bila ispravna gornja tvrdnja, da se po stepenu, na kom se nalazi stenografija u jednoga naroda, ima prosudjivati njegova politička zrelost, onda bi taj sud o našoj političkoj zrelosti bio po nas — nimalo laskav.

Ali i stari Rim imadjaše svoje stenografe ili tahigrafe. Kod Rimljana proslavio se kao brzopisac i izumitelj rimske tahigrafije libertinac slavnoga rimskoga govornika i državnika Marka Tulija Cicerona Marko Tulije Tiro. U kolikoj cijeni bijahu u Rimu Tironove note — tako se zvala rimska tahigrafija — vidi se otuda, što je sam car Augusto prema svjedočanstvu Suetonovu učio svoje unuke rimskoj tahigrafiji, a car Tito bijaše tako vješt toj umjeći, da se za šalu i zabavu natjecao u pisanju sa svojim notarima. Sv. Augustin pripovijeda, da je osam tahigrafa na velikom crkvenom saboru u Karthagi godine 411. bilježilo govore prisutnih biskupa.

Digitized by Google

Plinius mladi, koji življaše od godine 62.—110. piše: „Zovnem svoga notara i na odredjen dan. diktujem, što sam uradio. „Rimski pjesnici Ausonius i Martialis pronijeli su svijetom slavu rimskih tahigrafa u svojim epigramima, koji dopriješe i do nas. Rimski tahigrafi — notarii — imadjahu svoje organizacije, na čelu kojih stajaše primicerius notariorum, poslije prozvan protonotarius. Ime notarius prešlo je dosta rano od svoga prvobitnoga značenja brzopisac na današnje javni bilježnik i to stoga, što su notarii kao ljudi pismeni i vješti pravnoj praksi bili od drugih u pomoć prizivani u stvarima privatnopravnim. U šestom vijeku nalazimo u Rimu dvanaest notara, notarii regionarii, koji su u pojedinim dijelovima grada uredovali.

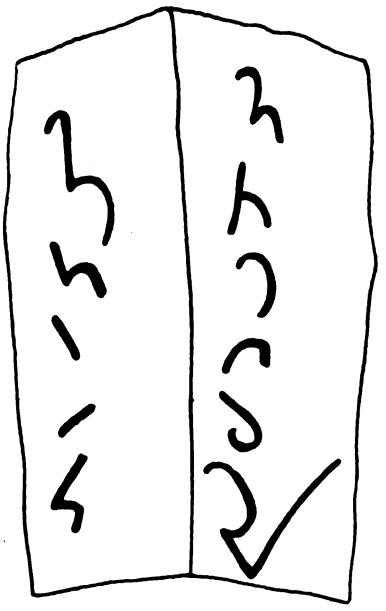

Tahigrafski natpis na nadgrobnom kamenu nadjenom u Solinu 1873.

Godine 1873. nadjoše u Dalmaciji medju solinskim spomenicima nadgrobni kamen sa tahigrafskim natpisom, koji natpis prouzroči veliku buru u naučenjačkim krugovima već i stoga, što ga nitko ne mogaše pročitati. Danas se taj kamen čuva u spljetskom muzeju br. 181 cfr. CJL. III 8899; 12840. Prvu vijest o tom kamenu priopćio je profesor dr. Glavinić u „Mitteilungen der k. k. Zentral-Kommission" Beč 1875. pod naslovom „Inschriftensteine des Museums zu Salona Nr. 2." Bijeli je to vapnenac 58 cm. visok a 41 cm. širok, u četvornoj površini u 11 redaka ima ovaj grčki natpis:

Κοῦρον προωθήβην σφετέρων μέγ' ἄγαλμα τοκήων,
Ἄστεριν, ἐκ βιοτῆς βάσκανος ἦρ' Ἀίδης.
Κεῖται δ' ἐν λιτνῷ τῇδ' ἡ λεύσ(σ)εις, παροδ(ε)ῖτα,
δάκρυα καὶ στοναχὰς οἷσιν λιπὼν γενέτας.
Εὐθύμει, Ἄστερ(ε)ι, πολλοὶ πρὸ σοῦ, πολλοὶ μετὰ σέ· οὐδεὶς ἀθάνατος.

Na hrvatski prevedeno to će reći: „Dječaka u ranoj mladosti, veliki ponos njegovih roditelja, Asterisa, ugrabi iz života pakosni Hades. Ovdje u grobu, što ga gledaš, putniče, počiva, ostavivši suze i uzdisaje svojim roditeljima. Raduj se, Asterise, mnogi su pred tobom, mnogi za tobom; nitko besmrtan".

Nad ovim natpisom nalazi se oštećeno poprsje mladića; ruke se još dobro raspoznaju: desnica je pregnuta i podlaktica k prsima pritegnuta, a ruka čvrsto stisnuta kao da nešto drži. Lijevo je rame prikriveno slikom predmeta u lijevoj ruci, koji izgleda kao otvorena knjiga. Svaka je strana 75 mm. visoka i 25 mm. široka. Na svakoj strani nalazi se po jedan stupac pisma, od kojih lijevi sastoji od pet a desni od šest znakova. To su znakovi grčke tahigrafije, a potječu iz poznije dobe careva. Slika nam predstavlja dvostruku voštanu ploču, na kakovim su u ono doba rimski tahigrafi pisali i koju Ausonius zove bipatens pugillar u svom epigramu:

Digitized by Google

puer notarum praepetum
sollers minister advola,
bipatens pugillar expedi.
tu sensa nostri pectoris
vix dicta iam ceris tenes.
tu me loquentem praevenis:
quis, quaeso, quis me prodidit?
quis ista iam dixit tibi
quae cogitabam dicere?

To znači na hrvatski prevedeno: „Dječače brzotečnih nota vješti pomagaču pohitaj, dvogubu ploču pripremaj. Ti misli našega srca jedva izgovorene već držiš u vosku. Ti mene u govoru pretječeš: tko, molim, tko me izdade? tko ti već reče ono, što mišljah da kažem?"

U časopisu „Archiv für Stenographie" od godine 1901., koji izlazi u Berlinu, napisao je profesor dr. C. Wessely članak pod naslovom: „Ein epigraphisches Denkmal altgriechischer Tachygraphie", u kojem opisuje i tumači taj solinski spomenik starogrčke tahigrafije, ali ga ne mogaše pročitati. To je pošlo za rukom sveučilišnom profesoru Michaelu Giltbaueru, koji je raspravu svoju o tom predmetu priopćio u istom časopisu od iste godine pod naslovom: „Studien zur griechischen Tachygraphie. I. Die tachygraphische Grabinschrift von Salona". Prema tumačenju dra. Giltbauera ima da glasi solinski tahigrafski natpis:

πάντες οἱ τοῦτον τὸν νεανίαν παντα[γῆ] (ili παντα[χῶς]) ἀγαπῶντες τοῖς γονεῦσιν.

To znači: Svi, koji ovoga mladića u svakom pogledu štovahu, (daruju ovaj spomenik) njegovim roditeljima.

Ali ako ostavimo kršnu Dalmaciju i podjemo u ravnu Slavoniju, u kitnjasti Srijem, i tamo ćemo naći, da je u starom Sirmiumu (kod današnje Mitrovice) na crkvenom saboru godine 351. sedam tahigrafa bilježilo učenu prepirku izmedju Photina biskupa u Sirmiumu i Basilija biskupa u Ancyri. O tom predmetu raspravlja u Korrespondenzblattu od godine 1906. službenom organu kraljevskoga stenografskoga instituta u Dresdenu Alfred Wikenhauser u br. 10. pod naslovom: „Die stenographische Aufnahme der Disputation zwischen Photinus und Basilius auf der Synode zu Sirmium im Jahre 351."

Bizantinski car Konstancij II. godine 351. ratujući sa svojim protivnicima, utaboren u Sirmiumu, zbog krive nauke Photinove sazove biskupe svoje na crkveni sabor u Sirmiumu. Sakupljeni biskupi skinuše Photina sa biskupske stolice i objaviše symbolum i 27 anatematizama prozvanih p r v o m s i r m i j s k o m f o r m u l o m. Na to predloži sinod Photinu, da se odreče svoje krive nauke i da potpiše formulu, pa će ga ostaviti na njegovoj biskupskoj stolici. Photin ne pristade na to, već se potuži kod cara Konstancija II., da mu se čini nepravda i zamoli, neka mu se dozvoli disputacija sa njegovim protivnicima pred sucima, koje će car odrediti. Toj molbi Photinovoj bude udovoljeno. Car odredi za suce osam senatora, od sakupljenih biskupa stavi se protiv Photina Bazilij biskup iz Ancyre, a sedam tahigrafa bilježilo je njihove govore. Sv. Epifanij iz Salamine, koji je imao u ruci njihov zapisnik, spominje kao tahigrafe na prvom mjestu Anysija djakona careva, zatim Kallikrata eksceptora eparha Rufina, koji bijaše tada pretorijanskim prefektom za Illyricum, onda Olympija, Niketa i Bazilija memoradije

Digitized by Google

(ili memorijalije) i najzad Eutycha i Theodula notare careve. Zapisnik bude prepisan u tri primjerka : jedan zapečaćen poslan caru, drugi pridržan za sinod, a treći dostavljen sucima, što ih je car postavio. Od zapisnika osim kratkih izvadaka kod Epifanija nije se sačuvalo ništa.

Photin je podlegao u prepirci svome protivniku i car ga protjera iz Sirmiuma i pošalje u progonstvo, gdje umrije oko godine 376.

A i naša nekadašnja konstitucija sačuvala je u velikom bilježniku kraljevstva — protonotarius regni živu uspomenu na starorimskoga primiceriusa notariorum. Od toga starodrevnoga kraljevstva hrvatskoga u najtežim danima ostadoše samo „ostanci ostanaka" — reliquiae reliquiarum, kako ono jadikovahu predji naši u rodoljubnoj zabrinutosti svojoj. Danas se s izvjesne strane i ti ostanci ostanaka hoće da dovode u sumnju. Koliko ćemo mi od toga moći sačuvati i namrti potomcima našim, stoji ne toliko do političkih vodja naših — pozvanih i nepozvanih, koliko do stepena kulture i političke zrelosti svekolikoga naroda hrvatskoga.

ZDENKA MARKOVIĆ: SELMA LAGERLÖF

... Neka drugi prisluškuju pričama o cvijeću i suncu, ja za svoj dio odabirem mrkle noći, pune prikaza i pustolovina, odabirem mračne sudbine ljudske, duboke i bolne strasti zalutalih srdaca...

Tima riječima iz Göste Berlinga označila je Selma Lagerlöf svoj put ; svojima je djelima zasvjedočila, da to zbilja voli... „Vi djeco kasnije dobe ! Ja vam nemam pripovijedati ništa novo, nego samo ono, što je staro i skoro zaboravljeno"... Sve one stare i prastare priče i bajke, koje bude strah i udivljenje, koje mame suze na oči a od kojih se sve koža ježi, sve te priče, što su se činile zastarjele i preživjele, te je ona obnovila, uskrsnula u svom kraju i razveselila sva srca. I svima je bilo toplo u duši kao da su oživjela starorimska vremena. Odrasli su ljudi u dušama postali kao djeca i ispijali svaku riječ s njezinih usana.

U njoj leži veliko bogatstvo. Duša mi se njezina čini kao jezero, na čijemu dnu počiva nevidljivo čudno neko blago, i — zlatan, čaroban ključić, koji rješava mnoge tajne života. Tim ključićem može ona svakamo. Sva joj se vrata otvaraju, svakamo može da zaviri, kamo drugi smrtnici ne smiju ni u blizinu. Otvaraju joj se vrata začaranih dvorova, okruženih bijelim snijegom i crnim borovim šumama, što se tamne na pustim obalama smrznutih jezera, puni raznih duhova, koji se zavlače u zapuštene i prazne kutove i mračne sobe ; kuće vještica, koje mogu ljudima toliko zla nanijeti, plesne dvorane u viteškim dvorovima, gdje zvoni

Digitized by Google

veseli smijeh i glazba s prastaroga klavikorda, gdje odjekuju vatreni govori kavalira, šušte svilene, lake haljine i truse se bijele i crvene ruže u crnim i svijetlim kosama plesačica... Otvaraju joj se i čedna sobica seoskoga župnika sa policom, punom starih knjiga, i s bijelim muslinastim zastorima na prozoru, iza kojih cvate i miriše rezeda, a i kolibe osamljenih ljudi daleko u šumama medju tamnim jelama, za koje se nitko na svijetu ne brine, nego samo one zlatne sunčane mrlje, koje titraju kudravom mašinom i — Selma Lagerlöf...

Ne samo to ; ona mora da je našla negdje i nekada, — jer u današnje se doba tako što ne nalazi, — čarobno ogledalo, koje joj je pokazalo svijet u drugom svijetlu, nego što ga mi vidimo. Ona ga vidi nekud ljepše i bolje od svih nas. Gleda u nj kao u posve novu, prvi put otvorenu knjigu priča. U današnje doba egoizma, najžešćih borba za bitak, duševnih trzavica i vječitih sumnja, u doba, kad se tolike dogme i postulati ruše i obaraju, a tolika se razna nova pitanja nameću i hoće da razriješe, — dolazi ona medju nas s dobroćudnim licem i još boljim srcem, punim mira, čudne dobrote i neobične ljubavi... I već tim djeluje nekako mirno, a tek kad počne da priča ! Sve sumnje iščezavaju iz srdaca, mozak se umiruje, a ona moderna grozničavost prestaje da ispija dušu ; — svima biva lakše. Onaj njezin vedri pogled na život i svijet, ona ljubav za svakoga pojedinca, za sve živo i neživo — udivljuje i stvara čudesa. Kod nje živi sve — svagdje na svijetu ima života ! Ona jednakom ljubavi prati na krovu malu, prozirnu ledenicu, koju sunce svojim cjelovima hoće da privede k životu, i život bijele golubice, koja svaka tri časa tura glavu iz golubinjaka, jer čeka proljeće (kao da proljeće za tri časa može biti gotovo !) isto kao i život glazbenika Lilienkrone, koji u sumraku svira la cachuchu tako, da se čini, da reže i para žice ili kao da u guslama ima mjesečinu, maurske svedene hodnike, crne oči, zvjezdano nebo, crvene ruže u tamnoj ženskoj kosi, opojnu toplinu večernjega zraka ili ljubav, koja s neba kapa i zaludjuje... ili život one mamselle Marije, koja je držala, da je ljubav korijen svemu zlu i žalosti na svijetu i nikad nije plesala, nikada pjevala ljubavne pjesme i nikada brala — cvijeće..., no koja je pod stare dane zavoljela mladoga graditelja orgulja, koji je imao sunčani sjaj u svojim očima i napokon priznati morala, da je bolja i žalost u ljubavi, nego veselje bez nje... ; ili žalosnu sudbinu mladoga suludog Hede, „jarca" nazvanog, koji iz groba spasava lijepu, nesretnu Ingridu, što je samo prividno mrtva ili bezbroj još drugih bića...

Silna je fantazija u nje. Ona donosi najveće nevjerojatnosti u svojim stvarima i pred našim ih očima čini vjerojatnima, opisuje najveće skrajnosti i dovodi ih u sklad, izriče misli smjele, ali kad ih zaodjene svojim riječima, postanu posve pristupačne... Kod nje ljudi smrtnici piju zdravice s prijateljem vještica sa Bloksberga, koji dolazi medju njih sav dlakav, s repom, kopitom i rogovima i koji svoje ugovore piše krvlju na crnom papiru... Vještice stare i zgrbljene, zlobne i osvetljive šeću kod nje svijetom i kažnjivaju ljude... „Gospodja Briga" dolazi ljudima u pohode i čavrlja u salonu... Ona je stara gospodja u dugačkoj, crnoj baršunastoj kabanici, lice joj je puno bora i posve zgureno, da joj se donja čeljust jedva vidi, zubi su joj kao pila, a pod ogrtačem nosi velika krila šišmiša, na koja se kod hodanja preko stuba podupire... Pa i drukčije se dogadjaju na svijetu čudne stvari. Ima noći, na koje se nikad ne zaboravlja. Takova je noć bila ona, kad je mladež plesala u kolibi Jakoga Ingmara („Jeruzalem") ; tad se javio grozan

Digitized by Google

lavež gorskoga psa, a onda se čula strašna buka i šum kao da knez pakla obilazi oko kuće. Nešto je urlikalo, jaukalo, zavijalo, smijalo se, zviždalo i bučilo... Čule se jadikovke i kletve, bjesnilo i glazba rogova, pucketanje vatre, urlikanje duhova i poruge vragova i lepršanje velikih krila...

O svemu tome priča tako kao da se radi o zbiljskim stvarima i tako fino upliće priče o dusima i vješticama u zbiljski život, da se čovjeku zbilja učini, da je tako na svijetu, kako ona priča. A sve to čini na način posve jednostavan i prirodan kao kad baka počinje priču: bio kralj i kraljica...

Pričanje joj teče uvijek jednako lijepo i toplo. Gdjekada najednom stane kao da hoće da malo odahne ili kao da je što tišti, kao da joj je nešto na duši, što mora izreći, prije nego dalje počne... Stane i onda veli, — ne glasno, već posve tiho kao da svakom pojedincu šapće u uho, —: Prijatelji, vi djeco — ljudi! Vi, koji plešete i smijete se! Molim vas usrdno, plešite oprezno, smijte se tiho, jer toliko se nesreće može roditi odatle, ako vaše tanke, svilene cipele pregaze preko ljudskih srdaca mjesto preko dasaka, a vaš srebren smijeh može dovesti dušu u očaj... Ili: Dragi prijatelji! Od svih dobara, koje vam želim, u prvom je redu djerdjef i vrt ruža. Velik, staromodni djerdjef, na kojemu može najedamput raditi pet do šest ljudi, gdje se natječe, tko je najbrži i čija je kriva strana najurednija, kad se jedu pečene jabuke i igraju vesele igre i kod toga se tako smije, da uplašene vjeverice skaču sa drveća. Djerdjef vam želim za zimu a vrt ruža za ljeto! Malen vrt, koji se vlastitim rukama dade njegovati...

Takovim mjestima, punim djetinjske naivnosti i iskrene srdačnosti, vrve njezine knjige.

Biografija je njezina posve jednostavna i kratka. Selma Lagerlöf se rodila god. 1858. na imanju Märbacka u Wermlandu, gdje je živjela do svoje dvadeset i druge godine. God. 1880. otišla je u Stockholm, apsolvirala je učiteljski seminar i g. 1885. je primila mjesto učiteljice u Landskroni. Do g. 1890. bila je posve nepoznata. U to su ženske novine „Idun" u Stockholmu, raspisale u proljeću iste godine natječaj za novele od kojih sto stranica. Selma Lagerlöf poslala je tamo prve fragmente knjige, koja je postala tako obljubljena i znamenita ne samo u Švedskoj, već po cijelom svijetu — Göste Berlinga. Tim je svratila na sebe pozornost i postala poznata i slavljena. God. 1894. izašla je sveska finih novela: Nevidljive veze. U to je odlučila, da se posve preda samo pisanju i g. 1895. je napustila službu, a kralj švedski počastio ju je putnim štipendijem. Dulje je vremena proboravila u Njemačkoj, Švicarskoj i Italiji. Kako je dobro shvatila dušu talijanskoga puka, dokazuje knjiga: „Čuda Antikrsta". God. 1899. oko Božića izašle su dvije knjige; zbirka novela: „Kraljice u Kungafällu" i „Povijest jednog imanja". Zimi g. 1899./1900. bila je spisateljica na oduljem putu u Egiptu i Palestini i vratila se u domovinu puna novih utisaka. Tako se rodilo veliko djelo u dva dijela: „Jeruzalem".

Sada živi u Falunu, malom mjestu, starom bakrenom rudniku, glavnom gradu prašvedske Dalekarlije i bavi se samo pisanjem. Kako joj je razvoj života jednostavan, takova joj je i cijela pojava. Selma Lagerlöf ne zna voditi konverzacije, istom kad nešto počne pripovijedati, svraća na sebe pozornost. Onda kao da raste riječima u neku čudnu visinu, svladava slušaoca i budi udivljenje pred onim nečim tajanstvenim njezinoga genija... To su riječi profesora Levertina o njoj.

Digitized by Google

Švedska akademija daje joj stalnu literarnu mjesečnu potporu ; a ljetos je ona jedina za beletristiku dobila Nobelovu nagradu.

Svjetski je glas pribavio Selmi Lagerlöf njezin literarni prvijenac — Gösta Berling. Ona je sama sa nekoliko riječi u njemačkim jednim novinama ocrtala postanak toga djela. Ona veli, da ju je ta priča, koja je sada svuda tako poznata, u cijelom njezinom djetinjstvu pratila i upravo lebdija u zraku oko nje, a i dok je bila mlada djevojka, čula je o njoj pričati na svim putevima i stazama. Ta je priča o nekom svrgnutom župniku, koji se dao na najveseliji život, bila udomljena kod njih u kući i o njoj su govorili roditelji, rodjaci i prijatelji, o njoj su tiho šaptale saonice, kad se vozila kroz bijele, snježne šume, ozvanjala je sa starih spineta u viteškim dvorovima, kad je tamo dolazila u pohode, a pjevala je cijelo drago ljeto oko Fryka, lijepoga jezera njezine domovine. Ali onda joj nije bilo ni na kraj pameti, da tu priču sama napiše i u svijet pošalje. Mnogo kasnije istom, kad je jednom prolazila nekom posve neznatnom i ni malo poetičnom ulicom stockholmskom, kao mlada seminaristica, sune joj misao da napiše tu priče svoje domovine. Od toga je časa do same izvedbe prošlo mnogo godina. Ona sama priznaje, kako joj je bilo teško naći pravu poetičnu formu za te slike i predaje domovine. Ali ju je sretno našla, jer je odmah ovim prvim djelom postigla velik uspjeh.

Gösta Berling je junak knjige, premda baš nije bio nikakav junak, već kukavac — velikih sposobnosti. On, svrgnut pastor, veliki glazbenik, slavljen pjesnik, premda nije nijednoga stiha napisao, već jedino mnogo pjesama doživio, više nego što su ih drugi pjesnici napisali, govornik da mu nije bilo premca, prvi kavalir na Ekeby-u, koji je u cijelom Vermlandu znao držati veselje na životu, koji je znao reći : bez nas bi, kavalira, izumro ples, uvenule ruže, iščezao pijev i karte i u tom divnom kraju ne bi bilo ništa nego same željezare . . . on je zbilja gdjekojima bio junak. On je u jednom času predobivao ljudska srca za sebe, djevojke je zaludjívao, muževe vodio i njima upravljao . . . Gdje se pokazao, bio je radosno pozdravljen radi svoga svježeg smijeha i svojih lijepih riječi, koje su sipale zlatan prašak na sivu svakdašnjost života. On je bio slavljen kao kralj medju muškarcima, pravi, rodjeni kralj . . . Ženska je srca pridobivao kod prvoga sastanka. Jedne je noći iza plesa na Borgu zaludio lijepu i svojeglavu Anu Stjörnhök, zaručnicu staroga nekog grofa, da mu je, kad su se u saonama vraćali kući, rekla : „Tebe ljubim, tebe prvoga medju svima muževima. Ti ne trebaš ništa raditi i ništa biti. Ti si rodjeni kralj . . .

On je zaludio i krasnu i ponosnu Marijanu Sinclaire, koja je svojim uspjesima slovila po svijetu i koja je, gdjegod se pokazala, uzbudila plamen ljubavi, ali koja je bila tako ponosna da je rekla : čekam na ljubav, koja će doći kao osvojitelj, koja će me uzdići nad mene samu, koja će biti tako silna, da ću pred njom drhtati ; za sad poznam samo tu ljubav, kojoj se moj razum smije . . . I — nju je svladao Gösta kod male predstave na balkonu u mjesečini. On otimlje srce mlade grofice Elisabete Dohne, koja ostavlja muža i jedne hladne noći gazi preko snijega i vode i dolazi k njemu ; poslije odilazi u zabit i živi kao obična seljakinja. I s tom se ženom iza mnogo godina u maloj crkvici vjenča Gösta. „Odsada moram živjeti svojim vlastitim životom ; hoću biti siromašan čovjek medju seljacima i njima pomagati, koliko je u mojoj moći . . ."

Digitized by Google

To je Gösta, koji si je brzo našao toliko obožavatelja. On je zapravo postao mitična figura jedne pokrajine ; na po historička pojava s individualnim crtama, na po već simbol.

Što nas u cijeloj knjizi udivljuje, to je ona velika fantazija, neobuzdana kao lijet orla u velikim visinama, gdje nema granica, ni medja, na kojima bi mogao raniti svoja krila. Osobit je i onaj miris rodne grude, koji struji iz svake stranice, ona čvrsta, neraskidiva veza sa zemljom, sa krajem i sa svim sokovima životnim . . .

Zato je Gösta Berling u kratko vrijeme poplavio svijet. Svi ga rado čitaju i svagdje. I zgodno je primijetio Hesse, da ga naivni ljudi čitaju naivno i veselo kao krasnu knjigu priča, razmaženi čitalac čita ga kao umjetninu, stari se ljudi ogrijevaju na njegovim pripovječicama, a mladići ga čitaju dirnuti i oduševljeni.

Već ovo prvo njezino djelo bila je potpuna umjetnina i sadržavalo je sve bitne oznake njezinoga talenta ; ona je prvi put stupila pred svijet kao gotova, sazrela, potpuno razvita individualnost. I čudno je to, da se kod njezinih djela ne opaža postojanost razvoja, kako to obično biva, već se djela njezina redaju jedno do drugoga, sva iste vrijednosti, jednako originalna i jednako lijepa.

Iza toga izašla je krasna knjiga : „Čuda Antikrsta". Čin se zbiva u Siciliji. Ona, koja je tako srasla sa švedskom zemljom, kao malo koji drugi pisac sa svojom, ona se odvažila da piše o sunčanoj zemlji, koja je najveća opreka njezinoj. Odabrala je legendarnu pojavu Antikrsta, koja se češće javljala u misterijima i koju je Luka Signorelli slikovno prikazao. I baš u tom fresku (Posljednji sud) u Orvietu, vidjela je ideju i okvir svojim „Čudesima Antikrsta". Ona pušta da je doba Antikrsta — doba socijalizma i ovdje raspravlja o enciklici Leona XIII., o socijalnom pitanju. Na mjestima je kompozicija neznatna, pripovijedanje (osobito uvod) rastegnuto, no opis okoline, crtanje narodnoga života talijanskoga gradića Diamente, pa karakterizacija ljudi, osobito sicilijanskoga kipara, koji postaje neko božanstvo, žena, koje ga ljube, — upravo je vanredno. Sve je puno žarkoga sunca, mirisa južnoga drveća, pjesme, koja struji modrim zrakom i razdraganim srcima . . . Diamenta je čudotvoran grad ; sve njegove crkve su pune čudovišta, rjetkosti, tamo u cijelom gradu nema ništa, što ne bi imalo svoje povijesti. I čovjek zbilja zaželi, da zaviri u taj gradić i one čudotvorne crkve, da vidi one gajeve ružičastih mandula, koje se svojim krošnjama čarobno odrazuju od modrila neba, da čuje zvonove crkve San Pasquala . . . Ta je knjiga sjeverne spisateljice himna jugu, ljepoti i suncu . . .

Iza toga je slijedio „Jeruzalem" u 2 dijela. To je valjda nešto najveće i najljepše u novijoj švedskoj literaturi ; tu upoznajemo dušu švedskoga naroda — život seljaka, koji je čvrsta podloga švedske kulture. Cijelom se knjigom provlači povijest najuglednijega imanja prastare porodice Ingmara. Odmah u uvodu dobivamo pogled u cijelu perspektivu. Na proljetnom polju, mokrom od rose, ore jedan od potomaka Velikoga Ingmara, ore i razmišlja ; trebao bi mudroga očevog savjeta. I učini mu se, da se nalazi u nebeskoj dvorani i traži oca. I vidi ga. On sjedi u velikom dvorištu, okruženom oranicama i livadama, sušama i svom silom crvenih krava, a duž stijene dvorane sjede seljaci, svi crvene kose i bijelih obrva, s velikim donjim usnicama, i svi su ocu slični kao jaje jajetu. „To su svi oni — govori otac —, koji su na našem imanju stanovali, a najstariji potječe još iz poganskoga doba". Tim je označila ugled i starost toga plemena, koje je prvo u selu.

Digitized by Google

Čast, koju uživa ono, ne uživa nijedno više. Što učine potomci Velikoga Ingmara zna se, da je najbolje i najpametnije, jer sinovi Ingmara žive dosta dugo na zemlji, da znadu što Bog hoće i zato su ih ljudi odabrali, da vladaju selom. Ako oni pogriješe, okaju svoj grijeh, izravnaju svoju pogrješku na način, kako drugi ne čine . . .

I baš se dogodilo, da je jedan od bezbrojnih sinova Ingmara, Ingmar Ingmarssen, onaj, koji je za ranoga jutra kod pluga tražio savjet u oca, proživio tragediju u svom braku i tako prekinuo onaj niz mnogih uzornih i valjanih brakova svojih djedova. On je izabrao zaručnicu protiv njezine volje, a ona ga radi te sile zamrzila, a još više onda, kad je on radi velike štednje odgodio svatove. I Brita, njegova mlada zaručnica u mržnji i jadu zadavi dijete, koje joj se rodi prije svatova. I tako pada velika ljaga na pleme slavnih Ingmara. Ona dolazi u zatvor. Za Ingnjara su to teški dani, on neprestano razmišlja o tom što da radi. Ingmarsson ne može podnijeti misli, da ima biće na svijetu, kojemu je on načinio nepravdu. On razmišlja godine, dok ne dodje dan, kad je Brita pretrpjela svoju kaznu. Njezini je roditelji hoće poslati u Ameriku, jer nitko i ne traži i ne misli na to, da sin Ingmara dovede zločinku za ženu na to ugledno imanje. No Ingmar nije s tim zadovoljan. U njemu se vodi strašna duševna borba izmedju svoje dužnosti prema Briti a i dužnosti, koju duguje neokaljanom imenu svoga plemena. Iz osjećaja vlastite krivnje budi se u njemu ljubav prema djevojci. On zna što ima činiti. Oblači se u svečane haljine i čeka je pred zatvorom. I sad dolazi krasan prizor, kako se oboje nadju, kako mu ona priznaje svoju ljubav, koja se kasno u nje probudila, kako prve korake upravljaju u crkvu i kako je napokon uvodi u kuću kao svoju ženu. Ingmarsson je učinio nešto, što drugi ne bi učinio. To je uvod i čvrsta podloga djelu. Tu smo zagledali u prošlost toga slavnoga plemena, a dalje u drugim poglavljima upoznajemo druge mlade ogranke, unuke i praunuke Velikoga Ingmara. Oni su ocrtani s najviše pomnje i finoće ; uz njih je divno prikazan učitelj seoski Strom, koji u tom malom, mirnom selu hoće da vrši nad svima stanovnicima odraslim i pristarim već ljudima, istu moć, koju je nekada nad njima imao u školi. On u njima svima vidi još uvijek onu djecu s djetinjskim okruglim lišćima i jamicama u obrazima. Njegovom pobudom bude u selu uz crkvu sagradjena posebna kuća, u kojoj je on htio da duhovnim razgovorima i posebnim svojim propovijedima, podupre kršćanstvo, koje mu se činilo, da stari, iznemogli pastor nije dovoljno učvršćivao. Ali to je bio povod svemu zlu. Kad više nije bila mala crkva jedino mjesto za riječ božju, a sam župnik nije jedini propovjednik svete riječi, dolazi do rasula. U selu se javljaju razni propovjednici, koji da su Bogom nadahnuti i koji hoće da istim pravom propovijedaju kao i učitelj. Sad stari Strom uvidja, da to zbilja više nijesu ona mala djeca, njegovi učenici, već da su to muževi, zreli ljudi svoje volje. I tako dolazi u selo i Hellgum, propovjednik nove sekte. I u tom malom selu Delekarlije, na starim i prastarim imanjima, koja su zimi zakopana medju snijegom, a ljeti okružena crnim borovim šumama, nalazi nova nauka lijep odziv. Središte i rasadnik te nove nauke postaje imanje Ingmarovih. I ta nauka je od njih zahtijevala, da ostave sve, što im je najmilije i najdraže, i da se isele u Jeruzalem i da tamo ostvare općinu Kristovu na zemlji, koje po mnijenju Hellguma — nije bilo na zemlji od apostolskih vremena. „Ima li što ljepše nego ići u Jeruzalem . . ." govorili su članovi Ingmarove porodice onoga lijepog proljetnog dana, kad je bila dražba kod njih. Ovo imanje, koje je od vijekova

Digitized by Google

bilo u njihovim rukama, imalo je preći na strane ljude. Sve su prodavali, sve najmilije i upravo svete stvari: one stare biblije, u kožu uvezane a mjedi okovane, iz kojih su tako često čitali u velikim i teškim časovima i tkalački stan, na kojemu su se dale tkati najfinije niti i one starinske škrinje s islikanim ružama i tulipanima, srebreni kotlići i razno drugo posudje. U posljednjem času kupuje imanje općinski načelnik Berger Sven Persson za svoju najmladju kćer, koju će dati za ženu najmladjemu Ingmaru, da imanje i dalje ostane u porodici. Tek Ingmar se na to sklonio s velikom žrtvom, morao se odreći svoje mile Gertrude, kćeri siromašnoga učitelja. I tako prvi dio svršava iseljenjem mnogih porodica u Jeruzalem. Cijela povorka prolazi selom, svi oni, koje je Bog pozvao posebnim glasom u njihovoj duši: ima tu djece, koja su ostavila svoje roditelje, djevojke svoje zaručnike, odrasli ljudi svoje kuće, dvorišta i livade, svoj lijep kraj, gdje se izmijenjuje snijeg i zelenilo... Oni ne pitaju ništa, već slijede glas božji. Neobično je divno opisan oproštaj tih iseljenika od zemlje, obiteljskih grobova, roditeljske kuće i rodjaka... Najljepše pjesme u prozi...

To je njezin „Jeruzalem" i ta knjiga, kojom se tako visoko uzdigla, divna je cjelina sama za sebe. Kad je čovjek pročita, potpuno je zadovoljan i ne traži, zapravo i ne očekuje, da čuje o tom, kako ti iseljenici žive u Jeruzalemu. Pjesnikinja je imala druge ciljeve. Godinu dana iza prvoga dijela izašao je drugi. U toj nas drugoj knjizi iza uvoda: „Sveti kamen i sveti grob", u kojemu hoće da nam poda sliku sv. grada, vodi opet k svome puku i pokazuje dojmove, koje grad čini na te sjevernjake: onu čudnu vatru u njima, koju ovo sveto mjesto u njima još više raspiruje, onu pritajenu tugu za domovinom, za običajima, za ljudima, a i onaj osjećaj možda lakoga razočaranja; oni se u sunčanoj žegi Jeruzalema, koja ih slabi i sunčanicom ubija, osjećaju strani i trpe silno, premda je to grad obećanja... Sve je to fino prikazano. Cijelom se knjigom provlači povijest opet jednoga Ingmara, onoga, koji je ostao na imanju u Delakarliji i uz neljubljenu ženu trpio velike muke, jer je to smatrao kaznom za svoju nevjeru prema Gertrudi. I jednoga dana osvane i on u Jeruzaemu, kamo je pošla i Gertruda već prije. No on se opet vraća, ispunjen ljubavi prema ženi, koju je iz tako neplemenitih poticaja uzeo. I opet dolazi do izmirenja i sklada na tom prastarom imanju...

Već u tom drugom dijelu prikazan je na nekim mjestima na neobičan način odnošaj spisateljice prema Kristu, koji je kasnije u knjizi: „Kristove legende" došao do potpunoga izražaja.* To je nešto posebno, nešto svježe, srdačno i milo. Ovdje nije pikazan historički Isus, ni dogmatič kiKrist, već to je onaj dobri Spasitelj, prijatelj onih, koji trpe, onaj, koji je nekada po svijetu hodao, gladi odječje glavice i umoran se odmarao kod hladovitoga zdenca ili na brežuljku pod granatom paomom, onaj, koji je pomagao riječju i činom, koji je toliko trpio... To je onaj Krist, o kojemu znadu tako lijepo pričati majke maloj, posve maloj djeci, kada im prvi put ruke sklapaju na molitvu i prvi put oči obraćaju na nebo i na sunce, koje u krvi i zlatu umire i oprašta se sa svijetom. — Tako je lijepo prekrojila one mnoge legende, koje je čula i čitala i stvorila knjigu, punu sunca i topline...

Kadgod tu knjigu spomenem, uvijek se sjetim posljednje krasne novele u toj zbirci, — „Sveti plamen", koja govori o nekom jakom, snažnom Ranieru di

* Knjiga je netom izašla u lijepom prijevodu Dar. G. Brajković pod natpisom „Selma Lagerlöf: Legende o Kristu" kod S. V. Cvijanovića u Beogradu. 1910. Cena 1 dinar.

Digitized by Google

Ranieri, oružaru iz Firence i o njegovoj dobroj, lijepoj ženi Franceski, kojoj se pričinilo jednom da vidi pred sobom svoju ljubav kao velik komad svijetle zlatne tkanine i danomice je uživala u tom, kako je velika bila njezina ljubav i kako sjajna. Ali s vremenm joj se činilo, da Raniero hotice čini svašta, samo da škodi njezinoj ljubavi. I zbilja jednoga joj se dana učini, da je iz jednoga ugla te tkanine bio izrezan komadić tako da njezina ljubav nije bila više velika i divna kao prije. Malo po malo — njezine je ljubavi nestalo i ona je ostavila muža. U to je pukao glas, da treba grob Spasiteljev osloboditi od nevjernika. Raniero je bio željan bojne slave i on ode. U boju se tako odlikovao, da mu je Gottfried Bouillonski rekao, da on prvi napali svoju svijeću na svetom plamenu, koji je gorio kraj groba Spasiteljeva. On to učini i odluči donijeti taj sveti plamen u Firencu. Putovao je sam na konju sa svojom svijećom. Imao je velikih neprilika : vjetar mu je htio ugasiti plamen, i kiša ga je skoro ugušila i razbojnici su mu svijeću htjeli oteti, a tko ga je vidio, držao ga je za ludjaka. Napokon stigne u Firencu. Narod ga pozdravi oduševljeno i u procesiji ga dovede u crkvu, ali se onda nabaci pitanje : gdje su dokazi, da je to zbilja onaj isti plamen, zapaljen na grobu? Raniero je držao, da je izgubljen, jer svjedoka nije imao. Tad doprha u crkvu ptičica. Doletila je ravno u Ronierov plamen. On ga nije mogao dosta brzo odmaknuti, ptica udari o svijeću i ugasi plamen. Ranieru skoče suze na oči. Ali u prvi čas osjeti, kao da mu je lakše. Ta bolje je bilo tako, nego da su ga ugasili ljudi. Najednom zaori crkvom : Ptica gori. Sveti plamen upalio joj krila. Nekoliko je časova letjela, onda se naglo spusti i pade mrtva pred oltar Madone. U to priskoči Raniero i na plamenu, koji je proždirao krila ptice, upali svijeće. Na to usklikne biskup i cijeli narod : Bog je htio. Bog je svjedočio za nj . . .

Tako su toplo pisane i druge stvarce.

Osim velikoga njezinog pripovijedalačkog dara i široke upravo neobuzdane fantazije, koja daje vanredan kolorit njezinim stvarima, posjeduje Selma Lagerlöf veliku dobrotu za sve oko sebe i sipa je u pregrštima medju nas, ona blješti izmedju stranica kao tople sunčane mrlje, koje trepte mladom, proljetnom šumom, a uz to se čuju zvuci neobične zaboravljene neke glazbe, koja čudno dira ljudska srca, — to su pjesme njezine duše, odjenute u zvuke riječi njezinoga stila . . .

DR. OTON KUČERA: NOVA ČUDESA ELEKTROTEHNIKE

II. Telefoniranje bez žica.

Baš se ovih dana izvode u Beču pokusi, kako bi se B e č i P a r i z (daljina = 1400 kilometara) direktno spojili telefonom, te bi se moglo na tu veliku daljinu govoriti s pomoću novoga usavršenoga mikrofona, što ga je izumio inžinir T a r d i e u u Parizu. Ako pokusi uspiju, spojili bi se direktno još B e č i B e r l i n, p a k T r s t i H a m b u r g (daljina = 1380 kilometara). Pokusi dobro teku, pak se možemo naskoro nadati, da će se glas čovjekov s pomoću ovoga sitnoga, ali genijalnoga aparata čuti gotovo neoslabljen 1400 kilometara daleko ! No da se on iz mikrofona na pr. u Trstu prenese u telefon u Hamburgu, treba da n e p r e k i d n o teče od Trsta do Hamburga žica p r o v o d n i c a za električnu struju, treba da je razapeto 1400 kilometara žice, a to u jednu ruku silno poskupljuje

Digitized by Google

telefoniranje, a u drugu je izvor različnim drugim neprilikama, koje smetaju jasnoći govora. Golema li napretka, kad bi se čovjekov glas bez žice provodnice dao prenositi s jednoga mjesta na drugo! Telefoniranje bez žice provodnice već je od prvih dana ovoga divnoga izuma bio cilj mnogih pokusa fizičara.

U posljednjem članku opisana električna svjetiljka, koja glasno govori, takodjer je potakla uspješne pokuse te ruke, pak je iz njih izišao prezanimljiv „telefon bez žica", koji sam rad u ovom članku prikazati.

Električna svjetiljka lûčnica govori toliko glasno, da ju čuje sva ovelika dvorana. Pri tom joj se plamen neprekidno mijenja u svojoj temperaturi, ali i u jakosti svoje svjetlosti. Uzrok je tomu kolebanju plamena u onoj valovitoj električnoj struji, koja lûčnicom protječe. No te su promjene u jakosti njezine svjetlosti tako malene i brze, da oko čovjeka, makar da je na promjene u jakosti svjetlosti dosta osjetljiv organ, a ma baš ništa od njih ne može da opazi. One ipak postoje i posve se podudaraju s titrajima glasa, koji govori u mikrofon. Za svjetlost znamo, da brzinom od 300.000 kilometara u sekundi od svoga izvora leti kroz prostor na sve strane. Ne bi li nam brza zraka svjetlosti sâma htjela ova kolebanja svoje jakosti prenositi u veliku daljinu na drugo mjesto, pak ih ondje opet prometnuti u glasove? Tako se je Simon, izumitelj lûčnice, koja glasno govori, upitao, pa je našao ovo zanimljivo riješenje. U prirodi postoji kemijsko počelo „selen", tijelo čvrsto, veoma nalik na sumpor; tali se i gori kao sumpor, nalaze ga u zemlji uz sumpor, a spaja se s drugim kemijskim počelima u spojeve, koji su slični spojevima njegova rodjaka sumpora. Tek mu je boja drukčija nego u sumpora: ljubičasta je, ali se prelijeva u suru. Priroda je selen obdarila zanimljivim i osobitim svojstvom, za naše svrhe veoma dragocjenim. Ako kroz štapić selena ili kroz žicu napojenu selenom pošalješ električnu struju, nailazi ona u selenu na dosta jak otpor, pak poradi toga dosta oslabi. No baciš li na taj selen od nekuda zraku svjetlosti, u tren se oka selen prometne u mnogo bolji vodić električne struje i ona znatno ojača. Prema jakosti svjetlosti, koja je na selen pala, znade mu se otpor struji umanjiti na desetinu, pače i na stotak predjašnjega otpora! A prema tomu dakako poraste i jakost struje, koja kroz selen teče. Al gle čuda: tek si zraku svjetlosti od selena otklonio, već se i njegov stari veliki otpor povratio i struja je ponovno slaba kao prije. Jasno je sada: ako na takovu „stanicu selena", kojom neprekidno protječe jednaka električna struja, odnekuda pada svjetlost, pa ta svjetlost u svojoj jakosti koleba, uzkolebat će se i električna struja, što kroz selen teče: iz jednake će struje postati valovita električna struja.

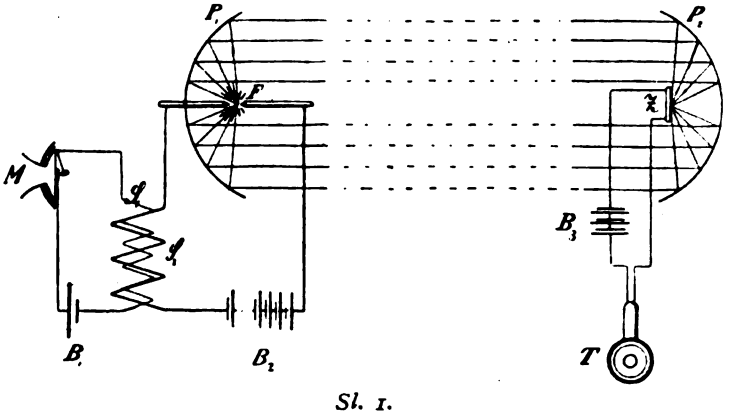

Sl. 1.

Digitized by Google

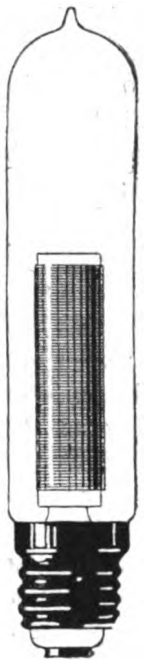

Sl. 2.

Uklopimo sada u tu valovitu struju selena negdje naš obični telefon i prislonimo ga na uho!

Dok kroz selen teče jednaka struja, telefon šuti. No čim na selen pada svjetlost, koja u svojoj jakosti koleba, pretvara se njegova jednaka struja u valovitu, u telefonu stane pločica od tih valovitih struja titrati baš prema promjenama u jakosti svjetlosti, a prislonjeno uho čuje te titraje kao glasove. Sada ne će biti teško razumjeti „telefon bez žica", kako ga prikazuje priložena slika. (Sl. 1.)

Lijevi je dio slike nama već poznati raspored pokusa za lûčnicu, koja glasno govori. Iz baterije B_2 teče jaka, ali jednaka električna struja kroz svitak S_2 u ugljene lûčnice, pak se kod F načini njezin plameni lûk, koji posve mirno gori, dok je struja jednaka. No kod M vidimo poznati nam mikrofon, a kroza nj teče iz druge baterije B_1 takodjer jednaka struja u drugi svitak (unutrašnji) poznatoga nam transformatora. Čim netko u mikrofon govori, njegova se jednaka struja pretvara u valovitu struju, a plameni luk F glasno govori sve, što se govori u mikrofon M. Svjetlost se plamenoga lûka u svojoj jakosti takodjer uskoleba točno prema govoru u mikrofon i tu — u neku ruku valovitu — svjetlost plamenoga luka odbacuje ugnuto zrcalo P_1 na daleko drugo ugnuto zrcalo P_2, koje te u svojoj jakosti promjenljive zrake svjetlosti hvata, sabire i odbacuje na „stanicu selena" Z, namještenu u žarištu zrcala P_2. No kroz tu stanicu selena Z teče iz baterije B_3 jednaka električna struja, a u tu je struju još uklopljen i telefon T. Dok je ta struja jednaka, telefon šuti i prislonjeno uho ne čuje ništa. No čim na stanicu selena Z udara svjetlost naše lučnice F, koja govori, izvodit će ta promjenljiva svjetlost u selenu posve jednake promjene njezina otpora, jednaka će se struja pretvoriti u valovitu, a to kolebanje struje čuje uho, prislonjeno na telefon T, kao glas, koji je predan bio mikrofonu M u prvoj dalekoj postaji.

Kako bi ovo prenošenje glasa u što veće daljine bez žica provodnicâ, a na krilima zrakâ svjetlosti, bilo što uspješnije, trebalo je prije svega sagraditi stanice selena što jače osjetljive na svaku i najmanju promjenu u jakosti svjetlosti. Oso-

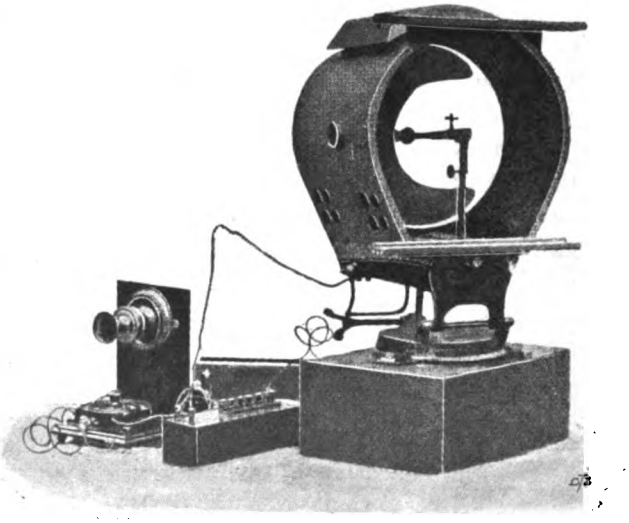

Sl. 3.

Digitized by Google

bito ih je u tom smjeru dotjerao Ruhmer u Berlinu davši im oblik ovdje naslikani (Sl. 2). Na cilindru od porculana namotana je u zavojnici dvostruka žica, namazana selenom; ta je „stanica selena" utaljena u „staklenoj jabuki", u kojoj nema uzduha, pak joj magla i kiša ne mogu da naude. Ako se osvijetle zrakama svjetlosti primjerene snage, zna se otpor tih stanica umanjiti na osamdeseti dio njihova otpora u tami!

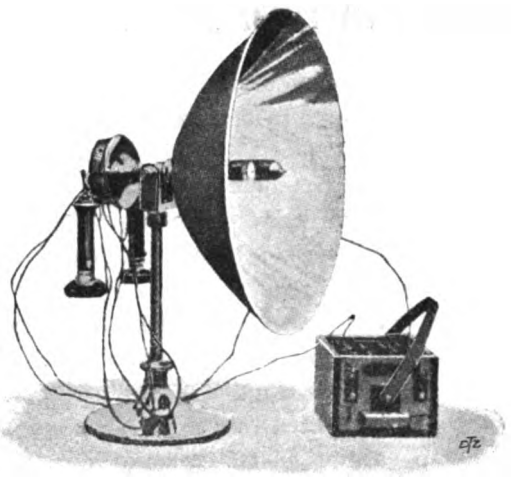

Sl. 4.

Kako su aparati zaista izvedeni za štaciju, koja govor šalje, i za štaciju, koja govor prima, pokazuju slike 3. i 4. Na slici 3. vidimo lijevo mikrofon, a desno u žarištu zrcala svjetiljku, koja govor mikrofona glasno oponaša. Zrcalo baca uskolebanu svjetlost plamenoga luka u daljinu na drugu štaciju, gdje je namješten aparat sl. 4. Njegovo zrcalo baca uhvaćenu svjetlost na stanicu selena, a njome teče struja iz baterije (desno), u koju su uklopljene obje slušalice. Kad je Ruhmer g. 1902. sovim namještajem izvodio pokuse na Wannseeu kod Berlina, mogao je govor prenositi sigurno na 7 kilometara, a gdjekada se je mogao sporazumjeti i na 15 kilometara. Telefoniranje bez žica, a s pomoću zrakâ svjetlosti, u principu je dakle riješeno. Do elektrotehnike stoji, da ga uvede u praksu.

MIRKO NIKOLIĆ: AJDE . . .

Ajde, da te pak zabavljam, jedino mi milovanje,
Da ti pjevam tihe pjesme, da ti pričam meke sanje . . .

Uščuješ li smiešak topli, dobra dušo, smij se i ti,
Uščuješ li romon suza, ti mi nemoj suza liti:

Ti ih pusti, nek se zguše u dubini srca moga —
Ja sam na dar dobio ih od dragoga, dobrog Boga,

Kad me ono u sviet posla, da prégrizam krušac tvrdi,
Da se motam izmed ljudi i neljudi mnogih grdi';

Kad mi ono pjevat reče i pjesmu mi muklu dade,
Da po svietu idem s njome a bez vjere i bez nade —

Nješto tek mi on ostavi: želju strasnu i čeznuće,
Osjećanje preduboko, uzdisanje umiruće . . .

Ajde, da te pak zabavljam, jedino mi milovanje,
Željo moja, čežnjo moja, slatko moje osjećanje!

Ajde, da ti pjevam pjesme, da te ljuljnem u san meki — —
Oh, kad bismo snivat mogli tako danas i vo vieki . . .

Digitized by Google

MITA DIMITRIJEVIĆ: NA SUNCU

Stana je cijelom selu čuvala koze. To traje još od njena djetinjstva. Ovo dijete, s blesastim očima, modre glave, koja je bila suviše sitna prema krupnom tijelu, vidjelo se po cio dan sa svojim kozama na putu, koji je išao kroz selo uz rudnički planinski ogranak, čijom je padinom tekla zelena i brza Čemernica. Imala je na sebi zubunić kao muškarče, a lanena košulja, koja joj je padala do članaka, bila joj je potpasana uskim tkanicama. Obično je išla bosa po žezi, po kiši i po blatu, i sve dok ne padne snijeg. Noge su joj bile prašnjive i crne. Uvijek je išla gologlava, kosa joj je bila suva, kao izgorjela trava preko lijeta, kratko podšišana i pepeljava.

Koze su joj uz put brstile sitno lišće sa trnjaka, propinjući se na dvije zadnje noge. Stana je pored njih stojala ili sjedila u prašini kraj puta, i išla za njima kad one podju dalje. Pred veče se vraćala s kozama, za gomilom seljaka, koji je, idući s rada, povedu sa sobom. Ponekad se izgubi po trnjacima, i onda otac i majka njena, kad ne dodje za vidjela, podju da je traže, idu uz rijeku, i u sav glas zovu je imenom.

Tako je bilo u početku dok se Stana nije svikla na planinu, na svoje koze, i na Čemernicu, uz koju je, u jutro rano, izlazila s kozama, a u večer se vraćala idući sve niz rijeku. U početku Stana je čuvala samo dvije koze i jedno jare, s kojim se ona srodi, i igrala kao s kakvim malim djetetom. Penjala se za tim nemirnim jaretom po kamenju, dok su koze, dolje, kraj puta, brstile, ili mirno, s podvijenim nogama, u hladu ležale jedna prema drugoj.

Poslije dvije tri godine svaka kuća, koja je imala koze ili jarad, davala ih je Stani, da ih čuva. Nakupilo se bilo čitavo stado. Od zore do prvogaa mraka ona se s njima verala po kamenjaru, a kad se sunce smiri, silazila je putem usred gomilice jaradi, koja, obično, izmaknu naprijed, a dugobradi jarci i zamišljene koze išli su za njima kao roditelji za svojom djecom. Kad kakvo ćudljivo jare skrene s puta, ispne se na stijenu, Stana ga vabi pružajući mu ruke i vičući: „pr . . . pr . . . pr . . .", i najzad pokazuje mu grudvicu soli, koju nosi u torbici.

Prije nego vrati svoje stado u selo, Stana ga vodi da napoji na Čemernici. To je redovno bilo pred sam sunčev zalazak. Naučili su Stanu u selu da stoku treba pojiti za vidjela. Sunce polovinom svojom blista nad planinom. Vršak planinski gori u večernjoj vatri, a bakarni blijesak zahvatio svu padinu, okrenutu prema suncu, i razlio se po Čemernici, u kojoj se ogleda desetak jarećih glavica. Za jarcima i kozama stiže Stana, klekne na kakav kamen, i zahvatajući vode objema rukama, pila je zajedno sa svojim stadom.

Kad napoji svoje koze, Stana podje niz Čemernicu, ćuti i ide naprijed, ili vikne po koji put: „pr . . . pr . . . pr . . .". Kad dodje pred samo selo zapišti u nekakvu pištaljku, koju je dobila na poklon od jedne seljanke, čiji je muž bio u vojsci podnarednik. Čelično zrnce odskače u ivičastom grotlu, a pisak dug i jednostavan, prodje kroz selo, s jednog na drugi kraj.

— Evo Stana s kozama — čuju se po kućama seljanke i zovu djecu da sačekaju i odvoje jarad na vratnicama.

Stana zastaje pred svaku kuću. Od pedeset i nekoliko, koje koza, koje jaraca i jarića, Stana ne zna šta je čije. Valjalo ih je obilježiti čime bilo, bojom po čelu ili šarenom vunicom oko rogova.

Digitized by Google

— Stano, ovo nije moje jare — vikne po koja seljanka muzući kravu u dvorištu — plava mu je vunica omotana oko lijevog roščića.

Stana zablenuto zagleda jarad po rogovima.

— Je li ovo? — i diže jedno jare.

— Nije, nije, plava mu je vunica oko roščića, a to je žuta — veli joj seljanka i ostavlja kravu, prilazi sama kozama i traži svoje jare

Stana nije znala ni što je plava, niti kakva druga boja. Progovorila je djetetom tek oko šeste godine. Brojiti nije znala : jedan, dva, tri, rijetko kad po redu kaže četiri. Djeca, raneći jutrom da stignu na vrijeme u školu, koja je bila u drugom selu, naidju često na Stanu s kozama. I počnu s njom da se šale i da je zadjevaju. Djeca su nemilosrdna prema ludjacima i sitnim životinjama.

— Koliko jaradi imaš, čik, reci, Stano?

Stana ih gleda i ništa ne veli.

Ili joj djačići uzmu preplanulu i žuljevitu ruku, rašire joj svih pet prstiju, i pitaju :

— Koliko imaš prstiju?

Stana blesasto gleda. A djačići :

— Zar ne znaš? Ih, zar ne znaš !... Zapamti pet... pet...

I stanu svi u glas da joj prebrojavaju prste na ruci, dok joj ih jedan savija. Stana za njima izgovara : jedan... dva... tri... četiri... pet... Gone je, poslije da sama broji. Ponekad se djeca opakoste, i okupe je vući za kosu, za košulju, otpasuju joj tkanice, ili je svi zajedno obore na zemlju. A Stana se ne brani nekad se i sama smije.

*

Takvu sam Stanu ostavio, kad sam, na završetku školske godine otišao u gimnaziju. O školskom raspustu, prije nego s ocem na kolima udjem u selo, redovno sam na putu sretao Stanu s kozama, koje su, rasturene kud koje, brstile po trnjacima. Prve, druge, treće godine ne promijeni se, ostade istog rasta, kao dijete koje se ne razvija. Ali na kraju četvrte godine začudih se kad je sagledah, izraslu i okrupnjalu, medju kozama. Za jedno samo proljeće dostiže i tijelom i snagom svoje godine. Kao da na jedan put ožive u njoj ona učmala ženska snaga. Pokazaše joj se i prsa i bedra. S njena tijela i s lica izbijaše neka krepka divljina. Podsjećala je na tromu zvjerku. Po svojoj blijedoj, neprobudjenoj duši Stana je bila bliža kozi iz svoga stada nego ma kojoj seljančici, s kojom je jedva znala razgovarati. Stana je rasla i živjela, kao šuma i trava pod kišom i suncem kao velika i mala divljač u slobodi i u prirodi. I ona se razvijala u onoj sveopštoj divljini, koja je svuda u prirodi.

S proljeća, kad iz crne zemlje povrvi životni sok u velika i mala stabla, u grane i grančice, i u Stane se probudi onaj nemirni nagon divljine. I onda bi se ona, tromo trčeći pela po najstrmenitijem kršu. Misleći da pjeva, vikala bi i derala se u sav glas, ili bi se valjala po mladoj travi, čupajući je pregrštima. Ili tek zgrabi neko jare, vuče ga za rožiće, uhvati ga za sve četiri noge i bacivši ga na ramena, s njime trči dok se ne zadiha okolo ostale jaradi, koja je gledaju i vreče.

Kad se po trnjacima i drveću rascvjetaju bijeli i ružičasti cvjetići, Stana nalomi rascvjetane grančice, zadijeva ih onako bez reda u kosu, oko pasa, po grudima, i tako čudno okićena silazi pred veče u selo s bijelim jarićima.

Digitized by Google

Taman šumarak po vrhu bio je pokriven plavičastom sumaglicom. Veče je mirisalo na rascvjetano proljeće. Kroz pjesmu kosova i kroz šum trave i lišća zavreče po dva po tri jareta zajedno. I cijelim putem čulo se brzo žuborenje Čemernice. Vazduh je treptao, brujao i pronosio preko polja i livada široku pastoralnu simfoniju, s kojom je na zemlju padao mrak, noć, a na nebu palile se zvijezde i nad planinskom kosom podizao se pun crven mjesec.

Stana je postala djevojkom. Na vratnice izlaze sad, u mjesto djece, da sačekaju i odvoje jarad, momci i ženjeni ljudi. Od kuće je više nijesu puštali da ide bosa. Seljanke su joj poklanjale koja čarape, koja košulju, a koja staru, vunicom izvezenu suknju. Ali kad Stana ostane sama, i kad se izgubi s kozama u kakav šumarak, ona skida opanke i čarape. I tako bosa, i u dugoj, nepotpasanoj košulji ostane po cio dan. A kad preko ljeta opeče podnevno sunce, i počne da se cijedi i kaplje smola sa starih borova i smrča, Stana onako golišava, s opancima i suknjom preko ruke, ide iz hlada u hlad, i nigdje ne može da se smiri. Ispod sprženе trave i mahovine izbija neka podzemna vatruština. Za njom ide njeno stado. Jarci opružili svoje vratove, a sitna jarad vreči. Sunčana jara treperi po kamenju i, dolje u ravnici, nad dozrelim žitom. Stana gazi po vrelom kamenju, i čuje se kako, vabeći za sobom koze, jedva izgovara „pr... pr... pr"... Po njenom glasu rekao bi čovjek, da to neka tičurina traži svoje izgubljeno jato.

Po velikoj žezi Stana je sa svojim kozama silazila s krša u dolinu i sklanjala se u jedan proplanak s mnogo topola, koje su bacale široku sjenku. To je bilo dosta daleko od sela. Čemernica je tu blizu proticala izmedju vrba i jablanova.

Kad dospje ovdje, baci kraj sebe odjeću, koju je nosila na rukama i ispruži se koliko je duga na travu. Koze, jarci i jarići rasture se i poliježu kud koje. Stana opruži gole ruke po travi, i neprestano se okreće, čas leži na ledjima, a čas potrbuške. Jarad se nijesu osjećala, da su živa.

Čemernica blješti na suncu. Pod nebom sve je bilo sunce, rasplamtjelo, ognjevito sunce, koje vjekovima gori, i nikako se ne gasi. I dok ono gori nad tjemenom svijeta, dolje na zemlji sve, i šume i zvjeri, i ptice u gnijezdima i po drveću, i svaka stabljika i travka, udišu, upijaju, beskrajnu, svijetlu i životvornu sunčevu dušu.

Kad mine malo podnevna žega, silazi po koji put Stana na Čemernicu i gazi do koljena u vodu. Zadiže košulju i sve dublje gazi u vodu, ili je, na jedamput, zbaci s tijela, okači je o kakvu vrbu. Voda joj se penje više koljena, više bedara i zahvata je do ispod prsiju. I što dublje gazi u vodu, sve joj više pleća podrhtavaju, i sve se jače smije u glas. Gnjuri se i iskače iz vode, i po njenoj površini pljeska obima rukama. Voda prska na sve strane i blješti svijetlim kapljicama prema suncu. Uzavre cio vir. Uz njenu graju i jarići s obale počnu da vreče. Stana ih vabi iz vode svojim rapavim glasom „pr... pr... pr"... Ili istrči sva naga na obalu, i zgrabi koje jare, baci ga sebi na vlažna pleća, i s njim se u trk i u smijeh vraća u vodu, koja se za njom i oko nje sva zapjeni i ustalasa.

Eto tako, sa bijelim jaretom u rukama jedno julsko popodne zateče je u vodi mlad učitelj iz sela, idući za lovom. Spazi je malo izdalje, nagu u pjenastoj vodi, i zastade. „Gle Stane!" — za malo u glas da uzvikne i prodje ga neodoljiva vatra strasti i požude. I onda sažaljivo kao da dodade u sebi: „Sirota Stana!" Idući polako i na vrh prstiju, dodje do obale, zakloni se iza vrbaka, i osta gledajući je,

Digitized by Google

kako se gnjuri s jaretom u vodi i trese svojom ukvašenom kosom. Htjede joj se javiti. Ali se opet ućuta, i sve ga više obuzima i požuda i stid. Pridje polako uz samu obalu, i čekao je, da mu se Stana okrene licem. Okrete se, ali ga ne spazi, igrajući se s jaretom u vodi. Učitelj je oslovi, ali Stana ga ne ču, niti ga primijeti. Učitelj pridje bliže obali i viknu jačim glasom:

— O Stano, je li topla voda?

Stana otvori široko oči, nadnese mokru šaku vrh obrva prema suncu, zatrese glavom smijući se i protegnuto odgovara, nešto što do učitelja i ne dospije.

— Udavit ćeš to jare, pusti ga ovamo, — smišlja lukavo učitelj, kako da izvuče iz vode Stanu, koja ni malo nije imala svijesti o svojoj ženskoj nagoti. — Hodi, hodi ovamo, — zove je učitelj i pruža joj ruku.

I evo izlazi Stana iz vode. Jedno za drugim iskaču joj povrh vode dva obla koljena. Prilazi obali s mokrim jaretom pod pazuhom, otvorila usta, vršak jezika viri izmedju dva niza zuba, smije se i gleda blesasto širokim pogledom.

— Stano, ti se ne bojiš mene — pita je učitelj, hvatajući je rukom oko grla. I dodaje: Ne bojiš se. je li?

Stana ćuti i ne pušta jare iz ruku. Učitelj, držeći je neprestano rukom oko pasa, pogladi jare i povuče ga za roščić.

— Je li to tvoje ili tudje jare? — zapita tek da što kaže.

Jare se izmigolji i odskakuta medju ostalu jarad, a Stana osta učitelju u rukama. Učitelj se osvrte i pogleda oko sebe.

— Je li Stano — otpoče podrhtavajući glasom — ti ne ćeš nikome reći, da sam ja ovdje bio?

Stana ćuti zadihana, vršak jezika joj još viri izmedju zuba.

— Ne ćeš, je li? — nastavlja učitelj i osjeća da nije potrebno ni da je što pita, niti da čeka kakva odgovora. Ali pritiskujući uza se ovu blesastu siroticu, koju. čednu i nedodirnutu, prvi put sad stežu muške ruke, osjeti učitelj stid, koji bi ma čime htio da odgoni, ma bilo jednom jedinom riječi iz Staninih usta. I podrhtavajući i glasom i cijelim tijelom, nastavlja:

— Stano, ti ne ćeš nikome reći, nikome . . . nikome . . . Kaži nikome — ponavlja učitelj sažaljivim glasom, kao da bi tješio malo dijete.

Stana ćuti. Smije se nesvijesno, mirnim očima mlade životinjice. Sunce joj oblilo golo tijelo, grudi joj se dižu i spuštaju, ispunjene jednim krepkim životom.

U naokolo sve je mirisalo na divljinu i na šumu. Zelena Čemernica je oticala brzo s puno žubora i svjetlosti. Nad vodom, na onom mjestu, gdje je sunce probilo kroz vrbovo granje, zuje i oblijeću se u sav mah dva zelenasta vodena cvijeta, razdragana suncem i životnom radošću njihova jednodnevnog vijeka.

Učitelj, držeći Stanu neprestano u rukama, osjeća pod šakom, kako je sunce pali po ledjima. S njene podšišane kose, svjetlucaju na suncu vodene kapi. A njeno tijelo miriše na lišće i na mladu zelenu koru. I osjeti svu ljepotu divljine i sunca. —

O Stano, dijete šume i sunca, nesrećna vilo zelene Čemernice, drugo i sestro malih jarića, što ne duneš u svoju pištaljku? Zapišti, o zapišti u sav glas! Evo te pred selom. Tiho, plavo veče čeka tvoj pisak, a selo svoje dugobrade jarce, zamišljene koze i nemirne jariće.

Digitized by Google

Zapišti, o zapišti, Stano !

I Stana dunu u pištaljku. Prodje selom tanak pisak, isto onako jednostavan i dug, kao i uvijek. Čuo ga je i učitelj, i učini mu se da tragom ovog piska dunu hladan vjetar s jednoga na drugi kraj sela.

Izlazi na vratnice ponajviše mlad svijet, da očeka Stanu i koze. A ona, bezazlena i nesvijesna svega, što se sa njom desilo, ide polako za svojim stadom, koje se gomilicom odvaja pred svakim domom, i biva sve manje.

Seljaci, odrasla momčad, zadirkuju je u susretu, a kad odmakne, osvrću se za njom, i po neki i raskalašno zametne razgovor.

— Pogle, kako je stasita . . . Onako ludo, vjeru li joj njenu, gorjela bi kao luč.

I tako svako veče momčad gleda požudno za Stanom, kad odmiče selom bosonoga, u oblaku prašine, koju podižu njene koze, jarci i jarići.

I ne potraja dugo i cijelo selo podivlja za Stanom. Mladići su prije zore ranili, i odlazili na onu stranu, kud Stana obično ide sa svojim kozama. Zaklonjeni iza žbunja, ili skriveni u trnjacima, čekali su je, da naidje s kozama. I kao satiri za nimfom po desetina obdan lutaju po kršu i po vrbaku, pored Čemernice, osluškujući, da li će otkud zavrečati koje jare.

Jedno veče kad mjesečina prosija gotovo za vidjela, odmah po sunčevu zalasku, izadjoh i ja — završio sam bio peti razred gimnazije — da s mladjim bratom odvojim našu jarad. Crven mjesec, pun ognja, polako se dizao, i u njegovoj svjetlosti kao da je drveće na horizontu počelo rasti, a grane da se šire u stranu. Sjenke na zemlji izgledale su žive i manite. Vazduh je treptao usplamtjelim životom, u kome se bude i izlijeću crni noćni leptiri. Ja sam, ćuteći i držćući, čekao Stanu s kozama, koja, oglasivši se svojom pištaljkom, još se ne pojavi na putu, oblivenom mjesečinom. Na nebu zablista nekoliko sitnih zvjezdica kao safirski ubodi. I tada, u djetinjoj čistoti, ja sam prvi put sav zatreptao strasno i s onom poročnom požudom za ženskim stvorom. Mome čekanju nije bilo kraja. Još jedamput se začu Stanina pištaljka. U meni sve zadrhta, a oči nijesam skidao s puta, koji, u jedan trenut, kao da njim poteče rijeka, ispuni se jarićima, kozama i jarcima. Iza njih vidjela se crna Stanina figura.

Stado je išlo polako. Trebalo je pola sata dok je stiglo do naše kuće. Stana je bila bosonoga, a preko ruke nosila je poveću krtaricu, punu krupnih šumskih jagoda, crvenih kao krv. Prašina joj napadala po kosi, po odijelu i po nogama. Od sunca sva je preplanula, gotovo pocrnila po licu, po rukama i po vratu. Glava joj je ličila na tvrdu divlju krušku. Obuze me neka jeza i stid. Ali sutra dan rano, izišao sam i ja na put, i išao uz Čemernicu, i tražio sam je svuda po trnjacima. Stane nigdje nije bilo. Podjem uz brdo i već sam daleko bio izvan sela. Na putu, jednoga za drugim, sretoh dva tri odraslija mladića. Svaki me je izdaleka obilazio i činio se, da me ne vidi. Najedamput, iza mojih ledja, zavreča jare, a za njim se javi i drugo. Vratim se, i gore na brijegu, pod topolama spazim rasturenu jarad. Mali jarići brstili su šiblje, a jarci i koze propinjali su se i rapavim jezikom lizali i ljuštili koru sa starih stabala. Ali Stane nigdje nije bilo.

Po livadama, po šumarku, dolje preko rijeke, po ozeljenjelim njivama, rasulo se jutarnje sunce. Dan je bio svijetao, a nebo vedro i jasno plavo. Vazduh je mirisao na busenje sa skoro pooranih njiva. Idući po još ne pogaženoj livadi, gotovo sam bio zaboravio radi čega sam jutros podranio. Išao sam polako lomeći

Digitized by Google

uz put mlade grančice sa šiblja ili čupajući s korijenom iz zemlje crvene bulke. Nijesam ni primijetio, da se vraćam u selo. Prema meni, sam, nasred livade, zamuko krupan vol. Gledao me je svojim velikim i vlažnim crnim očima i s puno pitome dobrote. Sunce je počelo jače da grije i pali. Kad sam naišao na put, koji se bijelio izmedju zelenih kukuruza, čuh iza mojih ledja zavreča jedno jare, a za njim drugo, treće. Osvrtoh se i pogledah gore na proplanak. Oko Stane okupila se jarad, koze i jarci i ližu grumen soli iz njene ruke. Jarići su neprestano vrečali.

*

Pred početak nove školske godine otišao sam iz sela. Zatim prolazili su mjeseci jedan za drugim. Seljaci su davno pokosili travu, požnjeli i ovrli žito, obrali grožđje i ocijedili vino. Došla je jesen. I kad, u oktobru, opade posljednje lišće s grana, i polako nesta sa zemlje život trave i šume, pod pojasom kozarice Stane već je kucalo jedno mlado srce. Ona nije bila svijesna ni što se s njom desilo, ni što će s njom biti. Kod kuće majka ju je zadugo krila po budžacima, u ostavljala ju je u mraku, da je otac ne vidi. Poslije kad on zaspi, dolazi joj majka, budi je zaspalu pod strejom ili u toru pored jarića, i vodi je za ruku u kuću. I tako je trajalo do božićnih poklada.

Najzad otac joj saznade sve. Vratio se jedne noći pijan i bijesan iz kafane, izvukao je iz postelje i kad je sagleda onako nakazno okrupnjalu, poče je nemilosrdno tući u mraku. Obori je na zemlju, gazio ju je koljenima i udarao gdje stigne pjesnicama. Majka ju je otimala i jedva izvukla ispod njegovih nogu. Hrvala se s njim i vikala na Stanu: „Bježi od kuće, nesretnice, bježi". Stana nije znala kuda će. Bosonoga izišla je napolje, na snijeg, koji je još padao i sklopi se u tor pored koza. U kući je njen otac sve više bijesnio. U mraku se čuje, kako se otima od žene i ledjima udari u vrata. Žena jedva dospjeva da ga zadrži i viče u pomoć u sav glas. Skupi se na posljetku nekoliko seljaka, koji su se vraćali kući. Naidje i kmet, i kad saznade, što je bilo, složi se sa seljacima, da te noći zatvore Stanina oca.

A on, dok su ga odvukli do opštine, vikao je, psovao i svadjao se uz put. Sutradan, kad ga pustiše iz zatvora, savjetovali su ga i predsjednik i kmet, da više ne tuče Stane: „Što je kriva ona sirota" — govorili su, i obećali su mu, da će se općina o njoj starati.

I od tog doba Stana je po cijeli dan išla od kuće do kuće otežala, poružnjena i jedva koracajući. Ličila je na avet, koja se po vjerovanju prosta svijeta, u obliku kakve ružne prosjakinje, pojavi na jedan put u selu pred gumu ili kakvu boleštinu, koja će pomoriti svijet. Lice joj bilo izmršavilo i suro kao od sunca ispečena zemlja. Duboko plave oči, suhe i požutjele, gledale su ukočeno kao oči u mrtve ribe. Disala je otvorenim ustima i s naporom. Ruke su joj sad izgledale suviše duge prema njenom, gotovo, smanjenom tijelu.

Zablenuta, i kao da je izgubila put gazila je Stana po snijegu jako duvajući i stenjući. Njena krupna, crna figura tromo se micala i sama, nasred snijega davala je sliku sablasti, koja nosi crnu kob i dan i noć ide bez prestanka. Ona je bila živi grijeh za cijelo selo. Ljudi su je se sklanjali ili ćutke pored nje prolazili. Žene, naročito one, koje su imale sitnu djecu, bojale su se, da se ona ne otpadi od njihove kuće. Vjerovale su, da će im se bolest useliti u kuću, ili će ih snaći kako zlo, ako je ne bi lijepo i milosno dočekali. Kad je sagledaju na polju po snijegu, zvale su je unutra, i pred njom s puno sažaljive dobrote otvarale su

Digitized by Google

vrata. Postavljale su je uz vatru, da se zagrije, tresle joj snijeg s odijela i s opanaka, i donosile su joj jabuka, krušaka, krhale orahe, davale joj da pije vruća mlijeka, i odsjecale joj suva mesa i slanine iz odžaka. Djeca su, kako se Stana pojavi na vrata, vrištala i bježala u budžake. Poneka starija žena, kao za sebe zahuče, i klimajući glavom zabrinuto prošapće:

— Ovo selo mora zatrti neka crna morija!

I dok Stana, sjedeći na zemlju, i opkoljena kruškama, jabukama, sirom, mlijekom, suvim mesom i slaninom, žvaće čas ovo čas ono, žene su oko nje ćutale i izgledale su da je dvore. Stana je gotovo prestala da govori. I kad bi je nešto upitali, ona je ćutala, izgubljena i zablenuta.

Kako prestane da žvače, i kad se uz vatru prigrije, odmah, najedamput zaspi, i u snu počne još jače duvati i stenjati. Žene su po kući išle na prstima i šaputale.

Prodje tako cijela zima. Nova trava ozeleni na jedan put vlažnu zemlju. Seosku jarad sad je uz Čemernicu tjeralo jedno seljače, dosta snažno i izraslo. I Stana je, izlazeći rano u jutro, redovno očekivala svoje koze, i, teškoko racajući, išla je za njima. Seljače se svakog jutra s njom svadjalo, prijetilo joj je, da će tući, ako se ne vrati, i bacalo se na nju kamenjem i okorjelim blatom. Ali Stana je opet iz daleka išla za jarcima i kozama. Kad seljače krene uz brdo i Stana je išla za njim, stenjući i duvajući da se uguši. Toliko puta se seljače zaustavi, sačeka Stanu, i uhvativši je za obje duge i tanke ruke, drmusa je i viče:

— Čuješ, more, vrati se!

Stana je ćutala, zablenuta, bez misli i bez otpora. A seljače, gotovo da je gurne i baci na zemlju, razdra se još jače:

— Vrati se, kad ti kažem, razumiješ... Ili ću te, bora mi, svu isprebijati..

Stana kao da ga ništa ne razumije, gleda ga mirno suvim očima.

Jednog dana, tek što se sunce javilo, Stana je poranila i već čitav sat očekuje kraj Čemernice svoje stado. Tog jutra skakutalo je medju jarcima i kozama tri četiri mlada jareta. Stana ih je još iz daleka sagledala, i podje polako, ljuljajući se i tromo koracajući, u susret svome starom stadu. Seljače je i ne spazi, kad se na jedan put nadje medju kozama i kad zgrabi u ruke jedno jare. Stište ga sebi na prsa, poče bježati, smijući se glasnim i grohotnim smijehom, da su joj se od smijeha tresla ramena. To je bio divlji smijeh ekstaze i ludila. I smijući se, bježala je krupnim koracima, a jare je brečalo u njenim rukama.

Seljače potrča za njom i odmah je stigne. Uhvati je za ruke, i poče da je grebe i ujeda. Stana nije puštala jare, i s punom snagom materinskog instinkta opirala se u odbrani. Jare je vrečalo sve jače u njenim rukama.

— Čuješ, puštaj to jare! — razjareno i pobijesnjelo viče seljače, i udara je pjesnicama u bedra, u ledja i tuče je po nogama vrhom od opanaka.

— Puštaj to jare, sad ću te ubiti... vidiš — isprsi se pred nju i pokaza joj samanut nož. — — Stana sve jače pritiskuje jare, i podigne ga uz lice.

— Jaoj, slavu ti tvoju! — ciknu seljače, pade na koljena, uhvati je obim rukama oko nogu, i potisne je silno jednim ramenom. Stana se zaljulja i pade ledjima na zemlju kao bačena vreća. Seljače skoči na nju, i gazeći po njoj obim koljenima, stade da je udara pjesnicama gdje stigne. Jare, gotovo pridavljeno vrečalo je u njenim rukama. Na jedan put joj se ruke opustiše, obamreše. Jare, neprestano vrečeći, odskakuta u stranu. Za njim otrča seljače.

Digitized by Google

FEDILLETON

Iz staroga vilajeta

Imade knjiga, o kojima je teško govoriti. A ne smije ih se prešutjeti. Nijesu toga zaslužile. Nijesu loše, slabe, nedotjerane. I ova je takova. Pisana je iskreno, jednostavno, toplo, ali šta sve to koristi. Upaliti ne može. A to je odlučno. Ja ne mogu zaboraviti, da je Matica izdala „Medju svijetlom i tminom", da je izdala „Titu Dorčića" i to u doba, kad nijesu dobre knjige na gusto nicale.

Pa sad opet jedna, o kojoj se ne može reći ništa, osim možda nekoliko otrcanih fraza. Jer šta je drugo nego fraza, ako reknem, da je autor vješt opažač, da je, recimo, dobar psiholog, da poznaje prilike, vjerno crta, da suosjeća i još stotinu takovih stvari, koje zapravo ne znače ništa. A ipak je sve to istina i ništa se drugo ne može reći o knjizi.

Nego evo što je. Neka radije ne opaža vješto, ali neka opazi ono, što ne opaža svatko, što su opazili već toliki prije njega, neka opazi ono, što nas zanima. Neka radije ne bude „dobar psiholog", ali neka nam kuša razotkriti stvari kojih „dobar psiholog" uopće ne opaža, neka traži, neka i pogriješi, ali samo neka ne bude, ko i svi drugi. Neka i ne pozna one prilike, koje svi dobro poznajemo, ali neka iznosi one, koje još ne poznajemo. Neka i ne crta vjerno, ali neka crta na svoj način. Neka i ne suosjeća, neka bude posve hladan kao pisaljka u dječijoj ruci, ali neka bude zanimljiv, neka nas ponuka, da ga slušamo, čitamo, gutamo. Neka ne bude dosadan i prazan. Eto to su od prilike svi zahtjevi, kojima mora udovoljiti, knjiga, koja bi htjela, da se o njoj (s užitkom) piše.

Ja toga ne bih isticao, da je „Iz staroga vilajeta" izdala koja knjižara, jer joj ne bih htio kvariti volje, da izda i štogod bolje i jer bih znao, da će knjiga samo kojom stotinom u svijet, ali kad takovu knjigu izda „Matica", kada je štampa u tisuće, onda se moram pitati: Zar je moralo biti baš tako? Zar nije dovoljno (i upravo u potonje vrijeme) izdano takovih knjiga. Evo „Pustolovke", „Pripovijedaka" Tomićevih i još nekoliko i još mnogo, sve onamo do „Tita Dorčića". Što su nam svi oni ljudi imali reći?

Neka ne čitamo matičinih knjiga! Zar baš uvijek moramo dobivati knjige, koje valja suditi sa stajališta gouvernanti i sanatorijskih liječnika, kojima je do toga, da im pacijenat ne dodje do knjige, koja bi mogla išto više nego rastresti ga ili zabaviti koji čas.

Ja ovo ne govorim toliko na Maglajlićev račun i gotovo mi je žao, da moram ponoviti ono, što sam već nekoliko puta rekao spominjući matičine — lijepe — knjige.

„Srpska književna zadruga" izdaje Gippikove „Pauke". Kritika je podijeljena. Nekoji su mišljenja, da je knjiga slabija od prvanjih autorovih. Ali „Zadruga" ju ipak izdaje. O knjizi se govori i mora se o njoj govoriti, jer je aktualna, jer je vrijedna i ako ima slabih stranica.

„Matica Slovenska" izdaje Cankara (mogla bi izdati koju od njegovih knjiga i za nas Hrvate!). Cankar očito nije literat o kojem se može šutjeti. Naprotiv, moći se je o nj' i zadjeti, i s lijeva i s desna. Ali čitati se mora.

A kod nas?

Tomić, Marušić, Lepušić, Andrijašević, Maglajlić. Nije da ne valjadu. Dapače, u obrocima, medju ostalima, u časopisu vanredno su dobro došli. Ali sabrani u knjizi! Štampani u „Matici"?

No da se vratim Maglajliću. Čovjek bi po natpisu sudio, da će u knjizi naći onih sakrivenih i tudjem, nepozvanom oku novih stvari. Nekih kutića, što ih može vidjeti samo onaj, koji se ondje rodio, kojemu su ondje djedovi i pradjedovi rodjeni. A onda — ništa od svega toga. Ovako i mi vidimo, ovako i mi mislimo o sadanjim, a ne starim i o našim vilajetima. Istina je, stvari su pisane iskreno i lijepo, a imadu i tu prednost da su jednostavne, da nijesu načičkane kojekakvim „umjetnim cvijećem", ali ne kazuju ništa. „Nišan pokraj ograde" mogao bi biti posve jednako i čisto obični spomenik na svakom našem groblju. Mehmed može biti i naš Matek u Ščitarjevu, samo što umjesto Zenice onda treba da bude Lepoglava, Hasan je svaki tvrdoglavi zagorski (ili turopoljski) šljivar i tako redom. Ništa tu nema, što bi bilo zasebno, srašteno s onom onamo grudom, što ne bi moglo biti nigdje, nego ondje, gdje je to autor našao. I krijeposti i mane i dobro i zlo (a trećega kao da i nema!), tako su općenite naravi, da cijelo imade tek po imenu ljudi i mjesta značaj slike bosanske grude. Svim onim ljudima ne dostaju — noge, a autor im je dao krila, da mogu neprestano letjeti. A ipak bi

Digitized by Google

to htjela biti slika onoga komada zemlje, o kojem smo toliko toga čuli i čitali (i to upravo u Matici), ali još vazda ne ono pravo.

I svaki put kad ovakovu knjigu pročitam, ja se ne mogu oteti pitanju: a zašto ovaj pisac ne iznosi gradski svijet, koji je ipak više manje svagdje jednak, nego se baš najvoli baviti čovjekom, koji je zapravo srastao sa zemljom? Zašto ne opisuje recimo vojnike, trgovačke agente ili koju drugu vrstu ljudi ,kojoj je dom svagdje, a ipak je isto toliko zanimljiva, kao i sav drugi svijet? Nije moguće, da oni krajevi ne imadu barem nešto specijalno svoje, dašto osim narječja i odjela te narodnih običaja. Slavonijom su Turci, moglo bi se reći, tek prošli, pa je taj kraj posvema drugačiji još i danas, nego ostali naši krajevi. Islam sa svojim dogmama, s onim cijelim zasebnim svijetom što ga povlači s dalekoga istoka, zar u svemu tomu nijesu ljudi upravo morali postati drugačiji nego ostali? Ja sam uvjeren, da u svemu tomu mora biti mnogo lijepih, vrijednih i posve poetičnih stvari (momenata, crta, slika), o kojima mi tek naslućivati možemo, a onamošnji pisci o svemu tome šute. Neprestano se postavljaju na stajalište ljudi, koji su svršili nauke u velikim evropskim gradovima, nasisali se ondje kojekakvih mudrosti i on a propovijedaju, upućuju, kazuju sa šibom i bez šibe u ruci.

A „Jazavac pred sudom", a „Pauci" ili koja druga knjiga, u kojoj bi bila makar i u crnim i u najcrnijim bojama prikazana koja golema narodna rana ili bijeda?

Meni se čini, da toga onda ne bi „Matica" primila. Ili barem ne bi nagradila kojom nagradom, kao što je ovu Maglajlićevu knjigu.

A. M.

Pjesme.*

U prvi mah mi ova knjiga, izdana nakladom skladišta devocijonalija S. Vukovića, a posvećena Dru. Ivanu Šaiću, biskupu cesaropoljskom itd., nije bila osobito simpatična. Knjiga u zelenkastim dosta šareno marmoriranim koricama sa 80 strana stihova kojiput ratoborno religioznih (možda klerikalnih) s osobnim kulton — nadbiskupu Stadleru, i katkad s odviše istaknutim nazorima političke grupe Stadlerove, nije me mogla oduševiti, kad sam je listao. Ali kad sam čitavu knjigu pročitao, uvjerio sam se, da u njoj imade i mnogo dobra i da se ne smije prešutjeti.

Čitao sam i u stihovima i izmedju njih dramu čovjeka, koji je nekad uživao u onom, što je od ovoga svijeta, a nakon teške duševne borbe smirio se u vjeri i posvetio drugom carstvu, carstvu duše. I nije čudo, da svećenik pjesme piše, jer kako u svakoj vjeri ima poezije, tako i svaka poezija ima neku, makar i posebnu religiju. Razumljivo je, da se čovjek srca i duše iz svakidašnjeg života, iz borbe samo za kruh i za bitak povuče u zatišje, gdje je:

Bog straždučih, Bog obazreni krovju,
Bog-čelovjek, i brat s nebesnoju dušoj — kako veli S. J. Nadson.

Isto tako nalazi i umjetnik ljepota i poticaja i u samom bogoslužju bilo ono katoličko, pravoslavno ili budističko. A crkvene su gradjevine najljepši umotvori graditeljske umjetnosti: gotske mistične katedrale, stare ruske crkve i sanjarski hramovi po Indiji. I u poeziji su remek-djela psalmi Davidovi i krasne pjesme Verlainove „Sagesse".

Zato se meni i iskreno svidjaju one pjesme Poljakove, u kojima govori mirno i uvjereno duša svećenikova: Molitva, Zvanje moje, Na grobu, Žedja za ljepotom, Gospod s Vama, Došo si i Zvonovima.

Lijepo je opisano zvanje idealnoga svećenika.

— U narodu našem jadnom,
Gdje je bol i tuga sama,
Gdje se živi, gorko živi,
Ponajviše u suzama.

Lijep je kao biblijski ton u pjesmi „Gospod s Vama".

Pjesma „Došo si k meni" sjeća me osjećajem divne Verlainove:

Mon Dien vous m'avez blessé damour
Et la blesure est encore vibrante.

U vedre daleke noći, osjetio je Lermontov, kako je:

— Po nebu polunoći angel letjel
I tihuju pjesnju on pjel —

a u jednake je noći Poljak čuo:

gdje se u noć sa zvijezda b'jelih
Sveta pjesma truni.

Kontrast su tim pjesmama one, što govore o grijesima ovog svijeta, ljubavi prema ženama i o drugim „taštinama". Većina ih je u dijelu II. pod naslovom „Iz ostavštine moga prijatelja". Taj prijatelj je pjesnik sam, držim. U tim stihovima ima odviše gorčine, a katkad su i gotovo grube. Kako je u njima jadno nastradao siromah Kant, a i umjetnost, kojoj u hramu

*Isidor Poljak: Pjesme. Sarajevo 1900. Cijena K 1.

Digitized by Google

pjesnik vidi na zlatnom prijestolu mjesto dijeve nekad čiste — Veneru besramnicu.

Lijepe su ljubavne pjesme „Eli", ali pjesniku se čini ta ljubav grijehom i veli nekadašnjem idolu da je — djavo. Pa konačno će i pjesniku biti poznato, da se mnogo onom prašta, tko je mnogo ljubio. Odviše su žučljive „Novo Evandjelje" i „Pred ogledalom". Vjerujem, da često lažna kultura utisne čovjeku revolver u ruke, ali onda on prije samoubojstva ne govori — stopedeset stihova. Pjesnik udara i na današnju mladež i na političke protivnike i dobro je, da su stihovi, jer bi inače bilo i krvavih glava. Toliko je temperamenta u njima.

Sve su pjesme u ovom odjelu iz mladjih dana i ako čovjek pjesnika posmatra kao umjetnika, nisu uspjele.

Znatno su ljepše i sredjenije „Stranac na zemlji", „Strast". Umjetnički dobre su pjesme „Prognanik" i „Odisej" na otoku Kalipsinu. Lijepa je poza u „Borbi". Patriotične su pjesme „Pred kipom domovine", „Nova pjesma" i „Kralju hrvatskom" bolje, nego su naše obične rodoljubne pjesme. Pjesnik lijepo riše prirodu „Na slavonskoj cesti". Tamo je lijepa i diskretna aluzija na naše narodnosne prilike.

Najbolje mi se svidja iskrena i jedinstvena pjesma „Blago moje majke".

Seljanka je skromna mila majka moja.
Haljina joj nije srebrom izvezena
Preko mora skupo naručena svila:
Sve je srebro njeno b'jela kosa njena.

Ruke joj ne krase alemovi sjajni,
Niti biser nosi oko b'jela vrata
Niti lanac zlatni, sve je zlato njeno:
Toplo srce njeno suhoga od zlata.

Zar ne, to je posve naše, hrvatsko!

Zar se pjesnik ne bi i kojiput u pjesmi svratio u naše pitomo Zagorje i na svoju rodnugrudu. On bi taj kraj mogao tako lijepo prikazati. Vidim iz knjige, da u pjesnika imade mnogo ljubavi k narodu, mnogo samilosti. I ta je samilost duboka ljudska samilost stvorila pjesmu — „Čušimski valovi":

Tiho, tiho šumore od krvi ljudske jošte
Rujni čušimski vali
A na algama morskim u bezdanoj dolje dubini
Smiju se heroji pali.

Spominjem se ruske balade — „Eskadra u Cusimi", koje Poljak za cijelo ne pozna. Pjesma se ova pojavila skoro iza te morske tragedije i išla je u prepisu od ruke do ruke a štampana je 1906. u listu „Literaturnie Večera". Autora se ne zna, a čini se, da je sam bio kod te katastrofe.

Veli se u njoj: Na dnu dalekog mora drijemaju gvozdene grobnice, ruske ladje i na njima spavaju i ne bude se mornari svršivši svoju stražu. Ali kad se pojavi mjesec bude se šutljivi i lete daleko u rodni kraj. A tamo vide bijedne usjeve i glad i ustanak i gledaju kako plaču gladna djeca i zvižda kozački bič i blista bajunet. I ondje padaju takodjer u redovima, cvijet mladosti u široke opće grabe u grobove. koji nemaju napisa.

Ista je velika samilost i u Poljakovoj pjesmi.

Samo mi se čini, da pjesnik drži Ruse izazivačima i krivcima kad veli:

Zašto Žutom Bijeli koru otima hljeba
Te mu baštinu dira?

Koliko znam, Japanci su htjeli Koreju prisvojiti (a to se sada i dogodilo), pa nijesu Bijeli otimali Žutom baštinu. Čudna mu je simpatija za Japance proti Slavenima, ali to je bilo karakteristično u jedne naše političke grupe, koja je srodna grupi Štadlerovih političkih pristaša. Uostalom je to sve stvar ukusa i simpatija.

Da svršim.

S formalne strane su stihovi Poljakovi dobri, zvučni, jezik lijep. Dobre su alkejske strofe.

Nema sumnje Isidor Poljak je talenat i bila bi šteta, da ga izrabi strančarska politika i borba makar pod kojom etiketom.

Čistomu životu pravoga svećenika odgovara samo čista umjetnost.

Preporučam ovu iskrenu knjigu. *dd.*

Kranjčevićeve pjesme

U području omladinske književnosti opaža se u novije doba renesansa, koja smjera onamo da premosti jaz, koji je sve do pred dva tri decenija postojao medju knjigom za mladež i općenom književnošću. Tko se je prije dao na posao, da pjeva ili priča mladu čovjeku, stavio bi se ponajprvo u pozu ukočena moralizatora, a onda je istom počeo pričati ili pjevati. Radnja nije bila birana prema životu, nego je život bio prekrojen prema moralnoj tendenciji, koju je neminovno trebalo mladeži reći. Koje čudo onda, ako takvi „dogodjaji" nijesu nosili na sebi značajke života, nego su nalikovali automatskom pomicanju drvenih likova po kakovoj ulaštenoj ploči za šahiranje. Jednaka sudbina pratila je i omladinske pjesme. Lirika bila je sentimentalna i bezbojna, epika nategnuta na moralni kalup. A što je najgorje produkcijom takve knjige bavili

Digitized by Google

su se samo osrednji pjesnički talenti, ili opet uzgajatelji-stručnjaci, koji su istina poznavali zakone razvoja djetinje duše, ali nijesu znali te zakone primijeniti području umjetnosti prosto s razloga, što sami nijesu bili umjetnici. — Parola novoga vremena glasi, da omladinska knjiga mora istina odgovarati zakonima psihološkoga razvoja djetinje duše, ali glavna i temeljna njezina značajka mora biti eminentno umjetničke naravi. Ne život posmatran kroz naočare dogme i morala, nego život, kako se on odrazuje kroz prizmu umjetnosti i umjetničkoga temperamenta. Sva djela pjesničkih genija nijesu za mladež, ali je neosporivo, da se samo iz djela najvećih genija dade sastaviti i najljepša antologija za mlada čovjeka. Prema tomu nema sumnje, da je bila sretna misao Josipa Milakovića, da hrvatskoj mladeži prikaže Silvija Strahimira Kranjčevića u izabranom izdanju njegovih pjesama*. Uzgojni rad smjera danas u glavnomu na to, da razvije čovjeka, i da ga asimilira društvu u kojemu živi. Taj asimilatorni proces ne znači dašto, da se jedinica mora naprosto ropski pokoriti uredbama društva, nego da se mladež ima postepeno uzgojiti za najviše i najplemenitije ciljeve i tražbine ljudske zajednice; i upravo s te socijalne baze nema doista u nas pjesnika, koji bi dinamikom svoga uvjerenja, pa opet jednostavnom, jasnom i veličajnom akcijom više i snažnije mogao djelovati na mladež od Kranjčevića. Dobro je zato uradio Milaković, što se nije ograničio prema dojakošnjoj praksi samo na izbor rodoljubnih pjesama, nego je pred omladinu iznio i takve, kojima je izvor u nesuglasnom savremenom poretku društva. (Kad mi klone... Stara slika. U badnjoj noći. San ili java? Resurrectio). Ali i sve, da se je Milaković ograničio samo na izbor rodoljubnih pjesama Kranjčevića, bio bi u velike zadužio našu mladež, jer rodoljubni osjećaj Kranjčevića naučit će ih, kako se to osjećanje ne jača novinskim člancima i bojovnim davorijama, nego kako je to osjećanje jedno od primarnih i najcubljih tražbina ljudske naravi, i da porast toga osjećanja stoji u uskoj vezi porastom i plemenštinom cjelokupne ljudske naravi:

Ja domovinu imam; tek u srcu je nosim.
I brda joj i dol;

Gdje raj da ovaj prostrem, uzalud svijet prosim,
I... gutam svoju bol!

Spomenem li još, da je Milaković ovo izdanje Kranjčevićevih pjesama popratio iscrpivim prikazom cjelokupnoga rada i života pjesnikova, koji potpuno odgovara namjeni knjige, mislim da ne ću pregoniti, ako ustvrdim, da je ovo jedna od ponajboljih knjiga u području naše omladinske knjige. *Oskar Dürr.*

Franjo Rački*

Vladimir Zagorsky napisao je lijepu i informativnu knjigu o Franji Račkom na francuskom jeziku. Pisac je učenik profesora E. Denisa, koji je na glasu nesamo kao dobar historik na Sorbonni, nego i kao prijatelj slobode i izvan granica Francuske. Nedavno se i on priključio glasovima mnogih odličnih pisaca i rekao svoje mišljenje o našim neprilikama (isporedi: Le Proces d' Agram et l' opinion europpéenne Paris 1919. p. 33.—35.). Njegov učenik zaslužuje dakle svu našu pažnju. On može i izborom svoje zadaće da posluži kao primjer ostalim našim historičarima. Koliko ih ima, koji su polazili njemačka sveučilišta, ne učinivši ništa, da Nijemce upute u našu narodnu povijest, osobito noviju! Ta i u Beču nemaju pravih pojmova o nama. Medjusobno poznavanje povijesti može najviše da učini; kad čovjek čovjeku priča svoju ispovijest, povijest svojega života, često time steče i njegovo prijateljstvo. Ispovijest jednoga naroda drugomu mora da ima iste posljedice. No nije lako ispovijedati život naroda, kao što nije lako ni svoju vlastitu ispovijest iskazati. Tu treba osim iskrenosti i duha i kritike o samome sebi još ljubavi prema istini. U istini se ljudi i narodi mogu naći na okupu. Ali u nas od svih nauka najviše u povjesničkoj prevladjuje na da sve nacionalizam, to jest najobičnija ljubav prema sebi samomu.

Fr njo je Rački predstavnik te naše nacionalističke historije i historika — jer on i stvaraše povijest svojega vremena i ispitivaše povijest drevne hrvatske države — pa se i smije zato iznijeti pred lice „Evrope". Ima u našoj povijesti i takovih lica, koja se ne mogu iznijeti pred „Evropu". Samo ideje osnovane na općoj ljudskoj ljubavi i pravdi, ideje naučne i prosvjetne prekoračuju granice domovine i nalaze odziva u svijetu. Naprotiv rad, koji se osniva na umišljenim dogmama, na fanatizmu samoljublja obične vrste, na mržnji prema takmacima, kolikogod bio „patriotičan", dovodi narod i pojedinca do propasti.

* Potpuni je naslov knjizi, koju ovdje prikazujem: S. St. Kranjčević: Odabrane pjesme omladini. Tisak i naklada D. A. Kajona. Sarajevo. 1909. Cijena K 1.50.

* Vladimir Zagorsky: Francois Rački et la renaissance scientifique de la Croatie (1828.—1894.). Paris. Librairie Hachette et Co. 1909. S. 257.

Digitized by Google

Nama je drago, da se netko našao te u jeziku svjetskom i kulturnom govori o najkulturnijemu našemu naučnjaku i historiku. Da je pisac mogao bolje razotkriti sve niti, koje vežu ovu ličnost s osobama i borcima narodnim oko njega, bio bi podao o nama ispovijed takovu, te bi nam svagdje stekla plemenite ljude za prijatelje. No ona je i ovako postigla sličan učinak. Profesora V. Jagića prinukala je na cijeli niz autobiografskih izjava o sebi, o Račkom, o Strossmayeru, Daničiću, Bogišiću i drugima (v. Archiv für slav. Philologie XXXI. 253.—259. Prijevod u „Obzoru" 1910. br. 18. i 19.).

Ja ovdje ne mogu da izričem naučnoga suda o djelu, koje govori o cjelokupnom radu tako opsežne i kritične ličnosti, kao što je Rački, jer za to treba stručna sprema historika. Ja ne znam, da li će se takov poznavalac danas medju mladjima naći. Doba Franje Račkoga u nauci, kojemu u Srba odgovara doba Ilariona Ruvarca, mislim da je isteklo. U nas i u Srba je danas jasna težnja, da se u književnosti i nauci obratimo drugim pitanjima, negoli su ona o drevnosti države i naroda. Državnopravna metoda bila je na mjestu, kada smo se tek bili rodili kao politički narod; tada smo morali pokazati „dokumente" našega zakonitoga podrijetla, ali s tim poslom danas više ne možemo ništa učiniti. Dok smo bili djeca, za nas su svjedočili roditelji; njihovi su dokumenti — i dokumenti historije, ali odrastao narod, piše dokumente sadašnjosti svojom rukom. Kult dokumenata s njihovim istraživanjem nije više aktualan. Njime više ne možemo da izgradjujemo našu narodnost. To su još mogli veliki naučnjaci minule generacije, kojoj je na čelu stajao Rački. On, pa Jagić, Daničić i drugi svakom su historičkom raspravicom nalazili nova obilježja narodnosti i njima su pokazivali put u politici. S njima raste naša narodnost. No ona je danas historički dovoljno opisana i utvrdjena: model je gotov, tek prema njemu treba saliti čvrsti materijal. Naša je danas zadaća ovo lijevanje, ovo izgradjivanje materijalne snage njegove. A za ovaj posao treba i opet duševnoga rada, ali u posve novom i drugom pravcu.

Značajno je, da pisac nalazi, da su i potonji naši historici — oni, koje danas medju nama gledamo — epigoni Račkoga. Ovo je vrlo vjerojatno baš s obzirom na to, što rekoh; na polju rada Račkoga i ne može da radnik bude što drugo no epigon, t. j. historik, koji se bavi najdrevnijom povijesti, kao i najbližom u državnopravnom smislu...

Evo ja nijesam dospio, da prikažem i pričam sadržaj knjige, o kojoj je govor, jer mi je milije, da prinukam čitaoca, da posegne za samom knjigom, nego da ga prepričanjem riješim — čitanja. I piscu je milije, da mu se knjiga čita mjesto kratka prikaza njezina. *Dr. D. P.*

Beg Mirko

Original je Tentorove pripovijesti, koja je izašla u njemačkom prijevodu,* izlazio pred par godina u „Riječkom Novom Listu", koji je objelodanio i drugih sličnih radova, a da ih se naša kritika nije ni sjetila. Obično se misli, a donekle i pravom, da su literarni prilozi našega novinstva više manje bez vrijednosti, ali na čast našoj štampi treba priznati, da su u njoj sve rjedje kriminalne senzacije „ispod crte" i da ne običava pretiskavati poznate stvari, kako su još uvijek vični nekoji veliki svjetski listovi. Naša bi književna štampa morala bilježiti i kontrolirati sve važnije literarne, bilo originalne, bilo prevedene, priloge naših političkih listova. U njima se skupilo, kako je poznato, mnogo dobrih radnja, vrijednih da ih „Matica Hrvatska" ili koji nakladnik pretiskaju.

A. Tentor je Istranin, kao Eugen Kumičić i V. Car Emin, ali ne dosiže njihove pripovjedalačke visine. U dojakošnjim se novelama držao Istre, a u „Beg Mirku" iznosi, kako se po natpisu pogadja, zgodu iz bosansko hercegovačkoga ustanka, kako mu je pripovijedao neki beg, što se pod stare bolesne dane bio došao liječiti na otok Lošinj. To je novela u polu romantičnom stilu „Zmaja od Bosne" od J. E. Tomića. Bolje bi bilo, da je pisac uložio taj trud da iznese štogod nova iz svoje Istre, koju pozna svakako bolje i više od anektiranih pokrajina. Rijetki, vrlo rijetki ljudi u nas poznaju dobro cijelu našu domovinu, razdijeljenu ne samo geografskim i političkim granicama, nego možda još više dijalektima, tradicijama, izvanjskim utjecajima i vrlo raznoličnim načinima života, Od svih naših pokrajina Istra nam je relativno najmanje poznata, i ako su je prilično opisali E. Kumičić u svojim realističkim romanima, te V. Car Emin u novelama i dramama. Drugi treba da nastave, što su oni započeli. Ako to Istrani ne budu činili, onda ko će? Jest, njima se pridružio V. Nazor, autor „Velikoga Jože", kojega mnogi krivo drže za Istrana. (Ako želite

* A. Tentor: Beg Mirko. Eine Erzählung aus dem bosnisch-hercegowinischen Befreiungskriege. Pola. Druck und Verlag von Jos. Krmpotić. Pola. Piazza Carli, 1.

Digitized by Google

znati, V. Nazor, profesor na Kastvu, jest iz Dalmacije, sa otoka Brača, ali to ne odlučuje.) Taj časni i lijepi izuzetak ne uništuje pravilo, da je za naše pripovjedače najbolje držati se svoga kraja i onih koje dobro poznaju. Sudeći po „Beg Mirku", Tentor je slabo upućen u prilike Bosne i Hercegovine, koje su i za skoro sve nas druge nemala tajna. Okupaciju su išli obradjivati razni hrvatski i srpski pisci, a rijetki gledaju tu činjenicu očima onamošnjih interesovanih žitelja. Kada se sami Bosanci i Hercegovci stave opisivati svoje prilike, pred njima, recimo za primjer pred radovima napaćenoga Petra Kočića, gube se „Zmaj od Bosne" ili „Beg Mirko" i slične stvari. Ne mislimo omalovažiti Tentorove pripovijesti, koja prevedena na njemački ne će biti bez koristi, nego nam se čini, da bi, obzirom na ono, što smo dovle rekli bilo u autorovu interesu i na veću korist hrvatske novelistike, da se A. Tentor drži Istre, jer njoj je njegov rad potrebitiji nego li Bosni i Hercegovini, koje već imaju prilično svojih pripovjedača i drugih književnika. U „Beg Mirku" možda su najbolje stranice predgovora, gdje su jednostavno, vjerno opisani Lošinj i okolica. Dakle neka nam A. Tentor, koji je kao sudac u neprestanom saobraćaju s narodom, u buduće iznosi i realistički opisuje istarske ljude i one strane njihova života, koje nije još niko opisao.

—*s.*

Hrv. arheološki vjesnik

Deset je godišnjaka „Vjesnika hrv. arheološkoga društva" pred nama. Deset godina teškoga, ozbiljnog rada: još je malen broj onih, koji znadu ovaj skroviti rad cijeniti. Valja samo progledati popis radnja u ovo deset godina svezaka; nema gotovo grane arheologije, koja ne bi bila zastupana što većim što manjim radnjama. Kako je arheologija na usko vezana s historijom, to je i dobar broj historičkih radova našlo u „Vjesniku" odredjeno mjesto. Istina, počelo se i prije već raditi, nu oni su godišnjaci stare serije „Vjesnika" tek slabi pokušaj prema ovim kasnijim publikacijmaa. Da je tomu tako ide ponajveća hvala ravnatelja dra. Brunšmida, koji je sam ogromnim brojem radova zastupan, a uz njega muzejalnoga pristava dra. Hoffillera, te se danas „Vjesnik" može i sadržinom i vanjskim obličjem mirno o bok staviti publikacijama velikih instituta velikih naroda. A mi smo ipak samo malen narod.

Ljetošnji je „Vjesnik" opet izašao tako bogato krcat, da ovdje možemo samo kratak referat o njemu donijeti. Stari suradnici nijesu ni ljetos odnemarili „Vjesnika". Vj. Klaić priča povijest Krapine i njenih gradova. Na osnovi brojnih novih podataka prikazuje se ta povijest znatno drukčije no dosada: nesumnjivo se pokazuje, da je „Vrbowcz" bio grad na Sutli, nipošto grad nasuprot današnje velike krapinske ruševine. Tvrdjica Šabac kod Krapine razrušena je po nalogu kraljevu, da se kazni vlastnik Keglević, koji je odonud haračio. Vrlo je zanimljiv autentični opis ovoga službenog rušenja: sam je ban objašio sa plemstvom grad, a kad se na poziv izaslanika nitko iz grada ne javi, provale službenici u grad i razruše ga sve do temelja. Prof. Szabo donosi povijest grada Dobre kuće, valjda ponajčešće spominjane utvrde u današnjoj požeškoj županiji, pa kuša u drugom člančiću odrediti rijeku Lijesnicu, medju sredovjeke zagrebačke i pečuvske županije. U daljnom prilogu iznosi Klaić zajednički pečat banova Draškovića i Fr. Slunjskog, dosada najstariji primjer ovakova pečata.

U svojoj važnoj i opsežnoj studiji: „Dalmacija i ug. hrv. kralj Koloman" ispituje Šišić sve što se tiče vojne Kolomanove na Dalmaciju. Rezultat ovog historijskog i arheološkog savjesnog ispitivanja skupio je pisac u dvanaest točaka, od kojih je ponajvažnija, da je ta vojna bila jedino g. 1107. (a ne 1103.—1115.) a napadnuti gradovi nijesu bili tada mletački, nego su smatrani vlasništvom bizantinskog carstva. Hoffiller donosi prilog za poznavanje cehova u srednjem vijeku, zatim izvještaj o Starom groblju u Velikoj Gorici. Tu se tek počelo prekapati, pa su na istom groblju otkrite tri kulturne epoke: rano halštatska, rano rimska i treća kasnija, koja je posve tudja rimskoj kulturi. Zagonetni sabor na Duvanjskom polju gubi u radnji L. Jelića svoju zagonetnost: i oni historičari, koji su egzistenciju tog sabora priznavali nijesu pravo znali, u koje bi ga stoljeće zapravo metnuli. Jelić odredjuje: sabor se sastao u mjesecu kolovozu g. 1057. a kralj je duvanjskog sabora hrvatski kralj Petar I. Krešimir. — Barlé ispravlja na osnovu priopćenog ugovora izmedju biskupa Martina Borkovića i graditelja Mongina nazor Tkalčićev o sakristiji zagrebačke stolne crkve. Brunšmid nastavlja opis kamenih spomenika hrv. nar. muzeja svojom opće poznatom minucioznošću; obilje dobrih slika omogućuje i stranim naučenjacima izučavanje iznesenoga materijala. S opisom novaca nadjenih na okupu u bari Osatini i prethistorijskih predmeta iz Bogdanovaca završuje Brunšmid ovaj godišnjak. U dodatku

Digitized by Google

donosi prof. Krnic još savremeni izvještaj o smaknuću Zrinjskog i Frankapana od 3. V. 1671.

To je u najkraće izložen sadržaj desetog godišnjaka „Vjesnika". Pa i po ovom vrlo kratkom referatu može svatko priznat mirne duše, da je gore iznesena tvrdnja, da ovakove publikacije ni u čem ne zaostaju za publikacijama velikih i bogatih naroda posve istinita. — *ć.*

Povijest našega školstva

Škola nije u kulturnomu i socijalnom razvojnom tečaju potpuno samostalna i izolirana institucija, nasuprot njezin je razvoj uvjetovan cjelokupnim razvojnim tečajem stanovitoga naroda. Država i crkva od uvijek su nastojali, da vrše izvjesni utjecaj na školu, pa su često upravo prema veličini toga utjecaja mjerili općenu svoju snagu. I doista, sve do u novo doba pučka se je škola slabo othrvavala takim i sličnim utjecajima, i to prosto s razloga, što nije imala stalna uporišta, oko kojega bi samostalno koncentrirala svoj rad, i tako nesmetano vršila svoj zadatak u socijalnom i kulturnom poretku društva. Rad u školi temeljio se je na predaji i empiriji, a poznato je, da takav rad nije dostatno jamstvo za samostalnu djelatnost. Istom onda, kad je nauka o uzgoju pokročila naprijed, kad se je naime gradja sakupljena tradicijom i iskustvom kritički obradila i poredala u znanstveni sustav, kad se je pedagogija oslonila na rezultate psihologije t. j. na stalne zakone psihološkoga razvoja čovjekove duše, i na rezultate socijalne nauke, koji odredjuju smještaj čovjeka u modernom državnom kućanstvu, od onoga vremena datira i pokret za „slobodnu školu". Već iz ovoga letimičnog osvrta na narav organizacije osnovne škole dade se razabrati, da se njezina povijest ne može strogo ograničiti samo na vlastito područje, nego da ce pisac takove povijesti morati zahvatiti i osvijetliti mnogobrojne socijalne, kulturne i političke prilike stanovitoga doba, ako hoće da nam poda istinsku sliku škole onoga vremena.

Ali iz ovoga rezultira i činjenica, da takav posao iziskuje u prvomu redu solidnu znanstvenu historičku spremu, jer će u protivnom dogadjaju takovo djelo biti torzotično, bezbojno, a pisac nikada ne će biti siguran, da li rezultati njegovoga istraživanja doista odgovaraju historičkoj istini. Ako s toga stajališta ocijenimo Cuvajevu gradju za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije, od kojega je djela pod kraj g. 1909. izašla treća sveska na 1108 stranica,* treba doista s najvećom pohvalom istaknuti, kako je tu zamjernim trudom i rutinom posabrano sve, što može da uskrisi i oživi istinsku sliku naše narodne škole. Ali iz istih tih razloga slijedi, da ovo djelo nije od zamašaja samo za učitelja i pedagoškoga stručnjaka, nego je gotovo od jednake cijene za historičara, jer iznaša gradju, koja istina u prvom redu treba da posluži vjernoj slici škole stanovitoga vremena, ali ima izvan svake sumnje često i općenu historičku vrijednost; ono je od cijene i za svakoga modernoga političara, koji vodi račun o razvoju naše pučke škole, kao jednoga od prvih faktora u moderno uredjenom državnom i političkom kućanstvu, no naročito je od neprocjenive važnosti za učitelje, jer se samo na točnomu poznavanju razvojnoga tečaja naše osnovne škole, i prilika, u kojima je nastala i u kojima živi, mogu istoj odrediti novi zadaci i nove dužnosti. Zlo je, ako narodna škola postane plijenom raznih eksperimenata — a u nas se je dosta toga eksperimentiralo —, pa je zato Cuvajeva „Gradja" i s toga stajališta znamenita, jer će našu pučku školu oteti ispod vlasti raznih često vrlo efemernih novotarija i skokova, samo ako se i zvani faktori budu htjeli i znali tim djelom koristovati.

Treća knjiga Cuvajeve „Gradje" osvjetljuje razvoj naše osnovne škole od g. 1869. do 1888., t. j. ono razdoblje, kad su se u nas utirali prvi putevi moderno organiziranoj osnovnoj školi, i položili prvi osnovi našim učiteljskim kulturnim organizacijama. Plod toga nastojanja jest školski zakon od g. 1888., za onda bez sumnje veliki kulturni i socijalni dobitak, ali koji danas ne može više da izdrži kritiku i sud savremenoga doba. Pa ako i jest piscu „Gradje" u prvom redu bilo do toga, da nam iznese objektivnu sliku života naše škole u spomenutom vremenskom razdoblju, opet nije se mogao svagdje oteti sudu historičara, a taj sud samo izdiže vrijednost toga djela, jer je vazda takav, da iz njega rezultira istinsko i nepatvoreno zauzimanje piščevo za emancipaciju, slobodu i napredak naše osnovne škole. *Oskar Dürr.*

Premijere

Kazališna je uprava u ovoj sezoni do sad, dok ovo pišemo, iznijela četiri nove, strane aktovke. Izbor je bio sretan, po gotovo, kad se opaža tendencija, da nam ovim aktovkama

* Prve dvije knjige ocijenio je u šestoj svesci „Savremenika" od g. 1909. dr. Branko Drechsler.

Digitized by Google

uprava otvara kao male prozorčiće u radionice interesantnih dramatičara i tudjih, velikih pozornica.

Prvu spominjemo komediju poljskoga autora, Perzynskievo „Majsko sunce". To je inače bezazlena stvarca, ali se ističe svježim naturalizmom i obijesnim, ponešto pikantnim, humorom. Autorovo jasno, oštro i ispravno gledanje života njezina je najjača nota. Tehnika se prislanja uz grubi način sta ije komediografije, poglavito kad pojačava komiku zgodnih situacija paralelnim prizorima. Muž vara malo ženu, a žena muža, no udobnosti običnoga bračnoga života otupljuju tim tragikama oštricu. Majsko sunce života ne zalazi ni na čas za oblake.

Sličnim shvaćanjem bračne vjere i nevjere ruga se modernom društvu i poznati izvrsni talijanski dramatičar R. Bracco u svojoj aktovci „On, ona, on". Sam natpis upućuje na sujet. Radi se ovdje o mužu, ženi i ljubavniku. Muž i žena imadu prijatelja. Bez toga prijatelja ne da se ni zamisliti njihova bračna sreća. Kad se je taj prijatelj zaljubio u ženu svoga prijatelja i kad bi htio, da ode, da se ukloni većemu zlu, zaustavljaju ga supruzi. Dakako, da lijepa gospodja ne nalazi za to boljega sredstva, nego da zaljubljenom mladiću uzvrati ljubav! Ovom komičnom zgodom prenosi nas Bracco u jedan mah u milieu i moralnu atmosferu modernoga društva, prikazuje nam letimično ljude i kruto im se ruga.

Ostale dvije aktovke dvije su majstorije francuskoga teatra. „Ljubavna pisma" od Henry Bordeauxa potiču iz svijeta Bourgetove novelistike. Ljudi su ove aktovke bića, kojim je kultura duševnoga života utančala čuvstvovanje. Ori raspolažu nekom duševnom otmjenošću, koja silnom osjetljivosti reagira na moralne injurije. Slijediti čuvstvovanje ovih ljudi znači podavati se sugestiji neke posebne pojezije. Ali i po svojoj gradji ova je aktovka vrlo poetična. Sestra žrtvuje svoj dobar glas, da spase dobar glas pokojne sestre pred licem muža pokojničina. No uzoran karakter požrtvovne žene, dovodi muža u sumnju. On pogadja gorku istinu. Ipak tajnu svoga otkrića sakriva u svojim grudima. Veličina žrtve ne da mu srcu, da otme dobru vjeru onoj, koja je pregorila dragocjeni gubitak svoga poštenja za pokojnicu. Ova jednostavna radnja očuvala je autora od svakoga nasilnog teatralnog sredstva, tako da se i po tomu odlikuje aktovka medju običnim djelima francuske dramatike.

Berierova satira „Ribice" ima molierskih poteza. Kako odvjetnici izrabljuju svoje kliente, „ribice", i kako klienti lako ulaze u stupicu vječnoga procesiranja — sve je to izneseno u živoj akciji izvrsnih komičnih lica i situacija. Pisac pronalazi u svojih junaka tipične crte kao kakav stari komediograf, a satira mu je oštra, jer udara u živac, u slabosti ljudske naravi, kakovih ima svagdje, u svakoga i u svako doba. Aktovka nije posve okretno koncipirana, kao da je bila piscu preča širina karakteristike od vanjskoga teatralnog efekta. Time nije ipak prikratio gledalaca za efekte svoga dobroga humora i svježe komike.

U komediji Caillaveta i Flersa „Ljubav bdije" upoznali smo se s jednim produktom francuske dramatike, koja ide putom prokušane francuske tradicije. Autori pozajmili su svagdje nešto, a nijesu zaboravili ni zahvali ih sentimentalnosti Feuilletovih i Ohnetovih. Komedija utvrdjuje tezu, da u braku nad vjerom supruga najbolje bdije ljubav. Mlada žena htjela bi se osvetiti nevjernom suprugu nevjerom, ali joj ne da njezina svježa, jaka i iskrena ljubav. Za ovu tezu upotrijebili su pisci nešto prekompliciran aparat, ali se mora priznati, da njihova komedija ne zazire ni od otmjenih finoća najboljih francuskih veselih igara. Veliku tehničku vještinu pokazuje izvrsno gradjeni prvi čir, inače se je njihovom poznavanju pozorišnih efekata potkrala i po koja otegnutost u dialogu, a i mnoga nesuvisla scena. Mnoga duhovitost pravoga francuskoga esprita podržava u publici veselo raspoloženje.

Iz francuskoga modernog repertoara došla je na našu pozornicu i Bernsteinova novija senzacija „Izrael". Poput ostalih njegovih drama i ova je gradjena na „veliku scenu". Odnošaj izmedju majke i sina imao bi joj dati čuvstveni i dramski sadržaj. Udešeno je to tako, da sin izaziva na dvoboj čovjeka, za koga ne zna, da mu je pravi otac. Majka hoće pošto po to da zapriječi taj dvoboj. Kad je već bezuspješno upotrijebila sva sredstva, u velikoj se sceni laća poslednjega, priznaje sinu ona — svoj grijeh. Konflikt je s jedne strane zaoštren tim, što bi sin kao antisemita sad najedared imao doznati, da je i sam židovskoga porijetla, a s druge strane tim, što mu je majka žena nabožna i najvećega poštovanja vrijedna. Ipak autoru nije uspjelo podati tragici svoga djela privid prirodne nužde i time polučiti jak dojam, jer je izazov na dvoboj čin puke samovolje i neukusa, a iznudjivanje majčine tajne brutalna procedura, koja predpostavlja prostačku i surovu dušu, po čemu bi opet idealni odnošaj izmedju majke i sina kao pozadina sceni bio upravo

Digitized by Google

nemoguć. Autor je očito u svojoj prevelikoj pohlepi za senzacijama napustio izvor svake umjetnosti: prirodnu istinitost radnje ili bar istinitost čuvstvovanja. Mi smo suviše školovari literaturom ruskom i sjevernjačkom, a da bi nas se mogla moćno dojmiti ovakova drama. Dopuštamo, da u Parizu imade više smisla za ove vrste „umjetnost". *Ld.*

Stjepan Bobčev

Poznato je da medju braćom Bugarima imademo lijep broj oduševljenih prijatelja Hrvata. Medju ponajbolje spada bez dvojbe sveučilišni profesor u Sofiji Stjepan S. Bobčev, koji je, ako i nije odgojen u Zagrebu, zavolio Hrvate i Zagreb iskrenom ljubavi pravog nam brata Slavena.

Prikazat ćemo u kratko životopis i rad tog vrlo zaslužnog i učenog bugarskog prijatelja, iz kojeg ćemo razabrati ujedno općeniti uzgoj bugarske inteligencije iz dobe stvaranja samostalnosti koli na političkom toli i na prosvjetnom polju Bugarske.

S. Bobčev rodio se je g. 1853. u gradu Eleni u trnovskom okružju od ugledne gradjanske obitelji. Svršivši pučku školu i trorazrednu srednju školu, postade kano 15-godinšji mladić pomoćnim učiteljem na elenskoj pučkoj školi. Istodobno počinje njegov prvi književni rad, pošto je preuzeo redakciju rukopisnog zabavnog vjesnika „Utro". Od tog vremena, upravo već 45 godina, djeluje neprestano Bobčev na polju bugarske književnosti. U to vrijeme započe on učiti ruski i franceski, dočim je turski već iz mladosti naučio, pošto se je u ono doba još dosta turski po Bugarskoj učilo.

God. 1868. podje u Carigrad, te se upiše u medicinsku školu, gdje se je tada franceski s turski predavalo. Uza to bavio se je Bobčev ve više i više publicistikom, a poglavito ga je zanimalo prosvjetno stanje bugarskih Makedonaca, te je bio prvim predsjednikom prve „Makedonske družine", pa je u to ime proputovao jednog ljeta čitavu bugarsku Macedoniju. Uslijed toga bude stavljen pod tursku policajnu pasku, a godinu dana prije no što je imao svršiti medicinu te postati liječnikom, bude citiran pred sud uslijed neprestanih denuncijacija.

Bobčev pobježe na to u Rusiju (1876.), gdje započe svoje intenzivno saradjivanje u raznim ruskim novinama i vjesnicima, kojemu je ostao vjeran i do danas. Sudjelujući kod rusko-turske vojne za oslobodjenje Bugara, živio je jedno vrijeme i u Bukareštu, naučio rumunjski, te i odanle nastavljao neprestano svoj publicistički rad u smislu propagande za oslobodjenje Bugara, prikazujući vanjskome svijetu tadašnje kulturno i političko stanje svog naroda. God. 1878. podje opet u Moskvu, te se upiše na juridički fakultet kojega je i svršio, te postade g. 1880. predsjednikom okružnog suda u Plovdivu, a doskora i članom vrhovnog sudišta Južne Bugarske te narodnim zastupnikom God. 1884. postade odjelnim pretstojnikom (ministrom) sudbenog odjela „Istočne Rumelije" do prevrata za pripojenje kneževini Bugarskoj. Kada je opet nastao prevrat za kneza Aleksandra Battenberga, emigrira Bobčev u Carigrad, odakle posjeti sa sumišljenicima na čelu s Draganom Cankovom g. 1887. Kijev prilikom proslave 900-godišnjeg pokrštenja Rusa, te ostade u to vrijeme i u Rusiji. Čim su se političke prilike u Bugarskoj smirile, povrati se Bobčev opet iz Rusije u Plovdiv, gdje postade odvjetnikom (1889.).

U Rusiji je napisao, a nagradilo je i izdalo rusko geografsko društvo veliki Zbornik bugarskih pravnih običaja, no nije zato prestao da vrlo aktivno i agilno sudjeluje u samim kulturno-historijskim i pravničkim bugarskim i ruskim revijama, izdavajući svaki čas po koju knjigu ili brošuru.

Godine 1893. osnuje Bobčev dvije vrlo važne bugarske revije: Juridičeski pregled i Bigarsku zbirku (zabavno poučna revija), koje izdaje i redigira još i do danas. Godine 1899. bude Bobčev pozvan na sveučilište u Sofiju, da predaje bugarsku pravnu povijest, a doskora osnuje on i „Bugarsko pravničko društvo", kojemu postade potpredsjednikom. Udomivši se konačno Bobčev u Sofiji nastavi dalje raditi svom poznatom agilnosti i osnuje dalje još dva važna kulturna društva, i to: Družestvo na bigarski publicisti (1901.) i Slavjanskoto družestvo v Bigarija (1903.), kojima je baš on glavnim pokretačem i predsjednikom od prvog osnutka. Kao takav proputovao je i posjetio sve slavenske zemlje prilikom raznih kulturnih i narodnih slava i svečanosti, te je bio i u Zagrebu prilikom otvorenja izložbe društva jugoslavenskih umjetnika „Lade", te lanjske godine kod proslave 100 godišnjice Gaja u Krapini.

Kada je g. 1906. bio prvi kongres jugoslavenskih književnika i novinara u Sofiji, predsjedao je S. Bobčev, a i ove g. imenovanje predsjednikom velikog slavenskog kongresa, koji će se također obdržavati u Sofiji. U to me sprema se Bobčev već sada na sve potrebno, te poglavito nastoji gradsku općinu i pučanstvo grada Sofije predobiti za što ljepši doček gostij

Digitized by Google

Tom zgodom nadaju se u Sofiji, da će doći nekoliko stotina vidjenijih predstavnika slavenstva iz sviju slavenskih zemalja, medju kojima ne će naravno izostati ni Hrvati. Uz to je Bobčev i narodni zastupnik te advokat, te jedna od najpopularnijih ličnosti u Sofiji, a za svoje zasluge izabran je i počasnim članom Slavjanskog občestva u Moskvi, te dopisnim članom Jugoslavenske akademije u Zagrebu, kao i počasnim članom mnogih društava u Bugarskoj, te je dekoriran i raznim redovima.

Danas je g. Bobčev preokupovan pripremama za sveslavenski kongres, koji će se ove godine njegovom inicijativom iza prošlogodišnjeg kongresa u Pragu i Petrogradu, obdržavati u Sofiji. Kongres priredjuje „Slavensko društvo" u Sofiji, koje imade preko 1500 članova i kojemu je protektor sam car Ferdinand. Gradsko vijeće je u to ime odredilo 20.000 leva, a kongres će se obdržavati u svibnju ili lipnju ove godine.

Program kongresa bit će vrlo zanimljiv te će se tu raspravljati razna pitanja, koja sus se već lanjske godine raspravljala u Pragu i Petrogradu, te koja su bila predana na daljnju referadu pojedinim osobama i raznim odborima. To su pitanja kojima se sada zanimaju neoslaviste, koji su si stavili zadaćom sva slavenska plemena podupirati i nastojati ih dovesti do što veće kulturne visine i političke samostalnosti i slobode, a da ne bude to na uštrb nikojem drugom slavenskom narodu. Na kongresu raspravljati će se opet pitanja o ekonomskoj zajednici i samostalnom razvijanju Slavena, o slaveno-ruskoj banci, sveslavenskoj trgovačkoj komori, sjedinjenje slavenskih novinarskih udruženja, o osnutku slavenskog brzojavnog i dopisnog ureda, o zajedničkom radu slavenskih akademija i sveučilišta, o slavenskom sokolstvu, turistici i raznim drugim kulturnim slavenskim institucijama, o kojima je permanentni odbor za taj kongres izradio već točan i velik program.

U koliko je g. Bobčev sada okupovan pripravama za taj veliki neoslavenski kongres ipak radi neumorno i na drugim svojim edicijama, poglavito što se tiče povjesti bugarskog prava, te je već početkom ove godine izdao omašnu knjigu „Istorija na staroblgarskoto pravo", koje će djelo nastaviti i opisati pravnu povijest bugarskog naroda do proglašenja kraljevine.

I medju Hrvatima stekao je g. Bobčev mnogo prijatelja, koji ga se uvijek vrlo ugodno sjećaju, te mu žele da nastavi put, kojim je započeo oko što većega kulturnog zbliženja Bugara s ostalim Slavenima, a napose s Hrvatima.

Dr. Franjo Bučar.

Ivan Meštrović

U bečkoj „Secesiji" priredio je Ivan Meštrović izložbu, koja je nedavno (16. siječnja o. g.) otvorena. Kako će većina tih radnja, koje su sada izložene u Beču, biti izložene u svibnju ove godine u Zagrebu, zanimat će naše čitatelje mnijenja i sudovi, što su ih tom prilikom o toj izložbi donijele nekoje bečke novine. Poslužit ćemo se samo važnijim novinama svjetskoga glasa. „Neue Freie Presse" opisujući plastike, koje se nalaze kraj ulaza, ističe njihovu neobičnost, ali odmah dodaje, da su te groteskne karikature s tehničke strane vanredno radjene i da dokazuju začudnu darovitost. Kad čovjek udje u izložbenu dvoranu, biva taj dojam sve to jači. Spominjući ostale radnje, ističe kao vanredno lijepe: glavu slijepog starca i nekoje torze. Ali iz svih tih radnja — kaže „Pressin" suradnik, — pa i iz najbizarnijih, govori, ne, više frapirajući talenat monumentalnog značaja i posvemašno plastičko osjećanje (da se to potpuno osjeti, treba se samo sjetiti Klingerovih plastika kao protivština) i tehnička vještina, koja čovjeka mora osupnuti". Za jedno djelo, koje je izmedju mnogih izvedeno u mramoru, kaže, da je izvanredno (Prachtstück) i da bi bečka moderna galerija morala pripaziti, da joj to djelo ne izmakne. Meštrovića usporedjuje s Metznerom, a onda ističe njegov boravak u Parizu i svršava time, da se treba nadati od Meštrovića nečemu „posvema izvanrednomu", dok se sredi i podvrgne logici i razboru. — U „Fremdenblattu". (Prilog od 16. siječnja) posvećen je Meštroviću veliki članak od dva i po stupca, što ga je napisalo uvaženo kritičarsko pero L. H—i (Hevesi). Odmah u početku ističe, da je Meštrovićeva izložba najvažnija točka ovogodišnje secesijine izložbe. Za Meštrovićev „Zdenac židota" ponavlja, da je djelo umjetničke duše, srodne Michalangelu. „Moram to ime spomenuti, kao i još po koje veliko" i onda spominje Rodina i Metznera, te ističe razliku izmedju ove trojice, stavljajući ih uporedo. „Značajno je" nastavlja Hevesi, „da je Rodin očinski i u isto doba bratski primio Meštrovića, kada je ovaj prije dvije godine došao u Paris, pa ga je poveo u svoj dom i gotovo napisao predgovor katalogu za njegovu izložbu." O samoj izložbi kaže slijedeće: „Pogledamo li srednju dvoranu, koju je Meštrović sam ispunio, odmah ćemo opaziti, da se je Meštrović nosio jednim snom. Arhitekt Orley stvorio je okvir slici toga sna. Čim čovjek udje, zašao je u aleu, sastavljenu od dvanaest ogromnih karyatida, koje nose kao neke kamene grede na glavama.

Digitized by Google

U tom je dvoredu zamisao neke herojske pergole, koja bi trebala (mogla, htjela, od svega srca htjela) voditi do nekog hrama. Umjetnik je zamislio neki hram, posvećen spomenu palih junaka. I cijela je ta izložba sanja o tim junacima, o njihovim udovicama, koje tuguju oko toga hrama, oko tog posvećenog mjesta. To je od prilike i ideja važnijih grupa u toj dvorani: majke, što se presavinula preko djeteta, koje drži u krilu, „dviju udovica", od kojih se jedna onako toplo, gotovo pobožno privinula uz drugu, i onda velikog sjedećeg mramornog kipa „Uspomene", koja je prošle godine toliko pažnje pobudila u monakovskom Glaspalastu. K ovoj osnovi pripadaju još nekoji odlomci. Hevesi, koji sigurno malo znade o kosovskom boju, i njegovom značenju po nas južne Slavene, o majci Jugovića, o njenim devet snahama i o cijelom blagu narodnih pjesama, koje o tome govore i koje su našega umjetnika potaknule na zamisao o osnutku hrama, posvećenoga palim kosovskim junacima, ne pita, kako je Meštrović došao upravo na ovu zamisao i što Meštrović hoće svim ovim da rekne, ali ipak znade, da su podlogom njegovom najnovijem stvaranju bile naše narodne pjesme, te da su prema tomu plod rodne grude, na kojoj je odnjihan. „Onamo u blizini bosanske granice nalazi se siromaško selo, u kojem mu još živu roditelji i u koje se svraća svakog ljeta, da ne izgubi veze s rodnom grudom i da se ne odnarodi u Parizu, u kojem je prošle godine izložio u jesenskom „Salonu" osamnaest djela, te je dapače biran jurorom za „Salon". „Onih dvanaest karyatida rodilo se u njegovoj duši upravo onako, kao u atenskih kipara, dok su gledali djevojke s Karye, gdje nose košare na glavama. I Meštrović tako vidi u svom rodnom kraju vitke, visoke djevojke, kako snilaze s brda noseći uspravna vrata teret na glavi, dostojanstveno poput zarobljenih kraljica. To su pojave monumentalne strogosti, koje se čine kao uklesane u cijelu okolinu. I poput onih grčkih, odjevene su i Meštrovićeve narodnim ruhom, koje biva isto tako klasično kao i ono".

Zašto da te djevojke ne nose tereta na glavi, kad im je držanje kao stvoreno za to? Kad seljaci došavši u Spljet ugledaju Dioklecijanovu palaču, odmah im pada na um, da su ono mnogo kamenje, kojim je ta palača sagradjena, morale snašati s bregova žene i djevojke. I oni to dakako odmah i pričaju kao sigurnu stvar. Tako eto postadoše i te moderne karyatide s onim poraznim izražajem lica, koji govori tugom o teškoj službi, koju vrše kod tog hrama. Hevesi upozoruje, da se ovakovo oživljavanje antike pojavljivalo i u renesansi i u baroku, a onda opet tumači, kako je to te Meštrović voli onim torzima ogromne veličine. „Anatomija je (za ovakova umjetnika) surovina, koju on obradjuje po volji, t. j. s namjerom, da sti.izuje, te ide za tim, da iz prirodnoga pojava izluči najjednostavniji zakon, koji se onda izražava nečim ogromnim. Dosljedan rad u tom smjeru dovodi velike umjetnike, kao što je Metzner do vlastitoga stila, kojega ne mora nitko odobriti, ali koji je za to ipak opravdan, jer imade svoj nutarnji zakon. U tom smislu treba shvatiti i sav Meštrovićev rad, kao borbu za stvaranjem vlastitoga stila. On je stilista visokog stupnja, kako ga knjige spominju odnosno, kako će ga knjige spominjati". O izvorima, na kojima je Meštrović učio i uzorima, za kojima se povadja, govori Hevesi ovako: „Djela na Partenonu osobito se ga dojmiše. Vidi se to ponajviše po jednom frizu s borcima. Uostalom Meštrović je tek prije nekoliko tjedana vidio originale u Londonu. Ali i „Udovice", koje se pričinjaju kao nešto posvema novo imadu jakih dodirnih točaka s grupom u zabatu Partenona (Aglauros i Herse). A ipak je sve to u Meštrovića drugačije. Forma, ritam, kretnja i onda onaj osjećaj ruke, koja je vična materijal sama obradjivati. Članak svršava time, da je „Meštrović klupko, iz kojega se može mnoga nit izvući." Očito hoće istaknuti, kako Meštrović svojim djelima potiče na mnoštvo misli i raznih pobuda, što je jamačno najljepša pohvala za pravoga umjetnika. — Treći bečki dnevnik „Die Zeit" donosi u broju od 19. siječnja cijeli podlistak od šest stupaca o Meštroviću u „Secesiji". Napisao ga je Josip Strzygowski. Najprije opisuje samu izložbu, a onda tumači značenje i postanak tih djela. Upitate li umjetnika, onda vam odgovara u pokidanim izrekama o nekom hramu, kojemu sva ta djela pripadaju, o hramu znasnovanom slavenskoj v. ličini, koja se slomila 1389. na Kosovu. Nada i rezignacija, samrt i stvarajuća prasila prosjevaju iz likova toga umjetnika. Daleko od svake politike progovaraju iz njih sanje srbskog i hrvatskog naroda. Tu je bista kraljevića Marka, a onaj div je Miloš Obilić. Relijef prikazuje Kosovku djevojku. I uz ove likove iz narodnih priča eno simbola pjesnika Kranjčevića; kip čovjeka, koji se očajno napreže, da se uzdrži u lijetu. — I Strzygowski govori o uzorima, koji su Meštroviću lebdili pred očima, ali se o tome izražava još povoljnije nego Hevesi. „Meštrović se opajao u pariškom Louvru novim tečevinama iz Delphija, pošao je i u London, ali svakamo ga je pratio duh njegova plemena i sve se pod snagom toga duha pre-

Digitized by Google

tvorilo u likove njegova naroda i tako postade pod utjecajem Pariza, antike i Slavenstva čudna smjesa, u koje je jaka osobna crta. Osim toga bukti u Meštrovićevim djelima jaka strast, tako da mi se čini, kao da on u svojim djelima daje oduška svojoj strasti." Ističući, kako Secesija nije žalila troška, da djela toga mladoga majstora dopremi iz Pariza u Beč, nazivlje ga snažnom umjetničkom pojavom, te mu želi, da se doskora domogne sredstava, da svoja djela u mramoru iskleše. Svršava ovim riječima „Srpsku narodnu junačku pjesmu, koju nam je umjetnik u „Secesiji" u kamenu (sadri) opjevao moramo kao umjetničko djelo visoko cijeniti. Mi bi željeli Meštroviću narod, koji bi shvatio gigantsku osnovu toga djela i naručitelja, koji bi ovo djelo, zasnovano u kolosalnim omjerima, dao izvesti. Za sada je sve to samo sanja u sadri".

Osim ovih triju dnevnika („Presse", „Fremdenblatta" i „Zeita") donijele su i druge bečke novine prikaze o Meštrovićevim djelima, u kojima se dive snazi, produktivnosti (Journal) i vještini, a jedne („Extrablatt") tvrde, da će „Meštrović za kratko vrijeme spadati medju prve plastičare našega doba", ističući težnju za velikim i ogromnim idejama, koja da se očituje u svim njegovim radnjama. — Godi nam pa nja, što ju je Meštrović stekao u stranom i nama malo prijaznom svijetu, jer nam je upravo radi toga očitim dokazom, da ju je u punoj mjeri i zaslužio. —*lč.*

Ruski kritičar Čukovskij

Na obzorju ruske kritike nedavno se pojavila nova zvijezda: R. Čukovskij. Taj novi Aristarh zadaje strah i trepet ne samo književnim početnicima, nego i priznatim veličinama. Na njegovim predavanjima dolazi do burnih prizora i njegove kritike izazivlju oštre polemike u novinstvu. Vele, da je sjajan govornik i da ima čarobnu dikciju. Piše kratko i jasno, a to je sila. Kritika mu je pronicava i ubojita, pa mu u tom pogledu nema premca medju mladjim književnim pokoljenjem. Stoga književnici strepe pred njegovim nemilosrdnim sudom i o njemu, kako uvjerava Rozanov, govore sarkastično: „Ti ćeš, baćuška, sve izjesti; u tebe je vučji tek!" U strahu kao da se pitaju: „Ko je sada na redu, da dodje pod njegov nož?" Svak mu se sa zebnjom ugiblje i živo želi, da ga ne „zamijeti" taj umni i pronicavi kritičar. No Čukovskij je neumoljiv i sokolovim okom zamjećuje one, koji strepe .Njegovo oko kao da je oboružano nekom silnom lupom, kojom opaža smiješna svojstva u pisaca, koje su do sada svi slavili. Tako se zadio u Korolenka (u „Russkoj Mysli"), kojega je dosad ruska kritika u velike hvalila, i pronašao, da ima u njega smiješnih stvari, neiskrenosti i sentimentalnosti, i to s tako očevidnim dokazima, da je mnoge uvjerio, e Korolenko nije onaj plemeniti idealista, kakim su ga do sada držali. Nato je podvrgao svojoj kritičkoj analizi Garšina i pripadom se oborio na Skabičevskoga, za kojega je izjavio, da je doduše „plemenit, ali vrlo glup". Slušaoci su jurnuli sa stolaca, kad je Čukovskij izrekao taj sud o Skabičevskom, i u prvi mah se činilo, da će izbiti smionoga kritičara. I Rozanov s jetkom ironijom primjećuje, kako bi to bili i učinili, da Čukovskij nije slobodoumnik. Najviše šuma i buke pobudilo je njegovo predavanje o Garšinu, što ga je u početku listopada držao u petrogradskom „literaturnom obščestvu". Evo glavnih misli iz toga predavanja: Glavna djela Garšinova, kao „Krasnyj Cvêtok", „4 dnja", „Trus", „Noč" i dr. dokazuju, da je taj pisac vanredno tačan u svojim likovima i da je bila u njega velika težnja za klasifikacijom ljudi, pojava i pače cijele prirode. Garšin se nije zadovoljio time, da ljubi prirodu, već je želio, da je registrira po rubrikama i kategorijama. U njegovu su slikanju neizbježivi broj, mjera i tezulja. „Glava toga bezumca htjede da bude palačom mjera i tezulja". Zaljubljen u matematičku točnost Garšin često joj žrtvuje psihološku istinu opisivanih junaka. Garšinu je i „bezlično čovječje meso" isto što i misaoni subjekat. Sitničava se točnost opaža i u opisu lica njegovih junaka i u slikama prirode. Zato se već od mladih nogu u njega zamjećuje težnja za vještinom, tehnikom, mehanikom i arhitektonikom. No iza sve matematičke točnosti, mehanike i tehnike kao da se čuje Garšinov očajni vapaj: „Majko, spasi svoga bijednoga sina! Na glavu mi ljevaju hladnu vodu". Točnim umom kuša Garšin da se zaštiti od bezumlja, koje mu se približava. No njegovi su pokušaji uzaludni. Nema mu spasa i cijeli njegov život prolazi kao medjučin medju vucarenjem u ludnici za rešetkom. Garšin se „boji bojazni" i napreže sve sile, da ostane trijezan. U toj se mučnoj borbi sa samim sobom sastoji velika tragedija života Garšinova. U aritmetici traži on zaštite od užasâ i halucinacijâ. No ta je tvrdja odviše slaba i pjesnik kaosa i bezumlja baca se niz stube sa 4. kata. Čukovskij nadalje pobija misao, da je Garšin samoga sebe ocrtao u junaku „Crvenoga cvijeta". U toj pripovijesti nalazimo opis samo spoljašnjeg bolničkog života piščeva, a nipošto sliku unu-

Digitized by Google

tarnjih doživljaja, čuvstava i poriva. Samoopažanjâ uopće nema u „Crvenom cvijetu". I nije li zato Garšin, stideći se svoga bezumlja i s bolju prezirući ga, obukao ga u „Crvenom cvijetu" u tako sjajno odijelo i stavio u tako efektne poze, što je htio, da samoga sebe kakogod utješi, pa da kakvim god uresom ukrasi ono, što je njemu bilo strašnije od sifilisa i smrti, i da pokaže samomu sebi: „Gledaj, ta to ipak nije takovo prokletstvo! Ta to je pače zamamno i poetično!"

Garšin nije lirik, kako misle mnogi, — naprotiv, sve lirsko u njegovim djelima mrtvo je do beznadja. Opisi duševnih oluja i porivâ ne polaze za rukom autoru „Crvenoga cvijeta". Garšin bio je u glavnom pjesnik vidljivih pojava, zornih slika; tu se počinje i završuje njegovo carstvo. Osnovna je potreba njegova talentai da opisuje, a ne da likuje od radosti, Prekrasn, su njegovi opisi trupla ubijenoga iz „Četiriju dana", bolnične zgrade iz „Crvenog cvijeta" i dr. Zorni njegovi likovi ostaju nezaboravni u pameti.

Kad je Čukovskij završio svoje predavanje, jedan je dio slušalaca stao prosvjedovati i psikati predavaču. Spočitnuo mu jedan izmedju njih, da vrijedja uspomenu omiljeloga pisca Garšina i da je njegovo predavanje prosti feljton, koji spada u novine, a ne u književno društvo. Čukovskij usred psikanja protivnikâ i pljeskanja pristalicâ odgovori, neka ga protivnici pobiju razlozima, a ne psovkama. „Ja se ponosim time, što sam feljtonista, jer je feljton teška i vrlo odgovorna književna forma". Na obranu Čukovskoga ustao je odmah mladi pisac Osip Dymov, koji reče, da ga u predavanju Čukovskoga privlači originalni način kritičkoga istraživanja, koji vodi, kao i u drugim radovima toga kritika, do objašnjenja osnovne značajke izvjesnoga pisca. „Čukovskoga ne valja grditi, ni psikati mu, već ga treba poštivati" — završio je Dymov uz pljeskanje i psikanje općinstva.

Na predavanje Čukovskoga o Garšinu osvrnuo se prof. Baćuškov u kadetskom dnevniku „Rêči" i naglasio, da kritička metoda Čukovskoga vodi do potpune preobrazbe mnijenjâ i sudjenjâ, što su u ruskoj književnosti usvojena od osamdesetih godina prošloga stoljeća. Pitanje o Garšinu samo je epizoda u preduzetom radu, koji ima da odredi nove kriterije za ocjenu predjašnjih književnih vrednosti. Možemo se samo veseliti, veli Baćuškov, ako se ispituju, preobrazuju i presudjuju predjašnji sudovi. Ta hvale je vrijedno, ako čovjek samostalno sudi o pojavima prošlosti i sadašnjosti, hvale je vrijedan svaki pokušaj, da se nadje što god novo u onom, što je dosele istraživano i ispitivano. Čukovskij je nesumnjivo rekao nešto novo o Garšinu, upozorio na take strane njegova umjetničkoga rada, na koje do sada nije nitko svraćao pažnje, premda otkriće njihovo ima relativan znamen; predavač je zasvjedočio osobitu oštroumnost u pitanjima spisateljske tehnike, što i jest uopće jedno od glavnih svojstava kritike Čukovskoga. Isticanje osobite točnosti i metodičnosti u spisima Garšinovim, njegova „knjigovodstva i aritmetike", koja neprestano provaljuje u rad umjetnikov, — sve je to zanimljivo i prilično novo, a svjedoči o pomnjivom čitanju autora. Da se predavač zadovoljio time, da istakne tu izrazitu osebitost jednoga od duševnih svojstava Garšinovih i jedne od metoda njegove pjesničke tehnike, moglo se samo pohvaliti tako pomnjivo izučavanje jedne strane literarnoga rada znamenitoga ruskoga pisca, priznati nesumnjivu darovitost, koju je pri tom pokazao i njegov kritičar. No, na žalost, Čukovskij je izveo smion i odlučan skok, u kojem se srušio i pobudio samo buran prosvjed onih, koji poznaju i ljube Garšina, ne samo s obzirom na tehniku njegovih djela, već i na cjelokupni i duboko simpatični lik bolesna umjetnika, koji je u duši patio mnogo i za mnoge, koji se u velike oduševljavao za misao, shvaćao snagu i značenje poleta, koji je osobito za cijeloga života težio za herojskim djelima. Sva ta strana duševnoga lika Garšinova kao da je ostala posve sakrivena pažnji njegova kritičara. On je pače namjerice i posve nepravedno pokušao, da tu stranu ospori. Htio je, da uvjeri slušaoce, kako sav Garšin sastoji u opisima spoljašnjega karaktera, u „aritmetici i knjigovodstvu", i to ne vazda umjetničkim, pa dapače da ne umije prikazivati dojam cjeline, jer da cijepa opise na rubrike pod slovima a, b, c, itd. No Čukovskij nije se stegnuo na tehniku, nije se zadovoljio prikazom spoljašnjih crta talenta Garšinova, nego je pokušao, da razotkrije i dušu pjesnikovu, pa izjavio, da je Garšin neiskren, nedarovit i slab umjetnik. Pri tom kritičar površno prosudjuje pisca, ne proničući u bitnost njegova duševnog lika. Kao u ocjeni Korolenka, tako i u ovom predavanju nije Čukovskij iznio iscrpivu karakteristiku pisca, kojega ocjenjuje".

I drugi su pisci, kao n. pr. Rozanov, zabavili Čukovskomu, da pazi samo na sitnice, na istinite, ali sitne crte pisca i spisateljskoga poziva i dara. Kobna da je strana Čukovskoga, što nikako ne može da zamijeti ono, što je važno u

Digitized by Google

pisaca. U njega ima nešto redarstveno-nadzorničko, što ruje po „dokumentima".

Na te i slične kritičke osvrte Čukovskij je odgovorio u dodatku svomu predavanju o Garšinu, koje je nakon mjesec dana ponovio u Petrogradu. U tom odgovoru otkriva Čukovskij svoj kritički program, svoj ideal kritike, koji je nastojao da ostvari u predavanju o Garšinu. Evo u kratko njegove kritičke ispovijesti:

Većina prigovora svodila se na to, što je Čukovskij iz kritičkoga prosudjivanja izlučio sve ono, čime je Garšin bio bliz i drag svojim savremenicima, „sedamdesetnjacima", t. j. unutarnji svijet misli, čuvstava i raspoloženja, a obratio svoju pažnju jedino na spoljašnje oblike spisateljske tehnike Garšinove. On je svoju kritičku lupu uperio u jednu crtu u spisateljskoj fizionomiji Garšinovoj: on oštro ističe tu crtu — pače ne crtu, već bradavku na licu Garšinovu. No slika bradavke, ako i jest pomnjivo izradjena i zaprema ma kako veliko platno, ipak nije portret i dapače nije ni karikatura. Na to odgovara Čukovskij, da se njega ništa ne tiče, da li je Garšin bio „sedamdesetnjak", „osamdesetnjak" ili „desetnjak", — no Garšin je bio umjetnik, a svaki umjetnik sam po sebi jest „pojava jedinstvena, koja se ne može ponoviti; umjetničko stvaranje jest „čudo", i tajnu toga čuda on je pokušao da otkrije u svom predavanju za sebe i za druge. Misli Garšina „sedamdesetnjaka" pripadale su i svim drugim sedamdesetnjacima, — no umjetnički mehanizam Garšinov pripadao je samo njemu jedinomu, to bijaše sam Garšin i sav Garšin, i u ličnosti Garšinovoj bio je usredotočen kritički interes Čukovskoga. Na istu temu vraća se Čukovskij i u najnovijoj kritici o Arcybaševu u 349. broju „Rêči" (od 2. siječnja o. g.) i ponovno dokazuje, da je književni stil, umjetnički stil, jedino pravo mjerilo svakoga umjetničkoga stvaranja. Umjetnika ne valja ocjenjivati po sadržaju ili sujetu njegovih djela, jer i loš umjetnik može da stvori dobar sujet. A stil vazda odaje svoga pisca s glavom, — i zato je rekao jedan veliki pjesnik: „Ako boluješ od ružne bolesti, ili voliš, da ti za stolcem stoji lakaj, ili se bojiš smrti, možeš to da sakriješ svojoj ženi i svojem duhovniku, — ali stilu svojemu ti to ne ćeš sakriti".

Držeći se toga kritičkog programa i ideala Čukovskij bezobzirno nastavlja svoj rad na strah i užas mnogim, napose mladjim ruskim piscima. Njegove dvije tri jetke primjedbe prinudiše publicista V. Posse, da je prestao pisati. Jesenas nemilosrdno je raščinio u „Rêči" mlade ruske satiričare oko organa „Satirikon", napose nekoga Sašu Černoga izvrgao je zasluženom smijehu i ruglu. Njegove su kritike do sada većinom negativne. Amo idu do sada spomenute ocjene, a napose je porazna njegova kritika o Arcybaševu, za kojega dokazuje, da je u svojoj erotici neiskren i lažljiv. No da dokaže, kako umije pisati i pozitivne ocjene, priopćio je u „Rêči" kritički prikaz studije Merežkovskoga o Lermontovu. Tu je sjajnim stilom ocrtao glavne crte intuitivne kritike Merežkovskoga. Pozitivan nastoji da bude i u kritici književna rada pripovjedača F. Sologuba, što ju je nedavno čitao u Petrogradu. Na predavanja njegova vazda hrli silan, osobito mladji književnički svijet. Slušaoci sve očekuju, da će ovoga ili onoga pisca oštro ošinuti, pa ako toga nema, kao na predavanju o Sologubu, općinstvo je razočarano i nezadovoljno. Protivnici modernista, kao Rozanov i Burenin, zlobno se vesele pojavu Čukovskoga, kojemu namjenjuju ulogu čistioca na književnom polju i grobara loših književnika, koji da su se baš u novije vrijeme stali smiono baniti i razmetati u ruskoj književnosti. *J. P.*

Koledari

Već je četvrta godina da Odbor Zagrebačkih gospodja izdaje lijepi „Strossmayerov koledar", kojim vrši dvojaku patriotsku zadaću, popularizira život, misli i rad pok. djakovačkoga biskupa i namiče materijalna sredstva za njegov spomenik, a ujedno unosi u hrvatske kuće zdrave plodove prave hrvatske književnosti. Život i rad pok. mecene još će dugo vremena davati gradiva književnicima, umjetnicima i historicima, pa za to nije čudo, da i u ovogodišnjem koledaru nahodimo zanimljivih podataka o njemu. Na prvom je mjestu njegov opsežni govor, što ga je izrekao u hrvatskom saboru dne 25. januara 1866. U njemu ima misli, koje upravo karakterišu biskupa, a sastav odaje u čemu je zapravo bila snaga Strossmayerova govorničkoga umijeća. Kako se pak doimahu slušalaca njegove besjede, priča autor spomen slike „Što jest, jest; što nije, nije", Josip Pasarić, opisujući svečanu inauguraciju galerije slike, koju je 1884. otvorio sâm osnivač Akademije. Strossmayer je tom prigodom indirektno pobijao i pobijedio svoje političke protivnike, koji su u svom fanatizmu rogoborili i protiv kulturnoga rada biskupova, a najviše protiv Jugoslav. Akademije. Kakvu je pobjedu odnio Strossmayer tom prigodom, vidi se najbolje po tom, što su se mnogi njegovi protivni i pod dojmom ove besjede preokrenuli

Digitized by Google

u njegove pristaše. Članci, u kojima Gj. Šurmin govori o Strossmayeru i Gaju, a Z, B. Ilijin o Strossmayeru i Dalmaciji, te Strossmayerovo njemačko pismo F. L. Riegeru, otkrivaju nove podatke za poznavanje svestrane biskupove ličnosti. Nekoliko pjesama nadopunjuje i završuje dio, koji je posvećen vladici.

U beletrističnom se dijelu susrećemo imenima starijih i novijih književnika. Uredništvo koledara drži se od početka lijepoga pravila, da se što cjelovitije osvrće na lanjski rad naše znanosti, književnosti, umjetnosti, kazališta, i t. d. Ta rubrika, popraćena obilatom statistikom, skupa sa šematizmom, popisom književnika, umjetnika, informativnim pregledima prosvjetnih, znanstvenih, umjetničkih, nastavnih, patriotskih ustanova i zavoda, daje koledaru neprocijenjivu vrijednost, a čitateljima omogućuje, da jednim pogledom uhvate sve, što naša domovina posjeduje na kulturnom pogledu. Ne smije se pak prešutiti izvješće o radu gospojinskoga odbora i po njemu sazvanu anketu o Strossmayerovu spomeniku, koja je u cijeloj našoj štampi izazvala veliko zanimanje i mnogo polemika. Nemali trud i mar, uložen u ovaj koledar, koji je opremljen ukusnim gospodskim formatom i lijepim brojem aktuelnih ilustracija, zaslužuje, da ga književna kronika zabilježi posebnim priznanjem.

Hrvatska knjižarnica u Zadru, pokrenuvši pred sedam godina svoj ilustrovani koledar „Svačić", pokazala je i drugima put, kako se i ta popularna izdanja mogu podvrgnuti zahtjevima strogih književnih ambicija, a da ne promaše svoje svrhe. I ako su kasnije u Zagrebu počela izlaziti dva tri dobra koledara, „Svačić", koji je bio negda u tom prvi i jediri, nije izgubio razloga svoga bitka, ni svoje vrijednosti. On je već odavna stekao, poglavito u Dalmaciji, vjernu publiku, kojoj je postao nenadoknadiv. Od znatnijih mu priloga u ovogodišnjem tečaju napomenut ćemo prigodne raspravice o Lj. Gaju od V. K., o banu Jelačiću od dra. R. Horvata i osvrt na lanjsku umjetničku izložbu u Spljetu. Od drugih poučnih radnja odvojit ćemo znanstveni člančić „O poniranju obala u Dalmaciji", pisan laganim popularnim stilom, od dra. Nika Andrijaševića, te prikaz o cijelom dojakošnjem književnom radu Iva Vojnovića od Arsena Wenzelidesa, koji na koncu nabraja razne prevadjače Vojnovićevih djela i one, koji su po stranim listovima pisali o autoru Dubrovačke Trilogije. Od beletrističnih se priloga odlikuje pripovijest V. Gara Emina „Očalin", gdje opisuje, kako se naš čovjek Istranin naivno pušta nasamariti od pridošlica varalica, Nijemaca. Predugo bi bilo zaustavljati se posebice i kod svih drugih radnja, što ih „Svačić" sadrži. Od mnogih ilustracija ističemo lijepe reprodukcije sa lanjske spljetske izložbe. Sa zadovoljstvom treba istaknuti, da se broj „Svačićevih" suradnika izvan Dalmacije sve više množi, te još većim zadovoljstvom, da nam Dalmacija šalje tako dobre literarne stvari baš iz otudjenoga svoga glavnoga grada, iz talijanaškoga Zadra, gdje se hrvatska svijest i prosvjeta sve više širi. Podupiranjem ovoga koledara i svih drugih izdanja Hrv. knjižarnice pomažemo samom hrvatstvu u onom hrvatofobskom gradu, u kojem Hrvati moraju da budu vazda budni na oprezu, a ne bi mogli skoro ništa bez pomoći svoje ostale braće.

X.

Kozarčev „Djed"

Otvorivši „Male pripovijesti" našega slavnog Kozarca, opazih, da je u indeksu pored priče „Moj djed" zabilježeno, da je tiskana prviput u „Viencu" g. 1892. Premda je to sitnica, gdje je koja stvar ugledala svijetlo svijeta, ipak — kad se radi o ljudima Kozarčeva kova — valja pripaziti i na takove sitnice, pak ih, ako ustreba ispraviti ili dotjerati, pogotovo pako onda, kad se tom prilikom pruža zgoda iznijeti na vidik još koja biografska ili bibliografska mrvica iz života tih velikih ljudi, koje smo često možda i izbliza poznavali. Kozarčeva priča „Moj djed" tiskana je prviput g. 1887., dakle pet godina prije, no što osvanu ponovno tiskana u „Vijencu", u mom listu „Hrvatskoj omladini", što no sam je pokrenuo 1885. godine, namijenivši je odraslijoj školskoj mladeži, kojoj je ona prije „Pobratima" bila prvi i jedini njezin list. Kako sam se, svršivši gimnaziju, odlučio za učiteljski stalež, a ne dobivši radi jednog izbora već obećane mi štipendije, odoh po savjetu pokojnoga školskog nadzornika za pomoćnog učitelja u Kutinu, gdje da ću imati prilike spremiti se za gradjanski ispit. Pošto ne htjedoh napustiti izdavanje lista, kojega sam izdavao teškom mukom, otkidajući sebi od usta, to odlučih izdavati i drugi tečaj, uredjujući ga u Kutini, te se obratih na moje književne prijatelje, da mi pošalju za 1. broj literarnih prinosa, dok se u isto vrijeme pobrinuh za što ljepše ilustracije. I naskoro mi se odazvaše: August Harambašić, Božidar Kukuljević-Sakcinski, Milka Pogačićka, Ivan Devčić, Rikard Katalinić-Jeretov i drugi, a počastiše me svojim

Digitized by Google

pjesničkim prinosima i starina Ilijašević i proslavljeni srpski pjesnik Zmaj Jovan Jovanović, koji mi spjeva uz naročito poslanu mu sliku pjesmu „Pred proleće", u kojoj aludira na slogu izmedju Hrvata i Srba. Ali jednog dana dočuh odjednom, e je u mom komšiluku u Lipovljanima šumarom poznati pisac „Priča djeda Nike". Već prve nedjelje uzeh kola, te ajde k njemu u posjete, ne bi li i od njega dobio koji literarni prinos. Nadjoh ga u sobi pored kolijevke, iz koje mu se smiješilo razbudjeno nevinašce. Pošto se upoznasmo i porukovasmo, diže djetence na ruke — bijaše to jedinica pjesnikova Mira — da je mogu bolje vidjeti, kolišna li je već ta mezimica njegova.

Pošto mu rekoh, što sam došao, preda mi taj slatki teret za čas u ruke, dok mi donese rukopis, i on se naskoro vrati iz druge sobe sa prilično debelim manuskriptom u cijelim ta bacima. Položivši dijete, koje gugučući i kliktajući igraše se svojim ručicama, pored nas na stol na jastuku, poče listati, da odabere, što bi bilo za me. Sjećam se, da mi reče, e je to nastavak njegovih „Priča djeda Nike", a pričanje, koliko vidjeh, ne bijaše u rukopisu podijeljeno naslovima u pojedine cjeline, već je teklo dalje bez prekida. Valjalo je dakle naći takav arak, gdje ne će trebati što rezati, gdje jedan ili više njih zajedno čine neku cjelinu. I tražeći tako izvadi mi najprije priču, kojoj dadosmo naslov „Moj djed", a iza toga izvadi i opet dva ili tri arka, za koja uglavismo naslov „Slavir", po istoimenoj šumi, o čijem nam lugaru priča tu Kozarac kao pravi dušom i tijelom šumar „Moj djed" budne štampan u prvom broju „Hrvatske omladine", koja je na svom pročelju donijela veliku sliku Zmaja Jovana Jovanovića, što je dadoh sam kliširati u Beču po dojako nigdje ne priopćenoj slici. No kako je tiskara, gdje se list tiskao, na moju nesreću nenadano propala, a ja ne dobih dopusta za Zagreb, to mi od potpuno plaćena broja, koji me stajaše oko 200 for., ostade samo cigli štampani istisak, što ga ponijeh iz Zagreba na dan isplate, dok do danas ne znam, kamo ode cijela naklada i oko dvadeset raznih klišeja. A kako sam na to ubrzo otišao iz Kutine i dobio radl svoga političkog vladanja teškom mukom mjesto u Bosni, ne vidjeh više nikad Kozarca. Je li on imao koncept svoje priče, ili mu je dopao ipak ruku dotični broj „Hrvatske omladine" ne znam, tek priča njegova osvane poslije par godina u „Viencu". Ne znajući dugo za nj, a doznavši ovamo, da je nekud premješten iz Lipovljana, pošaljem rukopis „Slavira" pokojnom Petru Markoviću, tadašnjem uredniku „Pobratima". Bit će, da mu se priča ne činjaše zgodnom za njegove mlade čitatelje, jer je nikad ne priopći i kako je na to skoro i umro, pobojah se, e se rukopis izgubio, te se obratih pismom novom uredniku „Pobratima" profesoru Gavri Manojloviću. No prodje godina, a i više, a od njega nikakova glasa, te ja piši i opet, dok mi jednog dana ne stiže preporučeno pismo i rukopis „Slavira", a pri našem sastanku u Zagrebu reče mi g. Manojlović, da ga je velike muke stajalo, dok je našao rukopis, koji se mogao posve lako i izgubiti.

Taj je rukopis sada u „Matice Hrvatske", kojoj ga nazad par godina predah na čuvanje, ili da ga priopći u svom „Kolu". Šta bi sa ostalim rukopisom tih njegovih priča, ne znam, ali bi bilo vrijedno da se to potraži, jer po mom pamćenju bilo je tu rukopisa više no 80 stranica, dakle najmanje 20, a možda i više tabaka. To mi eto bijaše glavnija namjera, radi koje napisah ovo par riječi, a ne ispravljanje bilješke uz priču „Moj djed" u indeksu pomenute knjige omanjih radova ovog našeg pripovjedalačkog majstora.

Ajde, da tom prilikom još jednu spomenem. Kadno sam uredjivao prvu knjigu omladinske antologije „Naša pjesma", stavio sam u nju i Kozarčeve pjesmice „Majka kod kolijevke" i „Radi". A kako mi bijaše mnogo stalo, da budu pjesmice što dotjeranije, gdješto sam ispravljao i brusio, tek takovo što ne htjedoh učiniti kod autora, kaki je na pr. Kozarac, jer oni valja da to sami isprave i dotjeraju, te se tako obratih pismenom zamolbom i na Kozarca, koji je svoj rad otpočeo kao mnogi naši odlični književnici u Ivkančevu „Smilju", da sâm pjesmice popravi. On boravljaše tada u Vinkovcima. 24. veljače 1902. odgovara mi odanle ovim pismom: „Veleštovani prijatelju! Na Vaše ljubezno pisamce priobćujem Vam, da ja dotičnih mojih pjesmica ne imam pri ruci, pa za to ne mogu Vašoj želji radi popravka udovoljiti. Neka ostanu dakle onakove, kakove jesu. Na pjesmicu „Radi" sjećam se kao kroz san, ali one druge ne mogu se nikako sjetiti. Ako nije moje cielo ime podpisano, onda to možda i nije moja pjesmica. Tomu će valjda biti već kakovih 25 godina, pa tko bi se i sjetio takovih sitnica, tim više, što su to bili djački pokušaji. No, pa kako ste mi inače? Da radite, dapače, da puno radite, to vidim iz novina, te Vam samo zavidjam, da i ja ne mogu tako. Ovo je sada sedam godina, odkako sam otišao iz Lipovljanja, i od onda sam prestao raditi. Radi službenih poslova, ne mogu se posvetiti literarnoj radnji

Digitized by Google

onako, kao što to moja priroda zahtjeva, a kojekakav nedotjeran krpež ne ću u sviet da šaljem. Pozdravite mi gospodu Kranjčevića i Osmana-Aziza. Želeći, da Vam oni Vaš trud podpuno uspije, ostajem Vaš štovatelj Kozarac".

Ja mu na to prepisah obje pjesme, jer doista i ona druga bijaše njegova, i usput ga upitah, što li radi ono nevinašce, što no mi ga pokaza u Lipovljanima. On pjesme ispravi i vrati, a poprati ih ovim pismom, datiranim 1. ožujka 1902. u Vinkovcima: „Cijenjeni prijatelju! Po Vašoj želji ispravio sam pjesmice „Kod kolievke", samo, ako ta preradba ne bude lošija, nego prvobitna. Ne mogu Vam reći, kako mi je bilo, kada sam čitao te davno ispjevane i zaboravljene stihove: onda sam pun nade jedrio punima jedrima, a sada eto već dodje vrieme, da uvlačim konope i da se smirim. Pitate me za „ono nevinašce" Lipovljansko — evo Vam šaljem moju jedinicu na slici, kakova je ove zime prvi puta bila na krabuljnoj zabavi kao Slavonkinja medju Hrvaticom i Dalmatinkom. S pozdravom i štovanjem Vaš Kozarac". Na lijepoj fotografskoj razglednici tri se krasne djevojke uhvatile za ruke, a ispod srednje — ponajviše, a i ponajljepše medju njima — napisao je pjesnik tintom: Mira Kozarac. Tu sličicu, kao i oba pisma, čuvam kao dragu i milu uspomenu, a da ih iznesoh na vidik, učinih to lih za to, jer svaka ovaka mrvica iz života i stvaranja velikih ljudi može da posluži literarnom historiku, a pobudjuje inako interes u čitaćoj publici, koja ne prestaje, na osnovu dojmova nikada stvarati i popunjivati duševne slike pojedinih autora.

Josip Milaković.

Dubrovačke starine

Svatko ne će biti dobro shvatio potpuni smisao one „Lukšine tajne", što ju je u 1. broju o. g. „Savremenika" objelodanio Sergije P. (Ivo Vojnović). Pjesnik Dubrovačke Trilogije govori ondje na svoj nedostiživi način o taraci Sorgova dvorca, na kojoj se imaginarno zbiva treći dio njegove Trilogije, i neizravno prosvjeduje protiv namisli, da se ta glasovita i lijepa taraca, jedna od najkarakterističnijih dubrovačkih starina, ruši. Nerazumnim rušenjem, ludim „popravljanjem" i prevelikim uplitanjem svih mogućih oblasti, došli smo dotle, da — kako veli jedan drugi ugledni Dubrovčanin („Smrt dubrovačkijeh stijena") — općina grada ne posjeduje ništa od starih zidina, zgrada i puteva. Glavno gradsko šetalište Stradun ili Placa (Korso) pripada c. k. vojničkoj oblasti. Divni plateau na moru Brsalje pripada c. k. vojnom erару. Bez njegove dozvole ne smije na Brsaljama romoniti Amerlingova česma, na kojoj je lijepa Rendićeva mramorna grupa „Dubravka otimlje satiru ukradenu ovcu". Collegium Ragusinom, prostran tako da bi se u njemu mogao smjestiti kakav univerzitet, još je vazda od francuske okupacije vojnička bolnica, premda gradjani odavna zahtijevaju da u njemu bude gimnazija, koja je sad na rdjavom položaju, a u nezdravoj tijesnoj zgradi. Kneževa Dvor, najljepša gradjevina u južnom Slavenstvu, upravo je pokvaren od užasnoga restaurovanja. U njem je sada c. kr. kotarsko poglavarstvo. Na tom „besmrtnom remek-djelu romansko gotičke arhitekture XIV. i XV. vijeka" podigoše krov sa crvenim opekama i malim fabričnim dimnjacima, koji ondje pristaju kao pest u oko. Na Divoni (Carinskoj palači) „sjajnom proizvodu romansko gotičkoga stila XVI. vijeka, kome se divljahu Englezi Jackson i Freeman, Francuz Millet i Nijemac Warsberg", izvedene su najnepotrebnije promjene „bez trunka elegancije ili i samoga prostoga razumijevanja oble krasote gospodskoga i pohotljivog Cinquecenta". I sa Kneževa Dvora i sa Divone ostrugaše „petvjekovnu zlatnu patinu, onu vidljivu aureolu, koju istorija bješe položila naročito na vilinski Dvor."

Razne krasne kapele po gradu, proizvodi kasne renesanse, ili historijskih zadužbina, predane su za magazine ženijskoj i vojnoj upravi. Na bedemima i tvrdjavama otvoriše nakazne prozore. Okrečiše tvrdjave Minčetu i Lovrjenac. kojega su već za Danteova života pregradjivali. Iz Beča dodjoše profesori, da iskvare sve slike klasičnih meštara, od Tizijana do Nikole Ragusinusa. O Tizianovoj „Mariji Magdaleni" u Domirikanskoj crkvi može se reći, da je više nema. Profane ruke još nijesu dirnule divnu Vasarijevu sliku „Silaženje Duha Svetoga", koja je u donjem dijelu posve iskvarena, ali bolje i tako nego „popravljena" na bečki način. Goruće pitanje arhiva nije još riješeno! Dalm. Namjesništvo dopušta da još jednako na „Stradunu" stoji Zvonik, porušen u gornjem dijelu, gdje je bila ura s vrlo starim interesantnim zvonom, i da tako nagidjen grdi svoju harmoničnu okolinu.

Sad je došla na red i taraca Sorgova dvorca u Gružu, „koja sa dvorcem i kapelicom sačinjava savršen tip gospodske gradjevine XVI. vijeka." Divno ju je i vjerno naslikao u onom

Digitized by Google

opisu pred trećim dijelom Dubrovačke Trilogije Ivo Vojnović, koji se nje opet sjetio u napomenutoj „Lukšinoj tajni". Neki, koji ne razumiju glasove prošlosti, htjeli bi da putem ispod svoda te rijetke tarace uzmogne prolaziti zasnovani električri tramway, i ako je vrlo lako proširiti obalu, te ispuniti pržinom oko nje ono malo mora, same mrtve vode. O svemu je ovome bilo po našim novinama čestih pisanija, dakako uzalud, a u opširnom članku „Smrt dubrovačkijeh stijena", reasumirane su sve te nepodobštine. Pisac, toga članka (Ilustr. „Obzor" 23. V. 1909.) skriven pod „Epidavranin" pozivaše naše književnike, pjesnike, istorike, umjetnike i arhitekte, neka podnesu kolektivnu molbu dubrovačkom općinskom vijeću protiv rušenja Sorgove tarace i „protiv svih ostalih atentata na ljepotu mrtvoga, ali toliko duši živoga Dubrovnika." Taj je poziv, i ako izašao u Zagrebu, ostao bez odziva. Od cijele naše štampe jedan jedini dubrovački se list u kratko obazreo na rečeni članak, blago ističući da se protivi rdjavom i nekorisnom rušenju, ali da ne voli da Dubrovnik bude muzej. Tako nije bilo teško porušiti na Stradunu „stare časne vanredno zanimljive dućane" i postaviti vrlo neukusne električne „Bogenlampe". Ako tako potraje, Dubrovnik će s vremenom izgubiti sve ono, što ga čini Dubrovnikom.

Gradjevine unutar gradskih zidina nijesu izvrgnute opasnosti rušenja toliko koliko one zgrade po okolici. Smetaju spekulantima, kojima treba zemljišta za hotele i kojekakva druga poduzeća, te „Amerikanima" i drugim obogaćenim skorojevićima za njihove ville. U Lapadu je nestao s lica zemlje „Lorko", u Gružu prijeti propast Sorgovoj taraci, a na Pločama, na istoku grada, htjeli bi rušiti stari samostan sv. Jakoba, koji je star koliko i crkva Notre Dame u Parizu. Lani je općinsko vijeće odlučilo bilo prodati taj zapušteni manastir (sad općinsko vlasništvo) konzorciju poduzetnika, dan a njegovu mjestu sagrade — hotel! Manjina se u vijeću usprotivila, a biskup se izjavio spremnim kupiti manastir i predati ga redovnicima. Samostan i crkva uza nj potiču iz XIII. stoljeća. Samostan, četverokutna zgrada sa slikovitim dvorištem, finim osjećajem prilagodjena okolini, bio je u XVI. stoljeću nešto obnovljen: proširili su prozore i uokvirili ih u stilu renesanse. Crkva, u kojoj počiva nekoliko slavnih pokojnika, pokazuje plemenite crte mletačke gotike XIII. stoljeća. U povijesti dubrovačke republike taj je manastir imao nemalu ulogu. U njem su benediktinci držali znamenitu školu. Zgrada se nalazi na vrlo lijepom mjestu, u neposrednoj blizini grada, na gorskoj strani zasadjenoj maslinovim gajima i čempresima, na kraju šetališta, s kojega je krasan vidik osobito na more i na otok Lokrum. I bečka se Centralna komisija usprotivila rušenju i u svojim „Priopćenjima" zagovarala, da se manastir održi. Nade je, da će se održati i manastir i Sorgova taraca. Kad bi bila baš prijeka nužda, eh, onda bi sami po sebi padali svi obziri, ali dubrovačka je okolica još tako prostrana i ima mjesta za dosta novih zgrada, a da nije nužno varvarski obarati lijepih starina, koje nam pomažu shvaćati vremena republikanske slobode.

Stari Dubrovnik, koji bijaše prije svega trgovac i diplomat, nije ostavio za sobom veliku umjetničku baštinu. Njegova umjetnička povijest nije tako velika, da bi kao mletačka trebala jednoga Pavla Molmenti. I ako malena, dubrovačka umjetnička historija nije još sva zapisana. Nešto je u tom pogledu učinio dr. Lujo Vojnović u svom ilustrovanom „Dubrovniku" ili „istorijskoj šetnji". To djelce, koje ukratko sadrži svu dubrovačku povijest, te opise mjesnih arhitetonskih i prirodnih ljepota, objelodanjeno je 1907. u Beogradu, a da ga hrvatska štampa — uz koji rijetki izuzetak — nije ni zabilježila. —*s.*

Socijalna medicina i higijena

Kao što se u najnovije vrijeme socijalizuju sve znanosti, tako se socijalizovala i medicina. Ovo nastojanje je posve novoga datuma, ali je obuzelo gotovo sve naprednije duhove medicinskog svijeta. Ma da je jasno, da medicina upravo najviše zalazi u socijalno polje ipak se ona socijalizovala tek u najnovije doba. Neke univerze osnovaše posebne katedre za socijalnu medicinu i higijenu, a mnoge dozvoliše samo privatne docenture.

Fürst definira ovako: Socijalna medicina i higijena je medjašno područje praktične medicine i socijalne prakse. Ona ima da ispita zadaće, koje se namiću medicinskoj znanosti i liječnicima pri rješavanju socijalnih problema. Socijalna medicina obradjuje radi toga protivno individualnoj medicini onu stranu liječničkog djelovanja, koje ide za tim, da digne zdravlje širokih slojeva sprječavajući bolesti i dižući opće kulturno stanje.

Rekao je jednom Nothnagel, da je glavna zadaća medicine učiniti samu sebe suvišnom. Izgleda, kao da je ova zadaća preteška i neizvršiva, ali ipak u ovoj Nothnagelovoj

Digitized by Google

rečenici leži jedan od najdubljih problema i najtežih zahtjeva savremenoga života. Nothnagel je ovom rečenicom pokazao higijeni i medicini nove, lijepe puteve.

Prikazat ću, koliko se za socijalnu higijenu učinilo drugdje, pak ćemo onda najbolje moći uvidjeti, kako je kod nas žalosno u tom pogledu.

Djelovanje liječnika u bolnicama i lječilištima. Danas zahtijevamo od bolnice, da bude pravi dom odmora, ljepote, čistoće i sklada. Na bolesnika uz liječničku njegu najviše djeluje milieu. U starim bolnicama nema toga nikako ili veoma malo. Pri modernim bolnicama razlikujemo razne sisteme: koridor-sistem, gdje se niz bolesničkih soba grupira u jedan koridor, sistem paviljona, gradnja posebnih zgrada za razne bolesti, sistem baraka, koji se od paviljona u tome razlikuje, da se upotrebljuje za gradnju akši materijal.

Jessen (Sociale Krankenpflege in Krankenhäusern. Handbuch der socialen Medicin. Bd. IV. Jena 1904.) zahtijeva za jednu bolnicu najmanje 5 posebnih odjela: 1. prostorije za bolesnike, 2. za liječnički rad, 3. za upravu, 4. kućanstvo i gospodarstvo, 5. vrt. Osim toga zahtijeva moderna higijena i medicina: kupalište, gombalište, institut za Röntgenove zrake, liječničke stanove. Bolnička higijena zahtijeva najmanje 100 m² za jedan krevet, a u bolnicama za priljepčive bolesti 150 m². Naše su bolničke prilike prema ovim zahtjevima upravo mizerne. Modernih općih bolnica mi i nemamo. Novi zagrebački sanatorij će dobro doći samo bogatim slojevima, a sirotinja će se i dalje liječiti po strima zgradama, koje su u prijašnja vremena u mnogim slučajevima bile kasarne. Socijalna je medicina i higijena najviše razvila svoje djelovanje u specijalnim bolnicama i lječilištima. U prvom redu dolaze tu u obzir lječilišta za sušičave. Najsjajnije su u tom pogledu prilike u Njemačkoj, jer je tamo pri tim lječilištima pobjedio princip demokratski. Njemačka danas ima do 200 pučkih lječilišta za sušičave, gdje se izliječi do 75% sušičavih po higijensko-dijetetičnoj metodi Brehmer-Dettweilera. Tamo se provadja rad oko ozdravljenja sušičavih upravo idealnim redom. Nije naime dosta, da se radnik otpusti iz lječilišta, a da nije sposoban za rad. Zato se iz lječilišta šalju rekonvalescenti u oporavilišta, gdje se sukcesivnim vježbama pripravljaju na rad. No kad se otac obitelji primi u lječilište, što će onda žena i djeca? Zato se i osnivaju bogate zaklade, iz kojih se onda potpomaže takova obitelj. Uz bolnice se osnivaju t. zv. dispensaires antituberculeux, zavodi, koji pružaju badava liječničku pomoć i savjet, te upućuju na lječilišta i sredstva za liječenje. Kod nas umire preko 8000 ljudi godišnje od sušice, a imamo samo jedno lječilište.

Veliki je napredak u najnovije vrijeme postignut pri osnivanju zavoda za umobolne. Ima duševnih bolesti, pri kojima bolesnik nije nimalo opasan po društvo. Ako ostaje kod kuće, onda je ipak na teret, jer ne privrjedjuje. U Belgiji se osnovaše t. zv. kolonije za umobolne, gdje im se pribavlja posao prema sposobnostima i vrsti umobolnih. Dapače ide se tako daleko, da se nastoji oko familijarnog života umobolnih. Na taj način postaju prije posve nekorisni umobolni članovi društva bar donekle korisnim. *A. Štampar.*

(Svršit će se.)

BILJEŠKE

RENEE BAR. VRANYCZANY. Ovomu broju „Savremenika" priložena su dva umjetnička priloga od barunice Renée Vranyczany. Mlada umjetnica učila je u bečkoj „Kunstgewerbeschule", kod profesora Strassera. Izložila je na umjetničkoj izložbi u Zagrebu god. 1906., a osim toga prošle godine u „Velikom Salonu" u Parizu, gdje je svratila na sebe pozornost nekojih pariških novina jednom bustom (Portret T. Krizmana). Poslije toga iskazano joj je priznanje, te su joj radnje primljene u pariški „Salon d'automne", u kojem je izložila četiri skulpture i dva drvoreza, koja donosimo u ovom broju. Svraćamo pažnju na „Stimmungom" bogati sujet iz Bretanje i sigurnost crta u „Portretu", a prigodice donijet ćemo reprodukcije nekojih njenih skulptura.

PJESNIK „GORSKOGA VIJENCA" U KRANJSKOJ. U „Novicama" g. 1844. (str. 20.) nalazi se ovaj dopis iz Planine, datiran dne

Digitized by Google

24. januara 1844. (Planina je oveće mjesto na cesti iz Ljubljane prama Trstu.)

„Sinoć oko 8 sati dodjoše u krčmu k „Crnom Orlu" tri muškarca, ponješto na tursku obučena — a kad su čuli nas govoriti kranjski, upustiše se s nama u razgovore te nam rekoše, da su Crnogorci (Montenegriner). Mi smo mislili, da su trgovci. Jedan se izmedju njih svidio nama osobito zbog lijepoga i velikog stasa te skupocjenoga odijela; on je vrlo prijazno govorio s nama. Ispitivali smo ga o crnogorskoj trgovini, o crnogorskim običajima, seoskim proizvodima, i t. d., te mu dasmo u ruke i naše „Kmetijske Novice". Na sva pitanja odgovarao nam je u prijaznom crnogorskom — Kranjcima lako razumljivom — jeziku, te nas medju drugim i pitao, da li poznajemo gospodina Kopitara u Beču. U najvećem razgovoru doznasmo od c. kr. pošte, tko je ovaj lijepi i prijazni muž, koji nam iskaza čast, divaniti s nama. I tko je bio? Bio je milostivi i svake časti vrijedni gospodin Vladika („Vladuška"!), to jest starovjerski biskup, koji ima i zemaljsku oblast u Crnoj Gori. Stidili smo se, da mu ne iskazasmo njegovom visokom staležu dužne časti; a prijazne riječi, s kojima se je oprostio kazavši: „S Bogom Kranjci!" utješile su nas, pa i mnogokojemu, koji je možda klevetao naš kranjski jezik, pokazale su, da nas mogu razumjeti i Crnogorci, premda su iz onih dalekih predjela. M. K." *Dr. Fr. Ilešić.*

IZ UMJETNIČKOGA SVIJETA. „Hrv. Sloboda" u Zagrebu donosi (11. I. o. g.) vijest, da je Dubrovčanin Frano Radanović naumio izdavati u Milanu satirički list „Diogenes", u kojem će sudjelovati cijela milanska umjetnička kolonija. — Pjevački zbor „Glazbene Matice" u Ljubljani raspisuje nagrade u iznosu od 200 K za nove, neizdane i neizvedene mješovite ili muške zborove sa slovenskim ili hrvatskim tekstom. Rok do 31. srpnja 1910. Radnje se šalju „Glazbenoj Matici" u Ljubljani i treba da su providjene geslom, a u kuverti s istim geslom neka je ime autora. Nagradjene radnje postaju isključivo vlasništvo „Glazbene Matice". — Celestin Medović naslikao je za župnu crkvu u Ljubljani „Smrt sv. Josipa" i „Mater dolorosu". — Hrvatski arhitekt Josip Marković, koji boravi već više godina u Buenos Airesu, izabran je medju jurore umjetničke jury za veliku umjetničku izlož u, koja će biti priredjena u Buenos Airesu god. 1910. — Rudolf Valdec dovršio je epitafij za kriptu djakovačke katedrale. Refief prikazuje Isusa, kojemu je blažena djevica dovela odaslanstvo: slavenske apostole Ćirila i Metoda, koji su doveli osnivača katedrale biskupa Strossmayera. Biskup doprinosi model djakovačke katedrale. „Obzor" primjećuje, da „relief ne zaostaje za najboljim radnjama talijanske ruke, koja je u ono doba morala da iskiti djakovačku katedralu". — Ivan Fröbe, hrvatski glazbenik, izvodit će u veljači o. g. u Berlinu ouverturu Lisinskova „Porina". — Sofija Borštnik Zvonarjeva istupila je iz sveze Ljubljanskoga kazališta. — Slovenski glazbenik Risto Savin (pukovnik Fridrik Schirza), koji je komponovao i kod nas pjevanu „Posljednju stražu", uglazbio je novu operu „Vidu", u četiri čina. Nedavno je pjevana u Ljubljani. — U „Umjetničkom Salonu" (A. Ulrich) prodano je do sada oko 35 radnja hrvatskih umjetnika. — „Hrvatsko društvo umjetnosti" darovat će svojim članovima (žrijebom) prigodom glavne skupštine (30. siječnja o. g.) slijedeće radnje: Oton Iveković „Kraljević Marko i Musa Kesedžija", Branko Šenoa „Kolovoz", Leopoldina Auer „Studija", Robert Frangeš „Bacalac" (plaketa), Robert Frangeš „Lukarice" (plaketa), Erna Šaj, srebrni pokal, kopča za pojas, iglu, Oskar Herman „Rodjenje Kristovo" (kopija po Rembrandtu), I. Krušlin „Trški vrh" (Akvarel), I. Krušlin „Proštenje" (akvarel), I. Benković „Plodine", I. Babić „Kozar", Ivan Bauer, privjesak za nakit oko vrata. Darovi su izloženi u „Umjetničkom Salonu", gdje se primaju i novi članovi, koji imadu pravo na sudioništvovanje kod žrijebanja, ako plate članarinu za god. 1909.

IZ KNJIŽEVNIČKOG SVIJETA. Klub hrvatskih književnika u Osijeku održao je (7. siječnja o. g.) svoje treće posijelo, na kojem su sudjelovali: dr. M. Andrlić („Nazor o socijalnom pitanju"), A. Hampl (otpjevao tri pjesme), D. Vuković (čitao Dragana Melkusa „Bračne družine Ignjata Iglović-Makazova"), D. P. Gošić (recitirao Magjerovu „Domovini"), Desanka Makušinski (otpjevala Zajčevu „Ruža i ljubica"), G. F. Stilinović (čitao O. Wildea „Bajke"), F. Raušenberger (Rožićevu „Humoresku") i Gošić (M. Rosenberg „Kuda"?). — Društvo sv. Jeronima izdalo je za godinu 1909. slijedeće: 1. Biblijska povijest. Knjiga I. 2. Poučni razgovori, sveska IV. (F. Rožić, Kvirin Broz, M. Danić, E. Engelman). 3. Kunići, napisao Z. Č. 4. Koledar „Danica" i 5. Molitvenik „Kruh nebeski" od J. Calinščaka. — „Slovenski Pravnik" zaključio je prosinačkom sveskom svoju dvadesetpetgodišnjicu. Osnovao ga je dr. A. Mosche. Urednici su mu bili: dr. I. Tavčar,

Digitized by Google

d. J. Babnik, dr. D. Majaron, dr. M. Pirc, dr. V. Supan. — Novi listovi: U Zadru je počeo izlaziti „Dalmatinski Hrvat", posvećen pouci i zabavi puka. U Sarajevu „Radnički List". U Karlovcu izlazit će umjesto „Glasonoše" (radi bolesti urednika Lopašića) „Sloga". — 12. siječnja predavao je u Zagrebu, u prostorijama „Braće Hrvatskoga Zmaja" dr. Fran Ilešić o „Napoleonovoj Iliriji s kulturnoga gledišta". — „Slavjanskija izvjestija" u broju VI. 1909. donose iz pera L. Č. iscrpiv članak o Ljudevitu-Gaju. Pisac je dobro upućen u hrvatsku literaturu o Gaju. U istom broju je veoma uspjeli prijevod Kostićeve balade „Minadir" iz pera poznatoga prevadjača N. Novića, koji je već objelodanio mnogo dobrih prijevoda slavenskih pjesnika. — „Moderna biblioteka" izdat će kao 13. svezak Leonida Andrejeva „Pripovijest o sedmorici obješenih". God. pretplata K 12.—, pojedina sveska K 1.20. Novac se šalje M. Malinaru u Samobor. — Naredna sveska „Humorističke biblioteke" donijet će Čehovljeve „Humoreske", Baću Gjukine „Naše šale", Koprivine „Morske trave", Ogrizovićeve „Humoristične pripovijesti", Catul Mendesove „Novelete", Ben Akibine „Šale", šaljive narodne pripovijesti, Heineove „Pjesme", Simplicissimusove „Anekdote", Matoševe „Humoreske i satire" i M. Twainove „Skice". Pretplata godišnje (24 sveska) K 5.—. Novac: „H. B." Zagreb, Marovska 30.—.

U Petrogradu počela je izlaziti „Biblioteka izabranih slovenskih pisaca". U prvoj je knjizi S. Machar „Na Golgoti" (prev. Lav. Savin), M. Konopnicka „Pjesma" (prev. A. Borovskij), S. S. Kranjčevićeva „Božja Providnost" (prev. M. Nović), M. Uskokovića „Fragmenta vitae" (prev. D. Bošnjaković) i Cankareva „V hiši Marije Pomočnice" (prev. I. Lavrin). Godišnje 6 rubalja, svezak 60 kopejki (1 K 70 fil.). Novak: „Slavjanski Mir". — Jugoslavenska akademija raspisuje natječaj za ispit iz ruskog jezika na nagradu iz zaklade J. Bubanovića. Natjecati se mogu samo slušači zagrebačkog sveučilišta i učenice zagrebačkoga ženskoga liceja, koji dokažu da su god. 1909. 10. bili upisani kao redovni djaci. Ispit je u srpnju o. g., a nagrada samo jedna i to od 1600 K. Tko dobije nagradu mora se obvezati, da će polaziti u bližnoj naučnoj godini koje sveučilište u Rusiji, kuda će mu se slati obroci (10) nagrade. — V. Milić držao je u Spljetu predavanje o Gaju.

Drama Leonida Andrejeva „Ignis sanat", koja je bila u Zagrebu po cenzuri zabranjena, ma da ju je osječka cenzura dozvolila te je nekoliko puta i prikazivana u Osijeku, zabranjena je sada i u Osijeku. Nedostiživi su putovi cenzure! — U „Hrv. Kolu" Matičinom (1909.) ima interesantni prinos Stjepana Radića pod naslovom: „Ruska grana naših Jelačića". Spominju se dva Jelačića, koji su se u ruskoj literaturi istakli: Mihajlo Jelačić kao dramatski pisac, i Eugenij Jelačić kao znanstveni popularizator prirodnih znanosti. Stjepan Radić spominje, da je slušao njegovo predavanje o pradomovini čovjeka. Sad je to predavanje izašlo u posebnoj knjizi: „Krajnij sjever, kak rodina čelovječenstva". U toj živo i popularno pisanoj knjizi dokazuje Jelačić, da je pradomovina čovjekova, a osobito Indoeuropske rase, skrajni sjever. Istraživanjima zoološkim i paleontološkim i geološkim pisac dodaje i interesantna istraživanja filološka. Knjiga je ukrašena dobrim ilustracijama, a kritika ju je vrlo lijepo primila. — Baltazaru Bogišiću, odlučio je posebni odbor dalmatinskih uglednika podignuti spomenik u Cavtatu, mjestu rodjenja Baltazara Bogišića. Prilozi se šalju na ruke g. Gjura Bijelića u Cavtatu (Dalmaciji). — Klub „Hrvatskih književnika" u Osijeku, moli pisce i izdavatelje knjiga, časopisa i novina da bi poslali upravi kluba (Osijek I. Gajev trg 4) po jedan primjerak svojih izdanja, koja će biti oglašena na rasporedu mjesečnih klubskih posijela. — Mijat Pribanić u Severinu na Kupi bavi se sakupljanjem gradje za džepni lexikon, za šire slojeve. Pisac je rukopis već priredio do polovice i traži nakladnika.

UPRAVA DRUŠTVA HRVATSKIH KNJIŽEVNIKA U ZAGREBU

U smislu društvenih pravila dužan je svaki član D. H. K. podupirati društveni rad. Prema tomu se je i odista velika većina društvenih članova abonirala na „Savremenik" i

Digitized by Google

društvene redovite nakladnine (uz popust, koji je opredijeljen za članove). Odbor je D. H. K. zaključio, da po posljednji put podsjeti onu gg. članove, koji se još do sada nijesu odazvali ovoj svojoj članskoj dužnosti, da to čim prije učine t. j., da se aboniraju na „Savremenik", a isto tako i na nakladnine. U smislu istih tih dužnosti trebalo bi da gg. članovi nadju društvu i po kojega novoga abonenta medju svojim znancima, na čemu bi im uprava društva bila osobito zahvalna. Tom prilikom javljamo, da se je broj Savremenikovih abonenata već do sada znatno povećao.

Šesta knjiga redovitih društvenih nakladnina za god. 1909. (Lunaček: Aktovke) se doštampava i bit će tijekom ovoga mjeseca razaslana.

Prva knjiga redovitih društvenih nakladnina za godinu 1910. bit će Ante Kovačića „Pripovijesti', koje će popratiti uvodom A. G. Matoš. I ova se knjiga već doštampava.

Uprava D. H. K. zahvaljuje se na svom mjestu našem umjetniku gosp. Tomislavu Krizmanu, koji je za „Savremenik" izradio četiri nova natpisa (rese ovaj broj) i što je obećao, da će se i u buduće brinuti oko umjetničke opreme lista.

G. Ivan Meštrović stavio je dobrohotno društvu na raspolaganje više reprodukcija radova svojih, koji su pobudili toliku pažnju na izložbi „Secesije" u Beču. „Savremenik" donijet će te reprodukcije u jednom od narednih brojeva.

— Gosp. Ivan Tišov darovao je društvu portret skicu predsjednika D. H. K. Ljube Babića Gjalskoga, a prigodom smrti Vladimira Vidrića pokojnikov portret, na čemu mu se ovdje izriče zahvalnost.

UPRAVA SAVREMENIKA

Mnoga gospoda, koja su primila prvi broj nisu nam do sad poslala narudžbenice niti vratila broja. Uprava ih ovdje učtivo moli, da bilo kako jave, da li žele e bi im i dalje list slali. kako bi se što prije konačno ustanovila naklada. Tko se toj molbi ne odazove i ne vrati poslanih mu brojeva smatra se nužno abonentom „Savremenika" za godinu 1910. — Upozornjemo onu p. n. gospodu abonente, koji su „Savremenik" do sada primali preko koje knjižare, da ćemo trećim brojem prekinuti poslovanje sa svim onim knjižarama, koje ne podmiriše staroga duga, pak bi tako mogao mnogi abonent ostati bez trećega broja. Bilo bi stoga najuputnije, da novac za pretplatu pošalju izravno upravi Bregovita ul. 3.

UREDNIŠTVO je primilo OVE KNJIGE:

Niko I. Gjivaković, Podaci za biografiju Gjiva Fr. Gundulića. Zadar 1909. P. Janković.

Franjo Molnar, Gjavo. Drama. Preveo S. Tucić. R. Račić. Osijek 1909.

A. Tentor, Beg Mirko. Eine Erzählung aus dem bosnisch-hercegovinischen Befreiungskriege. Pola 1909. I. Krmpotić. Preis 1 K.

Dr. Rikard Schubert, Geologija Dalmacije. Izdala Matica Dalmatinska. Zadar 1909. Cijena K 2.

Stevan Sremac, Putujuće društvo. Pripovetka. Izdanje S. B. Cvijanovića Beograd 1910. Cena 1 din.

Dr. Ivan Tuškan, Jedna ozbiljna riječ. Tisak M. Fogine. Karlovac 1909. Cijena 40 fil.

Jovan Dučić, Pesme u prozi. Štamparija „Davidović". Beograd 1908.

Bizet - Meilhac - Halevy, Carmen. Opera u tri čina. Preveo A. Harambašić (Biblioteka opernih i operetnih tekstova. Sv. 3.) Gj. Trpinac, Zagreb 1909. Cijena 20 fil.

Antiklerikalac, Biskup vjerenicima. Ljubljanski škandal. Vlastita naklada. Zagreb, 1909. Cijena 30 fil.

Radomir M. Ilić, Kruševac. Istorijsko-topografska monografija. Štamparija „Obradović". Beograd, 1908.

Pavle Popović, Pregled srpske književnosti. Štamparija „Davidović". Beograd, 1909. Cijena 4 dinara.

Smetana-Sabina, Prodana nevjesta. Gjuro Trpinac. Zagreb, 1909. Cijena 20 filira.

Dr. Ljubomir Ćakić, Pedagoško iskustvo. (Pedag. knjižnice sv. V.) Knjižara Rajković i Ćuković. Beograd, 1909. Cijena 70 para.

Digitized by Google

Digitized by Google

JOSO BUŽAN: U PROLJEĆE.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

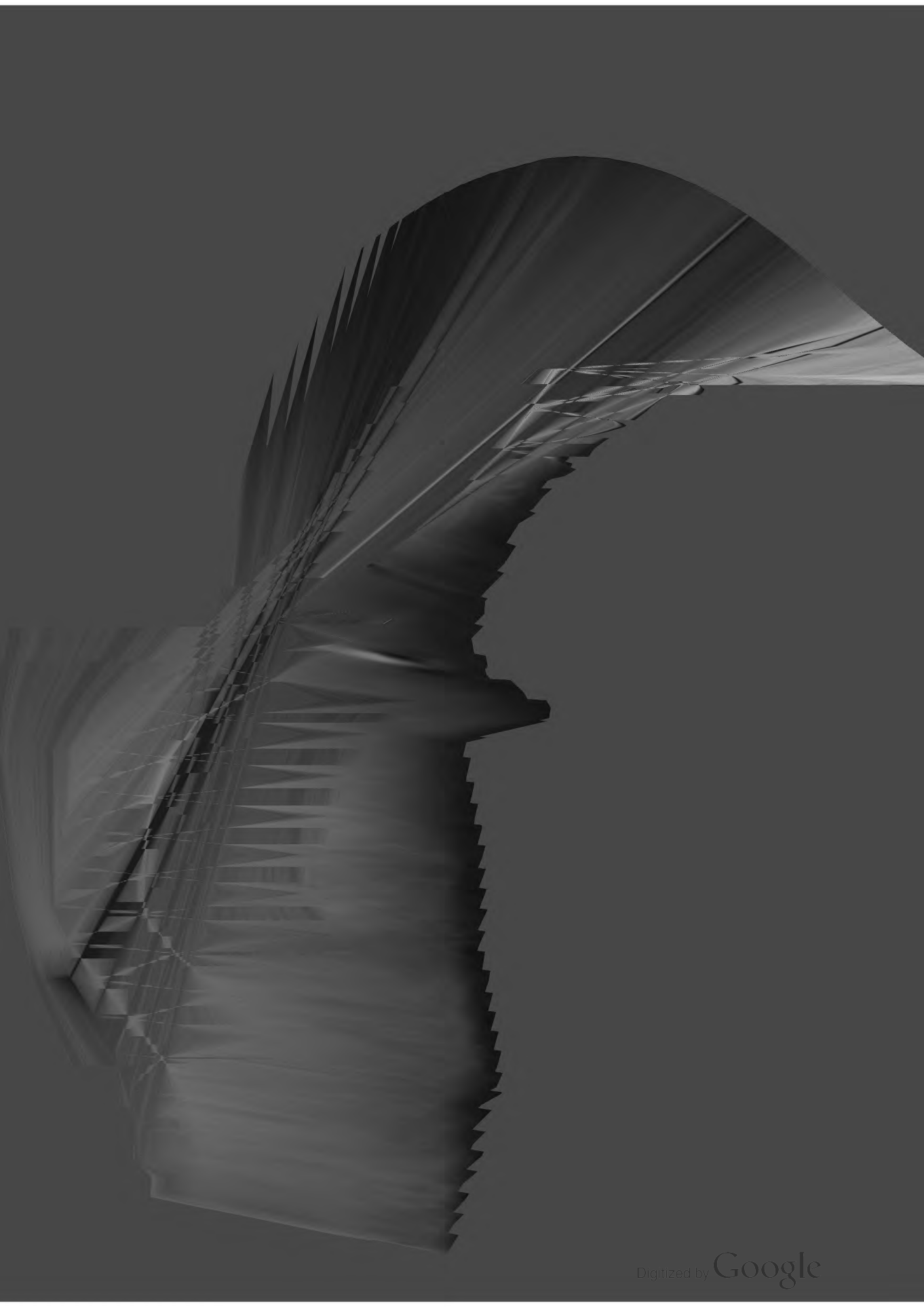

Digitized by Google

nagradu za svoj umni rad, kada budu Hrvati i Srbi s jednakom ljubavlju primali u ruke knjige i časopise, bili oni pisani latinicom ili ćirilicom ; a da taj dugo izgledani dan što prije svane, ovisi o rodoljubnom radu hrvatske i srpske inteligencije, napose književnika i novinara . . .

Kada sam ovu zgodicu ispričao onome svome prijatelju, izusti on riječi : „dalmatinski megalomani", ne bješe ni govora o onim osobama, od kojih da je „svaki dao nešto znamenita (!) Zagrebu i užoj Hrvackoj".

Dok je g. Vojnović iznajprije tvrdio, da „Akademija ne vrši zadatak čuvanja jedinstva i u n a p r e d j i v a n j a narodnoga jezika", a ja sam dokazao, da je taj sud nepravedan i neistinit, g. Vojnović protestira protiv moje „enfatične optužbe", slaveći akademiju radi sakupljanja materijala za istoriju, književnost i leksikografiju našega naroda : „ogroman materijal, koji žalibog do sada niti jednom jedinom velikom sintezom nije nadahnuo naše književnike".

Magla i fraza !

Ja sam tako slobodan pitati : zar Smičiklasova i Klaićeva hrvatska povijest nijesu dosta znatne sinteze? A Maretićeva gramatika i Broz-Ivekovićev rječnik?

A nemamo li i dosta velikih i dobro obradjenih partija hrvatske književnosti?

Dopuštam, da je još svega toga prilično malo, no i prilike su naše sitne.

U malenih naroda, u kojih je književnik upućen na svoju službu, bez obilnih materijalnih sredstava i književnih pomagala ne nastaju velika djela nego polako, pa mnogi radnici moraju sabirati samo gradju, da je drugi prije ili kasnije obradi. Tražiti previše, kako čini g. Vojnović, znači : ne uzimati u obzir okolnosti.

G. Vojnović žali, što se akademija nije konstituirala kao neki „vrhovni sud", koji će bdjeti nad čistoćom i jedinstvom gramatike, ortografije i leksikografije našega jezika.

Sve je to lijepo reći, nego teško izvršiti. U Francuza i Talijana nikoše areopazi za književni jezik, no često podjoše i krivim putem. Jedni su ih slušali a drugi ne, postavši „vrhovni suci" često predmetom ujedljive satire. Ako su tako prolazile čuvene akademije, u kojima sjedjahu ljudi velika ugleda, kako da diktira n malenom narodu sa zakonskom moći zakone jezika akademija, koja broji malo velikih ljudi — u narodu, gdje gotovo svaki čovjek zna, što njegov susjed kuha u svome loncu, pa nanj ne utječe čarobnost udaljenosti i misterioznost osobe? u koliko je bilo u nas pred 30—40 godina ljudi, koji su temeljito poznavali naš jezik ?

Nije li nam Slovak Šulek složio prvi veći praktični njemačko-hrvatski rječnik i prvi hrvatski rječnik znanstvenog nazivlja?

Napredovali smo ipak mnogo. Pokazuje to jezik naših srednješkolskih knjiga, naših uglednijih revuja (osobito „Nastavnog Vjesnika" i „Savremenika"), jezik većine saradnika u izdanjima Jugoslavenske akademije i Matice Hrvatske. Sada je, mislim i ja, doista došlo vrijeme, te bi akademija mogla stvoriti zaključak, prema kome bi se u njenim publikacijama imao upotrebljavati jedan pravopis i norme jedne gramatike. Za budućnost ima dakle pravo g. Vojnović, jer se naš jezik već prilično ustalio i pošao pretežno jednim pravcem, koji nas ujedinjuje sa Srbima. Što se pravopisa tiče, moje je mišljenje, da bi se imao uvesti onaj, kojim se piše akademički rječnik.

Medjutim i za pravopisne i gramatične novotarije vrijedi : „navika je jedna muka, a odvika dvije muke". Stariji ljudi ne vole ovakovih reforama, a nalagati

Digitized by Google

može vlada samo školama i uredima, kako biva i u samoj Njemačkoj. Učeni ljudi, osobito poluučeni, ne podnose lako tudje zapovijedi. Ugledna dubrovačka vlastelinka Deša Gozze pisaše g. 1795 svome prijatelju Juliju Bajamontu: „Vi znate, da smo mi Dubrovčani republikanci, pa da u nas svaki čovjek drukčije misli" Do nedavna bijahu naši književnici ovakovi republikanci, ne poznavajući nikakove autorite ni discipline.

G. Vojnović diže i drugi protest protiv tobože mojega (!) pogrješnoga shvaćanja: „kao da je akademija nepovrjediva". A gdje sam to ja, i kada, kazao? Ta ja se baš borim protiv panegiričnih kritika, a g. Vojnović eto proglašuje ipak mene prorokom takova tona! Niti ja govorim u ime akademije, niti joj pjevam ode: tek ne mogu progutati neopravdana prigovora: „da ona ne vrši zadatak čuvanja jedinstva i unapredjivanja narodnoga jezika". Ono „čuvanje jedinstva" još bi se dalo kako tako obrazložiti; no, da ona „ne unapredjuje narodnog jezika", potpuna je neistina.

Nikako mi ne bješe pravo, istina je, što je Ivo Vojnović napisao svoju krasnu „Trilogiju" u dubrovačkom dijalektu; jer držim, da pjesnik mora pokazati svoju snagu u oplemenjenom književnom jeziku, a ne u narječju, s kojim nije vezana estetika jezika. Ja bih to priuštio velikim narodima. Ali još nijesmo posve gotovi ni sa svojim književnim jezikom, a eto ugledan pjesnik slaže znatno pjesničko djelo poluprovincijalno!

Njegovanje dijalekta stvorilo je u Rusiji nov jezik maloruski (pomalja se i treći, bijeloruski); u Francuskoj se postepeno razvija provensalski, a u Španjolskoj katalanski. S novim jezikom ide uporedo i težnja za političkom autonomijom, dakle za rasulom naroda i njegove države. Šaljive stvarce (lakrdije, satire) u dijalektu ne smetaju ništa; ali ja ne volim većih pjesničkih proizvoda, koji nijesu sastavljeni u književnom jeziku, pa makar ih napisali kako glasoviti pjesnici. Slušao sam na Rijeci već u svome djetinjstvu Goldonijeve duhovite komedije u mletačkom dijalektu; ali mi nikako ne omilješe. Radi se ovdje o istančanom estetskom ukusu i osjećanju.

Najzad priznajem lojalno, da sam s nepažnje rečenicu: „sa svijem tijem —" (Pad Dubrovnika I. 33.), koja je tudja, krivo pripisao g. Vojnoviću. Inače ne povlačim ništa.

DR. A. TRESIĆ PAVIČIĆ: NASLUĆIVANJE TAJNA

Kolikrat sjednem na visoku stienu
Samoće sjetne, s koje lakši puca
Uzdahu prelaz gdje no nade zenu,

U perivoj vasmira; srce tuca
U grudi jače, ko središte svieta;
Vječnosti bilo ko da u njem kuca:

Digitized by Google

Ko beskrajnog života jeka sveta,
Što oblim valom, da sućut probudi,
Zemaljskog brata do srca dolieta.

I mirijada zviezda tad se budi
U meni kucaj: Ko na svojoj liri
Na živcima mi Beskraj pjesmu gudi.

Sva duša drhće, čeznućem se širi
Za carstvom tajna, kano zvuka vali,
I kano tamjan izgoreni miri.

U tom čeznuću, u kojem se tali
Sok poezije najbitniji, gori
Vatra što zviezdam alem-zrake pali

I prostorom ih sije; jer ih mori
Za Beskrajem stremljenje, ko i mene.
U tom stremljenju cviet mi nade zori,

Iskrenost žića iz njega mi zene
U odnošaju s prirodom, a zora
Trajnosti rudi s lica Vaselene.

Tek jedna miso trapi, kano mora,
Srce, i pitam, čim ćeš tješit biedu,
Prirodo onih, što nebeskog zbora

Poezije razumjet ne umiedu?
Jer što je ona, neg prolaz života
Kroz prividje ti čarno k svetom redu

Istine vječne? Čim njena divota
Um ždrakom prožme, isplinuće boje
Sa krila pjesme, prolaznih krasota,

Na savršenstva plamu. Al što moje
Oko se više napinje, da shvati,
Istino, jazno svietlo more tvoje,

Od napóra se duha mašta zlati
Ko rastopljena, i življim se resi
Šaram; a srce svemiljem se trati.

O Vaselena, ko nebeski kriesi,
Pojave blješte iz tvojega krila,
Jer ti im izvor, ti im uvor jesi:

Za uvorom ja težim, sterem krila,
I ćutim, tražeć istine svjetlinu,
Da Dobroliepo stvara moja vila;

Digitized by Google

Da pomažem ti pojavit nutrinu ;
Pram savršenstvu ostvarivat biće,
S nutrinom trajno spajat površinu.

Na pozornici, gdje no svijest sviće,
Slutim u ljudskoj i božanskoj drami
Povjesti kakva katarsa joj biće.

Tvog svećenika uloga me mami
I tješitelja, proroka, koj bljeska
Umom po tvoje budućnosti tami :

Prem znam da prorok neće minut trieska,
Što silniku krvari mutnim okom,
I da puk daje otrov, mjesto plieska.

O Vaselena, koja si dubokom
Namjerom nagon nepogrješni dala
Živini u carstvu života širokom,

A čovjeka si umom oružala
U borbi s kobi sliepom ; kako bi me
Ti, majko, taštom nadom zavarala ?

I gdje bi mogla u blud zavesti me,
Kad nagovieštam ljepše tvoje vrieme,
Dok nada šapće tek u tvoje ime ?

U mom je srcu slutnja tvoje sjeme :
A srce sluti, da nam Zemlja radi
Na nekom veljem djelu . . . gojeć pleme

Na osnovi širokoj tvojoj gradi,
Pram uzvišenom cilju se razvije,
S kog lagani su teški naši jadi.

Taj cilj se ljupko mojem oku smije,
Ko pamik zore, kad oblike stvari
Maglicom suton zlaćani ovije.

Al sve se ljepše i jasnije žari
Istine sunce i razumu sieva,
I mami, ko metulja svieće čari.

Oh, nek izgore, kano suha pljeva
Poeziji mi krila ! Nek se stopi,
O istino, moj duh i s tobom slieva !
U jazu svjetla neka se utopi !

Digitized by Google

VIKTOR CAR EMIN: MUTNI VIDICI

IZ PISAMA DVIJU UČITELJICA.

Moja Silvo !

Tvoja je Julka prispjela sretno u svoje novo boravište. Sretno? Svakako. Živa je glava tu — na vratu — a drugo se i ne traži od čeljadeta, kome je sudbina dosudila Cerovac. Ne ću da govorim zlo o „blagohotno podijeljenom mi mjestu", ta ja ga još zapravo ni vidjela nijesam, jer ga svud naokolo obavija noć — moja prva noć . . .

I sred ove moje prve noći ja ti pišem, prijateljice moja daleka. Hoću da ti još jednom zahvalim na suzama, kojima si na kolodvoru popratila svoj posljednji, topli i srdačni „s bogom". Kako su ti drhtale ručice, moja bijela, gospodska dušice ! A strah su ti odavale i oči. Pred njima se jamačno dizala avet Crnog Vrha, kamo hoće da te namjeste. I dok si se sa mnom praštala, srce ti je govorilo :

— Već ide jedno jagnje na zaklanje. Drugo će slijediti.

Žalila si mene i sebe. Trebala si više žaliti sebe, jer si ti nježno, mekano, gospodsko dijete, dok sam ja tvrda i opora seljačka kći.

Ni pô jada, da je u nama, Silvo, kao u mnogih drugih učiteljica, mâ samo nekoliko ljubavi do ovoga našega zvanja. Oh, da znaš, koliko sam puta požalila, što me nijesu zadržali kod kuće, gdje bih danas s Lovrinovom Katom pasla u Mandriji ovce, opkapala krumpir, brala i prodavala lovorovo lišće ! Mogu ti reći, otvoreno reći, da me nije k tomu zvanju privlačilo nikad ništa, osim nade, da ću danas sjutra moći nataknuti sebi na glavu šešir, kao ti i kao tolike druge gospodje i „frajle". Sada bih ga veoma rada odbacila, jer mi nekud odviše tišti glavu taj vajni trofej ove moje prve borbe za život. Ali vlak zove. Još jedan zagrljaj, pa s bogom dušo ! S bogom more i moj rodjeni kamene !

Da sam ostala kao Lovrinova Kata, ova bi kola, što me sad nose u svijet, imala za mene neki posebni čar. Prepuštala bih se njihovoj vrtoglavoj brzini i uživala u srhu, što ga ta nagla vožnja proizvodi na nervima. Ovako moram, da skutrena u vagonu, nekud izgubljeno gledam u ono golo, sivo i mrtvo kamenje, izmedju kojega se probija vlak, pa u ono sumorasto, bezbojno i bezutješno nebo, što se u nedogled pružilo, valjda sve do moga Cerovca, a i preko . . .

Oh ! kako je u neke tužno zaigrala ona žuto-blijeda zraka sunca na ugaru ! Dokrala se, Bog bi znao otkud, a po njoj je cijela slika poprimila još i jadniji, kao da bi mrtvački vid. Od toga se i meni, oporoj i tvrdoj seljačkoj kćeri, stisnulo srce, oči sklopile, a misao zaplovila zanoseći se nebolomnim glomotom željezničkih kola. Čudna, neobično čudna, bila je jeka te zaglušne vardanje. Činilo se, kao da se ona skuplja negdje u podzemnim špiljama, kojih, po kazivanju našeg starog profesora geologije, imade u dubinama ove pustoši mnogo, pa da uz strahovitu tutnjavu i grmljavu provaljuje na dvor kroz tamne prorove i crne jazove.

Kata bi Lovrinova kod toga začepila sebi uši i glupo se smijala toj djavoljoj treski i lomljavini, dok sam se ja sva preplašena još i dublje stisla u kutić mog vagona trećega razreda.

Vi ste me u školi (valjda zato, što ste, nevaljalke, na sebi osjećale svu dužinu vašeg kineskog perčina) nazivale malim Konfucijem. Kako bilo, ja ostajem

Digitized by Google

pri tome, da svijet nije onakav, kakvim ga mi gledamo i da će njegova slika biti drugačija u mojem oku a drugačija u oku zlate mare ili drugog kojeg zareznika. Sad se vlak povlači kroz šumicu : držiš li ti, da bi Lovrinova Kata u onom niskom, kržljavom drveću, što nekako bolno sagiba svoje požućene grane, vidjela gomilu kljastih ubogara, koji brzim prolaznicima šumoreći dobacuju svoje jade?

A kako će tek biti tebi, moja gospodska dušice, kad te bude ovuda nosilo! Eno modrikastog oblaka što se nadvio nad onom mrkom prodolinom! Pogledaj ga bolje i vidjet ćeš, da je ono dim. Negdje u sredini vidiš, kako ga reže oštri šiljak : crkveni toranj. Pod onim dimom mora da je nekako selo, a u njemu možda koja od naših družica, Silvo, koja od neznanih učiteljica, što možda u ovaj mah onuda šeće i prisluškuje lomotu vlaka, koji bježi . . .

Mila moja neznanko!

Kad si kretala u ono svoje selo, tebi se za cijelo činilo kao da ideš na vjenčanje. Buduća ti se uloga obasjana svim mogućim lijepim opsjenama već unaprijed usjekla u dušu. Malena će djeca biti radost tvoja, a ti sama dika i ponos seljana, koji će te na svakom koraku susretati samim počitanjem i udivljenjem. Ti ćeš biti kao kraljevna iz dječijih priča ili kaštelanka iz romantičnih pripovijesti. Tamo pak na drugom brijegu sjat će na suncu dvor kakvog vlastelina ili grofa, koji će se smrtno zaljubiti u tebe, malu seošku kneginju i jednog te dana odvesti k oltaru i učiniti kraljicom svoga doma . . .

Još čas i više ne mislim na neznanku, već, oh! pusta sebičnosti! — na sebe.

— Samo da je moj Cerovac gdje visoko, gdje se dim ne skuplja! . . . Silvo! Tvoj mali Konfucij te pita : Zašto moramo već na svom prvom koraku u život progledati svu njegovu crnu pozadinu i tvrdu golotinju? Možda su tomu krive knjige? Mnogo smo čitale a malo što utješno. Nego nisu ni one krive. Knjige su odraz života. Da je život bolji, bile bi i one utješljivije. Blago Lovrinovoj Kati! Da sam se ja držala svoga soja, svoje zemlje i ovaca, ja bih danas brala i za dobre novce prodavala lovorovo lišće i smatrala ovaj svijet ni boljim ni gorim nego li je u istinu.

A ovako? Konfucij . . .

Vlak juri naprijed.

Malo sam pokunjala, pa ne bih mogla reći, kako ni otkuda je u moja kola pala rpa ljudi, što mi sada u ušima buče i galame, da se sve ori. Da ti ih je vidjeti! Sve nekakva čudna, izmučena i mrka lica i pogleda. Udaraju na sadašnji poredak. Trebalo bi, vele, sažgati sve, pa iznova graditi. — Podaviti sve gospodske vragove! — lupaju šakama sebi po koljenima, a mene ispod oka strijeljaju pogledima neprijateljskim.

Naš stari profesor Runko, nepopravljivi buntovnik, kako su ga ono nazivali, pripovijedao nam je na izletima mnogo toga, što nam se je u školi prešućivalo. Kad smo bile nemirne, on nam je, sjećaš li se? — govorio, da se ne čudi, što sam ja ovakova, ti onakova, ona treća opet drukčija od četvrte itd. — Sve je to tako, govoraše on, jer tako mora biti. Ako je jedna od nas gruba, druga naprasita, treća svadljiva, četvrta kivna, zavidna i osvetljiva, sve to imade svoj razlog u zakonima biologije. U životu se mnogo što obnavlja ali i vraća, pa da nije nikakvo čudo, ako u našem razredu imade reprezentanata raznih starinskih rodova, kao na priliku gusarskih Ilira, divljih Avara, svadljivih Grka i t. d. Mi smo se tome

Digitized by Google

od srca smijale, ali u ovaj mah, Silvo, gledajući strašna lica onih ljudi, meni se činilo, da im čitam na čelu : evo, ovaj je ovdje gusarski Ilir, onaj Avar, Turčin, Tatar, Norman itd. A Lovrinova bi Kata na mom mjestu uzdahnula :

— Bijeda ih je utukla, pa im, jadnicima, tjera u usta ove nelijepe riječi . . .

Bit će, da sam ja, Silvo, mudrija, ali je Kata ipak bolja.

Ja osjećam u sebi neku pustu suhotu, neku ukočenu hladnotu, a ništa topla, blaga i usrdna. I ja da budem učiteljica ! Moj Bože ! koliko li se priča i deklamuje o uzvišenosti učiteljskog zvanja, a ovamo ti prvoga, na koga se namjere, ščepaju za šiju, na brzu mu ruku zarinu u grlo nešto od onoga, što propisuju „osnove", pa ga ture medju djecu :

— Na — sada odgajaj ! . . .

— Humbug ! — rekao bi naš dobri, stari, buntovni profesor Runko. A takav će humbug biti i sav ovaj moj život. Tebi je lakše, jer računaš, da ćeš se jednom otuda izvući udajom. Znaš, da si lijepa i da se drugima miliš, pa si uvjerena, da će prije ili poslije granuti dan tvoje „sreće". Ja pak za sebe ne mislim tako. Možda nisam ni ja suviše ružna (već su mi rekli, d imam „neodoljive" oči i „amaman" smiješak) ali je od mene daleko misao, da bih ovaj svoj jaram mogla zamijeniti bračnim verigama. Da sam ostala uz Lovrinovu Katu, možda bih već imala svoga momka ili bih zajedno s njome na visokoj lovorovoj grani bugarila u našem ljupkom narječju :

Svi se žene a ja ne —
Je to pravo, ale ne . . ."

Duboko u noć stigao je vlak na stanicu, gdje je trebalo da sadjem. Vani, na cesti, titralo slabo svijetlo fenjera. Za cijelo — kočija. Upravih onuda.

Nebo je bilo crno, vjetar je na daleko šumio. Taj šum zvuči drugačije, nego li u nas, kad se ono morski valovi lome. Nešto gluho, podmuklo i mrko je u ovom šumu, kao i u pogledima onih ljudi u vlaku. Njihova tupa, neprijateljski nakrivljena lica prate me još i sada. Ja još uvijek osjećam na sebi njihove zloćudne poglede. Ćutim, da su to moji prvi dušmani, kojima ja nisam učinila ništa na žao, pa ipak me zlobe. A tako je nekuda i sa životom. Mi mu nismo ništa sakrivile, je li Silvo? — pa nam je ipak neprijatelj.

Bila sam sama, pa me ujedared uhvatio nekakav ludi strah i jednim se mahom uvučem u kočiju.

U to stiže kočijaš ; ja mu se oglasih, on okrene fenjerić, provuče glavu pod krov kočije zažmiri, pa će :

— Kamo?

— U Cerovac.

— Moj put vodi drugamo. Ali svejedno, vozit ću vas.

Popne se na bok i potjera konje.

Kola jure. S jedne i druge strane ceste izmiču, love se i hvataju mrke silhuete dubova crnjih od same crne noći. Od svih strana lije se šum čas jači i gromkiji, čas slabiji i mukliji. A uokolo nigdje svijetla : tjeskoban osjećaj osame i ona urnebesna glazba prirode steže ti dušu do prave fizičke boli. Ja šutim, sklapam oči kao da nemam snage pogledati u sav taj kaos, što se vani lomi i kida. Činilo mi se kao da jurim u nekakvu propast i dolazilo mi, da zovem u pomoć. Razvodjeni, seljački nervi! . . .

Digitized by Google

Kočija se polako uspinjala, pa se još i jasnije razabirali zvuci, što su se vani gonili. Sad bi zahujalo, kao da bi izdisaj iz neke neizmjerne dubljine, sad bi opet zagrohotalo kao divlji smijeh uzbješnjelih čopora — a sve je to dolazilo od potoka, što se negdje rušio.

I opet šume, visoka i debela stabla, pećine — a sve crno i stravično.

Dugo, dugo zatim ukazalo se prvo svijetlo, jeknuo lavež pasa, zacrnio se prvi obris tamne gromade. Jedna, druga, treća kuća.

Kola stanu pred osvjetljenim prozorom.

Kočijaš skoči s boka na zemlju.

— Cerovac ! — reče on. — Ovo je krčma, jedina u selu. Čini mi se, da imadu mjesta i za putnike.

Pridje k vratima, otvori ih i zovne :

— Hej, Zano !

Malo zatim uvela me niska, okrupna postarija žena u sobu, iz koje ti evo pišem. Posve je malena ta moja „odaja", ali još uvijek dovoljno prostrana za ono pokućtva, što je u njoj smješteno. Star raskliman krevet, okrugli, rastoćen stô, dvije slamnate, kao da bi od miševa podgrizane stolice, slika Bogorodice, starinsko, razlupano ogledalo — i mislim, da sam nabrojila sve. Ali je sobica bijela ko mlijeko, a niski joj prozor gleda u nešto daleko i crno, kao da bi na neku tamnu zavjesu, što se iz mora digla, da mojemu oku sakrije, što bi tako rado gledalo.

Ona mi je žena donijela, čim ću se mrvo okrijepiti, pa stala da me pobliže gleda. Već je bila pogodila, da sam ja „njihova nova učiteljica" . . .

Obiknut će Vam naše selo, reče mi ona. Prekolani smo popravili crkvu, a sada bijele toranj. Kriv je župnik, što nemamo orgulja. Veli, da neka se prije njemu dogradi, jer da nema dosta prostora u kući. Svijet hoće, da budu prije u crkvi orgulje, za drugo da će se već složiti. Župnik ne popušta, ljudi tvrdoglavi i tako nemamo ni orgulja ni . . . A ma !

Pridje k prozoru i pritvori ga.

— Drugačije se, nastavi ona, u nas žive dosta mirno. Svijet nije zao, tek valja znati s njime. Naša prva učiteljica bila je nekako čudna i nije se slagala s narodom. Milka se je zvala. U školi, treba reći, bila je valjana. Voljela je djecu, a i djeca nju. Siromašnima bila je pak prava mati. Mnogima je priskrbljivala obuću, hranu. Kako vidite, rdjava nije bila, ali je imala slab običaj, da je vazda bila na strani onih, koji manje mogu. Ja sam joj često govorila : Lijepo je imati dobro srce, ali teško onomu, na koga jači zabode svoj zub. Ona bi meni na to : Zaman, ja ne mogu podnositi nepravde ni na sebi ni na drugima. I tako se ona uhvatila sa cijelim selom. Učitelju je u lice rekla, da ne vidi pedalj ispred nosa, župniku je prigovarala pred narodom, zašto u crkvi ne poučava naroda, kako bi trebalo, da se češće pere i čuva od zaraznih bolesti, a onima na općini se je grozila, da će po njima udariti u novinama, ne budu li brdjanima sagradili put, koji već tolike godine prose. Razumije se, da nam to nije moglo biti drago, zato su se naši digli protiv učiteljice i nisu joj dali mira, dok nije otišla. I bolje da je otišla. I onako je radi nje bilo i previše nemira u mjestu. A ni glava joj više nije bila sigurna, jer su joj više puta u noć kamenjem gadjali prozore. Žao mi je bilo sirotice, ali je li joj trebalo, da se nateže za onu šaku kukavnih brdjana? Mogla je ostati na strani sela, pa bi je i selo bilo poštovalo. I meni je već bilo dotužilo. Stanovala je tu, u toj sobi, pa sam imala

Digitized by Google

pokore s narodom, što je nijesam htjela baciti na polje. Komu da ugodite? Onda je došlo najgore. Ne znam je li od straha ili od čega drugoga naša Milka zapala u neku čudnu bolest. Kad što bi joj zavrtjelo, a ona — da nas Bog očuva! — bacala u okolo, što bi joj do ruku došlo, udarala glavom o zid, čupala sebi kose, dá, jednom je bacila cipelu i pogodila ogledalo — vidite — poznaje se...

Nehotice podigoh oči i zagledah se u razbijeno zrcalo.

— Svijet je govorio, nastavi Zana, da je u njoj nečisti. Ja pak mislim, da je bilo drugo. Kad djevojka dodje na neke godine — ele, vi me razumijete. Da — upravo je tako bilo i jednoj mojoj rodici, što sad žive u gradu. Ali čim je dobila muža, otišlo sve. A tako će biti i s njom. Nego Vama je možda san, a ja Vam tu preklapam. No laku noć! Laku noć!

Zana zatvori za sobom vrata i ode.

A ja sam evo u sobi sama. Rada bih u krevet, ali ćutim da ne bih mogla usnuti. Pišem ti da se rastresem. Čini mi se, da se pred mojim očima diže zavjesa budućnosti... Čujem, kako na zvoniku ure lijeno biju. Njihov se tugaljiv glas nekuda bolno odbija na mojim rastrojenim živcima. Oko mi neprestano bježi k onom razbijenom ogledalu i sve mi se pričinja, kao da u njemu vidim odraženu sliku one nepoznate učiteljice... I vidim je, kako lomata rukama, čupa kosu, lupa, treska, baca sve, što joj do ruku dolazi.

Vani žalobno pjevulji vjetar, a zora je, Silvo, još daleko —

Tvoja

(Nastavit će se) Julka.

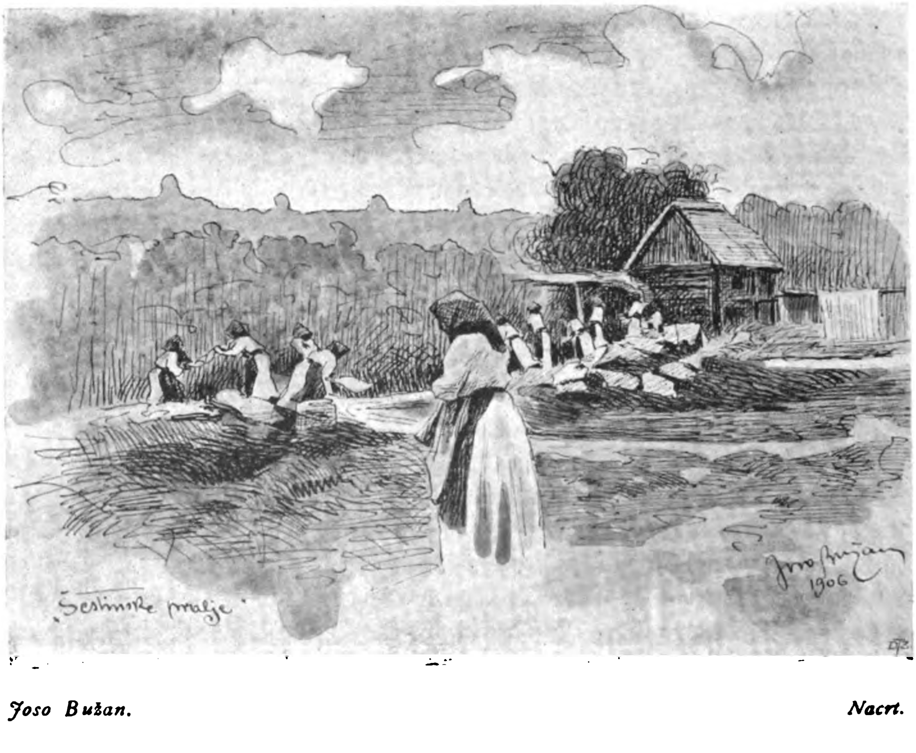

Joso Bužan. *Nacrt.*

DRAGUTIN M. DOMJANIĆ: KAD RUŽE CVATU . . .

Ruže do ruža u rumeni stidnoj,
tihi se miris po stazama rasu,
oblaci laki ko latice mrtve
na nebu lebde u umornom času.

Šimširov grm poput vrpce na viencu
privi se nježno uz niske rondele.
Lahor je negdje med krošnjama zaspo,
zamrle slatkim na čaškama pčele.

Sakrita klupa od grančica breze,
nad njom jasminovo grmlje se savi.
Netko je došo iz sunčanog vrta :
trag je na jedva još pognutoj travi.

Ona je došla, što srcem mi vlada,
tamo na klupi u mislima sjela.
Možda je usnula, rudaste vlasi
spustiše sumrak vrh visoka čela.

Velike oči su sakrite sjenom
dugih i svilenih spuštenih vjedja,
usna je žarka ko procvala ruža,
ili zar u snu i cjelova žedja?

Nestašni lahor se prenu u gaju.
S cvieća jasminova latice pale,
jedne u tamne se uvojke skriše,
druge su ruke se dirnule male.

Plamena rumen i priekorni pogled
pita me, kako sam drznut se smio.
— Nisam, izvinte, poljubio ruku,
lahor je kriv, a ja sam tek — htio !

ANDRIJA MILČINOVIĆ: MOJ NAJVEĆI GRIJEH

Učinit će se komugod, da sam odabrao taj natpis radi zvučnosti. Ili mi ne će moći vjerovati, jer ne će moći razumjeti. A ipak nijesam.

Nije mi vazda pred očima, kao onom uzniku, koji boravi dane u mraku, ali ipak se ga češće sjetim. I onda mi je kao da je velik, najveći . . .

Oni će me razumjeti. A ima nas mnogo.

Ali da počnem.

*

Nazvali smo je Čučicom. Od milošte. Negdje prvo, vidi mi se već je davno, zvali smo je Auba Čuča.

Kako smo došli do tog imena, ne znam. Ali kako smo do „Čučica", nijesam zaboravio. Majka moja, lahka joj zemlja, kazivala nam, da u Bosni zovu malo pile čučom. Ono posve maleno, dok još ne ima perja, nego one žute pahuljice dok je još sasvim nejako i slabo. I to nam se dopalo.

Čuča ! . . . čuča . . . Čučica ! A sad je nekoji zovu već i Čûčom i otegnu ono „u", jer je mnogi put ozivljemo (i opet od milošte), kao da je muško.

Jedinica je, pa smo se mnogo s njom bavili. S toga i jest valjda postala spram drugih, pa i spram dječijega društva, plaha. Dugo „nije znala", kako da se ponaša u dječijem društvu. Tako je provela najranije doba medju četir zida, u sobi drugoga kata, u društvu — s nama. Istom od vremena do vremena odlazila bi tetki, u nedaleku varoš. U tetke ima kokoši, mačaka, gusaka, praščića i svega što malo dječije srce ište.

Digitized by Google

Onda nam se vraćala čisto nova, preporodjena. I onda vazdan moli : Dajte mi kupite „peseka" ! . . . o da mi je mâca ! . . . onakva . . . Ali „peseka", njega bi ipak najradije . . .

Ma gdje ćeš kupiti u gradu „peseka"? Nije to ko funta brašna.

— Pa i briga je to. Tko će se baviti s onakim štencem?

— A valjalo bi. Imalo bi dijete zabavu. Tek su joj tri godine.

— Bi valjalo !

*

Onda nas zovne stric u goste. U berbu. Bit će tomu već oko dvije godine.

Idemo svi. Nek nas vidi. Još nas zapravo i ne poznaje svih. A i maloj će biti milo. Ima ondje puno dvorište svega živoga, što ona voli.

I kako se radovala !

Noću smo došli. Prije nego brzojav, pak su nas dočekali psi. Strašno su lajali. Ali već sutradan i ona se s njima sprijateljila kao da nikad nije ništa ni bilo. —

Najviše voli njima.

Dva su.

Baša, veliki seoski kudronja i Dorica, mala, strpljiva, poslušna. A i Baša nije rdjav.

Smije ona njega vući za uši i za rep. Koliko god ju volja ! On njoj ne će ništa. Samo kad mu bude malo preodviše, ustane, digne zastavu i preskoči plot, pa legne s onu stranu „dobra i zla" . . .

Misli : ostavi ti mene, nijesam ja noćas spavao ! . . .

A ona onda potraži Doricu i — nastavlja igru. Diže ju na prednje noge, tepa joj milo : ti si dijete moje ! . . . o sirotica moja ! . . . i još koješta, a onda je opet povali, pa je vuče za nogu, pridiže i mazi. A Dorica samo gleda. Ne bježi. Samo ju gleda.

Čučicu našu !

A imala je Čučica ondje svašta. I „kućicu", što se sama isplela od divlje loze i njihalku, krave, ovce, têlu, kokoši — no svašta ! Tek njima najvoli.

Zovnemo mi njega — Baša ! — a ona odmah prihvaća, pa se uozbilji, imitira strica ili strinu i zove — Bôša! — Dašto, Baša se i ne miče, ali ona opet ne prestaje zvati i kad on ipak dodje na tudji zov, gleda ga ozbiljno i s mnogo ukora . . .

Kad smo odlazili, njoj bi bilo najmilije, da smo mogli povesti u coupeu Bašu i Doricu.

Stoga ju je mnogo utješilo, kad joj je stric na rastanku obećao, da će poslati maloga Bašu čim „Dorica bude prvi put imala mlade".

*

U gradu je opet potekao život kao i prije. Izmedju četiri zida, medju druga četir zida — I tako iz dana u dan ! Tek nedjeljom se ide kudgod na šetnju.

Sve to vrijeme mnogo je Čučica spominjala strica i njegovo obećanje. A kad je stric javio, da Dorica „već ima maloga Bašu", onda nigda kraja pitanjima : a kad će doći? i kako će doći? . . . a kakav će biti? . . . oče li biti sasvim, sasvim — sasvim kao Baša? . . . i kako će doći? . . . a kada, kada će on to doći?? . . .

I onda je došao. Upravo nekako o božiću. Listonoša ga donio kao expres pošiljku, u maloj „gajbici". Dovezo ga na biciklu.

O te radosti !

Digitized by Google

Ja sam mislio kuća će se prevrnuti.

A i bio je zlatan.

Onaki zdepast, debele kože („z bundicom !"), dugim klapavim ušima i malim (kao „čik" !) repom.

Kad hoda sve mu stražnji dio tijela nekud zanosi (rep?).

Baš zlatan.

! „strašno" su se voljeli. Sluškinja se već ljuti.

Briga je to. Treba to čistiti. Ali kako nigda nije imala djece, a voli djecu, opet joj nije tako teško . . .

Kad ga tako rado ima !

Ali se Čučica hoće i podičiti s Bašicom.

Kad ide u jutro pekaru po žemlje, mora Bašica s njom. A ide on rado. Doduše malo zaostaje (ko ima obaviti kojekakva posla), ali opet dodje. A ona njega i pričeka. Pazi ona njega ko oko u glavi !

I svaki dan, kad ja dodjem u podne ili na večer kući, saspe preda me koš pripovijesti (i novosti !) o Bašici. I kako laje (i kakav mu je jezik), i gdje je sve bio i kuda se sakrio i kako grize (ima zubiće, ovakve male . . . male) stare cipele i gdje mu je kućica i je li bio koji put u sobi (je li bio pošten . . . o lopov mali !) i što voli jesti i kako laje . . . kako laje ! . . . No, toga više nema . . . Pravo čudo od Bašice. Velim ja . . .

*

Jednom popodne, još je zimnje doba, sjedimo tako u sobi poslije objeda.

Čučica je otišla s Fanikom (sluškinjom) i Bašicom nekud na šetnju.

Već oni tako nekoliko dana idu sve troje na šetnju.

A baš ga voli. On je njoj sada sva njena zabava i briga i radost. Sve. Naše joj je društvo premalo zabavno.

Istina voli ona i nas i opet i još vazda i jednako, moguće i više nego prije. Ne iz zahvalnosti, nego onako. Pa i komu bi ona pričala sve one zgode i nezgode, što ih doživljava s Bašicom, kad ne bi bilo nas? Gdje bi ona našla tako zahvalne slušače, komu bi dosadjivala, pred kim se ponosila?

Za to smo mi tuj. I ona nas voli, vrlo, vrlo — — — — — — — — —

Idem. Već je kasno. Snilazim stubama. Već sam na ulici. Eto me do ugla, zaokrenem. Do mene dopre neka graja. Vidim prolaznici se zaustavljaju, gledaju nešto.

Na sred ulice — živoderova kola ! Kraj njih Fanika, nešto lomače rukama dokazuje, a onda začujem krič i strašni krič.

To je Čučica !

Eno je kraj kola. U bijeloj kapici i bijeloj kabaničici.

Kapica joj je pala na zatiljak, a svijetle plave kosice posve su raskuštrane kao da se s kim god čupala. Gleda u zemlju, kao da nešto traži, a nožice joj samo tapšu i potanckuju.

Sad na će se baciti na zemlju. Kao da traži mjesto, gdje će.

Nigda toga nije činila.

Nešto me stisne oko srca. Idem bliže.

Mora da ju je netko upozorio da — tata ide. Okrene se i poleti spram mene, kao strijela, kao ranjena zvjerka.

— Tata . . . tata . . . mojega Bašicu je vlovil . . . mojega Bašicu ! . . . mojega ! . . .

Digitized by Google

Nije nigda mnogo plakala i ja je nijesam vidjao često zaplakanu. Ali šta je zaplakano lice spram njezinoga? Iz onih je plavih očica zinuo — očaj, grozni, veliki očaj. Lice se stegnulo, a suze više ne teku. Samo grca. I sve na njoj drhće, lomi se i kida. Duge plave kosice sasvim su zamršene, kabaničica raskopčana.

Uprla je pogled u mene, kao u nebo, kao u raj i gleda me gleda, kako još nitko nije nikoga gledao na svijetu.

Usnice samo šapću: Bašica... Bašica...

Gledam, nešto se u meni stegne, slomi, uhvatim ju za ruku i dreknem:

— Šuti! — I mirna budi! —

Šuti.

— Ajdmo! — Dobit ćeš ga. — Ali ne sada —

Njezine se očice još više rašire. Svaka riječ kao da ju je pogodila u srce, onamo negdje u dno srca.

Šuti i kameni se. Ruke joj klonu i ja posve osjećam, kako je moram voditi. Ne zna hodati. Ne može. Čas pobrza (k majci!), a onda opet iznemogne i ne može koraka učiniti.

Podatna je. Šuti. Ne opire se. Ide.

Ne pogadja kućna vrata. Uvedem je.

Uspinjemo se stubama. Negdje daleko iza nas ide Fanika.

Istom kada smo prispjeli u prvi kat, kao da se osvješćuje.

Ne poznaje naših vrata, hoće da naleti na tudja.

Još jedan kat.

Pred našim smo vratima. Vadim ključ.

— A zašto ga je onako... s drotom... oko vrata... Bašicu...

Ne odgovaram. Bilo bi suvišno.

Kad smo unišli poleti k majci i prizor se ponovi. Teško ga je opisati.

Ispričao sam sve. — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Teško mi je.

Zašto sam to učinio? Zašto sam dreknuo na nju? Zašto nijesam navalio na onoga živodera, zašto se nijesam s njim posvadio, pobio i oteo mu Bašicu... njenoga Bašicu?

Ona je to očekivala, ona se tomu nadala, ona je u to vjerovala čvrsto, čvršće nego ikoji kršćanin u spas, u nebo... A ja nijesam toga učinio. Ja se nijesam pobio, nijesam se ni posvadio. Ni jednu riječ nijesam rekao onom živoderu, koji je oteo njenoga Bašicu, njeno najmilije, njeno — sve.

Ja sam je prevario, razočarao, teško prevario.

I dreknuo sam na nju, surovo, grubo, užasno grubo.

Zgriješio sam, teško i gadno i tko zna, hoće li mi se to ikad oprostiti.

Ja vjerujem, ja sam duboko uvjeren, da je to moj najveći grijeh.

*

Nekoliko časaka kasnije napisao sam činovniku, prijatelju, koji je imao posla s takvim stvarima, neka izda nalog, da mi vrate psića.

Platit ću i sve bih dao, da sam mogao popraviti, što sam zgriješio i vratiti joj Bašicu. Samo da mi odmah, odmah vrate Bašicu!

Čučica je sama nosila kartu. Stara Fanika ju je pratila.

Digitized by Google

Dugo ih nije bilo. Kiša je stala sipiti. I već se stao spuštati mrak. Onda su se tek vratili.

Vratili su se s Bašicom. Čučica ga je nosila u naručaju cijelim putem. A na povratku već i sama nije više mogla hodati. Bili su čak tamo kod živodera, sasvim daleko, izvan grada. I kad su se vraćali, više nije mogla hodati. Onda su sreli nekog čovjeka, koji ju je dignuo i nosio, ali Bašicu nije puštala.

I „muf" onaj mali bijeli muf je negdje ostavila, izgubila, zaboravila, ona koja rijetko štogod zaboravlja.

Ali Bašicu je donijela.

I sva je sjala, kao malo sretno sunce. I kod nas u našim mračnim sobama postalo je nekako svjetlije, vedrije i prijatnije.

Nekoliko tjedana kasnije dali smo Bašicu nekom znancu.

Dobrovoljno smo ga izručili. Dogovorili smo se i pogodili i sve smo čvrsto ugovorili.

Mi i — Čučica !

Dobrovoljno smo ga dali. Ali nije nam ga nitko oteo.

Stara Fanika je skoro za tim otišla. Čučica je u početku mnogo puta posjetila Bašicu, a onda sve rjedje i rjèdje. I tako se je pomalo sve zaboravilo. Sve ?

Plave su oči moje Čučice opet vedre i vesele i ja u njih gledam, kao da nikad nije bilo ništa. I one mi se smiju, brblju i pričaju, kao da nikad nije bilo ništa . . . Samo pogdjekad, rijetko, vrlo rijetko, bude pa mi se učini kao da čujem u onom smijehu jedan prizvuk, kao da vidim u onom suncu jednu sjenku i to me sjeća na moj grijeh . . . moj najveći .

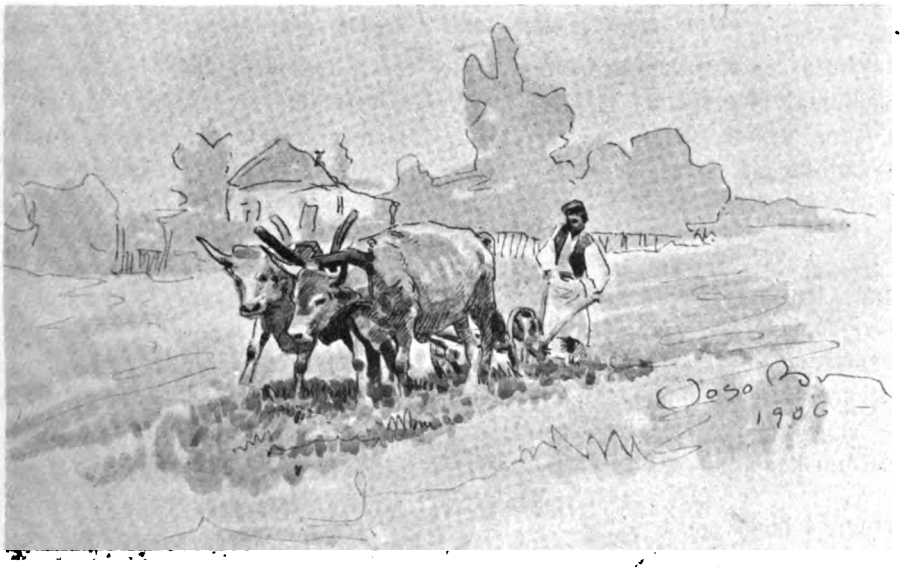

Joso Bušan. *Nacrt.*

Digitized by Google

BOŽO LOVRIĆ: PJESME

POZDRAV.

Na azurnome nebu oblak sjaje
— ni gruda sniega tako čista nije —
a na brežuljku bliešti mramor dvora
sred čempresova tamnih, visokije !

Sve miruje i rek bi vjetar čeka —
i oblak čeka dalje da zaplovi,
a vrhovima lahko njišući se
pozdravljat će ga tužni čempresovi.

RUŽE.

Na mojem oknu ginu bolne ruže,
na njih je nekoć rosa dugu pila
i njenu mladost sjajem okrunila —
sad za njom tuže umirući ruže.

Oh, kako vrieme muklo, tromo teče,
a kako brzo liepi časi bježe
i gine mladost, venu ruže svježe
i žar im gasi pepeljasto veče.

IZGUBLJENI DANI.

Nad mojim oknom gniezdo lastavice
i njezin cvrkut : pozdrav toplog juga :
„Da znadeš, lasto, koliko je nada
odniela zima ledena i duga.

Pod krutim ledom usahnuo javor
i umuknula žubor-pjesma vrela —
kad jedne noći ugasle su zviezde
smrt poljubi me tio usred čela.

U njenoj pratnji obišô sam šume
i obale i njive razcvjetane
i varoši i poznata mi sela,
svud tražih svoje izgubljene dane.

Za druge, lasto, bubri grožđje žića
i vrije vino : naših dana radost,
al meni svaka kap je gorka bila —
ah utaman je prošla moja mladost !"

SMRT ARLEKINA.

U dvorištu jednom starom
leš su našli arlekina,
ubio se, jer nevjerna
bijaše mu kolombina.

U grudima bodež našli
na bodežu grb mu stari :
i sve žice, srebren-žice
popucane na kithari.

Nad njim cielu noć su bdile
crne mačke, svietlih zjena :
kao dusi, crni dusi
s prekogrobnih uspomena.

Digitized by Google

ADAM KOSTELIĆ: NOVI ČOVJEK

Moglo je biti oko jedanaest sati, kad je počeo drijemati. Prije nego li je legao u krevet, spremio je sve svoje poslove, što ih je svakako htio te večeri dovršiti, — a uz to je htio — i morao je — da pripazi, prisluškuje svoju ženu, što je tamo u drugoj sobi ležala. Nije znao, da li je ona u snu, polusnu ili na javi, — samo je znao, da je mirna, i da ne treba pomoći.

Dok je još radio u svojoj sobi, dotle je napolju, na ulici i dvorištu lamao vjetar drvećem, oblaci se gonili po nebu, sve gušći i gušći, tamni, crni, strašni. Došlo mu je, kao da osjeća grozu pred nečim velikim, neočekivanim . . .

A baš nekako u jedanaest sati probudi ga iz drijema jauk i uzdisaj. Znao je, da je slaba sna, i odmah je skočio k prozoru da vidi, što je. Nije se začudio, što se probudio, jer ovako se on budio češće preko noći — ima tome već nekoliko godina. Pogledao je kroz prozor, ali nije više ništa čuo slično onome uzdisanju. Možda je vjetar udario u prozore — pomislio je, i vratio se u krevet. U taj je čas čuo, kako se onaj jauk ponovio. Ogledao se, a ono eno uzdiše njegova žena. Nadvio se nad nju, da prisluškuje. A ona se okrenula u krevetu od njega i bolno se ozvala :

— Mm — mm — mm — — — Jao . . .

Osjećao je, kako zubima stišće svoju bol.

Bilo mu je sve jasno. Uzeo je lako za ruku, onda joj pogladio čelo. Bila je znojna.

— Što je ? Kako je ?

— Zapali svijeću . . . — jedva ga je zamolila, zapinjući i ne dolazeći do daha,

Počeo je drhtati. Znao je, što je. Zapalio žigicu i svijeću — i brzo — brzo se stao oblačiti. Napolju je vjetar još vazda udarao i lamao, — a njemu se činilo. kao da ova oluja upravo hoće da mu bude još teže u ovoj teškoj noći. A ona — njegova žena — sirotica — stiskala zube, — i sve kroz zube jecala i gledala u njega očima, punim molbe.

— Je li jako boli ? — zapitao je on.

Ona je uzdahnula teško, najteže, štogod je dosad u svome životu uzdisala. I jedva se podigla da malo sjedne. Skočio je do nje i pomogao joj. Gledao joj u lice, u oči, u prsa . . . a sve je bilo izmučeno, istrošeno, gotovo ubijeno . . .

— Bi li išao po . . . po nju ? . . .

— Brže . . . brže . . . — molila ga ona, stiskajući mu grčevito ruku.

Njemu se činilo, kao da blijedi od časa u čas — kao da gubi sve kap po kap krvi, — da nestaje — umire. A ipak valja da se žuri, da bude jak, jači nego li ikad. Treba joj pomoći . . . Ah — a opet je ovako samu ostaviti — bez ikoga ! Samu — u tom groznom času ! . . .

Istrčao je na ulicu i za dva — tri se časa povratio. Gotovo posve iznemogao doletio je k svojoj ženi, stao pred nju i zakašljao. Kašljao je suho, muklo. Ona je širila ruke, i opet ih sklapala, ne govoreći ni riječi, prevrćući očima, moleći, uzdišući . . . Onda ga zapitala :

— No ? Jesi li ? . . .

Mjesto odgovora čula je njegov kašalj. I vidjela je, kako se okamenio, kako se zagledao u nju jakim, strašnim pogledom. Nije mogla da izdrži taj pogled, otkrenula glavu — i zajauknula :

Digitized by Google

— Jesi li ? Jesi li ? . . . Govori !

I jedva je progovorio :

— Jesam. Evo je, — dolazi . . .

Bilo je pol noći, kad je primalja došla. Kao da je došla najveća nada i spasenje, nasmijala se žena uza svu svoju golemu bol, kad ju je opazila. A on je izišao u drugu sobu — da ne gleda— ne čuje . . .

Otvorio je prozor i stao pred crne, guste oblake. Obrisao znoj sa čela, i šapnuo :

— Milost ! . . .

Lišće je na drveću šumilo, grane se lomile, a u crnom se mraku jedino u visini vidjeli oblaci, osvjetljeni negdje izdaleka mjesecem. Zrak je bio oštar — jak. Gledao je ludjačkim očima, i godilo mu je, kad mu je hladan zrak ušao u grlo i kad se mogao čvrsto iskašljati. Da je samo još mogao pljunuti — bio bi možda, malo bolje volje. Drhtao je, katkada stisnuo šaku, a kadgod bi pogledao u nebo, šapnuo je :

— Milost ! . . .

I pomislio na ono, što će biti. Kako će poslije ovoga, što je dosad bilo, biti nešto, što još nije bilo. Nešto će doći. A strah ga je posve jasno pomisliti, što će to „nešto" biti. Znade samo, da nešto hoće da bude— nešto još nije, a svom silom hoće da bude ono što nije . . . Hoće da bude ono, što je i on. On ? . . . A što je on ? . . . Ah ! Što bi bio ? Nešto. Nešto jest — i to je sve — što znade . . .

Iz pokrajnje se sobe čuo opet jauk. Njegova je žena upravo viknula, teško, kao bespomoćno je viknula. A on je pogledao u oblake i glasno rekao :

— Milost ! . . .

I taj čas mu se pričinilo, kao da se tamo u oblacima nešto stalo pomaljati — nekakav oblik — čudan — nejasan . . . Buljio je u tu sliku srdito gonetajući čudnu zagonetku. I opet je samo vidio, da je ono ondje zbilja nešto — ali ništa više . . . Vjetar je jače udario u otvoreni prozor, u njegovo lice — u prsa. Zakašljao je opet — žaleći što samo kašlje, a ne izbacuje. I pomisli, da je ono nešto u oblaku ipak nešto, što nije slučajno. Možda ono nije ništa manje, nego li je on sam . . . Možda je baš on sam, samo još nije jasno za nj, da je to baš on . . . Jer eto — on kašlje — ne spava, — ne spava već nekoliko godina mirno — — Da, da — to bi mogao on sam biti. Ili bar postaje on. Tko bi to znao ? Al je ipak moguće — veoma lako moguće . . . Možda je baš u tome sva istina . . . A što će biti onda s onim tamo, što se javlja medju oblacima ? Hoće li biti ovo isto, što i s njim ? . . .

Njegova je žena glasno kriknula, dugo, dugo, dugo je kričala. A on je pogledao u mrak i pomislio :

— Milost ! . . .

Što je bilo s njim ? Eto što je bilo : Bio je dijete — vazda bez roditelja ; — bio je mladić — vazda bez veselja ; — a sad je muž — bez zdravlja, bez života. Kašlje, bole ga prsa, i . . . Ah — što je to ? Nije to ništa ! Što njega boli ! Ah — što njega boli ! Eno — ono ga boli — ono tamo gore — što se izvija iza oblaka ! Ono je tek prava bol . . . Da je njegov kašalj posljednja bol— dobro bi bilo. Ali odanle dolazi novi kašalj, mnogo, mnogo, tisuća novih boli . . . A mjesto njih svih uzdiše, jauče eno njegova žena — ona zanemarena žena — najveća sirotica ovoga svijeta . . . Milost ! Milost ! Milost ! . . . Doći će eno skoro s oblaka — i odmah će zajauknuti, zaplakati. Možda već i plače. U tom je sve,

Digitized by Google

Joso Bužan: *Nacrt.*

štogod može bti. Sjesti će mu na prsa život — i kašalj je gotov. I sve će se tome smijati. Sve će reći, da je to i prije tako bilo, i da će uvijek tako biti. A život sjedi na prsima, težak, grub, nesmiljen. I kašlji — kašlji — dok možeš . . . Možda jedared prestaneš . . .

Prije nego li prestaneš morat ćeš saznati, kako je gorka svaka kapljica vode, što je u sebe uzimlješ, kako je težak život, što će ti vječno sjedjeti na prsima. I onda ćeš jednoga dana doći do toga, da ćeš morati zgužvati svoje srce, samo da ne čuje uzdisaj — — eno — onaj uzdisaj iz one sobe — onaj jauk, onaj vapaj — — I morat ćeš prevrnuti oči, da se bolje vjeruje u tvoju molbu, kad budeš rekao : Milost ! Milost ! Milost ! . . .

Da — istina je — nekada je sve izgledalo kao da se odanle iza oblaka nešto smješka i dozivlje na pir. Ali je sve bilo samo jedan kratki čas. Sve se izgubilo — sve je bilo samo u snu . . . Probudio si se — i našao si pred sobom prazninu, što boli i peče . . . O — ništa tako ne boli kao praznina — a sve je prazno. Nigdje nema ništa, što bi ti ispunilo srce.

Nekad — i samo na časove — je mislio, da je ona njegova ljubav sreća, što će vječno potrajati — vječno živjeti. I nekoliko dana prije i nekoliko poslije onoga dana, kad je svoju ženu imao posve uza se, varao se i sebe i nju, da je postignuto sve, da više ništa ne može biti — i da je šteta, ako se odmah sve ne proguta . . .Kad joj je ulovio malu glavicu, pomirisao kosu i poljubio glatko čelo, — osjećao je, da je onaj čas jedini čas što postoji.

— Želiš li još štogod ? pitao ju — onda.

Digitized by Google

— Ništa, ništa više... odgovarala bi ona, i on je onda i nju i sebe varao — ah, varao je nemilosrdno nju, sebe i sav svijet. Znao je, da to nije ništa, da je to samo tren u snu, i da je java nad njima živa kao bog. A ona — njegova sirotica — morala je glumiti sreću — ta — gore bi joj inače bilo... I oni su katkad sanjali divnu sreću, ali samo sanjali. Kad ju je dočarao k sebi, uzeo ju na svoja prsa i nastojao se izgubiti u kojem dugom poljupcu, onda je uzdisao, a ona je jecala. A ne samo sada, već i onda je osjećao, da je sve laž, i da istina nad njima lebdi i živi pobjedonosno i vječno...

Iz sobe, gdje je primalja bila sa njegovom ženom, čuo je kroz zube otegnuto uzdisanje:

— Jao... jao.. majko moja!...

A on se nadvio nad prozor i buljeći u divlji oblak izlanuo:

— Milost!...

A milosti ni otkale... Sve šuti i nijemo gleda, bulji u njega kao i on... I sad će eno — doći nešto, što još nije bilo. I bit će nešto, što je i on, — dakle je ipak bilo... Pa čemu onda to, što je on? Čemu te varke — čemu sni i laži — kad se sve u snu znade, da je java jedina istina?... Doći će najnoviji siromak, prvi će mu glas biti plač, što je došao, — i cijelo će vrijeme plakati, za onim izgubljenim, za onim, zašto nije ostao gdje je bio... I s tim plačem morat će on eto od noćas zajedno živjeti, morat će mu dokazivati, da je sve tako lijepo, da je zrak, što ga udiše, sladak, a voda med... A u isti će čas znati, da je sve laž, što govori, da laže i sebi i svome djetetu... Jer — jednoga će dana doći nešto, što će i njemu leći na prsa — i počet će kašljati — i kašalj će biti sve, što će imati... Po noći, kad ne bude mogao spavati — kao eto on što ne može — vikat će u njegovim prsima: Milost! I kad bude pogledao kroz prozor, vidit će crn, užasan oblak — i opet će vikati: Milost! I onda će — ah — i to će još doći — onda će mu biti jedne noći kao i njemu eto sad... Imat će ženu — bude li muško — i mislit će da je sretan, a u istinu će osjećati vječnu muku...

Zrak je bivao sve oštriji. Zakašljao je, sve češće i češće zabolilo ga u prsima. a on ih je stao stiskavati na prozor, da se zavara, kao da bol dolazi od pritiska, Vjetar se ponešto smirio, mirisalo je po nečemu, a nije mogao saznati po čemu. Katkad mu je došlo i mučno od toga mirisa, vonja, što li je. Prešavši rukom preko kose i čela i lica, opazio je, da mu se znoji i čelo i kosa i nos. A kašalj nije htio da prestane. Pogledao je opet u visinu, i vidio da se oblaci umirili, ali još vazda izgledali onako divlje, gotovo strašno. Odvratio je pogled s njih, da ne mora misliti na život, koji je onakov, kao oni oblaci. Nije mogao taj čas da podnese misao o životu. Bio je slab — veoma slab.

I najedared se trgnuo. Čuo je svoju ženu plakati, naricati. Pomislio opet: Milost! — i skočio prema vratima, gdje je ona ležala, ali nije unišao. Predomislio se. Zakašljao dva-triput i povratio se k prozoru.

Primalja izišla iz sobe i došla k njemu. Bila je sva nešto užarena kao od napora, posla ili uzrujavanja. A on je raširio oči i stao u nju buljiti, kao da će od nje čuti odluku, koja će na nj djelovati silnom snagom. I odmah je pomislio: — O, da mi sad kaže: Rodila je mrtvo dijete! — Ah — kako bi to bila sreća! I onda još dodao: Milost!...

Ona je medjutim posve mirno prišla k njemu i ravnodušno rekla:

Digitized by Google

— Sad je jedan čas nastalo primirje... Moram je ostaviti malko na samu... Ali vi ćete se prehladiti. Čujem, da i kašljete —

— Ah — ne ću, ne ću, — odgovorio je on nezadovoljan, što još nije riješeno pitanje o životu ili smrti djeteta.

— Znam, da ste nestrpljivi, ali pričekajte samo još pol sata... Ja mislim — tako za pol sata...

— Nisam, nisam nestrpljiv. — uzdahnuo on.

Onda je opet otišla rodilji.

Kad bi samo nekako mogao reći primalji, da on želi mrtvo dijete, možda to ne bi bilo teško... pomislio on, kad je ona otišla. I odmah se zgrozio nad tom pomisli. Ne znači li to ubijstvo u mislima? Nije li ubojica?... Ah — ne, ne to je samo misao, koja je iščeznula prije, nego li se porodila. A u ostalom — to bi možda bila sreća... Tko bi znao, nije li u tom riješenje svega... Možda bi onda zapjevao duh svemira najveseliju pjesmu... Da, da — u tom bi moglo biti riješenje... Jer i onako nema smisla... baš nikakog smisla nema...

Pritiskalo ga u prsa, on se savio i zakašljao. Činilo mu se, da mora biti sav crven u licu od naprezanja. Pritisnuo je ruku na prsa, i iznemogao spustio glavu na prozor.

Kad je pogledao oko sebe, bilo je već jutro, i osjetio je, kako mu je jutarnji zrak umio glavu. A primalja je ušla u njegovu sobu s riječima:

— Čestitam... Donašam vam veselu vijest. Dobili ste sina. Hodite da vidite, kako je zdrav i debeo.

— Što?... Gdje? Gdje?... — skočio on i poletio prema sobi, u kojoj je ležala njegova žena. Bio je kao izgubljen. Ulazeći kroz vrata, udario se na pragu u glavu. A on svejedno ne osjećajući udarca poleti prema djetetu i stao u nj gledati. Gledao ga je čas-dva bez riječi, bez izražaja — kao da ga se sve skupa ništa ne tiče. A najedamput mu potekoše suze iz očiju — potekoše preko lica, padajući onako krupne i vrele na dijete. Spustio se na jedan stolac i plakao dalje kao dijete. Plač je polagano prelazio u jecanje i uzdisanje, a sve bez ijedne riječi.

Primalja mu htjela pomoći, ali je bilo uzaludno. Plakao je dugo bolno i nesretno, kao da sjedi nad odrom najdražega bića. Pogledavao je kao kradomice načas u dijete — i brzo opet pogled odvratio od njega. Neprestano je plakao, kao da je došlo jutro najnesretnijeg dana, što će ga proživjeti, kao da dolaze dani vječnoga bola, patnje i strašnoga života... Pogledao i ženu, vidio je gdje spava, pogledao primalju, gdje ga promatra — i sve, sve mu je bilo, kao da gleda u bića, što se hrane nesrećom i piju samu tekuću nesreću. Pogdjekad je zakašljao, savijajući gornje tijelo, a iz očiju mu tekle suze sve brže i brže, gušće i gušće...

— Umirite se... Tà — što vam se to dogodilo?... — htjela ga primalja umiriti, ali se on nije na nju ni obazirao.

Tek je stao misliti, da je posve pravo, da se dijete rodilo. Da, da — pravo je, jer on eto kašlje, prsa mu se suše. Treba novoga čovjeka — stari ne valja... Stari se suši, a suh čovjek nije za svijet... Rekla je primalja, da je dijete zdravo i debelo... Jest, debelo je — a valjda je i zdravo. Eto — to je ono, o čemu se radi. Radi se o tome, da se jedan istisne, a drugi da zapremi mjesto. Samo je pitanje, nije li ljepši položaj onoga, koji odlazi od onoga što dolazi? Sve mu jasnije biva, da on odlazi. Eto, sada ovdje sjedi kraj kreveta, u kojem leži njegova žena i njegovo dijete, — a ipak je posve jasno, da on ne sjedi, nego da od-

Digitized by Google

lazi... Odlazi daleko, gdje je možda nekada već bio, i gdje se svi sastaju... Rodio mu se sin. Dà, dà — treba da on ode. Sad će njegov sin biti njegov zamjenik... Sve štogod je bio on, bit će odsad njegov sin.

Kašalj ga je davio, dignuo sa stolca i zagledao se u dijete, pa u ženu. Onda se nadvio nad dijete, što je slatko drijemalo, spustio glavu nad usnicom djetinjom i mjesto cjelova pala je suza. I šapnuo je tiho, drhtajući, kroz suze i bolni plač:

— Siromak!... Siromak!...

A onda probudio ženu, i uzeo ju za ruku riječima:

— Ženo!... Ja odlazim... — a suze mu potekoše još gušće i krupnije.

— Kuda? Za boga... Kuda ideš?... — iznemoglo i teško izgovarala žena.

A on se okamenio pred njom plačući i plačući kao da se rastaje sa svim svojim što ima, sa samim sobom. I onda joj odgovorio:

— Ne boj se... Bit ću ja ovdje i dalje... Ali — znaš — osjećam, da odlazim...,

I gutajući suze, stisnuo je zube, stisnuo je šake i viknuo od bola:

— Odlazim... odlazim, a ipak ostajem ovdje... Milost! Milost!...

Savio je prsa, zakašljao, i stao si brisati hladni znoj sa čela, kose, nosa i lica...

M. ŠEMSUDIN SARAJLIĆ: PJESMA ISELJENIKA

Kao da gledam sa neke visine
Duševnim okom u rodne nizine,
Gdje hrpu kosti moga trošnog tiela
Nekud odvuče čudovište neko,
Daleko, daleko
Preko svieta biela...

Kao da gledam rodno mjesto malo,
Mladjahnom gdje je sve mi se smijalo,
Da osta samo, pusto, iza mene;
A meni valja poći svieta preko
Daleko, daleko,
Gdje srce vehne...

Kao da čujem uzdisanje blago,
Koje mi šalje jedno biće drago,
Za zdravlje moli, da me sreća prati;
A s usni šume željice joj meko,
Za dragim daleko,
Da opet se vrati...

Kao da vidim gdje se mrtvi dižu,
Rukama suhim za mnom u dalj sižu,
Žele povratit rodjenoj me grudi,
Da nejdem tamo. kud je udes reko:
Daleko, daleko,
Otklen svoj se žudi...

Kao da za mnom plaću humci mali.
Natišču za mnom rijeke se vali,
Kreću se sa mnom gore i planine,
Našeg života duh me prati preko
Daleko, daleko,
Van domovine... —

A meni suza bolno lice kvasi.
Iz srca gorki viju se uzdasi,
Prsa se lome pod teretom tuge,
Vuče me nekud čudovište neko
Daleko, daleko,
U krajeve druge. — — —

Skrhano srce sa domom se sraslo,
Ljubljeno ljubi u čem je uzraslo,
Rastanka s domom preživjeti ne će!
Radije mrije, nego svieta preko
Daleko, daleko,
Da od svojih kreće.

Digitized by Google

A. G. MATOŠ: ŽIVOT FRIDRIKA NIETZSCHEA

Nietzsche je danas već u modi i nije trebao, kao njegov učitelj Stendhal, petdeset godina iza smrti da postane popularan. Njegove su knjige, prije svega, izvrsno napisane i on je moderan, jer je sjajan pisac, prefinjen stilist, djak klasika i Francuza, pišući kao Fontenelle, Biblija i njegov prethodnik Schopenhauer. Nješto fluidnije, sjajnije, a istodobno zagonetnije i misterioznije od toga stila, stvorenog za rapidnost moderne nervozne misli, ne da se zamisliti. Sve je tu poslovica, epigram, zbijeno i lapidarno, a opet puno lirike najvišeg refleksivnog entuziazma i tragičnog doživljaja, uzvišene čistoće najstrožeg dorskog stila i tolike intimnosti, da ta filosofija i ne djeluje kao rasprava, nego kao fragmenti iz autobiografskog romana, sličnog subjektivnom Montaigneu, pa ispovijestima sv. Augustina i svetog Rousseaua. Nietzscheova filosofija je analitičan roman najmodernijeg, najdosljednijeg intelekta, osamljenog i tragičnog, sa predosjećanjem vlastite tragike, sa svim bolnim ponorima i zanosima misli, noseći na koncu kao Poëova priča, Baudelaireova pjesma ili drama Ibsenova patološke, vrlo moderne stigmate „dekadencije". I ta je bolest značila više zdravlje!

Ma da je kod nas Nietzsche vrlo čitan pisac, nemamo po običaju o njemu studije. Ono što je o njemu pisao srpski filosof Bran. Petronijević, vrlo je tačno, ali nije mnogo. Jer Nietzsche nije samo filosof; on je nješto više. Kao mislioci Renesanse, kao Petrarca, Boccacio, Macchiavelli, on je pjesnik, a osim toga navjestitelj novih kulturnih vrijednosti kao Bacon i Goethe. Njegova znamenitost i jeste naročito u kritici modernog čovjeka kao kulturne vrijednosti.

Smatrajući savršenog pojedinca, heroja, ciljem napretka, on je individualista kao Carlyle, Emerson, Taine i Renan, a kako toga idealnog čovjeka nailazi realizovanog u epohama krajnjeg kulta energije i ljepote, u predsokratskoj Heladi sa dorskim energičnim disciplinama i u Italiji ateističnih papa i humanističnih tirana, u Italiji Renesanse, on je kao Stendhal postao apostol kulta volje, energije, dakle najbezuslovnijeg života, nastavljajući u Njemačkoj iza Winckelmanna i Goethea humanistički, estetički tip kulture, kako ga je preko Rima modernost primila iz stare, stroge Grčke. U tome kultu energije i ljepote vidio je jedini način, da se moderan čovjek razvije i postane t. zv. nadčovjek. Misao evolucije Lamarcka i Darwina je dakle primijenio na svijet moralni i nezadovoljan poput tolikih drugih rezultatima moderne kulture, nezadovoljan modernim čovjekom, nižim po tvrdjenju mnogih kompetentnih mislilaca od Helena, Rimljana i ljudi Renesanse, Nietzsche je u svojim studijama moderne duše došao do zaključka, da je glavna zapreka unutrašnjemu, pravomu razvoju čovjeka kršćanstvo sa

Digitized by Google

svojim antivitalnim, bezenergijskim, pasivnim moralnim formulama, koje je primila i moderna demokracija u svojim altruističnim i antidividualističnim teorijama.

Te misli radikalnog i aristokratskog individualizma nijesu nove. Da zapadne u naše današnje društvo Teognis, Tukidid ili Tacit, došao bi do istih zaključaka. Nietzsche je ocjena modernog čovjeka kroz prizmu klasičnog životnog ideala, nemoć modernog svijeta da realizuje nove Akropole, a Nietzscheova snaga nije toliko u originalnosti tih, dijelom već formuliranih misli, koliko u energiji i dosljednosti, kojom ih je zadržao u vječnom kalupu svog stila, pa u demonskom heroizmu, kojim se za te ideje toliko zagrijao, te postaše njegovim životom, zlom sudbinom, pogibijom njegovog skrhanog uma, lirskom tragedijom vlastitog života. I Hölderlin je tako klonuo pomračena uma u čežnji za Alkejem i Anakreontom. Nietzsche pade kao Julijan Apostat za stare bogove, a „Antikrist" toga helenskog romantika Bismarckove periode još nije srušio Nazarenca, stoljeće iza Voltaireovog smiješka, četiri stoljeća iza Rabelaisa. Kao Goethe i Leconte de Lisle, nije Nietzsche mogao probuditi starih bogova, jer su mrtvi, neizlječivo mrtvi drevni bogovi, nalazeći se tek u knjigama i na osakaćenim mramorima. Nietzsche je romantik, zanosni don Kihot klasicizma, a novi čovjek, übermensch, čovjek novih vremena, ne može se stvoriti receptima starih, nepovratnih kultura.

Moderni Zarathustra je umjetnik još više no psiholog i moralista, upravo imoralista. Njegova je filosofija ritam, zanos, u refleksiju pretvorena muzika. On je najdublje zaronio u odnošaj tragedije i muzike, i prvi dao pravu kritiku wagnerizma. Muzika i tragedija su mu bliznaci, a nitko ne udje dublje u duh grčke tragedije i mita Dionizovog. Renan i Ménard nemaju tako razvijenog osjećanja za smisao dubokih simbola. Njegova je filosofija prije svega estetična, lijepo mu je glavno mjerilo svih, pa i moralnih vrijednosti, a umjetnost najviši oblik života. On je prije svega artist kao Platon, svojim artizmom vrlo malo Nijemac, brojeći se sa Ruskinom, Renanom i Taineom medju prvake europske estetične kritike. Ako i on čovjek od nauke, u napadaju na R. Straussa, engleske utilitarce i moderne „bildungsfilistre" svih dlaka osudio je moderni naučni aleksandrizam, nalazeći i sam u poeziji i umjetnosti vrijednosti, kojih nema u nauci i kojih je sasvim lišen neumjetnički, pa bio on i najnaučniji duh. Plastične umjetnosti ne bijahu mu familijarne kao umjetnosti muzikalne i to je velika šteta, jer bi mu tako stil dobio više konture i više boje.

Taj veliki Nijemac hvalio se svojim slavenskim porijeklom, a život njegov, čist, čestiti, tragičan i ponosan kao život Pitagorin i smrt Empedoklova, nije samo najbolji komentar njegovim knjigama, nego može služiti svakome i kao uzor intelektualne više eksistencije. Francuzi, primivši u novije doba toga svoga djaka kao ponajboljeg svog učitelja u dobrim prevodima njegovih djela i izvrsnim, mnogobrojnim studijama, jamačno će ga posiniti kao Poëa i Heinea a nedavno je Daniel Halevy* izradio filosofovu biografiju, pregledniju i objektivniju od životopisa iz pera njegove sestre, gdje Förster-Nietzsche, po kojoj ćemo donijeti glavne dogadjaje toga primjernog i velikog života.

*

* La Vie de Frédéric Nietzsche. Paris (Colmann-Lévy).

Digitized by Google

Naš pisac je iz svećeničke porodice. Pradjed, djed i otac su mu pastori. Otac Karl-Ludwig župnikuje u Röckenu, selu na medji Saske i Pruske, a od njega će baštiniti nervozu i veliku muzikalnost sin Fridrik, rodjen 1. listopada 1844. Naskoro mu se rodi brat, pa sestra. 1848. pade otac na stubama, ozlijedi glavu i od toga poludi. Udovica mati se preseli u Naumburg na Saali, gdje u uzanoj kući s njom stanuju mati i sestra njenog muža. Fridrik je pravi starmali, želi postati pastor i propovijeda sestri: „Imaš li vlast nad samim sobom, gospodar si cijelom svijetu". Vrlo je ponosan, to više, što mu porodica po legendi potiče od poljačkih grofova Nickih, što su u vrijeme Lutherovo morali kao njegovi pristalice pobjeći iz Poljske. Pjeva pjesme, komponuje fantazije i mazurke, posvećene „poljačkim predcima", plače kao velik slavenski prijatelj zbog pada Sebastopola, utemeljuje sa dva druga Kazalište Umjetnosti, gdje se igraju njegove drame.: Olimpski Bogovi, pa Orkadal. U naumburškom kolegiju je sjajan djak. Dobije stipendij i 1858. predje na čuvenu gimnaziju u Pfotri kod Naumburga, gdje su studirali Novalis, oba Schlegela i Fichte. Prve godine na zavodu porječka se sa drugovima zbog Mucija Scevole i da im dokaže vjerovatnost tog heroizma, metnu na dlan živu žeravicu, od koje mu ostane na ruci ožiljak. Mladić čita Schillera, Hölderlina, naročito Byrona. „The tree of knowledge is not that of life". („Drvo znanja nije drvo života"). Svojim drugovima Gersdorffu i Pavlu Deussenu svira često Beethovena i Schumanna. Na maturi pada iz matematike, ali profesori ga ipak puštaju.

1862. ode sa Deussenom i njegovim bratićem na sveučilište u Bonn. Ne može podnositi piva i duhana, a na menzuri dobija kao brucoš prvi udarac. Savremene filosofske struje idealistične i materijalistične slabo ga zadovoljavaju, djačka društva još manje, pa ostavlja Bonn. U Berlinu je gost bogatog druga i obično društvo gostiona i koncerata mu se gadi.

Predje na universitet u Leipzigu i tu djeluje na nj, Schopenhauerovo djelo („Die Welt als Wille und Vorstellung") kao raskršće Heraklovo. Odsele zove Schopenhauera svojim ocem i u siječnju 1866. čita u djačkom filološkom društvu sa velikim uspjehom svoje zaključke o rukopisima i varijantama pjesnika Teognisa. postavši najmiliji djak svog grčkog profesora Ritschla. Bitka kod Sadove zateče ga pri svršetku njegovih Theognidea za Rheinisches Museum. Druge godine na universitetu, vrlo plodne i srećne, upozna se s Ervinom Rohdeom i s njim na ferije pješači na češkoj granici, svrativši iza jednomjesečne zabave u Meiningen, gdje daju pod Lisztovim ravnanjem koncerte muzičari pesimiste (Nirwana, simfonijski poem Hansa v. Bülowa). Kod kuće u Naumburgu proučava Nietzsche savremene njemačke filosofe, Hartmanna, Dühringa, Langea. Bahnsena, ali vodjom mu ostaje Schopenhauer, „mudrac oživjelog klasicizma. germanskog helenizma".

1867. služi kod topništva, izmedju trideset regruta je najbolji konjanik i pohvale kapetanove raduju ga kao pohvale profesora Ritschla zbog njegove rasprave De fontibus Laertii Diogenii. Pošto padne s konja i slomi rebro, riješi se vojske i bolestan piše raspravicu o Simonidovoj Danainoj Tužaljci, sanjajući sa prijateljima Rohdeom, Gersdorffom, Kleinpaulom i Romundtom o putu u Pariz. odakle bi za godinu i pol dana boravka slali novinama članke i vratili se kući na ispite.

Digitized by Google

Ozdravivši, vrati se u Leipzig, gdje piše za važan berlinski list historijske studije, zanimajući se za sve osim za politiku. 1868. čuje Wagnerove Meistersingere: velik dogadjaj kao poznanstvo sa Schopenhauerovom filosofijom, to znatniji, što se mladi entuziast naskoro upozna sa moćnim reformatorom.

Prijatelj Windisch mu naime javi, da je Wagner u Leipzigu u najstrožem incognitu kod svoje sestre, gdje. Brockhaus, da se začudio, odakle gdja. profesora Ritschla poznaje neke njegove kompozicije, pa kada ču, da ih je naučila od Nietzschea, Wagner zaželi upoznati mladog filosofa, koji ga ne nadje prvi puta, ali druge nedjelje iza velikih peripetija sa krojačem, što mu na vjeresiju ne htjede ostaviti zbog komponiste naručeno crno odijelo. Sastanak bijaše vrlo srdačan to topliji, što se umjetnik i entuziast nadjoše odmah u zajedničkoj misli kulta Schopenhauerovih ideja.

Ma da nije imao posljednjih ispita, jednog dana iznenadi ga Ritschl sa pitanjem, želi li biti universitetski profesor u Baselu, gdje ostadoše opaženi članci u Rheinisches-Museumu. Nietzsche dobije posljednju diplomu u Leipzigu bez ispita, provede nekoliko tjedana kod usrećene svoje porodice u Naumburgu i instalira se u Baselu, nezadovoljan zbog daljine od najnovijeg prijatelja Wagnera, koji medjutim naskoro dodje u Triebschen, na obalu Vierwaldstätskog Jezera, u samotni ljetnikovac blizu Basela, gdje živi oženjen sa rastavljenom ženom Hansa Bülowa, Kozimom, kćerkom Fr. Liszta i grofice d' Agout, na visini stvaralačke moći, u zdravlju 59. svoje godine.

Pod tim Wagnerovim dojmovima radja se P o r i j e k l o T r a g e d i j e. U helenskoj tragediji nalazi Nietzsche istovjetnosti s idejama glazbenika, koji je na molbu Ljudevita Bavarskog baš svršio raspravu O D r ž a v i i o V j e r i. Božić provodi filosof kod obožavanog prijatelja i prima od Kozime Wagner opasan dar: Montaigneve O g l e d e. Wagner mu u to doba piše, da ne nalazi duše srodnije od njegove, a istodobno ga zaokupljaju stručni poslovi: latinska čestitka freiburškom jubilarcu, prof. Brambachu, pa saradništvo kod novog Ritschlovog lista Acta societatis philologicae Lipsiae. 1870. posjeti ga na prolazu iz Italije prijatelj Rohde. Nietzsche ga vodi k Wagneru, a iza njegovog odlaska oboli i mora u postelju.

Ma da mu je mrska pruska hegemonija, iza njemačke pobjede kod Wörtha dobija od švajcarske vlasti dopust, da služi kao bolničar, krene kroz osvojeni Elsass, vidi klaonice kod Wörtha i Wissemburga, požar Strassburga, pa preko Lunevillea i Nancya dolazi na razbojište kod Metza, pretvoreno u golemu bolnicu ranjenika iza bitaka kod Mars-la-Toura, Gravelottea i Saint-Privata. Žali, što kao švajcarski podanik mora ostati neutralan i ne može se boriti oko Sedana. U trgovačkom vagonu, na putu u Karlsruhe, tri dana i noći njeguje jedanaest bolesnika, što pate od dizenterije, a dvojica od difterije, te i on oboli od tih bolesti. Ozdravivši krene kući u Naumburg, gdje se preda potpunom odmoru.

Ne oporavivši se potpuno, ode iz Naumburga i sastane se sa Wagnerom, koji ga taj put ne zadovoljava potpuno zbog mržnje na Francuze, pa se sprijatelji sa svojim baselskim profesorskim kolegom Jakobom Burckhardtom, sjajnim poznavaocem Renesanse i mrziocem svih velikih imperialističnih tvorevina državnih. Učenjaci se često sastaju, šeću i razgovaraju na divnom mjestu izmedju crvene, drevne katedrale i zelene, mlade Rajne, blizu universiteta na brežuljku izmedju

Digitized by Google

rijeke i muzeja. Nietzsche sanja o vrsti laičkog samostana ili seminara, gdje bi se složio u zajedničkom životu sa prijateljima kao Rohde, Gersdorff, Deussen, Overbeck, Romundt i oslobodjen svih briga živio samo životom misli, po primjeru pitagorske ili platonske filosofske bratovštine. I opet božićuje kod Wagnerovih, primajući od g-dje Wagner na dar Stendhalove Rimske Šetnje i darujući Wagneru Dürerovu graviru Vitez, Pas i Smrt, koju komentira u Porijeklu Tragedije. Ulazeći sve više u grčki problem, Nietzsche se osjeća vrlo usamljen. Profesor Franz Overbeck, stanujući u njegovoj kući i sastajući se s njime svaki dan, nema njegovog zanosa, J. Burckhardt je bez nade, a Wagner ga odbija nekom surovom bufonerijom na trošak savladanih Francuza. Počne patiti od neuralgija, besanica, poremećenog vida i želuca, od žutice. Dolazi mu sestra i odlaze na oporavak u Lugano. Na putu preko Gotharda naidju u diližansu na čudnog saputnika — Mazzinia, koji mu kao svoju lozinku navodi iz Goethea: „Dich des Halben zu entwöhnen und im Ganzen, Vollen, Schönen resolut zu leben".

Nietzsche ostane dva srećna mjeseca u talijanskoj Švajci, punoj njegovih zemljaka, a vrativši se u Basel u travnju, piše na Wagnerov savjet svoju analolizu grčke tragedije. Dodje glas o grozotama pariske Komune, a g-dja Förster-Nietzsche u životopisu bratovu priča, da je čula kroz zatvorena vrata, kako prijatelji Burckhardt i Nietzsche jecaju pri groznoj novosti, da gore Tilerije i da je u opasnosti prvi muzej svijeta, Louvre. U autobiografskim bilješkama 1878. nalazimo te riječi: „Rat: najdublja moja bol, požar Louvrea".

Mladi filosof ponudio se Wagneru, da mu pravi propagandu na putu po sjevernoj Njemačkoj, ali ni sa Porijeklom Tragedije nije išlo baš lahko: Nietzsche ne nadje nakladnika! U Leipzigu se nadje sa svojim prijateljima i ne našavši ni tu izdavača, morao se obratiti Wagnerovom nakladniku, koji mu iza jednomjesečnog čekanja dade povoljan odgovor. Nietzsche napiše pet poglavlja završetka u Wagnerovom duhu i djelo izadje u formatu Wagnerovih brošira.

U polovini prosinca 1871. prati Wagnera u Mannheim, gdje su dva svečana dana posvećena djelima majstora. Za siječanj sprema u Baselu predavanja o Budućnosti naših kulturnih Institucija, pa ne može božićevati kod Wagnerovih, posvetivši g-dji Wagner muzikalnu silvestarsku fantaziju, komponovanu prije nekoliko nedjelja. Na staru godinu 1871. osvane Radjanje Tragedije iz Duha Muzike. Današnji podnaslov (Helenizam i Pesimizam) dodan je 1885. ka drugom izdanju. Wagner i Kozima oduševljeno piscu čestitaju, ali njegov učitelj Ritschl u Leipzigu ćuti, a zamoljen za sud, kara ga u strogoj kritici. Ervin Rohde šalje o knjizi članak za Litterarisches Centralblatt, ali mu ga odbijaju. Nijemci sasvim prešućuju novu publikaciju, a prvi referat izadje u tal. publikaciji La Rivista europea.

I Wagnerov polazak iz Triebschena u Bayreuth rastužuje Nietzschea iza trogodišnjeg susjedovanja. Kod spremanja stvari, pomažući, sjedne i improvizuje na glasoviru nezaboravljivu rapsodiju rastanka.

22. svibnja 1872. polaže se temeljni kamen čuvenoj pozornici u Bayreuthu i medju silnim gostima cijele mlade Njemačke nadje se i baselski samotar sa prijateljem Rohdeom iz Hamburga. Wagnerov tiranski značaj ga otudjuje, a istodobno ga napadne u pamfletu Filologija Budućnosti njegov školski

Digitized by Google

drug iz Pforte Wilamowitz, čuveni filolog. Nietzsche, odlučivši da ne odgovara nikakvim napadajima, ne replikuje, ali mjesto njega odgovara sam Wagner. Filosof počinje Die Reden eines Hoffenden, ali brzo ostavi taj posao. Djaci ga napuštaju zbog neuspjeha njegove knjige i on pred praznim klupama tumači Hoefore Aishilove i tekstove pretplatonske filosofije, pišući kratak esej (Homerov Mejdan). Bavi se usporedjivanjem Talesa, Pitagore, Heraklita, Empedokla i u lipnju odlazi u München, gdje se daje Tristan i gdje nalazi Gersdorffa i 50-godišnju gospodjicu Meysenbug. Umoren mudrošću Parmenida, izgubi san i ode u Splügen, blizu Bergama. Vrativši se u Basel, svi ga djaci ostave osim dvojice: germanista i jednog pravnika. Njemački filolozi ga proglasiše „čovjekom u nauci mrtvim". Rohde ga brani brošurom u obliku poslanice R. Wagneru, kojega filosof početkom prosinca nalazi u Strassburgu. Božićuje kod porodice u Naumburgu i ne može primiti Wagnerovog poziva u Bayreuth, napisavši jedini novinarski svoj članak kao odgovor liječničkom nekom napadaju, koji je proglasio Wagnera ludjakom, a u Baselu svršava esej „Istina i Laž u izvanmoralnom Smislu" : Pereat veritas, fiat vita !

Glavobolje, pa očne i želudačne bolesti i opet ga kinje. Muči ga najumjerenije svijetlo i mora prestati čitati. O uskrsu 1873. ode u Bayreuth, gdje ga ne očekivahu. Tu vladaše tolika panika, da Nietzsche ode u Nürnberg. Nezadovoljan sam sa sobom, ne svršava gotovo svršenog rukopisa o Filosofima tragične Grčke, pa stvara Nesavremena Razmatranja, gdje se u prvom članku, u navali na Riharda Straussa obara na snobizam, ili kako bi Flaubert rekao, „miflizam" modernog obrazovanja. Pošto boluje, pomažu mu kod posla prijatelji Overbeck, Romundt, baron Gersdorff i novi prijatelj Paul Rée. I novu knjigu opaze tek dvojica-trojica : Ewald (u Göttingenu), Bruno Bauer i Karl Hildebrandt, „posljednji humani Nijemac". Pošto napadnuti starac R. Strauss umre, Nietzsche, silom stendhalovac i protivnik milosrdja pati od grizodušja, bacajući na sebe krivicu te smrti ... Iz Bayreutha, gdje preziru njegovu pomoć, vraća se još zlovoljniji. Zakopa se u svoju baselsku ćeliju i novu godinu 1874. proboravi kod svojte u Naumburgu. U veljači izadje Historijska Bolest, uvrijedivši njemačke povjesničare, naročito Treitschkea, koji piše svom drugu Overbecku : „Nesrećna li tebe, što si sastao Nietzschea, toga ludu, koji nam toliko govori o nesavremenim svojim mislima i kojega je ujela do srži najsavremenija bolest. megalomanija !" Iz melanholije otrgne mislioca sestra i povede ga na selo blizu rajnskog slapa : aliis laetus, sibi sapiens. Oporavlja ga naročito čitanje Emersona, kojega je već čitao u Pforti. Početkom lipnja svršava raspravu Schopenhauer kao Odgojitelj.

Wagner ga poziva, ali on se odazove tek u srpnju i doživi s komponistom anegdotu, koja učini velikog prijatelja smiješnim. Wagner nije mogao podnositi Brahmsa, a Nietzsche hotomice izlagaše na vidljivo mjesto na glasoviru Brahmsovu crvenu povezanu partituru. Prve večeri se polubog pravio lud, ali drugo — udari u viku i ljut izadje, zalupivši vratima. Nietzsche ode iz Bayreutha sasvim rastrijeznjen, u listopadu objelodani svog Schopenhauera, a profesorska dužnost u Baselu još ga više mučila, otkako je morao sa sasvim mladim ljudima držati grčki razred. Početkom 1875. je vrlo potišten, a još ga više tišti odlazak dobrog prijatelja Romundta u — kaludjere, bacivši ga na bolesnički krevet, pa u dugačku

Digitized by Google

krizu, od koje se liječi u miru planine i šume. I opet ga potraži sestra Lisbeth i jedared, šetajući u javnom vrtu i razgovarajući o Bayreuthu, osjete, da ih slijedi i sluša neznanik, pa se povuku. Kasnije čuju, da neznanik bijaše Ivan Turgenjev. Početkom srpnja ode Nietzsche na liječenje u terapeutični zavod Steinabad, u dolini Crne Šume, gdje čita Don Kihota, tu „knjigu ponajgorču". Vrativši se oporavljen u Basel, radi tek danju, a večerom mu sestra čita W. Scotta. Melanholiju krije lažnim veseljem, čita engleski prevod indijske S u t t e N i p a t e i žalosnim humorom citira posljednju frazu jedne glave : „Lutam amo tamo, usamljen kao nosorog". Oboli u prosincu i pridiže se tek u ožujku (1876.). Sa Gersdorffom otputuje na Ženevsko Jezero, u Chillon, ali živci mu pate od proljetnog alpskog vjetra („Föhne"). Tu čita U s p o m e n e I d e a l i s t i c e svoje prijateljice Meysenbug, ministarske kćeri, saveznice hamburških komunista 1848., prognanice u Londonu, gdje daje lekcije, pozna Louisa Blanca i Mazzinia, u Parizu Wagnera, uzevši iza smrti Hercenove pod svoje dvoje njegove djece. Iz Chillona ode filosof u Ženevu i tu nalazi muzičara Sengera, upozna se sa prognanim francuskim komunistima i flertuje, kako se čini, sa dvjema „izvanrednim" Ruskinjama.

Iz Basela krene u srpnju na pokuse u Bayreuth, ali razočaran neo-kršćanskim tendencijama novog Wagnera, povuče se u selo Klingenbrunn na češkoj granici. Oporavljen zrakom i samoćom vrati se na pokuse u Bayreuth, ali, njegovima znancima, g-djici Meysenbug, Zimmeru, Gabrielu Monodu, Ed. Schureu, Alfredu Brunneru, pada u oči njegova rezerva i čudno ćutanje. Ljubitelj ženske fine zabave nada sve, zabavljaše se kod zvukova Tetralogije tek sa g-djom O . . . ., na pol Ruskinjom i na pol Parižankom.

Vrativši se u Basel, zbog slabog vida mora primati pomoć dvojice prijatelja, oštroumnog Židova P. Réea i djaka Köselitza, narečenog Petera Gasta. Rée je upravo objelodanjivao P s i h o l o š k a O p a ž a n j a i uveo filosofa u studij engleskih i francuskih mislilaca, Stuarta Milla i Rochefoucaulda.

Koncem listopada ode sa Brennerom i Réeom preko Genove u Napulj, gdje ih čekaše Malvida Meysenbug. Wagner bijaše u Sorrentu i kao antisemit ga odvraćaše od Réea, s kojim je čitao Chamforta i Stendhala. Iza Wagnerovog odlaska udesi društvance svoj rad i život. Rée, jedini zdrav medju njima, glasno im čita : Burckhardta, Micheleta, Herodota, Tukidida, a Nietzsche još uvijek sanja o laičkom prijateljskom samostanu samotničkih intelektualaca, stvorivši za sebe ove propise :

Ne voli i ne mrzi puka.
Ne bavi se politikom.
Ne budi ni bogat ni siromašan.
Idi s puta slavnima i moćnima.
Ženi se izvan tvog naroda.
Ostavi prijateljima brigu oko odgoja tvoje djece.
Ne primaj ni jedne crkvene ceremonije.

Iza boravka u kupalištu Rosenlauu vrati se na svoje mjesto u Basel i piše refleksije za M e n s c h l i c h, a l l z u m e n s c h l i c h, namijenjene za Voltaireovu stogodišnjicu 1878., plod njegovog boravka na Jugu i romanskih, naročito francuskih studija.

3. siječnja 1897. šalje mu Wagner Parsifala.

Digitized by Google

U augustu 1878. prokune bayreuthski neki list novu Nietzscheovu knjigu filosof posumnja na Wagnera kao pisca. Sve izbjegava autora, pa i Burckhardt, a najviše ga kinji pomisao, da se mora razići i raskrstiti sa bayreuthskim čarobnjakom.

1879. Nietzsche, napušten i usamljen, oboli. Njeguju ga Overbeckovi, pa njegova sestra. Daje ostavku sa mirovinom od 3000 franaka. Sestra ga odvede u visoki kanton Engadin, gdje svrši svoje djelo, pomišlja na samoubijstvo i odlazi sa sestrom kući u Naumburg, gdje iznajmi golemu sobu u tornju na starom zidu sa malim vrtićem. I opet oboli turivši u svijet P u t n i k a i n j e g o v u S j e n u, misli umrijeti i iza Réeove posjete ode na mjesec dana na Garda-Jezero (Riva), a 13. ožujka u Mljetke, kamo ga toliko pozivaše Peter Gast. Sviraju Chopina, a učitelj svaki dan diktuje svoje misli učeniku. U srpnju je u Marienbadu, u rujnu u Naumburgu, a početkom listopada kreće preko Strese za Napulj, ali se zadrži u Genovi, gdje nadje zgodnu potkrovnjaču (mansardu) na vrhu od 104 stuba (8 Salita delle Battistine). Tu na žesti kuha svoj rižot a u veče, ne paleći svijetla, leži u tami — radi sirotinje ! — misle komšije, zovući ga „il santo, il piccolo santo". U svibnju se sastaje sa Gastom u selu Recoaru, na dnu Alpa blizu Venecije, a u srpnju izadje njegova Z o r a, dok se peo u hladovinu Engadina, u selo Sils-Maria, gdje ima za franak dnevno sobu u seljačkoj kući. Hranio se iz susjedne krčme, posjećujući učitelja i župnika, koji zadržaše u lijepoj uspomeni skromnost i dobrotu njegovu.

Jedared idući kroz šumu do Silvaplane, sjedne blizu Surléea pod piramidalnu pećinu i tu ga kao objava obasja misao v j e č n o g v r a ć a n j a. Plakaše od zanosa. Zarathustra se počeo radjati !

Z o r u su sasvim ignorovali kritičari. I vijerni Rohde ga je napustio.

U siječnju svršava knjigu Gaya Scienza (Sanctus Januarias, 4. dio).

U Genovi, gdje je od rujna, nadje ga P. Rée u veljači, a početkom proljeća otplovi filosof sa nekim trgovačkim trabakulom za Mesinu, umrijevši skoro na putu, a zbog jugovine ostavlja krajem travnja Siciliju i ode na poziv gdjice Meysenbug u Rim, gdje nadje u njenom društvu krasnu, duhovitu rusku generalsku kćer Lou-Salome, koju zavoli na prvi pogled. „Das ist eine Seele — reče gdjici. Meysenbug — welche sich mit einem Hauch ein Körperchen geschaffen hat !" Gospodja i gospodjica Salome odu u Luzern, a Nietzsche i Rée s njima. Filosof, nemajući snage za „očitovanje" ljubavno, zamoli Réea, da za nj govori i ode u Basel, gdje se ispovjedi Overbeckovima u zanosnom žaru. Lou Salome odgovori, da se ne misli udavati zbog žalosti srca, što joj ne da nanovo ljubiti. Naravno, filosofu je ponudila svoje prijateljstvo. On se vrati u Luzern, gdje primi od nje usmeno nepovoljan odgovor, ali s obećanjem, da će se ona iza bayreuthskih svečanosti k njemu povratiti kao učenica i dobra prijateljica. Nietzsche ode u Grünewald kod Berlina i uvjeri se, da ga Prusi znaju samo kao prijatelja ili učitelja Réeovog. U Naumburgu diktira misli za novu svoju knjigu La Gaya Scienza, a za prikazivanja Parsifala (27. srpnja) ode u selo Tautenberg, u Thürinškoj Šumi, blizu Bayreutha, gdje ga potražiše Overbeckovi, Seydlitzevi, Gersdorff, M. Meysenburg, Lou Salome i Lisbeth Nietzsche. Gdjica. Meysenbug htjede ga izmiriti sa Wagnerom, ali spomenuvši pred njim Nietzscheovo ime, Wagner joj rekne da ćuti i izadje, zalupivši vratima. U znak duhovnog prijateljstva posveti Lou Salome filosofu pjesmu B o l i, (o kojoj je referisao nedavno dr. M. Ćurčin u Srp. knj. Glasniku) :

Digitized by Google

Wer kann dich fliehn, den du ergriffen hast,
Wenn du die ernsten Blicke auf ihn richtest ?
Ich will nicht flüchten, wenn du mich erfasst,
Ich glaube nimmer, dass du nur vernichtest !

Ich weiss, durch jedes Erden-Dasein musst du gehn,
Und nichts bleibt unberührt von dir auf Erden :
Das Leben ohne dich — es wäre schön,
Und doch — auch du bist wert, gelebt zu werden !

Petar Gast držaše te stihove Nietzscheovima, a on mu odgovori : „ . . . . . Napisala ih je moja prijateljica Lou, o kojoj još niste čuli govoriti. Lou je kći ruskog generala, dvadeset joj je godina ; duh joj je oštar kao pogled orla, ona je hrabra kao lav, pa ipak to je vrlo žensko dijete, koje možda nije duga vijeka" . . . .

Iza davanja Parsifala nadje ga sa sestrom Lou, on je stane upućivati u misterije svoje misli, a ona mu posveti kratku himnu*, koju on želi u užasnim krizama komponovati, pa padne u postelju.

Tu u Tautenbergu desilo se čudnih, tamnih stvari. Nietzscheova sestra okrivljuje Ruskinju sa neiskrenosti i snobizma. Filosof je ne mogaše zarobiti u intelektualnom smislu i piše Gastu, da svaki peti dan ima bure medju njima. Ona ga ostavlja, a on javlja Gastu iz Leipziga, da čeka nju i da će s njom na duže vrijeme u Pariz. Mati i sestra ne odobravaju tih flertova. Dva mjeseca iza toga prijateljstvo je uništeno. Nagadja se, da se to zbilo ovako : Lou je došla, ali sa Réeom, koji ju takodjer voli. Nju je kod svega toga jamačno vodila taština i nagon ženske dominacije. Priča se, da se njih troje jedared otišlo fotografirati. Lou je htjela, da filosof sjedne u dječija kolica, a ona i Rée da tobože guraju. On ne pristane, a mjesto njega sjedne u kolica ona i pošalje tu fotografiju prijateljima kao dokaz svoje moći. Nietzsche bijaše ljubomoran, ne samo na nju, nego na najboljeg svog učenika, dolazeći u smiješne položaje. Umiješa se njegova sestra i pokvari sve brutalnim pismom zavodnici. Lou se razljuti i poznati su fragmenti posljednjeg filosofovog pisma :

„Ali, Lou, kakva su vaša pisma ! Tako pišu male penzionarke. Što ću ja s tim mizerijama ? Razumite me : ja želim, da se uzvisite preda mnom; ne ću da se još umanjite . . .

„ . . . . . Vaša poezija B o l i, što ju napisaste, je duboka povreda istine . . .

„ . . . . . Vi ste imali posla sa najustrpljivijim, najmilosrdnijim svih ljudi : ali protiv sitnih egoizama i sitnih slabosti je moj argumenat, dobro upamtite, g a d j e n j e. Niko se lakše ne ogadi od mene.

„Ja se još nisam ni sa čime iluzionirao : ja vidjeh u vama taj sveti egoizam, koji nas nagoni na službu onome što je najviše u nama. Ne znam pomoću koje čarolije ga zamijeniste njegovom suprotnošću, egoizmom mačke, koja hoće samo život . . .

„Zbogom, draga Lou, ja vas ne vidjeh više" . . . I t. d.

Nietzsche pobježe iz Leipziga i zadrži se kod Overbeckovih u Baselu. Ode u Genovu, željan posvemašnje usamljenosti. Nemiran i ovdje, otkrije sela Nervi, Santa Margherita, Zoagli, nepoznata ondašnjem turizmu i izabere za svoje samotovanje Rapallo (zimi 1882.—1883.). Za deset nedjelja zamisli i svrši svoj filosofski poem Zarathustru, dok u Veneciji umiraše Wagner.

* Vidi spomenuti prevod Ćurčinov.

Digitized by Google

Koncem zime zovne ga u Rim sestra i M. Meysenbug. Tu nadje otmjeno društvo, Lenbacha i kontesu Dönhoff, danas kneginju Bülow. Smatraju ga ekscentričnim, o njegovim djelima ne vode računa, a on piše u sobici na piazzi Barberini glasove svoje samoće: „Ej, što nisam sjena i magluština! kako bi pio na sisama svjetlosti!" ... Koncem lipnja ode u najmilije utočište, u Engadin, gdje nije bio od 1881. Tu napiše u inspiraciji za deset dana drugi dio svog Zarathustre. Oboli od usamljenosti i neuspjeha, a naročito zbog neke stvari, što mu reče sestra o Lou-Salome, pa napiše njenom prijatelju P. Réeu užasno pismo:

„..... Čini mi se, da nisam vrlo jak u umjetnosti ljudskog poznavanja. To vam bez sumnje pruža gradju za lakrdiju. Alaj ste mi se negdje narugali! Bravo! Volim da se ljudi vaše sorte meni rugaju, no da ih razumijem.

„..... Vrlo bi me radovalo dati vam pouku iz praktičnog morala parom kubura; ja bih možda uspio u povoljnijem slučaju prekinuti jedared za uvijek vaše radove o moralu: — za to treba čistih ruku, gospodin doktor Paul Rée, a ne zamazanih prstiju!" .....

U Sils-Maria potraži ga Overbeck, sestra mu predlaže, da nadje kakvo sveučilišno mjesto, ali rektor leipziškog universiteta odgovara ga od toga sa motivacijom, da bi ga svaka njemačka visoka škola odbila kao ateistu i izrazitog antikršćanina.

U Naumburgu nadje nemir u porodici zbog sestre i njenog vjerenika, nekog ideologa, antisemite i agitatora Förstera, ode u Genovu, a sredinom studenoga ode u Nizzu, namjeravajući napisati dramu, u antiknom okviru, u okuženom, pustom gradu.

U travnju 1884. posijeti u Mljecima P. Gasta, kojega kao komponistu cijeni više od samoga Bizeta, osloboditelja od wagnerizma. Zarathustru prećutkuje sve osim mladog pisca Heinricha von Steina, koji mu piše toplu poslanicu. Nietzsche odlučuje 6 godina raditi i skupljati novo gradivo, polovinom lipnja ode u Basel, radi u knjižnici, ali grdna vrućina i hladni prijatelji tjeraju ga u Engadin i tu ga posijeti H. v. Stein (pisac Materijalističkih Ideala, Lirske Filosofije, umro u 30. godini).

U rujnu sidje u Basel, sastane se u Zürichu sa sestrom, koja mu javi svoju udaju. Opazivši na izlogu 38. izdanje pjesama mediokriteta Freiligratha, usklikne: „Taj je dakle pravi njemački pjesnik; Nijemci kupuju njegove stihove!"

Wüstenkönig ist der Löwe;
Will er sein Gebiet durchstreifen ...

Nietzsche krene prama Nizzi. Zadrži se u Mentonu, gdje ostane do konca listopada. U Nizzi se sprijatelji sa Paulom Lanzkyem, lutaocem kao i on. Urede zajednički život, a Lanzky mu čita opata Galiania, pa romane i novele Stendhalove. Tu je svršen četvrti dio Zarathustre. Ne našavši nakladnika, autor štampa djelo u 40 primjeraka za prijatelje.

U travnju i svibnju je u Veneciji, a u lipnju ode u Engadin, gdje mu hotelski slučaj nadje tajnika u osobi gdje. Röder. Nietzsche radi na „obescjenjivanju svih vrijednosti", Umwerthung aller Werthe. Mnogo čita, naročito Rolphove Biološke Probleme i po svoj prilici Gobineaua. Sestra se sprema za mužem u Paraguay. Braća se sastaju u Naumburgu. U 42. godini on je neopažen, nesrećan. Njegov nakladnik prima ga u Leipzigu bezobzirno. Oprosti se sa poro-

Digitized by Google

dicom u Naumburgu, u Münichu se sastaje sa bar. Zeydlitzem, pomišlja na ženidbu i putuje u Toskanu, gdje ga Lanzky vodi u arcetrijsku zvjezdarnicu na San-Miniato k astronomu Leberechtu Tempelu, poznavaocu i poštovaocu njegovih ideja. U listopadu je i opet u Nizzi. Po običaju neumorno i mnogo šeta.

Iznad Dobra i Zla ne nalazi nakladnika. Na proljeće je filosof u Veneciji, gdje je P. Gast komponovao operu Mletački Lav, svuda odbijenu. Komponista je siromašan, a filosof mu nudja u zajednicu siromašnu svoju kesu. U Leipzigu, gdje je Rohde imenovan profesorom, hladno je Nietzsche primljen i niko ne pozna njegovog djela. Preko Münchena se krene u Engadin, gdje u srpnju nalazi ledene magle i postane žrtvom neuralgija i melanholije, ma da je našao prilično žensko društvo : gdje. Röder i Maruzov, gdjice. Zimmern i Salis-Marschlins. »,A ja nemam ni Boga ni prijatelja" — piše svojoj sestri, nastavljajući radove oko Volje za Moć. Nakladnik Fritsch pristaje na drugo izdanje djela Porijeklo Tragedije, Zora i Gaya Scienza. Nietzsche odlazi u Rutu, kod Genove. U kolovozu 1886. poslao je svoju knjigu Iznad Dobra i Zla Taineu i Brandesu. Brandes mu ne odgovori, a Taine ga utješi toplim pismom. Lanzky ga potraži u Ruti i zaprepasti se, našavši ga iza 18 mjeseca sasvim porušenog. Već davno se naučio na hloral i vrstu hašiša, a možda je kao svi nervozni tajno upotrebljavao i druge ekscitante.

U Nizzi 1887. upoznaje se sa Baudelaieom, Bourgetovim esejima, „velikim Latinom" Maupassantom, Gayauom ; odbija ga prostak i plebejac Zola, a zanosi Dostojevski.

Početkom 1887. združio se sa nekom gospodjom V. P., s kojom ide u San Remo. Ostalo je tajna. Otputuje na Lago Maggiore, pa u švajcarski sanatorij Coire.

Kritičar Widmann vidi u Iznad Dobra i Zla dinamit, anarhističan priručnik, a Nietzsche mjesto odgovora piše dvije tri studije u petnaest dana : Za Genealogiju Morala. U zadnje tri godine potrošio je oko svojih izdanja oko 500 talira, a za petnaest svojih knjiga nije primio ni groša honorara.

U Veneciji kod Gasta filosof se odmara i ne radi ništa. Raskrsti se i sa Rohdeom radi Tainea, koji mu uputi (12. srpnja 1887.) drugo ljubezno pisamce. No filosof dobije još jednoga čitatelja, G. Brandesa, koji mu iza pročitane Genealogije pošalje živo i umno pismo. I Brahms ga je, kako se govorilo, oduševljeno proučavao.

Boravak u Nizzi, misao i želja za ženidbom i put u Turin početkom travnja 1888., kamo stigne skršen i nemoćan, u prvim krizama abnormalnog uma. Iz te su bolesne periode : Slučaj Wagner, Suton Idola, Antikrist. U Turin mu javlja Brandes, da će držati niz predavanja o njegovoj filosofiji. Slučaj Wagner pokrene malo štampu, ali ozlojedjuje Burckhardta i gdjicu. Meysenbug. Nietzscheova pisma te periode plivaju u blaženstvu. A slava mu se polagano približuje. Brandes mu je našao novog čitaoca, Strindberga, Rusi se spremaju da ga prevode, Taine mu nalazi dopisnika u Jeanu Bourdeau-u, saradniku Débatsa i Révue des Deux-Mondes. Gdjica. Salis-Marschlins i neki neznanik šalju mu 3000 franaka za izdavačke troškove.

„9. siječnja 1889. bijaše na prozoru Franz Overbeck sa ženom u tihoj svojoj baselskoj kući. Opazi starog Burckhardta kako stane i zvoni na vratima. Začudi se : Burckhardt ne bijaše od njegovih intimnih i instinktivno zaključi, da je uzrok

Digitized by Google

toj posjeti njihov zajednički prijatelj Nietzsche. Već nekoliko nedjelja primaše iz Turina sumnjiva pisma. Burckhardt potvrdi te predosjećaje, donijevši pismo odviše dugo i odviše jasno: Nietzsche je poludio. „Ja sam Ferdinand Lesseps — pisao je. Ja sam Prado, ja sam Chambige (dva zločinca iz pariskih ondašnjih novina); ove jeseni zakopaše me dva puta" ... Slično pisaše Brandesu i Gastu, a Kozimi Wagner: „Ariadno, ja te ljubim."

Overbeck nadje u Turinu filosofa pod stražom ukućana, udarajući laktovima po glasoviru i pjevajući svoju dionizijsku slavu. Odvede ga u Basel, u sanatorij, gdje dodje po njega njegova mati.

Živio je još deset godina. Imao je vrlo malo svijetlih momenata.

Jedared ga na kratkoj šetnji prati mladić, zaposlen njegovim izdanjima. Sastanu djevojčicu, ludjak diže kosu sa njenog čela i reče:

— Nije li to slika nevinosti?

Sestra se ne može jednom kraj njega uzdržati od suza, a on joj reče:

— Jelice, što plačeš? Zar mi nismo srećni?

Umre u Weimaru 25. kolovoza 1900.

I njegova su divna djela slutnja vlastite tragedije.

Z. KVEDER-JELOVŠEK: SLOVENSKE KNJIGE I PISCI

II.

Ne znam, kako je to, da gdjekoju knjigu tako teško čitam, ili bolje da kažem, da zatežem te zatežem s početkom čitanja. Osobito kod Cankara mi se to već par puta dogodilo.

Puno čitam, svaki tjedan barem po jednu ili dvije knjige; ne mogu da zaspim, a da nešto ne pročitam. Pa ipak mi je ležala jedna Cankarova knjiga „Hlapec Jernej in njegova pravica" (štampao Schwentner u Ljubljani 1907.) dugo nerazrezana i nečitana na stolu. Već mi se sa jednom Cankarovom knjigom „Na klancu", koja je još uvijek za mene njegova najljepša, dogodilo slično. I tada sam čitavu godinu otezala s čitanjem, a kad sam počela, bila sam ushićena, čitala sam knjigu s dubokim ganućem i sa suzama u očima.

Kad je izašao „Hlapec Jernej" bile su sve naše novine pune hvale. Ali badava, ne mogu pa ne mogu, da ga počnem čitati. Čitala sam „Novo življenje" od Cankara, koje je izdala „Slovenska Matica" za godinu 1908. Lijepa i mirna pripovijest našega čovjeka, umjetnika, koji se već razočaran i umoran vraća sa svojom boležljivom ženom i sinkom u domovinu. Otišao je „bojevat se in prerajat", kako veli Cankar. Bilo je, „kao da se spustio mali fakinčić na goru, a kad je s mukom dospio na vrh, istegnuo je tanku ruku i kazao: Budi svijetlo! Ali ostade tama kao prije i zvijezde su mu se smijale". Gorko bijaše njegovo srce, kad se je vratio, mržnje bijaše puno na ono, što je bilo i na ono, što će biti, na sve. Pa se sastao s dragom svojih prvih studentskih sanja i ideala. Bila je već udata davno, a sada imade tri kćeri Milku, Olgu, Milenu. Iz očiju ovih djevojaka pogledavaju na njega ideali njegove mladosti, ljepota mladenačkog maštanja, krasota davnog sunca, miris davnog cvijeća. Najstariju, Milenu, zaljubi

Digitized by Google

ljubavlju fantasta i sanjara, zažari joj cvijetove svoje duše, kako se kandilo, pali u crkvama. Samo nekoliko pogleda, nekoliko smijehova, a svaki kao jedan čitav život. I Cankar priča pripovijetku o umjetniku Grivaru, o ovim mladim djevojkama, koje idu životom još lagano, kao po ružama, priča o čudnovatoj Filiiti, koja se daje svakome, te se utopi s onim, kojega ljubi uistinu ; priča o ženici kako polagano umire, tužna ne ljubljena i ne ljubeći, priča o lijepom prijatelju Lavrinu — i sve se čita lijepo i slatko. Za ljubavlju je išao Grivar kao za krijesnicom u mekoj ljetnoj noći, a žena mu je umirala kod kuće. A kad se vratio poslije ponoći, sastao je u veži lijepoga prijatelja Lavrina. Od njegove je žene dolazio i kad mu je kazao Grivar : „Spoznao sam te i sav tvoj grijeh", odgovara mu on : , Tko je griješnik, ti ili ja? Tko je dobrotvor, ti ili ja?"

Unutra u sobi sjedjela je na divanu žena u bijelu noćnu halju obućena, usnice su se smiješile, ali bile su crvene od krvi. Tada je sve shvatio i sve znao : „U zvijezde sam gledao i te nijesam vidio".

„K zvjezdama sam čeznula, a ti nisi znao", kaže ona i priznaje : „Nijesam ga ljubila, i tebe nijesam ljubila . . . samo svoju lijepu misao, dižući se k zvjezdama".

I umire.

A tjedan dana kasnije modelira Grivar svoju ženu. Sedam dana već se muči, htio bi načiniti jasno čelo, ali ne može, nikako ne može. Dečko, sin, igra se na podu, pa i on radi lice svoje majke i načini je, majku svoju, s vedrim, jasnim licem. Tada spozna Grivar, da će sin poći njegovim putem, svjetlijem, strmijim putem A on će ga voditi za ruku. I počinje novi život.

To sam čitala, a kad pročitah, uzmem u ruku žutu knjižicu „Hlapca Jerneja". Smrekar je narisao naslovnu sliku i gledah dugo u staro lice obrijanog, tužnog kranjskog sluge.

Ali još nijesam čitala knjige.

Puno se još izmijenilo knjiga u mojim rukama. Svakojakih. Tužnih, veselih slovenskih, hrvatskih, njemačkih. Žuta knjiga leži preda mnom i opominje me tiho, ali ja ne marim.

Sada na jesen bio je Cankar u Zagrebu. Ovakav kao uvijek. Literat. Oduševljen za sve, mekan, a opet pun humora, i satire. Zagreb mu se svidja, imponira mu. Veli, da je ukusan grad, mio, simpatičan. Priznaje, da su Hrvati vrlo kavalirski ljudi, gentlemeni; duhoviti, da sjajno govore, da su blistavi i ljubezni. Vidi, da imadu već lijepo razvijenu umjetnost, pričinja mu se da imadu fulminantnu historiju, dapače gotovo preslavnu, prepatetičku prošlost. Zna, da im nedostaje slovenska skromnost, radinost, ustrajnost. Onda bi bili narod, koji bi zadivio Evropu. Tako govori, a ja vidim : literat. Lijepo je to. Sve mu je knjiga, sujet, roman, novela. I kao literat nije ni tako ograničeno značajan, kako se to mora tražiti od običnoga filistra. Imade odviše mašte za to, a da bi bio u svakoj sitnici dosljedan. On je inače socijalist, pa ma da se uvijek priznaje i javno toj stranci, odviše je literat, a da bi bio baš u svemu discipliniran i konzekventan. Doduše, spomenuti moram, da nije nikada počinio nešto, što bi ma samo izdaleka spominjalo na nekoje vrlo genijalne, ali baš toliko nedisciplinirane čine nekojih literata. Mislim, da se razumijemo . . . Rekoh, da je Cankar literat. A to, da jest literat svakim atomom svoga bića, spasava ga možda od jednostranosti te čini,

Digitized by Google

da je uvijek objektivan, da svuda vidi sve, dobro i zlo, tako kod prijatelja, kao kod protivnika. Izdao je do sada dvadeset knjiga, a niti ne znam, nije li ovamo od novembra izašla još koja.

Kao svome zagrebačkom ciceronu poslao mi je svoju knjigu „Pod križem" (1909.). Ukusna je i lijepa, kao sve knjige, koje je izdao naš ljubljanski Schwentner. Pričinjalo mi se, da Cankar tu knjigu osobito voli, jer je puno o njoj govorio. Meni je gotovo premekana, presentimentalna. Novele su to o poniženim, rastuženimi zasužnjenim dušama. Pisane su u onom osobitom tonu, s kojim umije Cankar toliko fascinirati čitaoca. Konture su osjetljive, boje blijede, kao povenuto cvijeće. Čovjek čita. Sentimentalna i melanholička melodija uljulja ga u tužna čuvstva, srce se rastopi, raznježi. A kao epilog metnuo je pisac sonet s posvetom:

„Vam, Mici, te povesti o trpljenju !"

I kao da razumiješ knjigu. Rastuži, ali ne prodrma, ne ogorči, ne uzbuni. Tako priča poeta svome idolu o zemaljskim patnjama. Izbjegava svu brutalnost, mekan je, nije buntovnikom. Tješi i obećaje, pun je smilovanja, ali riječi su mu krotke kao janje. Lijepa knjiga, ali one novele u „Vinjetama" i u „Knjiz za lahkomiselne ljudi" bile su snažnije, očajnije, dublje su zarinule svoj žiljak u dušu čitaoca.

Opet su pale moje oči na „Hlapca Jerneja".

Nijesam htjela da razumijem opomenu.

U mojim mislima stvorila se neopaženo sama po sebi neka čudnovata predrasuda o Cankaru: On je sentimentalan ili satiričan. A smijeh mu sada bolje zvuči od plača; jer prijatelj Cankar napisao je čitav niz sjajnih satira na naše prilike. Njegov je smijeh neodoljiv. S komedijom „Za narodov blagor" to je otpočelo i od godine do godine bio je sjajniji, duhovitiji, smjeliji u svome izrugavanju naših rodoljubnih mana. Ali o ovim knjigama danas ne ću da pišem. Samo još o slugi Jerneju.

Sada na tri kralja otišli smo na Sljeme, a ja uzeh tu žutu knjižicu sa sobom. Htjela sam je čitati u oporavilištu, dok bi se drugi popeli na piramidu. Sjajno je sunce sjalo, po obroncima već sve tjera, lišće je svježe, a od skala i kamenja odbija se toplina sunčanih zraka, kao da smo u maju. U oporavilištu skuham na golemom štednjaku sebi i društvu čaja, a dok se drugi otputiše dalje na vrh Sljemena, ja se povučem s knjigom u sobu, legnem na divan i počnem listati. U sobi toplo, kao u ljetu, ma da nije ložena. Postavim se k prozoru. Daleko dolje leži iza bregova u srebrnoj magli Zagreb. Samo tornjevi proviruju iz koprene. A kroz sivi mah magle blišti se zlatna nit Save, kao žuta, vatrena, vijugasta crta. Sunce sije po crvenkastim brdima, kao da nijesmo u zimi.

Legnem opet i počnem čitati. Ali samo jednu stranicu pročitah, te usnuh.

Sada mi je žao. Jer knjiga ta zaslužuje, da je se čita na lijepom mjestu. Tek sada neki večer pročitah je na jedan mah. Čini mi se, da nije Cankar dosada ništa napisao, što bi bilo tako iz jednoga komada, tako slobodno od sviju ma bilo i krasnih i blistavih suvišnosti, kako je ta pripovijest o slugi Jerneju i o tome, kako je uzalud tražio svoje pravo. Zapravo tendenciozna knjiga, a opet tako umjetnička, tako sama iz sebe prodikujuća, bez jedne agitatorske riječi, tako prosta od svega mudroslovnoga balasta, kako može biti samo istinski umotvor velikoga i rijetkoga umjetnika. Da je knjiga pisana kojim drugim jezikom, da

Digitized by Google

je Cankar pripadnik većega naroda nego je slovenski, samo ta jedna jedina knjiga pronesla bi njegovo ime svijetom.

Sluga Jernej služio je četrdeset godina seljaku Sitaru. Kad je došao, bio je posjed zanemaren, kuća trošna, livade malene i slabe. Četrdeset godina je radio, bezbroj sati, bezbroj minuta, svoju mladost je dao: proljeće svoje, ljeto i jesen svoju. I posjed se podigao, livade i šume se proširile, stoka se pomnožala, kuća se povećala i poljepšala.

Stari Sitar umre, pokopaše ga a sada mu piju pogrepci sedminu. Time se pripovijest počinje.

Mladi Sitar potjera Jerneja a on se digne da traži svoje pravo. Jer nije moguće, da ne bi imao kućišta ni ognjišta na imanju, gdje je radio četrdeset godina, gdje nema pedlja zemlje ni na polju, ni na livadi, kamo nije kanuo znoj njegova čela. Ne iz milosti, nego po pravu. Jer prosjačiti tamo, gdje bi imao pravo zahtijevati, to mu je ispod čovječanske časti. Ne će ništa zla nikome, ne će nikome krivo, ali ne može dopustiti, da mu se čini zlo i naopako. I otidje da traži pravo svoje. Kod općine ga traži i kod susjeda, kod djece, kod suda, ćak u Beč k caru hoće. Ali prava nikuda nema. Šuti sluga, slušaj, pokori se, moli za milostinju! Toga Jernej ne može da pojmi. Komu pripada voćka; onome, koji ju je zasadio ili onome, koji kida zrele jabuke? Četrdeset godina je radio i Bog je obilato blagoslovio njegovu muku. A kad je umro stari Sitar, s kojim su radili zajedno, kazao je mladi nevaljanac, sin njegov: Jernej, idi! Doradio si. Sada si star i boležljiv, ne ću te više. Nije više kuta u kući, koju si sam sagradio, nije više hljeba, koji si sam privrijedio! Sa svojom krvcom si napajao njive, da bi više rodile, sada možeš ići od kuće do kuće moljakati koricu hljeba, da te ljudi psuju i psi laju za tobom.

Četrdeset godina! Prebrojite, koliko je to tjedana i sati! Pa za sve te sate, za taj dugi rad za svu muku samo svježnjić u ruci za plaću?! Jedno nedjeljno odijelo i jedna platnena košulja?!

Ide Jernej od suda k sudu i traži pravednoga suca. A na koncu već umoran i bijedan vidi u krčmici, gdje otpočiva od tog puta, carevu sliku i pričinja mu se lice njegovo puno pravdoljublja i smilovanja. I Jernej ustane i otide k caru. Kažu mu na putu, da ne će doći do njega, da nije moguće doći k njemu. Straže stoje naokolo, nikoga ne puštaju. Ali Jernej ne vjeruje. Car dijeli pravicu i milost — kako bi dijelio kroz zaključana vrata, preko ograde, kroz zidove?

On vjeruje u pravednoga suca, od grada do grada ide, traži, ispitkuje. I u Beč dodje, k caru hoće, ali ne puste ga. Zatvaraju ga, gone ga od suda do suda, iz zatvora u zatvor i na posljetku pošalju ga kući. Ne na Betajnovo k Sitaru, gdje je radio četrdeset godina, nego u Resje, gdje se rodio, gdje nikoga više ne pozna, gdje su davno, davno pomrli svi, koji su nešto znali o njemu.

I tada Jernej izgubi vjeru u ljudsku pravednost. Samo još Bog je tu, koji može, da ga spase, samo još kod njega je pravo. I on moli i opominje Boga, da ispuni, što je rekao, da dade pravo, koje je obećao. Čitavu je noć molio Jernej a u zoru je ustao i otišao na Betajnovo, tamo, gdje je živio i radio četrdeset godina. Tamo je, zakrenuo k župniku. I traži od njega, da otvori pismo, da čita pravo riječ božju. Svoje pravo traži i pita ili jest pravo kod Boga ili nije.

Župnik odgovara: „Ne zahtijevaj, poklekni, prosi i plači!“

Digitized by Google

„Ne ću moliti i ne ću plakati, moje pravo je božje pravo ; što je sam uglavio, ne će zatajiti. Samo riječ kažite : ili jest pravo ili nije — ili jest Bog ili nije !"

Kad je župnik to čuo izagnao ga je iz dvorca kao bogokletnika, a Jernej je išao i zapalio Sitarev posjed na sve strane : kuću, staju, šupu, sve.

Došli su ljudi, oborili su ga na zemlju, okovanim petama gazili su po njemu, te ga bacili u vatru.

To je pripovijest sluge Jerneja i njegova prava, koju je napisao Cankar majstorskim svojim perom. Kao od čelika taj je tip stvoren, nema kamenčića, koji bi nedostajao, nema riječce, koja bi bila zališna.

To je autorova vjeroispovijest, pa ipak nema jedne misli, jedne riječi u knjizi, koja je tudja, koju nije mislio, kazao i osjećao sluga Jernej. Iz bijedne duše seljačkog sluge iskovao je spisatelj svaki osjećaj, svu bol, sav očaj i sav jad. I ništa nije pridodao, što bi smetalo, niti jednog naglaska nije umetnuo i narinuo.

I kako još nikad, tako mi bijaše jasno onaj tren, kad odložih žutu knjižicu : Mi Slovenci imademo umjetnost, jer imademo Cankara.

-NOV-: JURE TURIĆA „IGRA ŽIVOTOM"

Tko se je igda malo više zanimao za učiteljske prilike kod nas, tko je izbližega promatrao, kako se kod nas odgaja učitelj, kako živi na selu i u gradu, taj će razumjeti, kako je to, da se kod nas medju učiteljima javljaju toliki književnici i napokon, kako je to, da se medju učiteljima književnicima našlo toliko upravo vrsnih i odličnih književnika. Jer sve to nije nipošto puki slučaj.

Za književnikovanje ište se mnogo, a za književnikovanje kod nas upravo neobično mnogo. Osim sposobnosti, željezne volje, snage za ustrajanje i veoma mnogo rada. Ja mislim, da ne ću pregoniti ustvrdim li, da bi pet šestina naših književnika, koji se bave lijepom knjigom u većem i kulturno jačem narodu zapremali daleko drugačiji položaj, uživali drugačiji glas, nego kod nas. U Njemačkoj, pa i drugdje istom kakova šuša štampa svoje radnje u nekoliko tisuća primjeraka, nalazi nakladnika, stiče glas i postaje uvažena osoba. Kod nas je posvema drugačije. Izmedju pedeset književnika petorica uživaju neki glas, uvažen nije nitko (osim kad slavi kakovu godišnjicu, pak mu treba u novinama napisati bilješku), a o kakovom dobrom položaju, o materijalnom blagostanju ne može biti govora kod ni jednoga. Ja ne znam književnika, koji je pišući pripovijetke, romane ili drame stekao kuću. Ali znadem slikara, kipara, pisaca naučnih i popularno naučnih radnja, koji su zaradili lijepe pare. I to kod nas, a ne u tudjini ! Samo malo ih je, koji su svojim radom uhvatili mjesta izvan granica Hrvatske.

A ipak bi čovjek pomislio, da će upravo oni književnici, koji stvaraju lijepu knjigu naići na veće susritanje, na veću nagradu za svoj rad. Čini se barem, da se od umjetnika za uživanje likovne umjetnine ište barem toliko, koliko od autora u lijepoj knjizi.

Ali kao da to nije ni u kojoj vezi. Kod nas još i sada široke vrste čitaju u najboljem slučaju dnevne novine, kao što god ne mare mnogo za likovne umjet-

Digitized by Google

nosti. Široke vrste su gladne kruha i stoga im nedostaje razumijevanja za jedno i za drugo.

Preostaje dakle onih „viših deset(?) tisuća", koji su već namirili najpreče (želudačne) potrebe, pak bi htjeli i koju drugu hranu.

Ali oni su podijeljeni u mnogo manjih, raznih skupina, s raznim ukusima, potrebama i željama. I podijeljeni su tako, da je veliko pitanje, bili se mogli bilo u čemu složiti.

Tih „viših deset tisuća" nijesu zapravo naši ljudi. Živu medju nama (u koliko i mi ne spadamo medju nje), svaki dan sve ono doživljuju, što i svi, a ipak nijesu naši. I od toga maloga broja ovisi sve. Procvat književnosti, umjetnosti i sav kulturni rad. Dakako, da se onda ne može govoriti o velikim uspjesima, o velikim priznanjima i koječem sličnom.

Ali naš siromašni školnik toga ne vidi i ako mu to kadgod izidje pred oči, on ih zatisne i juri naprijed, gura i muči i uvjeren je, da će se sve to popraviti, izravnati i srediti.

Glavno je, da se radi!

I on radi. Svom snagom, cijelom dušom, ne gledajući neprestano u daleki cilj, kojega su mu jedamput negdje zabili u srce, nego se umara u svladavanju dnevnih zapreka i neprilika, koje mu ne dadu naprijed. Njemu, njegovom narodu, slobodi, napretku. I ne ima on vremena pripravljati terain i skupljati sile. Dnevna borba oko dnevnih neprilika posve ga iscrpljuje.

Svi ostali staleži ne osjećaju, ne opažaju potrebe te dnevne borbe tako jako kao on.

Njemu su metnuli (pa i posljednjem) onu prokletu zvjerku, kojoj je ime idealizam, u prazan džep i gladan želudac i ona ondje rogobori, buni se, ruje i galami, kao najveće zvono.

Ja ne pregonim. Uzmite posljednjega u najposljednjem selu, koji nije bio može biti već nekoliko godina u gradu, u kazalištu u „ljudskom društvu" i opipajte mu žilicu, stavite ga malo na pipu, pa da vidite, kako se ona zvjerka nije ni malo smirila. Naprotiv. Oni u gradovima (i što je grad veći, biva u većoj mjeri) uspjeli su, da onu zvjerku ušutkaju. Takav je naš školnik s malim izuzetkom, Ibsenov čovjek „idealnih zahtjeva" i ništa ne smeta sjedi li sa seljacima gdjegod u kojoj krčmi, ili se lola po selu, ili je uzoran suprug i otac obitelji. Koncem konca i u stanovitim stvarima svi su jednaki i samo ih treba znati zgodno prihvatiti i u svima će se javiti ono nekoliko njihovih nesvrzivih učitelja, apoštola, uzora i svetaca.

Takav čovjek u mnogo slučajeva nužno postaje književnik. On je navikao na to, da u književnom radu vidi neku zadovoljštinu, neko odmarenje i užitak. A u isto doba shvaća taj rad tako ozbiljno i važno, da nije moguće ne uvažiti ga.

Nekoji radi mimo svakoga uspjeha, nekoji i onda, ako im se dovikne „Nemoj, prestani!", a nekoji, ako se nitko na njega i ne obazire. Šta je njima zapravo do uspjeha. Njima, koji imadu dvadeset i pet ili trideset forinti plaće (kako sami kažu nešto više nego seoski pandur ili poljar), pun koš djece i za privagu šest do osam sati napornoga rada u školi i još cijeli niz kojekakvih obveza, dužnosti, poslova izvan škole. Takav čovjek mora imati druge pojmove o uspjehu. Naša najveća nesreća je za njega samo nezgodica, naš „veliki posao" on i ne us-

Digitized by Google

poredjuje sa svojim. I onda piše pripovijetke, pjesme, rasprave. Radi nas? Nama? Jedva. Bit će više da olakša sebi.

Dakako ne svaki i ne svagda.

I Turić je jedan od takovih. Jedva opažen, radi već dvadeset i pet godina.* „Prilike u kojima je Turić raditi mogao, nisu bile povoljne. Radio je, otimljući snagu i vrijeme štokakvim zaprekama ; sam od prvog časa, daleko od kulturnog središta, bez pomoći i upute.

Čujete li? Dvadeset i pet godina, daleko od kulturnog središta, bez pomoći i upute.

Ali ne, on je i odviše ponosan, a da bi to mogli shvatiti, kao kakav uzdah za tim središtem, za tim uputama.

Čovjek, koji je radio dvadeset i pet godina bez uputa i pomoći, taj je tako jak, da mu je odista suvišno i kulturno središte i pomoć i upute. Što mari, ako je imao zapreka, ako se je morao otimati za vrijeme i snagu? Drugoga bi moguće te zapreke smrvile, ono otimanje ubilo, ali njega u č i t e l j a Juru Turića, ne. — Poslije dvadeset i pet godina izlazi s knjigom pripovijedaka, o kojoj se može i mora govoriti !

*

Turićevoj knjizi najviše se je zamjeralo, što se previše opaža, da ju je pisao pedagog, učitelj.

Ja taj prigovor shvaćam. Razumijem, da se može neugodno doimati nekojih kritičara, ako opaze, da im je ruku dopao pisac, na kojem se odmah opaža, da je čovjek programa. Oni mi se čine kao ljudi, koji se žure Ilicom, a raznošači programa raznih zabava turaju im u ruke — programe. Mnogi takav program ne će primiti, a nekoji će tek preletjeti pogledom preko onoga papirića i baciti ga. Otmjeni šetaoci Ilice to ne vole.

Ali treba razlikovati shvaćanje otnjenih šetalaca Ilice od piščevoga, treba uvažiti, da je pisac živio u prilikama, koje su morale u njemu stvoriti program i rad prema programu. I to upravo prema ovakovom programu. Šećući Ilicom jedva ćemo i opaziti, da i u našega seljaka imade crta, koje ga odaju kao čovjeka sklona težnji poigrati se svojim životom. Takav šetalac obično smisao života, sam život, svoj kao što i tudji ne shvaća i omalovažuje, jer ga ne cijeni više i bolje od lule duhana. Šećući Ilicom jedva ćemo opaziti, da mi zbilja ne možemo razumjeti našega seljaka niti on nas, jer smo se jedni drugima otudjili, jer imademo posvema druge potrebe. Nije Turić prvi, koji nam sve to dovikuje i mi smo to već čuli i slušali, ali se nijesmo bili kadri uživiti u to, a kao da nijesmo htjeli shvatiti domašaja te istine. Činilo nam se, da mi ipak još uvijek dobro znademo, što njemu treba, kako on živi i slično. Ali to nije istina. Mi ćemo opaziti, a moguće i osjetiti, da smo se varali tek onda, kada se u našem javnom životu zbudnu važne promjene kao što bi bilo opće izborno pravo. Onda će nam istom sinuti u punom sjaju istina, da smo se otudjili seljaku i da ga ne poznamo.

Učitelj Turić, koji je proboravio lijep dio života medju seoskim svijetom, te se je nužno morao zagrizti u pitanja, kako bi se pridignulo moralnu i gospodarsku snagu naroda, koji su razlozi, s kojih ne napredujemo, s kojih se ne

* Savremenik je donio iscrpiv prikaz Turićeva rada iz pera M. Marjanovića g. 1907. sv. 3.

Digitized by Google

dižemo ; koji se je gotovo svaki dan sukobio s kojim od tih razloga, on je morao postati čovjek programnoga rada, kao što je to bio i Kozarac. Je li stoga stradao u njemu pisac umjetnik i koliko je stradao, to je dakako drugo pitanje. Čitajući Turićevu knjigu, ja nijesam osjetio potrebe, da sebi na to pitanje odgovorim. Meni se učinila mnogo važnijom činjenica, da smo Turićevom knjigom dobili i opet jednu od onih, koje nam imadu nešto reći. Jer mi takovih knjiga krvavo trebamo. Ta tvrdnja može zvučiti nesavremeno, može se doimati kao zastarjela, ali nije neispravna. Turićeva crtica „Tko je kriv", biti će još dugo za nas aktualna. I ne samo ova, nego i još mnoga iz knjige „Igra životom". U onoj, koja je napisana u kršnoj Lici („Pod kabanicom") prikazani su naši ljudi, koji se titraju svojim i tudjim životom, kao što i u onoj, koja je napisana pod slavonskim Diljem. U jednoj su prikazani uspjelije, a drugoj manje uspjelo, ali naši su svi. I svi su prožeti istim osjećajem, svi ispovijedaju isto uvjerenje : nije teško umrijeti, ali je teško umirati, lagano iz dana u dan. I oko ove osnovne i jedne misli kreće se sav njihov život. Radi toga uvjerenja oni će se boriti kao lavovi, ubijati kao junaci, narodni osvetnici, ali i kao obični prosti zločinci. Smrt je laka samo neka sporo ne dolazi. Naš čovjek, koji je navikao vazda gledati smrti u oči, koji je stekao zvučni i prazni naslov predzidja kršćanstva morao je doći do onoga uvjerenja, koje tako čudnim bojama bojadiše sav njegov život. I Turčin je srtao u boj, slijepo i žedno, ali otkako je zataknuo handžar pod gredu, cijeni život i ne će dignuti tako brzo ruke na se ili na brata svoga, jer cijeni život i jer valjda vjeruje, da je sudjeno mnogo toga snašati, trpjeti i podnositi. I Talijan će rasporiti nožem u žestini, pa i iz busije, ali onda će to učiniti u stilu profesionalnog razbojnika, koji je kadar pomoliti se pred gospinim kipom za sretan uspjeh poduzeća. Ali naš čovjek ne. Odgojili su ga čovjekom, kojemu je puška drûga, sablja seja, odgojili su ga prolijevati krv tudju i svoju i pljeskali su mu, kad su od njega načinili krvnika (rekoše mu da je lav, tigar, zid), a onda ga poslaše kući, uzeše mu seju i drûgu i odlučiše njegvu krv metnuti na pipu, ali na onu posve tanku, s koje kaplje kap po kap, ko s pamuka. A on toga ne podnosi, ne može se snaći zašto, čemu sve to i onda se muči i onda, kao iza sna, kad mu već bude vrlo teško dohvati ono malo noža iza pojasa i zadire onako bodom, što su mu ga turili u ruku, a bez svrhe, bez ikakvog vidljivog razloga probada brata svoga, sve onako u magli i u teškom snu. Pao je život dovikuju mu ljudi zakona i knjiga mudrica, a on toga ne shvaća i ne može pojmiti, kakva bi to mogla biti važna stvar, ako je nečiji život ugasnuo, pa se samo zblenuto osvrće. Kada ga upute, da ima zakon, kažu božji, i da po tom zakonu sude ljudi ljudima i da po tom zakonu može netko biti prav i kriv u isti čas rad iste stvari, onda on traži svjedoka, kao što god bi tražio poslenika za sutrašnju košnju ili okapanje kukuruza i kaže mirno jest krivo sam prisegao, jer sam samo tako mogao pomoći čovjeku, a mrtvom ne mogu nikako, pa i ne treba mu. I nikako ne shvaća da je učinio zlo, da mu ne valja njegovo tumačenje. Njemu valja, a nama ne valja.

Onaj drugi opet, kojemu djedovi nijesu stajali stoljeća na braniku, na medji, nego su morali služiti kao marva svomu gospodaru, onaj kmet, u koga se sva snaga pretvorila u lukavost od teške bijede i nevolje, on se utiče čudu, svijesno besvijesno, kako hoćete, ali u tom času, kad se sav predaje čudu on ostaje isti onaj lukavac i račundžija.

Digitized by Google

I on ne vjeruje u vrijednost života i njemu je život koliko — lula duvana Ne vrijedi ni toliko, ni toliko...

Turić nam je rekao što smo već znali, ali je znao reći novim svojim načinom. Nije se izgubio u plačljivim notama, nije se zadovoljio preslikavanjem, nego je progovorio malo oporim, ali svojim glasom.

DR. OTON KUČERA: NOVA ČUDESA ELEKTROTEHNIKE

III. I „dinamo" progovara!

Tko danas ne zna one razmjerno male aparate, složene od jakih magneta i željeznih kolutâ obavitih žicom, iz kojih se u elektrotehnici dobivaju silne električne struje, što ih danas upotrebljavamo? Zove se taki aparat „dinamo-električni stroj" ili kraće „dinamo". Struje s napetošću od mnogo tisuća Volta nisu neobičan proizvod tih „dinamâ". Treba da znamo, odkuda te silne struje izviru.

Medju sjevernim polom *N* i južnim polom *S* (sl. 1.) dvaju magneta svagda se načini „magnetično polje" t. j. prostor, u kojem djeluju jake „magnetičke sile". Ako na pr. u taj prostor doneseš komadić željeza, on će se u tren oka pretvoriti u magnet; ako ga iz ruke ispustiš, ne će padati, nego će odletjeti živo k jednom polu magneta i prilijepit će se uza nj. Malo čudo: željezo ne će da pada! Taj je dakle prostor izmedju polova *N* i *S* u veoma čudnu stanju. Uzimamo, da kroz uzduh od pola *N* k polu *S* teku nevidljive niti, kojima dajemo ime „silnice" (= Kraftlinien, ligne de force), da te silnice izvode spomenute i još mnoge druge pojave. Silnice se mogu i vidjeti, ako se u magnetičkom polju namjesti list papira i po njem pospe željezna piljotina. — Nas medjutim zanima druga pojava u tom magnetičkom polju. Okomito na smjer silnicâ u polju unesemo u nj žicu *AB* (bakrenu, željeznu), kojoj su krajevi spojeni s osjetljivim „galvanometrom" *G*, koji nam otklonom svoje igle svagda odaje, da li žicom *AB* protječe električna struja. I doista: kada žicu gibamo okomito na silnice, pokazuje galvanometar, da u žici *AB* postane električna struja i da traje tako dugo, dok žica provodnica presijeca silnice. I zaista se silnice opiru gibanju žice, kao da su prave tvarne niti, pak kao da žicu možeš samo tim načinom u magnetičkom polju gibati, da silnice proreže, svladavajući pri tom njihov otpor i potrošivši za to neku radnju (energiju), koja se eno s mjesta prometnula u elektricitetu, što struji u zatvorenu

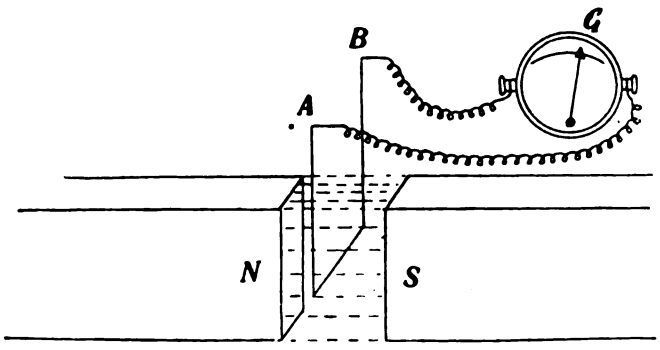

Sl. 1. Inducirana struja u žici provodnici, koja se giba u magnetičkom polju.

Digitized by Google

krugu žicom *A B* i galvanometrom *G*. — Što jači magnetski polovi, to jače magnetičko polje medju njima, to veći i gušći broj „silnicâ" u njem. No što veći broj silnicâ žica u sekundi prosiječe, to jaču struju odaje galvanometar, dakle će očito jakost te struje zavisiti u jednu ruku o gustoći silnica u polju (o njihovu broju), a u drugu o brzini, kojom se žica giba kroz polje sijekući silnice.

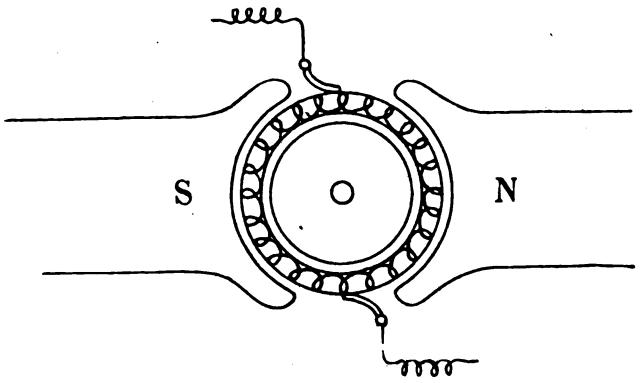

Sl. 2. Grammeov kolut medju polovima magneta.

Želimo li na taj način dobiti vrlo jake električne struje, treba raspored tako udesiti, da se žice provodnice velikom brzinom gibaju u veoma jakim magnetičkim poljima. A to je baš tako udešeno u svakom „dinamoelektričnom stroju". No treba i tu osnovnu činjenicu istaknuti: dok se žica provodnica kroz magnetičko polje giba istim smjerom (na pr. u našoj slici odozgo dolje,) teče u njoj i struja odredjenoga smjera. No čim žicu gibamo suprotnim smjerom (odozdo gore), igla se galvanometra najednoč energično baci na suprotnu stranu, odajući time, da sada provodnicom teče električna struja smjera suprotnoga spram predjašnjega. Ako tako nastavimo provodnicu gibati dolje i gore, protjecati će njome naizmjence struje suprotnoga smjera ili, kako se obično veli, našim krugom teče „izmjenična struja".

Jasno je: gibanjem žicâ provodnicâ u magnetičkim poljima možemo izvoditi stalnu „elektromotornu silu" baš kao i s pomoću poznatih galvanskih elemenata.

Praktično je taj novi izvor električnih struja udesio tek g. 1870. francuski inžinir Gramme. On je žicu provodnicu namotao na željezan kolut (Sl. 2.) i namjestio ga medju polove *N* i *S* jaka magneta, tako da prostor izmedju polova i koluta bude što manji, kako bi što bolje iscrpao magnetičko polje. Ako se taj „Grammov kolut" u magnetičkom polju primjerenom brzinom vrti oko osovine, okomite na smjer silnicâ, u žici se koluta bude „elektromotorne sile", koje su u lijevoj i desnoj polovini koluta jednake, ali suprotne. S pomoću dviju „kefica" od žica, koje po kolutu na zgodnim mjestima stružu, možemo sada tu konstantnu elektromotornu silu skinuti i njome hraniti zvanje provodnice, koje jednaku struju dalje vode na pr. u lampe.

Umjesto trajnoga magneta, koji je u našoj slici, da dade jako magnetičko polje, upotrebljavaju se danas elektromagneti, koji se po principu Siemensovu sami sve jače magnetiziraju time, da se u kolutu izvedena, s početka veoma slaba struja najprije vodi oko elektromagneta, u kojem je već od početka bio trunak magnetizma, pak onda tek dalje ide na pr. u lampe. (Sl. 3.) Ova slabašna struja ojača nešto elektromagnet i njegovo polje, a u ojačanu se polju opet budi u kolutu jača elektromotorna sila i t. d. U jednu riječ:

Digitized by Google

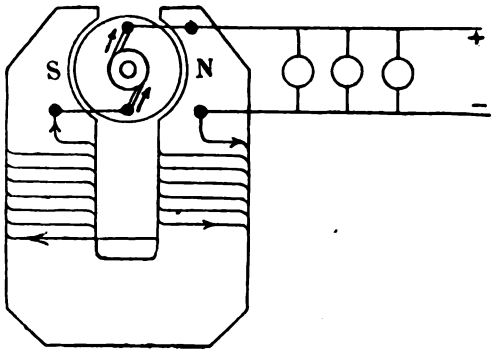

Sl. 3. Princip „dinama".

magnetičko se polje sâmo neprekidno jača do neke granice. Kako bi se kolut što brže vrtio u tom ojačanom magnetičkom polju, on se remenom sastavi s kakvim parnim strojem, koji ga zna tisuću i više puta okrenuti u 1 minuti, da sve zuji, kada dinamo radi! Ovakav posve izvedeni „dinamo" pokazuje sl. 4. u spoju s remenom, koji teče k „zamašnjaku" na parnom stroju ili na slapu vode.

Da nam ovi „dinami" daju struje za velebnu električnu svjetlost, da nam te struje izvršuju u tvornicama najrazličnije radnje, to se već prilično zna i u širokim krugovima inteligencije, no da će nam elektrotehničari najednoć pokazivati „diname". koji glasno govore i pjevaju, to će jamačno osupnuti i bolje poznavaoce tekovinâ elektrotehnike. O tom najnovijem čudu elektrotehnike hoću da ovdje izvijestim.

Profesor Peukert opisao je u prošloj godini 1909. svoje prezanimljive pokuse u tom smjeru. Ako hoćemo, da komad mehka željeza pretvorimo u jak magnet, treba da ga omotamo žicom i kroz žicu pustimo jednaku električnu struju; prema jakosti struje bit će i jakost magneta; dok je struja jednake jakosti, bit će i magnet jednake jakosti; čim struja popusti u jakosti, popusti i snaga magneta, a kad struja posve prestane, nestalo je i magnetizma gotovo posve iz mekana željeza; ostaje u njemu doduše za uvijek trunak magnetizma — „magnetički ostatak ili residium" — no taj je tako slab, da se običnim sredstvima niti ne odaje. — Tim magnetima dajemo ime „elektromagneti". Ako pak oko istoga komada željeza kroz namotanu žicu pošaljemo

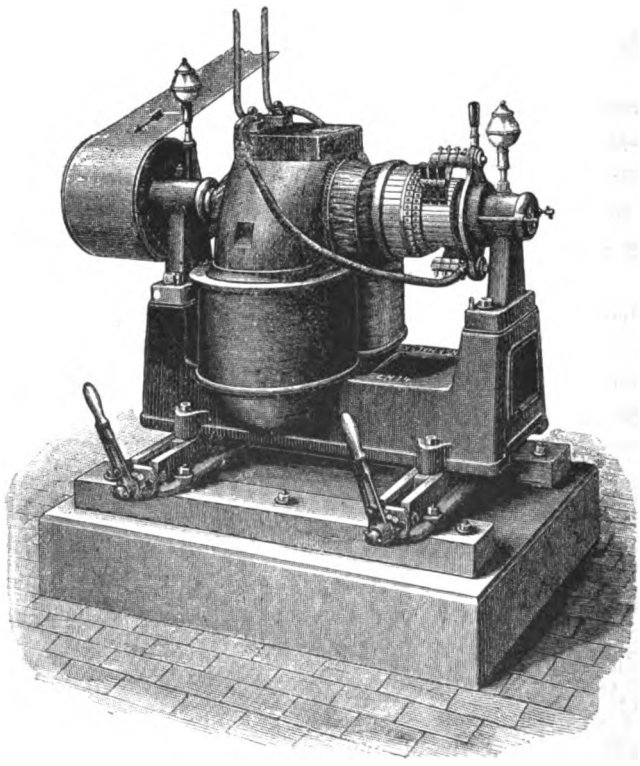

Sl. 4. Hoffmannov „dinamo" novije konstrukcije. (Siemens i Halske)

Digitized by Google

„izmjeničnu struju", željezo se uopće ne će pretvoriti u magnet. Magnetizam, što ga u željezu probudi struja jednoga smjera, uništi odmah struja suprotnoga smjera. Peukert je kod svojih pokusa upotrijebio „promjenljivu ili valovitu struju", kakova se na pr. javlja. kada govorimo u mikrofon, pak je tu struju poslao kroz žicu namotanu oko mehka željeza, da ga magnetizira. Taku valovitu ili promjenljivu struju zvat ćemo kraće „mikrofonska struja". Izveo je pak Peukert svoj pokus tako, da je od snopa tankih žica mehka željeza savio kolut, pak oko njega namotao žicu i nju uklopio u tečaj „mikrofonske struje". I gle čuda! Kad je u mikrofon govorio čulo se, gdje i željezni kolut slabašno šapće neke glasove. Kolut je oponašao govor doduše jasno, ali tako slabo, da si morao uho posve prisloniti uz kolut, kako i mi prislanjamo uho o telefon. Što se to zbiva u željeznom kolutu, da on makar i tiho progovara? Dok mikrofon šuti, teče njime i žicom namotanom oko željeznoga koluta jednaka struja baterije, koja neprekidno teče kroz mikrofon. Željezni je kolut dakle trajan magnet. Kada se u mikrofon govori, ta se jednaka struja pretvara u valovitu i mi sudimo po uspjehu, da na trajni magnet tizam željeza ove veoma slabe promjenljive struje mogu da veoma snažno utječute željezo daje čak slabe glasove. Kako bi taj učinak pojačao, domislio se Peuker, drugomu rasporedu svoga pokusa. On je oko koluta omotao još jednu žicu (dakako izoliranu od prve), pak je kroz tu žicu pustio posebnu jednaku struju, koja je kolut pretvorila u jak magnet stalne snage. Učinak je bio senzacijonalan: željezni je kolut stao davati jak glas, a kad je pogodio odabrati jednaku struju zgodne jakosti, oponašao je željezni kolut govor tako jasno i glasno, da se je posve točno razbirao nekoliko metara daleko! Pred nama je dakle pravo čudovište. Željezan kolut omotan dvostrukom žicom glasno progovara, kada jednom žicom teče jednaka struja, koja kolut pretvara u jak trajni magnet, a drugom žicom teku promjenljive i slabašne struje iz mikrofona, koji govori. Ako pravo uzmemo, taj naš željezni kolut s omotane dvije žice nije ništa drugo nego nama već otprije dobro poznati aparat „transformator",* koji jednaku struju prve žice pretvara u valovitu, pak se poradi toga i magnetizam željeznoga koluta u svojoj jakosti neprestano koleba. Najmanje čestice toga željeznoga koluta jamačno poradi toga takodjer zatitraju prema titrajima govora, pa kako je ovdje velika masa željeza, koja titra, lako je razumijeti, da će i jakost glasa iz toga koluta biti razmjerno velika.

No još nismo na cilju Peukertovih pokusa. Činjenica, da za glasan govor željeznoga koluta treba da on bude najprije jak i trajan magnet, vodila ga je i dalje. Željezo se pretvara u jak i trajan magnet i drukčije. Treba ga samo namjestiti u jakom magnetičkom polju izmedju polova magnetičke potkove. To je i Peukert učinio. Umjesto željeznoga koluta uzeo je mehak željezan štap, utaknuo ga u svitak žice i namjestio medju polovima jaka magneta. Žicu je pak uklopio u tečaj mikrofonske struje. Čim bi tko govorio u mikrofon, svitak sa svojom jezgrom od mehka željeza oponašao bi govor posve jasno i glasno, pak bi se čuo u svakom kutu ovelike sobe. Snaga se govora i ovdje po-

* Isp. „Savremenik" 1910. I. svez. str. 54.

Digitized by Google

kazala zavisna od jakosti magnetičkih polova, medju kojima je svitak stajao. Poradi toga je Peukert sada mjesto elektromagneta uzeo trajan i jak magnet od čelika, koji ne treba tek s pomoću struje magnetizirati, jer on sâm od sebe dugo vremena drži svoj magnetizam gotovo neoslabljen. Ako je takav čelični trajni magnet savit u oblik potkove, kojoj su magnetički polovi na krajevima, običaj je na polove položiti komad mehka željeza („kotvicu" magnetičke potkove), kako bi se dulje čuvao neoslabljen trajni magnetizam čelika. Kad je Peukert tu kotvicu omotao žicom, uklopljenom u tečaj mikrofonske struje, pak u mikrofon govorio, i ta je kotvica upravo savršeno govorila čitav govor: govor je bio vanredno čist i jasan.

Mjesto našega običnoga Bellovog telefona, koji nam tek govor šapće u uho, evo nam Peukert izgradio nov telefon, koji glasno govori, da ga čuje sva dvorana — upravo krasan pendant električnoj svjetiljki, koja takodjer glasno govori!

Pak isporedite taj novi telefon s našim običajnim i s drugih strana. Novi je telefon spram običnoga vanredno jednostavan aparat! U običnom telefonu titra tanka, elastična pločica od čelika; poradi toga su glasovi veoma slabi, budući da titra mala masa željeza. No tko je ikada slušao govor telefona, zna i druge neprilike te njegove pločice. Osnovnim se tonovima primiješaju i viši harmonični tonovi, kada ona tanka elastična pločica zatitra, a ti smetaju često jasnoću govora. A tko ne zna one neugodne i nagle prelome telefonske pločice, kada u centrali sklapaju i rasklapaju svezu izmedju pretplatnika? Svega toga kod Peukertova novoga telefona nema, pak ga lijepa budućnost čeka. On je i uzeo patent na svoj izum.

Sada već nismo daleko od „dinama", koji progovara!

Ta i na tom stroju imamo jak elektromagnet, a medju njegovim polovima u magnetičkom polju kolut mehka željeza („Grammeov kolut") omotan žicom. Peukert je dakle taj elektromagnet magnetizirao s pomoću posebne struje iz akumulatorâ, a kefice Grammeova koluta jednostavno je spojio sa strujom mikrofona. Time je žicu Grammeova koluta uklopio u tečaj mikrofonske struje. I doista: sve, što se govorilo u mikrofon, jasno je ponavljao „dinamo"! Peukert je pokuse izvodio s dinamima najrazličnije konstrukcije; kod svih isti uspjeh: govorenu riječ, pjevani glas, muzikalne tonove, sve to jasno i glasno ponavlja dinamo. Kad je na pr. upotrijebio mali dinamo od 500 Watta, ponavljao je tonove tako glasno, da su se svagdje u oveliku prostoru jasno razbirali. I dinamo je dakle progovorio: on danas već pripovijeda, on se smije, on pjeva, on uopće sve glasno i vjerno oponaša, što predaš svomu sitnomu mikrofonu.

Sitna i slabašna valovita struja mikrofona uzbibala je razmjerno velike mase željezne u dinamu, da nam u snažnim svojim titrajima glasno izvode gotovo nečujne titraje, što ih predasmo pločici mikrofona. Nije li to pravo čudo?

Digitized by Google

NAKLADNINE D. H. K.: SAVREMENI HRVATSKI PISCI

UZ KNJIGU VI.: DRA. ANTE KOVAČIĆA „PRIPOVIJESTI". BIOGRAFSKE BILJEŠKE O PISCU*

— — Skoro kroz cijelih pet godina (1881.—1886.) Kovačić se ne javlja ni u književnim, ni u političkim listovima. Ne bijaše uzrok tome, što se on u to doba bavio pravničkim studijama, polažući ispite i pripravljajući se za doktorat prava, — uzroci te njegove šutnje mnogo su dublji i interesantniji.

Kada mladji književnici izidjoše u svojem almanaku (1877.) kao opozicija protiv Šenoinog apsolutizma i njegovog smjera u literaturi, Kovačić je bio jedan od vodja toga antišenoinskog pokreta. No ubrzo se razdvojiše i oni u dva tabora utjecajem ondašnjih političara: u „pravaše" i „obzoraše" t. j. pristaše Starčevića i pristaše bana Mažuranića.

Kovačić, premda je bio u to doba oduševljeni pravaš, napisavši svu silu političkih članaka i satira u sušačkoj „Slobodi", premda je bio odlučni protivnik bana Mažuranića, koji mu priskrbi za parodiju Čengić-age pol godine zatvora, — protivio se odlučno tome, da se akadem. omladina radi politike rascijepi i na književnom polju. To je bio razlog, te se otudjio od svojih stranačkih „pravaških" drugova, koji ga napadahu u „Slobodi" kao odmetnika i „slavosrba". Za to sebi možemo rastumačiti, kako u to doba Kovačić kao pravaš polemizira u stupcima „Obzora" i odlučno se bori protiv utjecaja starijih političara na akad. omladinu.

Istom nakon nekolegijalnog postupka obzoraških akademičara, koji imajući većinu u odboru, isključiše pravaške kolege iz društva „Hrv. dom", pridruži se Kovačić pravašima, osudjujući izjavom u „Slobodi" odbornike „Hrv. doma" i stupivši u odbor za izdavanje almanaka „Hrvatska".

Premda je Kovačić mnogo nastojao, da taj almanak što bolje uspije, i štampao u njemu dvije pripovijesti („Seoski učitelj" i „Ladanjska sekta"), ipak ga više ne nalazimo u pravaškim redovima onako oduševljena, kao prije. Prilike u domovini i osobne razmirice s nekim pravašima unatoč, te je stao skeptično gledati u uspjehe pravaštva. Za to i nema u drugoj knjizi „Hrvatske" (1882.) njegovih prinosa, pa tako nam postaje jasnim, što se on kod pokretanja pravaške „Hrv. Vile" držao posve po strani.

Uopće Kovačić ne sudjeluje više u politici kao oduševljeni agitator i kloni se svake strančarske manifestacije, unatoč ondašnjih burnih prilika u domovini.

Imade iz toga vremena jedna njegova pjesma („Nekad i sada"), iz koje vadimo ove značajne stihove, što ih posvećuje svome prjatelju:

„A ti me pitaš i ti me koriš,
Hoćeš mi mraznu proniknut dušu;
A ja ti velim: Nekoć je iskra
Sunčana pala u tamnu tmušu,
Prodiruć slaba kroz slotu crnu.
Negdje na vijeke tamo utrnu..."

---

* Knjiga će izići s predgovorom A. G. Matoša za nekoliko dana. Donosimo tom prigodom ovu biografsku crticu. U „Savremeniku" je opsežno prikazao M. Marjanović život i rad Kovačićev god. 1907. u sv. 2.

Digitized by Google

S jedne strane zavadivši se s „Vijencem" i Šenoom, a s druge otudjivši se od pravaša, Kovačić se ne javlja ni u jednom listu, pa ne mogavši naći nakladnika, nemamo iz tog doba gotovo nijedne njegove štampane stvari, premda ih je baš u to doba sijaset zamislio, a po svoj prilici i izradio, no ne mogavši ih štampati uništio, upotrebivši njihov sadržaj u svom kasnijem romanu „U registraturi". Taj je roman, kako se vidi iz bilježaka, zasnovao već godine 1883. ne dospjevši ga sve do 1888. napisati.

Još jednom se Kovačić ističe kao strančarski agitator, kod karlovačkog izbora 1884., kad je imao biti protjeran iz Karlovca, da ga opozicionalni gradski oci ne izabraše gradjaninom. Poslije toga se posve povlači, gledajući s porugom i prezirom na naše političke prilike. Plod ovoga vidimo konačno u satiričkom romanu „Medju žabari", gdje je salio sav svoj rug na pravašku opozicionalnu purgariju. Taj je roman u propalom listu „Balkan" 1886., kome on zajedno s nekim mladjim književnicima bijaše glavnim pokretačem.

Dobivši sijaset anonimnih pisama, gdje mu se prijeti, morade se ukloniti iz Karlovca, da mu patriotični purgari ne bi roman honorirali „leskovim uljem", najmivši već atletu, koji u svojoj „revnosti" malo da ne premlati uekog drugoga.

„Ladanjsku sektu" napisa Kovačić 1879., boraveći iza vjenčanja kod svoga oca. Vlastelinčić „Pepo" živio je još pred par godina, baš kao što i Jožica Zgubidan i „kanonik" živu još i sada u njegovom rodnom mjestu, kao prvi susjedi uz kuću njegovog oca. Imade u njegovu selu još i sada cijela porodica s nadimkom „Zgubidan". Marija Goričani sjećaju se još i sada svoga „Tončeka", „kaj je tolike škole zvučil, da bi mogal i morti i ban postati". Skoro svi pismeniji ljudi u Marija Gorici poznaju njegova djela. Nekoja lica u „Ladanjskoj sekti" uzeta su iz socialnoga romana „Nad ponorom", kojega je zasnovao u to doba, baš kao i novelu „Na badnjak", od koje se samo natpis sačuvao.

S. A-ć.

VANJA KOSAN: MILOVO SAM . . .

Milovô sam garave i plave,
Dosta cura za života svoga,
Al' što tebe — to nijednu tako,
Curo draga iz sokaka moga.

Tarabe sam rad' tebe preskakô,
Po baštenih skrivao se kuti,
I kad jasmin i kad dinje mire
I kad lišće i vene i žuti . . .

K tebi curo šuljô sam se draga
Kroza straže oca ti i maje,
Kruhom pitô lajava Garova,
Dok ti vrele kradoh poljubljaje . . .

Čak i danas ja ti držćem, čeznem
Vazda željan zagrljaja tvoga.
Pregorjet te ne znam i ne mogu,
Curo draga iz sokaka moga.

Digitized by Google

PETAR PETROVIĆ: PISMO

. . . Zna samo, da je u nedvoumici i nekako čudno zanešen, s nešto oslabljenim i uzdrhtalim srcem otvorio lagano vrata općinske sobe, zapeo za čas o prag, sgulio kapu s glave i ušao . . . Unutra ih je već bilo puno. On je stao ponajzadnji i izmedju glava drugih gledao glavu onoga, što je sjedio za stolom i iz čijih je ustiju trebao čuti ono najvažnije, što mu je smetalo, da se onako s malo brige prepusti životu.

Umora nije osjećao, i ako je još jutros zorom krenuo od kuće uz dugu uzbrdicu ovamo, šta više sa svega njega, s nešto smežuranih obraza, namutnih očiju od duga nespavanja, s naboranog čela na koje su se povile prosijede, rijetke vlasi, s pošiknutih već staračkih ramena odisala je neka osvježena, pomladjena nada u skori kraj pustog i dugog iščekivanja. Pa kao bojeći se, da mu tu nadu tako brzo ne razbiju, hotice se zaklanjao za druge, sakrivao se, ne čineći se skoro ni živ i ljuto želeći, da ovi svi što su pred njim ne budu tako skoro gotovi i istom onda da on dodje na red najzadnji.

Pa nekako čudno, ugodno dirnut i taknut nečim neiščekivanim što je blizu bojazni pomišljao je, da ode van, da se negdje sakrije, da iz prikrajka gleda, kad će ovi otići, a onda da se prikrade krišom, neopaženo, i da onako sâm stojeći u praznoj sobi pred onim sazna sve . . . I onda, kako li će on tu pred svima sakriti svoju bol i muku, ako ne bude ništa.

A dugo već on to tako sakriva i taji . . . A ljudi to i ne gledaju i ne brinu se, tek ovdje, ondje po koji sretajući ga, zdravi se s njim i propitkuje ga onako iz običaja:

— Ka' da si nešto oslabio? . . .

— A eto, godine . . . odgovara on tajeći u duši sve one neprospavane noći, česte udarce razočara iz dana u dan, duge i uzaludne misli u pustom čekanju na sve . . .

Tek ona. Jedina ona, žena mu. Još s daleka vidi je tako kroz prvi suton, kako stoji na strugi i iščekuje ga. A on već unaprijed sprema i smišlja novu ispriku, koju će joj reći, kazati, samo da je razblaži i da joj olakša bol . . .

— I ope' ništa! . . . mutnim šapatom progrcava ona, kad joj on dolazi bliže i same suze, već naučene, naviru joj na isplakane, otečene i zacrvenjele oči . . . A on je onda tješi.

— Nemoj! . . . Rašta to? . . . Pa ako nije danas, more biti u jutru . . . Pa, onda i daljina 'e to! . . . Nije to tako lako . . . Radi se tamo, ej, mudra glavo, ne piskara se, već novac služi! . . .

— Eeee . . . Eeee . . . uzdiše ona presavijena na ognjištu gledajući u vatru nalakćena, a on razmišljajući o svemu osjeća, kako mu je život već doteščao i kako ga dobro znana briga i neka nemoć priteže lagano k zemlji i misli, vrzući se onako po kući, kako će to još dugo tako trajati, kako će dani odlaziti, a njih dvoje, kako će se lagano kao istopiti u sumoru, brizi, plaču i već istančaloj, poblijedjeloj nadi — i ništa ne će biti . . .

I sad, tu u sobi, razmišljavajući o tom dodje mu nekako teško, i umor i ona stara nemoć poplavi ga na čas, i on se poče ogledavati oko sebe, obzirati se, kao tražeći gdje bi sjeo, i već je bio spreman, da se nasloni ledjima na vrata, kad se odjednom nad glavama sviju, gore negdje pod svodom počeo razlijevati poznati, tvrdi, nemarni i službeni glas onog iza stola:

— Joco Rapajić! . . . Rapajić! . . . Gdje je? . . .

Digitized by Google

— O'dje ! . .

— Evo ! . . . i ruka mu se zavitlala, a u njoj pismo. Tamo, s one strane počeli su se micati, kretati kao klasje. Netko se provlačio do stola.

— A ti ? . . . čuo je dalje onog, i srce mu se treslo. I ti po pismo ? . . .

— Eto ! . . .

— Ilija Šakić . . . Šakić . . . Šakić . . . Majstorović . . . Strainić . . . hmmm . . . nema! . . .

— Nema ? . . . začu se glas, jauk.

— Nema ! . . . odgovorio je onaj, i onda je nekako službeno, brzo nastavio :

— 'Ajte ljudi, 'ajte ! . . . 'Ko nema posla nek ide . . .

Nasta žamor, stiska, odisaji, usklici pridušeni, potmuli, mukli, ostajući negdje u prsima, počelo otvoranje vrata, izlaženje, tiho tješenje i zapitkivanje, — i njemu se pričinilo, kao da su svi oni koji su dobili pismo sumorniji i zabrinutiji i ustrašeniji od onih, na čije se duše smotao stari već naviknuti razočar.

I dodje mu nekako, ni sam ne zna zašto, da bi bilo bolje, da ga ni on danas ne dobije, i da počeka na nj još nekoliko dana. Al' tako nije bilo . . .

Srce mu je zastalo, kad ga je onaj iza stola opazio i upro u nj oči . . .

— Po pismo ? . . .

On je kimnuo glavom. Negdje u koljenima je osjetio slabinu, dok je ovaj premećući po pismima gundjao i tražio njegovo ime. Odjednom je izvukao jedno i podigao pred oči : — Jovanu Gjukiću . . . !

On se odjednom zatalasao, opet se istegao, sabrao, prišao lagano, uzeo pism i nekako oslabio, klonuo, pošao van . . . I ne zna zašto, osjetio je odjedanput u čas posred duše silnu neiskazanu i nikad ne preosjećanu bol i neku srdnju, ljutinu prijekor i žalbu na nj, na sina mu, što mu je i sad pisao, i što nije pustio, da njih obadvoje i on i žena mu umru u tom čekanju i pustoj želji za njim . . . Sad ga se eto sjetio, sad ! . . . I onda s čim li ? . . . Nekoliko slova, ispisan komad papira, ništa ! A koliko je zbog tog bilo mukâ, koliko prijegora, neprospavanih noći, brigâ i plača !

I eto pismo . . . Njegovo pismo . . . Dodje mu na pamet, kako je ono jednog jutra otišao, odjedrio. Kako se otkinuo od njega kao list sa grane a na njem i u njem ostavio tragove, duboke bolne . . . Upao u rad, lomio se i mučio, raskrvario se sav.

I odjednom kao da mu je žao, da je tako osjetio za nj u času, kad je primio njegovo pismo, dodje mu kao da je u tom pismu sav on onaki, kakav je otišao, nepromijenjen, tek nešto malo sumorniji, tiši, — i grad u kom je i Amerika sva, i sve, sve, — što njemu pripada . . . I onda sve to tu zamotano u komad papira . . .

Taknu ga nešto bolno, skoro očajno. I eto rašta to sve . . . Rašta toliko pogibanja i umiranja utaman . . . I on se sjeti, pomisli, kako tome nije nužda, kako je to nepotrebno i onako iz viška . . . Svega toga ne treba i sve to nije trebalo biti. Eno mu kuće, zemlje, njih dvoga, i onda saviti se uz njih, raditi, i čuvati ih, da se ne raspu . . . Oni su i onako već ostarili . . . A on ? . . . Otišao . . . I on pomisli, kako je i njemu, sinu mu, bilo teško otići i ostaviti ih. Kao da ga je strašila daleka tudjina sa svojom ladnoćom i bolestima. I onda bolest !, pomisli on, — i da se zbilja nije razbolio, rasuo ? . . . I možda mu to sad javlja eto i piše mu . . .

Za čas stade, klonu, svijest mu se u tren zanese, i zaokupi ga strah . . . U mislima ga je gledao kako negdje bog zna gdje leži slomljen, na pola ubijen i bolan . . . i piše mu za pomoć . . . Ako je zbilja to ? . . .

Digitized by Google

I kao da ne zna šta bi, kao da ga je to smelo, smutilo, zaokrenuo je u lijevo iza povisoke ograde i zašao za općinu, upio se uza zid i drhćućim prstima počeo otvarati pismo onako na osami — sâm. I makar nije znao čitati, makar nije razabirao ni jednoga slova, ipak je bio siguran, da će on to pismo moći pročitati i saznati iz njega sve... Istom onda kad se pred njim rasklopio poveći papir i na njem iskrivljena i nepravilna slova, neuredno nanizani reci, ovdje ondje s malim mrljicama, vidio je on da ne zna ništa i da ne može ništa...

Tek kasnije. kad je drhćući, kao da iščekuje, da mu pukne sud, stajao pred općinom i čekao pisara, da mu pročita pismo, pomišljao je svom snagom svijesti kako će prodati kuću, zemlju, sve, kako će se rasuti do noge, skupiti to novca i otići k njemu, samo da ga spasi...

— 'Oću ja!... 'Oću ja!... govorio je sam sebi, ne žaleći pri tom ni sebe ni ničega.

Umirući u samom sebi drbćući, oborio je glavu, naklonio uho, pripio se uz pisara tamo iza zida, kamo ga je skoro odvukao, i slušao poluovtorenih ustiju, kako mu čita, mučeći se ovdje, ondje da razjasni smisao i vezu:

— — — „Ja sam fala bogu zdrav, koje i vama želim od dragoga boga i da vas ovo mo'e pismo zateče u zdravlju i veselju. Ja Radojica Gjukić pozdravljam sad moju milu majku i mog dragog ćaku, strinu Pelu i strica Jakova, onda pozdravljam — — —

Jednolično se gubi i talasa pisarev glas, a on se sve više stojeći uza nj, ispravlja, širi, podiže glavu i kroz svega njega kao da struji, provijava onaj stari ponos za njegova sina, baš kao i onda, dok ga je tamo ispod širokih lipa u crkve noj ogradi, gledao kako lako, momački, i skladno igra i veze u kolu...

— Šta to?... Šta to?... propitkuje od časa na čas, a pisar mu onda nanovo čita i nanovo sriče iz pisma, kako mu sin radi, kako je tako teško, al' ipak da se podnese i navikne čovjek na sve, lako rano ide na rad i kasno kako dolazi kući i kako puno misli na kuću i na njih. —

I onda: „i sad svima skupa želim svaku sreću i od boga zdravlje jesan vaš sin, koji vas od srca i lijepo pozdravljam — Radojica Gjukić — i pisar nije znao pročitati dalje...

— I veliš ne znaš to pročitati?...

— Ne znam!... odgovara pisar, — ono znam ama neznam šta li to donosi, nekako „avenie"-„Pa"-„Boks" — i onda ovaj broj 158.

— Hm!... Čudi se ovaj i ne čudi, sklapa pismo, savija ga meće ga u ćemer, a onda ponosno, onako hvalisavo pogledava pisara i gleda ga dugo.

— A?... domeće.

— Šta?...

— To 'e sin!... Šta?... Nema takog svak!...

I ide dalje. Isprsio se, zabacio kapicu na zatiljak, štap mu se jedva dotiče zemlje, nosi je onako olako, rastvorio oči, sijeva s njima i nekako povisoko drži glavu, i pomišlja kako li je on to u svojoj mladosti znao prolaziti selom, a za njim gledale cure... I ona... Žena mu... Šta li će ona kad čuej. I nekako mu dodje, da je prije malo pomuči, da joj ne rekne odmah, i istom onda da joj reče sve, kad opet udari u plač kao i juče, prekjučer, i uvijek... I onda, kako je i nju tuga već smotala i kako se postarala... Kako se savila, i bore kako su je napale... Bože moj!... A prije!... Cura i pô. Para jo nije bilo... Pa onda njih dvoje... Tako

Digitized by Google

u mladosti... I misli mu počele obuhvaćati mladost, daleku prošlost, zapretane uspomene i sjećanja i poblijedjele čase milovanja i zanosa...

I ide... Iza njegovih opanaka ostaje put, izmiču grabe, plotovi, avlije, kuće i oni pred kućom.

— O Jovane!

— Evo!

— Ti od općine!...

— Eto!... odgovara on, a onda sileći se da ne daje toliko važnosti svemu modeće na oko nemarno: — Poručili po me, vele, imam pismo...

— Zar od Radojice?

— A dà!...

— Pa što piše molim te?...

— A eto zdrav, fala bogu, — počinje on prilazeći i mašajući se rukom za ćemer i vadeći pismo, — a onda nastavlja svejednako, kao da to tako mora biti: —

— Evo pisma, pa proštijte!... Nije vala tajna!...

— Mà, dede molim te!...

I čitaju. Svi se zabili u hrpu, priklonili glave, i slušaju. Tišina, samo tamo iz neke kuće dere se nečije dijete, al daleko, u trećoj avliji netko cijepa drva, a tu izmedju njih, provire, bruji i trga se na mahove glas dubok, nešto promukao u jednostavnim, jadnim izrekama: — —„i sad pozdravljam svoga milog ćaku — — —

I onda:

„... i sad svima skupa želim svaku sreću, i od boga zdravlje jesam vaš sin...

I onda malo kasnije, dok se svi izdive, i izgovore, dok nastane tajac medju svima, dotle on onako stojeći, spravljajući pismo u ćemer, dajući mu što bolje mjesto, govori, hvali se i ponosi:

— Jel' on?... Jak je on ka' zemlja... Prenijeće on sve... Nema toga rada, koga se on boji!... Zlata mu ruke vrijede... A volim ljudi da 'e otiša' za puno... Naučiće se čemu... A mlad je, valjaće mu...

I dugo još tako, dok se ne sjeti, da mora kući, da ga tamo čeka žena, izmučena i izmorena, i da je željna, a s njime i dragog glasa, koji je evo tamo iz preo mora dopro i do njih i donio im za najžešću ranu ponajljepši melem...

I opet ide... I opet ostaju iza njega plotovi, avlije, kuće i oni pred kućama...

— Sjedite?... A?...

— A eto!... Odmaramo se!...

— A ja iz općine?...

— E?

— Piše mi onaj moj...

— Radojica, je l'?...

— E a dà!...

— Pa šta piše, molim te?...

I on opet prilazi, opet vadi iz ćemera pismo, opet ga rasklapa, opet se sklanjaju glave jedna drugoj, opet se čuje i razliježe glas onog što čita, i opet se on nanovo ispršava, ponosno i oholo i opet se hvali, ističe!...

— 'Oće on!... Ne znate vi njega!... Na gô nož će udariti... A da 'e tamo volim neg išta!... A i šta će tu... Neg dijete nauči u svijetu kako se živi! ...Mladjan je još... — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Digitized by Google

FEUILLETON

Franjevci i glagolica*

U I. knjizi svojih „Povjestnih Crta" izlaže učeni i marljivi pisac o. Stjepan nauč. Ivančić prilično dobrim jezikom povijest samostanskog trećeg reda uopće, a napose u Dalmaciji i Istri, pa onda prikazuje djelovanje fratara, najzaslužnijih za isti red. Dalje crta pisac sudbinu staroslavenske liturgije u franjevačkom redu, pa onda živote uglednih franjevaca, koji se istaknuše u svome redu, osobito na književnom polju, od XV.—XIX. vijeka. Napokon još nalazimo u I. knjizi opise pojedinih samostana, postojećih i propalih. Ova knjiga donosi znatnih podataka, važnih za istoriju hrvatske prosvjete i hrvatske književnosti, a naročito za istoriju hrvatskoga glagolizma. Treba naime primjetiti, da su od samostanskih redova jedini trećoredci sačuvali do dana današnjega slavensko bogoslužje, kojim su se uviek dičili. Oni su se obično nazivali „hrvatskom državom". Neki su članovi ovoga reda izdavali i knjige, pisane glagoljskim pismom. Ovomu je redu pripadao i mnogozaslužni Dragutin Parčić, dok rije pošlo za rukom biskupu Strossmayeru, te mu je pribavio mjesto kanonika u hrvatskom zavodu sv. Jeronima u Rimu. Ovdje je on neumorno radio oko izdanja glagoljskoga misala, spasavši tako upotrebu glagoljice u primorskim crkvama.

U životopisu oca Šimuna Klimantovića imam dodati, da se u sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu nalazi krasan glagolski kodeks, koji potječe od njega, a Ivančić nije zanj saznao. Sadržava latinsku inkunabulu, štampanu g. 1502., u kojoj se nalaze povlastice fratara III. reda. S njom je uvezan Klimantovićev hrvatski prijevod na pergameni, načinjen godine 1511., sa više dodataka i zanimljivih istoričkih bilježaka. Sve je pisano lijepom uglatom glagoljicom. Pisac se potpisuje: fra Šimun, sin Jurja Klemenovića z Lukurana sprid Zadra.

U drugoj knjizi priopćuju se dokumenti za potvrdu izlaganja u prvoj knjizi, doslije većinom neobjelodanjeni. Nas zanimaju najviše isprave o upotrebi glagoljice u Dalmaciji i Istri, pa onda prilozi hrvatski, transkribirani latinicom, važne i za istoriju hrvatskoga jezika. Ni jedan samostanski red po hrvatskim zemljama ne može se iskazati ljepšim djelom od ovoga.

Izdanje je poduprla povećom svotom i Jugoslavenska akademija. *I. M.*

* Povjestne Crte o samostanskom III. redu sv. o. Franje po Dalmaciji, Kvarneru i Istri i poraba Glagolice u istoj redodržavi. Sakupio o. Stjepan nauč. Ivančić. Zadar 1910. u IV.° Prva knjiga: Povijest (1—255 str.); II. knjiga: Prilozi (1—229 str.) Stoji 3 krune.

Onjegin*

Svjetska književnost za cijelo ima malo djela, koja bi bila ravna Puškinovom Jevgeniju Onjeginu. Ima pisaca, koji poslije 50, 100 godina postaju „klasici", t. j. vežu ih u zlatne korice i citiraju, ali ne čitaju. Puškin nije takav klasik, njegov je Onjegin i sada, kad je gotovo već stoljeće od izdanja prošlo, još uvijek, roman pjesnika i čovjeka, vječno mlad. Danas više ne možemo shvatiti, kako je to djelo djelovalo na savremenike, koji su obožavali romantične junake, nevjerojatno snažne, dogadjaje fantastične, ljude nadljude, preteče njemačkog Über menscha. I došao je Puškin medju njih i donio im ljude, obične ruske ljude, koji ljube, koji stradaju kao svaki što strada i ljubi, i koji sanjare kao i slijednji mužik. Donio im prirodu, kao da je gledaju, krasnu, ali svakidanju prirodu rodne grude. On se pače i rugao byronovskim herojima. To je dabome bilo gotovo svetogrdje. Ali brzo su Rusi uzljubili svoje zemljake: nesretnog Jevgenija Onjegina, krasnu Tatjanu, sanjarskog Vladimira Lenskog i dobrodušnu Olgu. Ta bili su njihovi, živjeli su.

Puškin je htjeo, da bude ironičan, da se naruga romantičnim junacima, ali kad se uživio u svoju pjesmu, postao je tako iskren, tako blizu svojim junacima. Zato i nije čudo, da je toliko svoga dao u karakterima svoga romana.

Nema sumnje, to je najbolji roman u stihovima. Izvrsna psihologija, krasno orisani značajevi, a sve to jednostavno i živo.

U svakom od njih ima koja crta Puškinova, a u svima njima nešto tipa ruskog (a možda opće slavenskog sanjara) — Dostojevskova mečtatelja.

* Jevgenij Onjegin. Napisao A. S. Puškin, preveo Dr. Ivan Prijatelj (Knjige „Matice Slovenske" za g. 1909.).

Digitized by Google

Makar je Puškin odabrao tešku formu stiha, vlada njim potpuno sigurno i bezbrižno. I u onom jednostavnom, neprisiljenom načinu pisanja, pruža on čitatelju toliko i toliko sakrivenih ljepota i krasnu muziku — posve rusku.

To je upravo velika pogibelj po prevadjače. Nije lako one krasne jambske stihove prevesti. Možda je zato i tvrd naš hrvatski prijevod Onjeginov.

Dr. Ivan Prijatelj je bolje sreće. Istina, poslužila mu je i muzikalnost te jambski karakter slovenskog jezika. Ali mora se priznati, u prvom je redu zasluga prevadjačeva, da je prijevod tako krasno uspio. On izvrsno umije i ruski i slovenski i — pjesnik je. To na žalost velikom većinom nisu prevadjači stihova.

Tko ne vjeruje, da je prijevod izvrstan, a umije ruski i slovenski, neka barem pročita dva pisma (Tatjane Onjeginu i Onjegina Tatjani), što su kao žarišne točke čitavom romanu. Onda će vidjeti, da treba čitati čitav prijevod.

Dobro je, da je Dr. Prijatelj za orijentaciju slovenskim čitačima napisao vrlo dobru „Pripomenu", a instruktivne su i prevadjačeve bilješke (osim Puškinovih) uz sam roman.

„Matici Slovenskoj" treba da bude svaki čitač zahvalan, što je izdala ovo djelo i što je tako sretno izabrala prijevod. Držim da nitko drugi Onjegina ne bi tako dobro slovenski preveo kao Dr. Ivan Prijatelj. *D. D.*

Dalmatinci o Gaju*

U ovoj je prigodnoj brošurici sabrao profesor Š. Urlić sve što je našao o Gaju u dalmatinskim novinama, talijanskim i hrvatskim, o Gaju i o ilirskom pokretu. Nije ovo nikaka rasprava, već su to vijesti, iznesene u cjelini, koje nam lijepo osvjetljuju odnošaj Dalmacije prema ilirizmu. Srbi hvale Gaja, ali ilirskog imena ne će; rijetki ga upotrebljavaju. Oni se ne odriču svoga imena. Dubrovčani pristaju svi uz Gaja, koga dočekaše g. 1841. s najvećim slavljem. Oni se njime ponose i zato, što je prozvao Dubrovnik „ilirskom Atenom". Dalmatinci postadoše svi Ilirima, samo „Zora" se dugo bori protiv Gajeva pravopisa. Tvrdoglavi ga Kuzmanić istom g. 1849. preporuča svim Dalmatincima: „držeći da sloga slavjanska nije prazna riječ".

Gajevo djelovanje toliko je utjecalo na Dalmaciju te se počela življe javljati i ideja za sjedinjenjem s Hrvatskom. Samo jedan dio dalmatinske inteligencije, zadahnut talijanskom kulturom, gledi nekako prijekim okom ilirski preporod, bojeći se za svoje neodredjene dalmatinske osobine.

Ova se zanimljiva knjižica vrlo ugodno čita.

I. M.

* Pabirci o Ljudevitu Gaju po dalmatinskim listovima i koledarima od ilirskog doba. Od Šime Urlića. (Pretiskano iz „Hrv. Krune".). Zadar 1909. U IV.°, 28. strana.

Omanji spisi Luke Zime*

Izdanjem „Omanjih spisa" Luke Zime, što ih je uredio pokojnikov drug i prijatelj prof. Turoman, s opisom Zimina života i rada od prof. J. Križana (na 23 strane), posvjedočiše Srbi, da znaju dati poštu čovjeku, koji je rano zamilovao naš jezik i narod, te je kao nastavnik u Karlovcima 20 godina odgajao Srpčad, a poslije učio u Velikoj školi od god. 1893. do konca šk. god. 1897., ostavivši to mjesto odlikovan od kralja Aleksandra ordenom sv. Save.

Zima je rodom Slovenac (rodio se u Štajerskoj g. 1830.), ali po svojemu marnom radu pripada Hrvatima i Srbima. Još kao gimnazijski učenik, opojen ilirskom idejom, prelazi g. 1852. u zagrebačku gimnaziju, da tu uči naš jezik, koji je poznavao poslije bolje od mnogoga Hrvata i Srbina. Svome se prvom zanosu nije Zima nikad iznevjerio, jer je sve do svoje smrti (god. 1906.) pored staroklasične filologije s velikom ljubavlju proučavao naš jezik i narodnu pjesmu, služeći revno kao gimnazijski učitelj 20 godina u Karlovcima, 16 godina u Varaždinu i najposlije 4 godine kao profesor u Velikoj školi u Beogradu.

Osim tri glavna djela: Figure u našem narodnom pjesničtvu... (Zagreb 1880.); Nekoje, većinom sintaktične razlike izmedju čakavštine, kajkavštine i štokavštine (Zagreb 1887.): Nacrt naše metrike... (Zagreb 1879.) napisao je Zima još 19 omanjih članaka, koje je prof. Turoman sabrao u jednu knjigu. Ovijeh 19 članaka ne izlazi na svijet sada prvi put, jer su svi preštampani iz gimnazijskih izvještaja, Javora, Rada Jugoslav. akademije, Nastavnika, Prosvetnoga Glasnika, Brankova Kola i Hrv. Učitelja. Objektivno prosudivši ne dobiva naša književnost s ovijem izdanjem nikakva osobita prinovka, jer Zimini članci nijesu takvi, te bi i nanovo štampani mogli utirati nove staze i putove. Nego s te strane ne smijemo prosudjivati ovoga izdanja, jer je ono više čin pijeteta i zahvalnosti srpskoga naroda prema bratu Slovencu, koji je velik dio svojega

* Skupio dr. Jos. Turoman. Izdanje Kolarčeve zadužbine. U Beogradu 1909. IV. 340.

Digitized by Google

života proveo radeći oko napretka srpskoga naroda, njim je i prof. Turoman najbolje posvjedočio svoju ljubav pokojnome drugu i prijatelju. Nego i ovi članci, koji su bili razbacani kojekuda, sadržavaju u sebi štošta, što će moći i danas zanimati čitaoce. Ja ću spomenuti samo, da je Zima u svojemu prvome članku „Sravnenije Omirovih epopeja sa srpskim narodnim pesmama" (u Programu karlovačke gimnazije za god. 1859.) iznio neke misli, koje se i danas dadu čitati. Tako je Zima već pred 50 godina opazio dobro, da su poredbe u grčkim epima i našoj narodnoj pjesmi različne, t. j. da naše nijesu onako razvijene kao grčke (ispor. str. 27. i d.); za Markovo razgovaranje sa Šarcem našao je paralelu u Ilijadi (19, 400), gdje Ahilej govori svojim konjima i dr.

Imajući pred očima spomenute momente možemo požaliti prof. Turomanu, što se ovakim izdanjem odužio Ziminoj uspomeni. *S. Ivšić.*

Švedska knjiga o Balkanu

Kapetan švedske garde E. pl. Wirsen boravio je dulje vremena u Sofiji i Bugarskoj, pribivajući vojničkim manevrima, te je upotrijebio svoj boravak, da prouči s vojničkog i kulturnohistorijskog stajališta balkanske države, što mu je tim lagljе bilo moguće, pošto znade ruski. Općeći u diplomatskim krugovima mogao je saznati koješta, i što ostalim istraživaocima nije pristupačno, a plod je njegovih studija krasno djelo, koje je lanjske godine izdao na švedskom jeziku pod naslovom „Balkanfolken och stormakterna, historisck politische Orientstudien. Upsala, 1909. (Str. 394.) Knjigu ukrašuje osim toga 127 većinom originalnih slika, jedna karta balkanskih država, izradjena u švedskom generalnom štabu, i devet geografskih skica.

Sadržaj je knjige slijedeći: Geografija i historija balkanskog poluostrova, Srbija, Bugarska i Crnagora. Dočim je dr. Jensen već prije obradio napose srpsku i bugarsku književnost, kapetan Wirsen, kome je bio na ruku i naš prijatelj Jensen, i koji ga na više mjesta citira, opisuje popularnim načinom malo upućenoj švedskoj publici historiju političkog razvoja balkanskih država sve do danas. Vrela su mu Ranke i Jireček, kao što i najnoviji dogadjaji na Balkanu. U knjizi nalazimo portrete svih odličnijih diplomata iz doba stvaranja i oslobodjenja Srbije i Bugarske, a utjecaj velevlasti kod toga potanko je opisan. Posebne skice nam prikazuju jasno razvoj Turske, Bugarske i Srbije od oslobodjenja do danas.

Bugarskoj, koju nazivlje zemljom budućnosti na Balkanu, posvećuje se veća pažnja i simpatija no Srbiji, kojoj preporuča što veći politički i narodni oslon sa susjednom Bugarskom, pošto se ne može u sadanjim prilikama računati na Srbe izvan kraljevine, kao što niti na politički nesamostalne Hrvate.

Velika Srbija i Velika Bugarska prikazana je takodjer posebnim zgodnim skicama, iz kojih se vidi, kako se oba naroda sastaju u Macedoniji, koju djelomice svojataju i Srbi i Bugari. Macedoniji je prema tome posvećeno takodjer posebno poglavlje, koje je ilustrovano originalnim fotografijama jednog švedskog majora, koji je služio u tamošnjoj europejskoj žandarmeriji.

Crnagora je posebno opisana i njezine težnje za supremaciju srpstva na Balkanu, cetinjski veleizdajnički proces i najnoviji dogadjaji.

Švedski pisac tangira općenito i austrougarsku monarkiju, a napose posvećuje pažnju i svim slavenskim plemenima. Svi politički ciljevi svakog slavenskog plemena opisani su najtočnije do najnovijeg doba, osobito kod Čeha i Poljaka, gdje dapače ne zaboravlja niti na ciljeve slavenskog sokolstva, kao i najnovije težnje neoslavizma. Madžari su prikazani u pravom svijetlu, kao što i sve njihove madžaritorne tendencije na uštrb nemadžarskih narodnosti, na koji se način iste samo bude a nipošto ne asimiluju s madžarskom narodnosti. Pisac se nada, da ta asimilacija ne će nikada poći za rukom, tim više, što je madžarska politika protivna i austrijskoj njemačkofilskoj politici, koja bi ih jedina mogla spasiti.

Najnovija aneksija Bosne i Hercegovine, zajedno s opisom okupovanih zemalja, te odnošaj istih prema Srbiji, Turskoj i Crnojgori takodjer su točno opisani, napose pak minula ratna pogibelj izmedju naše monarkije i Srbije.

Švedski autor opisuje i najnovije dogadjaje u Turskoj i Grčkoj, koje prati velikim i simpatičkim interesom, nadajući se boljoj budućnosti za oba ta naroda, koji se tek nalaze u svom političkom i kulturnom preporodu.

Zanimljivo je, da se u toj knjizi napominju i H r v a t i i njihova uloga u politici na balkanskom poluotoku, poglavito u Bosni i Hercegovini, kao što i spram Srbije. Pisac veli, da su se Hrvati u tom pogledu držali više pasivno, što i odgovara našem položaju u sadanjem stanju balkanske politike. Osim toga opisuje se na više mjesta u knjizi današnje političko i kulturno stanje Hrvata do najnovijeg vremena, dapače i srpski veleizdajnički proces, borbu koalicije i osnove trializma uz osnove velike hrvatske države. Jer kada će se Hrvati riješiti koli madžar-

Digitized by Google

kog toli njemačkog utjecaja i supremacije, tek onda će se Hrvatska moći razviti kano moćan politički i kulturno samostalan faktor, nakon i pod zaštitom moćnih Habsburgovaca, koji će sebi tad staviti na glavu krunu nekadanjih hrvatskih narodnih kraljeva. Središte te nove buduće države imao bi biti Zagreb, dočim bi se Srbi imali s Hrvatima složiti i njihove aspiracije poduprijeti. To bi se lako dalo udesiti, pošto su Hrvati faktično kulturniji elemenat od Srba u monarkiji. Velika Hrvatska sastojala bi se od Hrvatske, Slavonije, Dalmacije, Kranjske, Bosne i Hercegovine, kojoj bi se naravno morali pridružiti i hrvatsko-slovenski krajevi Istre, Koruške i Kranjske.

Eto to su lijepe ideje i sanje objektivnog i diplomatski posve upućena Šveda, kojima manjka medjutim skoro još sve, da se ostvare. Lijepa knjiga imade na čelu i sliku hrvatskog serežana te graničarskog vojnika u bojnoj opremi, koje pisac nazivlje „žandarima austrijske granice". *Dr. Franjo Bučar.*

Tolstoj kao učitelj

Godine 1862. osnovao je Lav Tolstoj školu u Jasnoj Poljani, da ruskoga mužika, koji se je oslobodio kmetstva, podigne i učini duševno slobodnim. Medjutim uspjesi njegova rada nisu odgovarali njegovim ciljevima, i Tolstoj se za koju godinu okani toga posla. — Trideset godina poslije toga izdane su u Parizu četiri knjige, koje nam opisuju metode i načine obuke i uzgajanja u tim školama, a temelje se na skicama i bilješkama, što ih je Tolstoj vjerno bilježio i publicirao u pedagoškomu listu, kojega je izdavao, dok je radio kao učitelj u školi u Jasnoj Poljani. — Engleski pisac Howard Grosby sakupio je te nazore Tolstoja u osobitu knjigu, ilustrirao ju slikama iz života škole i školske djece u Jasnoj Poljani i to vjerno onako, kako ih je sam Tolstoj svojedobno skicirao i publicirao u spomenutom pedagoškom časopisu.* Te su slike i skice od tolikoga čara, da se djelce učenoga Engleza u prvomu svom dijelu čita kao mozaik dražesnih noveleta iz maloga svijeta, i gotovo čitaču i ne pada na um, da omjeri i ispita istinitost dedukcija, što ih Tolstoj iz tih slika izvodi po uzgoj i obrazovanje djece uopće. Ali tko se potrudi, da ispita istinitost tih misli, i da ih omjeri o životnu zbilju, doći će neminovno do zaključka, da su presmione, jer se temelje na suviše oskudnom iskustvu života u školi, i jer je taj život škole predočen istina virtuozitetom velika umjetnika, ali uvijek ukalupljen prema onoj osnovnoj misli Tolstoja, da je kultura udalječila čovjeka od prirodnoga poziva. Da je opet praktična primjena tih načela od veće česti neizvediva, to utvrdjuju uspjesi, odnosno neuspjesi uzgojnoga i obrazovnog rada samoga Tolstoja u jasno-poljanskoj školi. Ali uza sve to ova se knjiga čita velikim interesom, jer nas u jednu ruku upućuje u smione skokove i zaključke velikoga ruskog pisca u području uzgojne nauke, a u drugu pruža nam iznašanjem intimnih i umjetnički dotjeranih slika iz života djece u školi doista nepatvoreni umjetnički užitak.

Iz pretpostavke, da je čovjek od prirode dobar i sklon istini, deducira Tolstoj sva svoja uzgojna i obrazovna načela. On veli, učenici neka slobodno dolaze i odlaze iz škole kad ih je volja, jer će ovim postupkom doći do uvjerenja, da uzgoj i obuka nije ništa prisilnoga i nametljivoga duhu i duši djeteta. Djecu ne valja kazniti, jer kazan samo potencira zle sklonosti u djeteta. Ali u školi u Jasnoj Poljani nisu se djeca ni opominjala, ako su se slučajno pohrvali, ili što slična. Jer evo kako umuje Tolstoj! Recimo učitelj veli: „Obojica ste krivci; na koljena!" To nikako nije ispravno, jer krivac može biti samo jedan, i taj sada triumfira, da se je u dva maha osvetio drugu i još ima pravo, da se naruga nerazboritosti učitelja. Ili opet veli učitelj: „To što si napravio ne valja, i napraviš li isto ponovo, bit ćeš kažnjen"; tu se učitelj grozi malom nevaljalcu nekom vlašću, koju ovaj drži despotičnom i naprosto ju ne priznaje. Ili: „Oprosti mu, Bog tako želi, da budeš bolji od njega"; učitelj ga dakle poziva da bude bolji, a kad tamo onaj, što je izvukao kraći kraj svejednako smišlja, samo da ima snage, da protivniku vrati milo za drago. Dobrota — to je barem u ovaj čas za slabijega nepoznata zemlja. Ili „Poljubite se i izmirite"; kao da poljubac i riječ u nevrijeme izjednačuju opreke medju ljudima i djecom. — Što dakle? I Tolstoj odgovara, kad nijedan od tih putova ne valja, nema druge, nego da djeca sama izravnaju nesuglasice i opreke medju sobom. Djeca su zametnula kavgu, djeca će je i izravnati.

Način i metoda obuke mora biti primjerena naravi učenika-jedinice. Školska djeca nisu „četa vojnika, koju valja disciplinirati po istom kalupu". Tolstoju je škola laboratorij za ispiti-

*„Tolstoj kot učitelj" Spisa Ernest 1. Howard Grosby. Z dovoljenjem založnika preložil iz angleščine Ljudevit Furlani. Tisk Zvezne tiskarne. U Celju 1909.

Digitized by Google

vanje djetinje duše. Prema tomu zabacuje svaku objektivnu metodu u obuci. Metoda obuke mora rezultirati iz osebina svakoga pojedinog individua, a ne, kako to danas redovno biva, da učitelj bira metodu prema sebi. Takova je metoda najgorja, nasuprot dobra je samo ona, koja učenika-pojedinca potpuno zadovoljava.

Tolstojeve misli o metodama obuke ne odgovaraju od veće česti stajalištu savremene nauke, ma da su u tom području nauci još najbliže, ali je on u aplikaciji tih misli na samu gradju obučavanja iznio mnogo toga, što stoji u potpunom suglasju s rezultatima moderne metodike; tako primjerice negacija sustavne gramatike u prvim školskim godinama a i dalje, puko i isprazno memorisanje gramatičkih, matematičkih i geometričkih pravila itd. Ipak princip slobodnoga uzgoja i obuke ne bi smio poći tako daleko, da učenici u prvom već razredu pišu slobodne pismene sastavke, ta u sferi slobodnoga uzgoja jedva da će djeca u prvoj godini i naučiti čitati.

Tolstoj piše o uzgoju, ali mu negira svaki pozitivni rezultat. „Uzgoj kvari dijete, i čim je dijete više sklono zlu, tim se nadaje veća potreba, da dadeš djetetu slobodu". Čovjek je po prirodi svojoj dobar, a dijete je prirodi bliže od odrasla čovjeka, jer ga kultura još nije pokvarila. Uzgajatelj je tu samo da podaje materijal, hoće li ga i kako će ga dijete prihvatiti, to je pre met samoga djeteta i njegovih sklonosti. Doslijedno tomu zabacuje Tolssoj svako ispitivanje učenika, kad učenik osjeti potrebu, da govori, on će i bez umjetna podražaja od strane učitelja progovoriti. Ali jednako nema ni pohvala, jer u slobodnoj školi — kako ju Tolstoj zamišlja — govori neposredno priroda sama, a ta ne treba pohvala ni kazni.

U narednim odsjecima Grosbyeve radnje izlažu se pokušaji primjene Tolstojevih uzgojnih načela u nekim uzgojnim zavodima u Americi, onda je govora o načinu uzgoja u Tolstojevom domu, o penologiji, i napokon poglavlje o dobroj i zloj odgoji. Ne može biti svrha ovim recima, da dalje ulazim u taj predmet, samo hoću da naglasim, kako je radnja i u tim odsjecima popraćena događajima i slikama iz života, koji dakako samo još izdižu njezinu vrijednost i zanimljivost.

Nastranosti uzgojnih misli Lava Tolstoja nalaze svoj izvor u njegovu načelu, da je čovjek od prirode dobar. To načelo ne usvaja nauka, nego uzima čovjeka kao produkt našljedstvom baštinjenih, pa kulturom i društvom uzgojenih osebina. Prema tome u području nauke ne može se generalno govoriti o dobroj ili zlu sklonoj prirodi čovjeka. To stajalište nauke utvrdjeno je ogromnim iskustvenim materijalom tako, da će se na toj misli jedva što dati dodati ili oduzeti. Takovo je shvaćanje prirode ljudske prihvatila i nauka o uzgoju, pa iz njega izvodi svoja uzgojna i obrazovna načela, koja se dašto prema navedenomu ne mogu pokrivati s uzgojnim načelima Lava Tolstoja.

Oskar Dürr.

Joso Bužan

Slikar umjetničkog priloga u ovom našem broju, umjetnik je neosporne budućnosti. Premda samouk, znao je u genre-u i u portraitu već dosele stvoriti djela, koja ne zaostaju nimalo za produktima njegovih srećnijih drugova akademijske naobrazbe. On je realista, ima shvatanje — naročito u portraitu — slično realizmu slikara kao Bastien, Lepage, njegova učenica Baškircev i ruski realiste, — pa je u nekim portraitima, kao u portraitu pjesnika Trnskoga, dao djela dokumentarne vrijednosti. Šteta, što je njegov lanjski stipendij bio odviše neznatan za boravak u Parizu, gdje bi Bužan u kakvom renomiranom atelieru, recimo kod Bonnata, Gandare ili Caro-Delvaillea, usavršio svoju originalnu tehniku, koju je dobio kod najboljeg studija: kod studija prirode.

Dok su ostali njegovi drugovi postali tudji našoj zagušljivoj, sitničarskoj sredini, kao Meštrović i Bukovac, ili oficielni zagrebački ili spljetski umjetnici s običajima osigurane birokracije ili čak koterijske filisterije, Bužan je ostao i ostat će pravi boem. On voli vesele drugove, vino i žene, pjesmu i sve darove života. Ne miče se iz ozloglašene naše Hrvatske, jer se kod nas ipak još lijepo, prekrasno može živjeti. Narod, puk krasan, zemlja još krasnija. Ta Bužanova nonšalansa je još pojačana njegovim slavonskim temperamentom. On je pravi Slavonac, i kao svi Slavonci, realista i optimističan epikurejac. Dosta ugojen, plav, kozobrad, dugokos, sa boemskim mekanim šeširima i baršunastim kaputima, dosta mučaljiv, ali pogled, tobože naivan i rastresen, odaje neumorna i vrsna posmatrača. Naravno — patriota, vrlo malo strančar, liberal kao sva mladja generacija, prijatelj Srba: jedan od rijetkih, kojega uvijek pomišljam u surci i koji bi trebao nositi surku. Kao pravi boem idealista sa manirama starog, vječnog djaka i nepopravljivog „rapina", nije ni najmanje poslovan čovjek, ne brinući se za reklamu i gledajući kod

Digitized by Google

M. Cl. Crnčić: Karikatura Jose Bužana.

prodaje slika tek na to da proživi. Momentano ga ne vidjam u Zagrebu i čujem, da moluje grofa Normana. To mi je milo, jer ga plemeniti grof barem ne će nafarbati. Gotovo svi naime, koje je Bužan slikao, nafarbali su toga slikovitog muža s anakreontskom, poganskom nebrižljivošću.

Pravi Slaven. Zato je odviše mekan. Prama drugima i prama sebi. A to nije dobro. Bez velike energije nema velike umjetnosti. Boema je za preporuku kao emancipacija od društvenih predrasuda, ali je za osudu kao emancipacija od dužnosti. Svaka prava umjetnost je kult energije. Pravi talenat je energija. Bez energije nema talenta.

Naravno, rodjenim umjetnicima kao ovaj naš samouk mučno je naći propisa. Iznimke, oni se i razvijaju često čudnom logikom paradoksa. Lijenost je bez sumnje porok, ali ima temperamenata, što sazrijevaju u lijenosti kao klas na pospanosti lijenog srpanjskog sunca. To je onaj divni umjetnički d o l c e f a r n i e n t e, izvor najsladjih inspiracija i ugodni o t i u m raskošnog Horacija, bez kojega nema savršene umjetnine. U naše preopterećeno, jureno i od prevelikog rada otupjelo doba, kada se za Ameriku, modernu Njemačku i Englesku tvrdi, da bi bez te hipertrofije nervozne i vrtoglave radljivosti imale više uspjeha u svim umjetnostima, opažaju se sve više znakovi što pokazuju, da je eksces rada isto tako štetan kao marazam oblomovštine. Naročito u umjetnosti je hiperprodukcija isto tako kobna kao u narodnoj ekonomiji. U divljem, primitivnom vrtu lijenosti ima samoća, tišina, zanosa i inspiracija, kakvih daje tek samonikli nagon. Kada se zna, da je samo ono djelo lijepo, koje se ne stvara silom, da samo ono uspijeva, koje je uživanje i — više nego to: koje je potreba stvaraocu, — lijenost mnogih umjetnika je tek njihova nemoć za neumjetničko, šablonsko stvaranje. I Bužan ne umije biti fabrikant. Nije se znao pretvoriti u stroj. Instinktivno osjeća, da je dokolica ono, čime toliko oskudijeva moderna, u industrijalizam pretvorena umjetnost i on kultivira onu nezavisnu, anakreontsku lijenost, koja vrijedi kao i rad, jer je kao onaj odmor, što ga dobri gospodari daju kao oporavak odviše oranim, plodnim njivama.

Bužan nije samo instinktivan umjetnik, nego i instinktivan čovjek. Boje ga više zanimaju od refleksija. Moderni problemi ne bune ga preko mjere. On ne filozofira i zato je po mom mišljenju velik filozof. Da dodje pred Sfingu, on bi je naslikao (ili što drugo). Ne bi pitao za zagonetku u njenim grudima, to manje, što ovakve dame živinskog tijela jamačno nemaju nikakvog rebusa pod nemuštim sisama.

Bužan, rodjen slikar je kao i rodjeni kipar Meštrović živ dokaz za golem plastični talenat našeg naroda. Slabiji talenti bijahu slani na državni trošak na stranu, pa bi grdna šteta bila, da s oskudice sredstava ili prijatelja taj rodjeni portretista ne dobije prilike, da kod majstora, sličnih njegovom temperamentu, ne usavrši svoju samoučku tehniku. Ako je talenat najveći živi kapital, zemlja, odmažući svojim talentima, ima pravo postojanja tek kao geografski, a nikako kao kulturni, nacionalni pojam.

Može li se naš intelektualni moderni život, upravo životarenje, podijeliti u šablone, mi stojimo tamo od prve domaće umjetničke izložbe pod znakom artizma. Kao kod ostalih naroda, i kod nas već postoji izvjestan reciprocitet, neka uzajamnost izmedju plastičnih umjetnosti i književnosti. Svakoj tendenciji naših umjetnika može se naći ekvivalent u nastojanjima savremenih naših književnika. Bužan sa psihologijom savremeničkih portraita i socijalnim momentom svojih pučkih genre-a odgovara stilu naše realistične pripovijetke, stilu Kozarca, Novaka i Turića, umjetničkih samouka kao što i on je. Bila bi šteta, da u neizvedivosti boravka u inostranstvu ne proširi i ne istanča svoju umjetnost, toliko srodnu finskoj zbog jakog nacionalnog momenta.

Bužan je, kako već spomenuh, filozof, pa kao da je razmišljao nad sličnim tekstovima kao taj Spencerov: „Čovječanstvo se poživinčuje i demoralište, služi se naukom da se oduči od poštenja i plemenitosti. A to dolazi otud, što smo izjednačili život sa pameću. Mi smo

Digitized by Google

dali misli važnost, koje ni iz daleka nema u našem unutrašnjem životu i mi smo sve podložili kultu razuma, koji u stvari ne igra i ne može igrati drugo no sporednu ulogu. Suštinski elemenat života nije razum, nego osjećanje u svojoj dvostrukoj ulozi kao osjećanje i kao emocija." (Facts and comments, 1903.)

A. G. M.

Adam Kostelić*

Bivši bogomoljac, pa liberalac i Schopenhauerovac, odgajan kod opatica u osječkom sirotištu, suvi matematičar, al i esteta, nàoko bešćutan, a ipak veoma osjetljiv, uvijek miran i pomalo ukočen, „gnjavator maximus", a ipak simpatičan, jer je duhovit — to je on, Adam Kestelić. Ne zove se on tako. To mu je pseudonim. A kako se doista zove, to nije važno. Tako bar on misli.

Profesor je. Bio je i glumac jednu sezonu na zagrebačkom kazalištu. Njegove su uloge bile po prilici ovakve:

— Milostiva gospodjo, stol je prostrt.

Ili:

— A kako je u gradu?

— U gradu je sve veselo i spremno za boj.

Sasvim je sitan čovjek. Lice bez izražaja, bez zanimljivosti. Nema brkova. Nije to, što bi ih brijao, nego ne će da mu rastu. Nos mu je mesnat, okrupan, a na njemu cviker, iza kojega gledaju dva smedja oka.

Kod prvoga sastanka čini na te dojam ograničena čeljadeta; ali poslije se uvjeriš, kako si posve krivo sudio o njemu.

On obično ćuti; malo govori. Ako se upusti u razgovor, to je onda peckanje, zabadanje bez zlobe i ponajviše duhovito. Svi ga poznanci njegovi poznaju kao takova.

— Smilujte se, milostiva gospodjo! Ne metnite me uz njega! — govore svi u šali, kad se nadju s njime u većem društvu. Ubit će me, ugnjavit će me. Posadite uz njega x-a (tu spomenu ime jednoga njegova prijatelja), pa neka se medjusobno gnjave.

A on se i ne gane i čitavim vladanjem pokazuje, kô da se to njega i ne tiče. On ili samo pogleda govordžiju ili spremno i zgodno dobaci štogod.

Pozovete ga na čaj ili tako šta. Sjedite, pijete, razgovarate se. Naravski: politika, literarura, Schopenhauer (bez koga on ne može biti), pa opet literatura — o tom se vrti razgovor. Ispočetka biva to sve lijepo. Al poslije on umije i u okviru ovakoga razgovora pomalo Vas zafrkavati. Vi spočetka gutate, parirate, kako znate, a onda se raspalite. Ali on sve opet svede na pravu stazu i Vi se dalje s njime lijepo razgovarate.

Nigda taj ne dodje u afekt; nigda se taj ne raspaljuje. Kod najžešće debate on ostaje miran, upravo hladan, a lice mu je uvijek nepomično.

* * *

Kod njegove kuće.

— Zdravo! Šta se radi? Šta to čitaš?

— Schopenhauera — odgovara mjesto njega njegova žena, značajno se smijući.

On je u starom odijelu, bez ovratnika, u papučama.

— Nema Mate kod kuće, — ispričava se on odmah. Poslao bih ga po vino.

(Mata je gimnazijalac, njegov rodjak, koji je kod njega na stanu.)

I dodje Mata i donese vino. Adam Kostelić ide kuhati čaj, ako je zimi; ako je ljeti — crnu kavu.

— Samo se vi razgovarajte! Odmah ću ja biti gotov.

I on odlazi, priredjuje, servira, udešava. Vidi se, ide mu od ruke.

* * *

U zbornici (u školi) ćuti i sjedi kraj peći. Tu on sjedi i ljeti i zimi. Odmah frče cigaretu. Puši i gleda preda se. Prisluškuje razgovoru i časkom se umiješa kratkim izjavama, obično punim ironije.

Ograničeniji ga zbog toga mrze, a „pismeni" ga ljudi vole. U profesorskoj službi nije meštar, učo (što uostalom ne bi bilo antipatično); nije ni cjepidlaka i nije sitan.

Nije ni „štreber".

A taki su ljudi kod nas tako rijetki...

Micić.

Premijere

Ludwig Thoma prikazao nam se ljetos po drugi put: premijerom komedije u tri čina pod natpisom „Moral". Članovi društva „za čuvanje morala" revni su posjetioci jedne sumnjive dame. To je jezgra. U prvom se činu raspravlja o moralu. Gospoda od društva puna su lijepih riječi. Jedna slobodoumnija dama brani tezu, da je najpoštenije kaniti se svakoga moralnog principa. Ti principi imadu redovno škulje, kroz koje čovjek i sebe i one, koji su mu

* Uz pripovijest „Novi čovjek", što je donosimo u ovom broju.

Digitized by Google

dragi, najvoli propuštati, a da ih uporavlja samo na druge, nije nikako pošteno. Iz ove rasprave o moralu izvija se komedija. Doduše nešto tegotno. Ali teza je istinita i autor se nije trebao nje radi udaljiti od zbilje života. To je za komediju gotovi dobitak.

U drugom činu imade živih slika. Kokota dolazi pred redarstvo. Gospodin pristav je na najboljem putu, da strogo ureduje. No istraga ima svojih zapreka. U zaplijenjenom kokotinom dnevniku ubilježena su imena od gospode iz društva „za čuvanje morala". Gospoda se žure, da spriječe pred javnošću veliki škandal. No što je najgore, tajinstvena osoba u kokotinom ormaru, koju je pristav htio svakako pronaći, bio je glavom on — Njegova Visost vojvoda prijestolonasljednik.

Drska kokota osjeća se gospodaricom situacije. I tako — u trećem činu — gospodinu pristavu i gospodi od društva „za čuvanje morala" ne preostaje drugo, nego da poduzmu živu akciju, kako će spasiti uapšenu kokotu i zabašuriti javni škandal. Principi su dobili škulju, upravo toliko veliku, da se kroz nju može provući i Njegova Visost i svi i najdeblji članovi društva „za čuvanje morala".

Po gradji Thoma nije baš suviše izbirljiv. Pripovijest o gospodinu u ormaru još mu je dosta dobra. On hoće da posluži svojom satirom upravo sadašnjosti, svojim danima. On se ruga društvu svoje okoline, upravo njegovoj politici i njegovu moralu. Ali Thoma imade humora i to finoga literarnog humora: u finoj komičnoj crti on umije karakterisati svoja lica, on vidi slabosti današnjega društva, situacije su mu pune komičnih efekta, a — što je najbolje — njegova lica ne prelaze okvira svoje okoline, dok se ipak njegov humor uzdiže visoko i pogadja ih redom ljutom oštricom satire i ironije. To je Thomina umjetnost.

I Shaw je komediograf modernoga društva. Prva komedija, s kojom je došao k nama, „Z a n a t g o s p o d j e W a r e n", vrlo je karakteristična za njegovu umjetnost. Ona je pisana točno po njegovu receptu: moderni dramatičar ima se kaniti „radnje", to je gradja „preturenoga teatra", njegova je umjetnost „osvjetljivanje života", on razgaljuje duše, raspravlja o „radnji", otkriva motive i životne stupice. Njegovi se ljudi kreću slobodno po pozornici, jer se on ne brine za „zaplet" i konačni „rasplet". Svaka scena je sama sebi svrhom. Svaki čas mu je znamenit sam po sebi. Situaciji primjerena i najiskrenija čuvstva najbolja su gradja moderne drame. Ljudi na pozornici bez običnih spona poezije, zadivljuju zablenutoga gledaoca svojom istinitošću. I najobičniji postaju mu najedared zanimljivi i čovjek se ne može dosta načuditi originalnosti autora. Poput lica zanimljiv je i Shawov dijalog. Kod Shawa ne nastaju razgovori iz poza udešenih scena. U njegovim replikama sadržano je više nego u našem običnom govoru: one kazuju i zakutnu misao čovjekovu. Iza njih i radi njih kao da postaju vazda nove situacije, osebito zanimljive, jer se čini, kao da sad ne stoji čovjek prema čovjeku licem u lice nego dušom protiv duše.

Komedija o „Zanatu gdje. Waren" niz je nesuvislih scena. Radi se o sudbini čestite djevojke, kojoj je majka poduzetnica s javnim kućama. Kod svakoga koraka ove se djevojke zapliće u nerazriješiv čvor sva sila najrazličnijih životnih pitanja. Glavno je pitanje: kako će mlada Vivie sačuvati svoju čestitost, kad dozna za zanat svoje majke? No autor ne ostaje samo kod toga problema, on proniče posvema život majčin i kćerin. I onda nalazi dodirne tačke. Vivie mogla je postati moralnom samo pomoću novaca svoje majke, a gdja. Waren imala je pravo, da traži sretniju sudbinu od sudbine svoje čestite sestre. Ona imade pravo i da tjera svoj zanat dalje nakon što se je već obogatila, jer i ona poput svoje čestite kćeri osjeća slasti rada i sticanja novaca. I tako se to prepliću i ukrštavaju životna pitanja diljem čitave komedije.

„Nije to drama, to se tek čini dramom. U istinu: to su novine..." — kaže o Shawovim dramama duhoviti njemački kritičar Alfred Kerr. „Ali napokon — kaže dalje Kerr — radi se o sadržaju novina. Ideje do nekoga stepena mnogostranosti i priudešenosti ne daju se dramatski oblikovati. Nego jedino govoriti. Govorene novine... Shaw daje često mjesto drame ideje; ali to jesu ideje. Jer on ih ima...".

I doista Shaw dolazi iz journalistike. Poput čestitih novina i on se bori u svojim dramama u jedan mah za ljudska prava, demokratizam, slobodu, civilizaciju i etiku. I svatko napredan povladjivat će mu i naći će se rado u njegovu kolu. *Ld.*

Slovenske drame

Slovenska izvorna dramska literatura je malena. Imade dosta drama, ali su za pozornicu neuporabive, jer su ili tehnički naivne ili posve nedramatske. Osim igrokaza s pjevanjem i glazbom, što su ih napisali Fran Finžgar („Divlji

Digitized by Google

lovac"), F. Govekar („Legionari", „Rokovnjači" „Deseti brat" i „Krpan") i Fran Milčinski („Cigani") ne može se na slovenskoj pozornici održati ni jedno slovensko dramsko djelo. Cankareve komedije (satire) „Za narodov blagor", „Jakob Ruda" i „Pohujšanje u dolini šen Florjanski" su nesumnjivo najduhovitije, pa su na ljubljanskoj pozornici časovito i uspjele, napose kod literarne publike, ali trajno se nijesu mogle održati. A. Medvedove drame „Za pravdu i srce" i „Kacijaner" su suh papir. Manjka im dublje čuvstvo, ma da im je dikcija lijepa. Stoga i ne mogu ostaviti jačega dojma.

Slovenci su prema tomu što se tiče dramske literature dosta siromašni i teško čekaju dobro dramsko djelo, u kojem bi se odražavalo srce slovenskoga života, u kojem bi bile prikazane socijalno-političke i kulturne prilike.

Slovenci čeznu za dramom, kojoj bi bio predmet iz aktualne sadašnjosti. I dobili su nedavno takove dvije drame. Ivan Cankar izdao je pri Lav. Schwentneru oštru satiru u pet činova, kojoj je ime „Hlapci". U njoj crta robovanje učiteljstva moćnom klerikalizmu, beznačajnost naprednih slojeva, načelnu nestalnost naroda i nemoć, odnosno nehaj slobodoumnih faktora. „Hlapci" su kruto aktualni, izvadjeni duboko iz života, a pisani spretno i efektno.

Dašto, cenzura je prikazivanje toga djela zabranila. Ali što je najčudnije slovenska javnost — šuti. Umjesto, da sva u jedan glas prosvjeduje, zašutila je, prepustivši autora i njegovo djelo njihovoj sudbini.

Drugo takovo djelo napisao je Rikard Svoboda, a izdao ga je Andrej Gabršček. I to je jetka satira. Ime joj je „Grča", a napisana je u tri čina. Autor u njoj crta trnovit put slovenskoga slobodoumnika dra. Grča, sudbinu njegove obitelji i rijetkih mu sumišljenika. U djelu su prikazane objektivno i bez karikiranja sve tri političke slovenske stranke: klerikalna, napredna i slobodoumno radikalna, tako da „Grča" podaje posvema ispravnu i točnu sliku slovenskih političkih i kulturnih prilika. Karakteri su u drami oštro ocrtani i kao izvadjeni iz života, a osim toga napi ano je djelo i efektno za pozornicu. I tu je radnju, koja bi jamačno svagdje polučila posvemašnji umjetnički uspjeh, cenzura zabranila.

A Slovenci — šute!

Taj nehaj i apatija slovenske javnosti za slobodu literarne produkcije veoma je značajna. Ali najtužnije je, da se na sve to ne miču ni slovenski književnici i novinari. Obadva društva (književnika i novinara) — šute!

Kod Nijemaca, a po gotovo kod Čeha bi se u sličnom slučaju podignula bura ogorčenja u književničkim i novinarskim redovima, a javnost bi se živo zainteresovala za pravednu borbu autora. A Slovenci mirno gledaju, kako se zatire sloboda stvaranja. Politika je zaokupila sav interes u Slovenaca, stoga mora stradati umjetnost — kao Pepeljuga i osramoćena i odjevena dronjcima. *Josip Koren.*

Savremena drama u Slovaka

„Prudy" revue „mlade Slovačke" u decembarskom svezku donosi prilično iscrpiv, kritički prikaz savremene slovačke drame. Kako se u nas o duševnom životu Slovaka prilično malo znade to po spomenutoj reviji u izvatku saopćujemo:

„Slovačka je drama zapravo još u povojima i pridići će se, kad se bude diglo i stalno slovačko kazalište. I dok njega nema, ne može se na tom polju tražiti ni očekivati gotovih i savršenih djela. Jer koštogod potreba u životu uzrokuje svaku produkciju, biva tako u velikoj mjeri i u životu duševnom. Tako zbog pomanjkanja kazališta ne može se praktički izrabiti niti najuspjelije dramatsko djelo, pak je zato i slovačka dramatska produkcija takova, kakova je potreba. Pak ako se iznad toga niveaua možda i digne koje djelo, nije to još nikakav dokaz o protivnom...

Uza sve to stvara se u Slovaka mnogo djela dramatskoga karaktera. Treba samo spomenuti Urbanka, Podhradskoga, Kukučina, Podtatranskoga, Sochana pa onda od mladjih Jozefa Holly-a, Tajovskoga i V. H. V. Samo što je dramatska vrijednost njihovih djela, i ako vrlo različita, veoma malena. Viših umjetničkih i literarnih principa i takove tendencije ne ćemo naći ni u jednoga. Jedina je iznimka u tom pogledu Hvierdoslavova tragedija „Herodes i Herodias".

To je djelo, kojim bi se mogli podičiti i veći narodi, no što je slovački: djelo, koje bi iznijele i veće pozornice, samo Slovacima radi njihovih bijednih i skučenih prilika nije to moguće. Ovo je djelo za njih dragulj, kojim se oni diče, ali ga nikomu ne pokazuju. To je djelo u svakom pogledu vrijedno, umjetnički i literarno savršeno, djelo klasičko. I pisano je po uzoru starih dramatskih klasika Shakespearea, Goethea, Schillera — bez podlijeganja kakvoj časovitoj struji ili prilikama. Moglo bi se skoro reći, da piscu pri stvaranju ovog djela nije sama pozornica toliko pred očima ni lebdila, koliko činjenica,

Digitized by Google

da literatura slovačka u drami nema još djela vrijednog, djela klasičkog. Što još više ovu tragediju iže nad sve ostale dosadanje slovačke, jest (ako se tako može i smije reći) princip čiste umjetnosti. Jednom riječju, to je faktična drama, faktična tragedija. Ima ona (tragedija) doduše i svojih slabih i nedotjeranih strana, ako je bez njih moći i zamisliti samo ma koje ljudsko djelo, ali one cjelokupnom dojmu djela ne škode ni na ljepoti, ni na vrijednosti. No najveličanstveniji je konac ovog djela. Piscu je doduše bilo teško, da za volju umjetnosti odstupa od historičke istine, pak je konac ma da je i tragičan ipak umirljiv i utješan. Herodes strada, ali ne propada, već ostaje s nadom novog života.

Ne može se tako povoljno i laskavo govoriti o ostalim piscima i njihovim dramatskim djelima. Umjetničkih principa u njih je vrlo malo, da gotovo iščezavaju. Glavna im je svrha, da zabavljaju, da zabave slovački narod. Najsavjesniji je u tom pogledu T a j o v s k y. U dosta velikom nizu svojih, većim dijelom dramatskih djela (od kojih spominjemo samo dva najuspjelija „Mati" i „Blago je briga") duboko on zasiže u život slovačkih seljaka i gazda. Jednostavno, prostodušno, bez svakog traženja efekata on podaje ono, što žije u duši tih ljudi. I baš tom jednostavnošću, tim prostodušjem ostavlja on duboki dojam. A djela su njegova faktične drame. Radnje je u njima na pretek. I još jednu dobru stranu valja kod njeg istaći. Tragikum je u njegovim djelima vezan uz karakter osoba, pa izbija iz same situacije. Doduše i kod njega (kao u svakom slovačkom djelu) osnovan je na teoriji, da svaka krivnja traži kaznu. Ali ta teorija izgleda kao nužna, jer živi i u svijesti samoga naroda — — — Istom cilju — narod valja zabavljati — približuje se dosta i K u k u č i n sa svojom igrom „Komasacija". Ima i on vrlo lijepih scena, samo je malo radnje i prevladjuje epički elemenat. Nit igre nije u njega tako jednostavna, kao u Tajovskoga ; da se ta nit što bolje zaplete, a onda rasplete. Kukučin je u tom velik majstor. No iskreno govoreći, ni njegovim, kao ni Tajovskijevim djelima nije ispravan naziv „slike iz života", jer to nisu prave drame, pošto ne odgovaraju strogim zahtjevima drame, koji traže začetak, peripetiju, konflikt i konac. Zapravo su to samo pokušaji, skice, scene. Ali i tu, kao u svakom umjeću valja se strogo držati pravila i tražene forme — svaki literarni genre ima svoje zakone, kojih se valja držati.

Jozef H o l l y svojom dramom čas je mladi, čas stari. No priznati se mora, da i on duboko zasiže u bit života slovačkog naroda. I u djelima svojim daje on vjerne slike toga života, iznosi tužne njegove strane, ono što peče i boli. Moć alkohola i njegove zle posljedice prikazao je vrlo uspješno u „Rasipnom sinu", pa i u „Amerikancu". Ma da mu karakteri katkada i nisu posvema jasni, ipak — zabavlja. Holly se okušao i na polju vesele igre, ali komika mu nije uspješna osim možda jedine komične situacije, dok o komičnom karakteru nema ni govora. Uspješniji je zato u tom S o c h a n, sa svojom veselom igrom „Tobijaš Klepeto", gdje komika izbija posve neprisiljeno iz same situacije, kao i iz karaktera. Istina, ni ova Sochanova stvar nije vrednije literarne vrijednosti, no jedna mala scena, u kojoj je prilično toga surovog i neugladjenog, ali sama komika je u njoj viša i odličnija...

Sva pak spomenuta i nespomenuta slovačka dramatska djela — izuzam Hvierdoslovljevu tragediju, te neka druga — imadu jednu dobru stranu, jednu prednost, što su manje više vjerne slike slovačkog naroda. U svima prevladjuje temeljni princip: kazna je plaća grijeha...

Dakle još jednom sve u svem: općenita karakteristika svih slovačkih dramatskih djela jeste ta, da su pisana sa svrhom, da zabave. Viših umjetničkih ciljeva slovački pisci za sada nemaju. Ne osjećaju još te potrebe. Za to je još daleka cesta do faktičkih i formalno dotjeranih dramatskih djela, no nadajmo se, da će i njih donijeti bolja i sretnija budućnost slovačkog naroda. *Josip Lakatoš.*

Chantecler

Izgledat će možda nevjerojatno, ali je istinito. Glavni pokus „Chanteclera", na kog su čekali osam godina, napokon se je davao u nedjelju 6. veljače. Da se o tome stvarno uvjeri, već od 7 sati čekala je uza svu kišu gusta i nestrpljiva svjetina pred kazalištem „Porte Saint Martin" na dolazak mnogobrojnih kočija. Malo prije nego je predstava počela, nije u dvorani bilo ma jednog praznog mjesta: ministri, senatori, zastupnici, političari, dramatski pisci, novinari, umjetnici, „sportmens", glumci, visoke dame i „demimondaines" — u jednu riječ, bilo je na okupu sve općinstvo glavnih pokusa, nemirno, uzbudjeno, obuzeto najvećom znatiželjom i najživljim zanimanjem.

U 8 sati i pol čuju se iza zastora tri obična udarca: u dvorani zavlada duboka tišina i sve su se oči zagledale u zavjesu, koja se je polako počela dizati. Nu neki glas zaviče:

Digitized by Google

— Ne još!

Nasta čas žive izvjedljivosti u općinstvu i odmah ukaza se pred pozornicom Coquelin u fraku, koji opetuje, dajući znakove, da se zastor spusti: — Ne još! Ne još! .

I glumac poče izricati dražestan proslov, koji nema druge svrhe, nego da gledaoce pripravi na prizor, što će im se do koji čas prikazati, da ih prilagodi na okoliš, u kom će vidjeti, kako se razvija život dvonožaca i četveronožaca, te da mirne i vesele duše saslušaju basnu, što će se prestavljati... A medjutim sa pozornice čuje se ispremiješani žamor, kokodakanje, cijukanje ptica, brenčanje zvona, glasovi žena, hitac iz puške... I dok glumac dalje govori, ovaj se žamor dalje ponavlja. Dopru glasovi dvoje seljaka, i napokon pjesma u zboru pjevana gubi se u daljini...

— Eto — upozoruje proslov — ljudi odlaze; ali kuća ne ostaje pusta. Druge male duše, druga malena srca ostaju tu i kreću se. Možemo početi. Ezopova basna zamjenjuje život ljudi.

Zastor se napokon diže. Teško je opisati ukupni dojam, što ga je prizor pobudio u općinstvu, tim više, što se sami kritičari razilaze u mnijenju. Ima ih, a to ovisi o većoj ili manjoj snazi predraspoloženja i autosugestije, koji brzo navikoše oko na one osobe, prekrivene perjem i drugim životinjskim lupinama i podaše se sasma iluziji. Ta na koncu konca, kazalište, u kom se pjeva i prestavlja najčudnije stvari i nije nego prikazivanje iluzija. Drugi opet nikako ne mogoše, da se prilagode ambijentu na pozornici, i ti naravno nijesu ukupno bili zadovoljni. No općinstvo je većinom bilo zaneseno. Zvučni Rostandovi stihovi ih očaraše, a što sama dramatska akcija nije mogla, to su izvela razna pozorišna pomagala. A za to se nije kod kazališne uprave štedilo, jer se može sa sigurnošću reći, da nema valjda predstave u ovo zadnje vrijeme, za koju se je toliko potrošilo i u novcu i u vremenu, kao za ovu „Chanteclera", a da bude samo što dotjeranija.

U prvom činu pri sutonu smo. „Večer Fazanke" nazvao ju je Rostand. U avliji smo na selu, sred raznih gospodarskih sprava, gdje kokoši rakole, puran se šeće šireći svoje perje, iz kaveza oživlje se kos, pjevuckajući i svojom duhovitošću prekidajući brbljavi razgovor koka pilića. Na krov kokošinjaka spustio se golub i pita za tajnu pjetlova čara, ali ni same kokoši, od kojih sebi svaka utvara, da je kokotova miljenica, ne znaju da mu je pripovjede. I tako prvi prizori, u kojim pjesnički i komički vrutak ugodno žuboreći teče, prolaze dok se ne pojavi sam Chantecler, koji gledajući na sunce pri zapadu, pjeva mu zanosnu himnu. On je gospodar avlije: zapovijeda kokama, kamo imaju da podju na pašu, zaštićuje ih, kad cestom prolazi automobil, sa visoka sluša ljubavne laske pojednih koka, kao da ne će za njih, da mari, kao kakav dobričina gospodar posreduje u kavgi izmedju dobroćudnog psa čuvara Patona i kosa. Eto, napokon, fazanke, okićene sjajnim perjem djetela, tako da ju svi u dvorištu uzeše za muškarca. Sva je u strahu, jer ju progone lovci, i traži zaklona, a Paton i Chantecler joj ga daju. Nanjušio ju je lovački pas, ali mu se stanovnici avlije rugaju, i on odlazi praznih žvala. Nu prije nego je otišao rekao je, da se radi o djetelici, a ne o djetelu i evo našem kokotu zgode, da se pokaže kavalirom i udvaračem sjajne životinje. Razgovor je pun poljske poezije, ladanjskih mirisa. Vraćaju se koke sa paše i bučno pozdravljaju novog gosta. Medjuto se je noć približila, i sva ova brbljava perad ide na spavanje. Čin svršava sastankom noćnih ptica, koje utanače, gdje da se sastanu na ročište i spreme urotu proti Chantecleru.

Općinstvo je već za čina u više navrata pljeskalo nekim sretnijim prelazima, a na koncu do tri puta izazvalo glumce.

U drugom činu — „Pjevčevom jutru" — prizor, što ga pruža pozornica, izaziva opće udivljenje. U šumi smo. Noćne ptice i mačka okupiše se na urotu proti pijevcu, koji svakog jutra svojim pjevanjem budi sunce. Sred tame ptice se jedva vide, samo njihove oči svijetle se fosfornim odsjevom. Sovina himna noći zadivljuje općinstvo, koje bučno pljeska. I sve ove noćne životinje odluče smaknuti omraženog Chanteclera. No na prvi njegov „kukuriku" one se razlete. Pjevac je došao u šumu za fazankom, koja se opire njegovoj ljubavi. Ona bi htjela, da dozna tajnu njegova pjevanja i on joj ju odaje u sjajnim stihovima, u kojima pripovijeda, kako duboko zarine noge u zemlju, i snagom, koja mu iz nje dolazi, zazivlje zoru na istoku. I on opet zapjeva, a iz daleka mu se oživlju drugi pjetlovi. Djetelica zadivljena gleda kako iza tog pjeva istok počima da rudi. Kos, koji je prisustvovao uroti noćnih ptica sakriven iza prevaljene vaze za cvijeće, upozoruje Chanteclera, na pogibelj, koja ga čeka, ali ne može da mu se ne naruga, kako se je do ludila zaljubio u fazanku. To pijevca rasrdi i on kosa poklopi onom vazom, i tako ljubavnici ostaju sami, i htjeli bi da se zagrle. Djetelica

Digitized by Google

kliče: — Ah, da imam ruku! A nemamo nego krila. — A prva zraka sunca obasjava ovaj par. koji se je zagrlio na svoj način. U da.jini čuje se pjevanje seljaka, koji idu na rad. — Ovaj drugi čin je najbolje uspio, radi pr velike liričnosti, kojom je ispunjen, i u kojoj je auktor mogao, da se najbolje iskaže.

U trećem činu — „danu Faraonke" — u kom je scenograf opet počinio čudesa, sred vrta smo, medju povrćem, gdje Faraonka prima svoje pozvanike na ptičji „Five o' clok." Roj pčela leti po cvijeću. Ulaze jedan po jedan pozvanici: čitava četa pjetlova, kraljeva kokošinjaka. Ima ih svake vrsti, i lijepih i ružnih. Zadnji ulazi Chantecler, koji napram drugim pjetlovima slavi prednosti i odlike francuskoga pijetla. Osjeća se u ovim stihovima Rostand „Cyrana", koji je rekbi najsretniji, kad svojoj pjeničkoj bujici može da dade oduška. Izmedju Chanteclera i amerikanskog pijetla dodje do kavge i dvoboja, koji u mnogome spominje Cyranov dvoboj. Svaki udarac kljuna je prije opisan zavijenim stihovima. No dvoboj se mora za kratko vrijeme obustaviti. Nad vrtom visoko leti jastrijeb, i Chantecler okuplja oko sebe preplašene koke. Dvoboj završava pobjedom Chanteclera, a čin himnom životu u šumi. Chantecler je naime odlučio riješiti se svih sitnica i petljanija života u kokošinjaku i otići daleko sa fazankom, u kojoj se je probudila žarka ljubav prema njemu, iz udivljenja prema njegovom junaštvu. I iza ovog čina je bilo pljeskanja, a ne toliko, koliko iza drugoga.

I eto nas pri zadnjem veoma kratkom činu, činu „noći slavuja", koji počima monologom kunića. Chantecler i fazanka postadoše ljubavnici, i govore o ljubavi uz stabla šume medju gljivama i likenijima, te i ne osjećaju, da sunce počima izlaziti. Ona ga je pokrila svojim krilom i on zaboravlja svoje pjevanje. Sa visoka stabla pjeva slavuj, a ljubavnici mu odgovaraju. Žabe se bune radi pjevanja slavuja, kao što noćne ptice zbog pjevanja kokota.

Kreketuše skakuću, derući se proti slavuja, i hvale pijetla, misleći, da će im ovaj uslišati molbu, da zbaci sa prijestolja ovu klasičku ptičicu. Fazanka izriče himnu slobodi, izazivljući burni pljesak općinstva, koje takodjer plješće, kad djetelica postaje ljubomorna, jer Chanteclera hvata nostalgija za napuštenom avlijom i kroz kalež cvijeta telefonira u dvorište, da sazna, kako je ostavljenim kokama. Nu prizor je prekinut smrću slavuja, pogodjena tanetom iz lovčeve pučke. Veoma se svidilo m.tvačko slovo, kojim Chantecler oplakuje nesretnika. No Paton se odnekud javio i upozoruje ih, da su lovci blizu. Fazanka pada u mrežu, a Chantecler ju ostavlja i bježi. Ona bi htjela, da i njega zatekne smrt, no ta osvetnička misao brzo ju prodje i ona samo želi, da Chantecler pokaže svojima, da je i ovaj put probudio zoru. Začuje se još jedan hitac. „Mrtav je!" kliče plačući fazanka. No izdaleka dopire slavodobitni „kukuriku", koji dokazuje, da je Chantecler još uvijek kralj.

Pas se onda pojavi pred pozornicom i javi, da je basna gotova. Nakon što je bilo mnogo pljeskanja glumcima, Guitry je po starom običaju javio, da je auktor radnje Edmund Rostand i ovaj se je morao četiri puta, da zahvali na silnom odobravanju.

Od one večeri „Chantecler" se svake večeri daje, puneći kazališnu blagajnu prvih dana po 70.000 franaka na večer.

Kako već spomenusmo, kritičari se razilaze u mnijenju o vrijednosti „Chanteclera" kao kazališnog komada, no većina ih kuje Rostanda u zvijezde, usporedjujući ga sa Hugom i drugim slavama francuskog Parnasa. No nitko ne može da poreče velike pjesničke odlike ovoga djela, u kojem u prvom redu odiše francuski duh. To je možda i dalo povoda nekim ultramontanskim kritičarima, da zažmu malo žuč nad proslavljenim pjesnikom.

Sam Rostand ovako je protumačio simbolizam „Chanteclera": Ovo je drama čovječjeg napora u borbi sa životom. Pijetao je čovjek odan svom zanatu, čovjek, koji se pouzdava u svoje djelo i koji ne će pred ničim zastati, da ga dovrši. Sreta se sa fazankom, a to je ljubav, žena, moderna emancipirana žena, neovisna gospodarica, ljubomorna, koja hoće da muškarca podvrgne svojoj ljubavi, i koja ne popušta nego tek na kraju, svladana, i možda sa tajnom nadom, da će opet ona prevladati. Pas je filozof, dobroćudno čeljade, spremno na uslugu; kos je pravi parižlija, ruga se svemu. Žabe su zagrižljivci; faraonka utjelovljuje buržoazijski snobizam, a noćne ptice zavidnu mržnju svega što sjaji.

Pred malo dana izdala je „L' Illustration" uz obilje slika i opisa tekst „Chanteclera", što ga je vlastnik ove smotre kupio valjda uz najskuplji dosadašnji honorar:— za milijun franaka. Sada će kritika mirnije i objektivnije moći da se izrazi i o književnoj vrijednosti najnovijeg Rostandova djela.

Z. B.

Digitized by Google

Eduard Rod

Bio je pisac psiholoških romana „par excellence". I svoje je djelo književnika obavljao, održavši se uvijek kao istraživatelj: nikad nije zalazio kao auktor, da posreduje u zapletajima, koje je stvarao, i prema tome, kako mu je život pružao vesele ili tužne prizore, tako ih je i on kao gledalac tumačio radosno ili bolno. Tako je on u svom umjetničkom radu stapao svakdanja nužna protivurječja kao onaj, koga je život poučio, da se ovo naše bivstvovanje ne da skučiti u granice formulirane logike.

Onaj Rod „Bježanja k smrti", koji se donekle približavao tragičnom shvaćanju Maeterlinka, ne nalazeći drugog odgovora tajni bitka nego u rušenju i smrti, to je onaj isti Rod „Smisla života", koji se s radošću smije suncu i prirodi, te se čini uvjeren, da je problem života u svakom slučaju i posvema već samim životom riješen. I s tog istog razloga, pesimizam njegovog socijalnog nazora, izražen u „Nemirnjaku", otvara vrata budućoj uvjerenoj vedrini. Isti romanopisac na drugim svojim stranicama dokazuje, da socijalna skupina živi i razvija se, unatoč muci sa potrebitih neizlječivih zala, kročeći prema stanovitim svojim metama, koje naravno kasnije dostizava i kreće prema novim idealima, kakovi nastaju slijedom vjekova.

Umro je naglo, neočekivano, 30. siječnja. Vijest o njegovoj smrti je tim više iznenadila, što je u ovo zadnje vrijeme njegovo suradjivanje u novinama i smotrama bilo češće i djelatnije. Još se nije bila stišala jeka rasprava, što ju je bila izazvala njegova knjiga „L' ombre s' étend sur la montagne", a već je u „Illustrationu" počeo izlaziti njegov novi roman „Le Glaive et le Bandeau", tako da su pojava pisca i njegove riječi u ovo zadnje doba intenzivnije živile za mnogobrojne čitatelje.

Bio je jedan od najplodnijih auktora i ostavlja obilan broj svezaka, premda je umro još dosta mlad.

Rodio se je u Nyonu u Švajcarskoj godine 1857. Učio je u Lausanni, bio je za tim u Njemačkoj, a onda je imenovan profesorom u Genevi, gdje je podučavao od 1886. do 1896. No već kad je prvi put bio u Parizu, stekao je kao pisac glas. Rod je ušao u francusku metropolu, kad je književni svijet bio pod jakim utjecajem uma i rada Emila Zole. Znade se naime, da su u Francuskoj književne škole kud i kamo češće i stalnije nego u drugim zemljama. Roda je privukla slava oca naturalizma i on je bio jedan od najoduševljenijih zolinovaca. U znaku tog novog literarnog slova napisane su prve njegove radnje u kritici: „A propos de l' Assomoir", u pripovijesti: „Palmyre Vaulard".

Njegovo, može se reći, fundamentalno djelo, koje označuje prijelaz iz naturalističke u vlastitu neodvisnu maniru pisanja, jest „La course à la mort". To nije nego autobiografski roman, u kojem nema go ovo nikakvoga zapleta, ali gdje se neumoljiva iskrenost pokazuje kao duboka i plemenita značajka pisca. I samo kao odjek nutarnjeg raspoloženja, koje se budilo u svedj novim mislima i osjećajima, nastao je drugi, oprečni, ali isto tako snažni roman „Le sens de la vie", koji naprvo spomenusmo.

Kao da je žarki tračak idealizma bio prodro u njegovo srce čovjeka neograničeno dobra. Od velike njegove literarne djelatnosti nastaše djela, koja su naišla na veliki krug čitatelja, medju njima: „La vie privé du Michel Teissier", „Le silence", „Les roches blanches", „Là haut", „L'eau courante", „L' incendie".

Rod je osim toga bio jedan od najodličnijih francuskih kritičara, poznat sa čitavim nizom studija i konferensa, koje je okupio u dvije sveske „Les idées morales du temp present",

Naravno, da se u ovom kratkom prostoru i ovim letimičnim pregledom ne da istaknuti sva veličina ovog pisca, od kojega se ne će literarna povijest tako brzo odijeliti. Kod nas su onjemu pisali osobitou devedesetim godinama Č. Jakša i drugi. *Z. B.*

Glavne skupštine

Kod nas se daleko premalo pažnje posvećuje obdržavanju glavnih skupština kulturnih društava i institucija. Članovi se odazivlju u malenom broju, a ja nost (novinstvo) se na njih gotovo i ne osvrće. A ipak bi se upravo o glavnim skupštinama moralo voditi mnogo više računa, jer su one jedina prilika, u kojoj članovi mogu djelotvorno utjecati na rad i razvoj takovih institucija. Osvrnut ću se o dje na glavne skupštine triju eminentno kulturnih društava.

Društvo sv. Jeronima obdržavalo je glavnu skupštinu 10. veljače o. g. Pravo je čudo, kako je malen interes pobudila glavna skupština toga društva, koje broji preko 30.000 članova. Broj članova svedjer raste, društvo napreduje upravo prekrasno, a ipak se cio rad društva prepušta nekolicini ljudi, koji rade može biti u najboljoj namjeri, ali ne da se poreći, da plodovi toga rada nijesu onakovi, da bi im se trebalo iz pune duše radovati. Društvo izdaje godišnje po jedan jeftini pučki koledar („Danicu",

Digitized by Google

za godinu 1910. štampanu u 60.000 primjeraka) i još četiri knjige od kojih su tri gotovo isključivo nabožnoga karaktera (za god. 1910.: Biblija 1. i 2. dio, molitvenik „Kruh nebeski". Poučni razgovori IV.), a samo jedno čisto gospodarske naravi. Ovo nije gotovo nikakav razmjer i jedva bi se ovakovo djelovanje moglo dovesti u sklad s 1. § društvenih pravila, u kojem je označena svrha društva sv. Jeronima: izdavanje i širenje (uz jeftinu cijenu) pučkih spisa, dobrim duhom pisanih, zabavno poučne struke. Ište se mnogo slobode, da se riječ „dobrim" (duhom pisane) zamijeni — vjerskim (duhom pisane), kao što se to čini u praksi. Širiti pučke spise uz jeftinu cijenu bez sumnje je veoma pohvalna zamisao i vrijedna svačije potpore, ali da li je dobro, da veći dio tih spisa bude pisan u isključivo vjerskom duhu (napose kod nas!) o tome bi se moglo posumnjati. Društvo sv. Jeronima nije još do danas službeno proglašeno nakladničkim poduzećem za izdavanje knjiga u čisto vjerskom duhu (n. pr. molitvenika i biblija), pak se ne treba bojati, da će već slijedeće godine prodavati i devocijonalija, škapulire, krunice, svete sličice i sličnu robu, ali zato ipak postoji veoma velika opasnost, da bi to društvo moglo poprimiti za kratko vrijeme posvema staleški značaj, što nikako nije moglo biti u intencijama osnivača toga društva, ma da su to i bili većinom ljudi svećeničkog staleža. Treba naime na žalost istaknuti, da je za vrijeme osnutka toga društva bilo medju svećenicima ljudi, koji nijesu bili jednostrani i tjesnogrudni u shvaćanju rada i zadaće ovakovih na široko zasnovanih pučkih društava mnogo više nego danas. Odatle, pa i s toga, što je društvu pokroviteljem najviši svećenik u Hrvatskoj, a povjerenici i zakladnici su u većini takodjer svećenici, dogodilo se, da je to društvo, kojemu je zadaćom pridizati puk naobražavajući ga u najširem smislu te riječi, zašlo na stazu da postane čisto staleška institucija. Mnogo su tomu doprinijeli dašto i sami laici, koji su prepustili svu brigu oko društvenoga rada nekolicini ljudi. Predsjednik društva preč. gosp. Pavao Leber istaknuo je u svojem govoru izrečenom na glavnoj skupštini želju, da društvo sv. Jeronima dostigne društvo sv. Mohora kod braće Slovenaca. I bilo bi to za poželjeti što se tiče broja članova, ali ako društvo podje u svom radu i dalje putem, kojim je u posljednje vrijeme započelo ići, onda se možemo nadati, da će uslijed toga rada i kod nas doskora nastati onakove prilike u pogledu vjerske nesnosljivosti, kao što su kod braće Slovenaca. A to jamačno ne može željeti ni jedan hrvatski rodoljub. O tom, da li bi puku više koristilo, kada bi mu se pružalo za tako malen novac isti broj čisto gospodarskih knjiga poučnoga značaja i uza to još koju zabavnu knjigu s poučnom tendencijom, kao što su ih već napisali nekoji uvaženi hrvatski pripovjedači i pisci seoskih pripovijesti, ili što mu se pruža u tolikom broju štivo čisto vjerskoga značaja, o tome bi mogli ozbiljno razmišljati odbornici i uprava društ a sv. Jeronima. Ne misli se time reći, da se puk hoće odvratiti od njegove vjere, ali ne valja smetnuti s uma, da se ne živi samo o — riječi.

Društvo umjetnosti održalo je glavnu skupštinu 30. siječnja. To je društvo, ma da već odavna postoji, dosta slabo poznato. Broji u svemu tek nešto preko 150 članova. Svrha mu je unapredjivanje hrvatske umjetnosti i umjetnoga obrta te umjetnosti uopće. Društvo je u svoje doba (80-tih godina) osnovalo muzej za umjetnički obrt, koji je istom prošle godine ponovno uredjen i otvoren, ali je od onda gotovo premalo pažnje posvećivalo promicanju umjetničkoga obrta. Kako se iz izvješća vidi, brinulo se u posljednje vrijeme najviše oko napretka umjetnosti uopće priredjivanjem izložbi i sudjelovanjem u raspravljanju pitanja umjetničke naravi te dijeljenjem potpora. Društvo dijeli članovima godišnje nagrade, a osim toga daruje svake godine žrijebom više umjetnina u vrijednosti od oko 2000 kruna članovima. Do osnutka „Medulića" bilo je jedino društvo, koje se brinulo isključivo oko procvata hrvatske umjetnosti. Kako ne raspolaže velikom glavnicom (oko 28.000 K) vezan mu je rad na uzani okvir. Predsjednikom mu je dr. Iso Kršnjavi, a u odboru su gotovo svi vidjeniji naši umjetnici.

„Hrvatsko prirodoslovno društvo" održalo je svoju skupštinu uz veliki odziv članova, 20. veljače. Predsjednik društva prof. dr. Kučera predavao je na glav. skupštini o temi „Pedeset godina spektralne analize", na što je društveni tajnik dr. A. Forenbacher izvijestio o društvenom radu i stanju u god. 1910. Društvo imade u svemu 254 člana (209 redovitih), a prema izvještaju blagajnika Miroslava Mancea raspolaže glavnicom od preko 7000 kruna, dočim ukupna movina iznosi 9317 K. Nakon blagajničkog izvješća izvijestiše o knjižnici dr. L. Gutschy, a o pojedinim sekcijama pojedini predstojnici (dr. Kučera o astronomskoj, dr. Rössler o ornitološkoj centrali, prof. Korlević o entomološkoj sekciji, dr. Hadži o bakološkoj i dr. Rössler o ihtiološkoj. Skupština je imenovala Maksa Wolfa, ravnatelja zvjezdarnice u Heidelbergu začasnim i Augusta Kopfa astronoma na istoj zvjezdarnici dopisnim članovima, jer su na spomen utemeljenja naš

Digitized by Google

zvjezdarnice i u priznanje njezina nastojanja nazvali jedan novo otkriti planet imenom „Croatia". Hrv. je prirodosl. društvo, kako se već iz ovoga razabire posvema strukovno društvo, a to je po svoj prilici i razlogom, da se ne bavi toliko popularizovanjem prirodnih nauka, koliko samim izučavanjem. —*in*—

Iz domaćih novina i listova

U našim novinama često osvane po koji članak od općenite vrijednosti i veće važnosti i tek što mine dan već je pao i u zaborav. Mnogi od takovih članaka zaslužio bi, da bude sačuvan od takove propasti, pak da se tomu doskoči donosit će „Savremenik" pod ovim naslovom kratak izvadak takovih članaka, a osvrnut će se prigodice i na ostale priloge i saradnju u novinama, koji ne imadu samo novinski značaj.

Naša umjetnička škola je natpis „Obzorovu" podlistku (od 19. veljače o. g.) u kojem Tomislav Krizman piše o „Višoj školi za umjetnost i umjetni obrt u Zagrebu", koja je prije tri godine otvorena. Krizman govori najprije o postanku te škole, koja je osnovana na nekadanjoj privatnoj školi profesora Csikosa, a onda konstatira, da je prema onomu, što su izložbe učeničkih radnja na koncu i početku školske godine pokazale, cijela škola (45 djaka na 6 do 7 učitelja) pogodovanje umjetničkom diletantizmu, a u najboljem slučaju produkcija umjetnika, koji sebi u našim prilikama ne će moći steći zarade, pak će tako pasti na teret zemlji. Krizman drži da izmedju svih djaka imade jedva petorica (3—5 !) i odista talentiranih, koji su već i prije imali dosta spreme da zaradjuju kao umjetnici, odnosno da nastave nauke u kojem vanjskom zavodu. Četrdesetorica ostat će dakle slabiji ili bolji diletanti. Ako polovica njih osigura svoju budućnost time, što će se posvetiti učiteljskoj struci (kao učitelji risanja na srednjim našim zavodima) ili poudati (jer medju djacima te škole imade i nekoliko gospodjica) ili s kojih drugih razloga zamijeniti trnovit put umjetnika kojim drugim, to će još uvijek ostati „dvadeset ljudi zabrinutih za budućnost, a na teret prave umjetnosti, svoje okoline i sebi samima". Razlog, s kojega je tako, leži u tome, što se premalo pažnje posvećuje umjetničkom obrtu, nego se više ide za tim, da se odgajaju umjetnici. Škola je razdijeljena u dva odjela : slikarski i kiparski, a svaki odjel imade tri tečaja (godišta) s tom razlikom, da ove godine ne ima prvi i drugi tečaj kiparstva ni jednoga djaka (ali dva učitelja !), nego samo treći tečaj. Krizman tvrdi, da ljevaonica, koja je uz tu školu podignuta služi samo privatnim svrhama, pa kako ne ima gotovo nikakvoga posla a iziskuje velike izdatke, pita se kako je vlada mogla pristati na ovakovo gospodarstvo s narodnim novcem po privatnicima. Cijelokupni izdaci za tu školu i ljevaonicu prekoračuju 60.000 K i nijesu ni u kakovom razmjeru spram uspjeha ma to bili i počeci. Krizman drži, da bi se ta škola ipak mogla učiniti korisnom dapače i potrebnom, kada bi se prilagodila našim potrebama i prilikama. Uspjeh bi bio povoljan, da ta škola unapredjuje i posvećuje svu pažnju razvitku umjetnoga obrta, napose našega narodnoga umjetnoga obrta. U tu svrhu ne bi naobrazba u toj školi smjela biti akademska i teoretska, nego bi se moralo podučavati u praktičnom radu. Trebala bi da bude sastavljena od više odjela, 1. općeniti s pripravnim, 2. odio za reprodukciju, 3. odio za keramiku i 4. odio za malu plastiku: u kojem bi se izradjivali i razni manji predmeti dekorativne naravi, a ne samo figure. Kada bi se pri svemu tomu pazilo na to, da se predmet tima udari narodni biljeg, moglo bi se postignuti, da se kod nas pridigne umjetni obrt, koji bi zaposlio više ljudi, a još bi se uvijek pružila prilika pravom i velikom talentu, da se razvije do potpunoga umjetnika. Krizman svršava ovako: Mi smo narod od 52% analfabeta, pa s toga valja paziti na svaki krvavo stečeni narodni novčić, da ne propadne u ludo. Čemu trošiti toliko novaca samo za to, da uz obične analfabete stečeno i nekoliko umjetničkih analfabeta. Ne valja odgajati ni umjetnički proletarijat nego sposobne radnike na polju umjetnoga obrta, koji će naći zarade kod kuće a i u tudjini.

Latinska imena mjeseci, zagovara gradački slavista prof. Murko u opširnoj recenziji Drechslerova „Stanka Vraza". To je potaknulo prof. Ilešića, da je napisao u „Obzoru" raspravu „Narodna imena mjeseci", u kojoj živo zagovara misao, da svi slavenski narodi poprime običaj nazivati mjesece latinskim (medjunarodnim) imenima. Prof. Murko, a po njemu i prof. Ilešić, potkrepljuju taj predlog s mnogo opravdanih i stvarnih razloga. —*ilč*—

Socijalna medicina i higijena

(Svršetak)

Suzbijanje socijalnih bolesti. Tu treba u prvom redu spomenuti alkoholizam kao najveću i najrašireniju socijalnu bolest. Ne ću ići daleko, ostat ću kod nas. Baš u najnovije vrijeme izdao je dr. Milan

Digitized by Google

Kostić: Statistiku kriminaliteta u kr. zem. kaznioni u Mitrovici. „Vidili smo — raspravlja pisac — da je kod nas najveći broj krvnih i surovih zločinstva, pa se u čudu moramo zapitati, što je tomu uzrok? Da li je naš narod baš na tako niskom stepenu kulture, da li je baš tako bez srca i bez osjećaja, da ide sasvim u ludo proljevati bratsku krv? Šta ga tako goni u propast? Tko je taj dušmanin, agent provocateur, koji ga trpa u zlo? Odgovor je kratak, jasan i siguran: alkohol i ništa drugo, nego alkohol! Alkoholizam — bio akutni ili kronični — glavni je uzrok velikom broju zločina". Od 683 kažnjenika u mitrovačkoj kaznioni počinilo je zločine:

415 u pijanom stanju, 268 u trijeznom stanju.

Alkohol je prema tomu glavni uzrok kriminaliteta. Alkoholizam ne ostaje samo pri tomu, nego uništuje tjelesno zdravlje pojedinca i društva, neracije. jer je jedan od glavnih uzroka dege-

Borba proti alkoholizmu je jedna od glavnih zadaća socijalne medicine i higijene. U tom radu ju treba da podupire zakonodavstvo, škola. Kad prolistamo statistiku švicarskih apstinentskih društava, onda ćemo vidjeti, koliko je tamo narodnih sila spašeno borbom proti alkoholizmu. U drugim državama, n. pr. Finskoj i nekim sjev. amer. udruženim državama, išlo se dapače tako daleko, da se zakonom zabranio uvoz i prodaja žestokih pića. Svagdje, gdjegod se radilo proti alkoholizmu, opazilo se, da je kriminalitet pao. Ne tjera alkoholizam čovjeka samo u kaznionu, nego i u bolnicu. Mnogim i mnogim bolestima jedini je uzrok alkoholizam. Drugim bolestima su uzrok razne sile, kojima čovjek teško staje na put, ali alkoholizmu je uzrok u nama samima, te je po tome i borba protiv alkoholizma najuspješnija. Borba proti alkoholizmu donijela bi našem narodnom tijelu mnogo zdravlja. Dok se alkoholizam razmahao tek u najnovije doba, prostitucija i spolne bolesti su vladale od davnina. I prostitucija je sa spolnim bolestima velika socijalna bolest. Borba protiv nje je takodjer uspješna. Najljepše nam primjere daju u tom pogledu Danska, Švedska, pa Norveška. Seksualna pedagogika je u toj borbi najmoćnija poluga. Odgoj za seksualni život unaša više etike, a kad etički motivi zavladaju, onda su i prostituciji odbrojeni dani.

Djelovanje liječnika u drugim socijalnim uredbama. Bolesti ima najviše medju siromašnim slojevima, medju radnicima. Institucija „liječnika za siromake" je jedan od najljepših uspjeha socijalne medicine. Na žalost nije ta institucija generalizovana, nego je zavedena samo u nekim radovima naprednih država. Kod nas je na pr. zakonom odredjeno, da svaki općinski liječnik ima badava liječiti siromake dotične općine. Koliko ovakove zakonske odredbe vrijede, može sebi svatko već pomisliti. U mnogim većim gradovima Njemačke, Franceske, Engleske, postavljeni su posebni liječnici za siromake, plaćeni od grada. Bolji je sistem, koji se uvadja u nekim gradovima, a sastoji se u tome, da svaki siromak dobiva iskaznicu, kojom onda može da potraži ma kojega liječnika.

Mnogo je raširenija uredba liječnika za škole. Najuzorniji je t. zv. „wiesbadenski sistem", po kojem se liječnici imaju brinuti za zdravlje djece, učitelja, za higijenu školske zgrade, obuke itd.

Razvojem industrije i obrta raširi o se liječničko djelovanje u tvornice, u obrt. Tvornica svojim lošim higijenskim uredbama djeluje osobito štetno na zdravlje radnika. Liječnik pri tvorničarskom radu može da rekne svoju riječ, kojom može spriječiti izrabljivanje tvoričara, može zahtijevati higijenski uredjenu tvornicu. Gdje se pazilo na zahtjeve higijene, tamo su dignute prave uzor-tvornice. Najljepši nam primjer daje u tom pogledu tvornica „Hammerbrotwerke" kraj Beča u Schwehatu.

Nanizao sam najglavnije zahtjeve socijalne higijene i medicine. To je više idealna slika, jer su ti zahtjevi našli odziva samo u nekim državama. Zahtjevima socijalne higijene i medicine treba da dade sankciju zakon. Na žalost na zakonima mnogih država leži još danas stoljetni prah.

A. Štampar.

BILJEŠKE

IZ KNJIŽEVNIČKOG SVIJETA. Poznati rodoljub dr. Juraj Žerjavić, član utemeljitelj društva hrv. književnika, darovao je za osnutak hrvatske tehnike svotu od 200.000 Kruna. — 24. I. navršilo se tri stotine godina otkako je umro dubrovčanin Nikša Vido Gučetić iz porodice Gozza. Živio je (1549—1610) u doba cvata Dubrovnika i talijanskoga prepo-

Digitized by Google

roda. Pisao je talijanski i latinski teologično-moralna, filozofička, retorička, pravna, politička i uzgojna djela. Medju najvažnija idu „O stanju države" i „Governo della Famiglia". Opširno je o njemu pisao srpski učenjak M. V. Vujić. — Klub „Hrvatskih književnika" u Osijeku moli ponovno sve pisce i izdavatelje knjiga, časopisa i novina, da pošalju upravi kluba (Osijek I, Gajev trg 4) po jedan primjerak svojih izdanja, koja će biti oglašena na rasporedu klubskih posijela i prikazana u prvoj klubskoj publikaciji. Primaju se i izvorni hrvatski rukopisi, fotografije hrv. pisaca i autografi. Od prispjelih knjiga uredit će se klubska čitaonica. — U Spljetu otpočela su javna predavanja, te je Milan Marjanović čitao neka poglavlja iz novije hrvatske književnosti. — U zadarskoj čitaonici, koja je odlučila prirediti takodjer niz predavanja, tumačio je dr. Tresić tendenciju svoje drame „Hirud", u kojoj je prikazana borba izmedju poganskoga egoizma (Hirud) i kršćanskoga altruizma (Isus). — Tečajem ožujka o. g. počet će izlaziti u Osijeku mjesečnik „Zrno", organ društva gospodarskih i šumarskih činovnika Hrvatske i Slavonije. — Knjige „Matice Slovenske" su prispjele, te ih članovi mogu podići kod povjerenika dr. A. Bazala, trg Ivana Mažuranića 15. Članarinu treba platiti unapred. — Nasljednikom prof. dra. Jagića na sveučilištu u Beču imenovan je dr. Milan Rešetar. — U Djakovu je umro (5. II.) Gjuro Kovačević, odvjetnik. U mladosti bio je pjesnik. Javlja se, da je ostavio više književnih djela u rukopisu. — Prof. Milan Begović, koji već dvije godine boravi u Hamburgu, imenovan je dramaturgom i knjižničarom hamburškog kazališta „Deutsches Schauspielhaus". — U Sarajevu je pokrenuta ideja, da se stvori bosanski književni arkiv. Institut za istraživanje Balkana dobio je u to ime već radionicu Silvija Kranjčevića s bibliotekom i svim njegovim papirima. Institutu je obećao svoju radionicu i sve svoje rukopise i Aleksa Šantić. — Pravi član D. H. K. dr. Fran Gundrum priredio je predavanje u domobranskoj čitaonici u Zagrebu o piću, pušenju i kavi. — Uprava Narodnoga pozorišta u Beogradu raspisala je u spomen 40-godišnjice opstanka nagradu od 1000 dinara za najbolje dramsko djelo, koje može biti tragedija ili komedija iz narodnoga života, prošlosti ili sadašnjosti, s glazbom ili bez glazbe, u prozi ili stilu bez ograničenja u broju činova. Rukopisi se šalju upravi „Narodnoga pozorišta" (Beograd) do 1. listopada 1910. s imenom autora ili pod pseudonimom. — Izašlo je „Učiteljsko pitanje u Hrvatskoj" od J. Biničkoga, ravn. učitelja u Nikincima. Cijena je knjizi 1 K 50 fil. — U Zagrebu je dolaskom nove vlade. opet dozvoljena kolportaža novina. — Dr. Fran Ilešić predavao je u Karlovcu o I. Matiću Šporeru (1794—1884), koji je napisao mnogo drama, igrokaza i dr., a god. 1823. izdao „Almanak ilirski". — 19. II. održao je matematičko-prirodoslovni razred Jugoslavenske akademije javnu sjednicu, u kojoj je pravi član akademije, prof. dr. Vlad. Varičak čitao raspravu „Primjena geometrije Lobačevskoga u mehanici elektrona". — Kempfovo djelo „Požega, zemljopisne bilješke iz okoline i prilozi za povijest Požege i požeške županije" je doštampano, te će se doskora razašiljati. Predbrojnici primaju djelo pošt. pouzećem. U originalnom uvezu stoji 3 K. — Odbor „Matice Hrvatske" zaključio je u svojoj sjednici od 16. II. o. g. raspisati tri nagrade: 1. od 100 Kruna za najljepši prilog znanstveno književni; 2. od drugih 100 K za najljepšu pripovijest i 3. od 50 K za najljepšu pjesmu od onih, koje će biti tiskane u ovogodišnjem „Kolu". Nagradjeni dobiva osim toga uobičajeni honorar. Radnje treba da su kratke, po mogućnosti, da ne prekorače tiskani arak. Natječaj traje do 15. svibnja o. g. — Dr. Cezar Pavišić, protonotar, koji je umro prije više godina u Gorici, ostavio je sve svoje knjige i novčanu zakladu za gradnju knjižnice gradskoj općini u Makarskoj, koja je sada otvorila prvu javnu knjižnicu, za sada u privatnoj kući. — Dr. Hinko Hranilović, profesor na sveučilištu u Zagrebu predavao je „O poznavanju sjevernoga i južnoga pola naše zemlje" u „Hrvatskoj čitaonici" na Rijeci. — Ove godine svršava se 50 godina, što je u Budimu osnovan slovački list „Pestbudimske Vedomosti" od kojih kasnije postadoše sadanje slovačke „Narodne Novine", u kojima su suradjivali gotovo svi slovački književnici. God. 1870. premještene su u Turčanski sv. Martin, sjelo „Matice Slovačke". — Hrvatsko kazališno društvo u Spljetu izabralo je za predsjednika prof. Dinka Šimunovića, pravoga člana D. H. K., za dramaturga prof. Antu Belasa i za redatelja Matiju Bonačića, glumca. — Odbor za priredjivanje pučkih predavanja „Matice Dalmatinske" sastavljen je od četiri profesora (I. Sasso, V. Stefanini, V. Martinis i S. Alfirević) i tri člana uprave Mat. Dalm. (dr. P. Klaić, prof. P. Karlić i dr. M. Perković). — Jugoslavenska akademija u Zagrebu raspisala je natječaj za jedno djelo matematičko-prirodoslovne struke, koje će se štampati iz pri-

Digitized by Google

hoda zaklade za izdavanje znanstvenih djela za opću naobrazbu. Uvjeti: 1. Djelo neka odgovara točki 4. zakladnice koja glasi: „Svrha je ovoj zakladi, da se njezinim prihodom izdavaju ona opće korisna znanstvena djela izvorna ili prevedena, koja se ne mogu izdavati troškom redovitih prihoda akademije ili istom u drugom redu. 2. Djelo ne smije opsezati više od dvadeset štampanih araka u osmini. 3. Akademija će na skupnoj sjednici matem.-prirod. razreda odlučiti, koje se djelo od prispjelih ima štampati iz prihoda ove zaklade. 4. Za izvorno djelo je nagrada piscu 80 kruna po štampanom arku, a za prijevod će odrediti nagradu skupna sjednica na predlog matem.-prirodoslov. razreda. Osim nagrade dobit će pisac (prevodioc) deset primjeraka štampanoga djela. 5. Pravo vlasništva i sva nakladna prava na djelo, što će se štampati, prelaze na Jugoslavensku akademiju. 6. Pisci (prevodioci) ne moraju biti članovi Akademije, a moraju rukopise predati u pisarni akademije najkasnije do 31. decembra 1910. — U Pragu prikazivana je na njemačkom kazalištu drama iz bosanskoga života „Mejrima", koju je napisao austrijski natporučnik Robert Michel. „Mejrima" je dramatizacija novele, a radi o nevjeri žene muslimke, kojoj je muž pozvan na vojsku. — Prvi broj dobro uredjivane ruske revije „Slavjanski mir" od ove godine donio je prijevod pjesme „U zoru maja", što ju je spjevao Rikard Katalinić Jeretov, pravi član D. H. K. Isti broj imade prikaz o književnom radu R. Kataliniča iz pera Leva Savina, u kojem Savin Kataliničev rad u velike hvali, ističuć toplinu, estetski osjećaj i čuvstvovanje pjesnikovo. „Jeretov je impresionista, koji može da u nekoliko poteza dade sav osjećaj cvjetnih poljana, toploga jadranskoga mora, žarkih trakova južnoga sunca. U njegovim slikama je mnogo dubokoga, no ne simboličkoga. Jeretov ne strada na maniji filozofiranja, no u njegovim stihovima često imade mnogo filozofskoga dubokoumlja, koje čini dobar dojam, jer pjesnik nigdje ne pokazuje pretenzije na nj". — Crnogorski knjaz Nikola napisao je dramu „Knjaz Arsenit" koja je prikazivana na Cetinju. — Petrogradsko društvo „Za izučavanje istoka" osnovalo je praktičnu orijentalnu akademiju za izobrazbu diplomatskih i konzularnih činovnika. Tom je zgodom osnovana na istom zavodu katedra hrvatsko-srpska i bugarska. Hrvatsko-srpska povjerena je dru. Ivanu Šajkoviću. Uz hrv.-srp. katedru osniva se sada i hrvatsko-srpski seminar s muzejem, koji prima na poklon knjige, novine, naučne i književne listove i druge predmete, koji se tiču etnografije. Adresa: Russie, Petersburg, Svečnoj per. 6. dru. Ivanu S. Šajkoviću, profesoru Akademije Vostokovjedenija. — Koncem prošle godine navršila je češka „Matica Školska" tri deset godina opstanka. — Prvaci hrvatskih esperantista gdja. Danica pl. Bedeković i akademičar I. Stalzer prevode u esperanto Mažuranićevog „Čengijić-agu". Početak prijevoda („Agovanje") je objelodanjen u esperantskom listu „Kroata Esperantisto", koji je donio već nekoliko prijevoda hrvatskih pjesama (Vidrić). — J. Milović javlja, da je priredio za štampu „Izabrane Pjesme", s opširnim uvodom iz narodnih predaja, doživljaja i historičkih epizoda, te da će ih dati doskora u tisak. — Hilda Fürstenbergova odlučila je prevesti na njemački Šimunovićev „Mrkodol", te je u tu svrhu zamolila dozvolu od autora i D. H. K.

IZ UMJETNIČKOGA SVIJETA. Trećega veljače proslavila je „Mladost", pjev. i tamb. klub hrv. sveučilišnih gradjana desetgodišnjicu svoga rodoljubnoga rada i opstanka. — 10. o. mj. otvorena je u umjetničkom paviljonu u Zagrebu medjunarodna izložba amateurfotografa. — Gospodja Nina Vavra, član hrv. kazališta u Zagrebu gostovala je prošli mjesec u Osijeku. — Koncem siječnja (22.) proslavilo je novosadsko pozorište dvadeset i petgodišnji jubilej najomiljelije tamošnje glumice gdje. Milke Markovićke. — Početkom veljače otvorena je u Zagrebu u učiteljskom domu tekstilna izložba, što su ju priredile „Udruga učiteljica" i „Gospojinska udruga za promicanje kućne industrije u Petrinji" pod predsjedništvom gdje. Zlate Kovačević. Izložba zaslužuje mnogo hvale, jer je najljepši putokaz, kojim načinom se naši kućni proizvodi mogu učiniti narodnom privrednom granom. — Srpski glumac Dimitrije Ružić, mnogogodišnji član novosadskog pozorišta proslavio je 50-godišnjicu. — 11. veljače koncertovala je u Zagrebu (u glazbenom zavodu) pjevačica Mme. Yonne de Tréville. Pjevala je iz Thomasova „Hamleta", „Luise", „Manona" i „Lakme". — 14. veljače koncertovao je u Zagrebu glasovirač L. Godowsky s Bethovenovom „Sonatom" i Schumanovim „Kinderscenen", te preradbi nekojih starijih majstora iz XVI. vijeka (Rameau, Corelli i Loelli) zatim u nekojim radnjama Chopina (Barcaroli, Polonaisi) i Liszta. — Intendant hrvatskoga kazališta g. Treščec-Branjski boravio je u Dalmaciji, da svrši pregovore glede gostovanja našega kazališta u Spljetu i Dubrovniku. — 17. veljače

Digitized by Google

gostovala je u Zagrebu s partijom Santuzze primadona ljubljanske opere gdja. Lili Nordgart. Iste večeri oprostila se od zagrebačkoga općinstva balerina gdja. Genta, koja je takodjer u Zagrebu gostovala. —

U „Umjetničkom salonu" (A. Ulrich, Ilica 54) prodano je tijekom prvoga mjeseca 25 slika, što je nadmašilo svačije očekivanje. Pogovara se, da će se sličan umjetnički salon otvoriti i u Spljetu, te bi onda obadva izmjenjivala izloške. — Češki slikar F. Uprka priredit će izložbu svojih radova u Sarajevu.

„Hrvatsko umjetničko društvo „Medulić", koje je bilo već do sada poznato po svojem blagotvornom djelovanju, prirediv ši u kratko vrijeme otkako je osnovano već dvije izložbe (Spljet, Ljubljana) dobilo je potvrdu svojih pravila, te pozivlje hrvatske rodoljube, da ga podupru u njegovom nastojanju time, da pristupe društvu kao utemeljitelji (K 200), zakladnici (K 000) redoviti članovi (20 K na godinu) ili podupirajući članovi (10 K na godinu). Zadaća je društva, da na umjetničkom polju sudjeluje u kulturnom podizanju naše domovine. Tu zadaću nastojat će društvo postignuti: 1. skupštinama, sastancima, raspravama i predavanjima, u kojima će se pretresivati predmeti, koji se tiču svrhe družtva. 2. Sudjelovanjem kod rasprava, koje zasijecaju u umjetničke struke (na poziv oblasti i posebnika). 3. Društvenom knjižnicom i osnivanjem umjetničkih zbirki. 4. Izdavanjem društvenih priopćenja. 5. Skupnim pregledavanjem važnijih umjetnina, priredjivanjem ili sudjelovanjem na izložbama. 6. Preporukom članova za izvedbu umjetničkih radnja i izricanjem strukovnih mnijenja i 7. ustanovom obranbenih sudova za rješavanje sporova u umjetničkim pitanjima. Članom može postati svaka neporočna osoba. Potanje o pravima i dužnostima sadržano je u pravilima, koja se šalju na zahtjev besplatno.

S jedne strane htjelo se „Mediuliću" zamjeriti, da je osnovan radi prkosa i u svrhu cjepkanja hrvatske umjetničke kolonije. No taj prigovor mogao je vrijediti samo za neupućene. Komu su samo i djelomično poznate umjetničke prilike u Dalmaciji, morao se čudom pitati, kako to, da u kraju, u kojem je kolijevka naše umjetnosti i gotovo svega našega umjetničkoga nastojanja, nije već prije — i baš u tom dijelu naše domovine — niknulo takovo ili slično umjetničko društvo. Nije opravdana bojazan, da bi osnutkom „Medulića" moglo oslabiti životno bilo naše mlade hrv. umjetnosti, nego ima više nade, da će ono od sada još naglije i jače kucati, jer su se osnutkom „Medulića" prilike sredile, te je polje rada podijeljeno. A da se o kakovom separatizmu ne može govoriti, najbolji je dokaz u tome, što su u odboru, koji je pokrenuo osnutak „Medulića" imena kao Tomislav Krizman, Mirko Rački, Ivan Tišov, za koje je poznato, da nijesu Dalmatinci. Spomene li se, da su u tom odboru: Vlaho Bukovac, Celestin Medović, Ivan Meštrović, Ivan Rendić i Emanuel Vidović od umjetnika, zatim Kamilo Tončić i dr. Ivo Tartaglija, to ova imena mogu biti dovoljnim jamstvom, da se treba nadati uspješnom i blagotvornom radu društvu „Medulić", koji će biti vrijedan potpore svakoga Hrvata.

NOVI ČLANOVI D. H. K. Na sjednici odbora „Društva hrv. književnika", održanoj dne 6. veljače 1910. zaključio je odbor društva primiti:

a) kao prave članove: gg. Stjepana Ivšića, gimn. učitelja; Josipa Lakatoša, novinara; Franju pl. Lučića, glazbenika; dra. A. Schneidera, profesora; dra. Milana Šenou, profesora; dra. Frana Tučana, kustosa zoološkog muzeja i Nikolu Vukojevića, novinara, — sve u Zagrebu, zatim g. Rikarda Nikolića, književnika u Trogiru i g. dra. Milana Preloga, profesora u Sarajevu;

b) kao izvanrednog člana: g. I. Reberskia, novinara u Zagrebu.

PRIČA O GRADNJI KRAPINSKE CRKVE. U celjskom kotaru u Štajerskoj je župa Zibika sa podružnicama Marija na Tinjskom i Sv. Ana. U „Slov. Čbeli", što je izlazila u Celju g. 1850., navodi u br. 3 urednik Jos. Drobnić, koji je bio rodom iz Sv. Heme uz Sutlu ovu priču:

„Oko tinjske crkve u zibiški župi pripovijedaju Slovenci, da su crkvu majke božje na Tinjskom sazidali pogani. Isto se pripovijeda i o podružnici na Sv. Gorama u Št.-Petarskoj župi... Kad su muškarci (ljudeskare) dogotovili crkvu na Tinjskom, pobacaše svoje zidarsko orudje odtamo do Krapine te počeše graditi krapinsku crkvu. *Dr. F. I.*

LUKŠINA TAJNA. Pisac ove poetske crtice primio je iz Dubrovnika više upravo ganutljivih pismenih pozdrava i hvala za bolni njegov pozdrav dalekoj domovini. Ovlašteni smo od njega, da se svima zahvalimo, naročito pako moli ovim putem (jer čita „Savremenik" !) neznanoga pisca čije ga je pismo: „Na Sv. Vlaha 1910." duboko dirnulo, da bi mu javio kamo i pod kojom adresom, da se posebice oglasi.

Digitized by Google

ISPRAVAK. U posljednjem broju podvukle se u pjesmi „Bohin“ dvije krupne tiskarske pogrješke, koje valja ovako ispraviti: Mjesto: Grom te straži — Grom te strašii mj. Proljeva se zalud Kupa — Proljeva se zalud kupa (t. j. čaša). — Isto u pjesmi „Svojoj Ljubici“, gdje valja ispraviti stih: Pa to sve malo, itd. u Pa to srce malo, itd. Zatim stih: Kad se stisne duži... u Kad se stisne duši, itd.

UPRAVA DRUŠTVA HRVATSKIH KNJIŽEVNIKA U ZAGREBU

— Uprava „Društva hrv. književnika“ upozoruje sve p. n. g. interesente, da se odsada svi računi, koji se odnose na „Savremenik“ i na drugo društveno poslovanje likvidiraju i isplaćuju **samo** u poslovnici društva, Bregovita ul. 3, prizemno, desno. — Uredovni sati: Od 11 do 12 dopodne i od 4 do 6 popodne.

— Uprava „D. H. K.“ obavješćuje sve p. n. g. članove društva, da se redovita glavna skupština društva ne može održati prije početka mjeseca travnja o. g., pošto prije toga vremena ne mogu biti poslovi obračunavanja s knjižarama dovršeni, odnosno jer istom nakon uredjenja tih obračuna može se bilancom prikazati tečaj poslovanja u godini 1909. i pravo stanje društvene imovine.

— Uprava „D. H. K.“ objavljuje, da će medju redovitim društvenim nakladninama u ovoj godini („Savremeni hrv. pisci 1910.“) izdati:

1. Ante Kovačića „Pripovijesti“, s predgovorom A. G. Matoša. (Ovaj se svezak doštampava).

2. Branimira Livadića: „Novele“, koje će biti ilustrovane po našem vrlom umjetniku Tomislavu Krizmanu. (I ovaj je svezak u štampi.)

Iza ova dva sveska slijedit će: 3. Proza Ive Vojnovića; 4. Pjesme Vladimira Nazora; 5. Novele Matije Lisičara i kao šesta knjiga po svoj prilici jedno dramsko djelo.

UPRAVA SAVREMENIKA

— Uprava „Savremenika“ obavješćuje sve svoje p. n. g. pretplatnike, da nakladnine društva od lani („Savremeni hrv. pisci 1909.“ sv. I. do VI.) društvo ne može unapred davati uz dosadanju popusnu cijenu od K 6.—, nego samo uz cijenu od K 9.— za svih šest svezaka. Pojedini pak svezak, prodaje se samo uz knjižarsku cijenu od K 2.—.

Pretplatnici ovogodišnjeg „Savremenika“ kod ovogodišnjih izdanja („Savremeni hrv. pisci 1910.“) dakako i nadalje imaju pogodnost odnosno popust na cijeni, pa dobivaju „Savremenik 1910.“ i izdanja 1910. zajedno uz cijenu od K 18.—, a djaci i učitelji za K 16.—

Dalje obavješćuju se p. n. g. pretplatnici, da se stara godišta „Savremenika“ (1906., 1907., 1908. i 1909.) — pošto je zaliha na izmaku — odsada dobivaju kod uprave samo uz cijenu od K 12.— po godištu. Pojedini brojevi stoje K 1.—

Za učitelje i djake lani objavljeni popust prema tomu prestaje te i za njih vrijede sve napred istaknute cijene.

Upozoruju se sva ona p. n. gospoda pretplatnici, koji do Uskrsa o. g. ne podmire dužnu i dospjelu pretplatu za prvu četvrt, da će im se obustaviti dalnje šiljanje lista te prema tomu ne će dobiti četvrtoga broja, a uprava će „Savremenika“ poduzeti nužno da dužnu pretplatu od njih ubere.

— Ujedno uprava „Savremenika“ moli svu p. n. gospodu pretplatnike, da na couponu novčane naputnice, kojom šalju pretplatu, svagda naznače i broj pod kojim (napisan je uz adresu) list dobivaju, a ona p. n. g., koja dobivaju i edicije „Savremeni hrv. pisci“ umoljavaju se da naznače, koliko šalju za „Savremenik“, a koliko za edicije.

— Konačno ubavješćujemo p. n. g. pretplatnike, da za broj 1. i 5. „Savremenika“ od 1909. još uvijek dajemo svaki drugi broj toga i drugih godišta u zamjenu.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

SAVREMENIK

BR. 4 TRAVANJ 1910 GOD. V

MJESEČNIK DRUŠTVA HRV. KNJIŽEVNIKA

DR. DANE GRUBER: STOGODIŠNJICA NAPOLEONOVE ILIRIJE*

(1809.—1909.)

I.

Dne 14. listopada 1909. proteklo je baš stotinu godina, od kada je silni francuski car Napoleon dio hrvatskih zemalja skupa sa slovenskima sjedinio u jednu upravnu oblast (gouvernement) pod imenom „ilirskih pokrajina" (les provinces illyriennes) ili „Ilirija" (Illyrie). Kraljevinom Ilirijom prozvane su ove pokrajine istom g. 1816., kad su opet došle pod vlast austrijsku. Ovo ime ilirsko nije niklo, kako mnogi misle, u glavi Napoleonovoj, nego je Napoleon, kako veli dr. V. Deželić („Maks. Vrhovac" str. 176.) samo pristao glede naziva na prijedlog svojih hrvatskih savjetnika, po svoj prilici Stullija i drugih, jer je ilirska ideja bila već početkom 19. stoljeća dosta razvijena.

Napoleon je dobio ove pokrajine dvim mirima; požunskim (od 26. prosinca 1805.) dobio je Dalmaciju i primorsku Istru od Austrije, koja je te zemlje dobila bila od nekadašnje mletačke republike (mirom u Campo Formiu 17. listopada 1797.), a bečkim mirom (potpisanim u Schönbrunnu 14. listopada 1809.) dobio je austrijske zemlje na jugu Save do Jadranskoga mora zajedno s Bjelačkim okružjem. Napokon je on zauzeo (27. svibnja 1806.) dubrovačku republiku, dokinuo ju (31. svibnja 1808.) i pridružio ju ostaloj Dalmaciji.

Napoleonovim dekretom (od 14. listopada 1809.), kojim se ustrajaju ilirske pokrajine, bilo je zavedeno sedam pokrajina, šest gradjanskih i jedna vojna, naime hrvatska vojna krajina (6 pukovnija: lička, otočka, ogulinska, slunjska i obje banske). Gradjanske pokrajine bile su ove: 1. Koruška, gl. gr. Bjelak, 2. Kranjska, gl. gr. Ljubljana, 3. Istra, gl. gr. Trst, 4. Gradjanska Hrvatska, gl. gr. Karlovac, 5. Dalmacija, gl. gr. Zadar. i 6. Dubrovnik sa Bokom kotorskom, gl. gr. Dubrovnik.

---

[1] Paul Pisani „La Dalmatie de 1797. à 1815." Paris 1893. — Tullio Erber „Storia della Dalmatia dal 1797. al 1814." u „Programma dell' i. r. ginnasio in Zara." Parte II. Zara 1887. do 1892. — T. Smičiklas „Povijest hrvatska" Dio II. Zagreb 1879. — Dr. Gj. Šurmin „Hrvatski preporod" Zagreb 1903. — Dr. L. Vojnović „Pad Dubrovnika" Zagreb 1908.

Digitized by Google

Ovim je pokrajinama Napoleon posvetio veliku brigu, jer su one poradi svoga zgodnoga položaja imale biti s jedne strane zaštita Italiji i Francuskoj od Austrije, kako svjedoče Napoleonove riječi: „Ilirija je straža postavljena pred vrata Beča", a s druge su strane one kao neki ključ Balkanskoga poluotoka (osobito Dalmacija) imale biti ishodište njegovih poduzeća protivosmanlijskoga carstva, koja je on snovao.

Već g. 1805., kad je dobio u svoju vlast Dalmaciju, stao je on revno raditi, da tu dosad zanemarenu zemlju materijalno i kulturno pridigne. Na čelo zemlje postavi on (26. travnja 1806.) Mlečanina Vicka (Vincenza) Dandula kao glavnoga providura.[1] On stiže u Zadar 3. srpnja 1806. i predstavi se namah zemlji kao njezin otac i prijatelj. On izda (10. srpnja) na narod proglas i priopći ga u 1. broju (od 12. srpnja) svojih novina, koje on osnova pod imenom „Kraglski Dalmatin" (ili „Il regio Dalmata"). U tom proglasu riše on loše nekadašnje vladanje mletačko u Dalmaciji, izričući podjedno svoju nadu, da se ono ne će više nikada vratiti. Vladanje sadašnje da će biti vrijedno, upravljano od poštenja, od zakona i dobrog djelovanja, koje ne će više globiti čovjeka nevoljna i slaba, ni uzobijestiti ljude bogate i moguće. Zatim obećaje, da će uvesti nepristrane sudove sa nepodmitljivim sucima i da će unapredjivati poljodjelstvo, trgovinu i zanate. Da bi se ovo čim prije izvelo, poslužit će se savjetom i suradnjom najpoštenijih i učenih domaćih ljudi, a osobito crkvenih glavara. Prijašnje nasilno mletačko vladanje, veli on, da je narod bacilo u nevolju, nastojeći, da se narod ne umnoži, da njegova polja ostanu zapušćena, a pamet potamnjena i bezumna. Ta žalosna vremena da se više ne će povratiti, a on da će imati vazda pred očima i nevolje, koje je narod trpio i njegova slavna djela, njegovu staru čestitost i njegovo davnu veličinu. Na koncu uvjerava Dalmatince, da će od sada posvetiti svoj život unapredjivanju njihove dobrobiti, i kaže im, da je car doista mogao ovu čast povjeriti drugom kojem mužu, koji bi bio većega uma i duha od njega, ali ne bi bio mogao naći čovjeka, koji bi bio zadahnut boljim čuvstvima i nakanama spram njih, nego li je to on.

Prema svome obećanju primio se sad Dandolo posla, da pridigne zapuštenu Dalmaciju i da u njoj razvije narodni duh. Francuzi se nisu bojali narodnoga pokreta, nisu se žacali priznati hrvatskom narodu pravo na život i na kulturno razvijanje i materijalno jačanje; oni su po svojem republikanskom shvaćanju doista došli medju odnarodjivane Hrvate s time, da ih okrijepe upravu poučavanjem o ljudskim i narodnim pravima. Što je Dandolo u proglasu obećao, nije bilo samo obećanje, da se duhovi primire, nego je bilo ozbiljno mišljeno i on je odmah pristupio radu. Pri tom mu je bio desnom rukom njegov glavni tajnik, najprije Scupoli, poslije (g. 1807.) Angiolini i napokon (g. 1809.) Villata.

Državni poslovi bili su razdijeljeni u pet, kasnije u šest odjela: za upravu, nastavu, sudstvo, financije, računovodstvo i kasnije za vojne poslove,

---

[1] Dandalo potječe od židovske porodice. Djed njegov bio je mletački židov, koji se g. 1740. dao pokrstiti, pa je tom prigodom po mletačkom običaju uzeo prezime Dandolo po svom krsnom kumu. Vicko se rodio 26. listopada 1758. Bio je najprije ljekarnik i kemičar u Mlecima, i stekao je kao takav velik imetak. Kad je Austrija iza mira u Campo Formio zavladala Mletačkom, morade Dandolo kao pristaša francuski ostaviti Mletke i ode u Lombardiju, gdje je u Varese-u kupio imanje i bavio se gospodarstvom. Od ovud bude poslan u Dalmaciju za glavnoga providura. Umro je 12. prosinca 1819.

Digitized by Google

kojima su bili na čelu odjelni predstojnici. Osim toga bio je jedan policajni i jedan vojni nadzornik. U rujnu g. 1806. proputovao je Dandolo Dalmaciju, da se točno upozna sa stanjem zemlje, a pod konac g. 1806. uredio je upravu ovako: Cijela zemlja bila je razdijeljena u četiri okružja (sa sijelom u Zadru, Šibeniku, Spljetu i Makarskoj), kojima su bili na čelu delegati, koji su imali po prilici onakovu vlast kao potprefekti u Francuskoj. Okružja bila su razdijeljena na kotare, njih 17, i to zadarsko okružje na 6 (u Zadru, Krku, Cresu, M. Lošinju, Rabu i Pagu), šibeničko na 3 (u Šibeniku, Skradinu i Kninu), spljetsko na 5 (u Spljetu, Trogiru, Sinju, Nerezišću i Hvaru) i makarsko na 3 (u Makarskoj, Imotskom i Korčuli); na čelu kotara (osim onih, gdje je bilo sijelo okružja i delegata) bili su poddelegati. Kotari su se opet dijelili na općine; na čelu gradskih općina bili su načelnici (maires), a na čelu seoskih općina starješine (anziani). Kad je g. 1808. konačno bila ukinuta dubrovačka republika, onda je ona zajedno s Kotorom zadobila posebnoga glavnoga upravitelja (bio je to Dominik Garagnin), kojemu su bila podvrgnuta 4 delegata (u Cavtatu, Stonu, Lopudu i Kotoru) i 2 poddelegata (u Ercegnovom i Budvi).

O bok glavnomu providuru bilo je glavno vijeće dalmatinsko (consiglio generale della Dalmacia) od 48 članova, koje je vlada izabirala izmedju ljudi, koji su se isticali znanjem, trgovinom i plaćanjem većega poreza, iz svakoga kotara po jednoga ili više njih, već prema broju žiteljstva. Prve članove imenovala je vlada, a poslije bi svake godine istupala četvrtina članova (dakle 12 njih), a vijeće bi mjesto njih predložilo trostruke liste (popise), na osnovu kojih bi vlada izabrala nove članove vijeća. Istupivši član mogao se ponovno birati istom iza dvije godine. Ovo je vijeće, kojemu je predsjedao glavni providur, ubavješćivalo vladu o potrebama zemlje i naroda i raspravljalo o medjama okružja, kotara i općina. Njegovi su zaključci morali biti potvrdjeni od (glavnoga) providura, ako su imali vrijediti; prema tome nije ovo bio sabor, nego samo neko savjetujuće vijeće.

Budući da je Dalmacija potpala pod talijansko kraljevstvo, bilo je osnovano u Milanu mjesto neke vrste dalmatinskoga ministra bez listnice, koji je pod naslovom rezidenta štitio interese pokrajine kod talijanskoga potkralja (Eugena Beauharneais-a). Bio je to Simeon Stratico, koji je mnogo godina obnašao tu čast.

Sudstvo je bilo do sada u Dalmaciji jako zanemareno; sudilo se malo, i to većinom pristrano i nepravedno. No sad su zavedeni redoviti sudovi, koji su imali krojiti pravdu. Ponajprije su bili mirovni sudovi (njih 21) u svim sijelima okružja i kotara, a i u nekim drugim znatnijim mjestima (kao u Opuzenu, Lastovu i Visu), zatim sudbeni stolovi u Zadru, Spljetu, Šibeniku (kratko vrijeme), Dubrovniku i Kotoru (koji je poslije bio sjedinjen s dubrovačkim), i napokon prizivno sudište u Zadru. Kao ukidno (kasacionalno) sudište za sve gradjanske i vojne parbe služilo je zajedničko vrhovno sudište kraljevstva talijanskoga u Milanu.

I za procvat materijalnoga blagostanja Dalmacije učinila je nova vlada mnogo toga. Seljake onoga zemljišta, koje je mletačka država dobila bila od Turaka mirom u Karlovcima (g. 1699.), nazvanoga „acquisto nuovo" i onoga, što no ga je dobila bila požarevačkim mirom (g. 1719.), nazvanoga „acquisto nouvissimo" proglasila je ona vlasnicima toga zemljišta, dokinuvši tako zvanu „lege Grimani"

Digitized by Google

(od g. 1756.), po kojem su oni dosada bili samo dosmrtni uživatelji njegovi. Ona je pozvala iz Italije gospodarske stručnjake, koji su imali narod podučavati u poljodjelstvu i vrtlarstvu, tako dra. Carribona botaničara, Longona, uzgajatelja drveća i voćaka, Oria, vrtlara i dr. Ona je kupila veliki posjed markiza Manfrina izmedju Nina i Demonica, gdje je osnovala gojilište drveća i voćaka, tako da bi se od ovud moglo svake godine rasaditi do 50.000 komada drveća po pustim krajevima i do 20.000 voćaka po zapuštenim vrtovima. Poradi obrane suma zabranjeno je bilo pod prijetnjom teških kazna zapaljivanje ili haranje šuma, te izvoz gorivoga ili gradjevnoga drva bez oblasne dozvole, a poćine su morale jedan dio svojih šuma ograditi zidom, da ih obrane od tatova i koza. Za provedbu ovih odredaba i za nadziranje i unapredjivanje šumarstva bi imenovan jedan glavni nadzornik za šumarstvo i poljodjelstvo, a to je bio G. L. Garagnin. Još su se imale u većini gradovima podići gospodarske akademije, a podjeljivale su se i nagrade (od 200—500 lira), da se tim unaprijedi sadjenje šuma, krumpira i t. d. Vlada je poticala i na osnivanje tvornica, podjeljujući im razne povlastice, pa su doista podignute bile tvornice sapuna, papira, željeznina, pilane, mlinovi itd. Ona je dozvolila slobodnu trgovinu, koju je dosad branila mletačka republika, dokidala je mnoge teretne daće, dozvoljavala je gradovima slobodne sajmove, osigurala je trgovinu s Bosnom posebnim konzularnim uredom i podizala je na sve strane ceste radi unapredjenja prometa i trgovine. Ženijski časnici Danthonars i Maureillan proučiše po nalogu carevu zemlju s obzirom na ceste, koje bi se imale graditi, osobito prema Bosni i Hercegovini, te predložiše vladi, da izgradi ceste iz Knina i Sinja u Travnik, iz Imotskoga i Vrgorca u Mostar i iz Dubrovnika u Trebinje. Ovim sredstvima htio je Dandolo podići blagostanje Dalmacije, a time i povećati broj žiteljstva. U jednom svom izvješću caru Napoleonu veli Dandolo, da Dalmacija ima toliko zemlje, zgodne za obradjivanje, da bi mogla uz valjano obradjivanje ne samo prehraniti nego i obogatiti do 1 milijun ljudi, dok sada imade četvrt milijuna žitelja, koji k tomu još gladuju.

Da se zemlja uzmogne čim prije pridignuti, gledao joj je Dandolo pribaviti novčanu potporu iz Italije. U Milanu su doista zahtijevali, da se Dalmacija mora uzdržavati samo od svojih prihoda, ali Dandolo je ustao protiv toga, jer da bi to značilo uništiti velikim porezima ovu siromašku zemlju. I doista je g. 1806. poslano bilo u Dalmaciju 1 i pol milijuna franaka, a naredne dvije godine poslano je bilo iz Milana amo do 30 milijuna franaka. Pače je Dandolo i iz svojih sredstava trošio za napredak Dalmacije, te je jedne godine za 10 mjeseci potrošio 100.000 lira iz svoga žepa.

Osobito je mnogo nova francuska vlada nastojala oko podignuća školstva u Dalmaciji. Za četiristo godišnjega mletačkoga vladanja u Dalmaciji bilo je ono posvema zanemareno, jer je to vladanje bilo protivno naobrazbi podložnih naroda, da može tim lakše s njima po svojoj miloj volji gospodariti. Zato kad je Dandolo preuzeo upravu u Dalmaciji, našao je u zemlji veoma malo škola : nekoliko početnih škola u samostanima, gimnaziju u Zadru bez djaka i jedan kolegij u Trogiru, koji je bio neodvisan od upravne oblasti i jedva nekako životario. Koje su obitelji htjele bolje odgojiti svoju djecu, pošiljale su ju u Italiju ili u Hrvatsku-Ugarsku, od kuda se bolje naobraženi nisu više htjeli vratiti u svoju domovinu. Pravnici i liječnički kandidati učili su samo nepotpuno nauke na sveučilištu u Pa-

Digitized by Google

dovi, gdje bi dobili posebne diplome, koje su vrijedile samo u Dalmaciji, kao da se htjelo reći, da je za Dalmaciju sve dobro.

Zbog ove zapuštenosti školstva trebalo je mnogo truda i rada, da se ono bar nešto podigne. Dandolo se namah primio posla, te je već u listopadu g. 1806., zatim 1. siječnja i 6. svibnja 1807. izdao privremene odredbe o ustrojstvu škola, dok nije 22. lipnja 1807. izašao stalni organizacioni statut za prosvjetne zavode u Dalmaciji, koji je odredjivao ovo: 1. U Zadru će se osnovati viši naučni zavod (sveučilišnoga značaja) licej (za svršene gimnazijalce). 2. U zemlji će se podignuti 7 gimnazija (u Krku, Zadru, Šibeniku, Trogiru, Spljetu, Makarskoj i Hvaru). 3. U znatnijim mjestima bit će dječačke i djevojačke pučke škole (u Zadru, Cresu, M. Lošinju, Krku, Rabu, Pagu, Šibeniku, Skradinu, Trogiru, Spljetu, Nerezišću, Hvaru, Makarskoj i Korčuli) ili samo dječačke (u Kninu, Sinju, Opuzenu, Imotskomu i Omišu). 4. Obrtne škole (za kovače i tesare) osnovat će se u Skradinu, Obrovcu, Kninu, Sinju, Imotskomu, Makarskoj, Omišu i Opuzenu. 5. Bit će 2 (naučne) akademije: u Zadru i Spljetu. 6. Za odgoj svećeničkoga podmlatka podignuti će se četiri bogoslovna sjemeništa (u Zadru, Spljetu, Makarskoj i u Osoru). 7. Na liceju će se učiti: logika i metafizika, književnost i povijest, fizika, matematika, prirodopis, kemija i ljekarništvo; naravno i medjunarodno pravo, gradjansko pravo na osnovu Code Napoléon, kazneno pravo i postupnik; anatomija, kirurgija, patologija i (medicinska) kemija. 8. Iza svršenih nauka i položenih ispita bit će slušatelji liceja prema svojoj struci usposobljeni: za kirurge i liječnike primaljstva (nakon dvogodišnje nauke), ljekarnike (nakon jednogodišnje nauke i dvogodišnje prakse), odvjetnike (nakon trogodišnje nauke), javne bilježnike (nakon dvogodišnje nauke), pa graditelje i zemljomjere (nakon jednogodišnje nauke i dvogodišnje prakse). 9. Licej će imati knjižnicu, strojeve i učila, nužna za podučavanje u fizici, prirodopisu i anatomiji, botanički vrt i polja za praktičnu nauku u gospodarstvu. 10. S licejem bit će spojen konvikt (kolegij) za 20 pitomaca od kojih će polovicai mati stipendij od 400 lira, a polovica od 200 lira. 11. Na gimnazijama će se učiti: jezik talijanski i latinski, govorništvo, zemljopis i počeci povjesnice i matematike. I s gimnazijama će se moći spojiti konvikt. 12. Akademije u Zadru i Spljetu imat će za 6 mjeseci predložiti osnovu svoga znanstvenoga rada, a doznačivat će im se godišnje 800 lira za troškove i nagrade. 13. Pučke se škole dijele na dva stupnja: u višem će se podučavati latinska i talijanska gramatika, četiri vrste računa i nauka o mladenjačkoj ugladjenosti i pristojnosti po knjizi „Galates" od della Casa, a u nižem će se ograničiti nauka na čitanje, pisanje i obično računanje. Vjeronauk nije se obučavao ni u jednoj vrsti ovih škola.

Većina ovih škola i zavoda bila je tijekom vremena diosta privedena u život, pa zato možemo reći, da je Dandolov rad na prosvjetonm polju, osobito ako ga sravnimo s kukavnim radom nekadašnje mletačke uprave u tom pogledu, sjajno svjedočanstvo Dandolove brige oko duševnoga napretka zanemarene Dalmacije. Za jedne školske svečanosti rekao je Dandolo, oduševljen dosadašnjim svojim uspjehom, da je Dalmacija postala domovinom književnosti i znanosti, najdražim obitavalištem muza. — Dandolo se još brinuo i za zdravstvo i za dobrotvorne zavode, pa je zato uveo cijepljenje boginja, dizao bolnice, lazarete, nahodišta, skloništa (asile) itd.

Digitized by Google

U vojničkom pogledu bila je Dajmacija (carskim dekretom od 24. ožujka 1806.) uredjena kao jedna vojnička d i v i z i j a, koja se raspadala na tri poddivizije : u Zadru sa Cresom i Šibenikom, u Spljetu sa Makarskom i u Kotoru s Budvom i Hercegnovim. Sve vojničke oblasti kao glavni zapovjednik, zapovjednici divizije, topništva, ženija i t. d., imale su svoje sijelo u Zadru ; u svemu je bilo pet pješačkih pukovnija, tri eskadrone konjaništva, četiri topničke satnije i dvije satnije ženijskih četa. U Drnišu je bio podignut velik vojnički tabor, u kojemu su velikim troškom sagradjene bile vojničke barake, a po ostaloj zemlji je bilo takovih manjih tabora, a sve to zato, da se spriječe ili uguše eventualne pobune ili suzbiju neprijateljske provale.

VLADIMIR NAZOR: KONJANIK

Kroz pram mi vjetar zviždi ; ko ljutit zmajić frče
Poda mnom biesni at . . .
Oj napred, napred, vranče, kroz tamu i oluju :
Pa bilo u smrt crnu, u tmurni nepovrat !
. . . Zaronio sam ruke u dugačku ti grivu,
Bokove izranih ti, izmučih hrbat tvoj . . .
Ori se u mećavi uz topot i rzanje
Moj mukli, gromki poj.

Sto godina sam dugih u hladnoj zemlji bivo
S kamenom na prsima i zmijom oko vrata ;
Sto godina sam dugih užasne sanje snivo,
Slušo gdje gamad grizu i crna grakću jata.
I usto sam iz groba kad vjetar nagli hrupnu,
I s neba puče grom,
I željezno kopito tri puta snažno lupnu
Po grobnom kamu mom.
A sada lance kidam i pljucam nad sramotom,
I puštam da me nosi olujni konjić vran.
— Godine što prospavah pod gnjusnom pločom otom.
Ja hoću da ih živem u cigli jedan dan !

Razgalio sam njedra, nozdrve raširio ;
Olujni pijem zrak . . .
Vjetrine nek me noćas ko drvce ogubalo
Izmlati snažno krilo, očisti studen hak !
. . . Sto godina sam dugih ležao u jezeru.
Voda je teška, mrtva, od gliba trulo tlo.
Muk sjedi na žalima — jedino s vrbe pada
U jesen suho lišće i silazi na dno.

Digitized by Google

Sto godina sam dugih gledao iz dubine,
Gdje gore crven vatre a na dnu neba tamna.
I jedne noći vidjeh: ruši se sa visine
Na mene zviezda jedna čupava i velja, plamna —

Oj napred, napred, vranče, po klancu i goleti...
Za gorom na istoku već sinu sunca trak:
Ono će da raspršì sve strave i aveti,
Ono će s očiju mi da skine dugi mrak.
Zagrabi uz strminu;
K vrhuncu jurni tom;
Propni se u visinu;
Poleti kroz vedrinu
K sunašcu ognjenom!
... Oj svjetlosti slobode!
Oj požaru sunčani, što ždereš hladnu sjen!
Godine, što prospavah pod zemljom, na dnu vode.
Ja hoću da ih živem u cigli jedan tren...

Kasamo zračnim drumom u kiši od iskara,
Kroz žitki sjajni prah.
Osjećam gdje mi kosa vije se i izgara;
Pali me ognjen dah,
Pod nama zemlja leži: svjetlošću veljom sije
U ludom biegu lete ravnica, rieka, gaj...
Oj napred, napred, vranče! još led mi žile bije,
Ognjene staze naše jošte je dalek kraj.
Zagrabi, jurni, leti, a s grivom u plamenu
I njuške ofurene...
Sto godina sam ležo u krilu crnog mora
Sred ladje utopljene.
... Kasamo — i ja pjevam posljednju pjesmu svoju
I pèan radosti.
Vjekove, što ne živjeh, proživio sam sada
U burnoj naglosti.
Od neba pa do zemlje
Glasa se gromki poj.
Ko oro s visa klikćem:
Divan je život moj! — —

Otvorilo je sunce preda mnom sjajne dvore.
S grivama u plamenu frče moj biesni at.
Oj napred, napred, vranče, stazama štono gore,
U česmu snage vječne, u slavan nepovrat!..

Digitized by Google

IVAN KOZARAC: KUKAVAC

I.

Didaku je Vinci dodijalo...

— Do grla mi je, — ćuti on sâm.

Zato se, zabrinut i potišten, i zaklonio u zadnji kut šljivika. Uzmakao je... A tu će on i razmisliti o cijeloj toj stvari.

— Mora se... — vidi on i sabire se. Sabran će on odmah znati, što mu je činiti. Jer, podnositi se to dalje ne može.

— Ne da se...

— Žena je, Tèrza je poludila... I godine su tu... Trideset ona godina već luduje, a ja patim ko Isukrst... Šta da to trpim... I ne ću, ne... kaže on u sebi i odlučuje, da više ne će pustiti, da se ta njegova Tèrza nad njim rastresa, kao da je ona muško i kućni gospodar. A muško je ipak — on. I gospodar je dakako — on. Njega zovu općini, on plaća porez, i kod popa je on kao gazda ubilježen, a za Tèrzu se jedva i zna. Ali ona ko „uzbisita" junica, vazdan klepeta ko stara vodenica i samo podbada, ruje. No, svejedno!...

— Ja ću joj već izmoliti očenaš, — srdito pomišlja did Vinca i srditost u njemu još i poraščuje, kad pomisli, kako je to samo jutros bilo medju njima...

Da. On se i danas zavadio š njom, s tom svojom Tèrzom. I odmah, ubrzo, čim su se izvukli: on ispod rundava postara ćebeta, a ona ispod meka i nova jorgana. I kao svagda... Za ništa i ni za šta. Malenkost, ma kakova trica, oštriji njegov zalup vratima, jedan njegov neodredjeni hmkaj, sitni smijuljak na usnama — izazove svadju.

— Šta se kesiš, bûljo, da ti oca, da ti... — psuje odmah Terza.

I pljuvotak, što ga on po staroj navadi ispljucne na tlo sobe nju izazivlje! A ona hoće sobu u gospodskom redu!...

— Krme jedno, šta pljucaš... Valda to nije svinjac, — bijesni Tèrza pri tomu i svadja je takija tu, ko naručena.

A on još povrh toga nigda u pravu, nigda on Tèrzi dokazati što, nego svagda mora popustiti. A oprečnost nazora i ukusa u njega i Tèrze takodjer dovodi do svadje. Baš danas... Danas je predložio Tèrzi praviti rezance s makom, ali ona — —

— Rezance, — veli, — 'oću, al' s orasima.

— S makom, kažem — govori joj on...

Tèrza ne će. Ne će već za to, što on bi. Dakako, odmah je tu larma, uzrujanost, vika...

— Krepaj, znaš, i ondak i ope' krepaj, ipak ne ću, — veli baba Tèrza.

— Dobro. Ja ne ću drva cipati, vode donet...

— Ne 'š?

— Dà!

— Ondak ne 'š ni jesti.

— Ti si luda...

— Tvoj otac...

— Beštijo...

— Gade, mlîto...

Digitized by Google

I dalje... Strahota! Zna on... Psovka samo stiže psovku, besram u oba natkriljuje besram kakova govedara.

A baba-Tèrza još i dreči i staje preda nj kao kakav razjareni oroz, dolazi mu šakom pod nos, sopti od grozničava uzbudjenja. I on isto. Pesti mu se grče, u grlu ga bijes davi, a vrat mu se staračkí isteže kao u golišava vrapca. I onda mrkne mu pred očima i sve se čini, sad će uhvatiti što i baba će samo poljubiti zemlju... Ali to se samo čini. Gdje je on od toga! Baba-Tèrza ipak sva je i oprezna, kao da predvidja, što bi se moglo zbiti, pa sjeda gdjegod uz peć, zasuzi i pocmizdri malo, onda obriše pregačom oči i da dobije njega natrag u svoju vlast — kao da ništa nije bilo — u pô glasa meko pita:

— 'Oćemo l' malo rakijice, didače?... 'Ajdmo...

I eto, šta onda? — Tko bi tu jednu pametnu doumio. On se pusti, smiri, Tèrza donese stari poznati polić iz kuhinjskog ormara, pa ga oboje nose na grlo, dok se iz njega zadnji ne otisne grgolj. A onda — on je mekan kô pamučno tkivo, a Terza je opet gospodar i njemu supijanu slobodno pogrdna imena baca u lice...

Nego:

— Ne može to tako dalje... Ne smije... Ne će! — veli si danas on, nekom odlučnošću zadahnut, tvrd, nepopustljiv. Danas je odmah i umakao s mjesta svadje, iz sobe, samo da ne mora gledat Tèrzino cmizdrenje, brisanje očiju pregačom i da izmakne onom poliću, ispijanju njemu drage rakije, ali i svojoj slaboći, niskosti po tom.

Danas on ne popušta pa ni za kakove novce. Ona iz prkosa ne će da pravi rezance s makom, u kojima on tako uživa, koje on svagda s velikom slašću jede. To on Tèrzi ne može oprostiti. I ne da se to oprostiti, gdje ona onemogućuje njemu pojesti jednu zdjelicu rezanaca s makom. Jest, on te rezance tako voli, da punu jednu zdjelicu svagda pojede. Zato je sada — kraj. Prelom je... On lomi...

— I davno sam ja tako morô, — predbacuje sebi i sve mu dolazi pred oči, kako je sve to bilo, kako su prolazili dani kroz trideset godina i kakov se u njima živio život. Sjeća se on i vjenčanja, bijesnog trka svatovske kolije, visokoga ružmarina na svojoj kapi, opletena vrpcom plave i crvene svile, andjebula na meki jastuci, svog djevera, komu onda jošte bale nausnicom tekle. I zna i pamti svaku trenut prve, mlade noći u hladnu kiljeru i — kao vidi — sve ono podatno sljubljivanje svoje Tèrze uza se. I umjesto on — ona je bila izvještačena za sve, a on kraj nje naivan... Istom danas shvaća zamašaj toga, istom danas pojima, šta je to značilo!... A gdje istom da on zaboravi svu pomamu Tèrzine požude, kad bijaše kô u Putifarke. Po vazdan ga progonila ta Tèrza... i on je samo slabio, blijedio, kašljucao... Puštao se bezbrižno i besmisleno njenoj laski, njenom zavodljivom dahu, gladnoj požudi u nje. I ne vidio, kako ga ona tim osvaja, kako tim stiče premoć nad njim, š njegovom voljom gospodari. I vjerovao joj on. Sve, svaku riječ. Štogod je htjela Ćutao se sretan u svom domu, uz nju. Cio mu život i veselje bijaše — kraj nje, u njoj. Svaki njen čin on je odobrio, svaku želju ispunio.

— Ja bi 'tila sutra u Vinkovce, — kaže ona.

— Sutra moram orati Krčevinu, — upozoruje on.

— Al' ja bi baš 'tila! — srdi se ona.

Digitized by Google

— Dobro. Idemo, — pristaje on i pušta oranje, da se ona po varošu prodje. Pokorio se bio naprosto, kako ni rob ne će. I nikad nije korio, ako ne radi, a svaki njen odihaj s umora popratio je zabrinutim pogledom i govorio joj :

— Puštaj ! Sam ću ... Sidi ...

Vjerovao je : nestašno jedno i bezazleno dijete je Terza još i nikako nije progledao lukavost njenu i nikad u nju posumnjao, nego još u dno svoje duše držao : ona pripada i tijelom i u pomisli samo njemu. I dok je Terza, mlada i puna mesa, gorila strašću i vabila svojim okom i čarima svoje mladosti kojekoga, on je uživao u pomisli, da je ona samo njegova. On je u to vjerovao, kao u svetost slike sv. Spasa na lijevom duvaru u sobi, a što je Terza odrasla medju kojekakvim drugama, pa preigrala cio sokak na stotine puta, pa se valjala na ledini njegovoj pod momačkom mnogom rukom, kao i druge, pa kao i te druge imala i razne uspomene iz kojekakvih čoškova, gdje ju ljubila i desetora usta i milovalo jedno tuce ruku — sve to nije umanjilo njegovu vjeru u Terzu. Ćorav je bio na sve to ... I kad ona reče u mrak dana :

— Idem majki — on pusti, neka ide sama, a ona sama majki, sama od majke, a medjutim ... Pričalo se i šaputalo po selu koješta i vidilo se nekad ! ... I njemu je dolazilo do ušiju, ali se on nigda nije usudio niti uhoditi za njom. I sumnjičavi izraz njegova lica, duboku zamišljenost, u kojoj bi ga Terza katkad pri kasnu povratku našla, razagnala bi ona sa samim jednim vrelim poljubljajem i s malo lažnih, laskavih riječi.

Jadan je bio, kukavan ... kukavan i onda, kad je na svoje oči vidio ...

Drugu je godinu bila za nj udana ... Sjeća se. Vidi. Zna.

Otišao je u Cernu na meljavu, u popodnev blatan, pust, jesenski. I — mislio je — do sutra ostat će tamo. I Terza je tako računala. A on se vratio još isto veče i veselio se, što će tako nenadano pred Terzu i što ona ne će morati sama i u strahu provesti jednu cijelu noć. I kad je prispio pred kuću i otvorio kapiju, dospio je zapaziti svijetlo u sobi, a kad je poveo konje — vidio je — netko ispade na kućna vrata i preskoči prag te u trku zamaknu u baščuju mrak.

— Lopov ? — pomisli.

— Ne ! — sjekne mu mozgom i teška sumnja zahvati ga svega. Uleti u sobu ... Jedan pogled ... Zaprepastio se. Terza sjedi na izgnjetenoj postelji, razodjevena, sabrana, mirna. Na stolu vino, gibanica, pečenje. I vino prosuto po stolnjaku, a iz pečenja još se puši ...

On se sav izgubio, zacrnilo mu pred očima ... Terzin mir ga uništio ...

— Terza, Ter-za, šta me uništi, šta ubi ? ! ... Ter-za, šta j' to ? ... jauče iz njega ne bijesno, ne divlje, nego bespomoćno, očajnički, slabački. Terza nezabunita i mrka, gleda kako je slab i kukavan, kako ne bijesni, ne gnjavi nju, ne kida po njoj, ne tuče, ne ubija, pa se samo porugljivo osmješkuje i — šuti ...

— Terza, kaaži ... Zar tako Ti mene, zar ... Tko je to bio ? ... čisto je već moli, a njoj se sve gadi ovakav poništen i slast joj je, što mu može u lice baciti riječ, koja mu srce para ...

— Moj „švaler", eto tko, — veli mu, a on se hvata za glavu i stenje :

— U mojoj kući tako, aoj, Tèrza ! — otima se njemu s ustiju, a Terza ide odmah zadati mu još veći udarac, pa mu kaže :

Digitized by Google

— Kakva tvoja kuća ? Gdje je tvoja kuća ? Zar nisi na mene je pripisô ? Sad je moja. A ako ti nije pravo, kako ja radim i živim, seli se ! — Sjeća ona njega na tu njegovu slabost, kad joj je zbilja kuću pripisao i on, čuvši to, ne moženi da se sveti toj Terzi, ne može da je bije i ubija, nego samo dršće, kuka, pamet i svijest u njemu se muti, tupa ga žalost grabi i guši.. I samo izilazi . A u avliji, tamo negdje uz kolnicu, pušta se u blato, riva prste u kosu, čupa vlasi, plače kao dijete, guši se u boli, u spoznanoj nemoći, u kukavosti svojoj.

Boli ga, što ne ima nikakove vlasti nad Terzom, nego još osjeća preimućstvo njeno nad sobom. Ćuti i strah, pobojava se Terze, njene jake ruke, boji se onoga neznanog joj „švalera". Ubiti, otrovati ga još mogu !.. I dršće, štrepi kukavac, jadan do samilosti !

I ništa on... Dva — tri dana samo je pregarao nad svojom razorenom srećom, a onda se opet ko gladan pàs počeo zadovoljavati i s — mrvicama. Znao je zakratko : ne jedan, nego pet, šest... deset njih dijele š njim njegovu Terzu, ali to je samo — prigušio u sebi, sretan, što može i smije da grli i ljubi Terzu, što ona dopušta...

I gadan, gadan do bljutavila, postao je on ! Za jedan rasputni razmiljaj jedne neznatne žene, jedne Terze, za volju te svoje sitne požude, dao je on sve u sebi, prodao je sve svoje muškaraštvo, sve čovještvo, sve dostojanstvo, ponos. Postao je ništica, koja ne zaslužuje ni prezir... Dà, on se uzeo još i uklanjati, odilazio spavati u štalu, vodio noću konje na pašu, samo da ne smeta lakomoj, nezasitnoj požudi svoje Terze, da ona može slaviti slavu razvrata i trgovati sa sobom i sa drugima. — — — — — — — — — — — — — —

II.

— Ubit sam je trebô, — pomisli didak-Vinca sada, u šljiviku.

— Davno sam to morô, — kaže si on sada. nakon trideset godina, koje bilježe cio niz dogadjaja i čina, bljutavih i gadnih, kukavnih po nj. — I šta je od

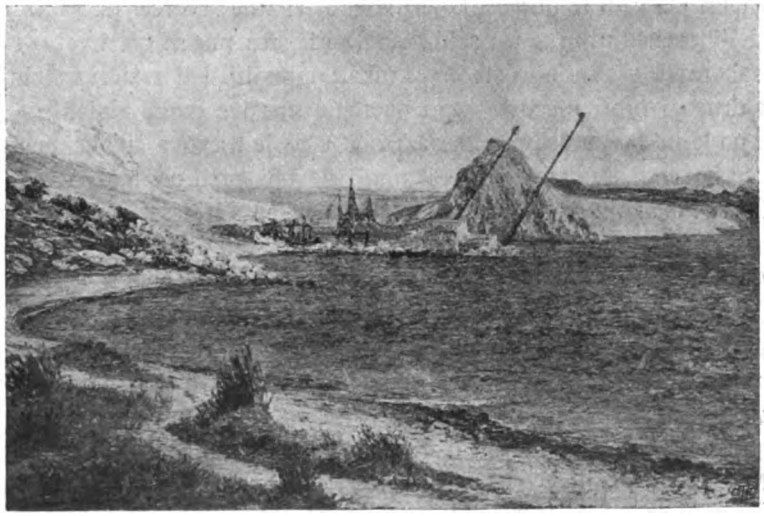

M. Cl. Crnčić *Školj sv. Marka.*

Digitized by Google

svega toga života nakon punih trideset godina ? Šta on od toga ima ? Je li kakovu čast, slavu, bogatstvo, zadovoljstvo ? Je li išto ?

Evo... Svadja danas, svadja sutra, pustota i tegoba u duši, praznina i vječni nekakov pregor u srcu, nepokoj u svakom dahu, bljutavilo povazdan neko na jeziku. A u očima seoske čeljadi, naročito u muškaraca, jasan nesakrivani prezir. Ono malo rakije i crne kave, pa i ono malo dobro pripravljena jela — sve je. Ali zar je to dosta u jednom staračkom životu... Didak-Vinci to nije ni izdaleka dosta, pogotovo danas. Njemu je taj život izmetnit, budjav ko stari sir, pljesniv i gnjio ko komad bundeve, izložen kiši i suncu. Badava i to, što je baba Terza uvela neke varoške običaje, pa se u njih jede meso i u svakidan, peku kolači, badava i što ona njega — izim rakije i kave — opskrbljuje i cigarama i likerom. Badava i to, što im na tomu mnogi zavidjaju. Sve to primiruje njega na časove samo, a onda opet u njemu nemir, opet kao bol neka s pustote i bljutavila njegova života.

I to ! Seosko koje čeljade, kad udje u njihovu sobu, sve se zabunjuje i ne zna niti gdje će stati, niti gdje će sjesti. Jer, tu su nekaki zastori na pendjerima iz čipaka, tu crveni stolnjak na politiranoj trpezi, tamo visok ormar, „šifoner", do greda, a po tlu neki dugački ponjavci, šta li su. Bab-Terza ih zove: „tepike" A stolice nisu kao druge stolice po selu, već kao one kod paroka, mekane, sa sjedalom od sukna, čega li.

— I fine, fine — kaže taj svijet.

Na zidu opet velike su slike, sve kao nekaki carevi i kraljevi i gospoda, i jedno ogledalo u pozlaćenom okviru. A to sve zabunjuje seosku čeljad, smeta. Bab-Terzi to godi, ona se hvali tim, uživa u tim uresima svoje sobe i osobito joj drago, kad može nekomu sve to pokazati.

— To je moja muka, — kaže ona svijetu, koji ipak ne može ino, nego se odmah značajno podsmijeva, ali bab-Terzi to ne smeta. Ona se bez stida hvali i tumači povijest pojedinih predmeta.

— Ovo je od ovoga... ovo od onoga trgovca, činovnika, poglavitog... i dalje. Ona još vadi iz ormara kojekakove neznatne stvarce, pa i njih pokazuje.

Did-Vinci medjutim u toj sobi glava gori, srca mu se grč hvata. Nikako on u sebi zaboraviti, kako je to stečeno i nikad oprostiti. I ti zastori i stolnjak i „tepike" i drugo i proti njegovoj volji ogorčuje njegove dane, kini njega i u misli izmami po koju gadnu psovku. Jer ta soba užas je njegova života, ona mu s tim svojim zastorima, ormarom, „tepikama" dovodi pred oči tečaj života i upravo ti predmeti pokazuju mu, kako kukavnu ulogu igra trideset punih godina. I što dublje zalazi u uski i stisnuti staračk život, a uz dnevni nemir, trzavice, svadje s Terzom, to se u njemu sve više razgranjuje i mržnja na sve te urese u toj sobi, u kojoj je propazarena njegova sreća te u kojoj se razmetala svakakova čeljad, jela i pila, prosipala piće i skvrnula čast i njegovu i drugih... Jer, nije tu sama Terza vilovala, nego i pet — šest drugih snaša i žena tu se ročilo, tu poisprodalo ljepotu, mladost, stid, a ni za kakove novce, pa i za jednu gospodsku večeru... Čitava Sodoma obnavljala se tu u mnoge tamne, puste noći — i nigdje nije bilo sile ni zakona, da spriječi sve to.

A on, didak-Vinca, koji je bio tu prvi na redu rastjerati i razagnati takovo nesretno društvo, bio je samo — nizak i kukavan.

Digitized by Google

I ova mržnja, što je proti tim uresima sobe ćuti, jest neznatna, jer nije ni tolika, da posegne rukom za tim zastorima, pa ih razdre, da te slike i te „tepike" na parčad isječe. I u svadji nigda on ne dolazi ni tako daleko, da Terzi predbaci sav njen život. Ne može... Zna, i on mu je kriv.

Nego, danas se on i cio i sav buni i ne zadovoljava vlastitim svojim uzmakom, rakijom, crnom kaficom. U njemu je danas naglo, ojednom porasao osjećaj, da on, kao čovjek, kao muško ne mora trpjeti to neprestano izjedanje, tu svadju i taj inat. On ne mora i ne smije podnositi rastresanje jedne žene nad sobom. Žena, to je manje, to je niže od njega, pa je poniženje i niskost trpjeti je nad sobom.

I raste u njemu osjećaj muškaračkog preimućstva nad ženom i ćuti, kako se u njemu diže surovost, okrutnost, kako iz njih povire snaga, podilazi njegova uda, ojačava njegove staračke kosti. Trideset je godina on bio samo sjena i kroz toliko godina samo jedno mlitavo, neodlučno čeljade. Ali sada je — kraj. On postaje jedna moć, on će gospodariti, svetiti se za svoj život, ubijati! Krivnja Terzina jest jasna, nedvojbena. Evo, zar njegov život ne bi bio bolji, da ima samo i jedno dijete, odvjetak svoje krvi. Bio bi bolji, a djeteta nema. Terza je kriva, što ga nema. I za njen život i njegovu nesreću ona je kriva. On je kriv samo, što joj je vjerovao. Ona mu je uništila vjeru, ona će osjetiti i težinu toga uništenja — okrutnost njegovu.

O, evo u njemu se budi čisto živinski osjećaj, u njemu evo ojednom, u jednom danu, u nekoliko sati izmjenjuje se sve pojimanje, sve osjećanje, sve shvaćanje. On sada zna i pojima, kako je gadna njegova uloga bila, on zna, da to ispraviti može samo tim, da Terzi zada boli, da ju bije, gnjavi, ubija...

— I 'oću, — kaže si on. — Zapamtit ćeš, Terzo, ovaj dan. Makar došô i na robiju. I moram na robiju, — doumljuje, poteže duvankesu, puni lulu, pali, i privlači se bliže jednoj šljivi, da se o nju ledjima osloni. A u mislima sve dalje kuje i skiva, kako će provesti tu svoju odluku... Sav on zauzet je za to provedenje, sav sudjeljuje u tom promišljanju. I nije mu to teška stvar. Sasma mu jasna, jednostavna .. I glatko će ići... Tu nema nikakove zapreke niti ičega što bi bilo kadro njega zaustaviti. On osvećuje trideset godina svoga života i sve njegovo biće je tu, uz tu osvetu. Ta mora biti i strašna. Tu mora biti grozote, mora je biti toliko, koliko je za tih trideset godina sabralo se gada i grijeha i sramote! I sam Gospod — čini se njemu — sam on da se postavi preda nj, i reče: „Ne, čovječe, Vinca", on bi mu kazao:

— Ja ću učiniti svoje, a ti onda sudi, — i ne bi se dao zbuniti...

On će se lijepo sada dići, polako će ispuštati dimove, i ispuštajući njih doći će u kuhinju. Terza će tamo stajati do ognjišta... Na čadjavim verigama visi kotao i kuhaju se rezanci... On će prići ognjištu sigurnim korakom i kazati sasma hladno:

— Baba, moraju biti s makom.

Ona će, već kao svagda, odmah uzvikati:

— Kaki s makom... Ja ću onako, kako se meni dopada, — i opsovat će mu još štogod, a on će onda malo podrhtati s uzbudjenja, surovost će porasti, gladna uzavreti osveta, pa će, s lulom u zubima, lijepo šutke dohvatiti željezni vatralj ispred peći, prići Terzi, i dok ona uprepaštena i s očajnim strahom nad neočekivanim njegovim činom, zazine da pokrikne, on će bez ijedne riječi uz-

Digitized by Google

mahnuti vatraljem i poklopiti je s lijeva i desna. Onda će uzeti kuhinjski nož s kuhinjskog ormara, s kojim je ona rezala rezance, uhvatit će je za grlo, srušiti preko cijetke za cijedjenje rezanaca na zemlju i bosti . . . rezati . . .

A onda će k općini, pred općinsku gospodu . . .

— Falj'n l's, — kazat će, vidi se did-Vinci jasno i razgovijetno. — Evo me !

— Šta je opet ? — pitat će gospoda u općini strogo.

A on će pustiti kapu iz ruke na pod sobe, pa će koraknuti malo naprijed . . .

— Evo me . . . E-vo . . . Sad mi je odlanulo . . . Gospodo . . . nije se dalo ! Ubio sam Terzu . . . Najprvo sam je vatraljem udario, a onda sam malo nožem mesario . . .

— Šta buncaš . . . Istom šta, Vinca ! — nasmijat će se gospoda, a bilježnik će malko bolje namjestiti očale na svom nosu, da bolje vidi toga Vincu, što tako istom šta divani. Ali on će onda pokazati svoje krvave ruke :

— Evo : Jesam je . . . Guja je bila, gospodo. Sotona. Koliko sramote ja sam podneo i iz mene šta je učinila. Ja sam morô spavati u štali . . Ja sam morô pijane goste voziti u varoš prije zore . . . Izbljuvali su mi kola mnogoput . . . Morô sam, gospodo, i nju vozati po varoši, da se „flandra" . . . dà . , . Prodala je moje poštenje . . . Nijednog diteta nije mi rodila, zastore ima u sobi „šifoner"-ormar, „tepike", gospodo ! . . . I trideset godina tako, a ja, zar ja sad da pijem liker, pušim cigare, srčem kavu i to da mene smiri? . . . Ne, gospodo, ja sam je ubio ! . . . I pridajem se . . .

I ne idući dalje u mislima, did-Vinca osjeti vanrednu ugodnost zadovoljstva u sebi, a za to, što će on sve provesti glatko i odmah poče sagarati od strasne želje čim prije to izvesti.

— Što će biti — sad će — Mesa će biti ! — srdačno nekako i radosno sašapće u njemu i on se lagano podiže ispod šljive, vedar, a pun surova čuvstva, jak. I — kako reče . . .

Pušeći podje, odbijajući dimove . . .

U kuhinji Terza stoji kraj ognjišta. Kuha rezance . . . Baš kako je zamislio. Zamislio je i hladno će joj kazati :

— Baba, moraju biti s makom ! — našto će ona svakako planuti, opsovati ga, a on će onda vatralj . . . pa kuhinjski nož . . . pa će u općinu . . .

I reče on zbilja posve hladno Terzi :

— Baba, moraju biti s makom ! — a ona, miješajući rezance u kotlu, neočekivano i pomirljiva glasa potvrdi :

— Bit će, dido ! . . .

Usupnulo ga . . . Šta sad ? Izašao je iz zamišljenoga okvira, pomeo se, izgubio se. Kao poliven je . . . Eto, on čuje, da će ti rezanci, što se kuhaju, biti ipak s makom, dakle po njegovoj želji, i on će od tih rezanaca, kao i dosada, moći pojesti punu jednu zdjelicu ! Ah, pa . . . pa šta će on, kako će on sada tu ubijati, gdje bi to ? I ona surovost iz njega i osjećana snaga i onaj osjećaj muškaraštva samo su u jednoj trenuti izginuli.

A kad bab-Terza procijedila rezance, pa onda izvukla iz kuhinjskog ormara stari, poznati polić s rakijom i rekla meko :

— Ded, bûljo, napi se . . . Onda ćemo lipo rezanaca, pa kafice crne, pa . .

— I pružila mu taj polić — on se mogao još samo spustiti na stoličak, na tronožac do vratiju i prihvatiti stari po njega kobni polić.

Digitized by Google

I nestalo ga . . . Nema ga . . . U taj čas nije bilo tu više ni zere od onog did-Vince iz šljivika, nego je bio na onom tronošcu samo onaj did-Vinca, što se trideset godina već povlači po toj kući kao sjena, koji je ruglo, stup sramote, nizak i kukavan, razdragan po gutljaju Terzine rakije, po jednom srku Terzine crne kave. — A sve ono junaštvo, mržnja, surovost, vatralj, mesarenje pa razgovor s gospodom u općini pogušila prosto prva kaplja, što se otisla iz poliča u njegovo grlo. Iza dva — tri gutljaja već, kao i svagda, smekšao se i raspljujio ko kvasac u mlakoj vodi, i jezik mu se počeo mesti, oči cakliti. A još od jutros supijana Terza s puno prezira i ruga slobodno mu kazuje :

— Pi, mlito, šmrkljo, gade . . .

I psuje mu . . .

On se na to još i osmjejkuje . . . Veseli se svojoj povelikoj lončarskoj zdjelici rezanaca s makom i radostan je, što će nju punu pojesti. O, sve će se gušiti, kako će lakomo jesti ! Polizat će prosto do dna.

— Ah ! A-ah ! — odiše zato razblažen i ganut, kao da se u ono rezanaca s makom nalazi sabrano sve dobro i sva ljepota i sav smisao jednog čovječjeg života!

I kad je na to iz Terzine ruke primio zdjelicu rezanaca s makom i vilicu, eno — poguren i stisnut na onom tronošcu — vas je savršeno neznatan, nizak, kako nikad dotada, odvratan ko život njegove Terze. Kukavac . . .

A. G. MATOŠ: PJESME

LAKRDIJAŠ.

KARNEVALSKI CALEMBOUR.

Teško je, kad imaš mnogo duha,
Još je teže, kada nemaš kruha ;
Teško sluhu, kada je bez uha,
Teško uhu, kada je bez sluha.

Teško onom, koga muči muha,
Teže onom, koga grize buha :
Teško biću, kojemu se kuha
Večan ručak — samo posna juha.

Teško onom, koji poput puha
Vonja pored dame fina njuha !
Teško i onom, što na rimu „ruha"

Mora sricat „ćuha", „stuha", „gluha",
Svršivši sonèt u počast potepuha,
Princa Karnevala, Petra Kerempuha.

ČUVIDA.

Cello, flauta, oboa i bas,
A na balu, k'o na valu Luna,
S obrazinom maske od baršuna,
Kolombina mienja lažni glas.

U Dijane nije ljepši stas
S ritmovima kao vruća struna,
Što se trza strasnih sa laguna,
Kad je život tek Otelov čas.

Otkud je, iz Rima, iz Pariza ?
Što je, duvna, sablast il' markiza,
Ili Venus, spremna leći svagda ?

S maskom simbol, Žena i Sirena,
Sjeća me na Poëa (— — i Montépina)!
S okom mačke, zmije i smaragda.

Digitized by Google

JOZA IVAKIĆ: U SVATOVIMA

Njima je obadvoma bilo neugodno i — pravo rekavši — stidili su se. Stidili su se najviše jedno pred drugim.

Čitavo ono vrijeme, dok nije došlo doba spavanju, a otkako je domaćica izjavila, da će njih dvoje zajedno spavati — čitavo to vrijeme bilo im je upravo užasno. Ta, zaboga, ipak se to ne pristoji!

Obadvoje su htjeli uvjeriti domaćicu, da to ne može nikako biti, dokazati joj, da je to prava sramota; al ipak nisu ništa rekli, nego su se samo od neprilike crvenili i bavili se svako za se svojim mislima.

Tu njihovu nepriliku i zažarene obraščiće nije nitko ni opazio, jer se nitko nije na njih ni osvrtao.

Domaćica se — gospoja Matišićka — dalje još časak razgovarala s gostima, a onda je i opet otišla u kuhinju za poslom žureći se, tako da joj je u hodu sve zalepršala potpregnuta suknja i krajevi bijele kecelje.

— Oprostite, moram za poslom! — govorila je. A vi se lijepo zabavljajte!

A onda je još kao ispričavajući se dodala:

— E, šta ćemo, kad je tako! Vi i sami vidite, kako je. Mnogo nas je, pa se moramo nekako stisnuti. Najposlije svoji smo.

A njih je dvoje sjedilo sad daleko jedno od drugoga, svako za se. Dosad su se lijepo razgovarali: on joj je pripoviedao, kako je kod njih u njihovoj gimnaziji; kako se oni trećoškolci, kud i kamo slobodnije vladaju prema profeso, rima, negoli četvrtoškolci; kako ni jedan od njih ne bi ni za živu glavu zaplakao kad dobije drugi red, a četvrtoškolci da skoro uvijek plaču u takom slučaju. Šta više, čuo je, da si i mnogi petoškolac znade isplakati prvi red. Onda joj je nabrajao, koje je on sve pripovijesti pročitao, koliko se puta por'vao sa svojim drugovima i — razumije se — svakiput bio pobjednikom.

A i ona je sama bila živahna i razgovorljiva. I ona je njemu pripovijedala, kako je kod njih u višoj djevojačkoj školi, kake su tamo učiteljice i kako se one prema njima vladaju. Pričala mu je toliko zanimljivih dogadjaja iz plesne škole.

I tako su se lijepo zabavljali i činilo im se, da su stari znanci.

I odmah, prvi čas, čim su se upoznali, tako su se osjećali blizu. Njega nije obuzela nikakva trema, a nije, šta više, ni pocrvenio. Posve je sigurno pristupio k njoj i rekao:

— Čast mi se predstaviti: ja sam Ferdo Mirković, gimnazijalac.

I još je, da ona možda ne bi pomislila, da je tek počeo ići u gimnaziju, ponosno dodao:

— Trećoškolac.

A ona ga je tek malacko kritički omjerila i rekla:

— Drago mi je. Anka Imbrinac.

I ona je htjela dodati: „učenica VI. razreda više djevojačke škole", ali se predomislila. Nije htjela da ga oponaša, a u drugu je ruku opet mislila, da će ovako biti „interesantnija".

I odmah se raspreo izmedju njih dvoga razgovor ugodan, neprisiljen, zanimljiv, i odmah im se činilo, da su već odavno stari znanci.

Digitized by Google

A sad, otkako su saznali, da će njih dvoje zajedno spavati, nisu više mogli jedno drugom u lice pogledati od stida i od neprilike.

Anka je uhvatila priliku, da rekne svojoj materi:

— Ja ne ću spavati s onim dječakom. Ja hoću da sama spavam.

Pritom je naprčila srdito svoje male usnice i namrštila tanke obrvice.

Mati joj nestrpljivo odgovori, a u glasu joj se osjećala i mala srditost:

— Molim te, dijete, pusti me na miru! Ti vidiš, da nas tetka samo tako može smjestiti.

— Al ja hoću da spavam sama!

— Al kad ne može biti! Razumi! Marci će se strpati svi u jednu sobu, onu veliku, a mi ženske opet u ove druge dvije. Drugačije se ne da.

— Pa i on je muškarac.

— Ph! Čudna mi kupusa! I on je muškarac! — rekne posprdno gospoja Imbrinčevka, a onda još doda hoteći završiti taj dosadni razgovor:

— Drago dijete, ne može biti. Drugačije ne može biti.

M. Cl. Crnčić: *Nina.*

* * *

I zaista nije moglo drugačije biti.

Bilo ih je jako mnogo. Gospoja je Matišićka naime udavala kćer i za dva dana imali su biti svatovi. Rodbina i neki glavni svatovski funkcijonari došli su malo ranije.

A to su posve pametno učinili. Ovako će te silne žene biti njojzi, domaćici, od pomoći i od hasne. Ima tu vazdan posla po kuhinji i uopće po čitavoj kući: valja peći te silne kolače, priredjivati unaprijed kojekaka hladna jela, jer se ne može sve dospjeti onaj dan uraditi; valja tu pomesti i oprati valja... Pa već

Digitized by Google

zna se, kako je u svatovima ! Ta ima tu sva sila kojekakih sitnarija, malih poslova, koji mogu zaposliti sto ženskih ruku.

I svi, kao da su se dogovorili, došli isti dan. Prva je došla, još ujutru toga dana, gospoja Imbrinčevka sa svojom kćerkom Ankom ; njezin muž, gruntovničar, nije mogao tako rano doći, jer nije mogao dobiti toliki dopust. On će doći na dan svadbe.

Oko podne je prispio Marko Mirković sa ženom Marijom i sa sinom Ferdom, gimnazijalcem. Mirković je nekad bio mesar, ali obogativši se okanio se mesarije i živio od kapitala baveći se jedino time, što je davao svojim sumještanima novce u zajam uz obilne kamate. On je bio svatovski kum. S njima je prispio i gospodar Jozo Pretikić, trgovac sa svinjama, brat gospoje Matišićke, takodjer sa ženom Katicom, veoma ugojenom seoskom matronom, koja je uza svu svoju debljinu bila veoma živahna.

Muškarci su odmah iza ručka okrenuli baš junački piti, tako da ih nije trebao ni nutkati domaćin, Gjuka Matišić, općinski načelnik, koji je i drugačije bio velik veseljak i prijatelj društva, a sad udajući kćer za sudbenoga pristava bio je spreman, da se uništi od oduševljenja i iskrene radosti. Nego mladoženje još nije bilo tu ; on je imao prispjeti tek na dan svadbe.

I društvo je pilo, razgovaralo se i pjevalo. Kiselkasto vino samo je iščezavalo u njihovim žednim grlima. Žamor, vika, dim od prostih cigara napunio nisku sobicu, u kojoj je bilo sve veselo, sretno i zadovoljno. Sve — osim gospojice Anke i gimnazijalca Ferde.

Njih dvoje se stislo svako na svom stolcu srdeći se na sve. Vrijedjala ih je i ta vika i ti kojekaki razgovori i to, za njih, strašno pjevanje iz hrapavih grla. Al društvo se bez brige zabavljalo ne mareći za njih i ne opažajući njihovu srdnju, pa ni izdaleka ne sluteći, što se zbiva u njihovim dušama.

I kad je već dobrahno zacarovala noć, kad se već odavno sve stišalo u selu, kad su već i seoski psi zašutjeli i pozaspali, kad se već odavno po seoskom sokaku crnio mrak, kad se i naše društvo umorilo od pjevanja i vike, svladano pićem, kad su se i ženske dosta naradile po kuhinji i našuškale švrljajući amo tamo po kući — onda su legli spavati.

A razdijelili su se onako, kako je bilo odredjeno : muškarci su spavali za se, a ženske za se i s njima gimnazijalac Ferdo. On je spavao s gospojicom Ankom na veoma uzanom divanu, na koji ne bi mogli smjestiti nikoga od cijeloga društva. Za njih dvoje nije bilo nigdje mjesta i na tom su divanu mogli spavati samo njih dvoje sitnih, malenih.

Začas se smirilo sve u kući. Iz one se sobe, u kojoj su spavali muškarci, začas čulo glasno r'kanje u raznim tonovima ; cijela je soba ječala od toga r'kanja.

U onoj sobi, gdje su spavali Ferdo i Anka, bio je još jedan krevet, na koji su se nedako strpale Ankina mati — Imbrinčevka — i debela gospoja Katica Petikićka. U drugoj sobi, što je odmah do ove, bio je takodjer samo jedan krevet. Ali u toj sobi nije bilo divana. Na tom su krevetu spavale gospoja Marija Mirkovićka i domaćica, a njezina kći udavača, gospojica Mada, napravila si je postelju na stolcima, koje je poredala uz krevet. Da ne bi u snu kakogod prevalila stolce, privukla je do njih stol. U trećoj su sobi spavali muškarci.

Digitized by Google

Gimnazijalca Ferdu i gospojicu Anku nije ostavljala ona srdžba i onaj stid otprije, ni sad, kad su legli i nekako se smjestili na svom uzanom i kratkom divanu. S tim su osjećajima i zaspali. — — — — — — — — — — — — — —

Ujutru su se probudili zagrljeni. Sad su ih ostavila ona čuvstva od jučer i bilo im je ugodno ovako ležati jedno uz drugo. Nisu ništa govorili znajući, da bi se onda jedno drugom izvinuli iz zagrljaja.

A taj je zagrljaj bio tako ugodan ; budio je u njima neka nova čuvstva, koja su bila još nejasna, neodredjena, koja još nisu zabljesnula u sigurnom i jasnom svjetlu, koja su još bila blijeda, ali koja su im godila. I pod dojmom tih čuvstava lišca su im se zažarila i oni su ostali i dalje u zagrljaju...

Ali to nije bio zagrljaj muškarca i žene, to je bio sasvim nedužan zagrljaj i baš u toj svojoj nedužnosti pun poezije...

Kad je unišla u sobu gospoja Imbrinčevka, — koja je kao i gospoja Katica Petikićka ranije ustala — malko se neugodno lecnula videći ih zagrljene i zažarene u obrazima.

— Morat ćemo se danas uveče nekako drugačije smjestiti — mislila je ona. — Al samo kako? — — —

No to ne bi nipošto trebalo. Bojazan i sumnja gospoje Imbrinčevke bila je sasvim neopravdana.

I ona je sama valjda začas tako mislila, jer je odmah promijenivši izraz lica rekla u šali : Ustajte, djeco ! Sram vas bilo ! Tko je vidio tako dugo spavati? !

A djeca su odmah djipila sa svoga ležišta onako mlada, friška, nedužna i bezazlena...

RIKARD NIKOLIĆ: NA ŽALU

Na pustome žalu zagrljeni, sami
sjedili smo ćutke. Iz plave daljine,
kroz proslani vazduh, drhtali su nježno
strastveni akordi jedne mandoline.

Povjetarac lagan mrsio je njene
vitice na čelu i njihao tankom
odjećom joj bielom : ko na plavoj rieci
tananijem šibljem pred umornim dankom.

Dizahu se njene grudi i padahu
kao spori vali, kad je večer blaga ;
drhtala je pjesma kroz ganuti vazduh
i ko jeka njena ja joj šaptah : draga...

A do naših nogu šumilo je more,
ko da priča čežnju neizmjernu žalu :
onu, koju moja osjećaše duša,
stiskajući niemo njenu ruku malu.

Digitized by Google

F. D. MARUŠIĆ: DVIJE MAJKE

Puste dalečine posute kolibama i ševaricama bjelasaju se po svilajskoj ljuti.

Vesele ovce i brze koze bršte travu i kidaju lišće sa umornog drveća po udolicama velikih visina.

Prostrana priroda samuje, dalečine se iz dalečina radjaju, a u najdaljoj dalečini blista sunce po moru kao da želi izljubiti velike vode i oceane. Modro nebo modri se sunčanim blještavilom. Po nebu plivaju bijeli oblaci ko nebeski snjegovi. Daleki vršci bosanskih brdina modrikaju se kao zastrti velom. Glasovi samoće su duboke tišine, što popadoše po svilajskom kamenju.

U tim krajevima borave ljudi kamenitih grudi, čvrsti kao ljutac. Nagomilavaju kamenje da sebi sazdaju izbice i dvore po samovanju visoravni svilajske. Ti dvori su vazda samotni i pusti...

Pusto samovanje dojadi stajnicima pa hodaju po selima da ubiju duge noći i lijene dane.

U tim je stranama živila i jedna mlada udovica, na bijelom svijetu ne imala nikoga van sitno posmrče što je povila po smrti svoga čovjeka, s kojim je živila ravno kukavnih šest mjeseci.

Mladost, život i samoća mamila ju k drugovanju, pa je zalazila sijelima i razgovoru, a kako su muškaračke oči oštre, riječi zamamljive a mladost vatrena tako je mlada udovica drhtala pred milosnicima, što se po selima vidjaju.

Ljubavnici se šalili na sijelima a udovica i ne nadajući se udadbi crvenila stidom ko djevojka.

— Što ti to, sejo, dojke rastu a prsluci pucaju — našali se jedan milovidni ljubavnik.

Udovica obori glavu pa ga kriomice pogleda.

Kad je svojoj kući išla da podoji ono svoje sitno čedo napršče pridruži joj se ljubavnik pa ju ukori čemu žive ko ljuba neljubljena.

Ona se zastidi.

A ljubavnik joj obreče ljubav, ako li je ona voljna.

Udovica se zamisli i po mislima je tražila izvore novomu životu, al' samohranici nije joj bilo dalje tako živjeti i obeća ljubavniku vjenčanje, ako bi htio da uzme uza nju i pastorče.

Ljubavnik ne htio znati za dovoče.

Udovica stane sada da misli i smišlja, bilo joj žao djeteta a još žalije takvoga čovjeka.

Našla se medju dva ognja; drhtala je na pomisao, da bi to jadno djetence mogla opustiti, ostaviti..... ali komu?

Nikomu!

Samoći!

Smrti!

Trgne se pa proplače.

Plakala je za djetetom ko majka. Sjetila se ljubavi iz koje je nikao, spomenula se crne smrti i mladosti njegove — onoga dobrog pokojnika — pa je cvilila, suzila; plakala da bi reko plače joj duša, istekle su joj zenice, bez oči će ostati.

Digitized by Google

Ludo saneno dijete spava u kolijevci ko janje, ne zna što u svijetu biva, a umorna majka obudovjela oplakiva svoga udovičića.

Približi se zipci, zaljulja ga, da joj srcu odlane, a iz bešike nestašno čedo pruži majci ručice.

Majka privine dijete njedrima ko svilu i zlato, isturi bijele dojke iz njedara, podoji nevinašce svoje.

Dijete se majci nasmiješi, cjelune ju, a majka se opet trgne ko da ju ti cjelovi pale . . .

Kad je dijete na pola usnulo, njoj se učini, da je usnulo na vijeke, pa zatvori pendžere u kolibi, pokupi dronjke po primetim i saponima, ugasi ognjište i htjede da ode . . .

Ali kako će da ugasi ono ognjište djetinje ljubavi ?

Opet popostane, prosuzi, pa otvori pendžere, da u kolibu udje malo sunca.

Sunce udje, ali joj duše ne ogrije.

Ona opet zatvori pendžere i odaje, podoji dijete, da joj usne, e da ga ne čuje, kad procvijeli za njom, zatvori kapiju i ode . . . ode, daleko . . . daleko . . .

I tako je hodala po hladnom kamenju krvava zmijskoga srca. Okrećala se bojeći se, da ju tko ne zaustavi, treptila je, da se koliba ne gane, pa ne poleti, da ju zadrži.

Dugo i dugo je jošte u duši te nesretne majke pečal rovio i plamen gorio, dok se nije posve izgubio zastrt novom srećom drugoga čovjeka.

A dijete opušteno i zaboravljeno u kolibi cvijelilo za majčinim dojkama, za suncem i životom, zaman plačem vapijući majku . . . A majka nije dolazila . . .

Po blizinam samotnih čemernih dvora opuštenoga djeteta, dolazili su čobani, ovčari i čobanice, pastirice ovcama. Dojaviše ovce, pa ih ukrdiše s jaganjcim i dirzicama, te ih vode na plandovanje.

Jaganjci meču za majkom, a dijete u kolibi plače.

Kad ovce brsteći prodjoše mimo kolibu zastane ovca prethodnica dvizorka pred smutnim dvorima plača. Činilo se, kao da je dvizorka čula naricanje svoga rodjenoga jagnjeta, koga joj juče otrgoše od dojaka. Čobani pognaše krdo, ali dvizorka ne će da se gane.

— Tužna je, reče čobanica, ne će da ide — odveli joj juče janje na zaklanje.

Dvizorka leže pa tužno zableji, a za njom probleji cijelo stado . . . pa se činilo da plaču ti silni veliki prostori samoće.

Čobani se požure i kroz blejanje tolikoga blaga razaznaše glasove djetinjega plača. Otjeraše ucviljeno blago na plandovanje, ali dvizorka ne da se otjerati. Čobani ne htjeli je goniti, jer je dobra podojnica, a kako je sviloruna i prvojagnjenica tako su ju nježnijim glasom dojavljivali krdu.

Kad ovce bješe poodmakle, čobani bolje razaznaše glasove djetinjega plača iz onoga čemernog dvora.

Čobanice nasluškivale djetinje glasove, zvale i dozivale stojnike, ali od nikud glasa, pa im ne ostade drugo već rastrgoše bravu i istegoše opušteno dijete na božje sunce.

Dijete sad jače zakmeči gladnim drhćućim usnama.

Digitized by Google

Dvizorka podojnica drhtala je pred ulazom gledajući to jadno janje, pa joj se činilo kao da je to njezino, koga juče otrgoše ljudi od dojke, da ga zakolju — pa kako ne će klati janjce, kad kolju djecu svoju. — !

Čobani ne znadoše što bi sa tim jadnim djetetom, te je ležalo u niskoj zipci na zemlji, kad u to približi se dvizorka ko svome janjetu, obliže ga i zableji ko da plače. Jedan čobanin povali dvizorku i privine joj dojkama dijete. Dvizorka mirna i sretna cjelivala je jabučice tudjega gladnog i plačnog jagnjeta, a dijete požudno sajući ručicama je gladilo novu milostiviju majku.

DR. L. KNEZ VOJNOVIĆ: IZ TAINE-OVE PREPISKE

Ima ljudi koji tako duboku brazdu ostave u misli svoga vijeka, da im ocrtati život i djela znači više manje ocrtati cijelu epohu u kojoj su živjeli i na koju su udarili svoj lični žig. I mi toga radi ne ćemo niti pokušati da nacrtamo život i rad Hipolita Taine-a,[1] filozofa, istorika, kritika, estetičara i moraliste, jedne od najblistavijih pojava ne samo francuske nego opće evropske moderne misli. Pa ne ćemo ni za to, jer smo u ovim stranicama sebi postavili vrlo skroman i ograničen zadatak, biva da iznesemo nekoliko izvoda iz prepiske velikoga mislioca, koja se u Parizu publikovala 1903—1907. god. u četiri knjige[2] kod Taine-ovog izdavača Hachetta. Ovo je program naše radnje i drugo ništa. Još od god. 1889 familijarni sa Taine-ovim djelima, trudeći se, u obimu naših ubjegjenja, da iz onoga bistrog izvora, iz one snažne gragjevine odvojimo sve što razumijevasmo više istina i da ih primijenimo na naše skromne radnje, čim puče glas da je prepiska onoga velikoga čovjeka ugledala svjetlo, poručismo je i pročitasmo redom kako su knjige izlazile. Egoisti nijesmo nikad bili, a najmanje u književnosti. U toj nas je nesebeznalosti podržavao i sam Taine, čije nam poruke jednome prijatelju neprekidno lebde pred očima: „Mi nešto moramo dati svome narodu — pisaše Taine 30 Aprila 1862 — svome vijeku, svome rodu, a to iz čistog osjećaja čestitosti. Mi smo od njih neizmjerno mnogo primili; nema ni jedne pravične, čovječanske ili istinske misli, koja ne bi ljudima te nam je dadoše stajala ogromnu sumu rada i jada. Sve što mi tako visoko cijenimo u našim mislima i osjećajima dolazi nam od drugih; pak nam sama duševnost naregjuje da vratimo onima koji će doći ono što primismo od mrtvijeh. Toga radi, kogod misli treba da tu svoju misao obradi tako da bude korisna i namijenjena javnosti: onaj koji pozna običaje, koji je prodro u čovječju prirodu, koji može iznijeti na pozornicu neke istine, sagraditi jedan ideal, onaj je dužan i drugima taj ideal i te istine... Oliver Goldsmith više je učinio sa svojim Vikarom Wakefieldskim nego li sto propovjednika sa sto besjeda. Stepen inteligencije i poštenja raste ovako, neprimjetno, kroz lake impresije koje ostavljaju ovakove lektire, kroz promatranja koje one doprinose i nadahnjuju..." Ovaj će nam dug citat oprostiti

[1] Rogj. u mjestu Vouziers (Ardennes) 21. Aprila 1828, umr'o u Parizu 5. Marta 1893.

[2] H. Taine, sa vie et sa correspondance. I. Correspondance de jeunesse (1847—1853) 1903. II. Le Critique et le Philosophe (1853—1870) 1904. III. L' Historien (1870—1875), 1905. IV. L' Historien (suite) — Les dernières années (1876—1893), 1907.

Digitized by Google

čitaoci i samoga Tainea radi, kad je već govora o njegovoj prepisci, pak i za to da im tačnije objasnimo što nas je rukovodilo pri publikovanju izvoda Taineove prepiske u ovoj smotri. Čitajući bilježasmo neka mjesta i malo po malo iz ovih se mjesta sastavio Taineov profil koji će ovako biti pristupniji masi čitalaca nego li jedna studija o cjelokupnom njegovu radu. I da ovaj biser ne zadržimo za sebe, prosipljemo ga u narod u kome se osjeća jaka potreba sregjenije, dublje kulture, intimnijega drugovanja sa tipičnim predstavnicima evropske misli i civilizacije.

Ako smo megjutim sebi i nacrtali tačno zaokružen zadatak, opet će nam se dozvoliti da u malome broju stranica, za bolje razumijevanje narednijeh izvoda, skiciramo osnovne misli Hipolita Tainea i da odredimo mjesto koje on zauzimlje u svjetskoj književnosti. Bićemo kratki, što će nama biti nesravnjivo mučnije, a neizmjerno prijatnije čitaocima.

Taineovo je ime postalo mnogo popularnije izvan Francuske i Engleske u trećem dijelu njegove književne karijere sa glasovitim djelom: „Les Origines de la France contemporaine" (Postajanje savremene Francuske). Od ove velike i nikad prije njega, a još mnogo vremena i poslije njega ni pokušavane istorijske ankete o Starom Režimu i o Revoluciji[1], malo ima intelektualnijih savremenika koji ne bi bili pročitali bar prvu knjigu o Starom Režimu (L'Ancien Régime) ili one druge dvije tako strašne da, čitajući ih, čovjeka muka hvata, pod natpisom: L'Anarchie: „La conquête jacobine". Ali se u ovoj popularnosti velikoga pisca miješalo mnogo nezdravijeh elemenata tugjijeh njegovoj čistoj ljubavi k znanosti. Taineovo djelo bi ravno jednom velikom dogagjaju, pobudi ogromnu senzaciju, razbudi mnoge strasti. Obožavaoci revolucionarskoga „bloka" u Parlamentu i van njega skoče kao bijesni[2] na neustrašivoga istorika zbog šibanja junaka francuskoga terora koje predstavljaše kao krvožedne psihopate, branioci Staroga Režima, ma da ih piščev determinizam odbijaše, bili bi mu i ovo oprostili za poništenje legende o mudroj, spasonosnoj, gotovo idiličnoj Revoluciji koja je, po teoriji žakobinskoj, u krvi izdajnika a po smišljenom planu ne preporodila nego upravo stvorila drugu jednu Francusku s kojom mrtva pokoljenja pred 14 jula 1789 nemaju više ništa zajedničkoga. Pri tom i jedni i drugi zaboravljahu da Taine, pišući „Postanje" nije mislio ni da jednoj partiji preda u ruke sektarsko polemično oružje, da je njegov cilj — i tamo gdje se varao — bio samo čisto istraživanje istine i da je djelo napisao bez političkih predrasuda kao „prirodoznanac pred metamorfozama jednog insekta". Pod ovim je vidom Taine došao u evropsku sveopću konverzaciju, čak i do naših strana.

Ali mnogo prije ovog posljednjeg velikoga djela, Taine je zauzeo bio prvo mjesto megju francuskim misliocima i zaklonio pod svoju moćnu doktrinu mlade generacije, koje sadržavahu najizbraniji cvijet buduće francuske književnosti.

---

[1] Alexis de Tocqueville iscrpao je zaista ogroman broj svežanja akata u Parizu, a naročito u provinciji, za svoje kratko, ali neizmjerno veliko djelo: „L' Ancien Régime et la Révolution", koje je inspirisalo i Tainea, ali je ovaj daleko nadmašio Tocquevillovu anketu.

[2] Vogja ove partije, F. A. Aulard, profesor Francuske Revolucije na Sorboni, oficijozni historiograf Republike, uputio je protu-anketu, da bi dokazao netačnost Taine-ove ankete. Ali nije uspio, da u osnovnim konkluzijama obori Taine-ovo djelo.

Digitized by Google

Taineov je uticaj na dvije, čak i na tri generacije, tamo od 1850 ogroman. Ova se generacija pedesetijeh godina bila riješila romanticizma, naduvenoga Ja, sentimentalnosti u kojoj pokoljenja bijahu odnjivena blagodareći deformaciji i zloupotrebi Chateaubriandovih sjajnih i dubokih ali opasnih radova. Nova je generacija pozitivna, realistična ili naturalistična, zaljubljena u umovanje i u fakta, žedna znanstvene izvjesnosti i spoznaje. Bijahu se zaboravila vremena kad je Michelet, taj čarobni istorik romantične epohe, čitajući Darwina, uskliknuo : „Ah, neka mi se vrati moj Ja !" Sada je opet ovaj prezrio bio. Sve je imalo biti impersonalno i znanstveno. U tom se trenutku, prelaznom kao onaj politički u oči Bonapartovog 18 Brumaira, i kao za opravdanje poznije Taineove teorije, Taine se pojavi kao visoki reflektor toga stanja i tih aspiracija. On kondensova i sabra „sve lebdeće snove, sve tepajuće želje savremene misli", da ih sastavi u jednu skupnu doktrinu, da im umnoži aktivnu silu i daleki uticaj.[1] Ma da je prije njega Renan pontifikalno ustoličio bio Znanost kao božicu budućnosti („la science est une religion"), kao formulu XIX vijeka, ozbiljniji i čestitiji Taineov duh održa ipak pobjedu kod savremenika. On useli svoju filozofiju u dušu pjesnicima i romansijerima, kakvi su Leconte de l' Isle, Augier, Dumas fils, Flaubert i Bourget, ćitavoj generaciji istorika, Lavissu, Sorelu, Vogüéu, Houssayu ; on bi zastavnik i nosilac luči i tako ne samo kroz svoj ugled, nego i kroz svoje učenike Taine modelova misao druge polovice XIX vijeka i van granica svoga naroda. Da zagledamo za trenutak u tajnu ovog uticaja..

Taine je po prevashodstvu psiholog. Istorija se, po njegovim riječima, ispoljava kao „problem psihologije". Malo vremena pred svoju smrt pisaše jednom prijatelju ove riječi : „Ima četrdeset godina da ne činim drugo, nego psihologije aplikovane ili čiste". Sva su njegova velika djela, od Eseja o Titu Liviju do posljednjih knjiga o Savremenoj Francuskoj, bila uzastopne aplikacije jedne te iste psihološke metode na prerazličite objekte, mnogostručni eksperimenti, kojima je zajednički cilj bio da provjeri i opravda pred samim sobom neke svoje poglede na prirodu i na mekanizam čovječje duše. Dakle, aplikovana psihologija. Jedino veliko djelo, koje je ex professo Taine posvetio ovoj oblasti filozofije jeste ono „De l'Intelligence" (O razumu), u kome je na osnovi fizioloških razmatranja i opažanja nastojao, da objasni manifestacije duše. Sva su ostala njegova djela : Istorija engleske književnosti, Put u Pireneje, Put u Italiju, Filozofija umjetnosti, Postanje savremene Francuske itd. itd., same demonstracije svoje doktrine, koja ako i tijesna i neprimjenjiva na sve raznovrsne pojave ljudske radnosti. ima granitičke dijelove, koje će sva je prilika budućnost samo još jače utvrditi.

Vogüé je o njemu rekao : „Taine je Spinozina misao, projektovana kroz Shakespearovu maštu". I zaista je Taine učenik Spinoze i ne manje učenik Hegela. Imaginativna se njegova moć može uporediti sa onom velikoga engleskoga pjesnika. Kroza tu imaginaciju primijenio je na moderni svijet panteizam i determinizam njegovih velikih učitelja. Taine je determinista, bez restrikcija, bez rezerva „sa mističkim žarom, sa neutoljivom bezazlenošću". On ni u prirodi, ni u čovjeku

[1] Girand, Essai sur Taine, Paris, 1901, 177—180. Do sada je ovo najbolja knjiga o Taine-u. Kompozicija joj je vrlo konfuzna, ali duh izvrstan i materijali vrlo obilni. Mi ćemo se ovim esejom poslužiti na više mjesta, naročito za citate iz Taine-a, kad ih ne navodimo direktno, što ćemo i naznačiti.

Digitized by Google

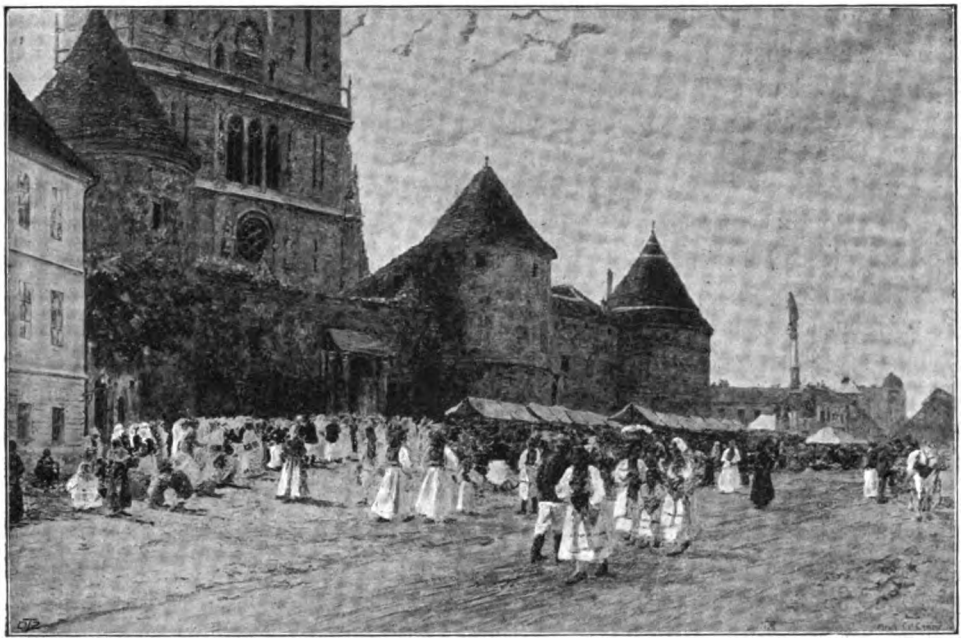

M. Cl. Crnčić: *Kaptol.*

nije mogao drugo da vidi, nego li fenomene podregjene neizmjenljivim zakonima, koji se jedan iz drugoga ragjaju kao po nekoj neumoljivoj nuždi. Metodom pozitivnijeh znanosti, analizom i sintezom, on promatra činjenice, koje njegov duh otkriva u sebi i oko sebe. I kad su te činjenice provjerene, apstrakcijom ih podigne na stepen jedne opšte činjenice, hipotezom pridade ovoj vrijednost uzroka, najzad dedukcijom provjeri da li je hipoteza osnovana i da li se promjenom one opšte činjenice i sve ostale mijenjaju. Nagje li da je tako, uzrok je nagjen. Grupa je činjenica objašnjena. Imamo njezinu formulu, poznajemo joj zakon. Sada. Za upoznavanje moralnoga svijeta (psihologija), koji će tumač biti sigurniji i blagodarniji od fiziologije, od odnosa izmegju fizičke i moralne esencije čovjeka ? Nigdje kako tamo ne će vjerovatnije naći više nepoznatih činjenica, koje su kadre da unapreduju znanost. Dakle će sa fiziologijom objasniti mnoge tamne strane naše duše. Ali u istoriji, u toj ž i v o j p s i h o l o g i j i, naći će što mu u fiziologiji nedostaje, moralnijeh činjenica, mnogobrojnijeh, utvrgjenijeh iz kojih će moći sastaviti široke i snažne sinteze. I tako postaje Taineova omiljena formula : „Jedna civilizacija, jedan narod, jedan vijek nijesu nego definicije u razvijanju. Čovjek je postavka (théorème) u hodu. „Istu metodu primjenjuje Taine i na moralu. Dobro jednoga bića što je ? Grupa bitnih činjenica iz kojih je sastavljeno. Ona je, dakle, radnja čestita, koja uzme kao razlog ovo univerzalno načelo ili jednu sveopću posljedicu ovoga načela". Spinoza bješe ovo isto izrekao : „Sve, što se više neko usiljava da ustraje u svom biću, sve je to čestitiji".

Nema znanosti fizičkih i znanosti moralnih. Nema nego, u singularu, jedne znanosti, jedne u svom osnovu, u svojoj metodi, u svom objektu. Sile koje čovjekom upravljaju nalik su na one koje upravljaju prirodom. U trenutku bezazlenosti

Digitized by Google

(kojima veliki ljudi naročito obiluju) Taine bješe formulovao ovu determinističku doktrinu u poznatoj frazi da „su porok i vrlina proizvodi kako galica i šećer".[1] Profanum vulgus svali se na ovu frazu više nego na sve njemu najneprijatnije Taineove članke. Optuže ga niskim materializmom, radikali Naquetove opservancije sa udivljenjem ga u Parlamentu spomenuše kao znanstvenog eksponenta ateističnoga radikalizma, ali on mirno objasni gornju rečenicu u pismu na direktora „Journal des Débats" :[2] „Reći da su porok i vrlina proizvodi kako galica i šećer nije isto što i reći da su hemički proizvodi kako galica i šećer ; oni su moralni proizvodi koje moralni elementi svojim sjedinjavanjem proizvode, pa kako je potrebno da se poznaju hemičke tvari iz kojih se galica sastoji da se ova uzmogne stvoriti ili rastvoriti, tako je isto korisno da se nagju psihološki elementi koji sastavljeni sačinjavaju istinoljublje kad hoćemo da u čovjeku stvorimo omrazu laži. Ovaka studija primijenjena na savremene predmete kako n. pr. na analizu revolucijonarnoga i klerikalnoga duha objasnila bi mnoštvo stvari. Dokazala bi u oba duha slične pokretače, ukus za aprioristična načela, antipatija za iskustvo, neznanje istorije, poslušnost već skovanim frazama, instinkt tirjanstva, sposobnost za robovanje. Iz toga bi slijedilo da se ne može pobiti jedno pomoću drugoga, nego da ih treba pobijati oboje. Kad se analiza jednom učini, iz nje ne će niknuti ravnodušnost ; zlikovac nije opravdan za to što smo objasnili njegovo nevaljalstvo ; ne ćemo galicu metnuti u čaj, jer joj poznamo hemički sastav ; nepošten čovjek zaslužuje prijekor, prezir, kaznu, poštenjak je dostojan poštovanja i nagrade. Grbavac nije primljen u vojsku, bezakonika ima isključiti slobodno društvo..."

Ova sličnost u načinu postajanja jednih i drugih sila upoznaje nas sa jedinstvom svemira. Mi razumijevamo kako je to jedinstvo postalo. I u istom se trenu rodi u nama pojam o prirodi. Taine se sada uzdiže na krilima filozofske poezije kojoj nema ništa ravna u novoj književnosti :[3] „Sa ovom hierarhijom nuždnih pojava svijet postane jedinstvenim, nerazdvojnim bićem, čija su sva ostala bića udi. Na najvišem šljemenu stvari, na vrhuncu blistavoga i nedostiživoga etera, progovara vječni aksiom ; i produženi odjek ove stvoriteljne formule sastavlja, svojim neiscrpivim talasanjem, beskonačnost svemira. Svaki je oblik, svaka promjena, svaki pokret, svaka ideja jedna njezina radnja. Ona u svakoj stvari postoji, nijedna je stvar ne ograničava. Materija i misao, planet i čovjek, nagomilavanje sunaca i kucaji jednog insekta, život i smrt, bol i radost, nema ništa što je ne bi izražavalo, a ništa što bi je moglo izraziti vaskoliku. Ona ispunja vrijeme i prostor, a stoji nad vremenom i nad prostorom. Oni je ne obuhvataju, a iz nje proizlaze. Svaki je život jedan njezin trenutak, svako biće jedan njezin oblik ; a serije stvari spuštaju se š nje, vezane božanskim grivnama njenog zlatnoga lanca. Ravnodušna, nepokretna, svemoguća, vječna, stvoriteljna, nema riječi koja bi kadra bila da je iscrpi, a kad se otkrije njeno vedro i divno lice, nema čovjeka koji se ne savije, uprepašćen od udivljenja i od strave. Ali u istom trenutku zaboravi svoju smrtnost i malenkost i nauživa se ove beskonačnosti koju zamišlja i sučestvuje u njenoj veličini." Što je ova divna himna? Mi smo je negdje čuli — zove

[1] Le vice et la vertu sont des produits comme le vitrid et le sucre.

[2] 19 Decembra 1872 Cf. Girand, Op. cit. Appendice br. XXIX.

[3] Philosophes classiques cit. Girand, Op. cit. 116—117.

Digitized by Google

se Panteizam. Taine ima panteističku koncepciju svemira. Ona njemu diktuje determinizam, metodu, moral, teoriju o znanosti. Spinoza u Shakespearskom ruhu.

Da na jednom primjeru vidimo kako je Taine primijenio ovu doktrinu i ovu metodu. Razne je objekte on tražio ne da ih opravdaju, nego da im smjelo utvrdi osnovnu zakonitost.

Prva je na redu kritika. Ona i roman što su nego jedna v e l i k a a n k e t a o č o v j e k u ? Sve različnosti, sve sitnarije, sva cvjetanja, sve degeneracije ljudske prirode podložene su ovoj pozitivističkoj metodi i njenoj strogoj i egzaktnoj formuli. Što znači poznati jedan predmet? Znači poznati mu uzrok i za njim poći u svim njegovim djejstvima. Analizujmo kojugod grupu ljudskih dogadjaja. Naći ćemo da svi dijelovi u toj grupi zavise jedan od drugoga kao udi jedne biljke ili jedne životinje. Raščlanite ove dijelove. Vi ćete naći da ih mali broj sila stvaraju i njima upravljaju. Vrlo je često samo jedna sila toliko moćna da ih sredi i da im podrži jedinstvo. Kritika ima zadatak da otkrije ovu silu ili ove sile. Neka su kolikomudrago odvojene radnje jednoga čojveka ili jednoga naroda, uvjerićemo se da je jedna jedina g l a v n a s p o s o b n o s t (faculté maîtresse) koja ih iznosi, modelira, pokreće. Uz ovu glavnu sposobnost djeluje još i jedno opšte stanje. Kritika, hoće li da bude filozofska, ima da ukratko formuliše ovu sposobnost i ovo opšte stanje. Sada pridolazi sinteza. Glavna je sposobnost otkrivena (n. pr. „klasički duh" l'esprit classique — u tvoraca Revolucije). Pogledajmo je kako djeluje, kako u svom pokretu nosi podregjene sposobnosti. Njihovom pomoću mi ćemo sastaviti izvornu fizionomiju jedne duše, jednoga haraktera, jednoga talenta, jedne radnje. Evo opet sličnosti sa egzaktnim znanostima. U matematici se postavi jedna definicija iz koje se izvodi čitav red postavaka. Tako isto iz definicije čovječje duše može se izvesti „more geometrico" daleko sljedstvo njenih djejstava, misli, strasti.

Taine je ovoj koncepciji o kritici, usko vezanoj sa njegovom opštom doktrinom, ostao vjeran do smrti. Književna istorija, istorija umjetnosti, politička i društvena istorija sve je kroz nju prošlo. Zvao se čovjek Livij ili Saint-Simon, Ticijan ili Leonardo da Vinci, Robespierre ili Napoleon, on u njemu ne vidi nego psihološki problem za rješavanje. „On iz njih hoće da odvoji „la faculté maîtresse" i da nju slijedi kroz sve njene posljedice. Ali kako razlikovati, „diferencirati", pojedine genije kojima je ona glavna sposobnost zajednička, a ipak nijesu isti? Kako razlikovati n. pr. Livija od Macaulaya koji su — i jedan i drugi — „istorici — oratori". Kako razlikovati Micheleta od Shakespeara kojima je zajednička „strastna moć uobraženja" (l' imagination passionnée)?

Taine je ovaj problem prvom riješio u svojoj glasovitoj „Istoriji engleske književnosti". I ne ćemo da udarimo glasom na tu riječ: riješio, ali ćemo reći da je glasovitom jednom teorijom rastvorio jednu od zavjesa pod kojim se krije istina.

Glavna je sposobnost bez sumnje uzrok, ali je uzrok podregjen djejstvu generalnijeh uzroka „univerzalnijeh i permanentnijeh koji djejstvuju u svakom trenutku i u svakom pojedinom slučaju". Ako je Shakespeare pisao drame, a Michelet istoriju, uzrok je tome što je Shakespere Englez, čovjek XVI vijeka, savremenik i prijatelj Ben Jonsona; Michelet je Francuz, profesor i čovjek XIX vijeka. Radnje unutrašnjega i nevidljivoga čovjeka odregjene su nekim zasebnim načinom osjećanja i mišljenja. Ovo moralno elementarno stanje teče

Digitized by Google

iz tri različita izvora koja se zovu: r a s a, s r e d i n a, t r e n u t a k (la race, le milieu, le moment).

Treba nam odoljeti iskušenju da prenesemo na naš jezik one znamenite stranice[1] u kojima je Taine razvio svoju trojnu formulu. Ali ne smijemo odreći čitaocima definicije sadržane u onim stranicama, jer bi ostali u dvoumici o tačnom značenju „izvora" o kojima je riječ. „Što mi zovemo r a s a — piše Taine — to su one neke urogjene i nasljedne dispozicije koje čovjek donosi u rogjenju sa sobom i koje obično zavise od oštrih razlika u temperamentu i strukturi tijela. One su različite kako su različiti narodi... Rasa je prvi i najbogatiji izvor ovih glavnih sposobnosti iz kojih izviru istorijski dogadjaji; ako je tako moćan ovaj izvor, razlog je tome što nije prost izvor, nego neka vrsta jezera i kao duboki ubao (réservoir) u kome su kroz mnogo vjekova svi ostali izvori sabrali svoje vode... Nakon toga treba proučiti s r e d i n u u kojoj rasa živi. Jer čovjek nije sam na svijetu; obavija ga priroda, ostali ga ljudi okružuju; na prvobitnoj i trajnoj bori razastrijele su se slučajne i sporedne bore, i fizičke ili socijalne prilike ometaju ili nadopunjuju biće koje je podloženo njihovu uticaju". Taine nabraja i analizuje ove prilike: klimat, političko uregjenje, društveno uregjenje itd. „One modeluju prvobitnoga čovjeka; one su za narode ono što su za pojedinca vaspitanje, zanat, društven položaj, obitavanje itd. Tako u Španiji osmerovjekovna krstaška vojna protiv Muslomana, u Engleskoj osmerovjekovne sregjene političke institucije, u Francuskoj latinska organizacija, znatno su djejstvovale na rasu i na pojedince, spoljne sile koje čovječju materiju dotjeravaju i kroz koje spoljašnost utiče na unutrašnjost... Najzad, pored ove dvije sile, postoji još i njihova zajednička radnja. Ova radnja ragja opet nastajnu; dakle, osim permanentnoga podsticanja i već priregjene sredine, imamo z a d o b i v e n u b r z i n u. Kada narodni harakter i okolne prilike djeluju, ne djeluju na ploči na kojoj ništa nije izrezano (tabula rasa) nego na kojoj su već utisnuti neki tragovi. Kako se u kojem t r e n u t k u uzme ploča, upečatak je drukčiji i dosta je samo ovoliko da sveukupni efekt bude različit. Pogledajmo n. pr. dva takva momenta u književnosti ili umjetnosti, francusku tragediju pod Corneillom i pod Voltairom, slikarstvo talijansko pod Vincijem ili pod Guidom (Reni). Dakako, opšta se koncepcija u ove dvije skrajne tačke nije izmijenila; prikazuje se ili se slika vazda onaj isti čovječji tip;... ali megju ostalim razlikama ima i ova da je jedan artista preteča, a drugi nasljednik, prvi nije imao modela, drugi ga ima, prvi vidi stvari lice o lice, drugi ih vidi kroz onoga prvoga — u kratko, prva je radnja odredila drugu. Sa vrlo dugim istorijskim momentima isto je kako i sa onim kratkim trenucima. Kroz cio srednji vijek ili u klasičko francusko doba vladala jedna svesilna koncepcija; ljudi su kroz dvije stotine, pet stotina godina predstavljali sebi nekakav idealan model čovjeka, u srednjem vijeku viteza i monaha, u naše klasično doba dvorjanina i dobra besjednika; ova stvoriteljna i univerzalna ideja objavila se na cijelom polju akcije i misli. Prekrstila je svijet svojim nehotično sistematskim radnjama, pak je uvehnula i umrla. Evo megjutim nove ideje kojoj je sugjena jednaka vladičanstvena perijoda i koja će isto tako iznositi na vidjelo mnogostručne proizvode. Ali sada treba promisliti da druga perijoda djelomično zavisi od prve i da će prva,

[1] Od XXIII. do XXXIV. u Introduction à l' Histoire de la Littérature anglaise, I. Citujemo peto izdanje (Hachette, 1881).

Digitized by Google

kombinujući se sa narodnim genijem i sa okolnostima koje ju obavijaju, nametnuti novorogjenim stvarima svoj pravac i svoj način. Po ovome se zakonu stvaraju velike istorijske struje, biva duga carevanja nekog oblika duha ili neke glavne misli, kako je ona perijoda samoniklih stvaranja koja se zove Renesansa ili perijoda oratorskih klasifikacija koju zovemo klasičkom ili onaj niz mističnih sinteza što zovemo aleksandrinskom i kršćanskom epohom ili ono mitološko cvjetanje koje sretamo u počecima Germanije, Indije i Grčke. Ovdje je, kako posvuda, problem mehanički i sveukupni efekt jeste smjesa odregjena veličinom i pravcem silâ koje ga proizvode". Taine završuje ovako: „Mi možemo stalno tvrditi da će one tri prvobitne sile proizvesti i srediti i ona nepoznata stvaranja put kojih nastok vjekova vodi; da se ove sile mogu promjeriti i u brojeve svesti, mogli bismo iz njih izvesti kao iz jedne formule svojstva buduće civilizacije. Pa htjednemo li, uz prkos očitoj nezgrapnosti naših bilježenja i osnovne netačnosti naših mjerenja danas već zamišljati u opštim crtama našu sudbinu, trebaće da osnujemo naša predvigjanja na ispitivanje ovijeh sila. Jer izbrojivši ih, obašli smo potpuni krug djelotvornijeh sila, pa kad smo razmotrili rasu, sredinu i trenutak, biva unutrašnjeg pokretača, spoljni pritisak i već zadobiveno podsticanje, mi smo ne samo iscrpli sve realne uzroke, nego još i sve moguće uzroke pokreta".

Na jednoj inzularnoj književnosti sui generis kako je engleska, prebogatoj, a koja se ipak lako može pregledati i odvojiti, Taine je ovu svoju teoriju kroz pet knjiga dosljedno demonstrirao, započimljući sa narodnim pjesmama Saksonskijeh urogjenika, završivši sa Carlylom, Stuart Millom i Tennysonom!

Što je ovom velikom sistemu nedostajalo, reći ćemo odma. Posmatrajmo za jedan čas drugo lice Taineovoga genija. Ovakav neumoljivi logičar mogaše li da bude i pjesnik? Bez sumnje i vrlo veliki. Pjesnik je kako Platon o kome je sam govorio da je onaj „koji stvara živuće oblike". Stihotvorstvo i ritam ne sačinjavaju cijeloga pjesnika, šta više, ni pjesnika uopšte, nego smisao za život, strasna ljubav k oblicima i šarama, prekomjerna osjetljivost i dar prelijevanja ove dispozicije duše i uma u riječi. Ako je to životvorna suština svakoga pravoga pjesnika, Taine je megju modernima jedan od najvećih. Sve su njegove ideje odjevene u tople slike. Sjajne se metafore redaju pod njegovim čarobnim perom a pod strogom kontrolom neprekidno budnoga razuma kome najstroži retor ne može osporiti logiku i tačnost. Pjesnik je prvoga reda u pojimanju prirode, u instinktivnoj potrebi da iz nje iznese slike i simbole, da ih uredi i razvije klasičkom umjetnošću tako da bi ga Grk Platonovijeh vremena bio mogao prepoznati za brata. I možda je ta njegova poezija stvorila njegovu filozofiju. Njegova ga je imaginacija dovela na velike skupne poglede, na promatranje suštine stvari. Doktrinu je svoju stvorio reg' bi da uzmogne opravdati način kako je gledao na svijet i kako ga je slikao. Stilista sjajan, jedan od najfinijih poznavalaca francuskoga jezika, čijem je ispravnom ali ne šablonskom pisanju davao presudnu važnost, pisac zapovjednički, „gonitelj misli", kada se i ne saglašavate sa suviše apsolutnom njegovom doktrinom o univerzalnom determinizmu, divićete se bogatom sljedstvu ideja granitno vezanijeh i slika koje neprekidno izlaze kao perjanice podzemnijeh vodoskoka. Njegovo vas neprekidno i brzo kretanje podiže i podiže sve. Dah vladičanstveni, kao „iz jedne trube od tuča", neiscrpiva plodnost verbalnoga iznalaženja, oduševljenje, poetski žar, strastna potreba koju osjeća

Digitized by Google

da vas ubijedi, da osvoji pristajanje vaše inteligencije i saizvoljenje vaše volje, iznose Tainea na krilima filozofije i pjesništva visoko nad savremene istorike i kritike. Uporedite neke stranice Staroga Režima,[1] sa nekim iz Puta u Italiju[2] ili iz Engleske književnosti[3] i vi ćete se preneraziti pred raznoličnosti pjesničkih predstava, pred jačinom logičnijeh dedukcija, pred jedinstvenim udruženjem slikarske palete sa znanstvenim aparatom fiziologa, logičara i filozofa.

„Bogovi su sami kadri da izraze stvari ; svaki kraj proizvodi jednoga ; uzlazim opet k mojim starima, da nagjem istinski, zaokruženi izražaj pridušenijeh senzacija, koje mi bruje u duši. Trebao bih sada ovdje one prve pjesnike da izazovem božicu ovijeh brda, ovoga nježnoga zelenila, ove nepresušne svježosti. Nije moguće izraziti ljupkost, vječnu mladost ovijeh zelenijeh i djevičanskijeh piramida, u kojima same gore nastavaju, u kojima osim šuma nije nikad ništa živjelo od prvoga dana... Kako se duša povraća lako u svoju prvu otadžbinu, u ćutljivi zbor velikijeh oblika, u mirni puk bića koja ne misle !..." Ili :

„Pristupam i vidim posrebrenu rêsu kako skače. Nad nama intezivna modrina, nebo je biljurno i preslatko blijedo, zapaljuju se zvijezde. Nikakva živa stvora, ni biljke, ni rasadnika ; nereide i fauni mogli bi igrati na ovoj pržini kako u dnevima prve zore... Okupali smo se. Plivajući na legjima, vidi se obala. Ćuti se pridolazak modrijeh talasa. Ćute se oštri pogled, muževna sila, vesela vedrina divnoga sunca ! Kako pregrštima baca svoje strjelice na ovu grdnu pučinu ! Kako blistaju ovi talasi, sijaju se i drhću pod ovim daždom plamenova ! Misli se na Nereide, na Apolona. I kako je istinska Rafaelova Galateja, kako se Tritonske bučne trube čuju i kako bi raspletene plave kose i bijela tjelesa oplâkana u morskoj pjeni bili lijepi na ovome modrilu !... Gledajući to, došle su mi neke mahnite misli : vidio sam u mojoj glavi dijalog nalik na Lukrecijeve : razgovor čovjeka sa beskonačnom prirodom, prizor svih ovih živih stvorova, erojski grad, koji surovi elementi opsagjuju... Ovo čovječanstvo čiji smo sinovi i koje živi u svakome od nas, Nioba je čija djeca neprekidno padaju pod strijelama nevidljivih strijelaca".

Čiji su ovi plameni opisi presiti ideja ? Onoga istoga Tainea, koji je učinio vivisekciju žakobina, koji je Francuskoj Revoluciji izmamio veliku čest tajne, koja obavijaše njen porogjaj, neumoljivoga logičara, koji je do posljednjih konsekvencija analizovao „klasični duh" i „la folie raisonnante" (umujuće ludilo) francuskoga revolucionoga društva i u njemu nalazio tajne Saint-Justovih i Barrerovih svinjarija, Dantonovoga smionstva, Robespierrovog licemjernog i okrutnoga političarstva, pa sve do Napoleonovijeh vanprirodnijeh pobjeda i poraza. To je onaj isti Taine, koji je, analizujući psihologiju krvoloka Septembarskijeh pokolja francuskoga Terora, napisao ovu stranicu[4] :

„Jedan čovjek, pa još i pučanin, koga je stara civilizacija smirila, ne postaje suveren a k tome i krvnik bez strašnijeh posljedica. Uzalud se on razdražuje protiv svojijeh žrtava, uzalud se, grdeći ih, zanosi ; on nejasno osjeća da vrši djelo grozno, i njegova je duša, kao Macbethova, „puna skorpija". Užasnim se

[1] N. pr. III odsjek Glave IV L'esprit et la doctrine u 1 izd. Hachette, 1876.

[2] N. pr. pristupne stranice o Mlecima (Venise) II knjiga u VII izd. Hachette, 1895.

[3] N. pr. II odsjek Glave IV Shakespeare Knj. II u V izd. Hachette, 1882.

[4] Tome II La conquête jacobine, 301—302.

Digitized by Google

grčenjem koči protiv drevne čovječnosti koja se u njemu budi ; ona se brani, on se do krajnosti razdražava, i, da je zaguši, ne može inako nego da se „prejede strahota",[1] nagomilavajući ubistva. Jer ubistvo, kako ga on vrši, to jest britkim nožem a na bezoružane ljude, unosi u njegovu životinjsku i moralnu mašinu dvije vanredne i nesrazmjerne emocije, koje uzbunjuju s jedne strane osjećaj svemogućnosti bez kontrole, smetnje ili opasnosti nad čovječjim životom i nad osjetljivim mesom[2] s druge strane osjećaj krvave i različne smrti sa vazda novom pratnjom grčenja i vike ;[3] nekada, u rimskim cirkusima, čovjek se nije mogao rastati sa tim prizorom : onaj, koji bi ga jednom ugledao, povraćao bi se svaki dan. Pa evo sada svako je tamnično dvorište jedan cirkus, sa otežavajućom okolnosti, da su gledaoci ujedno i glumci. I tako se oba vrela pića miješaju za njih u jedno jedino piće. Moralnom pijanstvu pristavite fizičko pijanstvo, vina u izobilju, čaše pune do vrha kod svake pauze, orgije na lešinama ; i odma će te iz izopačenoga stvora vidjeti gdje izlazi Dantov demon, životinjski a uglagjen zajedno, ne samo rušitelj nego i krvnik, koji izmišlja i proračunava muke, slavan i veseo zla radi što je počinio".

Što je nedostajalo ovome velikome umu, ovome jedinstvenome piscu ? Ono, što nedostaje svim vanrednim osvajačkim umovima, zvali se Taine ili Napoleon : umjetnost prelijevanja ideja, osjećaj nuancâ, ćuvstvo relativnosti i finijeh imponderabilija čovječje duše. Voljeli bismo, dakle, daje bio eklektičar ? Da je uzeo za geslo : aurea mediocritas bili se bio zar jače primakao istini ? Ne zaista. Cijena, pod kojom se misao čovječanstva bogati, jest upravo ovo bolno robovanje velikijeh ljudi posljednjijem konsekvencijama njihovijeh misli i njihovijeh sistema. Veličina radnje sveti se na njima, a mi tek uzmemo od nje što osrednje rod ljudski može podnijeti. Ali čovječja priroda, koja se ne da sputiti ni u lance Taineove logične psihologije, ni u lance genijalne političke koncepcije jednoga Napoleona, treba da se povrati u svoja prava. Tajnost naše duše, prerazličnost njenih emocija, ali naročito diferencijacija genija pobjediše donekle i samoga Taine-a. Vjera u univerzalni determinizam, adekvacija filozofije i znanosti, nepremostiva nesaglasnost izmegju moderne znanosti kršćanske ideje — kako je oličena u katolicizmu — u sve je ovo tekom godina Taine metnuo mnogo drugijeh zdravijeh misli, koje se nijesu saglašavale sa njegovim gvozdenim sistemom, ali su se saglašavale sa životom, sa besprimjernom čestitosti njegove velike duše.

Tako je prema sutonu svoga radnoga života mogao pisati ove riječi :

„Danas nakon osamnaest vjekova, kršćanstvo je jošte, za 400 milijona ljudskih stvorova, duhovni organ, velika neizbježna krila, na kojima se čovjek uzdiže nad sama sebe. Uvijek i posvuda, od osamnaest stotina godina na ovamo, kad su god ova krila klonula ili kad su se god prelomila, privatni su i javni običaji opadali. U Italiji za Renesanse, u Engleskoj pod Restauracijom, u Francuskoj pod Konvencijom i Direktorijom čovjek bješe postao poganin ; svirepost i pu-

[1] Macbethove riječi : „I have supped full with horrors". Taineova bilješka.

[2] Pogledajte djecu kad utapljaju psa ili ubijaju zmiju ; žilavost ih života vrijegja kao pobuna protiv njihova despotizma, pak se svaljivaju na životinju udvojenim udarcima. Taineove bilješke.

[3] Sjetite se upečatka španjskijeh corrida i neodoljivog privlačivanja kome Sv. Augustin podlegne u cirkusu kad prvom začu krik smrtno ranjenoga gladijatora. Taineova bilješka.

Digitized by Google

tenost izlagahu se na javu, društvo se provrgavaše u hajdučku kuću ili u bludnu kuću. Kad se neko zagledao iz bliza u ovaj prizor, taj može i proračunati ono, što je kršćanstvo donijelo našim modernim društvima. Ni filozofski razum, ni umjetnička i književna kultura, ni ikakva vlada ne mogu da ga zamijene u ovom poslu. On je sam kadar da nas uzdrži na našoj nizbrdici i staro Evangjelije, ma kakva mu bila dandanašnja haljina, još je i sada najmoćniji pomoćnik društvenoga instinkta".

Je li to taj neosjetljivi, hladnokrvni determinista ? Zastavnik kritike, koja „sve razumije", „sve prašta", nikada ne sudi, nikada ništa ne progoni, je li to ravnodušnost simpatije za sve oblike umjetnosti, za sva mišljenja, za sve škole ? Nije i nije ni moglo biti sa Taineovim karakterom, koji se u svojoj djetinjoj čestitosti savijao uvijek pred istinama života. Savijao se, pak je i osugjivao i sudio i iznosio na javu svoje ljubavi i svoje antipatije, svoje strašne ironije, svoje dantovske srdžbe. I to za to, što se „znanstvena kritika" ne da uvijek primjenjivati na moralne znanosti, i što čovjek, proučavajući čovjeka, ne može da bude neutralan ili ravnodušan kako „stvari koje ne plaču". O Postanju savremene Francuske Taine govori da ga je pisao kao da je za predmet imao „revolucije Fjorence ili Atine". Ali utaman. Mi smo već vidjeli, da nije tako. Nije ni on mogao uvijek i posvuda da se ne riješi za jednu stranu, kako ni Mommsen, ni Grote nijesu mogli da ostanu ravnodušni pred partijskim borbama Rima i Atine. I evo zašto je Taine tako velik istorik. Iskrena i vatrena žudnja nepristranosti, zabrinutost za znanstvenu istinu dovedoše ga do najprostranije, najsitnije ankete o postanju savremene Francuske, koju je ikada jedan čovjek zamislio i izveo. Zaman u ovom gigantičnom radu još Ferdinand Brunetière, čije kritike u g. 1881—82 imahu najveći odjek u našoj mladenačkoj duši, primjećavaše izvijesnu jednostranost u rešetanju i prosugjivanju materijala, zaman se još i sada Auclaire trudi, da dokaže koliko je Taine dokumenata netačno iscrpao, koliko ih je zanemario, koliko im je puta smisao usiljavao. Uz prkos svemu ostaće da je Taine onaj te je stavio u saobraćaj bezbroj činjenica nepobitnijeh i do tada nepoznatijeh, ideja pravednijeh, novijeh, dubokijeh na osnovu nevjerovatno velike i prostrane dokumentacije. Ali kad je sve to učinio, je li se zavukao kao moralni zoolog, kao neumoljivi anatom u tajne svoga unutrašnjega kabineta zadovoljan impersonalnom anketom ? Nimalo. Nego se sa oratorskom žestinom jednog pomlagjenoga Tacita, oborio na najgora žakobinska svirepstva, podigao optužnicu protiv terorista, protiv svih činilaca Revolucije od Robespierra do samoga Bonaparta, optužnicu u kojoj je precizno i rječito, sa strogim patosom s u d i o političku i društvenu radnju graditelja nove Francuske, pak je ovoj i davao savjeta — poput drugoga velikoga istorika Fustel de Coulangesa — kako bi se narodna zgrada imala da obnovi novim troškovima i trajnijom gragjom. Tako mu je prijatelj Guillaume Guizot smio pisati : „Za Vašu sreću, nijeste nas uvjerili i Vaš Vas je talenat spasio od Vašega sistema . . ." Pak u istom pismu Guizot nabraja prijatelju zamamljive njegove strane : „prostranost Vašega znanja, muževna smjelost Vašega duha, jaka sveza i sjaj Vašega stila", ali nadodaje i „način Vaše kritike protivan Vašoj metodi, a što upotrebljujete bez Vašega znanja baš kao da bi s Vama bio srasao, sve ideje tugje Vašim formulama koje Vi izlažete Vama uz prkos, a tako prostrane kao da Vi sami nalazite, da su Vaše formule nedovoljne".[1]

[1] Citovao Girand, Op. cit. 132.

Digitized by Google

Mi ćemo završiti ove mučne stranice riječima njegova najnovijega biografa: „Kako Pasteur u fiziologiji, tako nam je Taine ulio razumijevanje „beskonačno malenijeh" u istoriji. U sadašnjosti, ukazao nam je koliko je od prošlosti nadživjelo i koliko se mučno kroz nju probija budućnost. To bi, dakle, obnova tradicije na njenom pravom osnovu i sjajna lekcija društvene solidarnosti, utemeljena na činjenicama.

Ali njegov nas rad uči još nešto, ne manje dragocjeno i plodonosno. Uči nas, da ne usvojimo slijepo već gotove ideje ni zvučne formule, da savjesno i metodično proučimo činjenice, da prorešetamo kroz rešeto iskustva naše apstraktne koncepcije, da izbjegnemo suviše hitnim zaključcima i prenagljenim prosugjivanjima, da budemo skromni, da ne pridamo prećerana povjerenja našemu sopstvenome mišljenju, da se uvjerimo, kako zasebna pitanja zahtjevaju i zasebnu nadležnost i zasebnu nauku, da se državnici ne improvizuju kako ni hemičari; ali ne odreći se za to svake misli, ni svake inicjative, ni svake duševne topline; naprotiv, iz ovih mučno traženih i proučenih činjenica naći intimni smisao i izvesti opšti zakon i ne zaustaviti se nego kod ove potonje pobjede. Istinu, koju smo našli, sa žarom je prigrliti, predati joj se sa oduševljenjem, raznijeti je sa strašću, u kratko, poraditi sa svim svojim silama, da iz realnosti izdvojimo idealnost. Ako je to posljednja impresija, koju produženi dodir s Taineom ostavlja u nama, ne vidimo zaista, koji bi se podesniji savjet mogao dati novim generacijama, njihovim potrebama i težnjama. Pa to je i razlog, zašto ga ova pokoljenja priznaju za učitelja, čija ih misao, uspomena i slava ne će ostaviti još za mnogo vremena".[1] (Svršit će se.)

[1] Girand, Op. cit. Chap. IV L' influence, 207—208.

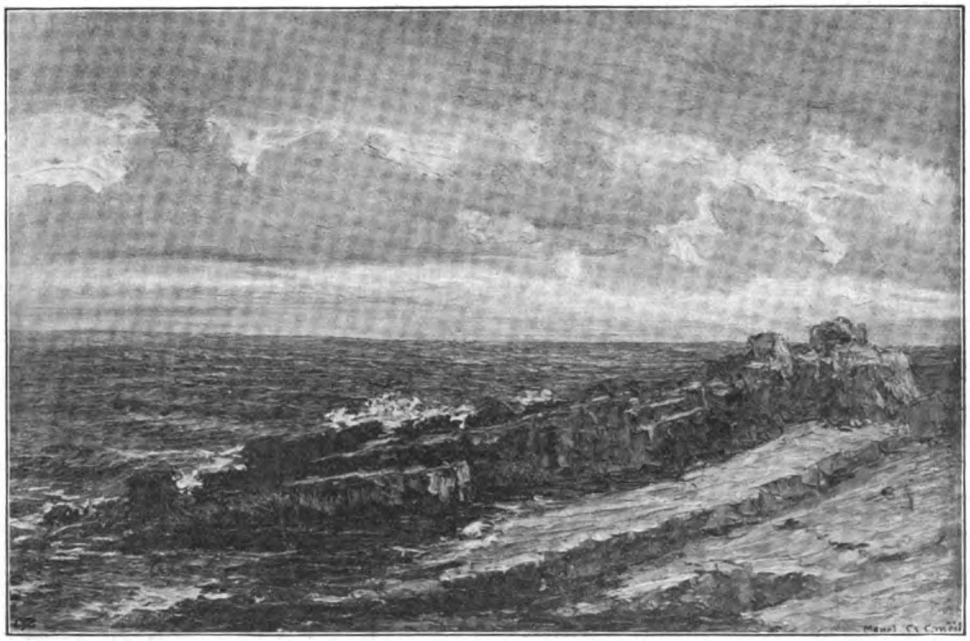

M. Cl. Crnčić: *Na obali.*

Digitized by Google

JULIJE BENEŠIĆ: STANISLAV PRZYBYSZEWSKI

UMJETNOST „GOLE DUŠE".

I.

„Tmurni kraj, natkriven olovnim oblacima, iz kojih za hladne jeseni pada sitna, neprestana, mrzla kiša, što do kostiju prodire zimom i turobnošću svojom ; široke poljane, po kojima se u gustom šašu i trski kriju blatna jezera i noću puštaju plamenite divlje ognjeve na strah ljudima ; monotoni vjetar, što svija visoke jablane kraj ravnih puteva, koji prolaze kraj strašnoga Gopła i mišje kule, pokraj poljâ, politih poljskom i švedskom krvlju ; kraj, koji se pruža izmedju Inowrocława, Kruszwice i Gniewkowa u velikoj kneževini Poznanjskoj, zove se Kujavija". To je domovina Przybyszewskoga.

Przybyszewski, „sin zemlje", daje u svojim djelima sliku te tužne zemlje, pune čara i mistične ljepote ; njegova je duša ta ravnica, po kojoj blude noćni ognji izmedju srebrnih jablana, sličnih sablastima u bijelim plahtama ; u njemu je bura ljetna i mećava zimska kujavskoga kraja ; on je pjesnik duše, koja bludi, i čežnje, koja je vječna.

Przybyszewskova je u m j e t n o s t stvaranje života duše u svim njezinim pojavama, bez obzira na socijalne ili moralne principe ; ona je u njega sama sebi svrhom, ona je apsolut, jer je odraz apsoluta — duše. To je Przybyszewskovo evangjelje. Duša mu je alfa i omega umjetnosti, a umjetnik niti služi niti upravlja, on ne pripada ni narodu ni svijetu, jer je iznad života i svijeta, gospodar gospodarâ, svet i čist kad crta zločin i blato, kao i kad upire oči u nebo i do boga prodire.

Przybyszewski ne priznaje realizma. On ne crta tijela, nego dušu, a ovo se ne postizava registriranjem ćutilnih apercepcija (to je posao znanosti, a ne umjetnosti), nego simbolizmom.

To je Przybyszewskova teorija, kojom je on postao tajanstveni mag i prorok, štovatelj puti i grijeha, nerazumljiv kadšto, ali silan vladar riječi. Priznajući samo d u š i pravo opstanka u umjetnosti, morao je izbjeći svim realnim oznakama : radnji i osobama. Zato u njegovim djelima nema živih ljudi, a sadržaj je tek kulisa za duševne procese, a nipošto jezgra djela.

Ljubav, žena i čežnja tri su motiva, koji pokreću djelovanjem duše i bude savjest, grijeh i zločin. Ljubav dvaju spolova, što se žele sjediniti i stvoriti jedno bespolno ili dvospolno biće iz prapočetka spolnoga života („Androgyne") ; bijesni vampir, žena, koja čovjeku kida živce i siše lakomo krv. Žena izazivlje čovjeku neodoljivi nagon, kojega on nije kadar da slomi i da mu se opre, ma da mu je uspjelo kontrolisati i živce i mozak i svaku stanicu svoju („Homo sapiens"). Konačno treće i glavno sredstvo poezije : vječna, bolna čežnja za beskrajnošću i sjedinjenjem duše sa svijetom („Nad morem"). Iz strasti proizlazi krivac, groza, patnja, koju prati kazna, dapače i onda, kada nije još počinjen grijeh („Gosti"), ili mahniti bijes grozničave duše, koji sve pali i ništi, a da ni sam ne zna, za što („Djeca sotone").

II.

Odrastao u sumornom kujavskom kraju, odgojen mislima Nietzschea, boraveći u društvu berlinskih modernista, prijatelj Strindberga i Muncha, stvorio

Digitized by Google

je Przybyszewski sebi pogled na umjetnost, koji odgovara pisanju književnika, s kojima je živio. Umjetnost je pravo nekolicine, koja je kao nužnu potrebu svoje duše čuva i podržava. Ona je nepristupna široj masi, a ne treba ni da bude pristupačna, jer umjetnici nisu za to, da svoja djela objelodanjuju, tumače i izdaju „pučka izdanja", nego da sačuvaju svoju visoku duševnu rasu kao najsavršeniji egzemplar čovjeka. Ljudstvo je samo zato na svijetu, da rodi velikoga čovjeka. „Veliki" čovjek služi umjetnosti, poeziji. Jedina je svrha umjetnosti ljepota, a jedino boravište ljepote — duša.

Umjetnost ne veže umjetnika nikako. „Umjetnost ne poznaje slučajnog klasifikovanja duševnih pojava u dobre i zle, ne poznaje nikakvih načela ni moralnih ni socijalnih: za umjetnika su svi pojavi duše jednako važni, on ne promatra njihovu slučajnu vrijednost, ne mari za njihovo slučajno dobro ili zlo djelovanje, bilo to na čovjeka ili na ljudsko društvo, on ih mjeri samo prema snazi, kojom se javljaju ... Umjetnost je objavljenje duše u svim njezinim mijenama, ona je prati na svakom putu, ide za njom u vječnost i vasionu, prodire u prabitak i seže do duginih visina". („Na drogach duszy").

„Dvojak je put, kojim može umjetnost obuhvatiti život: udobni put mozga i vijugasti, pun ponora put — duše. Prvi put je put bijednih pet ćutila, koja primaju život samo slučajno, u tužnoj i glupoj svakidašnjosti njegovoj. Strm i pun ponorâ put, to je put duše, za koju je život teški san i bolna slutnja nekoga drugog života preko ovoga svijeta".

Djelovanje se duše u takvom „slobodnom" stanju ne da ničim suzdržati, jer ona hrli u propast brzinom, koje ne može zaustaviti nitko. Ona hrli k potpunom oslobodjenju od ćutilâ, a to se često zove ludilom. Przybyszewskov je Falk („Homo sapiens") takova duša, koju demon, t. j. težnja za zadovoljenjem i utišanjem žedje progoni kroz laž, zločin i podlost, da svrši u mahnitosti.

Takav je pogled na funkcije duše izazvao odvratnost prema djelovanju mozga i tijela, koje zastupa realizam. Stoga u Przybyszewskoga nema gotovo nikakve radnje, ili ako je i ima, ona je samo nužna dekoracija pozornice, po kojoj se naganjaju strašne prikaze mučenih duša.

Najjača furija, koja progoni dušu — zove se ljubav. Ljubav nije šapat pri mjesečini, ni ljubak pogled, mek stisak ruke i suzica čežnje, — ona je orkan, koji bjesni, dok ne uništi sama sebe.

Razumljivo je, da takav pojam o ljubavi mora izazvati mržnju prema spolu. Mozak je stvorio spol da mu služi kao sluga i sredstvo da zavlada svijetom. Žena je karika, koja veže dušu uz mozak i uz tijelo — neka bude dakle prokleta žena! („Totenmesse"). „Žena je rodjena zločinka" (urodzona zbrodniarka), veli Ruszczyc u „Zlatnome runu".

Duša, koja se riješi spona mozga, logike i ćutilâ, može tek da osjeća pravi život. To je „gola duša".

III.

Przybyszewski je majstor riječi, glazbenik i pjesnik. „Wigilie" su mu kao i „Nad morzem" prave glazbene kompozicije, u kojima mjesto kajda stoje riječi. Shvatljiv je njegov kult za Chopina, tmurnoga pjesnika raskrvavljenoga srca. Vječna čežnja i sanjarstvo glavna je oznaka Chopinove glazbe.

Digitized by Google

„Tko se cijelom dušom upije u Chopinovu glazbu, moći će sebi predstaviti sliku našega kraja: široka polja na ugaru, pusta, daleka kao jauk uzljuljanih zvona; more pijeska, prostrani pašnjaci, uvijeni u snenu podnevnu tišinu; gdjegdje se stakli bijela vrpca rječice, a nad njom u dubokoj zamišljenosti vise isušene grančice na pol istrule vrbe; gdjegdje mali otočići žutoga cvijeća ili modre vodopije — Tamo opet ravnica, ispresijecana dokle oko seže usjevima ječma i krvavim kao bič teškim klasjem pšenice i rascvatena polja maka; gdjegdje po koje maleno jezerce, zaraslo šašem i trskom, ili uz put duboka rovača zasadjena srebrnim topolama. — I svakoga se godišnjeg doba mijenja zemlja, ali ton zamišljenosti, beskrajne čežnje, ton nekoga raznježenja i tuge, ostaje uvijek isti". („Na drogach duszy").

IV.

Przybyszewski je štovalac sotone, genija zla i ljubavi. Premda pojam „zla" uključuje „dobro", ipak Przybyszewski ne priznaje ni dobra ni milosrdja. On se ruga i smije kreposti, religiji i svetinji, zlo za njega nije negacija dobra, nego je dobro tek negacija zla. To zlo nije svijesno, nije dakle popravljivo i promjenljivo, „ono je jednolično i trajno kroz vijekove, stoga vječno i veliko". A ljubav je samo sredstvo sotone, kojim on postizava zlo.

Sotona je genij trpnje, koji je stvorio sve, što proizvodi bol. Sotona je veliki mislilac i reformator, on je onaj, koji ruši svijet i muti mir, Aleksandar i Napoleon; koji ruši visoke tornjeve morala i vjere, Sokrat i Schopenhauer; koji jauče kroz noć, tražeći zaklonište klonuloj duši i zapaljenom mozgu, Poe, Rops, Baudelaire; — onaj, koji sjedi na Golgoti ljudstva, Schumann i Chopin.

Baudelaire je u svojoj duši sagradio visoki oltar sotoni, pred kojim kadi tamjanom i pjeva litanije, na vlas slične katoličkim.

„Slava tebi, sotono, slava na visini
neba, gdje si kraljevô, slava u dubini
pakla, gdje si poražen zamišljen u šutnji!
Daj, da duša počine s tobom ispod sjene
Drveća Saznanja, gdje grane ono širi
Kao strop od crkve, što nikad ne će proći.

(Litanies de satan.)

Przybyszewski stvara od sotone zločinca, podlaca, ništitelja i predstavnika naravne sile, koja ima dva velika pomoćnika: ljubav i savjest. Djavolska ljubav muči njegova Falka („Homo sapiens"), djavolski bijes goni Gordona („Djeca sotone"), djavolska savjest progoni junake njegovih drama („Gosti").

Ideja vječnosti i besmrtnosti objavljuje se u spolu, prapočetku svijeta. Spol, da sačuva svoj opstanak, stvara mozak i dušu. Duša se uzbuni protiv spola, misleći da sama može živjeti svojom snagom. Riješivši se spola — gine. Duša bez spola najviši je ideal Przybyszewskoga, samo ona ne može da postoji za sebe, ali ne može ni da ubije u sebi čežnju, koja nastoji da je odijeli od mozga, tijela i spola. U tome leži tragika patnje duše.

Digitized by Google

HENRIK BARIĆ: POVIJEST TALIJANSKE KNJIŽEVNOSTI

BIBLIOGRAFSKE CRTICE.*

Kako imamo pred sobom djelo u izdanju „Matice Hrvatske", otpada svaka raspra o problemima literarne historije, jer pisac mora da vodi računa o publici, kojoj je djelo namijenjeno, pa ne može i ne smije da dade knjizi ni čisto naučno, a kamo li čak teoretsko obilježje. Radi li se pak, kao u našem slučaju, o tudjoj književnosti, jasan je i odredjen put, kojim je udariti literarnom historiku, pišući suvislu povijest. Kao no ti kod svakog djela divulgativnog karaktera piscu je — kraj obilja monografija, radova o pojedinim dobama, dapače i djelima, u kojim je sa više ili manje individualnosti ocrtana cijela literarna historija — jedino podignuti rad svojih preteča na visinu zadnjih sigurnih rezultata, i dati toj cjelini obilježje svoga individualnog shvaćanja i suda.

No g. dr. Lozovina nije pokazao — i ako se u načelu istovjetuje s ovim planom — ni dovoljno stručne spreme, ni samostalnosti ; dapače bi se bez ikakva pretjerivanja moglo kazati, ni dovoljno ozbiljnosti : diletantizam ispoljava ne samo u nedostatku trajne sistematske informacije i učenja, već i u aprioristićnom sudu i biranju nuzgrednih vrela, iz kojih crpe podatke za svoje razlaganje.

G. pisac uza to hoće, da mu je povijest originalno, istina popularno pisano djelo sa stručnjačkim sudom : u bibliografskom se osvrtu (str. 377. i 378.) nahode, uz priličan broj pogrješaka, djela „koja su mu bila pri ruci", no kojih nije većim dijelom konsultirao.

U samoj stvari Lozovinina je povijest talijanske književnosti kompilacija odlične G a s p a r y-jeve Geschichte der italienischen Literatur (1884.—88.) u talijanskome prijevodu s dodacima samoga pisca, u dva sveska.[1]

Djelo berlinskoga naučenjaka ide, uz uvod, od početaka talijanske književnosti do Petrarke (u I. sv.), u drugome prikazuje ostali dio trecenta, quattrocento i veći dio književnih vrsta, koje se razviše u XVI. stoljeću, pa je moglo da bude vodičem dr. Lozovini u prvome dijelu njegove historije, prama njegovoj, vrlo udobnoj, a malo znanstvenoj diobi[2] talijanske književnosti u starije (do 1600.) i novije doba.

No i pri samom ekscerpiranju izbijaju mane auktorove : G a s p a r y je odista stvorio djelo vrlo lake lektire, jasna prikazivanja, no individualna mu sinteza prepušta i zalaženje u pojedinosti, i kritizovanje, radi čega djelo i dolazi do tolike opširnosti. Prva dva sveska (preko 800 str. !) morao je da zbije u jedno 400 strana. Kako pak G a s p a r y j e v o djelo nije Lozovini samo vodič, nego vrelo, iz kojega prevodi, izgubilo je onu cjelokupnost sistema, ispoljilo se nerazmjerje izmedju pojedinih djelova : ne pravi se razlika medju više i manje znatnim. Pisac pak, uz nedovoljnu svoju stručnu spremu, ili usvaja s v e od auktora, ne osvrćući se na poznije rezultate, i ne vodeći nikakve kritike ; nerijetka su mjesta, gdje

---

* Povijest talijanske književnosti. Prvi dio : starije doba (500—1600). Napisao Dr. V. Lozovina. Izda „Matica Hrvatska". 1909.

[1] Prvu je preveo N. Zingarelli ; drugu, razdijeljenu u 2 dijela V. Rossi, uz ispravke i dopunjke u bibliografskom i kritičkom prilogu.

[2] Atti dell' Accademia di Archeol., lett. e belle arti, vol. XXIII. Napoli 1905.

Digitized by Google

g. pisaç dapače krivo shvaća misao izvora. Gdje se pak emancipira od teksta — pokazuje vrlo malo ili nikakvo poznavanje naučne literature, i vrlo nejasno razumijevanje starih romanskih književnosti uopće, a talijanske napose.

Navesti ću samo malu rukovet fakata: Gasp. I. str. 174. govori o Francescu da Barberinu i materiji njegova Reggimento e Costumi di Donna „sul quale, come egli dice, non era stato trattato da nessuno." Kod dr. Lozovine to glasi: — „Francesco se daje na pisanje knjige, kakove još ni jeimala ni jedna književnost (str. 120.)!; izbjegla mu je dakako rasprava Ramira Ortiza u Zeitsch. f. rom. Ph. (XXVII. 550.—570. i XXVIII. 649.—675.), kao i za hronologiju Barberinovih djela vrlo važna publikacija: Le imitazioni dantesche e la questione cronologica nelle opere di Francesco da Barberino,[1] po kojoj bi valjada trebalo popraviti Thomas-ovo mnijenje (iz Gaspary-ja) na str. 119.!

Ostavljam na miru Alfreda II. Lanciu, koji nije postojao, kao i tvrdnju, da je veliki vatikanski zbornik (t. j. cod. vat. 3793.) jedini (!) rukopis, koji nam je sačuvao tvorevine sicilijanske pjesničke škole.

Tako nastaje i ono čudnovato miješanje stare provansalske i stare francuske književnosti (isp. str. 44., 56., 37.). Čudnovata je i tvrdnja (str. 104.), da su pisma fra Guittona najstariji spomenik talijanske proze. Da je dr. Lozovina malo pozornije pročitao odnosni pasus (Gasp. I. 79.), bio bi vidio da se je tu mislilo na literarnu prozu! Tako ima str. 105., gdje inače prevodi iz Gaspary-ja, izbacuje onu vijest „o zborniku „Novellino" ili po naslovu nepoznata auktora „Cento novelle antiche", premda u tekstu stoji: „il Novellino, o, come fu intitolato il libro dal primio editore, le Cento Novelle Antiche (str. 141.). Taj „nepoznati auktor" nije niko drugi, već zaneški književnik Carlo Gualteruzzi, koji je i priredio izdanje (1525.) na Bembovu ponuku.[1] Na str. 86. čitam ovaj linguistični rezultat: „stil i jezik franko-talijanskih poema prava je jezična mješavina od francuskog epskog i drugih sjeverno-italskih govora!

Po g. piscu „bretonske legende sačinjavaju posebno kolo medju chansons de gestes". Takovih se naivnosti i zbrka može danas naći kod Faguet-a: chansons de geste se rapportant au roi Artiis ... c'est ce qu'on appelle ... cycle d' Artus.[2]

Drugdje opet drži se, neopravdano i nekritički Gaspary-ja: napuštam nacrt kasne latinske književnosti, osobito za vremena Grgura Velikoga i Langobardskoga gospodstva, upućujući na Novati-jeve: Le Origini, koje inače navodi. Od pogrješnih biografskih navoda upravo vrvi čitava knjiga. Naznačit ću samo nekoje: tako gdje je govora o osudi Cecca d' Ascoli ne vodi računa o dvjema vrlo važnim publikacijama G. Boffita.[3] Kod životopisa Petrarke trebalo je popraviti hronologiju na temelju rada F. Lo Parco, koje su, radi neoborivosti dokaza općenito i usvojene.

Čudnovato je, da g. dr. Lozovina piše (str. 125.) iza Corbellinijeve radnje (1898.): „Cino bijaše žestok pristaša Ghibelinaca, pa kad su ove nadjačali

[1] isp. V. Cian. Un decennio della vita di M. Pietro Bembo. Torino Loescher 1885, str. 82 i slj. Naslov Novellino dolazi prvi put u milanskom izdanju 1836!

[2] E. Faguet. Hist. de la litt. franç. illustrée d'aprés les mss... Paris. Plon. 1900. str. 11.

[3] Studi e doc. di storia e diritto Roma 1900. i Giom. str. 41. Suppl.

Digitized by Google

Bijeli, ode dragovoljno u progonstvo, gdje je i proveo dobar dio svog vijeka." Utvrdjeno je, da je Cino pripadao stranci crnih Guelfa, koji se — 4 godine iza izgona, povratiše u Pistoju, a Cino je već 1307. sudac u Pistoji. Ghibelinizam mu datira od 1311. Tako su i data smrti Pucci-ja mimo otkrića Lazzarinijeva, stavljena u 1390., data rodjenja Lionarda Giustiniana u 1388., Sacchettijeva u 1339.! i t. d.

Premučat ću pogrješke u životopisu — Boccaccia; pa ću samo istaknuti način, kojim auktor rješava zamršena pitanja hronologije Dantovih djela: (isp. str. 157.) „De vulgari eloquentia je sastavljeno u prvom deceniju prognanstva", a „De Monarchia je plod kasnijeg (!) doba!" „Komedija" je pisana u progonstvu, prvi dio odmah iza progonstva, ostala u više navrata; ali je po svemu morala najviše da zaokupi pjesnika od Henrikova pohoda i smrti njegove do zadnjih dana pjesnikova života" (str. 149.).

Beatrice umre „prve ure devetog dana, devetog mjeseca god. 1290. (str. 149.); Dante pak kaže Vita Nuova XXIX. ovako: Io dico che, secondo l' usanza d' Arabia, l' anima sua nobilissima si partio ne la prima ora del nono giorno del mese; e secondo l' usanza di Siria, ella si partio nel nono mese de l' anno, però che 'l primo è ivi Tisirin primo, lo quale è a noi Ottobre = 8. junija 1290.!

Ni sam sadržaj pojedinih djela nije tačan: po g. dr. Lozovini Dante „raspravlja u De Vulg. Eloq. o talijanskom jeziku ispitujući njegove dijalekte, kojih nabraja šesnaest"?!

Ne mogu takodjer da razumijem, zašto dr. Lozovina usvaja nagadjanje Gaspary-jevo, da je „Il pecorone" ugledao svijetlo 1378., kad stoji jedino, da je te godine započeto, a dokazano je „da je uvodni (?) sonet, koji je inače u rukopisima na kraju — apokrifan.

Netačno je dalje na str. 205 što navodi o frate Guido da Pisa: „on je Danteov „Inferno" rastumačio na latinskom jeziku do kraja i dodao komentaru sadržaj Kantike u tercinama". Latinski komentar[1] — u koliko je meni poznato, još neštampan — a poemat nosi samo latinski natpis Declaratio super profundissimam et altissimam Comediam Dantis... (isp. izdanje Roedigera); niti je u njemu samo sadržaj kantike: u prva dva capitoli tumači osnovnu alegoriju.

No najinteresantnije resultate iznosi, kad hoće da proširi Gaspary-ja: navesti ću samo dva klasična primjera: u komentaru V. pjevanja Danteova Pakla usvaja kao historijsku istinu Boccacci-jevo pričanje, kojoj nedostaje svaka historijska podloga; to isto vrijedi i za tvrdnju — koju Boccaccio pozajmljuje od Ottima, da se sklopio brak izmedju Franceske i Gianciotta radi mira, jer su u drugoj polovini XIII. stoljeća bili vrlo dobri dapače srdačni odnošaji izmedju obitelji Malatesta i Polenta.[1]

---

[1] Spominjem, da im ostane spomen u „Savremeniku" „Slike iz Danteove Komedije". Napisao Walter baron Ljubibratić. Zadar 1905. I. Francesca da Rimini. II. Dante i Vergill II. Žena u Bož. Kom. IV. Grof Ugolino — koje su, kako sam u svoje vrijeme dokazao, plagijat — no po kojim je dr. Lozovina mogao da ispravi koješta.

Digitized by Google

Pa da ostanem kod lica Božanske Komedije, spomenut ću dvoje od onaj popularnijih: Conte Ugolino i Sordello! Conte mu je Ugolino Guelfovac: a bio je Ghibelinac, ali se od 1275., iz osvete, udružio s toskanskim Guelfima proti Pisi. A Sordello? — Dr. Lozovina mu posvećuje ove tri crte: „Sve Trubadure nadmašuje svojom slavom poradi osobitih pjesničkih odlika, a još više, jer mu je ime ovjekovječio Dante s nekoliko tercina, mantovanski visconte Sordello! — i tako usvaja biografiju — Bonamente Aliprandi-ja, koji je dovršio svoju rimovanu hroniku grada Mantove oko 1414.,[1] koje se u svoje vrijeme držao i veliki dantista, naš zemljak, A. Lubin,[2] a ona je prosta izmišljotina! Pa ako je čudnovato, da ju je usvojio onda Lubin, kad se je moglo čitati Diez-a, Emëric-David-a i Fauriel-a, mnogo je čudnovatije kad to uradi literarni historik 1909., iza publikacija Schultz-a, Palazzi, D' Ovidia, de Lollisa, Torracce i dr.[3] Što se pak tiče ljepote njegovih pjesama, meni se čini, da se Sordello ne izdiže nad obični niveau, izuzmeš li krvavu satiru: Planher vuelh en Blacatz en aquest leugier so, radi koje ga je Dante i ovjekovječio...

Pogrješke su, da ne nižem dalje, nebrojene; nacrt književnosti je u glavnom Gasparyjev, ali je u mnogočem zastario (lirica del dolce stil nuovo nada sve). Ima i uspjelih odlomaka. No te g. dr. Lozovina prevodi. Navodim par mjesta: str. 24. (Gaspary str. 27. i 28.), 47. (G. 55.) ili 105. (G. 141.) i dr.

Eto, kako se dr. Lozovina služi vrelima!

Jasno je, da je ono nekoliko naših obligatnih kritičara moralo da pohvale knjigu. Povratio sam se, zamoljen, na stvar, da prikažem kvalitet rada dr. Lozovine.

„Matica" će nesumnjivo nastaviti štampanje drugoga dijela, pa se samo pitamo: ne bi li bilo bolje imati dobru historiju talijanske književnosti u prijevodu? Uz to mi se čini, da bi baš ova divulgativna povijest morala imati bibliografski prilog, jer bi se njom, uz inu hrvatsku inteligenciju mogli služiti i nastavnici i djaci na srednjim školama pri poučavanju i učenju dubrovačko-dalmatinske književnosti.

---

[1] Muratori, Ant. It. V. col. 1063.

[2] Commedia di Dante Allighieri... esposta e commentata da Antonio Lubin. Padova 1881. str. 674 i slj. i Allegoria Morale, Eccl. Pol.... 1864. str. 77.

[3] Navodim samo: C. De Lollis, Vita e Poesie di Sordello di Goito, Halle a. S., Max Niemeyer 1896. (br. 11. Förster-ove Romanische Bibliothek). Dr. Lozovina je mogao čitati barem C. De Lollis, Sordello di Goito, Roma, 1895. u Nuova Antologia Vol. LV.—LVI., S. III., sv. 1 febr. i 1 marta 1895.!

Digitized by Google

DR. BRANKO DRECHSLER: SKERLIĆEVA „SRPSKA KNJIŽEVNOST U XVIII. VEKU"

Stoljeće osamnaesto jedno je od najzanimljivijih u povijesti evropske prosvjete. U najzabitnijim kutovima tame ukazuju se još posljednje vještice i prvi put se upaljuje zublja prave prosvjete za sve slojeve ; u ovo doba vlada najveće mrtvilo i radja se francuska revolucija ; do najveće vlasti dolaze čete jezuita i rodi se Volter, bič svih crnorizaca ; narodima vladaju najslabašniji vladari i najveći umnici : Fridrik II., Petar Veliki, Katarina II., Josip II. i napokon Napoleon Veliki, pa je i na male i neznatne glave pao odsjev velikih ideja ; ponosito slobodoumlje i najmračnija reakcija, velike reforme i najveća konservativnost, troma starost i odvažno mladenaštvo, racionalizam te izvještačena religioznost, crni egoizam i najpuniji utilitarizam, nisko robovanje i krvavi krik za slobodom, apoteoza brutalnosti i dično čovještvo — sve se to miješa u ovome stoljeću promjenâ i oprekâ. Ekspanzivna sila XVIII. stoljeća bila je tolika, da su se malone sve njegove biljege spontano odbijale u životu nesamo velikih, nego i malenih naroda, i po tome su ideje ovoga stoljeća bile sličnije idejama reformacije negoli renesansi. Tako i južni Slovjeni proživljavaju sve ove promjene, i to kao neku krizu svoga narodnoga bića, iza koje dolažaše tu prije tamo poznije ozdravljanje i osvježivanje narodnoga organizma.

Kako je prirodno, da politička povijest obasjava put, kojim će poći u svome izučavanju literarni i kulturni historik, a u nas dosele nije obradjena hrvatska politička povijest XVIII. stoljeća — postoje tek nekolike monografije — to ne poznajemo socijalni i općeno prosvjetni život naš u to doba. Povijest XVIII. stoljeća i u našim zemljama jest prije svega kulturna povijest, a ova je nauka u nas najmanje poznata. Za politički teror, koji nas baca unatrag, prosiplju se milijuni, za prosvjetni mir, koji bi nas unaprijedio i ojačao, daje se nešto kao milostinja ništu i ubogu na crni petak, da uoči Uskrsa ne pogine. Srbi više cijene svoju prošlost, koja nije prosvjetljenija od naše, i bolje upotrebljavaju svoju sadašnjost za prosvjetno-narodne ciljeve, u kojima stoji budućnost našega plemena. U onom neobuzdanom pregnuću, koje resi svaku mladu nauku u njezinu prvom, proljetnom cvjetanju, sabrao se u srpskoj naučnoj književnosti krasan broj monografija, što pretresaju pojedina politička, socijalna, vjerska, književna i općeno kulturna pitanja XVIII. stoljeća u životu srpskoga naroda, prikazuju pojedine ljude i krajeve, iznose golemu arhivalnu gradju. Tu susrećemo imena naučenjaka : Gjordja Rajkovića, Gavrila Vitkovića, Dimitrija Ruvarca, Milutina Jakšića, Radoslava Grujića, Tihomira Ostojića, Jovana Radonića i mnogo drugih. A sada je eto Srpska

Digitized by Google

Kraljevska Akademija izdala opsežno djelo Jovana Skerlića: „Srpska književnost u XVIII. veku" kao sintezu svega dojakošnjega rada i savjesnih detaljnih studija piščevih.

Pored svega obilja naučne književnosti, kojom se pisac služio, on ipak ističe, da je ovo doba nerazradjeno, osjećajući potrebu još većih specijalnih studija, što se već spremaju, a upravo zato, ma da nas djelo privlači svojom zaobljenošću prosvjetne slike srpskoga života u XVIII. stoljeću, pisac se sâm u uvodu odriče iluzija, da je stvorio nešto nepromjenljivo. Baš ovo doba stalo se uvelike proučavati: Jovan Radonić daje u štampu monografiju o Gjorgju Brankoviću, Tihomir Ostojić dovršuje veliku studiju o Zahariji Orfelinu, a Veljko Milićević, mladi novelista, sredjuje svoje podatke o boravljenju Dositeja Obradovića u Engleskoj. Ali knjiga Skerlićeva ipak je prvo sistematsko djelo, što obuhvaća XVIII. stoljeće kao cjelinu, gdje se crta ulaženje Srba u kulturu i stvaranje nove srpske književnosti, pa se može reći, da je ova knjiga mjerilo visine, na kojoj uopće danas stoji srpska historiografija, a tu označuje znatan napredak, jer ni u Hrvata ni u Srba nema književno-povjesnoga djela, koje bi se moglo mjeriti s ovom najnovijom tekovinom srpske nauke.

Jovan Skerlić izdao je prije nekoliko godina svoje najveće djelo „Omladina i njena književnost" (1907.), gdje je prikazao srpsku romantiku od Vuka i Branka Radičevića pa do Zmaja. A onda je pisac iz pritomnosti zašao u studij prošlosti, tražio prve osnove srpske kulture XIX. stoljeća, pa je napisao manje, a vrednije djelo „Srpska književnost u XVIII. veku". Ova u dva djela danas najpotpuniji prikaz srpske književnosti uopće, samo je šteta, što nije pisac pošao obratnim putem, iz prošlosti u sadašnjost, jer bi ovako bila jedna knjiga drugoj bliža i ne bi nedostajale pojedine karike, da ih vežu. Pisac medjutim, čini se, i nastoji oko toga, da sâm ispuni pomenuti jaz. Njegova radnja „Škola objektivne lirike", što je netom izišla u najnovijoj svesci „Godišnjice Nikole Čupića", jedna je ovakva karika, što veže oba djela.

Hrvatska i srpska književna povijest kao mlada nauka ima tek nekoliko djela, što obuhvataju neku oveću cjelinu. Povod tome jest, što se ovoj nauci u nas slabo primjenjuje moderna historijska metoda, i što se još uvijek nije u nas potpuno preživjela biografska i bibliografska stara metoda. Po njima mogao je svatko s uspjehom raditi; tražila se samo marljivost i savjesnost, ali danas se hoće od dobrog književno-povjesnoga djela druga metoda, smisao za sistem, dublja analiza, otmjena sinteza, kompozicija, struktura i stil u širokom značenju ove riječi. U historiku je kritik — kako reče Taine — koji verificira pojave, naučenjak, koji ih sabira, filozof, koji ih tumači, ali sve te osebine sakriva pjesnik, koji pripovijeda. Prof. Skerlić prionuo je za historijsku metodu, ali je preobrazuje prema potrebama obilježjâ književnosti malenoga naroda. Osamnaesto stoljeće u Srba ne odlikuje se književnim radom u današnjem značenju ove riječi Veći dio ovoga rada računamo u književnost jedino zato, jer drukčijega rada nije bilo. Zato autor i ne crta samo književnu, nego općenu kulturnu sredinu, a njegovo djelo ima čedan naslov, jer ono je zapravo srpska kulturna povijest XVIII. stoljeća. Skerlić obilježuje značaj XVIII. stoljeća, političko stanje Srba u monarkiji, vjerske prilike, prosvjetno stanje svjetovnih i duhovnih staleža, proučava škole, prikazuje štamparije, prve listove, crta utjecaj ruski u jednu ruku, a u drugu jozefinizam i nove

Digitized by Google

ideje, što su sa zapada prodirale u srpski život, a napokon u svezi sa svim ovim pojavama prikazuje nam promjene i razvitak u azbuci i književnom jeziku. U čitavu ovome nizu slika iz srpskoga prosvjetnoga života u XVIII. stoljeću vidimo, kako se počeo stvarati i kako se razvio gradjanski srpski stalež trgovačko-zanatlijski, koji je bio, kako i svuda, najpouzdaniji nosilac prosvjete ; vidimo njegovu borbu sa sveštenstvom, iz koje izadje pobjeditelj i osnivač nove srpske prosvjete i svjetovne književnosti na jeziku narodnome. Umjetnički kritik ne dolazi tu gotovo nigdje do riječi, ali prof. Skerlić jest i vrstan ideolog — to je najljepša odlika njegovih radova — pa kako nam je u svome djelu : „Omladina i njena književnost" plastično prikazao prodiranje i život romantičnih književnih i političkih ideja kod Srba u XIX. stoljeću, tako je i najnovije njegovo djelo sjajan prikaz ulaženja srpskoga naroda u suvremenu svjetovnu književnost i u novi prosvjetni život.

I novo djelo prof. Skerlića raspada se u dva dijela : u prvome crta „sredinu i utjecaje", a u drugome prikazuje pojedine pisce. Tainovo načelo crtanja milieua u književnoj povijesti dolazi dakle na prvo mjesto. Ovamo je pisac stegnuo sve pokretne sile historije, povukao sva najvažnija i najzanimljivija pitanja, pa su u ocrtanoj sredini prikazani zameci, osnovi i razvitak književnosti, sve njene biljege, ideje i ljudi, koliko je koji na sredinu utjecao, tako te pročitavši ovaj dio njegova djela ne znamo, što će nam autor još moći reći u drugome dijelu, gdje razradjuje pojedine pisce, jer pred nama je slika historijske evolucije jednoga doba jasna, potpuna i gotova. Ako se u drugome dijelu i javlja tu i tamo neko ponavljanje, citiranje prvoga dijela istoga djela, to je samo nužna i prirodna posljedica piščeve sheme. A ipak, pročitavši i poglavlja o pojedinim piscima, još nam nešto nedostaje. Što je značajno za sredinu i za pisca, sve je to pisac pribrao iz književnih djela, a u drugome dijelu crta pisce i njihov rad, ali samim književnim djelima ne podaje se dostatna pažnja : sistematsku njihovu analizu zamjenjuje kratka, uspjela karakteristika. Flaubert je rekao : „L'homme n'est rien, l'oeuvre est tout", a ovdje je pisac važniji od svojih djelâ, a sredina je važnija od pisca. Tijem ipak ne ćemo reći, da bi bilo potrebno, da pisac u trećem dijelu knjige analizira književna djela sama o sebi ; pače bilo bi to posve izlišno, jer bi se javila još dalja, prevelika ponavljanja. To je samo prirodni nedostatak ovakva razradjivanja, koje ima obilje svojih odlika baš u tome, što je pisac podao tako široko značenje sredini i podvrgao joj sve ostalo. Mi nijesmo nigda ni sumnjali, da je teorija milieua — koji je po Tainu općeno duševno i moralno stanje jednoga doba, kojemu pripadaju književna djela, a ne samo skup spoljašnjih uzroka, što utječu na umjetnika i njegovo djelo — upravo za proučavanje književnosti malenih naroda bezuvjetno potrebita, i to u onom širokom značenju, što ga ima u djelu prof. Skerlića. Radi determinističkoga stanovišta u Tainovu sistemu nije nigda došlo do potpuna sklada izmedju milieua, jedne od triju njegovih osnovnih pokretnih sila historije, te individualnosti velikih umjetnika. U malih naroda, osobito u književnosti starijega doba, ili nema ovakvih velikih umjetničkih individualiteta, ili su rijetki, pa historija naših malih književnosti nalazi dosta mjesta u onome, što prof. Skerlić zove „sredina i utjecaji", a to je u njegovu najnovijem djelu malone potpuna sintetička kulturna historija jednoga doba, u kojoj je književnost najjači elemenat. Ta i Dositije Obradović, najveći srpski individualitet XVIII. stoljeća.

Digitized by Google

nije nego dijete svoje sredine : kao opovski kaludjer sa željom da se posveti posljednji je svečani odraz patriarhalnih tradicija, a kao vječiti putnik i neumorni eklektik u književnom radu čedo je novoga doba, kojega je sâm bio „magna pars".

U djelo prof. Skerlića, gdje je upotrijebljena tolika gradja, lako se uvukla s nepažnje i gdjekoja omaška, ali nama nije na umu, da izbrajamo ovakve nedostatke.* Spomenut ćemo samo jedno. Nesamo klasifikacija i sistem, već i piščevo shvatanje, koje ima da bude pravim sadržajem njegovih shema, biva tiran u historiji, koji često okrnjuje važnost neke ideje ili struje, da bude drugoj, srodnijoj njegovu shvatanju, više mjesta. Djelo prof. Skerlića sistematički je prikaz srpskoga prosvjetnoga života u XVIII. stoljeću, ali treba reći, da je to jedno individualno shvatanje ovoga doba, dakako na osnovi pouzdane gradje, pa mi gotovo na svakoj stranici knjige vidimo i slobodoumnoga demokratu, koji je djelo napisao. On govori najtoplije o prvim srpskim borcima za napredne ideje, govori o njima kao dijete o roditelju, a to prelazi u srdačnu intimnost, kad govori o Dositeju. Slobodouman mislilac iznosi nam u svome djelu bez ikakvih narodnih i vjerskih predrasuda istinitu, ma i crnu sliku niskoga stepena srpskoga prosvjetnog života prije Josipa II., po kome su haračili vladike, popovi i kaludjeri. Ali ma da je prof. Skerlić kao naučenjak daleko od pomisli, da zataji prave prosvjetne težnje nekih vladika, pače on ih ističe, ipak njemu je, čini se, sav rad klera suviše negacija prosvjete, a ne jedan njezin stepen, pretežito zaprema samo sjene na njegovoj slici, gdje je gradjanstvo, rekli bismo, i suviše samostalan autokrata zapadnjačke srpske prosvjete.

U „Srpskoj književnosti u XVIII. veku" najodličnije mjesto zaprema Dositej Obradović, a prikazan je tako plastično, s toliko pažnje i topline, te se čini, da je pisac napisao čitavo djelo samo da sačini dostojan okvir lijepoj svojoj studiji o raskaludjeru opovskom. Do godine slavit će srpski narod stotu obljetnicu smrti svoga prosvjetitelja Dositeja. Učitelj, rabi, u biblijskome značenju ove riječi, kako ga nazivlje Skerlić, svjedok nesamo onoga, što je bilo, već i putokaz onoga, što ima biti ; monah iz Opova sa željom da se posveti, raskaludjer i potucalac čitave Evrope, prvi poticalac srpske prosvjete zapadnjačke, najjači propagator slobodoumnih prosvjetiteljskih ideja, kako ga zove dr. Murko, tvorac novoga doba i nove generacije, koja je živjela i preživjela se, pa opet izbila u novom obliku — naš Dositej stiče nakon stotinu godina sve veće značenje, jer se njegova pojava sve dublje shvata. On je početak novoga doba jednoga narodnoga života, i dok se ovaj život razvija, idući ma kojom putanjom naprijed, nosi u sebi klicu, iz koje je nikao, i dotle će živjeti djelo Dositejevo. O njemu ima danas čitava mala literatura, veća nego o ikojem srpskom piscu, koju dosele završuju dva otmjena djela : Tihomira Ostojića : „Dositej Obradović u Hopovu" (1907.) i Skerlićeva „Srpska književnost u XVIII. veku" — pa da se s nekoliko strana i ne spremaju novi radovi o njemu, ova bi dva djela bila dolična sveta daća na stogodišnji grob Dositejev.

---

* Na pr. na str. 153. veli se, da je Suvarov krajem 1725. godine krenuo iz Rusije u daleke krajeve, u proljeće 1726. bio je u Beču, a ljeti iste godine u Karlovcima. A na str. 115. kaže se, da je Suvarov donio gramatiku Meletija Smotrickoga medju Srbe 1724. godine, a na str. 113. stoji, da se ruskim bukvarima služilo u srpskim školama od 1734. godine.

Digitized by Google

BOGUMIL TONI: O ZALASKU SUNCA

Časni otac Bonifacij,
Štono nosi halje sure,
Išao je sa proštenja
Gdje plesahu momci, cure.

Brisao je znoj sa čela,
— Omara je bila zrakom —
Zagledo je mladost živu
U poskoku strasnom, lakom.

Pa mu nešto prešlo dušom
Kao spomen davnih dana,
Uskrsla je mnoga čežnja
Na dnu duše pokopana.

Snuždio se starac nešto
Pogled mu se u dalj gubi,
Gdjeno sunce zadnjim trakom
Vršak drevne gore ljubi . . .

Osjetio suzu gorku
Kô nad jednim dragim odrom ;
Smela ga je. Brzo ju je
Maramom si otro modrom.

Krenuo je starac dalje
U habitu surom, časnom ;
Za njim pjesma raspojasa
Orila se snagom strasnom.

PETAR PETROVIĆ: PISMO

(Svršetak)

— — — — —

A onda kod kuće . . . U kasno predvečerje . . . Žena mu se presavila, pogrbila na stočiću, ruke zaturila u dlane i lagano, poistiha roni suze . . . Pred njom, na ugašenu ognjištu prosjajiva, svjetluca na pola začmali ugarak . . . A on se razuzurio . . . Svukao prsluk, i onako zaćemeren, zaturenom kapicom na zatiljak šećka po kući, zastajkuje, silom se ispršava, diže glavu, opet je sklanja i opet diže, a u podgrlcu mu stoji već smišljena, draga utjeha za nju . . . I pogledava je onako pokatkad . . . Ispod oka . . . Omjerava joj kratki, tanki perčin, što se presavio i spuštio ispod povezače, zgrbljena, pošiknuta i kao izlomljena, izmrcvarena, isušena ledja, i dodje mu onako kako sjedi kraj hrpe topla pepela i izgorela ugljevlja, sva nekako bijedna, jadna, izubijana brigom i životom . . . I onda srce . . . Njezino srce ! . . . Kao da se svršava sve . . . I ta noć, što se spustila kao da je svršetak svega; kao da više nikad ne će svanuti i prosijati sunce . . . Život je doigrao svoje . . Spomeni i prošlost već su davno ostali u dalekoj magli . . . I onda, kako li se to živi čudno i nekako mučno . . .

I on sam . . . Naslonio se eno kod naćava, prekrstio ruke na prsima i gleda nju, promatra i nesvijesno sluša kako se dubokim, otajstvenim šumom razlijeva noć . . . Nastupa lagano pustoš . . . Kao da na vrata ulazi, krade se . . . I čuvstvo, osjećaj nemoći i potpune smalaksalosti kao da poplavljuje sve . . . I njega i nju . . I ničega se više ne prihvatiti . . . Ništa započeti . . . Lagano tako sagorjevati i rastaliti se . . .

Pa kao da on to ne će, kao da on to ne smije, kao da netko ima još jači od te klonulosti i očaja, spustio je ruke, odupro se, ispravio i istegao, kao da je iz svih žila pokupio ostatke snage i života makao se, i nekim ponosom, silom, kojom se odupire, brani, zakoračio je k njoj, — stao na čas više nje, i onda

Digitized by Google

je počeo duboko, oporo, snažno, hvatajući pokatkad zraka, talasati glasom, što je sve jače počeo drhtati i dizati se u neke čudne, visoke tonove:

— Ne to i ne tako!... Nema tu ni za čim plakati!... Ono što smo čekali i dočekali smo... Evo pismo... Došlo... Bože moj... I 'ko zna ne će li on 'ednog dana sam iskrsnuti preda nas... A oče... Vidićeš, da 'oče... Ona je odjednom sagnula niže glavu, ruke spustila, slegla na krilo, zaturila obraze medju koljena i udarila u jecaj... On se na čas uzvrpoljio, zbunio, pomakao se, obazro oko sebe, onda se sagnuo, dograbio stočić, zaturio ga poda se i primakao se k njoj... Sasvim blizu...

— Eto vidiš, — počeo je, kao dokazujući joj, držeći joj toplo, milo ruku na ramenu, — plačeš sad, kad znaš da je zdrav, mlad, i da radi... No eto... Nema to... Neg' eto tako... Dobro je njemu... I fali se... Evo... I pročitano ti je... I sad evo... Gle... I nekako brzo, grčevito, samo da je utješi isprsio se jako, zaturio ramenima unazad, zatalasao rukom za ćemer i izvadio pismo...

— Evo vidiš!... Tu!... i počeo joj u polusvijetlu lućerde onako od prilike, koliko je zapamtio, sricati sa već izgužvanog, rasklopljenog i razvijenog papira, vukući prstom negdje po sredini:

— Evo!... „Ja sam fala Bogu zdrav, koje i vama od dragog boga želim.. I sad pozdravljam svoju milu maju...

— Teško meni!... Teško meni!... zajaukala je odjednom ona u po glasa, sileći se, da joj ramena tako jako ne drhću i kao stišćući u gorku prijegoru srce, da joj ne pukne...

— — —

I leži... Kasno je već... Kroz prozorčić navire i uvija se mjesečina, razlijeva se i talasa tamo oko sanduka, peći i onda tu oko nožica postelje, na kojoj se ona, žena mu smotala, zgrbila, uvukla sama u se, u grčevitu jecanju stisla zube, podmotala glavu sve do u ispijena, istančala prsa i valjda već i zaspala.. a on se rastegao ovamo po svojoj postelji uz prozorčić, savio desnu ruku pod glavu, pokriven do prsa, i ležeći tako, kao odrvenio, ne pojimljući značenje svega u tom času, sluša i nehotice njezino disanje kratko, ubrzano, sad opet odmjereno, rastegnuto... Kao da su se odisaji lagano prelijevali u uzdisaje, i široko rastvorenim očima gleda u osvijetljen komad grede tamo u dno sobe... I misli... Onako na prekid, s reda... Kako to mjesečina čudno udara, pa baš u gredu.. Pa šeće... To ide za mjesecom... I onda mjesec... I kako to da je i ono gore mjesec, i mjesec ovo, mjesec u godini... Hm... Pa greda... Bože moj.. Koliko li to njoj već ima mjeseci, godina... Ostarila, olabavila... Kao i kuća.. I kad li je on to ovu kuću gradio... Ko li je to sve bio pri gradnji... A ha.. Sjeća se... Jovanda Crnokrak... Pokojni već... I grob mu zna... Tamo od one suve breze desno... Bliže k živici... I nekidan je tuda prošao... Baš kraj groblja... I mjesto zna, gdje je zakoračio u stranu, da obidje lokvicu, što je na sred puta stajala od prošle kiše... Kao da je vidi...

„I sad pozdravljam svog milog ćaku i svoju milu maju"... zazujio mu je odjednom pisarev glas tamo od općine u ušima... Ali jasno, kao da je tu... Trgao se, promeškoljio, uzdanuo i nehotice duboko, jako, namjestio se bolje i nastavio misliti kako je to večeras sve bilo... I danas... Kako je tješio nju,

Digitized by Google

ženu, kako ga njezin plač nije rastužio, već nekako ljutio, srdio, kako ju je još s postelje onako ležeći tješio, blažio, govorio joj dugo, dugo, dok se ona lagano svlačila onako u mraku i potiho jecala, grcala... Onda kako je zamuknuo... Na stolici tu odmah kraj njegove postelje ležala mu je mäja, onda ćemer, a u njem pismo... Pa kao bojeći se da ga nestane, da ga ne izgubi, da mu ga tko ne ukrade, popridigao se lagano, skoro bez šuma, dohvatio ćemer, izvadio ga i brižno, kao nešto što mu jako treba, i što mu je vrijedno utiskao ga je pod uzglavlje, i nekako umiren, zadovoljen nanovo je legao i protegao se...

I onda pismo... Kao da vidi njega, sina mu, kako se rastegao i poklopio nad papir i piše... Baš kao i onda, dok je još kao mališan, nedorasao, dolazio iz škole sjedao za stolicu i pisao. A on nad njim... Gledao i pratio očima pisaljku, kako se lagano pomicala, a iza nje, kako su ostajali tragovi i kuke nekakve... Slova... A tome je dugo... I on sam je onda još bio pri snazi, ravan i uspravan. Od onda pa evo sve do danas sagibale su ga brige, savijale bojazni i strepnje za nj, — za sina mu... I samo za nj...

Sjeti se, kako ga je tetošio, mazio, kako ga je nosao u naramku, igrao se s njim, kako ga je ovako u večer znao uzeti k sebi u postelju i ljubiti ga i stezati uza se, bojeći se u časovima, da ga onako slaba, nejačka prejako ne stegne u silnom i ludom volenju... A on mu se vješao o vrat, uzlazio na koljena, penjao se i puzao uza nj kao da je srastao s njim. Otkinuti se nije dao... Onda ono, kad ga je po prvi put u prvi dan jedne vedre jeseni uzeo za ručicu i odveo u školu, da ga upiše... Predao ga učitelju, a onda se sam uputio natrag preko sjenokoše kući oborene glave s nekim čudnim bolesnim čustvom pomiješanim nenaučenom bojazni i strahom, da ga je dao tudjici u ruke... Kao da će mu nastradati tamo i mučiti se... Prva briga teža i osjetljivija za svoje dijete prilijepila mu se za dušu i rasla sve više i sve jače... I eto presavila ga... Pa kao da je zažalio za tim, razlilo mu se u čas po prsima osjećanje bola i žalbe za svim tu što je oko njega... I nekako da se umiri, sabere, odbrani od tog okrenuo se k zidu, uzdanuo, uzglavlje malo poravnao a onda je zaklopio oči...

„I sad pozdravljam svog milog ćaku"... zujnu mu u ušima, i kao ne mogući se odbraniti od tog, i kao ne mareći, poče da onako u mislima ponavlja izreke iz pisma... „Ja sam fala bogu zdrav"... I on je pojmio, kako je on zdrav, i jak, crn i osmagljen od sunca, znoja i rada... baš kao ono, kad je uznojen, skladan, širok u ramenima, zajapuren, raskopčanom košuljom pod vratom dolazio kući s oranja ili kositbe snažan i jak kao mladi bik, il' kao zemlja, na kojoj se trgao, savijao i lomio i koju je rovao, prevrtao... Sjeti se njegova prvog oranja i prve brazde, sjenokoše, potkućnice, livade i dolova, nešto nalik žigavcu stegnu mu srce, pomisli kako je to sad sve pusto bez sina mu, kako mu se i kuća lagano ruši, nestaje je, njih dvoje kako tiho pogibaju sa znane tuge, zemlja kako mu je opustila kao zamrla, i kao uzdiše i čezne za mladom snagom njegova sina, što se nekad rasipala po njoj, i sve brige, zanosi, strepnje, jaka nadanja i nakane na dobro, na boljitak, kako to sve tone i utapa se za životom nekud u neznan i sve, — sve kako će proći i otići utaman...

I on... Sin mu... pomisli, srce mu se kao pomače, rastvori se, vilice mu se stegnuše, zadrhtaše, i on se odjednom skupi, savi, dohvati pokrivač, navuče ga preko glave i poče grcati i tresti se — sav...

Digitized by Google

M. Cl. Crnčić: *Karikatura Mihovila Nikolića.*

Digitized by Google

VIKTOR CAR EMIN: MUTNI VIDICI (Nastavak)

IZ PISAMA DVIJU UČITELJICA.

Silva Domaldovićeva Julci Cvjetanovoj.

Mila Julko !

Da mi je duša mirna, mene bi, čini mi se, ova čarna noć na terasi odnijela sa sobom : ja bih u njoj iščeznula poput svemirske maglice, što se visoko u prostoru gubi u mliječnome putu. Ali ja sjedim slomljenih krilâ i tupo i nemoćno gledam u tu prirodu, koja za mene nema ni srca ni shvaćanja. Sjene caruju u ovaj čas nad vodama našega mora, pa ili im tajanstveni žubor podušuju, ili ga moje nemirno srce ne čuje.

Jedno je, što u meni nadglušuje sve ostale glasove : misao na Crni Vrh . . . To me strašno ime progoni poput aveti : kuda idem, ono se preda mnom neprestano ponavlja.

Svi me na oko žale i svi se zgražaju nad mojom sudbinom — a to me razdražuje još većma. Pa i glasine se šire kojekakve. Vele, da sam za cijelo nešto skrivila, kad me šalju u ono mjesto. Oni to izvode otuda, što je Crni Vrh neko pusto, gorsko, od svijeta odijeljeno zatočište, kamo da namještaju učitelje samo „kazne radi". Tako su otrag dvije godine premjestili tamo nekoga Vidulića, koji da je bio velik „politički agitator". Sada ga i odanle tjeraju, jer da se je podao vinu, te da u pjanstvu čini teških nepodopština. Pripovijedaju, da se kadšto u noći ispne na vrh neke hridi, što je nadvisila selo, te da odanle ruši u ponor kamenje, čemu da se svijet i djeca smiju.

Da ti je čuti našega staroga nadzornika, kako me dražesno tješi !

— Nije taj Crni Vrh, — hoće on da mene uvjeri, — tako crn, kako ga vi sebi zamišljate. Selo je to doduše samotno i po strani, ako hoćete i ponešto divlje, ali zrak, pogled — prava divota ! Pa ne će to biti za vazda ! Svakako je bolje započeti gorim, a završiti boljim . . . Da znate, kuda li sam se ja u mladje dane sve prebijao ! A plata ? A muke, dok ti ono groša izbroje ? Pa župnici, ondašnji moji starješine ! Jedan je od njih bio tako strog, da me nije puštao ni na kakvu zabavu. Desilo se, te sam jedne noći ipak nekako šmugnuo na ples, ali eto nesreće : obaznao za to župnik, pa mi je istoga dana poslao svoga zvonara, da mi za kazan obrije brk. Ih, koliko sam suza istočio za svojim lijepim brkom ! Bio sam onda mlad, Bože moj, veoma mlad ! . . . No dà — ali sam, vidite, uza sve to ostao živ. Zaman : stara je riječ, da umiljato janje dvije majke siše. I ja znam, što je pop i što je bob, ali sam se više puta u životu pričinio nevještim — i nije mi žao, jer me sada ne pita starost : gdje ti je bila mladost ? Tako i vi, gospodjice, kad podjete na Crni Vrh, — a to će biti doskora — promislite, da je na svijetu bilo a i danas imade ljudi, kojima je mnogo, mnogo teže, nego li vama . . . dà !

Malo se je drugačije izjavila tetka Lucija. Ona je danas za večere odsjekla :

— Taj tvoj Crni Vrh ne će biti Pariz, ali živjeti se može svuda. Za to— uhvati, što ti nudjaju i ne leti za nemogućim, kako je već to svima vama u krvi.

Taj je ubod išao i strica Paulina. On je objema rukama gladio svoju raščupanu, „umjetničku" bradu, očima pogledavao u stranu, ali ne kaza ništa.

Digitized by Google

A što da i kaže ? Kako da se obrani ? Ima već punih četrdeset godina, što radi na onom svom „velikom" djelu, ali uspjeh još uvijek izmiče. Pozitivna pak narav moje tetke ne će da vjeruje u njegove „umjetničke nade", koje ona drži pustim i himeričnim snom, lijetanjem za nemogućim. Nema dana, da mu ne bi spočitnula i novac i vrijeme, što ga potrati na toj svojoj „himeri", no on to sve podnaša strpljivo i radi, briše, ispravlja potpuno uvjeren u svoju konačnu pobjedu.

Medjutim, košto već i ti znaš, Julko, i moja je vjera u vrijednost stričeva djela nemalo uzdrmana. Već me sama ta zamisao : „Napredak čovječanstva pred licem Vječnoga Boga" ponešto zabrinjuje. Ne velim, da ne bi iz toga moglo štogod da izadje, ali ne vjerujem, da su tome dorasle sitne ruke moga dobroga i slabunjava strica. Ne znam, kako bi se dao prikazati taj „Napredak čovječanstva", tek ćutim, da ta misao ne dobiva mnogo u onim silnim „naslagama" samih portreta, počev od Adama i Eve, pa sve ovamo do Alfreda Dreifusa i popa Gapona. A žao mi je strica Paulina ! Dobra je i tanka u njega duša, ali priznat se mora, da mu cijeli život nije doista drugo, nego li puki san i kako ono tetka reče : lijetanje za nemogućim.

A bilo je toga i prije u našoj obitelji. Moj pokojni otac otišao u Ameriku i tamo proboravio veći dio svoga vijeka, tražeći „zlatnu žicu", koja će ga učinit milijunašem. Pokojna se mati ubrzo uživjela u tu misao i u kući se trošilo i trošilo, dok se nije sve završilo smrću i — bubnjem. I ja se često pitam : Ne naginjem li možda i ja toj slabosti mojih ljudi ? Jer zaronim li nešto dublje sebi u dušu, vidim, da moja tragika ne leži toliko u tome, što me gone na Crni Vrh koliko u sudbini, koja me je natjerala u zvanje meni sasvim nemilo i tudje. Ja nisam rodjena, da budem učiteljica . . . nisam. Kad su me nakon rasula moje očinske kuće i smrti roditelja opremali u preparandiju, rekla je tetka Lucija : Neka ide ! Bit će joj za život, ne bude li medjuto našla muža !

I ja sam tamo otišla bez otpora, prožeta nekim uvjerenjem, da mi svega toga ne će ni trebati u životu. U onim svojim lijepim, mladim godinama ja nisam mogla ni časkom posumnjati, da mi sreća ne će pružiti ono, što daje tolikim drugima, koje se — kako ja mišljah — nisu mogle mjeriti sa mnom ni po odgoju ni ljepoti. A ti znaš, Julko, kako su moje nade bile blizu, da se ispune. Ti znaš, da ja Ivana nisam ljubila, ali ne znaš, da mi je danas žao, što nisam s pram njega bila ma koliko nježnija. Čovjek onakove mladosti, zdravlja i snage treba ljubavi — ja to danas osjećam — a ne mojih suhih pisama, kako ćemo urediti kuću, voditi salon, putovati, muzicirati itd. I kada taj mladi čovjek nije u meni našao što je tražio, kakvo čudo, ako se okrenuo od mene i ogledao za drugom, koja će ga bolje razumjeti ! . . . Glupo je, što sam pustila, da mi izmakne onakova krasna prilika. Računaju ga na nekoliko stotina hiljada fijorina. Prosudi ! I sve u ništa — a radi ljubavi, koje u mene nije doduše bilo, ali bi bila već mogla doći !. Kako da ne uzljubiš čovjeka, koji ti je donio sreću ? ! . .

Razbili se krasni sanci o gospodski uredjenoj vili, o salonima, dalekom putovanju . . . a ostala — u taj mi se je mah prikazala prvog puta — avet daleka, zabitna sela, nemile službe, avet samotnog i oskudnog živovanja, ispunjenog dosadom sićušnih spletaka prazne svagdašnjosti . . .

Crni Vrh ! . . .

Digitized by Google

Strašno mora da je to selo s onom svojom grdnom hridi, crnim bezdnom i kamenjem, što ga onaj nevoljni učitelj, utučen samotom i nepravdom, kotrlja u ponor, čime hoće možda da pokaže, da se je i njemu mnogo toga u životu skotrljalo niz brdo... Ja žalim onoga neznanoga čovjeka, a žalim i vas svih, o moji drugovi i družice u nevolji! Nedaća me je učinila boljom, pa je za to i moja bol iskrena.

Gledam u noć i brojim krijesnice, što na mahove prosijecaju uzduh, da se opet izgube u crnom prostoru. I u njima, u tim sitnim fragmentima golemog svemirskog zdanja, ukazuje mi se slika moje prve sreće. Trajala je trenutak, kao i sjaj krijesnice, što u noći zamire, ali će joj spomen u duši ostati vječan, jer je moja prva sreća bila vanredno draga, bezbrižna, osladjena svim udobnostima života i ljepotom doma...

Ah, taj dom, što mi ga misao vraća svega okružena cvijećem i čempresima, ja mu evo i sada u ovoj tamnoj noći naslućujem nježnu silhouetu dolje na rtu!... Svaki se čas prekidam u pisanju... i sve gledam i gledam u ono moje prvo, izgubljeno pristanište... Gledam i sjećam se... Tisuću se slika reda ispred mojih očiju... tisuću mi se zvukova vraća iz one davne dobe. Čas vidim mademoiselle Leontinu i ćutim, kako me nosi na rukama, čas čujem brbljanje stare papige ne terasi, pa gledam majku u krasnom empire-odijelu, a oko nje kolo gospode i gospodja u sjajnim toaletama... U glavi mi bruji njihov razgovor, njihov smijeh. Još nisam nikada bila ovako uzbudjena...

A ta uzbudjenost moja traje — te ja ne mogu još ni sada pravo razlikovati obmamu od zbilje... Ima već nekoliko časaka, što se moja negdašnja „vila" na rtu odrazuje u noći nešto oštrije... Gledam i vidim po prozorima svijetlo. Da nije to kakovo prividjenje! Zaklapam oči, ali kada ih iznova otvorim — pred njima je i opet ono svijetlo. Razabirem i neke sjene, što se iza prozora miču. To me uzbudjuje još i većma, a ovamo sam svijesna, da me moja osjetila ne varaju...

Nema sumnje, neko se nastanio u „vili". Tko bi to mogao biti? Kuća je već duže vremena zatvorena. Društvo, koje ju bijaše kupilo, stavilo ju je nedavno na prodaju. Tko bi ono mogao biti?

Već je kasno u noći. Svijeća mi dogorjeva. Odnekalen uzeo da provejava hladak i mene prolaze mrazni srsi. Htjela bih otići, ali me nešto privlači k onoma svijetlu.

Ti ćeš mi se smijati, Julko, ali meni se čini, kao da se onim svijetlom započinje nešto novo u mom životu. Možda ću onamo pred zoru snivati, kako se u „vili" nastanio bogati uglednik, pa kako se u mene zagledao i na svojim me rukama ponio u moj rodjeni stan!...

Stara naša bolest: lijetanje za nemogućim, kako bi ono rekla tetka Lucija.

— —

Sjutradan...

... Vjeruj u slutnju, Julko! S onim se je svijetlom započelo u mom životu doista nešto novo. Da me pitaš: što bi to moglo biti? — ne bih znala, što da ti odgovorim. Ja znam, da ti ne ćeš naći ništa osobito u onom, što ću ti pripovijedati sada, ali da ti je na sve to pogledati m o j i m očima, tada bi za cijelo i ti kliknula sa mnom:

— Jest, započelo se nešto novo, nešto sasvim novo — — —

Digitized by Google

Naša je negdašnja „vila" dobila nove stanare. Iz Lovinja dovezao ih barkom naš stari brbljavac Jadriško, te već cijeli svijet znade, tko su i što su. Veli, da moraju biti Rusi, jer da ih je više puta čuo, gdje govore: v o d ! v o d ! i h a r a š o ! U svemu da ih imade četvero: gospodja i gospodin s dvoje djece. Meni je pak Jadriško donio franceski napisanu posjetnicu... i to je eto, Julko, ono novo, što se započelo.

„A n a A l e k s i j e v n a K a l i t i n m o l i g o s p o d j i c u S i l v u D o m a l d i ć e v u, d a j e i z v o l i p o s j e t i t i, a k o m o g u ć e, v e ć d a n a s o k o 11 s a t i p r i j e p o d n e".

Jakriško mi je pripovijedio, da ga je gospodja zapitala juče u barci, imade li ovuda učiteljica, koja umije udarati u glasovir. On da je spomenuo mene, pa da me valjda za to i zovu.

Tetka je Lucija odmah primijetila:

— Pametno ne bi uradila, da se s njima vezeš i da radi njih gubiš mjesto. Oni će se zadržati tu koje vrijeme, a ti onda puši u dlane.

Stric Paulin je i sada šuteći gladio svoju kuštravu bradu, ali u neke se ipak javi:

— Saslušati ih svakako treba. Ako je za duže — neka primi... Što prodje dobrim, ne ode zlim — — —

Tetka Lucija stisnu usne. Nekakvim tamnim žarilom planuli joj obrazi:

— Svi ste vi takovi, — vikne ona. — Vama je glavno d a n a s, a za sjutra neka se vrag brine. I još se jadate na život, na bijedu, nevolju. A sâmi ste krivi, sâmi — — —

Zalupivši naglo za sobom vrata, zamače u hodnik.

Ali se za čudo i stričevo lice bilo natmurilo, i njegove se sitne oči iskrile.

— Podji u „vilu", — odsječe on, — pa ako je za duže — primi. Neka te ne bude strah! Hoću, da i moja nešto vrijedi!

Bio je to samo bljesak odlučnosti, kojega je gotovo u isti mah nestalo. Al je stričevo srce bilo još uvijek prepuno pečali i žaljenja, te on udari u stare tužbe i jadanja, kako ga tetka ne shvaća, ni njega ni njegove umjetnosti, kako ga vrijedja i ponizuje, kako ubija u njemu volju i polet, misao i osjećaj, sve, sve...

— Moje srce nije u nje pitalo nikada ništa, osim malo ljubavi. No ona je spram mene ostala uvijek hladna i nepristupačna. Ni najljepše riječi, ni najsrdačnija odanost — ništa nije moglo da je omekša ni k meni približi. I sinula mi misao, kako da to kameno srce k sebi navrnem. Zasnovao sam veliko djelo i radeći na njemu, mislio:

— Za ovim platnom stoji S l a v a. Njezin će je sjaj omekšati i k meni vratiti. A ti znaš, Silvo, što sam dočekao. Ruglo i smijeh, prezir i omalovažavanje! A to traje godine i godine. I došla je starost, a djelo stoji tamo nedovršeno. Ali ne žalim, što sam ga započeo. Ono je moja jedina utjeha, jedina radost. U njemu ja nahodim jedini smisao ovoga mog života, jedinu svrhu... I ja vjerujem, tvrdo vjerujem, da će mi ono jednoga dana donijeti zadovoljštinu. A to vjeruješ i ti, Silvo, za to si mi draga, za to i želim, da mi ostaneš blizu, da me držiš u mojoj vjeri, da ne klonem. Ostani... i ako ti ponude — prihvati!

Da je stric Paulin mogao pogledati meni u srce, bio bi već davno vidio, da ono moje udivljenje, što ga hinim pred njegovim djelom, ne ide ni za čim drugim,

Digitized by Google

no da mu ne razbijem iluziju, posljednju i jedinu obmamu njegova čemernog života. A vidio bi i koliko me to hinjenje muke stoji. Sada pak hoće da me ima kraj sebe, jer treba nekoga, da ga drži u onoj vjeri. I to sve uz cijenu kutnjeg trvenja, nemira i pakla... Vidim ja, Julko: nema druge, nego iščeznuti i zakopati se na onom pustom brdu.

Neko sam vrijeme oklijevala, bih li pošla u „vilu", ili se pismeno ispričala. Ali osjećaj neke neodredjene sućuti i radoznalosti vukao me je k izgubljenom domu, tamo na one drage hridine, što ih more vječito oplakuje i miluje. Ojadjena pustom sadašnjosti, poželjeh proživjeti koji od minulih trenutaka i mâ za kako kratko vrijeme izići iz sebe, iz svojih misli i brigâ.

Eno me na putu k rodjenom ognjištu.

Cesta bijela i kao natopljena suncem, ali uokolo sve počiva: i stari, granati dubovi i nisko zakržljalo grmlje i daleko jedro na nepomičnoj pučini morskoj. Miran je uzduh, a ne miče se ni lišće na drveću, ni uvenule travke, izmedj kojih proviruju rijetke ciklame. Sve se to prividja meni kao umorno, pa i zemlja oko mene — i ona kao da je nemoćna polegla, pružajući svoje posljednje plodove, šireći svoje posljednje mirise. I laste, poredane u nepreglednom nizu na brzojavnoj žici, kao da u svom mûku misle na odlazak. Sve, sve je pokazivalo, da nije daleka jesen, doba malaksanja i opće obnemoglosti.

Ta je klonulost prelaziła odnekalen i u moje otančane, od prošle besnene noći oslabljene živce. Gledala sam laste i ćutila njihovu nijemu bol za ostavljenim gnijezdima... A onda je i mene zazeblo na pomisao, da ću i ja otići skoro nekuda daleko, u neko pusto i divlje selo, kojega već samo ime dostaje, da ti zatjera u dušu strah i strepnju.

Već sam „vili" na domaku. I ona je sva bijela, svijetla i suncem obasjana. I njezini viti čempresi počivaju, a i voćke tamo otrag u prostranoj bašći. Kako je daleko vrijeme, što su meni te voćke dale svoj slatki oproštaj, a cvijeće isprepleteno duž vijugasta puteljka svoj posljednji milodah! Nekoliko neodlučnih, malone bojažljivih koraka i eto me pred širokim, bijelim stepenicama. Iz kuće dopire zvonak i obijestan smijeh. Stanem na pragu i zagledam se u prostranu — poznatu vežu. Tu se nagonilo dvoje djece: mala, rumena plavuša i čvrst, bucmast dječak. Čim me spaziše, u jedan mah udariše u viku:

— M a m a n ! M a m a n !

Postojah još časak na istom mjestu. Bilo mi je, kao da me zasjenila vizija prvog djetinstva — i srce mi zakuca življe.

Na suprotnim se vratima ukaza lijepa pojava otmjene, mlade gospodje, koja mi pridje u susret, ljubezno mi se osmijehnu i reče franceski:

— Gospodjica Domaldović?...

Na obrazima poćutih nešto vruće, ali se ubrzo razabrah. Stupih u vežu i dok sam se sva zbunjena naklonila, već mi je lijepa gospodja pružila ruku i produžila:

— Ne primite za zlo, gospodjice, što ste se poradi mene potrudili ovamo. Trebam učiteljicu za ovo dvoje djece, a naš „gondoliere" (tako je gospodja okrstila staroga Jadriška) uputio me na vas... Nego, molim, izvolite...

Gospodja pridje k vratima, na koja je bila netom izišla i pusti me u odaju.

Namještaj je bio isti, što ga malo pred smrt kupila moja pokojna mati i koji je ujedno s „vilom" prešao malo zatim u ruke stranoga društva. Mene se pak

Digitized by Google

osobito dojmilo, što je taj namještaj ostao na istom mjestu i što je odasvud strujio onaj isti miris, te me je djetetom opajao.

Vani su se djeca ponovno uzvikala i budila jeku staroga doma, a ta je jeka dirnula žice moga srca i meni se pričini, kao da sam se jednim mahom prenijela u neko davno minulo doba, u neki daleki život, što ga sada punom dušom proživljujem.

Gospodja me neko vrijeme gledala, kao da bi s nekom sućuti. Po tom me i opet primi za ruku i ponudi mi, da sjednem.

Ja se lecnuh: bilo mi je neugodno, što se dadoh svladati od prvoga dojma.

— Prostite... — lanuh, — možda su vam rekli... Ovdje sam provela svoje prvo djetinstvo, pa...

Malo mi je zaigrao glas. Već sam ćutjela i suze u očima, i bilo mi je muka sakriti ih. Pogledah gospodju. Na njezinom sam dobrom licu razabrala, da znade sve. (Jadriško! Jadriško!) Ona me je sada gledala milo i tužno, tako da već nisam mogla zadržati suze...

Na to mi uhvatila obje ruke i uzela da me tješi i miri.

Ja sam se pak požurila, da složim usne na nekakav vajni osmijeh i rekoh, spuštajući se na stolac:

— Vi ste me, gospodjo, zvali...

— Jest. Nakanili smo zadržati se ovdje neko vrijeme, pa se bojim, da bi ono dvoje nestašnika bez paske sasvim podivljalo. Osim toga Olga lupa već nešto na glasovir, pa ne bih rada, da zaboravi. Mislila sam potražiti u gradu učiteljicu, ali ako je vama s voljom uzeti ovu brigu na sebe, bit će mi osobito drago. To više, — nadoda gospodja ljubezno, — što mi se u istinu svidjate.

Glas je u gospodje bio neobično mio i topao. Njezine su dobre riječi nalazile jaka odziva u mojoj ojadjenoj duši, tako da bih bila sa svim srcem prihvatila njenu ponudu, kad me ne bi bila zadržala misao na tetku Luciju.

— Vrlo mi je žao, milostiva gospodjo, što sam prinudjena odkloniti vaš ljubezan poziv. Domalo morat ću da selim na svoje mjesto — u progonstvo... — nadodah i još se usiljenije osmijehnuh.

— Šteta, — reče gospodja očito neugodno iznenadjena. — Stari nam je „gondoliere" rekô, da ste bez službe... ja pak mišljah, da ćemo vam ugoditi. Je li daleko to vaše mjesto?

— Vrlo daleko... tamo preko gore. Zove se Crni Vrh... P i c n o i r... — nadovezah, nasmijavši se i sama svome prevodu.

— Ime nije osobito privlačivo. Ja bih to na vašem mjestu udesila drukčije. I rekla bih: P i c n o i r daje mi toliko i toliko dohotka. Nadodajte još toliko i toliko i — ja ostajem...

— Ali, gospodjo, — rekoh, ne radi se o novcu...

— I to broji u životu, gospodjice... Pa još nešto: Godina je dugačka — u toliko se vrijeme može desiti štošta. Lijepoj gospodjici, košto ste vi, može se slučiti, da joj u opće i ne treba ići u P i c n o i r...

— Kako to mislite, gospodjo? — podigoh na nju oči i lako porumenih.

— Mislim, da bi kroz to vrijeme moglo izbiti kakvo drugo mjesto... ljepše i udobnije.

Digitized by Google

Dok je to gospodja govorila, na usnama joj je lebdio znamenovan osmijeh. Meni je na to munula glavom slika moje nesudjene ljubavi i budne mi nevoljko.

— Vama su, milostiva gospodjo, valjda rekli, da nemam roditelja...

— Naš je stari „gondoliere" čovjek vanredno rječit, pa nam je sve iskazao. Ali zar mislite, da će se vaši rodjaci protiviti, ostanete li jošte koje vrijeme u njih? Držim, da ne će. Pa u ostalom, vi ćete i onako biti naša. Kuda mi, tuda ćete, bude li vam u volji, i vi... Moj muž i ja volimo izlete — — pa i inače nam je milo provadjati dane veselo... Eno ga, upravo dolazi...

Na vratima odaje ukaza se mlad, elegantan gospodin, tamna brka i u šilj podstrižene brade.

— Moj suprug, — reče gospodja.

I ne čekajući, da me gospodja prikaže, okrene se gospodin k meni:

— Imat ćete muke s onim obješenjacima. Eto, cijela kuća grmi od njihove vike. Ne štedite ih.

Bila sam u ne maloj neprilici. Podigla sam oči spram gospodje, kao da je molim, neka ona izjasni taj nesporazum. Gospodja me shvatila, okrenula se k mužu, pa izmijenila s njime nekoliko ruskih riječi.

Sad je medju nama nastao pravi boj. Pobjedili su oni. Kud puklo da puklo, ja ostajem. Valjda sam ja sâma htjela, da se tako svrši. Nisam imala, Julko, srca, da odolim...

— Vidjet ćete, — reče mi gospodin, — ne će vam biti žao. Ja i moja žena volimo životu...

— Ja sam već to, Ivane Arkadijeviću, kazala gospodjici...

— A veseli bit ćete i vi s nama, — nadoda Ivan Arkadijević, pa će: — A propos! Ana, još ti nisam rekô, s kim sam s' sastao danas. Dè, pogodi!... S Nikolajem Pavlovićem Lubinom...

— Vidji ti staroga generala! A što ga dovelo amo?

— Što i nas: želja za mirom. Veli, da ga je ljepota ovoga kraja upravo začarala. Sjutra će nas posjetiti. Govorio mi je i o nekakvu izletu. Želi, da bismo i mi učevstvovali.

— Pa hoćemo, a i gospodjica će s nama, — reče gospodja i proslijedi, okrenuvši se k meni: — General je Lubin veoma odličan gospodin. Nazora doduše malo zastarjelih (mi ga u šali nazivljemo „sveta, stara Rusija"), ali otmjen i neizmjerno bogat. Zavoljet će vas, jer mu se muzika osobito mili...

Sve troje prasnusmo u smijeh, a ja se malo za tim oprostih od mojih dobrih Rusa, obećavši im, da ću se sjutradan vratiti i započeti službu.

Kod kuće me čekalo tvoje pismo i kad sam ga pročitala (moja bijedna Julko!) od srca sam zahvalila udesu, koji me je namjerio na one Ruse. Ni brige me nije, što je tetki Luciji moja odluka nepoćudna, ja sam danas duboko uvjerena, da se sa mnom započelo nešto novo. Zaključujem ovo pismo i hitim k glasoviru, da pjevam Čajkovskoga... Hoću, da se dobro uvježbam, da pokažem svoje umijeće, da me stari, bogati Rus zavoli...

Njetь! toljko totь, kto znalь
svidanja žaždu...

pjevam i mislim na tebe, mila, što stradaš...

Tvoja Silva.

Digitized by Google

FEUILLETON

Svagdašnjost

Ima već dosta dugo što se kod nas čuju tihe tužbe na domaću dramsku produkciju. Kažu: ne ima valjane domaće drame. A kako će i biti. Domaće se djelo susriće s toliko nepouzdanja, da nije čudo, ako malo osjetljiviji pisac ne ide na to polje sve da mu se i prohtije napisati štogod za pozornicu. U ovoj sezoni prikazivana je samo jedna originalna hrvatska drama i ta jedina dočekana je tako neprijazno, da se ne zna tko je većma razočaran i ozlojedjen publika ili pisci. I kao da je nastao neki rat izmedju publike i pisaca. Pisci ne će ono i onako kako hoće publika i obrnuto. Badava svi pokušaji kazališne uprave, da taj jaz premosti. U posljednje vrijeme iznijela je nekoliko stranih drama, koje već davno osvojiše svijet. Naša publika dodje ali u tako malenom broju, da je to očiti dokaz nesimpatije za dramu. Opera i opereta jedini su još kadri domamiti nešto ljudi u kazalište. Ne ima govora, jednostavne drame iz običnoga, svakidanjega života, drame, u kojima ne ima svih mogućih efekata, ne nalaze slušatelja, bile one pisane iskreno i s toplim osjećajem ili ne. A izgleda, kao da mnogi naši pisci sanjaju upravo o takovim dramama, pa se upravo stoga odriču svake saradnje na tom polju. Evo Begović, pa Petrović, pisci, koji su napisali već nekoliko djela ne htjedoše učiniti gotovo nikakovih koncesija ukusu i željama publike. Ma da je Begović upravo s Walewskom ubrao najveći uspjeh, odrekao se u posljednjoj radnji lutanja po tudjim svijetovima i davnim vremenima, pa je u „Stani" stio na domaće tlo i prezreo sve one kojekakve kazališne efekte. I nije uspio. Petrović se u posljednjoj drami ne odriče seoske grude na kojoj nikoše lica prvašnjih njegovih drama, a Cihlar, Dečak, Galović, Kišur, Kuzmanović, zamuknuše posvema, da i ne govorim o prvacima Markoviću pa Vojnoviću, koji je upravo „Majkom Jugovića" tom dramatizovanom narodnom poezijom postigao najveći uspjeh. Zašto se i drugi ne laćaju narodne pjesme kada su upravo ona dramska djela koja su osnovana na gradji što je pružaju narodne pjesme postignula najveći uspjeh kod publike? Zar mi zbilja ne možemo gledati dramu iz savremenoga života i slušati ljude, od kojih nas ne dijele kostimi i mnogo stoljeca? Zar odista toliko žedjamo za drugačijim svijetom i drugačijim ljudima nego su oni, medju kojima cijeli dan živimo? Mnogo tomu doprinosi dašto i cenzura. Da nje ne ima, priviknuli bi se može biti na to, da se u kazalištu bavimo onim stvarima i onim pitanjima, koja nas zanimaju i u svakidanjem životu, priviknuli bi se na to, da ne tražimo pogaču nad zdravi i tečni hljeb. Ali ovako nas cenzura pomaže odgajati za lijepe sne, za druge ljude i drugi svijet. I „Svagdašnjost" je jedan takav pokušaj, koji je stradao, jer je htio zainteresovati publiku za ove ljude i za ovaj svijet, koji svi dobro poznajemo. Prije no što se moglo vidjeti bili mogao probuditi, ako već ne upaliti interes za mnoge pojave, koji su u našem javnom životu od najvećega značenja, morao je pasti u vodu. Radi jednoga mjesta, u kojem se govori o tome, da je vlast kadra zatisnuti jedno, pa i oba oka, ako se radi o — izborima — morala je „Svagdašnjost" izdanuti pod cenzurovom crvenom olovkom, izdanuti ne javivši se ni jednim slovom s onoga mjesta, za koje je bila odredjena. I nije se to dogodilo samo „Svagdašnjosti" nego i tolikim drugim dramama, koje su htjele nešto reći („Mrtve vode", „Dužnik", „Prokletstvo" i još nekoje). Vlast cenzorova hoće, da se samo pjeva i što ljepše pjeva, da se snatri i u najboljem slučaju — u po glasa — progovara, ali ne da se govori i k tomu još o stvarima, koje bi mogle vrijedjati čije uho i tanki sluh savjesti. „Vrijedjajući" smije se govoriti u novinama, u knjigama, na skupštinama po mogućnosti i u samoj crkvi, s propovjedaonice (po miloj volji!), ali s pozorišnih dasaka — ne! Ondje živa riječ posvema drugačije djeluje, nego li na skupštini ili s propovjedaonice, jer u kazalište ljudi dolaze da se — zabave!

Čudna logika — zar ne?

I dok ta čudna i „željezna" logika vlada, dotle se ne može govoriti o pravoj vrijednosti „Svagdašnjosti". Jer dokle god drama ne progovori s dasaka, dotle se ne može znati koliko zapravo vrijedi. Ograničit ću se stoga samo na prikaz same gradje i nekoliko pustih nagadjanja.

* „Svagdašnjost" drama u četiri čina. Napisao Milan Marjanović. Naklada „Hrvatske Knjižarnice" Zadar.

Digitized by Google

U „Svagdašnjosti" prikazan je najjednostavnijim načinom život obične činovničke obitelji kao što se to može vrlo rijetko naći u našoj knjizi. Čitajući knjigu čini vam se, kao da poznajete u glavu većinu ljudi, što ih je autor ovdje sakupio, kao da ste čuli i sami prisustvovali bezbroju ovakovih i sličnih prizora.

Dom prezadužena gradskog činovnika u nekom mjestu, kamo bi mogao doći radi raznih prljavština u vodjenju blagajničkih i drugih privrednih poslova — komesar. Otac, čovjek krute volje, da se do posljednjega časa ne odreče radosti života, što ih pružaju piće i druge utjehe izvan doma, pa bilo to i na račun tudjih uredovnih novaca. Majka, koja pita tatu tri puta na dan, kad odlazi u ured, kad dolazi objedu i kad se noću vrati kući — jeli donio novaca i kako će biti s novcem i kad će imati novaca, jer ona treba, jer kuća, obitelj, dužnici sav svijet treba novaca i opet novaca. Onda dvoje djece, mali Nikica i kćerka na udaju, koji svaki dan prisustvuju svadji roditelja, koji iz dana u dan slušaju sve one optužbe, sva ona zadirkivanja, zamjerke i objede, što ih ti roditelji jedan na drugoga siplju. A ti bi roditelji ipak htjeli, da ih njihova djeca ljube ili barem da imadu smilovanja spram njih. Jer konačno i roditelji postadoše takvi, kakvi su radi njih, radi svoje djece. I u taj dom, iz kojega bi svi najradije pobjegli daleko, daleko, pa i u samu smrt — jer to se više ne da snašati —, upadne neki mladić, rodjak, kumče, inače vječiti student i „tihi" suradnik kojekakvih opozicionih novina i čitatelj raznih brošura o novom životu, o višim idealima, pravdi. I on će — nju — svoju kraljevnu (pucu na udaju) izvesti iz toga kala, iz toga pakla, samo treba da pokida prije sve mostove, jer ne ima valjda dovoljno snage, da se sam otrese okoline, u kojoj je živio. I lomi mostove time, da anonimno napiše nekoliko dopisa u novine o poslovanju, o uredu, u kojem je služio sam, a u kojem služi i otac njegove kraljice, kod kojega je on izjeo mnogi objed i večeru. I uvjeren je, da je učinio veliko junačko djelo.

Kada se stane približavati katastrofa, pa izgledi, da bi odista moglo njegova hranitelja strpati u buturnicu, ne smaže on snage, da što više učini nego se sakriva za nekoliko otrcanih fraza o kazni, koju stizava opaki grijeh o slobodi i srcu. A kada mu konačno dokažu, da se sve dade popraviti i da njegovi lagumi ne će uzvitlati ni oblaka prašine, a kamo tek pomaknuti pa i za jednu vlas sve one teške zidine, medju koje je on zapao, jer dolaze izbori i da je najpametnije, da se on lijepo smiri, da se vrati u ured, oženi i osnuje sebi kućicu — klone on pred snagom svih tih poraznih i neoborivih činjenica posvema i — komedija e finita — dečko posluša iskusna stara čovjeka i predje iz kategorije idealnih strebera u kategoriju bezvoljnih trutova.

Radnje ne ima mnogo u „Svagdašnjosti", ali osobe su tako vjerno i živo prikazane, a metamorfoza bijednoga Miše tako elastično donesena, da je to kadro mnogo toga nadomjestiti. Prema koncu se samo osjeća, da je predmet sam o sebi upravo tražio, da ga se obradi u formi komedije na način nekih Ibsenovih. Miša bi onda igrao glavnu ulogu. Ovako je drama pokidana. Prvi i drugi čin, koji se odigravaju u domu Kučinćevih čine jednu cijelinu i vanredna su slika prilika Kučinćeve obitelji. I u ta dva čina sve su osobe jednako osvijetljene, da se nikoja ne ističe jače. Treći i četvrti čin su i opet jedna cjelina, u kojoj je najveća pažnja posvećena Miši. Autor je u crtanju ljudi ostao jednako snažan tijekom cijele radnje, ali bi mu se moguće moglo prigovoriti, da se je premalo osvrtao na zahtjeve pozornice, koja ište ili vanjsku radnju ili sukobe jakih karaktera. Jedan od takovih jakih karaktera jest stari Kučinac, ali na žalost samo u posljednja dva čina, dok je u prva dva mekan i slab kao i svi ostali. Dialog teče tako prirodno i neusiljeno, da bi se drama već i radi toga, a ne samo radi svoga sadržaja mogla punim pravom nazvati „Svagdašnjost". Kao da i ne govore ljudi na pozornici nego u pravom i nepatvorenom svagdašnjem životu.

Kako su se u posljednje vrijeme donekle promijenile i naše cenzorske prilike, trebalo bi ponovno zatražiti dozvolu za prikazivanje „Svagdašnjosti", pa djelo iznijeti na pozornicu. Jamačno bi to bila vanredno zanimljiva premiera, jer je djelo odraz naših društvenih prilika, kao rijetko koje. *A. M.*

Mrtvački ples*

Mnogo mi je toga ta knjiga dozvala u pamet. Sjetio sam se vremena kada je osvanuo „Truli dom" i „Posljednje poglavlje" u kojim nas Tucić upoznaje s pravom i nepatvorenom Rusijom, koju smo dosele poznavali samo iz knjiga... Sjetio sam se vremena kada je jedini svijet, vrijedan prikazivanja bio — svijet i život umjetnika, sjetio sam se „Jedne večeri ... sive", „Modernih legenda", pjesama Zoi,

* Marijo Rieger Vinodolski: Mrtvački ples. Tiskom pučke tiskare u Zagrebu. 1909.

Digitized by Google

i još tolikih drugih stvari, u kojima je sve vrvilo od raznih Dagmar, Dany, Sonja, Fraidy, Frou-Frou ... i sličnoga društva, u koje je imala pristup samo internacijolnalna publika.

Zlatna vremena ...

I šta se to onda gutalo !

Čitaš, čitaš i — ne razumiješ ništa !

Divno ! ...

Blijeda mjesečina ! ...

A molim te zašto — Dagmar i Dany, kad se one puce zovu Danica i Marica ?

Idi molim te, ti ne razumiješ ništa o literaturi ... I nije duše mi mnogi razumio baš ništa.

Sad mi je dosta toga mnogo jasnije.

I mrtvački ples. Koliko je tu iskrene želje za afektiranjem, koliko nepatvorenoga straha i gnjušanja od svagdašnjosti, koliko nespretne i nehinjene poze blaziranosti, bolesti i još koječega sličnoga ? Čitaš i snebivaš se. Od običnog guslača postao je doskora koncertni virtuoz, jer mu je ona ulila u dušu bogatu fantaziju, najljepši osjećaj, nadahnuće, polet ... Ininu (jer ona se zove Ina) dušu osvojio je Griegovom elegijom, koja je imala u sebi nešto mračno i ledeno ... sjeverne tuge ... očajna krika boli i patnje ... I u toj hladnoj glazbi našle su im se usne, da ogriju nutrinju svoje duše. I onda su živili skupa ... pili iz jedne čašice ... kao dvije ptičice ... Život umjetnika bohema. Onda Ina zatrudni, (jer to se može dogoditi i u životu bohema) umre u porodu, a on od očaja svira „Mrtvački ples". Holbeinov ! I pita se : „Čemu su pokrita zrcala i zaustavljena ura ? Čemu..."

Ta kako se ne bi zaustavila. Zaustavila bi se i teretna kola, a kamo ne jedna slaba i mala — ura.

Ovo doduše ne kaže autor, nego je to samo moja primjedba, mimogred.

Onda Fjodka Oljin, glumac u Kijevu, koji je „svu mladost sproveo u radu za boljitak čovječanstva uz vjerovanje u nešto bolje, u nešto ljepše" i onda umro bijedno ... bijedno ... o ... Posljednjim silama bolesnoga tijela htio je umoriti, udaviti njevjernu ženu Katju, koja se zagledala u „hausherovog" sina, gospodina Iljina. Pa drugi glumac Ivan Ivanović, bit će i opet kakav ljuti Rus, koji pije vutku na poliče, gubi glas i umire kao cinik, negdje u bolnici. A bio je dobra duša.

Zatim pripovijest o Bibi, čudnom biću, „kao cvijet lopoča, koji je procvao negdje u egipatskim vodama, u oštroj bujici žutoga gorostasnog Nila". Biba je opazila u poeziji njegovog srca neki srodni zvuk i postadoše jedno drugomu dobri kao brat i sestrica. Sušičava Biba zagleda se u liječnika specialistu za tuberkulozne i kad ju on jednom poljubi postade joj mrzak. Postade užasno apatična i konačno je — umrla. Na njenom sprovodu zaželio je, da upije klicu njene bolesti i umre kao što je i ona umrla.

„Bohemski kutić". Pripovijest o Cleo (de Merode) i Rigi (Jančiju) On njoj govori : „Oh, ti ... ti španjolska siringo ... Idi ... bježimo iz ove proze života u poeziju" ... Ljubili su se, cjelivali se i „odbježali su da joj povrati mladost, zavibrirao odu po plesačkoj harfi njenog skitalačkog života."

Jedna stranica iz dnevnika : „Pod rastočenim vrbama", zadahnuta je nekim mističkim, zagonetnim idejama. „Bili smo „čovjek", koji je prolazio po trnovitoj stazi života, jak i snažan i u svojoj gigantskoj snazi nesavladiv tako dugo dok je „čovjek"."

Tu sam stao. Zašto taj čovjek meće čovjeka pod navodnike ? Šta je on to smislio ? Istina jest, svi su ti ljudi, koji se kreću u „Mrtvačkom plesu", samo ljudi pod navodnicima. I sve je na njima ishitreno, počam od imena do pošljednje riječi, ali ja sumnjam o tome, da je to i autor vidio. On je tako zaljubljen u te izmišljene Mete, Ade, Ine, Bibe, Vjeročke i kako se još zovu, da bi bio posvema nesretan, kada bi mu tkogod htio pokazati, da je on to sve samo sanjao, čitajuć razne slične pripovijesti i knjige, upravo kao i ona djevojka u Gorkijevom „Na dnu života".

Ali nijesu ipak sve pripovijesti u toj knjižici tako mrtvački, sušičavo i bolesno napisane. Jedna koja svršava lijepim zagrebačkim uzdahom „Ti moja zlatna beba", a naslov joj je „U šahu" puna je uspjelih opažanja iz života zagrebačke licejke. I tko ju pročita, jasno mu je, da bi Rieger Vinodolski mogao prikazati vanredno dobro i posvema obični, recimo kolaški ples, na kojem se zabavlja toliko zagrebačkih zlatnih beba. I ne ima sumnje, da bi knjižica od 104 stranice, u kojoj bi bio prikazan ovakav obični zagrebački ples sa zlatnim bebama, bila barem toliko zanimiva koliko i ova. Iz nje bi se vidjelo da Biba nije lopočov cvijet, zagonetka i koješta drugo nego mlado i ponešto odviše strastveno djevojče, koje je razočarano kad vidi, da mnogi muškarci ne mogu ništa drugo nego stavit usne na usne i — cjelivati ; vidjelo bi se, da su Mete, Ade, Ine i mnoge ine sve same „heiratslustig" (autorov izraz !) puce, koje se u jednom kutiću srca „strašno" smiju, kad im se priča u tonu mrtvačkih plesova, jer više vole svim drugim plesovima nego ovomu. Ja nijesam

Digitized by Google

s nijednom govorio o Riegerovoj knjizi, ali to je tako jasno, kao što i to, da je njegova knjiga upravo njima namijenjena.

*

Ferid Maglajlić se ljuti radi onoga, što sam napisao o njegovoj knjizi „Iz staroga vilajeta". Ja nijesam imao namjere razljutiti Ferida Maglajlića. I da sam mogao slutiti, da će se on osvrnuti na moj prikaz, ne bih ga napisao. I njega ne poznam i nijesam htio nigdje ustvrditi, da nije pravi Muslim i Bosanac, ma da sam o tome mogao posumnjati, a on meni i ne znajući za me — nek šutim, jer nijesam nigda bio u Bosni. A ako sam bio ? I ne samo godinu dana ? I ne samo u gradu ? I ne daleko od Tuzle ? Ali to sve nije nipošto odlučno. A ono, što govori o protivurječjima u mojem prikazu, ja znadem, da me je on razumio i da nije bila potreba tražiti protivurječja u mojem prikazu. I mimo toga ja bih vidio, da se on ljuti. A to mi je žao.

A. M.

Dubrovačka Trilogija*

Prijevodna češka književnost veća je, nego u ikojega slavenskoga naroda, a pored svoga bogatstva ona se odlikuje probranošću i sistematičnošću. I hrvatska književnost zaprema u češkoj prijevodnoj beletristici ugledno mjesto, a nitko tu ne radi s više spreme i ljubavi, nego Jan Hudec, prevodilac Vojnovićeve „Dubrovnicke Trilogije", što je netom izašla u Ottovoj „Svetovoj knihovni". Tu su minule godine izašle Preradovićeve „Básne" u prijevodu Fr. Veverke, koji je napisao, što u nas nije ni poznato, i jedan roman iz hrvatskoga političkoga života u minulo doba Khuenovo (Povinnost). Najviše nas je zadužio Hudec, koji prevede od Petrovića Njegoša „Gorski vijenac", „Na rodjenoj grudi" Ksavera Š. Gjalskoga, „Propale dvore" Janka Leskovara, „Truli dom" Tucićev, a sad upoznaje češku književnost s Vojnovićevom „Dubrovačkom Trilogijom".

Hudec je kao prevodilac „Gorskoga Vijenca" dokazao, da poznaje jezične tančine i umije svu našu osebujnost, koja je baš tu tako bujna, prenijeti u češki jezik, a prijevodom „Propalih dvorova" zasvjedočio je, da se umije posvema stopiti sa rafinovanom subjektivnom naturom modernoga pisca, a napokon obje ove sposobnosti spajaju se u prijevodu „Dubrovačke Trilogije". Ovo i nije obični prijevod — to je plod velikih studija i savjesna rada kroz više godina. Gotovo stotinu stranica zaprema uvod, gdje nam prevodilac jakim potezima crta političku i kulturnu povijest i propast republike sv. Vlaha. U prikazivanju stare dubrovačke književnosti ima doduše nekoliko pogrješaka, ali bilo bi veće čudo, da ih nema, jer mi još nemamo djela, koje bi bilo siguran provodič kroz dubrovačku književnu i kulturnu povijest. Ispravit ćemo samo jednu: ne stoji, da je tek Dinko Zlatarić nazvao jezik, kojim pjeva, hrvatskim, jer svoj narod nazivlje hrvatskim imenom, već Nalješković i Vetranić. Ovaj će uvod doista lijepo pripraviti čitatelja za shvatanje samoga djela, a osobito treba istaknuti nacrt pjesnikova života i prikaz njegova književnoga rada, koji je vrlo zanimljiv, jer je prevodilac upotrijebio dopisivanje s autorom, pa na više mjesta proviruje njegova ispovijed . . .

„Dubrovnicka Trilogie" prikazivat će se još ove godine u Národnom divadlu. A mi za uzdarje Česima ? Naša prijevodna beletristika ne samo da je uboga, nego i bez izbora, sistema. Ruske pripovjedače starije poznajemo dobro, novije slabo ; poljska novelistika počima i prestaje u nas sa Sienkiewiczem, a češka nam je beletristika upravo posve nepoznata, stara i nova. A nekoč Gaj, Vraz, Babukić, Kukuljević bili su u najintimnijim vezama s Kollárom, Šafarikom, Palackim, Erbenom, Čelakovskim i drugima. Hoće li se vratiti ova vremena ?

Dr. B. D.

* Ivo Vojnović: Dubrovnicka Trilogie. Z Chorvatštiny preložil a uvodem opatril Jan Hudec. Svetová knihovna č. 767—770.

O autoru „Dubrov. Trilogije"

Prošloga mjeseca, malo dana prije premijera u Krakovu i u Pragu, izašao je poljski prijevod „Dubrovačke Trilogije" od Helene D'Abancourt De Franqueville i češki od Jan Hudeca. Od Slavena Poljaci se najviše zanimaju za prvaka hrvatske drame i za rodni mu grad. Redovito posjećuju Dubrovnik i proučavaju njegovu lijepu prošlost, o kojoj rječito zbore još dobro sačuvane starine iz vremena republikanske nezavisnosti. Rezultat tih simpatija jesu mnogi članci, podlisci i rasprave u galicijskim novinama, pa i čitave knjige, kao primjerice „Dubrovnik nekada i sada" od spomenute poljske književnice Helene D' Abancourt. Proučavajući grad, njegove ljude, običaje i tradicije, stekla je nužnu spremu, da se dade na zaisto teško prevadjanje „Dubrov. Trilogije". Uz informativan uvod pridodala je prijevodu

Digitized by Google

mnoga razjašnjenja i bilješke, za koje će joj poljski čitatelji biti bez sumnje vrlo zahvalni, a nije propustila da bar slobodno prevede i ona dva soneta „Prélude" i „Epilog". Od drugih Poljaka, koji do sada posjeduju lijep niz izvrsnih studija o savremenoj hrvatskoj književnosti, pisali su još o „Dubrov. Trilogiji" Saryusz Nagoda (Krystina Zaleska), a o Vojnovićevim novelama i o „Trilogiji" Tadija Grabowski, koji je već dao u tisak „Spiewak Wolnósci Dubrownickiej".

Do sad su skoro sva djela Iva Vojnovića prevedena na strane jezike. Nekoje od mladenačkih mu novela, koje su izašle 1884. („Perom i Olovkom"), prevedene su na njemački, a na poljski sentimentalna „U Magli". Odulju, nježnu pripovijest „Ksantu" preveo je na švedski poznati slavista Alfred Jensen, koji je u posebnoj studiji prikazao švedskoj publici i sva druga autorova djela. „Psychu" je prevela na njemački Mara Čop Marlet. „Ekvinocij" je izvan Hrvatske bio prikazivan u Beogradu, Dubrovniku, Pragu, Budimpešti i Trstu (slovenski). Do peštanske je prestave došlo 1907., kada se poslije riječke rezolucije htjelo zbližiti hrvatsku i madžarsku književnost, ali naglom promjenom političkih dogadjaja izjalovila se ta misao. Šteta, jer je još trinaest drugih madžarskih kazališta htjelo prikazivati tu snažnu dramu iz našega primorskoga života. Slovenska premiera u Trstu bila je početkom ožujka o. g. Od tih stranih prijevoda „Ekvinocija" objelodanjen je, ako se ne varam, samo češki (u Pragu), a njemački prijevod sprema gdjica. Pecynowska u Zagrebu.

Najveće je uspjehe autor doživio i doživljuje — dakako nè kod kuće, nego — u tudjini sa „Dubrovačkom Trilogijom", kojom je definitivno stekao i još uvijek neosporeno drži prvo mjesto u hrvatskoj dramatskoj književnosti. Uza sve poteškoće, što ih „Trilogija" zadaje i čitateljima i prevadjačima i prestavljačima, stranci su posvetili i posvećuju najviše pažnje baš tom remek djelu, koje se ne da dobro shvatiti bez poznavanja povijesti, lokalnih tradicija i prilika. „Allons enfants" preveo je sâm autor na talijanski, a na njemački (1908.) u „Berliner Tagblattu" Meta Shoepp, koja je ujedno objelodanila i informativni članak o svem dojakošnjem piščevom radu. Cjeloviti njemački prijevod sprema Ida Fürst. O poljskom i češkom već je rečeno. Češki prevodilac Jan Hudec nadodao je opsežan uvod o Dubrovniku uopće i o piscu napose. Dosta je dobro i pravilno preveo i „Prélud" i „Epilog". Vidi se da se je za predgovor poslužio i nekim hrvatskim kritikama. U jednom je zagrebačkom dnevniku rečeno, e J. Hudec „prvi" iznio da je I. Vojnović za tip gospara Lukše (protagoniste u „Na Taraci") uzeo dva glasovita brata Meda i Nika Pucića. To nije tačno, jer je to prvi iznio jedan Hrvat u Letopisu „Matice Srpske" (sveska II. 1909.). Isti dnevnik, objavljujući Krakowsku i Prašku premieru „Trilogije", pravom je prekorio zagrebačko kazalište, da nije nikako proslavilo literarnu tridesetgodišnjicu svoga dramaturga. Ukor je na mjestu, ali kada je pred koju godinu kazalište redom davalo njegove drame, „radikalna " se štampa usudila obijediti g. dramaturga čak s afarizma, premda on nema nikakva profita od tih repriza. Takve „radikalne" hajke na nepoćudne dramatičare možemo takodjer uvrstiti medju mnoge zapreke, koje smetaju razvoju drame u Zagrebu. Što su pak neki ljudi piskarali o „Smrti Majke Jugovića", prelazi sve granice.

Najkarakterističnije je, kako se prema I. Vojnoviću drže neki krugovi dandanašnjega Dubrovnika. Ono što je 1892. doživio francuski pjesnik Rodenbach sa strane Brugeoskoga gradjanstva, dogadja se sada po drugi put i autoru „D. Trilogije", kojem bi morali biti harni kao nastavljaču dubrovačkih književnih tradicija. Kada je Rodenbach objelodanio svoj melankolični roman „Bruge la morte", tamošnji trgovci i poslovni ljudi navališe na nj kao na neprijatelja svoje trgovine, kao na fantastu i smjetenjaka. Naše Brugeane, praktične dubrovčane, razjarila je Vojnovićeva „Lukšina tajna" („Savremenik" o. g. br. 1.), kojom je indirekte prosvjedovao protiv rušenja jednoga starinskoga dvorca. „Crv. Hrv.", koja jedina od svih dubrovačkih listova to čini i po drugi put, donosi u svom 17. broju značajnu bilješku, pod patetičkim naslovom: „Pustite nas nek živemo":

„Onomadne imala je biti javna dražba za gradnju obale u Gružu. Središnja komisija za sačuvanje spomenika uložila je proti toj gradnji protest zbog volta (svoda) u Gružu. U kratko doba ovo je već nekoliko puta što ta središnja komisija čini osjetiti k u Dubrovniku svoju vlast, a uvijek proti najvećim interesima Dubrovnika. Mi razumijemo da je dobro i da treba da ona posreduje, kad vidi, da se bez ikakve potrebe, samo iz hira ruši staro i lijepo, da se ustupi mjesto nekim modernim nakazama. Ali Dubrovnik nije muzej, on hoće da živi i napreduje, a i taj napredak traži žrtava. Treba biti glup i pomisliti, da Dubrovčanima nije do toga, da se

Digitized by Google

uzdrži nešto što ih sjeća boljih vremena. Oni u tomu imadu najviše interesa, a gdje ih interes ne vodi, vodi ih pijetet. U tom pogledu dakle ne služi da nam dodju soliti pamet Ivi Vojnovići i drugi novoskovani Dubrovčani. Ali gdje treba, gdje potreba svagdanjeg života to zahtjeva, tu i neki obziri treba da prestanu. Valjda ne će niko od Dubrovčana zahtijevati neka protestiraju proti tomu, što vlada misli izgraditi gruško luku, te traže da i nadalje ostane luka u stanju u komu ju je ostavila republika i neka se čeljad pri iskrcavanju parobroda tope, kao ono lani, a sve za to samo, da se sačuva jedan volut, koji bi imao kazivati kako su stari Dubrovčani svoje ladje čuvali od nevremena. Zbog toga volta (svoda tarace Sorgova dvorca. O. prep.) ne će nijedan Dubrovčanin zaplakati, kad ga nestane da ustupi mjesta električnom tramwayu. Dubrovnik je proglašen lječilištem....."

Dakle vesele se, da je Dubrovnik proglašen lječilištem, a ne kažu: za tuberkulozne! Od sada se može povjeriti brigu nad dubrovačkim starinama, nè pjesnicima, književnicima i umjetnicima, ni „Centralnoj komisiji", nego „amerikanima", poduzetnicima (Nijemci imaju prednost!), graditeljima villa i sanatorija, koji ne pateći od ludih patriotskih pjesničkih sentimentalnosti, spravni su i sutra srušiti ne samo sve starinske dvorce u okolici, nego i gradske bedeme. Ipak, ipak, kako su slabi račundžije ti praktičari!

Ako se uzmu starine kao puko sredstvo za privabljivanje stranaca, kao osobiti ures mjesta, oni bi prvi morali paziti na njih. Zar Mlečani, skupa sa svojim gradskim zastupstvom, ljubomorno čuvaju svaki venecijanski kamen iz pukoga idealizma? Kao što su rimske starine u Spljetu svojina cijeloga obrazovanoga svijeta, tako je Dubrovnik historičko umjetnička svojina cijeloga našega naroda, za koju se, osim pravih i krivih Dubrovčana, mogu punim pravom zanimati pojedinci iz koje god strane naše domovine. Naš narod ne bi smio laka srca gledati da njegov najljepši grad nestane. Ali s vremenom će se i to dogoditi. Za to neka se naši praktični Brugeani tješe, da će prosvjedi naših Rodenbacha ostati glas vapijućega u pustinji. Ivo Vojnović bio je prorok, kada je u trećem dijelu svoje „Trilogije" (u monologu gospara Lukše) napisao pred punih sedam godina i ovu izreku: „... Doće kakav Amerikan, rijeće mu da su se odika šetali Tenjci.... pa će bacit i kuću i taracu, kako Lorka!"

A. Wenzelides.

Slikar Crnčić

Umjetnička karijera Klementa Crnčića poznata je već svim prijateljima naše umjetnosti. On je slavonski graničar. Kao Čikoš postao je od častnika slikar i kao kod svih (nas) nesudjenih oficira ostalo mu je nješto, što Švabe zovu „Schneid", nješto muško i resko, što imaju osim oficira slikari športova i vojnika. Učio je u Beču, Münchenu, pa kako oskudijevaše sredstvima i neumjetničkim, disciplinovanim duhom, morao je u Koburg, gdje je posredovanjem lijepe dame postao kazališni dekorativni slikar. Gysis u Münchenu mu je glavni učitelj. Putovanje po Tirolu, Slavoniji, slikovitim, prirodnim prirodama, pa hrvatski stipendij. Dr. Kršnjavi sudi po aktu starca i aktu mlade žene, slikanom vjerno po sivim vrijednostima ateliera, da Crnčić nije kolorist, pa ga upućuje u dobru školu bečkog radirera prof. Ungera. Ovaj ga povede na naše primorje, u Lovranu, i tu postaje Crnčić prvi naš marinista, neograničeni gospodar hrvatskog čakavskog mora, frankopanskog, gusarskog, tužnog i primitivnog. U Zagrebu udje u ondašnji jaki umjetnički pokret, kada pokret već Bukovac napušta i osniva sa Čikošem privatnu umjetničku školu, koja nastojanjem prof. Roberta Frangeša postaje javna. Iz te škole je već izašao valjani umjetnik Krizman, kojega Crnčić šalje u Beč u solidnu Ungerovu radionicu. Prije šest godina osniva Crnčić sa Miletićem šaljiv list, sa zadatkom razvijanja umjetničke karikature, ali list skapava u domaćoj nezreloj zaostalosti. O umjetničkoj Crnčićevoj aktivnosti svjedoči najbolje golemo, zimus izloženo More sa Plasa, imajući osim umjetničke snage vrijednost preciznog geografskog dokumenta, pa bi se u umanjenim reprodukcijama moglo upotrebiti za pedagošku, umjetničku i rodoljubivu pouku u školama. Ali kakve slike! To je trošak, a siromašna Hrvatska ulazi u eru štednje kao prosjak, kojemu se reklo: „Gospodine, izvolite štedjeti! Zašto ne štedite, presvijetli gospodine prosjače?" — Ban pl. Rakocaj učinio je tu školu javnom, a dr. Rojc pod vladom grofa T. Pejačevića pokaza neobičnu ljubav za taj novi zavod, kao i F. pl. Mikšić, koji htjede umjetničke ateliere povećati novim gradjevinama.

Posjećujući taj zavod, mogao sam se kao poznavalac sličnih institucija uvjeriti, da mu se može prigovoriti tek oskudica sredstava. Profesori žive sa djacima u odnošaju kolegialnosti. Knjižnica sa najmodernijim djelima i

Digitized by Google

najnovijim revijama služi djacima kao i učiteljima. Škola je dala već dosele djaka, koji mogu izlagati neke stvari kao gotovi umjetnici. Krušlin, Juhn i Babić su talenti, a Petrović je već danas karikaturist linije, što bi od svog crtanja mogao lijepo eksistirati u Parizu. Kritičari, upravo dušmani tog zavoda, navode, da u Europi ima boljih, da u zavodu ima i netalentovanih djaka, da bi to mogla biti škola novih proletarijata i napokon — da — — „narodni novac", „štednja"!... Nisu li to argumenti proti svakom kulturnom našem zavodu? Nije li već Starčević tako kritikovao naše sveučilište? Jesu li svi djaci našeg Glazbenog Zavoda virtuozi? Tko vam kaže, da na umjetničke škole ne smiju ići diletantizmi? Ne vrvi li München i Pariz umjetničkim proletarijatom i, što je najljepše, ne nalaze li se u tom proletarijatu često baš veliki talenti, dok se mediokritet izvlači i ovdje kao bolji nagon kruha i vlastitog interesa? Nije li Bosna i Balkan za naše umjetničke izvoze? Nije li i to već nješto, ako nam taj zavod daje valjanih učitelja risanja i crtanja? Pak onda štednja, štednja, štednja! Je li naša Akademija rezultat Biskupove štednje? Nisu li i Perikla kudili sa harčenja narodnog novca? Ima li jeftinih orgulja, zlatnih nakita, Stradivariusa, boja i mramora? Ima li jeftinih katedrala i biskupskih odežda? Ne štedi li se baš zato na svim ostalim područjima u pametnoj državi, da se daje kapom i šakom na znanosti i umjetnosti? Želite li trošiti samo na „korisno", bacite iz Hrvatske uz umjetnosti i astronomiju, više nauke, pretvorite Zrinjski trg u kotac, a Akademiju u pučku kuhinju. Tražite od mlade ove umjetničke škole i kult domaće, hrvatske umjetnosti, kult narodnog stila. Vrlo dobro. U školi se proučavaju narodni, naročito tekstilni motivi, a prije no što predjemo na hrvatski umjetnički stil, recite nam, što je to? To svakako nije nješto gotovo, nego ideal, koji treba tek oživotvoriti, dok školska obuka ide za gotovim, oživotvorenim umjetničkim formulama. Negirati ovaj zavod, jer ima boljih na Zapadu, značilo bi negirati potrebu g. Krizmana, jer postoji Klinger i Forain. Da se Španija obazirala na potrebe štednje, Velasquez i Goya ne bi postojali radi eksistencije insekata u prosjačkim koafirama. Hrvatski prosjaci, naši slijepci, mogu biti grozan argumenat, ali ne — proti razvitku naše plastične umjetnosti. Zašto da nema u umjetničkoj školi „ličilaca"? Otkud te strašne brige za „narodni (k r v a v i) novac" naših (z a b r i n u t i h!) prijatelja umjetnosti? Neoporeciva je činjenica, da je umjetnička naša škola rezultat umjetničke potrebe, da napreduje, da medju učenicima broji 3 Srbina, 1 Bugarina i 2 Čeha, da kultivira narodne ornamentične motive i da su prostorije već odviše uzane za radinost umjetničke mladjarije, iz koje će se možda razviti i proletarijata iz tog prostog razloga, što se iz svakog staleža razvija danas proletarijat.

Crnčićevo vojničko i njemačko obrazovanje je svakako hudilo njegovom hrvatstvu. On i danas lakše govori njemački no hrvatski i to nije razlog, da njemački govori više no hrvatski. Umjetnost njemu nije samo aristokracija zanimanja, nego i društvenog položaja, pa osjeća aristokratski. Član zatvorenih klubova. Član „Kvaka", zagrebačkog Jockeya ili Uniona; i dekorisao ga je majstorskim humorom. Ni za Boga ne veli, koliko mu je godina i nedavno je — kako bi rekao Fran Supilo — napravio pakt: oženio se naime. Znači dakle, da je vrlo hrabar i vrlo odvažan stari momak. U atelieru ima melosku Afroditu, bolešljivu i malo žutu od vremena, duhanskog dima, čega li. Venus ima oko vrata katoličko čislo, a pod nogama crvene, rujne, krvave ruže — imitirane, naravno. Pored tog simbola nadjoh gravire diaboličara Ropsa sa dekoracijama à la Gustav Moreau i sa satanskim phallus-akcentima: bolovi kršćanske i nervozne savjesti zbog nemoći impotentnog muškog prama sve potentnijem ženskom sexusu, nepoznati sladostrasnim dekoracijama Aretinčevih tekstova. Sve to znači, da je i Crnčiću umjetnost žena, malo čudna i dosta opasna. Sada vrlo mnogo radi u školi sa djacima i sprema bojadisanu graviru svojih uspjelih kaptolskih motiva. Kao mnogi, postao je u Zagrebu diplomat. Ne nosi dakle svog srca na dlanu. To ne znači, da ga nema. To ne znači, da ga nema u većoj mjeri od nosilaca srca na dlanu. Skeptik, a skeptici, kako je poznato, mahom nastoje, da im glas bude gori od njih, naročito u srećnim zemljama, gdje ljudi žive, gdje prave špekulacije i kšeft od vlastitog poštenja, ukratko: u zemljama Poštenjaka. (Kumičić bi rekao: Okrečenih Grobova).

Takvi ljudi kao Crnčić, iskusni, kaustični i skeptični, naginju mizantropiji i liječe se od čovjeka, od zlobe i od gluposti u prirodi. Teško životinjama, koje moraju od nas učiti, a blago onima, koji znaju učiti od životinja! Karikirajte, ako možete, prirodu; karikirajte, ako možete, more kao čovjeka! Što su moderni športovi, ako nisu težnja rafiniranosti za primitivnostima prirode? Automobil je žudnja

Digitized by Google

miliunaša za poezijom ciganskog šatora. Grnčiću je priroda jedini autoritativni učitelj. Zato je on impresionist, kako ga shvata mladi pokojnik Laforgue u čežnji za modernim i novim: „Impresionist je slikar modernista, koji, nadaren osjetljivošću oka neobičnom, zaboravljajući slike nagomilane vijekovima po muzejima, zaboravljajući optički odgoj škole (nacrt i perspektivu, kolorit) snagom življenja i iskrenog i primitivnog posmatranja sjajnih prizora na prostom zraku (plein-air).... s uspjehom si je napravio naravno oko, da gleda naravno i da slika naivno — kako vidi." More je privuklo Grnčića, jer je najprimitivnija, jer je najprirodnija priroda. Kultura, katastrofe mogu defigurisati kopneni pejzaž. More ostaje iza svega djevičansko, čisto i samo, samotno, samo kao neizmjernost modrih majina iza pjene efemernog parobroda. Zato je more, divno, beskrajno i kao Bog i duša samotno, tajna, tajna kao kôb Preradovićeva, kao sudbina ljudi i općeg života, pa se i danas može pronalaziti kao nov čovjek, nepromijenjeno, divno i duboko nad tamnim sakrivenim životima kao onda, kada dade svijetu u Afroditi, u djetetu svoje krasote i neizmjernosti, princip ljepote. Vizija Grnčićevog mora je tačna i uvijek sunčana. On more portraitira, najbolje u malim, miniaturnim slikama, epski, bez Vidovićevog elegijskog, večernjeg lirizma. Slikar sunca, pa i burnog sunca na moru: sunca, što tako šareno, fatamorganski slika tragično kamenje okrutnih primorskih igala, na kojima naš slikar nalazi sasvim posebnu divotu krša, pustinje, samoće nad samoćama, žive smrti, brodoloma duše u spleenu podnevnih do svireposti plastičnih sunčanih podneva, kad i Drijade umiru od svijetla i od žege. Grnčić je realist mora, toliko realist, da ga svagdje privlači, da mu se svuda more svidja, pa često ne odabire motive, te pokadšto njegovo more dolazi more slučaja, more na rifove. Ali tamo, gdje njegovo more nije skica, već slika, tamo mu nema para tako lahko. Tamo nosi Jadran konture primorskog lica; tamo ima Jadran kosti, tvrde i kvrgaste kosti našeg Primorca kao tvrda, koštunjava i kvrgasta manira Grnčićeve kičice, što daje iz distancije iluziju južnjačke morbidezze i čiste gracije valova i obala. Pošto naš slikar najvoli slikati more u najsilnijem sunčanom osvjetljenju, kada se u prirodi faktično zrak više osjeća no vidi, neke njegove marine čine se kao bez zračnog dovoljno riješenog problema. More Grnčićevo je naime prije svega plastično. Kao isklesano. Bez figura. Bez čovjeka, kao da je. umjetniku poznat Poeov recept za pejzaž. Čovjek bi tu djelovao karikaturalno. Čovjek je naime karikatura mora, krivi akord u tim plavim, sunčanim simfonijama, preciznim kao vojnički zemljovid. To nije samo more, to nije samo Sredozemno, Jadransko more. To je naslikana plastika Kvarnera, more, govoreći č a: more Mažuranića, Pančića, Kumičića i Kranjčevića, more Dežmana, Derenčina i E. Barčića, more tragične Rijeke, tragične Opatije, tragičnog Trsata i tragičnog Grobnika. More ubijanih, davljenih i zadavljenih gradova Senja i Cresa. To more (more tunine i oštrige) nema samo fizionomiju. Ima i hrptenjaču, upravo karakterističnu školjku kod Grnčića.

Tek u gravirama slika Grnčić ljudski život na moru, život čakavskih luka i nezaboravnih onih gradića, gdje fantazira Nazorov Veli Jože, gdje pokadšto zbog Amerike nema mlade muške glave i gdje se osjećate kao u izumrlim, bogomoljskim lučkim gradovima kao brabantski Mrtvi Bruges, Venecija, Aigues-Mortes. Ti bakrorezi, obični ili kolorirani, zasluživali bi zasebnu, od ove mnogo stručniju studiju. Ovdje je još više uhvaćena okosnica, karakteristika sredine, postala hvala Grnčiću našom Bretanjom. Tu je studiran linearni momenat primorkog života kao čisti koloristični u uljenim slikama, pa kad znamo, da se ta dva momenta kod većine slikara isključuju medjusobno, da dobri koloristi nisu dobri crtači (obratno), možemo pojmiti, kolik je Grnčić tehnički majstor. Naravno, on se uspješno bavi i kopnenim motivima, naročito starozagrebačkim. Kaptolski trg je on pronašao i ovjekovječio, ali ne sa popovskim, nego sa bijelim, crvenim i sunčanim narodnim figurama, kao pravi demokratski prijatelj pučke, narodne i netaknute naše ljepote. Istom lakoćom postade Zagrepčanin kao Primorac. Talenat asimilacije. Njegova je modernost u dojmljivosti, u moći sasvim osobnog, originalnog dodira i razgovora sa prirodom, sa stvarnošću, u moći impresionizma. Akademizam je gledanje tudjim, a ne svojim očima. Grnčić zna, da su samo ono umjetničke periode, kada je ta neposrednost konversacije subjekta s objektom, umjetnika sa prirodom dolazila do izražaja. Grčka plastika je kontakt sa prirodom u antropomorfičnom, kolektivnom, narodnom stilu. Mi, djeca anarhijskog, eklektičnog vremena, tražeći prije svega svuda sami sebe, volimo u umjetnini komad stvarnosti nekolektivne i individualizovane. Stari su odnošaj društva, Mladi su odnošaj pojedinca prama dojmu. Oni su narodni, mi smo individuali-

Digitized by Google

stični, ma da možemo u intimnom razgovoru sa prirodom doći do sličnih, narodnih rezultata. Neohelenizam je nemoć biti originalan. No taj artizam i impresionizam ne smeta Crnčiću, da bude dobar radnik, t. j. pretvaralac boja u kruh i zlato. Umjetnik ne mora iz uvjerenja gladovati i „jesti pobješnjelu kravu" boeme kao Millet u selu Barbizonu ili Segantini u Dolomitima. Radnik srednjeg vijeka je umjetnik, a Michel-Angelo, Cellini, Seb. Bach i Mozart rade po narudžbi. Umjetnost je umjetnost, hrani li svog čovjeka ili ne, a umrijeti za nju od glada ne znači još biti artist, kao ni obratno. Umjetnik je radnik, a svaki pravi radnik je umjetnik u neku ruku. Moderni radnik, radeći posao koji ne razumije, nije radnik, već mehanizam. Crnčić je solidan radnik, jer je gospodin i jer kao Frangeš dobro zna svoj zanat. On je naturalist, jer vječno gleda i uči prirodu, stvarnost, pa je prema tome i voli. Antiprirodne, antinaturalističke tendencije nekih velikih umjetnika (kao Moreau) su tek moralnog obilježja. Baudelaire ne voli prirode u Francuskoj, ali voli prirodu Orienta, ne voli prirodnosti, jer nije normalan i jer moralnu prirodu pozna tek u samom sebi dakle vrlo jednostrano.

Najsimpatičnije mi je kod Crnčića, što je karikaturist. Dakle opasan čovjek. Jer kod nas je opasno smijati se, a još opasnije ismijavati, imati antiautoritativni, diabolični dar ismjehivanja kao narodna podrugačica, A. Starčević, A. Kovačić i neki savremenici, kao glumac sarkazma Drag. Freudenreich. Kod nas je opasno karikirati, jer naši ljudi su jedini na svijetu, što ne priznaju sebi da su smiješni, ne dopuštajući ni da to drugi konstatuje. Najbolji znak naše zaostalosti i kulturne utučenosti je činjenica, da imamo karikaturista, koji ne smiju karikirati, ne služe li političkim, dakle neumjetničkim ciljevima. Zato Crnčić karikira tek za prijatelje, dakle diletantski, i to je tragično, jer karikatura je kao društvena kritika jedini znak više kulture, jedini vidljivi znak premoći pameti nad glupošću, artista nad okolinom. Sloboda karikature je sloboda duha, sloboda mišljenja, pobjeda duha nad glupom materijom. Pošto nigdje ne bijaše dopušteno toliko karikirati žive, prisutne savremenike kao u Aristofanovim karikaturama, Periklova Atena, gdje se smijeh medjutim smatrao nelijepim zbog deformacije lijepog lica, vrijedi i danas kao najkulturnije mjesto svijeta. Jedino pariska karikatura ima atenskih sloboda i aristofanskih gestova. Smijeh je oslobodilac, naročito od straha. Stvorio je Renesansu i francusku Revoluciju, On, Komos, Jakhos Oslobodilac.

Studija o karikaturi je studija o mefistofelskoj magiji smijeha, dakle odviše duga i komplikovana za ovaj domaći portrait. Karikatura je socijalna savjest, superioran duh, odnošaj stvarnosti prama idealu, volje prama materiji. Katedrale — da ne spominjem Juvenala i Martiala — vrve diaboličnim grimasama; Danteov pakao je hiatus boli kao crveni tragični smijeh; Luther je kao Rabelais, Erasmus i Aretinac karikaturist Babilonske Bludnice u Rimu; Lija (Rénard, Reinecke Fuchs) kao simbol racionalističnoga gradjanstva pravi sprdnju od aristokratske tiranije kao i životinje Lafontaineove; Hamlet se ruga ljudskoj lubanji uz cijeli niz šekspirskih karikatura; Giotto slika Mržnju i Zavist, Holbein Ples Smrti, Velasquez patuljke; tiraniji sjede uz koljeno dvorski budale; Vinci i Rembrandt karikiraju; Callot crta užase rata; užasni, neizmjerni Goya pozna u mržnji nacrta sve sadizme. španjolskih, inkvizitorskih osveta, a dok Lichtenberg proučava engleski humour, ponijemčen u Jean-Paulu, Heine savija gnijezdo u vlasulji Voltaireovoj, Barbier pjeva juvenalske Jambe, Daumier karikira buržoaski režim, Carlyle se krvavo ruga ulilitarizmu, V. Hugo šiba Napoleona Maloga biblijskom rapsodijom svojih Pedepsa, a Gogolj počinje osvetu antibirokratskog, nihilističnog ubilačkog svog rictusa. Čovjek, karikatura na prirodu, karikatura, kojom božanstvo karikira samo sebe, duh naš smijući se u slutnji čudnih vlastitih tragičnosti, oslobadja se, cerekajući se sam sebi, a po sposobnosti smijanja može se suditi sposobnost slobode. Divni humor, clown i Hudibras oslobodiše Englesku, staru Englesku ludog Swifta i puritanca Hogartha, Englesku Pickwicka, Cruikshanka i Thackeray-eve dvostruke snobske karikature: grafične i poetične, Musset, Chopin, Hugo, Verlaine su valjani karikaturiste kao Keene i Thackeray, a dok Granville i Gavarni crtački realizuju flaubertske omražene buržoaske karikature, Punch postaje barometar engleske duše, licemjerja, „canta", jer je hladni, tačni Englez kao pravi slobodnjak rodjen smijač, zovući sam sebe Džonom Bikom i nadijevajući ne samo osobama, nego cijelim narodima karikaturalne nadimke i smiješne, slikovite prišvarke. Tko u našem bijednom kulturnom vazalstvu Njemačkoj ne pozna „Fliegende Blätter" i dobričine jazavčare humanog Švabe Buscha? Jer i životinja je to smiješnija, što je sličnija

Digitized by Google

čovjeku. Ljepota je karikatura grdobe, zato je mrze gadne duše. Užasan je smijeh na smrt spremnoga, još je užasnije kezenje lude i kretena, ali najužasniji je hohot glupana, smijeh organizovane, demokratisane, svemožne gluposti. Tko ga nije poznavao, pa još u Crnčićevoj otadžbini ? U zemlji, gdje su Grabancijaš i Kerempuh smiješne figure, jer imaju mnogo duha ? ,,Oni, čto im se dela vidjahu pohvaljiva : u dno se skotrljaše ; ter one, čto blagovahu kruh angjelski : videh da se želudom osladjuju svinjskim".* Ne mora biti kukavno, što je smiješno.

Moderna karikatura je što rapidnija i što kraća bilješka disharmonije izmedju duše i modernosti. Zato, da bi postigao efekat, moderni karikaturista više ne defiguriše kao stariji. Zato danas gotovo nema tehničke razlike izmedju nacrta i karikature. Uzmite karakterističan realističan japanski nacrt i djelovat će kao karikatura. Zato su najbolji moderni karikaturiste (Ceran d' Ache, Willette, Metivet, Hermann Paul, Aubrey Beardsley, Capiello, Sem, Cir, Gulbransson, moćni Forain, Heine, Favre itd.) prije svega sjajni crtači, a nacrti Ropsovi, Lautrecovi i Rodinove crtane studije djeluju karikaturalno. U tome pravcu radi i mladi naš karikaturist od budućnosti B. Petrović. Moderan karikaturist ne izobličuje, nego što jasnije, dakle što kraće bilježi samo ono, što je na figuri karakteristično, dakle smiješno. Divna Baudelaireova studija o karikaturi ne predvidjaše te današnje njene simplifikacije. Tolerantni smo i ne morališemo, pa vijeran portrait osjećamo kao karikaturu. Istina dostaje za komično djelovanje, a defiguracija je prema tome suvišna. Sjenom se ne može više, kažu mnogi, prikazati moderna duša, koja se zna očitovati u ramenu, na ruci, u detaljima toalete. Ima dama sa dušom na vrhu od pera svog šešira ili u obliku rukavice. Život nas toliko deformiše, da je to karikaturisti danas suvišno. Tacit, Zola i Ibsen su karikaturiste, jer rade po prirodi, kao Martialov realistični epigram. Stvarnost djeluje karikaturalno bez karikaturistove hiperbole. Tijelo je dokument duše sa vrlo jednostavnim značajkama, koje su to umjetničkije prikazane, što su kraće prikazane. Da Kranjčević bijaše debeo, pjesme bi mu bile drukčije.

Po Dugaltu-Stewartu je Campanella ulazio u tudje duše, imitujući kao kakav karikaturist njihovu fizionomiju i fizičke karakteristične gestove. Anališući osobu, dolazimo do crte, do karakteristične linije, koja figuru rezimira, otkrivajući dušu kao vračara životnu crtu čovjeku na dlanu. Svaka duša ima samo jednu, jedinu i nepromjenljivu, karakterističnu i sasvim posebnu, konstantnu liniju u svojoj fizičkoj projekciji. Nalazeći tu crtu, moderni karikaturist, pretvarajući roman u crticu, životnu tragediju u epigram, sliku i kip u liniju, upotrebljava primitivno sredstvo proste crte i time se, kao Meštrović i moderna skulptura, primiče prostim sredstvima prvobitnih, arhajskih umjetnosti Egipta i Egine. Moderna vizija je to jednostavnija, što je jasnija i silnija, pretvarajući psihične komplikovanosti u epigram karikaturalne crtice. Duša, primajući zlobnu liniju svoje fizičke sudbine, dobiva primitivnije konture životinja, pretvarajući se tako malo po malo u apstrakciji, u hemijskom loncu analitične karikature, u jednostavnost quasi geometrijsku. Karikatura je geometrija disharmonijske duše, problem danas više psihološki i umjetnički no moralizatorski i moralistički. Mi ne vjerujemo, da ćemo smijehom popraviti tudji moral. Moj nezaboravni pariski prijatelj A. Rouveyre, čuveni karikaturista, pronalazač grafične monografije, sin izdavača Vincievih windskor kih nacrta (O Z r a k u, O K o s i), ovako odgovara na interview u F i g a r u 1906. : ,,Ja scijenim, da je jedan od uzroka smijeha u plastici prekidanje odnošaja učinjenih izmedju površina i njihovog osvijetljenja... Smijeh postaje deplaciranje (plastičnih) vrijednosti. On je, kao tuga, v r s t a p r e k i d a n j a r a v n o t e ž e i z m e d j u i z r a z a i o b l i k a". Prema tome je karikatura Goldbergova moralna geometrija, pa pošto po Séaillesu horizontalna crta budi misao odmora, a okomita — ideju akcije, Rouveyre misli, da u karikaturi vertikala znači duh, horizontala materiju, da svaka crta, idući prema centru zemlje, ima tragičan izraz, a crta, što se diže, komičan.

Upućujući ljubitelje na studije Duchenne-de-Boulogne-eve o mehanizmu fizionomije — veliki ,,zigomatik" je mišica smijeha ! — i žaleći za divnom dobom homerskog smijeha, ostavljam nesudjenu nam društvenu karikaturu Crnčićevu sa Böcklinom : ,,Najteže za slikanje i izražavanje nije ljudsko lice, već stegno". Prema tome šunka, naročito ljudska, ima više plastičnih poteškoća od mudre ljudske glave. I meni se, priznajem, ljudsko stegno, naročito mlado i žensko, čini predmetom zanimljivijim, od mnogih muških mudrih glava, kao jamačno i Menciu Crnčiću, slikaru i smijaču.

A. G. M—š.

* Kurelčev prevod S t o p a K r i s t o v i h. Ima divnih grdoba i gadnih ljepota.

Digitized by Google

Muza

Olimp se razularío. Nastala opasnost, da bi od te nektarnice mogla postati rakijašnica. I zabrinuo se otac bogova, i vijeće učinio.

Minerva, kao božica mudrosti, odmah je našla uzrok, pa je svjetovala:

— Nije dobro, što se božica pjesništva neprestano bavi na zemiji. Treba da je izmjenično i medju nama, da nam dušu uzdiže i srce oplemenjuje.

I odmah stade Zevs diktovati u pero olimpskomu pisaru dovedbenu zapovijest.

Dok je Zevs diktovao, otvore se naglo olimpska vrata, a na vratima se ukaže bez daha, sva raščerupana, blijeda, kao da je bez krvi i mesa — Muza, božica pjesništva. Kada je bogovi i božice opaziše, dadoše se u čudo. Muza klekne pred Zevsa i ovako će:

— Ja ne mogu, ja ne ću dulje da svoje zvanje nosim; volijem da budem pralja na Olimpu.

I Zevs se bio vrlo začudio, pa kada se snašao, zapita:

— A što te tako izobliči, Muzo, Muzice?

— Ne zovi me tako! — plane Muza. — Već mi je ogavno i moje ime, jer ga pjesnici neprestance žvaču, a kada im se odazovem, jer po tvojoj odredbi moram da se odaz vljem, cvile mi i cvile, da mi se već uši naježiše.

I pogledaše je bogovi i božice, i opaziše, da joj se nijesu samo uši naježile, nego da joj i kosa strši u vis, i bude im vrlo žao. I sam se Zevs zabrinuo, pa prizovne Eskulapa, neka je pregleda i ordinira.

Eskulap spusti očale s čela na nos, pa podje svestrano Muzu pretraživati i konstatuje: nervoznost u najvećem stupnju, i ta bi mogla prijeći, ako se odmah ne poduzmu shodne mjere, u ludilo.

Još se više Zevs zabrine, pa zapita, što da joj ordinira? Eskulap predloži mrzlo kupalište. Zevs se zamisli i reče:

— Ne će biti dobro. Ni ondje ne će biti sigurna. „Pjesnici" će saznati, da se ona tamo nalazi, i svi će onamo kao pomamni. — Nego — pita Zevs — zar ti ne znaš kakav radikalniji, ali i sigurniji lijek?

Na to će Eskulap:

— Kako ne bi znao? Odstrani joj uzrok bolesti.

Zevs nestrpljivo:

— A taj je?

Eskulap:

— Njeno zvanje. Oduzmi joj to zvanje.

— Bog s tobom! — začudi se Zevs. — Ona je božica pjesništva, a znaš, da se netko mora i tim baviti.

Eskulap zapadne s mislima kao točkovi u srijemsko blato, pa ni makac. Najednom vikne kao izvan sebe:

— Heureka! Neka od danas bude gluha!

— A kako ću vršiti svoje zvanje? — tužno će Muza.

— Kako? — promuca Eskulap i potpraši burmutom nos. Ali se Zevs dosjeti:

— Pravi se pjesnici radjaju slijepi za zemaljske stvari. Oni će tumarati k tebi, a ti ćeš ih razumjeti, ocijeniti i nagraditi po toplini osjećaja. *A. Benešić.*

Joza Ivakić

Varoš i selo, pukovnijsko negdašnje selo. „Generalkomanda" bila u njemu. Molinary, dijelile se batine, umr'o Reljković, živio i radio autor „Tene" i „Mrtvih kapitala"...

Tu je — on.

Ide dugim ulicama, kraj niskih kuća, guta prašinu, gazi blato...

A on — bljedolik, glava malo prignuta, usne stisnute, ozbiljan, zamišljen. Brige... Zalisci u njega žutkasti, brkovi ošišani. Cviker... Žuri... Vazda. Šta? Zar će zakasniti? I kuda to, a vazda i vazda?...

— Zdravo, Joza — (On je profesor).

— Zdra-vo...

— Žuriš?

— Da. Moram u školu.

— A kako drugačije? —

— Ah, molim te... i pripovijeda, kaže. Danas mora (on je sokolaš!) u „Sokol", sutra ima napisati monolog za zabavu gospojinskog nekog društva, prekosutra će igrati u duosceni, a zaksurta — javno predavanje. Predavat će...

Profesor, sokolaš, glumac, predavač i — literat i muž, suprug, i otac i... i...

O, moj Joza!...

* * *

Čim nije sam, čim je neko uz njega — vedriji je. Na usnama iskrsava osmjejak... Bio bi to osmjejak veseo, pun, da nije... Ali u kutevi usana nekakova je ironija, gorčina...

— Da, život... pa ovo — — I kaže on š t a. A to je zbilja n e p r a v d a...

Onda i govori... Govori puno, s mnogo jednostavnosti i s još više uvjerenja, uz sigurnu gestu... Izgleda, to uvjerenje ne podnosi baš kritiku... odbija kompromis.

Digitized by Google

— A šta to, šta ovo... molim te — veli i s jednim odmahom ruke samo zabaci tudju premisu, opasku. I onda opet govori... namješta cviker... a riječi njegove, ko talasi jesenskih vodâ idu... teku... Pitanja, problemi, svakodnevne novosti pa literatura, sižé-i, izmozgane situacije, osobiti momenti, dinamika u njoj, tendencija pisanja „bez tendencije", svašta...

Tako cijele večeri, do kasnih sati...

* * *

I cio je i sav — literat.

Bio bi i za bohema, za život velikih dimenzija, potencije. Teži za ovakim... Ali. Tu je ispopriječena barikada: škola, gramatike, ispravljanja zadaćâ, obiteljske skrbi, a oturen u „grencerski", polutanski, seosko-varoški milieu. A ta milieu — tričav ko brbljarija, mutan, beskrvan, nesnosan ko muha na nosu, bez duhovitosti, bez viših težnja, bez kulturnih pregnuća pa čak i akulturan u svojoj bezidejnosti, uz niveau filistarštine, cinizma i cincarskog morala, plitkih sofizama štreberskih dušica, gdje se dade uprti prstom samo u ništetni nimbus — vina, „batto" — igre, hazarda, ciganske svirke —

Nego, on ipak radi, piše... Samo malo.

— Kako ona ?

— Gospodja Alma, aha, da... gotova je, svršio sam — kaže i misli na drugu pripovijest, na roman, pravi jedan roman. Nešto o selu, o kapelanu, kako li... Počeo je, i davno...

* * *

A Joza ga (Bužan) namaljô. Dobar portrait. Živ on, samo što ne progovori. I sina mu (Branka) isto namolovo. A sinčić njegov zdrav, bistar i lijep, zabavan. U kući, uz njega — Branka, na momente, samo nestane onog čovjeka — literata. Vidiš ga — igra se sa sinom, pa zamjenjuju njih dvojica i uloge...

— Tata... ti si Branko, a ja sam „tata"...

Motrim igru, pravoga tatu, i sve dodje pa mi se čini, kô da tu i ne ima njega, nego je tu majstor-Ilija „iz našeg sokaka", tko li...

Ali onda se on trgne...

— Vidiš, naše književne prilike, pa to... kaže on i ljuti ga... Prelazi na pojedina izdanja, na stihotvorce, onda ni na kakovo honoriranje u Hrvatskoj, na spor književnika, na „Maticu Hrvatsku", tjesnogrudnost našu, kukavne socialne prilike, pa opet na čovjeka — pojedinca, na individuuma, na Zolu, Tolstoja, moral i onda — na koncu...

— Čovjek je gadan — zaključuje Joza.

Kaže tako a nije on pesimista, ne mislite. Čitajte njegovu knjigu „Iz našeg sokaka". Vidit ćete.

Drugačije:

Čita Arcibaševljeva „Sanjina". *V-a.*

Ivan Kozarac

Skroman i tih koraca sokakom. Čini ti se, ni na koga se ne obazire, ni za što ne mari. Al oči njegove, bistre i smedje, ispitljivo zure, promatraju...

— Kuda ti ?

— A, eto, malo izišao na šetnju.

— Radiš li štogod ?

— Ta, počeo sam koješta, a ne radim skoro ništa. Nezadovoljan sam.

I onda časak stane razlagati svoje literarne osnove, a onda zašuti. Odmah iza toga skrene on razgovor drugamo:

— Upoznao sam se s jednim ribarom, pa se bar mogu vozati na čamcu. Lijepo je to. I pecanje ribe je lijepo i zanimljivo. A istom pecati tamo kraj stanova ili na „Poloju" ili kod „rokovačke zidine" !...

I onda se zanese i spreman je o tom pripovijedati na daleko i široko.

U njega su smedje oči, a brkovi crni, krupni, veliki. Pravi „šokački" brkovi !

A on sam malo je u čem „Šokac". No zato on voli sve, što je „šokačko", i ako u svojim pripovijestima iznosi samo tamne strane šokačkoga života pošavši u tome — al samo u tome — tragom svoga pokojnoga bratića.

Kako se on znade oduševiti, kako mu oko igra i čitavo se zasja lice, kad stane pričati o čarima, štono ih podaje slavonski sokak, prelo i divan ! — — — —

— Nema ti divnije žene od Šokice ! — zna on često kazati.

* * *

Tri je godine služio u vojništvu i ondje se dokopao bolesti.

Dotjerô je do kaprala.

Čegagod se lati, tome se predaje svom dušom, voljom, ozbiljnošću i ljubavlju.

A inače je samo literat i uvijek u literaturi.

— Dakle je spor izravnan — započne on.

— Kaki spor ?

— Pa s „Maticom" ?

— Ah, molim te, to je već i dosadno.

A on Vas samo začudjeno i malko rezignirano pogleda čudeći se, da Vam to može

Digitized by Google

biti dosadno. Jer on bi se o tom, sjedeći tako u društvu, razgovarao čitav dan i čitavu noć.

A ne samo o tom. Najradije, istina, ostaje kod literature. O osnivanju listova, o kakonovoj knjizi, i tako šta — o tom on obično započinje razgovor. On ga svodi i na praktičnu stranu i pokazuje, koliko je u njem poduzetna, trgovačkoga duha.

Šokac i poduzetni trgovački duh!

To zvuči kô ironija. A ipak je tako.

* * *

On je samouk.

Svršio je dvije gimnazije i to s drugim redom. I iz hrvatskog je jezika dobio drugi red...

Tko bi to rekao, kad čita njegove priče?!

Zaista ima u životu mnogo ironije...

Micić.

Matija Manjarić

Pod tim imenom krije se pisar dosta zanimljive naravi, koji je hrvatskoj javnosti samo donekle poznat. Manjarić se rijetko javlja, ali i u tim rijetkim zgodama istupa s cijelom snagom svoga, kod nas, dosta neobičnoga značaja. Glavna crta njegova značaja bez sumnje je vanredno razvijena sposobnost uživanja. Ali ta sposobnost nije jednako razvijena u svim smjerovima. Tako je sposobnost seksualnoga uživanja u njega zakržljala i sasvim neprirodna. Ja toga ne bih toliko isticao, da to ne izbija tako jako iz jednoga od njegovih posljednjih članaka odštampanoga u uskrsnom prilogu jednoga zagrebačkoga dnevnika. Uslijed spomenute već zakržljalosti razvila se u njega neka vrst perverznosti, koja se sastoji u tome, da Matija Manjarić strastveno sakuplja sličice, u kojima se bilo govori, bilo natuca o nekim prirodnim funkcijama seksualnoga karaktera. Ta je strast u njega tako razvijena, da on te sličice vidi i naslućuje i ondje gdje ih nitko drugi ne nalazi. U velikih naroda, u kojih imade mnogo abnormalno razvijenih ljudi u pogledu seksualnoga života i uživanja, nijesu Matije Manjarići ništa neobično. Tako je francuski romancier Mirbeau napisao zanimljivi roman, u kojemu je glavno lice neki abbé, u kojega je takodjer veoma razvijena strast slična Manjarićevoj. Taj abbé sakuplja fotografije nagih ženskinja, fotografiranih u svim mogućim pozicijama i razne druge slike, kojima se njegova bolesna mašta zabavlja u stanovitim časovima. Taj abbé krije te slike u jednom kovčegu, pak se samo od vremena do vremena njima zabavlja, nasladjuje i razdražuje. Abbé Julien to čini, kad je posvema sam, jer krije tu svoju bolest pred svijetom. Mate Manjarić je toliko uznapredovao u svojoj bolesti, odnosno ta je bolest njime već toliko ovladala, da se on više ne može svladavati, nego čini ono javno, što Mirbeauov Abbé čini potajice. Mate Manjarić se javno delektira kojekakvim izmišljenim i vješto pribranim slikama, znajući, po svoj prilici, da medju svojim drugovima imade više sličnih bolesnika, kojima će na taj način u velike ugoditi. Razlika izmedju Mirbeauova Abbéa i našega Manjarića je u tome, što prvi sakuplja i uživa u fotografijama i slikama, a Manjarić, kako valjda ne dolazi do slika i fotografija, sakuplja razne opise iz raznih pripovijesti i crtica. Tako je u spomenutom već uskrsnom prilogu iznio cijelu pregršt takovih opisa, što ih je povadio iz jedne knjige, koju će, bit će, „Matica Hrvatska" izdati, jer je medju matičinim dosadanjim edicijama ne ima. Svaki čitalac toga Manjarićeva članka bit će opazio, da knjiga o kojoj Manjarić govori nije sastavljena iz samih takovih opisa, u kakovima Manjarić i njegovi bijedni bolesni drugovi toliko uživaju. Ali upravo u tomu i jest zanimljivost toga momenta, u razvitku Manjarićeve bolesti, da on iz velikih pripovijesti, koje imadu posvema drugu tendenciju nego razdraživati, vadi, upravo izrezuje (kao škarama), samo onakova mjesta, u kojima je kadar uživati i razdraživati svoju bolesnu maštu, iskvareni ukus i na krivi put svedenu strast. Ovaj je momenat u razvitku Manjarićeve bolesti veoma zanimljiv, s psihološkoga stanovišta, stoga je nužno upozoriti čitatelje na pojavu Matije Manjarića, koji je jamačno po svojoj bolesti srodnik slovenačkoga biskupa, o kojemu se je u potonje vrijeme toliko govorilo.

A. M.

Jauci sa Zmijanja

Poslije socijalnog romana „Pauci" od Iva Ćipika, o kome je već ranije bilo govora u ovom listu i na ovom mjestu, najveći dogodjaj posljednjih dana u srpskoj književnosti je nova knjiga Petra Kočića „Jauci sa Zmijanja". Ona je bila odavno objavljena, i odmah je svojim piscem, svojim natpisom, krajem, u kome je i o kome je pisana, izazvala veliko interesovanje kod srpske čitalačke publike. Broj njenih pretplatnika izgleda da je daleko veći nego što je to obično slučaj sa srpskim knjigama: pred nama je jedan primjerak „Jauka sa Zmijanja" iz pete hiljade.

Sve to potvrdjuje ono, što je i ranije bilo zapaženo: da je Petar Kočić danas najpoznatiji

Digitized by Google

i najpopularniji srpski pisac. Do tog svog velikog glasa kod publike on je došao vrlo brzo. Njegov ulazak u književnost sa jednom malom sveščicom pripovijedaka u izdanju bečkog studentskog društva „Zore", bio je lijepo dočekan sa ne malim hvalama. Stručna kritika odmah je pozdravila jednog novog „pisca od stvarnog i originalnog talenta .... koji sav odiše zdravljem i poezijom života". Poslije u svojoj književničkoj karijeri Kočić je imao samo uspjeha. Brže nego i jedan srpski pisac on je ušao u izdanja Srpske Književne Zadruge. Njegov „Jazavac pred sudom" ide u najradije čitane stvari za posljednjih deset godina; on je do danas doživio nekoliko izdanja u Evropi, i dva u Americi.

Pored tog momenta, te saglasnosti izmedju pisca i velike publike, došao je još jedan drugi, neknjiževni momenat, da pojača glas Kočića i da uveća interesovanje za njega. Njegov otvoren i slobodan stav u političkoj borbi, njegova hrabrost, sa kojom je govorio svoja politička uvjerenja, i način, na koji ih je govorio, takvi su, da su u širim redovima naroda, gdje se na spoljašnost mnogo drži, mogli imati samo uspjeha i izazvati mnogo dopadanja. I poslije svega, patnje kroz koje je Kočić prolazio i nevolje koje je imao da izdrži u borbi protivu jedne vladavine i sistema koje srpski narod nikada nije volio, dodale su njegovom imenu i njegovoj ličnosti nešto od onoga, što prati one ljude, koji stradaju za velike istine ili za prava potištenih. Narod, široki slojevi njegovi, uvijek vole takve ljude koji se patnjama ne dadu salomiti, i koji stradaju na svom mučnom putu. I u velikoj popularnosti Kočića kod srpske čitalačke publike ima jedan dio, koji je došao iz simpatija prema njemu kao političkom čovjeku. I sve to je još unapred bilo osiguralo uspjeh njegove knjige.

To veliko povjerenje i simpatije čitalačke publike Kočić je nesumnjivo zaslužio svojim književnim radom — mi samo o njemu govorimo — i to ga je zaslužio odmah, od prvog trenutka. Ulazeći u srpsku književnost on je donosio sobom mnogo svježe, novo i do tada još nepoznato. Kočić je, prije svega, prvi uveo u srpsku pripovijetku Bosnu i Bosansku Krajinu, koje prije njega nisu imale svoga pripovijedača, i bosanski narod, koji prije njega nije imao svog tumača u srpskoj književnosti. Dodajmo odmah, da je on to učinio sa lijepim uspjehom, i da je u svojim pripovijetkama dao veliki dio od onoga, što je skriveno i karakteristično za život kraja, koji opisuje. Prije svega, on njegov narod dobro poznaje i ima mnogo simpatija za potlačenog i sirotog seljaka, koji teško strada pod jednom nenacijonalnom vladavinom. I nije slučajno njegova tačna i iskrena satira „Jazavac pred sudom" imala toliko velikog uspjeha. U njoj naročito Kočić je neobično vjerno dao sve što misli, osjeća i čemu se nada taj možda najljepši dio naše rase. Po toj svojoj ljubavi za seljaka i po jednom modernom shvatanju patriotizma, Kočić stoji pored Ćipika, a izdvojen od ostalih srpskih pripovjedača.

Kočić je unio mnogo lirizma, topline i ličnog u svoje priče, i po tome, zajedno sa B. Stankovićem i Ćipikom znači jedan prevrat u srpskoj pripovijeci. Kao ta dva pripovjedača, koji su mu prethodili, on je još dao mnogo od sensualnosti naše južnjačke, žestoke krvi, i u dva tri maha iznio sav lirizam života Bosanske Krajine i svu zdravu ljubav njenih ličnih seljaka. U pripovijetkama „Mrguda", „Kroz maglu" i drugim još, Kočić je s uspjehom iznio tu sensualnost i prilive krvi kod tog zdravog, planinskog svijeta.

I poslije tog, vesela nota i humoristične priče o polupijanom manastirskom djaku Simeunu, koji uz kotao, u kome se peče rakija, epskom širinom uspreda priče o svojim lažnim junaštvima i megdanima. O tom srećno nagjenom i vrlo uspješno datom tipu, s humorom prijatnim i vedrim, Kočić je napisao nekoliko pripovijedaka koje su imale velikog uspjeha kod publike. Jedna od njih, „Rakijo majko!", najrazvijenija, najpotpunija, početa s epskom širinom i u tim razmerama održana do svog kraja, sva u jednom tonu, vrlo živa, s dialogom neobično živopisnim i slikovitim, ide u najbolje stvari, što ih je Kočić napisao.

I onda lijep okvir tih priča, opisi pejsaža Bosanske Krajine, sav intimni dodir i sve uticanje prirode na čovjeka. Onako kao što je B. Stanković u svojim pričama iz južne Srbije, jednim potpuno modernim načinom dao žive i efektivne opise vranjanskih vinograda i njiva s duvanom polivenih mjesečinom, a Ivo Ćipiko dalmatinski otok s krošnjastim smokvama, mrkim čempresima i suncem koje blješti i bjesni nad morem, tako je Kočić prvi dao srpskoj pripovijeci moderno izradjen pejsaž visokih planina i tamnih jela u timorastoj modrini. Po tom svom lijepom i živom osjećanju prirode, po pažnji koju poklanja pejsažu, Kočić je jedan od onih, koji prednjače u srpskoj pripovijeci. Po koji put čitave njegove priče samo su jedan prostran i veliki pejsaž.

Najzad i više od sviju drugih, Kočić ima vrlo veliko poznavanje jezika, i njegova rečenica

Digitized by Google

vanredno lijepo konstruisana, kristalno jasna, odabrana, neobično tečna, sva svijetla, kolorističnа, blješteća, činila je jednu od glavnih ljepota njegovih pripovijedaka. Od Kočića izvjesno ima boljih pisaca književnog i izradjenog stila, ali danas niko od njega bolje ne zna naš jezik, niti ga daje u svoj njegovoj jedrini i zvučnosti, sa mnoštvom snažnih, slikovitih i živopisnih izraza. Vrlo često, ono što je najbolje u pričama Kočića, to je jedrina stila i čistoća jezika, čijeg utjecaja čitalac nikada ne može dovoljno da se oslobodi.

Sa svim ovim svojim lijepim osebinama, pored kojih izvijesne mane padaju u zasjenak, sasvim je prirodno, što je g. Kočić imao brzog i lijepog uspjeha i kod književne kritike i kod čitalačke publike. I prije nego što se počne govor o „Jaucima sa Zmijanja", ne pomenuti to, ma i u obliku nevezanih i nepotpunih napomena, bilo bi možda nepravedno.

Nova knjiga Kočića u mnogome se razlikuje od ranijih njegovih svezaka pripovijedaka pod općim imenom „S planine i ispod planine", i pisana je s drugim težnjama, shvatanjima i namjerama, čak na drugi način. Izmegju tih ranijih priča Kočića i sadašnjih „Jauka sa Zmijanja" stoji razmak od pet godina, za koje je vrijeme vedri pripovjedač žestoke krvi bosanskog naroda i veselih laži pijanog manastirskog djaka, postao „napaćeni Kočić", kako je tu skoro rečeno za njega u ovom listu. I možda zbog toga njegova nova knjiga nema ni jedne vedre strane, nego je sva ispunjena pričanjem silnih nevolja, velike nepravde i mučnog života, i cijela je tužba protivu nesnošljive sadašnjosti, koja je došla poslije teške nevolje i iza koje stoji mutna budućnost. Tih akcenata bilo je i na posljednjim stranama njegove treće zbirke pripovijedaka, ali u najnovijoj knjizi oni su mnogo širi, jači nadvladjuju sve ostalo i daju ton cijelom dijelu, koje je sasvim opravdano nazvano „Jauci sa Zmijanja". Najzad, cio taj ton je vrlo iskren, i nikome više nego Kočiću ne priliči i ni u čijim ustima ne izgleda toliko iskrena i opravdana ova njegova Molitva:

„Nesrećan si, Narode moj, bijedna si, Otadžbino moja! Znam ja i osjećam nevolje tvoje i crni čemer što ti je stegao dušu tvoju. Znam ja to sve i osjećam, ali mi ne daju pjevati o srećnim danima minula vremena, ali mi ne daju kukati nad opštim jadom tvojim, Narode moj zarobljeni i kukavna Otadžbino moja! — — —

O Bože moj veliki i silni i nedostižni, daj mi jezik, daj mi krupne i goleme riječi koje dušmani ne razumiju a narod razumije, da se isplačem i izjadikujem nad crnim udesom svoga Naroda i Zemlje svoje. Pokloni mi riječi, Gospode, krupne i zamašne ko brda himalajska, silne i moćne ko nebeski gromovi, oštre i jezive ko svjetlice božje, i tirjanima nerazumljive ko što je nerazumljiva sfinga egipatska rodu čovječanskom. Daj mi te riječi i obdari me, Gospode moj, tijem darom neizmjernim, jer će mi srce svenuti, jer će mi se duša od prevelike tuge i žalosti razgubati!"

Predmet cijele knjige da se svesti na ovu tužbalicu, kojom se jada jedan bosanski seljak Kočićev u svom lijepom i živopisnom govoru:

„Dok je ova naša vrletna i zleuda gromila odbranjena i očuvana, mlogo je majki i sestara ucviljeno, mlogo je suza i krvi proliveno, mlogo je pusta žežena zlata poarčeno! Koliko je zlato za nju dato, sva bi se zlatom mogla zasuti, koliko je za nju krvi proliveno, u krvi bi se potopila, a danas nas više, djeco, ni suvijem kruvom ne mere da rani!"

I ni u jednoj svojoj ranijoj knjizi Kočić nije bio bliži tom proganjanom i nesrećnom narodu o kome piše, i s kojim se još više zbližio u svom životu posljednjih godina. Kako su dogadjaji kroz koje je prolazio i koji su privlačili svu njegovu pažnju, nagnali ga da se potpuno približi narodu, on je skoro cijelu svoju knjigu sveo da samo što prostije i narodskije kazuje ono što je od naroda čuo o narodu. Zanimljivo je objašnjenje koje on daje za Zmijanje, najveću stvar u knjizi, i u kome veli da ono „kazuje, prostosrdačno i bez pripovjedačkog uljepšavanja istoriju one iste oblasti, iz koje sam i dosad uzimao gradju za svoje pripovijetke... Prema metodi umnog našeg naučenjaka dr. J. Cvijića bavio sam se ljetos antropogeografskim ispitivanjima Zmijanja... Da bi se mnoge crte i iz ovih i iz dosadašnjih radova mojih lakše shvatile i razumjele... stavio sam ovo narodno kazivanje na početku knjižice, ostavljajući, da poslije u jednoj većoj umjetničkoj pripovijeci iznesem život i borbu starih Zmijanjaca".

Možda je pisanje s takvim shvatanjima i namjerama išlo na štetu književne vrijednosti najnovijeg djela Kočića. Ali i taj način pričanja krvave prošlosti jednoga dijela našeg naroda, stavljen u usta seljaka iz tog kraja, sa mnogo lijepih i živopisnih izraza i raznolikih obrta, sa stilom neobično jedrim i krepkim, sa jednim širokim narodskim dahom, ima u sebi draži kojoj je nemoguće uvijek se oteti, u koju će voljeti svi oni koji imaju osjećanja na tu prošlost

Digitized by Google

koja nam je vremenom bliska, a svojim shvatanjima i načinom života toliko daleka. Ta mjesta iz najnovije knjige Kočića, sa jasnoćom stila i razvijanjima naših narodnih pripovijedaka, a sa predmetom sličnim kao u Primjerima čojstva i junaštva vojvode Marka Miljanova, imaju u sebi nečega neobično zdravog i snažnog, kao što je narod u čija su usta stavljena. Možda to zaostaje za „Jazavcem pred sudom", „Rakijo majko!" ili „Mrgudom", ali ono nesumnjivo ima izvjesnih svojih znatnih ljepota.

Mnoge stare lijepe osobine pisanja Kočića nalaze se i u ovoj njegovoj knjizi. Tu je, prije svega, ono lijepo osjećanje prirode, kome je ovdje dato nešto manje mjesta nego inače, i koje je ispunilo nekoliko vrlo uspjelih pejsaža. Ne navodeći više, napominjemo samo da prva stvar u knjizi, Zmijanje, počinje jednim originalnim i lijepim opisom, i da takvih mjesta ima još dosta u „Jaucima sa Zmijanja". Pa onda, stil kojim Kočić piše svoja djela sačuvao je svu svoju jasnoću i jedrinu, i pokazuje čak izvjesnih ljepota kojih prije nije imao. Svoju lijepu priču Kroz mećavu Kočić je velikim dijelom ispričao tako jednim stilom biranim i otmjenim u svojoj prostoti, često sa paralelizmom rečenica ili ritmom koji podsjeća na pjesmu. — I najzad, jezik i živopisnost koju je imao i u njegovim ranijim pripovijetkama. Možda samo sada Kočić ne radi dobro kada izvjesne provincializme, nerazumljive čitaocima izvan Bosanske Krajine, unosi u svoje pričanje, ne dajući ih uvijek samo ličnostima svojih pripovijedaka. To nije vrlo čest slučaj u ovoj knjizi, ali je ipak češći nego u ranijim sveskama priča Kočića. Ako bi to značilo da je Kočić pošao putem kojim danas ide, na primjer, Nevesinjski, onda bi to bila pogrješka, jer to ni njemu ni njegovim pripovijetkama nije od potrebe. *Nikola Antula.*

Rodoljupci*

Srpska je književna zadruga štampala prošle godine treću svesku dramatskih spisa Jovana St. Popovića. Ova knjiga donosi šest dosad još neštampanih dramata, kojih rukopise čuva „Matica Srpska" u Novom Sadu.

Popović sa svoje dvadeset i jedno pozorišno djelo pripada medju naše najplodnije dramske pisce. No taj kvantitet, da nije kvaliteta, još ne bi značio ništa. Baš po kvalitetu on je do danas, a možda još i zadugo, jedan od najboljih dramskih pisaca cijele naše književnosti srpskog i hrvatskog imena.

U prvo vrijeme davali su neki kritičari veću vrijednost njegovim tragedijama (kao Jov. Ristić i drugi). To se dade razumjeti duhom onoga vremena, kad je narodna tradicija bila sve i sva i gdje se prošlost uzdizala do zvijezda. No već i u to doba umni Jovan Subotić davao je prednost „šali", a to je komedija. Ona je priznana danas od naših modernih pisaca (Pavla Popovića, Jov. Skerlića, Tihomira Ostojića) kao glavno polje Popovićeva književnog rada i dala je svomu stvaratelju ime najboljega srpskog komediografa.

Popović je za života bio veoma cijenjen i njegovi savremenici gledali su u njemu jednog od najboljih i najozbiljnijih pisaca srpske književnosti. Domaća drama bješe tek u začetku, i ovaj daroviti čovjek, stvorivši nacionalni repertoar, prokrčio joj je široke putove za budućnost.

Po smrti njegova je cijena padala i u doba Vuka i romantizma našega uvažavan je, ali malo čitan i nije uziman kao uzor. Uzrok: „svojim idejama trezvenog nacionalizma i svojim racionalističko-realističkim shvatanjima književnosti, i svojim konservativnim držanjem u pitanju pravopisne reforme, Jov. St. Popović se nije mogao dopadati novom, ultranacionalističnom, romantičarskom i Vukovskom naraštaju šezdesetih godina prošloga vijeka". (Skerlić).

S propadanjem filološke škole i njezine kritike, koja je vrijednost djelu davala po čistoći jezika, počeo se Popović dizati. Ta filološka kritika svojom površnošću dala prvenstvo laganom Branku Radičeviću nad dubokim i velikim Njegošem i to samo poradi jezika. Otud nije čudo, što nije voljela Steriju, koji je u dramama imao „slaveno-srpskih" riječi i izraza.

S dolaskom novoga vremena i novih ljudi, koji su zabacili dogme jezičnih purista, a mjerili djela po njihovoj stvarnoj literarnoj vrijednosti, došlo je ponovno i Popovićevo vrijeme. Njegov je ugled sve više rastao, da god. 1906. o proslavi pedesete godišnjice smrti, a stogodišnjice rodjenja bude „njegova definitivna rehabilitacija".

Dok tragedije imaju više istorijsku važnost, dotle su mu komedije moderne i realistične, te će biti još dugo vremena najbolje stvari te vrste u našoj književnosti. Srpski Moliere dao je dosad u nas najuspjelije komedije karaktera, stvorio nacionalni repertoar i poslije više od

*Jovan Sterija Popović: „Rodoljupci", veselo pozorije u pet djejstvija.

Digitized by Google

sedamdeset godina ne samo da nije zastario, nego se sve više podmladjuje.

Kao kod Srba, Popović je i u Hrvata imao svoje doba. Bilo je to vrijeme, kad je trebalo sa zagrebačke pozornice potiskivati tudjinštinu. Dakle on je bio onaj, koji je i zagrebačkom kazalištu na početku rada dao nacionalni repertoar. God. 1840. davane su u Zagrebu njegove komedije: „Zla žena", „Tvrdica", „Laža i paralaža" i „Pokondirena tikva", ova zadnja dvaput. Od tragedija: „Miloš Obilić" dvaput, „Svetislav i Mileva", a god. 1863. jedna od najboljih mu tragedija „Smrt Stevana Dečanskog".

Demeter ga je držao za jednog od najplodnijih i najsposobnijih dramatika, koji bi mogao postati „našim Kotzebuom", da je imao više ukusa i da je bolje poznavao narodni jezik. Tako prigovara, da je u „Svetislavu i Milevi" bilo nedostojnih izraza, koji ruše tragički efekt i sile na smijeh. Treba imati na umu, što smo već rekli, da je Popović daleko slabiji u tragediji, a osobito u „Svetislavu i Milevi", jer to mu je početničko djelo, koje je napisao u 21. godini.

Važnije je ono mjesto, gdje Demeter prigovara za nepoznavanje jezika, odakle se vidi, da je i on kova filološke škole, koji je više pazio na formu, spoljnu stranu, nego na jezgru, unutrašnjicu. Pored sviju pogrješaka držao ga je za veliki talenat.

Tako je bilo pred sedamdeset godina, a danas se kod Hrvata njegovo ime zna tek iz srednjoškolskih čitanki. Ne govori iz mene ljubav prema starini, nego realna potreba, da se Popovićeve komedije ponovno iznose, jer one nijesu zastarjele, nego su danas savremenije možda nego tada, kada su ih manje razumjeli, jer je pisac išao kao svi napredni ljudi pred svojim vremenom.

U Beogradu su one danas najjača strana narodnoga repertoara, a i posljednja predstava svake godine je za uspomenu „Sterijino veče". Kad je to moguće u Beogradu, nije nemoguće u Zagrebu, gdje se nacionalnom repertoaru ne poklanja onakva pažnja, kakvu zaslužuje. Mogu se te komedije mjestimično i popraviti, ali svakako se u tom ne smije ići daleko, jer gotovo svaka riječ u njima ima svoje mjesto.

* * *

Protivno od natpisa, ja sam govorio više o svemu, samo o komadu ne. To mi je bila zgodna prilika i zato sam je upotrijebio. Kao veći dio piščevih komedija ona je veoma dobra, možda najbolja stvar, koju od njega imamo.

Mi Hrvati i Srbi preplavljeni smo ovakim rodoljubima, koje svuda sretamo. Njihovo razmetanje, prazno brbljanje, sebičnost i „svoj džep" nijesu nigdje ovako oštroj satiri podvrgnuti kao u ovom komadu, koji će biti savremen i onda, kad će najveći dio naših dramskih pisaca već biti predan literarnoj istoriji.

Treba imati mnogo kuraže za ovako pisanje i ništa bolje ne karakteriše veliku snagu i talenat Popovićev, kao ova iskrenost, smjelost i neobaziranje, s kojom je udarao na društvena zla. On je imao mnogo ljubavi prema narodu i zato je nemilosrdno žigosao, što ne valja, a za ondašnju neliterarnu publiku morao je „poneku crtu malo deblje povući, poneki lik i situaciju malo drastičnije namazati, gdekoju šalu malo jače začiniti, ako je hteo da ga ona razume, ako je hteo da prodre u njenu dušu". (Tih. Ostojić).

Ja ne ću pričati sadržaj „Rodoljubaca", jer tim bi umanjio jačinu ove oštre i prodirne satire, nego sam htio na nju upozoriti, da se što više čita. Površnost je znati, da je Sterija „otac naše drame", da je imao slaveno-srpštine i s tijem ga predati prošlosti, jer on je rijedak i veliki talenat, a nada sve savremen pisac.

Milan Grčić.

Skladbe za glasovir*

Samo tri radnje, a koliko glazbene poezije!

Pojedini melodijski stavak, kao što uopće i svaka ova kompozicija za se, sa stajališta forme sazdana je strogošću klasika. Opaža se jasno blagodatni Beethowenov utjecaj.

Ali zato suština, izražaj melodije, nije bez primjese privlačive slavenske melankolije, pogotovo u Nokturnu. Čini se, da ovim skladbama bijahu dalekim uzorimag eniji slavenske glazbe: Čajkovski i Smetana.

U glasovirskoj tehnici, koja je u Adamiča prilično laka, izbija donekle Chopinova elegancija, osobito u Barkaroli.

U cijeloj je zbirci melodijski, ritmijski i harmonijski svakako najinteresantnija Humoreska, koja premda je obilježuje daleki utjecaj pomenntih uzora, ipak je tako u zamisli kao i u obradbi posve originalna.

Sve ove tri doista lijepe kompozicije prikazuju nam glazbenika ne samo bogate invencije, nego i savjestna obradjivača detalja. Har-

* Emil Adamič: „Tri skladbe za klavir". (Humoreske, Nokturno in Barkarola). Izdala in založila „Glazbena Matica" v Ljubljani 1909. Cena 2 K.

Digitized by Google

monija, premda mu često i nije dosta protkana bujnijom i življom modulacijom, vrlo je promišljena i efektna; ona daje glazbenika sklona meditaciji. Prvi je dio prvoga stavka Nokturna, harmonijski nešto monoton, čemu bi se možda dalo doskočiti nešto bujnijom kromatikom u harmoniji.

Radnje ove služe na čast i auktoru i poduzetnoj i zaslužnoj bratskoj „Glazbenoj Matici". Mi ih toplo preporučamo svim našim pianistima, kojima je stalo do toga, da se naužiju lake, ali lijepe i ozbiljne muzike.

Antun Dobronić.

Schopenhauer, Nietzsche, Spencer

Tako se zove najnovija knjiga g. dra. Branislava Petronijevića, profesora filosofije na beogradskom universitetu: tri temeljite studije iz istorije filosofije o velikim modernim misliocima pesimističnog voluntarizma, aristokratskog individualizma i pozitivističkog evolucionizma.* Pisac se potrudio da i nestručnoj publici učini pristupačnim duboku spekulaciju, otmjeno pojimanje stvari i neizmjerno znanje svojih simpatija, i on je u tome uspio. Jer ove studije nijesu samo meritorna i detaljna kritika doktrina pojedinog filozofa; one su i jasan i pregledan prikaz mislilačkog života i rada. Može se zamisliti i naći reljefnije izradjena fizionomija ličnosti Schopenhauera, Nietzschea i Spencera nego što je ovdje kod g. Petronijevića, naročito Nietzsche i Schopenhauer dovoljno su obradjeni (Riehl, Lichtenberg, Vischer), ali kraće i preciznije izloženje i tumačenje same ideologije njihove nijesmo mogli naći. Tako se može reći da ni Schopenhauer ni Nietzsche, makar koliko da su hvaljeni a možda i čitani, kod nas nijesu prikazani i poznati kao ličnosti. Jer što o njima ima pisano, stvarno i ozbiljno, to su ove rasprave g. Petronijevića, a on je čisti filosof, specijalno metafizičar, i nimalo književnik i artista. Tko hoće da ne čitajući Schopenhauera shvati Schopenhauera kao dušu, taj se ne može koristiti teškom i strogom studijom Petronijevićevom: ali tko hoće da vidi srce njegovog sistema, tko hoće da u najmanjem obimu nadje esenciju njegove filozofije, počevši od spoznajno-teorijskih osnova, preko antologije i kosmologije do estetike i etike voluntarističkog pesimizma koji je beskonačan i kao v o l u n t a r i s t i č k i i kao p e s i m i z a m, taj neka uzme studiju Petronijevićevu, i imat će fino i jako intelektualno uživanje. Jer se ne će diviti samo Schoppenhaueru, njegovome suverenskom tonu jednog apsolutnog metafizičara, (koji je spojio u sebi sve što je najdublje u metafizici i teoriji spoznaje, počevši od drevnih indijskih Veda i Upanishara, preko Platonove uzvišene nauke o idejama i dubokog Leibnizovog pojma n e s v j e s n e psihičke funkcije sve do Kantove doktrine o subjektivitetu svijeta kao pojave) nego će se diviti — upotrebljujem izraz bez hiperbole — konciznosti i preciznosti Petronijevićevog izlaganja i shvaćanja Schopenhauera. Veliki mislilac mračne i beskonačne Svevolje u s v e v j e č n o s t i je kardinalna filozofska simpatija i pisca ovih redaka, i on je osobito radostan da baš ovu našu stvar o Schopenhaueru (jer kad je srpska onda je i hrvatska) može uvrstiti u spisak najbolje literature o njegovoj simpatiji.

Kritičko razmatranje Petronijevićevo o Schopenhauerovoj filozofiji naročito je interesantno. Jasno je pokazana geneza Schopenhauerova u odnosu na Kanta i Hegela. Tvrdeći subjektivitet kategorija, Kant je afirmirao eksistenciju Ding an sich, ali je negirao mogućnost saznanja esencije njegove, i na tom momentu postaju i razlaze se Schopenhauer i Hegel sa Fichteom i Schellingom. Dok Hegel odbacuje osnovnu tezu Kantovu, po kojoj je Erscheinung različna od Ding an sich, dotle Schopenhauer zadržava tu podvojenost svijeta pojave od svijeta suštine, ali afirmira spoznatlivost te suštine, i tvrdi njenu identičnost sa voljom. Dosljedno toj tezi, da je Ding an sich volja, svevolja, beskonačna volja, Schopenhauer objavljuje intelekat za slučajnost i nebitnost, za produkt volje koja je slijepa i nesvjesna. Zato on negira i napredak u istoriji i apsolutno ne shvaća ono što je Hegel tako duboko shvaćao: raison istorije, logiku bića, smisao stvari, optimizam i afirmaciju. Tako isto, Schopenhauer nije shvaćao dva velika momenta u sistemu jedne idealističko-voluntarističke metafizike. To su dva odnosa: prvo, odnos ideje prema suštini i drugo, odnos individua prema ideji. Suština treba da bude jedna cijela i nedjeljiva, ideja treba da predstavlja jedan sistem postepenih objektivacija te nedjeljive suštine, individua treba da predstavlja umnoženu objektivaciju svake od tih ideja, u individualnom posmatračkom subjektu. Ali, ako je suština, kao cijela i nedjeljiva, jedina realnost po sebi, onda je ideja isto tako prividna kao i individua: u tom bi slučaju individua bila privid prvog stepena. Kao što

* Šopenhauer, Niče, Spencer od Dra. Branislava Petronijevića, Beograd. 1910. Knjižara Gece Kona. Cena 3 dinara.

Digitized by Google

stoji sa odnosom ideje prema volji, tako stoji i sa odnosom individue prema ideji. S jedne strane, individua treba da postoji samo u posmatračkom subjektu, s druge strane, taj subjekt treba da bude individualan. Estetika Schopenhauerova postulira prvo gledište, da je invividua nešto prividno što treba da se izgubi u općem, etika pak njegova postulira realnost individualni realitet ljudskog subjekta. Tako Schopenhauerova etika principijelno onemogućuje njegovu estetiku, i obratno. Petronijević navadja i izdvaja pogrješke Schopenhauerovog sistema, i ništa nije interesantnije nego čitati te prigovore jednog analitičnog duha i gvozdene logike kao što su Petronijevićevi. Zašto je toliko mnogo kontradikcija u tom sistemu, pita Petronijević. Dva su razloga, odgovor je. Prvi je, što Schopenhauer nije bio apstraktno-analitičan duh, koji misao rastavlja u njene posljednje elemente, pa bi onda izveo sintezu; drugi je razlog, što je njegova koncepcija svijeta taka da afirmira glupu svevolju kao transcendentalu suštine, i što negira primarnost intelekta ili bar koordiniranost intelekta s voljom kao kod Hartmanna. To je sad stvar temperamenta i silne, duboke duše Schopenhauerove: da bi stvorio jedan sistem Nesvjesne Beskonačne Volje, koji je odgovarao njegovoj impulsivnoj prirodi, on je žrtvovao logiku i pregorio sve kontradikcije. Petronijević shvaća Schopenhauera u osnovi kao pesimista, i jasno je, da se on mora tako shvatiti imajući njegov sistem pred očima. Ali gledajući na kulturno-historičko djelovanje njegovo, prije bi ga trebalo shvatiti voluntaristom, i naročito voluntaristom. Jer iz njega su izišli epigoni Frauenstädt i drugi koji su bili pesimiste, ali i Nietzsche, koji sa svojim nasljednicima u literaturi i umjetnosti, koji su život afirmirali i potencirali, kao Guyan i Spencer. Čak, ako ne bi bilo paradoksno, moglo bi se reći da je Schopenhauer, koji je htio da ubije svijet, stvorio velikog optimistu Nietzschea, i da je Nietzsche najbolje Schopenhauerovo djelo.

Ali Nietzschea je Petronijević shvatio suviše strogo; najozbiljnije išao od teze do teze njegove rušeći mu jednu po jednu. Naše je mišljenje da Nietzschea treba shvatiti naročito — i ako ne isključivo — kao artistu, artistu naročite vrste, koji je u toliko viši artista, a ne shvaćati ga kao filozofa, i čak tretirati njegovu teoriju spoznaje ! U pogledu Nietzscheovog morala, Petronijević je bio velike sreće i predstavljajući ga, i kritikujući ga: Nietzsche je doista umna reakcija protiv socijalizma i nekulturnog plebejstva modernog doba. Ali on je nešto beskonačno dublje, što je i Petronijević vidio, ali sa malo strasti naglasio: on je r a d o s t ž i v o t a, a f i r m a c i j a b i ć a, r e a k c i j a p r o t i v s v o g m o r a l n o g o c a S c h o p e n h a u e r a, on je pjesnik koji je ispjevao onu pjesmu od veličanstvene ljepote, od beskonačne dubine, koja se zove U s v e v j e č n o s t i! On je od samog srca stvorio svog Zarathustru, i samom dušom napisao Ponoćne Pjesme:

— radost hoće vječnost svih stvari
hoće duboke, duboke vječnosti !

Tako je Petronijevićev Schopenhauer bolji od Nietzschea, a bolji i od Spencera: za Nietzschea je premalo artista, a za Spencera previše metafizičar, tako da su obadva pisana hladno i sasvim kritičarski. Medjutim, ko hoće da upozna ideologiju Nietzscheovu, taj je n i g d j e, to naglašujem, nigdje ne će bolje izloženu i osvijetljenu naći nego u ovoj studiji. Spencer je nekako čudno napisan, stručno, i jasno, i stvarno, ali ni malo sa oduševljenjem, i ni malo ne oduševljava za velikog naučnika koji je znao sve, i koga apsolutno treba znati ko hoće da se zove solidno moderno obrazovan. Tako je knjiga Petronijevićeva za najbolju preporuku.

Dr. M. S—r.

Novi listovi

Od nove godine izlazi prvi hrvatski list za Hrvate šopronjske, mošonjske i željezne županije u Madžarskoj. Zove se „N a š e N o v i n e", a izlazi u Gjuru (Györ). — 10. marta počeo je izlaziti u Zagrebu „K o n o b a r s k i v i j e s n i k" pod uredništvom književnika Mije Radoševića. — U Ljubljani počeo je izlaziti politički dnevnik „J u t r o", jedini ljubljanski list, koji izlazi u jutro. Uredjuje ga publicista I. Grol. — Izašao je prvi broj novoga mjesečnika „R a z v i t a k". Izlazi u Banjaluci, u Bosni, štampan je ćirilovskim pismenima, a vlasnikom i izdavačem mu je poznati srpski književnik Petar Kočić. „Razvitak" je pokrenut, da posluži narodnom prosvjećivanju. Poklanjat će pažnju lijepoj književnosti i umjetnosti, donosit će kraće radnje iz naučnog proučavanja zemlje, pretresat će socijalno ekonomsko pitanje, nastojat će, da bude u svakom pogledu vjerna slika narodnoga života. U prvom je broju pjesma Alekse Šantića „Na njivi", odlomak Kočićeve pripovijesti „Zmijanje", odlomak iz autobiografije vojvode Pere Kreca, Gjordjevićeva folkloristička bilješka o rodjenju Dušanovu, početak književnoga prikaza o Vasi Kondiću (od Vase Glušca), Skarićeve topografske primjedbe na

Digitized by Google

Hadži Kalfino djelo „Rumelija i Bosna", Zmijanjčev prikaz agrarnih prilika u Rumuniji prije 1864. i više kulturno historijskih i književnih bilježaka. „Razvitak" je veoma skromno opremljen, ali je za to bogatiji valjanim i vrijednim sadržajem. Osim već nabrojenih književnika suradjivat će u njemu: Veljko Petrović, Vlado Andrić, dr. Vlado Čorović, Danilo Dimović, Simo Eraković, Živko Nežić, dr. Jovan Skerlić, dr. Jovan Cvijić, Pavle Lagarić, Petar Kolendić, Svetozar Čorović, Tihomir dr. Gjordjević i drugi. Već samo nekoja od tih imena jamče, da će i ostali brojevi biti jednako valjani kao što je i ovaj prvi. „Razvitak" stoji godišnje 6 Kruna pojedini broj 50 filira. Novci se šalju administraciji, a pisma i rukopisi Petru Kočiću, u Banjaluci.

Prošloga mjeseca osvanula je u jednom zagrebačkom dnevniku „Izjava", kojom se većina dojakošnjih suradnika „Mlade Hrvatske", odriče daljnje suradnje, „budući, da se hoće nametnuti smjer, koji ne odgovara osnutku i svrsi Mlade Hrvatske" („Hrv. Pravo" od 28. I. 1910.). Izjavu je potpisalo uz urednika „Mlade Hrvatske" Krešimira Kovačića trideset i dva suradnika, medju njima Ljubo Wiesner, Karlo Häusler, Fran Galović, Rude Štagljar Majevčanin, I. Begić, F. Kurtagić, A. Čosić, M. Gotalovački, M. Ćazun-Ćatić. Povod tomu istupu tražiti je u tomu, što je eksekutivni odbor jedne političke stranke „htio nametnuti listu klerikalni smjer i ograničiti literarnu slobodu tim, što je zahtijevao, da se uklone iz lista neke beletrističke stvari, jer sablažnjuju". Disidenti, kojima se priključiše A. G. Matoš i J. Polić Kamov te još nekoji, osnovaše n o v i l i s t „G r a b a n c i j a š", kao glasilo starčevićanskoga slobodoumnoga djaštva.

Na uvodnom mjestu prvoga broja „Grabancijaša" je članak „Rakovim korakom", u kojem se s pravom žali na tužne prilike, koje su zavladale u životu hrvatskoga djaštva. Karlo Häusler priopćuje dvije pjesme (Zaboravljeni lugovi i Hrvatska vila), Janko Polić Kamov crticu „Odijelo", A. G. Matoš prevod Maeterlinckove priče „Pokolj nevinih". Zvonko Milković (Barcarola) i M. Ćazun Ćatić (U aleti) po jednu pjesmu. Osim ovih priloga priopćeni su u prvom broju počeci rasprava: „Zašto istočno rimsko carstvo ne propade sa zapadnim?" od M. Kožula i „Socijologija umjetnosti" te programni članak „Novi duh" kojega je potpisao Rude Štagljar Majevčanin. Listak je obilan i imade rubrike: Djačke vijesti, Politika, Književnost i umjetnost i Narodna obrana. Napokon je dodan Srednjoškolski vijesnik.

Ovaj prvi broj „Grabancijaša" stoji posvema u znaku naslova prvoga članka (Rakovim korakom). Kolike razlike izmedju duha, koji provejava prvim člankom („Rakovim korakom") „Ponovnim porukama organizacijama" na posljednjoj stranici istoga broja. A u svemu su samo 32 stranice. Jedan jedini štampani arak! Pa toliko protuslovlja, toliko nedosljednosti. Dok se u prvom članku ističe, kako djaci kod nas ne imadu klubova, koji bi im podali jeftinih sredstava izobrazbe, ne ima klubova, koji bi širili kolegijalnost i društvenost, da ih zbliže i bodre na rad nego političkih organizacija za odgajanje velikih (bolje „velikih"!) ljudi, koje izolovaše jedne od drugih, rastrovaše stranačkim strastima i učiniše nesnosnim društveni život na universi, — dotle se u članku „Novi duh" čita i ovakovih mjesta: „Dok su zvani naprednjaci agresivni prema vjeri, Bogu kao nekom nutarnjem osvjedočenju itd." a u Listku (Djačke vijesti) govori se s porugom i prezirom o svakom djaku, koji nije pristaša one političke skupine, uz koju se prislanja „Grabancijaš". Pitanje je veliko, da li se upravo takovim načinom radi oko pripremanja snosljivijega društvenog života na universi. Dok se u prvom članku (Rakovim korakom) govori s opravdanim prijezirom o političkim borbama koje „pogoduju jeftinim ambicijama, jer su lakše i komotnije od svakog ozbiljnog posla" i lijepo dodaje: „I tako će naš student, vodjen nesavjesnim agitatorima doći u položaj, da bude besplatnom klakom" i govori o tome, kako će radi svega toga „toljagama haračiti zagrebačkim ulicama, sipljuć u strasti poruge i najgnusnije bljuvotine" za koju će mu rabotu „naše novine dati časni naslov oduševljenog i patriotskog omladinca" (riječi iz organa čiste stranke prava!), dotle se u drugoj točki programa h. s. s. d. prisiže na program jedne političke stranke ovako: „Hrv. starč. slobod. djaštvo imade j e d i n o povjerenje (bit će: povjerenje jedino u) u Starč. čistu stranku prava", i u prvoj bilješci rubrike — Politika — govori se o tome, kako je omladina prigodom vijeća čiste stranke 17. II. mogla „s veseljem konstatirati, da su naši oci, naši stariji održali ideju starčevićanskog otpora protiv društvenoga sistema n a o n o j v i s i n i, na koju ga postaviše utemeljitelji pravaštva šezdesetih godina", te se tako nastavlja u tonu uvodnika jednoga političkog dnevnika o tome, kako je sastojina starčevićanstva dobila „opet karakter aktivnoga nezadovoljstva, koje se buni i onda, kada mu se popušta . . .". Ali često se u „Grabancijašu" protuslovlja i nedosljednosti ne moraju tražiti na raznim stranicama, nego se katkad

Digitized by Google

nadju i na istim stranicama i u istim člancima, dapače i u programnim člancima, u samom programu i uvodu programa. Da „Grabancijaš" nije uveo u rubrici — Politika — pa i na drugim mjestima, gdje se govori o politici ton krajcaraških novina, da je bio kadar otresti se onoga, što u prvom članku ističe kao mane, moglo bi ga se pozdraviti kao lijep pojav i dokaz ozdravljenju u prilikama djačkoga života, ali ovako je to samo nova podružnica političke stranke, koja je do sada imala četiri lista (Hrvatske Novosti, Hrvatsko Pravo, Hrvatsku Smotru i Mladu Hrvatsku) s tom razlikom da mjestimice (u programnom članku „Novi duh") ističe istup protiv klerikalizma. Inače sve kao i u ostalim podružnicama. — „Katolički Glasnik" počeo je donašati poseban prilog pod naslovom „Bogoslovska smotra". U prvom broju saradjuju dr. Josip Marić, P. Urban Talia, dr. J. Pazman i dr. J. Cenkić. —*vi*—.

Nova knjiga B. Stankovića

Primamo ovaj književni oglas:

„Bora Stanković, pisac Koštane, Starih dana, Božjih ljudi i dr. štampa svoj oveći nov rad: Nečista krv. Knjiga će iznesti trinaest i više tabaka na finoj hartiji i formatu, a stajat će tri dinara (krune). Knjiga će biti gotova do petog (osamnaestog) idućeg mjeseca, a štampat će se u onoliko primjeraka koliko se pretplatnika bude javilo. Pretplatu slati piscu (Beograd, Skadarska ul. 28.) ili Diši Stevanoviću, administratoru „Politike", koji će vršiti i svu administraciju".

Preporučivati ovu knjigu bilo bi suvišno. Bora Stanković je danas nesumnjivo najjači pripovjedač Srbije i Jovan Dučić je u njegovoj samonikloj umjetnosti s pravom našao svu poeziju Istoka, plahovitog, bujnog i primitivnog, srodnu žarkim opisima P. Lotia. Pored toga ima taj snažni pripovjedač neobičnu, sasvim novu i nekonvencionalnu snagu za prikazivanje odbačenih, pregaženih duša sa beskrajnim, slavenskim milosrdjem, bez gorkijevskih korteških, za demokratske snobizme udešenih pretenzija. Na sve to sjećaju se možda naši čitaoci iz jedne pripovijetke u „Nadi", koja djelovaše na nas kao pravo otkriće i novost po obliku i sadržaju. U ostalom, mi ćemo se na tu karakterističnu književnu pojavu osvrnuti opširnije što prije i to prije, što je B. Stanković jedan od najsamostalnijih beogradskih literata, izvan svih cenakula i koterija, duh nezavisan i ponosan sa svim obilježjima karaktera, literarnog karaktera. Razumije se, da Nečistu krv stavljamo na srce svim prijateljima originalnih i u našem jeziku sve rjedjih knjiga. *A. G. M.*

BILJEŠKE

IVAN VITEZ TRNSKI. Naš začasni predsjednik, dični starina Ivan Trnski bavi se sada, posvema zdrav, spremanjem za tisak sveukupnih djela svojih. I kraj toga posla ne zaboravlja on mezinčeta svoga D. H. K. i šalje nam ovu pjesmu u čast naših slavnih članova.

Odužba pjesnikova

Uzdiše mi vila, pak i vrela
Suzica joj na taj list mi kanu:
„Našeg društva utemeljiteljka
Bogovićka nedavno izdahnu:
Sav imetak namrie namjenama
Plemenitim plemkinja i sama".

„Pa i Gugler podašan i blažen
Dru tva nam se sjeti tisućama:
Niti samo da je redak o tom
Uvršten u mnogim novinama,
Kamo l' ti bar, zahvalan za cielo,
Da si smogo spjevat mu opielo".

„Još te sjećam Jelačića bana,
Njegva kipca konju na zlatnome,
Kom pod konjem zlatna ura kuca
Odužaju da je hora tvome,
Gugler dašto na rad tim te gura,
Da ć' i tvoja dokucati ura".

„Pa još eno žive žeravice,
Rodoljuba Žerjavića drevna,
Zidaoca pučkih učiona,
Stvoritelja tehništva nam revna,
Koj još žive, još je spreman dati,
Što još božja namakne mu mati!"

Digitized by Google

Nema druge, priznajem svim troma
Požrtvovnost, podašnost i marnost,
Svetu ljubav narodu i domu ;
Te svih živih pojem blagodarnost,
Vitlam u vis svoju trobojnicu,
Voljan pjesmom bit vam slavlja pticom !

I. T.

IZ KNJIŽEVNIČKOGA SVIJETA. Prošli mjesec (veljači) izašla je u drugom izdanju knjiga „La Condition politique de la Austro-Hongrois" od Guya de Montebela, u kojoj raspravlja o hrvatskom pitanju u Austro-Ugarskoj. Iznosi povjesničke činjenice, sve okrete i zgode u odnosima prema Ugarskoj i Austriji, a na to nadovezuje opširno tumačenje austrougarskoga ustava, analizu nagodbe od 1867. ocjenjujući posebno ličnost Franje Deaka. — Zemaljska vlada, odio za bogoštovlje i nastavu, doznačila je „Jugoslavenskoj akademiji" i za god. 1910. novčanu pripomoć od 6000 K za izdavanje velikog djela „Codex diplomaticus", a 5000 K zi izdavanje „Dalmatinskih statuta". — Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu dovršila je drugu seriju publikacija za god. 1909. Pretplatnici u Zagrebu dobivaju knjige od 14. III. o. g. u knjižari Trpinca (Ilica 6), dočim će se vanjskim slati na njihov trošak. Knjižarska je cijena za: 1. „Rad" (razr. hist.-filol. i filoz.-jur.) knjigu 178. — 3 K, 2. „Rad" (razr. matem.-prirod.) knjiga 179. — 3 K, 3. Maretićev „Riječnik hrv. ili srp. jezika" svez. 28. (od „micati" do „mjesto") — 4 K, 4. „Zbornik za narodni život i običaje juž. Slavena", svez. 14. — 2 K 50 fil., 5. „Diplomatički zbornik kralj. Hrv. Dalm. i Slav., svez. VII. Osim toga izdala je Akademija četvrtu knjigu „Naša narodna epika" od T. Maretića. Ovoj je knjizi cijena 2 K 50 fil., a ne dobiva se u zamijeni, kao što ni u pretplati s ostalima. Pretplata za akademijine publikacije, koje se ne dobivaju besplatno, iznosi, za 1—5 K 20.—. Publikacije za 1910., prva serija, izaći će koncem jula 1910. — „Društvo inžinira i arhitekta u Zagrebu" izdalo je prije nekog vremena petu (posljednju) svesku djela „Hrvatski gradjevni oblici". Svaki svezak sačinjava više slika seljačkih, narodnih kuća iz raznih krajeva Hrvatske i Slavonije, izradjenih kao crteži. Ovih pet svezaka uredio je arhitekt Janko Holjac, a slike su izradjene u svjetlotiskarskom zavodu R. Mosingera. Popratni tekst piše arhitekt Martin Pilar, te će djelo koncem juna o. g. biti posve dovršeno i doštampano. Po narudžbi Gerharda Kühtmana, nakladnika u Dresdenu izdalo je društvo isto djelo (slike) i u njemačkom prevodu pod naslovom „Das Bauernhaus in Croatien". — Čehovljeve „Humoreske", šaljive pripovijesti, izašle su pod naslovom „Humoreske" kao peta sveska „Humorističke knjižnice" kojoj je urednikom Zvonimir Biljan. Cijena pojedinim sveskama je 30 fil. a godišnja pretplata 5 K. — O Tomašićevim „Temeljima državnoga prava hrvatskoga kraljevstva" napisao je Jovan Radonić, sveučilišni profesor u Beogradu, kritiku u četvrtoj ovogodišnjoj svesci „Ljetopisa Matice Srpske". Kritičar se povoljno izjavljuje o toj radnji te ističe autorovo neobično dobro poznavanje izvora, prilika u susjednih naroda, stručnu literaturu zatim objektivnost i pravno shvatanje. — 10. marta navršilo se pedeset godina književnoga rada dra. Vladana Gjorgjevića. Dr. V. Gjorgjević napisao je u tih 50 godina 167 radnja (rasprava, romana, besjeda i diplomatskih spisa). Djelovao je i kao državnik i liječnik. Kao potonji osnovao je „Srpsko ljekarsko društvo" (1872.) i „Crveni krst" (1876.), te je bio osobni liječnik i pouzdanik kralja Milana. Svoje prvo ministrovanje opisao je u romanu „Golgoti". Prvi mu je roman (historički) „Kočina krajina". Napisao ga je, kad mu je bilo 18 godina. Radi djela „Kralj jedne dinastije", u kojem je opširno prikazao vladavinu kralja Alexandra, za kojega je bio tri godine ministrom, dostao se šestmjesečne tamnice. Sada mu se doštampava djelo „Ministar u apsu". — Dosadanja stolica za hrvatski jezik i književnost na mudroslovnom fakultetu sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu razdijeljena je previšnjim riješenjem od 19. marta o. g. na dvoje, na posebnu stolicu za hrvatski jezik i posebnu za hrvatsku i srpsku književnost. Javnim redovitim profesorom hrvatske i srpske književnosti na istom sveučilištu imenovan je umirovljeni sveučilišni profesor dr. Gjuro Šurmin, dočim će izvanredni profesor dr. Dragutin Boranić, predavati na istom sveučilištu hrvatski jezik. — Glavna skupština „Matice Hrvatske" obdržavat će se 3. aprila o. g. u dvorani glazbenoga zavoda u Zagrebu. — U Pragu proslavljena je 17. marta o. g. Gajeva proslava. Predavao je profesor češkoga sveučilišta dr. Machal „O ilirizmu i znamenovanju prvoga jugoslavenskoga budioca dra. Ljudevita Gaja". Predavanje, poslije kojega je bio koncerat s pjevanjem i tamburanjem, priredilo je praško akademsko društvo „Hrvat" u „Meštanskoj besedi". — Dr. J. Smodlaka predavao je 6. marta u Spljetu „O rasama u Dal-

Digitized by Google

maciji". — Dr. Ferdo pl. Šišić i Vladimir Mažuranić, obojica pravi članovi društva hrvatskih književnika, imenovani su na svečanoj sjednici „Jugoslavenske akademije" od 12. marta pravim članovima jug. akademije, dočim su dr. J. Radonić, profesor beogradske univerze, i dr. A. Bazala imenovani na istoj sjednici dopisujućim članovima. — Na posljednjoj glavnoj godišnjoj sjednici srpske akademije nauka izabrani su dopisnim članovima medju ostalima: Natko Nodilo i dr. Gavro Manojlović, profesori zagrebačkoga sveučilišta i pravi članovi D. H. K. — Polovicom mjeseca marta boravio je u Zadru prof. dr. A. Bazala, da nadoveže kao opunomoćenik „Matice Hrvatske" veze ove i Matice Dalmatinske. Pregovori glede uzajamnoga rada i zajedničkoga izdavanja knjiga uspjeli su. Načelno su ponude Matice Hrvatske primljene, te će se u odborskim sjednicama obiju Matica pretresti detaljni program i detaljne točke ovoga sporazuma. Prof. Bazala predavao je tom prigodom „O principima narodnoga uzgoja" u zadarskoj čitaonici. — 19. marta predavao je u Zadru Ilija Dizdar „O manama uzgoja". Odbor za javna predavanja u Zadru nakanio je prirediti u maju o. g. komers u počast St. Vraza, kojom će zgodom prof. V. Štefanini govoriti „O životu i radu St. Vraza". — Učiteljsko društvo za grad i kotar Sisak odlučilo je, da Ferdi Hefele- hrvatskom književniku podigne nadgrobni spomenik. Moli znance pokojnikove, da ga podupru u tom nastojanju novčanim prinosom. — Češki književnik A. Šuster, koji je lani preveo Trstenjakove knjige „Zrio učitelj" i „Prirodni uzgajatelj" preveo je i nekoliko pripovijedaka i crtica iz Magjerove zbirke „Slavice". Prevod je popratio uvodom, u kojem govori o omladinskoj književnosti u Jugoslavena i o R. F. Magjerovom radu. — Drugu Magjerovu knjigu „Zapiscisasela" preveo je na češki poznati prevodilac slavenskih jezika Jan Koch, koji je preveo već više hrvatskih pisaca (Evgenija Kumičića: Otrovana srca, Pod puškom, Teodora, Urota Zrinjsko-Frankopanska; Kozarčeve „Mrtve kapitale", Tomićeva „Za kralja — za dom" i Bakotićevu „Raju"). — Dr. Milan Šević napisao je „Pregled srpske omladinske književnosti", koji će biti odštampan u ovogodišnjem „Ljetopisu slovenske matice školske" u Ljubljani. — Zbirku Rikard Katalinićevih crtica „Inje" prevela je na njemački Marija Horvat Petheo (iz Varaždinu), koja je već mnogo hrvatskih stvari prevela na njemački. Prevod „Inja" imao bi izaći u Leipzigu. — N. Nović, ruski pjesnik i prevodilac, koji je do sada izdao uz ino „Antologiju Slovačkih Pjesama" i „Antologiju Slovenskih Pjesama" sprema izdanje „Antologijesrpskohrvatskihpjesama". Prao time N. Novića jest Nikolaj Nikolajević Bahvin.

IZ UMJETNIČKOGA SVIJETA. Intendant hrv. zem. kazališta Vladimir Treščec Branjski ugovorio je za svoga boravka u Dalmaciji gostovanje hrvatske opere i operete (u mjesecu svibnju i lipnju: u Šibeniku, Spljetu i Dubrovniku) i drame (u rujnu i listopadu) u Dalmaciji. — 1. o. m. bila je posljednja soirea „odbora za promicanje komorne glazbe" u Zagrebu. „Tršćanski kvintet" izvadjao je Brucknerov gudalački kvintet, gudalački kvartet od Debussy-a i Brahmsov C-dur kvintet. — Portretista Špiro pl. Figurić izložio je u izlogu Botheove trgovine pokućstva portret Dragutina grofa Erdödya. Radnja je vrlo nježna i slatka. — 11. III. gostovala je Sofije Borštnik Zvonarjeva na zagrebačkoj pozornici u „Zlatnom runu" od St. Przybyszewskoga. — Uprava hrv. zem. kazališta stupila je, kako javlja u novinama, u pregovore sa svojom članicom Kristom Župančić, koja boravi na naukama u Beču, radi gostovanja u opereti „Grof Luxemburg", koja bi se imala pjevati u Zagrebu prvi put oko 6. aprila. Premieru će dirigirati sam komponista Franjo Lehar, a slijedeću večer u proslavu 50. predstave „Veselu udovicu". — G. Uvodić, karikaturista iz Dalmacije posao je medjunarodnoj izložbi karikaturista, k ja je otvorena polovinom marta o. g. u Trstu, osam novih radnja socijalne naravi. Na tršćanskoj medjunarodnoj izložbi, koja će biti permanentno otvorena, zastupani su prvi europski predstavnici savremene karikature. — Početkom marta o. g. gostovao je na zagrebačkoj pozornici Rikard Branald, češki komičar i redatelj, u ulozi Torellia u „Umjetničkoj žici". — U Draždjanima odsvirao je Bachmanov trio prigodom dobrotvornog koncerta 9. marta jednu glasovirsku skladbu grofinje Dore Pejačević, o kojoj se je uvaženi draždjanski list izjavio veoma pohvalno. — 6. marta prikazivan je u Trstu Vojnovićev „Ekvinocij". Ulogu Jele glumila je Danilova, član ljubljanskoga kazališta. — 12. marta koncertirao je u glazbenom zavodu u Zagrebu španjolski guslač Joan Manen. Gudio je Mendelsohna (E-mol), Bethovena (Romancu u F-duru, Schuberta, Bacha (Adagio), vlastitu kompoziciju (Pjesan op. 8) i dva dodatka (Chopinov Nocturno i Sarasattov Španjolski ples). — U Pratu (Italija) pjevao je 27. februara o. g. u kazalištu Rossi

Digitized by Google

na dramatsko muzikalnom koncertu Milan Reizer iz Samobora. Fiorentinska „Vedetta artistika" izjavila se vrlo povoljno o njegovom nastupu. — Antun Dobronić, hrvatski književnik u Drnišu, skladao je poveću koncertnu fantaziju osnovanu na slovensko j popjevci „Kje su moje rožice". Ovo je prva radnja iz njegovoga ciklusa „Jugoslavenski koncerti za glasovir". — Rudolf Valdec, kipar u Zagrebu, izradit će nadgrobni spomenik za obitelj dra. L. M. Osnova je vanredno lijepo zamišljena. Prikazuje susret majke i sina s onkraj groba. Spomenik će biti izradjen u mramoru, a smjestit će ga na zagrebačkom centralnom groblju na Mirogoju. — U Clevelandu osnovalo se je slovenačko kazališno društvo, koje će djelovati i u ostalim slovenačkim kolonijama, koje se nalaze u američkim sjedinjenim državama. — U bečkoj nakladi Ote Maasa osvanuše tu nedavno tri kompozicije šestnaestgodišnjega Erika Rehbergera, sina bjelovarskoga odvjetnika dra. B. Rehbergera. Kompozicije (Nocturno, Gamius i Serenada) stekoše priznanje uvaženih muzičara.

—ć.

IZ DRUŠTVENOGA ŽIVOTA. 5. o. m. držao je Rudolf Strohal predavanje „O jeziku i pismu hrvatskom", koje su predavanje priredila „Braća hrvatskoga zmaja" u velikoj dvorani zagrebačke gradske vijećnice, dočim je veliki meštar „B. H. Z." E. pl. Laszowski dne 2. o. m. predavao na društvenom posijelu „O turopoljskim županima". — U zboru liječnika kraljevine Hrvatske i Slavonije predavali su 26. pr. m. dr. Jovanović-Batut iz Beograda, začasni član, o zdravstvenim prilikama u Srbiji i srpskom narodu, te o akciji društva za čuvanje narodnoga zdravlja, a dr. Subotić iz Beograda o mnogostrukoj tuberkuloznoj stenozi crijeva. Predavanju je prisustvovao kao gost dr. Šlajmer primarni liječnik iz Ljubljane. — 24. veljače obdržavana je prva sjednica „Geologijskog povjerenstva za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju", u geol. paleont. odsjeku narodnoga muzeja u Zagrebu. Sjednici su prisustvovali osim članova barun Steeb, sveuč. profesor i ravnatelj ug. geol. zavoda I. pl. Loczy, prof. dr. A. Gavazzi i dr. F. Tučan. Predsjednik povjerenstva dr. Gorjanović se zahvaljuje dru. Loczyu za deset darovanih sadrenih odlijeva, a onda razlaže trovrsnu zadaću povjerenstva: Montangeološko kartiranje, agrogeološko kartiranje i geofizikalno istraživanje. — 5. o. m. održana je redovita mjesečna sjednica „Pravničkoga društva u Zagrebu", na kojoj je društveni predsjednik dr. Fran Spevec predavao „O pravnoj terminologiji". — „Klub sveuč. slušača matem.-prirodoslovnih nauka u Zagrebu" održao je 4. o. m. redoviti sastanak, na kojem je g. Fran Operman predavao o temi: „Sistematika u modernoj prirodnoj obuci". — 5. o. m. predavala je Danica Jerand u školi u Draškovićevoj ulici „O uzgoju značaja", a 6. o. m. Olga Prelog „O uzgoju djece", a Zdenka Smrekar „O potrebi pravne nauke u školi". Posljednja dva predavanja priredilo je ravnateljstvo više djevojačke škole, smjera kućanskoga, u Zagrebu, koje je odlučilo svaki mjesec prirediti po jedan sastanak za roditelje i prijatelje djece. — Dr. Rudolf Horvat predavao je 12. o. m. o tome „Kako su Habsburgovci došli na hrvatsko prijestolje" u dvorani zagrebačke gradske vijećnice. Predavanje su priredila „Braća hrv. zmaja". — Prijatelji francuskoga jezika u Zagrebu odlučiše prirediti stalna predavanja na francuskom jeziku u sporazumku s pariškom „Aliance francaise pour la propagation de la langue francaise". Članovi kola plaćali bi godišnje 10 kruna (u dva obroka) a ostali ulazninu. Poziv potpisaše: dr. Adamović, dr. Herrnheiser, dr. Hinković, M. Krešić, I. Larger i P. Paskievič-Čikara. Prijave prima: Milan Krešić, Franje Josipa trg 4. — Na mjesečnom sastanku hrv. prirodoslovnoga društva u Zagrebu predavao je 17. marta dr. V. Vouk iz Beča „O biljkama koje svijetle", uz demonstraciju živih objekata. — Hrvatski sokolski savez potaknuo je misao, da se prigodom sleta g. 1911. priredi velika etnografska izložba. 14. marta sazvana je o tome anketa, kojoj se odazvalo mnogo odličnika, te je zaključeno nakon uskrsa sazvati drugi sastanak u istom predmetu. — Kao treće predavanje za roditelje bilo je predavanje Josipa Škarića: „Dužnost roditelja spram djece i škole", držano 13. marta u zagrebačkoj školi na Pantovčaku.

IZ RAZNIH NOVINA I LISTOVA. U „Narodnim Novinama" od 5. i 7. marta, govori dr. Andrić u opširnim podliscima veoma pohvalno i s mnogo samodopadnosti o vlastitom radu oko redakcije pete knjige „Narodnih pjesama", što ih je izdala Matica Hrvatska medju posljednjim edicijama. — U „Hrvatskoj Slobodi" od 9. marta o. g. piše Kerubin Šegvić o Maglajlićevoj knjizi „Iz staroga vilajeta" i usput iznosi privatni razgovor izmedju njega i Šandora Gjalskoga (Lj. Babića) denuncirajući ga kao „pred-

Digitized by Google

sjednika društva hrvatskih književnika, zastupnika petrinjskoga kotara, člana hrvatske delegacije u Pešti i člana ugarsko hrvatske delegacije". „Hrvatstvo" (i „Hrv. Pravo") preštampava Šegvićeva otkrića upotrebljujući ih u stranačko političke svrhe. Šegvić svršava svoje otkriće (u istom broju H. S.) riječima, koje valja ponoviti: „Tomu ne treba komentara". Gjalski je navodno rekao, da više ništa ne će napisati za Hrvate i hrvatsku javnost, nego ako bude pisao onda će pisati za Srbe i Srbiju, kao da je znao, da se medju hrvatskim piscima može naći i takav koji će iznijeti i nesuvisle rečenice iz privatnih razgovora, da njim naškodi ugledu svoga druga. — U „Obzoru" od prošloga mjeseca iznesen je bez potpisa predlog, da se proslavi i kod nas stogodišnjica rodjenja Stanka Vraza, koja pada na 30. juna o. g. Slovenci se već spremaju da proslave taj dan. Kako se u julu (7.) iste godine priredjuje u Sofiji sveslavenski kongres drži predlagač, da bi se ta prigoda, kada će mnogobrojni gosti prolaziti kroz Zagreb u Sofiju, mogla upotriiebiti, da se tom zgodom proslavi ta stogodišnjica — Dr. Fritz v. Kesner, član c. kr. geološkoga zavoda u Beču, napisao je članak „Znamenitosti novijih geoloških specialnih istraživanja u Dalmaciji", kojega je za „Obzor" (od 9. marta) preveo dr. Niko Andrijašević. — „Obzoru" je prispjela (25. III. o. g.) telefonska vijest iz Beča, da će u Beču boraveći dalmatinski pisci i umjetnici izdati dalmatinski almanah. Knjigu će raspačavati djaci. Ne bi li bilo bolje, najprije rasprodati dobre knjige, što ih već imamo na pr. Kozarca, Turića, Šimunovića...? Za nove knjige ima još vremena. — U „Agramer Tagblattu" (od 16. III.) napisao je Franjo Neubauer iz Rume podlistak o slovenskom književniku Ksaveru Mešku, u kojem toplo govori o Meškovom idealizmu i religioznosti. — „Domaće ognjište", što ga izdaje udruga učiteljica kraljevina Hrvatske i Slavonije i sekcija „Za našu djecu", a uredjuje Milka Pogačić, stupilo je ove godine u desetu godinu. Udruga učiteljica i sekcija imade posvema pravo, kada u pozivu na pretplatu tvrdi, da je na „Domaćem Ognjištu" niknula, a i dozorila mnoga lijepa ideja i upravo prijateljice „Domaćega Ognjišta" bijahu one, koje ju privedoše u život, darujući time svoj narod lijepim, korisnim tečevinama. U ovih deset godina mijenjalo je „Dom. Ognj." često oblik, pa i način redakcije, ali duha, u kojem je redigirano, nije mijenjalo nikada. Često je bilo radi toga napadano s klerikalne strane, ali to mu služi samo na čast. S malim sredstvima, s kakovima umije raditi samo štedišna žena, a bez velike reklame radilo je ono ustrajno i energično na oživotvorenju svojega programa, pak se može ponositi, da mu je rad okrunjen lijepim uspjesima. Danas imade „Domaće Ognjište" lijep broj stalnih suradnica, od kojih je mnoge upravo ono uvelo u naš književnički svijet. U mnogim brojevima prijašnjih godišta opažala se često jedna praznina, koja je bila u tome što „Dom. Ognjište" nije sustavno izvještivalo o domaćoj književnosti. Sada je i tomu doskočeno, pa „Dom. Ognjište" imade stalnu rubriku, u kojoj izvještuje o novijim pojavama na polju hrvatske književnosti i hrv. zem. kazališta. Prva tri broja ovoga godišta imadu veoma mnogo poučnih i informativnih članaka, pjesama i drugih zabavnih radnja. —*ilč*—

UPRAVA SAVREMENIKA

— Uprava „Savremenika" obavještuje p. n. g. pretplatnike, da broj *1.*, *2.* i *3.* „Savremenika" *1907.* kupuje uz cijenu od Kr. 1.— po komadu. Tko umjesto novca hoće primiti knjige, uprava će mu rado za svaki od gornjih brojeva dati po jedan svezak lanjskih društvenih izdanja (izim Domjanić „Pjesme").

— Dalje upozoruju se p. n. g. pretplatnici „Savremenika", da roman Ljube Babića-Gjalskoga „Za materinsku riječ" (Cijena Kr. 5.—) i dalje dobivaju kod ove uprave uz popusnu cijenu od *Kr. 3.75*, dok zaliha traje, ali pod uvjetom, da naruče uz pouzeće ili za gotovo.

— Uprava „Savremenika" moli p. n. g. pretplatnike, da eventualnu promjenu svoga boravišta njoj odmah dojave, da ne bude pomutnje u otpravi lista, kao i da se predusretne nepotrebnim reklamacijama.

Digitized by Google

SAVREMENIK

BR. 5 SVIBANJ 1910 GOD. V

MJESEČNIK DRUŠTVA HRV. KNJIŽEVNIKA

IVAN VOJNOVIĆ: AKORDI

POSVEĆENI IVANU MEŠTROVIĆU

Umoran i slomljen od dugog potucanja po vašarskoj dreci svakudašnjega života, uskošen i zaglušen od mahnitog kreketanja pobješnjelih žaba što se od bare do bare zovu i nazivaju, shrvan od bezimene trzavice zategnutih ćutila, — zaustavih se i već htjedoh da se vratim pridušenim gnjevom čovjeka koji sve nešto ruje, čezne i brška — a ne zna što bi mu razvezalo čvor nesregjenih osjećaja ni kojim bi mu glasom zaurlikala prepuna usta.

Ali — recite nogama da stanu kad one h o ć e da idu. — Eh! da, lako njima. One i ne slute koje terete često nose, već idu, idu — u nekoj neizvjesnoj slutnji da je taj hod brži od misli i od tuga što uspored njih lete. A ipak one su dobro znale kamo ih vodi zadrijemala svijest, jer kad se moj nemir uspeo po nekim stepenicama, mukli, daleki glas prodre kao iz dubina i nadviče sve što je bjesnilo i bez izlaza u duši romonilo. — Tu je! — reče glas bez jeke a oči mutne s neizuštenih prijekora zaokružiše smijehom poruge onaj „parnokupeljni" lik u m j e t n i č k o g p a v i l j o n a koji me baš tu vrijegjao i izazivao kao neka nakazna sinteza sveg onog života bez smisla i bez ljepote koji me do njega dogna.

Duše mi, bio bih pobjegao i od toga i od mnogo drugih urečenih sastanaka kao od svih beskorisnih i suvišnih dužnosti koje nas tište.

Čemu poznati nove a prepoznati stare ljude? Čemu vidjeti i nove stvari kad će sve to biti kao što je bilo i ostalo: akord fraza bez istine i pojava bez čuvstva? — U zadnjem kretu gorčine koja me činila neharnijim pram udesu nego li je on i zaslužio, okrenuh se s visine žućkaste grdesije „paviljona" da upijem još malo toga jeda spram ljudi i stvari pa da rečem onomu koji me magnetskom sugestijom iz nutrine privlačio: — da mu je sve zaludu jer da njegovi kameni snovi ne mogu zadušiti buru koja lama po golome kršu.

Još jedan pogled na postrižene stabliće geometrijskih promenada rascvalih samo šeširinama modernih lutaka — i otvorih vratašca umjetničkog „dampfbada". —

Na kojoj li se visočini bjeh nehotice uspeo? Tko me ostavi bez daha i bez svijesti na rubu ponora otkle se u vrtoglavnoj neizmjernosti prostirahu sva obzorja i sve krajine? Nije li mi se to dogagjalo kao onda kad mi se u snu pričini da mi zaklopiše čavlima lijes dok se donje daske otvoriše kô vrata spasenja

Digitized by Google

a ja se našao drhtav i gô na pragu zvjezdanog kaosa otkle me vihor vječnog života istrgnuo i odnio prašinom svijetova?

Jest, jest, — kao onda. Isti veliki urlik oslobogjenja zadavi u meni sve nemire, sve dvojbe i sve prijekore. Ja bjeh sâm na vrhuncu otkle je vladao svemirom — b o ž a n s t v e n i m û k.

A taj mûk — ja sam ga živim očima g l e d a o. On se sledio, utvrdio u profilima brdina koje daljina pretvara pogledu nijemog putnika u lica, u tjelesa, u prikaze, u geste okamenjenih titana. Tako su prvi ljudi vidjeli božanstva u klupku oblaka koji su se s prepletenim, nabreknutim udovima junačili u žaru olujnih zapada, i tako bi ih isto u strahu prepoznali i u gordim prodolima, stijenama i provalinam koje užas isklesa u kori ostinuloga kaosa. Moja zjenica je to gledala i ona je stvarala novi svijet istom onom primordijalnom vizijom koja prikova bezimenog pastira kad u hladu kraj ovaca svojih jednim pogledom čežnje stvori u jedan mah sve carstvo svojih budućih snova.

Božanstvenog li mûka! — U njem nestade ljudstva, nestade vremena, nestade osjećaja. Oči moje i nijemi okamenjeni profili pogledaše se i zagriše se. Prvo blaženstvo spoznaje u šutnji vasione duše života i stvari.

U tome prvome sastanku otkri se ožednjeloj duši sva tajna toga svijeta veličine i šutnje. Moć jaka i nesmiljena kao sama narav uništi jednim mahom krila sva trzanja atoma.

Gledaj i muči! — tako su tutnjale od iskona planine kroz prazne oči zarašćenih šupljih pećina. Prva ruka koja zamahnu gvozdenim maljem po strovaljenoj pećini da je preobrazi u ono što je oko otkrivalo u tek stvorenoj zemlji, bila je kao ruka čudestvenoga tvorca one Sfinge čiji me pogled drzovit i vječan s praga dozivao u tajanstveni sanktuarijum njezinog hrama.

I ja koraknuh a l e j o m K a r i j a t i d a.

Dvanaest ih je što tromo uputiše da zajedno nose teret života. U ukočenim crtama lica, u grobnome miru starodavnih gvozdenih profila, u rukama koje se hijeratički uzdigoše na blagoslov ili na obranu trha što im okruni glavu, u veličanstvu tjelesa ogromnih a tankih kao stupovi Tebanskih propileja, — vidjeh nijemi, okamenjeni užas iznizanih vijekova koji se svi zagledaše u kakovo prežarko sunce ili u pretamnu noć da im za vazda utrne posmijeh i da im se na obrazu isklesaše prerane pjege starosti i jada koje će od koljena do koljena biti zlamenjem da prepoznaš jednu ljucku pasimnu — n a š u.

Ja raspoznah te mukle i gorde nositeljice svijeh tereta i svijeh udesa. One su slazile od pamtivijeka niz gole naše hridine u vjetru, u snijegu, u plamenu i u dimu s istom onom tvrdom tugom mrtvih pogleda i zabravljenih usana. Sastadoh ih na stotine po stazam i dolima uspravljene a nijeme ispod neskinutih tantalovih bremena. Ali ove? otkle im taj strah u raspečenim zjenicama i u neumoljivoj šutnji? — Zaludu! — Svih dvanaest zapitah i sve dvanaest ukočiše se u tragičnoj nijemoj teoriji stupova izdubljenih u pijesku misirskih pustara. Tek im se jedna noga pruži pod velovima koji sve to više otkrivahu tjelesa čim se približavahu..... Čemu? Vraćale su se, da, ali otkuda tako gole i strahovite? Jedva što se udaljiše o d o n o g a š t o v i d j e š e, a olupljeno im se tijelo pokrivalo prozirnom regbi stidnom korom. A zašto? Zar ono što uočiše t a m o, bješe tako nesmiljeno, da im grčevite ruke oguliše s bokova tanke koprene koje su palile kao

Digitized by Google

usijana Nessova halja ranjenu, uvrijegjenu put ? — Ne smetaj one koje se vraćaju, — već gledaj mene koja stojim ? progovori Sfinga, iz praznih očiju i iz orijaškog zvjerskoga tijela tako nadnaravnom, gordom gigantičkom silom udesa koji se ne kaje, grijeha koji se ne prašta, mrtvih stvari koje se ne oplakuju, nada koji se ne ispunjuju, zločina koji se ne kazne, — da mi bje u jednome bljesku utonule pameti sve jasno kao da umirem zadavljen na razbijenoj palubi.

Da ! To je Sfinga Kosova — Sfinga pjesnika.

Raspaljena ruka htjede da osjeti gvozdeni led onih prepunih, triumfalnih udova svaljene apokaliptične zvijeri i ja pomilovah tu demonsku silu grobnoga mira. Pružena u nevidjenoj pozi nestalih, neslućenih božanstva, ona se pružila kao brdo na ploči koja zatvara propala carstva i nestala bića. A na uzdignutome, ukočenome licu, — isti profil planina s kojijeh slaze karijatide nositeljice tereta života. Udes ili prokletstvo tamnovitih, pradavnih, predljuckih vremena usadi tu Sfingu s istim crtama djece koja se još muči po kišovitim vrletima pustog im doma. Drhtaj moje ruke ili hlepnja moga pogleda morala je biti tako pečalna da put paklene zvijeri zatrepti i strujom uzburkane krvi prozbori.

— Ruka koja me izvukla iz noći vijekova da čuvam tajnu grobova istrunule mladosti, iskopala je iz iste jame i sve ove druge nijeme likove vječnoga jada naroda tvoga. Pogledaj sve, što je On u groznici nadčovječnoga truda izvadio iz krša svoje zemlje i iz kostiju svojih praotaca. Kosovo se zove polje na kom će on da podigne hram kakvog nova vremena jošte ne vidješe. Trupla i udove koje ćeš sastati pobacane u skrajnim grčevima života i smrti, Ezekijelova će ih trublja sa četir strane vjetrova jednom oživjeti, svezati i u mauzolej vjekovječnih uspomena natovariti. Ono dvanaest Karijatida nose već okajničko breme kamenja da sagrade čudo toga spomenika minulim grozotama. A kad se hram zabijeli na Kosovu ravnom, ja ću ga okruniti krilima i pandžama. Tada će tek nestati aveti koje ne dadu tvome rodu ni da žive ni da umre. A sad pogji i ne obrni se !

I ja stadoh tumariti po onim katakombama od platna i krpa. Sve je tu bilo ko u neumrloj pjesmi. Ugledah udovice okamenjene od užasa i bola i u paroksizmu prekinute ljubavne želje, — protrnuh pred lavovskim čeljustima i urečenim zjenicama Srgja Zlopogljegje, — pozdravih mrku glavu Kraljevića Marka koji još traži izgubljeni buzdovan, — vrisnuh od požude da heraklejskoj gesti diva Miloša Obilića narastu osvetničke ruke e da mačem pokosi što smrt još pokosila nije, — posluhnuh ne će li iskočiti živo srce iz apolonskoga torsa Strahinića bana, — blagoslovih odrubljenu glavu sveca guslara, — zagrlih jednim pogledom poljanu posutu rukama spravnim da kolju, glavama da viču, nogama da nose, tjelesima da ragjaju djecu i pećine da valjaju, — i proplakah u tmini natravljene duše pred neizmjernim jadom Majke Jugovića koja se u jobovskoj golotinji iscijegjene, nemilosrdne starosti zagledala u — — Damjanovu ruku.

Na skrajnome rubu izmučenih, zamamljenih ćutila osjetih demonsku, tajanstvenu slast iskre koja plane, cikne i stvara takav požar. Da li je plamen veselja, ili prasak ništavila, ili užas garišta, — što to stalo ! — U iskri je svemir — — —

Jedna se živa ruka u taj čas tiho spusti na moje rame a srsi straha ledenom strujom proletiše po egztazi mojih oživjelih i od svih spona života oslobogjenih osjećaja. Nije li jedna od onih mrtvih ruka uskrsla? — Okrenuh glavu. Ne. —

Digitized by Google

Bješe živi, maleni, crni čovjek dugih kosa, garava lica, gvozdenih stisnutih usana. — A oko... U dubokoj crnini pogleda titrala je, — bljesnula je ona iskra.

O n j e, — zaječi muk onog začaranog svijeta, a ja ne nagjoh ni riječi, ni kretaje, ni suze, ni hvale. Rekoh mu kao putnici kad se sastanu da se opet rastave: „ah! vi ste to!" — i zagledah se u onu malu, tamnu ruku kopača mrtvih božanstva. — Dakle to oko i ta ruka stvoriše spomenik nebu i paklu tvoga roda i t v o j e čeljadi e da svi narodi kada progju mimo njega reknu kamenu, mjedi, mramoru i gvoždju koje on otkri ispod pepela i ruševina vijekova: „poznam te. Ti si!"

Božanstvenog li muka u gvozdenim nijemim usnama i u svetom nemiru ruka koje od svake grude blata i sadre stvara neizmjernost. Ali i ta su usta imala glas. O n progovori muklo, tiho kao ljudi koji rade u samoći ili ispod zemlje: „sjećate li se kad ste nam čitali Majku Jugovića?"... U njegovom pogledu zatrepti opet prometejska iskra — a u tišini katakombe gdje se bjelasahu odsječena trupla zapjeva daleki orkestar tihi, tugaljivi a preslatki motiv dneva koji se ne vraćaju.

Da li se sjećam! Eno ih u sobici ispod krova. Četvorica su. Jedan kipar, jedan slikar, jedan muzičar i jedan pjesnik. Ovaj je čitao tragediju svog udesa u ritmu nevidljivih ruka koje su dole u dubini one kule mjesile kruh naš svagdanji.

Sjećam se, sjećam Meštroviću graditelju svijetova, Vidoviću zaljubljeniče blijedeti sutona i tamnih jedara i Vi Hatze pjesmo čeznuća.

Daleki druzi, znabudite: dvojica od onoga kvarteta sastadoše se opet, pogledaše i ne preplašiše se. Nepokolebiva volja stvaranja jednoga i prkos udesa drugoga sjediniše ih u melodiji spominjanja one noći. — — —

Uputih se da izagjem iz začaranoga kruga okamenjenih snova, al on me zaustavi i pokaza mi rukom i smiješkom bijelu ženu koja je prignute glave, spuštenih vjegja i sklopljenih ruka sjedala do vrata kao u sunčanome zapadu pred kućicom svojom. — „Moja majka!" — šapnuše tvrde usne.

Čuvarica dakle toga gigantskoga svijeta slomljenih divova i preobraženih ljudskih božanstva bješe ona tiha starica u medijoevalnoj nošnji Dalmacije svoje. Nijema i bijela kao božanska unučad nad kojom tu bdije, — m a j k a je u onome zakutku bila veličanstvenija od gorde Sfinge Kosovskoga groblja. Pogledah joj lice — iste pradavne crte onih karijatida dalmatinskih vrleti, isti pogled onih zastrtih očiju koje ne gledaju a vide sve što dolazi i što se ne dà zaustaviti.

— Zašto je sklopila oči? — zapitah nehotice njega.

Nešto kao djetinji smijeh zadrhta mu grlom: „eh! — reče tihano, — tako je vazda kad govori samnom!" — Da li je i ona osjetila žar one iskre? Pogledah ga — i razumjeh zastrte majčine vjegje.

Njegove oči pale dušu i svlače tjelesa.

— —

Kad izagjoh na polje, ostadoh za čas obmamljen suncem i vedrinom. Sva tuga i sav jed bješe nestao u istini doživjelog objavljenja. Oči moje vidješe najveće djelo što ikada ljucka ruka našega roda podignu sebi na čast, svijetu na zlamenje. —

A sad su žabe mogle dalje kreketati.

Digitized by Google

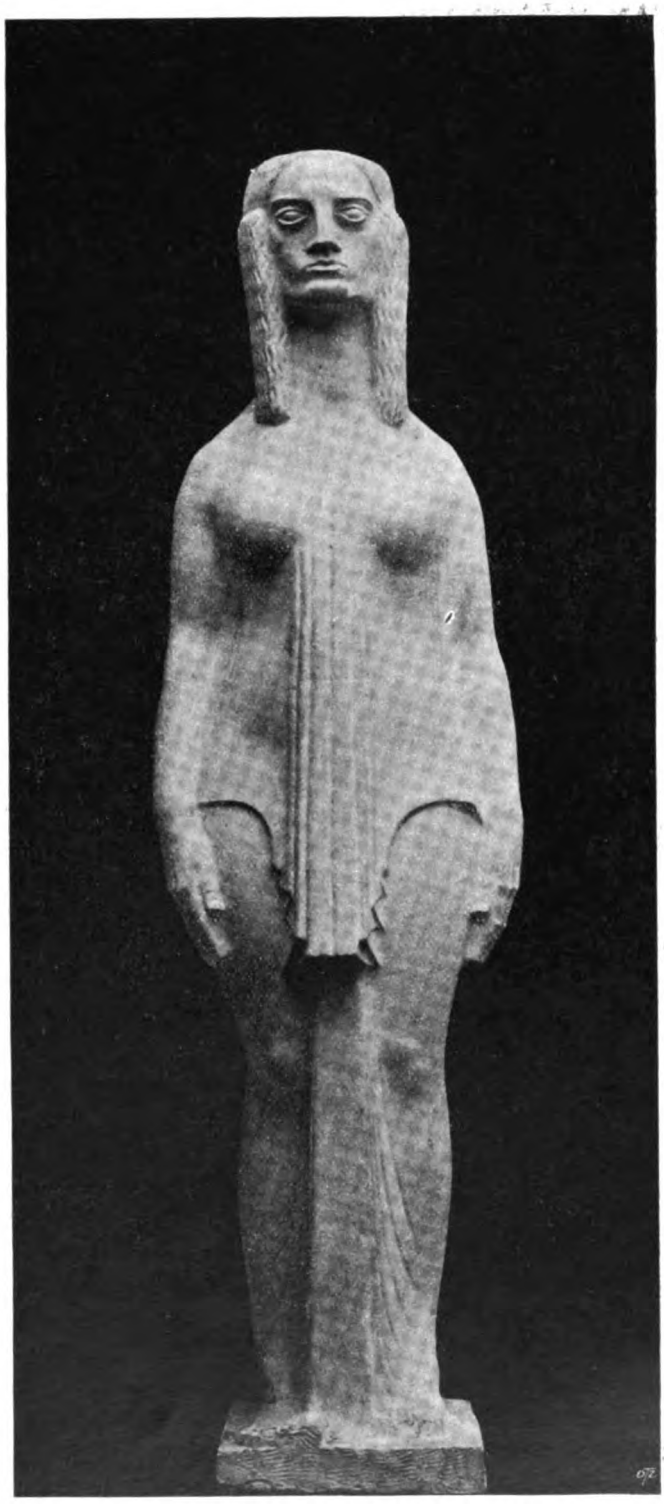

Ivan Meštrović: *Karijatida.*

Digitized by Google

A. M.: IVAN MEŠTROVIĆ

ŽIVOTOPISNA CRTICA.

U muzeju za umjetnički obrt, u četvrtoj sobi prvoga kata, nad vratima, imade zbirka drvenih narodnih preslica. Imade ih jednostavnih, sastavljenih, bojadisanih i neobojanih. Ali svaka je urešena rezbarijama. Neki čudni, rekao bih simbolički znakovi, koluti, trokuti i drugi likovi rese im gornje dijelove. To su radili pastiri. Na paši, za dugih ljetnih ura dok stada lijeno griskaju ili se gdjegod odmaraju u zahladju. Ure prolaze, likovi rastu, razgranjuju se, kao da ih prede pauk, i poslije nekoliko dana, moguće i tjedana izlazi ispod običnoga pastirskoga nožića („britvice", „kusturice", „škljoce") lijepo urešen — dar mladoj momi, drugarici, sestri.

Tako je otpočeo Ivan Meštrović.

Da je ostao u kraju, u kojem se rodio (g. 1883. u Vrpolju, u Slavoniji) moguće nigda od njega kipara. Rezuckao bi preslice, šatovao štapove i tikvice.

Ali njegovo djetinjstvo pade u kraj bogat — kamenom. Kao jednogodišnje dijete odvedoše ga roditelji u svoj rodni kraj Otavice, kraj Drniša, otkuda su i pošli samo na rad u Slavoniju. Kasnije, u četvrtoj godini, proputovao je s njima Bosnu i sjeća se mnogih mjesta. Tek i to je putovanje trajalo samo kratko vrijeme i oni se i opet vratiše u kršne Otavice, u kojima Meštrovići bijahu od davnine. Tuj je Ivan proveo dobu do 15 godine, kao pastir. Zimovao je kod kuće, a ljeto mu je prolazilo u planini, sa stadom. Ja nijesam bio u onom kraju i ne bih mogao podati slike njegove, tek po jednoj fotografiji zaključujem, da mora biti pust, mrtav i teško siromašan. Ljudi malo, a i oni rijetki siromašni. Kraj, iz kojega je Marušić iznio „Liječničke zapiske", pune bijede i prepuke sirotinje. Za dugih zimskih večeri, kada se radi štednje ne pali svijetlo, kada se sjedi u polumraku oko ognjišta, a bura vani zavija, rekne tkogod pjesmu, o Marku, o Milošu, o Srdji ... zaboravlja se na bijedu, na sirotinju i započne živjeti drugim životom. I što se više one pjesme ponavljaju, biva taj drugi život veći, ljepši i miliji.

Pa kad opet osvane proljeće, kad nastane ljeto onda ondje, daleko u planini, daleko od ljudi, osvanu oni junaci, ožive ona bića i kao da će se probuditi i ustati iz gologa, raznolikog krša. U jednoj se stijeni ukaže Miloš, onaj Miloš, koji će ... Tek ne ima ruku, a i noge su mu duboko u kamen zapale, a ondje se naslonio Marko ... ali i njemu manjkaju uda, trup ... sve, vidi se samo glava ... a onamo opet stupaju snahe ...

I tako redom. Ure, dane i dane ... U svako doba ukazuju se drugdje i drugačije, već prema tomu kako pada sunce, kako ničiu sjene i s kojeg ih se mjesta gleda.

A ljudi nigdje, nigdje na daleko i široko. Nigdje nikoga, osim stada, njega i njegova svijeta ...

*

Ali on nije tuj počeo. Počeo je s preslicom i končanicom i vretencem. I ubrzo izidje na velik glas. Nitko nije umio tako lijepo išarati kao on. A onda je on izmislio još nešto. U vretence izdube rupu i stavi u nju zrno graška ili olova, pa kad se takovo vretence vrti medju prstima, zvrči i šumi, kao tih i jednoličan odgovor na slabe jednostavne misli. A u preslice je uložio, medju one razne šare i likove malena zrcala, nek se moma vidi, nek sebi lišce pogleda, kad joj srce zadrhće od taštine, od ljubavne sreće i čežnje za milovanjem.

Digitized by Google

I puče mu tako slava po svem kraju, kao najvještijem presličaru. Ali trebalo je, da ne ostane pri tome. Neki invalid, što je stradao u Bosni za „ukopacije" ustreba šljaku, Ivanov otac, stolar, tesar i majstor od svih zanata, što ih treba selo od sedamdesetak kuća, primi narudžbu za tu šljaku i povjeri je Ivanu. A Ivan se prihvati posla, izradi šljaku, kakove još hromi nije imao, svu je iskiti i još je okruni drvenom cipelom, na kojoj bijahu točno izradjeni peta, poplati i čavli. Hromom se bijaše posao dopao, tek ona ga cipela pod pazuhom, žuljala i Ivan načini drugu šljaku, koja je umjesto cipele imala lik stopala gole, neobuvene noge. To je bila prva radnja figuralne naravi.

Poslije toga izradjivao je iz drveta likove narodnih velikana: bana Jelačića, Antuna Starčevića (imade ga još i sada dr. F. M. Marušić u Drnišu), Strossmayera, Račkoga. Kad svane ljeto i on zadje sa stadom u planinu, te se po više dana ne vraća kući, teše sjekirom i priprostim tesarskim alatom kipove tih junaka po — slikama iz koledara! A oni junaci iz narodnih pjesama čekaju spavajući tvrdim snom u sivom, teškom kamenu. Jer još nije došao čas, da ih udari čarobnom šibikom.

Tada mu narede neka načini Krista, Raspetoga, s onim velikim, dugim rukama, koje se raskriliše, kao da će obuhvatiti vaskolik svijet. I on pokuša. Sve je bilo dobro, dok nije došao do izdjelavanja ruku. Ali onda bi redovno puknulo drvo i sav je trud bio uzalud, jer on ne htjede da raspeti bude slijepljen ili sastavljen, nego od jednoga komada. I dugo se je mučio, dok se nije odlučio, da pokuša učiniti Raspetoga u kamenu.

Tada se prvi put vidljivo pomakoše oni junaci iz narodnih pjesama, što bijahu zapali u stoljetni, duboki san.

Medjutim bijaše slava njegova prešla i preko medja općine, u kojoj je odrastao. U zadarskom „Narodnom Listu" osvane bilješka o darovitom pastiru, a načelnik njegove općine nosio je njegove radnje raznim ljudima, da ih potakne na podupiranje mladoga talenta. Najviše interesa za tu ideju pokazao je umirovljeni kapetan Grubišić, koji ubrzo sakupi medju znancima i prijateljima svotu od 300 K, kojom se imalo Ivana otpremiti u zagrebačku obrtnu školu. Ali odavle odgovoriše, da je prestar, jer je prevalio 14 godina.

Tada ne preostade drugo nego da podje u Spljet i uči u kojega majstora klesara. Radio je ondje kao klesarski naučnik. Nije mu bilo drago klesati stube, profile, ornamente i jedva je dočekao čas, da ga predvedu majstoru Rendiću, za kojega je znao po pričanju. Kad je i to dočekao izjadao se Rendiću kako bi on volio činiti ljude, potapša ga Rendić dobrodušno i utješi — čekaj dok ti brada naraste!

Čekaj! A dusi su se budili i snaga je rasla, on ju je upravo osjećao, pa ništa!

Trebalo je čekati. Večerom je odlazio u kurs da uči crtati. Profesor realke Bezić zavoli dječaka, koji je hodao još uvijek u narodnoj seoskoj nošnji, da bude na porugu gradskoj dječurliji. Ono tri stotine kruna što bijaše sakupljeno za nj primicalo se kraju, jer od toga se podmirivao trošak za stan i hranu i da ne bude „sretna slučaja" zlo! Majstor njegov, u čijoj je radionici radio ustreba pomoćnika, koji će mu izradjivati figuralne predmete (t. zv. statuera) i podje u Italiju, da ga odanle dovede. Ivan je njega već davno molio, da i njemu dozvoli raditi figuralne predmete, ali je gazda bio strog i nije imao uha za takove želje. Sad, kad je otišao u Italiju povjeri se on majstorici, čije je simpatije već prije stekao i ona mu dozvoli, da učini Krista u kamenu, po modelu iz gline, što ga je sam modelovao.

Digitized by Google

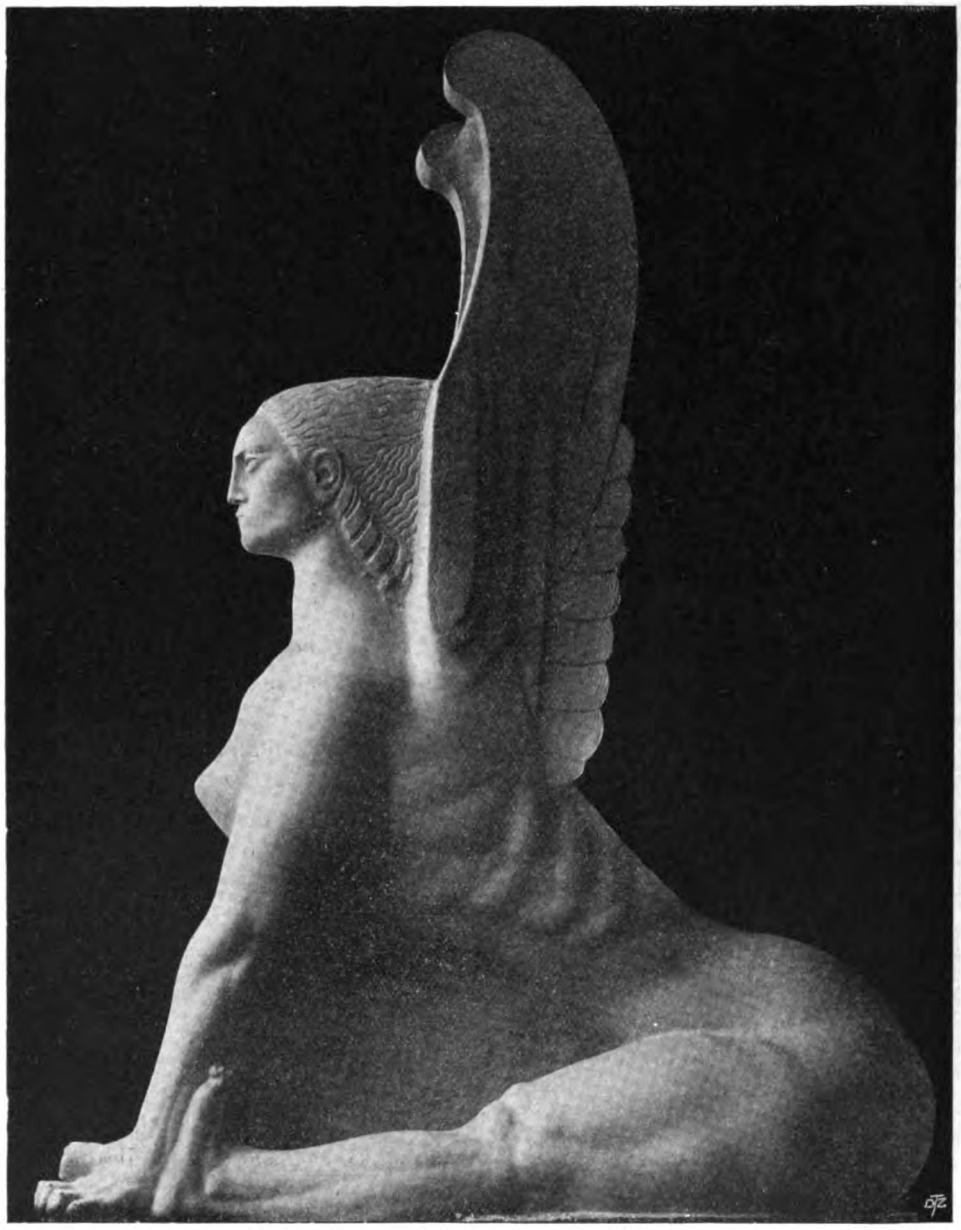

Ivan Meštrović: *Sfinga na grob Kranjčevićev.*

Kad se gazda vratio s pomoćnikom i vidio, što je mali učinio, bude zadovoljan tek primjeti, da mu je noge učinio „vlaške" (seljačke). Od to doba smio je činiti i druge stvari. Stade mu rasti cijena. Konkurent njegova gazde sazna doskora, da mali umije raditi i finije stvari i ponudi mu — tri krune ! — nadnice, ako predje u njegovu radionu.

Tri krune — nadnice ! — Tri krune !

Onda mu njegov gazda ponudi stan i hranu badava, ako ostane u njega, i on ostade. U Spljetu proboravi devet mjeseci. Medjutim je njegov dobrotvor,

Digitized by Google

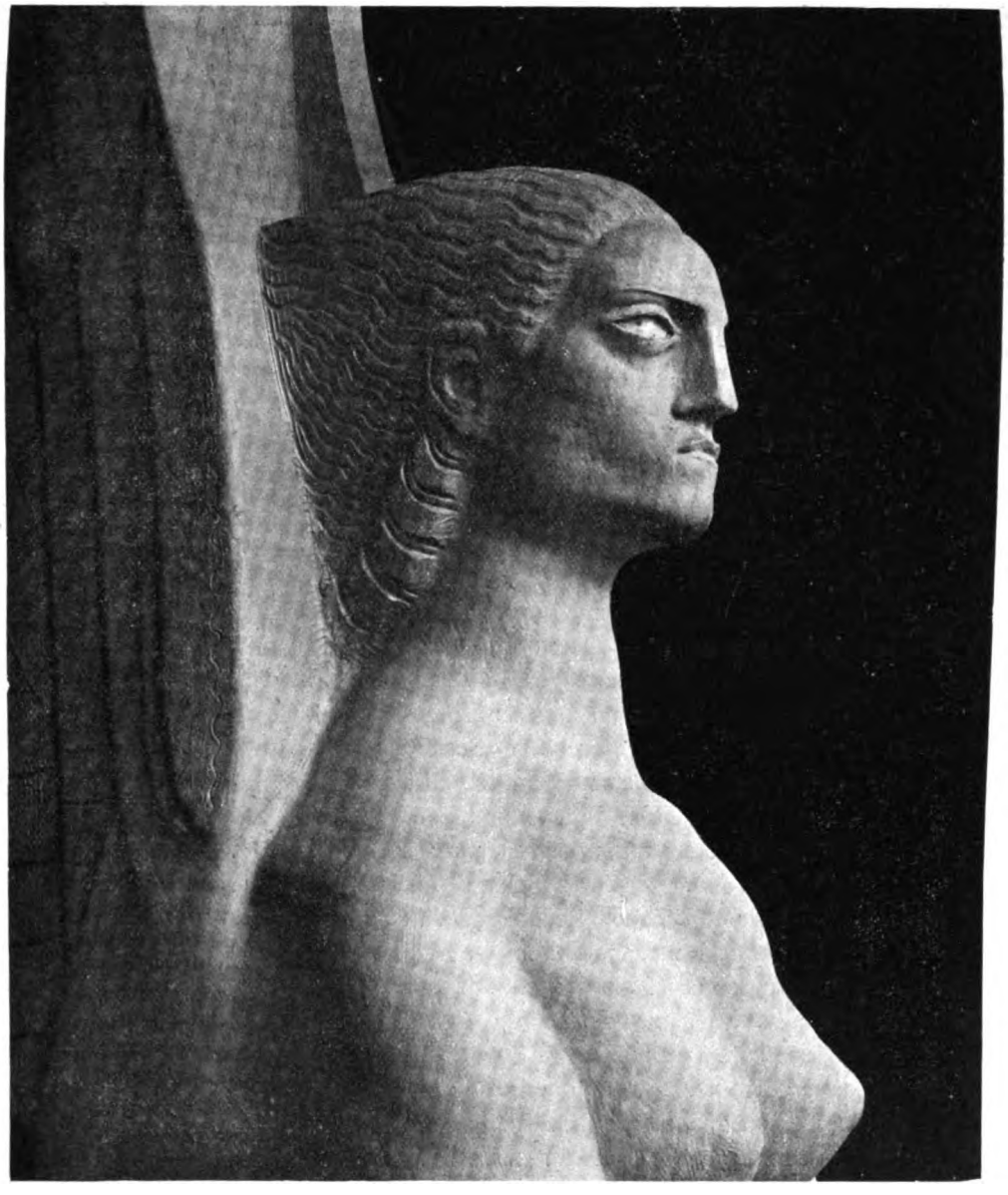

Ivan Meštrović: *Sfinga, detalj.*

stari kapetan, tražio i dalje mecenu, koji će izobraziti mladoga kipara. I našao ga u imućnom bečkom industrijalcu K.

Novi mecena odluči, da Ivan mora u Beč, u školu kojem odličnom profesoru. Prvi korak u svijet ! Istom što je devet mjeseci izbivao iz zabitnoga sela. I jednoga dana nadje se u Beču. Do Rijeke ga doprati neki Slovenac, a odatle rodica narodnoga zastupnika B. Kad prispješe u Beč, saznadu, da je novi mecena odustao od namjere izobraziti Ivana i da se uopće odriče mecenatstva.

Ali Ivan je bio u Beču. Ni riječi njemački. Zar da se vrati ? Ne. Ali što će, kad ne zna njemački. Konačno se pokazalo, da on razumije Češkinju, služavku, jer

Digitized by Google

ona „govori naški, samo malo zanosi". Smjestiše ga u dom Čeha, privatnoga činovnika Sykore, koji se ponudi, da će mu davati stan i hranu i povrh toga će se pobrinuti, da mu nadje učitelja. Profesor Bitterlich tražio je neznatnu svotu 400 K naukovnine. Napokon se profesor König u Hitzingu sklone da će Ivana besplatno spremati za ispit, na akademiju, a Sykora nabavi Ivanu bačvu gline i sada je morao raditi. Tek ovo blaženo doba ne potraje dugo. Uslijed nekih promjena u životu njegova stanodavca, koji bijaše i sam obdaren brojnom obitelji, a malenim dohotkom, nastadoše takove prilike, da Ivan više nije htio uživati njegovo gostoprimstvo. Ode i nadje se na ulici s dvanaest forinti mjesečne potpore, što mu je davaše jedno hrvatsko društvo. Sada nastade najteže doba u njegovom životu. Osamnaesta mu je godina, zdrav, radio bi, a u svemu dvanaest forinti ! S nekim radnicima iznajmi krevet, a hranio se u mensi. Prijamni ispit za akademiju položi s uspjehom i već prve godine akademije izloži u „Secesiji" „Bolesnicu", za koju primi dvadeset i pet forinti ! Treće godine dopita mu zemaljski odbor potporu od šestdeset kruna mjesečno. Teška su to bila vremena. Trebalo je tim novcem plaćati atelier, modele, gnjilu i — živjeti ! U to se je doba upoznao s Mirkom Račkijem, a skoro zatim upoznah ga i ja na povratku iz Njemačke. Imao je zajednički atelier s Krizmanom. negdje visoko, blizu nebu i oblacima i upravo bijahu zatvorili izložbu svojih radnja. Tomu je sada šesta godina. — Onom izložbom bijaše sebi prokrčio put. Stekao je ozbiljnih, a i imućnih štovalaca (bečki veleindustrijalac Wittgenstein i dr.), koji kupovahu od njega radnje ne po narudžbi, nego onako kako ih je on zamislio i izveo.Doskora bude biran jurorom bečke „Secesije". Nekako u isto doba upoznao se u Beču s Hrvaticom, rodjenom zagorkom Ružom K. čiji roditelji i braća življahu u Beču, te je oženi. Prije dvije godine krene u Paris, u kojem mu se doskora otvoriše vrata u ateliere i društva prvih pariških umjetnika (Rodin, Bourdelle i drugi), bude biran u jury pariškoga „Salon d' Automne-a" ostavši i nadalje vjeran „Secesiji" i izlažući podjednako u Beču, Parisu. Monakovu. Prije godinu dana krene na put po Italiji sve do Rima, a početkom ove godine u London, da vidi reliefe s Parthenona, da se napije klasičke umjetnosti s izvora, a ne samo sa sadrenih odlijeva.

Tek vazda se vraća u svoje zabitno i siromaško dalmatinsko seoce. Svake godine hodočasti barem jednom u nj. Zovu ga. I dok je u Parizu, dok je u Londonu, najdalje od rodnoga kraja, dozrijeva u njem misao, kako da otme rodnom kršu one junake, one divove i sablasti, što ih je gledao kao dijete slušajući narodne pjesme uz sirotinjsko ognjište ili stupajući za stadom po pustoj i velebnoj planini.

Zovu ga !

U njega jest šibika, da njom udari, da ih probudi iz stoljetnog teškog sna, samo . . . to je nad sile jednoga čovjeka. One je junake stvorio vaskolik narod i ako su ih opjevala jedna usta, jedno srce, pa tako isto može i sne onog čobančeta, što ih sada vidimo u krhkoj i lomnoj sadri, zadahnuti vječnim i velikim životom kamena samo vaskolik narod. U njega jest šibika . . . i oni su mu pokorni, oni će izaći iz kamena, kad ih on zovne, samo nek mu nisu ruke sapete.

*

Za Hrvatsku je do sada stvorio dva spomenika : pjesniku „Bijedne Mare" i pjesniku „Mramorne Venus". Darovao ih je kao što umiju darovati veliki gavani, koji to više imadu, što više daruju. Dvije je „Česme života" prodao za to tudjincu, da uzmogne raditi na oživotvorenju svojih sanja.

Digitized by Google

JOSIP MILAKOVIĆ: NA ISTMU

O Aristide, gdje si ? Gle Istmom suze pliju —
Temistokli se naši med sobom kavgom biju !

I jedan a i drugi mudrolijom se bane,
U utakmici krov će od požara da brane !

I jedan a i drugi — nù hoće da je prvi :
Ta u prah sve nek pada, ta sve se neka mrvi.

A da je za što barem, — vaj niti pola muke,
Al željici se pustoj tek tašte hoće buke.

I narod, janje blago, koj ne zna za „principe",
S oltara boga skida, kumirim diže kipe.

Dà dva su kipa tude. Sad u njih bulji, zuri,
I ne znaj, što se vitla, nad tobom što se tmuri.

I kuvaj otrov žešći od otrovnice ljute,
Da novo boštvo može pouzdati se u te — —

Al ne da grudu spase od dušmana i vraga —
Tek za dva pjedestala — i svega roda snaga !

O Aristide, gdje si ? Na Istmu zbor naš plače :
Temistokli se biju, a Kserkse boj već zače.

I ispravit će možda i povijest Salamine — —
Čuj ! Kletva past će na te sa roda, tu što gine !

O dodji ! Pruži ruku tim demonima dvama !
A ne dodješ li skoro — — Moj Istme, kuku nama !

MARIN BEGO: NAPOKON! . . .

U institutu bogoslovlja pojavio se svrab. Da se zapriječi daljne širenje pošasti, odluči prefekt, po savjetu liječnika, da naukovnici za mjesec dana ostave zavod i da se vrnu svojim kućama, jer su se i onako približavali božićni blagdani. Bez velike buke spremali su se klerici na odlazak. Noseći u kovčege svoje stvari prolazili su čednim i dugim pogledima jedan mimo drugoga i opraštali se stanovitim povicima, koji su njima samima bili razumljivi :

— Kvač, kvač ! Ej !
— Pazipi sviralode, onako kako sam ti rekao !
— Garrulum gutur ! Silentium ! Psss ! . .

Digitized by Google

Malo kasnije prolazili su osamljenom ulicom dva novicijata. Jedri, crnomanjasti klerik iz Istre sa vrlo nemirnim, migavim očima držao je pod ruku svog prijatelja, nekog suhonjavog Slovenca:

— Nije izvedljivo ono, što smo govorili, meni se čini, da nije, — reče Istranin.

— Eto kad nije, idem sam! — odvrati drugi.

— Promisli, da te tko opazi. Scandalum!

— Ja ovako stvar zamišljam; — govoraše Slovenac kroz nos — ići ću gore, pokucat ću na vrata i reći ću ozbiljno i dostojanstveno, kako se pristoji: „Molim Vas, gospodjo, ne može se tajiti, mora se dapače priznati, da Vi primate iz sjemeništa danomice pisma, koja su Vam valjda po ćudi i koja Vam valjda nijesu po ćudi. No oprostite, Vi ste i sami krivi tome. Jer da Vi ne stanujete tako blizu nas, t. j. da nijeste naša susjeda i da ne izlazite goloruka svaki dan na prozor, mi ne bi znali za Vas, ne bi mislili na Vas, ne bi Vam stizala pisma i ne bi gotovo svi do jednoga bili zaljubljeni u Vas....."

— Znam, znam, već si mi kazivao; ti se sad nadaš, da će ona upitati: „Dakle ste i Vi, gospodine, zaljubljeni u me?"

— Uvjeren sam da hoće!

— Ti ne znaš, što je žena; žena je prevrtljiva, ona nikad ne govori suvislo...

— Varaš se, carissime; žena je više puta nedokučiva, nepojmljiva — bestiale baratrum! — ali se u svoje posle dobro razumije.

I dva prijatelja stadoše medjusobno raspravljati, živo nadmetati se riječima, hvaliti čare žene i zatim opet sve omalovažavati. — Est prima pecatrix! — Žena je prva griješnica, oštra puška vražja! — Nekoje su tanane i vitke, imaju uprav angjeoski izgled, a umiju lagati kao sam sotona; nekoje izlaze u kopreni, hodaju lagano na prstima noge, imaju u očima puno tuge, ispuštaju tako čiste uzdisaje, a varaju muževe; nekoje su nježne i dobre, a paze kod čovjeka samo na čvrstu šiju i solidna ramena. Takova je bila i Desdemona, Othelova Desdemona. — Sramota, prava sramota! — Zaista ne možeš u ničem tražiti savršenstva, niti u ljubavi, niti u ljepoti, niti u sreći, niti u kreposti.

— Punctum! — vikne odjedamput Istranin vas se zarumeniv. — Oprosti, ali mene silno uzrujavaju ovakova raspravljanja. Ja proživljujem nešto čudna. Ne bi ti mogao opisati sve ono, što se od neko doba mota i sakuplja u mojoj duši. Jedna misao oprečnija od druge, neka mukla vatra, strast, teški dojam tisuću nepojmljivih želja, što umara i otupljuje....

Slovenac se posmijehivaše.

— Vidiš, — reče porugljivo — to ti se je mozak zaležao. Što si ti proživio? Sve su to same kombinacije; pričinja ti se, da proživljuješ nešto čudna i onda izvadjaš, da ti se od neko doba nešto mota i sakuplja u duši..... Kakva vatra, kakva strast! Idimo gore, kako smo rekli; dakle junački, summe superbiam!

— Dajem glavu, da ćeš prvi pobjeći! — odvrati mrko Istranin.

Oni zaokružiše pokrajnim ulicama zgradu instituta, dodju straga do kuće, u kojoj je stanovala rečena gospodja, ustave se na časak, jer mi je ponestajalo daha i pogledaše plašljivo jedan drugoga.....

— Evo nas! Udji! — pošapne Istranin.

Suhonjavi se osmijehne, pogleda žalostivo prijatelja i obori glavu, a onda obojica, a da nijesu ni riječi jedan drugome rekli, proslijediše mirno svoj put do kolodvora.

Digitized by Google

Na kolodvoru čekahu šuteći svaki na odlazak svoga vlaka. Tu se oprostiše kratkim pozdravom i istim onim dugim plašljivim pogledom . . .

Kad se je vlak maknuo, Istranin je sjedio u jednom kraju vagona i gledao zamišljeno kroz prozor, podbočivši rukom glavu uz staklo. Vani se počelo mračiti. Sva zemlja unaokolo bijaše poklopljena jednim jedinim oblakom kao ukrivljenom olovnom pločom. Na prozoru kucne katkad po koja krupna kaplja kiše i vjetar zacvili prolazeći negdje kroz rupicu. U vagonu bijaše vrlo sparno. Prema njemu pó cijeloj klupi pružio se čovjek sa velikom brazgotinom na čelu ; podmetnuvši obe ruke pod zatiljak, gledao je taj nepomično u stanovitu tačku na krovu . . . . Na drugoj strani razgovarahu se dvojica stranim, njemu nepoznatim jezikom, a u dnu vagona mršava ženskinja dojila je dijete, suha i tamna kao staro drvo. Klerik se nekoliko puta okrene na svom sjedalu i kad mu se učini, da se je u redu postavio, stisne oči, očekujući san . . . . .

Sjeti se, da je isto tako bilo vlažno vrijeme i onda, kad je prviput ugledao nju. Vraćali su se sa šetnje, idući jedan za drugim pognute glave i prekrštenih ruku na prsima. Odjedamput se nebo naoblačilo i počela padati kiša. Sva povorka pospješi korake što mogaše brže. Ali

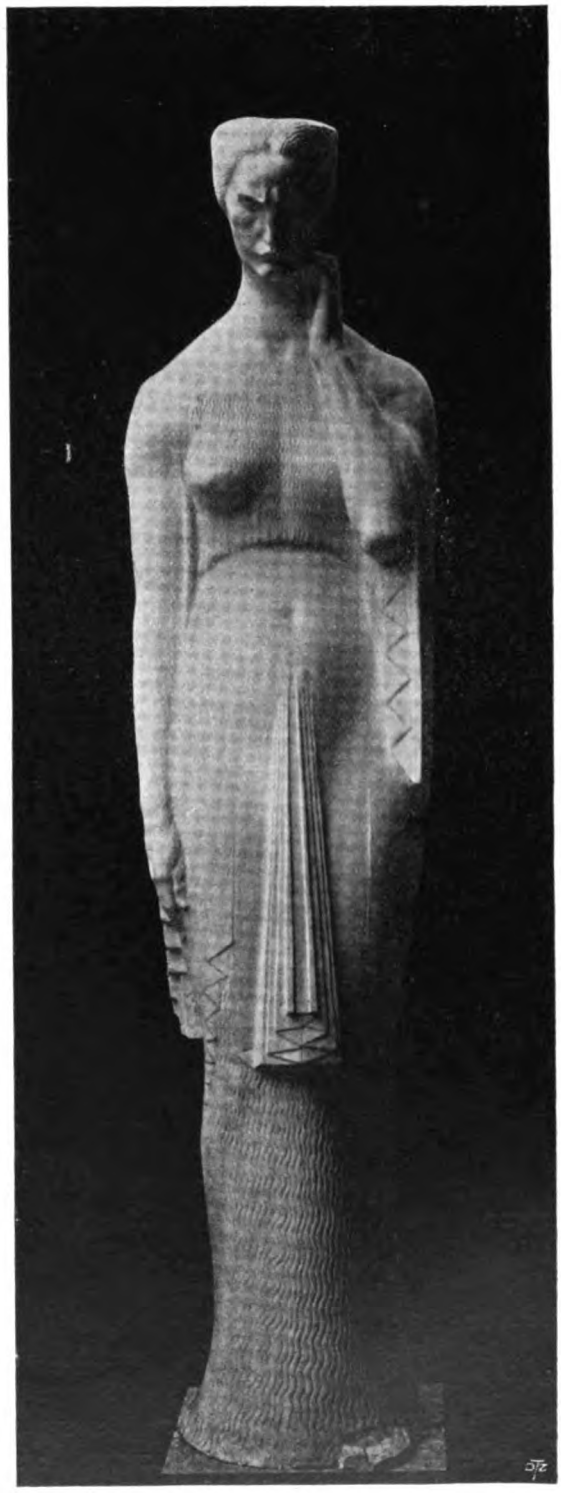

Ivan Meštrović: *Karijatida.*

Digitized by Google

malo zatim udarilo s neka kao iz kabla i svi se razbjegoše ..... Samo se on ne htjede pokoriti oluji. Dignuvši u vis haljine, stao je trkati u vas mah, hoteći prvi stići do zavoda. Hladna voda, što mu je padala po užarenom licu, ugadjala mu i to ga je nukalo, da još brže trči. Trkao je udarajući cijelim stopalom po vodi, koja je pljuštila unaokolo, kvaseći mu ledja i zatiljak .....

Njemu se učini, kao da ga i sad netko hladnom vodom škropi po hrptu. Podigne glavu i začudjeno stade se ogledati po vagonu: izvana curile su sveudilj po staklu kaplje kiše ..... On se odmakne od prozora i duboko zavuče vrat u svoju kabanicu. Osjećao je veliku umornost u svim udima i vjedje mu se same spuštahu na oči... Još časak i on ne zna više, da li to sanja ili se samo spominje nečesa, što je već doživio .....

Vidio se, gdje trči u vas mah po gradskim ulicama, s neba pada silan pljusak i bujica vode seže mu do koljena. Uza sve to gazio je on po vodi, znojeći se na svakom koraku ..... Onda više nije mogao dalje... Umoran uspeo se je na prag obližnje kuće i stisnuo se uz vrata .....

Tad su se vrata naglo otvorila .....

On se trgne i otvori sanene oči: jedan putnik ulazio je u vagon, noseći na ledjima prtljagu ..... istodobno iznenadi ga padanje dažda, kojim je ozvanjao limeni krov vagona ..... Omamljen prisluškivao je neko doba lijevanju vode, a kad se je vlak opet uputio, njegovo drndanje ugadjalo mu i zavadjalo ga — i opet ga osvoji san .....

On nije nego na ovo pomislio: „Visoka je i tanka u pasu i ima neobične oči" a najedamput našao se pruženim prema njoj rukama; molio ju je .... Ona se je zvonko smijala, videći ga, gdje je vas pokisao do kože. „Svuci mantiju, dat ću ti kaput mog muža", — rekla je ona. „Dobro, dobro, svući ću ....." — odgovarao je on porumenivši. „Ali se nemoj svlačiti, ako nemaš hlaća pod mantijom; ja sam poštena žena ....." „Molim — ponavljao je on — molim pokorno." „Ja sam poštena žena, pokaži hlaće ....." „Molim, molim pokorno ....."

Onda se je ona udobrovoljivala i vrzla se oko njega kao da ga se dotiče mačka. Vazduh bijaše pun blještila i sve je prožeto nekim zrakama sitnim i mliječnim... Kosa joj se otpustila s glave ..... Jedan pramen zaplete se o dugme na njegovoj odjeći .... „Polagano, polagano, ja ću sama razvezati!" — ciknula je je ona ..... I on je pustio, da sama razrješuje ..... „Kako strši ovo dugme!" — smijala se opet — „a moja je kosa tanka kao koprena". „Da, strši, strši ...." „A moja kosa ....." „Kao koprena je, kao koprena ...." „Jao mene boli, to me boli-i-i-i ....." „Polagano, polagano-o-o-o ....." Čudnim svijetlom prosinu njezino lice ..... On je visio o njem, zibao se i ljuljao kao u ladjici ..... „Dodji bliže, noge će mi ozebsti .... još bliže, još, još još ....." — molio je on. „Ja ću te pokriti, sama ću te pokriti dobro-o-o-o ....." „Bliže, bliže, ne drhći tako ..... ne drhći ..... zar te gušim? .... što ti je? ..... reci, reci, zar te gušim ....." „Nijesi, nijesi, ne žali mene ..... ne žali ti ..... snažna sam ja .... poljubi me, poljubi me ..... još, molim te, još ,još, još ...." Sad opazi, da je otvorila velike crne svoje oči i stisnula se sva uza nj i u živoj izmjeni bôja, u talasanju zvukova .... On je vas uzdrhtao, srsi mu podjoše cijelim tijelom, kad je čuo da govori: „Pazite se Vi! — rekla mu je glasno u uho i to ga je tako ustravilo, da je zastenjao. — „Da, Vi, Vi, Vi ....."

Digitized by Google

— Čujete Vi! — drmao ga kondukter za rame. — Dajte mi Vašu putnu kartu.

On se trgne iz sna, protare oči i posve mekanički izvadi iz žepa putnu kartu.

— Kamo se vozite,

— Ja ? . . . . . U Cerovlje.

— Pazite, da ne zaspete.

Mladi klerik posluša savjet, digne se sa svoga mjesta i stade šetati po vagonu, u kojem sad ne bijaše nikoga osim njega. Hodao je teturajući od jednog kraja na drugi: ognjene slike nizahu se pred njegovim očima i proganjahu ga. Sjećanje na današnju zgodu sa svim potankostima neprestano mu se navraćalo u glavu. Vidio je pred sobom jasnu sliku svoga prijatelja, kako se je nemoćno posmijehnuo, kako ga je žalostivo pogledao, kad su bili pred vratima one žene. „Ostavimo to drugima", — jasno mu je govorio taj pogled — „koji su živili, koji imaju svoje vlastito iskustvo, svoju volju, a mi nijesmo nego tijesto tudjih ruku !"

— Tako je, tako je ! Mi ne poznamo svijeta u pravom svijetlu — ponavljao je on sam sobom. — Ljudi smo, a ne znamo zapravo ni očima gledati; razmišljamo, o čem ne treba razmišljati, čuvstvujemo, gdje ne treba čuvstvovati ; mi smo žrtve naših maštanja, mučenici pukih kombinacija našeg mozga. A tko je tome kriv ?

Sjeti se, kako ga je pred godinu dana pozvao starješina u svoju sobu, da mu javi tužnu vijest, da mu je mati umrla.

— Reci mi, kako si se ćutio prekjučer ? — pitao ga prefekt.

Dobro.

— A nijesi se ćutio slabo ?

— Nijesam.

— Baš nijesi ? Promisli !

— Kad velim da nijesam.

Zatim je saslušao vijest o smrti svoje majke, a da nije niti jednom riječju odao svog uzbudjenja. Ne zato, što nije možda ljubio svoje majke nego zato, što je vidio, da ovaj tako znatiželjno pita. Pa kad se je starješina spomenuo, da u takovim prigodama ljudi obično plaču, postao je ljubezniji i rekao mu je uzdignutim glasom :

— Promisli, sinko, tvoju majku, daleko od svojih milih, daleko od svoje djece samu u mrtvačnici, samu pod zemljom, samu sada, samu navijeke ! . . . . .

No on je u taj čes pomišljao, da je ove riječi još jednom negdje čuo.

A prefekt nastavi :

— Da si sad gotov svećenik, mogao bi tražiti dozvolu od tamošnjeg župnika, da ju sam sprovedeš do groba. Možeš li sebi zamisliti, kako bi se dojmilo svijeta, kad bi vidio, gdje mladi svećenik sprovadja do groba svoju majku, gdje svetom vodom škropi njezinu raku i moli za nju requiem . . . . .

Ali on još ne bijaše svijestan nesreće, koja ga je snašla ; razumio je samo, da se od njega traži, da plače i proplakao je . . . . .

Uzbudjen ovim mislima uze naglije šetati amo tamo hodnikom vagona. Napokon mu i to dodija, sjedne opet do prozora i pritisne na staklo svoje ugrijano čelo. Svijetlo sa prozora osvjetljivaše grebene i ravnicu uz tračnice u plamenim četvorinama, u kojima se mogaše razabrati svaka stvar . . . . Bez ikakve misli gledao je tako duže vremena, kako različiti predmeti izmiču pred njegovim očima,

Digitized by Google

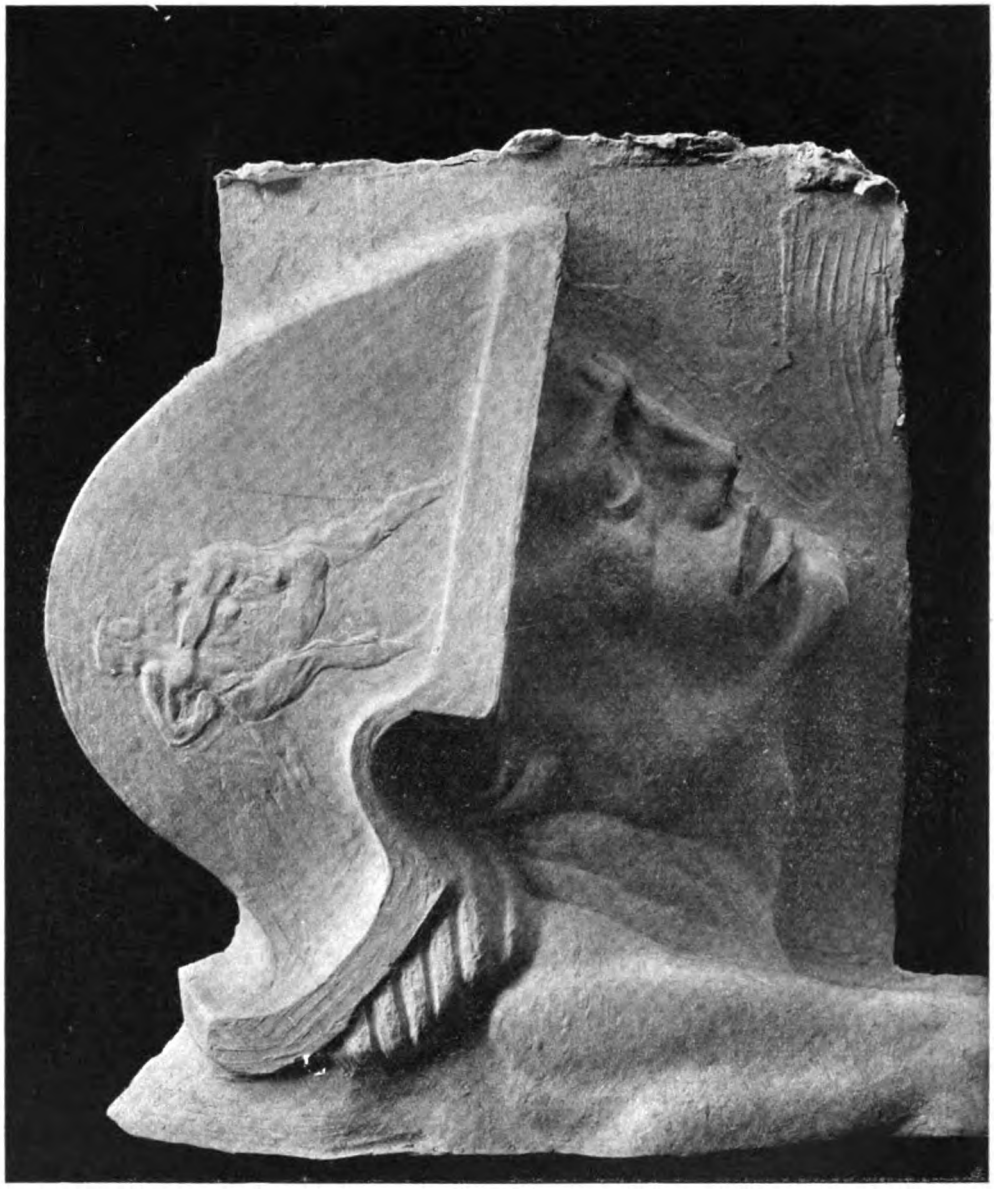

Ivan Meštović: *Ranjenik, fragmenat „Vidovdanskoga hrama".*

dok odjednom ne osjeti jako trzanje čitavog voza i malo zatim vlak se zaustavio u Cerovlju.

Kod vratiju postaje čekao je na njega otac sa svojim dvjema nevjestama. Otac mu se kao izvan sebe baci oko vrata, obje nevjeste se umiješaše i onda sve četvero kao u klupku ponesoše se do izlaza.

Nekoliko časaka zatim sjedili su sva četvorica u kolima, koje je stari naglo tjerao:

— Hop-lja ! hop-lja ! — vikaše, udarajući bičem po mršavom kljusetu. Htio je tim pokazati svoju radost, svoje zadovoljstvo. Ponosio se svojim sinom, ponosio se svojim nevjestama i šibao je u vas mah po konju, grdio ga i ružio :

Digitized by Google

— Hop-lja ! hop-lja ! Vražja krv ! Sakramenski mulac.

A nevjeste u kolima smijahu se starčevu bjesnilu :

— Ostaril je ! I ti si ostaril !

— Ne može više, oba nemožete !

— Muč' ti ! — vikne stari i zamlati još jače. Onda pljune, protare usta i zapjeva, što ga je grlo nosilo :

— Lala-la, li-la-la-la ! Ružice rumena !

Pijesak je pod kolima škripao i topot konjskih kopita muklo odjekivaše u noć. Bila je potpuna tama i dažd je ponovno počeo padati. Ona trojica u kolima pokriju glave teškom suknenom ponjavom, koju im je otac dobacio i stisnu se bliže jedno uz drugo, jer su osjećali zimu . . . . .Odjedamput kola počeše cviliti, nagibati se desno i lijevo uz veliki štropot i drmanje. Oni se uhvatiše rukama, što su jače mogli. Otac je naime bio udario stramputicom, da prikrati put i tako drmanju i padanju ni kraja ni konca. Položaj, u kojem su se nalazili bijaše im svima nekako smiješan : kola se valjaju gore i dolje, a oni padaju jedan na drugoga pokriveni teškom plahtom, koja ih je držala posve u tami i branila im, da se vide.

— Tamo s tom nogom ! — vikaše starija nevjesta na mladju.

— A di ću s njom ? — zastenje mladja, premiještajući se.

— Na njega stavi, na njega ! — smijala se starija.

— Šta sam ja ovo uhvatio ? — pitaše klerik.

— Nič, ní nič ! . . . . . Krpa !

A njemu se je učinilo, kao da je prstima dotaknuo preplašenu pticu u gnijezdu i vas je usprenuo, potegnuvši brzo ruku unatrag.

— Haha, ha, ha ! Kako si strašiv ! — smijala se mladja nevjesta. — Ní nič ! . . . . . Krpa !

A ja ću opet, kad je krpa ! — I on stade protezati ruke prama njoj, ali kad je opazio, da se brani, reče promuklo :

— Dá, krpa ! . . . . . Što misliš, da ne znam, da ja ništa ne znam ! . . . . .

Sva trojica udariše u smijeh. Ono potraživanje u mraku, lomnjava kola, guranje i padanje jedno na drugo učini, te su na sve zaboravili. U mladom kleriku razigrala se krv neobičnom žestinom : „Ah, živiti, živiti !“ — pomišljaše on —, „živiti i neka me puste da živem !“

Oko devet sati na večer ustave se kola pred kućnim vratima. Dva stasita čovjeka, širokih ramena, s velikim tamnim brcima koračiše jedan za drugim preko praga, da pozdrave došljake. Jednomu se od njih za brk zadjela slamka, a obojica imadjahu ruke zamašćene vinom. Ljudi su dolazili s posla :

— Dobro doša ! — A kako ti je to palo na pamet ! — pitao ga stariji brat.

— Tako ! . . . . . Došao sam ; poslalo nas radi blagdana.

— A si slišal, ča je novoga doma ?

— Otkud bi ja to znao !

— Ní nič ! . . . . . Jučer i danas smo pretakali vino — dajemo ča je čije ! . . . . Sutra nam valja rano ustat, potirat ćemo dva junca u Pazin — a eto se mučimo !

Za večerom bijahu svi vrlo zabavljeni jelom. Istom kad se nasitiše počeše razgovarati o svemu i svačem ; braća su se tužila na trgovce, koji slabo vino plaćaju, govorili su o porezima, koje treba platiti, o juncima, što će ih sutra rano potjerati na sajam u Pazin, uopće o stvarima, koje su vrlo malo zanimale njihova

Digitized by Google

brata u mantiji. Nakon debela sata razgovora njegove su oči otešćavale, on stade zijevati i svaki čas pogledavati na uru. Napokon je držao potrebitim, da im reče:

— Ja večeras ne mogu više, umoran sam od puta, sutra ćemo razgovarati i..... laku noć!

On izadje iz kuhinje, zatvorivši za sobom vrata. Dodje do kreveta, kojeg su za njega spremili u velikoj sobi, svuče se i legne.

Seljačke kuće u tom kraju gotovo su sve jednokatnice, u koje se ulazi po teškim kamenitim stubama izvana. Nutrnje razdijeljenje kuće vrlo je jednostavno i bez ikakvoga gospodarskog načela. Bila kuća koliko mu drago velika cijelo njezino prizemlje zauzima konoba, u kojoj se, u istom neodijeljenom prostoru, nedaleko od bačava, nalazi privezan konj ili rogato blago. Prvi i jedini kat razdijeljen je redovito u dvoje: „kamara", u kojoj se obično nalaze dvoje, troje i više bračnih postelja i kuhinja sa niskim otvorenim ognjištem. Zatvorena naštroplja nema; praznina pod krovom ispunjena je sijenom odnosno vertikalno visećim klipovima kukuruza, kojima je slama potegnuta unazad, te se cakle nad glavom u svom svojem dragocjenom žutilu. Nije pravilo, da „kamara" mora biti veća od kuhinje; dogadja se često, da veći dio prostora zauzima kuhinja, a kamara je sporedni dio. Kuhinja je svakako odličnije mjesto, u njoj se primaju gosti, u njoj je obično do ognjišta postavljen krevet za kućegazdu.

To podijeljenje „u dvoje" bilo je takodjer i u kući, u kojoj je sad ležao mladi bogoslovac. S druge strane nasuprot njemu u istoj sobi kočila su se dva ogromna bračna kreveta njegove braće, najviše četiri koraka udaljena jedan od drugoga. Cijeli taj prostor mogao se je bez sumnje razdijeliti u tri udobne sobe, nu seljaci kao da nemaju pojma ni za udobnosti bračnog života. Stotine puta spavao je on u toj istoj sobi, vas njezin namještaj bio mu je od prije dobro poznat, pa ipak danas sve to, čini mu se čudno i neobično. Zurio je nepomično u ona dva kreveta, što su se tako prkosno dizala u vis do pod same grede i njemu se činjaše, da mu se te grdobe smiješe, da ga izazivaju svojim ogromnim trbusima bez oblika, svojim tankim drvenim nogama..... Iz kuhinje dopirao je do njega zvonki smijeh mlade nevjeste, koja je pripovijedala, kako su se u kolima valjali jedno na drugo, jer je stari nagnao konja po stramputici i silio ga, da trči.... Ležeći nauznak on je sebi u svojoj pameti živo predočio tu lijepu mladu ženu, stao je sabirati, poredjivati sve, o čem to ona pripovijeda, nu u istinu u njegovoj duši bijaše nekako sve pogaženo, isprepleteno; on je osjećao u glavi samo šum, u srcu preljev slatkosti, a po tijelu titrajuće dodire njezine ruke....

Oh, kako je on poželio živjeti, živjeti naglo i bez oduška! Sjećao se svakoga znatnijega trenutka u svom životu i najviše se je čudio, kako mu je neopaženo prošlo ovo nekoliko zadnjih godina u zavodu. Nikakve uspomene iz njih nije ponio. Odijeljen posvema od svakdanjeg života, naziran od sto očiju, svi njegovi doživljali sastojahu se samo u mrtvim riječima, koje je čuo, a kojima on danas i vjeruje i ne vjeruje. Ne, on nije bio tim zadovoljan; njegova braća sigurno ne osjećaju takovu prazninu u srcu; oni su živjeli, radili su, pogrješke pravili i ne marili i danas, eto, svi korisniji, svi dokučitiji od njega, svi življega posla imadu....

Vidio se, gdje leži tako zanemaren i zapušten i neka samilost i ganuće nad samim sobom osvoji ga svega..... Još malo i on ne misli ni o čem, ne razabire

Digitized by Google

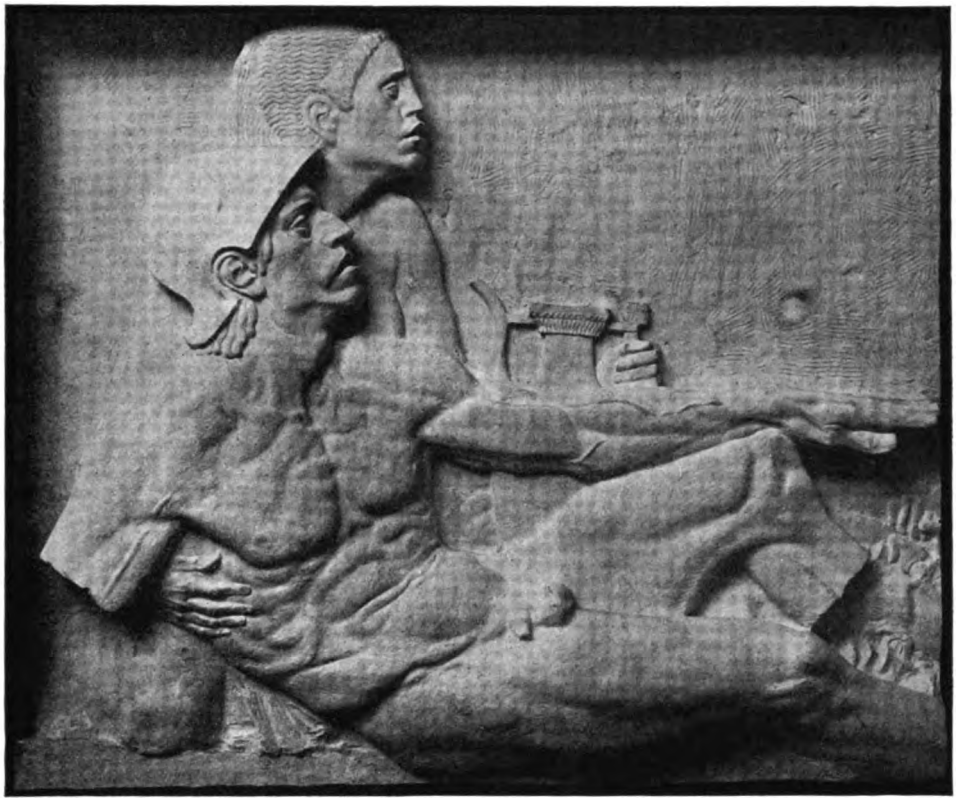

Ivan Meštrović: *Kosovka djevojka, fragment „Vidovdanskoga hrama".*

ništa, skupivši uzglavlje, stisne se uza nj i zaplače, besvijesno šlušajući nijeme porive srca .....

U to se vrata kuhinje otvoriše i na prstima prodjoše sobom njegova dva brata ..... Čuo ih je zatim, gdje razgovaraju dolje u prizemlju, gdje opet nešto prenačinjaju, suhim krpama snaže junce, što li ? ..... Zatim je unišla u sobu starija nevjesta i položila uspavano dijete u kolijevku podno kreveta. Onda je obišla postelju s druge strane i zaklonivši se iza nje, svukla se i legla. On je vidio njezino bijelo, oblo rame, kako je sinulo, kad se je penjala na krevet .... Malo zatim došla je i mladja. Izuvši ciplele šuljala se neko doba amo tamo po sobi, a kad se je svukla, stupila je bosim nogama na škrinju do kreveta i podignuvši obje ruke prema zatiljku, stala je popravljati svoju bujnu vranu kosu ....

Prekrasna bijaše ova mlada, tankovita žena u toj svojoj golotinji ; s njezina tijela odisala je svježina prve mladosti, put njezina bijaše bjelija od netaknutoga planinskog snijega, koji zablješćuje oči .....

Sakriven pod pokrivačem, bojeći se gotovo i disati, gledao je on u ovu gotovo nagu ženskinju i njemu se činjaše, da nije moguće zamisliti ništa ljepše, ništa milije od te bijele mlade žene. Njezina košulja padaše joj jedva do koljena i bijaše nadignuta sprijeda obilnim grudima. Oh, kako se te grudi umiju poplašiti, kako znaju strastveno uzdrhtati, kad ih se dirne ! .... On se je sjećao današnje vožnje u kolima, sjećao se je, kako je nehotice u mraku dotaknuo prsi ove žene i učinilo

Digitized by Google

mu se tada, kao da je rukom poklopio u gnijezdu ležeće ptice, čudne plašljive dvije ptice, koje kano da imaju svoju posebnu volju, posebne čežnje, posebne trzaje...

Kad je žena uzašla na postelju i zavukla se pod debeli pamučni pokrivač, njegovi živci kao da utrnuše. Zapanjenim pogledom stao je gledati po sobi i sve unutri činjaše mu se nekako tudje.... Pokućstvo zajedno sa stijenama bijaše bojadisano jednom jedinom bojom — čadjom. Na sredini sobe gorila je mala uljena svjetiljka viseći o žici: slabašno svijetlo padalo je po nabreklinama na krevetima, s kojih se u teškim potezima crtahu uda onih žena i kreveti radi toga izgledahu sad mnogo veći i nekako strašniji.... U svojoj ugrijanoj mašti pomišljao je, kako će doskora doći njegova dva brata i leći uz te mlade žene i ne će štediti njihovih bijelih drhtavih grudi.... i on će slušati možda, gdje ozvanjaju njihovi vrući cjelovi.... i slušat će njihove prigušene razgovore, pune čežnje i želje poput njegovih svakdašnjih sanja.....

U misli vas se užari kao žerava, znoj ga svega oblio, on se odgrne i oprezno premjesti s jednoga na drugi bok. Na visokim krevetima spavale su obe žene tvrdim snom. Iz prizemlja čuli se sveudilj koraci njegove braće.... Kao omamljen ležao je tako neko doba; razne, isprekidane misli vrzle su mu se glavom, zaokružívajući nešto neizvjesno, pusto.... Katkad bi širom otvorio oči, da odbaci te misli, koje su ga mučile i umarale, a zatim bi ih opet zatvorio i skupio svu snagu, da se sjeti, što je ono sad mislio.....

Iz snatrenja probudi ga jasno ozvanjanje koraka po stubama. On brzo potegne pokrivač na glavu, ostavivši maleni otvor, kroz koji je mogao sve vidjeti i čuti.... Vas se je okupljao u se i grčio se, žestoko stiskajući plahtu medju prste.

Njegova braća udjoše jedan za drugim, stupajući tiho na prstima po podu. Sjedoše svaki do svoga kreveta i šuteći stadoše izuvati postole. Zatim se uspeše na postelje, protegnuše se lijeno i za čas obojica usnuše teškim snom, ne dotićući se svojih žena —
— —

Poduprijevši se obim rukama, uspravi se on na svom krevetu i sjedeći stade gledati otvorenim očima u mrak.... Prisluškivao je tako velikom pozornošću dugo vremena i napokon razočaran baci se natrag u krevet. Ovaj po sebi vrlo neznatni dogodjaj promijenio je odjedamput vas tok njegovih misli. Mladi bogoslovac počeo se stiditi svojih tlapnja, svoga maštanja... Vas njegov dosadanji život pričini mu se sićušnim i praznim i misao, da je pravi život mnogo ozbiljniji, nego li ga je on sebi predstavljao, sve više se utvrdjivala u njemu. On je počeo uvidjati, da svi razni sistemi, koje je izučio i sva mnogogodišnja poduka njegova u zavodu ne pružaju toliko mira i zadovoljstva, koliko jednostavno svakdašnje zaposlenje sama sebe. Eto, njegova braća slatko usnuše prostom pomišlju, kako će sutra unovčiti svoja dva junca! A on? On se još vazda muči svojim mislima, svojim tlapnjama, muči se kao dijete, koje je dojilja, da ga zabavi, uputila, neka rukama hvata sunčane zrake. Sad, istom u dvadesetšestoj godini dospio je po prviput da se zapita: čime će se on zaposliti, što li će on raditi?

Digitized by Google

ANTE TRESIĆ PAVIČIĆ: LJUBICI

Svakom pjevaš, ne ćeš meni, —
Ljubica mi sjetno reče.
Drhtnu suza njoj u zjeni,
Ko ugljen mi srce peče.

Sa očića utri suze,
Biela vilo moje pjesme.
Otkle pjesme duh mi uze,
Neg iz tvoje duše česme?

I sve što mi vila pjeva
Iz duše se tvoje toči,
U stihove nježne slieva,
Sjetne, kano tvoje oči.

Za tobom je Uranijon,
Prije neg te pozna, ginô,
I beskrajem leteć smion
Od čeznuća smrtna stinô.

Prebijô se, lomeć krila,
Triju carstva po beskraju,
Ne sluteći njegva vila
Da u zemnom diše kraju ;

Al blizinu tvog božanstva
Osjećaše duša vruća
I ljubavnog veličanstva
Pjesmom prvog nadahnuća.

Pa i sada, dok mi tvoja
Nježna ruka tke budućnost ;
Dok se bije duša moja,
Da postigne nemogućnost ;

Nedostižnim za čeznućem
Carstvom misli dok se vere,
I u čuvstva ognju vrućem
K Utopiji krila stere ;

Dokle moja miso pline
U naporu za dobrotom,
Da se k divskom vrhu vine,
Za nać mudrost sa ljepotom ;

Ti joj daješ mah i silu ;
A umorna kada klone,
Otpočine na tvom krilu
I utapa brige bône.

Tu života mudrost nagje
I utjehu sviju boli,
U tvom smiešku, što se slagje
Nego zora s lišca proli.

I sve moje nespjevane
Pjesme, koje nikad ljudi
Ne će čitat, uspavane,
Tvoj ih uzdah iz sna budi.

Ti ih čitaš u čistoći
Uzvišenoj gole duše ;
Jer se sreće u slatkoći
Naše duše saplinuše.

Ti im čuješ ritam glatki
Čar, iskrenost, ushit bučni ;
A cjelovi tvoji slatki
Srokovi su milozvučni.

RIKARD KATALINIĆ JERETOV: „JANJE"

Sitna, umiljata, rudaste crne kose, modrih očiju, blaga i umilna pogleda letila je ulicama sa nevinim djetinjim smiješkom na usnama. I K o n t r a d a uska i dugačka u Starome gradu, gdje je stanovala u visokoj i trošnoj kući nadjenula joj ime „Janje". I nitko je nije zvao u čitavoj K u n t r a d i više krsnim imenom Mina. Svi joj dovikivali putem : — Kamo ideš „Janje" ? . . . „Janje" bog." Vragoljasta m u l a r i j a, štono utekla vragu iz torbe, vikala je za njome :

— Me me . . . me ! A ona jagnje ko jagnje, dobra ko angjeo smiješila se umiljato razuzdanoj m u l a r i j i. Radila je u tvornici duhana, da prehrani sebe

Digitized by Google

i staricu majku. Otac joj pošao odavna u Ameriku za srećom, pa ili je umr'o ili je zaboravio na kuću i obitelj. Na večer ne bi se vucarila po c o r s u, iz tvornice došla bi kući, da opet štogodj krpanjem zaradi. Njezina čista duša nije poznavala tajanstvenih šetnji na M o l o l o n g o, a srce joj nije čeznulo za crnim očima mladih mornara, koji zalažu u svakoj luci svoje srce, ali ne dolaze na otkupe. Jagnje, nevino jagnje.

— Me, me, me, — viknuše za njom nekog jutra vragoljasta djeca, kad opaziše oko njezina vrata lijepi, svileni rubac.

— „Janje" odakle ti rubac ? — zapita je zlobno plavojka Roza, a Mina joj otpovrne posve hladno :

— Kupih ga... — I zakroči življe, da izbjegne dalnjim upitima.

— Me, me, me, — zagalami neke večeri objesna mularija.

— U „Janjeta" zlatni r e ć i n i (mingjuše).

Prije noći znala je već cijela uska k u n t r a d a, da su u Mine zlatni r e ć i n i. I plavojka Roza nadje se onako slučajno pred radionicom stolara Polda, pa će :

— B o n a s e r a, Poldo, jeste vi kupili Mini zlatne r e ć i n e ?

— Kakve r e ć i n e, ajde za svojim poslom, — i povuče se Poldo u b u t i g u, a onamo, kô da ga je guja ujela za srce, jer je on volio Minu, jagnješce blago. Ljubio je on Minu i rekao joj to više puta, ali ona bi vazda porumenila na njegove riječi, pa se izgubila pred njim kô čisto uprepašćeno jagnješce. Ali eto baš ona rumen i onaj stid osvojiše Polda — — i uska k u n t r a d a, dugačka i tričava, ubrajala ih već u zaručnike... R e ć i n i i svileni rubac plesali su pomamno kolo pred okom stolara Polda, i on zatvori posao i ode ravno do starice Feme, Minine majke :

— Dobar večer, Femo.

— Bog daj, sinko.

— A gdje je Mina (inače bi je i on zvao „Janje", u ljutavi okrenuo je na krsno ime).

— Sad će k a p i t a t, — odvrati stara.

Oni u razgovoru.

— Evo me, — začuje se slatki glasić jagnješca miloga.

— Mino, — skoči Poldo pred nju : — odakle tebi svileni rubac, odakle ti r e ć i n i m o r e t t i ?

— Bila je već Roza kod tebe, — nasmija se djevica kô čista golubica. — Ja sam kupila i m o r e t e i svileni rubac, sve od štednje i veće zarade u tvornici, a kupila sam, da budem ljepšom. — I Mina pogleda Polda odlučno u oči i porumeni kô jagoda.

— Ljepšom ? Za koga ? — planu Poldo.

— Za tebe! — promuca Mina i sakrije malu glavicu na junačke grudi stolara Polda.

— Da me ne varaš, svete ti djevice ?

— Poldo ! Zar te je tako z a š t r i g a l a Roza, — proplače „Janje" tužno kô tužna godina.

— „Janje", „Janje" ne plači, — zabugari Poldo, — ja sam divljak, ja sam tvoj krvnik — — — ne plači, dušo moja ! — I poljubi je živo, skorom zvjerski.

Dugo je stajao one večeri Poldo pod prozorom visoke i trošne kuće u uskoj k u n t r a d i i govorio sa svojom Minom, sa jagnješcem svojim. Negdje oko jedanaeste dobacila mu je Mina stručak bosioka i zatvorila prozorak i slatko mu rekla :

Digitized by Google

— Laku noć, Poldo.

— Laku noć ! — Ali Poldo je stajao još kô prikovan pod prozorom. „Janje" je ugasilo svijeću i prozorak sjajio se u tmici kô pravi biserak pod odsjevom mjesečeva traka, koji se je dokrao izgubljen u usku k u n t r a d u, da posvijetli ljubavnom paru. Još je ostao Poldo dobar četvrt sata i napokon je otišao umoran od rada kući uvjeren, da je njegovo zlato zaspalo kô pravo i nedužno jagnješce...

... Negdje poslije ponoći otvorila se lagacko stara vrata u visokoj i trošnoj kući uske k u n t r a d e i sjena se gubila u noć kô čežnja za cjelovom i zagrljajem. I na kraju konca dugog ključa u zavjetrici svjetionika sjale su u mrkloj noći dvije oči, dvije luči ljubavi, a iz njih je gospodskom čedu, finom i bogatom, svitao dan milja i ljubavi. I grlilo se ono dvoje i gukalo kô dvoje goluba, a mjesečina je dobro raspoznala u plahoj djevojčici blago i umiljato „Janje". Ali mjesečina nije izdala tajne, tà nije ona brbljavka kô uska k u n t r a d a, ili zavidna kô plavojka Roza. —

I stolar Poldo povede teda negda za veselih poklada svoju Minu, svoje blago jagnjesce pred oltar. I fini gospodin sa dugoga ključa postao je najboljim mušterijom stolara Polda, a narudžbe je vazda donašao u pratnji svoje mile bolje polovice, male žutkaste d a m e. Poldo je bio sljubovan na svakoga, ali samo ne na elegantnog gospodina — — i tužio se svome pokrovitelju, kako mu je „Janje" otrovalo život.

— L e d o n n e, l e d o n n e, — svetački je kimao glavom gospodin pokrovitelj i stiskao žuljavu Poldinu ruku u znak sućuti, a čitava je uska k u n t r a d a i plavojka Roza (jer je i ona već usrećila drugog nesretnika), žalila blago jagnješce, koje je palo u ralje vuka krvničkoga.

DRAGUTIN M. DOMJANIĆ: SAMOĆA

Staza s bregova vijuga i hiti,
u dolu sred duboke trave je nesta.
I bespuće svuda, a na nebu mirnom
nedosežna zvjezdana zasjala cesta.

Grmlje sve nisko i nemoćno leži
sred šikarja jablan, što strijela ga srubi.
Ni ptica još nema, a vjetar je umro,
sad posljednji dah mu u šašu se gubi.

Prestale kiše, sa slomljenih hvoja
na suvarje katkad još kapljica kane.
Ko tajnih da zmija se prenulo leglo
iz guštare puzaju sjene pod grane.

U dnu doline se skupila voda,
tek gdjegdje su vlati je probile trave,
i ko da tu vodu, što hladno se cakli
uzbibaše drhtaji noći i strave.

Digitized by Google

MILAN MARJANOVIĆ: NOVA KNJIŽEVNOST

BILJEŠKE.

Danas je u našem narodu život bujniji i zanimljiviji, nego li se to opaža u našoj književnosti. Ovo je činjenica, koja se mora prije svega ustanoviti, ako hoćemo, da se naša književnost razvije onako, kako bi svi mi želili. Naš život ide naprijed bržim korakom od naše književnosti, on pokazuje na gospodarskom, na kulturnom, na društvenom polju, a i na polju pojedinačne i skupne psihe daleko veću raznolikost, nego li ju opažamo na području naše literature.

Nije bilo uvijek tako, jer je naša književnost u prijašnjim decenijima bila mnogo puta bujnija i zanimljivija od našega života; ona je tom pustom životu davala sadržaj i smisao, ona mu je nastojala dati i pravac. Danas pako vidimo, da je naš život prerastao literaturu i možda nije to najmanji razlog, zašto ne nalazi ta književnost u našem društvu toliko odziva, koliko ga je nalazila u nekim prijašnjim svojim razdobljima (u vrijeme Šenoe, u doba početka našega realizma u 80-tim godinama, i u doba prvih godina „Moderne").

Naša je književnost uznapredovala po formi i po umjetničkim svojim kvalitetama, ali je zaostala po svom sadržaju; ona nije danas do te mjere savremena do koje je postao savremen naš život.

Književnost i umjetnost ili kako se sada običnije kaže artizam, nijesu sinonimi. Mi smo imali i danas imademo književnosti, koja nije ni umjetnička ni artistička, ali smo imali i imamo artizma, koji nije književnički. Imali smo razdoblja, u kojima se je pisalo samo da bude napisano i izdano i da se udovolji nekoj potrebi javnosti, da ima knjiga i da se u obliku beletrističkom dade javnosti neko štivo, koje će ju poučiti ili će joj nešto važna priopćiti; ali se nije ovakova književnost mogla da nazove pravom umjetničkom književnošću.

Imali smo isto tako (u novije doba) i vrlo uspjelih artističkih djela, ali ona nam nisu kazivala ništa osobito, nisu nam proširivala vidokruga uma, niti skale duševnih emocija. A književnost mora da bude ne samo antologija umjetničkih forama, ona mora da nam i nešto kazuje, ona mora da nam obogaćuje čitavu dušu nekim novim sadržajem, a da to čini u punoj umjetničkoj formi.

U posljednjim trim decenijima prevalili smo dvije glavne faze u evoluciji naše književnosti: doba naše realističke novele, koje doba je uneslo u književnost nove probleme našega ondašnjega savremenoga života i dalo književnosti bujan socijalan i misaoni sadržaj; doba naše „Moderne", koje je posvetilo pažnju novim mgoućnostima forme i razvilo u nizu sad uspjelih, a sad opet manje uspjelih eksperimenata artističku stranu u književnosti do visine, koja se je prije nalazila tek u nekolicine osamljenih velikana. Poslije toga nastalo je neko doba, ne ću reći mira i tišine, ali svakako doba klonuća i disorijentiranosti. Ovo doba traje i danas. Mi imademo lijepi broj mladjih pisaca, koji su publicirali niz vrlo dobrih i sa umjetničke strane vrijednih radnja, ali nemamo pravoga života u književnosti samoj, niti interesa za nju u javnosti; nemamo snage inovacije, nego pisci redovito variraju teme već udomaćene u ranijem razdoblju. Književnost nam je vrlo jednostrana, jer u koliko ne ide tragom simbolizma (u zadnje doba već vrlo malo), nasljedjuje starije realističke pisce i to ne samo po temama, već i po načinu nji-

Digitized by Google

hova rješavanja ili prikazivanja. Seoska novela preteže, a gradjanska nema prave boje i fiziognomije.

Kriva je tome svakako i kritika: ona, koja je počela da lijepo napreduje u početku pojava mladje generacije, pala je i opet u neku šablonu i ograničuje se većinom na same referate ili na prikaze djela, a tek kadikada zalazi u razmatranja općenite naravi, nu nedaje pri tome mnogo novih poticaja, niti piscima niti publici.

U prilikama, u kojima se nalazi naša inteligentnija javnost i naša književnost (ili bolje reći naši književnici, koji se s pravom tuže, da ih kritika malo upućuje i duševno pridiže), naša kritika ne bi se smjela ograničiti na to, da djelo piščevo tek protumači ili da tek izreče više ili manje obrazložen sud o njemu, nego bi kritika imala da bude predvodnik književnosti, književnicima i čitaćoj publici Imade medju mladjom generacijom kritičara i po inteligenciji i po ukusu i po duhovitosti kritikovanja originalnih, zanimljivih i — zabavnih, ali i ako su takvi kritičari sami o sebi markantni ili artistični, ne mogu da nadoknade manjak kritičara-uzgajača, kritičara-predvodnika, kritičara-posrednika.

Možda da i nepravom zovem ovakove potrebite pomagače i uzgajače kritičarima, možda bi bilo ispravnije, da ih nazovem publicistima, ili kojim drugim imenom, ali to ne mijenja na stvari, o kojoj je riječ. Ovakov literarni mentor imao bi kod nas veliku i važnu zadaću, da pribire ne samo poput literarnih historičara materijal za povijest literature, nego materijal za stvaranje same literature, za stvaranje literarnoga milieua i da daje hrane knjizi i književniku.

Znam iz izjava više naših književnika, da su mnoge poticaje za svoje najuspjelije radnje često crpili od onih oskudnih informacija, ekscerpata ili razmatranja, što bi ih u prijašnje doba donosili nekoji naši književni listovi. Danas nema više u našim listovima ni onih poticaja. A i ako se mnogo pripovijeda, kako je potrebno, da se književnici naobrazuju i da prate razvoj kulturnih ideja u svijetu i razvoj prilika našega društva, mi ipak znamo, da veliki broj naših pisaca nema ni zgode ni vremena, da se bavi tim poslom na prvim vrelima, i da naprosto nije orijentiran o tom, gdje da nadje nužne informacije, niti u kojem pravcu da pravi svoje studije i svoja opažanja. Znamo i to, da je znatan dio naših pisaca, a često puta i onih najtalentiranijih, upućen na pretežno domaću lektiru. Možda je to donekle i dobro, jer za književnika nije potrebito da znade sve i sva i da bude enciklopedista, nego je dovoljno, da ima neki pogled i da ima neki izbor za oplodnju svoga duha. Imamo primjera veoma načitanih književnika, sa vanrednim pamćenjem i znanjem, kojima su te sposobnosti u pogledu samotvornosti samo škodile. Ali ako nije abundacija uvijek najbolja, to se ipak današnja potpuna oskudica vrlo zlo odrazuje na našoj literaturi. I ovo je jedan od uzroka sadržajnoga siromaštva naše književnosti.

* * *

U nas je bila neko vrijeme krilatica riječ: treba nadovezati na tradicije našega narodnoga preporoda: A naš narodni preporod nije sve do danas još dovoljno osvijetljen i prikazan kritički! Naša starija literatura, dalmatinsko-dubrovačka, nije još ni danas sa modernoga stajališta učinjena pristupnom i razumljivom našoj inteligentnoj javnosti. Doba Šenoe nije ni do danas još u pravoj svojoj su-

Digitized by Google

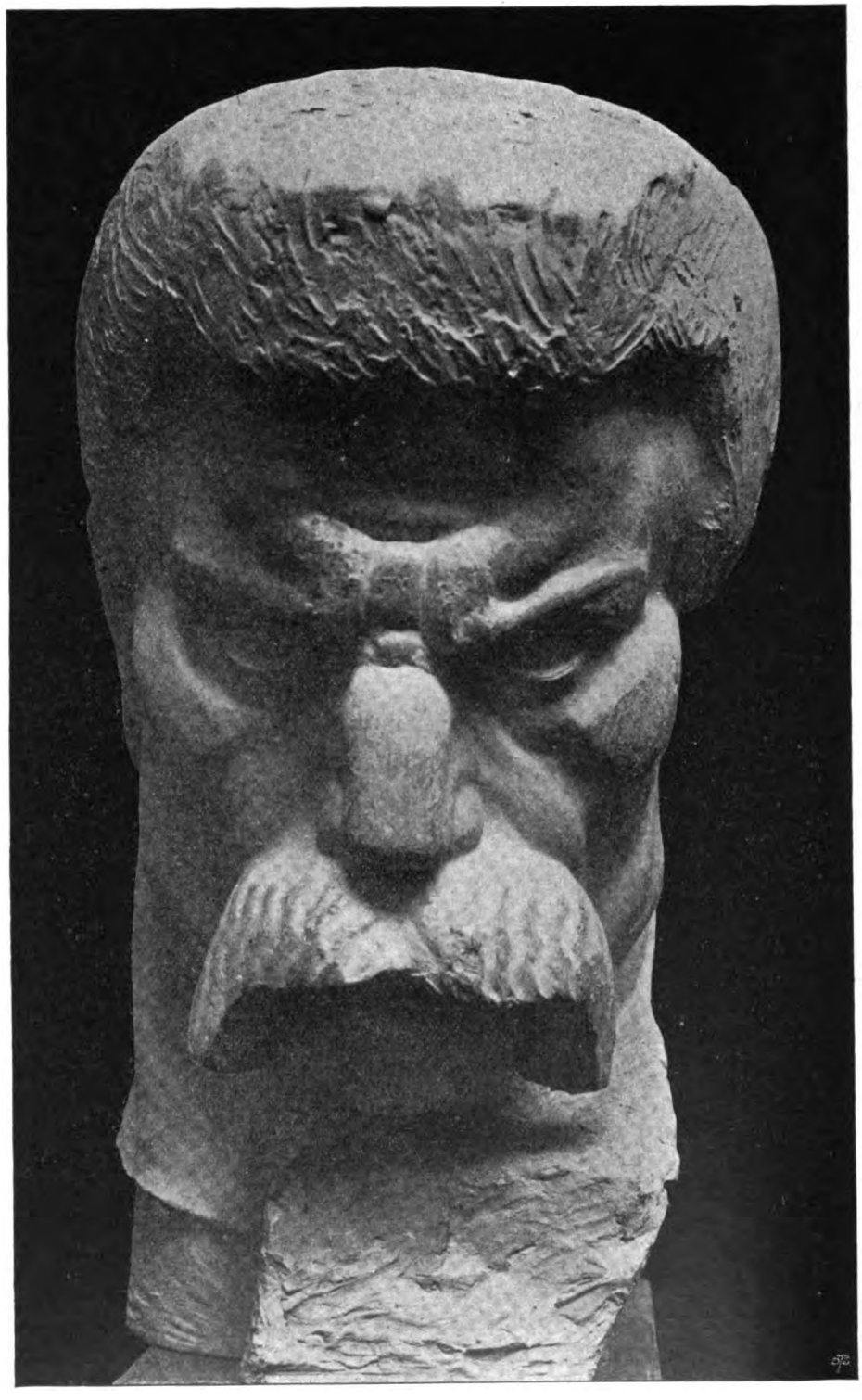

Ivan Meštrović: *Marko Kraljević, detalj.*

Digitized by Google

štini i u svojemu značenju proučeno i prikazano. Naš realizam je tek po mladjima dobio u literaturi ono značenje, koje doista imade. Tradicije! Dubrovačka tradicija nije ostavila u našoj literaturi skoro nikakovih tragova; tek ju u novije doba Vojnovići nešto oživiše. Ona velika literatura i još veća kultura, ostade bez veze sa narodnim našim razvojem. Ona ne ostavi tragova u duhu i u odgoju poznijih pokoljenja. A ipak je šteta ! Koliko blaga jezičnoga, koliko ugladjenosti, koliko li već dotjeranih i finih forama izražavanja imade ta literatura. U Italiji i u Franceskoj, u Njemačkoj i u Engleskoj su veliki pisci preuzimali i u svoj jezik i u svoj sadržaj najbolje elemente iz starijih narodnih literatura. U nas su filolozi ubili ukus i jezično obilje svojim puritanizmom. Zaustavili su razvoj i obogaćivanje jezika, a da uz to nijesu postigli ni toga, da naši pisci bar ispravno pišu, jer su im omrazili ljubav za studij jezika.

Ilirizam i još više doba Šenoino su dali našoj literaturi ideale, velike i svijetle, sposobne za oplodnju čitavih generacija. A ipak se danas onda zasnovane misli dalje ne razvijaju. Zašto? Jer su oni, koji su bili uzeli u zakup sve te ideje i cijeli inventar onoga doba, prikazivali literaturu sredine prošloga vijeka kao puku idealističku romantiku, kao da je ona bila samo uspavanka za dobru djecu. Velike ideje Strosmajerovih suradnika, ideje o stvaranju posebnog slavenskog kulturnog tipa, o sintezi istoka i zapada, o ujedinjenju crkvi kao o zadatku našega naroda i o potrebi našega napretka, o prosvjetljenom i umjerenom liberalizmu kao o preduvjetu za uspješan rad, za te ideje, za sve te ideje tek znamo, ali o njima, njihovom razvoju, o njihovom unutarnjem vezu, o ulozi koju su igrale u našoj literaturi, o svem tom malo znamo. Ono je doba bilo doba prvih orijentacija, doba velikih koncepcija, doba snova, pa je za to bilo puno idealizma, optimizma i romantike. Ideje prvaka onih vremena tako su velike i opsežne, da ih nije mogla jedna generacija ni pravo u cijelom opsegu obuhvatiti a kamo li provesti. Onda se je samo pravac udarao, a detailiranju nije bilo moguće pristupiti.

Nove generacije su došle, i one, odgojene pod odjekom onih misli, nastavile su rad. Realizam se je prihvatio zadaće, da analizom našega društva istraži da li je ono sposobno, da provede one velike misli. I napadan je bio u svom istraživanju, jer da iznoseći naše nedaće i otkrivajući naše rane, sije sjeme nepouzdanja u nas same i širi pesimizam. Realizam u našoj noveli je doista u svom dalnjem razvoju zavio literaturu u pesimističko velo, ali to je bilo neizbježivo: realni život je bio još u odviše velikom kontrastu sa svijetlim idealima i velebnim zadacima, koje su mu postavili velikani Ilirstva i epohe 60-tih i 70-tih godina. A realiste niti su bili toliko slijepi, niti su htjeli da budu toliko himbeni da to prešute.

Mladja generacija, koja je stupila u javni život u 90-tim godinama, u prvom početku je pošla tragom zapadnih europskih literarnih struja, pa je izgledalo, da se je odbila od naroda i od svake tradicije. Ali ipak nije tako. I ako je formu tom pokretu dala savremena zapadna knjiga, pokret sam niti je bio tako jednostran, kako su ga prikazivali branitelji tradicijonalizma, niti je njegova uloga u našoj narodno-kulturnoj evoluciji bila negativna ili čak tu evoluciju zaustavljala, dotično prekinula. Ovaj je pokret emancipirao literaturu od onih stega političke, estetičarske i moralističke naravi, koje su spriječavale njenu slobodu

Digitized by Google

stvaranja, i od one uloge pedagoške, koja joj je vezivala ruke i misao, koja joj nije dala da razvije otvorenu kritiku i spontano stvaranje.

Ali tek sada nastaje doba najvažnijega posla. Zanosu probudjenja, koji obilježava Ilirizam, dao je pokret 60-tih godina idejni sadržaj i pravo kulturno obrazloženje. Prosvjetnom idejalizmu tih i kasnijih godina dao je realizam nužnu dozu pesimizma, razočaranja. Pokret mladje generacije, (posmatran u skupnosti svih svojih struja na svim područjima na kojima je djelovao), oslobodio je na jednoj strani individualitet, a na drugoj strani razvio socijalni smisao, razvio kriticizam, vratio literaturu samoj sebi i nastavio u pojačanoj mjeri prosvjetni rad prve ere prosvjećivanja (60-tih i 70-tih godina).

Literatura je oslobodjena, ona ne će i ne treba da bude više niti pedagog niti socijolog, niti trubljač narodni. Ona se je oslobodila u svojoj duši, u svojoj svijesti. Imat će da izdrži još po gdjekoju borbu sa vanjskim zaprekama i protivnicima slobode, ali puno je važnija od tih borba činjenica unutarnjega njenoga oslobodjenja. Naš je književnik bio prije većinom dobrovoljni rob raznih obzira i polovičnosti; osjećao je, da na njemu i to većinom na njemu samomu leži najveći dio zadataka, koje narodnom čovjeku namiće rodoljublje. Osjećao je, da je on većim dijelom jedini prosvjetitelj, popularizator, socijolog društva, psiholog pojedinaca, buditelj uspavanih, etnograf, a koji puta i ekonom; osjećao je za to veliku odgovornost i to ga je činilo plahim, obzirnim, a njegova djela su postajala manje izrazita, manje ili nikako individualna; bila su to djela dužnosti, a ne snažnoga nagnuća i slobodne raspojase tvornosti. Ovo može da nam protumači dugotrajno i dobrovoljno dozvoljavanje pisaca, da im ljudi bez ukusa, bez umjetničkih sposobnosti i kriterija cenzuriraju, križaju i prekrajaj udjela. Borba mladje generacije je oslobodila duhove pisaca od tog unutarnjeg pritiska i u tom je njeno veliko djelo. Ali ova generacija je to mogla da učini samo tako, da je istodobno živo stala kao posebne grane javnoga rada obradjivati psihologiju, socijologiju, ekonomiju i t. d. puštajući književnosti, da se njihovim rezultatima posluži, ali riješiv je neprirodne zadaće, da ih sama obradjuje na uštrb svojih umjetničkih kvaliteta.

Ovaj rad je danas dosta zanemaren i prigušen dnevnim političkim borbama, pa bi ga za to morali što intenzivnije gojiti, da doista ne bude više niti potrebno, da literatura gubi vrijeme i snagu u istraživalačkom radu na tim područjima, a da ipak bude u svaki čas mogla da se posluži rezultatima toga nepotrebnoga rada, idući inače slobodnim svojim putovima.

Ovako oslobodjena literatura može i mora da svoj razvoj nadovezuje na ove ili one tradicije; ovako u duši slobodan književnik će i htjeti i moći da se obogaćuje svim onim, što nalazi sebi srodna i zanimljiva u starijim epohama. Sada tek možemo da se poslužimo i tradicijama dubrovačko-dalmatinske, i pučke, ilirske ili poilirske književnosti. I mi vidimo, da je tek nakon ovoga unutrašnjeg oslobodjenja naša literatura stvorila doista prve uspjele pokušaje umjetnih, a ujedno umjetničkih i modernih djela na osnovu narodne poezije („Majka Jugovića"), na osnovu dubrovačkih tradicija („Trilogija"), i na polju stare naše mitologije (Nazorove „Legende" i „Živana").

(Nastavit će se.)

Digitized by Google

ANDRIJA MILČINOVIĆ: MUZEJ ZA UMJETNIČKI OBRT U ZAGREBU

I.

U povijesti mnogih pojava prikazana je i svrha kojoj služe. Ustanova muzeja za umjetnički obrt nije tako davna, kako se u prvi mah čini. Pada u prvu polovinu devetnaestoga stoljeća. Koncem XVIII. stoljeća slavila je renesansa odlučno, ali kratkotrajno slavlje nad barok-slogom. Obnoviše starorimske ideale na svoj način. Izmedju sloga, što je vladao pod konac vlade Ljudevita XVI. i dobe Napoleona velikoga, nema velike razlike, ali je velika prevlast Napoleonova na političkom polju bila uzrokom, da je umjetnost njegove dobe ostala u živoj uspomeni kasnijim vremenima, te se o umjetninama i predmetima umjetničkoga obrta njegove dobe govori, da su u slogu carstva (empire). Napoleonovim padom ne prestaje slog njegove dobe naprečac, nego se gubi po malo, tako da tek oko sredine XIX. stoljeća nastaje zastoj na polju umjetničkoga obrta, dok umjetnost u nekim granama i zemljama još i nadalje živi i napreduje.

U to doba pada velika svjetska izložba u Londonu godine 1851. Ta je izložba pokazala, da francuski proizvodi na polju umjetničkoga obrta, ne zaslužuju više onu pažnju, koja im se donle posvećivala. Pokazala je, da se uz valjane uzore, uz vježbu i stručovnu naobrazbu može daleko bolje stvari proizvoditi. I pozvanici se odmah prihvatiše posla. Sakupiše uzorke, osnovaše školu, u kojoj se ne samo podučavalo, nego i praktično radilo. Tako postade prvi muzej za odgoj ukusa, spojen sa školom za proizvodnju predmeta umjetničkoga obrta na temelju strukovne naobrazbe. Danas je taj muzej poznat pod imenom Sout Kensigton museum.

Snabdjevena obilnim sredstvima mogla je ta nova ustanova, poslije jedanaestgodišnjega rada, na drugoj londonskoj izložbi g. 1862. pokazati mnogobrojne i blagoslovene plodove svoga djelovanja.

Engleska, do tada medju posljednjima, što se tiče proizvodnje predmeta umjetničkoga obrta, stupila je na čelo ostalim državama. Medju mnogima, koji podjoše njenim tragom našla se i Austrija. Tadanji ministar predsjednik, nadvojvoda Reiner, naloži profesoru Eitelbergeru, neka sastavi osnovu za slični muzej u Beču i tako bi osnovan g. 1863. austrijski „Muzej za umjetnost i industriju u Beču". Kraljevskim ručnim pismom, kojim je proglašen osnutak toga zavoda, bijahu mu predane u porabu bogate zbirke kraljevskoga doma, a osim toga istaknuta je nada, da će se i ostali vlasnici zbirki predmeta umjetničkoga obrta povesti za primjerom kraljevskoga doma i ustupiti ih muzeju na porabu.

Samo se po sebi razumije, da je odziv bio obilan i što darovima, a što nabavom doskora je taj muzej imao prekrasnih zbirki na svim poljima umjetničkoga obrta. Sredstva, kojima je odlučio izvršivati postavljenu zadaću, bila su: izložbe, reprodukcije najboljih uzoraka, predavanja i izdavanje časopisa i drugih djela, koja su kadra podignuti i oplemeniti ukus širokih slojeva ili opet proizvoditelje strukovno uputiti na temelju najboljih uzoraka na što savršeniju umjetničku izvedbu.

Djelovanje muzeja bilo je dakle u glavnom dvojako: odgajati ukus publike i djelovati na proizvodnju, odnosno na proizvoditelje umjetničko obrtničkih predmeta u strukovno odgojnom pravcu. Ja se ne bih toliko bavio bečkim muzejem, da upravo taj muzej nije služio pri osnutku našega uzorom. U prvoj knjizi „Hr-

Digitized by Google

vatskoga kola" iznosi profesor dr. Kršnjavi „Pogled na razvoj hrvatske umjetnosti u njegovo doba" pa pričajući o prvim godinama života „Društva umjetnosti "kaže: „Vidio sam u Beču, da je moj učitelj Eitelberger ponajprije stvorio muzej za umjetnički obrt, a onda na tom temelju obrtnu školu: vidio sam, da je uspio, za to sam i ja tim putem pošao". (Matičino „Kolo" I, str. 242.) Razlika je bila samo u tome, što je prof. Kršnjavi tada htio poći Eitelbergerovim putem kao tajnik društva umjetnosti, kojemu su u odboru bili doduše: Bothe, Devidé, Hönigsberg, Janko Jurković, Quiquerez, Lehpamer, dr. Lobmayer, Lacko Mrazović, dr. Rački, Rendić i Šanta; — a za Eitelbergerom bio je nadvojvoda Reiner, i u tome što je nastojanje Eitelbergerovo odnosno nadvojvodino podupirao i sam kralj, a prof. Kršnjavi nije mogao dobiti za osnutak muzeja ni 4000 kruna od vlade.

Društvo umjetnosti, koje se tada angažiralo za osnutak muzeja za umjetnički obrt, moralo se ograničiti na to, da na prvoj glavnoj skupštini (g. 1880.) prihvati predlog, da se vladi podastre peticija, kojom moli ustrojenje novoga odjela narodnoga muzeja — za umjetnički obrt. Dok su u Beču vlada, razni posebnici, samostani, crkve i redovi priskočili obilato u pomoć osnivačima muzeja, dotle kod nas nije mogla naći uvaženja molba, da se iz arheološkoga muzeja izluče predmeti, koji bi mogli poslužiti kao temelj osnutku muzeja za umjetnički obrt.

„Otišao sam k jednom tada vrlo uplivnom gospodinu, da ga zamolim neka bi banu preporučio našu peticiju za ustrojenje umjetno-obrtnoga muzeja. Primio me vrlo ljubezno i pitao za budget muzeja. Rekoh mu, da trebamo najmanje 2000 for. godišnjih. Sgražao se".

„Znate Vi, da zemaljski budget treba pokrića za 3.289.380 forinti. Hrvatska tolike svote nije nikada trošila, ma ni u vrijeme kralja Zvonimira. Zemlja mora bankrotirati, zemlja ne može toliki teret podnašati.

Usudio sam se primjetiti, da će valjda ipak još koju tisuću podnijeti moći... badava... odbio me. Vidio sam, da se ne će zauzeti..." (M. Kolo I. str. 242.)

Uz ove nedaće pritekao je društvu u pomoć — slučaj. „Zagrebački veletržac pl. Weiss kupovao je u ono vrijeme u velike materijal za tvorenje papira. Znajući za naše zanimanje, pokazao nam je nekoliko komada osobito lijepih starih narodnih veziva, što su se našli medju prnjama". „Gospodin je Weiss dao raskopati po koji svežanj (tih prnja odredjenih za tvornicu papira u Švicarskoj), pa nam je prodao jednu centu narodnih veziva, što su bila medju prnjama iz Srbije". (M. „Kolo I" str. 245.)

I ti vezovi, zapravo „probrane prnje", postadoše temeljem sadanjem muzeju. Za duplikate tih veziva dobilo je društvo od drugih muzeja u zamjenu sadrenih i galvanoplastičkih odlijeva, kojima je udaren prvi temelj današnjim zbirkama. Muzej je prvi puta otvoren 1880. u Gajevoj ulici (br. 23) u drugom katu, ali je već iste godine uslijed potresa morao zatvoriti prostorije i seliti u — sanduke! Od onda je muzej selio nekoliko puta. Najprije na tavan na Josipovac, odanle na tavan i podrum akademijine palače (na Zrinjevcu), pa u ulicu Marije Valerije (u Pristerovu kuću), gdje je smješten u tri sobe i otvoren drugi put g. 1881. Uz muzej osnovana je i strukovna muzejska knjižnica. Zbirke su se umnožale za više predmeta nabavljenih na prvoj izložbi kućnoga obrta. U Marije Valerije ulici ostao je, kao vlastništvo društva umjetnosti, koje je podupirao samo grad s 1000 K,

Digitized by Google

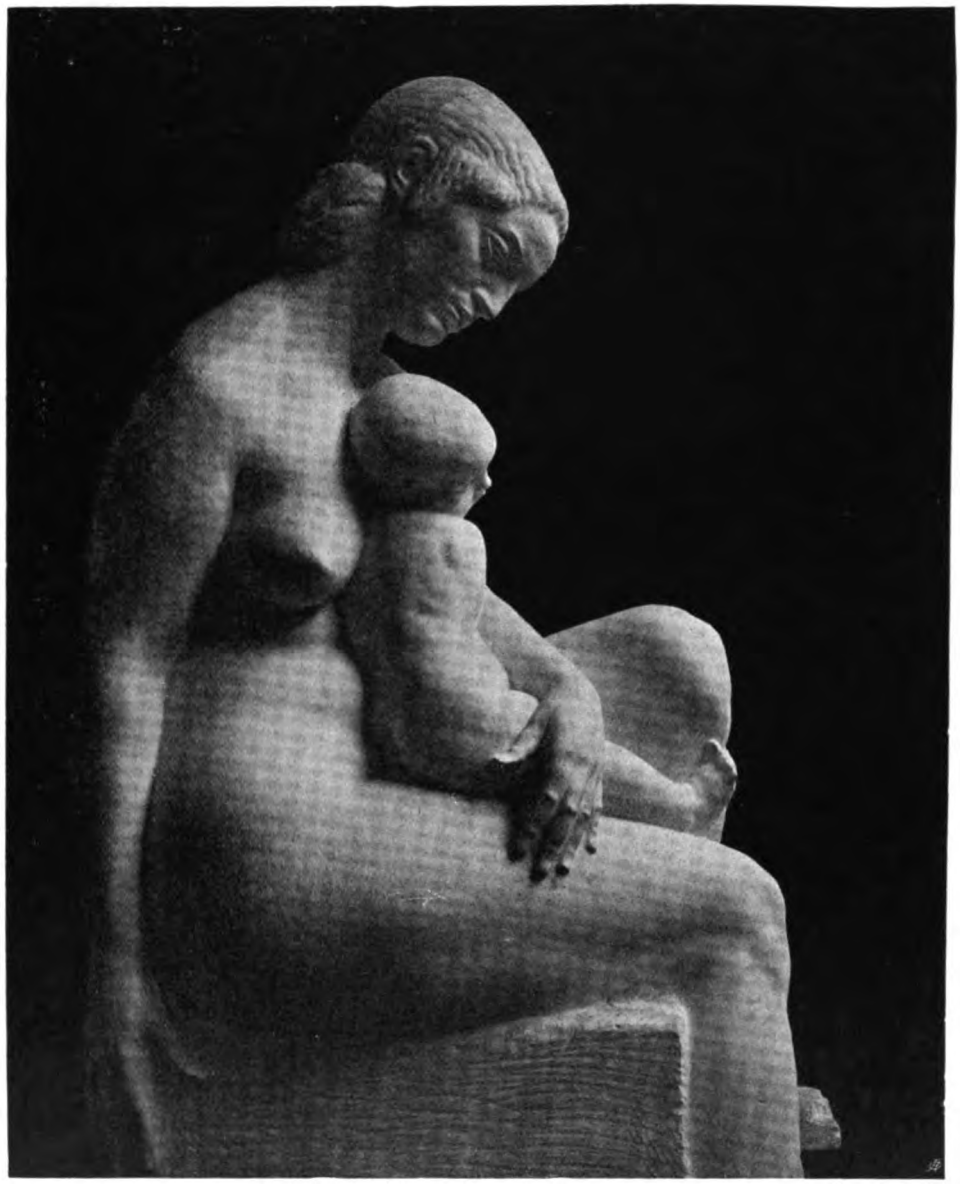

Ivan Meštrović: *Udovica, fragmenat „Vidovdanskoga hrama".*

do godine 1886. Tada ga je preuzela zem. vlada. Medjutim su se zbirke množale, tako da je vrijednost muzeja i knjižnice prigodom predaje procijenjena na 46.758 K. Pošto je prihvaćena misao, da se muzej spoji s obrtnom školom, koja tada još nije imala svoje zgrade, prenesene su zbirke u zgradu, u kojoj se nalazila privremeno škola, na Dolcu, a kasnije u Ilici (sadanja Botheova radionica pokućtva). Tu je zbirke, koje su se nalazile djelomično i opet u sanducima (na tavanu) zadesio požar, ali su srećom još za dobe spašene. Godine 1889. sagradjena je obrtna škola (na Sveučilišnom trgu) i zbirke konačno prispješe pod „vlastiti krov". Ali

Digitized by Google

i tu ne mogoše biti već sada izložene. Prostorije odredjene za muzej morale su najprije služiti u druge svrhe (1891. medjunarodnoj izložbi, izložbi školskih učila, a nekoje školi za gluhonijeme i tkalačkoj školi). Zbirke su pohranjene u dvjema sobama čekale bolja vremena. Kada je kasnije smještena u istu zgradu ženska stručna škola pa i ženski licej, moradoše ponovno seliti u akademijinu palaču, gdje su bile pohranjene i god. 1896. izložene u arheološkom odjelu narodnoga muzeja. G. 1890. nabavila je vlada zbirku dra. Fona. U njoj je bilo keramičkih predmeta i zbirka oružja, ali zbirka oružja ostade u arheološkom muzeju i onda, kada su ostale zbirke, nakon odlaska liceja i opet preseljene u zgradu obrtne škole. I sada, kad su zbirke po drugi put i konačno prispjele pod vlastiti krov t. j. u prostorije, koje su bile upravo za njih sagradjene, nijesu mogle biti uredjene i izložene sve do prošle godine radi raznih zapreka. Danas su zbirke muzeja izložene u 11 soba, pridvorju i po galerijama prvog i drugog kata, a reprezentiraju vrijednost od oko 200.000 kruna zajedno s knjižnicom i namještajem. Pojedine zbirke broje više tisuću brojeva (tekstilna, keramička), a nekoje imadu vanredno rijetkih i skupocijenih primjeraka.

Bit će zadaća drugoga članka prikazati vrijednost i zanimljivost tih zbirki, a sada, da se vratim samoj ustanovi našega muzeja.

Svrha muzeja za umjetnički obrt, ili kako službeno glasi naslov „za umjetnost i obrt", označena je u naredbi, kojom je izdan privremeni štatut muzeja za umjetnost i obrt u Zagrebu (Službeni glasnik od god. 1908.) ovako: „da poglavito uzornim zbirkama obrtnih i umjetno obrtnih predmeta i stručnom knjižnicom, ter privremenim izložbama strukovno obrtnu naobrazbu promiče".

I neupućeni će čitatelj primijetiti, da se već u ovom prvom članku, u kojem je govor o svrsi, ističu dvovrsne zbirke: zbirke obrtnih i umjetno-obrtnih predmeta. Mogao bi tkogod zapitati: kakovi su to umjetno-obrtni predmeti i da li se oni po čemu razlikuju od prirodno-obrtnih i obrtnih predmeta? Jer poznato je da predmeti mogu biti prirodni (natürlich) i umjetni (künstlich), ali da bi i obrti mogli biti prirodni i umjetni, toga hrvatski jezik ne poznaje. Obrti se nazivlju po onomu, tko se njim bavi; kovač kovačkim, bravar bravarskim itd., ali nigda se ne govori o prirodnom ili umjetnom obrtu. Ako se umjetnik prihvati kojeg obrta, onda bi ga mogli nazvati analogno umjetničkim obrtnikom, a ono što proizvodi umjetničkom obrtninom, t. j. obrtninom, koja nosi oznake umjetničkoga rada.

Prema tomu se može govoriti o obrtničkim i umjetničko-obrtničkim predmetima, t. j. o predmetima, što su ih izradili obični obrtnici i umjetnički obrtnici, t. j. obrtnici, koji su svoj obrt shvatili i izvodili kao umjetnici.

Imade li takovih obrtnika?

Danas manje nego nekada, nego onda, kada je gotovo svaki obrtnik osjećao u sebi umjetničku iskru, kada je gotovo svaki čovjek osjećao potrebu, da ga i u svakidanjem životu okružuju predmeti, koji se odlikuju umjetničkom (umjetnički zamišljenom!) izvedbom. Koji god predmet mi danas uzmemo u ruku svaki govori samo o svojoj praktičnosti, a rijetko se koji ističe i ljepotom. A nekada nijesu praktičnost i jeftinoća bile jedine prednosti i — čini li se to tako ili je u istinu, — život nije bio tako pust kao danas. Dignuti smisao za užitak u malim ljepo-

Digitized by Google

tama dignuti smisao za užitak u ljepotama malih stvari, to je od prilike ideal, za kojim ide pokret na polju proizvodnje umjetnički izradjenih obrtnina.

Iz ovoga izlazi, da je velika razlika izmedju obrtnih predmeta i predmeta umjetničkoga obrta („umjetnoga obrta"). Obrtni predmet, obrtnina (za razliku od umjetnine) je svaki onaj predmet, koji služi samo praktičnim svrhama. Ako je uza to umjetnički urešen, ako ga je uresio umjetnik, onda je umjetničko-obrtnički proizvod, a ako služi samo kao ukras i nema praktičke porabe, u običnom smislu riječi, onda je umjetnina. To bi bile od prilike razlike izmedju ovih triju skupina, obzirom na porabu predmeta.

Za naš muzej, kojemu je naslov „za umjetnost i obrt", mogao bi tkogod pomisliti, da imade u svojim zbirkama razne umjetnine (slike, kipove), a i obrtnine, kamo spada sve, što obrtnik proizvodi, dakle sve počam od motike, čavla i sasvim obične sjekire, svijeće lojenice i užeta, kojim se vežu brodovi, do teretnih kola, na kojima voze drva, jer sve su to proizvodi raznih obrta.

Ali tomu nije tako. Naslov „za umjetnost i obrt" stvoren je očito prema njemačkom „KunstGewerbe", kao što je i „umjetni obrt" neuspjeli prijevod riječi „Kunstgewerbe".

Naš muzej stoga i ne ima ni čisto obrtničkih ni čisto umjetničkih predmeta, nego umjetničko obrtničkih. A što se govori u članku o svrsi, da je svrha muzeja promicati zbirkama strukovno obrtnu naobrazbu, ne valja u tome vidjeti protudokaz mojem tumačenju, jer ideal svakoga obrta jest popeti se na visinu umjetničkoga obrta. Promicanje strukovno obrtne naobrazbe znači dakle u tom slučaju promicanje naobrazbe u tom smjeru, da se obrt razvije do umjetničkoga obrta.

Sredstva su, kojima se to imade postići, kako je već naznačeno u članku o svrsi zbirke, knjižnica i izložbe.

Da se pod tim zbirkama misli zbirke umjetničko obrtničkih predmeta, a ne obrtnih, kako je to rečeno u članku o svrsi, vidi se najbolje iz drugoga članka koji glasi: „Da se svrha muzeja postigne, služit će: a) zbirke umjetnina i uzornih umjetno-obrtnih (umjetničko obrtničkih!) predmeta u originalu ili u vjernim kopijama iz svih epoka umjetnosti s osobitim obzirom na uzorne i karakteristične predmete hrvatske narodne kućne industrije". Tu dakle ne ima govora o obrtnim zbirkama, osim ako bi tkogod takovim shvatio zbirke predmeta hrvatske narodne kućne industrije, što bi dašto bilo posve neispravno.

No najbolji dokaz za ove tvrdnje pružaju bečki muzej i njegove zbirke, koje su našemu služile kao uzor.

*

Uz bečki muzej, koji je osnovan 1863. zasnovana je i četiri godine kasnije otvorena „Škola za umjetnički obrt" (Kunstgewerbeschule).

Kod nas nije bilo tako. Škola, kojoj je muzej imao služiti osnovom, započela je djelovati g. 1882., dočim je muzej — i ako 1880. prvi put otvoren — čekao više nego 20 godina na svoje pravo otvorenje.

Ali s otvorenjem i time što je „predan svrsi" jedva bi moglo biti mnogo pomoženo zadaći, koju bi mogao i morao ispunjati. Bila bi šteta, da se taj naš mladi zavod, bilo s kojega razloga, pretvori u puko sabiralište starina, sakupljenih kako ih slučaj nanese. On treba, da postane živ organizam u razvoju domaćega umjetničkoga obrta. A to će moći postati, ako bude djelovao kao odgojni institut, ako

Digitized by Google

bude mogao svojim zbirkama, sastojale se one iz originala ili iz valjanih kopija, upućivati u razvoj svih grana umjetničkoga obrta, ako bude mogao priredjivanjem izložbi starih uzornih predmeta umjetničkoga obrta, kao što i izložbama novih savremenih, utjecati na odgoj ukusa i domaću proizvodnju. I bečki muzej, koji je raspolagao već pri svom osnutku daleko brojnijim i vrednijim zbirkama, nije se pri priredjivanju izložbi ograničivao samo na domaće proizvode, pak zašto, da to činimo onda mi, koji u prošlosti nijesmo imali može biti nikakav umjetnički obrt. Ako se naš budući umjetnički obrt razvije u tom pravcu, da će nositi biljege naše narodne umjetnosti, kako ju poznajemo iz seljačkih domova i radionica narodnih majstora, ako obogaćen oblicima nadjenim u našem narodnom blagu iz vojšti sebi mjesto na trgovima umjetničkih obrta ostalih naroda, onda je postignuo svoju svrhu. A sve ovo nije neprovedivo. Treba zbirke popuniti u tom smislu, da će imati iz svake grane naših domaćih narodnih obrta i kućne proizvodnje uzoraka, u kojima će moći oni, koji se posvete umjetničkom obrtu naći novih elemenata. Ako nabavom risarija i osnova, koje bi besplatno dijelio onima, koji se bave proizvodnjom predmeta umjetničkoga obrta, nabavom samih predmeta načinjenih prema vrsnim nacrtima i nagradjivanjem najuspjelijih izložaka, pokuša direktno utjecati na razvoj našega umjetničkoga obrta ; ako mu se omogući, da utječe i još drugim načinima javnim predavanjima, redakcijom knjiga odredjenih za obuku, izdavanjem risarskih predložaka i uzoraka za škole, onda će se moći nadati i uspjesima.

Dašto prije svega treba da bude i potpora zemlje ovomu muzeju u razmjeru prema ovakovim osnovama. Muzej za umjetnički obrt uživa danas istu onu potporu (4000 K), koja je zatražena za muzej prije ništa manje nego trideset godina. Dok muzej nije bio otvoren, dok nije bio predan svrsi, mogla je ta potpora dostajati, ali danas, gdje se muzeju otvorilo veliko polje rada, danas ta potpora ne dostaje. Da se i ne govori o nabavi raznih vrijednih starina, koje se još mogu dobiti na svjetskim tržištima umjetničko-obrtničkih predmeta, o skupocijenim djelima strukovne literature, koje bi knjižnica toga muzeja morala nabaviti, ne dostaje ta potpora za sakupljanje uzornih predmeta domaćih obrta i kućnih proizvoda, nego jedva za uzdržavanje zbirki, kakove su sada. A gdje su priredjivanje izložbi, izdavanje publikacija, nabava osnova i novih predmeta, nagrade i tolika druga pomagala ?

Madžari, koji su jako dobro shvatili značaj i važnost muzeja po razvitak obrta i industrije, podupiru svoje muzeje posvema drugačije. Oni imadu u samoj Budimpešti jedanaest muzeja, od kojih su četiri djelomično ili posvema stavili u program promicanje privrednih grana. Ali ni jedan od tih muzeja ne ima potpore manje od deset tisuća. Muzej za umjetnički obrt u Budimpešti uživa zemaljsku potporu u iznosu od 129.680 K. Osim toga imadu Madžari u pokrajini ništa manje nego 30 muzeja raznih struka i naravi.

Pa i naš muzej za trgovinu i obrt, kojega je ustrojila trgovačko-obrtnička komora, uživa dvostruko veću potporu nego muzej za umjetnički obrt.

Ovakvi muzeji, kojima je dužnost ulaziti u život naroda, koji su kadri pospješiti životno bilo, zaslužuju potporu zemlje, jer je svaki filir uložen u takove svrhe mnogostruko ukamaćen.

Digitized by Google

DR. DANE GRUBER: STOGODIŠNJICA NAPOLEONOVE ILIRIJE

(1809.—1909.)

II.

Ovako su se Napoleon i njegova vlada brinuli za Dalmaciju još prije osnutka Ilirije, a kad je ova (14. listopada 1809.) osnovana bila, protegla se njihova briga u jednakoj mjeri i po cijeloj Iliriji, koja postade pravom pokrajinom carevine francuske, a ne možda dio talijanske kraljevine, kako je dosad bila Dalmacija. Glavnim gubernatorom ilirskih pokrajina postade general August (Frédéric Louis Visse de) Marmont (rodjen 20. srpnja 1774. u Châtillon sur Seine), pa je kao takav bio njihov i vojnički i gradjanski vrhovni glavar. On je već od 12. lipnja 1806. bio vrhovni zapovjednik vojske u Dalmaciji, 1. svibnja 1808. dao mu je car naslov „vojvode dubrovačkoga" (duc de Raguse), a iza pobjede kod Wagrama, gdje se je osobito iskazao, imenovao ga je car (12. srpnja 1809.) maršalom. Upravu ilirskih pokrajina preuze on u studenom g. 1809. Bio je on čovjek srednje veličine, ali jaka struka, upravo marcijalna pojava. Bio je pomno odgojen i naobražen, finog ukusa i ponosan, ali uz to dobričina i popustljiv. Bio je i marljiv, pravedan, zadovoljan s malo sna, valjan upravni činovnik, a još bolji vojnik. — Dandolo bi imenovan (10. listopada 1809.) senatorom kraljevine Italije i zato ostavi 29 siječnja 1810. Zadar i Dalmaciju, svečano ispraćen od naroda kao njegov dobročinitelj.

Hrvatima nije bilo milo, da je jedan dio njihove zemlje bio otrgnut od ostale njihove zemlje, osobito kad je car Franjo I. taj čin opravdavao time, da je morao „njihovu zemlju žrtvovati za korist sveukupne svoje monarkije". Oni su na to dosta glasno odgovarali: „dakle je ta monarkija moloh, koji našu djecu jede". Još više ih je ogorčilo, kad je kralj na predstavku zagrebačke županije odgovorio, da samo na kralja spada, što je jednu polu Hrvatske ustupio Francuzima. I krajišnicima, koji su sad imali doći pod Francuze (onih 6 pukovnija) bilo je žao, da moraju ostaviti svoga dosadašnjega gospodara, cara austrijskoga. Kad je (19. studenoga 1809.) podmaršal Franjo Jelačić, otac kasnijega bana, ubavijestio (u Zala-Egerszegu) graničare (njih 18.948), koji su se vraćali s vojne kući, da su sad dospjeli pod Francuze, i zaviknuo im: „s Bogom!", stadoše im kapati suze preko opaljenih obraza. Mnogi se ne htjedoše vratiti kući, nego izjaviše, da su voljni ići kao dobrovoljci u Tirol, da se biju s Francuzima, našto im Jelačić u neprilici izjavi, da se car Franjo I. ne oprašta od njih za uvijek, nego samo na neko vrijeme, jer se nada, da će se naskoro, čim se prilike promijene, vjerni krajišnici opet vratiti pod njegovo žezlo. Ovo umiri graničare i oni položivši oružje vratiše se svojim kućama. Utješilo ih je mnogo i to, što je Napoleon pridržao krajišku uredbu. Državni savjetnik Garagnin svjetovao je doista Napoleonu, da se uredba krajiških regimenata kao zastarjela sredovječna ustanova dokine, ali ju je Marmont obranio predočivši Napoleonu prednosti, koje imade od te institucije, koja mu u času navješćenja rata može namah dati 20.000 izvježbanih vojnika. Pače je Napoleon objavio, da će svaki krajišnik pridržati svoj čin i svoja odlikovanja, stečena u austrijskoj vojsci, a i godine službovanja da će se brojiti. Uza sve to

Digitized by Google

ipak je mnogo i krajišnika i njihovih časnika pribjeglo u Austriju, a od pukovnika ostao je u francuskoj službi jedini Šljivarić, koji je kasnije (g. 1812.) postao i generalom.

Da još bolje primiri svoje nove hrvatske podanike i čvršće ih priveže uz sebe, izdade im Napoleon poseban proglas, u kojem veli, da on znade za nevolje, koje im je rat nanio, da ga dira njihova žalosna sudbina s tim više, što poznaje njihov narodni značaj, naime ljubav domovine i vjernost prema vladaru, i da im je dosadašnja austrijska vlast mnogo krivice nanijela, jer dok su oni za nju daleko od svojih domova na potoke krv prolijevali, dotle da je ona ostavila njihove obitelji u gladu i nevolji, a sad da je odstupila njihovu domovinu, samo da sebi osigura svoje njemačke pokrajine. „Utješite se", veli on dalje, „božja providnost meni je dala, da satrem ovo jadno djelo i ovu zlobnu politiku. Ja mogu, ja i hoću brzu i trajnu pomoć donesti vašim beskrajnim bolima, ja ću vas odmaknuti od ruba propasti, na koji vas dovedoše, da vi niti ne opaziste, ja ću biti vaš spasitelj. Ne vodi me k vama pohlepa za zlatom i novim zemljama, ja išćem vaša srca, koja bi rad osvojiti kao najdražu mi dragocijenost. Moje vojske ne dolaze vam kao neprijatelji, već kao prijatelji i zaštitnici vaše zapuštene i isisane zemlje, one će s vama u bratinskom vezu dizati sreću i blagostanje, koju vam nosi nova krepka vlada, što je zanemarila prošla pospana vladavina, te će vam moći osigurati trajni i vječni užitak. Pouzdajte se u Boga i u mene, kome ste predani, zadržite vaš značaj, kojim ste sebi pribavili poštovanje Evrope i stekli moju naklonost, budite mirni, poslušni, vjerni i ustrajni, ja ću na vas obratiti svoju očinsku brigu, kojom vladam s narodima osobitim načinom, pokazat ću vam za malo, da niste dobili samo vladara već podjedno brižnoga oca."

Ovako je Napoleon progovarao hrvatskom narodu, a uz to je gledao, da svoju riječ ispuni, samo da ga čim prije priljubi francuskom gospodarstvu, pod koje je potpao. Po njegovoj namisli imala je biti Ilirija kao neka predstraža Francuske i Italije pred neprijateljskim zemljama, kao neka markgrofija srednjega vijeka, kako se on sam izrazio pred Marmontom dodavši, da će on biti njezin markgrof. Zato mu je dao (dekretom od 29. prosinca 1809.) potpunu vlast u njoj kao kakvom suverenu ili potkralju. On je imao općiti samo s ministrima financija i rata, dok je u drugim poslovima bio sasvim samostalan, te je mogao raditi sasvim po svojoj uvidjavnosti. I doista se on pokazao ženijalnim upravnim talentom i nije vladao silovito, nego je svojom ljubeznošću i pravednošću nastojao osvojiti srca svojih podanika, branio ih od nasilja Napoleonova, zagovarao njihovu privrženost kući austrijskoj, jer da su to baštinili od svojih djedova. Kako su Franjevci imali velik upliv na puk, laskao im je Marmont i gledao ih je za sebe dobiti, čineći im razne usluge i odsjedajući u njihovim samostanima prigodom svojih pregledavanja (inspiciranja). I doista ih je on predobio, tako da su ga izabrali svojim zaštitnikom. Kao takav imao je zastupati interese Franjevaca, a oni su se njega sjećali svaki dan u svojim molitvama ; još je on s time stekao pravo, da smije umrijeti u odori franjevačkoj. „Tom časti", veli sam Marmont, „stekao sam ja veći ugled u očima dalmatinskoga žiteljstva, nego li svojom vlasti i vojnom silom".

Prvi doglavnik guvernerov bio je glavni intendant, koji je imao pod svojom upravom sve oblasti osim sudbene i vojne. Prvi je glavni intendant

Digitized by Google

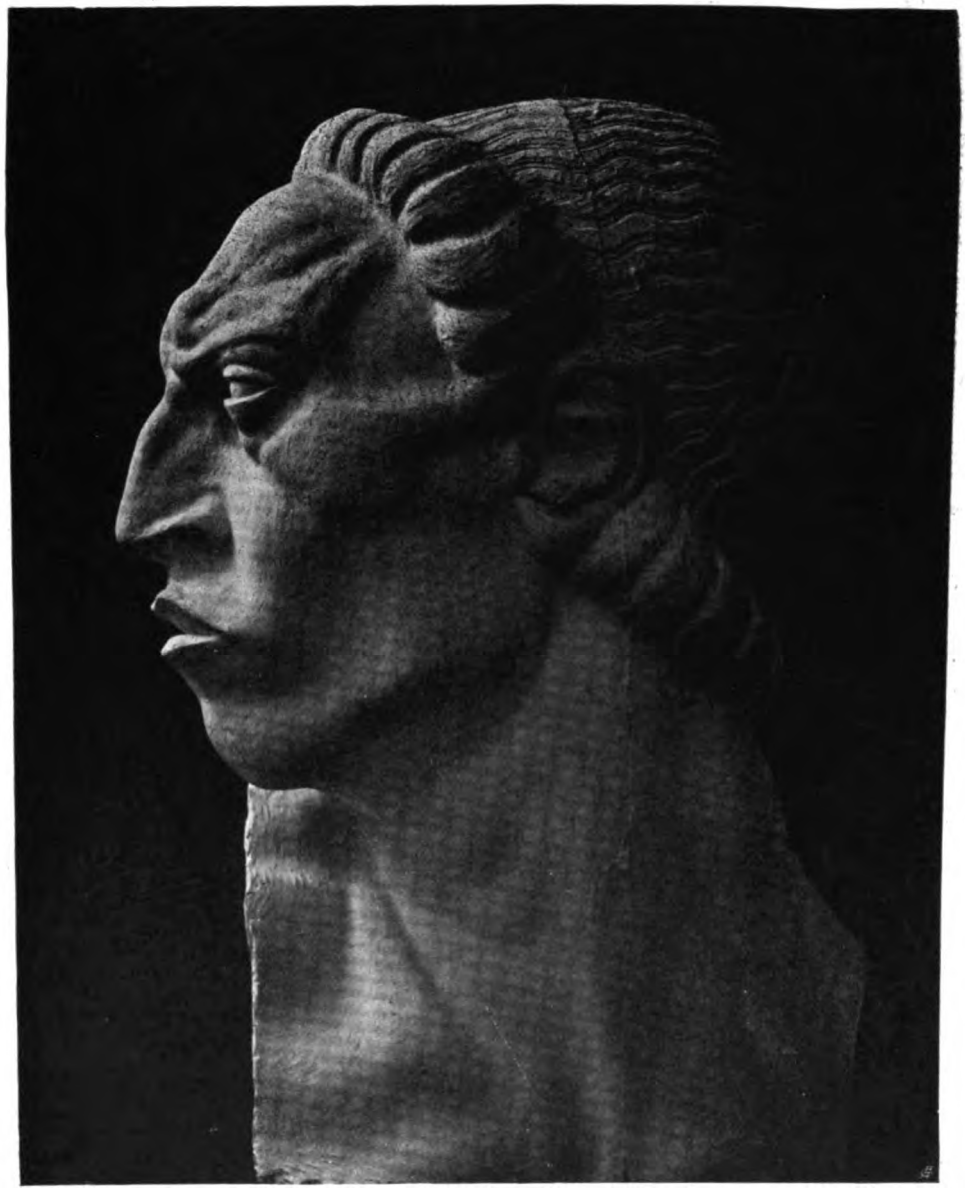

Ivan Meštrović: *Srdja Zlopogledja, fragmenat „Vidovdanskoga hrama".*

bio imenovan (14. listopada 1809.) D a u c h y, ali je njegova uprava bila slaba i on bude zamijenjen (10. lipnja 1810.) barunom d e B e l l e v i l l e, čovjekom duhovitim, učenim i otmjenim. On je medjutim slabo gospodario državnim novcem, tako da su blagajne bile prazne, te se činovnici nisu mogli plaćati ; zato je na koncu bio omražen i morao ostaviti (u kolovozu 1811.) svoju službu i otići kući u Francusku, gdje je postao ravnatelj pošta. Njega konačno zamijeni grof C h a b r o l, čovjek pametan i dobar upravnik.

Namah na početku svoje uprave spremio je (g. 1810.) Marmont veliko odaslanstvo iz svih ilirskih pokrajina, koje je imalo otići u Paris, da se pokloni caru

Digitized by Google

Napoleonu. Na čelu poslanstva bio je Dalmatinac C a l a f a t i, intendant Istre i Trsta.* Zamjenik njegov bio je R i c c i, koadjutor ljubljanskoga biskupa. Poslanstvo je bilo mnogobrojno, jer je Marmont htio, da njegovi članovi vrativši se kući imadu što pripovijedati narodu o sjaju, bogatstvu i sili Napoleonovoj i njegova dvora. Svaka je pokrajina poslala po jednoga poslanika, a isto tako i svaka krajiška pukovnija ; ovim krajiškim poslanicima bio je na čelu pukovnik Šljivarić. Napoleon je primio (15. kolovoza) u Tuilerijama ovu deputaciju. Osobito se istakoše zastupnici bivše krajine, koji izjaviše : „da je požaliti bilo sudbinu krajine pod austrijskom vladom, da će ova zemlja samo time dobiti odštetu, ako joj se dade ustav poput drugih zemalja francuskoga carstva, da valja osvojiti duh susjednih austrijskih Hrvata, da se opet obnovi stari ilirski narod". Napoleon je na pozdrav deputacije odgovorio ovako : „Gospodo poslanici ilirskih pokrajina, ja primam izjavu vaših osjećaja. Ja želim, da se upoznam s potrebama vaših zemljaka i da im osiguram blagostanje. Ja polažem mnogo na to, da vas budem znao zadovoljne, a bit ću sretan, kad čujem, da su rane tolikih ratova zacijelile i da su svi vaši gubici nadoknadjeni. Uvjerite moje ilirske podanike o mojoj carskoj zaštiti."

Ilirskih pokrajina, kako već spomenusmo, bilo je sedam : Koruška, Kranjska, Istra, obje Hrvatske, Dalmacija i Dubrovnik-Kotor. Ove su se pokrajine (osim vojne krajine) dijelile na okružja, ova na kotare, a ovi na općine. U Hrvatskoj su bila sijela okružja : u Karlovcu, Rijeci i Gospiću, u Dalmaciji : u Zadru, Šibeniku, Spljetu, Hvaru i Makarskoj, a u Dubrovniku-Kotoru u ova dva grada i u Korčuli. Na čelu pokrajina bili su i n t e n d a n t i, koji su imali istu vlast kao prefekti francuskih departementa, a uza se su imali tajnika, dok su na čelu okružja (osim pokrajinskih sjedišta) bili p o d d e l e g a t i. Uz intendante bilo je svakovrsnih, njemu podvrženih stručnih činovnika, kao : upravitelja prihoda i rashoda, poreznika, mjernika, nadzornika šumarskih, carinarskih i t. d., koji su svi zajedno s intendantom sačinjavali neko upravno vijeće, koje je imalo ista prava kao i prefekturško vijeće u Francuskoj. Poddelegati vršili su u svom kotaru, samo u manjem stupnju, istu vlast i službu kao intendanti, ali pod nadzorom i ravnanjem ovih potonjih. U Dalmaciji je bio intendantom M. d e l a B e r g e r i e (od 16. ožujka 1810. do zadnjih dana francuske vlasti u prosincu 1813.). U Dubrovniku je bio intendantom najprije G. D. G a r a g n i n (od 15. ožujka 1808. pa do preustrojstva uprave na osnovu dekreta od 15. travnja 1811.), onda R o u e n d e M a l l e t s (od 5. prosinca 1811. do 23. lipnja 1812.) i napokon M. de L a r e i n t y (od 23. lipnja 1812. do 4. veljače 1814.).

(Nastavit će se.)

* Ovaj vodj deputacije teško je nastradao ovom prigodom u Parizu. On je sa svojom suprugom i kćerkom prisustvovao svečanosti, koju je priredio austrijski poslanik knez Schwarzenberg u slavu svatova cara Napoleona sa Marijom Luisom, kćerkom austrijskoga cara Franje I. Tom zgodom postao je požar, u kojem su poginuli Calafatijeva supruga i kćerka, a on je zadobio takvih opeklina, da je cio život ostao osakaćenih nogu.

Digitized by Google

DR. L. KNEZ VOJNOVIĆ: IZ TAINE-OVE PREPISKE

(Nastavak)

I.

TAINEOVA MLADOST. (1847—1853.)*

Taine je god. 1848 sjajnim ispitima stekao svoju svjedodžbu zrelosti, primljen je u École Normale sa Edmundom About-om, Francisque Sarcey-om, Eduardom Suckau-om, kojima se docnije pridruži Prévost-Paradol i g. 1851 svrši ovu znamenitu školu. Evo kako ga je Vacherot, direktor škole, pri rastanku ocrtao: „Taine, najradniji, najodličniji gjak škole. Za njegove godine čudo načitanosti. Vatra i pohljepa znanja kakve dosada nikad nijesam vidio. Duh sasvim izredan zbog brzine u koncepciji, zbog finoće, suptilnosti, jačine misli. Ali shvaća, pojima, sudi i formuliše suviše brzo. Suviše voli formule i definicije, kojima često žrtvuje realnost i protiv volje, jer je potpuno iskren. Taine će biti odličan profesor, što više naučnik prvoga reda, ako mu zdravlje dozvoli, da učini dugu karijeru. Sa velikom nježnošću u harakteru i sa vrlo ljubeznim načinima, nesavladljivo postojanstvo duha tako, da niko ne utiče na njegovu misao. U ostalome, on ne pripada ovome svijetu. Spinozino geslo biće njegovo: „Živjeti za misao". Vladanje i držanje izvrsno. Što se tiče moralnosti, držim da se ova izbrana i izuzetna priroda tugji svakoj strasti, osim strasti istine. Ovaj je gjak na daleko prvi u svim konferencijama i ispitima".

Uz prkos ovome sudu, koji ne samo gjaku, nego i pronicavome učitelju služi na veliku čast, Taine pade na ispitu za agregaciju filozofije pored najsjajnijega ispita usljed intrige jedne zlobne komisije!

Najzad postade suplent filozofije u provincijalnom gradu Neversu sa 1200 franaka godišnje plate. Tamo ostade od oktobra 1851 do marta 1852, tamo započe svoje ogromne opservacije za teoriju o razumu i sakupljanje materijala za buduću Istoriju engleske književnosti i za Postanje Savremene Francuske.

God. 1852 premjesse ga kao suplenta retorike u Poitiers sa 2000 franaka plate. Najzad ga ministar riješi dosadnih provincijalnih učiteljskih mjesta, ali kao za kaznu. Njegov pozitivistički, originalni um nije bio simpatičan službenoj Cousinovoj filozofskoj školi. Zatraži dopust — jer ga šćahu poslati na podregjeno mjesto u Besançon — dogje u Pariz u vrlo skromnim materijalnim prilikama i baci se svom silom na učenje prirodopisa, fiziologije, medicine, koje će mu dati solidnu bazu za centralno njegovo filozofsko djelo: „De l'Intelligence".

Ovo što slijedi kratki su izvodi iz te mladenačke Tainove prepiske izmegju njegove devetnaeste i dvadeset i pete godine, biva kad je naš duh još u povoju i luta izmegju praznih i formalističnih univerzitetskih lekcija i erotičnih sanjarija.

Sreća je nemoguća stvar; mir je vrhovni cilj čovjeka; a ne može ga se imati bez nepokolebljivih uvjerenja. Prévost — Paradolu, 22. februara 1849.

Povraćam se k čistoj znanosti sa uvjerenjem da u sadašnjosti ima nešto dobra, pa i u budućnosti; u sadašnjosti jer postoji, u budućnosti jer će biti...

Istome, 1. maja 1849.

---

* U prošlom je broju ime pisca Giraud svuda pogrešno štampano „Girand". Molimo čitatelje da isprave.

Digitized by Google

Žalosna je stvar, ali ovo treba reći: Na ovom svijetu treba se uzdati samo u sebe; prijatelji Vas ostavljaju; bolest Vam ih otimlje, udaljenost Vam ih iz osnova mijenja; politika ih otugjuje od Vas... treba da se sami sobom zadovoljimo i da živimo pa i sami bili. Čovjek koji je ostao sâm ima još i nauku, lijepe vještine, prirodu, beskonačnost koja sama može iscrpsti ovu neizmjernu ljubavnu čežnju koja je u nama.

Istome, 21. jula 1849.

Ako si čovjek a ne ženica, razumjećeš da ko hoće cilj treba da htjedbude sredstva; i da nema za čovjeka boljega cilja ni višega dobra nego li je pozitivno znanje i lični pokoj. Ja ti po savijesti govorim. Ili ćeš biti retor, sofista, neznalica, svakodnevni novinar, nemirni i mučeni nesretnik; ili govornik, filozof, čovjek ozbiljan i učen, dostojan da drugima govori i da njima upravlja.

Istome, 24. avgusta 1849.

Jedina prava sloboda je sloboda misli.

Istome, 18. aprila 1849.

Krasne stvari da se krug naljuti na četverokut jer svi dijelovi četverokuta nijesu jednako udaljeni od središta i da četverokùt izopći trokut za to što ovaj nema četiri strane! Mi smo trojica jedan četverokut, drugi krug, treći trokut. Živimo, dakle, saglasno i baš će usljed naše različite prirode iz našega jedinstva izaći nova svojstva.

Istome, 1. oktobra 1849.

Radnja je misli najbolji lijek protiv tuge. Budućnost ne mogu saznati, ali nema sumnje da ti je Vaspitanje pružilo zaklonište, to jest društvo velikijeh duhova i umjetnika prošlosti. Kad se promisli na ovaj drugi svijet, zaboravi se bljutavost sadašnjega života i glupost onijeh koje pohagjamo. Vaspitanje nije ništa drugo nego pozivnica za ove plemenite i sretne salone.

Svojoj sestri, 29. oktobra 1851.

Samo besprekidno živeći u svojoj zasebnoj znanosti može se pronaći nešto novo... ja ne vidim drugoga načina da u dandanašnji izagjemo iz blata nego li jednu dobru knjigu oko koje se radilo deset godina.

Prevost-Paradolu, 5. februara 1852.

Nadam se da ćeš kuda te god postavila sudba održati smisao za šare, za svjetlost, za forme, za poeziju, za sve one stvari koje su kadre da uznesu duh nad bljutave vulgarnosti svakidašnjega života.

Sestri Virginiji, 26. februara 1852.

Na kraju krajeva, rad je najbolja čovječja sudba. Uzimljemo interesa u našemu djelu, čama progje, vrijeme se ubije i tako se primaknemo velikome pokoju. Sa životom gubimo i sva njegova nadanja. Kakve smo sreće snijevali u sedamnaestoj godini! Slavu, ljubav, bogatstvo. Dandanas ne tražim više nego mira. Zanat me drži privezana za lanac a velika ruka našega Boga tamo gore, ministra, potegne ga kad i kad da ga osjetimo. Osim toga, ne bih imao nikakvih neprijatnosti. Čini mi se da su Spinoza i Descartes bili sretni u njihovim holandskim palankama. Čini mi se da bih sa malo para otišao u Pariz da živim na kakvom petom spratu, jer znanost zaslužuje da je čovjek ljubi za nju samu, a ne kao sredstvo uspjeha. Ja ne računam više na sretnu budućnost. Moje želje svodim na jednu samu želju, da objasnim svoje ideje i da riješim svoje probleme. Ja to barem kušam, uz prkos nastupima gnjeva, uvrijegjenoga samoljublja, prevarene ambicije. Ja se ipak nadam da će se moje nebo razvedriti nakon oluje. Nastojim da se primirim

Digitized by Google

na sve moguće načine; vidim malo čeljadi, ne čitam političke stvari i da je moguće, zaboravio bih cijelu sadašnjost da živim sa svojim prijateljima, sa idejama i umjetnostima. Leonu Crouslé-u 25. aprila 1852.

Mi živimo u apsurdnoj hipotezi da su svi ljudi ljudi. Nimalo: kad i kada se nagje po jedan čovjek, slučajno; drugi su, kako ti vrlo dobro govoriš, mašine koje nam prave hljeb i odijela, a ja još nadodajem, koje sa poštovanjem pozdravljamo. Treba nam se priučiti da živimo u velikoj mehanici glupih točkova.

Istome, 2. juna 1852.

Mislim da se jedna stvar najbolje svrši kad se, promozgavši je dobro i dugo, napiše bez prekida. Prévost-Paradolu, 2. juna 1852.

Materijalizam i skepticizam čine mi se ne jedna doktrina, nego jedna bolest, ne jedan sistem nego nemoć da se čovjek dovine do sistema. Dovoljno je ozbiljno tražiti pa da povjerujemo u istinu i da sami u sebi živimo pa da vjerujemo u duh.

A. Garnieru, 4. juna 1852.

Život na selu je opium za izmučene moždane. Majci, 7. jula 1852.

Ne poznam istinitije misli od ove Chateaubriandove riječi: „Da vjerujem još u sreću, tražio bih je u navici". Rasporediti svoje satove tako da budu vazda zauzeti, raditi bez prekida, ma i u najneblagodarnijem poslu, upravljati jednim gospodarstvom, vršiti jedan zanat, evo, u kratko, srećnog života. Tužne li sreće, zar ne? Ali jedina koja postoji. Ja sam to okusio, na svoje veliko začugjenje, kad sam prepisivao svoju tezu. U početku me hvatao užas. Što! prepisati 150 stranica oduzimljući i pristavljajući komade ideja i fraza. Tu prestaje originalnost! Posao za krpača! Prionuo sam poslu iz nužde, zadržao sam se na njemu sa zadovoljstvom. Svakog se časa trebalo usiljavati da objasnim ili popravim koje mjesto. To raspršavaše dosadu, a uspjeh ragjaše zadovoljstvom. Pak djelo rastijaše kako dijete kad raste, kao blago kad se množi i ja bivah sretan ovim neprimjetnim napretkom. Mi smo rgjavo radili što smo prezirali ovaj redovni i mehanički život. Što više, osjećam kadgod zadovoljstvo, a zabavu uvijek, u ispravljanju strašnih budalaština koje piše čopor purana čiji sam stražar ja.

Zanimati se nečim, postojano ići za kakvim god ciljem i primicati mu se sporo, to je život i zdravlje, sve je ostalo bolest! Sofiji Taine, 22. juna 1852.

Pod jednom apsolutnom vladom, prvi je uslov uspjeha nedostajanje oduševljenja i duhovitosti.

(Stendhalove riječi iz La Chartreuse de Parme, citovane u pismu na majku 6. jula 1852.)

Kako je moćna jedna vlada kad ljude drži u ropstvu kroz trbuh!

Ed. de Suckau-u, 17. jula 1852.

Učim život živeći; svi viču kako treba biti poštenjak; ali u praktici ljudi se poštenjacima rugaju i pošten je čovjek onaj koji umije lijepo vezati svoju kravatu i krasti u potaji. Virginiji Taine, 20. jula 1852.

Veliko zlo života jeste dosada. Kad je čovjek potisne ozbiljnim i beščemernim zanimanjem, zadobije sve. Majci, 17. marta 1853.

Malo čame, malo dosade, pak nekoliko udara strasti i volje, evo moga života, a mislim našega života uopće. Ed. de Suckau-u, 11. aprila 1853.

(Nastavit će se.)

Digitized by Google

HENRIK BARIĆ: DANTOLOŠKE MRVICE

ODGOVOR PROF. DRU. KRŠNJAVOME.

pero se remuda
malautes, car miells cuda
en autra part garir.
Peirol.

U zadnjem se dvobroju „Hrv. Smotre" (knj. VI. sv. VII—VIII. str. 134 slj.) osvrće prof. Kršnjavi na moju kritiku o njegovu prijevodu Danteova Pakla, pa kako odgovor veleučenoga mog protivnika nosi znakove nelealne i rdjave polemike, mislim, da će mi čitaoci „Savremenika" oprostiti, ako malo protresem argumente mu, kojim hoće da dokaže, e mu „ja prigovaram od inata", „da mu ubrajam u grijeh što nije kazao", pa konačno zaključuje medju ostalim „da je tendencija mojih n e s o l i d n i h k r i t i k a nova forma slavosrpstva, koje eto zarazuje i naučno polje".

Hajde, da se najprije osvrnem na neke n a č e l n e opaske.

G. mi K. zamjera, da uopće ne znam, kako se popularno piše, jer mu opazih, što nije iznio kompleksivni i organski nacrt filozofskih i etično-političkih nazora Danteovih i što nije protumačio konkatenaciju djelâ mu i genezu Komedije. No čini mi se, da je ovdje g. prof. pomiješao „pučko" sa „divulgativnim" pisanjem. Na čisto p u č k o pisanje, kao što su u Italiji pokušali L i s i o i T u r r i, a namišljao ga je i C a r d u c c i, prof. K. nije mislio; a divulgativni rad zahtijeva uprav, da se omogući s h v a ć a n j e poema. Jer koliko je krivo n e p o p u l a r n o s t i Bož. Kom., uz nejasno shvaćanje teksta, i udaljenost od one dobe, ne treba, mislim, dokazivati. Koliko ih ima, kojim je vazda na usnama krasno! divno! kad je govor o Danteu, a srce im teži za Zolom! Mimo najjačih mjesta u Paklu i apostrofe Italiji u Očistilištu i molitve sv. Bernarda u Raju, koliko je „Danteovih obožavatelja" pročitalo čitavi poem (Lubin)? Zato i jesam, poput P o l i t e a, zagovarao „taj rastihotvoreni prijevod, jer čitalac dobija njim pojam o onom, što stih nije uspio da vjerno pretoči. Jer moramo o tom biti na čistu: bio i izvrstan prijevod Dantea, ne će nam nikad pružiti vjernu sliku originala i njegovih ljepota.[1] Zamjerio sam mnogo toga u komentarima prof. K., jer držim da pisac, koji hoće da se obrati i z o b r a ž e n o j publici, može i mora da spoji jasnoću ekspozicije s tačnošću, osobito kad ova dolazi ne samo od poznavanja odnosne literature, nego je i posljedica dugotrajne personalne meditacije. Bez balasta suvišne i dosadne erudicije auktor može „notar in parvo loco", ali ipak dati potrebne upute, da čitatelj, kojem je do toga stalo, i sam dodje k direktnim izvorima.

Ne držim naime, kako to reče, ako se ne varam De Sanctis, da za uživanje umjetnosti nije potrebno razumijevanje onoga, te se na prvi mah ne razumije.

Prof. se Kršnjavi čudom čudi, kako sam mogao od njega zahtijevati kritiku teksta — o popularnoj knjizi! Nisam ja tražio „isticanje" kritike teksta, nego ono svakome dantologu (i filologu) naravno modifikovanje na temelju napretka nauke: šta više nisam istaknuo niti pogrješke u egzegezi, koje odatle potiču.

[1] Isp. „Hrvat Danteoslovac" u Vincu XXXII. g. (1900.) str. 565.

Digitized by Google

No upozorit ću g. K. na neke metodičke pogrješke u njegovu ekskursu o kritici teksta. Onako sravnjivanje s v i h teksta, n e m o g u ć e j e,[1] premda tim ne mislim kazati, da treba usvojiti eliminativni postupak T ä u b e r o v. No moglo je biti jasno veleuč. mojem protivniku, koliko su p r a k t i č n e koristi donijeli radovi Mooro-a, Barbija, Marchesinija, i ako su zabačeni kao put k rekonstrukciji genealoškoga stabla, kao i Monacijevi p u n t i c r i t i c i, i kanon Soc. Dantesca.

Toliko o načelnome !

No g. prof. Kršnjavi, oboružan erudicijom, proteže svoju obranu i na moja zapažanja o životopisu Dantea, o egzegezi, o historijskim razjašnjenjima. Interesantna je njegova metoda : „I ako zna vršiti literarnu kritiku, potrebni su mu baš oni pisci, koje B(arić) nazivlje romanopiscima i — tradicija". „Samo gdje mu tradicionalni ornamenat može da zastre karakteristična mjesta u samoj velepjesni, baca ga na stran, pa se služi n a j o š t r i j i m rezultatima kritike."

Ma, caro Sg. professore, che pasticcio è questo ? — I nehotice mi dolazi pod pero ironički uzvik pok. G a s p a r y j a : nekoji kritičari niječu onu ili one stvari, koje im smetaju u njihovim hipotezama o Danteu.

Tako na pr. o Beatrići. Pitanje je realnosti ili nerealnosti Beatriće bilo kao zadrijemalo pošljednjih godina. S c a r a n o je na pr. i G a r z a n o C o s e n z a išao k tumačenju alegorija u Vita Nuova, s pretpostavke da je Beatriće realna žena. I dok apsolutni alegorizam preotimlje maha, g. Kršnjavi vjeruje u realnost Beatriće, ali ne vjeruje u to, da je istinito Boccaccievo pripovijedanje, e je to bila kći Folea Portinarija, supruga Simona de' Bardi (H. Sm. str. 138). Drži dalje, „da je Beatriće (koja d a s e n i j e tako zvala) odvraćala ljubav Danteu, i da nije bila udata" ; mogao je još nadodati, držeći se kao vazda Scartazzinijeva auktoriteta :[2] i da nije umrla, bili bi se uzeli.

Što sve ne znaju ovi kritičari, koji sve niječu !

No, n i t i j e mnijenje, k o j e prof. K. n a z i v l j e s v o j i m, n j e g o v o, n i t i s u a r g u m e n t i, kojim hoće, da svoje izvode potkrijepi — n j e g o v i.

Po S c a r t a z z i n i-j u (u Giornale dantesco I.)[3] navodi g. Kršnjavi kao dokaz tome da Beatrići nije ime bilo B e a t r i ć e 1.° pasus iz V i t a N u o v a Cap. I. „la quale fu chiamata da molti Beatrice, i quali non sapevano che si chiamare". No interpretacija Scartazzinijeva, koju g. K. objeručke prihvaća, protivi se — talijanskoj gramatici. Upozorujem g. prof. K. na Gasparyjev[3] članak (u Litteraturbl. für germ. u. rom. Ph. 1884. sv. 4 col. 149—53.), u kojem je obiljem primjera dokazao, da u konstrukcijama sličnim onoj u I. glavi V. N., toliko u trecento toliko u cinquecento, glagol u infinitivu pokazuje ne samo radnju, koja se ima izvršiti „sondern auch eine bereits im Vollzug begriffene". Prama tome „non sapevano che si chiamare" znači „non sapevano ciò che essi nominavano, non avevano coscienza del significato del nome che pronunziavano".

---

[1] Vandelli. L' ediz. crit. d. D. C. u Mazzonijevu Avviamento i Bull. d. soc. d. it. 1908. str. 275.

[2] Na Scartazziniev su članak, koji ga je držao „definitivnim rješenjem" odgovorili već u i s t o m godiš. Giornale Dantesco I. S a n e s i str. 289 slj. i Ronchetti str. 330 slj. isp. i Flamin u Bull. S. I 145 slj.

[3] Isp. još Fanfani (Studi ed osserv. sopra il testo delle opere di D. Firenze 1874. str. 289—97; za druge dokaze isp. F. Cipolla u Atti d. R. ist. ven. d. sc. lett. ed arti S. VII. t. VII. str. 996.

Digitized by Google

2⁰. „Dante se trudi, da svoju ljubav sakrije". Prama tome (po Scartazzini l. c. I. 97.)[1] nije pravo ime Danteove drage, nego s e n h a l. No Beatrićin je s e n h a l **Amore,** kako to jasno proizlazi iz V. N. glava XXIV., kako je to naznačio već Scherillo,[2] dolazi i u V. N. c. XIX. (isp. i Flamini. I significati reconditi. II. 175. n. 1.)

Dante krije ime Beatriće, i to u pjesmama spjevanim za života njezina : no ipak njeno ime (u skraćenom obliku Bice) dolazi u sonetu Io mi senti' svegliar, 9. st. : io vidi monna Vanna e monna Bice. Za umirenje prof. Kršnjavoga spomenut ću, da se Dante tim nije ogriješio o čuvanje tajne, jer je sonet upravljen Guidu Cavalcanti, a po ljubavnim je zakonima Andrije Cappellano ljubavnik mogao da priopći to prijatelju. Ne spominjem sonet Guiddi' vorrei, u kojem neki (na pr. u pošljednje vrijeme Lamma) čitaju 9-ti stih : E monna B i c e e monna Vanna poi", jer držim, da je Barbi[3] dovoljno dokazao, da ga treba čitati : E monna L a g i a e monna Vanna poi", no i ovi je sonet upravljen Guidu. A ako Dante spominje Beatriću u sirventezi (isp. V. N. C. VI.), to ništa ne znači, jer ime njezino dolazi medju drugih 59 imena fiorentinskih ljepotica i to ne na vidnu mjestu, tá i sam Dante kaže : m e r a v i g l i o s a m e n t e a d i v e n n e, ciò é che in alcuno altro numero non sopperse lo nome de la mia donna stàre, se non in sul nove, tra li nomi di queste donne".

3⁰. G. K. „posvema osvjedočava razlog, da se Beatrice, udata ma za koga, ne bi mogla tužiti na Dantea (Purg. XXX. 124—126)[4] što joj se iznevjerio. Tu sam staru objekciju imao prilike vidjeti i kod Zappia : Studj. sulla V. N. di Dante. Roma. Loescher 1904. str. 344. „la vezzosa fanciulla fiorentina e lasciamo stare la donna altrui farebbe una scena di gelosia, farebbe un piccolo schiamazzo da beata pettegola al malcapitato marito altrui". No neka se g. K. samo sjeti, da je Dante za života Beatriće u njoj vidio jedino voditeljicu k dobru i ne samo za sebe, nego i za svakoga, koji bi je vidio, pa će mu biti jasan prijekor Beatrice.

4⁰. A sad konačno da se osvrnem na Scartazzinijeve, pardon ! Kršnjavijeve sumnje u vjerojatnost Danteova pričanja. G. se K. pita : zašto da ne uvažimo, da nije vjerojatno e bi Dante kćer svoga susjeda ugledao prvi put istom kad mu je bilo 9 godina ; da nije vjerojatno e bi njezin glas čuo prvi put istom poslije još 9 godina. A da ničim ne oštetim historičnosti Beatriće Portinari, mogao bih slobodno prihvatiti riječi Barbi-jeve (u Bull. XI. 3.), da je l' apparire di B. a 9 anni e il riapparire a 18 invenzione del poeta a ne realnost. No kako se g. K. tjesnogrudnadži Scartazzinija, upozorujem ga na Sanesi-jev odgovor (l. c. I. 297) i Zingarelli Dante str. 86. Uza to fraza „le parole sue si mossero per venire a miei occhi" ne isključuje, da D. nije čuo prije glasa Beatriće ; nego da je ona tek onda uprav njemu upravila riječ. A što Dante ne spominje udaju svoje drage, lako se dade protumačiti karakterom ne samo Danteove ljubavi, nego i shvaćanjem onoga doba. G. se K. čini čudnovato, „kako bi Dante pisao na gradsko poglavarstvo (??) tužni

---

[1] isp. Sanesi l. c. I. 290. i Ronchetti ibidem str. 330.

[2] u raspravi. Il nome della B. amata da Dante u Rendi conti del R. Ist. Lomb. di sc. e lett. S. II. rol. XXXIV. 1901.

[3] Barbi. Un sonetto e una ball. d' amore. per nozze Barbi-Ciompi. Firenze 1897. — Lamma Di un framm. di cod. del sec. XV. Città di Castello, 1903. pp. 45—52.

[4] Isp. vrlo oštroumno tumačenje ovih stihova kod Barbi Bull. sv. S. IX. 33.

Digitized by Google

list radi smrti tudje žene." No ko je g. K. saopćio, da je Dante u toj tužaljci spomenuo ime Beatrićino ?

No g. je Kršnjavi u svojoj polemici zaboravio sve činjenice, koje govore ispravno za historičnost Beatriće: a to su: okolnost, da se u sonetu, upravljenu na Guida nazivlje Beatriću m o n n a Bice; a to je madonna, naslov, koji je išao samo g o s p o d j e, kao dandanas signora. Spominje Boccaccievu vijest, ali mudro muči o komentu Petra Alighieri, pjesnikova sina. Ne znam, drži li se i ovdje svog nepogrješivog vodiča Scartazzini-ja. Ali, ne varam li se, ovaj nije baš bio na čistu s objekcijama. U Giorn. Dant. I. 107. tvrdi naime, da je to mjesto umetnuto, ali u Dantologiji (Dantologia, Milano 1894. str. 77.) zaboravlja na to. Trebao je još isp. članak Rocca u Giorn. stor. VII. 384!

Glede „pededegna persona", na koju se Boccaccio poziva, mogao je veleuč. moj protivnik isp. I. Del Lungo. Beatrice nella vita e nella poesia del sec. XIII., str. 51.

Na ovom sam se mjestu odgovora g. Kršnjavoga nešto duže zaustavio, jer je j e d i n o, u kojem ipak nešto stvarno kaže. No on zna da izvrne moje riječi, pa da mi onda lasno dokaže svakome poznate stvari, za koje ga nije nitko pitao. Tako na pr. na moju opasku, da se drži zastarjelog i neopravdanog mnijenja, da je Dante učio na universi u Padovi, priznaje (H. Sm. str. 138), „da se ne da dokazati", ali ide za tim da pokaže, kao da sam ja tvrdio, da Dante nije uopće bio u Padovi.

Ivan Meštrović: Miloš, fragmenat „Vidovdan. hrama."

Digitized by Google

Naprotiv ! — Žao mi je, ali je veleuč. moj protivnik mogao biti i ovdje malo oprezniji pri navadjanju dokaza. Citirati naime povelju iz arkiva Papafava, vrlo je neumjesno, a po dantologa — smiješno ! U tom se dokumentu doista spominju neki . . . dantinus quondam Allagerii de Florentia et nunc stat in Florentia. Naravno, lako je pomisliti na Danta : ali se ime toga Dantinusa g. Allagerii iz Firence susreće i u kasnijim ispravama : u jednoj 31. avg. 1339 (dantinus tuscanus) ; dalje u jednoj iz 1345., domino dantino g. domini aligerii ; iz 1348. : domino dantino g. domini alligerii qui fuit de Florentia, u dvjema iz 1950. ! A Dante je umr'o 1321. (14./IX.).

Ili je možda g. prof. dr. Kršnjavi htio da produži Danteov vijek ? — Humanitarno, ali do zla boga neznanstveno ! .

Netačno je takodjer pozivati se na Danteov utjecaj na Giottove freske, kad je to vrlo, a ma vrlo sumnjiva stvar, jer čitav vijek prije (1206.) nalazimo sliku jednaka karaktera kao i Giottov afresco u crkvi S. Moria Maggiore in Toscanella ![1]

Više ili manje ostaju drugi dokazi, koje g. K. nije trebao drobiti, jer nisam nijekao kašnji boravak Danteov u Padovi ; a kao oštetu za izgubljena dva dokaza darujem i ja jedan, a to je : danteovo poznavanje paduanskoga narječja. (Isp. De Vulg. Elog. I. 14.).

Fastidium etenim est in rebus manifestissimis probationes adducere, pa ću da se osvrnem samo na još neka mjesta, gdje prof. K. krivo navodi moje riječi, da dokaže „nesolidnost moje kritike". Tako na moju opasku, „da mi nije jasno u koliko on (Kršnj.) vjeruje predaji, da Danteova obitelj potiče od starorimskog plemena Frangipana", briše ovu pošljednju riječ, da mi onda dokaže, da je Dante vjerovao, da mu obitelj lozu vodi iz starorimskog plemena ! !

Kakva je to igra ? — Drugdje sam mu opet zamjerio, što veli (B. K. str. 8.), da je Dante imao sedmero djece (po Pelli-ju). Odgovara, da se je držao tradicijonalnih podataka. Ali, ali, g. profesore, književna tradicija spominje Petra i Jakova, a Landino dodaje i Francesca „commentarono il nostro Poeta due suoi figliuoli Francesco e Piero". Da se je nje držao, bio bi, sve bez znanja Danteova, darovao mu još jedno dijete : po tom osmero ! Kako bi bilo da prof. K., uz študije, koje mu navedoh, pročita i dokumente ! ?

Toliko na njegovu obranu glede života Danteova.

U obrani svojega prijevoda drži se prof. K. takodjer neke osebujne metode : većinom se pozivlje na prevodioce. Da skratim svoj odgovor, upozorujem veleuč. g. prof. na članak F. Torraca u Bull. II., pa će mu biti jasno, koliko više vrijedi učiti jezik savremenika Danteovih, nego tumačenje kasnijih komentatora.

Tako ću mu opaziti na njegov dugi ekskurs glede riječi „conte" Inf. X. 39., da riječ conto, koja dolazi 8 puta u Bož. kom., od kojih 7 u stihu (Inf. III. 71., X. 39., XXI. 62., XXIII. 31., Pg. II. 56., XIII. 105., XV. 12., Par. XXV. 5.) može da dolazi iz cognitus i computatus, i iz comptus, a ne kako to g. K. (H. S. str. 136) drži iz cognitus ili comptus samo. Conto je čisti toskanski reflex lat. cognitus i computatus, no conto je (iz comptus) u talijanskom jeziku latinizam, jer je toskanska forma concio (isp. rum. conciu) analoška formacija, po conciare. Ne ću da spominjem, da Boccaccio interpretira sa „composte, ordinate" i da u tom značenju dolazi kod Petrarke, Barberino, Reggim. 32. „non è cosa contá

[1] Zing. Dante 214.5 passim.

Digitized by Google

34., sarà più conta a reggimento fero, Docum. 247. 10., no ću opaziti jedino, da Virgil p o š t u j e Farinatu isp.... Volgiti che fai ?

No historijska je gramatika upravo jaka strana g. Kršnjavoga. Tako me uči (hvala lijepa !), da „proposto" nakana dolazi od lat. propositus. Njegova je interpretacija ad Inf. XXII. 123. našla i nešto jačeg zagovaratelja u O. Gozi (Schermaglie dantesche. U Rass. nazion. CLVII. pp. 361—70) ; no g. se K. pozivlje na C a m p i j e v e razloge, po kojim se stih „saltò e dal proposto lor si tolse" ne smije prevesti „skoči i uteče njihovu p o g l a v i c i". A ne opaža da se pri tom mijenja i čitavo značenje: jer bi onda Barbariccia i njegovi drugovi p u s t i l i s l o b o d n a N a v a r c a. A uza to je Barbariccia nazvan „i l g r a n p r o p o s t o" u istom pj. st. 94. ! No kad smo jednom zašli u jezikoslovlje, upozorit ću prof. K., da s i p a (Inf. XVIII. 61.) u stihu A dicer sia fra Savena e il Reno nije afermativna čestica „da", nego konj. prezenta glagola essere ; a kako g. K. (B. K. str. 132.) kaže : „Narod, koji u ovome dijelu Italije stanuje, nije u Danteovo doba izražavao riječ „da" riječju „si", kao što to današnji Talijani čine, nego se umjesto „sî" govorilo s i p a, neka znade da taj oblik glagolski traje još i danas u bolonjskom dijalektu (seppa). (Vidi. D' Ovidio, Saggi, 365. Ascoli, Arch. glot. III., L' Ilalia dialettale, Zingarelli Studi. di fil. I. 157). „Gesta" u Inf. XXXI. 17. nije „poduzeće" ; gesta kao i staro franc. g e s t e znači schiera, esercito (vidi Rajna. Rotta di Roncisvalle str. 1—3), a u tom značenju dolazi i kod — Ariosta : „Mostra Carlo sprezzar con la sua gesta E di tanti signor la presenzia".

Ako g. prof. K. želi, nabrojit ću mu uz k r i v i prijevod riječi „persegue" (Inf. VII. 86) l a m a Inf. XX. 79. i m u s a r e Inf. XXVIII. 43 barem 20 mjesta, gdje je pokazao n e p o z n a v a n j e starog talijanskoga jezika.

Netačnost je dakako vrlina prof. K. i pri polemiziranju. Kako je na pr. mogao kazati (H. Sm. str. 140.), da su engleski i f r a n c u s k i prevodioci p r i d r ž a l i imena vragova k a k o s u u Bož. Kom., kad Littrè prevodi A l i c h i'n o sa A i l e c l i n, koji je izašao iz iste tvornice, kao i Zoozmannov Slappflügel, Hoffingerov Senkschwung i Kršnjavijev Sagnikril. Osim toga čemu pobija mogućnost „saveza izmedju francuskog Hallequina s k o j i m n a d i m k o m kojega D a n t e o v a s a v r e m e n i k a", kad sam izričito naveo mnijenje T o r r a c a, da je Dante djavole, o s i m Alichina i Farfarella nazvao prezimenima i nadimcima svojih savremenika. Što se pak tiče Alichina, mogao je prof. Kršnjavi pročitati raspravu E. Cattija (La questione di Arlecchino), koji drži s D r i e s e n o m,[1] da je ime i tip Harlekina francuska kreacija. U ostalom i starina M a r u l i ć pridržaje prvotni talij. oblik : Djaval Kalabrin vodeći osujenih.

Da zaključim sa par riječi p r o d o m o m e a.

Najgore je od prof. K, što mi insinuira laganje ! Tako (H. Sm. str. 41.) tvrdi, da jednostavno n e i s t i n u g o v o r i m, tvrdeći, da je nešto napisao, što nije, biva da je „torre de' gualandi nazvao toranj M u d a". Ako l e a l n i moj protivnik nije izgubio uz dar pamćenja i dar vida, neka otvori svoju knjigu na str. 186., pa će naići u prve dvije crte odozgo na ove riječi : „došao je u Pizu, baš kad je grof Ugolino u t o r n j u M u d i sa svojim sinovima od gladi umirao".

Kako da se nazove o v a k o postupanje gospodina profesora ? ! ?

---

[1] Driesen. Der Ursprung des Harlekin. Berlin 1904.

Digitized by Google

Na koncu me s visine svoje erudicije k o r i, što sam kazao: „Tako je K. Majstor Adam prema najnovijem istraživanju (!) Englez iz Bresta, pa me uči, da je O. Bacci to donio (po Tarlazziju) u svojem komentu k XXX. pj. Pakla, za koji da nisam znao. Žao mi je, ali je g. Kršnjavi zlo informiran, kao gotovo uvijek. Prvo svega upozorujem veleuč. g. profesora, da je p r i j e Bacci-ja, G r e g o r i o P a l m i e r i, (Gregorio Palmieri. Introiti ed eriti di papa Niccolò III. (1279—1280) antichissimo docum. di lingua ital. etc. Roma tip. vaticana 1889.) našavši u jednoj ispravi iz godine 1277. nekoga m. A d a m o d e A n g l i a, n a g a d j a o, da je to Danteov Maestro Adamo, držeći da je njegova domovina Brest. N o B r e s t j e u — F r a n c u s k o j, ali je onda bio pod Englezima. Brest bi se pak (preko lat. Brestia) pretvorio u talij. pučkom govoru u Brescia, pa bi odatle nastalo mnijenje, da je Danteov Maestro Adamo Brescianac. N o n a j n o v i j a s u i s t r a ž i v a n j a ustanovila, da se je u odnosnom kodeksu krivo čitala riječ Anglia. Radi se tu o A g n a (a Agna je selo izmedju Poppi i Romene), zamijenjeno s Anglia radi grafije Angna. (Isp. i Zing. str. 749.).

No uza svu nelealnost prof. Kršnjavija, bit ću tako dobar, pa ću mu naznačiti bibliografiju i to najnoviju, za neke od onih stvari, gdje se povlači. Tako ću mu prišapnuti, da su u najnovije vrijeme lomili koplja za Brunetta Latiniji odlični filolozi Parodi (u g e n o v e š k o j, Lectura Dantis' i F. Novati u Sonzognevom zborniku „Le Opere Minori di Dante', preštampano sada u elegantnoj svesci: Freschi e Minii del Dugento. Milano, Cagliati MCM VIII. str. 334. slj.

Poštujem, kao Srbin, hrvatsku nauku, dapače držim, da mi je dužnost koristiti se njome, no ni uz najbolje nastojanje, ne mogu, da čupam perje iz repa Danteologa-Chanteclera. „E se non fosse che amor, lo mi vieta la riverenza" prama časnoj dobi, i' userei parole ancor più gravi".

A. G. MATOŠ: DVA KENTAURA

Sa dušom vrača, s magijom Hirona,
Kentaur, Parip s ognjem Feba,
Drijadu, ženu, nimfu vreba,
Željan puti bielih Amazona,

Od izvor-voda plavog Helikona,
Od mira sedmodverih Teba
Pa sve do oca Dzeusa i Neba
Strast se ori poluboga bona.

Sa srcem zebre, s pameću papkara,
Abderit (ma da nije čedo kobile,
Kentaur naš!) k'o baba klima stara,

Dok vile naših dana, cvieće Ilice,
Razjapljuju u počast Mulcu vilice
I žale, što ga nijesu mužem dobile.

Digitized by Google

MILAN ŠENOA: POST FESTUM

DIALOG U JEDNOJ HOTELSKOJ SOBI.

O n a: Vi ste ovdje?

O n: Da, klanjam se...

O n a: Vi ste poslali ovu posjetnicu?...

O n: Da, ja. Oprostite. Tudja je, nije moja, ali sam je ja poslao...

O n a: Čudnovato.

O n a: Čudnovato?

O n: Ne nije čudnovato. Da sam svoju kartu poslao, vi me ne biste primili.

O n a: Ne, ne bih vas bila primila — i zato vam se sada preporučam.

O n: Molim vas tek nekoliko riječi...

O n a: Vi znate, da ja ne volim govoriti s vama.

O n: Znam, vi me ne volite. To ste mi već nebrojeno puta rekli, dok ste još ovdje kod nas živjeli. Razlog te vaše antipatije prema meni ja pogadjam.

O n a: Nemate što pogadjati. To je posve jasno. Vi ste...

O n: Ja sam prijatelj doktorov — i eto, to je sve.

O n a: I to je dosta, da vam i opet kažem, da vam se klanjam.

O n: Drago bi mi bilo, da se jednom taj naš odnošaj objasni prije nego odete. Vi ste postali ženom velikoga svijeta. Mi smo mali ljudi. Na vama je, da nas saslušate, da nam se eventualno i nasmijete.

O n a: Ali molim vas. To su posve svakidanje fraze što vi tu pripovijedate.

O n: Možda, a opet mi pristoji pravo, da saznam pravi razlog, za što vi mene odbijate. Znam, da ste primili ljude, koji su vam posve indiferentni — ni simpatični ni antipatični — dok mene...

O n a: U svijetu sam naučila primati svakoga, — jer mi je većina tih ljudi bila indiferentna. Medjutim u samim riječima simpatičan i antipatičan leži razlog zašto jedne rado primam — a drugih i ne primam.

O n: Posve razumljivo. Molim vas nešto je u tome vrlo zanimljivo. Stavimo slučaj, da se kod vas javi čovjek koga još nigda nijeste vidjeli — pristale vanjštine...

O n a: Recimo, tako kako vi, a?

O n: Ne, nije to aluzija na taj moj slučaj, — nego je to posve principijelno pitanje. On će vam biti na prvi mah ili svojom vanjštinom ili načinom svoga govora, ili možda svojim duhom simpatičan...

O n a: ...ili antipatičan.

O n: Pardon, ima tu još jedna finija nijansa.

O n a: Da čujemo.

O n: Može vam biti nesimpatičan.

O n a: Vi ulazite u neke finese, koje...

O n: Dozvolite. Svakako ćete priznati, da je velika razlika u značenju riječi drag ili mio, nedrag ili nemio i odvratan.

O n a: Svakako.

O n: Onaj čovjek, koji vam je odvratan — ili recimo — antipatičan — onaj čovjek mora da vam je podao za to razloga. Vanjskom formom može čovjek po-

Digitized by Google

stati simpatičan ili nesimpatičan, dok za antipatiju treba znatna razloga — a znatnom razlogu treba vremena.

O n a : Meni se sve čini, da vi bez razloga ovdje vrijeme tratite, a ja opet nemam vremena, da saslušam te vaše razloge.

O n : Pardon, vi ste na krivom putu. Nisam došao, da vam kake razloge nabrajam, nego da od vas saslušam razloge, zašto sam vam odvratan.

O n a : Slušajte. Tvrdo sam bila odlučila, da vas i još nekoga — koga ne ću da spomenem — i ne vidim i ne saslušam. Ipak je u vas bilo dosta . . . dosta . . . no pomozite mi . . .

O n : . . . impertinencije.

O n a : To je preoštro . . .

O n : Dakle odvažnosti.

O n a : To je opet prečasno.

O n : Nego?

O n a : Recimo drskosti, te ste se javili ovdje preda mnom, i sad vi mene zaplićete u koje kake fraze, ne bi li me sklonili, da vam odgovaram . . .

O n : Rekoh, da je to moje pravo. Vi ste me pred sobom tužili, sami ste me osudili, a saslušali me niste. Tužitelj, sudac i krvnik u jednoj osobi, ne čini li vam se taj sam proces nepravednim.

O n a : Ah, molim vas . . .

O n : Konstatujmo u kratko, što se je zbilo. Vi ste provodili kod doktora krasan, miran život.

O n a : Da.

O n : Ja sam mu prijjatelj od mladih dana, pak sam u tom kolu bio neki treći, koji je uživao u vašoj sreći.

O n a : Molim vas ne podsjećajte me . . .

O n : A ma zašto ne? Ta sjećanje je niz karika, koje od svih zgoda našega života stvara jednu cjelinu . . .

O n a : . . . . . veli neki Nijemac s vrlo dugim imenom u maloj jednoj svesci Reclamove biblioteke.

O n : Nije pravo što govorite. Baš taj vaš ravnodušni afektirani cinizam prikriva u vama neka čuvstva, koja se radjaju onda, kad se čovjek sjeća ugodnih časova, a ne će da ih se sjeti. Još će vam dobro biti u pameti oni mali objedi u troje, oni izleti na štajerskoj granici, gdje nas nije nitko poznao. I to je trajalo dugo. Onda o vašoj antipatiji protiv mene nije bilo ni govora. Je li?

O n a : Ne.

O n : Ljubav napokon ne može da bude ljubomorna na prijateljstvo. Ona je svemoćna.

O n a : Vidim da ste mnogo truda uložili u sve te lijepe riječi, dok ste ih naučili. Mnogo truda, — pa da vas nagradim — molim izvolite sjesti.

O n : Vaše su riječi zadahnute nekom oštrom ironijom. Ja ih ipak smatram kao pravednu kazan za moju drskost. Ali nastavimo. Ja sam onda pošao u svijet.

O n a : Sjećam se, pratili smo vas.

O n : Izostao sam dugo, — pol godine i više. Onda se vratih.

O n a : I niste me više našli.

Digitized by Google

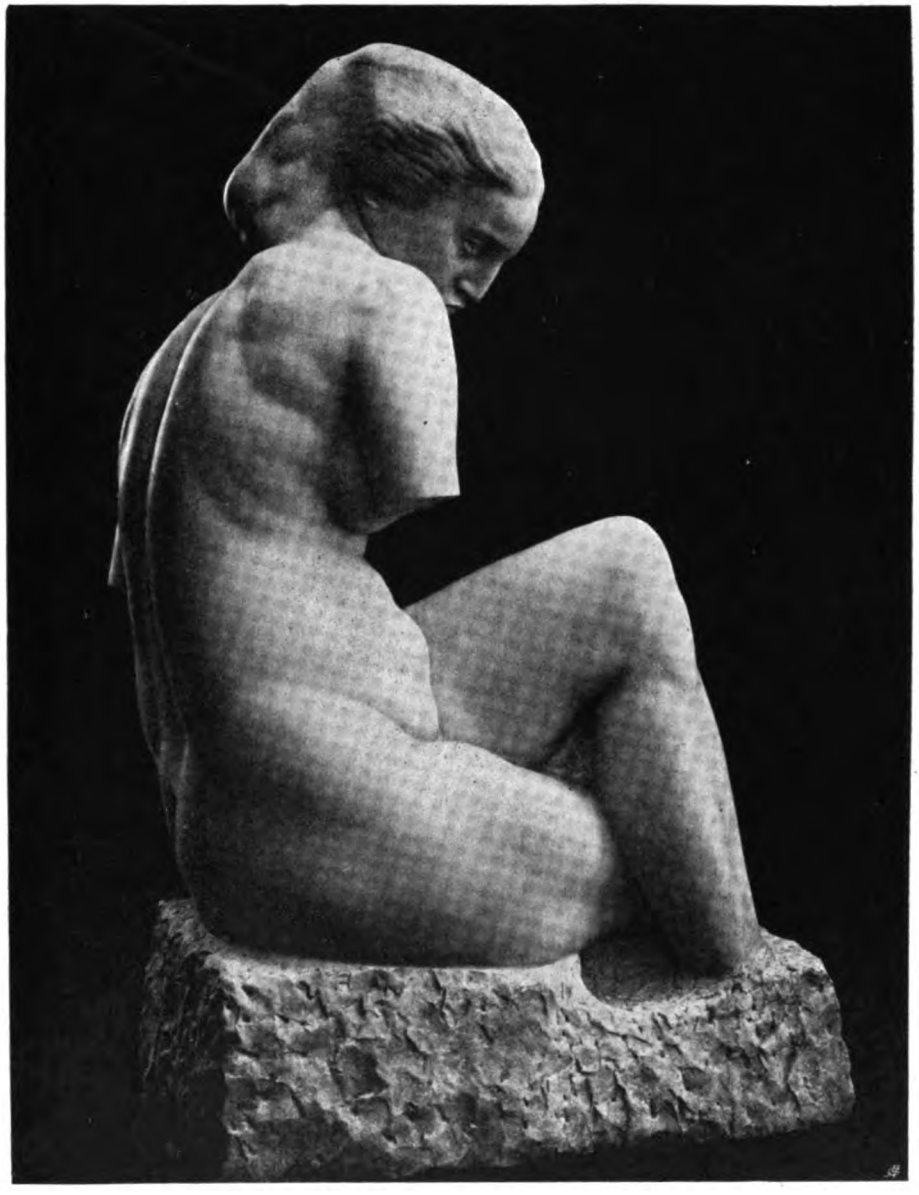

Ivan Meštrović: *Sjećanje, fragment „Vidovdanskoga hrama".*

O n : Nisam. Nestalo je vas, a nestalo i ljubavi. Znate li da mi bilo žao, vrlo žao . . .

O n a : Onih malih objeda u troje — onih intimnih izleta na štajersku granicu ?

O n : Ne rugajte se. Ova je stvar za me bila vrlo ozbiljna. Nestalo ljubavi. a nestalo i mira za moga prijatelja.

O n a : Ostalo je prijateljstvo, — a silna jaka ljubav izgubila se. Kako se to slaže s vašim predjašnjim riječima?

Digitized by Google

On: Dugo je trebalo, dok se je moj prijatelj umirio i utješio.

Ona: Utješio se, pa se oženio.

On: Jest, oženio se.

Ona: I vi ste to dobro znali.

On: Doznao sam to tek poslije zaruka.

Ona: Ali molim vas — ne skrivajte se.

On: Rekoh — tek poslije zaruka. Doktor me je predstavio tek svojoj gospodji.

Ona: Čudnovato, a čitavi svijet zna, da ste ga baš vi nagovarali da se ženi.

On: Ja?

Ona: Da, da mene potjera od sebe, pa da sebi osnuje obitelj.

On: Ma kažem vam, da ja onda nisam ni poznavao njegove žene.

Ona: Sve jednako. Vama je bilo stalo, da ja od njega odem, a ne da se on oženi.

On: Oprostite tu i opet nedostaje razloga. Što bi mene nagnalo na tu ideju? Nas smo se dvoje vazda dobro pazili — meni se bar tako čini?

Ona: Da.

On: Pa koji bi mene motiv nagnao, da najednom budem nekim zloduhom vaše sreće.

Ona: Nisam rekla, da ste bili zloduhom. U vašem je interesu bilo, da mene i doktora rastavite.

On: Ali zašto, komu za volju?

Ona: Kad ste danas amo došli, rekla sam vam da vas ne primam, htjela sam otići, ali vi ste me zadržali ovdje vašim govorom, vašim preplitanjem. Znala sam, da će doći do neugodnih enuncijacija izmed nas, da će možda pasti i koja ta uvrijeda. Ako se tako dogodi, onda znate, da ste vi tomu krivac; ja perem ruke. Vi ste me na to natjerali, da kažem što ću možda sada reći.

On: Ne znam, duše mi, kaki bi to razlog mogao biti, što ćete sada spomenuti. Za pol godine moga odsuća nisam ni jedne riječi pisao doktoru...

Ona: Ja bar nisam vidjela nijednoga pisma.

On: To će reći, da vi ovim mojim riječima još vazda ne vjerujete, da još vazda tvrdo stojite na tom, kako sam ja ne znam čemu za volju prekinuo vaše intimne veze s doktorom.

Ona: „Ne znam čemu za volju" — ovo su čudne riječi.

On: Slušajte molim vas. Uzmimo, da je tako, kako vi mislite, da sam ja nagovorom ili kakom intrigom, ako baš hoćete, predobio doktora da vas ostavi. Recimo tako, — kakogod to ne stoji. Kažite mi sada molim vas, kake ste vi razloge tom mom nedjelu u vašoj lijepoj glavi konstruirali?

Ona: Pa kad hoćete, — reći ću. Vi ste to učinili iz vlastitoga interesa.

On: Iz vlastitoga interesa? Valjda materijalnoga?

Ona: Ne.

On: Nego možda od ljubomora na vas?

Ona: To bi bilo naivno.

On: Nego?

Ona: Eto to je: Vi ste mislili: odbačena ljubovca moga prijatelja, koja je sa mnom bila vrlo intimna, kojoj sam bio simpatičan, sad će postati još intimnija, — bit će mojom.

Digitized by Google

On: Dakle moja sva krivnja bila bi ta: intrigom omrazio sam ljubovcu svom prijatelju, da je mogu poslije sam za ljubovcu uzeti?

Ona: Da. Krivo ste računali, jer se je mjesto one očekivane ljubavi rodila antipatija — odvratnost. I mi smo se time vratili na početak našega razgovora. Tražili ste od mene, da vam kažem razloge moje antipatije spram vas. Eto, rekoh sve, a to sve nije baš laskavo po vas i po vaše visoke pojmove o prijateljstvu. Možete li još i sad da niječete, da svoje krivnje ne priznate.

On: Ne niječem. Priznajem. Istina je sve što ste rekli.

Ona: Što, vi priznajete sve tako sans gêne?

On: Da, pa što ću? Svakako je pametnije, da vi to sami od sebe znate, nego da se ja trudim oko toga, da vas uvjerim o svojoj ljubavi, da se gubim u kojekakim frazama, kojima biste se vi još i ljudski narugali.

Ona: To bi dakle priznanje imalo biti surogat jednoj ljubavnoj ispovijesti.

On: Vi ste me doveli do toga.

Ona: I vi uza sve to zaboravljate na vaše prijateljstvo.

On: Da, jer je ljubav jača od prijateljstva. Moj se prijatelj lako oporavio od boli, koju mu zadade vaš odlazak; jednako se lako utješio, kad mu je prije dvije godine umrla žena. Vrijeme liječi i tješi.

Ona: E onda treba da i vi pričekate još neko vrijeme sa svojom ljubavlju.

On: Za što?

Ona: Jer ćete se i vi utješiti od boli, koju vam sad zadajem odbijajući vas.

On: Vi me i zbilja odbijate.

Ona: Da.

On: Pogodit ću zašto.

Ona: Nije ni teško. Rekoh vam, da ste mi antipatični.

On: A ima svakako i jedan drugi razlog.

Ona: No?

On: Vi još uvijek ljubite doktora...

Ona: Ali molim vas. I tu je vrijeme liječilo. Ja sam ga posve zaboravila. Poslovi su me doveli amo, pa sam se po malo i strašila onoga momenta, kad će trebati, da ga prvi put vidim. Pa znate kako mi je bilo? Mirno sam prolazila pored njega. Pozdravi me, a ja odzdravim tako, kako odzdravljam ljudima, s kojima se slučajno jednom u životu sastadoh, kojima ni imena ne znam. Pitala sam sama sebe, kako je to, te sam tako mirna, bez mrve uzbudjenja — a ma bez svakoga traga ikake uzrujanosti. Nisam znala kako da je tako — ali samo znam, da od sad spada u klasu onih meni posve indiferentnih ljudi.

On: Svakako vrlo zanimljivo.

Ona: Da, zanimljivo. Evo čas prije — kad ste vi došli, još vam rekoh, da mi ne spominjete njegova imena, a sad vidim, da je i taj strah bio posve suvišan. Sačuvah ugodnu spomen na naš zajednički život, ali tuge za prošlom ljubavlju nesta posve.

On: Znam zašto.

Ona: Da čujem.

On: Jer ste od onda našli drugu ljubav.

Ona: Smiješno. Jesam li ja u svijet pošla, da budem koludricom, da se prometnem bogomoljkom. Priznajem, bilo je ljudi od onda, koji su mi bili mili i dragi — ali vas nigda medju njima!

Digitized by Google

O n : Vjerujem, a opet bilo bi posve logično, kad je nestalo vaše ljubavi prema doktoru, da nestane i antipatije prema meni.

O n a : To bi bio avansma za vas. Vi bi htjeli, da mi budete bar indiferentni, je li ?

O n : Svakako bi mi laskalo bar to, kad već nemate ni mrve ljubavi za me.

O n a : Ne ni jedno ni drugo. Ljubavi prema doktoru je posve nestalo, dok je antipatija prema vama ostala ; to vam je stara stvar : dobro se zaboravlja, a zlo ostaje.

O n : Dakle ni mrve ljubavi više.

O n a : Ni mrve. Dozvolite, mi smo zastranili od naše teme. Što smo imali da jedno drugomu kažemo, iskreno smo rekli, makar i neugodno bilo, a sad vi padate u posve drugu rolu. Vi mi se namićete za nekakoga ispovjednika.

O n : Dozvolite, ja sam to bio od prvoga časa, kad sam došao amo.

O n a : Kako to?

O n : Ja mislim, da je moja misija dovršena.

O n a : Misija — ne razumijem.

O n : Razumjet ćete. Slušajte. O kakoj ljubavi prema vama a ma ni govora. Vi ste mi bili indiferentni za sve ovo vrijeme vašega izbivanja, tako indiferentni, da sam gotovo vašu fizionomiju zaboravio.

O n a : Zbilja ?

O n : Zbilja, zbilja. Tek jedna poblijedjela fotografija iz onih vremena, što visi u jednom izlogu, podsjetila bi me katkad, da ste i vi njegdje na zemlji. Vaše ime tiskano debljim slovima u stranim novinama, podsjetilo me, da ste još u životu

O n a : Ah !

O n : Da. Molim vas pomislite, ja sam zaboravio i vaše krsno ime. Tek nedavno se sjetih, kad sam ga čitao u našim novinama. Je li? To je znak potpune indiferentnosti ?

O n a : Imao bi bar biti. Nego se meni čini, da to sve skupa ima biti neki revanche za onu košaricu, što je čas prije dobiste.

O n : O vjerujte mi ja bih bio u najvećoj neprilici, da te košarice nisam dobio.

O n a : Čujete, ovo zvuči nekako kao mala uvreda . . .

O n : Za vašu tatšinu? Ali slušajte. Onda kad se je radilo o ženidbi moga prijatelja, ja se za sve to nisam brinuo, jer me nije bilo ovdje. Njegova je pokojna žena bila elegantna dama, ali bez komplimenta, ni premac vašoj ljepoti, ni vašem temperamentu. Bila je bogata, učena — uopće čitava je ženidba bila nekako konvencijonalna. Izmed moga prijatelja i njegove žene nije nigda postojala nikaka intimna familijarna veza. Djece nisu imali ; ljudi posve raznih značajeva, živjeli su posve na evropsku, ukočeno, govorili sebi „vi", tako su nju naučili u jednom švajcarskom internatu. Uopće nije bilo onih intimnih veselih večeri, onih zgodnih izleta na štajerskoj granici, — jedno se je grozno dosadjivalo uz drugo, — a opet do nesklada ili razdora nije došlo. Onda je ona nenadano umrla. Moj je prijatelj u prvom početku bio mrzovoljast i nujan, onda je počeo putovati, — a napokon stao se zabavljati. U toj trećoj fazi vidio je opet vas.

O n a : Mene?

O n ; Da.

O n a : Gdje?

Digitized by Google

On: Negdje u svijetu. Od onda javila se opet vaša fotografija na njegovu stolu. Neke male sličice, neznatni predmeti davno zaboravljeni nadjoše se na starom svom mjestu, kao neki fetiši. Sve su te stvari podsjećale na vas...

Ona: Je li tako i sada?

On: Mislim samo još do sedam sati večeras.

Ona: Kako?

On: Čut ćete. Dugo se borio sam sobom. Onda se povjerio meni. Htio je, da sam podje do vas, da vas podsjeti na one prve dane vaše sreće, ali vi ste u svijetu postali dama, možda promijenili svoje nazore, a on se bojao, da ga ne odbijete. Vi se još sjećate, kako je on ponosit. I sreća je, da nije došao sam do vas.

Ona: Meni se čini, da vas počinjem razumijevati...

On: Već je i vrijeme. Ja sam dakle morao, da preuzmem vrlo delikatnu zadaću, pa da budem za čas vašim ispovjednikom, kako god sam vam antipatičan.

Ona: Vi ste dakle čitavo to vrijeme igrali komediju?

On: Da, za me komediju. Vi ste mi lijepo i glasno priznali, da se moj jadni prijatelj nema od vas nadati a ma ni mrvici naklonosti, da je bio posve zaboravljen, da je u vašem srcu s vremenom nastala praznina, koju su redom drugi ispunjali, da pače ni sada nema a ma ni cigla mjestanca za moga prijatelja, da — — jednom riječi, da se je u ludo nadao, da je vrlo pametno uradio poslavši mene, a ne došavši sam.

Ona: To prevršuje sve granice...

On: Molim, ne žestite se. Ta i vama će to svakako milije biti. Vi ste evo nekoliko časova o meni govorili — i ja sam doznao sve. Pomislite, kako bi to neugodna scena bila, kad bi mu vi morali u oči priznati, da vam je tako indiferentan, kao čovjek, s kojim ste se tek jednom u životu sastali. Je li?

Ona: Da.

On: Kud ste se zamislili. Ja držim, da je svakako bolje bilo poslati parlamentera, koji je vičan podnositi batine. Vi njemu jamačno ne biste bili rekli, da vam je indiferentan.

Ona: Ne znam. Dokrajčimo.

On: Odmah. Od ovoga časa, ja i zbilja vjerujem, da sam vam s pravom antipatičan. U ostalom oprostite, moj prijatelj dolje šeće i čeka na odgovor. To je za nj preduga tortura.

Ona: Jedno pitanje.

On: Molim.

Ona: A kuda će sad, kad mu donesete odgovor.

On: U internacijonalni putni biro.

Ona: Mi smo dakle svršili?

On: Mislim posve. Meni je bila čast, gospodjice! Oprostite još jednom mojoj drskosti — ili možda sada imate za moj postupak oštriji naziv. U ostalom mislim, da se nas dvoje ne ćemo više sastati u životu.

Ona: Nadam se.

On *(odlazi)*.

Ona *(brzo)*: Molim vas..... *(Ide k prozoru. Pauza.)* Otišli su. Kolika glupost!

Digitized by Google

FEUILLETUN

Sa zlatnih polja*

Svaki kraj u nas ima svojih obradjivača u literaturi. Starijih i mladjih, boljih i lošijih. Kako već biva. I neki su od njih upravo odraz svoga kraja, da tako rečem, produkt njegov, djeca njegova. I Zagorje nam dade Gjalskoga i Kovačića, prvoga realistu i prvog ismijača i satiričara, Slavonija Kozarca, koga si ne možemo ni zamisliti nego kao pisca „Tene", „Oprave", „Mrtvih kapitala", kao analizatora onoga šarolikog života s toliko dobra i s toliko grijeha, koliko je i ljudi, dok nam Lika dade Turića itd. A da i ne spominjemo one legije mladjih, više ili manje fiziognomiranih pisaca, koji u svojoj velikoj većini tek nastavljaju ono što su stariji započeli, stojeći kao i njihovi literarni predji pod neposrednim utjecajem onih vječno živih i vječno istih dojmova svoga okoliša koji se razlikuju možda jedino — vremenom.

I ova knjiga pripovijesti s otmjenim naslovom pokazuje nam već na prvoj stranici svojoj sve, što želimo znati o piscu. Jer je i Hanžeković nepatvoreno čedo jednog takvog našeg kraja, široke slavonske ravnice ljubavi i grijeha. I dojmovi ovi u njega su tako jaki, premda Hanžeković stalno boravi u Zagrebu, kao na pr. i Petar Petrović. I on tek ovom svojom knjigom nastavlja ondje, gdje su prestali stari, pogdjegdje biva i sam „stari", jer obradjuje sujete već davno obradjivane i obradjene, ali pripada mladjima s jednostavnoga razloga jer je uistinu mlad, mlad u dobi, kao i u književnim svojim radovima. Ali ga se ne smije nazvati početnikom, premda se u javnosti malo pokazivao, jer cijela ova zbirka novela odaje sigurniju ruku. Nije opet ni bez mana jer najposlije čovjek je čovjek a do izdjelanoga književnika daleki su i mučni putovi.

Tipični seoski bilježnik, koji rado naglasuje, da je „zakon zakon, a Bog je Bog", a kraj toga nemilosrdno guli narod i umirovljeni kr. financ, što hoće da vodi prvu riječ, jer je „štošta promislio" i koji uživa u sebi kad završuje debatu sa: „idite, molim vas u Australiju — ili turite glavu u bunar"; pa onda ono opijanje puka „za odmor" i njegova posljedica: ubojstvo; zasukanost, bezbriga i lijenost slavonskog čovjeka u paraleli s marljivim Švabom, a na drugoj strani odlazak muža u Ameriku, život žene iza njegovog odlazka, pa ciganski čadori, ponosne ciganske cure i vruća ljubav... to su evo sujeti Hanžekovićevih pripovijesti. Gradja doduše u raznim svojim fazama i s raznih strana kod nas već obradjena ali se i ovdje ugodno čita, jer je u Hanžekovića uz mjestimice upravo lijepu dikciju i lijepi i puni stil, koji prekriva gdjegdje mršavu obradbu. I tako je omogućeno da se dočita knjiga, a da ne osjećaš onoga — što znači smrt književniku (i njegovu čitaocu) — dosade. Toga u Hanžekovića ne ima i to neka uzme u pohvalu.

Više bi mu se moglo spočitnuti nekim, recimo, nesmotrenostima, što se sastoje u nemogućnosti same stvari. Tako na pr. kad ambicijozni njegov financ Mintija u zadnjim svojim časovima, gdje već umire od kapi poput Kranjčevićevog Zadnjeg Adama, piše u zemlji ne upitnike ali riječ: sekretar... Pisac doduše naglasuje, da ju je napisao „nezgrapno", ali opet... Zar ne bi junakovu ambiciju, koju pisac hoće da pokaže i u posljednim Mintijinim životnim časovima, mogla jednako okarakterisati i koja slična zgodna izrečena riječ? Sretniji mu je završetak inače dosta slabe pripovijesti „Radi čega?", kojemu zaradi naglog prelaza i lapidarnosti ne manjka efekat.

Zločin je dovršen.

„Kuc, kuc, kuc, — kuca neko na prozor oružničke postaje u selu bijele oveće kuće.

— Tko je? — ozva se iz sobe jak dubok glas oružnika.

— Ja...

— Tko to?

— Ja Žava Kovač.

— Što je?

— Ubio sam Sigu Mitrića.

— Pričekaj odmah ću ti otvorit, — reče oružnik ni ne otvorivši prozor".

Svakako mu je u ovoj zbirci najuspjelija „Pruga". Borba starog Marina, 93-godišnjeg radenika zemlje, protiv komisije, koja hoće da mu radi gradnje željezničke pruge „otme" komad njegove drage livade, pak ono čvrsto starčevo uvjerenje, da je pravo na njegovoj

* Mato Hanžeković: Sa zlatnih polja. Slike iz slavonskog narodnog života. Tiskara Hrvatske stranke prava d. d. Cijena K 1.60. Naklada piščeva.

Digitized by Google

trani, što dokazuju uostalom i žandari, koji u došli da brane komisiju — jer „pravica se ne štiti, ona ne treba žandara" — i ona velika starčeva bol, sve je to prikazano tako snažno i prirodno, da, premda uvidjamo pogibeljnu glupost Marinovu i besplodnost otpora, ipak nam je simpatična ova njegova poza i mi odjedamput vidimo, kako smo i nehotice uz njega, a protiv oblasti i — kulture... A to je ona magičnost i sposobnost književnika: zainteresovati i uživiti čitatelja u dogadjaj — svakako jedna dobra strana. Druga po vrijednosti bila bi „Pjevač Tadija", ali — ona apoteoza slavonske ravnice i neba i ciganskih čerga sjeća ipak odviše na svoj uzor...

Knjiga je opremljena ukusno.

F. Jermolov.

Pesnitve*

Slovenski je narod lirske duše. Lirska mu je poezija najkrasnija. Njegove lirske povijevke pravi su biseri. Pjevaju ih svi Slaveni kao svoje narodne pjesme, ali nitko s tolikim čuvstvom i shvaćanjem kao Slovenac. Slovenski narod ima dva znamenita i krasna lirska pjesnika, Prešerna i Gregorčića. U njihovim se pjesmama vidi slovenska duša. Koliko se hrvatski i srpski narod može dičiti svojim junačkim pjesmama pred cijelim svijetom, toliko slovenski svojom lirskom pjesmom. Tanka i čista i mila i slatka lirska žica čuje se u slovenskoj lijepoj knjizi i umjetnosti. Sve je to krasno i prekrasno, ali... ali... Sve to uzbudjuje u plemenitu čovjeku simpatije, ali život je i borba, a kako Aškerc veli: „Prvi na svetu je, kdor je močnejši!" Slovenski narod gotovo nije bio nikad svoj. Uvijek ga je žuljao tudji jaram. Nema ni svoje povijesti. Nema svoje srednje škole, naime sa svojim nastavnim jezikom, a kamoli sveučilište. On je pastorče u Austriji. Njegova meka ćud, ropski moral, Rim sa svojim klerikalizmom, imperializam, ubijanje otporne snage, stari nazori o svijetu i životu, pa sentimentalnost u samoj lijepoj knjizi, sve je to škodilo njegovoj slobodi i samosvojnosti.

Podiže se Primož Trubar da oslobodi Slovence donekle duševnoga ropstva i rimske tlake. Udari temelj slovenskoj književnosti i stane sakupljati oko sebe vedrije slovenske glave. Narod sve više pristajao uz Trubara, a Rim udari na njega i spali prve slovenske knjige. Dugo iza toga nije se uskrisila slovenska književnost.

Kad se u Hrvatskoj čitao najviše Šenoa, čitali su Slovenci s najvećim zanimanjem Štritarov „Zvon" i njegova djela. Mlada slovenska generacija upravo je gutala Štritarove umotvore. Ali kolika razlika izmedju Šenoe i Štritara! Šenoa je ratoboran, on raspaljuje čitatelja na otpor protiv zla, nepravde, tlačitelja i tirana, dok je Štritar prečesto previše mekan i sentimentalan. A kako su u Hrvatskoj mnogi mladi pisci podražavali Šenoi, tako su medju Slovencima mnogi imitirali Štritara. Štritarova sentimentalnost hvatala se osobito mladeži, a to je bilo narodu na štetu. Uza stara zla, još i ovo!

No kad narodom zavlada bilo kakvo veliko zlo, obično se pojavi njegov spasitelj, čovjek onakav, kakav treba da je sav narod, ako hoće da se održi u životu i da živi dostojnim životom. Tako se medju Slovencima, u tom mekanom i golubinjem narodu, rodi apostol novih, modernih ideja, moderni umjetnik, čovjek pun energije, kakav najviše treba Slovencima, Antun Aškerc.

Aškerc je jaka indididualnost, upravo pojava u slovenskoj književnosti. Svijetao i jak je karakter, neustrašivi borac, slobodni mislilac, potpuno moderan čovjek i pjesnik filozof. Takav je upravo trebao slovenskom narodu, i kamo sreće, da je takovih bilo prije njega! I mnogo on učini za svoj narod. Ni jedan književnik do njega ne učini toliko.

Slovenski je narod duševno robovao i nosio teški klerikalni jaram. To ropstvo zvao je pobožnošću i tim se, zaslijepljen, ponosio. Slovenac je ekonomski napredan, darovit, i rese ga mnoge socijalne vrline, ali je ipak dugo nosio duševne verige. Pokornost bila je njegova „krepost". Aškerc je čovjek, koji ne ljubi ničijih veriga, pa te bile i sv. Petra ili narodne, i koji se ne klanja nikojim mučilima, pa bila ta mučila i Isusova. Sve, što je ropsko, kukavno i nisko, njemu je odvratno i na to udara svom snagom jake svoje duše. Sve on to obara kao umjetnik jakim svojim uvjerenjem i velikom moralnom snagom, a da ipak ostaje pravi pjesnik. Ozbiljan je kao kakav grčki bog. Vidiš da živi u svom duševnom svijetu širokoga i visokog obzorja. Jezik mu je krasan, pjesnički. Nigdje suvišne riječi, nigdje puste fraze, nigdje nepotrebna nakita nigdje ništa ishitrena i nategnuta. Rijeka njegove poezije jeste velika i jaka, teče velikom snagom, a ipak uvijek bistra. To je Ganges, koji ozdravljuje, oslobadja od grijeha i preporadja. I najsitnija Aškerčeva pjesma je — pjesma, a što je tek zbornik nje-

* Pesnitve od Antuna Aškerca. Peti zbornik. Naklada L. Schwentnera u Ljubljani. 1910. Strana 268. Cena broš. K 4; eleg. vez. K 5.50.

Digitized by Google

govih pjesama ! To je velika dragocjena riznica ljepote. Veće Slovenci nemaju.

Kad se Aškerc pojavio na polju lijepe knjige, kao da je zarudila nova zora, a zaista i ogranu novo sunce. Mi, koji smo još onda bili mladi, koji smo se opajali i omamljivali Štritarovim sentimentalnim djelima, koja su nam toliko godila, digosmo glave i okrenusmo se k Aškercu. To su posve novi glasovi. Ne omamljuju poput uspavanke, kojom majka uspavljuje dijete u kolijevci, nego razbudjuju, rasplamćuju i poput bojne trublje zovu u boj za slobodu. To je grom, koji potresa, odjekuje od planine do planine i pročišćuje zagušljiv uzduh. Aškerc nas zove. Zove nas da ustanemo, da dignemo glave, da se borimo, da radimo, da se uzdamo u se i u svoju snagu. On nam pokazuje pravoga boga i pravi raj. Osudjuje poniznost i ropsku ćud. Govori, da je slovenska krv „prevodena, premalo ognjena", da ima u njoj premalo željeza, a u kostima premalo kremena. I u najnovijim pjesmama, u „Pesnitvama", što ih napisa posljednjih pet godina, govori svome narodu :

„Verujte samo v svojega bogá,
kine kraljuje vrh nebá !
Ta bog se ni rodil iz fantazij
preteklih dnij.
Ta bog edino pravi,
resnički zdravi,
neumrjoči
in vsegamogoči —
to vaš je duh in vaš razum
in vaša moč in vaš pogum
in vaša vest
in vaša pest
in vaša dlan,
ki delate ž njo dan na dan —
to bog je vaš ! Le vanj verujte,
pred drugim pa ne poklekujte !
V vas samih le živi vaš bog !
Ni drugega nikjer okrog !
Verujte v svojega bogá,
verujte v svojega duhá !
Le v prsih vaših bog živi
in v duši vaši plameni;
po žilah vaših bog vas polje.
Vaš bog — moč vaše to je volje !
Ta bog je naše dobe veličastni sin,
ko vladaj s solčnih vas višin !

Mlada generacija oduševljavala se za Aškerca, a sredovjeki duh i crni klerikalizam stao je medju bistrijim i obrazovanijim Slovencima uzmicati, a danas uzmiče i medju seljacima. Nekadanji klerikalni seljak, danas je slobodni mislilac i posjećuje sastanke „Slobodne Misli". Dakako, da sve to nije zasluga jednoga čovjeka, nego i dr. Tavčara, Hribara, slobodoumne napredne štampe i drugih, ali Aškerc ima tu svakako najvećih zasluga.

Danas diše u slovenskoj literaturi moderni duh. Čemu smo se prije kojih trideset godina divili i što je onda bilo najljepše, na to gledamo kao na štovanja vrijednu starinu, a danas nam se hoće Aškerca; Cankara i dr. Aškerc je prvi slovenski pjesnik.

Slovenski je narod bio gotovo zaboravio na svoga Primoža Trubara. Čulo se o njem samo to, da je bio strašan krivovjerac i božji odmetnik. Aškerc je oživio njegovu uspomenu i prikazao ga u pravu svijetlu, pa se narod njim ponosi. U Ljubljani kod „Narodnoga doma" udaren je već temelj Trubarovu spomeniku, a Trubara će slovenski narod dostojno proslaviti, i to baš u Ljubljani, gdje se palila njegova biblija. Da nema Aškerca, ne bi toga još bilo.

Aškerc je napisao ova djela : Balade in romance, Lirske in epske poezije, Nove poezije, Tri dramatične študije, Ruska antologija, Zlatorog, Četrti zbornik poezij, Primož Trubar, Mučeniki, Junaki, Jadranski biseri, Akropolis in piramide, Pesnitve, peti zbornik, Dva izleta na Rusko, Izlet v Carigrad, Ali je Primož Trubar upesnitve vreden junak ali ne?

Pesnitve ugledaše svijetlo pred Uskrs i one su najljepša pisanica slovenskom narodu, komu čestitamo na tom daru.

Davorin Trstenjak.

Vukov prijevod kompozitâ*

Poznati srp. filolog Jovan Živanović, koji se dosad mnogo bavio složenim riječima u našemu jeziku, pokazuje u svojoj raspravici, kako je Vuk prevodio crkvenoslovenske (grčke) kompozite. Iz Živanovićeva se razlaganja vidi, da se Vuk, koliko je mogao, klonio složenih riječi nastojeći, da mu prijevod bude što razumljiviji i „srpskiji". Vrijedno e jspomenuti, da je i Daničić u svome prijevodu Staroga Zavjeta upotrebljavao gotovo samo one kompozite, što ih je našao u Vukovu prijevodu, jer — misli Ž. — nije bio siguran u kompozitima.

Ž. pokazuje, da je Vuk prevodio crkvenoslov. kompozite u glavnom na tri načina, i to : 1. opisujući kompozit čitavom rečenicom ; 2. pre-

* Kako je Vuk prevodio sa crkvenoslovenskoga složene riječi u Novom Zavjetu. Napisao Jovan Živanović. Preštampano iz Bogoslovskoga Glasnika za g. 1909. Sr. Karlovci, 1909. Str. 31.

Digitized by Google

vodeći kompozit sa dvije riječi; 3. uzimajući prostu riječ, koja odgovara kompozitu. — Gdješto nije uzeo kompozita, gdje ga je imao u svom rječniku (na pr. mirokov za crkvenoslov. „*mirotvorec*").

Pokazujući Ž., kako je Vuk prevodio, ogleda same kompozite u crkvenoslov. (i našemu) jeziku, pa osudjuje mnoge. Da bi opravdao svoju osudu, dodao je kratak pregled tvorbe kompozita. — Nego kolikogod poštujem rad sijedoga borca za čistoću i jedinstvo našega jezika, opet mi valja reći, da Ž. mnogo griješi, osobito tumačeći t. zv. nesamostalne (zavisne) kompozite. Kao što može u t. zv. determinativnih kompozita drugi dio biti samostalna riječ, tako može biti i u zavisnih. Prema kompozitu na pr. zlotkalja imamo samostalnu riječ tkalja, ali zato ne valja reći, da je kompozit postao od zla tkalja, jer je postao od zlo tkati. — Ž. zahtijeva za nesamostalne kompozite, da imaju svoj samostalni nastavak, ali zaboravlja, da se pri tom može dogoditi, da drugi komponenat bude oblično jednak sa samostalnom riječju, pa zato krivo osudjuje mnoge složene riječi. Tako osudjuje Ž, kompozit bogoglas (praeco dei) misleći, da je postao od *bog* i *glas*, a to je posve dobra riječ izvedena od *boga glasiti* (ispor. takve kompozite: domobran, kolobran, Bogoljub i dr.) Tu Ž. griješi tako, kako bi griješio, tko bi kozopaša (kozar) osudjivao radi samostalne riječi paša misleći, da je kozopaša postalo od *koza* i *paša* (mjesto od *koze pasti*). — Krivo osudjuje Ž. bogoborac, „budući da nema... svojega samostalna nastavka" (str. 12). Kompozit bogoborac nije postao od *bog* i *borac*, već od *s bogom boriti se*, pa je posve dobar, kao što imamo bogonosac (od *boga nositi*) i ribolovac (od *ribe loviti*, v. tu riječ u Prosv. Glasn. XXX, 603), i ako imamo samosta ne riječi nosac (v. V. rječn.) i lovac. — Ž. veli, da ne valja ni kompozit kletvoprestupnik, ali je to dobra riječ postala od *kletvu prestupiti* (ne od *kletva* i *prestupnik*), kao što su dobre Vukove riječi rukostavnik krivac, koji je *ruku stavio* na što) ili rukodavnik (v. V. rječn.). Osudjivati kletvoprestupnik zato, što ima samostalna riječ prestupnik, tako je pogrješno, kako bi bilo reći, da ne valja rukodavalac (v. V. rječn.) radi samostalne davalac ili krvopilac (od *krv piti*) radi pilac (v. V. rječn.) i dr.

Mogao bih još mnogo primjera spomenuti, što ih Ž. ne shvaća pravo (i prema tome osudjuje), ali će biti i ovo dosta, da se vidi, da i Ž. ne pogadja uvijek istinu, pa zato nema pravo što kao nepogrješiv sudija odriče drugomu u tijem stvarima „lebendiges Sprachgefühl" (*Glas* srp. ak. *68*, 180). Dodat ću još, da je licemjer veoma zgodna riječ i znači: koji lice pretvara ili prekreće (za značenje drugoga komponenta (ispor. glagol pomjeriti i uopće Akad. rječn. s. v. licemjer, pa je ne treba sa Ž. kao nerazumljivu u drugoui dijelu i protivnu složenim riječima (radi lice- mj. lico-) goniti iz književnoga jezika. Značenje se toj riječi može lijepo razumjeti, a za lice- (mj. lico-) isporedi voje- u vojevoda.

S. Ivšić.

Nov roman G. D'Annunzia

I tako nakon stanke od kojih desetak godina, D' Annunzio se povratio romanu. I zavlada veselje u kraljevstvu talijanskom. Novinari udariše u talambase, — oni isti novinari, koje je on isti, g. D' Annunzio, pred par godina bio nazvao „kukavnom lajavom pašćadi".... I do danas ti hvalospjevi još ne jenjaše, i još se danas s onu stranu Jadranskog mora piše, da je „Forse che si forse che no" remekdjelo prvoga reda, najjači roman zadnjih vremena, najuspjeliji umotvor talijanske proze, itd.

Već je u naslovu toga romana simbolika, koja se odvaja od prirodnoga života. „Možda da, možda ne" su ona fatidična znamenja, koja se na stropu jedne dvorane u starodrevnom dvoru Inghiramia redaju u zapletenom zagonetnom labirintu. Kažu, da se je sam auktor dosjetio ispraznosti ovog naslova i htio ga ukinuti, nu trgovački duh nakladnika Trevesa, koji zna da računa sa časovitim nagnućima čitateljstva, prisilio ga, da ostane pri prvoj zamisli.

I u znaku tih riječi slijedi pripovijest, isprepunjena strastima, čeznućima i mislima, kakvih današnji vijek jedva da pozna. D' Annunzio se rado prikazuje kao moderni uskrsitelj starih klasičkih ideala, i već jednom pokazao je, da ga zanima tragika Atrejeve obitelji. Ne ćemo da se danas postavljamo za sudije, je li mu to i u koliko pošlo za rukom. Konstatirat ćemo samo, da dok mu Italija uz rijetke izuzetke plješće, u tudjini, medju drugim velikim narodima s velikom skepsom gledaju na to njegovo nastojanje, a nije falilo ni kritičara, koji su proti tom „uskrisivanju" odvažno digli glas prosvjeda. Tako tuskoro kritičar uvaženoga City-organa „Timesa"....

Isabella Inghirami je valjda žena, kojoj je pjesnik posvetio najveću pažnju i htio da

Digitized by Google

je prikaže u najjačim potezima svog kista. I ta žena (ne znamo, je li to pisac mislio ozbiljno i da li zbilja vjeruje u anamezu) ćuti u sebi krv prešasnice Andronike; igra se ljubavlju aeronaute Pavla Tarsisa, iscijedjuje mu energiju svojim zagrljajima, otima ga pritajenoj ljubavi svoje sestre Vane; — ne samo, nego za jednog izleta u neku špilju, u tami, podaje svoje usne usnama vlastitog svog brata Alda, da se kasnije poda sasma toj rodoskvrnoj strasti. Pa ona se toga ne srami, ona to Pavlu Tarsisu hrabro u lice priznaje, i znade da s njime još jednom zavlada. I onda se D' Annunzio opet sjetio i Sofokla, i Eshila, i sve grčke tragedije, i od Isabelle napravio junakinju, koja podlijega svojoj sudbini, kao onaj heladski kozlić, odredjen na žrtvovanje. I Izabella postaje bludnica, i svršava u delirijumu prekipjelih strasti u ludnici. A novorodjeni Ulisides, Pavao Tarsis, diže se na svom aeroplanu — D' Annunzio ga svojom riječi naziva „velivolom" — da sa krasne obale pizanske preko tirenskog mora poleti k smrti. No riješivši se uklete žene on pobjedjuje i samu smrt, i spušta se na Sardiniju — kao pobjednik !

Nema dvojbe, u svemu tome je i mnogo snage, i mnogo umjetnosti, i mnogo poleta. Ima stranica proze, kakvih talijanska knjiga do danas ne pozna. No odlažući knjigu, čitatelj, koga je ona proza bila zakvačila kao čamprage kakve zvijeri, ili kao kakav težak san, sa gudurama i vrtložnim lijetovima, licima i oblicima kao u kakvim strahovitim pričama — na pogled svijeta uokolo, tare vjedje i pita se: je li to život?

A taj upit namiće se još jačom snagom, nakon što je jedan talijanski kritičar (Piazza u „Tribuni") napisao, da je ovaj roman najviše remekdjelo te vrsti u svoj svjetskoj književnosti, i da je njime Latin potukao barbarina — Lava Tolstoja sa njegovom Anom Kareninom !... I to nije bio osamljeni glas. Ettore Janni napisao je u „Corriere della Sera", da je D' Annunzio najveći pjesnik romanskog svijeta, jer da Rostand za njim zaostaje.

Pa kad smo pri svemu ovome, ne možemo da prešutimo još jednu malu epizodu, koja dokazuje, kako je ova imperijalistička umišljenost zaokupila i najozbiljnije duhove u Italiji, napravivši od njih proste šarlatane. Eto, u Mlecima odigrava se pred porotom u svojim odjecima jedan od najburnijih romana zbiljskoga života. Renato Simoni, kritičar i dramaturg medju boljima u Italiji, telefonira pri svakom važnijem preslušavanju svoje dojmove u nekom milanskom listu, i u mržnji proti „toj toli opjevanoj slavenskoj duši" govori ćak o moralu, „sred kozačkih bičeva, koji je toliko različan od talijanskog". I nehote upitao bi ga svatko, nakon ovog D' Annunzieva djela: — Je li ovo moral, koji je toliko različan od slavenskoga?

Z. B.

Požega*

Veliko i krasno je to djelo u svakom pogledu. Veliko je kao svezak Brozova rječnika, a ima 777 stranica. Urešeno je sa 4 priloga i 318 slika u tekstu. Pisano je velikom ljubavi, vanredno savjesno, vedrom glavom i svim odličnim vrlinama, što su potrebne pravomu piscu, koji piše iz čiste i nutarnje pobude i potrebe onako, kako se pišu djela trajne vrijednosti. Jezik i stil mu je krasan. Ta Kempf je sin grada Požege, onoga kraja, gdje je sve lijepo, gdje se lijepo govori i gdje se rodiše naši najbolji stiliste.

Preko dvanaest godina radio je pisac neumorno na tom djelu, neumorno i svim žrtvama. U početku nije ni mislio, da će pisati to djelo. Ono se rodilo gotovo samo. Na sabiranje priloga iz prošlosti Požege, njegova mjesta rodjenja, potakla ga kao pučkoga učitelja sama potreba i zadaća njegova zvanja. Kempf je jedan od najuzornijih hrvatskih učitelja, pravi idejal narodnoga učitelja. On velikom svojom dušom ljubi djecu, ljubi svoju Požegu kao svoju majku, ljubi Hrvatsku i narod, ljubi čovjeka.

On drži i kaže, da je svakomu učitelju i odgajatelju mladeži osobita dužnost, „da jezgru propisanih naučnih školskih osnova oživi i rasplodi u dušama i srcima mladeži do zdravoga i stalnoga užitka", pa nastavlja: „lako sam za takov posao našao ponuke pred licima svojih učenika u školskoj sobi, a i preko njezina praga na naučnim školskim šetnjama. Mogu dakle reći, da je prvi zametak ovome djelu proistekao iz same dužnosti prema izvršivanju učiteljskoga zvanja, s kojim je zvanjem u grudima svih istinskih pobornika hrvatske prosvjete jamačno već kao rasplamćena ljubav prema hrvatskomu narodu i prema otadžbini Hrvatskoj". Kempf je kao dobar pedagog i rodoljub najprije nastojao u zemljopisnoj i povijesnoj obuci da upozna mladež sa svojom Požegom i njezinom krasnom okolinom, kao i prošlošću njihovom. U sve je on duboko zaronio,

* Zemljopisne bilješke iz okoline i prilozi za povijest slob. i kr. grada Požege i požeške županije. Sabrao i napisao Julije Kempf. 16 K, 1910.

Digitized by Google

sve dobro asimilovao, pa tek onda iz svoje duše govorio svojoj mladeži. To je činio u najljepšim svojim godinama. Napisao je već prije krasnih djela, opisao i u riječi i slici prikazao naše najdivnije krajeve. Puna mu je duša bila Požege, njezine doline i okoline. Nastalo je vrijeme, da se taj plod njegove duše rodi. Osnova to djelo u mnogo manjem opsegu. Imao je na umu, da u glavnim potezima prikaže prirodne ljepote i zanimljivosti požeškoga kraja i da istakne kulturno djelovanje glasovitih muževa, koji su se rodili u Požegi i njenoj okolini. Djelo je raslo i silno naraslo. I evo ga krasna nakon dvanaest godina pred nama. Izradjeno je i dogradjeno u najsnažnijim piščevim godinama, pa je tako snažno i krasno.

Pisac je gradju sabirao i po javnim i privatnim arhivima. Mnogo je arhiva prekopao, pa je iznio u tom djelu i mnogo novih doslije nigdje nepriopćenih priloga za prošlost Požege i njene županije. Sve što opisuje i o čem govori, sve je stotinu puta u razno doba godine i u raznim prilikama promatrao i proučavao. Mnogo je toga sam fotografirao po prirodi ili po starim slikama i izvornim ispravama. Ogroman posao, ali sav obavljen s ljubavi i užitkom. Najljepše svoje godine, svu svoju dušu i gotovo svu svoju prištednju žrtvovao je taj narodni učitelj u tu svrhu.

Dao je sam sebe mladeži u školi, od pet sati ujutru radio je već na tom djelu, a sad ga gotova i bogato opremljena namjenjuje i prikazuje naprednome razvitku, procvatu i slavi kr. grada Požege, svomu rodnomu mjestu, s kojim ga vežu nesamo uzvišene dužnosti njegova učiteljskog zvanja, nego po kom prenosi svoju sinovlju ljubav i na dragu otadžbinu Hrvatsku. Za Kempfa se može reći, da je dao sam sebe svojoj dragoj Požegi, a po tom i hrvatskomu narodu. Može se kazati, da im se posvetio.

Knjiga je razdijeljena u dva glavna dijela. U prvom dijelu „Zemljopisne bilješke" slikaju se čarobne prirodne ljepote požeške okoline, koju su već Rimljani zvali „zlatnom dolinom". Tu se ne iznosi samo prirodna krasota i divota, nego i poljoprivredne prilike i plodovi onoga bogatoga i plodnog kraja.

Kempf opisuje okolinu i njezine ljepote lijepo, s dubokim shvaćanjem i osjećanjem. U tom je poslu on ne veliki majstor, nego umjetnik. Jednostavan je, kako je jednostavna i ljepota. Svuda iskren. Nigdje natege. Sve mu teče lako i brzo. Slika se razvija pred čitateljevim očima živo i postaje sve ljepša. Nigdje dosade. Ništa nije skalupljeno i izhitreno. Nigdje ispremlaćenih fraza, nigdje nakita od papirnoga cvijeća, sve je cvijeće živo i sve miri proljetnim mirisom i životom. Ništa napirlitano. Poznata dva naša „pisca", koji opisuju prirodne ljepote, upravo gnjave i odbijaju čitatelja, jer stotine puta napisaše iste pridjeve: „bajno", „velebno", „uzvišeno" i t. d. Sve im je skalupljeno na jedan kalup, a što govore, to ne osjećaju. Kempf je daleko od toga. Tko bi čitao tolike opise i toliko djelo, da nije pisano, kako piše Kempf? Evo primjera: „Zeleni gorski vijenac, savijen u hrvatskom medjuriječju, opasa Gospod srebrnim pasom Savom i Dravom i stavi ga usred Slavonije, da zakrili i uresi njime blagoslovljenu kotlinu požešku. Nekako u polovini južnoga dijela te kotline posadila se bijela Požega, dajući kroz vijekove i vijekove ponosno ime krasnoj kotlini i cijelomu kraju. I zbilja je požeška kotlina s Požegom onaj dijelak lijepe naše otadžbine Hrvatske, gdje se i orografske i hidrografske prilike natječu, da stvore čovječjemu oku, ako ne veličanstvenu, a ono ipak divnu i skladnu sliku. Vijenac gora, koje obrubljuju požešku kotlinu, ne odlikuje se veličinom ni golemom rasegom. Ipak se tu ruka predobroga Stvoritelja tako poigrala, da je u malom mjerilu pružila čovjeku nesamo prelijepo boravište, nego i sve za životne potrebe... Kada se Psunj smrkne a njegove uvale zadime gustom maglom, dugo se čeka na vedro nebo. Kad se opet očisti obzorje, milota je baciti pogled na rumeni žar zapadnoga horizonta, gdje nad vitlastim vrhuncima Psunja pada sunce Požegi i cijeloj kotlini na počinak".

Poslije kako je opisao gore i vode požeškoga kraja, govori o podneblju i plodovima. Iza toga slijedi drugi dio, povijesni prilozi: najstarije vijesti o Požegi, crkvene prilike požeškoga kraja, društvene i prosvjetne prilike, Osmanlije ili Turci u Požegi, oslobodjenje od Turaka, Požega i požeška županija poslije izgona Osmanlija, barun Trenk, seljačke pobune i hajduštva, obnovljenje požeške županije, daljni razvitak požeške županije, razvitak grada Požege poslije izgona Turaka, Požega postaje slob. i kr. grad, uprava grada Požege do najnovijega vremena, gradski stanovnici i njihovo zanimanje, bogoštovlje grada Požege, požeški prosvjetni i stručni zavodi, kulturno nastojanje i književnost, prosvjetna i dobrotvorna društva, izvanje lice grada Požege, slave i svečanosti, porazni i bijedni dani, prijepisi isprava.

Digitized by Google

Grad se Požega može ponositi tim djelom, koje će poslužiti i hrvatskoj povijesti.* a može se isto toliko ponositi svojim odličnim i krasnim sinom Julijem Kempfom. *Davorin Trstenjak.*

Salon Ulrich

Zvuči posvema velegradski. Kao u Beču, Monakovu, Parizu. Ali nije tako. Već po izlozima ukazuje se vam se drugačija slika. Staklene svjetiljke, porculanski pladnjevi, zdjele i lončići i s lijeva i desna vratima nekoliko — Krizmana, Krušlina reprodukcija iz Matičinog albuma. A kad udjete, lijevo, desno, sve police pune staklarske, lončarske robe srednje i slabije kvalitete.

Lijepo vas dočekuju, vide tražite nešto, tražite „salon Ulrich" i upute vas preko stuba u prvi kat. Ovo je naime trgovina Ulrich, trgovina staklarskom i sličnom robom, a gore, u višim sferama je salon, umjetnički salon.

Uspinjete se stubama i gledate vlastitu sliku u velikom zrcalu što je smješteno na po stuba, na zaokretu i još vam je teško vjerovati, da ste na pravom putu. Istom kad ste prošli pokraj zrcala i uspeli se još nekoliko stuba više, udjoste u — umjetnost. Csikoseva „Saloma", Bužanov „Kumek pod ambrelom", Krizmanova „Čaršija"... a ono je onamo i nešto plastike „Puran", „Savijač", „Plaketa". Idete dalje i otkrivate stare znance (Kovačević, Šenoa, Crnčić, Tišov) i nekoje učenike starih znanaca, ali i nekoje posvemašnje „nepoznance". Pristupate svaki čas kojoj stvari i pitate se: a tko bi mogao ovo biti?... I kadikad ne vjerujete vlastitim očima.

Dakle „Salon", pravi, naš, domaći salon.

Ali to nije loše. Mi to trebamo. Nužno? Ne znam. Ali kad već imamo školu za umjetnost, višu školu, onda moramo imati i umjetnički salon. Takav? Za naše prilike posvema je dobar. Pitajte tko kod nas kupuje umjetnine. Odvjetnik, bankovni činovnik, inžinir. Pristav, profesor — a to već ne ide. Oni više ne mogu. A oni dalje, oni gore, dalje od odvjetnika, bankovnoga činovnika i inžinira, bogati trgovci, visoki dostojanstverici, časnici, vlastela. Oni s malo iznimaka namiruju potrebe u Beču, Monakovu, Mljecima i samo kadikad, od vremena do vremena smatraju dužnošću — kada tkogod veoma uvažen piednjači — poduprijeti „naše bokce". Kupe marinu i krivo im je, ako je na njoj odviše kamenja a nijedne barčice, kupe rake s šaranom na velikom pladnju, četiri naranče i s jabukama i košaricom trešanja, divlje patke s šljukom i tetrijebom i podupiru tako domaću umjetnost i narodno gospodarstvo. Za njih nije nužno otvarati umjetnički salon. Dostaje im otići svake godine jedamput u „našu izložbu" i tamo nadju sve, što im srce ište. Pa i tko će si molim vas kupiti akvarel, skicu u bojama, studiju od recimo Krušlina, Benkovića, Babića. Tko su ti ljudi? Pa onda to nije ni gotovo. Eno ondje cijeli ugao nije izradjen. One druge stvari, onaj konj na livadi, vrbe uz potok, to bi već nešto bilo; ali molim vas čovjek ne dodje ni u novine, ako tú štogod kupi. Ako kupite na izložbi, odmah ste drugi dan u svim novinama: poznati ljubitelj (poznavalac, podupiratelj, dobrotvor — o dobrotvor!) kupio je na izložbi jednu sliku od našega vrsnoga majstora za kruna... ne ovo je bolje da se ne ispiše. A ima praktični razlog. Mogli bi našega majstora oporezovati. Salon Ulrich Posvema je dobar za naše kupce, posvema u duhu naših prilika i zadovoljava. Čovjek ne bi vjerovao koliko ljudi dodje u taj naš salon i — pogleda što rade naši umjetnici, naš umjetnički pomladak. Ne stoji ni filira pogledati radnje, cijene i otići. A čovjek se ipak zabavi...

*

Tu nedavno bila je kod Ulricha grafička izložba. Posredovanjem Tomislava Krizmana izložio je Čeh F. Šimon, iz Pariza. Sve stijene je pokrio. I kakvih tu sve nije bilo stvari. A bilo je vrijedno pogledati. Šimona ne broje doduše medju prve, ali opet je bilo zanimljivo uspoređivati, promatrati, tražiti. Poslao je najviše koloriranih stvari, sujeta s pariških ulica, ispred prodavaona, s trgova, Seine (knjižarnice!) s mnogo šarenih pacaka i krpica. Nekoji su tomu zamjerali. S nepravom. Vazda je bolje gledati Šimonove kolorirane radnje nego one druge, jer se kod prvih od onog šarenila ne opažaju nedostaci. Nije mi poznato, koje su radnje prodane s te izložbe, ali bit će najviše koloriranih. Napokon to je i posvema naravno. Vazda će naći više zahvalnih gledalaca radnja, koja računa na manju spremu. Bojadisani bakrorezi i radirungi prokrčiše sebi put nakon dolaska i priznanje, što ga stekoše bojadisani japanski drvorezi. Bojadisani bakrorezi bili su već davno u modi, ali ne kao samostalne umjetničke radnje. Služili su u reproduktivne svrhe. Ali otkako je svjetskom izložbom 1878. na polju umjetničkoga obrta učinjen veliki preokret, počela se i ta grana snažnije kultivirati. Danas je to već zasebna umjet-

* Stručnu ocjenu o knjizi kao i posebno mišljenje o pisanju ovakovih hist. monografija obećao je uredništvu jedan poznati hrv. historičar.

Digitized by Google

nost. Kod nas je na tom polju radio M. Crnčić, a još više mladi Tomislav Krizman, koji je svojim bosanskim albumom stvorio zanimljivo i vrijedno djelo. Šimonove su radnje mekane i tople pak im to daje najveću cijenu. Sigurnost i snagu crteža okušao je samo u nekoliko manjih listova. Osim bakroreza izložio je još nekoliko radnja u drugim tehnikama.

Ovakovim izložbama moglo bi se kod nas najlaglje probuditi interes za nekoje vrsti umjetnina, koje su kod nas slabo ili nikako poznate, pak stoga ide hvala priredjivače za uspjeh, kojim je izložba okrunjena. Nekoje novine doniješe o izložbi iscrpiva izvješća, posjetnika je bilo dovoljno, a nije nedostajalo ni kupaca.

Van sumnje je Šimonova izložba jedan od najljepših dokaza, da „Salon Ulrich" može i uza svoje skromno uredjenje ispunjati lijepu i vrijednu zadaću. — *nov* —

Novi smjerovi poezije

Savremena generacija osjeća, da dosadanja forma poezije, nije dovoljna da u tančine izrazi sve težnje i eneržije modernoga čovjeka, za to instinktivno ište nove staze, da se otme starim vezama i zakonima, koji poeziji sprečavaju slobodan let. Mnogobrojni okovi, s kojima su retoričari nastojali u svako doba, da je svežu, djelovali su štetno na nju, jer u ime nekih tobožnjih estetskih nepromjenjivih zakona, zaustavljali su bujicu osjećaja i misli i tim ograničili slobodan polet ljudskome duhu, koji u stvaranju novih slika i vidika ne bi morao imati označenih granica.

I tako se malo po malo poezija kristalizova u stanovite forme i oblike otvarajući pristup svim mogućim diletantima, koji su se u starom ambijentu udobno snašli, te i nadalje u odmjerenim granicama ponavljali u raznim oblicima iste stvari, s uvjerenjem da nešto novo stvaraju, dok medjutim neumolno vrijeme nije raspršilo njihovih djela i postavilo ih u zaborav. Tim umotvorima nedostajalo je ono nešto, što udahnjuje dugotrajan život djelu i podaje mu snagu, da prkosi mijeni vremena i ukusa. Izmedju tolikih pjesničkih umotvorina, što su se pojavile tekom vjekova kod svih kulturnih i nekulturnih naroda, ostala su samo ona djela, koja, ili su bila kolektivni odraz cjelokupnoga naroda, ili pak odjek snažnoga genija, koji je silom svoga duha prekoračio označene granice i poletio dalje krčeći nove brazde budućim pokoljenjima. Iz toga dakle izvire da poezija uopće mora da bude zadahnuta silnom snagom eneržije i poleta, mora da obuhvaća sav zapleteni organizam ljudske psihe, da ga u neku ruku podvrgne svojoj vlasti i utjecaju, da se tako održi i upliviše na buduće generacije. Takva poezija nosi sa sobom živi i nepatvoren pečat minulih vremena, talase vjekova koji su u vremenu prošli, ali kojih glas živi još u nama, jeku osjećaja i misli, koje su se rojile u duši naših predja i koje se baš tim putem vežu s našim i stvaraju tako jedinstvenu harmoniju ojačanu novim čuvstvima, iz kojih pak izviru nove težnje i nove misli našega pokoljenja. Zdrava i čista poezija, ne samo da nepozna granica, ni medja svojoj stvaralačkoj snazi, već ona prkosi svim mogućim svezama, s kojima ju je ljudski um htio sputati i pobjedonosno stupa dalje.

Vrijeme i poeziju nosi u svoj vrtlog, dok ona ritmičkim tonom mjeri njegove kucaje i bilježi vjerno i pouzdano tok razvoja misli i osjećaja, koji su u stanovitim časovima podražavali um pojedinoga velikog pjesnika, te se je sad uzdizala, sad padala, prema vremenima i prilikama, sred kojih se je nalazila. Ona dakle nije, kako se je otprije mislilo, nešto apstraktno, fantastično, neodredjeno, ona je živ organizam, duševni odraz pojedinaca i mase, čista i nepatvorena evolucija osjećaja, koji u stanovitim momentima izbijaju elementarnom snagom iz zamršenih meandra ljudske psihe i dižu se kao jedincati glas, u kojemu su usredotočeni osjećaji cijele jedne generacije. Pjesnik je dakle glasonoša svoga vremena i ujedno vijesnik novoga doba, u toliko u koliko njegov vidokrug nema opredijeljenih granica, te svojim intelektualnim vidjenjem stoji vazda na predstraži svoga vremena i baca svoj oštri pogled u budućnost, koja se njegovoj duši pokazuje u jasnoj slici. To je prirodjeni osjećaj, produkat do skrajnosti otančanih sjetila, koja većom snagom primaju dojmove spoljašnjega svijeta, te ih odrazuju jačom silom u duši, iz koje se pak povraćaju optočeni čarom fantazije i proniknuti dubljom i snažnijom sugestivnom snagom. Sve dakle u pjesnikovoj duši prima jače i raznoličitije oblike, nego li je to kod običnih ljudi, jer njegova psiha posjeduje onu tajinstvenu, još ne ispitanu moć, koja umije svemu da ulije život, stvarajući nove oblike i situacije.

Priroda ima nesumnjivo utjecaja na pjesnikovo raspoloženje i tim na čitavo njegovo umjetničko stvaranje. Markantna razlika, koja se opaža izmedju pjesnika, koji su se odgojili pod utjecajem raškošne južne prirode i onih, koje je odnjihala sjevernija hladnija priroda, to nam očevidno dokazuje. No to je samo spo-

Digitized by Google

ljašnji oblik, dočim jezgra poezije ostaje ista, jer je ona zajednička svima, koji osjećaju neodoljivu snagu stvaranja. Ako usporedimo medjusobno onaj relativni malen broj pjesničkih proizvoda, koji su prebrdili vjekove i održali se do naših vremena, to ćemo opaziti, da ih spaja neka zajednička veza, nadahnjuje zajednički osjećaj, oživljuje zajednički duh, koji im je utisnuo pečat originalnosti i snage, koji su ih usčuvali od rasula. Moć dakle pravoga umjetničkog stvaralačkog duha universalne je prirode, obuhvaća u isto doba sadašnjost i prošlost; za nju granice vremena ne opstoje, vječnost joj lebdi pred očima i ona se š njom staplja i identifikuje, poput elementarnih sila prirode, koje se pojavljuju vazda istom snagom i energijom, jer potiču iz istoga izvora, koji ne može da usahne.

Ako je dakle prava stvaralačka snaga nešto prirodjeno ljudskomu duhu, forma ili ruho, u kojima biva zaodjenuta, raznovrsne je naravi i odgovara momentanom unutarnjem porivu pojedinoga umjetnika i zahtjevima one dobi, u kojoj žive. Sad nastaje pitanje, da li današnje pjesničko stvaranje odgovara duhu modernih vremena, ili zaostaje za njim?

Stjepko Ilijić.

(Svršit će se.)

BILJEŠKE

VINKO MILIĆ. Vrli hrvatski rodoljub i pravi član „Društva hrv. književnika", sijedi Splićanin Vinko Milić umr'o je 22. travnja o. g. u 77. godini života. Pokojnik se rodio 1833. u splitskom Velom Varošu, studirao je u Padovi i Grazu, a 1860. bio pristavom župan. suda na Rijeci. God. 1861. ušao je kao gost u hrv. sabor, a g. 1865. uz Klaića i Pavlinovića bio je i biran za narodnog zastupnika u Banovini (kotar Draganić). Radi politike osjetio je gnjev Levina Raucha, koji ga svrgnu sa službe suca karlovačkog. Onda je otišao u Dalmaciju i 1886. postade predsjednik okružnog sudišta u Dubrovniku, a 1895. zastupnik na dalm. saboru. Pri nastupu u mirovinu odlikovan je redom željezne krune III. raz. Zastupnikom u saboru ostade do smrti. S njime gubimo jednog potpunog čovjeka, s mnogo značajnih odlika, široke kulture i liberalizma, koji je 1905. nad odrom Strossmayera znao rječito optužiti „crnu nezahvalnost latinskoga Rima"... Vješt polemičar i govornik, ostavio je iza sebe na debele sveske oštroumnih polemika i duhovitih govora. Napisao je i posebice izdao knjigu o Tommasse-u (Milić Vincenzo: A. Nicolo Tommasseo i dalmato Slavi... Rieka 1861. 8° str. 95), a prigodom proslave 400-godišnjice hrvatskog umjetnog pjesništva: „Milić Vinko: Prigodom proslave četiristogodišnjice hrvatskog umjet. pjesništva začetnikom vlastelinom Markom Marulom 1501—1901. Dvie njegove latinske pjesme još neizdane. U Splitu (1901. Splitska družtv. štamparija)". Slava Vinku Miliću!

KATALOG IZLOŽBE MEŠTROVIĆ-RAČKI Kao posebno izdanje „D. H. K." izašao je u vrlo ukusnoj opremi pod uredništvom dra. B. V. Livadića, a tiskom Dioničke tiskare katalog Meštrović-Račkove izložbe. Edicija imade formu „Savremenika", samo je štampana na finom umjet. papiru. Uvodni članak, umjetnički informativni, napisao je Ivo Vojnović. Životopisne crtice obih umjetnika zabilježio je Andrija Milčinović. Katalog je urešen sa 28 slika „Savr." formata, običnih. i jednom reprodukcijom u četiri boje. Nadamo se, da će članovi društva i svi prijatelji hrv. umjetnosti držati svojom dužnosti, da ovu rijetku ediciju u svim krugovima prošire i tako podupru ovo popularizovanje hrv. umjetnosti. Cijena je katalogu 2 K. Dobiva se narudžbom u Upravi „Savremenika", Bregovita ul. 3.

LITERATURA O GAJEVOJ STOGODIŠNJICI. U „Slovensko-Slezskoj Revui" izvješćuje o lanjskoj Gajevoj proslavi u Krapini i o Gaju poznati češki literarni historičar dr. Jos. Karasek u članku „Ljudevit Gaj, otec illyrismu". U glavnom počiva ovaj članak na Deželićevoj študiji u „Prosvjeti". Karasek napominje i članak Prohaskin u „Savremeniku", i Grabowskoga članak u „Swiatu Slow." te kaže: „Djelo dr. Ortnera ne znam". Isti pisac napisao je u „Prehledu" na osnovi Gajeve korespondencije, što ju je izdala Akademija, članak „Gaj a Cechove" (separatan otisak). U oba članka tuži se Karasek, da na Gajevu proslavu slavenski literarni historiki nijesu bili pozvani. *Dr. F. I.*

Digitized by Google

MAKSIMILIJANU VRHOVCU, biskupu zagrebačkomu, opatu topuškom, stalnomu velikomu županu „von Berzenze", posvetio je svoju knjigu „Praktisches Handbuch für Prediger und Seelsorger" profesor peštanske univerze Leopold Alojzij Hoffmann (Pest und Wien 1789., Wucherer). U posveti kaže: „Ich war so glücklich, in den schönen Tagen, da Sie noch in Pest wohnten, Ihre Neigung zu verdienen"; on i svi ostali Vrhovčevi prijatelji da se iskreno vesele „der heilsamen Anstalten, die Sie zum wahren Wohle der Religion in Ihrer Diözes beginnen. Immer leuchtet uns das freundliche Bild des aufgeklärten und tätigen Oberhirten vor..."

Taj Hoffmann nije bio svećenik; u uvodu odlučno nastupa protiv nazora „die Theologie müsse sein und bleiben das ewige Noli me tangere für alle Uneingeweihte und undiplomatischen Profanen". Na str. 279. kaže: „Es ist äusserst lächerlich, wenn katolische Zeloten einem jungen Prediger nicht erlauben wollen, gute Werke der Protestanten zu studieren." *Dr. F. I.*

POLIVKA, PRISPEVEK K LITERARNIM STYKUM SLOVENSKO-CHRVATSKYM (slovačko-hrvatskim). Praški profesor Polivka priopćio je u „Slov. Prehledu" (XII. 160.) članak pod gornjim naslovom, napose list, što ga je pisao Bogoslav Šulek, urednik „Danice Ilirske" g. 1844. „Mladeži Slovenskoj u Levoči", kamo se je zateklo mnogo mladih ljudi iz Požuna, kad su bila u ovom gradu obustavljena predavanja Šturova. Želeći učiti ilirštinu, obratilo se je levačko društvo na Gaja s molbom, da bi im poslao knjige ilirske. Na list je odgovorio Šulek te ujedno poslao više 70 svezaka hrvatskih i srpskih knjiga, što ih darovaše Gaj, Šulek, Kukuljević, Matica, Vraz, Moyses itd. *Dr. F. I.*

KNJIŽEVNA OBAVIJEST. Knjiga „Plitvička Jezera i njihova okolica" jest dogotovljena. Knjiga obaseže 29 štampanih araka velike osmine, ima 31 ilustraciju (fotografije i crtarije pa povijesne i zemljovidne karte). Knjiga vezana u originalne meke umjetnički izradjene slikovite korice stoji 10 K; knjiga u platno tvrdo vezana s originalnom slikom pa sa pozlaćenim napisom i porubom stoji 12 K. Posebni zaštitni oklop (embalage) za meko vezane i sjajno vezane knjige stoji 10 filira. Poštarina i otprema izvan Zagreba stoji 98 filira. Knjiga se prodaje i šalje za gotov novac ili pouzećem. Preporučuje se, da se radi manjih troškova novac unaprijed pošalje i to za meko vezane knjige 10 K 98 filira, a za sjajno vezane knjige 12 K 98 fil. Novac prima, knjige raspačava, razašilja (i veže) knjigovežnica (Ivana Schneidera nasljednik) Lavoslav Schmid u Zagrebu, Gajeva ulica br. 6. Okretni se kolporteri primaju. Prof. Dragutin Franić (Gospić.)

ERRATA CORRIGE. U posljednjem sonetu A. G. Matoša (Čuvida) treba da mjesto riječi u stihu „S obrazinom maske od baršuna" stoji: „S obrazinom tajne..."

IVAN VITEZ TRNSKI. Dne 1. svibnja o. g. slavio je dični naš začasni predsjednik i Nestor hrv. pjesnika svoj 91. rodjendan. Tom prilikom čestitao je predsjednik „D. H. K." g. Šandor Gjalski u pratnji jednog odbornika osobno svečaru. Sijedi pjesnik primio je čestitku s očitim veseljem i informirao se brižljivo o poslovanju društvenom.

GLAVNA SKUPŠTINA „DRUŠTVA HRV. KNJIŽEVNIKA".

Dne 11. travnja o. g. za 6 sati po podne zakazana glavna skupština „D. H. K." za g. 1909. održana je u prostorijama društva (Bregovita ul. br. 3).

Nešto poslije 6 sati otvorio je skupštinu sam predsjednik društva Ljuba Babić-Gjalski ovim pozdravnim govorom:

Štovana gospodo!

Milostive gospodje i gospodjice!

Otvarajući ovogodišnju glavnu skupštinu društva hrv. književnika, ja Vas prije svega najsrdačnije pozdravljam i hvala Vam, što ste na naš poziv došli ovamo. Iz izvještaja gg. tajnika i blagajnika doznat ćete o stanju našega društva i o našem ovogodišnjem radu. Meni pak ćete dozvoliti, da uz svoj pozdrav privežem nekoliko riječi, te mi je samo žao da je skupština tako malobrojno posjećena. pa prema tomu i te moje riječi mogu samo malobrojne biti!

Prvo, što želim istaknuti, jest radosna činjenica, da je izmedju društva hrv. knji-

Digitized by Google

ževnika i staroslavne naše „Matice Hrvatske" postignuto zbliženje i složan rad, pa je prema tomu prestao onaj zlosretni spor, što je dulje vremena postojao medju našim najstarijim književnim društvom i medju većinom hrv. književnika, a postojao je samo na štetu hrv. književnika i na štetu obiju društava. Hvala budi nastojanju sadašnjeg predsjednika „Matice Hrvatske" g. prof. Otona Kučere i sadašnje njezine uprave pristupilo se je k zbliženju, a sa strane našeg se je društva od prvog časa pokazala najveća susretljivost, pa je tako izvršena jedna dužnost, koju smo imali i prema narodu i prema književnosti. Nesloga i svadja ni u jednoj prilici, ni u jednoj zgodi nisu od hasne, već mogu samo zlo donijeti i ne ću biti banalan, ako kod toga ponovim onu staru našu: slogom rastu i male stvari, a nesloga sve pokvari. To vrijedi svagdje i svagda, a nekmo li u našim malim, sitnim i nemoćnim prilikama! Mi se u svemu možemo odhrvati svim onim mnogim našim suprotivštinama, ako svi skupa složno i uzajamno radimo. Takovi mora da budemo u vascijelom našem životu, kamo li pak na polju naše narodne knjige koja ima da gotovo jedina nosi naš narodni život; po kojoj jedinoj se prede nit jedinstva izmedju Hrvata — dolje kod medja Crne Gore i Hrvata na medjama slovenštine — pa ipak ona je najslabije snabdjevena i materijalnim sredstvima i organizacijama a postavljena je suprot moćnim, dalekim, neprijatnim silama i elementima. Ja sam već jednoč iz ovog mjesta pokazao na te suprotivne sile i pokazao sam kako je teško protiv njih postojati, kako moramo neprekidno pred očima imati da smo i po geografskom i po političkom stanju i po razvitku socijalnih prilika neprestance u neposrednoj blizini, — dapače već unutar dviju velikih tudjih literatura, koje i po starini svojoj i po ljepoti i snazi svojoj nose u sebi toliko sile da se domaća knjiga uz njih samo posebnom organizacijom može držati. Kad je tomu dakle tako, to je sasvim prirodno da medjusobna trvenja, medjusobne svadje izmedju naših književničkih organizacija samo mogu slabiti onu odpornu potrebitu snagu, što ju trebamo kod obrane od tudjinske navale, što ju trebamo kod izgradjivanja našeg narodnog života. Složnim pak radom takovih dviju organizacija, kao što je slavna naša „Matica Hrvatska" i mlado naše nadebujno društvo hrv. književnika, samo će porasti ta potrebita odporna snaga. Baš ovaj pogled na taj složan rad sustavlja me s druge strane kod najnovije pojave, koja mi dušu izpunja gotovo brigom. To je pako činjenica, da se izvan našeg narodnog središta ustrajaju književničke organizacije bez ikakve sveze s našim društvom te čovjek gotovo mora pomišljati na nekakve centrifugalne tendencije. Ustrajaju se u provinciji posebna literarna društva, kao što na pr. ono u Osijeku, koje sasvim samostalno nastupa. To svakako ne doprinaša toliko potrebitoj koncentraciji sila, dapače kao da razdrobljuje, kao da se dijeli! Naravski, proti ustrajanju takovih organizacija ne može čovjek ništa imati ako nisu centrifugalne naravi te nastoje, da budu u svezi s glavnom centralnom organizacijom, ali odlučno se mora proti tomu ustati, ako samo i tračak ovakove predmnijeve na nju pada. Zato ja apeliram na sve hrv. književnike da tu potrebu zajedništva uvijek nose u dušama svojim — pa i kod ustrajanja takovih posebnih organizacija misle na potrebitu svezu s glavnim centralnim našim društvom.

A sada ću nešto spomenuti što se doista ne tiče našeg društvenog rada niti je s njim u savezu neposrednom, ali je tako znamenit, tako sjajan dogodjaj u našem narodnom, kulturnom i književnom životu, da držim upravo svojom dužnosti, te ga ne mimoidjem. Ja mislim kod toga na zaključak našeg najvišeg hrvatskog znanstvenog zavoda, našu jugosl. akademiju, kojim je zaključkom pristupila k izdavanju jugosl. enciklopedije, te se je u tu svrhu stavila u svezu sa kr. srpskom akademijom u Beogradu. Neću se kod toga sustaviti, da razgledavam korist za samu stvar, nego ja ističem eminentnu znamenitost toga podhvata po vascijeli naš narodni život. Time se naime svakako prije svega manifestira kulturno zajedništvo slavenskog juga, toga najvišega, najplemenitijega i najvažnijega našega cilja, a što je glavno, dokaz se pruža najbolji, kako bez toga zajedništva u obće nisu u nas mogući nešto veći narodno-kulturni podhvati. I uzimljem i ovaj put prigodu, da istaknem tu conditio sine qua non ne samo našeg narodnog napredka, već kažem — conditio sine qua non našeg narodnog obstanka. Kulturno mora se slavenski jug sjediniti, samo sjedinjeni kulturno možemo misliti da spasimo mjesto u velikom kulturnom stjecalištu i našoj materinskoj riječi i našem nacionalnom elementu. Tà još i kao sjedinjeni uvijek smo sveudilj maleni naprama ogromnim, a susjednim nama narodnim skupinama! U tom pak ovako rastrgani — razdrobljeni — gotovo moramo podleći, ne možemo, da se dugo branimo!

Već sam — baš iz ovog mjesta — imao prigode, da naglasim tu potrebu kulturnog za-

Digitized by Google

jedništva, već sam baš iz ovog mjesta pokazao na to, da je glavni uzrok našeg teškog stanja u književnosti upravo taj momenat naše narodno-kulturne razdrobljenosti. Ta uzmimo samo, da mi na pr. Hrvati imademo područje literarnog konsuma od kojih tri miljuna duša, medju kojim trim miljunima nalazi se užasan procenat od 75% analfabetizma. Gledom na to čisto se čovjek mora čuditi, da nam u obće postoji narodna literatura! Pa kada kraj toga pomišljamo, da imademo neprestance zapljuštanje talasja tudjih literatura na obale naše — onda moramo brzo doći do uvjerenja, da nam može samo pomoći povećanje toga objama, a koje je povećanje sasvim prirodno, pošto je objam i jezika i etničke skupine mnogo veći i dalji. U tom cilju ne treba i ne smije da nam smeta ni vjerska ni državna granica jer kulturni narodni život sviju naroda pokazuje da te granice nisu odlučne. Naš na pr. bratski i nama najsrodniji poljski narod rastrgan je na tri države od kojih ga njemačka i ruska država muče i gone upravo barbarskim nečovječnim načinom. pa ipak taj politički veliki mučenik živi snažnom poljskom kulturom, imade veliku svoju poljsku književnost, svoju umjetnost i poljsko saradništvo u svjetskoj znanosti. Tako i nas neka u našem poletu, u našem nastojanju ne sustavlja činjenica, da smo podijeljeni medju pet monarkija, a u jednoj od tih pet monarkija opet politički podijeljeni na mnoge posebne skupine, neka nas ne sustavlja ni to, da smo osim toga podijeljeni u razne vjere i vjeroispovjesti. Neka nas sve to ne plaši, napokon moderni će čovjek možda uvidjeti, da nije državna moć najviši cielj, najveća sreća, jer napokon i narodna država i tudja je država jednako težak teret, pa zato odrinujući političke ideale narodnog jedinstva, tim čvršće možemo prigrliti misao narodno-kulturnog zajedništva i time spasiti našu materinsku riječ! I upravo ovome našemu društvu preporučio bih, da imade vazda pred očima tu narodnu zadaću, da bude vazda u službi ove ideje, i da što više uzradi za stignuće velebnog tog cilja. Jer knjiga može tu najviše. Na drugom mjestu i drugom zgodom, ja sam već rekao, da veličina svakog naroda poglavito zavisi od njegovih kulturnih radnika. Vojskovodje Louis Quatorse-a i Napoleona Velikog nisu za gospodstvo francezkog doba toliko učinili, kao što francuzki pjesnici i književnici. Ruskoj nije do veličine pomoglo, što od stotine godina zauzimlje pol Evrope i trećinu Azije, koliko joj je do veličine pred vasionim svijetom pomoglo, da je čovječanstvu dala Gogolja, Turgenjeva, Dostojevskog, Tolstoja i tolike druge umne velikane. Tako će i naša lijepa knjiga preskočiti sve države, sve vjerske pregrade, pak iz nas moći stvoriti jednu te istu kulturnu skupinu. To neka nam bude dužnost!

Kad govorim o dužnostima, moram upozoriti na još jednu dužnost. Ja, a valjda i vi svi, opažate, kako je zavladao u nas jedan veoma zlosretan ton u polemikama medju našim književnicima. Ovakav ton nije dostojan ni političara i novinara, koji stoje u dnevnoj svagdašnjoj borbi, kamo li pak više nedostojan je književnika, ne samo ne dostojan, već i štetan. Nemojmo bo, da se varamo, kod nas, koji smo dosta daleko od zapada, i onako književnik ne uživa onog ugleda, što mu pripada, i onako nam je neknjiževnik neprijatan. Ako li dakle sami sebe medjusobno vučemo u blato, kako da to ne škodi i književničkom ugledu, kako da to ne pomaže onom velikom nemaru našeg svijeta za književnost? Kanimo se dakle gospodo toga sramotnog tona!

Prije, no što dovršim, još želim nešto da kažem. Iztičem to, jer iz toga baš izlazi bjelodano potreba, da naše društvo ostoji. Opažam naime, da se od nekog vremena pojavljuju u nas struje — pokreti, koji idu za tim, da u sferama lijepe knjige i umjetnosti dodju do riječi odlučne i do odlučna upliva elementi, koji se u istoriji čovječanstva odlikuju, da imadu institut proklinjanja i popis prokletih knjiga, a u tom popisu se nalaze gotovo sve najljepše knjige ovoga svijeta, iz tog je popisa i prokletstva tek prije sedamdeset godina uzeta Kopernikova nauka! Proti tim strujama treba, da smo na obrani, jer sve, što čovječanstvo imade lijepa, uzvišena i dobra, postiglo je kroz slobodnu misao i slobodan polet! I slažem se s njem. filozofom Nieztsche-om, kad stigmatizira Martina Luthera velikim griješnikom, što je rimske pape prisilio, da odstupe do stare renesanse i da se povrate na mračne puteve srednjega vijeka. I jest žalostno; štetno je bilo, da je njemački mračni fratar sustavio onu bogoliku, suverenu gestu rimskih velesvećenika, kojom su „pontifices maximi" iskapali poganske bogove i iznašali na svijetlo dana, da nam se od toga rodi onaj divni preporod, koji je temelj sve naše moderne kulture! Samo u slobodoumlju sav je napredak! Zato naše društvo dobiva samo svoj raison d'être, ako bude citadela, ako bude tvrdjava slobodoumlja, nastojanja za napredkom, ako bude dom slobodne misli i slobodne ljepote!

Time sam svršio. (Nastavit će se.)

Digitized by Google

GLAS „MATICE HRVATSKE“

IZVJEŠTAJ O GLAVNOJ SKUPŠTINI.

I.

Dne 3. travnja o. g. obdržavala se skupština „M. H.“ pod predsjedanjem potpredsjednika knjiž.-umj. odbora, prof. Krste Pavletića, koji je skupštinu oslovio ovim riječima:

Slavna glavna skupštino!

Budući da je vele vrijedni predsjednik „Matice Hrvatske“ dr. Oton Kučera, koji Vas srdačno pozdravlja, nenadano spriječen bolešću, zapala je evo moju skromnost velika čast, da otvorim tu dičnu skupštinu i da predsjedam tako odličnom zboru, pošto je prema pravilima utvrdjen zakoniti broj skupštinara.

S ovoga uglednoga mjesta, koje onako dostojno zapremahu moji slavom ovjenčani predšasnici na ovoj stolici, mora da mi zadršće glas od pojmljive bojazni i od poštivanja pred njihovom veličinom, koja me u ovaj par tišti poraznom poredbom spram moje malenkosti

Zato ćete mi oprostiti, što Vam ne ću, još k tomu zatečen i nespremljen, ne ću moći onako sjajno prozboriti ili Vas pozabaviti biranom besjedom, kako su to znali moji slavni preteče na ovome mjestu. Jedino Vas mogu tek smjerno pozdraviti i zahvaliti Vam, odlična gospodo, što ste svojim dolaskom amo i svojom nazočnošću ovdje omogućili ovu glavnu skupštinu, jer i to je za gdjekojega žrtva.

A osobita mi je čast i radost pozdraviti cislitavsku braću i to izaslanike „Matice Slovenske“, predsjednika njena g. prof. dra. Frana Ilešiča, g. Kodra, ravnatelja pošte i spisatelja, g. Hribara, tvorničara, i g. prof. dra. Moléa; zatim prijatelja naše „Matice Hrvatske“ g. dra. Szuligu, sina srodnog nam naroda poljačkoga, koji jednaku s nama boluje bol radi rastrganosti domovine svoje; pa izaslanika najbliže nam „Matice Dalmatinske“, profesora Petra Karlića raširenih ruku dočekujemo.

Tâ Dalmacija je napô prekinuta grana našega stabla, naša otvorena jošte rana, koju nam donekle ublažuje čarobni zapis u naslovu hrvatskoga bana i hrv. ministra kao draga ostavština ondašnje brige nemoćnih nam otaca, ali i kao trajna opomena potomcima, da ne zaborave stare tražbine svo e radi bolje budućnosti

Sa Slovencima pak ne spajaju nas toliko ni zapisi ni pergamene ni papirni ugovori, već kako reče jednom u ovakoj zgodi zaslužni širitelj hrvatsko-slovenske uzajamnosti dr. Ilešić, spajaju nas čvršće i milije veze, veze krvi, bratske veze, koje se ne trgaju kao papir, koje se ne daju zatajiti, koje se ne mogu i ne smiju jednostrano ni dvostrano iskrivljivati ili kršiti bez štete i pogibli po obje stranke, po oba brata.

Dok pozvani faktori snuju o državnom zbliženju, a drugi nam ekonomski zarobljenima nastoje pribaviti oslobodjenje od gospodarskoga jarma germanskoga, dotle je dužnost književnim inštitucijama raditi o jačanju duševne kulturne moći i jedinstva, širiti smisao i shvaćanje o ljepoti i dobroti, o čovještvu. A kako? Ne jednostrano, već raznoliko, ali s pravom mjerom i primjenom u svako doba. Gojiti nam treba najprije domaće književno cviječe, a onda presadjivati iz tudjih vrtova onakovo, koje podnosi naše tlo i koje ne će ugušiti našega bilja ni isisati naše tlo, već ga oplodjivati i unapredjivati.

Ali i promet takoga prijesada mora biti brži, dok je roba barem friška, a ne da je dobijemo za svježu, kad je već drugdje povenula.

Dok se drugdje redom izmjenjuju različne književne struje, k nama najednom nahrupe sve skupa i starije i novije, tako da stojimo u isti čas pod pritiskom talijanskoga klasicizma Carduccijeva verizma Stechettijeva i ponavljanog secentizma D' Annunzijeva protkana nitzscheizmom; na jedared smo pod dojmom romantike Viktora Huga i naturalizma Zolina, Baudelairova i Verlainova dekadenstva i parnasijanstva. Vedrinu ruskoga realizma mute nam na jedan dušak oblaci belgijskog simbolizma i neoromantizma; zaboli nas glava od njemačke moderne, od Tolstojeva evandjelizma i Strindberg-Przybyszewskoga satanizma, od altruističkog reformizma Gorkoga i egoističkog erotizma Arcibaševa. Dok se istom razabiramo od jakih udaraca Ibsenova individualizma i njegova trganja društvenih veriga, dotle nam već zaglušuje uši bučni i bezočni protestantizam Shawov. A skoro će došumiti i Marinettijev futurizam kano odjek stare Emersonove ideje o zadatku moderne poezije s obzirom na sve rezultate i pronalaske novovjeke uljudbe, pro-

Digitized by Google

tivne onoj Ruskinovoj idili djevičanske prirode, nenagrdjene modernim primjesama. A i taj već ima u Franceskoj svoga satirika, svoga Gervantesa...

Kraj sve te vreve, gužvanja i meteža — a recimo — i muteža „Matica" mora u svojim književnim darovima narodu za tim težiti, da zadovolji opće kulturne zahtjeve bez obzira na momentane pojedinačke ukuse, koji se često u naše doba pribijaju na ploču općenite norme. Može doduše jaki pojedinac katkad zanesti sa sobom kao bujica cijeli naraštaj, dapače čitavu vijeku udariti svoju biljegu, kao n. pr. talijanskom seicentu pjesnik Giambatista Marini. Slikarska manira bizantinska sa svojim neukusnim spojem modre i crvene boje dosta je dugo gospodovala. U naše doba zanio je mnoge (pa i našega Kranjčevića i Gjalskoga) mladjahni Schopenhauer u filozofiji svojim pesimizmom, posudjenim od budhizma. Poslije njega opčarao je mnoge duhove (kod nas Kosora i dr.) Nietzsche sa svojom „čovječinom" (Übermensch), kojoj je klica u grčkome mitu o Gigantima i Titanima i kojoj je već sudbinu prorekla priča o medjusobnom zatoru Kadmovih gorostasa.* Historija umjetnosti bilježi i kod glazbene umjeće nastranosti i nesklada, što se u svoje vrijeme odobravalo i cijenilo.

Ali se sve to ne uzima za konačne rezultate svjetske kulture, već su to proste pojave svojih epoha, proces razvitka nemirnoga ljudskoga duha, koji se trza i vrti u okrug kao sva nebeska tjelesa, te po zakonu v j e č n o g a p o v r a ć a n j a prispije opet onamo, otkud se bio udaljio. Na koncu konca uvijek sine na vidik, odnese dobitničku palmu pravi u bitnosti sveopće priznati ukus, prava istina, trajna ljepota, koja odsijeva biljegom vječnosti, kojoj se klanjaju svi narodi, sva stoljeća. Ona se nepobjedna uspne opet na prijestolje svoje, da kraljuje duhovima.

I revolucionarac u kiparstvu Rodin iskreno se divi klasičkoj ljepoti Afrodite Melske. Klasičke Gracije i Nimfe po livadama i gajevima s neprikritim čarima tijela vide se čiste i jedinstvene s posvećenim tlom onim i kao nikle iz onoga grmlja bez ikakva zazora. A takve se čine i Nereide s Tritonima Švajcara Böcklina, sretnoga imitatora antike. Estetičkih golota Michelangelovih i Rafaelovih ne žaca se ni crkva. Kako su pak neukusni i nepristali nuditeti nekih slikara! (n. pr. Šveda Zorna, inače sjajnog portretiste poput našega Bukovca, ljetos izloženi u Mljetcima). Zašto? Jer su te golotinje (jedna n. pr. Zornova prikazuje nagu ženu gdje sjedi na stablu u šumi) naslikane radi pusta mesa, a ne nadahnućem ideje vječne ljepote, koja i ne pobudjuje pohotu, već plemenito milje duha i tijela.

Čovjeku neiskusnu, zadubenu samo u jedan pravac umjetnosti ili književnosti, lako se to pričini savršenstvom umjeće, kao neviklu penjaču Alpâ svaki prvi brijeg, što se nad njim visi, najvišim vrhuncem. Ali se valja sve više i više uzdizati, da ti s najpoglednijega timora pukne veličanstven vidik na sve strane, na sve raznolike ljepote bogate prirode.

Prema tome naša „Matica" ne smije biti dakako skučena, već široka obzorja, pristupačna svim strujama, ali uza sve to i eklektična, sigurna izbiračica svega, što je najbolje po opće priznatom ukusu, koji se u nebitnostima može i mora mijenjati, ali u bitnosti svojoj i svrsi svojoj ne.

Nu kako „Matica Hrvatska" ne može da bude literarno pokušalište, tako ne smije biti ni bojište različnih stranaka, bilo političkih, bilo socijalnih, bilo vjerskih, pa ni svojina samo jedne od tih stranaka. Ona je vlasništvo čitavoga naroda hrvatskoga bez razlike pisma i vjere, te mora ostati dragocjeni zalog svih staleža, pa i ako je većina njezinih članova katolička, treba poštivati svačije vjerske svetinje i osjećaje. Ta to preporuča i uzvišena nauka Spasitelja svijeta sjajnim primjerom Milosrdnoga Samaritanca, koga je Isus volio nego nemilosna svećenika i levita, divnim primjerom prijegora vlastite reputacije u zgodi Magdalske Pokornice, koju je više cijenio od farizeja, svoga gostitelja.

Svima nam dakle valja iskazivati jednaku ljubav spram „Hrvatske Matice" kao spram samih sebe, pa će takav altruizam koristiti zajednici našoj. A kad je zajednici dobro, bit će i pojedincu, te će se iz vrela altruizma uzajamno opet vraćati mlaz okrepe k našemu pojedinačkom „ja" — I tako će prijegorni altruizam oplemeniti sebični egoizam, te se zamjenito pomagati, kaošto pojedini potoci i rijeke daju zemlji i moru svoju vlagu i vodu, a oni im je kroz veličajnu tvornicu prirode divovskim cijevima sunčanih zraka vraćaju u prilici pare i kiše natrag.

* Uostalom su obadva ta pravca filozofska upravo pogubna za male narode u borbi sa silnicima: onaj prvi ubija volju i rastače energiju pojedinaca i cjeline, a drugim slavični beznačajnici opravdavaju svoje pristajanje uz jačega... Onda nam je daleko miliji pozitivizam sitnoga rada Masarykova, ali ne i bez pozitivne vjere, kako neki hoće ne poznavajući dušu našega puka i ne proniknuvši zatorne posljedice bezvjerstva u svih naroda za različnih vijekova.

Digitized by Google

„Matica Hrvatska" valja da postane naše „ja" ili bar dio njegov, kao što svaka narodna stvar — i onda će se tek pomaknuti čitavo biće narodno naprijed.

Da ne duljim više, evo to su po prilici bile misli vodilje u odborskom radu ove godine. Stoga smo i dalje nastavili sveze sa vrlom nam braćom Slovencima po „Matici Slovenskoj", a tako i sa „Maticom Dalmatinskom". Radi istoga smo razloga stali nadovezivati prekinute niti i sa „Maticom Srpskom". Teško to ide dakako, jer što su debele i dugačke i visoke zidine hladnoće i nehaja tolikih vijekova rastavljale, ne mogu tako lako spojiti dva tri dopisa, dva tri sastanka, tri četiri knjige. Ide to polagano, polagano, ali samo neka ide sigurno. A treba nam, gospodo, treba saveznika, treba nam duševne zajednice, da čvršće stojimo, da se lakše odupremo kobnim nasrtajima neprijateljâ; ne dajmo, da bude lopta za tudjinski nogomet ni Ljubljana ni Zagreb ni Biograd ni Sofija. Zbližimo se duhom, a duševni je vez jači od svih umjetnih granica i brkljačâ. Ne rasipavajmo svoje sile, već ih sve slijmo u jedno korito, da teku elementarnom snagom, koja prokidava sve ograde i prepreke, kao naša majka Sava, koja nas čvrsto spaja i miluje, (i ako nas kaktad pokara radi nemara naših gospodara) te i kod utoka svoga kanda zabrinuta za nas uzbacuje na sjever Dunavu vale, da ne pritiskuju i ne otkidaju krajeve našega roda i jezika.

Mi smo Hrvati i u prošlosti bili a n t e m u r a l e, štit sigurni tudjemu zapadu nezahvalniku, pa budimo i sad skupa sa Slovencima čvrsta obrana braći na istoku i Bugarima i Srbima, koji će nam jamačno biti zahvalniji od Evrope, koji nam ne će više, ako su pametni pucati u ledja ni potkapati tlo već radi svoje koristi, jer bi im se sve to osvetilo ljuto.

Ta mi smo odvajkad požrtvovni; samo je Hrvat pjesnik, sin naroda prožeta kršćanskim prijegorom, mogao zapjevati pjesmu pomirnicu čitavome svijetu, kako ju Prerad pjeva:

„Pomagat se bit će pomoć njima,
Usrećivat bit će sreća svima."

Ali da sve to postignemo, treba nam se pobrinuti i za jednu veliku silu kao saveznicu, a koja je srodna s nama. I ta velika sila, koja će nas pomagati u radu, koja će voljno vršiti službu istinitog obavješćivanja izmedju nas, to je naša patriotička štampa, kojoj u ime „M. H." lijepo zahvaljujem na dosadanjoj potpori, te njezine zastupnike iskreno pozdravljam.

Na pozdrav potpredsjednika zahvalio je u ime „Matice Slov.", prof. dr. Fran Ilešić zanosnom besjedom, a u ime „Matice Dalmatinske" prof. Karlić ovim riječima:

Ponajprije najljepše zahvaljujem slavnom predsjedništvu „Matice Hrvatske" na vrlo lijepom pozdravu, te mi je osobita čast u ime „Matice Dalmatinske" bratski izručiti pozdrav posestrimi „Matici Hrvatskoj".

Gospodo! Dalmacija je naša klasična zemlja, kolijevka u političkom i kulturnom pogledu naše prošlosti. Tu knezovi naši i kraljevi i narodne dinastije sjedišta imahu; tu nam kraljevski krunitbeni gradovi, tu se i danas vide ostaci nekadašnje moći i slave naroda hrvatskoga. Na tom nam tlu cvala sveta ostavština slovenske braće Ćirila i Metodija, kojom se i danas tek na žalost po gdjekojim tek mjestima ponosi dičan narod. U Dalmaciji nam ponajprije umjetni zapjevaše pjesnici i to u „Ateni hrvatskoj" — našem Dubrovniku, koji upravo vrlo lijepim brojem pjesnika i zasluži ime „krune svih hrvatskih gradova". Tu Hvar nam opet se svojim Hanibalom, Lucićem i Petrom Hektorovićem, pak Spljet sa Markom Marulićem, prozvanim „ocem hrvatske umjetne knjige". Općenita je ona „inter arma musae silent", ali ipak i tu ima izuzetaka jer kad nam mletački lav svojim šapama sapeo obale naše, a polumjesec haračio s kopnene strane, te se tužni već oci naši nazivahu „reliquiae reliquiarum olim regni Croatiae" — javiše se upravo najrodoljubniji pjesnici u starijoj našoj knjizi: Zoranić, Karmarutić i Barakovć. Sveza izmedju pjesnika u Dalmaciji i s ovu stranu Velebita bijaše vrlo slaba. Starac Milovan je tek općenitije poznat, te je rijetko bolje poznavanje ili dapače ugledanje u pjesnike s ovu stranu Velebita, kao što to n. pr. opažamo u Kanižlićevoj Sv. Rožaliji Panormitanskoj.

Mletačka vlast (1420.—1797.) radila je samo sebi u prilog, izcrpljivala je zemlju i narod a ne podizala nikakovih škola. Francuzi dodjoše, čudom se tom začudiše, te stadoš raditi o prosvjeti narodnoj, podigoše i škole, a za njihove vlade i prve nam hrvatske počeše izlaziti novine „Kraljski Dalmatin" (1806.—1810.). Tek ilirski preporod nadje odjeka u Dalmaciii, te stade izlaziti „Zora Dalmatinska" (1844.—1849.), koja uz nastojanje oko književnosti bijaše i budilica hrvatske narodne svijesti i zagovaratelica ujedinjenja hrvatskih zemalja, te kojoj uza sve pravopisne borbe šiljaše ipak priličan broj književnika s ove i one strane Velebita svoje članke. Pravopisna borba i strože naredbe o cenzuri dotukoše na žalost i „Zoru". U školama u Dalmaciji u to doba gospodovaše

Digitized by Google

na žalost tudji jezik, te se istom iza šezdesetih godina stalo krčiti put hrvatskom jeziku u škole. Od tada i narodna svijest preote mah a u to doba bi ustanovljena i „Matica Dalmatinska". Kroz polovicu skoro stoljeća, što postoji „Mat. Dal." opažala se već kadšto i težnja, da u što uži doticaj dodje sa kulturnim i političkim središtem — sa Zagrebom, te da bar u prosvjetnom pogledu posve nestane medje s ove i one strane Velebita.

Čini se, gospodo, da je to vrijeme upravo nadošlo sada, te držim, da će ovo zbliženje bratskih Matica veselo pozdraviti svako plemenito srce hrvatsko, kao što ga veselo pozdravljam i ja u ime „Matice Dalmatinske".

II.

Tajnički izvještaj.

Čast mi je u ime odbora „M. H." izvijestiti o radu našem od posljednje glavne skupštine, što se obdržavala dne 25. ožujka 1909.

Od toga su se dana dogodile u odboru i u općenim prilikama „M. H." znatne promjene. Izborom dr. O. Kučere za predsjednika i njegovom izjavom, da će poraditi oko toga, da se ukloni nemili književni spor, bila nam je odredjena jedna ne toliko teška, koliko važna zadaća. Sa zadovoljstvom možemo izvijestiti, da se riješenju te zadaće spremno odazvalo „DHK"., da posreduje izmedju književnika, koji su se odbili od „M. H." i izmedju odbora, te je u tu svrhu izabralo kao izaslanike dra. Gj. Šurmina, M. Marjanovića, kojega je kasnije zamijenio dr. Br. Vizner, i Dušana Plavšića; sa strane „M. H." posredovali su K. Pavletić, dr. F. pl. Šišić i dr. A. Bazala kao izaslanici. U četiri obdržavana sastanka radilo se o tom, kako bi se riješio spor i razbistrila najvažnija pitanja; izaslanici su svoje zaključke predložili odborima „M. H." i „D. H. K." na prihvat; kako je općeno bilo uvjerenje, da književni spor nije na korist „M. H." ni hrvatskoj knjizi, tako je u vijećanju izaslanika ljubav i briga za hrvatsku knjigu bila jača od ličnih opreka i pojedinačnih težnja; u takovu raspoloženju postignut je ubrzo sporazum, koji su i odbori obaju društava odobrili: da se izda komunike, u kojem će biti istaknuto, da „M. H." želi, da se u njoj, kako je i prije bilo, nadju svi književnici; u načelu ne otklanja ona nijednoga književnoga, beletrističnog i naučnog smjera, i ako mora — držeći na umu svoju zadaću u narodnom i prosvjetnom životu hrv. naroda — paziti na to, da izdaje poglavito takova djela, koja će naš narodni i općeno prosvjetni život ojačati; odbori „M. H." i „D. H. K." drže da je tim nestalo zapreka složnomu i zajedničkome radu svih hrv. književnika; ujedno prestaje potreba da se izdaje Glas", a „M. H." će svoje službene obavijesti obznanjivati u „Savremeniku" pod imenom: „Glas M. H."; jednako su oba odbora pozvala svoje članove na složnu i zajedničku suradnju, na živi i ustrajni uzajamni rad. Nade je, da taj poziv ne će ostati neuslišan i da će se u nkjiževnim prilikama našim doskora opaziti napredak, bude li samo odasvud toliko potpore, koliko sa strane „M. H." i „D. H. K." ima susretljivosti i dobre volje.

U našim se konferencijama raspravljalo i o drugim književnim pitanjima; vijećalo se o tom, kako bi se u izdavanje „M.' unijelo više sistema, da što prije dobijemo najvažnija klasična djela naših pisaca i svjedoka, da upotpunimo poučnu knjižnicu samostalnim radnjama, preradbama ili prijevodima vrijednih djela naučnih; od nekih književnika, pa i na savjet dvorskog savjetnika V. Jagića raspravljalo se i o potrebi revije, koja bi potpuno zastupala hrvatsku knjigu, i o pitanju, ne bi li tako bilo moguće, da „M. H." tu reviju podupre. Što se ovoga tiče, zaključeno bi (dne 20. XI. 1909.) nakon mnogoga raspravljanja, da „M. H." poradi teških prilika na žalost ne može za sada pristupiti k riješenju toga pitanja, dok ne sredi svoje gospodarstvo, a što se tiče drugih prijedloga o unapredjenju lijepe knjige, koliko su važni, toliko će vremena trebati za njih, pa je zato odbor „M. H." kao i odbor „Dr. H. K." odlučio, da se sva ovakova pitanja sporazumno riješe preko izaslanika. I opet im je istaknuti, da će se kraj dobre volje i rada u odboru „M. H.", a uz potporu književnika i članova, malo po malo udovoljiti svim zahtjevima, koji se „M. H." postavljaju.

Ove smo godine ponajviše morali raditi oko toga da sredimo gospodarske prilike u „M. H." O tom će izvijestiti blagajnik, no ne mogu da sve istaknem već ovdje, da se iz njegova pregledna izvještaja ne vidi ni izdaleka trud i rad odbora i uprave, koji je bio potreban, da se uredi i provede, što je uredjeno i provedeno; valjalo je pisati na stotine i stotine pisama na povjerenike i rješavati skoro toliko reklamacija, te je uprava imala pune ruke posla, da se na drugi nije moglo ni misliti; pa ni sad nijesmo sa svim gotovi; čeka nas još pitanje povjerenika, utemeljitelja, otpreme, što sve treba riješiti, prije nego ovogodišnja izdanja izidju

Digitized by Google

Pored toga dopustite, veleštovana gospodo, da i to spomenem: ni izvanjske prilike nijesu baš najutješljivije, da bismo u njima mogli poduzeti veće ili dalekosežnije promjene, a onamo su zahtjevi vremena i želje članova sve veći. No izvolite samo promisliti, da „M. H." za cijenu od K 6.— daje i danas svoja izdanja kao prije 30 i više godina, dok je trošak dvostruko i trostruko porastao. Zato je negda „M. H." i s manjim brojem članova gospodarski bolje stajala, i mogla bolje stajati, jer je prihod njezin kud i kamo povoljnijem omjeru bio prema potrošku, nego li je to danas; zato danas nije „M. H." dosta ni 10.000 članova, ako se želi, da ona udovolji svim zahtjevima redovnim, a pored toga da izda i koje skupocjeno, lijepo opremljeno, umjetnički ukrašeno djelo ili da podupre koji književni pothvat. Dok „M. H." ne bude imala bar 15.000 članova uz sadašnju cijenu i kraj sadašnjih troškova — a čuti ćete u blagajničkom izvještaju, da smo ih svuda stegnuli, gdje smo kako mogli — bit će dohoci njeni tako odmjereni, da će jedva namiriti najpreče potrebe. To je evo prvi i najglavniji uzrok našim gospodarskim nevoljama.

Od „M. H." se traži, da izda dobre prijevode, da izda više domaće beletristike, da izda pouku, a gdje je zemljopis Hrvatske, kulturna povijest, sociologija, medicinska djela, političke nauke i mnogo drugo, što bi trebalo našemu narodu? Malo tko misli, da to sa ovim sredstvima ne ide; ali ne valja samo govoriti što je „M. H." dužna narodu, ako se ne misli pitati, što je narod dužan „M. H." Hoće li se da „M." mnogo čini, treba i za nju više, mnogo više učiniti; a ne će li se to, onda nije pravo ni stavljati joj zahtjeve veće nego je odziv i potpora u narodu. Znademo doduše dobro, da ne ćemo dobiti članove samo oduševljavanjem i patriotskim obvezama, nego samo dobrim djelima. No jedni bi htjeli, da „M. H." izdaje djela kao što su negda bila, a ne misle, da se i ukus i literarna proizvodnja mijenja i najposlije da „M. H." može samo ono izdati, što joj se ponudi. Drugi opet ne prosudjuju relativnu vrijednost naše književne produkcije, napose pak izdanja „M. H."; ne mjere, koliko ona vrijede u našemu narodu, u našim malim prilikama, nego ih rado porede s velikim djelima svjetskim: što je veći ovaj član s kojim se naše djelo poredjuje, to je prema njemu manja vrijednost domaćih djela. Tim se pak smisao za hrvatsko štivo ne podiže, kako to pokazuje još i danas preogromni broj čitatelja stranih časopisa; ljudi čitaju gotovo samo strana djela, a domaća i ne poznaju, ili već unaprijed imadu o njima sud, da ne valjaju. Pri svem tom se ne misli dosta, da se književnost razvija prema svojim prilikama, da se za veliku književnu produkciju ište ne samo veliki književnik nego i toj produkciji primjereno veliko tržište i razmjerno velika i obrazovana publika. Naši književni talenti svega toga nemaju, jer im tudje štivo oduzima publiku, a boreći se sa životnim prilikama stradaju i trud im se ne naplaćuje toliko, da bi mogli o književnom radu živjeti. Otud zastoj u našoj knjizi. S književnosti je kao i gospodarstvom: dok bude na našem tržištu gospodario tudjin, dok budemo sve njegovo više, a sve naše manje cijenili, dotle će naš gospodar propadati; tako ni naš književnik ne će napredovati, dok se bude potreba za knjigom namirivala više tudjim nego domaćim štivom. Trebat će dakle i sud o domaćim djelima sresti na pravu mjeru; trebat će da i opet dodje vrijeme, kad se o radnicima našim bude opet moglo reći: Nijesu sve radnje jednake, ali sve vodi jedna misao doprinašati svjesti i duševnome napretku hrvatskoga naroda. Onda će i prilike hrvatskoga književnika — koliko je prema malome narodu — biti kao njihovih drugova u velikih naroda. Kakove se danas prilike, hrvatski književnik ne može računati ni na 1000 čitalaca, a traži se od njega, da radi i da se posveti svojemu cilju, kao da ga čitaju mnoge hiljade. Pa kakova se sve djela ne čitaju? Kakova se ne kupuju? Da se ne kupi loše djelo, još je razumljivo, ali ni djelo priznatoga pisca i pohvaljeno ne ide.

Evo „M. H." morala je obustaviti izvanredna izdanja (odb. zaklj. od 20. XII. 1909.) naprosto zato, jer se nijesu kupovala. Primjera radi spominjem ovo. Tražila se hrvatska povijest; izdali smo djelo Šišićevo, pa ni troškova nijesmo podmirili; a da je za kakovu cijenu, nego 50 filira svezak; vrijedno je spomenuti i to, kad smo se obratili na ravnateljstva srednjih učilišta, da preporuče djacima to djelo, doista smo u jednom zavodu prodali — dva primjerka. „Kolo hrv. umjetnika" je edicija dostojna velikih naroda, pa nijesmo mogli prodati ni 1000 primjeraka, makar da ga je „M. H." dala uz cijenu, koliko je samu stoji. Kraj takovih prilika ne može se „M. H." odlučiti ni na koji pothvat, jer je svaki ovako uložen novac naprosto izgubljen, ali onda i nije „M." krivnja, ako ne može učiniti za književnost i umjetnost, što bi htjela, i ako u skučenom proračunu jedva ono i onako učini, što čini. A zahtjevi su od dana u dan veći, sa svih strana dolaze predlozi, javljaju se želje, no rijetko se pomišlja, da „M. H."

Digitized by Google

može udovoljiti mnogim željama samo ako bude imala mnogo, mnogo više članova, ili što je isto mnogo više dohodaka. „M. H." ne može udovoljiti ni svima ni najednom, jer i ne dirajući slobodu individualna razvoja moramo da je postavimo ondje, gdje se podudaraju svi smjerovi i sastaju sve potrebe, te ne možemo slijediti onih, kojih želje vode daleko preko prosvjetnih naroda, a opet samo ove mogu nam odrediti smjer i pravac radu i podati mjerilo njihove vrijednosti. „Matica" mora izdavati u prvome redu djela, koja mogu da naš narodni, prosvjetni i politički život ojačaju, a prema toj zadaći neka joj se i sudi. Bude li pak to, onda se ne će s omaljivanjem prelaziti preko domaćih djela, interes će za domaću proizvodnju porasti i književni život bujnije procvasti. U tom pogledu treba i kritika naša radikalne reforme ; u njoj na žalost prevladavaju lični momenti, bore se ljudi, a ne smjerovi, struje. Zato ova borba i vodi obično k rasulu. No, veleštovana gospodo, nije takova borba roditelj svega niti prirodne nauke, kad uzdižu borbu, misle na ovakav rat ; borba, koja prirodu razvija, jest takmljenje, natjecanje, u kojem nadvladava bolje, sposobnije ; uništavanje nije svrha nego samo nuzgredni posljedak pobjede jačih. Ovakovu pozitivnu borbu treba zametnuti, ako želimo napriied, a ne borbu, iza koje ostaju samo ruševine. To isto vrijedi i za društva. Ni tu ne smiju da budu lične borbe jače od društvenih ciljeva, ako treba da budu društva nosioci ideja i borba nazora i struja ; u njih treba da je organska snaga, a to znači, treba da se razvijaju djelovanjem iznutra, jer samo u društvu moguće je raditi za društvo. Podje li ovo za čas i krivim smjerom, tad tek je dužnost raditi u njem, da ne ostane na tom putu ; i ne udovolji li odmah svakoj želji svih članova, treba radeći u njemu s vremenom pribaviti zahtjevima svojim priznanje ili bar pripravljati tlo za njihovo ostvarenje. Kulturni je rad toliko altruističan, što poput čovjeka u poznatoj paraboli sadi, i ako ne zna, hoće li sam uživati plodove svoga rada.

Ne zamjerite, veleštovana gospodo, da sam se kod ovih naših neprilika zadržao da vam iznesem pred oči, kako je teško u nas raditi, kako je mnogo želja i zahtjeva, a malo potpore, mnogo ih, koji traže, a malo ih, koji daju. Na tom zapinjemo. Dužnost nam je sve učiniti, da se s ove mrtve točke pomaknemo ; a ja mislim, da smo često već kušajući to zahvatili krivo. Hoćemo da za knjigu osvojimo narod, ali, — gospodo, još ni esmo osvojili hrvatsku inteligenciju, ili drugim riječima : hoćemo da tvorimo narod, a nijesmo stvorili inteligencije. Bio sam prije nekoga vremena sastavio statistiku članova „M. H." (Glas M. H. 1908.), pa i ako nije potpuna dosta je značajna. Tako je značajno, da najveći broj članova daje stalež učiteljski i svećenički, za njima dolaze općinski i privatni činovnici, onda djaci, pa nešto zemaljskih i državnih činovnika, malo obrtnika i trgovaca, koji baš sačinjavaju jezgru srednjega staleža, još manje liječnika, odvjetnika, veletrgovaca i bankara. Sva ta inteligencija živi još uvijek duševnim životom u tudjini i hrani se tudjom hranom : ovu treba da prodobijemo, ako želimo, da nam knjiga uznapreduje. Treba nam o s v o j i t i, ili ako ć e t e s t v o r i t i h r v a t s k u i n t e l i g e n c i j u.

U tim teškim prilikama dužnost nam je s ovoga mjesta zahvaliti književnicima, koji nas podupriješe radom, hvala novinstvu na potpori, a posebno hvala vrijednim povjerenicima, koji doista vrše rodoljubno djelo sabirajući nam članove, hvala i dobrotvorima i članovima ; svima hvala !

II.

„Matica Hrvatska" podržavala je i ove godine svezu s „M. Slovenskom", a zapodjela je na ponuku „Srpske Književne Zadruge u Beogradu" i s njom pregovore o uzajamnom radu ; u principu je odbor „M. H." pristao na ponudu „Srp. Knjiž. zadruge", a potanji modaliteti izradit će se u što skorije vrijeme ; svakako će pak pri sastavljanju programa za književni rad „M. H." trebati već uzeti u obzir i djela srpskih pisaca, koja nam je na naš zahtjev „Srp. Knjiž. udruga" dobrohotno preporučila I s „M. Dalmatinskom" poveli smo pregovore o zajedničkom radu, pa je nade, da će se davno namjeravano, uvijek željeno zbliženje i ujedinjenje književnika s ovu i s onu stranu Velebita i tim približiti konačnome cilju.

III.

U javnom prosvjetnom životu sudjelovala je „M. H." ove godine vrlo mnogo, sudjelovala je kod proslave stogodišnjice rodjenja Ljudevita Gaja u Krapini, kod svečane akademije u proslavu Gajevu u Ljubljani ; zastupali su je u Krapini potpredsj. gosp. odbora Kućak i tajnik dr. Bazala, u Ljubljani predsj. dr. O. Kučera, blagajnik O. Bošnjak i odb. K. Šegvić. Brzojavno je pozdravila akademiju, što ju je u isto svrhu priredilo društvo „Zvonimir" i „Hrv. pripomočno društvo" u Beču. Osim toga zastupao je bla-

Digitized by Google

gajnik Bošnjak „M. H." kod prenosa kosti majke Ljudevita Gaja i kod otkrića spomenploče Preradoviću u Grabrovnici. Kod svečane proslave stogodišnjice rodjenja Julija Slowackoga u Lavovu zastupaše je tajnik dr. A. Bazala i odbornik dr. F. pl. Šišić. Brzojavno pozdravila je svečanost otvorenja narodnoga muzeja u Krakovu, pismeno čestitala Antoniju Hadžiću o 50-godišnjici književna rada, čestitala po potpredsj. K. Pavletiću dičnome počasnom članu našemu I. pl. Trnskome o 90 rodjendanu u svečanoj sjednici u akademiji, pismeno čestitala I. pl. Zajcu o stotoj predstavi „Zrinjskoga", a spomenula se i tihe proslave 35-godišnjega književnoga rada F. Becića.

IV.

Bivšega predsjednika dra. Gjuru Arnolda, potpredsjednika Vj. Klaića, kao i vrijedne povjerenike: Jakova Kalajdžića, Niku Dubokovića, Mišu Mutavdžića, G. Milovića, Jurja Žerjavića, Antuna Majnarića, Andriju Pelicarića, Milka Cepelića, Rajmunda Jelušića, Aleksandra Cara, Nikolu Imbrića, Vladimira Brunšmida obavijestio je odbor, da ih je glavna skupština dne 25. ožujka imenovala počasnim članovima.

Predsjedništvo preuzeo je izborom iste skupštine dr. O. Kučera, u odbor udjoše prvi put Vlad. Trešćec, Janko Leskovar, Veljko Tomić i dr. Br. Drechsler; potpredsjednikom bi izabran K. Pavletić, a blagajnikom O. Bošnjak, U sjednici odborskoj od 7. lipnja 1909. izabran bi tajnikom dr. A. Bazala. Pregovori povedeni s dr. A. Radićem, da bi ostao u službi „M. H." kao književni urednik nijesu uspjeli, te je dr. A. Radić istupio iz službene sveze s „M. H."; odbor mu je za njegov višegodišnji rad u „M H." na vlastitu molbu doznačio kao otpravninu jednogodišnju plaću.

Iz odbora su za vrijeme godine istupili M. Lovrenčević i dr. K. Bošnjak; odbor im je iz sjednice od 20. studenoga izrazio hvalu za trud, što su ga posvetili „M. H."

Odbor je držao u svem 21 sjednicu. Što se tiče upravnih stvari, odlučeno je, da se za god. 1909. tiska izvještaj, ali da se u njem donese i povijest jedne zaklade i prikaz života jednoga dobrotvora ili zaslužnoga člana „M. H."; a tako će se i u napredak raditi. Brigu oko književnih izdanja uredio se odbor tako, da se uredjenje „Kola" povjeri jednome odborniku, a ostali rad da se medju odbornike podijeli. Izvanredna izdanja se za sada napuštaju.

Da se udovolji zahtjevu dr. pr. § 23. odlučeno je urediti knjižnicu; u tu je svrhu nabavljen ormar, i uvršteno u proračun više izdanja za zamjenu i pored toga K 200 za nabave; u smislu § 8. dao je odbor izraditi i povelje, te će ih zakladnici i radnici moći dobiti, čim budu dogotovljene, uz odštetu od K 2.—.

Odbor je osim raspravljanja o prispjelim rukopisima i književnim izdanjima vijećao i o drugim potrebama „M. H." Prijeko je potrebno, da se današnji sistem otpremanja i dostavljanja promijeni, nešto valja učiniti i za vez i ljepšu opremu; jedan dio troška otpao bi tu na članove, pa treba razmišljati, koliko troška smijemo članovima zadati; drugi dio troška ide na „Maticu", te će trebati ili povisiti članarinu ili stegnuti opseg književnih izdanja. Za sada se odbor odlučio na potonje, a i onako će valjati da umanjimo broj opsežnih knjiga.

Za god. 1909. izdala je „Matica":

1. Dr. A. Bazala: Povjest filozofije II.
2. Dr. V. Lozovina: Povijest talij. književnosti I.
3. Hrvatsko Kolo. Naučno-književni zbornik knjiga V.
4. Dr. B. Drechsler: Stanko Vraz. Ovo je djelo „Matica" izdala zajedno s „Maticom Slovenskom", a u našoj knjižnici kao nastavak „Crtica iz hrv. književnosti".
5. Dante: Božanska komedija. I. Pakao u prijevodu i s tumačem dra. I. Kršnjavoga.
6. Narodnih pjesama V. knjigu; izdavši još god. 1899. posljednju knjigu junačkih pjesama, bilo je već skrajnje vrijeme, da se izdadu ženske pjesme; i to za sve članove: da se po mogućnosti posluži i naučnim svrhama izdala je „M." medju izvanrednim izdanjima „Dodatak".
7. Ferid Maglajlić: Iz staroga vilajeta.

Odbor „M. H." želeći, da pisci ne čekaju toliko vremena, dok im djelo bude izdano, odlučio je još god. 1908. da izda i odmah u promet stavi neke knjige; tako je u god. 1909. izdana „Hasanaginica" od dra. M. Ogrizovića koja je i raspačana i „Finis respublicae I. Ciceronovo progonstvo od dra. A. Tresića-Pavičića; osim toga izdano je „Kolo hrv. umjetnika IV." i „Glas Matice Hrvatske IV."

Za god. 1908. prispjele su ove natječajne radnje:

I. Ferid Maglajlić: Iz staroga vilajeta" za zakladu Koturovu ili Veber Tkalčevićevu.
II. Za nagradu iz zaklade I. N. grofa Draškovića.

Digitized by Google

1. Stjepan Radić: Češki narod u početku XX. stoljeća.
2. Stjepan Kućak: Uljudba staroga vijeka.
3. Dr. R. Horvat: Povijest Medjumurja.

Od tih dobili su po zaključku odbora od 3. svibnja 1909. Ferid Maglajlić: Iz staroga vilajeta nagradu Koturovu i Stj. Radić: Češki narod u početku XX. stoljeća nagradu Draškovićevu. Na molbu staroste Hrv. Sokola dra. L. Cara nagradjeno je iz zaklade Kőglove djelo dra. Mašeka: Mala anatomija i fiziologija još dne 7. ožujka 1909.

U god. 1910. odlučio je odbor izdat ova djela:

1. Kolo. Naučno-književni zbornik VI. Podjedno je odlučeno, da se za radnje u Kolu raspišu nagrade, jedna za najbolju poučnu radnju od 100 K, jedna za najbolju beletrističnu radnju od 100 K, i za najbolju pjesmu 50 K.
2. Kumičić: Začudjeni svatovi.
3. Radić: Češki narod u početku XX. vijeka.
4. Novovjeki izumi.
5. Dr. F. Detela: Pegam in Lambergar. Ovo djelo izdat će se zajedno s „Mat. Slovenskom".
6. Slowacki-Benešić: Lilla Veneda.
7. Dr. M. Mandić: Povijest okupacije Bosne i Hercegovine.
8. Dr. F. Bučar: Povijest protestantske književnosti.
9. Dr. Lisičar M.: Pripovijesti.

Kao natječajne radnje prispjele su raspisane nagrade za god. 190 .

1. Tresić-Pavičić: Finis republicae II. Katon Utički.
2. Anon: Orion.
3. Labor et Spes: Povjest hrv. umjetnosti.
4. U tudjemu nema svoga: Zapretana ljubav.
5. Anon: San o sreći.
6. Slava, koju čovjek dobije po kreposti, jest većma uzdignuta nego ona od plemena: Valovi čuvstva.
7. N. Neumljanin: Povijest ustanka u Bosni i Hercegovini.
8. Féth.
9. Historia magistra vitae: Žena u povijesti farmacije.
10. Godeslav Zoranić: Podzemni Nin.
11. Stj. Radić — Seignobos-Métin: Savremena povijest (prijevod).

O nagradama još nije odlučeno.

Pored toga stiglo je u svem dvadesetak radnja za posebna djela i više radnja za „Kolo".

Darovi „Matici Hrvatskoj".

Visoka kr. zem. vlada dala je i u god. 1909. potporu od 3000 K, pa mi je ugodna dužnost zahvaliti na tom, ali ujedno zamoliti visoku vladu, da uvaži važnu prosvjetnu zadaću, koju „Matica" u hrvatskom narodu ni izdaleka još nije izvršila, da svrati pozornost na nju, te je se izdašnijom potporom sjeti. Darom od 200 kruna sjetio se „Matice Hrvatske" vrijedni pokojnik dr. M. Mikulčić. Osobiti dar dopao je „Matici Hrvatskoj" od dobrotvorke gospodje Julije Bogović, rodjene pl. Lentulaj i Josipe pl. Vancaš. Julija Bogović, koju je još 1896. skupština za ondašnje zasluge imenovala počasnim članom se i u oporuci svojoj sjetila nas veledušnim darom od kojih 10.000 kruna, a Josipa pl. Vancaš, supruga protomedika Alekse Vancaša, jednoga od „starješina" Matice Ilirske, u koje plemenitom domu sastajali su se prvaci hrvatskoga društva četrdesetih godina, da vijećaju o prosvjeti i napretku naroda, žena, koja je poput mnogih vrijednih gospodja u ono doba, sa radošću i simpatijom pratila i toplim čuvstvom zagrijevala rad naših Iliraca — i ona se sjetila čeda, kojemu je kumovao pokojni joj suprug ostavivši oporukom K 2000. Tužno je, da zahvaljujući ovim dobrotvorkama u jednome duhu moramo požaliti, što im je smrt presjekla nit života: ali one su nastojale, da veledušjem premoste jaz, koji ih je dijelio od besmrtnosti, njihovo će se ime uvijek sa zahvalnošću u „Matici" spominjati, pa je pravo, da im jednodušno kliknemo: Slava!

Potpore.

Matica Hrvatska podijelila je u ovoj poslovnoj godini potporu književnicima u iznosu od 1427.66 krna. Matici Srpskoj u Budišinu, toj kuli slavenskoga plemena u germanskome moru, darovala je 1000 kruna, koji dar i onako daleko zaostaje za darovima, kojima joj u pomoć pritekoše ostala slavenska društva, pa je i odbor držao tako, da se „Matica Hrvatska" tome zahtjevu plemenske i bratske uzajamnosti ne može oteti. Društvu hrv. književnika darovala je „M. H." 2000 primjeraka „Kola hrv. umjetnika"; „Matica" ih poradi posvemašnjega nehaja sa strane umjetničkih krugova i onako ne bi mogla unovčiti, pa mjesto da nam u skladištu propadaju, namijenili smo ih onamo, gdje će naći bolju primjenu.

Predujmova nijemo ove godine davali, budući da je zaključkom odbora od 3. travnja 1909. obustavljeno svako predujmljivanje, te

Digitized by Google

odlučeno, da se u buduće isplaćuje polovica honorara, kad djelo udje u tisak, a polovica, kad bude štampano. Od štampanih radnja pak isplaćuje se honorar po odbitku dužnoga predujma; tim će se načinom malo po malo predujmovi odraditi, a koji se ne odrade, nastojat će odbor, da ih dužnici vrate.

Knjige smo darovali po mogućnosti pučkim prosvjetnim društvima i knjižnicama, koja su se obratila na „Maticu"; tako smo nadarili dvadesetak društava. I to je jedan dio prosvjetnoga rada, kojemu će se odbor i u napredak prema sredstvima „M. H." rado odazvati.

Obnovljenje odbora.

Prema § 18. dr. pravila istupa iz knjiž. umj. odbora dr. Milan Šenoa, zahvalio se M. Lovrenčević; izmedju ostalih odbornika odlučila je kocka za O. Ivekovića; prema tomu se imadu u knjiž.-umj. odboru popuniti tri mjesta; u gospodarskom odboru istupio je dr. K. Bošnjak, a kockom je odlučeno, da istupa dr. A. Harambašić, te će i na ova mjesta trebati izabrati nove odbornike u današnjoj skupštini.

Tim sam svršio.

(Skupština prima izvješće na znanje.)

III.

Gospodarsko poslovanje.

Promet blagajne 1908.

PRIMITAK.

Ostatak god. 1907.		4.039.37
Povjerenici		41.377.83
Naklade		5.164.16
Prihod od nekretnina:		
Kuća u Zagrebu	9.728.82	
Posjed u Podsusedu	500.—	
Od Rakitja	72.—	10.300.82
Prinos zakladnika		3.190.—
Izvadjeno na štedioničke knjižice		33.665.98
Primitak provizije		90.78
Vraćeni trošak		80.—
Kamati i odresci:		
Kamati	396.—	
Odresci	5.341.—	5.737.—
Vraćeni predujmovi		220.—
Promet s ugar. pošt. štedionom		1.900.—
Promet s Prvom hrv. štedionom		43.934.73
Potpora kr. zem. vlade		3.000.—
Legat pokojnog Grahovca	800.—	
Legat pokojnog Jos. Korajca	50.—	
Legat I. Pažura	200.—	1.050.—
Ukupno		153.750.67

IZDATAK.

Naklade:		
Honorari	16.037.96	
Tvornica papira	34.374.37	
Dionička tiskara	16.153.39	
Vezanje	13.100.—	
Ilustracije, korektura i drugo	4.504.52	
Glas M. H.	4.533.94	88.704.18
Porez i namet		7.402.33
Upravni trošak:		
Beriva	7.240.—	
Kućna potreba	4.412.37	
Mirovine i potpore	2.696.62	
Razno, poštarina, otpr. i precentual	5.339.34	19.688.33

Digitized by Google

Predujmovi		2.820.—
Uloženo na štedioničke knjižice		7.692.90
Plaćeni kamati		40.—
Našastar		283.78
Promet s ugar. pošt. štedionom		10.916.20
Promet s austr. pošt. štedionom		4.503.—
Promet s Prvom hrv. štedionom		5.001.—
Prenos salda na god. 1909.		6.698.95
Ukupno		153.750.67

IMOVINA
„Matice Hrvatske" koncem godine 1908.

A. GLAVNICE.

1. Temeljna glavnica.*

Kuća u Zagrebu	180.000.—	
Posjed u Podsusedu	20.000.—	
Tražbina za prodani dio posjeda u Podsusedu „Rakitje"	1.200.—	
4% založnice I. hlv. štedionice	21.000.—	
4½% založnice hrv. slav. zem. hip. banke	72.000.—	
4% ugarske rasteretnice	20.000.—	
4% hrv. slav. zemljo-rasteretnice	19.800.—	
Dionice Narodnog Doma	150.—	
Privatne zadužnice	410.—	
3 dionice Prve hrvatske štedione	18.000.—	
Otvorena tražbina	19.962.93	
Glavnica ostavine Simona Brkića. (Ova je glavnica sudbeno uručena Matici i depunirana kod c. kr. kot. suda. Innere Stadt II. u Beču 17./44. Scontro No. 3.882., a kamate ove glavnice uživat će doživotno sestra i nećakinja darovateljeva)	95.799.31	
Ukupno prema prošlom	450.922.24	
Prinosi članova utemeljitelja god. 1908.	3.190.—	
Legat Grahovca	800.—	
Legat Korajca	50.—	
Legat Pogorelz	1.000.—	
Legat Pažura	200.—	456.162.24

2. Amortizacionalna zaklada za Matičinu kuću.

4½% založnice Hrv. slav. hipot. banke		2.000.—	
4% založnice Prve hrvatske štedione		12.000.—	
Otvorena tražbina	16.139.10		
Kamati založnica Hrv. hipot. banke	90.—		
Kamati Prve hrvatske štedionice	480.—		
Otvorene tražbine	564.72	17.273.82	31.273.82
Ukupno			487.436.06

B. ZAKLADE U IMOVINI MATICE HRVATSKE.

Zaklada Dušana Kotura.

4½% založnica Hrv. hip. banke		4.000.—	
4% založnica Prve hrvatske štedione		5.000.—	
Otvorena tražbina	3.045.40		
Kamati založnica Hrv. hipot. banke	180.—		
Kamati založnice Prve hrvatske štedione	200.—		
Otvorene tražbine	106.58	3.531.98	12.531.98

Zaklada A. Vebera-Tkalčevića.

4½% založnica Hrv. hip. banke		13.200.—	
4% založnica Prve hrvatske štedione		2.600.—	
Otvorena tražbina	6.371.60		
Kamati založnica Hrv. hipot. banke	594.—		
Kamati založnice Prve hrvatske štedione	104.—		
Otvorene tražbine	223.02	7.292.62	23.092.62

* Papiri temeljne glavnice zamjenjeni su tako, da je mjesto dionica zemunskih i K 17.400.— 4% založnica kupljeno 3 dionice I. hrv. štedionice.

Digitized by Google

Zaklada Tereze udove pl. Tomašića.

4½% založnica Hrv. hip. banke		1.000.—	
Otvorena tražbina	716.70		
Kamati založnica Hrv. hipot. banke	45.—		
Kamati otvorene tražbine	25.10	786.80	1.786.80

Zaklada Aleks. pl. Vuščića.

4½% založaica Hrv. hip. banke		3.000.—	
4% založnica Prve hrvatske štedione		10.000.—	
Otvorena tražbina	2.254.70		
Kamati založnica Hrv. hipot. banke	135.—		
Kamati založnica Prve hrvatske štedione	400.—		
Kamati otvorene tražbine	78.92	2.868.62	15.868.62

Zaklada dra. Stj. pl. Miletića.

Otvorena tražbina		584.30	
Kamati		20.44	604.74

Zaklada Antuna Kögla.

4½% založnica Hrv. hipot. banke		10.000.—	
Otvorena tražbina	1.716.—		
Kamati založnica	450.—		
Kamati otvorene tražbine	41.16	2.207.16	12.207.16

Zaklada Frana Pevaleka.

Otvorena tražbina		2.295.40	
Kamati		80.32	2.375.72

Zaklada Iv. Zovke.

Otvorena tražbina		2.008.50	
Kamati		70.28	2.078.78

Zaklada Julija Bubanovića.

6 dionica Prve hrvatske štedione		36.000.—	
Otvorena tražbina	2.895.78		
Kuponi dionica	1.800.—		
Kamati otvorene tražbine	101.37	4.797.15	40.797.15

Zaklada Karla pl. Stručića.

Otvorena tražbina		36.26	
Kamati		1.26	37.52
Ukupno			111.381.09

C. OSTALA IMOVINA I TRAŽBINE.

Pričuva za zakladu u potporu književnika.

4½% založnica Hrv. hipot. banke		10.200.—	
4% založnice Prve hrvatske štedione		20.000.—	
4% ugarske krunske rente		100.—	
Otvorena tražbina	7.877.—		
Kamati založnice Hrv. hipot. banke	459.—		
Kamati založnice Prve hrvatske štedione	800.—		
Kamati ugarske krunske rente	4.—		
Kamati otvorene tražbine	275.68		
	9.415.68		
Odbiv potpore književnicima K 1.010	1.010.—	8.405.68	38.705.68
Inventar		5.909.78	
10% deteriorizacije		590.98	5.318.80

Skladište knjiga.

Edicije 1907. u ⅓ vrijednosti	10.086.31		
Edicije 1908.	61.737.80	71.824.11	

Digitized by Google

Povjerenički dugovi		33.292.70	
Predujmovi suradnicima	23.943.25		
Ostale razne tražbine	1.452.74	25.395.99	
Uvedenje električnog svjetla u kući	3.024.29		
Obrok za god. 1908.	302.29	2.722.—	
Ukupno		133.234.80	
Dug Prvoj hrvatskoj štedioni	28.681.—		
Dioničkoj tiskari (za edicije 1908.)	15.243.21		
Raznim vjerovnicima (otvorene tražbine)	84.963.33	128.887.54	4.347.26
Skladište do uključivo god. 1906.			4.508.52
Uložak u ug. pošt. štedionu			439.04
Uložak u austr. pošt. štedionu			820.44
Gotovina			6.698.95
Ukupno			60.838.69
Opetovanje imovine:			
A. Glavnice	487.436.06		
B. Zaklade u imovini M. H.	111.381.09		
C. Ostala imovina i tražbine	60.838.69		
Ukupno			659.655.84

II. Zaklada grofa I. N. Draškovića.

4½% založnica Hrv. hipot. banke		14.200.—	
4% hrvatske rasteretnice		34.400.—	
Otvorena tražbina	4.255.20		
Dospjeli kuponi	2.015.—		
Kamati otvorene tražbine	127.64	6.397.84	54.997.84

III. POLOZI U MATICI HRVATSKOJ.

1. Polog odbora za prenos pjesnika **Petra Preradovića**			
Imovina početkom god. 1908.		109.54	
Kamati		3.85	
Današnje stranje			113.39
2. Polog za rasvjetu groba **Adolfa Vebera-Tkalčevića**			
Današnje stanje (dohodak u rečenu svrhu upotrebljen)			279.94
3. Polog za spomenik **Antun pl. Mihanovića**			
Imovina početkom godine 1908.		53.64	
Kamati		1.90	
Današnje stanje			55.64
Polozi ukupno			448.97
Opetovanje:			
Imovina Matice Hrvatske			659.655.84
Zaklada grofa I. N. Draškovića			54.997.84
Polozi			448.97
Sav imetak pod upravom „Matice Hrvatske"			715.102.65

U Zagrebu, dne 31. prosinca 1908.

Dr. Stj. Ortner.

I. Blagajnički promet godine 1909.

PRIMITAK.

Ostatak iz god. 1908.			6.698.95
Povjerenici platili su za izdanja ispred god. 1909.	33.299.77		
Povjerenici platili su za izdanja god. 1909.	11.993.50	45.293.27	
Neposredna prodaja izdanja ispred god. 1909.	4.348.98		
Neposredna prodaja izdanja god. 1909.	1.492.96	5.841.94	51.135.21
Pouzeće poštanskoga troška			363.42
Uplata zakladničnih obroka			6.659.—
Promet s ugar. poštanskom štedionom			16.708.32

Digitized by Google

Prihod od nekretnina:

Kuća u Zagrebu		12.394.88	
Posjed u Podsusedu		1.000.—	
Posjed u Rakitju		72.—	13.466.88
Promet s austr. poštanskom štedionom			12.018.16
Promet s Prvom hrvatskom štedionom			27.060.65
Kamata unišlo			17.575.09
Legat pok. Franje Marsića u Bošnjacima priklopljen k temeljnoj glavnici			2.939.30
Subvencija kr. zemaljske vlade			3.000.—
Vraćeni predujmovi			260.—
Ukupno			157.884.98

IZDATAK.

Upravni trošak		16.885.41	

Trošak naklada:

Tisak	28.072.90		
Papir	3.784.67		
Uvez i otpremanje	8.150.—		
Honorari	9.857.84	49.865.41	

Nagrade i potpore:

Isplata nagrade grofa I. N. Draškovića	2.142.64		
Isplata nagrade Ant. Kögla	466.60		
Isplata potpora	1.427.66	4.036.90	

Potrošak na nekretnine:

Porezi i takmima	3.571.02		
Popravci	1.570.54		
Razno	847.71	6.130.87	
Promet s ugar. poštanskom štedionom		17.550.87	
Promet s austr. poštanskom štedionom		11.241.14	
Promet s Prvom hrvatskom štedionom		45.766.25	
Nabava i popravak pokućtva		363.—	
Nabava vrijednosnih papira		400.—	152.239.85
Ostatak 31. prosinca 1909.			5.645.13

II. Stanje zaklada i pologa i njihova pokrića.

A. ZAKLADE U IMOVINI M. H.

1. Matičina zaklada u potporu hrvatskih književnika.

Stanje 31. prosinca 1908.		38.705.68	
4½% kamata od K 18.200	829.—		
4% kamata od K 20.505.68	820 22		
	1.649.22		
Odbivši 5% upravne pristojbe za god. 1909.	82.46		
Odbivši podijeljene potpore za god. 1909.	1.427.66	139.10	
Stanje 31. prosinca 1909.			38.844.78
Od toga se izlučuje pod naslov:			
Zaklada Prve hrv. štedione za Matičinu zakladu u potporu hrvatskih književnika svotu od	4.686.52	•	
sa 4% kamata od god. 1900. do 1909.	1.687.14	6.373.66	
ostaje na naslovu 1. čistih		32.471.12	
Pokrivena je sa:			
4½% založnicama hrv. slav. zem. hip. banke		18.200.—	
4% založnicama Prve hrv. štedione		20.000.—	
4% ugar. krunske rente		100.—	
Uložnicom Prve hrv. štedione		544.78	

Digitized by Google

2. Zaklada Dušana Kotura.

Stanje 31. prosinca 1908.		12.531.98	
4½% kamata od K 7.000	315.—		
4% kamata od K 5.531.98	221.28		
	536.28		
Odbivši 5% upravne pristojbe za god. 1909.	26.81	509.47	
Stanje 31. prosinca 1909. pokriveno sa			13.041.45
4½% založaicama hrv. slav. zem. hip. banke		7.000.—	
4% založnicama Prve hrvatske štedione		5.000.—	
Uložnicom Prve hrv. štedione		1.041.45	

3. Zaklada Adolfa Vebera-Tkalčevića.

Stanje 31. prosinca 1908.		23.092.62	
4½% kamata od K 20.200	909.—		
4% kamata od K 2.892.62	115.70		
	1.024.70		
Odbivši 5% upravne pristojbe za god. 1909.	51.24	973.46	
Stanje 31. prosinca 1909. pokriveno sa			24.066.08
4½% založnicama hrv. slav. zem. hip. banke		20.200.—	
4% založnicama Prve hrvatske štedione		2.600.—	
Uložnicom Prve hrv. štedione		1.266.08	

4. Zaklada Tereze udove pl. Tomašić.

Stanje 31. prosinca 1908.		1.786.80	
4½% kamata od K 1.600	72.—		
4% kamata od K 186.80	7.47		
	79.47		
Odbivši 5% upravne pristojbe za god. 1909.	3.97	75.50	
Stanje 31. prosinca 1909. pokriveno sa			1.862.30
4½% založnicama hrv. slav. zem. hipot. banke		1.600.—	
Uložnicom Prve hrv. štedione		262.30	

5. Zaklada Alekse pl. Vuščića.

Stanje 31. prosinca 1908.		15.868.62	
4½% kamata od K 5.000	225.—		
4% kamata od K 10.868.62	434.74		
	659.74		
Odbivši 5% upravne pristojbe za god. 1909.	32.99	626.75	
Stanje 31. prosinca 1909. pokriveno sa			16.495.37
4½% založnicama hrv. slav. zem. hip. banke		5.000.—	
4% založnicama Prve hrvatske štedione		10.000.—	
Uložnicom Prve hrv. štedione		1.495.37	

6. Zaklada dra. Stjepana pl. Miletića.

Stanje 31. prosinca 1908.		604.74	
4% kamata od K 604.74	24.19		
Odbivši 5% upravne pristojbe za god. 1909.	1.21	22.98	
Stanje 31. prosinca 1909. pokriveno sa			627.72
4% založnicama Prve hrvatske štedione		600.—	
Uložnicom Prve hrvatske štedione		27.72	

7. Zaklada Antuna Kögla.

Stanje 31. prosinca 1908.		12.207.16	
4½% kamata od K 10.000	450.—		
4% kamata od K 2.207.16	88.28		
	538.28		
Odbivši 5% upravne pristojbe za 1909. K 26.91 i podijeljenu nagradu za rukopis „Mala anatomija i fiziologija" za god. 1908. K 491.16	518.07	20.21	
Stanje 31. prosinca 1909. pokriveno sa			12.227.37
4½% založnicama hrv. slav. zem. hip. banke		10.000.—	
4% založnicama Prve hrvatske štedione		2.000.—	
Uložnicom Prve hrvatske štedione		227.37	

Digitized by Google

8. Zaklada Frana Pevaleka.

Stanje 31. prosinca 1908.		2.375.72	
4% kamata od K 2.375.72	95.03		
Odbivši 5% upravne pristojbe za god. 1908.	4.75	90.28	
Stanje 31. prosinca 1909. pokriveno sa			2.466.—
4% založnicama Prve hrvatske štedione		2.000.—	
Uložnicom Prve hrvatske štedione		466.—	

9. Zaklada Iv. Zovka.

Stanje 31. prosinca 1908.		2.078.78	
4% kamata od K 2.078.78	83.15		
Odbivši 5% upravne pristojbe za god. 1909.	4.15	79.—	
Stanje 31. prosinca 1909. pokriveno sa			2.157.78
4% založnicama Prve hrvatske štedione		2.000.—	
Uložnicom Prve hrvatske štedione		157.78	

10. Zaklada Julija Bubanovića.

Stanje 31. prosinca 1908.		40.797.15	
Kuponi dionica od K 36.000	1.800.—		
4½% kamata od K 400	18.—		
4% kamata od K 4.397.15	175.88		
	1.993.88		
Odbivši 5% upravne pristojbe za god. 1909.	99.69	1.894.19	
Stanje 31. prosinca 1909. pokriveno sa			42.691.34
6 kom. dionica Prve hrvatske štedione po K 6.000		36.000	
4½% založnicama hrv. slav. zem. hip. banke		400.—	
4% založnicama Prve hrvatske štedione		4.000.—	
Uložnicom Prve hrvatske štedione		2.291.34	

11. Zaklada Karla pl. Stručića.

Stanje 31. prosinca 1908.		37.52	
4% kamata od K 37.52	1.50		
Odbivši 5% upravne pristojbe za god. 1909.	0.08	1.42	
Stanje 31. prosinca 1909. pokriveno sa			38.94
Uložnicom Prve hrvatske štedione		38.94	

B. ZAKLADA U UPRAVI M. H.

Zaklada grofa I. N. Draškovića.

Stanje 31. prosinca 1908.		54.997.84	
4½% kamata od K 14.200	639.—		
4% kamata od K 40.797.84	1.631.91		
	2.270.91		
Odbivši 5% upravne pristojbe za god. 1909. . . 113.55			
i podijeljenu nagr. za rukopis „Češki narod", izd. 1910. 2.142.64	2.256.19	14.72	
Stanje 31. prosinca 1909. pokriveno sa			55.012.56
4½% založnicama hrv. slav. zem. hip. banke		14.200.—	
4% založnicama Prve hrvatske štedione		6.000.—	
4% rasteretnicama hrv. slav.		34.400.—	
Uložnicom Prve hrvatske štedione		412.56	

C. POLOZI U UPRAVI M. H.

1. Polog odbora za prijenos P. Preradovića.

Stanje 31. prosinca 1908.		113.39	
4% kamata od K 113.39	4.53		
Odbivši 5% upravne pristojbe za god. 1909.	0.23	4.30	
Stanje 31. prosinca 1909. pokriveno sa.			117.69
Uložnicom Prve hrvatske štedione		117.69	

2. Polog za rasvjetu groba Adolfa Vebera-Tkalčevića.

Stanje 31. prosinca 1908.		279.94	
Kamati upotrebljeni u svrhu rasvjete			
Stanje 31. prosinca 1909. pokriveno sa			
Gotovinom u blagajni			279.94

Digitized by Google

3. Polog za spomenik Antunu pl. Mihanoviću.

Stanje 31. prosinca 1908.		55.64	
4% kamata od K 55.64	2.22		
Odbivši 5% upravne pristojbe god. 1909.	0.11	2.41	
Stanje 31. prosinca 1909. pokriveno sa			57.75
Uložnicom Prve hrvatske štedione		57.75	

III. Stanje temeljne glavnice i pokriće.

A. TEMELJNA GLAVNICA.

Stanje 31. prosinca 1908.		456.162.24	
Priraslo god. 1909.:			
Uplate zakladnika	6.659.—		
Legat pok. Franje Maršića	2.939.30	9.598.30	
Stanje 31. prosinca 1909.			465.760.54

Pokriće u nepokretninama:

Kuća u Zagrebu	180.000.—	
Posjed u Podsusedu	20.000.—	
Intab. tražbina na prodanom posjedu Rakitju	1.200.—	201.200.—

Pokriće u vrijednosnim papirima:

4% založnicama Prve hrvatske štedione	39.000.—	
3 komada dionica Prve hrv. štedione p oK 6.000	18.000.—	
4% rasteretnice ugarske	2.000.—	
4% rasteretnice hrv. slavonske	19.800.—	
2 kom. dionica „Narodnog Doma" u Krapini K 150*		
Privatna zadužnica iz prošlog stoljeća 200*		
Glavnica ostavine Sidonija Brkića, deponirana kod c. kr. kot. suda, Beč. Kamate uživaju doživotno sestra i nećaka darovatelja	95.799.31	174.599.31

Pokriće u gotovom;

Uložak u ugar. pošt. štedioni 31. pros. 1909. Pril. 7. 1910.	1.899.59	
Uložak u austr. pošt. štedioni 31. pros. 1909. Pril. 6. 1910.	223.42	
Gotovina u blagajni 31. prosinca 1910.	5.645.13	7.768.14

Pokriće u predmetima i tražbinama:

Skladište knjiga prema skladištnoj knjizi		85.757.60	
Povjerenici dužnici prema iskazu	30.176.41		
dubioza	11.763.80	18.412.61	
Predujmovi		19.720.25	
Namještaj prema bilanci g. 1908.	K 5.909.78		
Otpisano 10%	K 590.98		
	K 5.318.80		
Prirast god. 1909.	K 363.—	5.681.80	
Elektrika prema bilanci god. 1908.	K 2.722.—		
Instalacija god. 1909.	K 169.25		
	K 2.891.25		
Otpisano za god. 1909.	K 319.22	2.572.03	
Knjižnica.		2.000.—	134.144.29
Svota pokrića			517.711.74

B. AMORTIZACIONA GLAVNICA ZA MATIČINU KUĆU.

Stanje 31. prosinca 1908.		31.273.82	
4½% kamata od K 19.000	855.—		
4% kamata od K 12.273.82	490.95	1.345.95	
Stanje 31. prosinca 1909. pokriveno sa			32.619.77
4½% založnicama hrv. slav. zem. hip. banke		19.000.—	
4% založnicama Prve hrvatske štedione		12.000.—	
Uložnicom Prve hrv. štedione		1.619.77	
Ukupno			498.380.31

* Vidi izvještaj.

Digitized by Google

IV. Bilanca 31. prosinca 1909.

AKTIVA.

1. Nepokretnine.		
Kuća u Zagrebu	180.000.—	
Posjed u Podsusedu	20.000.—	
Tražbina na posjedu u Rakitju	1.200.—	201.200.—
2. Vrijednosni papiri položeni kod Prve hrv. štedione u Zagrebu:		
4½% založnica hrv. slav. zemalj. hipot. banke	95.600.—	
4% založnica Prve hrvatske štedione	105.200.—	
4% hrv. slav. zemljorasteretnice	54.200.—	
4% ugarske zemljorasteretnice	2.000.—	
4% ugarske krunske rente	100.—	
9 kom. dionica Prve hrv. štedione	54.000.—	
2 kom. dionica „Narodnog doma" u Krapini K 150	— —	
Privatna založnica iz prošlog stoljeća K 200	— —	311100—
3. Ostavina Sidonija Brkića		95.799.31
4. Namještaj		5.681.80
5. Elektrika		2.572.03
6. Skladište		85.757.60
7. Povjerenici dužnici		18.412.61
8. Predujmovi		19.720.25
9. Knjižnica		2.000.—
10. Uložak u ugar. pošt. štedioni		1.899.59
11. Uložak u austr. pošt. štedioni		223.42
12. Uložnice Prve hrv. štedione		9.986.43
13. Gotovina u blagajni		5.645.13
Ukupno		759.998.17

PASIVA.

1. Tražbina Prve hrv. štedione prema kontokorentu od 31. prosinca 1909.		12.676.—
2. Tražbina Prve hrv. štedione za izdane uložne knjižice		9.986.43
3. Tražbina Tvornice papira		14.451.70
4. Tražbina Dioničke tiskare		5.516.60
5. Tražbina povjerenika vjerovnika		5.150.84
6. Zaklade u imovini M. H.;		
Dušana Kotura	13.041.45	
Ad. Vebera-Tkalčevića	24.066.08	
Tereze udove pl. Tomašić	1.862.30	
Alekse pl. Vuščića	16.495.37	
Dr. Stjepana Miletića	627.72	
Antuna Kögla	12.227.37	
Frana Pevaleka	2.466.—	
Ivana Zovka	2.157.78	
Julija Bubanovića	12.697.34	
Karla pl. Stručića	38.94	
Matičina zaklada u potporu hrv. književnika	38.844.78	154.519.78
7. Zaklada grofa I. N. Draškovića u upravi M. H.		55.012.56
8. Polozi:		
Odbora za prijenos P. Preradovića	117.69	
Za rasvjetu groba A. Vebera-Tkalčevića	279.94	
Za spomenik Ant. pl. Mihanovića	57.75	455.38
9. Temeljna glavnica M. H.		465.760.54
10. Amortizaciona glavnica M. H.		32.619.77
Ukupno		756.149.60

Isporedba.

Aktiva	759.998.17
Pasiva	756.149.60
Višak	3.848.57

Zagreb, 31. prosinca 1909.

Oton Bošnjak,
blagajnik „M. H."

Digitized by Google

Ovomu iskazu dodao je blagajnik slijedeće izvješće:

Slavna glavna skupštino!

Iznašam pred slavnu glavnu skupštinu prvi-put gospodarsko izvješće „Matice Hrvatske". Kako sam odgovoran za gospodarski rad „Matice Hrvatske" u poslovnoj godini 1909., to se osvrćem isključivo na poslovno stanje ove godine i prikazujem ga slavnoj glavnoj skupštini u brojčanom obliku. Prijegleda radi podijelio sam izvješće na četiri poglavlja:

I. Blagajnički promet g. 1909.

II. Stanje zaklada i njihovo pokriće.

III. Stanje temeljne glavnice i njezino pokriće.

IV. Bilanca za g. 1909.

Kod I. Blagajnički promet g. 1909. upozorujem:

Da je izravna prodaja društvenih nakladnina veća za K 677.78 od g. 1908.

Da su povjerenici uplatili za K 3.915 44 više od g. 1908.

Da su zakladnici uplatili za K 3.469.— više od g. 1908.

Da je bruto-prihod od nekretnina porasao za K 286.06.

Da je za društvene naklade potrošeno za K 38.839.77 manje od g. 1908.

Da je poreza plaćeno za K 3.831.31 manje od g. 1908.

Da se je upravni trošak snizio za K 2.802.88.

Da je potpora podijeljeno za K 331.04 više od g. 1908.

Na II. Stanje zaklada i pologa te njihovo pokriće.

Tekuće stanje pojedinih zaklada izračunao sam na temelju stanja od g. 1908., opskrbio sam svaku po mogućnosti s onakovim vrijednosnim papirima, kojima je bila dotirana predjašnjih godina. Mimo toga je svaka zaklada upotpunjena sa kamatima, koji je prema vrsti pokrića idu, a otvorene tražbine od g. 1908. pokrio sam uložnim knjižicama Prve hrvatske štedione, pa je tako svaka zaklada svedena na potpunu vrijednost. Prema zaključku odborske sjednice od 26. studenoga 1907., točka 5., zaračunata je kod svake zaklade 5% upravna pristojba od prihoda zaklade u korist „Matice Hrvatske".

Na III. Stanje temeljne glavnice i pokriće.

Temeljna glavnica povišena je uplatom zakladničkih prinosa i unovčenim legatom pokojnog Frana Maršića u Bošnjacima u svemu za K 9.598.30 te iznaša danas K 465.760.54. Ova je glavnica pokrivena sa nekretninama, vrijednosnim papirima, gotovinom te predmetima i tražbinama.

Kod nekretnina nije uvršten inače uzuelni otpis, jer Matičina kuća ima danas prema mjesnom položaju i veću vrijednost od K 180.000, premda je prema iskazanom dohodku u blagajničkom prometu svotom od K 12.394.88, a po odbitku poreza sa K 2.457.70 i plaćenog troška za opravke i uzdržavanje svotom od K 2.418.25, nosila samo čistih 4.18%.

Kod vrijednosnih papira uvršteno je, ali nije ubrojena vrijednost dionica „Narodnog doma", jer danas još nemaju prometne vrijednosti, a jednako nije ubrojena ni vrijednost 5% državne zadužnice iz g. 1868., konvertirane g. 1903. na krunsku vrednotu, jer nema uzanj arak sa kuponima.

Kod predmeta i tražbina, koji pokrivaju dosta obilan dio temeljne glavnice izvješćujem, da je vrijednost skladišta procijenjena na temelju minimuma potpunih garnitura naklada iz g. 1906., 1907., 1908. i 1909. prema vlastitoj cijeni od 5.60 K, odredjene za izdanja 1909. Druga obilna zaliha knjiga redovitih izdanja te izvanrednih naklada „Matice Hrvatske" uzeta je u račun djuture sa 5.000 K, premda reprezentiraju daleko veću vrijednost.

Stanje povjerenika-dužnika uvršteno je u račun po odbitku izdašnih dubioza od Kruna 11.763.80 iz uzroka toga, jer se uprava „Matice Hrvatske" za ovu svotu, koja potječe od starijih zaostataka, većinom ispred g. 1906., bori sa mnogim povjerenicima. Opreznosti radi ne ubraja uprava „Matice Hrvatske" zasad prijepornu stavku medju sigurna pokrića.

Stanje društvenih dužnika od primljenih predujmova prikazuje društvenu tražbinu po odbitku odredjene svote u g. 1909. sa kruna 2.330, otplaćene svote od K 260, te otpisanih K 490 u korist jednog po „Maticu Hrvatsku" zaslužnog ostarjelog i tjelesno iznemoglog hrvatskog pisca.

I u literarnom programu za g. 1910. uvaženo je nastojanje, da se autorskim honorarom odradi oko 3.000 K ovih predujmova. Unatoč oprezne procjene predmeta i društvenih tražbina nadmašuje skupna svota raspoloživa pokrića znatno stanje temeljne glavnice.

Kod amortizacione glavnice za Matičinu kuću prestaje potreba daljega povišenja ove stavke iz dohodka kuće, kako je to zaključeno u izvanrednoj glavnoj skupštini od 2. svibnja 1883., jer se od kuće već drugu godinu plaća porez. Ova se glavnica povisuje dalje s pomoću vlastitih kamata.

Digitized by Google

Na IV. Bilanca za g. 1909.

U tome poglavlju uvrštena su pod naslov „Aktiva" sve vrijednosti društvene imovine, kako ih slavna glavna skupština može po brojevima naći u poglavljima I., II. i III. Svota aktiva iznaša K 759.998.17. Pod naslov „Pasiva" stavljene su društvene obveze spram Prve hrvatske štedionice, Tvornice papira, Dioničke tiskare i povjerenika-vjerovnika. Ovamo je smješteno čitavo današnje stanje svih zaklada i pologa te temeljne i amortizacione glavnice. Ukupna pasiva iznašaju K 756.149.6 .

Podkraj bilance isporedjuje se svota aktiva sa svotom pasiva te se iskazuje višak aktivnog pokrića od K 3.848.57.

Mimo ovog tabelarnog dijela blagajničkog izvješća iznašam pred slavnu glavnu skupštinu i druge gospodarske podatke ukoliko se odnose na društvene članove i na trošak izdanja društvenih naklada.

Saobraćaj sa društvenim članovima obavljao se je i g. 1909. većim dijelom posredovanjem Matičinih povjerenika. Ovih je bilo do 583.

Od članova zakladnika podiglo je redovita izdanja za g. 1909. do svršetka ožujka 1910. njih 2035, dok je 6658 članova prinosnika opskrbljeno sa knjigama g. 1909. Tom zgodom mi je istaknuti, da do danas kojih 80 povjerenika nije naručilo knjiga, premda su opetovani put pozvani, da to učine. Ovaj nemar bit će u savezu sa oštrijim mjerama, koje je uprava bila prinuždena poduzeti spram nekih povjerenika-dužnika.

U redovitom izdanju g. 1909. izdano je 7 knjiga u 10.000 primjeraka s ukupno 142 arka i troškom od K 56.149.67. Od toga ide na:

Papir	K	15.360.87
Tisak	K	11.923.36
Klišeji	K	339.33
Uvez	K	6.089.20
Honorare	K	9.301.50
Upravni trošak (pisarnička režija, poštarina, otprema i drugo)	K	13.135.41
Ukupno . .	K	56.149.67

Prema tome dolazi 1 redovito izdanje u vlastitoj cijeni na K 5.61. Jedan izdani tabak poprijeko na K 395.42, svaka 1000 stoji kruna 5.614.97 kod 10 hiljada primjeraka, a svaka dalja hiljada stajala bi od prilike 4.000 K.

Osim redovitog izdanja izdano je u g. 1909.: Kolo umjetnika IV. u 2000 primjeraka sa troškom od K 3.937.60. Vlastita cijena 1 primjerku 1.97 K. Od toga će u svemu biti prodano tek 900 kom. pod cijenu od 2 K.

Ove je godine stajao i „Glas Matice Hrvatske" oko 4.000 K, dok je predbrojkom uništo jedva 1.000 K.

Ako se računa, da svih 2.341 zakladnika „Matice Hrvatske" dobivaju redovita izdanja po 4 K za svotu od	K	9.364.—
500 Slovenaca takodjer po 4 K za	K	2.000.—
100 primjeraka, da ide bezplatno u zamjenu i na recenziju, to bi trebalo 7059 primjeraka prodati po 6.34 za	K	44.753.96,
da se kod 10.000 primjeraka podmiri trošak naklade od	K	56.117.96
Tako se kod 7059 primjeraka po 34 filira gubi	K	2.400.06
Kod Kola umjetnika IV. gubi se	K	2.137.60
Kod „Glasa Matice Hrvatske" gubi se	K	3.000.—
U svemu iznaša gubitak g. 1909.	K	7.537.66

A gubilo se gg. i predjašnjih godina.

Kako „Matica Hrvatska" ne može da podigne običajniu članarinu od godišnjih 6 K na više, jer baš niskom cijenom svojih redovitih naklada želi osvojiti siromašnije staleže naroda, to joj ubuduće nepreostaje drugo, nego da s nizi broj araka u godišnjim izdanjima na kojih 120 araka sve dotle, dok se nepovisi broj godišnjih članova prinosnika te da ne izdaje ilustrovana i skupa izdanja, dok gospodarski neojača.

Izvanredna izdanja imala bi se, ako za nj nema posebna fonda, posve obustaviti.

Ova gospodarska akcija pomoći će se i prištednjama, koje se g. 1910. mogu postići kod stavke „upravni strošak", jer će se na berivima

službenika prišteditи	K	1.400.—
Na tajnikovom stanu	K	1.440.—
Na povišenoj stanarini ubirati .	K	1.597.—
Konačno prištednja kod redovitih izdanja za 20 araka po 395.42	K	7.908.40
Ukupna štednja . .	K	12.345.40

Uprava „Matice Hrvatske" ne iznaša ovom zgodom drugih obećanja, ali se obvezuje, da će po svojoj dužnosti Matičin imetak brižno čuvati i da će gospodarstvo svesti u sklad sa raspoloživim sredstvima.

Konačno se uprava „Matice Hrvatske" pouzdano nada, da će slavna glavna skupština ovaj otvoreni gospodarski izvještaj primiti na znanje i da će odobriti dosadanji rad upravnog odbora i blagajnika.

Digitized by Google

Skupština s odobrenjem prima izvještaj na znanje, te se na predlog počasnoga člana V. Klaića u zapisnik bilježi hvala blagajniku. Na upit prof. Klaića konstatuje potpredsjednik K. Pavletić, da su novinski glasovi o deficitu od 80.000 K, prouzročenom od prijašnje uprave neosnovani.

Na to je revizionalni odbor pročitao ovaj izvještaj:

Slavnoj
glavnoj skupštini „Matice Hrvatske"
u Zagrebu.

Potpisanom je revizionom odboru čast izvijestiti, da je pregledao knjige, račune, blagajničko poslovanje i imovinsko stanje „Matice Hrvatske" u godini 1908. i istraživši pojedine stavke pregledanjem računskih priloga, našao ovo poslovanje brojčano u redu.

Na želju Matičina upravnoga odbora pregledali su potpisani i račune za godinu 1909., koje je prvi puta vodio novi blagajnik društva, g. ravnatelj Oto Bošnjak, te se je blagajničko i računarsko poslovanje Matiec u godini 1909. koje je propisno nadgledao i gospodarski odbor, našlo u potpunom redu.

Imovina „Matice Hrvatske" koncem godine 1909. iznosila je 759.997.17 K.

Reviziju računa i za godinu 1909. držao je potpisani odbor opravdanom u interesu društva, da glavna skupština može za vremena prosuditi rad društvene uprave.

Tom prigodom ugodna nam je dužnost istaknuti neumorno uzorno poslovanje društvenoga blagajnika 'g. ravnatelja Bošnjaka' koji je sastavio bilancu i pregled računa i za godinu 1908. te time znatno olakotio i omogućio reviziju računa.

Molimo slavnu glavnu skupštinu, da izvoli ovaj izvještaj primiti na znanje i podijeliti apsolutorij blagajniku za godinu 1908. i godinu 1909. i potpisanom reziivonom odboru.

U Zagrebu, 30. ožujka 1910.

Luka Roić v. r. Milovan Hajdinjak v. r.
Mile Maravić v. r.

Skupština ovaj izvještaj prima do znanja i podjeljuje blagajniku apsolutorij.

IV.

Predlozi odbora.

Po zaključku zajedn. odbora „M. H." od 19. travnja 1909. predložio je odbor glavnoj skupštini na prihvat predlog, da se §. 3. odnosno §. 9. dr. pravila ima tumačiti tako, da samo zakladnicima, koji u potpuno uplatili zakladnički prinos pripada pravo glasa u glavnim skupštinama. Pošto je tajnik ovaj predlog obrazložio prima ga skupština jednoglasno; prema tome u buduće utemeljitelji, koji uplaćuju, nemaju pravo glasa, dok ne isplate cijeli utemeljiteljni prinos.

Na predlog knjiž. umj. odbora imenuje skupština u smislu §. 3. d) Maksimilijana Jurčića, županijskoga školskoga nadzornika u Požegi u priznanje njegovih zasluga, što ih je stekao za „M. H." tridesetogodišnjim radom kao njezin povjerenik, počasnim članom „M. H."

V.

Predlozi članova.

Predsjedništvu stigli su dvoji predlozi: jedni od graditelja i civ. inžin. Nikole Kolara, drugi od književnika i nar. zastupnika Stjepana Radića.

Prvi predlozi ticali su se predujmova, te je predlagač tražio, da se u skupštini pročitaju mena članova-radnika i svote, koje su im otpisane; da se u godišnjemu računu posebno naznače svote predujmova dane članovima radnicima. Što se prvoga dijela tiče, izvijestio je blagajnik, da je jednome vrijednom starijem književniku otpisan predujam, što skupština prima na znanje; a što se drugoga dijela tiče, u blagajn. je izvještaju navedena i svota predujmova; od čitanja imena pojedinih dužnika i svota skupština odustaje. Što gosp. inžinir Kolar dalje predlaže, da se članom-radnikom u buduće ne proglasi, tko osim godišnjega prinosa ne preda odboru „M. H." radnju prikladnu za „Matičine" publikacije, a od sadašnjih radnika da se traži, da bar svake tri godine predadu po takovu radnju, skupština otklanja, budući da se protivi §. 3. c) dr. pr. Napokon je predložio g. Kolar, da se iznese pred skupštinu ugovor sklopljen sa prof. dr. I. Kršnjavijem o prijevodu Danta; izvještaj tajnikov, kako je vrijevod Danta „M. H." ponudjen i u odboru primljen, i izjavu, da „M. H." nema s drom. Kršnjavijem osim odborskih zaključaka nikakova ugovora prima skupština na znanje.

Obrazloženju svojih predloga dodao je gospodin inž. Kolar u skupštini još dva o podjeljivanju i otplati predujmova, ali je poradi poodmakla vremena odustao od raspravljanja o njima uz uvjet, da se iznesu pred slijedeću glavnu skupštinu.

Član-radnik Stjepan Radić podnio je više predloga, koji su nakon duga živa raspravljanja dijelom i uz neke promjene prihvaćeni. Predlog

Digitized by Google

„o književnoj slobodi" prihvaćen je tako, da glasi: „Bez pitanja i privole autora nije odbor vlastan u prihvaćenom djelu ništa ni ispuštati ni dodavati." O korekturama zaključeno je, „da pisci, koji to žele imadu pravo i i korekturu i reviziju obaviti sami." O isplati honorara odlučeno je: a) za naručena djela imade se sav honorar isplatiti odmah, čim je rukopis predan i odobren; b) za sve ostale radnje ima se polovicu honorara isplatiti, čim su prihvaćena medju „Matičina" izdanja, a drugu polovicu, čim idu u tisak. Od predloga o podjeljivanju nagrade iz zaklade grofa I. N. Draškovića prihvaćen je samo ovaj: Recenzent se ima izabrati u prvoj sjednici poslije 1. siječnja, a konačna odluka ima pasti svakako do 1. srpnja iste godine.

VI.

Izbori u odbor.

Predane su u svem 83 glasovnice, koje su preuzeli i prebrojili skrutatori gg. Ortner, Plavšić i Auš. Na osnovi zapisnika o glasovanju proglasio je potpredsjednik izabranima u književno-umjetnički odbor gg.: dra. M. Šenou, Ljubu Babića-Gjalskoga i Josipa Pasarića, u gospodarski odbor dra. Drag. pl. Domjanića i dra. K. Horvata.

Na koncu zahvaljuje potpredsjednik članovima, što su se u tolikom broju sabrali i ustrpljivo pratili izvještaj odbora i raspravljanja, te konačno zaključi skupštinu.

UREDNIŠTVO „SAVREMENIKA" PRIMILO JE OVE KNJIGE:

Ivo Čipiko, Pauci. Srpske književ. zadruge sv. 121. Beograd 1909.

Vjesnik kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljskoga arkiva. Uredjuje dr. Ivan Bojničić. God. I. Sv. III. i IV. Zagreb, 1909.

Prudy. Revue mladeho Slovenska. Roč. I. Rediguje: Vybor mladeže. Budapešt 1909. Pretplata 6 K.

Jovan Dučić, Pesme. Štamparija „Davidović". Beograd 1908.

Pavao Jemeršić, Ljubav. 2. izdanje. Sokolova biblioteka 15—17. Zagreb 1909. Cijena K 1.50.

Stjepan Širola, Školski ispiti u svijetlu napredne pedagogije. Zagreb 1909. Tiskom Scholza.

P. I. Odavić, Sutonisenke. Pesme. Beograd. Davidović. 1909. Cena 2 din.

Mirko Seljan, El Gobierni de los Estados Unidos del Brasil y La Misión cientifica Croata. Buenos Aires. Casa Penser. 1909.

Jovan Skerlić, Srpska književnost u 18. veku. Srpska kr. akademija. Državna štamparija. Beograd 1909. Cena 6 din.

Dr. Fr. Potočnjak, Dr. T. G. Masaryk i istina. Rijeka 1909. Riječka zadr. tiskara.

L. grof Vojnović, Dubrovnik i Blgarija v minaloto. Edno istoričesko prizivane. Sofija 1909.

Dr. Pajo R. Radosavljević, Uvod u eksperimentalnu psihologiju. Prvi dio: Nauka o elementarnim duševnim pojavama. Naklada Hrv. pedagoško-književnoga zbora. Zagreb. 1909.

Dr. L. Grof Voinovich, Depeschen des Francesco Gondola, Gesandten der Republik Ragusa bei Pius V. u. Gregor XIII. (1570.—1573.) Wien, 1909. A. Hölder.

Ivan zlarić, Sreća u nesreći. Pripovijest iz Herceg-Bosne. Naklada hrv. ped. knjiž. zbora. Zagreb. 1909.

Gjorgje A. Petrović, Buna u Banovini u Klasniću 1383. J. Dujak. Sisak 1908.

Hrvat, Jedno popodne. Zagreb, 1909. Prva hrv. radnička tiskara. Cijena 67 f.

I. L., dr. Ljudevit Gaj. Sisak 1909. J. Dujak. Cijena 20 f.

Dr. G. Šurmin, dr. Ljudevit Gaj. „Zvono" III. 17. Zagreb. Cijena 10 f.

Ivan Krnic, Nuzgredni život. Skice i novele. Naklada R. Bačić. Osijek 1909. Cijena 2 K.

R. Wagner, Ukleti Holandez, pohrvatio F. Ž. M. Zagreb 1909. Gjuro Trpinac. Cijena 20 fil.

Jovan Skerlić, Pisci i knjige. IV. Literarni eseji. Beograd 1909. Cena 2 din.

Todor Štefanović Vilovski, Moje uspomene 1867.—1881. Štamparija M. Jankovića u Karlovcima 1907. Cena 4 K.

Rihard Svoboda, Grča. Igrokaz v treh dejanjih. V Gorici 1910. Goriška tiskarna A. Gabršček. Cena 1 K.

Krsta Cicvarić, Idealizam ili materijalizam. S naročitim pogledom na filozofiju Br. Petronijevića. Beograd 1909. Štamparija „Srbija". Cena 1 din.

Dr. Dragutin Prohaska, Ignjat Gjorgjić i A. Kanižlić. Studija o baroku u našoj književnosti. (Preštampano iz „Rada" 178. U Zagrebu 1909. Dionička tiskara.

Digitized by Google

Digitized by Google

MIRKO RAČKI: PRIJELAZ PREKO AHERONTA.

Digitized by Google

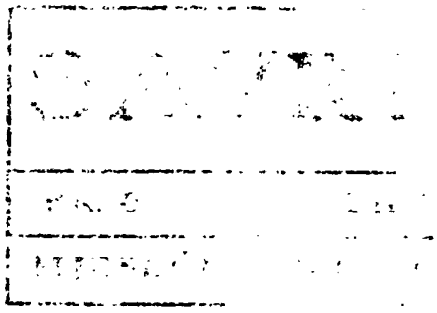

Digitized by Google

Digitized by Google

SAVREMENIK

BR. 6 LIPANJ 1910 GOD. V

MJESEČNIK DRUŠTVA HRV. KNJIŽEVNIKA

VLADIMIR LUNAČEK: MIRKO RAČKI

Mirko Rački dolazi prvi put s kolektivnim brojem svojih umjetničkih radnja pred nas. Vidimo ga kao risača i gotova slikara. Vidimo ga kao pejsažistu, simboliistu i vanredno dubokog slikara Danteovih scena. Snažno i jako se taj talenat razvio, što su mu proricali svi, koji su gledali njegove prve malene sličice. U nj imade mnogo osjećaja za suptilno prikazivanje pukom risarijom, mnogo osjećaja za žarke boje i zasićene tonove, nu najviše nas u njega očarava njegova snaga fantazije. Ova ne samo da nas očarava već nas i iznenadjuje, dok istodobno gledamo posve pitome njegove krajobraze iz Dalmacije. I dok u njegovim slikama iz Dantea kao da dršće i kao da se lomi ruka pod bujnim i žurnim i prolaznim slikama, što se u njemu bude, u krajobrazima vlada neki mir i jednomjerni takt izmedju stvaralačke dispozicije i tehničkoga umijeća.

Rački nam se ukazuje kao posebni individualitet medju našim umjetnicima, a spominjući njegove slike iz Dantea, koje zapremaju većinu njegove kolektivne izložbe, onda moramo, da upozorimo na nj osobito kao na slikara sujeta iz Danteove „Božanske komedije". Ističemo „slikara sujeta", a ne velimo ilustratora, jer držimo da se Dante ne da ilustrirati kao kakav roman ili poput kakove povjesnice. Sustavnu ilustraciju Danteove „Božanske komedije" sačinio je francuski risač Gustave Doré. Manje sustavno no s više poezije baš kao i naš Rački, obradjivali su sujete iz Dantea talijanski bakropisci šestnaestoga i osamnaestoga vijeka. I moderni praeraphaeliti baciše se u nekoliko slika na obradbu sujeta iz Dantea. Rosetti je imao čak gotovu osnovu da ilustrira „Divinu Commediju". Tako se bar pronio glas o njemu. I ako poznamo one umjetnike, koji su obradjivali te sujete, onda možemo reći, da je ilustrovanje Dantea uzaludan pokušaj, kao što se to vidi u Gustavea Doréa uza svu njegovu snagu u risanju. Dante se ne da ilustrirati naprosto, jer se u Dantea ništa ne dogadja, već je sve od prvoga stiha do posljednjega jedna duga vizija nesretne jedne velike duše. Čitava je božanska komedija tek jedan momenat, koji je preletio maštom pjesnikovom, i koji nam se tek u omašnom napisanom poemu čini tako dug — uistinu je kao i sanja, koja nam se čini silno duga, a trajala je tek nekoliko časaka. Ilustracija prikazuje vjerno materijalni dogadjaj, a toga u Dantea nema. U Dantea imade tek dogodjaja u duši, preloma u mišljenju, u čuvstvu, zasada u nazorima životnim i lakih titraja najvećega ushićenja. Tu mora da se slikar sam obrazuje na toj bibliji ljudskih osjećaja i čuvstava, koji su u svoj svojoj grozoti i ljepoti prikazani u čitavim nizovima.

Digitized by Google

A obrazovat će se, jer i on osjeća te ljudske iste porive kao nešto veliko, od čega nam se znade duša potresti i zadrhtati. I slikar će tako sačiniti — ne desirat Dantea — već nešto posve samostalno. I za to je dobro, što se je Rački za ovo posljednje odlučio, a ne za ilustrativnu formu. U ovoj potonjoj jedva da bi i mogao više momenata naći nego što ih je već i Doré iscrpio iz Božanske komedije. Obrazujući se umjetnik na poetskoj sadržini Dantea ne može to bogato vrelo neprocjenjive pjesničke intuicije nikada dosta iscrpsti. No zato može umjetnik u radnjama, koje su nastale pobudom Danteovih sujeta, prikazati ne samo snagu svojega umijeća već i snagu svoje mašte, isto i svoj nazor o svijetu, svoj temperamenat i svoje čuvstvo. A to je Račkome u ciklu njegovih risarija i slika iz Danteove Božanske komedije i posvema uspjelo. Treba zato — mimogred budi rečeno — požaliti, što „Matica Hrvatska" izdavši prijevod Danteova „Pakla" nije usvojila prijedloga prevadjača dr. I. Kršnjavoga, da se ta knjiga uresi Račkovim slikama. Žalimo to tim više, jer bi se reproduciranjem slika Račkovih dalo članovima „Matice Hrvatske" zaista moderno i savremeno umjetnički opremljeno djelo.

Zanimljivo je istaknuti, prije nego prijedjemo na samoga Račkoga, shvaćanje Danteove osobe u „Božanskoj komediji". U malo ne svim ilustracijama Gustava Doréa nalazimo osobu Dantea i učitelja njegova pjesnika Virgila odviše isticanutu. Pred gledaocem izilaze i Dante i Virgil kao posmatrači grozota „Pakla". Rački izjednačuje osobe Dantea i Virgila, osjećajući posve ispravno, da inače nijesu glavno momenti Danteove fantazije, već njegova osoba i ona njegova pratioca. Mi vidimo i gledamo oba pjesnika, gdje prolaze podzemnim (drugim) svijetom i kako ih se doimlju grozote, kako se zgnjušaju, kako su poništeni pred veličinom kazni, što ih imadu ljudi da pretrpe u paklu. Slika mašte Danteove živi zajedno sa Danteom, ona je s njim jedno za umjetnika Račkoga. I u tom baš leži stvarački i samostalni elemenat Račkova umijeća za razliku od nesamostalnog i ropskog nasljedovanja, kako je uobičajeno medju Danteovim ilustratorima. U tome pak leži i prava umjetnička vrijednost Račkovih radnja naprama sujetima iz Danteove „Božanske komedije". Povrh toga Rački je i osobu Dantea u mnogome shvatio kao posve obična čovjeka i podmetnuo mu sve dojmove i osjećanja, što bi ih svaki čovjek proživio pred realizovanim slikama Danteove mašte. To je njegova realistička nota. Rački je posve dobro računao i sa tehničkim sredstvima, prikazujući sam većinu slika po sujetima iz Danteove „Božanske komedije" u formi risarije, a tek nekoliko njih kao velike kompozicione slike. Znao je, da su za ovakve momente najsuptilnijega maštanja risarske opreme najpodesnije i da u Dantea imade samo nekoliko momenata, koji podnose veliki i teški materijal boje. Uza sve to i u sitne je svoje risarije Rački unio ožarene partije u diskretnim tonovima, što im povećava neosporivo umjetničku vrijednost.

Još zanimljivije je shvaćanje Račkovo, koje se zrcali u tim radnjama, u pogledu sujeta iz Danteove „Božanske komedije".

Rački ukazuje nam se tu kao duboki umjetnik, koji ne radi samo tehničkom spremom, ne samo umjetničkim svojim dispozicijama, već i svojim mišljenjem On nam u tim slikama donosi ideje, što smo ih onamo od konca devedesetih godina medju našim umjetnicima posve izgubili s vida. Račkoga ne zanima samo sadržina slike i slikoviti momenat, koji bi bio podesan za slikanje, već i sama misao, koja mu je sinula čitajući velikoga sina preporoda talijanskoga. I on se napreže i na-

Digitized by Google

tječe ne da uhvati koneks Danteova slijeda raznih slika, već onu brzu vjetrovitu svoju misao, što mu se časkom usjekla u pamet i što je časkom i nestalo . . . Treba mnogo znati i mnogo umijeti, da se uhvati ovakova misao na papiru ili na platnu. Račkomu to malo ne vazda uspijeva, i to dobro uspijeva. On se ukazuje u tim slikama i kao sistematski mislilac, kojega je zaokupio problem našega bića na zemaljskom planetu baš kao i velikog Talijana. Nema sumnje, da se njihovo mišljenje jedno od drugoga razlikuje. Ta više od četiri ih stoljeća dijeli. A u ovom se razmaku vremena štošta promijenilo u svijetu, štošta promijenilo u nazoru ljudi o svijetu — no misao, što će biti od nas poslije života, imade li taj život uopće smisla, svrhe i cilja — ta se sva pitanja nijesu mogla izagnati iz ljudskih glava, a teško, da će to ikad i biti.

Dante je religijozan, on vjeruje u veliku tečevinu kršćanstva, u najveću tečevinu kršćanstva u okajanje grijeha i čina počinjenih na svijetu, on vjeruje u vječnu odmazdu i u sud božji. Rački je kao čovjek devetnaestoga stoljeća i ovoga sadanjega, što je netom prošavši prag dalje poteklo, organizam, koji drugojačije o svemu tome sudi. No ona velika bojazan, koja je u svakoga modernoga čovjeka, koji je sebi sam stvorio svoju religiju i koja se budi pred njegovom prošlošću i pred odgovornošću za nju, nalazi se i u Račkovim slikama. Ne može se poreći, da mu se tu i tamo potkradoše ciničke sitnice, duhovite i malne humorističkoga tona, kao na primjer onaj putokaz pred ulazom u pakao, kao Charon na ladji, kad stojeći sa svojom hidropidnom trbušinom i izmoždenim mišicama posred barke dozivlje duše. To je onaj cinizam, onaj humor, što ga susrećemo svaki dan u ljudskom društvu, što ga čujemo, kad govorimo o mogućnosti propasti svijeta uslijed sudara sa Halleyovim kometom, cinizam, koji je možda duhovit i smion, ali koji tim više sakriva onu potajnu našu bojazan pred onim krajem, „iz kojeg nijedan ne vraća se putnik". I ovaj cinizam, koji kako rekosmo, graniči često sa humorom, što baš ne ide od srca, nalazimo i na slici, gdje je prikazan djavao, kucajući na nebeska vrata.

Često vidjamo, gdje se sam umjetnik kao boji dotači se papira i na njem pridržati sve ono, što misli, što osjeća uzbudjen slikama Danteove mašte, uzbudjen mišljenjem o tom nepoznatom svijetu, o toj još više neznanoj sudbini, koja čeka svakoga nas kao nedohitna, nepregledna tama. I dok Doré, ma da ilustrira tek Dantea, osjećajući istu grozu, operira izmijenom svijetla i tame posred silnih dimenzija, i puni većinu slika mnoštvom ljudi, a sve poradi toga, jer se strah u svijetlu i u društvu s ljudima laglje podnosi, dotle Rački dijeli svoje slike na malene prostore, u zabitne kutove paklenog labirinta, kako nam ih doista znade strah u mislima ili u sanjama prikazati. I tu je dojam Račkovih slika vanredno jak već na prvi pogled.

Kao da je došao iz dubokog kakovog rudokopa nakon duga vremena opet na sunčano svijetlo, kao da je jedva dočekao čas, da se opet nagleda dana iza dugih noći — vidimo Račkoga, gdje se maša vedrih i svijetlih boja na svojim krajobrazima iz Dalmacije. Tu imade — kao za kontrast — svijetle boje, zelenila, sunca, što pali, i hladne sjene. Tu imade vidika i zračnosti, i kao da to nije onaj isti Rački. Čini nam se, kao da se skrenuo iz dalekog tamnog kraja opet u svoju domaju, da se raduje rodjenoj grudi, sinjem moru uz jadranske obale i da punim naduvenim prsima udiše zrak, kojim se pronio njegov prvi krik iz majčine kolijevke.

Digitized by Google

A. M.: O ŽIVOTU MIRKA RAČKOGA

Mirko Rački rodio se u Zagorju (Novi Marov) i nije se iz Zagorja micao za cijeloga djetinstva. Osnovnu je školu počeo polaziti u Ivancu, a nastavio u Varaždinu, u kojem ostade do šeste gimnazije.

Zagorje. Ne ima valjda zanimljivijega kraja nego što je Zagorje. Jedini kraj u Hrvatskoj, koji nije pocijepan dvjema vjerama, koji je najdulje služio mostom srednjoj i sjevernoj Europi za put na jug i istok i u kojem se najdulje održala rečenica : ja sam gospon ti si muž, ti se meni klanjal buš ! Ante Hikec pokušao je u knjižici „Jedan naš kraj" rastumačiti ćud i narav čovjeka iz kraja, koji je dao seljačkog kralja, Antuna Kovačića i ljude „Ispod starih krovova", Cinteka i Ceneka.

I svi su „puntari" (buntovnici). Kralj Matijaš (nazvani Gubec), vlastelin Stephanus Domjanich, odvjetnik Kovačić, književnik Gjalski, učitelj Leskovar i djak Hikec. Netko više, netko manje. Netko sav život, a netko na mahove, duboko i samo u dnu duše. Ali ono puntarsko im je svima zajedničko. Inače : ne ima kraja, u kojem bi se sastajale tako nablizo — kao pod jednim krovom, u jednoj duši — tolike opreke kao u Zagorju. Vozeći se laganom zagorskom željeznicom i gledajući žute ilovnaste staze, što se viju uz carske drumove, čini ti se, kao da još sada vidiš svježe otiske nespretnih i velikih „škornja" muzikaša Zgubidana, ali odmah uz njih i otiske stopa, što ih ostaviše tanke i lake lastinaste cipelice koje plahe i fantastične plemenitaške „frajlice". Jedni do drugih, kao da ostadoše iza jednoga čovjeka.

Prilike, u kojima se Rački rodio i odrastao, nijesu lijepe i zamamne. Za svijet i život iz svoje mladosti imade jedan izraz, bio je, kaže — musav ! Bit će stoga, jer je baštinio samo jedno veliko svojstvo, koje prokleše toliki pjesnici, osjetljivost, sličnoj osjetljivosti cvijetne peludi, praška s lepirovih krila i čvrsto napete žice, što odjekuje i na najslabiji ćuh vjetra. Uvjerivši se, da radi materijalnih prilika ne će moći nastaviti nauka na sveučilištu, rastane se u šestom razredu s gimnazijom i podje u učiteljsku školu. Učiteljska škola ! Malo imade zavoda, koji bi bili podobni odgajati u tolikoj mjeri idealiste ili barem idealizmu sklone ljude, kao učiteljska škola. Pa i kako ne bi, kad se znade, da je život našeg učitelja više nego težak, kad se znade, da treba mnogo idealizma za djelovanje na tom polju, ako čovjek hoće da ne klone i da barem deseti dio onoga učini, što mora učiniti. Stoga treba već za rana mnogo govoriti o velikom pozivu, o tome kako je učitelj umjetnik, kako mora naviknuti na uzvišen život za daleke ideale, na život, u kojemu se malo jede a mnogo radi ! Za to se ište ponosa, zasebnoga ponosa, požrtvovnosti i velika, velika doza idealizma. Povijest pedagogije, zapravo životopisi tolikih velikih pedagoga, koji bijahu gotovo na sploh filozofi i reformatori čovječanstva, nauka o psihologiji, pa o glazbi, sve je to kadro samo još jače raspiriti u mladom i ćutljivom srcu želju za djelovanjem i na drugim kulturnim njivama.

Rački se tada oduševio za slikanje. Prvim učiteljem bio mu je Rogulja. Upozorivao ga je na crtanje po prirodi i Rački je tada počeo uživati u sanjama o slikarstvu i slikarskoj umjetnosti. Vraćajući se preko praznika u Varaždin, mnogo je vremena utrošio na slikanje. U njemu tada još nijesu bili razvijeni nikakovi odredjeni pojmovi i bit će, da se ponajviše nosio mislima o umjetnosti uopće. Razlog, s kojega se je ipak najviše oduševio za slikarstvo, bit će u tome, što ga je njegov

Digitized by Google

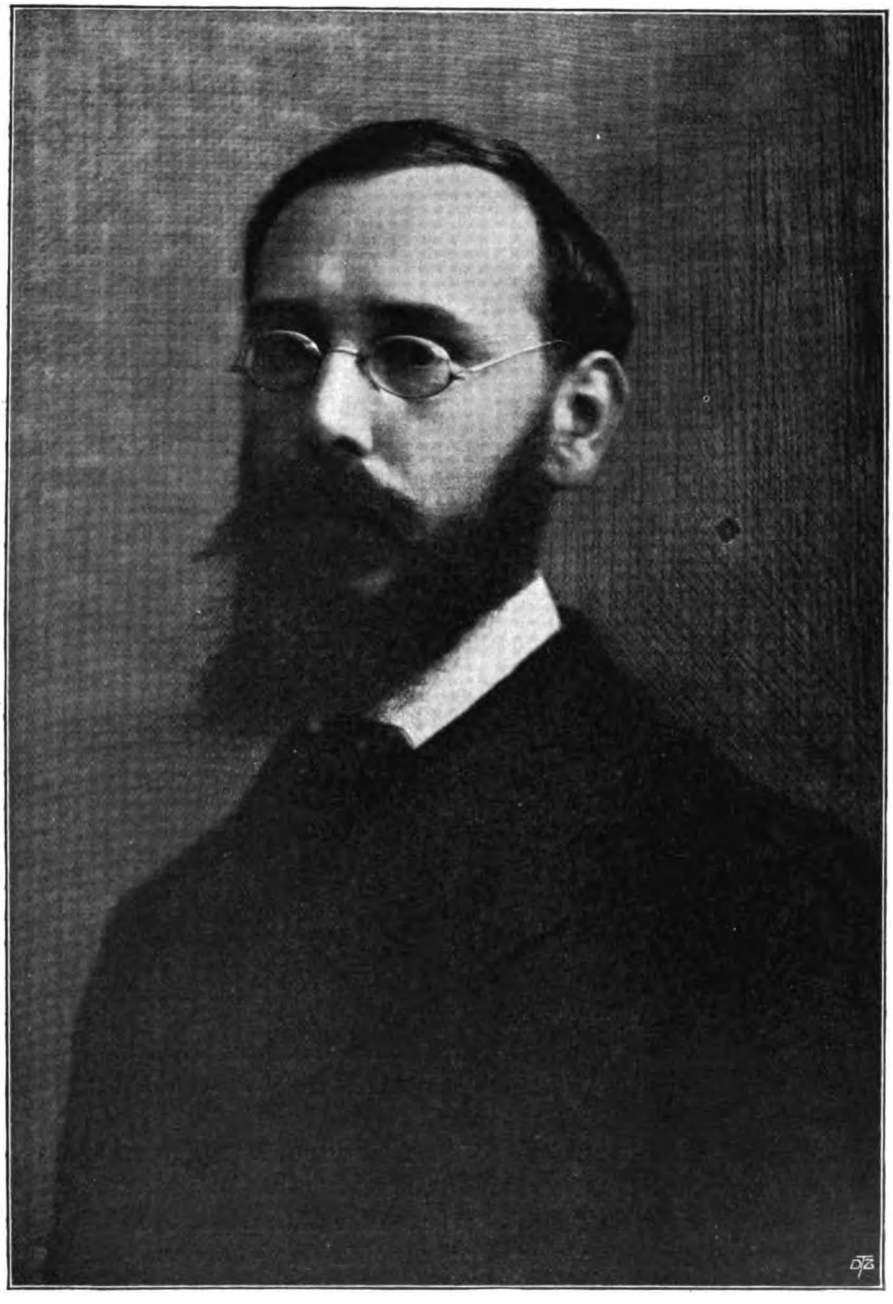

Portret *Mirka Račkoga.*

učitelj risanja toliko zavolio, razbudjujući u njemu sanje o slikarskom umjetniku. Preko svoga učitelja upoznao se je s barunom Ljudevitom Vranyczanyem, koji se je u to doba mnogo zanimao i podupirao mlade hrvatske umjetnike i književnike. Barun Vranyczany odvede ga jednom i u atelier Vlaha Bukovca, koji je tada boravio u Zagrebu, i taj je posjet bio po svoj prilici od velikog dojma po daljnje Račkove odluke. Bukovac je tada baš dovršavao svoju veliku radnju „Kain i

Digitized by Google

Abel". Rački je već od prije, s izložba, poznavao nekoje Bukovčeve radnje, pa kad je sada ugledao majstora pred tim velikim djelom, zaokupilo ga je svega samo jedno pitanje: kako se može nešto tako veliko izraditi? A Vlaho ga je utješio, da to nije nipošto tako teško, da se to može dapače vrlo lako, i Rački ode od njega veći i jači, nego što je bio ikada za svega života. Ali ipak nije taj jedini susret bio kadar ugušiti u njemu svu onu potištenost, plahost i sumnje, koje ga bijahu od djetinstva pratile. On nije ni od sada posvećivao sve svoje sanje mislima o slikarstvu. Čitao je, oduševljavao se za glazbu, pjesništvo, filozofske probleme, vratio se dapače latinskoj slovnici, da nadje ljepote „Enejide", koju mu omraziše u gimnaziji. Nekako u isto vrijeme prema koncu nauka, napiše oveću pripovijest („Propao") iz učiteljskoga života, koja je odštampana u djačkoj „Novoj Nadi" (g. 1898.). Od onda ga poznajem. Priključio se je skupini, koja se kupila oko „Nove Nade" i oduševljavao se za mnoge stvari, koje su se onda bilježile na visokim barjacima. Tih kao vazda imaše malen krug prijatelja i nije volio velikih društava. Kao da su ga tištile neke teške i nemile uspomene, brige i jad.

Svršivši učiteljsku školu proboravi praznike na imanju baruna Vranyczanya, u Oroslavlju, koji je od onda često podupirao Račkoga, i bude namješten u nedalekom Ščitarjevu. Čudan je bio život, što ga je ondje provodio. Za slikarstvo bijaše oduševljen, ali uz to se bavio intenzivno glazbom nabavivši sebi glasovir i transformirajući mnoge pjesme za gitaru i osnovavši tamburaški zbor od seoskih momaka. I sve je to radio kao samouk ne primajući nikakovih uputa, osim što je mogao pohvatati iz knjiga. U isto je doba učio francuski, pjevao, skladao i pisao pripovijesti. U veče bi došao u Zagreb, da mnogi komad noći provede u razgovoru o najčudnijim i nemogućim stvarima. Za krunice, što ih je dobivao pjevajući s kora mrtvačke mise u pustoj seoskoj crkvi, kupovao bi žice, knjige i boje i onda se opet vraćao na selo. I dok se u praznoj crkvi, u prvi osvit dana razlijegao zvuk njegovih orgulja, dok su gluho odjekivali njegovi odgovori popu pred oltarom, jačala se u njemu misao, da treba prekinuti s takovim životom i podati se posve i cijelom dušom onomu, zašto je osjećao u sebi veći i jači poziv. I jednoga dana zaključa vrata školske sobe, pribije na njih cedulju — otišao — i nestade ga. Rastade se sa selom, školom i školničijom, ne rekavši nikomu ni riječi zašto odlazi, ni kamo će. Moguće toga u onaj čas nije ni sam znao.

Prvo mu je bilo u Beč, na akademiju! Imaše samo jedno preporučno pismo. Tek je bio slabe sreće. Školska godina bijaše već započela i ne htjedoše ga pustiti ispitu i on se morade vratiti. Krene u Liku školskom drugu, koji bijaše ondje učiteljem i proboravi u njega više mjeseci slikajući ljude, djecu, krajobraze. Odavle krene u Zagorje, namjeri se na gostoljubivi dom plemenitih Bedekovića, slika portrete po starim fotografijama, polazi na gostovanja u susjedstva, živi kao nadobudni gost i čeka dok dodje doba da podje po drugi put u Beč na ispit, i onda na akademiju. Prodajom jedne njegove slike, iždrijebane na lutriji, skupe mu novaca za put, a onda što bog da. Vjerujući čvrsto u uspjeh i ne brineći se za to, što će kasnije, osvane u Beču, ali i ovaj put slabe sreće. Ne primiše ga. Nije zadovoljio zahtjevima jednoga profesora.

Tada se stadoše rušiti snovi, ideali, vjera, sve. Bez sredstava i bez snage zatražiti bilo u koga pomoć, prokuburi nekoliko mjeseci u Beču lutajući i pro-

Digitized by Google

bijajući se, svaki dan bliže smrti nego kruhu. Konačno ga zahvati silna čežnja za domovinom i on skupi još toliko snage, da krene natrag. Od tog dana započe tužna odisejada. Beznadno lutanje i život pun borbe za opstanak. Najprije krene u Slavoniju, u Zdence, u kojima sam tada učiteljevao, no već poslije nekoliko mjeseci odlazi preko Zagreba u Podravinu, pa u Zagorje. Na proputovanju kroz Zagreb svrati se u profesora Kršnjavoga, pokaže mu jednu studiju seoskoga lude, što ju bješe naslikao za boravka u Zdencima. Ovaj ga svjetova neka se vrati učiteljstvu, jer u umjetnosti mogu uspijevati samo aristokrate, a ne proletarijat.* Lutajući Podravinom i Zagorjem i slikajući svece po seoskim crkvicama, namjeri se na gardijskoga časnika pl. Novakovića, koji je boravio stalno u Beču, te je dolazio samo na neko vrijeme na imanje u Zagorju. Unajmi se u njega informatorom njegovu sinu i krene tako treći put u Beč. Sada se upiše u privatnu slikarsku školu Streblowa i stade raditi strastveno i ustrajno. Slikaše danju i noću, dok ga opet ne stadoše podgrizati sumnje i hvatati očaj. Radnje u toj školi budu mu odlikovane, ali ponajviše radi zamisli i kompozicije, koje bijahu vazda originalne i velike. U toj školi ostade neko dvije godine, boraveći neprekidno u Novakovića i odilazeći preko praznika na putovanja, obično u Dalmaciju. Novaković htjede da ga smjesti u bečku obrtnu školu, ali tomu se opiraše sva njegova narav i jednoga dana pokida sve veze i ode — natrag u Hrvatsku ! Tuj proboravi samo kratko vrijeme, a onda se vrati u Beč — na gladovanje. Bez sredstava, bez ičije pomoći kuburi neko tri mjeseca dijeleći bratski sve „slasti i lasti" s mladim kiparom Meštrovićem, koji bijaše jednako bogat i življaše u jednakim prilikama kao i on i konačno se zaputi u Prag, majstoru Bukovcu. Položivši ispit bude primljen na akademiju, nastavi učiti u Bukovca i ostade njegovim djakom dvije godine. Kad je došlo doba da Bukovac preda svoje djake drugom profesoru, sakupi svoje radnje i ode. Medjutim dobije druge godine nastojanjem prof. Kršnjavoga stipendij od hrvatske vlade i narudžbu za ilustracije Dantove „Božanske komedije" (50 K po komadu). Prije odlaska iz Praga se oženi. U Dalmaciji, u Rijeki nedaleko Dubrovnika, radi, crta ilustracije za „Pakao", ali ne uzmože

* Obzirom na ovo primih od profesora Kršnjavija slijedeće pismo: Vrlo štovani gospodine ! Čitam u Vašoj crtici o M. Račkomu izreku: „Ovaj (Kršnjavi) ga svjetova, neka se (Rački) vrati učiteljstvu, jer u umjetnosti mogu uspijevati samo aristokrate, a ne proletarijat". Ja takova šta sasvim sigurno nisam Račkomu rekao, jer bi to bio potpuni nesmisao. Moguće je, da se iz Račkove prve študije, koju mi je pokazao, nije moglo zaključiti da ima talenta, pa da sam ga svjetovao, nek se radije vrati učiteljstvu ; moguće je, da sam ga upozorio na teškoće, kojima se i jak talent ima boriti, kad nema od nikud potpore ; moguće je, da sam ga upozorio na to kako čovjek — bez dovoljnoga talenta i bez sredstava — može lako postati umjetnički proletarac, a umjetnički proletarijat da je najjadniji na svijetu, jer je nesposoban umjetnik i za svaki drugi rad nesposoban. Vjerojatno je, da su se ovi moji savjeti u Račkovom pamćenju kristalizovali na neispravan način u gornju neispravnu izreku. Uzmite to, molim, na znanje. Veleštovanjem *Kršnjavi.*

Na ovo mi je dodati slijedeće: Shvaćajući domašaj ovakova mjesta, umolio sam Račkoga, neka mi točno rekne, što mu je profesor dr. Kršnjavi tom zgodom rekao, našto mi je Rački rekao doslovce riječi, kako sam ih gore napisao. Profesor Kršnjavi tvrdi, da bi to bio potpuni nesmisao. Ja tako ne mislim i ne bih toga napisao, kad u tome ne bih vidio smisla. Kako nisam prisustvovao onom susretu profesora Kršnjavoga s Račkim, prepuštam odgovornost za ispravnost prepornoga mjesta Račkomu. *Andrija Milčinović.*

Odnosno očitovanje g. M. Račkoga donosimo u bilješci ovoga broja. *Ur.*

Digitized by Google

dugo snašati sve nevolje, na koje je ondje naišao i doskora bježi u Mljetke tvrdo vjerujući, da će se ondje moći posvetiti posvema radu. Ali u Mljecima naidje na još veće neprilike i nakon kratkoga vremena eto ga opet u Beču, da po savjetu profesora Kršnjavoga uči u Ungera radirati. Za 3—4 mjeseca svrši se semestar i on se preko praznika vraća ponovno u Dalmaciju, a onda odilazi u Monakov, jer može samo pod tim uvjetom primati i nadalje vladinu potporu. U Monakovu se ipak ne upiše na akademiju, jer mu ne dotiče za život i — školarinu, nego odlazi ljeti u Alpe i pravi studije. Nakon druge godine, kada mu bijaše dotekla potpora, krene sa suprugom iz Monakova preko Alpa u Hrvatsku i odavle odmah dalje preko Zagreba natrag u Dalmaciju, u Rijeku. Potpore više nije imao i odsada živi gotovo neprekidno dvije godine u Rijeci dubrovačkoj nepoznat, pod neprestanim nadzorom oblasti, jer je tik granice, pak ne vjeruju, da bi itko bio kadar odabrati boravak u onom pustom kraju osim u kakove političke i ni malo patriotičke svrhe. Pošto tamo ne može dobiti modela, ni pod koju cijenu, pošto ne smije izaći iz kuće sa slikarskim stalkom ili fotografskim aparatom, jer su to sve sredstva, koja služe u uhodarskoj službi, mora bježati. Sada je u Zagrebu. Deset godina života bogatoga stradanjima, deset godina lutanja i neprekidnih trzavica, deset godina borbe s drugima i samim sobom, deset godina grozničava traženja, bježanja za nečim, stizavanja nečega, što je prošlo i što se ne može vratiti.

*

Društvo umjetnosti u Zagrebu nabavilo je u njega dvadeset i pet ilustracija za Danteovu „Božansku komediju", a osim toga kupilo je njegov triptih „Pred dverima smrti". Akademija kupi njegov „Grad Dis", koji bijaše izložen na pretposljednjoj izložbi u Zagrebu, dočim je na izložbi „Lade" u Sofiji izložio „Dobru ženu" i „Zlu ženu", a u Spljetu i tu nedavno u Ljubljani sve radnje osim „Minos-a" i „Disa" i „Prijelaza preko Aheronta". U posljednje vrijeme steče prijateljstvo iločkoga odvjetnika dra. Franje Benešića. Kod njega je proboravio prošle godine u ljetu dva mjeseca izradivši više radnja, koje mu je on pribavio.

Mirko Rački je dijete romantičkog hrvatskog Zagorja, mekan i buntovan kao svaki pravi Zagorac, žilav i ustrajan poput mnogog hrvatskog učitelja i nesretan kao pjesnik.

A. G. MATOŠ: PRI SV. KRALJU

MATIJI LISIČARU.

Prozor Stjepanovog Doma
Priča gotski san ;
Modri tamjan i aroma
Puni sveti stan.

Stanac kamen, hrabri Toma
Erded, Bakač ban,
Heroj sisačkoga sloma
Sjâ k'o onaj dan.

U katedralu, kad su teške noći,
Na Banov grob zna neka žena doći
S teškim križem cijele jedne nacije,

A kip joj veli : Majko, audiant reges :
Regnum regno non praescribit leges,
I dok je srca, bit će i Kroacije !

Digitized by Google

VLADIMIR NAZOR: „BOŠKARINA"

ISTARSKA PRIČA.

I.

Do tri puta, u tri sela, a pred tri krčme nadje se noćas kumpar Zuane, jadan i sam, na prašnome drumu, koji vodi iz grada u njegovo zabitno seoce. Iz prve ga oštarije potjeraše, iz druge ga grubo izguraše, a iz treće ga baci krčmar takvom silom na polje, da je brižni kumpare lupnuo o zemlju kao klada.

Ležao je neko vrijeme pred tom trećom krčmom, ali carska je cesta tvrda postelja, pa se pjani kmet eto diže iz prašine, ali mučno i naporno, na mršave duge noge, koje ne će da ga nose, nego mu sve klecaju i ševrdaju. Čudan li vam je u ovaj tren kumpar Zuane Grbljina — brada mu je čupava, nos izmrcvaren, oči potbuhle i mutne, a vas je bîo, kao da je iz mlina došao.

Napreže se kmet, da korakne što čvršće i sigurnije, ali kao da se noćas sve urotilo protiv njega — izdadoše ga već davno noge, zaljuljala se pod njim zemlja, a iz gloga i kupina uz cestu pružaju se duge ruke, koje ga sve hvataju za skut odijela i pregone ga čas desnome čas lijevome plotu. Al se kumpar Zuane ipak ne ljuti ni na koljena, što ga noćas sramotno izdadoše, ni na cestu, koja ga sve goni čudnim talasanjem iz svoje sredine, pa ni na onaj prokleti glogov plot, što ga sve vuče k sebi, da mu ogrebe dračama lice i razdrpa odijelo. Znade on, da se i najkukavniji kmet mora da povrati iz sajma u selo jedino veseljem u srcu i pjesmom na ustima. Istina, danas je okusio mnogu gorku i na podeštariji, i na sajmu, i u onim nesretnim krčmama, ali pamti i osjeća, da se je baš pošteno nakresô dobroga vina, pa zašto da se sad ljuti ? Tà čemu bi onda pio ? — — — I naš kumpar Zuane istrgne se opet dračama glogova plota, udari ljuljajuć se sredinom ceste, digne nos i zapjeva :

— Oj divojko jedrna,
Hodi z manom po drva ! — —

Ali kao da se na hrapavi kmetov glas još gore uzbibala ona prokleta cesta, a sto je vukodlaka pružilo iz plota na njega svoje drvene, dračave prste . . .

Nastoji kmet, da pjesmom raspršì svoju tugu i potjera strah ; gega se i dreči :

— Sam si suknju razdrla.
Dajte, mamo, iglicu,
Da si krpam suknjicu ! — —

— Si pjan ! Si pjan ! — ozivlju mu se mukli glasovi iz glogova grma, a ruke ga vuku na onaj drugi plot. Pritegle ga, zabile mu oštre nokte u obraze, u lakte i bedra, i drže ga čvrsto, kao da su gvozdene.

— Pustite me vragi ! Ča ste se mene prignuli ? Ča imate sa manom ?

— Si pjan, Zuane ! — šapću oni u glogu i udaraju ga oštrim grančicama.

— Ja nisam pjan, nego sam jadan i brižan. Pustite me da grêm. Čaka me doma moja Barbara.

Al sada je jače zašuštilo u plotu. Nakazne svinjske glave vire izmedju granâ, zubi se kese, oči plamsaju, a teške medvjedje šape padaju kmetu na ramena. Glasovi šapuću :

— Kuma Barbara ! A kadi su stomanje i facoli, ča si rekal, da ćeš joj donest iz grada ? Kadi su beči, ča si jih dobil za kravu ? S čim ćeš platit steuru, trgovce

Digitized by Google

i dužnike ? . . . Će te izgrdit kuma Barbara . . . Ne hodi doma, Zuane ! . . . Ćeš spat s nami va ovem plotu, ćeš spat . . .

Leži kumpar Zuane, povaljen na ivici kao odsječena grana ; zinuo je i bulji u nebo.

Uštap se pomolio za gorom i srebrna rijeka svjetlosti razlila se širokom drâgom ispod puta. U vedroj noći rišu se na plavetniku bokovi i glavice bregova. Crne se na njima šume ; amo tamo bjelasaju se raštrkane kuće i kućice — sve je nepomično i kao začarano, al oni visoki čempresi i cerovi, što se nižu baš na rubovima brežuljaka, kao da se noćas pomamiše : klanjaju se jedan drugome, savijaju i grče pred razrogačenim mutnim očima kumpar-Zuanetovim, plešu kao pjane žene i stvaraju se najedamput u odurne vještice, koje jašu duge metle i lete kao crne ptičurine prama zvijezdam i mjesecu. Gleda Zuan u dolinu i čudi se tankoj magli, što se po njoj vuče. I ona se sada uznemirila i zatalasala ; spustila se na niže, sva obasjana mjesečinom, a iz nje se pomolio seoski zvonik, bîo kô snijeg, šiljat kao rog.

— To je naš turanj ! Sam valje doma ! — mrmlje Zuane i pruža noge, da korakne na cestu.

— Stoj ! Ča ćeš doma, pijanac ? Ti se spî . . . — zašušti u plotu i drvene one ruke stiskaju jače i snažnije.

Gleda kmet, kako se sada magla mota okolo zvonika. Skupila se i digla ; otkrila je seoce, pod njom uspavano i usko grobište s mladim čempresima i lokvu i dio poljane pred crkvicom. Diže se sve to na više, vijuć se okolo tornja ; srebrna joj se boja prelijeva u sivo-mrku, jedan joj se pramen pružio i bacio prama zemlji četiri stupa kao četiri noge, a drugi se zaoblio, pa malko savio u splosnuo — naliči kravljoj glavi na ogromnome tijelu. Gle, krava je okrenula glavu prama kmetu, gleda ga iz daleka i — mûče.

— Boškarina ! Boškarina ! — kliče kumpar Zuan i otimlje se očajno plotu.

— Si pjan ! Si munjen ! — šušti glog i one mu ruke drmaju mršavim nogama.

— Me pustite ! Ste je vidili ? Ja sam je jutros prodal na samnju za nič, jer mi je nisu premijali, a ona je pobegla. Kliče me, čaka me . . .

I kmet napreže sve svoje sile ; istrgne se dračama i juri cestom, kao da ga vile nose. Povratila mu se snaga u noge ; srce mu se uznijelo, razvedrila duša, razbistrila glava. Vukodlaci vrebaju još uvijek iz gloga, čuje kako krše grančice, jureć za njim lijevo i desno u onome nesretnome plotu, kao veliki bijesni psi, ali Boškarina mûče, a to ga potiče i hrabri. Posmuo je dva tri puta, udario nosom o zemlju, al ništa za to : njegov se nos obikô danas svakom jadu i nevolji ; digo se i jurnuo naprijed. Da se liši vukodlaka, plota i ceste i da skrati put, udario je stramputicom, ravno prama selu. Staza je puna kamenja, razrovana i strma, al kumpar-Zuanetu je sada nešto bolje, može da gazi i da misli.

— Sam rekal ja, — govori u hodu, — sam rekal ja onoj gospodi od komešijuni, da je Bog pravedan, da se to ne more tako finit ! Nisu mi je premijali, kupili su mi je za nič, su zatrli me siromaka, a ona im je pobegla, vrnula se nazad. Opil sam se od žalosti, ispatil se kako beštija, ma sad je sê pasalo. Moja je jopet Boškarina, moja i nijednega drugega.

Ide kumpar Zuane krševitom stazom, lomi izmučene noge po onome kamenju i šipragu, i pruža ruke prama kravi, čija mu prikaza postaje sve to jasnija u onome moru srebrne svjetlosti, u lazurnoj vedrini čarobne ljetne noći.

Digitized by Google

— Oj, Boškarina, blago moje ! Otkini se od turnja ! Pridi dole tvojemu gospodaru !

Kao da je životinja zbilja čula poziv kmetov ; okrenula se prama njemu, spustila se niza zvonik i jurnula preko poljane i sela kumparu u susret.

Zuan je stao, topi se od milinja i vabi Boškarinu najsladjim imenima.

— Boškarina, blago moje !

Al što se krava više penje uza strminu, tim ozbiljnije postaje kmetovo lice. Čudno ! U svome trku biva ta velika životinja sve to manja, sve to crnja, življa i bjesnija. Gleda Zuan, kako joj se rogovi stvaraju malo po malo u kratke šiljate uši ; trbuh joj se ugiba, nestaje ga ; bokovi joj se splošnuju kao daske, vrat joj se spruživa i skraćava, gubica se pretvara u njušku s malim plamnim očima, kao u gladna vuka i s grdnim ustima, iz kojih visi duga jezičina, okružena velim žutim zubima. Zuane se uozbiljio, upropastio, skamenio — eto, pred njim na stazi stoji sada oduran crn pas i upire u njega mrk pogled, kao da bi ga htio živa da proguta.

Razočaranje i strah kao da je za čas raztrijeznilo pjanoga kumpara. Stisnuo je noge, usiljava se, da stoji uspravan kao stup i nastoji, da što mirnije i trijeznije progovori tomu novom napasniku.

— Znam kî si ; vero jà, da znam. Bašćane Furlaniću, nemoj me i ti jadit ! Ma ča mi se sê nî danas pripetilo, meni, brižnemu siromaku ! . . . Kû si ti mràk, napastuj druge, a ne mene siromaka, kî ti nisam nikad ča zla storil, ali ča grdega rekal . . . Su ti morda povidali, da sam ti ja ukral onu balu sena, da hranim s njom blago ? Ma, veruj, to nî istina — pa kû bi to bilo, biš me za to noćas gonil kako beštiju, i dignul kako perje va ariju, i najzad me hitil s visokega va koju jamu, kako da ne bih ja bil kršćan ? . . . Si čul, kumpare Bašćane, pusti me, da grêm doma — ako i si mràk, nisi hudoba paklena . . .

Tako govori kmet gotovo kroz plač, ali pas ne svrće s puta ; reži i laje na Zuana, koji se ne miče, jer znade, da se pred mràkom ne smije bježati, e da ga se još gore ne ražesti. Znade kumpar Zuane, da taj pakleni skot ne će da nahudi kršćenoj duši, sve dok čovjeku ne skoči izmedju noge, pa se sve muči i napreže, da svoje skupa drži. Al su uprav noćas te nesretne noge njegovi najveći dušmani. Stoji kmet ukočenih nogu usred staze pred onim crnim psom, al trup mu se ljulja kao čamac na moru, a glava mu posrće i klima kao prazna tikva na kolcu usred usjeva. Muči se i trudi naš kumpare, al najednom mu se pričini, da se zemlja okrenu okolo njega, jauknu, tetura se i raširi noge, da ne padne, al prije, nego će iznova da se razabere i umiri, osjeti da mu je nešto živo skočilo medju noge, i da ga ono ščepalo snažno za bedra, pa ruknulo kao bik, te se nadulo kao mješina i diglo ga naglo u vis.

II.

Visoko u zrak nosi mràk kumpar-zuana Grbljinu.

Leži kmet potrbuške na hrptu velikoga okruglog crnog psa ; stiska čvrsto nogama pasju trbušinu, prianja prsima o mràkova ledja, drži se grčevito za one dlakave oštrljate nemanine uši, usteže disanje i sklapa oči jer osjeća, da bi ga inače spopala vrtoglavica, te popuznuo niz glatku grdesijinu kožu i strmeknuo kao panj s neba na zemlju. Vratolomni let, svježi zrak i sve to žešće vjetar, te mu šiba lice i razgaljene prsi, raspršuje malo po malo u kmetovoj glavi i posljednje dimove

Digitized by Google

onoga nesretnoga vina: što ga danas tako ljuto prevarilo, mjesto da ga raznježi i razveseli, kako je to do sada skoro uvijek bivalo. Čuči kumpar Zuane na pasjem hrptu, stiska oči kao opareni mačak i razmišlja o svome novome jadu.

Nema više dvojbe: pjan nije, pa sve to, što se s njime zbiva, nije obmama, nego zbilja, nije sanja, nego java. On jaši na mràku, onako kako je čuo da su i neki drugi nesretnici u njegovu selu katkad jašili. Al koji je to mràk? ... Zar zbilja Bašćan Furlanić, onaj šepavi njegov susjed, koji ga kleveće da mu je ukrao breme sijena? Vele težaci, da se Bašćan promeće često u psa, te da napastuje noćne putnike, al on je mràka malo prvo kumio i zaklinjao da ga pusti na miru, a ljudi još kažu, da je Bašćan milostiva srca prama onima, koji ga ponizno odvraćaju od grijeha. No mràk je i stari Mića Šatina i zvonar Jože. Al ova dvojica s kumpar-Zuanetom rado druguju, igraju i piju; zašto bi ga onda noćas proganjali i mučili? Grbavi trgovčić šjor Toni, to ti je isto na glasu mràk i Zuanetov najžešći neprijatelj. Avaj Zuanetu ako sada sjedi na šjor-Tonetovim ledjima! Grbavac se preklani stvorio u crna psa, podmetnuo se kovaču Franu, digo ga u oblake, pa ga strovalio u guduru ispod Pićna. Sudbena je komisija izjavila, da se nesretni kovač vraćao one noći pjan sa sajma, pa da se je sunovratio u kiši i vjetrini niz visoku klisuru, al težaci rekoše, da je baš one noći i šjor Toni stigo iz grada; lice mu je bilo izgrebeno kao da ga je mačka klala, odijelo razdrpano, glava mokra, al ledja suha — očiti dokazi da je kovača dugo nosio na hrptu i da se je nesretnik zdvojno otimao i borio prije no ga mràk strovalio iz oblaka u jamu ... Užasnoga li zločinstva, grozne li smrti! ... Možda da i njega sada nešto slično čeka. Leden znoj spopada kmeta na tu pomisao. Stiska koljena, grči šake kao da bi rad istrgnuti onoj nemani oba uha i od pustoga straha grči usta i beči oči.

Pas ispružio kratki vrat i gadnu gubicu, lapće jezičinom, vesla hitro nogama i pliva po zraku kao riba u vodi. Obasjana mjesečinom prostire se pod kmetom široka drăga. Ravna je kao dlan, tamno-modra kao mora kad puše prva jesenja bura, a niz nju se lješka i vijuga rijeka kao velika srebrna zmijurina.

— Mankoč da bi me hitil va tu reku! Bilo bi meče, misli kumpar Zuane.

Al crni pas, koji onako nadut naliči ogromnoj kornjači splosnata hrpta, kratkih nogu i repa i oštre gubice, leti sada sve to na niže prama sivim oblacima dima, štono sukljaju iz mrke šume pokraj rijeke.

Sada se bolje raspoznavaju bijele kućice raštrkane po drăgi i oveća stabla na sjenokošama. Lete oni na niže, al kmetov strah postaje sve to veći. Viti jablani na brijegu rijeka strše prama njemu kao dugi koci, pače ko oštri ražnji, posadjeni tu, da ga dočekaju u padu i probodu skroz i skroz, još živa i svijesna; osušene lokve i bare zinuše pod Zuanetom, tamne i strašne kao čeljusti nemani, spremne da ga prime u žvala, zdrobe i progutaju, a oni prameni magle, štono se, raskomadani i raspršeni, jošte vuku po dolini, primaju oblike morinâ i vukodlakâ, koji dižu svinjske glave i sve čekaju da im kmet pane s visoka na duge lakte.

— Pomagaj Isus i Marija! šapće kmet i hoće da se prekrsti, al mu se ruke prilijepile na onim ušima — ne može da ni prstom gane.

Mràk leti; šuma je sve to bliža. Rijedak, al smrdljiv dim vije se okolo kumpara, kolje ga za oči, guši ga u grlu.

— Će me hitit va oganj, će me ispeć živa! jadikuje kmet. Šjor Toni, hitite me raje va reku. Ne morem već; ću znorit, brižan ...

Digitized by Google

Pas se opet digo na više i obuzdao svoj let. Sloj dima prostira se na daleko i široko pod kumpar-Zuanetom, a ispod te sive koprene vidi se talasanje mlade hrastove šuma uz mukli žubor i šuštanje.

Čudne stvari gleda kmet u onome moru ispod sebe. Nestalo je najedamput, šume pod vêlom dima — sajam je to, ma baš onaj isti sajam, na kojemu se jutros Zuane tolko izjadao i rastužio. Gle, oni isti težaci, isto blago, isti kupci iz grada i mešetari, pa i ona ista gospoda od komisije za nagradu bikova i kravâ muzara. Čudi se naš kmet jer vidi u onome komešanju i sebe istoga, dá baš sebe, kumpara Zuaneta Grbljinu, u sivom klobuku, što ga je kupio lani u Pulu i u novome modrom odijelu, što mu ga žena Barbara skrojila, gdje vodi preko poljane svoju Boškarinu. Svi ljudi na sajmu okrenuše glavu prama njegovoj mršavoj kravi nečistih gnjata i bedara. Gledaju je kao zapanjeni, čude se i posmijehuju. A on — dá bra on, jer nije više pjan i zdrave ga oči ne varaju — vuče dalje kravu i približava se daščari sa platnenim krovom, u kojoj stoje gospoda od komisije i promatraju gojne i lijepe krave, što ih kruže i medj kojima će izabrati onu, što će da nagrade masnom svoticom. Dječurlija i kupci jate se okolo Zuaneta i njegove Boškarine i bulje u kravu kao u osmo čudovište. Djeca zvižde, a trgovci udaraju u grohotan smijeh. Boškarina se, regbi, pokunjila od srama, oborila je i glavu i rep, a kmet se ljuti. Gleda Zuan sa mráka kako onaj drugi Zuan dole na sajmištu maše rukama, psuje i kune, i vuče jadnu suhu kravu sve do drvenoga plotića pred daščarom. Al gospoda od komisije kao da su i ona danas obijesne volje. Veterinar, član poljodjelskoga vijeća, prisjednik pokrajinskoga odbora i načelnik gradski smiju se i rugaju njegovoj kravi, i mašu mu, u znak da se okani glupe šale i da odmakne od daščare — jedino poznati posjednik i gulikoža seljaka, lihvar šjor Momolo Kostadini gleda mirno i dugo u Boškarinu žmireć lukavo svojim malim sivimo čima i čupajuć suhim prstima ono par dlačica povrh usne. Zuan se ne dâ ni sklonuti ni zbuniti od gospode, nego boči prsa, diže glavu, maše rukama kao vjetrenjača krilima i sve im nešto govori i govori, kao da bi svakako htio, da ih o nečemu uvjeri, da od njih nešto isprosi, pa čak da ih na nešto prisili. Trgovci se u to tiskaju prama njemu da mu se bolje narugaju, a dječurlija je zaplesala kolo okolo Boškarine — stoji buka, metež i gužvanje. Al skočilo na jedamput, nekoliko stražara, pa raspršilo gomilu, udarilo nogama kravu u bokove, gurnulo Zuaneta u rebra i uspostavilo prvašnji red i mir — — —

Mràk leti dalje i dalje čeprkajuć nogama po površini one smrdljive sive pare. Pod koprenom dima postaje sve to tamnije. Nestadè sajma, mûkanja i galame ; na dnu onoga čudnoga mora vidi sada kumpar Zuane gradsko predgradje rasvijeljeno posljednjim zrakama ljetnoga sutona. U onom polumraku ugledo je opet, svoju sliku i priliku, gdje, mračna i žalosna, sjedi pokraj osamljene krčme i glupo bulji u Boškarinu, koja stoji uz njega, nalična nakaznoj sutonskoj aveti. Gle, pred kmeta banu čovjek lukavih kosih očiju, rijetka brka i dugih suhih prstiju — šjor Momolo Kostadini. Bogati se posjednik približio kmetu, tucka ga rukom po plećima i nešto mu govori. Znade naš kumpar Zuane što ono šjor Momolo veli sada njegovoj slici i prilici, dole pod koprenom toga paklenoga dima — tá i njega je večeras sreo šjor ma baš na onom istom putu, pred onom istom krčmom, pa ga tuknuo po ramenu i stao da mu govori. Reče, da ga žali, jer da znade, kako je kmet Zuane Grbljina nevoljnik i siromah. Al zašto je zapustio svoju kravu ? Takve

Digitized by Google

krave ne smiju ni da oru, ni da vuku. I još ju je kmet poveo na sajam i pred komisiju, da mu se svijet ruga. Žao je sve to šjor Momulu, jer da je kumpar Zuane imao više soli u glavi, bio bi drukčije uzgojio kravu, koja je ma baš najbolje domaće pasmine, pa bi kmet bio sigurno dobio nagradu te podmirio onaj stari dug, koga radi će on, šjor Momolo, biti prije il kasnije prisiljen, da Zuaneta sudom tjera. Al ništa za to, počekat će ga jošte mjesec dana, al duže nikako, jer kamate rastu i rastu : do godinu dana dug će da bude dvostruk, a otkuda onda Zuanetu toliki novac ? Šjor Momulu je žao kmeta, ne će da se Zuan povrati večeras kući praznih ruku i osramoćen, ne će da ga izruži žena, koja se noćas sigurno nada daru od muža — eto, kupit će mu on tu nesretnu kravu, što ne vrijedi ni pišljiva boba. Služit će mu da vuče sijeno, jer mu je prekjuče lipsao osao. Nudi mu za kravu tri srebrna krunaša, a četvrti mu dariva, da lakše preboli današnju sramotu — — To sada govori šjor Momolo Zuanetu — sjeni, a kmet pristaje, diže se, prima novac, ljubi Boškarinu u čelo i srće u krčmu da uguši u vinu jad i čemer svoj — — — —

Mràk je djipnuo kao konj, digo se visoko u zrak i udario drugim smjerom. Prohtjelo se crnom psu da projuri preko poljane, da mine koševitu neku strminu i da se lati oštre gorske kose.

— Sad će me... — šapće kumpar Zuane u smrtnom strahu i stiska opet oči, jer drži, da će tako mirnije poginuti.

Pas je pružio noge, duge kao jambori gorostasnoga broda, tanke kao kôci, a svaka na tri članka i zgloba kao one u muhe, pa skakuće i juri po oštroj kosi gorskoj.

Mràk-pas stvorio se najedamput u ogromna mràka-pauka.

U ludome pomamnome trku proleti nakaza gorska bîla sve naokolo drâge, a kad stiže na kuk povrh Zuanetovoga sela, prometnu se iznova u crna psa i udari po zraku prama seoskome zvoniku, koji, rasvijetljen zalazećim mjesecem, bacaše preko trga i uspavanih kućicâ debelu crnu sjenu. (Svršit će se.)

TUGOMIR ALAUPOVIĆ: U RANU PROLJET

Samo negdje iz daleka
Kroz oblak se sunce bije.
Samo negdje iz daleka
Proljeće se meko smije.

Uranila ptica mala,
Sunčana je zraka vara
Otisnula dô i goru
Da pjesmicom razgovara.

Mislila je proljet da je
I pjesmici slatkoj hora.
Grlo dršće, krilo trepti,
Sve se smije dô i gora.

Al naleti sjever ledni,
Smetovima zaspe pute,
Poviše se gole grane,
Strepe ravni, brda šute.

Tek kroz vrisku vjetra ljuta
Ko da cvili uzdah boni —
U daljini drugu svome
Samrtničko zvonce zvoni.

Kako jèca, kako plače,
Kako mu je gorka boja !
Jadna proljet u nevrijeme...
Vilo moja, pjesmo moja !

Digitized by Google

JOSIP DRAŽENOVIĆ: VENERA

IZ „USPOMENA".

Napokon — nakraj upornih napasti, drskih i slatkih — uzeše se talasati te mramorne, božanstvene grudi — ! — u spokojnom joj do tada oku zatrepti zjenicom u tili čas nemir — nemir veličajan !

Zrakom je hujila jesenska jugovina, lomatala granjem, vijala lišćem, olovno oblačje razganjala nebom.

Šum joj se šuljao u suton zatišja satanskim tajom grijeha ; hujila je pjevanku o tmuri prirode pod otvorenim nebom ; pripijevku o prijazni prirode pod ljubeznim krovištem.

Ona je u taj čas ravnala svijem oko sebe. I smatrala se vladaricom i samoj sebi, vladaricom vasionom. Mekom stopom lasno je prešla preko tog žrtvenika vječne strasti, vječne ljubavi pod sivim velom slatke zaboravi na onu spomen, kad no sve bijaše bijelo.

Iskra božanskoga daha oživi u njojzi ; božanstva s visina smiješila joj se povoljno.

Oni su osjetili neodoljiv, krasan, mio, snažan, svet čas, — i razumjeli, da se nad njima raduje — Stvaranje.

Nezaboravna, besmrtna li časa !

Da li je tada gdje drugdje bilo i zemlje i neba, — ne pomišljahu, pa ni ne znadoše, ne mariše znati .....

* * *

Zatalasaše se, brajne ! ti uporni valovi života s njegove krivnje, a sada — nakon dugih i pečalnih dneva — talasaju se s krivnje i njegove — i njene vlastite.

Rastadoše se. — Za što li? — S čijeg li nehaja? — Kuda li nje nestade?

— Ne zna se.

Odnjihaše ju valovi života ; ljubezno li, mrsko li? — on ne zna.

No gle de lude zaboravi ! — Kan da po klisurastim žalima mora nema svedjer stalnih laza s nevjerne pučine u spokojna skloništa ! — Kuteljak kako kada : gdjekad prijatan, sjajan, možda ujedno i pljesniv ; gdjekad neprijatan, mrk, možda ujedno i zdrav.

O grobovima mudro je šutiti, pa ne će ni oni od nas tražiti računa ...

No kadikad nije moguće, van poslušati i sama sebe — vlastitu ispovijest —

— —

Sa zalaza umire sunce zadnjim zrakama ; što crvenim, što žutim bljeskom diše svijetlo odsjevom narančastim — odsjevom pokorne pojezije slatkoga grijeha : kad no se žar željeza razgara podalje od ljuvene mu žerave — —

Tmastu, sivu oblaku iza ruba nasmiješi se materi „Zemlji" prijatna „Venera" i mahom ga posrebrni svojim mamnim, nevjernim svijetlom : — vjernim, dok ga ne sakrije veo novoga oblaka, — mićenika prpošne sreće. —

Titrave oči „Venerine" grabe čas, te se uporno upijaju u prezave zjenice krivca oštricama strijelica, što no bodu, ali ne piju krvi : — samo neka je što bolnije.

Digitized by Google

LJUBO WIESNER: TRAVANJ

Srce u muklom duše mucanju
Požalilo je ljetošnje lepire.
Duša u tromom srca kucanju
Iz liesa motri magle, što se šire.

Oblak, magle u svjetlucanju
Na pusta okna s dimnjacima gvire.
Posljednjem grobara tucanju
Odgovaraju tužaljke, što svire.

Milostiva gospa gleda u planètar.
S vranama se iz kuta bliedo smješka zima.
Jaoh, stara majko, pade barometar!

Jeste li čuli ovu svirku pokojnima?
I mi ćemo, mati, skoro poći s njima.
Lota je bila ovdje. Eno, šumi vjetar . . .

Prvi vjetar nosi proljeće
I žutog lišća žute kantilene.
Proljeće nam s vjetrom dolieće
I drobne ptice, već zaboravljene.

Čas je jedan kano stoljeće,
Kroz koje u magli urlaju hijene.
Proljeće nad grobljem prolieće
I dobra jesen dušom — gajem — vene.

Lota je bila ovdje. Gdje je Lota, gdje je?
Nje već dugo nema. Eno, s visa pada
Prvi teški vjetar i u vjetru sve je

Ovo milo cvieće sred samrtnog hlada.
Sve će moje cvieće poginuti sada,
Proljeće kad dune na te moje leje.

Digitized by Google

KREŠIMIR KOVAČIĆ: VIR ILLUSTRIS

Došavši u osamnaestoj godini — istjeran radi kradje iz trećega ili četvrtog razreda jedne provincijalne gimnazije — u Zagreb, našao je sebi mjesto kod uprave vladinog lista kao raznašač novina. Time je započeo svoju novinarsku karijeru. U Hrvatskoj je najniži novinarski „rang" kolporter, a najviši urednik. I on se sretno doturao do najvišega, te je danas urednik opozicionalnog krajcaraškog lista, dakle jedan od onih, koji imadu pravo izricati osude u ime hrvatskog naroda i grditi bolje od sebe.

Nanjušivši promjenu vlade i propast lista, — uskoči u opoziciju uvjerenjem hrvatskog patriote, čija savjest ne mogaše podnijeti izdaje vladinovaca. Opozicione stranke, praveći iz toga politički škandal, dočekaše ga objeručke, namjestivši ga u redakciji krajcaraškog lista, gdje je cinizmom prostitutke iznašao familijarne škandale svojih bivših gospodara.

Otkad ga uapsiše kod jedne demonstracije, naziva se javno mučenikom, kome će ime ovjenčati historija. Uvodne članke počinje ovako: „Mi koji znamo, što je tamnica, — što je memla od kamena".

Danas je urednik spomenutog lista i vele, da je osobito sposoban na tom mjestu. „Vrstan je na peru", — govore za njega. Opazi li recimo, da se na ulici poplašio konj, on će iz tog dogodjaja izvesti, da je u Hrvatskoj najmanje — buna. On će tom zgodom dokazati, kako ima izdajica i plaćenih gadova, koji će prodati ovaj bijedni i napaćeni narod i pozivat će u ime „slavne" historije, da se unište i istrijebe takovi ljudi.

„Ima talenta", govorio bi njegov „šef", odvjetnik i narodni zastupnik, ogroman čovjek sa još ogromnijim trbuhom, tako te kraj njega spopada te neugodno osjećanje od straha da te ne zdrobi. „Ima talenta" ponovio bi — a „idealan je mladić, — rijetkost kod današnje mladeži". On se uvijek tužio, kako je mladež cinična, ne poznavajući ideala „kao mi Stari, koji smo se kroz decenije za njih borili". Tako se znao često razglagoljati u svojoj kancelariji, pred mršavim figurama svojih pisara — mladih pravnika, koje je mecenatski podupirao — plaćajući im jednu krunu dnevno. Na račun toga dao je uvijek pisati u novinama i grmio je u saboru, kako je on svojom dobrotvornom desnicom pomogao svršiti nauke tolikim mladim ljudima. „I mnogi se od njih pokazaše neharni" — govorio je, — a pri tom mu zadrhtao surovi, krupni glas i debeli trbuh.

Gospodin urednik — ili kako se na njegovoj „vizitkarti" vidi: Dragutin B. Lučković-Vrhovečki, urednik „Svjetskih Dogodovština", ima lice crveno kao cikla; slabi, crni brkovi prilijepiše mu se pod nosom kao čadja. Rijetke zube čačka uvijek kopčalicom od cipela, pa je tura časom u uho, a časom u usta.

Ističe se kao osobit poznavalac umjetnosti i nema stvari o kojoj se ne bi usudio napisati kritike. U kazalištu puše kao mjeh za vrat svome susjedu: „Tu-fu, — ovo je divno — c-c-c-fu-fu". Tako on iskazuje svoje oduševljenje. Kod opere bubnja prstima po ramenu svog susjeda i da ga uvjeri, kako se razumije u glazbu, pripovijeda mu, da se pred note meće kvakasta crta, koja se zove ključ. Govoreći o literaturi, spominje vazda, kako cijela naša književnost ne vrijedi ništa i teatralno dodaje: „Nikad više ne ćemo imati Gundulića!" A kad je pijan, deklamira stihove

Digitized by Google

iz Hamleta, lupa nogama po klaviru i tuli: „Be-e-thoven! Dragi moj Be-e-e-thoven!"

U kavani zove važnim glasom i bulji još važnijim licem u francuske novine, premda ne zna ni riječi francuski. Opazi li pred svojim susjedom cigareta, trpa ih krišom u žep, pa ih poslije kavalirskom gestom ovome nudi kao svoje. A kad vidi pred sobom dobroćudno, purgarsko lice, stane se razbacivati svojom učenošću i pita:

— Što vi mislite o teoriji zvuka?

Naravno, mjesto odgovora njegov susjed samo razrogači oči, ali on to i očekuje, pa tek onda nastavi:

— Ja držim da zvučni valovi nijesu titraji zraka već titraji etera. Pa kad i ne bi bilo tako, sigurno je, da današnji učenjaci govore samo stare, zakulisne fraze.

Jednom se tako namjerio na čovjeka, kojega je po dobroćudnom izgledu držao varoškim pekarom, no koji mu kod ovakih riječi odreza kratko „glupan" i ode k drugomu stolu. Vrhovečki pogladi nervozno čadju pod nosom i upita konobara:

— Tko je to?

— Sveučilišni profesor X, odgovori konobar.

— A tako! — progundja on i izdere se na konobara zovući francuske novine.

A sutradan je izašla u „Svjetskim Događovštinama" ova bilješka:

„Na našem sveučilištu nalazi se profesor X, koji mu je na veliku sramotu. Koliko znademo, isti nema ni truna spreme i sposobnosti za to mjesto, a o njegovu karakteru moglo bi se štošta govoriti. Nadamo se, da će naša mladež znati braniti čast našega sveučilišta i bojkotovati ovakvog profesora. Ne možemo nikako dopustiti, da ljudi vrlo sumnjive prošlosti predaju našoj idealnoj omladini".

II.

Jedne je večeri njuškao Vrhovečki ulicom, ne bi li našao predmet za uvodni članak svojih novina. Odjednom očuti nečiju ruku na ramenu i okrene se srdit, što se usudjuju smetati ga u njegovim velikim mislima.

Za njim je stajao mlad čovjek vesela, naivna lica.

— Zdravo! — zaviknu mu živahno u samo uho, tako te se Vrhovečki nervozno trgnuo.

— O, servus, prosijedi on kroz zube glasom, kojim se govori nižim ljudima, kojih bi se htio skoro riješiti.

— A otkuda ti ovamo? — nastavi i pokroči malo napred, dodavši: Meni se žuri.

— Žuri? Kuda ta jedva se nadjosmo, a zemljaci smo, pa još i rodjaci k tomu. Što radim ovdje? Upisao sam se na sveučilište, na pravo. No kako si i što si ti u istinu ovdje? Ne čuh o tebi ni glasa, otkad se rastadosmo pred nekoliko godina.

— Što sam ja? Moj dragi, ja sam zastupnik javnoga mnijenja, savremene štampe! A znadeš li ti, da je štampa sedma velevlast? Nas novinare uvažuju ministri, pa i sami carevi, pred nama defiliraju vojske i mornarice velikih država!

— A tako! no to je lijepo! — odgovori došljak ironijskim glasom. — No počekaj, imam predati na poštu ovo pismo dra. H., — kod kojega sam u kancelariji, a onda se opet možemo razgovarati. — I izvadi pismo iz žepa.

Digitized by Google

Vrhovečkomu zasvijetle lakomo oči. Na pismu bijaše adresa: Grofu K. u O. — Dr. H. bijaše politički protivnik stranke, kojoj je služio Vrhovečki, a grof K. jedan od stupova vladine stranke.

— Ta kud ti se žuri, prozbori odmah umiljatim glasom. Pismo možeš i sutra predati. Mogli bismo poći na čašu vina, kad se tako lijepo sastadosmo.

— Pa dobro!

I podjoše ulicom. Mladi pravnik bio je rodom iz istoga sela, a osim toga školski drug i rodjak Vrhovečkoga.

Zadjoše u birtiju, u drugu, pa u treću. Imali su već dobrano u glavi. Vrhovečki bio je večeras kavalir i rasipao novac. Konačno završiše u noćnoj kavani i pravnik, koji je pentao i zaplitao, natežući se s nekom djevojčurom, klonu teške glave na divan i zaspi.

Vrhovečki ogrnu se kabanicom i izadje.

III.

Kad se rodjak Vrhovečkoga probudio, bilo je već podne. Pred očima mu se maglilo i jedva se sjećao, što se sinoć dogodilo. Podje tumarajući ulicama i zbunjen razmišljaše, kako da se ispriča, što nije došao u kancelariju.

A istoga dana na večer, vrvjeli su ljudi pred upravom „Svjetskih Dogodovština" i kupovali novine, koje su nosile na čelu debele naslove: „Politički skandal. Izdaja hrv. Naroda. Plaćeni Gadovi" itd. „Svjetske Dogodovštine" donesoše fotografiju lista, što ga je imao rodjak urednikov predati na poštu. Pismo doduše bijaše posve poslovno, ali Vrhovečkom je ipak uspjelo sugerirati publici, da se radi o izdajničkom paktu izmedju „opozicionalca" dra. H. i vladinovca grofa K. — Fotografija bijaše tu!

Mladoga pravnika istjera njegov advokat iz kancelarije, zagrozivši mu se sudom. Očajan podje da potraži Vrhovečkoga. Pripovijedat će mu svoju nepriliku; izgubio je mjesto, jedinu potporu za školovanje, od koje je slao i ubogoj materi. Sad će možda još i pred sud. I Vrhovečki uvidjet će njegovu bijedu, priznat će, da je on uzeo pismo. Možda mu ipak šef oprosti, kad uvidi, da nije on kriv.

Došavši do redakcije „Svjetskih Dogodovština", opazi na staklu prozora novine s fotografijom onoga pisma i upade mu u oči ova

IZJAVA.

Čujem da gradom pripovijeda neka skitnica, koja se izdaje za mog rodjaka (!!!) da sam ja njemu, opivši ga, ukrao ovo pismo. S tim podlim stvorenjem, plaćenim da laže, obračunat ću pred nadležnim sudom. Neka ne vjeruju čestiti ljudi ovome čovjeku, koji već u tako mladim godinama prodaje svoju savjest i uvjerenje.

Dragutin B. Lučković-Vrhovečki,
urednik „Svj. Dogodovština".

*

A za nekoliko godina, crvenila se glava Dragutina B. Lučkovića-Vrhovečkoga u saboru, medju Ocima Domovine. Upravo je ustao da grmi protiv ljudi bez poštenja i svakog ljudskog osjećaja, koji prodaše za Judine novce Domovinu i ovaj jadni, napaćeni Narod.

Digitized by Google

VLADIMIR ŠIFFER: PISMA I. FILIPOVIĆA I P. PRERADOVIĆA JOSIPI PL. VANCAŠ*

Portret Josipe pl. Vancaš.

Nije dugo što je nestalo iz naše sredine Josipe pl. Vancaš a da jedva i zamijetismo, kolika je neizbrisiva bila vrijednost njezina u kulturnoj historiji našoj. Mladja generacija naša jedva da je i čula što o njoj.

Rodila se godine 1821. u Gračacu u Lici od oca Dragutina pl. Andrassy-a, krajiškoga kapetana, i majke rodjene pl. Mihich. Već u četvrtoj godini izgubi oca, a u šestoj i majku. Djevojčicu, što je ostala tako bez oca i majke, uzeo je u kuću ujak njezin kanonik Mihich, gdje je pod nadzorom neudate sestre njezine majke i odrasla. U osamnaestoj godini udala se za Aleksu pl. Vancaša, koji je tada bio županijskim fizikom, a kasnije protomedikom. Aleksa Vancaš bio je poznati rodoljub i u njihovoj se kući okupljali prvaci onoga doba, muževi kao: Preradović, Drašković, Rakovac, Babukić, Vraz, Štriga, Trnski — riječju svi odlični Ilirci. I sam ban Jelačić i supruga mu, osobito su je svakom zgodom odlikovali, a i veliki biskup Strossmayer pisao joj je više puta, ali se listovi na žalost izgubili. U njihovoj kući dogovarali se za osnutak „Matice Ilirske" i nije bilo niti jednog domoljubnog pothvata, u kome nije ova odlična porodica sudjelovala. Godine 1884. umro joj je suprug i od onoga doba živjela je skromno i samotno, ali je živo podupirala svaku rodoljubnu stvar i bila je do svoje smrti pravom dobrotvorkom sirotinje.

U ostavini pokojnice našlo se medju ostalim pismima i nekoliko dragocjenih listova, koji će nam barem djelomice osvijetliti život žene, što je u Ilirsko i kasnije doba bila — da tako rečem — narodna vila naša. Koliko je značila njena pojava u kulturnom razvitku našem, najbolje nam dokazuju neobjelodanjena pisma

* Ova mi je pisma dobrohotno ustupio presvj. gosp. Aleksa pl. Vancaš.

Digitized by Google

P. Preradovića, Filipovića i drugih. Izim njih, okupljalo se oko njih sve, što je bilo odgojeno, zanosilo se težnjama domoljubnim i što je radilo na preporodu i napretku narodnom.

U tim se listovima zrcali sva ljubav, veliko štovanje i toplo, intimno prijateljstvo, koje je vezalo ove ljude sa „majkom", kako je oni nazivahu.

Ovi će nam listovi biti najjači reflektor, koji će rasvijetliti najljepše strane njenoga života i nastojanja u doba, kada je u njoj pjevala i bujila mladenačka ljubav za narodni razvitak naš i ljude, koji su onda prosipali ljepotu i snagu svoga uma i duše, da nas dignu na niveau kulturnih naroda Europe.

Na tamnim, još neutrtim stazama onoga doba, njena je pojava bila blagim svijetlom, kome su željno hrlili umorni putnici — ne znajući ni puta ni staze, da ugriju smrzle žile — na toplim tracima njene duše — — —

Dužnost nam je, da i mi prenesemo taj dragocjeni amanet u sadanju borbu i nastojanja naša i da joj uščuvamo u duši trajnu i harnu uspomenu.

Sretna li naroda, kada će još nekoliko takovih žena moći svojima zvati!

U Zagrebu 1. listopada 1853.

Milostiva gospodjo!

Primite svesrdnu i iskrenu hvalu srca moga za listak, kojim me udostojaste. On me je više razveselio, nego bi me išta drugo razveseliti moglo; njime bo mi opet jedan dokaz više u dio pade od Vaše dobrote, dokaz, koga ni očekivati nisam mogao. A kako da bi mu se i nadati mogao, kad si nikada ne laskah, da bi k tom imao prava kakova; kad sam jur i onako već primio bio dovoljno dokazah plemenitog čuvstva Vašeg prama meni; više, negol i mojoj neznatnosti i idjaše. Nu tim veće bijaše i veselje moje, koje imadoh nenadanim Vašim velecenjenim listom; svaka bo nenadana sreća čoveka više razveseli i obraduje, nego li očekivana i nadana. Vaš će zato listak biti vazda najmilia uspomena sadanje zlosretne moje dobi; ako ju takvom još i nazvati mogu, po čem mi u njoj toli krasne duše svoje štovanje i nagnuće neuskratiše.

Glede mog sadanjeg bivanja moram Vam iskreno ispovediti, da sam se svojim okolnostim podobro prilagodio i s njimi, ako ne baš sprijateljio, a ono barem pomirio, te tako sprovodim sada svoje vreme veoma ugodno. Meni je uvek mučno i težko bilo, što mi je u navadnih okolnostih vrlo malo preostajalo vremena za vlastito naobraženje, radi čega sam već i zaostao bio za oriaškim korakom, napredujućom prosvetom sadašnjosti. Sad sam barem dobio dosta vremena, da se dovoljno načitati i napisati mogu. Žao mi je samo, što sam se mahom isprva izpraznom nadom gojio, da se to silovito moje plandovanje neće tako dugo protegnuti, inače bi mogao bio još mnogo više za toliko vremena uraditi, nego li uradio jesam. Nu po tragu je lasno mirovati. Medjutim sam se ipak tog vremena više koristio, nego bi mi drugčie moguće bilo, i što sam jur odavna želio, da naime spišem slaba izkustva dosadanjeg svog učiteljovanja, to sam sada učinio, napisavši Iskrice za pučke učitelje. Pišući iste Iskrice, više put mi je misao nadošla, nebi li naša vlada dobro učinila, da svake godine po jednog il dva naša literata zatvori na nekoliko mesecih, barem bi tada svaki štogod iz dugog časa napisati morao, kad ovaki na slobodi, neće ništa da rade. Tim bi vlada još zaslugah za naš narod steći mogla.

Digitized by Google

Iz Vašeg štovanog lista saznao sam, da ste bolovali. Nu još mnogo prie saznao sam to iz vlastitih Vaših ustiuh ; i to ne možebit u snu, nego upravo na javi. — Nečudite se, kako to ! Milostiva gospodja pripovedaše pod mojim prozorom, drugoj meni nepoznatoj gospoji, da su u groznici ležali, a ja biah tajni prislušatelj Vaših rečih. Tako sam indi saznao, da ste bolesni bili. Drago mi je, da ste opet ozdravili i nakoliko više putah opaziti mogah, da ste se opet podobro oporavili. Želim od sveg srca, da bi Vam takodjer friški ladanjski zrak dobro prijao ; i da bi se dobre volje i dobra zdravlja opet sretno povratili medju svoje ljubezne i drage.

I ja sam već višeput uzdanuo : Zrak čisti i prosti, kako je to znamenita rêč. Doista znamenita reč, a još znamenitia za onog, koji je odsudjen, neuživati čista i prosta božeg zraka ! Kao što se tek bolešću nauči pravo štimati i ceniti zdravlje, tako i slobodu svoju nauči čovek tek onda pravo ceniti, kada ju izgubi. Sloboda, sloboda ! O koliko sam put tu svetu i božansku reč nedostojno imao u ustiuh svojih ! Istom sada, počem sam ju izgubio, naučio sam, što će to reći slobodnim biti.

„O Freiheit !
Silberthon dem Ohr,
Licht dem Verstand, und hoher Flug zu denken,
Dem Herzen Hochgefühl !“

peva neki pesnik i podpuno pravo. Sloboda je živalj duševnog i telesnog žića ; izvan nje neima pravog života, prave sreće, pravog zdravlja, pravog napretka, ni za duh, ni za telo, kako pojedinih ljudih, tako i celih narodah ! Da, sloboda je uvet svake prave sreće, bez nje ništa ne može imati prave vrednosti za čoveka. I meni ništa ovde nemanjka ; ali jer slobode neimam, zato neima ništa ni prave vrednosti za mene ; i ja bi grešio, kad bi nuz svu svoju sadanju nezadovoljnost rekao, da s neuztrpljenjem nečekam, da opet po volji uživati mogu čistog i prostog zraka. Sretan sam medjutim ipak, da s gnjevom zemaljskih gospodarah nisam na se navukao takodjer gnjev gospodara svih gospodarah. Nasuprot, čini mi se, da sam tim došao još u veću milost kod njega, jer me od sad obdaruje još boljim zdravljem, nego li prie. Drago mi je dakle, da s uvredom zemaljskog Veličanstva ujedno uvredio nisam i veličanstvo božje; i da smućenjem javnog mira na zemlji, nisam ujedno smutio mira medju sveci i sveticami na nebu. Tad bi istom bilo kuku lele, jao i pomagaj za me, da je s bičem zemaljskim i nebeski na me udario.

Ali kraj sveg neuztrpivog izgledanja žudjene slobode, ipak me već unapred neki strah hvata, kad pomislim, šta me očekuje, kada van izadjem. Tada valja nanovo izručit se opet neizvesnomu i nesigurnomu udesu, kojega sam već od godinah igračkom bio. Mislio sam, da ću naskoro steći miran, uredan i spokojan život ; a sad moram na novo boriti se s nemilom svojom srećom. Čega sam već sit i presit bio, to moram sad opet iznova da započnem.

Sad sam rob nemeckog nasilja, znam dakle što sam i gdje sam, ali kad me puste, onda ću biti zlosrećni brodar, bačen i izručen uzburkanoj pučini života. O, da i tada nebi Bog od mene odvratio lice svoje, već, da bi mi u pomoći bio, da i ja jednoć izadjem na čistinu, gdje bi njemu, i momu rodu služeć, mirno i spokojno dane života svoga sprovoditi mogao ! Ne, on me neće doista ostaviti,

Digitized by Google

ja se sasvim na njega oslanjam ; on je dosada prama meni uvek milostiv bio, on će i sada zamršenu moju stazu izravnati na dobro moje ! —

A sad milostiva Gospo ! primite još jednom najiskreniu hvalu srca moga. Meni će vekom nezaboravljena ostati dobrota Vaša ; Uspomena Vaša vazda će me pratiti, kao dobri andjeo u životu mom, i ja neću nigda zaboraviti, da Vi jedna izmedju prvi biaste, koja mi u nesreći mojoj velikodušno u pomoć priskočiste i pripomogoste, da duh moj ne klonu. Neka i Bog nad Vami i svim Vašim istom ljubavlju i dobrotom bdije i vazda u pomoći bude ; a meni neka dozvoli, da bi danas sutra i činom pokazati mogao, kako Vas, Vašeg Vrednog i Štovanog Gospodina i celu Vašu obitelj duboko cenim i štujem. Medjutim molim, da bi me i nadalje svog nagnuća udostojavali, da bi vazda uvereni bili, da će nastojanje toga nagnuća dostojnim ukazivati se, jedna izmedju najmilijih dužnostih biti

Vami vek zahvalnoga,

Ivana Filipovića.

Ovaj je list pisan iz zatvora, u koji je Filipović dospio radi jedne pjesme zajedno sa Bogovićem urednikom „Nevena".

Draga majko !

Prije, nego stara godina mine, hoću, da Vam se javim, da ne mislite, da me je pokopala. Ja sam još evo živ i hvala Bogu zdrav, nego daleko od Vas od mile majke svoje, tja u Temišvaru. Dodjoh amo mjeseca listopada k ovdašnjem vojnom zapovjedničtvu, gdje se prilično dobro nalazim, samo to mi je težko, što sasvim slabo ovamo dopiru viesti od mile naše domovine. Ovdje je smjesa naroda, koji samo glede koristi svoje materialne ponajviše Madjarah se drži, da njima steče polaštice, toliko na tobožnjem narodnome polju, koliko na političkom. U ostalom ovdje nema pravog narodnoga duha, Srblji čame i neimadu moralne sile, da se pokažu narodom, prem, da bi po broju to najprije mogli učiniti. Što manje ovdje neima narodnoga gibanja, to više čujemo znamenitih vjestih iz Hrvatske. Vele ljudi, da se tamo naš narodni duh opet počeo micati, je li istina, nije li to neznam, ali mi je ipak ugodno to slušati, jer i isti Magjari dobro o tom gibanju govore. Ja dakako samo slušam i ne smijem pisnuti, jer ovdje strogo na usta paze, već se u duši veselim i molim i mislim, nebi li Bog dao, da i nama opet sunce sine.

Ako mi dakle za krivnju ne uzmete, što sam Vas tako dugo pisanjem zanemario (prem da niesam srcem) to me ne ćete kaštigati takodjer nepisanjem a Vi mi obznanite, što se u stvari ima obširno i liepo po ljubavi majke k sinu.

Ja se sada više nego običajno opet bavim narodnom literaturom i sastavljam kojekakve sitnice za budućnost, kad neće biti krivnje u ljubavi prema svomu rodu, ili kad me više ne budu mogli na odgovor pozivati za ono, što sam pisao, to jest kad me nebude više tielom, nego samo dušom u milom narodu svomu.

Od unučadi mogu Vam javiti, hvala Bogu samo dobre viesti. Milica se u Pragu dobro nalazi, zdrava je i dobro se uči, a Dušan se u Zadru rumenja i deblja.

Rado bi Vam navijestio, da ću skoro k Vama doći, da odolim srcu, ali žalibože tomu nema za sad nikakve prilike. Možebiti, da se iznenada desi, jer ga-

Digitized by Google

vrani crni lete već po zraku i navještuju, da će njima opet skoro hrane biti. Bit će rata ! a kad on zavine onda ima vojnikah i tamo gdje se nikad ni nemislili niesu.

Nadam se, draga majko, da mi nećete zlo sa gorjim vratiti, već, da ćete mi skoro pisati i tako oprostiti sinku vrativšem se k svojoj majci. —

Pozdravite mi liepo Vašeg gospodara i ćerku i sve ostalo rodstvo i poznanstvo i budite i u novoj godini uvjereni o počitanju i ljubavi Vašega

vijernoga sina

Preradovića.

U Temišvaru na drugi dan Božića godine 1859.

Draga majko !

Neću, da prodje stara godina bez da se neriešim slatke dužnosti i da Vam ne pišem. Vi ćete doduše misliti, da je bilo i prije dosta vremena tomu i da je sinak Vaš mogao se sjetiti već odavna majke svoje. I jest se sigurno sjećao, ali nije nikako prije mogao doći do pisanja.

Znajte majko, da sam ovdje na granici zapovjednik korduna, gdje kao takov u sadašnje vrieme mnogo i premnogo nemiloga posla imadem.

Tursko ruski rat, koji se blizu naših granicah ori, zadaje ovdašnjima oblastima mnogo i odviše brige a u sadašnje vrijeme nevelikoga pisanja ; valja za svaku i najmanju stvar po nekoliko tabakah pisati. Osim toga došao sam ovamo sasvim nepoznat, pa dok sam se malo ogledao, upoznao i ugnjezdio prošlo je podosta vremena.

Nisam Vam ovdje zadovoljan, ova ravnica bez kraja i konca, bez brežuljka i drveta neugodno me dira, a i ostali život nije mi po volji. Nego hvala bogu, mi smo svi zdravi — to dobro uživamo sveudilj, od kako smo ovamo došli.

Mala Slavica već trči i brblje koješta i svadja s većom Milicom, djeca to su nam jedina i najugodnija zabava, druge pravo rekuć ovdje ni nemamo.

Ja Vam stojim sada, ne u Pančevu kako ćete misliti, nego ovdje na Srbskoj granici u Kovinu, koga Niemci zovu Kubin. Mjesto je prilično veliko, pol sata od Dunava prema srbskom gradu Smederevu.

Od kako iz Zagreba odoh malo mi glasovah stigoše iz njega. Bog zna, što mi radite Vi i svi domorodci. Jeli se štogod radi na književnom polju. Pišite mi obširno o tom, jer znate, kako me to zanima. Što je o Gaju, da li je istina što novine pišu, kako, zašto ? Što radi Filipović ? Jeli se gdje god namjestio ? Ja ovdje ništa ne čujem, niti neznam. Neven mi izostade, neznam jeli poradi nemarnosti, ili možda što neizlazi više. Teško si ga sinku daleko od majke !

Molim Vas nemojte zaboraviti, da mi za vremena obznanite kad bude natječaj razpisan za ljekarska mjesta po našoj domovini i preporučite u tu svrhu moju i moga šogora molbu Vašem gospodaru.

Ovdje je velika zima zavladala, a iztočnjak vjetar, koji nas ovdje navadnom žestinom posjeća i danas trese i drvetima i krovovi, sniega imamo već po drugi put skoro do koljena, ali po cestah nit je saonik niti kolnik, već naopačnik, a

Digitized by Google

ja moram prekosutra na put, da obidjem svoje okružje i preslušam kojekakove tužbe i žalobe ljudih.

Moja Pavica i šogorica pozdravljaju Vas liepo i Vašeg gospodara, izručite njemu i moj iskreni pozdrav i budite uvjereni o ljubavi i štovanju

Vašeg sina

Preradovića.

Kovin 27. 12., 1853.

K novom ljetu sve dobro i blago ! !

Draga majko !

Već ćete misliti, da Vam se je sinak iznevjerio, što Vam tako dugo neodgovara na Vaše ljubezno pismo, koje ga je toli obradovalo, da Vam neumije zadosta hvaliti na njemu. Ne, majko, nije se iznevjerio, jer bi se morao sam sebi iznevjeriti, nego je otezao preko mnogih svakidanjih poslova, te tako malo zakasnio, što će mu dobra majka znam po dosadanjem svome blagom običaju (oprostiti).

Mogu Vam javiti važnu viest, koja je već i kod vas možebiti poznata, da se krajiške čete vraćaju kući. U koliko mi je to ugodno sa strane, što kao domaći u domovinu se vraćam, u toliko me je prepala, jer me preko svega moga proračuna u velike troškove zadubljuje, kojima dorastao niesam, neisplivavši jošte niti iz onijeh, koje ovamo iduć imadoh. To je velika nesreća za nas vojnike, da nam samo zapoviedaju, a nemisle, kako ćemo odoljeti potrebočam na putu, osobito oženjeni, kojima obitelj toliko misliti dade. Ja se tražih ovamo, misleći, da ću jeftinije proći i barem za koju godinu se ovdje smiriti i tako odahnuti moći, ali eto ti sada zla i gorjega. A u Pančevu kupuj na novo pokućtvo i druge potrebštine, pa za koji čas o p e t možebiti opet na novo prodavaj, te tako se muči, do kraja života. Vjerujte mi, da sam čisto smeten, neznam kuda udariti niti kakav savjet si dati, a živiti moram ne radi sebe, nego radi svojijeh. — Hvala bogu ! Novine dobivam sve još uredno i tako sam podobro u tečaju domorodnog našega života, Neven me osobito zanima, jer je tako rekuć jedini zastupnik naše dnevne književnosti. Žao mi, što su vriednom Filipoviću po nemilom procesu ruke svezane, te se nemore posvetiti književnosti kako bi želio.

Kad dodjem u Pančevo moći ću i ja možebiti opet štogod pisati, što vrlo želim, jer mi je na tom žica života osnovana.

Moj je šogor odmah, kako je prvi put bio oglašen natječaj za liekarska mjesta u našoi domovini, podnio banskoj vladi svoju molbenicu, providjenu sa prepisanimi dokaznicami i ta molbenica mora, da bude medju ostalimi iste vrsti. Medjutim, ako bi potrebito bilo, on ju može i ponoviti, o čemu molim prozboriti sa gospodinom Vančasom pa mi dajte na znanje. Mnogo mi je do toga, da taj vriedni mladić steče komadić sigurnoga kruha, koga po svojih svojstvih sigurno zaslužuje.

Pozdraviti još Vancaša milu Tilku i sve, koji me još zaboravili niesu, te budite uvjereni o dubokom štovanju Vašega sina

Preradovića.

U Kremoni, 23. travnja 1853.

P. S. Molim pošaljite ovo pisamce u knjižarnicu Županovu.

Digitized by Google

Draga majko !

Po dužnosti sina i po želji iskrenog srca svoga evo me, da Vam napišem sitnu knjigu iz tudje zemljice, gdje Vam sinak tužne broji dane, misleć uvjek si na udaljenu domovinu i u njojzi na milu si majku. Sretno sam ovamo doputovao s ženicom i milom si djecom. Svi smo zdravo, osobito moja mala Milica, koje zdravlje mi je toli straha zadalo poradi slaboga svog napretka. Sad je hvala Bogu, debela i čvrsta, kao kremen i ništa joj nahuditi ne može. Najmladja Slavica, dobro napreduje i nije mi se bojati, da bi Miličinu bolest dobila, jer je sad već tako jaka i razvita, kao ne mnoga djeca njezine dobe. — Bit će prekosutra upravo mjesec dana, kako ovamo stigosmo i sad smo se već podobro priučili novom ovdašnjem življenju, koji mi je doduše i od prije već poznato bilo. Mnogo mi je posla na vratu i k tomu nepovoljnoga mome bitju protivnoga posla.

Ali šta ću, moram ga podnašati, kad o njemu kruh visi, koga drugačije pribaviti si ne mogu. — ovih danah prispješe mi prvi brojevi svih u Zagrebu izlazećih novinah i časopisah. To su mi najugodniji sati, kad mi vremena preostane, te se njima zabavljati mogu. Onda se zadubim u svoje kojekakve sanjarije i trajem sretne čase, dok me pobočnik ili kakva druga službena osoba ne probudi i neosviesti, a onda na novo s trbuhom za kruhom— to Vam je moj život sadašnji — na večer zavirim kadkad u kavanu vojničku ili kazalište ; rano se legnem, a ranije podranim, da svemu dospijem.

Iz Zagreba malo novostih čujem, osim što ih iz novina doznadem.

Banu nametnuše, kako čujem, pobočnika ! Kako to ? Vi ćete to pitanje razumjeti, neću vam ništa više da kažem.

Drago mi je osobito vidjeti, da se dnevna književnost naša novom godinom podigla. Neven je, kako vidim, u bolje ruke došao i pojavio se je takodjer Pravnik, Gospodarske Novine, a i Danica opet pomolila lice. Nebi li bog dao, da ustraje tako i da još na bolje ide. I ja ću za Neven kadkad zamočiti pero, samo ako dospijem i ako mi prozaički poslovi ne udave pjesničkih misli.

Ne prodje danak, da ne mislim na Vas, jer ste mi Vi slika mile narodnosti i to po podpunom pravu, jer ste vrla zastupnica njezina. Da se Zagrebske gospoje i djevojke u Vas ugledaju, to bi mi drugačija gospoda bili — — —

Preporučujem Vam, draga majko, kao najboljoj posrediteljici kod Vašega gospodara molbu moga šogora dra. Milkovića, da bude imenovan c. i kr. liečnikom u Hrvatskoj, kad se bude ustrojavala zdravnička grana u našoj domovini — to Vas molim, a bilo Vam za dušu ! jer Vam preporučujem vriedna i poštena čovjeka, koji će sigurno dostojnim se ukazati svakoga obzira.

Sada, draga majko, s bogom !

Pozdravljam Vas liepo i u dvoru malo i veliko. Odgovorite skoro Vašem

Preradoviću.

Kremona 29. siječnja 1853.

Digitized by Google

M. NEHAJEV: „ČETIRI AKTOVKE"*

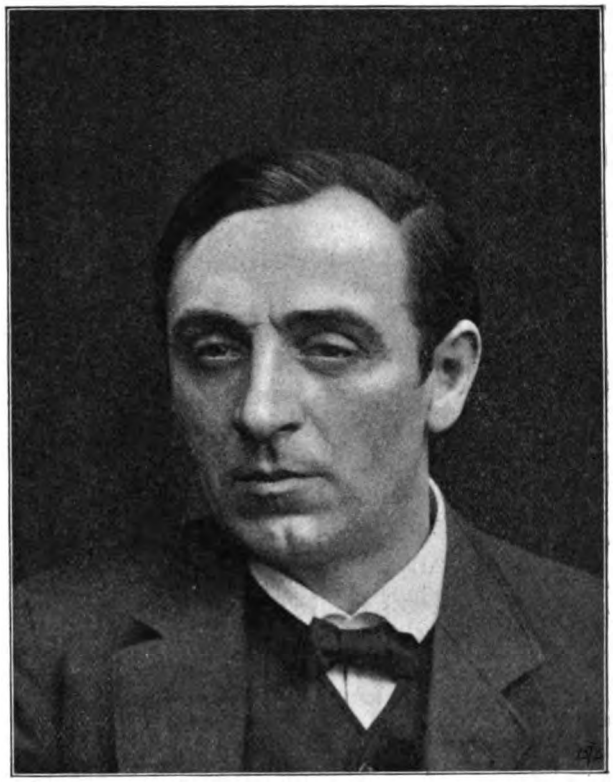

Vladimir Lunaček

Na jednom mjestu u svojim „Djelima i ljudima" Brandes izriče smjelu misao, da bi se književnost jednoga naroda u novije doba mogla promatrati i suditi prema tomu, kako je taj narod dočekao i shvatio jednog velikog pisca. Sam Brandes uzima za primjer Goethe-a, istražuje, kad su ga Danci stali prevoditi, koje su se struje u mišljenju pojavile utjecajem pjesnika „Fausta", kako se je goetheovsko obožavanje helenizma i Goetheov pogled na prirodu dojmio ne samo pjesnika, nego i filozofa danskih, i na jednom primjeru hoće da demonstrira sve glavne duševne pokrete i preokrete novije Danske.

Misao je paradoksna; ali Brandes je zapravo na ovaj način istaknuo samo skrajnost jedne šire i razumljivije ideje: da kritičar ili književni historik uopće može, polazeći sa najrazličnijih osnovnih točaka, ne samo subjektivno objasniti svoje mišljenje o nekoj epohi literature, nego da može i sasvim objektivno razložiti misli-vodilje jednog književnog razdoblja, njegove borbe i napore i ustanoviti rezultate tih naprezanja. Uzevši za mjerilo shvatanje Goethea i položaj velikih i izrazitih pojedinaca prema weimarskomu mudracu, Brandes se je samo poslužio posebnim, da tako rečem, osvijetljenjem, kako bi slika danskih duševnih pokreta u prve dvije trećine prošloga vijeka izišla oštrija; netko drugi mogao bi bio to isto razdoblje osvijetliti mjerilom utjecaja na pr. Hegelova i njegovih učenika: slika bi i objektivno ostala u glavnom jednaka.

Kad bude literarni historik poznijih dana pisao povijest književnosti poslednjih pedeset godina, možda će mu u beskrajnom labirintu najrazličnijih smjerova mišljenja i najoprečnijih osjećaja poslužiti jedna nit: pogled našega vremena na ženu. Ne jedino radi toga, što bi žensko pitanje u najvulgarnijoj i najnepjesničkijoj

* Vlad. Lunaček: Četiri aktovke. Savremeni hrv. pisci. Redovita izdanja Društva hrv. književnika. God. I. Sv. 6. Zagreb 1909.

Digitized by Google

formi sa sufragetkama i ženama „trećega spola" zauzimalo tako važno mjesto u socijalnim pokretima posljednjih decenija ; nego još više zato, jer nikoja književna epoha nije iznijela toliko različnih nijansa u promatranju žene, toliko različnih tipova u pozitivnom i negativnom smislu. Brbljavi Nordau bio je još prije trideset godina spreman nazvati čitavu modernu literaturu efeminiranom, besvijesno osjećajući, kako sve jače u misao našega vijeka ulazi žena. Ali za tu „efeminaciju" njemu jednakim primjerom služi Zola i Maeterlinck, Tolstoj i D. G. Rosetti ; dok je faktično u različnom nazoru, ili da bolje reknem u nijansi osjećaja prema ženi i sav ogromni razmak pojedinih ovih veličina. Bit će posao većeg duha, nego što je Nordau, da te nazore označi, poreda, usporedi i da iz njih sastavi velik dio psihologije jednoga vremena, koji će biti možda i čitava psihologija naših dana.

Već smo odavna naučili, da je za jednu etapu društvenog ili (što je isto) književnog razvoja jednako karakterističan i filozof, koji toj etapi daje biljeg, i novinar, koji za ljude tog vremena prati dnevne dogodjaje, i krojač, koji im šiva odijela. „Etat d' ame" jednog vijeka sastavljen je od stotinu poriva, koji imaju svi svoje korelate u faktima vanjskoga života. Zato nam i nije nimalo čudno, što je vrijeme Voltairea i D' Alemberta, vrijeme racionalizma i sigurnih mišljenja ostavilo ženi dvoje : duhovitost i neku grubu putenost, kojima se odlikuju junakinje Voltaireovih „Romana". Zato shvaćamo lako, da su samo godine njemačke romantike mogle roditi Schlegelovu „Lucindu". Zato iz samih ženskih tipova jednoga Chateaubrianda možemo zaključiti, kakovom svijetu bijaše on miljenik i prorok.

Danas — još smo odviše u samim našim danima, a da bismo mogli takovom sigurnošću razvrstavati tipove. S ogromnim porastom tehničkoga komforta porasla je i mogućnost doživljaja i uživanja ; veliki politički preokreti tiču se sve šireg kruga ljudi ; brzina života radja i neprestanim mijenjanjem dojmova ; širenje nastave radja gomile štampanih knjiga, za koje se uvijek netko nadje, tko ih čita. Jedva ikad bijaše toliko sekta u mišljenjima i religijama, toliko naglih književnih meteora, toliko nervoznosti u žudnji za novim dojmovima. Sve to čini, da i naše mišljenje o ženi, naš osjećaj o tom problemu, koji tek mi u tolikom broju osjetismo, da je zazbilja vječan, bivaju tako različni, promjenljivi, mnogostruki. I nikad nije taj vječni problem tako tresao literaturom, kao danas.

Doživjesmo najoštrijih kontrasta.

Bijaše jedan, koji je promatrao ženu kao člana društva, kao produkat jednoga socijalnog ustrojstva, kao čovjeka, koji je od spola zadržao samo opreku sa vladajućim mužkaračkim dijelom toga družtva. Gledao je ženu pokvarenu odgojem, ili uništenu radi okova obitelji ; pisao je Heddu Gabler i gospoju Alving. Stvorio je ženu, koja hoće da bude svoja, samostalna, oslobodjena ; pisao je „Noru" i „Gospodju s mora". Bio je to Ibsen.

Drugomu — nije dostajala sićušna slika borbe žene-individua. Osjetio je kod nje nešto jače, trajnije, dublje. Gledao ju je kao zastupnicu spola, kao dio one prirode, koja u svom vječnom stvaranju vječno ubija pojedinca. Znao je za ljubav prema njoj, kojoj se mora pokoriti, i osjećao tu ljubav kao prokletstvo. Nije mu bila dosta ljepota, jer njom samom nije mogao protumačiti čudesnu moć spola. Hvatao se teorije izučavalaca prirode, nije sustao ni onda, kad je ta žena, to biće

Digitized by Google

spola, bilo s njim svezano krvnom vezom. Pisao je knjige s naslovima o biblijskim strahotama („De profundis", „In hoc lacrimarum valle") i s porugljivim nazivom o čovjeku, kruni svih bića („Homo sapiens"). Svršio je, rišući u bezbroj lica strahotu nepojmljivog i nesavladivog dojma spola, koji se zove ljubav. To je Prybyszewski.

Kod Strindberga taj „sexus neceus" javlja se u drugoj spodobi. Upravo zato, jer je žena biće spolno, on joj u društvu odredjuje niže mjesto. Osjećajući neprestanu borbu spolova, o kojoj ga je učila prirodna nauka, hoće da zaštiti mužkarca, da ga odijeli od žene medjama društva. Prastara misao svih religija, koje umno prvenstvo priznavahu samo muškarcu, javlja se kod njega u formi mržnje na ženu, koja je „dužnik muža" i vazda samo slabi odsjev njegovih misli i njegovih osjećaja. Piše drame i novele, osniva društva i novine — sve s istom tendencijom, da oslabi ženu, da ju potisne na mjesto, gdje ne će moći muškarca tako savladavati prednostima, koje joj je dala priroda.

Ibsen, Przybyszewski i Strindberg samo su tri ovakova tipa iz gomile književnih fizionomija posljednjih godina. Mogao bih proslijediti i dalje ; govoriti o Maeterlincku, kod kojega je žena posve izgubila spol, da — jednako s muškarcem — postane bićem priče, junakinjom čudesnih dogadjaja beskrvnih vremena, nedohvatnih šuma i blijedih noći. Mogao bih spominjati čitav niz pjesnika, od Zole, koji se smiruje u idealu žene rodilje i matere, do Arcibaševa, koji svu njenu snagu i svu ljepotu vidi u spolu — i jedva bih kad dospio opisati dugi provod ženskih tipova, koje je stvorilo naše vrijeme.

Nego — možda bi ipak medju svim tim ženama od mondaine do svetice, prevladavala vazda dva osnovna tipa, baš ona, koja je vještinom iskusnoga dramatičara u pravoj opreci svijetla i tame donio na pozornicu Sudermann u „Propasti Sodome".

Jedno je žena spola i strasti, žena tigrica i mačka — Adah Barczynovska. Drugo je onaj tihi i umilni stvor, vjeran i dobar, koji poznamo još od Kätchena („Egmont") i Margarete. To je „Sonnenscheinchen" — ona Klarica, koja u samom odricanju izgara u prah ispred vatre vlastite ljubavi. Jedno je žena osvajačica, stvor snage i neobuzdane težnje, — drugo je djevica, za koju vez s muškarcem još nema čara spolnog zbližanja. Prva osvaja požudom, druga čežnjom ; prva snagom svoga ženstva ubija mužkarački individuum i ruši ga sa svoga pobjedničkog puta, da dade mjesto drugomu ; druga se priljubljuje uz njega, uzdiže ga i spasava.

* * *

I mi dobismo eto knjigu o ženi. Vladimir Lunaček riše nam je u svoje „Četiri aktovke", što ih je nedavno izdalo „Družtvo hrv. književnika". Za motto stavljene su svesku Goetheove rieči : „Vom Weib denkt schlecht nur der es viel missbraucht".

Kakove su Lunačekove žene?

Pozornička im prikazu tumači autor u opširnim opisima lica ili, kako on ponosnije kaže, „ljudi". Prva je (u „Dužniku") Helena „u 28. godini, v i s o k a i s t r o j n a žena š i r o k i h pleća i n a p a d n a s t a s a. Lice više imponira nego li se doima svojom ljepotom. Osobito pak podražuje gledaoca nekim s u-

Digitized by Google

mornim i kao iznemoglim izražajem lica. Taj izražaj s njena lica prelazi i na njezino koracanje, pa držanje i kretnje tijela, podajući im intimni neki karakter. Ton je njezina glasa mekan, a u kadencama kao i prelomljen. Samo kad je uzrujana, njezin glas postaje opor i kao promukao, a uz to su joj kretnje žurne, a koraci kratki. Imade ono osobito u žena, da plače i bez suza". Dalje je „Madame" („Poslije kazališta"); to je „svjetlokosa žena stasitih oblika, koji se posve diskretno ukazuju gledaocu, a mora da su puni i obli. Tamne su joj oči kao zarubljene crnim kolutima. Kretnje su joj kao u djevojke odgojene u sacré-coeuru: visoko uzdignuta nepomična ramena, ravno držanje, koraci laki, ali joj se nekako povlače tlom. Ima joj oko dvadesetipet godina". U trećoj aktovki „Zvijeri" dolaze tri žene. Mila „glumica. Punana u tijelu i crnomanjasta. Ona je visoka, a njeni su oblici okrugli. Voli užitak u kojoj mu drago formi. Žena do u posljednju žilicu svoju". Druga glumica Molly „stasita je, ali već ponješto ostarjela. Plavokosa je, pa se u njenom licu opažaju već tragovi neke tuge zbog poodmakle mladosti. Brižno sakriva vrat, gdje se opažaju prvi tragovi starosti". Mimi je „koristica i elevica u baletu. Jedva joj imade šestnaest godina. Ona je malena stasa, ali njeno tijelo imade vanredne oblike. Lice joj je lijepo, ali bez osobita izražaja. Uza sve to, što je zima, nosi na sebi laku ljetnu opravu. Vidi se, da je siromašno djevojče, da je loše odjevena i loše hranjena. Nevješta je u svakom pogledu i posjeduje sve čare mladosti".

Već iz samih ovih opisa vanjštine Lunačekovih žena jasno je, da se njegove aktovke ne bave položajem žene u različnim sferama društva; i zbilja je Lunačeku milieu velegrada, gospodske kuće, garçonskoga stana samo zgodna dekoracija za ono, što hoće da demonstrira svojim „ljudima". Bujnost oblika i naglašivanje ljepote svake te pojedine žene daje naslutiti, da se Lunaček bavi najviše jednim zahtjevom: uživanja i sreće. I tu se, prema mottu svoje knjige, stavlja na stranu žene, odgovarajući osobito sa prvom aktovkom „Dužnik" direktno mnogim neprijateljima žene, koje smo u posljednje godine čuli propovijedati sa pozornice i u noveli. Obrana Lunačekova provijava jednako iz svake aktovke, — i od tuda ona neka monotonija, što ju osjećamo, dok čitamo ove dramolete: uvijek je iza svakoga svoga lica autor, uvijek on govori za njih, više puta tako očito, da lica njegova postaju samo — primjeri.

U „Dužniku" najjasnije kazuje autor svoju misao: Izmedju tri lica Helene, Gustava i Iva dogadja se svagdašnja tragikomedija braka. Ivo — ljubavnik — zamjera ženi svojega druga, što on sam nije prvi muž, kojega je ona ljubila. „Ja osjećam, da je to sve već drugi uživao svježije, mirisnije i netaknuto.. Usne mi se čine, kao da su poblijedile, one je rumena sramežljivosti nestalo, tvoji su mi poljupci mlaki, bjelina tvoga tijela ne zasjenjuje mi oči, a tvoja kosa miriše mi kao da je napola uvenula...

Helénè: Ja ti se činim starom istrošenom...

Ivo: Ne... ne to. Mani se svoje sujete. Ja mislim, tebe — tvoje biće.

Helénè: Moje biće..?

Ivo: Da, tvoje biće... Tebe cijelu kakova jesi podala si već drugomu... Ja ćutim još ostatke toga svečanog bogatog dara...

Digitized by Google

A kad se Helénè brani i poziva na svoju žrtvu, što ju je učinila zapustivši muža i dijete, Ivo nema volje, da tu žrtvu prizna. Ona je za nj tek ljubovca. I Helénè (autor) dobacuje mu u lice:

„... Ja to moram reći tebi, mojem suprugu i svima vašega spola.. Što vam mi žene dajemo, to vi cijenite tako nisko, kao da smo tek učinile svoju dužnost... Vi tražite od nas ljubavi, zakon nam nalaže vjernost... i mi vam vjerujemo na riječ — a vi tek sa kućnim ključem u džepu... A tek čuvstvo, da smo pripadale dvojici, jednomu, koga mi ne ljubimo — i jednomu, koji nas ne ljubi..."

Gustav, Helenin muž, čuje iza vrata (!) tu ispovijest i u posve mirnoj sceni objasni se sasvim odnošaj izmedju ova tri čovjeka. Helénè ostaje s mužem na samo i u razgovoru s Gustavom kazuje ono, što autor hoće da kaže već u naslovu. Muškarac je dužnik žene. Duguje joj dug kao materi i kao ženi, koja se prvomu njemu podala.

Helénè (očajno): Sebe hoću... ono nevino malo djevojče. Ta ti mi to duguješ, i sam si kazao.

Gustave: Da — ja ti to dugujem, ali se moj dug umanjio, a i tvoja se tražbina umanjila. Privoljela si drugomu...

...„Tvoj je dar velik, velik — nikad ti ga ne mogu naplatiti, nikad povratiti. Ali je tvoj gubitak manji od moga... Ja ne žalim ni za čim svojim, ne žalim ni za sobom, kao ti — ja žalim za tobom, za onim, što si mi poklonila, za onim, što nije nikad bilo moje; za onim, što sam drščući držao u svojem naručju kao biserje svoje duše"... „za onim osjećajem, da ti mogu vazda zahvalan biti, da ti budem vječnim dužnikom i da nikad ne dodje čas, da se tu nezahvalan pokažem, a ti da to odbaciš... Al evo došao je... Rasipali smo taj dar: ti, ja — on..."

S tom disonansom svršava „Dužnik". Lunaček kao da je htio napisati pendant poznatom Strindbergovom vjerovniku. Sve, što žena jest i što misli, dobiva od svoga muža, — ona živi kao čovjek na njegov račun, krade njegove ideje, ćuti njegovim osjećajima, kaže Strindberg. Muž je uvijek vjerovnik žene. Lunaček nad ovu ideju o misaonom dužništvu žene stavlja misao o dužništvu muža, koji ženi nikad ne može da se oduži za to, što mu ona poklanja cijelo svoje biće, svoj osjećaj... Misao je lijepa, — ali Lunaček nije je znao ni iz daleka tako jako zastupati, kao što svoju zastupa Strindberg. Makar da Lunačekovi „ljudi" mnogo i lijepo govore, makar da raspredaju neprestano jednu tu temu, makar se muče, da nam otkriju dubljine svojih duša — mi ih ipak ne vidimo žive pred sobom. Lunaček nije svoje ljude sâm osjećao tako snažno, kao Strindberg svoje. Dok je „Vjerovnik" Strindbergov umjetnik, kojemu vlastita žena krade ideje, dakle tema u jakoj svezi sa samim Strindbergovim životom, — kod Lunačeka lica u „Dužniku" nisu intuirana. Fali im ona unutarnja istina, koja bi svim tim duhovitim i lijepo nanizanim izrekama dala života i snage. Tim „ljudima" fali tako mnogo ljudskoga, da na kraj kraja ne ostaju nego nosioci autorovih refleksija. Za to i Lunačeku nije smetalo ono naglo mijenjanje situacija, oni skokovi u karakterima. Helénè počimlje sa smijehom, govoreći svome ljubavniku: „Ti me ne ljubiš!", a za čas izlazi sa čitavom svojom obtužbom. Držim, da bi na pozornici još jače izbila ova unutrašnja nevjerojatnost Lunačekovih „ljudi", što je autor jamačno i sam osjećao, dok im je tako potanko opisivao vanjštinu. Radi toga

Digitized by Google

osnovnog nedostatka Lunačekov „Dužnik" doima se više kao duhovita causerija, premda autor toga očito nije htio.

Sujet druge aktovke sasvim je u stilu causerije. Ideja je interesantna: muž opaža ljepotu svoje žene tek onda, kad se ona zaljubi u drugoga. Autor ju je garnirao sa svim rekvizitama, koje potrebuju tako bizarne stvari: boudoir, čaj poslije kazališta, toalete. Ali na kraju njegov muž i njegova žena postaju odviše ozbiljni i svečani.

On: ...„Otkad znadem, da si drugoga zavoljela... od onoga časa moj je pogled za tebe postao drukčijim... Sad te tek gledam onako izbliza... Ja te gledam često i uzrujanu, i baš u toj uzrujanosti vidim, da si lijepa. Dosele mi to nije upalo u oči. Tvoje oči imadu — ili bolje reći, imadu za mene tek sada neki čudni i rijedki sjaj. One se sjaju — čini mi se — poput briljanta jačom vatrom u tmini — kud ga je kradljivac koji sakrio i gdje ga tek od časa do časa pogledava.

Ona: ...„Na hiljade nas žena traže utjehu. Na stotine nas bježe i kao sulude lutaju ulicama, zagledajući u oči muškarca i kao moleći jednu toplu ljudsku riječ. A iz svih očiju, iz svih pogleda muškaračkih samo jedan odgovor viri: „Dodji. Ja sam te željan". I kad nadjemo zaista jednoga čovjeka, onda je to dvostruka sreća, kojoj se više podajemo, no djevojka prvoj svojoj ljubavi. Zašto sam sve to morala iskusiti kod drugoga?"...

On hoće, da naknadi tu izgubljenu sreću, — ali je prekasno. Varijacija je to teme gotovo jednake s onom u „Dužniku", samo je ovdje raspravljena s manje pretenzija. Da je ostao sasvim u granicama francuskih dijaloga, u stilu Prévosta, Gypovke, Marnijevke i Provinsa, — Lunaček bi bio mogao postignuti posve taj dojam, da zaboravimo na bizarnost njegove ideje i da vjerujemo odabranoj sceni. Svakako je ova aktovka s dramske strane najbolja.

Čemu je autor trećoj aktovki dao natpis „Zvijeri", ne znam. U izboru scene odaje tu Lunaček vještu ruku, koja ga je u obradbi mnogo slabije poslužila. U stanu Ive sastaje se glumačko društvo. Šampanjac i polusvijetlo. Izmedju pet ljudi sastajemo dva tipa, Adu i Sonnenscheinchen. Nisu kopirani ni plagirani, ali spadaju u tu vrstu. Ivo koleba izmedju njih, dok ga „zvjerstvo" (to je — mislim — autor htio da naznači svojim natpisom) ne privuče k ženi strasti, k Mili. Ali osim utjecaja šampanjca i veselja svi ovi ljudi nemaju ništa ljudsko; Ivo pače zalazi pogdjekad u posve obične fraze. U aktovki ni inače nema mnogo dramatske žice; a sama lica ocrtana su posvema površno. Shvaćamo doduše na kraju preokret kod Iva, ali razlog toga preokreta — malu Mimi — autor je tako konvencionalno obradio, da se čitava stvar ni malo ne doima.

Posljednja aktovka — satira „Savjest" — dramatski je snažnije zamišljena, premda sama scena podsjeća na poznati ustanak u „Tkalcima". Državni savjetnik, u kojem se probudi savjest, i njegova žena, koja je svojim čarima iskupljivala njegova unapredjenja i ordene, svakako su zanimljive dramske ličnosti. Alio vdje je autor odviše zašao u satiru — i tako za izvrsnom uvodnom scenom dolazi sasvim nevjerojatan obrat, gdje se savjest državnog savjetnika umiruje. Svakako ova — makar i neuspjela — aktovka, zasvjedočuje, da je u Lunačeka mnogo dara za pozornicu. Šteta, što je politička pozadina dosta blijeda i premalo satirička, dok je posve neukusno bilo upravo figuri župnika dati mjesto sluge vladajućih. (Stvar se, ne zaboravimo, dogadja na selu).

Digitized by Google

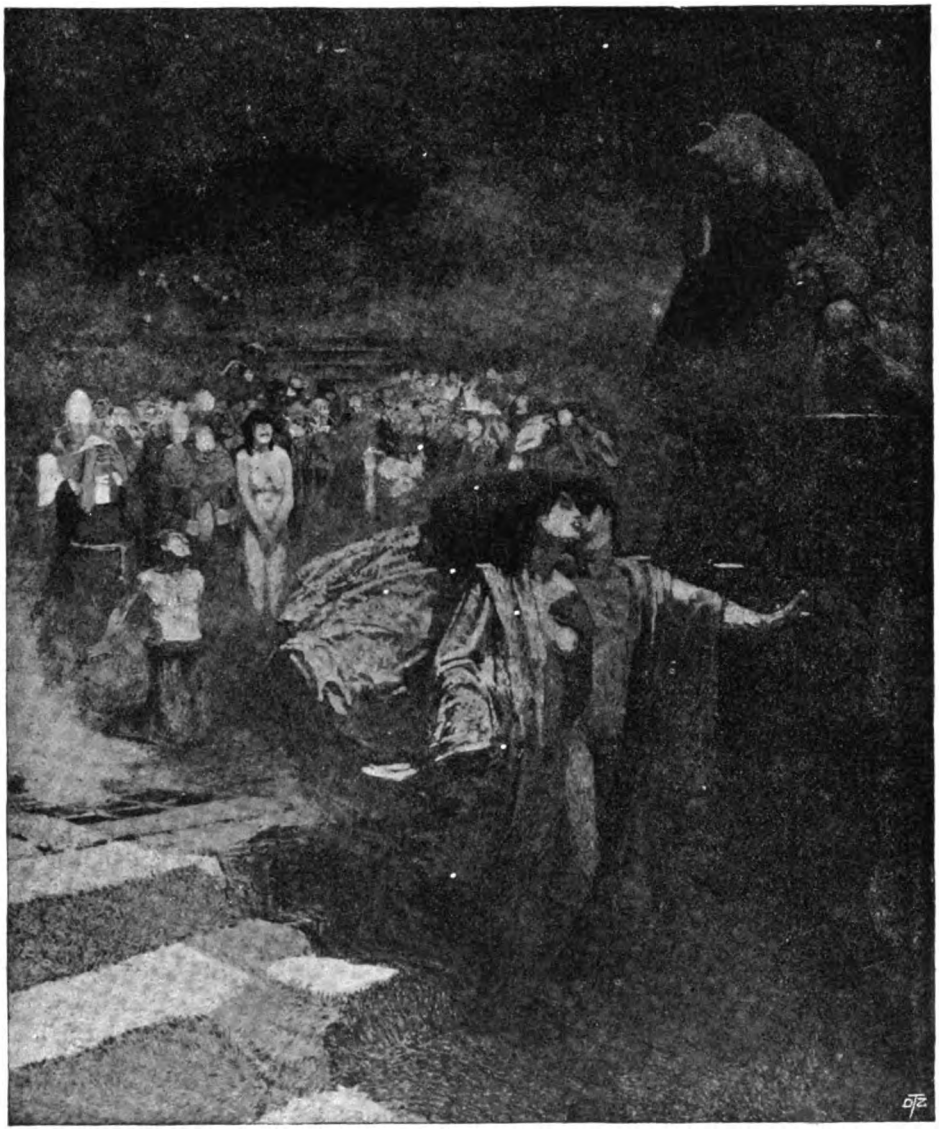

Mirko Rački: *Minos.*

Sa spočitavanjima, da je on njoj sve dužan, sa kojima savjetnikovica obasiplje svoga muža, završava Lunačekova knjiga, varirajući istu temu, s kojom je i započela. Nije mala stvar, što se netko podufao, da u svijet dade četiri aktovke ovakove sadržine ; ali ja bih želio, da Lunaček i malo dublje i malo ozbiljnije zadje u sam problem. Kad svoja lica ne bude trebao samo za stafažu duhovitih dijaloga, nego ih donese pred nas sa snagom stvaraoca, koji intuira čitavu dramsku figuru, — dobit će i njegove riječi, što ih stavlja u usta svojim licima, više uvjerljivosti. Navale će mu možda biti oštrije, ali će se manje osjećati napor, kojim su smišljane. Onda ćemo možda osim esprita moći osjetiti i poeziju svih tih Lunačekovih ljudi.

Digitized by Google

DR. L. KNEZ VOJNOVIĆ: IZ TAINE-OVE PREPISKE

(Nastavak)

II.

KRITIK I FILOZOF. (1853—1870.)

Od god. 1853 pak sve do 1856 Taine posveti, sa prekidima, svoj rad eseju o Titu Liviju, koji zbog originalnosti misli i slobode u sudu o velikome rimskome istoriku bi odbijen pri natječaju za nagradu Francuske Akademije. Taine-u su bile istom dvadeset i četiri godine ! Evo kako je mladi filozof pisao o proizvodima rimskoga genija : „U umjetnostima ništa urogjeničkoga, osim porodičnih memoara napisanih iz plemenskoga interesa, suhoparnih anala redigovanih zbog javnog interesa, rituala, računskih knjiga, zbornika zakona, zbiraka moralnih sentencija, uspomena na opore političke satire ; u kratko dokumenata administrativnih, pravila za vladanje i pamfleta... U poeziji, nikakve izvorne fikcije, nikakva izmišljanja haraktera. Jedini rodovi, u kojima se narodni genij diže nad tugjinsku imitaciju, jesu rječitost, oružje foruma, satira, obrana u stihovima i moralna nauka, istorija kao pomen političkih činjenica i koja u Rimu opet nije drugo, nego zbornik memoara ili vježbanje rječitosti : svi se ovi rodovi odnose na praktičan život i na način vladanja".[1]

O stilu je budući pisac Istorije engleske književnosti, pa Staroga Režima i Revolucije napisao u istom djelu ove riječi, koje nijedan naš istorik ne će nikad moći dosta držati pred očima : „Izabirati riječi, graditi fraze izgleda kao sitni talenat, dostojan kakva gramatičara, a ne pisca. A ipak bez ovoga dara, svi su ostali darovi kako da ih nema. Obrazujte haraktere sa najtačnijom i najsnažnijom koncepcijom ; slijedite u duhu sva djela Vašega junaka, njegove riječi, infleksije njegova glasa, Vaše je djelo još zatvoreno u Vašem unutrašnjem hramu. Ovako stvorene ljude ko će ukazati publici i bijelom danu ? Riječi i fraze. Oni su kako tijelo, koje prima u sebe dušu, koja samo tako dobiva oblik i boje. Ako su te riječi i te fraze netačne, one nagrde i osakate zamišljenoga čovjeka, kako rgjavo sazdano tijelo učini dušu koja u njemu živi slabom i bolestnom. Život, tako nježan i trošan, uvehne pod tim priprostim omotom ; najsretnije misli, dostojne najboljega stila, nevoljno poginu pod rgjavim jezikom, koji je za nje vezan :

„Mortua quin etiam jungebat corpora vivis,
Tormenti genus ! et longa sic morte necabat."[2]

Za ove misli vezivaše Taine definiciju prave istorije, prije starijega Renana, prije Fustel de Coulangesa, nakon Ranke-a, ali bolje od njega, a sa onom istom rječitošću, sa kojom je dvadeset osam godišnji Macaulay[3] progovorio bio o toj najtežoj manifestaciji čovječjega duha, najtežoj jer ima da ostvari savršen brak izmegju znanja i umjetnosti. Mnogi bi naši istorici — pisaše Taine — bili imali naučiti od Tita Livija, da se disertacije ne smiju miješati sa pričanjem i da se jedna činjenica ne smije okružavati čitavom pratnjom diskusija, konjektura, umovanja

[1] Essai sur Tite—Live, izd. 1888. 184—185.

[2] Ibid. 319—320.

[3] U eseju „History" (1828) dobro prevedenom drom. Krišković em u izdanju Matice Hrvatske god. 1896, ali žalibog bez velike koristi za našu mladu istorijografiju ! Pojmovi su „Geschichtsforschera" i „Geschichtsschreibera" u nas jednako pobrkani. O tome drugom prilikom

Digitized by Google

koji tu činjenicu utvrgjuju. Čim se slijedstvo dogagjaja prekine uporegjenjem tekstova i kritikom svjedočanstava, pričanje vene. Da djelo bude živo, kako je priroda živa, treba da, kako priroda, sadrži samo dogagjaje i radnje. Niebuhrova knjiga[1] nije nego materija za jednu istoriju, a koliko ih još manje neprijatnih ima u kojima je kadgod po čitava jedna glava sama disertacija ! Teškom će te mukom naći jednu pravu istoriju starih fakata do kojih se dolazi nagagjanjem ili najnovijih fakata, koji se tumače samo strašću ; pričanje nestaje pod polemikom i kritika oduzimlje život . . . Prava istorija ne zadržava tragove ni kritičarskih polemika, ni kompilacija načitanosti, ni apstrakcija; raspre se imaju na sam dah mašte sliti u jedan jedini produkt umjetnosti, kako su se u kalupu onoga talijanskoga vajara srebro, olovo, bakar, dragocjene vaze slili bili da stvore kip jednoga boga... Kako su strasti uzroci dogagjaja, tako su one i sam glavni sadržaj istorije. Mi to u dandanašnji suviše zaboravljamo : pitanja finansije, taktike, politike, administracije, pojedinosti dogme, filozofije, umjetnosti, znanosti, sve ove crte treba da ugju u sliku čovječanstva života, ali samo da posluže slikanju ljudskih strasti, jer je pravi predmet istorije — duša. Slikanje strasti bez savršena izražavanja lažno je i hladno. Istorik treba, dakle, da bude veliki pisac".[2] U ovoj rječitoj stranici nalazimo prvom izrečenu jednu misao, koju će Taine, ljubavnik formula, svesti docnije u formulu : „istorija je psihologija u djejstvu" (l' histoire est de la psychologie en action), formula kojoj je do smrti ostao vjeran, i koja će sa fiziološkom tezom o ljudskoj radnji kao o „produktu" r a s e, s r e d i n e i t r e n u t k a sačinjavati gvozdeni obruč Taine-ove misli.

God. 1863 ugleda svjet o njegova „Histoire de la littérature anglaise", kojoj opet Francuska Akademija odreče nagradu (prix Bourdin) i koja, uz prkos tome „matićskome" postupku, udari dubok trag u istoriju čovječjega duha u XIX vijeku. Ovu istoriju jedne velike književnosti — od starih saksonskih priča pa sve do lorda Tennysona[3] — Taine nije napisao iz kakve čisto književne pobude, nego kako već rekosmo, da na jednoj strogo zaokruženoj književnosti, kako je engleska, utvrdi istinu svoje trojne formule o rasi, sredin i trenutku.

Pred što će publikovati veliko djelo, u „Notes personnelles" 10 Oktobra 1862 ispovjedaše se sam sebi u gorčini duše svoje : „Možda sam se prevario i nalazim se na krivoj stazi.

Imam puno razloga da mislim tako.

Kritici su uopće o meni rekli : suviše sistematičan, usiljen. I rekli su ovo, ma da su puni blagovoljenja prema meni ; općem utisku publike treba pridati mnogo pažnje i povjerenja.

Iscrpio sam svoju glavu, moram da se zadržim da ostanem bezradan nekoliko puta u godini, kadgod po tri, četiri mjeseca ; ostao sam dvije pune godine nemoćan da pišem pa čak i da čitam. Treba da se užasno napregnem, hoću li da pišem; nakon dva, tri sata kadgod i nakon jedne ure, prinugjen sam da prekinem ne mogu da udružim dvije misli zajedno. Moja je vrsta pisanja možda protivna prirodi, kad mi toliko udi.

---

[1] Römische Geschichte, djelo koje je proizvelo revoluciju u rimskoj istorijografiji.

[2] Ibid. 355—360.

[3] U jedanaestom izdanju kuće Hachette ima pet knjiga u 16-ini.

Digitized by Google

Mnoge su mi osobe, prijateljske, rekle da moj način pisanja umara, da je usiljen, da me teškom mukom čitaju. Assollant mi je govorio: „To je suviše koncentrovana, suviše jaka kava, grka je". Opet drugi: „Imaš bačvu dobra vina, a ti iz njega praviš rakije".

Kad sagledam u sama sebe, učini mi se, kako se stanje moga duha izmijenilo, da sam uništio u sebi talenat govornika i retorika. Moje se misli redaju više kako prije po vrstama,[1] imam sada kao bljesaka, žestokih senzacija, poleta, riječi, slika; u kratko, stanje je moga duha sada više ono jednoga umjetnika, nego li pisca. Borim se izmegju dva smijera, prošloga i sadašnjega. Načela radi, nastojavam da sredim misli na Macaulayov način, a u isto doba hoću da imam jaku impresiju Stendha'ovu, jednoga pjesnika, rekonstruktora. To proizvodi da mnogo tražim; ne nagjem vazda; a kada dostignem nuždno stanje, ono potraje uru, pô ure, kakogod bilo ubija me. Sva je prilika htio sam da naglasim dvije nesaglašive stvari. Treba izabrati izmegju umjetnika i oratora. Mislim da sam stavio prst na svoju bolest. U istini, moja je osnovna misao da treba reprodukovat emociju, strast čovjeku, kojega opisujemo, prirogjenu i k tome nagomilati jedan na drugi sve stepene logičnoga postanja, u kratko slikati kako rade umjetnici, pa ujedno graditi kako rade mislioci. Ideja je dobra. Kad je u djelo privedemo, djejstvo bude silno i tako sam mogao imati mnogo uspjeha; ali ona zbuni mozak, a čovjek ne smije sebe uništavati. Ako je to istina, treba da promijenim stil. Velik pothvat. Najprije treba da mnogo otpočinem, pak da stanem tražiti u sposobnostima koje mi ostaju one koje mogu korisno upotrebiti.

Svoju ću Istoriju engleske književnosti svršiti po prvoj metodi; nemam više nego tri članka od osamnaest; u ostalome se treba kloniti nesaglasnosti. Ali kada dospijem ovo djelo promjenuću".

Nakon publikovanja Istorije pisaše, sa više samopouzdanja, svome prijatelju Cornélisu de Wittu (17 maja 1864)[2]: „Što se tiče fraza koje kudiš, dragi moj prijatelju, promisli samo jedno: misliš li ti da bih ja radio ovaj zanat, da ne vjerujem u svoju ideju? Ne, sto puta ne. Hiljadu bi puta bolje bilo, da sam bankir ili bakalin; barem bih zaragjivao, imao bih kuću, porodicu, svježu boju lica i zadovo jstvo da je'o mirno probavim pri desseitu. Mi nemamo nego jednu samu kompenzaciju, intimno ubjegjenje da smo pali na nekakvu općenitu ideju, vrlo prostranu i vrlo moćnu, koja će do sto godina vladati cijelom jednom oblasti čovječanskih nauka i znanja. Drukčije bi bio gušćiji zanat po stoti put ocjenjivati Shakespeara ili prikup'jati mnoštvo slavnih neznanih ljudi à la Barrow ili Sidney, da ih iskopamo i stavimo u vrstu. Mi ne vrijedimo, ne živimo, ne radimo, ne izdržavamo nego blagodareći našoj filozofskoj ideji. A moja je ideja da su svi osjećaji, i sve ideje i sva stanja čovječje duše produkti, koji imaju svoje uzroke i svoje zakone i da je cijela budućnost istorije u tome, da nagje ove uzroke i ove zakone.

Asimilacija istorijskih i psiholoških istraživanja sa fiziološkim i hemičkim istraživanjima, ovo je moj objekt i moja osnovna misao (idée maîtresse); da su

[1] Februara iste godine piše o sebi: „Oblik moga duha jeste francuski i latinski: razregjivati svoje misli u pravilnim vrstama progresivno, kako prirodoznanci, prema pravilima ideologa, u kratko oratorski. „Correspondance", II, 259.

[2] Correspondance, II. 303.

Digitized by Google

ove dvije klase činjenica različita reda i dostojanstva, ne osporavam ; ali u pogledu načina njihova postajanja, deset sam godina radio da dokažem ovu sličnost ; dajem ti svoju riječ da pišući nijesam nikad mislio da sablaznim ma koga ; tražio sam uvijek najtačniji, najjasniji izraz, biva formulu ; nikad nijesam drugo tražio ; a mislim da je i pravo i dužnost pisca da, dobro sve razmislivši, pod ma koju cijenu izrazi svoju misao sa najvišom preciznošću i silom, bez odgagjanja i bez kompromisa".

Osim ove Istorije, koju je izragjivao sedam godina, Taine kroz ovo isto vrijeme obogati književnost putopisnijeh impresija i umjetničke kritike svojim „P u t o v a n j e m u P i r e n e j e" i naročito „P u t o v a n j e m u I t a l i j u" (Voyage en Italie) knjiga, koja će vazda biti vjerni vogj svakome onome intelektualnome putniku, koji bude tražio od Mletaka do Napulja filozofiju šara, sugestivnost kraja i sredine i neke definitivne opise, koji čine nerazdvojnu cjelinu sa samom. dušom one prirode, onih stijena, onih vječnih produkta stare i novije umjetnosti. Osim Ruskina, ali sa manje paradoksalnosti, Taineov „V o y a g e e n I t a l i e" sadržava u sebi sve što može da zadovolji tankoćutne strane jedne moderne i mnogostručne duše.

Ovu veliku perijodu — osim (jer treba kod Taine-a uvijek ovako govoriti) nebrojenih članaka po novinama, naročito u „Journal des Débats" — zaokruži Taine sa centralnim svojim filozofskim djelom : „De l' Intelligence" kome je predvigjao samo „sto čitalaca u Evropi", ali se prevario, jer ih je imalo na hiljade i sve ih to više zadobiva u novim generacijama. O tom smo djelu progovorili u početku ove radnje.

Iz ove plodonosne perijode, koja bi bila zadovoljila ma koji veliki um i ma koji narod, a čija aktivnost nije ni polovica cijele Taine-ove radnosti, iznosimo sljedeće izvode njegovih pisama nasumce zabilježenih tokom lektire.

Biti zanešenjak znači biti slab. Ko je junak samo kad je izvan sebe nije junak.
Sofiji Taine, 9. oktobra 1853.

Na posljetku su samo zabavne knjige dobre knjige : sve su ostale, bibliotečne daske ; a hoće se vremena da se napiše jedna zabavna knjiga. Ponovno sam pročitao svoga „Tita Livija" koji nije zabavan. Dosadna mi je misao da sam šest mjeseci radio ni za što. Ed. de Suckan-u, 3. decembra 1853.

Kad je čovjek zdrav a radi, duh mu je zauzet, napreza se cijeli dan k istom cilju, pa tako odbiju jedanaest sati ili ponoć pa pogje da leže.
Istome, 17. februara 1854.

Odavna sam uvidio istinu ovog aksioma : Hoćete li da ne nagjete jedne knjige? Potražite je u bibliotekama. Istome, 14. marta 1854.

Nalazim da su moderni pisci u pogledu stila ispod starijeh. Mi ne poznajemo našeg jezika ; duboki smisao izraza, snaga u obrazovanju rečenica, sve što se odnosi na detalj i na izvršenje, sve je izgubljeno. Hatzfeldu, 12. maja 1854.

Za vaspitanje nema ništa boljega od učenja klasika. Oni sami imaju potpuno savršen izraz i sami nas mogu naučiti da analizujemo i objasnimo naše ideje.
Istome, 12. maja 1854.

Digitized by Google

Zar je cilj jednog umjetnika[1] da ga čitaju? Dà, ako traži slavu, novac, javnu korist ; ne, ako samo i isključivo ljubi ljepotu ..... Mislite li da se Aristotel pišući metafiziku ili Spinoza Etiku nadahu da će imati čitalaca? Jedan kazivaše svoje bilješke Eudemu ili Teofrastu, drugi šiljaše svoje teoreme Luju Mayeru, obojica potpuno ubjegjeni da njihove analize ili dedukcije ne će niti u najmanjoj sitnici izmijenuti ljude, uvjereni da će ih za mnogo vremena grditi, zaboravljati, sramotiti, što se najzad i dogodilo. Na šljemenu ideja čovjek živi osamljen. Toliko gore za one koji žive u nizini, ali ne za onoga te živi na visini. Prijatelju grčkoga jezika, kako ste Vi, citujem Aristotelove riječi : „Što je beskorisnija i nepopularnija jedna znanost, za toliko je dragocjenija".

G. Guizot-u. 7. juna 1854.

Vazda jednako pravilo. Ideje treba odijevati, jer drukčije dogje komesar, proglasi ih nemoralnim i odvede ih u tamnicu. Istome.

Kiša je kako i život, preziremo je, proklinjemo je, podnosimo je.

Ed. de Suckan-u, 26. juna 1854.

Kad se ne živi sami u jednoj rupi, treba podnositi da nas ujeda masa pakosnih i budalastih životinja koji uznemirivaju ljudski život, a u provinciji više nego igdje.

Gospodji Letorsay, oktobra 1854.

Ja svakog jutra ponavljam ovu frazu : bakaljar (la morue) sadržava četiri milijuna jaja, a samo dvije stotine dostignu potpun razvoj. Prirodno je da se nalazim izmedju onijeh tri milijuna devet sto drugih. Ulijemo li ovu frazu u jedan dekokt Spinoze, postaćemo razumne ili pristojne životinje, u kaputu, sa naočarima i u crnoj kravati, ravni u službi kao mlinski konji, poštovani u svijetu, korisni društvenome redu i potpuno dostojni da budemo nošači ili ministri.

Ed. de Suckau-u, januara 1855.

Šara je strast besćutnijeh stvari.[2] Njena intenzivnost odregjuje intenzivnost suštine i duše svakoj stvari ; ne samo da ona veseli sa svojim uspjelim rasporegjenjem, nego i zbunjuje svojim kontrastima ; suprotivnost tonova ne ragja kite cvijeća, nego tragedije. Majci, 26. jula 1855.

Novac što zaragjujem kod Hachette-a[3] u savršenom je nesrazmjerju sa mojim radom. Ko hoće da sam sebe poštuje i da piše ideje, a na francuskom jeziku, taj obmanjuje sam sebe. Književnost ne može biti nego luksus. Zaradu treba tražiti na drugu stranu. Ed. de Suckau-u, 22. oktobra 1855.

Pipam svoju savjest i pitam sebe da li sam zaista tako nemoralan kako Vi mislite. Ne toliko, blagodareći jednoj distinkciji. Svak u sebe doma, ovo je moja velika teza. U praktičnom životu morala je carica ; mislim s Vama da nema ništa ljepšega od pravde ; istoriju ljubim jer kroz nju prisustvujem pravdinom porogjaju i napretku ; i u toliko više držim je ljepšu što mi se čini kao da je posljednji razvoj prirode. Posvuda nad nama i pod nama je sila ; slijepi se zakoni vrše u

[1] Ovdje, kako na mnogim drugim mjestima, Taine daje riječi „umjetnik" vrlo široko značenje u oprjeci sa „naučnikom" (savant). Ne samo cijelu lijepu književnost, nego donekle i istoriju i filozofiju stavlja u red umjetnosti.

[2] La couleur est la passion des objets inanimés.

[3] Glasoviti pariski izdavač.

Digitized by Google

već odregjenom redu i njihov neumoljivi sistem gradi svijet sa bijedama i sa smrću pojedinaca. Luču prava i pravice mi smo te je užižemo i prenosimo kroz nemoralnost prirode i kroz nasilja istorije, pa ne bi ni zaslužilo da budemo ljudi ako nas imaju natjerati da je ne vidimo i da je ne ljubimo. Ali ako je vidim i ljubim u njenom carstvu, izbacujem je iz carstva drugih. *Umjetnost i znanost su od nje nezavisne.* Ona ne smije da zavlada ni jednom ni drugom. Ni umjetnik kad hoće da stvara kip, ni filozof pred što će postaviti jedan zakon ne smiju se zapitati da li će onaj kip biti koristan dobrim običajima, ni hoće li onaj zakon povesti ljude k vrlini.[1] *Artista nema drugoga cilja nego da proizvodi ljepotu, naučnik da pronagje istinu. Provrči ih u propovjednike, toliko je koliko ih uništiti. Čim umjetnost i znanost postanu orugjem pedagogije i vladanja prestanu biti znanost i umjetnost.* I evo zašto me vidite tako rgjavo neraspoložena protiv književnosti koja se nameće za nastavnicu i protiv filozofijâ koje se nameću za čuvarice javnoga poretka.

G. Guizot-u, 25. oktobra 1855.

Da ti je znati užasni broj koraka koje sam morao da preduzmem za prosto štampanje „Tita Livija" — a ne govorim o nagradi — ti bi se smijao i ljutio ujedno.

Ed. de Suckau-u, 8. jula 1856.

Ti u tvojim radnjama ne razvijaš tvoje misli, nego to ostavljaš čitaocu. Ti mu se ne namećeš, ti misliš da je on sa dvije riječi ubijegjen. Treba ga naprotiv goniti, opsagjivati, iznuriti, treba pobijati, izrugivati, diviti se do kraja, sa jednim suviškom senzacija i dokaza. Tvoj je članak zanimljiv za mene i za ljude od zanata, više nego li za tvoga susjeda potprefekta ili istražnog sudiju.

Ed. de Suckau-u, januara 1861.

Zanat pisca umara kičmu, a ne donosi para. Istome, 20. jula 1861.

Jedna knjiga, pa i marljivo izragjena, postaće brzo krpa za prašinu, osim ako pisac ima genija i sreće. Mi smo se možda prevarili ; možda je pravi život bio zaragjivati, imati lijepu kuću na selu, naći jednu ženu koja bi bila prilično nježna i razumna, položiti naše noge na preklade, patriarhalno i supružeski, pod večer, u sobnoj haljini. Istome, 3. decembra 1861.

Istorik ne može da živi od svoga pera. Gotovo uvijek treba od znanosti i književnosti učiniti svoj luksus, a svoje izdržavanje vući s druge strane . . . Vi želite znati da li će jedan inteligentan, učen čovjek, izvrsno francuski vaspitan, dobro učiniti da pogje u Njemačku i da tamo dovrši svoje vaspitanje. Ja Vam odgovaram dà, bez ustezanja.

Velike istorijske nauke imaju većinom u dandanašnji svoj centar i svoj izvor u Njemačkoj.[2] To je neosporivo za sanskrtsko i persijanske nauke, za biblijsku egzegezu cijelu, za čitavu istoriju i filologiju grčku i latinsku. U modernoj istoriji, manje. Svaki narod, Engleska, Francuska, ima svoje originalne istorike, a ipak čak u ovim tugjim oblastima, u istoriji talijanskoj, provencalskoj i španskoj, Nijemci rade koliko i domaći sinovi.

[1] Taine ovdje govori ne o društvenim (civilnim ili kaznenim) zakonima, nego o prirodnim kako bi bili zakoni gravitacije, selekcije, atavizma itd. itd.

[2] Čitalac ne smije s uma smetnuti da je Taine ovaj sud izricao god. 1864. kad je sve ovo što slijedi bilo u mnogo većoj mjeri istinito nego li je sada. Od prilike tako i politička hegemonija Njemačke nije ni iz daleka tako velika sada kako je bila izmedju 1871. i 1890.

Digitized by Google

Njihova superiornost u istoriji ima dva uzroka. Prvo i prvo, oni su filolozi, rade na samim tekstovima, čitaju rukopise i neizdane isprave, dolaze u Pariz, u Oxford, u Dublin da uče varijante. Njihove su radnje od prve ruke. Mana univerziteskoga vaspitanja jeste da daje znanost druge ruke kroz ručne knjige, izvode, predavanja, gotove edicije. Jedan pisac ili istorik ima prije svega ostaloga pogledati spomenike i isprave u lice i bez posrednika, onakve kakvi su, ovetšani i osakaćeni, prije ma koje ispravke ili obnove. U drugom redu, oni su filozofi.

Gotovo su svi na Univerzitetu slušali po jedan tečaj, dva, filozofije, a to im daje sposobnost generalisanja i da objekte promatraju na velike skupine. Otuda, njihove skupne ideje i razvijanja cijele jedne civilizacije ; a Vi znate da u udaljenim epohama bez hronologije, spomenici se mogu klasifikovati i uregjivati po vremenu samo rukovodeći se ovakim opštim razmatranjima.[1]

Kad se vratite, Francuska će Vam dati ono što Njemačkoj nedostaje ; pogledajte umjetnike, slikare, putnike, društvene ljude, osobito romansijere i promatraoce kakovi su Flaubert i Sainte-Beuve. Oni će Vas i samo oni, mnogo bolje od Gervinusa i Lassena, naučiti da upoznate osobu, realno i živo lice, pa da mu date kretanja i života. Gabrielu Monod-u,[2] 30. avgusta 1864.

Izvodi iz bilježaka o Njemačkoj.[3]

(Notes sur l' Allemagne).

28 Dec. 1869 — 10 Maja 1870.

Nijemac se preobrazuje i mijenja svoj harakter. Postaje ohol, prezriv, nepravedan prema strancima. Gubi sasvim onu kozmopolitsku širinu duha, onu toleranciju i simpatiju prema drugome koju imaše pod Goethe-om. Njegovi su razlozi za oholost sljedeći :

1) „Mi smo obnovili Evropu, mi smo svijet izvukli iz rimske dekadanse iz stare truleži, najezdom IV i V vijeka ; naša je krv obnovila staru, iznurenu krv".

2) „U XVI vijeku mi smo učinili protestantizam, moralnu obnovu. Pogledajte u dandanašnji narode u punoj jačini : Prusku, Englesku, Sjedinjene Države, sve one koji se riješiše rimskoga jarma, i Francusku, koja je, samo usljed toga, zadržala slobodu misli ugušenu u Italiji i u Španiji".

3) Mi smo čestitiji, iskreniji, odaniji našim dužnostima prema porodici vladarima, radniji, neviniji, više podloženi našoj savjesti i samo njoj".

Ima šezdeset godina da im sve knjige, sva njihova istraživanja istorijska, filološka, etnografska, filozofska ponavljaju da su oni izbrani narod.

Transformacija je ogromna. — Nijemac je dosada sanjario, mislio, drugo ništa. Sada djeluje. — Ima u njemu dva tipa, dva reda sposobnosti :

1) Slušati emocije svoga srca, razmišljati o apsolutnome, živiti u apstraktnome, kao filozof, sentimentalno, sastavljati knjige, pjevati lirske pjesme, gojiti muziku.

2) Biti trgovac, bankir, obrtnik, kolonista, uregjivati Državu, društva, raditi, zaragjivati. — U kratko, englesko, američko, holandsko, hamburško dno,

---

[1] Jedno od remek-djela ove vrste nije ipak njemačko nego francusko djelo : Fustel de Coulanges-ova „La cite' antique" publikovano iste god. 1864.

[2] Član Instituta, sada direktor „Revue historique".

[3] Drugo Taineovo putovanje u Njemačkoj (prvo je 1858) malo mjeseca pred rat sa Pruskom.

Digitized by Google

koje je odavna zakopano bilo pod sanjarijam, pod apstraktnom radoznalošću i koje najzad izbija: nova karijera.

— —

Kad imućni Prus dogje u Francusku, bude očaran, kako na školskom raspustu; kad se vrati, govori o Francuskoj najgore stvari. — Oni su sada tjesnogrudni kako mi g. 1810., a mi smo sada usvojili kozmopolitske simpatije Goethe-a i Schillera. ..... Pročitao sam jučer Kleistova[1] djela: „Michael Kohlhaas" i „Markiza O.", dva, kako oni govore, remek-djela pričanja u prozi; drugoga su ili trećega reda: oni (Nijemci) apsolutno ne poznavaju umjetnost kompozicije, proizvagjanja efekta. Tako se kod nas pisalo u Florianovo[2] doba. — Za mene Schillerov „Tridesetgodišnji rat", Goethe-ovi „Dichtung und Wahrheit" „Wilhelm Meister" i „Wahlverwandschaften" rgjavo su pisani, upravo nijesu nikako pisani. Dno sačinjavaju akademičke fraze; oni ne poznavaju vrijednost jedne riječi, jednog načina govora, ne znaju izostavljati slog u riječi (syncoper), ne znaju obasjati jednu tačku, prikazati jednu gestu, jedan krajičak predjela. Dvadeset malih priča u „Vie Parisienne" bolje su od njih, a svi naši veliki pisci, Mérimée, Stendhal, Balzac, George Sand za sto su stopa veći. — Ista je razlika izmegju njihovih i naših slika.

Razlog je tome što francuski pisac zamišlja pred sobom čitaoca, biva svjetskoga i finoga čovjeka, koji je čitao, koji se teško zadovoljava, sit svega, nestrpljiv, imajući žestoku potrebu jake i nježne intelektualne kuhinje, iziskivajući prerazličnih emocija, sanjarija, uzdržljive strasti, kratkih i dubokih pregleda bačenih kao mimogredce, u kratko bezbroj uživanja rafinovane i više vrste o kojima Nijemac nema ni pojma. — Nijemac hoće da jede, to je sve, on se zadovoljava polupečenim mesom, sa kuhanim krumpirima, na koje kadgod baci dobar uštipak bibera. —

U Njemačkoj nema pisaca, kako su Scribe, Paul de Kock, Pigault-Lebrun ili About, koji misle samo na zabavu i kako će Vam pribaviti jedan prijatan sat; a, na posljetku, to je misija svih običnih talenata, većega dijela pisaca. — Najmanji njemački književnik ili romansijer misli da ima pravo da, kako Goethe, iznese na pozornicu velike filozofske misli, poglede o prirodi, o čovječanstvu, o društvu, o Bogu, o moralu itd. Otuda duboka dosada, mnoštvo neuspjelih djela zbog nesposobnosti ljudi. To je kako htjeti u bocu zatvoriti svijet.

— —

U Nijemaca je sve mukom stečeno, voljom zadobiveno. Pogledajte naprezanja Lessinga i Winckelmanna da stvore teoriju, pa, kroz nju, praktiku, onaj u pozorištu, ovaj u umjetnosti. Pogledajte anakreontiste, Gottschediance,[3] pa samoga Goethea i Schillera. Oni reku sami sebi: „Mi nijesmo izobraženi, izobrazujmo se: stvorimo i kod nas umjetnike, pisce, pjesnike, jedinstvenu državu itd." — Pa razmišljanjima i bezbrojnim sistemima stanu da rade u ovom pravcu, često sa uspjehom, ali bez dovoljna rezultata kad se radi o umjetnosti i o umjet-

[1] Glasoviti pjesnik i pripovjedač Wilhelm von Kleist (1777—1811) čiji „Michael Kohlhaas" označuju njemačke enciklopedije još i danas kao „Meisterstück" novelistike.

[2] Francuski pjesnik XVIII vijeka Jean Pierre de Florian (1755—1794) pisac duhovitih basna, ali književnik srednje ruke.

[3] Učenici Kristijana Gottscheda, kritika i profesora (1700—1766).

Digitized by Google

nicima. U zemlji koja je dobra za sagjenje jela ne mogu rasti naranče... Pogledajte Engleze sa njihovim naprezanjem da stvore slikare (Ruskin, izložbe, društva itd.) uzmu slikarstvo uz dlaku.

Ali su Englezi imali toliko zdrava razuma, da se u nekim tačkama uzdrže; oni i ne misle da se žale na prazninu svoga teatra.

Nijemac govori: „Hoću jedno pozorište, imaću ga". I naša renesansa XIX vijeka imaše tu manu, da je samovoljno htjela stvarati neke stvari, koje ne mogu da se rode nego spontano. Nijemac je glava koja umuje, razmišlja, uživa u apstrakcijama, u sistemu, u znanosti, u knjigama. On upravlja svojim životom izragjenim ubjegjenjima. Na ovakav se način ne stvaraju artisti.

U istoriji ove književnosti ima nešto silno smiješnoga, nešto naopako: fabrikovanje jedne umjetnosti sa unaprijed zamišljenom estetikom.

* * *

Na povratku iz Njemačke, nakon malo, buknu sudbonosni francusko-pruski rat i Taine, koji je uz prkos ovoj oštroumnoj i oštroj literarnoj kritici duboko poštovao Nijemce — kako smo vidjeli u pismu na Monod-a — odustade od namišljene radnje o Njemačkoj. „Ne možemo više biti nepristrani", govoraše prijateljima. Njegova visoka intelektualna čestitost nije mu više dozvoljavala da izreče sud o narodu zaraćenom sa njegovim. Da vidimo sada, kako je svoje ideje razvijao n pismima na prijatelje nakon strašne godine 1870. Taine će od sada biti najviše istorik i pregnuće da u „Postanju Savremene Francuske (Les origines de la France Contemporaine) preduzme „veliko ispitivanje savjesti svoga naroda".[1]

(Nastavit će se.)

MILAN MARJANOVIĆ: NOVA KNJIŽEVNOST (Nastavak)

BILJEŠKE.

Najnoviji naši pisci-noveliste nalaze se nekako u neprilici i kao da ne znadu o čem bi pisali. Velik ih se dio ograničuje na seosku novelu; nasuprot i ako nemamo ni od prije baš mnogo dobrih novela iz našeg gradjanskog staleža, danas su prava rijetkost novele i romani u kojima bi se obradjivali problemi baš za današnje naše društvo karakteristični i važni. A ipak se najinteresantniji problemi danas kod nas mogu da nadju i razviju ne toliko na selu koliko baš medju gradjanskom inteligencijom. Kriza, koja je zahvatila našega seljaka u povodu raspada zadruga, useljivanja tudjega življa, unašanja zapadne civilizacije i kulture, kriza nastala uslijed prelaza iz staroga u novi način gospodarenja, sve je to naša novela već dosta i do opetovanja iscrpivo obradila. Tragedije propadanja naše vlastele, naših pomoraca, naših starih trgovina, to je već i odviše varirano. Ta kroz osmi i deveti decenij prošloga vijeka nije naša književnost drugo ni obradjivala do toga umiranja, te krize i te dekadencije.

Ne mogu ovdje da izilazim sa primjerima, jer bi to onda izašla čitava studija o našoj novijoj književnosti; bit će dosta, da na to upozorim. Osjećaj, da ovako više dalje ne može ići imade i publika, a imade ga i kritika, koja djelomice

[1] Correspondance, II, 357.

Digitized by Google

možda za to ni ne piše mnogo o novijim proizvodima naše literature, jer nema da u njima otkriva što osobito, do li boljih ili slabijih umjetničkih kvaliteta, ali i tih po starijem tipu.

Upravo je šteta, što nekoji naši mladji pisci, pokazujući lijepih umjetničkih sposobnosti, nemaju u svojim djelima onako opsežnih i dalekih perspektiva, nemaju onako dalekosežnih ideja, kao što ih nalazimo u djelima Gjalskoga, pisanima u drugoj poli 80-tih i u prvoj poli 90-tih godina ; što ne zadiru u onako velike probleme, kakove su iznosili pisci tog istog razdoblja, ili što takovih problema ne zapažaju u našem savremenom životu. Snage stvaralačke ne manjka mladjoj našoj knjizi, ali joj manjka, čini se, materijala ; ne manjka joj dubine osjećaja, ali joj manjka širine i raznolikosti ideja i misli. Manjka joj možda i smionosti za velike koncepcije. Jer veći dio onih uspjeha, koje na polju literature većega stila bilježi naša novija knjiga, izvojevali su pisci, koji spadaju u srednju generaciju : pa je značajno i to, da se je i od strane istoga „Društva Hrvatskih Književnika" osjetila potreba (inače je to vrlo dobro djelo) popularizovati pisce generacije 80-tih godina. Baš ova izdanja mogu da nam posluže za prispodabljanje izmedju pisaca onoga doba, koji su se ne samo po svojim djelima uzdržali svježi do danas, nego još i danas pišu i donjekle ispunjavaju praznine u našoj knjizi tc pisaca mladjih, koji su ili prestali pisati, ili se uzletom misli i širinom vidika nisu još uvijek nametnuli društvu, publici i kritici.

Ne ću time ustvrditi, da nema uopće medju mladjima i misaonih i snažnih pisaca (dobili smo baš u zadnje doba takova pisca u Šimunoviću, dobili smo dobar roman od Nehajeva), ali ako se sjetimo, da je u samih pet godina u početku 80-tih godina udarilo temelj svom kasnijem vanrednom radu cijeli tucet pisaca, i da je cijela ova grupa imala neku izrazitu fiziognomiju, (što se za pisce današnje generacije ne može reći) onda nam postaje upravo žao, što današnje vrijeme nema svojih karakterističnih pisaca, koji bi našli bar onakav odjek i koji bi zauzeli bar onakovo mjesto, kako je to bilo sa realistima prošlih dvaju decenija.

I još nešto mora da nam udari u oči : Naše političke i uopće nacijonalno-kulturne, te ekonomske prilike nijesu išle u nazadak, već su se ipak koliko toliko poboljšale; opće raspoloženje društva nije danas pretežno melanholično i pesimistično, jer nije ni naš javni, niti društveni život jednoličan, dapače je dosta šarolik, puniji promjena, bogatiji senzacijama i emocijama, koje radjaju česti preokreti, koje svaki dan vidimo; pa ipak na našoj mladjoj noveli i poeziji ne vidimo, da se je emancipirala od sentimentalizma, melanholije i pesimizma, koji je udario pečat knjizi oko početka 90-tih godina.

Našim velikim realistima je taj pesimizam udahnjivao naš ondašnji prekarni društveni, politički i ekonomski položaj, oni su, uslijed neuspjeha svojih i narodnih nastojanja zapali u nj našavši za to neko općenito opravdanje u neskladu, koji vlada izmedju prirodnih zakona i čovječje volje; naša „Moderna" je pod dojmom zapadnih dekadenata i simbolista producirala radnje tmurne i prikazivala raspoloženje duša razdrtih; ali ako pogledamo nekoje današnje radove mladjih pisaca, ne ćemo naći u njima niti osobitih filozofskih, niti osobitih socijalno-političkih razloga da se opravda onaj neki melanholičko-pesimistički ton, koji rabe.

Rekao sam „ton" i to je možda baš cijeli pesimizam tih pisaca. Intonacija njihova je takova, a ne toliko duša i jezgra njihova shvaćanja i stvaranja. Oni

Digitized by Google

su preuzeli, bez dalnjih misli i primisalja, ton naših ranijih pisaca. I za to oni niti ne vide novoga života, koji se kod nas razvija u pravom svijetlu, niti ga opisuju onim bojama, koje su danas za nj značajne. Naočari su im zamućeni, ali treba samo da ih skinu, da vide svojim nepomućenim očima sadanji stadij našega života i kada ga stanu crtati, naći će i adekvatni ton i pravu boju; naći će smisao i filozofiju, koja danas može da vrijedi; naći će probleme, koji danas izbijaju i stvorit će tako pravu doista savremenu literaturu i nov književni pokret, koji nam je potrebit, želimo li da opet pobudimo za knjigu u cijeloj javnosti interes i da stvorimo ono, o čemu se mnogo pisalo i piše : novu književnost.

* * *

Nova literatura? Zar novi pravac, nova škola? Ne, pogrješno bi bilo počimati sa novim formama; forme se razvijaju prirodnim putem iz sadržaja, iz cijeloga shvaćanja života i umjetnosti. Novi duh, novi sadržaj, nove misli, novi predmeti dat će i eventualne nove oblike. Mana je naše „Moderne" bila u tome, da je odviše pažnje posvećivala uvadjanju novih forama. Kuća se ne gradi radi fasade, nego mora vanjski oblik da rezultira iz unutarnjega rasporeda, a taj raspored je diktiran namijenom zgrade. Ne novi pravac, ni nova škola, negó nove ideje, nova shvaćanja, novi predmeti, nova područja ! Ostalo će doći po sebi, prirodnim razvojem.

Jedan je od najsinteresantnijih predmeta za proučavanje bez sumnje formiranje našega novovjekoga društva i naroda. Mi smo do sada bili navikli uzimati naš narod kao gotovu, historičku, već posve odredjenu tvorevinu. Pretpostavljali smo, da on postoji, da je prilično nepromjenjen ostao kroz vijekove. A ipak se moramo svaki čas uvjeravati da tome nije tako : posve je nešto drugo stari, historički hrvatski narod, a drugo današnji. Naš se je narod u XIX. vijeku stao, nastojanjem pojedinaca, posve na novo organizovati na novoj bazi, pak je to dalo ne samo novi pravac našem životu, nego i posve novu unutarnju strukturu samom narodu. Narod hrvatski u pravom i savremenom smislu je našim preporoditeljima a i njihovim nastavljačima sve do danas valjalo tek stvarati. Taj se narod i danas još stvara. Ako li ćemo poći još i dalje, pa shvatiti i Srbe i Hrvate kao jedan narod (koje shvaćanje danas sebi probija sve više put), onda moramo reći, da taj narod treba još dugo stvarati i da je to još u mnogom pogledu otvoreni problem, koji se polagano riješava i koji će se tek imati konačno da riješi.

Rekao sam „stvaranje naroda", ali sam mogao reći i „stvaranje društva"; bilo bi to možda jasnije i vjerojatnije većini čitalaca. Svaki će naime odmah priznati, da naše narodno društvo nije još konačno sredjeno i da još nije postalo jednom i jedinstvenom cjelinom. Ali što to znači „narodno društvo"? Ako pod tim imenom razumijevamo skup sviju onih slojeva, koji u narodnom životu aktivno djeluju i koji tom životu daju oblik, fiziognomiju i sadržaj, onda su izrazi kao „narodno društvo" i „narod" skoro sinonimi, jer slojevi, koji ne djeluju aktivno, mogu da budu smatrani kao neke ruke rezerva, kao materijal za budućnost, ali se ne mogu u tom smislu smatrati živim narodom.

Naše se društvo doista tek stvara i naša literatura je kroz cijeli prošli vijek to stvaranje ili promicala, ili ga prikazivala, crtajući razne krize, koje su prirodna popratna pojava ovakovog formiranja; ali ta literatura nije skoro nikada

Digitized by Google

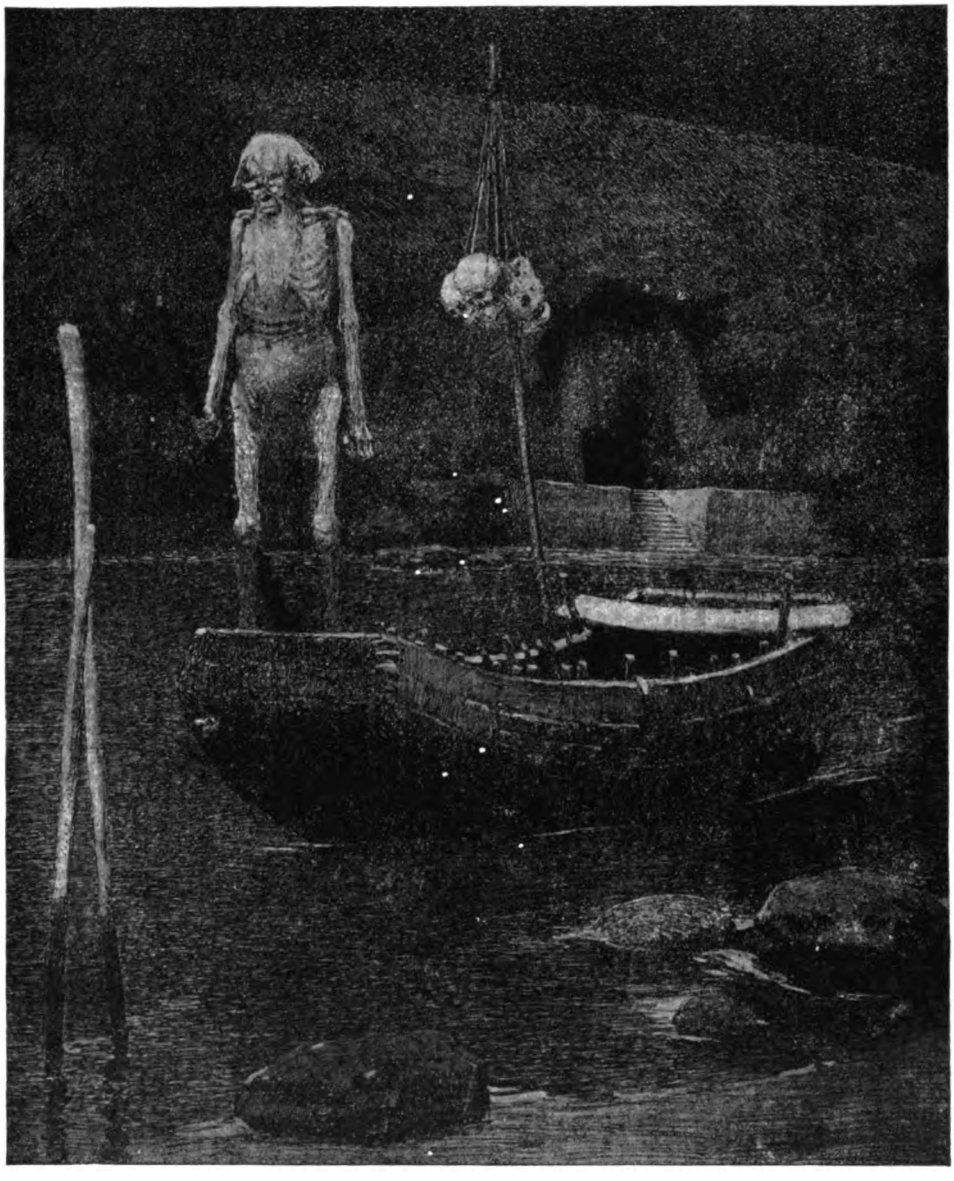

Mirko Rački: *Karon.*

ove krize, ove pojave, ove nedaće shvaćala kao prirodni posljedak procesa stvaranja, kao neke ruke dječje bolesti naroda, koji se tek skalupljuje, nego je zapadala u pesimizam, (o kom je bilo malo prije govora), baš za to, jer je poput cijele naše javnosti polazila sa pretpostavke, da je narod već odavna gotov. Za to je iz tog pogrješnog shvaćanja proizašlo i ono drugo shvaćanje, da su sve one nedaće i oni znakovi slabosti, koje je baš naša knjiga najljepše i najodvažnije iznosila, da su sve to simptomi propadanja. Odatle u našem društvu i knjizi dolazi elegičko, tugaljivo, koji put upravo očajničko i zdvojno raspoloženje. Gledajući propadanje predstavnika, organizacija i forama staroga poretka, veći je

Digitized by Google

dio akcija narodnih išao za spasavanjem toga starog, veći je dio inteligencije, a naročito književnika, oplakivao to što propada i eto tako se je u našu knjigu uvukao — konservativni duh, a s njim i sentimentalitet, koji redovito prati konservatizam u dobama preloma, kao što je to u nas doba XIX. vijeka.

Ova je pojava to nezdravija, što se bistrijim pogledom uoči činjenica, da je skoro čitava naša inteligencija, a svakako ogromna većina naših književnika, srednjeg gradjanskog ili nižeg pučkog porijetla, dakle da genetički pripada onim slojevima, koji tek stupaju u javni društveni život. U drugim su narodima književnici u velikom dijelu proizašli iz starih, često već dekadentnih aristokratskih slojeva ili iz krugova staro-gradjanskih, pak je (kao n. p. u Poljskoj) u njih i razumljiv konservativizam i s tim spojeni historizam. U nas je to bilo neprirodno i ucijepljeno. Naše narodno probudjenje je sve do pred nešto više od desetak godina stajalo u znaku historizma, jer su voditelji bili mnijenja, da će se moći narod lakše uznijeti i okupiti, ako mu se priča o velikoj prošlosti i ako ga se op čara sa romantikom historičkih legenda i — kostima. Bilo je to jedno taktično sredstvo, koje je u početku vijeka odgovaralo i općem europskom raspoloženju, ali koje je u nas potrajalo preko mjere dugo.

Najveće je unutarnje protuslovlje u našem novijem narodnom životu bez sumnje u tome, što je posve novi i svježi, iz redova seljaštva i nižega gradjanstva proizašli, elemenat, koji nije donosio ili nikakovih tradicija, ili je donosio tradicije posve demokratske, pučke, što je taj elemenat u školama, u politici, u kulturi, u cijelom životu morao da sve to odbaci, da zaboravi i da se zanaša za feudalne veličine, od kojih su njegovi predji mogli da mu namru u baštinu samo strah, mržnju ili u najboljem slučaju nerazumijevanje. Ovaj su nesklad opazili i zabilježili nekoji pisci našega realizma ali tek mladja generacija je počela da ga kuša odstraniti.

Iz ovoga nesklada proizlazi i druga jedna značajka naše inteligentne javnosti, a naročito naše literature: kolebanje izmedju vjere u budućnost i osjećaja neminovne propasti, izmedju optimizma, koji se podaje taštim iluzijama i pesimizma, koji se zaodijeva nekim na oko filozofskim ruhom. Da su se društvo ili literatura na vrijeme emancipirali od historizma, da su na vrijeme shvatili, da naša budućnost nije vezana o prošlost, nego da iz fakta, da mi doista počimamo sve iz nova, zaključe, da moramo na tom „početi posve iz nova" i ostati, ne bi bili u mnogim pojavama vidjeli općenito propadanje naroda, nego bi bili shvatili, da se radi samo o propadanju nekih ostataka staroga poretka; ne bi bili trošili sile u to, da spasavaju ono što mora da padne, nego bi ih bili upotrebljavali na to, da nadomješćuju staro sa novim. Ovaj rad, ovo shvaćanje naše evolucije bilo bi uneslo u društvo i knjigu zdravi aktivni optimizam, duboku vjeru u uspjeh, volju za rad, energiju i ljubav za život. Ovo bi bilo promijenilo i ton literature, dalo joj svježine, unijelo u nju mnogo crta zdrava humora, satire, ruga nad našom nezrelošću i našim naduvanjem, umjesto plača i tužakanja nad neminovnom propašću, što je već i dodijalo.

Nema ništa ljepše i ne napunja ništa više zadovoljstvom od promatranja djeteta ili mladića, koji se tek razvija, a nema ništa jadnije nego kad se sa staračkim zahtjevima i staračkom dušom hoće da sudi takav razvoj. Onaj koji vidi, da se mladić razvija veselit će se i ne će se tresti od tuge, ako dijete ili

Digitized by Google

mladić posrne ili učini kakovu ludost. Onaj koji hoće da aplicira na dijete stroge principe staračke filozofije, taj će se cio dan ljutiti i uzdisati, kako će to dijete zlo i naopako svršiti. A ovakovi su čangrizavci preko mjere dosadni.

Literatura ni društvo ne smije da zatvori oko ni pred jednom manom ili ranom našega naroda, ne smije da vidi sve samo svijetlo ili lijepo, ali bi morala imati pred očima uvijek jednu činjenicu: morala bi svaki dan prije nego podje na rad živo sebi predočiti Gaja i njegove drugove na prvom osvitu Ilirizma, svu onu pustoš, koja je u ono doba vladala, sve ono „ništa" iz čega se je imalo da stvori sve ovo „nešto", što danas imamo; trebalo bi da prispodobi taj inventar, koga je Gaj našao, sa današnjim našim narodnim inventarom, pak za cijelo (ako k tome potpuno pusti s vida „veliku" i „slavnu" prošlost) ne bi ni časkom više gubila vjere u budućnost, ne bi naših nedaća smatrala popratnim pojavom umiranja, nego razvoja k životu.

Prodre li ovo shvaćanje u našu književnost, onda joj se otvara čitavi niz problema, ili novih ili starih u posve novom svijetlu. Otvara joj se novo polje djelovanja, novo polje studija; ne uznemirena i ne šibana sablastima, što ih stvara mašta onoga, koji vidi oko sebe samu propast, stiče tim shvaćanjem literatura opet unutarnji mir, stiče (lišena plahosti i vječite sumnje, da li uopće imade svrhe rad, pa i ona sama u tom i takovom narodu smisla) potrebitu snagu kretanja, mišljenja, slobodu unutarnju, koju je do sada mogla da sebi prisvoji većinom samo na račun savjesti nacijonalne. Možemo naime lako opaziti, da su u misaonom i umjetničkom pogledu najslobodniji, da su najsmireniji i najvedriji bili oni književnici, koji su najmanje obradjivali naše domaće prilike, ili u onim radnjama, u kojima su obradjivali internacijonalne predmete. Artistički su najbolji i recimo najeuropskiji književnici koji kao Vojnović ili nisu uopće obradjivali naših prilika („Perom i olovkom", „Psihe") ili bar ne savremeni naš život („Trilogija"), kao Nazor, kada pjeva o starim bogovima, legendama ili o prirodi; kao Begović koji pjeva o rennaissanci ili o bilo kakovim, samo ne našim stvarima; Vidrić, koji zalazi u klasični svijet i t. d. Elegički plačidruzi su redovito slabiji, a zabrinuti moraliste i pedagozi se nalaze u najmučnijem položaju, ako žele da budu uz to i dobri artiste.

Ovo je neprirodna pojava i upravo je fatalno, da, izuzev nekoje svijetle izuzetke, prosjek naše literature pokazuje kao pravilo, da se ne može biti naš, narodan, socijalan, savremen i aktualan, a da se bude istodobno slobodan Europejac, artista i samonikao. Kod ovoga ne smijemo nipošto ostati. Ne smiju biti dvije mjere, dvije estetike, dvije kvalitete u literaturi, ako hoćemo da postane svjetskom, a da ostane narodnom.

Spomenuo sam već, da se u novije doba, otkad se je književnik oslobodio spona i obzira uslijed borbe mladjih, opaža uspješno spajanje artizma i nacijonalizma, ali moram reći i to, da to još nije postalo pravilom i da često puta unutarnji mir i unutarnje oslobodjenje nije vazda plod uvjerenja, da doista nema nikakova razloga ne osjećati se slobodnim. Više puta je ta sloboda upravo prkos proti nedavnoj sputanosti, više puta zatvaranje očiju pred našim životom, a više puta pako uopće nemar i neshvaćanje toga života. Treba pak da dodje doba, kad će taj osjećaj slobode biti potpun, potkrijepljen punom sviješću, da je to dobro i korisno. Trebat će da dodje doba, kad će se moći istom vedrinom, kojom se

Digitized by Google

piše o problemima kosmopolitskim, pisati i o najvažnijim, posve našim problema. Tad književnik ne će ni trebati, a ne će ga ni priviačiti to, da se laća nekih tudjih, ili bolje rekavši ničijih sujeta, ako hoće da se pozabavi baš onim, što mu je najbliže nagnuću. To će biti onaj novi duh, to nova književnost, to će donijeti nove forme, to novi život.

Romantika više manje uvijek provejava umjetnost, ali je vrlo važno, kakova je ta romantika, ili bolje reći, u kojem smjeru vodi knjigu i čitaoce. Romantike ima u izobilju kod naturaliste Zole, kao što ima vrlo velikog realizma i praktičnosti kod romantika kao što je bio njegov savremenik Verne. Romantike ima kod Kozarca, kao što ima vrlo mnogo realizma kod Šenoe. Ali je n pr. velika razlika da li nas romantika Šenoe zagrijava za seljaka („Seljačka buna") ili za novi gradjanski štalež („Zlatarevo zlato") proti feudalnoj gospodi, ili nas romantika Kumičića zagrijava za te iste ili njima slične feudalce. Zola je u svojim radovima propovijedao, da je čovjek tek puki stroj, puki produkt i da je od njega često puta savršenija i punija života mašina, a Verne je istodobno veličao energiju poduzetnoga čovjeka, koji stvara, a nije samo puki stvor. Kolike li razlike izmedju romantike toga Vernea, romantike Zole i romantike starijega Dumas-a ! Sam formalni smjer literature ne odlučuje toliko, koliko pravac, kojim on vodi. Smjerovi su za pravo samo razne metode, razni načini sugeriranja stanovitih raspoloženja i misli. Oni se mijenjaju kao što se mijenja i moda, jer se ni pisac ni čitalac ne može da dugo odijeva u jedno te isto odijelo. I za to vidimo, da se i u formi realističkoj može da sugerira idealizam, sentimentalnost, ili svjetobol, kao što i obratno. Ova vanjska odijela umjetnosti nisu toliko značajna i važna kod proučavanja razvoja i pravaca, koliko unutrašnje raspoloženje i misao, koja kroz pravac (bilo koji mu drago) govori. Pa tako su i naši realiste, osim u početku i osim par njih, u realističkoj formi donijeli daleko veću dozu shvaćanja nerealističkoga, nego li n. pr. Šenoa, koji je u nekim svojim djelima pokazao vrlo zdravo i vedro, baš realističko, shvaćanje života. Njegov pogled na život je bio smireniji i realniji od pogleda mnogog literarnog realiste, a to je ono, što je najvažnije. Romantika Šenoina je bila po svojoj sadržini pozitivna, dočini je, osobito u dalnjem svom razvoju, realizam postao sadržajno negativan. (Primjeri : Gjalski u svojim nekim kasnijim stvarima, Kozarac u radovima iza „Tene", Leskovar). Nepovjerenje u život, bježanje od njega, stanovište puke kritike i jadikovke, eto tih znakova negativnosti.

Zola je uzveličao skupnost socijalnu, rad i mašinu; Verne je veličao čovječju snagu, volju i pronicavost; Skandinavski pisci su uznijeli individuum; Ruski pisci su veličali i podizali dušu čovjekovu; Talijanci su slavili i nijetili silu čuvstava i strasti. Više manje su to sve elementi, iz kojih se sastoji ljudska tvornost, napredak i snaga. Elementi su to u jezgri pozitivni i oplodni. U nas pako je od vajkada pretezala samilost, saučestvovanje sa propadanjem, tuga nad minulom prošlošću, uzveličavanje nemoći i slabosti, a protimba snazi; u nas je kroz decenije uzgajana javnost i zanašana mladost teorijom, da su Slaveni narod budućnosti za to, jer su blagi, pitomi, krotki, sanjarski itd. Stvorio se je ideal takovih melanholičnih eunuha i dugo je vremena poezija opjevavala taj ideal; ali ne samo to, nego je dojam tog obožavanja slabosti bio jak i u kasnije doba, sve do danas. S tim u svezi razvio se je za život ideal mira, tihe snatrivosti, idile,

Digitized by Google

zgražanja nad borbom i plašenja od borbe. Izrazitost, smjelost, skrajnost, sve je to bio priličan grijeh U kulturi i u životu je to shvaćanje već za rana stvorilo i posvetilo princip „zlatne sredine" kao vrhovno načelo svake valjane metode. Kao dalnja konsekvencija toga principa je zavladalo pravilo, da je zadatak našega kulturnoga rada taj, da samo na polak usvajamo velike ideje, da od svake takove ideje uzmemo tek nešto, što nam se čini dobro, pa da sve te „dobre" dijelove makar i medjusobno najoprečnijih ideja smiješamo. I tako postasmo narod kompilatora, dapače i kao narod jedna kompilacija; dobismo prosvjetu kompilacije, politiku, znanost, literaturu, filozofiju, sve osnovano na utilitarno-oportunističkoj bazi kompilacije. Tek je u novije doba nakon toliko borba i zabacivanja probila je sebi put misao, da na mjesto kompilacije ima doći unutarnja jednovitost, doslijednost i kritička sinteza.

U takovim prilikama nije čudo, ako su i naši najbolji pisci u idejnoj strani svojih djela, (koja je strana i te kako djelovala na čitavi njihov literarni razvoj), bili nestalni, bez logičkog razvoja, diletantski impresijoniste, nasićujući svoje radnje mislima izmedju sebe najoprečnijim, stvarajući tako neki kaos, iz kojega je često puta kritici vrlo teško rekonstruirati pravo i sopstveno mišljenje pisca. Na tomu je u velikom dijelu i krivnja, da naši pisci tako rano prestaju da pišu izgubiv volju, jer im nestade unutrašnjega stabiliteta.

Pisac i život, čovjek i priroda ! To su dva temeljna pitanja, s kojima se svaki književnik neizbježivo susreće i s kojima mora da dodje na čistac. Mučilo je to pitanje i naše najveće pisce, a ako danas u knjizi ne nalazimo toliko teoretizovanja o tim pitanjima, to nije znak da ta pitanja ne more pisce ili da su ih riješili.

Stariji su pisci vjerovali u moć ideje i u snagu ideala. Noviji su pisci počeli da gledaju otvorenijim očima život, pa im je odmah udario u oči nesklad izmedju ideala i realnosti, izmedju ideje i prakse. Uz to su oni pod dojmom teoretskih rezultata prirodne nauke stali osjećati stalnost prirodnih zakona, pa su, što dalje to više, stali shvaćati i život posve drugačije nego stariji pisci : stali ga shvaćati kao produkt prilika, kao borbu, a često i kao patnju. U životu, kako ga stvaraju ti zakoni, nijesu mogli naći nikakovoga višega smisla, nikakove više svrhe, pa su i klonuli pod težinom spomenutoga nesklada.

Tumačenje toga pojava nalazimo u tome, što su ti pisci tek površno shvatili modernu prirodnu filozofiju, pa su vidjeli opreke, gdje ih i nema, a ne vidjeli izlazka, gdje ga ima. Odviše je još bio jak ostatak staroga odgoja i stare idealističke filozofije, a da bi odbacili stari dualizam u shvaćanju svijeta, i da bi prestali izlučivati čovjeka iz pojma prirode. Kako sam prije kazao, oni su još stajali spram života kao ideja spram realnosti, oni su osjećali da imadu u životu misiju i da su nad njim. Promatrajući sam život, oni su i u njemu nalazili borbu izmedju ideje i nužde. Pošto su tu nuždu izvodili posve ispravno iz prirodnih zakona, stavljali su te zakone u protimbu sa idealnijim težnjama ljudstva. Stojeći na strani ideje shvaćali su prirodu kao nešto surovo i grubo, kao slijepu silu, koja ruši ono, što čovjek duhom svojim stvara. I eto tako vidimo n. pr. u Gjalskoga kako u časovima, kad ga svlada najveća želja za uživanjem u prirodi, na jednom se sjeti kako je ta priroda surova i eto ga gdje pada u pesimizam. Slično je i kod drugih pisaca. To vidimo kod Kozarca, kod Leskovara, djelo-

Digitized by Google

mice kod Novaka; vidimo to i kod Kranjčevića, a odlučnu protimbu spram prirode i kod Tresića.

Ova protimba prirodnoj nuždi nosi na sebi sve znakove romantike. I stariji romantici uživaju u prirodi, kad ju promatraju kao sliku, ali je proklinju, kada se ne pokrivaju njihove sanje sa zbiljom. Promatramo li našu realističku literaturu sa dubljeg misaonog stajališta, pokazuje se uza sav realizam forme, uza sve vjerno opisivanje života zbiljskoga, uza svu tendenciju, da se naše društvo priljubi radu, realnijoj politici, socijalnom i gospodarskim pitanjima, uza sve to se pokazuje ta literatura u jezgri romantičnom, po shvaćanju života dualističkom, po težnjama spiritualističkom, a za to i po raspoloženju pesimističkom.

Reakcija se je stala pokazivati kod nekojih boljih novijih pisaca: Kod Draženovića već nalazimo u njegovim malim crticama temeljnu misao, da se valja vratiti životu kakav on jest, da ne valja tražiti životu smisla i zadaće nad njim samim. Ali ovo je bio glas u sredini 80-tih godina osamljen. Tek iza 90-tih godina javljaju se pojedini glasovi koji pokazuju i realnije shvaćanje odnošaja izmedju prirode i čovjeka. U prvom se redu ističe I. Velikanović svojim jedrim i humorističkim shvaćanjem života („Otmica"). I ako stojeći pod dojmom Gorkoga, ipak je u pravcu vedrine obećavao mnogo i Kosor, koji je crtao ljude srasle sa prirodom, koji žive posve pod dojmom prirodnih potreba. Zašav sada na polje nekih konvencijonalnih novela, izgubio je taj pisac svježinu i snagu. Od pjesnika je naročito Nazor donio zdravije shvaćanje života. Donio ga je i u Legendama i u Mitima, u Dionizijskim pjesmama, ali naročito dvije manje pjesme njegove su u tom pravcu značajne : U jednoj priča kako su veseli momci iskopali iz zemlje kip Zevsa, pa stali oko njega plesati rugajući mu se : izgubio si staru moć, pa ili oživi zajedno sa onim duhom, što si ga reprezentirao, ili te ne trebamo i razbit ćemo ti glavu. Drugim riječima : klasicizam kao puka estetska forma, nema smisla, ako se ne oživi i onaj prirodni duh, koji mu je bio sadržinom.

„Naokolo svuda život, svuda plam i ljeto, — A ti hladnim mramor kamom ostaješ nam eto ! — Ne laže li stara priča, bog da jesi bio, — Ded, oživi mlad i silan sred ledene stijene, — U vremena kao ona kad bi silazio — Na zemljicu da cjeluješ omiljele žene. — Il se preni ili tvrdu dajemo ti vjeru : — Pod zemljom ćeš opet gnjiti bože Jupiteru".

U drugoj jednoj pjesmi gleda pjesnik čempres, te ga apostrofira kao simbol ljudskog čemera i boli; ali čempres odgovara : „Ja nisam boli i čemera i tugovanja stablo; Što me žališ? Ja sam noćas krošnju raširio, oluji povjerio svoje uspomene". On je jeka starih vremena Pana i Driada. Nekoć su njegove grane bile spružene i sjenate, a sad ih je tek stisnuo, jer su tako vavremena. „Čekam da velji danak opet svane, novih sila i bogova, kad ću nad ljudskim rodom, krepčim i srećnijim pružiti opet ruke šumoreće".

Ovo novo i zdravo shvaćanje života, kao borbe i snage, kao potpunoga stapanja sa prirodom i svim njenim zakonima, ovo odbijanje tradicijonalnoga sentimentaliteta i formalizama, ovo traženje i nalaženje sreće u snazi, u vihoru, u jakom nagonu, sve to pokazuje, da je sadržaj Kosorove bosjačke romantike, da je sadržaj Nazorove legendarne i panteističke poezije realističniji od realizma forme naše starije socijalne novele.

Digitized by Google

ABBÉ KOSKOWSKI: BJÖRNSON KAO REFORMATOR*

Björnstjerne Björnson nije samo pjesnik, nego i duboki mislilac, psiholog i sociolog, koji je upoznao današnje društvo do u najtamnije ponutrice njegove duše. Njegove popularne drame odigrale su se pred silnom publikom na evropskim pozornicama, s njima je svukud doprla i reformatorna ideja, što ju genijalni Norvežanin imao pred očima kod pisanja svojih drama. Mene je Björnson najviše zadivio kao sociolog i reformator. Sa svojim velikim zemljakom, Ibsenom, živio je župnikov sin, B. Björnson, u tijesnom prijateljstvu, što je samo za kratko vrijeme pomućeno bilo. Pa kao Ibsenov, tako i Björnsonov život treba dijeliti u dvije periode: u sjevernu skandinavsku mladost i u evropsko muževno doba. Zato vidimo oko 70-tih godina, gdje poput starog Ibsena, nervozno ustaje, da riješi probleme novoga vremena i moderne znanosti. No dok je Ibsen najviše istaknuo kulturne potrebe društva, išao je Björnson za tim, da razgali etičnu golotinju naše i onako kulturne dobe. Zato on i perom i živom riječi ustaje za etičnu, humanitarnu stvar, on se zagrijava za ideal, koji mora pobjediti. Dok se ostali dramatičari klanjaju neumoljivom evolucionom zakonu, po kome u sveopćoj borbi za bitak slabiji mora da propane, Björnson naglašuje etični zakon humanitarnosti, po komu i lošiji, slabiji ima pravo na svoju eksistenciju. Björnson vidi, da je humanitarni pojam tek krnj i neodredjen, pak prelazi na drugi jači, kulturniji etični faktor, na kršćanstvo, koje svojom unutrašnjom snagom može ublažiti zatornu borbu, što se vodi izmedju egoističnih društvenih klasa. Zato princip ljubavi mora stupiti na mjesto mržnje i napetosti, a znamo, da je princip ljubavi os, oko koje se vrti čitava etika kršćanstva. Ima oficielno ili crkveno, i historično, prirodno kršćanstvo. Björnson je u shvaćanju kršćanstva samostalan, te se ogradjuje proti svakom crkvenom kršćanstvu.

Ako promatramo Björnsona u njegovoj prvoj periodi, ne vidimo u njegovim dramatskim prvijencima pogleda, što zahvaćaju čitavo čovječanstvo: njegov se još ne sazreli talenat ograničuje na sjeverni ambijenat; on je tek — Norvežanin, još ne stvara tipična čovjeka kao Shakespeare Hamleta. Björnson morao je najprije reformirati sebe, morao je početi sa partikularizmom, da dodje do universalizma.

Björnson postao je reformator.

Björnson bio je brzo gotov sa svojim partikularizmom. Već 1875. ukaže Björnson plod svojeg socijalnog razmatranja tadašnjemu svijetu, koji je vapio za optimizmom. To su dvije drame: „Fallissement" i „Redaktor". Taj duševni rad donio je publici na obzorju sunce optimizma iza noći pesimizma, komu se je bio podao njegov prijatelj Ibsen. Pogledajte Ibsena i Björnsona! Ibsen kao samotni mislilac, koji vazda sumnja, kao jaki individuum, što vazda naprijed teži, gorko se i sarkastično podsmijeva ljudstvu i svojim riječima, dok se Björnson kao čovjek, koji je zdrav i vjeruje, pričinja kao jedna od onih naravi, što zaziru od očaja i noći, a ljube svjetlost i toplinu, te pobudjuju ljubav ondje, gdje je zamrla... Björnson je sin jednoga župnika. Zato njegovi župnici nijesu karikature kao kod Ibsena — ta on ih je poznao bolje od Ibsena. Björnson nije nikad posve osudio crkveno kršćanstvo, ne, on je

* Prigodom smrti velikoga pjesnika donosimo ovaj prikaz uvjerenoga „moderniste". Neka se čuje i njihovo mnijenje! Ured.

Digitized by Google

zazirao samo od njegovih zloporaba, komplikacija besmislenosti, polazeći sa stajališta iskrenosti i osobne slobode ili individualizma. Kao humanista zahtijeva on, da individualizam ostane vazda nepovrjediv i poštedjen, ali istodobno napominje, da se uvaže dvije sile kršćanstva: ljubav i vjera u — ljude. Zato možemo Björnsona pozdraviti kao prvoga borca za reformu crkvenoga kršćanstva u smislu unutrašnjosti, slobode i istinitosti. Dok mnogi traže program za reformu crkvenoga katolicizma u djelima današnjih od crkve osudjenih modernista, napose u djelima jednoga Schella, Manninga, Fogazzara, ex-jezuite Tyrrel-a, trebalo bi upozoriti na program za reformu crkvenoga kršćanstva uopće, što ga nalazimo u Björnsonovom književnom radu.

U „Božji putima" karakteriše nam Björnson duboku, istinitu narav, njezinu borbu, kao i sve grijehe njezina života. Ole Tuft sve je kušao i kroz užasnu borbu života došao je do spoznaje: „život je sve". Čujmo, što veli Ole Tuft:

„A iza ovoga dana ne ću bogme više tražiti Boga ili božju volju u kakvoj formuli, u jednom od sakramenata, u kakvom molitveniku ili na odredjenom mjestu, kao da se On samo tu nalazi, nipošto, ja Ga prije svega tražim u životu — u životu, što se oteo jazu smrtne borbe, a pobjedjuje u radosti resignacije, u zajednici života. Najplemenitija božja propovijed jest život; najdublje poštovanje, što možemo Bogu pokazati, jest ljubav k životu. Nikad ne ću smatrati r i j e č onim, što je najuzvišenije. Nikad se ne ću više utapati u n a u k u, samo životna toplina bit će kadra nasititi moju volju. Nikad ne ću više suditi ljude prema dogmama iz osjećanja prošlih vijekova, pa protivilo se to mjerilu današnje filantropije. Nikad Boga mi! I to zato ne, jer ja vjerujem u Boga života i u njegove neprekidne objave u životu".

I tako obraćeni Ole Tuft stupa na pozornicu kao reformator prokuhanih nauka iz osjećanja prošlih vijekova i „svak se presenetio, kad je on jakim glasom u zapadnom narječju pitao ogromnu svjetinu, dali vjeruje, da će svršiti rat i tlačenje jačega, dok se u svim školama i crkvama podučava nauka o paklu sa svim njegovim okrutnim osvetama i mukama kao da je to božja pravda i ljubav?" Važno je znati, da se liberalni reformatorni pokret u Francuskoj i Njemačkoj sve to više približuje duhu te Björnsonove kritike u pogledu tradicionalnog kršćanstva. Dosad su kritikovali crkvu i dogmu sa stajališta povijesti nazora o svijetu. Ali to malo koristi. Mora se pokazati, koliko se stare institucije protive našem moralu, a time i samom kršćanstvu — zato se mora moralnu pogibelj stare dogme i crkve pozvati pred sudište ljubavi i istinitosti. Držat će nas bezobzirnim, kad tvrdimo da ima i biskupa, koji su prije svega kršćani pa onda crkvenjaci. Björnson u „Leonardi" zastupa, kako se to vidi u opširnom razgovoru sa biskupom (II. 3), kršćanstvo proti crkvi, Isusa proti egoizmu i obziru duhovnih pastira prama njihovim duhovnim ovcama. Prava je pobjeda kršćanstva protiv crkve, kad biskup ispovijeda: „Ja sam ih nepravedno i strogo sudio; to je jedan od naših svakdanjih grijeha, ja sam se odviše obazirao na — ljude; skoro ni zere ljubavi nije u meni bilo, l j u b a v i, š t o n a m u l i j e v a s n a g u, d a p r a v o r a d i m o. A ona (Leonarda), koju sam umišljao ispod mojih papuča, ona je uzrok, da sam ovo razumio. . . . . Da, i općina vjernika, što ih moram ravnati, a u koje se najmanje uzdam — ta i med njima ima ponajviše dobrih duša — ona bi mene slijedila, da sam imao srca, da činim prvi što je pravo. Bio sam siromašan u ljubavi, da tako radim".

Digitized by Google

To nije ispovijest slaboće, nego snažno, veliko priznanje, kao što to zahtijeva duh prava Isusova učenika. Svoj roman („Božji puti") zaključuje pjesnik dostojanstveno. „Kuda hodaju pošteni ljudi, tuda su božji puti!" A opet i ona druga riječ zaslužila bi, da se uvrsti u knjige Novoga Zavjeta: „Povlastica je vjernika osjećati božju ljubav i u njoj se veseliti — i u njezino ime tvoriti od onoga, što je nemoguće — moguće".

Kao nitko shvatio je Björnson sadržaj evangjelja. Čitajući evangjelja pri svijeći za zimskih večeri zapao sam katkad u turobne misli, da se oni, što nose Kristovo ime, baš u Njegovo ime mrze i kolju. A ipak Golgotski je Mučenik izdahnuo u ime ljubavi i bratstva. I kad bi me tko pitao, što je religija, koju Isus osnova, odgovorio bih mu, da nije ništa drugo nego inkarnacija misli božje ljubavi. Ta religija nosi snagu i slobodu, a k tomu nježnost i dobrotu, ljubav i ugladjenost. Ove je poteze evangjelja znao razabrati najpouzdanije Björnson. On hoće, da se crkva reformira na osnovi svrhe, koju joj opredjelilo kršćanstvo, da se otme jednostranosti i tjesnogrudnosti „pastirskoga" shvaćanja evangjelja. H. St. Chamberlain opetovao je Rénan-a, kad je rekao: „Moramo biti što kršćanskiji, ako želimo, da nam kultura ne podje natrag i da ne podivlja!" — Björnson je pošao i dalje, kad je tvrdio, da nam kršćanstvo ne donosi samo kulturu, nego i najbitniji elemenat čovjeka i društva: snažni, razvijeni individualizam. Prema tomu bi bila golema historička pogrješka, kad bismo tvrdili, da je sloboda nikla tek na ruševinama pariške Bastille; ne, davno, davno prije, onamo na Golgoti zapečatio je Isus svoju religiju jednakosti i bratstva svojom rumenom krvi...,

U Adolfu Sang-u („Preko snage") dao nam je Björnson simpatični karakter, pun snage i svjetlosti; Adolf Sang je župnik, zadojen blagim i dobrostivim kršćanstvom, tako da je teško lučiti njegovu osobu od same religije, jer župnik, koji može da kaže: „Za Boga, nijesam pijetista i ne govorim kao župnik!" nešto je drugo: proljeće, što se pomalja u bolesničkoj ćeliji, osoba, pred čijom se blagom pojavom sve klanja, jer svakoga osvaja. Pa ipak župnik Sang ništa ne zahtijeva, nego radi što je i nemoguće — preko snage — kad to dolazi iz uvjerenja. Nikad, a ma ni iz daleka nije on koga prikorio u svojoj župi. Kad je Adolf Sang opazio, da nestaje vjere sve to više, nije stao, da siluje savjesti bližnjega na pokoru, nego je samomu sebi kazao: „Ako se itko dade na posao, hoće li ga drugi slijediti?" „I tad se uvjerih — veli Sang — da ja moram biti taj „itko". Tako treba svatko da kuša, inače nije vjernik, jer vjerovati znači biti u v j e r e n o tomu, da vjeri ništa nije nemoguće, i — — tad i s k a z a t i tu vjeru". Njegova žena ipak sumnja, a uz to ga neizrecivo ljubi i priznaje mu, da je nikad nije htio nagovarati ili siliti na vjerovanje. Ta Adolf Sang veli: „Božja je stvar — vjerovati, da ne budemo osudjeni. Naša je dužnost, da budemo istiniti. Onda ćemo već vjerovati — ovdje ili preko groba". Na upit njezine sestre: „Pa ipak on (Sang) radi za vjersku propagandu" — odgovara njegova žena: „Dakako, na svoj način. Nikad, baš nikad silom. On je prema svakomu sveosve jednako obziran. Čuješ li: — prama svakomu! Ah, nema mu para na svijetu!" U Adolfa Sanga nepresušna je snaga vjere i ljubavi. „... Ja te ljubim još toplije, jer nemaš moje vjere: zato si mi vazda na pameti". A kad su mu na koncu i rodjena djeca došla i ispovijedila, da su izgubila vjeru, on ne očajava u toj najljućoj boli života — on je postojan u vjeri kao kamen stanac. Ljubezno i pouzdano stupa pred svog sina: „Ti si mi vazda bio

Digitized by Google

poštena duša. Ako si tako radio — morao si tako raditi". Župnik Sang nosi sve crte Novog Zavjeta: kršćanstvo je za sinove božje, koji nastoje biti kao Otac na nebesima, što svoje sunce šalje na dobre i zle i šalje kišu na pravedna i nepravedna. Zato on svojom vjerom diže „preko snage", dopire do nemogućnosti za bližnjega i obitelj. Njegova je žrtva bolesna mu žena, koju bolest surva u krevet, žena, što ga onako nježno ljubi. Podlegla je u borbi sa vjerom svoga muža, a opet radi — — svoje djece.

„On je imao veliko imanje, pa je sve porazdijelio. Moralo je tako biti: to ti je kršćanstvo!..." „Da se ja nijesam suprotstavila, sad nam ne bi preostalo ništa da se prehranimo, i on sam bio bi već izginuo. Možda ne bi ni djeca bila živa — a o meni nema više govora — ta ja umirem!" To su riječi opasno bolesne žene, što se opet iz majčine ljubavi prama porodu tuži: „Kad on uzima djeci i ono, čim se moraju prehraniti — pa dijeli zlim, nevaljalim ljudima, ili kad odmagli preko gora, ili za oluje podje na more, ja mu se bacam na put, da ga zaustavim. Ja činim sve, amà baš sve, što mi dodje na pamet, da ga zapriječim"... Ali Sang hoće č u d o, jer ovo počiva na natprirodnoj osnovci. Sang je naumio obnoviti, osvježiti kršćanstvo, pokazati svu njegovu snagu, i zato treba — čudesa. „Preko snage" tragedija je čuda. Čudo vazda ostaje prema Björnsonu nesigurno i prestaje pri sumnji i kritici ljudskoga razuma; to je istina, u koju nas uvodi ova drama.

Nalazimo se sa kukavnom sestrom pri bolesničkom odru Sangove supruge, što jadikuje i nariče, dok se on čvrsto nada, da će se danas dogoditi čudo. Čujemo, gdje nepokolebivi Sang stenje, njegovo srce kao da puca od žalosti, kada mu djeca izjavljuju, da je sve to njima samo — — bajka... A on se predaje u božju volju. Dà, on vjeruje jače, stalnije, što drugi u vjeri hladne. I to je prvo čudo: Gora pada na župnikov dvor i crkvu, gdje se žarko moli jedan samotnik — osamljen. I kad se mislilo, da će sve naći smrt pod kamenjem, neka sila odvraća pogibelj i — — sve je neozledjeno, poštedjeno. Bez slutnje, mirno leži uspavana Sangova žena u krevetu. Je li to bilo čudo, ili je bio slučaj? ? Unidjimo u Sangovu kuću, gdje se sastadoše okolišni župnici. To nijesu karikature, nego ljudi naše dobi, koji dakako imaju svoj odgoj, svoje tradicije, ali medju njima ima smutljivaca, modernista, glava, što na svoju misle i uvažuju neumoljivu znanost. Župnik B r a t t ostavio je svoj ured, proputovao sve strane kršćanskoga svijeta, pohodio znamenita svetišta, da vidi čudo: „U časovima nesreće ja sam se kroz sedam godina rvao u molitvi: Gdje je ona čudesna snaga, koju si obećao vjernicima?"... „Pa da bi se dogodilo čudo — nastavlja Bratt — a mà veliko čudo, tako da povjeruju oni, koji ga na svoje oči vidješe, što bi bilo? Najprije bi dohrlili milijuni — svi, što žive u čežnji i bijedi, — razočarani, potlačeni, jadnici, svi što pitaju pravdu... došli bi rasplakani, obradovani, dà, i onda, kad bi im kosa smrti na stazi prijetila, — pa dà, oni bi radije na putu umrli, nego da kukavno žive!... Svi, koji na zemlji traže istinu, došli bi uzastopce. Naprijed bi pokročili oni, kojima je istina sve na svijetu, duboki, ozbiljni istraživaoci, veliki duhovi... Ah, ne fali im želja za istinom, ne fali im raspoloženje za vjerovanje, samo i jedino fali im — čudo!" — Bratt-ova je riječ sve jače i snažnije tekla, tužba i jadikovanje njegova vatrena, oduševljena srca drmalo je dušama prisutnih onako kao što sjevernjak trese cvijećem po livadi. Svi se dižu, a stari biskup, presjednik skupštine, tiho progovara: „Ah, kad bi samo ja staračac mogao vidjeti to čudo!" I to čudo se zbiva — zbiva

Digitized by Google

se pred našim očima. Sangova žena, kojoj je duša bila na jeziku, ustaje nenadano zdrava sa svog ležaja. U svom kao snijeg bijelom odijelu tapa ona kroz odaju do hodnika, što vodi u crkvu, a unutra i vani stao žamor ljudi, što naviještaju čudo. U to bane Sang na vrata hodnika s pozlaćenim licem od večernjega rumenila. Pruži ruke svojoj ženi, a ona mu pada u naručaj: „Ah, ti si zabljisnuo, kad si unišao, drago moje!" — i mrtva se sruši do njegovih nogu. A on položi desnicu na njezino srce — kuca li? — i nagne se zapanjen nad nju — kao dijete diže glavu k nebu: „Ali to ja nijesam imao na pameti — ? Ili — ? Ili — ? — —" i mrtav se sruši i on na lješinu svoje žene. „Čudo" ubilo je njegovo srce...

Drugim dijelom drame uči nas Björnson razornu silu druge istine: ljudi, što se pîtaju vjerom u nemoguće, u čudesa, idu stramputicom do — propasti. Bratt je išao u svijet i organizovao je kao socijalista užasni štrajk, što je bijedna radnika bacio u još žalosniju bijedu, a ipak Bratt-ovo je srce puno ljubavi. Ilija Sang umrije kao anarhistični zločinac. Ali kako to da Ilija, ta utjelovljena dobrota, baca dinamite na masu? Rahela će nam ukazati uzrok: „Ilija je trpio sa mnom sve, što se može trpjeti pod o k r u t n o š ć u č u d e s a. I tada on zabasa uslijed okrutnosti svojih teorija! — — Njegovu su fantaziju natrpali onim, što je veće nego Najveće. Pa su je navili do beskrajnosti. A tu ne valja prestupiti ograde. Neko je valjda doznao, da želja k natprirodnom posve lako zavodi"...

Time je Björnson bjelodano dokazao, da elemenat natprirodnoga i čudo („preko snage") ne vode čovjeka do uvjerenja, do vjere. Kršćanstvu ne trebaju čudesa, nego snaga ljubavi, što preobrazuje društvo. Čudesa vode do smiješnosti i rugobe. Čudo, kao nešto nejasno, neponjatno, ništa ne dokazuje, pa se može naći samo kod primitivnih religija. Naša se uzvišena religija — kršćanstvo ponizuje do primitivnosti, kad se maloj djeci u crkvi i školi priča o čudesima. Ne pristoji se kršćanstvu smatrati molitvu kao izaziv božanstva, da ovo posreduje kakvim čudom, samo ako je molitva topla i ustrajna; to spada na najniže religije, gdje na čarolije svećenika iz oblaka žamori, progovara neki duh. Björnson ima stoput pravo. Isus je sam rekao, da gradi kule u zraku onaj, što svoju vjeru osniva na čudesima. U pričici o bogatašu i siromašnu Lazaru čuje se osudan glas oca Abrama: „Imaju Mojsiju i proroke. Pa kad njima ne vjeruju, ne će vjerovati ni onda, kad bi m r t a v u s k r s n u o". Stavimo za primjer, da su neka stanovita čudesa u Lurdu i Pompeju liječnički i juristički kao takova dokazana — premda je sigurno, da sva tako zvana čudesa nastaju uslijed n e p o z n a t i h s i l a p r i r o d e — vjeruju li u njih svi oni, što su ih vidjeli? Ne, nego samo oni, koji su već bili na to raspoloženi, koji su vjerovali u božanstvo lurdske djevice i u — ljude. Dakle i ovi vjeruju zapravo u svoje dogme, a ne u čudo. Kršćanstvo je par excellence religija srca, kuda ne dopire razum. Kao svaka religija, tako i kršćanstvo može se „dokazivati" doskočicama, skolastičnim „atqui — ergo", ali to je samo klimava zgrada, što mora prije ili poslije pasti. Veličina i snaga — recimo božanstvo — kršćanstva stoji u njegovu m o r a l u, moralu, što se ne gubi u metafizičnim disertacijama, nego počiva na realizmu srca, koje kuca za uzvišeno i plemenito i hoće harmoniju društva ili ljubav medju ljudima. Dobro je, da se i u nas Hrvata čuje slobodna riječ medju mladjim klerom, koji znade uvažiti reformatorni pokret naših dana na osnovi historičkoga kršćanstva.

Digitized by Google

VANJA KOSAN: CIGANINU

Ovamo dodji, kraj mene stani,
Ciganski sine, garave puti.
Strune nategni četiri svoje
I čekaj, cigo, čekaj i — šuti.

Viš, selom, šorom, jesen je pusta.
Večerom mraci, magle se vlače,
Kroz magle jeca povelost žuta,
Suzna golota s drveća plače.

U mom je srcu odavna tako:
Mraci, pustota, čemer i suza...
Žalošću, tugom biju me dani,
Život mi lomi — zduha bircuza...

Velim ti zato, adrapče, amo,
Kao i jučer s egedom svojom,
I gudi pjesmu pomame lude.
Drmaj i tresi svom dušom mojom.

Razbudi u me razuzdaj stari,
Radosti stvori, veselja pjana,
I cikti strunom, jecaj i zvoni, —
Divlje mi gudi do blijeda dana.

A kad ti zadnju krajcaru bacim,
Makni se, bježi, sreće ti tvoje;
Jer bi ti moglo pući i čelo,
Ciganska bagro, od ruke moje.

VIKTOR CAR EMIN: MUTNI VIDICI (Nastavak)

IZ PISAMA DVIJU UČITELJICA.

Julka Cvjetanova Silvi Domaldovićevoj.

Moja srećnice!

I sinulo svijetlo, tajanstveno sjeverno svijetlo i obasjalo i pozlatilo tebe, desna drûgo moja! Slava, slava svijetlu, te je svojim tracima živim rastjeralo sjene, što ih je na tvoju mekanu dušu istočila misao na onaj sumorni Crni Vrh! A neka žive i sve tvoje n a d e ž d e drage i svi šaroliki sanci, što ti ih srcu prišapćuje tvoja zlatna i neizlječiva bolest!

Da me pitaš, kako je meni, mogla bih ti po duši reći: Pa ni ja nisam baš — babine sreće!

Prosudi: Moji me seljani vole; kuda idem, svi mi se milo osmiješkuju a nedjeljom se čak i u crkvi otimlju, tko će mi ustupiti ljepše mjesto. I sve me gledaju, oh! Kako me gledaju!... Gledaju me tako, da kad ne bi u mene bilo željezno pamćenje, ja bih se ne jedamput morala pitati: — Ama jesam li ja ona mala seljakuša, što je nekoč tamo dolje pokraj mora bugarila s Lovrinovom Katom:

„Oj, nina nena, ružice rumena!"

Ali ja se odviše ne podajem obmami. Još koji dan i selo će gledati na mene kao na svoje svakidašnje, iznošeno ruho, pa će poradi toga i njegovo udivljenje preći polako u štadij ohladjivanja, dok domalo sasvim ne ohladni. Desi li se pak, da koje dijete isprašim ili kako drukčije kaznim — eto meni na vratu neprijatelja, ogovaratelja, progonitelja!

Digitized by Google

I kad na to pomišljam, nikako mi ne će iz glave slika one jadne učiteljice Milke . . .

Juče sam primila prvu platu. Malo — ali u gotovom. Za mnoge bi to bio dogadjaj prvoga reda, ali ja ne mogu ni na to da gledam bez kapljice žuči. Učiš godine i godine, trošiš, uvaljuješ se u dugove, lomiš sebi glavu — i sve za ovo sitneža !

Nego ni pô jada, da je samo to, ali hoće još da te i ponize, pa jer si žensko, daju ti manje. Je li to pravedno ? Može li se tako što desiti Lovrinovoj Kati ? Ne može, jer kad ona nadje kakvog mužetinu, svak će reći : — Eto, Kata drži u kući tri ugla ! Oj ravnopravnosti ! ravnopravnosti ! — ime ti je — na vrbi svirala !

Spomenula sam „mužetinu", pa držim, e je sada zgoda, da ti priopćim nešto veleznamenito. Silvo ! Anch' io sono pittore ! I ja imam momka . . . I blizu mi je : dok ovo pišem, on mi „zaljubljeno" šeta pod prozorom. Tek da mi ne zapjeva :

„Zvoni zvonce,
čoban tjera ovce . . ."

Moj ih je Mate (tako ga zovu !) čas prije dognao iz luga.
Nije fajde ! Kome kapom, kome šakom — meni bogme punom vrećom.

Oj čobane,
Ukrast ću ti janje . . .

Selo je moje kao svako drugo selo, što je na brijegu, a ne vidi mora. More je vječita izmijena, nemiran život, sila, eneržija — dok one gore ovamo u zaledju, sa strane i one, što su mi čelom okrenute, sa svojom nepomičnosti i pustom golotinjom znače jednoličnost, koja se još i jače ističe u blijedom i sumrtvom plavetilu vrhunaca i bezbojnosti neba.

No najtjeskobnije me se doimlje zalaz sunca. Ovako su nekako morali da osjećaju u velikoj pradavnini naši praoci, dok im se prvi večernji mrak uvlačio u njihova prašumska skrovišta. Tako je i meni dok gledam kako sunce polako gasne. I ja se pitam : — A hoće li se opet vratiti ? Manje mi smeta tvrdo i izdrto tlo uskih i strmih uličica, kojima se danomice provlačim. Ja sam se već donekle i sprijateljila s onim naherenim krovovima, s onim trošnim kućaricama oguljenih i pocrnjelih pročelja, pa i s kokošima, što u kalu čeprkaju. Gdjekad mi pače nekako osobito draška nozdrve zapah, što se od svega toga izvija, pa mi se odjedamput prividja nekako tudje ovo odijelo, što je na meni, dok mi u ušima neprestano ozvanja mëka i bleka moga nekadašnjeg, bijelog stada na našem Kuku. Što više : ima časova, kad me sve to obmamljuje i zanosi. Bit će, te je to atavizam, što se u meni budi da preparandiji dovikne : — Ipak mi je nisi sasvim otela ! — — —

Jaka je snaga toga našega starinskoga, ratarskog korjena. Njega nisu mogle iščupati ni preparandije, ni sjemeništa, ni sveučilišta — pa ni gradski saloni. Vidjela sam, gdje su se danas porječkali naš župnik i liječnik iz grada. Glava bačena unatraške, stisnut vrat, ispružen obradak, krupne, zgrčene usne, izbočene, od razdražljivosti porumenjele lične kosti, izražaj posvodjena čela i malih, lukavih očiju, a najskoli gest — onaj tvrdi, nezgrapni, nespretni gest — sve je to

Digitized by Google

izbijalo kao značajka prvobitnog soja ; sve je to bilo — veoma blizu lomatanju i tarlabuci nedjeljnih gostova Zanine krčme .... Nešto je razlike bilo u riječima i izrazima, ali kako je raspra rasla, tako se je i ta razlika sve većma izravnjivala. Zaman : još su snažni instinkti, što u nama počivaju i trebat će još koje pokoljenje, dok se ponešto suspregnu, ako ih „kulturna" borba za opstanak ne izrodi u nešto gore.

Ja o tome mnogo premišljam, osobito noću, kad mi se sred tihe, seoske osame javljaju glasovi životinja i ljudi, zovući me, da se vrnem svome starome soju ...

Škola !

Stara zgrada na kraju izdrta trga. Svojom se spoljašnosti jedva odvaja od drugih kuća u selu. Uzidana je medju debele zidine nekakve drevne ruševine, što je narod od davnine „Kaštelom" nazivlje. A to je ime ostalo i školi.

Već sam mnogočemu polako privikla : i onom osobitom „školskom" zapahu, i prašnoj, tamnoj, zagušljivoj sobi, i žamoru i zamusanoj, odrpaloj djeci čupavih, obilnim uljem omaštenih kosâ. Samo da nije onih dugih, beskrajnih ura poučavanja. To je eto, što me muči. Sporo, vanredno sporo odmiče mi vrijeme, a ja se rad toga u sebi grizem, grizem ... Nije to od želje za besposličenjem, naprotiv ; ali rado bih, da djelo, što ga obavljam, bude po mom ćeifu i da se od njega mogu nadati plodu i uspjehu. A ovo, što ja radim, nije drugo van — trla baba lan, da joj prodje dan. Eno u prvoj klupi onog derana okrupne glave i plosnata nosića. Navršio je jedanaestu i jedva čeka, da mu kucne dvanaesta, da može ovjesiti o klin one dvije, tri dosadne, školske knjige i vratiti se svojim ovcama, svojoj slobodici. Slično će se desiti i s njegovim susjedom, što u ovaj mah tako žestoko zijeva. O ostalima i ne govorim. Da nije straha od globe, škola ih ne bi i onako nikada vidjela. Još koje vrijeme i što su god ti derani kada u školi čuli i vidjeli, gotovo će se sve izgubiti u zaboravi, kao i glas u duboku zdencu : u prvi ti se čas javi nejasna jeka, a onda bude i opet sve gluho i tamno kô i prije.

— Sisifova rabota ! — rekao bi naš stari Jakobinac Runko, pa bi odmah izmedju dva tri citata iz Jeana Jaquesa nadovezao onom svojom grubom bezbožnosti : — Dječija duša? ! Malo „službene psihologije i logike", i čvor je razriješen, jel' te? No kušaj ti uhvatiti jedan kraj toga čvora, razmotaj, ako možeš, nit do kraja, pa da vidiš, što su bezbrojna, divlja tisućljeća nanizala uza nj. A da iz one sume surovosti, što se naslagala u našem „nevinčetu", izviješ dušu budućega čovjeka, trebat će da čupaš, dušiš, režeš i prekidaš. Ali gdje da započneš? Gdje da nadovežeš?

I ja se pitam : Gdje da započnem? Gdje da nadovežem? Ne znam kako misli o tome moj „ravnajući", ali pravoga zanosa nisam ni u njega našla.

Posjetila sam ga odmah sjutradan iza moga dolaska u selo. Zana mi je pripovijedila, da je udovac s dvoje djece, a kuću da mu iza ženine smrti vodi sestra, postarija djevojka, čeljade mirno i umiljato.

Ta me je gospodjica primila, kad sam pokucala na vratima učiteljeva stana.

— Moj brat je u školi, reče mi ona glasom, koji je odavao poniznu dobrotu. Prizvat ću ga.

Uvede me u jednostavnu, ali čisto uredjenu odaju, gdje me je malo za tim stigao učitelj, čovjek zdepasta tijela a lica ispaćena i neobrijana.

— Milo mi je. Izvolite — — izvolite sjesti ! ...

Digitized by Google

Ruku je prinesao k brku, pa sio i on — meni nasuprot.

— Dolazite s mora, nije li? Promjena velika i — mučna. E, znam ja, kako je to. Nego — obiknut ćete, osobito bude li sloge. Na žalost — sloga je u nas rijetka ptica !

— Oh ! vrlo rijetko ! — zaintači učiteljeva sestra.

— Ja ću, rekoh, nastojati od svoje strane, da je ne pomutim.

— Hoćete vi, preuze učitelj kimajući glavom, ali će drugi gledati, da je pomrse. Jeste li se već upoznali s kojim od naših gromovnika?

— Nisam .

— Naći će vas oni već i pokušati, da vas zamotaju u svoje mreže i na mene podraže. Osobito sada ... Vi možda i ne znate, što se ovih dana zbilo?

— Kako ćeš, da znade ! Gospodjica je istom juče prispjela, primijeti učiteljeva sestra.

— E, ali to valja znati. Pripovijest je prilično dugačka, ali za sada kazat ću vam samo to, da je još pred dvije godine naš „velečasni" digao protiv mene kuku i motiku i tužio me sudu, da sam prisvojio zdenac, koji da nije moj, već općinski. Presuda je pala dakako meni u prilog, a moj župnik ostao pokunjen, utučen ...

Učitelj se nasmija široko, kod čega mu se ono njegovo nažuto, neurednom, ridjastom bradom zaraslo lice nakrivilo nekud nelijepo, dok su mu oči malene i nemirne buktjele kao da bi nekom silnom vatrom slavodobitnog uzbudjenja. Moglo mu je biti neko trideset i pet godina a već je izgledao sav kao salomljen, pače i ramena mu se nekako porušila. Bio u crnini ; sve je na njemu bilo preširoko, sve visjelo, osobito kaput, koji nije nikako mogao da priljegne uz izdubene prsi.

— Pokunjen, brate, on i njegove ulizice. A desila mu se još jedna, ljepša. Pod našim nogama ima prostrana konoba, u koju su župnici onamo od davnine spremali svoja drva. Ja sam to nedavno prijavio i ovih je dana stigao „velečasnome" nalog, da mora sa svojim drvima seliti. Sad ima !

— Kolike raspre, kolika natezanja ! — snuždeno će učiteljeva sestra.

U glasu mu zatitra žica ogorčenja :

— A sve je tako bistro i jasno kao dva i dva — četiri. Ali on? Ne da — pa ne da, već neprestano mlati po nekakvu pravu, koje da je na nj prešlo dugotrajnom porabom. Prekrasno ! Zašto onda ne bace mene i cijelu školu na dvor? Nije li ova zgrada u staro vrijeme bila cijelomu selu zakloništem koza i magaraca? Nego sad je i tomu kraj, a ne isprazni li moj „velečasni" u dva dana konobu, provalit ću vrata, dignuti svu derišćad, pa neka lete drva na ulicu.

Živo se nasmija, a onda nastavi uozbiljivši se :

— No puno bolje sreće nisam bio ni s vašom prešasnicom. Alaj je to bilo nastrano stvorenje ! Nihilistica, revolucijonarka, Jeanne d'Arc u nekom čisto drugom izdanju. A htjela je i mene da povuče u ono svoje vrzino kolo. Veli : mi moramo s istinom na dvor ! Oboje smo uvjereni, da ni crkva ni škola ni općina ne vrše u narodu, što od njih traži duh vremena. Sve se to nateže i dotjerava na kalupe, koji nisu više ni za naše noge ni za naše glave.

On se časkom prekine, a ja pomislih u sebi :

— Vidji, vidji, kako se to u mnogome podudara s mojim mišljenjem.

Digitized by Google

Učitelj nastavi :

— Najviše je pak grmjela protiv mene, kao da sam ja tomu zlu jedini i najveći krivac. — Vi biste se, vikala je ona na mene, morali složiti s drom. Mirovićem i s njime zapodjeti borbu protiv plijesni, koja nas je, evo, zahvatila. Ja sam joj na to odgovorio, da je taj dr. Mirović, liječnik u gradu, uvjeren Häckelovac, što ja nisam. Mene ćete doduše više puta čuti, gdje na tanko raspredam o genealogiji čovjeka, ali ja to činim samo da ljutim moga „velečasnoga". Nego ni on mi ne ostaje dužan, već vraćajući mi šilo za ognjilo iznosi budalaštine, u koje ni sâm ne vjeruje, ali znade dobro, da ću se ja radi njih srditi. U ostalom, rekao sam ja, meni je prilično svejedno, vučemo li mi svoju lozu iz blata izravno ili neizravno, kad u nama svima nema onoga, što bi nas jedino moglo dići nad taj glib. Gdje nam je ljubav? — pitao sam ja. A ona meni : — Potražite je u sebi, pa je širite medju svijet. — Kojim načinom? Kojim sredstvima? — Nametnite se narodu kao pravi njegov učitelj ! Ispoljite svoju individualnost ! —

U bližnjoj dvorani zagrajala djeca. Učitelj se okrene k meni :

— Eno vam takodjer jednog dokaza ljubavi ! Župnik mi zatvara djecu, samo da je moram čuvati i što dulje gnjiti u smrdeljivu zraku.

Učitelj ode ljutito iz sobe a malo se zatim njegova sestra okrene k meni, pa će :

— Srce me boli, kad gledam ovu nevolju. Ne znam, što li će Bog na sve ovo. Nije davno vrijeme, te su se njih dvojica, moj brat i župnik, lijepo pazili a sada? — Neki vele : politika, no ja se pitam : — Nije li to možda — oslobodi nas Bože ! — kakovo djavolsko djelo, te je ova nemila zaraza zahvatila neke naše crkovne ljude ! A ma evo vam našeg župnika ! Još nedavno duša od čovjeka, gotov da sve prosti i sve zaboravi, sada se pak najednom sav smrknuo, naoblačio, ništa mu nije po volji, u svemu traži dlaku i na četvoro je cijepa. A žalosna je kruna svemu : nemir, svadja, neprijateljstvo. Ne ću da branim brata ; nije ni on andjeo, ali je našem svijetu, već od početka svoje službe, dobra želio i gdjegod je mogao, gledao da mu pomogne. A plate niti je za to pitao ni primao baš nikakove. A ni priznanja, gospodjice, što više, svuda ga se zapostavljalo i omalovaživalo. A svi smo od krvi i mesa, pa nas lako tako što žacne. A to ubija i volju, osobito u čovjeka, kojega je u životu bijeda tukla . . .

U to se otvore sobna vrata i učitelj se i opet vrne na svoje prvašnje mjesto.

— Ispoljiti svoju individualnost ! — nastavi on prije pretrgnuti razgovor. Lako je to reći, ali što to hasni, kad nemaš vjere u uspjeh. Da ja uzmem govoriti narodu o onoj pravoj, toploj i lijepoj Isusovoj ljubavi, moj bi me župnik optužio, da naučam neku novu vjeru, a tako bi od prilike mislio i liječnik u gradu i evo moje glave, ako se njih dvojica ne bi složili protiv mene. A narod bi bio s njima jer su obojica od mene ugledniji, a opet je u naravi neuka čovjeka, da najkasnije upozna onoga, koji mu doista dobra želi. To sam ja rekao učiteljici, ali ona ni čuti, već udri na mene : — Zašto ne osvješćujete narod knjigom ? — Pokušao sam ja i to, no čim je za to obaznao župnik, odmah je druge nedjelje ustao u crkvi protiv „pogubnih" knjiga, i u dva dana narod mi ih je sve povratio. Što vrijedi kod ovakovih prilika ispoljiti svoju individualnost ? Ne znači li to : udarati glavom o zid ?

Digitized by Google

Učitelj se pokunji, pa nakon stanke produži:

— No tako je u nas bilo od uvijek. Mi m o r a m o imati crva, da nas rastače. Ako ga sami ne zametnemo, izleći će nam ga drugi. Tako to ide od vijekovâ. Ja pak ne nahodim u sebi snage, da iznova započnem... Ja sam klonuo...

Pozvoni na podne i ja se oprostih.

Vani se pred školom orilo od bleke ovaca, što ih djevojka pjevajući vraćala u tor.

Oj Lovrinova Kato! Lovrinova Kato! — —

Župnik me je primio takodjer veoma ljubezno. Tu sam imala zgode čuti i drugo zvono o konobi i zdencu. Kakova dijalektika! Kolike li spretnosti, dok se je cijelo to pitanje svelo u svezu s „razvratnim idejama našega pokvarenoga, modernog doba!..."

Dosadno je meni, Silvo, niskazano dosadno!

Mrvo promjene unosi u ovaj moj pusti život ono momčine, što po cijele večeri patroli pod mojim prozorom. Ne znam, što da započnem s njim. Da se naljutim? Da mu zabranim? Ne mogu, jer se bojim da uz njega ne izvrgnem i sebe ruglu. A onamo nije ni dečko kriv. Bit će, te je deran nanjušio, kako ja naginjem njegovu soju više, nego li bi se to moglo suditi po kroju moje oprave i načinu moje frizure? Osim toga znade dečko, da je njegova kuća tvrda a moja ni tvrda ni meka, pa mu to daje smjelosti i neke samosvijesne drzovitosti. Za mene je glavno, da je ipak netko tu, te me voli, možda i od srca voli, pa što za to, ako taj netko ide u opancima?

Opisala mi ga Zana u dvije riječi, ponešto „zorno", kako to ona umije: — Matina je, veli, kuća najbogatija u selu, a on je u roditelja jedinac. Dečko vragometan, zdrav i jedar. Kad je bio na stavnji, rekli su oni od komisije, da još nisu nigdje vidjeli tako lijepo sadjelano tijelo.

E, pa neka mu je!...

A neka je i tebi, prijateljice Silvo! U ovaj mah primila sam ova tvoja dva retka:

„— Julko, upoznala sam staroga Rusa. Čovjek vanredan. Oh, da znaš!... da znaš!..."

Nisam Duh Sveti, pa ne mogu ni ja sve znati. S mjesta hoću da mi pišeš, zašto je zapravo taj gospodin tako vanredan čovjek i koliko je u njega — rubalja i da li ih imade toliko, da bi mogao darovati tebi krasnu vilu a meni uz naše more jedno maleno dobarce, gdje bih ja, novovjeki Cincinat u suknji, gojila moje malene piliće, kokoške i ine slične životinjice.

Kasno je već: laku noć!

Tvoja

J u l k a.

P. S. Momak Mate je još na straži...

S p a s i b o!

Digitized by Google

FEUILLETON

O Stanku Vrazu

V. Jagić u svojem najnovijem djelu ,,Historija slavenske filologije", u posljednjoj svesci slav. enciklopedije na ruskom jeziku, govori i o Stanku Vrazu. Njegova se opažanja tiču i Gaja, Babukića i drugih Iliraca. Jagić stoji donekle u protivštini s dosadašnjim našim pogledom na Vraza. Više smo se bavili pjesnikom, negoli kritikom i folkloristom Vrazom. ,,Do danas slabo ocijenjeno značenje njegovo u ilirskoj književnosti jače se javljalo na povjesno-književnom i etnografskom području negoli u njegovim stihovanim proizvodima ".

Tome sudu Jagićevu nije predusrela ni studija o Stanku Vrazu od dra. B. Drechslera, koja tek modernizira s psihološkom frazeologijom ono, što su Marković, Murko, Šrepel, Bosanac i drugi izricali svojim estetičkim terminima.

Jagićevo prikazivanje Stanka Vraza odnosi se samo na ono, što ide u povijest slavenske filologije u širem smislu, dakle u književnu historiju i etnografiju. Evo u izvodu glavnih misli.

,,Sjajni primjer Vukov djelovao je na mnoge druge a tako i na Vraza. — Bogati materijal, što ga je Vraz sabrao sam ili mu ga dodavali drugi, većim je dijelom ostao u rukopisima. — Kako je Vraz dobro shvaćao značenje i dužnosti besprijekorna sabirača narodnih pjesama i drugih osobina narodnoga života, (narodne običaje, o kojima je rado donosio opise u svojemu ,,Kolu") o tome se prekrasno govori u pismima od god. 1842. Kukuljeviću (Dela V. 305.), Erbenu (ib. 311), god. 1843. Macunu (ib. 330.). Poslije (u šezdesetim god.) Matica je ilirska u Zagrebu, naslijedivši sve rukopise Stanka Vraza, predala sav slovenski rkp. materijal svojoj novouredjenoj posestrimi ,,Matici slovenskoj" u Ljubljani sa savjetnom željom, da ga ona objavi. Dugo zaista čekasmo, no napokon je profesor Štrekelj ispunio opću želju, u svojemu prekrasnomu i uzornom izdanju „Slovenske narodne pesni iz tiskanih in pisanih virov zbral in uredil dr. Karol Štrekelj". On se medju inim takodjer poslužio rukopisnim materijalom Stanka Vraza.

Ne upuštajući se ovdje u ocjenu pjesničkoga rada Vrazova mi se samo obaziremo na njegovo značenje kao odlična književna kritika ; zaista se može nazvati ocenu književnoestetičke kritike u ilirskoj književnosti : njegove su ocjene štampane koje njegovim potpisom koje pod pseudonimom Jakova Rešetara (ili J. R.) iz Gerovca. Veći dio prozaičkih njegovih članaka štampan je u pet knjiga ,,Dela Stanka Vraza". (U Zagrebu 1877. g.). Vraz bijaše osim toga velik ljubitelj svih onih pojava narodnoga života, koje mi sada općim imenom zovemo etnografijom : ne samo narodna poezija nego i narodni običaji i osobito narodni govor našao je u njemu vrlo revnoga opažača i oštroumnoga poznavaoca. — Sve je on to dokazao svojim živim sudjelovanjem u novome, najviše njegovim nastojanjem osnovanome književnom glasilu ,,Kolo". (Kolo, članci za literaturu, umjetnost i narodni život). Vraz je umio tim organom, da privuče ilirskoj literaturi mnoge pisce, koji su stajali izvan uskoga zagrebačkoga kruga, Srbe (Vuka, Miloša Popovića, koji je za Kolo preveo Puškinovu Pik-damu), Slovence (na pr. Jarnika, M. Majara), Čehe (Šafarika, Čelakovskoga, Erbena) i Ruse (Sreznjevskoga, Preissa, Dubrovskoga, Grigorovića).

Sve to dokazuje samo, da je Vrazov obzor bio neuporedivo širi nego u ikojega od tadašnjih Iliraca. Ta njegova duševna premoć izražava se u bogatom i poučnom dopisivanju, koje na žalost nije potpuno izdano u petoj knjizi „Dela Stanka Vraza" (tu su otisnuta dosta površno 103 lista ; izdavač govori da se sačuvalo skoro 900 pisama). Bilo bi vrijedno vidjeti i ona pisma, koja je Vraz primao od drugih. Tako na pr. nekoliko pisama od Preradovića Vrazu (Gradja knj. I.) očevidno dokazuju, da je mladji pjesnički drug vrlo uvažavao mnijenje starijega pjevidruga o svome pjesničkom radu. Tek Vrazovi odnošaji s Gajem bivali su svake godine sve više napeti. Gaj nije mogao Vrazu oprostiti konkurencije, nastale zbog „Kola" na nemalu štetu „Danici" (ispor. odgovor u Dela St. Vraza V. 322.). A Vraz, čim je bolje proniknuo u tok stvari, sve više je opažao crte nelijepoga egoizma u Gajevu postupku. Nijesu se slagali zbog velike razlike u značaju. Gaj bijaše čovjek čina, praktičkih osnova, nije birao sredstva, imadjaše uvijek na umu svoj lični probitak, a Vraz bijaše krajnji idealist : on bijaše prava pjesnička priroda, ljubitelj narodne poezije, poznavalac izvrsnih književnosti, prijatelj kazališta i glazbe (sabiraše takodjer narodne na-

Digitized by Google

pjeve. Dela V. 349. 395) i svih estetičkih naslada. Gaju nije ništa bilo stalo do toga da zbog političke spekulacije danas poriče što je jučer u zvijezde kovao (isp. odziv njegov o Kolaru u pismu Rakovcu g. 1837. Gradja III. 256), ili odreći se idejâ, koje su mu nekad bile svete (na pr. o Slavenstvu, ib. 254). Čovjek tako praktičkoga razuma nije mogao Vrazu da bude simpatičan. Njihovi uzajamni odnošaji naskoro ohladnješe toliko, da Vraz nije htio davati ni u Gajevu tiskaru, već je radio s praškim.

Godine 1845. nadala se Vrazu zgoda, da u Zagrebu dobije katedru hrvatskoga (ilirskoga) jezika i literature. Natjecali su se takodjer Antun Mažuranić i Vjekoslav Babukić; posljednji je ostao pobjednikom, no čini se, da zaostajaše darovitošću i općom obrazovanošću za Antunom Mažuranićem, a svakako daleko zaostajaše za Stankom Vrazom. Uzmimo, da je Babukić kao rodjeni Slavonac bolje praktički poznavao svoje rodjeno štokavsko narječje, no Vraz je daleko bolje shvaćao sva pitanja, što se odnose na književnost (isp. na pr. njegov krasni savjet, što ga davaše Macunu g. 1849. za antologiju, Dela V. 408—414); pače i u pitanjima jezika, ako se ne držimo strogo uskoga okvira gramatike, pogledi su Vrazovi bili širi i pravilniji (zanimljiva su razmatranja u oči toga natječaja u Vraza, Dela V. 364—5). Vrazova se vrsnoća ogleda na jednome suvremenom pitanju onoga vremena. On nije bio u općem zanosu „Iliraca" za dubrovački klasicizam XVII. vijeka, oko kojega su se tadašnji zagrebački pisci ilirskoga smjera ozbiljno trudili, da ga postave uzorom, vrijednim nasljedovanja (Isp. odgovor Vukotinovićev Vrazu o jeziku Gundulićevom, u Dela Stanka Vraza V. str. XVIII.). Vraz nastojaše oko druge jedne bliže i prirodnije zadaće. Svrhu i težnju nove ilirske književnosti nalažaše on u zbližavanju sa suvremenim narodnim jezikom i narodnom poezijom, i to na osnovi velikih uzora, kakove je Vuk Karadžić iznio u svojim izvrsnim zbirkama. U tome smislu mogao bi se nazvati Vraz tadašnjim srbofilom, no on se ne bojaše toga prigovora, stoga što po njegovom u jerenju ilirizam obuhvataše sve, što je srpsko, hrvatsko i slovensko u jednu cjelinu. Protiv jednostranoga srbizma on je pače ustajao (Dela V. 303—304). Vrlo trijezna razmatranja o potrebi narodnoga smjera u suvremenoj ilirskoj književnosti u protivštini sa starim Dubrovčanima, izložio je Vraz u pismima Čelakovskomu (1841. g. — Dela V. 272—3) i Erbenu (1844 g. ib. 342—3).

Vraz je volio putovati s glavnom zadaćom, da se upozna sa životom naroda Ilirije (t. j. Hrvata i Slovenaca) i da se lično upozna sa znamenitima piscima, pjesnicima i učenjacima onoga vremena. — Posljednji dani pače i godine njegove bile su pomračene bolešću i naročito zbog bolesti nastalim protivštinama sa Maticom, koje su tadašnji članovi loše shvaćali izvrsna svojstva Stanka Vraza. On bijaše svijetla strana ilirizma od godine 1835.—1850."

Dr. D. Prohaska.

Nove studije i portreti

Don Ante Petravić ne drži se onoga rdjavoga pravila hrvatskih književnih kritičara, da ne sabiru i svoje manje spise u knjige. To je u Srba redovit običaj i možda razlog, što se srpska literarna kritika brže i sustavnije razvila nego li hrvatska, koja bi nam stajala kud i kamo bolje, da su sabrane sve studije i važnije recenzije počevši od Stanka Vraza pa sve do D. Politea, Jakše Čedomila i mladjih. G. Petravić je može se reći dvostruki izuzetak medju svojim nehajnim književnim drugovima. God. 1905. objelodanio je „Studije i portrete" a sada (nakladom knjižare R. Bačića u Osijeku) N o v e s t u d i j e i p o r t r e t e. Rekbi da g. Petravić najvoli iznašati zaboravljene pisce (A. Zorčić, Petar Niziteo; u prvoj knjizi) koje naša dandanašnja književna kritika prepušta akademicima filolozima i literarnim istoricima. Od tih Petravićevih radnja istaknut ćemo najprije dobru studijicu o don Nikoli Šimiću i ako je u knjizi tekar na četvrtom mjestu.

„Reakcija protiv romanticizma nadje odjeku u Italiji u t. zv. objektivizmu Capuane, Verge i Ciampolija. Kako Italija od vajkada neposredno uticaše na Dalmaciju tako početkom osamdesetih godina i kasnije odjeknu talijanski objektivizam kod nas u nizu seoskih novela, što su većinom štampane u godišnjacima zadarske „Iskre". Prvak i najizrazitiji prestavnik toga pokreta jest N i k o l a Š i m i ć, koji u isto vrijeme uredjivaše Iskru"... Rad mu se i smjer ogledavaju u Slikama i Crtama izdanim onih godina... Šimićeve S l i k e i C r t e imaju u prvom redu veliko folklorističko značenje jer crtaju golu i živu istinu... S jedne je strane manjkavo Šimićevo pripovijedanje što ne poznaje ili ne će da poznaje poroke kod našega seoskoga svijeta... U tome naliči Slavoncu Nikoli Tordincu... Njegova novelistika gubi ono socijalno značenje, što je mogla da ima... Pomanjkanje dublje psihologije i iskazivanja narodnje duše S i m i ć

Digitized by Google

nadoknadjuje plastičkim opisima i uspjelim dijalogom... Šimićevo pričanje osobito vrijedi s jezične strane. Vjeran Pavlinovićev učenik umekša Pavlinovićev način pisanja. Pretjerani provincijalizmi priječe da Šimića zavole u svim našim krajevima. Ali uza sve to je jak dojam njegova jezika; još jača plastika realističkih opisa. Njegove će novele čitati kada mnoge druge sada slavljene panu u zaborav. Ovaj liberalni pop i vrijedni novelist realist, koji — nepravedno zaboravljen kao i Mato Vodopić — živi u srednjoj Dalmaciji zaslužio bi kudikamo prije i više od I. Ujevića da mu recimo Matica Hrvatska preštampa pripovijesti.

G. Petravić kao što rado iznosi zaboravljene pisce tako isto hoće da pomogne one, koji još nijesu poznati i priznati (o Eugeniji Šah i o M. Paveliću). U članku o M. Paveliću opširnije raspreda svoje nazore o kritici i o modernoj poeziji. Tako će biti zadovoljni oni prijatelji formula i definicija, koji žele znati kakvih se pravila pravaca i ideja drži g. Petravić, ali ne će naći ništa osobito ni novo. Autor ovih „studija i portreta" nije rušigrad ni navjesnik novotarija već umjereni konzervatist. Razumljivo i naravno za jednoga svećenika. Prema protivnicima nije fanatik kao oni oko Hrvatske Straže. Poput drugoga svećenika kritičara Jakše Čedomila, što sada piše talijanski brinući se više za Belgiju i Holandiju nego li za hrvatsku književnost, koje kao da ne poznaje otkad je zadarski kanonik, — dakle poput negdašnjega kritičara svećenika Jakše Čedomila i g. Petravić umije da prema protivnicima bude objektivan i liberalan. To se najbolje vidi u raspravi o erotičnoj lirici Milana Begovića, o kojem (str. 166) posve ispravno veli: Begović (u knjizi Boccadoro) dotjera formu do muzikalnosti stiha, ugladjenosti izraza i salonske elegancije u nas neobične. Po sadržaju je ta poezija nekud egzotična, više plod nauke i artificijelnosti nego li iskrenoga čuvstvovanja. Svejednò, red je priznati da je to, makar unesena biljka, organički najjedinstvenija zbirka naše novije ljubavne lirike. G. Petravić je hotimice zazirao da uzme u pretres i Begovićeve drame, a da je to učinio, ne ograničivši se na same mu pjesme, bio bi možda napisao jednu od svojih najboljih i najcjelovitijih rasprava.

Kao cjeline najbolje su mu radnje o N. Šimiću i o M. Sabiću „najvećem našem pjesniku misticizma barem do danas". I sam pisac pjesama, g. Petravić se najviše pozabavio s liricima (M. Sabić, M. Begović, Tresić, Katalinić, M. Pavelić, E. Šah, a u prvoj knjizi: A. Zorčić, V. Deželić, J. Milaković, Simon Gregorčić, i t. d.). Od svih mu je najdraži Tresić Pavičić. Pun je hvala za Tresićevu liriku, koju meće navisoko, ali obzirno i zamjera. Još treba spomenuti četiri druge radnje: o Hvaraninu I. F. Biondiju (1574 do 1645), pravniku, istoriku, dakako talijanskom, i romancijeru iz XVI. stoljeća. Vrlo zanimljiva i poučna studija, samo je malko dosadno ono opširno navadjanje sadržaja Biondijevih romana. Rasprave o trojici talijanskih pjesnika: o heroju za ujedinjenje Italije Goffredu Mameliju, o Giosuè Carducciju i o Giov. Marradiju, informativne su naravi. Najopširnija je ona o Carducciju, kojoj je pisac dodao nekoliko svojih prijevoda Barbarskih Oda. U ovim radnjama pisac nije toliko samostalan kao u pretresanju domaćih pjesnika. G. Petraviću bi se htjelo, da se što više otrese starinske metode, koje se drži, i da proširi polje svojih proučavanja. I ako nije osobiti stilist, ni bogat idejama, njegove se knjige odlikuju skromnom jednostavnošću i rijetkom jasnoćom. U interesu naše književne kritike i uopće literature, neka se i drugi kritičari povedu za Petravićevim primjerom. —*n.*

Dvije knjižice

„Klub hrvatskih književnika u Osijeku" izdao je prva dva izvanredna izdanja. Knjižice su namijenjene pučkoj prosvjeti. U prvoj je Bosiljčević pod naslovom „Niz zlatnih zrnaca za hrvatska srca" složio 33 pitanja u formi narodnoga katekizma s pitanjima i odgovorima. Medju pitanjima koja su sva rodoljubnoga značaja imade i takovih: 9. Da li ti valja ljubiti hrvatsku knjigu? 10. Osim zemljopisa i povijesti Hrvatske da li ti valja još koje knjige hrvatske čitati? 12. Kakovim slikama valja ti resiti kuću? 22. Koji su to, što duševno rade za otadžbinu Hrvatsku i nju svojim radom proslavljuju? 23. Znadeš li spomenuti jednoga od tih hrvatskih radnika duhom?

Drugu polovicu knjige ispunjuju stihovani aforizmi.

Drugu knjižicu sastavio je klubski tajnik R. F. Magjer kao prigodno izdanje k proslavi Vrazove stogodišnjice. U njoj je na prvom mjestu prigodna pjesma Nestora hrvatskih književnika Ivana viteza Trnskoga „Uspomeni svoga druga Stanka Vraza", zatim Preradovićev sonet „Stanku Vrazu" i Magjerova pjesma „Sipajte mu cvijeće..." načinjena prema jednom stihu iz Vrazovih „Gjulabija". Dragan Melkus napisao je pjesmu u prozi osnovanu takodjer na jednoj „Gjulabiji". Životopis i književni rad Stanka Vraza sastavljen je iz odlomaka raznih studija

Digitized by Google

o Vrazu: Ilešić po Markoviću iz uvoda „Izabranim pjesmama" Vrazovim; Šurmin iz Povjesti književnosti hrvatske i srpske", F. Ž. Miler iz Petračićeve „Čitanke za više razrede srednjih škola"; Drechsler iz prošlogodišnje Matičine studije „Stanko Vraz" i Kuhač iz Matičinih „Ilirskih glazbenika". Ovaj način prikazivanja života i rada odlomcima iz tudjih studija jamačno je bolji i vredniji nego da je tkogod iz svega toga izmijesio nešto „novo". Ova mala knjižica od 30 stranica, koja može u neupućenima razbuditi interes za Vraza, a podati im barem donekle i sliku života i rada toga pjesnika svršava s još dvije „Gjulabije" („Moj grob" i „Moja ljuba") Stankove priopćene u cjelini. Klub hrvatskih književnika zaslužuje hvalu i potporu za svoja nastojanja oko popularizovanja hrvatske književnosti, te je knjižicom „Uspomeni Stanka Vraza" što ju je uredio R. F. Magjer dokazao, da je potpuno dorasao toj zadaći. — Cijena je svakoj knjižici 20 filira, a dobiva se kod „Kluba hrvatskih književnika u Osijeku" (Gajev trg 4) i u knjižarama.

—*ovi*—.

Novele i portreti

U „Savremeniku" je već bilo govora o Malinarevoj „Modernoj biblioteci", koja je kao petnaestu knjigu izdala Baričevićeve „Novele i portrete", ali ne će biti zgorega upozoriti ponovno na to književno poduzeće. Malinar je do sada izdao ove autore: Maupassant, D' Annunzio, Ibsen, Garborg, Čehov, de Amicis, Kovalevska, Jrasek, Korolenko, Lagerlöf, Ogrizović, Andrejev, Čeh i evo sada Baričević. Od domaćih autora ovo je druga knjiga, pak je prema tomu opravdano, da se Malinarovu biblioteku smatra u prvom redu prijevodnom. Mi smo već imali prevodnih biblioteka, ali se može bez ustručavanja ustvrditi, da je ova najvrednija. I bilo bi najbolje, da Malinar ostane samo kod prijevoda. Ne za to, što ne bi dobio i valjanih originalnih radnja ili što bi to bila konkurencija kojem drugom nakladništvu, ne, nego jer bi donašajući dobre prijevode, najviše uradio za ozdravljenje naših književnih prilika. Do sada su kod nas izdavali prijevode Kugli, Trpinac i neki djakovački knjižar Bruck. Sva trojica izdavahu mnogo loših prevedenih stvari. Najviše zla je učinio prijevodima trećerednih stranih autora zagrebački knjižar i nakladnik Kugli, jer je pod vidom literature znao izdati takovih stvari, koje su bez sumnje najviše pokvarile ukus velikih čitaćih masa. Trpinac i djakovački knjižar nijesu mogli „Holmesom", „Nevino odsudjenim", „Garibaldijem" i sličnom robom mnogo nauditi, jer tuj odmah govore naslovi o kvaliteti i tko za takovim štivom poseže, taj ne bi nikako uzimao drugo, ali kupci Kuglijevi nijesu u većini od takove vrsti, pak bi uzimali i dobre stvari, da su im se pružale jeftino i u dobrom izboru. Čovjek se upravo čuditi mora smjelosti ovih knjižara, koji su si u Hrvatskoj stekli položaj, imetak i sve što imadu, kako mogoše tako malo poštovanja iskazati zemlji i narodu, u kojem živu, te izdadoše stvari, tri knjige P. Kocka, dva kriminalna romana Königova, tri knjige Boisgobeya, Gaboriaua i pripovijesti, kojima se i ne zna za autora, kao što su „Mračna zagonetka", „Neobična žena", „Nestalo 80.000 talira" i „Tajne biograd. kraljevskog dvora" Već samo ove stvari sačinjavaju malu zbirku literarnoga smeća, koje je kadro otrovati tisuće srdaca i ukusa i odvrnuti ih od domaće knjige. Reći će tkogod: to ide, to narod traži. Ali to je ipak daleko preslaba obrana za atentate, što su učinjeni na hrvatsku književnost izdavanjem prijevoda ovakovih stvari. Ako to ide, to još ne mora biti razlog, da se tomu i pogoduje. Ja držim, da knjižari u radu oko kulturnoga podizanja ne moraju biti posvema na istom stupnju, na kojem su seoski ili predgradski trgovčići i sitničari. Knjižar bi morao, držim, vazda imati pred očima, da ako već prodaje olovke i masno zaslužuje na pisankama, zadačnicama i sličnim stvarima, da je dužan narodu, u kojem živi, pružati i nešto, što će djelovati u dobrom smislu na njegov duševni razvoj; a ne pogodovati samo najnižim instinktima, zato jer to ide, jer to nosi. Od svakog trgovca zahtijevamo, da prodaje zdravu i solidnu robu, samo knjižarima neka bude slobodno nekažnjeno trovati. Da je ono, što izdaju dobro, pa ma bilo i tudje, još bi čovjek nekako pregorio, ma da bi i to već značilo davati prednost tudjinu, ali kad je ono tudje zlo, kad se tim truje ukus, svraća smisao na krive putove, onda je to kažnjivo jednako, kao što i trovanje svakom drugom hranom. Da se kod nas nije izdavalo u tolikoj mjeri prijevoda nevaljanih i trećerednih stvari, jamačno bi dobre hrvatske knjige i prijevodi dobrih tudjih stvari daleko drugačije prolazili, nego što prolaze. Radi svega ovoga valja nastojanje Malinarovo, koji ne imade kapitala poput naših knjižara, koji ne prodaje školske knjige, zadaćnice i olovke, poduprijeti na sve moguće načine, a u prvom redu time, da se knjižare, koje izdavaju

Digitized by Google

smeće, bojkotuje i žigoše, ne bi li se time oslabila konkurencija, što ju čine prijevodima literarno vrijednih stvari. Druga i veća pomoć Malinaru bila bi, kad bi mu se predavali valjani i jezično uzorni prijevodi romana i pripovijedaka (Matica Hrvatska) i drama (Hrv. kazalište) uz stalni abonement na stanoviti broj primjeraka, što bi ih ti zavodi mogli lako naći medju svojim članovima, odnosno posjetnicima. Matica bi mogla honorar za prijevode doprinijeti kao žrtvu za podizanje lijepe knjige indirektnim putem, a kazalište plaća prijevode i onako, pa ne bi u tom slučaju imalo nikakovih žrtava. Kada bi Malinar uza to iz raznih dnevnika i časopisa, koji su donašali prijevode literarnih radnja, a teško su pristupačni, donio i nekoliko starijih stvari, došli bi do prekrasne prijevodne biblioteke, dočim se Malinar ovako mora zadovoljiti onim, što dobije, pa to mnogi put i ne bilo valjano prevedeno.

*

Baričevićeve su ,,Novele i portreti" neobična književna pojava u nas. Bile su oglašene pod imenom ,,Pripovijesti", ali su valjda autor i izdavač opazili, da im taj natpis ne pristaje. Njihova je neobičnost u tome, što prikazuju neobične ljude i neobičnim, za nas, načinom. Čitajući Baričevića, izlazi pred oči A. G. Matoš. On je prvi u nas počeo ovako pisati. Tek ovo ne znači, da je Baričević plagirao Matoša. Od sedam radnja u trima se pisac bavi slikarima i pjesnicima, odabravši dašto posvema čudne i neobične ljude. (Original, Artist, Futač). U ,,Smrti Petra Pavlovića" i pripovijeci o ,,Glupku Tuki" prikazuje dva čovjeka iz svakidanjega života, pa je stoga ovdje lakše odrediti snagu i način Baričevićev u prikazivanju. Promatrajući ljude, Baričević uoči jednu crtu u značiju ovakovog svakidanjeg čovjeka i ističe ju toliko, dok od portreta ne postane karikatura. U tom poslu karikiranja upravo je strastven i to više puta malo smeta. Petar Pavlović je bojažljiv, ali Baričević učini od njega karikaturu bojažljivca, uživajući specijalno u pojedinim mjestima, u kojima je izsmijao Pavlovića. Pošto se takovih mjesta više nakupi, prebaci on Pavlovića iz komičnoga u tragično i u nama se razbija konačno posvema slika toga čovjeka, koji je ovako neekonomski prikazan. Slično biva i u portretu Glupka Tuke. Baričević je očito imao model, ali je držao, da valja nekoje stvari, koje su mu bile poznate iz života toga čovjeka, podcrtati i nije u tome znao naći prave mjere. To isto vrijedi i glede stila Baričevićeva. I u tome se vidi strastveno traženje, isticanje pojedinosti na štetu cjeline. Za volju jedne prispodobe, sretno nadjene, Baričević će se udaljiti, izgubiti u duljenju, dok posvema ne uništi prvobitni dojam, što ga je učinio onom uspjelom figurom. Ja bih sve ovo mogao poduprijeti i citatima, ali vjerovat će mi se možda i na riječ. Tek ovo sve nijesu nipošto pogrješke, nego više značajke Baričevićeva pisanja. Nama treba ovakovih pisaca, u kojima sve vrije. I kao što nijesam mogao shvatiti jednostrano osudjivanje, kojim su u svoje doba dočekani Kamov, Radošević, Kišur, koji su zapravo tako blizi Matošu kao i Baričević, tako ne bih mogao ni sada značajke Baričevićeva pisanja smatrati pogrješkama i nedostacima.

Posvema iz okvira Baričevićevih ostalih radnja izlazi ,,Smrt kao baština" i po predmetu i po načinu obradbe. U njoj prikazuje umiranje mladića, koji je baštinio sušicu od oca. Obradjen je ovaj predmet u formi dnevnika i listova. O ,,Originalu", ,,Artisti" i ,,Futaču", kaó naumice originalnim ljudima, ne valja trošiti mnogo riječi, jer se valjanost piščeva daleko bolje očituje u iznašanju svakidašnjih ljudi i dogodjaja, a upravo ovim dokazao je Baričević, da imade talenta. *A. M.*

Gjordjić i Kanižlić*

Ova je radnja sa prvobitnim naslovom ,,Zwei Jesuiten in der serbokroatischen Literatur des XVIII. Jahrhunderts" bila piščeva doktorska disertacija (1905.), ali se vrijednošću svojom daleko izdiže nad obične radove ove ruke, pa je sada izašla u ,,Radu" Jugoslavenske akademije, gdje medju literarno-historičkim radovima ovoga zbornika zaprema dolično mjesto, unoseći u ukočeni oblik akademičkih literarno-historičkih studija više duha i moderniju naučnu metodu. Zato se o toj radnji može govoriti, ali i mora se govoriti, da se kontrolira mladoga pisca, koji izriče svoje sudove suviše samosvijesno, ne poznaje rezerve, voli svoje apriorno mišljenje nego li tudje jače utvrdjeno mnijenje. To je i povod, da posvećujemo svoju pažnju ovoj studiji, jer ako ikojoj nauci, to jamačno literarnoj historiji treba u nas da pritječu sve solidniji radnici, a to mnogo ovisi i o kritici.

Hrvatska literarna historija jest mlada nauka, pa se sva kreće još u obliku monografija. Golema sila neobradjene i neproučene

* D. Prohaska: Ignjat Gjordjić i Antun Kanižlić. Rad, knj. 178.

Digitized by Google

gradje, površno izdatih, a gotovo nepročitanih pisaca tjera nas na specialni studij, na monografije, jer je cjelinu preteško obuhvatiti, ali upravo to je povod, da ne imajući ni potpune bibliografije ni naučno argumentirane opsežne literarne povijesti, griješimo u monografijama, proučavajući jedan dio, a ne poznavajući cjeline. Od ovakvih pogrješaka, koje često s temelja mijenjaju piščevo mišljenje, koje hoće da dokaže, jedva je prosta koja naša monografija, pa im se nije mogla oteti ni ova.

Pisac spominje utjecaj Ovidija na galantnu liriku talijansku, francusku i njemačku, a utjecaj njegov na hrvatsku liriku nikako ne poznaje. „Spominju se — veli — već u Hektorovića, hvarskoga pjesnika, lat. i hrv. izgubljene pjesme De remedio amoris". To, kao jedino poznato, spominje u bilješci, pa i to je naopako. U istinu nijesu nigda ni postojale ovakve hrvatske i latinske pjesme Hektorovićeve, već samo njegov hrvatski prijevod „Knjige Ovidijeve od lika ljubenoga" (De remedio amoris), a to nije izgubljena pjesma, nego je otkrivena i priopćena već u prvoj knjizi „Gradje za povijest hrvatske književnosti". — Ili dalje! O Gjordjićevoj „Mandaljeni pokornici" ne može se govoriti, a da se ne pretresaju Gundulićeve „Suze sina razmetnoga" i Buničeva „Mandaljena". Ali ima još jedna pjesan, piscu nepoznata, što se uz ove privija, i važna je za razvitak dubrovačkoga marinizma upravo za pauzu izmedju Dživa Bunića i Gjordjića. To je pjesan Nikolice Dživa Bunića „Glavosječenje navjestitelja Jezusova Ivana Krstitelja" ili „Herodias". Da je pisac poznavao dubrovačku Herodijadu, nikako ne bi napisao: „A Saloma predjašnjih vijekova ulazi u prikazanje o sv. Ivanu Krstitelju kao sporedno lice, kao „Igruša, kći Irudičina", dok je u modernoj drami O. Wildea narasla do glavne junakinje, zamamljive sa strasne ljubavne želje". Kako vidjesmo, već u staroj hrvatskoj književnosti imademo pored crkvene reprezentacije, gdje je Saloma dakako sporedno lice, i epsku pjesan, gdje nam se ona javlja kao glavna junakinja, pa je upravo središte radnje i najljepše pjesničko mjesto, na koje pjesnik prosipa sav cvijet marinizma, scena, gdje raskošna Saloma pleše pred Irudom. Saloma je Nikolici Buniću ono, što je bio razmetni sin Guduliću, a Mandaljena Dživu Buniću i Gjordjiću. — Ili ovo! Zanimljivo je, da Kanižlićeva „Sveta Rožalija" nije ni prva ni osamljena u staroj hrvatskoj književnosti. Bila bi piščeva slika potpunija i jasnija, da je opazio, kako se pod utjecajem odgoje Isusovaca i u Dubrovniku već u XVII. stoljeću pjevalo o sv. Rožaliji. Saro Dživa Bunića (1633.—1721.), drugi sin prvog dubrovačkog erotičkoga pjesnika, opjevao je, kako se spominje: „Vitam Divae Rosae à S. Maria, erga quam summa eius fuit pietas" (god. 1671.); nadalje se tu spominje: „Poema de vita, rebus gestis et virtutibus eiusdem Divae Rosae"; „plurima item poemata, in quibus pii Divae Rosae erga Deum affectus exprimuntur". — Ili još jedno! Dr. Prohaska veli: „Gjordjić se u svojim Pjesnima povod za tom elegantnom i rafiniranom lirikom Arkadije. Njim (!) se dubrovačka lirika diže na novi snaždj razvitka". Medjutim oznake, što prema daljim piščevim izvodima karakterišu liriku Gjordjićevih Pjesni, obilježuju i Buničeva Plandovanja, tek što je Bunić svuda volio neku mjeru, a Gjordjić je volio ekstreme, pa kod ovoga ista obilježja nešto jače udaraju u oči. Prema tome se nije Gjordjićevim „Pjesnima" dubrovačka lirika digla na novi stepen razvitka.

Jedna od najzanimljivijih tema iz povijesti razvitka dubrovačke lirike jest svakako spor izmedju idealizma i realizma, koji je u to doba izbio, a kako je sâm Gjordjić zašao u taj spor pa nam se u predgovoru „Mandaljene" ukazuje, kao teoretički branič idealizma, očekivali bismo, da će pisac s više pomnje raspraviti ovo pitanje, Nove gradje nije iznio, a što je bilo poznato. rdjavo je komentirao, pa su i zaključci neosnoi vani. Pisac navodi riječi Gjordjićeve: „Poklotole slijedi (dim za špotu), da razboričnije i uljudnije, neg svoj grijeh u mojijeh pjesnih Mandaljena, plače u popijevkah kneza Nikolu kneginja Vidosava, koja naravnom i neredbenom bolesti kidajuć vlase, mećući ih za se leleka i bugari: Jaohve si njoj žalosnoj." Iz ovoga mjesta zanimljive Gjordjićeve apologije idealizma protiv „naravnosti" realizma izvodi dr. Prohaska: „Narodnom pjesmom, koja je prirodna, mislio je Gjordjić, da je pobio svoje protivnike. Znao je, da mu ovaj dokaz mora uspjeti, jer u njegovo je doba narodna pjesma bila još prezrena kao plod prostoga i neuljudjenoga ukusa." Pisac nije kritički ispitao premise, pa mu se i zaključak protivi istini. Iznajprije nikako ne stoji, da je u ovo doba narodna poezija „bila još prezrena", pače što više, ona je već ponovno bila došla u svoju cijenu. Prvi naši trubaduri koncem XV. stoljeća, posve u skladu sa suvremenom strujom talijanske lirike, priljubljivali su se k narodnoj pjesmi; Hektorović je s velikim

Digitized by Google

počitanjem o njoj govorio, a za njom se povodio Lucić. Upravo u Gjordjićevo doba ulazila je ona opet u modu. U to nastaju u Dubrovniku veliki zbornici bugarštica, bez kojih mi danas ne bismo gotovo ništa znali o staroj hrvatskoj narodnoj poeziji, a u Zaostrogu će ne zadugo zapjevati Kačić svoju „pismaricu". Mene je mnogo zanimala „narodna pjesma" o knezu Nikoli i kneginji Vidosavi, na koju se obara Gjordjić, pa sam je svakako nastojao negdje naći, a kad sam je otkrio, opazio sam, da to i nije — narodna pjesma. Kukuljević priopćio je ju pjesmu pod naslovom „Knez Nikola i knez Bujak", doduše kao popijevku iz XIII. ili XIV. stoljeća, u „Pjesnicima hrvatskim XV. vijeka" (1856.), ali danas će svaki književni historik reći, da je to umjetna imitacija narodne bugarštice jednoga od Gjordjićevih protivnika.

A kneginja Vidosava osta lele tu udova,
Jadna kneginjo!
Skubuć vlase, mećuć ih za se,
Pogledav se, napi u glase:
Hoja, Lero, Dolerije...

Ova je dakle pjesma imitacija narodne pjesme nekoga pristalice „naravnoga", pa prema tome ne pobija, kako bi pisac htio, Gjordjić svoje protivnike tobože općeno prezrenom narodnom pjesmom, već upravo njihovom umjetnom poezijom. Ovo je važna činjenica. Uopće mislim, da treba skeptičnim okom gledati na neke bugarštice u Bogišićevu zborniku, moje je najdublje uvjerenje, kad se dublje prouči dubrovačka poezija „naravnoga" u XVIII. stoljeću, pa se utvrdi više ovakih primjera, da će se dobrano morati stegnuti broj izvornih narodnih pjesama iz dubrovačkih rukopisa ovoga doba.

Pišući o Kanižlićevoj „Rožaliji" i Gjordjićevoj „Mandaljeni" morao se i dr. Prohaska dotaći pitanja, dali izmedju ova dva djela postoji medjusobno dodirivanje. Kako je glavno obilježje njegova kriticizma ono, što je Nietzsche nazvao „razvredjivanjem svih vrijednosti" ili što sâm eufemistično nazivlje „revizijom", to je pisac dakako i u tom pitanju ustao protiv dosadašnjega mišljenja. On je naprosto sve dodirne točke izmedju Gjordjića i Kanižlića sveo na „općene oznake cijele ove književne struje, za kojom se i jedan i drugi povodi", a tendenciozno je prešutio neke zajedničke crte kao i činjenicu, da Kanižlić sâm priznaje u „Kamenu smutnje", da se povodi za Gjordjićem. Dr. Scherzer, istraživajući ovaj utjecaj, istaknuo je u „Sv. Rožaliji" i u „Mandaljeni" scenu, gdje se djevica u zoru u svom svjetovnom sjaju odijeva pred ogledalom. Ova je scena jednako obradjena u oba pjesnika, pa nije samo istovetna po motivu, koji može biti konvencionalan, nego je srodna i po izražaju, po riječima. Pisac nije shvatio značenje ove pojave, pa zato jednostavno kaže, da je ovaj motiv „pravi locus commmunis u renesansnoj književnosti", i da ovu scenu opisuje „sila pjesnika", te nije čudo, da i naša dva pjesnika opisuju ovaj prizor „jednakim riječima". I sada bismo očekivali, da će nam pisac navesti ovakvu i jednakim riječima izradjenu scenu iz „sila pjesnika", ili ma bar iz jednoga, pa bismo smjesta ostavili sve argumente dosadašnjega mišljenja, ali mjesto ovoga logičkog postulata dobivamo pet talijanskih stihova iz Metastazija i kratki citat iz Speea, što sve nema ništa zajedničko s ovom scenom toalete pred ogledalom. Goneći se za krilatim riječima, što ih nije mogao ispuniti sadržajem, pisac je prezirno gledao na mišljenje drugih, pa iza ovih negativnih citata dakako nije priznao svoju stramputicu, pače pošao je njome na egzotični put bez cilja: utjecaj dubrovački posve odbacuje, pa isporedjuje Kanižlića s takvim njemačkim uzorima, „koji su mogli posredovanjem drugih o njima zavisnih pisaca utjecati na Kanižlića", po čemu se unapred odrekao svakoga pozitivnoga rezultata u svome istraživanju, te je tako u najboljem slučaju dosadašnju osnovanu i vjerojatnu hipotezu originalnosti radi zamijenio novom, a posve nevjerojatnom.

Mogli bismo još štošta opaziti, ali omedjen prostor „Savremenika" nas zaustavlja; a i ovo, što je rečeno, izneseno je, da pisac bez naučne i objektivne kontrole ne korača dalje u razvijanju pogrješaka i rdjavih sklonosti svojih, nego da unapredjuje svoje pozitivne sposobnosti, koje čine ovu radnju i pored krupnih stvarnih pogrješaka i nastranosti u metodi vrijednim prilogom hrvatskoj književnoj povijesti.

Dr. Branko Drechsler.

Kajišar

Stjepko Debeljak, pučki učitelj, koji je imao prilike proučavati narodnje nevolje iz neposredne blizine, živući medju narodom, napisao je pod gornjim natpisom djelce, u kojem u formi drame razmatra pitanje narodnih zlotvora, poznatih pod imenom kajišara. Debeljak je radnju i sam nazvao slikama sa sela. U prvom činu prikazuje rastvorno djelovanje

Digitized by Google

seoskoga gavana, kajišara Gaše, u drugom otpor, što ga je iseljenik, kojemu je Gašo prodao djedovinu i koji se vratio iz tudjine, da se opet domogne svoga djedovskoga krova protiv njega poduzeo, i u trećem čas dražbe, na kojoj Gašo po drugi put hoće, da razbije sreću Petrovu. U „Kajišaru" se mjestimice odviše (preučeno !) raspravlja. Najbolji je treći čin, u kojem ne ma nikakovih raspravljanja, nego se radnja razvija neprekidno do konca. — *v* —.

Vladimir Nazor

— Vi ste se, gospodjice, upoznali s njime?

— Jesam.

— Dojam?

— Molim, pitajte dalje !

— Vanjština?

— Moram reći: ugodna.

— Visok?

— Ni visok ni nizak.

— Posebna obilježja?

— Naočari i odviše srebrnih niti u kosi i bradi.

— Doba?

— Trideset i tri godine.

— Zanimanje?

— Profesor, ali ne od onih, što zaboravljaju kišobrane.

— Pribivalište?

— Kastav. Malen, ali drevan grad na brijegu sa znamenitom i slavnom prošlosti, grad, koji je Istru vratio hrvatstvu. U novije vrijeme podosta osamljen, jer se život neodoljivom snagom kotrlja u nizinu.. Omiče se život niz pitome obronke unatoč tome, što ga gordi Kastavac za kosu hvata i grozničavo k sebi vuče. Ali život kô život...

— A on?

— Nazor? U tom krajnjem naporu i otporu vidi nešto nadčovječno. A to je, što ga dira. Valjda se sjeća svojih stihova:

.... gledajte, djeco,
Kako na zemljište naše ne smije da korakne holi Stojan ni pomamni Momir. Boje se, drže se južnih Krajeva...

— Vam su znane njegove pjesme?

— Sve.

— Jeste li mu govorili o njima?

— Jesam. Spomenula sam mu neke i pohvalila ih.

— A on?

— On nije odgovorio ništa, već je uzeo da mi čita Kranjčevića, Carduccia i Pascoli-a.

— A onda?

— Onda me je zapitao: Svidjaju li vam se i sada moje pjesme? Ja sam odgovorila: — Znam, što hoćete da kažete. Ali pitam vas, jeli kada koji pravi umjetnik vjerovao u vrijednost svojih djela?

— A kakav je u saobraćaju s drugim smrtnicima?

— Rjedje ekspanzivan, češće zatvoren u sebe, ali vazda ljubezan. Vele, da je i dobar pedagog. Drži pučka predavanja, roditeljske sastanke, piše pjesmice za djecu...

— Jednom riječi: Odgojitelj !

— Svakako, premda držim, da je promašio zvanje. Po mojem shvaćanju njega bi bilo trebalo poslati u „lugare", kao što su ono učinili s Kozarcem i Čipikom.

— Po čemu to sudite ?

— Po tomu, što neizmjerno voli šumi. Nalazi u njoj koješta, te ga zanima: rosne kapljice na zelenim hvojicama, divlje cvijeće u šikarju, jesenje lišće s tisućama raznih bojâ, trag divljači, šumski mir, koji neznani zvuk, pa tračak sunca, što se guštarom krade i uvija, sve to njega zanosi i ushićuje.

— A ima i drugih šetnja osim one u šumu?

— Ima ona — iz šume. Na tom ga je putu naći obično pod noć. Sâm... Nešto je okrupan, pa se teško uspinje na svoj brijeg. Dok ide, mrak biva sve to gušći, a priroda oko njega poprima neki drugi, čudesni oblik: sve postaje nekako veće, krupnije, snažnije. Tamne silhouette gora i planina kao da su se netom digle iz haosa i izvile nad more, što se dolje još i jače udubilo. On popostaje i gleda u to dugo, a onda bježi kući i što je vidio, sklada u pjesme, kojima se mi svi divimo.

— Hvala vam, gospodjice. No do sada je bio govor većinom o dobrim stranama našega pjesnika.

— Sad bi pak trebalo okrenuti kolajnu, nije li?

— Molio bih lijepo...

— Razumijem: hrvatski jal. Ne — neka je, poslužit ću vas.

— Počnite s najlošijom njegovom stranom !

— Evo je: ne će, da se ženi...

— — — — — — — — — — — — — — —

Tu se naš razgovor prekinuo. *e.*

Iz majske košare

Poznavati Srbiju je danas, ma da to nije poznavanje per analogiam, već obratno, najbolja metoda za upoznavanje Hrvatske. Isti jezik, ista rasa, a opet je sve drugojačije, pa

Digitized by Google

ono, što stoji ovkraj, kao u Pascalovu paradoksu je izvrnuto onkraj Save. Kako da se tu snadješ? Svakako na hvaljenom „srednjem putu", u sredini izmedju srpskog demokratizma i našeg tradicionalizma, izmedju njihovog radikalizma i našeg birokratizma, izmedju našeg kaputaštva i njihovog geačtva, izmedju njihovog narodnog i našeg nenarodnog historizma.

Gosp. Slobodan Jovanović, profesor beogradskog univerziteta, jedan je od najkurioznijih modernih srpskih duhova. Kada je naprednjačtvo, doživljevši preko Garašanina svoj politički pad sa kraljem Milanom, postalo, naročito u autoritativnom literarnom kritičaru dru. Ljubomiru Nediću, jedna čista intelektualna kritička reakcija proti nekulturnim političkim i literarnim demagogijama, uzrokujući rascjep kulturnijih mladjih od političnijih starih radikala — „fuzionaša", bijaše Slob. Jovanović u konservativnoj eliti srpskoj oko Nedićeva Srp. Pregleda, koji nastavljaše visoku kulturnu tradiciju Otadžbine naprednjaka dra. Vladana Gjorgjevića. Onda je pokazao mladi konservativac isto toliko solidnog suda kao literarni, umjetnički kritičar, kao danas kao analizator političkih i pravnih misli. Čist logičar i „Englez" kao Nedić, prenio je njegovu literarnu kritiku sa još većom objektivnošću i naučnom spremom na političko polje, pokazavši u ocu radikalizma, u Svetozaru Markoviću „ruskog" romantika pod vidom tobožnjeg pozitivizma i prikazavši matematičkom skoro jasnoćom u 1. svesci Političkih i pravnih Rasprava cijelo ustavno pitanje u Srbiji od pada Karagjorgja, pa Sretenjskog Ustava (1835.), pa sve do abdikacije kralja Milana i do naših dana. U novom stanju (iza krvavog 29. maja) kraljevska je vlast gotovo sasvim iščeznula, zaključuje se ta studija, sa riječima, koje najbolje karakterišu slobodu toga duha: „Jedan kralj, koji je osudjen da bude pasivan; jedna Skupština onesposobljena opstrukcijom za rad; jedna vojska bez unutrašnjeg jedinstva i s toga bez odlučnosti za političke avanture, — to su crte novog stanja što prve padaju u oči nama, koji u njemu živemo". Citiram sve to ne samo kao dokaz kritičnosti g. S. Jovanovića, nego i kao dokaz, da tako ne bi kod nas mogao o suvremenom stanju u Hrvatskoj, sve kad bi i htio i smio, pisati ni jedan naš profesor na pravnom fakultetu... Portrait publiciste i agitatora Pere Todorovića, organizatora srpskog radikalizma, toš je porazniji od kritike protivnika „estetike" Svet. Markovića, ali to ne smeta jednakoj objektivnosti toga tukididskoga suda i prama kralju Milanu.

Kako nisam pravnik, nemam kompetencije za sud članaka u ovoj najnovijoj, drugoj svesci Političkih i pravnih Rasprava. O dvodomnom sistemu je nastavak ustavnih razmatranja i meni na našem jeziku nije poznata tako jasna, tako lucidna rasprava o parlamentarizmu, naročito o odnošajima gornjeg i donjeg doma. Uspostava gornjeg doma je naime stari postulat srpskih konservativaca, simpatičan i učenom profesoru kao prijatelju pravog parlamentarizma, pa je više no poučno za paralelu izmedju „nas i onih tamo", da naša elita vidi spas u demokratizaciji našeg Sabora, dok srpska traži načina, kako da Skupštinu i parlamentarizam spase od neparlamentarnog demagoškog opanka. Milan Pirocanac je prekrasna kritika naprednjačtva, ideje političkog naprednjačtva u Srbiji i zato se S. Jovanović poslužio velikim gospodinom, srpskim aristokratom Pirocancem, cijenjenim kao doktrinar, mislilac, a ne kao vodja stranke, što bijaše vojnik i „kavaljer", ali fraseur i diletant Garašanin. Naprednjaci ne uspješe, jer su kao umjerenjaci bili za ustav, koji bijaše kralju Milanu odviše radikalan, a narodu odviše „dvorski". Stranku zaustavljaše rivalstvo izmedju Pirocanca i Garašanina, pa fakat, da Pirocanac kao doktrinar ne bijaše realan praktičan političar. Nastavljač politike kneza Mihajla „Balkan balkanskim narodima", sanjao je Pirocanac o oživotvorenju tog ideala — kao možda i naš Štrosmajer — u vezi s idejom federalistične Austrije. Slobodan Jovanović i to naprednjačko austrofilstvo vrlo tačno i dosta negativno ocjenjuje, ali dogadjaji, kao aneksija Bosne i opće pravo glasa u Austriji, još i danas čine aktualnom misao velikog gospodina, Nj. Ekselencije Milana Pirocanca.

Još do aneksije bijaše Srbija centar srpstva. Ako i nije taj centar još iz Beograda premješten, posljedicama pametne aneksivne politike može svakako za austro-ugarske Srbe doći u pitanje to dojakošnje srbijansko središte. Ma da je prof. S. Jovanović kao konservativac prije svega, u ostalom kao svi Srbi iz Srbije, izvrstan Srbijanac, veli u smislu novih prilika na austro-ugarskom slovenskom Jugu: „Zrno je istine, da osobine jednog naroda zavise u velikoj meri od njegovog stupnja kulture, i da jedan narod na tako niskom stupnju kulture kao naš, ne može napredovati, ako bude odveć sarevnjivo čuvao svoju narodnu osobenost"...

Digitized by Google

Slobodan Jovanović toliko je bogat idejama, te na njih tek upućujem, želeći mu kod Hrvata što više čitalaca i žaleći ga, što je žrtvom ležernog feljtona, a ne stručne studije. Našavši Piročancu nedosljednosti buržoaskog liberalizma, vrlo polovičnog, engleskih vigovaca 1869. i francuske buržoazije prije 1848., otkrivši mršave izvore demagoškog i višoj kulturi dušmanskog starog radikalizma, došavši kao umjerenjak do najslobodoumnijih, ako i pesimističnih, rezultata čovjeka izvan stranaka, Slobodan Jovanović ne oduševljava me samo slobodom i učenim bogatstvom duha, nego još i ovim: shvaćanjem nacionalizma i onda solidnošću svog izlaganja, svog stila.

Dok se kod nas u neupućenim redovima još uvijek shvaća narod kao homogenost jezična i etnografska, dakle plemenska, S. Jovanović sasvim ispravno kao Renan, Poincaré i toliki drugi misli, da je momenat kulturni i historijski jedini mjerodavan u pitanju narodnosti. Kao pravnik, on narodnost shvaća državopravno kao naše pravaške teorije. Osjećanje narodnosti kao jedinstva jezičnog i plemenskog je i tome misliocu inferiorno prama narodnosti kao ideji državne i kulturne zajednice, koja je iz Bretonca, Franka i Romana napravila jedan narod. Narod kao fakat filološki i etnografski je inferiorniji prama narodu kao faktu kulturnom i idealnom.

Od Engleza je Slob. Jovanović, pisac članka o Balfouru, naučio držati se činjenica, od Francuza ima skeptičnu analizu i precizno izlaganje, a od Nijemaca ima taj — ne varam li se — Jellinekov juristički djak tradiciju i dar za neosobnu, naučnu spekulaciju. Dodam li još, da kao pravi Srbijanac nikako ne podnosi frazu, „raguzanizam" i merinizam, mrzeći svaku afektaciju pa — kao Stendhal i Merimee — i afektaciju „kičenosti" u stilu, našao je svoj osobni stil, dosta bezbojan za naučnu raspravu, dosta jednostavan za diskretne crte psihološkog portraita i dosta stvaran, da ne umara suhoćom analize i apstrakcije. Za moj ukus taj stil u čežnji za naravnošću malo je neprirodan. Odviše mi je mršav i tamo gdje to ne treba. Ne želeći isticati sebe, S. Jovanović afektira, jer je i sakrivanje samog sebe, maskiranje svog vlastitog skepticizma — afektacija. Naravan, prost stil može biti samo osoban stil.

Mérimée-u, tipu sličnih k itičnih, skeptičnih i universalnih intelektualnih dispozicija, sličan je g. Slobodan Jovanović i fizički. Pored pored plave glave sa licem, na kojemu je lijepa samo superiorna nota inteligencije, pa slabašnog tijela, aristokratskih, povučenih i jednostavnih atitida akademske finoće ima — kao Karagjorgje — tanak, čudan, ženski glasić ucvijeljenog, pedantnog i razmaženog dječarca. Njegov otac, bivši ministar i savjetnik državni, bijaše medju prvacima liberalne Omladine i S. Jovanović mora da već od mladih nogu imadjaše fin odgoj kao Montaigne. U savremenoj Srbiji on je dvostruk aristokrat i sa naprednom strankom budan čuvar ovih aristokracija, naročito one, koja jedina osposobljava da si usamljen najviše onda, kada si to najmanje. Ako je velika inteligencija najpodobnija stvar za unesrećavanje ljudi, ja bih duboko žalio toga umjerenog srpskog konservativca, srpskog nasljednika Montesquieuovog, da na kraju krajeva ne smatram još većom nesrećom od inteligencije — — glupost. Ne zbog toga, jer unesrećuje inteligentne, nego — jer usrećuje srećne glupane.

*

Šteta, što nam g. Slobodan Jovanović ne može reći, što misli o našem Saboru i izbornoj reformi. Ali što ćemo, on ni u Srbiji nije narodni poslanik, a da i kandiduje, ne bi kao izvanstranački kandidat bio izabran. Stranke su prema tome bolje no inteligencija.

Sa literarnog gledišta nije me baš osobito zadovoljavao naš Sabor. Ne bijaše dosele dosta literaran. Naročito u polemikama i diskusijama. Gjalski se tužio na loš ton medju nama književnicima, dok je ton medju ocima domovine daleko gori, pa i onda, kada je Gjalski medju njima.

A što je najglavnije, ni u ovom zasijedanju saborskom nije se ništa, baš ništa učinilo za književnost i književnike, ma da je ban, g. dr. Tomašić, dobar književnik kao i nekoliko nar. zastupnika. Niko, niko se ne brine za nas, pa ni mi sami.

Čast plastičnim umjetnostima, ali niko ne može oboriti tvrdnju, da naša književnost, kakva je da je, vrši mnogo važniji kulturni utjecaj. Dok mi pišemo za sve klase, za cijeli narod, plastični naši umjetnici rade samo za srećnike, koji kao privilegovana klasa mogu kupovati njihove stvari. Vlada im je dala na na uživanje krasne ateliere, ponamiještala ih, a literatura je za tu blagoslovenu plejadu samo zato ovdje, da im pravi reklamu. Kod gospode od kazališta je isti slučaj. Ima ih, što vuku pristojne plaće, ma da vrlo malo rade, ne naučivši u svojoj, lovorikama posutoj karijeri ni tajne pravilnog, razgovjetnog izgovaranja, da ne govorim o misteriju pravilnog naglaska. I za ovu,

Digitized by Google

u mnogim slučajevima sasvim nepismenu gospodu (i gospodje) mi literati postojimo samo zato, da im pravimo reklamu ili da ih, u najboljem slučaju, ne napadamo, kada nam prazne džepove i kada za novac, namijenjen kulturi hrvatskoj, dreče kupleje iz Vesele udovice ili urlaju divote iz Princa Luksemburga. Postojim li na ovom tužnom planetu za gdju. Pollak, postojim samo toliko, koliko imam javnog i pozitivnog shvatanja za njene umjetničke neodoljivosti. U ostalom: stara, poznata pjesma o Kabotenima.

I dok naš književnik kao misirski rob vuče glomazne ploče za te domaće umjetničke piramidalnosti, avansirajući u najboljem slučaju za dramaturga, novinskog recenzenta ili prišipetlju kakve strančarske grupe političke, sasvim nepismeni individui živu od pera, od našega hrvatskoga pera kao novinari, plešu svakodnevno orgiju oko svemožnog kumira, oko svete Gluposti, Naše Gospe i Zvijezde Morske, dok uspomena ljudi kao Kranjčević i Kumičić škilji bez spomenika, dok grobovi Palmovića, Šenoe i Kvaternika nemaju dostojnog uresa, dok se na junake kao A. Kovačić sasvim zaboravlja u tom sveopćem obožavanju vola Apisa.

*

Jest, Apisa a ne Osvetnika trebaše kao svetu iskru medju nas kao kulturni simbol savremenosti baciti Ivan Meštrović.

Organ naših jezuita „Hrvatstvo" je u osobi toga silnoga umjetnika napalo hrvatsku umjetnost, pa je u svoju korist kao poraznu kritiku navelo moje članke u „Hrv. Slobodi". Još nedavno je i mene, kao sve slobodnije ljude, napalo kao i Meštrovića i meni je milo, da taj vrli list citira kao autoritete ljude, koje napada u ime srca Loyolina.

Medjutim spomenuta moja izložbena studija nije nimalo porazna. Jest, ja sam nekim kipovima prigovarao, što je u ostalom činio nedavno i pariski „Figaro", ali ako sam kritikovao, i to najstrože kritikovao, skinuo sam ipak kapu pred tim talentom, pa kad je već riječ o porazu, Meštrović je porazio mene, smije li se porazom zvati udivljenje kao nemoć kritičnog prigovora pred nekim divnim djelima.

Došavši dužim iskustvom do uvjerenja, da smo mi polubarbari i da tako imamo više prirodjene snage, više talenta od ukusa, meni je kao propagatoru što čišćeg ukusa i u ovom slučaju palo u oči, da je Meštrović „Stürmer" i „Dränger" nečuvene snage, ali da ta snaga pokatšto prekoračuje mjeru dobrog ukusa i tako griješi proti samom principu ljepote, dakle proti samom principu umjetnosti. Možemo se buniti proti konvencionalnosti i bez zapadanja u grdobu. Pored toga je Meštrović monumentalni simbolist, pa kada nekim divnim svojim djelima daje preciznija historijska imena, kao Miloš u, on im nehotice oduzima karakter općenitosti, determinira ih i nameće se na neki način izmedju umjetnine i gledaoca naivnošću svog uskog komentara. Vjerovatno je, da je pomisao na Kosovo, na poraze našeg plemena stvorila te gigantske i tu i tamo malo karikaturalne figure, ali zato te figure ne moraju biti kosovske figure. Pomišljajući na Miloša, Meštrović je stvorio, recimo, Perseja, a njegov Strahinić može biti Herakle. Njegov stil je divan, ali je kao stil u disharmoniji sa stilom narodne pjesme, od koje ima tek snagu.

Ali to su tek prigovori, opažanja sa namjerom, da se pokaže, kako se i rodjeni veliki talenat ne može slijepo podavati svojim silnim instinktima umjetničkim, kako i jedan Meštrović ne smije prekoračavati granice dobra ukusa. A da „Hrvatstvo" ima oči, vidjelo bi, da je portrait Meštrovićeve majke kip sasvim gotski, i da bi kao lik svetačke ljubavi mogao resiti svako sveto, pa i vjerom posvećeno mjesto.

„Hrvatstvo" je evo i opet doživjelo jedno Kosovo i mi mu želimo, ako već ne Kosovku Djevojku, a ono koju — — „Udovicu"... pa ma prošlo kao Laokoon mog vremena...

*

Kometi

Sudbina već Halleyevim repom
Prijeti padom prokletog kometa;
Zabavljen će slaninom i rèpom
Purgar gledat tragediju svijeta.

Skeptičnom bih mog'o smrću liepom
Stići tamo, gdje je svima meta:
Tamo — kamo tapa stazom sliepom
Uzdah crva s tužaljkom plancta.

Berenice biela, što u kosi
Zviezde i misterij noći nosi,
Sjajna na oltaru tajnog boga,

Repače se boji, pa ne sluti,
Da baš k njojzi vode grješni puti
Uplašenog nekog astrologa.

18./V. 1910. *A. G. Matoš.*

Digitized by Google

Novi smjerovi poezije

(Svršetak)

Otrag nekoliko decenija, toliko kod nas, koliko i kod većih naroda, opažao se uopće neki zastoj u pjesničkom stvaranju, tako da su se mnogi zabrinuto pitali, da li je zblja poezija izgubila svoj zamamljivi čar, s kojim je do onda zagrijevala tolike generacije, ili je posve materijalistično shvaćanje prirode, oslabilo smisao za poeziju? U istinu bilo je teško riješiti taj problem, no opazilo se je kašnje, da je poezija samo prevaljivala krizu, t. j. bila je prispjela u stadij, kad je bila nužna posvemašnja reforma. Modernu našu generaciju nijesu već mogle zagrijavati jalove i prazne pjesničke tirade, u kojima ne odsijeva u potpunom svijetlu duša današnjega čovjeka sa svim njegovim manama i vrlinama; ona je pravom iskala od pjesnika, da joj u njegovim djelima poda potpunu i vjernu sliku unutrnjeg života i težnja, sve to zaodjenuto u sjajnoj formi i zagrijano toplim osjećajima svoje generacije. I otpočela se je mjestimice javljati reakcija, najprije bojazljivo i nesigurno, onda sve to jačom snagom, dok nije napokon izbila na javu. Opaža se u to doba ponajprije neka raznolikost u shvaćanju pjesničkih tendencija i oblika, neko nesuglasje u shvaćanju prave svrhe poezije. Pojedinci su počeli upotrebljavati stara klasična mjerila, koja pružaju široku podlogu izražaju misli i osjećaja, neki stanu pabirčiti po širokom polju narodne poezije, tražeći dličnu formu izražaju svojih ideja, drugi pak, prekidavši svaku svezu sa starim tradicijama, stanu tražiti u svojem vlastitom nadahnuću nove oblike i nove puteve. Tako izbije na javu pitanje o „slobodnom stihu", t. j. o nekoj novoj formi, koja napustivši sve do sada poznate veze, kojima je poezija bila okovana stanovitim brojem slogova, bila bi podesna da izrazi potpuno i vjerno sve težnje, osjećaje i misli, u riječ dakle dušu pjesnikovu u potpunoj njezinoj slobodi. I u istinu raznolična retorička pravila, kojima je do sada poezija bila podredjena, sakate često pjesnikovu misao, izobličujući prvobitni originalni izražaj.

Kad je „Echo de Paris" 1891. god. raspisao „Anketu o književnoj evoluciji", razvila se žestoka raspra u Francuskoj oko teme Vers libre, u kojoj Stèphan Mellarme dobaci smjelu tvrdnju: En verité il n'y a pas de prose (u istinu proza ne opstoji), hotjevši tim reći, da je svaka ljudska misao samo — pjesma. Toj smjeloj tvrdnji odazove se ushitno mladja generacija pjesnika, koja je osjećala instinktivno, da dosadanji oblik nije dovoljan, da izrazi u potpunoj mjeri njihovu umjetničku individualnost. De Règnier i Gustav Kahn postadoše stjegonošama nove pjesničke vjeroispovijesti, pače potonji u svojem Premiers poèmes pokuša uspjehom novu metriku. U običnom smislu riječi nije to metrika, kakvu je mi do sada poznajemo; to je neki izražaj svoje vrsti momentanih, pače trenutačnih poriva duše, koji sinkronično odgovaraju intimnim osjećajima pjesnikova stvaranja i odrazuju svaki i najtanji osjećaj onako kako se u duši radja. Slobodna je dakle to poezija, bez spoljašnje vidljive sveze, ali za to usko spojena s duševnim emocijama, koje se u stanovitim časovima pojavljuju u ljudskoj psihi. Docnije je Kahn usavršio i dotjerao tu formu u njegovu poznatom epu Denil; no pored svega toga, njegov je primjer ostao gotovo osamljen u književnoj republici, jer većina pjesnika, nema još toliko snage da se posvema otme starim tradicijama. Ali je i taj gotovo osamljeni primjer karakterističan, jer nam odaje napredak u shvaćanju novih smjerova poezije. Još prije Gustava Kahna, Julije Leforgue, genijalni francuski pjesnik, bio je u svojem Complaintes i Imitation de Nôtre-Dame la Lune, upotrijebio donekle „slobodan stih", no prerana smrt zapriječi mu, da usavrši svoje započeto djelo.

Od nekoliko godina otrag, mislim 1905. god., zasnovana je u Milanu nova smotra, pod općenitim imenom „Poesia", internacijonalna je to revija, kojoj je glavni cilj, da podrži budan interes za pjesmu uopće i u kojoj imaju mjesta svi najrazličitiji smjerovi poezije. Tu nailazimo na proizvode D' Annunzia, Mistrala, Pascolia, Marradia, Henri de Regniera, comtesse M. de Noailles, Gustava Kahna, Helene Vacaresco itd., pače u svesci 1—2 od 1906. i prijevod na talijanskom jeziku poznate Kranjčevićeve pjesme: „Eloi, eloi lamma sabactani" i neke od probranih pjesama našega Rikarda Katalinića-Jeretova. Tu je reviju zasnovao oduševljeni francusko-italijanski pjesnik F. T. Marinetti, koji je u raznim svojim pjesničkim djelima izašao na glas kao pristaša novih struja poezije. I zbilja kad čovjek pozorno prouči sve sveske do sada izašle revije „Poesia", čudom se čudi plodnosti ljudskoga uma i obilju raznovrsnih osjećaja i misli, koje se pojavljuju u najrazličitijim oblicima, često puta posvema slobodni od običnih ritmičkih pravila. Ide se dakle na ruku svim modernim pokusima, s namjerom, da se pronadju stalni putevi novim smjerovima

Digitized by Google

poezije, koji izbijaju u još nejasnoj formi pojedinih pokušaja. Vidi se po svemu, da moderna pjesnička generacija predosjeća nekako instinktivno nešto novo, što izbija iz enerzije pojedinaca i mase i traži prikladno izlazište. Moguće, da će se još mnogo i mnogo pokušaja upotrijebiti, mnogo pjesničkih proizvoda žrtvovati, ali je izvjesno, da će se napokon pojaviti nov oblik, nov način, koji će zadovoljiti savremenim težnjama.

U nešto preuranjenoj trzavici i žurbi, za nečim novim, urednici „Poesie", a na čelu im glavni urednik F. T. Marinetti, bacili su poput goruće baklje u svijet: Manifest futurisma, t. j. program buduće poezije. Pariški „Figaro", u kojemu je prvi put taj manifest ugledao svijetlo, laskavo se o njemu izrazio, a po njemu i neke ostale francuske i talijanske novine. No, naše je mnijenje, da je taj program uopće malo pretjeran, nejasan i preuranjen. On u istinu sadržaje mnogu klicu, iz koje se može u buduće razviti obilan plod, no do tada će se po svoj prilici još mnogo novih programa pojaviti, koji će opredijeliti tačnije i jasnije smjerove nove poezije.* Iz ovih težnja vidi se ipak, da duh modernoga čovjeka nije prozaične naravi, kako se je mislilo, već da instinktivno ište način, kako da se izrazi u svoj svestranosti svoje psihe, koja obogaćena i ojačana raznovrsnim utjecajima modernoga napretka, hoće da izadje svakako i sva na svijetlo dana.

Plitvička jezera**

Prof. Dragutin Franić dao je hrvatskom narodu opsežnu knjigu o najljepšem kraju u hrv. zemljama — o Plitvičkim jezerima. U dvadeset i osam štampanih tabaka govori se o Plitvičkim jezerima, a neko 30 slika po fotografijama, tri kartice u tekstu i tri karte kao prilog na kraju knjige, služe boljem razumijevanju teksta. Šta je pisca te knjige potaklo, da se toga posla lati, kaže sam u Uvodu: „živi narodni kucaj srca za Plitvička jezera...". Ne misli on da piše kakvu naučnu monografiju o Plitvicama, on hoće samo da pribere „sve što se doslije o tim jezerima pisalo i naustice predavalo...". Na kraju knjige u poglavlju „Upoznavanje Plitvičkih jezera i literatura o njima" navodi pisac, tko je pisao i gdje je šta pisao o Plitvičkim jezerima od 16. vijeka amo sve do našijeh dana. Uza to se nabraja i literatura, koja je piscu pri njegovoj raboti poslužila, a stoji u vrlo slaboj ili nikakovoj vezi s Plitvičkim jezerima. Najposlije spisak „literature" završuje pisac sa neko 15 imena poštenih ratara okoline plitvičke, od kojih je štogod o Plitvicama čuo pa pribilježio. Sve u svemu imala bi knjiga Franićeva da bude nešto kao Baedeker, ali omašni hrvatski B. za Plitvička jezera. To nam pokazuje već prvo poglavlje knjige „Dolazak na Plitvička jezera", gdje se govori o tom, kako možeš s koje strane najzgodnije doći na Plitvice, koliko ćeš platiti za vožnju, pošto možeš dobiti ručak, noćište itd. Na to se poglavlje niže dalje jedanaest drugih, a svako se raspada u manje odijelke, u kojima pisac iznosi svu silu detalja.

Mučan bi bio posao svu tu sitnu gradju prosijati na gusto sito. Kad bi vrijednost koje knjige ovisila jedino o pribiranju amo tamo razbacane gradje, valjalo bi se piscu „Plitvičkih jezera" duboko pokloniti Tu ćeš naći mišljenja i bilježaka o Plitvicama sve od krunjenih glava, različite preuzvišene i presvijetle gospode, pa do poštenog ratara Stevana Bige „iz Bigine Poljane kbr. 103 stara 78 godina"! A sve se to navodi ponajviše riječ po riječ. Strašan mozaik! Smrkava ti se pred očima, kad hoćeš da ga temeljnije promatraš. Svaka stranica knjige, dapače i Uvod ima po nekoliko primjedbi „ispod linije". Kad u svom djelu spominješ i objašnjavaš koju prirodnu pojavu, pa svoje mišljenje pojačavaš mišljenjem ovog ili onog naučenjaka, citiraš djelo i stranu, na kojoj on to veli — to je u redu, svak će priznati. Ama kad pisac citira nekolike retke iz „Ungarisches Magazin, Pressburg 1784. str. 435.", da nas uvjeri, da „poznavanje starina koje zemlje služi za utaženje(!) plemenite radoznalosti i neodoljiva čuvstva za poštovanje svete uspomene naših predja..." — to je doista malo čudno. A potvrda te ruke ima u Franićevim Plitvicama sva sila. Malo ćemo gdje naći koji opis ili mišljenje o nečem, koji bi bili plod duše samoga pisca. Knjiga počinje citatima što uglednijih, što opet manje uglednih pisaca — da ti se pred oči iznese veličanstvena krasota Plitvica! Najbolji začin dat će dakako pjesnici, pa je tako knjiga dobrano protkana stihovima valjada svih hrv. pjesnika i pjesničića.

Već nas u Uvodu pisac na muke meće: Jedva si pročitao prvih osam redaka „Uvoda", prekida te i primjedbom u zagradi poziva, „Dalje čitaj ovdje onaj umetak... na strani 22. i 23." Dok željno čekaš, da pisac počne sâm s opisivanjem jezera, iznosi ti on svu silu sad boljih sad slabijih duševnih produkata najrazli-

* Vide „Savremenik" III. str. 701.

** Prof. Dragutin Franić: „Plitvička jezera i njihova okolica". Zagreb 1910. Tisak kr. zem. tiskare. Cijena 10 K.

Digitized by Google

čitijih domaćih i stranih pohodnika. Da je voda jezera Batinovca „smaragdove, pa tamno zelene boje" — za to treba pisac potvrde iz Jemeršićeve knjige „Kopnom i morem" i iz nekakvog članka „Moderne Kunst" ! A sve se to raspreda pravom epskom širinom. Gdje je red, da se opiše kraski kraj Plitvičkih jezera, razvit će se čitava teorija o postanku Krasa. Za gdjekoje mjesto u Franićevim „Plitvicama" može se reći: To isto, samo malo drukčije. Na str. 83. u primjedbi tumači, šta je bûk, i ako je to već učinio na str. 78.; Penckovo mišljenje, koliko godina treba, da se krasko gorje snizi za 1m, naći ćemo na str. 160. i 183. Prava je manija piščeva uz oznaku koga pojma trpat sinonima. Na str. 83. n. pr. veli: „Ta je jezerska dubanca voda izvrtala, i z b u r g i j a l a t. j. bureći ili b u r k a j u ć i u tlo zemlju odnijela"; ili riječi „vapnena rastopina", što su svakom poznate, tumači u zagradi nezgodnije „(rastopa, rastoka)"; ili dalje: „kapljice, koje dolje(!) sa stijena cure, k a p a j u, k a p k a j u". Počesto se bez potrebe gdjekoja naša poznata riječ u zagradi tumači njemački ili latinski: „glavni uvjet" — str. 224 — „(conditio sine qua non)"; „udubina" — str. 82. — „(Vertiefung)"; . . . „vodenoga sûma i bûka" — str. 74. — „(das Tosen des Wasserfalls)" itd.

Koliko se slatko čitaju ona mjesta, što ih je autor pribilježio po kazivanju kojeg priprostog seljaka, toliko su ona mjesta, gdje autor sâm govori, nekud teška, ukočena, i ako je sâm iz toga kraja, gdje se lijepo hrvatski govori. Tako se u njega može naći: „najveće ljeto" (pag. 16.), „jezera se odlučila(!) da prijedju u rijeku" (pag. 25), „jezeriti se" (pag. 199), „zemljiti se" (196), „najnizbrditiji" (192), „poremetnja" (204), pa sva sila provincializama, što se samo u Lici čuju. Ne bi se pravo moglo prof. Franiću zamjeriti, da je i koji provincializam uvukao u svoju knjigu, kad u našoj mršavoj geografijskoj terminologiji za neki pojam ne bi našao zgodna naziva. U nas se, istina, još ne može govoriti o utvrdjenoj geogr. terminologiji, ali opet nikako nije na korist geogr. nauci, ako svaki geograf na svoju ruku tu terminologiju stvara. Ima termina, koja su se već odomaćila; čemu onda mjesto ovih uvlačiti nova, možda još i gora. Svakako ne znači napredak na tom polju, kad mjesto „voda mrtvica" velimo „voda neteka" (pag. 391.), mjesto „nagib strane." (Böschung) velimo „nagon" (pag. 190). Gdjekoja termina ne uzima pisac vazda u istom značenju. To sam opazio n. pr. kod riječi brina. Tu je riječ pisac uzimao redovno u značenju „Böschung". Govori n. pr. „uspon je brine (Gradinskog jezerca) 7° 6', a na str. 131. kao da mu je brina = prodor !

(Svršit će se.)

Stanko Pavičić.

BILJEŠKE

BJÖRNSTJERNE BJÖRNSON. Društvo hrvatskih književnika izrazilo je udovi Björnstjerna Björnsona saučešće, na koje je primilo slijedeći odgovor:

Aulestad 19. Mai 1910.

La Société des Auteurs Croates.

Monsieur le Président Messieurs.

Ma mère, profondément émue de votre lettre et de la sympathie que vous lui témoignez dans ces douloureuses cerconstances, me charge de vous en remercier et de vous dire combien elle en est touchée.

Recus mes salutations les plus distinguées.

Dagny Björnson Langen
née Björnson.

NA KRITIKU O POVIJESTI TALIJANSKE KNJIŽEVNOSTI iz pera g. H. Barića primili smo opsežan odgovor g. Vinka Lozovine, pisca „Povijesti". Ovoga odgovora svoga poštovanog suradnika g. V. Lozovine uredništvo nije moglo sve doslije uvrstiti, jer je maleni prostor lista neprestano okupiran aktualnim raspravama i takovim, koje već dugo vremena čekaju na objelodanjenje. Osim toga provodi uredništvo konsekventno u rasporedbi gradiva stanovite principe, kojima misli najbolje ugoditi abonentima „Savremenika". — Uredništvo je stavilo na dispoziciju „Savremenik" i gosp. dru. I. Kršnjavome, koji nije suradnik „Savremenika", u sličnom slučaju. On se nije mogao našom susretljivošću poslužiti samo za to, jer mu je odgovor nadmašio opseg kritike.

Digitized by Google

RAČKI I KRŠNJAVI. Primamo na zamolbu od g. Račkoga ove redove:

G. Andrija Milčinović napisao je u katalogu Meštrović-Račkove izložbe u mojoj životopisnoj bilješci slijedeće: „Na proputovanju kroz Zagreb svrati se (Rački) u profesora Kršnjavoga, pokaže mu jednu studiju seoskoga lude, što ju bješe naslikao za boravka u Zdencima. Ovaj ga svjetova neka se vrati učiteljstvu, jer u umjetnosti mogu uspijevati samo aristokrate, a ne proletarijat". Stvar se ima ovako.

U ožujku 1903. godine pokazao sam dru. Kršnjavomu na Streljani (on je bio u ono vrijeme zabavljen „Uranijom" na Streljani), studiju seoskoga lude učinjenu u Zdencima u Slavoniji kod Milčinovića. G. dr. Kršnjavi svjetovao me je, da se povratim učiteljstvu, da za moju studiju ne može reći, da ne pokazuje upravo nikakovog talenta, da je lako ovakovu ružnu stvar naslikati, da takove stvari nitko nikada u svoj salon staviti ne će, ali neka naslikam lijepu mladu curu, jer će se tu vidjeti imam li talenta, da neka držim radje dobro u ruci kruh, koji već imam, jer da u umjetnosti mogu danas napredovati samo aristokrate (mislio je duševni aristokrate) a ne proletarijat.

Dr. Kršnjavi tvrdi za tu posljednju rečenicu, da je sasvim sigurno nije tako rekao, jer da bi to bio potpuni nesmisao. Riječi: u umjetnosti mogu danas napredovati samo aristokrate (duševne je mislio) a ne proletarijat, su njegove vlastite riječi.

Ja sam se i onda a i danas se s tom rečenicom slažem i ne vidim u njoj nikakav nesmisao. *Mirko Rački.*

UMJETNIČKI NATJEČAJ, što ga je raspisala osiguravajuća zadruga „Croatia" za figuralni ukras svoje palače, urodio je s četiri natječajne radnje. Prvu je nagradu dobio Robert Frangeš, profesor na visokoj školi za umjetnički obrt, u kojoj je jury i presudjivao radnje. Grupa R. Frangeša prikazuje „Croatiu", kojoj su se utekli stradalnici (žena s napršćetom i muž s djevojčicom) za pomoć. Žena s pouzdanjem očekuje pomoć, dok muž njezin ne vjeruje pravo. Dakle cijela mala pripovijest, koju bi bilo mnogo lakše promatrati kao porculansku grupu na ormaru u sobi ili uopće negdje iz bliza, da se uzmogne iz ličnih crta, iz raznih potankosti na odjelu i drugdje pročitati i shvatiti cijelu pripovijest. Reliefi prikazuju raznovrsne radnike. Izradjeni su veoma lijepo te se doimlju kao plakete.

Drugu je nagradu jury dosudio Ivanu Meštroviću. Njegovu grupu sačinjavaju tri osobe. U sredini stoji simbol Croatie, u spodobi nage mlade žene, izradjene na način njegovih karyatida, a do nje kleči, s lijeva i desna, po jedna osoba cjelujući joj ruke. Ovo cjelivanje ruku ne doimlje se najugodnije, ali kad se uvaži, da se tim u narodu izražava najdublja harnost, onda grupa po tome dobiva zasebni biljeg i u tom smislu. Osim toga djeluje grupa kiparski jedinstveno i arhitektonski. Zasnovana je u formi trokuta, ma da opredijeljeni prostor imade četverokutni oblik. Sve su osobe nage i sve je izraženo strogom stilizacijom.

Jury, koji je presudjivao radnje sačinjavali su većinom članovi ravnateljskog vijeća „Croatiae". Natječaju prispješe još dvije radnje, kojima imena umjetnika nijesu objavljena. Jedna od tih radnja sliči u mnogočem Frangešovoj, po zamisli, shvaćanju i načinu izradbe (minucioznosti), tek je nešto jednostavnija i s manje vještine sačinjena, a druga odaje posvema zasebnu tehniku, te je i po shvaćanju i zamisli posvema samonikla. Ne ima ništa konvencionalno, u što je tako lako zapasti pri zasnivanju ovakovih radnja. I ova se radnja doima snažno.

Ovaj je natječaj u mnogočem zanimljiv i poučan za svakoga natjecatelja. —*i*—.

IZ KNJIŽEVNIČKOG SVIJETA. U aprilu boravio je u Zagrebu bosanski narodni pjevač Džafer Kolaković, sin Mehmeda, koji je prije 24 godine pjevao u Zagrebu narodne pjesme i velik broj muhamedovskih junačkih pjesama kazivao za Matičin zbornik. Džafer je tom zgodom recitovao i pjevao narodne pjesme mladeži obih gimnazija, ženskoga liceja, trgovačke škole i realne gimnazije. — Braća hrvatskoga zmaja u Zagrebu, podići će još ove godine spomenploču na kući (danas zgrada „Stola sedmorice"), u kojoj je živio i umro Stanko Vraz. — 24. IV. prikazivala je ljubljanska „Pučka pozornica" „Staroga Iliju", izvornu narodnu igru s pjevanjem, što ju je napisao član hrvatskog zemaljskog kazališta u Zagrebu Ignjat Borštnik. — Do sada su donijeli prikaze o Meštrović-Račkijevoj izložbi slijedeći zagrebački dnevnici: „Pokret" (30. V.), „Agramer Tagblatt" (30. V.), „Obzor" (30. V.), „Hrvatstvo" (25. V.) i „Agramer Zeitung". Nizom podlistaka prikazaše tu izložbu „Srbobran" (Dmitar Mitrinović: 16., 17., 18., 19., 20., 21., 24., 25. V.), „Hrvatska Sloboda" (A. G. Matoš: 4., 6. i 7. V.), „Narodne Novine" (Andrija Milčinović: 19., 21. i 25. V.), a po više puta osvrnuše se na izložbu osim toga „Obzor", „Pokret" i „Hrvatstvo". Od časopisa posvetila su veću pažnju izložbi:

Digitized by Google

„Zvono" (od 20. V., Kosta Strajnić) i ilustrovani prilog „Obzora" „Vijenac" (u broju za mjesec maj), koji je donio i više reprodukcija izloženih umjetnina. — Jugoslavenski iseljenici u republici Argentini izdat će prigodom stogodišnjice oslobodjenja Argentine almanak „Jeku", u kojem će biti prikaza Argentine i hrvatske zemlje. Štampat će se španjolski i hrvatski, a izaći će kao divot-izdanje sa 250 slika u 500 stranica. Imati će pjesama, pripovjedaka, životopisa uglednih Hrvata i drugih raznih članaka. Cijena je četiri i pol dolara. Materinska riječ u Rosario de Sta. Fe javlja, da će se s razašiljanjem skoro početi. — Sredinom maja boravio je u Zagrebu engleski publicista Watson, poznat pod imenom Scotus Viator. Iz Zagreba, u kojem je proboravio više dana, krenuo je u Beč, odakle će u Moravsku. — Prof. Oton Iveković napisat će dojmove s puta po Americi, u kojoj je tunedavno proboravio šest mjeseci, u svrhu slikanja hrvatske crkve, što ju je podignula hrvatska naseobina u Kansas-City-u. — U „Obzoru" (od 5. V.) napisao je suradnik „Savremenika" Jermolov izcrpivi podlistak o literaturi bez kontrole u kojem žigoše izdavanje raznovrsne „šundliteratare" (Garibaldi, Nevino odsudjeni, Nevina u ludnici itd. itd.) konstatujući, kako je izdavanje takovih pripovijesti u svescima samo preneseno iz Zagreba u provinciju, a nije prestalo uopće. Jermolov tumači taj pojav i pripisuje veliku krivnju i tome, što se ovakovu literaturu u kritici dovoljno ne žigoše. — Dr. Fran Ilešić iznosi (Obzor 5. V.) statistiku hrvatskih članova „Matice Slovenske" u godini 1909., konstatujući da više mjesta u kajkavskim predjelima (Samobor, Krapina, Klanjec, Krapina, Zlatar, Sisak) ne imadu ni jednoga člana, nadalje da je Zagreb imao 1909. samo za dva člana (45) više nego Osijek (43) i da je na taj broj spao u dvije godine (1907. imao je 96 članova). — Prigodom proslave pedesetgodišnjice crnogorskog kneza Nikole izaći će od Rade Krivopaća „Heroida", Živka Dragovića knjažev životopis, Novice Nikolića epos, dočim mu je Gjuro Spadijer posvetio dramu, a Savo Vuletić će ga opjevati kao narodnoga osvetnika. Historik J. Nikolić napisao je povijest Crne Gore u 19. stoljeću, a Pavičević će izraditi ogromni epos. — Slovački beletrista dr. Matej Rencar, poznat kao beletrista pod imenom Martin Kukučin, koji boravi već dvije godine u Punta Arenas kao liječnik, proslavio je 17. V. pedesetgodišnjicu. Napisao je mnogo pripovjedaka, novela, a najbolji mu je roman „Dom v strani". — Kongres slavenskih novinara u Sofiji, bit će od 5. do 7. jula. Prvi dan će predsjednik sveslavenskog novinarskog saveza Holeček govoriti o ciljevima organizacije slavenskih novinara, a V. T. Velčevo o razvoju bugarske žurnalistike, drugi dan je glavna skupština saveza. Prigodom kongresa biti će izložba bugarskih časopisa. — U „Pokretu" od 7. maja objelodanio je dr. Milan Ćurčin otvoreno pismo u kojem razjašnjava povodom jedne notice „Pokretove" o uskoograničenom broju saradnika za ‚Almanah srpskih i hrvatskih pjesnika i pripovijedača" razloge koji su vodili urednike pri pozivanju. Dr. Ćurčin kaže: „Time što je poziv na suradnju ograničen na 24 književnika, nikako se nije htjelo reći, da ostali naši pjesnici i pripovjedači ne mogu ući u jedan srpsko-hrvatski almanak. Daleko i pomisao od tog. Iz velikog kruga urednici su pozvali, one za koje su držali da najbolje pristaju jedan uz drugog, a da ipak mogu reprezentovat današnju hrvatsku i srpsku pjesmu i pripovjetku. U samom izboru poveli su se jedino za svojim ukusom i sudom, a nigdje nisu pretendovali na potpunost... Jer sve kad bi urednici i htjeli da napuste svoje lično gledište u izboru suradnika i kad bi kao privatni izdavači mogli podnijeti svaku žrtvu u materijalnom pogledu, pa pozvali sve naše pjesnike i pripovjedače za suradnike, koji bi to sud mogao izreći, gdje su granice i tko sve imade pravo, da udje u almanah i tko bi ih onda sve iskupio i doveo pod jedan krov?" — Početkom ove godine počeo je u Beču izlaziti list srpske napredne omladine „Zora". Do sada su izašla tri broja. List je sebi stavio zadaću graditi srpsku modernu kulturu. Imade i hrvatskih suradnika. Štampa se latinicom i ćirilicom. U trećem broju donosi toplo i uvjerljivo pisan članak Adama Pribičevića „Naš realizam". „Zora" je u glavnom za srpsku omladinu ono što je za hrvatsku „Hrvatski djak". Cijena je sedam kruna na godinu. Pretplatu valja slati na: Verein Zora, Wien I. Universität. — Prigodom gostovanja pariške glumačke družine, koju je početkom aprila gostovala na hrv. zem. kazalištu u Zagrebu s Rostandovim „Chanteclerom" izdala je knjižara Gjure Trpinca hrvatski sadržaj te dramatske pjesme, kako ga je prikazao dobar poznavalac francuskoga jezika I. P. — „Bosanska Vila" izdat će doskora hrvatski trobroj. Kao suradnici za te brojeve „Bosanske Vile" javili su se do sada dr. Vatroslav Jagić, M. Marjanović, M. Begović, T. Alaupović, dr. D. Domjanić, Vladimir Nazor, Adela Milčinović, R. Katalinić, Andrija Milčinović, dr. M. Prelog i dr. — Najnovije djelo hrvatskoga uče-

Digitized by Google

njaka Vatroslava Jagića „Istorija slavenske filologije" izašlo je ruskim jezikom štampano u Petrogradu, kao prvi svezak „Enciklopedije slavenske filologije" što ju izdaje ruska carska akademija nauka, odio ruskoga jezika i književnosti. U toj enciklopediji bit će prikazan cjelokupni duševni život slavenskih naroda. Ruske novine ističu da je Jagićevo djelo potpun i do sada prvi cjelovit prikaz povijesti slavenske filologije u svih slavenskih naroda. — Istodobno dolazi iz Petrograda vijest (Novoe Vremja), da je tamošnje „Obščestvo slavjanskoj vzaimnosti" primilo predlog G. V. Komorova o izdavanju slavenskih pisaca na ruskom jeziku. Kao prva imadu se izdati djela hrvatskoga romanciera Ljube Babića Gjalskoga, predsjednika D. H. K., slovačkoga književnika Urbana Vajanskoga i bugarskoga pripovjedača I. H. Vazova. S izdanjem će se započeti već ove godine. Tako će Gjalski prviući s većim brojem svojih djela u jednu od najvećih literatura. Gjalskijeva pojedina djela prevedena su već na sve jezike, ali ovo će biti prvi put što izlazi u tudjem jeziku s više djela izdanih u zavodu, kao što je ruska carska akademija.

—ilčin—.

IZ UMJETNIČKOGA SVIJETA. Dne 5. V. priredila je u zagrebačkom kazalištu ljubljanska „Glazbena Matica" i „Slovenska filharmonija" koncert za Strossmayerov spomenik. Slovenski gosti (oko 500) dodjoše pod vodstvom svoga predsjednika Stritofa i koncertnoga ravnatelja Hubada. — Prema vijestima spljetske „Slobode" otklonio je Zadar gostovanje hrvatske opere u zadarskom kazalištu „Verdi". — Na medjunarodnoj izložbi medalja u Bruselju, koja će se ove godine otvoriti, izložit će i sekcija medaljera iz Austrije, a medju njima hrvatski umjetnik prof. R. Frangeš. — Kako javlja „New-York-Herald" započeli su u new-yorškom „Schubert-teatru" pokusi za Albinievu operetu „Madame Troubadur". — 4. IV. dadoše u Zagrebu koncerat Valborga Swärdström i Arigo Serato. — Dobrotvorna zadruga Srpkinja priredila je u Zomboru prvu slikarsku i kiparsku izložbu. Risto Vakanović i Ljubo Ivanović preuzeše arangement izložbe. — U Zagrebu borave već mjesec dana hrvatski umjetnici Ivan Meštrović i Mirko Rački. Ostaju ovdje do jeseni radi priredjenja umjetničke izložbe „Medulića". — Na putu u Paris zadržala se je sredinom mjeseca maja u Zagrebu nekoliko dana srpska slikarica Nadežda Petrović, koja stalno boravi u Beogradu. U Parizu ostat će dvije godine u svrhu studija. — Član hrvatskoga zemaljskoga kazališta Mihajlo Marković boravio je početkom mjeseca aprila na Cetinju u svrhu pregovora glede gostovanja hrv. zem. kazališta na Cetinju prigodom jubilarnih svečanosti knjaza Nikole. — Sredinom maja otputovao je Tomislav Krizman u Moravsku, da prisustvuje u ime članova „Medulića" kod pregovora glede priredjenja sveslavenske umjetničke izložbe. Kod tih su pregovora zastupali savez „Ladu" Vješin, Auer i Vakanović. — Koncem aprila izložio je prof. Crnčić panoramu „Pogled na more s Plasa" u Osijeku. Sada je izložena ta radnja u Budimpešti. — Sredinom maja boravio je u Zagrebu, na proputovanju, Celestin Medović. Medović je otputovao u Prag Vlahu Bukovcu, da se dogovore glede jesenske izložbe „Medulića" u Zagrebu. — Dvanaestoga maja gostovao je na hrvatskom zemaljskom kazalištu kao osamdesetgodišnji starac nestor hrvatske glumačke umjetnosti Petar Brani u ulozi Vrbe u Stroupežnickovom „Barunu Hrobčickom". — Samoupravni odbor grada Zagreba zaključio je u svojoj sjednici od 4. V. kupiti na izložbi Meštrović-Rački od Meštrovića „Zdenac života" za 20.000 K, za koju svotu imade umjetnik izvesti djelo u bronci i postaviti na mjesto, koje sam odabere. Osim toga ovlastio je odbor načelnika da kupi za grad prema uvidjavnosti koju sliku Mirka Račkoga. Istom je zgodom zaključio odbor ne odazvati se molbi, da pokloni gradu Koprivnici stari kip sv. Jurja, što ga je izradio bečki kipar Fernkorn, a poklonio Zagrebu kardinal Mihalović. — Nikola Faller, pravi član D. H. K. primio je mjesto intendanta osječkoga narodnoga kazališta, a dosadanji upravitelj Srdjan Tucić pristupio upravi hrvatskog zemaljskog kazališta, kao tajnik. — Na duhovski ponedjeljak priredio je hrv. akademski klub „Mladost" s velikim uspjehom koncerat u Varaždinu. — Narodni zastupnik i pravi član društva hrvatskih književnika Frano Supilo stavio je prigodom saborskog zasjedanja na vladu interpelaciju kojom pita je li istina, da će prigodom svjetske umjetničke izložbe 1911. u Rimu hrvatski umjetnici izložiti u madžarskom paviljonu i kani li vlada u tom slučaju štogod učiniti, da Hrvatska tom zgodom bude zasebno zastupana i prikazana. — Sredinom maja krenula je beogradska opera na gostovanje u Sofiju i Plovdiv. — 25. i 26. IV. gostovala je na zagrebačkom kazalištu japanska dramska družina pod vod-

Digitized by Google

stvom glumice Hanako. — Mladi hrvatski umjetnik Vörös objelodanjuje u zagrebačkom „Malim novinama" seriju karikatura pod naslovom „Galerija otaca domovine", u kojima prikazuje narodne zastupnike iz netom minuloga saborskoga zasjedanja. — Hrvatski slikar, prof. Oton Iveković, koji je boravio na poziv hrvatske naseobine više mjeseci u Kansas-Cyti-u, da crkvu hrvatske naseobine u istom mjestu dekorira slikarijom u hrvatskom narodnom slogu svratio se je sredinom travnja u Zagreb iza kako je dovršio radnju na općenito zadovoljstvo. — Osječko hrvatsko kazalište otpočelo je 16. IV. gostovanje na Sušaku s Albinievim „Barunom Trenkom". — U svrhu popularizacije dramske umjetnosti priredit će hrv. kazalište u Zagrebu u junu o. g. niz besplatnih dramskih predstava za siromašnu mladež školsku, obrtničku i trgovačku, radnike, vojnike i seljake. Prije svake predstave bit će popularno predavanje o važnosti komada. Prikazivat će se pretežno hrvatske drame. — U umjetničkom salonu Ulrich izložio je M. C. Crnčić više novijih svojih radova, većinom marina. U posljednje vrijeme priključio mu se većim brojem svojih radnja mladi umjetnik Krušlin. — Madžarski dnevnik „Az Ujsag" donosi prigodom izlaganja Crnčićevog „Mora" u peštanskom salonu „Könyvesa" vijest, da je to početak saobraćaja madžarsko-hrvatske umjetnosti. Pišući o Crnčićevom „Pogledu na more s Plasa" naziva more madžarskim. — Jedna praška umjetnička tvrdka reproducirala je remek-djela majstora Vlaha Bukovca u formi razglednica u trobojnom tisku. — Koncem maja prispio je u Zagreb, radi umjetničke izložbe „Medulića" vrsni hrvatski kipar Rosandić. — Izložba Meštrović-Rački bit će otvorena i u junu. — Ivan Meštrović izložit će prigodom jubilejske izložbe u Rimu po svoj prilici u srpskom paviljonu. — Član narodnoga kazališta u Pragu proslavljeni češki traged E. Vojan gostovao je u Zagrebu kao Hamlet (20. V.) i Otelo (21. V.) s velikim uspjehom. — Velikim uspjehom okrunjeno je i gostovanje dvaju poljačkih glumica na hrv. zem. kazalištu u Zagrebu: prvakinje gradskog lavovskog kazališta Wande Siemaszkove (Nora 18. V. i Sablasti 19. V., istu je večer dodala scenu ludila iz Ryedelova „Začaranoga kola") i Irene Solske („Nora" 14., „Smrt Ofelije" od Wyspianskoga 15. i „Lila Veneda" od Slovackoga 16. maja). — Pjevačko društvo „Zora" u Karlovcu raspisuje natječaj (50 K) za najbolju himnu prigodom 50-godišnjice, s kojom je spojena i pedesetgodišnjica djelovanja svih hrvatskih pjevačkih društava, što ima u himni biti izraženo. Rukopise (tudjom rukom) treba poslati dru. Ivanu Haslingeru u Karlovcu do 31. augusta.

IZ DRUŠTVENOGA ŽIVOTA. 7. V. predavao je pravi član društva hrvatskih književnika dr. Rudolf Horvat u dvorani zagrebačke gradske vijećnice o tome „Kako je ugarski kralj Koloman došao na hrvatsko prijestolje". Predavanje priredište „Braća hrvatskoga zmaja". — Zagrebačko učiteljsko društvo priredjuje u proslavu 25-godišnjice opstanka od 15. augusta do 15. septembra u umjetničkom paviljonu u Zagrebu, školsku izložbu, koja će podati sliku o razvitku pučkoga školstva u Zagrebu i okolici za posljednjih dvadeset i pet godina. Izložbeni odbor već je razaslao pozive. — 6. VII. priredila je predavanje za roditelje Danica Jerand u školi u Draškovićevoj ulici. — „Srednjoškolski orkestar" u Zagrebu priredio je 2. IV., u sokolskoj dvorani koncerat s obilnim programom. Orkestrom je ravnao pravi član društva hrvatskih književnika prof. dr. A. Schneider. — D. Mitrinović predavao je 13. maja članovima kluba „Prosvjete" o „Meštroviću, njegovoj umjetnosti i njegovoj estetici". — Na uskrsni ponedjeljak obdržavalo je hrvatsko starinarsko društvo u Kninu svoju glavnu godišnju skupštinu. — Početkom aprila obdržavala se konstituirajuća skupština „Liječničkog udruženja za Bosnu i Hercegovinu" u Sarajevu. Predsjednikom je izabran primarius dr. Karlo Bayer, potpredsjednicima dr. Lazo Dimitrijević u Sarajevu i dr. Risto Jeremić u Tuzli, tajnikom dr. Mustafa Denizlić, a blagajnikom dr. Hugo Zechmeister. — 23. IV. predavao je Hinko Sirovatka, kao član „Braće Hrvatskoga Zmaja", „O životu i radu Slavena u Americi" u zagrebačkoj gradskoj vijećnici. — Zagrebačka okružna blagajna za osiguranje radnika izdala je prospekt o svojem lječilištu „Brestovcu", koje se nalazi na zagrebačkoj gori. Prospekt je urešen s 14 slika (reprodukcija fotografija) i popratnim tekstom, u kojem su prikazani položaj i klima, uredjaj zavoda, indikacije i kontraindikacije, liječenje u zavodu, uvjeti primitka, pristojbe i konačno put iz Zagreba do Brestovca te šetnje oko Brestovca. Prospekt je lijepo i ukusno opremljen. — Koncem travnja obdržavali su glavne godišnje skupštine u Zagrebu: Hrvatsko planinarsko društvo (22. IV.), Braća hrvatskoga zmaja (24. IV.), Jelisavino društvo za dobrovoljno potpomaganje siromaha (24. IV.), Hrvatsko pjevačko društvo „Kolo" (24. IV.). —

Digitized by Google

20. IV. predavao je u zagrebačkoj „Gradjanskoj streljani" pravi član društva hrvatskih književnika dr. Vladoje Drapczynskyo zvijezdama repaticama s osobitim obzirom na Halleyev komet. Tom se je zgodom predavač poslužio u predavanju i trim originalnim snimkama Halleyeva i velikoga kometa što ih je ove godine snimio pravi član društva hrv. književnika Miro Mance. — 24. V. predavao je u zagrebačkom „Trgovačkom domu" sveuč. profesor dr. Franjo Spevec o „Mirovinskim zakladama naših novčanih zavoda". Predavanje je odštampano u prilogu „Obzora" (od 26. V.). — Starješina „Hrvatskoga sokolskoga saveza" dr. Lazar Car pokrenuo je misao, da se prigodom svesokolskoga sleta u Zagrebu 1911. priredi „Etnografska izložba", u kojoj bi bio prikazan život naroda i svega čime se narod bavi u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji, te je u tu svrhu obdržavano već nekoliko sastanaka. Na posljednjem izabran je predsjednikom pripravnoga odbora Milan Krešić, potpredsjednikom pl. Stanisavljević, a tajnikom dr. V. Turković. Izradba rasporeda izložbe povjerena je profesoru Jiroušeku. Pomišlja se i na to, da se tom izložbom postavi temelj etnografskom muzeju. Dragutin Hirc napisao je u „Obzoru" od 7., 8. i 9. IV. nekoliko podlistaka o tome, kako bi trebalo urediti tu izložbu. — Neumorni vrsni dječji liječnik dr. Žiga Švarz, upravitelj zavoda za zaštitu dojenčadi, otpočeo je nizom predavanja za matere. Prva dva predavanja držao je 17. i 20. V. u ambulatoriju za siromašnu djecu u Zagrebu i to o uzrocima pomora dojenčadi. — Nastojanjem „Kluba hrvatskih književnika u Osijeku" proslavljena je ondje 23. V. svečanim načinom stogodišnjicarodjenja Stanka Vraza. Akademiju je otvorio predsjednik kluba dr. Ivan Krnic prikazavši Vraza kao književnika i kritičara. Pjevačko društvo „Kuhač" pod ravnanjem A. Stefana otpjevalo je Novakov „Gorski kraj", našto je Dragan Fran Röszler (Mahores) deklamovao Vrazovu „Hrvat pred otvorenim nebom". Dr. Fran Papratović prikazao je Vraza kao domoljuba, a gdjica Pinterovićeva kao pjesnika ljubavi. Tamburaški zbor i pjev. klub „Kuhač" dovršio je ovu uspjelu akademiju. — „Braća hrvatskoga zmaja" podignut će skorih dana dvije spomen-ploče Hrvatskomu književniku Ivanu Lepušiću (5. maja) u Opatovcu i S. Vrazu u Zagrebu. —*ć.*

UPRAVA DRUŠTVA HRVATSKIH KNJIŽEVNIKA U ZAGREBU

— Predsjednik „Društva hrvatskih književnika" Ljuba Babić-Gjalski predao je visokom saboru molbu Nestora hrvatskih glumaca Petra Brania, da mu se sve službovne godine uračunaju u mirovinu.

— Upravni odbor „nakladnoga fonda društva hrvatskih književnika" darovao je dvadeset i pet postotaka od utrška svakoga primjerka kataloga Meštrović-Račkove izložbe za „Našu djecu", što ga je raspačala istoimena sekcija udruge hrvatskih učiteljica.

— Članovi „Društva hrvatskih književnika" i oni abonenti „Savremenika", koji su podmirili polugodišnju pretplatu za „Savremenik" i „Redovita izdanja" i to za drugo polugodište, dobivaju katalog Meštrović-Račkove izložbe, koji je urešen s 28 reprodukcija izloženih umjetnina, uz popusnu cijenu od 1 K 50 filira, ako novac pošalju upravi društva (Zagreb, Bregovita 3). Inače je cijena 2 K.

— Uprava D. H. K. obustavila je ovim brojem „Savremenik" i „Redovita izdanja" većini dužnika, koji nijesu podmirili pretplate za prvo polugodište. Za dug će ih čekati još osam dana, a onda predati odvjetniku.

UREDNIŠTVO primilo je OVE KNJIGE:

Miloš Trivunac, O Lilienkronu. Beograd 1909. Izdao Geca Kon.

Slobodan Jovanović, Političke i pravne rasprave. Sveska I. i II. Beograd 1908. i 1910. Izdao Geca Kon. Cena 1. sv. 3 din. 2. sv. 3.50 din.

Ivan Cankar, Hlapci. Drama v petih aktih. Ljubljana 1910. Založil L. Schwentner. Cena broš. K 2.—, po pošti K 2.10.

Kalendar za našu djecu 1910. Izdala udruga učiteljica, sekcija „Za našu djecu". Zagreb 1910. Tiskom „Pučke tiskare". Cijena 60 fil.

Digitized by Google

SAVREMENIK

BR. 7 SRPANJ 1910 GOD. V

MJESEČNIK DRUŠTVA HRV. KNJIŽEVNIKA

U SPOMEN STANKU VRAZU

Jedno je stoljeće minulo, što se rodio u ubahnom Cerovcu, u romantičnom Malom Štajeru, a povjesnica zapisa zlatnim perom njegovo ime medju najslavnija imena novije hrvatske prošlosti. Stoljeće XIX. borba je za život i smrt hrvatskoga naroda, a da smo iznijeli sjajnu pobjedu, sjajniju od sviju naših pobjeda u vjekovnim borbama s Turcima, čemu se i svijet divio, budimo harni našim preporoditeljima. Kroz tisuću godina naše povijesti i naše borbe, ni u jednome nije narod s e b i stvorio tako velik spomenik života, kao u devetnaestome. „Najljepši je spomenik — veli Vraz — koji si mladi narod podignuti može, izobraženje, prosvjeta". To nam dade XIX. stoljeće. A da se naš narod vinuo do takve sile, te stvorio jedinstvenu narodnu prosvjetu, budimo opet harni i blagodarni njegovim mladim vodičima, našim preporoditeljima, medju kojima bijaše magna pars Stanko Vraz, kojega stogodišnjicu rodjenja slavimo umah iza Gajeve stogodišnjice, kako mu je iza Gaja i najveće značenje za renesansu našega narodnoga života.

Prije stotinu godina bio je hrvatski narod raskomadan više negoli ikada. Mrak i sotonstvo, rekao bi Fran Kurelac, nije se nigda tako žurilo i naprezalo, da nas pozoblje i pohrska kao tada. Nigda nijesmo bili tako blizu propasti kao tada. Bosna i Hercegovina stenju pod turskim igom. Vapaj raje jedini je odziv iz ovih zemalja. Dalmaciju, kad je zauvijek ugasla slava „kraljice mora", sad osvaja Austrija, sad je na sablji dobiva Napoleon. O sjedinjenju s Hrvatskom sanja samo biskup Vrhovac. Slavonske županije sve se većma otkidaju od matere zemlje. Velik dio Slavonije i gradjanske Hrvatske sastavlja Krajinu, koja sav narod odgaja za vojnika, za ranu i junačku smrt u dalekim, tudjim krajevima. Malen dio gradjanske Hrvatske pod upravom bana čuva stari ustav i stare hrvatske tradicije. A kad je god. 1809. car Napoleon ametice kod Wagrama potukao austrijsku vojsku, morao mu je Franjo II. mirom u Schönbrunu predati i čitavu Hrvatsku na desnoj obali Save do Jadranskoga mora. Hrvatskome banu ostadoše samo tri županije: zagrebačka, varaždinska i bjelovarsko-križevačka. „Mal zaista Horvatov broj!" kliknuo je u to tužno doba Toma Mikloušić, taj jedini — kako reče Stoos — „glas kričečega vu puščini horvatskoga slovstva". Pa ipak ova mala Hrvatska od cigle tri županije podiže god. 1809. insurekciju od 17.226 vojnika protiv — Napoleona.

Kako je u to doba zamr'o književni rad u samom Dubrovniku, slavnoj „slovinskoj Atini", pa u Dalmaciji i Slavoniji, nije čudo, da ni u ovim ostacima

Digitized by Google

gradjanske Hrvatske nema narodnoga prosvjetnog života. Sve je obamrlo. Ima tu jedva dvadesetak pučkih škola. Zagreb je u to vrijeme malena varošica od 8.000 stanovnika. Trgovina je u rukama doseljenih Grkâ, sav obrt osim najnižega u rukama Nijemaca. Zagreb je njemačka varoš, jer u njoj nema hrvatskoga gradjanskog staleža. U Zagrebu je gimnazija, ali nastavni jezik jest latinski. Madžarski jezik uči se kao neobligatan predmet, a hrvatski jezik i hrvatska povijest uopće se ne uči. U Zagrebu izlaze njemačke novine, na mahove dolazi njemačko kazalište, a sva prigodna književnost bez ikakva značenja kreće se na latinskom i njemačkom jeziku. Bili smo verigama okovani i željeznim šibama poviti. Pa ipak uza sve to ova mala Hrvatska, najmanja, što je igda bila, postade maticom rascjepkanih hrvatskih zemalja. A tko će preporoditi narod? Tko će ga duševno osloboditi? Tko će učiniti Zagreb hrvatskom prijestolnicom, ognjištem prosvjete, iz kojega se iskre prosiplju po čitavu Balkanu? Tko će po našem trostrukom mraku prosipati iznajprije sjaj zvjezdicâ, a onda prosuti žar sunca? Plemstvo je to moglo učiniti, ali nije htjelo, nije imalo srca za narod ; svećenstvo je htjelo, a nije moglo. Kad je veliki biskup Vrhovac osnovao u Zagrebu tiskaru, da unaprijedi našu književnost, poručeno mu je, da se biskup ne smije baviti gradjanskim obrtom. Ovo veliko djelo oslobodjenja izvela je i mogla je izvesti samo mladost, koja je sama težila za prosvjetom svoga duha, i mi ponosito ističemo, da je upravo hrvatski djak, idealan, požrtvovan, radin, poletan, smion i slobodan, duševno oslobodio, ujedinio i preporodio svoj narod. Omladina je obnemoglu narodu vratila njegovu mladost i snagu.

Preporodne ideje sve su se zametnule u djačkim glavama, pa zato su i izbile u stihovima, a kad su se počele rastajati s poezijom, i same su umirale ili su gubile čar mladosti svoje. Gaj se propjevao kao djak, a njemu se odzivaju Kundek, Stoos, Rakovac, Demeter, Vukotinović, Mažuranić i drugi.

U to je bio došao u njemački Gradac mariborski djak, dijete seljačko, momče prežive ćudi, a premekana srca, da nastavi nauke. Mladi Stanko Vraz. Iste su ga žive rane osvojile, ali se one još jače po zlu dale, i pjesma ih nije mogla zagasiti, jer joj se nitko nije odzivao. Slovenci pali su još dublje od Hrvatâ. Stankova slovenska pjesma radjala se i umirala. Pjesniku Slovencu pade u ruke „Slavy Dcera". Jan Kollár crta mu raj Slave, boginje Slovjena. Ona prima u raj, pod svoju mirisnu lipu, radenike sa svih slovjenskih strana, Čehe, Ruse, Poljake. K njoj dolazi eto i mladi Hrvat Gaj. Samo s njegovih slovenskih krajeva, usnulih i zamrzlih, nema nikoga. Mjesta su prazna u krasnoj cvjetnoj gradini, vijenci su tu, boginja čeka, a nikoga nema. To je njegova Štajerska, koju je htio dići iz mrtvila, a sam nije mogao. U romantičnoj klonulosti on si osamljen u mašti dočarava lik svoga saveznika Ljudevita Gaja i pruža mu klonule ruke, da ih prihvati i da ga podigne na život i rad.

Bilo je god. 1832., kad je Vraz u Gracu prvi put susreo mladoga Gaja.

Vraz zausti i reče : „Moja Štajerska je malena, sitna. Kmet je siromah, neuk ; gospodin je tudjinac. Narod nema knjige, nema vodiča. U Kranjskoj zuji „Čbelica", ali do nas njezin zuj ne dopire. Moj će narod propasti, a u času, kad se svi narodi dižu na nov život — i to me boli !"

— „Ne će ! Ne će !" presiječe mu plameno riječ Gaj. „Oko nas rudi zora, a ti snatriš još u sumračju, čekajući noć. Mi već razvijamo u Hrvatskoj krila, a

Digitized by Google

ti ne čuješ orlovski lepet njihov. Diži se duhom visoko, da ti pred očima pucaju dalji vidici. Budimo jedan narod. Stvorimo jednu prosvjetu. Udji u naše kolo. U Zagrebu su moji drugovi: Rakovac, Vukotinović, Stoos, Derkos, Mažuranić, Kurelac. Oni rade. Zagrijava nas veliki pjesnik Slávy Dcere. Potiče nas veliki naučenjak Šafařik. Starac grof Janko Drašković privija nas na grudi. Aula est pro nobis. Dodji!"

Vraz je došao. Svuda ga u Hrvatskoj već sucretalo preporodno oduševljenje, zanos i — rad. I tu je vidio, kako se budi zamrli narodni život, kako se stvaraju osnovi velike narodne prosvjete. Vidio je zublju, koja je plamen sipala u sve krajeve, gdje žive Hrvati, Srbi i Slovenci. I on je zamilovao Hrvatsku, majku roditeljicu svoga novoga života; prihvatio je u svom radu štokavsko narječje, da bude ono književnim jezikom ne samo Hrvata i Srba, nego i Slovenaca. I on je čitav svoj život posvetio ideji našega narodnoga i prosvjetnoga jedinstva, protiv koje smo češće pojedince poslije griješili, ma da nas je samo ona duševno oslobodila.

Vrazove zasluge za naš preporod jesu neizbrisive, i mi rijetko pomišljamo, koliko mu dugujemo. Medju preporoditeljima, koji su plamenim riječima budili usnulu narodnu svijest, on je najdalje zašao u narod. „Iz naroda za narod" — bilo je njegovo geslo. On je savršen tip preporodnoga agitatora. Ali pored toga on je i pravi pjesnik. Njegove nježne „Djulabije" doimale su se svakoga, privlačile su u narodno kolo i otudjeni narodu ženski svijet, pa bojne pjesme „Nek se hrusti šaka mala", „Nosim zdravu mišicu" i druge, što su se svuda orile, nijesu mogle zatomiti mekanih glasova njegove lire, posvećene ljubavi. Vraz je najomiljeliji pjesnik u najpjesničkije doba našega preporoda. Pjesnička je čitava njegova pojava, jer je tako idealna. U njegovu životu kao da i nije bilo časa, kad on ne bi bio pjesnik.

Književnost bila je jedino njegovo zanimanje, pa je tu i mogao učiniti mnogo više nego drugi. On se isticao u svakom našem prosvjetnom pokretu medju prvima, a u književnom radu bio je upravo vodj preporoditeljima. Kao čovjek najopsežnije književne naobrazbe i kao prvi hrvatski književni kritik utirao je pravac razvitku hrvatske knjige. Vrazovo je djelo, da je hrvatska knjiga u doba preporoda i duhom i životom svojim dio jedinstvene slovjenske književnosti. Njegova je ideja vodilja bila, da naša književnost mora tražiti pobude svome stvaranju u samome narodu, okrepu u suvremenoj književnosti naprednijih slovjenskih naroda, a težiti na razinu knjige ostalih najprosvjetljenijih evropskih naroda. I ova je njegova ideja pobjedjivala, te se u nas doista izvijala književnost u pravcu narodnom i slavenskom, a u duhu suvremene evropske knjige.

Vraz je čitavim svojim životom i radom pojava pjesnička i mladenačka, a glavno mu je obilježje mladenački idealizam, koji se ipak nigda ne gubi u snatrenjima, već se sav rastače u pozitivnom radu za velike ideale.

„Sve za domovinu!" bilo je geslo njegovo u djačkim godinama. A kako se on spremao za svoj rad! On neprekidno radi, i preko svojih sila, jer je posezao samo za onim, što ga oduševljavalo. Uči dan i noć. Kao djak naučio je sve slavenske jezike i upoznao najljepše plodove njihovih književnosti; kao djak

Digitized by Google

uči on francuski, španjolski, engleski i talijanski, te čita znamenita evropska djela, i zaboravlja na svoje siromaštvo, osjećajući se izmoren od rada gavanom duha. Kad je već kao djak obolio na očima, kako je nesretan bio, kad je morao javiti prijatelju, da noću ne smije raditi, a danci su mu prekratki! Na kolikim njegovim pjesmama iz djačkih vremena nalazimo u rukopisu zapisano, da ih je spjevao u 4 ili u 5 sati ujutru! A kad se primakoše praznici, on ostavlja Gradac i kreće u svoj rodjeni Cerovac, ali ne može ga tu zaustaviti zadugo ni umiljato štajersko seoce, ni njegove žerovinske dubrave, što ih je opjevao, ni ostarjela majka, ni rodjena sestrica — jer ga vuče Hrvatska. On dolazi neprekidno k nama, dok nije u nas zauvijek i ostao, a iz Hrvatske kreće u crvenkapi i narodnoj surki u Kranjsku, te svoje Slovence privoljuje za ideju našega narodnoga jedinstva.

Vraz je najizrazitiji naš idealista u XIX. stoljeću. Ne može se reći, da li se u njega više ističe radinost, sloboda ili požrtvovnost. Rekao je: „Sve za domovinu" — pa joj je i dao sve. Domovini je on žrtvovao, što ljudi obično najbrižnije sebi čuvaju: čitavu svoju budućnost, samo da ne izgubi ni časa, što bi ga mogao posvetiti domovinskom radu. Za svega svoga vijeka ne steče krušca. On nije težio ni za kakvim zvanjem, nego da bude književnik, i nije imao nikakvih želja, nego da bude pravi domoljub. Njegova je duša žedjala ljubavi — to nam tako dirljivo pričaju Djulabije, Soneti i Gazele — ali on je svladao svoju prirodu, kao čovjek bez hljeba morao se odreći čovječjega prava, da savije svoje gnijezdo i da bude sretan uz svoju Ljubicu. Pjesnik prenosi nad zvijezde, nad pozemni život svoj blistavi ideal, da ga ljudi ne okaljaju i da ga tamo jednoč nadje — samo da se slobodan i nesputan može čitav svoj život boriti za narodne ideale.

Život je i Vrazu donio mnoga razočaranja, i mnoge su se njegove lijepe nade izjalovile, ali njega ipak nigda ne ostavlja idealizam, ni ono krasno obilježje, po čemu nam je čitavo preporodno doba zlatno — a to je zanos, oduševljenje za rad. On na samrtnoj postelji kazuje u pero svoj posljednji članak za „Kolo" s onim zanosom, kojim je pjevao prve svoje pjesme...

Znao je pjesnik, da zgradu, što je on podiže i temelje joj udara, ne će vrijeme oboriti. Vraz se ugibao političkoj borbi i trvenju, gdje se danas ruši ono, što se jučer sagradilo, a sutra će se porušiti i nova tvorevina. On je bio p r o s v j e t n i b o r a c. On je znao, da samo nešto t r a j n o i n e p r o m j e n l j i v o može biti osnovom sigurne budućnosti jednoga naroda; nešto, na čemu će se razbijati bura vremena, rasprskavati valovi političke borbe; nešto, što se ne da srušiti, već samo dogradjivati — a to je n a r o d n a p r o s v j e t a. Kako su ono Mrnjavčevići u narodnoj pjesmi ugradili u temelje Skadra grada tananu nevjestu, da im vila grad ne obara, tako je Stanko Vraz u temelje zgrade naše narodne prosvjete položio svoj život, da bude zgrada neoboriva.

Dr. Branko Drechsler.

Digitized by Google

GJURO ŠURMIN: STOGODIŠNJICI VRAZOVOJ

30. LIPNJA 1810.

U tome su svi složni, da je Stanko Vraz literarno bio jedan od najspremnijih književnika Gajeva doba. Bio je on pjesnik za doba, koje ne bi tražilo, da se i sam pjesnik angažuje u dnevnim prilikama, već da pjesnikuje i pjeva te pjesmom zanosi svoje čitaoce. Možda je po svojoj kulturi jedini Drašković bio dorastao Vrazu medju ljudima, štono su radili s Gajem i s njegovim drugovima. Ali Vraz nije bio po svojoj prirodi za burno doba, kako su ga spremali politički drugovi Gajevi.

Možda nam nijedan od naših Ilira nije ostavio toliko gradje iz svoga života, koliko Vraz. Za to ga poznajemo i možemo da upoznamo više od ostalih njegovih drugova. Matica je Hrvatska već 1877. god. izdala pisma, što ih on pisao prijateljima, a njegova je velika ostavina pisama njegovih prijatelja upravo riznica, u koju je smješteno blago za proučavanje vremena Vrazovih, pa i samoga Vraza. Osim pisama Gaju ne će biti drugdje tako dobra i jaka izvora za proučavanje ilirskoga rada, koliko baš kod Vraza. To je u ostalom i u redu. Gaj je pribirao u kolo ilirsko Hrvate i Srbe, Vraz Slovence kao glavni zastupnik slovenskih Ilira, k tomu prava slavenska duša, koja je tražila u čitavom slavenstvu oslona i okrepe, moraše da nam ostavi gradju za ilirstvo i njegove odnose.

Iz te gradje vadim, po mojem sudu, ono, što je najznačajnije za Stanka Vraza i što nam tumači njegovo držanje i rad u dva razdoblja njegova života u Zagrebu i u Hrvatskoj. Na 10. srpnja 1843. god. pisao je Vraz Macunu list. U tom je listu govora o mnogim stvarima, a napose o njegovu shvatanju ilirstva s obzirom na Hrvate i Slovence. Macun mu pisaše tako, da je Vraz shvatio njegovo nastojanje oko ojačavanja slovenskoga dijalekta. Da bi slovensko narječje moglo postati književnim narječjem, to je tašto pouzdanje. Ono nema uvjeta za književni jezik. Tu nema ni istorijske ni literarne podloge. A osim toga je tako malen broj Slovenaca, inače podijeljenih i rascjepkanih u dijalekte, da se ne može ni pomišljati na jedan slovenski književni jezik. Slabi brojem narodi ne mogu da se književno podignu. Nisu to učinili ni Danci, ni Holandijci, ni Portugalci, pa „šta ćemo mi kukavice Slovenci slabi i po broju i uplivu ? Tu neima drugoga izbora, nego li se složiti duševno (književno) sa jačimi bližnjimi granami, ili propasti u tudjem elementu kao vlastiti i značajan narod. A gdě imamo opet bližnjega i srodnijega elementa, nego li što su južno-slavenske ostale grane osobito štokavska, koja je po broju, po dogodovstvenih uspomenah i književnih dragocěnostih stariih i noviih jaka. Nas dakle dostoji, da se složimo š njimi duševno, književno, da ih podpomažemo, i tom pomoćju i sami sebe izbavimo od propasti duševne i materialne, koja slědi duševnu. Ilirska idea naš je dakle temelj, na kojega trěba da donosimo naše gradivo — kamenje — narodne stranke, da si sazidemo obći hram, u kojem će naš duh proživiti u jakosti — sve bure vremena. A za što ne bi mi pristali na taj posao, kad temelj stoji na našem zemljištu, te vidimo, da se stanje srětno diže. Znajte Zagreb stoji na slověnskom zemljištu. Oko Zagreba govori prosti puk čisto slověnski. Samo višnja izobražena vrsta naroda govori ilirski, premda i prosti čověk razumi svoga gospodina i susěda varošana. Zemljište je dakle naše, neka bude i ta slava naša, da smo i zidari biti većinom mi."

Digitized by Google

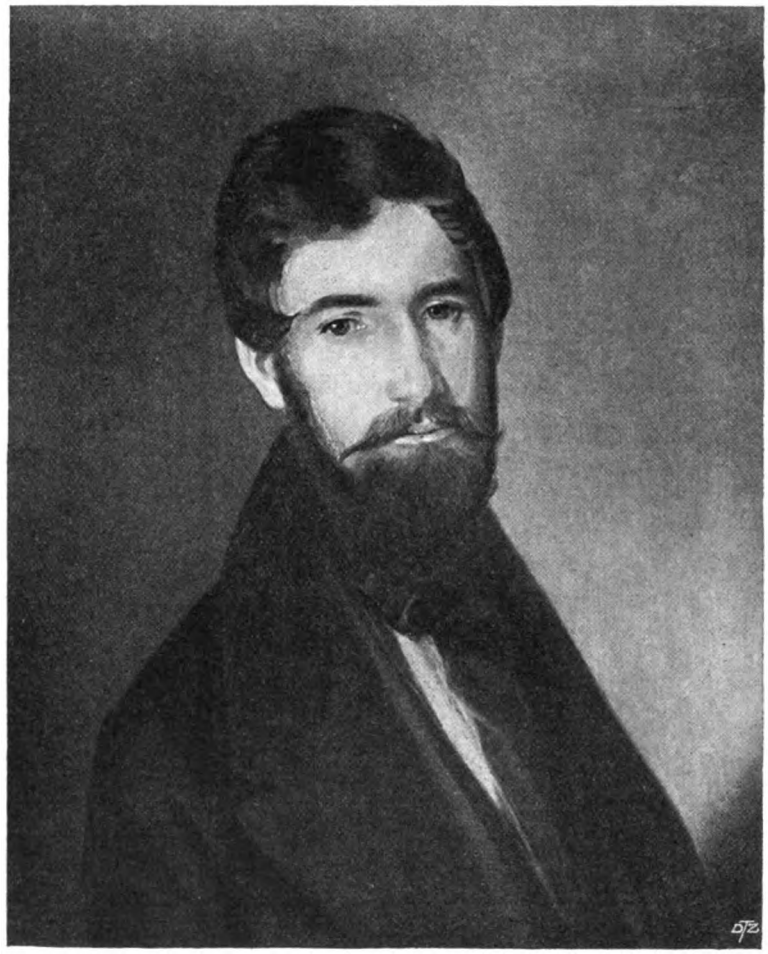

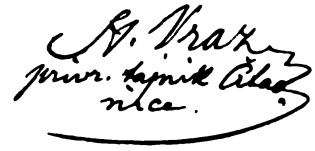

Vraz bijaše u prvom redu učenik one škole, koja je dvadesetak godina prije njegova javnoga rada propovijedala prikupljanje narodne snage, narodnih sila. On se ćuti još i 1843. god. Slovencem. On je kao Slovenac prigrlio ilirstvo Gajevo, jer držaše, da će u ilirstvu i njegov najbliži rod — kako ono reče — moći sebe da izbavi od propasti duševne. A još ga je više kao pjesnika poticalo na ilirstvo, što je srce, središte ilirstva bio Zagreb na slovenskom zemljištu, oko kojega narod govori „čisto slovenski". Vraz računaše samo s književnošću, s književnim jedinstvom. Njemu ne bijaše nikad srcu prirasla ona misao, koju provodjaše Gaj od prvih početaka njegova rada.

Vraz je liričar ; on voli meku, blagu, snatrivu pjesmu i njom se titra u duhu vremena. On ostaje liričar i onda, kad je u ilirskom duhu vodstva prestala ljubav za meku liriku. Kad je mjesto ljubavnih pjesama počela da se ori davorija, Vraz

Digitized by Google

je liričar, ali piše i pjesme o neotesancima, piše „Komare i hobade ter druge hrvatske muhe i mušice", a već 1842. god. je sastavio epigram : „Bili bismo i bez muke svi već u tvom raju, — Ključ da nije pao u ruke Pavloviću i G a j u ."

Nije ovo bez značenja. One intimne veze izmedju pjesnika i ilirskih rodoljuba, koje su gospodovale u zagrebačkom ilirskom društvu još kod prvoga prikazivanja „Jurana i Sofije", koje su u kratko vrijeme stvorile mnogu i mnogu dobru i čvrstu instituciju, već su od 1840. god. počele da postaju slabijima. I Vraz ih je kao pjesnik kidao, ali samo kao pjesnik. Što su rezultati bili drukčiji, što je od pjesme postajala proza, i to kruta proza i za književnost i za hrvatsku politiku, treba tražiti uzroka u društvu ilirskom. Bilo je mnogo više pjesnika nego li prozaista. Pjesnici su ostali pjesnicima, samo su rjedje uzimali u ruke liru i natezali žice, a prozaiste su imale da podnose i ono, što su pjesnici opijevali u danima zajedničkoga rada i prave bratske sloge ilirske.

Vraza gledamo kao Ilira od 1835. da 1841. i kao Ilira, ali bez imena ilirskoga, od 1841. do njegove smrti 24. svibnja 1851. Po mojem znanju ima se i sav rad naših ljudi prema dogadjajima ovih godina prosudjivati. Samo Gaj i prvi i najbliži njegovi drugovi završiše prvo razdoblje svoga rada s 1839. Drugi Iliri idu još do 1842. zajedno, a poslije zabrane imena ilirskoga već se vide dvije očite i protivne struje. Jedna hoće da sve ostane u duhu, u kojem se započeo ilirski rad, dok bi druga, jača, htjela, da se što prije dodje do plodova, koje je književno politički rad do 1840. godine mogao da donese. Vraz je bio u onoj prvoj grupi naših ljudi. I on je doduše 1848. godine došao da se upiše u dobrovoljačku četu i da bude na braniku domovine, ali to ne smije nitko da uzme drukčije, već onako, kako se ovakvi čini imadu da uzmu u vremenu, kad svak hoće da bude i ono, što inače po svojoj prirodi ne bi nikad mogao da postane, izuzevši osobite prilike. Kakvi je u tom pogledu Vraz, evo nam ga po njegovoj slici : „Kod nas naš mošt još jednako vrč. Meni je taj šum i ta nenužna vika (politička borba) već dotužila. Što se mene tiče, ja ostavljam razmršenje vremenu, koje će nečisto izbaciti, a što ostane očistiti . (Pismo 13. listopada 1841.)

Politički su bili razlozi, da je vlada zabranila ime ilirsko. Denurcijacija je bilo dosta, a Gaj nije pazio toliko na ime, koliko na politički svoj uspjeh. Gaj je mislio u prvome redu da stvori nešto od Hrvatske, da Hrvatsku prikupi u jedno kolo. Koliko će onih drugih Ilira doći i moći u jednom kolu da bude, to će vrijeme pokazati.

Vraz je drukčije mislio. Učenik idealista, koji su govorili o velikom slavenstvu i o njegovim zajedničkim književnim vezama, vezivaše i u ilirstvu južno slavenstvo, u duševno, književno jedinstvo. Kad je bilo kakva uspjeha i izvan književnosti veselio se i godilo mu je. Ali kad je Gajevom krivnjom, kako je to Vraz poslije 1843. više puta isticao, bilo zabranjeno ime ilirsko, ta lijepa etiketa za ljude, koji su pazili mnogo više na vanjštinu nego na posljedice rada, onda on mišljaše, da još „književnici" nisu klonuli. A doista su baš književnici bili posve satrti tom zabranom i sam Vraz 1844. kaže: „Istina da je pretjerani patriotizam, duh slave, mnogo dobra kod nas proizveo; nu u posljednje vreme vas je književni život obustavio i tako domorodnu stvar bez potrebe na kostku metnuo". Kao da je domorodna stvar stajala do pjesnika !

Digitized by Google

Starko Vraz bijaše toliko slavenska duša koliko i ilirska. Romantičar je ostao do kraja života. Česi su mu bili učitelji. U njih je još u trećem deceniju XIX. stoljeća bila jaka romantika. Da ju je Vraz i u četvrti decenij u nas prenosio, nije nikakvo čudo. Naše su prilike bile za to. Ovo utjecanje romantike stvori zahtjeve u Vraza, da treba na narodnoj poeziji graditi književnost. Što je u Čeha htio da provodi Čelakovski, to je u nas htio da izvede Vraz. Kako je Čelakovski cijenio narodnu poeziju, tako je ju i Vraz dizao. Za njih je obojicu narodna poezija vrednija gotovo od svega drugoga. Kad bi se narodna poezija iscrpla, svijet bi mogao doći onamo, kamo nas stoljeća narodnoga života mogu da dovedu. „Narodoznanstvo" bi svijet oplemenjivalo te bi nestajalo svih onih dnevnih pojava, koje sprečavaju Muze, da se ne pokazuju u svoj svojoj ljepoti. U opće u radu Vrazovu kako i u njegovu životu imade mnogo sličnosti s Čelakovskim, pa bi nama po tome moglo biti mnogo toga objašnjeno i u radu i u držanju njegovu.

Da je i Jan Kollár na Vraza mnogo utjecao, a tome ne treba da se troši riječi. A samo utjecanje romantike, kakvu je zastupao Čelakovski, objašnjava nam, da je Vraz mogao 1844. god. pisati, da će samo narodne pjesme uliti u književnost „zdrav, čvrst živalj narodan, metnut na lice poesie naše rumen naravskoga zdravlja (mjesto umjetnog rumenila), i tako upliv dubrovčanah spasonosnim načinom paralelisirat".

Ne mogu da izvodim iz svakog pisma ili iz svake misli, koja nam je ostala zabilježena, da je sve ostalo trajno onako, kako je mišljeno u onom času, kad se pismo pisalo. To je poprijeko časoviti dojam. Ali rad nam potvrdjuje, da su ove misli, koje su ovdje iznesene iz Vrazovih pisama, njega vodile više manje u čitavom njegovu životu.

Vraz je mnogo pomagao kod širenja ilirskih knjiga i književnih radova. Njegova pisma za to daju mnogo dokaza. No u svemu tom širenju ilirskih ideja ne vidimo drugo, već da Vraz ostaje kod svoje glavne misli: širiti ilirstvo u duhu književnoga, duševnoga slaganja s južnim Slavenima, da se održe i spasu Slovenci. Napose ovo ističem. Treba znati, da su Slovenci, bez sumnje po uputi Vrazovoj, koliko su pristajali uz ilirstvo, mislili samo na duševnu, književnu vezu. Inače do duše nije bilo moguće onda da se radi. Ali u tome i jeste onaj jaz, štono je nastao po vremenu izmedju prvoga zastupnika ilirstva Hrvata i prvoga zastupnika ilirstva Slovenca. Na jednoj strani imademo posla s čovjekom, koji je ideje svoje nastojao da privede u svagdašnji život, i to onako, kako je on od prvoga momenta zamišljao, a na drugoj je strani živio svojim pjesničkim životom čovjek, koji bijaše voljan i moćan, da ilirsku ideju privode u život samo u duševnom približavanju. Onoga je prvoga doveo rad do pozitivnih rezultata, a u drugoga je ostalo kod poetičnoga shvatanja.

Slovenci su se preko Vraza u pravopisu i u nekim sitnijim stvarima približili Hrvatima. U drugom pravcu, kako ga je odredio Gaj n. pr. za Hrvate i Srbe i kako je on došao do izražaja 1848. godine, Vraz nije mogao ništa izvesti. Možda je bilo neuspjeha i zbog toga, što je Vraz veoma mnogo računao s duhovnicima, dok je Gaj medju Hrvatima i Srbima volio da radi sa svjetovnjacima. Bilo kako bilo, to se može i mora konstatovati.

U Hrvatskoj su bile prilike za Vraza daleko povoljnije nego li u njegovoj domaji u Štajeru. Vraz je došao u Hrvatsku i baš poradi rada i nastojanja Gajeva

Digitized by Google

našao u Hrvatskoj svoju novu domovinu. A baš ga je potonji rad Gajev odbio i ako je bilo jače neprijatnosti medju Ilirima, izbijala je ona na svakom koraku izmedju Gaja i Vraza. Nisu to bili razlozi književne utakmice. Razlozi su bili u shvatanju zadaća ilirstva. Gaj ga je trebao u prvom redu za samu Hrvatsku. Pribrati u jedno, što je samo po sebi već jednim davno i davno moralo biti. Što pridodje tome, dobro će doći. Vraz opet mišljaše i malo udaljenije spajati, ali ne čvrstom vezom Gajevom — kakva je u ono doba bila apsolutno potrebna — već vezom Jana Kollára. Oko Vraza bi se imao kupiti književnik ; oko Gaja književnik i političar. Vrazu je godio politički uspjeh ; ali ga je kao književnika, kao pjesnika neuspjeh još više odbijao. U Gaja je i neuspjeh u politici radjao voljom, da se to mora ispraviti. — U tome, po mojem mišljenju, leži razlog, da Vraz već od 1842. nije bio ono u ilirskom kolu, što bi po svojim sposobnostima mogao biti — i bio bi, kad bi bila druga njegova priroda. (Potvrda već u pismu od 1. kolovoza 1838. Prešernu.)

Vraz je prvi bacio medju Slovence Gajevu ideju za ilirstvo. Vraz je oko nje mnogo radio. Priveo je u amatersko kolo ilirstva dosta dobrih i valjanih Slovenaca. Sam je ostao Ilirom do zabrane imena ilirskoga. Poslije je pisao svojim prijateljima, pa i iza 1848. godine o jedinstvu i slozi. Ali sav taj trud nije donio onih plodova, koje bi možda donio, da je Vraz i drugim, ne samo pjesničkim putem išao. Za samu je ideju ilirstva bilo veoma štetno. Ali Vrazu se mora priznati, da je utro one staze, kojima idu nova pokoljenja, pa uz njegovu pjesničku dušu, koju je dao Hrvatskoj, ide ga i zasluga i slava, što je svomu narodu pokazivao, gdje mu je tražiti spasa. U tome je on još i više „naš i vaš", kako kaže pjesnik.

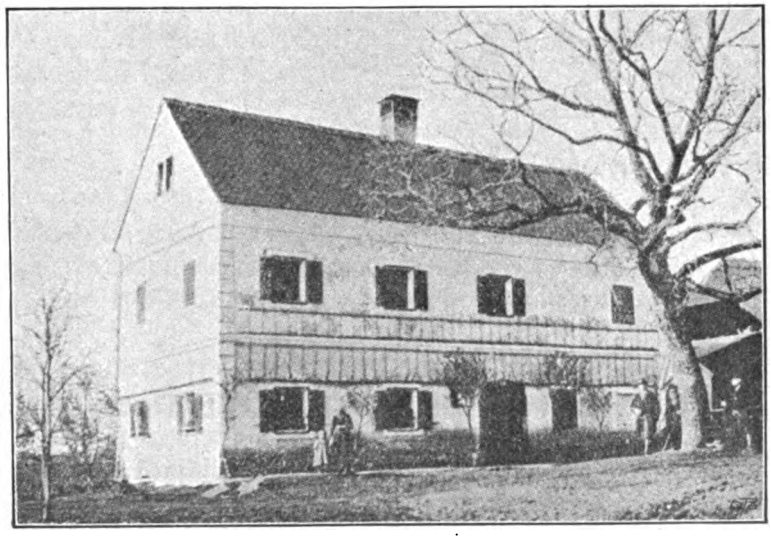

Vrazov rodjeni dom u Cerovcu.

Digitized by Google

BOGUMIL TONI: NA LJUBIČINU GROBU

Podjite joj grobu danas
Sjetite se drage žene,
Svi, što znate, što je ljubav
Orošene što su zjene,

Koji znate, što je čežnja
Što sred grudi ljudskih klije,
Ljubav čista, što zaludu
Čeka sunce, da je zgrije.

Podjite joj grobu danas
Zapuštenom humku jednom,
Gdje ju samrt prije reda
Pokopala rukom lednom.

Sjetite se našeg Stanka
U ganuću srca živa,
Sjetite se srca mrtva,
Što pod ovim humkom sniva.

Donosite sitna cvieća
Nek joj humak resi cieli, —
A vienac joj sâm je pjesnik
Davno dao neuveli...

U nj je svoje srce slio
Ljubav svoju, mutne suze,
Svoje nade ponajljepše,
Što mu sviet ih kruti uze.

I kad smrt mu Ljubu ote,
Kad se zvona čula mukla,
Njegovijeh sa gusala
Najbolja je žica pukla.

A danas je blagdan Stankov
„Slovinskog" je slava svieta,
Što ugleda život pjesnik
Sto je ravno prošlo ljeta.

Zato danas duh će njegov
— Kada padnu tihe sjene —
Prići k ovom grobu pustom,
Grobu svete uspomene.

I možda će klonut časkom
Od ljubavi, od ganuća,
Spomenut se čara njenih,
Pjesme svoje nadahnuća.

Pa tu, gdje mu Ljuba sniva
Srcu njeg'vom najmilija,
Ponovit će ljupke stihe
Slatkih svojih Djulabija — —

Podjite joj i vi grobu
U ganuću srca živa,
Sjetite se srca mrtva,
Što pod ovim humkom sniva.

Kitite joj humak cieli
Neka barem cviećem sjaje;
Kad Ljubicu narod časti,
Tim i Stanku poštu daje — —

DR. DRAGUTIN PROHASKA: VRAZOVE DJULABIJE

Nema gotovo sto godina, a mnogo smo se od naših predja udaljili. Ne osjećamo više onako, kao pjesnik Djulabija, kad je ljubio Ljubicu. On pjevaše: „Od čitavog svijeta duša da je ona" ili „Poved me u srijedi zemljice i neba, gdje borave dusi gladni rajskog hljeba" il opet: „Luči vedre, tople, ko dvije ljetne noći, to nikad nebjahu njene crne oči — već to bjahu, brate, dvije nebeske svijeće, koje rasvijetliše praznost moje sreće". Kako je to starodrevno i romantično! A nema gotovo ni osamdeset godina, otkako se tako ljubilo.

Digitized by Google

U koga ima snage, da sebe zataji pa da se preda dalekim i tudjim dojmovima, on ne će odložiti te stare knjige Djulabije, nego će ući u nju sve dublje i dublje. A onaj, komu uopće nije dano, da se bud u što prenese, taj će čitajući Djulabije ostati svedj „nad njima", on će ih prema svome savremenome raspoloženju klasificirati, svrstati, osuditi ili pohvaliti; on će šnjima prema svojoj momentanoj obrazovanosti i iskustvu obračunati. Ako je slučajno takov čitalac stručnjak, on će naći kakov stručni naziv, reći će, da je to „erotika", „čista erotika", on će se obazrijeti i na svoje čitaoce, pa će moguće iznijeti misao, da je to prava slavenska poezija, šta više specijalno slovenska. I svi će biti zahvalni stručnjaku, što im je ovako na podesan način razjasnio ono, što je daleko s onim što je bliže. I time je stvar riješena. Djulabije onda ne treba čitati i ne će ih čitati ni pet ljudi u Hrvatskoj, osim onih, koji će takodjer kao stručnjaci načiniti o njima prigodne moderne etikete ...

Već su dvije do tri generacije prošle mimo Djulabija. Svaka je ostavila svoje mnijenje o njima i time im mijenjala prve čiste romantičke naravi. Stara slika dobivala je s novim okvirom i s etiketom, pa s namještajem osobitu rasvjetu, osobiti ton. Tako su i Djulabije prošle ispod ruku različita ukusa, nailazile su na stručnjake, koji su se postavili izmedju njih i nas, pa nam je već i teško, da se duhu tih posrednikâ otmemo i da se slobodni od njihova utjecaja nadjemo sami s djelom, kako ga je umjetnička ruka stvorila. Naš vaskoliki odgoj i kultura spaja se s riječima pjesnika i podmiče im smisao, kojega prvobitno nije bilo ...

Od svih posrednika izmedju nas i Vraza najznamenitiji je Franjo Marković. Marković je u našoj književnosti osobnom svojom kulturom, širokom svojom književnom obrazovanošću i pjesničkom svojom fiziognomijom najjača obnova, najjači nasljednik Vrazova rada. On se je i bavio s njime te udario osnovne crte njegovome liku u književnoj historiji. Govorio je s velikom ljubavi o pjesniku Vrazu. Ispitao je „kompoziciju, sadržaj i slog" Vrazovih Djulabija. Činio je to kao estetik, uzimajući Djulabije same o sebi, a ne u njihovim odnosima prema onoj književnosti, iz koje su niknule. Marković ne gleda na pjesničko djelo, kao na razvojni oblik usred neprekidna i suvisla niza drugih književnih proizvoda, nego ga uzima kao veličinu za sebe, a mjerilom su mu stalna estetska načela. No on se nije toj metodi posvema predao, uvažuje on i milieu-teoriju pa pripadom ističe koju crtu iz života, koji utjecaj književni u Vrazovim pjesmama. On se primjerice bavi s osobom Ljubičinom, a opaža i utjecaj Dubrovčana, a osobito ističe tragove velikoga pjesnika „uzajamnosti slavenske" Jana Kollára.

Drugi je, koji se svratio Vrazu, Milivoj Šrepel. On je složio u prijegled Vrazove kritičke misli (O Vrazovoj kritici, Zagreb 1892.), no opet ne obaziruć se na obrazovnu osnovu, na kojoj one nikoše. Nije vidio kako su mnoge Vrazove misli o narodnoj poeziji nastale vrema Vuku Karadžiću i ostalim slavenskim pa i njemačkim učenjacima.

Treći ispitač Vraza bijaše Matija Murko, kojega ide zasluga, da se pod dojmom Schmidtovih predavanja u Beču o njemačkoj romantici dao na ispitivanje njemačkoga utjecaja na našu preporodnu književnost. Htio je da napiše tom prigodom monografiju o Stanku Vrazu. Vraz ga je privukao kao najznamenitiji pjesnik „zagrebačkoga ilirizma", a i zato što bijaše u mladosti prijatelj

Digitized by Google

Wachtelov portret *Ljubice Cantilli.*

Miklošićev.[1] Značajno je po njemački školovana ispitača, da je takovom dosljednošću svoju temu shvatio, te je od Vraza došao do Kollára, Šafarika i Palackoga, od naše „romantike" do češke, a o Vrazu do danas nije napisao zasnovane studije.

Prirodno bi bilo, da se Murkovim putem pošlo dalje. No to se nije dogodilo. Murko u svojemu prikazu o najnovijem djelu što se bavi Vrazom,[2] traži da pisac iznese „romantički duh" njegov pod utjecajem njemačke romantike, pa napominje osobito Rückerta i Uhlanda kao Vrazove uglede. On ispravlja i mnijenje, kao da romantika stoji u protivštini s renesansnom i s dubrovačkom knjigom, jer se znade iz njemačke romantike, da je baš ona obnavljala romansku renesansnu poeziju. No taj se ispravak Murkov odnosi na Vrazovu k r i t i k u o Du-

[1] Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik, Graz 1897. 5. VI.

[2] M. Murko: Knjiga o Stanku Vrazu. „Ljubljanski Zvon XXX., 1. s. 35.

Digitized by Google

brovčanima, a ne na njegovu poeziju. Za nju veli Murko, da ima „previše" dubrovačkoga „mnogo misli, riječi i gramatičkih oblika".

Evo na tome stepenu stoji naše poznavanje „Djulabija". Nijesu ispitane glavne književne značajke njihove.

Ovdje donosim tek jedan prigodni pokušaj, kako da se mimo dosadanje literature o Vrazu vratimo s razumijevanjem književnom značaju Djulabija. Zaći ćemo posve u sferu Vrazovu...

Izvor Djulabijama jest jedna ljubav, koja se rodila u čisto romantičkom duhu. Od Goetheova Vertera amo počelo se drukčije ljubiti, nego je „karta ljubavi" plemenite gospodjice Scudery propisivala. Ljubav više nije bila flirt, „razbluda", „slatka" zabava, uzdisanje i „ljuveni oganj", oganj na ustima udvorne salonske gospode, ona je narasla do strasti, do elementarne sile, koja razara ali i preobrazuje čovjeka. Za romantičku ljubav, za njen zarodak, značajna mi se čini ona scena u Verteru, gdje njih dvoje stoje na prozoru: „Negdje je grmilo, i divna je kiša nad krajem... Ona se nadlaktila; njen pogled je prodirao u kraj, ona pogledavaše na nebo i na mene, ja sam u njenim očima opazio suze, ona položi svoju ruku na moju i reče — K l o p s t o c k ! — Ja sam se odmah sjetio one divne ode, koju je imala na umu, i mojom dušom prostrujila je bujica osjećaja, što ih je ona pod tom lozinkom na mene izlila. Nijesam mogao odoljeti, prignuh se k njenoj ruci, i cjelivah je sav razdragan i rasplakan, i opet pogledavah u njeno oko"... Ovakova se ljubav prelila u srca savremenih mladih ljudi, a za pol vijeka već se više nije ni znalo za onu drugu staru galantnu ljubav trubadurske i viteške poezije. Byron piše u predgovoru svojega Harolda: „Vrijeme, kada je l' amour du bon vieux temps, l' amour antique cvala, bilo je doista najbjednije vrijeme". Ljubav je doživjela revoluciju i ta se revolucija brže raširila po Evropi, nego li ona pariških republikanaca. U duhu Verterovu zametnula se i Vrazova ljubav za Ljubicu. I oni su se našli u jednome velikome z a j e d n i č k o m e i d e j a l u, u jednome imenu, koje je preuzelo Vraza kako ono Klopstock Vertera. Prije nego li je ugledao Ljubicu Vraz je ljubio... Godine 1833. piše „Osvojnije sile nema na svijetu nad rodoljubljem", to traje do godine 1835., kad odgovara prijatelju Kočevaru: „Vas grije čuvstvo, nad kojim nema višjega na svietu, bez kojega nema krieposti ni veličine ni hrabrosti, koje svim činom pravu vriednost podaje". Suze mu „oči zališe", kad primi pismo prijateljevo. Vraz tada stajaše pod sugestijom Gajeve osobe. U istome pismu veli: „Vi jako hvalite Gaja. U istinu, on je najveći od današnjih Hrvata, on je Hrvate na pravi put doveo"... Gaj je osobom svojom očarao mlade ljude, tako da su mu se posve predali na službu.

Nama, koji danas tek ono poznajemo, što je Gaj pisao, njegova je moć nad ljudima nepojmljiva. Vele da je očarao Ilirce svojom osobom, živim svojim likom. Ta je moć osvojila i mladoga osjetljivoga Slovenca, „uzburkao mu je plemenitu krv".

I tada je Vraz ugledao Ljubicu. I bio je poražen. Sve govori o njenim očima. Odmah piše prijatelju: Ljepota prekrasnih okolica samoborskih, navlastito pak nebeske veruge dvoje crnih očiju suzdržavaju me, te nisam već u tvojem naručju;" Vraz je odmah slutio, da se trajno zaljubio, jer nastavlja — „poznaš čudotvornost takovih munja, nu obećajem ti, tako mi junačkog zdravja, da će

Digitized by Google

ovo z a d n j i p u t biti". I bilo mu je zadnji put. Jer oči Ljubičine već su obasjale njegovu dušu onom ljubavi, za koju veli, „da svim činom pravu vrijednost daje" — prije nego li je i vidio Ljubicu. Bile su to oči Ljudevita Gaja, u Ljubici ih je po drugiput našao, jer Ljubica bijaše kćerka Gajeve sestre. I u toj vezi objašnjuje nam se sva tajna Vrazove romantičke ljubavi prema ladanjskoj Samoborki. Njezin lik je izazvao asocijaciju svega, što je do onoga vremena držao najvišim i najsvetijim. Ljubica je postala idejalom Vrazovih mladenačkih sanja. Po sličnosti s Gajem. Gaj je bio ona duševna veza, koja ga je bacila u „nebeske veruge" Ljubičinih očiju — kao ono Klopstock Vertera. I glas joj je valjda krio reminiscencija na Gaja, jer Ljubica je očarala mladoga Ilirca, čim je progovorila :

„Jutrom čuh — bi reći
Da krilatac sbori —
Gdje ti do t r i r i j e č c e
N a š k i p r o g o v o r i"
Srce mi se otpre
U nj božić uleti
Pa sad tu caruje
I zimi i ljeti.

Nakon ovoga zaljubljenja nestaju iz pisama Vrazovih prijateljima oni superlativni hvalospjevi o domorodnoj ljubavi kao jedinom „čuvstvu, nad kojim nema višega", jer ovo se čuvstvo sada spojilo i proželo s novim ljubavnim osjećajem. A nova ljubav nije bila drugo, no ona prva rodoljubna objektivirana u Ljubici. Ona je alegorija te ljubavi.

Zašto krećeš, duše
Opet te opeta
Onud, gdje mi leži
Sloboda sapeta —
Kao što kreće
K mjestu Slovin pravi
Gdje se s v e t a d i j e v a
B o g o r o d k a slavi?

Renesansni su slikari slikali dragu kao m a d o n u, a pjesnici su madonu slavili izrazima profane erotike. Pjesnik narodnoga preporoda nalazio je u svojoj dragoj narodnu božicu, apoteozu narodnosti, Vilu, Slavu, majku Slavu.

Da li se Vraz u tome povodi za ugledom svojim Kollárom, ne ćemo da pореknemo, ali svakako nam se čini zanimljivo, da je Vrazova ljubav upravo porasla iz zametka rodoljublja i romantike. Komu se ta hipoteza ne svidja, taj neka i dalje vjeruje, da su spoljni razlozi utjecaja znatniji, nego li unutrašnji psihološki. Poezija je božanstvena i kadgod se naglašuju utjecaji i ugledi mimo općenite dispozicije pjesnikove, meni padaju na um riječi Goetheove : „A kakav bi to bio Bog, koji bi samo izvana utjecao !"

Taj spoljni utjecaj počinje ondje, gdje se nutrašnji svijet osjećaja hoće da ispoljava u riječima. Kad je Vraz sio da p i š e, što je doživio, tad je tek nastala muka pjesnikova, tad je tek trebalo pozajmljivati.

I tu ga osvojiše u prvome redu naši domaći pisci, naši Dubrovčani, premda je duh dubrovačke lirike bio posve drugi. O ljubavi d u š e v n o j nema kod njih govora.

Za onu novu romantičku duševnost Vraz u Dubrovčana nije mogao da nadje riječi. Što je otuda uzeo, bile su fraze ljubavne galanterije i udvaranja, bila je ona poznata dijalektika ljubavi, koja je epigramatskom duhovitošću iznosila ćutljive pomisli i njima razdraživala, te osvajala „gospoju". Renesansni pjesnici

Digitized by Google

slavili su u bujnim metaforama ljepotu i čare ženske. Za lice kazivahu „perivoj svih lijeposti", za čelo „sunce i zora", za obraze „ruža i lijer", za njedra dva „goluba", za usta, da su „medna", oči da „strijeljaju", a kosa bila je ona slatka mreža, u koju se ljubavnik „ulovio" te izgubio slobodu. I tako je bila svaka ljepost, ispod tih konvencionalnih i jednakih fraza svagda jednaka: izgubila se osobna, individualna fiziognomija opjevane — dok duševni lik i onako nikad ne zanima pjesnika. Općeni pjesnički jezik te lirike, rafiniran i neprirodan, doima nas se kao kosmetika barokne gospodje, ona je skrivala njenu put ispod masti, rumenila i bjelila, oči joj izobličila bojadisanim vjedjama i trepavicama, kosu joj je pritajila pod visokom coiffure-om, dok joj je stas iskrivila u tijesnom corsage-u. Vrazovoj Ljubici, ladanjskoj ljepotici iz Samobora, divnoj prirodnoj djevojčici ovaj parfumirani udvorni jezik dubrovčana nije pristajao. Ali mladi književnik ipak joj pjevaše na dubrovačku:

Lice, oči, usta
Tri riječi malene,
Al se od njih rodiše
Pjesni nebrojene. (I, 3.)

Pred očima mu trepti „rumen od z o r i c e", otkako je gledo „njeno r a j s k o lice" (I. 9.), na srcu mu bdiju od „ljuvezni" guje otkako ga zgodi „s t r i j e l j njenih očiju" (I. 9.); krasni njezin obraz r u ž a je o zori (I. 14.), a njegov je obraz l i j e r o ranoj rosi (I. 14.) „Vrt su lica njena" (I. 23.) „Njena su mi lica r a j s k i p e r i v o j i, gdje ko leptir slastju pogled mi se poji". Ta cvjetna poredba dolazi u svih boljih Dubrovčana, a iz talijanskih izvora; da spomenemo samo barokistu Felice Zappia — „Fior di tanta beltade in volto avesti, quanta n' avrai su ne' g i a r d i n c e l e s t i". Vraz ima još i ljepšu poredbu, koje nijesam do sada čitao u Dubrovčana: „Kô što d u g a sdruža sve nebeske boje, tako u tvojem tjelu sve ljepote stoje". (I. 33.) I ta je u duhu dubrovačkom. U više navrata pjeva Vraz na dubrovačku o kosi ljubičinoj, „što zahita srce kano mreža" (I. 12.).

Zamka mi je crne
Tvoje kose svila,
Gdjeno mi se ptica
Slobod ulovila.

Ulovila te će
Tu umriet bez česti,
Ako nećeš od nje
Ljuven vez mi plesti. (I. 22.)

Na dubrovačku i to baš u duhu kasnije barokne lirike Vraz nasljeduje i one obrate, koji kazuju što trpi i što žudi ranjeno srce. To je bilo glavno umijeće starih dvorskih feudalnih ljubavnika, „a r s a m a n d i". Salonski ljubavnik ne treba strasti već esprita. Što će mu sva snaga, kad u njega nema duha; gospoja se od njega odvraća, valja joj govoriti lijepo i duhovito, kako ono Rostandov Cyrano, što šapće i piše ljubavne stihove za lijepog i ograničenog Christiana. Valja ljepoticu uvjeriti dokazima, dokazima duha, valja je nagovoriti, zavesti. Kako je to protivno romantičkom duševnom shvaćanju ljubavi! Romantik bježi od pomisli, da svoj idejal „dobije", „zavede" ili „oženi" Ljubav mora da mu ostane u idealnoj daljini nedostiživim idejalom, kako je ono i sam Vraz čitao u nekoj njemačkoj knjizi: „Das Gefühl der Liebe ist etwas übersinnliches versetzt den Menschen in eine Idealwelt, einen Himmel, welcher gleichsam in einem hocherhobenen Frescobilde gezeigt wird, welches der Mensch nur von

Digitized by Google

der Ferne ungestraft und mit Entzücken anblicken darf".[1] Jaki ćutljivi ton umiješao se u ovo Vrazovo romantičko shvaćanje ljubavi pod utjecajem Dubrovčana. „Tebe jurve dvorim tri godine dana" (I. 41.) veli on s dubrovačkim udvornim ljubavnicima. I s njima opisuje na fiziološki način svoje ognjene želje. „Ljuven plam, što mene toliko rascvili" (I. 7.). „To su oni hari, hari milo travni" (I. 12.) „Aj oči, aj oči nalipe medeni" (I. 49.). Oči su ga ustrijelile i ranile, strijeljaju kradimice, „jer iza zasjede grdnije ranja strila". Na dubrovačku je, da ljubavnik više nema mira ni pokoja, Vrazu je ljubav „sreća bez pokoja" (I. 34.). „Radi Vas ah pokoj s Bogom ode meni" (I. 49.) Stalna je poredba u Dubrovčana, da ljubavnik nalikuje leptiru, što srće na svijeću, ljubavnici Mandaljenini u Bunićevoj pjesmi i u Palmotićevoj Kristijadi oblijetaju ljepoticu, kao lepirići oko svijeće. Tako i Vraz pjeva: „Čime metuljica svijetlom zatravljena" (I. 61.). Dubrovčani dokazuju, da je njihova ljubav osnovana u prirodnom odredjenju čovjeka; Gundulićev Satir uzdiše za Dubravkom, pa govori: „... Tko u gradovich stat' uživa, tko obra u selich stanje za se, tko putuje, tko počiva, a tko lovi, a tko pase. Njeko crnu zemlju teži, njeko sinje more brodi; na ono se svak poteži, na što ljubav sva ga vodi. O Dubravko l'jepša vele od svieh vila u Dubravi, tebe misli moje žele, ma se ljubav tobom slavi... po naravi oganj žeže, a ljepota smamlja i travi: a brštan se grli i veže s' duhom svaciem u dubravi". Ovako govori i Djordjićeva Mandaljena, kad opravdava svoju ljubav prema Spasitelju: „Brodar s vietrim vojevat radi, teg zemljaku jes od volje, bojnik strašnoj u zavadi crnom krvi masti polje: ljubi ucviljen duh zabavu, rob slobodu, gospar slavu... Tako svak je ljubit obro, što mni, dobro da 'e čoviku" (Uzd. VII. 41.—42.). Vraz se povodi za ovom dijalektikom i dokazuje Ljubici: „Sreću traži jedan brodom po pučini, taj za častmi hlepti, taj se kućom brini, moja nij' u častih nit u tankoj plavi, moja sreća samo uza te boravi" (I. 19.). A prirodni nagon se očituje i u njegovim pjesmicama „Kako k majci dijete vijek najradje bježi tako svaka pjesma vijek za tobom teži (I. 37.). Tako i u Gjordjića oganj teži prema nebu, otkuda je došao, a ljubav prema Bogu, jer se od njega rodila... (Uzd. VII. 35.).

Vraz se povodi u svojoj mladjahnoj lirici i za neukusnim primjerom renesansnih poeta, kad ju zove historičkim i mitološkim imenima: „Ona mi j' Areta, Nausika milena, ona i Penelopa — kruna slavnih žena", a vrlo je zastranio od prirodne svoje čednosti rekavši ovo: „Sa svojim očima sunce mi je Ona, ś kog mi duša zvoni kao stup Memnona. Dà, Ona od mene stvara kip mumije, a sad sfingu, koje nitko ne razumije" (I. 71—73.). Iza dokaza iz historije i književnosti vrlo se neposredno doimaju ljubavne molbe': „Molim te, ljubi me" (I. 14.). „Ljubi me, Ljubice, ljubi dievo mila". Jedna galantna doskočica u duhu renesansne lirike bit će i Vrazova ideja o „Djulabijama", koje su dale natpis zbirci. „Jedan mladić u grčkoj mitologiji", veli pjesnik u svome komentaru, „pretekao je Atalantu bacajući iza sebe tri zlatne jabuke". U velikim i u malim stvarima Vraz je nasljedovao Dubrovčane. Dubrovačka je riječ „razbludan" — „zastor od očijuh i ustiuh pade a na njih razbludno posmjeh se ukrade"; tu je i slikoviti obrat „zastor od očiju" uzet iz dubrovačke knjige, Djordjić veli: „vidje nebo kad joj sčela od napravah oblak minu" (III 5.). A kad Vraz

[1] B. Drechsler: Stanko Vraz, 47 i 204. 24. Vrazovi slovenski rukopisi, br. 35.

Digitized by Google

veli: stid stoji ko stražar pri ljepoti vrati", opet se sjećamo Dubrovčanina: „Liepi s r a m e — Ti gizdavi stražnik jesi djevojačkog perivoja" (Uzd. II. 67.) Vrazovi barokni obrati svi su gotovo iz dubrovačke knjige: „Ja metulj u cvieću ja š i b a n a v o d i" (II. 4.). Vraz voli i srok Menčetićev i Držićev: s r d a š c e — s u n a š c e (I. 98.), a od Čubranovića ovamo i on: „g i n e, č e z n e toli" (II. 3.).

Kasnije se Vraz rugao dubrovačkom konvencionalnom stilu, te baš ističe, kako svaki od njih govori iz jednih ustiju na jedan kalup". „Pročitajte s v e k o l i k e Dubrovčane, pa će vam dodijati oni tolikratni: „čezne, gine, kopne, taje, stine i t. d. (Djela V., 273.). No dok je Vraz Djulabije pjevao, on je govorio Dubrovčanima da su „božanstveni". (Djela V., 205.). I doista dubrovački esprit, ona lagodnost duha i stiha unijela je u Djulabije nešto „božanstveno", neku vedrinu i slobodu, mladenačku naivnost i ćutljivost. I u Goetheovim mladenačkim pjesmama smješi se, taj duh božanstvene raskoši i bezbrige minuloga „boljega" vremena.

Pod tom erotikom, pod literarnom imitacijom dubrovačkom krije se Vrazova prava ljubav. Već Leibniz je rekao za ljepotu: „Ljepota je čuvstvo s v j e t s k e h a r m o n i j e, koja je u nama samima ugodjena". Ovaj metafizički izvor ljepote prenijeli su pjesnici sjevera i na samu ljubav. Vidjeli smo je u Goetheovu Verteru, ali jače je [ona izbila u refleksivnome Schilleru. On razmišlja o ljubavi ovako: „O kazuj mi, Lauro, onaj čar, koji dušu uz dušu privija". „Tijelo hoće da previre u drugo tijelo, združene duše hoće da uskipe u sjedinjenom plamu". Njemu se čini, da je ljubav od iskona bila, da su „već nekoć" duše zaljubljenika bile „združene u jednome biću": „Zar ne, da su naša bića već bila svezana? Zato su nam srca i udarala? Nijesmo li u traku ugasloga sunca, u danima dalekoga minulog blaženstva, bili već nekoć sliveni u jedno?" (Das Geheimnis der Reminiscenz). Romantici su ovu spiritualnu notu na novi način objašnjivali. Friedrichu Schlegelu bje ljubavno udruženje alegorija: „Ja vidim u tome alegoriju savršenosti, po kojoj se muž i žena vinuše do potpune i cjelovite čovječnosti." „Mi se grlimo upravo toliko razbludom koliko i religijom". Hoćemo li i takovu ljubav nazvati „erotikom"? Meni se taj naziv bolje svidja za renesansnu liriku. Romantika je baš neerotičku, transcendentalnu notu u ljubavi naglasila. Romantici govore o ljubavi s „religijom", govore o „Višnjemu", koji je ljubavnike združio. Pomišljaju na duševni vez, tjelesni im je sporedan. Eno kako Tatjana piše Onjeginu: „To je po višjoj volji tako sudjeno, to je volja neba: ja sam tvoja. Sav život moj nije drugo no dokaz, da sam se s tobom morala sresti. Ja znam, da si mi poslan od Boga, do groba ti — hranitelj moj. Ti si mi se javljao u snovidjenju, a da te još i ne poznavah, ti si mi već bio omilio, tvoj pogled me morio, u duši se tvoj glas već davno razlijegao ... ne, to bijaše sanja!" — Kako je njemački idejalizam pretegnuo i sve više obladao ruskom romantikom, time se sad mnogo bavi ruska književna historija.[1] Vraz, koji je poznavao svu srednjoevropsku književnost svojega vremena bar po glavnim pojavama, bio je nadahnut istim duhom, kojim i ona.

[1] Upućujem čitaoca na I. Zamotin: Romantičeskij idealizm v russkom obščestve i literature 20—30h godov XIX stoletija SP. b. 1908.

Digitized by Google

On i Ljubica B o g o m su odredjeni jedno za drugo. „Gdje si, dušo moja? B o g o m posestrena ! Mila kano pjesma iz d a v n i h vremena" (II. 17.). „Tako v i š n j e g B o g a, koj nam d u š e z d r u ž a i lukava svijeta koj nam pelin pruža (II., 121—122.), „Ej zaludu svijet nas rastavi, rastuži što B o g V i š n j i složi, vijek se nerazdruži" (I. 108.). A našle su se duše njihove.: „Jutrom svako srce B o g u se otvori, jutrom ja Te vidjeh" (I. 4.). Ljubica izraz je najveće svjetske h a r m o n i j e: „Krasota angjeoska čar riječi slovinske" ; m e d j u d u š o m, t i j e l o m s k l a d divni vilinski" (I. 13.). „Makar što gledao, mislio štogodi, svak pogled i misao opet k Njoj dovodi, ter me primorava sudit bez uklona, o d č i t a v o g s v i j e t a d u š a d a j e O n a". (II. 21.)

Ovakova ljubav, koja se začela Bogom prije života, traje i preko groba. „Nu V i š n j i će dati, što ištem ljubljena, kad jednom smrt bijela prigrli me — žena. Dà, o n k r a j ću Tebi nać priliku pravu. Na čelu angjela pojućih joj slavu (II. 112.) „Tako s a s t a n i š t a o n k r a j s v i j e t a prijeka Ja te ljubim, ljubim ljubim uviek vieka (II. 121—122.). U trećem dijelu Djulabija ima cijela jedna alegorija, kako u noćno doba ustaje mrtva ljubav iz groba i lijeće oko svih onih mjesta, kojima se za života radovala : „Kad oko ponoći svijet se već utrudi, svak se dragi mrtvac makne i probudi. Uskrsne tvoja prva riječca od ljubavi. I šapćuć po groblju sa snom se rastavi" (III. 26.). „I ljubezni sanci dižu se iz groba, stvarajuć si tijela od lijepih podoba" (III. 28.).

Izmedju života i smrti, izmedju tjelesne i duševne sfere ljubavnik je na muke razapet. Ljubav ga baca iz krajnosti u krajnost. I Dubrovčani su kazivali, da se u srcu led i oganj izmjenjuje, no govorili su o tjelesnim mukama, ali romantičko je shvaćanje, da je ljubav d u š e v n a p a t n j a „sad ga nosi nebom, a sada paklom, sad činiš da čeznem vas rajskom razbludom, a sad da u jada tonem moru hudom" (I. 16.) veli Vraz prema onoj Goetheovoj : „Freudvoll und leidvoll, g e d a n k e n v o l l sein,... h i m m e l hochjauchzend zu Tode betrübt...". Ljubav je opet vila provodnica, kao ono Beatrice u Danteovu paklu, što vodi pjesnika na samotni put spoznaje i duševnih patnja. Vraz pjeva : „Oj pojavi mi se srca Dioskure ! Sjajuć na taj čunac tjerani od bure. Javi, da bude ga sreća tud ponesla, gdje nekida više sjever jadra, vesla. Poved' me u srijedi zemljice i neba, gdje borave dusi gladni rajskog hljeba, jer ja nisam čovjek, što u prahu plazit, niti Bog, što može sunca nadilazit" (I. 17—.18.). — I Preradović doskora je slično pjevao o pjesničkom pozivu, koji ga diže iznad praha zemaljskoga, a opet mu neda da uzleti do samoga neba, nego mu duša preda izmedju neba i zemlje. A romantički je cilj i njemu jedna metafizička ljubav : „tvoja cesta još je duga do sjajnoga onog hrama, gdje ćet' ljuba bit supruga" (Pjesnik).

Marijan Zdziechowski isporedjuje Vraza sa Novalisom. (Odrodzenie Chorwacyi w wieku XIX. str. 71). Toj se poredbi protivio V. Jagić ocjenjujući Zdziechowskoga u svome Archivu. Da je Zdziechowski ostao pri zajedničkim crtama Vrazovim, što ih ima ne samo s Novalisom, nego s cijelom njemačkom romantikom, on bi bio predusreo Jagićevoj kritici. Ali Zdziechowskiova poredba stoji u posve drugom smislu, on veli, da nam je Vraz ono, što je Novalis njemačkoj romantici. Novalisovu „svesilnu težnju za beskrajnošću, u kojoj ginu granice izmedju ovoga i onoga svijeta", isporedio je s Vrazovim idealnim — rodoljubljem. Ako ima medju njima sličnosti, onda ona stoji u Vrazovim refleksijama o duši,

Digitized by Google

o ljubavi onkraj života, o Višnjemu, o transcendentalnoj težnji po ugledu — tolikih romantika.

Drugi su isticali, da Vrazova lirika osobito njena rodoljubna nota dolazi od Kollarove „Slavy dcera". No i Kollar je, kako pripadom Murko veli, učio u Nijemaca. Vrazova rodoljubna lirika donekle se od Kollárove razlikuje. Od Kollára mu dolazi politička koncepcija, a od Nijemaca pjesničko shvaćanje domovine. Nije se opazilo, da Vraz jednako pjeva svome zavičaju slovenskom, a tek kad zalazi u historiju i politiku, on misli na svekoliku Iliriju i Slaviju. Kollár ima vazda na umu sve Slavene. Njegovoj poeziji zato nedostaje konkretne osnove, jer nema stalnoga objekta, Vraz pjeva slovenskim dijevama, pticama i dolovima i otud mu prima poezija život. Njegova je poezija „zavičajna" i u „zavičaju" crpa svoja čuvstva. Biva to na način njemačke „Heimatskunst", koja je procvala za romantika. Klasik Schiller im je i tu prednjačio svojim „Vilimom Telom", koji postaje fondom za rodoljubnu poeziju u Njemačkoj na početku 19. vijeka. Misao je Schillera i romantikâ, da čovjek crpi svoju snagu i sav svoj značaj iz rodjenoga tla : „Ans Vaterland ans teuere schliess dich an, das halte fest mit deinem ganzen Herzen. Hier sind die Wurzeln deiner Kraft". I Schillera su slijedili „švapski" romantici ističući u Nijemstvu osobitost svoju „švapsku". Uhland, koga spominje Vraz, najviše je u tome duhu radio. U Austriji su isto činili Grillparzer, Anastasius Grün i Lenau, sve sami ugledi Vrazovi. Lenau je pjevao sa zanosom o madžarskome narodu, o madžarskoj stepi, ciganima i husarima, jer je smatrao Ugarsku svojim zavičajem. Vraz je čitao i austrijske časopise „Ost und West" i „Der Aufmerksame". (Djela V., 172.), bit će da su i ovi provincijalni časopisi na njega utjecali. I tako je baš Vraz, za koga vječno pišu, da je provincijalno svoje rodoljublje žrtvovao općenom ilirskom, jedini od ilirskih pjesnika isticao unutar Ilirizma svoju ljubav prema rodjenom zavičaju. „Ajdmo, pjesmo moja, gore u Jerusolim da kip zavičaja pred tobom razgalim ! va odtud u rode i vjekove pričaj koli drag i krasan naš je taj zavičaj (II. 53.). „Oj krasan si, krasan ti moj zavičaju kakve u tebi, nigdje ruže ne cvjetaju" (II. 75.). Čežnja za rodnim zavičajem osobito se u Vraza razvila, kad mu je Hrvatska opustila, kad je Ljubice iz nje nestalo. Ironija je gorka po Vraza, što mu je otišla sva želja i nada u slovensku zemlju. U srcu se nesretnoga ljubavnika javlja kao neko kajanje : „Želja te je vukla amo neprestance, gdje je mladost plela od cvijeća ti lance. Al ih ti rastrže, te sad tražiš radost otkle ti ju progna nepokojna mladost. Moje srce leži na tvrdu kamenu, uzdasi ga biju kano daždi stijenu ; svijet me ne razumije u kraju ovomu ; ah, sad teško patim bez doma — u domu" (III. 53.—54.). U istome dijelu Djulabija raspjevao se pjesnik nad slovenskim „zavičajem". „Nosi, Vilo moja na svom tankom krilu, moj slovenski pozdrav na slovensku Zilu, gdje pod cvjetnom lipom plešu momci krasni i djevojke čiste kano mjesec jasni" (III. 98.). I ne pjeva Vraz nikad „Ilirkama" kao Trnski i drugi Ilirci, nego Slovenkama. Gotovo cijela himna ide Gorenku : „Krasna je Gorenka, kad kućom upravlja... Krasna je Gorenka na stanu planinskom... Krasna je Gorenka kad se k raju kreće. Krasna je kad šuti il šapće ili sbori : kô angjeo u nebu kô Vila u gori (III. 110—112.). A Slovenkama pjeva s toliko ljubavi kao i Ljubici : „Tko nij' slušao, kako Slovenka govori, ne zna kako rajski angjeo s ljudmi sbori. Tko nij ljubio njenih rumenih ustana, ne zna što je šećer, što l' ne-

Digitized by Google

beska mana, tko nij' slušao njenih pjesama ljubeznih, nij ljubavi ćutio razblude, boljezni" (II. 70.—71.). O zavičaju govori Vraz kao o dragoj: „Čini se, da Bog te stvori, kraju ljubljen, da jadnu Slovencu vrati raj izgubljen" (II. 75.). U nijednoga Ilirca nema takove zavičajne ljubavi, a najmanje je ima u „pjesnika uzajamnosti" Jana Kollára.

I pojedine motive i simbole uzeo je Vraz iz njemačke romantike. Još od Goetheove romance „Minjon" datira čežnja za j u ž n i m k r a j e v i m a, za Italijom („Znaš li zemlju, gdje limuni cvatu . . .") Svi romantici teže mislima nekud k jugu i istoku. Byron polazi u Grčku, Platen u Italiju, a Grillparzer godine i godine čezne za jugom, dok ne podje u Carigrad i Grčku. Poezija Heineova opaja se slikama južnih krajeva. Čežnja njemačke romantike za jugom čini mi se najbolje izražena u Heineovoj pjesmi „Jela i paoma". Jelovo drvo stoji osamljeno na hladnom sjeveru i sanja o paomi, koja daleko u istočnoj zemlji osamljena i ušutkana tuguje vrh plamene stijene. Te čežnje za jugom ima i u Vrazovoj lirici. Zemlja čežnje mu je „tamo, gdje jug trepće, krilma beskonačnim, s neba motre zvijezde očma modro zračnim, tamo stoji polje, na polju brežuljak . . ." — „Čuješ me grlice, što uza svog druga lahkokrila lijećeš put toploga juga" (II. 24.); „Ždrali složnim redom putuju pram jugu, pram jugu, pram jugu iznad triju rijeka uvijek mene zove moja raja jeka" (II. 38.); „Ona sladost ljubka kano miris južni" (III. 17.). Idejalni mu je kraj: „Otok divnorodan, najljepšimi dari iskiti ga mati. Tu žuta naranča i lijer i ruža cvati, tu jug u koljevci od cvijeća se ljulja " (III. 23.). „Kad se šećem dolom, gdje potok romoni, j u g se cvijećem titra i metulje goni" (II. 102.). Preveo je i Mickiewiczevu baladu „Tri proljeća", koja počinje u svakom odlomku sa stihom: „Po planinah topla krila, j u g prostire i kreće".

Romantici su gledali simbol beskrajne čežnje u nebeskom m o d r i l u. Modra boja im je bila znak nedostiživa idejala. „Die blaue Blume" — modri cvijet, ima u Novalisovu romanu takovo simboličko značenje. I Vraz se povodi za modrom romantikom, te veli: „I ljuvezni sanci stiču m o d r a krila" (III. 28.); „Ob dan sprovadjali angjeli ju mili, ob noć njegovali sanci m o d r o krili" (II. 88.). I zavičaj mu je modar: „medj m o d r i m sjeverom i rujnim zapadom" (II. 58.), „m o d r a se ravnina pruža pram istoči" (II. 54.), „sve dalje i dalje leže brda sama — kano liepa m o d r a svilena marama (II. 76.), „u zelen polju ili na m o d r e gore" (II. 101.).

U duhu je romantike, kad Vraz simbolizira svoju ljubav kao r a j s k u p t i c u. Našao je priču o rajskoj ptici u ruskom obliku (Heims, Livre de lecture russe, str. 22. „Rajskaja ptička"). Neki kaludjer je izišao u vrt po smokve, kad ču rajsko pjevanje i ostane kao ukopan stajati tri stotine godina sve slušajući rajsku pticu. Vrativši se opet u samostan začudio se kad nadje drugu braću, te joj ispripovijeda, što je doživio.[1] „Rajska ptica" dobiva u Djulabijama romantično značenje, kao i modra boja i kao ona modra ptica „l' oiseau bleu" u Peraultovoj zbirci priča, gdje ona znači „l j u b a v".[2] Glasovi Ljubičini „ne bijahu, ne, riječi . . .

[1] Ova se priča nalazi u svim literaturama. U njemačkoj literaturi dolazi kao priča: Der Mönch von Heisterbach, u našoj dolazi u Divkovićevim „Besidama" i u Kanižlićevoj „Sv. Rožaliji".

[2] I u modernoj našoj romantici dolazi l' oiseau bleu. Vidi: Dragutin Domjanić, Pjesme „L' oiseau bleu".

Digitized by Google

već bijahu čarobna r a j s k e p t i c e pijenja, koja mi proleti vrh staze življenja". Srcem teži onamo, „gdje iz svetih poju r a j s k e p t i c e gaja i gdje šaren lepir ružom se opaja" (I. 68.). „Njezin uzor svet mi gaj je, gdje dušica pjevajući gine kano r a j s k a p t i c a" (I. 74.). „Čuješ, moj prstene, r a j s k a p t i c o moja, Tebe žude, ištu želje moje bez broja" (III. 45.). A posljednja je volja pjesnikova: „Već vi na hum grobni pločni navalite, a na ploču riječi ove postavite: „Pjesnik r a j s k e p t i c e čujuć pjevanje milo, nije ni osjetio teško ljeta krilo" (III. 39.).

Evo, to su romantičke značajke, koje nam se namiču pri prvom čitanju Djulabija. Drugi će uz opširniju lektiru otkriti i mnogo drugih romantičkih karakteristika. Kad će nam slika o njima biti potpuna, vidjet će se, da je Vraz t o l i k o u s f e r u n j e m a č k e r o m a n t i k e z a š a o, koliko Dubrovčani u sferu talijanske renesanse. Pa ipak idejal književni bila mu je n a r o d n a izvornost, literatura na osnovi n a r o d n e poezije. Književna historija ne pozna znatnijega pitanja od ovoga, kad se bavi s Vrazom. Danas, gdje možemo iz neke udaljenosti promotriti Vrazovo nastojanje oko narodne i samonikle poezije, gdje vidimo, dokle je ta težnja ostvarena i poslije njega, lakše nam je izići i s nekom kritikom. N a r o d n a je književnost bila problem našim najboljim pjesnicima i esteticima kroz sav devetnaesti vijek. Kušali su ju formulovati u estetici, borili su se za narodnu originalnost u umjetnosti, a ipak uspjeh nije bio takav i toliki, kakovu su se romantici nadali. Iscrpiše sve, što im je narodna pjesma dala, proučili su trope i figure i epiteton ornans i dušu „majke u narodnoj pjesmi", i „pobratimstvo" i „Kraljevića Marka", pa kad su tako estetski, historijski i filološki usvojili sve biće narodne pjesme — ipak ne sazdaše originalne narodne književnosti. Utjecaj zapadnih književnosti bio je uza svu našu ljubav i tvrdu odluku, da gradimo na domaćoj osnovi u 19.-tom vijeku sve veći i jači. Njemačka, talijanska i francuska književnost potisnule su narodni značaj naše književnosti na minimum, književnost nam je narodna po jeziku i po nekim pjesničkim tehničkim sredstvima, ali kultura je njezina evropska.

Zapadni utjecaj nas zarobljuje posvema, mi za njega i n e z n a m o, sav naš odgoj i n a o b r a z b a u d u h u jesu jakih kulturnih utjecaja sa zapada. Ni Vraz nije sebi i nikome p r i z n a v a o, koliko na nj utječe njemačka romantika. On je u svojim Djulabijama nasljedovao narodnu pjesmu i d r ž a o, da su mu Djulabije i uspjele u d u h u narodnom. Preporučujući ih na kritiku Čelakovskomu, piše: „Moja vila odgojila se je u bašti narodne poezije, budući sam imao sreću roditi se i odrasti u jednom kraju Slovenstva, gdje se možebit najviše pjeva. Tako su mome srcu omilile one proste pjesme, koje sam počeo kasnije sabirati i takovrsnimi pjesmami ostale slavenske braće sravnjivati". (Djela V. 206.) Vraz je bio o tim svojim riječima kritički uvjeren. A to zato, jer sve što je u Djulabijama na narodnu učinjeno je s n a m j e r o m, s t e n d e n c i j o m, a sve što je u duhu zapadne romantike došlo je po sebi. Romantika i njemačka knjiga bila je onaj milieu, u kojemu je Vraz odrastao, a narodna pjesma mu je bila jedna težnja, jedna tendencija, kojom se on iz toga milieua oslobadjao. Narodna poezija je bila i z v a n njega, a romantika „u" njemu. Sva d u š a njegova bila je zaokupljena idejama i motivima romantike, a narodna pjesma bila je tek jedan književni program, postavljen teorijom.

Digitized by Google

Zato je utjecaj narodne pjesme na Vraza samo spoljašni. Djulabije imadu neku narodnu odjeću i ornamentiku, a duša im je romantička.

Narodnu pjesmu nasljedovao je Vraz tipičnim početkom pojedinih dijelova Djulabija: „Sried zemlje slovinske bio se grad vidjeva" (I. 13.); „Onkraj Ilirije stoji grad na stijeni u tom gradu tuži junakzatravljeni" (II. 1.); „U zemlji slovinskoj grad se vidi jedan" (III. 1.); „U zemlji slovinskoj, što se zvaše savska, stoji jedno brdo na njem crkva slavska" (IV. 1.). Tako počinju i narodne pjesme u zbirci Vrazovoj: „Stoji, stoji beli grad notri sta žlahten gospod, žlahten gospod, žlahtna gospa, mlada sta mi obedva" (N. p. str. 160). Vraz voli i druge početke prema narodnoj pjesmi, upotrebljava ih, da intonira raspoloženje: „U dolu, u dolu, do tri hladna vrela, ah, ne mogu zabit njena lica bijela" (I. 3.); „Plije voda plije po kamenju buči, tko uzdisat ne zna ljubav ga nauči" (II. 11.); „Jesen se naklanja lišće s granah lijeće; gdje se dvoje ljubi nij' potrebno treće" (III. 9.); „Za zelen goricu lete do dvije vrane, moje srce žežu do dvije gorke rane" (III. 78.).

Ima narodnih poredaba, obrata i figura u Djulabijama vrlo mnogo. One i čine, da stihovi katkad posve na narodnu zanose. Osobito je priroda — ptice i cvijeće — na način narodne pjesme poetizovana. Djulabijama ozvanja „slatki žubor ptica žeravinskih" — „Raspjevao se je stravljen slavulj veće tihom noćcom tjeran od boli ljubeće" (III. 31.): „Čitavu noć, kažu, slavulj pjevat mari" (I. 35.). Tako i u narodnoj pjesmi: „Dva slavuja svu noć prepjevaše", „Dva bumbula svu noć prepjevaše". Pa razgovor s pticama: „Vi drobne ptičice, Bogom posestrime" (II. 51.); „Golube, golube, ljubezniva ptice!" (II. 99.). Tako i u srpskoj narodnoj pjesmi: „Oj golube, moj golube", „Oj Boga Vam dva bijela goluba" (Kar. I. 495.). Narodne su ptice: sokol, sokolić (II. 17.), kukavica (II. 30.), kos (II. 51.), ševa i grlica (II. 69.). I cvijeće je u Vraza iz vrta narodne poezije: „Vienac ružmarina" (IV. 10.); „karanfil" (II. 22.), pa „bosilje" dolazi u narodnom obratu „Znaš li još vrijeme kad pjevaše meni: sadila sam ljubi, bosiljak zeleni". U ženskoj narodnoj pjesmi dolazi: „Djevojka je cvijeće sadila, sadila je smilje i bosilje" (Karadžić, I. 550.).

Gdje je riječ o pticama i cvijeću, valja reći, da Vraz nasljeduje i anakreontiku spominjući toliko puta u Djulabijama metulja i pčelu. To je u duhu starije predromantičke anakreonske lirike. „Kako po jablanih zujeć pčele lijeću i zlatokrilaši metulji po cvijeću" (II. 42.); „Njena lica su mi rajski perivoji, gdje ko leptir slastju pogled mi se poji" (I. 74.). Nenarodan je takodjer način, kako Vraz o lipi govori, to će biti, kako se tvrdi, pod utjecajem Kollárovim: „cvjetokitna lipa" (II. 47.), „vrh glave ti stoji vijenac lipna cvijeta" (III. 91.). Cvijeće, pa metulji, pčele, grlice, ptičice, to daje Djulabijama neku nenarodnu mekoću i nježnost. Moguće, da imaju pravo oni, koji u tome vide nešto „slovensko". I Vraz veli o Slovencima: „Dalje pram zapadu u mirnom zavjeću stoji narod veseo ko dijete u cvijeću".

Narodan je i stih Djulabija.[1]

[1] Utjecaj Čelakovskoga na Vraza, kako hoće B. Drechsler (Stanko Vraz str. 51.), nikako ne stoji, jer Vraz nije poznavao „Ružu stolistu" prije nego su izašle Djulabije. To se razabire iz riječi, koje Vraz sam piše Čelakovskomu: „Prije nekoliko nedjelja čitao sam punim pravom pristojnu presudu ovog Vaše vedre Vile prijatna darca. Iz one presude riječih razabravši, da ste onako isto svoj umotvor razredili, kao ja moje Djulabije, scijenio sam nekakov touchement izmedju Vaše i moje Vile naći, te sebe već u duhu za bel-ésprita držati, nu sada vidim da nema nikakvoga sudaranja u istih pjesmicah". (Djela V., 205.).

Digitized by Google

Djulabije su i po svojoj cjelini, kao ljubavni roman u stihovima imitacija njemačke romantike. Ljubav u svim razvojnim fazama, prikazana kao pjesnička ispovijest, nešto je novo i posve u duhu psihološkoga shvaćanja ljubavi na način Nijemaca. Petrarkine ljubavne pjesme još ne čine takovu pripovijest, svi renesansni kanconijeri su niz ljubavnih prigoda, a nijesu suvisli roman o njoj jer erotika renesanse poznaje tek stepene osvajanja, a ne poznaje razvojne duševne momente. Heineova zbirka „Buch der Lieder" prvi je jaki uspjeh romantičkog ljubavnog romana. Byronovi ljubavni romani u stihovima osvojiše svu Evropu. Puškinov Onjegin najgenijalniji je izdanak njihov. Ovamo, u niz tisuću romantičkih pjesmovnika čedno se ubrajaju i Vrazove Djulabije.

Svoje lice one su dobile pod utjecajem dubrovačke erotike, spiritualne romantičke lirike i realističkoga stiha narodne poezije. To troglasje daje im književnu fiziognomiju. A život im daje onaj romantički doživljaj u duši Vrazovoj. Ljubica bijaše tek ona čudotvorna „rajska ptica", koja je zavela pjesnika da pjeva. I pjevao je u duhu njenom, dok nije odletila. Tada se pjesnik pomalo probudio, nestalo je sve više u njega poezije i on se vratio k sebi. Bio je onda kritik, esteta, bel-esprit i etnograf — kao i prije...

DRAGUTIN M. DOMJANIĆ: KIŠA

(CLAUDE DEBUSSY.)

Sipi kiša, sitna sipi
neveselo monotono,
ko da gorko rasplakalo
staračko se nebo ono.

Sivi suton, mutna okna,
neizvjesna polutama,
a do niskog nebosklona
dosada i pustoš sama.

Nigdje svietla. Plahe ptice
stisle se uz zidje vlažno;
negdje za čas smieh se začu
zvuči tako tužno, lažno.

Zvuk mu zamro. Sve se stiša,
samo prašni sat još bije:
— sve je pusto, uzaludno,
što je bilo i što nije.

Zalud misli, što su htjele,
da polete bog zna kuda,
i taj život snivan samo
i ta mnoga želja luda.

Noć se spušta, s tajne rane
ko da crna kreljut klone.
I sve gine s neke boli
beskonačne, monotone.

Digitized by Google

VLADIMIR NAZOR: „BOŠKARINA“ (Svršetak)

ISTARSKA PRIČA.

Mjesec zapada za visokom gorom ; iz gudurâ i jamâ po drägi izviru kao bujice tama i sjene, razlijevaju se po sjenokošam kao teški crni valovi, penju se malo po malo uza strmine i poplavljuju cijelu dolinu. Sve postaje još tajanstvenije i strašnije u ovoj povampirenoj noći. Plima tminâ diže se kano more pod udarcima jugovine, prodire u klance, guta poljane, pljuska, udara i penje se uz bokove brežuljaka. Kao da paklena čadja suklja negdje iz nevidljivih ponora i bezdana, da proždre lijepu dolinu ; svuda pustoš i tama, jedino je Zuanetovo seoce još uvijek rasvijetljeno kao usred bijela dana. Sve je mirno, mrtvo, pače kao ukočeno i začarano u zabitnome selu, samo su ona četiri visoka jablana na uglovima kumpar-Zuanetove kućice počela odjednoč da trepere listićima i da tresu svojom gustom krošnjom. Potamniješe kao stoljetni hrastovi, zaobliše se u sredini, dobiše po jednu visoku kvrgu na svome vrhu, isturiše još jedno deblo prama zemlji i pružiše put kmetove kuće po dvije oble i debele grane, slične nakaznim ručetinama. Dà, četiri visoka diva strše sada na uglovima kuće i gledaju u mràka, koji lebdi nad njihovim glavama s kumpar-Zuanetom na hrptu. Pas zalaje, a divovi se dočepaše četiriju ugala krova i digoše ga u zrak.

Kumpar-Zuanetova je kuća puna ljudi kao šipak zrnja. Stoji vika i graja. Svi se tiskaju i guraju oko kume Barbare, koja sjedi na pustome ognjištu, lije gorke suze i krije rukama lice, da ne vidi svu onu rulju. Raspoznaje Zuane sva ta lica — tà to su vam kumparovi vjerovnici, a medju njima i Keko, šjor-Momolov glavni sluga, pa onda cijela četa poreznih poslužnika, fanata sa suda, sluga i redarâ, općinskih financijera, odvjetničkih pisarčića lugara, glasnika, čauša i kako se još sve ono zovu ti razni skakavci u kmetovom usjevu. Vojska navaljuje na ženu i traži od nje, da joj plati dug, porez, globu, napojnicu, mito i što ti ga ja znadem, a Barbara kuka i moli, da se ustrpe. Doći će Zuane sa sajma, donijet će stalno nagradu, jer je njihova Boškarina čudo od krave, pa će da isplati sve najedamput ; dat će im on cijelu nagradu, a do potrebe i košulju sa sebe i njezine srebrne naušnice, suknje i nove postole — tà oni se dvoje ne boje siromaštva, dok im je živa i zdrava čudesna krava Boškarina. — Tako govori kuma Barbara, al onaj mrski Keko, sluga i prodana duša šjor Momola Kostadinija, udara u porugljiv smijeh i dere se na nju. Kakav Zuan, kakva nagrada, kakva Boškarina ! Zuane se opio noćas kao ćep i mràk ga ponio povrh Učke, da ga strovali u divlju vranjsku guduru, nagradu je dobio jutros na sajmu njegov gospodar šjor Momola za onu plemenitu kravu Rošu, što ju je lani kupio u Švajcarskoj, a njihovu Boškarinu izviždala dječurlija na sajmu, pa Zuane prodao tu svoju sramotu za tri srebrna krunaša, od kojih Keko dvoji, da će mu Barbara u džepu još jedan naći, ako mu ona potraži sjutra razlupanu lešinu u vranjskoj drägi, jer da je nesretni kmet polokao noćas po krčmama puno vedro vina — — — Barbara skoči na noge, kao da ju guja ujela. Prodao je Boškarinu ? Nema u svoj Istri zlata, što bi je isplatilo. Što su ono sedam gojnih krava, što ih je Faraun u snu gledao na misirskim pašnjacima prama Boškarini ? Nije Zuane pošo jutros s kravom u grad, da je proda, nego samo da dobije za nju nagradu. Laže Keko, taj bezdušnik ; Zuane će do koji čas stignut doma, i sve će da bude opet mirno i zadovoljno — —

Digitized by Google

Al ona rulja navaljuje na ženu ; ruga joj se i psuje, a na njezino očitovanje, da nema ni probijene pare, uskomeša se kao pčelinji roj, kad baciš kamen u košnicu i poče da plijeni i hara po kući. Rastaviše postelje, otvoriše i prevrnuše škrinje, skinuše lopiže sa zida, komoštre s verižnjače, svijeće i lemeš sa stropa, te provališe u staju, da kotrljaju u dvorište bačve i badnje, da svrgnu turanj i ponesu na polje kamenice, brente, vedra, sijeno i gnoj. Ostade kuća gola i pusta. Al još su mnogi od njih praznoruci, pa u divljoj srdžbi istavljaju vrata, čupaju okvire s prozora, a pošto je kuća sagradjena jedrim bijelim kamenjem, laćaju se polugâ i mašklinâ, pa ruše zidove : ore, razvaljuju, lome, cijepaju i nose tko prag, tko gredu, tko kamen, tko dasku — naliči kumpar-Zuanetova kuća ogromnomu humku na mravinjaku, kad ono navaljuje na nj mravlja vojska, da ga makne i raznese — — — Nestade kuće, kao da ju je vihor odnio : sve je mrtvo, gluho i pusto, jedino kuma Barbara sjedi na razorenome ognjištu i kuka kao sinja kukavica.

— Brižna moja Barbara ! — kliče Zuane s visoka

Žena se trgnula, skočila na noge i skamenila se u prvi mah od čuda i straha. Al Barbara se razabira i udara u čudnu viku.

— Sam rekla ja, da Keko laže ! . . . Si ti to, Zuane, na našoj Boškarini ? . . . Su te napastovali na putu, pa se pripetilo čudo i si zletil po ariji . . . Pridi Zuane ; pridi dole — to je sve nič, kad nam Boškarina nî zginula . . . Čemo storit s njom novu hižu i ćemo kupit novu bombilju . . . O, Zuane moj ! O Boškarina zlatna ! Na, na, moje blago ! . . .

— Znorila mi žena ! — jeca kumpar Zuane na mrákovim ledjima, a onaj zlobni i opaki crni pas spušta se polako prama kumi Barbari, da ga žena bolje ugleda i da ju možda zgrabi za kose svojim dugim noktima.

Barbara bulji u mráka, mršti čelo, mijenja se u licu i kriješti obrazim crvenim od srdžbe i plamtećim očima.

— Zuane, gnjus ! . . . Si je dakle prodal ? . . . Si nas zatrl . . . I bog te kaštigal : opil si se ; ćapal te mrák . . . Pa nek te nosi, kad si takov . . . neka te pur hiti va vranjsku jamu, i tako je za nas sê finilo . . . Zuane, gade ! . . . Zuane, pojela ! . . .

Bijesni i dreči se žena kao srda paklena Mrák sve drži jadnoga kmeta povrh njezine glave, a kad i njega ogluši ona ženska vika, diže se opet u vis i zaroni u tamu.

— Neka te, huncut ! Nek te muči i ubije ! . . . Zginul kako brek ! . . . Ne premudal noćas, Zuane, livu s desnom, i desnu s livom ! . . . — čuje se još za koji trenutak, kako žena kliče mužu.

Kumpar Zuane leti sada u najgušćoj tmini, ne vidi ni zvijezde na nebu ni vatre na mrtvoj zemlji ; ne čuje drugoga šûma, do tihoga klopotanja pasjih nogu, a osjeća jadan, da će mu sad kucnuti posljednji čas, jer ga mrák napokon nosi tamo povrh užasne vranjske uvale. Nikada preko ove strašne noći ne zadrhta kumpar Zuane od pomisli na smrt i ne osjeti čežnju da se spasi i živ, kao u ovaj posljednji trenutak. Znade, da je za njega sve svršilo, da je upropašten i osramoćen, da ostade bez korice hljeba, bez kuće i kućišta, da mu je smrt jedini spas od poruge svijeta, od hajke vjerovnikâ, od sramotnoga prosjačenja, gladi, žedji i zime, al žena mu želi smrt, i uprav zato kumpar Zuane ne će da strada, ne će da

Digitized by Google

pogine. Viknula mu je : „Zginul kako brek ! Ne zamudil noćas livu s desnom, i desnu s livom !“ i kmet razmišlja, kako bi i u ovome slučaju mogo da uradi sve protivno, nego li to želi njegova žena Barbara, tim više, što ovoga puta ima još važnijih uzroka, da je ne posluša i da je razjadi. I u oči smrti drži se kumpar Zuane svoga staroga načela : Čini baš ono, što tvoja žena ne će da uradiš, pa će ti dobro biti ! . . . Zna kumpar Zuane, što bi u ovome slučaju bilo protivo od one : „Zginul kako brek !“ — bogme, spasit se i živjet kao bubreg u loju, al mu ne ide za rukom odgonetati smisao one druge : „Ne zamudil noćas livu s desnom, i desnu s livom !“ e da zatim učini baš ono, što njegova žena ne bi htjela, da u radiu oči njegove grozne smrti.

Neman leti u crnome zraku, a kumpar Zuane čuči na pasjemu hrptu i napinje mozak, da udje u trag ovim zagonetnim riječima. U oči pogibije mrákova ga ledja ne drže onako čvrsto, kao prvo : snaga je popustila, možda navlaš, eda ga do koji čas pas lakše strese s ledja i sunovrati u drägu, pa se kumpar Zuane sve to slobodnije miče na onome hrptu. Oprezno i polako, da se neman ne dosjeti, zamijenio je desni rukav lijevim, svukavši haljak i obukav ga naopako ; uspjelo mu je napokon da uradi isto i svojim širokim hlaćama, al mrák jednako leti i već se u tami bjelasaju oštre hridine i škrape na dnu vranjske jaruge.

— Prokleta baba ! — uzdiše kumpar Zuane u smrtnome strahu. — Prevarila me je i tâ put . . .

Ono kamenje na dnu uvale pričinja se kmetu kao ogromni bijeli zubi, što rastu u tami, spremni da ga dočekaju na oštre vrhove i da ga zdrobe kao orah.

— Ha, škornje ! — šapće kumpare i posljednja mu nada sinu u očima.

Drhćući od straha i naprežući se, da ne izgubi ravnotežja izuva kmet svoje visoke čizme, pa ih opet obuva, promijenivši lijevu na desnu ; hvata se zgrčenim šakama za mrákove uši i upire pogled u vranjski ponor, koji sada otvara svoje kameno žvalo baš ispod njih.

Pas se ustavlja, laje i trese svom snagom glavom i ledjima, baš onako, kao što ono kučak čini, pošto je izašo iz vode — kumpar Zuane se ne miče.

Mràk riče kao bik, grči se, poskakuje, djipi i drma cijelim tijelom svojim — kumpar Zuane jaši na njemu ko slavan konjanik i udara u pobjedonosan smijeh.

— He, he, šjor Toni, je vas prevarila kuma Barbara, moja dobra žena ! Ča niste znali, da kada se premuda na mràku livu s desnom i desnu s livom, da on mràk gubi svoju moć i mora služit onemu ki ga jaše? Ej, šjor Toni, ča ćete mi dat, da vas ne mučim sê dokle petehi ne zakantaju i da vas valje pustim libero? . . . Ste vi to šjor Toni, ča ne? . . .

Pas lebdi u zraku, ne miče se ; krotak je kao jagnje ; piskutljiv tužan glas dopire do kmetova uha.

— Kumpare Zuane, ću te popeljat va motovunsku bošku, kadi je poli crikvice zakopano zlato, sve benečanski cikini i taleri.

— To su tati ukrali i skrili. Ga ne ću, šjor Toni, ga ne ću . . .

— Ću te popeljat na Učku, kadi plešu Vile, neka te premudaju va mladića, pa će te lipa Ruža Bašćanova zêt za muža.

— Sam već dosta živel, šjor Toni, i moja Barbara ima dosta široke boke i prsa.

Digitized by Google

— Ću te ponest va Benece, da jih vidiš ; ću ti darovat uru od zlata, kumpar Zuane ; ću ti dat jednu travu, pak će ti Barbara rodit sina ; ću ti još, kumpare, ću ti još...

— Ne, ne ! nego ja ću premiju za Boškarinu ! Ja ću da mi vrnu čas' i poštenje. Nič drugega, šjor Toni, nič drugega...

— A baš to ne morem. Ne grê, kumpare.... Krava ti je za nič.

— Peljaj me va grad !... Ja ću da vidim komešijun i Boškarinu ! kliče kmet i udara mràka nogom u trbuh.

Neman djipi i leti kao strijela prama gorama na zapadu.

III.

Članovi komisije za nagradjivanje bikovâ i kravâ muzarâ goste se noćas kod šjor Momola Kostadinija. Sjede pred kućom u vrtliću za dugim stolom, krcatim praznih i punih staklenica, puše cigare i vode bučne razgovore. Lijepo ih je gledati onako gojne, rumene u licu, vesele i govorljive pod okruglim mletačkim svijećama od ružičastoga papira, a pred onom lijepom bijelom kućom, čiji su prozori rasvijetljeni i širom otvoreni, pa se u visokim sobama vide gospodski zavjesi i sagovi, široke hrastove postelje i starinsko mletačko pokućstvo, svo urezano, olašteno i pozlaćeno.

Minula je već davno ponoć, al zrak je svjež i zadojen vonjom sijena, vino izvrsno, probava dobra i raspoloženje gostiju da je baš milina slušati ih, pa se gospodi ne da još ustati. Načavrljali se o ozbiljnim stvarima: o politici i gospodarstvu i o novim zgodnim knjigama i idejama, što neprestano stižu sa prekomora, da poplave gradove uz zapadnu obalu pokrajine, i sada, pri zadnjim bocama refoška, počeli su da hvale i slave šjor Momola, o čijoj da se gostoljubivosti na daleko čuje po istarskoj zemlji.

— Signori, veli prisjednik zemaljskoga odbora, gojazan čovjek siva brka i ćelave glave, ja već odavna pratim blagoslovljeni rad gospodina Kostadinija u ovome kraju. Ovdje su vam kmeti pijanice i ljenčine, pa toga radi i zgoljni siromasi. Zrake naše velebne kulture jedva počeše da dopiru u ove gorske krajeve, pa su vam ti još uvijek ko bijesna gladna paščad, što jedva čekaju da korlak pukne, pa da navale na svoga gospodara. Al ipak sve je mirno i sve nam je privrženo u ovoj Africi, a naš je Kostadini onaj majstor, koji znade da drži na uzdi sve te divljake — u nijednomu se drugom kraju ne osjeća naša stranka sigurnijom nego li je baš ovdje. Eto, što može jedan sami rodoljub da učini !

— Eviva ! kliču gosti u jedan glas.

— A gospodo moja, nastavlja prisjednik, ne vjerujte našim narodnim protivnicima, kad ono kleveću, da Kostadini vuče iz toga svoga rodoljubnoga rada neku korist. Kakva korist od ovoga siromašnoga naroda, ako se slična mješavina došljaka — budi to nuzgredno kazano — može da prozove narodom ! Kakva korist od ove sirotinje !... Sjećate li se one mršave i gnjusne krave, što je onaj glupi kmet poveo jutros pred nas na opću sablazan i ruglo? Ona vam je krava, gospodo moja, prava slika i prilika ekonomske snage ovoga naroda. Tko će da joj izmuze ma i tri same kapi mlijeka? Očito je : mi smo tu, ne samo da malo po malo priviknemo našemu lijepom jeziku te došljake, koji ne govore, no psiču i laju, te da ih prosvijetlimo i oplemenimo, nego da ih takodjer očuvamo od gladi, jer nijesu

Digitized by Google

kadri, da bez naše pomoći išta proizvedu... Mi i oni! Neka prispodobe ti naši narodni protivnici Kostadinijevu kravu, koju danas nagradismo, s onom kmeta Zuana Grbljine, neka po njima sude, pa nek nam kažu tko koga izrabljuje, tko koga hrani, čija je ekonomska snaga veća — naša ili njihova!

— Tako je! Tako je... povladjuju gosti bučnim odobravanjem i zaboravljaju na šjor Momola, ushićeni riječima vrloga prisjednika pokrajinskoga odbora.

Al je i kotarski veterinar velik štovatelj šjor-Momolovih kreposti i vrlina; čeka da se gospoda malo umire, te će i on da reče svoju. Ne mari veterinar ni za narodnost, ni za jezik, ni za ekonomsku snagu jedne ili druge stranke, al je baš onih dana odlučio da pokuca i on na šjor-Momolovu kesu, pa će ovom prilikom da laska lihvaru, i ako znade da mu je već jutros u milost ušao, i to baš time što je u velike doprinijeo da se nagradi Kostadinijeva krava.

— Gospodo, zbori veterinar, što je velemožni prisjednik pokrajinskoga odbora sada rekô o gospodinu Kostadiniju, to ću ja da potvrdim činjenicom, koja će vam da dokaže, kako je onaj vrli čovjek, koji nas noćas gosti, ne samo obziran, pun takta i susretljiv prama ovim kmetima, nego im jošte pomaže na svoju vlastitu štetu. Gospodin je Momolo kupio u onoga kmeta Grbljine nesretnu kravu, samo da pomogne kukavnome težaku.

— To znači biti milostiv!... To je čovjek!... I previše dobar! kliču gosti i gutaju refošk.

Šjor Momolo se topi od dragosti, diže se i zahvaljuje gospodi na sve te laskave riječi. Govori o idealima, o teškom životu u ovim krajevima, o svojoj požrtvovnosti i samoprijegoru, o mrtvim i živim rodoljubima, u koje se on ugledao i o zaslugama gospodina prisjednika. Bio bi se šjor Momolo načavrljao sve do zore da nije gospodin prisjednik do tri puta zijevnuo i pogledao na sat.

Šjor Momolo umuknu, čaše zazvečiše za posljednji put i gospoda ustadoše.

Al uprav sada začu se čudan žamor u tami pred vrtnim plotom i u mirnoj noći zaori hrapav glas.

— Počakajte me, gospodo! Počakajte me! kliče neko sjedeć na hrptu neke životinje, koju gospoda ne mogu dobro da vide, al regbi da naliči više velikome crnom psu nego li konju.

Sa one čudne životinje, koja kao da se boji svjetlosti, pa opet odmiče natraške u tminu, neko je naglo skočio, zatrčao se prama plotu, preskočio ga i banuo pred stô.

— Ti si to, kumpar-Zuane? Jesi li poludio? Što je? kliče šjor Momolo.

A kumpar Zuane Grbljina raščešljane kose, čupave brade, krvava nosa, prašan, znojan i čudnovato obučen, žmiri očima pred tim sjajem i svjetlosti, kopa rukama po džepovima, vadi nekoliko krunaša, pa ih baca na stô ispred šjor Momola.

— Zuane, jesi li pjan ili lud?

— Ni pjan, ni munjen, šjor Momolo! nego sam prišal, da mi date premiju ili da mi vrnete nazad Boškarinu.

— Che selvaggio! Che barabba! čude se gospoda kmetovoj drskosti.

— Al čovječe božji, miri šjor Momolo Zuaneta, nagradu je dobila moja Roša, a Boškarinu si mi prodao.

— Ča je njihova Roša dobila premiju?... To ne grê, gospodine; to nî pravo!... Da oni dobiju sê one beče, a ja nič?... Su se morda oni trudili poli svoje Roše,

Digitized by Google

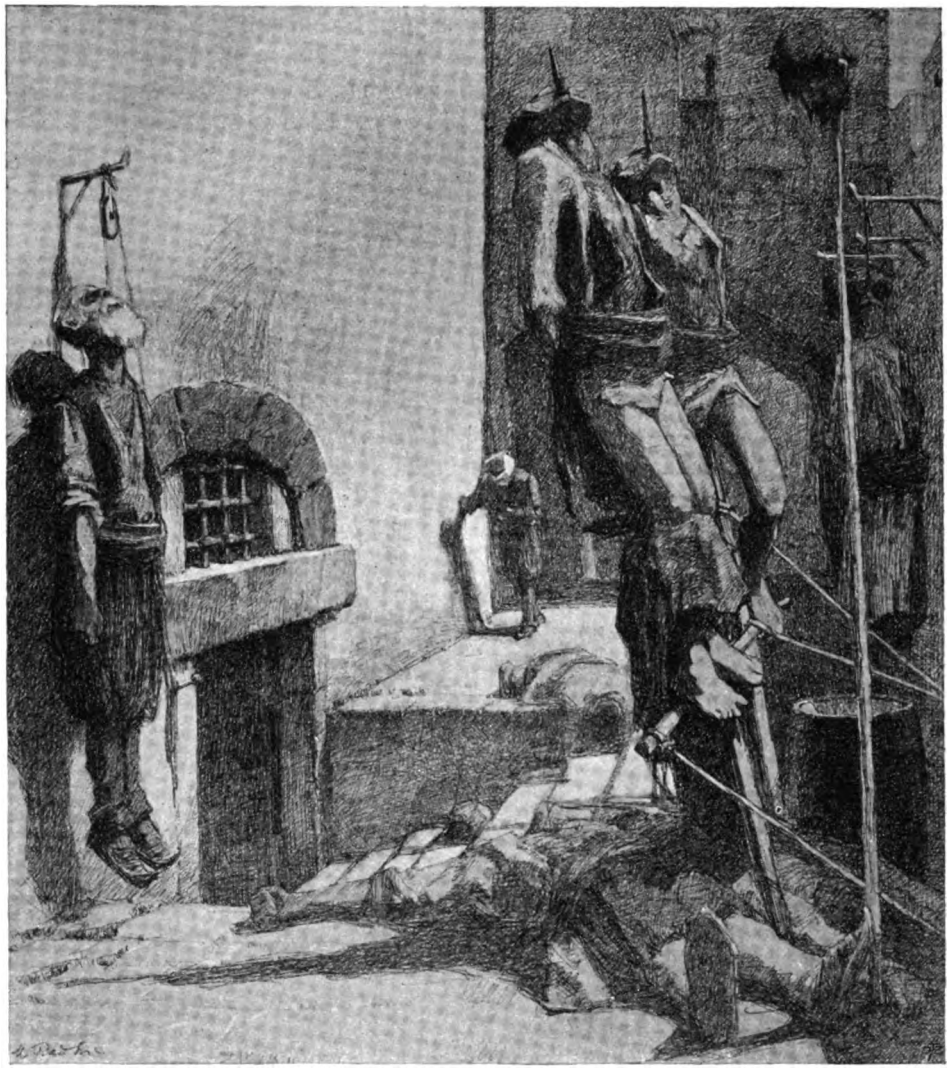

Mirko Rački: *Agovanje.*

kako ja brižan poli Boškarine ? . . . Najprvo, oni su kupili tu kravu va tujoj zemlji a Boškarina je naše domaće blago : zlegla je je Beluša, ku je kupil moj pokojni did va Porešćini . . . Oni imaju lipu štalu, i čuda sena i čuda hlapci', kî gledaju blago ; i moreju špendat za medežiju kad blago oboli ; i moreju se sâkako pomoć kad pride leti suša i po zimi velika zima — a ja siromak, ča ću ja, kad je blago lačno, žejno i bolno ? . . . Ča da dobiju vajka premiju oni, kî su bogati i kî imaju sêga ? . . . Ne znaju oni, da smo ja i moja Barbara trpili već puti glad i žeju, samo da nam Boškarina ne krepa ; ne znaju oni koliko smo se mi za nju mučili, kad smo iskali za nju seno, travu i vodu . . . Mi smo zmršavili, samo da se ona podebeli — a on, šjor Momolo, ča su oni storili za svoju Rošu ? . . . Ma baš nič ! . . . Gojili smo mi kmeti to blago, ča ga su oni dopeljali iz tuje zemlje . . . Ni krave na svitu, kakova je moja Boškarina, pa meni grê premija, a ne njima . . . Delajte

Digitized by Google

po pravici, šjor Momolo : dajte mi premiju, ali mankoč mi vrnite nazad moju kravu. Na vam beče nazad — ča će mi ta limožina !

Tako je govorio kumpar Zuane, srcem na dlanu, crven u licu od puste uzrujanosti.

Gospoda su se zgražala kmetovoj gluposti i bezobraznosti. Prisjednik je zahtijevao da Momolove sluge bace drznika na polje, a načelnik je gradski naredjivao da se pozovu stražari jer da je kmet pjan ili lud.

— Al, moj dobri kumpar Zuane, sva su ova gospoda vidili jutros vašu Boškarinu. To nije više krava, to vam je gotova mrcina ! stade da govori pomirljivi šjor Momolo.

Al na te riječi kmet kao da se pomami. Njegova krava mrcina ? Ta ga uvreda peče kao žereva ; ne može da je preboli, zahtijeva da ta gospoda iskažu Boškarini čast, što je ide . . . Al jesu li gospoda baš dobro vidili njegovu kravu ? . . . Neka sluge dovedu sada iz šjor-Momolove staje Rošu i Boškarinu, neka ih gospoda pomljivo promotre, neka im kušaju mlijeko, pa neka onda sude koja je od njih vrednija nagrade.

— Taj je čovjek lud, reče prisjednik. Al deder da se s njime našalimo prije nego stignu stražari ; dajte amo krave, da vidimo što će onda taj glupan.

Šjor Momolu se nije svidjala ta želja gospodina prisjednika, al svi gosti udariše da plješću rukama na te riječi i Kostadini morade da namigne slugama.

Štale se nalazahu odmah iza kuće. Ne potraja dugo i dovedoše obe krave, pred gospodu.

— Oh blago moje ! Boškarina zlatna ! vikne kumpar Zuane, skoči do krave i stade da joj cjeliva oči i čelo.

Gospoda prasnuše u smijeh.

I zbilja, pokraj mlade, čiste i gojne šjor-Momolove Roše kmetova se Boškarina pričinjala gnjusnijom, mršavijom i starijom od onoga što u istinu i bijaše.

— Izbroji joj kmete prstom rebra . . . sigurno joj koje fali.

— Što si pustio da joj psi odgrizu rep ?

— Čije joj mlaženje napravi one rupe na bokovima ?

— Ne gladi je, kmete, po kukovima : ogrepst ćeš se.

— Okladimo se, da će šjor-Momolove sluge prepilat gredu na njezinu hrptu !

Gospoda se sve to žešće rugaju s Boškarinom, a sa kmetovih oči skotrljaše se dvije debele suze.

— Ćete videt . . . ćete videt . . . kliče kumpar Zuane, pa se spušta na koljena i hvata obim rukama kravu za vime.

— Nemoj je jadnu, i tako joj neko svu krv ispio !

— Misliš da ti je to žena, kmete ?

Al kumpar Zuane ne sluša više zadirkivanja gospode ; kleči pod kravom, nešto joj tepa, gladi joj dlanima vime, pa je hvata za sise i počimlje da muze.

Boškarina stoji nepomično i gleda mirno i blago svojim upalim velikim očima u gospodu ; njezino se vime pod dodirom kumpar-Zuanetovih dlanova zaoblilo i nadulo ; sise u kmetovim šakama nabreknuše i dva mlaza mlijeka šiknuše iz njih.

— Per Dio ! Nešto je ipak kapnulo.

— I to je sve, kmete ! Ne muči je dalje.

Digitized by Google

Al mlazovi mlijeka šibaju iz vimena sve to jedriji i jači. Mlijeko rije prugljice u zemlji, pjeni i šûmi ; odskočilo je od kamena i poprskalo lice gospodinu prisjedniku, koji se bio prignuo, da se bolje osvjedoči o tome nenadanome čudu.

— Pusti je, Zuane, tá izmuzô si je ! veli šjor Momolo.

Kmet se maša drugih dviju sisa i muze snažnije i jače ; procurilo je iz njih mlijeko, ali su im mlazovi još nagliji i deblji. Mlijeko pljušti, pjenuši, šûmi pod onom mršavom kravom, koja se zagledala u gospodu svojim krupnim blagim očima. Suha zemlja ne pije više to slatko mirišljivo mlijeko i kumpar Zuane kleči sada u lokvici, pred kojom gospoda odmiču da ne smoče postolâ.

— Daj, Boškarina, daj ! kliče kmet, pa ustaje i tucka kravu po bedrima.

Iz četiriju sisâ ide mlijeko, teče samo i neprekidno u četiri debela mlaza, bijelo kao snijeg, mirišljivo kao breskva i jagoda. Kao da je vrelo udarilo iz četiri grla, u četiri žile, iz kamena gorskoga, pa se blješti i bjelasa, romoni i pjeva, kako će ono da oživi sve što je sunce opržilo i žedja ubila. Vrije, toči i curi sve to naglije Boškarinino mlijeko i šûmi o sladčini djeteline, o mirisu kadulje na našim pašnjacima i o snazi sokovâ što ih ljetno sunce tvori i zguščava u vlaću travâ. Romoni Boškarinino mlijeko o znoju naših kmetova, o snazi njihovih mišica, o vedrini njihova duha, koji znade mnogo da pretrpi i podnese. Velika lokva bijeli se sada usred vrta, uski potočići vijugaju se od nje prama uglovima vrtlića, a mlijeko teče dalje i šûmi : Ja sam bijelo i mirišljivo, ja sam toplo i hranivo ! Znate li za sokove, što ih u meni sažela jar sunčana na zelenim sjenokošama ? Pretakam se od iskona, iz žile u žilu, iz vimena u vime, al sve to gušće i sladje, da zadojim vaša čeda, a vas okrijepim i hranim — —

— Kumpar Ivane, šteta za mlijeko. Nek prestane ! kliče šjor Momolo.

Ali kmet šuti i gleda ; njegovo se čelo vedri, motreći kako se ta gospoda čude i dive. Oni su potočići iz mliječne bare nabujali, i brzaju po vrtlu da ga poplave — razlijeva se mlijeko sve naokolo, diže se kmetu do ispod koljena, a gospoda se penju na stolice da izbjegnu toj čudesnoj plimi, koja se diže i diže.

— Sluge, dajte brente i bačve. Grabite !

— Kmete, jesu li sve vaše krave takve?

— Čast i slava tvome blagu !

— Koliko ćeš za nju, kumpare Ivane?

— Mi daju premiju, gospodine? odgovara kumpar Ivane.

Gospoda vade iz džepovâ zlatne novce i srebrnjake i prstenje s ruku, skidaju debele sjajne lance s prsluka, kupe srebrno posudje po stolu, trgaju sa sebe dragocjene nakite, pa sve to bacaju u široki kmetov klobuk.

— To ti vrijedi za deset nagrada, a kad ushtiješ dobit ćeš i dvostruko — samo nam pusti kravu. Lako tebi ! ti ćeš, kmete, uzgojit drugu.

Ivan gleda u onu hrpu zlata i srebra ; misli kako će još danas začudit njome svoje selo, kako će oviti Barbari okolo vrata te zlatne lance, kako će da sagradi bijelu kućicu sa štalom za drugu Boškarinu i kupiti sjenokošu i njivu, podmiriti dugove, platiti poreze i postati gazdom.

Uživa kumpar Ivane i posmijehuje se gledajući u svoj klobuk, pa kao se boji da ga ta gospoda ne prevare i oplijene, trže se, pa skoči preko plota, da pojuri u tamu i zajaše onu nakaznu životinju, što ga mirno čeka pod krošnjom granate lipe . . .

*

Digitized by Google

U praskozorje ustade jutros kumpar-Zuanetova Barbara da obadje cijelo selo i da propita za muža. Nadala mu se sinoć, čekala ga i bdila cijelu noć, al njega još uvijek nema iz grada. Je l' ga tko od susjeda vidio na sajmu ? Znadu li šta o Boškarini ? Da se nije Zuanetu što ružno dogodilo ?

Priča kmet Jože, da je vidio kumpara u jutro na sajmištu uprav onda, kad je na silu htio, da ga puste s kravom pred komisiju i da je čuo, kako su se ljudi okolo Zuaneta drečili i zviždali, a kmet Jure pripovijeda, da se ú veče našao s kumpar-Zuanetom u krčmi ; Zuane je silno pio, al kao da mu ono sinoćnje vino nije baš najbolje prijalo — bio je kumpare loše volje i mrk u licu.

Kuma se Barbara zamisli, potrči doma, zapre kućna vrata i udari prama gradu. Namijeravaše do one krčme, da tamo propita za svoga muža. Mine stramputicom strminu i stignu na carsku cestu što vodi preko strane brežuljka. Ne koraknu dvadesetak puta prašnim drumom, kad je prestraši nešto crno i živo u granju desne živice.

Žena se oprezno približi i pogleda u grmlje.

Prašan i razdrpan, izgrebena lica i ruku, nosom u zrak i pruženih na cesti nogu, ležao je kumpar Zuane Grbljina kao povaljena klada u glogovu plotu, spavao kao zaklan, hrkao u vas mah a na usnama mu drhtao blažen posmijeh, baš kao da se nasladjuje ljupkim utvarama neke čudne sanje.

MIRZA SAFVET: NOVE PJESME

I.

I ja mišljah, da nikada ne će
s moga čela nestati veselja, —
da će vječno sjati zviezda sreće
nad izvorom mojih mladih želja.

To su bili oni sretni dani,
kada čovjek živi i uživa,
kad se salom i ulicom bâni,
kad mu ništa na zemlji ne kriva.

Tielo zdravo, duh čovjeka vriedan,
srce živo, mašta puna nadâ,
grlo pjevko, a želudac žedan, —
sve mu cvate, jer ne pozna jadâ.

Al godine — moje negodine
polagano lišiše me svega.
Kad mi prošlost u moždjanim sine,
sadašnjost mi pričini se pjega

tamno-siva u nizu spomenâ,
punih svietla, života i boja ;
a najljepše blista slika njena —
najmilija uspomena moja !

Kad bi htjela, ona bi jedina
tamnu pjegu osvietlit znala :
u srce mi uliti milina
i u dušu nasut ideala,

tad u novom sinuo bi sjaju
pusti život, a duh pun poleta
nebu prhno ; u tvom zagrljaju
ja bih, Azrâ, postao poeta.

II.

Dokle još ću svoje misli plesti
oko tvoga studenoga bića?
Kad ćemo se već jedamput sresti
u zatišju ljubavi i žića?

Da u tebe tako srce nije,
na njem vila gniezdo bi svila
i od njega vrelo poezije
i života davno načinila.

Ali srce — tvoje srce hladno
nema smisla za pjesmu i žiće,
jer uživa, što mi biće jadno
ništi kao otrovano piće.

Digitized by Google

Ja te molim, a ti kroz pô oči
gledaš na me ko na svoga roba,
što u strahu pred tobom se koči
— u po dana i u gluho doba.

Hodi Azrâ — hodi, da te nosim
kao Kâma bajaderu vjernu,
da plamenu i dimu prkosim
dokazujuć ljubav neizmjernu!

Da ti pjevam tajne poezije,
koje pjesnik svom idolu zbori,
kad s' u jednu spoje misli dvije,
kad usnica na usnici gori!

III.

Ni ti mene razumiješ,
ni ja tebe razumijem;
s kijem da se sporazumim,
kad se s tobom sporazumit
ne umijem?

Ja ti kažem, da te ljubim;
a ti pitaš: šta to znači?
Ljubav nije puka fraza,
da se s kojom drugom frazom
protumači!

To je čuvstvo, što' izvire
u sredini srca žarka.
Vjeruj, Azrâ, ljubav nije,
kako je ti zamišljavaš,
puka varka,
kojom čovjek svoje strasti
i požude obuzdava.
Tako čuvstvo ne sevdiše, —
takvim čuvstvom ne miriše
ljubav prava.

Ljubav, koju ja osjećam
prama tebi — mili stvore,
božansko je nadahnuće.
Ko ne ljubi, to pojmiti
ne, ne more!

IV.

Gledao sam rumen-ružu
i rumeno tvoje lice;
na prvi mah mislio sam
ko da gledam dvie ružice.
Da po tvome licu rumen
po katkad se ne razlije,
ah — iz koje tvoja duša —
djevičanstvo tvoje sije,
mislio bih tvoje lice
da je cviet, da je ruža,
al kad u njem život vidim
božansku mi sliku pruža.
Tada stanem ko umjetnik
pred prirode remek-djelom;
promatram te, divim ti se
duhom, umom, maštom smjelom.
Čim te više proučavam,
tim te više obožavam!

STJEPAN LUKIĆ: KRADJA

I.

Dugo se je skanjivala, bi li se udala za njega. On je bio tamničarom kod suda, čovjek od neko trideset dvije-tri godine, pristale vanjštine, crnomanjast, srednjega žilavog uzrasta. Njoj bilo oko dvadeset četiri godine; bila obrtnička kći, malena sitna crnka, sanovitih crnih očiju s dugim trepavicama. On joj nije bio nesimpatičan, ali eto — tamničar je. Još su joj iz djetinjstva ostale u glavi strašne pripovijesti o zločincima, što su u toj zgradi čamili. Sjeća se pripovijesti o nekom zločincu, koji se je objesio u zatvoru o vratnice, a njegov duh da obilazi i u današnji dan noću po zgradi i stenje. Onda pripovijesti o nekom bratoubici, koji je htio uskočiti u okovima kroz dimnjak i već izišao na krov, kad ga

Digitized by Google

zapaziše, odapeše na nj pušku i stepoše ga s krova kao vrapca. Tamo opet u dvorištu u kutu uz stan tamničarev da su nekoć trojicu objesili. I ona da sada podje u tu zgradu, da tu živi i kroz cio se život bavi zločincima. Vidi ona s ulice, kako danomice oružnici dotjeravaju u uze svezane ubice, palikuće, lopove raščupanih kosa, krvavih očiju, razgaljenih prsiju. Danomice čuje, da je pala mrtva glava sad ovdje, sad ondje. Njezina se nježna narav ne bi mogla priučiti životu med tim ljudima.

Roditelji su joj bili siromašni, te joj nastojali dokazati, kako je u tamni čara kuća puna puncata svega: svi njemu nose od milošte. Napokon je sklonuli i ona se udala za njega. Protiv očekivanja se njezin novi život pokazao posve ugodan i miran, te mu se odmah s prvih dana privikla. Muž joj bio dobar i godine letimice prolazile u ljubavi. Uze su gotovo vazda bile pune i kažnjenika i istraženika. Jedni dolazili, drugi odilazili. „I kako su to ljudi dobri i blagi", — više puta bi pomislila, gledajući ih, kad su iz svojih ćelija izilazili u dvorište na šetnju i tu šetali u okrug jedan za drugim pognute glave. Jako joj se jedamput smilio jedan istraženik, mladić od neko dvadeset godina, slabunjava izgleda. Vazda bi on sio u dvorištu sam za se na kakav panj i odatle s nekim osmijehom na licu posmatrao sa svojim malim očicama u naokolo po dvorištu. Dopratili ga nedavno; bio ocoubica; ubio sjekirom rodjenog oca. Ona bi se k njemu približila i posmatrala ga: „Kako si mogao!" — znala bi mu tiho reći. — „Eto! Ni sâm ne znam!" — odgovorio bi on trgnuvši ramenom i, bezbrižno se nasmjehnuvši, dometnuo: „Samo da što prije bude sud!"

Jedamput opet dotjerali neku čedomorku, koja je cio dan klečala na golim koljenima u svojoj ćeliji i molila, molila... Tamničarka bi često zagledavala k njoj kroz ključanicu; teško joj je bilo. Jedan si opet istraženik napravio u svojoj ćeliji kao oltar i tu po cio dan služio misu. Za njega su rekli, da je šenuo pameću. Desi se te budu dotjerani i takovi, koji cijele dane sprovedu u svojoj ćeliji u plaču. To ju je bolilo. Koliko puta u kasno doba noći zazvoni zvono na sudbenoj zgradi: oružnici dotjerali kakvog zločinca; zimsko je doba, jadnik na pô gol, cvokoće zubima od studeni; ona ustane i pomaže mužu sa suzom u oku; ako ima što jela, dade nesrećniku i pridrži ga neko vrijeme u kuhinji, da se ogrije. Ona je sa svima dobra, pa je i svi vole; svaki joj rado posluži, svi se kao otimaju, ko će prije da joj nacijepa drva, donese vode iz zdenca. I kakog se sve naroda ne dotjera! I žena i staraca i djece. Sve ih ona usrdno prima i prigledava kao svojtu. Često puta pomisli: „Zašto to tako? Valjda je sudjeno tako tima ljudima?"

Bilo je to desete godine njezinoga braka, kad su oružnici jedne noći dotjerali u uze kradljivca Cveju Tarabu. Bio to čovjek od neko trideset i pet godina; plećat, plavkaste kose i brkova, lica zdrava, crvenkasta. Sudili mu radi kradje i osudili ga na šest mjeseci zatvora. Imao on nekoć i svoju kuću i nešto zemlje; sve je rastepao, žena ga ostavila i on postao skitnica. Cvejo je isprvice u zatvoru cio božji dan pjevao i lupao, a kad bi bilo vrijeme šetnje, trčkao bi po dvorištu amo-tamo kao sluđast. Zabadao u svakoga od obijesti. Poslije se vidjelo, da Cvejo zna i hoće raditi. Tamničarki je cio vrt okopao, sva drva ispilio i iscijepao. Osim toga počeo je pod nadzorom izilaziti i van na rad; znao je šišati, pa je svoje drugove u uzama šišao. Radio je, gdje što uhvatio. „Eto, tudjinu zna raditi, a sebi ne", — pomislila bi tamničarka gledajući Cveju na poslu.

Digitized by Google

— Pa da ti, Cvejo, tako kod kuće upregneš raditi ! — veli mu tamničarka.
— E ! — makne on ramenom.
— Šta ne radiš kod kuće?
— E ! A šta ću raditi? Gdje je kuća?
— Pa ma da ideš na nadnicu?
— Pa . . . Al najvolio bih za se, pa kad ne mogu za se, onda . . .
— Eto, onda kradeš i onda te zatvore.
— E! Da imam svoj alat, najvolio bih raditi tesarski zanat. Eto, tesati bih htio.
— Prištedi za alat . . .

Cvejo se je razumio u tesarstvo. Tamničaru napravio novi svinjac, posve zgodan.

Medjutim je Cvejo dobio još jedno novo zanimanje. Tamničarka je svake godine, pa i ove, hranila za zimu prase. Kupe maljucko prasence no tamo do pred zimu bude to već veliko debelo krmče. Cvejo se je s prasencetom po dvorištu natjerivao i s njim razgovarao kao s kakim čeljadetom ; više puta je ono znalo uletiti u hodnik sudbene zgrade i tamo groktati i smetati „pravosudje" . . . Cvejo ga je brižno hranio kao svoje . . . Susjedi su donosili napoja i svako ko bi k sudu došao, donio bi kao od milošte za malog „ingleza" — tako su ga zvali, jer je bio engleske pasmine — po šaku-dvije kukuruze i bacao je „inglezu" kroz prozor u dvorište. Prasence danomice kao iz vode raslo i debljalo. To će biti pravo slavlje kod suda, kad dodje klanje ! . . . Medjutim se približavalo kraju i Cvejino tamnovanje. Razumio se Cvejo i u klanje, pa je tamničarka udesila slavlje tako, kako bi Cvejo zarinuo „inglezu" nož u grkljan. Tako i bilo. Krmče zaklali, raspravili, šunke, plećke, meso i slaninu nasolili i spravili u bure u podrumu. Toga dana svršila i Cvejina kazna. Tamničarka mu iskrpala košulju i gaće, tamničar mu poklonio svoj stari kaput i tako ga opravili za put.

— Budi pametan, pa radi . . . ne kradi ! — reče mu tamničarka na polasku.
— E ! Kažu, da nije grjehota ukrasti onome, koji ima . . .
— Gdje si to čuo? Da te opet zatvore? — dalo se na smijeh tamničarki.
— E ! . . .

Bilo je u sumrak, kad se je Cvejo oprostio s tamnicom ; bio hladan zimski dan početkom studenoga. Cvejo prebacio preko ledja svežanj svojih trulja i izišao na ulicu.

II.

Sutra dan u jutro rano kao obično ustao tamničar i pošao da prigleda uze. Odmah mu se u dvorištu nešto sumnjivo vidjelo : prozor od podruma otvoren, željezne šipke izvadjene ; po zemlji mokri tragovi ; podje k podrumskim vratima — otvorena ; unidje unutra, zagleda u bure — prazno. Meso noćas pokradeno ! Probudi ženu. Ona samo što nije u nesvijest pala ; zalamala rukama i od boli stala kukati i kao luda letjeti po dvorištu. Tragovi vodili preko zida u vrt, a odavde u polje.

Tamničarki se smračilo pred očima. Kako je bila slabunjava, nije mogla da izdrži, pa je legla u postejju. Cijeli dan nije iz sobe izilazila.

— Sirotinju moju pokradoše ! — jadikovala ona u sobi.

Drugi-treći se dan po podne zgrnula svjetina na ulici i stala da trči za dvojicom oružnika, koji su pred sobom s nataknutim bodovima tjerali čovjeka

Digitized by Google

pognute glave, svezanih ruku. Čovjek je bio mrka lica, na oči natučenoga poderanog šešira, iz kojega je ovdje-ondje stršila kosa, u masnim gaćama i kratkom kaputiću. Preko ramena je imao prebačene dvije još sirove šunke, nekoliko komada slanine i plećki i to je sve na njem visilo kao na vješaljci i u hodu se ljuljalo, što je u svjetine izazivalo smijeh. Takav je običaj, da se ukradene stvari naprte na tata, da ih pred svjetinom nosi. Kroz oblake ovda-onda zasjalo sunce i padalo na slaninu, slanina se topila i curila u nekoliko trakova po gaćama dole u opanke. Bio je vrlo smiješan ovako mesom natrpan. Zato se i nije obazirao na dosjetke svjetine, što je za njime trčala i ovda ga onda za rukav potezivala. Po teškom se hodu vidjelo, da ga oružnici iz daleka gone.

— Sigurno je to taj, što je pokrao tamničarevo meso, — čulo se med svjetinom.

Oružnici ga tjerali ravno k sudu u uze i što su se više tamo približavali, njemu su noge jače klecale i oteščale kao da se je u njih slijevalo olovo. Ovda bi onda popostao ; oružnik bi ga kundakom u ledja gurnuo i on bi opet pošao. Onda bi opet iza desetak koračaja popostao. Baš pred sudbenom zgradom na nekoliko koraka pred ulazom — spusti se na zemlju. Počeli ga dizati.

— Ne mogu dalje... ne smijem... unutra..., — šaputao on.

— Šta ne smiješ ! Diži se ! — zaprijeti mu se kundakom oružnik.

— Ne mogu, gospodo... smilujte se... ne smijem...

Napokon su ga digli i on s oružnicima unišao u zgradu.

III.

Tamničarka se je u taj par bavila u dvorištu oko živadi. Bila je sva požutila u licu od boli i srdžbe ; još do danas nije pravo spavala, što joj se je vidjelo po debelim crnim podočnjacima. Nije mogla da zaboravi na kradju. Tamničar je bio u sudbenoj zgradi. Najedamput se vrata od hodnika, što vodi u dvorište, otvore. Pred njezinim očima zasijevnuše bodovi oružnika i u dvorište upane čovjek s natrpanim na sebi mesom. Ona raskolači oči. Raširi ruke, zine, stane kao ukopana i odjedared, zateturavši, cikne, što ju je grlo nosilo :

— Cvejo ! Za boga ! Zar ti?...

Cvejo joj okrenuo ledja, sagnuo glavu, sakrio lice rukama i sav se trese, stenjući i jecajući... Sunce mu pripeklo na ledja i traci se njegovi skližu po slanini, svjetlucajući.

Ona gotovo da nije pala na zemlju ; suzdržala se na zid i privijajući se čas-pô hvatala se rukom za čelo čas-pô za trbuh. „On !" uzdisaše vukući se uz zid u sobu. Postalo joj mučno ; u želucu joj se nešto kao prevalilo i otkinulo. Slina joj procurila na usta i gorko joj nešto došlo u ustima, kao da se je u njoj žuč prolila... Legla u postelju, dok je malo muka prodje. „On !" čulo se njezino uzdisanje.

Sa Cveje medjutim skinuli meso, a njega strpali u jednu samicu. On već nekoliko dana ne izilazi iz svoje samice, ne će ni da ide na šetnju po dvorištu ; ne će ni da jede ; ispružio se u samici potrbuške na daskama, glavu uvukao u ćepeta i stenje. Kad mora da ide sucu na preslušavanje, kao preleti preko dvorišta, otkrećući glavu i sakrivajući lice rukama, samo da ne vidi tamničarke. On se nje tako boji... Ona !... Boji se njezinoga bolnog pogleda... On kao vidi, kao osjeća taj njezin bolesni, samilosni pogled... Ne boji se on oštra pogleda, ali ovakoga mekog... sa suzom u oku...

Digitized by Google

FRANJO HORVAT-KIŠ: OSIROTJELI

IZ „TRŽNIH ROMANCA".

Pošla je s drugim ženama, koje više trguju pa su i trgovanju vještije, a košaricu je opremila kao da će u crkvu po blagoslove. Pilići su drijemali u prevezanoj košarici, a starica je žurkala za ženama. Kad je prolazila trgom od žita i drva, prema njoj i neopazice dojuri mlad, ugojen čovjek iz mesnice i baci neku sukrvavu kaljužu po trgu i dobrahno joj zahvati skromne skutove, a onda joj kroz zlobni osmijeh vikne, e da pripazi na se . . . a ona . . . kako da i pripazi, gdje joj zlobnik pridje malo ne iza ledja. Što će? Kako se uplaši i pilići zacrktaše. Onda prodjoše — ona za drugim ženama — druge manje trgove, tijesne ulice i dodjoše na trg od povrća i voća i živadi . . . I lijet jata golubova i bleka janjadi mlade oko kipa Bogorodice, a po modrinama nebeskim sunce mlado, proljetno.

Tuj će starica da istovari svoje piliće. Dva po dva u jedno povezani. Četiri para. Složi ih lijepo kao u vijenac pa čučne k njima. Sunce je ljupko prigrijalo mlado i neki od pilića prostriješe po zemlji krilašca i sunčaju golišave slabine svoje . . .

Kupci dolaze, pitaju redom za cijene i odilaze. Uz njih se provlače otrcani derani izvikivajući to pecivo to kobasice. Pa i na njih se nitko ne osvrće. I golubovi u većim i manjim jatima lijeću i kruže nad pijacom, a staričini pilići uplašeni prate lijet njihov, uvlače glavice, te crkću jadnici od straha. Ne poznadu oni te dragašne čeljadi te ju zamjenjuju sa krvnicima svojim. Starica vadi iz priprega prosenice suhe pa im drobi i nutka ih : uzmite, uzmite, sirotići mali — a glas je u nje i nježan i mek. Oni kao da se stide i kljucne tek gdjekoji lecajući se pred šumom krila golubinjih. Starica ih i kara zbog toga : Manite, to su golubovi . . . Ali ne pomaže. I ona ispruži ruke nad piliće, raširi prste, natkrije ih dlanovima, hoće da im splete krović, načini šator, neka se ne boje — golubova. Oni se upokojiše i pozobaše ono mrvica sa svog malog dvorišta. Ljudi namjernici dolaze, ocjenjuju piliće, to okom, to rukom i odlaze. Ona bi rada nešto reći svim tim ljudima, nešto pripovijedati, ali ne će da se ustave.

I onda počeše neki da staju kod njezinih pilića. Prigovaraju : skupi su, maleni su. I to je baš ono, što toliko želi da reče : „Da pravo kažem, ja ih ne bih ni prodavala, mili su mi, dragi su mi, ali — osirotjeli su. Odbježe ih mati, dok su još malašni bili — u pahuljicama. I sad šta ću, a kamo ću. Pustim ih iz kuće, a oni — bojažljivi — pred svakom pticom bježe, ku dkoji, kud koji, pa u šumu, pa u grm medju stari list i lanjsku travu. Ne možeš ih skupiti, sazvati, već ajde : razmeći grm po grm, travu po travu. O, žalosti, moja gospe draga !"

I tako ona svakom prigovoru odgovara, a ne može se napripovijedati, dok imade slušača. Pripovijest je starica svoju proširila od pilića na mater njihovu, koja joj učini isto i prošle godine, na starca muža svojega, koji ostade kod kuće sam, pa o susjedama i opet o pilićima i ovim i onim iz prošle godine. U tim pripovijestima prodade starica piliće redom par za parom, a da to nije pravo ni opazila. Kad se nadje sama, bude joj teško i potužno, kao da je i ona osirotjela . . . Ogleda se, kao da traži nekoga, s kim bi ušla u razgovor i tako zaboravila sebe osamljenu. Ne bijaše ni koje od žena njezinih.

Što da se uradi? Košaru o ruku pa kući. A košara prazna . . .

Digitized by Google

— Treba, mišljaše u sebi, da kupim nešto starcu svojemu. Neka se raduje, kad mu kući dodjem. Trgom hoda čovjek neki nabuhla lica s perecima i pjeva: Vere dignum et justum est... Pereca ne će, tvrdi su, a u starca nikakvi zubi... Potražit će pekara, gdje imade po izbor peciva...

Pekar je krupan i za tezgom se nespretno okreće dvoreći mušterije. Starica se obazre po pecivu i zatraži nešto dobro i meko, jer u starca su njezina zubi nikakovi.

— Tri kiflice za groš, udvorno joj ponudi pekar. I starici se svidi dobar čovjek pa će i njemu da pripovijeda sve redom o kvočki, kako ostavi piliće sirote, o pilićima, kako bjegahu po grmovima medju staro lišće, pa o trgovini... Pekar i ne sluša, ali se domišlja, kako bi trebalo otpraviti staricu pa dohvati dvije stare kiflice i poda joj preko tezge mrmljajući nešto. On dvori dalje, a starica nastavi svoju priču o dobroti starca svojega.

— Radovat će se on, gospodine i gospodine, ovim kiflicama kao bijelome danu. I da mogu te se u pticu pretvorim, poletjela bih, e da što prije vidim radost njegovu. Pusta je blagost moj starac. U — što on mene izgleda! I evo nosim. —

Pekar se mrči, gdje mu smeta mušterije i dobaci joj još jednu kiflicu: Dobro, dobro — s bogom!

— Pitat će me za piliće i požalit će, što prodadoh sirote. Oni nam jutrom zoru naviještahu piskutanjem svojim pod krevetom u starom rešetu. Jer, znate, gospodine dobri, zora se budi i oni se budijahu. A sad — a sad — osim nas ništa živo u kući.

— Ajde, stara, dosta si dobila, ražesti se pekar, te dohvati još dvije stare kiflice, baci u košaru, pa ju turne goropadnik napolje.

Na ulici pred pekarovim dućanom zaviri starica u košaru, nasmiješi se i prošapće: Dobar su ovaj gospodin, dobar!

ZDENKA MARKOVIĆ: ELIZA ORZESZKOWA

Borba i trud života velike poljske spisateljice dovršeni su. Sve krilate misli, plameni osjećaji, svi plemeniti porivi i težnje njezine duboke duše, sav rad tolikih godina, — sve je to prestalo jednim jedinim danom: 18. svibnjem. Tim je danom riješila posljednje pitanje, koje joj se nametalo za života, a ticalo se č o v j e k a, koji joj je bio svrha i izvor svega razmišljanja i rada. „Što se mene tiče, — riječi su Orzeszkowe — najveće je moje nastojanje, da mi srce bude što čišće i da — što najviše mogu — pomognem i poslužim zemlji i ljudima. Čini mi se, da samo na taj način postizavam cilj, radi kojega sam došla na svijet".

Nijesu to bile samo puste riječi; ta čišće i bolje srce nego što je njezino, nijesu Poljaci imali, bilo je to srce, koje je velikom, neizrečenom ljubavi obuhvatilo sve, što je izraslo i rodilo se u domovini, sve živo i neživo... Ona je s jednako toplim osjećajima prigrlila svome srcu sve staleže, sve ljude, s jednako je topline prikazala život ljudski od seljačkoga plota i drvene kolibice ili šljivarskoga seoca do dvora i palače, od malomještanske sobice i velegradskih suterena — do krasnih, bogatih kuća... Njezina je ljubav išla još dalje, obuzela je

Digitized by Google

cijelu zemlju, svu prirodu, koju je razumjela i ljubila na poseban način, ona je osjećala dušu životinja i bilina i nju je u njima tako voljela, ona je pače jedini mir iza raznih borba i rada nalazila u cvijeću...

Orzeszkowa je kao radnica na književnom polju istupila u ono doba, kad je glavna svrha i glavni temelj knjiga bio, da budu pitane „da okrijepe srca". Takvih je knjiga onda nužno trebalo, Poljacima nije — iza nesreća domovine g. 1863. — bilo stalo do himni i do pjesama, već do trijeznoga, ustrajnog rada, koji bi narod — što je posve obamro od silnog zla i nesreća — opet probudio na novi život. Dva su bila onda središta, tako razna, a opet slična, što se tiče tragičnih dogadjaja 1863. — Varšava i Litva. Varšava, koja je bila glavno mjesto ustanka, nemira i oduševljenja, postala je iza 1863. glavno ognjište reakcije, tu se skoro rascvao i razgranio narodni i društveni život. Zato je i cijela realistična literatura bila izrazom novih težnja (Boleslav Prus). A bijedna Litva, koja je bila najkrvavija žrtva nemira, nije iza ustanka ni sanjala o kakvom novom svježem pokretu ili o micanju. Tamo su — kako veli Gostomski — bila pogašena sva ognjišta duha, sve društvene veze bile su rastrgane, pa gdje je tu tko i mislio na literaturu? Gotovo pol vijeka nijesu bjudi tu ništa ni mislili, ni osjećali, nego su samo vegetirali kao u nekom prvotnom razdoblju života, dok nije bilo civilizacije A ipak se i tu nešto maklo; počela su se buditi srca ljudska, koja su osjećala za druge. I karakteristično je, da se u to žalosno doba pojavljuju u Litvi ženski talenti: Orzeszkowa, Rodziewiczowa i Jelenska. Gostomski veli, da je to posve razumljivo, da su unatoč svakoga ognjišta i literarnoga središta, već samo uslijed intuicije mogli dozoriti plodovi literature samo u okviru privatnoga, kućnoga života i razviti se samostalni talenti.

Jasnim dokazom toga je baš talent Elize Orzeszkowe. Probudio se on, razvio se daleko od svih kulturnih središta, u provinciji. Koji su bili utjecaji na njezin razvoj, veli nam sama spisateljica u jednom svom listu. Spominje, da je njezin rodni dom, pun patriotične atmosfere, djelovao na nju i na njezin rad, ta ona je već u 5. i 6. godini znala napamet pjesme Niemczewicza i mnoge druge slične, a u 7. i 8. god. ona je sa sestrom igrala historične komade. Onda je došla g. 1863., — njoj je bilo dvadeset godina, — kad je na zemlju „legla gluha, tamna noć", a radi rodbinskih odnošaja — veli Orzeszka — proživljavala sam noć u mjestu, gdje je ona bila najgluša i najtamnija. Grobna njegova tišina, samoća, velika hladovina, s koje je kapala bol, jauk, otrov, sve je to izmorilo mozag, srce i živce. „Bilo je onda dana i tjedana, kad sam bila tako očajna, da mi se činilo, da se nebo otvara nad zemljom i na nju pada, da se nešto veliko, draže od života, gubi pod zemljom, pada u ponor. Uzgoj, a i sam značaj su učinili, da sam se uvijek znala suzdržati od izljeva čuvstava, ali unatoč toga, došli su časovi, kad sam sebi — razumije se bez svjedoka — čupala kosu s glave, ili na zemlju pala i sate plakala. (To je opisala u noveli „Hekuba"). Onda je u meni nešto vikalo: spasa!" I mnogim razmišljanjem i čitanjem došla je do uvjerenja, da spas može doći jedino iz nutrašnjosti, „da je borba s nepravicom obveza, da je pače užitak". To joj je uvjerenje dalo snage i u tom času ona je počela pisati, s vrlo malom duševnom i umjetničkom spremom — kako sama veli — u apsolutnoj samoći, bez ičijih savjeta, bez ikoga, s kim bi bila mogla izmijeniti svoje misli. Ona je sebi tek pripravila put i pošla je njim sama, ali s dušom punom

Digitized by Google

oduševljenja, dubokih osjećaja i blistavih nada, medju kojima je bila jedna, koja joj je na novo utrtom putu svijetlila i pokazivala pravac: „velika vjera u budućnost", takva vjera — veli Gostomski — koja se nije mogla izmiriti s mogućnosti misli, da ima ljudi, koji ne vjeruju u budućnost. I ona, koju je resilo zdravo rasudjivanje i iskrenost, koja je prezirala površnost i sjaj, voljela prirodu, a prezirala salone, — ona je sebi odmah na početku rada stvorila pojam o zadaći romana. U njemu je morala biti tendencija. Ona je bila uvjerena o potrebi neslomive borbe i rada, o potrebi kovanja oružja, traženja sredstava i putova rada, koji bi bio osnovan na zbilji, a uprt k idealu. Te su misli tako ispunile njezinu dušu, da u njezinim romanima toga doba nije moglo biti mjesta za postulate čiste umjetnosti; sada je artizam bio podredjen ideji.

U prvoj svojoj pripovijesti „Iz gladnih godina", koja je izišla g. 1866. u „Tygodniku Illustrowanom" prikazala je one društvene slojeve, gdje se ljudi bave teškim radom, ocrtala je nesretnike, istrgane iz svake ljepote, zanemarene, lišene svih blagodati civilizacije. Njima, eto tima razbaštinjenicima sreće, treba pomoći, — to je glavna nota te pripovijesti. I u ostale je radove toga prvog doba stavila svoje reformatorske ideje. Žarka ljubav k rodnom kraju i braći potakla ju je na sve temeljitije i dublje razmišljanje o tome, kako bi se narodu pomoglo. Uvidjela je onda, da će se narod samo svojom unutrašnjosti i snagom ustrajnosti uzdignuti iznad zemlje mogila i križeva. A snagu k životu i moralno zdravlje mora sebi odgojiti mladež obaju spolova, ako hoće, da se narod podigne. Uzrokom mnogih nesreća je činjenica, da se muž i žena prije braka uopće jedva i poznaju, a tome su krivi zli društveni odnošaji i zao odgoj mladeži. O tome raspravlja u pripovijestima „Gospodin Graba", gdje govori o reformi uzgoja muške mladeži, u „Vaclavin spomenar", „Marta", „Marija", „Posljednja ljubav" propovijeda, da se mora preudesiti odgoj ženske mladeži, koja je površna i ne živi za drugo nego za zabave i druge tričave poslove. Sama Vaclava govori na jednom mjestu: „Što bih drugo imala raditi. kad mi je jedini temelj života ulašteni pod, jedini svijet meni pristupačan je vrt ogradjen plotom, a jedini posao djerdjef s razapetom kanavom i nekoliko francuskih romana i putopisa, uvezanih u safijan". U „Marti" se spisateljica napose bori za to, da se djevojkama dade pravo, da se prirede za život samoradini.

To su stvari bez dubine psihološke: mi ne poznajemo unutrašnjost lica, već sučuvstvujemo samo u nesreći njihovoj i uzrujavamo se krutom njihovom sudbinom.

U „Marti" veli sama Orzeszka na jednom mjestu: Oprostite jednostavnost sredstava, kojim sam se poslužila da vam predočim jednu od najočajnijih pojava današnjega društva. Zbilja su ta sredstva posve jednostavna, bez ikakovih romanopiskih efekata...

U grupi tvorevina iza sedamdesetih godina, talent se njezin silno razvio, svladao je posve tehniku — ona se uzdigla do visine artizma i to, što je dala — to su biseri poljske literature. Ona i tu govori o narodu, o njegovom trpljenju, i vodi ga k idealu. Podloga je posve realistična, a karakteristika lica izvrsna. Ovamo spadaju novele „Iz raznih sfera", „Gospodja Antonina", „U zimnje veče". Vanredna je novela „A, B, C...", gdje se prikazuje, kako je siromašna djevojka uz slabo svijetlo lojane svijeće sakupila oko sebe u mračnoj luknjici svoga stana djecu,

Digitized by Google

pa ih iz početnice uči čitati, dok Prusi zatvaraju poljske škole i pred sud vode djecu i nemoćne žene...

Život maloga plemstva prikazala je u „Bene nati" i „Nad Njemnom", „Obitelj Brochwiczewa", „Dva stožera" i „Australac", koja se može smatrati nadopunjenjem historije „Nad Njemnom". Ovima je pripovijestima pokazala, kako je ona — kao nitko u Poljaka — osjetila i razumjela društveno značenje maloga plemstva u Litvi, shvatila je — veli Gostomski — da je u tima ljudima neobične ustrajnosti silan materijal, iz kojih bi se mogli iskovati Bog zna kakvi karakteri i energije. Žalibože, samo materijal... A ne bi li se dali izdjelati, preobraziti utjecajem, zajedničkim radom viših, kulturnih klasa?... To je osnovna misao pripovijesti: „Nad Njemnom". Krasno je opisala tipične pojave, njihove misli, osjećaje, pjesme, cijeli njihov pogled na svijet, a sam jezik tih ljudi u dialogu karakterističan je svojim staromodnim potezima... Nasuprot ovome sloju prikazala je drugi dio društva, one, koji se visoko nad površinom seljačkoga prostaštva dosadjuju i ucrvljuju u gospodskim sobama plemićskih dvoraca. Prikazala je taj život sa strane satirične, uopće se osjeća, da su njezine simpatije uz one prve.

U to se doba dotakla još jednoga pitanja, a to je židovsko. Posvetila mu je pažnju u nekoliko pripovijesti kao u „Gedele", „Silni Samson", „Eli Makower" i „Meir Ezofowicz". Svuda izbija njezina humanitarnost; ona je svratila oči na brojan sloj naroda, koji ne uživa velikih simpatija. Nije pisala zato, da propagira kakove ideje, osjećaje, već sama veli, da su djelo stvorili „umjetnički porivi" u njoj. Privukla ju je originalnost života malomještanskih Židova, tajanstvenost njihova života i dramatičnost njihovih sudbina. Nitko do onda nije te ljude prikazao s toliko razumijevanja stvari i s toliko osjećaja. Najbolja od svih stvari ove vrste je „Meir Ezofowicz". Upravo je majstorski prikazala pojedine osobe: obiteljski život Ezofowicza, sijedog patriarke Saula i majke mu Frigde i sliku rabina Tedrosa.

Sama veli: „Ovu pripovijest posvećujem svojim zemljacima, koji teže za svijetlom i mirom bez obzira na to, gdje i kako odaju Bogu čast".

A na koncu domeće: „Čitaoče! Ako kada usred puta sretneš Meira Ezofowicza, podaj mu brzo i srdačno bratsku ruku prijaznosti i pomoći...".

Dalnje razdoblje njezinoga rada znači smjeliji genijalni lijet u najviše sfere i najveće dubine zagonetaka života čovječjega. Ona sada zalazi sve više u tajne d u š e ljudske. Ona tu dušu svuda traži, svuda nalazi i zanima je u svakom i najneznatnijem stvoru. Ona se sve više približava prirodi, seljačkim i šljivarskim kućama, upoznaje nove ljude, narodne pjesme i pripovijesti, praznovjerje i unutrašnjost duša njihovih. Srce joj je puno ljubavi za njih.

Na osnovi tih proučavanja osnivaju se pripovijesti: „Nizine" i „Seljačina"; u ovoj je posljednjoj upravo postigla vrhunac što se tiče „srdačnosti" prikazivanja naroda i prirode. Vanredan je tip toga seljačine, čovjeka neuzgojenoga, ali s neizrecivom dobrotom duše, koja je pripravna u ime kršćanske ljubavi na najveće žrtve. Seljačina! — nikad ga čovjek ne zaboravlja, ni njega, kojemu je nebo kuća, a rijeka žena, ni njegove kućice pod borovom šumicom na visokoj obali Njemnovoj...

*

Digitized by Google

U jednom je listu svome dala Orzeszkowa svoju ispovijed: „Vjerujem, kao što su vjerovala sva tri arhandjela romantične poezije poljske, da smo besmrtnim dusima, da ispunjamo na zemlji zadaću, koju nam je dao Onaj, kojega i ne poznajući ga osjećamo, i o načinu, kako je ispunjamo, zavisi naše poniženje i uzvišenje u slijedećoj strofi bitka. U tom leži pojam nagrade i kazni. Nema za obrazovanoga duha, koji je zadaću svoju zlo ispunio, druge kazne, nego da ga se baci u sfere nižih poslova. Naš je posao bio visok, jer se zvao: borba za pravednost i svijetlo. Možda pače oni radnici, koji su mlohavo ispunili zadaću života i ne će biti kažnjeni, jer se taj posao drugim imenom zvao: trpljenje...".

*

Eliza Orsezkowa se rodila god. 1842. na imanju Milkowszczyzni u guberniji grodanskoj iz porodice Pavlovskih. Otac joj Benedikt bio je obrazovan čovjek, bio je predsjednik jedne slobodnozidarske lože u Poljskoj. Kao desetgodišnju djevojčicu poslali su je na odgoj u Varšavu, gdje se najviše pazilo na manire, na glasovir i na učenje francuskoga i njemačkog jezika. S petnaest je godina ostavila zavod, došla kući i cijelu zimu provela najveselije: na zabavama i plesovima. Iste se godine udala za Petra Orzeszka, posjednika, s kojim se iza nekoliko godina rastala. Poslije se drugi put udala za advokata Nehorskoga, koji je umro 1906. Kraj njega je i zakopana na groblju u Grodnu, kamo ju je sprovela uz pjesmu zvonova i miris borova, kojima su opsipali cijeli put, žalobna povorka od 20.000 ljudi. Najbolji dokaz, da je Eliza Orzeszkowa zbilja živjela, a i da će vječno živjeti u dušama Poljaka.

DR. VINKO LOZOVINA: ODGOVOR NA KRITIKU POVIJESTI TALIJANSKE KNJIŽEVNOSTI

„Srpski Književni Glasnik" u svom februarskom broju o. g. donio je kritiku H. Barića o mojoj „Povijesti talijanske književnosti". Kritičar ponovio je u proširenom izdanju taj svoj prikaz u 4. br. „Savr.". Ne ću da se upuštam u meritornu stranu te kritike, niti ću da branim vrijednost svoga djela, ali sam prisiljen da suzbijem neispravnosti već poradi ugleda samih listova, u kojima je to objelodanjeno. To činim evo sada.

Vadim odmah iz pisma, upravljena g. Skerliću, i ograničujem se na samu sredicu: „Ono što g. B. — tako sam tu pisao — iznosi gledom na stvarne prigovore i moje pogrješke. ili je puko izopačivanje mojih tvrdnja, ili gola neistina. B. ironično veli, da sam „otkrio nova trubadura u osobi A l f r e d a II. L a n c i a". Ma kakva n o v a trubadura? Markgrof Lancia pisao je u istinu pjesme na provencalskom jeziku, i to kod Talijana najprije što se do danas zna, bio je dakle najstariji u tome poslu: „Zwei Markgrafen — piše o tome W i e s e u svojoj G e s c h i c h t e itd.[1] — sind die aeltesten unter ihnen. Manfred II. Lancia richtete bereits vor 1190 zwei Strophen gegen Peire Vidal". U mene doduše stoji A l f r e d

[1] Sr. Wiese-Percopo, Italienische Litteraturgeschichte, str. 13. (Leipzig u. Wien, Bibliograph. Institut, 1899.)

Digitized by Google

mjesto Manfred; ali kad B. juriša na takovu očito štamparsku pogrješku (u istom je retku gdje i drugo ime Albert — Malaspina),[1] bruči se sam i od ironična postaje smiješan: „Do sada se znalo — kliče B. samosvjesno — „jedino za Alfreda Malaspinu!" Taj njegov Alfred zvao se medjutim — Albert![2]

„Dalje je otkrio (Lozovina)" — patetično nastavlja B. — takodjer sasvim nešto novo; tu govori o nekakvom zborniku *Novellino*.[3] Do sada smo čitali, da je rukopis akefalan, jedino cod. passe nosi naslov: Libro di novelle itd." Da li je taj Novellino bio u početku akefalan (trista mu jada!) i koji mu je kodeks donio prvi taj naslov, toga mojim čitateljima nisam trebao tumačiti. Bilo kako mu drago, istina je, da onaj moj naslov donose gotovo sve talij. literarne historije: one ga zovu tako i poradi kratkoće naziva i za razliku od drugih „starih talijanskih novela".[4]

Što mi za tim podmeće B. najbezočnije je od svega. On veli: „Posve nova i daleko smjelija od nedavno publikovane Bedjeove rasprave jeste tvrdnja (str. 37.), da su bretonske legende dio Chansons de Geste. Nepoznavanje starog provansalskog i starog francuskog jezika bilo je piscu od velike štete, pa je bilo i uzrokom, da zamjenjuje provansalsku literaturu sa starom francuskom (str. 74. i drugdje)."[5] Broj stranice ima se ispraviti: kod mene je tamo govor jedino o umbrijskoj religioznoj poeziji.[6] B. je očito ciljao na str. 36. i naredne. Koliko je istine u tim njegovim riječima, puštam da to kažu navodi iz moga teksta (str. 36. i 37.): „Talijani duguju zarodak svoje književnosti svom bratskom narodu u Franciji, gdje se je književnost bila već bogato rascvala koncem XIII. stolj., odvojena u dvije velike grane: francesku u užem smislu, s njezinim glavnim sjevernim narječjem..., i južnu, provencalsku — — — Doba je to franceske epopeje... Ona pjeva junaštva prošlih vijekova, Klodviga, Karla Martela, Pipina, Karla Velikoga, Rolanda..., sve to opijevaju Chansons de Geste...

„Bretonske legende i romance sačinjavaju medju ovima (čitaj: djelima franceske sjeverne književnosti) *posebno kolo*. U onaj skrajnji zapadni kutić Franceske bijahu se zavukli zadnji ortaci keltskoga plemena i čuvahu svoju povijest u predaji kao jedino utočište svojega bitka. Pjesme i pripovjetke njihove pričaju o putovanjima kroz zemlje mrtvaca, o nevidljivu svijetu i čudesnim bitkama, o nadnaravnim divovima... U njihovoj priči glavni je junak kralj Artur" — — —

Iz moga teksta jasno i nedvoumno proističe razlika izmedju Chansons de Geste i bretonskih legenda, i to po sadržaju i po topografiji njihova postanja. Moje riječi posebno kolo (ciklus) ne mogu nikako da znače: sadržajni dio neke druge cjeline.

Ovoj je slična i druga kritičareva tvrdnja, e bih ja igdje „miješao sjevernu francusku s južnom provansalskom literaturom". Iza one napomene o sjevernoj

[1] Sr. „Pov. talij. književnosti", str. 38.

[2] Sr. kojugod povijest tal. knjiž.; „Srp. Knjiž. Glasnik" br. 2 (1910), str. 141, redak 6.

[3] „Srp. Knjiž. Glasnik", ibid.

[4] Rossi, Storia d. lett. it. (Vallardi, Milano 1905), vol. I., 84.; D'Ancona-Bacci, Manuale... (Firenze, Barbera, 1910.), vol. VI., 459.; Finzi, Sommario ecc. (Torino, Loescher, 1909) str. 36 [...„Novellino, altrimenti intitolato Le cento novelle antiche (detto poi anche Libro di parlar gentile); i t. d., i t. d.

[5] „Srp. Knjiž. Glasnik" str. 141.

[6] „Pov. tal. knjiž." str. 71. i dalje.

Digitized by Google

Ljubo Babić ml. *Studija.*

franc. poeziji istom na drugoj polovici str. 37. u mene je govor o provencalskoj u stavci, koja glasi: „Dolje na jugu . . . zaromoni g o r n j o j m u ž e v n o j priči na odjek, ističući se osobito svojim blagoglasjem i nježnošću, l i r i k a l j u b a v i i ugladjena viteštva. Lijepa, žarka Provenca — — —"

Kao dokaz za svoju tvrdnju spominje B. jedino dvije riječi, dva oblika, t r o v e r s i s i r v e n t e s.[1] Ti su oblici medjutim kod mene spomenuti samo jednom, i to u z a g r a d a m a! Za prvi veli B., da „inače u provansalskom glasi t r o b a d o r — a i r e". Živjela veleučenost! Samo mi je primijetiti, da koliko jedan,

[1] „Srp. Knjiž. Glasnik" str. 141.

Digitized by Google

toliko drugi oblik potječu od istoga glagola trobar[1] i da u svom tekstu ja svagdje kažem trubadur.

Što se tiče primjedbe na riječ sirventes, vrlo je komično, da B. tu riječ najprije ponavlja, a onda joj domeće — što je vrlo čudno po dubokoga poznavaoca franceske literature, južne i sjeverne — i inačicu (!) chanso-sirventes. Ovo njegovo ispravljanje posve je krivo. U mene je jedino govor (str. 44.), o sirventezi kao političkoj pjesmi, ponajviše satirična i polemična sadržaja, pa kad se tu kaže, da se je tako zvala, i nikako drugačije, onda je to puko zabadanje. Evo zašto: Chanso (kansona) bijaše isključivo ljubavnog ili religioznog sadržaja, od sirventeze po tomu posve različita. Nego, budući da su neki trubaduri u jednoj te istoj pjesmi katkada prelazili s ljubavi na politiku i obratno (prvi je to pokušao Jaufre Rudel), tako se i ta mješavina dviju lirskih vrsta prozva spojem dvaju naziva: chanso-sirventes.[2] No o ovoj mješavini kod mene nigdje ni spomena, kao što joj ni mjesta ne bijaše.

Sordello iz Goita (mantovanskog okružja) kod mene je mimogred spomenut: posvećena su mu cigla tri retka.[3] Više nisam bio dužan kazati, a mogao sam mirne duše i to izostaviti.[4] Istaknuo sam ga najviše radi Danteova suda o njemu. B. se zadire o to mjesto kao o najznatniju partiju, koju sam ja u svojoj knjizi tobože naopako prikazao. Ponajprije hoće da mu snizi stepen u plemstvu: bio je, veli, samo poljski plemić.[5] Prigovara, da usvajam vijesti iz jedne kronike, koja meni nije ni na kraj pameti bila. Dodaje u „Savr.", da on nije bio osobitih pjesničkih odlika i podmeće meni riječi, kojih ja nisam kazao: „Sve trubadure nadmašuje (Sordello) svojom slavom" itd. Kod mene su na str. 38. spomenuti Talijani, koji su pjevali na provencalskomu jeziku, a onda je kazano: „Sve *ove* nadmašuje" i t. d.[6]

B. pod konac svoje kritike opaža, da je „čudan takodjer i moj pojam o historiografiji talijanske književnosti". A zašto? Jer sam kazao, da mi je Tiraboschijeva „prva po vremenu". Prije svega mi je opaziti, da moj bibliograf. osvrt spominje — kako se tu izrijekom naglašuje — „bolje i najbolje" (str. 377.) iz toga područja nauke. Način, kojim mi B. to zamjera, dao bi neupućenu pomisliti, e sam ja zbilja mimoišao barem desetak takvih historija, mnogo boljih i mnogo starijih od Tiraboschijeve. U stvari je pak sušta istina ono, što ja tvrdim. Tiraboschijeva je prva po vremenu: Crescimbenijeva Istoria della volgar poesia (1697)

[1] Trovers (trouvères) i trobador (troubadours): prvi naziv za sjevernoga, a drugi za južnoga — pjesnika pjevača. O razlici i karakteristici jednih i drugih kod mene nigdje ni slova.

[2] Sr. Suchier, Geschichte der franz. Litterat. (u istoj nakladi kao i Wieseovo, god. 1900.), str. 67. i 68.: „Zuweilen gehen die Troubadours in demselben Gedicht von der Minne auf die Politik ueber, oder umgekehrt. Man nennt ein solches Gedicht, das der Einheit und darum des künstlerischen Eindrucks entbehrt, chanso-sirventes.

[3] Op. cit. p. 38.

[4] Finzi (op. cit.) donosi o njemu takodjer par redaka; D'Ancona-Bacci (op cit., I., str. 23) spominju ga samo po imenu.

[5] „Srp. Knjiž. Glasnik", str. 141. (na početku).

[6] Slično i drugi. Tako Wiese, op. cit. str. 14: . . „bei weitem am bekanntesten". Turri, Dizionario ecc. (Torino, Paravia 1900) str. 131. ističe, da o njemu kolaju . . „poche e non sicure notizie", pa onda kaže: „Di tutti gl'italiani che cantando in provenzale imitarono la lirica trovadorica . . ., egli fu il più vivace e il più appassionato".

Digitized by Google

nije povijest tal. književnosti ; nije to ni djelo Della storia e della ragione d'ogni poesia (1732) jezuvite Franc. Saverija Quadrio, a još manje može da to bude leksikalna radnja Giammarije Mazzucchellija Scrittori d'Italia, koja je u ostalom bila pretrgnuta (iza slova A i B) autorovom smrću. Koristeći se ovim predradnjama i drugom gradjom Tiraboschi je sastavio svoju historiju (izd. 1782.), koja je po metodi, razdiobi gradiva, opsegu i osnovi svojoj zbilja prva literarna historija, kako ja to rekoh i kako se čita u tolikim priručnicima, gdje je samo o tomu govor.[1]

Za ovim B. zavezuje svoju kritiku u „Srp. Knjiž. Glasniku" ovim priznanjem: „Svakako treba istaknuti piščevo nastojanje da donese što više prevoda talijanskih starih pjesama, i to bilo svoje, Begovićeve ili Tresićeve. Ove nam je posljednje osobito istaknuti". Povraćam natrag ovo veledušno priznanje, izrečeno u ovako finom stilu, ali moram da i ovdje stvar ispravim ovako : U mojoj je knjizi od mene prevedeno, što ulomaka što cjelovitih pjesama, preko trideset, dok je Begovićev samo jedan ulomak, i to kraći ; isto tako i jedan Tresićev uz dva soneta. Pjevanje kneza Ugolina moj je prijevod, pa je samo pomutnjom korektora Tresićevo ime pod njim zabilježeno, kako se to čita na koncu u „Ispravcima".[2]

Prelazim na svoje „nebrojene pogrješke", iznešene u „Savremenikovu" članku i, da budem kraći, ispravljam redom : U mom bibliografskom osvrtu ne stoji nigdje pisano : „djela koja su mi bila pri ruci" (kako to B. citira), nego se tu kaže doslovno: „Ja ću ovdje spomenuti bolje i najbolje, što je dosad u toj ruci napisano, ističući osobito one knjige, koje su ovoj mojoj radnji najviše poslužile".[3] U letimičnom pregledu moj osvrt govori dakle o razvitku talijanske literarne historijografije, u koliko to može koga od mojih čitatelja zanimati. Ističući ujedno nekoja djela na osobit način, kazao sam, kojima sam se najviše poslužio. Potanje vijesti o bibliografiji i literarnoj gradji bile su u ovakovu izdanju posve suvišne : stručnjak, ako ga to ovdje baš zanima, prepoznat će ih lako, a nestručnjaku nisu one ni zašto potrebne.

Ispravljam dalje : Moja radnja nije kompilacija Gasparyjeve ;[4] moj nacrt književnosti u glavnome je više Wieseov i Rossijev nego Gasparyjev ; moja razdioba talij. književnosti nije vrlo udobna i malo znanstvena, jer se nazivi „starije" i „novije" doba odnose samo na pojedini svezak (u svemu dva), u kojima se djelo izdaje, dok je prava, unutrašnja i stvarna dioba provedena u sedam razdoblja ili perioda, kako to ustanovljuju najbolji i najnoviji literarni historičari.[5] Aprio-

[1] Što rekoh po vremenu prva, posve je ispravno. Kad bi se sudilo po strogo znanstvenoj metodi, bilo bi to istom djelo A. Bartoli-ja, o kojemu Zingarelli (u Appendice Gasparyjeve historije I., str. 415) : „Il B. coi suoi Primi due secoli di letter. ital. (terminati nel 1880) s'è acquistato il grande merito di aver trattato per il primo questi soggetti in modo veramente scientifico".

[2] „Pov. tal. knjiž." str. 187—190.

[3] Str. 377., konac prve stavke.

[4] Za ovo upućujem na djela, koja sam istaknuo u svom „osvrtu". Ne razumijem, zašto se B. povraća tako rado na ovo pitanje. Ili je meni G. morao biti manjim pomagalom, nego li onim novijim historičarima talij. književnosti, kojima je on bio glavnim i kod znanstvenog obradjivanja ovoga predmeta. Konačno uspjelost moje knjige ne ovisi o stepenu njene originalnosti, nego o načinu prikazivanja, izboru gradje i sl.

[5] Upućujem na Sadržaj na koncu svoje knjige i napominjem tih sedam perioda: Età preistorica, Primordi della letteratura, Periodo toscano, Rinasci-

Digitized by Google

ristično sud moga razlaganja nije diletantizam, jer treba da je upravo takav u popularnom djelu metode sintetične ; moja vrela nisu „nuzgredna", jer su to u glavnomu najbolje talijanske literarne historije. O Gasparyjevu se djelu ne može kazati, da je ono „odista vrlo lake lektire" jasna prikazivanja, no da mu individualna sinteza prepušta i zalaženje u pojedinosti, i kritizovanje, radi čega i dolazi do tolike opširnosti". Tko samo smisao ovih riječi malo bolje promozga, uvidjet će, da je po svoj prilici baš obratno istina : Ne prepušta Gasparyju „individualna sinteza", da zalazi u pojedinosti i da kritizuje, nego upravo to njegovo zalaženje u pojedinosti i kritizovanje omogućuje njemu stvaranje te individualne sinteze, i radi te izmjene metodâ, analitične i sintetične, historične i kritičko-estetske, njegovo je djelo odista strogo znanstveno, ali upravo za to nije vrlo lake lektire ni jasna prikazivanja, uzmu li se te riječi u njihovu literarnom značenju. Ovake se knjige lako ne čitaju, nego se samo znanstveno kompulsiraju : neprirodni prelazi, česti skokovi, povraćanja i ponavljanja (sve radi one izmjene metoda u istome djelu), kao i mnoge preopširnosti poradi zalaženja u pojedinosti, na štetu su svagdje, pa i ovdje, zaobljenosti i jedinstvenosti prikazivanja, kao i jasnoći slike pojedine epohe. Starije doba tal. književnosti ne dopire u mojoj knjizi do god. 1600., nego do g. 1500.[1]

Ne kažem j a o Fr. da Barberino : „Francesko se daje na pisanje knjige, kakove još nije imala n i j e d n a književnost", nego se tako napominju uvodne riječi iz njegova djela (tu je naime govor o sadržaju), i to avako (a ne kako ono B. citira) : „Na ponuku I n t e l l i g e n z e ... Fr. se daje na pisanje knjige ..." Komparativno proučavanje književnosti nije bilo moj zadatak. Uza sve to na predjašnjoj str. u mene se čita, da je Barberino stajao pod utjecajem dviju franceskih književnosti.[2] O hronologiji Barberinovih djela ne bih imao što da ispravim, jer u mene nije spomenuta n i t i j e d n a takova data.[3] A što da kažem o samom djelu, po kome bi, veli B., „v a l j a d a trebalo ispraviti"?

Na str. 104. nije „čudnovata" moja tvrdnja, da su pisma fra Guittona najstariji spomenik talijanske proze, nego je vrlo čudnovato kritičarevo shvaćanje, da se tu ne govori o literarnoj prozi, pogotovo kad je morao pročitati, što ja velim na predjašnjoj (102) strani.[4]

Nije istina, da ja igdje na koncu knjige navodim Novatijeve L e O r i g i n i (na koje B. upućuje hrvatske čitatelje, da meni mogu lakše i strože suditi !), a naprosto s razloga, što to djelo n i j e j o š n i g d j e o b j e l o d a n j e n o.[5]

---

m e n t o, P e r i o d o n a z i o n a l e, D e c a d i m e n t o, R i n n o v a m e n t o. — Sr. C a r d u c c i, Dello svolgimento della letter. nazionale (u „Discorsi letter. e storici" — Opere, vol. I., Zanichelli, Bologna, 1905) [2] T u r r i, op. cit. str. 174 i dalje.

[1] G. 1600. štamparska je pogrješka na n a s l o v n o m listu !

[2] „Pov. tal. knjiž." str. 119 : „Tu se (u Avignonu) Barberino pobliže upozna s franceskom i provencalskom književnošću i od njih primi poticaj za ozbiljniji rad". — Str. 120: „Premda djelo posiže za provencalsko-franceskim i za latinskim i savremenim i z v o r i m a, ipak je samostalno izradjeno".

[3] Sr. kod mene str. 119. i 120.

[4] Kod mene se na toj strani čita : „Koliko se može ustanoviti hronologija prvih spomenika, počeci prave talij. proze ne mogu se postaviti prije svršetka XIII. stoljeća". Koja je to p r a v a proza? Valjda ona iz registra fiorentinskih bankira?

[5] „Savr." str. 258 ; „Srp. Književ. Glasnik" str. 140. — Novatijeve L e O r i g i n i imale su izići kao prvi svezak Vallardijeva izdanja „Storia letter. d'Italia", koju zasnovaše desetorica talij.

Digitized by Google

Nije istina, da su kod mene pogrješni bibliografski „navodi", gdje je govor o osudi C e c c a d' A s c o l i, jer se sa mnom slažu svi talij. historičari poslije 1900.[1] To isto vrijedi i za hronologiju Petrarkine biografije.[2]

Nije „čudnovato", što ja pišem: „Cino (da Pistoia) bijaše žestok pristaša Ghibelinaca", nego je vrlo čudnovato što piše kritičar B., da „Cinov ghibelinizam datira od 1311." :[3] kao da sam ja imao napisati i historiju političkog mišljenja talijanskoga pjesnika od njegove rane mladosti unaprijed!

Nije istina, da su kod mene „data smrti" Puccija (1390) i rodjenja Giustinianija (1388) pogrješna ;[4] niti je istina, da postoje kakva „otkrića" Lazzarinija u tom pogledu, jer toga Lazzarinija nema medju živima.[5]

Nije istina, da sam kod data rodjenja i smrti Sacchettija ja što pogriješio, nego je tu pogriješio slagar, a korektor njegovu pogrješku propustio, po kojoj pogrješci proističe, da je S. živio samo godinu dana (1339—1340).[6]

Nije istina, da j a „riješavam zamršena pitanja hronologije Danteovih djela" (jer ni to nije moj zadatak), nego je istina, da se moja data slažu s datama najboljih i najnovijih pisaca.[7]

Data Beatričine smrti („devete ure, devetoga dana, devetoga mjeseca god. 1290") navedena su po Danteovim riječima ; a što nije navedeno i njegovo tumačenje o arapskom i sirskom načinu brojenja, učinjeno je to za to, što moja knjiga nije specijalna radnja o Danteu, ali još više za to, da na onomu mjestu upozorim čitatelje na mnogo važniju stvar, naime na simboliku broja d e v e t, kako se tu izričito i napominje.[8]

Nije kod mene netačan s a d r ž a j Danteova „De Vulg. Elog.", nego je neispravan jedan broj: š e s n a e s t m j e s t o č e t r n a e s t.[9]

---

profesora. Još do danas nije objelodanjeno (a sigurno ni napisano) Novatijevo djelo i Mazzonijev O t t o c e n t o.

[1] Sr. V o l p i, Il Trecento (Vallardi, Milano) str. 177 ; R o s s i, op. cit. I., str. 158; T u r r i, op. cit. str. 66 ; W i e s e, op. cit. str. 112.

[2] R o s s i, op. cit. I. str. 173., 175., 182., 191. Ovdje se pozivljem na treće, p r e g l e d a n o izdanje od god. 1905., i ako je materijal za moju radnju bio već gotov u to v r i j e m e. L o P o r c o je objelodanio članak: „Errori e inesattezze nella biografia di Fr. P.", ali istom u G i o r n a l o s t o r. d. l e t t. i t., XLVIII, 36. — Njegova su „otkrića", po kritičaru, dakle opće poprimljena!

[3] Sr. W i e s e, op. cit. str. 68.: zove ga „eifriger Ghibelline"...

[4] R o s s i, op. cit. I., str. 234. [5] II. str. 27. (za Giustinijanija).

[6] Ovo je najzanimljivije da se upoznaju „kvalitete" kritičara B. — D' A n c o n a-B a c c i, op. cit. vol. VI., pišu pod P u c c i u obliku opaske: „Secondo ci c o m u n i c a il dott. G. L a z z e r i, studioso del Pucci e dal quale attendiamo una vita del poeta popolare fiorentino e l' edizione delle sue rime, egli s a r e b b e m o r t o ai 13 ott. 1388." — Ističem, da je ovo izašlo u b i b l i o g r a f s k o m s u p l e m e n t u ove godine (1910)! — Sr. još V o l p i, Il Trecento, str. 143.

[7] „Pov. tal. knjiž.", str. 272.

[8] Sr. T u r r i, op. cit. str. 89.: „De Monarchia..., trattato, composto negli anni dell' esiglio, provabilmente tra il 1310 e il 1315. — Str. 75.: „Div. Commedia: pensata dopo la morte di Beatrice (1290), maturata dopo quella di Arrigo VII. di Lussemburgo (1313), il poeta compì, poco prima della sua morte (1321), quest' opera". — Što kod mene znači „prvi dio odmah iza progonstva", vidi se iz riječi: „ali je moralo najviše da zaokupi pjesnika (to djelo) od Henrikova pohoda" i t. d.

[9] Sr. „Pov. tal. knjiž." str. 149: „Oplakujući (Beatricu) opominje je uvijek uz broj d e v e t, da već time označi, kako je ona „„pravo čudo, čiji je korijen broj čudotvornoga, presvetoga Trojstva"".

[9] Sr. kod mene str. 157, 158.

Digitized by Google

Nagadjanje o P e c o r o n u nije moje nagadjanje, a nije ni samo Gasparyjevo nego i novijih historičara ; apokrifnost u v o d n o g soneta nije dokazana nego je od n e k i h stavljena samo u sumnju njegova autentičnost; a što ja velim uvodnog, slijedim samo druge, kompetentnije od sebe.[1]

Ja ne iznosim „najinteresantnije rezultate, kad hoću da proširim Gasparyja": prvo, jer ne slijedim tu metodu da ikoga proširujem ili suzujem ; drugo, što odnosno mjesto (Inf. V.) n e p r i p a d a historijskom dijelu teksta nego dodatim primjerima ; a treće jer ja ne uzimljem za historičnu istinu ičije pričanje, nego, što više, domećem : „vele dapače", „kažu izdajom" . . .[2]

Ne velim ja niti toga, da se je „sklopio brak izmedju Franceske i Gianciotta radi m i r a, t. j. radi političkog ugovora, nego velim: „da se Guido izmiri sa svojim pogibeljnim susjedom Malatestom", a to izmirenje može da znači i odstranjenje napetih odnosa, ili sredstvo da se ta napetost onemogući.

C o n t e U g o l i n o nije samo meni Guelfovac, kad se je iz osvete udružio s toskanskim g u e l f i m a protiva Pise ;[3] pa kao što kod Cina, tako ni ovdje nije bio moj zadatak, da prikažem političke metamorfoze pisanskoga kneza.

Da u mojoj knjizi može biti i uspjelih partija, prikaza pojedinih pisaca, uspjelih slika pojedinih epoha to bi mogao netko i ustvrditi ; ali da ima i uspjelih odlomaka s pozivom na pojedine stranice, tako može suditi samo kritičar B. Uza sve to nije istina, da su ti odlomci prevedeni iz Gasparyja : moja str. 24. nije prijevod Gasparyjevih 27. i 28. ; moja se 47. str. niti ne osvrće na G. 55. stranicu, nego na ono što mnogo bolje i mnogo tačnije donose B a r t o l i i W i e s e ; moja str. 105. napominje samo sadržaje (predmet) nekih novela kao i Gaspary na svojoj 141., ali kao i toliki drugi.[4]

Ovaka je, eto, ona „rukovet fakata", kojom kritičar dokazuje moju „nedovoljnu stručnu spremu", moju „nesamostalnost", moju „nedovoljnu ozbiljnostt" moj „nedostatak trajne sistematske informacije i učenja". Ali i ako sam navadjajući i ispravljajući po sebi nimalo zanimljive stvari već dosadio i sebi i drugima, ipak mi je dodati još par riječi o njegovim g e n e r a l i j a m a. Ma sve da se B. „u načelu istovjetuje s mojim planom", ma sve da ističe, kako treba u Matičinu izdanju „voditi r a č u n a i o publici", pa ono ne smije da nosi „niti čisto n a u č n o, a kamo li teoretsko obilježje", nije on niti jednom samom primjedbom dokazao da razumije, što te istaknute riječi zapravo znače. Nije mu tu stvar mogao objasniti ni moj članak u „Glasu" M. H. (g. 1908.), iz kojega u „Srp. Knjiž. Glasniku" prenosi ovaj p a s s u s : „Matičarev je posao iznijeti nešto živo i zanimljivo, bez ikakvog naučno znanstvenog aparata već gotove rezultate, njemu je pretakati

[1] Sr. T u r r i, op. cit. str. 112: . . . „s e c o n d o a l c u n i sarebbe un Messer Giovanni di Ser Frosino, s e c o n d o a l t r i che prestano poca fede al sonetto premesso al Pecorone, un Ser . . . i t. d. — „Il sonetto che va innanzi a questa raccolta" . . .

[2] Sr. „Pov. tal. knjiž." str. 182 i 183.

[3] D' A n c o n a - B a c c i, op. cit. I. str. 227 (a n n. 3): „Ugolino della Gherardesca, **guelfo**, che ottenne, per suoi maneggi, la somma autorità in Pisa e quindi dalla parte ghibellina, aiutata dall' arcivescovo, fu spodestata".

[4] Sr. B a r t o l i, op. cit. II., str. 163 i dalje; W i e s e, op. cit. str. 19. — Ne ispravljam ovo, da dokažem, kao da mi Gasparyjevo djelo nije poslužilo više nego ijedno drugo. Koliko i kako ističem to u svom bibliograf. osvrtu. Hoću samo da ovim ispravljanjem upozorim, koliko je kritičar savjestan u svojim navodima.

Digitized by Google

na hrvatski već tvrdo udarenu povijest književnosti pod vodstvom individualnog svog ukusa i svojih sudova... Taj posao nije niti prevodilački niti običan kompilatorski, jer da bude uspješan, traži od spisatelja, da se je u nj uživio, da o njemu govori s mnogo ljubavi i toplote, kao onaj, koji o tom više poznaje neg li kazuje, koji je proniknut uvjerenjem svoga izlaganja". Po njegovoj kritici u „Savr." reklo bi se dapače, da sadržinu literarne historije, i to još na pučku pisane historije, sačinjavaju puki hronološki podaci, imena kodeksa i naslovi prvih izdanja, imena i brojevi, brojevi i imena. To bi rekao, cijenim, i onaj, koji njegov članak uzima za ozbiljnu kritiku, te mu ne postaje prozirnom njegova dvostru katendencija, da na temelju bibliografije i bibliografskih podataka dokaže moj nemar, a svoju veleučenost. A što da kažem o onom triumfalnom uskliku pri koncu: — Eto, kako se dr. L. služi vrelima? što o primjedbi, da su oni kritičari, koji su moju knjigu pohvalili, eo ipso službeni kritičari?

MILAN MARJANOVIĆ: NOVA KNJIŽEVNOST (Svršetak)

BILJEŠKE.

Francuski su realiste u početku (Flaubert) bili spram života indiferentni htjeli ga shvatiti kao puku iluziju, koja ih zanima samo kao predmet za umjetničku obradbu. Ovim smjerom su u nas donjekle pošli Vojnović i Draženović i veći dio mladjih Modernista. Ali danas se ne bi moglo na tome ostati: život je ipak više od puke iluzije, on je vrijedan i sam po sebi, a ne samo kao materijal za opisivanje; život treba živjeti, u njem se snalaziti i boriti; on je dosta bogat i dosta raznolik, a da se ide tražiti preko njega i izvan njega još drugi smisao i druge vrednote. Umjetnik nema da bude tek posmatrač njegov, tek historik i analizator njegov, nego i njegov potpuni aktivni član, primajući njegove udarce i dajući sam udarce. U životu nijesu vrijedne samo ideje, nego i fakta; nisu lijepi samo snovi, ti surogati života, nisu važni samo simboli, ti destilati života, nego i sam prirodni surovi produkat. Nije važna samo duša nego i tijelo; nije važan sam čovjek nego i cijela priroda oko njega, koje je on član baš tako kao i onaj crv, ili onaj kamen.

Ova spoznaja je i naše realiste na mahove prožimala, ali su se zbog nje bunili; činila im se je povrijedom ljudskoga dostojanstva; antropocentrizam je bio u njih još odviše jak. Ali ova spoznaja je daleko plodonosnija i pozitivnija od stvaranja sukoba izmedju pisca i života, ili izmedju čovjeka i prirode. Čovječanstvo je uvijek onda više napredovalo, kad se je podvrgavalo prirodnom poretku, nego li kad mu se je kušalo (kao u doba sredovječno) oprijeti. A sa napredovanjem je rasla i unutrašnja smirenost i zadovoljstvo i sreća. Nije dakle dosta, da pisac zna i priznaje e su ipak jedino odlučujući prirodni zakoni, nego treba da tu činjenicu prihvati u svim konsekvencijama, da se s njom ne samo nagodi, nego da joj se i poda. On treba da se ne smatra samo „na žalost" dijelom prirode, nego da bude radostan zbog toga, da se svom dušom time smatra. Ne samo da se smatra dijelom i to još možda zapostavljenim dijelom, nego baš jednakopravnim dijelom te prirode. Onda će prevladati i onu zadnju zabludu

Digitized by Google

koja je proistekla iz jednostranoga shvaćanja prirodne nauke, a koja se sastoji u tome, da se smatra priroda kao nešto izvan čovjeka, da su prirodni zakoni neka sila nad prirodom; prema tome da je život i čovjek u njemu samo neki produkt, bez volje i vlastite snage. Nasuprot, treba da sebi budemo svijesni i toga, da život nije samo produkt nego i producenat, da je takav producenat i čovjek u tom životu, da je pojam „prirodnog zakona" tek apstrakcija čovječjega mozga, i da je prava realnost tek ona unutrašnja snaga, koja nas i sve živo naprijed goni. Stari su govorili: Est Deus in nobis; mi možemo reći to isto, ako pod „Deus" pomišljamo „Život", a možemo reći i „Est vita in nobis", a kraj toga pod „Vita" pomišljati „Deus".

Život se danas shvaća u nauci kao nešto vječno labilno, kao sam unutrašnji labilitet; mir, stalnost, pokoj nije više život, nego njegova negacija. Život je izraz stanovitoga spoja sila, koje traže stabilitet, ali baš time, što ga ne nalaze, neprestano stvaraju život i njegove pojave. Sile ne zapažamo, dapače možemo reći, da je uopće ni nema, ako se ne očituje; a ona se očituje samo onda, ako ima da savlada neku zapreku; dapače bi mogli reći, da se pojam sile pokriva s pojmom otpora, dakle borbe; a kako se i u fizici radnja definira kao „svladavanje otpora", to možemo reći da se pojam sile pokriva i s pojmom radnje.

Prihvati li jedna literatura ovo shvaćanje, onda se je doista postavila na posve pozitivno, ali i na idealno stanovište; postavila se je na posve objektivno, ali istodobno i na subjektivno stajalište; svezala se je nerazdruživo sa životom, ali mu se je i nametnula; podvrgla se je prirodi, ali je ojačala i svoje ljudstvo; pustila je korijenje duboko u zemlju, ali je time dobila jako uporište da se uzdigne visoko nebu pod oblake; postala je aktivan borac, a ne samo plemeniti, izmučeni patnik; ispoljila se je kao produkat prilika, u kojima se razvija, ali za to i kao tvorilica novih i samoniklih oblika; postaje karakterističnijom, punijom, u nekom narodu narodnijom. Za nju gube vrijednost prvoga reda pitanja škola, struja, auktoriteta, ona je slobodna, neovisna jer jest i jer se osjeća jakom. Postaje elementom napretka a ne konservacije; umjesto sentimentalizma navješta energizam; za to i nije više pesimistična, jer se ne razočarava; ne razočarava se, jer uopće ne goji iluzija; vedra je, jer je dijete borbe. Snaga je njezin život, jer je život njena snaga. Književnost ovako slobodna, biva umjetničkom, a umjetnost ovako životnom biva općom književnošću.

Eto ovo je put i preduvjet do: nove književnosti!

Literatura nije i nema biti ni sluga, ni puki odjek političkoga života, ali ona ne smije da bude slijepom za taj život i njegove pojave. Ne treba da bude popularizator ekonomije i socijologije, ali mora da ima otvoreno oko i za one strane života, kojima se te nauke bave. Ona ne treba da bude narodnim agitatorom, ali ima da prati razvoj svoga naroda. Ako bude znala i htjela da i ovim pojavama posveti pažnju, onda joj se baš danas i kod nas otvaraju najobilatija polja i najraznolikije perspektive.

Javni naš život zadnjih 10—15 godina, a naročito zadnjih 5—6 godina, tako je nov i obiluje tako zanimljivim sujetima, da je upravo čudnovato, kako nije našao više odjeka u literarnoj obradbi. Koliko tužnih i veselih, koliko heroičkih i komičnih zgoda je mogao pružiti književniku ovaj sami decenij političkih peripetija koje su stvarale svaki čas nove prilike, nova raspoloženja, nove situacije za ljude

Digitized by Google

najrazličitijih slojeva. Od pojava mladje generacije, do pokreta god. 1903.; od skupštinskog pokreta iza te godine, koji je zahvatio sve krajeve, uskomešao sve slojeve, do riječke resolucije; od nje preko prvih izbora, (koji su potpuno preokrenuli decenijima ustaljene odnose ne samo u politici, nego naročito u našem društvu), od tih izbora do današnjeg dana, uz tolike promjene vladâ i položaja, uz tolike preobrazbe ljudi i nazora ! Individualna raspoloženja, komedije ili tragedije, očitovanja psihe mase, impresije, koje su pratile te pojave, sve ovo nije u knjizi našlo odjeka.

Ne mislim time reći, da bi knjiga imala sve te pojave rigistrirati, ili u njima sudjelovati, ali je upravo nevjerojatno, da je se nisu vidljivo dojmile. Ona može da ih prikazuje sa stanovišta kojega mu drago, može da im se ruga ili da se njima zanosi, može da simpatizira s jednim ili drugim pravcem, ali je zlo, kad ih naprosto ignorira. Jer o tom nema sumnje, da su te pojave daleko važnije i vrednije, nego li mogu biti uzroci ili isprike, koje bi književnici mogli za opravdanje svoga ignorovanja navesti.

Kronika vanjskih dogadjaja te vrsti spada u novine, ali refleks njihov svakako spada u književnost. Zlo je po nju, ako nema sposobnosti, da na te dojmove reagira, jer je to znak, da su joj sensorni živci otupili ; a otupili su možda uslijed predugoga opijanja sanjama i fantomima. Smatraju li pak književnici, da se sve te pojave njih ne tiču, onda oni sami suzuju polje svojega djelovanja, pa se ne mogu tužiti, da im drugi vežu ruke.

Koliko li je unutrašnjih kriza i evolucija prošla samo mladja generacija kroz to doba ! Ali malo je što od toga našlo izraza u lijepoj knjizi. Dojam vanjskoge svijeta i vanjske kulture na generaciju 80-tih godina nam je ocrtao Gjalski, ali ovaj dojam na našu generacju nije našao svoga Gjalskoga, akoprem taj dojam nije bio nipošto jednak onom, što ga je podnijela starija generacija.

Mnogo se je pisalo o iseljeništvu, ali i ako imamo opisanih jada i nevolja, koje su potjerale naše iseljenike sa rodjene grude, nemamo nego malo i to jednostranih opisa samog iseljeničkog elementa u njegovoj novoj postojbini, ili kod njegovog povratka u domovinu. Da, imamo donekle i toga, ali se prikazuju ti „Amerikanci" većinom u slabom svijetlu, dok je naprotiv utjecaj novoga svijeta puno pozitivniji, a svakako je vanredno interesantan sa psihološke strane.

Naše selo nije više ono, koje je bilo prije samih 15 godina. Dokazano je, da je i ekonomski smisao i sama ekonomija u znatnom dijelu seljakâ uznapredovala, seljak je i sam mnogo probudjeniji i dobiva jasniju ljudsku svijest. Ne svagdje i ne uvijek, ali svakako pružaju slučajevi toga napretka bar toliko zanimljivosti za novelistu, koliko ih pružaju slučajevi zaostalosti i propadanja. Čini se, da mnogi naši pisci, naučeni od starijih, drže da je samo tuga i nevolja, bijeda i propadanje dostojno literature, i podesno za umjetničku obradbu.

Naši gradovi su se tek u novije doba počeli razvijati, dotično nacijonalizirati. Stari tipovi purgarije na sjeveru, a patricija na jugu izumiru, a oni su već i dostatno opisani. Ali se radjaju novi tipovi polugradjanina-poluseljaka, tipovi, koje stvara useljivanje u grad sa sela, tipovi, koje stvara aklimatizovanje tih došljaka. Baš ovaj pojav je danas tako karakterističan, a tako malo opisan ! U južnijim našim krajevima se opaža još i više, jer se tu gradski elemenat tek u novije doba odtalijančio, te se nacijonalizuje. Ovi gradovi tek sada dobivaju narodni karakter, dočim sjeverniji i kontinentalni gradovi polako se modernizuju i opet oživljuju.

Digitized by Google

Zagreb je svakako razmjerno najmanje obradjivan od naših novijih pisaca, a ipak, kolikog li obilja ne pruža njegov sadanji stepen evolucije ! Zagreb je skoro posve izgubio onu fiziognomiju, koju je prije imao i koju je Šenoa znao tako da lijepo ocrta. Zagreb tek stvara novi svoj tip, pa već danas pruža toliko raznolikog gradiva, da je upravo nepojmljivo, kako od svega toga nije književnost aprofitirala. Zagreb nije nipošto samo činovnički grad, on je dapače više radnički, nego li činovnički ili djački, u njemu se je već lijepo razvio sloj neovisne inteligencije, trgovaca, privatnoga činovništva, poduzetnika i život je u tim slojevima svakako pažnje vrijedan. U Zagrebu već imade dosta obitelji, koje žive ili hoće da žive velegradskim životom, koje troše velike svote, koje su svakako zanimljive, ako ne kao sredjeni i lijepi tipovi, a ono svakako kao predmet studija i opisivanja. I onaj mali gradski svijet, koga prije skoro da i nismo imali, u velike se je umnožao i dobio, je svoje značajne crte, te žive već punim svojim osebnim životom. Pa najposlije : sam problem ovog transformiranja gradskoga života, sam problem mješavine koju opažamo u našim gradovima, zar i to nije dosta zanimljivo i dostojno za književnu obradbu ?

Mi imademo danas već neku posebnu kastu kulturnijih elemenata, imamo inteligentnoga proletarijata i više, nego li ga možemo podnesti, imademo već malu masu umjetnika svake ruke, imademo aspiranata na razna umjetnička zanimanja, imademo upravo najšarolikije mnoštvo djaštva, a svi ti slojevi, sve te skupine žive bar u stanovitim odsjecima svoga života veoma intenzivnim unutrašnjim, a i veoma ekspanzivnim vanjskim životom.

Naša žena nije više onakova, ili bar nije uvijek onakova, kakovu su ju crtali naši raniji pisci. U novije doba se je ona razvijala i duševno i društveno ; mi imademo danas zanimljivih pojava u ženskom svijetu, i ne trebamo tražiti vani po svijetu zanimljivijih. Naša se žena bavi već i umjetnošću, literaturom i politikom i djeluje u raznim društvima; ona zalazi u svijet i izvan domovine, te se na raznim poljima ističe. Zar ne pruža ovaj novi razvoj žene dovoljno materijala za literaturu?

Imademo već niz izumitelja, koji sad uspijevaju, a sad ne, ali množina ljudi, koji se bacaju na traženje novih poduzeća, novih iznalazaka svakako je značajna po današnji momenat razvoja naše narodne snage i po raspoloženje duhova.

Navodim ovo samo za to, da upozorim na množinu predmeta, kojima bi se mogla baviti naša književnost, a kojima se ili ne bavi ili u kojima ne nalazi ništa novo, zanimljivo, niti znade da u njima istakne značajne crte veće važnosti. Posve je svejedno hoće li literatura ove predmete opisivati sa svijetle ili sa mračne strane, sa zanosom, sa skepsom ili sa odvratnošću. Ali ona nikako ne može reći: da je život oko nje pust i da nema poticaja. Bude li pako promatrala taj život otvorenim očima, bude li prožeta onim shvaćanjem, o kome sam prije govorio, onda sam uvjeren, da bi mogli dobiti i onoga, čega danas malo imamo : djela ne samo artistički valjanih, nego i sadržajno silnih, koja će se nametnuti publici, koja će biti na široko koncipirana, pak će doista značiti isto tako epohu i dogadjaj u literaturi kao i u životu naroda i njegovog duševnog razvitka.

Problem stvaranja narodne literature se ne rješava teorijom već praksom. Mi ga do sada nismo mogli potpuno riješiti za to, jer nismo (kako sam to prije razložio) imali unutrašnje slobode i mirnoće. Za to nismo imali srčanosti da otvorenim očima Europejca gledamo na razvoj i na pojave našega života, niti snage,

Digitized by Google

da ga onako prikazujemo, kako ga vidimo i kako se nas doima. Zato smo posizali za blijedim internacijonalnim sujetima, kad smo htjeli da budemo moderni i Europejci, zato smo se vezivali stotinama obzira, kad smo htjeli da budemo narodni. A što je najglavnije, ali i najgore: drugačije smo živjeli a drugačije pisali, izlučivali smo iz našega literarnoga djelovanja ono, što je bilo najviše naše — naš vlastiti životni okoliš, onaj život, koji nam je najpoznatiji i najbliži. Kad je naš književnik sjedao uza stol, postajao je drugi čovjek, pisao je drugim riječima, drugim tonom i s drugim shvaćanjem, nego li to čini u dnevnom životu, kad priča drugovima nešto, što mu se čini važnim ili zanimljivim. Drugo je mjerilo vladalo pred bijelim listom papira, nego li vlada u društvu, i za to je pripovjedalački ton naše novele posve izvještačen, neprirodan i suhoparan, bez one spontane neposrednosti, koja obilježava ruske i francuske pisce.

Napokon nije uvijek ni ta dvovrsnost u promatranju života kriva, imade još i veća nevolja: mnogi naš pisac uopće ne poznaje života, naš život ili bar onaj život, kojega opisuje. Imade pisaca (doduše to nisu bolji pisci) koji opisuju selo a da ga ne poznaju ili ga ne razumiju; imade dosta onih, koji opisuju salon, a da u njega nisu pravo ni zavirili. Ali imade isto tako pisaca, koji žive u onom životu koga crtaju, a ipak ne vide u njemu ni jedne nove crte i ne nalaze u njemu ono, što ga najviše obilježava. One pako strane našega života, koje sam netom spomenuo, malo koji pisac pozna ili im pripisuje pravu važnost. To znači, da nije oštar i samostalan posmatrač i da nije otkrivač novih svijetova. A to mora književnik da bude.

Zola je htio da ocrta savkolik život jedne epohe, pa je za to išao da za svako svoje djelo pomno proučava sve prilike onoga kruga, koji je imao da opiše. I ako nije danas više potrebno niti savremeno, da pisac „radi" romane metodom Zolinom, ipak ne bi bilo na odmet našim piscima, da se i „ex privata diligencija" malko više bave proučavanjem našega života i sviju njegovih novih pojava. Turgenjev nije zaista radio Zolinom metodom, ali je imao toliko smisla za svaki novi i značajni pojav u Ruskom životu, da je davao takovim pojavama ne samo ime, nego i tip.

Svaki drugi rad može da proizlazi iz dužnosti, ali samo literatura i uopće umjetnost, ne. Čim jedan umjetnik radi nešto iz dužnosti ili radi dužnosti (bila to dužnost spram naroda ili spram sama sebe), čim on osjeća tu dužnost, onda je njegovo djelo slabo i nadničarsko. U običnom životu je dužnost krijepost, ali u umjetnosti je ona isto što i čedomorstvo. Naši su stariji pisci mnogo puta pisali iz patrijotske dužnosti; noviji pišu iz nekog osjećaja dužnosti spram sebe samih ili spram svoje reputacije ili spram ambicije. Ni jedno ni drugo ne može da proizvede onu novu književnost, koju svi očekuju..

Umjetnost je izražaj potrebe i nužde, ne vanjske, nego posve unutrašnje. Ako književnika zanima život ili stanoviti njegov dio, sam po sebi, ako znaličnost prelazi u njega već u strast, ako je njegova unutrašnja potencija jača od svih obzira srednje mjere ili t. z. „zlatne sredine" dobrog odgoja, onda tek može da nam dade veliko i samoniklo djelo. Znaličnost će ga goniti, da se zanima za sve pojave života, da taj život proživljuje, a ne da se drži od njega po strani. Onda će takav književnik i zaći u taj naš život, u njem će sudjelovati, bit će čovjek medju ljudima. Teoretici mora da znadu, da nema narodne književnosti bez književnika, koji su ujedno narodni ljudi, a književnici mora da znadu, da nema dobre knji-

Digitized by Google

ževnosti bez punoga života ; život nije potpun, ako nema ljubavi za nj, a nije ga kadar niti razumjeti niti ljubiti onaj, koji ga svega ne poznaje ; poznat će ga pako onda, ako k njemu pristupa bez predrasuda (bile to predrasude moralne, tobož — filozofske, ili literarne naravi, bez obzira, bez bojazni i bez drugog interesa do li zvjedljivosti.

H. Bahr je jednom rekao, da je kritičar umjetnik, koji nema ruku. Moglo bi se reći i to, da je književnik kralj, koji ne kraljuje, prosjak, koji ne prosi, graditelj, koji ne gradi, činovnik, koji ne ureduje, trgovac, koji ne prodaje, izumitelj, koji ne pravi strojeva, seljak, koji ne kopa. On je sve to potencijalno, on je sve to po sposobnosti i po razumijevanju, on je sve to u umišljanju. Ako to nije, onda je loš umjetnik. Rečenicu : tko hoće da shvati pjesnika, mora da ide u pjenikove krajeve, rado opetuju književnici, ali bi i za njih morala vrijediti druga, slična, rečenica : tko hoće da bude književnik, taj mora da bude prije svega čovjek, taj mora da ide u zemlju života. Umjetnici su bili prije smatrani, i sami se smatrali, polubogovima, prije su dolazile njihove inspiracije tobož odozgor, iz nebesa, ali danas, kad znamo, da dolaze odozdol, iz dubina ljudske duše, moramo tražiti da budu prije svega ljudi, da se uzmognu uzdići do nadljudi. I za to nova umjetnost ne može da bude samo artistička igrarija, pa i kako lijepa i uspjela, ona ima da bude snažan izražaj ljudstva, čovještva. Onda će biti i muževna i pozitivna, dočim je danas plačljiva i ženska, kako je to već za europsku književnost opazio Brandes prije četvrt vijeka.

Književnik imade nešto od žene u sebi : zvjedljivosti i potrebu da sve ono, što opazi i dozna — ispripovijeda. Ali bi bilo vrijeme da ne bude više ženom po sentimentalitetu i pljačljivosti, jer se toga već i moderna žena ponosno odriče. Silazeći sa idealnih visina prije je umjetnik vidio u životu pakao ; danas, uzlazeći iz dubina života, ima da u borbi i bujnosti života vidi zdraviji i čovjeka dostojniji ideal od idile biblijskoga Edena.

Kao što književnost nema da bude samo hladna kopija ili spomenik života i ideala, nego mora da ideal na neki način ostvaruje i oživljuje, tako isto nema se ni od strane čitača ni od strane književnika smatrati simbolom tuge, smrti, propadanja i sućuti. Ona jednom riječi nema da bude niti onaj Nazorov iskopani Jupiterov kip, niti onaj čempres, kako ga pjesnik apostrofira. Ona prva mora da dovikne slabima i onima, koji joj pristupaju u znaku slabosti :

„Ja nisam boli i čemera i tugovanja stablo, — Ja sam jeka starih vremena Pana i Driada ; — Čekam da danak velji opet svane, novih sila i bogova, — Kad ću nad ljudskim rodom, krepčim i srećnijim pružit opet ruke šumoreće". A po gotovo ima da to klikne danas, kad ona daleko više plaće, nego li onaj život, koga oplakiva.

Ne će li ona sama, da se u ovom pravcu prikaže, onda će joj taj isti život, taj isti narod, to isto društvo zapjevati drugu Nazorovu pjesmu :

Naokolo svuda život, svuda plam i ljeto,
A ti hladnim mramor kamom ostaješ nam eto.
Ne laže li stara priča bog da jesi bio,
Ded oživi mlad i silan sred ledene stijene
Il se preni, ili tvrdu dajemo ti vjeru :
Pod zemljom ćeš opet gnjiti bože Jupiteru !

Digitized by Google

A. G. MATOŠ: DOÑA MUERTE

Tamo u daljini stoji stari grad,
Gizdav kô Toledo, sjajan kô Granada ;
Ulicama vječni samostanski hlad,
Palačama sjetnim vječni suton vlada.

Nigdje nikog . . . Samo gusar, liep i mlad,
Pod altanom čeka, nečemu se nada,
Ali gdje je Inez? Svuda grobni jad :
Inkvizitor Velji Smrt je vladar grada.

Gdje si, gdje si, Inez? — junak luta, luta,
Luta, luta i luta s mislima bez puta,
Dok ne nadje, najzad, negdje u kripti — Nju

Gadan kostur dreči u infantskoj svili,
Žuti crv u smradu srca trulo cvili :
Od grozote leži Juan već na tlu.

VIKTOR CAR EMIN: MUTNI VIDICI (Nastavak)

IZ PISAMA DVIJU UČITELJICA.

Silva Domaldovićeva Julci Cvjetanovoj

Moja Julko !

Lijepa je vila na rtu ponovno oživjela. I kao u prve, drage dane, tako se meni i sada milo smiješka moje mekano, toplo gnijezdo, iz kojega me mladu i nejaku izbacila surova sila. I ja opet slušam tajanstveno šumorenje starih čempresa u bašti i vanredno sabrano, upravo pobožno prisluškujem glasovima mora, koje kanda nastavlja svoje u mladosti mi započeto pričanje . . . Atmosfera pak, u kojoj se krećem, sva je zadahnuta atomima veleljeplja. Razgovori, što se vode, daleko su od svega svagdašnjega, a tako se i lica, te me okružuju, odvajaju od sve ostale okoline.

O mom simpatičnom, gospodskom paru već sam ti napomenula nešto. Sada bi trebalo, da ti prikažem „Jevo Prevashadjiteljstvo" gospodina generala i državnog savjetnika Nikolaja Pavlovića Lubina, moga staroga Rusa.

Glavu bih dala, da ga ti sebi predočuješ kao onog starog, ruskog, mirovnog suca Galahova, što je lani boravio u gradu i bio sav pognut, čupav, neuredan, nezgrapan, a ponešto i nečist.

Otjeraj tu sliku ! Nikolaj Pavlović Lubin čovjek je, u koga godine ne broje. Visok, gibak, uspravan : vojnik od pete do glave. Vele, da mu je oko šezdeset godina. Bijeline u plavkastoj kosi i bradi kao da to potvrdjuju, ali se opire lice —

Digitized by Google

zdravo, svježe i bez jednog nabora — pa oči žive i ognjevite, a nada sve kretnje, kojima vlada neka vanredna lakoća, otmjenost i finoća. Takav ti je moj stari... (no što ja to velju — stari!) takav ti je on u gradjanskom odijelu, kakav mora da je pak u odori?

Nikolaj Pavlović svakidašnji je gost u vili na rtu, a mene su pak moji dobri Rusi upravo zarobili. Još nisam pravo gotova s djecom i već hoće da me ima gospodja. U to dodje vrijeme objeda, te nema druge, već s njima k trpezi. Poslije podne eto generala i ja moram smjesta k glasoviru. General ljubi glazbu neizmjerno. Njegove su oči neprestano prikovane o tipke, preko kojih prelijetaju prsti mojih ruku, a čim doigram kakvu Griegovu suitu, već me moli, da mu udaram Beethovena ili Rubinsteina. Dva dana iza našeg poznanstva reče mi:

— U vas su, gospodjice, prsti andjeoski...

Svi se nasmijasmo, a gospodja će okrenuvši se k meni:

— No, nijesam li vam rekla, da će vas Nikolaj Pavlović zavoljeti?

— Što hasni, kad u mene nema kaucije! — osmjelih se.

— Generalima i ne treba kaucije — dometne Ivan Arkadijević, poprativši svoju šalu nekim širokim smijehom i gestom.

I tako ti se u nas redaju šale za šalama, a vrijeme prolazi, izdušuje kao miris iz cvijeta, od kojega će domalo preostati same suhe latice, dok i njih vjetar nekoga tužnoga dana ne raznese...

Ali ja rijetko pomišljam na ono, što će biti, već se sa svom dušom podajem sadašnjosti; u njoj hoću da živem, uživam, s njom hoću da se stopim i slijem. Lijepo, lijepo je meni u rodjenoj kući, gdje me svaki kutić poznaje, svaka stijena pozdravlja i milo i ljupko susreće.

I tako je minula zima i vratilo se proljeće — a ja sam tu promjenu jedva zamijetila.

Nastupilo doba izleta i zabava na otvorenom. Svakoga se gotovo dana vozikamo po moru. Juče smo se ispeli na „Provrtenicu". Nezaboravan dan! Kakva li je čudesna knjiga taj Nikolaj Pavlović! Što li nije on sve doživio, čuo i vidio! Na svaku malenu, na oko posve neznatnu stvarcu nadovezat će stotinu zgoda, živih, zanimljivih, neobičnih. Negdje u šumici zapjevao slavuj, a on će okrenuvši se k meni:

— I u vas je, gospodjice, glas upravo predivan. Kako vas je milo čuti u onoj: „A h, f o r s' è l u i c h e l' a n i m a"... Meni je ljepotu te romance prva otkrila Patti. Ah, divna Adelina! Kakova li je ono u nje moć, kakav čar! Cijelom je Petrogradu bila zavrtila glavom — svi smo se bili ko pomamili za njom. Ah! jednu malenu zgodicu: Patti se u Petrogradu bila, kako vam je bez sumnje poznato, zaljubila u tenora Niccolini. To je znao i njezin muž, markiz de Caux, pa je nije puštao da pjeva na pozornici. Saznao za to imperator Aleksander i nesretni se je markiz morao pokoriti njegovoj volji. I ona je pjevala, a cijeli je Petrograd grnuo u kazalište, da gleda najprirodniju i najsavršeniju glumu, što je ikada bilo. A dolazio i siromašni muž. I on je morao da gleda, da plješće...

I tako se anegdote nadovezuju jedna na drugu, a sve se to reda netraženo, spontano, u posve prirodnoj, suvisloj svezi. Ja ga slušam, uživam, visim o

Digitized by Google

svakoj njegovoj riječi, prenašam se u neki tudji svijet i zaboravljam kamenje, o koje mi se noga svaki čas spotiče.

U neke mi se okrajak haljine uhvatio o trnje. Sagnem se, da se odriješim, a to se ubodem u prst. Probila krv, general se uzvrpolji, dohvati rubac i njime mi polako obavije ruku. Kad sam mu kasnije vratila rubac, dometne:

— Sada je ova krv moja!

Reći ćeš: nešto previše galantno. Ali vjeruj: to se na njemu i ne zamjećuje.

Već smo pred „Provrtenicom", a ja ne osjećam nikakve umornosti. Ivan se Arkadijević upustio odmah u nagadjanja o postanku onoga omašnog otvora pod glavicom brda. Mi smo medjutim kroz onaj golemi prozor udivljeno gledali kraj, što se pružao duboko, duboko podno naših nogu. Sunce nagnulo nad suprotne gore, tanane oblačiće protkale večernje boje, od kojih je rumena najjača, najživlja, pa se kao slap škrleta prelijeva u spokojne vode maloga jezerca, što poput plaha, bojazljiva oka gleda iz sredi prostrana zelena luga. A taj zeleni lug, kao i sva kamenita zemlja u daljini, čini se, da nekako tjeskobno uzdiše u predvečernjem muklom šumu i meni se od toga stislo srce, a oči se i nehotice otimlju za dalekim, sivim humovima...

U neke će mi gospodja:

— A vidi li se odavlen Venecija?

Ja se osmijehnuh i rekoh.:

— Venecija je daleko, gospodjo, tamo preko drugoga mora...

Ivan Arkadijević zamijeti moj osmijeh, pa mi zaprijeti prstom:

— Vi nam se smijete, ali ma koliko bilo krasno ovo vaše plavetno more, jedno mu ipak manjka.

— A što to? — zapitah.

— Gondola!

Gospodja odobri.

— Jest, Ivan Arkadijević imade pravo. Mi Rusi ne možemo da sebi predočimo ovaj vaš jug bez gondole. Bit će, da je tomu kriva literatura...

— I muzika — nadoda Ivan Arkadijević, pa zapjeva: „Belles nuits, o nuits d'amour"... i položi ruku na rame svoje lijepe žene.

A ja medjutim s ove visine tražim tebe, Julko, i tvoje selo, koje mora da se krije negdje izmedju onih dalekih, sivih i crnih humova.

— Gdje je vaš Pic noir? — iznebuši me ujedared gospodja.

— Mora da je negdje tamo daleko — — pokazah rukom na sjever.

Pogledala sam i ja bolje. U čas se probudilo, što je u meni zatomljeno počivalo već nekolike mjesece. Misao na pusti Crni Vrh oživi u meni i od toga osjetih u srcu veliku tjeskobu.

— Sada tek vidim, kakovo smo dobro djelo uradili — milo mi se osmijehnula gospodja.

— Žalim, što nisam i ja doprinio štogod! — reče Nikolaj Pavlović, a pri tom uzdahne tako čudno, te je cijelo društvance udarilo u smijeh. Mene je na to — Bog bi znao zašto? — uhvatila nekakva neprilika i hoteći je sakriti, skočih na malu izbočinu, da tobože uberem kitu ljubica. Jer nisam mogla da dosegnem, uzverem se dalje i ne gledeći na ponor, što mi je zinuo pod nogama.

Digitized by Google

— Za Boga, što radite ! — vikne general. Dok me gotovo u isti čas obujmiše njegove jake ruke i koliko bi okom trenuo, ja se nadjoh u naručaju gospodje, koja je sva drhtala od uzbudjenja. Sad se na moju glavu izlila kiša ljubeznih prijekora. Ja sam ih sa svojom nesmotrenosti zavrijedila, pa me i sada, dok ti ovo pišem, podilaze ježuri na pomisao, kako se ono već pod mojim nogama bilo počelo muljiti kamenje ... Još časak i mene bi bilo možda nestalo u bezdnu.

Da se otresemo toga tjeskobnoga dojma, ostavismo smjesta „Provrtenicu" i dadosmo se na povratak.

Sunce se upokojilo, more se još otimlje sjenama, dok otoci već drijemlju.

Noge mi svaki čas posrću ; uopće cijelo mi je tijelo obuzela neka klonulost i slabost.

General mi ponudi ruku, ja prihvatih blagodareći :

— Ekselenc ...

— Molim : za vas Nikolaj Pavlović — ispravi on.

— Ja Vam nisam zapravo još ni zahvalila.

— Vi nemate, gospodjice, na čemu da hvalite. Meni će uspomena na ovu zgodu biti vanredno draga.

Nisam znala, što da odgovorim, a ćutjela sam, da moram nešto reći.

— Divim se lakoći, kojom ste izveli djelo spasavanja — lanuh nakon neduge stanke.

On se nasmija.

— To dolazi otuda, reče, što vi držite nas, sjeverne medjede, nekakim teškim i tromim lijenivcima. Ipak nije tako. Ja se, na priliku, i danas osjećam upravo onako lagan i jak, kao i onda pod Plevnom. A takav ću ostati još dugi niz godina. U nas, vojnikâ, mora da je tako. Vi se smijete, gospodjice, ali znadite, da snaga ne pušta čovjeka, dok je on sâm ne napusti. Ja sam pak tu snagu neprestano u sebi čuvao i gledao, da je ne rastepem. Tri su same godine, što bih ih mogao iz života svoga da brišem. Pustopašne li dobe ! Sjećate li se u „Vojni i miru" onih obijesnih oficira, što su se za okladu do besvijestice rumom opijali? Eno, onakav je život gonilo i moje društvo. Mnogi su nastradali — ja sam se na vrijeme povukao. Suton se spušta, nebom se i morem rasplinjuju posljednje boje : izdiše svijetlo, a sjene se dižu noseći u sebi otajstvenost mira i sjetu za čarima klonule danje ljepote.

— Da mi je donijeti amo komad moje stare Rusije ! — reče on skrenuvši govorom. Lijepo je ovdje !

— I bez gondole? — bez Venecije?

— Ja volim žive kraljice mora ... reče on osmijehnuvši se galantno, pa preuze :

— Da mi je donijeti amo komad moje stare Rusije i udariti ovdje moj glavni stan ! — — S ono godišnjih četrdesetak hiljada rubalja moglo bi se tu živjeti prilično lako. Pa ipak ne može biti.

— A zašto? — zapitah.

— Dvor me imade u velikoj milosti, te još polaže neku vrijednost u moje dugogodišnje iskustvo. Tomu svomu iskustvu nisam osobito blagodaran, jer mi je navuklo na pleći nadzor gotovo nad sve pogranične vojne zborove.

Digitized by Google

Iva Simonović: *Čučica.*

Prosudi Julko: i s takovim čovjekom idem ti ja ispod ruke!

Već se smrklo, a mi moramo da se probijemo kroz Pelošku Šumu.

Gospodja se Ana okrene:

— Osobito me zadivljuje, što se u ovim stranama nisam još namjerila na nikakvu protuhu, kakovih je dosta vidjeti u nas u Rusiji. Zar nema ovuda „bosjaka"?

— A znade li gospodjica, tko su ti bosjaci? — upita Nikolaj Pavlović.

— Kako ne bi? Gorkoga pozna cijeli svijet — reče Ivan Arkadijević.

— Svidja li vam se taj pisac? — upita me general.

Digitized by Google

— Ne uvijek — rekoh.

— Ni meni ne ugadja vazda njegova estetika, reče Ivan Arkadijević, ali mi je nekuda osobito drag za to, što iznosi ljude, koji ne samo te ne strepe pred odorom, već joj prkose s toliko bezočne drskosti, da te spopadaju grčevi od smijeha.

— Ali ne zaboravite, Ivane Arkadijeviću, da su ta čeljad sve same bitange, raspikuće, lupeži, naprţice i silnici, koji zavredjuju prezir svih poštenih ljudi, oglasi se general ponešto žacnut.

— Da, ali Gorki veli, da su upravo ti pošteni ljudi krivi, što su oni prezreni tako zastranili.

— Eno ceste ! — klikne gospodja sve vesela — i razgovor se prekine.

Putem mi general prišapne :

— Nije sve onako, kako Ivan Arkadijević tvrdi. Medjutim, mogu vam reći. da i on naginje ponešto na naše c r v e n e . . .

More se je jošte svijetlilo kao golemo srebreno ogledalo i budilo u mojih prijatelja osobito udivljenje.

Čudna se je prepirka razvila sada izmedju Nikolaja Pavlovića i Ivana Arkadijevića. Raspravljali su naime o razlici izmedju našega i Crnoga mora. General je tvrdio, da je Crno more u istinu nešto tamnije od ovoga. Ivan Arkadijević je pak otpovrnuo, da je Crno More zelenkastije, a ovo da je plavetnije, ali glavna razlika da je u tome, što se Crno More u svojoj velikoj širini pričinja kao baršunasto, dok je ovo ovdje nekako mramorasto, osobito kad je malo uzbibano.

Kad stigosmo u selo, kuća je strica Paulina bila sva osvijetljena mjesecem, koji se upravo u taj mah dizao iza gore. Ti znaš, Julko, kako se ona zgrada, sva ispirlitana i našarana, pri mjesečini nekuda čudno doimlje. Taj je pak dojam one večeri bio dublji. Moji su prijatelji šuteći gledali u onu gradjevinu načičkanu samim bizarnim ukrasima i ja sam se bojala, da bi se ta njihova šutnja mogla izvrći u izrugivanje, pa sam stoga s nekom zebnjom iščekivala njihovu prvu riječ. Izrekla ju je gospodja Ana glasom, u kome bijaše, kako se meni činilo, mnogo samilosti . . .

— Doista zanimljiva gradjevina !

A ja nadovezah naglo, kao da se bojim, da me ne bi tko pretekao :

— Bit će Vam još i zanimljivija, ako napomenem, da se u njoj, kao i u svakoj drugoj zgradi, ispoljuje život i značaj onoga, koji ju je podigao. Pogledajte sve one mnogobrojne crvene opeke, što se u raznolikim meandrima uspinju uza stijene ! Sve su one izbrušene i izdjelane i svaka je od njih, prije nego li je došla na svoje mjesto, prošla kroza ruke moga strica. A tako je i s ostalom dekorativnom gradjom : Sve se to rasporedilo prema stričevu nacrtu, sve po njegovoj zamisli, kojoj je ljepota bila jedini cilj. A ta je kuća poput dragocjene kutijice imala da čuva u sebi drugu, još i veću ljepotu : sanju njegova života, sliku na kojoj radi već od mladosti svoje. Za to je u svakom onom komadiću mrtve gradje udahnuto nešto njegove snage, njegove težnje i duše ; u onim opekama onako čudno naslaganim zapisana je povijest onoga čovjeka, njegovih naprezanja, nada i — neuspjeha. Ja vam mogu reći, da moj stric ne će nikada doživjeti

Digitized by Google

uspjeha, ali za mene ima i u tome nešto ljepote, one tužne, tragične ljepote, koja u izvjesnim prilikama zamjenjuje onu drugu — pravu...

Ćutila sam, da mi riječ teče iskreno i toplo, a tako je i trebalo, da predusretnem svaku primjedbu, koja bi me bila mogla žacnuti. Medjutim moje su riječi polučile još i više: pobudile su radoznalost i gospoda mi obećaše, da će sjutradan posjetiti strica i zamoliti ga, da im pokaže svoje djelo.

I mi se oprostismo.

Rusi dolaze! Stric Paulin ne zna, što bi od radosti. I tetka Lucija odaje, da joj to nije sasvim ravnodušno. Od nekog vremena amo ona uopće i zadire više u mene, bit će, da i nju zadivljuje ljubav, kojom me obasiplju strana gospoda.

Uzbudjenost strica Paulina ne zna više granica. Ovo je prvi put, što odlični stranci dolaze, da vide njegovo djelo. Možda će iz njihovih ustiju ćuti i sud — daj Bože! — povoljan.

S velikom ih je usrdnosti dočekao i poveo u svoj atelier. Slika je svojom veličinom izazvala u njih usklik udivljenja. Njihove se oči svedjer povlačile od prizemlja do krova, te od jedne stijene do druge, kao da mjere površinu našarana platna.

Stric je Paulin već dohvatio dugačak prut, što ga je pripravio za tu zgodu i uzeo da objašnjuje pojedine grupe i portrete.

Posjetiteljima se je mnogo svidio Bog i andjeli oko njega, pa proroci, apoštoli i evandjeliste. Veoma su pohvalili sliku Eve i Madone. Stričeve se oči sjaju od ugodnog uzbudjenja, prut se pomiče od lica do lica, a žarka riječ oživljuje svu onu mnogobrojnu skupinu, što se poredala pred licem božjim.

Dugo je trajala čitulja filozofa, umjetnika, naučnjaka, vlastodržaca, vojskovodja, rimskih papâ, koji su, kako znaš — gotovo u potpunom broju..., pa demagoga, tribuna i drugih glasovitih imena.

— Od Rusa, reče u neke stric, kao da se ispričava, nisam iznio nego samo Petra Velikoga, Puškina, Tolstoja i popa Gapona. Medjutim sam se već pobrinuo za neka druga slavna lica, kojima takodjer kanim dati mjesta u mojoj slici.

Nikolaj Pavlović gledao je i slušao s dubokom sabranosti, gospodja Ana s radoznalosti, a Ivan Arkadijević s osmijehom neke osobite dobrohotnosti, koja je već prelazila u sažaljivanje... Ali kada se rastajao sa stricem, stisnuo mu ruku i nekoliko puta zaintačio:

— Harašo!

Kad sam ga pak, na povratku u vilu upitala, da mi otvoreno iskaže svoje mnijenje, on mi reče:

— Ako se ja ne varam, griješka je u zamisli veća nego li u izvedbi. Gospodin stric shvaća napredak čovječanstva djelom pojedinaca, a zanemaruje onu bezbrojnu i bezimenu množinu, koja je na tom napretku radila i neprekidno radi. Zametak tome napretku vidim ja u prvom sjemenu, što ga je čovječja ruka zagrebla u zemlju, dok mu nastavak vidim u prvom pokošenom klasu, u prvom samlivenom zrnu. Da je gospodin stric kušao prikazati tu ruku i napetost njenih mišica, dok iz utrobe zemlje vadi pokretnu snagu i silu, mislim, da bi bio bliže riješenju zadaće, koju je sebi nametnuo.

Digitized by Google

— Ivan Arkadijević ima krivo, govorio mi general, kad me je u veče pratio kući. On vidi pred svojim očima samo „crveno", pa ne može da razlikuje. Bezimenu masu vode inštinkti i da nije bilo uzvišenih umova, što ih je iznio vaš stric u svojoj slici, danas bi se ta masa valjala u glibu. Za mene je vrijednost one slike veoma velika i moja će biti prva briga., da na svom povratku u Rusiju, otvorim tomu lijepomu djelu vrata koje znamenite izložbe. Imadem mnogo prijatelja, pa mi to ne će biti teško.

Na to mi je stisnuo ruku i dugo me i milo pogledao. Kad sam stricu saopćila, što je general obećao, on je proplakao od ganuća. Tetka Lucija nije ništa napomenula, ali se vidjelo, da joj to nije tudje.

A što da ja kažem? Glava mi gori, mašta goni svoju, kao još nikada... sve mi se čini, da doživljujem nešto čudno...

— —

... Ovo pismo leži već više dana na mom stolu. Čini mi se, da imade u njem nešto nedovršeno, nezaokruženo, pa se ne mogu odlučiti, da ti ga otpremim.

Meni je kao čovjeku, koji od dana na dan očekuje nešto, a da ni sâm ne zna pravo što. To iščekivanje bude i utvrdjuju u meni dnevne zgodice, koje se na oko čine neznatnim, a ovamo mi dušu bacaju u nekakav čudan nemir i uzbudjenost.

— —

Dok igram na glasoviru, on sjedi do mene i njegove me oči neprestano gledaju. Danas se je gospodja Ana našalila:

— Vi ćete, Nikolaje Pavloviću, oslijepiti, budete li uvijek gledali u — sunce...

— Vi ste, Ano Mihajlovna, danas neobično zlobni, otpovrnu general i zagleda se u ogledalo, u kome se odrazivala — moja slika.

— —

Lukulska slava u lovinjskom Mignon-hotelu. General dvori... Savršeni kavalir. Gospodja Ana draška i mene i njega. Osjećaj isprva neugodan — poslije, osobito kod šampanjca, sve vedriji i bezbrižniji. Ivan Arkadijević brani Wittea, general časkom usplamti, ja zapjevam ariju iz „Manone" i sve se smiri. Na povratku pritisnula tama. Idemo ispod ruke: gospodja Ana s mužem, ja s generalom. Nikolaj mi Pavlović priča mnogo o svom bogatstvu, o izvorima nafte na kaspijskim obalama, o životu, što ga vodi u velegradu.

— Ali gdje nema žene, tu je sve pusto i prazno.

Tako je i njemu: kuća u Petrogradu prostrana, udobna i sjajna, ali vanredno nujna i hladna, jer nema žena, da je oživi i ogrije. Teško, teško čovjeku-holostjaku!

A ja se pitam:

— Zašto? Zašto on to meni govori?

— —

Danas me je gospodja Ana iznebušila ovim riječima:

— Gospodjice Silvo, Nikolaj se je Pavlović u vas smrtno zagledao!...

Ja se na to osmijehnuh, ali one mi riječi i sada odjekuju u duši, misao se vraća i mâ koliko se bunila i branila, ona me svu zaokuplja.

Digitized by Google

Pod večer pošla sam opet u vilu. On je već čekao . . . Čim sam uljezla u salon, njegovo se lice obasjalo nekim čudnim svijetlom. Gospodja mi prišapne :

— Sve do sada bio je nemiran, rasijan, svaki čas pogledavao na vrata — a gle ! sada se sav preobrazio. Do svidanja v Peterburge ! — dobaci mi gospodja vragoljasto, a onda se umiješa u raspru, što se medjuto bila rasplamsala medju njenim mužem i generalom.

— Cjelokupni naš život gine u marazmu, vikao je Ivan Arkadijević. Sve je zahvatila plijesan : i naše duševne i ekonomske prilike. Lijek je samo u svijetlu i — omladini. A vi hoćete da i to udušite.

— Ne damo dirati u mužika, uzvraćao general. — Mužik je srčika otadžbine, ne otkidajte ga od zemlje, ne mamite ga u grad., gdje ga čeka alkohol i drugi otrov, što ga je importirala naša socijalna demokracija. Razoriti treba Witteovo djelo, do temelja, do korijena . . .

Dok su se oni prepirali, ja sam premišljala :

— Što traži taj čovjek od mene?

Te noći me po običaju ispratio do kuće.

Neko smo vrijeme išli šuteći. On se prvi javi :

— Kakva bi to sreća bila, da mi je presaditi u moju ledenu Rusiju cvijetak, što ga ja poznam . . .

Na to stane časkom, pa se ujedared opet javi :

— Gospodjice . . .

Glas mu je neobično zadrhtao, pa se jednim mahom prekinuo. Mi se oprostismo.

Nešto mi je htio reći, ali što ?

Meni je, Julko, veoma nevoljko. Nemoguće mi je iskazati, što se sve to križa u mojoj glavi. Jedno me pitanje udara kao batom po glavi :

— Da me zaprosi?

Odgovori, Julko, odgovori ti, ako možeš !

Odgovori i štedi me s pripovestima o onom tvom čobaninu. Ako je i šala, ipak vrijedja živce. Grli te

Tvoja

Silva.

Digitized by Google

FEUILLETON

Stanko Vraz i hrv. glazba

Kratka opaska o stanju naše glazbe u predilirsko doba, kad se ta umjetnost nalazila pod lošim utjecajem onih germanskih „glazbenika", koji sebi jedini uzurpiraše pravo vodstva i kritike, razjasnit će nam i pokazati veliko značenje onoga preokreta, koji se lih pod utjecajem ilirizma zbio i u hrvatskoj glazbi. U istom smjeru, u kojem postaju tendencijoznim sve tečevine ilirske, postaje i naša glazbena umjetnost tadanjih vremena: jaki nacijonalni ton zadobiva i u njoj onu znatnost, kakovcm se ne će više moći pohvaliti nijedno poznije vrijeme. Pa kao što je literatura bila podvrgnuta čas direktnim, čas indirektnim Gajevim inspiracijama, tako je isto bilo i sa glazbom i svim njezinim reprezentantima. Nastojanjem F. Ks. Kuhača otkriveni su nam autentični podaci — u izjavama i listovima — po kojima možemo nefaljeno ustvrditi, da je za napredak naše glazbe u smjeru nacijonalističkom bio od velikoga znamenovanja i rad Stanka Vraza, koji je uz Gaja najsnažnije djelovao na naše glazbenike tridesetih i četrdesetih godina prošloga vijeka. Ali dok je Gaj svoje sile posvećivao samo umjetnoj glazbi, radi Vraz na polju narodne pjesme i glazbe. Imademo doduše primjera, koji nam govore o brizi Vrazovoj oko umjetne glazbe, ali ti su prema onoj za narodnu glazbu rjedji.

Naš je pjesnik bio čvrstoga uvjerenja, da se umjetna glazba mora da oslanja na tradicije narodne glazbe, jer se samo na taj način može da podigne kolosalna zgrada Euterpina neprolazne i trajne vrijednosti. To je uvjerenje glavnim uzrokom, što je ovaj Ilir bio ne samo i sam neumoran sakupljač narodnih melodija, već što je na taj posao i druge nagovarao i poticao. U listu od 10. srpnja 1842. hvali Vraz Macuna, što sabire narodne pjesme i običaje i opominje, „da se pri tom opiše i isti običaj i zabilježi napěv (arie)".

U svom članku „Narodne pěsme u Slavonii" (u I. knjizi „Kola" od god. 1842.) daje Vraz sakupljačima savjete, „neka sabirajući rěči od pěsama takodjer glas pěsama (napěv) bilježe" — pa nastavlja:

„Rěči pěsme nisu još ista pěsma. K tomu spada i napěv. A kod mnogih od naših nar. pěsama (najpače ženskih) glavna je stvar napěv. U tom su dakle obziru napěvi veoma važni. Ali još iz druge strane od velike su cěne. Kao što iz rěčih pěsamah naši umětnici pěsnici treba duh narodni da crplju, tako će i napěvi vremenom postati voda života, iz koje će negda naši slagaoci (kompoziteri) napajati svoje umotvore duhom narodnim. Skupljajmo dakle i njih. Taj trud nalaže nam dužnost za budućnost."

Kad je Erben izdao drugi dio svojih „Napěvy k písnim národním" i jedan njihov eksemplar poslao Vrazu, zahvaljuje mu se ovaj u listu od 16. travnja 1844., gdje spominje važnost sakupljanja i izdavanja narodnih pjesama, ističući ujedno i svoj rad na tom polju.

„Izdanje nar. napěvah čini mi se da nije od manje koristi i slave, nego iste pěsme. Zato ja scěnim da jih treba kupiti i izdavati... I ja imam do preko 300 komada nar. napěvih iz gornjih stranah, od kojih mnogi naliče na Vaše (někoji su baš oni isti). Izmedju njih ima takodjer několiko komadah iz Koruške i Štajera, koji slušaoca spominju někako na Karpate i na Dněpar. Napěve te počeo sam kupiti zajedno uz pěsme. Sad ih pomnažam komadi iz Hrvatske i dolnjih stranah. To sabiranje vrlo me je mnogo stalo muke, jerbo ja sam u tom poslu (tako rekuć) samouk. Zato ne bi rado da propanu, nego da se što brže izdaju, da i naši slagaoci, kojih se kod nas sve više javlja, ne nagaze u svom poslu na stranputice."

Koliko razabiremo iz potonjeg lista Vraz je sam pokupio do 300 napjeva. Uvažimo li, da je on u poznavanju glazbene tehnike bio tek diletant i „samouk" — iz jednog lista, što ga je pisao svojoj posestrimi, znademo, da je Vraz i „generalbasu" bio nevješt — razumjet ćemo, koliki je on trud uložio u sakupljanje narodnih melodija. Od velikog broja pjesama, koje je Vraz ubilježio, sačuvalo nam se (zaslugom Kuhačevom) njih osam: „Draga dragom na jabuku piše", „Mama me špotaju, ka ja v krčme hodim", „Majka Maru priko mora zvala", „Va toj čérnoj gori jedan ogenj gori", „U Omera više Sarajeva", „Čuj diko, što velim" i „Josh Horvatzka ni propala, dok mi sivimo". — Što

Digitized by Google

se tiče vrijednosti ovih po Vrazu sakupljenih narodnih motiva i melodija, treba primijetiti, da se čovjek u njima radi krive njihove ritmičke podjelbe vrlo teško snalazi. Ovaj nedostatak razjašnjuje Kuhač time, što drži, da je Vraz osam spomenutih napjeva upisao u brzini, te ih htio tek kasnije, kad bude miran i na samu, valjano ritmizovati. Vrijedno je to istaknuti već radi toga, što bismo ovaj sud mogli analogno upotrijebiti za način, kojim je Vraz uopće postupao kod sabiranja i notiranja narodnih melodija. Da je on u tom poslu bio vrlo rutiniran i da je ove narodne tečevine poznavao kao malo koji od njegovih suvremenika, dokazuje nam list od 9. svibnja 1847. (sačuvan tek djelomice), kojeg je autor „Djulabija" pisao austrijskom pjesniku Anastaziju Grünu. Iz sačuvanog dijela vadimo slijedeće opaske:

Kako je tekst slovenskih pjesama vrlo različit, tako su i napjevi. Ako je tekst pisan posve u duhu narodnom, tada je obično — ali ne uvijek — i napjev narodan. Starije su pjesme obično narodne, a napjevi njihovi kreću se obično u „molu" ili prelaze često u sredini ili na kraju iz „dura" u „mol". Pjesme se obično sastoje od kitica sa dva stiha, koji se opetuju. Imade li kitica tri stiha, opetuje se samo srednji stih. To se dogadja i onda, kad se kitica sastoji od četiri stiha, te kada se umiješa u ove nekoliko kitica sa tri stiha. Ove se opetuju onako, kako je prije rečeno.

Obredne pučke popijevke kao n. pr. „Koleda", „Kres" i druge mitološke i praznovjerske, obično su najstarije, a po tom i najoriginalnije. K ovima spadaju i one stare crkvene pjesme, koje se u crkvi danas već ne pjevaju.

Najviše se pjeva u Koruškoj u ziljskoj dolini, a u Štajerskoj u slovenskim pokrajinama: na ljutomerskim gorama i u murskoj dolini i to izmedju Radgone i Ljutomera. S osobitom ljubavi pjevaju žene starije i mladje, dok naprotiv od muškoga spola samo mladi momci. To se dogadja većim dijelom zimi kod prela, ljeti kod žetve, a u jeseni kod ljuštenja kukuruze. Tada pjevaju čitavi zborovi i to tako, da jedni pjevaju „prim", drugi prate u „tercama", dok se „kvinta" čuje vrlo rijetko.

O instrumentalnoj pratnji narodne pjesme govori Vraz tek u toliko, što spominje, da Slovonac njegovog vremena ne prati svoju pjesmu uz koje glazbalo, kako to čine Hrvati i Srbi. Izuzetak od toga čine one kratke pjesmice, koje se sastoje od jedne kitice sa četiri stiha.

Da je sebi Vraz spomenutim sakupljanjem narodnih napjeva i melodija i poticanjem na taj rad stekao neprocijenjivih zasluga za nacijonalizovanje hrvatske glazbene umjetnosti, dokazuje nam činjenica, što je taj muž u ilirskom glazbenom životu igrao ulogu, ako i ne glavnu — jer ta je pripadala Gaju — to svakako jednu od važnijih. Govoreći prvak ilirskih glazbenika, Ferdo Livadić, u svom listu od 5. prosinca 1863. (upravljenom na Petra Preradovića) o glazbenim prilikama u Hrvatskoj i o svojem djelovanju na tom polju, spominje Vraza kao glazbenog sudiju. „Napokon Gajevim podtkanjem izašle su svake vrsti pjesme, od kojih nekoje u glazbu staviti počeo sam; a pokojni Vraz i jošte nekoji pjesnici nektere moje melodie gdegde za podobro složene očitovali jesu..." Inače je Vraz o samom Livadiću sudio, „da je slagalac od škole, najpače je sprovadjanje njegovo puno, te će se u tom teško natjecat s njime Lisinski."

U literarnoj ostavštini Livadićevoj nadjen je slijedeći list (od god. 1839.), koji nam dokazuje, kako je izmedju Livadića i Vraza postojao odnošaj, koji je i po našu glazbu bio od neke vrsti zamašaja. Radi zanimljivosti citiram ga ovdje malo ne čitava:

„Dragi prijatelju! Eto nastojim slěditi moju rěč, koju Vam u Gradcu založih, obrekavši Vam několiko pěsamah, za da jih možete u muziku metnuti. U obće mislim, da moje pěsni nisu za slaganje, za što da se moje rižme prem mučne kretju, niti u meni ima sposobnosti za lahkonoge pěsni, koje Němci nazivlju „Lied". A opet mislim, da ako ikoj slagalac moje poezije pod haljinu Polihymnie spraviti može, da to jedino Livadić Samoborski može — barem najbolje može. — Někoji izmedju mojih učenih priateljah kažu, da u mojih proizvodih odviše mislih i slikah sudara, ili kako Němac kaže: „dass sich Gedanken und Bilder zu sehr drängen". Ja sam ovih danah od mlada Kiepacha čuo više od Vaših proizvodah na klaviru svirati. Lěpo, dražestno, čudnovato, vilovito! Sve izvorno, osobito nastojnost veličena (majestätisch) tako rekuć — ruska. Samo čini mi se prem puno gledeć koje punoće s mojimi proizvodi sudarate. Kakova je kod Vas „Instrumentirung", takova je kod mene „Versificirung". Iz ove srodnosti sudim ja, da su baš moje pěsni za Vašu fantaziu najprikladnije. Nu vidit ćete. Eto Vam komadi: (slijede cijele pjesme) 1. „Tri prolětja"; 2. „Osveta"; i „Romantična svàrha".

Načinite od njih što bàrže i bolje možete. Ja sam ovu trojicu pěsme odlučio za almanak, kojeg... na svět izdati kanim...

Ovděšnji (Vraz je taj list pisao iz Križevaca) gradjanski kapelmajstor je pod imenom „Vile

Digitized by Google

ilirske" složio valcere, koji proizvadjat će se 10. doj. m. na balu ovděšnjeg kasina. On ih je složio iz narodnih gornjo- i dolnjoilirskih napěvah, koji mu mi ovdě pribavismo. Nu škoda! meni ne ugadjaju sasvim. Nema Livadićeve — znate — okretnosti... Preporučujuć se Vašoj plemenitoj gospoji supruzi... i pozdravljajuć Vašu živahnu děcu kako takodjer malenu Jelku ostajem Vaš Vama uvěk na službi priatelj Stanko Vraz."

Koliko je Vraz svojim radom i nastojanjem zadirao u glazbeni život i glazbenu umjetnost ilirskih vremena, dokazuju nam gornji redovi. Poput Gaja bio je i on tek diletant, kojemu je nedovoljna glazbena sprema bila moguće jedinim uzrokom, što ga danas ne spominjemo onim načinom, kojim Nijemci svog najboljeg „Minnesängera" Walthera von der Vogelweide ili Francuzi svog najboljeg trubadura Adama de la Halle. Ta znademo, da je Vraz nekom zgodom žalio, što nije bio vještiji u notiranju napjeva, jer kako je on svoje pjesme pisao pjevajući, a kako mu u tom času produciranja izviralu iz duše i melodije, to bi on ove melodije odmah i napisao bio, da taj posao nije morao zabaciti na korist samog teksta pjesama...

Medjutim, bilo kako mu drago, činjenica je, da je Vraz svojim djelovanjem privredio i glazbenoj umjetnosti mnogo zdravo zrnce. Moguće, da bi naša pjesma i nadalje disala germanskim dahom, kako je to bilo u predilirsko vrijeme, da nam se nije uz ostale prvake rodio i Vraz. A zato mu i hvali narod pored svega ostaloga i na radu i brizi oko glazbe uopće, a napose oko uskrisivanja hrvatskog glazbenog nacijonalizma. *Koranski.*

Vrazov prijevod „Djulabija"

Stanko Vraz bijaše odgojen u njemačkom duhu. Veliko je bilo za nj duševno naprezanje, kad je počeo pisati na hrvatskom jeziku, ali jednake je borbe vodio i onda, kad je pisao slovenskim jezikom, jer nije imao ugladjena izražaja za istančanu već kulturu svoga srca. Pisao je tada najlakše na njemačkom jeziku, a njemački romantici bili su njegovi ljubimci, dok nije još poznavao slavenske poezije. Sa Jarnikom i Prešernom dopisuje njemački. Pa ipak medju rukopisima iz najranijega doba njegova pjesnikovanja nema nigdje nijednoga njegova njemačkoga stiha. Prešern, Preradović, Kukuljević Bogović i drugi pjevali su njemački, Vraz nikada, i ako bi u prvo doba bio lakše pjevao na njemačkom jeziku, nego li na slovenskom ili hrvatskom.

Kad se Vraz udomio u Hrvatskoj, sve rjedje upotrebljava njemački jezik, poslije pače samo u nekoliko slučajeva, pa i tu se opaža, da je daleko odmaklo vrijeme, kad bijaše navikao ovome jeziku. Za to udara u oči, da je Vraz jedan dio svojih „Djulabija", u svemu 13 dvokitica iz drugoga dijela, preveo na njemački. Rukopis čuva se u sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Evo nekoliko ogleda:

2.

Ich bin ein Verbannter
Fern vom Vaterlande,
Ich ein Vogel, singend
bis zum Grabesrande;

Eine Bien' auf Blumen,
und ein Rohr im Schweben,
'N Geist, der jetzt will sterben
und jetzt wieder leben.

4.

Du, durch Gott mir Schwester!
Höre mich, mein Leben!
Mild wie slav'sche Lieder,
die vom Munde schweben!

Ich ohn' deiner Augen,
weicher Lockenringe —
Bin ein grauer Falke
ohn' der rechten Schwinge.

6.

Diese Nelken-Lippen,
ach die schönen, weichen,
Und die Zähn, vor denen
Perlen selbst verbleichen!

Sie sind Trost dem Herzen,
das vom Schmerz umwehet,
Klaget und in Sehnsucht
still wie Psych' vergehet.

8.

Sagt Ihr, Turteltäubchen,
dass du gegen Süden
Neben Deinem Liebchen
ziehst in Liebesfrieden!

Sag' Ihr: Auch er wäre
her mit uns geflogen,
Wenn ihn nicht das Glücke
mitleidslos betrogen.

9.

Athmend von den Düften,
meiner Heimatswiese
Fliegt ihr, Lüftchen, hin zu
jenem Paradiese!

Digitized by Google

Senkt euch dann auf Stirne,
Locken, Mund und Wangen,
Lispelnd: Wir sind seiner
Lippen Kussverlangen.

Što je mogao biti povod, te je Vraz počeo prevoditi na njemački jezik svoje Djulabije, i to dvokitice na početku drugoga dijela, gdje pjesnik daleko u tudjini čezne za Ljubicom, ne može se pouzdano reći. Možda i nije bilo dubljega povoda, već je pjesnik u dokolici htio da okuša sreću u njemačkom stihodjelstvu. Priopćene dvokitice jesu najdotjeranije; ostale su neuspjele, neke upravo tek nabačene. *Dr. Branko Drechsler.*

Vrazov portret i njegov slikar

U današnjem broju donosi „Savremenik" portret Stanka Vraza, reprodukciju po originalu, koji je danas svojina „Matice Hrvatske", a prije je bio po svoj prilici Ljudevita Vukotinovića, ponajboljega pjesnikova prijatelja. Za taj se jedini autentični portret Vrazov drži, da ga je g. 1841. naslikao neki L e r o i s, slikar, o kojemu po navodu Drechslerovu (Stanko Vraz, izd. Mat. Hrv.) nitko ne zna ništa.

Možda će ovih par redaka ponešto osvijetliti osobu Vrazova slikara. Po pripovijedanju g. Franje Reizera st., vlastelina u Samoboru, doveo je Vraz g. 1841. u Samobor mladoga Slovenca slikara S t r o y - a, kojega je preporučivao svojim imućnijim znancima i prijateljima za slikanje portreta. Taj je Stroy slikao i djeda i oca g. Reizera st., a jedan se portret od njegove ruke nalazi i u obitelji pl. Sulyok u Samoboru. Svi su ovi portreti jasno signirani sa: Stroy fec. 1841. — Aranžma tih portreta, boje, tehnika i karakteristična žućkasto-zelenkasta pozadina posve je ista kao i na Vrazovoj slici, pak je veoma vjerojatno, da i ta slika potječe od Stroyeve ruke. Ne da se vjerovati, da je Vraza u isto vrijeme, dok je on po Hrvatskoj preporučao Stroya, slikao Lerois, nego će biti da je ovo potonje ime pročitano tako uslijed oštećenja, a možda i naknadnoga popravka Stroyeva potpisa.

Je li i Stroy tako nepoznat kao Lerois, ne znamo. Bilo bi svakako vrijedno potražiti trag tome izvrsnome slovenskome portretisti pod ovim vjerovatno pravim imenom. *F. H.*

Plitvička jezera

(Svršetak)

Na str. 140. i dalje govori Franić o izvorrijekama Plitvičkih jezera, o Crnoj i Bijeloj Rijeci, pa u primjedbi (pag. 144.) dolazi do ovog čudnog zaključka: „Ova imena su vrlo značajna po nedostatak vode u krševitim krajevima, gdje se i potoci r i j e k o m nazivlju". Sve ako u našem narodu i opstoji riječ „potok" za malu tekućicu, opet zove naš narod u mnogim krajevima rijekom svaku tekućicu, bila mala ili velika.

Kako će u Franićevoj omašnoj knjizi svaki stručnjak naći nešto za sebe, tako ni filolog ne će ostati praznih ruku. Autor hoće da udje u trag mnogim imenima pojedinih jezera, rijeka ili drugom kojem geogr. nazivu. Tako nam tumači riječi: Plitvica (pag. 133), Limun, ponor, siga, krš i dr. I pri tom etimologisanju dolazi pisac katkad do čudnih zaključaka. Riječ „ponor" dovodi se u svezu s grčkom ponerós ili ponería, i ako se već na bližnjoj stranici (161.) pravo izvodi po Maretiću od korijena „nor", koji odgovara latinskom immergere. Nazive, kojima se ni sublizo ne može trag naći, bolje je i ne tumačiti. Tako pisac naziv „siga" (pag. 163.) dovodi u svezu sa grč. adverbom „siga" = tiho, potajno t. j. ono što se tiho, potajno stvara", ili je, veli, nastala metatezom slogova riječi „gasi (se) t. j. gasno, ugašeno vapno, koje više ne živi, ne teče nego se stvrdlo"!

U svom, doduše opravdanom, zanosu za Plitvička jezera predlaže pisac (pag. 341.), da se velikom vladici Strossmayeru podigne spomenik na tim jezerima, jer „tamošnja prirodna veličajnost i hrvatska narodna gradjevna umjetnost nudjaju podesno i divno mjesto" za taj spomenik!

Kolikogod Franić pri opsivanju pojedinih jezera ponajviše iznosi tudje mišljenje — gdje bi ga baš najmanje trebalo — toliko nam u zamašitom poglavlju „Geološka gradnja Plitvičkih jezera" (pag. 176.) izlazi i sa svojim rodjenim mišljenjem, i ako će se — sasvijem pravo — osvrnuti i na teorije, što su ih u tom pitanju stvorili i naši domaći i tudji stručnjaci. A u tom bijaše pisac, odbivši običajnu njegovu epsku širinu u razlaganju, dosta srećne ruke. Da istumači genezu jezera, a naročito razliku u veličini i obličju jezerskih gornjih i donjih uvala, zgodno je pisac upozorio na različit sastav tla jednih i drugih uvala, na drukčiji râd vode u dolomitu, koji je kod gornjih jezerskih uvala sa vapnencem izmiješan, a drukčiji u čistom vapnencu donjih jezerskih uvala. Sve ako i ne možemo uzeti, da je time problem o genezi Plitvičkih jezera riješen, opet su Franićeva zapažanja stručnjake upozorila na nešto, što bi moglo pomoći, da se pitanje jezerske geneze kraju privede.

Što god se je o Plitvičkim jezerima sve od 16. vijeka do našijeh dana napisalo i štogod

Digitized by Google

je pomoglo, da se jezera bolje upoznadu, sabrao je pisac velikim marom u poglavlju „Upoznavanje Plitv. jezera i literatura o njima". Dakako da u tom opsežnom poglavlju (pag. 380-426) imade sva sila sitnih i za naučnu stranu malo vrijednih radova, ama je gdješta u tom poglavlju i od velike cijene. Tako nam tu pisac donosi snimke plitvičke okoline i jezera po karti Müllerovoj i Jeney-Božićevoj iz 18. vijeka, što se čuvaju u dvorskoj biblioteci i ratnom arhivu u Beču. Iz toga pregleda saznajemo, kad se u kartografiji i literaturi prviput javljaju jezera uopće i imena jezerima; kad se prviput s naučne strane počinju opisivati.

Jednako su zanimljive vijesti o uzlazu saskog kralja Fridrika Augusta II. na Golu Plješivicu 1845. godine, pa reprodukcije njegovih triju crtarija.

Na kraju su knjige kao dodatak Lipoščakov plan Plitvičkih jezera iz godine 1830., pa Latasov iz god. 1850., lijep dokumenat iz literature o našim jezerima.

Franić je svojom knjigom htio da zadovolji i turistu i stručnjaka, a to je malo poteško. Bolje bi bilo da se je odlučio napisati ili sasvijem popularnu knjigu za turiste ili naučno djelo o Plitvicama. Ovakva kakva je ne može ni jednima ni drugima zgodno poslužiti. Za turistu je i oblikom i sadržinom preširoka, a za stručnjaka pretrpana sitnim balastom.

Svoju je literarnu muku posvetio pisac „Ljepoti i slavi Hrvatske", a opis jezera završuje (pag. 132.) krupno štampanim citatom iz jedne raspravice prof. dra. L. Cara: ... „Taj dragulj pripada Tebi, Tebi, jedina ljubljena Hrvatska, moja domovino!" Kako se vidi, ključa u piščevim grudima bujan patriotski osjećaj. To je i u redu. Ama razmetati se ovako svetim čuvstvom, to je gotovo profanacija. Svak se Hrvat može doista i veseliti, što Plitvička jezera, taj dragi kamen, može slučajno nazivati svojima. No svak nas znade, da je taj dragi kamen za Hrvatsku danas gotovo zakopano blago, mrtav kapital. Patriotski će raditi svaki, koji svom snagom bude radio na tom, da se stvore takve prilike, po kojima bi nam to zakopano blago postalo produktivno. *Stanko Pavičić.*

Izložba

U „Salonu Ulrich" izložiše posljednji (od 3. VI. do 19. VI.) Iva Šimonović i Ljuba Babić ml. Obadvoje su djaci mlade umjetničke škole u Zagrebu. Babić je već nekoliko puta izlagao kod Ulricha, a poznat je i po suradnji kod velike slike „Pogled na more s Plasa" i kod ilustriranja divotizdanja Kranjčevićevih „Pjesama". Kod Ulricha izložio je ovaj put kolektivno, istaknuvši se i kao zanimljiv portretista. Autoportreti i portreti gdjice. I. S. te gdje. S. odaju ga kao ljubitelja zagasitih boja i promatrača svjetlovnih efekata u jednobojnoj rasvjeti. Od genre slika zanimljive su nekoje skice („Psiche", „Narcis") u kojima se Babić ističe samostalnim shvaćanjem obzirom na prikazivanje predmeta i slaganje boja. Babić je izložio i nekoliko crteža (perom, kredom i olovkom), medju kojima je karakterističan „Exlibris" (dvije ruke pružiše se kroz rešetke tamnice) i nekoji krajolici. U Babićevom dojakošnjem radu prevladjuju krajolici i napose marine, ali i u njima redovito posvećuje pažnju partijama i momentima (rasvjete), koji iziskuju veliko poznavanje i isto takovu vještinu. Po izboru boja i čežnji za obradjivanjem slikarski težih predmeta opaža se, da mu je do sada bio ponajglavnijim učiteljem Bela Csikos.

Iva Simonović izložila je nekoliko poprsja, dječjih glavica i jednu plaketu. Po nekojim dječjim glavicama bez sumnje je Iva Simonović talenat vrijedan svake pažnje. Ma da je zapravo početnica, uspjelo joj je zadahnuti nekoje radnje životom i toplinom, kako se to rijetko dogadja u početnika. Više se dašto za sada još ne može reći o njenim radnjama. Obadvoje mladih umjetnika čeznu za tim, da nastave nauke u tudjini. Ova čežnja svakoga će obradovati, jer Babić, kao što i Simonovićeva stekoše do sada uvjete, da uzmognu s uspjehom nastaviti rad u tudjini. *A. M.*

Dvije smrti

2. aprila saranjen je u Parizu dobri pjesnik Jean Moréas. Pravo mu je ime Papadiamantopulos. Peloponeski plemić, kako to istaknu nad njegovim grobom akademik i nacionalista M. Barrès, nedavni peloponeski putnik i analist špartanske duševne discipline u strogosti pejzaža dorskog Tajgeta. Moréas dodje djakom u Pariz kao ponovni dokaz bliznačtva duha pariskog i novohelenskog, dakle bizantinskog, učinivši — kako se dičio — da „grčke pčele paljetkuju francuski med". Iščeznuo je „sjenom sna", trudeći se vascijelog života da „pokrije ljepotom mizeriju svieta".

To je onaj Moréas, što je napisao, odgovajući članku Paula Bourdea (u Temps-u), u XIX. Vijeku i u Figaru (18. septembra 1886.) pjesnički manifest, odbivši od novih

Digitized by Google

lirika Gautierov, Baudelaireu namijenjeni naziv Dekadenti i usvojivši novo, mnogo tačnije ime Simboliste. Tom prilikom je skicirao poglede nove lirske poetike, kojih medjutim nije usvojila većina nove škole. Moréas se na neki način nametao vodjom, kako je to Verlaine često medju drugovima opažao svojim paprenim cinizmom starog, naivnog djeteta. Grk nije imao inteligencije kao genijalni Laforgue za teoretičara, ni sjajne originalnosti kao Rimbaud za putokaz nove generacije. Ti su modernizmi, potrebe novih mladih duša, kao pravi modernizmi estetički sasvim formalne, izrazne naravi. Rade o obliku i strukturi stiha, o upotrebi riječi i o njihovoj harmoniji u ritamskom, nevezanom, u Francuskoj novom „slobodnom stihu". Ti modernizmi bit će kao „formalnost" sasvim nepojmljivi modernistama hrvatskim kao što je g. Marjanović i gospoda, što naviještuju sasvim novu i originalnu teoriju, da hrvatski modernist može napisati dobru knjigu i sa legijom gramatičnih pogrješaka. Lapsusi linguae kao princip naše literarne renesanse! Pitanje modernizma je Moréasu kao svakom umjetniku pitanje oblika, u tom slučaju pitanje prosodije. On misli kao i parnasovački divni srokovni pelivan Banville, da V. Hugova i romantična versifikacija nije sasvim dotjerana, da je i parnasovačka dotjerana plastična poetika uska, pa propovijeda umjesto parnaske slike upotrebu simbola, umjesto crte ritam, umjesto boje muziku, nastavljajući tako veliko djelo Poeovog učenika Baudelairea.

Moréas ove prve periode pokadšto kao imitator tamnog hegelovca Mallarméa sam sebe ne razumije, sam sebe vuče za nos i mistificira, ali konservativci kritičari prave u interesu francuske jasnoće znak pitanja čak kod ovakvih stihova: „Srce mi je prazan lijes u grobu". Iz te periode je melodijska, krasna, ali zagonetna Meluzina. Mladi ljudi naime obično nastoje, da ih stariji ne razumiju, da se tako mogu obmanjivati vlastitom superiornošću.

No Moréas već kao simbolist odvraća od „toga Šarlatana Nerazumljivosti", kao i onodobni fini i jasni kritičar A. France, pa bez obzira na simbolističke mladenačke proglase udara temelj Romanskoj Školi novom poetikom Strasnog Hodočasnika (Pélérin passionné). Ne odriče se doduše simbolizma, ali propovijeda preporod jezika, koji mu je kao već Fénelonu osiromašen, osušen i omlitavio tamo od XVI. vijeka. Kao naši Iliri za Dubrovčanima mašio se on za starim pjesnicima, riječima i rječnicima, pokazavši se u prevodu Dogodovštinah (Priključenija) Ivana od Pariza, kralja Francuske romanistom prvog reda. Lirski modernizam mu je sada prije svega pitanje jezika, jezičnog preporoda, a ulaženjem u duh starog jezika francuskog dobio je nješto od duše Thibauta grofa od Champagne, pa trubadurskog pjevača fine ljubavi Jaufreda i „onog Guillaumea Cabesteinta što ljubljaše Sorismondu". To budjenje starofrancuske duše, to vezivanje starih sa novim, to spajanje drevnih sa modernim psihičnim elementima je analogno proznoj renesansi francuskog nacionalizma u poznijim djelima M. Barrèsa, pjesnikovog dobrog prijatelja, a ovo spajanje helenskog genija sa francuskim podsjeća na Andr. Chéniera, rodjenog u Bizantu sv. Mudrosti, pa na atičko oko plastičnog Gautiera. Zato i jeste arhajski Moréas često i odviše sličan Ronsardu, galantnom i viteškom Grku XVI. vijeka, opijajući se kao stara knjiga od mirisa mrtvog cvijeća već od samog meda drevnih domovinskih himetskih, kao Eolova harfa melodijskih zvukova: „Glauka, Cimotoja, Toja, Protomedija i Panopija, Eunika ruke ružičaste. Eulimena, Hipotoja i draga Halija, pa Amfitrita dobra plivačica, Protoja, savršena čarobnica Dodoja i Cimatolegija što ukroćuje purpurno more".

1893. svršava se gradnja Romanske Škole sa pjesnicima Du-Plessys-em, La-Tailhèdeom, a Moréas sve se više udaljuje od simbolizma, rugajući se kao Barrès tudjinskim štetnim utjecajima, „švapskoj Minervi i Englezu, prvorodjencu dostojanstvenosti". Ušavši poznavanjem genija jezičnog u poznavanje historijskog, dakle konstantnog genija narodnog, vidi kao prijatelj Barrès to veću opasnost u ovim tudjinskim utjecajima, što je genij tih utjecaja manje srodan geniju francuskom. Nenarodno, nefrancusko mu je isto što i antinarodno, antifrancusko, jer velikom narodnom kulturom i stilom može lakše konstatovati od nas, sinova malih narodnih literarnih kultura, što odgovara ili ne odgovara duhu rase: krasan moderni dokaz, kako tvrdo čuva čistoću moderne narodne duše studij tradicijskih, pa i izumrlih nacionalnih, naročito jezičnih prijednosti.

Moréas odbacuje „pesimisteriju", maglovitost wagnerizma i njemačke pomagljene metafizike kao bolest za vedrinu galske duše. I on je doduše u Stancama pesimist, ali to je pesimizam života, pesimizam osjećaja, a ne pesimizam logike i filosofskog zaključka. U ovim formalno savršenim pjesmama okrenuo se tradiciji čistog, mršavog i elegantnog francuskog klasicizma.

Digitized by Google

stilu Louisa XIV. i pobožnog Racinea, zabavljača grizodušja kraljevskih metresa, odrekao se simbolizma, maglovitog kao magle germanske misli, dokazavši, da je jezik, stvoren mješavinom starih i novih riječi, faktično jači, ljepši i realniji od realnog savremenog jezika i, najzad, da klasičnost nije ništa drugo no solidnost, jednostavnost izraza. U ostalom i romantici, usavršivši oblik, postaju klasici, proti kojima su oponirali baš kao realist Flaubert i naturalist Maupassant dotjeranošću izraza i kompozicije. Kao klasici Euripid, Racine i Goethe nalazi u Ifigeniji Moréas umjetnički zadatak klasične svoje zrelosti, pokazujući, kako je atička crta mramornog mira posljednja riječ zrelog simbolizma i romantičnog romanizma. I nemirni, fragmentarni i problemima gotike, renesanse, impresionizma i simbolizma mučeni Rodin se nedavno tako poklonio pred boginjom ifigenijskog mira i Heineove bolesti, pred meloskom Afroditom, pred zvijezdom na tihom, zamišljenom čelu boginje Uranije. Ta zrelost pjesnikova najbolje se ogleda u E r i f i l i, nesrećnoj djevici, koju Eneja nahodi u tugama podzemlja — „moemam Eriphylen, crudelis nati montrantem vulnera".

Andr. Blannier zamijera delikatnoj toj poensti oskudicu jezgra moderne duše: oskudicu ijisterija i onoga medju prstima. Odista, moć verbalizma je kod ovog verbalističnog južnjaka jača od osjećajne snage i te lijepe forme su vrlo često uresi kuće, gdje kao u mletačkoj palači nema ničega i nikoga, uresi mrtvog, pretpotopnog doma, u najboljem slučaju fasada kakvog provincijskog muzeja. Duše, duše nema dosta u toj umjetnosti, upravo u toj umjetnoj, umješnoj poeziji, sličnoj mršavoj miniaturi učene, ali anemijske poezije Tennysonove i G. Moreanovih mitoloških aleksandrinskih slika.

Sa Moréasom bijah dva-tri puta u njegovoj uobičajenoj kafani Vachette na bd. St.-Michelu (Quartier Latin). Obično se kockao ili je propovijedao sa dostojanstvom kraljeva literarnih caenaculuma, podražavajući autoritativnost razgovora V. Huga, S. Mallarméa ili Leconte-de-Lislea. Duha je imao možda više no što ga je zbog sirotinje mogao pokazati. Za duhovitost je potreban veseo duh, pa zato nema duhovitosti tuga sirotinje ni onda, kada je sirotinja duhovita. Onda je Moréas dosta stradao, ležeći kod kuće do šest popodne i izlazeći iz stana ravno u kafanu sa bludnicama, elektrikom, zamagljenim zvijezdama i ostalim sumnjivim vrijedgostima. Za vrijeme cijelog mog poznanstva, neke tri godine, nosio je ogrtač iste cikorijske boje, žute i dosta pustolovske, ali monocle, fino pravilno brkato lice, žuto kao ispušena morska pjena i crnooko, pa „ono nješto", što pozna njemačka elegancija tek u karikaturi schäbig-elegancije: sve to izdavaše aristokrata rijetkosti. Bijaše sitan, elegantan i preciozan kao kralj modernih literarnih dandyzama, kao model Huysmansovog Des-Esseintesa, grof Montesquion-Fezeusac, koji mu vrlo nalikuje i kao lirik starog — ancien — stila. Mi boemi nismo ga kao ni Verlaine mnogo marili, držeći ga hohštaplerom kao većinu Rumunja i Grka, pa zbog krsta Počasne Legije, koja počast ga je više opijala od vlastite poezije.

Jedared bijaše riječ o nekakvom zamazanom, dobrom artistu, a Moréas odsiječe: — Čisti se ne čiste. — I on se zimi nije previše kupao, pa ni u alkoholu. Bio je junak, jer je danas i u Parizu junaštvo živjeti samo za čistu liriku, pa mi iza smrti toga Barrèsovog modernog Špartanca padaju na um kraljevski C r v e n i B i s e r i Roberta grofa Montesquiou-a:

Dans l'ardeur d' un héros et l' éclat d' un pontife
Il fut celui qui meurt, ses jours à peine bus,
Et que remporte au Ciel le vol, d' un Hippogriffe!

*

U feljtonu N a r. N o v i n a je g. l. Krnic sa tolike visine, olimpske i osječke, govorio o našem izdanju Kovačićevih pripovjedaka, da mu nisam mislio o v d j e odgovarati, očativši mu davno zasluženu bukvicu na drugom mjestu.

Preko mjesta, gdje vrli olimpljanin po običaju govori o sebi važnijim tonom no ma o kojem živom autoru, prelazim s — — — uzdahom. (Ne „sa smiješkom"). Posljednja naime knjiga toga, kao Vitez na Rozinanti samopouzdanog autora, tako je loša, te je nisam mogao ni kritikovati, ma da sam je od izdavača molio s tom namjerom, da rehabilitiram pisca, koji i sad pretpostavlja (dobro honorirani) feljton „Nar. Novina" našem Društvu i „Savremeniku", koji mu, veli, nije antipatičan. Neka g. Bačić izda još jednu ovakvu knjigu i on je propao. Gosp. A. M. je u ovom listu preporučio to djelo (u kojemu figurira kao junak i ubogi pisac tih nezahvalnih redaka!), ali ta preporuka bijaše jamačno više u korist izdavača g. Bačića, koji u izrodjenom Osijeku visoko drži barjak hrvatske knjige, nego zbog g. Krnica, koji će odsele svoje elukubracije sa literarnim predgovorskim razgovorima sa svojom g-djom m a m i c o m jamačno izdavati na vlastiti (ili mamičin) trošak.

Gosp. Krnic u svojoj kritici tvrdi, da Kovačićeva „knjiga, kako je izdana, ne znači

Digitized by Google

upravo ništa". Ja sam zlo rekao u predgovoru, da je Kovačić rodjen pripovjedač, jer je K. „rodjen romanopisac". (Rodjeni romanopisci dakle nijesu rodjeni pripovjedači). Kovačić je čovjek epske sklonosti, pa zato ne zna pisati male pripovijetke (kao da K. nije i lirik i humorist i kao da malih pripovjedaka ne pišu ljudi „epskih sklonosti". Gosp. Krnic hvali moj „živahan" duh i moju savjesnost literarnu, ali veli, da je D. h. k. pristupilo tome poslu „s tako malo kritičnog i literarnog osjećaja". G. Krnic me poštuje, ali nalazi u mom predgovoru fraza i insinuira, da je taj predgovor naručen. On nalazi u mom predgovoru fraza, al zove Kovačićeve romane „hramom od mramora". Matici podmeće „erotični momenat" kao motiv neizdavanja tih djela. Pledira za izdavanje „skupnih", cjelokupnih Kovačićevih djela i srdi se, što smo izdali dio tih djela. Džapa se za što veće popularisanje toga pisca i nalazi u tom iz danju „neoprostivu" pogrješku, koja se ničim ne bi mogla ispričati". Ja sam odviše govorio o Kovačiću pravašu, premalo o Kovačiću literatu. Ja rekoh, da je Krničev literarni portrait Kovačića (u Nadi) potpun, Krnic tvrdi, da to nije istina, jer nije poznavao cijelog pisca... Ja tvrdim, da je Kovačić talenat, koji nije zbog naših neprilika mogao postati ni sredjen pisac, a Krnic veli, da se on u nekim djejma „digao u red velikih, svjetskih pisaca". Ja rekoh iza informacije kod pjesnikovog sina, da je Kovačić umro u ludnici kao luda, a g. Krnic veli iza informacije kod pjesnikovog kuma, da je pisac umro od meningitisa (kao da ludjak ne može umrijeti od meningitisa). Vrl. „ironista", što kultivira jednostavnost stilsku, kultivira je ovako jamačno da nas pouči: „Tu (U Registraturi) je njegov duh planuo vatrom do onda nevidjenom, tu se on nasmijao i sotoninim i angjelovim smiješkom, tu je ronio suze, tu bijesom svojim tresao poput Simsona, tu cjelivao svoj narod cjelovom samilosti, tu ga je bičevao bičem satire i poruge, tu se dizao (sic!) na krilima zefira u regione najčistije poezije, tu čvrstom i sigurnom rukom socijalnog i psihološkog analitičara otkrivao zavjesu sa najcrnijih slika ljudskog života, tu se on digao u red velikih svjetskih pisaca i tu treba da ga naš narod najprije upozna. S toga je bilo na dlanu da se ovo djelo imalo najprije izdati na svijet".

Koliko pustih fraza, koliko naduvene i prazne retorike! Medjutim roman U Registraturi nije uspio kao cjelina, jer su iste osobe slikane sad realistično, sad opet najnevjerojatnijom romantikom. Roman ima tek vrlo lijepih mjesta, što dokazuju vellk talenat Kovačićev, ali to je sve. Pored tih divnih ima tako dosadnih stranica, naročito prama koncu, da je roman vrlo teško čitati do kraja, što nije slučaj s inkriminiranim pripovijetkama našeg izdanja.

Pošto je i beogradsko Delo zamjerilo mom predgovoru, da je figura moga literarnog Kovačića mnogo veća, no što se to vidi iz tih pripovijedaka, prigovori g. I. Krnica mogli bi se odista smatrati prigovorima duha, koji nije „nikakav" neprijatelj Društva h. k., pa „uvijek s radošću kvitira" što je ovdje dobro.

D. h. k. izdalo je ove pripovijetke, jer su mnogo nepristupačnije publici od romana U Registraturi, što je štampan u najraširenijem našem listu Vijencu. Tražiti izdanje cjelokupnog Kovačića i zamjerati nam, što izdasmo jedan nepoznati i samom g. Krnicu dio iz Kovačića, može tek čovjek, koji se ne boji kontradikcije, derući se proti vrapcu u rukama, jer nema ždrala u oblacima. Ako je Kovačić tako moćan pisac, kako tvrdi g. Krnic, zanimljivo je i prema tome dostojno novog izdanja, sve, što je on napisao, dakle i ove pripovijetke, medju kojima, veli g. Krnic, on kao pronalazač A. Kovačića nije nikako poznavao zanimljive i vrlo zabavne humoreske Bježi-Hajke. Mi nismo mogli misliti na izdavanje cjelokupnog Kovačića, jer je za taj posao tu Matica. Mi smo dosta učinili izdavši najzabačenije i najnepoznatije njegove pripovijetke, pa ako je g. Krnic proti njima, proti njihovom izdanju, kako može šveflati i trabunjati o cjelokupnom Kovačiću, u kojemu bi bilo i dosadnijih stvari? Čudnovata je odista simpatija g. Krnica prama tome svom „velikom, svjetskom piscu"!

Još nješto. A. Kovačić ima djece. Ima sina literata, koji nam je tu očevinu kolegijalno ponudio. Izdanjem tih pripovjedaka učinismo praktičnu uslugu porodici pokojnikovoj i ankurażirali smo sina, koji već danas nastoji ići stopama svog oca. Kao izdavači savremenih autora učinismo evo što mogosmo prama pokojniku. G. I. Krnic vrlo dobro zna da u oskudici sredstava ne bi mogli izdati cjelokupnog Kovačića sve kada bi to i željeli. Izdali bi bili i roman U Registraturi, ali smo bili upućeni, da to djelo izdaje Matica.

Ne stoji dakle tvrdnja našeg osječkog prijatelja, da knjiga ovih Kovačićevih pripovjedaka „ne znači upravo ništa", da vrijedi toliko, koliko posljednje priče g. Ivana Krnica. Ne stoji, da smo ka tome izdanju pošli

Digitized by Google

„s tako malo kritičnog i literarnog osjećaja". Ne stoji, da je moj „živahan" duh iko mogao za taj predgovor angažovati s tako slabim literarnim namjerama. Matica nije zbog erotičnog nego jamačno zbog političkog momenta krzmala s izdanjem toga neprijatelja Šenoinih literarnih ostracizama. U kratko nijedna tvrdnja toga nadoblačnog gospodina ne da se braniti. Tr'o Krnic lan, da mu prodje dan.

Taj gospodin Krnic doduše hvali dokumentiranost moje kritike, ali još uvijek jaši na tome, da Kovačić nije poludio, da je umro od meningitisa, da je mjesto njegovog odvjetovanja (Glina) nezdravo, tifozno gnijezdo, da je Kovačić vedri genij i napokon da sam previše govorio o Kovačiću pravašu „na uštrb Kovačićeve literature".

Ako Kovačić nije poludio, što su ga slali u ludnicu? Ako je imao meningitis, bolest od koje se umire za dva-tri dana, kako su ga na cičoj zimi mogli na kolima živog dovući u daleki Stenjevac? Kad već olimpski um Krnic koješta insinuira nama, što do vraga insinuira ovakve stvari pjesnikovoj porodici i okolici? U Glini već dvadeset godina, kako mi veli g. Krešimir Kovačić, nije niko umro od tifusa, pa koji djavo navodi našeg olimpskog ironičara, da u svom objektivnom prijateljstvu prema nama prikazuje u štetnom svijetlu higijenske prilike jednog zdravog provincijskog mjesta?

Moj predgovor mogaše, priznajem, biti bolji, potpuniji, sa bibliografijom djela Kovačićevih, ali da sam govorio na uštrb, na štetu Kovačićevoj literaturi, može ustvrditi tek čovjek, što izvrće činjenicu, koju svaki može kontrolirati, literarni megalomanski individuum, koji te izmišljotine zavija u licemjerstvo poštovanja, prijateljstva i tobožnje književne objektivnosti.

Beogradsko Delo mi zamijera, što sam Kovačića precijenio, dok sam rekao, da je njegovo djelo mnogo inferiornije od njegovog izmučenog talenta, da je njegovo djelo tek improvizacija i nagli, rapidni novinarski pokušaj, nedotjerana reakcija mladog, poletnog, ali neharmoniziranog i negotovog duha. Pored svih simpatije nisam bio tako naivan i nekritičan, da revoltiranog, u vječni nemir brutalnog stranačkog i polemičnog novinarstva potonulog Kovačića proglasim kao naš objektivni prijatelj Krnic „vedrim genijem", članom „velikih, svjetskih pisaca", a njegove romane „hramom od mramora". Veliko djelo, mramorni hram mogao je Kovačić možda stvoriti, ali baš u tome je njegova grozna tragika, što — ga nije stvorio. Veliki karakter je u njemu možda ubio velikog pisca. Zato je meni prije svega bilo stalo, da pokažem Kovačića kao čovjeka, kao značajnika kao veliku socijalnu i političku energiju, pa zar sam to mogao učiniti, a da ne pokažem u kratkim crtama odnošaj Kovačićev prema doktrini pravaštva? Može li se Kovačić, njegova borba i njegova tragedija, njegov stil, njegova revolta, njegov lirizam i njegova satira, razumjeti bez utjecaja misli A. Starčevića, kojemu je on bio najčišći literarni refleks? Kovačić je borac za jednu ideju i zar bi ga bio mogao naslikati bez obzira na tu pravašku ideju?

U ostalom, predgovori su sasvim poseban literaran oblik, vrsta književnog portraita izmedju apologije i kritike. To zna i naš olimpski i osječki objektivni prijatelj dr. I. Krnic, pa je samo šteta, što se u djelima, u kojima je pisao predgovore o sebi, držao samo apologije, ostavivši kritiku — nama. U svakom slučaju je on vrlo čudnovat eksemplar djaka i štovaoca A. Kovačića, pa kao što danas imamo svakojakih starčevićanaca, imamo evo još čudnovatijih — — kovačićanaca.

Pored svega toga dužan sam veliku zahvalnost gosp. dru. I. Krnicu. Da nije on sa g. Ogrizovićem stupio poslije mene u opozciju proti Društvu h. k., ja se sa Sanevremikom do danas ne bih izmirio, da pravim opoziciju kovačićancima — — gg. Ogrizoviću i Krnicu...

A. G. Matoš.

Ivan Fröbe

U prvom godištu „Zvona" i u još nekojim časopisima napisao je više članaka o glazbi, glazbenom odgoju, orkestrima. Bio je tada flautista u kazališnom orkestru i nije uživao simpatija svojih pretpostavljenih. Sa Živkom Tkalčićem, celistom, i još nekojim članovima orkestra bio je zloglasan „buntovnik" i nije se prestao buniti, dokle god mu nije dozlogrdilo. Preko praznika je odlazio u Švicarsku, da u raznim orkestrima sudjeluje sa svojim drugom Tkalčićem. U svojem je domu priredjivao u društvu s pianistom Simonom, istim Tkalčićem i još kojim drugom iz kazališnoga orkestra kvartete, koji su izvodili do kasno u noć najdivnije skladbe svjetskih komponista, klasika, modernih pa i najmodernijih. Publika su bili ukućani: roditelji i sestre Živkove i ja. Redovito sam ostajao do konca programa, koji se znao otegnuti do sitnih ura iza ponoći. Jer najsladje se dalo slušati, kad je utihnula ulična buka, kad su se ukućani spremili na po-

Digitized by Google

činak, a oduševljeni orkestraši potonuli posvema u ljepotama skladbi. I kakova je bila radost, kad su sretno (ili i ne !) prebrodili koje teško mjesto, kad su se ugrijali svetim žarom umjetničke vatre. Ni u monakovskom hof- i prinzregententheatru, u kaimkoncertima i tolikim kavanskim i restaurantskim koncertima, u kojima su često sudjelovali i veoma dobri glazbenici, nigdje se nije dalo tako slatko i s toliko užitka slušati lijepu, ozbiljnu i duboku glazbu, kao na tim malim koncertima u malenoj kućici Živka Tkalčića u Ilici. Živko je sada u Parizu, Simona je maknulo iz Zagreba, neki mladi Čeh, što je gudio prve gusle, otišao je također doskora, a Fröbe postade uvaženi, dirigent velikih orkestra i ubire slavu po Njemačkoj. Vazda je bio temperamentan, živ, ali i ustrajan. Znao je raditi žilavo i marljivo po više mjeseci. I da mu se nije pružila prilika raširiti granice svomu radu u tudjini, bio bi bez sumnje osnovao vlastiti orkestar u Zagrebu i to uštednjom od ono malo plaće i dohodaka, što ih je imao kao član kazališnoga orkestra i privremenih ljetnih orkestara u Švicarskoj. Živući u Zagrebu, nije imao gotovo nikakovih potreba, osim što je kupovao knjige i note. Te nesretne note progutaše mnogu teško uštedjenu krunu. Sada je u Njemačkoj. Putuje, priredjuje koncerte, a u Haagu (Holandiji) ga čeka vila, jahta i udoban obiteljski dom.

Fröbe se počeo baviti glazbom već u devetoj godini. Bio je učenik zagrebačke glazbene škole, a neko vrijeme i bečke. Ali nije bio nipošto „dobar" učenik. Mrzio je školu. Istom kasnije stade se s ljubavlju baviti studijem glazbene umjetnosti. Da upotpuni znanje, slušao je na visokim školama u Zagrebu, Zürichu i Beču povijest umjetnosti, filozofiju i estetiku. Bio je neko vrijeme članom i nekih bečkih orkestara. Prije neko dvije godine spremi se, da će u Ameriku, ali zapne u Švicarskoj, oženi se bogato i preda sav izobrazbi za dirigenta. U Braunschweigu započme djelovati kao dirigent, a onda stane sebi naglo i velikim zamahom krčiti put. Koncertni bureau Emila Gutmanna u Monakovu izdade izvatke iz kritika o Fröbeovom dirigentskom djelovanju u Braunschweigu (veljača—ožujak 1909.), Monakovu (srpanj do konca 1909.), Berlinu (siječanj 1910.), zatim u još nekojim gradovima. Izvaci iz kritika nijesu povadjeni samo iz raznih dnevnika, medju kojima imade i dnevnika svjetskoga glasa („Münchener Neueste Nachrichten" — Rudolf Louis, „Münchner Zeitung" — Arthur Hahn, „Vossische Zeitung", „Hamburger Nachrichten"), nego i iz raznih strukovnih časopisa i listova u Njemačkoj („Signale für musikalische Welt", „Die Musik", „Algemeine Musik-Zeitung", „Koncertsaal") i drugdje (pariški „Le courrier Musical", newyorški „The Musical Courier"). Karl Bloetz ističe Fröbeov temperamenat, sigurnost i snagu, kojom djeluje, Rudolf Luis ritmičko osjećanje, zdravo i nikakovim pretjerivanjima nakaženo muzikalno shvaćanje, Artur Hahn ljubav, živost i sigurnost muzičkoga osjećanja, Monakovski „Theater Anzeiger": pravu muzičarsku narav, marljivost, energiju, originalnost, fantaziju, sigurnost i posvemašnu tehničku vještinu; Paul Bekker frapantnu zasebnost, samostalnost i jasnoću; Paul Schwers: pravo muzičarsko osjećanje i tehničku vještinu; došim ga Aug. Spaunth (u „Signalima") i Wily Renz („Die Musik") cijene kao interesantnu pojavu i inteligentnoga dirigenta sigurne ruke.

Ivan Fröbe, rodjeni Zagrebčan (1882. g.), otpoče djelovati kao dirigent „Filharmoničkog orhestra" u Braunschweigu, u kojem je priredio nekoliko pučkih simfoničkih koncerata. Nakon uspjeha u Braunschweigu bude mu povjereno dirigovanje glasovitog monakovskog „Tonkünstler-orkestra" u Monakovu. Tu priredi četiri simfonička koncerta u Odeonu, posvetivši najveću pažnju Beethovenu, Čajkovskomu, Wagneru, Mozartu, Haydinu.

Ivan Fröbe se je negda — prije, no što će se spremati u Ameriku — „prijetio", da će osnovati vlastiti orkestar u Zagrebu, o svom trošku, da pokaže Zagrebčanima, svojim „učiteljima" i protivnicima, što može jedan orkestar i čovjek volje i sposobnosti. Sad on imade orkestar, pokazao je drugima, da imade sposobnosti, da nije isprazni fantasta i smiješni bundžija, neka dodje i k nama, neka to pokaže i ovdje, kod nas u Zagrebu. Mnogi će se tomu iskreno radovati, po gotovo, ako to učini prije, nego se po drugi put spremi za Ameriku, a to valjda nije više tako daleko. *A. M.*

Redivivus

Gosp. Jovan Hranilović raspištoljio se i opet u Letopisu Matice Srpske, pišući o savremenim hrvatskim literarnim prilikama. Kako je dokumentiran taj članak (Iz savremene hrv. Književnosti), vidi se odatle, što savjesni kritičar tvrdi, da je A. Kovačić napisao „duhovitu oveću satiričku pjesmu Iz Bombaja".

Digitized by Google

Kako je mogao vidjeti već iz predgovora Kovačićevih pripovjedaka u izdanju D. h. k-a, Iz Bombaja je naslov seriji Kovačićevih podlistaka, u kojima ima doduše i stihova, pa ih zbog toga tek g. J. Hranilović može zvati satiričkom, pa još ovećom pjesmom. Pošto je, prema tome, vrijedni naš literarni sudija izgubio osjećanje za razlike izmedju pjesme i novinarske proze, može se i njegov ovaj pretenciozni članak uzeti kao ovećа pjesma, koja bi bila duhovita, da nije satira na — — — kritičnost g. J. Hranilovića...

A. G. M.

Gerolamo Rovetta

U dva dana mjeseca maja talijanska se književnost zavila u duplu korotu. Baš u vrijeme, kada su Englezi žalovali svoga Edvarda VII., Talijani su — ističem kao čudni kuriozitet slučaja — žalovali svoga komediografa Jeronima Rovettu i pjesnikinju Vittoriju Aganoor. Vittoria je 7. maja o. g. podlegla teškoj operaciji, a sutradan se iz žalosti ubio i njezin muž, učeni državni podtajnik Pompilij. Zbog ovoga je svijet posvetio veću pažnju njezinoj smrti, jer je u naše egoističko doba zaisto čudo naći muža, koji iza toliko godina braka ne samo voli svoju ženu, nego se još iz žalosti za njom ubija. Dok su u rimskom Montecitoriju narodni zastupnici i prestavnici vlade žalili svoga druga, eto istoga dana (8. maja) vijesti, da je u Milanu naglo preminuo i Gerolamo Rovetta. Slučaj je pomiješao i Edvarda VII. i Vittoriju Aganoor i njezinoga muža i Rovettu, četvoricu što više što manje poznatih ljudi, koji kao ličnosti nijesu imali ništa zajedničko, osim slučajnoga istovremenoga momenta umiranja. Venecijanka Vittoria Aganoor Pompilij (kći venecijanske majke, a od oca Armena. koji se pred jermenskim pokoljima bio zaklonio iz Turske u Italiju) nije se s pjesmama navisoko podigla, kao ni Ada Negri, ni Annie Vivanti, ni ikoja druga pjesnikinja u Italiji, ili gdje vani. Žene unose u pjesme možda više čuvstva i mekoće, a muškarci više originalnosti, poleta i snage, pa je to možda uzrok, da ni u poeziji žene ne mogu prestignuti muške. Ovoliko u ime kronike, a sada o Rovetti.

Rovetta (rodjen u Brescii 1852.) volio je život, ono lijepo lagodno življenje. Veseljak, brbljavac, Venecijan u duši i na riječima, humorist u razgovoru i malko zloban, kao i lica njegovih komedija, plašio se smrti poput naivnoga djeteta. Radišan i možda najsmireniji talijanski dramatik. Pomnjiv u izradbi drama, a još više pomnjiv i pedanat u pogledu odijela, u pogledu svojih tristo kravata i trideset prsluka. Kao D' Annunzio volio je pse i držao gospodski stan, ali ne na dug, ni u svrhu reklame. Što se tiče komoditeta i ukusnih jela, u tom je možda bio veći majstor, nego li u stilu. Književne uspjehe nije imao zahvaliti nikakvim stilističkim bravurama ni ekstravagancijama, nego najviše svom iskustvu u poznavanju svijeta, vjernom crtanju onoga, što je sve u mladosti vidio i proučio. Da je toj objektivnoj vještini, kojom je prikazivao i plazmirao pozorišna lica, bilo nadodati više osjećaja, ukusa, kulture i psiholoških tančina, Rovetta bi bio uskrsnuo i ustalio moderni talijanski teatar. Onakav pak kakav jest, udovoljavao je osrednoj publici, koja ga voljela i kao pisca i kao čovjeka. Odgojen u Veroni, u doba kada se onaj kraj oslobodio austrijskoga gospostva, u kući svoje matere preudate grofice Pellegrini, imao je, kako rekosmo, obilato prigode da iz prakse nauči ono, što su drugi učili iz knjiga. Finom je intuicijom u dodiru s drugima upoznavao ljudske niskoće i heroizme. Oštrim je okom prozreo tajanstvenu žensku psihu. Tako se praktično pripravljao za docniji literarni rad, koji je sistematski potrajao četrdeset godina.

Prva mu je stvar, napisana kao za okladu, komedija u četiri čina Lijet s gnijezda naišla na uspjeh, ali zlobnici su pripisivali taj uspjeh autorovim razgranjenim društvenim vezama i prijateljstvima. Drugi pokušaj „Don Giovannijeva žena" propade. Zlobnici su uživali, utvarajući si, e je njihovo prvo mišljenje bilo ispravno. Rovetta im stvarno odvrati satiričnom komedijom Praktični ljudi. S njom postignu golem uspjeh u Milanu, ali u popledu idejâ ču oštrih prigovora. Kako se može pogoditi po ironičnom naslovu, u Praktičnim ljudima prikazani su praktični nepoštenjaci, nepošteni i podmitljivi javni službenici, pa nije čudo, da se mnogi i mnogi osjetiše pogodjeni. To je bilo 1879. Komedija je već zaboravljena, ali da je tko opet izvuče na pozornicu, izgledala bi i te kako aktualna. Ministara, zastupnika i izbornika, kao u Praktičnim ljudima, ima još uvijek. Ne samo u Italiji! Onda Rovetta nije još bio vješt u tehnici, niti je umio zaokružiti sujet elegantnim linijama jednostavnoga i jasnoga zapleta. S vremenom je i to stekao. S prvim romanom Mater Dolorosa iznenadio je javnost. U njemu je vjerno iznio i nè napirlitanim nego jasnim čustvenim stilom opisao ljude, kao da ih fotografirao. Zlobnici, koji su

Digitized by Google

ga odavna imali na zubu, opet udariše govoriti, da ni roman nije Rovettino potpuno duševno vlasništvo. Raznašahu čak imena tobožnjih pravih autora i inspiratora. On se ne osvrnu na podle podvale. Radio je dalje jednakom ustrajnošću i živio gospodski. Pisao je bez obzira na dobit (kamo sreće, da je to pravilo svugdje !), ali istrošivši imetak, predje u Milan. U tom velikom industrijalnom gradu, s kojim ne mogu da se takme drugi kulturni centri kraljevine, Rovetti se otvoriše novi širi vidici. Svake je godine puštao u svijet novi roman ili komediju, ili i roman i komediju. Novi se pravci medjutim javiše u književnosti, a on ostade vjeran sebi i dosljedan. Iza „Dorinine Trilogije" i „Alla città di Roma", gdje jakim bojama slika mizerije i podlosti gragjanskoga maloga svijeta, najviše mu se pronese ime dramom I disonesti. Političko patriotski Il Romanticismo zabranjen je u Austriji. Književna kritika, koja pazi na formu, nije uvijek bila sklona Rovetti, ali publika, koja gleda više na suštinu, voljela je toga spretnoga portretistu ljudskih svakojakih tipova. Iza uspjeha sa Molière i njegova žena, gdje se pod odijelima XVII. stoljeća kriju moderni ljudi, Rovetta je uvidio, da bi morao stvoriti nešto, što nije samo odjek prošlosti, ni uspomena iz mladih mu dana, već nešto i po sadržajn i po idejama posve savremeno. Spremao se da to učini, ali iznenada ga nestane, dan iza smrti Vittorije Aganoor. Udes kao da mu je htio olakšati rastanak sa dragim životom, lišio ga baš u posljednjem času i svijesti, da ne opazi Smrti, koje se poput naivnoga djeteta toliko bojao. *N. S.*

Nova S. Benellijeva drama

Iza bučnih, čestih i još vazda neprekinutih uspjeha sa La Cena delle beffe, očekivalo se s interesom, što će Sem Benelli novo iznijeti. Nije nastavio zasnovani historijski niz Medićejskih drama, započet sa La Maschera di Bruto i La Cena delle beffe. Nije proslijedio posve realističkim smjerom kao do sada, nego je htio da se okuša i u drami, koja bi i sadržajem i formom djelovala poetički. Smjela želja, jer poezija sama po sebi ne može da ispuni dobru pravu dramu. To najnovije Sem Benellijevo djelo zove se: L'Amore dei tre Rè (Ljubav triju kraljeva), koje je prošloga aprila dočekalo u Rimu svoju premieru, baš godinu dana iza kako je „La Cena" došla u istom teatru dell' Argentina na pozornicu. Malko sujevjerni autor namjerice je čekao i odredio taj datum, i ako je još lani imao posve dovršen rukopis. O toj drami bilo je u jednom jedinom našem dnevniku nekoliko redaka, a i to pogrješnih. Na račun stranih dramatičara piše se u našoj štampi svega i svašta ! „Ljubav triju kraljeva" zbiva se u neodredjeno pradavno doba, kada su u Italiju silazili varvarski Germani, da je osvajaju. Jedan od tih došljaka, Manfred, uzeo je za ženu Fioru, ženu iz upokorenoga plemena. Dok se on okolo bori, da posjedu svoje porodice proširi granice, u njegovoj gospodskoj kuli žena se podaje Alvitu, čovjeku svoga roda, za kojega je imala i poći, da nijesu banuli ti tudjinci sa sjevera. Slijepi Manfredov otac, nemoćni stari ratnik Archibald, kojega takodjer mori neka tajna ljubav za Fioru, naslućuje njezinu nevjeru. Pogodi, ali ne reče ništa sinu, koji u svojoj prevelikoj dobroti i ljubavi za ženu nema ništa od očeve okrutnosti. Starac se uvjeri po drugi put još bolje i zadavi nevjernicu, koja mu se nije mogla izmaknuti. Manfred se vrati, a mjesto milovanja i ljubavi nadje mrtvu ženu. Ne znaju tko je bio njezin dragi. U trećem činu, koji se u ovoj kratkoj drami čini suvišan, vidimo kapelicu i mrtvački odar Fiore. Na njezinim je usnama otrov. Izmedju ostalih dolazi i Alvito i cjeliva njezine otrovane usne. Manfred je sakriven za oltarom. Videći bolno previjanje onoga, zbog kojega je izgubio ženu, smilova se na nj i baci sam na ona otrovana usta. Ulazi slijepac. Po nekim mu se glasovima čini, da je preljubnik zatečen, ali brzo razabire, da se njegova želja osvete ne će ispuniti.

To je sve ? Sve ! Sam sadržaj nije bogat, ni zaplet tako zanimljiv kao u La Cena delle beffe, gdje nema ništa suvišno, gdje se akcija dosljedno i prirodno razvija. „La Maschera di Bruto " (Brutova Maska) i „La Cena" bijahu pozdravljene kao navještaj novoga pravca u talijanskoj dramatici, kao zdrava reakcija protiv D'Annunzijeve teatralne neekonomske lirike, kao drame akcije, a sada eto i Benelli hoće da se gubi u nekakvoj dramatici, kojoj je cilj poezija, u nekakvoj poluromantici. Prigodom premiere „Triju kraljeva" nije bilo puno oduševljenja, a onaj docniji entuzijazam, kojega je malo po malo bilo kasnije, mora da je umjetan, najviše čin poštovanja prema piscu, kojega se zbog „La Cena" mora bez sumnje u velike cijeniti. Sve ovo ne znači, da ta nova drama nema pjesničkih ljepota, za kojima je pisac težio, ali to nije dosta. Kritik A. Orvieto, koji je rekao, da je La Cena delle beffe „prvi pravi dramski poëm savremene Italije", nije ni malo oduševljen

Digitized by Google

za „L'Amore dei tre Rè". Najviše prigovara onom čudnom tipu Manfredu, nerazumljivom prestavniku neke mekoće i bezgranične dobrote, neshvatljive u onom ratničkom, osvajačkom, malo obzirnom ambijentu. Osnovna je pogrješka, veli Orvieto, u pretpostavci da takva dobrota može po sebi biti tragički, dinamički elemenat. Protagonist pritisnut izmedju ljubavi za žrtvu i očeva zločina, nahodi se u neugodnom položaju, da svakim činom dobrote prema jednom bude okrutan prema drugom. U takvom kontrastu čovjek takove dobrote ne može nego nemoćno plakati, a glumac vrlo teško, skoro nikako, interpretirati. *Kr.*

Prijevodi narodnih pjesama

U VII. svesci Letopisa za god. 1909. riječ je na str. 78. i sl., o mojoj radnji: „Zur Asanaginica", drugoj o istom predmetu. Primjetivši, da u toj radnji nije spomenut doslovni prijevod Fortisove pjesme od dr. M. Ćurčina, referenat uspoređuje ga s mojim metričkim. Svoj doslovni prijevod iste balade objelodanila sam medjutim već g. 1905. u „Forschungen zur neueren Literaturgeschichte" sv. XXVIII., Berlin, pa ni njega nijesam spomenula. Čini mi se krivo, što se nije doslovni prijevod usporedio s doslovnim, a metrički s metričkim. Neka mi bude dozvoljeno, da izrečem svoje mišljenje i glede nekih sa stanovišta jezične točnosti posve opravdanih prigovora u ovoj ocjeni: Was ist Weisses... (Goethe, Talvj, a vidi mi se i Gerhart). — U prozi sam to prevela sa: Was erblinkt..., metrički sa: Siehst du's blinken, jer mi je više do dojma, što ga može probuditi glagol bjeliti se, blinken, nego do načina pitanja. I kod drugih prijevoda narodnih balada, koje kanim objelodaniti koncem t. g., ne će mi glavno biti, da sačuvam izvanjski karakter ove poezije — to su učinili drugi — već da oživljujem sadržaj i da budim novo mišljenje o tim starim i poznatim stvarima. U 10. stihu štamparska je pogrješka „er" umjesto „es", a Fortisova pjesma ima: vrati nam se, a ne svrati nam se. Prema tome ni Ćurčinovo a ni moje shvaćanje ovoga mjesta ne zaslužuje prigovora.

C. Lucerna.

Neoslavizam

Ova je tema u drugoj polovici prošloga stoljeća bila u ruskoj književnosti i publicistici na dnevnom redu. Začetnici njezini bili su neki odlični prvaci slavjanofilske stranke, kao Homjakov, Aksakov, Pogodin i drugi im sljedbenici; prožeti sviješću o visokom etičnom pozivu slavenstva u kolu svjetske prosvjete. Njihova ideja o zajednici slav. naroda na znanstvenoj i kulturnoj podlozi bila je filozofskog podrijetla. Osnovna misao ove filozofije bilo je načelo: svaki je organizam potrebit u svijetu sam po sebi, on ima pravo, da opstoji i da se samostalno razvija. Pravac ovomu razvitku ima se kretati u okviru onih vlastitosti i onih zakona, koji su prirodjeni samomu organizmu. Njegov život se mora proučavati, a to proučavanje mora opsezati svako područje duhovne djelatnosti. Nikola Danilevski, takodjer oduševljeni propagator ove ideje, napisao je u svojem poznatom djelu „Rusija i Evropa" poseban odsjek pod natpisom „Katekizam slavjanofilstva".

Ovi slavjanofili smatrahu slavenstvo cjelovitim plemenskim organizmom, koji prikazuje neki viši kulturno-historijski tip, te mu namjenjivahu osobitu uzvišenu misiju u razvitku svjetske prosvjete. Stajalište stare slavjanofilske struje bilo je po svojoj bitnosti veoma humano i slobodoumno. Ono je imalo pred očima općeni svjetsko-kulturni cilj, te je težilo da se pronadje osnovka, na kojoj se je imao preobraziti kulturni život društva i postići svoj idejalni razvoj. Značajno je svakako, da sami slavjanofili stare škole, kako su u Rusiji zvali ovu struju, ne priznavahu načela, da u svijetu ima odabranih naroda-mesija, da ima „naroca virtuoza", koji su pozvani, da igraju ulogu povlaštenih kulturnih lučonoša u kolu svjetskih naroda. Sa svim tim bijahu stari slavjanofili zaljubljeni u svoju ideju, pripisujući joj zadaću, da preporadja „truli i demoralizovani zapad".

Ova je misao izazvala u svoje vrijeme velik otpor u javnosti zapadne Evrope, pa su zato i sljedbenici slavjanofilske ideje u Rusiji postali vremenom sve većma konzervativni, te se stali ograničati svoga opće kulturnoga stajališta. Prvobitna teorija kristalizovala se je poslije u zrelijoj tezi o kulturno-nacijonalnoj autonomiji slav. naroda, prema kojoj je svaki narod vlastan, da samovlasno djeluje u okviru svoga narodnoga bića, da živi samosvojnim nacijonalnim životom i da svojim radom doprinosi nove elemente u svjetsku zajednicu znanosti i prosvjete. Ovo stajalište posebne kulturne autonomije slav. naroda bijaše posljedicom reakcije, što ju je stara slavjanofilska škola izazvala na zapadu Evrope. Medjutim i na samom zapadu bilo je velikih umova, koji su priznavali slav. duhu

Digitized by Google

dragocjena duševna svojstva. Tako primjerice Ernest Renan u svom djelu „Discours et conférences", pišući o Ivanu Turgenjevu, pripisuje slav. rasi bogatu invenciju, duboku pronicavost, osobito poznavanje života i smrti, vjerski zanos, a nada sve ističe njezinu požrtvovnost i pripravnost za mučeništvo, te neugasivu žedju za idejalima.

Profesor K. Šakov veli opet: „da razvitak samoniklih tipičnih strana slavenstva ima općečovječje znamenovanje. Bude li se sveslavenstvu dalo potrebiti unutrašnji kulturno-idejni sadržaj, ono će postati snažnom progresivnom silom . . .' Pod ovim geslom stao je sveslavenski pokret u Rusiji razvijati intenzivnu djelatnost. On je već dosele stvorio znamenitih djela na području opće ljudske prosvjete. Na prošlogodišnjoj konferenciji slav. učenjaka u Petrogradu držao je profesor K. Šakov predavanje o temi „Slavenska zajednica na podlozi nauke i filozofije". U toj raspravi ističe, da u novijoj epohi kulturnog razvitka počinju sudjelovati i oni narodi i plemena, koja su dosele bila tek mrtvi živalj u velikoj utakmici za unapredjenje općega duševnoga života, te da i oni doprinose po koji čedni kamečak za veličajnu zgradu svjetske prosvjete On nalazi, da u današnjoj zapadnoj Evropi, medju romanskim i germanskim narodima, savremene ideje nose na sebi isključivo obilježje pozitivnosti, te da se više ne bave proučavanjem i rješavanjem problema o biću svijeta, te o svrsi čovjeka na zemlji. Po njegovu je nazoru novim narodima namijenjena zadaća, da nastave djelatnost u području filozofije i duševnoga života. Grci su dali svijetu Platona i Aristotela, Rimljani udariše tvrde osnove pravnoj znanosti germanski i romanski narodi stvoriše nove filozofske sustave i osnovaše induktivnu nauku, a sad je došao red na nove narode, poimence na slavenske, da nastave kulturno djelolovih preteča.

Glavna značajka ovoga budućeg rada ima sastojati u tome, da se savremeni moral i današnje društvo postave na nove osnove, te da se u historijskom problemu o svrsi i znamenovanju ljudskoga života otvore novi pogledi i vidici. On usrdno želi, da mladi slav. narodi, u kojih još ključaju svježi, neizmiješani sokovi života, prionu svom snagom oko znanstvenoga rada na polju književnosti, umjetnosti, filozofije i opće nauke.

Misao o slav. kulturnoj solidarnosti razlikuje se u mnogom od težnja stare slavjanofilske struje. Novi pravac nastoji, da tu zajednicu zasnuje na mnogo široj podlozi i da joj poda slobodoumniju tendenciju. Ova moderna struja nema agresivnog karaktera, ona ne perhorescira nikakve druge narode, nikakva tudja plemena, već svoju djelatnost osniva na načelu individualne samosvojnosti. Svaki narod neka se razvija na osnovci svoga nacijonalnoga bića neka živi svojim zasebnim prosvjetnim životom. Ovaj novi kurz slav. misli ne goji nikakvih neprijateljskih intencija protiv naroda zapadne Evrope i ne smatra ih svojim prirodnim dušmanima samo zato, što nijesu Slaveni. Na stijegu neoslavisma upisano je geslo slobode i jednakosti, za koje su se zagrijavali već nekoji liberalniji umovi u redovima stare slavjanofilske škole, na čelu im Homjakov i sljedbenici Aksakova. Ovo je geslo danas osnovka novoslavenske misli, koja nema ofenzivni, nego defenzivni značaj. Jedan od zanosnih pristalica ovoga novog slav. pokreta prof. V. M. Behtereo, član car. ruske akademije, podaje ovoj struji neki plemenitiji i idejalniji biljeg: on zamišlja zajednicu slavenstva na naučno-kulturnoj osnovci. Ovu je zamisao iznio on u širu javnost prvi put na velikom slavenskom sastanku, koji se je držao lanjske godine u Pragu. Tom prilikom izrekao je prof. Behterev ove značajne riječi: „Nauka i kultura sačinjavaju naročito onu osnovku, na kojoj se mogu sastati slav. predstavnici najrazličnijih političnih smjerova. A kad se sastanu, oni će upoznati jedan drugoga, te će početi uzajamno uvažavati i cijeniti političke uzore i idejale pojedinih slav. naroda, a to je najbliži i najpreči put za medjusobnu izmirbu i bratsko zbliženje u korist cijeloga slavenstva i općečovječjih probitaka".

Da se ova svrha postigne treba da naučne udruge pojedinih slav. naroda budu organizovane na načelu solidarnosti, da izmedju njihove naučne djelatnosti postoji idejalna duševna veza, a osim toga da se u svrhu praktične izvedbe ove zamisli priredjuju perijodični sastanc svih slav. učenjaka prema pojedinim znanstvenim strukama. Kao osobito zgodno sredstvo za popularizovanje ovih ideja imaju služiti javna predavanja u pojedinim zemljama, kojima će se njihovi zemljaci upućivati o prosvjetnim težnjama i tekovinama bratskih slav. plemena. U istom pravcu moraju djelovati i književnosti pojedinih naroda, a u prvom redu publicistični i naučni časopisi, kojima je zadaća, da donose revijalne članke, izvještaje i recenzije o najznamenitijim i najkarakterističnijim literarnim pojavama iz pojedinih slavenskih literatura, kao i prijevode najodličnijih proizvoda. U kratko, svaki slav. narod mora imati plemenitu ambiciju, da upozna kulturno biće i značaj ostalih svojih

Digitized by Google

suplemenika, a u tu se svrhu mora služiti svim ograncima popularne i eksaktne znanosti, poimence etnografijom, arheologijom, poviješću, kulturnom i književnom historijom, pravnom poviješću, političkom ekonomijom, državoslovnim i ustavnim naukama, kao i svim drugim znanstvenim strukama. Vršak ove djelatnosti u svrhu prosvjetne uzajamnosti imaju sačinjavati o p ć e s l a v e n s k e i s p e c i j a l n e n a u č n e i z l o ž b e, koje se imaju perijodički priredjivati u pojedinim slavenskim kulturnim centrima.

U tu svrhu sazvao je prof. Behterev posebnu skupštinu, koja se bavila predmetom slav. solidarnosti na kulturno-naučnoj osnovci. Tom prilikom držao je on posebno predavanje pod naslovom „O organizaciji slav. naučnog odbora kod psiho-neorologičeskog instituta", koji postoji u Petrogradu. Ovaj je odbor odmah iza-svoga ustrojstva pokrenuo akciju, a gdja. V. Gljebova poklonila je udruzi 6.000 rubalja u naučne svrhe. Kamatima ove glavnice imadu se nabavljati i izdavati ruski prijevodi ponajboljih književnih i naučnih proizvoda iz zapadnih slav. literatura.

Ova zamisao morala bi se oživotvoriti i u drugih slav. naroda, a zato bi bilo potrebno, da se sazove opći sastanak svih slav. učenjaka, koji bi se isključivo bavili pretresanjem ovog pitanja i koji bi pokrenuli zamisao, da se osnuje savez slav. učenjaka i naučnih udruga. Istom ovakova jedinstvena organizacija mogla bi s uspjehom ostvariti misao o kulturnoj solidarnosti i zajednici slav. naroda, koja je kao idejal lebdila pred očima najgenijalnijim predstavnicima slav. duha. —*n.*

GLAS „MATICE HRVATSKE"

I.

Nagrade.

Književno-umjetnički odbor „M. H." odlučio je u svojoj sjednici od 11. lipnja o. g., da raspisane nagrade za god. 1909. podijeli:

1. nagradu iz zaklade Ivana N. grofa Draškovića rukopisu: Gjure Milojčića: Povijest željeznica u kralj. Hrvatskoj I. dio 1836.—1868.

2. nagradu iz zaklade Aleksandra pl. Vušćića rukopisu: Ch. Šegvić: Povijest hrv. umjetnosti.

3. nagradu iz zaklade Adolfa Vebera-Tkalčevića rukopisu: Dra. A. Tresića-Pavičića: Finis reipublicae II. Katon.

4. nagradu iz zaklade Julija Bubanovića djelu: Dra. Br. Drechslera: Stanko Vraz.

II.

Natječaji za 1910.

„Matica Hrvatska" raspisuje slijedeće književne natječaje:

A) Natječaji iz imovine „M. H." pod imenom zaklada.

I. Iz imovine „M. H." pod imenom zaklade D u š a n a K o t u r a raspisuje se za god. 1910. (devetstotina desetu) jedna nagrada od 900 (devet stotina) kruna, i to „za jednu izvornu pripovijest (novelu ili roman), koja opseže barem deset tiskanih araka, ili dramatski proizvod bez obzira na opseg".

II. Iz imovine „M. H." pod imenom zaklade A d o l f a V e b e r a-T k a l č e v i ć a raspisuje se za god. 1910. (devet stotina desetu) nagrada od 900 (devet stotina) kruna i to za književno djelo „poučnog" ili „zabavnog" sadržaja, koje opseže barem deset tiskanih araka, a odgovara sadržajem, smjerom i oblikom književnim publikacijama „Matice Hrvatske".

III. Iz imovine „Matice Hrvatske" pod imenom zaklade T e r e z i j e pl. T o m a š i ć rodjene Auerhammer de Auernstein raspisuje se za god. 1910. nagrada od 50 (pedeset) kruna „za najbolju pripovijest iz hrvatskoga života".

IV. Iz imovine „Matice Hrvatske" pod imenom zaklade A l e k s a n d r a pl. V u š ć i ć a raspisuje se natječaj za nagradu u iznosu od 2000 (dvije tisuće) kruna „za najbolje djelo, baveće se hrvatskom povijesti (po primjeru Smičiklasove „Hrvatske povjesti" i Lopašićeve „Povjesti grada Karlovca"), ili najbolji historijski roman ili pripovijest iz hrvatske prošlosti (po primjeru Šenoinih romana: „Zlatarevo zlato", „Diogenes" itd.)), ili najbolji igrokaz, pretstavljajući historijski dogadjaj iz hrvatske prošlosti." Ova se nagrada može razdijeliti i na dva jednako vrsna djela.

Natjecanje za sve ove nagrade traje do uključivo 31. prosinca 1912. Do toga dana imadu se čisto, čitljivo i tudjom rukom pisani r u k o p i s i predati upravi „Matice Hrvatske". Ime piščevo ima biti u zapečaćenu omotu, a na omotu

Digitized by Google

isto geslo (motto) kao i na rukopisu. Rukopisi, nagradjeni ovim nagradama, postaju vlasništvom „Matice Hrvatske", pa ih je ona dužna tiskati tečajem godine dana, pošto je nagrada dopitana.

V. Iz zaklade Julija Bubanovića raspisuje se ovim za god. 1910. natječaj za nagradu od K 1.400 (tisuću četiri stotine).

Nagrada će se dati najboljemu izvornomu ili prevedenomu djelu o ruskoj zemlji i narodu ili uopće o slavenskim zemljama i narodima.

Djelo ima opsezati najmanje 15 araka — Poučne knjižnice „Matice Hrvatske"; ako opseže manje, dobiva razmjerni dio nagrade.

Djelo ostaje vlasništvom autorovim, no „Matica Hrvatska" vlasna ga je i dužna prvi put izdati medju svojim izdanjima, a da ne plati autoru posebnog honorara, ako djelo ne preseže 15 araka; preseže li 15 araka, honorirat će se svaki arak dalje od 15. običnim honorarom (80 kruna po arku).

Prijevodi dobivaju polovicu nagrade i polovicu honorara.

Natjecanje traje do 31. prosinca 1910., do kojega se roka imadu rukopisi predati ili poslati upravi „Matice Hrvatske".

VI. Iz zaklade Antuna Koegla raspisuje se ovim za god. 1910. natječaj za nagradu od 400 (četiri stotine) kruna.

Nagrada će se dati najboljoj izvornoj ili prevedenoj ljekarničkoj, liječničkoj ili uopće prirodoslovnoj radnji, koja opseže najmanje četiri arka Poučne knjižnice „Matice Hrvatske" opseže li manje, dobiva razmjerni dio nagrade.

Radnja ostaje vlasništvom autorovim, no „Matica Hrvatska" vlasna ju je i dužna izdati prvi put medju svojim izdanjima, a da ne plati autoru posebnoga honorara, ako djelo ne preseže četiri arka; preseže li četiri arka, honorirat će se svaki dalnji arak običnim honorarom (80 kruna po arku).

Prijevodi dobivaju polovicu nagrade i polovicu honorara.

Natjecanj traje do 31. prosinca 1910., do kojega se roka imadu rukopisi (bez imena autorova) predati upravi „Matice Hrvatske".

B) Natječaj iz zaklade I. N. grofa Draškovića.

Iz zaklade grofa Ivana Draškovića raspisuje se za god. 1910. (devet stotina i desetu) nagrada od 2.000 (dvije tisuće) kruna za „najbolji pučki spis" koji prema oporučnoj želji zakladateljevoj „unapredjuje duševnu i materijalnu naobrazbu naroda moje domovine". Prema odredbi zakladateljevoj ima se kod prosudjivanja djela paziti osobito na to: da prednost dobije onaj spis, kojemu se prizna, da je za pravu pouku naroda u praktičnim stvarima, te time za unapredjenje njegova duševnoga i materijalnoga blagostanja najzgodniji. Kod podjeljivanja nagrade nema se ipak gledati samo na sapolutnu vrsnoću nego se nagrada može dosuditi i onomu djelu, koje s obzirom na stanje domaće književnosti zaprema u njoj odlično mjesto te ju je vrsno podići. Originalna djela dobivaju cijelu nagradu, ako iznašaju najmanje petnaest tiskanih araka; iznašaju li manje nagradjuju se razmjerno.

Prijevodi istoga opsega dobivaju polovicu nagrade. Imadu li se preradbe po stranim djelima smatrati originalima ili prijevodima o tom odlučuje književni odbor „Matice Hrvatske". Nenagradjeni se spisi mogu slideće godine opet natjecati. Originali imadu prednost pred prijevodima. Dosudjena se nagrada ne će isplatiti nego onda, kada nagradjeno djelo izadje tiskom. Nagradjeno djelo ostaje svojina piščeva, pa je njegov posao, kako će ga dati u tisak. Ne bi li nagradjeni rukopis bio tiskan za dvije godine, od kako je pisac o nagradi obavješten, isplatit će mu se polovica dosudjene nagrade.

Natjecanje za ovu nagradu traje do 31. prosinca 1910. Do toga roka imadu se čisto i čitljivo pisani rukopisi predati upravi „Matice Hrvatske".

O nagradama će se prema zaključku glavne skupštine od 3. travnja 1909. odlučiti najkasnije do 1. srpnja god. 1910.

Uprava „M. H."

POZIV NA PRETPLATU. Štampam Etiku. Djelo je pisano u modernom i slobodnom duhu. Knjiga će imati oko 20 araka većega formata, a stajat će K 2.80, s poštarinom 10 fil. više. Na 10 knjiga dajem 1 besplatno i sam plaćam poštarinu. Knjižarska cijena bit će poslije K 3.20. Molim prijatelje, da mi izvole skupiti što prije i što više pretplatnika. Napose molim braću učitelje i škole, da uzmu ovo djelo i za školske knjižnice.

Davorin Trstenjak, (Zagreb, Prilaz 22.).

Digitized by Google

SAVREMENIK

BR. 8 KOLOVOZ 1910 GOD. V

MJESEČNIK DRUŠTVA HRV. KNJIŽEVNIKA

SLAVA IVANU TRNSKOMU!

Teška ploča u ilirskoj arkadi na Mirogoju digla se i spustila posljednji put. I on nam ode. Ode nam posljednji Ilir, zadnji svjedok praskozorja narodne misli, narodne svijesti i narodnoga jedinstva. Do nedavna imadosmo još trojicu na životu: sve sami starci — sijedi, bijeli. Neiskazana radost obuzimala bi nam dušu, kada bismo slušali besjedu im vatrenu i živu, koja nam pričaše o onom burnom, ali zanosnom doba, kadno je žarka davorija probudila uspavale Hrvate, — o doba, u kojem ponikoše: Lijepa naša, Još Hrvatska, Prosto zrakom i tolike druge svete pjesme naše.

Ali i dubovi ruše se i padaju.

Prvi se iz toga kola odseli u vječnost Ilijašević, za njime ostavi nas naskoro naš Omir Martić, a sada nuto za njima i pobratima im Trnskoga, našeg Nestora, našeg ponosa. Ta zadivio nas u svojoj staračkoj dobi svojim zdravljem i svojom voljom, koja bijaše jaka i čvrsta i kojoj mlado Društvo hrvatskih književnika ima ponajviše da zahvali svoj osvit i svoj procvat. Ode iz našeg kruga onaj, koji je u preporodno nam doba zajedno orao, kopao i sijao sa Gajem i drugim prosvjetnim radenicima našim, i tako nam zamrije njegovim izdahom posljednja živa riječ iz toga tako milog i slatkog sanjarskog doba, te nam se grudma otimlje uzdah težak i bolan.

Kao književnik stoji Trnski osamljen ne samo u našoj, nego i u svjetskoj literarnoj povijesti. Radio je punih 75 ljeta. Već u prvom tečaju Gajeve „Danice" otisnut mu je sastavak „Kony Kosciuskov",* a nuto u prvom broju ovogodišnjeg „Savremenika" posljednjeg tiskanog mu sastavka, nježne pjesmice: „Svadbeni dar". Sedamdeset i pet godina velik je vijek, štono ga rijetko koji smrtnik doživi, a je li ga dostigao, već je malaksala ne samo tjelesna, nego i duševna snaga; što li pak znači to dugo čislo godina u ljudskom životu, ispunjeno pored ostalih poslova i briga neprekidnim literarnim radom, koji apsorbira i jedne i druge sile, koji troši ponajčešće vrlo brzo i fizičke i umne sposobnosti, što li znači pisati i pjevati u devedeset i prvoj godini života, to je gotovo neponjatna pojava, i rek bi nevjerojatna i pomisao, ali ju je svojim životom i radom prvi posvjedočio naš nezaboravni starina.

* A ne, kako to napisah u II. tečaju „Savremenika", da je prvenac njegov: Sve za domovinu (21./1. 1837.).

Digitized by Google

Njegova starost ne bijaše umiranje, klonulost i apatija, već pod blagim okriljem njegove mile kćerke, njegova nerazdruživog druga i angjela čuvara bijaše mu ona obasjana toplim tracima blagog jesenskog sunašca. Poput sretnog djeteta, koje ne pozna ni brige ni boli, hrlio je u prirodu i ondje se opajao njezinim ljepotama i čarima, te na njezinu vrutku krijepio svoje staračko zdravlje. O tome bi nam umjeli mnogo, mnogo pričati oni bijeli puteljci oko dražesnih Plitvičkih jezera, one sjenate stazice romantičnoga Samobora i pitome Krapine, doline Gorskoga kotara, slavujev Tuškanac, ševin Maksimir. i golubovima tako omiljeli Zrinjevac, kojim je još do nedavno, tä nedavno koračala njegova noga.

Nije nam ostavio djelâ umjetničko velikih i neumrlih kao Mažuranić i Vraz, ali nam dade toliko milih i dragih radova, toliko raznolikih plodova svoje dobre i plemenite duše, da će mu se i pored tih velikana zadugo ime spominjati sa dolicnim pijetetom. Vrijednost njegovih radova moći će ocijeniti tek pozoran kulturni historik. Dok je ovoj dvojici velikana bila više na umu umjetnička vrijednost, dotle je on kao javni zvaničnik, koji imadjaše svaki dan posla sa narodom i koji poznavaše, čega ovome najviše treba, udešavao sve svoje radove jedino spram životnih potreba, te se tako više približio širim slojevima naroda, koji ga razumješe, koristeći se tako plodovima njegova pera. Dovoljno je spomenuti cijelu legiju njegovih davorija, povjestica i prigodnica kao i drugih što pjesničkih, što prozajičkih sastavaka, koji su tako omiljeli narodu, da ih vazda traži i vazda čita. A nijesu li i „Krijesnice" takovo djelo ? Ko zna, kojom ih je namjerom pjevao i kako ih je primalo naše ženskinje, morat će priznati, da je to djelo u budjenju rodoljubne misli i narodnog ponosa gotovo više utjecalo na naše ljepotice, nego li iste Vrazove Gjulabije, dok su pjesničkom ljepotom zadivile istog Preradovića. Kolike li je otudjenih djevica vratio tim pjesmama narodu našem, kojemu se u vlastitoj kući počela već prezirati hrvatska besjeda a s njome i narodni ponos i narodna svijest !

A kako mu postade popularan tek njegov „Učitelj Dobrašin", štono otrag nekoliko godina ugleda ponovno svijet nastojanjem požrtvovnog i rodoljubnog biskupa Pavla Guglera ! Ta njegova pripovijest jest najvjernije ogledalo naših prilika na selu. Ona je pravo evangjelje za mlada i neiskusna učitelja, živa i poučna knjiga za svećenika i za sve one, koji upravljaju sudbinom naroda, kazujući im jasno, kakav treba da vlada sklad izmedju njihova doma i školskoga praga. Svaki hrvatski učitelj može se ponositi Trnskovim Dobrašinom, jer je tu knjigu nadahnula živa ljubav spram učiteljskoga staleža, čiju misiju i umio je najbolje da ocijeni onaj, koji je i sam nikao pod školničkim krovom, koji je pozornim okom pratio rad i nastojanje naših prvih narodnih učitelja i koji je dobro znao, sa kakvim se neprilikama i spletkama imaju vani da bore ti vazda zapostavljeni i sumnjičeni lučonoše i revni narodni poslenici. Njegov Dobrašin pravi je kontrast Jurkovićevu Pavlu Ćuturiću. Dok nam Jurković u Ćuturiću crta jedan smiješni tip iz onih vremena, kad je svako, ko je umio ponešto šlabikovati i šibom mahati, mogao biti učitelj, a da pored toga ne napusti pravog svog zvanja, svoje igle ili šila, dotle nam Trnski u svom Dobrašinu prikazuje učitelja iškolovana i spremna, iznosi nam pred oči čovjeka, kojega vode u njegovu radu stalni zadaci i nove napredne ideje i kojega u njegovu nastojanju potiče i hrabri dosele nepoznato osjećanje, a to je svjest, da si članom novog

Digitized by Google

dosele nepoznatog staleža, koji je spram istih i jasno odredjenih ciljeva preuzeo u ruke odgoj čitavoga naroda. — Ovakovo djelo moglo je ponosom da napuni srce hrvatskoga učitelja, naročito onoga na selu, koji je sa malim iznimkama stradao sa istih neprilika i sa istih osoba, koje ometahu dugo vremena svaki napor i sve najplemenitije namjere Dobrašinove. Njegov „Dobrašin" otvorio je oči i onima, koji nijesu znali ili nijesu htjeli shvaćati velikih zadataka, što ih vrši u narodu škola, i ako je u tome uslijed raznih prilika krenulo mnogo i premnogo na bolje, bit će i tu mrvićak zasluge čestitoga nam starine, dragog danas pokojnika, čije će ime bilježiti vazda i povijest hrvatskoga školstva zlatnijem pismenima.

Kao čovjek, koji je uvijek i u najtežim časovima umio očuvati vedrinu svoje idealne duše, pretočio je tu vedrinu i u svoju pjesmu. Nema u njoj sumornosti niti tuge, a ako je kadikad sjetna, ta je sjeta trenutačna, jer se iza nje krije radost ili šala.

Njegova nas za to poezija ne baca u očaj i beznadje, u njoj je nebo vedro, duša nam spokojna i mirna, a prsi pune pouzdanja. On nas svojom pjesmom diže u svijetle visove ponajljepših ideala, zadivljujući nas skladnošću i pravilnošću svoga stiha i rime, koji svojim romonom čisto razdragaju čitaoca.

Cijeli njegov rad nadahnjuje rodoljubna misao i tu će nam njegovo ime vazda blistati u knjizi ponajžarčih naših rodoljuba. Od lake rodoljubne i ljubavne lirike, pune patriotskog zanosa, kakovim pored njegovih Krijesnica odišu one poznate : Ljubimo te, naša diko, Desni vjetar eto dunu, Oj talasi mili, ajte, Oj banovci, Junak sam iz Like i dr. prelazi on povjestici i tu nam u cijelom nizu epskih pripovijedaka crta našu prošlost, naše narodne junake i junakinje i druge svijetle uzore, ne bi li zainteresovao i šire slojeve naroda, koji vole i više shvataju epsko, narodnim duhom zagrijano pričanje, no lirske izljeve.

To njegovo rodoljubno nastojanje najbolje se ogleda u Jeronimskoj „Danici", namijenjenoj težaku i radniku, i u nekadašnjemu „Vijencu", gdjeno je njegova šifra I. T. bila vazda rado vidjena i poštivana.

U rodoljubnom nastojanju hrvatskoga naroda nikada ne zaostaje dični pokojnik, nigda neprijatno ne susreće novih ideja vodilica, već se rado sprijateljuje s njima i korača naprijed, premda ne može da udesi svojih struna spram novih vidika i novog doba. Kao nekoć u kolu naših Iliraca, on je jednako oduševljen drug u najmladjem literarnom kolu, kojemu stupa na čelo, te znajući, koliku misiju vrši u budjenju narodnom lijepa knjiga, on ponajljepše dokolične časove posvećuje osnutku Društva hrvatskih književnika, koje ga, kadno mu breme starosti doteščalo, odlikova iz harnosti doživotno svojim prvim počasnim predsjednikom.

A nije li i njegovo nastojanje oko čistote jezika poteklo samo iz ljubavi prama hrvatskomu narodu ? U svojoj velikoj revnosti, da nam jezik očisti od nemilih i nelijepih tudjica, možda je kadikad i predaleko pošao, ali i to bijaše tek iz iskrene ljubavi spram one slatke riječi, za koju njegov neumrli pobratim Prerad reče, da njezinu carstvu prostor puče od Stambola grada do Kotora i od Crnog do Jadranskog mora i bez koje bili bismo bez imena, bez djedova, bez unuka, u prošasti sjena puka, a u budućnosti niti sjena. Čak u svojoj 90. godini on nam svojom knjižicom „Rodu o jeziku" nabraja novo čislo pogrješaka, koje nagrdjuju lijepi nam inako jezik.

Digitized by Google

Najvitalnije potrebice narodne nalaze u njegovu srcu odjeka i on se odmah laća pera, da njime dade savjeta i pouke, a gdješto i opomene, da pokaže, što valja a što ne valja, da gdješto prekori, ali vazda da na plemenito djelo obodri i ojunači.

Najmiliji san pjesnikov bijaše sloga izmedju Hrvata, Slovenaca i Srba. Oženivši se iz rodoljubne slovenske kuće i proživjevši mnoge ugodne časove sa odličnim slovenskim i srpskim rodoljubima, tom najbližom braćom našom, i videći kako je samo u toj slozi zalog zajedničke nam sreće, propovijedao je i riječju i perom uzajamnu ljubav, te tu pošao stopama Vraza, Prerada i Njeguša i tolikih drugih slavnih muževa naših. A ljubav spram prostranoga slavenstva i spram ostale slavenske braće kazuju nam njegovi prijevodi iz slavenskih literatura. Svi slavenski narodi — sve je to jedna slavenska rodbina naša. (Iz slavenske rodbine).

Kao javni zvaničnik i kao vojnik odlikuje se ponajljepšim vrlinama, te ga vidimo na najvidjenijim mjestima i u najtežim službama. Njegove sposobnosti cijenili su ljudi veliki i odlični, kano slavni ban Jelačić, mecena Strosmajer i generali Molinari, Rodić i Filipović. Njegova popularnost učinila ga narodnim zastupnikom i uzdigla ga na stolicu velikoga župana, a kad mora da ovu napusti radi svoje odrješitosti i svoga poštenja, za nj hoće da otpasuju svoje sablje i njegovi sutrudnici, koji ga obožavaju, nazivljući ga ocem i poočimom svojim. No i on prije reda otpasuje sablju svoju, ne dotjeravši uza sve svoje sposobnosti i uspjehe dalje od pukovnika, ali tek za to, da ne služi i da ne sagiba šije pred silom i nepravdom i da uzmogne ničim nesapet i slobodan posvetiti sve svoje umne vrline od mladosti svoje vjerno uščuvanim svetim idealima svojim. Za to su njegovi jubileji (70, 80 i 90-godišnjica) bili slavlje čitavoga hrvatskoga naroda, te najveći kulturni zavodi naši odlikovaše sijedog jubilarca svojim začasnim članstvom, pruživši mu tijem ponajljepšu naknadu za sve ono, što mu je uskratila nečija kratkovidnost, mlitavost i nehaj. A nema sumnje, da bi najradosnije dirnulo bilo starca, a i sav narod, da ga je o njegovoj 90-godišnjici zapala i generalska čast, što bi najradosnije bio potpisao sijedi vladar, koji je znao svoga Trnskoga, ali kasno je sada sjećati. — — Bilo, pa prošlo.

I hrvatska mladost sjetila se svakom prigodom svoga pjesnika, koji joj je onako divno progovorio u svojoj odi „Slava mladosti" i koji joj je pretočio na hrvatski tako klasično divne pjesme: „Rajska ptica" i „Zvono", te se mogla u svojoj materinskoj riječi nasladjivati lijepim mislima njemačkoga pjesničkoga velikana.

Za nj se odista može reći, da u životu hrvatskoga naroda — počevši od ilirskoga doba amo — ne bijaše znatnije — bilo tužne ili vesele — zgode, da je ne bi sad sjetnim, sad veselim glasom opjevale ili oplakale njegove žice, niti bijaše znatnijeg rodoljuba ili rodoljupke, kojima ne bi ispjevao po koju klanjalicu, i za to će mu hrvatski narod vazda ime čuvati dolicnim pijetetom, a pogotovo naše ženskinje, koje prodiči svojim „Krijesnicama".

No najviše harnosti duguje mu naše mlado društvo, kojemu on bijaše brižni otac i staratelj, a odužit će mu se ponajljepše tijem, poradi li oko toga, da se ma čijom nakladom u dostojnom izdanju izdade izbor pjesnikove poezije i proze, a tijem bi se pružila uspomeni pjesnikovoj zadovoljština za pretrpljen neuspjeh pri njegovu davnom pokušaju oko izdanja svekolikih mu djela, gdjeno već drugom sveskom uslijed našeg što nehaja, što neshvaćanja i nemaštine, morade obustaviti daljnje izdavanje.

Digitized by Google

I kano da ga sama priroda htjede da nadari za mnogi neuspjeh i za mnogu neblagodarnost u životu. Niko jamačno ne zaklopi očiju spokojnije i zadovoljnije od njega. Sa kolikim razočaranjem legoše u grob toliki naši vrijedni muževi, videći, kako je na jednoj strani narodna svijest klonula i omlitavila, a na drugoj kako je uza sav napor slaba i nemoćna ! Koliki sa suzom u oku izdahnuše, ko kad ih ubila tuga, gdjeno nam tudjinska bujica, a i domaće izrodice, rušili sustavno bedeme narodne samosvojnosti i domovinskih prava i gdjeno nam se sa raskidanim komadićima posvećenih nam povelja pazarilo kao sa odbačenim prnjem. I danas nam jošte svakojako, i danas duva i grmi sad s ove, sad s one strane, ali narodna misao razvila se u jako krošnjato stablo, koje ne može više da obori ni vihor, ni da izgori žarka munja. Dan narodne samosvijesti raspršit će šišmiše. A bliženje toga dana već je naslućivao divni starac ! I tako su poznu nojcu njegova neobično dugog života počeli već osvjetljivati žarki traci nove, pomladjene zore, koja je možda još daleko, daleko, ali ona nam se približava brzim i postojanim lijetom. Toj zori, tom svijetlu pjevao je i on cijelog vijeka svoga. Ništa više ne spriječi skorog dolaska naše aurore. Narodna svijest duboko je razbuktana, a nad njome bdije misao narodnoga jedinstva, onoga jedinstva, kako nam ga zapisa na posvetnoj stranici svojih dragih „Krijesnica" posljednji Ilir.

SLAVA IVANU TRNSKOMU!

Josip Milaković.

TUGOMIR ALAUPOVIĆ: NA DAN MRTVIH

IZ „SEOSKIH ELEGIJA"

Težak sumrak pada, mutan i olovan
I mokrom se rukom starog groblja hvata,
Izgrbljenih šljiva, škoravih i mrkih,
Nakrivljenog krsta, nevena i blata
Pa u tamnom skutu sabire i kupi
Uzdah, što se istom otkino sa usta,
Suzu, što još puzi niz kamena slova
I štono se suši tako mučno pusta.

Tanak muket pršti na vlažnome dahu,
Tali se i liže razbacano granje.
Na zapadu hladnom trneći se gubi
Bez žara i boje mutno svjetlo danje.
A u magli trune život oko groba,
Noć ga crna vlagom umiva i kupa —
Šimširova grana, koprive i trnje,
Grob i oko groba sve umire skupa.

Digitized by Google

Utrnula zadnja molitva i suza
S očenaša krupnih, s izvorana oka.
Sjene smrti leže mirne, ukočene,
Nepomična krila orla sa visoka.
A kućice blize nadvile se groblju
I u jedno zbile s gustim krstovima:
U tijesnom domu, logu sirotnome
Nerazdružno sniju živi sa mrtvima.

Da se srce srcu ne kida i drobi,
Da se duša duši ne privija tako:
Smrzlo bi se čedo majci u utrobi,
Kako ne bi staro, gladno i nejako!

Moje groblje malo, izlaziš mi često
Na san i na javu kao znanac stari.
Blagosloven žižak u žutome vosku
Utrnut se dimi. Pusti su oltari
Mladosti i želja, snova i uzdaha.
Samo umor slatki i praznina siva
Za srce se hvata i na oko pada,
A groblje se bratu srećom ulagiva.

Tijesno i zbijeno ležat ćemo skupa,
Kad nas svijet i život razbaco daleko,
Barem ćemo tude u rodjenoj grudi
Svojoj i ničijoj počinuti meko.
Beskućnici vječni, svjetski prosijaci
Imat ćemo svoje kuće i ognjišta...
Na poklon vam život i sunčani traci,
Nama i onako nisu dali ništa! —

MILO MISTRA: I TAKO JE OTPOČELO...

Koracao je kroz maglu, koja je pritisla grad. Grad bio zavit polutamom večeri, a veče bijaše plaho i plačljivo.

— I tako je otpočelo!

Desnicom se upirao o štap, ljevicu zatisnuo u džep. Ovratnik kaputa je podignuo, a šešir nabio na oči. Pognuvši glavu, koracao je zaduben u neke misli odmjerenim jednakim koracima.

— Tako je otpočelo!

Opetovao je nekoliko puta u sebi tu rečenicu, dok je nije i prošaptao. Bilo mu je voljko. Sav se stisnuo u se, a lagani srsi prolazili mu tijelom. Bilo mu je, kao kad sjedne kod kuće uz toplu peć, a polutama ispunja sobu, dok je vani zima. Bilo mu je ugodno, preugodno.

Digitized by Google

Ulica, u koju je zašao, bila je pusta i prazna, i on koracaše sam dalje. Kroz maglu se jedva probijala jeka koraka po vlažnom pločniku. Tiha je bila ulica.

— Tako je ! To je bilo tada. Možda već i prije, ali ja toga nijesam opazio — — — Tada. Ples, zapara, vrućina. Stajao je kraj nje, dok su se parovi gubili u žamoru i stisci, i gledao u vrevu kao na pozornicu. Tada — tada je bilo. Svrnuo je pogled na svoju ženu, koja je kraj njega sjedjela i razgovarala s onim, ljepušastim i duhovitim mladcem. Bio je duhovit, treba priznati a imao je i fino rezana usta i sjajne govorljive oči. Sjedio je do nje. Jest, tada... Ni njegova žena, ni taj mladac ne opaziše njegova pogleda. Ali on je opazio njihove poglede — — —

I tako je otpočelo.

Kao da je taj mladić bacio mrežu na nju i uhvatio je i smotao i sputao — toliko je odmah bila u njegovoj vlasti i slušala njegove riječi, gledajući čas oči čas usta njegova. Bila je u njegovoj vlasti, sapeo ju svu svojim riječima i ona ga je dragovoljno slijedila, puštala mu se, nemoćna, bez volje.

— Dakle tad je otpočelo — rekne glasno i zguri se još većma, dignuvši ramena, i uvukavši još bolje glavu u ovratnik kaputa. Magla je postala gušćom, sipila je kao kiša, a svijetlo drhtalo slabo.

Zakorači dalje u maglu i tminu.

— — I onda je pošao dalje. Već tada -- prvoga puta — čvrsto je odlučio, da ne će nijednom riječi ni pogledom odati ženi svojih opažanja. Nasuprot, kad su došli kući, privinuo ju je k sebi i ljubio tobože strasno, kao da ništa nije ni bilo. A u srcu mu je sve nešto skakutalo od radosti. Bio je veseo, neizmjerno veseo i smijao se, smijao — taruci sebi ruke i brzajući gore, dolje, po svojoj sobi.

Duboko — duboko u duši ipak ga je zazeblo.

— Samo fino i oprezno — mrmljao je neprestano i smišljao dalje osnovu. Zatim je opet nastavio tiho:

— Ne smije ona opaziti kakove promjene na meni, ne smije ! U ostalom to ne će biti ni teško.

I pošlo mu je za rukom.

— Nije opazila. Izvrsno ! — I govorio je s njome o običnim stvarima.

„Samo oprezno !“... Hvalio je mlade ljude, medju njima i njega.

— Nema sumnje ! — prošapće.

I ona prihvati umah hvaliti njega, pobjednika, riječima i pogledom, uzbudjenih grudi. A on joj vješto — prikriveno, zagledavaše u dušu. I zaista — — —

I opet se smijao. Kako se smijao i skakutao od veselja !

— Ah, to je divno, to je krasno !

Njegova lukavost svidjela se i njemu samome vanredno. Uvjerio se o njenoj moći, o snazi te lukavosti. Njezina prostodušnost doimaše se njega ugodno, bila je ponešto smiješna, a ponešto i sažaljenja vrijedna.

— Kako je nespretna, silno nespretna ! Dapače vrijedna je ponešto i prijezira.

Prvu je osnovu smislio u noći, dok je ona spavala dubokim snom.

Kad ju je smislio, oprezno se podiže na krevetu, jednako pazeći, da je ne probudi. I pogled mu zape o nju. Ležala je nauznak, u mirnom snu. Redovnim, lakim, jedva zamjetljivim disajima dizale joj se grudi. I na lice i na crnu, bujnu, raščešljanu kosu, uokvirenu bjelocom jastuka, sleglo se lako i mirno

Digitized by Google

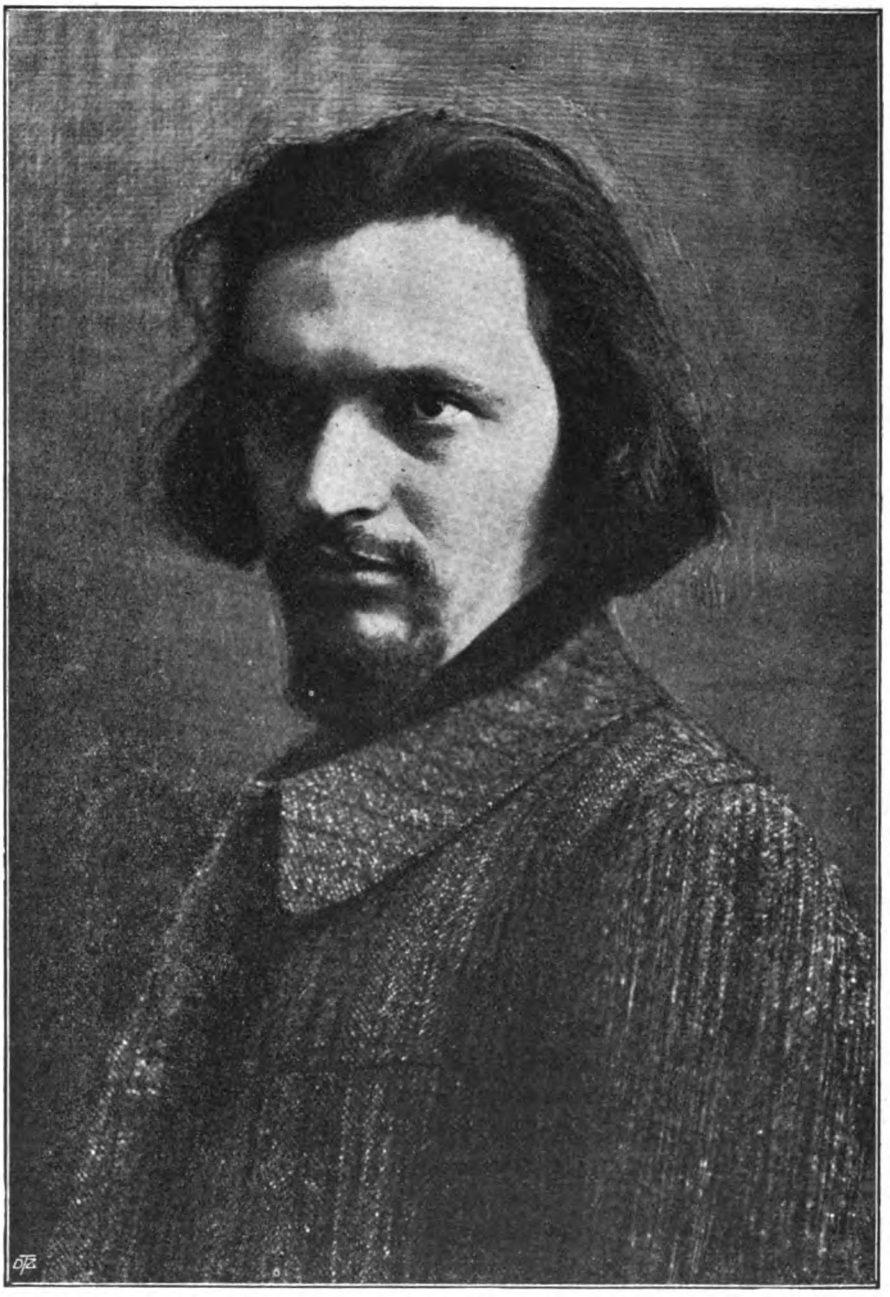

Ivan Meštrović.

crveno svijetlo noćne svjetiljke. Palo je po njoj kao ruj ljetnoga zapada po tamnoj gori. Donijelo joj je zaborav sna, kao ljetno veče prirodi ruho noći. Sleglo se na nju kao crvenilo cvijeća na jutarnjoj poljani.

On je promatraše dugo. Skladne crte njena lica, grudi pune neiscrpljive draži i ljupke otpornosti, a onda cnaj sklad boja oko nje. Kolika li zadovoljstva i nevjerojatne bezbrižnosti? U licu mu zatitra smiješak samilosti i prijezira.

Digitized by Google

Pogleda je još jednom, a onda opet legne, skuči se i pokrije posvema jorganom.

Opet ga uhvati smijeh. I smijao se, da se tresao krevet.

— Treba da se sastanu, njih dvoje! Ali kako? Vrlo jednostavno, tako da ne će ništa ni primijetiti.

— Dobro je. Ona će doći po njega. Čekat će ga pred uredom, a u isti čas doći će i on: on će ga sam pozvati, tobože,.da mora s njime nešto da raspravi.

— A sam ne ću doći, ne ću. Nego ću iza zastora, u svojoj sobi gledati njihov susret. Dugo ne ću doći kući, i napokon ću se ispričati, da sam bio zaposlen — — — — Toga dana poslije podne nije ništa radio. Bio je neispavan.

„Neobično veseo".

„Neobično", „neobično" — zujalo mu u ušima; a u tim se riječima izražavalo i dolazilo do jasnoće sve, što je u njem živjelo. I zato je uživao u tim riječima.

A onda ga spopadne uzrujanost. Šetao je po uredskoj sobi, neprestano gledajući na sat. Ispružio prste prema svijetlu i promatrao ih laganim i mirnim smiješkom, kako dršću.

Onda stane promatrati pojačani kucaj svoga srca, i paziti na onu toplinu, koja ga često zapljuskivaše, na vrućinu u glavi i zamućeni vid — — I baš je opipavao bilo, koje je naglo i snažno udaralo povrh čela, kadno se iznenada trže.

Bijaše pogledao kroz prozor.

Čas kasnije sakrije se za zastor.

— Ona!

Proždiraše je očima. Njegova žena. Umanjila je korake, šećući polako, očito čekajući njega, svoga muža. Često je pogledavala na prozore njegove uredske sobe.

— Ovdje — ovdje sam — govoraše on glasno, naglašujući kao da pjeva, i stade trti ruke.

Baš tako je zamislio sebe, ovako iza zastora.

A kad je opazio s druge strane, kako dolazi on, nasmijao se glasno.

On — je pristupio do nje smješkajući se. Skinuo je šešir i tad joj poljubio ruku. Iz držanja njegova tijela, iz crta njegova lica govoraše želja, da posegne za njom. To je bila moć, kojom ga je ona privlačila k sebi — — I ona se smiješila i velikom mu je lakoćom pružala ruku na poljubac. Nešto mu je i rekla, i mahnula rukom gore prema prozorima uredske sobe svoga muža.

— Sad mu govori, da čeka mene — ha!

„On" je pogledao spram prozora, a on se još bolje sakrije za zastor.

Zavezoše se u razgovor. Zaljubiše se u predmet razgovora ili medjusobno, jer doskora se prestadoše obazirati bilo na koga — —

Kraj njih su prolazili ljudi, medju njima i znanci njihovi, koji ih i pozdravljahu, ali oni kao da ih i ne vidješe. I prolazili su ispred zgrade, one iste zgrade, u kojoj je ured njezina muža, u kojoj se on nalazio, i s prozora ih promatrao, ali kao da više nisu vidjeli ni te zgrade — —

A on ih je promatrao neprekidno i vidio je, kako se polagano udaljiše od zgrade i kako se više ne vratiše.

Brzo poleti kući. Prodje deset časaka i još deset — ali nje nema — — — —

Oprezno opet izidje iz kuće.

U veče joj je govorio, poljubivši je, kao obično, ponajprije u ruku. a onda na usta, posve prijazno, i kao vazda:

Digitized by Google

— Nemoj se ljutiti, ženice. Predstojnik me zaustavio kod sebe radi posla. Nesretni taj posao. Do tri četvrti na sedam nijesam mogao otići od njega. Sluga mi se nekud izgubio, i tako te nijesam mogao obavijestiti, da me ne čekaš. Ali po svoj prilici me nijesi dugo ni čekala.

— Nijesam — odvrati ona smiješeći se i dignuvši oči. Sjaj blagosti i topline, što bijaše u njima, prisilio ga, da nije mogao pogleda skinuti s nje. Ovaj put osjeti, kako ga to razdražuje.

— Svladati se moram — mišljaše — to je svakako nužno.

Prije nego je te noći usnuo pa i sjutradan bavio se tek jednim mislima:

„Zašto mi nije rekla, da je bila s njim? ! Zar je već tako daleko došlo, da je nužno, da to prešuti? Tu činjenicu, da se je s njim sastala i da je iza toga četvrt sata i više nije bilo kod kuće... Dakle oni bi bili već tako daleko a da ja toga nijesam ni vidio... Ne... ne" — usprotivi se tada odlučno toj misli. Ta mu je misao bila ipak odviše tudja, neprijateljska, a i moćna. Zbunila ga je i uzrujala. Nepodnošljiva je. Pa ova mlaka toplina oko srca i u glavi...

„Ne — ne, ta to je posvema nemoguće. — Pa ipak. Evo kako: on joj je rekao, da je došao pred mene (budući da sam ga pozvao), ali ona — znajući, da joj on udvara — nije mu povjerovala, nego je radije pomislila, da on to govori samo za izliku. Dakle ona je uvjerena, da ju je on slijedio i nagovorio samo za to, da s njom može govoriti, da joj može reći sve, što je odlučio. On joj udvara, ona to vidi. Tek — ja ne smijem to da vidim. Ona toga ne će, ona ne će da ja to opazim, jer tada više ne bi smjela, da se s njim zabavlja, kako se zabavljala do sad. Ili se boji, da ja ne bih što drugo posumnjao...

Bit će dakle, da bih imao razloga posumnjati... Tako je...

Ali da ona znade, kako sam ja to sve udesio! — — — He-he-he — nasmijao se resko i tad zafićukne pjesmicu, koja mu se često vraćaše u pamet, davajući sebi neprestano takt kažiprstom desne ruke.

I smijao se, o kako se smijao!

Drugu je osnovu smislio, ne dugo iza toga. Bilo je jedne večeri. Sjedjeli su sami kod stola i ona mu je pripovijedala oduševljeno o njihovim prvim susretajima, o prvim drhtajima njihove ljubavi i onda o prvim užicima sreće. Oči su joj se krijesile čežnutljivom toplinom i lutajući po prošlosti i otkrivajući u njoj posve nove crte i boje... I to je izazvalo njegovu osnovu, pa kad se ona smirila, bijaše stvorena i njegova osnova.

— Pozvat ću preksutra na večeru neke svoje prijatelje, — reče joj slijedeći dan.

— Daj! Radovat ću se, — nasmjehnu se ona zadovoljno.

Toga i toga i toga — nabrajao je on i spomenu i njega medju ostalim, bez naglaska, bez važnosti, promatrajući je mirno. Ali ona nije trenula trepavicama. Ništa nije opazio.

Ipak — ipak — jedva zamjetljivi oblak nemira proletio je njenim očima i zamutio ih. Trenutak, tek tren.

Zaludu joj mir.

A kad je bio sam, stade dalje presti: njega ću pozvati za sedam sati u veče, sve ostale za osam. Onda će njih dvoje biti sami — jer, naravno, ni ja ne ću biti već u sedam kod kuće. Čemu tako rano — — —

Digitized by Google

A onda pusti mašti, da mu naslika najčudnije slike o tom susretu, o tome kako stišću ruke, o pogledima, o šaputanju, o oprezu, da ih koji sluga ili služavka ne opazi ili ne čuje — napokon i o tome, kako zaboravljaju na druge, pa onda o smiješku i značajnim pogledima služinčadi i onom šaputanju.

Pred njegovim očima zaredaše živo te slike, tako živo i jasno, da je on bio gotovo siguran, da će se sve to upravo tako uistinu i zbiti. Tako živo i jasno, kao da je on sve to već vidio, da se sve to već zbilo, pa se on svega toga sam sjeća.

I te je večeri došao medju posljednjima. Već ulazeći otkrio ih je, nju i njega — otkrio ih, a srce mu je za čas gotovo prestalo kucati. U taj par nije znao, da li od radosti ili — — Ona mu podje u susret, prekorivši ga:

— Ti tako kasno!

— Oprosti, dušice — odvrati joj on smiješeći se i moleći. — Zadržaše me u uredu. Ne ljuti se, ja ću se već ispričati gospodi — — —

Objema je rukama obuhvatio njenu glavu i utisnuo joj cjelov na čelo. I njemu je stisnuo ruku, smiješeći se.

Razgovorljiv, živ, veseo, treba da bude i te večeri. I nastojao je da bude. Ali često, kad mu je koji od gosti štogod pripovijedao — nije ga slušao, nego se samo smiješio ili uozbiljio ili kimnuo glavom ili govorio:

— Tako je — — bez sumnje — to jest i nije tako — padajući tako u protivurječja.

A u jedan ga čas spopade i srdžba. Bilo je to, kad je opazio, kako se njih dvoje, zavezeni u duboki i tihi razgovor, jedno drugom sve to većma približavahu. I napokon se približiše jedno drugomu toliko, tek da se ne rekne, da se dotiču.

— A, pod stolom? — pomisli — — —

— Nevjerojatne li lakoumnosti — sigurnosti! — Škrine zubima, stisnu šake, i bijesno ih pogleda. Ali se brzo svlada.

— Mora biti! — prošapće.

I onda govoraše u sebi:

— Ali ne će dugo. Dozrijeva! Njena se duša ispunila strašću, on je izazivlje, a kad se je napije, past će mu u naručaj, kao pijavica, kad se napije krvi.

— Kao pijavica, kao pijavica — neprestano ozvanjaše u njemu. I vidio je pred sobom neku veliku konjsku pijavicu, svu punu krvi, nabreklu i onda, kad se oskliznula niz bijelo golo atletsko muško tijelo. Dapače — na tom bijelom, lijepo pravilno razvitom mladom tijelu bila je glava — Njegova! . . . Zadubao se u tu sliku i sa slašću u srcu dočaravaše je sebi opet i opet preda se. Zatim rekne samom sebi mirno i sabrano:

— A sve ostalo slijedi nužno. Ja sam dovršio svoj rad. Sad, treba tek da saznam, kako i kada će se zbiti. To je doduše sporedno, ali ipak, valja znati, da se ne prenaglim. Pa i oprezan valja da budem, da ne opaze — — — —

A onda:

— Ja sam pobjednik!

Završivši tako svoje misli ne mogaše odoljeti želji, da je zahvati jednim pogledom, teškim i snažnim, punim prijezira i samilosti i gnjušanja.

Od tog je dana vrebao na nju — često. I često je zanemario i svoj ured.

Digitized by Google

Jednoga je dana spazi, kako je izišla poslije podne iz kuće. Podje za njom. Okrenula se oprezno, jedamput i dvaput. Drugiput — tek što ga nije opazila. Brzo se sklonio u vežu neke kuće. A kad je opet izišao, nje više nije bilo. U prvi ga tren to porazi. A onda se nasmjehnu:

— Instinkt. Ah, instinkt.

Polagano podje u Tuškanačku šumicu. Hodao je dosta dugo, izabirući samo one krajeve, kamo ne običavaju mnogo zalaziti ljudi. Bio je miran, oprezan, ali siguran da će uspjeti. Odjedared stane. Ne maknu se, niti skrenu pogledom. On i ona!

Sad valja pripaziti. Ne usudi se maknuti. U prvi mah nije znao, što da učini. Spaze li ga, sve je izgubljeno. Ali oni ga ne opaziše zadubeni u razgovor. Najednom se spusti na zemlju i stane im se primicati. Treba im doći iza ledja. Polako, oprezno — — Do vraga — baš straga je drveće na rijetko izraslo, a šikare gotovo ništa.

— Nijesu oprezni!

Valja se dakle spustiti na trbuh i puzati, malo po malo.

— Prokleto lišće, kako šušti!

Časom nastade mir. Glavno je naći neko zaklonište. Ha, ono jedino veliko deblo. Naprijed, ali samo oprezno.

— Ajme, suho granje puca.

Mir.

Opet dalje.

Napokon.

Sad valja paziti. Vidi ih posvema dobro. Ona, pognute glave, ruku skupljenih u krilu, gleda preda se, gotovo nepomično.

A on licem prema njoj. Govori joj nešto živo, svaki čas mahne rukom, a kad i kad i kimne glavom.

Ona šuti. Šapće joj nešto u uho, i posve je blizu nje. Zatim se nagne naprijed i gleda je odozdo, tražeći njene oči. Mora da ga je pogledala, a mora da joj je pogled bio i pun neizmjernoga čeznuća, jer u taj ju je čas on ščepao, gotovo brutalno, pritisnuo k sebi i cjelov utisnuo joj na usne. Ona mu uzvraćala — duljim — — Zagrljaj — — A lišće iza njihovih ledja šušti: jedno se čitavo tijelo trese od zloradog smijeha!

Nikad donle, još nikad nije osjetio toliku voljkost, užitak, zadovoljstvo — — —

Ni časa mu ne dodje na um, da skoči do onoga i da mu vikne: čovječe, ti mi kradeš ženu!

Čemu, kad još nije sve gotovo, kad nije učinjeno i ono, što se još mora učiniti? Ta to bi značilo rano, prerano zagrabiti u tok dogadjaja? Pa da se sve pokvari, sve?

I lice mu se izobliči.

Onaj ondje pustio je njegovu ženu i nešto je pita.

A u njemu se rodi grozna misao, potrese ga, obli znojem.

— Ona će k njemu a ja ne ću znati kad, ili ću možda saznati, ali prekasno.

Bijaše vas problijedio i drhtaše.

— Ja moram čuti!

Digitized by Google

I čim je stvorio tu odluku, zavlada njime opet putpuni mir. Odmah se uzraduje vjerujući u uspjeh. Bijaše se posvema pritisnuo k zemlji, skinuo šešir, i lice zagnjurio u travu.

— Ne treba da ih vidim, treba tek da ih čujem. . . . Skrene na lijevo i onda se stane vući naprijed.

Sumrak je pao. Zagrlio bi toga svoga pomoćnika, koji će ga štititi. — A sad je već i lišće vlažno: i to bi lišće cjelivao usnama svojim,toga drugog pomoćnika svoga! — — I još dalje!... U to dopru do nj glasovi... Razabirao ih je. Polako digne glavu, ali je opet naglo spusti... Dopro je tik do njih.

— Zar ne ćeš doći?

Ne odgovara — —

— Ti me ne ljubiš?!

—O ne reci toga, — požuri ona.

— Raspiruješ u meni strast do ludila, a onda me puštaš da izgaram i propadam —

Nema odgovora.

— Zar tako ljubi prava žena?

Šutnja.

— Zar ne, doći ćeš?

Šutnja. Bit će zagrljaj!

— Zar ne, ti ćeš doći, jedina željkovana ženo moja! Prekosutra u tri sata. K meni ćeš doći u moj stan — — — —

— — — Prekosutra u tri sata — — u stan — — — Slušao ih je. Sto i sto puta ponovio je te riječi jednakim ritmom, jednakim naglaskom. I šuma i zemlja i nebo i sve ih izgovaralo. Jedamput cijelu rečenicu suvislo, a onda samo jednu riječ: prekosutra, prekosutra — onda opet „u tri sata", „u tri sata".

I tada zatitraše, zaigraše te riječi zrakom kao one jednodnevne mušice, koje nagovještaju lijepi dan. Zatim zazujaše i zabrujaše i napokon se izgubiše u pustom mraku.

Digne glavu.

Nema ih više. Odoše, neopazice.

Ustane. Instinktivno podje do klupe, na kojoj su oni sjedjeli. I on sjedne na tu klupu.

Najednom ustane, stane se smijati, fućkati, plesati — — —

I podje kući:

One noći nije spavao kao prije iza ovakoga sličnog dogadjaja. Probudio se jedamput i dvaput, i tad se odmah javi misao: je li se to sve tako zbilo, je li to odista bila njegova žena? Ali se ne uzruja i doskora opet usnu. A kad se probudio treći put, u jutro, bio je baš kao i prijašnjih dana siguran, da se to sve zbilo. No ne smije biti manje bezbrižan, nego što je bio i prije.

Utorak.

Najprije htjede poslije podne ranije otići od kuće, ranije nego obično. Onda se sjeti, da će manje pobuditi sumnju, ako ode što kasnije.

Bezbrižno ležaše na divanu u svojoj sobi, i bio je posve miran. Nije mu izbjegla uzrujanost njegove žene. Ustvrdio je pače u sebi, da je opazio, kako su joj ruke drhtale i kako joj lice ponekuda blijedo, a oči ponešto sjajne, upaljene. Vrzla

Digitized by Google

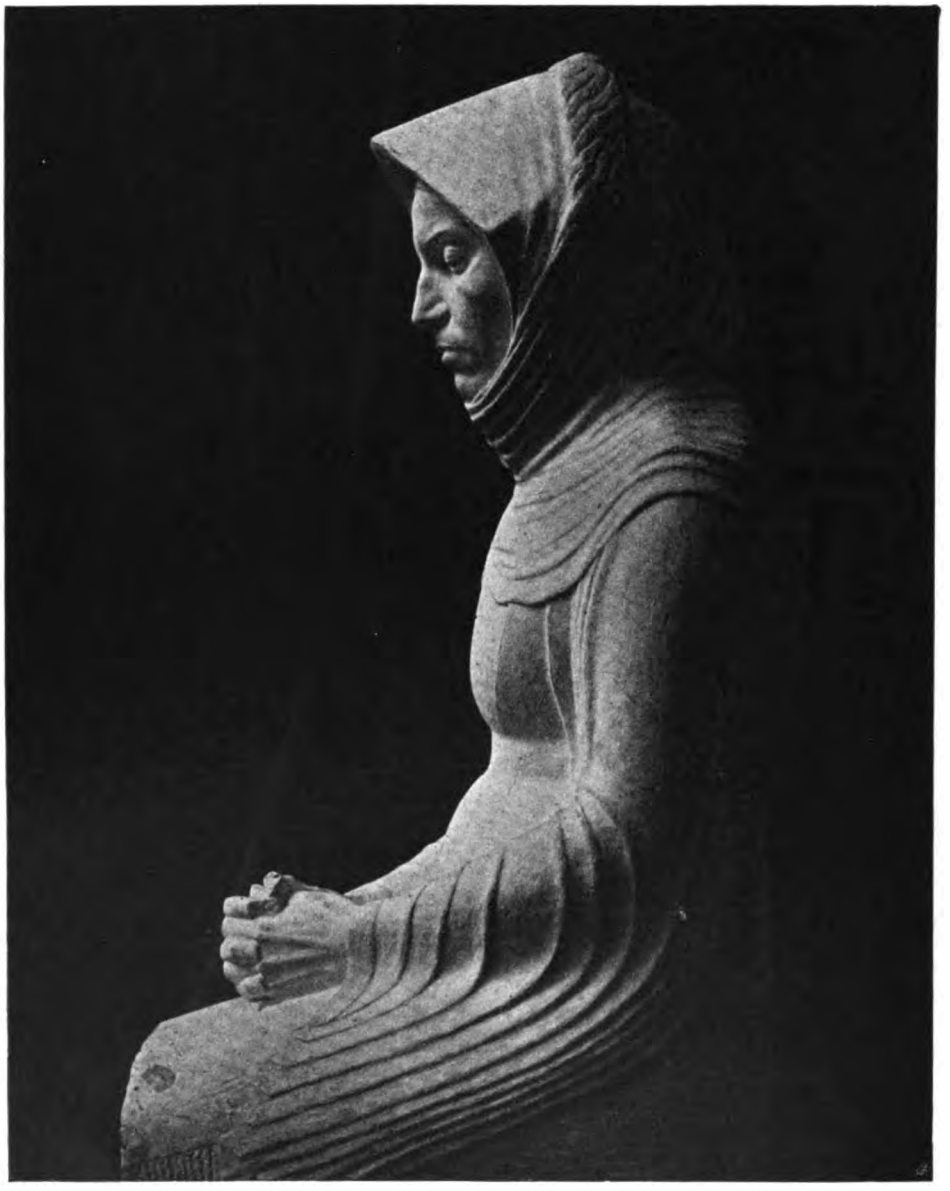

Ivan Meštrović: *Moja majka.*

se oko njega. Dva put je došla u njegovu sobu tobože nešto tražeći. On ju je potajno promatrao s nekim zadovoljstvom. Očekivao je, da će ga štogod zapitati. Kad je došla treći put, zapita:

— Ne ćeš li ti danas u ured?

On je ne pogleda. Očekivao je, da će ga baš to upitati.

— Kako se sve podudara! — pomisli. Za tim: Kako se ona ipak ne zna ili ne može svladati.

Brzo pogleda na sat.

Digitized by Google

— Da, gotovo sam posve zaboravio — reče i skoči sa divana, uze svoj šešir i ogrtač, pristupi k ženi i poljubi je u čelo i pobrza kroz vrata. Sve je to bilo u tren oka. On nije ni vidio njena lica, njenih očiju.

Brzim je korakom prolazio ulicom kao obično, ne ogledavajući se. No čim je zakrenuo u drugu ulicu, stane polaganije hodati i podje spram njegova stana, ali mu se nije posve približio, nego se sakri za ugao i čekaše.

Nije dugo čekao.

— Evo je — reče u sebi.

Ona je dolazila polagano. Došavši do kuće, u kojoj je on stanovao, ogleda se na sve strane. „Kako je nespretna!" — pomisli on, ona se sagne, kao da je nešto izgubila, i opet se ogleda. „Prekasna opreznost" — prošapće on... Još čas stane, izvadi džepni rubac i obriše sebi lice. Za tim je nesta u kući.

I on se požuri. Ušulja se u kuću za njom. Kad je ušao u hodnik, začuje zvuk zvonca. Stane i stisne se uza zid, a onda oprezno podje dalje... Spazi je.

— Ona!

Opet stane, miran, nepomičan... Neka se vrata otvore, žensko odijelo šušne, i onda se vrata opet zatvore...

Pobrza stubama do vrata i prisloni uho. — — Neki šuštanj kao od zagrljaja, neki šapat kao od milja — — — Pogleda posjetnicu, što je bila na vratima.

— On —!

Sad bi se moralo zbiti nešto grozno, nešto veliko — pomisli. U tren oka ugleda sliku: on sa bodežem, njegova žena u zagrljaju s onim drugim, strava, vika, krv — — — — —

„Prevareni suprug" — — — — zazvuče riječi.

Ali za sve to nema u njega volje... Pogleda na sat, onda još časak pričeka, zatim podje polako iz kuće na isto mjesto, otkud je došao.

Za sve to, što se zbilo, našao je samo jedno riješenje. „Zar da sam ja prevaren? To mogu misliti ona i on, pa to očito i misle, ali je upravo protivno i to baš i jest glavno, što ja nijesam prevaren. Jer ja sam sve znao i vidio. A ona će to saznati, sjutra".... Za tim: „Pa ako i jesam prevaren? Što onda? To je samo dokaz, da me nije ljubila i da me ne ljubi! Pa zašto da je zbog toga kaznim? U ostalom, sjutra ćemo obračunati... — — Ali vrlo jednostavno. Meni je najveća zadovoljština, što sam evo pobijedio. Čemu razmišljati o tome, kakav ću sutra biti, i što ću joj reći... Dakle to je suvišno. Zanimljivije je razmišljati o tome, kako će se držati ona, i što će ona reći? Hoće li priznati? Hoće li lagati?"

Jest, o tom razmišljati, to je konačno jedina njegova zadovoljština.

„Gubitak?"

„Gubitak? Pa što sam ja izgubio? Izgubio sam nešto, što već davno nije bilo moje. Možda to uopće nije bilo moje? Jer da me je ona ljubila, ne bi toga učinila, a tko ne ljubi, taj ne može da bude na ljubav prisiljen. Dakle?"...

Ona je izišla dosta kasno.

Ogledala se.

On ju je vidio, ali nije više za njom gledao, tek je pogledao na sat.

Onda podje i on.

„Treba noć zatući!" — to mu je bila čvrsta odluka.

I podje....

Digitized by Google

Miran, posve miran, ušao je drugi dan u jutro u njenu sobu. Ona je ustala opazivši ga. Nije više problijedila, jer je bila odveć blijeda, nije jače prodrhtala jer je već otprije drhtala. Nije spavala cijele noći. Crni okviri oko očiju i teška umornost u očima, bijahu svjedoci, da je svu noć bdjela.

On je sve to odmah opazio. Ušavši stao je kod vratiju i ravno upiljio svoj pogled u nju. Uzalud je nastojala da sve to prikrije, pošavši prema njemu i rekavši mu blago:

— Tebe nije bilo cijele noći kod kuće.

I glas ju je odavao. Morala je to primijetiti, jer je odmah prestala govoriti. Nešto plaho zadršće joj u očima.

On je šutio. Osjećao se tako jak i moćan, da je za nj bio užitak promatrati je mirno. Hotice nije progovorio ni riječi. Dapače u jednom času mu se učini kao da je osjetio i neku sućut spram nje. Tako je bila slaba i nemoćna. Ali brzo se taj osjećaj izgubi, jer ona se očito sabrala i ponešto reskim glasom upita:

— Pa što to znači? — Na te riječi spopala ga ljutina, pa i bijes, ali sve to on potisne, pobojavši se, da će pobjeda biti manja.

— Samo nikakovih scena — to je bila njegova deviza.

Mirno, prekrstivši ruke, ali jasnim glasom i otvorenim pogledom započne napokon:

— I tako je otpočelo. Dana 25. siječnja na plesu crvenoga križa — — — —

Nizao je dogodjaj za dogadjajem, iznosio ih onako, kako im je on bio svjedokom. Polagano je govorio, neprestano istim mirnim, ali jasnim glasom, istim ritmom, gotovo monotono. I ma da nije nijedamput izbila iz njegovih riječi ni zloba ni razjarenost ni rezignacija ni želja za osvetom, vidio je, kako te riječi djeluju na nju. Pobjeda je bila potpuna. Ni onda se nije uzrujao, kad je u početku hinila začudjenje, a zatim se htjela i smijehom braniti, pa i ironičkim, dapače je jednom mahnula rukom prema čelu, kao da hoće reći, da je on sulud. Ali ipak nije mogla zatajiti, da je uza sve to nesigurna, uzbudjena i prestrašena, i to se sve većma širilo tako, da joj je smijeh i začudjenje zamrlo na izobličenu licu, a ruka zadrhtala. A kad je rekao: „Jučer u tri sata poslije podne ušla si u njegov stan, a u pet i pô si izišla!" — bila je svladana.

Ali tada — na njegovo začudjenje — digne ona glavu i prkos provali iz nje.

— Jest. Sve je to istina — odvrati resko.

Izišao je iz sobe. Odmah. Pred očima mu se smračilo, i nešto ga ujede za srce. Bilo bi došlo do scena. Izišao je.

Tako se sve to zbilo od onda, otkada je otpočelo — — — — — — — —

U mislima dospio je iznenada u opseg električnoga svijetla, upravo pred svoj stan, gdje je sada stanovao. Ulazeći u kuću, naidje opet na tamu. Spotaknuvši se dodje do drvenih stuba i stade se uspinjati k svojoj sobi.

Tad ga iznenadi misao: „A bi li do toga došlo, da sam joj ja odmah ono prvi put rekao: „Čuješ, ženo, ja toga ne trpim. Ti si moja žena, koju ja volim i štujem. Ti toga ne smiješ činiti".

I on stade, nasloni se na zid i zamisli.

„Pa što bi bilo? Ona bi me poslušala za ovaj čas. Bar tako bih ja držao i morao držati. I vazda bih tada morao na nju paziti i vazda i vazda bih sumnjao. Pa kakav bi to bio život?"...

Digitized by Google

Ivan Meštrović: *Čoban.*

U drugom se spratu začuju koraci. On podje dalje. Napipa vrata svoje sobe. Otvori ih i zalupi. Udje i ne upali svjetiljke. Sjedne na krevet i opet se zamisli.

„A možda ona više nikad ne bi toga učinila? Možda bih i ja zaboravio na taj incident? Možda bismo i sad još zajedno i sretno živjeli?" . . .

„Sretno?"

Onaj obilni trak električnoga svijetla, što je s ulice dopirao kroz prozor u njegovu sobu, stao ga smetati. On podje k prozoru i pusti zavjesu.

Stade se svlačiti.

„Ha, svakako bih je ja morao odgajati, bez toga ne bi išlo — i baci jednu cipelu u jedan kut. Cipela se prevrne dva tri puta i ostade prevrnuta.

„A kako, zar ja moram istom nju odgajati? Brinuti se za svakidašnji kruh, vršiti svoje dužnosti u službi, naobražavati se i još k tomu odgajati svoju ženu ?" . . .

Ljutito baci i drugu cipelu u drugi kut. Ona udari u stijenu i pade na tle, neprevrnuta.

Za koji je čas hrkao.

A njegovu ženu nijesu nikad morile ovakove misli.

Digitized by Google

BOŽO LOVRIĆ: PJESME

TUGA VEČERI.

Niz trepavice meni suza teče,
Al nisam bolan, nit me pečal mori —
ja suze ronim, jer je tužno veče.

A veče tužno je i veče sluti
u vječno ništa vode cvietni puti,
i od iskona sprovod živih kreće,
a na stubama srušenih hramova
grleći mrtva čeda majke kleče.

Niz trepavice meni suza teče
al nisam bolan, nit me pečal mori —
ja suze ronim, jer je tužno veče.

SUZA.

Na moju dušu vlažni mrak se spušta:
to tama nije: to je grdni pauk
što otrova mi kap u žile lije...
U smrtnom času moja duša sliči
izbliedjelome liku mučenika,
pred kojim žižak umirući tinja
uz plašljiv šapat lažnog svećenika.

Taj grdni pauk ubit će mi dušu —
a možda ne će, možda jedna suza,
da tio kane, a na paučinu,
i u toj suzi: da sve šare duge:
sve šare sreće, da opeta sinu.

MAJKE.

Na pragu noći bliede majke kleče
u mističnome poredane krugu:
njihove oci: dvije žarke suze
sred kruga motre vječnu majku tugu.

Glas tamni ječi kobno u ponoći:
„Svi izvori su žića otrovani,
bez zviezda još će duže biti noći,
bez sunca bit će bezutješni dani.

Iz naših puni dojka otrov kapće,
u našem krilu svakog zla je sjeme
i svih viekova zločinstva i očaj
i glad i smrt je samo naše breme".

Umuknu tuga. Zatim vapaj čû se,
a za vapajem serafovi zvuci:
O sinko, nemoj proklet majku svoju'
i toplo srce očutih u ruci.

PJESMA KOSOVSKOG POLJA.

Gavranovi, gavranovi..
polja pusta i daleka,
a krvava teče rieka..
gavranovi, gavranovi.

Gavranovi, gavranovi..
gdje su svileni barjaci
davor-konji i junaci?
sokolovi, sokolovi.

Gavranovi, gavranovi..
vidjeste li našeg cara?
Crno jato odgovara:
sokolovi, sokolovi.

Gavranovi, gavranovi..
vidje li vas majka stara?
Crno jato odgovara:
sokolovi, sokolovi.

Gavranovi, gavranovi..
odsječena gdje je ruka
zlatni prsten i jabuka?
odnieše je sokolovi.

Sokolovi, sokolovi..
razbojištem guslar kroči,
progledaše sliepe oči..
sokolovi, sokolovi!

Digitized by Google

BRANKO LAZAREVIĆ: BORISAV STANKOVIĆ

Kad je Borisav Stanković, 1899. godine, izašao sa prvom zbirkom svojih vranjanskih impresija Iz Starog Jevangjelja, stanje srpske pripovetke nije bilo sjajno, i pokraj svega toga što su ove godine bile skrajnji domet realističke pripovetke i romana. Pero Janka Veselinovića počelo je osetno da škripi (More bez Primorja, Ciganče); Sima Matavulj podbacuje u svojim radovima (Beogradske Priče), — slaveći, na godinu dana pre toga, dvadesetpetogodišnjicu svog najsolidnijeg rada, koji je izražen: govorimo samo o pripovetci, u jubilarnoj knjizi Primorska Obličja; Milovan Ć. Glišić daje svoje poslednje stvari, i hronološki i po vrednosti: Čist Vazduh (Zvezda, 1899), Dva Lovca (Lovac, 1899) i Drumska Mehana (Kolendar Srpska Zvezda za 1910). Sem toga, ma je godina bila godina kada je srpska pripovetka izgubila i dva pripovedača: 1899. godine umiru Svetolik P. Ranković i Ilija Vukičević. Da bi situacija u koju ulazi Borisav Stanković bila jasnija, treba pomenuti da je godina izlaženja njegove impresionističke zbirčice bila godina, kada je realistička pripovetka dospela do svog najvišeg vrha i počela, u isto vreme, osetno da se spušta, unoseći tendenciozni, politički i moralni karakter. Tako, te godine izlazi u Delu Junak Naših Dana Janka Veselinovića; izlazi Trulež, nezapaženi dobri roman G. Jaše Tomića; izlaze poslednje satiričke priče Ilije Vukelića i Svetolika P. Rankovića koje nisu lišene od političke i moralne tendencije, kao, povodom Vodenice na Flosi i članak G. Jovana Skerlića Jedan Realistički Roman, koji je bio kritički izraz te realistički raspoložene periode. Da bi čitaocima Savremenika, za koje se i piše ovaj uvod, ta perioda bila još razumljivija, moramo napomenuti, da su te godine tendenciozne realističke pripovetke bile godine najcrnje reakcije i da je, srpska pripovetka, kao i sve druge grane rada, uzela, koliko je mogla, na sebe ulogu koju je uzela perioda Gogoljevog Revizora: da se, i svojim sredstvima, bori protivu reakcije.

U ovakvoj jednoj periodi, malo ranije pre no što će da probije talenat G. Petra Kočića, Borisav Stanković izlazi pred publiku sa svojom zbirkom Iz Starog Jevandjelja.

I.

„Duša ti je široka, srce crno... Vek ti šaren, put dalek, neznan i taman".

Tako je, jednoga sunčanog dana, jedna ciganka bajala Borisavu Stankoviću kad je ovaj, posle jedne ljubavne scene, otišao u zreo vinograd da, u hladovini kakvoj, prosanja koji lep čas. Duša mu je, zbilja, široka. Široka na naš, na istočnjački način; široka za ženu i sve ono što ona može da probudi; široka na način starih barada vranjanskih, široka za sevdah, za dert, za

Mirjano, more, Mirjano;

široka za bosjake, „bosje ljude", za izbačene iz koloseka života, za sumanute i brodolomnike života. Srce mu je, zbilja, crno, a put dalek, neznan i taman. On je pesimista kad govori o sadašnjici, fatalista kad govori o prošlosti, i skeptik

Digitized by Google

kad rezimuje. On, kao fatalista, veruje u kob, koja je svakome čoveku opredeljena i, kao pesimista, veruje da ljudi žive u ovoj „dolini plača" samo stoga da rdjavo prodju: njegov Jovča poludi, Naza, kao devojka, zatrudni sa svojom slugom i za njega se uda; Uveta se udaje za nedragog (Prva Suza); Domitrija, s nekim nagonom koji ima izvora van njega, dolazi u situacije, koje ga nište i sagorevaju; Sofku na sve goni nešto, što je jače od nje, i njen život i nije ništa drugo do čitav niz kriza i srahova koje ona ne stvara; Jovča, kad dodje „ono njegovo", donese jatagane i pištolje, natera ženu da se svuče, „podalje od njega peva, peva..." a on šekluči i pije, peva besno, ali nekako tužno, sanjivo „kao za nekim nikad neostvarenim snom"; Mita (Oni) koji voli da voli kad nastane proleće, koji oseća „kako dolazi i spušta se noć", koji zna za čežnju i ašikovanje; pa onaj drugi Mita (Bokdanikova Žena), Aničin muž, svoj, samonikao, razočaran u životu, „mnogo živeo, uživao, pa razočaran povukao se". Tako gazda Mladek, gazda Marko, Jovča, i cela ona legija ličnosti, koja sa svojim strastima krstari kroz delo Borisava Stankovića. Taj njegov fatalizam („put dalek"), u vezi sa sumnjom i crnim pogledom na ljude i situacije („put šaren i taman"), ogleda se u svima njegovim impresijama i pripovetkama. Nešto više i suverenije gospodari njegovom prirodom i stvara joj raznolike situacije. Svi smo mi vezani za nešto tamno, svi smo u zavisnosti od nečega što upravlja nama, a što ne vidimo. Ništa nije u našoj moći: sve je „iznad naših moći". Velika se ljudska povorka kreće kroz život. Niko ne zna otkuda, kuda, i zašto? Šta je sveto što ljude goni životu koji vodi smrti, i našto takav cilj? Borci padaju, levo i desno, s koloseka života, a oni koji stižu, stižu da padnu. Umiremo i, umirući, ne saznajemo, bar u tom času, pravu našu prirodu i prirodu svega što je oko nas. Ljudska je duša duboka i tamna, niko još ne zaseti od prave njene prirode, i niko ne nadje ključa toj Šifri. Postoji samo jedna istina: nema istine. „Sve što znamo to je da ništa ne znamo, i da ništa ne možemo znati", kako je Emerson rezimovao svoje saznanje, moglo bi da se primeni na fatalizam, koji veje kroz književno delo Borisava Stankovića.

II.

Kao što je Janko Veselinović voleo i opisivao svoju Mačvu, Svetolik P. Ranković svoju Šumadiju, Milovan Gj. Glišić Podunavlje, kao što Ivo Ćipiko voli i opisuje svoju Granicu, a Petar Kočić Krajinu, tako isto i Borisav Stanković ima za svoj pripovedački teren svoje Vranje, svoje mesto rodjenja. Nasuprot onima koje pomenusmo, čiji je teren čitav jedan kraj, Borisav Stanković je još lokalniji: njegova je domena samo Vranje, i to staro Vranje, ono koje propada i što je skoro nestalo. I ovo je, za divlji temperamenat i takav isti talenat njegov, vrlo prirodno. On je sav impresionist, talenat koji može da govori samo o onome, što je sam proživeo i iskusio i, kao takav, ne može da govori, povodom Vranja, samo o sebi i Vranju. Vranje mu je, u prvim danima detinjstva i mladosti, napunilo dušu impresijama i dogadjajima, ono mu je sugeriralo prve misli, prikazalo prve ljude i, naročito, prve žene; tu je osetio prve strasti i uočio prve konflikte generacije s generacijom, sebe s generacijama i, ako hoćete, sebe sa sobom. Sem toga, Vranje je i po drugim osobinama svojim, jedna od najinteresantnijih varoši srpskih, ili je bar B. Stanković takvom učinio. U njemu se

Digitized by Google

najbolje mogao da vidi interesantan sukob onoga što prolazi sa onim što dolazi, istočnjačkog i turskog temperamenta, mentaliteta i sklonosti sa zapadnjačkim, u evropskom i srpskom smislu te reči. To Vranje, u kome se, i dan-danji, kraj crkve može da vidi džamija, kraj feredže veo, kraj turbana i fesa cilinder i frak, kraj nanula i šalvara plitke lakovane cipele i žensko odelo najnovijeg kroja ; to Vranje čočeka, čaligdžija, zurli, grneta, šarkija, dahira i bubnjeva, koje tako bacaju Mitka u sevdah i dert ; to Vranje mintana, kolija, silava i anterija ; Vranje doksata i seraja ; Vranje argata i prosjaka, Vranje mantafa ; Vranje amamskih teškera po kojima se parilo i znojilo Sopkino strasno telo ; Vranje u kome se, pijući solep, greje kraj mangala ; Vranje, najzad, za nas vrlo egzotičnih običaja, velikih strasti, sevdaliskog pevanja i „neklamiskog sviranja", — to Vranje je puno lepota, interesantnosti, prizora, „slika i prilika", „zloga i nezloga", izrazitih tipova, naročitih sklonosti i čudnih shvatanja, za jednoga pripovedača, koji ima tako mnogo talenta, koliko ga ima Borisav Stanković. Srbija ne nudi nijednu drugu varoš — bolje bi, možda, bilo reći da nijedna druga varoš nije dala pripovedača njegove rase ! — Srbija ne nudi nijednu drugu varoš koja bi tako reljefno prikazivala borbu, koju vodi stari sistem s novim, staro doba s novim, na svoj način metafizički i divlji Istok sa prezrenim i pitomim Zapadom. U tome sukobu Borisav Stanković je odlučni tradicionalist, predstavnik Starih ; on je na strani Staroga Vranja, „starih maola", kolenovića, na strani Vranja, koje prolazi, propada, iščezava... Otuda, nije slučaj, što mu se jedna zbirka pripovedaka zove Iz Starog Jevandjelja, a druga Stari Dani. Njegov je tradicionalizam tako jak i simpatije tako strasne za Staro da, kadgod mu se ukaže prilika, on napada na Novo, na ono što se uvlači „odozgo" i trudi da istisne i sasvim uništi ono „staro", ono „njeno", ono „dobro"... Kad, naprimer, u Starim Danima, priča o sadanjem Vranju, on ga crta crno i antipatično. Sadanje Vranje je Vranje birokracije, licitacije, prodavanja na toboš, Vranje podvodanika i bogataša, koji su se igračkom obogatili ; sadanje je Vranje prnjavo i usko, „kaldrma je izrivena, česma opala..." Kad se, posle ovakvog opisa, vrati na uspomene, koje mu je ostavilo staro Vranje, on kliče : „Ali, dosta ! Našto ovo? Sve je ovo tako sirovo, masno ! Neću to... Staro, staro mi dajte ! Ono što miriše na suh bosiljak i što sada tako slatko pada. Pada i greje, greje srce..." Iz te njegove ljubavi prama starom i mržnje prema novom Vranju, u njegovim pripovetkama i nema pomena o sadanjima odnosima, o „novom režimu". Njegova i njegovih ličnosti mržnja na „nov režim" ide do kletve. Hadži-Toma (Koštana), predstavnik starih naravi i zakona, kad mu sin provodi vreme i troši pare sa Koštanom, ovako dovikuje Arsi, opštinskom predsedniku : „Eto ti tvoja Srbija ! A za vreme Husejin-paše, takve su na četiri konja čerečene. A sad? Ciganima carstvo došlo. Zar ja ovo da dočekam?" Stevan Čuknja, iz istoimene pripovetke Stankovićeve, ovako pijan rezonuje o novom stanju stvari : „Jà ! Srbija slobodija ! Kada se gazda Arsa napije i puške baca, — razveseli se ; a kada Stevan larmu pravi — u aps !..." Onaj isti Hadži-Toma, prek i osoran, pravi Turčin, govoreći Arsi o Koštani i ciganima, koji su celu varoš pobunili, ovako rezonuje o pravima jednoga predsednika opštine : „Pa, ubij, bre brate ! Zar i za njih, Cigane, jošte muka? !" Borisav Stanković ne samo što dopušta da njegove ličnosti ovako govore, nego, što više, on ih

Digitized by Google

vole kad ovako govore. On te svoje Stare toliko vole da im neda da se mešaju s Novima ni kad su živi, ni kad umru. Dok su živi, oni žive u svojim „starim maolama", maolama kolenovića i odžakovića, a kad umru za njih je rezervisano naročito mesto na groblju : to su „adžiski grobovi", nasuprot onim običnim, gradjanskim i novim. Kad pomene Vranje, u privatnom razgovoru, on bolno uzdane i konstatuje pobedu Novih, rezervišući se : „Moje su pripovetke izbegle u Tursku, tamo dole. Tamo još, valjda, ima od moga života !" Kad je, da pomenemo jednu anekdotu o njemu, 1902/1903. godine, bio u Parizu, on je u svome stanu namestio sidžade, a hranio se u poznatom „Istočnjačkom Restoranu". Jednom prilikom, kad nije „imao pravu svest o pravoj liniji", šetajući Luksemburškim parkom, baš onom stazom preko koje prolazi slavni svetski meridijan, zapevao je :

Mirjano, more, Mirjano,
Crne oči imaš ti !

III.

Borisav Stanković nije od onih pisaca koji mogu da se „dedubliraju", da odstrane sebe iz dela koje pišu, i da uskaču u sva stanja duševna i u sve strasti ličnosti koje daju. On je od onih koji uvek, — kod njega apsolutno uvek — opisujući druge, opisuju sebe. Sve su njegove ličnosti, to se odmah može da primeti, onako isto čudne, neobične, divlje i jake prirode, kao što je on sam ; i njegov Mitka, i Stojan, i Domitrije, Sofka, Cveta, Pasa, i svi drugi i sve druge, nose u sebi po nešto od jednostrano komplikovane i jednostrano neobične prirode njegove. Otuda, ko je pažljivo posmatrao njegove ličnosti i ceo onaj niz strasti i misli koje ih raspinju, mogao je da konstatuje izvesnu jednostranost u njihovom shvatanju, gledanje na ličnosti kroz jednu ličnost, koja ima razvijene izvesne osobine, a drugih ili nema, ili su samo nasluhske. On daje svojim ličnostima samo ona duševna stanja, koja sam preživljuje, stavlja ih u situacije koje sam najbolje može da shvati, i pod peisaže, koje on lično voli. Njegovo celo književno delo, otuda, i nije ništa drugo do jedna velika Palata ljubavi, strasne, čudne, istočnjačke i živinske ljubavi, sa svima varijetetima koji se zovu : sevdah, dert, ljubomora, sladostrašće, snovi i maštanije o ženi ili mužjaku, i tome slično. Zbog te njegove individualnosti i davanja samoga sebe kroz svoje ličnosti, od njega se ne može tražiti da daje Vranje onakvo kakvo je ; jer, on ga može davati samo onakvo, kakvo ono izgleda njegovom beduinsko bujnom i plahom temperamentu. Mnoge odnose izmedju ličnosti on je gledao komplikovanije nego što su i, možda, video medju njima mnogo što-šta što ni oni sami ne mogu da shvate. Taj je slučaj vrlo čest u književnosti, da su umetnici bili komplikovaniji od gradiva koje su uzeli u rad i, u tom slučaju, davali više sebe, nego li gradivo. Ono starinsko, uostalom, da „pisac treba da stavi ogledalo pred prirodu", nije nikada ni bilo tačno za više prirode ; samo niže umetničke prirode bile su sposobne, da otsustvuju iz dela koje stvaraju. Kroz Hamleta, dopustite mi tu digresiju, govori Šekspir, kroz Levina Tolstoj, kroz Branda Ibsen, kroz Luku Putnika Gorki, i tako dalje. Tako je i u slikarstvu, vajarstvu, muzici. Tako je, jednom reči, u umetnosti. Onako jedna mala varoš, da se vratimo predmetu, kao što je Vranje, ne može da pobudi onako komplikovane odnose, ni onako strojene prirode kakve je Stanković dao. Ali, što nije moglo Vranje da da, dao je sam Stanković, jer je dao sebe : sve njegove

Digitized by Google

ičnosti i situacije kroz koje ih sprovodi nose jasan njegov žig. I Stanoja, i Domitrija i Mitko, kao i Pasa, Cveta, Koštanja i Sofka, nose u sebi, više ili manje, prirodu samoga pisca. On je toliko individualist i impresionist, da ništa ne može da posmatra, a da samoga sebe ne unese u tolikoj meri, da ono što posmatra ne nosi više svoj karakter. Kod njega nije samo svaki „pejsaž jedno duševno stanje", već i svaka ličnost i svaka situacija, rekao bih i svaka stvar; tako da, u njegovom delu, ceo onaj kortež ličnosti, situacija i pejsaža nije ništa drugo do beskrajni broj varijeteta njega samog.

Kad se ovako shvate njegove ličnosti, ovako kroza nj, onda je lako naći odgonetke pitanju: Otkuda dolazi, da su sve njegove ličnosti onako visoke, jake i otmene, i sposobne za onakve tananosti, kakve im je on pozajmio! Treba pomenuti samo nekoliko ličnosti, i samo nekoliko situacija u kojima one učestvuju, pa da se vidi kako su to neobične i čudne prirode. Tako, Jovču naprimer, niko nije mogao da ugodi svojim sviranjem. Ono visoko, ono n e š t o što on traži svega je mogao da nadje u po nekom tonu, u po nekom potezu sviračevog poteza gudalom: to je ono t o Jovčino, koje ni sam nije mogao da protumači. Ili, Stojan naprimer. Stojan, oženjen, vole još uvek udatu Cvetu koja je, ranije, bila sluškinja u njegovom domu; i vole je nekako čudno, na svoj način, sa retkim i neobičnim sevdahom. Takva je ista i Kata, iz njegove vrlo dobre, a dosta zaboravljene pripovetke Č o k. Kata je udata protiv svoje volje, a Mladen kog je ranije volela ostao je neženja. Nju strašno tišti, što se on još nije oženio i, preko komšika, poručuje: „Neka se ženi! Jer, ovako neoženjen, na grudima mi leži...". Mitka, sevdalija, jednom prilikom ovako sevdiše na način viših sanjalica: „Eh, Koštan bre! Živa rako, bre! Plači, Mitke, plači!... Gora i voda se veseli. Tiki, ja sam ti nešto mlogo želan!" Kad se Anica, da pomenemo još koju scenu, posle prve bračne noći, diže rano u zoru, iz postelje prosedog joj muža, ona, izašavši na svežinu i setivši se svega što je prošlo, plače, plače, kao kakva viša žena, koja shvata život na sasvim drugojačiji način od ostalih žena.. dok, odozdo iz čaršije, grmi grneta, i čuje se Ita, njen stari dragan, kako sevdiše:

Podunuše soba-zorski vetrovi...

Takve je iste prirode i scena kad Anica, kao udovica, neće da podje za Itu koga voli, jer, čim pomisli na njega, odmah se izmedju nje i njega ispreči Mita, njen pokojni muž. Srećući se s tim tako osetljivim i divlje visokim ličnostima, čovek se i nehotice mora da seti onih plahih i strasnih arapskih pesnika, koji su zbog žena, sevdaha i derta činili neverovatne stvari. Sve su te ličnosti, zbog žene, na svoj način romantične, gotove da podnesu i da nanesu najveća mučenja. Zbog njih one, kao Marko u N e č i s t o j K r v i, posle muka, usednu na konja, mesto korbačem golim ga nožem čarku i, kao ludi, beže u svet da se nikada ne vrate; zbog njih, kao Dimitrija u P r v a S u z a, čine od sebe pokor na način egzaltovanih duša; zbog njih, kao Stojan U N o ć i, muče svoju dušu neobičnije od drugih ljudi; zbog njih, kao Stanoja, proćerdaju život večito pijući, i pevaju:

Mehandži, more, mehandži
Donesi vino, rakiju
Da pijem, da se napijem,
Dertovi da si razbijem!

zbog njih one, najzad, kao Jovča, kad je saznao da mu je kći obeščašćena ili Marko posle scene sa Sofkom, beže mahnito u svet, udarajući konja nožem u sape.

Digitized by Google

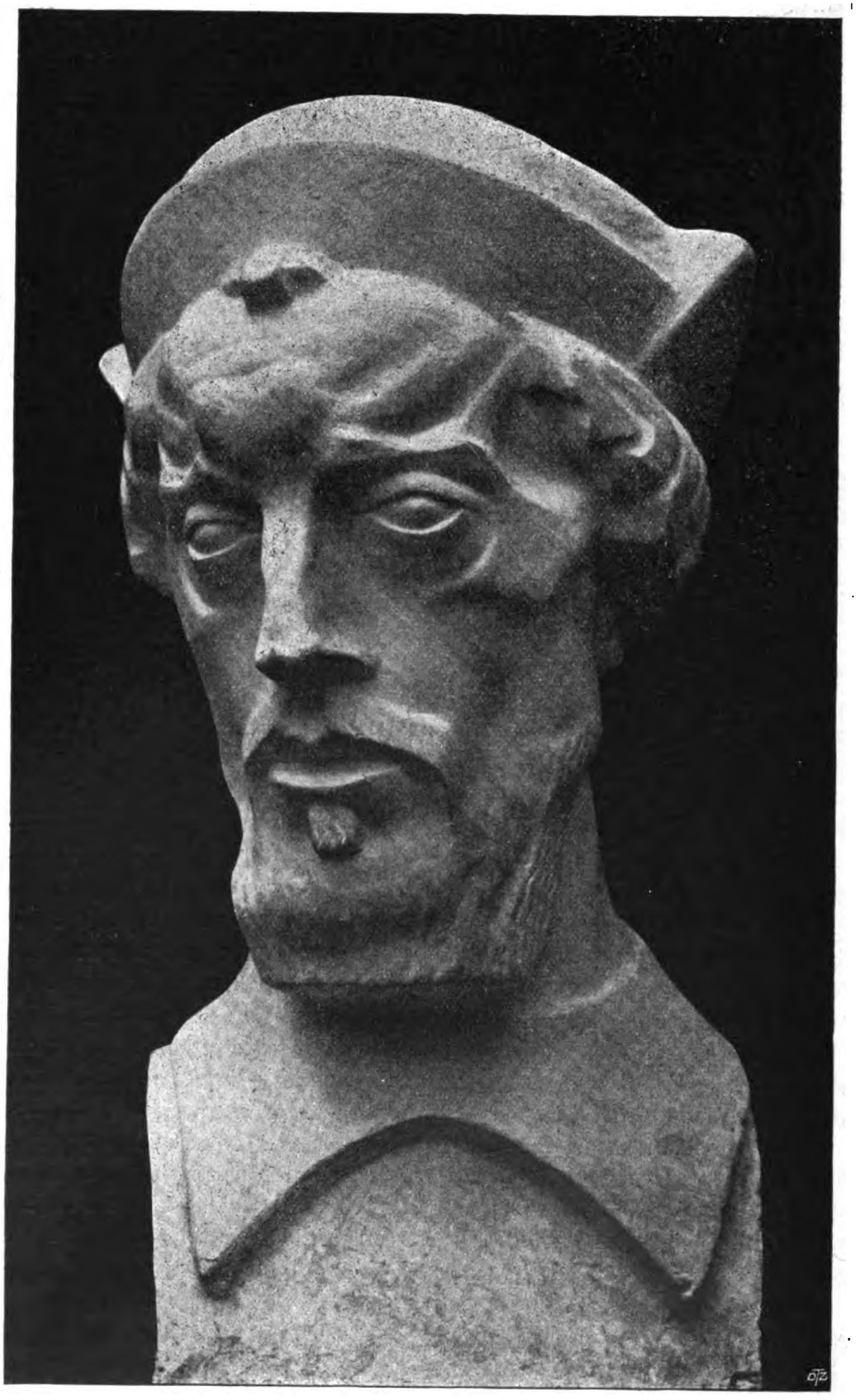

Ivan Meštrović: ***Medulić.***

Digitized by Google

Kao ove ličnosti, i njegovi „božji ljudi", i njegovi bosjaci su neka vrsta nadljudi koji osećaju više nego li mala vranjanska birokratija i, tako isto, dublje misle i imaju svoju naročitu filozofiju života. Kad Toda, naprimer, odlazi sa mladoženjom, Dimitrija, sluga njen, koji je nešto naročito imao za Todu, beži pod ambar, pada ničke na zemlju, dokopa se kose i lica, i poče se grepsti i krvaviti. Kad kola s Todom odzvrjaše on, besan i mahnit, kao romantički ljubavnici u orijentalskom i divljem smislu te reči, izbečenih očiju i usplahiren, juri da stigne kola, i daje, po jačini, ali u drugom smislu, scenu koja pretskazuje budućeg pisca scene izmedju Vanka i Sofke. Takva je ličnost i njegov Bekče, onaj njegov Bekče koji oseća potrebu da izadje iz varoši u polja i njive, i tamo peva i luta... Takva je i Cveta koja u njivi, gde treba da navodi vodu na duvan, pada u jednu ljubavnu halucinaciju, sećajući se prošlosti, i zaboravlja na vodu, koja teče u tudju njivu. Takva je, najzad, scena u S t a n o j a, kad sam pisac, nad otkopanim grobom strininim, nalazi napuštenog, razbarušenog i o budak podnimljenog Stanoja kako gleda u „strinine poredjane kosti" na način čoveka, koji mnogo i tanano oseća. Ne treba zaboraviti, i ako nisu „božji ljudi", ni Tomču (S t a r i D a n i), finog sevdaliju, kao ni dertliju Rašid-bega (S t o j a n k e, b e l a V r a n j a n k e) koji, zaljubljen u Stojanku, kad se ova prosi, potegne nožem, i ubije je; kao, najzad, ni celu onu povorku ličnosti, što umeju da pevaju i osećaju:

Da Moješ pole more, Vaske,
Kakva je žalba za mladost?

Ona jedna vrsta ličnosti koju Borisav Stanković naročito vole, i s voljom ocrtava kroz celo svoje delo: to su one surove, preke, plahe i okošte patrijarhalske prirode koje, kao Jovča, za sebe vele: „Gospodara nemam. Za sebe, ja sam gospodar. Od nikoga ništa ne tražim, a daću". To su oni stari tipovi naši, koji se još i sada sreću po istočnim krajevima, puni samopouzdanja, divljine, strasti prema ženi, mržnje prema državi, junaci kad rade, dertije kad uživaju, impresionisti, samorasli, čudni. Jedna scena je naročito karakteristična za sve te ličnosti. To je ona divlja i jarosna scena, kad Jovča sazna da mu je kći obeščašćena:

... „Ali on opet ustuknu. Čisto mu se kosa podiže, kad ga ona poče opet onako dugo, i gorko, gorko da gleda i proplaka.

— Kučka je ona, a ne kći!

Ništa više nije trebala, Jovča je sve, u tren, odmah sve znao. Da ih je obeščastila, i rašta, od čega i kako je bolesna. Zašto je kući nema. Samo pregrize jezik.

— Av! I brzo, ne gledajući ni kakav izgleda, odjuri gostima.

— Prijatelji! Ali, brzo zastade. Sam se uplaši od strašne šupljine svoga glasa. Vrati se. Izadje u kujnu. I kad vide da nikoga nema, zavuče desnicu u usta i zagrize je, te krv poteče. I kad ga bol od ujeda osvesti, vrati se gostima...".

Ta scena i scena kad se Marko, pred Sofkinom sobom, muči i bori sa sobom, veoma su karakteristične za čitav jedan niz tih istočnjački strasnih i instinktivnih ličnosti. Takve su, naprimer, i Stojanov otac (U N o ć i), i Efendi-Mita, Hadži-Trifun; takav je onaj stric piščev (S t a n o j a), koji kad bije ženu on joj, prvo, omota kose oko ruke da bi je čvršće držao; takva su Aničina braća u P o k o j n i k o v o j Ž e n i, Nikola (U v e l a r u ž a), i Rista Krijumčar, i stari Vasilije, i tako dalje.

Takva izgleda ta čudna povorka instinktivnih i polupijanih varvara sposobnih za velika osećanja. (Nastavit će se.)

Digitized by Google

DR. L. KNEZ VOJNOVIĆ: IZ TAINE-OVE PREPISKE

(Nastavak)

III.

ISTORIK. (1870—1875.)

Budite uvjereni o jednoj stvari: čovjek u svojoj glavi ima samo izvijestan broj oblika i misli; kad ih je iscrpao, najbolje što može učiniti jeste da preda pero drugima. Albert Sorelu 9 novembra 1870

U sreći ne treba mnogo zahtjevati. istome 16 decembra 1870

Velika je naša zabluda bila htjeti da sve bude zabavno; vještina i talenta dosagjivanja sačinili su moć Nijemaca; oni su bili kadri da na sebe prime sve kuluke, sve najduže i dugočasnije poslove, koje kod nas niko nije htio da primi. Flanetu 7 februara 1871

U malo težim stvarima, kakva su pitanja o vladi, o društvu, o političkom ustavu srednja je inteligencija Francuza nedovoljna; on je ograničen, zadovoljava se riječima, uobražava se da je nadležan rješavati pitanja, a ne vidi kako su delikatna i teška. Gospogji Taine 8 aprila 1871

Produženo republikansko stanje izgleda za sada kao jedino moguće, ma da je Republika manje moguća u Francuskoj nego li drugdje radi temperamenta, vaspitanja, pa izmjeničnih osjećaja klasa. istoj 21 maja 1871

Engleski žurnali govore da u našoj ćudi ima okrutnost i, da su posljednji pariski pokolji pokazali kako od majmuna može da postane tigar. istoj 27 maja 1871

Veliko je zlo dandanašnjega socijalizma što na samom svom dnu nema, kako puritanizam pa kako i katolicizam Lige, jedan moralni princip, ideju unutrašnje i lične reforme volje i srca. On nije ništa drugo, nego sistem i pravac koristan prohtjevima, apetitima, zavisti i svim najrazornijim strastima. istoj 29 maja 1871

Što god čitam i čujem (u Engleskoj)[1] nigdje ne vidim fina književna osjećaja, dara ili vještine razumijevanja utrnulijeh duša i strasti. Oni su samo naučenjaci i solidni — na pr. gospodin Freeman[2] koji iznova priča Normansko Osvojenje Augustina Thierry-a. istoj 4 juna 1871

U politici i u moralu mi ne sudimo nego po našim strastima i po trenutnim interesima i vjerujemo samo ono, što nam je prijatno da vjerujemo. istoj 9 avgusta 1872

O tragu tri godine govoraše mi gosp. Guizot,[3] da su od Otfrida Müllera na ovamo sve istorijske teorije Nijemaca, na pr. Mommsenova istorija, sama fan-

[1] Taine je nekoliko puta bio u Engleskoj. Iz ovijeh su putovanja iznikle njegove: „Notes sur l' Angleterre". Poslije nesretnoga rata, pogje u Oxford na poziv onog univerziteta da drži šest konferencija o Corneillu i Racinu. Oxfordski univerzitet podijeli njemu i glasovitome šefu starijeh katolika Doellingeru doktorat „in jure civili, honoris causa".

[2] Glasoviti istorik Edward Freeman, čija su glavna djela ova: History of Sicily, History of the Norman Conquest, Political Geography, Methods of Historical Study. Imali smo čast da ga lično poznamo. Na glas o njegovoj smrti u Španiji (Alicante) god. 1892 napisasmo mu u „Obzoru" opširni In Memoriam.

[3] Ne Guillaume, nego François (1787—1874) jedan od najvećih istorika Francuske, ministar Louis-Philippe-a, pisac djela: Histoire de la civilisation en Europe, Hist. de la Révolution Anglaise itd.

Digitized by Google

tazija, same teze a priori sagragjene od kabinetskijeh naučenjaka. Njegov je način mišljenja sasvim engleski. Gjorgju Brandesu 18 novembra 1872

Čini mi se, da je Turgenjev pisac prvoga reda. Svi bi se njemački pisci mogli stući u havanu (mortaru) i ne bi im se izvukla jedna kap njegova soka i njegove jačine. Evo što mi je uopće odvratno u njima ; osim u stihovima, naročito u lirskoj poeziji, oni ne znaju pisati. Goetheov Wilhelm Meister nije, po stilu, bolji od radova gospogje Cottin.[1] Brandesu 25 jula 1873

Mi ćemo do pedeset godina bez sumnje biti na nižem stepenu od Italije, a možda i od Španije. Boutmy-u 9 septembra 1875

Kad radimo sa tom ogromnom nepoznatom količinom što se zove opšte pravo glasanja (suffrage universel), svako je predskazanje bez ikoje vrijednosti, a upravo u tome leži mana sistema. istome 8 oktobra 1875

Iz bilježaka za „Postanje Savremene Francuske".[2]

Francuska je Revolucija dokončala kod Carstva i sa Carstvom. Društvo je sazdano i sregjeno ; posljedice su ove :

1° Instalacija jednakosti ; ukidanje premija za velike ambicije (osim za jedan trenutak pod Napoleonom za vojnike, koji postaju maršali i kraljevi) ; nema više velikijeh života, sve velike sposobnosti i duge želje na nekom stepenu učmanu. Nema više nezavisnijeh univerziteta, ni nasljedna plemstva sa mjestom u javnim poslovima, niti se mogu osnivati velika udruženja, niti utemeljiti kakav veliki mjesni uticaj. Društveni oblik proizvodi gragjane i činovnike, kojima je sve sitno i zaživotno. Nema više mjesta dostojna jedne ambicije, osim mjesta biskupa.

2° Centralizacija koja proizvodi, čak u malenima i u čeljadi srednje ruke, naročito u provincijalcu, beskonačnost praznine i dosade. U Parizu draženje i uživanje, epikurejsku ili diletantsku samoživost.

Sretni tip, koji ovome društvenome obliku duguje svoj potpun razvoj, jeste :

1. Seljak, koji posjeduje ili zaradi zemlju vrijednu tri do deset hiljada franaka, koji je sa tom zemljom srastao, pod zaštitom žandara i dobrim putovima ; 2. lice petoga ili šestoga razreda, mali trgovački kalfa ili prirodom ograničeni činovnik, koji u svojoj kancelariji životari kao pisarčić, mehanički ; 3. ljenivi bourgeois, koji dobro jede i pod večer šeta ; 4. artista, pisac, intrigant u Parizu.

Svi ostali veliki životi, život engleskoga country-gentlemana,[3] velikoga trgovca i američkog industrijalca, osnivaoca i stvoritelja korisnijeh stvari, zagragjeni su.

IV.

POSLJEDNJE GODINE. (1876—1893.)

U Decembru 1875 Taine publikova prvu knjigu „Postanja Savremene Francuske" pod natpisom · „L' Ancien Régime" (Stari Režim). I odma sljedeće godine produži svoj veliki rad oko Revolucije. U Savoji bješe stekao jedno imanje. Za-

[1] Madame Cottin, ženski romansijer srednje ruke (1773—1807).

[2] Corr. III, 320—321.

[3] U vrlo velikom što je u minijaturi, naš „zagorski šljivar".

Digitized by Google

vuče se tamo i tamo ostade da sredi ogromni svoj materijal. Službena slika Revolucija kao osvetničke epopeje, pune samijeh vrlina ili u najgorem slučaju neophodno nužnijeh svireposti, u koju je i on nekada vjerovao, poče rapidno da blijedi pred njime, i mjesto nje sazda drugu jednu sliku „van svake političke zadnje misli". Ova je Taine-ova Revolucija eksplozija svih pritajenih i Starim Režimom, naročito klasičkim duhom francuskih filozofa, njegovanih najnižih instinkta i psihopatoloških pojava, koja je kako svaka ma i najkrutija reakcija donijela mnogo dobra, ali još više zla. Zlo je za Tainea u tome, što je Revolucija izbacila Francusku iz puta istorijske evolucije, iz brazde postepenog, organskoga preporogjenja. Na njegovo je mjesto nastupilo gragjenje društva po apstraktnim formulama i u savršenom nepoznavanju vrlo složene i raznolične prirode čovjeka.[1]

U Martu 1878 Taine publikova prvu od tri knjige, na koje se nehotice bješe proširilo njegovo djelo. Prvoj je knjizi natpis: „L' Anarchie". 14 Novembra iste godine Francuska Akademija izabra ga sa 20 glasova, na 26 glasača, za člana na fotelj upražnjen smrću književnika de Loménie. Kako u svim svojim dužnostima, Taine bi i kao član Francuske Akademije revnostan i duševan. Na sjednice dolažaše redovno, skroman, kazivajući prijatelju Aleksandru Dumas sinu: „Sva bi zadovoljstva samoljublja dao za jednu ideju, koju već u sebi imam". — „Ako sam tražio da uspijem, govoraše drugom prilikom, to bi naročito da usrećim dvojicu: majku i tasta".

Cijelu godinu 1879 upotrebi u radu oko druge knjige: „La Conquête Jacobine" (Žakobinsko Osvojenje Francuske). U Savoji ga okružavahu prijatelji, cvijet francuske inteligencije, Renan, Berthelot, Vogüé, Fabre, Hérédia, Caro itd. Hérédia recitovaše svoje besmrtne sonete: „Les Trophées", koji ne bijahu još publikovani, pa i sam Taine gragjaše stihove na čast svojim omiljenim mačkama. Interesovaše se i u poslovima svoga maloga savojskoga sela Boringe. Izabraše ga za općinskoga vijećnika. Pisac „Engleske književnosti" i „Revolucije" nalažaše osobito zadovoljstvo u druženju sa seljacima i u sastavljanju zapisnika općinskih sjednica. Jednoga dana mali općinski činovnik počini nekakvu nepravilnost. Da ga ne bi otpustio od službe, Taine predade ostavku. Uprepaste se seljaci. Godinu dana pred njegovu smrt ponovno ga izabraše za vijećnika.

Sa godinom 1885 počimlje Taineovo fizično neraspoloženje. Velika ona glava bijaše bez prekida radila četrdeset godina. Počimaše zdravlje da popušta. Ne vanredni mu um, nego živčani sistem. Bješe publikovao treću knjigu o Revoluciji: „Le Gouvernement Révolutionnaire", a pod kraj 1886 započe svoj: „Régime Moderne" sa velikom slikom Napoleona (Napoléon Bonaparte). Sjećamo se, kako da je bilo jučer, dubokoga upečatka što je na nas učinio ovaj strogi sud o velikom Caru, kad ga pročitasmo u „Revue des Deux Mondes" (Februara, 1887). To bi-

[1] Ovo je shvatanje Revolucije proizvelo žestoku reakciju kod svih bezuslovnih pristaša revolucijonarnoga „bloka" i žakobinskih, centralističnih tradicija, ali je moderna, upravo najmodernija znanost, uz prkos Aulardovoj vojni protiv Tainea, usvojila Taineovo mišljenje, dakako u glavnome, jer je i Taine bez sumnje forsirao svoju tezu. Uporedite o tome još uvijek aktuelnome pitanju znameniti članak Adalberta Wahla: „Über die Ursachen der Französischen Revolution" (Historische Zeitschrift, 1908, 101 Band), koji se potpuno saglašava sa Taineom i o kome smo dvije riječi progovorili u našemu „Padu Dubrovnika" knj. II. str. 209—210 (Abdikacija Staroga Režima).

Digitized by Google

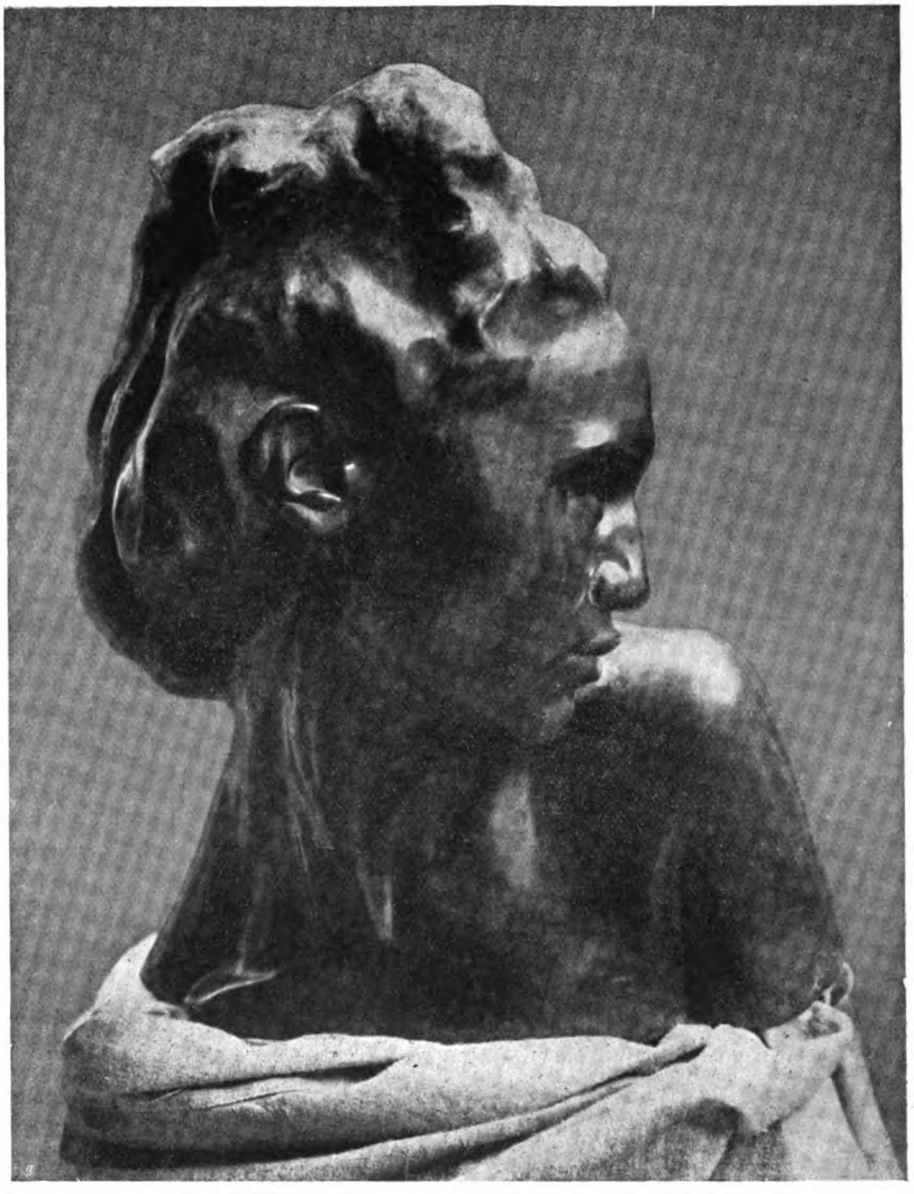

Ivan Meštrović: *Ženska glava.*

jahu prve stranice, koje pročitasmo od velikoga pisca. Bijasmo tada u Zagrebu. Krajem god. 1887 prenijesmo svoje Lare i Penate u Trst i tamo kroz god. 1888 i 1889 pročitasmo u istoj francuskoj smotri produženje Novoga Režima. Kod prijatelja Dra Porlitza uzesmo Stari Režim i Revoluciju, da ih više ne ostavimo, prohodeći mnoge večeri do duboko u noć na onim strašnim stranicama, koje u nama podržavahu po nekoliko dana neko unutrašnje uzbugjenje kao nakon suviše jakoga pića. Uzrasli — uz prkos dubrovačkoj pogibiji, na pogledu austrijskoga režima — u kultu Cara Napoleona, čiji smo liberalni duh i prostrane osnove pod

Digitized by Google

onim krutim centralizmom prikazali u zrelim godinama našemu narodu, srasli sa Mémorialom de Sainte Hélène i sa nekim starim litografijama, kojima napajasmo pogled, Taineov članak pade nam na dušu kao nekakva lomljava u silnoj gori, koja bi se po tom cijela iznenada bila porušila u bezdanu. Primjenjivajući i Napoleonu teoriju o rasi, sredini i trenutku, Taine nacrta toga „najvećega genija novijeh vremena sa egoizmom ravnim njegovu geniju"[1] — to su Taineove riječi princesi Matildi Bonaparte — kao jednoga genijalnoga talijanskoga kondotijera (rasa) vanrednijeh sposobnosti, ali na kraju krajeva čedo vanrednijeh prilika (Francuska Revolucija — sredina), nošeno na krilima sreće (Direktorij i ondašnje stanje Francuske — trenutak) nešto nalik na poznatijega Tolstojevoga Napoleona u „Vojni i Miru". Lični elemenat sveden, dakle, na minimum. Napoleon je „produkt" ona tri elementa, njegov je lični udio u dogagjajima mnogo manji nego li se misli u silnoj evropskoj literaturi o njemu. To je negacija Carlylove teze o preodregjenim „junacima", vogjama narodâ.

Možda se ni u jednoj Taineovoj radnji teorija rase, sredine i trenutka nije pokazala tako tijesna i nedovoljna, da obuhvati cijeloga čovjeka, kako u „Napoleonu". Taineova je i Tolstojeva analiza onoga gigantičnoga čovjeka preuranjena, anahronistična teza. Istina je da su ljudi vogjeni a ne da vode, ali koji? Dandanašnji, oni koji su izgubili dodir sa osnovnim moralnim silama čovjeka, kojima nedostaje vjera u same sebe na razornom dahu atomizma i fizioloških teorija o beskonačno malim organizmima. Otuda malodušnost i strah pred odgovornosti, a djejstvo anonimnijeh kolektivnosti. Ali Napoleon je sin drugoga vremena, a ujedno od njega odvojen, u punom smislu riječi čovjek-vodilac, čak i tamo gdje izgleda kao da samo pronosi evangjelje Revolucije. Princ Viktor Napoleon, pa sin Victor Duruy-a, Georges, ognjeno i vješto odgovore Taine-u, naročito prvi u spisu: „Napoléon et ses détracteurs" (Napoleon i njegovi opadači). Možda je u duši sam Taine uvidio nepotpunost svoje analize „najvećega genija novijeh vremena".

Nakon ove radnje Taine proživi još samo tri godine. Provede ih u Parizu (rue Cassette), gdje ga okružavahu mnogobrojni učenici i poštovaoci svih filozofskih šara i političkih mišljenja od Renana do Comte de Muna, od Berthelota do Haussonvilla. Iz Pariza bi zalazio često u Fontainebleau, da se na dodir šume — njegova velika strast — ponovi i smiri. Régime Moderne ne dokrajči. Publikova u Revue des Deux Mondes dvije glave: „L' Eglise" (Crkva) i „L' Ecole" (Škola). Imali su slijediti članci: „L' Association" (Udruženje) i „La Famille" (Porodica) pa kao završetak: „Le milieu Moderne" (Moderna Sredina). Kako se hvataše suton nad tim velikim čovjekom, tako ga sve to više hvataše strah za budućnost Francuske i pitaše sama sebe, da li će on imati toliko jačine da formuliše i napiše svoje zaključke i svoja predvigjanja. Ali ga od ove tjeskobe oslobodi smrt. Stoički podnese sve fizičke bolove i bez agonije mirno pregje u više sfere, u redove srodnijeh duhova, 5 Marta 1893. Zakopaše ga, po njegovoj želji, u Savoji pod jedan hum nad malim mjestom Boringe.

(Svršit će se.)

[1] „Napoléon: le plus grand génie des temps modernes, un égoisme égal à son génie".

Digitized by Google

J. P. KV.: A. ORIANI

Alfredo Oriani (pseudonim Ottone di Bauzole) postao je tek u oktobru prošle godine velecijenjen, t. j. pošto umrije. Nekoliko mjeseci pred smrt napisao o njemu jedan prikaz prvi talijanski esteta B. Croce („La Critica") ističući, da je Oriani napisao tri remek romana („Il Vortice, La Gelosia, L' Olocausto"), jedan najbogatiji idejama, što ih broji savremena talijanska literatura („La Disfatta") i da je njegovo djelo „Politička borba u Italiji", gdje ideje kreću historiju hegelovski,. ostalo nečitano i nedovršeno nažalost i sramotu talij. publike.

Novinstvo se je pak još zanosnije raspisalo povodom njegove smrti tamo od socijaliste „Avanti-ja" i liberalca „Tribune", pa do konzervativca „Resto del Carlino" i klerikalca „Corriere d' Italia". On da će se za života nepoznat spominjati u dvadesetom vijeku, kad će se mnogi glasoviti savremenici zaboraviti i da je to jedina plaća geniju, koji je pisao možda najbolje romane svojega doba.

Smiješno je, što se to novinstvo nije sjetilo genija, dok je bio živ. Preko noći se mogu improvizirati članci, ali se ne može pročitati dvadeset knjiga, pa je ta novinarska buka mogla biti i pijetet i tendencijoznost: pijetet njegovih prijatelja, a tendencijoznost — D' Annunzijevih neprijatelja. Ovaj je postao većini antipatičan (Borghese, mladi kritik, izdao je o njemu čitavu knjigu) uza sve simpatije, što ih za njega ispovijeda „najelegantniji talijanski novinar" Rastignac-Morello. (I ovaj je izdao knjigu ; uopće se danas o D' Annunziju vrlo mnogo piše.)

Ali Oriani je i suviše osebujan u talij. literaturi, a da se o njemu piše radi ovakih trivijalnih razloga ; on je talenat, u kojega djelu možemo razumjeti i ogledati savremeni talij. roman ; njegov je duh malne izmučen aforizmima, koje osvježuju tek paradoksi i tu i tamo lijepe fraze ; a njegova je duša zanimljiva u svom samotarstvu, ćutljivosti i samoživstvu, kako nam se ukazuje u njegovim knjigama.

Teško da on polazi od ikojeg talij. pisca. Jer rodjen god. 1851. pred sobom nema ako ne Manzonija, Guerrayija, Nievo-a, Foscola ... koji ga bar u romanu ne mogoše povesti u naše doba. Francuzi ga se najviše dojmiše : Balzac mu je najveći i jedini poznavalac žena, V. Hugo prvi pjesnik i rado citira sve inozemne pisce od Chateaubrianda, Pascala do Rousseau-a, Heine-a, Mickiewicza ... Uopće : citira mnogo, jer je mnogo čitao i duhovitost mu je često refleks tudjeg duha ili antiteza tudjeg paradoksa. Uza sebe ima početke današnje literature i dobro predvidja budućnost Vergina verizma i De Amicisova sentimentalizma, ali se razvija mimo njih, dapače i protiv svojih savremenika. A za sobom ostavlja jednu nedoraslu i nemoćnu borbu jedne nove kritike (književ. listovi : „La Voce", „La Difesa", „Dell' Arte" ...) i jedne nove umjetnosti (futuristi i nazovimo ih tako : radikalno socijalni pisci kao notari). Ali on je ostao bez vanjske i unutarnje veze sa svojim zemljacima i u tome mu je možda sličan drugi jedan nesretni original 70.-ih godina : Petruccelli della Gattina, kojeg je Oriani ovako označio : „Mislilac bez sistema ; dijalektik bez metode ; umjetnik bez forme ; brani sve ideje i zapušta sva mnijenja".

*

Tkogod je samo pregledao novi talij. roman, opazit će, da Talijani nemaju ni Balzaca ni Flauberta ni Zole. U ovih je roman bio ona forma umjetnosti, koja je jedina mogla izraziti njihove umjetničke poglede na svijet, društvo i čovjeka.

Digitized by Google

I baš ovaj duboki osjećaj forme romanske stvarao je najveće romane svojega doba. Povijest jedne familije („Les Rougon-Macquart") već je po zamisli roman ; nazor na čovjeka, da je dijete prilika i da stalnije baštini bolesti od novaca, ne može tog čovjeka razviti u drami ; naklonost k tačnosti, sitnicama, slikanju nužno zahtijeva u opisima najljepše stranice ; polagani tempo jedini dospijeva razviti jedan događaj, osjećaj, karakter, epohu, a to je tempo romana. Drama kreće, miče, baca, silovito spotiče sve ono, što roman razvija odnoseći se prema ovome kao pasija prema afektu.

Forma umjetnosti — govorim općenito — u Talijana nije došla iz duše, iz nutarnjeg života, nazora, osjećaja i fatalnosti jednog umjetnika, nego iz vana. R. Bracco je to izrazio malo uže i drukčije, ali u suštini slično. „Ja pišem, veli u predgovoru svojih noveleta („Diritto dell' amore") lakrdiju, ako događaji izazovu u meni senzaciju bizarnu, smiješnu ; ako mi u mozgu izazovu radosnu vedrinu opažanja, pišem veselu igru; ako pak mračne, tužne prividе života, dramu.." Ako to proširimo onda je vanjski svijet onaj, koji mijenja najdublje raspoloženje gotova umjetnika, pa on stoji pred životom. Nije to apsurd, kako izgleda, jer je snaga Dostojevskoga u jednostranosti raspoloženja, s kojom je gledao na svoju rusku i svjetsku ludnicu i stvarajući otkrio jedan novi, svoj, neslućeni svijet. Braccove su komedije i novele izvrsne ; ali ga mnoge drame ne će preživjeti.

Talijanski pisci ne osjetiše dakle unutarnju potrebu jedne umjetničke forme. Dok se je stvarala politička Italija, nije se u isto vrijeme mogla stvoriti i literarna ; a kad se Talijani ujediniše, sravniše sebe s drugima, pa vidjevši, da su zaostali, dadoše se na dostizavanje, a literatura nije utrka ni kad jaši na ambiciji.

Ima izuzetaka. G. Verga zasnovao je pred tridesetak godina četiri romana, gdje je htio prikazati puk (borba za želudac), buržoaziju (pohlepa za bogatstvom) i aristokraciju (taština), koja dolazi do rasula (rasipnost). Kako se polje ljudskog rada širi, tako se strasti kompliciraju, tipovi bivaju zanimljiviji, ali manje originalni, a jezik, frazeologija postaje individualnija i bogatija. Ovo je zaista i osnova i pogled i osjećaj romansjera i to bi bilo najodličnije djelo talij. verizma i ne samo verizma. Ali Verga ga nije dovršio i ostao je, mislim, na pô puta. Kako je mogao — ne napisati, zaista je nepojmljivo, kad zasnovano i neizvršeno djelo muči umjetnika kao grizodušje, ako ima — dakako — umjetničku savjest.

Pripovijesti M. Serao imadu veliku snagu i vrijednost, jer ih je zadahnuo Napulj, najslikovitiji i najprljaviji grad u Evropi i zamišljajući svoj najbolji roman („Il paese di cuccagna") morade osjetiti neodoljivo, da samo roman može podnijeti svu onu gomilu i sva ona čudovišta, što se vrte oko prodavaone srećaka kao pariski proletarac oko rakijašnice. Ali Serao je počela pisati drame za francuska pozorišta, pa ako ju je Napulj zadahnuo, inozemstvo će je otpuhnuti.

Savršenija su i jednostranija djela A. Fogazzara. Osjećaj religijoznosti, duhovno i ćutljivo uživanje u misticizmu, problemi znanosti i vjere, svijesti i savjesti — sve to čini od njegovih junaka poseban svijet kao što seksualizam, simbolisanje i estetizam od D' Annunzijevih, pa su njihove jednoličnosti, s koje ih kritika prekorava, baš ona snaga, s koje će njihova djela zauzeti važno mjesto u talijanskoj literaturi.

Daj nam ljude, ali svoje ! reći ćemo piscu ; a ko iznosi čovjeka sad romantički sad naturalistički sad psihološki — bit će bestemperamentan i beskarakteran kao

Digitized by Google

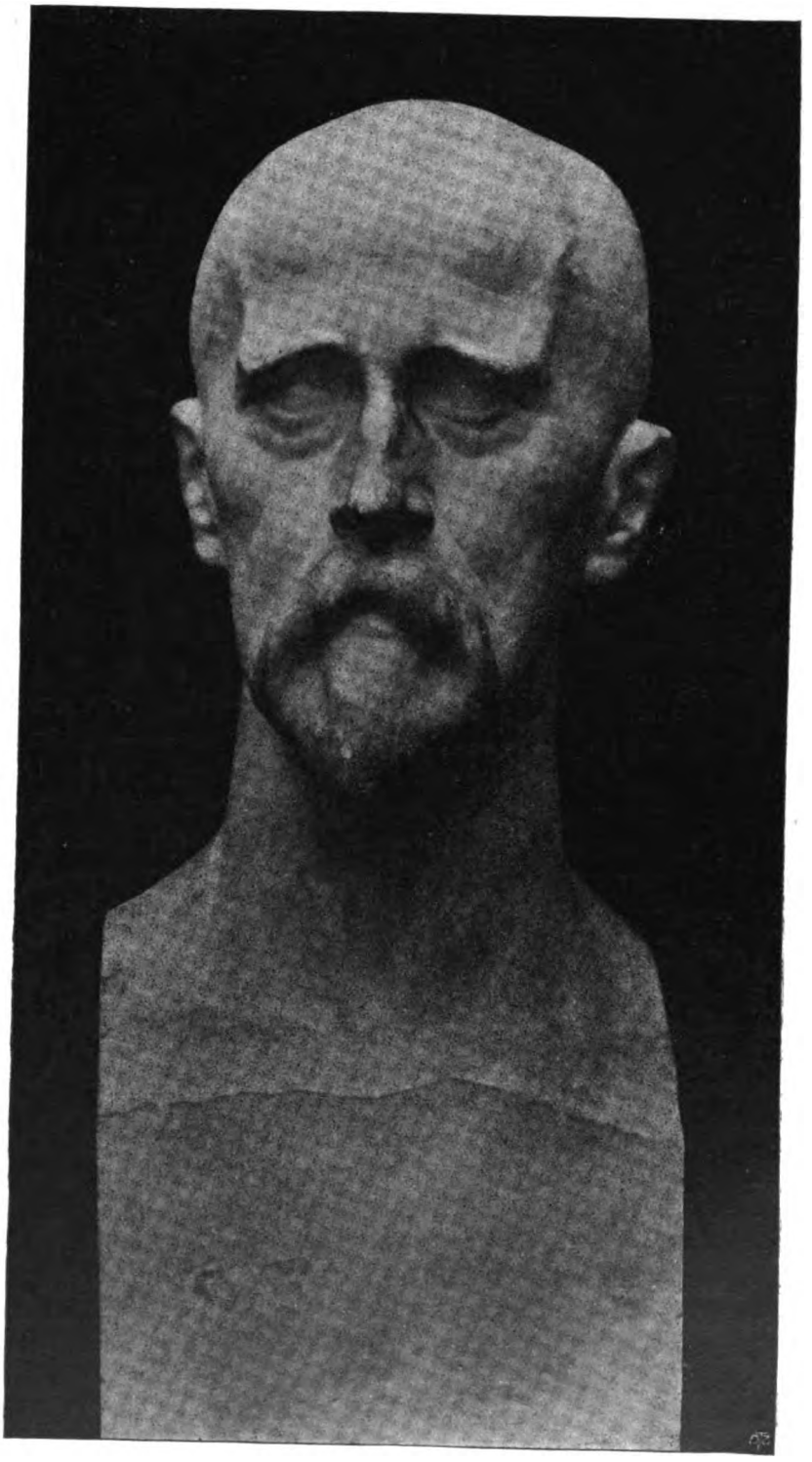

Ivan Meštrović:

Bukovac.

Digitized by Google

akrobatizam, ako uspije ne dirnuvši naše nutrine. Ako nas pak dirne ne uspjevši, napisat će djela nesredjena, nesvršena, neispunjena kao diletantizam. I ovo, što danas pisci uopće lutaju od romana do lirike i drame, ne znači da su im možne sve forme, nego znači, da se ni u jednoj ne mogu snaći i pristati i da trebaju jednu formu — novu. A ovako oštrina opažanja i razmatranja, bogatstvo znanja, misli i osjećaja radi promjenljivosti njihova raspoloženja i umjetničkih forma zastaje na feljetonizmu.

Možda je to i naslutio E. de Amicis, kad je pisao najljepše talij. knjige svojega doba ; sastavljene ne od činova i poglavlja, zapletaja duševnosti i radnje, razvoja ljudi i dogadjaja i sve to spleteno, svezano, okovano i saliveno u jednu cjelinu — nego knjige sastavljene od feljetona i razlivene u jedan sentimentalizam obiteljskog stola i intimnosti i familjarnosti čitava čovječanstva. On nije bio prosto kadar napisati jedan roman u pravom smislu riječi. Ali je osjetio živo i duboko drugu formu, u kojoj je izrazio i napisao svoje putopise, Omnibus, Na oceanu itd. — dok drugi kadri napisati i pedeset romana kao Barilli ne napisaše ništa ravna ovim knjigama, jer nijesu imali onoga, što i suviše ističem : osjećaja forme.

I ne ću duljiti. Ovo je tek jedan pogled na talij. roman i prostor mi i naslov ne dopuštaju, da ga proširim. Jer eno stoji na čelu članka : Oriani.

*

Povukao se za rana u svoju dosta skromnu villu ne ističući se u javnosti ni kao političar, ni kao literat. Bliže je prijatelje i mlade obožavatelje zapanjivao i udivljavao po bolonješkim kavanama svojim monolozima — skromni i nesebični ljudi nikada ne konverziraju, ne puštajući slušatelja do riječi ! — rušeći im hotomice, s naslađom iluzije uvjeriv ih, da su to njihova uvjerenja. Bio je valjda kao u svojim djelima : skeptik, da rasčinjajući razočara čitatelja, dotično slušatelja u njegovim idejalima.

Kad besmrtna pjevačica Patti pretvara svojim pijevom jedan narod u jednu ekstazu, on primjećuje, da je auktor opere genij intelektualni, a pjevač — i najveći — tek genij fizički — ma da drugdje tvrdi, da je pobjeda jednog koturaša na medjunarodnoj utrci ravna pobjedi jednog Gambette ili Napoleona, jer su sve pobjede jednake ! Tek jedna ga riječ napunja grozom : Borghese (nas filistar), to strašilo svih umjetnika. Bolonja se odnosi prema Rimu kao Karlovac (da ne bude zamjere, reći ću Karlovac Kovačićevih „Žabara") prema Zagrebu. Rimljanka je elegantna uvijek ; i kad to njezina oprava ne viče ; Bolonješkinja nije ni onda, kad joj to cijela oprava i naprava dreči ... Prva će mirisati kao rukovet cvijeća, druga kao jedna parfumerija ... Rimljanka će biti antipatična možda kad govori ; ali Bolonješkinja je i onda kad šuti .... Jedna dama iz kapitale odnosi se prema jednoj provincijalki, kao glumac prema majmunu i muž prema popu ... U velegradu imamo skandale, u malogradu trač, gdje je nemoralna svaka veličina, iskrenost i odvažnost i gdje je jedan Aleardi genij, a Carducci tek pijanac ...

Druga ga jedna riječ napunja životom : Ljubav. Ona je posuta oko nas kao zrak i dosada i kao zrak je potrebita, da nam život očuva, a kao dosada da nam ga podraži .... Ženu pozna manje od Balzaca, kome nije nalik ni u čemu i makar

Digitized by Google

mu je uzor, ne približava mu se ni u aforizmima. Ali ženu časti više od njega : ona je ljepota ljepote, kao Bog što je misao misli.

U Bolonji bijaše popularan po svojoj nošnji, ne djelima, jer se je i pod stare dane odijevao kao biciklist, kad se već nije smio vozati. Ovo je bila njegova strast i ne uspjevši poći na Sjeverni pol osveti se obišav Toskanu i Emiliju na koturači, a ovoj posvetiv jednu knjigu od nekoliko stotina stranica. Na koturači je čovjek najslobodniji i najosamljeniji i najviše uživa u energiji svojega tijela, utiscima duše i ljepoti prirode — pisaše sa zanosom ponizujući željeznicu i parobrod i pokušav opjevati bicikl kaošto je opjevao Virgil konja, Monti zrakoplov, Carducci vapor, najmladji aeroplan i automobil, Gogolj trojku, a Gorki neizravno tabane.

Ali i ako je pravio reklamu dvokolici, nije ju pravio i sebi. Na poziv jednog francuskog kritičara, da mu pošlje svoja djela, jer da će pisati o njemu jednu studiju, odgovori : „Pustite me u zaboravi, nepoznata, kad je to tako lijepo".

Tko se ponizi, uzvisit će se — reko je Hrist, a to psihološki znači, da je skromnost najveća oholost. Takav je morao biti i Oriani. Ma da nam je nepoznat njegov karakter, iz njegovih ga djela možemo naslutiti ; a prva mu knjiga „Suvišne uspomene", koju pisaše kao 20-godišnji mladić, može nam poslužiti kao autobiografija, jer je mladost nesposobna da prikaže druge. Nesretni junak tih „uspomena" ima jedan idejal : postati velik — i dvije strasti : slavu i ženu. I kad ostavši u Rimu bez novčića mora prodati svoje djelo i ime, čini to dotičnome kupcu kao neku uslugu, jer on će prodati sve, um i poštenje, ali nikada ponos pa da podje moliti milostinju i potpore, i da drugi doznadu, e je gladan. On osjeća stid duše, stid pred samijem sobom, stid bijede i bacit će pred ljubljenu ženu i kreposti i život, ali ne — svoju oholost ! Tu je karakter i suviše jasno izražen. Ponosni ljudi i pisci ne će sebi praviti reklamu i ne će moliti prijatelje za ocjenu. Oriani je tako ostao nepoznat. Oholost prezire i on željan slave, koje se ne dosta, posta oholiji preziruć već i bez mržnje, i to je konačno stiliziralo njegov duh i zadahnulo njegova djela onom hladnoćom, koja je nepojmljiva bez osamljenosti.

„Koju stranku predstavljate Vi ?" zapita ga jedamput jedan zastupnik. — „Ja predstavljam dvadeset knjiga i nijednu stranku, a Vi obratno", odgovori Oriani. To je duhovitost oholosti i prezira i ruga, bez mrve samilosti i humora. A nešto slična imala je biti i njegova spomenuta „Politička borba u Italiji", uvjeravaše nas nedavno jedan kritičar, koja knjiga ni nije drugo no jedna strašna mistifikacija, nedostižni dosle plagijat Ferrarijevog djela pa se čini, da se je Oriani htio narugati cijeloj umnoj Italiji i zavarati čitavu javnost. No u to ne diram. Sumnjam, da je Oriani imao toliko duha, koliko njegov kritik zlobe.

Ali za Italiju ne iskaza nikada suviše ljubavi kao ni njegov junak spomenutih „Suvišnih uspomena", koji nigda ne ćuti niti razumje domoljublja, budući da osjeća tek ljubav začinjenu umjetnošću i ambiciju, koja obožava sama sebe, nesposobna za osjećaje žrtvovanja i požrtvovnosti, željna samo da zapovijeda i da prezire . . . I ni za lijepo ime republike ne će saći na trg stonirati himnu Garibaldijevu, koja je ružna, jer voli više austrijsku Carevku, koja je uzvišena.

I u kasnijim se djelima osjeća nedostatak, odsutnost i onog neizraženog i gušenog patrijotskog osjećanja uz malne neku prebujalost ćutljivosti, rekao bih, ćutljivosti istanjenih ćutila jednog egoiste. . . . On ćuti, da Chopinov preludij jeca

Digitized by Google

ako delikatno te se čini, da je to uzdah snijega. A kad uslijede zvuci pjani od poljubaca i smijeha, same note poput grčevitih ruku kanda dižu suknje... Gleda u Bolonju noću, iz daleka, kao na veliko groblje posuto mrtvačkim svijećama... i jedan mu se utisak tako duboko utisne u dušu, te postaje uvjerenje: Sjena je zaljubljena u svjetlost i svuda je slijedi; ako je istina sunce života, laž je njezina sjena....

Neki kažu, da je bio dobar, ali dobrota je pruživa kao skromnost. Mi možemo samo slijediti njegov duh, zaljubljen pod stare dane u nešto nevidjeno, nedostiživo, naslućeno: u Sjeverni pol. U jednome članku pozdravljaše u žudnji i ekstazi Andrée-a, kojeg bi ljubio da je žena, samo da ga povodom tog članka Abručki vojvoda pozove u svoju ekspediciju. Ali pošto ne uspije, ostavi ove žalosne i umorne riječi: „Podjite vojvodo! Ali i tu se može očutjeti u srcu zima kruća no na polu; i tu ima pustina, gdje znaš, da ćeš ostati sam; i tu možeš ići cilju nedohvatnom..."

Sjeverni je pol bila valjda njegova najveća čežnja kao vožnja na dvokolici najveći užitak, a ono, kad ležaše na tračnicama gledajući i slušajući bližanje vlaka — najdublja senzacija.

*

U ovakovoj se duši mogoše roditi dva romana, originalna u onom, kako nam ih je pisac donio i što nam je u njima rekao.

Romani (roman Vortice-Vrtlog) došav kući dozna iz pisma, da je sudu predana njegova mjenica, gdje je krivotvorio potpis. Mjenica glasi na 1000 franaka, koje je trebala njegova ljubavnica i koju on nije ni ljubio, sretan u ženi i djeci. Budući da ni poslovi ne idu najbolje, prva misao, koja mu pane na um jest: u m r i j e t i.

I jer je ta misao došla prva, učinila mu se najzgodnijom, on poče s njom računati kao s jedinim izlazom i to je taj vir, koji ga povuče u smrt. Da mu je došla misao bijega, bio bi pobjegao... Ovako vlastita ideja inficira sve njegove misli i on podlegne.

Ima u čitavoj pripovijesti, koja traje jedan dan, poraznih psiholoških istina, kojih Oriani nije po svome običaju nagrdio frazama. Tako kad Romani ne zna, kako ispovijedati svoju „nespretnost" ženi, bojeći se najviše kućnog škandala, t. j. prvog. Zaludu se on brani od samoubojstva: zašto umrijeti za malenkost kao u velikim tragedijama: Misao smrti čini, te je on kao somnambul, svijestan da se ne može prenuti izasna... I kaošto je isprva pokušavao obraniti i omalovažiti svoje nedjelo, tako ga sada uvećava optužujući sebe kao da braneći samoubojstvo radi sebi u korist... Jer on je u vlasti otajne sile, koja zamijeni volju, kad ove nestane... Još bi se htio osloboditi smrti, ali — šta će reći svojima kod kuće, kad budu pitali, gdje je sproveo noć?... U oči smrti, pa ovakva dječinska bojazan!... I on se baci pod vlak, ali se na vrijeme omakne i sad posta smrt neizbježivom... Reći će, da se je bojao... Tako dočeka drugi, koji ga smrska.

Ma da Oriani nije istakao pojedina mjesta kako bi trebalo, ovoliko ipak izlazi jasno iz njegova romana. Samoubojstvo je Romanijevo jedan pogrješan računčić, vulgarna logika jednog običnog mozga i vulgaran osjećaj jedne obične

Digitized by Google

duše. Samoubojstvo mediokriteta teško da je tko iznio s više psihološke istine i tragičnosti.

Drugi roman „Olocausto" po psihološkoj snazi nije ravan prvome, ali istom istinom i tragičnošću i vulgarnošću izražava život malih ljudi, malih potreba i malih duša.

Mama Adelaide ostane bez sredstava; prodala je već sve, što se može uopće kupiti. Sustanarka je Veronika upozori, da ima nevinu i ljepušastu kćerku Tinu. Tako majka dovede u kuću jednog gospodina s reklamom, da je djevojče netaknuto... No Tina se na kulminaciji čina otme užasnuta. Gospodin ipak ostavi 20 lira. Taj se novac dakako odmah pojede u dvoje s najvećim apetitom. Tina jede preko volje. Ali je još nevina. I nadje se jedna gospodja, koja će joj naći 100 lira t. j. muškarca... Dovede je k sebi, lijepo obuče itd. Tina obeščašćena pobježe, luta u vrućici, pada u sušicu i umre. Sve tri žene mišljahu praviti poslove s Tinom i spremiti joj krasnu budućnost, pa takvo razočaranje!... Ali majka se nad mrtvom kćeri osvijesti, pada u grčeve i kuka instinktivno, što je rodila svoje dijete davši ga tragičnome misteriju života.

Ja mislim, da će ova dva dijela sačuvati Orijanija pripovjedača. (Romana „Propast" ne dobih ni u jednoj od 4 biblioteka!) Ostali ro-

Ivan Meštrović: ***Sterica.***

Digitized by Google

mani i pripovijesti ne će ostaviti ako ne nekoliko duhovitih opazaka i dublje izraženih opisa. Ova dva romana otkrivaju jedan smisao i suštinu života i ljudi, česa Oriani u ostalim djelima i ako prikazivaše, ne uspije prikazati. I mnogi mu sujeti izadjoše naravni kao onaj član našeg narodnog kazališta, koji je jedamput prikazivao prostog ribara u lakiranim cipelama zaboravivši na žalost na cilinder i frak. Oriani je bio duhovit i bogat idejama i to je kvarilo narav njegovih junaka i ostavljalo okoliš bez — opisa.

Tako lezbijska ljubav ranijeg romana „S onu stranu" (naime ljubavi), gdje ima jedna zgodna, začudo ženska misao: Kako li bi mogli biti muškarci naša polovica, ako nam ne naliče? Razumijem, da kobila ljubi konja: oni su jednaki. Ali žena i muž... koji redovito zaudara po duvanu...? Ta Bog je najprije stvorio Adama kao škicu...

Tako je već zalutao pripovjedač Oriani, kad piše roman („Neprijatelj") ruskih nihilista, koji se zbiva u Rusiji. I tu ima jedna scena, koju spominjem ne bez razloga. Jedan nihilista osvećuje šibe, što ih dobi za mlada drznuv se zaprositi kneževu kćer tako, te je kasnije uhvati na osami i preda jednoj čovječjoj nakazi, da mu je na oči oskvrne. On je naime mislio, da mu se je ona onda rugala... U jednoj se pak noveli („Mirra") seljak osvećuje seljaku navedavši ga o pijanom karnevalu u sjenik, da prilegne svojoj kćeri uvjeriv ga prije, da je to — jedna druga... Ovo spomenuh samo za to, da ilustriram Orianija i da pokažem, kakve su bile vizije života u njegovoj duši. Ko iznaša ovakva nešto bez želje za efektom, mora da je duboko osjetio svoj roman „L' Olocausto".

I ovo je možda jedina jednostranost njegovih djela — jednostranost u tragičnosti brutaliteta. Ali svijet, što dva romana stvoriše, ostali tek škiciraju. Oriani nije možda ni opazio, da on nije opisivalac okoliša i iznašalac licâ i da je njegova snaga i s p r i p o v i j e d a t i jednu vulgarnu dramu s psihologijom jednog duševnog dogadjaja ili prosto dramu jednog dogadjaja, koji neumoljivo kao fatum straši i prijeti jednom idejom. Ovo bi bio njegov roman, roman jedne drame — jer je takva bila njegova umjetnička narav i usud; ali i njemu kao i njegovim zemljacima nedostajaše osjećaja forme i raznolikost mu oslabi i malne raspršì veličinu cjeline.

I da svršim. Oriani je dakako pisao i drame, koje su, mislim, neuspjele i koje se još ne štampaše. A jedan je Francuz rekao, da je Oriani nastavio pisati za kazalište samo za to, jer mu prvi komad izviždaše... I onim momentom, kad bi bio uspio, bio bi za uvijek bacio pero kao dramski pisac.

I to je treća anegdota o tom književniku, kojeg Talijani ne će zavoliti ni iza smrti i slave. Tri anegdote — eto čitava čovjeka! Treba li više?

Digitized by Google

DR. DANE GRUBER: STOGODIŠNJICA NAPOLEONOVE ILIRIJE

(Nastavak)

(1809.—1909.)

Na čelu gradova bili su načelnici (maires), a na čelu sela starješine (anziani), koji su morali voditi matične knjige (za popis poroda i brakova), ali kako oni većinom nisu znali pisati, moralo se moliti župnike, da ih oni vode, što oni većinom nisu htjeli činiti. Kad je uprava dekretom od 15. travnja 1811. preustrojena, dodani su načelnicima pristavi (adjoints), 1—4 prema broju žiteljstva, dok su manje općine (ispod 400 žitelja) imale 1 sindika i 1 zamjenika (suppléant). Uz glavare općina bilo je vijeće od 12, 16 ili 20 članova prema veličini općina. Sve ove činovnike i vijećnike imenovao je gubernator na predlog glavnoga intendanta.

Napoleon je poručio Marmontu, da ga „Ilirija ne smije ni soua stajati", pa zato su zemlje, premda isisane ratom, morale raznim porezima smoći na godinu do deset milijuna franaka. Da im to bude moguće učiniti, nastojala je vlada podići obrt i trgovinu. Sve pored kontinentalnoga zatvora dozvolio je Napoleon ilirskim pokrajinama trgovinu na Jadranskom moru s Italijom, a s Turskom je ugovorio, da njezini proizvodi idu preko Ilirije u Italiju i Francusku, što je mnogo hasne nosilo narodu. Isto je tako nastojao, da trgovinu iz bogatoga Banata i Slavonije navrne prema Rijeci, Senju i Zadru, gradeći ceste i uredjujući plovidbu po rijekama (Savi, Uni i dr.). U Kostajnici je načinio velike magazine i lazaret, Trst je proglasio slobodnim skladištem za vunu iz orijenta, u Ljubljani je osnovao glavno trgovačko vieće, a u Dubrovniku trgovačku komoru. Na tudje proizvode (n. pr. austrijske, talijanske i iste francuske) udarena je carina, što je bilo u prilog domaćoj industriji. Vrijednost tadašnjega lošega austrijskoga papirnatoga novca Marmont je umanjio najprije (25. studenoga 1809.) na četvrtinu nominalne vrijednosti, onda (25. prosinca 1809.) na petinu, dalje (10. siječnja 1810.) na šestinu i napokon (14. travnja 1810.) bi sasvim zabranjen i time je spasao ove zemlje od teškoga bankrota, koji je kasnije (15. ožujka 1811.) stigao austrijske zemlje.

Napoleon je htio, da opet oživi brodarstvo i trgovinu na Jadranskom moru, ali da može gospodariti tim morem, trebalo mu je, da imade na njemu dobru ratnu luku, koja bi pružala dobro zaklonište francuskom brodovlju na tom moru. Zato je pomislio najprije na M l e t k e, ali njihove lagune radi svoje plitkoće nisu se dale urediti za velike ratne ladje. Poslije je htio B o k u k o t o r s k u učiniti ratnom lukom, ali ni ona nije zato bila podesna, jer imade samo jedan ulaz i taj je izložen vjetrovima. Napokon je odabrao za to široku g r u š k u l u k u, koja je zaštićena mnogim otocima (Koločepom, Šipanjem, Lopudom i dr.) i imade više ulaza, te je dao nalog (iz Schönbrunna), da se ona imade dobro učvrstiti.

Najvažniji rad Marmontov, kojim se imala unaprijediti trgovina i promet, a time i narodno blagostanje, bijaše gradnja cesta, a naročito velike ceste od Knina do Dubrovnika preko cijele Dalmacije. Bio je to mučan posao, skopčan s mnogim poteškoćama, ali ga je on ipak do kraja izveo, slijedeći u tom primjer Rimljana, koji su takodjer gradili velike ceste u osvojenim zemljama. Oni su se pri tom poslužili svojim vojnicima, koji su u vrijeme mira morali graditi ceste, kopati kanale, saditi vinograde itd. Marmont to nije mogao učiniti, da ne ozlovolji svojih vojnika,

Digitized by Google

ali ih je za svoju namisao zadobio u toliko, da su mu kod gradnje pripomogli kao nadziratelji, a gradili su cestu seljaci, koji su bili siromašni i dosta lijeni. „Ako sam ih" — pripovijeda sam Marmont (u svojim „Uspomenama" knj. X.) — „pritegao na rad, nisam im ništa zla učinio ; prije žetve manjkalo je živeža većem dijelu žiteljstva ; ako ih se pozvalo na rad, moralo im se dati za življenje. Time im se njihov položaj poboljšao, a budući da je rad navika, s vremenom im se on svidi i postane tako za čovjeka, koji se na nj privikao, i nuždom. Koji su seljaci nekoliko godina uzamance radili za državu, smatraju naskoro mnogo ugodnijim, ako za sebe same rade, da time poboljšaju svoje stanje. To je dakle odgoj, koji ih navodi, da postanu bolji". Marmont dade popisati sve ljude, sposobne za rad, njih 12.000 i razdijeli ih na dvoje ; jedna polovica radila je četrnaest dana, a onda ju je izmijenila druga. Mjernici označili bi radnicima svake općine po jedan dobar komad ceste, koji bi se imao izgraditi, a opkoparske čete, vodjene od časnika i potčasnika, nadzirale su radnju. Svaki seljak dobio je jedan hljeb komisnoga kruha ili dva obroka na dan, dakle više kruha, nego li ga je ikoji Dalmatinac kod kuće dobio. Tko za 14 dana nije svršio svoj zadatak, morao je i dalje ostati, makar su došli drugi radnici, dok nije posao svršio. Koji je pako svršio posao prije izmaka onih 14 dana, mogao je odmah otići kući i smio je sa sobom uzeti kruh za obje sedmice, da ga se time nagradi za revnost i da ga se potakne na marljivost i za nadalje. Pa tako je i bilo. Obično su seljaci svršili svoj posao 1 do 3 dana prije roka, a ta tri dobljena dana vanredno su ih veselila. Nije onda čudo, da je ta cesta još g. 1809. dovršena bila.

S u d b e n o s t je bila pomalo preudešena po uzoru francuskom i uvedeni svi francuski zakoni. Nitko nije mislio na to, ne bi li bilo moguće, da se Ilirija upravlja po svojim vlastitim zakonima, koji su imali svoj osnov u povijesti, u predaji i u fizičnoj konfiguraciji zemlje. I sami Rimljani uvadjali su svoje zakone malo po malo u ovim krajevima. Ali tko bi se u Napelonovoj okolini usudio misliti ili reći, da francuski zakoni ne bi bili zgodni za sva vremena i za sve zemlje. Code Napoléon je krasan zakonik za Francusku, jer je skup svih pravnih principa, koji sačinjavaju baštinu pravne znanosti u Francuskoj tečajem 10 generacija, al zato ne mora biti zgodan i za druge narode, gdje su prilike drugačije. Ipak je on 1. siječnja 1812. bio uveden u Iliriji, te se po njemu imalo suditi i u gradjanskim i u kaznenim parnicama. Po dekretu od 15. travnja 1811. su m i r o v n i s u d o v i bili najniža sudbena oblast. Nad njima su bili s u d o v i p r v e m o l b e (sudbeni stolovi), sastavljeni od predsjednika, 2 suca i 3 zamjenika. U Dubrovniku je bio i trgovački sud. P r i z i v n a su s u d i š t a bila u Zadru i Ljubljani, a sastojala se od predsjednika, 4 suca i 2 zamjenika. V o j n i su s u d o v i sudili o bunama, izdajama, uhodarstvu i nagovaranju na bjegunstvo. — Uredovni jezik nije mogao biti samo francuski, nego je dozvoljena bila i poraba raznih zemaljskih jezika, osim za predmete, koji su dolazili pred malo vijeće ili ukidno sudište. U tom slučaju su spisi morali biti popraćeni ovjerovljenim prijepisom ; isto tako i spisi, uručeni za upis (registriranje).

U vojničkom pogledu bila je Ilirija u početku razdijeljena na četiri vojna okružja ; prvo je imalo svoje sjedište u Ljubljani, a zapovijedao je njime general Claparéde, drugo je obasezalo hrvatsku vojnu krajinu a na čelu joj general Delzons, treće okružje sačinjavala je Dalmacija sa Dubrovnikom i Kotorom pod zapovijedi

Digitized by Google

generala Montricharda, a četvrto, kojemu je bilo sjedište u Trstu, imalo je na čelu generala Narbonna. Carskim dekretom od 12. veljače 1810. bilo je ovo uredjenje promijenjeno; 2. i 4. okružje bilo je dokinuto, pa su krajiške pukovnije imale biti u posadama u Ljubljani, Trstu i Gorici. I neki su zapovjednici bili izmijenjeni, te su sad bila tri zapovjednika ilirskih četa: Planzonne u Ljubljani, Bertrand de Sivray u Zadru i Delzons u Karlovcu. Poslije su i ove izmijenili. Osim ovih četa imala se od domaćih ljudi načiniti narodna garda, u kojoj su morali služiti svi gradjani od 18. do 50. godine. Uvedene su i stavnje vojnika, koje su jako tištile narod, jer se odviše često držale i mnogo ljudi uzimano u vojsku, bilo kopnenu, bilo pomorsku. Zato su mladići gledali izbjegnuti stavnjama time, da su bježali iz zemlje, osobito u Tursku.

Poradi odanosti Hrvata staroj svojoj vladalačkoj porodici hapsburškoj moralo se dobro paziti na mišljenje i vjernost njihovu novoj vladi, pa zato je bila uredjena dobra policija, koja je morala ispitivati javno mnijenje i dobro paziti, tko dolazi u Iliriju ili njome prolazi. Uprava se takodjer veoma brinula za javnu sigurnost, proganjajući revno tate, razbojnike i hajduke, koje je dala nesmiljeno vješati uz ceste i putove. Poradi te strogosti nastala je u zemlji tolika sigurnost, da se nitko nije usudio dirati u novce, koje bi vlast namjerice po drumovima ostavila. Zato je zahvalni narod još dugo vremena iza prestanka francuske vladavine uzdisao za njom radi ove velike sigurnosti osobe i imetka, koja je tada vladala.

Nasuprot je katolička crkva mnogo zla pretrpila od francuske vladavine, jer ju je ona stavila pod zakone i običaje francuske. Školstvo i odgoj mladeži, u opće sve prosvjetne stvari oduzimala je ona svećenicima i redovnicima i dala ih u ruke svjetovnjacima; pače i nadzor nad pučkom školom oduzet je crkvi. Stari katekizam je bio dokinut i uveden „katolički i državni katekizam carstva francuskoga". Samostani i crkvene bratovštine bile su dokinute, a imetak njihov zaplijenjen. Crkvena desetina je takodjer bila dokinuta, pa je država plaćala svećenike. I francuski koledar bi uveden, kojim se je umanjio broj crkvenih blagdana, a tako isto i francuski konkordat, što ga je Napoleon uglavio s papom. Ispražnjene biskupske stolice nisu se popunjale kroz pet godina, te se time broj biskupa sve više umanjivao. Tako su u Dalmaciji ostale nepopunjene biskupske stolice od Nina, Šibenika, Spljeta, Hvara i Korčule. Nadbiskupi od Zadra i Dubrovnika, pa biskupi od Trogira, Skradina i Makarske bili su stari i nesposobni za otpor protiv francuskih novotarija. Jedino su se opirali biskupi krčki i rapski, ali su na koncu bili prisiljeni, da se pokore.

Onaj dio Ilirije, koji je prije potpadao pod vlast zagrebačkoga biskupa Maksimilijana Vrhovca, bio je podvrgnut senjskomu biskupu Ivanu Ježiću, dobromu prijatelju Francuza i vitezu počasne legije, samo da se time taj dio oduzme utjecaju zagrebačkoga biskupa i onemogući bunjenje žitelja protiv francuske vlasti a u svrhu sjedinjenja s hrvatskom braćom preko Save pod žezlom hapsburškim. Puka se osobito nemilo kosnulo ukinuće samostana i bratovština i zapljena njihova imetka, pa je zato on rado vjerovao svećenicima, koji su huškali narod protiv Francuza, prikazujući ih neprijateljima njegove vjere. Zato su Francuzi strogo postupali sa svećenstvom, a isto tako i s franjevcima, koje su prije i Marmont i Dandolo tetošili i za sebe predobiti nastojali, kako znademo; radi toga su sad i franjevci bili protivni Francuzima. I grčko-istočno svećenstvo kao i narod te

Digitized by Google

vjere (osobito Bokelji, koji su naginjali Crnojgori) bili su protivnici Francuza, makar da su im oni uredili njihove crkvene odnošaje, osnovavši (19. rujna 1808.) posebnu grčko-istočnu biskupiju za Dalmaciju. Vladikom bi imenovan Benedikt Kraljević sa sijelom u Šibeniku, kamo je svečano unišao 20. svibnja 1810.

Marmont i njegova vlada pokazali su osobito mnogo revnosti i snage u staranju oko napretka škole i prosvjete uopće. Već prve godine Ilirije bi izdana (4. srpnja 1810.) naredba o uredjenju školstva i sveukupne narodne prosvjete, koja je odredjivala ovo: 1. U svakoj općini imade se podići po jedna dječačka pučka škola, a u svakom kotaru po jedna djevojačka škola. 2. Obrtne škole podići će se u Zadru i Ljubljani. 3. Bit će 25 gimnazija, od njih 13 na hrvatskom zemljištu (u Rijeci, Senju, Krku, Karlovcu, Zadru, Skradinu, Šibeniku, Trogiru, Spljetu, Hvaru, Makarskoj, Dubrovniku i Kotoru). 4. Za višu naobrazbu bit će liceji u Ljubljani, Zadru i Dubrovniku, pa sjemenište u Spljetu, izjednačeno licejima. 5. U pučkim školama imade se učiti čitati i pisati u zemaljskom jeziku (dakle i u hrvatskom); osim toga učit će se počela aritmetike i katekizam, odobren od svjetovne vlasti. 6. U gimnazijama će se učiti: počela jezika francuskoga, talijanskoga i latinskoga, aritmetika, sustav mjera i uteza i katekizam. 7. U licejima će biti naučni predmeti: gramatika i retorika jezika francuskoga, talijanskoga i latinskoga, tako da će učenici moći tumačiti klasičke pisce, počeci povijesti i geografije, matematika, fizika i moralka. Na ljubljanskom liceju osnovana je i katedra za „ilirski" jezik, a profesorom toga jezika bi imenovan Dubrovčanin abbe Siverić. 8. U spljetskom sjemeništu imao se naučni program popuniti tečajem crkvene povijesti te dogmatičke i moralne teologije. 9. Zadarski licej ima se povisiti na neku srednju školu (kao neko sveučilište), na kojoj će učenici drugih škola moći popuniti svoju nauku u onim znanostima, koje je već ustanovila naučna osnova Dandolova, tako da će iza položenih ispita iz njih izlaziti: liječnici, kirurgi, ljekarnici, zemljomjeri, inžiniri, arhitekti i pravnici. 10. Dubrovački licej nije imao ništa enciklopedična; u njemu se učili jezici: latinski, grčki, francuski, talijanski i pače hrvatski, zatim povijest i risanje. Licej je bio smješten u nekadašnjem isusovačkom samostanu. Na njemu je bio učiteljem i glasoviti pater Appendini, poznati pisac dubrovačke povijesti i književnosti.

Carskim dekretom od 15. travnja 1811. bi dokinut zadarski licej, a proširen dubrovački, naredbom pako namjesničkom od 12. studenoga 1812. dokinute su sve gimnazije i mjesto njih osnovane srednje škole, za Dalmaciju četiri (u Zadru, Šibeniku, Trogiru i Kotoru). Ovo je učinjeno poradi štednje i pomanjkanja valjanih nastavnika. Znameniti su učitelji bili: Aleardi u Zadru, Giuriceo u Šibeniku i Scacoz u Trogiru. Radi dalnje naobrazbe pitomaca ovih zavoda mogao je gubernator njih do 200 poslati na državni trošak u francuske zavode, n. pr. u umjetničku i obrtnu školu u Chalonsu i u pritanej (odgojni zavod za djecu zaslužnih činovnika) od La Flèche-a, gdje su se mnogi odlikovali svojim napretkom u nauci i bili od svojih glavara pohvaljeni, kao n. pr. Zadranin Kružić. I u francuske vojne škole (u Fleche-u, Beaupreau-u, Fontainebleau-u i St. Cyru) šiljalo se mnogo časničkih i potčasničkih sinova (tako g. 1810. oko 200), od kuda su izišli kao časnici. Iste g. 1810. osnovana je u Karlovcu francuska škola, gdje se na državni trošak po 6 pitomaca iz svake pukovnije podučavalo u francuskom, talijanskom i latinskom jeziku, a od g. 1811. samo u francuskom jeziku.

Digitized by Google

Ivan Meštrović: *Vasa.*

Nadzornikom javne nastave u ilirskim pokrajinama imenova Marmont (u lipnju 1810.) opata Z e l l i j a, bivšega benediktinca, s kojim je on zajedno zimi god. 1808./9. učio fiziku i kemiju. On je započeo svoje zvanje time, da je razaslao po zemlji znamenite okružnice u pogledu školstva, koje su odavale vješta pedagoga. Marmont je još nastojao, da se u svim glavnim općinama Ilirije osnuju d o b r o t v o r n a d r u š t v a za potporu siromaha i nevoljnika, a sredstva će se namicati sabiranjem, darovima i nekim pristojbama (na pr. za kazališne predstave i dr.), dizao je bolnice, dječja skloništa (azile) i hraništa, podjeljivao je siromašnim

Digitized by Google

djevojkama potpore prigodom udaje i t. d. Budući da su iz Turske često dolazile kužne bolesti, izdane su bile stroge zdravstvene odredbe i na medji spram Turske bi zaveden zdravstveni kordon ; u Spljetu pak bi osnovan zdravstveni savjet, koji se bavio isključivo pomorskim zdravstvom, a dopisivao je izravno s Ljubljanom.

Marmont je još osnovao novi list za čitavu Iliriju. Dok je samo Dalmacija bila u rukama Napoleonovim, bio je „Kraglski Dalmatin" ili „Il Regio Dalmata" dovoljan glasnik onoga, što se zbivalo u francuskom carstvu i u dalmatinskoj pokrajini. Ali sada, kad je stvorena prostrana Ilirija, zaveden je novi list pod imenom „Télégraphe officiel des provinces illyriennes" sa sjedištem u Ljubljani. Prvi broj ovoga lista izašao je 3. listopada 1810., a razlikovao se od „Kraglskoga Dalmatina", koji je izlazio na jeziku talijanskomu i hrvatskomu („illirico"), time, što je imao izilaziti na jeziku francuskom, talijanskom, njemačkom i slovenskom. No čini se, da na ovom posljednjem jeziku nije nikada izilazio, barem se do sada nije pronašao nijedan broj na tom jeziku. Urednici su ovoga lista bili najprije Beaumes, zatim Paris, oba činovnici intendance, i napokon vrsni Charles Nodier, ljubljanski gradski knjižničar i dobar francuski književnik. List je osim službenih vijesti imao donašati sve one novosti, „koje bi mogle utjecati na duh čitateljev i na interese trgovine", kako se veli u proglasu. On je imao nastojati oko širenja prosvjete, gospodarstva i uopće svakoga napretka novih francuskih podanika, koji su dugo trpili pod vlašću njemačkom i mletačkom kojekakve nevolje i zapostavljanja. U ovom je listu bilo i rasprava o narodnim hrvatskim pjesmama, pa je pobuda za hrvatsku i slovensku književnost nikla baš iz ovoga doba. Očaran čarom staroga slavnoga ilirskoga imena, kojim su ove pokrajine prozvane bile, priopćio je slovenski pjesnik Vodnik u ovom listu pjesmu u slavu Ilirije, u kojoj je izrekao znamenite riječi: „Napoleon reče — Ilirija vstan — " i završuje ovako: „Ilirija v srcu Evrope leži — Ilirija prsten Evrope bo". Od ovud vidimo, da se već sada počela gojiti ilirska ideja, ali je poradi neprijatnih okolnosti naskoro usahnula, dok nije nekoliko decenija kasnije opet novim silnijim duhom oživjela i pomladila se.

Ovakav koristan rad učinio je, da je Marmont bio štovan i obljubljen u narodu. Kad je bio imenovan vojvodom od Dubrovnika, sve su mu oblasti i ugledne ličnosti u Zadru osobno čestitale (15. travnja 1808.), Trogirani zatražiše i dobiše dozvolu, da mu podignu spomenik, dok su Spljećani dali kovati spomen-kolajnu. „Ovi znaci radosti", veli Erber, „išli su jedino Marmonta i nisu imali nikakve političke važnosti. Oni su bili izrazi hvale prema jednomu mužu, koji je učinio pokrajini mnogo dobročinstva, gradeći ceste i rušeći nepotrebne utvrde, da time poljepša gradove i poboljša zdravstvene prilike... Muž, koji je toliko toga učinio, zavrijedio je zahvalnost Dalmatinaca, pa se još i danas u ovoj pokrajini čuva zahvalna uspomena na dobročinstva, učinjena od Marmonta".[1]

(Svršit će se.)

[1] Ime njegovo bilo je naprotiv Turcima strašno. Radi nekih prijepornih medjašnjih zemljišta na hrvatskoj krajini, koja Turci nisu htjeli ustupiti, navalio je Marmont s 20.000 ljudi na njih, potukao ih i zauzeo im Bišće, Izačić i dr. mjesta. Od onda su ga se Turci jako bojali, već njegovo ime bilo im je strašno i oni su ga rabili kao strašilo za djecu. Kad bi ona plakala, majke bi im doviknule: „Šuti, inače će namah doći Marmont". Ovako veli on sam u svojim „Uspomenama".

Digitized by Google

STJEPAN KRALJ: POD DRVOM SPOZNANJA

Glava mi klonula trudna
Pod teretom ljubavnih sanja,
Sad ženska noga ju gazi
Dolje pod drvom spoznanja.

Pred očima trče mi zviezde,
Sve trče amo i tamo,
Da mogu u njihovo kolo
Na časak, časak bar samo!

Al zalud podižem ruke
I zalud se iskopat hoću!
Pod ženskom okrutnom nogom
Ja stenjem danju i noću.

Koliko raskošnih sanja,
Koliko nedužnog cvieća
Pod ženskom je ostalo nogom
Tek rpa pustoga smeća!

Koliko poleta mladih
Koliko sretnih lepira
Pogibe kao od šale
Od ženskih ljubavnih hira!

Sad kocka pala je na me,
Već zadnja mi zgažena sanja,
Kô lješina mrtvo se pruža
Pjesnik pod drvom spoznanja.

LJUDEVIT KRAJAČIĆ: SUSRETAJ

„Dolazim večernjim vlakom, čekajte. Ivan" — ležala je brzojavka u rukama Bože Ljubića gostioničara i prije kakova dva mjeseca jednoglasno izabranoga načelnika jednoga malog, pô sata varošici udaljenog seoca.

Dolazi on... dakle dolazi... on!! — kralo se prišaptajem ispod gustih, oštrih mu brkova, dok je prevraćao brzojavku i prolazio je prstima, kao da je strast: i napipati sve.

Dolazi... svakojako da dolazi... to je tu jasno rečeno... Uru, pô ure, nekoliko časova, pa onda samo... Eh, i on će doći...! Donijet će njega nakon toliko godina crna, hitra zvijer u željeznoj utrobi svojoj... Donijeti i zazviždati varošici i tamo selu: Evo, ovo ide on... jedinac u načelnika!!... Tako, tako će... A on? Ah, bogo, on... iscjelivat će to drago dijete... to dugo nevidjeno i mnogo čekano dijete... To će evo on, to-o!! — zategnuo je uvjerljivo u sebi, a snažan osjećaj: snažan, golicav i opojan prelazio ga tijelom, smamio mu na dobro ugojena lica koprenasti smiješak i posebnim, rijetkim sjajem zalijevao mu sive, mrtvastim smedjim obrvama vazda zasjenjene oči. —

A do ovisoke peći, što je na poluotvorena vratašca prosipala o pod narančasta svijetla, sjedila je povijena u sjenu mraka kasne, kišljive jeseni davna rodilja onoga, koji je imao doći.

— A on.. uistinu.. a? — s nesuzdržive dvoumice i uzrujanom isprekidanošću upitala je odjedared ostarjelim, bezbojnim glasom, što se naglo potopio u mrak. Samo se još razbirao kao korak sjene šušanj gruba platna; to je ona pravila krst.

— I piše tako... a? — začas i opet njezin glas.

— I piše... piše... to jest: ne piše on, već drugi pišu kako je on kazivao... Evo to se tu čita!! — ispružio je daleko u mrak posvema izgužvanu brzojavku.

Digitized by Google

— Gospode .. a, a Gospode moj .. ! ! — zaljuljala se u cijelom tijelu i uzdahnula, a on se dublje, jače povio nad stol.

I šutnja puna iščekivanja pala je po sobi. I u toj tišini navirale, dolazile Boži Ljubiću misli i sjećanja. —

U niskoj, trošnoj, slamom pokrivenoj drvenjari — tu se rodio Ivan — spominjao se Božo. — Negda je ta drvenjara stajala baš tu — tu na ovome mjestu, gdje su poslije sazidali jednokatni dom ... toga još i nije vidio Ivan ... Ah, kako li će ovo njega začuditi ... kako samo ! Od siroštine, pa eto tako se oni pridigli ... A i jest : siroština su oni bili : negledana, prezirana siroština ... I u toj im se siroštini i pridigao on, jedinac njihov ... Omomčio se, kako samo omomčio ! ! U devetnaestim godinama bio je, oh, kakav je to on samo bio ! ! Još malo i nisku bi im kućicu prerastao bio ... A kućica je njihova onda već bila u posljednjemu zamiranju ... pola je krova izgubila ... Vjetri su to godinama raznijeli, upravo raščihali komad po komad ... A nije bilo sve čime popraviti ... nije, upravo nije : siroština su oni bili onda, siroština : negledana, prezirana ... A onda im je jednoga dana otišao evo on ... on, koji sad opet dolazi, do-o-la-zi ... ! ! — zateglo se u njemu, pa i nekako ga nadražilo na kašalj. I samo se još snažnije povio nad stol i nešto grčevito sagužvao prstima brzojavku.

— Kuda ti ... a? — tako su oni njega pitali, dolazilo mu u pamet.

— Za kruhom ... ovako se ne može ! !

— A zašto ti to ... i tako ! !?

— Okrpat nas treba ... okrpat ! ! — tako im je uzvratio ... I održao je riječ ... pošteno je održao ... Okrpao se eto on i pomogao ... Novca je slao i vazda pisao ... ! — dalje je uskrsivalo u njemu i sjedalo mu nerazumljivom potrebom u prsi. — Oh, kako je on to samo njima vazda lijepo pisao ... Oh, kako ... upravo mudro ... ! ! „I čuvajte zdravlje, i kuću čuvajte ... i ovo, i ono ! !" ... sve je on uvijek tako lijepo, tako mudro ... I onda i njih nije nigda izostavio pozdraviti ... nigda ... „I pozdravljam Vas iz daleka svijeta ... i ljubim Vas" — tako je on uvijek njima ... i često je on to ... često dika njihova ! !

I onda su digli kuću ... — dalje se u njemu povijenu duboko nad stol odmatalo i sve nekuda jasnije, življe, što je unaokolo bivao gušći mrak i dublja šutnja — ... Od prvoga su ono novca za nuždu okrpali zidove ... a onda i krov ! I opet su stigli novci — slamu su zamijenili crijepom, pa i birtijicu su otvorili ... A kad je ono i opet došao novac — pune dvije šake zlata odbrojiše tamo u varošici ... tamo, kud će za koji čas pred sina ... onda, onda su prodali onu drvenjaru ... pod cijenu raznijeli je kupci, a oni? Ovu su veliku sagradili ... I nestalo je siroštine ... i ugled im je porastao u selu .. Tako je to on njih okrpao ... Tako, pa sad još treba dići rod ... razgraniti ga treba taj njegov jedinac ... I onda, oho, onda ... ! ! — razlijalo se po njemu, kao u cijeloj krvi toplina, nekakovi kao ponos.

I pridigao, uspravio se polagano.

— Koji je sat ... a?

A tamo od peći čuo se jedan težak zijev, uzdah, pa onda šušanj gruba platna, koraci i kako nabiru prsti svjetiljku i žigice.

I neka se samo odmori ... treba ... i onda ženit će ga ... treba dići rod, razgraniti stablo na ugaru ... nek rodi djecu ... Svi su oni : preci njegovi, i ocevi

Digitized by Google

i on sam i žene njihove istrgali snagu u poslu, izmučili život i vukli rod zamiranju . . . Propadao je rod, propadao . . . A on, Ivan njegov, neka ga digne, razgrani . . . Imat će on otkuda i uzdržati taj novi, razgranjeni rod . . . Oho, kako će to samo on . . . taj Ivan — prepuštao se dalje snovima budućnosti ; svemu, što je tolike duge godine gradio u sebi i što je držao tvrdim znakom, da je on još čovjek s osjećajem, nadama i životnim zadaćama. —

— Vrijeme je . . . ! — prekinula ga, kad je podigla veliku svjetiljku do stare zidne ure. Mirno svijetlo puno i sjajno prosulo se stijenom i sobom. —

I sve će on njemu — Ivanu . . . i ženi mu . . . sve ! I djecu će im čuvati . . . A on, Ivan njegov nek se odmara, nek diže rod . . . ! ! — nadovezivao je u sebi kružeći glavom kao u omaglici i lagano rukom prolazeći čelo i plavu, ponešto prosijedu kosu.

— Idi . . . idi ! !

— Dă, idem . . . ! — trgnuo se silom.

I neobično laganim, poskočnim koracima snilazio je rasvijetljenim stubama.

*

U dugoj, crnoj lisičinom podstavljenoj kabanici nemirno, neustrpljivo je koracao odugačkim, slabo rasvijetljenim hodnikom malovaroške željezničke stanice. Ono nekoliko časova do vlaka prolazilo mu užasno polagano, tromo, a uz ovo još se u njemu pridizao jedan gadan, posve neprotumačiv i ni na kakovim razlozima osnovan osjećaj, da se ne dogodi s vlakom kakova nezgoda, nesreća : kakav sudar, urušenje nasipa i slično.

Muka bi to . . . muka bila ! ! — izlazilo je iz njega — Gospode muka . . . Alí ne, ne . . . zašto bi to baš danas, baš sad, gdje on čeka dijete . . . diku kuće, okrpane siroštine?? Ne, ne, to ne će . . . ne može ! ! — protivilo se u njemu onom jadnom, bezrazložno podignutom osjećaju ; protivilo se snagom roditeljskoga instinkta.

Ne, nikako ne . . . Donijet će to njega sad . . . Doći će on . . . jače, snažnije mora da se razvio, razbujao pod vrućim, slobodnim nebom . . . vruće je i slobodno, pisao je on njima tako . . . Sila on mora da je sad golema . . kao izrasla iz zemlje . . . U snazi je on već punoj otišao . . . i s modrim, dubokim očima . . . samu snagu, zdravlje je ponesao sa sobom . . . u sebi, u krvi, u mišićima je on tu snagu ponesao . . . A sad, kakovi će sad? ! Snažniji u tijelu, s modrim, istim nešto samo dublje unesenim očima . . . doći će . . . I bit će u njega : i brk, i brada duga, plava brada . . pa svijetla, bogo moj, andjeoski svijetla . . . Pa onda odijelo, pa šešir, pa tako sve . . . sve, sluti on . . . ! ! — preganjalo se u njemu, razigravalo mu krv slabeći ga u koracima.

I kako će on to samo izljubiti ovo drago dijete . . . jaku, zdravu silu ovu . . . Ho, ho-o-o ! ! — s neobuzdane obijesti rasmijalo ga u pun glas. Samo je ozvanjalo praznim hodnikom i tamo se u kutovima na povisokom stropu utapljalo, gasnulo. —

A iz daleka u taj čas zanašao se maglenom noći šum slabiji, pa jači ; zvižduk snažan, pa oštriji, a onda još jedared zvižduk vruć, sudar željeza, pa mir. To je pristao vlak.

A Boža Ljubić stisnuo se do vratiju, zavukao glavu duboko u ramena, pa nešto blijed u licu, uzbudjen i suspregnuta daha čekao.

Digitized by Google

Tu, tu će on... posvema sakriven... I pustit će mnogima da prodju, mnogima,... a kad dodje on... Ivan njegov... splesti će ruke u tu silu i zavikati: Sin je ovo moj... on vidite Ivan...!! — Tako će on... neka svi saznadu, da je to dugo izbivani, mnogo žudjeni i vruće čekani!! — igrale mu, zaturenu u kut do vratiju, navirale mu misli kao vruci, sitni vruci iz zemlje prezasićene vodom.

A ljudi su dolazili. I prolazili su pokraj njega u dugim, gustim redovima, jedni s rascvjetanim smijehom kao punom srećom; drugi u tihu ili glasnu, kričljivu razgovoru; neki opet mrki, hladni i šutljivi. Samo on još uvijek nije dolazio. A napokon, kad su stigle posljednje grupe, sabijeno klupko sirotinje s teškim teretima na ugurenim ledjima, s prljavim zavežljajima pod pazusima, onda je došao i on.

Suh, visok, daleko viši nego kad je ono prije deset godina otišao; blijed, upadnutih obraza, debelim modrim kolobarima uokvirenih, izmučenih očiju; nemarna plava brka. I uleknut u prsima, sav kao izgubljen pod velikim, širokokrilnim šeširom i daleko preširokoj modroj košulji i crnu kaputu, — takav je unišao. I zaustavio se, nešto se pridržao za vratnice kao sustao, izmučen; zaokružio mrtvo očima unaokolo sebe i daleko na povisoki strop stanice, pa zakašljao čudno, otezito, neobično šuplje i suho.

A Božu Ljubića samo proparala srcem studen. Zazinuo je, zazibao se, zateturao naprijed i ulovio se sina gotov da se sroza pred njim.

— To... Ti... a ti... Ti!

— Da, eto ja... bit će glavom ja!

— Pa, pa... takav ti... aaj, bogo? — zacvilio je Ljubić divlje, ranjeno i primio se za srce. Ona prvašnja studen iznovice je, a dvostrukom žestinom prošla njime i oslabila ga u koljenima.

— Kako mati... a?

On je šutio. Zagledao se u skršenu silu i sav se tresao u tijelu. U prsima lomilo se, kršilo nešto, kao da se to gorskom strminom valja i krši gromom rastepeni kamen stare gradine. Gasnule su to sve velike sanje o sili, pridizanju roda; sve sanje tako dugo sanjane, prije koji čas gledane s punom vjerom, da se prikučuju dugo čekanu ostvarenju.

A dvije hladno znojave, ožuljale ruke pokrile mu dobro ugojena lica; sjena mu pala po očima i slabi cjelov izmiješan jednom okrupnom suzom, ćutio je kao dah na čelu. —

— Idimo... mati čeka...!? !— posvema obnemogla, iskidana daha i uspravljajući se opazio Ivan.

I pošli su.

A kad se tamo varošicom vozili kao nijemi domu načelničkom, pô sata ivarošici udaljena sela, došlo je Božu Ljubiću, da guste magle sa svim sjenama kuća i varoških drvoreda padaju o njegove prsi.

To je u njem rasla snažno spoznaja, da tu kraj njega gasne, odilazi polagano, ali sigurno jedan prenapeti, izmučeni život, a u njemu, da je kao davno, a ono čas prije posvema umr'o čovjek.

Digitized by Google

FEUILLETON

Ivan vitez Trnski

Naš prvi začasni predsjednik, Nestor hrvatskih književnika, Ivan vitez Trnski umro je 30. lipnja 1910. u dvanaest i pol sati u podne. Iz osmrtnice, što ju izdadoše u ime velike rodbine pokojnikove djeca njegova Zora pl. Trnski, dr. Bogoslav vitez Trnski i Dragan vitez Trnski, prenosimo, da je pokojnik bio: c. i kr. pukovnik u miru, veliki župan razvojačene županije bjelovarske, komtur reda Franje Josipa I., vitez reda željezne krune III. razreda, komtur papinskoga reda sv. Grgura i turskoga reda Medjidije, vitez švedskog mačevnog reda, član jugoslavenske akademije, začasni predsjednik Društva hrv. književnika, začasni gradjanin slobodnoga i kraljevskoga glavnoga grada Zagreba i gradova Bjelovara i Broda. Umro je u devedeset i drugoj godini.

Tijelo je pokojnikovo otpraćeno na vječno počivalište 2. srpnja 1910. u pet sati iz kuće žalosti (Trenkova ulica 5) i sahranjeno u arkadi hrvatskih preporoditelja na Mirogoju. Pratnja je bila veličanstvena. Kad su iznijeli mrtvo tijelo na ulicu, oprostio se s pokojnikom na rastanku od doma njegova, u ime svih kulturnih društava potpredsjednik „Matice Hrvatske" profesor Krsto Pavletić ovim riječima:

„Žalobni zbore! I posljednja se ugasila luč preporodne nam prosvjete; i posljednja iščezava sa vidika blistava zvijezda, zvijezda sjajnog neba ilirskoga — Ivan vitez Trnski.

I Tebe je, viteže na sablji i peru, i Tebe je pokosila nemilica vječna, Tebe, koji si opjevao smrt mnogih junaka, mnogih dobrotvora, mnogih drugova i družica. Sabljom joj se nisi mogao odbraniti, ali si joj se tankim perom svojim otrgao, jer si ispisao knjigu života svoga neumrlim djelima bistroga uma i dobrog srca svoga. I tu dragocjenu knjigu treba da čitati znamo, ako hoćemo, da Ti pravu počast damo i spomen dragi podignemo: Mladi trnić razcvao se ružicama i sipao ih mirisne neprestance na sve kraje domovine, da okrijepe, da opoje, da zanesu; ali gdje je trebalo, znao je trn žicnuti i bockalicom satire svoje.

Srce njegovo, puno domoljubnog žara, još više rasplamti ljubav djevojačka — i ono sipa varnice i kreše „krijesnice", da lako upaljivom gradjom ljubavi razgori svetu vatru rodoljublja u srcima krasoticâ, jer je kao dubok poznavač bića narodnoga njih držao temeljnim i ugalnim kamenjem općega nam napretka. Kakve su nam majke, takve će biti kćeri i sinovi; kakva je porodica, takva je i općina; kakve općine, takva i čitava domovina. Kakvi su pojedinci, takva je i cjelina. A popojnik se brinuo i za pojedince i za društva, za sve staleže i za čitavu Hrvatsku, a široka vidika nije zaboravio ni braću Slovence i Srbe. On je pjevao i djaku i mornaru, vojniku i težaku, svakomu, koga je valjalo osvještivati ili sokoliti, razveseljivati ili koriti; što više i k sitnoj se djeci kao pronicav pedagog narodni snizivao i skladao im pjesmice i zagonetke krasne. A to je svojstvo visoka uma i zlatna srca. S njegovom će pjesmom djačad oštriti umove u školi i plemeniti srca, s njegovom će pjesmom težak oštriti kosu, vojnik oštriti mač i srtati u boj za dom, s njegovom će pjesmom mornar raspinjati jedra u tudjini i misliti na domaći prag... Kano što radij u spinteriskopu izgara u milijune helijevih iskara, i on tako prijegoran neštedice rasipava iskrice svoga uma, svoga srca, da svagdje posvijetli, da svagdje ugrije, gdje treba. On je svoj lijepi, veliki talenat raskovao u sitniji i krupniji novac i podavao sirotinji hrvatskoj kadgod i gdjegod je nužda bila. Sav je vijek njegov bila jedna pjesma, pjesma rada i mara, čas poletna popijevka, čas zanosna budnica, trublja domovinska, čas ozbiljna pouka ili vesela šala, čas bajna pričalica od starine. On nije ugadjao književnim sladokuscima, a nije valjda ni htio, već je gledao gladne i žedne nahraniti i napojiti, da njime okrepljeni uzmognu finije poslastice uživati i sami ih praviti za druge bez ikake zavisti njegove.

Lako je bilo Goethe-u ne gojiti zavisti spram Schillera, kad je osjećao svoju snagu, ali je bilo teže pokojniku pogledajući nad sobom mladjeg druga svog, Prerada... Pa ipak ga je na rad bez zavisti nukao... „Tko je krilat, nek se visi, luč nam iza noći duge!" Divan primjer današnjemu naraštaju.

Ali nije pokojnik samo pjesme pjevao, lijepa načela drugim propovijedao, a sâm da ih se nije držao, kako je to kod nas Hrvata već u običaj prešlo; nije on sipao zamamne ideje

Digitized by Google

i time mislio, da je ispunio svoju dužnost. Ne, ne! Za izmišljanje ideja najuzvišenijih i govora najumnijih nismo mi Hrvati nikad u neprilici, ali provoditi ih u djelo, to svojstvo nam nije tako prirodjeno. A starac je ovaj uz pjesmu toplog i mekog srca svoga imao i tvrdu željeznu volju, da pretvori u čin svoje misli, da se ne žaca dosadna posla i teške muke za svoj narod. Zrno do zrna, kamen do kamena slagao je neumoran, a nije čekao romantičku kaku zgodu, gdje će jednim zamašajem srubiti glavu neprijatelju Hrvatske. Lakše je u časovitome zanosu i glavu svoju ponuditi na žrtvenik otadžbine, nego za nju dugu mučiti muku svakidanju, pa i puno manju od gubitka glave.

„Dobar pastir jer što kaže inom, i sam svojim potvrdjuje činom". Njegove su riječi, njegove su pjesme u potpunom skladu sa životom i djelima njegovim. Starac nas je učio dosljednosti i značaju, a to su rijetke ptice u hrvatskim lugovima. Teže je, teže sebe sama izgraditi, postati i ostati skroman poštenjak, nego blistati velikim umom i prezirati krepost. Radi dosljednosti načela svojih i rada pjesnik je i stradao i u istragu bačen, ali je ostao nepokolebiv, kano i tada, kad je „Zatočniku" utočišta dao, kad je volio u mir, nego se iznevjeriti načelima, kojima se zavjetovao u plamenoj pjesmi „Kletva peru pjesnikovu". Toj je pjesmi ostao dosljedan do zadnjega daha, dosljedan načelima napretka i usavršivanja svoga i narodnoga.

Ali kao kruna i sjajan završetak knjige žića pjesnikova, jeste postignuće svoje osim moralne još i materijalne samostalnosti. Poštenim je radom svojim, štednjom svojom znao steći sebi krov nad glavom, po tom ličnu slobodu i samostalnost. Zoran primjer, glasan poklič svima nama, a osobito domovinskim prvacima, da nam nema državne samostalnosti bez lične slobode u moralnom i materijalnom pogledu, pogotovo gdje neke ljude i financijalno nezavisne zavodi kriva ambicija i odvraća od ideala naroda svoga. Ej, da nam se već rodio za tu svrhu Mecenat! Taj bi stigao slavu Štrossmayera i Žerjavića...

I tako je slavni pokojnik čitavim svojim radom pokazao očevu učiteljsku žicu, te postao učiteljem svega hrvatskoga naroda i u pjesmi i u prozi. Akademiji je plijevio jezik hrvatski od korovlja, hrvatskoj je književnosti otkrio slatkoću riječi hrvatske, zvučnost naglaska njena i blagoglasje stiha njena, društvu je hrvatskih književnika osamdesetgodišnji starac udario temelj i za krov mu se skrbio, učiteljstvu je i Svetojeronimskom društvu napisao „Učitelja Dobrašina" kao vademecum, kao krasnu popudbinu i upisao svoje ime u srca svih prosvjetnih radnika. A za pučku je prosvjetu uradio više od ikojeg pisca, pjevačkim je društvima za budjenje pjevoljublja namaknuo pjesama, kao malo koji pjesnik, ‚Matici Hrvatskoj" bio radilica pomna. — A što da nabrajam, ta svima, svima i svugdje je pomagao ili prvi krčio. Na svim se njivama općega posla poznaju brazde marnog pluga njegova!

Tako treba da čitamo knjigu njegova života, koja nas uči veselu radu, ustrajnosti i dosljednosti, samostalnosti i slobodi.

Ivane Trnski! Ti nisi bio samo za ures narodu svomu, da se Tobom gizda pred vanjskim svijetom, već si mu bio još više na korist, na trajnu korist u povojima nutarnjega preporoda. Ti si skroman i nesebičan gorio na oltaru njegovu, ne žaleći i u pepeo se pretvoriti, samo da Tvoja domovina Hrvatska sjaje prema onoj riječi Tvoga pobratima, koji Te odavna u svoj zagrljaj čeka i uz kojega će ime i Tvoje trajno sjati. „Ne će, ne će imenu ti Spomen s tobom poginuti!" Slava Ti, vječna slava!"

Svi su prisutnici taj govor popratili poklikom: „Slava Trnskomu!"

Po tom je učenica više djevojačke škole smjera kućanskoga, gdjica. Zorka Balokovič okitila lijes zadnjeg „Ilirca" kitom bijelih ruža uz riječi:

„O stani, — dok Ti rečem,
što ćute djeca mala:
Za Tvoje drage pjesme
pjesniče mrtvi — hvala!

O stani, — da Ti rečem:
dok rod Tvoj kćeri ima
i pjesma će i spomen
Tvoj živjeti med njima!

O čekaj, — dok na lijes Tvoj
položim ruže ove...
Sad podji, slavni sine,
kud majka vječna zove!"

Još je hrv. pjevačko društvo „Kolo" otpjevalo tužaljku, a onda je krenuo sprovod.

Pred otvorenom rakom izrekao je predsjednik „Jugoslavensde akademije" prof. Tade Smičiklas slijedeće slovo: „Žalobni zbore! Mili pokojniče! Pred malo vremena mogosmo uzdignutim očima prema dobromu nebu zahvaljivati ocu nebeskomu, što nam dade gledati Tebe, mili pokojniče, zdrava i čila, kada si nadmašio godinama sve svoje slavne subornike

Digitized by Google

za preporod naroda hrvatskoga. Sada nam eto nemila smrt i Tebe uze. Tvoje smrtne ostanke donesosmo evo u ovaj hrvatski Pantheon sazdan od prijestolnice hrvatske, našega bijeloga grada Zagreba Vama neumrlim našim preporoditeljima. Ti silaziš medju svoje drugove posljednji, jer si svih njih nadživio, a ploča, koja će se sada nad njima i nad Tobom zaklopiti, ne će se više nikada otklopiti, da počivate u miru i slavi, dok bude zahvalnoga Vama naroda hrvatskoga.

Ti si, mili pokojniče, od prvoga poteza Tvoga pera prije sedamdeset godina služio svomu narodu uvijek kao učitelj i apostol, a ne ima niti jednoga poteza Tvoga pera, koje ne bi jasno oglašivalo vjernu odanost prema rodu i domu hrvatskomu. Uživao si u milinju narodnoga jezika, koji će u Tvojim slavnim pjesmama kao spomenik Tvoje krasne narodnom idejom prodahnute duše od roda u rod buditi i bodriti mladež hrvatsku, da što ljepšim jezikom iznosi tajne narodne duše hrvatske. Vjerovao si, da su hrvatske žene i majke srce naroda i njegove budućnosti, zato im Ti dade Tvoje „Krijesnice". Želio si, da stvoriš novoga modernoga Kačića — to znam od Tebe samoga — da narod hrvatski neprestano čuva spomen o junačtvu svojih junačkih djedova, zato nam ostavi svoga bana Berislavića i Anu Lovićevu.

Premili pokojniče! Ostavljaš u neizrecivoj tugi Tvoju kćerku Zorku, najvjerniju čuvaricu Tvoga slavnoga života, Tvoje sinove i unučad, ostavljaš u žalosti i Jugoslavensku Akademiju i sva naša prosvjetna društva, koja za Tobom žale kao za ocem. Ali svi se mi tješimo, da nas ostavljaš kao ugodnik božji, koji nam ostavlja za uvijek djela puna ljepote i milja, kreposti i dobrote. Ne ćemo Te nikada zaboraviti. Slava Tebi Ivane Trnski!

Nakon toga progovori u ime svih kulturnih društava potpredsjednik Društva hrvatskih književnika, sveuč. prof. dr. Gjuro Šurmin, koji reče: Žalobni zbore! Ova raka otvorena je Benjaminu Iliraca, a sada Nestoru hrvatske knjige. Ivan Trnski je kao mladi dječak zašao u kolo svojih prijatelja ilirskih pokretača, preporoditelja hrvatske knjige, da se sada, kada su oni svi već davno mrtvi, vrati u njihovo kolo i da im javi, što se je sve u Hrvatskoj dogodilo kroz to doba.

Ivan Trnski nije zatezao, nije zapinjao, nego je potpirivao vatru rodoljublja, bodrio i poticao drugove na rad za domovinu.

Kao Nestoru otvara se posljednji put ova raka bivšem Benjaminu ilirskih pokretača, a grob ovaj ne znači samo slavu, nego i borbu i tugu naših prvaka. Posljednji put se otvara ova raka, a Vi, mili pokojnici, primite prah Vašega Benjamina, neka Vam on pripovijeda, što ste zajedno učinili na korist i procvat svoje domovine i roda svoga. Trnski nije Vašu slavu kaljao, on ju je još i uzdizao medju nama i poticao nas na rad, da podjemo Vašim stopama.

Posljednji put se ova raka zatvara, da primi u svoje leđno krilo posljednjega Ilirca, kome budi slava. Slava Ivanu Trnskome!

Za tim je uzeo riječ inž. K o l a r. Bacivši pokojniku u raku kitu poljskoga cvijeća, uvezanog hrvatskom trobojnicom, rekne.

Z e m l j a č e s l a v n i !

U ime Tvoga rodnoga mjesta,
Tvoje i moje općine evo
u grob Ti kita poljskoga cvijeća.
Nije to cvijeće gizdavo, skupo.
nego je čedno, nevino, milo,
milo je kao što Ti bijahu
poljane ravne rodnog Ti sela,
pragovi Tvoje kućice rodne,
moje pak škole.

Selo Ti rodno i sad je malo
opsegom svojim, veliko pako
po Tebi i slavno po slavi Tvojoj!
Slavno je toli, da mu tu slavu
gradovi veli mogu zavidjat.
Dokle nam za to hrvatskog bude
naroda dragog, moćnoga nekad,
sada pak jadnog, živit će po Tebi
Rače nam slava.

I Ti si, dragi zemljače, spozno
i meni na god svoj osamdeseti
rekao ovo: „Tišti Hrvate
nesreća i ta, što no imadu
štitnike lažne. Za to ih bije
mrazovlje, otkle sjati bi sunce
moralo njima. To si Hrvati
s uma nek nikad ne smetnu svoga".
Tako je pravo.

Hrvatski narod, zemljače dragi,
takodjer s uma ne smije smetnut,
ogrijat da ga sunašce žarko
sa sjevera hladnog nikada ne će!
„Krijesnicam" Svojim užgo si ljubav
u srcima našim za dom nam mili,
ljubav za narod hrvatski dragi.
Hvala Ti, diko, za to i slava
u ime naše općine rodne!
Pokoj Ti vječni!

Digitized by Google

Gradonačelnik Holjac preuzeo je na to u ime gradske općine glavnoga grada zemne ostanke pokojnika ovim riječima:

„Bolna i slomljena srca pristupam, da ovršim dužnost, što ju dugujem sugradjaninu ovome, jednome od najuglednijih sugradjana. Hladna ova raka otvorila se je, da primi u sebe začasnoga gradjanina glavnoga grada.

Sahranismo slavna muža, koji je sve svoje sile posvetio, da uzgoji narodnu svijest, koji je upozorivao na čuvanje i slavljenje materinskog jezika, držeći se one svoga prijatelja Prerada:

Ljubi, rode, jezik preko svega
Za njeg živi, umiri za njega!

Sahranismo posljednjega Ilirca i apoštola narodnoga.

Ovo je posljednji put što je načelnik glavnoga grada dao otvoriti ovu raku, da primi Nestora neumrlih Ilira Ivana Trnskoga.

Glavni grad Hrvatske Zagreb na usta moja preuzima na sebe dužnost štititi i čuvati ovaj sveti grob. To je Pantheon, u kojem su se sakupili Ilirci, a na koji ćemo hodočastiti, dok ne dodjemo do pobjede.

Slava Ivanu vitezu Trnskomu! (Slava mu!)

Nakon toga je hrvatsko akademsko pjevačko društvo „Mladost" otpjevalo tužaljku St. Stražnickoga: „Zadnji zbogom!"

Tako je pokopan posljednji Ilirac. Za toplog ljetnog popodneva, kad je sunce umorno sjedalo na zapad, položen je njegov lijes medju lijesove onih, s kojima je započeo živjeti i raditi. Do groba ga otpratiše i mrtva opjevaše sinovi i unuci onih, s kojima je započeo živjeti i raditi. I kao što mu je život bio velik, lijep i bogat, tako mu je i pratnja, kojom ga ispratiše k vječnom počivalištu, bila velika, lijepa i bogata.

Zapremilo bi mnogo stranica popisati sva imena ljudi, koji ga otpratiše na tom kratkom putu i koji glasno zatužiše prigodom njegove smrti. Od potonjih spomenut ću medju mnogima: predsjednika D. H. K. Babića-Gjalskoga, dra. Šišića, velikoga župana Georgijevića (u ime sveukupnoga naroda županije bjelovarsko-križevačke), biskupa Krapca, V. Slugu (u ime grada Krapine), vladiku J. Drohobeczkoga, pjevačko društvo „Graničar" (u Novoj Gradiški), klub hrvatskih književnika u Osijeku, dra. Magdića, dra. V. Brlića, obitelj Kukuljević, grad Brod, biskupa Voršaka, odjelnog predstojnika Kostu Hörmanna, dr. Vinkovića (za grad Karlovac), dr. Ilešića (za „Maticu Slovensku"), kraljevskog savjetnika Graffa (za grad Osijek), zastupstvo općine Rača, hrv. Sokol u Sisku, grad Varaždin, Hrv. Sokol u Varaždinu, Maticu Dalmatinsku, grad. zastupstvo zagrebačko, Vladimira Mažuranića predsjednika banskoga stola, Budu Budisavljević-Priedorskog, crnogorskog kneza Nikolu Njeguša, Svezu južnih Slavena u Beču.

Prema naročitoj želji pokojnikovoj istaknuto je, da se vijenci na odar pokojnika otklanjaju. Tim povodom zaključeno je na svečanoj sjednici, obdržavanoj u jugoslavenskoj akademiji, kojoj su prisustvovali izaslanici „Matice Hrvatske", „Društva hrv. književnika", i „Braće hrvatskoga Zmaja", da se umjesto vijenaca daruje za fond, iz kojega bi se izdala djela pokojnikova, koja bi imalo izdati „Društvo hrvatskih književnika".

„Braća hrv. Zmaja" odlučiše sačuvati potomstvu sobu, u kojoj je radio posljednji Ilirac. Prema novinskim vijestima odazvat će se toj molbi pokojnikova obitelj i ustupiti sve predmete, koji budu zatraženi za uredjenje „Trnskijeve sobe". —*n*—

O „Juranu i Sofiji"

Ova je godina u povijesti hrvatske drame i hrvatskoga kazališta jubilejska godina. Dne 10. lipnja navršilo se 70 godina, što se u starom kazalištu na Markovu trgu počelo hrvatski prikazivati: Kukuljevićev „Juran i Sofija". Dne 24. studenoga navršit će se 50 godina od onoga dana, kad su njemački glumci za uvijek izviždani iz hrvatskoga kazališta. A dne 2. listopada bit će 40. obljetnica onoga momenta, kad je pod krov naše Talije primljeno novo gojenče: hrvatska opera. Doduše je prva hrvatska opera (Ljubav i zloba od V. Lisinskoga) pjevana već god. 1846., ali od god. 1870. iza dolaska Zajčeva u Zagreb u zemaljskom se kazalištu uz zemaljsku potporu počinje gojiti operna umjetnost. Od god. 1870. datira se osnutak i era hrvatske opere, a započelo se Zajčevom operom „Mislav", kojoj je F. Marković napisao libreto. Prvi je jubilej prošao u javnosti našoj tiho i gotovo neopaženo; u javnim glasilima nije bila dosta isticana znatnost ovoga momenta u prošlosti kulturnoga života našega. Hrvatsko je kazalište, što se s pohvalom mora spomenuti, proslavilo ovaj momenat prikazavši s pijetetom Kukuljevićevu dramu na jubilarni dan. Ali bi i proslava u kazalištu prošla bila posve tiho, da nije bilo školske omladine. Zacijelo će se kazališna uprava sjetiti i onih drugih dvaju jubileja, ali onda, nadajmo se, sa više odziva i shvatanja u publici. — Poslije pro-

Digitized by Google

slavne predstave kazališni su referati vrlo malo spomena vrijednih kritičkih pripomena iznijeli o samom sadržaju Kukuljevićeve drame. Taknut ću ovdje i nadovezati samo na one pripomene, koje se tiču izvornosti „Jurana i Sofije". U jednom se referatu mimogred kaže, da „Badalić-Zajčev Zrinjski ima dosta srodnosti sa sižejem Jurana i Sofije". To stoji, pa se tim ponavlja i potvrdjuje ono, što sam već i ja u svojoj studiji („Njemački utjecaji u hrvat. preporodnoj lirici 1903.) iznio napisavši: „Mnoge scene i motivi u „Juranu i Sofiji" opominju nas još i Kőrnerove drame o Zrinjskom, a to je takodjer posve razumljivo, kad znamo, da je Kukuljević u isto vrijeme mnogo čitao i njemačke pjesnike i pripovjedače". Badalić je svoga „Zrinjskoga" takodjer izradjivao prema Kőrnerovu, kako je to i sam kazao. Dalje se još u istom novinskom referatu dobro kaže: „Inače je fabula „Jurana i Sofije" romantični zaplet s vrlo malo poezije osim one lijepe, sada već mrtve starine. Jurana zarobljena hoće osloboditi u muško preodjevena Sofija, spas od prijatelja potajnim dolaskom, odveć velike plemenštine itd. — sve su to iz tudjine preneseni motivi, sasvim već istrošeni i sada već prašni". Ja sam već u napomenutoj svojoj studiji pokazao, kako se Kukuljević rado povodio za tudjim uzorima adaptirajući ih ili upotrebljavajući iz njih motive za svoje pjesničke produkte. Da spomenem samo od novelističkoga njegova rada pripovijest „Pauk", od dramatičkoga „Stjepko Šubić ili Bela IV. u Hrvatskoj", a od lirskoga pjesmu „Slavjanska domovina". Nije zato čudo, što i jezgra dramatičke radnje u „Juranu i Sofiji" nije posve izvorna, kako sam to već tamo pokazao: Glavni dramatski čin, koji je u drami Kukuljevićevoj spleten oko Juranova i Sofijina lica, odmah nas sjeća romantičke epizode s Krunoslavom i Korevskim u Gundulićevu Osmanu (VI. i XII. pjev.) ili epizode s Erminijom i Tankredom u Tassovu Gerus. Lib. (VI. pjev.). To bi se u Kukuljevićevoj drami moglo uzeti i za locus communis, jer se takova situacija nalazi ne samo u rečenim epopejama, nego ju je moći naći i u narodnom pjesništvu, a i u historičkoj priči n. p. o tamničaru Krstu Frankopanu upletena je takodjer dosta slična situacija. Lako bi se moglo držati, da je u našu dramu unišao ovaj locus communis pod dojmom dubrovačke lektire, kojom se Kukuljević baš u ono doba vrlo mnogo zabavljao. Poznato je iz životopisa Kukuljevićeva (od Smičiklasa), da je već prva njegova pjesma „Tuga za ljubom", koja je štampana u Danici 1837., posve u duhu starih hrvatskih dubrovačkih pjesnika sastavljena. O svom tadašnjem proučavanju Gundulića i drugih dubrovačkih pisaca govori nam medjutim i sam Kukuljević u svom dnevniku. — Napokon sam spomenuo bio u rečenoj studiji, kako je vrlo vjerojatno, da je Kukuljević dobro poznavao onu dramu, što ju je njemačka putnička družina prikazivala u Karlovcu 27. svibnja 1826. pod natpisom: „Thomas Erdődy, Ban von Kroatien, der Sieger bei Sissek, oder Rettung durch Weibertreu". Ein grosses historisches Gemälde in 3 Aufzügen (3 čina, kaš kao i Kukuljevićeva junačka igra). Ova nam drama nije poznata, ali nam je sačuvana kazališna objava, koju je preštampao g. dr. V. Deželić na strani 41. svoje knjižice: Iz njemačkoga Zagreba, 1901. Med licima na tom plakatu nalazi se i Georg (u Kukuljevića Juran) i Sofija, žena njegova. Ime autora rečenoj njemačkoj drami ne navodi se, već se samo kaže, da je ona „von Verfasser der Schlangenritter". Na objavi se nalazi u pripomeni kao reklama mala naznaka sadržaja, gdje se med ostalim kaže: Als nämlich im Jahre 1592. (treba da bude 1593. !) die Türken Croatien überfielen und Sissek belagerten, war es Thomas Erdődy, der in Verbindung der Retter seines Vaterlandes wurde. Aber nicht blos die Tapferkeit dieser grossen Männer bilden den Stoff dieses National-Schauspiels; auch ein edles Weib, die mit seiner Aufopferung und Liebe den geliebten Gatten rettete, die mit sanfter Weiblichkeit, zugleich einen wahren Heldensinn verband und keine Gefahr scheuend, durch Kerker und Feinde drang, ist das Ganze mit verpflochten und wird Theilnahme und Bewunderung erregen. — Držim još uvijek, da g. dr. Deželić, kad pita, nije li to isti sujet kao kod „Jurana i Sofije", dobro nagadja, i da će se nagadjanje utvrditi, kad nam jednom dodje u ruke njemački original. Drukčije nije moglo ni biti. Preko noći trebalo je sve uraditi: probuditi narod, osvijestiti ga, ojačati ga duševnom hranom i tako reći povratiti mu dar govora. I nije bilo kad stvarati iz ništa posve nova izvorna djela, jer bi se bilo zadocnilo u kolo prosvijetljenih naroda, već se u prijekoj nevolji i opravdanoj hitnji radilo, kako se najbrže i najbolje moglo, da se namire krvave potrebe narodne.

Da upotpunimo o „Juranu i Sofiji"! Dosada se prema nekim vijestima znalo i pisalo, da je Kukuljević dramu svoju najprije napisao njemački, a onda je preveo na hrvatski i poslao Babukiću na ispravak. Mimo sve ovo sin njegov Božidar pl. Kukuljević Sakcinski tvrdi u svom predavanju (u „Hrvat. Zmaju"): Mladost Ivana

Digitized by Google

pl. Kukuljevića Sakcinskoga (1907.), da je Ivan svoga „Jurana i Sofiju" već g. 1837. napisao hrvatski na svom imanju Tonimiru i preveo ga na njemački pod natpisom: „Juran und Sophia oder die Helden Illiriens". — Što se tiče motiva, kako se junačka žena ili djevojka preodjevena u muško diže, da oslobodi zarobljena svoga vojna, toga ima dosta ne samo u našim narodnim pjesmama, nego i u pjesmama drugih naroda. O svem tom čita se u lijepoj i punoj zbitoga, moderno-naučno najautentičnijega sadržaja knjizi akademika dr. T. Maretića: Naša narodna epika (U Zagrebu 1909.) str. 233. i d.

Dr. Vladimir Gudel.

Naša narodna epika*

O našim se narodnim pjesmama pisalo dosad već dosta, ali su se ponajviše raspravljala pojedina pitanja. Ova najnovija knjiga Maretićeva obradjuje po prvi put našu narodnu epiku sa svih glavnih strana, te je stoga vrijedna za sve, koji se zanimaju za narodne pjesme. — Pisac se i dosad bavio mnogo našom nar. epikom, pa je mogao u ovoj knjizi upotrijebiti plodove dosadašnjega svojega truda (na pr. pored drugoga ono, što se tiče metrike nar. pjesama), iznesavši mnogo šta sada prvi put.

Kako sam ja o pomenutoj knjizi napisao već pred nekoliko mjeseci veću ocjenu za „Nastavni Vjesnik" (ta će ocjena radi nedostatka prostora izići u rujanskom broju), to ću o njoj ovdje reći samo nešto, jer u nas o toj književnoj novini nije bilo spomena (u Srba su se „Brankovo Kolo" i „Letopis Matice Srpske" obazreli na nju).

U pet je glava (Pristup; Tehnika i uopće način prikazivanja; Istorička lica; Internacionalni motivi; Različne crtice) obuhvatio pisac svoj predmet, pa će publika, kojoj je akademija namijenila svoja „znanstvena djela", moći s interesom i koristću pročitati ovu knjigu (osobito će dobra pomoć biti u srednjim školama).

U „Pristupu" govori Maretić o vrijednosti naših nar. pjesama i zbornikâ (iskreno priznaje, da ima mnogo pljeve), o starini junačkih nar. pjesama i o njihovoj postojbini, o razlici muških i ženskih pjesama, o nepouzdanosti i nevjernosti narodne tradicije i nar. pjesama za historiju, o diobi junačkih pjesama (motivi su glavno) i o drugom. Poznato svoje mišljenje o starini naših junačkih pjesama formulira Maretić sad ovako: „Koliko su vremena prije početka XVI. vijeka Hrvati i Srbi imali junačkih narodnih pjesama, to ne znamo niti možemo znati, jer nemamo za to nikakovijeh dokaza" (str. 9). Na istoj strani čitamo i ovo: „Oko godine dakle 1500. pjevale su se za cijelo junačke pjesme po narodu našem. Moguće je, da ih je bilo i 100 i 200 i 500 ili još i više godina prije toga vremena, ali to se nikakvim sigurnim dokazom potvrditi ne može". Maretić, da opravda svoje mišljenje, „da n i j e n u ž n o početke narodne epike stavljati već u XIII. ili XIV. vijek, da se m o g u i kasnije stavljati", jer pjesme o historijskim ljudma „m o g u" (ali ne „m o r a j u") nastati mnogo vremena poslije njihove smrti, spominje pjesme o caru Dukljanu, Konstantinu i o majci mu Jeleni (o ljudma prve pole IV. vijeka), koje ne mogu po vremenu stajati blizu historijskim licima, jer su naši praoci bili još u svojoj staroj domovini, pa tako ne možemo pouzdano reći, da su nar. pjesme o najstarijim historijskim licima (na pr. o Nemanji, sv. Savi, Momčilu, caru Stjepanu i dr.) nastale u maloj razmačici od tih lica. Maretić je mogao biti gotov, da će se naći i sad protivnika njegovu mišljenju. Tako kritik u „Letopisu M. S." prigovara piscu radi njegova opreza, ne povladjujući njegovu razlaganju, jer misli, da je na pr. legenda o časnom krstu morala k nama od Grka veoma rano doći, kad se u Engleskoj nalazi već u VIII. vijeku. No to još ne dokazuje, da pomenuta legenda nije mogla doći k nama i mnogo poslije, nego u Englesku, jer ju je crkva mogla uvijek unijeti. Mislim, da je vjerojatno, da su i neke pjesme sa srpskim junacima mogle nastati u mladje vrijeme i to pod utjecajem srpske narodne crkve, koja je čuvala uspomenu o njima (utjecaj sam srpske nar. crkve spomenuo i u rečenoj svojoj ocjeni). Ako je Ilija Divjanović u 19. v. znao upjesmiti svaki dogadjaj, koji mu je tko ispričao, zašto ne bi bilo takvih pjevača i u 18. ili u kojem ranijem vijeku, koji su mogli pjevati pjesme o čemu iz srpske historije, slušajući to od svojih duhovnika (na pr. o sv. Savi) Tako je mogao i koji motiv doći nama na pr. u XVI. v. i prionuti za lice iz XIV. v. No opet bi bilo vrlo pogrješno tvrditi, da junačke nar. pjesme nastaju u o p ć e dugo poslije historijskih lica i dogadjaja (to Maretić nigdje ne čini). I gdjekoja potankost u nar. pjesmama

* Znanstvena djela za opću naobrazbu. Na svijet izdaje Jugoslav. akademija znanosti i umjetnosti. Knjiga IV. Napisao dr. T. Maretić, pravi član jugoslav. akademije. U Zagrebu 1909. V. 263. Cijena 2 K. 50 fil.

Digitized by Google

može samo na oko odgovarati historiji, pa ne mora sobom dokazivati osobitu starinu koje pjesme. Tako na pr. Maretić (str. 187. bilj.) misli, da je nar. pjesma zapamtila i vrijeme maričke bitke, koja je bila prije zore, jer pjeva: „rano rani Turkinja djevojka prije zore i bijela dana na Maricu bijeliti platno". Ja se ne protivim tomu mišljenju, ali opet držim, da to podudaranje može biti i posve slučajno, jer početak rečene pjesme može biti stereotipan: u nar. se pjesmama veoma često počinje pripovijedanje tim, kako je tko uranio prije zore („još zorica nije zab'jeljela"). O takvim stereotipnim počecima vidi i u Maretiću na str. 69. — U „Pristupu" bi se moglo reći još štogod o pjevačima i o današnjemu stanju nar. epike (koliko se može o tom govoriti), jer bi i to zanimalo čitaoce.

Govoreći o tehnici i prikazivanju narod. pjesama, ističe pisac sličnosti i razlike izmedju naše i ruske epike i Homerovih pjesama. Homer dakako u tom poredjenju često natkriljuje i našu i rusku epiku. Prema poznatoj Homerovoj težnji za realnim prikazivanjem (Ahilej i Hektor i dr. ostaju uvijek ljudi, i ako odvajaju snagom od ostalih) dolaze u našoj epici počesto grdne hiperbole, koje su u ruskoj epici još veće i češće (ruska je epika i inače kadšto upravo bajkovita). Kako je katkad u ruskoj epici malo smisla za realnost, karakterističan je dokaz pjesma o junaku Dobrinji i divskoj djevojci Nastasji, koja Dobrinju zajedno s konjem strpa u svoju torbu, a poslije ga metne na dlan, pa ga, jer joj se svidio, hoće za muža (čudnovate dimensije!)

U glavi „Istorička lica" sabrao je pisac ono, što danas može historija reći o nekim licima nar. pjesama (tu se može gdješto štogod popraviti, na pr. Vuk je Mandušić umro god. 1648., dakle mnogo prije, nego u Maretića). Iz te se glave može lijepo razabrati, kako nar. pjesme postupaju s historijom, iskrivljujući je često posve (Vuka je na pr. obijedila nar. pjesma, da je izdao Lazara). — Medju historijskim licima mogao se spomenuti i hrvatski ban Derenčin (po rodu doduše Madžar), koji je stradao u nesretnoj udbinskoj bitki; o njemu su se vrlo rano pjevale nar. pjesme (po svjedočanstvu Lucićevu), pa se i danas pjevaju.

Već su u „Pristupu" spomenute neke zajedničke crte u našoj nar. epici i u pjesmama (pričanju) drugih naroda, a u glavi „Internacionalni motivi" spominje se više pjesama, koje imaju sadržaj zajednički mnogim narodima. Otud će moći čitalac brzo razabrati, kako je naša nar. epika u mnogo čemu neoriginalna.

„Epika" je pisana bez slijepoga zanosa za naše nar. pjesme, pa se pisac nije zato ustručavao otkriti gdjekoju manu narodne vile, želeći, da čitaoca po mogućnosti svuda pravo obavijesti, i to na malom prostoru, a to mu je zacijelo pošlo lijepo za rukom. *S. Ivšić.*

Dr. J. Šilović: Nužna obrana

Nedavno izdao je naš priznati radnik na polju pravne knjige, sveučilišni profesor g. dr. Josip Šilović, dva djela svoje znanstvene struke: „Nužna obrana" i „Reforma kaznenoga prava". U čednim prilikama naše pravne književnosti može se to svakako smatrati rijetkim dogadjajem, koji je to važniji, što oba djela potječu iz pera istoga pisca.

Znamenovanje književnog rada prof. dra. Šilovića ocijenjeno je ponovno laskavim priznanjem u našim stručnim časopisima. Pored zasluge, što već dugim nizom godina uredjuje najvećom pomnjom i savjesnošću jedinu našu juridičku smotru „Mjesečnik", koju je uz suradnju najpoznatijih pravničkih pisaca podigao do ugledne visine, on je i izvornu našu književnost obogatio s nekoliko vrsnih monografija i praktičnih pravnih djela, koji odaju prostranu i temeljitu znanstvenu erudiciju. Osobitom ljubavi obradjuje dr. Šilović područje kaznenoga prava svoje naučenjačke struke, a u taj okvir spada i najnovija mu rasprava o „Nužnoj obrani".

Da su radovi piščevi u stručnjačkim krugovima uvažavani i traženi, najbolji je dokaz, što je prvo izdanje djela bilo već rasprodano, i što se osjetila potreba, da se ponovno izda. Ovu priliku upotrijebio je marljivi pisac, da svoje djelo preradi prema novijim rezultatima kaznene znanosti i popuni novim plodovima literature. Time je udovoljeno ne samo potrebi knjižarskoga prometa, nego i opravdanomu zahtjevu naše pravne knjige, koja je na taj način dobila djelo u dotjeranijem obliku.

Nužna je obrana jedna od najzanimivijih tema, o kojoj se u teoriji kaznenog prava najviše raspravlja, jer o njezinu pojmu i legislativnoj kodifikaciji postoji u svjetskoj književnosti mnogo djela. Interes za tu temu još je uvijek jednako aktuelan, pa se zato neprestance javlja novih pisaca i radnja, koje sa velikom oštroumnošću i detaljnim psihološkim analizovanjem ispituju narav ove pravne institucije.

Šilović je svomu djelcu namijenio svrhu, da u kratkoj i prijeglednoj slici, a s pomoću

Digitized by Google

strogog znanstvenog aparata, prikaže pravnu ustanovu nužne obrane, kako se je u povjesti književnosti i kriminalne kodifikacije razvila do današnjeg oblika. U uvodu podaje pisac jasnu i preciznu oznaku o samom pojmu nužne obrane, koju je potrebno poznavati ne samo stručnjaku, nego svakomu laiku. Pripadao čovjek kojemu god društvenomu sloju, može doći nenadano i protiv svake namisli u takav prekarni položaj, da se mora u zaštitu svojih materijalnih, etičnih i pravnih interesa poslužiti pravom nužne obrane. Zato je pisac i pogodio pravi ton, kad je svoju raspravu, uza svu naučnu ozbiljnost napisao ipak shvatljivim i pristupnim stilom, da će se moći svaki inteligentni čitalac, koji se zanima za naučnu knjigu, njezinim instruktivnim sadržajem uspješno poslužiti.

Pisac prikazuje iznajprije pravni osnov i razlog nužne obrane, a zatim navodi glavne zastupnike kazneno-pravne teorije o njezinu pojmu i razlaže njegov povjesni razvitak sve do najnovije doktrine. U tom historijatu crta letimice ona pravna vrela, koja su utjecala na sadašnje pozitivno pravo, poimence rimsko, kanonsko i germansko pravo.

Iz potonjega ističe naročito „Carolinu" i „Bambergensis", a tim se osvrće na povjest austrijskoga zakonodavstva, ističući Ferdinandov „Landesgerichtsordnung", „Theresianu", Josipov kazneni zakon od 1787., zatim zakone od 1796., 1803. i kazneni zakon od 27. svibnja 1853., koji je još uvijek kod nas na snazi. Radi isporedbe osvrće se i na Derenčinovu osnovu kaznenog zakona od god. 1879., koja nije nikad iznesena u naše legislativno tijelo, premda se je i pravo- i državoslovni fakultet hrvatskog sveučilišta u svom mnijenju od god. 1881., kao i savremena stručnjačka kritika povoljno o njoj izrazila.

Glavnu pomnju posvećuje pisac razmatranju o zakonitim uvjetima nužne obrane, gdje se opet u kratkim, ali iscrpivim potezima osvrće na svu znamenitiju kriminalističnu literaturu, kao i na teoriju njezinih ponajglavnijih predstavnika. U tom okviru zanimljivo je naročito prijeporno pitanje, da li je po zakonu dopuštena nužna obrana protiv protupravnih nasrtaja državnih organa. Razlažući bitne nazore zastupnika obiju protivnih struja, koji s jedne strane priznaju pravo nužne obrane, a s druge strane zahtijevaju apsolutno kažnjivost svakog otpora državljana, podvrgava pisac stvarnoj kritici osnovanost tih nazora i opravdava svoje pravno mnijenje. Zatim raspravlja pitanje o objektima nužne obrane, koji su se u povjesti legislativne kodifikacije često mijenjali. Osim zaštite života, tjelesnoga integriteta i lične slobode priznavahu već starija zakonodavstva pravo nužne obrane u zaštitu imovine i osobne časti, premda je potonje bilo u znanosti u nekim fazama prijeporno. U novijim zakonicima dozvoljena je nužna obrana u zaštitu svih čovječjih dobara i probitaka, pa zato nekoji moderni zakoni niti ne nabrajaju taksativno objekte nužne obrane.

Zatim se obazire još i na pitanje, da li je po našem pozitivnom zakonu dopušteno pravo nužne obrane i u zaštitu trećih osoba? Ovu obranu priznavahu već rimsko, kanonsko i germansko pravo, a priznaju ga bezuslovno i sva novija zakonodavstva.

Na koncu rasprave pretresa još pisac o ekscesu (prekoračenju) i pretekstu (izlici) nužne obrane, razlažući njihove bitne pojmove i zakonite pretpostave.

Rasprava dra. Šilovića pisana je konvencijonalnom naučnom metodom, ali je uza sve to lakim jasnim razlaganjem, te shvatljivim tumačenjem pravnih pojmova pristupačna i razumijevanju svakog inteligentnog laika. Pisac je sadržaj teksta popratio obilnim citatima iz njemačke, franceske i talijanske književnosti, osvrćujući se na starije i novije izvore. Ovi raznoliki citati dokazuju, da se pisac u znanstvenoj sferi traitirane teme kreće potpunom slobodom i suverenim poznavanjem stručne nauke.

Kod razlaganja pojedinih pravnih pojmova, a poimence kod opisivanja rekvizita nužne obrane, izlaže autor jezgrovito razna mnijenja mnogih znamenitih pravoslovaca i pravnih filozofa, ali ih niti potpuno usvaja, niti bezuvjetno zabacuje, već ih svojom pregnantnom i objektivnom kritičnom analizom ispituje, pretresa i ocjenjuje prema svomu znanstvenomu stajalištu. Njegov je sud bistar i oštrouman, te ga vazda obrazlaže razgovijetnim i skroz pozitivnim načinom bez preopsežne dijalektike i frazeološkog nakita. Uza svu strogo naučnu metodu diskusije nastojao je ipak pisac, da mu slog bude jednostavan i precizan, a dikcija jasna i shvatljiva ne samo za stručnjake, nego i prosvijetljene laike, koji imaju interesa, da se upute o toj popularnoj temi pravne nauke.

Budući da je djelo opsegom stegnuto — ima 104 stranice u šesnaestini — a upotrijebljena je opsežna, gotovo sva autoritativna literatura o samom predmetu, naravno je, da je

Digitized by Google

stvarna obradba i način prikazivanja dosta zbijen i kondenzovan.

Dr. Šilović spada u kategoriju onih pisaca, kojima je u glavnom stalo do toga, da podadu stvarnu i instruktivnu poduku o samom predmetu, da djeluju na intelekt čitalaca, a koji ne teže za tim, da ujedno uzbude njihovu maštu i zabavljaju njihov duh. Ozbiljnošću argumentacije, kratkoćom i jedrošću stila pristaje on uz stariju pozitivističnu metodu juridičke znanstvene literature. Čitav ton rasprave odaje učenjaka potpune spreme i opsežne erudicije, koji je vikao, da sa katedre predaje pravnu nauku, te živim i rječitim načinom tumači najzamršenije i najteže shvatljive pravne pojmove.

Držimo, da bi svakako više odgovaralo svrsi, da je rasprava razdijeljena na pojedine odsjeke, te popraćena posebnim naslovima, jer bi tako imala više sustavni oblik, a bila bi za laika mnogo preglednija. Pisac doduše nije očito imao na umu, da piše popularno djelo za šire slojeve, jer je ova monografija samo preradjeno i popunjeno izdanje prvog djelca, koje je bilo isključivo namijenjeno stručnjačkoj publici. Nu kako je stvar izašla u „Sokolovoj biblioteci", koja nesumnjivo ima pred očima šire krugove naše inteligencije, bila bi ovakva sistematika svakako mnogo doprinijela lakšemu razumijevanju.

Kako u našoj književnosti nema mnogo popularnih juridičkih djela, naročito monografija o pojedinim disciplinama ili pravnim institutima, koje bi bile pisane za one obrazovane slojeve, kojima nisu pristupna bogata vrela stranih književnosti, dobro će doći ovo djelce i svakomu nepravniku.

Dr. Milan Gruber.

Glavne skupštine

12. marta o. g. održana je glavna skupština „Jugoslavenske akademije". Nakon pozdrava javio je predsjednik prof. Smičiklas, da je akademija zasnovala djelo „Enciklopedijski jugoslavenski riječnik" čije je izdanje omogućio hrvatski rodoljub general Marko Grljen darovavši akademiji dvadeset tisuća kruna. Darovatelj u zakladnici izriče želju, da naš narod što prije dobije veliki enciklopedijski rječnik i drži, da bi za to veliko narodno djelo bio kao preduvjet jedan od svih naših stručnjaka obradjeni jugoslavenski enciklopedijski rječnik. — Akademija je već pristupila pripravnim radnjama, kojima se bavi desetak književnika. Do sada se obradjuju priprave za zemljopis, narodnu povijest političku i kulturnu i biografiju najznatnijih ljudi u povijesti, jezik i povijest književnosti, povijest hrvatskoga latinizma, pravo i pravne običaje, folkloru i etnografiju, arheologiju i umjetnost, prirodne znanosti, statistiku i narodno gospodarstvo. Suradjivat će hrvatski, srpski, slovenački i bugarski književnici stručnjaci. Srpska kraljevska akademija već se je odazvala pozivu za suradnju, te je i akademik dr. Jovan Gvijić iz Beograda došao da se sporazumije glede rada. U ime Slovenaca odazvao se pozivu predsjednik Matice Slovenske dr. Fran Ilešić, koji će okupiti slovenačke stručnjake u odboru M. S., dočim će dr. Konstantin Jireček poraditi za ovu stvar medju bugarskim stručnjacima, a prevesti će bugarske rukopise Hrvat dr. Jurinić profesor na univerzitetu u Sofiji. Enciklopedija će obuhvatiti jugoslavenska plemena, koja nijesu nikad bila jedno državno tijelo. Ona imade izgladiti plemenske prijepore na taj način, da ih ne prešuti nego da o njima donese različita mnijenja, a stroga kritika neka odluči. Misao jedinstva bit će izražena time, što će cijelo djelo biti pisano jednim pravopisom (fonetički), a i jednim jezikom, tako da će moći biti štampano latinicom i ćirilicom. — Sam program rada za jugoslav. enciklopediju imade deset točaka i glasi ovako:

1. Jugoslavenski enciklopedički rječnik ima obuhvatati sadašnje stanje nauke o južnom Slavenstvu, a o ostalim balkanskim narodima samo ono, što je potrebno, kad se o južnom Slavenstvu piše. 2. Jugoslavenski enciklopedički rječnik obuhvata ovo: geografiju; statistiku; političku, crkvenu, kulturnu i literarnu istoriju; etnografiju; jezik i narječja; arheologiju i umjetnosti; folkloru; financije i narodno gospodarstvo; biografije odličnih ljudi južnoga Slavenstva do dana današnjega; pravo to jest pravnu povijest i pravni život; prirodne nauke samo toliko, koliko se tiču specifično južnoga Slavenstva i njegovih zemalja. Svaka struka ima po jedan pregledni članak, osim specijalnih.

3. Da ne bude djelo preskupo, ne će bar u prvom izdanju biti ilustracija, ali će biti geografičkih i istorijsko-geografičkih karata i to samo toliko, koliko ih bude prijeko nužno trebalo. Oblik rječnika biti će najveći leksikonformat.

4. Djelo će izaći za 3 do 4 godine, a ima biti potpuno gotovo prije, nego li udje u štampu. Ako kr. srpska akademija bude u jednakoj mjeri s našom nosila trošak za pripravne radnje i za spremu rukopisa, moći će kr. srpska akademija štampati izdanje ćirilskim pismenima u svojoj

Digitized by Google

nakladi, a zajednica obiju akademija bit će istaknuta i na samom natpisu djela. U oba će izdanja biti jednak pravopis t. j. fonetički i jednako narječje (južno).

5. Svi članci i najmanji, imadu biti potpisani imenom autora, a i honorirat će se svi. U svakom se članku navodi bibliografija, kritički izabrana. Članci su u pogledu opsega svoga u nekom razmjerju medju sobom, pa zato se i odredjuje unaprijed prostor za pojedine članke.

6. Kao prva predradnja rječnika služi sastavljanje alfabeta za sve struke, kojih će članci doći u rječnik ; no kad se već radi na tim alfabetima, ne će biti na odmet, ako alfabetari već unaprijed kod svake riječi alfabeta pribilježe štošta kao uputu za pisce (literaturu predmeta itd.). Alfabetar svake struke ima svako ime ili predmet napisati na posebnu cedulju. Kad se cijela struka dovrši, štampa se njezin alfabet, pa se tako naštampan šalje svim stručnjacima, da ga pregledaju i eventualno popune. Poslije toga sastanu se svi stručnjaci na dogovor i odredjuju : a) tko će što izraditi, b) kolik se prostor daje pojedinim riječima (člancima).

7. Kod ovoga jugoslavenskoga enciklopedičkoga rječnika, koji će biti pisan samo jezikom hrvatskim ili srpskim, saradjuju i Bugari i Slovenci, i to po mogućnosti u člancima svoga etnografičkoga područja. Ali treba već sada istaknuti, da u pogledu narodnih područja (slovenskoga, hrvatskoga, srpskoga, bugarskoga) ne smije polje biti saradnicima ograničeno, pa n. pr. može i Slovenac ili Bugarin pisati o hrvatskim, srpskim ili bugarskim (odnosno slovenskim) stvarima, i obrnuto itd., ako dotični pisac bolje poznaje dotičnu stvar, nego li sâm pripadnik toga etnografskoga područja. U stvarima, koje su izmedju etnografskih jedinica prijeporne (n. pr. u macedonskim pitanjima itd.) imadu se sva poznata stajališta izlagati objektivno i nedogmatički, nego više hipotetički, držeći mi svi južni Slaveni na umu, da nas taj rječnik ima samo sljubljivati, a ne da bude možda poljem razdora.

8. Svaka od obiju akademija, i jugoslavenska i srpska, izbira što prije alfabetare za taj rječnik ; oni ne moraju biti članovi akademije, nego su uopće ljudi, koji imadu ne samo spreme, nego i volje i vremena za taj posao. Kad alfabetari svrše svoj posao, a sazvani od njih stručnjaci odrede prostore i radnike za pojedine članke, onda će obadvije akademije dogovorno odrediti redakciju rječnika.

9. Jugoslavenska akademija voljna je, da za priprave i uredjenje cijeloga materijala do štampanja utroši cijeli novac, koji za tu svrhu ima (do 20.000 K).

10. Sve ostale stvari prepuštaju se dogovoru obiju akademija.

— Vijest jednog zagrebačkog dnevnika, da je izmedju obiju akademija došlo do konflikta radi prvenstva ideje, te radi izdavateljstva, ne odgovara istini.

— Dne 10. marta o. g. održana je u Zadru, u dvorani Hrvatske čitaonice godišnja skupština „Matice Dalmatinske". Skupštinom je ravnao potpredsjednik dr. Pero Klaić. Profesor Petar Karlić izvješćuje, da uprava Matice nije mogla održati obećanja zadanoga na posljednjoj skupštini 1909. (izdati povijest Dalmacije, jedno beletrističko djelo, pučko djelo o medicini ili pravu), jer nije primila ni jedne radnje. Stoga je izdala prevod Schubertove „Geologije Dalmacije". Zaključeno je dati dru. Jeliću 1000 kruna kao pripomoć za Zoranićev zbornik, kad Jelić preda 150 istisaka naštampanoga djela. Početkom 1910. dobila je na ponudu Tresić-Pavičićevu dramu „Hirud", o kojoj će ponudi doskora odlučiti. Zaključeno je štampati u 2000 primjeraka Iv. Lupisovo predavanje „O hrvatskoj emigraciji". Na koncu spominje instituciju predavanja pokrenutu u sporazumu s društvom profesora. Nekoja od tih predavanja M. D. će štampati. Tajnik dr. Perković izvješćuje o prevodu Murkove „Povijesti jugoslavenske književnosti". Po savjetu prof. Murka čekat će se dok to djelo bude prevedeno na ruski, a onda će se moći prevesti i na hrvatski bez ikakove odštete njemačkoj nakladničkoj kući, koja će ga najprije izdati. Pavlinovićeva zbirka već je spremljena za tisak. Blagajnik M. Obuljen izvijestio je o gospodarenju u god. 1909. Ukupni prihod 7.321 Kruna, a rashod 3.109 Kruna. Od ostatka predlaže uprava da se prenese u nedirljivu glavnicu 2.056 K a kao prometna svota za god. 1910. da bude 2.155 K. Nedirljiva glavnica iznosi sada, ako se uvaži predlog uprave, ukupno 74.675 K. U godini 1910. moglo bi se izdati za izdanja 4000 K. Skupština je primila izvješća i predloge i prešla na biranje odbora. Predsjednikom je izabran dr. Pero Klaić, upraviteljima : prof. M. Kušar, dr. A. Katalinić, prof. P. Karlić, savjet. M. Obuljen, dr. M. Perković i prof. A. Grgić. Zamjenicima : prof. I. Sasso i M. Mazzocco.

— Glavna skupština „Matice Slovenske" u Ljubljani bijaše 21. marta. Na odborskoj sjednici od 11. marta izvijestio je znanstveni odsjek o pripremama za jugoslavensku enciklopediju, što ju je pokrenula Jugoslavenska akademija. U svrhu popunidbe gradje za tehnički

Digitized by Google

rječnik stupila je M. S. u svezu s „Društvom zdravnikov (liječnika) na Kranjskem" i s „Društvom jugoslavenskih željezničkih činovnika" u Trstu. Poštansko brzojavno gradivo pregledat će poštanski stručnjaci. — „Zemljovid slovenskoga ozemlja" dan je u tisak geografskom zavodu u Beču, a isto tako je već u tisku „Ustava in uprava Napoleonove Ilirije" od dra. Vošnjaka. Na istoj sjednici stvorene su odluke o još nekojim rukopisima, a izabran je tajnikom u smislu društvenih pravila za razdoblje od godinu dana s'ovenački književnik Milan Pugelj.

„Pravničko društvo u Zagrebu" obdržava'o je 24. pr. m.godišnju glavnu skupštinu za g. 1909. Bolesnoga predsjednika zastupao je dr. Stjepan Posilović. Društvo je imalo koncem g. 1909. pravih članova 757 i 10 utemeljitelja. Društvo je držalo svakog mjeseca skupštine, u kojima su držana predavanja iz svih pravnih grana, a osim toga u lipnju prošle godine sastanak hrvatskih pravnika u Osijeku. Pravničko društvo izdaje strukovni časopis „Mjesečnik", koji prati teoretsku i praktičnu stranu našega pravnoga života, te je uredjivan, da bi se njim mogli ponositi i veliki narodi. Za „Mjesečnik" troši društvo blizu 12.000 kruna godišnje. Društvena imovina prešla je svotu od 30.000 K. Odboru i pojedinim funkcionarima podijeljen je apsolutorij te je prihvaćen proračun za g. 1910.

28. februara obdržavalo je glavnu skupštinu „Hrvatsko društvo inžinira i arhitekta u Zagrebu" pod predsjedanjem nadsavjetnika Mirka pl. Ferricha. Društvo broji u svemu 234 člana, od toga 4 utemeljitelja, 218 redovitih (113 u Zagrebu) i 12 podupirajućih (10 u Zagrebu), izdaje već trideset i prvo godište časopis „Vijesti", kojemu je sada urednikom društveni tajnik Philipović. Imovina društva iznosi 19.448 K. Osim „Vijesti" izdalo je „Hrvatske gradjevne oblike", u koju je svrhu dobilo 500 K potpore od grada Zagreba. U društvu je osnovana specijalna sekcija (strojarsko-elektrotehnička) a priprema se osnutak arhitektonske sekcije. Društvo je podalo stručna mnijenja glede podignuća spomenika biskupu Strossmayeru, električne rasvjete u N. Gradiški parcelacije zemljišta na Josipovačkoj cesti i glede Posilovićevih nacrta u narodnom slogu ; utjecalo je u anketama za ustrojenje zidarske škole i za gradnju zemaljske bolnice a izaslalo svoje članove u jury za sveučilišnu knjižnicu i školu u Bjelovaru. U društvu je držano pet predavanja tečajem minule godine : Dr. Mohorovičić : O uplivu potresa na gradjevne konstrukcije ; Vrbanić : O zagrebačkoj munjari ; J. Grahor : „O armiranim gredama sustav Siegwart" ; Riezner : „O hydroelektričnoj centrali u Ozlju" i Mohorovičić : „O gradnjama Japanaca pogledom na sigurnost gradjevina proti potresu". —*il*—

„Lovorika"

To je natpis listu „za srpsku i stranu umjetnost". Vlasnikom mu je i uredjuje ga Ljubiša Valić u Beogradu. U članku na uvodnom mjestu („Naša prva riječ") rastumačen je zadatak „Lovorike" ovako: Probuditi interesovanje najširih masa srpskoga naroda za uzvišenu i veliku borbu srpskih umjetnika na svim poljima („sada na podizanju čisto srpske kulture"). Izvršavanje te zadaće misli „Lovorika" postići time, što će donositi: 1. reprodukciju kojega od umjetničkih radova naših ili stranih umjetnika; 2. šest do osam manjih slika reprodukcija najboljih i najnovijih radova naših ili stranih umjetnika ; i 3. četiri strane nota kompozicija naših jugoslavenskih umjetnika. „Lovorika" će se truditi, da bude tumač savremene umjetnosti Srba, Hrvata, Bugara i Slovenaca, i zato drži, da sve korporacije, koje gaje ma koju granu umjetnosti, svaka kuća na Slovenskom jugu, u kojoj se vodi računa o našoj (?) umjetnosti, treba da prima „Lovoriku".

Ovo je malo čudno. A kako bi mnogo jednostavnije, mnogo bolje i vrednije i logičnije bilo, da se je „Lovorika", kada već računa na abonente na cijelom slavenskom jugu, ograničila na to, da u prvom redu bude tumačem savremene umjetnosti Srba, Hrvata, Bugara i Slovenaca i da u svakom od ovih naroda budi interese najširih masa za borbe onih umjetnika, koji u dotičnom narodu žive. Jer ako igdje, a ono bi u umjetnosti i trebalo a i bilo najlaglje moguće operirati s medjusobnom potporom. To su umjetnici već i sami spoznali, pa stoga i osnovaše „Ladu", savez jugosavenskih umjetnika. Nije li dakle najpravednije i najprirodnije, da onda i ovakav list stupi na isto stajalište, a ne na stajalište ekskluzivnosti u pogledu zadaće, a na stajalište jugoslavenstva u pogledu abonenata. Četiri jugoslavenska umjetnička lista ne bi mogao slavenski jug izdavati, ali jedan dobro uredjivani, a za sva četiri slavenska naroda na jugu, veoma lahko, tim više, ako bi svako od umjetničkih društava dotičnoga naroda, pa svako kazalište i pjevački savez dotičnoga naroda doprinijeli svoj dio u obliku stanovitoga broja (recimo 500) abonenata. Takav list bi nam trebao, a takav bi

Digitized by Google

list naišao bez sumnje i na razumijevanje i na simpatije. Mogao bi biti štampan raznim pismenima, pa i u raznim jezicima. Referat o bugarskim umjetničkim prilikama latinicom i to slovenski ili hrvatski, jer se može predmnijevati, da se u tim krajevima najmanje znade o bugarskoj umjetnosti. Referati o hrvatskoj i slovenskoj umjetnosti ćirilovskim pismenima i jo bugarski ili srpski s istih razloga.

Na ovako široko osnovanoj podlozi osnovani list poradio bi mimo svaku sumnju najbolje i najuspješnije na medjusobnom upoznavanju i podupiranju, te bi u isto doba doprinosio ojačanju umjetničkih prilika svakoga od ovih naroda. Kada bi bilo moguće provesti i savez izmedju pjevačkih saveza, te kazališnih uprava (radi izvadjanja opera i drugih glazbenih djela), onda bi, uz medjusobno posjećivanje putem umjetničkih izložbi u centrima svakoga od ovih naroda, bilo postignuto sve, što se u tom smislu može postignuti. A da bi se takav list, opremljen i s najljepšim reprodukcijama (u višebojnom tisku) mogao lako izdavati upravo u Zagrebu, u kojem je interes za umjetnost najjače razvijen, jer je u njem i najbrojnija umjetnička kolonija, to dokazuju nekoliki tečajevi „Savremenika", umjetnički katalog Meštrović-Račkove izložbe i Matičini „Albumi" i nekadanji „Saloni".

„Lovorika" nije udarila pravim putem. Ograničiti se na djelovanje samo u jednom narodu, znači oteščati sebi posao i izdavati ovakav slabo opremljeni i još slabije uredjivani list, kao što je „Lovorika". Članak o Paji Jovanoviću je tako malo informativan i tako malo stvaran, da bi jedva pristajao u koji bečki „Volksblatt". Nije moguće, da se i srpskoj publici (a pogotovo publici na slavenskom jugu) ne bi moglo ništa bolje reći o tom umjetniku. Dopis o hrvatskoj umjetnosti je u najboljem slučaju privatno pismo bez interesa za javnost. Jednako su i ostali članci veoma malo stvarni, informativni i interesantno pisani. List, koji je posvećen samo umjetnosti, mora donositi samo najbolje s tekstovne, kao što i s reproduktivne strane. A ja ne mogu vjerovati, da je to najbolje. *Andrija Milčinović.*

Schumannova stogodišnjica

Neznatan je broj onih skladatelja, kod kojih bi se već u prvim radnjama isticala tolika ekskluzivna originalnost, kakovu pokazuju prvenci mladoga Schumanna. Dok n. pr. Händel Gluck tek nakon mnogogodišnjega traženja nalaze polje originalnosti, a Beethoven u Haydnu i Mozartu za svoja prva djela najzamamljivije uzore, kojima ne može da se otme — čini se, da je Schumann započeo karijeru umjetničkoga stvaranja bez znatnijega utjecaja sa strane starijih majstora. Spomenemo li da je liričar izmedju svih poeta najnaivniji, naći ćemo toj opasci neko opravdanje. Plaćaju li i epski i dramski pjesnici u svom stvaranju refleksijama tribut bilo koje cijene, ne valja zaboraviti, da im djela formira konačno ipak — um. Zato u produktima ove vrsti (kao n. pr. Beethovenovim) prevladjuje vazda karakter, dok naprotiv u ranijim i kasnijim Schumannovim skladbama — a ove su uz Schubertove i Chopinove bez sumnje najlirskije što ih je XIX. vijek uopće producirao — tražimo i nalazimo tek dušu — dušu pjesnika nesvladanih strasti i nepobjedivih boli. Nemajući dovoljna smisla za odredjene norme, a oskudijevajući na mogućnosti više umne reakcije Schumann je simfoničar srednje ruke, ali zato uslijed intenzivne duševne reakcije liričar par excellence, liričniji moguće i od samog Schuberta baš zato, jer je subjektivniji i iskreniji. U spomenutim osebinama leže ujedno glavni razlozi, radi kojih Schumann voli koncentraciju. On triumfira u skladbama neznatnih dimenzija: u pjesmama i glasovirskim komadima. Poput Mendelssohna, Liszta i Brahmsa polazi i Schumann od glasovira, na kojem započinje svoje stvaranje do većih i zamašnijih instrumentalnih kompozicija, vraćajući se ipak od vremena do vremena najradje pjesmi i glasoviru, koji mu jedini rasplamćuju fantaziju, otkrivaju čar bujne mašte i kojima on kao najboljem prijatelju kazuje sve tihe i tajne boli i radosti svoje duše.

Prve akorde tražio je Schumann (rodjen 10. lipnja 1810.) na isluženom nekom glasoviru u ropotarnici svoga oca, zwikauskog knjigoveže. Sve do op. 23., do „Nachtstücke", stvara on glasovirske pjesme tolikoga osebujnog stila, tehnike i izražaja, da mu neki ne uskratiše naziv „njemačkoga Chopina". Na čelu ovim radnjama stoje: „Papillons", „Carnaval. Scènes mignonnes", „Etudes symphoniques", na koje se nadovezuju: „Phantasiestücke", „Kinderscenen", „Kreisleriana" (posvećeno Frèdèricu Chopinu), fantazija za glasovir op. 17. (posvećena Lisztu), te „Novelleten". Opus 11. „Grande Sonate" posvećuje autor Clari Wieck, jedinoj ženi, koja ga inspirira i razumije, a koju on tek nakon dugih i teških borbi može da vjenča. Utjecaj ove žene od velike je bio važ-

Digitized by Google

nosti za stvaralački rad Schumannov. „Od boli i borba, što me stajala moja Klara", govorio je on, „mnogo je toga prešlo i na moje skladbe".

Iza prve epohe u stvaranju Schumannovu dolazi znamenita „Liederjahr" — „godina pjesama", prva godina mladoga braka. Kao ženidbeni dar poklanja on svojoj Klari: „Myrthen", nastavljajući Eichendorffovim „Liederkreis", pa pjesmama Heineovim. Melodije najnježnijih osjećaja, dubokih i plemenitih, sa svim niansama okupljuju mu tada dušu. I kao prije u glasovirskim skladbama, polučuje Schumann i u pjesmi nove efekte. Kao preteča Wagnerovih intencija, spaja on u pjesmi tekst sa tonovima, kao nitko prije njega, a pomaže mu u tom savršena tehnika glasovirska, koja čini, da njegove pjesme prve odgovaraju onom jedinstvu u umjetnini, kakovo zahtijevaše antika.

Treća epoha Schumannova stvaranja — ako mu rad uopće smijemo razvrstati u pojedine epohe! — obiluje simfoničkim skladbama, a ne smijemo zaboraviti njegova „Manfreda" (po Byronu), ni scene iz Goethe-ova „Fausta". Na koncu bilježimo operni njegov pokušaj. Tieck-Hebbelov libreto romantičnoj operi „Genoveva" (u četiri čina) bio je uglazbljen dvije godine prije premijere (ova potonja na 25. lipnja 1850. u Leipzigu), prigodom koje se razvila neka afera sa rezultatom: neuspjeh „Genoveve". Tako je liričar Schumann propao sa svojom operom kao Schubert sa svojom „Sakuntalom" ili Wolf sa svojim „Corregidorom".

Na 29. srpnja 1856. umro je Schumann.

Neuspjele simfoničke radnje i nespretni operni pokušaj ne umanjuju mu veličine i slave ni u čemu. On je liričar, kod kojega valja takodjer utvrditi činjenicu, da se spoljašnje proporcije i u glazbi imadu mjeriti istim onim mjerilom, kojim i u svim granama lijepih umjetnosti. Pa kao što nije razumno n. pr. epsku poeziju pretpostavljati lirskoj samo radi toga, što je opseg ove potonje manji, isto tako ne valja zabacivati skladbe manjih dimenzija, koje mogu gdjekada po svojoj umjetničkoj cijeni stajati i nad operama velikih majstora. Vrijedi to u prvom redu za Schumanna i njegovu djelatnost.

Paul Marsop uzdiže Schumannovu liriku ovim riječima:

„Tko hoće da uživa u toj umjetnosti, neka je upamti i prisluškuje njezinim tonovima, kad podje za mlakih proljetnih večeri da šeće uz žubor potočića i kad mu se pričinja, kao da drveće i grmlje zadrhtava rijetkim svijetlom... Tad će razumjeti, zašto Schumannove glasovirske skladbe ne pristaju uz glasovir, upravo kao ni orkestralne skladbe uz orkestar.

I rima i akordi kao od daha odveć su materijalni za liriku jasmina i noćnih leptira..."

Koranski.

Prihodi pariskih kazališta

Netom je publicirana službena statistika o prihodima glavnih kazališta i umjetničkih zabavišta u Parizu za g. 1909. Odatle se razabire, da su brutto-prihodi svih rečenih instituta dosegli prošle godine okruglu svotu od 51 i pol milijuna franaka spram 45 i tri četv. milijuna u g. 1908. Ovaj uspjeh najbliži je rekordu, postignutom u izložbenoj godini 1900., koji je iznosio 58 mil. franaka.

Brutto-prihodi subvencijoniranih kazališta iznosili su god. 1909. u

Français-u	2,294.668 fr.
Odéon-u	819.760 „
Opéra	3,149.985 „
Opéra Comique	2,633.699 „
Ukupno	8,898.112 fr.

U ostalih 38 kazališta iznosio je ukupni prihod 30,850.450 franaka. Medju njima ističu se sa najvećim prihodom Châtelet (2 i 1 četv. mil.), zatim Apollo, Gaité, Gymnase, Porte St. Martin, Renaissance, Sarah Bernard i Varietés, od kojih svaki prekoračuje 1 mil. franaka.

6 glavnih kinematografa ubraše ukupno 1,731.408, a 40 koncertnih pozorišta i café-concerta 8,715.849 fr. Kao najbolje posjećeni ističu se medju ovima Cigale, Parisiana, Eldorado, Scala i Ba-Ta-Clan.

Medju muzičnim dvoranama i zabavištima (Music Halls) iskazuje službena statistika 9 glavnih, koji 1909. ubraše ukupno 6,874.644 fr. Kao najizdašnije posjećeni ističu se Folies-Bergère, Olympia i Alhambra.

Tri najveća cirkusa polučiše ukupni prihod od 1,671.540 fr., pet plesnih dvorana 699.902 fr., tri umjetničke koncertne dvorane 611.274 fr., a ostalih 5 većih zabavišta 1,039.000 fr.

Paskievič.

Novi smjerovi u slikarstvu

Proučavajući dublje duh najnovije generacije, opažamo, da neka upravo grozničava trzavica posvuda prevladjuje. Njihov je duh posve nemiran, uzbudjen, nezadovoljan sa samim sobom, te se nečuvenom ustrajnošću

Digitized by Google

natječe, da dade oduška svojim mislima i osjećajima. Specijalno pak na umjetničkom polju prevladjuje silna uzbudjenost i neodoljiva težnja, da intimne podražaje, koji su plod otančane senzibilnosti modernoga čovjeka, zaodjenu novim ruhom, novom umjetničkom formom, u koliko je poznata činjenica, da tehnička strana umjetnosti uopće ne dostaje danas, da u potpunoj mjeri osvijetli sve duševne podražaje, koji se pored neprekidnoga napretka znanja i umijeća sve više javljaju i poprimaju izrazitije oblike.

U dokaz tomu priopćujemo slijedeći ratoboran proglas omanje, ali odvažne grupe talijanskih umjetnika, koji nazrijevši nove vidike u umjetnosti, zagovaraju i nov pravac u slikarstvu s ovim manifestom slikara futurista.

„Na osmoga marta 1910. iz kazališta Chiarella u Turinu, objavismo pred intelektualnom publikom od 3000 ljudi naš prvi „Manifest", energični prosvjed, koji je sadržavao sav naš duboki prijezir i gnjev protiv prostote i akademske pedanterije u umjetnosti, protiv fanatičnog obožavanja svega onoga, što je staro i rastočeno. To je bilo naše pristajanje uz pokret pjesnika futurista, započet lanjske godine od F. T. Marinettia u stupcima pariskog „Figara".

Bitka u Turinu ostala je legendarna. Mi izmijenismo gotovo toliko pesti, koliko i ideja, da obranimo od sramotne smrti genij talijanske umjetnosti. I evo nas, da u momentu časovite stanke, označimo tehničkom preciznošću naš program novoga smjera u slikarstvu, program, koji se je afirmirao u najboljem svijetlu u našem salonu futurista u Milanu.

Nas, koji osjećamo duboku potrebu izražaja istine, ne mogu više da zadovoljuju oblici i šare dosadanjeg običajnog shvaćanja. Geste, koje mi hoćemo da prenesemo na platno, ne će više biti odraz sveopćega dinamizma, već naprosto sama dinamička senzacija. U istinu sve se kreće vratolomnom brzinom i rapidno mijenja. Jedan profil ne stoji nikada pred nama nepomičan, već se pojavlja i iščezava neprestano. Objekti se kretnjom umnažaju i preobličuju poput vazdušnih vibracija. Konj u trki n. p. ne pokazuje samo četvero, već mnogo više nogu, čije su kretnje trouglaste.

Sve je konvencijonalno u umjetnosti. Ništa nije u slikarstvu apsolutno. Oro, što su slikari juče držali istinom, danas već može biti lažno. Mi izjavljujemo n. p. da portrait ne mora da sliči svom modelu i da slikar u svojoj duši nosi pajzaže, koje želi da prenese na platno. Slikajući ljudska lica, mi im moramo utisnuti svu onu atmosferu, koja ih okružuje. Prostor ne opstoji. Kaldrma pokvašena kišom n. pr. utjecajem električnoga svijetla izgleda kô da iščezava i da se udubljuje do središta zemlje.

Ko danas može još da vjeruje u neprovidnost tjelesa, pored naše izoštrene i ojačane osjetljivosti, koja je već upoznala mračne manifestacije mediumniteta? Zašto da pri našim kreacijama ne uzmemo u obzir ojačanu moć našega vida, koja nam može dati rezultate nalik x-zrakama? Da istaknemo neke primjere: lica, koja vas okružuju u automobilu pri trki, pričinjaju vam se, da se izmjenično množe; nepomična su, ali vi opažate, da mijenjaju mjesto: idu, vraćaju se podrhtavajući u sunčanom svijetlu, kao pravi simboli univerzalne vibracije. — Nijeste li često opazili na licu osobe, s kojom razgovarate, odsjev konjske slike, koja prolazi daleko po dnu ulice? — Dok u vratolomnoj trki automobil projuri mimo bezbroja zgrada, ne pričinja vam se, da se i same zgrade pomiču i stapljaju s njima? Slikari od uvijek polažu lica i objekte pred nas. Mi ćemo od sada položiti gledaoce u središte slike.

Kako u svim modernim poduzećima ljudskoga duha, svestrana i duboka osobna istraživanja, uzdrmala su temeljima dogmatičke umjetnosti i znanosti, na isti način struje moderne, koje oživljuju proučavanja, riješit će i slikarstvo tradicijonalne akademičnosti. Mi hoćemo da pod svaku cijenu udjemo u život. Pobjedonosna znanost naših vremena odrekla se je svoje prošlosti, da bolje odgovori materijalnim potrebama sadašnjosti. Mi hoćemo, da i umjetnost riješivši se svoje prošlosti, bude konačno mogla potpuno zadovoljiti svim našim intelektualnim potrebama.

Naša preporodjena umjetnička svijest ne podnosi, da smatramo čovjeka za središte univerzalnoga života. Čovječja je bol za nas toliko zanimljiva, koliko i osjećaj električne lampe, koja pati, trza se i dršće najganutljivijim izražajima šara. Harmonija crta i šara utječe na našu osjetljivost istom snagom simboličkoga uzbudjenja, kao i pornografija na sensibilnost starih umjetnika.

Da shvatimo svu ljepotu jedne futurističke slike, nužno je, da pročistimo duh i da se oko naše riješi svih atavičkih utjecaja i konačno smatra prirodu jedinom svojom učiteljicom.

Ako dublje segnemo u tajanstvenu harmoniju šara, opazit ćemo, da žuta sjaji na našoj puti, da ružičasta plamti, da zelena, plava i

Digitized by Google

ljubičasta odsijevaju u hiljadu dražesnih drhtaja. Bljedoća žene, koja stoji pred izlogom draguljara, poprima intenzivniju iradiaciju od prizmatičkog sjaja, koji ju optiče.

Ne možemo više ćutati, osjećamo u sebi imperativni nagon, koji nas neodoljivom silom nutka, da izrazimo i dademo oduška našim novim senzacijama u slikarskoj umjetnosti. Mi hoćemo da se one od sada unapred glase i zvuče na našim slikama poput odjeka zaglušljivih triumfalnih fanfara.

Vaše oči vikle polutami, rastvorit će se najblistavijim vizijama sjaja. Sjene, koje ćemo mi slikati, bit će sjajnije od plain aire naših predja, a naše slike, spram muzejskim, sjat će kao vedar dan pred noćnom tamom.

Mi zaključujemo, da danas ne može opstojati slikarstvo bez „divizionizma". „Diviziodizam" za moderne slikare mora postati „urodjenim komplementarizmom", koji smatramo apsolutno nužnim.

Moguće da će tkogod naša nova umjetnička načela obijediti s dekadentstva. Na to odgovaramo, da smo mi naprotiv začetnici nove ojačane sensibilnosti i da je naša umjetnost spontani izraz naše duševne jakosti.

Mi dakle izjavljujemo:

1. Da se moraju prezreti sve forme imitacije, a slaviti samo forme originalnosti; 2. Da mora sve ustati protiv tiranije riječi „harmonija", „dobar ukus" itd., jer su to elastični izrazi, s pomoću kojih mogu se lako uništiti Rembrandtova, Rodinova i Goyeva djela; 3. Da je kritika u umjetnosti ne samo izlišna već i štetna, 4. Da je nužno riješiti se svih uobičajenih dosadanjih objekata, da izrazimo sav ponos i žar; svu uzbudjenost i žestinu, koji pokreću dušom modernoga čovjeka; 5. Da je „urodjeni komplementarizam" nuždan u slikarstvu, kao i slobodan stih u poeziji i polifonija u muzici; 6. Da reprodukcija prirode mora biti u prvom redu zadahnuta iskrenošću i djevičanstvom; 7. Da kretnje i svijetlo uništuju materijalnost tjelesa.

Mi se borimo:

1. Proti falsifikovanih šara, s pomoću kojih se nastoji upotrijebiti navlaka starih vremena na moderne slike; 2. Protiv površnoga i elementarnoga arhaizma, koji se temelji na osnovnim šarama i oponašajući egipatske crteže, sili umjetnike na neku nezgrapnu i djetinjastu sintezu; 3. Protiv „avenirizma" secesijonista i neodvišnjaka tih osnivača novih akademija ispraznih i zastarjelih poput prijašnjih; 4. Protiv golotinje u slikarstvu, dosadne i gadne kao i preljub u literaturi. — Slijede potpisi slikara.

* * *

Kako se vidi dakle i pored nekih presmjelih tvrdnja, koje su izraz umjetničke iskrenosti, ima u „Manifestu" i zdravoga zrnja, koje može uroditi i dobrim plodom za budućnost — svakako je korak naprijed u shvaćanju novih smjerova u slikarstvu. *Stj. I.*

BILJEŠKE

ALFRED JENSEN. Društvo hrv. književnika čestitalo je znamenitom učenjaku Alfredu Jensenu prigodom proslave njegove pedesetgodišnjice, te je primilo slijedeći odgovor:

Svenska Akademien nobelbibliotek, Barnhusgatan 18, Stockholm 28. lipnja 1910.

Gospodinu predsjedniku Društva hrvatskih književnika u Zagrebu! Veleučeni gospodine! Osobito zahvalan za čestitku prigodom moje pedesetgodišnjice, molim Vas, gospodine predsjedniče i Društvo hrvatskih književnika, da primite izraz duboke zahvalnosti i uvjerenja mojih literarnih simpatija za hrvatsku književnost i budućnost. *Alfred Jensen.*

*

Prigodom smrti našega začasnoga predsjednika Ivana viteza Trnskoga primilo je društvo slijedeće brzojavke:

Dok častite uspomenu vrloga pjesnika iz ilirske dobi Ivana Trnskoga, dopustite, da se i ja iz Spljeta Vama pridružim. *Nodilo.*

Za Nestorom ilirskih korifeja umjetnici s mora cvijet ljubavi na svježi humak usadjuju. *Medulić.*

Narodni dom u Bakru žali za odličnim posljednjim Ilircem Ivanom vitezom Trnskim. *Odbor.*

Smrt zadnjega muža iz ilirskog doba Nestora miljenika vila, pučkog stručnog i filološkog

Digitized by Google

književnika, žarkog i nepredobivog hrvatskog rodoljuba Ivana viteza Trnskog oplakuje

Hrvatska čitaonica Jastrebarsko.

Nad gubitkom posljednjeg Ilirca zaslužnog Ivana viteza Trnskoga sa čitavim hrvatskim narodom dijeli žalost Hrv. pjevačko društvo

„Sklad" (Bakar).

DR. JURAJ ŽERJAVIĆ. 1. jula 1910. umro je u Mariji Bistrici tamošnji župnik dr. Juraj Žerjavić u 68. godini. Rodio se u nedalekom Zlataru (13./IV. 1842.). Nakon gimnazija svršenoga u Zagrebu poslan je u Rim, gdje je svršivši teološki studij promoviran na čast doktora teologije. Od god. 1874. bio je župnikom u Mariji Bistrici. Postavši ondje župnikom, započe djelovati na književnom i političkom polju. Napisao je brošuru „O postanku čovjeka", kojom je pobijao nazore prof. Brusine. Radi političkog djelovanja bijaše proganjan, a djelovao je od 1897. do 1901. Njegovom je zaslugom uredjeno glasovito proštenište Mariji Bistrici. Ali nije posvetio samo tomu cijelu svoju brigu. Širio je prosvjetu u puku, turajući mu u ruke knjigu i podižući mu škole. U posljednje vrijeme podupiraše osnivanje sokolskih društava, a najveći mu je djelo bogat dar od 200.000 kruna u svrhu osnutka hrvatske tehnike. Radi toga i mnogih drugih djela svrstavahu dra. Žerjavića u prve redove narodnih svećenika. Bio je članom mnogobrojnih društava, a utemeljiteljem i društva hrvatskih književnika. Prije nekoliko godina stadoše mu poboljevati oči, dok nije oslijepio posvema. — Sahranjen je 4. jula na seoskom groblju u Marija Bistrici uz veliko sučešće okolišnoga naroda. Osim toga bijahu pri pogrebu zastupani „Matica Hrvatska", „Društvo hrv. književnika", „Društvo inžinira i arhitekta", grad Zagreb, županija, kotar, općina. Na groblju se oprostiše s pokojnikom dr. Magdić, dr. Valjavec, dr. Ružić, učitelj Sivoš i kapelan Dumbović.

PORTRET Ivana Meštrovića, koji donosimo u ovom broju i portret M. Račkog (u 6. broju) izradjeni su u umjetničkom atelieru M. Bogdanovićeve u Zagrebu. Kako je ovo prvi put što donosimo radnje iz toga ateliera, upozorujemo ovime na njih posebice. U novije vrijeme nastao je veliki preokret u izradjivanju fotografija u tom smjeru, da se ove radnje dotjeraju do toga, da čine dojam umjetnina. Postizava se to time, što se posvećuje mnogo veća pažnja rasvjeti i što se u samom tehničkom rukovanju ide za što ljepšim uspjesima. Staro fotografsko pravilo, koje je izrečeno u frazi „Bitte freundlich" i s time spojeno laskanje, koje se obavljalo s pomoću returišanja, napušteno je posvema. Kod portreta je ciljem, da bude prirodan i da čini što više moguće dojam umjetnine. Gdjica. M. Bogdanović, u čijem su atelieru izradjeni spomenuti portreti, otvorila je u Zagrebu atelier istom u oktobru prošle godine. Prije toga učila je dvije godine na „Lehr und Versuchsanstalt für Photografie" kod profesora Emmericha u Münchenu. Radnje joj se odlikuju umjetničkim ukusom te imade medju njima veoma uspjelih. Spominjem portrete slikara Bužana (u raznim tonovima), T. Krizmana, pjevača Vuškovića, Račkoga, Meštrovića, generala Gerbe, dr. Vladimira Mažuranića, grofice Drašković, gdjice. Kušević i gdjice. Mačvanski. M. Bogdanovićeva priredit će u Zagrebu doskora izložbu svojih radova, te će tako jamačno najviše učiniti za to, da ljudi i kod nas upoznadu vrijednost pokreta na polju moderne fotografije. —*n*—

Natječaji „Matice Hrvatske".

U oglasu natječaja u „Savremeniku" br. 7. potkrala se pogrješka, koja se neka ovako ispravi u retku 5 odozdo na str. 547. b): „Natjecanje za sve ove nagrade traje do uključivo 31. prosinca 1910. (desete), a za Vuščićevu do 31. prosinca 1912. (dvanaeste)".

Uprava „M. H".

UREDNIŠTVO primilo je OVE KNJIGE:

Isidor Poljak, Pjesme. Nakladom skladišta devocjonalija S. Vuković. Sarajevo 1910. Cijena 1 K.

Zadrugar koledar hrv. selj. zadruga za g. 1910. Izdala ga „Hrv. polj. banka". Zagreb 1910. Cijena 40 fil.

M. Arcibašev, Sanjin. Roman. Preveo dr. P. Gjorgjević. Izdao R. Radulović. Beograd 1910. Cena 3 din.

Vladimir Jovanović, Problem bliskog istoka i pangermanska opasnost. Beograd 1909. Štamparija Ace M. Stanojevića.

Čedomil Mitrović, Iz crkvenog i bračnog prava. Beograd 1909. Izdao Geca Kon. Cena 3 din.

Leonid Andrejev, Pripovijest o sedmero obješenih. Prevela dr. Milica Bogdanović. Moderna biblioteka br. 13. Izdaje M. Malinar. Zagreb 1910. Cijena 1 K.

Digitized by Google

Digitized by Google

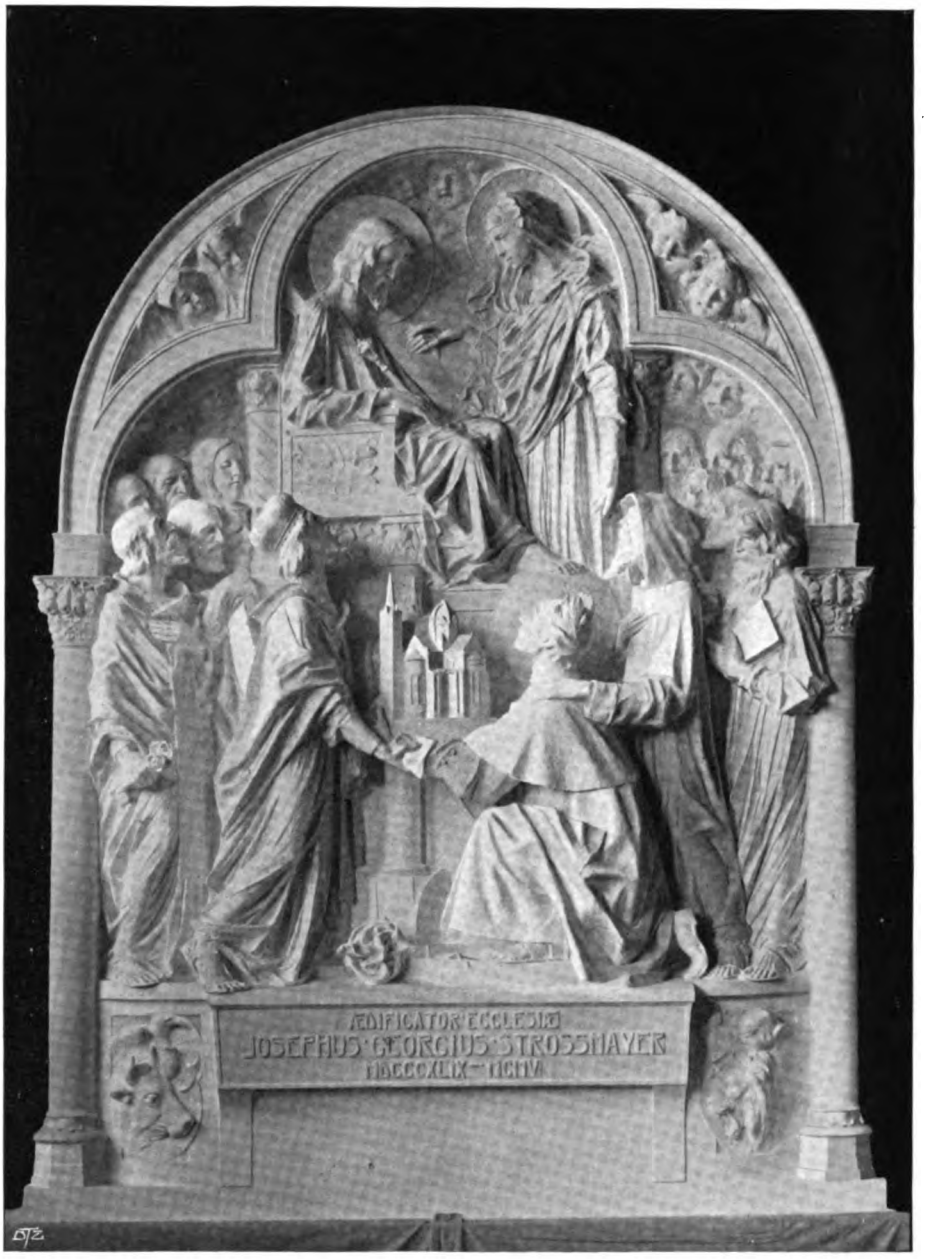

PROF. RUDOLF VALDEC: EPITAFIJ NAD GROB BISKUPA J. J. STROSSMAYERA U KRIPTI DJAKOVAČKE KATEDRALE.

Digitized by Google

SAVREMENIK

BR. 9 RUJAN 1910 GOD. V

MJESECNIK DRUŠTVA HRV. KNJIŽEVNIKA

S. PARMAČEVIĆ: NEOSLAVENSKI KONGRESI

U ovome je listu već bilo govora o neoslavizmu („Savremenik" br. 7.). Mene je zapala zadaća, da progovorim o drugom p r i p r e m n o m neoslavenskom kongresu, koji se obdržavao u prvoj polovici mjeseca juna o. g. u Sofiji. Na poziv uredništva činim ovo to radije, što je eto od toga kongresa proteklo već dosta vremena, tako te ću imati izvjesnu potrebnu udaljenost od predmeta.

Jer je u „Savremeniku" posljednji put prikazano „novo slavenstvo", ja se na tu temu ne ću povraćati. Reći ću samo — nešto je od toga uostalom već i u pomenutom članku drugijem riječima rečeno — da je slavenofilski pokret, čiji je nastavak u posebnoj formi i današnji neoslavenski pokret, plod Hegelove filosofije. Poznat je odlični položaj i ugled Hegelov u filozofiji polovice XIX. vijeka. Hegel je u svom njemačkom patriotizmu filozofički naučao, da će Njemačka svojim silama i sposobnostima preporoditi Evropu. Sljedbenici Hegelovi u Rusiji dakako objeručke prihvatiše ovu misao, samo je apliciraše na Rusiju. Oni odrediše dakle Rusiji ulogu, koju je Hegel pripisivao svojoj domovini. Da govorimo konkretno i današnjim jezikom: Ruski, upravo moskovski slavenofili pretvoriše Hegelov — sit venia verbo — pangermanizam u svoj panslavizam, upravo panrusizam. Razumije se, da su i Hegel i ruski slavenofili imali na umu najidealnije nakane, da su htjeli postići najplemenitiji humani i demokratski preporod stare Evrope. Ovdje ostavljamo na strani pitanje, kakovim su sve napornim sredstvima išli za svojim ciljem. Kasnije se dakako taj idealni oblik slavjanofilstva izrodio pretvorivši se u neki carski panrusizam, što potiskuje svaki slobodni kret svakoga slavenskoga naroda, pa i ruskoga.

Preskočivši nekoliko detalja u razvoju slavenskoga ili recimo sveslavenskoga pokreta prelazimo odmah na sadašnje stanje njegovo i na sadanju njegovu formu: neoslavizam. Tek prije valja da kažemo, da svatko može naći informativne podatke o starom slavenofilstvu, njegovu zarotku i razvoju u knjizi Aleksandra Mihajlovića Skabičevskoga: P o v i j e s t n o v i j e r u s k e k n j i ž e v n o s t i (Svezak I.). Izdala je ovu knjigu i „Matica" Hrvatska" za g. 1907.

Neoslavizam — današnja forma slavenskoga pokreta — nije suviše staro čedo starijega — u kratko gore opisanoga pokreta — koji preko Hegela datira iz Rusije. Ovu je formu — a to iznosi i Srpski književni glasnik u svesci od 16. jula — stvorio dr. Kramarž, poznati vodja mladočeške stranke i agilni zastupnik na carevinskom vijeću. Za nas je već ovime uglavnom izražena i razlika

Digitized by Google

izmedju staroga r u s k o g a slavenofilstva i modernoga č e š k o g a neoslavizma. Rus je — kako vidimo iz najboljih djela njihove literature — sklon širokim, ma i nerealnim, koncepcijama, zanosima, maštanjima, što se razbijaju o ovu ili onu zapreku. Čeh je naprotiv realan, praktičan, on više računa, a manje sanjari, on više misli razumom, no srcem. I ovijem je — kako rekoh — izražena razlika izmedju starijega i modernoga slavenskoga pokreta.

Dok stariji slavenofili nijesu gledali u prvom redu na to, da Slavene kulturno zbliže i na tom praktički radili, to je češko neoslavenstvo dobilo snagu baš u ideji — koja se uostalom javljala i prije Kramarževe akcije — u ideji slavenskoga zbliženja na kulturnom i ekonomskom polju, ostavivši po strani sve političke aspiracije svoje i pojedinih slavenskih naroda.

U tom je smislu dr. Kramarž radio već nekoliko godina, pa je plod njegove idejne akcije bio prvi pripremni praški kongres g. 1908., a eto sada i tu nedavni kongres u Sofiji, premda je materijalno za sastanak ovoga potonjega najzaslužniji Stjepan Savvov Bobčev, profesor sofijske univerze i predsjednik Slavenskog blagotvoritelnoga društva u bugarskoj prijestolnici.

O njemu je nešto prije kongresa napisao Poljak, poznati mladi prijatelj Hrvata, Tadeusz Stanislav Grabowski, broširu. U njoj nalazimo tačnih podataka o njegovu životu, progonstvima sa strane vlasti i akciji pod različitim bugarskim režimima.

Na neoslavizam, kako ga zastupa Kramarž, pristadoše svi najbolji duhovi medju Slavenima. To dokazuju imena učesnika na praškom i na sofijskom kongresu. Svuda se naglašavala korist i mogućnost slavenskoga zbliženja na kulturnom i ekonomskom polju, koliko mu se god stavljalo zapreka sa strane onih, koji bi nerado vidjeli jako i složno slavenstvo.

I opet moramo prijeći radi prostora preko mnogih detalja, pa se zaustaviti samo kod drugoga pripremnoga kongresa neoslavista u Sofiji, što se vršio od 7.—10. jula o. g., i kod nekih najbližih njegovih antecedencija. Ne mislimo ovde i ne bi vodilo svrsi spominjati kroničarski čitav tečaj kongresa. Ali nužno će biti spomenuti njegove zaključke, koji na svakoj skupštini, svakom kongresu vrijede — da se poslužim tudjim riječima — kao pozitivni rad.

Kao što prije svakoga slavenskoga kongresa, tako se i prije ovoga posljednjega s različitih strana dizala bura protiv njega, protiv njegovih priredjivača i protiv nekih učesnika, čim se saznalo, tko će sve ići na taj kongres. Iz pojedinih nesuglasica slavenskih naroda nastojala je njemačka štampa izbiti za sebe p o l i t i č k i kapital. A valja znati, da je uglavnom u polemici prije kongresa sudjelovala uz slavensku štampu samo — njemačka. U koliko je sudjelovala ostala evropska, romanska i engleska, bila je na strani Slavena, osim eventualno kojega glasa talijanskoga javnoga mnijenja.

Prije kongresa nastojao je jedan dio slavenofobske štampe uliti ulja u oganj rusko-poljskih raspra, u strasti poljsko-rusinske napetosti i napokon u macedonski nesporazumak srpsko-bugarski. Možda je i to ponešto doprinijelo k tomu, što Poljaci nijesu službeno sudjelovali kod sofijskoga neoslavenskoga kongresa. Fakat jest, da je teško biti čovjeku u društvu s onim, koji ga — gdje može — tlači i prezire, kao što to čini oficijelna Rusija prema poljskoj manjini i kao što čine opet Poljaci prema manjini rusinskoj. No mi držimo — to je naše lično uvje-

Digitized by Google

renje — da stoga nije bilo nužno, da Poljaci na kongres ne dodju. Na kongresu su bila — i toga se svatko strogo držao — politička pitanja isključena. U kulturnim je pitanjima debata bila otvorena i dopuštena. Tom je prigodom bilo moguće svakom slavenskom narodu iznijeti u pravoj formi svoje želje i tužbe. Upoznavanjem ovih na tako odličnom zboru — kao što su bez sumnje slavenski zborovi — nestajalo bi žalca i oštrice jednoga slavenskoga naroda prema drugom. Onda bi lako i kod kuće nastao drugi odnošaj, mi držimo: bolji odnošaj. A pasivnost vrlo je rijetko dobro oružje u borbi, dapače znade biti i vrlo opasno. I mi — iskreno da rečemo — ne vidimo koristi od apstinencije Poljaka. Naše su simpatije — valja da odmah kažemo — na strani Poljaka, kad se radi o njihovu potlačivanju sa strane Rusa, ali se odlučno obraćaju protiv njih, kad se rad lo isto takovu potiskivanju Rusina s njihove strane. Doista — a to je liberalna štampa već toliko puta naglasila — jedno od prvih načela novoga slavenskoga pokreta valja da bude: puštanje slobode i slobodnoga razvitka svakome slavenskome narodu, valja napraviti red unutar pojedinih slavenskih država i naroda. A ova će se svrha — držimo mi, ovdje tačnije ne obrazlažući stvar — postići mnogo lakše medjusobnim upoznavanjem i iskrenom izmjenom misli, nego demonstrativnom apstinencijom i pasivnošću. Na sofijskom neoslavenskom kongresu ne bijaše dakle Poljaka, ne bijaše ostataka moskovskih slavenofila od moskovskoga kulturnoga društva. Inače su bili zastupani svi mali i veliki slavenski narodi. Na kongresu nije došlo ni do kakova većega sukoba, i ako je tu i tamo bilo nekih manjih i — držimo — nebitnih nesporazumaka. Nadamo se, da on u slavenskom pokretu znači jedan korak naprijed. Bilo je delegata od svih mogućih stranaka: uz reakcionarca nalazili su se najliberalniji elementi, uz srpskoga radikala Srbin, stojeći na narodnom jedinstvu itd. Možda su reakcionarci, upravo njihovo materijalno prisuće kod kongresa, smetali slobodoumnom oku. No sreća je, što u zaključcima kongresa ne imade ni jednoga, što ga ne bi mogao potpisati i odobriti svaki i najradikalniji, najliberalniji i najnapredniji Slaven.

Kolikogod dakle bilo i nama antipatično sudjelovanje tu i tamo kojega reakcionarca, opet ne može nitko ni za jednu rezoluciju reći, e je reakcionarna, neprodahnuta osnovnim mislima neoslavizma. Rezolucija o m e d j u s o b n o j i z m j e n i p u b l i k a c i j a jamačno ne može da posluži reakcionarnim interesima. U toj se rezoluciji, izmedju ostaloga, što spada na stvar, predlaže, da se riješi pitanje osnutka jednog udruženja slavenskih Akademija, kako bi zajedničkim radom i sredstvima izdavale velika djela, što bi se odnosila na cijelo slavenstvo. Jedan korak u tom smislu učiniše tu nedavno naša Jugoslavenska i srpska kraljevska Akademija, zasnovavši i započevši rad oko jugoslavenske enciklopedije.

A jednako nema ni u jednoj daljnjoj rezoluciji nikakovih reakcionarnih tendencija. Ovdje ćemo ove rezolucije redom spomenuti: U jednoj se predlaže s a z i v o p ć e g a n a u č e n j a č k o g a s l a v i s t i č k o g a k o n g r e s a. Onda se predlaže, neka se pozovu s l a v e n s k e a k a d e m i j e n a u k a i u d r u ž e n j a, d a u d j u u š t o t j e s n i j i s a v e z. Dalje treba jedan s v e s l a v e n s k i rječnik, čuvajući tačno jezične osebine pojedinih slavenskih naroda. I ova je potreba izražena posebnom rezolucijom. Dalje se iznosi rezoucija z a s l a v e n s k u b a n k u, za o r g a n i z a c i j u s l a v e n s k o g k n j i ž a r s k o g a o b r t a, za s l a v e n s k u i z l o ž b u (koja bi se imala

Digitized by Google

obdržavati već g. 1913. ili 1915.), za savez slavenskih turista, za jednu uzornu sveslavensku antologiju, za organizaciju slavenskih kazališta, za jedinstvenu naučnu terminologiju slavensku i još koja. U ovim rezolucijama — koje nijesu sve nove i nepoznate slavenskim kongresima — imade toliko zdravoga zrnja, te je nemoguće, e ne će koje pasti i na zdravo tlo. Kako se vidi, sve su ovo rezolucije o kulturnim i ekonomskim potrebama, uzimajući u obzir u prvom redu potrebe književne i naučne u pojedinih slavenskih naroda. U njima, u tijem rezolucijama, nema ništa fantastično, i ako naporno, nema ništa nemoguće, takovo, čemu bi pojedina slavenska država s pravom mogla stavljati kakovih zapreka. U prvom redu stoji dakle do energije i rada vodja neoslavenskoga pokreta, da se ove rezolucije doista i provedu. A jedna je od pogodbi uspješnomu-provedenju i ta, da nestane medju slavenskim narodima dosadanjih nesporazumaka, koji idu u račun samo našim neprijateljima.

Tečajem samoga kongresa izjavljene su važne misli, koje su po intencijama priredjivača provejavale kongres: važnija je ekonomska i kulturna sloboda, no i sama politička. Politička su se pitanja na kongresu ljubomorno izbjegavala, samo da ne dodje do sukoba u prvom redu izmedju Srba i Bugara.

Kad bih pisao kroniku kongresa, valjalo bi, da još mnogo stvari spomenem, valjalo bi naročito da nabrojim najvažnija imena medju prisutnima, pojedine referate, dogadjaje prigodom kongresa itd. No sve je to — ako i ne suviše iscrpivo — učinilo i naše novinstvo. Držeći, da se svatko za kongres toliko interesovao, te je pročitao barem novinske referate, ostavljam ove pojedinosti netaknute. Mislio sam pak, da je nužno spomenuti sve ono, što spomenuh, zato, kako bi se barem letimice fiksirale i na ovom mjestu ideje, što pokreću novo slavenstvo.

DRAGUTIN M. DOMJANIĆ: NA ČARDI

PJESNIKU GEYZI BATTLAYU

Pustom sunčanom i beskrajnom
vjetar pustaija leti,
teška se pšenica prigiba,
skoro će zlatnu je žeti.

Doći će djevojke garave
s rumenim cviećem u kosi,
vjetar će s usana jagodnih
pjesmu i smieh da im nosi.

Gjerma će škrinuti nevoljko,
sagnut se k čardi što spava,
tiho ko pusta do obzorja
i ona na nebu plava.

Ali kad suton već smrači se,
gusle će plakat i pjevat,
mamuze zvečat kod čardaša,
plameno vino se lievat.

Cimbal sve divlje će zvoniti,
koljena punana klecat,
bećar će, ruku na zatiljku,
kliktat i ridat i jecat.

Pa kad sva čarda se razigra
pjana i topota puna,
cigo će ciknut i zaplakat,
puknut za strunom će struna.

Digitized by Google

Samo će netko se stužiti,
sanjat o dalji i noći,
željet će rudasto djevojče,
da mu je nekuda proći.

— Spominje ona se, spominje:
makovi onda su cvali,
stranci u čardu se svratili,
pa su i pjevati stali.

Ne zna ni tko su ni otkud su,
samo su plesali biesno,
pomamno djevojke grlili,
k srcu ih svijali tiesno.

Jedan ju drsko obujmio,
oči mu strasne i crne,
pjesmu je pjevao ljubovnu,
i sad još srce joj trne.

Ej, što je ponoć tu gledala,
ne će da nikome reče,
zna, kako poljubac momački
dugo na usni još peče!

Noćnom na vrancu je pobjego,
rušeći klasje i cvieće,
bećar, a srce joj ukrao,
nikada vratit ga ne će.

OSKAR DÜRR: MRTVAC

U dvanaest sati i nekoliko časova otputio se sudbeni pristav Josip Čutić iz svojega ureda kući.

Dan je bio kišovit i prohladan. Kako se pred jutro spustila kiša, sipila je cijelo prije podne uporno i monotono.

Josipa Čutića nije smetalo ovo nevrijeme. Laganim i odmjerenim korakom išao je on ispod široka kišobrana vlažnom kaldrmom. U široka i uzdignuta ramena uleknuo se debeli i kratki vrat, kao da je glava neposredno iz trupa izrasla. Pa ako mu je kiša u zamahu vjetra koji put i sasula za šiju pregršt kapi, Čutić ipak nije uzdignuo ovratnika. On zapravo nije tu studen ni osjećao.

Čitava njegova pojava odavala je čovjeka lijena i ugojena. U vodenim očima kao da je za uvijek zaostala dobra mjera noćnoga sna.

Kad je Čutić pozvonio na električno zvonce svojega stana, otvore se za čas vrata i pred njim stajaše njegova lijepa i mlada žena.

Druga je godina, što se je udala za nj.

Čutić smjesti kišobran u kut iza vrata i pozdravi ženu. Onda lijeno podje do nje, rukom prigne njezinu glavu (ona je nešto veća od njega) i poljubi je u lice.

Da ga je tko u takovom času zapitao, zašto on to radi, Čutić bi za cijelo odgovorio bez izražaja ma kakove sumnje: — Čini mi se iz navike.

Dora — tako se je zvala Čutićeva žena — osjeti njegov cjelov kao dodir polustudene ruke i pomisli — a na tu se misao bezbroj puta svraćala u sličnim prilikama —: — Mrtva li čovjeka...

Potom se Čutić jednako lijena koraka, otputio u sobu; Dora je pošla, da prigleda objedu.

U sobi je bilo polutamno. Kroz bogate i teške zastore škuro je prosijavao kišoviti i tmurni ljetni dan. Lijeno su puzale sive sjene iz kutova sobe i lijegale po tim predmetima, koji svojim korektnim namještajem nijesu odavali niti jednu intimniju i prijatniju notu.

Digitized by Google

Čutić stupio k prozoru i sanenim očima zagleda se u dio mrtve ulice, što se je odavle mogla vidjeti. Tako je to običavao činiti kroz mjesece i mjesece, tako je to učinio i danas.

Jednu ruku zatakao je u džep od hlača, drugom je prevrtao zlatni lanac, kojim je opasao svoj dobro ugojeni trbuh. Uzto je pjevuckao u bradu nekakvu poznatu — već bezbroj puta opetovanu talijansku melodiju. A sve je to činio — kako je sam u šali običavao govoriti — da ušutka glas svojih misli, koje i onako nijesu ni suviše bujne, ni suviše jogunaste.

Objedovalo se jednako sporo i jednolično. Čutić je istina pripovijedao Dori nekakov dogodjaj iz svoje uredovne prakse, ali očito, kao da sam ne vjeruje u zanimivost onoga, što pripovijeda. Dva tri puta nasmijao se je dapače, a taj je smijeh popratila i Dora onim tipičnim osmijehom, što se radja u mišicama oko usana, a dalek je od svega, što kopa i ruje u duši čovjeka . . .

I doista, Dora je samo na oko i preko volje slušala Čutića. Ona je već navikla njegovoj šutnji, kad se je nesmetano mogla podati čaru uzbudjenja i pritajene čežnje, koja ju je od dulje vremena ovamo veoma često snalazila.

Svako poslije podne ide Dora u pohode Marti Nežićevoj. Boravak u njezinoj blizini tako joj omilio, da je za nju postao gotovo životna potreba. Već kod prvih srdačnih riječi, što bi ih prijateljice izmijenile, ćutila bi Dora, da je to zapravo njzine dom, mio i topao, kako ga je ona sebi zamišljala još u godinama svojega djevojaštva. A Marta je to dobro opažala, pa ju tetošila kao daleko mladju drugaricu, i ako su bile vršnjakinje po godinama. K tomu je Marta bila udovica, pa je Dori rado savjetom u pomoć priticala, uvjerena dašto, da je njezino iskustvo daleko veće od Dorinoga.

Ali nije ovo jedini razlog, zašto je Čutićev dom postao Dori tjeskoban.

U gospodje Marte nastanio se u ovo posljednje vrijeme svršeni pravnik Arsenije Kostić. On je često zalazio k Marti i pun dokolice znao je ondje prosjedjeti čitave sate. Tu se upoznao i s Dorom.

Iza prvoga poznanstva rekao je Arzen gospodji Marti:

— Gospodja Dora osobita je žena. S njezina sam oka ćutio pritajenu čeznju, koja je zavrijedila, da bude opjevana. Šteta, što nijesam pjesnik.

— Ona je nesretna, reče gospodja Marta.

— Nesretna, opetovao je Arsen Martine riječi, kao da ih hoće ustaliti u mislima, a onda reče glasno:

— Tko vrijedja ovakovu ženu, okrutan je barbar . . .

Ovaj je dialog gospodja Marta sutradan vjerno ispripovijedala Dori Čutićevoj.

Kostić je bio iskren, kad je govorio, da ne pjeva pjesama. On se je istina u društvu dama rado lijepo izražavao, ali je pri tome uvijek pazio, da mu govor ne bude suviše napirlitan, i da ne učini dojam naivnog zanosa.

— Vi nijeste potpuno iskren, vaše su riječi uvijek proračunane, a često kao pročitane, reče mu jednom nakon oduljega poznanstva gospodja Dora.

— S tim bolje za mene — odgovori Arzen upirući svoje velike crne oči značajno u Doru; — žene ne ljube suviše iskrenu konverzaciju. Slične su djeci, jer vjeruju u iluziju, i ljube samo onda, ako su kadre u iluziju vjerovati.

Iz Dorinoga pogleda čitao je Arzen, da je ugodno iznenadjena njegovim odgovorom.

Digitized by Google

— Arzene — reče ona nakon kratke stanke — a tako ga je Dora danas po prvi put nazvala — kažite mi iskreno, vjerujem li ja u iluziju i mogu li ljubiti?

— Vi još niste našli ženu u sebi. Nesigurna ste i sa strahom idete u susret tomu času. Ali vi ste uvjerena, da taj čas doći mora, pa ćete onda po prvi put osjetiti plameni, opojni cjelov ljubavi.

Arzen je ove riječi izgovarao čitavim žarom južnjačkoga temperamenta. Dora se nešto smuti, i u obraz joj sune mlaz tople krvi.

Nekoliko časova po tome Arzen je Dorinu lijepu ruku obasuo s mnogo vrućih cjelova.

Kad se je toga dana Dora kući vraćala i razmišljala o svemu, što se je dogodilo, nije se ni dalekom slutnjom svratila k svojemu mužu Josipu Čutiću.

— Vi još niste našli ženu u sebi. Ali vi ste uvjerena, da t a j čas doći mora... — s tom je mišlju pošla Dora na počinak, dok je njezin muž mirno sjedio uz pisaći stol, preko volje listao po novinama i odbijao guste oblake dima iz svoje obligatne „večernje lule".

— —

Takim uspomenama zabavljala se Dora i danas kod objeda. S istim bijaše zaokupljena i onda, kad je poslije objeda sjela na sofu sučelice svojemu mužu i listala na koljenima po posljednjoj svesci pomodnog journala.

A njezin muž nastavljao je svoj jednolični život, nijem i nehajan za sve, što je trzalo dušom njegove mlade žene...

Po svršenu objedu ustane, naravna svoj prsluk, protegne rukama i pošto se dva tri puta prošetao sobom, sjedne k svom pisaćem stolu.

Tu mu je žena već pripravila čašu s vinom, iz koje bi on svako poslije podne lagano potezao i zurio kroz prozor u pusti i mrki dan i u onu množinu gradskih krovova, s kojih se pušila vlaga kišovitog ljetnog popodneva...

Rijetko se dešavalo da bi Josip Čutić svrnuo pogled na svoju ženu, da ju što zapita ili da joj što pripovijeda. On je nastojao, da potpuno uživa negibanje i sanenu tromost duse sita i dobro ugojena čovjeka. Čisto se bojao i otimao času, u kojem bi istom kakova misao ili pritajeni osjećaj pokušali da probiju ledenu koru, što mu se svalila na dušu...

— Što dalje živim, biva mi sve jasnije, kako je ludo i bezglavo baviti se mislima, od kojih patiš sam, a općega zla ne makneš ni toliko, koliko bi zmo od prašine. Zla je u svijetu toliko, koliko ga upravo mora biti. Tko u to ne vjeruje, gleda u krošnju, a ne mari za korijenje. Razumiješ li ti to, Stjepane — govorio Čutić jednomu od svojih davnih prijatelja, kojemu je nakon mučnoga natezanja napokon ipak za rukom pošlo, da Čutića privede razgovoru.

— Evo, to ti kažem, kad već hoćeš, da mudro pripovijedamo — nastavljao on, i pri tom bezbrižno otresao pepeo s cigare. — A što vi govorite o nekakvoj borbi za čovječja prava, o nekakvoj sreći ljudskoga društva, to su trice i lude igračke za lakomišljene ljude.

Čutićev prijatej gotovo je već požalio u duši, što ga je nukao razgovoru Ipak se svlada i pošto je Čutić dovršio, prihvati ponešto hinjenim mirom:

— Ali, brate, ne govori koješta. Da svi ljudi prekrste ruke i slegnu ramenima i da kažu, kao što evo ti govoriš „A šta misao, šta borba. To su sve trice i lude igračke", reci, ne bi li se u isti čas i sam život za uvijek svršio?...

Digitized by Google

— Mene zapravo i nije briga za život i njegovu sudbinu — govorio je Čutić jednako mirnim i tromim glasom — jer zato, što sam ja dio tog života, još ne slijedi, da on na mene ima pravo stavljati ma kakove tražbine. Ono, što ga ide, to će si on uzeti, pristao ja na to ili ne. Ako on dakle nekoga nagoni na misli i borbu za nekakova „ljudska prava", prosto mu bilo, jer je to stvar života i njegovih hira. Mene je od toga posla poštedio i ja nemam razloga žaliti se na to.

— Ta to je fatalizam — govorio mu prijatelj očito razdražen — velim ti fatalizam najbjednijega kalibra. Reci Čutiću, kad si ti poduzeo šta velikoga, kada si uopće radio ustrajno i žilavo, da stvoriš ma šta? Nikada! Tvoj fatalizam nije plod razorenih i razrušenih osnova, a zato ti ponavljam, da je bijedan, a stvorio si ga, da umiriš svoju savjest i da ispričaš pred samim sobom svoju besprimjernu lijenost. Takovo je mudrovanje uvreda za čovjkea, jer mu oduzima pravo, da svijesno i samostalno prekraja život. To je nadmetanje lijena čovjeka, koji misli, da je smisao života kopirati zimski san medvjeda.

Josip Čutć nije odgovorio žestokom napadaju svojega prijatelja. A kad je ovaj nastojao pod svaku cijenu izazvati Čutića, ovaj nehajno kao uvijek — zovne konobara, isplati račune i reče na polasku:

— Pustimo to na stranu. Čemu raspravljati o predmetu, na kojem se ništa ne može mijenjati. — I pošto je iskapio svoju još na pol punu čašu, podje k vratima i ispane lijena koraka na ulicu.

A prijatelj njegov gledao je za njim pola sažalno, pola srdito i mislio:

— Badava tvoj stojični mir, brate i rode moj, badava! Prebrzo si živio, Čutiću, a sad si na dnu svega, što život daje čovjeku samo škrtom i odmjerenom rukom. Tvoje je mudrovanje slično na oko bezbrižnom fićukanju čovjeka, koji se nalazii nad ponorom svoje vlastite bijede.

— —

Kad je o tom susretaju s prijateljem Čutić nakon više dana govorio ženi svojoj, Dora je s interesom pratila njegovo kazivanje. Pa ako mu i nije kazala svojega uvjerenja (što Čutić od nje medjutim nije ni tražio), ipak u duši svojoj ona je privoljela Čutićevu drugu...

Lagano i tromo odmicale su prve popoldašnje ure. Jednako sipi mlaka, ljetna kiša i u zamahu topla vjetra udara mlazom o prozore. Sa stijene se čuje monotono tikanje dobnika. Gospodja Dora prisluškuje tim jednoličnim udarcima htjela bi da ih požuri, da što prije otkuca željno iščekivani čas...

— Zar bi doista bilo vrijedno proživiti život u ovakovoj osami — govorila sebi Čutićeva žena — kad izvan te osami ne bi bilo ljudi, koji znadu ispuniti život srećom, u jednom te času otštetiti za sve, što drugi i mnogi dani donašaju sobom sitničavog i svagdašnjeg...

Zabavljena takim mislima Dora se je gotovo nekim osjećajem zahvalnosti spominjala Arzena, za kojega je jednom u povjerljivu razgovoru kazala Marti: „Marto, ti ne znaš, koliko moram zahvaliti Arzenu. Otkad njega znadem, sati mi brže prolaze, svaki me posao više veseli."

I doista. S pojavom Arzena Rostića Dora se je u ovo posljednje vrijeme sretala gotovo na svakom koraku, i svaki put osjeti se ugodno uzbudjena radi pomisli na nj. Ni u jednom času ne pade joj na um, da bi takovo sjećanje mogao

Digitized by Google

Prof. Rudolf Valdec: *Poprsje Ivana Kukuljevića Sakcinskog (Sadra.)*

biti grijeh ili barem nekakova nepravda, što ju nanaša svojemu suprugu. Nasuprot — ona se je tomu sjećanju podala čitavom dušom. Nije rijetko bivalo, da je usred kakovog posla morala zastati, jer je ćutila, kako joj se grudi napinju s jake navale slatke uzbudjenosti. Svaki put pobrzala bi tada u sobu, otvorila vretinac ormara, u kojemu je čuvala svoje dragocjenosti, izvadila Arze-

Digitized by Google

novu sliku (— još je nikada ne obuze strah s pomisli, da bi ju Čutić mogao naći i štogod posumnjati —) i pošto bi ju čas promatrala, prislonila bi ju k usnama, poljubila, pa opet brzo spremila u ormar.

U takom času u Dorinim je očima odsijevao tračak tihe i bezazlene sreće...

Nešto poslije tri sata digne se Dora sa sofe i laganim korakom podje prema izlazu. — U to je doba redovno polazila u pohode Marti.

Josip Čutić srkne iz čaše i tu mu zapne oko na ženi, čija se lijepa pojava već gubila za krilom poluotvorenih vratiju. Čas gledao za njom, onda makne glavom i opet svrne pogled u mutni i tromi ljetni dan.

— Kud to dan za danom polazi Dora... — i Čutić odbije gust oblak dima, koji se polagano raspline u sivom zraku polutamnog kabineta — K Marti... Marta je sama, pa im u društvu brže prolazi vrijeme... Brže..., dakle ne onako odmjereno, jednolično kao tu, gdje se nije ništa pomaklo, ništa promijenilo dane... mjesece... godine... A čezne li Dora za tim, da se nešto promjeni, da ne bude danas kao sutra i jučer... Ne..., ona je tomu životu privikla, ona ga snaša kao što ga snosim i ja i svatko, kojemu nijesu porasla krila, da ludo poleti i ugine...

Čutić stane časom u mislima i srkne iz čaše.

... U Marte stanuje Arzen — (Arzen je dva tri puta bio zajedno s Martom kod Čutićevih). U Arzena je lijepo i zavodljivo oko. Ili mi se to u ovaj čas samo tako prividja. Svejedno... svejedno... to ništa ne mijenja na stvari... i Čutić pokuša, da se otrese te lude brige.

Ali kad se je Čutić iza nekoliko časova spuštao niz stepenice u ured, proganjala ga je svejednako ista misao:

— A poznam li ja zapravo tu svoju ženu... — Ima ljudi, koji su kao i djeca zadovoljni samo onda, ako ih nadariš igračkama i bajkama! Pa ako im ih ti ne daš, poći će drugomu, koji je darežljivije ruke. — A nije li jednoga dana mogla pomisliti i Dora: Dosadan je; dan za danom sjedi tu kraj mene ravno tako kao uz kakovu suvišnu i bescijenu stvar. Nikad da me zagrli, da mi reče riječ, od koje srce poskoči i krv uzavrije. Leden mu je cjelov, suh i dosadan... Dosadan si, dosadan ženi svojoj — Josipe Čutiću! — I jednoga je dana osjetila ona potrebu da poskoči, da poleti krilima, da se sretna osjeti u zagrljaju drugoga muža! — Ha, Čutiću, nije li i tako mogla misliti tvoja žena? — pitao Čutić samoga sebe zaustavljajući korak, a mlaka ljetna kiša življe zatipka po razapetom Čutićevom kišobranu.

— Recimo dakle, da jest, i Čutić pomakne dlanom desne ruke, kao da nešto prebrisuju. U susret joj je izašao Kostić. On je mlad, gibak i razgovorljiv. Dora naslonila glavu na njegovo rame i rekla mu je: „Ja te ljubim". — Jest tako mu je nekako morala govoriti. A on joj je tepao riječi, što ključaju u krvi, a upaljuju kao oganj...

I dok ti žena ljubaka s drugim, ti, Čutiću, dimiš iz lulice i kopiraš san zimskoga medvjeda.

Dobro, dobro si ono kazao, ti golišavi tiču Ikarovih krila! — i trome crte Čutićevog lica prime nešto kao mrvu života i vatre.

— —

Čutić se približio uredu. Hod mu je opet spor, crte lica mirne i neizrazite.

Digitized by Google

Kad je stupio u svoju uredsku sobu, reče drugu, koji se je upravo spremio k spisima:

— Čuješ brate, danas sam obreo svoj pravi poziv. Postat ću romansje.

— Loša dosjetka, otpovrne mu ovaj suho i opet se nagne nad svoje spise.

Sasvim slučajna opaska Čutićevog druga navrati njegove misli opet k Dori i Arzenu. Istina, bilo je to ponavljanje svega onoga, što je malo prije smislio, ali osjećaj sumnje postajao je sve izrazitiji. Uzalud je pokušavao, da dosjetkama presiječe „besmislene i lude kombinacije", slika njegove žene u zagrljaju drugoga muža (— a da je to samo Arzen Kostić mogao biti, na to bi Čutić sad već i prisegao —) nije mu dala oduška. Nemirno se je vrtio na stolcu, u akte nije još ni zavirio, samo ih makinalno prebacuje po stolu. Inače tromi i mirni pogled Čutićev danas bi se svaki čas zaustavljao u drugom kojem kutu uredovne sobe, kao da proganja dosadnu koju mušicu, što mu pod nikoju cijenu ne da mirovati.

Ovaj štropot stolca i šuškanje po aktima u velike začudi Čutićevog druga Svaki čas pogledao bi ispod oka na nj i uz čudni smiješak kimao glavom. A kad mu je toga šuškanja bilo i previše, smrsi medju zubima:

— Čuješ Čutiću, te tvoje novelice nekako te gadno škakljaju u krvi.

— Do vraga, sad ću još postati smiješan u ovoj pozi romantičnoga viteza, pomisli Čutić i postidjen zakopa glavu medju akte.

— —

Pred Čutićem nicali reci, riječi i slova sve nekud mutno, konfuzno, ispremetano.

— Što to ovi ljudi neprestano mole, tužakaju, sumnjiče? Zar nije pametnije sjesti pred kapiju, zapaliti lulu i gledati u zvijezde? A kad ti dodje susjed, pa te grune pod rebra, jer si ispružio nogu u ono, što on zove svoje, podvuci krake k sebi i reci dobrodušno: „Hvala ti, što si me podsjetio i oprosti. Eto, zagledao sam se u zvijezde, pa sam se zaboravio i sgriješio" . . .,

Ali trista mu jada — prene se odjednom Čutić — ta ja moram da riješim ove spise.

I opet zarine Čutić svoje ruke medju akte (ne zna se već po koji put) sileći se, da nešto pročita, uredi i riješi, ali uzalud, posao mu ne krene s mjesta. Što je dalje čitao, sve je manje shvaćao, a napokon mu se sva ta gomila akata pričinila kao golemi i nesnosni tovar pukih besmislica, za koje bi bilo najispravnije riješenje, da sve to pokupi i baci u oganj.

Ali ako bi potom — pomisli Čutić — došao predstojnik i piljio u njega mirnim i pronicavim pogledom, ne kazujući ni bijele, dok ne svrši posao, kad bi bio gotov pozvao bi ga za cijelo k sebi i kazao mu: — Čutiću, ostavite ovaj ured i ne vratite se više. Otidjite kamo vas volja. Hoćete li k ženi, recite joj:

„Čuješ ženo, ja sam skrasio. Dosad sam ja tebe hranio, od danas hrani ti mene. Meni se hoće mirovati, dimiti lulu i gledati u zvijezde . . .".

— Opet žena! — i Čutić smrsi medju zubima nekakvu kletvu. I sada je nadošlo nešto, što se Čutiću još nije desilo. I žena i predstojnik i hrpa ovih spisa, sve se to nekud uskomešalo, izobličilo i ispremješalo u njemu. On je napinjao obrve, šuškao rukama po spisima, premetao stolcem, da tu „zakučastu ludoriju" razmrsi, ali nije mogao. Napokon se sav taj kaos premetnuo u ogromnu žutu i prašnu pergamenu, svu išaranu nekakovim ogromnim crnim pismenima

Digitized by Google

Čutić pročita : „Josip Čutić, sudbeni pristav, 39 g. star, optužuje svoju ženu . . . " sve drugo bilo je nečitljivo osim imena Arsena Kostića, koje je na ovoj perga meni bilo bog zna s kojih uzroka tri puta podcrtano . . .

— —

— Daklem akt, puki akt, koji je slučajno prešan, a ja sam ga nekud zameo zabacio, zaboravio. Sad je stvar urgirana, treba da se riješi — ; tomu se je Čutić domišljao, kad se je pol sata po tom lijena koraka približavao stanu gospodje Marte.

Svoju ženu zatekao je Čutić u zagrljaju Arzena Kostića.

— Oprostite — reče, kad je, a da nije ni pokucao na vrata, banuo u sobu — oprostite, nijesam doista mislio smetati. Kako vidite, nevrijeme je, pa sam potražio zaklona pod krovom gospodje Marte. Oprostite . . .

— Gospodja Marta nije kod kuće, — reče zbunjeno Arzen. Očito on u prvom iznenadjenju nije prepoznao Čutića.

Dora problijedi i s grla joj se otkine mukli glas : „Moj muž — Čutić . . ."

— Ne smeta, nastavljao on mirno i kao nehajno za Dorinu uzbudjenost gledajući ravno u Arzena, — napokon važno je, da je ovdje moja žena.

— Doro, digni se ! — obrati se sad Čutić k njoj — sprema se nevrijeme, idemo kući.

Arzen Kostić stajao je usred sobe kao ukopan.

Čutić pridje k svojoj ženi, ponudi joj ruku i izvede ju iz sobe.

Dora mu se podala nijema, blijeda i očito nemoćna . . .

Sve je to govorio Čutić onim istim lijenim i tromim glasom, kojim je oduvijek susretao ženu, prijatelja i svakoga, koga je poznavao.

. . . Vani je kiša sipila tromo i lijeno, mutni oblaci nadvili se nad obzorje nepomično i mrtvo, kao da i ne misle više maknuti svoje suzne oči s ove krajine . . .

— Zgriješila sam pred Čutićem, mislia je Dora, dok je spremala večeru, i nekakav pusti i pečalni osjećaj svalio joj se na dušu. Ona se istina nije ni sada domišljala u čemu je zapravo njezina krivnja, ali pomisao, da ju je zatekao u zagrljaju ljubljena muža, smučivala ju je i ispunjala strahom.

— Zašto . . . zašto . . . je šutio — zašto me nije progonio, karao, zapovijedao, što i kamo ću sa sobom? — Pa i danas on šuti, kao da se ništa dogodilo nije, a ipak me je zatekao u zagrljaju, u grijehu . . .

I Dora osjeti nešto kao prezir spram toga „mrtvog čovjeka" Čutića.

Dok se Dora zabavljala takim mislima, sjedio je Čutić kraj pisaćeg stola i zurio u noć, koja se spremala, da bude nemirna . . .

Zamah vjetra sve je bivao glasniji i pljuštao jakim mlazovima o prozore Čutićevog stana. Široki val svjetla s plinske svjetiljke razbijao se o kapljice kiše na staklima prozora i gorio tu nekakovim crvenkastim, škurim sjajem.

U tom času on zapravo nije mislio ni na što, samo je osećao, kako mu nekakova studen na mahove prolazi tijelom. Onda mu se opet pričinja, kao da bi preko nečesa valjalo preći, nešto preskočiti, pregaziti, i opet lagano i odmjereno koracati dalje . . . dalje . . . Ali svaki puta, kad bi pokušao, da to nešto preskoči, ono bi se nadulo, naraslo i uzdignulo, a i iz prikrajka čuo bi se snažni, krešteći glas : „Gurni tu neman, da se štropošta u jarak !" Iz tih mutnih slutnja prene Čutića škripa vratiju. To je Dora unilazila s večerom.

Digitized by Google

Čutić se malo lecne i pogleda svoju ženu. Ona se smuti i ponikne licem. Kod večere nijesu izmijenili ni riječi.

Čutić je mislio: — Ne... ne... sve je opsjena nedostojna trijezna čovjeka. Treba zaboraviti i poći dalje, jednako mirno, odmjereno i nehajno.

Dora se nečega strašila, što će doći u toj mrtvoj, pustoj noći, kad podje na počinak. I pri toj misli mijenjala je boje iz časa u čas...

A inače sve je bilo jednako kao i prije. Iz svih kutova sobe kao da je puzala šutnja i dosada, pršila u sparnom zraku sobe, lijegala nad tjeme ovih ljudi, koji po prvi put osjetiše, kako život u svojoj vječnoj prpošnoj igri i gibanju goni u svoj vrtlog svakoga i ne pita, da li će čovjek tome privoljeti ili ne...

Dora je već dva, tri puta pogledala na razotkrite bračne postelje, ali joj se pri svakom pogledu smutila duša. Monotono otkucavali časovi s dobnika i svaki kao da joj je donosio novu mjeru umora i težine, s koje joj ruke nemoćno padoše niz tijelo, a u nogama osjećala kao talog olova.

Već je odavno odbila deseta ura, kad su Čutićevi redovito lijegali na počinak, ali danas se nitko ne pomaknu s mjesta.

Dora se čisto bojala samo maknuti tijelom, da ne izazove pogled svojega muža, za koji je stalno držala, da je izmjenjen, tudj i strašan.

Ipak nešto prije 12 sata odluči se ona prva, da podje na počinak.

— Ostanem li još samo časak, srušit ću se od umora, pomisli i lagano, gotovo bez štropota podje prema postelji.

— Ona je sanena..., javi se nešto u Čutiću i on se zagleda u svoju ženu.

Dora osjeti njegov pogled, i srce joj se stine u njedrima.

Dok je Dora skidala haljine, Čutić ju je uporno promatrao. U polusjeni sobe gledao je njezine pune grudi sapete strašću i životom mlade žene, kako se u brzom ritmu spuštaju i dižu, i sprečavaju dah u grlu — i savršenu onu liniju bokova, što se gubila u sjeni tamo prema onoj sitnoj i lijepoj Dorinoj nozi...

I ruke je njezine gledao — dva stupa ranog zimnjeg snijega —, koje mu je za prvih dana bračnoga života tako grčevito savijala o vrat...

Nekakove krvave mrlje prosuše se Čutićevim licem, u očima ga zapeče kao žeravica. Onda mu bude, kao da ga je obuzela bijesna želja za tom želnom, koja će mu prsa raznijeti. Ali dok je teturao do nje, izmiješa se topli osjećaj strasti s nekakvom studeni, što mu se kao ledeni konac provuče hrptenicom. Čutić silom stisne oči i onako u polusvijesti zgrabi njezinu ruku, hladnu... mrtvačku...

Potom se prosu sobom tudji, hripeći glas Čutićev:

— Doro! — bludnico!

Dora krikne, a Čutiću bude, kao da mu je s toga krika nestalo svijesti, samo mu se mišice bolno napinju i trzaju. Kao mahnit segne za Dorinim vratom — ona krikne ponovno, a Čutić sulud s toga krika surva ju gotovo bez svijest uz krevet. Onda kao supijan otetura od nje, baci se na sofu, zakopa ruke medju koljena, pa se tupim, ludjačkim pogledom zagleda u stijenu, dok dobnik upravo odbijaše dvanaesti sat...

Još uvijek gore zrake plinskoga svjetla na prozorima Čutićevog stana, drhću u zamahu jakog vjetra i zameću tu nekakovu čudnu borbu svjetla i sjene...

Digitized by Google

... Dugo. — Dugo ... vremena gledao je Čntić nepomično nijem i bez misli u kazalo ure, što je jednolično odmicalc po crnim zarezima bijele, ulaštene ploče. Dodijao mu je ovaj sparni i nepomični mir, isprekidan istom brzim dahom njegove žene i ovim bezbrižnim vječno jednakim kucajima dobnika. I što je dalje prisluškivao tim kucajima i gledao u jednolično pomicanje kazala, u njemu se sve izrazitije javljala svijest ... Ali bura bijaše minula. Budio se onaj stari život odmjeren i monoton, za koji je Čutić pouzdano vjerovao, da ga može poremetiti i prekinuti samo smrt.

„.. Od polja do polja, od zareza do zareza uvijek jednako od dana u dan vrši ovo kazalce svoj posao"... Nikada ne stane ... nikada ne brza ... Ne muči ga skrb za onim, što je prošlo, ne mari za ono, što će doći ... Kad obidje jednom svoj krug, ono se opet vraća i tim putem jednako ubrzo, odmjereno i stalno ... Danas ... sutra ... mjesece i mnoge ... mnoge ... godine. — A ti si Čutiću poletio bio, da slomiš nešto, što ti je život sasuo na putanju. Kad kazalce poteče, da zahvati samo trunak više nego što je ono jedno sitno, maleno pusto polje? ... Samo jedan dan da ne teče svojim jednolikim mirnim tokom ... Svi oni mnogi kolutići poletili bi neskladno, i dobnik bi postao suvišna, bezvrijedna stvar ... Ne ... ne ... treba se vratiti samomu sebi. Sve zaboraviti, ne mariti ni za što kao ovo kazalce, koga ne muči skrb za onim, što je prošlo, koje ne mari za ono, što će doći ... Ta ono će se i opet vratiti ovom putanjom jednako brzo, odmjereno i stalno. — — —

Kroz tišinu sobe prosu se u tom času dugo prigušeni plač Dorin. Čutić se trgne iz misli i pridje k njoj. Čas je gledao u nju, kako zagrcava suze, onda ju prihvati za ruku i reče svojim običnim mirnim glasom:

— Doro sve ... sve ... je prošlo — sve je zaboravljeno ...

Vani zamahnuo vjetar živo i objesno, a jaki pljusak prosuo se na prozore Čutićevog stana.

Plinsko se svjetlo trgne i zadrhće nesigurno, kao da će taj čas ugasiti ...

Epilog.

— —

Ali kazalce od ure nije se dalo ustaviti. Još četiri mjeseca proboravila je Dora uz Čutića. Jednoga dana vrati se Čutić kući i ne nadje svoje žene. Na stolu ležalo pismo, u kojemu mu javlja, da se je vratila roditeljima. Čutić gledao čas, dva u pismo, onda ga mirno odloži i reče: — Pa moguće je tako i bolje ... Kad je potom Dora zatražila rastavu, Čutić se nije tomu opirao. — Čemu da se čovjek nad nečim iskini, da pred nečim stane, što se može premostiti i mirno dalje poći — mislio je Čutić i privolio rastavi.

U kutu kolodvorske restauracije neke male provincijalne varošice u suton dana sjede dva čovjeka. To je Čutić i njegov prijatelj Stjepan.

— Pitaš me, zašto sam ostavio veliki grad i zavukao se u ovu samoću i jesam li zadovoljan? — Jesam, Stjepane, na ovoj pustoj i zaboravljenoj krpici božje zemlje. Jednoć je tu kipio i bučio život vesela i razuzdana svijeta. Danas je sve prošlo i pozaspalo: umire život lagano i sigurno. I taj mi mir godi. Otkuda to i zašto to — to me ne pitaj, jer ne znam, a i ne ću, da o tom razmišljam".

Digitized by Google

Negdje je netko kazao ili napisao, da je misao djavao, a vječno pitanje „zašto". crna njegova duša. — Mudra je to riječ, vrijedna da je čovjek upamti. Kao mora sjedne misao čovjeku za šiju, i kad ga svega ispije, odbaci ga kao bezvrijednu, ludu igračku. Samo jednoć morao sam i ja iskušati svu gorčinu i otrov tog vječnog pitanja „zašto". — Da, zbilja, Stjepane, a sastaješ li što Doru?

Stjepan je časom oklijevao.

— Reci — Stjepane — reci !

— Ona je pošla za Arzena. Ima dva dražesna mila sinčića. Lijepa je, a ljudi vele, da je sretna.

Na Čutićevom licu ostadoše svi potezi nepomični. I zbilja, on je danas gledao na svoju prošlost kao na dio povijesti, što je uklesana u ledenom, bešćutnom kamenu . . .

Za čas jekne zvonce i prijatelji se razidjoše. — —

VANJA KOSAN: MAGLA PADA

Magla pada na kaljavo veče,
Struna ciktaj srlja po sokaku,
Svatska pjesma kroz pendjere buja,
Seoskomu tumara po mraku . . .

Bol i pregor moje prsi tište,
Suzna tuga u grlu me davi :
To su svati moje dike stare.
Ljubav moja to me zaboravi.

I meni je sada samo sanjat
Davnu sreću, mile staze stare,
Tihe čoške bašćâ i šljivikâ,
Mučke čase, drktave i jare.

I spominjat sjenovite džbune,
Ščekivanja željna kod stanova,
Sjećati se preskočena prošća,
Tiha zaz'va ispod pendjerova.

Pa i onog ! . . . Kako za sutonâ,
U mirisu prorošenih travâ,
Dojkam priče moj cjelove čara
Mladost ljube dok se ogoljava — — —

Da, sad sanjat, samo sanjat mogu,
Uz pust život, kojí vas gladan zija,
Uza maglu i kaljavo veče,
Što dah guši i zdravlje ubija . . .

Digitized by Google

RIKARD NIKOLIĆ: SUŠA

Zapečatilo se nebo. Samo kad i kad duhne suha, jaka južina, što drma stablima i sagiblje žito. Tad još više žeže božje sunce, a vjetrina bije i ljude i blago, što traži izmedju kamenja izgorio čupak trave.

Umor i žalost čita se na licu svakome težaku. Žito, njegova hrana, eto će da se osuši. Jedina mu je nada još ono vinogradića stvorenih u iskrčenom komadiću ledine. I bob i duvan propao, a vode ima tek toliko u kojem bunaru ili lokvi da može jedva napojiti željeno blago. Presuši ili i to, tad ne ostaje drugo nego da pogine marva a sa njom sva kućna čeljad.

Te su bunare i lokve iskopali pojedini komšiluci za svoju potrebu, ali kad je vode dosta, niko ne brani da ko bio napoji blago i uzme za kuću. No kad pripali onaj zvjezdan i ispije vodu što se u njima skupila od junskih kiša, tad se svakome ureže u čelo briga i svak misli: hoće li doteći? Nema u cijelom kršu, na stotine milja, u Zagori, vode. I oni ljudi su se naučili da trpe i glad i žedj. Nego lakše podnose ljudi glad od žedji, i kad se nebo zapečati, oni zabrinuto gledaju u zrenik, hoće li se porudit oblačić, da im navijesti kišu, život. Svako razočaranje užiže u njihovim runjavim prsima ljutnju, tjeskobu i neprijateljsko osjećanje prama svakome, koji se usudi da dira u ono malo vode, što je ostalo u rijetkim bunarima i lokvama. Sunce raspaljuje i njihovu krv, što se kupi pod kožu i navire na oči, koje izgledaju tad kô u risa, kad hoće da navali.

II.

Zato se u toj potrebnoj Zagori i zovu dva sela „Suhi dô" i „Željno", jer u onom selu, što leži u dubokoj dolini, presuši najprije voda, a u ovom je najprije zažele ljudi.

Pazi u ovim selima na prijateljstvo i kumstvo svak, kad se sretaju ljudi, dobroćudno se pozdravljaju. Malo se čuje da se izmedju sebe pravdaju, i momci ne otimlju cure pod silu, nego ih prose i vjenčavaju po pravom adetu. Ali kad, u ljetnje doba, nestane vode, tad se sve preobrati. Prijatelj bježi od prijatelja, a momci ne misle o svadbi. Svak se podnimio i zavukao kao žedan pas i gleda ukočena oka na usjev i na blago, a crne misli se okreću u njihovim glavama.

III.

I dva komšiluka: Volarića i Pasića življahu uvijek u prijateljstvu i slozi. Momci su se družili i bacali kamena s ramena, a starci pod jednim drvom hladovali, paleći mirno iz čadjavih lula. Cure se pod ruku hvatale i na paši zajedno pjevale a starice pred jednom avlijom prele i razgovarale se.

Često je stari Jovan od Volarića zalazio k puno mladjemu od Pasića. Bio mu je Lazo omilio, jer je bio bistar i radiša i njih dva su često pogovarali o vrsti i cijeni žita, o novoj lozi, i odredjivali, koja bi se prije primila. Govorili su o novim spravama, kojim se može brzo i lako splastit' sijeno i nagoviještali, da će doći vrijeme e će i težak moći da ih dobavi. Lijepo je bilo gledati starca i mladjeg čovjeka kako pod starinskom košćelom u Lazovoj avliji, mirno razgovaraju; i skoro svi težaci dolažahu k njima za savjet.

Digitized by Google

IV.

— Ma što je ove godine, kume Lazo? Reći će mu stari Jovan jedne nedjelje, pošto se vratiše iz crkve.

— Eto izgori sve. Lokvetina ona, pred mojom kućom, na pô je presušila.

— Ne pamtim ni ja ovakog ljeta — odgovori Lazo, mršteći se u licu.

— Bit' će dobro, ako doteče vode za blago; ona moja mala lokva presušila posvema!...

— Pa poji iz moje! — mrdne Jovan, ali nekako preko srca, tiho... i pokunji se.

— Ako se bojiš, da ne će doteći... — prihvati Lazo, kome je bilo tijesno oko srca, jer je razumio da Jovanu ne bi bilo baš milo, da mu na lokvetinu navraća blago.

— Dat će Bog kiše...

— Bože daj!... — prihvati Lazo.

Ali je pri tom mislio, da Bog ne će dati ništa, jer je Bog htio, da njih kazni za grijehe, i neka slutnja crna, crnja nô nebo, kad se naoblači i hoće da udari krupa, grizla mu je dušu i stiskala srce ko željeznim kliještima. Nastade ćutanje, koje prekidaše samo rikanje volujsko, iz daleka i žalostivo blekanje blaga.

I blago i volovi osjećahu sušu i na svoj su se način tužili. Toga je dana razgovor zapinjao. Ljudi nijesu imali srca da govore o boljim danima, prestrašeni o pogibelji, koja im je prijetila.

— Dat će Bog kiše — opetova kô jeka Jovan, a sam je u to najmanje vjerovao. Tek je htio da prekine ono strašno ćutanje što je, kao îgo, pritiskivalo obadvoma dušu.

V.

Lazo je pojio volove na lokvetini. Bješe sunce još visoko, a on je došo u to doba, jer je znao da će kašnje doći Jovan da poji svoje. Nije ni sam znao zašto, ali se je bojao, da ga sretne. Jest, rekao mi je, da pojim koliko me volja, mislio je u sebi, ali ja razumijem, da mu nije milo.

Tješio se je misleći, da su od vajkada dobri prijatelji i skoro se je stidio što ga se onako sklanja. Mislit će — umovaše Lazo — da ja bježim pred njim, i bit će mu žao.

Volovi su lagano pili, dižući svaki čas glavu. Preživali su pohlepno vodu, koja im se cijedila iz usta, kad bi podigli glavu. Oklijevali su kao nikad. Vidilo se da im je milo tu, uz vodu i da je se ne mogu siti napiti.

Lazo ih je gledao mrko. I njemu je bilo žao da ostavi vodu, i objema je šakama po kad i kad zahvatao i umivao lice pa srkao lagano željno kao da srče medeniku. Pa je sio do lokve i uživao u pomisli da je uranio. Tako je mogao mirno da napoji volove. Poslije će doći drugi... i Jovan.

Otprije ga je uvijek čekao, dapače uvijek u isto doba dolazio na vodu da se s njim porazgovori, a danas, nije znao baš zašto, al' mu je bilo milo što se ne će sastati s njim.

Osjećao se je nekako kriv, što je tako uranio i mislio je, da će se Jovan svejedno sjetit' da je on bio tu, pa će mu biti žao, što ga se je klonio. Gledao je od časa do časa k onoj strani, gdje je bio Jovanov stan i mislio je, kako bi bilo

Digitized by Google

otići; možda se Jovan ne će ni sjetiti, da je bio tu. Brzo je otjerao tu misao. Bio je dognao deset volova, što su posrkali dosta vode i ostavili u gnjili oko lokve tragove svojih papaka. Tako je bio neodlučan, a uz to mu se srce širilo, misleći da će se njegovi volovi dobro ugojiti i da će moći, o prvom sajmu, prodati dva da kupi bolje.

Od tih misli prene ga rikanje volova, iz daleka. Skoči na noge; nadvije ruku nad oči i premetne se s noge na nogu da vidi bolje, jer su mu zrake sunca, na zapadu, branile da ugleda. Kad vidi, problijedi. Bio je Jovan ... i gonio je dvanaest volova na lokvetinu. Sad nije mogo ni pomisliti da ode. Stade nemirno hodati, pokunjene glave i dovikivati volovima: haj, oj! kao da ih je tad dognao. Ali su volovi bili izdigli glavu i odgovarahu rikanjem onim dalekim. Zemlja je gorjela a sunce na zapadu izgledaše kao velika, krvava mrlja. Kad Jovan dodje na vodu, Lazo mu reče: — A što tako kasno? Jovan ga samo pogleda i mahne rukom. Izvadi iz usta utrnutu lulu i turi je za pas.

— Uzmutili su svu vodu ... — reče, gledajuć preko oka Lazove volove. Lazi je bilo teško oko srca. Htio je da započne razgovor o čemu, ali mu se nije dalo, a Jovan se je naslonio o soju, kojom je, mjesto ostana, badao volove, i gledaše u lokvu uporno, zamišljeno.

— E pa s Bogom! — reče Lazo i stade da ojka volove, pa se uputi lagano za njima.

Jovan ni da mrdne. Nije ni glave okrenuo. Tek, kad je Lazo bio dosta daleko, progundja: — Ne će to tako, jok!

VI.

Bila su prošla dva puna mjeseca da nije ni kapi palo. Svak je tužno pogledavao u nebo, ne će li se pojaviti oblak. Često je Lazu prizivala žena iz avlije:

— Vidiš li? ...

— E, rekô bi ... — odgovaraše on, i nada se je budila u srcu, kad bi vidio dva tri oblačića kako se kradu lagano, daleko, na zreniku. Ali kad bi se oni sve bliže rastegli i nestali kô jutrnja magla, uzdahnuo bi težko: „lunje!"

Od svukuda mu dolažahu komšije i molili da ih pusti da napoje blago na njegovoj lokvi, a on bi odgovarao:

— Presušilo brate; nema ni kapi!

I oni su se vraćali pokunjene glave.

Jedan dan mu dodje Sava, najmiliji drug iz mladosti i ponovi pitanje mnogih.

Na obični odgovor prijatelj ga upita:

— A gdje pojiš ti?

— Na lokvetini, znaš ... u Jovana!

— De, moli ga da pusti i mene.

— Bojim se, ne će dati ... — reče Lazo i zamisli se. Pa nastavi, kao da se je pokajao:

— Pravo ... nije nikad nikome branio, al eto vi'š, boji se neće doteć ove godine.

— A znaš što — prihvati Lazo — dat ću ja tebi volove na pripaš.

Lazo nije imao srca da ih odbije. Mislio je: teško je i njemu, pa treba prijatelju pomoći u nevolji. I tako je stao da goni uz svoje i volove pri-

Digitized by Google

Prof. Rudolf Valdec *Poprsje bana Ivana Mažuranića.*

jatelja, ali kadgod je išao na lokvetinu, krao se je kao lupež i ogledavao da ne bi došao Jovan, Od onog dana, kad mu nije ni pozdrav prihvatio nije ga više vidio, i sad se je još više čuvao da se s njim ne sastane, jer se nekako osjećaše kriv. Ali misleć opet, vidio je da inače ne može 'ni da bude: ili ovako, il' propasti.

Digitized by Google

VII.

I uranio bi uvijek da pretekne Jovana i da može otići prije no što on dodje.

Na njegovo čudo Jovan jedno popodne urani. Na inače dobroćudnom licu, bješe neki tvrdi izraz što ga je skoro nakazio. To je popodne Lazo bio dognao sve svoje volove a uz njih i one prijatelja.

— A otkle tebi svi ovi volovi? — Upita Jovan, mrko, i ne prihvativ pozdrav.

— Nijesu svi moji — odgovori Lazo.

— Pa ko ti reče da smiješ pojit i tudje volove?

— To su kuma Save... dao mi ih na pripaš!

— Marim ja — reče ljutito Jovan. — Ne dam pojit tudje volove! Ako sam tebi dao, ne dam drugome.

— A kad nema gdje... — usudi se kazati Lazo.

— Marim ja! Ne dam, čuješ li, nikome više... Nema vode!

Lazo ućuta i nije znao, šta da radi.

Najedamput Jovan stade da kupi kamenje i tjera volove, koji su mirno pili.

— Nemoj brate, Jovane — stade ga kumiti Lazo.

— Odlazi... ne dam više... odlazi.

Lazi je dolazilo da proplače. Nije mu Jovan još nikad bio tako progovorio, otkad su se poznavali.

— Odlazi... — vikaše Jovan.

Najedamput nagne u trk prama kući.

Lazo pomisli da je poludio i bilo mu je teško, teže no ikad. Mislio je: šta će od ovoga da bude... eto izginuše svi.

Malo za tim se Jovan vrati. Premetnuo se dvocjevom a za pas zadio kuburu. Čvrsta koraka dodje pred Laza. Pogleda ga zakrvavljenim očima i viknu:

— Ma šta si to naumio Jovane? Nemoj ako Boga znaš... ma šta bi!

— Hoš' li? — povika Jovan. Uzmakne dva tri koraka, naperi pušku, omjeri.

— Jovane! — vikne uprepašćen Lazo.

Puška pukne. Lazo se zatalasa, jekne i strovali se licem k zemlji.

Jovan objesi mirno o rame pušku, potjera svoje volove i vrne kući.

Na glas puške mnogi, iz obližnjega komšiluka, poviriše na vrata. Neka im slutnja kazivaše što se je dogodilo. I kad, sluškajući razumješe da je sve svršeno, istrčaše na lokvetinu.

Nadjoše Lazu mrtva. Tužno gledahu jedan u drugoga i jedna je riječ bila na ustima svima, ali je nitko ne izgovaraše.

— Suša

Zemlja je bila žedna, i kad nije mogla da se napije vode, napila se je krvi svoga sina, koji joj je zaman rovao presahle grudi da ga nahrani.

Grozan strah bješe svima na licu.

Niko se nije usudio da dira u lješinu. U svih je bila zapečaćena tuga, a krv uzavrela, udaraše u bila i zujaše u ušima pjevajući pjesmu smrti.

Digitized by Google

DR. BRANKO DRECHSLER: RECIMO JOŠ KOJU O STANKU VRAZU

U oči obljetnice Gajeve pomišljao sam, kako su Česi proslavili stogodišnjice prvakâ svoga narodnoga preporoda. U Čeha znade se daleko više o Kolláru, Palackom i o Šafařiku, nego što mi znamo o našim preporoditeljima, pa ipak oni su učinili, što mi nijesmo: pregnuli su sa svom silom, da prouče u tančine njihov život i rad, pa da stvore naučna djela trajne vrijednosti. O Kollárovoj obljetnici (1893.) izašao je golemi zbornik „Ján Kollár", gdje ima pored najodličnijih čeških naučenjaka priloga i s naše strane (Milivoj Šrepel, Fran Ilešić, Gj. S. Gjorgjević). O stogodišnjici Palackoga (1898.) izdala je Češka Akademija, Matica Češka i „Společnost nauk" veliki zbornik „Památník Františka Palackého". Htio sam potaknuti misao, da se o Gajevoj obljetnici izda u nas ovakav zbornik, ali sve me odvraćalo od nauma, jer sam unapred vidio, da stvar ne bi mogla uspjeti. Medju prosvjetnim našim institucijama nije bilo nikakvih veza, a medju prosvjetnim radnicima nema u nas smisla za uzajamni organizovani rad u naučnom području. Akademija je doduše izdala „Pisma Gaju", ali izdanju pi igovaraju Jagić i Francev. Pored toga izašla je biografija Gajeva u „Prosvjeti" iz pera dra. Velimira Deželića, s lijepim novim podacima o mladosti i prvome razvitku njegovu, nekoliko sitnijih priloga ili prigodnih članaka po časopisima, i to je sve. Daleko smo još od cjelovite slike o Gaju.

Gaj, otkada je njegova zvijezda zašla, nije nigda privlačio. Kako je ono toplo govorio Kurelac na njegovu grobu, poskitnuvši mu posljednju čast, a kako se iza toga gotovo šutkom prešlo preko vodje preporoditelja. Nije bilo čovjeka, koji bi bio mogao o Gaju stvarno pisati.

Stanko Vraz bio je uvijek druge sreće. Ni o jednome preporoditelju nije se toliko pisalo, koliko o njemu. U svim hrvatskim i slovenskim časopisima, nekadašnjim i današnjim, ima mnogo pomena o njemu. Vraz je prvi počeo govoriti o hrvatskim književnicima, a oni o njemu prvome. Svakome je ma čime za srce prirastao i svako se odužuje njegovoj uspomeni. O njemu se pisalo, piše se i pisat će se. Kad se poredjuje Vraz sa Gajem, treba opaziti i ovu vrlo značajnu crtu i tražiti joj povode. Za Gajevu obljetnicu trebalo je organizovati naučni rad, ako se htjelo doći do korisnih rezultata; za Vrazovu stogodišnjicu bilo bi to suvišno.

Hrvatska je danas daleko od vremena Vrazove romantike, pa se i njegov lik u novijim radovima znatno izmijenio prema onome, kako nam ga ocrtao dr. Franjo Marković u doba, što bijaše od nas mnogo bliže Vrazu. Mi imademo danas dovoljan razmak izmedju sebe i njega, da budemo objektivni, a opet umijemo se prenijeti posve u pjesnikov milieu, da stečemo potrebitu subjektivnost. Marković proučavao je Vraza kao pjesnika, i tu ga precjenjivao. Odviše ga zamilovao. U Vrazovim stihovima njemu je malone sve „uzorito krasno", a mi danas vidimo, da ga jedva tko čita. O Vrazu estetizirati danas bi već bilo prekasno. Mi danas stojimo na stanovištu Jagićevu, koji je u netom izašloj „Povijesti slovjenske filologije" istaknuo važnost Vrazova značenja u literarno-povjesnom pogledu. Ovo je bila i osnova moje studije o pjesniku, a jamačno će se i dalje nastaviti istraživanja u tom pravcu.

Digitized by Google

Istina, Milivoj Šrepel osjetio je rano potrebu, da nam ocrta Vraza kao kritika, ali i to je bilo jednostrano: sve se tu još kreće oko sabiranja narodnoga blaga i oko Vrazove borbe protiv „dubrovčanizma", čemu se podavala prevelika važnost, a nijesu opažene daleko značajnije stvari. Bilo je krivo mišljenje, da je u „Kolu" sva Vrazova kritika. Značajnije bit će za Vraza ono, što je u „Kolu" htio pisati, a nije smio ni mogao, negoli ono, što je napisao. Njegovih kritičkih radova nadjosmo poslije i u drugim slovjenskim časopisima, i to upravo najvažnije dokumente njegova kriticizma. Dr. N. Andrić našao je u „Letopisu Matice Srpske" (god. 1846. str. 131.—138.) Vrazove „Misli o književstvu", umne i duboke, koje su utjecale, da je i u srpskoj književnosti prevladao čisti narodni jezik, malone toliko, koliko Brankove pjesme i Daničićev „Rat za srpski jezik". A u varšavskoj „Dennici" (god. 1843. str. 20.—51.) nadjoh Vrazov opsežni pregled južnoslovjenskih književnosti, najveću, najcjelovitiju i najdotjeraniju Vrazovu kritičku radnju. Možda će se još naći Vrazovo kritično djelo, što je ostalo u rukopisu, te se nije ni spominjalo, a sadržavalo je studije o prvim hrvatskim i srpskim pjesnicima starijega i novijega doba. Uopće držim, da će se za široko područje Vrazova kriticizma još uvijek naći nove gradje, a noviji će nam istraživači njegov kriticizam prikazivati, kako sam i sâm pokušao, u svezi sa svim njegovim narodno-prosvjetnim težnjama i sa životom čitave naše preporodne knjige. Jedno bismo bili dužni u tom pravcu učiniti o Vrazovoj obljetnici: sabrati te izdati preostalu njegovu korespondenciju. Ima je u Zagrebu još veoma mnogo; dosta se već poizgubilo, a nešto bit će i izvan Zagreba. Prof. Vl. Francev našao je Vrazova pisma Ismailu Sreznjevskomu, pa će ih upotrijebiti u svojoj raspravi o Vrazu, što će doskora izaći u varšavskom „Ruskom Filologič. Vjesniku". Vrijeme otima čar Vrazovoj poeziji, nekada tako privlačivoj, ali zato se sve većma uzdiže njegovo značenje književno-povjesno, koje ga učini žarištem u evoluciji naše preporodne knjige; pače, mi danas nakon proučenoga njegova rada u prvoj mladosti, što bi ga takodjer trebalo kritički cjelovito izdati, uvidjamo, da Vraza u ilirsko kolo nije dovela toliko njegova pjesnička žica, koliko njegov kriticizam.

A. G. Matoš u „Hrvatskoj Slobodi" u vrlo duhovitoj karakteristici Vraza iskreno kaže, da je danas njegova poezija „zastarjela". Pa ipak Vrazova je pojava i kraj velikoga obilja loših stihova čisto pjesnička, a ono, što je Vraz kao pjesnik najljepše stvorio, gdje mu čistoću pjesničkoga nadahnuća nije razbila borba s izražajem, to je doista još i danas lijepo. Njegova prva gazela vrijedi i danas tri tovara blaga. Pa ako se mi o stogodišnjici Vrazova rodjenja ipak opraštamo s dosadašnjim Vrazom pjesnikom, i tražimo njegovu veličinu drugdje, morao bi taj oproštaj biti dočičan. Ono, što je i danas lijepo u njegovoj poeziji, a ostat će vrijedno i u buduće, treba ponovo izdati. Nema toga puno. Mali kanconijer čiste, sitne lirike, domoljubne i erotičke, bio bi trajni spomenik njegova pjesničkoga duha, da gledajući novi njegov profil ne zaboravimo na nj kao pjesnika.

Vrazova ukupna pjesnička djela, što ih je izdala Matica Ilirska, ostaju lektira naučenjacima, i nauka je naša dužna, da prouči još neke tančine njegove poezije, u koliko će one biti važne za povijest čitave naše preporodne knjige. Dr. M. Murko, ocjenjujući moju knjigu o Vrazu, dobro je opazio najveći nedostatak u dosadašnjem

Digitized by Google

radu, tražeći da se prouče Vrazovi odnosi i veze s njemačkom romantikom. Medjutim u sedmoj svesci „Savremenika" napisao je dr. D. Prohaska članak: „Vrazove Djulabije", gdje je kušao „m i m o", ili jasnije rečeno p r o t i v „dosadanje literature o Vrazu" da prospe nešto svjetlosti u ovo zanimljivo pitanje. I mene je privlačilo ovo pitanje, ali sam osjećao, da mu još nijesam dorastao, no ako i nijesam u nj dirao, posve mi je jasan princip, s kojega se mora riješiti, pa ću to i objasniti u interesu budućega istraživanja. Našu žedju za spoznajom istine ne može zagasiti ni najduhovitije nadovezivanje u njemačkoj književnoj povijesti općeno uglavljenih obilježja romantike na slične značajke Vrazove poezije, kako nas ne će zadovoljiti ni eventualni kakav budući pokušaj dosadnoga uhodarskoga traganja sličnih stihova kod Vraza i u njemačkih romantika.

U mojoj studiji o Vrazu prikazane su njegove veze sa slovjenskim književnostima, poimence sa romantikom Kollára i Mickiewicza.[1] Ovo je radjeno u pravcu, kako se pjesnik razvijao i u skladu s njegovim izjavama i težnjama, jer nemamo prava kao osnovu svoga istraživanja uzeti nešto, što je pjesnik tobože sam sebi tajio. Tko doista poznaje Vraza i duh češke romantike, taj ne će ove veze ignorirati, da poda što veće značenje utjecaju njemačke romantike. Sigurno nam je uporište izjava Vrazova o „Djulabijama": „Ako je ikoji njemački pjevalac upliv na moju vilu imao (što kod nekojih komada I. razdijelka ne tajim), to su zaisto morali biti: Goethe, Uhland, Chamisso, Platen, Rückert, Grün, Lenau, koje sam godišta 1833. i 1834. pomno čitao." Vraz je eto uvjeren, pa i to izriče napola hipotetički, da je utjecaj njemačkih pjesnika na njegovu poeziju segnuo još na prvi dio „Djulabija", a to su njegovi hrvatski pjesnički prvenci, što ih je spjevao u Hrvatskoj u jesen g. 1836.

S Vrazovom izjavom podudaraju se još neke pojave. Istina, Vraza moramo staviti u hrvatsko-slovensku sferu početkom XIX. stoljeća, koja je bila duboko prožeta njemačkim duhom, ali tu ga treba pomišljati kao rano nacionalno osviještena mladića, oduševljena za sve, što je narodno i slovjensko. Probudio se nacionalno pod utjecajem njemačkim, ali probudjen i svijestan krepko radi p r o t i v ovoga utjecaja. Protivurječje zbilje uskrslo je često pred očima pjesnikâ, ali oni je nijesu vidjeli. Čelakovský dopisuje sa svojim idealom i njenim ocem njemački, a pjeva i kune se, da ne bi ljubio Njemicu, pa da je ljepotom boginja. Kollár se zaljubio u Njemicu Minu, a da je uzmogne obožavati, učinio je pravom Slovjenkinjom, odvjetkom onih Slovjena, što su iščezli u moru njemačkom. I Vraz je jamačno s Ljubicom govorio njemački.[2] Njezin otac piše mu njemački još u

[1] Dr. Prohaska o Vrazu veli: „Preveo je i Mickiewiczevu baladu T r i p r o l j e ć a... (Savremenik, V. 488.). Kolikogod sam tu baladu tražio u oba pjesnika, nijesam je mogao naći. Dobro, da je pisac naveo i prva dva stiha. Po tome sam otkrio, da je to pjesma „R a z n o s t p r o l j e ć a", a to je o r i g i n a l n a Vrazova pjesma.

[2] U mojoj studiji utvrdjeni su rodbinski odnošaji izmedju Ljudevita Gaja i Ljubice. Dr. Prohaska došao je na osnovu toga na misao, koja se lijepo mogla upotrijebiti recimo u „Osvitu" Š. Ks. Gjalskoga: da je naime Gaj fascinirao svojom pojavom Vraza, a „umah" iza toga susreo je pjesnik prvi put Ljubicu i „umah" se zaljubio. „Jer oči Ljubičine već su obasjale njegovu dušu ljubavi... prije negoli je i vidio Ljubicu. Bile su to oči Ljudevita Gaja, u Ljubici i h je po drugi put našao, jer Ljubica bijaše kćerka Gajeve sestre. I u toj vezi objašnjuje nam se sva tajna Vrazove romantičke ljubavi..." Uistinu ovo primitivno shvatanje fizionomije razbija čitavu tu „tajnu", jer Ljubica, ma i nećakinja Gajeva, bila je visoka crna crnojka, a Gaj

Digitized by Google

odmaklo doba preporoda, pa ipak on je kao romantik simbolizirao narodnu ideju u njenoj slici, a grmio je protiv Nijemstva kao Kollár na slovjenskim grobištima oko Sale. To nam pokazuje u zaraženoj sferi silnu ekspanzivnost nacionalnoga osjećanja u slovjenskih pjesnika.

Vraz, ma i romantik i skrajnji idealist, nije razlikovao osjećaja od volje, ideje od čina. Kako se on domogao dostatne slovjenske duševne hrane, otima se najvećom silom njemačkome utjecaju, a činjenice potvrdit će nam istinitost njegove prije pomenute izjave. Kako vidjesmo, on čita god. 1833. i 1834. pomno njemačke romantike. Ova ga poezija posve obuzela, i on joj se nije mogao oteti u svome stvaranju do god. 1836., premda joj se već u to otimao. U „Prvome lišću", njegovim slovenskim prvencima, nema ni traga slovjenskim izgledima. Tu će se vrlo lako naći izravnoga utjecaja njemačke romantike, što pjesnik i sam priznaje (Djela, II. str. XI.). U ovo doba on i prevodi dosta iz njemačkoga na slovenski. Ali već i medju njegovim slovenskim prvencima, od kojih sam tek nešto mogao dosele objelodaniti, opaža se posve vidljiv utjecaj suvremene slovjenske romantike. Pročitao je njemačke romantike, a onda mu pada u ruke po srcu bliža knjiga, Kollárova „Slávy Dcera" (1834.). Bio je to za nj dogadjaj. Gaju piše, da mu „ne premore dopovedati", kako je sretan. S takovim oduševljenjem nije on ni Goethea čitao! „O, Kollár, mojga srca Ti reditel!" pjevao je pod ovim dojmovima. I poslije čitao je tako slovjenske pjesnike. „Ružu stolistu" od Čelakovskoga dobio je na večer, a „oko ponoći" ju je dočitao (1840.). Medju njegovim slovjenskim prvencima našao sam mnogo prijevoda iz Vukove zbirke ; pored toga prevodio je Kollára, Mickiewicza, Žukovskoga, Karpinskoga, a imitirao sonete Kollárove i Mickiewiczeve, te „Ohlase" Čelakovskoga. Sve je to bilo prije negoli je počeo pjevati „Djulabije", gdje samo još u prvom razdijelu priznaje utjecaj njemački, ali već je i tu utjecaj slovjenski jači, budući da sam pokazao, kako su na zametak Djulabija utjecali poljski krakowiaci, pa imitacije krakowiaka češkoga pjesnika Langra i napokon sâm Kollár.[1]

---

bijaše onizak i plav; ona imadjaše velike i crne oči, kako ih opisuje Vraz, a Gaj „nevelike" i „svijetlo modre", kako ga opisuje Šenoa (Vijenac, god. 1879. str. 107.). Ljubica se valjda vrgla u oca, a ne u majku, sestru Gajevu, pa je tako uvrgla površnoga kritika u nepriličnu hipotezu i zališnu psihološku frazeologiju. — Dr. Prohaska ujedno tvrdi, da je Ljubica bila „zadnja" Vrazova ljubav. Da to ne stoji, dosta je upozoriti na ono, što sam u svojoj studiji iznio o drugoj pjesnikovoj ljubavi, o Hildegardi Karvančićevoj, i o posljednjoj potkraj života, Anki Hercogovoj.

[1] Dr Prohaska kaže: „Utjecaj Čelakovskoga na Vraza, kako hoće B. Drechsler (Stanko Vraz, str. 51.), nikako ne stoji, jer Vraz nije poznavao Ružu stolistu prije nego su izašle Djulabije". — U ovoj rečenici ima čitava rpa pogrješaka. Istina, Vraz je čitao „Ružu stolistu" god. 1840., kad su već izašle „Djulabije", ali a priori nije utjecaj isključen, jer je on p o s l i j e toga spjevao III. i IV. dio Djulabija. — Čelakovsky je medjutim davno prije „Ruže stoliste", koja je njegovo najslabije djelo, izdao tri zbirke narodnih slovjenskih pjesama, od kojih je jedna, kao i Vrazova, posvećena Vuku Karadžiću (1827.), a glavna su njegova pjesnička djela što ih je i Vraz najvećma cijenio, „Ohlasy písní ruskych" (1829.) i „Ohlasy písní českych", što su se od g. 1830. javljali u Časopisu Češkoga Muzeja. Prema tome je Čelakovsky mogao utjecati na Vraza i bez „Ruže stoliste". — Medjutim još dodajem, da ja uopće n i g d j e u svojoj studiji i ne spominjem kakav utjecaj „Ruže stoliste" na „Djulabije". Jedino sam rekao, d a se n a r o d n i poljski krakowiaci nalaze u zbirci Čelakovskoga, i da ih je prvi imitirao češki pjesnik Langer, a za ovima se poveo naš pjesnik. Prema tome mi je kritik podmetnuo jednu tvrdnju, da je obori, ali kako ne poznaje češke književnosti, nespretno mi je podmetnuo utjecaj Čela-

Digitized by Google

Odsele izravni utjecaj njemačke romantike iščezava, i pjesnik se posve predaje suvremenoj slovjenskoj romantici, koja se dakako izvila iz njemačke, pa se prema tome u daljoj hrvatskoj poeziji Vrazovoj može govoriti samo o izravnom utjecaju slovjenskom, koji može u pojedinim slučajevima biti neizravni utjecaj njemački, a veoma će rijetki biti slučajevi, gdje bi se javila koja poglasica iz onoga vremena, kad je Vrazovu dušu bila posve zaokupila njemačka romantika.

Vraz je bio tako rano i tako duboko nacionalno probudjen, da je umah prvi njegov stih bio slovenski. On nije propjevao njemački kao Gaj, Preradović, Kukuljević i drugi. Do kraja svoga života uvijek piše i traži češke, poljske i ruske knjige, nigda njemačke. Prevodio je veoma mnogo, malone iz svih evropskih književnosti, ali u prvom redu slovjenske pjesnike. Pored ovih najradije je prevodio pjesnike engleske, a kao za inat iz njemačkoga prevede samo jedan sonet Uhlandov i Schillerovu „Diobu svijeta". Kako je nepobitno dokazan jak utjecaj Kollára na „Djulabije", što ga je osjetio već i Bogoslav Šulek, a utjecaj Prešerna i Mickiewicza na Gazele i Sonete ; napokon u satiričkoj poeziji bili su mu izgledi Beranger, kojega je, kako Vukotinović veli, uvijek sa sobom nosio, te Puškin i Prešeren, to u Vrazovoj hrvatskoj poeziji od god. 1837. i nema mjesta za izravni utjecaj njemački. Istina, Vrazove balade s folklorističkim motivima sjećaju na maniru u njemačkoj romantici, ali ni to nije neposredan utjecaj, jer tanko ispitivanje Vrazovih ovakvih balada dokazuje, da se u tome povodio za Mickiewiczem, a poticao ga u tom pravcu jamačno i Jaromir Erben. Njemačka romantika utjecala je na Vrazovu poeziju neposredno samo do god. 1836., a i u to doba javljao se već jak neposredan utjecaj slovjenske romantike, koji je onda i prevladao ; poslije toga nadovezuje se Vrazovo pjesničko stvaranje s njemačkom romantikom samo posredno, i to preko suvremene slovjenske poezije. Ovo je i bio povod, da je dr. M. Murko, kad je htio proučiti Vraza prema njemačkoj romantici, napisao mjesto studije o Vrazu opširno djelo: „Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik". Tko dakle hoće metodički i savjesno riješiti ovo tako komplicirano pitanje, mora poći ovim tragom, ili najmanje što se može tražiti, mora bar uvažiti pozitivne rezultate, do kojih je nauka, idući ovim pravcem, do danas došla. O Vrazovim vezama sa suvremenom slovjenskom poezijom može se stvarno govoriti i bez obzira na njemačku poeziju, ali ne može se govoriti o Vrazovim vezama s njemačkom romantikom bez ikakva poznavanja suvremene slovjenske poezije. Vraz je iz njemačke romantičke sfere prešao u sferu slovjenskih romantika, pa ma da tu ima dosta istovetnosti, kritik mora poći za tragom pjesnika, da mu se ne otudji.

---

kovskoga na Vraza, koji se ipak ne može poricati i o kojem ću moći potanko pisati. Prof. Murko na pr. kaže: „Speciell Vraz ist ohne die nordslavische Romantik und namentlich ohne die Böhmen Hanka, Čelakovsky, Šafařik, Kollár und Erben nicht zu verstehen". Deutsche Einflüsse, str. VI. Čelakovsky bio je uopće prvi češki pjesnik, s kojim je Vraz došao u doticaj i s njim je najprije počeo dopisivati.

Digitized by Google

DR. L. KNEZ VOJNOVIĆ: IZ TAINE-OVE PREPISKE

(Svršetak)

Ovo što slijedi izvodi su iz te najzanimljivije i najpresudnije epohe njegova života.

Ne tražeći ni od koga ništa, moći ću sebi dati luksus potpune iskrenosti.

Boutmy-u, 31 oktobra 1876

Nije lako rukovati sa općim glasanjem. Ovo je ogromna uobražena i kratkovidna životinja koja ne podnosi ni žvale, ni uzde ; toliko više što je u ovo šest godina ozdravila, mnogo se najela i nije više ukroćena ni prepadena kao 1870.

Istome, 22. maja 1877

Opće glasanje ne prima savjeta nego od sama sebe i osim slučajeva nasilnijeh impresija kako rat 1871 ili junski dnevi 1848, instinkt demokratske jednakosti, podozrenje na bogataše i plemiće, baciće ga uvijek na drugu stranu. Toga radi toliko žalim gluposti 1789. Plemići nijesu nikad liberalniji bili kako one godine i nikad nijesu toliko vrijedili ; od onoga su se vremena okoreli i duševno iščiljeli, tako da su sve to više postali nemogući . . .

Čitajte one dvije knjige Macaulayovijeh govora (Speeches). Vanredni su. Sretan li je čovjek koji se rodi u zemlji gdje smije da bude liberalan ! Ovi su Speeches najuzvišenija stvar koju sam ikada pročitao nakon Pascala. U njima su moralna plemenitost, politički zdrav razum i filozofija, za divljenje. Bolje bi učinili da nam u školama daju ove govore mjesto besjeda Bossueta, Bourdalonea i Marsillona. Oni ulijevaju povjerenje u ljudski razum, pa u utjecai ovoga razuma na mase, a Vi znate, koliko mi u nj treba vjerovati ! Cjelokupna epoha koju proučavam gura me u protivni smijer. Čini mi se kao da živim u ludnici.

Istome. 1 Juna 1877

Sve što se čovjek više izobražava sve to osjetljiviji postaje, a to je ogromna nesreća, koja preko mjere nadoknagjuje sve blagodati civilizacije.

Gaston Parisu. 2 Jula 1877

Samo su velike opće misli kadre da uliju potrebni opium ; bez njih bi nas porodične nesreće i politička predskazanja često nagnala da se utopimo . . . radimo, to je još jedina stvar što se može snositi.

Ibid.

Kod nas, kako i u Švicarskoj, ne vidim u modernoj demokraciji nego jedno jedino zvanje za visoku klasu : isključena iz aktivne politike, ona bi mogla postati kao nekakav laični klir, znanstveni savjetnik nezavisne i više vrste ; ja druge budućnosti ne vidim za čovjeka blagorodna i bogata, nego gajenje jedne znanosti, naročito moralne (science morale), karijeru naših prijatelja Leroy-Beaulieu.[1]

Boutmy-u 8 jula 1877

Kako govori Dumas, mišljenja su kako čavli ; sve što ih više udaraš sve to ih više zabijaš.

Ggji Taine

Kako žurnali uzimlju stvari, u dandanašnji svaki je akt politički ; hoćete li ne ćete li, zarobe vas jedni ili drugi. Utaman vičete : nijesam ni ljevičar, ni desničar. Vi ste u očima ljevice izdajnik primite li potporu desnice, a možda biste

[1] Paul Leroy-Beaulieu, znameniti ekonomista, pisac djela „Sciences des Finances" i dr. i brat mu Anatole, sociolog, pisac poznatoga djela o Rusiji : „La Russie et l'Empire des Tsars"

Digitized by Google

bili izdajnici za desnicu da primite potporu ljevice. Za mene, ja sam uvijek sretan kad sretnem duhovitijeh ljudi ma koje partije bili, samo da su učtivi ; što više, uživam kad mogu da im budem blagodaran. Nijesam nikad našao da je blagodarnost teret. Caro-u 16 juna 1878

Po mome mišljenju, koliko je jedan predmet udaljeniji od sadašnjosti, toliko je za pisca prijatniji, jer je takav predmet a l i b i. Evo zašto me tako privukla stara engleska književnost. J. Soury-u 25 juna 1878

Moje je načelo uvijek bilo ne živjeti od svoga pera, nego podmirivati svoje potrebe radom druge vrste. John Durand-u 6 septembra 1878

Goethe je prigrlio Miltonov program : on je od svoga života učinio jedan spijev i ja mislim da je ovaj spijev njegovo najljepše djelo ; što se pak tiče njegovijeh pisanijeh djela, osim prvoga dijela F a u s t a, I f i g e n i j e i nekijeh L i e d e r a, ja nalazim da je u njima suviše jak dio volje i naučnosti ; čak u I f i g e n i j i je ovaj dio suviše jak, ali su plemenitost i čistota tako velike da mu se prašta podražavanje. — Inače, naročito u H e r m a n u i D o r o t e j i suviše izbijaju proračunavanje i kombinacija ; apsolutno lijepa nema nego što je spontano, prirodno, personalno ; čitajući klasička Goethe-ova djela, na samom se dnu uvijek vidi jedna teorija, jedna estetika ; rimske su elegije, A l e x i s i D o r a divne, imaju antičnu putenost i grčko savršenstvo ; a ipak je sve to nalik na jedno narančino drvo krcato ploda i cvijeća, a dotjerano da pomoću gnoja, ugljena i slame izraste u jednoj Weimarskoj staklenoj bašti. Th. Cartu 13 marta 1881

O Macaulayovoj Engleskoj Povijesti, možda najsavršenijem istorijskom djelu novijeh vremena, navodimo slijedeću izmjenu pisanu izmegju Vogüé-a i Taine-a. Vogüé Taineu, 18 oktobra 1888 : „Dugački dnevi sprovedeni u željeznici izmegju Harkova i Pariza[1] učinili su mi se kratki, jer sam ovo vrijeme upotrebio u ponovnom čitanju Macaulayove istorije, koje sam se već slabo sjećao. Bože, kako je to jako i jedro ! Kako se u svakoj vrsti osjeća mirna sigurnost engleskoga genija ! Pričanje korača sa onim samopouzdanjem njihovijeh velikijeh korabalja, koje znaju da su gragjene od dobre rastovine, i ne sumnjaju ni za jedan čas da su odregjene da vladaju svijetom. U ovoj našoj epohi anemije i duševnijeh muka ja ne mislim da ima bolje lektire za našu djecu ; ovo bi im valjalo dati da čitaju kako im se daju pilule od željeza".

Taine Vogüé-u, 20 oktobra : „Imate puno razloga da čitate i da ljubite Macaulaya ; on je najzdravija glava i najzdravije srce ; za umjetnost i stil nema sebi ravna u Evropi. U Engleskoj ga uživaju manje nego li nekada ; toliko gore za englesku publiku". (Corr. IV. 276).

Pisati znači ribati jedno po jedno u mastionici mala crna slova i pomoću tih u red postavljenijeh slova ulijevati ideje i emocije u dušu čitaoca. Glavna je, dakle, stvar znati ko će biti čitalac. Po mome je mišljenju, moderni čitalac čovjek samo od prilike izobražen i inteligentan, kako ih mi mnoge znamo : inžinir, pravozastupnik, profesor, oficir, posjednik, rentier, gjak, mladi arhitekt ili slikar, mnogo zaokupljen svojim zabavama i svojim poslovima, nemajući nego jedan minimum

[1] Poznato je, da se sada upokojeni Vicomte de Vogüé oženio za ruskinju, kćer gjenerala Anenkova, čemu imamo megju ostalim njegovim radovima o Rusiji da blagodarimo glasovito djelo: „Le roman russe".

Digitized by Google

Prof. Rudolf Valdec: *Portraitbusta biskupa J. J. Strossmayera. (Bronca.)*

pažnje i dokolice da nam posveti. Nastojmo, dakle, da nas lako i do kraja razumije. Imajmo obzira prema njegovim duševnim navikama, ne prinugjavajući ga na skrajno naprezanje ; promislimo da se u njemu teško mogu naći polu-vizije slikara, živi unutrašnji potresi umjetnika i pjesnika,; ne tražimo od njega specijalne osjetljivosti ni specijalna vaspitanja. Svaki se od ova dva uslova sretne

Digitized by Google

jedan put na deset hiljada. Pod svoju vlast privesti svoju sadašnju, a naročito svoju buduću publiku mnogo znači. Fr. Poictevin-u 4 oktobra 1883

U koliko ja mogu nagagjati, vlastodršci će sve to više biti prosti izvršioci i činovnici brojne mase ; po tome će znanje, iskustvo, duboko proračunavanje, dalekovidno predvigjanje, sposobnosti maloga broja ljudi, sve to manje udijela imati u upravljanju država ; suvereni, parlamenti i ministri izvršivaće zapovjedi gospodina Homais-a,[1] gospodina Prudhomma[2] ; slavnoga Gaudissart-a[3]. Napredak znanosti i njihovijeh aplikacija, rasprostiranje ugodnosti i dobrostanja trebaju jednu kompenzaciju ; ta je kompenzacija utjecaj, auktoritet, diktatura glupaka.

Paul Bourget-u 12 septembra 1884

Istorija, kako sam je ja shvatio, ostaje ispod umjetnosti ; a to je za to što je ona izvan nje ; devet puta na deset nemoguće je dati savršenu i konačnu senzaciju života, jer nemamo dosta savremenijeh isprava.

Istome, 30 novembra 1884

Jules Sauzay Taine-u, 21 juna 1885.

Pošto ste odredili bolest, dovršite ljekarsko djelo pokazavši lijek sa onim auktoritetom koji samo Vama pripada. Pomozite da se naš veliki i mili bolesnik izliječi. Čini mi se da njemu više treba promjene u unutrašnjoj nego li u političkoj konstituciji.

Taine-ov odgovor, 25 juna.

Čemu? Pretpostavite da bih ja i mogao naznačiti lijek ili još bolje spasonosnu dijetu ; bolesnik ne će joj se htjeti podvrći, jer on sama sebe drži za ljekara, on u higijeni ima svoj dogmat, a to su načela god. 1789 i 1792. Egalitarni je socijalizam sada ušao u njegovu krv kao alkohol u žile alkoholičara ili morfin u žile morfinomana Vi ste sami pokazali pred 1871 da je protukršćanski duh bio smrtonosan prvoj republici ; ova lekcija, koju ste tako lijepo dali i utvrdili mnogobrojnim i rješiteljnim primjerima, da li je ikoga uvjerila u demokratskoj stranci?

Pored Turgenjeva, Dostojevski i Tolstoj mi se čine kao genijalne neznalice, koji prave moćna djela ne poznavajući svoga zanata. Vogüé-u 8 juna 1886

Za jednoga radnika život prohodi u sijanju : ali on ne zna da li je sjeme, što baci u brazdu, dobro i da li će klijati i zaman ga on probira, jedno po jedno trijebi, često se prevari, a što isklija ne bude ono što je on predvigjao.

Brandesu 23 aprila 1888

... pisac ne živi nego po svom stilu. Nakon dva, tri pokoljenja, njegovi osjećaji postanu nerazumljivi ; da se potomstvo za njega još zanima, treba da nagje savršen oblik, jedinstven i konačan izražaj ; tako isto insekti optočeni kapljom jantara i u njoj hranjeni ; jantar ih čuva, a svi ostali, nekada tako isto živi, raspali su se u prašinu. Ch. de Pomairols-u 6 decembra 1889

Svijet se više ne će povraćati na površne opšte pojmove ni na prazne formule god. 1789. U tom je pogledu ukus publike potpuno odregjen ; ne traže samo

---

[1] Homais, lice u Flaubertovom glasovitom romanu „Madame Bovary", neinteligentni apotekar, tjesnogrudni i fanatični sektar, proverbijalno lice u Francuskoj.

[2] Joseph Prudhomme, suludasto, sujetno i uobraženoli ce iz jednoga romana Henri Monnier-a.

[3] Tip trgovačkoga putnika iz jednog Balzacovog romana.

Digitized by Google

specijaliste i naučenjaci tačnu informaciju, dokaz, šifre, hitni detalj ; publika u svojoj masi misli ovo isto. Provjerite njegove nehotične i postojane simpatije, pak ćete vidjeti u književnosti i u slikarstvu, u osjetljivom prikazivanju moralnoga i fizičkoga čovjeka ono što najviše zanima, to je značajna crta, individualna fizionomija, lokalna i izvorna šara, u kratko izrazna svojstvenost (osobina) koja odvaja čovjeka od svojega bližnjega i stvara ga zasebnim licem u jednoj grupi, pa ne dozvoljava da ga se pomiješa kao jedinicu u aritmetičkom zbiru jednakih i sličnih jedinica. Pod kraj prošloga vijeka protivno raspoloženje, biva klasički i uprostilački duh, stvorilo je revolucijonarnu politiku, teoriju apstraktnoga čovjeka i gragjanina sama po sebi, anarhičnu i despotsku koncepciju suverenoga naroda i svemoguće Države, egalitarnu izjednačilačku predrasudu, improvizovane ustave u pravoj liniji. U dandanašnji samo neznalice i fanatičari uzimlju za gotov novac aksijome „Društvenoga Ugovora" (Contrat Social[1]). Političari i šarlatani mogu se još poslužiti njim ; ali za većinu duhova, formule Revolucije nijesu više nego jedan skolastički kuriozitet, igra deduktivne logike, verbalna kombinacija apstraktnijeh riječi kojima ništa ili gotovo ništa ne odgovara u stvarima. U ovom pogledu, pregledajmo imaginativna djela ovo posljednjijeh osamdeset godina, naročito romane i pozorišne komade. Oni su kao splavi na površini jedne struje, po njima se vidi pravac duhova, ono što je običnome gledaocu ili čitaocu milo, ono što on traži od pisaca i koju novu koncepciju on ima o čovjeku. Uporedite komedije Colin d' Harleville-a, Picard-a ili Etienne-a[2] sa komedijama Emile Augier-a i Aleksandra Dumas-a, pa vigjite kako je ono konvencijonalno, prazno, vještačko, nimalo značajno lice, pravo pravcato „biće razuma" postalo realni, potpuni, živi čovjek. U romanima razlika je još jača : nakon Rousseau-ove „Nouvelle Héloïse" nakon „Delphine" i „Corinne" ggje de Staël, pročitajte velike savremene romansijere u Francuskoj i u inostranstvu. U ovoj književnoj vrsti, mnogo bolje nego li u istoriji ili u društvenim znanostima, primjetićete ogromnu udaljenost izmegju klasičke koncepcije i moderne koncepcije, izmegju apstraktnoga, stiješnjenoga, učmaloga čovjeka, svedenoga na stepen brojke ili ništice i potpunoga, beskonačno sastavljenoga i složenoga čovjeka.

Alexisu Delaire-u[3] 19 aprila 1890

Heinrich Heine, sa gledišta umjetnosti, najveći je njemački pjesnik nakon Goethe-a i možda najintenzivniji pjesnik koji je ikada živio od Dantovijeh vremena, u kratko mozak i duša jedinstvene vrste pred kim svaki ljubitelj stila i psihologije treba da skine kapu. Brandesu 4 septembra 1890

Što ja najviše kudim u modernome stilu, to je da je za oči isključno same sebi ostavljene fraza često teško razumljiva, puna amfibologija,[4] aproksimativ-

[1] Glasovito djelo Jean-Jacques Rousseau-a (1762) u kome iznosi teoriju da su svi ljudi jednaki i slobodni u prirodnom stanju i da je društvo postalo slobodnim ugovorom pojedinaca. Iz ove je formule izveo Rousseau svoj atomistički individualizam i despotizam brojne većine. Rousseau je kroz ovo djelo postao glavni pokretač Francuske Revolucije ne u njenim uzrocima, nego u pravcu njenoga hoda.

[2] Dramatski pisci konca XVIII. i prve polovine XIX. vijeka. Etienne, najmlagji, umr'o je god. 1845.

[3] Ove su riječi iz Taineovoga predgovora Delaireovom djelu : La Réforme sociale et le centenaire de la Révolution (Paris, 1890).

[4] Dvosmislenosti.

Digitized by Google

nijeh riječi, pozitivnijeh netačnosti i da bi sam pisac imao biti tamo, da jačim ili slabijim tonom, gestama, igrom fizionomije, komentariše sama sebe akcentom što ne može sa ocrnjenom artijom da dâ. Načelo je ovo: nikakvijeh sloboda, kako ih upotrebljavamo u govorenom stilu, stroga pravilnost u riječima i potpuna jasnoća u konstrukciji. St. René Taillandier-u 21 novembra 1890

Po svoj prilici sam pogriješio što sam, nazad dvadeset godina, preduzeo ovaj niz istraživanja; ona su mi pomračila starost, a sve to više osjećam da sa praktične tačke gledišta ne će koristiti ništa; nosi nas ogromna i brza struja; čemu napisati raspravu o dubini i brzini struje? Gaston Parisu 23 jula 1892.

DR. DANE GRUBER: STOGODIŠNJICA NAPOLEONOVE ILIRIJE

(Svršetak)

(1809.—1909.)

Marmontu nije bilo sudjeno, da ostane gubernatorom Ilirije sve do njezina prestanka (g. 1813.). Prvobitno naime ustrojstvo Ilirije, po kojem je glavni gubernator Marmont imao gotovo neograničenu vlast poput kakova markgrofa li potkralja, preudesio je Napoleon kasnije (dekretom od 15. travnja 1811.) u tom pravcu, da je vlast gubernatorova bila jako ograničena. Centralistički i autokratski duh Napoleonov doveo je Iliriju na to, da sad nije više bila ino, nego jedna hrpa departementa. Glavni gubernator postao je nešto više od jednoga prefekta; snižen je bio na činovnika, odvisna od ministarstva i jednoga vijeća oko sebe, tako da nije mogao ništa na svoju ruku odredjivati, nego samo na prijedlog svojih podredjenih činovnika. Tim se više isticala vlast glavnoga intendanta, koji je za pravo imao glavnu vlast u svojim rukama. Marmont nije htio da zadrži tako umanjenu vlast gubernatorsku koju nije smatrao dostojnom za jednoga vojnika. Zato zamoli Napoleona, da mu povjeri koje vojno zapovjedništvo, a on ga imenova zapovjednikom vojske u Portugalu. Gubernatorom ilirskim pako imenova generala baruna B e t r a n d a, koji je imao privesti u život onaj dekret od 15. travnja 1811.

Po ovom dekretu bila je vlast g u b e r n a t o r o v a jako sužena, kako spomenusmo. On je imao izravnu vlast samo nad vojskom, žandarmerijom, narodnom gardom i političkim redarstvom, i imenovao je izravno samo jednoga činovnika, naime gubernijskoga tajnika. Na njegov prijedlog imenovao je car ove činovnike: intendante, poddelegate, načelnike od Ljubljane, Trsta, Karlovca, Zadra i Dubrovnika i napokon časnike hrvatskih krajiških pukovnija. Kod drugih činovnika imao je gubernator samo potvrditi njihovo imenovanje, koje je obavio glavni intendant, ili potpisati imenovanje, koje su mu predložili predstojnici pojedinih ureda. Dopisi ministra pravde s ilirskim povjerenikom sudstva (commissaire de justice), ministra bogoštovlja s nadbiskupima i biskupima i ministra redarstva s redarstvenim oblastima išli su kroz njegove ruke, ali ostali ministri (financija, nutrnjih posala i t. d.) dopisivali su neposredno s predstojnicima ostalih oblasti (s intedantom, ravnateljem pošta, šuma, mostova, cesta i t. d.). U cijelom, glavni gubernator nije bio drugo, nego vojni zapovjednik i ravnatelj državne po-

Digitized by Google

licije, dok je nad drugim upravnim strukama imao samo neki nadzor, koji je ovisio o većoj ili manjoj dobroj volji onih, koje je imao nadzirati.

Glavni je intendant bio zapravo prava glava upravne i financijalne oblasti. On je neposredno općio s ministrima, on je sastavljao poslovnike, naputke i naredbe, koje su se predlagale gubernatoru na potpis, on ih je proglasivao i bdio, da se provedu, te je u to ime imao pravo, da pozove u pomoć oružanu silu, ako je bilo nužno. Napokon su njemu bili povjereni vanjski poslovi, a naročito dopisivanje s konzulima u Bosni i Albaniji. Za sve ove poslove imao je intendant sebi o boku jedno vijeće, koje su sačinjavali predstojnici njemu podložnih oblasti, ali je to vijeće imalo samo savjetujući glas. Po tome je intendant imao veću vlast od gubernatora.

Povjerenik pravosudja imao je vlast nad svim sudbenim oblastima, počevši od prizivnoga sudišta pa sve do mirovnih sudova ; njemu je još bila podvrgnuto nepolitičko redarstvo i nadzor nad kaznionama i sudbenim arhivima. Na njegov prijedlog imenovali su se sudbeni činovnici, i on je imao bditi, da se zakoni provode.

Predstojnik prihoda (receveur général) upravljao je svim zemaljskim prihodima, a predstojnik izdataka (trésorier) obavljao je sve isplate.

Malo vijeće sačinjavali su: gubernator, glavni intendant, povjerenik pravosudja i dva člana ljubljanskoga (prizivnoga) sudišta. Ovo je vijeće imalo znatne i različite povlasti. Ono je pretresalo razne ustrojstvene propise za državno redarstvo ili druge važne državne grane, ali je imalo samo savjetujući glas, jer inače su gubernator i intendant po svojoj volji mogli odredjivati, kako ima biti. Ovo je vijeće bilo i upravno sudište, koje je riješavalo prizive nižih upravnih sudišta. Ono je još bilo ukidno (kasacionalno) sudište u parnicama do 200.000 franaka ; ako se radilo o većoj svoti, onda se prizivalo na ukidno sudište carstva u Parizu. Ono je još riješavalo raspre izmedju raznih oblasti radi kompetencije i vijećalo o molbama za pomilovanje. Napokon se ono brinulo, da se privedu u život francuski zakoni.

Odlaskom Marmontovim i preustrojstvom cijele uprave (na osnovu ovoga dekreta od 15. travnja 1811.) krenule su javne prilike u Iliriji na gore. Uprava je postala despotična i fiskalistična. Osobito su učestala novačenja i uvadjani sve veći porezi, jer je Napoleon za neprestano i u kasnije doba većinom nesretno ratovanje trebao sve više momaka i novaca, a to je sve više upropašćivalo narod. O novačenju piše (26. kolovoza 1811.) sam gubernator Bertrand caru ovako: „Odviše se novačilo u ilirskim pokrajinama: stavnja od 400 pomorskih vojnika, naredjena u g. 1810., dovršena je istom u ožujku ove godine ; iza toga se unovačilo 1500 vojnih obvezanika u Dalmaciji i 4260 ljudi za ilirsku pukovniju (koja se u to doba imala formirati) ; sad se novači 150 radnika (za utvrde) i 360 pomorskih vojnika ; u mjesecu listopadn imat će uvrstiti u vojsku 1000 unovačenih i 550 pomorskih vojnika ; ovo neprestano novačenje silno iscrpljuje zemlju", a u veljači 1812. piše on opet caru: „Dobio sam nalog, da unovačim 1290 ljudi ; s ovim momcima bit će potpun broj od 9.900 ljudi, koji su se imali unovačiti tečajem godina 1809. do 1811.". Nije onda čudo, da su vojni obvezanici ili već unovačeni mladići hrpimice bježali iz zemlje, samo da izbjegnu vojnoj dužnosti. Tako javlja intendant Dalmacije de la Bergerie, da je od 400 vojnih obvezanika za-

Digitized by Google

darskoga okružja, koji su g. 1812. bili pozvani na stavnju, pobjeglo njih 267, a od svih vojnih obvezanika za g. 1813. njih 2137 da je 610 oslobodjeno od vojništva, 950 da je došlo na stavnju, a 597 da je pobjeglo.

I porezi su isto tako bivali sve veći i tegotniji za narod. Isprva se pobirala samo desetina od svega priroda zemaljskoga, ali kasnije uvadjani su razni novi porezi, tako da se zadnjih godina francuskoga vladanja pobirali ovi porezi: I. Direktni porezi: 1. Porez od zemljišta i kuća (casatico), 2. porez za podjeljenje obrtnica (patenata), 3. lični porez (glavarina), 4. porez od vrata i prozora, 5. porez za sastavljanje matica, 6. prirez na redovite poreze, najprije 10%, a poslije 37%. II. Indirektni porezi: 1. Porez za registriranje (trgovine, ugovora baština i t. d.), 2. biljegovina, 3. pristojbe za uknjižbu (hipoteku), 5. porez za riblov, za prijevoze i pašarina, 6. porez na igraće karte, glazbu i knjižarske kataloge, 7. 10% porez od ostavština (legata) i darovanja, 8. carina na uvezenu tudju robu i po kopnu i po moru, te brodarina, 9. cestarina i lučka pristojba (ancoraggio), 10. pristojbe od dobrotvornih djela (opere pie), 11. pristojba za oprost od službe u narodnoj gardi i 12. prihod od monopola soli i duhana, od državnih posjeda (domena), od zaplijenjenoga imetka dokinutih bratovština i od ispražnjenih biskupija. Svi ovi mnogobrojni i raznoliki porezi tištili su ubogi puk; bogatije i naprednije Napoleonove zemlje, kao Francuska i Italija mogle su lako podnositi ovakove terete, ali siromašnije ilirske pokrajine teško ili nikako. Zato nije nikakovo čudo, da narod ilirskih pokrajina zadnjih godina francuskoga vladanja nije više bio s tim vladanjem tako zadovoljan, kao za uprave Marmontove. Nezadovoljstvo se sve više širilo i narod je jedva iščekivao čas, kad će se riješiti francuskoga gospodstva i doći opet natrag pod svoga staroga gospodara, naime pod Austriju. A to se imalo naskoro dogoditi.

Iza nesretne Napoleonove vojne na Rusku (1812.) diže se (g. 1813.) gotovo cijela Evropa na nj i ratovala je s njim tako dugo, dok ga nije sasvim skršila. I Austrija je sudjelovala u toj borbi, nadajući se, da će dobiti natrag svoje izgubljene pokrajine, ako bude Napoleon svladan. Po nalogu Napoleonovu imao je ilirski gubernator Bertrand sakupiti sve raspoložive čete po Italiji i Iliriji i dovesti ih u Sasku caru u pomoć, pa zato imenova car glavnim gubernatorom Ilirije generala Junota, vojvodu od Abrantesa, koji poradi svojih rana, dobivenih u ratu, nije bio sposoban za aktivno sudjelovanje u ratu. On stiže 25. svibnja u Trst, od kuda se uputio na putovanje po Iliriji, da upozna zemlju i narode, ali zbog bolježljivosti dopre samo do Zadra i morade se vratiti u Trst. Kad ga je tu (u lipnju) udarila kap, bio je nesposoban za svaki rad i on se morade zahvaliti na časti gubernatorskoj. Vrativši se u Francusku stiže ga smrt (29. srpnja 1813. u Montbardu). Medjutim je Napoleon imenovao (17. srpnja 1813.) gubernatorom Ilirije Fouché-a, vojvodu od Otranta, svoga nekadašnjega policajnoga ministra, koji stiže 29. srpnja u Ljubljanu. No njemu nije bilo duga opstanka u Iliriji. Austrijske vojske prodirale su sa svih strana u Iliriju, tjerajući iz nje Francuze. General Pavao Radivojević prijedje (18. kolovoza 1813.) s carskom vojskom Savu i provali u francusku Krajinu, koju naskoro osvoji zajedno s Karlovcem, dok je general Nugent osvojio hrvatsko Primorje s Rijekom. Nezadovoljstvo hrvatskoga žiteljstva s francuskim vladanjem zadnjih godina i želja njegova, da se opet sjedini sa svojom hrvatskom braćom preko Save, učinila je, da je ono s veseljem dočekalo carske

Digitized by Google

vojske i pomagalo tjerati Francuze iz zemlje. Na to provali general barun Franjo Tomašić u Dalmaciju i očisti ju od Francuza, dok je to general barun Ivan Hiller učinio u slovenskim i drugim krajevima Ilirije. Fouché morade već 26. kolovoza 1813. ostaviti Ljubljanu i pobjeći u Trst, ali i ovaj grad ostavi naskoro (16. rujna 1813.) i Ilirija dodje natrag u ruke austrijske. Već 14. listopada proglasi barun Krsto Lattermann, da u ime carevo preuzima upravu ilirskih pokrajina, koje su kasnije bečkim kongresom (1814.) definitivno dosudjene bile Austriji.

Oduševljenje Hrvata, što se opet njihove zemlje ujedinjuju pod jednim vladarom, jenjalo je naskoro i pretvorilo se u veliku ogorčenost, kad je austrijska vlada s dobivenim zemljama odredila onako, kako se nitko nije ni nadao. Krajiške pukovnije ostavila je i nadalje pod vojnom vlasti, a nekadašnje zemlje gradjanske Hrvatske nije povratila pod bansku vlast, da bi se tim sjedinile s ostalom gradjanskom Hrvatskom, nego je stvorila tako zvani „Provisorisches Gouvernement in Civil-Croatien", koji se dijelio na dva okružja, r i j e č k o i k a r l o v a č k o s njemačkim uredovnim jezikom i sa zakonom austrijskim, a podvrgnut je bio pod vladu u Ljubljani. Ta privremena uprava bila je naskoro ukinuta i 1. veljače 1815. bude sva Hrvatska preko Save definitivno bačena pod ljubljansku vladu. Hrvati su prosvjedovali protiv toga komadanja svoje domovine i nisu prestali moliti kralja, da im vrati oduzete dijelove, dok im napokon nije uslišao molbu i g. 1822. opet sjedinio prekosavsku Hrvatsku s materom zemljom na sjeveru Save. Krajina pako ostala je još dugo pod vojničkom vladom, dok nije i ona g. 1882. vraćena materi zemlji i stavljena opet pod bansku vlast.

*

Ovo je bila sudbina Ilirije. Tudji vladar morao je doći, da sjedini Hrvate i Slovence u jedno upravno tijelo pod starim slavnim, klasičnim imenom ilirskim. Na žalost nije to jedinstvo dugo potrajalo. Čim su ilirske pokrajine došle natrag pod vlast austrijsku, opet su bile raskomadane, te su većinom tako ostale sve do danas. No makar je francusko vradanje kratko vrijeme potrajalo u našim krajevima, ipak je ono za doba Marmontovo poradi svoga nastojanja, da unaprijedi i blagostanje i prosvjetu sebi podložnih naroda, ostavilo kod našega naroda dobru uspomenu sve do dana današnjega, a osobito je glava te vlade, maršal Marmont ostao u uspomeni seljaka i hrvatskih i slovenskih kao čovjek velik i pravedan. I sam car Franjo I. priznao je blagotvorno djelovanje njegovo u Iliriji. Kad je on g. 1817. proputovao Dalmaciju i vidio tamo one lijepe ceste i druge radnje njegove, izustio je svome ministru, knezu Meternichu, koji je to kasnije rekao samomu Marmontu, ove značajne riječi : „Baš je šteta, da maršal Marmont nije još dvije ili tri godine dulje ostao u Dalmaciji."

Digitized by Google

BRANKO LAZAREVIĆ: BORISAV STANKOVIĆ

IV.

Kako mi sva snaga trepti kao list na gori.
(Iz jedne vranjanske mantafe.)

Od njegovih ličnosti, žene i „božji ljudi" zaslužuju da se o njima govori u naročitoj glavi; to naročito stoga, što je on prvi koji u našu pripovetku unosi jednu naročitu vrstu žene i, tako isto, prvi koji dovodi na scenu bosjake, one koje je život bacio s koloseka. I ovde je njegov individualistički i impresionistički dar bio tako jak da nije mogao da se udvoji ili, još bolje, da se odvoji od ličnosti koje prikazuje: njegove žene, kao i njegovi bosjaci, nisu onakvi kakvi su, već onakvi kakav je on: on ih je posmatrao kroz sebe, i više dao sebe nego li njih. Otuda su i njegove žene, kao i njegovi bosjaci, možda, malo jednoliki i jednostrani. Naročito to važi za žene. Ako ih se sukcesivno setimo, ako predjemo sa Pase (Gjurgjev Dan) na Cvetu (U Noći), s Cvete na Todu, na Stanu (Uvela Ruža), na Lenku (U Vinogradima), na Stojanku, na Nazu (Jovča), s Naze na Nušku (Nuška) i, najzad, na najizradjeniji tip njegove žene, na Sofku, — kad to uradimo, mi ćemo videti kako su sve one samo pojedinačni delovi jedne opšte žene koja je, donekle, izražena u Sofki. Njegova je žena, uzeta kao tip, shvaćena živinski i strasno, divlje, raspusno, bolesno senzualno. To je ona žena kojoj od strasti prorade svi strojevi, zatrepere svi damari, a slepoočnice počnu da biju; to su one tople, južne, mavritanske krvi koje, kad prorade, nemaju ustave, i vode pravce u zadovoljstvo; to su one strojne, snažne i kršne žene čije je telo prepuno žudi, i čeka na prve raširene ruke; to su one žene nabreknutih živaca od strasti, pune trzaja koje, u vrtoglavici, kose čupaju, ujedaju svoje rodjeno telo, i zabadaju nokte u lice; to su one žene što imaju:

. . . crne oči,
Crne oči, medna usta!

za kojima je Mitka celoga života čeznuo, one sršne ćija se „mlada snaga ubija i krši", „prsa uzdignuta i razgolićena" besno dišu kad su pod plamom strasti, a kad se vole znaju samo da se grle, „stiskaju", i unose jedno u drugo. Borisav Stanković, da svedemo, zna samo za takvu ženu. On njoj ne pozajmljuje sve od svoje prirode: njegova žena to je njegova strast, i on je opisuje samo dok je pod njom. Čim prestane strasti, ona više nema mesta u njegovom delu. Ali, to se mora naglasiti, dok je ona pod strašću, ona, kao inspirisana njom, nije ona obična Goncourtova Elisa, Zolina Fernanda ili Nana, ili koja hoćete Maupassantova, već i dosta, ona Strindbergova Julija koja je inspirisana kad gori na vatri strasti, ume da ne bude banalna i, još i više, može da dodje do misli i osećanja kakve više žene.

U tom pogledu, Borisav Stanković ne samo da je prvi uveo u pripovetku takvu ženu — nju prikazuje vrlo često i Kočić i S. Ćorović, naročito ovaj drugi, — nego je, opisujući je, najdalje otišao i najviše zapazio. Niko nije ženu i njenu strast opisao tako puno, ni dao onakve stranice kakve je on dao govoreći o Sofkinim mislima, igrama, čežnjama, strepnjama i žudima. To kipti vanrednim opaskama i retkim tančinama. Samo jedan primer biće dovoljan da ilustruje ovo naše tvrdjenje. Sofka je (Nečista Krv) jako volela kad svi odu od kuće,

Digitized by Google

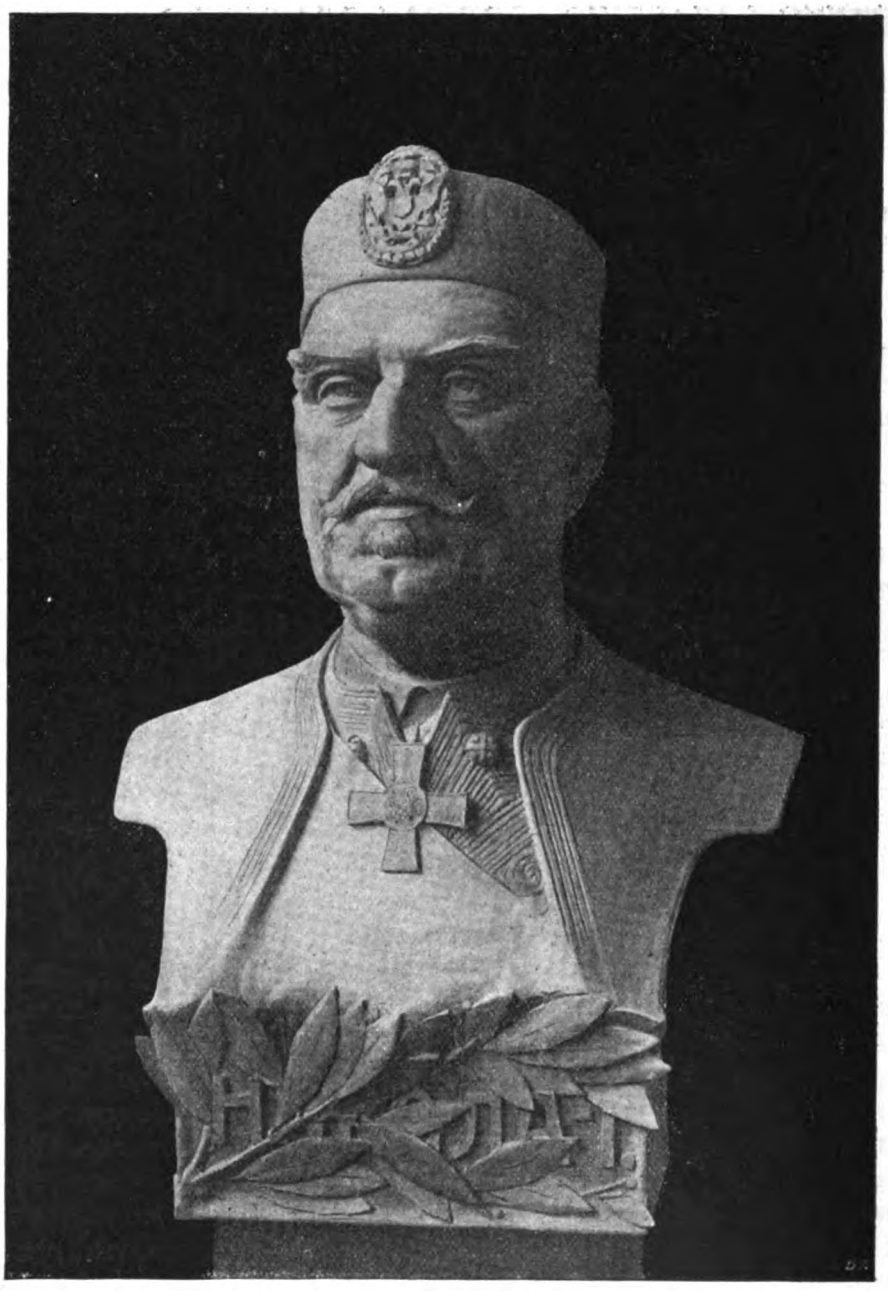

Prof. Rudolf Valdec: *Poprsje Nikole I. kralja Crne Gore. (Sadra.)*

i ona ostane sama sa sobom i svojom „nečistom krvi". „Čak, kad je sasvim sama kod kuće, mati joj ode ili na groblje ili poslom, pa se duboko u noć ne vraća, ona je i taj strah od mraka nekako rado podnosila. Uvek bi se tada povlačila gore, i onda, zatvorena kapijom i zidovima, predavala bi se sama sebi. A da bi sasvim izbegla strah od samoće i mraka, sve više i više zanimala bi se sobom.

Digitized by Google

Slobodno bi se otkopčavala, razgolićavala prsa i rukave i same šalvare, da bi osećala kako bi jednim pokretom sve mogla sa sebe da zbaci. Onda bi se unosila uživajući u svojoj lepoti, osećajući draž od te svoje otkrivenosti i od golicanja vazduha". U ovakvom jednom raspoloženju čula je ona kako iz bašte dolazi Vanko, mutavi Vanko koji je svake subote pijan, i ona se reši da oseti jednom „mušku ruku" na sebi, i vidi što je to o čemu toliko sanja. Vanko je nem, i ne će moći nikome kazati da je „stvar činjena", kako se veli u Dnevniku Dragojle Jarnjevićeve. Vanko je već došao i čuo se njegov glas: „— ća.. ba... ba!..." Ali videvši kako se ona sa minderluka, medj jastucima, onako raskomoćena, i ne diže, ne prilazi, još manje mu odgovara, niti se smeje — on zastade ispred nje kao uplašen.

„Ali, ona ga dozva:

— Daj ruku!

„On joj pruži slobodno ruku sa ispruženim i raširenim prsima, i to levu, jer mu ona beše bliže njoj. Ona ga uze za ruku, ali ne kao svakoga za prste, već odozgo i više ruke za dlan, za onu četvrtastu i široku kost. Zatim ona vide kako mu se, iznenadjenom ovakvim njenim primanjem ruke, rašireni prsti zgrčiše, te, prinoseći je k sebi, ruka njegova dodje joj onako crna, tvrda, i kao neka šapa... Ali nije ona ta, koja bi, kada nešto naumi, na po puta stala, ustukla. Vrlo ga povuče k sebi i držeći ga medj kolenima i, ne slušajući njegove neprirodne glasove od straha i radosti, otkri svoja prsa i na svoju jednu dojku silom položi njegovu ruku pridržavajući je, pritiskujući je... Oseti samo bol i ništa više. Brzo, stresajući se od jeze, ustade. Ali on, obezumljen, lud, sa penom na ustima, iskrivljenim licem, gurajući je glavom u trbuh, grleći je po kukovima kidao joj meso i kao klještima je vukao sebi, da je obori, puštajući zapenušene lude krike.

„—ća!... ba!.. ba!...

„I druga da je bila na njenome mestu, sigurno bi podlegla, izgubila bi se, ali ona, gnjušajući se, samo ga odbaci od sebe i izadje, zakopčavajući se".

Iz ovoga samo primera da se zaključiti kolika je velika moć Stankovićeva kad mu padne žena u strast pod pero, i kad treba da prikaže situacije koje nisu nimalo lake za prikazivanje, o čemu ćemo govoriti u jednoj naročitoj glavi.

* * *

Naročitu naklonost, kao što smo kazali, Borisav Stanković ima za bosjake, za ludake, uzete, za propale u životu, za one koje je žrvanj života jače dohvatio i izubijao, za „božje ljude" jednom reči. U njegovom književnom delu njih ima čitav niz, a jedna zbirka impresija i nosi njihovo ime. Ceo taj svet ima izbačenih i promašenih života ima svoju naročitu filozofiju života, svoje naklonosti i strasti, svoje bolove i žudnje, shvatanja za razne pojave, gledišta na svet. Oni žive od danas do sutra, sa devizom: „Neka bude onako kako bude", i kako mu bude trebalo je da tako bude: naše je da živimo, i to je jedini cilj života. Njihov je život sasvim nomadski, na svoj način i za svoj račun i, više no jedanput, misleći o njima, nameće se poredjenje sa ličnostima koje su naselile Na Dnu Maksima Gorkog. Ti bosjaci žive i spavaju po ambarima i košarama vranjanskih bogataša, a glavno zborište i glavni hranilac njihov to je vranjansko groblje. „Naj-

Digitized by Google

radije su se bavili", kako sam pisac kaže u impresiji M a n a s i j e, „oko porte, uz zidove, i tu se vukli, ležali. Danju bi, ako je lepo vreme, išli u reku, i tamo ispod brda sedeli, ili se prali, čistili. Neki tamo su i spavali po rupama a neki od njih, naročito stariji, kao neko prvenstvo, spavali su tu, oko klisarnice . . .". Niko nije znao odakle je koji, što je ranije bio, i kakva ga je zla kob dovela do toga. Kao lišće vetrom gonjeno, oni su se skupljali na groblju, prosili, i živili život, ne paštivši se mnogo kad kogod od njih umre ili neznano ode iz društva. Medju njima je, da ih nekoliko pomenemo, Manasije isušenih nogu i ruku, čija je dužnost da zvoni kad dolaze mrtvački sprovodi ; tu je i Naza, domaćica svih bosjaka, uvek čista, nekrpljena, Naza koja voli prosjaka Lubu, mladog i lepog, koji po ceo dan spava i za koga se, najzad, na njihov bosjački način, i udala ; tu je dobroćudni Mitka koji se prvo naprosi od drugih, pa onda i sam deli za pokoj svojih mrtvih ; tu je Bekče što se neprestano gura da zauzme najbolje mesto za prošenje, Bekče što voli da luta „kad nastanu noći s punom, jakom mesečinom" ; tu je jedan, sav u bradi i kosi, koji ne zna ni odakle je, ni čiji je, ni kako mu je ime (Na pitanje : Odakle je?, odgovara : „— Otuda, otuda, batke . . ." i pokazuje na susedne gore i planine) ; tu je biljarica koja jednako traži raskovnik da može da otvori sve što je zatvoreno ; pa onda Paraputa koga izdržava i neguje hadžika Tašana kojoj su to odredili kao kaznu što je, u svoje vreme, kao udovica, pogrešila s jednim mladićem ; Jovan, dalje, Menko koji je poludeo što mu je Begler-beg, vezavši ga, zapalio kuću a ženu obeščastio ; Stanko „čisto brašno", pa Mihajlo koji miriše na majsku dušicu, „vesnik proleća" koji u proleće dolazi u varoš s punim nedrima zdravca ; Stanoja, „rajska duša", koji živi u tudjoj senci i za drugoga ; Taja, poglavica logora božjih ljudi, koji sve što mu se da od odela trpa na sebe, taj Taja, što stalno zlokobi ; i tako dalje. Cela ta povorka božjih ljudi, s iscepanim čakširima, neočešljanom kosom, bosonoga i prljava, kreće se kroz skoro sve pripovetke Borisava Stankovića, uvek simpatično shvaćena, uvek prijatna, i s očevidnom tendencijom piščevom da nas zainteresuje za nju i učini nam je onakvom kakvom je on shvatio. (Svršit će se.)

Z. KVEDER JELOVŠEK: SLOVENSKE KNJIGE I PISCI

III.

Dva „prava lepa slovenska fanta". Ivan Lah i Vladimir Levstik. Prvi je studirao u Pragu, poznaje Ruse, Poljake, Rusine i učio je od njih. No ostao je tipičan Slovenac. Visok, veseo, s punim, zvonkim glasom dolenjskog dijalekta. Rodjen pripovjedač, a u pričanju priprost i topao. Nekoje njegove stvarce volim kao ružmarin i klinčac, koji mirišu na prozoru svake slovenske kućice, kao smijeh naših djevojaka, kada u bijelim pregačama crvene i jedre premeću sijeno po našim lazovima, kao raznolike pjesme slovenskih momaka, kada na proljeće postavljaju visoke mlajeve po našim selima.

Katkad prevodim po koju slovensku stvarcu na hrvatski ili njemački jezik. A moram reći, još ništa nijesam prevodila s tolikim užitkom, kao jednu sitnu crticu Lahovu, u kojoj riše, kako pišu majka i kćerka sinu i bratu prvi list u daleku, da-

Digitized by Google

leku Ameriku. Tako može pisati samo seoski sin, koji je uz to i dosta inteligentan, da prikaže svu toplinu, priprostost i iskrenost seoskih ljudi. A Lah imade ovakvih crtica sijaset. Takva je „Baština", mala pripovijetka o dva brata, kako se voze s baštinom po majci, sa tri stare škrinje i sa jednim srebrnim pojasom iz doline, gdje je umrla majka, u gore, gdje žive oni. Stariji brat, jak i bezobziran, propije putem svoje dvije škrinje a i škrinju i pojas mladjeg brata, koji je slabašan i u strahu pred jakim starijim bratom. On se htio ženiti na tu škrinju i taj pojas, ali brat je zapio baštinu i on će bratu i dalje slugovati kao i do sada. — Takva je „Sprava", pričanje o dvoje mladih na selu. Posvadili su se, a sada šute i mrgode se. Ma da je badnjak, oni se mrgode. Šute. A on misli, da bi bilo najbolje, da otidje i opije se. Kad bi mu ona kazala samo jednu riječ, sve bi bilo dobro, ali ona šuti. On je muškarac, on ne može početi . . . I ona čeka, da joj nešto kaže, jer on je kriv, opsovao ju je, uvrijedio. Tako čekaju i šute. Čitavu večer šute, zlo će biti, zlo će svršiti. Vani je već badnjak, pucnjava se čuje. On ne može dulje, da čeka i da pati. Ustaje — samo van, odavle, pa bilo kamo god — u krčmu. Ali kad pogleda po sobi, učini mu se lijepo kao u nebu, toplo, umiljato. Sve je tako, kako se odavna, stoljeća već slavi badnjak po slovenskim kućama. U kutu jaslice, na bijelo prostrtom stolu božićno pecivo, od kojega ove noći dobija sve, što je živo u ljudi, marva, pas, mačka . . . Ne može se otići . . . I on stisne šake, sjedne k ženi na klupu. Ona zaplače, njih dvoje se zagrli, poljubi . . . — Ništa osobito ne priča taj Lah, same poznate stvari. Ali svaka je riječ nekako osobita, topla, mila. Napiše vam dvije tri strane o trošnom drvenom mostiću u livadama, koji dijeli selo od svijeta, od tudjine. Tamo do potoka, do mostića još je dom, kuća, rodna zemlja, — dalje su tudji ljudi, nepoznato polje, tudja sela, svijet. Kad tko odlazi od domaćega praga, sprovede ga do toga mostića : žena muža, djeca oca, draga dragoga . . . To vam napiše Lah, a Vaše srce uzdrhće, napuni se nekom tugom, sjetom i sve Vam je blizu i milo : selo ono u poljima, livade, potok, mostić i svi oni ljudi, koji se rastaju na njemu. — I opet drugi put piše o „Postaji" i o ljudima, koji badava čekaju na povratak onih, koje vole. O „Tetkama", koje čuvaju svoje nećake, kako su i one same od svojih teta čuvane bile i očuvane od boli i borba, pa i od sreće. O mačkama piše, o promenadi u parku, o ptičici u sobi, — toliko je prosuo tih sitnih crtica po našim novinama, koliko je cvijeća na sočnoj livadi u proljeće. Njegove stvarce i jesu priproste i umiljate kao poljski cvijetak. Domaće su, mile. On je najslovenskiji pisac. Svi drugi su rafiniraniji, kulturniji, proračunani. Jezik mu je priprost, jednostavan. Ne bliješti, ne opaja, samo je topao, srdačan. A kad piše o ženama, osjećaš, kako ih ljubi onom sentimentalnom sanjarskom slovenskom ljubavlju, koja je osebitost samo naših slovenskih sanjara. Ljubav, dignuta iz realnog života u neko slatko duševno snatrenje, pretvorena u umjetnost, u pjesmu, u sanju.

I poradi svega toga, poradi topline, koju stvara i budi njegovo pero, držim, da je Lah od sviju nas slovenskih darovitijih i manje darovitijih spisatelja, odabran, da bude naš pučki pripovjedač, ljubimac i učitelj najširega našega naroda. Napisao je već jednu knjigu za „Družbu sv. Mohora", ali to je bio historički roman. Takodjer „Narodna založba" izdala je jednu njegovu zbirku : „Vaška kronika". Ma da je to lijepi niz malih pripovijesti iz turskih vremena i iz doba reformacije, ma da su pisane lijepo, glatko, zanimljivo, — ipak nije to ono pravo. Nekako su

Digitized by Google

mi odviše objektivne, nijesu nekako dosta njegove, Lahove, — toga visokoga mladog Slovenca sa širokim djetinskim smijehom i punim i toplim glasom, što pjeva. Pripravlja se za profesuru, pa eto to mu kvari posao. Historičke pripovijetke može nam napisati ovaj i onaj, ali onu toplu, nevinu, bezazlenu i priprostu slovensku dušu, koja je inače tako duboko sakrivena u našem puku, znade nam prikazati samo Lah, onako bez ikakih očala Evropljana, esteta i filozofa. Onu ljepotu svakidašnjosti samo on vidi, onu toplinu običnosti samo on osjeća. A dobro je, da vidimo stvari i tako, kakve su čitav tjedan, ne samo u nedjelju, da poznamo ne izuzetke nego pravilo.

I kako kod Laha moraš da poznaš sve one mnogobrojne stvarce, koje su raštrkane po našim novinama, ako ga hoćeš upoznati, tako je i s Levstikom. Schwentner mu je izdao knjigu „Obsojenci". Ne kažem, da će požaliti, koji je uščita. Rafinirana je, interesantna, zahvalno štivo za besposleno popodne ili dosadnu večer. Ali u tom zrcalu vidiš samo jedan komadičak Levstika. On nije tako blaziran, kako se pričinja, nije tako ekstravagantan, niti toliko ironičan i romantičan, kako se prikazuje u toj knjizi. Dapače, on je vrlo realan, njegova je ruka jača nego bi tko sudio po toj knjizi, gdje se još hvata svakojakih fantastičnih efekata. On je takodjer otkrio našega seljaka, ne onoga toploga Lahova, nego onoga mračnoga, svojeglavoga i tvrdog, koji uvijek široko stoji na svom tlu, pa podavao se i misticizmu i religioznoj romantici, štono je Slovencu bliža od svakidašnjega hljeba. Ali u toj knjizi još nema ovoga seljaka. Tu je farsa ljubljanskoga purgara, koji je uzeo pozu francuskoga dekadenta i koji poslije svojih neurasteničkih, vrlo interesantnih zahvata postaje prosječni patriot, otac sedmero djece i tri hiljade dvjesta sedamdeset i pet zdravica...

Gospodin autor bio je u Parizu. On nije „slovenski fant" samo onako, on je mlad elegan sa baršunastim kaputom, literarni estet, koji pazi na svoj stil toliko, da čita samo Francuze, jer se boji, da čitanjem drugih slovenskih ili hrvatskih knjiga ne pokvari osebujnost svoga jezika... Dašto, ovakav je Levstik bio... Bože moj, tko nije prebolio po koji spleen mladih godina? !... Danas, po njegovim stvarima sudeći već je pustio geste pariskoga trotoara. A ono, što je od Francuza naučio, vrlo je vješto presadio na priprostu i tvrdu slovensku seljačku grudu. Dapače i stil mu je sada subjektivniji i originalniji, nego predlane, tada, kad je pisao „Obsojence" i pričao mi u kavani „Union" u Ljubljani o ekskluzivnosti svoga štiva. Njegovo nesretno pile sjetilo me nesamo Cankara nego i Murnika i njegovih vjeverica. Prije dvije tri godine bio je kokošinjak kod nas uopće vrlo moderan. Cankar je pisao o „putkama" (kokošima), Fran Bolka o „petelinima in petelinčkima" (kokotima i kokotićima). Ja sama glavom sam već prije jedamput napisala nešto o kokošjem dvorištu, zato mi se nije pričinjalo tako silno originalnim, kad se bio pojavio i Levstik sa svojim „Piščancem", kojim se notabene još i vanredno ponosio.

No ne smijem da budem zlobna. Bilo bi i nezahvalno. Jer sam nesamo njegove „Obsojence", — i sa „nenormalnim piščancem" ! — čitala vrlo rado, nego i druge njegove crtice i novele, koje donose „Ljubljanski Zvon" i „Slovan" gotovo u svakom broju. A iz njih i iz njegovih lijepih pjesama, kojih mora da je već izašlo stotinu i više, vidim, kako postaje njegov talenat sve to originalniji i jasniji. Postao je kratak i discipliniran, jak u svojem pripovijedanju. Kao štićenik Can-

Digitized by Google

karov, nije čudo, da je bio u početku vrlo pod njegovim utjecajem ali sada već polazi vlastitim putovima. Piše i radi vrlo mnogo. Pričinja mi se, da nije uvijek baš skrupulozan u traženju svojih sujeta, ne pita svaki put otkuda i od koga, ali je zato duhovit i vješt, a takome dopušteno je više, nego kojemu običnomu literarnom pisaocu.

Prof. Rudolf Valdec: Jubilarna plaketa kralja Nikole I. i kraljice Milene Crnogorske. (Srebro.)

U onoj knjizi „Obsojenci", — neka mi čitaoci milostivo oproste, što se ne držim recenzije, — u „Obsojencima" dakle imade još jedna novela, na koju bi htjela još osobito, da upozorim. Priča je to o mladoj djevojci i o slijepome oficiru. Ta je stvarca za mladog momka — kakav jest još Levstik na svoju sreću, — upravo nevjerojatno cizelirana i rafinirano umjetnička. I ja poznajem inteligentnoga mladog slijepca, s kojim sam se puno razgovarala i koji je neobično obrazovan i vrlo muzikalan. Već dugo me nešto vuklo, da napišem, što sam u saobraćaju s njime saznala o rafinirano istančanom duševnom životu slijepoga čovjeka. Kad čitah Levstikovu knjigu, te dodjoh do novele „Breda in slepec", zaboljelo me srce, kad vidjeh sva svoja opažanja i misli već iznesene i naštampane. U prvom momentu bilo mi je žao, što više ne mogu da ja to napišem, jer bi izišlo kao plagijat. Poslije pak čitala sam novelu s toliko većim razumijevanjem i poštivanjem umjetnosti spisateljeve. To nije samo obično pričanje fabule, nego duhovita, privlačiva psihološka studija. Osvajao me detaljni oris osjeta slušnih i tačnih u slijepca. Sve je izneseno upravo vještačkom spremom. Već poradi te novele zaslužuje knjiga, da se čita i u Hrvatskoj.

U oktobru 1907. počela je slovenska narodno-napredna stranka izdavati revijalni tjednik „Slovenija". Možda se ne ću odviše varati, ako ustvrdim, da je list počeo izlaziti nesamo što je naša inteligencija osjetila potrebu dubljega, stvarnijega i znanstvenijega štiva, nego i poradi toga, što su se vrlo opasnim takmacima za naprednu omladinu pokazali socijalno demokratski, vrlo vješto i solidno uredjivani „Naši zapiski" (izlaze od god. 1902.). Ozbiljniji mladi naraštaj, značajni mladi ljudi, kojim je štreberstvo daleko, prianjali su sve više za krug „Naših zapisaka". Ono, što je išlo za vlastitim ličnim probitkom, bježalo je, kako još i danas — a sada osobito u velikoj mjeri — medju klerikalce, a liberalci, koji su stajali po srijedi, — na čelu im dr. Tavčar i ljubljanski načelnik Ivan Hribar, — ostajali su sve više bez samosvijesnoga, inteligentnoga i radinoga mladog naraštaja. Tako je uskrsnula „Slovenija", da privuče one mlade ljude k sebi, koji su zamjeravali naprednoj stranci, što je preplitka i agitatorska, a žudjeli su za istinitim, kulturnim radom. — Medjutim „Slovenija" je brzo prestala, a „Zapiski" postoje još danas, te su mnogo cijenjeno glasilo malenoga kruga mladjih inteligenata, koji svoje sile ozbiljno i bez obzira na svoju karijeru posvećuju popularizaciji svoga uvjerenja.

Digitized by Google

To se doduše ne tiče baš stvari, ali će možda ipak koga zanimati.

U „Sloveniji" dakle u 1. broju zapelo mi je oko za maleni sastavak Fr. Milčinskoga „Berači in vlačugarji". Zgodno, ne bez ironije i sarkazma, a opet toplo pisan prikaz iz sudnice. Već sam od prije poznavala autora iz raznih feljtona, ali otada upravo se sprijateljih s njime i postadoh pažljivom čitateljicom njegovih stvarca. Prošle godine izdao mu je Schwentner „Igračke", zbirku crtica i podlistaka, koja će dobro doći svim ljubiteljima humora i nekoga osobitoga prijateljski obzirnog sarkazma. Kao sudbenome činovniku najviše mu uspijevaju stvarce iz toga milieua, u kojem se odrazuje bijeda čovječja sa svojim svakidašnjim i komičnim crtama, te sva ukočenost i kineska dostojanstvenost birokratskih forama i tradicija. Takodjer „krokarje", dobrodušnu vinsku braću, voli uzimati na nišan svojih više priprosto djetinastih, nego zlobnih šala. Pa i koncertna dvorana i kazalište daju mu prilike za vesela i karakteristična opažanja. Vedra, ugodna knjiga, koju je naša kritika primila vrlo ljubezno, a tako valjada i sva naša čitalačka publika.

O autoru pričali su mi ljudi kao neku osebitost, da se vrlo zanima za prilike zanemarene gradske i seoske djece, a dame neke ocrtale su mi ga čudakom, jer „tko je vidio, da bi se mlad čovjek, pa još i neoženjen, očinski zauzimao za kojekaku fakinažu !" ...

LJUBO WIESNER: NOĆNA KRAJINA

Tiho teče rieka. Vrbe ukraj vode
Mirno ćute u svom snu na doba davna,
Kada s kopljem u ruci niz ta polja ravna
Levente su pošle, kud ih puti vode.

Živahni refleksi mjesečine brode
K livadi i k rieci i doba starostavna
Usta u iz groba i prodju kao slavna
Četica konjikâ. Zveket. Topot. Ode.

I dokle slika noći sneno zatalasa
Krajem, komu ništa pokoja ne muti,
Junaci uskrsnuli sjedaju bez glasa.

K vrbama, kraj vode, koja mirno ćuti
I sluti, gdje za gorskim tamo kukovima
Ravnodušne zvijezde tonu u lukovima.

Digitized by Google

VIKTOR CAR EMIN: MUTNI VIDICI (Nastavak)

IZ PISAMA DVIJU UČITELJICA.

Julka Cvjetanova Silvi Domaldovićevoj.

Moje jagnje.

Čeljade, kome je ime Julka, i koje ti ovo piše, drži, da je tvoja vjeridba sa simpatičnim nadgledateljem slavne ruske armije i suvlasnikom kaspijskih izvora nafte — već gotov posao. Ne primi mi za zlo, što taj svečani čin nazivljem ovim prozaičnim imenom: ti ćeš i onako najbolje znati, gdje tu posao svršava, a gdje započinje ono treće: — ljubav.

Nešto se slično i iza ovih mojih brda valja. Očevidno je, da sudbina nešto i za mene prede, pače, čini se, kao da je to već i sprela. Moj čobanin — pazi na živce! — ne može više da suspreže ono svoje pomame. Što je do sada u njemu kipjelo, sada se silno uzbučalo, a ja se sve bojim, da mu pod kapom ono lopižine ne prekipi, pa teško ti ga onda meni i mojoj glavi!

Već se oko mene splela čitava narodna priča. Momkova mati pripovijeda javno, da sam joj sina obajala, pa se već, kako čujem, sprema pravoslavnome popu, da dečku razdriješi čine. A ima i djevojče jedno, što već odavno za njim uzdiše, pa kad me god vidi, čini, kao da će me očima probosti. I selo se ponešto burka; nema sumnje, te će se i ono dati na stranu majke i cure, a protiv mene. Čitav roman, ali moj ti deli-Mato za to haje i ne haje, već što su zapreke teže, to njega spopada sve veći ljubavni bijes.

Silvo! Da me zaprosi? — — —

Ovih dana bila sam na putovanju — u Trstu. Povelo me tamo moje najnovije poznanstvo: Fema Moričeva, učiteljica u D.

Čudan svat — ta gospodjica Fema! Tijelom gotova razvalina: suha, blijeda, zgrčena a prsi, sestro moja! — kô da si po njima blanjom prošla. No jednom je morala biti lijepa. To pokazuju fine, nježno sadjelane ruke, mekana, tamna kosa, a osobito oči, crne kô noć a svijetle kô najljepši dan, što nikako ne pristaju onom sumornom čelu i grdno navraskanom, nažutom licu.

Ona to znade, pa mi je već kod našeg prvog susretaja otvoreno rekla:

— Vi me gledate ali ja Vam mogu reći, da ovi moji obrazi, sada učmale jabuke, ne bijahu uvijek takovi i ja ni sama zapravo ne znam, kada, kako, ni što ih je to najednom stislo i nabralo. Do djavola, jedva sam prebacila tridesetpetu i evo, kakva li sam! Ovo nije više ni jesen na meni, već prava čiča zima, sušta, opucana starost!

Ona je takodjer imala svoju „ljubav". Ispričala mi i to. Pravo čudo od ljubavi: pred očima svedj jedna slika — n j e g o v a slika, u glavi jedna jedincata misao, u srcu jedan sam osjećaj isključujući sva druga čuvstva: O n pa o n!... A radila je na tom i mašta — bez prekida — na snu i na javi. I dogodilo se, što se obično dogadja, da ona slika nije bila više njegova slika, već sasvim nešto drugo, nešto više, uzvišenije, „eteričnije", svetije — jest, ona je na posljetku gledala u njega kao u sveca, kao u neko božanstvo... A kako je pred njenim očima rastao on, tako se dizala i misao i jačao osjećaj, krililo udivljenje, koje je već prelazilo u ekstazu.

Onda se jednog dana idol skršio u prah. Izišle na vidjelo neke njegove nastranosti i on je ujedared osvanuo pred njom u svom pravom svijetlu kao pravi,

Digitized by Google

rafinirani podlac. Prelom je bio žestok, onda se sve stišalo, samo što je srce ostalo kao garište iza požara : crno i neplodno, tako da nije na njem mogao nikada više da proklija cvijetak ljubavi.

Ona bi u to doba bila rada prekinula sa životom, da nije, kako mi sama kaza, tomu na putu bila — śmrt.

— Ovako sam, veli, ostala sapeta uz život, da poput starih Egipćana gledam još za živa grobnicu svoju . . .

No za čudo njezin život nije ni prazan ni pust. Ima ona čime, da ga ispuni, jer su se u njenoj nutrini, na štetu onog zamrlog, razvili i rascvali mnogi drugi osjećaji, uslijed kojih se je jednog dana moja Fema našla u raspoloženju, koje tjera mlade, razočarane ljude u daleka, sveta poslanstva ili medju ledene zidine nijemih samostana. Ali ona nije odabrala ni jedno ni drugo, već je ostala u svom selu i malo po malo zagrebla svoj nos u razne, tudje poslove, tako da ti se ona danas plete u sve : u politiku, socialnu ekonomiju, pučku prosvjetu i t. d. Ona vodi svoje ljude na izbore i sastanke, ona im čita i tumači novine i knjige. Kada treba, da se protiv kakove nepravde rogobori, eto nje prve pod narodnim barjakom gdje viče, koliko je grlo nosi. Svijet je slijepo slijedi : njezina želja — njemu je zapovijest.

Kadšto joj se tko suprotne :

— Ja ne ću, veli, da budem ovca, i ne puštam, da me vodi baba !

— A ti budi magarac, pa neka te vodi i bije tko hoće — uzvraća ona i buntovno se jare vraća u tor razoružano i mirno.

Ja volim tu njezinu otvorenost i odrešitost, a mnogo me dira i ona tiha melanholija, što izvire iz svake njene riječi i izražaja.

U Trst smo pošle u osobitoj zgodi : na sastanak učiteljicâ, koje su zajedno s Femom učile i svršile. Tako su bile uglavile petnaest godina otrag — na raskršću s preparandijom, uz napomenu, da će one, koje budu medjuto postale majke, dovesti na sastanak i svoju djecu.

Našle smo ih na urečenom mjestu — u sobi jednog svratišta na obali. Prebrojile se : od šesnaest odazvalo ih se pozivu dvanaest. Jednu već krije zemlja, druga je u samostanu, treća, neka vanredno dobra duša, služi negdje daleko : oko vrata joj se objesila čitava obitelj i deset ustiju glodje na onoj siromašnoj kosti i ne dadu joj, da se makne. Lijepa se pak i vesela Tilka udala u Trstu za nekog bogatog, starog bankira, pa se valjda ne udostoji doći medju svoje negdašnje drugarice.

Ja sam se držala po strani i gledala i slušala. Jedno me začudilo : ona neka hladnoća, ono neko pritajeno razočaranje, što je izbijalo iz njihovih pogleda, riječi, kretnja i čitave njihove potištene pojave. Dvije, tri sačuvale nešto mladenačke svježine — ostale su sve izgledale ispaćene, postarale.

A i vladale se dosta suzdržljivo. O sebi su malo što pričale : činilo se, da svaka od njih imade nešto, te hoće da pred drugom sakrije.

— Kako tebi? — Pa eto — neloše, a kako ti živiš? — Ama onako — kako će drugi ! . . .

Koliko pritajene boli i nedorečene sjete u ono malo riječi, Silvo !

— A gdje su nam djeca? — nenadano će Fema, da u društvo baci iskru života.

A to je donekle i upalilo, jer se sve nasmijaše i nekako radoznalo stadoše da jedna drugu pogledaju.

Dvije se plavuše pače i pecnule medju sobom :

Digitized by Google

— Počekajte, neka se Ljubi vrati iz Amerike kapetan Doro, pa da vidite svatovâ !

— Kapetan Doro je stari norac, uzvrati druga, ded nam ti radije kazuj, što se ono sve pripovijeda o ljubomoru barbe Pijera?

— Barba Pijero je čangrizljiv neženja, koji ne može, a da se ne komsa gledajući djevojku, gdje s mladićem razgovara. Ja sam izvan toga...

Sve je to imala biti šala, ali je drukčije zvučilo, pače je okrenulo i u ozbiljno, jer se Ljuba, sitna ženica s ogromnim kolutima ispod oka, malo po malo uspaljivala na „glupe govorice o onom pljesnivom zvekanu".

Selo bi puklo, da nema u koga, da se češe, a meni to dodijava.

— Začepit ne ćeš svijetu usta — zaman — uplete se neka duga, blijeda suholica. Nisu li i mene vezivali s kapelanom? Koliko žuči! Koliko neprospavanih noći!

— Ta manite, oglasi se crnka, koja je od svih još najbolje sačuvala svoje lice, nitko živ ne trpi, koliko ja. Moje bi me selo, da može, na mijehove deralo, a znate li zašto? Jer otkad sam ja tamo, ne prodje godina, da grad ne uništi po koji vinograd. I tomu, vele, da sam ja kriva...

Sve se nasmijale. Sada je svaka od njih htjela da nešto nadoveže. Tako je jedna iznosila smiješne i budalaste zgode, što ih radja antagonizam i nepomirljiva borba izmedju njenih „Gornjih" i „Dônjih" ; druga je s nekom nasladom pripovijedala o načelnikovici, koja je nju — učiteljicu — svakojako proganjala, a sada se na sveopću sablazan splela s nekakvim žandarom ; treća se tužakala na društveni život, na svoje odnošaje spram toga društva i na posljetku, uz buru smijeha, nadodala, da već ni sama pravo ne zna, kojega je spola...

U to se na vratima prikazala mlada i elegantna dama s dvoje lijepe djece plavih i kovrčastih kosâ.

Fema joj prva skoči u susret :

— Tilka ! Ama tko bi je prepoznao !

— Tilka ! Tilka ! — kliknuše u jedan glas djevojke i u jedan se mah okupile oko lijepe gospodje, stiskale joj ruke, milovale djecu, kliktale, divile se...

A ona je kô kraljica stala izmedju njih ističući se u rpi onih uvenulih lica i toaleta svojom veličajnom pojavom, svojom bogatom, svilenom opravom i skupocjenim šeširom, ispod kojega se kao sunce iskrili krupni dragulji. Sve je na njoj odavalo otmjenost, sjaj i bogatstvo. A bila je i lijepa i draga s onim blagim osmijehom, kojim je uzvraćala pozdrave svojih negdašnjih drugarica. Svakoj je upravila po koju lijepu riječ, po koje milo pitanje, a one su odgovarale nekako plaho, gotovo s počitanjem. Neke se pak nisu nikako mogle oteti njezinom čaru, te umjesto da se s njom tiču, govorile bi joj — „vi"...

Ona ih je ukorila s mnogo gracije, veleći, da će se doista rastužiti, budu li je tako susretale. Onda se spustila na stolicu i nastavila razgovor. U neke se sjetila i odsutnih i s velikom je sućuti spominjala mrtvu družicu, tihu i nježnu Poldicu.

— Sirotica ! Sjećam se, kako mi je često govorila : — Tilkice, meni se ovaj svijet nekuda odviše mili, pa se uvijek bojim, da ne ću živjeti mnogo...

Kratka šutnja ; toliko, da se tužnoj uspomeni pusti da prodje. Gospodja preuze : — A kako vama, drage moje? Truda mnogo, ali bit će i priznanja, nije li? A i ljubit će vas, jer vi činite mnogo dobra. Ja vidim sada, da su učitelji i učiteljice našoj djeci bolji i da imadu s njima više strpivosti no mi — njihovi rodjeni...

Digitized by Google

— E, ali tako svijet ne misli, uskliknuše nekolike u jedan glas. I sada uslijediše pripovijesti sićušnih, seoskih spletaka, zaredaše čitulje jada i nevolja, tužbe zbog neshvaćanja, zapostavljanja i sumnjičenja — sve, sve, što se je kroz ovo petnaest godina naslagalo na ona ćutljiva srca, sve je to sada našlo oduška.

A ona ih je slušala i gledala. U neke mi se pričinilo, kao da se je njezin pogled, što je do tada s neizmjerno mnogo samilovanja obuhvatao sve oko sebe, od jednom povukao iza sjajnih trepavica i zaronio nekuda duboko...

Valjda je u onaj mah sravnjivala u duši sudbinu svoga života s udesom ovih svojih negdašnjih drugarica, pa jer joj se je možda njezina dosadašnja sreća činila premalena, ona ju je sada mjerila mjerilom naših nevolja i stradanja.

Na posljetku je gospodja ustala i požalila, što ne može dulje ostati i što ih ne može primiti u svom stanu, jer joj upravo danas dolazi u posjete neka visoka ličnost iz Beča. Onda se sa svima izgrlila, pozdravila i otišla. Mi sve za njom i vidjele smo, ne bez udivljenja, kako lagano i gracijozno ulazi u elegantnu kočiju, pa kako nam maše rukama, sve tamo do zakreta u drugu ulicu.

Mi se vratismo u sobu, koja nam se sada pričinila nekako pusta. Još je tuda strujao parfum, što ga je iza sebe ostavila lijepa Tilka i još je dugo u zraku treperio zvuk toploga joj i zvonkog glasa.

O njoj se je govorilo mnogo i za vrijeme objeda. Fema joj je poznavala muža: čovjek veoma bogat, ali star, bez ijednog vlasa na glavi. No za to joj je dom upravo carski. Osam odaja ko osam hramova: što god poželiš, naći ćeš u njima.

— Imat će brak svojih dobrih i zlih strana. Ali kakav da bio, on je ipak mnogo bliže prirodi nego li su one nečovječne i smiješne odredbe, koje nama, učiteljicama, brane udaju.

Jedna je izmedju njih to samo nabacila i već se u isti mah podigla graja, sipale strijele, gomilale izjave i dokazivanja, da u ljudskom društvu ne će biti dobro, dok ne budu i žene imale udjela u javnoj upravi. Svuda se ponavljaju krilate riječi: — Vratimo se k prirodi, ona je naša mati! Kad tamo, svaki se dan od nje sve više i više udaljujemo.

— Ne udaljuju se svi, naprotiv, mnogi joj se i suviše približuju, tek n a s hoće da izguraju i puste, da se na toplom suncu života osušimo i da svijetu vječno mirišemo kao stari uvenuli „lijerovi". Vele, da za svih nema mjesta u braku! A na kome je krivnja? Zašto država, koja imade snage, da mlade ljude goni u vojsku, ne upotrebi tu silu, te ih natjera u brak?

Ovaj posljednji ispad izazvao je nešto smijeha, no razgovor je i dalje tekao sumorast i hladan.

A topliji ni srdačniji nije bio ni rastanak. Meni je to istumačila Fema:

— Mi smo, reče mi ona, u onoj našoj prvoj, lijepoj mladosti imale svaka neku drugu ćud, neki drugi temperamenat. Prvi udari života izobličili su u nama naše prvašnje nazore a s njima i način našeg mišljenja. No u srcu je uza sve to ostala netaknuta uspomena na onu milu i prošlu dobu, na onu nekošnju bezbrižnost i sreću i mi smo držale, da ćemo nakon toliko vremena sve to opet proživjeti u ovom jednom trenutku, no u tom smo se prevarile: nijedna nas nije više ono, što je negda bila i mi se ne ćemo više nikada naći tamo, gdje smo se petnaest godina otrag rastavile. Ja sam, što se mene tiče, sa sobom već na čistu, no za njih je ovo najtužnije doba. Mnoge želje a rijetka ispunjenja, bezbroj zlatnih kula

Digitized by Google

a jedva se još koja drži, jer se sada u njima sve lomi i krši. Pa će nastupiti čas, kad će kriza provaliti jače, nešto će ih sapeti oko grla: preture li to — onda će se sve izmijeniti: u njima će se mnogo toga udušiti, ali će im se vratiti mir, a ljubav, ona živa i srdačna, ženska ljubav tražit će drugud oduška i naći će ga na strani, koja vodi k srcima patnika i stradalnika...

Kakve li perspektive, Silvo, za mene!

Vani je duhao nekakav suhi vjetar i runio i raznosio prvo, požućelo lišće sa stabala u perivoju, i ja sam, a da ne znam zašto, gledajući ga, kako se u uzduhu tužno uvija, pomišljala na one moje jadne i suhe „lijere" i bilo mi ih je neizmjerno žao.

U večer smo pošle u kazalište. Pjevala se „Mignon". Sa naših najviših i najjeftinijih mjesta gledale smo ja i Fema u bujni život, što se razmahao u ložama. U jednoj od najraskošnijih smjestila se Tilka sva sjajna u svojem bijelom decoltè-u. Uz nju se posadio starčić sav ćelav i pognut, a malo više po strani jedan mladi gospodin — valjda ona visoka ličnost iz Beča...

Digla se zavjesa; kazalištem se razlijegle stare, poznate melodije, u kojima je oteta djevica tužila za izgubljenim, rodjenim ognjištem.

I dok sam to slušala, meni je pred očima neprestano lebdjela slika, što se danas, preda mnom izvila. U njoj sam vidjela i sebe — do malo godina onako potištenu i zajedljivu. Hoću li u onoj dobi i ja naći, čime da ispunim svoj život? Hoću li to naći u zvanju, za koje mi se čini, da ne ću nikada imati ljubavi ni smisla? Silvo, ja ti proživljujem čudne stvari! Još mi je donekle najbolje, kad mogu sve, što se oko mene zbiva, prosudjivati kroz naočare našega staroga Runka, ali kadšto me i to ostavlja, i mene obuzimlje zebnja pred slikom moje budućnosti. Vidiš, da me u takovim časovima zaprosi moj Mato, ja mislim, da bih mu iz sve duše odrapila:

— Nosi me!

I dok gledam dolje u onu raskošnu ložu, ja o tome premišljam i sve se pitam: — Je li jaz, što me od onoga momka dijeli, doista tako dubok, da ga nije moguće pregaziti? Nas se dvoje, ja i moj Mato, razlikujemo jedino u naobrazbi, dok kulturno, hoću da kažem — odgojem, stojimo prilično na istoj visini. Ne gledaj me, Silvo, tako debelo, ja sam ti o tome već prije nešto natuknula — danas ponavljam. A onda treba nekoliko slušati i taj naš moderni svijet, koji nas neprestano potiče, da se „vratimo prirodi". A moj Mato i ja nešto smo svakako bliže prirodi, nego li je to ona gospodja Tilka sa svojim mužem dolje u loži. Izim toga Mato je mlad i pristao — a i to nešto vrijedi. Kad sve to uočim, pa da me zaprosi, ja ne znam pravo, ne bih li mu, usprkos tvojim živcima odgovorila:

— Neka te, vraže, nosi me!

Tvoja Julka.

Silva Domaldovićeva Julci Cvetanovoj.

Draga Julko,

On me zaprosio...

Bilo je pod veče. Priroda nam ne bijaše sklona: jugovina uskopala more i uz zaglušnu ga lomljavu nosila na oštre hridi i grebene i pretvarala u pjenu. Malinova je uvalica bila sva posuta lišćem i otkinutim grančicama drveća, dok se je rub bijeloga pruda crnio raznim naplavinama: treskolinama, iverjem i ostacima razlupane ladjice... I kiša je lijevala.

Digitized by Google

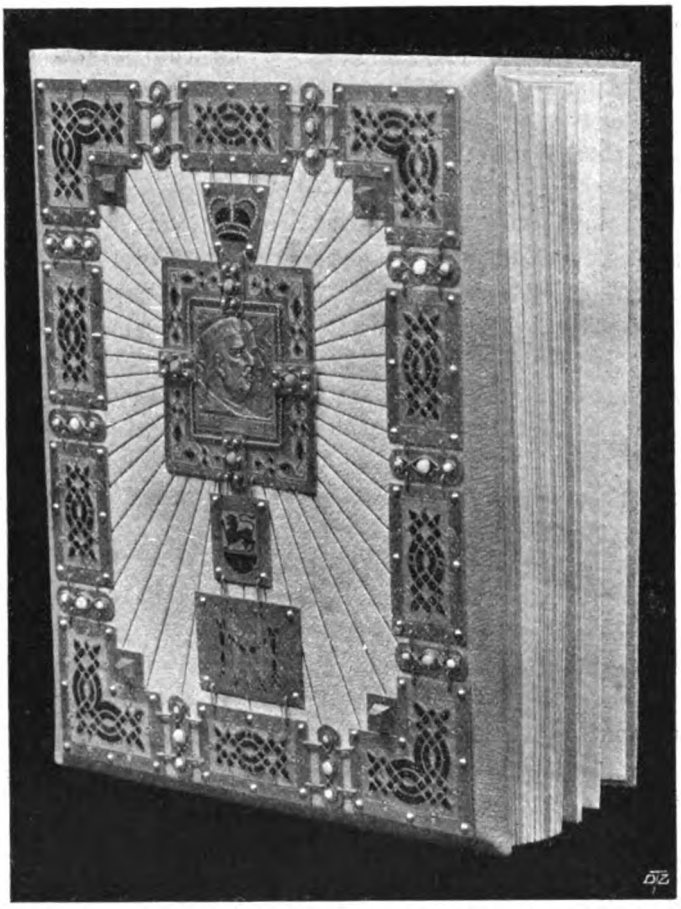

Korice za album vladalačke kuće Petrović-Njegoš. (Srebro i email.)

Nikolaj me je Pavlović poveo u uvalicu i tu, u sumornoj samoći, upravio na mene ono veliko pitanje.

Urnebes mora i vjetra bio je tolik, da nisam mogla dugo čuti, što mi on to govori. Nikolaj je Pavlović to pogadjao, za to je u njega neprilika bila manja a riječ sigurnija. Tek u neke, kad se more iza nekoliko gromkih udaraca na trenut sleglo, razabrah ove riječi:

— Gospodjice, ja vas volim, a moja je želja, da mi budete ženom. Privoljujete li?

More zagruvalo i opet, a ja nakon stanke izlanuh jedva čujno: — dá! No on je to čuo, pogodio, što li? — te me u jedan mah uhvatio za ruku i sav držćući iskazao mi — ili dao pogledom razumjeti — kolika je njegova sreća. — Ono, što je u onaj mah obuzelo mene, ne bih mogla nazvati srećom, već nekakvim darmarom jakih i najrazličitijih osjećaja, koji se u meni križali i otvarali mi dušu nečem čudesnom i neznanom...

Nevrijeme navalilo jače. Nikolaj me Pavlović uze ispod ruke, pod svoj kišobran, i mi se uputismo u selo.

Putem mi je nekoliko puta ponovio:

— Ja ne ću u životu imati druge misli, druge želje, nego da vam pokažem, koliku vam sreću dugujem...

Ja sam šutjela i tek od časa do časa podigla bih oči i pogledala mu lice, na kome se je odrazivalo neko blaženo svijetlo, a meni se od toga slagale usne na osmijeh i toplu, srdačnu riječ.

Dobri je stric Paulin kao izvan sebe. On nije Nikolaju Pavloviću ni pustio, da me u njega zaprosi, već ga je uhvatio za ruku i plačući mu je ljubio.

Veoma ganuta bila je i tetka i u tome je, eto, moja prva sreća. Moj se je zaručnik te noći zadržao u nas dugo. Mnogo nam je pripovijedao o svom bogatstvu, o časti i sjaju, što me čeka.

Digitized by Google

— Vi još zapravo i ne znate, tko sam ja i što sam — — govorio nam je on s onim svojim dobrim smiješkom, a mi ga slušasmo puni udivljenja.

Ispratila sam ga do vrata. Tu me je poljubio. Ne bih ti znala reći, kako mi je bilo — — —

Kad se sjutradan probudih, začudih se nemalo ugledavši do uzglavlja tetku Luciju. Netom sam otvorila oči, prodje mi ona rukom po kosi i prousti glasom, u kome je nešto drhtalo:

— Silvo, ti ćeš imati zlo srce na mene...

Ja je pogledah u čudu:

— Ali tetko — kakve su to riječi?

— Ostavi! Ja to ćutim... Uvijek ti nisam bila sklona... Prosti! Ni moji dani ne bijahu svi svijetli. Nevolja u kući — znaš! Pogled u budućnost crn — a crno i u srcu i duši, pa otuda i sve zlo. Zaboravi!

Ja sam je primila za ruku i očima obuhvatila lice, kojim se prelio nekakav doista tužan izražaj. I meni se ražalilo srce, na oko mi navrla suza i ja nisam smogla riječi, već sam njezinu ruku pritisla sebi na usne.

A i ona je mene plačući poljubila, a onda je ostala dugo kraj moga kreveta i razgovor navrnula na moju buduću sreću. Gradile smo osnove za budućnost. Velegrad i njegov život, časti, koje čekaju strica na izložbi, zabave, putovania — sve nas je to oduševljavalo.

Bilo je časova, kad smo od udivljenja i tronuća plakale.

Blagostanje! U tome je, Julko, ključ sreći cijeloga čovječanstva. A blagostanja bit će u nas u izobilju — a bit će i ljubavi. Ta me misao zanosi, ali mene zasljepljuje. Meni je još uvijek pred očima slika moga prvog djetinstva, moje prve sreće. Bila sam dijete, pa sam puštala, da me ta sreća s a m u grije, ali ovo sadašnje moje sunce hoću da svijetli i svima onima, koji mi budu blizu. Nešto dobro i neiskazano milosrdno prelijeva se mojim srcem a to me tješi i učvršćuje u meni vjeru u trajnost ove moje sreće. Mislim, da zlo čine ljudi, koji se opijaju svojim dobrom, dok bi morali znati, da nema na svijetu užitka, koji nije nikô iz tudje, mâ bilo kako malene muke. Tako ne mogu ja ni pomisliti na bogatstvo moga budućega muža, a da mi se u isti mah u duši ne prikažu vojnici, koji su svojom smrću ili doživotnim ranama i mukama platili uspjeh, što ga je moj Nikolaj Pavlovič iznio na bojnom polju. A tako mi ni bogati izvori na obalama Kaspijskoga mora ne pružaju sasvim čiste radosti i zadovoljstva, jer pri tom ne mogu a da se ne sjetim onih patnika, koji dan po dan izlažu svoj život, samo da bude meni blaže i toplije. A moju sreću mutiš i ti, Julko, i one moje neznane družice. o kojima mi pišeš u svojim sumornim pismima.

S Nikolajem se Pavlovićem sastajem danomice, što u vili, što u strica Paulina. Kad smo sami, bavimo se oko programa našeg budućeg života. Još nismo pravo utanačili, hoćemo li nastajnu zimu sprovesti u Egiptu ili u Alžiru, dok je za proljeće odlučena Riviera, onda Paris, Ostende i t. d. Na svim tim putovanjima imat ću i pratilicu: to je želja Nikolaja Pavlovića, koji ne će moći svuda, da me prati. Ja sam sebi već odabrala tu pratilicu. Ti si joj već za cijelo pogodila ime. Jest, Julko, moja si odabranica ti, vjerna moja drugo i sestro! Moj je izbor već i Nikolaj odobrio, a taj angjeoski čovjek pristao je i na drugu moju želju, biva, da u Malinovoj uvalici, u kojoj se nas dvoje vjerismo, podignemo lijep i prostran dom,

Digitized by Google

gdje će one nevoljnice, o kojima mi pišeš, izmučene i obnemogle od teška rada u školi, naći odmora i okrepe.

A ti, Julko, prestani s onim tvojim crnim poslanicama. Mani se čeljadeta, koga ne ljubiš i ne možeš ljubiti. Ne otimlji sreće onoj seljanci, koja ga za cijelo voli. Ostavi ti njega plugu i motici, a ti gledaj svijetlo u život, koji se i tebi otvara u neočekivanoj ljepoti.

Selo već znade za moje zaruke. Čitam u dušama naših dobrih ljudi i vidim, da mi od njih nitko ne zlobi, naprotiv, osjećam, kako u njihovim očima od dana do dana sve to više rastem. Poštovanje mi iskazuju upravo veliko i ja ću biti presretna, budem li im mogla kada uzvratiti ovu njihovu naklonost.

Pa i ja sama osjećam na sebi nekakvu osobitu promjenu. Kamo pogleadm, sve mi je dobro, sve mi je lijepo i drago, na sve se spušta moj pogled blag i milostiv, kao ruka dobrostiva čovjeka na glavu siromašna djeteta.

Vjenčat ćemo se u Varšavi. Moja bi želja bila, da se to obavi što tiše i skromnije, ali Nikolaj Pavlović hoće da bude „buke i sjaja".

— U Petrogradu bi, veli, mogli posumnjati, da li si mi zapravo žena, zato hoću da se to dobro zapamti.

I tako će biti i buke i sjaja. Ulicama, kojima će proći svatovi svrstat će se dvije regimente vojnika s odnosnim glazbama. Po gradu će se vijati zastave, u crkvi će se časnici poredati u špalir, iz tvrdjava gruvat će topovi... I ja već to gledam i slušam u duši, pa mi se od svega toga glava puši i vrti.

A ipak mi se misao na to rado vraća. A mnogo me zaokuplja i uloga, što ću je igrati u onom visokom svijetu. Ta će uloga biti doista vanredna. Kao žena čovjeka, koji zaprema tako znamenit položaj, bit ću bez sumnje češće zvana, da se prikažem u najvišim krugovima. Kod primanja i posjeta trebat će mi mnogo umijeća, da sakrijem svaku, pa i najmanju sjenu, koja bi mogla odati skromnost moga podrijetla. Na to se već sada pripravljam. Izim toga, ja već znam, kakovo će lice imati naš stan, koliko će biti u njemu odaja, kakovi će biti salon i namještaj...

Ja već znam, koju ću ložu imati u dvorskom teatru, na koje ću soirée polaziti, s kojima ću kneginjama i groficama najviše općiti...

Sve me to upućuje u moju buduću ulogu i čuva me od razgovora o ljubavi i o koječem drugom, što bi mi moglo biti neprilično.

Vjenčanje će biti prvoga listopada. Toga dana ući će tvoja Silva slavodobitno u prijestolnicu Poljske. Toga će se dana skromnoj, istarskoj učiteljici pokloniti vojska najsilnijega carstva na svijetu.

Nego žuriti se treba ! Tetku Luciju ne prepoznajem više. Kakva je u nje dobra duša ! Sav ogromni posao oko moje opreme preuzela je dobrovoljno na sebe. I zadužila se zbog mene ! Kako da joj to naplatim?

Savjetom mi je mnogo na ruku i gospodja Ruskinja. Divna je u nje vještina prikazivanja ! — Po njoj sam upoznala gotovo sav Petrograd, malo ne sve visoke krugove prijestolnice sa svim njihovim predrasudama i zahtjevima.

— Vaš novi život upućuje me ona, tražit će od Vas ovo troje: Poznavanje etikete u svim njenim tajnim finesama, izoštrenu vještinu u pariranju podmuklih strijelica i konačno posvemašnje podredjenje i prilagodjenje vašeg vlastitog ukusa...

Kadšto se uz onaj svoj obični ironički osmijeh uplete i Ivan Arkadijević:

Digitized by Google

— Nemoj, veli, gospodjicu odviše mučiti. Prilike će je već same navrnuti na to, kad treba pokazati nešto nadri-duhovitosti, pokvarenog ukusa i drugih takovih petljanija. No jesi li je pitala, da li se znade i savršeno goniti po snijegu i ledu, da li imade smisla za „Tennis", „Golf" i druge takove moderne razbibrige? Ako se gospodjica u to ne razumije, neka znade unaprijed, da joj toga visokopoloženi nikada oprostiti ne će. Šport je u njih u vanrednoj cijeni, a nije ni čudo, ta kako bi inače u ovo naše prepredeno doba došli do riječi toliki idioti i kreteni?

— Cinik ! — rekla bi gospodja i zaplela svoje lijepe prste u kose svoga muža.

I tako meni prolaze dani, lijepi, dragi, svijetli. A kruna im je ljubav i počitanje, što sa svih strana silazi na moju glavu. Bože ! Čime sam ja zavrijedila toliku milost !

Malen oblačić !

Ovih dana bio je ovuda na prolazu grof Engelberg, bivši ruski poslanik u Waschingtonu. Za toga gospodina znala sam i prije. Nikolaj Pavlović pripovijedao mi je o njemu često. On da je veoma uplivna ličnost na dvoru i njegov dobar prijatelj. Pokazao mi je pače i pismo, što mu ga je pisao iz Rima. U tom pismu javljao mu je, da je na albanskim gorama kupio prekrasno mjesto, na kome će graditi vilu, i gdje će „raširenih ruku" dočekati svoga prijesnoga prijatelja.

„Ovdje živeš, pisao mu on, u tihoj sjeni prošle veličine, daleko od grubih trzaja zločinačke, nove Rusije".

Sad ide u Petrograd, da uredi neki posao i da se konačno oprosti s nemirnom prijestolnicom. Svratio se u Opatiju, da uz put pozdravi prijatelja. Nikolaj mu je pripovijedio o svojim zarukama, no kad nas je iza toga jedno drugome prikazao, zamijetila sam, da je lice u gospodina grofa ostalo nepromijenjeno, suho, hladno. Tako je bilo i na rastanku. Očevidno je, da tome čovjeku nisam u volji i da se u njemu nešto protiv mene buni. Taj svoj dojam saopćila sam i svojim prijateljima. Ivan Arkadijević mi reče, da je grof Engelberg jedan od najizrazitijih reprezentanata „Svete Rusije", a poznato je, da su lica ruskih, svetih ikona ukočena, suha i hladna. Nikolaj me je Pavlović umirio veleći, da je grof Engelberg doista plemenit čovjek, tek da je ponešto sustezljiv u saobraćaju s nepoznatima.

Medjutim on je otputovao i ja sam zaboravila na nj.

— —

Htjela sam, da zaključim ovo pismo, kad li mi u sobu bane Nikolaj Pavlović sav nemiran i uzbudjen.

Ja se preplaših, a on mi pokaza brzojav, gdje ga zovu, da se na previšnji nalog s mjesta vrati u Petrograd. Zašto je meni, Julko, na taj glas bljesnula ujedared pred oči slika onoga grofa Engelberga? . . .

Trebalo je dugo, dok smo se u toliko razabrali, da smo mogli ponešto mirnije prosuditi taj nenadani slučaj. Nije druge, treba se dijeliti, a to je oboma veoma neugodno. Nikolaj se Pavlović tješi time, da će mu ipak dobro doći nekoliko vremena, da uzmogne po tenani udesiti sve, što treba za vjenčanje.

No uza sve to on je na rastanku plakao, a meni je još uvijek pred očima hladna slika onoga grofa.

Nemirna sam, Julko, veoma nemirna . . .

Tvoja S i l v a.

Digitized by Google

FEUILLETON

Canti Jugoslavi.*

Eto neobradjene i zahvalne teme za literarne istorike: popisati sve što je našega napisano i prevedeno na stranim jezicima i sve, što su inostranci preveli i pisali o nama. Stara je ambicija naših Dalmatinaca, Istrana i Tršćana da zainteresuju Talijane za naš kulturni rad. Medju prvima, koji su to učinili, jesu nitko manji nego N. Tommaseo i Medo Pucić. No oni su najviše popularisali naše narodne pjesme, kako je onda u Evropi bilo u modi. Kasnije su drugi nastojali da iznesu pred tudjince i našu modernu književnost. Nije išlo lako. Ti su pokušaji brzo prestajali, da se danom prigodom ponove. Rijetko su bili bez političke primjese i tendencije. No nije sve prošlo baš jalovo. Rezultati se ispoljiše s jedne strane u prijevodima znamenitijih djela hrvatske i srpske književnosti. S druge strane pojavilo se i rodjenih Talijana (kao Ciampoli), koji se dadoše na proučavanje jezika, književnosti i političkih prilika slavenskih naroda. Otkada je Jelena Crnogorka postala talijanska kraljica, talijanska se trgovačka politika jače baci na Balkan, a u Italiji udje u modu zanimanje za južne Slavene i donekle učenje srpsko-hrvatskoga jezika, materinskoga jezika popularne kraljice Jelene. Godine 1903., kada je u Hrvatskoj planuo narodni pokret, našim je primorskim političarima, književnicima i novinarima (Tresiću, dr. Smodlaki, F. Supilu, I. Androviću i drugima) uspjelo zainteresovati Talijane za političke prilike u Hrvatskoj. Onda nas je posjetio Luigi Pavia, autor poznate knjige „Croazia ed Ungheria". Zatim je u Firenci N u o v a R a s s e g n a otvorila posebni odijeljak za hrvatsku i srpsku književnost, ali našim nemarom ode i to! Sve je ovo doprinijelo, da se na univerzi u Rimu ustrojio lektorat za srpsko-hrvatski jezik (lektor je Srbijanac g. Miodrag Ristić) i da je Slovenac g. I v a n K u š a r mogao sada ostvariti ono, što mu pred dvadeset godina nije bilo moguće, izdati naime C a n t i J u g o s l a v i.

Kada se pravedno uzme u obzir, koliko se neprilika, vremena i naprezanja htjelo da Kušarova sbirka izadje na svijet preko talijanskoga nakladnika, onda se ne smije puno zamjerati pomanjkanju sistema, rdjavom izboru pjesama, zastarjeloj talijanštini prijevoda, ni mnogim pogrješkama u opširnom predgovoru. Prijevodi su većim dijelom bili gotovi za štampu već dvadeset godina, ali nijedan ih nakladnik nije htio primiti. Knjiga sadrži po nekoliko pjesama iz s l o v e n s k o g a (Prešern, Gregorčić, Kette, Župančić); h r v a t s k o g a (Vraz, Preradović, Šenoa, Jorgovanić, Hranilović); s r p s k o g a (Radičević, Kačanski, Zmaj Jovanović, Popović, Jović, Kovačević, Dragić) i b u g a r s k o g a (Ivanov, Stojkov). Kako se vidi, najjadnije su prošli Bugari i Srbi, koji su reprezentirani i s pjesnicima (?) nepoznatim vlastitim zemljacima. Najbolje, relativno najbolje, ispali su prijevodi sa slovenskoga. Možda za to, što su slovenski jezik i talijanski vezani srodnom mekoćom, harmonijoznošću i raznolikošću naglasaka. Valjda još više za to, što je g. prevadjač Slovenac. Hrvatskih je pjesama prevedeno 14: jedna od S. Vraza, sedam od P. Preradovića, tri od A. Šenoe, dvije od Jorgovanića jedna od J. Hranilovića.

G. Iv. Kušar nije naučio talijanski u školama, nego na svoju ruku. Takvom samouku i literarnom diletantu ne smije se zamjerati toliko, koliko bi se moglo i moralo stručnjaku. Glavni uzrok, što mu prijevodi nijesu najbolji, jest taj, što prevadjač nije nimalo pjesnik, ni umjetnik. Ali kada se pozvaniji i sposobniji od njega ne miču, dobri su nam i takovi poslenici-diletanti. Preopširni predgovor, u kojem je htio „ab ovo" ispripovijedati povijest južno slavenskih književnosti, nije u strogom savezu s pravim i glavnim sadržajem knjige. Ako je mislio da je to nužno, pogriješio je, što nije nikoga zvao u pomoć. Taj je posao morao prepustiti kojem literarnom istoriku od zanata. Mnogo je originalniji, bolji i praktičniji drugi dio, u kojem su napose prikazani Zmaj Jov. Jovanović, P. Preradović, F. Prešern, B. Radičević, A. Šenoa, K. Kette i S. Gregorčić. I prvi i drugi predgovor pisani su boljom, modernijom talijanštinom, nego li sami prijevodi. Vidjeli smo zašto. Nećemo nabrajati sve male i velike Kušarove po-

* Canti Jugoslavi. Versioni dal serbo-croato, sloveno, bulgaro di Giovanni Kušar. Volume I. con prefazione. Rocca S. Casciano, Licinio Cappelli editore. Prezzo tre lire. In comissione presso la Libreria slava, Josip Gorenjec, Trieste, Via Valdirivo, 40.

Digitized by Google

grješke. Ne ćemo, a i ne treba najprije za to, što su to već drugi recenzenti učinili. Drugo, jer Talijani neće sve te pogrješke opaziti kao mi. Treće, jer g. Iv. Kušar misli izdati drugu knjigu svojih prijevoda, ali neka ne čini opet sve na svoju ruku. Dobro bi bilo da pokupi bar glavnije od onoga, što je u Nuova Rassegna prevedeno iz hrvatske poezije. Ne bi bilo suvišno nadodati i ono, što su preveli V. Nazor, Tresić, S. Ilijić i drugi, čini mi se, da je Ilijić preveo i nekoliko pjesama S. S. Kranjčevića, koje tkodjer ne bi smjele nikako manjkati. Pomoću drugih g. Kušar mogao bi opremiti sjajnu sbirku. Predgovora što kraćih i što manje! Mješte „Canti jugoslavi" bolje: Poesie. Kušarova knjiga, uza sve svoje mane, postići će svoj cilj. Pošto je Talijanima namijenjena, zanimljivo će biti čuti njihov sud. *N.*

Dvije knjige J. Milakovića*

Hrvatski pedagoški književni zbor bio je nazad dvije godine sretan u izboru gradje za omladinsku knjigu. God. 1908. izdao je Turićeve „Priče", a u god. 1909. Milakovićevu zbirku pjesama „Majčina dušica". Turić je u svojim pričama udario novim putovima, Milaković nije reformator, on u glavnomu oslanja svoju literarnu produkciju u području omladinske knjige na sličnu literarnu produkciju Zmaja Jovana. Da mi Hrvati nismo suviše skloni nekom ekonomskom poretku u životu, opaža se i u našoj literaturi, naročito u području omladinske i prijevodne književnosti. Rijetko se u nas dešavalo, a i danas još biva tako, da se naši snažniji literarni talenti dadu na posao, da pjevaju ili pričaju mladu čovjeku tamo od sedme pa do desete, dvanaeste godine. U Srba je te puteve utro Zmaj, a u nas radi u tom području s najviše ambicije i spreme upravo Josip Milaković. Svatko, tko se je bavio uzgojnim i obrazovnim poslom znade, da je duhu djeteta ponajbliža pjesma narodna i to naravno epska. Osnovku tomu kontinuitetu valja tražiti u paralelnom duševnom razvoju djeteta i naroda u onoj fazi narodnoga razvoja, kad cijeli narod stvara i dočarava dogodjaje prošlosti, a i savremenoga života. Izrijekom velim, kad narod pjeva o dogadjajima, jer je refleksija daleka duši narodnoj u prvoj etapi kulturnoga razvoja, a analogno tomu i duhu djeteta. Zato i jest epska pjesma narodna najbolja kao zbirka za estetski i narodni uzgoj djeteta. Ali u djetetu budna je i želja, da sitne i malene dogodjaje neposredne svoje okolice. nadje i uščita u pjesničkomu obliku — dakle radosti i nevolje samoga djeteta. Toj tražbiri djetinje duše treba da zadovolji umjetna pjesma namijenjena djetetu. Svako dociranje, refleksija i neposredno opisivanje duševnih stanja posve je suvišno, prosto s razloga, što nema uvjeta za takova šta u duševnim pobudama i tražbinama djeteta, pa bi takova poezija samo omela prirodni duševni razvoj čovjeka. Pa ipak koliko i jest izložena misao jednostavna i prirodna, ipak se je u području omladinske knjige tako često odstupalo od nje. Tko je pokušao, da djetetu govori, obično je ili mnogo naricao ukrabuljen nekim sentimentalnim osjećajem ili mnogo docirao, a nije pošao u carstvo i život djeteta, da vidi, što se to talasa i burka u toj malenoj i još nejakoj duši ljudskoj. Milaković je već svojim pjesničkim radovima i pedagoškim radovima u području općene književnosti pokazao, da je zvan, da govori i pjeva djetu. Mnogobrojne njegove rasprave („Majka u našoj narodnoj pjesmi", „Majka u poslovicama", „Suza u našoj narodnoj pjesmi" itd.) koje govore i raspravljaju o narodnoj pjesmi, i njegova ljubav za majku i djecu, o kojoj često pjeva i u svojim refleksivnim lirskim pjesmama, stvoriše onaj zdravi temelj, s kojega Milaković polazi, kad pjeva djetetu. I tu je sada mjesto, da razjasnim ono, što sam više gore spomenuo, da je naime poezija Milakovićeva slična onoj Zmaja Jovana. Ta sličnost ne rezultira iz nekog slijepog zanašanja i podraživanja Milakovićeva poeziji Zmaj Jovana, nego je ona više slučajna, i to zato, jer su osnovke, na kojima su sazdali svoje pjesme iste: uzorno poznavanje narodne pjesme, pronicavo oko i toplo srce za život djeteta.

Napose valja još istaknuti, da je Milakoviću uspjelo kao rijetko kojemu od naših omladinskih pjesnika, da slike iz života djeteta osvježi humorom, koji nije nikada usiljen, napadan ili nametnut, nego se uvijek neposredno nadaje iz same dane situacije — više je pointiran i samo na pô usta rečen. Po toj vrlini Milakovićeve knjige „Majčina dušica", postaje ona zanimljiva ne samo za svijet malenih, nego i za svakoga inteligentnog čovjeka, koji rado prisluškuje kucajima ljudskog srca. Ako se ipak sretnete s kojom pjesmicom u toj zbirci, koja po vrlini nije ravna svojim družicama, ili gdje je srok ponešto usiljen, onda to ne valja upisati u grijeh Milakoviću, nego više našim još uvijek siro-

* Josip Milaković: „Majčina dušica". Naklada „Hrv. ped. knjiž. zbora" 1909. — Josip Milaković: „Iz slavenskih lugova". Pjesnički prijevodi. Tisak i naklada Antuna Scholca. 1909.

Digitized by Google

mašnim nakladničkim prilikama, po kojima je Milaković bio prisiljen, da često pjeva istom onda, kad je pred njim ležala slika već gotova, na koju je tekst valjalo primijeniti.

*

U nas se je mnogo pisalo i raspravljalo o tomu, kako bi forme našega političkog, gospodarskog i kulturnog života valjalo usavršiti prema češkom uzoru. Istina, te su se reforme u glavnom odnosile na praktične potrebe života, ali je u drugu ruku stalno i to, da se život jednoga naroda ne može dobro upoznati, ako se mimoidje njegova književnost. Prijevodna naša literatura općeno dosta je oskudna, a najsiromašnija je upravo na proizvodima iz češke književnosti. Ovom nedostatku hoće da pomogne Milaković knjigom „Iz slavenskih lugova", od koje su dobre dvije trećine namijenjene upravo prijevodima pjesama iz čeških lugova. Ocijeniti tu knjigu može dašto samo dobar poznavalac češkoga jezika i literature, ali i onoga, koji češki narod poznaje samo po njegovim industrijalnim i gospodarskim uspjesima, uvjerit će ovi uzorni prijevodi kako takova nastojanja nisu na zatro dubokim osjećajima i sanjama ljudske duše.

Oskar Dürr.

Seljak pjesnik

U prosvjetnom životu našega naroda opažaju se u novije doba utješni pojavi. Književnost je stala prodirati malo po malo i u šire i niže slojeve, dok je dosele bila većinom povlasticom inteligencije. Pučki časopisi i prosvjetna društva, koji su namijenjeni isključivo duševnomu životu onih narodnih slojeva, koji svagdje sačinjavaju njegovu hrptenicu, vrše s uspjehom svoju kulturnu misiju. Najboljim je dokazom tomu razgranjenost našega društva „Pučke prosvjete", koje svojim popularnim publikacijama unosi zublju prosvjete u svim krajevima otadžbine upravo u one zakutke, koji su dosele čamili u najgušćoj tami neznanja. Nekad je bio čovjek u neprilici, kakvo bi štivo podao u ruke našemu seljačkomu puku, koji je bio željan pouke i nauke. Danas obilujemo već znatnim brojem pučkih, političkih i zabavno-poučnih časopisa i knjiga, koji potječu od dobrih i spremnih pisaca popularnog smjera, jer pučka književnost nije više dandanas prezreno područje, koje obradjuju tek pisci najniže kategorije.

Napredan ratar i obrtnik, koji je željan prosvjete, ima već i u hrvatskoj knjizi priličan izbor duševnoga blaga, kojim se može uspješno koristiti u nastojanju oko samostalne naobrazbe. Mi počinjemo sad već stupati i u drugu fazu, ne samo da naši pisci iz krugova inteligencije obradjuju pučku knjigu, već se na njivi narodne prosvjete javljaju eto već i radnici iz rodjene grude — pisci i pjesnici iz seljačke kolibe.

Takav jedan marni i savjesni radnik je i naš Mijo Novak Stuparić, koji je upravo nedavno tiskom „Prve hrv. radničke tiskare" izdao u zaista ukusnoj opremi prve svoje „Pjesme". Dr. Milan Ogrizović napisao mu je simpatičnu popratnicu pod natpisom: „Seljak pjesnik".

Mijo Novak Stuparić izdao je doduše prvu zbirku svojih pjesama, ali on nije novajlija u javnosti. Pomnjivi čitaoci političkih novina opazili su već pred više godina, da su perijodički izlazile Stuparićeve pjesme, ponajviše političko-domoljubnog značaja. Već se po tim proizvodima vidjelo, da u Stuparića ima izvorna i dosta snažna pjesnička žica. Taj je dokaz pružio još u većoj mjeri svojom sadanjom zbirkom. Nova zbirka pjesama nije u nas doduše, nikakva rijetkost, ali zbirka seljaka-pjesnika uopće je prvi pojav u našoj knjizi. Vrijedno je dakle, da se taj značajni momenat izbližega osvijetli.

Stuparić je na čelu svoje knjižice uvrstio pjesmu bez natpisa, koja ima na neki način biti pjesmom posvetnicom. Ova je pjesma kao neki komentar za njegovo pjesnikovanje. U njoj opijeva, kako se je porodila u njegovoj duši pobuda za pjesničko zvanje. Bio je sretan kao pastir uza svoje stado u svojoj tihoj i umiljatoj seoskoj idili. U „tom divnom raju" seoske prirode tekao mu je život mirno i jednolično u neprekidnoj izmjeni veselja i tuge. U duši je osjećao neku žarku iskru, koja je htjela, da mu svojim žarom probije grudi, a on nije znao, kakvi su to osjećaji i duševni pokreti. Nebeska vila ili mali andjelak upališe iskru u njegovu srcu i u tom času niknule su njegove pjesme. Misao nije ni malo nova, ali ju je pjesnik u toj kratkoj pjesmi izložio tako prostodušno i umiljato, tako prirodnom i dirljivom dikcijom, da u čitaoca ostavlja prijatan i srodan dojam. Ova pjesma ima značajni, tipični kolorit sve njegove poezije.

Ostala je sadržina razdijeljena u tri odijeljka: „Od srca k srcu" su ljubavno-refleksivnu pjesme, „Mojim idealima" političko-patriotičke i „Pjesme različite". Najbolje i najuspjelije nalazi se svakako u prvom odjelu. Čovjek ne bi rekao, da i pod su-

Digitized by Google

rovom seljačkom surinom može kucati tako toplo, nježno i zanosno srce, koje sniva i plamci za svojom sudjenicom. U svojoj autobiografiji opisuje upravo Rousseau-ovskom iskrenošću i prostodušnošću prirodnog čovjeka u kratkim potezima povijest svoga jednoličnog života i svoje idilske ljubavi. U ovoj nema ništa romantično-pustolovno osim, da je vladaricu svoga srca zavolio još na školskim klupama. No ipak nije ni ta ljubav tekla glatko i mirno, poput tihog seoskog potočića, već je morao izdržati tešku borbu sa svojim takmacem, komu su roditelji njegove drage pogodovali radi posve materijalno-prozaičnih razloga. Ova epoha borbe bila je plodnim vrutkom za njegove pjesničke izljeve. Neprekidna mijena tuge i radosti i čeznuća nadjoše izražaja u Stuparićevim pjesmama.

Stuparićeva je poezija ogledalo njegove duše, ona refleksivno odrazuje one osjećaje, koji se u njoj radjaju. Njegovo srce čuti za dragu, za zavičaj — krasnu Moslavinu, za otadžbinu i druge ideale. Priroda i ljubav dva su glavna motiva, koja se ponavljaju u raznolikim varijacijama. On je odrastao i proveo svoju mladost u prirodi uz svoje stado, a torbu, u koju drugi pastiri trpaju hranu, frule i druge igrarije, punio je on knjigama, koje je na paši gutao.

Dobru školu dobrih uzora odaje vanjski oblik i metrička dotjeranost njegovih pjesama. Kod samouka, bez ikakve teoretske poduke, svakako dokaz prirodjenog dara. Bitna je značajka njegove poezije, da je laka, prirodna i umiljata. Stih mu teče glatko, skladno, neprisiljeno i vidi se, da mu slaganje pjesama ne zadaje muke. Pjesničke su slike istina svagdanje i primisivne, misli su odraz njegova duševnog obzorja, ali je pjesničko ruho i dikcija jasna i prijatna. Većina pjesama ima originalne pointe i metafore, a osobito se ugodno doimlje njihov „štimung". Od ljepših pjesama spominjemo ove: „Čežnja", „Žetva", „Blago tvojim dukatima", „U jesen", „U predvečerje" i „Ja nisam znao". — Pjesme njegovim političkim idealima sjećaju po svojoj dikciji, po svojoj patriotičko-retorskoj kajdi na Harambašićeve ode prigodnice. Medju „Različitim pjesmama" dublje se doimlju pjesme „Alleluja", „Zavičaj", „Pjesme moje" i osobito „Majci".

Ova je knjiga tim zanimljivija, što je ukrašena slikom pjesnika u narodnoj seljačkoj odori, sa karakterističnom glavom umilnih i mekanih crta. —*n*—*r*.

Na granici

Ima takovih sujeta, koji upravo neodoljivo traže stanovitu jednu književnu formu, u kojoj ih valja iznijeti, i ne pogodi li je pisac, izgube mnogo od svoje prvotne snage, a djelo može i uz bolju obradbu dobroga pisca imati posve neznatan uspjeh. Ali ima i pisaca, koji mogu biti dobri i vrlo dobri, — ali samo u jednoj književnoj formi, na pr. samo u drami, samo u noveli, u romanu. I ako je Ibsen pisao samo drame, ne okušavši se ni u romanu, ni u noveli, mogao je on to jednako činiti iz prvoga kao i iz drugoga razloga. Kod drame doduše, kakova je Ibsenova, u kojoj pisac hoće da pred očima gledalaca riješava probleme opće važnosti i kojoj ne manjka kadikad tendencijoznosti, dolazi i nešto treće: efekat — koji je s pozornice neposredniji. Ne bi smjeli dakle ovakove teorije, premda u pojedinim slučajevima valjane, općenito uzeti, kao što ne smijemo ni naprečac tvrditi, da se sva radnja, iznesena u Ibsenovim dramama, ne bi dala jednako valjano iznijeti u kojoj drugoj formi, ili da Ibsen ne bi u drugoj književnoj formi uspio kao u drami. Najposlije ni drame velikoga Norvežarina nijesu uvijek i jednako uspijevalo. Ovaj imperativ sujeta i sklonost pisca k jednoj literarnoj formi vrijedi samo u jednom pravcu, za jednu vrstu književnika. Zato smo i počeli sa: Ima ih... A k ovima bez sumnje spada i Ivo Ćipiko. Jedan od prvih inače srpskih novelista, bogat i plodan, moderan, jak u izrazu i prikazbi. Ali samo u noveli. U drami ne uspijeva i ne ćemo se prevariti, ustvrdimo li, da to nije njegovo pravo polje. I teško da će ikad biti.

Dokazuje to njegova — sâm je tako naziva — dramska slika „Na granici". Daleko je od nas, da budemo cjepidlačari, zahtijevajući dramu, koja se strogo i bezuvjetno pokorava svim pravilima dramske tehnike; jer to se od moderne drame bezuvjetno ne traži. Ali u ovoj drami, i ako ima nekih snažnijih mjesta, koja zabliješte i pokazuju sjajni Ćipikov novelistički talenat, općenito ima vrlo malo dramatskoga. Čini se već, da ni sâma radnja nije za pozornicu najprikladnija, a uz to je mjestimice i slabo ili nikako motivirana, ali su i lica izdjelana vrlo blijedo, apstrahirajući one nespretnosti, gdje djeca od dvanaest i četrnaest godina govore kao starci, spominjući se pače „starih vremena". Ovakve nastranosti na pozornici iskaču vidljivije negoli na pr. u romanu,

* Ivo Ćipiko: Na granici. Dramatska slika u 1 činu Beograd. Nova štamparija — Davidović. Cijena?

Digitized by Google

noveli. U cijelosti drama ne ostavlja dubljega dojma, osim možda ono nešto samilosti spram bijede zagorskoga kraja i neznanja onih ljudi, koje radja mnoga zla.

U kući zagorca Radivoja Vulića, planištara, vlada velika bijeda. Najposlije mu ote lugar i jedinu kravu, koja je bila samo malo prešla preko granice, jer je tamo paša bolja. Za lugarom i za kravom podje Radivojev sin Ilija, a dok se on ne vrati, sakupili se ukućani i razgovaraju o svojoj bijedi svakidašnjoj i o „ćoravom" zakonu. Dva puta dolazi na pozornicu i šumar, tudjinac Bruckner, pijanica i naprasit čovjek i s nešto cinizma, prekorava ih i poučava, a onda polazi u goste susjedu Krstanu Miliću, koji gospodi rado daje, jer ih se boji. Nastavlja se razgovor o teškom životu, u kom starca Radivoja podilazi misao, koja ga grize do konca radnje, da je on na teret kući, jer star i nemoćan, pa da i ostalima otima zalogaj. Vraća se i Ilija, pripovijedajući o zaplijeni krave i o tom, kako skoro i njega ostaviše u zatvoru. Stari Radivoj se sve više uvjerava, da je njihovoj zajedničkoj bijedi i on mnogo kriv, a kad sin izjavi, da će poći zaradjivati hljeb, jer se ovako dalje ne može, poći će u svijet na rad, — on je o svojoj smetnji posve uvjeren, izjavljujući svima, da će poći — on... Ali ga rijesu razumjeli. Jer odmah iza toga, pod izlikom da ide položiti volovima, izilazi napolje i — vješa se o gredu.

Dakle, kako već rekosmo, radnja svakako zgodnija za novelu negoli za dramu, ni ne uzimajući k tome u obzir majstorsko pero Ćipika novelista. Ovako je, makar i kao „dramska slika" promašena.

„Na granici" davalo se i u beogradskom pozorištu. Ne znamo, kako je uspjelo, ali b ogradski kritičari tvrde, da je Ćipikova drama napredak prema mnogim prijašrjim srpskim dramama, u koliko on napušta buku i senzacije na pozornici... Ovako, u paraleli sa starijim beogradskim dramama nekako bolje zvuči i kao da se upravo htjelo izbjeći otvorenoj kritici.

F. Jermolov.

Tri disertacije

Na disertaciju gdje. dr. Bogdanović, koja je izašla i u Nastavnom Vjesniku,* upozorujem s osobitoga razloga. Držim, da bi vrijedno bilo, da netko temeljito isporedi psihološki nacrt Julijanova značaja, kako ga je historičarka ocrtala po izvorima, s Ibsen-ovom kreacijom Apostate. Izvanredna sposobnost za prosudjivanje, lapidaran stil, bistrina u prikazivanju misli i dogadjaja, tri svojstva, koja izbijaju iz označenoga naučnog djelca, podsjećaju na klasične uzore stare i nove, a bilo bi mi žao, da to kod nas prodje neopaženo. Ali mnogo važnije čini mi se od ovog opažanja, da se u nas budi interes za karakterološke probleme, kakov se jedan sličnom spremom, ali dvojakom tehnikom izlaže u pomenutim djelima. Historik i pjesnik crtaju Julijana jednako kao čovjeka, koji je svagda „težio za vrlinom" i koji se trudio „da vlada filozofski", kao pisca (odnosno govornika) „nervozne i neskladne duhovitosti", kao mislioca neplodna, ekstatična i nesamostalna, koji je, ne našavši nigdje traženo uporište, padao sve dublje u suludo praznovjerje i bijesnu ogorčenost. Slično se shvaća i njegov tragikum u raspravi kao i u drami, ali za prosudjivanje Ibsenove tragedije rasprava nam daje pomoć upravo ondje, gdje se, na temelju istih izvora, odvaja od pjesničkoga shvaćanja. Karakterološki je problem naime u tom, z a š t o je ovaj asket i etičar (isp. str. 24) postao apostatom. A za rješenje toga pitanja podaje nam Ibsen dakako puno više, jer mu je slobodno maštati, ali — a upravo je to istraživanja vrijedno — u jednu ruku i manje, nego naučni istraživač.

Bogdanovićeva navodi medju drugim rečenicama i jedan Julijanov argumenat protiv Galilejca, koji joj se čini najznamenitijim. „Isusa slavite već više nego 300 godina. Pa šta je on uradio, što bi bilo spomena vrijedno, osim (možda) što je liječio hrome i slijepe i bijesne u Betsaidi i Betaniji ?!" (str. 25). A iz toga izvodi B., uočivši i druge mogućnosti, obrazlaganje spora izmedju „Cara i Galilejca".

„Isusu je najodrpaniji grješnik u najzabitnijem selu samarjanskom tako što važan, kako bi mu bio učeni rimsko-helenski car filozof Julijan, ili Homer, ili Aleksandar Veliki. A to naš Apostat uza svu svoju etičku ozbiljnost nije shvatio. Jer to nije plod učenosti — pogotovu ne antične učenosti — i stoičkoga vježbanja, nego je golemo intuitivno saznanje, koje preobražava čitavo biće ljudsko. A to Julijan, donekle poradi mračnih doživljaja svoga djetinjstva i poradi cijeloga svoga formalno-hrišćanskoga vaspitanja, nije u sebi doživio. I baš s a m o u t o m je on vjeran sin klasičke starine. kojoj se toliko divio" (str. 26.)

*

* Car Julijan Apostat prema hrišćanstvu, napisala Milica pl. Bogdanović, u Zagrebu 1907.

Digitized by Google

Disertacije E. Kučere* i L. Dobrzynske-Rybicke** obradjuju spoznajne i etičke teorije škotskoga filozofa Thome Browna (1778. do 1820). Temeljitim proučavanjem ovih teorija odredjen je Brownov položaj u historiji filozofskoga mišljenja. Predavanja (lektures) Edinburškoga profesora izdala su se od 1820. do 1863. dvadeset puta. Ali istom pomoću najnovijih istraživanja moglo se kritički rasvijetliti, koliko su znamenita za razvitak stanovitih problema. Ovo vrijedi osobito za teoriju spoznaja. Brown nije svoja originalna odredjenja i opažanja sam organizirao, a nije ih ni dosljedno proveo. Glavni je dio toga posla svršen istom u gore navedenim raspravama. To vidi i nestručnjak. Jedinstvenost Brownova mišljenja izbija u svakom području. Tako se u pitanju o kauzalnosti eliminiraju pojam snage i pojam volje. Zastupa ih nepromjenljivost u nasljedovanju stanovitih fenomena uz stalne okolnosti. Onome, što nužno vjerujemo (Denknotwendigkeiten), pripisuje, jedan od prvih, tek subjektivnu vrijednost (Giltigkeit). Slično u etici. Analizu i asocijaciju upotrebljava u velikoj mjeri, te naginje na genetično promatranje psiholoških pojava.

Brownova se nauka, koja se dosada identificirala s naukom common-sense-filozofije, (Kučera str. 136) ima smatrati u etici i psihologiji prijelazom od intuicionizma starije škotske škole na filozofiju iskustva (Rybicka str. 184), dok je Brown u teoriji spoznaja ostao osamljen. *C. L.*

Janko Polić-Kamov

U Barceloni — bog sam znade gdje, u kakvoj bolnici, na ulici ili u svom stanu osamljen i daleko od svakoga svoga — umr'o je Janko Polić-Kamov, poznati naš talentovani književnik. Bio je i suradnik Savremenika, objelodanivši u njemu svoju snažnu novelu Ecce homo, a u posljednjem broju jaki i originalr i portret talijanskoga pisca Oriania.

Ostavljajući za kasniju zgodu, da progovorim opširno o njegovu — za pisca od jedva dvadeset i četiri godine — doista golemu književnomu radu, sada ću samo u najkraćim crtama nacrtati opseg i smjer njegova rada. Općenito govoreći bio je impresionist i analitik — impresionist ponajviše u svojim stihovima, a analitik u ostalom radu. Razumije se, da ovdje nije govor o savršenoj analizi poznatih francuskih pisaca, nego tek o jednoj od poglavitih sklonosti našega pokojnoga pisca. On je svuda naginjao na iznošenje detalja, koji su njegovu radu podavali osobiti čar, čineći nam ga bliskim i intimnim.

Tako mlad ne napisa — koliko se u ovaj mah sjećam — nijedan naš književnik toliki broj i tako snažnih radova. On je izdao četiri posebne knjige (pjesme: Ištipana hartija i Psovka; drame: Narodjenoj grudi i Tragedija mozgova), pisao je u Savremenik, Zvono, Pokret, Hrvat, Djak, Obzor, Bosansku Vilu, Novi List, Mladu Hrvatsku. Napisao je nekoliko drama, što možda još leže kod kazališne uprave. Veliki je dio, a možda i većina njegova rada ostala neštampana. Ako ovaj neštampani rad — po kvantiteti — omjerimo o štampani, vidimo, kako je Polić-Kamov (J. P. K-v) bio plodan duh i koliko bi još napisao, da ga smrt ne spriječi u radu. Pisao je — kako rekoh — pjesme, drame, pripovijesti, kritike, eseje, feljtone o različitim suvremenim pitanjima i satire. U svemu se radu odlikovao snažnom dikcijom, u prvim radovima često grubošću, možda i neukusnošću, tražeći si tako u slobodi stvaranja putove, koji će najbolje odgovarati njegovu talentu i temperamentu.

Ovdje valja reći, da je Janko Polić-Kamov bio gotovo samouk, svršivši tek par razreda srednje škole. Iz njegova rada vidimo, koliko li je on morao privatno raditi, da sebi stekne naobrazbu, do koje je došao. A došao je do tako visokoga stepena, do kojega se nije uzvinuo ni mnogi „akademski obrazovani" inteligenat. Njegova se naobrazba istina u glavnom kretala u smjeru literarnom, ali su ga interesovala i neka druga pitanja suvremenoga života, pa je tome interesovanju davao izraza i u svome radu. Jednim je od poglavitih sredstava za tu svrhu držao putovanja. Putovao je stoga po Francuskoj, Italiji i Španjolskoj, gdje je i umr'o. Svagdje je gledao život svojim očima i živio ga na svoj način. O obilatim dojmovima, kojima su ga uvijek oplodila njegova putovanja, govore dopisi u „Pokretu", kojemu se javljao iz svake zemlje i svakoga grada, gdje se dulje zadržao. Kako je sam pisao, studirao je uvijek život na izvoru, ne zadovoljavajući se, da ga upozna posredno preko knjiga.

U svojim je radovima Polić-Kamov duhovit, satiričan, sarkastičan, rugajući se ma-

* Die Erkenntnistheorie von Thomas Brown, eine historische Studie von Elza Kučera, Zagreb 1909.

** Die Ethik von Thomas Brown, ein Beitrag zur Geschichte der Intuitionismus von Luise v. Dobrzynska-Rybicka, Posen, 1909.

Digitized by Google

ljušnosti života, znade se zanijeti nad veličanstvenim napretkom čovječanstva, znade kliktati od radosti i očajavati od bola. Stil je njegov osebit, imajući u sebi bujnost jezičnih nijansa i pokazujući sve veću originalnost i zbitost.

On je bio pravi boem-literat. U životu nije postigao ništa, no par kruna honorara i — „slavu". Nije bio dapače ni tajnik kakove čitaonice. Ljudi iz činovnih razreda rekli bi dakle, da je bio — ništa. A nama je on bio puno. Hrvatska literatura gubi u njemu jednu od svojih najodličnijih mladjih sila, gubi u njemu jednu od svojih nada.

Ovoliko neka posluži ovdje samo za opću informaciju. Tek ne smijemo da zaboravimo na njegovu revolucionarnu i nezadovoljnu inokosnu prirodu. Ne smijemo zaboraviti, da je njegova poezija puna vlastite krvi, jer je Polić-Kamov bio osjetljiv kao struna. Svaki je i najmanji dogadjaj odjeknuo u njegovoj duši. Inače ne bi bio mogao u tako kratko vrijeme napisati toliko radova. Oni — razumije se — nijesu svi suho zlato, oni nijesu svi odlični, ali dokazuju bez sumnje svi znatni talenat i originalnost pokojnikovu.

Kad znademo, kako je bio nezadovoljar, bolestan (sušica !), nemojmo se čuditi, kad u svojoj pjesničkoj ispovijesti (P. S. „Ištipana hartija" str. 63. i 64.) kaže:

Ne pjevah oči djevojke,
kad mlad je momak sretne:
ja nisam pjesnik ljubavi
ni mirisne ni cvijetne
— — — — — — — — — —

Kad tamo — rukom po staklu
svim svojim tresnuh bijesom:
Promaših !... Rukom curi krv
i staklo živim mesom...

I kletva grdna, prostačka
sve pjesme od tad piše:
P s o v a č a t e k s a m p j e s n i k j a
i z a s a d — n i š t a v i š e !

Medjutim u novijim radovima — stihova ne znam, da je više pisao — postao je sve umjereniji, skladniji i artističniji, sve se više usavršavao, digavši se odmah ispočetka daleko nad prosjek naše književnosti.

Iza velikoga talenta Kohariéeva i Janušićeva, koji su obojica svojim sposobnostima mnogo obećavali, evo se u dalekoj Barceloni na revolucionarnom tlu zazelenio i grob neprežaljenoga „Savremenikova" suradnika Janka Polića-Kamova. Ovakovi se talenti ne radjaju svaki dar. Stoga je crnina, u koju se za njim zavila hrvatska literatura, još crnija i još turobnija... *Sp.*

Sisif.

Na Olimpu se rasipno živjelo, pa im ponestalo zlata. Zeus se strahovito zabrinuo. Ali onda se sjeti Sisifa, koji ima najveće zlatne rudnike na svijetu. Zovne ga on dakle na bogovsku gozbu, za koju će Sisif mnogo platiti. Tako je i bilo.

Ali se Sisif uza sve bogatstvo i poznanstvo s bogovima nije osjećao sretnim. Ljudi su mu doduše zavidjali bogatstvo, ali on sam nije mnogo za njega mario, jer ga je stekao pukim slučajem: namjerio se slučajno na zlatne žile. Živo je želio, da se ljudi ne klanjaju samo njegovu zlatu nego i duhu njegovu. Počne on zato pjevati pjesme, ali ga sada ljudi — još i ismijaše.

I opet on bude pozvan na bogovsku gozbu, pa kada se gozba svršila, te Apolon otišao, da malko prigleda Sunce i da ga očisti od pjega, ušulja se Sisif u njegov stan, ukrade Apolonove pjesme i izda ih pod svoje.

Opazio Apolon, da mu nema pjesama, pa posumnjao odmah na Sisifa i tužio ga bogovskomu vijeću. Kada je Sisif opazio, da mu ne koristi, što taji, ponudi Apolonu odštetu u zlatu. Ali Apolon ni da čuje za zlato, već traži svoje pjesme i povrh toga za Sisifa zasluženu kaznu.

Zeus prijedje zamišljeno rukom preko brade, pa će vijeću da rekne:

— Sve se danas može kupiti.

Vijeće to potvrdi, te bude izabran Hermes, bog trgovine, za vještaka, neka on procijeni, što te pjesme vrijede. Ta Apolon ne mari i onako za zlato, nego će ga njima podijeliti, kako je to već često činio.

Hermes izjavi, da pjesme vrijede dvije cente suha zlata. I odsudi vijeće Sisifa, da te dvije cente zlata sâm sobom mora dovaljati na Olimp u stan Apolonov.

Valjà tako Sisif zlato na Olimp, ali čim ga dovalja do praga Apolonova stana, otkotrlja se zlato natrag. I Sisif mora i opet da ga valja. I opet se otkotrlja zlato, i tako neprestance. I danas još Sisif valja zlato, ali uzalud.

Razljuti se Zeus, kada vidje, da se pjesnička duša ne može kupiti, pa zavikne:

— Tako mi mene samoga: dok je svijeta, nijedan pjesnik ne stekao suha zlata!

A. Benešić.

Digitized by Google

Marzocco o Petravićevoj knjizi

Naši kritičari, koji uzeše u pretres „Nove studije i portrete" od g. A. Petravića primijetiše, da su njegove radnje o talijanskim pjesnicima tek informativne naravi, a drugi bezobzirniji rekoše, da je takova rabota suvišna, dok sami imamo dosta pisaca, s kojima se naša kritika, još nije kako treba pozabavila. Petravićeva knjiga imala je sreću, da je ocijeni zadarski „Dalmata", a za njim nitko manji, nego ugledni talijanski književni list „Marzocco", koji izlazi svakoga tjedna u Firenci. Kritik uvaženoga fiorentinskoga tjednika prof. Bruno Guyon, koji bez sumnje zna hrvatski, osvrnuo se samo na one radnje o talijanskim pjesnicima i veli izmedju ostaloga i ovo:

„Lijepa sklonost slavenskoga (!) pisca za talijansku književnost, te ljubav i mar, kojim nastoji uhvatiti i protumačiti u svom jeziku Carduccijevu misao i dušu, preporučaju našoj pažnji ovu knjigu („Nove študije i portreti"). Sastoji se od zbirke študija, već objelodanjenih u slavenskim (!) revijama, a veći dio (?) njih odnosi se na talijansku književnost, počam od 1848..... Obzirom na poznavanje predmeta, na dobar ukus i sigurnost ocjenjivanja, pisac može pravom držati, da je svojom knjigom podao racionalnu i jasnu sintezu književnosti našega preporoda svojim sunarodnjacima, baš potomcima onih jadnika poslanih „qui nella vigna a far da pali", za koje je iza Beppa Giustija sam Carducci imao notu simpatije u zanosnom izricanju jedne humanitarne misli:

Perche piangi, o fratello croato,
il figlinol che in Italia peri?

(„Zašto plačeš, hrvatski brate, sina što je u Italiji poginuo?") Petravić pokazuje, da je dobro shvatio ovaj universalni Carduccijev duh, koji potiče na bratinstvo svih naroda, pozivljući ih da se preporode. U tom što je shvatio ovaj duh, duh Mazzinija i Garibaldija, upravo u tom se krije tajna i razlog da je hrvatski pisac mogao razumjeti našu književnost, shvatiti čar Mamelijeve himne, sjajnu figuru mladoga junaka, slavom ravnoga Körneru i Petőfiju, „što svoju poeziju vlastitom krvlju potvrdiše". Stranac, koji shvaća Mamelija, može zaista osjetiti čar pjesnika „klitumna" i „Ça ira" (Carduccija). Treba priznati da pisac duboko pozna Carduccijevo djelo. Ovo djelo, dobro pazeći na značajna mu obilježja, otkriva on svojim sunarodnjacima putem razjašnjivanja, komenata i prijevoda u stihovima i u prozi. Prijevodi u prozi strogo paze na Carduccijevu misao i na najfinije nijanse kolorita..... Prijevodi u stihovima, protiv kojih smo slušali kako Carducci grmi na bolonjskoj školi, uopće su dobro ispali. On bi se sam čudio tim više što su prijevodi njegovih pjesama hrvatski. U ovom su Petravića pretekla dva druga sunarodnjaka, Tresić i Begović. Prevodi neprevedene pjesme i pokušaj ne promašuje. Za me pisac sretno uspjeva u prijevodu distiha i pokazuje se zaisto umjetnik. Najbolje je prošla oda „Na trgu sv. Petronija". U njoj je prelita sva svečanost i gracija Carduccijeva, a u svakom distihu je sačuvana originalna cjelovitost misli.

Isto vrijedi i za ode „Mors" i „Pad snijega". Manje su sretne, za me, alkajske pjesme „Talijanskoj kraljici" i „U smrt Eugenia Napoleona". Odveć se osjeća naprezanje piščevo u borbi sa zahtjevima jezika, koji ima puno svježije tradicije. Zaključujući, u glavnom je stvar dobra. Željeti je da takovih učenjaka i prevadjača bude još više na drugoj strani Jadrana... Koliko bi dobile birokracija i diplomacija, da se narodi poznaju bolje medjusobom, kako sam upozorio u listu „Vita Internazionale" 1907. prigodom Garibaldijeve stogodišnjice. Medjutim smatrajmo Petravićevu knjigu kao utješljiv početak nužne evolucije vremena".

— *s.* —

Kosor kao kritičar*

U svijetu se traži, da kritičar znade barem toliko, koliko onaj, koga kritizuje, da ima ukusa, objektivnosti, daleka pogleda, a prije svega inteligencije. Toga svega u našeg kritičara nema. To je literarna šmokovština. Ne znamo, kojim je jezikom taj članak izvorno pisan, ali vidi se, da je preveden i loše preveden. Ili je možda i original tako loše i bez stila sastavljen. Kako se Kosor uvukao u ovaj ugledni list, ne znamo, svakako je vrlo karakteristično, da je Kosor čak u Kijevu našao list, u kojem se tuži, što Savremenik slabo honorira, a često „samo i obećaje honorar, a ne plaća ga". Jadni Kosore, a predujmovi!

U općem dijelu opisan je život naroda u Zagorju, Bosni i Dalmaciji. U Zagorju pučanstvo „sada makar oslobodivši se od fizičkoga ropstva, ipak se još vazda nalazi u silnoj ovisnosti od bogatog (!) plemstva, koje sastoji većim dijelom od stranaca (?). Ovo se plemstvo odnosi prema seljacima sasvim feudalnim despotizmom, iznudjujući poslušnost i „ljubav" bičem u ruci".

* V mire iskustv. 1910. I—III.

Digitized by Google

U Bosni je još beznadniji položaj.

„Jednom od karakterističnih crta zaostalosti i nekulturnosti jesu d r v e n i p l u g o v i, kojima još i sad Hrvati oru svoja polja!" Uvedite željezne plugove i ne će biti Kosorova. „U duga zimska gladovanja, ljudi se hrane često korenjem raznih bilina, koje oni, ako možemo vjerovati novinama, otkapaju ispod snijega".

I Dalmacija je siromašna. Narod je rodjeni sanjar, pjesnik i traži doživljaje. „Pun vjere u vlastite sile, preziruči svaki vanjski pritisak, ostavlja on svoju milu domovinu, da traži sreće daleko u tudjini". Za to „nema radnih ruku, a polja obradjuju žene i djeca". Zar zbilja? !

Govori i o Slavjanima, a možda misli Slavonce.

„Pošto su gotovo posve uništili silne hrastove šume, koje su bile jedinim dohotkom Slavjana (a sve su gotovo državne ili općinske !), i useljavanjem tudjih elemenata i pritiska sudbenih oblasti (?), doveli su (Slavjana) postepeno do stupnja prostog zanatnika ili radnika, zaglušivši u njem sav prijašnji prirodjeni patriotizam, razviti patriarhalnim zadrugama, kojim sad više nema ni traga".

Tako može pisati, koji zakutni berlinski šmok o Hrvatskoj.

„I u tom nenormalnom ekonomičkom načinu života treba tražiti razlog toga zastoja u razvitku kulture, toga neznatnog napretka — nicht vorwärtskommen, koji se tako vidi u svemu. Kriva je tomu još i prirodjena apatija, reći ću dapače kadgod nekakovo samoponiženje".

Onda nastavlja duhovito:

„Literarni r a d — to je tako reći nedjeljna zabava (vremja provoždenije), a činovništvo nasuprot daje mogućnost egzistencije i pruža često mogućnost napraviti „povoljnu partiju", a politika daje časti i slave". Tako purgari filozofiraju kod pive, ali ni oni sami u kakovoj Münchener Bierhalle to ne će nazvati kritikom.

I onda dolazi najbolnije mjesto.

„Živjeti samo od literature u nas nije moguće". Sasvim naravski, napisati kakovu novelu, štogod za podlistak, igrati neshvaćenu veličinu, a sve bez čestite kulture, bez znanja, bez rada i truda — nije moguće. Nije glavno pitanje honorara, kako u nas već dulje literarni zanatlije nariču, glavno je raditi, pošteno, neumorno raditi — radi umjetnosti, a ne samo za retke. Nije dovoljan samo talenat i duga kosa ili brada. I pravo je, ako „takovi odvažnici prolaze kroz gladovanje". Svakako je poštenije, ako „stupe u službu, postanu sekretari te ili ovako ili drugačije mijenjaju svoje jadno literarno životarenje položajem bolje sitim i s više dohotka". I to ne ide, ako ništa ne znaju i ne rade. Svagdje se, pa i u nas pošteni, solidni rad prema našoj općoj sirotinji dolično plaća. Žalosno je, da je „narodni odbor u Zadru (autor piše Zara, Agram itd. u slavenskom listu) dao nekom djaku potporu od 100 K", a možda srpska „vlada daje velike stipendije za Pariz, Berlin" itd.: ali bi još žalostnije bilo, kad bi viša obrazovanost ovisila samo o potporama vlade. To je nesolidno stajalište, tako se trutovi odgajaju. Neka se živi od vlastita truda.

Kao primjer navodi autor Savremenik, koji „plaća 4 krune po štampanom arku i to često samo obećanjem a ne gotovim novcem". Ne smeta, što je to laž, ali karakteristično je za čitavu ovu kritiku. Raditi u „Maticu Hrvatsku" takodjer je teško, ovaj l i s t ! (gazeta) prima u svoje stupce strogo filtrirani materijal, razrijedjen i iznakažen, tražeći od saradnika samo nepristrano prikazivanje fakata i tudj je svakoj individualnosti i svakom poletu fantazije preko odredjenih granica". A Kosor je prvi uskočio u ovu „gazetu" „Maticu Hrvatsku", dok još nijedan od mladih nije pisao u nju na temelju solidarnosti. Možda je i ovdje bio honorar glavno ili „samoponiženje"? Pa zašto onda psuje i takovu Maticu.

„Ali ipak bez obzira na sve desperatne prilike ima u nas znakova, ima kao još sakrivenih u magli pred osvitom vijesnika literature, koja se radja (!), literature ako i ne strogo hrvatske, to barem hrvatsko-srpske ili bolje jugoslavenske"

Najbolji je prestavnik „talentirani lirik" Silvije Kranjčević.

Zatim opet bez sistema, kako je čitava „kritika", piše o Silviju Kranjčeviću, Šandoru Gjalskom, Josipu Kozarcu, Janku Leskovaru Ivi Vojnoviću i Anti Tresiću Pavičiću.

To je sve puno fraza, što su ih i drugi i ljepše rekli. Kakovih opažanja, novih pogleda nema, prežvakivanje poznatih stvari, garnirano malo jeftinom duhovitosti, a pokadšto i neistinama n. pr.:

„U Zagorju Gjalskoga vino se lije rijekom. Sred neprestanih pijanaka sav kraj je kao opit ljubavlju, patriotizmom i heroizmom".

„Kranjčević je morao služiti kao činovnik u Sarajevu radi komada kruha, da prehrani ženu i djecu". „On je ostavio krasnu p j e s m u (poemu): „Izabrane pjesme".

Zatim dolazi ditiramb moru „Pjevači na mora" (Kosor govori pro domo sua. Fraze i fraze !

Digitized by Google

Tresić mu je stari Rimljanin, koji se u Agramu borio proti mržnji, ali ju je pobijedio. Njegova djela će istom buduća pokoljenja cijeniti i shvaćati. I u tom duhu dalje!

Konačno spominje i imena „literarnih trudbenika drugog reda: Milana Begovića, Vladimira Nazora, Augusta Matoša".

Ukratko: nekulturno pisanje nekulturnog čovjeka. Sramota, da sa tako malo ozbiljnosti piše o našoj literaturi Hrvat, a žalosno, da se u tako ugledni list mogao proturiti takova desperatna pisanija, koja već svojim naivnim stilom silno kontrastira s drugim duhovitim člancima u istom broju.

Ne bi bilo ni vrijedno obazirati se na takovu pisaniju, ali odviše je bezobrazno, a da bi se na to šutjelo. ?.

Ivan Tkalčić

26. juna o. g. postavljena je svečanim načinom na rodnu kuću historičara Ivana Kst. Tkalčića spomen-ploča, koju je izradio Ivan Rendić. Kod proslave su sudjelovala gotovo sva zagrebačka društva. Sama proslava otpočela je prigodnom besjedom E. Laszowskoga, koji je istaknuo, da kaptol nije dozvolio postavljanje ploče na kuriji br. 14, u kojoj je Tkalčić radio i živio, pak je ploča za to postavljena na rodnu kuću (Nova Ves 41). U ime jug.-slav. akademije govorio je dr. Dane Gruber, prikazavši život i rad Tkalčićev. Rodio se je 4. rujna 1840. Sve je nauke svršio u Zagrebu, gdje je 1862. zaredjen za svećenika. Kao bogoslov bavio se povijesnom naukom, te je 1859 (u „Nar. Nov.") objelodanio raspravu „Zagreb" 1861. napisao je u „Katoličkom Listu" povijest „Slavenskog bogoslužja", a iste godine (u „Napredku") „Povijesnicu Hrvatsku", koju je kasnije proširio u „Povijest Hrvata". Kapelanovao je u Sisku, u kojem napiše „Severila ili progonstvo kršćana u Sisku". Tu je napisao i povijest Slavenskog bogoslužja pod naslovom „Na uspomenu tisućgodišnjice sv. Ćirila i Metoda". 1867. vratio se u Zagreb i tada otpoče pravi i opsežni znanstveni rad Tkalčićev. Neumornom ustrajnošću studirao je zagreb. arhive. Znanstveni i književni rad Tkalčićev ticao se crkvene i svjetovne povijesti. Za povijest zagreb. biskupije važniji su „Povjesni spomenici", te mnoge druge rasprave.

Velika je zasluga Tkalčićeva, da je sabrao i objelodanio u svojim raspravama veoma mnogo gradje za kulturnu i socijalnu povijest. Počam od obreda u stolnoj crkvi do progona vještica, od posvema neznatnih svakidanjih običaja starih Zagrebčana, do krvavih sukoba izmedju Gričana i kaptolaca, izmedju kmetova i gospode, sve je to Tkalčić prikazao i ocrtao u brojnim raspravama. I tisuću onih malih i na oko neznatnih podataka, koji su nužni za kulturnu povijest, kao što i one velike zgode, koje se debelim slovima pišu u povijesti, sve je to Tkalčić iznio na osnovi proučavanja domaćih listina. Dašto kao svećenik i rodoljub nije moguće sve ono iznio, što je našao, ali ono, što je iznio, bilo je dovoljno, da mu pribavi neprijatelja.

Tkalčić je bio članom jug.-slav. akademije, potpredsjednikom hrv. arheološkog društva, a bijaše uvažavan i izvan granica Hrvatske. Dopisivaše s mnogim učenjacima u Rusiji, Njemačkoj, Srbiji, Češkoj, Engleskoj, Bugarskoj i Slovenskoj.

Nakon govora Gruberova, u kojem su prikazane značajke rada Tkalčićeva i spomenuti svi njegovi radovi, progovorio je predsjednik novoveške općine Stengel, izrazivši radost, što se Ivan Tkalčić rodio u Novoj Vesi. Konačno je progovorio načelnik grada Zagreba Holjac, te otkrio spomen-ploču. Spomen-ploča je izradjena u mramoru, a lik sam u bronci. Nosi napis: „Ovdje se rodio 4./5. 1840. Ivan Kr. Tkalčić, iztraživač povijesti Hrvatske, a napose grada Zagreba. Ovu spomen-ploču postavi Hrvatski narod marom braće Hrv. Zmaja 1910."

Poslije Augusta Šenoe jedva da je itko tako vidljivo i tako jako pokazao ljubav za stari Zagreb, kao Ivša Tkalčić, pak je stoga i pravo, da mu je podignuta spomen-ploča. Bilo bi tek za poželjeti, da je tom zgodom izdano koje njegovo djelo, ili da je u lakoj formi prikazan njegov rad u jeftinoj knjižici za narod.

Dalmacija i umjetnost

U posljednje se vrijeme stalo Dalmaciju isticati kao zemlju ne samo bogatu umjetninama, nego i prikladnu za razvoj umjetnosti. Zastupnik na carevinskom vijeću Jure Biankini iznio je u junu o. g. ondje dva prijedloga, koji idu za tim, da unaprijede razvitak umietnosti, napose u Dalmaciji. U jednomu predlaže, da vlada podigne u Beču zgradu za periodičke umjet. izložbe umjetnika raznih narodnosti u Austriji. U toj zgradi imala bi se svake druge godine prirediti velika državna izložba. Izložbenu jury birala bi svaka narodnost za sebe, a konačno bi odlučivala o primanju mješovita

Digitized by Google

velika jury. Ova bi jury imala vršiti kontrolu nad kupovanjem, dok bi o kupnji odlučivalo povjerenstvo, koje svaka narodna skupina bira iz svoje sredine. Budget za nabavu dijeli se percentualno za svaku narodnost. Ministarstvo za bogoštovlje kupuje samo na tim izložbama. Kupljene umjetnine ostaju godinu dana u bečkoj modernoj galeriji, a onda prelaze u muzeje i galerije dotičnih zemalja, kojima pripadaju umjetnici, koji su ih stvorili.

Drugi prijedlog ide za tim, da se u Dalmaciji, kao eminentno umjetničkoj zemlji, podigne umjetnička akademija za južne Slavene. Ta bi akademija trebala da ima tri odjela: 1. za arhitekturu (izučavanje klasične, podučavanje u modernoj, modelovanje i crtanje. Dvije godine); 2. za kiparstvo (uputa u klasično, studiranje po prirodi, po antici, anatomija, podučavanje u arhitekturi i podučavanje u raznim tehnikama) i 3. odjel za slikarstvo (crtanje i slikanje po prirodi, antici, arhitektura, kemija). Akademija bi trebala da bude u Spljetu ili Dubrovniku. Razlozi, s kojih se umjetnička akademija traži za Dalmaciju, jesu u tome, što južni Slaveni ne imadu još ni jedne akademije, a svojim narodnim vezovima, po narodnom pjesništvu i glazbi dokazuju najveću spremu za njegovanje umjetnosti. Bogatstvo umjetničkih spomenika u Dalmaciji, koja po njima biva austrijskom Italijom, takodjer bi moglo biti dosta odlučno.

O umjetničkim spomenicima Dalmacije počela se takodjer u posljednje vrijeme voditi sve veća briga. Zastupnik na carev. vijeću Vuković podnio je proračunskom odboru rezoluciju, kojom pozivlje vladu, da za Dalmaciju ustroji stalno mjesto konservatora starina, da podigne muzealnu zgradu za starine srednjega vijeka i moderne dobi, da povisi dotaciju za uzdržavanje umjetničkih spomenika u Dalmaciji; da se napravi inventar svih dalmatinskih starinskih spomenika, da se stvori zakon za čuvanje starina, a napose za čuvanje Diokleciianove palače u Spljetu i stolne crkve u Šibeniku.

Za vrijednost umjetničkih spomenika Dalmacije govori najočitije činjenica, da su dvije bečke nakladničke tvrdke (F. Malota i A. Schroll) otpočele ove godine izdavati ogromna djela, koja prikazuju gradjevne spomenike Dalmacije. Jednomu je napisao predgovor poznati stručnjak Cornelius Gurlit, a u drugom će biti objelodanjena zbirka snimaka Ćirila Iveković, koji je tu nedavno napisao djelo o Dioklecianovoj palači. Osim ovih dvaju djela započelo je ove godine izlaziti djelo o dalmatinskoj narodnoj umjetnosti (vezivu, nakitu, rezbarijama) pod redakcijom njemačke spisatejice Bruck-Auffenberg. U „Savremeniku" bit će govora o svim ovim djelima, a za sada ih tek spominjemo, da se vidi, kako naglo raste interes za umjetničke starine Dalmacije. —*in*—

Popijevke*

Ova se zbirka od šest popijevaka prislanja uz ukusno probrane tekstove ponajboljih srp. i hrv. pjesnika. Uz originalni tekst, koji je štampan i ćirilovskom i latinskom azbukom, podmetnut je ruski i njemački prijevod.

Bez podrobnosti istaknut ćemo neka obilježja Božinsky-eve umjetnosti. Njegova se melodija, oskudijevajući na lirizmu, kojim je na primjer Schubert u mnogobrojnim romancama znao osvojiti i glazbenika i laika, odlikuje pravim čisto dramatskim verizmom. Njegova je muzika prije svega plastična. Ilustrirati muzikom razne pjesničko-psihologijske momente; učiniti ih znatnijim od sporednih zamisli; komentirati pjesnika: eto u kratko estetike Božinsky-evih kompozicija. Tako se ističe „Noć" tjeskobom i tmurnošću, „Večernja pjesma" jednostavnošću, a „Vision" čisto pjesničkim snatrenjem. Ali nad svima se ističe „Opogledaj" ukusnom interpretacijom pjesničkih gradacija ovog krasnog produkta Zmajeve pojesije. Velikim razumijevanjem ulazi glazba Božinsky-eva u Nikoličevoj „Chanson" u interpretaciju poglavito ovoga momenta: „na obali nimfa plače i plače od žudnje, od strasnog čeznuća".

Udara u oči struktura Božinsky-eve melodije, koja je daleko od svake formalne ukočenosti i skolastične uokvirenosti. Melodične zamisli usko su mu srasle s deklamacijom teksta. Za nj pjevanje kao da i nije drugo, nego enfatični govor. Harmonična je obradba u zamisli duboka, a u provedbi jednostavna, glatka i nadasve efektna. Ona odaje glazbenika, koji se je posve uživio u tehniku harmonizovanja. Ipak treba prekoriti čestu presmjelost u modulacijama i mjestimičnu harmonijsku prenatrpanost, koja je nastala zbog izlišnoga podvostručenja dionica. Ove koncesije odaju smjelost auktorova umjetnički interesantnoga temperamenta.

---

* P. K. Božinsky: „Pjesme za jedno grlo i glasovir". Op. 2. Auktorovo vlasništvo. Cijena 6 K. Raspačava Milan Ilkić, knjižar, Zemun.

Digitized by Google

Glasovirska je pratnja posve samostalna, ali opet u najljepšem skladu sa dionicom pjeva. Ona ne samo što zazire od običajne stereotipnosti naših i priznatijih auktora, nego se dapače čini često interesantnijom i od samoga pjeva. Ako ovdje i ne nailazimo na glasovirsko-tehničke nove ideje, ipak svaki takt odaje glazbenika, koji s lakoćom barata tipežem u smislu najnovijega napretka glasovirske vještine.

U kratko: auktor je čedo zdravo shvaćena Wagnerova verizma i Debussy-ova impresionizma. Estetiku ovih velikana provadja naš mladi auktor s mnogo autokritike. Opaža se samo, da mu po koji put nedostaje snage, da donekle obuzda svoj glazbeno presmjeli temperamenat; a isto tako jasan je djelomični nedostatak onoga lirizma, bez kojega ne može pravo da bude ni najdramatičnije shvaćena glazbena umjetnost. Ovoliko smatramo shodnim nuzgred istaknuti, jer kako je ova u istinu vrlo uspjela zbirka tek drugi auktorov opus, moglo bi se dogoditi, da mu se s vremenom ovakav način komponovanja izrodi u manirizam.

Ističemo pak ovo osobito, jer imamo pred sobom glazbenika, koji je ne samo duboko uronio u sve discipline, što zasijecaju u kompoziciju; koji je od prirode snabdjeven bujnom fantazijom i invencijom; nego koji još uza to ima — a ovo je vrlo znatno — i osjetljivu savjest umjetničku. Božinsky je glazbenik sa svim uvjetima pravoga umjetnika, od kojega možemo iščekivati još kud i kamo većih djela. Radujući se ovoj pojavi, ovu dobro došlu zbirku romanca, koja svojim čisto modernističkim umjetničkim intencijama u našoj literaturi zaprema ne samo zasebno, nego i odlično mjesto, koja je namijenjena samo inteligentnim pjevačima i pianistima, a još inteligentnijem općinstvu, toplo ju preporučamo svakomu.

Antun Dobronić.

O slikaru Vrazova portreta

Povodom moje bilješke o Vrazovu portretu i njegovu slikaru (vidi „Savremenik" br. 7. o. g.) priopćuje prof. Fr. Kobal u VIII. svesci „Slovana" o slikaru Stroyu ove podatke iz Strahlovih „Kunstzustände Krains, Graz 1884." pag. 49.: „Mihael Stroy rodio se u drugom desetgodištu 19. vijeka u Kranju, izobrazio se u Mlecima i Rimu za portretnoga i povjesničkoga slikara. Svojom se umjetnošću bavio manje zbog zaslužbe negoli iz ljubavi prama umjetnosti. Njegove su slike zato (?) rjedje i manje poznate. Slika „Srca Isusova" na menzi postranoga oltara sv. Neporuuka u crkvi sv. Petra u Ljubljani je njegova. Dosta pozornosti pobudio je doprsni portret biskupa Antuna Alojzija Wolfa, njegovo djelo iz 60-tih godina, a isto tako i nekoje kopije talijanskih majstora i nekoji žanri. Na njegovim slikama hvale brižnu izradbu, dok bi se crtežu dalo ovdje ondje štošta prigovoriti. Umro je u Ljubljani". — Dekan A. Koblar u Kranju konstatira, da se u godinama 1805.—1830. Mihael Stroy nije rodio u Kranju. Bit će dakle, da se taj podatak u Strahlovoj knjizi osniva na tome, što je Stroy valjda živio u Kranju. Urednik „Slovana" dr. Ilešić priopćuje, da je Vraz putujući g. 1841. po Kranjskoj, bio osim u Ljubljani takodjer i u Kranju, pa drži vjerojatnim, da je tom zgodom nagovorio Stroya da podje medju Ilirce.

Od g. Fr. Reizera st., koji je Stroya poznavao osobno, i sam mu kao dječarac sjedio kao model za portret, doznajem naknadno, da portreta od Stroyeve ruke (osim već u br. 7. spomenutih) imade i u g. Stj. pl. Drčića i H. pl. Praunspergera u Samoboru, a moralo bi ih biti i u obiteljima pl. Gaj i Nossan u Zagrebu, što nas i opet potsjeća na ilirska vremena. Kako se iz svega vidi, Stroy je mnogo boravio u našim krajevima. Sveze, što mu ih je pribavio Vraz medju Ilircima, proširio je Stroy veoma, te se konačno i oženio u Zagrebu. Njegova je žena bila iz obitelji Horaček. Istom ovom ženidbom stekao je Stroy sredstva za studij u Mlecima i u Rimu, i istom se od toga doba može govoriti o tome, da je slikao više iz ljubavi prema slikarstvu negoli zbog zaslužbe. Sigurno je naime, da je Stroy prije toga imao pekunijarnih neprilika i okapanja s naručiteljima portreta.

Kašnje je Stroy baštinio od ženine rodbine i kuću na uglu Ilice i Mesničke ulice, te je u toj kući živio dulje vremena i imao ondje svoj atelier. U tome je atelieru g. Reizer vidio i više historijskih slika, od kojih mu je jedna ostala živo u pameti: provala Zrinskoga iz Sigeta. Zrinski i turski vodje bili su na toj slici predočeni na konjima.

Primijetiti mi je još, da studij u Italiji nije povoljno djelovao na Stroyevu umjetnost, barem ne na umjetnost portretiranja. Portreti, što ih je Stroy slikao nakon povratka iz Italije, nenaravno su izgladjeni i slatki, dok se portreti mladje dobe, medju koje brojim i poznati Vrazov portret, odlikuju nekom naravnom oporošću, koja bolje odgovara modernome ukusu. Ta se razlika dobro vidi u obiteljskoj galeriji g. Reizera, gdje imade portreta jedne i druge dobe.

Digitized by Google

Konačno držim, da se Strahlov prigovor Stroyevu crtanju ne tiče portreta, koji su — u koliko su meni poznati — uploške crtani veoma pomnjivo i dobro. Bit će da taj prigovor, u koliko je opravdan, ide Stroyeve historijske kompozicije

Fran Hrčić.

Marija pl. Berks

Ovo književno ime češće se moglo naći u njemačkim beletrističkim listovima za porodicu („Über Land und Meer", „Gartenlaube" i dr.). A ipak je to bila rodjena Hrvatica. Potjecala je iz obitelji Čop. Djed joj je bio veoma bogati karlovački trgovac, a otac austrijski generalski časnik, koji se bijaše oženio u Lombardiji. U njezina oca bijaše mnogo trgovačkoga duha, ali nije imao sreće. Vrativši se u Hrvatsku, stade se baviti projektom osušenja lonjskoga polja, o čemu je napisao posebne studije. Konačno se smiri na turopoljskom imanju Velikoj Mlaki. Ovdje se u Marije probudila pjesnička žica. Kako je medjutim bila, kao dijete časničke obitelji, odgojena njemačkim jezikom, otpočela je literarno raditi tim jezikom. Prvo njezino djelo, kojim je na sebe svratila pozornost i u Hrvatskoj, bila je zbirka „Kroatische Novellen". Novele joj medjutim nijesu umjetnički vrijedne i uspjele, nego imadu značenje kao etnografski prilozi. Još jače je istaknuta ta strana njezinoga rada u ovećem djelu „Das südslavische Frauenleben", u kojem je prikazan život Hrvatice, Dalmatinke, Bosanke, Srpkinje i Bugarkinje. Djelo je opremljeno sa slikama žena, odjevenih u nošnje tih naroda, a djelo je izašlo potporom nadvojvode Josipa. Marija Čop bijaše se medjutim udala za bruseljskog odvjetnika Marleta, s kojim je živjela neko vrijeme u Kairu. Nakon više godina vrati se u Hrvatsku i posveti se posvema književnom radu. Napisala je više dramskih radova, koji su prikazivani na njemačkim pozornicama u Beču, Pragu, Olomucu, a najuspjelija je „Die Glocken von Karansebeš". Napisala je i jednu dramu iz bosanske prošlosti pod imenom „Bogumili". Kad joj je suprug umro u Ateni, nastani se stalno u Beču, gdje se udade za viteza Berksa, člana slovenačke konservativne stranke. Na suprugovom imanju Graifenstein radila je od onda mnogo za njemačke listove. Posljednja joj je radnja nekrolog baruna Helverta, u čijem je domu bila lijepo susretana. Na Graifensteinu je i umrla 25. maja o. g. kao otkinuta grana s narodnog stabla.

Jedna premijera

S raznih razloga iznijela nam je uprava našega kazališta tek pod konac svoje prošlogodišnje sezone jednu — reći ćemo odmah — dobru domaću premijeru. Bile su to „Duše" Petra Petrovića.

Petar Petrović — rekao tko što mu drago — ima u svojim literarnim radovima nešto tako čarovito i neodoljivo lijepo, da je jednako privlačiv za svakoga, bez obzira na njegovu kulturu i bez obzira na njegovo poznavanj Petrovićeva ličkog kraja i njegovih „ljudi sa zagonetkom". On je svojim negda čestim novelama u „Nar. Nov.", kako je već negdje opaženo, stvorio sebi svoj stalni čitalački krug, od kojih su mu svi bili tako domaći i tako blizi, premda ga u većini slučajeva nijesu osobno ni poznavali, — a ovi su ga dopratili i na pozornicu I ne bi znali, u čemu je upravo ta snaga Petrovićeva. Jer ne ima tu ništa od onoga, što se zove „prefinjeno", nikakovih senzacija ili nečega, što ti napinje živce i tek ovako omamljujući djeluje. Možda lijep jezik i rijetki opisi sela i svega onoga, što je u njem i oko njega i što mu daje ona jedina predvečerja, sutone i mirise. Možda laki njegovi dialozi, što teku tako prirodno i neusiljeno, kao da gdjegod u dvorištu ili pred kućom prisluškuješ razgovoru ovih ličkih ljudi. Ili sami ti njegovi ljudi i kraj. Ne znam. Znadem tek to, da je Petrović danas najsnažniji naš — recimo — seoski pisac i najbolji reprezentant ove vrste naše literature uopće, kao i to, da imade danas već cijeli niz svojih sviljesnih i nesvijesnih imitatora, sa nekim pače čitavim odlomcima reminiscencija iz boljih Petrovićevih radova.

Petrovićeva nova drama „Duše" nije za njegove literarne poznavaoce takodjer ništa novo. Ona je tek nastavak prijašnjih njegovih literarnih radova. Ili možda bi se ispravnije reklo : u svojim dramama nam Petrović skupno i odjedamput kazuje ono, što nam je po raznim našim literarnim časopisima i dnevnicima kazivao na odlomke, fragmentarno. Kao od bojazni, da ne zaboravimo ovih „raštrkanih" njegovih ljudi. Jer sva ova lica, što u „Dušama" dolaze na pozornicu, nama su već dosta dobro poznata. I Nikola i Lela, Cuca i Stevica. Pa i radnja. Ono spremanje u Ameriku ili dolazak iz tudjine nadjosmo već u njegovim novelama. A istom predvečerja i sutonsko zvono, što poziva izmučene duše da klecaju na koljena, mole se i spremaju k počinku, kao i one dvojnice, pjesma pastira i udaranje klepaka.

Digitized by Google

Pa ipak. Ako nam sve to i jest poznato već otprije iz njegovih radova, ovako s pozornice, djeluje mnogo snažnije. Jer tu gledaš pred sobom čitavi taj život, fizički gledaš one ljude, što se muče i boluju u nutrini, onu šutnju, koja govori više od bujice riječi. Pa onda kad odjedanput provali jaki krik, što kao da razdire srce u čovjeka i uzburka se krv i dižu pesnice, jake i tvrde kao onaj goli lički kamen... Ili opet ona tišina iza bure, što znači nove patnje, unutrašnju muku i grižnju i — novi, očajniji krik. I gledamo onaj pogled Nikolin, kad nadje svoju zakonitu ženu u zagrljaju polubratovu, pogled dugi i krvavi...

— Htio sam ubiti, htio sam počiniti grijeh — kaže on kasnije.

A mi, što smo sjedili u tamnim sjedalima gledalaca vidjesmo i osjećasmo sve to, čitasmo to iz onih široko razkolačenih očiju, iz onoga pogleda.

Nikola, pastorak kuće Starića, oženi u odsutnosti Stevice, sina stare Jule Stanića, koji je na radu u Americi, Stevičinu curu Lelu, koja od duge čežnje za njegovim dolaskom nalazi u Nikoli dio svoga dragoga i zadovoljuje se time, da se za nj uda. Kad se Stevica povrati, nadje ih vezane zakonom. Njega to peče i boli, to jače, što ju dulje gleda u njihovoj kući. Nastaju u njega predbacivanja samome sebi, što je uopće polazio u svijet, a ne žaca se ni njoj predbaciti nevjere. U jednom takvom času ona mu iskreno ispovijedi, kako još vazda voli njega a ne Nikole, za kojega i nije nikad osjećala. On dakle ne ima na nju ni prava. U Stevice se radja staro čuvstvo, koje i nije ohladilo, već je tek njezinom udajom za polubrata bilo povrijedjeno, — a kad bane u kuću Nikola, nadje ih — zagrljene. „Jaz" je puknuo, i konflikti se redaju kroz cijeli gotovo drugi čin. Osjećaju taj jaz i ukućani i svi vide, da je izlaz težak i da je moguć jedino ponovnim odlaskom Stevičinim. I kako je Stevica taj svoj odlazak prije sam često naglašavao kao spas, sad, kad konačno i majka vidi, da drugoga izlaza ne ima i moli ga da se makne, — on je slabić, ne može. Boji se tudjine. A sve to gleda sa strane Lela i u nje se budi kajanje, a spoznaja njezine pogrješke, kao uzroka ovih konflikata, tjera ju da učini nešto — da se makne ona... I jednog predvečerja, nešto prije Pozdrava Gospi, kad su svi u kući, dotrči stari Bogalj i javlja, da su se muke svršile. Lela se bacila u bunar...

I s time bi moglo svršiti.

Ali Petrović je htio da u ovoj drami dade jednoj drugoj misli jače doći do izražaja. To je ljubav k zemlji, rodjenoj brazdi, koja je i prije kadikad naglašivana, ali joj je gotovo povse posvećen čitavi treći čin. Nikola, koga dogodjaji i nakon smrti Leline ne mogu da smire, odluči da se otisne s rodnog praga i makne tako od Stevice i sjećanja na sve oko, što je bilo. Jer premda je uzroka jazu, Lele, nestalo, ostali su spomeni i ovi ih odbijaju. Uzaludne su sve molbe majke, da ostane i da joj ne krvari opet srca, uzalud tumačenja Bogaljeva o potrebi njegove snage njihovoj zemlji — on je tvrd, odlučan. Tek u zadnji čas, nakon posljednjih oproštaja, kad već ima sanduk u ruci i hoće da predje kućni prag — stupa preda nj Stevica i zakrčuje mu put. On ne smije poći. Ili zar će tudjim ljudima dati snagu svoju? Ili zar ne vidi ova njihova polja, kako ga čekaju i zovu? I zar će ih same ostaviti? Tko će orati rodne ove njihove brazde?

Vani se začuje udaranje klepaka. Odmah zatim dvojnice.

— Ah, dvojnice! — doima te se čudno nakon otpora ovaj blagi Nikolin poklik. I on se na njihov glas smekšava, smiruje, popušta — ostavlja sanduke i vraća se. Vraća se k zemlji, rodnoj zemlji njihovoj, da je ore. Upravo da je zajedno oru — Stevica i on.

I ako nije možda uspjelo piscu, da prikaže ovu ljubav k zemlji nešto — recimo — prirodjenije njegovim ljudima, seljacima, što mu je uostalom bilo i prigovoreno iza premijere, premda ne uvijek s pravom, ipak nas se ovaj treći čin a osobito posljednja scena izmedju Stevice i Nikole, koja je ujedno i najefektnija, silno doimlje, i ako se čini, da je pisac mnogo više pažnje posvećivao drugom činu. Uz sitne pogrješke, koje se s pozornice gube (a to je glavno) pokazao se, Petrović, čini nam se upravo ovim trećim činom kao majstor svoje vrsti. I time bez ikakve grižnje savjesti mislimo mirno reći, da je Petrović svojim „Dušama" učinio u svom literarnom radu snažni korak naprijed, a nama podao jednu valjanu domaću dramu.

Razumije se, da ima mnogo od uspjeha zahvaliti i dobrom glumljenju. *F. Jermolov.*

„Bosanska Vila"

Od svih srpskih literarnih listova, najviše je pažnje posvetila hrvatskoj književnosti „Bosanska Vila", koja izlazi u Sarajevu već dvadeset i petu godinu. Dakako, zbog naših traljavih prilika i medjusobnoga nehaja, nije imala odredjen plan, niti joj je bilo moguće učiniti sve potpuno do kraja, ali urednik joj, g. Dimitrije Mitrinović učinio je i tako dosta. Taj mladi, marljivi i oduševljeni redaktor objelodanjivao je od prigode do prigode svoje

Digitized by Google

dobre članke o pojedinim našim literatima: o M. Nikoliću, Tresiću Pavičiću, V. Vidriću i D. Šimunoviću. Obzirom na još nejednaka shvaćanja i priličnu udaljenost, koja na žalost postoji izmedju hrvatske i srpske književnosti, te obzirom na sve, što nas još dijeli, za nas je važno i bez sumnje zanimljivo čuti, kako Srbi sude o našim knjigama i autorima. Za to ne će biti suvišno navesti nekoje stavke iz rečenih Mitrinovićevih prikaza. U članku o Tresićevim „Sutonskim Sonetima" (br. 5., 1909.) veli:

„G. dr. Antun Tresić je jedan od najradljivijih i najuglednijih savremenih književnika hrvatskih, jedan od najboljih pjesnika u cijeloj hrvatskoj književnosti. Njegova obilna i svestrana kultura učinila je, da se njegov talenat razvio do vidne visine, i jedino što mu je priječilo potpunom razviću i uspjehu, bila je njegova opsežna radinost u skoro svima oblastima književne djelatnosti. Pored svoga političkog rada, on se u nekolika maha uspješno pozabavio metafizičkim, psihološkim i etičkim studijama, a povrh toga publikovao je čitavu gomilu, više manje neuspjelih, putopisa, romana i pripovijedaka. Bogat ciklus njegovih dramatskih djela ima medjutim znatne vrijednosti, i nekolike njegove tragedije pokazuju kako se briljantne stvari mogu dati, kad čovjek, povrh prirodjenoga talenta, ima duhovno i duševno bogatstvo, stečeno solidnom, stvarnom, raskošnom kulturom."

„Tresić ima i suviše klinastu i čivijastu formu da bi s pravom mogao polagati na ugled pjesnika prvog reda, stvoritelja poezije kojoj se ne može ništa ni dodati ni oduzeti. U čitavoj njegovoj poeziji nema ni jedne apsolutno besprijekorne strofe u formalnom pogledu: a formalna neispravnost stila, gramatike, sintakse, rime, metaforike i t. d. sveti se pjesnicima tim, što im ne dozvoljava pravo na renomé, koji bi oni po svemu ostalom, nesumnjivo mogli da zadobiju."

„Peoezija Tresićeva ne smije biti potcjenjivana za to što ona, umjesto moderne, daje antičku ljepotu. Glavno je, da ona daje nekakvu ljepotu i da su konkretna obilježja njegovih umjetničkih produkata ujedno specifična obilježja te nekakve ljepote. Htijući dati antičku ljepotu, Tresić je trebao da stvori iluziju realnosti te ljepote, i ako je on tu iluziju doista dao, on je postigao cilj: dao je ljepotu. Treba samo zamisliti, da Tresić ima besprijekornu formu, i onda bi se doista pokazala sva ta iluzija realnosti, o kojoj je govor. Nesreća je samo u tome, što je tu formalnu besprijekornost potrebno zamišljati: Kad to ne bi bilo potrebno, onda bi neke antičke pjesme g. Tresića bile besprijekorne pjesme, umj tnički produkti prvoga ranga."

U predgovoru članka o V. Vidriću (br. 10.) Mitrinović iznosi neke svoje misli o ukupnoj hrvatskoj modernoj poeziji: — „Karakterna crta mlade hrvatske poezije, a i pripovijetke i drame, to je spontanost u nazoru o svijetu. Dok su stariji literati pisali onako, kako su mislili, da im je dužnost, mladji savremeni pišu onako kako moraju, po nagonu svoje unutrašnjosti, bez obzira na estetičke dogme i na ovještalu konvencionalnost pravovjernih i pobožnih kritičara"... „Iz oblaka metafizike slaze današnji hrvatski pisci u tvrdu i suvu koru našeg realnog života, kao što i duh cjelokupne hrvatske javnosti biva sve više realan i savremen, a sve manje himeričan i metafizičan. Mjesto snova o prošlosti i iluzija o budućnosti, počinje se zdravi kult sadašnjosti, i ljubav života je zajednička karakterna crta svih mladjih pisaca hrvatskih."

„Kranjčević znači za hrvatsku knjigu cijeli jedan preokret, i u promjeni etike, koju on propovijeda svojim moćnim i živosnim stihovima, leži spas i budućnost hrvatskog naroda. Treća je najzad grupa, koja ljubi život onom nefilozofskom i poetičnom ljubavlju poganskom. Tu su Begović, Nazor, Vidrić i Domjanić sa njihovom vedrinom i radošću. Begović erotik u ambijentu renesanse, topli i zaneseni trubadur; Nazor sa svojim obožavanjem zemlje, poezijom punog i svježeg života biblijskog i praslovenskog; Domjanić sa elegantnim kaprisima i sensualnom nervoznošću jednog Heinea; Vidrić sa živahnim i sjetnim ljubavnim istorijama rimskim, grčkim, jevrejskim, španjolskim, misirskim."

A o samom Vidriću veli: — „Njegove pjesme pokazuju života i izazivaju emociju ugodnu i etičnu. U njima ima vibriranja životnosti i strasti, nečega što se osjetilo i što se osjeća"... „nesumnjivo je, da je Vidrić jak talenat aritstički, i ako nije raskošno lično bogat i individualan." — Kroz sve se ove rasprave ujedno vuče prigovor srpskoga kritičara protiv jezika i načina pisanja nekojih naših književnika. On kaže da je to „opće prokletstvo hrv. pjesnika da pjevaju jezikom, kojim ne treba pisati literaturu hrvatskoga ili srpskoga jezika i koji se, osim toga, na ovoj planeti uopće ne govori"... „Te nesrećne pogrješke krive su što se u nas Srba češće može da nadje ljudi, koji potcjenjuju vrijednost hrvatskih književnika, a da njih nije, odmah bi se jasno uvidjelo, da to potcjenjivanje nema svoga razloga".

Digitized by Google

Ti prigovori izazvali su u „B. Vili" općenito raspravljanje o jeziku, u kojem su sudjelovali Marko Car, pjesnik Simo Pandurović i drugi.

Urednik „B. Vile", da upozna svoje čitatelje s hrv. savremenom lirikom, a znajući da bi dugo čekao nove neštampane stvari, sustavno barem pretiskava pjesme naših uvaženijih lirika: Tresića, V. Nazora, M. Begovića, M. Sabića, V. Vidrića, D. Domjanića, I. Bošnjaka i drugih. Lijepo je i pohvalno da su nekoji naši mladji pisci (Horvat-Kiš, J. Kosor, Hikec, i t. d.) i direktnim suradjivanjem pomogli urednikovo plemenito nastojanje.

Po članku „Niz napomena" u br. 19—21 najbolje se vidi za čim ide uredništvo „Bos. Vile". „Potreba književnog sbliženja Srba i Hrvata, upravo potreba potpunoga ujedinjenja, koja je u ostalom samo poseban oblik potrebe cjelokupnog kulturnog sbliženja i ujedinjenja, može se osporiti samo nerazumnošću ili nemoralnošću"..... „treba biti samo bez predrasuda, pa da se uvidi apsurdnost činjenice da jedan jedini dvoimeni narod ima ne samo dva imena, nego i dva duhovna života, dvije književnosti." ... „jedinstvo srpske i hrvatske književnosti treba da bude ideal naših književnih radnika i ostvarenje toga ideala treba da bude njihova dužnost."

To je, može se reći, program uredništva, koje je i ostvarilo svoje riječi, radeći „bar silama i sredstvima, koja stoje na raspoloženju." Važno je i probitačno, da je tu idealnu zadaću uzela na se baš „Bosanska Vila", jer je taj list, pošto je najjeftiniji, najviše i raširen od svih srpskih književnih listova. D. Mitrinović, kojem za to hvala i priznanje, nastavit će započetim pravcem jače i uspješnije tim više što su mu mnogi hrvatski književnici obećali, da će od sada u „B. V." redovito suradjivati. Samo neka svi ispune svoje obećanje! *A. W.*

BILJEŠKE

FRANJO LOVRIĆ. Ova je godina pokosila posljednje i teško pognute klasove, što su niknuli i izrasli na njivi narodne knjige za vremena ilirskoga preporoda. Najprije starinu pjesnika Trnskoga, a mjesec dana kasnije Franju Lovrića. Jesen života bijaše ih već posvema pritisnula zemlji i sad legoše u nju trudni i umorni. Njihov je rad bio važniji u tome, što su krčili puteve književnosti, nego što bi sami stvarali velika neprolazna književna djela. A takovih radenika treba svaki pokret, kao cvjetovi što trebaju sunca i njegove topline. Franjo Lovrić nije napisao ni jedne knjige, ali njega ide hvala, što je prvi put na pozornici, koju nijesu priredili djaci koje škole ili sjemeništa, zaromonila hrvatska riječ. „Juran i Sofija" ili „Turci kod Siska" prikazivani su prvi put u Sisku i to zaslugom Franje Lovrića. Lovrić se rodio 16. lipnja 1815., te je svom dušom prionuo uz ilirski pokret, koji ga bijaše zatekao u naponu života. Drugovao je s mnogim ilircima, napose s Gajem, Rakovcem, Vukotinovićem, Blažekom, Demetrom i Trnskim. Bio je dopisnik Gajevih novina. U hrvatskom saboru radio je 13 godina, te steče razna odlikovanja, a 30 godina bio je načelnikom rodnoga grada Siska. Umro je 31./VII. o. g.

ANTE TENTOR. 9. augusta o. g. umro je u Puli hrv. književnik A. Tentor u 50 g. Posvetio se pravničkoj struci i dopro do časti sudbenog savjetnika. Stekao je zasluga prigodom uvadjanja hrvatskoga jezika u istarske sudove. Tentor je mnogo saradjivao u raznim listovima i časopisima, u kojima je objelodanjivao pripovijesti iz istarskoga života. Najviše je saradjivao u „Vijencu" i „Prosvjeti". Posebno je odštampana „Iz zapadne strane". Tentor je bio pripovijedač starije škole, lakoga stila. Književni mu je rad zanimljiv za poznavanje Istre.

SLAVA U APATOVCU. Petoga jula otkrita je u Apatovcu spomenploča hrv. književniku Ivanu Lepušiću. Slavu priredište Učiteljsko društvo za grad i kotar Križevac u zajednici s „Braćom hrvatskog Zmaja". U nedjelju 5. VII. uputiše se mnogi gosti u Apatovac, gdje ih je mnogobrojan narod sakupljen oko crkve dočekao. Poslije mise pošla je povorka do kuće, u kojoj je umro Ivan Lepušić. Nakon pozdrava g. Pirnata prikazao je rad Lepušićev prof. Rožić. Nakon toga otkrio je E. pl. Laszowski spomen-ploču. Prof. O. Kučera progovorio je tom zgodom u ime „Matice Hrvatske", a prof. Dane Gruber

Digitized by Google

izrekao je govor u ime društva sv. Jeronima, koje je izdalo više Lepušićevih radova. Poslije govora predana bi spomen-ploča na čuvanje načelniku apatovačkom, a križevački sokolaši zasviraše „Lijepu našu domovinu". Ova slava imala je narod onoga kraja upozoriti na rad književnika Lepušića. Sličnim proslavama može bit će se ipak moći probuditi interes za hrv. knjigu.

D. H. K. zastupao je odbornik prof. dr. Dane Gruber.

IZ KNJIŽEVNIČKOGA SVIJETA. Početkom jula izdala je vlada naredbu, kojom se proširuje dosadašnja naučna osnova o hrv. jeziku u tom smislu, da djaci uporedbenim putem nauče uz staroslavenski i ostale slavenske jezike. Istom naredbom nalaže se profesorima da učenike od V. do VIII. razreda upućuju na čitanje najznatnijih djela slovenskih pjesnika (Vodnika, Prešerna, Gregorčića) i pripovjedače. — Petoga jula proslavio je hrv. pjesnik, pravi član D. H. K. Josip Milaković dvadeset i pet godišnjicu učiteljevanja. — Radi slaboga odziva na pretplatama prestala je izlaziti „Hrvatska Smotra", što ju je uredjivao Z. pl. Vukelić. — U odborskoj sjednici „Matice Hrvatske" od 11. VI. dosudjene su jednoglasno ove nagrade: 1. Iz zaklade grofa J. Draškovića (K 2000) djelo G. Milojčić: „Povijest hrvatskih željeznica od 1835.—1868."; 2. Iz zaklade Vuščićeve (K 2000) djelo Kerubina Šegvića: „Povijest hrvatske umjetnosti u Dalmaciji"; 3. Iz Veber-Tkalčićevićeve zaklade (900 K) djelo Tresić-Pavičića: „Kato" (III. dio Finis Reipublicae); 4. Iz Bubanovićeve zaklade (1400 K) djelo dra. Branka Drechslera: „Stanko Vraz". — Luka Ciprijanović (Osijek III. Krstova 18.) pozivlje na pretplatu za roman „Vrata života", u kojem će biti obradjen spiritualističko-monistički nazor na svijet. Cijena ne će premašiti 3 K. — Društvo hrv. sveučilišnih gradjana za pouku analfabeta (Zagreb, Ilica 51.) pokrenulo je knjižnicu za narodnu prosvjetu i narodno zdravlje, u kojoj će se lakim i pučkim načinom obradjivati sva pitanja, koja zasijecaju u naš narodni život. Osobita pažnja posvećivati će se narodnom zdravstvu. „Knjižnica" će izlaziti mjesečno jedamput na 32 str. osmine. Počela je izlaziti 1. augusta. Pretplata do konca godine 1910. K 1.50, pojedini broj 20 f. Kao prva sveska izašla je: A. Štampar „Pouke o zdravlju". — U Zagrebu počeo je izlaziti časopis „Slobodna misao", koji ide za tim, da odstrani štetan utjecaj autoriteta na polju vjerskom, štetan utjecaj privilegija na političkom polju i štetan utjecaj kapitala na gospodarskom polju. „Slobodna misao" želi biti zatočnikom prave slobode u svim pitanjima života. Do sada je izašao prvi broj i drugi broj. O potrebi toga časopisa ne treba trošiti mnogo riječi. — Josip Lakatoš, hrvatski književnik i novinar, koji je kao odgovorni urednik „Hrvatske" proboravio neko vrijeme u tamnici, objavio je da će izdati knjigu „Medju „veleizdajnicima", koja će opsezati 15—18 araka, a bit će urešena s kojih 100 slika. U knjizi će biti prikazan život i postupak s „veleizdajnicima" u tamnici. Knjiga će biti štampana ćirilicom, a čisti prihod namijenjen je postradalim obiteljima „veleizdajnika". Prijave slati treba: Anton Jos. Lakatoš, Zagreb, Gundulićeva ulica 26. — Dr. Tadej Grabowski boravit će mjesec dana u Bugarskoj, Crnoj Gori i Srbiji, da proučava one krajeve, a onda će doći u Zagreb na dulje vremena. Tom će prilikom poći u Slavoniju na 14 dana, da prouči jezik i običaje rusinskih i slovačkih kolonista, ponajviše stoga, da vidi koliko su se promijenili pod utjecajem hrvatskoga i srpskoga jezika. — U mjesecu junu boravili su u Zagrebu čikaški sveučilišni profesori G. A. Dorrsey i W. T. Thomas, koji putuju Europom, da prouče život i običaje pojedinih naroda. Dorrsey se naročito zanima za emigracione prilike. — U Luki Šipanjskoj, kraj Dubrovnika umro je tamošnji mnogo godišnji župnik i kanonik don Baldo Glavinić. Stekao je velikih zasluga zapisivanjem narodnih pjesama. God. 1887. poslao je „Matici Hrvatskoj" sto tisuća stihova narodnih pjesama, kod kojih je zabilježio imena onih, od kojih je čuo pjesmu kazivati, ali i onih, od kojih su dotični pjevači naučili pojedinu pjesmu. Prigodom slavenskog kongresa u Sofiji izašao je posebno uredjeni broj „Slavjanskoga glasa", što ga izdaje „Slavjansko blagotvoritelno društvo u Bugarskoj", koji list izlazi već sedam godina. — „Matica Srpska" u Dubrovniku objavila je, da će početi izdavati svoje publikacije. Kao prva knjiga izaći će „Naše Primorje". od Marka Cara. Ako bude moguće izdat će još ove godine i „Istoriju Boke iza austrijskog vladanja". Csim toga raspisala je nagradu od 1000 kruna za djelo „Kulturni i ekonomski razvitak Srba u Austriji i Ugarskoj od najstarije dobe do danas". Rukopisi se imadu poslati do konca 1911. „M. S." u Dubrovniku stupila je u pregovore sa „M. H." i „M. Slovenskom" radi izmjene knjiga. — Nakladnička tvrtka I. Zamke u Plznju izdala je prijevod Freudenreichovih „Graničara" s predgovorom, u kojem je prikazana povijest našega kazališta i život, te znamenovanje Freudenreicha po hrvatsku glumačku umjetnost.

Digitized by Google

Knjiga je posvećena osamdesetoj obljetnici kraljevoj. Ista je tvrtka izdala već prijevode Miletićeva „Grofa Paližne", Tomićeva „Pastorka" i Vojnovićeve „Psyche". — Mijo Broz, philos. doskora će izdati monografiju o životu i radu Frana Kurelca. Čisti prihod namijenjen je za podignuće Kurelčeva spomenika. Knjiga će stajati 1 K. Novce valja slati: M. Broz, cand. phil. Sveučilište, Zagreb ili „Pučka tiskara" Frankopanska ul. Zagreb. — U Srbiji počet će izlaziti novi humoristički list „Serenissimus". Pokreću ga Vlajko Nikolić, Brane Cvetković i Vaso Gjema. — U Zagrebu boravio je u augustu bugarski publicista Georgij Pejev, predsjednik bugarskog saveza rukotvoraca. G. Pejev putuje u naučne svrhe slavenskim zemljama. — Na vojničkoj realci u Moravskoj Bijeloj Crkvi predaje se već dvije godine hrvatska povijest i književnost kao obligatni predmet. Obadva predmeta predaje natporučnik Mato pl. Crnko. Kako se doznaje, kane uvesti na svim češkim srednjim školama hrvatski jezik kao neobligatan predmet. — Biskupsko sjemenište „Lavov" u Kotoru javlja, da se Danteova „Divna Gluma", što ju je preveo i protumačio na hrvatski i srpski jezik te posvetio prijevod slozi jednokrvne braće Hrvata i Srba kotorski biskup presvijetli Frano Uccellini (Tice), može dobiti kod ravnateljstva istoga sjemeništa bez poštarine za K 6.—. Poštarina zapada u Monarkiji 90 filira, inače 1 K 40. Novce valja poslati unapred. — Abdurezak Bjelevac u Travniku poziv|je na pretplatu za knjigu „Sličice i profili" (20 na broju), koja će obuhvaćati oko 10 araka. Cijena knjizi nije naznačena. — Knjižara Pachera i Kisića u Mostaru preuzela je izdanje „Crkveno kaznenoga prava", što ga je napisao dr. Nikodim Milaš. Cijena 12, za pretplatnike 10 kruna. — 8. VII. predavao je u „Jug. akad." dr. M. Petrović njen dop. član i prof. matematike na univerzi u Beogradu „O odredjenim integralima, koji imaju za vrijednost broj osnovnih brojeva, što leže izmedju datih brojeva". — 16. i 17. jula bio je ispit iz ruskoga jezika za nagradu iz zaklade Jul. Bubanovića. — Hrvatski književnik Stjepan Radić (Zagreb, Medjašna ul. 12.) poziv|je na pretplatu za „Svjetsku obrazovnu knjižnicu", koju je on pokrenuo. Izlazit će u samostalnim knjigama svaka 3 mjeseca po 1 knjigu s 200—300 str. Prva knjiga „Savremena ustavnost" (temelji, načela, jamstva, obilježje) izaći će 1. oktobra o. g. Kao dalnje knjige objavio je: „Današnja Ugarska", „Današnja Belgija", „Sjeverna Amerika". Hoće li i ove knjige izaći, zavisi o odzivu. Pretplata na prvu knjigu prima se do 15. oktobra o. g. Predbrojnici, koji ne pošalju pretplate (K 3.50) do toga vremena, bit će dužni platiti knjižarsku cijenu 5 K. Poslije 1. septembra ne prima se predbrojba (prijava bez novaca) nego samo pretplata. „Sav. ustavnost" imat će 20 štampanih araka (preko 300 str.), a biti će sastavljena na temelju stručnih djela, a napose A. Esmeinova „Ustavnoga prava" od g. 1909. i M. Candelovih „Naših ust. prava". Ostale knjige bit će takodjer sastavljene na temelju raznih stručnih djela. — Knjižar Sokol u Zagrebu počeo je izdavati novu prijevodnu biblioteku svezak po 60 f. Dosele su izašle u dobrim prijevodima pripovijesti Andrejeva, Serao i Sieroszewskoga. —*il*—

GRUNWALD. Već smo odavna navikli jadikovati radi slavenske nesloge, koja je uništila tolike velike nade, narode i države. Grunwaldska bitka dokaz je protivnoga. Poljaci na glasu radi nesložnosti pružiše u grunwaldskoj bici dokaz, da Slaveni umiju biti složni i jaki, kad im zaprijeti zajednički neprijatelj.

U XIV. stoljeću osili se njemački red vitezova na štetu svojih susjeda. „Braća njemačkog hospitala Gospe Marije u Jerusalimu", kojima je knez Konrad Mazovsky dao komad Poljske poznat pod imenom Helenske (1228. gi) da mu čuvaju zemlju od napadaja poganskih Prusa, bijahu stali ubrzo širiti svoje gospodstvo na štetu Poljske mačem, ali i još jednim važnijim oružjem: trgovinom. Doskora postade država njemačkih vitezova jedna od najbolje organizovanih država na baltičkom moru, jer je bila gospodarski vanredno dobro uredjena. Red je napučivao krajeve i nastojao, da ih gospodarski podigne zaštićujući trgovinu i baveći se i sam izdašno trgovinom. Kad je ta država njemačkih vitezova bila na vrhuncu svoje moći, cvale su razmirice izmedju Litve i Poljske u velike. Ali u času najveće pogibelji složiše se obje ove države u uniju poljsko-litavsku. U bici kod Grunwalda održala je sloga slavenska prvu veliku pobjedu, koja je tim sjajnija, što su u toj bici sudjelovali i drugi Slaveni (Česi), a ne samo oni, o čijoj se propasti najviše radilo.

Od bitke grunwaldske nazaduje Nijemstvo u osvajanju slavenskoga terena na obalama baltičkoga mora. Sama bitka koja se bila 15. VII. 1410. bila je obična konjanička viteška bitka srednjega vijeka, ali je njezino značenje veliko. Istina, uspjehu udruženih Slavena u toj bici mnogo je pomoglo opadanje snage države reda njemačkih vitezova, ali da se Slaveni tom prigodom ne složiše, nego da su kao i donle pomagali neprijatelja na štetu svojih srodnika, ja-

Digitized by Google

mačno ne bi došlo do slavne pobjede, čiju su 500-obljetnicu Poljaci 15. jula svečanim načinom proslavili.

JAVNA MOLBA. „Matica Srpska" u Novom Sadu odlučila je, da izda prepisku i pripremi gradju za biografiju našega pjesnika Jovana Jovanovića Zmaja. Stoga se umoljavaju svi oni, koji bi imali pisama od njega, njemu ili o njemu pisanih, dokumenata o njegovu životu i radu, ili kakvih bilo napisa i zapisa njegovom rukom napisanih (a ni najmanji ne treba smatrati nevažnim), da to izvole poslati pomenutoj „Matici". Po upotrebi sve će biti sa zahvalnošću vraćeno vlasnicima, ili, s njihovim dopuštenjem, ustupljeno Zmajevu muzeju.

Prof. dr. M. Šević.

GLAVNA SKUPŠTINA „DRUŠTVA HRVATSKIH KNJIŽEVNIKA" U ZAGREBU obdržavana 11. aprila 1910. Nakon pozdravnoga govora predsjednikova (vidi „Savremenik br. 5.), odredjuje predsjednik, da zapisnik skupštine vodi pravi član D. H. K. Ivan Kozarac, a skrutatorima i ovjeroviteljima zapisnika imenuje dra. Juru Turića i Veljka Tomića, predloživši, da se za vrijeme druge točke dnevnoga reda obavi izbor novih članova za odbor. Andrija Milčinović, kao zamjenik tajnika Milana Marjanovića, čita slijedeći tajnički izvještaj:

Slavna glavna skupština!

Zamjenjujući odsutnog tajnika, izvješćujem o radu i prilikama upravnoga odbora u godini 1909. Osnutkom nakladnoga fonda i konstituiranjem odbora, koji tim fondom upravlja, pružena je upravnom odboru D. H. K. prilika, da minule godine prvi put poradi u većoj mjeri, u smislu društvenih pravila i društvenoga poslovnika. Prema društvenim pravilima svrha je društva (§ 3.): udružiti i poduprijeti književnike i unapredjivati hrvatsku književnost. Kao druga tačka toga § istaknuto je zaštićivanje interesa književnika i dizanje ugleda književničkogn staleža, a kao treća: potpomaganje pravih članova i njihovih sirota.

Djelovanjem nakladnoga fonda poradjeno je u smislu svih ovih točaka.

Time što je članovima društva omogućeno za nerazmjerno malenu svotu od 12 K dobivati književnu smotru i druga redovita književna izdanja, time, što je izdavanjem ovih izdanja pružena prilika članovima, da objelodanjuju svoje radove u formi društvenih izdanja, učinjeno je bez sumnje najviše, što se moglo učiniti, da se hrvatski književnici udruže. Tim su izdanjima književnici poduprti u svojim nastojanjima, a u isto doba unapredjena je njima i hrvatska književnost. Ova posljednja tvrdnja može se iznijeti bez i najmanje povrede čednosti.

Da je osnutkom nakladnoga fonda odista poradjeno indirekte u svrhu udruživanja hrvatskih književnika, vidi se odatle, što je društvu pristupilo tijehom godine 1909. više novih članova, a nekoji književnici, koji bijahu posljednjih posljednjih godina prekinuli veze s društvom, sada su ih obnovili. Djelovarjem toga fonda učinjeno je mnogo i u pogledu zaštićivanja književničkih interesa, a time indirektno i oko dizanja ugleda književničkoga staleža. Konačno valja istaknuti, da je djelovanjem toga fonda bilo društvu omogućeno, da poradi u jednom slučaju oko toga, da izdašno podupre jednoga pravoga člana i njegovu sirotu. Mislim ovijem na izdanje Kranjčevićevih „Pjesama", koje je koncem godine 1909. doštampano i početkom 1910. razaslano pretplatnicima. Čista dobit toga izdanja iznosi sada, ma da nijesu još ubrani novci za sve primjerke, 3.134 K 40 fil., od koje je svote 1000 K god. 1908. predano Kranjčeviću, a ostatak pripada njegovoj ćerci Višnji Primjetiti mi je medjutim, da još nijesu podmireni svi troškovi oko toga izdanja i da će se razdrobljeni obračun, iz kojega će se moći vidjeti, koliko je potrošeno za koju stavku, kao što i to, koliko je primjeraka abonirano, a koliko od toga plaćeno, objelodaniti naknadno. Ovom prilikom, neka mi je dozvoljeno osvrnuti se na prigovore glede visoke cijene toga izdanja. Prigovaratelji zaboravljaju, da s 20 K, što su ih izdali, nijesu kupili knjigu, nego su tom svotom darovali nešto za plemenitu i veliku svrhu, kojoj je akcija s izdanjem te knjige bila namjenjena. S istoga razloga nije se pristupilo tom prilikom jeftinom, pučkom izdanju Kranj-

Digitized by Google

čevićevih djela, jer to onda ne bi bio nikakav dar naroda pjesniku, a što je još važnije, veoma je nesigurno bili u tom slučaju, da se izdalo jeftino popularno izdanje, pripala pjesnika onolika svota, kao što je ovako.

U godini 1909. izdalo je društvo hrvatskih književnika osim divotizdanja Kranjčevićevih „Pjesama", koja samo djelomično ulaze u društvena izdanja, slijedećih šest knjiga svojih redovitih društvenih nakladnina:

1. Dinko Šimunović: „Mrkodol", 2. Dragutin Domjanić: „Pjesme", 3. M. Nehajev: „Bijeg", 4. Jure Turić: „Igra životom", 5. Josip Kozarac: „Male pripovijesti knjiga I." i V. Lunaček: „Četiri aktovke".

Sve su ove knjige izdane kao „Savremeni hrvatski pisci". Dvjema od njih počašćeni su pisci, koji su već odavno poznati čitaćim krugovima, ali su im manji radovi bili do sada rasijani po raznim časopisima, tako da je jedan od njih (Jure Turić) bio daleko više poznat kao strukovni pedagoški pisac, a drugi (Josip Kozarac) jednako slabo poznat po svojim malim pripovijestima, kojima su ispunjene praznine i časovi odmora izmedju većih mu radnja. Izdanjem ovih dviju knjiga udovoljeno je dvjema davnim potrebama, koje je osjećao svatko, tko se je malo pomnije bavio razvitkom naše lijepe knjige u nekoliko posljednjih desetaka godina. Osim toga iskazana je izdanjem Kozarčeve knjige počast pokojnom Kozarcu, čiji će se sveukupni rad moći pravo ocijeniti tek onda, kada bude izdana i druga knjiga. Izdanjem Turićeve knjige pružena je zadovoljština pripovjedaču Juri Turiću, koji je morao do sada čekati na prvu knjigu svojih pripovijedaka. Ostale četiri knjige zapremiše sami takovi pisci koji do sada ne izdadoše nijedne zasebne knjige svojih radova, ma da nekoji od njih rade već dulje na književnom polju (Domjanić, Lunaček, Nehajev). Izdanjem ih knjiga pružena je i njima prilika, da se prikažu čitaćim krugovima u knjizi

Po književnim vrstama imade u tih šest knjiga jedna knjiga pjesama, jedna dramskog rada i četiri knjige novela, pripovijedaka i jedna knjiga, koju zaprema jedna pripovijest („Bijeg").

Ovakav raspored obzirom na književne vrste, a donekle i na same književnike, nastojat će se zadržati i za budućnost, imajući dašto pred očima u prvom redu književnu vrijednost samih djela. Pri izboru djela ne će ni u buduće biti mjerilom kraj, iz kojega je koji pisac, nego u prvom redu književna vrijednost, a onda potreba obzirom na popunjenje rasporeda, kako je malo prije označen.

Izdavanju sveukupnih djela kojega pisca, koje uključuje i ponovno izdavanje onih djela, koja su jednom već u formi knjiga izdana, ne može se na žalost već sada pristupiti, jer to ne dopuštaju sredstva i slabi odziv, na koji je društvo naišlo unatoč lijepoga primitka od strane štampe i unatoč malene cijene, koja je tim knjigama udarena.

Bude li odziv veći, moći će se program u svakom pravcu proširiti.

Materijalni uspjeh tih redovitih društvenih izdanja nije povoljan. Moglo bi se govoriti prije o materijalnom neuspjehu, jer kako ćete vidjeti iz blagajnikova izvještaja, iskazuju deficit. Ma da se javnost tako pohvalno izjavila o tim knjigama te bi se moglo ustvrditi, da je jedna ljepše primljena od druge, ipak je ova godina svršila deficitom. Tko pozna naše književarske prilike ne će se tomu čuditi. Uspjesi u ovakovom poduzeću ne stiču se u prvoj godini. Najbolji primjer za to je izdanje „Savremenika", kod kojega je još treće godište svršilo deficitom od preko tri tisuće kruna a kod četvrtoga godišta spao je taj deficit na devet stotina kruna. Uza to treba naglasiti, da „Savremenik" nije godine 1909., kao što ni prošlih godina uživao nikakove potpore, izuzam stanovitoga broja primjeraka prvoga „Kola hrvatskih umjetnika", a ipak je povećao troškove oko opreme, papira i štampe.

Za bolju ilustraciju tvrdnje, da se uspjesi ne postizavaju odmah u prvoj godini, nego postepeno, iznosim, da je broj abonenata na redovite nakladnine u godini 1909. dosegao jedva četvrtu stotinu i to su bili gotovo sve sami abonenti „Savremenika" i članovi društva, a nastupom godine 1910., dakle u početku drugoga godišta porasao je broj abonenata na nakladnine za preko podrug stotine, a toliku je visinu dosegnuo i broj primjeraka što ih raspaćavaju knjižare.

To su dašto još uvijek maleni brojevi, no ipak davaju nade, da će nastojanja odbora, ma to moguće i ne bilo godine 1910., biti okrunjena željenim uspjehom.

Izvjestivši vas tako o poslovanju nakladnoga fonda, kojemu je upravni odbor društva u godini 1909. posvetio najviše pažnje, dotaknut ću se još jednoga, što je s tim u najužoj vezi. Nekoji članovi društva, a i ostali književnici upitaše odbor već nekoliko puta, misli li i u buduće izdavati isključivo ona djela, koja sačinjavaju lijepu knjigu. Ma da se pri osnutku nakladnoga fonda pomišljalo najviše na izdavanje zabavnoga štiva (pripovijedaka, romana,

Digitized by Google

pjesama i dramatskih radova), to je odbor već odmah pri osnutku nakladnoga fonda izjavio, da se kod izdavanja svojih nakladnina ne misli ograničiti samo na ovu granu književnosti, pa je time, što je preuzeo u svoju nakladu Miletićevo djelo „Iz raznih novina", pokazao, da je spreman izdavati i poučna djela. Ali kao što pri izboru zabavnih djela imade pred očima izvjestan cilj i program, tako će to činiti i pri izboru poučnih. Izdavanjem djela strogo znanstvenog i strukovnog značaja zašao bi u tudje područje, a u isto doba mogao bi na sebe navući prigovor, da želi konkurirati. Mnoga grana znanosti imade kod nas već svojih organizacija, koje su dužne u prvom redu izdavati djela, koja spadaju u njihovo područje. Mnoge od tih organizacija to odista i čine u formi časopisa i inače. Što se tiče popularizovanja znanosti, to su „Matica Hrvatska" i „Društvo sv. Jeronima" preuzeli zadaću izdavati takova djela. I tako književnici, koji se bave znanošću i poukom, imadu za svoja djela osim manjih strukovnih organizacija i njihovih časopisa i nekoliko općenito kulturnih institucija, koje u svojim izdanjima njeguju isključivo ili barem većinom znanost i pouku: „Jugoslavenska akademija", „Matica Hrvatska", „Pedagoški zbor", „Društvo sv. Jeronima". Od tih četiri institucija samo su dvije pristupne književnicima, koji rade na lijepoj knjizi („Matica Hrvatska" i „Društvo sv. Jeronima"), ali i te dvije njeguju više poučnu, nego zabavnu knjigu. A organizacije, u kojima bi bili isključivo književnici lijepe knjige, uopće ne ima. Ti su radnici rasijani po raznim staležima i pri objelodanjivanju svojih radnja, upućeni jedino na novinske podliske, nekoje časopise i ono malo mjesta, što im je ustupljeno kod već spomenutih dviju institucija. Knjižarska naklada, koja bi se bavila izdavanjem zabavne knjige, kod nas je u tako malena, da je to upravo nevjerojatno. Hrvatski knjižari ne vole hrvatskih knjiga. Računajući sa svim ovim prilikama, koje su kadre rad književnika na polju lijepe knjige samo oteščati, odbor će i u buduće posvećivati glavnu pažnju radovima, koji spadaju u lijepu knjigu, a od ostalih davati će prednost onakovima, koje su kadre blagotvorno djelovati na razvoj upravo lijepe knjige (prikazi, eseji, studije o savremenoj hrvatskoj književnosti). Možebiti će odboru biti moguće, da već naredne godine izda medju svojim redovitim ili izvanrednim izdanjima koje takovo djelo ili zbirku. Za godinu 1910. odlučio je odbor izdati slijedeća djela: 1. Sabrane pripovijesti" Antuna Kovačića s uvodom A. G. Matoša, 2. „Novele" Branimira Livadića, 3. „Liriku" Vladimira Nazora, 4. „Pripovijesti" Iva Vojnovića, 5. „Novele" Matije Lisičara i 6. jednu knjigu dramskih radova. Samo se po sebi razumije, da odbor sebi i ove godine pridržaje pravo promijeniti taj raspored, pak prema potrebi uvrstiti medju ovogodišnja redovita izdanja i koju drugu knjigu, a isto tako i koju od oglašenih izostaviti. Želji, da se u redovitim izdanjima dade mjesta samo onakovim radnjama, koje nijesu bile još nigdje štampane jedva bi bilo pravedno udovoljiti posvema. Odbor nastoji, da u redovita izdanja udje što više novih radnja, ali se mora obazrijeti i na to, da redovita izdanja imadu biti ogledalom beletristike i za nekoliko godina unatrag, kao što i za sadanje vrijeme. Pojam savremenosti bio bi preusko shvaćen, kada bi se radilo samo o posvema novim stvarima. Ali imade još nekoliko momenata, koji govore za to, da se uzme obzir i na literarnu produkciju od nekoliko godina natrag. Valja uvažiti i to, da je honorar, što ga društvo hrvatskih književnika isplaćuje za saradnju u redovitim izdanjima tako malen, da bi se jedva moglo tražiti samo posvema novih radnja za redovita društvena izdanja.

Osim ovoga rada nakladničke naravi, kojemu je odbor ove godine posvetio veoma mnogo pažnje, istaknut ću i rad oko rješenja spora, koji bijaše u svoje doba nastao izmedju „Matice Hrvatske" i velikog broja hrvatskih književnika. Društvo hrvatskih književnika preuzelo je prema svojim statutima ulogu posrednika u rješenju toga spora, te mu je i uspjelo riješiti taj spor za veliki broj nezadovoljnih književnika. O uvjetima, pod kojima je spor riješen, bilo je govora u javnosti i u našem „Savremeniku", pak ih ovdje ne ću ponavljati. Držim ipak potrebnim naglasiti, da time još nije učinjeno sve. Rješenjem spora stvoren je samo preduvjet, a sada će se istom raspravljati o tome, kako se imade stvoriti osnovka za daljnji uspješni rad. O daljnjim pregovorima, kao što i o već spomenutoj osnovci bit će govora na narednoj glavnoj skupštini društva hrvatskih književnika.

(Nastavit će se.)

Digitized by Google

VLAHO BUKOVAC: GROF JANKO DRAŠKOVIĆ.

»SAVREMENIK« 1910.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

SAVREMENI

BR. 10 LISTOPAD 1910 GOD.

MJESEČNIK DRUŠTVA HRV. KNJIŽEVNI

VL. A. FRANCEV: IZ EPOHE HRVATSKOG PREPOR

BILJEŠKE

Mnogobrojni novi podaci o povijesti preporoda slavenskih naroda, izišli na svijet u pojedinim zbornicima ili su razasuti po različnim nau književnim časopisima, osobito obilno u posljednjim godinama, pokazuj ne samo niz vrlo dragocjenih slika iz života te velike epohe, nego i pružaju m poučnih i dirljivih crta intimnoga saobraćaja medju najznamenitijim pred cima slavenske naučne i književne uzajamnosti. Površnu sudiji mogu se jedinosti činiti neznatnima, no misaoni i pozorni čitalac požutjelih i zap listova u prepisci odličnijih radnika na polju slavenske uzajamnosti um da pronadje u njima dragocjena zrnca. Tko može tajiti, da se u tim sukn spisima odrazuju katkada silnije i jasnije nego u tiskanim djelima na misli, snovi i želje srca, da se u njima otkrivaju pred nama tajne stran piščeve, stvaralačke muke, najveće svetinje njegova srca i duše. Za analiz pjesnikâ i naučnjakâ možemo katkada samo u njima naći ključ i odgo Općeno je poznato, da se ne rijetko može s pomoću na oko neznatnoga odrediti veoma važan momenat ili činjenica u životopisu piščevu. Sto s velikim pietetom kod svih prosvijetljenih naroda sabira sve, što se tiče velikih njihovih ljudi. Zato treba iskreno pozdraviti svaki prilog, koji ic vjetljuje nove detaile u radu ovoga ili onoga pisca.

U prva dva priloga raspravljat ćemo o vezama dvaju najodličnijih p epohe „ilirizma" — St. Vraza i P. Preradovića — sa češkim književnim sv treći prilog namjenjujemo karakteristici uzajamnih snošaja St. Vraza sa naučnjacima.

I. PRVI POSJET ST. VRAZA U ČEŠKOJ

St. Vraz i A. V. Šemćera.

St. Vraz, kako znademo iz njegove prepiske, više se puta spremao u Prag. Još u prosincu g. 1837. u pismu Muršecu (Djela, V, 165—166), u glasova o svome odlasku u Češku, Vraz spominje, da je zaista htio „ Prag oditi", ali ga u tom tada pomela bolest. „Trešlika me je do 10. lis na Horvatskem holtala, po tem pa, da sem ozdravil, bilo je že prekesne

Digitized by Google

nekoliko godina Vraz je zaista stajao u saobraćaju sa predstavnicima češke nauke i književnosti u Pragu i izvan Češke. Po svoj je prilici najprije stupio u prepisku sa znamenitim češkim pjesnikom F. L. Čelakovskim. Obadva su se pjesnika jednako živo i iskreno oduševljavala za narodno pjesništvo, obadva su smatrali narodno pjesništvo izvorom „žive vode", koja će udahnuti nov život umjetničkom stvaranju; gotovo istodobno zamisliše Vraz i Čelakovský slično djelo, „Sveslavensku antologiju". Nema sumnje, da su se veze Vrazove s njime još više učvrstile posredovanjem I. I. Sreznêvskoga, koji je bio stupio u usko prijateljstvo sa češkim pjesnikom, svojim učiteljem češtine, u Pragu još u početku g. 1840. Sreznêvski kazivao je „pobratimu" na zajedničkim šetnjama i u prijateljskim razgovorima o bogatim svojim slavenskim dojmovima i tekovinama i uputio Vraza i na prof. I. E. Purkině (u Breslavi) s molbom (1842.), da mu nadje u Poznanju ili Breslavi poljskoga književnika, koji bi stupio medju suradnike Kola. Taj časopis uveo ga i u krug poznanstva sa K. V. Zapom, P. I. Šafařikom, a malo kasnije stupio je u prepisku sa Hankom. Po uputi i preporuci Šafařikovoj Vraz se obratio na K. I. Erbena (Djela St. Vraza. V. 306—309. 8. lipnja 1842.), koji obeća, da će napisati za „Kolo": „Razgled o najnoviem literarnom i narodnom poslovanju bratje Čeha". Erben je stupio u redove slavenskih prijatelja suradnika „Kola", i u 3. svesku izidje njegov članak o češkoj književnosti u g. 1841. Taj je prijegled darovito napisan, i spravom je kritički suradnik časopisa „Květy" (Dr. Čejka, 1844., str. 224) i Česima preporučio, da ga pročitaju, osobito vrlo krasan uvod „O prvním procitu národního života" u Čeha. Prepiska se Vrazova s Erbenom nastavila, i iz nje su ponikla usrdna prijateljska čuvstva i sveze obadvaju pjesnika. Praški suradnik nerijetko je izvršivao književne i uopće književarske narudžbe Vraza, koji mu je u zamjenu slao najnovija djela hrvatske knjige. Što se bliže upoznavao Vraz, makar i per litteras po knjigama i časopisima, sa životom praških naučnih i književnih krugova, to je življa bila njegova težnja, da se lično sastane s njima, porazgovori o općenoj stvari, i da se u njihovu energičnom, dobrom rodoljubnom kolu obogati njihovim duhom, znanjem i iskustvom za uspješan rad u svojoj domovini. Duša njegova, po rodjenom njegovu priznanju, čeznula je za Zlatnim Pragom življe, nego li duša pobožna čovjeka za Rimom ili Jerusalimom, „jerbo Zlatan Prag — pisao je Vraz Erbenu — od prve dobe mojih slav. sanjah slikao bi si u glavi kao točku, gdě se sastaje umětnost sěvera i iztoka sa umětnostju juga i zapada, gdě iz svake ulice, svake palače, kuće (dapače sa svakog kamena) govori dogodovština slavenska zlatnima ustama, i u kojem bi u novo vrěme slavenska uzajemnost pratjena od čvrste učenosti podigla zlatan svoj prestol". U jednom praškom listu izišla je u to vrijeme vijest, da se Vraz sprema na put u Prag. Vraz piše u tom povodu Erbenu: „Kao da je čitao u duši mojoj najvrućiu želju njezinu", a srce se njegovo napunja bolom. „Nu išla bi baba u Rim, da ima čim, a druga bi išla u Beograd, da ima kad" (Djela, V, 340, 1. travnja 1844.). Tomu bilo je, očito, mnogo zaprekâ. No ipak se Vraz uistinu spremao na put u Prag (dakako pod uvjetom: si superi favebunt!) zimi te godine sa namjerom, da ondje izda dva nova sveska svojih Narodnih pjesama južnih Slavena. Nadao se, da će u Pragu naći cenzuru obzirniju prema jugoslavenskim stvarima i bolje uredjenu i jeftiniju tiskaru, nego li je bila Gajeva.

Digitized by Google

Na prikor ili upit, koji mu je mogao staviti Erben, zašto daje prednost Pragu pred Zagrebom, Vraz odgovara: „I u tom imam uzroka; jerbo mi je ovdě već dotužio život, što porad cenzora, koj je gori od Omara, a drugo porad tiskara, koji je gori od Verresa". No nijesu ga samo ti razlozi vukli u Prag. Kolo praških naučnjaka još je silnije privlačilo Vraza. „A kada još pomislim, koliko bi se mogo naučiti u društvu Pražkih učenih, pa zašto da onda ne bi došo u Vaš slavni grad barem za několiko měsecih", priznaje on Erbenu. Osobito je zanimljiva ova težnja, da „se nauči" u Pragu.

Vraz je tvrdo odlučio, da ne će više uopće ništa od svojih vlastitih djela tiskati u Zagrebu, nego samo u Pragu. Tu odluku je doskora i izvršio. I doista 3. studenoga 1844. piše on Erbenu: „Za několiko neděljah poslat ću Vam rukopis od svog dělca „Gusle i tambura", da se kod g. Pospišila tiska". Erben je na molbu Vrazovu imao da bude „otac i majka pri izdanju što se tiče korekture", jer za sada ne može sam pjesnik da dodje u Prag. U slijedećem (2. travnja 1845.) pismu Erbenu (Djela, V, 363) ponovno ga moli, da se brine za korekturu njegova izdanja i upućuje ga kao na podesne suradnike, na nekoga Goluba (Slavonca), a ako je ovaj već otišao iz Praga, neka se obrati na V. D. Lambla, koji mu je već poznat po prijevodu „Pogleda u Bosnu". Istodobno mu Vraz šalje objavu o svojoj knjizi, za koju želi, da se uvrsti u praške listove;[1] uzdaje se u to, da će mu prijatelji pomoći, da skupi što više predbrojnika.

Rukopis (Gusle i tambure) bio je odaslan Šafariku kao cenzoru s molbom, da ga potom preda Erbenu. Vraz je htio da ga što prije preda u tisak i po njegovu sudu u Šafarika ne može tomu biti zapreká. „Nadam se, — veli on Erbenu (Djela, V, 362), — da ne će ništa takovoga naći, što bi bilo proti zakonom knjigosudnim". Objava, što ju je poslao Vraz, izišla je u listu „Květy" (1844, br. 139, 19. studenoga) i glasila je u češkom jeziku ovako:

Ohlášení.

„V Praze tiskly se již knihy ve všech hlavních nářečich slovanských, vyjímajíc toliko Ilirské. Níže podepsaný sobě za čest pokládá, že první jest, jenž knihou ilirskou počátek učiní v tiskárně české, národu nám v témže stupni pobratřeného. Kniha, již k účelu tomu odhodlal, složena bude z písní rozličných Víly jeho, z rozpravných i lyrických, bude se nazývati:

Gusle i tambura.

i potiskne se ve chvalně známé tiskárně p. Jaroslava Pospíšila. Pročež zveme tímto ku předplacení bratry naše české, kteříž upřímně chtí rozkvětu národu sobě příbuzného, i pod touž císařskou korunou rakouskou žijícího, nadějíce se do nich při podniknuti tom laskavé a věrné podpory.

Předplacení stojí jen 30 kr. stříbra, a přijímá se v Praze u p. Dra. Václava Staňka a p. Jaromíra Erbena; na Moravě v Holomouci u p. professora

[1] Zanimljivo je, da u pismima Erbenu (V, 353, 366 i dr.) Vraz sam upozoruje, što bi valjalo iz njih prenijeti u list „Květy" (Sr. „Květy", 1844., 235 i Djela, V, 344—345). God. 1846. u 70. broju „Květů" izišlo je pismo njegovo iz Zagreba o književnim novim pojavima jugoslavenskim. U časopisu „Česká Včela", 1845. br 1.: Cesta v hoření Horvatsko (dle St. Vraza), iz pisma Drag. Stauduaru.

Digitized by Google

Fr. Šembery, a na Uhersko-Slovensku u p. Ljudevita Štúra. Čas předplatní trvá do Vánoc (do 25. prosince) tohoto roku. Vydání bude takové, i knížka také tak silná, jako byly jeho „Glasovi iz dubrave Žeravinské", a vyjde v měsíci únoru budoucího léta.

Žádám všecky pány předplatitelé, aby vzácná svá jmena úplně udati ráčili, jelikož na konci díla toho vytištěna budou.

V Zahřebu Horvatském dne 1. listopadu 1844.

Stanko Vraz."

Uredničtvo je k obznani Vrazovoj dodalo preporuku, u kojoj je izrazilo tvrdu nadu, da će se slavenoljubivi češki krugovi u velikom broju predbrojiti na to izdanje: „Máme v naše krajany pevnou naději, že tuto důvěru velectěného, pana spisovatele, kterýž i vydáním roztomilých písní milostných „Djulabije" (v Zahřebě u dra. Gaje, 1840), sbírkou písní narodních ilirských (v Zahřebě 1839.) i mnohými základnými články literarními, v ilirských i v jiných slovanských časopisich položenými, jmena proslulého již sobě vydobyl, nikoli nezklamají, nýbrž hojným předplacením dobré věci pomoci se přičiní, pakli nemá Slovanská vzájemnost, o kterež právě u nás tak pěkně se mluviti umí, pouhou lží, aneb daremnou, prazdnou chloubou býti."

Valja priznati istinu: prijatelji pjesnikovi živo su se zauzeli za njegovu knjigu. U Pragu su sabrali dr. Čejka, K. I. Erben i V. Fingerhut (Naprstek) 30 predbrojnika, Jar. Pospišil 25, dr. V. Staněk 18, Šembera u Olomucu 21. Sa Šemberom Vraz nije, očito, u to vrijeme još stajao ni u kakvoj vezi, no on je valjda doznao za njegov rodoljubni rad u Moravskoj, upoznao se s njegovim raspravama (n. pr. u časopisu Češk. Muzeja) i istaknuo ga u svojoj objavi kao sabirača predbrojnika na „Gusle i tamburu",[1] pouzdavajući se potpuno u njegovo slavensko čuvstvo. Tiskanje se knjige završilo pod neposrednim nadzorom samoga pjesnika. Vraz je krenuo na put i 22. srpnja 1845. pisao je iz Beča Erbenu, da će 1. budućega mjeseca stići u Češku, kroz Linac u Budějovice, da njega prvoga ondje posjeti (Djela, V. 371), — „da izmedju Čehah prvog vidim i ogrlim Vas, koji ste mi ličnu nepoznatu toliko ljubavnih učinili". Slijedeće pismo Erbenu (24. kolovoza 1845.) pisao je iz Praga. Pjesnik hiti, da svomu prijatelju priopći nove dojmove. „Prag mi se dopada i moram priznati, da nebi bilo Zagreba, najvolio bi stati u Pragu. Prekrasno město! prekrasni pisaoci! Od stariih neću ni da govorim". Kolo njegovih znanaca bilo je vrlo široko, a to je imao da zahvali Erbenu i drugim predjašnjim dopisnicima; u tom kolu bijahu: Zap, Nebeský, Rieger, Vrtatko, dr. Čejka, Štorch, Štrobach, mladi Fingerhut; osobito visoko cijeni genij Havlíčka, kojega zove „najznamenitiji originalitet" češke književnosti, Boženu Němcovu smatra znamenitim pojavom, a o Šafariku i drugim starijim piscima, Jungmannu, Neupergu, Lavu Tunu ne usudjuje se pravo ni govoriti nego samo skromno i s poštovanjem spominje imena njihova. U Pragu učio je češki i s veseljem javlja Erbenu o svojim uspjesima: „již mluvím rychle a sběhle po česki, zvláštně s vlastenkámi". (Djela, V. 376). U pismu prijatelju Muršecu (28. rujna 1845, na dan sv. Václava, ochránce království a národa českého")

[1] O njem v. „Almanach na oslavu 70-tých narozenin Al. Vojt. Šembery. Vydal Akademický spolek ve Vídni. 1877. — Jos. Bartocha, Al. Vojt. Šembera. K oslavě stých jeho narozenin ve Vys. Mýtě. 1907.

Digitized by Google

govori Vraz oduševljeno o dočeku kod Čeha i o svojem boravku medju njima: „Meni je na putu bilo (hvala budi Bogu!) svuda dobro, a najlěpše ovdě u Českoj. Tu mi je baš da mi (sudim) ni bolje biti nebi moglo. Česi su pravi Slavjani; gostinski i prěko měre. Navlastito nas Ilire ljube i paze kao oko u glavi. Bog im nadario tu ljubav krasnu svakim dobrom toga světa, a po smrti dao svakomu posebice najlěpše město u raju nebeskom".

Kada je knjiga pjesama Vrazovih bila doštampana, napisao je k izdanju dirljiv epilog, u kojem srdačno zahvaljuje svim svojim predbrojnicima, koji su ga tako prijateljski poduprli i materijalno i moralno. Taj pogovor posebno se obraća „braći iz Češke i Moravske": „A navlastito hvalim Vama, draga bratjo iz Češke i Moravske! hvalim Vam na ljubavi, kojom ste posvědočili, da uzajemnost slavjanska nije samo golo slovo. Bože milostivi, daj da bi se krěpost ta sve većma ojačila te bi mi pružeć si uzajemno ruke sveudilj kao bratja složno putem zakonitim i prirodnim koracali k jednoj istoj svrsi — k prosveti naroda, a tim k većoj slavi božjoj i diki čitavog čověčanstva. Zlatni Prag u Českoj d. 15. kol. 1845."

„Gusle i tambura" razaslane su nekim predbrojnicima, i u početku listopada Vraz krene natrag u Zagreb. Na putu se svakako nakanio zaustaviti u Olomucu, da pohodi Šemberu i da mu lično zahvali na nastojanju oko sabiranja predbrojnika; pored toga Vraz je od Šembere primio „prekrasni članak" za Kolo „o Harvatskih osadah u Moravskoj", i on ga je podsjetio na davnu njegovu nakanu, da posjeti Moravsku i da što pobliže sazna o životu i običajima moravskih Hrvata. Još g. 1842. (Djela, V, 305) Vraz je savjetovao n. p. Kukuljeviću, da zaviri k njima iz Beča — „na zabavu odtrčati Austrijskim Horvatom, sva sela popisati poimence, zabilježit broj stanovnikah, pěsme i običaje i poslě, ako možeš, odletit na gvozdenoj cesti i medju Moravske Horvate, popisat sela, broj stanovnikah, nekoliko pěsamah itd., itd." Evo potpunog programa za etnografa sabirača. Sada je Vraz mogao da lično na mjestu ispita svoje sumnje o mogućnosti „preobrazovanja" tih moravskih Hrvata u moravsko-slavensko pleme, i sastanak sa takim poznavaocem etnografije Moravske, kaki bijaše Šembera, bijaše za nj vanredno važan. Vjerojatno je i prije toga susret u Pragu sa kapetanom Fialkom, piscem rasprave o šoprunskim Hrvatima, imao istu svrhu, da naime dobije uputu od stručnjaka. Zanimljivo je, da je Vraz namjeravao iz Beča poći medju ugarske Slovake — „u Bretislavu i medju Karpate". No o tom putu ne znamo ništa, premda u pismu Kukuljeviću Vraz javlja: „Vidio sam skoro Česku, Moravsku i Slovensku" (Djela, V, 383).

Pisma Vrazova Šemberi, koja ovdje objelodanjujemo, dobila je knjižnica Českog Muzeja od sestre Šemberine, koja jošte živi u Vysokém Mýtě i s pietetom čuva prepisku svoga slavnoga brata.

I

Zagreb d. 18. pros. 1844.

Učeni gospodine,

Dragi po rodu brate!

Poslavši u Zlatan Prag oglas moj na „Gusle i tamburu", usudio sam se ondě metnuti Vas kao skupitelja predplate na dioce ovo za Moravsku. Zato Vas evo sada molim pismeno a u ime uzajemnosti slavjanske da mi korak taj oprostite i želji

Digitized by Google

mojoj polag mogućnosti ugodite uvěrujući Vas, da sam i ja od svoje strane gotov na ljubavi toj biti Vam dužan i dàržan, ako me ikada uztrěbali budete, u čemu Vam budi odužiti se. Budući me prijatelj jedan umolio, da i několiko od njegovih pěsmicah dodajem na koncu knjige, a stvari te nisu još podpuno priuredjene za pečatnju, za to ću dělo stopram s novom godinom poslati u Prag, a rok predplate produža se radi toga do 15. t. m.[2] Izvolite dakle do onda gledati, da predplatu sakupite i pošljete novce ujedno s imeni predplatnikah u Prag na g. Jaromira Erbena, koj će Vam poslati potrěbiti broj tiskanih komadah. Ostalo razvidit možete u 139. broju „Kwytih" od t. godine, kao i u priloženom ilirskom oglasu.

U poslědnjoj knjizi lětošnjeg Musejnika čitao sam jučer sastavak Vaš o starodavnih sělih Slavjanah u dolnjoj Austrii,[1] koj me vàrlo zauziam. Imamo-li se nadati doskora i sastavka jednog o městih u dolnjoj Austrii, gdě Slavjani i dan danas obitavaju? To bi i meni i svoj našoj južnoj bratji bilo vàrlo drago. Ima u Kwětych od g. 1842. članak jedan o onděšnjih Slavjanih (naročito Hàrvatih) od g. Fialke.[3] Nu članak taj više je rodoslovni nego li městopisni. Da se znanje o toj stvari nadopuni, vàrlo bi bilo od potrěbe, da ju Vi s tamne strane osvetlite. Osobito bi meni članak takov dobro došao, budući ja naměravam u sbirci mojoj nar. pěsamah sviuh južnoslavjanskih granah, oko kojih izdanja ja sada radim, i pěsme onih Hàrvatah priložiti providivši jih s opazkami městopisnimi. U tu svàrhu poslao mi je nedavno i g. kapetan Fialka do petdeset komadah. Čuo sam takodjer, da ima i u Moravskoj (oko Nikolsburga) Hàrvatah, a g. Šafarik kaže u svom „Narodopisu", da se zovu P o d l u ž a c i, i da su jezik svoj pàrvobitni sasvim već zaměnili za jezik moravsko-slovenski. Nu ja nevěrujem, da bi se oni onako bili pretvorili u drugo koljeno, bez da se nebi nalazilo u novom njihovom jeziku i traga od pàrvobitnog hàrvatskog. Nebi li me Vi o tom mogli obavěstiti, priobćivši mi do 2—3 pěsmice s onih stranah? Ako mi u tom ikako doskočiti možete, a Vi izvolite na list napisati „An Stanko Vraz. Abzugeben beim Herr Advokaten Věk. Babukić in Agram".

Znam da imade u vojnoj kadetskoj akademii u Olomucu i mladih Hàrvatah, i ja sám znam za jednog imenom „Mikića". Nebi li se i ti mladići mogli upoznati s našim književnstvom?[4] Izvolite propitati někako; možebiti te će i od njih koj predbrojiti na gore spomenuto dioce.

A tim ostanite s Bogom zdravi i veseli na radost Slavjanstva i iskrenog Vašeg prijatelja i štovatelja S t. V r a z a.

II.

Zlatni Prag d. 26. rujna 1845.

Dragi gospodine!

Na predragi Vaš list od prolětos nisam Vam još dosad odgovorio, nadajući se svaki čas spremiti na put u Beč, Olomuc i Zl. Prag. Nu to se je nekako provuklo i proti volji mojoj, te se ni dosad nisma vidila lično. Za to Vam danas

[1] U obznani u „Květy" veli se „do Vánoc" (25. prosinca).

[2] O Slovanech v Dolních Rakousích. Od V. A. Šembery. Čas. Česk. Mus., 1844., IV., 536.

[3] Horváti v šopronské stolici království uherského, od M. Fialky, „Kwěty, 1842., č. 77—80, 82—83 (nedovršeno).

[4] Medju predbrojnicima u arku Šembere nalazi se samo: „g. Slavnić Lukian kadet u Holomuci, g. Podkoniak isto".

Digitized by Google

javljam zahvalnost sàrdačnu na ljubavi i brizi, koju ste imali prama meni skupljajući predplatnike, kao i na onom prekrasnom članku o Harvatskih o s a d a h u Moravskoj. Žao mi je vàrlo, da su za IV. knjigu K o l a već odlučeni članci, te će trud Vaš tek u V. knj. moći na světlo doći. — Prie několiko danah poslao sam Vam 23 exx. „Guslah i tambure" preko knjigotàržca ovděšnjeg „Kronbergra i Řiwnača" u Olomuc, od kojih ide 20 exx. predplatnikom, 1 ex. Vama, 1 ex. za Vašu bibliotheku Olomučku, a jedan za Hàrvate u Novom Prerovu. — Ja sam ovdě sgotovio poslove na toliko, da ću moći budući ponedělak pod večer sesti u parovoz, pa se odvesti u Olomuc. Ne znam ja sada upravo, u koj čas stigne ondě. Nu to će biti Vama znato. Drago bi mi bilo, ako bi me Vi pričekali u taj čas u kolodvoru (Bahnhof). Poznat ćete me po càrvenoj kapi i bradi (fousy). Nu moglo bi se stati, te bi ja mogo tek u utorak odavdě otići; jerbo čekam iz Terezina g. kapetana Fialku, koj mi piše, da će odmah po sv. Vaclavu doći u Zl. Prag, moleći me da ga dotlě pričekam. Nu ako ne bude on došo do utorka o poldne, ja ću svakako otiti, jerbo vrěme me těra. I gospodin Dr. Jordan[1] iz Lipskog ovdě je i htio je danas železnicom u Olomuc i Bàrn, da Vas i Klacla[2] vidi; nu nije dobio od policie dopuštenje. On kani u ponedělak vratiti se kući. Imao bi Vam još koješta pisati, nu neimam kad porad drugih kojekakvih pisarijah. Nu o tom ustmeno. Pozdravite mi sve naše. Tim s Bogom ! Iskreni Vaš prijatelj St. V r a z.

VLADIMIR NAZOR: VARVARI

LEGENDA

Varvari kucaju snažno na vrata novoga vieka.
— Otkuda dodjoste ? Što nam nosite u bieli dvor ? —
— Mladost i snagu. Otvori ! — Ozivlje gromka se jeka ;
Al muklo tulenje vučje prati taj divljački zbor.

— Još u dnu srdaca vaših blješte se zvjerinje oči ;
U vašem jošte govoru zmijski ćeš da čuješ psik.
To štekće čagalj, to tigar mauče krv dok se toči,
Iz duše kada se vaše očajni izvija krik.

Vratite u lug se tamni ! Još niste smaknuli zmaja ;
Ne znate kako se kapljam rosice napunja dlan ;
Istrgli jošte se niste iz mračnog zagrljaja . . .
Najprvo na gori rodnoj svanuti mora vam dan !

Idite, jer nisu časne na vašim mišicam rane :
Uz risov nokat se jošte prepoznaje i bratov zub.
U lug se vratite ! Tamo gdje njišu zelen se grane
Nać ćete drvo spasenja, prastari slavenski dub — —

[1] Jordan Jan Petr (1818—1891), lužičko-srpski pisac i publicist. O njem v. raspravu Ad. Černého u Zlaté Praze, 1891.

[2] Klacel Fr. (1808.—1882.), češki pisac, pjesnik i profesor.

Digitized by Google

ROBOVI

Utaman trak preko čela i biela gradjanska toga
Utaman krupne te rieči, hod važni, gospodski mig!
Noktima razdrste ropstva pečate sa čela svoga,
Al duše zgažene na dnu još stoji sramotni žig.

— Skršismo okove! — Niste! Izglodi duga ih rdja;
Istočni potjera vjetar iz mrčave poplašen krd.
Grdna kad čahura sagn'je, izmili buba još grdja.
Robovi, put do slobode strmac je vrletan, tvrd.

— U nama kipi i vrije! — Čopor se robova hvasta,
I znamen uskrsa svoga diže na visoku brv.
Šutite! To snaga nije mladoga, vreloga mošta:
U žilam nešto vam gnije i mlaku pali vam krv.

Robovi juče, a sjutra krvnici — varvari viekom,
Hoćete l' da zbilja jednom slobode sazdate dom,
Bacite odjeću lažnu, plivajte širokom riekom
S uvora bučnog do vrela na zelen proplanku tom.

Žuč vaših srdaca i glib duša vam u veljoj vodi
Isprati morate, otrest sramotu, grijeh i rug...
Robovi, na glavi ceste, štono će sve da nas vodi
U novi, sretniji život, iznova blješti se plug!

KIP (KIPARU I. M.)

Majstore, iz sinjeg kama rodnijeh naših vrletî
U l.ku strahotna boga oteši ogromni kip:
Izmedju obrva mrkih postavi vihor što prieti,
A usred širokih grudi srdžbe nek zamumla hrip.

Laloka neka mu bude kô čeljust Davora lava,
Nad čelom nek mu se vije Perunov olujni pram:
Svu drevnu sv.repu snagu, što u nam već dugo spava,
Svu srdžbu za podlost našu ulij u otesan kam!

Udari pečate bola i prezira na čelo tvrdo,
Otvori ponore tamne praznoga sred oka tog:
Nalik na Mojsiju, kad je s pločama išô niz brdo
I zlatno ugledo tele, nek bude slavenski bog.

Napuni lavlja mu usta ukorom, napni kô uže
Mišice divske mu desne, naznači gnjeva mu grč.
— — Sličan nek Isusu bude, kad ono kandžiju uze
I templa niz stube svete trgovčev razli se vrč.

Majstore, iz sinjeg kama oteši osvetno djelo;
Grudi gdje mramorne hriplju, postavi u tvoj ga Hram.
I naša braća će doći; gledat će; mrštit će čelo;
Oči će u prah obòrit — i velji bit će ih sram.

Digitized by Google

VELJKO MILIĆEVIĆ: ANARHISTA

I.

Svakog jutra, oko devet sati, promalja se kroz drvenu kapiju, kao dremljiva žirafa, pospano lice i dugi vrat Gospodina Vasilija Grkovića, kr. kot. pristava prvog razreda i upravitelja n-skog kotara, a onda dugački kraci. Sane oči krenu s desna na lijevo, ridji brci se razvuku, a ruka podje k šeširu i zaustavi se na pola puta: to gospodin predstojnik — tako ga morate nazivati, inače će vas, ako ste stranac, dati šupirati kao skitnicu ili čovjeka bez zanimanja, a ako ste domaći, strpat će vas u sumnjivce ili ferdektere, kako se to popularno kaže — vraća pozdrav svome pristavu s podbulim očima koji se žuri da stigne koju sekundu prije šefa, reda radi, u kancelariju, jer je vjerovatno dosad igrao farbla s bilježnikom i šumarom. Sa zeleno bojadisanih prečaga na zatvoru, ili kako se to tamo veli reštu, nestaje triju glava koje su do maločas proturivale svoje noseve, da ih opet upere u ledja gospodina prijestojnika: jedna glava s blesavim licem i radoznalim očima nekoga planinca za kojega je vlast isto toliko misterija koliko i Bog, i koji s podjednakim fatalizmom snosi njihove odredbe; druga neobrijana i nepočešljana, s mrkim očima u kojima sijeva prkos i mržnja; treća jednog golobradog i bezbrižnog derana koji plazi jezik.

Gospodin Vasilije Grković prošao je kroz sobu gdje sjede pisari koji su za časak zašutili, zabili noseve i pera u spise, i sakrili cigarete. Najbliži vratima predstojničke sobe, skoči i ponizno mu ih otvori. On zbaci sa sebe lagano ogrnuti rutavi zimski kaput, i ostade u svom crvenkastom žaketu, pogleda na sat, i približi se vilikom pisaćem stolu sa ogradama sa strane, i sa puno spisa u neredu. On ga pogleda sa zlovoljom i dušmanski. Više njega i sa strane, po bijelo okrečenim zidovima, slike visokih ličnosti, isprljane od muva.

Kad se sjeti da je sutra subota, on već danas izgubi i ono malo volje za rad što je imao. Bar je on mislio da ju je imao; tako on misli svaki dan, i uvijek se nešto desi da je izgubi. Subota, to znači posao, stranke, sijaset sitnih raspri i seoskih tužakanja; zatim preslušavanje različitih prekršaja.

I on skrsnu stolicu u koso prema prozoru, i pogleda u sivi jesenski dan s natmurenim nebom koje šuti, i iz kojega se ne zna šta će da padne, kiša ili snijeg. Gleda u golo drveće u malom drvoredu koji je on uredio ispred svoga stana i kotarske oblasti, u interesu poljepšavanja mjesta. Gleda gomile lišća i tad se sjeti da je još juče izdao naredbu da se to počisti. Zovnu pisara i strogo mu naloži neka odmah tamničar izvede reštance da tu stvar urede.

Doskora izidjoše četiri čovjeka, vukući nemarno za sobom brezove metle, a iza njih ozbiljno i važno jedan pandur, s jednom rukom na držku od sablje da izgleda zvaničniji, dok sa drugom izdavaše naredbe. I reštanci mahahu metlama, predušujući da duhnu u ruke koje su im zeble na ledenom vjetru. Gospodin predstojnik se zanimaše gledajući njihove pokrete: mali planinac je radio svojski i mahao metlom bjesomučno, jer se valjda bojao da mu ne cjepnu još četrnaest dana: vlast svašta može, osudi te a ne znaš zašto. Drugi, jedan seljak u godinama i prosijed, pomagaše mu da bude prije gotov, jer je opet bolje u reštu nego na vjetru. Onaj mrki razmahivaše desno i lijevo, ne misleći da lišće zgrne; njemu je bilo svejedno ako će to potrajati do ponoći, ali on ne mari da koga za-

Digitized by Google

dovolji. Deran se zanimao i zgrtao lišće na njegove opanke, dok ga ovaj ne čvrknu metlom po glavi. Pandur je počeo da u r e d u j e i da psuje. Gospodin Vasilije Grković htjede da dade pozvati i osuditi na novu kaznu ovog nepokornog čovjeka, ali, prvo, očevidno i deran je bio kriv, a drugo, taj čovjek imao je neki čudan pogled koji gospodin predstojnik nije volio. Ko zna, mogao bi mu se taj lopov osvetiti, i dočekati ga u nekoj grabi kad bude išao na komisiju.

Svi oni bili su osudjeni za g o r a r i n u, to jest za sječenje drva u državnoj šumi. Oni su više volili da usijeku drvo više svoje kuće, nego tamo u nekoj guduri, gdje jedva koza može doprijeti i gdje su im dali drva za sječu, otkuda ih ne mogu sanijeti. I oni idu u zatvor za gorarinu svake godine, kao što se mora ići na m u š t r u za vrijeme manevara.

Tužba te vrste imao je gospodin predstojnik mnogo za sutra, kako je zima već bila na pragu. I on pogleda hrpu spisa pred sobom. Uostalom, te će najlakše da skine s vrata : ovdje osam, ondje četrnaest dana; prije podne će u tome proći, i on ne će morati da se bavi s ostalim strankama.

Pa, na kraju krajeva, biti upraviteljem kr. kot. oblasti, to nije bog zna što. Istina, lijepo je biti prva ličnost u kotaru; lijepo je kad na ulici slijeću kape pred njim, makar iz straha ako ne iz poštovanja. Niko ne želi da mu se zamjeri; naprotiv, svi traže da mu ugode. Kad dodju glumci skitnice u selo, ili Cigani, ili kad je svetosavska besjeda, on uvijek sa svojom gospodjom ima prvo mjesto, i bez njega predstava ili ma šta bilo ne smije da počne. Ako je banket, prva zdravica se njemu napija. Ali, ako ga pitate da li je zadovoljan, on će vas najprije pogledati jednim pogledom koji kaže : kako može jedan čovjek u njegovom položaju biti nezadovoljan? Hvala Bogu, plaća dobra, zdravlje dobro, žena i on mladi; — pa će onda slegnuti ramenima i malo zažmiriti očima i kazati : „Samo da nisam u ovom prokletom selu !" I onda daje slutiti kako će doskora biti imenovan predstojnikom, a ko zna — bar tako mu je veliki župan natuknuo kad je bio posljednji put u Gospiću — županijska oblast trebat će doskora jednog sposobnog tajnika.

Ah, to ga je mučilo, to čekanje da prestane biti vječni upravitelj, da postane predstojnikom. Eto, njegov kotar nije gori od drugih; kadgod su izbori vladin kandidat ima osiguran izbor; opozicionalaca nema mnogo kod njega ili bar šute; kadgod su koji svatovi i kad se razvije srpska zastava, on globi i to strogo globi, i odmah zove učitelja da piše protiv njega jedan članak u S r b o b r a n kako bi oni G o r e vidjeli kako on nije veliki Srbin. Ni to mu nije pomoglo i to mu je zagorčavalo život.

Život mu je bio trom i jednolik, ali ne treba misliti da se je on dosadjivao, makar on kadgod i kazao protivno. Za njega ideal života nije bio drukčiji, on ga drukčije nije ni snivao : dobar položaj, dobro štogod pojesti i popiti, imati ženu, spavati, eto to je.

On se vidjao kao deran gdje čuva koze u planini, ili gdje drkćući od studeni, ide u školu, s torbačićem na ledjima u kome je komad ječmenice i dvije tri pocijepane knjige. Tad mu je bio san da ima pantalone i čitave opanke, i da postane općinski pisar. Poslije toga, kako je dobro učio, općina mu dala malu pomoć i najednom on se našao u gospićskoj gimnaziji u gaćama i opancima, gledajući zavidljivo gospodsku djecu, lijepo i toplo obučenu, dok se on smrzavao i bio

Digitized by Google

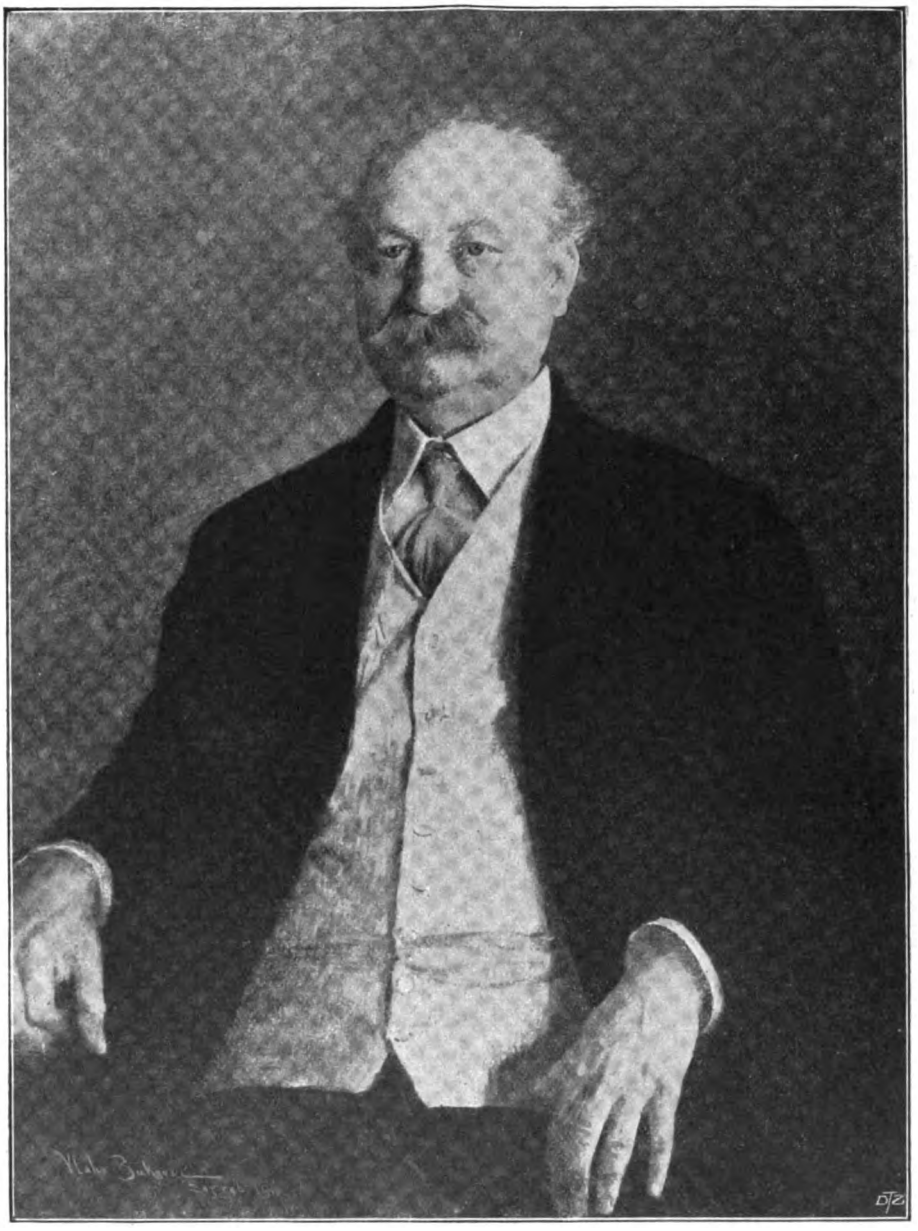

Vlaho Bukovac. *Zagrebački načelnici: Dr. M. Amruš.*

više gladan nego sit. I tad se zarekao da će biti gospodin i s uživanjem gledaše gospodičiće kako zaostaju, kako ih nestaje, kao da se tope, a on sa desetak njih izlazi na maturu, još uvijek u gaćama i opancima.

Progurao se kroz universitet; nije sjajno polagao ispite, ali znao je uvijek pridobiti profesore da mu se smiluju i da ga puste. „Siromah je", govorili su i puštali ga. U mraku svoje sobice, ležeći nauznak, kako je on slatko snivao vrijeme

Digitized by Google

kad ne će više morati čitati ta dosadna š k r i p t a, davati kondicije, moljakati profesore, svadjati se s gazdaricama i ponizno ih moliti da ga čekaju za stan. Sa koliko radosti je pozdravio onaj dan kad je postao pristav, kad više nije morao crveniti pred gospodskim djevojkama koje su nekada s prezirom gledale njegove gaće, opanke i crvenu kapu, i kad im on nije smio pogledati u oči. Koliko tajnog uživanja kad je osjetio da one sada njega gledaju, one koje su njega prezirale, jer on će biti predstojnik, a to je dobra partija. Sad je on birao, sad su one obarale oči pred njim; sad je smio u hotelu štipnuti kelnericu, i ova mu se ljubazno i poslušno osmijkivala, dok bi ranije izvukao ćušku da se sve puši, i nekoliko epiteta.

Pa ipak kad vidi one siromahe kako mašu metlama na vjetru, ništa se u njemu ne kreće. On ne vidi u njima svoga oca, svoju braću, sebe od juče. On se ne sjeća da je on jedno isto s njima, unatoč sve razlike odijela i položaja. On je zaboravio muke i nevolje težačke kuće; on nije mario voditi računa o njihovoj sirotinji. O za njega, on nije bio isto s njima; on s njima nije imao ništa zajedničko. Ta zar se on nije trudio da postane drugo nego oni, da bude gospodin, da se odvoji od njih? Njega bi bilo sramota približiti se njihovim osjećajima, kao da se on nije rodio u istoj kući kao i oni, i othranio kruvom i palentom kao i oni. I on kao gospodin nije smio, nije mogao da ih razumije, jer on se toga stidio. A po svome egoizmu, poniznosti prema višima, sitom uživanju u jelu i piću, on je sačuvao najniže instinkte prostih ljudi. A koliko se on smatrao viši od njih, i koliko je njih smatrao ispod sebe, on koji poslije gimnazije nije pročitao nijedne knjige osim školskih, i čija je čitava duševna hrana bilo čitanje službenih novina.

A što ga je najviše ljutilo i uzbunjavalo, on osjećaše da taj čitav svijet koji ga se boji, da ga ipak prezire, da osjeća tačno njegovu vrijednost, to jest da mu je ne daje; da se smije za njegovim ledjima, makar skida duboko kapu. I radi toga on se još više uvlačio u sebe kao puž; nemajući milosti ni prema kome, osjećajući slasti u svojoj sitoj usamljenosti i u zavisti drugih. Nije volio da mu se smiju, kao što su mu se skoro smijali, kad mu se desio jedan mali maler. Tad je morao da popusti, da se i on nasmije, samo da se stvar brže zaboravi.

Vraćao se iz komisije, on ugrijan, kočijaš ugrijan, duboko u noć. Iz drijema u fijakeru koji konji korakom vuku uza stranu, budi ga pjesma iz dvojih kola koja pristižu njegova. Glasovi mu se čine poznati; on izidje i prepozna nekolicinu seoske inteligencije koji su se vraćali sa lumpovanja iz drugog sela. Razumije se da se on pridružio k njima; njegova kola odu, a on se s društvom zaustavi u prvom selu u prvoj birtiji.

Medjutim njegov kočijaš kao je i on drijemao, nije primijetio da je g o s p o d i n p r i j e s t o j n i k izišao iz fijakera, i ravno tjera kući. Pred stanom se zaustavi, sidje s boka i pred spuštenim krovom fijakera vikne:

— Javljam pokorno, poglaviti, stigli smo kući.

Iz kola nema odziva. Valjda spava, pomisli kočijaš. I koliko ga grlo nosi da ga je moglo čuti pola sela, ponovo vikne.

— Poglaviti gospodine, pokorno javljam, stigli smo kući.

Opet nema odziva.

Kad on rukom za sjedište — kola prazna. Njega preli mrtvački znoj, ohladi se, i pretrnu. Eto mu četrnaest dana r e š t a, najmanje!

Digitized by Google

U to se osvijetli jedan prozor na kući, otvori se, i kroza nj se pomoli ženska glava.

— Što tako kasno? — zapita.

A kad zbunjen kočijaš ne umjede naći odgovora, i kako se gospodin predstojnik nikako ne pojavljivaše, ona zapita ponovo, malo uznemireno:

— A gdje je gospodin?

— Ja, ovaj, ne znam, gospoja... promuca kočijaš. Sad je bio tu... Valjda je negdje ispa kako je bio pri piću...

Ona vrisnu i zalupi prozor. Kočijaš se istrijeznio i samo šeta s kandžijom u ruci pored konja koji se puše, zbunjen i ne misleći da ih pokrije. Šta će mu on; ispao je kao vreća zobi; nije ga valjda mogao privezati ularom za kola. Četrnaest dana mu ne fali, a može ga strpati i u ferdektere.

Doskora, otvoriše se vrata na avliji, i izidjoše dvije ženske prilike, gospodja sa sluškinjom Maricom, obadvije povezane i zaogrnute maramama na brzu ruku. Marica je nosila jedan zapaljen fenjer.

— Idi probudi pandura u općinu, i neka uzme fenjer, reče gospodja kočijašu strogo.

Za jedno desetak minuta, eto pandura Zekana, taruci oči i ne mogući razumjeti što se desilo. Kad ga uputiše, on jedva suzdrža smijeh, i samo se prekrsti.

I onda krenuše kola korakom: gospodja u kolima plačući i uzdišući, a s jedne i s druge strane puta osvjetljuju jarak fenjerima Marica i Zekan. Ona huče, uzdiše i samo viče:

— Gledajte, pazite dobro!

A Zekan zvanično odgovara:

— Ćemo, gospoja, bit ćete služeni...

Ali gospodina predstojnika nikako nema, pa nema. Zagledaju dobro u jarak; zaviruju za svaku b a b u (rpu kamenja); ako se nešto zacrni dalje od puta, idu pa gledaju, ali to je ili neka klada ili neki grm. Kad se približiše birtiji Jove Durakovića u Boričevcu: ori se pjesma i para noć.

— Duše mi, gospoja, on je tamo; prepozna sam mu glas, veli Zekan, i otrča da se nadviri na prozorčić.

— Tu je, viknu veselo.

— Zovi ga, kaže uplakano i odahnuvši gospodja predstojnikovica.

Gospodin predstojnik kojega je Zekan prekinuo usred zdravice, kad je saznao u čemu je stvar i kako ga je žena obrukala, pobjesnio je i otjerao ih kući, a sam se vratio u zoru trešten pijan sa društvom.

A selo je pucalo od smijeha kako je gospodin predstojnik ispao kao vreća zobi iz kola.

Pa kao što se sve zaboravlja, i ta istorija počela je polako da blijedi, i načeta aureola autoriteta počela je da gubi svoje mrlje i da dobiva svoje stare oblike. Gospodin predstojnik se trudio da marljivo osudjuje ljude u aps, da globi što češće za srpsku zastavu, i da natjeruje učitelja da neumorno šalje članke protiv njega u „S r b o b r a n". Ali predstojništvo nikako ne dolazi kao da je ukleto. Bar kad bi htjelo štogod izvanredno da se desi, neki veći dogadjaj u kome bi se on mogao iskazati i pokazati svoje administrativne sposobnosti! I to nešto izvanredno, neočekivano, desilo se. Taj dan Gospodin Vasilije Grković ne će nikad zaboraviti. Samo malo strpljenja pa ćemo i to čuti.

Digitized by Google

II.

Toga dana dunu sjeverac sa Mamca i izmiješa kišu sa snijegom koji se topljaše u malim krivudavim potočićima koji otjecahu sa česme u jarak s jedne i s druge strane puta. Planine su bile obmotane oblacima, nebo je bilo snisko; kućice se još više pribile k zemlji da ih vjetar ne odnese. Cestom ako i prodje koji rijedak čovjek s velikim koracima, s kožunom naopako s kojega vise dugačke dlake šarenog jarca, s mokrim gaćama i preokrenutom malom crvenom kapicom. Ili koje bosonogo dijete u trku, noseći bocu u ruci. Inače, pustoš, koju razbija vjetar svojim hukom, razbacujući naokolo kišu i snijeg.

Poglaviti gospodin se osjećaše toga dana prijatno u svojoj toploj kancelariji u kojoj tako ugodno praskaju drva u gvozdenoj peći. Osjećao se nekako odmoran, svečano, kao da je bio praznik, kao da ima da ide na kakav banket, ili svadbu. Nisu ga uznemirivali ni prašnjavi spisi, ni smijeh i larma iz druge sobe gdje su bili pisari koji kao da su pogodili dobru volju gospodina predstojnika i, mjesto da rade, šalili se i jurili se po sobi.

On lagano šetaše po prostranoj sobi, to jest, pravljaše tri koraka naprijed i tri koraka natrag. Neki dan je izdao naredbu, prema cirkularu Visoke Vlade, da, kako su izbori za Sabor u izgledu i na domaku, dobro pripazi na nepozvane ljude koji bi možda mogli agitovati protiv Vlade, i buniti buntovnim savjetima lojalne i vladi odane podanike. Uostalom, on sam nije mnogo vjerovao da će neki djavo doći u ovo vrijeme agitovati u njegov udaljeni kotar gdje putovi mogu biti svaki čas zametani snijegom. Ali, trebalo je biti na oprezu. I radi toga njegova naredba bila je razaslana svima općinama u području njegovog kotara.

I ono što je on tek u snu smio da sanja, ono što mu je trebalo donijeti predstojničko a možda i tajničko mjesto, dogodilo se. Iznenada, razumije se, kao što se već dešavaju takvi dogadjaji. I on je toga dana bio uvjeren da predosjećanje znači nešto. Jer on je bio tako svečan, spreman na nešto što je trebalo da se zbude i, što da štedimo riječi, na visini svoga položaja.

Oko jedanaest sati, baš kad ostavljaše na stranu nekoliko riješenih spisa pod koja je potpisao svoj od pisara toliko obožavani i originalni potpis, i kad se spremaše da ode kući da pregrize parče pršuta i popije flašicu piva, trže ga neka larma ispred kancelarije, u toliko neobičnija što se toga dana nije čula nikakova graja, ni svadja žena, ni smijeh djevojaka koje idu po vodu, ni udaranje prakljača sa bunara. On se naglo diže da se zavitljaše repovi njegovog crvenkastoga žaketa, i pridje k prozoru.

On najprije vidje gomilu većinom bosonoge djece, sa zasukanim gaćicama iznad koljena, s torbama na ledjima, s komadom crnog ječmenog kruha u ruci; zatim, nekoliko besposlenih žena iz blizine i dva tri seljaka koji su pili rakiju negdje u dućanu. Medju njima mogao je da prepozna pandura Vidiku sa sabljom koja se lomata oko njega, gdje drži nekog dugačkog i mršavog djavola za jaku od kaputa, i vuče ga prema predstojničkoj kancelariji.

Gospodin predstojnik odmah shvati da se sprema nešto važno, nakašlja se da ima čist i jak i siguran glas, potegnu malo žaket k sebi, i sjede za sto u nemarnu i dostojanstvenu pozu, očekujući da čuje kucanje na vratima i da vikne jedno predstojničko suvo i oštro: „Slobodno!"

Digitized by Google

Začu se nespretno i jako kucanje, i preje nego što je gospodin predstojnik imao vremena da šta kaže, zaglaviše se vrata pandurom Vidikom, njegovom sabljom i protuvom koju držaše za vrat. Gotovo bez daha, kao što je tražila njegova zvanična uloga, promijenivši glas i način govora, gurnuvši malo u stranu svoju žrtvu, ali ne puštajući je iz šaka, pandur Vidika salutira jednom rukom i skine kapu, gurnu sablju da ga ne smeta, i viknu:

— Javljam pokorno, poglaviti gospodine, da sam, ka što ste vi naredili, u h i t i o ovu skitnicu. Vidio sam ga gdje se šulja oko nekije kuća...

Gospodin Vasilije Grković skide oči s pandura Vidike kojega izdade njegova govornička vještina, i okrenu ih prema onoj s u m n j i v o j i n d i v i d u i, kako se to kaže službenim jezikom.

— Pusti ga, reče panduru koji skide ruku s njegova vrata na kojemu se vidje jedna crvena masnica, ali Vidika stajaše spreman da ga, na njegov prvi pokret, ponovo ščepa kao ris.

Gospodin predstojnik posmatraše ovo čudno stvorenje. Bio je dugačak, mršav, ćosav, s licem nabranim kao stara jabuka; s pantalonima zemljane boje vezanim kanapom i na kojima se ne poznavaše blato; s pocrnjelom košuljom ispod kaputa. Imao je male zelene oči, koje strašljivo pogledavahu desno i lijevo; usta dugačka i tanka. Drhtao je po rutavom tijelu.

„Čudan čovjek!" reče u sebi gospodin Vasilije Grković, sabra obrve i reče glasno i suvo:

— Kako se zovete?

U tome času kad prolomi tišinu glas gospodina predstojnika, nasta mir u sobi gdje su pisari koji osjećahu važnost momenta, a pred vratima nesta graje žena i dječurlije.

Nema odgovora. Tada pandur Vidika dreknu u uvo protuvi: „Kako se zoveš?" tako da ovaj od straha skoči u stranu, tražeći očima vrata i prozore.

Sve je bilo izlišno. Tek u neko vrijeme sumnjiva individua razumjede da ga nešto pitaju. On govoraše nešto piskutljivim glasom, ali nekim nerazumljivim jezikom. Sve što je pandur Vidika mogao čuti bilo je S t a m b u l, a gospodin Vasilije Grković K o n s t a n t i n o p l.

— Govori nešto o Carigradu, reče gospodin predstojnik, ali mi ne izgleda da je Turčin. Nije ni turski odjeven.

I poslije nekoliko sekunada razmišljanja:

— Pretraži ga, reče panduru.

Pandur Vidika ščepa ponovo svoju protuvu koja ječaše od straha, bojeći se batina. A sigurno ga je ranije Vidika grunuo koji put u ledja da mu ulije poštovanje prema vlasti.

Iz džepova kaputa najprije ispade komad crnog i suvog kruha koji mu je valjda dala kakva dobra seljakinja, sažalivši se nad njegovim bijednim izgledom. Zatim čitava rpa mrva. Nekoliko bakrenih novčića. Artija nije imao nikakvih. Ali u pantalonima nadje mu Vidika jedan dugačak nož u koricama vezenim srmom i sa drškom od kosti.

Gospodina predstojnika prodje jeza kad ga Vidika izvuče iz korica, kad sinu sjajno sječivo oštro sa obadvije strane. Pandur ga metnu pazljivo na sto,

Digitized by Google

a gospodin predstojnik ga skloni malo u stranu da ga slučajno njegov vlasnik ne dohvati.

— Vodi ga u zatvor, pa ćemo viditi, reče poglaviti ozbiljno.

Vidika ponovo uhvati svoju žrtvu za vrat, i ponovo se zaplete u sablju na vratima, salutirajući :

— Razumijem, poglaviti.

Pred vratima ga dočeka gomila žena i djece, podesetorostručena ovog puta i umnožena pisarima iz svih ureda koji su izletili da vide što se dogadja. Vidika ih važno gurnu u stranu, prokrči sebi put, i slijedjaše tamničara koji zveckaše velikim i nespretnim ključevima. Teška vrata rešta otvoriše se, pustiše neugodan zadah, i zalupiše se sa škripom ključa koji zatvara.

Pa kako je bilo vrijeme ručku, poglaviti gospodin, pošto je sjedio neko vrijeme duboko zadubljen u ozbiljne misli za svojim stolom, protrlja oči i prijedje rukama preko lica kao da s njega skida brige, diže se, i laganim, dugačkim koracima uputi se kući.

Ne, ručak mu nije prijao, na veliku žalost njegove gospodje. Jeo je preko volje, nervozno pio male gutljaje vina, i nije ništa govorio. Lice mu se malo oteglo, a brci još više spustili.

Milostiva je bila upućena o dogadjaju koji se desio prije podne, preko Marice, a ova preko Vidike. Milostiva gospodja nije vidjela u uplašenom čovjeku ništa više nego jednog malo eksotičnijeg skitnicu. I radi toga nije mogla da razumije zašto je njezin Vaso tako sumoran i ozbiljan, zašto tako malo jede, i ne razgovara.

Kad ona htjede da povede razgovor o tome, gospodin Vasilije Grković manu ozbiljno rukom, kao da hoće da kaže : „ne miješaj mi se, molim te, u službene stvari !"

Ali žene su žene, i ne će nikad da shvate važnost i dostojanstvenost takovih riječi, ni respektovanje zvanične tajne kad se kaže ozbiljno : službene stvari.

I gospodin Vasilije Grković možda što je u njega samog isplitala nikome nepovjerena misao, pogleda svoju ženu, i zapita je gotovo poluglasno :

— Znaš li ti, ko je taj čovjek?

— ? ! ?

Pa ne čekajući odgovor, još više spusti glas :

— Anarhista !

Ponovno čudjenje kod milostive i jedno :

— Gospode Bože !

Toga dana, preko svoga običaja da odspava jedan sat poslije ručka, gospodin Vasilije Grković naglo se diže od stola, uputi se u kancelariju u kojoj još nije bilo nikoga, i zaključa se u svoju sobu.

I kad prvi pisar zviždukajući udje u kancelariju, otključaše se iznutra, na njegovo veliko začudjenje, vrata predstojnikove sobe, i poglaviti mu dade jedan list papira, sa riječima :

— Nosi ovo odmah na brzojav !

— Razumijem, poglaviti, reče pisar, dohvati svoju crvenu kapu, sklopi pažljivo artiju, i čim izidje iz kotara, on je rasklopi i uze da čita, šaputajući :

Digitized by Google

Službeno!

Prosto od brzojavnih pristojbah!

Visokoj kr. zem vladi. Odjel za pravosudje

Zagreb.

Uhitio danas jednu sumnjivu individuu klatareću se u području ove kr. kot. oblasti. Govori nerazumljivim jezikom. Džepove našao pune svakovrstnog oružja kojim je kušao ugroziti i moj život. Mislim da je pogibeljan anarkista gojeći nakanu da nezamiećen od oblastih priedje preko Bosne u Tursku. Uhićeni nalazi se pod strogom pazkom u uzah ovomjestne kr. kot. oblasti.

Upravitelj kr. kot. oblasti:

Vasilije Grković.

(Ime je bilo ovoga puta čitko napisano.)

Tko bi mogao da pogodi i odgonetne tajnu što se sve desilo u mračnom i punom paučina labirintu misli gospodina Vasilija Grkovića!

Ako je uapšenje anarhiste bio dogadjaj, sudbonosan dogadjaj po poglavitog gospodina i bez sumnje, odlučan po njegovu karieru, — zašto da on ne može da postane, jednog lijepog dana, podžupan, pa i veliki župan? — Za selo je bilo isto tako. Uzbudjenje je dohvatilo najprije inteligenciju, pa onda seljake i seljakinje koji imaju dodira sa gospodskim kućama, i preko ovih sve ostale.

Razumije se da se samo o tome govorilo, i da je riječ anarhista, prolazeći kroz toliko usta, od gospodje predstojnikovice, Marice i pandura Vidike, toliko bila izobličena da bi je teško i najvještiti etimolog mogao raspoznati, i morao bi zaključiti da je ona ostala tu vjerovatno još od Maršala Marmona i francuske uprave u Lici.

Kr. kot. oblast nalazila se u opsadnom stanju. Više od stotinu muške i ženske djece, po izlasku iz škole, poslije podne, uputilo se u trku pred kotar. Dva pandura, Vidika i Zekan, nisu bili u stanju da ih rastjeraju. Gomila besposlenih žena, s pletivom u ruci, i ljudi s lulama uz ubima, razgovarahu samo o tome. Izlišno je reći da se toga dana u dućanima popilo više rakije nego jedne nedjelje.

Poslije toga eto i učiteljica, pa poštarki, pa žena i kćeri seoskih trgovaca i inteligencije, i ove su pravile jednu zasebnu grupu pred kotarom. Gospodja predstojnikovica takodje je gledala s prozora, a Marica s vrata.

Anarhistu je, bez sumnje, interesovao taj skup svijeta u njegovu počast; možda se je, siromah, i bojao, osjećajući da se nešto krupno iza brda valja. On ih je posmatrao sa svojih rešetaka mirno i začudjeno. Djeca mu se bekeljila i gadjala ga piljcima. Njemu to na kraju krajeva dosadi i dozlogrdi: vidje se kako diže srdito dugačke ruke i ču se njegov piskutljivi glas. U masi se zaori urnebes smijeha i diže se tolika larma da panduri moradoše uredovati.

Pored te graje lako je razumjeti da poglaviti gospodin nije mogao obavljati uredovne poslove kako bi želio. Ali njemu se nije ni radilo; osjećao se uzbudjen, i njegove oči padale bi na onaj sjajni nož na stolu — corpus delicti — i odvodile njegove misli anarhisti.

Digitized by Google

On izadje i sam lično izdade naredbu da se svijet razidje. Djeca se, čuvši njegov autoritativni glas, razbježaše, a i žene odoše podalje, protestujući, istina, kad čuše kako on reče pandurima da dvije tri od njih zatvori zajedno s anarhistom.

Pa javivši se gradiozno otmjenoj publici koje se, naravski, njegova naredba ne ticaše, i bacivši krišom i sam jedan zadovoljan i pobjednički pogled na rešetke da mu zaigra brk, ode prema kući.

Pred veče, u trku, bi mu donesen brzojav od Visoke Vlade da pridrži

„...u uzah tomjestne kr. kot. oblasti uhićenog potepuha do dalnjih odredbah koje će mu pravodobno priobćene biti".

Sa kako drhtavim rukama, s koliko nervoznim gestom je razderao pečat na brzojavu; kako su željno i strahujući u isto vrijeme njegove oči obuhvatile u jedan mah cio brzojav; i kako mu se lice razvedrilo kad je u jednom trenu vidio njegov sadržaj; i onda ga počimao čitati jedan, dva, tri, deset puta, od početka do kraja, od kraja do početka, nasladjujući se svakom riječi i slatkom muzikom zvaničnog jezika i stila. Njemu je bilo došlo da izljubi to parče hartije, da ga pritisne na prsi: sa tolikim blaženstvom ga ispunjavaše njegova sadržina.

Pri večeri osvetio se je ručku, i jeo je s tolikim apetitom kakov odavno nije vidjela njegova gospodja. Bio je zadovoljan, veseo, raspoložen. Govorio je mnogo: obećao je ženi novu haljinu i nov šešir, da će je voditi u Zagreb, a možda i u Beč. Naročito u Zagreb, da se predstavi šefovima. I on kao da gledaše kako se njihova lica razvlače, kako skaču kolegialno sa stolice pri pomenu njegova imena, i pružaju mu obje ruke, i stištu prijateljski njegove, govoreći:

— Osobito nam je milo, osobito milo... Gospodine Grkoviću, izvolite uzeti mjesto... Mi si čestitamo da imamo jednog kotarskog predstojnika...

Na to je vrijedilo popiti čašu vina na iskap!

I onda posla Maricu da ubaci anarhisti ostatak od večera: izgledao mu je iznemogao i slab, i to bi bio strahovit peh da ga nadju mrtva, jednog jutra, u kojem ćošku rešta. On dodade i pola litre vina.

Kako je svojoj ženi izgledao velik i dobar u tome času, velikodušan i milostiva srca!

I dugo u noć, u papučama, širokim gaćama i košulji, on šetaše gigantskim koracima po sobi, zaustavljajući se, od vremena na vrijeme, kod stola da iskapi čašu vina, i pričaše onjemu koji, negdje u mraku, glodaše i hrskaše kosti kao pregladnjelo pseto.

Tek na ljutiti protest svoje žene, on morade da prekine hotimično produžavanje toga dana slavnog. Uspava se, pošto se je uvjerio mislima, da su vrata na rešetu čvrsta i neprobojna, i slušajući u polusnu slatke riječi:

— Osobito nam je milo, osobito milo... Gospodine Grkoviću, izvolite uzeti mjesto... Mi si čestitamo da imamo jednog kotarskog predstojnika...

III.

Medjutim, dani su prolazili. Selo se smirilo, i nije se više brinulo za anarhistu koji se dobro hranio iz kujne gospodina predstojnika. Izgleda da se ovaj bio već toliko sprijateljio s novim režimom da je već počeo da namiguje na Maricu. Samo nije vjerovatno mogao dá razumije, da kad ga već tako dobro hrane da se je

Digitized by Google

počeo gojiti, koga djavola ga drže u apsu ! Dobio je i jedan stari predstojnikov kaput da mu ne bude odviše zima. Pisari su ga počeli prijateljski gledati i davali mu po cigaretu duvana, a on im zahvaljivaše gestovima. Dva-tri puta dnevno prošao bi i poglaviti gospodin pored r e š t a i ljubazno ga gledao, kao da ga pita da li mu štogod ne fali.

Ali od Visoke Vlade, Odozgo, nije dolazila nikakva naredba koja bi se ticala u h i č e n i k a. Poglaviti ju je izvinjavao brigom oko izbora. Samo malo strpljenja ! govorio je samom sebi.

I jednoga dana, da li inicijativom poglavitog gospodina ili nekog drugog činovnika — danas je teško ovjeroviti fakta — da skitnica ne sjedi džabe u zatvoru i da ne jede utaman carski kruh, bilo mu je odredjeno da očisti u kotaru stanovite prostorije. Za čuvara mu je bio dat pandur Vidika.

Anarhista se je dao svojski na posao, jer nije želio da bude r u k o p i p a t e l j n o upućen od pandura Vidike čiju je ruku vjerovatno poznavao i još uvijek osjećao na svome tankom vratu.

Ovdje počima ova istorija tragično.

Kako je bilo poslije podne, ručak svršen i posudje oprano, Marica se je nalazila ispred predstojnikova stana, pored kotara. Tanka i rumena Udbinjanka, od onih Kranjica — kako kod nas nazivaju katolike — koje dolaze iz Krbave da služe po gospodskim kućama, i vraćaju se, poslije izvjesnog broja mjeseci, kući da se porode. To je obično njihova istorija. Onda ponovo idu u službu, zaštede koju stotinu forinti, i udaju se za kakvog žandara u penziji.

Kao što svi ljudi koji pašu šablju, privlače žene, pandur Vidika sukaše brk, izmišljavaše šale i u razgovoru sa Maricom, u ašikovanju, zaboravio sasvim na svoju dužnost.

I to u zao čas po sebe, po Maricu, i po poglavitog gospodina Vasilija Grkovića !

Anarhista koji je studirao situaciju, u jedan mah, kao ptica, izletio je kroz prozorić, i nagnuo u trk preko predstojnikove bašte.

Marica ga opazi prva.

— Uteče, viknu ona prestrašeno, uteče onaj...

Vidika se okameni, pribra se, poteže sablju, i napuri se za njim kao Kraljević Marko za Crnim Arapinom, vičući :

— Ha, drži, ne daj !

U tome času izlažaše gospodin Vasilije Grković iz svoje kancelarije. Kad začu povike, ohladi ga neka crna slutnja. On sleti niz stepenice, i kad vidje što se dešava, ostavi ga njegovo predstojničko dostojanstvo, baci zimski kaput na zemlju, prekorači dugačkim kracima plot od bašte gdje mu spade šešir, i gologlav jurnu za Vidikom i anarhistom.

— Pušku, pušku, duplicu mi dajte, dreknu očajno.

Bašta je bila dugačka. Anarhista je bio hitar kao zec, da li možda s toga što mu je predstojnikova kujna dala snage, dali strah od Vidikove sablje, Bog bi znao !

Za njim, kao psi s isplaženim jezicima, bez daha, s pjenom na ustima, Vidika sa sabljom, i gospodin predstojnik sa duplicom u mislima.

Ah, anarhista je bježao ispod gusto zbijenih redova šljiva, brže nego zrno iz puške. I u času, pred visokom živicom, kad Vidika hoćaše da ga dohvati, anarhista pribra posljednju snagu i preskoči je kao srndać.

Digitized by Google

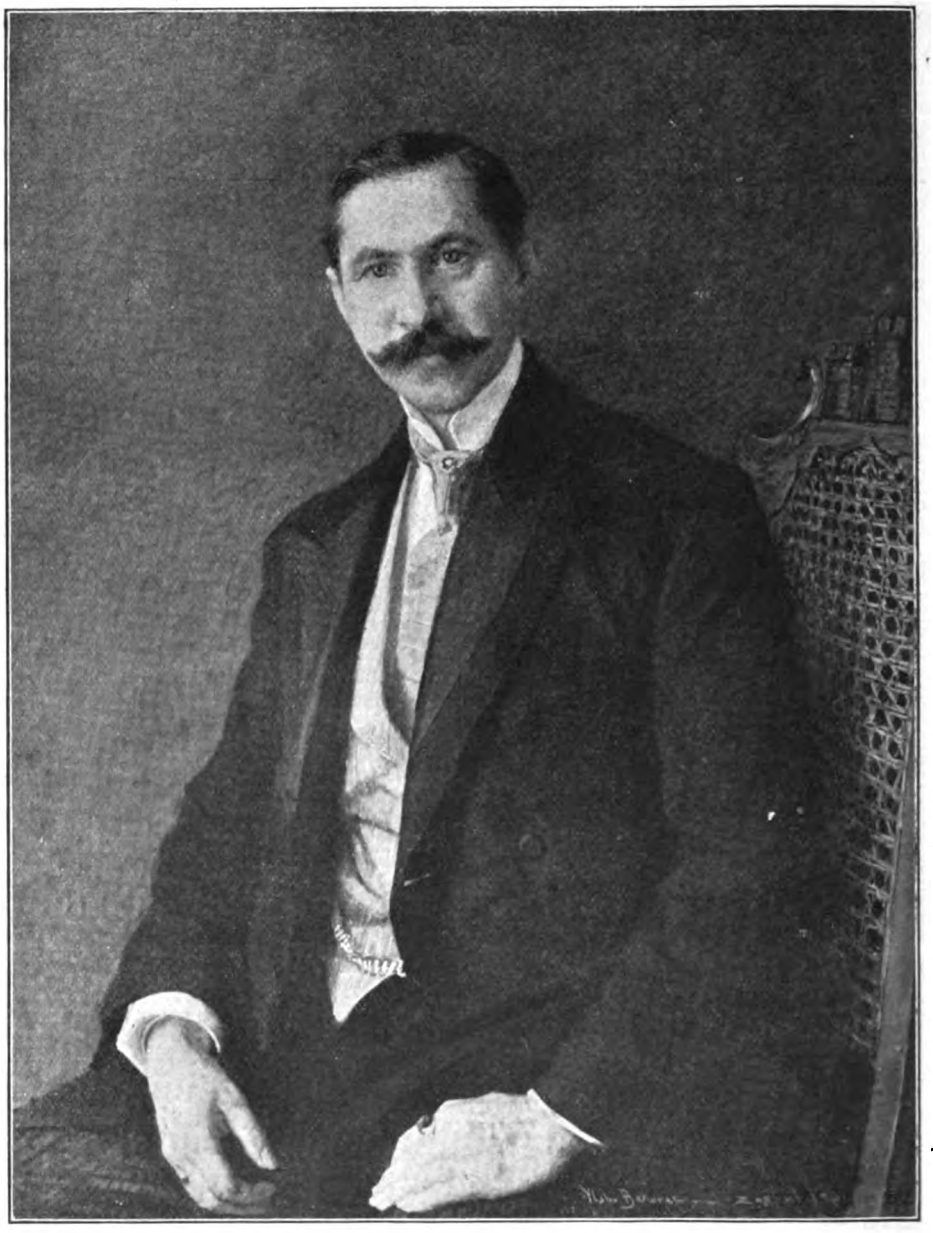

Vlaho Bukovac. *Zagrebački načelnici: Janko Holjac.*

U tome trenu, kad to vidje poglaviti gospodin posrnu na jedan panj, i lupi o zemlju koliko je dug i širok. On se diže, ne osjećajući bol i ne videći poderane pantalone ni zablaćeni žaket. On gledaše samo kako preko polja i strnjišta bježi onaj kobni čovjek podvostručenom brzinom.

Ali ne, to ne bježaše on, to bježaše kariera gospodina Vasilija Grkovića, gubeći se u udubinama zemljišta, pojavljujući se ponovo, preskačući nevjerojatnom

Digitized by Google

lakoćom grmove i živice koji su stajali na putu; ta prilika postajaše sve manja i manja, dok ne postade jedna crna tačka koja se izgubi i iščeze u kiši, prema Obljaju i Zuleševici.

Kako je izgledao bijedan i jadan poglaviti gospodin u tom trenutku s blatnim licem, s raskrvavljenima rukama, s poderanim pantalonima na koljenima! On podje nesigurnim koracima prema kotaru.

Za njim, sa sabljom koju je metnuo u korice i koju nije napojio poganom krvi, pognute glave i osramoćen, osjećajući da se sprema nešto strašno po njega, koracaše Vidika.

Pred kotarom, činovnici iz svih ureda. I sudac, i šumar, i pristav, i gruntovničar, i doktor, i jedna šarena gomila svijeta koja se slegla na larmu da vidi bruku poglavitog gospodina. Na prozoru, njegova gospodja gleda i plače. Zagreb! Beč! Nov šešir! Nova haljina! Sve je to negdje ispod Zuleševice.

Poglaviti gospodin ne gledaše nikoga. Okrenu se prema Vidiki, i reče mu potmulo:

— Otpasuj sablju! Ja ću već tebi pokazati!

Pokorno i tužno, Vidika otpasa sablju i predade je jednom pisaru, svoju sablju kojoj ima da zahvali uspjehe kod seljakinja i ono što ga je tu skoro, u nekom planinskom selu, jedna baba zapitala sa strahopoštovanjem:

— Kaži mi, sinko, Bog mi dava, gdje škole izuči, gdje gospodstvo steče, gdje sablju zadobi?

I dodje mu da zaplače od žalosti i od sramote pred tolikim svijetom.

A gospodin Vasilije Grković udje u svoju kancelariju, i za njim jedan pisar noseći njegov polucilindar i zimski kaput koji su bili pored plota.

Najprije izdade t j e r a l i c u koja bi odmah odnesena u žandarsku kasarnu. I za čas se razdijeliše četir patrole po dva čovjeka koji odoše u potjeru u različitim pravcima. On je čuo ubrzanu lupu njihovih teških čizama, i vidio sa prozora kako se trese njihovo crno perje na šeširu. Živog ili mrtvog! takav je bio nalog.

Svima će on pokazati, svima! Neka iz njih propišti majčino mlijeko!

Vidiki se oduzima pandurija, i povrh toga, kao nepovjerljiva i nesigurna ličnost, meće se u listu f e r d e k t e r a, pod o r u ž n i č k u p a s k u. Marica, koja je, na kraju krajeva, svemu kriva, ima se r e d a r s t v e n o š u p i r a t i u mjesto rodjenja, kao ženska nemoralnog ponašanja. Berberin Stevo koji je zadocnio pola sata da obrije gospodina predstojnika, ima biti — pošto je iz drugog kotara — isto tako š u p i r a n kao s k i t n i c a b e z z a n i m a n j a. I tako dalje.

Šta još moramo da kažemo? Da je potjera ostala bez uspjeha, da su se oružnici vratili praznih šaka; da se Gospodin Vasilije Grković zavadio sa svojom gospodjom; — i da je, desetak dana poslije ovog tragičnog dogadjaja, gospodin predstojnik primio jedan akt, u kojemu su, na prvi pogled, njegove oči pročitale:

U h i ć e n . . . u b l i z i n i M e d k a k o d G o s p i ć a . . . I z p o s t a v i l o s e . . . e u n u k (evnuh) . . . p o b j e g a o i z C a r i g r a d a . . .

I ovdje se priča svršava.

Digitized by Google

A. G. MATOŠ: SRODNOST

Gjurgjic, sitan cvjetić, skroman, tih i fin,
Dršće, strepi i zebe kao da je zima,
Zvoni biele psalme sniežnim zvončićima
Potajno kraj vrbe, gdje je stari mlin.

Pramaljeća blagog ovaj rosni sin
Najdraži je nama medju cvjetovima ;
Boju i svježi miris sniega i mlieka ima,
Nevin, biel i čist ko čedo, suza i krin.

Višega života otkud slutnja ta
Što je kao glazba budi miris cvieća?
Gdje je tajna duše, koju gjurgjic zna?

Iz gjurgjica diše naša tiha sreća:
Miris tvoga bića, moja Ljubavi,
Slavi drobni gjurgjic, cvjetić ubavi.

DR. LUJO KNEZ VOJNOVIĆ: VICOMTE EUGÈNE-MELCHIOR DE VOGÜÉ

(1849.—1910.)

„Putovi" — „Les Routes". Pod ovim natpisom još nam jednom preko groba progovara veliki i plemeniti pisac, koji je tolike duše ishranio svojim pogledima na svijet i na tajanstvene putove istorije. Najnovije je njegovo djelo posmrtno djelo,[1] sabrani članci, koje je taj plemeniti kavaljer stare francuske misli napisao po novinama i smotrama sve do malo nedjelja pred svoju naprasnu smrt. Popratio je ove članke njegov sadrug u Akademiji Comte d' Haussonville dirljivim pristupom, u kome je, nakon Lavedana, Girauda i mnogih drugih, nacrtao fizionomiju ovoga rijetkoga čovjeka kome savremena Francuska duguje toliko trenutaka odmora na poljanama najčistijega ideala ! Putovi ! Ne samo oni znani, njegovi, kojima nas je vodio dvadeset i više godina od zagonetnoga Misira do rodnih i beskonačnih ravnica ruske zemlje, nego i oni — naročito oni — koji vode „na prostrane nebeske progaline, na istorijske dubine, gdje god može duh da naleti, rastvorivši krila put nadzemaljskih oblasti."

I mi ćemo na ovim našim stranama, koje su malo srodne onome velikome slavenskome moru o kome je tako rječito progovorio i tako duboko prorokovao, i mi ćemo malo da progovorimo o velikome pokojniku. Prijatna nam je dužnost da se odužimo tolikim opojnim časovima koje uživasmo u duševnom saobraćaju sa onom otmenom galskom pojavom, dužnost koju s nama dijeli i naš dvoimeni

[1] Les Routes — Préface par le Comte d' Haussonville de l' Académie Française, Paris Bloud et Cie. 1910. in — 16. I—LXII; 1—260.

Digitized by Google

narod. Jer ne smije da nam bude ravnodušno gašenje velikijeh duhova kojima, ako i suviše udaljeno, ako i ne svi, opet neki dio našega naroda duguje po koji tračak svoje misli. Kristali, od kojijeh će se neprimjetno stvoriti kulturno dno, na kome ćemo tek u budućnosti moći da gradimo velike i trajne gragjevine našega duha.

* * *

Izbrani taj cvijet francuske uljudbe, potomak stare vlasteoske kuće, Vogüé bi u francuskoj književnosti ono nešto univerzalna i široko humanistična što naša isključivo školska naobrazba, u velikom dijelu našega naroda, ne može dobro da shvati. U jednome se čovjeku bjehu sastali istorik, romansijer, putopisac, esejista i pjesnik. U svakom zasebnom licu ovoga mnogostručnoga talenta nalazimo izvijesni stepen savršenstva. I upravo ovog mnogostručnoga dara radi, izbranim duhovima svih stepena i prelaza misli, od Taine-a do Haussonville-a, bješe Vogüé ne samo omiljen, nego i sa poštovanjem odvojen kao tipički predstavnik najljepšega napona njegove velike rase. Za savremenu Francusku i za buduću evropsku kulturu Vogiié će ostati ono, što je o njemu rekao Haussonville: „jedan od najboljih pisaca, koji su proslavili francuski jezik, jedan od najplemenitijih ljudi, koje su savremenici ikad sreli i pozdravili na putu života." Za nas, rekosmo, naročito za onaj veliki dio naše inteligencije, koja jednako živi od kapitala sabranih po njemačko-školskim klupama, Vogüé-ova mnogostručnost i pjesnički dah koji provijava kroz njegove najozbiljnije stranice ostaće još za dugo vremena zagonetne. To dolazi otuda, što kod nas većim dijelom jednako vlada doktrinarna razdioba književnijeh grana u odvojene pregrade bez vazdušnih otvora i veza, razdioba, koje u životu u istini nema. Onaj čas što smo se riješili da prikažemo ž i v o t, riješili smo se za vanredno krupan zadatak, da, predstavimo u beskonačnoj zapletenosti sva prerazličita lica toga života, sve Jakobove ljestve, koje zemlju vezuju s nebom. Tako istorija dolazi u dodir s poezijom, filozofija sa istorijom, roman sa filozofijom. A sve je to obavito tajanstvenim žamorom prirode, šumom prividno bešćutnijeh stvari, govorom mrtvijeh, predskazivanjem onoga što se krije u maglama dogagjaja i tankih atoma iz kojih je hod vijekova sazdan. Ovako shvataše Vogüé život i poziv pisca.

Njegova je prva knjiga posvećena Istoku: S y r i e, P a l e s t i n e, M o n t - A t h o s (1875). Haussonville crta radosno iznenagjenje sa kojim pročita u R e v u e d e s D e u x M o n d e s prvi Vogüé-ov članak. „Osjetih odma, priča simpatični akademik, da nam se rodio prvak pisac i ovaj osjećaj bi zajednički svim dobrim sudijama moga svijeta... Kad članci izagjoše u obliku knjige pod gornjim natpisom, udivljenje bijaše sveopće za čovjeka čije je prezime sa dvojakim imenom bilo u oči toga dogagjaja svakome nepoznato." I zaista u ovoj prvoj knjizi cio nam se Vogüé prikazuje kao u zbijenoj slici. U opisivanju zemalja kojima od iskona hrle sve duše žedne dubokih senzacija i rješavanja presudnijeh zagonetaka, k zemljama kojima u francuskoj književnosti čarobno ime Chateaubrianda bješe udarilo kao žig uzimanja u posjed, mladi pisac objavljivaše sve izredne crte svoga sjajnoga i originalnoga uma: veliki način pisanja pun smjelih i blistavih metafora, dar Riječi, dar stvaranja izražaja koji pomlagjivahu stare ideje, filozofski pogled na istoriju svijeta, radoznalost velike i

Digitized by Google

sjajne moralne prirode koja traži ključ tolikim dirljivim problemima onoga svijeta, nešto „strasnoga a ujedno razočarnoga" što će od sada i unaprijed u dvojakom pravcu zamamno djejstvovati na čitaoca: osjećajem trošnosti i prolaznosti života, a žarkoga interesa za taj isti život kome će on, nalik na Pjesnika, prorokovati: „le magnifiche sorti e progressive". (Foscolo).

Malo za tijem, Vogüé publikova o Istoku još znamenitiju knjigu: Histoires Orientales, u kojoj su sabrani članci koje napisa od 1877. do 1880. i koji se nikome ne mogu izbrisati s uma ko ih je samo jednom pročitao. U njima se megju ostalijem nalazi i „Posjeta misirskim Faraonima" — Chez les Pharaons —. Vogüé-a je Misir vazda vukao. Osim ovijeh stranica koje mogu da održe uporegjenje sa Pascalovim mislima, koje, u ostalome, mladi putnik čitaše kod samijeh piramida, on je Misiru posvetio još i druge članke, naročito o Mariettu, predšasniku Maspero-a kao upravitelja francuskijeh iskopina i muzeja u Luksoru, pa sve do pred kraj života u knjizi „Les Routes" članak pod natpisom: Le Scarabée de Karnak. Njemu se činilo da je, protivno onome gledištu što će docnije zastupati Houston Stewart Chamberlain, domovina našega duha, prvi plemićski list naše kulture onaj Misir iz kojega je sam Bog pozvao bio Sina Svoga i pod čijim je prividnim politeizmom jedinstveno božje objavljenje tutnjilo još jasnije i bliže nego li u plamenima Sinaja. Svaka je vrsta u onom članku čisto remek-djelo. I dugo će se opet čekati u francuskoj i svjetskoj književnosti jedno mjesto kako je završetak te posjete francuskoga putnika. Pogled na onu prastaru civilizaciju punu simbola koji, kao flora na Nilu, prikriva prvi veliki monoteistički Credo čovječanstva, a kraj nje neki trošni šator felaha koji pomagaše kod iskopina u hladu hramova, na pustari, izmamiše Vogüé-u ove riječi: „Tada promislih da neko postoji za koga su ova starina i ovaj beskonačni prostor jednake ništavosti, koji ovoga prosjaka i Faraone, ovu krpu i Piramide sudi na opću mjeru svoje vječnosti; pa kad onaj čovjek jednom kretnjom ruke savi onaj komad platna oko svoje motke, rano u zoru, sjetih se da je Izaija prorok rekao: Terra auferetur quasi tabernaculum unius noctis — ove će zemlje nestati kao šatora jedne noći".

U istoj knjizi Vogüé prvom stupa na ono polje na kome će se i najviše proslaviti. Tajnik poslanstva u Petrogradu, započe, kako nekada De Maistre, da se intenzivno zanima za rusku zemlju. Otuda imamo izredne mu studije o ruskoj istoriji: „Od Vizantije u Moskvu — putovanja jednoga ruskoga patriarhe; Pugačevljeva buna; Sin Petra Velikoga, Mazepa i Smrt Katarine II. U ovim je studijama Vogüé sjajno dokumentovao svoje vanredne sposobnosti za pisanje istorije: tačnu i svestranu dokumentaciju, kritički i psihološki osjećaj, slobodu suda, prostranost pogleda, jasnoću ekspozicije, slikovitost i polet stila. Treba li žaliti da se od ovog časa nije sasvim posvetio istorijskim naukama? Ne zaista. On je mnogobrojne strune kojima je nadarena bila njegova lira redom dirnuo sa nedostižívom silom nadahnuća. Prerazlične prizore u prirodi i u društvu prikazao je onako kako ne bi bio to mogao učiniti strogi istorik u svome području. Da se Vogüé isključivo posvetio dokumentarnom izazivanju prošlosti, ne bi bio evropsku književnost nadario onom jednom knjigom kojom je odskočio u red otkrivača nepoznatijeh krajeva, u red preporoditelja književnosti; — ako preporoditelj znači onaj koji

Digitized by Google

uvodi nove elemente života, koji pomlagjuje zaspale ili iznurene sile u književnoj produkciji jednoga naroda. Pomenuli smo knjigu: „Le Roman Russe", pod čijim glasovitim predgovorom stoji datum: Maj 1886. Malo se vremena prije Vogüé oženio bio sa ruskinjom, sestrom poznatoga gjenerala Anenkova. Hymen omen! Ova je knjiga donijela piscu priznanje i blagodarnost poznijih saveznika koje je on, sa Anatolom Leroy-Beaulieu-om,[1] na duševnom polju najviše i zbližio. Ruski je Roman jedan od najznačajnijih književnih dogagjaja druge polovice XIX. vijeka. Veliko djelo, trajne vrijednosti. Većega je značaja i za posljedice i za utjecaj na savremenike nego li Taine-ova glasovita Engleska književnost ili ono djelo o Njemačkoj kojim gospogja de Staël bješe Francuzima teorijski otkrila filozofiju i književnost prekorajnskoga svijeta. Prohtjelo nam se da, nakon dvadeset i više godina, ponovno pročitamo od početka do kraja znamenitu knjigu, pak da o njoj sa svježim upečatcima u kratko progovorimo.

Bože, kako je savršena arhitektura ove knjige, kako joj je elegantan, logičan, jednostavan, a sjajan unutrašnji razmještaj! U redu duševnijeh tvorevina rekli bismo produženje grčkoga hrama sa ljupkošću francuskoga stila Louis XV. U jednom pristupu — to bi bio peristil — i u šest poglavja — tri po tri raskošne dvornice — Vogüé nam je u dušu utisnuo tako jasnu sliku Rusije, društva i književnosti njene, da nam se ta vizija nikad više ne ote s pogleda. Onaj specifični francuski genij prostote, jasnoće, koncentracije, simetrije rijetko se kada objavio kako u „Ruskome Romanu". Ko hoće na polju književne kritike, na polju sveopće vulgarizacije zapletena predmeta, psihologije jedne narodne duše, da komparativno predstavi genij pojedinih evropskih kultura, podići će mu se „Ruski Roman" da svjedoči za nenatkriljivu premoć francuskoga, da nam, kao kroz prečisti biljur, sakupi sve zrake jedne kulture, pa da je sintetično i pregledno predstavi, kao najklasičniji kakav paysage Poussinov ili Corotov.

U predgovoru od pedeset i pet stranica Vogüé nas uvodi u rusku dušu u prirodu i razvoj modernoga romana, u uporednu studiju francuskoga, engleskoga i ruskoga realističnoga romana. U nekoliko značajnih fraza crta metodu kojom je radio, objašnjava potrebu asimilacije stranih književnosti. Sve je to rečeno sa proljetnom bistrinom i svježošću. Kao pred klasičnom sinfonijom osjećamo hod misli. Na pragu hrama stojimo opčinjeni — éblouis rekao bi neprevodivom riječi Francuz. Kako da u našemu jeziku nagjemo izraz za tu dvojaku senzaciju zablještenja i unutrašnjega zanosa izrečenu u francuskoj riječi: éblouissement! Tako je na nas djejstvovao taj Avant-propos od pedeset i pet stranica, koji bi sam zaslužio da ga naši književnici neprekidno čitaju, pod uzglavjem drže i svaki put opet pročitaju prije nego li će da uzmu pero u ruke da napišu novelu ili roman.

U šest je poglavja Vogüé pregledao cijelu rusku lijepu književnost od starca monaha Nestora do Tolstoja, u njenim glavnim predstavnicima. Samo nabrajanje natpisa djeluje na našu maštu sugestivno: I. Postanje — Srednji Vijek — Klasička Perijoda; II. Romantizam — Puškin i poezija; III. Realistična i naarodna reakcija — Gogol; IV.

[1] Pisac glasovite knjige: L'Empire des Tsars et les Russes. Počela je izlaziti u Revue des Deux Mondes god. 1873.

Digitized by Google

„Četrdesete godine" — Turgenjev; V. Religija patnje — Dostojevski; VI. Nihilizam i Misticizam — Tolstoj. Neko će zapitati: pa zar su naročito u romanu oličene nepoznate dubine ruske duše i ruske misli? „Mnogi će se začuditi, piše Vogüé, da ja od romansijera ištem tajnu Rusije. Ali mi ćemo docnije vidjeti da su filozofija, istorija, rječitost katedre — ne dodajem tribine — rodovi koji ovoj mladoj književnosti nedostaju; sve što bi se u drugim zemljama našlo pod ovim proizvoljnim etiketama, sve to u Rusiji ulazi u prostrane ograde poezije i romana. Dva oblika podesna za izlijevanje narodne misli, jedini oblici koji se podnošahu sa zahtjevima cenzure nekada nepodnosljive, pa i u dandanašnji vrlo sumnjičave. Ideje ne prohode nego preobučene u gipkim pleterima fikcije; ali tamo prolaze sve; pa se fikcija, te ih zakriljuje, uzdiže na stepen doktrinarne rasprave". U Ruskom se Romanu nalazi analiza ruske duše, povijest evolucije samoga ruskoga romana sa značajnim mu crtama i najzad profili onih četiri pet velikih pjesnika koji su ruskoj književnosti ujemčili veliko i trajno mjesto u evropskoj civilizaciji. Ova se tri elementa na svakoj stranici isprepliću sa takvom svježošću i plastičnošću misli i slika, sa takom iskrenošću i dubinom opservacije a finim, dobroćudnim taktom, da se svaka analiza o to sinfonično jedinstvo usudno mora da spotakne i da posrne.

Mi ćemo samo prvo i prvo reći, da nas je taj Francuz shvatio i ocrtao kako niko ni prije ni poslije njega. Ocrtao nas je sa puno pravičnosti i sa puno blage ironije. Pravije bi bilo da rečemo: ne nas nego Ruse. Ali su neke crte ruskoga haraktera nesumnjivo zajedničke svima nama Slavenima, ako ova riječ zaista nešto osobita znači, kako su mnoge crte zajedničke Germanima, Holangjanima i Skandinavcima. Neka se razmisli o onome mjestu gdje zabavlja našim „recenzijama" da su tako rijetko metodične, nepristrasne i široke. „U svim „recenzijama", kako govore onamo dolje, koje ispunjaju novine, pravo je čudo kad sretnemo zlatnu sredinu izmegju suhoparnoga pregleda, pedantne profesorske rasprave i strastvenoga odvjetničkoga plaidoyera. Kriva je tome možda politika; pod izgovorom estetskih diskusija ne umuje se i ne bulazni se nego o njoj; kako se ona ne smije da prikaže otvorena lica, uvuče se u književne teze i čini da ove odma zastrane." Ko ne bi u ovim odmjerenim riječima prepoznao cijelu našu kritiku? Ali sa otežavajućom okolnosti da se kod nas politika smije ukazati „otvorena lica" dajbudi mnogo slobodnije nego li u Rusiji. Sterilnost Istočne Crkve kojoj, po riječima samijeh Rusa Bjelinskoga i Čaadajeva, nedostaje snaga da uputi na plodonosni život ruski narod — promislite na Srbiju! — preuranjena smrt ruskih pisaca, nelogičnosti vlada koje protiv volje vaspitavaju u tugjini, o svom trošku, buduće mlade naprednjake — promislite na Crnu Goru! — Ko ne sreta i po našim ulicama mlada čovjeka „načitana, melankolična, bogata u idejama a siromašna u djelima, koji se neprekidno „sprema da radi", koga muči nekakav ideal javnoga dobra, velikodušan ali neizvijesan?" Metnimo malo manje načitanosti i malo manje melankolije, nije li ovaj Rus mnogo nalik na našega čovjeka? A sa kakvom finom ironijom Vogüé šiba naše — opet nam se izmakla pridjevna zamjenica — slavenofilske aspiracije i rasprave! „Patriotička religija vrijedna svakoga poštovanja — reći će veliki pisac — ali ova religija, sva puna otajstava, bez odregjenih dogmata, izmiče se po

Digitized by Google

samoj svojoj suštini izjašnjavanju i polemici: u nju se vjeruje ili ne vjeruje i to je sve. Pogrješka je slavofila u tome što su dvadeset i pet godina mrčili čitava brda artije da rezonuju o jednom osjećaju." Ali specifično je rusko: visoka, vrlo visoka, moralna tendencija svakoga ruskoga ispitivanja bolova i bijeda nemoćnoga čovječanstva, evangjeoska Charitas kojom je prožeta sva književnost onoga naroda i kojom odvaja od škole Flaubert-a i Stendhal-a, a sreta se sa engleskim ispitačima duše (Dickens, Thackeray, ali naročito George Eliot), postepena omraza kojom ruski pisci progone čovječju m i s a o, elementi budistički koji se nalaze kod Rusa, kada n. pr. Dostojevski, a, poslije njega, Tolstoj sve svoje simpatije posvećuje „idiotima", siromašnima umom, a koji su ujedno tako bogati u trpljenju. Zašto su ovi ruski idealisti tako žestoki dušmani misli, onoga što Vogüé zove: „la plénitude de la vie?" Jer smatraju za osnovnu istinu da ko živi, radi, misli, taj radi nerazrješivo neko djelo, ispremiješano sa dobrim i sa zlim; kogod djeluje stvara i razoruje u isti mah, osvaja mjesto nekoga ili nečesa drugoga. Dakle ne misliti, ne djejstvovati znači poništiti ovaj fatalitet, produkciju zla pored dobra, pa kako ih zlo jače dira od dobra, oni se uteku u zaton ništavila, oni se dive idioti, neutralnome, bezradnome biću i prave ga svetiteljem; ne čini odista ništa dobra, ali ne čini ni zla; usljed toga po njihovoj pesimističkoj koncepciji svijeta, on je bolji". Ali harakter, moralne sposobnosti nihilista djeluju, govori nam Vogüé, jače na narod nego li njihove doktrine. „Ljudi sve to manje traže ideja, sve su to skeptičniji prema programima; sve su rjegji oni te vjeruju u apsolutnu dobrotu doktrina; što ih opčinjuje, to je harakter, čak i onda kada ragja zlo, jer se u njemu objavljuje ono jedinstvo volje i zapovjedi u kome leži prva potreba svakoga ljudskoga udruženja. Čovjek je rogjeni sluga svake jake volje koja mimo njega progje." Mi smo naveli ova dva mjesta da se vidi sa koliko jasnoće, sa koliko duboka razumijevanja, a sa koliko ljubavi — jer bez ljubavi neka se o produktima duše niko ne drzne pisati! — Vogüé hvata rusku dušu, otvara je i, sa onim istim milosrgjem ruskijeh pisaca, analizuje njezine kucaje. L a c o m p a s s i o n — smilovanje ili, da tačnije rečemo, saučešće u bolovima duše, odvojeno od nečistijeh elemenata, žeženo na plamenu evangjelja — to je posljednja velika i nova riječ koju pronose u književnosti veliki Rusi. Odista ne toliko nova da je ne bi Srednji Vijek bio uznio na najuzvišeniji stepen u licu „Asiškoga siromaška" i njegovih drugova. Ali dosta nova, kad promislimo koliko je živinske brutalnosti i bezbožne radoznalosti prekrililo zemlju nakon onoga proljeća u talijanskoj Umbriji; koliko se baš naročito roman, ta anketa o duši, provrgnuo bio kao u neko progonjenje nevoljnika kojima, pored njihovijeh nesreća, nugjaše im još i hladno otkrivanje njihovijeh golotinja. Kada govori o Tolstoju, koji tada bješe već napisao svoja dva besmrtna romana, a, uzprkos zaklinjanju Turgenjeva, da se „veliki pisac ruske zemlje vrati književnim radovima" bješe zaplovio u magle nihilizma i pseudoevangjeoske nauke, Vogüé, kretnjom ruke, rastvara nam dubinu koja ruski roman odvaja od francuskoga. „Za marjonetama koje se na njegov mig kreću, ne vidim siromašnu mu čovječju ruku, nego nešto tajanstvena i strašno velika, svagda prisutni sjen beskonačnosti".

Što nedostaje ruskome romanu? „Mjera i univerzalitet" odgovara Vogüé. Mjera biva vještina vladanja svojim mislima, izbiranja, podregjivanja, konden-

Digitized by Google

sacije, u nekoliko bljesaka, cijele svjetlosti koju te misli sadržavaju ; univerzalitet biva sposobnost gledanja na život u njegovoj cjelovitosti, predstavljanja svih njegovih harmoničkih objavljenja. Nedostajanje ova dva žiga genija, čini te Vogüé oklijeva da izusti konačni sud o ruskom romanu i da ne izgovori riječ g e n i j nego pod onom jakom rezervom. Nije li i to velika nauka skromnosti ne samo za veliki slavenski narod nego i za mnogo manje narode, a mnogo uobraženije ?

Što bismo mogli još reći da ne pregjemo uske granice ovoga I n m e m o r i a m ? Da spomenemo opis Dostojevskovoga sprovoda, psihologiju Gogola i Turgenjeva i kako je Vogüé od najmanjega sporednoga dogagjaja kadar da izvuče moćnim udarom krila neprekidno talasanje senzacija ? Podsjetićemo čitaoce na pristup ocjeni Turgenjeva. Malo riječi, ali koliko iznenagjenja za suhoparne kritičare !

„Ima neznatnijeh stvari, šara, žamora koji se dugo zadržavaju u oku ili uhu i konačno sagju u dušu. Jedne ljetne večeri, na maloruskom nekom stajištu, mijenjahu mi konje. Zatražih vode od poštareve kćeri, male ukrajinske seljakinje koja nošaše ljupku nošnju svoga mjesta i igraše se sa starim srebrnim rubljom koji joj o vratu višaše na jednoj vrpci. Ona pogje da mi donese pola ispunjen krčag i kako mi lijevaše vode, vrpca udari o čašu, srebrni rubalj sagje niz rub stakla : odjeknu bistar zvuk, tako sladak, a tako pun ! Djevojčica se, sretna, nasmije i pokuša da ponovi zvuk za svoju zabavu : ja se udaljih i čujah još uvijek bisernu glazbenu ljestvicu koja dugo umiraše, kao triler slavulja, sama u snu ruske večeri, nad zaćutalom zemljom.

Često sam se, čitajući Turgenjevljeve stranice, sjetio zvuka onoga kristala te bješe dodirnuo srebrni dragulj".[1]

Hoćemo li pomenuti onaj romon riječi sa kojima je Vogüé opisao frazu u Turgenjeva ?

„Turgenjevljeva fraza teče, troma i požudna, kao površina velikijeh ruskijeh rijeka pod šumama, koje se zadocnjuju, pune zvukova, izmedju ševara, krcate plutajućih cvjetova, pronošenijeh gnijezda, zablugjelijeh miomirisa, sa svijetlim razgalinama, sa dugim odražajima nebesa i mjesta i kao iznenada ponovno izgubljene u hladovima. Ova se fraza zadržava da sve uhvati, zujenje pčele, doziv noćne ptice, dah koji proćarlija, pogladi i progje. Ona prelijeva najprolaznije akorde velikijeh orgulja prirode sa beskonačnim sredstvima ruske klavijature, sa gipkim pridjevima, sa onomatopejama, sa riječima koje je megjusobno sljubila pjesnikova mašta".[2]

Treba da se s ovom čarobnom knjigom rastanemo. Jednako nam zvuči i titra pred očima dirljivi njegov pozdrav ruskoj zemlji :[3] „Ako je na nju plug utisnuo samo po koju brazdu, čovječja ruka nije bar poništila Stvoriteljev trag. Ona čuva zamamu velikijeh sjêtâ, najveću možda, jer najsretniji od nas u najboljem dijelu duše svoje plače za ne znam kojom izgubljenom stvari koju nije nikada poznao. Zemlja nova, razpuštena i nejasna, kako djeca joj sazdana na njenu sliku i priliku, kako srce im i govor ; ona ne priča čudne pripovijesti starijeh zemalja : ona ima za svaku riječ melankolični plač, kako bol, kako muzika, kako more."

A mi ne možemo da primijetimo bez bola da se još niko nije našao da kod nas prevede „Ruski Roman". Ovakav bi prevod bio škola ukusa, škola gragjenja knjiga, visoka nauka našim piscima, daleko i daleko više nego li tolike naduvene

[1] Le Roman Russe, sedmo izd. 1906., 147.

[2] Ibid. 157.

[3] Ibid. 347.

Digitized by Google

i suhoparne kompilacije sa kojima, pod izgovorom lažne originalnosti, same sebe zavarajući, ne osvajamo niti jedno novo utvrgjenje u mučnom probijanju k pravoj kulturi. Naši lovci „najnovijih" knjiga, sa „najmodernijim" mislima, neka se primire, odvraća li ih od toga datum knjige, prvom publikovane o tragu dvadeset i četiri godine. Ruski je Roman knjiga koja će ostati trajno svježa. Moći će analiza dublje raščlaniti ruske pisce, moći će se progovoriti o ruskoj književnosti „znanstvenije", „sistematičnije" i kako se sve ove metode zovu, koje često prikrivaju nedostajanje prave originalnosti i prava poleta. Vogüé-ova će psihološko-etnička anketa ostati kao nadahnuti sud o ruskoj duši dajbudi kako se ona nama na Zapadu prikazuje, a to je ono možda o čem je i ona sama sobom na čistu.

Mi ćemo preletiti preko Vogüé-a sjajnoga i sugestivnoga e s e j i s t u. Imali bi suviše predmeta da dodirnemo, a ne bi nikad mogli uhvatiti miomiris koji se iz tih njegovih eseja izdvaja. Imajući neko melankolično vjerovanje u utjecaj prošlosti na sadašnjost, ritersku vjeru u Boga udruženu sa vjerom u napredak, umjerenost pri najsmjelijoj fantaziji — po čemu je opet ostao vjeran velikoj klasičkoj predaji francuskoga genija — a posvuda pjesnik, oživljavajući sva bića, sve osjećaje, sve strasti čarobnom šibikom svoje harmonične fraze, o svemu je progovorio sa auktoritetom i sa poznavanjem stvari. O Rimu (A p r è s u n e v i s i t e a u V a t i c a n i A f f a i r e s d e R o m e) o društvenoj funkciji rata, o francuskoj revoluciji, o njenom stogodišnjem bilansu (R e m a r q u e s s u r l' E x p o s i t i o n d u C e n t e n a i r e), o velikim likovima prošlosti i sadašnjosti, o pojavama u kolonizaciji Afrike — kroz koju se nadaše ojačanju Francuske, a možda objavljenju novoga velikoga spasitelja društva — pa čak i o lanjskim Reimskim aviatorskim pokušajima, o svemu je taj neiscrpni i z a z i v a l a c m i s l i i s l i k a izrekao podesnu riječ u podesnom obliku. Sjećamo se n. pr. jedne njegove stranice o Gambetti koju čitasmo u setećentističkom miru jedne sobe kod pok. djakovačkoga vladike god. 1889. i koju, po tome, pročitasmo samome velikome vladici. Nijedan savremeni istorik, ni Pierre de la Gorce ni Gabriel Hanotaux, nije suštinu čara Gambettijeve ličnosti ocrtao sa većim nadahnućem kako Vogüé pred Bonnat-ovim potretom velikoga tribuna plebis. Vogüé-ov sud o čovjeku koji je „za jedan trenutak u ruci držao srce Francuske i nije očajao", mora da predobije pristanak i onoga kome osnivalac treće Republike nije prirasao srcu.

Preostaje nam da progovorimo dvije riječi o Vogüé-u romansijeru.

U poodmaklim godinama, izmegju god. 1897. i 1903., Vogüé, koji je za kratko vrijeme okušao bio sve gorčine ster'lne parlamentarne karijere, napisa tri romana: J e a n d' A g r è v e, L e s m o r t s q u i p a r l e n t i L e m a î t r e d e l a m e r. Graf d' Haussonville sa puno razloga primjećuje da je Vogüé-ovo objavljenje u ruhu romansijera, za doba, prilike i spremu njegovu, možda jedinstven slučaj u književnoj istoriji. Taine je odista i sam pokušao ovaj književni oblik psihologije i sa uspjehom, kako nam svjedoči njegov žalibog fragmentarni roman É t i e n n e M a y r a n. Ali njegovo djelo, pak Florentinov D o m i n i q u e i Constant-ov A d o l p h e izolovani su slučajevi. Pa ni jedan od njih nije dostigao topline, sjaja, zanimljivosti Vogüé-ovih romana. I tim ne ćemo da rečemo da je pisac „Ruskog Romana" drug jednome Daudet-u ili Maupassant-u. Njemu često nedostaje ono nešto što obilježava velike romansijere Balzacova porijetla: plastičnost i živost lica, spretnost u izragjivanju teme, stručnjački dar duševne

Digitized by Google

analize, u kratko ono isto što u „Ruskom Romanu" sam postavljaše kao vrhovni cilj ove visoke književne vrste — u nas tako, na žalost, neobragjene: univerzalitet u promatranju života. Ali pored ovih nekih nedostataka, koji se mahom smiju pripisati njegovoj nerazragjenoj spremi u ovoj vrsti književnosti, koliko vrlina! Jean d' Agrève je sušta poezija i ljubav. Epos, razdijeljen u četiri pjevanja: Zora, Podne, Suton, Noć. Pred „Podnevom" rekao nam je sa Dantom što će da nam priča: „Ufam da ću o njoj reći što ni o jednoj još nije nikad rečeno". Ove je riječi iz Vita Nova i održao. „Jean d' Agrève" je kao dnevnik jednoga čovjeka i jedne žene. On, pomorski oficir, ona, neka nesretno udata poluruskinja polufrancuskinja. Na nekom ratnom brodu kod Hyèresa ona upozna njega, upravo prinudi admirala da joj d' Agrèva predstavi. I od onoga se trenutka izmegju ovo dvoje razvi strasna ljubav, kojoj pozornica bješe ostrvce u provensalskom arhipelagu nazvatom les Iles d' Or. Nešto kako naš Lopud ili Šipan. Kruti udes razdvoji ovo dvoje za uvijek. On pogje u žuto more sa eskadrom i poginu u okršaju sa Tonkincima, dok ona još prije njega, ne stigavši ga na vrijeme iz Rusije, gdje se bijaše riješila prve veze, predstavi se od teške boljetice liječeći kolerične. Ona leže u grob na onome ostrvcu gdje se tako žarko ljubljahu. Jean d' Agrèva spuste u more, daleko od premile Jelene. Od ove divne knjige, koja je jedna neprekidno obnovljena himna dvaju zaljubljenih duša, zadržaćemo samo jedno: ostrvce Port-Cros nalik je, rekli smo, na naše kakvo ostrvce Elafitsko kraj Gruža ili na naš Lokrum. Vogüé je pjesnik onoga ostrva i onoga mora. Ima opisa u kojima čujemo vrijenje naših bora, vidimo baršunaste sjene naših čempresa i pijemo miomiris mrče i pjev krjesova o podne pred beskonačnom pozlaćenom modrinom neba. Zato nam je tako naročito mio dnevnik fregatnoga poručnika d' Agrèva. Jer što je nego Dubrovnik, u junskom plamenu, ova slika: „Sa zenita sa kojega ponosito stupaše, ognjeni gospodar prosipaše čar na svijetla i tamna mjesta, na hridi, na gore i nepomične bore; ruzmarini i česvine dimijahu k njemu iz svijeh svojijeh cvjetova, mirisi uzlažahu u zujenju teških ivinica." Ili: „Plamen ovijeh junskijeh podneva goraše naše hridi, podmećaše požar smolama šuma; vrele mirodije kadijahu miomirisima njezine noge koje tromo stupahu milim šetnjicama. More odbijaše samu vatru očima pohljepnim da svaku sliku zarobe; na večernjim protegnućima prirode, željasmo umirati!" Takve su slike Lokrumskijeh dana koje čuvamo u zabitnim uspomenama daleke mladosti. I prevrnite opet koju stranicu, naći ćete sliku od Lopuda — velikijeh dolina ispunjenijeh borima strmoglavljenim k onome moru koje pjesnik nazivlje: lijepa modra granica jednog rgjavog svijeta! I koliko puta, čitajući Jean d' Agrèva, pa sjećajući se nekijeh stranica u Daudeta (Le Phare des Sanguinaires; — što bi se o našem svjetioniku Glavatu kraj Lastova moglo pisati!) ili one žarke, grčke opise mora u d' Annunzijevim Novelle della Pescara ili u knjizi Alcione (galeb) u Laudi del Mare, pomišljasmo na tolike zamamne ljepote posute po onom našem klasičnome moru i koje leže od zore do sutona zaboravljene, gotovo neobragjene bez slikara i bez pjesnika!

U Les Morts qui parlent (Glas mrtvijeh) Vogüé iznosi ne samo žestoku satiru parlamentarnoga života pod trećom Republikom, nego i Leitmotiv svega svoga rada: plodonosna, a od moderne demokracije prezrena,

Digitized by Google

istina da smo nerazdvojni in radice od naše prošlosti, da su ljudi i društva pod utjecajem zakona nasljedstva (atavizma) i da je ona glasovita rečenica rimsko-francuskoga prava: „le mort saisit le vif" zaista ne samo fiziološki nego i društveni fakt. U ljubavi zastupnika Êlzeara Bayonne k ruskoj kneginji Dariji Veragin, pa sudanskoga oficira Petra Andarrana k svojoj rodici Mariji i najzad u peripetijama Petrova brata zastupnika Jakova Andarrana, Vogüè nam postepeno prikazuje djejstvo ovog osnovnoga zakona našega bića. Mrtvi govore u braći Andarran, potomcima seljaka i vojnika, punijem ponosa i ideala, mrtvi govore u Markizu Kermaheuc-u, starome gosparu, i u Cornilu Lalouz-u, u kome se bore stari seljaci koji se Boga i pakla bojahu sa posljednjim generacijama prevratnijeh racijonalista, neprijatelja popova. Mrtvi govore u židovskom socijalisti Êlzearu Bayonnu, u onoj smjesi mističnoga sanjarenja i opore gramzljivosti koje je naslijedio od dalekijeh otaca proroka i trgovaca. Po Vogüè-ovom mišljenju — u tome mu je učitelj bio glavom Hipolit Taine — rastrojstvo savremene Francuske polazi otuda, što je hor drevnijeh pokoljenja u nesuglasju sa najskorijim mrtvima, što se živi ne upravljaju glasovima te izviru iz nezapamćenijih dubina istorije, nego ih zavodi kratki žamor mrtvijeh koji su i sami prekinuli bili veze sa svojim pregjima.

Junak Gospodara mora[1] je Amerikanac, veliki bogataš, kome se prohtjelo da zavlada svim oceanima pomoću trusta svijeh pomorskijeh društava na svijetu. On je simbol novca, toga najvećega božanstva sadašnjega vremena. Ali mu se suprojstavlja junački francuski oficir koji prezire zlato i koji je od svojijeh pregja naslijedio kavaljerski krstaški duh časti, discipline i dužnosti. „Ova dva čovjeka, piše Vogüè, prikazivahu tragički dvoboj dvije rase, dva mentaliteta. Obojica težahu na osvojenje svijeta, jedan zlatom, da ga sve to više sabere, drugi mačem da razvije zastavu i da se njom opoji u snovima prošle slave".

* * *

Sa ova tri romana Vogüè dokrajči velike radove svoga života. Pisao je gotovo do posljednjega časa, dok mu iznenada, u šezdesetijem godinama, „crni drvar" — le noir bûcheron — ne reče da stane, kako par godina prije bješe rekao onome drugome velikome i plemenitome piscu Ferdinandu Brunetière-u, za čiji spomenik sam Vogüè bješe napisao dirljiv poziv. Ako je pisao članke o prerazličnim problemima naših dana, neka unutrašnja sjeta prikova ga te mu ne dade da obogati još kakim velikim djelom francusku književnost. Ostade optimista sve do kraja. O tome svjedoče mnoge stranice njegovijeh „Putova". Ali taj plemeniti duh, u kome, kao u skupocjenoj „crkve staklenici", goraše bijeli i mirni plamen, plamen čistoće i neustrašivosti, visoka rodoljubja i proročkoga pogleda na svijet, mogaše ipak vidjeti koliko je hod moderne demokracije udaljen od njegovijeh visokijeh koncepcija o životu i o zadatcima narodne duše. Pod njegovom iskrenom vjerom u demokraciju i nehote tutnji nedostajanje povje-

[1] Ovaj roman izlazi sada u prevodu u beogradskom listu „Trgovinski Glasnik", kojim upravlja naš dobro poznati državnik dubrovčanin Jovan Gjaja. Čudan je prevod natpisa: „Kralj mora", kad „Maître" znači „Gospodar", a „mer" je u singularu! Ovo je, u koliko nam je poznato, jedino Vogüé-ovo djelo do sad prevedeno na naš jezik!!

Digitized by Google

renja. Optimizam mu graniči na svojevoljnu obmanu. Onaj „Les morts qui parlent" kao da neprekidno oko njega oblijeće. Jednom je sam o sebi, pod imenom Silvanus, napisao ove riječi: „Ima li veće muke nego li plutati u praznini vremena, sa jednom polovicom svoje duše zarobljenom u prošlosti, a drugom polovicom nošenom k budućnosti. To je nalik na one noćne tjeskobe kad je more grubo, kad je svjetionik ostavljen: lûke nestao, a ne vide se još signali lûke kojoj hrli brod." Kao i veliki mu učitelj Taine, kao drug mu i prijatelj Brunetière, pero mu često blugjaše po stazama sjete. Melankolija svijeh velikijeh duhova. Mi je, djeca ove bolne tranzicije, razumijemo više nego li serafično veselje Asiškoga svetitelja. Malo je kome dato posmjehom na ustima proći kroz dušmanske sile koje nas odasvud pašu. Ali njegova je sjeta, kako i kod onih drugih njemu srodnih umova, još i druge vrste: pogled na obijesno društvo koje ruši najintimnija božanstva srca, koje sebe sve to više odvaja od podzemnijeh izvora nad kojima je sazdano, koje stvara neprelazne bezdane izmegju sinova iste zemlje, trajna i neizgladiva nesporazumljenja.

„Nema savremene skupne radnje koja bi više poticala na razmišljanje nego li je Vogüé-ova — piše prijatelj mu d' Haussonville — radi množine pitanja koja je on pokrenuo i pozvao nas da ih rješavamo u potpunoj dobromislenosti njegove duše." Biće nam dozvoljeno nadodati: i nema radova koji bi poučniji ni korisniji bili našoj jednoobraznoj kulturnoj klasi. Pa kad bismo se ukazali dostojni i kadri da se koristimo proizvodima Êugène-Melchiora de Vogüé-a, kao i drugijeh velikijeh predstavnika vodilaca evropske civilizacije, za naše skromnije narodne zadatke, ne bi oni živjeli i umirali u radu i mislima isključivo za svoje velike otadžbine.

DR. DRAGUTIN PROHASKA: PACIFIK BIZZA

NEŠTO O PRETHISTORIJI BIBLIOTEKE GARANJIN-FANFONJA U XVIII. VIJEKU

Kupnjom biblioteke Garanjin-Fanfonje oživjela je uspomena u nas o spljetskomu nadbiskupu Ivanu Luci Garanjinu (1765.—1783.). Obitelj Fanfonja naslijedila je njegovu biblioteku, u kojoj ima rijetkih književnih i historičkih spomenika. Ta ostavština nadbiskupova diže mu u kulturnoj našoj historiji značenje, pa mu se ističu i druge zasluge: da je bio mecena Farlatijev, branič glagolice i oduševljen rodoljub. Kad se ovo spominje, historička pravda traži, da se sjetimo i prethodnika Garanjinova spljetskoga nadbiskupa Pacifika Bizze (umro 1756.), koji je pravosnivač Garanjinove biblioteke i začetnik onome radu, što se Garanjinu upisuje u zasluge. Pacifik Bizza je najviše uz Farlatija radio oko djela Illyricum sacrum i on je onaj, koji je uz spljetsko osnovao još jedno drugo glagolsko sjemenište u Omišu-Priku, osim toga dao, je prevoditi propovijedi i nauk kršćanski za puk i potaknuo Antuna Kačića, trogirskoga biskupa da napiše Bogoslovje diloredno. Ovako znatan rad nadbiskupov ostao je samo zato zaboravljen, jer on sam nikada nije izišao na javu kao književnik, nego su se drugi služili njegovim mislima i znanjem. Kako je on suvremenik i Andrije Kačića, čiji nam Razgovor ugodni u svome postanku još nije objašnjen, dobiva Pacifik Bizza za historika još više čara.

Digitized by Google

Rad nadbiskupa Pacifika pada u jedno doba, kad je „prosvjeta" postala lozinkom državnom. Apsolutističke vlade XVIII. vijeka (Fridrik Veliki, Marija Terezija, Katarina II.) uzeše u svoj program odgoj naroda i prosvjetu. Tendencija te prosvjete bila je i ta, da se narodi uvjeri o velikoj koristi apsolutističkoga režima, koji da je najbolji oblik, što vodi blagostanju i usrećivanju narodnom. Neki službeni patriotizam zavladao je u višemu kleru i činovništvu, koji se očitovao u ekonomskom i u povijesnom radu. U nas je rodio pojavama kao što su Baltazar Krčelić, Antun Reljković i na prijelazu vijeka Maksimilijan Vrhovac. No Pacifik Bizza nije vidio državne inicijative. Na domaku Rima i pod vladom mletačkom njegov prosvjetni rad za narod hrvatski nije bio od onoga službenoga značaja. Njegovi viši se doista nijesu brinuli za prosvjetu dalmatinskoga puka. Ali duh vremena, duh prosvjete razgorio se u njegovom srcu još za mladih dana i on je tražio načina, kako da se narodu iznese historija njegova. I našao je put k cilju. S prosvjetnim radom države natjecao se i red isusovački, on je zasnovao enciklopedička djela o crkvenoj historiji. Bolandisti u Nizozemskoj izdavaju Acta Sanctorum. I Pacifik Bizza obraća se Isusovcima ne bi li oni uzeli u svoj program takodjer ilirsku crkvu. I doista je uspio. Isusovac Filip Riceputi načinio je nacrt za Historiju Ilirske crkve i davao je valjda osnove, po kojima se ima pribirati gradja. Pacifik Bizza bio je oprezan što je predao taj rad Isusovcima, iskustvo ga je na to nukalo. Pred njime se odigrala tragedija jednoga od njegovih zemljaka, koji je prvi pokušao da prosvjetnim oružjem otme Dalmatince pogubnom e mletačkome gospodstvu. Bijaše to Filip Grabovac, za kojega vele, da je u svome „Cvitu razgovora naroda iliričkoga" ukorio svoje zemljake što se povode za mletačkom lacmanskom nošnjom, za tudjim običajima, prikazavši im ujedno nešto iz slavne i nezavisne prošlosti hrvatske. Filipa Grabovca vrgoše u mletačke uze, on izidje doduše iz veleizdajničke tamnice, ali slomljen i bolestan te umre naskoro. Dogodjaj s Grabovcem dirnuo je sigurno Pacifika i on je s oprezom stao izvoditi svoje rodoljubne namjere. Evo predajem riječ njegovome suvremeniku Jerolimu Filipoviću, koji nam i svjedoči, da je Pacifik začetnik historijskom istraživanju ilirske crkve. Filipović posvećuje svoje djelce: „Pripovidanje nauka krstjanskoga" Mleci 1750. nadbiskupu Pacifiku Bizziu, i to kao „plemiću istoga naroda", pa veli: „... očito poznadoh, kolika je pomlja i nastojanje tvoje za prosvitljenje Naroda Iliričkoga i Jezika, i koju još od mladih godišta u sebi imao si i pokazivao. Puti oni, koje po mnogih mistih i kraljevstvih s trudom velikim i mučnošću za sabrati pisma stara, poštenja i slave ovoga naroda ukazujuća, učinio si, svidoci su istiniti, kojim se pametan protiviti ne može. Što pako bi, kad ji skupi ? Kud se toliki trudi okrenuše ? E nisu zaludni bili, ne, jer premda posli, kako s tvojim bdenjem još i složena i upisana biše, a nenavidost vrimena hotijaše u zaboravljenje zabačena, znao si naći način i za uzdržati i za priuzet ji. Nisi neumio i Prisvetomu ocu Pristolja Isukrstova Posidniku Benediktu XIV. prikazati svaka, jer i on svoju oblast privisoku u to uloži i premda pribdeći ga u ovomu, nek ovako rečem, probudio si ga. Znao si takojer s umitnim načinom i zavezujućim i one ljubeznivo pridobiti, kojim općeni trud iz početka još bio je s Tobom zajedno, da ga priuzmu, i na svitlost dadu (što na skoro čekamo) kako i čine s neizrečenim nastojanjem. Nije li ovo živi razlog i uzrok, da ne samo Dalmacija, da li vas narod ilirički životom zadužen ti ostane, koji

Digitized by Google

oživit učinio si njihovu obsinutu i polumrtvu slavu, i da do nebesa uzdiže tvoje fale —?"

Illyricum sacrum počeo je izilaziti godinu dana iza Filipovićevih riječi. Iz predgovora Farlatijeva može se vidjeti, da je zasluga Bizze za ovo djelo doista tolika, koliko ju Filipović ističe. Farlati naziva Pacifika Bizzu „drugim ocem i piscem" toga djela — „veluti parentem alterum et auctorem", pa objašnjuje ovaj naziv ovako: „a koliko si uložio truda i posla da pripraviš Historiju Ilirsku o tome imam domaće svjedoke — mnoge spomenike, prepisane tvojom rukom, u kojima si sabrao odabranu gradju historije ilirske, ne plašeći se ni putovanja, ni poslova, ni ikakovih tegoba" (Praefatio, p. XIII). Sve do treće knjige nadzirao je i suradjivao vrijedni nadbiskup u tome poslu. On se brinuo za sve. „Znao je da pothvatu pribavi naklonost i milost svete stolice, i pomoć odličnih muževa. Češće je molio i pritužavao se obraćajući se na generala našega reda (isusovačkog) i na podložena predsjedništva njegova, da ulože i ugled svoj i sva sredstva svoja neka se dovrši ovo djelo". Već u trećoj knjizi opisuje Farlati život i smrt svojega velikoga mecene. Pacifik Bizza nije doživio, da vidi svršetak tomu djelu. Piše Farlati u nekrologu o njemu, kako mu je često kazivao nadbiskup, da su mu samo dvije želje na srcu: jedno su seminari (glagolski u Spljetu i Omišu) a drugo Illyricum sacrum". Da se djelo što prije dovede kraju, mnogo se nadbiskup trudio, da nadje Farlatiju pomoćnika, ali u tome kao da nije uspio. (Illyr. sacr. III, 564). Nema sumnje, da je Pacifik Bizza i svoja dva nasljednika koja proizlaze iz njegova klera, nadbiskupe Nikolu Dinarića i iza njega Ivana Luku Garanjina, odgajao za to, da mu rad oko historije ne ostane uzaludan „teško bi podnosio", veli Farlati, pa da mu poslije toliho godina rada propane trud i ulje." Jer nevjerojatnom žudnjom gorio je da prosvijetli svoj narod i svoju domovinu, čiju slavnu prošlost smatraše vrijednom i časnom da se kakogod iznese na javu i pouku njegovim zemljacima". (Ibid III, 564.).

Ali u tome kao da je imao za života najmanje sreće. Filip Riceputi bavio se doduše osnovom da napiše uz „svetu" povijest Ilirikuma takodjer „profanu" — ako dostane vremena. Ali čini se da je mletačkim podanicima za to nedostajalo i odvažnosti. Primjer Filipa Grabovca bio je suviše poučan. A ipak ideja Pacifika Bizze nije ostala zakopana, ona se razgorjela u srcu jednoga priprostoga ali i ponositoga makarskoga plemića, koji je kao franjevac pogodio oblik, a kao mletački plemić duh, u kojemu valja u onim prilikama govoriti o ilirskoj povijesti. Taj plemić-franjevac nije nitko drugi nego — Andrija Kačić Miošić. Nema sumnje, da je nadbiskup i njega poticao na rad oko ilirske povijesti, šta više nama se čini, kao da će biti on onaj, koji ga je poslao, da obidje tobože kao vizitator reda Bosnu i Hercegovinu, pa da odavle donese sve, što nadje o narodnoj prošlosti. Jer vidimo, gdje se Kačić skita od Skadra do Zadra od Mostara do Kotora pa pribire „karte s pečatom od vladalaca utvrdjene", da proslavi junake. Ali nije ni on mislio da izdade svoje knjižice, nego se to dogodilo protiv njegove volje. Opći je interes bio probudjen i prijatelji mu oteše knjigu te ju izdadoše. Godine 1756, one iste, kad je Pacifik Bizza preminuo, izidje prvo izdanje Kačićeva „Razgovora ugodnoga za narod slovinski" (isporedi o tome izdanju Š. Urlić, Kačićev „Razgovor ugodni" od g. 1756. Nastavni Vjesnik XV, 27.). Istom u drugome izdanju Kačić je iznio sav svoj historički materijal i kako mi se čini

Digitized by Google

baš pod utjecajem onoga rada što ga je pripravljao za Illyricum sacrum, jer evo što veli „pripoljubljenom štiocu" : „Ne nahodeći se u mojim knjižicam od kraljâ, banâ i vitezovâ slovinskih mnogo stvari i lipi dogodjaji, koji se prija, a niki i posli porogjenja Gospodinova zgodiše u državam slovinskim, zato, moj ljubeznivi štioče, rečene knjižice prištampajem s pristavkom starih k r a l j â, c e s a r â, p a p â i m n o g i h s v e t i h o d n a š e g a s l o v i n s k o g a n a r o d a". Evo u potonjim riječima cijeli Illyricum sacrum, ali Kačić tome sadržaju još n a d o d a j e, ono što u Farlatijevomu djelu nema, jer on nastavlja načetu riječ ovako : „s n a d o m e t k o m takogjer mnogih pisama od bana i starih ugarskih, mletačkih i slovinskih vitezova... a to ja sve sam pomnjivo izvadio iz knjiga latinskih, talijanskih i hrvatskih, iz različitih pisama, karata, diploma, dukala, atestata, davorija, i svidočba staraca, redovnika i svitovnjaka".

Evo tako nam se ukazuje Kačićeva pojava srasla s onim pokretom, što ga je pokrenuo Pacifik Bizza, sabirajući za povijest naroda iliričkoga historičku gradju. Kačić više ne lebdi izvan svojega vremena u duhu romantičkom kao osamljeni pojav rodoljublja i ljubavi prema narodnoj pjesmi, nego stoji čvrsto na svome tlu izrastavši iz svih onih težnja i prilika, koje ga okružiše. (O tome vidi opširnije u mojemu članku u Školskom Vjesniku Sarajevo 1909.) Kačićeva tendencija bila je još posve u duhu prosvijetljena apsolutizma i feudalnoga plemstva 18. vijeka, on je nada sve uznosio privedroga dužda i sve one koji su se u njegovoj službi odlikovali, a narod je prosvjetljivao u tome smislu prosvijetljena apsolutizma t. j. da se pokori gospodi i da zahvaljuje na blagodati primljene od mletačke uprave. To se u duši Kačićevoj divno slagalo sa plamnom ljubavi za veliko i slavno slovinstvo.

Evo tako nam se ukazuju dvije najveće književne pojave u našoj književnosti XVIII. vijeka Illyricum sacrum i Razgovor u nekoj logičnoj vezi, a kao nevidljivi i nepoznati duh, koji je pokrenuo ta djela i posredovao medju njima javlja nam se Pacifik Bizza, skromni onaj radnik, što je sav svoj život predao zadaći da „oživi obsinutu i polumrtvu slavu naroda iliričkoga".

*

Ivan Luka Garanjin bijaše tek epigon tome mužu, on je naslijedio rukopisni materijal Farlatijev, a s njime ono, što je sabrao Pacifik Bizza. Kad nam stigne biblioteka Garanjin-Fanfonja u Zagreb, moći će se još točnije odrediti njezina historija. Ne smijemo očekivati, da je u njoj sačuvano sve, što je Pacifik Bizza sa rodoljubnim svojim klerom skupio, najmanji dio će od toga do nas doći. Sam Pacifik Bizza davao je svoj materijal u tudjinu, Riceputiju, koji je radio u Padovi i Mlecima. Kad je Filip Riceputi prvi put nakupio obilnu historičku gradju u Dalmaciji pošao je s njom u Rim, a odavle u Padovu. A da je Pacifik Bizza slao i Farlatiju svoj materijal, izilazi iz riječi Farlatijevih : Numquam Diplomata, Inscriptiones, aliaque antiquitatis Dalmaticae monumenta c o n q u i r e r e, a c m i h i t r a n s m i t t e r e intermisit, quibus rerum Illyricarum copiam et materiam augeret. (Illyr. sacr. III. 564.)

Ivana Luku Garanjina ide zasluga, da nam je sačuvao ostatke toga znamenitog materijala.

Digitized by Google

BRANKO LAZAREVIĆ: BORISAV STANKOVIĆ (Nastavak)

V.

Ko je do sada pažljivo posmatrao razvijanja Stankovićevog talenta (S t a r i D a n i, B o ž j i L j u d i, K o š t a n a i tako dalje) mogao je, po tome što je on stalno tapkao u mestu, i po tome što je vranjske ljude i prilike gledao samo na jedan način i davao im samo jedan izgled, — mogao je, kažem, da zaključi da je Borisav Stanković otpevao celu svoju pesmu. Ali, — kod velikih talenata to je a l i tako često! — došla je jedna njegova knjiga koja je zbunila sve one koji su mislili da je Stankovićev talenat dao svoj najdalji domet: došla je N e č i s t a K r v o kojoj se tako mnogo govori u književnim krugovima. N e č i s t a K r v kazuje da on još nije dao sve što ima da da; njom on otvara drugu epoku svoga rada: epoku radova od veće vrednosti, dubljega zahvata, i većega zamaha. N e č i s t a K r v, iz tih razloga, zaslužuje da se o njoj govori zasebno.

N e č i s t a K r v ima svoj problem i, naravno, svoju istoriju kojom se sprovodi ovaj problem. Problem je ovaj: Sofka, glavna junakinja, ima od predaka nasledjenu n e č i s t u i raspusnu krv koja je — to je istorija — dovodi do halucinacije i hipertrofije strasti. Problem je, što nas samo može da raduje, i ako je to odlika romana koji je preživeo svoje doba, — problem je onoga zamaha i one prirode kakav je u Brijeovom N a č e t i, u Zolinom ciklusu romana I s t o r i j a J e d n e P o r o d i c e p o d D r u g i m C a r s t v o m, kakav je, donekle u drugom slučaju, u Strindbergovoj G o s p o g j i c i J u l i j i, i čitavom nizu stranih romansijera starijega datuma. I, ne samo da je u tom pogledu blizak toj malo zastareloj školi, nego, to naročito važi za prvi deo romana, i metodom svojom. Jer, i Stanković, kao i teoretičar E k s p e r i m e n t a l n o g R o m a n a, kao i „doktor socijalnih nauka", i cela ta škola, uzima analitički i eksperimentalan metod kad, kao kakav istražni sudija po aktima, prevrće po Sofkinim pretcima, i prati nju u njima; kad, sprovodeći Sofkinu „nečistu krv" kroz razne situacije, praveći se ravnodušan, ispituje što se sve kod nje zbiva u danoj situaciji; kad, najzad, prisustvuje pandemonijumu strasti, pod kojim se Sofka, kao na vatri, pali i sagoreva. Samo, kad je nesvesno uzeo taj metod koji nije nimalo u skladu s njegovim talentom i, naročito, zanatskom stranom toga metoda, Stanković nije bio svestan posla koga se laća. Jer, Stanković je sve drugo samo ne, u književnom smislu, é r u d i t. Problem, da sad tu primedbu samo pomenemo, nije svuda dobro sproveden, nije svuda ni konzekventno sproveden, nije uvek ni dokazivan ni dokazan, niti je, najzad, završen sa smislom.

Da dokaže, da se vratimo romanu, da je istorija te već abnormalne strasti Sofkine nešto što je moralo doći, Stanković je, kao što rekoh, upotrebivši stari naturalistički metod, sišao do Sofkinog pradede i prababe i, odavde, jedno za drugim, kroz celu njenu porodicu, da potraži izvore te tako demonske žudi. Tako je, još Jana, Sofkina prababa, prekoračavala patrijarhalni kapidžik i patrijarhalne naravi sa nekim učiteljem Nukomčom, a deda Kavarola po čitave je noći provodio sa čočezima i cigankama ne brinući se mnogo što njegova žena, dok on gleda čočeke kako se gibaju, ne gubi vreme sa umobolnim mu bratom; „Čal'k Naza", rodjena sestra Sofkinog dede, tri puta je od kuće bežala, ali, ne u manastir, već pravce u život i orgiju; drugi jedan iz porodice oženio se

Digitized by Google

nekom sasvim bliskom rodjakom što tako kvari krv, i slabi je ; Sofkine matere otac bio je „večito bolešljiv i slep" ; Rista, „tetin" njen, bio je umobolan, a nekoj iz porodice deca se radjala uvek u ranama. Cela porodica, po samome piscu, ovako izgleda : „A sada, sve gore i gore. Toliko umobolnih, uzetih, toliko radjanje dece sa otvorenim ranama, umiranje u najboljim godinama, večito dolaženje čuvenih ećima, lekara, babica, toliko bajanje, posipanje raznim vodama, vodjenje kod vračara po razvalinama, po zapisima i drugim lekovitim mestima po okolini ! . . ." To je, u glavnom, istorija mavritanski tople Sofkine krvi. I ova, ovako smešana krv, izlazi na pozornicu da, iz situacije u situaciju, pokazuje raznolika vrenja svoje strasti. To nasledje, i, sigurno, njene neke čisto lične osobine, tumačee njenu toplu i strašću usijanu put, i razbludne i svetle oči. Ta nečista krv je od Sofke stvorila mučenicu i sveticu žudi i strasti, i cela N e č i s t a K r v, od prve do poslednje strane, i nije ništa drugo do istorija jedne devojke koja je stvorena da živi život u svoj nagoti svojoj. Sofku, neki dalji i manje izrazitiji varijetet Strindbergove Julije, i sam šum i bat muških koraka „golicavo trza i slatko uvija", a od muškog pogleda „krv joj se u glavu penje" ; jagodice su joj „stalno vrele a tanke usnice stisnute" ; nju stalno obuzima ono njeno : snaga joj zatreperi, navre trzajima, put čisto počne da puca i, u tom trenutku, ona se predaje „najtajnijim, najsladjim, najludjim željama, čežnjama i strastima", kad nastane „stiskanje, lomljenje snage, do dna duše upijanje jedno u drugo".

Stanković je, od svih naših pripovedača najjači, kao što smo rekli, kad ima da prikaže ženu pod strašću. U tom je slučaju on sposoban da da zapažanja kakva daju samo oni veliki talenti koji se radjaju jednom ili dva puta u jednom veku. Otuda, lako je moći pogoditi da jedna njegova knjiga u kojoj je dana samo istorija jedne žene od strasti, mora da kipti t r o u v a i l l e - ima, nijansama, efektima i zapažanjima svih mogućih vrsta. Jedna je scena, jedna od onih u kojoj pisci traže „iglu u naviljku sena", već pomenuta : to je ona scena izmedju Vanka i nemaka, za koju mi držimo da je najlepša i najizrazitija scena koja je ikada ispala ispod pera srpskog pripovedača. Tako je isto dobro nadjena i psihološki vrlo tačna scena kad Sofku goni otac da se uda, i ako to nije prilika za nju. Izvanredna je, takodje, ma da razvučena i nesimetrična, ona scena u amamu, egzotična, istočnjačka i raznobojna i, jedno za drugim, prisna, strasna i čežnjiva, sevdaliska i raskalašna, raspuštena. Iz te scene parenja u amamu po teškerama, evo nekoliko opisa i zapažanja koji su najkarakterističniji : „I, zaista, uskoro to i bi. Žene su oko nje još ležale i parile se, ali devojka već poleže. Ne mogu više da izdrže ležanje i toplotu. Počeše opet po kurnama, oko čepova, i opet po pločama, izvaljujući se jedna drugoj u krilo, da se pljuskaju. A iz krajnjih teških kupova, gde se od pare nisu mogle da vide, počeše glasno da pevaju tad novu pesmu :

Žali, diko, i ja ću žaliti . . .".

. . . „Gotovo sama, poklopljena ničke, opkoljena parom, vodom, pesmom, osećala je kako je para guši, kako zajedno sa parom guta reči tih pesama. A oni udarci tokmaka na vratima od Ciganki, koje su, poslužujući, svaki čas ulazile i izlazile, kao maljevi je guraju po glavi i u mozgu joj ostaju. A pesma, zvuk glasova sve jači, sve bešnji" . . . „Sofka se diže. Osećala je da neće moći izdržati, da će pući. I, kada udje u onu svoju odsljenu kurnu i kad oseti da se

Digitized by Google

iza nje spusti zastor, ona, držeći se za glavu, čisto pade do česme i grunu u plač"... „Od pare, toplote, rasparene i omekšane do kostiju, da izlude od besa, pevale su. Amam bruji"... „Grleći se, ugurivajući se u Simkino krilo, u njena sparuškana nedra, plakala je, vila se Sofka obezumljena. Njeno sasvim razvijeno, kao od mramora rezano, raskošno telo, izmijeno, okupano, blještelo je i prelevalo se u lepoti i punoći"... „Opet se ceo amam ispuni mirisom njihnih čistih, okupanih i strastnih tela. Iz samog amama, kurne, jednako je ovamo na mahove, kako bi se vrata otvorila, dopirala para i toplota, i to tako jasno na mahove pahtala, da je izgledalo čisto kao nečiji uzdah, kao od onih tamo mramornih ploča, koje kao da žale za njihnim lepim telima, koja su do sada po njima ležala..." Iz ovoga opisa se već vidi njegov naročiti dar da razvije, da razluči, da uoči, da da samo ono što je karakteristično i što je glavno u onome na što se gleda, njegov dar da probere i istakne, da nadje i u običnom samo ono što je tako strano oku mediokriteta, da nadje ono što je najmanje vidljivo a što je, ipak, najkarakterističnije po predmet koji se prikazuje. Sem ovog gornjeg opisa, da u ovoj glavi damo samo one opise koji se odnose na ženu, ima još jedan koji je naročito karakterističan i nadjen: to je ona sardanapalski divlja scena kad, po tradicionalnom običaju, posle svadbe, čiča Marko hoće Sofki u sobu; kao i scena u kojoj je opisana strast Markova prema Sofki. Marko, posle dva dana gošćenja na svadbi svoga sina, i pošto je već kao raspet na krstu od strasti, hoće da vodi Sofku u sobu da joj pokaže sve bogastvo koje joj sada pred noge polaže. Ona, kao kakva sultanija, ide za njim, i on joj redom pokazuje naslagane darove i drugo bogastvo".

„— Eto, evo, kćeri, sve je tvoje. Otvori i uzmi. I sve... Ti ćeš od njega ključ imati. Ti šta hoćeš, kome hoćeš, kako hoćeš, čuvaj, daj, rasipaj... Sve je tvoje.

„— Znam, znam, tato.

„— Ali jedno samo, Sofke, Sofke. — I Sofka oseti neki njegov drugi glas, u kome nije bilo: ni „kćeri", ni „čedo", već samo: S o f k a. I to tako strasno, ludo, da se Sofki vrat, vratne žile od takvoga njegovoga glasa ukočiše, i sva ona poče da trne"... „Ali tada klonu. Oseti kako iz one njegove ruke pojuri u nju i čisto je preseče tako jaka vrelina, i, sa njom, tako neko čudno, nikada do tada neosećano osećanje. Na užas oseti kako joj se ispod njegove ruke odjednom, silom, protiv njene volje, poče polovina da uvija, i prsa joj, kao živa, tako uzdrhtaše i poleteše. Ču samo kako Marko, čisto bežeći iz sobe od nje, tamo medj svojima, sa nekom strašnom nasladom, slutnjom, nadom, kao lud viče i zapoveda:

— „Kapiju bre zatvarajte, kapiju zamandaljujte, da niko, niko... Ah! Ah!"

Sve te scene ovako putske strasti — njih ima čitav niz u književnom delu Borislava Stankovića — svakada su ovako maupassanski strasne, ako ne maupassanski izradjene i zaokružene. Od naših novijih pripovedača Svet. Ćorović i Petar Kočić su prikazivali takvu ženu, ali, ni prvi ni drugi sa toliko daha i detalja koliko B. Stanković. Dajući te divlje scene strasti on se, vrlo često, popeo do onih stupnjeva do kojih je Zola došao, u svom R a d u, dajući Ragia i Fernandu: Sofka s Vankom, Sofka u amamu, Sofka sama sa sobom kad se, kao Fernanda, isteže i uvija po krevetu sa svojom nezadovoljenom željom; došao, velim, u tom pogledu i uzev razmeru, do jednoga Zole ili Maupassanta, a to mnogo znači.

(Nastavit će se.)

Digitized by Google

MILAN MARJANOVIĆ: KAZALIŠNA CENZURA

U zadnje su doba javile dnevne novine, da su nekoje originalne hrvatske drame po cenzuri zabranjene, a medju njima jedna drama, što ju je zasnovao i djelomice izradio pok. Kranjčević i jedna napisana od Mila Mistre. A znamo, da leži kod cenzure i tamo se „vjetri" još nekoliko originalnih drama. A dotle postaje kazališni naš originalni repertoar sve rjedji, sve pustiji tako, da za ovu sezonu nemamo niti četvrt tuceta originalnih drama najavljeno.

Kad sam nedavno u „Savremeniku" pisao o našoj novijoj literaturi, nijesam navlastice spominjao drame, govoreći kako bi se imala sadržajno da obogati sujetima iz savremenog našeg života naša knjiga. Ali ovom zgodom treba da ipak k tom pitanju nešto napomenem. Oni ljudi (rijetki dakako), koji su imali u zadnje vrijeme zgode, da prate rukopisnu literaturu, naročito dramatsku literaturu, znadu i vide veoma dobro, da prigovore, koje sam u onim člancima stavio našoj noveli, ne bih mogao s onoliko prava da primijenim drami. A to s dva razloga: jedan je taj, što je cenzura za drame daleko strožija, dok za novele skoro da je i nema. Drugi je razlog taj, što ono nešto naših dramatičara, što ih imamo ili, što bi ih mogli da imamo, ipak rado zahvaća u naš realni život, pokazuju volje da u nj zagrabe, ili bi bar rado da ga uzmu polaznom točkom svome radu.

Imademo nekoliko drama, koje su i aktualne i iz naših prilika izrasle, imademo ih još više takovih — koje medjutim nijesu još napisane i moguće da ne će nikad ni biti napisane. Je li čudo da je tako? Zar da se pisac dramatičar muči sa teškom i dugotrajnom dramatskom obradbom jednoga sujeta za to, da svoj rad ne vidi nikada na daskama, pa bio i najbolje kvalitete? Da se muči za to, da napiše tek za knjigu i štampu jednu dramu? Zar mu se ne bi, ako već hoće da neki sujet štampa, bolje isplatilo da ga s manje muke obradi u obliku novele? Za cijelo. Ali prilike, koje ga sile da napusti dramatsku obradbu su tako mizerne, da ga uopće mine volja, da daje drugi oblik već u zametku dramatski zamišljenoj radnji. I rezultat je taj, da ne piše ni drame niti novele.

Naša kazališna cenzura je ostala tvrda. Ona hladna srca uništava svaki pokušaj originalne socijalne drame, svaki pokušaj uspjeha domaće drame, svaki pokušaj udomaćenja drame na našem kazalištu. Upravo bi bilo nepojmljivo, kad ne bi bilo birokratski, kako može ista vlada, koja daje tolike hiljade za kazalište i tvrdi da ih daje u prvom redu za uzdržanje drame, u tu svrhu, da se razvije domaća drama, kako ta ista vlada daje svojim organima slobodu, da tako nemilosrdno haraće po oskudnom polju domaće dramatike. Prava je ironija, kada sabor votira subvencije za kazalište i hrvatsku dramu, a nema shvaćanja za značenje naše ubitačne kazališne cenzure. A upravo je nemoralno, kada ista vlada raspisuje nagrade za najbolje domaće prikazivano djelo, dok istodobno dozvoljava svojim cenzorima, da najbolja i po predmetu i sastavu za uspjeh najpodesnija djela naprosto ne pripuštaju na prikazivanje. A ovaj sistem postaje krvava nepravda, kada se pripušta daleko veća sloboda stranim, prevedenim dramama nego li domaćim i upravo goni domaći autor sa praga domaćega kazališta, kao da mu se hoće reći: eto vidiš, da si tudjinac i da pišeš u tudjem jeziku i o tudjim prilikama, lijepo bi prolazio, pa bi imao i tu nadu, da bi ti se radovi pripuštali i na naše kazalište.

Digitized by Google

Za velika pitanja su naši ljudi veoma dobro raspoloženi, ali za važnost na oko malih pitanja nemaju razumijevanja ni oni, koji se inače pokazuju kao osobiti prijatelji hrvatske drame. U saboru smo čuli mnogo puta kod rasprave pitanja, da li je važnija drama ili opera, krasnih govora u prilog drami, ali nikad se pitanje cenzure nije uzelo ozbiljnije u pretres. Ovo pitanje, koje igra u cijeloj stvari najvažniju i najosudniju ulogu, zanemaruje i nar. predstavništvo i ista vlada, jer prepušta cenzuru ljudima nepozvanim, ljudima, koji ne shvaćaju koliku nepravdu i koliku štetu nanose hrvatskoj knjizi, hrvatskom kazalištu, hrvatskom obrazu sa svojom birokratskom, hladnokrvnom crvenom olovkom: oni ni u snu ne misle, da svaki njihov potez crvene olovke po originalnom rukopisu reže, krvari, ubija volju, dušu, srce, literarni život domaćega autora, domaće knjige, domaćega kazališta. Ne shvaćaju, kao ni onaj bogatunov sin, koji je na tužbe ogladnjele sirote da nema kruha za djecu, pitao majku: a za što ne jedu slatkiša?

Naša cenzura ne dozvoljava, da se sa pozornice u domaćem komadu čuje ma i aluzija na izbore, na birokraciju, na činovništvo, na moral, vjeru, na svećenstvo itd. A molim vas, o čemu da onda piše hrvatski autor? Ta zadnjih je godina skoro sav naš društveni život, sav naš najzanimljiviji dramski materijal tako usko protkan pitanjima i zgodama, koje su ili političke ili su s politikom u uskoj svezi; sav se kreće u krugovima društva, koje je ili birokratsko ili je s birokracijom u dodiru; u krugovima, koji stoje u bilo kakovom odnosu sa pitanjima kulturnih borba, sa promjenama raznih vlada, režima, sistema, da je upravo i nemoguće mimoići sva ta pitanja, sve te slojeve, sve te zgode, koje nam se same od sebe namiću i stvaraju ne samo pozadinu dramatskim radnjama, nego su u najviše slučajeva baš ishodištem i movensom najdramatičnijim ili najkomičnijim sujetima. Ako sve te predmete, pitanja i dodire isključimo, onda doista nije moguća u Hrvatskoj socijalna drama iz savremenoga života. Ako ne smije Kranjčević opisati, kako jedan šef ureda izrabljuje sposobnosti svojih namještenika, ako se u drugoj drami drugog autora ni nuzgredno i bez ikakove dalnje tendencije ne smije riječ „izbori" ni spomenuti, ako se, osim u najidealnijoj formi, ne smije donijeti na pozornicu svećenika, ako se ne smije opisati kako birokrata jedan živi i kakov mu je privatni život, onda ne znamo, za što ne bi i puk i radnik i trgovac i svaki stalež i svaki čovjek imao isto pravo, da zabrani dramatičaru da obradjuje ono, što tom staležu nije ugodno. Onda je najbolje zatvoriti kazalište, jer nije pristojno varati kulturni svijet opsjenom, da je u nas bolje nego li u Rusiji ili u Turskoj — za starog režima. Hrvatski će autor bar znati, da uopće ne smije pisati drame, koja se dogadja u Hrvatskoj u novije vrijeme, pak se ne će badava ni truditi.

Kad se autor prilagodjuje tim prilikama, pak piše, kako je to u nešto ranije doba bivalo, ili historičke komade ili blijede tobože salonske komedije sa francuskim imenima i kozmopolitskim idejama, ali domaćom nesalonštinom i domaćom bezidejnošću, onda s pravom kažemo, da je to falsificiranje natpisa „originalni hrvatski komad". Onda se ne trebamo čuditi, ako bude publika radije išla da sluša bolji, svježiji francuski ili koji drugi original naše domaće loše kopije. No ako želimo, da se naša drama udomaći u našem kazalištu, da uhvati korijen u našoj publici, da ju ona shvati, da ju zavoli, da osjeti potrebu za njom, tada ne preostaje drugo, nego da pišemo aktualne i doista n a š e komade, iz našeg

Digitized by Google

života, naših prilika i neprilika, da iznosimo slobodom trageda ili komičara ili simboliste ono, što je našoj publici blisko.

Kad bismo imali (a dokaz je ono par drama, koje smo imali) takovih drama i takovih predstava, išla bi publika i na našu dramu, kako ide n. pr. pariška ili talijanska na svoju. Ali te talijanske, francuske itd. drame nijesu ni onda bez aktualnosti i sveze sa najdnevnijim pitanjima, kad se nama, koji smo iz daleka, pričinjaju kao proste lakrdije ili klasične tragedije. Najveći kazališni uspjeh su od uvijek imali oni komadi, koji su bilo u kojoj formi aludirali na dnevne dogadjaje i prilike, koji su bili jednom riječi aktualni. No ako se našoj drami upravo principijelno brani, da u bilo kojem pogledu bude i postane aktualnom i sa savremenim našim prilikama svezanom, onda joj se brani da uopće uspije, a kad se uza sve to, tobož u svrhu razvoja hrvatske drame, daju u kazališne svrhe, tolike hiljade, onda se počinja mistifikacija doista nedozvoljiva, jer se troši narodni novac baš protiv one svrhe, za koju je votiran.

Priznat ću, uzev za bazu postojeća naša službena shvaćanja, da kazalište i nije politička govornica i da nije agitaciona sala. Ali drugo je braniti strančarske agitacione tirade, a drugo je gušiti svaki trag socijalne analize i kritike. Ne treba, da dramatičar govori o politici, izborima, crkvi, svećenstvu ili birokraciji kao političar, kao agitator, kao čovjek dnevne borbe, ali mu braniti da uopće ne smije sve to ni spominjati, ni dirati, ni vidjeti, da ne smije pojave iz tih područja ni kao literat, ni kao komičar, psiholog, tragičar, analitičar iznositi i obradjivati, to je ono, što boli i ubija hrvatskoga autora. Boli ga, jer vidi, da njemu nije sa dasaka dozvoljeno, da kao objektivan proučavalac i artist, dira ono, o čemu smije da u dnevnom listu, koji imade daleko širu publiku od kazališnoga pisca, političar i strančar viče, grdi, da ma i klevetom i batinom „raspravlja". Ubija ga pak za to, jer ga čini robom, eunuhom, jer mu cenzura otima životnu podlogu, jer siše krv iz njegovih sujeta, radova i lica.

Kad bi zvani faktori u saboru i na vladi o svim tim stvarima samo malko promislili, kad bi se ma i na čas stavili u položaj jednog hrvatskog dramatičara, kome je do uspjeha i do ozbiljnosti svoje zadaće, dali bi cenzuri veću važnost time, da bi je učinili ozbiljnijom, da bi je dali u pozvanije ruke, da bi je riješili birokratizma, i da bi za cenzore udesili takav normativ, po kojem bi bio humaniji i razložitiji cenzorov rt crvene olovke.

A. M.: IZLOŽBE

Ne da se poreći, da su današnje izložbe u velikoj većini sajmovi. Rijetko kada imadu samo reprezentativnu ili odgojnu svrhu. Ponajčešće nastoji se kod izložbi većega stila ovo sve troje spojiti, ako to ikako narav samih izložaka dopušta. Narodi, koji često priredjuju izložbe, hoće da njima ili upozore na visinu stupnja kulture ili da pazare. Mi smo imali u posljednje vrijeme nekoliko izložbi, koje su trebale poslužiti i jednoj i drugoj svrsi. Najviše pozornosti svratio je na sebe jesenski Zagrebački Zbor. To je jedna od onakovih izložbi, koje bi trebalo da nadomjeste sajam. Naš je zbor udešen prema njemačkim zborovima

Digitized by Google

(Messe), koji su nekad u velike cvali, ali su uvedenjem željeznica zamrli, dok ih nijesu počeli opet umjetnim načinom pridizati. Za vrijeme prije uvedenja željeznica imalo je smisla na stanovite dane svesti na jedno mjesto sve proizvode, ali i surovine u svrhu trgovine. Ondje bi se onda sastali trgovci i producenti surovina ili gotove robe, da trguju. Ali otkada su uvedene željeznice, pak je saobraćaj izmedju onih, koji tvore i koji troše u velike olakšan, od onda zborovi izgubiše pravo značenje. Jedino se još održaše u krajevima, koji su bogati pojedinim vrstama surovina i druge robe, a ne obiluju željeznicama, ni drugim prikladnim prometnim sredstvima.

U nas ne ima obilja željeznica, ali na žalost ni obilja surovina ili koje druge robe, koju bismo u velike producirali, pa tako se ne će moći ni zborovi razviti do visokog stupnja. Ali za to ipak nije naš jesenski Zagrebački Zbor na odmet, dok pada na dane velikoga godišnjega sajma. Imat će dašto vazda samo lokalni karakter, ali opet će moći poslužiti povećanju prometa, a i tomu, da se koji novi producent uvede ili stari „rehabilitira". Treba samo požaliti, što i ovakovom zboru kakav mi možemo imati, nije dan barem u čemu (izuzam ćevapčića i ražnjica) neki zasebni, hrvatski karakter, nego je to upravo onakav zbor, kakav bi mogao biti u Hanoveru, Monakovu ili Nürnbergu. Izložbeni dio toga zbora nije onako pravo uspio, kako bi se bilo moglo učiniti i s malim sredstvima. Izložilo se svašta bez sistema, bez osnove. Niti su zastupane najbolje tvrtke, niti su zastupani pojedini krajevi, pojedine vrsti, nego od svega po malo. A moglo bi se navrnuti izložbe zbora u neki pravac, tako, da bi svake godine bila izložena izvjesna grupa proizvodnje s posvema odredjenom osnovom. Ovogodišnja tipografska izložba najbolji je primjer, da se to može učiniti. Ali dašto bolje nego što je tipografska izložba. Pruža se za to lijepa prilika time, što su na onom prostoru dvije velike školske zgrade, koje bi bilo lahko svake godine preudesiti u izložbene prostorije.

Tipografska izložba dosta je interesantna tek je trebala biti bolje aranžirana, tako da bi pružila preglednu sliku razvitka štampe i ostalih obrta, koji su s njom u uskoj vezi, u nas, od prvih početaka do danas. Prikazati razvitak knjige ovamo od vremena dok su ju pisali u samostanima s kićenim inicijalima, pa preko prvih početaka knjigotiskarskoga obrta kod nas za vrijeme protestantizma (Nedelišće) pa sve do danas, bio bi zahvalan i kud i kamo vredniji posao, nego pokazati, kako štampa tiskanice koja tiskara u Djakovu, Virju ili Vinkovcima. To može biti od koristi samo za mještane, ako ustrebaju nekoliko tiskanica za račune, trgovačka pisma ili slično, a ne će da to dadu štampati gdje drugdje, nego upravo kod kuće. Mali tabelarni prikaz s nekoliko uzoraka slova i vinjeta, sve skupa na prostoru od nekoliko kvadratnih decimetara, bilo bi dovoljno, da se pokaže koliko malih tiskara imademo i što i kako one produciraju. Trebalo je više pažnje posvetiti knjigoveštvu i drugim obrtničkim i umjetničko-obrtničkim granama, koje stoje u vezi sa knjigotiskarstvom. Bila je stoga dobra zamisao prirediti u isto doba i izložbu proizvoda knjigotiskarskoga obrta. Ali je šteta, da je taj odio tako nepotpun i nedostatan. Nedostaju neke radione, a one, koje su izložile, učiniše to (izuzam jedne) tako nepregledno, tako bez sistema da se čovjek mora čuditi.

Dašto mnogo je tomu krivo i to, što je prostor bio omedjen. Treba stoga u buduće izložiti ne mnogo različitih stvari, koje nijesu medjusobno ni u kakovoj

Digitized by Google

vezi (pokućstvo, namještaj ljekarne i darovi članovima streljačkoga društva i modeli aeroplana !) nego stvari, koje sačinjavaju jednu grupu. Da je bila cijela zgrada pučke škole opredijeljena samo za tipografsku izložbu, odnosno za izložbu, koja je trebala da prikaže knjigu u njenom razvitku kod nas, bila bi tu slika mnogo poučnija i vrednija. Jer kod nas treba da se već ozbiljno vodi račun o toj grani obrta.

Nalazim za to potkrijepe u jednoj drugoj izložbi, koja je takodjer, nije tomu davno, bila otvorena u dva maha.

Izložba visoke škole za umjetnost i umjetnički obrt otvorena je treći put otkako ta škola postoji. Tko je vidio nekoliko ovakovih izložbi vani, u centrima, u kojima se u velike goji umjetnički obrt, pak usporedi one izložbe s našima, ne će biti razočaran, ako uvaži same rezultate bez obzira na naše prilike. Ali gledajući te rezultate nije se moguće oteti nekim pitanjima. Što pokazuju ove izložbe ?

Da imademo talentiranih mladih ljudi, ali da imademo i veoma mnogo manje ili nikako talentiranih, koji se naprežu, da steknu kvalifikaciju i da onda na osnovi te kvalifikacije izadju sa zahtjevima, kojima naše životne prilike ne mogu udovoljiti. Čemu se igrati žmirke. Imademo gotovih umjetnika i osim rijetkih izuzetaka malo koji je sebi prokrčio put na velika svjetska tržišta. Zašto to samo rijetkima uspjeva, to je drugo pitanje. Ali to ne mijenja činjenice, da uslijed toga, što im je zatvoren put u svijet, što kod nas ne ima bogatih ljudi, koji bi nabavljali umjetnine. — nastaju trvenja i nelijepa neumjetnička natjecanja, koja mogu samo škoditi razvoju umjetnosti. Mi ćemo neminovno doći do umjetničkoga proletarijata, a ništa nije bolnije nego vidjeti ljude pozvane za velike stvari, kako se bore poput običnih kramara i kako uza sve to stradaju i ne mogu stvoriti ono, čega im je duša navodno puna i čime bi nas htjeli usrećiti... Ako nešto besposlene mladeži uzimlje u ruke kist ili glinu za to, da sebi prikrati vrijeme, to još ne znači, da se budi u narodu smisao za umjetnost. Kada bi se na našim srednjim i strukovnim školama obuka crtanja reformirala kao što je to učinjeno u osnovnim školama, kada bi se povijest umjetnosti u istoj mjeri učila kao što se uči povijest književnosti, onda bi bilo za budjenje smisla za umjetnost učinjeno daleko više, nego što se može učiniti privatnim i javnim umjetničkim školama.

Suradnik „Obzorov" (br. 200. od 23. VII.) hoće da vidi u ovogodišnjoj izložbi umjetničke škole dokaz, da je načelna potreba ovoga zavoda opravdana. Sumnjam. I ne obazirući se na to, da se je za novac, koji se izdaje za tu školu moglo poslati u svijet isto toliko talentiranih djaka, koliko ih je istaknuto na ovoj školi, ovaj zavod nema prave osnovke. I sam suradnik „Obzorov" priznaje nekoliko redaka niže, da nitko od osnivača toga zavoda nije bio na čistu sa svrhom zavoda, onda kad su ga osnivali. Kako se može onda htjeti naći opravdanje nakon treće godine za zavod, koji je podignut bez osnovke. Naša je umjetnička škola niknula iz privatne škole i ta joj je značajka ostala još i danas i ostat će tako dugo dok se ne razdijeli u školu za učitelje crtanja i školu za umjetnički obrt. Ne ima niže škole i više škole za umjetnost, ne ima dapače ni niske ili visoke škole, nego je samo jedna, a ta je uvijek visoka, upravo najviša. Narod, koji nema sredstava da podigne dovoljan broj osnovnih škola, koji ne može plaćati valjano učitelje osnovnih škola, koji se ne može uspješno boriti

Digitized by Google

s julianskim i leginim školama, koji ne može uzdržavati desetak pak ni pet, ni tri, ni dva ni jednoga književnika, takav narod može samo prividno, ali ne duboko i iskreno i svestrano osjećati potrebu onakovog njegovanja likovne umjetnosti i kazališta, kako se to čini kod nas.

Radnje su izložene po školama pojedinih učitelja. Najveći dio otpada na portrete i aktove te druge studije figuralne naravi. Poslije ovih radnja najjače su zastupani krajolici.

Radnje, što su ih izložile škole Csikosa i Valdeca su najzanimljivije. I jedan i drugi pokušali su ove godine (kao što je Valdec već i minule godine) pružiti dokaza kako zamišljaju upotrebu onoga, što djaci u njih uče i nauče. I to bi morala biti jedna od glavnih zadaća ove škole, odnosno jednoga njezinoga dijela. Ali bi onda trebalo i različitih radionica, u kojima bi se moglo okušati stečeno znanje u praktične svrhe. Ove bi radionice mogle odbacivati korist, a učenici bi u njima naučili stvari, koje bi mogli odmah u praktičnom životu upotrebljavati. Zgodan je prijedlog, da ova škola udje u neku tješnju vezu s raznim obrtnicin a i umjetničko-obrtničkim radionama, koje već postoje u Zagrebu. A ima ih već priličan broj.

Kad bi se u tom pravcu poradilo, bile bi izložbe kao što je ovogodišnja tipografska i s njom spojena svjetlotiskarska još zanimljivije, a moglo bi se pomišljati i na veče izložbe umjetničkoga obrta. Uz izložbu visoke škole za umjetnost i umjetnički obrt, koja treba da svjedoči na kako visokom stupnju stojimo, izložba učiteljskoga društva za grad i kotar Zagreb, koja je takodjer istom nedavno zatvorena, mogla bi poslužiti kao dokaz zato da se vidi, kako „čvrsto" stojimo. Dašto osnovne i šegrtske škole grada i kotara zagrebačkoga ne bi se mogle nipošto uzeti kao mjerilo za takove škole u Hrvatskoj uopće, nego samo kao daleki i „nedostiživi ideal" njihov. To valja imati pred očima pri pogledu na izložbu, što ju je priredilo učiteljsko društvo za grad i kotar Zagreb prigodom svoje pedesetgodišnjice.

O našim se učiteljima čuju vazda samo dobri glasi. Pa i ne može se poreći, da medju njima ima neumornih radenika na mnogim kulturnim poljima. Za njihov veliki rad ide ih i velika hvala, koju sa svih strana ubiru. Ali to još ne može biti razlogom, da se prešuti e ova izložba nije pokazala, što se smjelo očekivati.

Jedan pogled u tu izložbu dovoljan je, da upućenoga i neupućenoga uputi, da je to — bazar. Bazar mješovite robe u najširem smislu te riječi. Kao da čovjek vidi mrave, kako svaki nosi svoj komadić, svoje jajašce i polaže ga na jedno mjesto. Zlo je u tome, što su mravlja jajašca prilično jednaka i slična, a ono, što su naši revni i marljivi učitelji snesli neopisivo je raznolično po naravi i po kvaliteti. Opisati tu tuču najraznoličnijih predmeta bilo bi jednako teško kao što i pregledati sve, što je ondje izloženo. Da su dugo i uporno smišljali, kako bi izložili što nepreglednije, što bazarskije, jedva bi mogli drugačije smisliti. Samo se osjeća obilje i bogatstvo. Polje rada osnovne škole već je po sebi tako veliko, da bi bilo dovoljno, da se je odabralo tek nekoliko brazda, a gdje istom, kada se tom dodalo i šegrtske i stručne škole i zabavišta i razne trgovine, tvrtke i tvornice. Zašlo se dapače i preko medja domovine i izložilo predmeta, koji ni po čemu nijesu u vezi s nama i našim školama, osim što bi ih recimo trebalo nabaviti.

Digitized by Google

Priznajem: izložbe s ovako velikim programom, koji konačno izgleda kao prava besprogramnost, nije bilo lahko urediti, svrstati i udesiti pregledno, zanimljivo i poučno. Moguće bi bio kakav vodič (mjesto „Spomenspisa!") štogod pomogao, ali i to bi bilo veoma malo. Zar ne bi bilo bolje, da se priredila u jednoj dvorani (ako je to moguće?) izložba samih učila, domaćih (što ih rabe sve naše osnovne škole, pa onih, što ih izmisliše pojedini naši nastavnici) i stranih (što ih rabe u školama naprednijim, bogatijim od naših). Prikazati sve vrsti učila i pomoćnih sredstava, što su ih rabili naši učitelji prije i sada, što su ih nabavljali od tvornica (domaćih i stranih) ili sami načinili, bilo bi već samo o sebi lijepa i zahvalna zadaća. Kad bi se još osim toga priredila izložba omladinske knjige, pregledno, sustavno u jednoj ili dvije dvorane, bila bi izložba takodjer puna, ne doduše do stropa, kako je bilo u nekim dvoranama sada, ali posve dosta. Uspjesi rada u osnovnoj školi ispunili su sami nekoliko dvorana. Da se je uza to istaknuo retrospektivni momenat i prikazala razlika u načinu obuke od prije i sada, bila bi to posvema zanimljiva školska izložba za po svoj prilici najnapredniji učiteljski kotar. Ovako, kako je ta izložba priredjena ovaj put, dokazuje ona samo, da je bilo dovoljno materijala za dvije i tri školske izložbe, koje bi odista podale vjernu i ispravnu sliku nastavničkoga rada u osnovnim i još nekojim školama kotara zagrebačkoga, a dokazuje osim toga i to, da su naši učitelji marljivi i puni ambicije. A to svi znadu i vjeruju.

LJUBO WIESNER: JESENJI SONET

Šum vjetra i kiše medju granama.
Pod starim dvorom dolje cesta je.
Na prozorima i altanama
Šum vjetra i kiše negdje prestaje.

Nad dvorom plače nebo u ranama.
Pod tamnim borom dolje cesta je.
Ta kiša bije dvor po stranama,
Nad borom nebo plače i nestaje.

Tko sada sanja u tim dvorima?
Šum kiše i vjetra spi na borima,
Šum kiše i vjetra medju krošnjama..

Tko tako tiho moli u prošnjama?
Nebeskih suza šum za onima,
Što umrli su pod balkonima...

Digitized by Google

DR. ELZA KUČERA: LEPOSAVA MIJUŠKOVIĆEVA

Bilo je to u Zürichu početkom zimskoga semestra g. 1906. Rekoše mi, da je došla neobično darovita srpska spisateljica, ona ista, koja je u „Književnom Glasniku" pod pseudonimom L. M.* svratila već svojom prvom radnjom pažnju na sebe tako, da je „to bio čitav dogadjaj u literarnim krugovima beogradskim". Sjetila sam se odmah umjetnički fino izdjelanih, jakih impresionističkih pripovijesti, koje neobičnom iskrenosti kazuju bolnu sudbinu jedinstvene u svojoj snazi, pa opet tako ćutljive, rastrgane, izmučene duše. Razotkrivaju bezobzirnom dosljednosti svaki njen i najskrovitiji trzaj i svu onu beznadnu, tvrdokornu borbu za bezuvjetnom istinitosti i savršenom ljepotom.

Iza ovakovih se pripovijesti naslućuje teška mladost, ali u nje je bilo toliko vjere, znala je tako visoko da se uznese: „I ja gledam sebe, kako lutam srećna po ulicama, pitajući uzgred i ono široko nebo i sjajne zvezde i velikoga boga, kamo sam malo čas toliko žudno htela: — šta je ovo? ... Ljubav? ... Prijateljstvo? ... Sreća? ... Ovo široko, silno osećanje, što me toliko uzdiže u meni samoj?

Sve ćuti. Samo onaj tajanstveni šum noći, u kome sam uvek najjače osećala prisustvo boga, kao da odgovara: — Jest, to veliko osećanje, to je ljubav, prijateljstvo, to je sreća i budi srećna!

I veliki bože! ... cela, beskrajna vaselena bila je tad u srcu mome".

Utisci života stadoše u brzo da krše tu ponosnu djevojku, koja ne može i ne će da se savija. Kuša još da radi za društvo, ali taj je rad sapinje, osjeća u njemu pritisak nečega nevidljivoga, „što te ponižava do skota", a ona hoće da živi „snažnim životom, svojim životom, dostojnim čoveka", hoće, da se razvije do najširih granica. Ali pod prvim joj udarcima, kod prvoga razočaranja, već nestaje vjere. Povlači se u samoću. Pisma i knjige neobuzdanim gnjevom baca u zažarenu peć, jer ne vjeruje ni ljudima više, ni knjigama. Hoće laž da sagori. Ali iz plamena se izvija dim. Napunja sobu. Guši je. Sve se oko nje okreće u kovitlac. I tad joj se pričini, kao da čuje „pobedničko klicanje divlje orgije laži", jer — i dim je laž! A ona cijelim svojim bićem teži za punom velikom istinom! „Staza života je tako točno obeležena, tko hoće van propada". Trebalo bi sad stvarati kompromise, ali ona toga ne umije. I nužno dolazi do katastrofe.

„Osvanulo je čisto svetlo, okupano jutro posle kišovite noći ... Ja sam stajala na sred sobe licem okrenuta prozoru i gledala daleko, daleko tamo ... Preda mnom na stolu ležao je pun revolver ... Časovnik je kucao tako tajanstveno, tako tajanstveno ... U praznoj, zaključanoj sobi bilo je tiho, tiho do užasa ... A u mome rastrganom, uznemirenom biću vodila su očajnu borbu, borbu na život i smrt, dva glasa njegova: glas Duše i glas Tela ...

„„Ti ne smeš da obmanjuješ više sebe!"" zapoveda mi glas Duše. „„Gde ti je svest? ... Gde ti je ponos svesnoga čoveka? ... Zar ne osećaš, kako sve u tebi polako umire? Kako neosetno postaješ automat, živa mašina, pokretana telesnim nagonmia samo? ... Zar ne znaš, da je podlo biti svestan svoga propa-

* „Utisci života" (1905 knj. XV.); „Blizu smrti" (1906. knj. XVI.); „Bolna ljubav" (1906. knj. XVII.); „Priča o duši sa večitom čežnjom" (1907. knj. XIX.)

Digitized by Google

danja i gledati ga ravnodušno ? Ne, ti ne smeš to da dopustiš ! . . . Ti ne možeš i ne smeš da obmanjuješ više sebe !""

„„Da ne obmanjuje sebe ! . . . Da ne obmanjuje sebe !"" ponavlja sa najgorčijom ironijom glas Tela. „„Zašto da ne obmanjuje ? Tko se još ne obmanjuje ?"" — — „„Ti se moraš navići, da snosiš pritisak neophodnoga, pritisak života. I svesno i svesno baš moraš obmanjivati sebe, jer treba živeti ! . . . Treba živeti ! . . . Razumiješ li, treba živeti ! . . ."" Tom jetkom joj ironijom ozvanja sad i tišina i onaj „užas te prazne sobe" i ona od jednom zna, što joj je činiti.

„— Jest Dušu, moju Dušu, ja hoću da spasem ! . . . Još to samo mogu ! . . . govorim ja sad slobodno, glasno." — —

„I oroz kvrcnu — i jedan tresak zagluši sve — — —"

Onda ona potresno tužna priča o bolnoj ljubavi. Kako mlada, strasna djevojka, puna života, prvi puta osjeti moć nečesa silnoga, što se nalazi izvan nje, a što je kadro da sruši sav njen dotadašnji duhovni život, kako prvi put oću i želju, da živi samo za sebe i za svoje uživanje i tako jasno shvaća, kako se griješi. Kad napokon pojmi, da je to ljubav, onda joj se cijelim svojim bićem podaje. Sjeća se svoje jadne, griješne matere, griješne zato, što je njoj dala život, pa ga onda sebi oduzela. Njena mati nije imala snage, da istraje do kraja, ali ona će je imati toliko, jer u nje živi oličena vječita ljubav, nad kojom vrijeme nema snage. Tijelo će joj onemoći „to mora biti, ali će u tome izveštalom telu živeti ipak silna, slobodna duša, duša puna milošte i osetljivosti za sve oko sebe, duša, koja će moći da zanosi do izdisaja !" Zna, što joj je činiti, a što kaže, to je tako jednostavno u svojoj veličini : „Ja u svome srcu nosim jednu jasnu, dobru knjigu i odatle učim istini svoju dušu i slobodi svoju misao ! Eto, odatle učim ja i svoj moral ! I tako je prosto to što mislim : volim te i hoću da sam tvoja ! Ili, možda ti ne misliš tako ?" On ne može, da je se za vremena odreče, jer osjeća, da imati nju znači imati sve, ali onda, kad ona za onih mirisnih ljetnih noći slobodno, snažno zakroči stazom ljubavi, dižući se sve više i više, tad on u brzo osjeti, kako ne može ni da je slijedi, jer ga vrtoglavica hvata, jer je potratio najveće svoje blago ludo bez ljubavi, a mislio je, da voli : „I ja sam onda krao tebe : živeo sam od tvoga života, ljubio sam tvojom ljubavi, a ti si mislila, da je to moj zanos ! . . . Krao sam te i strepio od trenutka, kad ćeš doznati to. I taj je trenutak došao" . . . „Brzo ćeš i ti biti svesna toga, i bit će te stid, što si mene volela. I za tim ? Zatim, ja ću umreti ! Umreti pre, no što ti upoznaš u meni toga bednog čoveka. I u tvojoj duši ostaće samo onaj čovek, koga si volela i koga ćeš voleti jednako". I on zbilja umire prije, nego što je ona mogla da pojmi zamašaj njegovih riječi, ostavljajući da s njome dalje živi njihova ljubav. Ona pak, koja „oseća samo, da voli, i ništa više", vidi „neprirodno ukočeno telo sa skrštenim rukama na grudima i žutozelenkastim licem", što je toliko ličilo na njenoga prijatelja, pa opet nije bilo on. I sada je stala da ga traži u svojoj staroj djevojačkoj sobi, na polju, kojim su toliko zajedno vrludali, ta osjećala ga je svuda oko sebe, samo nije mogla da ga vidi. Napokon joj se pričini, da je doziva. Da, posvema je jasno čula njegov glas. Ona je čvrsto vjerovala, da je čeka ondje u njihovoj opustjeloj kućici i hoće da izleti u noć, da mu pridje, da je uzalud ne zove. Ali tad je uhvatiše, prevariše, zatvoriše. Ona im priča svoju tužnu priču, a oni je ne razumiju. U taj joj se mah pričini, ko da znade, zašto

Digitized by Google

je zatvoriše, ko da im vidi „mračne, prljave duše i gubava srca". „Hteli biste tako da ugušite ljubav !... Teško vama zato !... Ljubav ne umire ; večita, besmrtna pomladjuje se jednako ! U sebi i svud oko mene ja osećam nju, kako živi, kako diše — i pevam je !... Uz moju crnu, slatku priču pevam nju !... I još nešto ja osećam !... Da li i to da vam kažem sad ?... Osećam, kako mi ona daje, malo po malo, jednu užasnu snagu, kako je svakoga trenutka ta snaga sve veća i veća u meni... I ja čekam onaj trenutak, kad ću je osetiti toliko, da provali ove zidove, da iskida ovo gvoždje — a onda ću ja izaći odavle !... I onda, teško vama, što ste me zatvorili bili !... Teško vama, što ste ljubav hteli da ugušite !"...

Na osnovi se prvih razočaranja već izgubila vjera u život, smrt se ukazuje kao jedino riješenje. Tijelo valja ubiti, da se duša barem spasi. Problem ljubavi još ostaje netaknut. Sad se ispostavlja, da i ta jedinstvena, strastvena velika ljubav, koja ništa ne pozna van sebe, ni društvenih, ni vremenskih granica, po svojim konzekvencama vodi u smrt s jedne, a u duševni paroksizam s druge strane. Sve te snažne, bolne negacije, tako živo, plastički prikazane, maljem, čini se, da su iz kamena isklesane, a iz svakoga retka kao da izbija krv, kojom je napisan. Zamislih se. — I ona je sad medju nama !

Odlučih da podjem na subotnji skup „Gorskoga Vijenca", jer sam znala, da ću je ondje naći. Kad sam ušla, stajala je postrance sa svojom drugaricom, Vitka, oštra pojava neobično blijeda lica, na pola zatvorenih, pronicavih očiju. Čelo joj je bilo visoko, isprekidano dubokim borama, — premda se inače vidjelo, da je još vrlo mlada, — tamno smedja kosa glatko počešljana i savita u zatiljku. Pristupila mi je napola izvjedljivo napola ironički, osjetila sam, da su joj već i o meni pripovijedali. Upoznaše nas. Pružila mi je naglo nervoznu, snažnu ruku, činilo mi se, željezo bi mogla da savija. Pozdravih je možda za trun toplije, nego što se obično pozdravljaju novi došljaci u djačkome krugu, valjda, što sam osjetila, da je jedna od onih, koje dolaze, jer ih goni želja za širim vidicima, za intenzivnijim duševnim životom, a ne zato, da se poslije lakše proture životom, ili jer im se čini otmjeno studirati u inozemstvu. U raspravu se umiješala rijetko, ali ustavši jednom, govorila je ozbiljno, jasno, stvarno sa finim prizvukom ironije. Tek kad poslije dnevnoga reda zapjevaše nekoliko srpskih pjesama, tad se zanijela. Pjevala je cijelim svojim bićem, onom izlomljenom, strasnom dušom, punom čežnje i volje za velikim životom „Kroz ponoć nemu i usto granje..."

Već tom se prvom pjesmom otudjila većini svojih suplemenjaka. To nije bio uobičajeni ton u našemu društvu. Razdražljiva, bolesna pomalo i neotesana učiteljica iz provincije, mislili su mnogi, premda se slabo tko usudio da to otvoreno prizna. A ona je prezirala te „sitničave, kukavne, ćiftinske" duše, koje su nestajale u osobnostima, a nisu imale ni toliko hrabrosti, da se prikazuju onakovima, kakovi u istinu jesu.

„Tako malo ljudi ima medju nama", govorila mi je često. „Da li ih uopće ima?" Glasno, gorko bi se nasmijala. „I sve te fraze, sve te laži, koje nose u srcu i na jeziku !" Od ljudi je uopće gotovo nadčovječno mnogo zahtijevala, a kad toga nije bilo, onda je mučila i njih i sebe. I nije marila, što ih muči. Nešto demonskoga se u takovim časovima javljalo u njenome biću. Kršila je individualnost onih,

Digitized by Google

koje je voljela, želeći da ih posve povuče za sobom, a onda ih je opet prezirala, ako nisu znali da se odhrvaju sugestivnoj snažnoj njenoj osobnosti. Tako je u vječnoj trzavici prolazila životom.

Ni na univerzi nije našla onoga, što je tražila. Naišla je na učenjake stručnjake, koji su po ustaljenim svojim metodama tražili istinu, a ona je težila za duševnim razvojem, za obrazovanosti, ali nikad za naukom u užem smislu riječi. Stručnjak niti bi htjela, niti bi mogla da bude. Od svake je jednostranosti zazirala. Težnja za obrazovanosti bila je u nje težnja za svestranim, intenzivnim životom. Sa velikanima čovječanstva tražila je intimni, živi, duševni saobraćaj ; nastojala je da pojmi i č u s t v e n o shvati ideje, koje pokreću čovječanstvom. To je za nju značilo razumijevanje. Sve je drugo bilo nuzgredno, posao dnevničarski, stručnjačka besposlica. Kad bi se vraćala s kojega literarnoga kolegija, izvrsno je karikirala profesore i njihova razlaganja, kad smo izlazile iz psihološkoga predavanja, podrugljivo bi mi se nasmijala, „I t o vi nazivate psihologijom!" Pak onda ledeno švicarsko nebo, beskrajno magle, suhoparni, trijezni ljudi, sve joj je to bilo tako tudje.

Tek ona tiha, ozbiljna njena drugarica sa finim srpskim profilom, sa svilenim, crnim vlasima i još crnijim dubokim očima bila je vazda uz nju, a nikad se nije isticala. Već su od djetinjstva prolazile ovako dobrim i zlim. To se činilo tako nužno, tako prirodno, a opet, kad se čovjek zamislio, tako rijetko i neobično. Mnogo im je zalazila mala jedna i prostostodušna medicinarka, koju jedva mogu da zamislim bez gusala pod pazuhom. „Ja ću tu malu da naučim ž votu", govorila mi je često, a kad bi ova iza svršenoga posla dolazila s večerom u jednoj, a s guslama u drugoj ruci, tako veselo, obijesno bi joj se nasmijala : „Djavolice mala, da te sada vidi tvoja mati !" U živu, duhovitu razgovoru, u pjesmi i u smijehu bi im prolazile večeri. Ona je tražila i trebala je uzbudjenja.

Inače je volila da se zavuče u svoju sobu, da se izvali u naslonjač, zavije u gusti oblak dima, paleći smotku za smotkom, i tako da radi. Anatomskim je tad nožem raščinjala svoju vlastitu dušu. Tjedni su prolazili, a da nije izlazila, kad bi htjela da štogod napiše. Niti je pravo jela niti je spavala. Tu nisu pomagali ni razlozi — ni molbe. Trgala je, što bi napisala, i opet bi pisala. Napokon mi je pročitala svoju priču o duši sa večitom čežnjom.

„Takova duša našla se u jednog čovjeka, koji je osetio u sebi, čim je počeo da misli. I od tada nije imao mira ! Razdrljenih grudi, golih šaka, nudeći svakome po nešto od sebe, jurio je kroz život, ne zaustavljajući se nigdje, da bar odahne... Prijateljstvo, Ljubav, Priznanje, Zavist drugih, sve, čime bi drugi bio srećan, imao je, ali on nije bio srećan... U njemu je živela duša sa večitom čežnjom..."

I samo ga je jedno pitanje zaokupilo : „Moj put, moj put... Koji je moj put ?" Taj je čovjek umro, a da nije našao svoga puta.

Tako se ovdje prvi put iz negacija izvija pozitivno, snažno, pa opet isto onako bolno pitanje : Kako treba živjeti, da se i p a k živi s v o j i m životom ; koja djela treba vršiti, da se dodje do s v o g a cilja ? Ne znam, da li je ikad u sebi našla odgovor tome pitanju.

Digitized by Google

Kad je svršila, tužno, umorno me je pogledala. „Nije onako, kako bi htjela, da bude, ali ne mogu dalje". — Tek kad joj je Skerlić odvratio sa nekoliko toplih riječi iskrenoga priznanja, stala je zbilja da se odmara. Razgledavajući iza toga moju policu, naišla je na Lucerninog „Jedinca" i ponijela ga je. Već mi je drugi dan vratila knjigu. „Da, reče, takovi smo mi. Ni u što ne vjerujemo, pa opet sve hoćemo ili ništa". Časkom se trgnu : „A što, reci, onda, ako tane ne pogodi ?" — Tad sagorijevate sami u svome plamenu, pomislih, ali to nisam mogla da joj kažem. Držim, da me je ipak razumjela.

Zaredali su mirisni dani alpinskoga proljeća. Kad je bila umorna, dolazila bi sad češće k meni, jer je osjećala, da volim tu njenu bolnu, istinsku dušu, što se u životu toliko isprekidala, a vazda je težila za visinom. Mojih knjiga nije trpjela, moj rad nije shvaćala, niti marila da ga shvati, ali bi opet bez riječi legla na divan i čekala, dok završim svoj posao, da onda podjemo zajedno nekud u goru ili da se pustimo na obalu jezera. Gdjekad se uputismo i dalje u one svježe, samotne visine sa svojim prozirnim modrikasto zelenim jezerima. S njom sam uvijek rado išla, s njom i s njezinom drugaricom, jer nikada nisu mutile sklada. Gdjekad mi je kazivala narodne pjesme, sve pjesmu za pjesmom u dugim čudno isprepletenim nizovima, kako ih je čula od svoje matere. Pričala mi je često i o Danici Markovićevoj. Ona joj je bila najbliža medju mladim srpskim pjesnicima. „Retka je pesma, piše mi jednom, koja je učinila na mene takav utisak, kao ova tamna, rastrgana : grozničave noći. Čitala sam je i čitala bih je jednako ... Zanimljivo je, kako književna figura ove žene, koja neobično muški vlada svojim stihom, postaje svakim danom sve izrazitija". U predvečerje, kad smo se spuštale strminama, volila je da zapjeva obijesne ciganske koračnice, koje su tišinom večeri sve više prelazile u čeznutljive, bolne tonove naših narodnih melodija.

Još za malo i trebala je da se vrati u Srbiju. Rado je mislila na taj povratak i teško ga je iščekivala. Bila je tako umorna, a i pobolijevala je već pomalo : tamo će barem za čas opet da oživi ! I još se jednom nagnula sa prozora, kad je polazio vlak. „Dok se opet sastanemo". — Ikad ili nikad, — odvratih tiho u duši i zamišljeno podjoh svojim putem. Ona se spremala iza toga u Italiju, a ja sam trebala da završim svoje nauke, pa da se vratim u Zagreb.

Poslala mi je još nekoliko lijepih pisama iz Srbije. Voljela je tu svoju domovinu gotovo onom fanatičkom ljubavi zanesenih Ruskinja, koja ni od česa ne zazire. „I ja ljubim ovo naše veliko sunce, ovo jasno nebo, ove male kućice, sakrivene prašnjavim zelenilom. Ja ljubim ove naše tužne, drhtave pesme, koje sad u suton zvone kao večernja molitva. Ja ljubim ovu moju rodjenu ispucanu zemlju, koja mi u ovim trenucima šapće stalno preiskonske, čudne bajke, koje nose onaj raskidani, bolni akcenat moga plemena, i ja slušam te bajke, slušam ih i osećam, kako sam onda toliko dobra, toliko sposobna za velika, večita dela ... Čudno je, da sam ja odrasla pod utiskom svega ovoga, a da ga nikad pre nisam umela da shvatim ovako. Bilo je potrebno, vidim, samo nekoliko meseci da se lišim toga, pa da ga posle sa novom, meni samoj nerazumljivom ljubavi prigrlim, želeći sreću drugima. Eto to je ono najglavnije, što sam dobila za ovu godinu dana". Ali odmora joj ovaj put ni tu nije bilo. Trebalo je izvojštiti štipendij za dalnji boravak u inozemstvu. To nikome nije ugodno, a za nju je bilo gotovo i preteško. „Sa koliko bola, ugušivanog ponosa treba plaćati samo jedan korak bliže cilju — da znaš !

Digitized by Google

I kad se na kraju upitam, je li vredno ovoga, što se daje, ono, što se dobija, onda... onda bih najvolila, da me nema. Ali moram, moram! Tà kud sa ovoliko mlade snage, što vri, što hoće, što čezne... Dolaze mi trenuci, kad bih u jedan mah raskinula sa svim, svim, ali tada otud iz duše zatreperi bolno, uznemireno jedan glasi: Ne! Ne! Ne! I ja zanemim. I onda bi mogao svako da mi kaže, što hoće, ja bih mu nasmijano odgovorila: Gazite me! Ponizujte me! Šta marim ja? Ja čekam onaj krajni triumf moje duše, rad kojega je sve to!... I on će doći, ja osećam, da će doći! I bit će veliki. Bit će jedinstven, bit će silan i moj, moj!" ...

Uzato se sili još i na rad. Dolaze joj pisma od triju uredništva, izim „Glasnika", u kojima traže, da im štogod pošalje. Da joj se u takovim prilikama zdravlje nije popravilo, jasno je o sebi, ali ona zato nikad nije mnogo marila. „U ostalom, piše i ovaj put, to mi je najzadnja briga. Moji su živci opet udešeni, moja volja opet uskrsla — a to je najvažnije!"

Nije joj uspjelo, da podje u Italiju, otišla je sa svojom drugaricom u Jenu, da se poslije nekoliko semestara vrati u Zürich. Iza dugoga vremena mi se opet javlja „... moja se bolest pogoršala... već je godina dana, kako ne mogu sebe da povratim bar približno onoj Leposavi, koju ti poznaješ. I dokle tako?"

U kasnu jesen, kad je opet polazila iz Srbije u onu sumornu, beskrajnu švicarsku zimu, dočekah je na zagrebačkom kolodvoru. I zbilja, ko da to nije bila više ona Leposava, koju sam ja nekad poznavala. Pa ipak, bila je ona, samo mirnija, bolja, blaža i za čudo — neobično harmonična pojava. Sama duša, tijela je gotovo već i nestalo. Pričala je isto onako lijepo, zanimljivo, kao vazda prije, tek finoga prizvuka ironije ne opazih više. Činilo mi se: Da još ne mora umrijeti, sad bi našla cilj svome životu.

Od onda mi se više nije javljala. Znala sam samo toliko, da je živjela sa svojom drugaricom u udobnoj sobi sa dalekim vidikom na grad i na jezero i da je koji put još polazila i na predavanja. Kad zaredaše prvi proljetni dani, mnogo sam mislila na nju. Pričinilo mi se često, kad sam se zanijela u svoj posao, ko da leži iza mene na divanu i zaklopljenih očiju čeka, dok joj pridjem, da podjemo i opet zajedno u onu svježu alpinsku zelen, iza koje se dižu daleke, bijele planine, ili da se spustimo na obalu jezera, prisluškujući, kako dolaze valovi...

Jednom nadjoh na svom stolu pošiljku iz Srbije. Prepoznala sam pismo njene drugarice i bolno me pitanje zaokupilo. Prvo, što mi upade u oči, bijaše „Književni Glasnik". Da li je zbilja još nešto napisala, ili...? U Sadržaju — ništa. Naidjoh na čitulju. Opazih Skerlićev potpis. „... preminula je u Jagodini" i „Rana smrt Leposave Mijuškovićeve lišava srpsku književnost jedne lepe nade".

Jest, — i to! Ali moje misli okrenuše drugamo: Tako se i opet svršila jedna „priča o duši sa večitom čeznjom". Tek to je ovaj put naša Leposava, koje nema više! Dobro je, da počiva barem ondje medju svojim brdima!

Digitized by Google

MIJO RADOŠEVIĆ: JANKO POLIĆ KAMOV

JEDAN ŽIVOT

Kad se je smijao, razmicao je i skupljao obrve, a njegove lijepe, mekane, srneće oči pogladile bi te kao baršun, prodrle u tančine i ispitale, a da nisi ni osjetio. I vidio si, da se ne smije ni onda, kada se smije, da ne plače ni onda, kada plače, da ozbiljno ne misli ni onda, kada ozbiljno govori — vidio si kontemplaciju, literatu, pasivna posmatrača.

Realizam nerealnosti, eksperimentator metafizike, kipar i klesar najtanjih i najnevidljivijih niansa psihe ; realista psihološkoga romanticizma, intelektualne akrobatike i flagelacije ; pjesnik neurastenije, dramatik incesta, sadizma i ostalih bezbrojnih patoloških čvorova ; glazbenik stila, psiholog iz besposlice i dugoga časa ; pjesnik po zanimanju, feljtonista iz poslovnosti, dramatičar iz čistoga uvjerenja — umjetnosti radi umjetnosti.

U životu pjesnik, u pjesmi život — u šetnji i razgovoru asma, nervoza, tuberkula, neurastenija, pa onda u Rimu dozrijala glandula, a u Genovi skora sljepoća — pa opet u svemu tome izglačana intelektualna elegansa, tolerancija, ironija, duh i kulturna premoć.

Unatoč tome kresale su kroz njegov život varnice radosti, duša mu bješe na velike, makar i rijetke momente, baklja oduševljenja, a srce vatromet ljubavi i svemir, golemi, gordi svemir neutišanih želja, žudnja i strasti. I njegovim je usnama lebdio radosni i veseli smijeh proljeća i jeseni, a onda — da, a onda je uz otvorenu glandulu nadošao još i proljetni, krvavi, crveni pozdrav iz uskih, bolesnih plučiju. Smrt mu je stisnula mladjahnu desnicu i on se je znojio usred — zime.

Uživao je jednako u vinu, ženi, lijepoj knjizi, studiji, galeriji slika, razgovoru, lumpaciji, mladosti, dražesnom bakfišu, Michelangelovom Mojsiji i dobrom francuskom — ručku. Bio je svestrani užitak, ali je bio i svestrana patnja. Radost grčkog Olimpa i prokletstvo katoličkoga pakla. Sve note onamo od ekstremne i nezaularene hipertrofije svestrane, upravo nadljudske životne energije, pa onamo do konačnoga sloma u mrtvačku, grobnu, praznu, anemičnu, indiferentnu — — abuliju.

I na tom gudalu ekstrema plamena revolucijonarca i anarhiste satkan je u svim tonovima boli i sreće, tuge i radosti, suza i smijeha ; carevanja i gladovanja, ljubavi i mržnje, fanatizma i tolerancije — jedan golemi, jaki, strastveni, a onda bolesni i slabi život, da nam ga nestane u zadnjem, bolesnom, a možda i samokrvlju poštrapanom hropcu u sobici španjolske bolnice Santa Cruz.

„Čitav okean strasti juri prema obali i traži svoju hrid, na kojoj će da se rastreska", govori Julije — Janko.

A za sve je to dostajalo jedno revolversko zrno, a moguće i jedan nevidljivi tifozni bacil ?

Paradoks ?

Da, Janko je — paradoks. Bio je književnik, daroviti naš književnik, ali nije bio član nijednoga književničkoga društva. Rodio se u zlatu, svili i kadifi, bogato, prebogato, razmaženo buržoasko dijete — a eto umire u 24. godini sam,

Digitized by Google

napušten, bolestan, bez ičije pripomoći u — bolnici. Esteta, profinjena duša, tankoćutan, umjetnik, a mora da žive u jednoj grobnici, u carstvu mrtvih — u Hrvatskoj. Boležljiv, nervozan, neurasteničan, no slušaj ga: to je dinamika za rušenje i stvaranje. Tijelo slabo i boležljivo, a on je unatoč tome obigrao s njime pola Evrope. Energija boli, suze i vratolomne bolesne volje. I ta ga je volja — bolje reći ne volja — gonila na ekstremni hihot, a onda histerične suze uz čašu — vina. Pijući i lumpujući razvijao je planove za svoj trezveni — — život. I ravno iza takve jedne lumpacije odvažio se u — Italiju.

* * *

Ali Janko je oduvijek, kako ga poznam, Janko — paradoks i literata u svome kratkome, zgusnutome, bujnome i bogatome životu, kao što je živolazan i realan, do najmanje sitnice realan, u svome literarnome radu.

Roman, novela, drama; lakrdija, tragedija, aktovka; sonet, tercina, madrigal; feljton, essay, kritika; znanost, literatura, umjetnost — eto vam ga gdje uz nerazdružívu cigaretu uvijek izdjelava, radi, teše i kleše.

„Umrijet ću mlad — moram" i uhvatio bi se onda posla postostručenom žurbom.

I živio je užurbano u jednoj velikoj vrtoglavici, živio je literarno i paradoksno, kakogod je krvavo i temperamentno i ekstremno pisao.

Kao šestgodišnji deran, dok se njegova braća igraju skrivača, čita Smičiklasa, a u osmoj izdaje — literarni kućni list. Pjeva pjesme o majci božjoj i revolveru kao Harambašić, piše študiju o svom ocu i Starčeviću, kao pokojni Politeo, čita Račkoga, koketira sa Šenoom i piše historijsku raspravu o — imenu Hrvat.

Janko bješe u početku religijozni fanatik i zelota, nacijonalni šovinista i kulturni natražnjak — unatoč očeve garibaldinske tradicije, jer ih je on odgajao — Manzoniem, Tommaseom, Smilesom.

Paradoks: Garibaldinac odgaja i nehotice — klerikalca.

*

Upoznali smo se u gimnaziji.

On je kao bogataško, gavansko dijete sjedio s — milijunerom.

Sjedio sam ispred njih i mrzio ih ekstremnim fanatizmom, kojim može samo da vjeruje i mrzi dijete i divljak. A i oni su mrzili mene, pa nije trebalo mnogo da se potučemo. Janko je bio jači i ja sam ležao pod njim pobijedjen.

Prijavio sam ga, ali u zatvor je došao seljak — a Janko mi se veselo i obijesno rugao.

I mrzio sam ga, upravo fanatično sam ga mrzio dalje.

A onda je ta mladenačka patologija potencirana još time, što je Janko kao prvoškolac svojom privatnom lektirom natjerao u nepriliku jednoga — — profesora.

I više se iz prve gimnazije ne sjećam.

U drugoj sam gimnaziji. Za odmora jedem žemlju. Netko me udara po plećima:

— Ne dam! i hoću da izmaknem.

Digitized by Google

Bio je Janko, a ja ga još vazda nisam trpio.

I on me je odvukao u jedan tamni ćošak podzemlja sušačke gimnazije, obrazlagao potrebu nove, revolucijonarne političke akcije, a pošto je čuo, da se i ja bavim literaturom i znanošću, da i ja u to društvo potpunoma spadam.

Janko preuzimlje akciju organizatora, političara, on će tobože pomoću veza svoga oca naći dotjcaja s američkim Hrvatima. Tamo bismo imali nabaviti oružja, a onda podići bunu, revoluciju, dignuti dinamitom i bombom čitavu Hrvatsku u jedan revolucijonarni, krvavi kaos.

Pritisak khuenovštine i žandarska gimnazijska disciplina odrazila se eto u njegovoj duši u kvaternikovskom svijetlu bune, rušenja — ta ga je presija označila kao energiju, hiperenergiju, neslomiva dječaka vratolomne i buntovne akcije.

Kvaternik nam je bio ideal, a Grženićeva čižma svetinja. Oslobodjenje Hrvatske život, a naš život sitnica, nevrijedna, majušna stvarca.

I suficit njegove životne energije — prestao je pisati — počeo je da troši u organizaciju. Ponajprije smo organizovali bakarsku nautiku i onda kod crkvice sv. Kuzme blizu Bakra održali pouzdani sastanak sa povjerenicima „Cefasa", toga kvaternikijanski-anarhističkoga kluba.

Dobro se sjećam, kako nam je Baričević u „Giardino Publico" na Rijeci, po kiši podastirao tajni raport o bakarskom „Cefasu". A sjećam se i toga, kako smo drugi dan govorili o lumpaciji, jer smo s Baričevićem skresali nekoliko — limunada.

Po kiši.

I „Cefas" se je razvijao dalje. Nekoji su kolege otišli po drugim gimnazijama i tako se je revolucijonarna propaganda širila ispod zemlje. I Janko je otišao sa Šušaka. Zavadio se sa profesorom njemačkoga jezika, svadja je poprimila konkretne forme i on je radi svoje nepopustljivosti otjeran sa sušačke gimnazije.

Kad je dobio svjedodžbu, uzeo je da čeka profesora — grčkoga jezika.

Ispsovao ga, što mu je dao prvi red. Janko je bio ponosan i uvjeren, da je zaslužio — popravak. I taj ga je prvi red — vrijedjao.

Ponosni, nesagibivi revolucijonarac.

I kao takav, kao jedna golema i snažna hipertrofija energije, mladosti, vjere i zanosa otišao je da organizira i proširi „Cefas" u Senju.

A tuj je moj Janko, sve do sada pobožni Janko, postao — liberalac. A „Cefas" je unatoč svoga anarhizma bilo čisto, izrazito, kršćansko, čak i katoličko dijete i poduzeće.

Kad smo se onda sastali u praznicima opazio sam, da je na Janka u to vrijeme učinio isti dojam — katolički konvikt, koji je na mene u to vrijeme učinila lektira — Renana. Slagali smo se i složili smo se, da u ferijama sazovemo zemaljski zbor „Cefasa", da mu točno ustanovimo program.

I glavni su pouzdanici došli većinom po staroj djačkoj apoštolskoj tradiciji — pješke.

Ali na zemaljskom se kongresu razbilo sve. Jedan je zagrebački pouzdanik rekao, da čovjek, koji ne vjeruje u boga, ne može egzistirati. Nastala je kavga. „Cefas" se nije pocijepao — raspao se. Mjesto da je „Cefas" digao u zrak Khuena, rastreskao se sam pod klerikalnom bombom.

I od „Cefasa" nije ostao kamen na kamenu.

*

Digitized by Google

Jednoga jutra, dok sam tražio estetiku u Homerovim aoristima, a usisavao klasičnu grčku i rimsku kulturu u perifrastičnoj konjugaciji — eto ti mi u mojoj mansardskoj sobici u „Gomili" Jankova posjeta.

Došao je iz Zagreba nakon dvije godine rastanka.

Historija — roman.

„Mamini su dugovi — ubili oca i imanje".

Janko je proletarac, siromak, beskućnik — postadosmo si prava braća — i više.

I pričao je duhovito, veselo, energično. Bio je još zdrav i krepak — gombač, špotsman i revolucijonarac. Pričao je o svome apsu g. 1909., kad ga je zarobljena hrvatska Justitia osudila na četvrt godine teške tamnice.

Učinio je zločin. Navalio je na žandara, kad je na pravdi boga htio da apsi i lupa po jednoj nevinoj i mirnoj gospodjici.

I u apsu je to fino, gospodsko, ugladjeno, bogataško dijete upoznalo po prvi put bijedu i prostotu. Bio je medju najnižim zločincima. Naučio se tamo na preferans, vino i — — proste izraze.

I bi mi upravo žao, neugodno, kad sam čuo, da je počeo govoriti onako kao i moj — gazda.

Janko je putovao i otvorio vrata svome boemskome, avantirskome životu. Išao je u pustolovni, romantični život putujućih glumaca.

Putovao je radosno, veselo, bezbrižno, lakoumno, boemski. Kasnije se predamnom uvijek izrugavao tome „svome umjetničkom pozvanju na gladovanje". A vele da je bio dobar glumac.

I s tim je družinama obigrao kroz dvije godine čitavu Hrvatsku, Slavoniju, Dalmaciju, Bosnu i Hercegovinu. Pričao mi čak, kako je pred crnogorskim knezom sada dakako kraljem — odigrao ulogu šaptaoca.

Zimska studen, ljetna sparina, slavonska ravnica i crnogorski krš; orgija veselja i orgija gladi; romantika realizma, pustolovina svakidašnjosti; kasanje s Lovćena u Boku u cićoj zimi i spavanje u Dubrovniku na božić na rivi; tragedija sitnica i veličanstvo provincijalne nekulture; rakija, salep, aščinice, kavane i hoteli; orgijaška pjesma očajnika i strastvena igra bjesomučnika; pjesma nad pjesmama, mladost nad mladošću, užitak nad užitkom, patnja nad patnjom, ekstrem nad ekstremom i petnaest ili šestnaestgodišnji mladac ima svoju gospodju, svoju ženu.

Tko zna gdje danas žive gospodja Polić? Vjenčali su se nomadski, nevezano, pod čadorom boemske, skitalačke umjetnosti. Njegov brak nije vidio sakramenta, a ni Janko čeda ljubavi svoje. Raspala se družina i oni se rastali.

Janko je svoj nomadski, boemski život nastavio kod druge družine.

I onda su jednoga burnoga zimskoga dana, kad se more vjenčava s nebesima, putovali željeznicom u Split. U vlak je udarila bura, zbacila ga sa tračnica. Bilo je mrtvih, ranjenih. Janku se nije dogodilo ništa, ali je ipak za pretrpljeni strah i „štetu" dobio nekih pet stotina kruna.

— Treći dan sam bio već na suhome, pričao mi i odmahnuo rukom bacivši mi poznati, lakomisleni, veseli boemski pogled.

— Ni krajcare?

— Ni krajcare.

Digitized by Google

Dojmovi i način nomadskoga, boemskoga života, ostali mu i kašnje u krvi i u životu i u literaturi. Kao literarni svoj rad najviše cijeni i najpomnije obradjuje dramu.

* * *

Puna, svijesna, velika, snažna i visočanstvena orgija bio je taj život, taj tako kratki i buntovni život.

Klica bolesti zadobljena u zatvoru nagoni ga, da napušta nesigurni, nomadski život putujućega glumca. I on dolazi kao pokajni sin u dom svoga oca.

Iza orgije života, nestašnosti i lakomislenosti dolazi orgija Užasa, Strahota, Crnine, Suza i Smrti. Sve se ruši. Tuberkula kosi mladu golubicu, sestru mu Marinku. U užasnim bolovima raka uzdišući za revolverom krvari Jankovu dušu posmrtni hropac njegova oca. Mati pada kao na električnome stolcu od — kapi, a u Veneciji leži na mrtvome odru izdišući od tuberkule kostiju i skrofule brat glazbenik Milutin.

Crnina, Užasi, Strahote, Smrt, a u grudima harači sušica, na srcu je baštinjena majčina griješka, u disanju očeva asma i Smrt ; ta crna i užasna Smrt sjedi mu dnevno na duši i oteže nemilosrdno kroz pune četiri godine.

„Ja sam u grobu, živ sam u grobu i čitava je Hrvatska za mene samo jedan grob."

On te tragedije, tih užasa odmah nakon očeve smrti više snašati nije mogao. Putovanje mu postaje nužnim kao zrak, tudjina kao — domovina. Ili ću se ubiti — ili ću otići.

I otišao je.

No prije nego ode misli sebi osigurati egzistencu literarnim radom. I štampa četiri knjige odjedared. Bratu je Vladimiru time natrpao novi trošak a on putuje u Rim — kao „Pokretov" dopisnik.

* * *

Usred Jadrana. Valovi su preko četiri metra. Tutanj, orljava i gromor osvijetljena svijetlom ubojnoga groma. Voda me zapljuskava u trećem razredu parobroda.

Putujem u Rim do Janka.

Dočekao me na kolodvoru. Bio je lijepo obrijan, pustio je malu bradicu — prava Kristova glava.

I kada smo inače šetali uz kaljavi Tiber znala mu je klicati rimska „Zeppa" :

— Guarda Gesù-Christo !

A bio je u Rimu i veliki patnik kao Krist. Počele su mu se otvarati glandule I ta patnja i vlastita i tudja, koja je u njemu, pjesniku, multiplikatoru svih osjećaja, osjećana na stotu potenciju, počela zarezivati one kobne crte boli, patnje i pregaranja — pregaranja, patnje i boli, koja su tako genijalno sintetizirana u Kristovoj mučeničkoj glavi.

Da, bio je u patnji — Hristos !

Od svoga povratka iz nomadskoga, glumačkoga života počeo je da se ruši sam u sebi, da pokapa sam sebe, da se uvlači u se, da se ekspanzija i intolerancija, — bila ona klerikalna ili liberalna — počela pretvarati u indolenciju i posvemašnju abuliju.

Digitized by Google

Janko je zadnje dvije godine doživio i proživio potpuni slom svoje volje. I Rim mu je grobnica njegove volje i životne energije — tamo smo se zadnji puta svadjali po starom i burnom načinu naših prepiraka.

Postao je tih, miran, ugladjen — žena. Prava, pravcata žena.

* * *

Neko je vrijeme živio u Puntu i onda je došao u Zagreb. Patio je od asme, slabosti srca i živaca. Alkohol i nikotin bi ga momentano umirio, da ga onda još više razdraži. I podražice i liječenja su bivala — prema okolnostima.

— Očajnik, očajnik, znaš, Mijo, Turgenjevljev očajnik, stiskao bi preda mnom pest i obrazlagao mi svoju bolest, svoju nesreću, svoju tugu.

A onda bi došla na red Kitty — njegova Kitty — njegova nesretna i tragična ljubav. Zaljubio se u ženu svoga prijatelja.

I tu je nesretnu ljubav nosio u svom srcu kroz puna četiri proljeća, pa ju je ponesao sa sobom petoga ljeta i tamo daleko u neznani barcelonski grob.

Ljubio je kao Werter, Ortis, Petrarca — ljubio je beznadno, ludo, tragično ; ljubio je bez radosti, smijeha i sreće.

U životu pjesnik, u pjesmama život, rastalasani okean patnja i boli, uragan smrti, crnine i užasa, plač nebesa i uzdah zemlje, pjesma tuge, suza i čemera suza, smrt i patnja — povijahu ga kroz život i postaviše mu spomenik u njegovu grobu s njegovim — grobom.

* * *

Ali pustimo neka govori Janko. U pismu od 13. V. 1910. iz Punta piše mi medju ostalim :

„Ja polazim, istina, u inozemstvo, ali teško da ću doći dalje od Bologne, š t o s a m o t e b i s t r o g o p o v j e r l j i v o (apeliram na tvoje prijateljstvo i poštenje), pa ako se raspoloženje ne promijeni i ako prilike ostanu iste . . . onda ćeš eventualija moći protumačiti samo na ovaj način i ne će te zapanjiti. Protiv ideje samoubojstva, koja me progoni i koja mi pokazuje jedino logično i časno riješenje životnih vlastitih problema j a se borim i borit ću se ; vjerujem, mučim se, da sebe ubijedim u čarobnu moć putovanja, promjene i tudjine i evo i opet ću da kušam putovanjem po inozemstvu zaboraviti“ . . . Nije tome uzrok ljubav, kako će mnogi misliti, nego egzistenca i psovka na to što kao literata i samo literata ne može naći kruha. „Ja sam radeći ma tek malenkosti u pisarni osjetio. da apsolutno nisam ni za kaki rad van literarnoga, a u uspjeh ovoga ne samo što sumnjam, nego ne vjerujem !“

I onda je došlo još jedno veselo pismo iz Bologne i jedna kratka, vrlo kratka dopisnica iz Barcelone.

Svoj je jedan dopis iz Barcelone završio :

„I baš u tom gradu zada vitez „dobre lune“ zadnji smrtni udarac Don Kihotu.“

Digitized by Google

KARLO HÄUSLER: DVIJE LJEPOTICE

Snilo mi se: nad oazom
Tiha Luna brodila,
U oazi cvjetnom stazom
Tajna Noć je hodila.

Luna sjetna, zamišljena,
Srebren luk je snovala,
Noć je strasnim poljupcima
Nježno cvijeće trovala.

Ja zavoljeh sjetnu Lunu,
Srebren luk me prenio
K dragoj, kad je dušom mojom
Noći glas zanijemio...

VIKTOR CAR EMIN: MUTNI VIDICI (Svršetak)

IZ PISAMA DVIJU UČITELJICA.

Julka Cvjetanova Silvi Domaldovićevoj.

Dušo moja!

Nisam ti odmah pisala, jer sam u prvi čas — priznajem — bila ponešto izgubila glavu, a ovamo sam znala, da će i novine beknuti svoju, — pa — rekoh — čemu da onda i ja pišem?

I nisam se prevarila: novine su se raščevrljale, ali, majčice moja, što li su ono sve izbacile! Ja sam im na osnovu, ne sjećam se već koga paragrafa, htjela poslati ispravak, ali pomislih: Ne će koristiti! Oni će mojoj prozi prišiti rep, zasoliti ga, kako to oni umiju i bit ćemo na gorem, nego što smo prije bili.

I ja dušu u se, pa umjesto njima, mojim dušmanima, šaljem ispravak tebi, ljubeznice moja, jer znam, da ćeš vjerovati sve, što ti ova nesretnica piše, a to je meni u ovom trenutku najglavnije. Ni brige me za čitavi svijet — samo neka si mi ti vjerna!

Evo ti daklem tog ispravka:

Nije istina, da sam ja, kako ono stoji u novinama, „izbila i na dvor izgurala neku jadnu staricu, mater nekakvog seljačkog don Juana", već je naprotiv...

Uostalom cijela je ta pripovijest sasvim kratka. Momak je Mato na posljetku skastio, da sa svojom ljubavi izidje ravno ispred mene. Možda ga je na tu naglu odluku potaklo ono moje raspoloženje, što sam ga donijela sa svoga puta u Trst? Možda (ovo samo tebi i u četiri oka!) možda sam ga i ja koliko obodrila!... Znaš, mi žene, kad hoćemo... U ostalom, kako bilo, moj me je momak odlučio zaprositi. Nekako mu je za to uzaznala mati, te ona smjesta k meni u kuću. Čim me je ugle-

Digitized by Google

dala, sasula je na mene nekoliko pregršti psovaka, udarajući na mene, da sam joj narušila mir i raskopala sreću.

— Znam ja, rogoborila ona, kako je to u Vas, gospodskih frajla : što gospodin pokvari, neka seljak poravna . . . tako je, dà ! Ali ja ti velim, ne ćeš, pa ne ćeš ! — — Meni treba nevjesta, koja će mi znati držati kuću, timariti blago i raditi u polju. Ja trebam za sebe ruku a ne rukavicu, a za sina gazdaricu a ne gizdavicu. Vi tražite sebi čovjeka, koji će vas hraniti i odijevati, ja pak hoću da imam snahu, koja će meni biti odmnijena a kući oslon. Manite se onog mog nesretnog djeteta !

Onda mi se odjednom srušila do nogu i obuhvativši mi rukama koljena, zaridala:

— Ne otimajte mi dijete ! Smilujte se siroti materi !

Ta je muzika potrajala. Ja pak ni sama ne znam, što se u taj mah sve u meni motalo. Isprva mi dolazilo da planem i da tu ženu doista odrinem od sebe za uvrede, što mi ih je u nos dobacila. Za tim me je obuzeo neki osjećaj stida nad samom sobom i — evo na što si spala ! — govorilo nešto u meni, dok me nije na posljetku smelo ono njeno ridanje i ja sam gotovo ganuta htjela da je pridignem. Kad li u to bane u sobu moj čobanin i ugledavši mater do mojih nogu, odmah pogodi o čemu se tu radi i divljom se snagom zaleti na nju i zagraja :

— Što tražiš u ovoj kući? Po što si amo došla ! Govori !

— Sinko ! Sinko ! — zakukala ona još i jače.

— Znam, znam, iskosi se on na nju, ali ja ne dam, da se itko prti u moje poslove. Van ! Van iz ove kuće ! —

Zgrabio ju za ramena i turnuo kroz vrata.

On — on — a ne ja . . .

Onda se okrenuo k meni i uzeo da nešto plete, kako već duže vremena gleda na mene — — kako njemu treba žena — — i da se ja njegove matere ne trebam da bojim — — on da će je već naučiti pameti — — —

Da je došao u drugim prilikama, ne tajim, možda bi se sve to bilo drugačije svršilo, ali ovako ti ja njemu oštro pokazah vrata, pa kad nije htio da se makne, uhvatih ga za lakat i prije no što se mogao snaći, sunuh ga niza stube. Mogu ti reći, da sam to izvela s mnogo dostojanstva, tako da je onom čobaninu moralo biti jasno, da pred njime ne stoji tek kakova negdašnja družica Lovrinove Kate, već prava, fino odgojena dama. koju je on, seljačina, sa svojim drskim zahtjevima uvrijedio u ponos i samosvijest.

Protumači mi to, ako možeš !

Stara je medjuto na ulici vikala :

— Ubiše me ! Ubiše me !

Svijet se strkao i pitao :

— Tko? Tko?

I ja čuh, gdje ona spominje moje ime. Meni se u glavi zamaglilo : da mi je ona babuskara bliže bila, ne znam, što bih uradila.

Te iste večeri upriličilo mi je selo zaglušnu, mačju deraču : bacale se uvrede, sipalo kamenje, treslo se, lupalo i grajalo — a bilo bi i gore, da nisam na vratima sobe podigla barikadu.

Istom kasno u noći stišalo se sve, ali ja nisam mogla usnuti do zore. Bila sam vanredno uzbudjena, pa mi neprestano dohodilo, da štogod tresnem na ono ogledalo, što ga bila razbila moja predšasnica . . .

Digitized by Google

Sjutradan sam otišla ravno u kuću moje nesudjene svekrve, da tražim izjašnjenja. Još nisam pravo uljezla, a ona udarila u ono svoje bugarenje. Opet se strkao svijet, a i uvrede se ponovile. Ugledala sam izmedj rpe i njega, pa sam ga oštrim glasom pozvala, neka kaže, kako je bilo. A on, čobanin i gad jedan, odbrusio:

— Jest, vi ste je udarili i hvalite Bogu, te ste žena! — —

Prikučio se k majci i uzeo da je gladi po licu. Ona mu se prislonila o rame i sve ridala i bugarila.

Složili se — a on meni tako, da mi se osveti — — —

Ponovno navalio na mene svijet i ja se jedva izvukoh na dvor.

Ti već znaš, što su od toga splele novine.

Otišla sam k župniku: on je raširio ruke veleći, da žali, što se to dogodilo upravo u njegovoj župi. Inače da ne zna ništa, i da ne mari znati. Uostalom, to da su plodovi, što ih današnje nevaljalo doba sa sobom donosi.

Moj „ravnajući" ne zna, koje stajalište će napram meni zauzeti župnik, pa se za to nije još izjavio.

Nadzornik me pozvao na opravdanje. Jadan se starac neprestano hvatao za glavu i hukao:

— U mojem kotaru što takovo — u mojem kotaru!...

Onda me je izveo pred kapetana. Da ti je bilo vidjeti, kako me je dočekao onaj tirolski kozlić:

— S c h ä m e n S i e s i c h, kriještio je on na mene, S i e - e - e - e...

Nije dorekao. I bolje da nije, jer su me već svrbjele ruke.

Novine pišu, da sam otpuštena, a nije istina: ja sam tek premještena i to — vidi slučaja! — taman na onaj tvoj Crni Vrh...

Silvo! Kad bi ti ljudi znali, da ja već imadem u špagu tvoj mili poziv, da ti budem pratilicom na tvojim putovanjima po dalekom svijetu!

A sada, sestrice, gledaj samo. da se to vjenčanje brzo obavi, da možemo što prije u one daleke zemlje mumija i piramida, Tartarenovih lovačkih zgoda i nezgoda, provencalskih troubadoura i čvrčaka i t. d. i t. d. Ah! Silvo, kakova će to biti za mene slast, kad budu ovi moji „prijatelji": kotarski kapetan, nadzornik i župnik primali s mojim potpisom karte čas iz Egipta, čas iz Alžira. pa iz Riviere, Pariza, Londona, Amerike, Japana!... Ili razglednice s kakvog dvorskog plesa, na koji ću bez sumnje biti i ja pozvana. Alaj će moj tirolski kozlić debelo gledati u imena svih onih grofova, knezova i ambasadera, kojima će biti nadrljane karte! Ele zadovoljštine!

Samo brzo, Silvo, da mogu ovim krajevima reći za uvijek: Z bogom!

Medjutim, jedamput bih se još rada vratila, ali u automobilu i s mnogo sitniža u špagu, da ga mogu porazbacati medju one. koji su mi onomadne upriličili onu deraču. Samo brzo!

Tvoja J u l k a.

S i l v a D o m a l d o v i ć e v a J u l c i C v j e t a n o v o j.

Mila Julko!

Javlja se jesen sa svojim neveselim vidom: ovješenim lišćem, oslabljenim sunčanim svijetlom, niskim. sivkastim maglicama i onim nekim smalaksanjem zemlje i neodredjenim crtama dalekog obzorja.

Digitized by Google

Javlja se jesen i s njom se u moju dušu uvlači neka mučna neizvjesnost i zebnja.

Pisma Nikolaja Pavlovića, prije tako česta, bivaju sve rjedja i rjedja.

Prvi su njegovi listovi bili kao da bi neki pendant našim nedavnim razgovorima : na dugo i široko raspredao mi je u njima o daljnjim planovima našeg zajedničkog života. Pisao mi, kako se služinčad veseli, što će doskora dobiti svoju b a r i n j u. Osobito se stari sluga Semen ne može da nagleda moje slike, te neprestano klikće i uzdiše, kakova li je to k r a s i v i c a njegova buduća barinja !

Tu skoro pisao mi je Nikolaj, da je pozvan u carski dvor, ali više mi nije napomenuo te audijencije, pače otada mi piše nekuda rjedje, pa ni to nije više onako mirno, vedro i toplo, kao što bijaše prije.

„S našim vjenčanjem imat ću mnogo više okapanja, no što sam mislio", piše mi on u jednom od svojih posljednjih pisama. „Crkva, veli malo dalje, hoće da smeta i da pravi neprilika".

Tomu je pismu priložio odrezak nekih ruskih novina, u kojima se žestoko navaljuje na katolike.

U narednom pismu nastavlja ovako : „Osjećam se nekuda slab i umoran. Starost pritište — ja ne znam, što se to sa mnom dogadja. — Čarobna je moć Vašeg kraja : ona budi i uskrisuje, ali ovo naše podneblje, ovaj metež — — — Prošli tjedan umoren je general Kleber, juče su proboli državnog savjetnika Rosbacha — sjutra će valjda doći red na mene — — — tako se eto u nas žive. A propos ! Bio sam u moga ministra i prikazao mu molbu za vjenčanje.

— Što? Katolikinju uzimlješ? Nikolaje Pavloviću, jesi li poludio? — bile su riječi, kojima me dočekao.

Ja sam mu na to otpisala, da sam gotova promijeniti vjeru . . .

A on meni :

„Sve zapreke za zaprekama. Meni je danas žao, što sam Vam se našao na putu. Ja ne znam, kako će se to svršiti. Silna je ovdje mržnja na katolike — a ja, da Vam pravo kažem, ne držim mnogo do onih, koji mijenjaju vjeru . . . A tako misle i svi ovdješnji bolji krugovi. U jednom i drugom slučaju položaj bi za Vas bio neizrecivo težak . . ."

To me žacnulo i ja sam mu smjesta odgovorila, da su vjeru promijenile tolike princeze, kraljice i carice, pa ih za to ipak svijet štuje, pače i sami im se najviši crkveni krugovi najdublje klanjaju. Ili zar možda nismo pred Bogom svi jednaki?

Julko, uvidjaš li i ti, da se u ovom ne krije ništa dobro? Juče mi se zatvorila „vila" na rtu. Rusi otišli i oko mene se i opet stvorila praznina i pustoš.

Gospodji sam prije odlaska povjerila svoje slutnje i ona me je mirila, ali glas joj je zvučio nekuda nesigurno, što me je još i većma potreslo. Ona mi je medjutim obećala, da će, čim stigne u Petrograd potražiti generala i zamoliti ga, da se izjasni, pa će mi odmah po tom pisati.

Oni su otišli, a ja čekam to pismo. Čekam ga napeto i nestrpivo, jer o njemu visi cijeli moj život. Teške me slutnje i sumnje more, ali pomišljati još ne mogu na to, da bi se ona prelijepa sanja mogla razbiti. Previše sam se uživjela u nju. Prelom značio bi za mene — smrt.

Moje slutnje prelaze polako u moju okolinu. Stric me je Paulin pitao već više puta, da li sam bolesna, a i tetka me Lucija motri već od nekoliko dana veoma pozorno.

Digitized by Google

Kad ih gledam, mislim na težak dug, što su ga na sebe navalili za dogotovljenje slike i moje opreme. Bože, što li će biti, bude li se to doista razbilo?

I meni klone pero i ne mogu da dovršim ovo pismo. A ni otpremiti ga ne ću, jer ne bih htjela da i u tebe ubijem posljednji tračak nade.

U ovaj mah prošao je mimo naše kuće listonoša.

Za mene — ništa! . . .

Nikakve vijesti, vele, da nisu najrdjavije.

Nadajmo se!

— —

. . . . Prošlo je!

I ja opet sjedim za stolom s perom u ruci i — evo — pišem tebi, Julko, nevoljna družice moja!

U ovo nekoliko dana stisnulo me bilo barem deset puta: konac je već bio tako blizu! . . . Da je samo još malo, malo jače — — samo za vlas! . . .

Ali sada sam opet tu. Izišla sam živa — i red je, da svemu, što se dogodilo pogledam oštro u oči.

A dogodilo se nije zapravo ništa. Jedno pismo — maleno i sitno — s malo riječi, ali teških . . . Jedna se je od njih na mene svalila kao gora i ja sam pod njenim udarom ljuto zastenjala.

Julko! Sve se svršilo!

Pisala mi je gospodja Ruskinja. Iz prvih generalovih riječi, razabrala je, da tu imade svoje prste onaj grof Engelberg. U petrogradskim krugovima, gdje je Nikolaj Pavlović dobro poznat, govori se otvoreno o njegovoj, kako ju oni zovu, „Opatijskoj avanturi" i pripovijedaju, da se je na posredovanje onoga moga dušmana (moje slutnje!) sam dvor upleo, da to razbije. Stari je general odmah popustio i uzeo da uzmiče. Molio je nju, gospodju Anu, da me umiri i neka mi piše, da je voljan dati novaca . . .

Ja sam našla toliko snage, te sam joj smjesta odgovorila, neka mu kaže, da se ja ne prodajem, ali da će Bogu odgovarati za mir, što ga je u meni narušio . . . Onda sam legla i ja ne znam, što se u ovo nekoliko dana sa mnom zbivalo. Od časa do časa hvatalo me nešto, kao da bi stid, gnjev, očaj i što sam u taj mah sve govorila — ne znam.

Tetka se Lucija dokopala pisma i razumjela sve.

— Veli, da je voljan dati novaca. Neka, stari vrag, plaća! . . . Pitaj što više: stotinu, dvjesta, trista tisuća . . . govorila mi ona, netom mi se malo svijest vratila.

— Ja sam, rekoh, već pisala . . .

— A što?

— Pisala sam, da se ne prodajem . . .

— Ludo si uradila, triputa ludo! Zašto nisi mene pitala?

I sada se zametnulo prepiranje i zavrgla svadja, koja je u nekoliko trenutaka izmedj mene i nje rastvorila prvašnji jaz sa svim onim starim grdobama: prigovorima, rugom i opadanjem.

To me tako utuklo, da sam još dugo zatim ostala uvaljena na stolici, glavom prebačenom otrag ćuteći, da sam budna, ali ne razabirući ništa oko sebe.

Kad otvorih oči, ugledah do sebe strica Paulina. Prosijeda mu je glava klonula na prsi i on je nepomično buljio ispred sebe.

Digitized by Google

— Striče, izlanuh, vi ste pročitali ono pismo?

On se trže:

— Jesam — — dà! Ah! Silvo, kakova bijeda!

A kako se meni punile oči suzama, prihvati:

— Ti si mlada. Ti ćeš u životu naći štogod, ali za mene je svršeno... Jesi li čitala, što ono pišu o slici?

Zaokupljena svojom nevoljom, ja sam to bila samo okom preletjela, ali sjećam se, da je i nad slikom kao i nad mojom sudbinom prelomljen štap i izrečena neumoljiva odsuda.

— Grubo je na svijetu, Silvo — reče on u neke sav poništen.

Zašto mi to nisu odmah rekli? Zašto su me držali u obmami? Bili su tu — on i oni — i svi su hvalili. Zašto?

— Svemu je on krivac, rekoh uzbudjeno. On je opsjenio mene i vas. Drugi bijahu iskreniji. Meni je mladi gospodin otvoreno priznao, da slika ne valja...

— I ti mi nisi toga rekla! — — — bolno me prekori stric.

— Nisam mogla... Smetalo me uvjeravanje staroga generala... I sama sam bila neodlučna...

On se digne i izlazeći laganim korakom, govorio je kako za sebe:

— Propalo! Propalo! — Moj trud, moje godine, moje sanje! Propalo! Propalo! -- —

Glas mu je zvučio muklo i prekinuto.

— Sad ćeš valjda sažgati ono platna — — ugrizla ga tetka Lucija kod večere.

— Premislio sam — ne ću! — reče on dosta odlučno. Dolazit će svijet, da je gleda — mâ i od radoznalosti... Ja ću udariti ulazninu i to će nam biti za život.

— A dug? — zasječe me ona plamenim pogledom.

— Ja ću ga platiti, rekoh. Sjutra idem tražiti službu.

I pošla sam i dali su mi tvoje mjesto — Cerovac. Krećem 1. listopada, u dan, kad su u Varšavi imali pucati topovi i — — — —

Da nije to, Julko, sanja ili kakva zla opsjena!

Tvoja

Silva.

Julka Cvjetanova Silvi Domaldovićevoj.

Silvo!

Čort neka nosi Ruse i njihovu diplomaciju. To je moj prvi blagoslov, što im ga šaljem s ovog mojeg Crnog Vrha, na koji sam prispjela sretno i u zdravlju. Prije svog odlaska posjetila sam moju dobru Femu i ispričala joj moju i tvoju pripovijest. Ona se nekako čudno osmijehnula i, evo, što mi je rekla:

— Sada je na Vama, kako ćete udesiti život. Najbolje će vam biti, dadete li vi njemu ono, što on nije htio da vama dade.

Dala bih ja njemu šaku, da mogu...

Čekam te na ovoj mojoj crnoj piramidi...

Tvoja

Julka.

Digitized by Google

FEUILLETON

Vlaho Bukovac u Zagrebu

Uvaženi naš umjetnik, prof. Vlaho Bukovac, boravio je nedavno, nakon višegodišnjeg izbivanja, opet u Zagrebu. Nažalost samo za kratko vrijeme i u poslu tako, da se sa svim prijateljima nije mogao ni vidjeti. Došao je na poziv zagrebačkog načelnika g. Janka Holjca, da načini portrete bivšeg načelnika g. dr. Milana Amruša i sadanjeg načelnika, samog g. Janka Holjca, za gradsku vijećnicu. Došao je, bio par dana, naslikao oba portreta, bio za par dana gotov i kad se nadasmo, da ćemo ga gdje moći pozdraviti u krugu prijatelja umjetnika i književnika, već je bio otišao. Tako je on došao, rekbi samo na skok, stvorio časkom dva remek-djela svoje grandiozne vještine, te mu za te krasne portrete, kojim je našu umjetnost obogatio, nijesmo mogli kazati ni hvala. Mi još stojimo pred tim djelima i divimo se onoj savršenosti, kojom su stvorena, a Bukovca već nema tu — on ode opet u daleki svijet, u sretniji milieu najnaprednijeg slavenskog grada Praga, gdje je njegovom umijeću dan izraz evropskog priznanja.

Svaka nova radnja Bukovčeva za nas je senzacija općeg interesa, te Bukovac možda i sam ne zna s kolikim se simpatijama kod nas prati njegov rad. Nije dakle čudo, da su i ova dva portreta izazvala opće zanimanje. Već iz samih reprodukcija tih portreta vidi se, kojim su jednostavnim sredstvima i kojim upravo virtuozitetom verizma nasiikani. To su ona dva poznata zagrebačka gospodina, kako ih poznamo sa ulice ili iz njihovih ureda, a da se niti ponose svojim častima, koje obnašaju, niti ističu kakim posebnim komforom od drugih naših gradjana. Demokratska nota, koja obojicu karakteriše, izražena je i u njihovim portretima. Bukovčev verizam upravo je potpun i iskren, i bez svake afektacije, nešto samo po sebi razumljivo, što prirodnom snagom izbija iz njegove duše i upravo ga čini stvorenim portretistom. Kraj svega toga ostaje portret za njega posve slikarski dojam boja, svijetla i sjene. Tek njegovi portreti pokazuju ljude kakovi jesu, on ne traži u njima ono, što bi možda htjeli da budu, nikako daljnje značenje, nego upravo samo ono, što su oni za naše dnevno opažanje. On im ništa od njihove svakidašnjosti ne oduzima, ali im ništa ni ne dodaje. On ne stvara iz portreta „sliku", niti studiju posebnih duševnih težnja, niti problem kakog posebnog efekta boja — što kod tolikih modernih portretista možda više karakterizira dotičnog umjetnika, nego portretiranu osobu, ali zato su njegovi portreti tim snažniji dokumenti u istom smislu, u kojem su dokumenti portreti Velasqueza, Rembrandta, Goye, Rjepina, Trübnera i drugih najvećih umjetnika.

Bukovac nije stvaralac kojeg stanovitog slikarskog smjera, koji vodi u krajnje granice slikarskog efekta, slikarske moći, ali on z n a s l i k a t i, svaki njegov potez kista sjedi, on slika, što on vidi i što drugi vide, a to je u svakom slučaju više, nego da zna slikati što samo on vidi. Kao što je uopće u svim vremenima više značilo znati slikati, nego znati efektno slikati. Zato njegove slike nijesu odraz mode ili škole, ali one su trajne, jer su odraz vremena bez ograničenja za pojedino shvaćanje i pojedine slikarske težnje. Jednostavnost, iskrenost i istinoljublje još su vazda bili najbolji osnovi života i svake umjetnosti, a ti su osnovi u Bukovca izraženi kao u malo modernih umjetnika ; on je prirodan, pa je i njegova umjetnost prirodna. A to odgovara i našem općem narodnom osjećanju i našem kulturnom niveauu, koji se još vazda razvija u širinu i još davno nije prispio do toga, da iz širine prelazi u diferencijaciju, u produbljivanje. To je put, kojim je ruska literatura postala prva na svijetu, to je put, koji je našem razvoju nužno propisan. A u tome leži Bukovčeva veličina i jakost njegovog upravo osnovnog značenja za našu umjetnost.

Bila je sretna ideja g. načelnika Holjca, da je Bukovcu povjerio izradbu spomenutih portreta, a bilo bi dobro, da se Bukovac češće pozove u domovinu na izvršenje ovakovih zadaća, jer bi trebalo da naš koneks sa njegovom umjetnosti bude čvršći, nego je bio u zadnjim godinama. *D. P.*

Naše kamenje*

Misao dr. Artura Gavazzi-a i drugih pokretača „Zemljopisa Hrvatske": podati potpunu sliku naše domovine, koja će slika počivati na

* Dr. Fran Tućan: N a š e k a m e n j e. G e o l o g i j a H r v a t s k e i S l a v o n i j e.

Digitized by Google

naučnim osnovima — sve se više ostvariva. Sudeći po izašlim svescima, ova će II. knjiga „Zemljopisa Hrvatske" daleko prestići I. knjigu. Uz dr. Gavazzia sakupio se odličan broj naučnih naših ljudi, da zajednički saradjuju na principu dióbe ogromnoga rada. I dioba je provedena. Djelo uz savjesnu obradbu dobiva na mnogostranosti i šarolikosti. Nije monotono kao I. knjiga. Ono je interesantno. Tu interesantnost traži i sâm predmet opisivanja i predočivanja: „mrtva" priroda Hrvatske, geologija, kamenje, potresi, magnetizam, teža, voda, more, podneblje itd. Kao živi dokumenat vrijednosti i interesantnosti II. knjige, radnje su dr. Frana Tućana: Naše kamenje, Geologija Hrvatske i Slavonije, na što se želim osvrnuti malo pobliže. Dva su tome razloga: predmet, što je obradjen i autor, mladi naš naučenjak dr. Fran Tućan.

Tko je i malo zavirio u prirodne nauke, znade, da je mineralogija više manje najteža, najsuhoparnija njihova partija. Silni, šaroliki materijal, što ga ona obradjuje, iziskuje pored velikih predstudija i mnogo, mnogo strpljivosti. Bez toga se ne ulazi u misterije čudnog svijeta rudâ, kamenjâ, gorâ, što na oko mrtvi, tvrdi, ukočeni — žive, bivaju i prestaju po tajnim, još uvijek dovoljno neispitanim zakonima prirode. Uči u taj ukočeni svijet, naslutiti kucaj tajinstvenih zakona, po kojima živi — teška je zadaća mineraloga i malo je ljudi, koji su skloni tome čitavim bićem. Udješ li ipak jednom u njegove dubine, zarobljen si. On te ne pušta. Privezao te uza se bezbroj ljepotama, iza kojih se iskristalizirao kao kremeni vedrac: zakon, misao. A taj je zakon nada sve željezno konzekventan. Kao istina gvozdene, teške logike vuče se kraj inih zakona zakon o stalnosti plošnih kuteva leca onamo od arhajske formacije naše zemlje do danas. Zašto i odakle to? ... Nerješena je tajna još većih tajni. I od mineraloga, što prevrće, analizira rude pod unakrštenim nikolima, drobi kamenje, najednom postaješ filozof, metafizičar, sanjar, poeta i svećenik anorganske „mrtve" prirode. Samo tako mogu da shvatim, zašto na stolu dr. Tućana pored ruda, izbrušenih preparata, mikroskopa, stoji klasik Horac, Lukrecije, filozofsko koje djelo i sv. pismo. Odatle i ona ljubav, elegantna lakoća, kojom je dr. Tućan upravo majstorski prikazao petrografiju, geologiju Hrvatske i Slavonije.

A nije to lagan posao, osobito petrografija. Sintetičnim putem iz atoma dočarati genezu molekula, haotičnu njihovu borbu, grupiranja u ledac, kamen, kamenje i gorje, prikazati njihovu smrt — prijelaz u nove forme novih sadržaja, izbjegavati nejasna, neispitana mjesta, da donekle sačuvaš kristalnu bistrinu... posao je težak. Uz duboko poznavanje stvari hoće se stila, jezika i zgodne metode. U dr. je Tućana jedno, drugo i treće. Stil mu je lagan, jezgrovit. Jezik čist i dotjeran. Gradju je svrstao u četiri velike grupe: eruptivno kamenje, kristalinične škriljavce, taložno i meteorno kamenje. Prirodno bi bilo, da je pošao genetičnim putem historijskog razvoja, prikazavši kao najstarije, najprije prakamenje kristaliničnih škriljavaca. Kako je postanak kristaliničnih škriljavaca još uvijek zagonetka za mineraloge,* shvatljivo je, da je autor naše petrografije započeo od eruptivnog kamenja. To je najveća i najvažnija grupa. Tu mu se nadala prilika, da progovori općenito o postanku, nutrinji zemlje, iznašajući iscrpivo najvažnije teorije prvih kapaciteta. Pošto ih je detailno razložio, autor nas lagano, postepeno uvadja u svijet eruptivnog kamenja: njegov postanak, život i metamorfozu. Partije o genezi i rastrošbi kamenja najbolje su uspjele.

U slikovitosti prikazivanja ne zaostaju ni ostale grupe: kristal. škriljavci, taložno i meteorno kamenje. Posluživ̌i se radovima prof. Kišpatića, autor nam tačno priča: gdje, kuda i dokle siže, iz kojih se ruda sastoji naše kamenje, koja mu vrijednost u porabi čovječjoj. Sve je to izneseno pregledno, sistematski, što podaje djelu uz naučnu i praktičnu vrijednost. Naučna mu vrijednost, jer će ovo djelo — u malom stilu petrografski „vademecum" — dobro doći mnogim djacima univerze, koji nisu krivi, što nemaju Crednera, Toule, Tschermaka na rodjenom jeziku. Sama sistematika, opisi, topografija kamenja valjano će poslužiti inžinirima, graditeljima mostova, cesta. To je praktična vrijednost djela. Šteta, što se djelo moralo raskomadati u četiri sveska. Valjalo bi da izadje u posebnoj knjizi, ali sa boljim, življim slikama. (Kada se već popularizira, neka se ne štedi klišejima!)

Manja je po opsegu „Geologija Hrvatske i Slavonije". I ovdje je pisac pogodio metodu. Iz svake slike, koja prikazuje geološko i životno stanje čitave zemlje, Tućan je vješto izbio relief ondašnje Hrvatske, u koliko je postojala. Najdulje se zadržao u mezozojskoj eri, slikovito opisujući dogodjaje, život, more, iz kojega vjekovi podigoše najviše naše gore (Ivančica, Krš, Velebit), da budu sestrice starim usidjelicama iz paleozojske ere: Zagrebačkoj, Fruškoj gori, Papuku i Krndiji. Iz mezozoikuma prati vas u

* Vidi dr. Fran Tućan: Postanak kristaliničnih škriljavaca. „Nastavni Vijesnik". Knjiga XVIII.

Digitized by Google

kenozoikum, gdje se opeta mijenja prošlost u prošlosti Hrvatske. Pred nama se nižu nove formacije, dižu se i padaju nova mora, umire starija, dolazi nova fauna i flora, da konačno dodje diluvij i konfiguracija hrvatskih gora i dolina, kakve su donekle i danas. U diluvijalne naše doline i prašume smjestio je autor i našega praoca, krapinskog čovjeka, opisujući novelistički, sa par poteza užase i patnje, koje je prošao: grozna ouvertura k zametku religije. Time je Gorjanovićev „Krapinac" prvi put ušao u našu popularizaciju finije kvalitete . . .

I „Naše kamenje" i „Geologija Hrvatske i Slavonije" čitaju se lako, gdjegdje kao novele, kao Neumayra: Erdgeschichte. Osjećajući suverenost nad materijalom, pisac se na mnogim mjestima poletom predaje svojoj temi. N. pr. uvod u „Naše kamenje", geneza i rastrošba kamenja, bilje kao razarač kamenja, partija o čovjeku itd., pisani su zamahom stiliste, što vas zanosi. A to je jedan od temeljnih uvjeta da budeš savremeni popularizator prirodnih nauka. U dr. je Tućana pored ovih uvjeta još i posebna odlika: duboka, znanstvena sprema. Nju je zasvjedočio zamjerni niz radnjâ, tiskanih što u „Nast. Vijesniku", izdanjima „Jugosl. Akademije", što u njemačkom „Centralblatt für Mineralogie etc.". Dokumentirat će je i najnovija, najveća radnja (u rukopisu): Vapnenci našega Krša, gdje će biti iznesen njihov kemijski, mineraloški i petrografski karakter. Rezultati toga velikoga djela doprinijet će k rješenju zamršenog pitanja o postanku kristaliničnih škriljavaca. *Ante Hikec.*

Kulturna slika iz Hrvatske

Njemački pisac Arthur Achleitner napisao je roman iz hrvatskog života pod naslovom: Der Leibeigene von Krawarsko.*

U tom romanu opisuje se kulturna slika Hrvatske iz početka prošloga stoljeća, kada je podaništvo kod nas bilo još u cvatu. Gospodar Kravarskoga Janko Mackec zadužio je svoje dobro živeći rastrošno i kartajući se po Zagrebu, Pešti, Beču i Parizu. U kuriji stanovala je samo jedinica Zorka, koja je bila odgojena u zagrebačkom samostanu uršulinaka, te provodila u Kravarskom jednostavan život. Imanjem je upravljao Madžar Kiš, koji se je više brinuo za svoj džep nego li za gospodara, te je bezobzirno postupao s gospodarevim podanicima. Posljedica njegovog postupanja bila je, da su dva brata Čičko sa sestrom htjeli prebjeći ispod biča Kiševih ljudi, koji su nemilosrdno postupali s tamošnjim narodom. Kiš je medjutim ulovio bjegunce, te ih je dao po tadanjem običaju grozno mučiti, a najposlije htjede im dati upaliti u lice žig razbijeljenim kopitom, kako su onda prebjege običavali žigosati. Na silnu viku nesretnika doletila je Zorka i jedna njezina prijateljica Lenka Gajeva, kći bogatog trgovca iz Karlovca, koja je baš tada bila u posjetima u Kravarskom. Na intervenciju obiju djevojaka prestalo se je s mučenjem, te je samo jedan od braće bio ožigosan. Pisac opisuje zgodno karaktere plemićske i gradjanske djevojke. Zorka ne vidi u takovom postupku ništa osobita, dočim se Lenka zgraža nad mučenjem podanika.

Posljedica je bila, da je obitelj Čičko ipak pobjegla u Karlovac, te je stupila u službu Lenkina oca, a Stjepan Čičko se je doskora istakao u Gajevom poslu kao trgovac žitom, te je konačno postao samostalan, vrlo se je obogatio i postao zetom bogatog Gaja.

Plemić Mackec upotrijebio je dobro obogaćenje Čičkovo, te se je isti tek uz veliku svotu mogao otkupiti i postati slobodnim gradjanom Karlovca, koju svotu je opet Mackec doskora potrošio, dok nije konačno udaren od kapi umro u najvećoj nevolji na svom dobru Kravarskom. Vrlo lijepo se opisuje susret kmeta Čička s plemićem Mackecom, koji se odijeva u plemićsko svečano odijelo, da više imponuje svome kmetu, te s njime postupa i govori ponosito i osorno, dok mu konačno ne uspije od njega izmamiti veću otkupninu.

Kravarsko bi raznesli vjerovnici, a Zorka bi bila postala prosjakinja, da se ne sjeti plemeniti Čičko, te kupi imanje, a Zorka ostade na dvoru do svoje smrti, propivši se od osamjelosti i tuge.

Čičko je na način mnogih tadanjih karlovačkih trgovaca žitom postao milijunarom, te je naravno i vlada nastojala da ga izrabi za svoje svrhe. Za nastalog rata ote mu vlada protupravno 150.000 forinti u ime ratne kontribucije, uslijed česa se je Čičko spremao dapače tužiti ne samo vladu nego i samoga kralja. Tadanji ban, pravi Madžar, kušao je Čička od toga odvratiti, te mu je dapače ishodio madžarsko plemstvo pomadžarivši mu ujedno ime u „pl. Tikotschy", što je vrlog Čička tako razljutilo, da je razderao plemićski list i izjavio se, da poklanja kralju dužnih mu 150.000 for. u ono vrijeme ogromnu upravo svotu . . .

* Arthur Arhleitner: Der Leibeigene von Krawarsko. Erzählung aus Kroatien. Berlin. Verlag der Gebrüder Paetal. 1910. 8⁰ str. 220. Cijena 4 Marke.

Digitized by Google

Roman je dosta zanimljiv, no čini se da pisac Hrvatske ni vidio nije, jer nema pojma, da je onda Karlovac spadao pod Francuze, a ne pod bana, kojega ime je takodjer posve izmišljeno, a o političkom odnošaju Hrvatske prama Madžarskoj imade posve krive pojmove. Katastrofu obitelji Čičko takodjer krivo dovadja u savez sa bečkim krahom na početku prošlog stoljeća, koji nije na tadanji francuski Karlovac sasvim ništa utjecao. Očito je njemački spisatelj, koji piše kulturne romane htio Hrvatsku upotrijebiti za temu, koja bi bila dosta egzotična za njemačku čitalačku publiku. *Dr. B.*

Češko-hrvatski rječnik*

Već sam ljetos imao priliku pisati o učenju drugih slavenskih jezika (ljublj. „Slovan" br. 8) te sam kod toga uz ovogodišnju odredbu hrv. vlade, kojom se gimnazijama daje naputak, kako mladež uvesti u druge slavenske jezike, napose u slovenski jezik, isticao sve to jače nastojanje čeških profesora i kulturnih institucija uopće, da bi se u češke srednje škole uveo još jedan slavenski jezik. Ovo pitanje nije tek pitanje idealne slavenske uzajamnosti, već je i pitanje praktičkih životnih interesa. Česi uvidjaju, da može njihova produkcija naći za svoju ekstenzu pripravno tlo tek medju južnim Slavenima. Ovakve praktičke svrhe neka bi podupro i ovaj „Novi džepni rječnik srpsko-hrvatski i vodič po jeziku srpsko-hrvatskom". Knjiga ima 3 glavna dijela; prvi je „Slovnički pregled" (37 strana), drugi je rječnik češko-srpsko-hrvatski (38—198), treći dio rječnik srpsko-hrvatsko-češki (199—436). U uvodu govori pisac, koji je profesor u Moravskoj u Lipniku: „U posljednje doba šire se hvala Bogu naši doticaji s narodima jugoslavenskim, napose s najglavnijim od njih narodom srpsko-hrvatskim. Tomu je uzrok u prvom redu jaka struja turistička i putnička, što se s punim pravom sve to više interesira za slavensku Adriju, krasnu obalu dalmatinsku, nebotične stijene crnogorske i sa orijentalnim ruhom zastrte krajeve bosanske i hercegovačke. I Biograd sa svojim krasnim tokom dunavskim počinje vabiti naše putnike". Da ti putnici ne bi morali dalje „švapčariti", hoće i Kentova knjiga. Radi toga se pisac u rječniku prije svega obazreo na riječi i rečenice, koje treba putnik u prvom dodiru sa tudjinom, dakle na cesti, željeznici, pošti, brodu, u hotelu kod jela, noćišta itd. Napose obazirao se na izričaje, koji se ne mogu nikako drugim riječima opisati niti drukčije izraziti, na pr. prijedlozi, konjunkcije itd. Kod svih riječi starao se pisac, da ih navede u živom govoru konverzacije, neistrgane iz konteksta. Što se tiče pravopisa, konstatira Kent, da dosad nema jedinstvena pravopisa, već da jedni pišu fonetički, drugi etimologoški, on sam izabrao je etimološki pravopis (u zagradama dodaje, gdje je potrebno, i fonetički oblik), veleći, da fonetički pravopis na Čeha „djeluje nekako čudno". Čudno djeluje fonetika kao na pr. „svagja" ili „udžbenik" i na Slovenca; u „udžbeniku" iščezao je slavenski korijen riječi, koja je tako postala gotovo neumljiva te — madžarska ili turska. Svaki prijatelj, koji misli o centralnosti hrvatsko-srpskoga jezika i naše zajednice mora žaliti, što se tako izbrisuje slavensko porijeklo mnogih riječi. *Dr. Fr. Ilešić.*

* Kent Rudolf, Novy kapesní slovník srbo-charvatsky a prouvodce pojazykusrbocharvatskem. (V Trebíči na Moravé. Nakladatel Jindrich Lorenz, knihkupec. 1910. Str. 436, cena: 2 K, s poštom: 2 K 20 fil.).

Tri jubileja

Izvjestiti o svim kulturnim slavama, koje su kod nas u posljednje vrijeme proslavljene, značilo bi ispisati cijele stranice imenima, pozdravnim govorima i opisima. Značenje tih slava je veliko, a i jer smo mi siromašan narod to naše kulturne slave u većini slučajeva ne imadu nego lokalno obilježje. Moguće bi bilo bolje brojem manje takovih slava, a svaka da je što impozantnija. Nastojanju braće „Hrvatskoga Zmaja", čijom zaslugom i jest većina ovih slava proslavljeno, treba se upravo diviti, no sve je to prošlo bez većih i dubljih tragova.

Polovicom maja ove godine proslavio je hrvatski umjetnik Petar Brani sedamdesetgodišnjicu života i pedesetgodišnjicu glumljenja. S Petrom Branijem vezan je velik i lijep komad kulturnoga nastojanja u Hrvatskoj. Kao glumac započeo je djelovati u eri Josipa Freudenreicha, kada se je hrv. kazalište stalo pridizati na vlastite noge. Kazalištu se Brani posvetio na nagovor Demetra, Vukotinovića, Bogovića i drugih kulturnih radnika onoga vremena. Na njihov nagovor pošao je na nauke u Beč, gdje je djelovao na dvorskom kazalištu Laube. Brani je učio u Findeisena. Kasnije je nastavio nauke u Gracu, Pragu, Lincu i još nekim gradovima. Učio je neko dvije godine. 1864. nastupi kao Mortimer u „Mariji Stuart". Iste godine vrati se još jednom u Beč, a naredne godine bude stalno angažovan i radi kao glumac neprekidno

Digitized by Google

do 1874. na našem kazalištu. Napustivši kazalište posveti se učiteljstvu, ali i kao učitelj (u Topolovcu kraj Siska) djeluje i kao glumac osnivajući družine i recitirajući pjesme. Tako proživi daljnjih 10 godina i onda se vrati pod upravom Josipa Kneisela (1885.) i opet kazalištu. Od onda pa do umirovljenja (1895.) članom je hrv. kazališta. Brani je, moglo bi se reći, radio kao glumac na hrv. kazalištu u dobi njegova djetinstva i u dobi, koje mnogi smatraju vrhuncem u razvitku hrv. glumačke umjetnosti. Pod stare dane sudjelovao je kao deklamator kod dobrotvornih i drugih zabava, što ih priredjuju djaci i radnici u Beču, u kojem živi gotovo neprekidno nekoliko posljednjih godina. Petar Brani je glumac njemačke škole, koja nije sklona verizmu, nego voli lijepim, odmjerenim kretnjama, jasnoći u izgovoru i onoj stilizovanosti i harmoniji, koja progovara iz svih umjetnina onoga vremena.

Rodio se kod Bunića u Lici. Otac mu je bio krajiški časnik. Sa zagrebačkim općinstvom oprostio se Brani proslavivši svoju sedamdesetgodišnjicu kao starac u češkoj drami „Barunu Hrobčickom", što ju bijaše prenio k nama Miletić. Slava je Branijeva protekla tiho, bez buke, a ipak je rad njegov bio velik po svojoj vrijednosti i po dugom nizu godina.

Druga proslava, koja je obavljena još tiše, zapravo u krugu rodjaka, prijatelja i znanaca, zapala je hrv. naučenjaka dra. Franju Ivekovića. 14. VIII. proslavio je kanonik dr. Ivekovič svoj misnički jubilej. Jubilarac spada medju one rijetke svećenike, koji su se znali zanosno hvatati u kolo sa svjetovnjacima „da rukom o ruku s njima porade u prvom redu oko opće narodne prosvjete", osjećajući, „da je tu glavnu njihovu zadaću moguće riješavati jedino u znaku snosljivosti i slobodoumlja." Ivekovič je započeo raditi u vrijeme, kada „hrvatska crkva nije slušala drugih diktata do diktata narodnih potreba. Ona dakle nije drhtala nikakvim strahom pred napredovanjem civilizacije, jer su njezini predstavnici svim svojim umnim i materijalnim dobrima podupirali svjetovne institucije". Ivekovič rodjeni Zagorac (Klanjčan) bacio se već za rana na proučavanje jezika, te je na tom polju stekao velikih zasluga. U akademijinom Radu i u raznim časopisima napisao je mnoštvo jezikoslovnih rasprava, a najviše je truda uložio u ogromni „Rječnik". Ma da je bio naročito filolog nije se ograničio u svom radu na samo pisanje filoloških rasprava, nego je i primjerom pokazao, kako treba pisati. Napisao je više školskih i drugih knjiga teologijske naravi i cio niz „Života svetaca". Stil mu je u tim radnjama jezgrovit i u isto doba legendarno poetički poput biblijskoga. Ivekovič se kao „narodni hrvatski pop" rado bavio i ostalim narodnim pitanjima, te se javljao kadikad u našim dnevnicima s demokratskim i slobodoumnim predlozima. Mnogi izmedju njegovih svećeničkih drugova nijesu ga stoga voljeli kao što ni Ivšu Tkalčića i još nekoje. Za svoj naučni rad izabran je začasnim članom jugoslavenske akademije. Imade još nešto, što valja istaknuti tom zgodom. Jubilarac potiče od siromaške zagorske obitelji, ali on se nije odbio od svojih kad je postao veliki gospodin poput mnogih, kojima je uspjelo dovinuti se boljega položaja. Ma da mu je rod mnogobrojan, poznavači tvrde, da ih je malo u njegovu rodu, kojima nije pomogao u plemenitim nastojanjima. Pa ipak je uza sve to dospio podupirati materijalno mnoštvo narodnih prosvjetnih institucija stupajući kod mnogih u prve redove utemeljitelja i pokretača. I nedavno proslavljen jubilej hrvatske himne, prigodom otkrića spomenika Mihanovićeva, u velike je njegovo djelo i njegova zasluga. Ivekoviću ima 77 godina, ali se ne prestaje zanimati za javne prilike. Da Hrvatska imade više Ivekovića, da joj je još Strossmayera, Račkoga, Tkalčića, Žerjavića, nigda ne bi u njoj došlo do kulturnoga boja izmedju svjetovnjaka i svećenika.

Treći jubilej nije vezan godinama. Zapravo i nije jubilej obične vrste. Kralj je odlikovao hrvatskoga naučenjaka Tadiju Smičiklasa, predsjednika jugoslavenske akademije i sveučilišnoga profesora u miru, počasnim znakom „za umjetnost i znanost". Rijetka su odlikovanja, što ih primiše hrvatski naučenjaci, književnici i umjetnici za svoj rad. Car je daleko, bog je visoko, a narod siromašan. Ne može poput Poljaka, Šveda i Nijemaca nagraditi one, koji za nj rade, jer nema čim. Tadija Smičiklas dao nam je prvu našu cjelokupnu povijest. I do njega se radilo mnogo na izučavanju pojedinih epoha, zgoda, ličnosti u našoj povijesti, ali Smičiklas je prvi podao cijelu sliku povijesti Hrvata, od najstarijih vremena. Koliko ga je truda stajalo napisati tu povijest, kojim se načelima služio i kojim pomagalima, to je stvar kritike, pak bi bilo preuzetno htjeti u malenim crtama prikazati ovaj njegov rad. Svrha je ovih redaka zabilježiti radost, što ju osjetiše mnogi, kad su saznali za odlikovanje Tadije Smičiklasa. —*in*—

Jabuka

Bili su izvan sebe: dobili sina, zdravoga, jakoga sina. Obraščići mu kao dvije jabuke. I njegov tatica zasadi jabuku; to će biti sinova jabuka.

Digitized by Google

Ugadjaju roditelji sinčiću i on se lijepo razvija. Kada došlo vrijeme školi, ne ide jedinac u školu kao druga djeca, nego mu drže učitelja, koji ga kod kuće pod njihovom paskom podučava. Zašto da dijete nauči ružnih stvari od zločestih drugova? Zašto da se pokvari? Ovako ga imaju uz sebe, ovako ga mogu svak čas zagrliti, poljubiti. Za onu jabuku drže posebnoga vrtlara, koji je njeguje i danju i noću. Kreše je, čisti, podrezuje. Kada je prvi put procvala, ne da vrtlar ni leptiru, ni pčelici, da na cvijeće padnu: oskvrnuli bi taj stidno rumeni cvijet... Nijesu se mogli načuditi, kako to, da nije bilo baš nijednoga ploda od tolikih cvjetova...

Iz njihova se sinčića razvio zoran mladić. Ljube ga, maze ga kao i prije. I ta mu ljubav godila kao proljetno sunce.

Jedne večeri: zrak bio mekan kao pahuljice perja, mirisan kao liljanska djevojačka njedra. Začu on cilik gusala, hihot djevojaka, začu pjesmu, tapat od nožica... i srce mu uzavrije, krv uzbjesni; skoči on i on će tamo. Ali ga roditelji zadržaše, veleći:

— Nije, sinko, za tebe tako pokvareno društvo.

On ih nije razumio, samo je osjećao, kako ga nešto silno tamo vuče...

Na jabuku je vrtlar i do godine pazio i ona, ma da je bogato cvala, nije nijednoga ploda donijela. Sin se zatvorio u sobu: čita, uči. Čemu to? pitaju ga roditelji i ljube ga i grle i ne puštaju ga na samo. I ta ljubav, što mu se činila kao proljetno sunce, stade ga najednom žeći kao sparna ljetna pripeka. Odluči, da će u svijet daleko, daleko od te ljubavi, koja ga tako davi.

Zašto želi toliko u svijet, kada mu je kod njih tako dobro? — čude se roditelji. On da ih ostavi, on, koji im je sve, sve... Kako bi to oni mogli podnijeti?

Jabuka nije ni do godine plodom rodila.

On je omalovažio roditeljske suze i otišao u — svijet... Roditelji se nijesu mogli utješiti; u prevelikoj boli zaboravili na sve, pa i na vrtlara. I vrtlar prepustio jabuku — sudbini. Slijedećega proljeća sva se jabuka raznježila od cjelova tolikih leptira i pčelica i — ona prvi put bogatim plodom urodila... *A. Benešić.*

Vrazove proslave

Početkom jula proslavljena je stogodišnjica Vrazova rodjenja na zagrebačkim gimnazijama. Dr. Drechsler i dr. Prohaska prikazali su tom prigodom tekovine preporoda i zasluge Vrazove. — 15. jula proslavila je Vrazovu slavu viša djevojačka škola. — 20. jula proslavila je 100-godišnjicu šušačka gimnazija. — 3. jula proslavio je 100-godišnjicu Samobor, u kojem leži Vrazova Ljubica. Prigodnu riječ rekao je Emilij Laszovski. Čisti je prihod svečanosti bio namijenjen podignuću spomenika Vrazovoj Ljubici, kojega će izraditi djak umjetničke škole u Zagrebu, Samoborac Ferdo Ivanščak. „Samoborski list" izašao je u svečanom ruhu posvećen uspomeni Vrazovoj. U njemu je Bogumil Toni napisao prikaz „Iz života Vrazove Ljubice", a ostali književnici, koji žive u Samoboru ili su porijetlom samoborčani ispuniše cijeli književni prilog Vrazova broja. Na prvoj je stranici portret Ljubičin (Juliane Cantily), kako ga je donio „Savremenik", zatim Milakovićev sonet, Hrčićevo razmatranje „O Stanku Vrazu", Tonieva pjesma „Na Ljubičinu grobu", dra. Ljudevita Šolca „Ljubici" i Malinarovo razmatranje „Nacionalni i ljubavni idealizam Stanka Vraza". — 18. juna proslaviše slavenski tehničari u Strelitzu (Mecklenburg) 100-godišnjicu Vrazovu. Predsjedao je Slovenac Ivan Župan, koji je razložio rad i život Vrazov. Po jedan bugarski, ruski i poljski govornik razložiše iste misli svojim sunarodnjacima. — 30. juna proslavila je jugoslavenska omladina („Hrvat", „Šumadija", „Ilirija" i „Adrija") u Pragu Vrazovu slavu. Proslavu je otvorio predsjednik „Hrvata" Giunio istaknuvši značenje misli narodnoga jedinstva, zatim je sveučilišni profesor dr. Jan Machal ocrtao pojavu Vrazovu. Predavač, poznati češki konferencier, prikazao je cijeli život i značaj rada Vrazova, obazrijevši se mnogo na ono razdoblje kada je Vraz boravio u Pragu i na utjecaj češke literature na Vraza. — Prigodom skupštine „Društva hrvatskih srednjoškolskih profesora" objelodanio je dr. Fran Ilešić u „Obzoru" interesantan članak „Stanko Vraz piše knjigu bijelu", u kojem govori o velikoj prepisci Vrazovoj i o tome, kako je Ljudevit Gaj u tom pogledu bio pravi njegov antipod. Iznosi nekoliko slučajeva u kojima se Šafarik, Topalović, Vraz i Erben gorko tuže na veliki nemar Gajev u odgovaranju na listove. Ilešić konstatuje, da ni danas nije mnogo bolje i drži da bi tomu mogla doskočiti dobra škola, t. j. privikavanje već za rana ispunjavati sve svoje pa i najsitnije dužnosti. — Povodom Vrazove proslave doniješe svi poznatiji slovenski listovi opsežne prikaze njegova rada. Celjski „Narodni Dnevnik" (od 30. juna br. 145) izdao je „St. Vrazovu številku" s ovim člancima: Dr. F. Ilešić: „St. Vraz v celjskem okružju", dr. Prohaska: „St. Vraz", dr. Drechsler: „St. Vraz". Ljubljanski „Slovenski Narod" priopćio

Digitized by Google

je pod naslovom „St. Vraz 1810—1851" cijeli niz podlistaka iz pera dra. Vinka Župana. — 5. juna priredilo je mariborsko „Zgodovinsko društvo" spomenslavu Vrazovu. Svečano slovo rekao je dr. Ilešić. Pjevalo se i deklamiralo Vrazove pjesme, a osim toga prikazivano je prigodno dramsko djelo nepoznatoga autora. —*n*—

Vrazova slava u Cerovcu

Kad se u Cerovcu slavila sedamdesetgodišnjica Vrazova rodjenja (1880.), bila je to prava narodna slava, na kojoj se sabralo čitavo naše narodno predstavništvo s jedne i s druge strane Sutle. A stogodišnjica pjesnikova u pitomu kraju njegova rodjenja nije bila ni narodna, ni prosvjetna, već vrlo čedna pučka klerikalna slovenska slava, na koju je došlo i nekoliko Hrvata ne predvidjajući značaj proslave. Od uglednih Slovenaca bio je ovdje predsjednik Matice Slovenske dr. Fran Ilešić i sveučilišni profesor dr. M. Murko. Maticu Hrvatsku zastupao je njezin predsjednik dr. Oton Kučera i odbornik Cherubin Šegvić. Iz Varaždina došao je rodoljubni načelnik dr. Pero Magdić sa članovima varaždinskoga „Hrv. Sokola", pjevačkoga društva „Vile" i akademičkog ferijalnoga kluba „Tomislava". Slovanski poslanik klerikalac Meško doživio je s ovom slavom potpuni fiasko. Banketu prisustvovalo je tek do 60 ljudi, a bio je priredjen za četiri stotine. Iz opisa slave u varaždinskim „Našim Pravicama" vidimo, da su Hrvati bili neugodno dirnuti, a deprimirani bili su i Slovenci. Simpatični nama Ilešić, koji je toliko učinio za hrvatsko-slovensku ideju, morao je izreći zanosni govor, gdje inače nije moglo biti zanosa. I misli u lijepome govoru predsjednika Matice Hrvatske pobijao je tek izrečene sâm fiasko slave.

U „Slovenskom Narodu" (6. septembar 1910.) u članku „Beseda o Vrazovi slavnosti" pravo reče jedan od učesnika, da smo od sedamdesetgodišnjice do stogodišnjice Vrazove nazadovali, a ne napredovali. Ovaj nazadak je u napredovanju klerikalizma, koji ma da je sâm sobom protivukulturan, ipak hoće da ima svoje narodno-prosvjetne slave. Najuspjelija točka klerikalne slave u Cerovcu bila bi, da se tko sjetio, pa citirao nekolika zgodna mjesta iz Vrazovih pisama, na pr. o najvećoj pokvarenosti puka u svetim mjestima, gdje vrve hodočasnici, i o majci božjoj kao „kravi muzari"... I mi se slažemo sa slovenskim dopisnikom, da se slava u Cerovcu nije smjela posve predati u ruke sitničavim provincijalnim političarima, da i njezin neuspjeh upotrijebe za svoje ciljeve, već da se ona imala izviti kao općeno narodno prosvjetna slava poticajem naših Matica i mariborskog „Zgodovinskog društva". —*r*.

Slavenska duša

„Il Marzocco", list mladje italijanske književne generacije, donosi iz pera Bruna Guyona, profesora pri znanstveno-literalnoj Akademiji u Milanu i dobrog poznavalaca slavenskih prilika, vrlo zanimljiv članak pod naslovom „Slavenska duša" (L'anima slava).

Povodom glasovitog mletačkog procesa protiv grofice Tarnowske, spisatelj ističe u uvodu svoga članka kako iz njezinog držanja nesigurnog i frivolnog, ne odsjeva ni iz daleka ponos etničke slavenske duše. Nabrajajući nadalje sva slavenska plemena veli: „Sva ta plemena posjeduju zajedničke mane i zajedničke vrline; pošto oni prestavljaju najmladju evropsku generaciju, koja stupa u kolotečinu civilizacije, posjeduju još uvijek po endogenskoj krijeposti, jaku i vatrenu fantaziju, a po povijesnoj nuždi primitivnu jednostavnost kao prirodnu posljedicu njihovih burnih političkih odnošaja tekom dugog njihovog sredovječnog života i borbe za otkupljivanje od ropstva, željni da stupe usporedno sa modernom civilizacijom, spram koje sada idu svom silom njihove mlade i odlučne enerzije, poput onog, koji se žuri radi zakašnjenja". Ali na svako pojedino slavensko pleme bačeno u vrtlog života, raznolike povijesne i političke dogodovštine utjecale su tako na karakter, da su donekle preobličile njegov etnički duh. I za to u analizi i u zaključcima treba stupati oprezno i ne uzimati za plemensku karakteristiku ono. što su razna slavenska plemena poprilimila od drugih naroda u neposrednom doticaju s njima. Tako bi mi mogli danas smatrati Poljake za Latine Visle, a koliko je na same ponosne Čehe djelovala njemačka kultura i neprekidni saobraćaj, najbolje proističe iz prijevoda na njemački jezik Ide Drüngsfeld, raznih narodnih českih pjesama, koje nas podsjećaju po inspiraciji i intonaciji na razne njemačke pučke pjesničke sastavke bez mitološke karakteristike slavenskih popijevaka. Tako i u samoj Rusiji, duša radnika i mužika, koja je velikim i silnim glasom progovorila kroz neumrle stranice Gogoljevih, Turgenjevljevih, Tolstovih, Dostojevskovih, Gorkovih i inih djela, sasvim je različita od reacijonarnog društva utovljenih uživatelja zemaljskih dobara, koji se okupljaju oko imperijalizma dinastije Romanov i kojima su u literaturi uzorom francuski de-

Digitized by Google

dadente i simboliste, te još i danas, zadojeni feudalnim duhom, poput živcga anahronizma, dolaze k nama u zasebnim raskošnim vozovima, da se naužiju pogleda na umjetnička djela stvorenih u slobodi, koje oni ne pojimaju.

Nasuprot sa Karpata spram historičke Malorusije i Ukrajine do nizine Dona, Dnjepra i Dunajeca, a možda i još više u jugoslavenskim Balkanskim zemljama, naći ćemo veću homogenost i cjelinu slavenskoga duha.

O slavenskoj duši može se reći što i o „volgare italico"* Dante Alighieria, da se naime u svim gradovima nalazi, a u nikakvom ne obitava, da je posvuda, ali da se posvuda ne javlja u jednakoj mjeri. Ona se ne može tražiti isključivo u manifestaciji jedne povijesne i socijalne pojave, ona je sama etnička pojava, koja se većma ističe ondje, gdje je ostala većma u svojoj primitivnoj originalnosti. Ona je stala uvijek u opoziciji sa evolucijom zapadne kršćanske civilizacije, koja je nastojala da posvema obuzda slobodu žarke plemenske fantazije, uništi lijepe iluzije antropomorfizma proširena u prirodi, obori mite i čitav onaj bajoslovni ali dražesni svijet, sred kojega se je tako voljko osjećala slavenska duša i reć bi, kao da još i sada iščekuje čas da uskrsne i da se afermiše, kad jedan zakon humaniji i prirodniji, lišen baštinjenih konvencijonalizma, bude vladao svijetom. I za to dakle prava slavenska duša većim dijelom ostaje nam još neponjatna i skrivena, poput poljskog cvijeća, koje ljubi tišinu i mir i živi u djevičanskom zagrljaju guste šume. Nju kao da još podražuje poganski duh, kojega zapadni narodi nisu u stanju da već osjećaju: ona posjeduje vrlo delikatni osjećaj ljepote, hramoničnu interpretaciju svake i najosjetljivije prirodne manifestacije, svaki prirodni poriv nalazi u njoj odjeka i za to su njezine pjesme i legende još pune mitoloških pojava, živih slika iz onih davnih vremena čarobne dobi poganstva, koje latinski, ni bizantinski asketizam nije mogao posvema iskorjeniti.

Ta sugestivna i melanholična pradjedovska ostavština, specijalno se osjeća i dolazi do svog potpunog izražaja u slavenskoj narodnoj muzici. Gotovo u svim popijevkama osjećaš duboke note sjete i one neke beskrajne čežnje za nečim za čim se uvijek žali, ali što je nažalost na vijeke izgubljeno. Samo je Chopin umio da udahne u svojim „Nocturnima" i „Mazurkama" strastvenu dušu Mazura i sav čar one dražesne narodne balade, koja je poznata pod imenom „Kolomejka" Možda posljednji jecaji te strastvene slavenske duše, sabrane su i sabiru se u raznim glazbenim zbornicima, koji idu svijetom pod naslovom „Slovenske narodne popijevke" i koje su udahnule Czibulki, Stroblu, Straussu, Heidenu i drugima kompozicija neprocjenjive umjetničke vrijednosti.

Za ukrajinske „kozbare" i jugoslavenske guslare, još nikakav Homer nije iskrsnuo da ovjekovječi njihovo pjevanje, ali te pjesme što tumaraju izmedju Crnoga i Jadranskoga mora, pravom se mogu nazvati posljednje homerijade, koje ne će moći nikada dostići nikakav književni konvencijonalizam umjetne poezije. Njegovati popijevku, koja ide svijetom poput sirotice, spasiti je od zaboravi, to je u istinu spasavanje i čuvanje narodne duše, koja bi inače posvema iščezla u vrtlogu vremena. To je zadatak narodnih pjevača.

Iz drevne povijesti Slavena izvire činjenica, da je taj narod bio uvijek pun ideala i umio da brani nečuvenom ustrajnosti svoju slobodu. Iz krvavih i ljutih borba protiv raznolikih neprijatelja, protekle su slavenske epske pjesni pune nedostižene epske snage i širine, koje još i danas zadivljuju učeni svijet, koji u njima vidi svu moć i silu velike slavenske duše, što krilatom pjesmom poput ogromna vala, provaljuje danas na polje velike svjetske literature, noseći sa sobom jeku stvaralačke snage slavenskih naroda.

Stj. Ilijić.

* Obični pučki govor.

Kongres kriminal. udruge

Ove godine držala je medjunarodna kriminalistička udruga svoj kongres u Bruselju. To je bio jedanaesti kongres iza osnutka udruge, koja je ljetos navršila dvadeset i prvu godinu svoga opstanka. Udruga je osnovana takodjer u belgijskoj prijestolnici, gdje je i održan prvi kongres. Iza dva decenija vratila se je udruga na mjesto svoga postanka, te je u istoj mramornoj dvorani akademijske palače nastavila novo razdoblje svoga djelovanja. Ljetošnji kongres otvoren je 2. kolovoza, te je potrajao tri dana. Osnivači kongresa su čuveni kriminalisti Liszt, Prius i Hamel, koji su uz predsjednika prvog kongresa Le Jeune-a učestvovali i ovogodišnjemu. Kongres je otvorio predsjednik prof. Prius. Ovaj je razvio u krupnim potezima povijest dosadašnjeg rada udruge i istaknuo važnost njezinih rezultata. On je sljedbenik novoga smjera u kriminalistici, pa zato uznosi velike tekovine moderne kaznenopravne znanosti. Kriminologija i socijologija doprinijele su mnogo napretku, te su kriminalnoj znanosti otvorile novu humanu perspektivu. I kazneno pravo pošlo je kao i sve pozitivne zna-

Digitized by Google

nosti putem evolucije, a taj razvitak donio je blagodati ne samo znanosti, nego i čovječanstvu. Deviza je moderne kazneno-pravne znanosti, da treba tražiti materijalnu istinu u svijetlu savjesti.

Kao prva točka rasprave bilo je pitanje o pogibeljnim zločinima. Izvjestiocem je bio prof. Garçon iz Pariza. U svojem je govoru istaknuo, da se odgovornost za zločine počela u većoj ili manjoj mjeri pripisivati društvu, a posljedica ovog humanog stajališta bila je ta, da su i suci u vršenju kriminalne sudbenosti usvojili načela humaniteta. No sa svim tim nije se postiglo ono, za čim se išlo, naprotiv kriminalitet zahvaća sve veće dimenzije ; broj se zločinaca umanjuje, ali se umnaža broj priupadnika. Iskustvo dokazuje, da se kaznom u današnjem obliku ne postizava kod nekih zločinaca željeni uspjeh, pa zato pitanje o reformi kazne postaje akutnim. Nekoji predlažu, da se kazni mora predati preventivni značaj, a u tu svrhu da se moraju osnovati posebni zavodi, u koji se imadu skloniti zločinski individui, koji prikazuju trajnu opasnost ljudskomu društvu. Zločin je socijalna bolest, pa se zato i sa zločincima mora postupati kao sa bolesnicima. Današnje kaznione moraju se metamorfozirati u popravilišta i uzgojilišta. Protivnici ove reforme prigovaraju, da bi se takovim mjerama sigurnosti povrijedila individualna sloboda zločinca, koja mora biti vrhovnim aksijomom, svetinjom čovječanstva. Pravičnost zahtijeva, da se stijeg individualne slobode visoko drži. Nove ideje kriminalne znanosti ne smiju narušiti tradicijonalne ideje ustavne slobode.

U popoldašnjoj sjednici fungirao je prof. Liszt kao referent o problemu opasnog zločinca. On je u glavnom pretresao pitanje, koje vlastitosti karakterišu opasnost zločinca, i kakovim se sredstvima mora društvo protiv njega zaštititi. Sredstva zaštite protiv ovakvih individua mogu biti dvostruka : ili da ih se izluči iz društva i učini, kako se veli neškodljivim, ili da ih se popravi i moralno preporodi. Prosjake i klateže treba smjestiti u prisilne radionice, pijanice u posebna skloništa, gdje ih se mora tako dugo držati, dok ih se ne izliječi od bolesti pijanstva, a degenerirane i slaboumne zločince treba zatvoriti u posebne zatvore. Zdrave opasne priupadnike treba internirati, dokgod se čine opasnima, pa makar i za cijeli život.

Treći izvjestilac prof. van Hamel raspravljao je o tome, kako da se ovim sredstvima socijalne obrane ne naruši individualna sloboda, koju zajamčuju ustavni zakoni svih kulturnih država. On zastupa umjereno stajalište te veli, da se u sustavu socijalne obrane ne smije služiti odveć radikalnim mjerama. I on je odlučno za preventivne mjere.

Četvrti i posljednji referent bio je Jaspar. On veli, da treba postupati po kategorijama, ako se želi točno ustanoviti, u čem prijeti društvu opasnost od zločinaca. Kvalifikaciju opasnosti mora sudac ustanoviti i prema prošlosti i nasljednoj opterećenosti individua.

Na drugoj sjednici od 3. kolovoza nastavljena je rasprava o istom predmetu. U njoj je učestvovao i potpredsjednik hrv. grupe udruge prof. dr. Šilović. On zastupa mnijenje, koje stoji po sredini izmedju Liszta i Garçona. Umjereniji je od prvoga, a radikalniji od potonjega. S prvim se slaže u tome, da je potrebna socijalna prevencija protiv ludjaka, pijanica i degeneriranih, koje smatra u istinu opasnim bolesnicima. U kriminalnoj kodifikaciji za zanemarenu omladinu usvojila je već legislativa kulturnih naroda tu metodu. No protivi se Lisztu u pitanju zdravih opasnih zločinaca. Oni su parasiti društva, ali nisu bolesnici, nego pravi zločinci. Za kvalifikaciju opasnosti zahtijeva, da budu priupadnici i da svojim kažnjivim djelima manifestiraju obilježje opasne i nepopravljive delinkventne naravi. U tom pogledu usvaja načela austrijske osnove kaznenog zakona, po kojoj postaju opasnim individuima oni priupadnici, koji su bar dva puta kažnjeni radi zločina protiv ćudorednosti, sigurnosti osobe ili imetka, koji su u zakonu specificirani. Prema kvalifikaciji ranijeg i posljednjeg zločina mora se zaključiti, da je u njih takova zločinačka narav, da se može pouzdano računati, da će ponoviti iste zločine.

Iza njega su govorili Kolischer, Lublinski, Abendanon i Prius, koji zagovara, da se stvori novi sustav prevencije za degenerirane individue, ali bez ikakve stege i povrede njegove lične slobode -- U nastavku sjednice bila je na dnevnom redu diskusija „o psihologiji svjedočanstva", u kojoj su sudjelovali prof. Claparéde, ravnatelj psihološkog arkiva u Ženevi i Werner, zamjenik tamošnjeg drž. odvjetnika. Ova je rasprava bila veoma zanimljiva i instruktivna. — Treći dan se raspravljalo „o medjunarodnoj izručbi zločinaca". *Dr. M. G.*

Jedan prilog Problemu Volje*

G. Branislav Petronijević, profesor filosofije na beogradskom universitetu, izdao je jednu

* O slobodi volje, moralnoj i krivičnoj odgovornosti, od dra. Branislava Petronijevića. Beograd 1909. Državna štamparija. Cijena 2 K.

Digitized by Google

važnu i čestitu knjigu o problemu volje, koja je obuhvatila u teorijskom pogledu pitanje o mogućnosti spontanih promjena svjesnih sadržaja, a u praktičnom pogledu pitanje o uračunljivosti moralnoga subjekta za njegovo djelovanje, pa s tim i pitanje o njegovoj odgovornosti i vrijednosti. Knjiga je napisana jednim stilom jasnim do nevjerojatnosti i konciznim do divljenja, i poslužit će svima, koji se na ma koji način interesuju za važni i prevažni, za duboki i misteriozni problem slobodne volje. Medjutim ta knjiga je ostala nezapažena kod nas Hrvata, i mi izvjesno činimo ljubav našim čitaocima, kad ih, makar i kasno, hoćemo da upozorimo na odlični novi rad g. Petronijevića, o čijim smo dvama radovima već govorili na ovom mjestu, dok će o nekim još trebati govoriti, kao o njegovoj P s i h o l o g i j i (1910.). Problem Volje je Petronijević rastavio u ovoj knjizi na tri dijela: na pitanje o spontanim promjenama, za tim na pitanje o moralnoj, i najzad o kaznenoj odgovornosti. Ujedno su raspravljena i pitanja, koja su bila od ovih postulirana, kao ono o iluziji, o moralnoj statistici i dr. Mi ćemo glavne misli Petronijevićeve prikazati držeći se njegove idejne arhitekture i ostajući vjerni njegovoj terminologiji i povezanosti asercija.

Uvodeći nas u sam problem pisac najprije ističe ogromnu važnost njegovu i ukazuje na njegove teškoće. Problem slobodne volje čovječije zauzima medju problemima ljudskog saznanja jedinstveno mjesto. Jer pitanje, da li smo mi u svojim voljnim radnjama slobodni ili nismo, zadire u najdublja teorijska pitanja ko a graniče sa Teorijom Saznanja i s Metafizikom, a osim toga ono je centralni etički problem, pitanje svagdanjeg života ljudskog. Svi mi živimo i radimo u uvjerenju, da smo ono, što smo h t j e l i uraditi, m o g l i i n e uraditi, i svi se prema drugim ljudima ponašamo prema tom uvjerenju. Medjutim, kad se zapitamo, s kojim razlogom smo mi tako uvjereni u svoju slobodu, u slobodu svojih voljnih radnja, onda dublje razmišljanje stavlja odmah velike i gotovo nesavladive poteškoće. Kad je, na primjer, jasno da se stvari u svijetu dogagjaju nužno po zakonu uzročnosti, koji je neminovan, i kad je isto tako jasno, da je čovjek samo jedan dio svijeta, onda se mora priznati, da taj vrhovni zakon uzročnosti vrijedi i za njega, njegovu dušu i djelovanje. Drugim riječima, priznati djelatnost kauzalnoga zakona i na ljudskoj svijesti znači priznati svemogućnost spontanih promjena svijesti, znači staviti se na radikalno deterministično stanovište negacije slobodne volje. Medjutim, ako se, tako, pretpostavi da je svaka naša voljna radnja n u ž n a posljedica svih prethodnih uzroka, spoljašnjih i unutrašnjih, koji su uticali na nas, onda je, kao kod sveopće uzročnosti i neslobode volje, jasna i nemoć naše volje, nemoć naša, nevrijednost naša, besmislenost naše egzistencije i besmislenost cijelog svijeta. Ako je volja doista neslobodna, čemu onda ona česta bolna stanja naše svijesti, koja nastaju kad se trebamo odlučiti za kakvu važniju radnju? Ako je sve što se dogadja i što će se dogoditi u naprijed odredjeno, ako je sve što se dešavalo moralo desiti, i ako se sve što će se desiti mora desiti, onda su naša odlučivanja uopće bez ikakvog smisla, jer na ma što se mi odlučili, desit će se samo ono što bi se i bez te odluke naše desilo, pošto je sve jednom za svagda u naprijed odredjeno. Čemu kajanje za radnju koju učinimo, ako smo ono, što smo učinili morali učiniti? Čemu koriti nekoga što je nešto učinio, a nije trebao učiniti, kad je njemu bilo nemoguće da to ne učini ? I ako je neko ubio čovjeka, pokrao novac, učinio zločin, kako je moguće kazniti ga za te radnje koje on nije mogao ne učiniti zbog nužnosti koja je predodredjena, i koje je on morao učiniti? Sloboda volje je na taj način postulat jedne humane etike, postulat koji tišti neodoljivo jako ljudsku moralnu svijest, i koji nije ništa manje jasan ljudskom umu od zakona uzročnosti svih stvari. Tako izgleda da ovaj postulat onemogućuje ili prekida kauzalitet, ili da je on pored kauzaliteta nemoguć, a s njime i smisao ljudskog života, koji je njim postuliran.

Kritikom definicija slobodne volje pisac postavlja shvaćanje slobode u jednom apsolutnom i pozitivnom smislu riječi. Slobodna voljna radnja jest radnja koja je sama sebi uzrok i time sama od sebe počinje. Bitnost naše voljne radnje, prema neposrednom svjedočanstvu naše svijesti baš se i sastoji u tome što voljna radnja sama od sebe počinje, što mi voljnu radnju hoćemo, što ona u nama počinje i u nama svršava. Spontaneitet voljne radnje, njeno počinjanje same od sebe predstavlja jedan neposredan fakat naše svijesti, koji se kao takav dalje ne može objasniti i na kojeg se može samo ukazati, kao na aksiom. Momenat neposredne svijesti je osnova cijelog Petronijevićevog sistema i point de départ za probleme njegove filozofije: tako je i kod problema volje. Petronijević dokazuje apsolutnu vjerodostojnost svjedočanstva neposredne svijesti i jednom dubokom analizom njenog svjedočanstva o svojoj

Digitized by Google

eksistenciji i o svojoj slobodi u promjenama svojih sadržaja, on pobija tumačenja, po kojima je sloboda volje samo naša i l u z i j a i po kojima nas neposredna svijest kao takova vara. Varanje naše svijesti može biti samo u jednom smislu pa ni u tom nas svijest k a o t a k o v a ne vara: u smislu neslaganja našeg opažanja s a o b j e k t i m a s p o l j n j e g s v i j e t a. Primjer: Štap u vodi izgleda prelomljen, i ako u stvari nije prelomljen — to ne znači da nas naša neposredna svijest vara u sebi odnosno u nama, nego njeno opažanje prelomljenosti štapa ne slaže se sa spoljnim objektivnim stanjem štapa.

Sa naročitom slašću Petronijević obara pokušaje koji hoće da se sloboda volje proglasi za iluziju, i kojih ima u glavnom četiri. Prvi, najopasniji je Spinozin pokušaj. Spinoza tvrdi, da iluzija slobode volje postaje tako, da mi nijesmo svijesni i uzroka koji determiniraju voljne radnje. Primjer: Kad bi padajući kamen dobio svijest, on bi držao da je slobodan u svojoj akciji: čovjek je, tako, prosti zvrk koji je zavrćen mehaničkom silom, a koji misli da se svojevoljno okreće. Da je Spinozino svodjenje svijesti o slobodi na iluzornost zbog nesvjesnosti determinirajućih motiva netačno, vidi se iz toga, veli Petronijević, što u našoj svijesti ima promjena, čijih uzroka nijesmo svijesni, pa ipak se u tim momentima ne osjećamo slobodni. A to bi bilo nužno, kad bi Spinozina tvrdnja stajala. Drugi pokušaj da se sloboda prikaže iluzornom stoji u tvrdnji, da iluzija slobode ne postaje zbog toga, što su uzroci voljnih radnja izvan nas, nego što su u nama, ali nejasni i nesvijesni. Petronijević odgovara da je nemoguće zamisliti nešto, što bi bilo u svijesti, a čega mi ne bi bili svijesni. Jer biti u svijesti, a ne biti sadržaj svijesti, to je što i biti i ne biti, a to je nemoguće. Dalje, pokušaj koji se upire u r e l a t i v n o n e s v i j e s n e sadržaje svijesti (primjer: predodžbe asocirane za riječi u govoru i pri čitanju) pobija pisac tvrdnjom da je nemoguće, da su uzroci naših voljnih slobodnih radnja relativno nesvijesni, jer bi se ti relativno nesvijesni uzroci morali nekako dokumentirati i to tako, da se mi u tim voljnim radnjama ne bi mogli osjećati slobodni kao što se u stvari osjećamo. Najzad, četvrti se pokušaj sastoji u tome, što se tvrdi, da se mi osjećamo slobodnim za to, što osjećamo medjusobnu borbu motiva, pa nam se čini da se možemo odlučiti za jedan ili drugi, dok smo u istinu prinudjeni ići za najjačim motivom, svijesni borbe u nama, ali nemoćni da u njoj sami odlučujemo. Odgovor je piščev na tu objekciju ovaj: u takim borbama motiva mi bi se osjećali isto tako pasivni kao i obično kad smo svijesni sukcesije svijesnih sadržaja koji su vezani asocijativno. Medjutim, baš u tim borbama, neposredna svijest, koja u sebi nikad ne vara, i koja je kao apsolutno realna i apsolutno tačna svjedoči jasno našu moć u takoj borbi, i tvrdi našu sposobnost za izbor u toj borbi motiva. I kao što je apsolutno nesumnjivo slavni Descartes-ov stav c o g i t o e r g o s u m, svijestan sam da postojim, dakle postojim, tako je isto, baš radi nesumnjivosti toga stava nesumnjiv i ovaj o slobodi volje: ja osjećam da sam slobodan, dokle sam slobodan, u svijesti mi je jasna moja voljna sloboda, dakle sam u tome slobodan. *Dr. M. S-r.*

(Svršit će se.)

BILJEŠKE

IZ RAZNIH LISTOVA I NOVINA. Bečka trgovina knjiga izdala je djelo pod naslovom „Oestereichs Hort", kao svečano izdanje u slavu kraljeve 80-godišnjice. U „Pokretu" od 6. jula konstatuje —S—, da u tom djelu nema imena onih junaka Hrvata, koji su se proslavili noseći život na bojno polje za spas tudjinca. U tom djelu navedeni su samo brojevi pojedinih hrvatskih pukovnija, dočim se imena zatajuju. — Dr. R e š e t a r razjasnio je na temelju N. Gjivanovićevih dokaza (u „Smotri Dalmatinskoj") i na temelju knjiga iz dubrovačkoga arkiva donle nepoznatu činjenicu, da je majka Ivana Gundulića potjecala iz ugledne porodice Gradića (Gradi). Vidi se to i odatle, što najstarija djela Gundulićeva nose na natpisnoj strani pored Gundulićeva i grb porodice Gradić. Prema tomu su Gundulić i Gjon Palmotić u neku ruku bratići, kako ih je nazivao i Apendini. — R. S t r o h a l objelodanio je u „Katoličkom listu" zanimljivu listinu, glagolicom pisanu, što ju je izdao 18. XII. 1527. kralj Ferdinand I. u Ostrogonu. Tom ispravom dopušta senjskom Kaptolu, da ima pravo kanonike izabirati. —

Digitized by Google

Stalni suradnik „Pokreta" —Sp.— počeo je objelodanjivati u istom listu niz članaka, kojima želi upozoriti na važnije pojave i ličnosti u slavenskom književnom svijetu. U broju od 22. juna prikazuje pod naslovom „Slavenstvo na djelu" vrijednu i zaslužnu češku smotru „Slovanski Prehled", što je uredjuje Adolf Černy, poznat kao pjesnik pod imenom Jan Rokyta. „Sl. Prehled" prati veoma pažljivo hrvatsku literaturu te u posljednjem broju (trobroju) imade nekoliko referata koji se tiču hrvatske književnosti (H. Capponi). — U „Obzoru" od 28. VI. o. g. priopćuje Stjepan Gj. B. nekoliko podataka o životu fra Grge Martića, pjesnika „Osvetnika", što ih je čuo od fočanskog župnika fra. Mirka Šestića, koji je živio s Grgom u Kreševu. — Dubrovačka „Prava Crvena Hrvatska" s pravom ističe, da bi trebalo u crkvi Male braće u Dubrovniku, u kojoj leži Ivan Gundulić, podignuti kakovu ploču tim više, što ploča u Dominikanskoj crkvi, koja je podignuta prigodom proslave 600-godišnjice rodjenja Gundulićeva ne označuje njegov pravi grob. — Ljubljanski „Slovenac" iznosi, da je slovenska družba sv. Mohorja imala do 15. juna o. g. ukupno 85.616 članova (1852 doživotnih, a 83.764 godišnjih). Po nadbiskupijama imala je najviše ljubljanska. — U „Pokretu" od 28. VI. prikazan je život i rad Stefana Savvova Bobčeva, historičara, publiciste i bugarskog slavianofila po istoimenom prikazu poznatog poljskog književnika Tadije Stanislava Grabowskoga. — Pariška revija „ Questione Diplomatiques et Coloniales" od 1. IV. donijela je zanimljiv članak A. G. Gratieua pod naslovom „L'neure des Slaves". Pisac dozivlje u pamet riječi slavenofila Homjakova o ulozi, što će je Slaveni igrati u budućnosti Europe. — U „Obzoru" od 17. VII. napisao je pravi član „D. H. K." A. G. Matoš listak pod naslovom „Društvenost", u kojem razmatra razloge, s kojih je u Zagrebu tako slabo razvijen društveni život u onom smislu, kako ga imadu drugi narodi, a kakav smo nekada imali i mi. — Ljetopis Matice Srpske knj. 266 donosi svršetak Arnautovićeve studije o pjesniku V. M. Jovanoviću, Štefanovićev prikaz Maretićeve „Narodne epike", Ilešićeve prikaze Cankara i Aškerca, Šantićevih 14 pjesama i Jov. Hranilovićev prikaz izdanja Društva hrv. književnika Jovan Hranilović izražava se veoma pohvalno o redovitim izdanjima društva hrv. književnika i žali što nijesu štampana u desetak tisuća primjeraka, da donesu narodu što veću korist. — Virjanske „Hrvatske Novine" javljaju, da je prigodom popravka tamošnje crkve nadjena u jabuci s tornja zanimljiva spomenica iz god. 1854. Spomenicu su potpisali tadanji župnik i satnik, a priložena joj je i jedna pjesma u rukopisu od Ferde Rusana. Osim toga bilo je u jabuci raznoga novca iz onoga vremena i dva štampana proglasa, koji prikazuju rad Ferde Rusana. —*in*—

IZ UMJETNIČKOGA SVIJETA. Koncem maja pjevao je u Berlinu tenorista Franjo Župeuc, rodjeni Zagrepčan, nekoliko pjesama od Lisinskoga i Zajca. „Musiksalon" se tom zgodom povoljno izjavio o Župeucu. — 5. jula otvoreno je svečanim načinom narodno pozorište na Cetinju, koje nosi naslov: „Knjaževsko crnogorsko narodno pozorište". — 6. jula gostovala je na zagrebačkoj pozornici gdja. Gusti Danilova. — Epitafij Strossmayeru, što ga je izradio Rudolf Valdec, nije djakovački kaptol, koji je radnju u njega naručio, predao na izradbu samom umjetniku, to jest, da bude izradjen pod njegovim nadzorom, kao što bi trebalo učiniti, nego je mimoišavši umjetnika ponudio izradbu najprije slovenskom kiparu Zajcu, a onda opet nekom kiparu Hendrichu. Čovjek se upravo mora čuditi takovom postupku, iz kojega jasno izilazi, kako malo ljudi imadu pojma o umjetnosti, a u isto doba i to kako im je malo do toga, da uspomena na biskupa Strossmayera bude počašćena onako, kako to zaslužuje. Time što se ovakova radnja povjerava na izradbu drugomu, tako da umjetnik ne može izradbu nadzirati, hoće se omalovažiti ili rad umjetnikov ili uspomenu onoga, komu u čast se umjetnina postavlja. — 15. juna o. g. obdržavana je u Splitu sjednica društva hrvatskih umjetnika „M e d u l i ć", te je tom prigodom izabrana slijedeća uprava: predsjednik Vlaho Bukovac, potpredsjednik Tomislav Krizman, tajnik: dr. Ivo Tartaglija, blagajnik Kamilo Tončić, odbornici: Celestin Medović, Ivan Meštrović, Mirko Rački, Emanuel Vidović. Na istoj sjednici zaključeno je prirediti u oktobru o. g. umjetničku izložbu u Zagrebu s posebnim narodnim obilježjem. — Direkcija kr. dvorske privil. biblioteke u Beču kupila je od Tomislava Krizmana njegove dvije najnovije veće radnje: „Posljednju riječ" monotype, „Povratak" bakrorez u jednoj boji. — 30. VI. bilo je otvorenje IV. umjetničke izložbe u paviljonu slovenskoga slikara R. Jakopića. Ovaj put je izložila i „Jednota umelecu vytvarnih v Praze". Kiparskih radnja nije bilo na toj izložbi. — U Beogradu se obrazovao odbor za podignuće spomenika Veli Nigrinovoj, rodjenoj Slovenki i ponajvrednijoj glumici beogradskoga pozorišta. — 10. VII. umro je u Beogradu naprasnom smrti kipar Pero Ubavkić. Bio je dobar čovjek

Digitized by Google

i s mnogo volje i truda bavio se umjetnošću. — Za izložbu „Medulića", koja će biti otvorena 1. oktobra o. g. u Zagrebu razaslani su već pozivi. Pozvano je preko 40 umjetnika (slikara, kipara, arhitekta i umjetničkih obrtnika) u Hrvatskoj, Slavoniji, Dalmaciji i Bosni, ali sudjelovati mogu svi jugoslavenski umjetnici. Od ostalih jugoslavenskih umjetnika pozvano je posebnim pozivom više umjetnika Slovenaca i Srba. Tko želi sudjelovati neka se obrati na tajnika izložbe: Andriju Milčinovića, Zagreb, Kačićeva 11, koji će mu poslati „Prijavnicu". — U Sarajevu boravi već nekoliko vremena kipar Branko Dešković, koji se istaknuo kao kipar životinja. U posljednje vrijeme izradio je medju ostalim „konja u trku" „Psa na traganju" i „Zabrinuta seljaka", u kojem prikazuje upropaštena bosanskoga seljaka kraj njegova kljuseta. — „Zdenac života", što ga je grad Zagreb kupio od I. Meštrovića na izložbi u Zagrebu, poslan je na lijevanje u Češku, pošto lijevaonica umjetničke visoke škole u Zagrebu nije tu radnju primila na lijevanje. Time je znatna svota novca, što će se izdati za lijevanje toga zdenca, otišla iz zemlje. Izgledje kao da lijevaonica služi samo u svrhe pojedinca ili da nije kadra primiti veće radnje. — U julu izložio je u salonu Ulrich (u Zagrebu) nekoliko radnja Vladimir Becić. Kolekcija je vrlo malobrojna, po gotovo ako se uvaži, da su nekoje radnje bile već jednom izložene u Zagrebu. Becić je počeo učiti u Zagrebu kod Csikosa, a onda pošao u Beč i München da nastavi nauke. Sada je u Parizu. Uspjeliji su mu akvareli i to naročito s figuralnim predmetima, dočim su krajolici (iz Podravine i okolice Zagreba) slabiji. — Račkova slika „Minos", što ju je kupio grad Zagreb, smještena je u načelnikovoj dvorani gradske vijećnice desno od Medovićeva „Bakanala", a „Prijelaz preko Aheronta", što ga je kupila hrvatska vlada, predana je Strossmayerovoj galeriji slika. — Na izložbi Umjetničke akademije u Pragu izložiše medju ostalima s uspjehom srpski slikari Radulović, Svrakić, Novosel, a medju kiparima mladi Korčulanin Petar Pallavicini. On uči u glasovitoga Myslbecka. Maestro Bukovac dao mu je u zamjenu za glavu starice jednu svoju sliku. — 1. VII. otputovali su Alfons Muha i Gjoka Jovanović iz Beograda na Kosovo, te su se zadržali jedan dan u Prištini, a onda pošli u Gračanicu, u svrhu studija narodne ornamentike. Muha se na povratku zadržao u Beogradu, ali će se doskora svratiti ponovno i dulje ostati u Beogradu. — Jugoslavenski umjetnici, koji žive u Parizu, spremaju u jesen 1912. veliku umjetničku izložbu na Elizejskim poljima (Grand Palaisu), na koju će pozvati sve jugosl. umjetnike. Potanje obavijesti o toj izložbi daje slikar Nikola Jeremić, Paris 3. rue Git-le-Couer. — Koncem juna otvorena je u Beogradu izložba savremene ruske trgovačke industrije. Izložba je pobudila veliko zanimanje. — Koncem jula otvorena je u Londonu izložba kr. akademije umjetnosti, na kojoj je izložio Vlaho Bukovac portret vojvotkinje Albany. Bukovac je u posljednje vrijeme dovršio oveću radnju „Gospu od Cavtata", u kojoj je prikazan Cavtat uhvaćen sa sredine Sustjepana i gospa s angjelići, kako mu se približuje. Tu je sliku poklonio majstor crkvi Malobračana, u kojoj je i smještena. — U septembru o. g. priredit će slovenski slikar R. Jakopič u svojem paviljonu u Ljubljani retrospektivnu umjetničku izložbu u proslavu kraljeva 80. rodjendana. U njoj će biti sakupljene radnje slovenskih i susjednih umjetnika, koji su radili od 1830 do 1910. — „Obzor" od 6. VIII. javlja medju domaćim vijestima, da je slikar Drusani u Zagrebu otkrio jednu radnju Rubensa. Slika prikazuje Salomu s glavom Isusovom. Signirana je s preokrenutim slovom P., ali je u velike preslikana. Glava Ivanova i Salomina dobro su uščuvane i ostale navodno netaknute. — Odbor karlovačkog pjevačkog društva „Zore" poslao je sporazumno sa „Savezom hrv. pjev. društava" sve (11) natječajne radnje za himnu prigodom svoje 50-godišnjice „Glasbenoj Matici" u Ljubljani da izreče svoj sud, koja je radnja najbolja. G. M. sastavila je jury, koji je izdao mnijenje, prema kojemu je nagrada od 150 K podijeljena prof. Duganu, pravom članu D. H. K. S Vjekoslavom Ružićem i I. pl. Zajcom stupiti će u pregovore glede nabave njihovih radnja prispjelih na natječaj.

—nov—

PUBLIKACIJE JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZA GODINU 1910. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti dovršila je prvu seriju svojih publikacija za g. 1910., i to ukupno šest knjiga. Pretplatnici, koji stanuju u Zagrebu, dobivaju publikacije počevši od 10. septembra o. g. u akademijskoj knjižari Gjure Trpinca u Ilici br. 6. Vanjskim pretplatnicima poslat će se knjige poštom na njihov trošak. Knjižarska je cijena pojedinim knjigama ova: 1. „Rad" razreda hist.-filologičkoga i filozofičko-juridičkoga. Knjiga 180. i 182. po 3 K, ukupno 6 K. 2. „Rad" razreda matem.-prirodoslovnoga. Knjiga 181. 3 K. 3. „Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium". Knj. XXXII. 8 K. 4. „Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena". Uredio dr. Drag. Boranić, Knj. XV.,

Digitized by Google

svezak 1. 2 K 50 fil. 5. „Ljetopis Jugoslavenske akademije" 24. svezak 2 K. — Besplatno ne daje Akademija svojih publikacija nikomu osim onih, s kojima stoji u zamjeni. Pretplata za akademijske publikacije iznosi 20 kruna na godinu, a prima je akad. uprava i akad. knjižara Gjure Trpinca. Druga serija publikacija za g. 1910. izaći će koncem mjeseca marta 1911. Imena pretplatnika štampat će se u „Ljetopisu". Sve prijatelje Akademije i hrvatske narodne knjige molimo, da uznastoje sabrati što veći broj pretplatnika.

ALBUM VLADALAČKE KUĆE PETROVIĆ-NJEGOŠ. Prigodom netom prošlih jubilarnih svečanosti na Cetinju, kojima se proslavila 50-godišnjica vladanja Nikole I. Petrović-Njegoša i proglasila Crna Gora kraljevinom, predan je po naročitom odboru za proslavu jubileja, kome je bio na čelu mitropolit Crne Gore Mitrofan Ban, kralju Nikoli I. prekrasan album vladalačke kuće Petrović-Njegoš. Taj album sadržaje na 34 tabla u velikom kvartu slike svih dosadanjih vladara crnogorskih dinastije Petrović-Njegoš, zatim Nikolu I. i kraljicu Milenu, njihovu djecu, zetove i unučad. Album je popraćen sa kratkim historičkim uvodom o porijetlu dinastije i njenim zaslugama i radu njenih pojedinih članova za Crnu Goru. Veli se, da je taj uvod izradjen po bilješkama samoga kralja Nikole I. Album je osim toga urešen sa grafičkim uresima, okvirima, nadglavcima i inicijalima, koji su izradjeni po motivima iz starih rukopisnih crkvenih knjiga u cetinjskom manastiru. Taj album izradjen je sav u Zagrebu u uvaženom svjetlotiskarskom zavodu i R. Mosinger d. d., te po ljepoti i ukusnosti izradbe služi na čast našoj grafičkoj umjetnosti. Od toga albuma štampana su tri izdanja. Jedno obično u 3000 primjeraka, jedno fino u kožu vezano u 100 primjeraka za darove zastupnicima stranih vlasti u Crnoj Gori i stranim dvorovima i konačno jedan primjerak na japanskom papiru i uvezan u safijan, koji je predan kralju Nikoli I. Taj primjerak ima osobito izradjene korice u srebru i emajlu. Nacrt za te korice (koje smo donijeli u 9. broju na str. 660.) izradio je prof. Bela Csikos-Sessia, dok je radnje u emajlu izveo g. Ivan Bauer, a srebrnu plaketu u tim koricama sa portretima kralja Nikole I. i kraljice Milene (koju smo takodjer donijeli u 9. broju na str. 659. u slici) izradio je prof. Rudolf Valdec. Tako je to djelo jedan krasan primjer našeg štamparskog i umjetnog obrta, te je medju raznim kraljevskim i inim darovima predanim na Cetinju spadalo po priznanju svih medju najljepše. Obično izdanje toga albuma dano je u promet, te se može nabaviti i u našim knjižarama. Kako doznajemo kupila je na dan proslave sama ruska mornarica na Cetinju 1000 primjeraka te knjige. *dp.*

Ante Tentor.

ANTE TENTOR. Donosimo portret A. Tentora, hrv. književnika iz Istre, čiju smo smrt u prošlom broju „Savremenika" javili.

NOVA KNJIGA SVET. ĆOROVIĆA. Naš suradnik i vrli srpski pisac Svet. Ćorović javlja nam, da je netom dao u štampu zbirku svojih pripovijedaka. Natpis knjizi bit će: „U časovima odmora", a opsezat će 14—15 tabaka. Cijena bit će 2 K. Skupljači dobit će 20% rabata. Pretplata se šalje Svet. Ćoroviću u Mostar.

IVAN TIŠOV izložio je u Ulrihovom „Salonu" u Zagrebu svoju veliku dekorativnu sliku „Pod javorom", koja je zamišljena i izvedena posvema u duhu „Slavonske idile" kojom je Tišov postigao tako lijep uspjeh, jer je njom zašao na pravo polje svoga rada. Za „Pod javorom" može se ustvrditi, da je u nekom pogledu dapače uspjelija od „Slavonske idile". Tišov je u „Pod javorom" posvetio veću pažnju krajoliku, koji je iskitio s dva pastira i snašom, odjevenima u slikovitu slavonsku narodnu nošnju.

Digitized by Google

GLAVNA SKUPŠTINA DRUŠTVA HRVATSKIH KNJIŽEVNIKA U ZAGREBU. (Svršetak.)

Izvjestiti mi vas je još o nekojim važnijim zgodama. Odlazkom tajnika Milana Marjanovića iz Zagreba izgubilo je društvo odbornika, koji je sudjelovao u radu oko rješenja prije spomenutoga spora.

Društvo hrvatskih književnika primilo je poziv, da sudjeluje kod izdanja djela svojega prvoga predsjednika Ivana viteza Trnskoga. Taj poziv primilo je društvo od „Matice Hrvatske" i odazvalo mu velikim veseljem. Svojim skromnim sredstvima vazda će stajati na biljezi, da se poradi sve što bude moguće za oživotvorenje te zamisli.

Jednakim veseljem odazvao se odbor pozivu Jugoslavenske akademije, da prisustvuje svečanoj akademiji o devedesetom rodjendanu Ivana viteza Trnskoga. Tom zgodom zastupali su društvo predsjednik Ljuba Babić-Gjalski, prvi potpredsjednik dr. Gjuro Šurmin i urednik „Savremenika" dr. Vizner-Livadić. Osim toga sudjelovalo je društvo kod slijedećih proslava: stogodišnjice rodjenja Ljudevita Gaja u Krapini (zastupali: predsjednik Ljuba Babić-Gjalski, prvi potpredsjednik dr. Gjuro Šurmin i više članova odbora), prenos kosti majke Ljudevita Gaja (zastupali: potpredsjednik dr. Gjuro Šurmin i blagajnik prof. Oton Bošnjak), kod otkrića spomen-ploče Petru Preradoviću u Grabrovnici (zastupao dr. Velimir Deželić), kod svečane akademije Gajeve u Ljubljani (zastupali: predsjednik i prvi potpredsjednik). Društvo je pozdravilo slavu 100-godišnjice Julija Slowackoga i čestitalo 50-godišnjicu Antoniju Hadžiću. Ovom zgodom predlaže odbor, da se čestita Franji Magdiću. (Prima se.) — Hrvatska zemaljska vlada, odjel za bogoštovlje, zamolio je društvo, da izradi strukovno mnijenje o dvjema rukopisima za čitanke viših djevojačkih škola, a uprava hrvatskoga zemaljskoga kazališta zamolila je društvo, da izabere dva člana odbornika za jury, koji će ocjenjivati originalne drame prispjele za prikazivanje. Odbor je obim molbama udovoljio. — Društva se sjetio zapisom od 200 K blagopokojni pravi član Mikuličić. Društvu je pristupila kao član utemeljitelj hrvatska pjesnikinja Ružica Žert-Dončević, a osim nje, kao pravi članovi više hrvatskih književnika i novinara.

Umriješe nam: dr. Gržetić, pravi član i časni sudac D. H. K., pravi članovi: Ferdo Hefele, prof. Mikuličić i Vladimir Vidrić. Slava im!

Prije, nego svršim, neka mi bude dozvoljeno zahvaliti se ovom zgodom hrvatskom patriotičkom novinstvu diljem domovine, koje je s velikom ljubavlju pratilo rad društva, a napose akciju oko izdanja Kranjčevićevih „Pjesama" i izdavanje „Savremenih hrvatskih pisaca", te „Savremenika". Po starosti istupaju iz odbora: dr. Milivoj Dežman, dr. Dragutin Domjanić, dr. Gjuro Šurmin, a zahvalio se uslijed odlaska iz Zagreba Milan Marjanović. Smrću dra. Gržetića ispražnjeno je mjesto časnoga suca.

Molim slavnu skupštinu, da izvoli primiti ovaj izvještaj.

Nakon što je skupština izjavila da prima na znanje tajnički izvještaj, pročita blagajnik prof. Oton Bošnjak slijedeći blagajnički izvještaj:

Slavna glavna skupštino!

Na želju upravnog odbora našega društva iznašam pred ovogodišnju glavnu skupštinu blagajničko izvješće o poslovanju za g. 1909. a mimo toga i poslovno izvješće za prvi četvrt godine 1910. Činim to s razloga, da p. n. gospodi članovima društva prikažem što vjerniju sliku o razvitku posla oko raznih društvenih nakladnina.

Prema zaključnim računima za g. 1909. bilo je blagajničko poslovanje:

Primitak:

Ostatak iz g. 1908.	K	19.415.35
Darovi	„	50.—
Vrijednosni papiri	„	1.000.—
Maruličeva zaklada	„	75.89
Utemeljitelji	„	400.—
Upravni trošak	„	1.053.11
Lisinskova zaklada	„	26.62
Upisnina	„	52.—
Kamati	„	1.722.02
Članarina	„	3.064.96
Nakladni fond	„	10.682.24
Ukupno	„	37.562.19

Digitized by Google

Izdatak:

Našastar	,,	30.—
Knjižnica	,,	91.35
Upravni trošak	,,	5.378.—
Kamati	,,	24.75
Proslave	,,	415.80
Podijeljene potpore	,,	460.—
Nakladni fond	,,	18.137.52
Ukupno	,,	24.557.42
Ostatak 31./12. 1909.	,,	13.004.77

Na osnovu ovih blagajničkih naslova u savezu s ostatcima g. 1908. složena bilanca za g. 1909. ima ovo lice:

Aktiva:

Vrijednosni papiri	(—.1000)	K	28.300.—
Predujmovi		,,	580.—
Našastar	(+ 30)	,,	11.102.49
Knjižnica	(+ 91.35)	,,	5.728.06
Blagajna	(—6.410.58)	,,	13.004.77
Nakladni fond	(+9.262.03)	,,	27.543.22
Ukupno	(+1.972.80)	,,	86.258.54

Pasiva:

Zakladnici		K	18.000.—
Potporna zaklada	(+ 5.—)	,,	384.—
Marulićeva zakl.	(+ 75.89)	,,	2.165.39
Utemeljitelji	(+400.—)	,,	60.525.12
Lisinskova zakl.	(+ 26.62)	,,	686.01
Upisnina	(+ 52.—)	,,	1.472.—
Polog za Kranjčevićev spomenik		,,	70.—
Nakladni fond	(+1.806.75)	,,	1.806.75
Ukupno	(+2.366.26)	,,	85.109.20
Suficit	(— 393.46)	,,	1.149.27

Prema ovim podacima složen obračun o trošku i pokriću za g. 1909. bit će

Pokriće:

Suficit iz god. 1908.		K	1.542.73
Darovi	(—450.—)	,,	45.—
Kamati	(—338.59)	,,	1.697.27
Članarina	(—322.58)	,,	3.064.96
Ukupno	(—273.27)	,,	6.349.96

Trošak:

Upravni trošak	(+129.01)	,,	4.324.89
Proslave	(+281.18)	,,	415.80
Podijeljene potp.	(—290.—)	,,	460.—
Ukupno	(+120.19)	,,	5.200.69
Suficit	(—393.46)	,,	1.149.27

Mimo ovih stavaka godišnjeg obračuna zanimat će slavnu glavnu skupštinu i mijena u broju članova tečajem g. 1909.:

Članova utemeljitelja bilo je	134	(+1)
Članova pravih u Zagrebu bilo je	138	(+4)
Članova pravih izv. bilo je	85	(—15)
Članova izvanrednih bilo je	24	(+2)
Ukupni broj članova bio je	381	(—8)

Pravi i izvanredni članovi imali su platiti K 4620.— članarine, a kako je uplaćeno samo K 3064.96, to 33.68% članarine nije uplaćeno. To se žalosno iskustvo opetuje svake godine.

Spomenuo sam, da sam za volju potpunijeg prijegleda o stanju društvenih nakladnina upotpunio bilancu za g. 1909. sa takovom za prvi četvrt 1910. Iznašam stoga ovdje rezultat ovog brojčanog sastavka obzirom na promet blagajne, na mijenu aktive i pasive te na trošak i pokriće sa nakanom, da pred slavnom glavnom skupštinom pretresem lih brojke, koje se odnose na nakladni fond.

Blagajnički promet od 1./1. do 31./3. 1910.

Primitak:

Ostatak iz g. 1909.	K	13.004.77
Utemeljitelji	,,	456.—
Upravni trošak	,,	61.15
Upisnina	,,	20.—
Članarina	,,	925.50
Nakladni fond	,,	10.416.33
Polog za spom. L. Vukelića	,,	74.20
Ukupno	,,	24.957.95

Izdatak:

Upravni trošak	,,	1.299.70
Podijeljene potpore	,,	160.—
Nakladni fond	,,	8.953.20
Ukupno	,,	10.412.90
Ostatak 31./3. 1910.	,,	14.545.05

Bilanca od 31. ožujka 1910. glasi ovako:

Aktiva:

Vrijednosni papiri	,,	28.300.—
Predujmovi	,,	580.—
Našastar	,,	11.102.49
Knjižnica	,,	5.728.60
Blagajna	,,	14.545.05
Nakladni fond	,,	24.273.34
Ukupno	,,	84.528.94

Digitized by Google

Pasiva:

Zakladnici	„	18.000.—
Potporna zaklada	„	384.—
Marulićeva zaklada	„	2.165.39
Utemeljitelji	„	60.981.12
Lisinskova zaklada	„	686.01
Upisnina	„	1.492.—
Polog za Kranjčevićev spom.	„	70.—
Polog za L. Vukelića spom.	„	74.20
Ukupno	„	83.852.72
Suficit	„	676.22

Obračun o trošku i pokriću dne 31./3. 1910.

Pokriće:

Suficit iz g. 1909.	K	1 149.27
Članarina	„	925.50
Ukupno	„	2.074.77

Trošak:

Upravni trošak	„	1.238.55
Podijeljene potpore	„	160.—
Ukupno	„	1.398.55
Suficit	„	676.22

U bilanci od 31./3. 1910. spomenuta aktivna stavka pod „Nakladni fond" sa svotom od K 24.273.34 složena je iz:

Zalihe knjiga procijenjena po vlastitoj cijeni	„	9.488.74
Naših tražbina u knjižarama	„	4.071.27
Naših tražbina kod abonenata po odbitku od 50% za dubioza	„	714.—
Nerazriješeni poslovi	„	4.297.29
Gubitak	„	5.702.04
Ukupno	„	24.273.34

Isporedimo ovu stavku sa jednakom iz bilance, složene za 31. prosinca 1908. Tada je na „nakladni fond" stavljeno K 18.281.19 sabranih od ovih brojnih česti:

Zaliha nakladnina i nerazriješeni poslovi	„	7.468.67
Gubitak na „Savremeniku" I. II. i III. godište	„	10.812.52
Ukupno	„	18.281.19

Prema tome je gubitak danas niži za K 5.110.48.

IV. godište „Savremenika" svršit će, kad se uberu tražbine i razvrsta stavka o nerazriješenim poslovima sa deficitom od K 902.78, dok je III. godište svršilo sa nedostatkom od K 3.822.97. I. godište redovitih naklada svršit će kod jednakih uvjeta sa deficitom od K 1770.55.

Posao sa Kranjčevićevim pjesmama u divot-izdanju zaključen je dosad sa suficitom od K 2.134.40. Pa kako je 1000 K još god. 1908. privedeno plemenitoj namjeri ovog društvenog pothvata, to će se i višak isplatiti u jednaku svrhu.

Budući da su članovi nadzornog odbora gg. Fran Kerstečanek i Stanko Miholić našli zaključne račune za g. 1909. i za prvi četvrt 1910. u potpunom redu, to molim slavnu glavnu skupštinu, da mi kao društvenom blagajniku za ova poslovna razdoblja izvoli podijeliti nuždni apsolutorij.

Zagreb, 11. travnja 1910.

Oton Bošnjak,
društv. blagajnik.

Poslije blagajničkoga izvještaja prelazi se na izbor te predsjednik proglašuje izborni rezultat:

Izabrani su u odbor jednoglasno (s 22 glasa): dr. Milivoj Dežman, dr. Dragutin Domjanić, Andrija Milčinović i dr. Gjuro Šurmin. Časnim sucem izabran je Krsto Pavletić.

Nakon izbora uzimlje društveni blagajnik k točki „Posebni prijedlozi" riječ i predlaže, da se poslovna godina zaključuje s 31. III. svake godine, a ne s 31. XII. te svoj prijedlog obrazlaže time, što koncem koledarske godine nije moguće dobiti od knjižara obračuna, a nijesu utjerani ni ostali dugovi, tako da obračun učinjen koncem koledarske godine ne daje pravu sliku stanja. Moli, da se taj predlog prihvati. G. D. Plavšić predlaže s tim u savezu, da ne dodje do nesuglasja s društvenim pravilima, neka se stilizira zaključak o tome tako da bude glasio „Zaključak poslovanja imade se protegnuti do konca prve četvrti naredne koledarske godine".

Skupština usvaja ovaj predlog jednoglasno. Pošto više nitko ne ima nikakovih predloga, proglašuje predsjednik glavnu skupštinu zaključenom.

Digitized by Google

SAVREMENIK

BR. 11 STUDENI 1910 GOD. V

MJESEČNIK DRUŠTVA HRV. KNJIŽEVNIKA

VL. A. FRANCEV: IZ EPOHE HRVATSKOG PREPORODA

BILJEŠKE

(Nastavak)

II. V. D. LAMBL, PRVI ČEŠKI PREVODILAC P. PRERADOVIĆA

O radu V. D. Lambla (znamenitog profesora-liječnika, † 1895. g. u Varšavi) kao slavenskog publicista progovorio je tek nedavno dr. Fran Ilešić u svom članku: „Nekateri Čehi med Jugoslovani v letih 1848./9. I. Viljem Dušan Lambl (Zbornik „Slov. Matice" VIII. sv. 13.—24.). Dr. Ilešić poglavito se osvrće na mnogobrojna pisma Lamblova iz jugoslavenskih zemalja, što su izišla god. 1848./9. u listu Karla Havlíčka „Narodnie Noviny". Da popunimo članak dra. Ilešića, priopćili smo u Čas. česk. Musea (1910., sv. 3.) nekoliko pisama Havlíčkovih Lamblu, koja se odnose na njegov boravak na jugu i koja svjedoče o tijesnom prijateljstvu obadvaju publicista i o onom neobičnom povjerenju, koje je Havlíček gojio prema mladomu (tek 24—25 godišnjemu) drugu po peru i političkome istomišljeniku. Ondje smo pokazali, da je Lambl tri puta, a ne dva puta pohodio slavenski jug: već god. 1847. priopćio je on listu „Pautník" (K. V. Zapa) str. 370.: „Zpomínky na Korutany" opširan opis svoga puta iz Beča kroz Gradac, Ljubljanu u Trst, a odanle kroz Goricu, Idriju, Ljubel (Loibl) u Celovac. U Celovac je prispio 6. rujna, tu se upoznao sa Mat. Majerom, pohodio s njim Gosposvetsko polje, od njega primio podatke o medjama slovenskih krajeva u Koruškoj i potanko opisao[1] znameniti kameni koruški prijestol (Herzogstuhl). To pismo dopunjuje „Zlomek dopisu z Terstu" („Pautník", II. 1847., str. 318.), u kojem opisuje početak puta i iznosi neke zanimljive podatke o književnim sastancima i razgovorima (n. pr. o Veselu-Koseskom). Evo to je sve, što se sačuvalo u novinama o tom prvom putu oduševljenoga Slavena. Već je tada on pomnjivo pratio nove pojave jugoslavenskih književnosti, zanimajući se osobito za etnografske i geografske radove; tako je on god. 1845. preveo na češki jezik brošuru Mate Mažuranića „Pogled u Bosnu", obznanio u „Pautníku" (1847. str. 127.—128.) knjigu: „Čérna gora von Paić und Scherb" (Agram, 1846.), no u isto se vrijeme spremao, da potanko upozna čitaoce „Pautníka" i sa „Gorskim Vijencem", koji je upravo bio izišao na svijet.

Mi ne ćemo ovdje potanko govoriti o njegovu drugom i trećem putu na slavenski jug. To je podrobno izloženo u pomenutom članku dra. Ilešića. Mi ćemo

[1] Opisu je priložen crtež prijestola. Lambl je vrlo lijepo crtao i u njegovim rukopisima sačuvani su orisi dalmatinskih narodnih nošnja i cijeli akvarelni album ribâ jadranskoga mora, što ih je opisao u Čas. Česk. Mus. 1854.

Digitized by Google

osvijetliti samo jedan momenat u njegovu književnom radu, na koji njegovi životopisci nijesu obraćali pažnje.

U češkoj javnosti bio je vanredno velik interes za Slavenstvo u 40. godinama. Maleni spis Šafařikov „Slovanský Národopis" 1842. silno je pomogao razvoju toga interesa, osobito u pogledu geografsko-etnografskom. Češki listovi sa Čas. Česk. Musea na čelu posvećivali su mnogo mjesta važnijim pojavama kulturnog slavenskog života, prevodili djela slavenskih pisaca, nastojali, da nadju neposredne sveze sa središtima slavenskog duševnog života, da dobiju izvješća o njem iz prvih ruku, od svojih dopisnika. Sa Slavenima austrijskim se to moglo prilično lako postići, teže je to išlo s Rusima i Poljacima izvan Austrije. Jedino Čas. Česk. Musea, koji je zaslugom Šafařika i Hanke podržavao neprekidne sveze kroz mnogo godina sa znamenitijim predstavnicima ruske i poljske nauke i literature, podavao je svojim čitaocima mnogo svježih i zanimljivih vijesti o pokretu književnom i naučnom u bližih i udaljenijih susjeda na istoku. Izmedju čeških malobrojnih čisto književnih listova u 40. godinama najbolji bijahu bez sumnje „Kwěty". Taj je list brižljivo pratio znatnije pojave slavenskih osobito južnoslavenskih literatura, rado je priopćivao opširne objave (literarné nawěští) o novostima na tom polju (n. pr. god. 1844. o Slavjanskoj Antologiji gr. Orsata Počića) i kritičke prikaze o njima (god. 1844., č. 1. : Zora Dalmatinska, prikaz Bravnjanina ; u br. 56. prikaz dra. Čejke o III. knj. „Kola" ; u br. 77. o „Iskricama" Tomašića itd.). U god. 1846. (br. 139.) „Kwěty" počeše priopćivati poznate „sceny z Bosny" I. Prokopa Chocholouška : „Hajduci", koji su pobudili interes i simpatije prema podjarmljenoj braći ; u br. 144. i sl. izidjoše „Listy ze Zadru", u kojima ima nešto podataka o entnografiji i narodnim običajima ; u br. 131. i 132. priopćio je prevodilac, koji se krije pod inicijalima M. F., veoma uspjeli prijevod narodnih srpskih pjesama („Žalostná píseň o slechetné Asan-aginici" i „Ruské dary a turecké dary navzajem"), u br. 63. god. 1847. neki I. B. preveo je iz „Danice" pjesmu : „O smrti Kulin-Kapetana" ;[1] tu su se počele prevoditi i umjetne hrvatske pjesme — D. Letinský (slutimo, da je to bio Dušan Lambl, Letinský po rodnom mjestu u Letinách) preveo je iz almanaha „Iskre" (1844.) „Písničky moslavské" Lj. Vukotinovića („Kwěty", 1844., br. 61., str. 244.) ; isto tako su se „Kwěty" (1846., br. 74., str. 297.—298.) odvažili, da ustanu na obranu već u Hrvatskoj pokolebane reputacije oca ilirizma, Ljudevita Gaja. Bilješka pod natpisom „Ljudevit Gaj" i potpisana „Dr.—r" (Brauner) u velike hvali zasluge Gajeve i njegov patriotični

[1] Srpske su pjesme prevodili u tim godinama i djaci praškoga sveučilišta u rukopisnom listu svojem „Poupě" (1846.). Izvadak iz toga lista priopćio je „Polabský Slovan" (1849. u Kraljevom Gracu) preštampavši prijevode pjesama : „Hiacint Maglanović", od Kopanského (br. 36., 37.) „Hajduk Chrizić", „Píseň o Jiři Černém", „Bitva v Zenice Veliké" (br. 42.—44.). Sr. još u istom istu (br. 15.—17., 63. 65.—67.) : „Skandrbek, Srbsky nár. epos." Bilo bi uopće zanimljivo ispitati povijest prijevoda srpskih pjesama u českoj književnosti.

U isti red s listom „Kwěty" mogli bismo uvrstiti i Českou Včelu, koja je pod vodstvom Karla Havlíčka brižljivo pratila sve važnije pojave u slavenskom kulturnom i literarnom svijetu. Tu je Havlíčku pomagao Lambl, no sudjelovanje njegovo u tom listu očito nije bilo znatno. Tako je god. 1846. (broj 37.) priopćio u tom listu prikaz o almanahu „Iskra", svrativši osobitu pažnju na Vrazove sonete, a u br. 40.—47. priopćio je raspravu „O rozličném spůsobu života" po Čaploviću (Slovaku). Na hrvatske stvari, osobito na nesretne pravopisne sporove, koji su isto tako razdirali literarne krugove kao i u Čeha, svraćao je pažnju sam urednik Havlíček (n. pr. 1847., broj 9., u povodu 1. broja „Zore Dalmatinske").

Digitized by Google

rad i završuje oštrim napadajem protiv njegovih zavidnika i klevetnika, koji ipak s njime suradjuju kao trabanti jedino u tu svrhu, da u sjaju njegovu zasine i njihovo ime. Odnošaj se Vrazov prema Gaju u to vrijeme bio već znatno pogoršao, i u tom se odjeku „domaćega spora", koji je bez potrebe iznesen u Pragu, osjeća uvrijedjeno čuvstvo zaslužnoga vodje, kojega su mladi ostavili, i koji je neoprezno iznio na javu svoju bol u Pragu pred tudjim ljudima, kojima su bile nepoznate zagrebačke prilike i odnošaji. Ovdje ne ističemo mnogobrojnih sitnih vijesti u obadva lista. Iz toga vidimo, kako je živo učestvovao Prag u pitanjima književnog života slavenskoga juga. S obzirom na četrdesete godine treba priznati, da je taj interes bio velik i znatan. U listu „Kwěty" češki su čitaoci po svoj prilici po prvi put saznali za hrvatskog pjesnika Petra Preradovića. K. J. Erben priopćio je u tom listu u češkom prijevodu izvadak iz pisma Stanka Vraza Erbenu (Výjimek z dopisu přátelského K. Jaromírovi dne 16. dubna 1844. Ze Štýrska. Cf. Djela, V., 344.—345.).

U tom pismu Vraz simpatično govori o mladom pjesniku, zove ga prvakom hrvatskoga Parnasa i priznaje, da je dostojan, „da bude kolovodja u kolu vilah slovinskih".[1] Od djela Preradovićevih je tu osobito istaknuta pjesma „Putnik",[2] kao „kruna sviuh pěsamah nove naše škole, najsvětliji alem na kruni nove poesie ilirske". U istom listu „Kwěty" g. 1846. (br. 8., str. 32.) izišla je kratka vijest, da je „pan nadzástupnik Preradović ze Zadru ohlasil předplacení na spis „P e r v e n c i" (u Pragu se preplata primala v knihoskladu I. Pospíšila); ta vijest bila je dosta nejasna; u njoj se nije ništa kazalo, „jakého obsahu spis bude", i zato je u br. 20., str. 80. u dopuni (Oprava), iza kako je uredništvo dobilo pobliže podatke o sadržaju zbirke, izišla objava (list na poznamenání předplatitelů), da će ta knjiga sadržavati p j e s m e. U br. 125. (str. 504.) istoga se lista javlja, da je već izišla ta zbirka u Zadru, ali o sadržaju veli se samo to, da „obsahuje tato sbírka kromě některých již v Danici a Zoře tištěných básní mnohé nové, dílem původní, dílem z němčiny přeložené".

Takove su bile prve sitne bilješke o Preradoviću i njegovim prvim pjesničkim djelima, koja je Vraz iskrenim zanosom pozdravio i saopćio svoj pjesnički zanos i praškim književnim prijateljima. Prag je već odavna visoko dizao zastavu slavenske uzajamnosti i oči njegovih književnih i učenih trudbenika bile su uperene s jednakim čuvstvom ljubavi na slavenski istok, bliži zapad i udaljeniji jug.

Preradovića su ipak na neko vrijeme regbi zaboravili. „Prvenci" su njegovi g. 1848. doprli do Praga, stali se ondje prodavati, no mi ne znamo, kako su se dojmile te skromno mile pjesme svojom prostotom čeških čitalaca, kojih jamačno nije bio velik broj. Dogadjaji g. 1848. na neko su vrijeme posve potisnuli na stranu svaki literarni interes. Pod konac prosinca g. 1848. „Národní Noviny" K. Havlíčka (br. 220., str. 869., 24. prosinca) donose iz Zagreba tužnu vijest o smrti ranjenoga u Italiji „vytečného básníka Jihoslovanského Petra Preradoviće". List nije imao točnijih vijesti o tom, „kde a jak zahynul". „Literatura slovanská, — veli

[1] Sr. Výtah z dopisu p. Stan. Vraza k panu Zapovi, ode dne 20. dubna 1844., u Čas. Česk. Mus., 1844., 621., gdje se o Preradoviću kao saradniku „Zore Dalm." veli, da kao pjesnik „první místo drží", i da s vremenom „může d o p í d i t i se vrholku Parnasu slovanského".

[2] Vraz upozoruje Erbena na posljednji broj „Danice", u kojem je izišla ta pjesma; Erben je pozna „v Zoře i v Danici".

Digitized by Google

zagrebački dopisnik, — jeho ztrátou velikou utrpěla ujmu" ; spominje nadalje izdana njegova djela („Putnik" i „Pervenci") i javlja, da je „nyní na poli bojovném psal drama : „Marko Kraljević", v němžto chtěl zobraziti přerod jihoslovanského naroda". Glasina o smrti Preradovića, kojemu je Šulek u br. 141. „Narodnih Novina" bio već napisao „srdačan i ganutljiv nekrolog", nije se dugo održala ni u Pragu.

Već prvi broj „Narodních Novin" g. 1849. donio je radosno oprovrgnuće tužne vijesti, a u br. 31. izišla je odlučnija izjava o neosnovanosti te glasine : „S velikou radostí slyšeli jsme odvolání v novinách psané, že slavný básník dalmatinský Preradović nezemřel, nýbrž dobrého zdraví uživá. Kdo se v jeho pěkném plodu basnickém „Prvenci" zvaném plnou duší pobavil, srovná se zajisté s naší velkou radostí. Zasláno nám pro sklad knih Pospíšilovych několik vytisku jmenovaných básní, i nemůžeme opominout, všecky ctitelé slovanské Muzy odkázati k dílu tomu, které ošekávaní jejich opravdu nezklame. Je to kus zdravé poesie, a v ní celá duše slovanská". Pisac te izjave time je ujedno odgovorio onim odlučnim radikalima, koji nijesu priznavali čiste poezije, već u njoj vazda tražili političku tendenciju : „Zůřiví radikalisté budou se arci hned tázati, je li v nich také jaká taká politika. Těm řku, že ano, a sice politika čistějšího razu než jakou oni hlásají, jenže jí člověk rozumně do očí hleděti musí, aby jí neublížil". On je doznao, da je D. Lambl preveo već neke pjesme Preradovićeve na češki jezik i izriče želju, da bi te pjesme izišle u svim jezicima. Čini se, da se ne varamo, ako kažemo, da je pomenutu bilješku napisao Dr. Čejka, kojemu je Preradović poslao primjerke svojih pjesama „Prvenci", o čem se govori u pismu pjesnikovu Lamblu, što ga niže priopćujemo. Ne možemo samo da povjerujemo dalnjoj tvrdnji, da se u velike traži zbirka Preradovićeva i druge ilirske knjige : „Co tu poptávky po Pervencích, po Iskricech Tomaseových, po grammatikách a slovnících, — všecko to na skladé schází". Knjižari praški i zagrebački nemaju nikakih sveza medju sobom i osobito je teško raditi „s tom gospodom u Zagrebu". Ta se tužaljka neprestano opetuje i u Pragu, i u Moskvi, i u Petrogradu i u Varšavi, kako prije pedeset šezdeset godina, tako i u naše vrijeme. „Poptávka" doista nije ni iz daleka bila tako povoljna, kako su o njoj govorile „Národní Noviny". Odgovor Lamblov Preradoviću prikazuje drukčiju sliku. Knjige, kako se vidi, ležale su netaknute po čitave godine ; ni Pospíšil, ni Řivnáč nijesu ih htjeli prodavati, i Lambl bio je prinudjen, da ih uzme k sebi. „Tako stoje još svezane kod mene osam godin danah, brez da sam što prodao", javlja on tužnu vijest pjesniku, koji je uzalud čekao osam dugih godina na odgovor o sudbini njihovoj. Utjehom mu je moglo biti samo to, što su tu žalosnu sudbinu dijelile s njegovim „Pervencima" i druge ilirske knjige, dapače i rječnik. Budući da je Lambl pripadao medju najenergičnije i najustrajnije saradnike „Národních Novin", posve je prirodno, da su prijevodi pjesama Preradovićevih izlazili u tom popularnom listu, što ga je uredjivao gorljivi propagator misli slavenskoga književnoga zbliženja, K. Havlíček-Borovski. U feljtonu br. 68. (21. ožujka 1849.) Lambl je napisao o pjesmama Preradovićevim ovo : „Jeho první dílo P r v e n c i zasluhují v skutku, abychom je čtenářstvu svému blíže oznámili, nebot' básník sobě malým dílkem svým získal jména nesmrtelného v literatuře, úcty a lásku naroda svého v Chorvátsku a v Dalmacii, a slavného uznání u všech vzdělanců pobratřeného Slovanstva".

Digitized by Google

Lambla potiče na pisanje o prvim plodovima muze Preradovićeve i ta okolnost, što je zbirka „Prvenci" izišla već prije tri godine a medju Česima nije očito nitko na nju svratio pažnju, ali i sada nije prekasno da se to učini, jer je prevodilac uvjeren, „že poesie toho druhu, jako je Preradovićova, nesestárne, a že může ještě mnoho roků ujíti — a básně jeho budou pořád nové, mladistvé". Posvetivši dalje nekoliko riječi ličnosti pjesnikovoj, Lambl daje karakteristiku njegovih djela. Prva skupina pjesama („Cvietje") sadrži „písně milostné, živlu skoro veskrz lyrického. Předmět těchto písní jest průzračná čistá láska ne tak k jisté osobě, která jest jmenovaná, jako ku krásnému pohláví národa slovanského, jemuž se on koří a v podobě milenky své celé srdce vroucí mu otvírá. Žalostný, zádumčivý závoj vije se všude okolo krásných obrazů, které při vší jasnosti o ryzosti poněkud v elegický ton udářejí, kterýžto ráz nejlépe je vyznačen v melodické básni „Miruj, miruj, srce moje". Utěšená romance „Dievojkina prolietja" („Dívčina jara") uchyluje se motýlovou lehkostí svou od charakterů prvních, a poslední píseň „Veseo je mi danak danas!" dýše jako májové jitro větříkem čerstvým, bujným, čímé takto dobrý přechod k druhému oddělení". Izmedju pjesama prvog dijela Lambla osobito ushićuju „Primorske pjesmice", kao osebujna (zvláštní) vrsta poezije, — pjesme, „které takořka čarokrásný svět přepodivných a kouzelných obrazů obsahují, ač jen prostý obyčejný příběh neb obrat vypravují. „Primorske piesmice" jsou nejznamenitější plod básníkův, ony také nejrázněji charakterisují krásný svět jihoslovanský a některé nástiny z jeho života přímořského".

Drugi dio („Bilje"), po sudu Lambla, ima više epskoga elementa, premda se i ovdje ne može strogo odsjeći, u koliko ta djela pripadaju ovoj ili drugoj skupini. Izmedju tih nekoliko je pjesama kao: „Putnik", „Zora puca", „Piesma suncu", „Dalmatin" i klasična „Napitnica" i napokon „Kosovo polje", spjevano „v starožitném řeckém metrum". „Při těchto jako při všech ostatních, co se blahozvučné krásné řeči a melodického slohu týče, jde jediny hlas neobmezené pochvaly a slavného uznání, které se téměř všude v tiché, nadchnuté obdivování proměňuje" Najboljim (nejvýtečnější) proizvodima toga odsjeka Lambl smatra pjesme: „Majka kod kolievke" i „Died i unuk". Prva pjesma („Dušico majkina, dušico moja") — „zahrnuje v sobě tolik něžnosti, lásky a vroucího citu, že se v hlasu tomto zajisté s refrainem nejčistší srdce matčino nalezne zobrazené, a že mezi drahým kamením básní Preradovićových tato báseň zasluhuje nazvánu býti perlou nejdražší".

Druga pjesma („Died i unuk") „opěvá cenu a účel poesie vůbec" i u tom pogledu treba je priznati osobito dragocjenim dokazom genija pjesnikova; no još veću važnost ima po tom, što u njoj „probleskuje skvělá záře čistě slovanského ducha Preradovićova". Uopće Lambl ispravno ističe, da to jasno svijetlo u većoj ili manjoj mjeri pada na sve pjesme („Pervenci") i podaje im osebit blijesak, „a, jakož při každé národní literatuře bývá, zajímavou barvitostí je přiodívá". „Tato stránka básní Preradovićových je to jediné, co poněkud v politicko-tendenční způsob zabíhá, a u tohoto básníka překvapuje nás to tím více, ježto jsme zvykli viděti c. k. vojenské výložky, tak jako švarcgelbské dvířka na poštovských vozích a úřadech pro slovanský zvuk a duši zavřené, hluché a cizé". Pozornost našega prevodioca pobudjuje ovdje još malena pjesma „Četir vriela", ispjevana „kao poslie bitke na Kosovu": pjesnik u malo riječi, ali jasno izražava tu „podivuhodnou sílu jarých myšlének, kde každá řádka hlubokostí smyslu a živostí v obraznosti dojímá".

Digitized by Google

Uopće, karakteristična je crta pjesnikova stvaranja u tom, što je podoban, da vanredno plastično prikazuje radnju, „a není téměř básně, z nížto by se nedal vyňati obraz pro malbu neb jiné plastické umění vhodný". O svojim prijevodima sudi Lambl vrlo skromno, no po našem sudu mogu se priznati vještačkima po vjernom i savršenom odrazu ne samo oblika, mjerila, nego i duha izvornika.

Lambl je preveo u istom listu („Nár. Noviny", 1849., br. 68. str. 271.) ove pjesme: „Písně přímořske" (svih 7), „Čtyry vřídla", „Ticho, ticho, srdce moje!", „Včely slovanské", „Děd i vnuk".[1]

Hrvatski se pjesnik trsio, da se oduži Česima za prijateljski susret, što ga je simpatična njegova muza našla u srodnoj zemlji. Druga njegova zbirka „Nove pjesme" (1851.) sadržala je tri pjesme, što ih je preveo sa češkoga: „Vltava" (od V. J. Picka), „Majci" (od istoga) i „Zavist" (od J. K.). Vjerojatno je, da je te pokuse učinio po uputi praških prijatelja. Poslije toga Preradović je poslao u Prag kćer svoju Milicu, koja se uzgajala „u zavodu englezkih gospoja" („Izabrane pjesme", str. XI.). Ovdje se ona na žalost nije osjećala u češkoj okolini, no vjerojatno je, da su misao da pošlje kćer svoju u Prag, udahnule slavenoljubivom pjesniku simpatije prema češkoj prijestolnici, tomu središtu slavenskoga pokreta, i prema pokretačima te misli. Ovdje iznosimo pismo Preradovićevo V. D. Lamblu i nacrt odgovora posljednjega, koji je sačuvan u rukopisima Lamblovim, što nam ih je predala žena pokojnikova.

* * *

Dragi prijatelju!

Bit će tomu sad skoro godina danah, kako sam Vam pisao želeći s Vama u prijateljskom općenju ostati. Zajedno s mojim pismom poslao sam Vam i moje „Nove pjesme" u dva iztiska s molbom da jedan od njih izvolite izručiti gos. prof.

---

[1] Poslije Lambla počeo je pjesme Preradovićeve prevoditi Hermenegild Jireček, koji je kasnije izišao na glas kao historik slavenskoga prava († 1909.). U listu „Vesna", što ga je izdavao u Beču god. 1851. (br. 7., 8., 10., 12.), priopćio je prijevod ovih pjesama hrvatskoga pjesnika: „Jedináˇ („Jedinica"), str. 27.; Podobenství („Cvietak k suncu . . ."), str. 30., „Mrtvá láska" („Mrtva ljubav"), str. 38., iz „Primorskih pjesmica": 1. „Sedí děva u okence", 2. „Dívčina se v moři ohledává", str. 46. Iz „Novih pjesama" Jireček je tu preveo četiri (1., 2., 3. i 5.) „Noční písně" („Noćne pjesmice"), str. 520.—521. Treba priznati, da su svi ti prijevodi vrlo uspjeli po vanredno vjernom i umjetničkom odrazu forme i duha izvornika.

U „Nár. Novinach" (1849. br. 31., 241.) Lambl je priopćio svoje prve pokuse prijevoda narodnih srpskih pjesama na češki jezik: „Boj Srbů s Mad'ary u Pančeva 20. prosince 1848. Ze Srbských Novin" i „Bezděčna svatba" („Smrt Omera a Merimy"); posljednjemu prijevodu dodao je kratak uvod, gdje govori o neobičnoj krasoti te pjesme i tumači neke „istočnjačke" izraze njezine.

U istoj g. 1851. novi je prevodilac J. B. Staněk preveo pjesmu „Sen" („San") u listu „Lumír" (1851. l. 580.), a g. 1852. J. Jodl Píseň („Radostný mi den je dnešní" — „Veseo danak"), (u istom listu 1852. I. 193.).

Ovdje ćemo napomenuti i kasnije prijevode pjesama Preradovićevih. U listu „Světozor" 1874., č. 36.—37., u članku J. V. F. (Frič), posvećenom novom izdanju djela pjesnikovih, priopćen je prijevod pjesme „Zvanje Slavjanstva". Pjesme: „Mrtvá láska", „Jasní se, den na čsvitě" i „Přímořskě písně" preveo je R. Rakovec u listu „Koleda", III. 1878. str. 131., 323., 365. Pjesmu: „Car Dušan" preveo je Fr. Doucha u listu „Česka Včela", III. 1878., str. 93. „Co je láska?" i „Počátek lásky" preveo je L. Tesař u listu „Ruch", I. 1879. str. 81.; II. 1880. str. 32. U posebnom izdanju izidjoše prijevodi Fr. Veverke, u „Světové Knihovně" sv. 361.—362. (1904.).

Digitized by Google

Pithi.[1] Ja još dan danas neznam jeste-li Vi moje pismo dobili i jesu-li poslate Vam knjige na svoje opredjeljenje stigle. Zato evo pišem Vam po drugi put, i želim da ovo pismo neostane bez odziva i to da mi se javite na skoro.

Kod te prilike imam Vas za jednu stvar moliti: Prof. Babukić poslao je još god. 1848. gos. Čejky[2] 40 komadah mojih „Prvenacah" na rasprodaju u Prag a nije poslije nikada dobio glasa od Čejke da-li je on te knjige rasprodao, ili ne, samo u toliko je mogao doznati, da je gos. Čejka rečene knjige dao knjigaru Pospišilu, da ih on rasprodade. Ja bi Vas sad molio, da Vi tu stvar razgledate kako stoji, da govorite s gos. Čejkom i Pospišilom i da mi se, odbivši trošak, pošlju novci ili knjige; ja bi bio mogao knjige ovdje već deset putah prodati. Molim Vas učinite mi tu ljubav i gledajte da ta stvar skoro se rieši, jer ja jedva čekam da mi knjige dodju imajući ovdje mnogo ljubiteljah, koji bi knjige kupili.

O našem jugoslavenskom književnom životu malo Vam imam šta kazati, slabo se piše a još slabije čita, zavladalo je nekakvo mrtvilo, koje ako nije samo nekakav prelaz, nesluti k boljoj dobi. Vidjet ćemo.

Izvolite izručiti moj naklon i moje visoko štovanje gos. prof. Pithi i njegovoj gospoji supruzi, pozdravite mi sve po duhu češke prijatelje, kao što Vas srdačno pozdravlja

Vaš iskreni prijatelj

Preradović
major.

U Glini 10. listopada 1856.

* * *

(Koncept). Zl. Prag, 23. 12. 56.

Poštovani gospodine!
Moj dragi Prijatelju!

Bio sam toga mnjenja da ste pismo moje i knjigu što sam po mladom Dru. Jos. Vranjicanu[3] iz Severina prije šest mesecah poslao, davno dobili, i vrlo mi je žao, kako se izgubilo što sam njemu predao, da Vam u znak moga poštovanja pošalje. U pismo javio sam Vam zahvaljenje za Vaše krasne pjesme u moje ime i gosp. Pithi, koga je uzpomen Vaš vrlo obradovao. Knjiga je bila učeno djelo od

[1] P i t' h a (Pitha) František (* 1810. † 1875.), doktor liječništva, od g. 1843. profesor kirurgije u Pragu; od g. 1857. profesor u Beču; g. 1859. učestvovao u talijanskom ratu.

[2] Dr. Č e j k a Josef Radomil (* 1812. † 1862.), profesor liječništva, velik prijatelj književnosti, pjesnik, prevodilac Goethea, Shakespearea, Hauffa, španjolskih nar. pjesama i dr., preveo je brošuru grofa Draškovića: „Ein Wort an Illyriens hochherzige Töchter" pod natpisom: „Starší dějepis a nejnovější literární obnova narodu illirského". V Praze 1845. Přel. Dr. Č. Tisk a sklad Jar. Pospíšila". Dr. Kampelík u listu „Květy", 1845., str. 92. vrlo je pohvalio tu knjigu i preporučio, da bi je nabavio svaki Čehoslovan (kao i prijevod Lamblov „Pohled na Bosnu") i raširio medju sugradjanima. Dr. Čejka je pripadao kolu prijatelja „Matice Ilirske", širio njezina izdanja medju Česima i pisao o novim pojavama ilirske literature. Od njega potječe pohvalna obznana III. knjige „Kola" u listu „Květy", 1844. g. Životopis njegov napisao je prof. J. Máchal (v Rokycanech, 1906.), no o njegovim vezama sa Zagrebom nije u njem ništa spomenuto.

[3] Taj praški znanac Lamblov bio je valjada jedan od učesnika izdanja („izbrani izmedi braće penezničar") jugoslavenske mladeži u Pragu na korist češkog narodnog kazališta: „Српске народне пјесме са преводом чешкијем а части пољскијем" (1852.) Sr. „Zasláno" (priposlano) s potpisom J. Vranjičani-Dobrinovića u „Lumíru", 1851., bi. 25., str. 600.

Digitized by Google

Palackoga : „Zeugenverhör über König Ladislaus (1457.) Tod",[1] u kojem delu sam i ja napisao čast : Medicinisch-epicritische Bemerkungen über K. Ladislaus Krankheit u. Tod. Valjda ste čitali u Novinama o ovoj zanimivoj stvari ; nu ja sam želio, da sàm original čitate, i zato sam 1. iztisak Vama poslao. Pitat-ću prijana Josipa, što i kako je učinio, da Vi još dan-danas Vaš exemplar dobili niste, i da Vam ga na svaki način pošalje.

Nemojte zaměriti, dragi Gospodine, da i ovi put kašnje odgovaram. Ja sam bio na putu pet mesecah danah, prolazio sam Němačku, Holand i Belgiu, Inglezku, Franciu od Pariza do Marseila, i odtuda išao sam preko Nice, Genove u Pisu i Florenc, gdě sam do 5. ovoga meseca boravio. Povrativši se preko Bologne, Padove i Mletakah, stigô sam u Beč na 8 danah, odkuda sam tek prekjučer kući došao. Nalog mi je bio znanstveni lěčnički, posla je bilo dosta, troška nemalo, ali sam vrlo lěpih stvarih vidio i sve znamenite škole medicinske poznao. Sada pako imatću posla s pisanjem moga „Bericht-a"[2] te i s učenjem na ovdašnjoj školi lěkarskoj, na kojoj sam postao ove godine Docent, t. j. pravni učitelj.

Što se knjigah tiče, o kojih hoćete da pitam G. Čejku i Pospišila, mogu Vam kazati, da sam već god. 1849. kad sam u Zagrebu zadnji put bio, s gosp. P. Babukićom govorio i kašnje i njemu pisao, kao što i pokojnom St. Vrazu, sve što sam znao. Računi i knjige prolazile su mnoge ruke od gosp. Šafařika počemši u moje, gdě ih je gosp. Čejka ostavio. Ja sam želio rěšiti se ih svakako, da mogu poslati ostale novce gosp. Babukiću. Na svoje troške javio sam u Novinama, da su knjige kod mene, jer gosp. Pospišil nije htěo prodavati, niti gosp. Řivnač. Kašnje sam opet pitao, kamo ih valja poslati, kad se prodati nemogu, nu odgovora nije stalo. Tako stoje još svezane kod mene osam godin danah, brez da sam što prodao. Sve što sam bio primio, mogu odmah predati kamo i kako hoćete ; što je sve u nutra, nemogu Vam kazati, jer nisam od onda, gdě sam se iz Dalmacie povratio, gledao. Mislim da je 1-oga svezka Drobnića rječnika několiko exemplarah i što još neznam ale predatću dragovolje sve što ima kod mene, samo da mi javite, kojim putem hoćete da se pošalje.

JOSIP MILAKOVIĆ: ŽIVOT

Šta li je život ?
— — — — — — —
Godine idu,
Idu i ginu.
Proljeća dodju,
Dodju i prodju.
Tvoga vrh stabla
Sve manje cvijeća,
I manje ptica,
Sve manje voća,
I manje slasti — —
Gole se grane
Pružile gore,
Suhe se ruke
Podižu k nebu.
Stablo se suši,
Suši i ruši,
Lomi se, pada — —
Sane i vene,
Vene i klone,
Klone i trune — —

[1] V. Abhandlungen d. k. böhm. Ges. d. Wiss., 1856., i posebno izdanje.

[2] Reisebericht. 1856. Notizen über die auf einer wissenschaftlichen, im Auftrage des Prager medizinischen Professoren-Collegiums mit Verleihung des Edl. v. Krumbholz'schen Stipendiums vorgenommenen Reise berührten Plätze etc. Prager Viertelj. Bd. 55.—61.

Digitized by Google

Šta li je život ?
— — — — — — — —
Il varka sve je ?
— — — — — — — —
... Varka ... i sanak ...
I tlapnja pusta,
Krinka života,
Maska je samo,
Svisno jer ti bi,
Kada bi znao
Tajnu stvorenja
I veljeg Ništa,
Otkud i kuda
Svi će životi,
Svijetovi svi će
S pitanjem žudnim
Očajna krika :
Kamo i kuda ?
Čemu i za što ?

Odzivom vazda
Bit će ti Šutnja,
Koja kroz svemir
Prolazi tiha,
Vječna, posvudna,
Ledna i hladna,
Nijema i grozna,
Mramorna, tvrda — —
S okom bez suza,
S grudma bez duše,
S ustma bez riječi,
Bez odgovora — — —

BUDE BUDISAVLJEVIĆ ST.: MALI CIGO

CRTICA IZ KRAJIŠKOGA ŽIVOTA

Pod visokom krošnjom starih kestena sjedi stari kapetan Gnjajo na drvenoj klupi, pa počiva. U debelu hladu starac topka iz lulice kratke, a dim se kolutićima savija sve ispred nosa umirovljenomu učitelju, nepušaču Cviji. — Ovaj se s Gnjajom odvajkada nešto rodâ, po nekoj tetki, šta li, čiju je dobru dušu Gospod davno pozvao u nebeske vedrine, rodâ, pa stoga rado s tetkom Gnjajom šećukne i uza nj prisjedne. Oba su nekud mršavi ljudi, ali nijesu suhoreki ; dapače Gnjajo rado razgovara, a kako je već premašio osamdesetu, nije čudo što se mnogo toga iz davne davnine sjeća. Nego držeć je starčina — tetak te kako i danas jošte : na lijevo uho dobro čuje, na desno oko dobro vidi, meka jela voljko jede, i na tvrdu logu slatko spava ; e pa šta bi još ? ! Niti mu se ruke i malo treskole, niti ga je pamet stala ostavljati. Ta on i danas kao u prste znade nabrojiti svih trideset i toliko članova stare svoje zadruge, štono su živjeli pred domala sedamdeset godina ! A ratovi po Italiji, a bojevi i kreševa s Turcima, — o njima li, što je čuo ili sam vidio, podje kazivati, a ma ne bi dopripovjedio devet godina dana.

Kad prisjednuvši na stocu ili na klupi prekrsti koštunjave krake, iz duboko uleknutih crnih očiju sama se sobom toči bajna priča ; a tek da ti ga je čuti, kad okrene protirati one sijede duguljaste brke ! Ê jest Gnjajo, štono rijek, u horu usječen !

U mnogom je druge žice nećak — učo. Sitan, tanušan, ćelave glave, kratkih sijedih brčića, a velikih nekud čeznutljivih zelenih očiju. — Čisto je na njemu, ako i ostarije ruho, a iz desnoga džepa uvijek viri dijelak pomno smotana modra rupca. Malo što i govori Cvijo, ta on je i pod stare dane ostao učo, to jest sušta skromnost. Pa kad Gnjajo zagusti, a moj ti Cvijo naperi uho,

Digitized by Google

poklopi desnicom dugu sijedu bradu, zguri se pa sluša, a ma sluša pomnjivo' ukočeno, e ni djaci njegovi nijesu pomnije slušali njega, kad bi im ono onda u osnovnoj školi tumačio račun ili štivo.

Sjela jutros njih dva, a moj tetak istom dopričao, kako se sve po ljetnoj žezi namučio, kad su ono naši Ogulinci pred pedeset i četiri godine išli dolje u daleku Vlašku i Bogdansku. I pozamukne nešto, po okrajku pete kucne lulicom, da se pepeo istrese, pa odjednom zapjevulji tihim, mrvičak hrapavim glasom :

„Cigani se legu
Na velikom br'jegu ;
Cigančice male
Pomolile glave,
A Ciganke velike
Isplazile jezike."

— Šta to, šta Vam je to, tetak, palo danas na um ?

— Ništa, onaj, znaš. Idući amo srio sam jutros dva Ciganina. Dočepali se negdje rakije, pa se deru i tobože pjevaju, a sve se ljuljaju, posrću desno, lijevo. Pa se evo sjetih, kako su nekad „kovači" u mom rodnom kraju, dašto sajmenih dana, kad bi se ponakresali vina, znali kreštati : Cigani se legu, na velikom br'jegu ; Cigančice male, pomolile glave itd . . .

— Ê hoće Cigo, kad zaradi, da i zapije ; ali je ono jadan život, tetak.

— Bog dao mi, jest : muški se bave s ono nešto kova za gvozdene roglje, svrdlove, brave, a žene prose od kuće do kuće i gataju u rešeto, u dlan, ća u sô, i nalaze i proriču, što niti je bilo niti će ikad biti ; svejedno. Nego da nije njih i njihove prošnjave, mnogo bi Ciganče po muškoj privredi od gladi skapalo. Što „kovači" prisluže, dobro si rekao, to se i zapije, a žene onda s dana u dan daj prosi, daj gataj i tako do kraja.

— Ili, što je još glavnije : ili kradi, a ništa ne radi — žurnije primače učo.

— A nu, nu ! — ne brani kapetan Gnjajo.

— I djeca im ništa bolja nijesu.

— Kud bi iver od klade, nećače ? Već za malih nogu vražji čobančići ! . . . Ha gle, baš mi pade na um, kako je jednom, davno je to bilo, — mali Cigo utekao ispod „smrtnih" šiba.

— Je l', je l', e da ; dete, tetak dragi, da čujemo, kako je to bilo ?

— Evo kako : Pošli naši na vojsku, satnija i svi časnici, a zapovjedništvo satnije kod kuće zapalo starog umirovljenika, poručnika Luku, što je u ratu lajtmaniju dobio.

— Poznavao sam ga, Bog mu duši dao lako ! Ne bješe preučio ; ali je bio okretan pa i strog u službi, bar su tako često govorili, koji su negda s njime služili, — uleće u riječ nećak.

— Tako, tako je, Cvijo ; dobro su ti, pravo su ti rekli. Ostala mu od oca, nekad lugara, u sjedištu satnije kućica, pa su on i lajtmanica ondje živjeli, a djeca i unučad malo pomalo širom se po svijetu rasula . . . Ele, planuo rat, pa ti moga Luku odozgo pozovu, da kod kuće preuzme zapovjedništvo satnije, a on se, stari vojnik, Bogo moj, dašto voljno pokorio zapovijedi. I vjere mi, išlo sve u redu, dok mu se nije razbolio upravni časnik, „konomist", takodjer čoek već stariji, ali u svoj posao te kako upućen. Logom ovaj leži, a upravne po-

Digitized by Google

slove morao odmatati sam „veljbaba" (narednik) Mileta, što je još od mladih nogu služio kod „konomije".

— Ê pa da, valjani su to bili radnici, sve ako i nijesu velikih škola svršavali. Koncepat, i to njemački, bio im je doduše sav na jednu taru tkan, ali zato tačan, pravilan ... a da, sjećam se ja ...

— Nu, nu, Cvijo, dobro se sjećaš. Pa što ne bi, po dvaest, triest godina uvijek kod uprave, mora naučiti koncepat, nu da. Nego znaš, one svakojake zakone, što su ih u Beču kovali, klesali, tesali, pa one svakojake Nachtrags-Verordnunge, naknadne naredbe, kako li se kaže, što su odanle svake godine po dvoja, troja kola izdavane, ni sam nečastivi ne bi popamtio, a kamo li krštenik : ako nije baš vom Pick auf učio.

Gnjajo protare oči, pa će :

— Sad slušaj ! Eines schönen Morgens, ne lezi vraže, dojakari starješina Kuzman Bralić iz sela Škripavca mlado Ciganče i prijavi, da je Cigo Marko kao jučer na pašid ugačkom motkom, da prostiš, ždrokao njegovo ždrijebe i ždrokao, ždrokao, uživajući, kako se jadno živinče bacuka i od muke rita. I bodi, pa bodi, dok ne procurila mutna krvuština, a kad sjutradan, aliti ždrijebe otegnulo papke, crklo, eto gle ... Uštokao se starješina, sapeo Cigančetu ruke, pa ga priveo vlasti, da odgovara. Kao bijesan skoči poručnik Luka, ljudski ponategne Marka ubojicu za obadva uha, da je ovaj skičao kao malo prase, pa ti predade drskog derana „veljbabi" (narednik), vičući u sav glas : Protokoll aufnehmen, species facti verfassen, ins Regiments-Stockhaus einliefern ; pseto jedno, Ciganče jedno, ja ću tebe naučiti pameti ! ... Presluša veljbaba Mileta starješinu, pa megdandžiju Cigu, koji se je, sav u jednoj suzi, a drhćući poput pruta od ljutoga straha, branio, da se on samo šalio ... „Šalio, ne šalio, ti si sad naš gost", zakriješti narednik i ponese zapisnik u drugu sobu poručniku. Ovaj pročita, izdere se i opet na Cigu, pa naloži, neka ga smjesta strpaju u buharu, a „špekci-vakci" nek izradi veljbaba na pretpostavljenu pukovniju. Još drekne : „Den Kerl kurz schliessen"! Moj ti Mileta naloži kapuralu Jovelji, nek zločinca odvede u samicu i neka ga „po propisu" okuje u gvoždja. Kad povesti Markića preko dvorišta u zatvor, božjak gotovo zanijemio od straha. A kad to vidjeli ćaća i maja, koji su već isprva dotrčali bili za starješinom, pa sluktili pod prozorom kapetanove sobe, što se peri, stane ih dreka, vika, ne bi jače, Bože prosti, da se je selo upalilo. Mali Marko opet, čuvši jauk svojih roditelja, zaplače u sav glas, a oni trgnu cičati, bugariti, kao za mrtvim djetetom ... Kad Marka pod ključ, a oni poteku pred poručnika, te ga uzmu zaklinjati i bogoraditi, da im pusti na slobodu „rušpiju" njihovu, jer će inače u hladnu vodu poskakati ; a kud će onda ostala siročad njihova, koje dašto ni imali nijesu ! ... I podje otac Marko kaljavim rukama trgati ono nešto musave, otrcane košulje na sebi, a Ciganka čupkati nešto crne krpetine, biljeg tobože crne žalosti na razbarušenoj glavi. Poručnik Luka naoštri koljače, pa ih ljutit izgrdi ljuto, a oni se bace na zemlju, pa klečeći stanu puzati do njegova stoca, ljubiti mu „skute i koljena". Mrko im otkreše Luka, da se carski zakon mora vršiti, i uputi narednika, a ovaj podčasnika, neka ih ispurli van. Sad tek počne otac busati se čekićem u prsa, a majka prstima čupati kovrčastu crnu svoju kosu. I ču se njezin bugareći glas, kao poruka već pokojnoj majci, a po mrtvu sinu :

Digitized by Google

„Jao majko, jao dobro moje,
Ne šaljem ti dunja ni jabuka,
Već ti šaljem srce iz njedara ;
Jao Marko, ptiću-sokoliću,
Rano li mi u zemljicu leže !
Jao Marko, sunce moje jarko,
Rano li mi za goricu zadje !"

I još bi dalje valjda bugarila, dok joj suza oči ne ispije, i još bi dalje busao se ćako, dok mu čekić prsa ne probije : da Jovelje kapurala nije. U svu mjeru horan, okrenu i starac Gnjajo dap jesnički sklada riječi, pa zarubi : S toljagom u ruci poždene tad jaka kapuralina roditelje, a oni zakonu i starješini od uvijek pokorni, izmaknu postrance, pa onda na prazno šajmište, ne bi li se ondje od jučer našlo štogodj izgubljena crijepa, vrča, opanaka, rublja ili ma što, iz čega bi se uz priliku mogao izbiti koji novčić. — U neku je ruku sreća po njih bila kapuralova batina, jer da se još malo budu ustavili pred zatvorom, čuli bi bili vrisak i pomaganju zlatnoga svoga ptića tako jaku i potresnu, da bi im, kako ih je Bog stvorio meka srca — prisio svaki zalogaj, a ma do sudnjega dana !

Učo se slatko nasmija tetkovoj šali, a ovaj nastavi :

— Dok se je sve ovo zbivalo, nemilice škriputalo pero narednika Milete i još duže, da cijelo dopodne, pa i dobar komad popodneva, dok je salatio species facti. Pred zahod sunčani vratili se sa sajmišta stari Cigo i jadnica odgoja Markova, pa opet udri u plač. U sav glas bugare i sreću svoju kunu, mislio bi do neba se čuje ! Pa sjutradan u cik zore, te pred večer, i treći dan jauk ih stoji i lelek grdni, sve do u kasnu noć. I tako iz dana u dan ne znaš, što se od njih radi, a pašče kapural djeteta im ni nazreti ne da ! . . . Pod konac osmog dana segla tuga do vrh glave gore, pa im dolazilo, čini ti se — eno će sad na od sebe nešto učiniti, eno će se skončati . . . Pred mrkoga poručnika ne da strogi narednik ; k očinjemu vidu njihovu, k sužnju Marku, ne da otresiti bezdušnik Jovelja, a nebo visoko, a car daleko, a u dlan svoj rodjeni gatati ne pomaže . . . Od goleme žalosti već nekud u licu potamnjeli, očajali nesrećni roditelji. Jedina još sreća, što ne slute jadni, da je mali Marko obnoć zamirao od goleme bolje, kad mu gvoždja već u polak izglodala bila i od sebe suhe nožne kosti : bar tako je vriskao i vriskao, dok se narednik nije smilovao, pa kapurala ovlastio, neka skine ledene lisice s izangjalog griješnog tijelca jadnomu Markiću . . . Ljudi, što bi preko dana dolazili k satniji, slušali plač i cvijel roditelja, slušali jauk i vrisak zatvorenika, slušali da, pa neki se čudili, neki se smijali, a neki šale zbijali i sitne i krupne, ljudi bez srca i duše, eto. A ne vide ili ne vjeruju, kako ćaki i majčici oči gotovo da iskoče od čemera i očaja, a nikad se i ne suše od rodnih suza, što jedna drugu stižu licem, na suncu izgorjelom, od tuge isprutanom, izmreškanom.

Raskokodakao se sve to življe Gnjajo, pa će opet : E, ali najzad boli, tuzi i najtežoj muci — tako sudav ljudska od zemana nosi — a ovako, a onako jednom mora biti kraj . . . Deveti dan, moj junače, stigne satniji rješenje pukovnije kao sudbene vlasti, i to s ledja na samoj kaznenoj prijavi, a ma cigle tri, četiri riječi : Natrag — satniji s uputom na § x kz. na uredovanje.

Digitized by Google

— Šta je to ? Zabezeknuo se poručnik i satnije zapovjednik, pa zovne narednika. Ovaj pročita, zine i on i razjapi oči . . .

— Imadete li pri ruci taj vratrenji kazneni zakon ?

- Nemam, ali će biti negdje na stolu gospodina poručnika — upravnika.

Pretražiše svuda, knjige naći nigdje. Podje onda narednik po nalogu poručnikovu u stan k bolesnomu upravniku, i ovaj ga uputi, na kojoj je pregradi zakon. Sad pritisnu oba čitati ; ali im stvar ni tad ne bijaše dosta jasna. Narednik se morade vratiti k upravniku, i ovaj mu najzad protumači, da je krivac ne samo maloljetan, već da mu nije ni četrnaest godina, pa stoga se, počini li zločinstvo koje (tako zakon glasi), — kazniti imade ne po javnoj oblasti, već putem kućnoga zapta. U ovom slučaju — uputi narednika upravnik — kazniti imade dijete rodjeni mu otac šibom, a ne satnija, a kamo li pukovnijski sud . . . I pribode naredniku Mileti, što nije bolje pazio na okrivljenikove godine, kad je pošao slagati species facti, a ovaj ne smjede reći, da je tako zapovjedio gospodin poručnik i satnije zapovjednik, u drugu ruku opet ne htjede reći, da se ni sam nije bolje u posao razumio . . . Podje i sve potanko razloži staromu poručniku Luki, a ovaj ti, moj brajane, plane, da se sve prašilo oko stola, kad su amo tamo stali vrcati ondje zaležali službeni spisi. „Dummkopf, Švabo" — kriješti stari Luka, — „blekan jedan — a ma pravo kaže narod : troja kola mudrosti, troja kola ludosti ! Kakova je to glupost, prepustiti ocu Cigi, neka izdeveta sina, što je od njegova jongunluka crklo tudje ždrijebe, o, o, o, hm ! Takovu benavštinu u zakone utisnuti može samo Švabo, jer mu se s odviše pameti puši glava, mućka mozak, nu !" . . .

„Da šta smo činećí ?" — izvali oči narednik.

„Šta ste činećí ? Reci kapuralu Jovelji, neka maloga izvede i na klupu povali, pa neka onda ćaća sinu pred tobom odrapi vrućih dvaest šiba ; eto to ste činećí, mudra ćumo, gospodine veljbaba. Da budemo mi ovdje na turskoj medji slušali reglamane Švabine, davno bi nas vratar pozobao, davno bi već i mene rdja izjela. Gdje je on vidio Cigane, pa još ove naše, šta li znadu i mare oni za naše dobro, za našu ždrebad! O, o, o! Hajde sad, veljbaba, na posao ; kehrt euch, kipti", izdere se najzad u po šale, u po zbilje poručnik.

Narednik dadne nasjeći šiba i odredi, nek se malko nakvase u vodi. Kad to bilo, kapural Jovelja priredi klupu; a onda će narednik pozvati ćaću, nek malešu sinu po carskom propisu otpara ljutih dvadeset. E sad dodje kobni čas, i Mileta ponese ključ, pa izvede „zločinca" iz zatvora u dvorište, u kome su još od rane zore jaukali roditelji; a kad ovi vidjeli i čuli, što će s malim Markom danas biti, stane ih iznova jauk u sav glas, pa opet okrenu u stare diple : počnu čupati svoju kosu, noktima grepsti lice i tući se šakom u prsi. Sad pozva narednik iznovice oca i naloži mu u ime zapovjedništva satnije, neka svomu malcu, nevaljalcu, i to smjesta, ali ljudski, „po nekoj strani" otpara dvadeset šiba.

„Ubij me, gospodine veljbaba, Bog ti prostio, ali to ne mogu"... zabugari kovač Marko, a u isti mah pribugari kovačica majka : „Ubij nas oboje, ali ne ubijaj djeteta našega, sve ti tvoje cvalo i pjevalo !" I stadoše na koljena padati pred narednika, a mali se Marko, koga je kapural Jovelja držao za rukav, trese kao šiba, ili štono vele, kao da ga je uhvatila deveterna groznica.

Digitized by Google

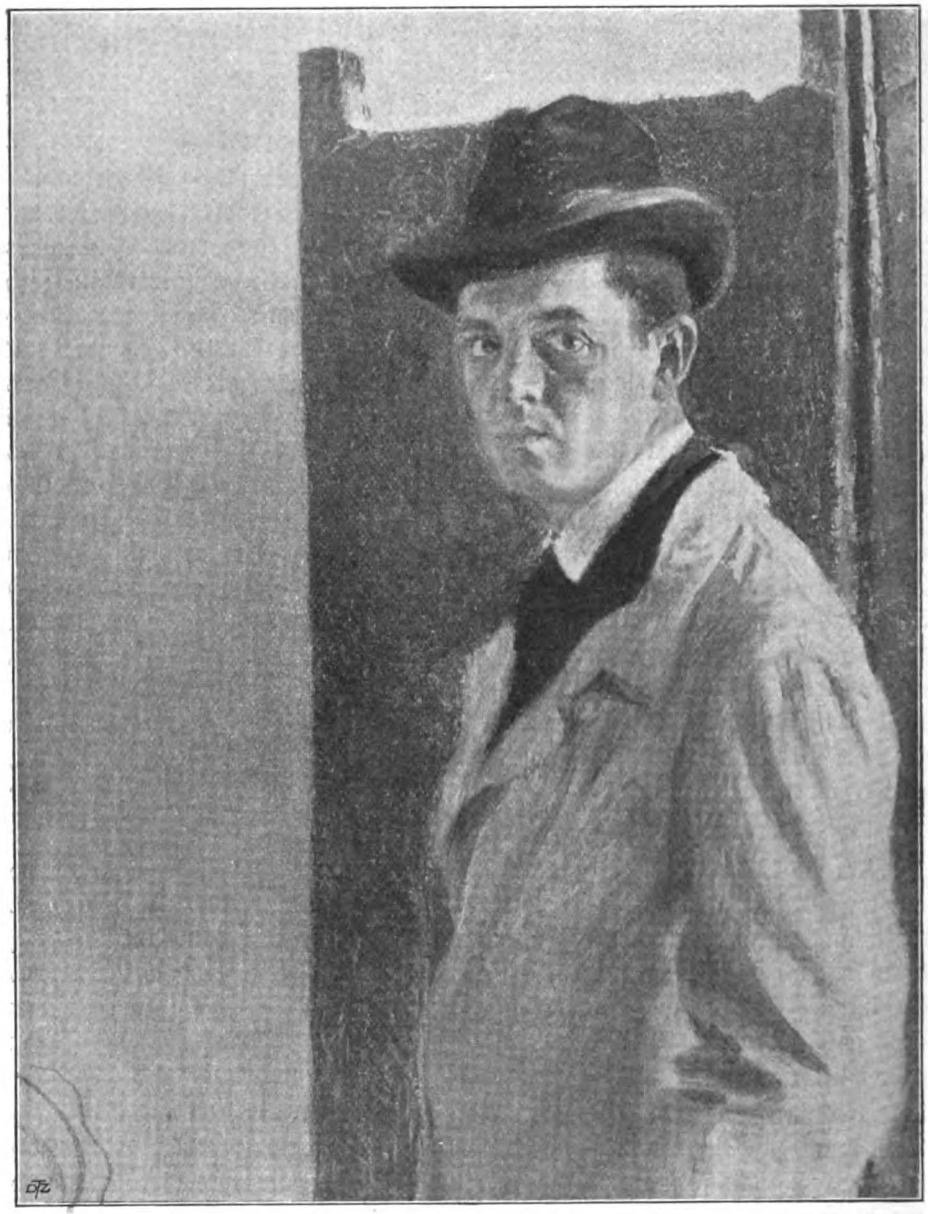

M. A. Marinković: *Autoportret.*

„Tuci, Cigo“ — iznovice zagrmi „veljbaba“ —, jer ne htjedneš li, to će biti gore po nj i po te“, — a ovaj se odupire vrišteći, što ga snaga nosi : „Ne može se, gospodine veljbaba, ne mogu ja svoje meso jesti, svoju krv piti, ne mogu te ne mogu eto, pa makar me zapala vječita robija“. Naredniku ne ostade ino, već javiti gospodinu poručniku, da se i radšta se kazan ne može izvršiti, kako je zapovjedio, jer je stari Cigo Marko ni pod živu glavu ne će da ovrši. Ljutnu se privremeni zapovjednik satnije i naloži, neka mu predvedu oca Marka. Ovaj udje, žeňa za njim, i sad on propišti poput ljute guje u procijepu : „Kumim te Bogom i Bogoro-

Digitized by Google

dicom, gospodine kapetane, ne ubijaj mi djeteta, ta ništa jadniče nije skrivilo ni tebi ni meni, pa radšta da ga ubiješ, ako Boga znaš ?"

„Dobro, Cigo, kad neš ti, hoće kapural — jesi li me čuo, da izvrši mjesto tebe kazan, koju carski zakon propisuje. Kupite se oboje, a Vi, naredniče, dajte nalog kapuralu Jovelji, nek obavi očev posao. Izdiri van, Ciganluče !"

Složiše se i otac i majka do nogu poručniku, pa mu opet ljube skute i koljena, naričući u sav glas : Ao Marko, ao dobro naše, jao nama, kuku, lele, danas i do vijeka ! I stade ih cika, a gustom je suzom prate : Ubij nas evo, sijeci, žive nas sijeci, peci, radi od nas, šta ti drago ; ali ne kolji janjeta našega, a bez noža i handžara, kapetane, ogrijano sunce !

Dogustilo staromu poručniku, dodijalo mu najzad ovo benetanje, te ih silom dadne otpremiti iz uredovne sobe, mrmljajući sam za se : to su ti mudri propisi švapski. — I naloži, neka Mileta smjesta dade izvršiti kazan, da se već jednom otresu derana i njegovih roditelja.

„A ti bar dopusti, kapetane, diko, sve ti tvoje cvalo i pjevalo, da dijete sam položim, gdje treba".

„To možeš, a sad kupi se, makljaj".

Ispadne ćaća Marko s materom maloga Cige iz sobe, pa poteče k djetetu, te mu povikne : „E kad druge nije, nek se vrši carska volja. Lezi hrano, lezi sunce, lezi srećo moja !" Pa ga priturne k zemlji, a klupu brže bolje naturne više njega. I povikne, zagledav se u kapurala Jovelju : „Udri, kapurale, kad druge nije, jer ja ne mogu nikako, prenikako ne mogu, eto". — Prevršilo mjeru mudrovanje kovača Marka, plane narednik, pa naloži kapuralu, neka nevaljalca s mjesta ispod klupe izvuče, sa zemlje pridigne i na klupu pruži, a onda nek — obavi posao. Kapural dašto posluša, uhvati maloga Marka za šišak, pa ga oštro prodrma i povali na klupu. Dreči mali, da se zemlja trese, a roditelji cvile, plaču, u sav glas ridaju, e se, misliš, oblak prolomio. „Ne prebijaj, ne ubijaj, Bog ti zdravlje dao i kapetaniju, kapurale, obraze pošteni". Ali kapural Jovelja čineći se gluh, ljutito se izdreljio, pa će zagrmjeti : „Kalaj gaće, Cigo mali, gade i otrove". A mali se trese, ali ne čuje. Nov jauk i lelek roditelja : „Ajme, prebi ga, ubi ga, mrtav je, gotov je, eno . . ." I ceri se, mislio bi — u smrtnoj stravi otac na mater, a ona na oca. — U to poručnik Luka pozvoni zvoncem, a pisarčić izleti javiti, da treba narednika.

„Skidaj gaće" — iznovice dere se Jovelja i ne čekajući više, strgne Cigi gaćice, a pisarče mu doda nakvašenu motku. On da će zamahnuti, a mati se i otac groznim vriskom u isti mah kapuralu saviju oko vrata, vrišteći u sav glas : „Ubij nas, ubij nas, Bog ti prostio, gospodine kapurale !" — I dok se oni stali s njime tezmati, moj ti malac s klupe gjikne pa bježi što ga snaga nosi. U tren oka naždenu se za njim roditelji, vičući : „A jao, a jao, utopi se, utopi se dijete ; stani, stani, očinji naš vide". U tren oka zamakao mali iza kuće u ljeskovo grmlje, a roditelji potekli dolje k vodi, da ga stignu, da ga spasu, svako na svoju stranu. Tren dva zapanjio se kapural Jovelja, a dok se on dosjetio jadu i za malim Cigom uperio, nigdje glasa ni traga ni njemu ni roditeljima, kao da ih je crna zemlja pozobala. Uzvijerio se Jovelja, poteci, zirkaj amo, tamo : uzalud. — Najzad mu ne osta ino, već da podje javiti narednika, što se je dogodilo. Ovaj zine i onda

Digitized by Google

se sav osupnut uputi k poručniku Luki. Kad privremeni zapovjednik „primiti raporat", u prvi mu se tren namrštilo čelo, mislio bi, sad će prasnuti gromovi. Mileti već stao zapinjati dah. Odjednom prasnu stari u gromoran smijeh i zagudi: „Pravo nam budi; dummes Zeug das Ganze; eto to su ti Švabini mudri zakoni, verflixte, vermaledajte Geschichte! Nego, slušaj Mileta (ovaj protrnu): — jes' čuo more — ne šali se, kad ih stigneš, već ispraši ljudski kožun jednomu i drugomu, ispraćikaj onako, znaš, i ćaću i sina, jakože podobajet, ili ćeš mjesto njih sam kusati, ali grko...

— Razumijem, molim pokorno — nešto okiselo odvrati Mileta, oštro segnu desnicom na uho i strugnu, okrenuv se na peti, poput zvrka na vrata.

Šta je dalje bilo, ne mogu ti reći, Cvijo, jer se već pravo ne sjećam; ali mali Cigo jedva da se je onud navraćao barem koju godinu.

Reče, zijevnu u dlan starac Gjnajo, povuče iz prsluka srebren sahat, pa će: Oha, sad na podne, hajdemo de kući, druže!

— Idemo de, a ja ću Vas lijepo otpratiti, — prijazno kimajući glavom odvrati učo i dovrže: Nego hvala, lijepa Vam hvala, tetak dragi, na pošalici; ta rado ja slušam svako Vaše pričanje; nije ni ova pošalica predena na preslici njemačke mudrosti, već je nikla na gredici našega domaćeg oranja, a to baš meni godi, eto: živio!

Usta Gnjajo i potapša Cviju po ramenu govoreći: Ne kadi, učo — rode, ne ištem ja hvale, već ti pričam, što je nekad bilo i kako je bilo, dašto vo vremja ono, znaš!

— A nu, nu— ču se tiha povlada účina, i oni podjoše laganó mirnim, sporim korakom starih umirovljenika, što no ih za šalu zovu „dokonjaci". Pred stanom se tetka Gnjaje rastadoše, poželivši jedan drugomu „dobar glad", a onda se Gnjajo podje uspinjati u drugi sprat visoke kuće, dašto ne naglo, već popostavajući, i zapjevulji nešto muklim glasom:

Cigani se legu
Na velikom br'jegu; itd.

Nego zimus je prestao pjevuljiti, zavezao pošteni starac zauvijek: Bog mu lako dao plemenitoj duši!

VANJA KOSAN: IZ SELSKE JESENI

Kiša pada, u zemlju propada,
Lišće pada, po blatu se kalja,
Mutni dani — goli sirotani,
Sâm žalosni bogalj do bogalja.

Sunce mlako i sebe se stidi,
A oblaci ko dimovi sivi
Samo vise i sapu ti guše
Te se jedva i diše i živi...

Selom, širom, mušice se roje,
Kisom koma mire svi budjaci,
Kazan radi... a kraj njega leže
I galame pijani seljaci,

I papkaju iz lulica malih
Duvan smrdljiv ko zatrula trava,
I pljuckaju jetko i — onako,
Kako i njih život zapljuckava...

Digitized by Google

NIKOLA VUKOJEVIĆ: GOLINA I GOLINJANI

Kad za ljetnih dana nad Golinjom pripeče sunce, preleti ponegda visoko zrakom koji stari gavran, grakćući: kvar, kvar, kvar!

Golinjani vjeruju, da graktanje gavranovo navješćuje smrt koga čeljadeta ili blaščeta u kući, pa kad ga koji od njih čuje, izgovara obično zlovoljno kao za odgovor gavranu: kvar ti o glavu! Time misli, da je odbio od sebe navještenu štetu ili nesreću.

Ali varaju se Golinjani. Graktanje gavranovo ne znači ono, što oni zamišljaju.

Gavran ima krila, pa leti. Ima bistre oči, kojima s visine sve posmatra, a, vele, da ima razum i dobro pamćenje. Živi dugo, dulje nego čovjek, pa mnogo zna. Leti brzo i daleko. Vidio je druge krajeve i druge ljude. Pamti prošlost i gleda sadašnjost. Leteći iznad Golinje, sjeća se on plodnih poljana, lijepih sela i varošica, iznad kojih je drugdje lijetao; sjeća se, kako je za njegovih mladih dana u Golinji bilo, kad je na ljudima odozdo prema sunčanom sjaju bljeskalo oružje i svakog dana čuo se zvuk vojničke trublje i prasak pušaka. Pa gledajući sad pod sobom pustoš kraja i siromaštvo ljudi, ražali se i starome gavranu i on zatrese svojom ćelavom glavom, veleći: kvar, kvar, kvar!

Jer mjesto rodnih polja vidi ovdje zaparloženu ledinu i loše obradjene ili posve zapuštene oranice; mjesto vinograda brežuljke obrasle bujadi i dračom; mjesto šume i grmova zakržljavjelu i beskorisnu šikaru.

Ne vidi više stasite, sjajno oboružane ljude; ne čuje zvuk trublje ni prasak pušaka. A i jasna i zvonka pjesma djevojačka zamukla je, kao da je cijeli ovaj kraj obuzet kakvom velikom tugom i žalosti. I same drvene slamom pokrivene kućice kao da tuguju: iznad njihovih, na pola istrulih, pljesnivih krovova rijetko se vije dim, crvotočinom izjedena brvna ispucala su i kao od žalosti pocrnjela. Dvorišta su opustjela, a nekoja i obrasla travom, onom osebujnom travom, koja raste na garištima i ruševinama.

Na poljima i po livadama ne vide se više, kao prije, stada goveda, krda ovaca, čopori svinja, ni jata gusaka, već tek tu i tamo opaža se po koje blašče i ponešto živadi po dvorištima i u blizini kuća. Uz to vidjeti je u hladovini voćaka po koju baku ili starca i skupine nedorasle polugole djece, odjevene obično samo platnenom košuljicom, bose i gologlave, u veseloj i nevinoj igri i zabavi. A na poljima i po vrtovima rade tu i tamo ženske same. Muškaraca nema. Čini se, kao da su izumrli — izginuli u onim vječnim bojevima, što su ih vodili, a od kojih, osim spomena, danas više ništa nema.

Kvar, kvar, kvar! A sunce jasno i blago sija, u njegovu sjaju kupa gavran svoja krila, ono obasjava jednakim sjajem i divotom pustoš Golinje i siromaštvo Golinjana, jednako ih obdaruje svojom sveoživljavajućom blagotvornošću, kao i najljepše krajeve zemlje.

* * *

Jednoga ljetnjeg popodneva, kad je starac Mojo Nišić ležao na travi u hladovini velikog oraha u svojoj avliji, bànu odnekud pred njega seoski starješina Petar Pavlović Pomrčina i nazva boga.

Starac Mojo pridiže se malo, odzdravi, pa namještajući se na travi, ponudi starješinu da sjedne.

Digitized by Google

— Koja te sreća donese ? — upita ga.

— A, eto, poslom, — reče starješina, spuštajući se oprezno na travu.

— Poslom, veliš ! A kakvim ?

— Ma, nije dobro. Zovu ti sina u soldačiju, pa sam donio pozivnicu.

I starješina maši se u džep svoga plavkastoga seljačkoga zubuna i izvuče listak zgužvane hartije. Razvi je, pa namrštivši čelo i nabravši svoje velike crne obrve, pod kojima su bila isto dva velika crna oka i mršavo kozičavo lice, radi čega je valjda i dobio nadimak Pomrčina, poče nesigurno čitati. Kad je dovršio pruži Moji pozivnicu.

— Eto, čuo si ! Tu veli kroz tri dana i pod prijetnjom dovedenja. A to znači, ako se ne prijavi u kotaru za tri dana, doći će šerežani po njega. Dakle, ne šali se.

— O, o, o, vidi nesreće moje, vidi ! — reče starac Mojo s dubokim uzdahom. Pa kao da ga je kakvi teški teret pritisnuo, poniknu glavom i lupi se svojom koštunjavom rukom po koljenu.

Ta vijest značila je za njega teški udarac. Od osmoro svoje djece podigao je na noge jedino dva sina — ostalo pomrije još u djetinjstvu. I obojica mu sinova odoše u Ameriku, da zarade što, pa da plate dužni porez, obnove kuću, kupe i komad livade. Jer na osam rali Mojina grunta teško je bilo jednome živjeti, a kamo li dvojici. Tu se jedva sastavljao kraj s krajem : o Božiću ili najkasnije o Uskrsu valjalo je već kupovati kukuruz. U zadnje tri godine, što su mu sinovi bili u Americi, obudovio je Mojo i ostao posve samohran. U to mu je vrijeme i stariji sin poginuo u Americi radeći — smrvila ga mašina. A mladji evo tek što se povratio i Mojo mu se obradovao kao ozebao suncu, mora u vojsku — ostavlja ga na tri godine, a možda i na više.

— Šta ću sad i kuda ću ? — trže se Mojo i pogleda starješinu, kao da očekuje od njega savjet i utjehu.

Starješina, puneći lulu duhanom, pljucnu u stranu, pa reče, gledajući vazda preda se.

— Šta ćeš ! Takav je zakon !

On je znao, da je Mojo molio, da mu sin bude oprošten od vojništva i nadao se, da će mu molba biti uvažena, pa ga namjeravao odmah i oženiti. Znao je, šta je starac sve prepatio, otkad je sâm i kako se je radovao povratku sinovu. Naslućivao je, kako velik bol mora da bude u srcu njegovu, ali nije znao, kako da ga utješi.

A starac Mojo lupnuvši se ponovno rukom po koljenu, strese svojom sijedom glavom, pa ljutito, na pola vičući, reče :

— Šta veliš ? Zakon ! Nema zakona, nema pravde ! Zna li taj zakon za mene, zna li kako mi je ? A ?

Utonule oči njegove sijevnule su neobičnim sjajem, uvelo i potamnjelo lice zarumenilo se malko. Ne dobivši odgovora od starješine, nastavi on, ali već sa manje žestine :

— Ja sam dvanaest godina služio cara oštrijanskoga, tuka' se za njega po 'taliji i vragu, preko trideset godina orem i prevrćem ovu zemlju da se pre'ranim, pa šta sam pod stare dane dočeka' ? Nema mi ko kruva zamijesiti, ni košulje oprati. Djeca mi se moraju po svijetu potucati i glavu gubiti, da zarade koji krajcar za daciju, jer ako ne platim, prodaće mi carstvo krov nad glavom i ocerati me u prosjake.

Digitized by Google

Starješina uzdahnu i pripaljujući lulu kimaše samo glávom. A starac Mojo, odahnuvši malo, planu ponovno vičući:

— Hajduci i krvoloci! Šta hoće još od mene?! Sve sam im dao, što sam imao: snagu i mladost i teški harač kroz toliko godina. A sad mi još otimaju sina, jedini oslon u starosti mojoj! Krvopije! Bolje da i mene odmah ubiju.

Iz na pola ugaslih očiju starčevih plamsao je gnjev nemoćna, izrabljena i uvrijedjena čovjeka. Ispod razdrljene izamazane košulje nadimala su se naglo runjava, suncem opaljena prsa njegova, na kojima se raspoznavala omršavljela rebra.

Starješina se diže. I njemu je bilo teško, jer je shvaćao veličinu starčeve nesreće i u duši odobravao njegovim riječima. Ali s druge strane osjećao se on opet nekim predstavnikom vlasti, pa je mislio, da mu je dužnost reći što u njenu obranu.

— Nemoj tako, Mojo! Carstvo treba soldata, da se brani od neprijatelja, a novaca za oružje i uzdržavanje vojske i gospode, koja paze na red i zakon. Bio si soldat, pa i sam znadeš. A otkud će uzeti, ako ne od nas? Znaš, kako se ono veli: plug i brana i caru su hrana!

— Oh, oh, oh! Istina, istina! — reče Mojo pridižući se, da isprati starješinu. — Ama vidje li ti zla i nevolje, — viknu opet, kao da se nečemu prisjetio. — Koliko vjera, toliko careva i kraljeva na zemlji, a toliko i bogova na nebu, pa svaki vuče na svoju stranu i onda teško nama! Oh, oh, oh! Ma što se ne pojavi jedan Napolijon, da sve to prevrne, pa da bude jedan bog na nebu i jedan car na zemlji. Onda nam ne bi trebalo ni vojske ni topova, a njega jednog lakše bi hranili.

Starješina ubrza korakom. „Ja sam vlast", mislio je on u sebi, „pa bi ovog nesretnika morao još šerežanima predati, a to mi srce ne podnosi. Neka ide s milim bogom, samo da ga se ja riješim".

Prispjevši do vratnica, starješina pruži Moji ruku, opraštajući se:

— Zbogom! I ne zaboravi, što ti rekoh. Najdalje za tri dana. A ti — uzdaj se u boga. Trpi... a da šta ćeš! Zbogom!

Poniknute glave i pogrbljen jače nego obično, vrati se starac Mojo, i došavši do kućnoga praga sjede na nj, pa podbočiv rukama glavu, razmišljaše dugo i dugo.

Već je bilo minulo popasno doba i sunce se približavalo zalazu. Kuća, plot i stabla voćaka bacala su od sebe dugačke sjene, čineći tako ugodnu hladovinu. Žegu i omaru zamijenio je tihi lahorić, pomiješan mirisom trave i dozrijevajućih plodina.

Starac Mojo ustade polako s praga. Negdje pod strehom napipa uže i bradvu, pa zatakavši bradvu za pojas, prebaci uže preko ramena i uputi se iz avlije. Izgledalo je, kao da ide u obližnji grm po drva.

* * *

Slijedećeg dana nadjoše djeca, čuvajući blago, starca Moju u grmu, obješena o granu jednoga drveta.

Potrčaše da to razglase i domala znala je cijela Golinja za taj rijetki i neobični kod njih dogadjaj.

Mojin sin Aleksa primio je ovu vijest sjedeći uz čašu piva kod jedinog seoskog krčmara, koji je ujedno imao i trgovinu.

Otkada se Aleksa vratio iz Amerike, provodio je najveći dio vremena ovdje, pijući i zabavljajući se sa nekolicinom svojih vršnjaka i drugova, koji su isto kao

Digitized by Google

i on bili u Americi. Jedni su davno već zapili ili inače potrošili sve, što su od zarade iz Amerike donijeli, ali su ipak dalje pili na dug — platit će oni već ako ne inako iz grunta — ili su se dali častiti od onih, koji su još koju crkavicu u džepu imali. Jer svi ovi „amerikanci", kako su ih u selu nazivali, bili su kao neka posebna klasa : oni su se pozdravljali samo engleski i medjusobno govorili engleski, naročito u prisustvu onih, za koje su znali, da ih ne razumiju. Slušajući ih, čovjek bi pomislio, da je Golinja u dvadeset postotaka engleska. Čak i domaći neamerikanci usvojili su nekoje engleske riječi : mati sinu veli „bojs" — šta radi, prijo, onaj tvoj bojs ? Ako je koja cura toliko sretna, da ima dragog, ne će reći kao prije u predameričko doba : moj dragan ili moj gerz, već moj bojs. I inače su Golinjani mnogo toga dobili od dodira s Amerikom. Osim navike pijančevanja na veliko, prostitucije, spolnih bolesti i znanja engleskog jezika, usvojili su oni kao bistri i daroviti ljudi i način općenja, kako su to ko zna gdje vidjeli i shvatili, te postali neke vrsti džentlmeni, naročito prema ženskinju. Dodje li koja djevojka trgovcu, da što kupi, oni je odmah obaspu slatkim hvalama i laskanjem, od koga bi i krava pocrvenila. Namjere li se na koju jezičavu i odlučnu snašu, onda nastane kreševo, oko koga se skupi gomila baba, žena i dječurlije, da slušaju i uče.

No to je samo jedna strana američkog utjecaja. Druga je mnogo važnija. Kod ovih ljudi, čije su životne potrebe malene i dani života jednolični, noseći m vazda ljeti naporni rad u polju, a zimi dugotrajno plandovanje, koje otupljuje, pojavila se želja za boljim i raznoličnijim životom, kakovom su se imali prilike diviti ili ga uživati bar trenutačno. Ta silna, ali neodredjena želja čini, da oni, prenešeni iz američkog tvorničkog smrada i prljavih masenkvartira u svoj stari zavičaj, ne mogu se lako snaći u njegovoj jednoličnosti i oskudnosti, te postaju plijenom strasti alkoholnog uživanja i njegovih posljedica, žrtvom probudjenog nagona i želje za životnim promjenama i ugodnostima. Mnogi odilaze ponovno u Ameriku, ostavljajući ženu i djecu, da se više nikad ne vrate. Propadaju tamo i gube se u masi doseljenog najamnog roblja, u vrtlogu i bujici velegradskog života, gdje je jedino pravilo borba i jedino mjerilo svega novac.

Kada Aleksi, sinu nesretnoga Moje rekoše, da mu se otac objesio, ustade on i bez ijedne riječi izadje iz zadimljene i prljave sobice krčmareve, pa se uputi ravno prema grmu i mjestu, koje mu označiše

Išao je naglim, ali kako se je vidjelo nesigurnim korakom. Za njim je u izvjesnoj udaljenosti pristajala skupina djece i ženskinja, bojažljivo mu se ugibajući, kao da je okužen, i gledajući ga plaho kao kakovo čudovište.

A on je išao, omamljen pićem i poražen viješću o smrti očevoj, ne mogući nikako sabrati svojih misli i imajući jedino osjećaj nemoći i teške potištenosti Otporna snaga njegovog zdravog organizma, koja nije klonula ni kad bi popio litru i više rakije, ili kad bi po dvije noći uzastopce pijančevao, smalaksala je ovaj put i on je dobro osjećao, kako mu koljena podrhtavaju.

No doskora je opazio nešto, što ga je naglo trglo iz njegove klonulosti i skoro posve obezumilo.

O grani jednoga stabla visilo je truplo Mojino, ukočeno, sa rukama i nogama opruženim poput suha granja. Na pomodrelom i izobličenom licu obješenoga raspoznavao se već iz daleka isplaženi i okrvavljeni jezik, oko koga je zujao čitav roj muha.

Digitized by Google

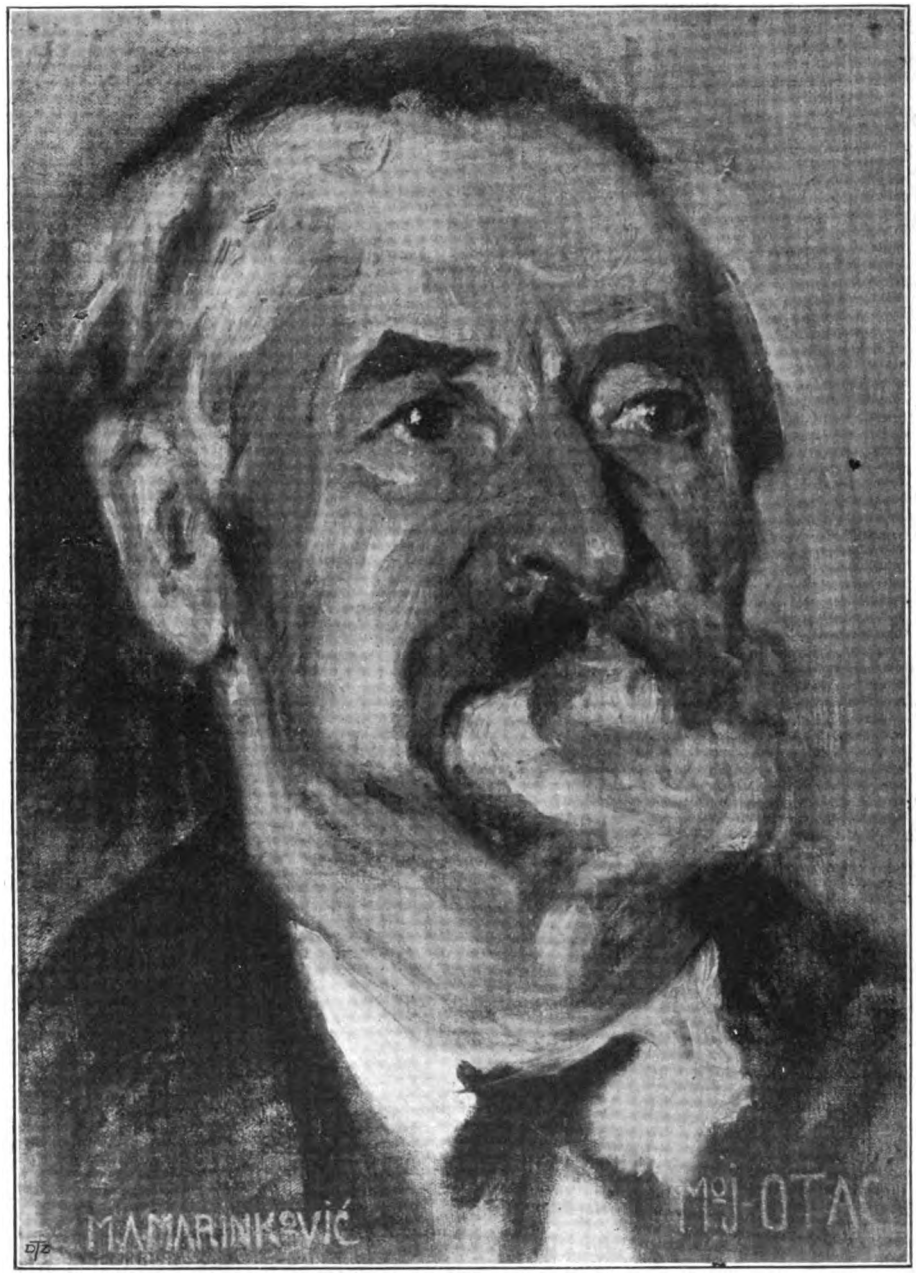

M. A. Marinković: *Moj otac.*

Neobičnim i užasnim krikom jurnu Aleksa, dotrča, i nevjerovatnom brzinom odveza uže sa grane, obuhvati i polako položi mrtvaca na zemlju, skide mu uže s vrata, pa silno i bolno zajeca i zarida.

Spustivši se na zemlju do mrtvaca, ljubio mu je ohladnjela uda, naricao tresao se cijelim tijelom od silnoga plača. Sjećao se prijekora starčevih i njegova zaklinjanja, da ne pije, pa je sad mislio, da je on sam svojom nemarnošću

Digitized by Google

i pijančenjem natjerao oca u smrt. Ta pomisao još je povećala njegovu bol, tako, da je posve zaboravio na svoju okolinu i gdje se nalazi.

Kao sva djeca u tom kraju, uzrastao je i on slobodno, poput trstike bez primjene ikakvih naročitih odgojnih pravila. Kad je dorastao do pluga i motike, poslao ga je otac u Ameriku, gdje je mnogo toga vidio, što nije razumijevao, a nije se ni trudio da razumije. Povratio se u Golinju sa tri stotine kruna uštedjenog novca, s poznavanjem nekojih engleskih riječi, s navikom, da pije pivo i s garavim nausnicama, za kojima su ludovale ne samo djevojke već i snaše golinjske. A on je tu okolnost znao sjajno izrabljivati, te je jedno veče provodio kod koje djevojke, a drugo kod snaše, kojoj je muž u Americi. Kao sva neizopačena čeda prirode, imao je i on silno razvijen osjećaj ljubavi roditeljske; ali provodeći ovakov život, zaboravio je bio i na sebe i na sve oko sebe. Prijekori očevi boljeli su ga dotle, dok ih je slušao; ali čim bi se udaljio, odmah je i zaboravljao na njih. No sad, osvijestiv se trenutačno, upiljila mu se u glavu misao, da je on skrivio smrt očevu, i pod težinom te misli nije nikako mogao da dodje k sebi. Naricao je neprekidno i gušio se u suzama i plaču.

Medjutim se oko njega skupljalo sve više naroda. Ali ni oni, što su pridolazili, ni oni, što su tu već dulje vremena stojali, nijesu znali šta da počnu. Ženske su plakale, a za njima su se povela i djeca, te se doskora čuo mnogostruki jauk i jecanje. Stariji ljudi, koji su umirivali ženske, samo su svojim nalozima i savjetima povećavali galamu i buku.

Seoski starješina Petar Pavlović Pomrčina izdao je strogu zapovijest, da se u mrtvo truplo obješenoga ne smije dirati sve dotle, dok ne dodju žandari, po koje je poslao odmah čim je saznao za dogodjaj, pa se sada ozbiljno ljutio, kad je vidio, da je Aleksa tu njegovu zapovijest prekršio. Ali njemu ipak nije ništa rekao, već je samo rastjerivao gledaoce i izdirao se na njih:

— Natrag! Šta ste tu blenuli?! Marvo! Šta cmarite?! Natrag!

Ljutio se Pomrčina sve više, videći, da ovdje ne može sam ništa učiniti. Jer dok je on na jednoj strani gledaoce potiskivao, dotle su se na drugoj strani opet naprijed pomicali. I nakon što se to nekoliko puta opetovalo, napusti on, vas usopljen, to uzaludno naprezanje, pa stade čelo mrtvaca i viknu iz svega glasa, gromko, da je nadvikao i složno jecanje žena i plač djece:

— Jeste li čuli! Da mi se niko na tri koraka ne primakne! Ko dirne pokojnika, ruku ću mu odbiti.

Ova njegova opomena bila je potrebna. Jer Golinjani vjeruju, da uže obješenoga — ma i najmanji dio istoga — ili parče odijela njegovoga donosi veliku sreću onome, ko to posjeduje. Ima li to cura, pa hoće da je ovaj ili onaj momak voli, treba samo da zaželi i želja će joj biti ispunjena. Ne daju li krave mlijeka — uže pomaže. Hoćeš li kome skinuti čine i uroke ili ga izliječiti od kakve bolesti, i to se može. A može se, ako hoćeš, i naškoditi drugome: tako primjerice zavaditi muža i ženu, omraziti momka i djevojku i mnogo drugih takovih ugodnosti. Razumljiva je dakle želja babe Stane, snaše Kate i seke Andje, da se domognu tako dragocjene stvari. Možda bi one i jurišale na starješinu — s njim jednim bi već lako — da samo nije Alekse. Ali ovako nijesu mogle. Boli njegovi i suze doimale su se i njih. I one su zajedno s njim plakale.

— Natrag! — dreknu Pomrčina najednom, iznenada.

Digitized by Google

Ispod grma pomolile su se perjanice dvojice žandara. To je osokolilo starješinu, koji je bio već klonuo i nije znao šta da počne sa narodom, koji je sve više pridolazio. Kad žandari prispješe, izmijeni on par riječi s njima.

— Razidjite se! — viknuo je jedan žandar. — Komisija će doći tek do veče. Dotle ćemo mi ostati ovdje.

Nastala je tišina, ali se niko nije makao.

— Narode, razidji se! — ponovio je žandar. Glas mu je već drhtao i zvučio kao molba. — Pa kad se i sada nitko ne mače, viknu on neobičnim i njemu samomu tudjim glasom:

— U ime zakona, razidjite se!

I skinuvši puške s ramena upereše obojica žandara bodove prema narodu i koraknuše naprijed.

Strahoviti mnogoglasni krik začu se, pa, razliježući se zrakom, odjeknu o brdo iznad grana. Narod jurnu i razbježa se na sve strane.

— A ko je ovo? — pitao je žandar pokazujući na Aleksu.

— To je sin pokojnikov, — reče starješina. — Sjutra ili prosjutra mora u soldačiju.

— Odvedi ga kući!

Ali Aleksa se nije dao smjesta maći. Uzalud ga je starješina molio i preklinjao, pa najposlije počeo i za ramena vući, on se ne htjede dići. Položio je glavu na grudi mrtvačeve i samo nemoćno jecao.

Žandari priskočiše, silom ga podigoše i povukoše dalje. Ali on se je otimao, bacakao i psovao. Natežući se s njime, reče napokon jedan žandar:

— Ne koristi... Moramo ga vezati.

Aleksa ciknu, istrže se, i jednim snažnim zamahom udari žandara u lice, pa odskoči u stranu.

— Koga ćete vezati?! — viknu on strašnim glasom, a u ruci mu sinu nož zapravo bodež, što ga je sobom iz Amerike donio.

Žandari upereše puške.

Par trenutaka i puška puče. Pucanj odjeknu od brda, a Aleksa se sroza mrtav na zemlju.

* * *

Na pogreb Moje Nišića i sina mu Alekse slegla se cijela Golinja. Došlo je muško i žensko, staro i mlado, pa čak i pop Dane iz susjedne parohije, koji je sam na pogrebima za dušu pokojnika znao pojesti po tri zdjele kupusa sa slaninom i po dvadeset tvrdo kuhanih jaja sa pet glavica kapule, te popiti pola litre do litru rakije. On i mjesni pop Mane ispratili su pokojnike ravno do groba, što se inače čini samo kad umre koji imućniji čovjek ili koji od općinske gospode i crkvenih tutora. Tome su se ljudi čudili, a još više, kad Moju i Aleksu ukopaše u groblju, jednog uz drugog, a ne kako to crkva odredjuje: izvana groblja onoga, koji sam sebi skonča život.

— Kako to može biti? — pitali su ljudi starješinu Pomrčinu.

— Tako je zapovjedio novi prestojnik! — objašnjavao im je starješina. — To je onaj mladi, što ste ga vidjeli u komisiji. On nije naše vjere, van lutoranske, kakve li, pa valjda ne zna red.

Digitized by Google

Čudeći se i sumnjivo kimajući glavama, zadovoljili su se ljudi tim odgovorom.

Kad su mrtvaci bili ukopani i grobovi im vinom preliveni, nakašlja se pop Mane i poče govoriti. On je govorio kod svake prigode i vazda lijepo i milozvučno, da je mnogima izmamio suzu na oko. ali ljudi ga ipak nijesu pravo razumjeli, jer je mnogo miješao iže i jaže i nekakve teške riječi, koje ne možeš izgovoriti, a da jezik ne polomiš. I ovaj put su ljudi iz njegova govora tek toliko razumjeli, da se sve dogadja božjom voljom i da bog zna. šta radi, pa će se smilovati i dušama pokojnika. Poslije njega spomenuo je pop Dane, kako narod vjeruje da nastupa suša. ako se ko objesi, a „glas naroda jest glas sina božjega" i za to — pokleknimo i pomolimo se bogu za kišu. Narod kleknu i pop Dane očita jednu molitvu. A onda se digoše i počeše se razilaziti.

Idući što u manjim što u većim skupinama kući, razgovarali su ljudi medjusobno.

— Otkada je Golinje ovakog sprovoda sigurno još nije bilo, — rekao je jedan.

— Biće da je tako, — rekao je drugi. — Ali otkada je Golinje, nije se sigurno u njoj ovakova šta ni dogadjalo.

— Nije, doista nije, — potvrdjivao je jedan starac. — A ja mislim, ljudi moji, da je svemu zlu kod nas Amerika kriva.

— Ameriko gorka čemeriko! — uzdahnu jedna žena, kojoj je muž već osam godina tamo, ne dajući o sebi nikakva glasa.

— Dakako, — nastavljao je starac. — Pitam vas ja, zašto se prije takova šta nije dogadjalo? A prije nam niko nije ni slao ni donosio novaca, pa smo opet živili.

— Živili smo, ali kako? — veli jedan, što je već dva puta bio u Americi i tako prištedio nešto novaca, pa kod kuće sagradio štalu i kupio nešto grunta i livade.

— Kako?! S božjim blagoslovom i bolje nego sad. Ja to pamtim i znam.

— Nije bolje, djede, nije. Onda nijesmo trebali mnogo štošta, što danas trebamo. Nego, reci ti, da mi ne znamo živjeti.

— To je istina! čula su se dva tri glasa.

Djed se razljuti:

— Šta je istina! Pa dajte nam vi amerikanci pokažite kako da živimo. Lijepo bi nam bilo, da se na vas ugledamo! Ti si nam pripovijedao o mašinama, kojima se žanje i vrše i šta ti ja znam. Daj, dobavi ti prvi te mašine!

— Mašine su skupe. a ja nemam novaca. Ali i bez mašina može se pametnije živjeti, nego što mi živimo.

— Može, može! To vidimo kod tebe — reče neko:

— Vidimo kod njega .... Dobro! A vidiš li druge? Vidiš li razorena ognjišta, vidiš li udovice kraj živih muževa, vidiš li da nas je Amerika opustila?

— Istina je! Pravo veliš, djede! — reče opet onaj prvi.

— Istina, istina! — čulo se sa više strana.

I kao da su poraženi tom istinom zašutaše svi. Činilo se kao da je svaki od njih bio zabavljen nekim posebnim dubokim mislima. Najednom neko reče:

— Sve bi to drukčije bilo, da mi imamo fabrike. A one će doći. Moraju. Sagradit će njih Švabo. Francuz, Englez — neko će ih sagraditi.

Digitized by Google

Ali niko mu ne odgovori. Ljudi su i dalje šutili. Ova izrečena misao nije naišla kod njih na razumijevanje, ona im je bila nepristupačna, neshvatljiva. Nijesu oni mogli ni zamisliti ogromne tvorničke zgrade medju svojim slamom pokrivenim drvenjarama.

Koračali su prašnim izrovanim putom, koji je vodio od glavne ceste selom, i sve jedan po jedan gubili se postrance: skretali popriječke svojim kućama i lijegali u hladovinu krošnjatih voćaka ili se laćali kakvoga posla. Podavali su se opet svome običajnom životu, koji ne poznaje ni dalekih težnja, ni velike radosti, ni duboke žalosti, gdje je dan danu sličan kao jaje jajetu — životu, koji je slika pustoši golinjske, pljesniv i u rasulu i propadanju baš kao i trošne kućice njihove.

A sunce je blago sjalo. Svojim sjajem izmamilo je iz zemlje čudotvorne sile i zaodjelo ju u prekrasno ruho šarena cvijeća i zelene trave. Neizmjerna bilinska i životinjska bića razvijala su se pod njegovim sjajem slobodno i samostalno, ali ipak harmonirajući sva skupa u jedan veliki, vječni život. Cijela priroda pjevala je silnu, pobjedničku pjesmu — pjesmu života.

LJUBO WIESNER: NA ŠUMSKOJ LIVADI

Zrakom su čete angjela pjevale
Mariju, milosti punu,
Zato su dječje očice sievale,
Vjetar kad poljanom dunu.

Majčine usne tugu su snievale,
Muku i trnovu krunu,
Zato su oči suzom zalievale
Platno i svilu i vunu.

Hrastu se krošnja lako sagibala,
Sjenke travnikom lete;
Negdje je tiho, tihano svirala

Sladjana frula, tanana svirala,
Blažena Dieva s tugom je zibala
Svoje nesrećno diete.

Bieli su oblaci nebom upijali
Sunce i šarenu dugu.
Proču se hihot. Satiri su vijali
Nimfe u veselom krugu.

Kako su zdravljem i radošću sijali,
Izadju, vidješe tugu,
Stali su tako; niesu se smijali,
Pustiše Nimfe u lugu.

Vjetar se tamnim lugom verao,
Lagan ko tračak dima;
Negdje je tiho, tihano svirala

Sladjana frula, tanana svirala,
Nevidjen to je pastir tjerao
Ovce u oblacima.

S oblaka mala se ptica oziva!a
— Čuo sam pjesmu joj milu, —
Kada je Marija Isusu šivala
Vunu i laganu svilu.

Ona je šivala, ona je snivala,
Zibala diete u krilu,
Sjenka sa grane po licu joj plivala,
Hladila dragu idilu.

Sve je utihlo. Pan tugovaše
Usred rutave čete;
Negdje je tiho, tihano svirala

Sladjana frula, tanana svirala,
Marija gleda: Pan milovaše
Njeno dražesno diete.

Digitized by Google

M. NEHAJEV: LIVADIĆEVE »NOVELE«*

Dok se krećemo u običnome svome društvu, jedva opažamo bogatstvo psihâ oko nas. Izjednačeni navadom, ljudi redovnoga našeg saobraćaja nemaju za nas onoga mnoštva suptilnih nijansa, što čini tudju dušu zanimljivom, dubokom, lijepom. Tužit ćemo se na njih, da su obični, jedan drugome jednaki, da ih nije vrijedno ili da ih nije moći „opisati".

Prošlih dana bio sam na vojnoj vježbi. Eto kako sam živio: Sjedio sam u kutu jednoga bijelo namazanog hodnika, uz pisarski stolić na jadnom stolcu, odredjenom za proste vojnike, što ih obzirnost vojničkog liječnika spasi od marširanja. Sjedio i prepisivao beskrajno jednake popise pričuvnika. Ali forma života bijaše nova i gle! — ja sam sa zanimanjem pratio sve, što je oko mene, — pazljivo motreći isti vrtić sa šljivama, što se vidio kroz prozor pisarne. Sve mi se učinilo vrijednim opažanja: i onaj stari vodnik, što je došao pričati o svojim bojevima po Italiji i ranama, kojih nije dobio, ali mu trebaju da postigne milostinju od 10 kruna — i moj bivši sluga iz vremena duge službe g. 1905., što je sa stoičkim mirom došao da odsjedi mjesec dana zatvora („Nije on, major, mene sudio — odsudio sam ja sam sebe, dok nisam došao na vježbu; mjesec dana odleži, pa Bog!") i kapral, što mu je brat oficir, pa se opija radi te razlike u uspjehu; i moji kolege pisari sa samouvjerenim nazorima o važnosti svoga posla; i ordonanc, što se lijeno vuče hodnikom, iščekujući „još samo dvije godine", dok ga puste...

* Nakladnine D. H. K. Savremeni pisci hrvatski. God. 1910. **Knjiga II. (8.) S ilustracijama Tomislava Krizmana.**

Digitized by Google

U ovom novom za me svijetu našao sam tisuću sitnica, koje mi se činjahu zanimljivima ; neobičnost okoliša izoštrila mi je oko za mnoštvo dogadjaja, koje bi inače prošli mimo mene bez dojma. I fantazija biva pri tom poslu, dok se primaju neočekivani dojmovi, življa ; — radjaju se i redaju slike, sujeti, pače čitavi životi izlaze u jasnim konturama iz tih neznatnih, nezamjetljivih inače crta nezamjetljivih ljudi.

Čari onoga, što je još novo i nedoživljeno, mogli bi možda stvoriti piscem čovjeka, koji inače ne bi nikad pera uzeo u ruke. Kako li nam samo lijepo, oblo, gotovo umjetnički znaju pisati naši, makar suhoparni, prijatelji sa dalekih putovanja, iz kraja tudje kulture i strane klime ! I — u drugu ruku — tko ne će priznati, da bi lakše opisao put u Transval nego izlet u Maksimir, da bi se žacao opisati svoju sobu, a sa smjelošću sigurnog crtača, makar i u prvoj sti lističnoj vježbi, išao bi opisivati sjaj duždeve palače ?

Hermann Bahr, dok je još imao duha, pisao je u tjedniku „Zeit" jednu od svojih causeria u obliku pisma. Urednik Bahr odgovara jednoj gospodjici, koja bi htjela svakako da pjeva, da piše, da „radi na književnom polju". A eto — tuži mu se ona — ja osjećam, da bih mogla nešto napisati, sve mi nešto sili ruku da uhvatim pero . . . kad pak hoću da pišem ništa mi ne dolazi na um, nikakov sujet, nikakov dogodjaj . . . Ja ne doživljavam ništa ! . . . i ja to ne mogu da pišem. Nedostaje mi gradiva, moj je život odviše jednostavan i jednoličan, nema u njem ništa neobično, ništa veliko, ništa zanimljivo. I za to jadna djevojčica ne može da piše.

Bahr joj odgovara u članku, kome je natpis : „Doživljavanje". — „Kažete, da ne doživljujete ništa. Ali u umjetnosti doživljavanje ne znači ništa. Umjetnik, koji ima oko i osjećaj za svoju okolinu, živi neprestano, doživljuje neprestano i neprestano stvara. Ne treba da to budu veliki dogadjaji ni oštri kontrasti. Sve se može „doživjeti" — ako si umjetnik, možeš doživjeti tihoću jedne večeri, miran pogled tvoga psa, jednostavnost jednoga razgovora. Za umjetnika je svaki doživljaj jednako vrijedan, jer tek on čini da sve te obične stvari postanu nečim osobitim i opisivanja vrijednim" . . .

Ne citiram točno riječi ovog Bahrova članka ; ali smisao je mu od prilike ovaj : dogodjaj, što ga umjetnik opisuje, vazda je posve stvar subjekta ; objektivno vrijedna je kakva „Haupt- und Staatsaction" baš toliko koliko i razgovor dviju sluškinja. U stvari Bahr ima pravo ; jer svakome je jasno, da je u Čehovljevim figuramą iz stepe upravo tako mnogo umjetnosti kako u fantazijama — recimo — Edgara Poea, da je Maeterlinck u svojoj knjizi o pčelama jednako umjetnik kao i u svojoj mističkoj priči o umorstvu djeteta Tintagilesa, da je Merimeova novela „Loki", u kojoj se tako mnoge i tako čudne stvari dogodjaju, umjetnička stvar kao što su i dijelovi „Lovčevih zapisaka", u kojima se „ne dogadja" ništa.

Ali se čitavo pitanje može i okrenuti i kazati : treba mnogo smjelosti, mnogo umjetničke vjere i mnogo samozataje, da se riješiš onoga, što je od vijekova najviše djelovalo na čitatelja. Grci su radije gledali Evripida nego Sofokla, Shakespeare je bio prisiljen krpati prizore iz historije, da može uza to prikazivati „Hamleta", Dumas père čitat će se vazda više, a možda i duže od Dumasa filsa. Zanimjivost promjena scenerije, neobičnost opisanih ljudi — ukratko sve ono, što se

Digitized by Google

zove „dogadjaj" — djelovat će na živce i zanijeti čitatelja sigurnije nego iko'a dubljina problema ili psihologije. Pred pedeset godina radili su tako tvorničari historijskih romantičnih priča, danas tvorničari kriminalnih zapletaja. Treba dakle mnogo pouzdanja u sama sebe, mnogo vjere u svoju umjetnost, da se riješiš te misli „biti zanimljiv, zabavljati tragičnim ili komičnim zapletima, opisivati „dogodjaje", — vikati velikim riečima o čudesnim zgodama i čudesnim ljudima". Treba mnogo smjelosti, da se dadeš na to: opisivati tihoću jedne večeri, miran pogled svoga psa i jednostavnost jednoga razgovora. I — konačno — treba mnogo duboka i istančana osjećaja, da u svem tom nadješ „dogodjaj", da sve to, što je obično i jednostavno, uzmože biti objekat tvoje umjetnosti.

* * *

Branimir Livadić ima tu smjelost i taj osjećaj.

Spominjem se jedne od prvih njegovih novela, što je — ima tomu već preko deset godina — izišla bila u „Viencu". „Ivana" se — čini se — zove. Radi o nekoj hromoj djevojci. Ne znam danas više sujeta, pače se ne bih mogao ni sjetiti, kakvu važnost ima u pripovijesti ta hroma noga. Jedino mi je ostao u pameti dojam te Livadićeve stvari. Znam, da mi se je čitava pripovijest prikazala kao neki piscu bliski, gotovo proživljeni dogodjaj, koji je on zapisao bez obzira na to, što ćemo mi drugi o tom misliti. U vrijeme, kad je još trebalo otkrivati Leskovara, nije bila mala stvar napisati tu — ne psihološku studiju, nego — da upotrijebim malo čudnu riječ — to pismo samomu sebi. Pročitavši „Ivanu" ja sam osjetio, kako se je iz jednog običnog i malog doživljaja polako piscu pred očima stvorio lik njegove „junakinje" — kako je iz jednog intuiranog časa gradio u duši i osobu i fabulu. Vidio sam, kako mu je taj lik postao bliskim, njegovim, dijelom duše njegove. I već onda zapamtio sam autorovo — još nepoznato — ime.

Žao mi je, što u ovoj zbirci ima nekoliko stvari, koje za Livadića nisu tako značajne, kao ova, o kojoj govorim. Ali sve njegove stvari — „Smrt i more" osobito — nose taj isti biljeg. Vidim čovjeka, koga je more zanijelo, osvojilo, došao je da prisluškuje mrmoru, da srče boje mora. I iz tog subjektivnog osjećaja rodila se slika čovjeka, kojemu je more prijatelj i ubilac — rodila se polako, sklopila u jedno sa prirodnom slikom i postala tako dijelom piščeva osjećaja jednako, kao što su mu i večeri probavljene uz more bile dijelom duše... Kako daleko zna Livadić ići u tom, vidi se najbolje iz novelete o „cvijetu u sumraku". Postanak je njen jednak, a iz jednog osjećaja radja se ne samo slika nego i problem. A taj problem za nj je tako jasan i prirodan, da se i ne brine, hoće li naše srce otkucati na kucaj njegova, hoćemo li i mi shvatiti, kako se u času jedne velike nesreće može da rodi prva ljubav. On sam živi u svojem osjećaju, rasplinjuje se u njem i nalazi sjajnih slika da nam ga predoči, ulijeva ga u čitavo sumorno nastrojenje svoje priče... tako, te i zaboravlja na fakte, što ih pripovijeda, te ne shvaća, kako mi možda i ne ćemo naći logične sveze u dogadjajima, koji su za nj jasni, jer su proživljeni...

Nego — u tom nije slaboća, — u tom je baš snaga Livadićeve umjetnosti. U svim novelama iz zrelije dobe (prve dvije tri nije mario štampati, učinio je to očito toga radi, da prikaže svoj razvitak) on se s jednakom nebrigom za ono, što će reći drugi, sljubljuje sa svojim objektom i pazljivo ga iznosi upravo kao neki vrtlari

Digitized by Google

što razgovaraju sa cvijećem. Objekat je njegov jednostavan, prejednostavan: ali njegov osjećaj nalazi u svemu poeziju — i tu poeziju dočarava i pred nas onda, kad je sâm sav njom prožet.

I ondje, gdje je na oko posve daleko od svojega objekta, gdje ga „opisuje", Livadić nas se doima upravo s tim, što osjećamo, kako se sav upio u scenu, kako mu je jasna pred očima i kako duboku ju on sam osjeća.

U noveli „Gospodja Jelica" opisuje se posjet prijatelja muževa u kući Jeličinoj. Ne radi uporedbe nego radi kontrasta hoću da podsjetim pri tom na jedan drugi posjet — na novelu Vsevoloda Garšina pod istim natpisom. Istina — Garšin je svoj problem — kontrast dvojice ljudi, jednoga za život sposobnoga i drugoga, idealiste i bokca, uhvatio i šire i snažnije. Ali Livadićev posjet nešto je posve drugo. To je običan dogodjaj, pače jako običan dogodjaj, koji u čas promijeni čitavo naziranje na svijet u gospodje Jelice. Samo to, što dolazi prijatelj mužev, koga ona nije poznavala, pa joj laska i vidi u njoj ženu, a ne samo voditeljicu kuće, uzburka sve njene misli. I opet se ništa ne dogodi; razgovor s tim prijateljem, Ilinićem, svrši se baš ondje, gdje bi za nju imao da počne, ali se ona plaši toga početka; iza objeda tek uzmože da u sviranje Chopina ulije sve svoje nove osjećaje — i prijatelj odlazi baš tako kako je i došao. Ali u gospodje Jelice dogodio se prelom — i Livadić taj prelom otkriva tako nježno, i tako fino, da upravo ćutimo dispoziciju toga objeda u Ilinićevoj kući.

I u samoj „Apoteozi", u tom negativnom primjeru novele, osjećamo pače odviše, kako je Livadić unutar svoga sujeta: spontanost svršetka, kad Danatić iza razbludnih pogleda zaplače nad mrtvim tijelom svoga rodjaka, doima se strano i neuvjerljivo baš za to, jer je Livadić tu „bol gorko ojadjene čovječje duše" držao nečim, što će nama ostalima biti samo od sebe jasno, duboko i lijepo.

Zato su i sredstva njegove umjetnosti prilično jednostavna. U Livadićevu stilu ima nijansa i to vrlo odlučnih nijansa (treba samo uporediti bujnost „Mile" sa sumornošću „Dnevnika sentimentalnoga čovjeka"); ali ja bih poglavito htio upozoriti na pravu samozataju, kojom je Livadić ocrtao „male probitke" gospodjice Beate. Na tim par stranicama ima čitav roman — roman bez uskličnika, bez perioda, bez svakog nakita izvještačene psihologije. Ali mnogo više od oštrine opažanja u toj sitnoj stvari vrijedi čitav njezin, da se slikarski izrazim, ton: ono velo mirnog, bestrasnog opisivanja, iza kojega ipak osjećaš individualnost istoga čovjeka, što „iza zapada sunca" piše najlirskije svoje izljeve.

To je i razlog, što je Livadić najsnažniji ondje, gdje opisuje, kako neznatne, sakrite eksistencije najednom porazi veličina života.

Gospodjica Linka živi kao stara usidjelica žrtvujući i svoj novac i svoje misli za sreću bratovu. I kad ga već posve postavi na noge, kad je on već muž i otac, ona još uvijek živi u strahu za nj, nestajući sva u tom čuvstvu ljubavi za brata. Muče je sanje i nemirne misli i napokon odluči se da podje k bratu. Način, kako je opisan, Linkin put i doček u bratovoj kući, gdje ona — stara gospodjica bez poimanja ičesa, što je u životu snažno i lijepo — vidi bratovljevu sreću — Linkina nesvijest i odluka, da će ostati kod brata — cijela ta „sanja na svijetlu" spada u najljepše stranice ove knjige. Čitav jedan život tu je iskopan iz zaboravi i ispod prašine svagdašnjosti uzdignut do ljepote...

Digitized by Google

A kad u posljednjoj noveli „Život" Jeronim Marajić prisluškuje „netom pokrenutom bilu života" — mi svi kao da čujemo to bilo — kao da jesmo u toj sobi — kao da živimo s tim činovničićem Jeronimom i sa njegovom šveljom, koji u jedan čas oćutješe veličinu života.

„... Već je luč u sobi Marijinoj dogorjevala, kad se Jeronim najednom probudio. Od velike uzbudjenosti brzo su valjda oboje zaspali. Samo bi blijesak munje rasvijetlio pokatkad polumrak sjajnim blijedim svijetlom, dok su o prozore udarale žestoke, debele kapljice kiše. Neponjatna tjeskoba obuzimala srce Jeronimovo. Naslućivao je i znao, da se nešto dogodilo, ali bilo je sve kao u magli, kao da mu je mrak pao i na pamet. Onda mu najedamput sine pred očima. Sjetio se je svega... onoga mističnoga časa, onih fizičnih boli i promjena, što ih je osjećao kao na sebi i onoga priznanja i onih cjeliva i svega toga, što je tako potreslo srce njegovo... I sad u tom polumraku, u toj tišini isprekidanoj udaranjem kiše o prozor, kao da je mislio čuti bilo novoga života. Napinjao je sav svoj sluh, da kako uščuje pjesmu beskonačno slatkih harmonija. Htio je prodrijeti svim bićem svojim u novi, duboko tajanstveni neki kraj, htio je dosegnuti nešto nedosežno, kao budućnost neku. Kao da bi htio umirući produljiti život preko smrti.

— Marijo, Marijo, spavaš li ? — šaptao je, podižući se plašljivo u mrak, koji je nastao, pošto je netom utrnula svjetiljka. No Marija mu se ne odjavi. Jednoliko njezino disanje značilo je, da tvrdo spava.

I on počne opet prisluškivati...

No sav taj napor bijaše uzalud. Netom pokrenuto bilo života udaralo je sveudilj... tajno, tiho i nečujno".

* * *

Ovakovu stranicu mogaše napisati samo umjetnik, koji živi sa svojim ljudima, i živi u njima i za njih. I baš radi toga prijegora, koji u isti mah znači veliku vjeru i veliku snagu, mila mi je ova knjiga. I baš za to žao mi je, što se o njoj govorilo malo, kao što se govorilo malo i sa slabim razumijevanjem o Turićevoj, dok se mnogo hvale utrošilo na pripovijesti Kovačićeve, koje je samo pietet smio iznijeti iz zasluženoga mira davnih djačkih almanaka.

Pak — ako mi je dopušteno na kraju izreći jednu želju, evo je: neka Livadić ne trati svoje sile u dnevnu kritiku, za koju mu fali elastičnosti, neka bude najprije novelista, neka nam doskora izda drugu knjigu svojih — novih — novela, neka ju ne razdijeli u pretenciozne dijelove „sadržaja" i — zaboga ! — neka ju ne da „ukrasiti" od Tomislava Krizmana, koji je dojmove čitavih stranica iskvario nekim „crtežima", kod kojih mi sugestivno dolazi na um lijepa naša kajkavska riječ — „kipci".

Digitized by Google

BRANKO LAZAREVIĆ: BORISAV STANKOVIĆ (Nastavak)

VI

Opisi Borisava Stankovića, naročito iznenadjujući detalji kojima kipti delo njegovo, stavljaju ga, u tom pogledu, u red najboljeg našeg modernog pripovedača. Kao i kod ličnosti, i ovde izbija punim mahom njegov individualizam i impresionalizam: on gleda kroz sebe i u prirodu, i u tudje duše: sebe vidi ili traži u njima. Ako je gde tačno ono staro da je „svaki peisaž jedno duševno stanje", to je tačno za opise Borisava Stankovića. Kakva je jedna stvar, jedan peisaž, jedno duševno stanje ili jedan opis strasti sam po sebi, u pravoj i intimnoj prirodi svojoj, mi ne možemo tačno da znamo. To i naturalisti moraju da priznaju; oni, dakle, koji misle da najviše daju stvari onakve kakve su. Ali, slučaj Borisava Stankovića je toliko osoben, opis njegov je toliko njegov da on prestaje biti opis prave prirode već opis one prirode koju on hoće i želi. Svako je mogao lako da primeti da u njegovom književnom delu nema ni dosadne kiše, ni magle, ni snega, ni grada, ni blata: sve je pod punim suncem, jasnim plavim nebom, pod senzualnom mesečinom, u bogatoj šumi, kraj zdravog i prijatnog potoka, u zrelom vinogradu, u mističnoj bašti punoj veselog lišća: luminističkí peisaž koji se preliva od veselih boja, jasan, kristalan i širok. „U tome je počelo da biva vidnije. Sa sviju strana je počelo da se rasklapa i razgranjuje. Oko Anice iz bašte počele ptice, bube da se dižu, šušte, miču. Kroz svež, oštar vazduh počeo žagor, kretanje... dan se belio". Kao ovaj iz Pokojnikove Žene, lep je i ovaj, da damo opet zoru, iz Nečiste Krvi: „U tom već je i dan svitao. Modrina zore poče probijati odozgo, kroz badže, i lomiti se sa svetlošću ognja. Iz komšiluka čuli su se udarci sekira, škripa djermova, klopa-ranje nanula po kaldrmisanim alijama..."; kao i ovaj još sveži, izrazitiji i širi: „Već je blizu zora. Mrak se gubio. Okolo, iza ravnica, kroz magle, već su se ocrtavala bila. Iz njiva i bašta dopirao je miris trule trave i korenja. Tamo negde daleko, oko reke, čulo se šuštanje vode i po koji cvrkut probudjenih tica. Ovamo s druge strane, po varoši, u ulicama, koje su se ovde svršavale, sve je još bilo u nemome mraku..." Posle ovih opisa, treba dati i koji opis mesečine koja tako mnogo zanosi i opija njegove ličnosti, pod kojom su se tolike njihove istorije dešavale i toliki krici srca čuli: ..., I kada, duboko u noć, izidje i mesec i njegova bela kosa svetlost, ispresecana crnim ivicama okolnih zidova, poče da ispunjava kuću i samu svetlost sa ognjišta da upija u sebe, Sofki se ne poče da čini, nego je već kao u istini osećala, kako sve to nije ono, u stvari. On, Marko, nije mrtav, ova kuća nije u varoši, medju svetom, nego kao negde daleko, na nekom žutom pesku, usred neke pustinje i sve se to spaja ujedno, i sve, kao nešto živo, zajedno sa mesečinom ide, kreće se...".

Ima još nešto, da predjemo i na druge vrste opisa, što ih naročito karakteriše. Njegovi opisi nisu oni opisi na koje se još stari Gospodin Boalo žalio u svojoj Poetici, oni dosadni opisi od dvadeset strana jednoga Zole i, ako hoćete, i Valtera Scota, koji fotografski verno beleže sve što im padne pod oko. Naprotiv: njegovi opisi, uzimamo ih od sve vrste, uvek su, kao što se to moglo da vidi i iz dosada citiranih mesta, uvek su dani samo po onom što im je najkarakterističnije i najlepše, po onome što ih najvećma čini onim što su, sa najzad,

Digitized by Google

pojedinostima koje su vrlo srećne. Ta mnogobrojna, izvanredna, retka, neočekivana i neobična zapažanja i promatranja, taj dar da nađje nijansu i crtu tako karakterističnu po dani momenat a tako običnom oku nevidljivu, i čini jednu od vrlo briljantnih osobina dara Stankovićevog. Što sve nije on video, i što mu sve nije palo pod oko! Koliko je ingeniozno ono opažanje kad gosti dolaze da gledaju svadbene darove Sofkine i, kako se njoj učinilo, počeli da gledaju na crveni jorgan: „Osobito kao da su gledali u onaj crveni svileni, svadbeni, za dvoje širok jorgan. Sofki se učini kao da je gola, jer tako poče, ne znajući ni sama zašto, samu sebe da zagleda, kao da se uveri, da li zaista na sebi ima odela, da joj što god ne fali". Tako isto je karakteristično ono davanje utisaka koji padaju pod jedno čulo, rečima koje pripadaju drugom čulu, ono davanje izvesnim stvarima osobina koje su karakteristične za neke koje su u sasvim drugom gradivu. U tom pogledu je naročito izrazit ovaj opis: „Sofka nije mogla da zaspi. Čekala je da dodje san i, s vrelim prstima ruke, osećala je kako noć jača, tamnija i ušamljenija biva... Iz onih dolapa... bije neka studen; iz kujne vlaga od polivene vode i razvejan pepeo usled zatrpavanja i gašenja ognjišta. Jedino, odozgo sa gornjega sprata, kroz napukle tavanice, što dolazi suvota od starih dasaka, šindra i ukrasa drvenih po rafovima... I onda sve bi to tonući zajedno sa njima sve dublje i dublje u noć i tamu padalo..." Tako isto, izvanredno je fino i ono opažanje kad je Sofka, na dan svadbe, stala pred dveri: „Tada prvi put u životu, tako pred dverima, u sredini crkve, oseti ona celu crkvu oko sebe, svu njenu širinu, visinu... Iza sebe slušala je kako se svatovi kreću, premeštaju s noge na nogu..." I, najzad, da samo još jedno pomenemo: Sofka ne voli svog mladoženju Tomču: ona je primorana, posle jedne vrlo izrazite scene sa ocem, da podje za njega. Ni po klasi kojoj pripadaju: ona je kolenović a on skorojević, ni po temperamentu i po pameti nemaju oni ničega zajedničkog. Ali, ona m o r a da podje za njega: to zahteva kuća, kuća onako materijalno kako stoji, a zbog nje i ukućani. I, u sceni u crkvi, kad je već sve svršeno i sveštenik počeo: „... Isaije, likuj!..." Stanković, da obeleži Sofku. daje ovako zgodno zapažanje: „Sofka, upijajući nokte u mladoženji neprste, d bi ih održala u svojoj ruci, izdrža u obilaženju oko nalonja...".

VII.

Scene izvesne koje smo naveli, kao i dosta veliki broj zapažanja navedenih i još veći broj tako isto dobrih a nenavedenih, kazuju o talentu Borisava Stankovića veoma mnogo. I, zbilja, talenat je njegov koliko neosporan toliko, i pokraj svih mnogobrojnih mana, vrlo veliki. I ako nisam veliki prijatelj onih koji vole da opredeljuju mesta pojedinim piscima, ja sam ipak primoran da dam prvo mesto, u sadašnjoj pripovetci našoj, Borisavu Stankoviću. Jer, niko nije, u jednom pogledu, tako duboko zahvatio u ljudsku prirodu, niti dao tako sirove i surove mlazeve života, niti toliko video u ono što je gledao, koliko ovaj divlji i veliki varvarin i pijani talenat; niti je iko osetio, čuo, naslutio što on, ni prožmao stvari, došao im do dna i, tu ih, u pravom poreklu njihovom, posmatrao i, iz posmatranja, zaključivao. Ono što je Emerson, u svojim E s e j i m a, tražio od visokog pesnika, da svet pretvara u staklo i očima kakvoga Linceusa prodire u njega, i promatra ga u punoj dubini njegovoj, to smo mi u dva ili tri maha, iz celog književnog dela,

Digitized by Google

našli u Borisava Stankovića. Naravno, da odmah kažemo, to smo mogli naći samo onda kada priča o sevdaću i dertu, ili o strasti pod kojom gori kakva njegova junakinja ; u celom ostalom orkestru osećanja ljudskih, on je bio banalan kao i svi drugi. Ta nekolika zapažanja, i toliko isto scena, prikazuju ga kao pisca koji je veoma sličan piscu kakvog naša pripovetka nije imala. Da nije jedan veliki niz mana, o kojima ćemo govoriti u zasebnoj glavi, Borisav Stanković bi bio jedan od naših pisaca koji bi mogao da izadje i pred Evropu. I ovakav kakav je, on mnogo znači. Na kraju krajeva, talenat ostaje talenat, pa ma kako se nezgodno manifestovao ; ma da, i to je toliko isto tačno, u tom slučaju, on mnogo gubi od prave i cele svoje vrednosti. Stanković je talenat, da mu damo još neke karakteristike, sirov, nekultivisan, živinski, prirodski. To je dah kakvoga genijalnoga varvarina, gusara, ili nomada. To je divlji, stepski talenat : sav instinkt, napon, bes koji sagoreva. Kao Voltaire za Šekspira što je kazao da je „pijani divljak", mogli bismo i mi reći, uzevši punu razmeru, naravno, za Borisava Stankovića : pijani divljak koji, kao svilena buba, sam iz sebe stvara ne znajući ni sam šta stvara : instinktivno, nesvesno, nenamerno. Ceo njegov talenat daje utisak onih prvih, gorštački raspoloženih, velikih grčkih pesnika ; potseća na arapske liričare koji sagorevaju od onoga što imaju u sebi ; potseća na indisku arhitekturu, glomažu, široku i mističnu : sve velelepno u surovosti svojoj, sve snažno sa sirovosti svoje, sve srazmera u nesrazmeri, red u neradu, sklad u neskladu, divlje, veliko, na svoj način... G. Ivo Ćipico lepše vidi od njega, Petar Kočić lepše piše i bolje odabira, Svetozar Ćorović veštije skladjuje, Veljko Miličević ima diskretniji pogled na stvari ; ali, niko nije tako snažan, ni iskren, ni dubok, ni vizionar, koliko Borisav Stanković.

Nečista Krv, Pokojnikova Žena, Nuška, Jovča i „Čok" su najviši domet pripovedačkog talenta Stankovićevog ; naročito Nečista Krv, kojom je otvorena druga perioda njegovog stvaranja. U tim se stvarima ogledaju najsjajnije osobine njegovog talenta ; ali, u isto vreme, i one koje duboko zadiru u njega, i njegovom književnom delu daju izgled sa kojim se ne može da izadje pred Evropu. (Svršit će se.)

Z. KVEDER JELOVŠEK: SLOVENSKE KNJIGE I PISCI

IV.

Teško mi je pisati o posljednjoj knjizi, koja još leži preda mnom. Bila je na prvom mjestu, a svaki put uzela sam da čitam, koju drugu ispod nje. Autor njezin svakako je najmarkantniji tip izmedju naših pjesnika. Od godine 1880. dalje djeluje na polju naše lijepe knjige, a prvo desetogodište njegova rada bilo je slavno ne samo za njega samoga, nego i za čitav naš mali narodić. Knjigu je napisao A. Aškerc. Bože moj, kako je sila „Gorazda" — tako je bio dugo pseudonim Aškerčev — upalila i pokrenula srcima i mislima naših ljudi ! Mekani Gregorčič raznježivao nas je do suza, ali Aškerčeva epika ulijevala je u naša srca životnu snagu, tugaljivu sućut i vatreni revolucionizam. On je naš

Digitized by Google

Kranjčević. Manje filozof nego ovaj, a više propagator i socijalist. Jako i snažno pjeva njegova lira pjesmu buntovnicu svim gaženim, prezrenim. Iz znoja radnika i patnja siromaka stvarao je svoje pjesme. Njegove balade i romance bijahu posve nešto novo u našoj literaturi. Njegova stvarna, široka epika, puna života prožeta duhom vremena, bila je prva učiteljica i propagatorica modernih, socijalnih ideja kod naših mladih ljudi. Bez sumnje je on djelovao najjače na duševni i misaoni razvitak naše mladeži, ma da mu je postala danas nevjerna.

Aškerc nije jedan od najmladjih. God. 1906. slavio je pedesetgodišnjicu svoga rodjenja i dvadesetpetgodišnjicu svoga literarnoga rada. Bio je najjači, najrevolucionarniji u dobi svoje najveće sputanosti. Kao seoski svećenik, a još više kao slovenski svećenik, okusio je svu gorčinu duševnoga ropstva, svu sićušnost naših prilika. Katolička crkva nije nigdje osobito snosljiva, ali kod Slovenaca se njezina sredovječna ukočenost podeseterostručuje. Aškerc je mislio svojom glavom, a to je prvi i najveći grijeh. Počela se tričava ali ustrajna borba protiv njega i on napusti selo i župnikovanje, te ode u Ljubljanu. Prijelaz od uvjerena katolika do slobodoumnjaka bijaše kod njega polagan i pun teških duševnih borba i patnja. Samo beznačajnici napuštaju bez boli i teških kriza jedno uvjerenje i primaju drugo. U devedesetim godinama Aškerc još plače, kad mu biskup poradi pjesme, koja prikazuje mučeništvo jedne svetice, a spominje i ljepotu njezina tijela, uzima misništvo. A lani je sudjelovao Aškerc kod kongresa slobodoumnjaka u Pragu.

To sve, pa i njegovo sadašnje zvanje gradskoga arhivara u Ljubljani, dovedoše ga do Trubara. Napisao je godine 1905. dugu epsku pjesmu o tome slovenskome reformatoru, koji nas je obdario i prvom slovenskom knjigom. Godinu dana kasnije izdao je Aškerc „Mučenike", slike iz naše protivureformacije, a 1907. „Junake". Prve su dvije knjige svakako misaono smjele, te sadržavaju mnoge nove vidike i lijepo, savršeno pjesničko biserje uz neka banalna i plića mjesta. Aškerc je tragični tip pjesnika, koji je preživio svoju snagu i svoju slavu. One neposredne svježine, onoga umjetničkoga suglasja izmedju misli i riječi, one harmonije izmedju sadržaja i forme, koja sačinjava umotvor, — toga svega danas u Aškerca više nema. Mnogim se velikim duhovima to dogodilo. Ono, što su stvorili besmrtno, ostalo je i ostat će, a ono drugo, slabije, lošije, zaboravljeno je i nikako ne potamnjuje sjaja njihovih imena.

Marn, Kette, Župančić, Levstik, Pugelj, Gajša, i čitav niz mladih i najmladjih pjesnika naših obikli su naše uho slatkoj, rafiniranoj melodiji jezika, pa nam zvuči zato korektna ali hladna poezija Aškerčeva poput trijezne, suhoparne proze. Prije tako kratkorjek, postao je sada razgovorljiv, a svaka misao mu bez varijacija i umjetničkoga poleta dugi, umarajući verzi čine blijedom i neizrazitom.

Posljednja knjiga „Junaki" razočarala je mnogoga njegova štovatelja, koji je pod pretencioznim natpisom tražio i iščekivao drugi sadržaj. Četiri epske pjesme skupljene su u knjigu. U „Knezu Volkunu" čitamo instalaciju slovenskih knezova u Koruškoj, kako smo je već čitali i u školskoj čitanci. Par povika domovini i slobodi i prozaični verzi, to je sva razlika. „Knez Ljudevit" i „Ropoša i Kruci" nijesu interesantniji. Jedan historički dogadjaj može biti sam po sebi vrlo za-

Digitized by Google

M. A. Marinković: *Češnja.*

nimljiv, čemu verzi, čemu muka, kad se sve čita kao neka bilješka, koja ne ostavlja nikakva traga u mislima i srcu i koju zaboraviš kao stotinu stvari, što ih čitaš dan u dan.

Ali što se „Kralja Matjaša" tiče, priznajem, da sam uvijek s užitkom o tom sujetu čitala naše slovenske ili hrvatske i srpske narodne pjesme, pa mi radi toga nije nikako razumljivo, kako je mogao imati Aškerc tako malo ukusa, te razvuči priprostu ljepotu te kratke, ali originalne i ljupke narodne pjesme u sedamdeset stranica dugo čavrljavo pričanje. Ja ću knjigu pokloniti svojoj maloj i ona će joj se možda vrlo radovati, jer djeca vole potankosti u pričama, nikad im nije dosta detalja. Ali zašto da se mi odrasli mučimo time, kad nam nedostaje suvišnoga vremena. Ili zar imademo tako malo fantazije, da nam se mora kralj Matjaš i njegova Alenčica tako potanko prikazati, da dobijemo zornu sliku onih romantičkih zgoda. Pa onda čemu „Junaki"? Što hoće da kaže onaj junak-atlet, koji stoji pred suncem na naslovnoj stranici? Ne, to su „junaki" samo još za djecu. Mi moderni ljudi imademo druge i drugačije junake.

Spremila sam knjigu u knjižnicu i potražila Aškerčeve „Balade in romance", „Lirske in epske poezije", te „Nove poezije". Dugo sam listala u njima i opet mi je Aškerc velik, kako mi je bio i prije.

Digitized by Google

IVO POLITEO: MANTEGAZZA

Da je ljubio toliko žene, koliko ih je poznavao, bio bi najveći Don Juan na svijetu. A uistinu on to nije bio, sudeći bar po njegovim djelima. Inače bio bi najveći hipokrita, dakle čovjek licemjerja i laži, protiv kojih se čitav svoj život tako žestoko borio. Da, poznavao je žene i te kako ih je poznavao, premda mu je jedna gospodja poslije one njegove glasovite trilogije o ljubavi (Fisiologia dell' amore, Igiene dell' amore, Gli amori degli uomini) predbacila: „Koliko, koliko toga zaboraviste spomenuti!" A druga — nešto slobodnija — reče mu: „Vi ste kao onaj čovjek, koji dignuvši bojažljivo tek skut ženske suknje, misli, da je vidio već čitavo tijelo. A od sveg onog pakla ljubavi, koji nas muči, i raja njenog, koji nas opaja, opisaste tek jedan plamen, jedan tračak". Kad je Mantegazza poslije mnogo i mnogo godina izdao opet jednu — četvrtu — knjigu o ljubavi (Paralipomeni), bio je previše fin i previše kavalir, da odgovori onoj gospodji, upotrijebivši njezinu uporedbu o suknji. Svakako, sad je mogao odgovoriti, da je opisao sav raj i sav pakao ljubavi. I ako mu je koja žena poslije toga još prigovorila, učinila je to samo zato — jer je žena.

To poznavanje žena ili ljubavi (jer to je sinonim; bar sam Mantegazza veli: muškarcu je ljubav tek epizoda života, za ženu je ona čitav život) učinilo je i njega najviše poznatim. Bio je učenjak i filozof, antropolog i romansier, pisac putopisa i novela, higienik i politik — sve je bio, samo ne dramatik. Ali nijedno od djela, koja je pisao u jednome od spomenutih svojstva, nije imalo toliko prijevoda i izdanja, koliko njegovi „Gli amori degli uomini". Možda je ta slava — recimo literarnoga Don Juana — bila zaprekom, da ga mnogi učenjaci nijesu htjeli priznati ozbiljnim svećenikom znanosti. A možda je uzrok tome i ona predrasuda, da učenjak smije biti suhoparan, ali ne ugodan, da je učenjačka soba jedno, a život posve nešto drugo, i da onome, koji tako dobro pozna Veneru, ne može biti sklona Minerva. I premda bi neki danas poslije njegove smrti htjeli njegova znanstvena djela takodjer usmrtiti, te ih baciti u ropotarnicu, ipak se ona — ne samo takva, kojima je popularizovao znanost, već i ona strogo znanstvena — ne smiju prezreti. Verga, najbolji talijanski kraniolog, pohvalio je osobito rad i spise Mantegazzine na polju kraniologije. I sam Darwin uvažavao ga je, što se vidi iz njihova dopisivanja. Mantegazzina teorija neogeneze, koja je po njegovu mnijenju imala popuniti Darwinovu teoriju pangeneze, stekla je glas po čitavome učenjačkome svijetu, pa je uz velik broj protivnika imala takodjer i znatan broj pristaša. Dr. Kolberg, koji je prvi upoznao Nijemce s Mantegazzinim djelima, nazvao ga je najslavnijim naturalistom našega vijeka iza Darwina. A poznato je, kako Nijemci nerado ovjenčavaju lovorikom učenjaštva glave onih, koji nijesu teutonskog roda.

U prvom antropološkome muzeju Italije, koji je Mantegazza takodjer osnovao, skupio je mnogo toga, što će još dugo i dugo biti predmet proučavanja po učenjacima. I talijansko društvo za antropologiju može se podičiti, da ga je Mantegazza utemeljio. Italija pak, ta zemlja zamazanih gradova i luka, mora njemu takodjer zahvaliti, ako su njezini sinovi počeli više cijeniti čistoću i držati više do svog zdravlja i njege svog tijela. Higijenski almanaci, što ih je posljednjih godina redovito izdavao, mogu se obzirom na broj prodanih egzemplara, takmiti s najraširenijim kalendarima. Ako se njegova djela o higijeni čitala pažljivo, nje-

Digitized by Google

govi putopisi sa zanimanjem, njegovi romani ugodno ili bar bez dosade, za njegova se djela o ljubavi može reći, da su se čitala pohlepno, sa strašću. Možda i zato, jer su većinu čitatelja sačinjavale žene. I tako se nehotice opet vratih na pravo područje Mantegazzine djelatnosti, koja mu je najviše slave pribavila, i koju morate više puta spomenuti, hoćete li govoriti o Mantegazzi.

Kad su izišla prva njegova djela o ljubavi i ženi, navališe na nj moralni i nemoralni moraliste. Demoralizatorom mladosti nazvaše muža, koga su vodili samo plemeniti motivi. Ali ne samo da ga je i takva svrha vodila, već ju je on i proveo. Dok se Zoli može priznati, da mu je naturalističko opisivanje bilo samo sredstvo za plemenitu namjeru, ne može se reći, da je on tu namjeru vazda i postigao. Čitajući „Nanu", jedva čekate, da dodjete do zadnje stranice, jer vas oni gusto zbijeni prostački prizori tako rekavši guše. I ako poslije toga zaželite čistoga zraka, hoćete li — pa upotrijebimo makar frazu — dići se visoko, uzmite kojegod djelo Mantegazzino. Čist i moralan, uzvišen i plemenit svagdje: u tendenci, u načinu, u utjecaju! Drukčiji nije ni mogao biti muž, koji je svrhu svog pisanja ovako razložio: „Nastojao sam, da povratim ljubav njenom prvobitnom izvoru prirode, koja je najpouzdanija učiteljica svakoga morala i svake zdrave i stalne sreće. Mi smo je ogrnuli s toliko košulja, s toliko odjeća, te ne možemo gotovo vidjeti više njezinih prekrasnih forma, ni diviti im se, tim formama, tako čistim u svojoj golotinji! A te košulje i odijela postali su poslije toliko vijekova tako zamazani i pokrpani, te upravo žalimo tu siromašnu ljubav." Pa kad je Mantegazza skinuo one košulje i haljine, mogli se zgroziti samo oni, koji ne shvaćaju ljepote, ili je vide u onome, u čemu je nema.

Što je Mantegazzi ljubav? „Težnja za posjedom jednog jedinog bića". To je jedna definicija. Hoćete li ih više, pročitajte njegove knjige, ali jedne jedinstvene definicije ne ćete naći. To su pače prije aforizmi, pa ni on sam nije sebi utvarao — a valjda nije ni htio — da definira potpuno ljubav, jer tko će definirati ono, što je „misterij misterija, sancta sanctorum ženskoga srca?"

Što je Mantegazzi žena? Opet samo jedan od aforizama: „Ona je vestalinka, koja podržava za nas vječni oganj idealizma. U boli je ona naš liječnik, u radosti naše sunce, kod posla glazba, koja podvostručava našu snagu, u bici bojni krik, koji nas vodi k pobjedi; uvijek i svagdje jest ona vestalka svete vatre, čuvarica svakog „Excelsiora" u životu". Ili evo Vam još jedan aforizam, koji je ujedno hvalospjev ženi: „Ona je najljepše djelo prirode i bolja polovica ljudskoga roda".

I premda je tako veličao ljubav, premda je mislio — kao i sv. Tereza — da je pakao samo zato pakao, jer se u njemu ne ljubi više, premda je njegovo štovanje žene bilo toliko, te im je opraštao sve, sve osim jedinoga velikog grijeha, a taj je, da i one jedamput postaju stare — ipak je priznao, da ni današnja ljubav ni današnja žena nijesu ono, što bi imale biti. Zato je — medju ostalim — preporučio svim svojim čitateljima: „Ljubite s manje hipokrizije, a s više iskrenosti i vjernosti!" A da budemo doista zadovoljni sa ženom — jer mi to nijesmo s modernom ženom — da se ona uistinu približi savršenstvu budućnosti, mora se poboljšati fizički, moralno i intelektualno. Zatim „žena treba da bude doista polovica čovjeka, a naši potomci treba da isprave nepravedno ime s l a b i s p o l, te drugo lažno i nepotpuno ime l i j e p i s p o l u s p o l d o b a r. Nama prvenstvo u kraljevstvu

Digitized by Google

misli, ženi u kraljevstvu srca. Oboje bit ćemo tada suvereni u tim dvjema hemisferama, od kojih sastoji ljudski mikrokozam".

No i kad postigne žena taj stupanj savršenstva, bit će muškarac još vazda inteligentniji od nje. „Žena je bila, jest i bit će vazda manje inteligentna od muškarca. Ona će doduše boljim odgojem moći u buduće davati veći tribut znanosti, književnosti i umjetnosti, ali mislim, da će udaljenost, koja ju dijeli od nas, ostati vazda ista. Jer zajedno sa ženom napredovat će i čovjek, a kod toga svaki će od obojice spolova sačuvati vlastiti mozak i razne djelatnosti misli. Medju divljim narodima žena je podvržena muškarcu, jer je slabija mišicama ; u kulturnim državama pak zato, jer je slabija intelektom. Postane li sutra jača, imat će nužno prvo mjesto, a da ne će trebati k tome novih zakona ni novih škola".

Danas, poslije njegove smrti — umro je 28. kolovoza — prigovaraju mu neki, da je zagovarao slobodnu ljubav. Nijesam u njegovim djelima našao ništa, što bi opravdalo taj prigovor, ali sam našao shvaćanja, opraštanja i obzira za slobodnu ljubav, kao što i za sve ono, što nije odgovaralo njegovim načelima o etici i ljubavi. I on je kao i mnogi savremenici postavljao za sve te grijehe društvo na optuženičku klupu. I zato je takodjer praštao prostitutki ; zato je kao i Michelet klanjao se „á saintes et martyres de la prostitution" i složio se s Victor Hugoom u uskliku : „Oh ! n'insultez jamais une femme, qui tombe ! Qui sait sous quel fardeau sa pauvre âme succombe !"

Videći, da je danas ženidba slična izbornome činu, kod kojega je žena kandidat bez svoje slobodne volje, a muškarac izbornik, tražio je i za ženu jednako pravo izbora kod ženidbe (ne u politici !). Da se uklone zle posljedice braka, koji je nastao na osnovi prekratkoga i preslabog medjusobnog poznavanja, predlagao je zakonito uredjenje rastave braka. Dakako, da je kudio ženidbe konvencionalne, one za novac i medju bližim rodjacima. Štetnost ovih potonjih dokazao je osobitom temeljišotću i statističkim podacima. Osudjivao je i brakove, kod kojih postoji medju supruzima veliki razmak u dobi. Možda je kasnije požalio tu osudu, jer je njom nehotice i sebe osudio. Ostavši udovac, oženio se u 60. godini s djevojkom trideset godina mladjom od sebe. Tu disharmoniju prakse s teorijom mogao je ispričati bar time, što je sačuvao uz dobro zdravlje i mladost srca i što postavši drugi put suprugom, postao je malo kasnije — on 61-godišnji starac — i ocem.

Okrstiše ga Epikurejcem. U boljem smislu te riječi onaj naziv bio bi možda i opravdan. Uostalom taj Epikurejac blagosljivljao je s oduševljenjem post, umio je stradati i trpjeti, a g. 1848. borio se za slavnih „Cinque giornate" na barikadama. Iza ove borbe patriote na barikadama slijedile su borbe učenjaka na katedri na skupštinama i u knjigama. Njegov nemirni i vatreni temperamenat trebao je borba kao i putovanja. Nema kontinenta, koji nije proputovao, nema naroda ni plemena, koje nije upoznao, nema staleža, kojeg nebi najtočnije karakterizirao. Iz talijanskih aristokratskih salona, gdje je briljirao svojom causerijom, pošao bi u predgradja fiorentinska, da jednakom spretnošću razgovara s proletarcima. Od pisaca možda je jedini Gorki imao tako pustolovan život, od učenjaka nijedan, I samo iz takva života i samo u takvu čovjeku, kakav je bio Mantegazza, moglo je nići onakvo shvaćanje društva i života uopće.

Digitized by Google

Ako jedan epitafij ima označiti čovjeka, karakterizirati pisca, te izraziti ujedno jedno životno načelo, onda bih stavio Mantegazzi njegove vlastite riječi kao epitafij. Kao oporuka zvuči njegov poziv muškarcima, neka žive tako, te na samrti mogu reći: „Ljubio sam, ljubio mnogo, ali s moje ljubavi nije prolivena nijedna kap krvi, nijedna kap suza. Vršio sam sva svoja prava kao vir, ali nijesam propustio nijednu od svojih dužnosti kao čovjek; ne povrijedih nikada nevinosti djevice, prijateljstva ni poštenja".

A. G. MATOŠ: POVODOM IZLOŽBE MEDULIĆA

U oči Svih Svetih, najdosadnijega dana u godini, mrtvačkoga dana, otvorena je ova izložba lijepim govorom Banovog zamjenika g. Vladimira Mažuranića. Već na izbore idjaše naš svijet u Zagrebu pravom — ne hrvatskom već — zagrebačkom apatijom, kao na pogreb, pa ne znamo, hoće li razumjeti pravi smisao ove umjetničke manifestacije kao protesta proti „nejunačkom vremenu". Medulićevci žele Zagreb učiti junačtvo. Kult heroizma. Bezuspješna rabota iza drugih, koji su ovdje glavom i „srećom" plaćali slične pokušaje. Kihotove vjetrenjače, glupost i samoživost. Javne izložbe Pollionove, koji se zvaše još i Asinius, nadjoše prije dva milenija jamačno više razumijevanja od naših u Zagrebu, gdje nema ni Asinija, a nekmo li Polliona. Prava umjetnost je ovoj Abderi još uvijek „Chimaera bombynans in vacuo", Orfeum i operete, (besplatne) parade u crkvi, u saboru i na groblju: evo, to je nješto za ovaj „hinterweltlerski" svijet, za ove ljude „za brijegom", za brdom, za svijetom...

Ova izložba je analogna sa Jesenjim Salonom u Parizu vremenom, ali nije cjelovitom unutrašnjom svojom strukturom. Jesenji Salon je vrsta opozicije mladjih, modernističkih elemenata, a ovaj naš salon to barem u cjelini nije. Bukovčeva dva portreja su sasvim oficielna, nalikuju si medjusobno fakturom kao blizanci, „stari" su i sasvim su slični zelenom pozadinom i sivim tonalitetom cjeline Stevensovim slikama. Slični su modelu i to je sve, dakle ne vrlo mnogo. Nisu bolji od onomad izloženog Tišovljevog portreta gosp. N. pl. Crnkovića. Kada su se kramari tužili Henneru, dobrom slikaru, da ne nalaze svoje portreje dovoljno slične, reče im: Bah, vaši nasljednici ne će kod tih djela pitati, jesu li slični, nego jesu li dobro slikani. — Vidi li slikar gg. Amruša i Holjca baš onako kao purgeri, kao mi neslikari, ne znači, da ih dobro vidi, „a gledati drukčije od drugih — veli Maeterlinck — znači gotovo uvijek: gledati malo bolje od drugih". Osim toga su oči g. Holjca naslikane kao oči, što ne gledaju nikamo. Te su oči tek otvorene i — ništa više. Gola djevojka Bukovčeva, gojazna i ružičasta, još je ad hoc ružičasto osvijetljena. Sasvim kao kod Auera. To se dobro prodaje. Za njom tapiserija, vrlo meko izradjena. Te sagove vidjesmo već kod Bukovca, a repeticija je majka djaka, a ne majstora. Bukovac poče sa modom, sa Cabanelom, i svršava sa modom. Virtuoz. Bez „jake kičme". Ali vanredan virtuoz. Pravi Dubrovčanin.

Osim Krizmana, Tišova i gdjice. pl. Bojničić, nema Zagrepčana na toj izložbi i to je jako žalosno, to žalosnije, što se cijela ta „artistična" borba može svesti

Digitized by Google

na ordinarno kruhoborstvo i na osobne inate. Smiješno je, što se hrvatske izložbice mogu otvarati bez Kovačevića, Crnčića, Frangeša sa jedne i bez Meštrovića i Vidovića sa druge strane. Kada se to dogadja, kao sada, popunjuju se rupe i škulje slamom i kučinama. S toga ima ovdje pored krasnih i sasvim nedonesenih stvari, kojih ne kritikujem, jer ne namjeravam dati detaljne recenzije. I ovdje se, kao uvijek, svadjom talenata okoristiše mediokriteti i nemoćnici. Pored Grohara i snažnih Milovanovićevih slika koče se u uzajmljenoj originalnosti pariski vidici Nadežde Petrović. Nadežda Petrović nije kopirala Senu, već je kopirala, pastiširala impresionističku slikaricu Bertu Morissot. Na ovoj izložbi nesumnjivo ima talenata, što mogu više no što znaju, ali ima i onih, što manje mogu no što znaju, a znaju vrlo malo, gotovo ništa.

Meduliću je priskočio u pomoć i izvrsni slikar Uprka. Njegov pejzaž je dekorativan kao persijski ćilim ili Brangwynove slike. Njegov „tuš", potez, nije impresionistička mrvica, glavica od igle, već jak, energičan, virtuozno siguran, pa vam sa dvije boje, sa dva čvrsta udarca kistom izmagija jasnu figuru cvijeta, djevojčeta, seljanke, sijačice. Zato uzani relativno okvir njegovih slika djeluje snagom najvećih dimenzija. On vidi svoj češki sjever, nama južnjacima škrt bojama, šaren i slikovit kao kakvu Indiju, a boje mu imaju nješto od neumrle svježine staroholandijskih vječno mladih tonova.

Medju našim slikarima najbolji su Slovenci. Jakopič ide tako daleko u svom apsolutnom kolorizmu, da impresiji boje žrtvuje čak i jasnije konture figura. Manet postade impresionist zbog nevješte svoje ruke. Možda je to isto kod svih impresionista, pa i kod Slovenaca. Plastika je njima ništa, boja sve. No dok je Jakopiču pejzaž kao i religijski siže tek čist koloristićan problem bez obzira na predmet, Jama i naročito Grohar nisu impresionistički koloriste zbog apsolutizma boje, zbog koloristićnog problema, već toga radi, što drže, da se samo tom manirom mogu dati sve nijanse, sve koloristične tajne zraka, pare, svjetla, neba, zemlje i sunca, sve čudne kombinacije tih tobože disparatnih elemenata, što sačinjavaju pejzaž, prirodu, slovenačke, naše krajeve, jedini njihov siže. Njihova umjetnost je čist, najčišći refleks zemlje, njihove i naše zemlje, na koju su prikovani kao pravi neiskorjenljivi seljaci i oni divni slikari u selu Barbizonu fontainebleau-ske šume, koji su živjeli kao seljaci, slikali seljački rad bez obzira na neuspjeh i prodavali kao veliki, iskreni. divni Millet po 50 franaka slike, što se danas ne daju ni za miliune ... Za nas je snijeg, i snježna ploha pustolina jednolična i nevesela, pusta i tako reći bezbojna, a gledajte ove slovenačke snijegove, pune nijanse i nekog kao dubljeg života i naći ćete, da je napolju u prirodi sve, sve lijepo i da će pravo oko umjetničko božanskim darom simpatije naći u ledovima sjevernog pola krasota kao u palmirskim i andaluzijskim bojama, to ljepših, što se ne nameću i što su vidljive tek izbranicima. Slovenačka umjetnost je prava demokratska i naturistička poezija. Kao Millet, Grohar je na jednoj slici pokazao „uzvišeni pokret Sijača" (Hugo), ali u rafiniranoj prirodi, koja nije primitivna i u bojama jednostavna, kao polja barbizonskog paljetkovanja, nego pravi hemijski lonac svih boja, nijansa, tonova i vrijednosti, gdje je i Čovjek, Seljak, Sijač, Rad, tek jača harmonija u velikoj pastorali zraka, svijetla, praskozorja, zemlje i neba, u svetoj simfoniji pejzaža, prirode, jednoga, „monosa". Ova krasna, skoro bih rekao religiozna slika najviše me iznenadjuje od svih slika na

Digitized by Google

M. A. Marinković: *Ikarut.*

toj izložbi i taj Sijač, Radnik, Seljak je ovdje jedino djelo iste umjetničke vrijednosti sa Meštrovićevim. To je veliko djelo i Grohar je tu velik umjetnik. Time se ne misli potcijeniti Jama i Jakopič, koji ovdje nemaju slike sa koncentrovanim svim svojim odlikama, kao taj čudni Grohar. Medju svim našim umjetnicima ovi su Slovenci najsavjesniji. Bez fraze. Laži ni traga. Zato su medjusobno slični kao Millet, Rousseau i Daubigny, uskrisitelji holandijskog i oci modernog pejzaža. Iz tih slika, kao iz Kovačevićevih, vidi se, koliko Slovenac ljubi zemlju svoju. Iz antifizičkog, asketskog, neplodnog spiritualizma vraćamo se opet zemlji. Materija se čini glupa i mrtva onome, tko je ne shvata. Slikar s njome razgovara bez riječi i zato se vazda, gledajući slike Vidovićeve, sjetim na riječi Gustava Moreaua: „Slikarstvo je zanosno ćutanje."

U Vidovićevom slučaju ćutanje večeri, obično večeri primorskih gradova u surim, tamnim simfonijama u žutom, u modrome. Sve su te slike jedna ista slika,

Digitized by Google

elegijska i lijepa, slika večernje melanholije. Gradski portreji u sutonu kao ljudski portreji Whistlera i Carrièrea.

„Ce sont choses crépusculaires . . ."

Tek je šteta, što Vidović zna slikati tek jednu jedinu sliku, varijacije jedne jedine slike, jednog jedinog motiva. To su večernje stvari kao dubrovački sutoni i bogomraci Iva i Luja Vojnovića.

Medovićeva dva gola, zapjenušena mora su teatralna. More — bijela kafa, morska pjena — kajmak (ili rastopljen led). Tišovljeve P l i t v i c e su dosta lijepo komponovana, ali odviše teatralna barok-alegorija vrlo podesna za kakvo kazalište. Apoteoza prirode. Deklamacija. Kako je to daleko od Slovenaca ! Marinković je još odviše literaran, odviše novinar u svojim zastarjelim simbolskim slikama, ali slika djevojke što umire, nepretenciozna harmonija u bijelom i žutome, pokazuje slikara budućnosti. Lješine, krv, borba i smrt : ima nješto snažnoga, španjolskoga, ima malo Goye i Zurbarana u tom mladom čovjeku.

T. Krizman je pod tudjim dojmom uvijek, kada direktno ne slika prirode. Ima lijepu tehniku kao crtač i graveur, ali nema originalne fantazije i oka. Crane i Fidus, uopće Švabe su mu odviše u kostima. U ilustracijama Vizner-Livadićevih priča imaju pripovijetke i pripovjedač njemačko obilježje. Veliki paneau Marko Kraljević i Vila je ovo : dva pincgauera sjajno nacrtana sa golim junacima u Rubens-Stuckovoj efektnoj maniri. Šuma, tiha šuma sa deblima, golim deblima u Böcklinovu štimungu. Na grani vila, vrlo naivno kao kod Burne-Jonesa, a da bude ta prerafaelitska naivnost to veća, ispod vile, kao u prvom naivnom paradizu, životinje bez ljudskog straha : vjeverica, pa ptica — pernato biće izmedju češljugara i papige. A iznad svega toga poznato Krizmanovo modro nebo sa vječnim pojasom od duge na mirnom horizontu. Pet raznih stilova na jednoj slici ! Ali zato su dva Krizmanova pejzaža izvrsna, osobito onaj primorski na punom suncu, sa putom u kršu kraj obale morske i pod nebeskom modrinom, gdje crveni suncobran šetalice dame nosi kao makov cvijet svu crvenu snagu podnevnog jarkog sunca i popunjava svu tu divnu pustoš bojom radosti, krvi i života.

Pariski naš znanac Milovanović silno je napredovao, otkako je ostavio Bonnatov atelier i pošao na osvajanja Stare Srbije i Maćedonije, odakle je donio divnih stvari. Sunčana jedna starodrevna ćuprija puna svijeta, sa starodrevnim orijentalnim gradom u pozadini je solidnost i krasota kao slovenački pejzaži, a u dvije-tri sličice naći ćete čisti, pravi, turskom tiranijom sačuvani Istok kao u kakvoj staroj sevdahlijskoj pjesmi sarajevskoj, u strofama Jovana Ilijća ili u nostalgijskim pričama Bore Stankovića. Osobito jedan miniaturni pejzaž : nebo, dosadno do sitosti od duboke, debele modrine, jablani ili čempresi sa mirom fatalističnog zelenog turbana nad patriarhalnim, u podnevni mrtvi san utonulim kućicama. Sve je u toj sličici puno „karaktera", a mir, neki čudan, dalek mir zapljuskuje vas kao utjeha svetog alkurana, kao slovo Jevangjelja u Knjizi Rut, kao pljusak šedrvana na begovskom teferiču, opasanom visokim, visokim zidovima i vijernim, visokim arnautskim kavazima. Pa onda omorike na moru, na Egejskom Moru, na moru Ćirila i Metoda, sv. Save i Marka od Prilipa, na moru klasičnih čežnja i tamnih atavizama pjesme Vojislava Ilijća, na moru sa plačem zvonova svetog Hilendara ! Kolika sličnost izmedju tih sličica i naivnih tekstova knjiga starostavnih i bezazlenih pjesmica, poznatih nam već iz Mokranjčeve zbirke ! A nad

Digitized by Google

tom neopisivom idilom Orfeja, Demokrita i Sunčanice grozna realnost mladoturskog i komitskog klanja... Kao i nekada: Oj davori, ti Kosovo ravno! Pa onda — Drang nach Osten... Ali kamo me odvede Milovanović, taj najčudniji komita, koji je one drevne, historijske i divlje, bezazlene i krvave, patriarhalne i tragične, bukolične i epske krajeve odista okupirao iskrenom snagom svoje kičice!

„Samo ona umjetnost je velika, koja daje narodu odgovor bilo u zvuku, obliku, riječi ili slici na njegova najsvetija, najskrovitija i toga radi najopćenitija pitanja" — veli njemački ilustrator Fiđus. Drugim riječima, samo nacionalna umjetnost je prava umjetnost i samo ono je umjetnik, koji odgovara svijesti ili nagonu narodnom. Sve je to tačno, ali nije potpuno. Umjetnik ne odgovara samo. On ima pravo i pitati, stavljati pitanja i odgovarati na njih, jer i on je dio, ne baš najgori dio naroda. Prema tome je narodno sve, što stvara i daje pojedinac sa jakim narodnim instinktom ili jakom sviješću plemenskom. Lorraina i Carduccia inspirišu tudji, klasični motivi, ali oni su narodni, jer je prvi pravi Francuz, drugi pravi Talijan. Socijalizam i komunizam su internacionalni, ali Fourier je francuski, Bakunjin ruski, Marx judeo-njemački, Owen engleski komunizam. Postoje li veliki popularni umjetnici, to ne znači, da svi veliki umjetnici moraju biti popularni, t. j. narodni ili pučki. Béranger je bio vrlo popularan, ali nepopularni Flaubert bijaše bolji umjetnik, dakle nacionalniji od njega, jer što je bolje i savršenije, ono je nacionalnije. Loša umjetnost ne može biti u pravom smislu riječi nacionalna, jer nema životne otpornosti, a dobra umjetnost postaje nacionalna i onda, kada je tobože nenacionalna pri svojoj pojavi. Većinu modernih klasika, dakle narodnih učitelja, „narod", dakle masa nije u početku primila kao rodjeni svoj glas, a mnoge ne će nikada ni primiti — ne možda zbog toga, što nisu nego zato što su viši, dakle ljudskiji i narodniji od samog naroda. Ibsena i Maeterlincka bili bi se odrekle vlastite njihove domovine, da im ga ne nametnu tudjina: prvoga kao klasičnog Norvežanina, drugoga kao tipičnog Belgijanca. Isto se desilo i našim umjetnicima: Fröbe je u Zagrebu bio prezreni flautist, prezreni kritičar prezrenog dnevnika. Danas je bogataš, čuven dirigent u Njemačkoj i Americi. I Meštrovića bi ovdje bile utukle te dobričine hrvatske, da kao Frangeš nije došao sa tudjinskom reklamom, koja je medjutim ovdje stvorila i Albinia.. I druge različite reputacije.. Ne razumijemo li mi sami sebe, kako da nas tačno ocijeni tudjina, pa još perom hebrejskih ničeanera u N. fr. Presse i u mjerodavnom za Zagreb Pester Lloydu?

Ova izložba ide izrično za budjenjem narodne energije. Hotimice je nacionalna. Slovenački pejzažiste, Vidović, Milovanović, Muha i Krizman, slave energiju naše zemlje, a Meštrović je stvorio u golemom kipu Kraljevića Marka izložbeni centar, želeći ovjekovječiti u ovom simbolu genij naše rase. Dakle zemlja i rasa. Kao mi svi, siti tudjinskih sunaca i putova, našli su ovi umjetnici u najširem pojmu domovine, zemlje i plemena našega spas i pravi svoj umjetnički zadatak. Usred naših krajeva od Soluna do Ljubljane, od Jadrana do Negotina, usred ilustracija i simbola iz narodne pjesme digao se kao paradoks u ovo purgarsko i beamtersko, „nejunačko" doba, kao prkos i božanstvo narodnih energija on, Narod, Marko, silom — poturica — Starčević bi rekao magjarolac, ali dobar dečko i patriot inače, milostiv i žalostiv na srcu junačkome, kavalir sa

Digitized by Google

birtašicama i prostak sa maltretiranim vilama, pijanac, anarhist, dobar sin i još bolji brat i prijatelj, lukav kao Jadranac Odisej i lud kao Sin Razmetni, hajduk i pravednik, otimač i samaritanac, tvrdoglav kao Starčević, hrabar kao Karagjorgje, diplomat kao knez Miloš, pobožan i zanosan kao vladika Rade, plemenit kao tužne kraljevine, proletar kao tužna naša raja, sa zipkom u zemlji velikog Aleksandra, sa grobom na Kleku, što se vidi prije nevremena iz našeg Zagreba : sa grobom na Kleku, gdje sluša Grabancijaša, bivšeg klerika i sada frajdenkera, kada se roči sa vilama i vilenjacima — — —

Kume Marko, Bog ti pomogao !
Tvoje lice sv'jetlo na divanu !
Tvoja sablja sjekla na mejdanu !
Nada te se ne našlo junaka !
Ime ti se svuda spominjalo,
Dok je sunca i dok je mjeseca !

Kao grčka umjetnost u homerskom, našla je Meštrovićeva u narodnom eposu uporišta za našu skulpturu. Kao Grci, Meštrović je primitivan, kao autori „daidala" i aiginetskih primitivnosti, gubeći se u naturalističke preciznosti dekadentskih epoha u studijama golih starica, pa žena trudnih ili perverznih. Hieratična monumentalnost primitivaca nalazi se u tom djelu sa verizmom najbolnijeg katolicizma i modernizma, izgubljena ljepota je tu sa grčevima karikature, simboli krajnje energije sa likovima ekstremne slabosti. Krsteći se od čuda nogom kod tog djela, sjetit ćete se na riječi, kao one u Mikszathovu romanu : „Koliko li zagonetnih sila leži u tome slavenskom pasjem plemenu !" Dvije su Dalmacije : primorska, varoška, polutalijanska i latinska, frazerska i plitka, pa gorska, dinarska, gola, silna i primitivna kao gola duša narodna. Tamo se još nose perčini. Alkari. Evo, Meštrovićev otac u sinovom poprsju nosi „morlačku" čalmu. Taj kraj se u duši našeg kipara bori sa pariskim i londonskim galerijama, sa njemačkim i francuskim teorijama. Sin alpe Dinare je uvijek jači. Rezultat : obožavanje životne snage nada sve, pa kako te snage u plastičnom pogledu ima više prošlost od modernosti, obožavanje prošlosti i preziranje „nejunačkog" sadašnjeg vremena. Snaga je Meštroviću toliko ljepota, da njegovi heroji nemaju druge ljepote osim gole snage, divske i titanske. On nije opazio sa Winckelmannom, da „egipatska i persijska umjetnost traže više izvanrednost no ljepotu", da je egipatska umjetnost umjetnost smrti, ne života. Asirska umjetnost je lijepa Asircu, a nama nije i može nas tek zanimati. Meštrović ne opaža često, da postaje, tražeći naravnost, često bizaran, dakle nenaravan.

Njegov Marko je gol. Gol i bez oružja kao narod, kojemu je simbolom. On ne uzima od Marka narodne pjesme ništa osim herojskog, golog tijela i Šarca. Oduzevši mu sve historijske atribute (oružje, odijelo), on je od historijskog junaka načinio izvanhistorijskog heroja, od determinirane osobe simbol, koji nema drugog obilježja do prave hrvatske ili srpske brkate glave s izobličenim licem od jeda i revolte. Glava njegovog Miloša je mnogo ljepša i herojskija — sasvim kao u nar. pjesmi, gdje stariji Marko dolazi kao bećar i poturica. „I neki htjedoše opaziti, da životinje imaju osobine stanovnika" — veli Winckelmann, savremen i dan današnji. Mi nemamo svoje konjske rase, barem ne lijepe pasmine, a Meštrović je kao Nodilo shvatio Šarca kao mitskog konja, sprijeda grčkog, odostrag sa pre-

Digitized by Google

dugačkim repom, pravom repinom, i teškim, širokim sapima kao u konja florentinskih kipova prije Michel-Angela. Marko i Šarac su jedno kao da je to kip kentaura. Taj Šarac je svakako odviše težak, odviše podsjeća na Švabe i teške njihove konje i nije parip, što „tri koplja u visinu skače, po četiri dobra u napredak". Takvi konji vuku tek pivo, ali umjetniku bijaše potreban konj, težak kao zemlja, da potencira kentaursku snagu heroja, koji u ostalom ovdje mirno jezdi niz Kosovo i ne djipa u vis za oblačnim vilama. Šarac je gol, neosedlan i neobuzdan, zijeva kao da njišti, a Marko mu se popeo bijesno na grbaču, stisnuo ga kiklopskim, pretpotopnim nogama, stisnuvši odostrag, na konjskim sapima titansku, užasnu pijesnicu kao perni buzdovan. Svijetlo pada junaku na pleći, na glavu i na tu neodoljivu, osvetničku zgrčenu ruku i nješto grandioznije, monumentalnije od toga prelaza sa junakove glave preko mišica junačkih ramena, izbočenih kao planine iz daleka, na monumentalnu, mirnu konjsku formu, ne da se zamisliti. Taj kip uništava, drobi sve oko sebe. Tek fizionomija Markova je odviše forsirana kao izraz ljutine. To je odista simbol prkosa i golog heroizma, bačen kao Kranjčevićev pesimistični upitnik pred rasklimane, lijene i ucrvane dveri budućnosti naše. To je odista goli poklik gole naše duše za osvetom svih Kosova, svih naših izdaja i svih sramotnih poraza.

Medjutim je i ovdje Meštrović moćniji no što je lijep. Učinivši Marka mitskim herojem, on ga je sasvim lišio svega onoga, što Marka čini Markom. Historijski Kraljević treba da bude i heroj naših duša, naših dana, a golotinjom se ne može prikazati cijelo bogatstvo moderne duše. Rodinov goli Hugo je Čovjek, Prorok, ali nije više V. Hugo. Frémietova Djevica Orleanska u Parizu je u tačnom panciru svog vremena, ali ta historijska vjernost ne samo da joj ne oduzima svetačkog i junačkog karaktera, već naprotiv. Snažni Trubeckoj je onomad napravio cara Aleksandra III. kao pravog titana i gorostasa i efekat nečuvene, prave ruske snage, glomazne i široke, postignut je potpuno, ma da je car u oficielnoj, sasvim „nepoetičnoj" vojničkoj uniformi i ma da ne jaši paripa, partenonskog sprijeda, florentinskog odostrag, a pincgauera pasminom. U antikne oblike mučno je zaodjenuti našu narodnu i modernu ljepotu. Laforgue sa pravom kori Tainea, što nije osjetio, da je moderni dandy kao vojvoda Morny lijep kao goli klasični Antinoj. Radnička odijela u svom utilitarizmu nisu tobože „lijepa", pa što je s njima znao učiniti Meunier ?

Moderna umjetnost nije umjetnost mišica i golotinja, umjetnost atleta, već umjetnost duše i umjetnost toalete. Meštrović je više prirodan no kulturan. Marka je plastički više bacio u prošlost nego k nama, u budućnost. Energiju narodne prošlosti dobacio nam je tek kao prkosnu negaciju kao Dinko Šimunović, pripovjedački njegov zemljak. Narodni i europski elemenat nije tu u tolikoj harmoniji kao u Čengić-Agi. Taj Marko je sličniji drugom kiparovom zemljaku, Luki Botiću. Legenda narodna nije u Marku modernizovana kao legende u djelu R. Wagnera. Meštrović je sličniji Whitmanu no E. Poeu. Barbar. Gorštak. Patuljak, što u germanskoj priči čuva pradjedovsko blago. Blago cara Radovana. Stvaralac. Radnik prvog reda. Ovaj kolos ispao mu je iz ruke za nekoliko mjeseca. Istina, obolio je i malo te ne pomjeri pameću kod svog radjanja, radjanja majke Jevrosime. On nije Grk pored sveg upinjanja. On nije miran kod nemira. On je nemiran i u miru kao Michel Angelo i nitko manji. Kao veliki Florentinac on je pravi Got,

Digitized by Google

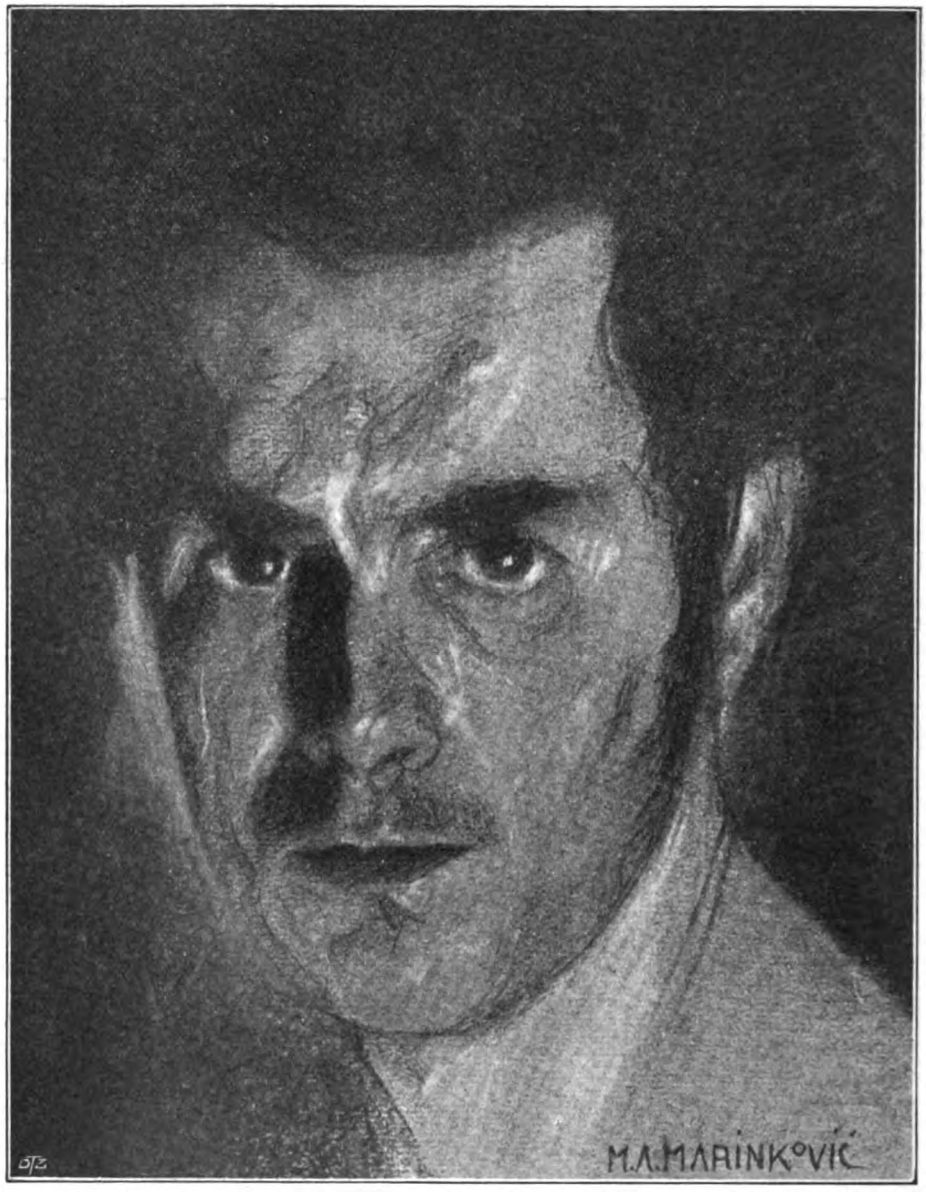

M. A. Marinković: *Lucifer. (Crteš.)*

ako i voli pogane. I njegove figure su t o r s i, kada nisu u sebe povučene i cjelovite kao komadi od klisure. Michel-Angelo naime tvrdi, da valjan kip mora ostati čitav, skotrlja li se niz visoku pećinu. To gotsko obilježje nose i Meštrovićeve stvari, jer su pećinski fragmenti Dinare planine. Srbija je razumjela taj dinarski glas, pa mu je, kako iz novina razabrasmo, u Skupštini votirala pet tisuća godišnjih dinara za izradu kosovskog spomenika. Siromašna Srbija evo pomaže hrvatske umjetnike. Tek gg. dr. Kršnjavi i pl. Mikšić davahu se kod nas na takve „veleizdaje" iza vladike Štrosmajera.

Digitized by Google

Oj davori, ti Kosovo ravno,
Što si danas dočekalo tužno.
Posle našeg kneza čestitoga,
Da Arapi sad po tebi sude!

Meštrovićev Marko je u tolikoj mjeri monumentalan, da upravo izaziva monumentalnu zgradu, kao njeno središte. Ta skulptura izaziva, evocira arhitekturu. To je u neku ruku već nagoviješteno u izložbi. U rotondi Markovog preuskog salona uklesani su kao u zidu relijefni turski junaci, Markovi i narodni protivnici, a osim njih načinio je Rosandić na lijevo, na ulazu u naslikani Markov ciklus, čudna vrata: na ropskim figurama, na četvorici predstavnika našeg plemenskog robovanja leže težinom materije i fatuma dva niza užasnih, fanatičnih, tupih, azijskih, turkestanskih glava. Prava Ćele-Kula od horjatskijeh tiranskijeh lubanja. Barbarski, ali originalno, lijepo i narodno, zar ne? Inače je Rosandić često i odviše djak, upravo imitator Meštrovićev. Onaj kip gole trudne žene ima profil i izazivački način žena, koje praštamo Meštroviću, ali nikako njegovom kaskalu. Rosandić može imitirati ukusnog, ali nikako neukusnog i barbarskog, paorskog Meštrovića.

Sa Markom je taj kipar napravio školu. Rački, Krizman i Babić naslikaše goleme dekorativne slike iste veličine, popunivši cijelu jednu dvoranu. Tih slika je sedam. Četiri su Račkove (Uroš i Mrljavčevići, Marko i Mina od Kostura, Marko K. i Musa Kesedžija, Marko K. ukida svadbarinu). O Krizmanovoj sam govorio. Babić je u ženidbi Marka Kraljevića naslikao tek — svatovsko putovanje, ali vrlo originalno i živo. Naročito figura dužda od Mljetaka djeluje vrlo komično, kao parodija latinske mekoputnosti u Gorskom Vijencu ili u Ljubišinu Vuku Dojčeviću. Ostaju nam dakle još Račkove dekoracije.

Čuvene su dekoracije toga dubokog i rijetkog umjetnika za Božansku Komediju, dokumentovane i inteligentne kao fantazije Klingerove i Moreauove. U njima se Rački pokazao kao graveur i komponista prvoga reda. Dok Meštrović reprezentira narodni instinkat i slavi energiju, Rački je pjesnik naše elite i opisuje bol, dušu. On je slikar naše inteligencije, bolova i paklenih muka njenih i zato ga više volim, dok se Meštroviću više divim. Dramatičan, patetičan, ljubitelj velike, nečuvene akcije je jedan i drugi. Meštrović je Marka kao plastični problem riješio grandioznije i općenitije, a Rački vjernije i inteligentnije. Uzmemo li, da su to prve Račkijeve goleme slike, da ih ima mnogo, da njihov siže nije odabrao jamačno on sam, već njegov drug, da je taj golemi rad tako reći bez svog ateliera improvizovao u nevjerovatno kratko vrijeme, ovaj njegov ciklus ne će nam kao Kraftleistung i coup de tête imponovati manje od Meštrovićevog kipa, naročito kad znamo, da delikatni slikar nije srastao sa narodnom pjesmom kao vajar.

Rački je zadržao narodni kostim zbog njegove velike slikovitosti. Tako je ostao vjerniji tekstu. Na historijsku vjernu boju nije pazio, posluživši se kod sporednih osoba savremenim, inače starodrevnim narodnim nošnjama hercegovačkim, crnogorskim i arnautskim. Tako je Marka primaknuo našem vremenu, to više, što junak nije shvaćen hiperbolično, već više kao vitez, lutalac, hajduk i leventa. U borbi sa Kraljevićem sličan je i nehotice Musa Kesedžija g. Supilu (koji neće imati tri srca). Akcije, u kojima ovdje vidimo Marka, mogu se i dan danas

Digitized by Google

dogadjati na Kosovu ili medju škipetarskim fisovima. Meštrović je svog deliju simbolisao, divinizirao, a Rački ga je učinio intimnim i običnim neobičnim čovjekom. U jednoj ga slici prikazuje kao pravnog branioca, kao branitelja slabih proti vlastitom ocu, u drugoj kao oportunističnog, realističnog junaka (Marko i Mina od Kostura), u trećoj kao dobro zastupanu pravdu, što će ubiti silu jačega, u četvrtoj kao zatočnika socijalnog pitanja i ženskih sloboda (ukidanje svadbarine), a u petoj kao branioca narodnih običaja, karaktera narodnog (Turci u Marka na slavi), zbog kojega je teško kaznio i dužda, starog noktaša:

Sjedi dolje, moja mila kumo,
Da s' grlimo i da s' milujemo.

Marko je toliko realističan, jasan tip u narodnoj pjesmi, da mi se Račkova obrada vidi više u njenom duhu od Meštrovićeve. Taj Marko je autentičniji, ali je i banalniji. Najuspjeliji je kao kompozicija, kada sudi na kome je carstvo. — Krizman sa svojim Markom pored Račkovog djeluje kao disharmonija i upravo iščezava.

Neka mi oproste ostali izlagači, što ih nisam ni spomenuo, naročito baronesa Vranicani, gdjica. Vera pl. Bojničić, pa izvrsni animalista, kipar Dešković s izvrsnim grupama pasa, i konja na oranju. Pojedina djela biti će ocijenjena na koncu izložbe, a meni bijaše najviše tek do toga, da istaknem pohvalno nastojanje ovih vrlih umjetnika oko obrade nacionalnih, domaćih motiva i oko budjenja narodne naše ljepote i energije.

Kao junak Markovićeve idile i Gjalskovog romana se vraća iz Svijeta u Dom umjetnost, mlada, siromašna, ali djelomice genijalna i velika umjetnost naša. Tu neka i ostane. Ima ih, koji tjeraju u svijet, u tudjinu naše umjetnike, da tobože ovdje kod kuće ne zahire i da se tu ne usire, kao da im i domovina nije još tudjina! Veliki svjetski umjetnici bježe u prirodu, u djevičanske krajeve, kao što su još uvijek naši, Zuloaga živi u španjolskoj provinciji kao Van Gogh što življaše medju provansalskim palančanima, a dobronamjerni ljudi upućuju naše artiste u bijeli svijet, da umjesto njih tudjinci pronalaze ljepote Plitvica, slovenačka polja, dalmatinske sutone i krasotu naše rase, još uvijek ponajkršnije i ponajljepše u Europi. Nisu li i napolju prvi umjetnici patili od glupana i filistara? Mislite li, da izvijesnih naših kaputaša nema i u Parizu i Rimu? Dok je vani priroda već eksploatirana, beedeckerizovana, a narod nješto izmedju bildungsfilisterskog malogradjanina i „prosvijetljenog" radnika, naš narod je još uvijek narodan, a naša priroda, naš pejzaž prirodan, neokaljan i poetičan. U ostalom, to znadu ovi Slovenci, Meštrović i Rački, pa zato i baciše u ime poezije naše zemlje i poezije našeg plemena taj protest neprobudjene energije u obraz „nejunačkom vremenu" naših malogradskih „Europljana".

Digitized by Google

M. VRBANIĆ: PRIČE MOJIH DOMOVA

I.

Dusi se u sjenu roče,
Dva se tornja u noć koče, —
Biju, biju ure trudne
Mnoge noći uzaludne.

Mnoge pjesme zamrle su,
Mnoge usne uvele su...
Da l' je na nas tkogod čeko ?
Bi l' nam bio štogod reko ?

II.

Red jablana — mrtve zublje —
U noć tone dublje, dublje,
Med' granama ciknu muklo,
Sitnoj ptici srce puklo...

Mrtve zublje nebu prijete,
Mrtve ruke nebom lete...
Moja Kinta, ja se bojim
S čežnjama ću plakat Tvojim !

III.

Suzu i osmijeh ludijeh čežnja
Plava Ti luna iz oči pije...
Ja ne ću Tvojih mrtvijeh oči,
Kad plava se luna za oblak skrije.

Da l' Te ko čeka ? Da l' Te ko čeka
Čekanjem slatkim, dok nevjesta dodje ?
Ja ne ću Tvojih mrtvijeh oči,
Kad za oblak luna plakati podje.

S pognutih vrba poljima pada
Tjeskobna pjesma šutnji i mraku...
Potoku na dnu vidim Te mrtvu
U lune plahe fosfornom traku.

IV.

Ti si strah, a ja sam sjena krhka,
Što priču ljubi, kad pod zvijezdam mre ;
Na starim stazam puklo bi mi srce,
Na stare staze vraćat nemoj me.

Al' daj da Te kunem, i ljubim i molim,
U bijele da dlane plačem Ti i zrem —
Jer Ti si strah, pa ko zna, ne ću l' sutra
Pod zvijezdama ko priča ja da mrem ?

Digitized by Google

ADAM KOSTELIĆ: SMRZNUTO CVIJEĆE

I.

Još se nije ni razdanilo, bilo je tek šest sati ujutru, kad se Vanda Čačićeva, učiteljica u R. ustala iz kreveta. Sve onako još bosa i neodjevena otišla je do stola, uzela šibicu i zapalila svijeću. Kad je u sobici nastalo svijetlo, ogledala se po njoj, i nekako joj došlo čudno i neobično. Kao da je to svijetlo nekako tvrdo i teško, a predmeti kao da su nešto uglati. Sve je činilo dojam neprijatnosti i hladnoće. A u istinu se i jest malo stresla po cijelom tijelu, ali se ispričala time, da je zima, a sobica da nije ugrijana. Prešla rukom preko lica, preko očiju — i silom je htjela da učini sve mekše i oblije. Nikada joj to još nije tako bilo. I poslije, kad se obukla, i pogledala kroz prozor — vidjela je, da je sve onako isto kao u njezinoj sobici i u dvorištu. Hladan, neprijatan zrak udario joj u pospano lice, a zajedno sa zrakom i kapljice kiše pomiješane sa snijegom. U zraku je nekako ukočeno visila vlaga — i kao da je cijelo selo osuđeno da u toj vlagi živi kroz dugo i dugo vrijeme. U dvorištu je bilo još gotovo posve mračno, i ona nije mogla vidjeti ni pregledati, što se u njemu zbiva. Čula je samo neki razgovor, tih i poluglasan ne razumijevši smisla. Onda je primijetila i nekakovo gibanje. No nije mogla razabrati, jesu li to stariji ljudi, žene ili djeca.

Otkrenula se od prozora i nastavljala s oblačenjem, umivanjem i redjenjem kose. Po tijelu joj prolazila zima, katkada je zijevnula, ali ne duboko, nego samo napolak, kao da je usred zijevanja nešto smelo. Kad se pogledala u ogledalo, opazila je, da su joj oči crvene i ponešto nabrekle. Nije se tome čudila. Mislila je samo na to, kako je teško, isprekidano i nemirno spavala — da se je morala tako rano ustati, jer više nije izdržala u krevetu. Više se nije usudila misliti. Sve ostalo kao da je s groznim licem u nju buijilo — a ona samo zatvarala oči, da ne vidi.

— Možda će svega nestati — pomišljala ona — ako ne mislim na to . . .

I kadgod ju je htjela ta misao zahvatiti, ona se fizički tomu opirala stresav glavu ili stisnuvši očima.

Noć ju je jako umorila. Legla je spavati oko deset sati, a sve do šest bila je u nekakoj omaglici, u polusnu. Višeput nije znala, da li je nešto san ili java. Sanjala je i o onome, što se sinoć dogodilo. Kao da nije dosta sinoć bilo na javi, došlo joj sve opet u san s istim bolima i ugodnostima, s istom čežnjom za onim nepoznatim, s istom gorkom istinom. I sjeća se, da se je u snu tresla, da su joj drhtala prsa — i da je stiskala oči od teškog i u isto vrijeme preslatkog položaja. A sve onako u snu znala je, da je to samo san, da je java već prošla — java koja se ne da izbrisati, pak stisnula zube i — silom se probudila. Ali je to nije smirilo. Odmah je, u noći, pomislial, da je sad već svejedno, kad je bilo jedanput, može i drugiput. I još se mnoge teške slike, mnogi užasni prizori motali i prevrtali pod teškim vjedjama.

A ujutru joj došlo sasvim hladno oko srca, kao da se u njemu sve smrzlo, kao da je izblijedjelo sve, što je nekada sjalo i blistalo.

— Ali — ne! Nesmijem misliti o tome! Možda će to skoro postati davna prošlost . . . mislila ona stisnuvši očima.

Onda kad je otvorila oči, vidjela je kako su svi predmeti oko nje uglati, teški, i kako nema nikako volje da išto radi i otpočne. U osam će sati doći djeca u školu, ona će morati k njima, a znade već sada, da bi bilo bolje, kad bi ostala kod kuće.

Digitized by Google

da bar djeci ne kvari dobre volje svojim tmurnim licem. I proći će dan, proći će dva, tri dana — i bit će sve isto ... Istina jest, ono je prošlo, sada više nije, ali ipak — —

— Ne, ne ... Ne smije se misliti ...

Stisnula je očima, sjela k stolu — a odanle se baš vidjela u zrcalu. Uredila je već vlasi, ali ipak, nije to više onaj lijepi red, sve je sad nekako umjetno načinjeno — kao što će sve odsad biti umjetno u nje. I lice i oči — sve je nabreklo — uglato, nije više onako lijepo meko ni prirodno kao prije. A još do jučer je bilo sve tako blago i meko i činilo se dao da će uvijek ostati. I što, eto, učini jedno veče ... jedan osjećaj iskren, jedan pogled samilostan u sama sebe ...

Na stolu su ležale dvije-tri knjižice, što ih je Vanda trebala za školu, a osim toga jedna, što ju je čitala za vrijeme, kad nije znala što bi drugo. Bila je to jedna pripovijest prevedena s ruskoga. Vanda nije puno čitala, niti je rado čitala. Mnogo je više voljela otići medju ljude i ondje s njihovih lica i djela čitati. Čitala je mnogo i u dogadjajima prirode, u dogadjajima po poljima i livadama, po šumama i uz potok. I mislila je, da je to čitanje vrijednije od čitanja u knjigama. Sjedeći uz stol, napipala je ruski prijevod, otvorila ga — i opet zatvorila. Uzdahnula je — i prešla rukom preko lica.

— Eh — pripovijest ! Imam ja ljepšu pripovijest ... pomislila potajno i odmah se odvažila, da ne će na tu svoju pripovijest misliti.

Ustala sa stolca — i pošla prema prozoru. Gledala u kišu i snijeg — i mislila na zimu, koja eto dolazi. Dolazi zima, treba mnogo vlastite topline, čara, volje za rad, za život ... Pod ovim snijegom, što će sada napadati, ostat će selo dva-tri mjeseca — i više ... a u tom snijegu treba živjeti, a život mora biti topao ... Preko ljeta se skuplja toplina u tijelu, i onda se lako topi u zimi. Vanda je već skoro pomislila, kako je ona uistinu sve do jučer imala topline, sve do sinoć — a sad, eto, baš od sinoć nestalo te topline. Ali nije tu misao pravo ni započela.

— Možda zaboravim vremenom sve — pomislila ona opet. Možda ...

A u duši je ipak osjećala, kako vara samu sebe, kako je uvjerena, da se to ne će nikada moći posve zaboraviti, i kako je prošlost jača od sadašnjosti.

I snijeg je padao sve jače i jače. Kiša je gotovo sasvim prestala — i kad je nastalo u dvorištu svijetlije, vidjela je Vanda, da je oko nje sve bijelo. U srce joj dolazila još jače studen i pogled, neutješan i tužan, zaustavio se na golu granju, po kojemu eto sijeda snijeg. Po blatu od kiše i snijega opažale se stope ljudi, što su nedavno prolazili dvorištem. Vanda je odmah pomislila, da su to oni, što ih je ono čula u razgovoru. Došlo joj je, da se malo s tim zanima, i pitala u sebi, tko je to mogao biti. Bila je na čas sretna, što je mogla o čemu drugomu misliti. Nije se mogla doumiti, tko je to mogao biti. Stanovala je kod trgovca, i znala je, da od njegovih ljudi nitko ne ide tako rano u taj dio dvorišta pred njezinim prozorom. S tim se pitanjem pozabavila nekoliko minuta, a onda se dosjetila riješenju : — Možda je ipak netko od njih izvanredno došao ovamo ... Dà, dà — tako je to ...

I gledala je dalje u zrak, kako se bijeli od pahuljica, kako se sivi, i kako se olovo drži u visini teško i kao da naporno. Sve je bilo više slično kakvoj večeri, kad još vidiš posljednje zrake sunca negoli jutru. Bar do ovoga jutra — činilo se Vandi — nije još bilo ovakoga kao što je ovo.

Digitized by Google

Nešto ju zagreblo u grlu, i ona je morala zakašljati. Prije je gotovo uvijek kadgod je zakašljala sa posebnim strahom slušala zvuk kašlja i popipala se po prsima. Sada na to nije ni pomišljala. Zaboravila je, da je nekad, ono pred tri godine bila jako bolesna na plućima, i da se i sama čudila što je ostala živa. Drugi su dojmovi bili jači od dojmova, što su preostali poslije one bolesti: Nego u savezu s tim kašljem i bolesti svojom sjetila se Vanda svoje matere, što se onoliko namučila oko nje za vrijeme bolesti. A onda je odmah sastavila dvije misli u jednu: njezina mati i — ono sinoć ... Ah — što bi bilo, da ona, njezina mati saznade! ...

— Ne, ne! Ništa, ništa — — gotovo je puhala oko sebe, zatvorivši oči i otkrenuv glavu od prozora, kuda je dosad gledala.

Rješila se silom i velikom mukom misli, što ju stala napadati. Ne, ne — ne smije se o tome misliti, pogotovu ne na mater ... I ona je otvorila knjigu, iz koje će danas učiti, kad dodje u školu pred djecu. Gledala je u one stranice, u retke i slova — ali osim stranica, redaka i slova nije ništa drugo vidjela. Sve joj se povraćale neugodne i strašne slike sna i sinoćnje večeri.

Jedan čas joj došlo kao da će zaplakati. I gotovo sretna, što bi mogla plakati, poletila je prema zrcalu, da vidi suze i rasplakano lice. A kad je došla k zrcalu, vidjela je samo nabreklo, blijedo lice, teški pogled, i utučen izražaj. I onda pomislila na sebe, kakova je bila pred tri godine, isto tako nekako slabunjava i ispijena kao i sada. Onda je to bilo od bolesti, a sada ... Sjetila se, kako se diljem posljednjih dviju godina oporavila, kako ju kašalj gotovo posve napustio, kako se počela širiti. Počela je živjeti — u prsima, u bedrima — svagdjeje osjetila novi dah veselog i zatravnog života. Pred očima joj se ukazivale vedre slike budućih danâ, danâ i večeri i sumrakâ punih vrućih uzdisaja, grlenja i sreće. A sad — sad poslije svega toga mjesto sreće — eto ovakovo jutro, hladno, prazno, bez nade. Jutro je to, eto, sa podbulim, crvenim očima, s teškom gorčinom u ustima. U nogama nema mira, prsa se spustila — i kudgod pogledala sve je uzrujava.

A nikad — nikad ona sebi nije mogla predstaviti, da će to tako biti. Sav duh njezin, sva pamet i razbor — sve je protiv toga crvenila u očima i nabuhlom licu — ali — što će — eto — kad je ipak tako. Kao da je ona zadnja, bez pameti, koja ne zna drukčije misliti nego kao što joj stara, izživjela mati misli, — tako je eto i ona sada. Čemu joj onda sav onaj nazor, što je onako temeljito bila usisala; čemu onaj nazor slobodarski? ... To je sve samo slabost — to je valjda samo prvo jutro, mislila Vanda, jer nije moguće da bi to tako dalje potrajalo. To su časovi, kad se čovjek izgubi, sljepost duha, slabost tijela. — O da sam malo jača — uzdahnula ona i protegla se raširiv ruke po hladnom zraku sobice.

Takvu, u tom položaju ju je našao Petar Rešković, kad je unišao. Unišao je tiho oprezno otvarajući vrata. U prvi je čas bio odlučio, da će se ispričati, što se ovako kradom uvukao u sobu bez kucanja, ali se odmah i predomislio. Činilo mu se, da bi to bilo smiješno i banalno. Medju njima, mislio je, ne treba drugih riječi nego iskrenih i posve potrebnih. — Stao je posred sobe i mirnim pogledom gledao prema prozoru. Vanda ga je prestrašeno pogledala i promatrala poslije toga njegov pogled. Vidjela je, da on gleda u vlažni zrak u dvorištu, u snijeg i blato. Vidjela je miran, čudno miran pogled — i nije znala, što bi o njemu mislila. A on se nije usudio pogledati po sobi ili u nju, i ostao je posred sobe i gledao kroz prozor. Ruke je stisnuo u džepovima, glavu stisnuo u kaput.

Digitized by Google

— Vanda ! . . . promucao je isto tako nesigurno kao što je siguran bio njegov pogled.

Ona ga je promatrala s osjećajem duboke uvrijede i sa strahom. Što će — što će sada biti ? mislila je ona drhtureći po prsima i usnama. Zar će možda opet ? Što je došao ? . . .

— Sjednite — — rekla mu mirno, i kad je on sjeo na stolac kraj stola, otišla ona nesvijesno dalje od njega i htjela sjesti na klupu, što je stajala pokraj zida. Ali se brzo nečemu dosjetila — i naglo se odvrnula od klupe. Stala kraj prozora i gledala kroza nj.

A Rešković je upiljio pogled u nju, promatrajući joj puna ledja i jaka bedra. Kosa joj je odzada izgledala kao da se nije redila jutros, kao da je ostala ista od sinoć i noćas. I njemu je došlo, da se iznenada ustane, i da ju odzada napadne ; da ju uhvati za ruku šaptajući ono, što je odlučio reći. A odmah se isti čas sjetio, da ne zna što bi joj rekao, da joj gotovo i uopće nema što reći. A opet ga je sve nešto tjeralo da skoči i da je bar vidi u licu, da joj vidi oči, što mu se ono u prvi čas činile tako strasne i zamamljive u svojemu crvenilu i nabreklosti.

Vanda se nakašljala i okrenula prema njemu. Naslonila se u prozor i pogledala ga potpunim očima. Njihovi su se pogledi sreli — a on se njezinoga gotovo prestrašio. A kad je pogledao u visoka prsa njezina i vidio nepokriveni vrat pun zamame — spustio je oči i stao se namještati na stolcu na kojemu je sjedio.

— Što ste došli ? . . . pitala ga Vanda izravno gledajući u njega. Htjela je da sazna o čemu se radi. I ona je dobila u taj čas veliku odvažnost. Stojeći onako ledjima okrenuta prema prozoru i naslonivši se na ruke, gledala je u njegova široka, jaka ramena, u snažne, velike ruke. Činilo joj se, da bi on bio kadar željezo previjati s tim velikim rukama. On joj nije branio ni pogledom gledati u njega. Osjetio je, da ga ona promatra, i bilo mu ugodno i draškalo ga to. A onda joj odgovorio :

— Došao sam eto, da vas — vidim . . .

— Da me — vidite . . . ponavljala ona zamišljeno pretvarajući se, da joj ne smeta njegov pogled i da je sasvim sigurna. Mislila je, da će dobiti prevlast nad njim, ako se prikaže takovom.

— I onda — nastavljao on gureći se u svoj kut — hoću da vam još nešto kažem . . . A u isti čas je pomislio, da ne zna što bi htio reći. I kad je opazio, da ga ona ne pita, što on to njoj hoće da kaže, bio je sretan. Zagledao se u pod pred sobom — i šutio.

Vandi je pao pogled na klupu. Sjetila se u času toga pogleda prizora od sinoć — i došlo joj da sakrije lice, da se sva sakrije. Gledala je i njega kao što se gleda slavna ličnost. Upravo joj se činilo, da je on — Rešković — neka ličnost iz povijesti, o kojoj je ona samo čitala, i s kojom se nije nikada nadala sastati, jer bi to bilo nemoguće. Tako joj je i sad zasijevalo oko kao pred čudom : Eto, kako je ovaj došao ovamo ? Zar je i to moguće ? . . . Uvidila je, da je sad već posve uzaludno boriti se protiv one misli, koja ju je proganjala od časa kako se probudila. Sad je ta misao ovdje živa i kruta. Eno sjedi ta misao ondje na stolcu, u njenoj sobi. Sjedi živa i šuti — miruje, ali bi mogla svaki čas da skoči, da ju svu obuhvati i da ju gnječi.

Digitized by Google

I u savezu s tim pomišljala Vanda na sebe samu. Činilo joj se kao da je neko siroto stvorenje, ostavljeno, zabačeno, i koje je samo zato ovdje u tom selu, da je ova misao proganja. Ova strašna misao sa jakim plećima i rukama — što je mogu svaki čas zgrabiti — gnječiti. Bila je za samu sebe sirotica, koja bi trebala da plače nad svojim životom. Eto se ovdje gotovo smrzava u toj sobi, u koju udaraju sa svih strana vjetrovi. Nije više onako kao što je nekad bilo, dok je bila djevojčica u toploj sobici sa svojom majčicom, u kojoj je mirisala svoje cvijeće, što joj je majčica kupila za imendan ili rodjendan. I kad bi ga ovdje i imala — to cvijeće — ono bi se već davno smrzlo — ovdje u toj studeni. Ovdje pokraj njenog hladnog srca, iz kojeg je sinoć istrujila sva toplina — moralo bi se ono mlado, lijepo, nježno cvijeće smrznuti. Vanda je prešla rukom preko očiju — činilo joj se kao da mora suzu otrti, da je ne bi slučajno on — Reškovć opazio. On ? Reškovć ? Petar Reškovć ? . . . I gle — odakle je on došao ? Kako se on to uvukao? Kao tat — kao tamna sjena u svijetlo njenoga srca. Kao bura u toplinu njenih prsiju . . .

Vanda se prestrašila pogleda Reškovićeva. Pogledao ju baš kao da pogadja njene misli. Ona je nato učinila jedan čvrsti, odlučni korak, učinila dva koraka i udarila nogom.

— Što ste došli ovamo ? . . . viknula ona nešto razderanim glasom i odmah dometnula : Nisam vas zvala. Sinoć ste mogli doći, jer sam vam rekla : Dodjite ! . . . Ali danas vas nisam zvala . . .

Reškovć se trgnuo i ustao. Osjetio je, da mu dršću noge.

— Jeste li čuli — jeste li čuli ? . . . dometnula ona još plačnim glasom, kad je vidjela, da se on trgnuo. Onda je pošla u kut sobe i ondje sakrila lice. Sa svojim je ledjima osjećala Reškovića, kako ne zna što bi učinio. Osjećala je, da bi on rado, da ona nešto kaže, da ona počne kakavgod razgovor. Osjetila je osim toga, da za njom stoji čovjek mlad, jak, širokih ledjiju — i da taj jaki čovjek, koji je do jučer znao govoriti kao da se rodio govoreći, da taj čovjek sada najedanput šuti i dršće kao slabić. Samo je čula kako se je slabim, nesigurnim glasom odazvao :

— Vanda . . .

I onda je osjetila da joj se on približava. Okrenula lice da vidi, što će. Dolazio je k njoj i gotovo tronuto, moleći ponovio :

— Vanda ! . . .

A ona ne tajeći suze, što su joj curile preko lica, pogledala oštro u njega i rekla :

— Ja idem u školu . . . Nemam vremena . . .

Reškovć se nato bez riječi i bez geste okrenuo i tiho, kao što je i unišao, izišao iz njezine sobice. Vanda je rupcem obrisala suze sa očiju, bacila rubac o pod usred sobe i uspravila tijelo. Htjela je da se pokaže kao da se nije ništa dogodilo. Poravnala vlasi, pogledala po sebi, da li je čista, uredila bluzu, da joj dobro stoji na prsima, i otišla u školu. U školi se junačila, prenapela se radom i prekomjernim vikanjem na djecu. Ovako mirna kao što taj dan, nisu djeca još nikada bila.

(Svršit će se.)

Digitized by Google

FEUILLETUN

Tridesetgodišnjica

Netko je u školi za kućanstvo, kojoj je Milka Pogačić ravnateljicom, razgovarao o proslavi njene tridesetgodišnjice, a neka radoznala djevojčica upita naivno: „Zar je i gospodična Pogačić bila u tridesetgodišnjemu ratu?"

I nije to pitanje tako neispravno. Milka Pogačić nije doduše ratovala na bojnome polju, ali je „ratovala" na prosvjetnome. Posljednje tri četiri godine i ne bijahu za nju drugo, do li vječito ratovanje, vječita borba s protivnicima osobnim i načelnim. Ali Milka Pogačić može zadovoljno pogledati natrag, jer je njezin rad posljednjih godina donio sjajan plod.

Kod nas se rijetko čuje, da je koji imućnik darovao veću svotu u dobrotvorne svrhe. Izgleda, da ne imamo ljudi, koji bi mogli darivati, ili da ne ima onakovih, koje bi trebalo darivati. Bit će ponajviše stoga, što je kod nas slabo razvijen smisao za djelovanje u dobrotvorne — u opće i javne svrhe. Daruje se za „dječji dan", za „istarske škole" i još kadikad koja svotica u takove svrhe, ali to daruju većinom oni, koji odista ne mogu mnogo darovati. Imućnici upišu se u članove zakladatelje kojega društva, i time su se otkupili za vječna vremena. Da bi koji imućnik osnovao dom za uboge, za sirote, da bi tkogod ostavio veću zakladu upravo u takove opće dobrotvorne svrhe, rijetko se čuje i čita. Vani je drugojačije. Tamo ne mora sve to osnivati vlada, država ili grad. Kod nas bogati pojedinci raspolažu posvema drugačije sa svojim imetkom, a vlada, općinska i gradska vijeća „ne dospijevaju", da i u takove svrhe troše, pa tako se zbilo, da nijesmo sve do nedavna imali institucije, kao što su pjestovališta, društva za spasavanje, popravilišta, prenoćišta i još nekoliko takovih institucija, koje su barem isto tako potrebne, kao tramway, električna rasvjeta i slično.

Kada se uvaže ove činjenice, onda je tek moguće pravo shvatiti djelovanje Milke Pogačić na tom polju.

Medju našim spisateljicama ona je svakako osamljen pojav u tome, da nije samo pjevala i pisala o ljudskoj bijedi, nego ju kušala i ublažiti. Od Dragojle Jarnevićeve, koja je od pjesnikinje i spisateljice pod stare dane postala seoskom učiteljicom bez diplome, bez dekreta i plaće, jedino od želje da narodu pomogne, naučivši mu djecu čitati i pisati, do Milke Pogačićke ne bih znala ni jedne hrvatske spisateljice, pa ako ćemo pravo, ni Hrvatice uopće, koja bi tako stvarno i tako uzvišeno shvatila zadaću žene u javnom i društvenom životu.

Nije htjela ostati samo kod zvučnih riječi, nije se htjela rastapati i gušiti u stihovima o „Weltschmerzu", nego je odlučila ublažiti i mnogu ranu, otrti mnogu vruću suzu onom školničkom desnicom, za koju mnogi misle, da mora biti suha i hladna, jer imade samo s tudjom djecom posla, jer prima ono nekoliko mršavih i suhih banaka.

I dok kod nas mnogi javni radnik baca pero u kut već poslije nekoliko prvih pokušaja, dok se odriče javnoga djelovanja „kad ne ide, pa ne ide", ili „kad je sve to tako nezahvalno", dotle Milka Pogačić sve to više proširuje polje svoga djelovanja za opće dobro.

Prije desetak godina pokrenut je kod nas list „Na domaćem ognjištu". Oni, koji ga pokrenuše, doskora se povukoše. Prihvatila se ga Milka Pogačić i list još i danas izlazi. Hrvatski učitelji imali su različitih staleških društava, udruženja, a Pogačićka se prihvatila posla i njezinim je nastojanjem osnovana Udruga učiteljica. Nije to bila samo čisto staleška institucija, kao što su ih učitelji nekoliko osnovali. Udruga učiteljica sa Milkom Pogačić kao predsjednicom, razvila je doskora djelatnost na mnogim poljima javne dobrotvornosti i to upravo za nas neobičnim načinom. Nastojanjem Pogačićke uveden je Dječji dan, osnovane su ferijalne kolonije za boležljivu i slabu djecu, osnovano je dječje čuvalište, pjestovalište i ambulatorij za siromašnu djecu, a zapravo je i škola za kućanstvo privedena u život njenim nastojanjem.

I dok se Milka Pogačić zalagala za takove poslove, dok je sa polja — kod nas u svakom pogledu toli jalovoga — literarnoga rada prešla na polje rada u opće, javne i dobrotvorne svrhe, na način čeških, njemačkih i švicarskih žena, dotle je stadoše napadati najprije od zgode do zgode, a odonda sustavno upravo oni, od kojih bi čovjek to najmanje očekivao.

Digitized by Google

Ljudi upravo pozvani, da stupe u prve redove vojske, koju bijaše pokrenula Milka Pogačić, stadoše njezin rad na sve moguće načine ometati, a nju samu napadati, po svoj prilici ponajviše stoga, što nije članicom kojekakvih kongregacija, što ne trči svaki čas u ispovjedaonicu. Milka Pogačić se naime usudila djelovati na tom polju i mimo dozvole onih ljudi, koji su u prvom redu dužni da budu dobri, blagodarni i darežljivi. I da se ti ljudi ne osjete posramljeni s rada ove žene, koja ne raspolaže s nikakovim materijalnim sredstvima, koja nema ništa do energije i mnogo, mnogo ljubavi za sirote i bijedne, počeše ju napadati, podmićući tom njenom radu različite tendencije, ne bi li mu time bar omalovažili značenje. Ali im nije uspjelo. Ona se s njima ne svadja, ne zove ih na sud, ali ih bije time, što ne prestaje mirno i ustrajno raditi dalje. Njezina energija, njezina neslomiva volja zaslužuje pažnju, poštovanje i potporu. Priznanja joj ne treba, ali potpore joj treba u njenom radu i nastojanju za dobro mnogih.

— el —

Slavjanska antologija*

Prilikom sveslavenskog kongresa, koji se je ovog ljeta obdržavao u Sofiji, izašlo je nekoliko brošura i knjiga, koje su se sve bavile slavenskom kulturom i slavenskim literaturama, da upoznaju slavenstvo, a napose kongresiste s najnovijim kulturnim stečevinama i napretkom sviju Slavena. Nekoji književni časopisi, tako „Blgarska zbirka" koju rediguje poznati nam St. Bobčev, te „Slavjanski glas", koji rediguje njegov brat dr. Nik. Bobčev, obojica gorljivi slavenofili, izdali su posebne spomen-brojeve na uspomenu slavenskog kongresa u Sofiji. U tim spomenspisima imade pri'oga od sviju slavenskih naroda a od Hrvata su zastupani prigodnim člancima Jagić, Tresić i Bučar.

Medjutim najvažnije djelo, koje je tom zgodom izašlo jest „Slavjanska antologija", koju je sastavio profesor i pjesnik Stilijan Čilingirov u Sofiji.* Kako nam sastavljač u predgovoru pripovijeda, sakupljeni su u toj antologiji tek oni pjesnici i njihovi proizvodi, koji su do tada izašli u bugarskoj literaturi u prijevodima raznih i ponajboljih bugarskih pjesnika. U antologiji imala bi biti zastupana savremena i prošla vrednija književnost, a svakome piscu dodana je kratka biografija. Pošto se u antologiji nalazi tek izbor dosadanjih bugarskih prijevoda iz raznih slavenskih literatura, a tek nešto malo je baš ad hoc prevedeno, to Slavjanska antologija naravno nije potpuna. Napose je srpsko-hrvatski odio nepotpun, koji se u indeksu dapače nazivlje samo „srpskim" odjeljenjem. To naravno nije u redu makar da se je i g. Č. nama kongresistima u Sofiji ispričavao, da se je to samo tek „slučajno" a ne namjerice dogodilo. To se je naravno nas uz još jedan neugodan incidenat za Hrvate vrlo neugodno dojmilo, tim više na mjestu, gdje se je radilo upravo grozničavo na tome, da se čitavom svijetu prikaže sveslavenska sloga.

Uz hrvatsko-srpski odio nalazimo u Antologiji slovenski, češko-slovački, poljski i ruski odio. Kod Srba nalazimo: Dučića, Ilijća, Zmaja-Vuka, Lukovića, kralja Nikolu, Radičevića, Tomića, Ćorovića i Jakšića, od Slovenaca: Aškerca, Jenka, Župančića, Kastelca i Prešerna; od Čeha: Vrhlickoga, Nerudu, Jablonskoga, Halka, Černija i Čeha; od Slovaka Sladkoviča; od Poljaka: Asnika, Konopicku, Kraševskoga, Lenartovića, Mickijevića i Homlickoga. Od ruskih pjesnika zastupano je 38 iz starijeg i novijeg doba, sama odlična imena raznih škola i razne dobe. Dočim su sve ostale literature razmjerno slabo zastupane, ruska je pojezija zastupana ponajbolje, i to je i naravno, jer se Bugari bave osobito ruskim jezikom i ruskom literaturom, koja je danas u Bugarskoj glavnom pomoćnom literaturom koli za lijepu toli i za znanstvenu književnost.

Hrvatski odio zastupan je vrlo slabo. Pri, kazan je tek Šiško Menčetić s jednom pjesmicom-Mihovil Nikolić sa slobodnim prijevodom jedne pjesme, te Preradović sa pet omanjih pjesmica. Biografski podaci takodjer su silno mršavi. Za Nikolića se veli, da je savremeni hrvatski pjesnik, a za Menčetića — da je hrvatski pjesnik! Preradoviću posvećeno je oko 10 redaka, iz kojih se naravno ne može nitko uputiti od kolike je za nas cijene i važnosti jedan Preradović.

Sastavljač antologije morao se je naravno pobrinuti, da bude naš odio bar nekako prikazan, za što je mogao lako dobiti uputa kod sofijskih Hrvata kano i od mnogobrojnih Bugara, koji su polazili nauke u Zagrebu. Izgovor da je to tek zbirka do tada prevedenih hrvatskih pjesnika ne stoji, pošto je toga više na bugarski prevedeno, a moglo se je i kod našeg odjela štogod bar ad hoc prevesti, kao što je to bilo i kod drugih odjela. Na taj način ne će naravno n jedan Bugarin dobiti pojam o hrvatskoj literaturi.

* Славанска антология, наредилъ Ст. Чилингировъ. София 1910. 8⁰ str. 175. Cijena 1.50 leva (kruna).

Digitized by Google

Tom prilikom namiće nam se jedno pitanje. Ne bi li Matica Hrvatska ili Društvo hrvatskih književnika izdalo kakovu „Slavensku antologiju", u kojoj bi bila prikazana uz dobar izbor pjesama i zgodne biografske podatke cjelokupna slavenska poetska literatura. *Dr. B.*

Pod Timorom*

I opet pjesme ! Dà, pjesme. Sred ove grozničave borbe za egzistenciju, koja dnevno nezasitnim žvaljama proždire mnoge plemenite porive i ozbiljno prijeti, da u čovječjoj duši utrne osjećaje umjetničkog stvaranja; sred ovih sitnih briga, koje čovjeka na sve moguće načine sapinju i priječe mu slobodan lijet spram višim idealima života, nije nikakovo čudo, da kod nas prolaze donekle neopaženi i neshvaćeni oni viši duševni podražaji, koji ključaju iz vira intimnih psihičkih senzacija, te u formi krilate riječi izbijaju na javu. No i pored svega toga, još uvijek kod nas i po ostalom civilizovanom svijetu, poezija živi ne samo, već, osobito u ovo posljednje vrijeme, pojavlja se obnovljena i optočena novim sjajem, koji odrazuje sve intimne trzajeve i beskrajne težnje savremenog naraštaja.

Kod nas naravno donekle je i poezija odraz naših nesredjenih odnošaja. Pjesnik, koji živi i diše u tom ambijentu, ne može da se posvema otme okolini, koja ga odasvud kruži i koja mu je svagdanjim hljebom; njegove misli i osjećaji, ma koliko bili zaodjenuti u sjajnoj formi, odišu gotovo uvijek onim vazduhom sred kojega su se začeli, nikli, razvili i dogrijali, te baš za to ne mogu da se vinu visoko sred neizmjernog carstva poezije i pjevaju život prirode, koji cvjeta beskrajnim ljepotama i koji odsijeva nenatkriljivim čarobnim sjajem. Ipak sa zadovoljstvom možemo konstatovati, da i neki naši pjesnici, koji su se silnim naporom enerzije kroz decenije održali na pjesničkom mezevu, pod utjecajem evolucije novih vremena, stali su ozbiljnije shvaćati duh nove, moderne poezije, riješivši se banalnog i konvencijonalnog frazerstva. Jedan od takovih je naš neutrudljivi radenik na književnom polju: Josip Milaković.

Već iz zbirke pjesama „U zatišju" (1892.) opažalo se, da se je Milaković još onda bio počeo emancipovati od običnog pjesničkog frazerstva, tražeći svoju stalnu i odredjenu stazu. I „Vjetar i talasi" (1897.) označuje nam jedan korak dalje u isticanju njegove pjesničke individualnosti, dok u zbirci „Staze i putevi" (1900.) pokazuje nam se Milaković u naponu snage svog pjesničkog stvaranja. Onim sastavcima zauzeo je dolično mjesto na našem pjesničkom Parnasu. Najnovijom zbirkom „Pod Timorom", posvećenom pjesniku i književniku Adolfu Černomu (Janu Rakyti), uredniku „Slavenskog Prehleda" i velikom prijatelju Hrvata, dostojno se je održao na mezevu, ne samo, već i otkrio nam novih strana svoje pjesničke individualnosti. I uistinu, dok ostale njegove pjesničke zbirke odišu pretežno melanholijom i nekim optimističkim shvaćanjem života, ovom najnovijom provejava donekle pesimističko-sarkastična nota, no još uvijek obavita nekom tihanom sjetom, koja pjesmi podaje neki osobiti čar i milinu. Takova je i karakteristička individualnost našega pjesnika: Srce mu je dobro i plemenito, osjeća duboko sve društvene poroke i mane, universalne boli odjekuju duboko u njegovoj duši, ali opeta neki intimni glas, rekô bi gotovo urodjeni inštinkt, karakteristika slavenske duše uopće, nutka ga na samilost spram svijeta i svoje okoline.

U prvom ciklusu „Moje ognjište" povadio je pjesnik iz dna svoje duše intimne uspomene i dojmove, koji odišu nekom sladogorkom sjetom i karakterišu najbolje dominantnu notu njegove poezije: „O sakrij suze !", „Kraj rodnog praga", „O snivaj samo !", „Ja smišljah pjesmu" i tako dalje; taj je ciklus zasladio pjesnik sa nekoliko sastavaka intimno familijarnog sadržaja iz „Pjesama mojih ptića", u kojem je genru Milaković, može se reći, jedini u našoj literaturi.

U drugom pak ciklusu: „Na rodjenoj grudi" odjekuje pretežno patriotska nota. Nije to obično šablonsko frazerstvo iz osamdesetih godina, to je jak glas, prožet dubokim i istinskim osjećajima, koji izbijaju na javu i progovaraju srcu ozbiljnim tonom pjesnika, koji duboko osjeća sve nepravde i boli, s kojih trpi njegova domaja. Spomenut nam je specijalno pjesme „Sokolu", „Riječ je djedova", „Na Istmu", „Jedna kaplja" jetka ironija savremenih naših odnošaja, „Intimna pjesma" (S. S. Kranjčeviru) i krasnu idilsku romanzu: „Na Bledu".

Treći ciklus „Oltari" posvećen je Gaju, Strossmajeru, Jukiću, Kuhaču, Vrchlickomu, Vrazovoj Ljubici itd., dok u posljednjem: „Slike" javlja se ponovno jetka ironija i karakteristična nota pesimizma spram koje, evolu-

* Josip Milaković: „Pod Timorom". Pjesme. U Zagrebu 1910. Tisak i naklada Antuna Scholza. Cijena 1 K.

Digitized by Google

cijonim putem, kreće Milakovićeva pjesnička individualnost, što je i prirodni produkat savremenih teških životnih prilika.

Sve o sve dakle, najnovija Milakovićeva zbirka pjesama „Pod Timorom" čita se duševnom nasladom i užitkom, jer je prožeta dubokim i istinskim osjećajima i mislima, koje karakterišu dobru i jedru poeziju. *Stj. I.*

Karita

Kipar Kefizodot reče jednoga dana svomu sinu i učeniku Praksitelu:

— Tvoje su božice i bogovi odviše olimpijski. Kada im budeš znao uliti dušu zemaljsku, bit ćeš velik umjetnik.

Praksitel to upamti, pa iskleše Bakha i dade mu dušu pijanca, kipu Here spodobu Ksantipe, a Afroditi ureže crte sveizgarajuće strasti.

Kefizodot pogleda te nove radnje i glasno se nasmije:

— I ako je čovjek iz blata, ne smije se u blatu valjati. Umjetnost se mora kupati u ljepoti.

— U ljepoti? Gdje da je nadjem? Ta je samo na Olimpu.

— Ne, sinko! Ljepota je na zemlji, i nju ćeš naći zdravim očima.

I Praksitel se spremi na put: ode tražiti ljepotu.

Dugo, dugo ju je tražio, a sve badava. Žalio je na oca, što ga nije rodio sa zdravim očima. Ode proročici u Delfe, da upita Pitiju, kako će naći ljepotu.

Pitija se zaogrnula miomirisnim oblakom, te progovara:

— Svako jutro, kada se radja ružoprsta Zora, umivaj sebi oči u jezeru aglajskom.

Ode tomu jezeru. Prvo jutro dobro ispere oči, i ništa drugo ne opazi, nego kako se u daljini neke žene kupaju. Drugo jutro pridje bliže tomu mjestu i već je iz daleka razabirao ružičastu put lijepih djevica. Treće se jutro još više približio, u šikaru se sakrio, da ga djevice ne opaze, pa ih iz bliza motrio. Oči mu zapele o onu djevicu, koju je Zora kod poroda darivala osmijehom, liljani joj grudi cjelivali, a Sunce joj dalo vedrinu čela i sjaj očiju. I ustrepta Praksitel. Ovako miloga i dražesnoga lika nije još vidio; ovako plemenite crte lica ne rese nijednu božicu.

I doveo je ocu. Kefizodot ju vidje i usklikne:

— Sinko, našao si ljepotu. Kako joj je ime?

—Karita.

— I jest prava Karita!

I Praksitel načini njen kip i natkrili svoga oca... *A. Benešić.*

Petar Zoranić

(A. G. Matošu.)

Hrvatina baščinca, krune slavne,
Jazika i versa harvatskoga, glas
Blažen i slovući biti će, i čas'
Harvata do njega pisni starodavne.

Dokole planine i doline prem ravne,
Naše župne bašte baštinit će slas'
Jabuka u krilu dekle Vile, i stas
Živući bude harvatskih. Zač davne

Netlačene staze sada put su naš
Proz gizdav perivoj. Pastira Marula
Začinjavca druže, poju svirale

Milopojke tebi, i gremo k tebi baš
Naresit cvićem mirisnih te jarula*,
Ča lipe su ga ruke dek ic birale.

Augustin Ujević.

Miho A. Marinković

Na netom otvorenoj izložbi „Medulića" u Zagrebu ističe se medju slikarima, koji su nam do sada manje poznati, Miho Marinković. Marinković je već izložio u Zagrebu, a poznat je donekle s izložbi u Spljetu, Sofiji i Ljubljani, ali nigdje nije izložio toliko, kao ovaj put u Zagrebu. Medju izloženim radnjama imade crtež bijelom kredom (Portret 81.), što ga bijaše izložio još kao djak monakovske akademije na izložbi onamošnjega Kunstvereina (1905.), kojom je zgodom bilo o njemu govora u jednom podlistku „Nar. Nov." („Pismo iz Monakova"), a imade i nekoliko radnja iz posljednjega vremena. Marinković nam se tako na ovoj izložbi prikazuje u svim glavnijim crtama svoga tek nekoliko godišnjega rada. Kod nas se u slikarstvu veoma mnogo njeguje krajolik, portret, marina „nature morte", pak se stoga jako ugodno doima, ako čovjek naidje na kojeg slikara, koji ne teži za tim, da bude specialista u krajoliku ili portretu. Medju ove očito spada Marinković. Nijesam još vidio ni jednoga krajolika od njega. Ja odatle ne bih htio zaključiti, da u njega ne ima oka za prirodu, nego osjećaj sigurnosti u crtanju i želja, da priča jakim, kadikad gotovo i prejakim

* Jarula = ljeha, leja.

Digitized by Google

glasom. Evo nekoliko takovih priča: „Umišljeni bolenik" stisnuo je grčevito rub plahte i zuri u vas očajnim pogledom, kao da se boji, da ćete ga sad na staviti pod nož i potražiti tu njegovu bolest. U licu mu je izražena sva strašna bol, od koje pati umišljenost. „Ikarus" je mladić, što se bijaše popeo veoma visoko i oprživši krila, pada u bezdan, noseći u paperju krila sitne trunke zvijezdica, o koje bijaše strugnuo. Pričica je stara i veoma poznata, ali stoga Marinković i ne posvećuje toliko pažnje samoj priči, koliko psihološkom momentu, koji nastoji izraziti u licu i kretnji Ikarovoj. Na krič razvaljena usta i prsti, što se zadriješe u vlast te grudi, govore upravo rječito o patnjama toga čovjeka. U „Grješnicima" hoće da pokaže, kako se krv, što ju je ruka grješnikova prolila, osvećuje na njima samima. Slika je u kompoziciji veoma jednostavna, ali je od snažnoga dojma. Krv, koja se cijedi izmedju prstiju i s lica tih grješnika, što jauču pod težinom svojih grjehova, gotovo je jednaka njihovom kriču.

Kako se iz ovo nekoliko opisa vidi, Marinković je u kompoziciji sklon simbolici i snažnim dramatskim momentima. Ne priča tihe, sanljive priče, koje čovjeku godi slušati, nego se nekud buni, kriči i razmahuje. Kadikad je to i malo forsirano, ali se za to ipak ne doima neugodno. Imade mnogo umjetnika, koji su u prvim godinama svojega rada bili bundža, pa kada ih je to minulo, našli su svoj pravi put i stvarali djela staložena i mirna. Marinković je većinu svojih radnja zamislio i izveo u Münchenu, gdje je i proboravio gotovo cijelo vrijeme svojih studija. U Münchenu je čovjek izvrgnut tolikim utjecajima, da zapravo i nije čudo, ako podlegne jačemu od sebe.

Marinković stoga ipak nije postao puki pričalac kao slikar. Koliko sam predmet, toliko ga zanima kod radnje i čisto slikarski momenat. Prema naravi predmeta, koji obradjuje, uporabljuje i boje. Nigda to nijesu južnjačke vedre, prozirne i jasne boje, nego prigušene, većinom mrke i njima srodne, tmaste i mutne. „Veseli triton" nije po svojim bojama ni malo veseo. Jednako mu nije ni „Čežnja" slatka i umilna, nego je to čeznja strasna, jaka čeljadeta, prikazana sočnim, snažnim bojama. I kad slika „Bolesnicu", koja poput još nekih njegovih radnja sjeća na neke poznate radnje, Marinkoviću kao da nije glavno, da probudi u nama sućut, nego više teške kobne slutnje o neizbježivoj smrti. U većini Marinkovićevih radnja imade toliko zgusnute, zdrave krvi, da se on može umišljenoj bolesti samo gorko narugati, a od prave zgroziti se, kako se zgraža zdrav čovjek od bolesti.

U Marinkovića dakle imade dovoljno uvjeta, da se razvije u samostalna slikara, budući da je sebi već prisvojio vještinu i sigurnost u crtanju, tek treba, da se otrese nekih uzora, medju kojima je u prvom redu majstor Stuck. Obožavanje Marinkovićevo ovakovih majstora, koji su Slavenima, a napose nama južnima tako daleki, smeta mu, da progovori svojim glasom. Kad Marinković nadje svoje boje, kada počne prikazivati načinom i osjećajem, koji nadje u dnu svoje duše, onda će moći računati na pravi uspjeh. Marinković je u potonje vrijeme boravio u rodnom kraju, gdje je medju ostalim izradio i jedan autoportret, u kojem se već vidi drugo, novo shvaćanje. Ne vrati li se u München, nego podje u Italiju i Paris, kao što i namjerava pa ondje proboravi dulje vremena, donijet će nam jamačno novih radnja, koje će se od dosadašnjih njegovih posvema razlikovati. Moguće će biti u manjoj mjeri „interesantne", „efektne", „originalne", ali tim više domaće i nama blize i drage.

*

Marinković je rodjen u Komiži na otoku Visu. Započeo je učiti na bečkoj „Graphische Lehr- und Versuchsanstalt", a onda je primljen na münchenskoj akademiji u školu Karla Rauppa. Poslije je prešao u Màrrovu školu. Nakon pet semestara ostavio je akademiju, ali je i dalje ostao u Münchenu. Od većih radnja valja zabilježiti već spomenute „Ikara", „Umišljenog bolesnika", „Grješnike", „Veselog tritona", „Bolesnicu", zatim „Bijes", „Dramu", „Samoću", „Ave Marija", „Furiju", „Smijeh", „Bol", „Na dnu života" i više autoportreta i studija za „Lucifera". Osim u našim, bilo je o njemu govora i u nekim njemačkim (münchenskim i drugim) novinama i listovima (Erdgeist), zatim u talijanskim, češkim, bugarskim, srpskim i slovenačkim listovima prigodom izložbi u Münchenu, Trstu, Spljetu, Ljubljani i Sofiji. *A. M.*

Naše „biblioteke"

U Hrvatskoj izlazi ili je barem do nedavna izlazilo, kojih dvanaest što većih što manjih biblioteka. Moguće, da će ovaj broj oduševiti kojeg našeg megalomana, pa će stati trabunjati o našoj kulturnoj snazi, ako je i sam nakladnik koje biblioteke, sigurno će tvrditi, da smo po njemu dostigli kulturno prve narode Evrope.

Digitized by Google

Najprije se opaža, da nakladnik niti jedne od ovih „biblioteka" nije knjižar od zanata, ili koje naše nakladničko društvo, koje bi svojim kapitalom moglo zagarantovati opstanak i uspjeh takve institucije. Sve to kojekakovi literatići, djaci i konačno ljudi, koji se slučajno domogoše desetak kruna i ne znajući ih pametnije potrošiti, pokrenuše biblioteku. Vidimo, da uz-bijesnu pošast grafomaniju u Hrvatskoj divno harači pošast nakladjivanja i izdavanja knjiga.

Medjutim stvar nije tako nevina, kao što izgleda. Time se kvari posao sposobnijim nakladnicima, uništuju bolje knjige i izdanja. Konačno ne ćemo nikada uspjeti, da našu publiku naučimo razlikovati dobre knjige od loših i da se na račun reklame i patriotizma ne troše novci na kojekakve biblioteke.

U Hrvatskoj se u svako doba može naći novaca i pomoći za ma kakovu glupost. U našim lošim kulturnim prilikama, svaka budala može opaziti toliko potreba, ali ujedno drži, da im je već time i doskočila. Pri tom će naći odmah i potporu naših novina, jer se kod nas općenito drži, da se potreba dobrih instutucija, može nadoknaditi osnivanjem nevaljalih. I dok se primjerice kod Srba savjesno kontrolira svaki prijevod, kod nas nema apsolutno nikakove kontrole, kao što nema nikakove kritike. Kritikuju se samo knjige političkih protivnika poznatim načinom. Izadje li nova knjiga, napisat će se o njoj, ne pročitavši je dakako, stari, u našim novinama obični tekst, za koji bi se mogle načiniti tiskanice, s praznim prostorom za ime autora i knjige. Od prilike ovako:

— Netom je izašla našeg (uvaženog, dičnog !) autora, knjiga pod naslovom... Stranica ima... nakladom... Držimo, da će ovo izdanje svi prijatelji lijepe knjige poduprijeti.

Ili ako se „kritičaru" ne da ni to napisati, on će, što je najednostavnije, zamoliti autora, da sam napiše kritiku, a novine će ju, dakako, da bude manje posla uvrstiti. I tako je postalo narodnim običajem, da izdavači naših biblioteka pišu u sve novine „ocjene" i barnumske reklame za svoja izdanja. Osobito se pri tom odlikuje izdavač zagrebačke „Humoristične biblioteke", koja nema ništa humorističnog — osim nakladnika i urednika.

Tako je kod naših novina, a slično i kod literarnih istova. Tu kritike o svim mogućim knjigama piše po volji autora (jer ne valja se nikom zamjeriti) obično jedan čovjek, koji sigurno nema dosta slova u svom imenu, za najrazličnije literarne „šifre". I ta nesavjesna kritika učinila je, da u Hrvartskoj može biti literata, koji ne znaju hrvatski, a prevodilaca, koji uopće ne poznaju ni jednoga jezika.

Ja sam uvjeren, da bi se kod nas mogla izdati pod imenom kojeg glasovitog stranog autora stvar, koja nije njegova, što više mogli bi se izdavati originali, kao glasoviti prijevodi. I to bi onda naši listovi preporučali. Zato, jer se u Hrvatskoj općenito opaža potreba dobrih prijevoda i prijevodnih biblioteka!

Što je najinteresantnije, jedino srpski listovi vrše kontrolu nad našim prijevodima. Pa za to bi bilo dobro, — da naši listovi — kad već ne će ma s kojega razloga sami kritikovati naša izdanja, — preštampavaju kritike srpskih listova.

S.

Smrt Majke Jugovića

Pod naslovom „Serbska matka-Spartanka" napisao je poljski naš prijatelj Tad. Stan. Grabowski u „Swiàtu Slovianskem" (1910., str. 151. sl) odulju raspravu. U ovoj raspravi analizira sadržinu drame, te je ocijenjuje, i to veoma povoljno. Uporedjuje Vojnovićevu Majku Jugovića sa Ibsenovom Jordis (Haermaendene pa Helgeland), a kaže, da je „Majka Jugovića" stoputa čišća, jasnija, u svojem tragizmu i patosu prostija i jednostavnija, ukratko klasičnija. Djelo Vojnovićevo mu je djelo posve lirično, a ujedno jedan veliki simbol. *Dr. Fr. Ilešić.*

Jedan prilog Problemu Volje

(Svršetak.)

Prelazeći na pretresanje deterministićkih argumenata iz kauzaliteta i statistike, Petronijević navodi dvije forme u kojima deterministe iznose tvrdnje protiv slobodne volje na osnovu sveopćeg zakona uzročnosti, i te su induktivna i deduktivna. Induktivni argumenat glasi u osnovi ovako: Važeći za sve pojave u prirodi, koja obuhvata cijelu egzistenciju, zakon uzročnosti važi nužno i za pojave svijesti, koja je u toj egzistenciji uključena. Pogrješka je u drugoj premisi po kojoj su pojave svijesti uključene u prirodnim pojavama i po kojoj je cjelokupna realnost uniformna. Jer se pustila iz vida beskrajna razlika izmedju Svijesnoga i Nesvijesnoga, izmedju Duha i Prirode, a kad se uvidi ta razlika, koja je eklatantna, odmah se uvidja da ono što važi za Nesvijesno ne mora važiti za Svijesno i da zakon uzročnosti u prirodi ne mora važiti i u duhu. Deduktivan dokaz je ovakav: Nesumnjivo je, da sve što zamišljamo da postoji mora imati dovoljnog razloga,

Digitized by Google

zašto tako postoji, a ne drukčije. Prema tome mi moramo i svakoj promjeni, koja se dešava tražiti razlog, koji čini da se ona dešava, a taj razlog može biti očevidno samo u drugoj jednoj promjeni koja joj prethodi. Iz toga izlazi, da se promjena, kojoj ne prethodi kao razlog nikakva druga promjena, ne da zamisliti. Bez uzročnih promjena dakle nema, sloboda volje ne postoji. Samo na prvi mah ovaj dokaz izgleda tačan. U stvari, on je netačan. Jer nije istina da razlog nečega mora biti izvan njega; on može biti i u njemu, i onda je imanentan razlog, samorazlog. Kao u Logici i Matematici, nužno je i ovdje priznati samorazloge, promjene koje potiču same od sebe, koje su sebi uzrok. I te promjene, te samorazložne, spontane promjene moguće su samo u svijetu, dok se spontana nesvjesna promjena ne da ni zamisliti. Objekcija deterministička da je spontana promjena nemoguća zato, što bi značila apsurdum koji nije moguć zbog principa identiteta: značila bi postanak nečega iz ničega, značila bi apsolutnu promjenu iz nebića u biće, a to je nemoguće. Medjutim ova orgumentacija vrijedi samo za apsolutnu promjenu, o kojoj nije ni govor, ali za relativnu promjenu ona je beopasna. U slučaju relativne promjene, promjena ne izaziva samu sebe, nego biće, koje je kao takovo nešto stalno i nepromjenjivo, nešto što ne postaje iz ničesa i što ne prelazi u ništa, izaziva promjenu u sebi i na sebi i tako promjena počinje sama od sebe u toliko u koliko je biće samo od sebe otpočelo, jer ono nije primorano nikakvom prethodnom promjenom da je izazove. Spontana promjena moguća je samo kao relativna promjena, i kao promjena na jednom biću koje je kao biće apsolutno stalno, i koje je sposobno da je spontano izazove. Tako postanak jedne spontane promjene nije postanak iz ničega, nego postanak iz nečega što postoji, što se samo pretvara iz jednog nešto u drugo nešto, ili što prelazi s jednog mjesta na drugo. I pošto je svijesno biće ono od koga zavisi spontana svijesna promjena, pošto je ona bez njega nemoguća, to je svijesno biće i odgovorno za njeno javljanje. Tako, dakle, dokaz deterministički na osnovu zakona uzročnosti nije prisiljavajući, ni u induktivnoj ni deduktivnoj formi. S tim zakonom uzročnosti vezan je zakon konservacije materije i energije, te se ni apsolutna tačnost toga zakona ne može priznati u odnosu prema spontanim promjenama na svijesnim bićima. Doduše, smanjenje vrijednosti toga zakona je minimalno, ali je beskrajno značajna istina ljudske slobodne volje koja uvjetuje to umanjenje. U pitanju moralne statistike Petronijević je vanredno srećno našao bolno mje to te statistike. I ako je, naime, istina da je broj radjanja, umiranja, brakova, zločina itd. skoro iz godine u godinu jednak, ili čini pravilne varijacije, pa je tim neobično zgodan da ga deterministe uzmu za moćni i ubistveni argumenat protiv slobodne volje, ipak on u stvari ne govori protiv same eksistencije slobode kao takove. On govori jedino to da ljudi, i ako imaju slobodnu volju ipak čine od nje veoma malu upotrebu, pa je statistika tako moguća kao da te volje i nema, kao da je ljudski život skroz na skroz determiniran kao život prirodni. Iz fakata moralne statistike može se izvesti samo istina da je domen slobodne volje minimalan, a i nikako se ne može izvesti tvrdnja da te volje uopće i nema.

Slobodne volje dakle, ima premda je njen domen malen. Pa i koliko je malen, ni u njemu sloboda nije bez granica i nije apsolutna. Ako se pod slobodom volje razumije sposobnost subjekta da izvede spontanu promjenu svijesnog sadržaja, onda je u tom smislu sloboda doista apsolutna, ali samo u neposrednom momentu promjene, i kad je ta promjena kao promjena moguća bez obzira na to je li ona spontana ili nije. Ali voljni akti ne zavise samo od subjekta koji je sposoban da izvodi spontane promjene. Jer ti akti su promjene koje svijesni subjekt izvodi na svijesnom sadržaju, promjene koje ne zavise samo od svijesnog subjekta, od onog čistog formalnog za koje se osjeća cijelo i nedjeljivo u svima svojim mnogostrukim svijesnim sadržajima, nego zavise i od samog svijesnog sadržaja. Naš svijesni sadržaj naime, i ako je svijesni sadržaj našeg subjekta, zavisi u svojoj egzistenciji i od stvari spoljnjeg svijeta. Jer i spoljnji svijet može u tom sv jesnom sadržaju isto tako izazvati sa svoje strane promjene, kao što svijesni subjekt sa svoje strane, svojom slobodnom voljom, može izazvati u njemu promjene. Tako svijesni subjekt nije svemožan u izvodjenju promjena, i njegova slobodna volja ograničena je po samoj prirodi svijesnog sadržaja, po njegovoj zavisnosti od spoljnjeg svijeta. Ograničenost slobodne volje ne znači ograničenost samog spontanog voljnog akta kao takovog nego samo ograničenost oblasti svijesnog sadržaja, u kome se takvi akti mogu od strane svijesnog subjekta proizvesti. Oblast slobode

Digitized by Google

ljudske ne može se ipak time uništiti, ali se izvijesno može sužavati i proširivati. A to mijenjanje domena slobode može se dešavati zbog prirodnih, socijalnih, uzgojnih i t. d. prilika u kojima se razvija čovjek.

Pošto se izmiče prostor odredjen za ovaj prikaz dubokoumne knjige Petronijevićeve kojoj uz bok može kod nas stati knjiga našeg filozofa Petrića, koja radi o istom predmetu i sa kongenijalnom dubinom uma, mi ćemo završiti i ne prikazujući dijelove knjige koji rade o moralnoj i krivičnoj odgovornosti, jedno zbog suvišne stručnosti koja interesuje pravnika, a drugo zbog toga što je dio o moralnoj odgovornosti praktična konsekvencija teorijski nadjenih rezultata. Naša literatura o ovom problemu koja je zahvalna i Kujundžiću i Tresiću po jednu knjigu, povećana je ovom knjigom koja je najnovija u tom redu a i najbolja po svom kvalitetu. Ona nas ispunjuje najlepšim nadama u misionarački budući rad g. Petronijevića, cijenjenog i već čuvenog u stranom naučnom svijetu, i mi čestitajući srpsko-hrvatskoj naučnoj literaturi na ovoj dragocjenoj tekovini, preporučujemo interesentima srdačno da knjigu čitaju, i čitaju, i da je — kupe. *Dr. M. S—r.*

Kurioziteti

Ivana J. Milovića zacijelo poznate. Tà to je slavan čovjek. Njegov se pradjed Stjepan Milović kojih trideset godina prije bitke kosovske iselio iz Beograda u Dalmaciju i — oženio se. Vjerojatno je, da su se njegovi stariji borili na Kosovu, a stalno je, da su bili i oženjeni. Za vrijeme duždeva mletačkih rodjaci autorovi Maro i Ivan Milović zapovijedaju duždevim galijama. Ivan se osobito hrabro ponio u bici pod Kandijom, te pobijedio Turke. U pogibelji se zavjetovao Gospi od Milosrdja, te njezinoj crkvi poslao iz Mletaka zlatnosrebrni kalež, ogromnu srebrnu svijeću, topovsku kuglju i cijelu misničku opravu. To je sve još i danas u crkvi Gospinoj u G. Vrućici. (Pisac ističe, da ta crkva ima danas milozvučna zvona, lijevana u Spljetu u J. Cakrova). Ivo i Maro Milović su umrli — kao neženje. Djed Velimir (valjda Milović) čitao je gatalicu-knjigu „Hipparchus Parnassus" i po repači prorekao kosovsku bitku.

Bit će i drugih slavnih djela i ljudi u toj porodici, ali tko da ih nabraja. Posljednji, koga mi znamo, jest Ivan J. Milović, koji svake godine napiše ili skiti knjigu pjesama.

Milović piše narodne pjesme i umjetne pjesme. Njemu se svidjaju jedne i druge, meni nijedne. Interesantni su većinom predgovori, najinteresantniji onaj „Vilinskim dvorima". Tu ima raznih mudrih riječi, savjeta i drugo koješta. Govori se o problemu apokalizma, o racionalnom obradjivanju polja, o Turgenjevu, Voltairu i milijunašici Katty Green, koja sama obavlja kućne poslove itd. itd.

U samoj pjesmi pripovijeda pjesnik, kako su Milan i Mihajlo (njemački bi bilo Max und Moritz) došli u vilinske dvore i vidjeli „kraljestvo obadva svijeta". Bože, šta je sve tamo bilo: i kos crnani s bradom modrokosom, i vila Ikonija, čitav klub grčkih božica, kostur, što je držao srp, a taj

— srp bje strašljiv, kô i kostur strašljiv.

Zatim je tamo jedna vila

— bješe sjela na svoje prestolje
a dvi druge na nogam stajahu
jedna s desne, druga s l'jeve strane.

Knjiga je puna fantazije i misterioznosti. Često se čovjek sjeti Dantove „Komedije", ili čitajući Božansku Komediju, sjeti se čovjek Milovićevih „Vilinskih dvora".

Znamenita Ljubav je znatno bliža dubrovačkim piscima i po stihu i po jeziku. Pripovijeda, kako se Gojislav Dučić iz Niša zaručio sa Zorkom Radićevom u Sofiji, pa je onamo često dolazio iz Niša, ali ga jedanput uhvatiše hajduci, a Zorka ga, obukav se u fratra, spasla. Palo mi je na um: nije li Gundulić, pišući svog Osmana, čitao „Znamenitu ljubav". Tko zna ? !

Predamnom su još 2 knjige Milovićeve pod naslovom „Naše narodne pjesme". U uvodu veli pisac:

— Pjevajući ove pjesme, nijesam zaboravio na Kraljević Marka, Miloš Obilića itd. ne ostade mi ni sam car Lazar i drugo sve što je narodno i sveto, utisnuo sam u pjesmu, onoliko, koliko su iste podnijeti mogle ! !

Ove su pjesme samo loša imitacija narodnih pjesama bez prave poezije i bez prave svrhe, surogat kao Kneipova kava.

Gospodin je Milović, kako čitam, osim ove četiri knjige, otrag nekoliko vremena spjevao i turio u svijet „Herakliju", on kani i dalje pjevati i turati u svijet — e, šta ćemo. Neka tura, tko mu može braniti ? !

A ne bi li bilo možda bolje, da ih čita negdje u samoći svom pjevidrugu Radovanu Brdariću, koji će ope njemu uzvratiti svojom Jekom!

U dosta ukusnu knjižicu sabrao je taj Radovan Brdarić (pseudonim ?) svoje stihove. U njega su neke osobitosti, po kojima se raz-

Digitized by Google

likuje od svih naših pjesnika i stihotvoraca. On piše akademskim pravopisom i u pjesmama često spominje kenjca. Puškin voli Kavkaz, Lermontov oblake i breze, Magjer izraz „šušukanje", Heine slavuja, Petöfi rodu, a Brdarić — kenjca, (magarca, osla, equs asinus).

Pjesme je Brdarić podijelio u Djačke, Mješaniju i Domišljarke. Duhovitosti ima svadje, ali najduhovitije su Domišljarke. Iz djačkih bi spomenuo lijepu zubarsku kiticu:

Stoga srce ukloni se sv'jeta
Jer je teže prelomljenu zubu
Komu svaka slatka hrana smeta,
Neg na zemlji povaljenu dubu. (str. 20.)

U „Mješaniji" ima mnogo mudrih izreka, na primjer:

— Što se s zdravim umom kosi
Za nas nije: nek se nosi
Ti slobodno na to — pljuni!... (str. 27.)

ili posve originalno:

— Tko visoko nos svoj diže,
Valja da ga spusti niže. (str. 31.)

ili:

— I tako ljudi nemaju sreće:
Svedjer ih dere nekakav djavo (str. 49.)

Zar to nije ljepše, nego Preradovićevo: Ljudskom srcu itd. itd.

Ili zar možda nije lijepo ovo:

— Jer dok nam budu skvrčati crjeva,
Uv'jek će nam novci stvarati Judu,
I uv'jek će kenjci revati više,
Nego li — ljudi pjevati budu... (str. 49.)

Tko voli strahote, neka čita Ples vukodlaka. Saint-Saënsov „Danse macabre" jest pun užasa i strave, ali pjesma Ples vukodlaka je strašnija, ona je upravo — grozna. Pjesnikova je mašta zaista vatrena, neobuzdana, a koji put se i „zritava". Ta i sam Brdarić veli:

— O mašto moja vatrena
Što razbor meni tučeš!? (str. 132.)

Bojim se, da mu ga ne utuče.

„Domišljarke" su duhovitost kategzohen. U njima je i ova krasna definicija lirike:

— Lirika je odjek srca:
Srce može željet svašta,
O svačemu pjevat mašta
Kad se živo uskoprca. (str. 144.)

Ima i drugih ljepota. Nekomu „Danjem angjelu" pjeva Brdarić:

— Kad težaka čuješ gadna,
Gdje susjedu ženu psuje,
Ti se odmah smutiš jadna
I dodje ti da se bljuje!...
— Poljubi li drugu plavu
Čoban, kada uz put pase,
Ti okreneš odmah glavu,
I rečeš mu, da je — prase!... (str. 35)

Zar ne, lijepo?!

Ima tako ukusnih mjesta i više, na pr. u „Praznoj nadi", gdje se gazda boji, da mu kenjac, koji se prežderao, ne drekne. On veli ženi, da bi manje štete bilo, kad bi ona umrla, jer bi dobio i drugu mukte, a magarca bi morao kupiti. (str. 38.)

Vanredno je ukusna pjesma „Primjerak slobodne volje", koja pripovijeda o profesoru Juri i njegovoj ženi, kako radja. Ponoviti se ne da.

Ima i stihova, koji su krasni sami po sebi, na primjer:

Mekšajuć srce ko svjetiljka loj (str. 95.)

ili muzikalni stih:

Svak za zube od stra jezik vrže (str. 32.)

ili:

A zatim s užasom zinuše... joj —
Gospode, daruj vječni im pokoj! (str. 94.)

Misteriozno zvuči:

— Tad bršljana čuješ huk
Pa iz njega s'eti ćuk (str. 144.)

Ima lijepih i osobitih srokova, na pr.: ne boj — To'stoj, Juru — puru, tundra — mudra.

Brdarić znade i dobro hrvatski, na pr.: uzesti, prenu se od sana, natakam.

Iskreno mi se svidjelo nekoliko kitica bez riječi, t. j. kitice samih točkica. To su najljepši stihovi u knjizi (na pr. str. 115.)

I kad sam htio, da svršim o Brdariću, zapeo sam opet o stihove:

— Pjesme svak čas šalju blese
I zelene misli svoje
Pravi pjesnik njih ne trese
I prije je on ne poje,
Neg kò zreo plod na gori
Sama padne, kad dozori (str. 144.)

Da, da, ali i gnjile jabuke same padaju. Ili je mladi poletarac Brdarić prerano tresao drvo svoje pameti? Mimogred spominjem, da sam kod citata označio stranicu knjige, jer mi inače možda ne bi vjerovali, da su takovi stihovi zaista štampani.

Ima pjesnika, koji samo u prozi pjevaju. Takav je Aleksander pl. Ceraj Cerić. Izdao je dosad samo jednu knjigu skica pod naslovom: „Život i ljubav". Čini mi se, da su sve već bile štampane u „Novostima". Knjižica je malena (kao muška pest), ima u njoj samo par skica, ali mnogo sadržaja. Autor je gotovo sve svoje junake i junakinje poubijao, sedam skica, a deset mrtvih. Tako je u „Kobnoj noći" ustrijelio muž Amerikanac svoju nevjernu ženu, izle-

Digitized by Google

mavši uz put dragoga, koji je od batina ili od žalosti umro. Konačno je krvoželjni Kv.... proburazio nožem srce svojoj nevjernoj Adi, a i njezinom draganu Ćirilu. To se dogodilo, kad se to dvoje fijakerom vozilo sa plesa u Streljani. Je li fijaker ostao živ, ne znam.

Ceraj Cerić je srodna duša — Franje Jarmeka. *m. d.*

Nove knjige

Kod nas se nekoje grane književnosti gotovo nikako ne njeguju. Tako ne imamo nego samo nekoliko knjiga putopisa. A ipak se kod nas napisalo dosta putopisa, a imademo i vještih pisaca te struke. Spominjem samo nekoje putopise M. Šenoe, A. G. Matoša, Polić-Kamova i još nekih. Urednik virjanskih „Hrvatskih Novina"* nije putopisac po zanatu i njegove putopisne sličice, što ih je izdao u knjižici „Crtice i putopisne crtice" ne mogu se mjeriti s putopisima, što sam ih malo prije spomenuo. To su nekoje pribilježene uspomene s puta u Ljubljanu prigodom sastanka slavenskih novinara i onda uspomene s puta u Srbiju. Obadvije ove putopisne sličice pisane su na način novinskih izvještaja, pak su i odštampane prvi put u novinama, što ih Ljubić izdaje već vi e godina u Virju. Imajući pred očima publiku, koja čita njegove novine, pisao je Ljubić svoje putopisne sličice onako, kako je nužno, da ugodi ukusu svojih abonenata. To isto vrijedi i o crticama, što ih je u toj istoj knjižici pribrao. U njima su s nekoliko redaka prikazane različite zgode i uspomene iz političkoga i društvenoga života autorovog, ispričane onako, kako se priča za dugih jesenskih večeri. Ljubić je sve radnje preštampao iz svojih novina. Bilo bi moguće bolje, da je samo nekoje dao ponovno odštampati u kojem pučkom koledaru. Tako bi primjerice crtica „Vapci..." pristala posvema u „Danicu". Autor u njoj priča o nekom sljeparu, koji je prevario seljaka da znade praviti novce i izmamio od njega stotinjarku, da mu bude „muštra", kad bude krivotvorio druge. Sljepar dašto pobjegne, a seljak ostade bez stotinjarke. U koji pučki koledar mogla bi ući i obadva putopisa. Ljubić u predgovoru javlja da će „i sve ostale svoje slične crtice" izdati ovako u zasebnoj knjižici, ako mu ova knjižica naidje na priznanje i odziv. Bilo bi, kako već spomenuh, uputnije, da probere one, koje mogu poslužiti kao poučne (poput „Vapca..."), pa da ih pošalje koledarima pučkim. —*vi*—

* Peroslav Ljubić.

UPRAVA DRUŠTVA HRVATSKIH KNJIŽEVNIKA U ZAGREBU

— Odbor D. H. K. zaključio je na svojoj sjednici od 31. pr. mj. poduzeti akciju, da se smrtni ostanci hrvatskog pjesnika Lava Vukelića, koji počivaju na seoskom groblju u Sv. Križu Začretju, prenesu u začasni grob u Zagrebu.

— Budući da je dozvola za sabiranje prinosa za spomenik Silviju Strahimiru Kranjčeviću istom sada prispjela, to će odbor zamoliti brojne štovatelje pokojnikovog pjesničkog rada, da u krugu svojih znanaca i prijatelja preuzmu sabiranje prinosa za spomenik na njegov grob. Ovim putem moli, da mu se jave oni, koji slučajno ne bi primili poziva, da im se uzmognu poslati sabirni arci. — „Cyklus hrvatskih pripovjedača" sastavljen od slijedećih knjiga: 1. Dinko Šimunović „Mrkodol"; 2. M. Nehajev „Bijeg" (roman); 3. J. Turić „Igra životom"; 4. J. Kozarac „Male pripovijesti", 5. Ante Kovačić „Izabrane pripovijesti" (s uvodom A. G. Matoša); 6. B. Livadić „Novele" (s ilustracijama T. Krizmana), može se dobiti za popusnu cijenu od devet kruna. Uprava D. H. K. moli abonente „Savremenika", da mu svaki nadje barem jednoga abonenta za taj cyklus medju svojim znancima i prijateljima. Onomu tko nadje pet kupaca toga cyklusa, koji pošalju novac upravi D. H. K. (Bregovita 3.) na jednom ili u dva obroka (do konca ove godine), dati će društvo na dar jednu knjigu (koju god on sam odabere od ovdje navedenih) i osim toga po jednu četvrt „Savremenika" godine 1906., 1907., 1908. i 1909. — Nastupom zimskih večeri sastajati će se svakog tjedna, u ponedjeljak, poslije 6 sati članovi društva i književnici na domjenke u prostorijama društva hrvatskih književnika (Bregovita 3.). Gosti uvedeni po članovima dobro došli. — U posljednje vrijeme pristupili su D. H. K. kao redoviti članovi: Andro Kovačević, Stjepan Parmačević, prof. Ivan Krmpotić.

Digitized by Google

FRANJO PAVAČIĆ: VESTALINKE.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

SAVREMENIK

BR. 12 PROSINAC 1910 GOD. V

MJESEČNIK DRUŠTVA HRV. KNJIŽEVNIKA

DR. VINKO LOZOVINA: UCCELLINIJEV PRIJEVOD DANTEOVE KOMEDIJE

Najavljen koncem prošle godine, izišao je prije par mjeseci ovaj prvi prijevod na hrvatskom cjelovitog Danteova eposa, a pečatala ga bokeška štamparija u Kotoru, nakladom biskupskog sjemeništa Lavova. Natpis mu je: Dante Alighieri Divna gluma, preveo i protumačio F. T. Na drugoj strani nosi posvetu: Slozi i ljubavi Hrvata i Srba, jednokrvne istojezične braće. Knjiga je u formatu velike osmine, opseže u sve 594 stranice, a sadrži: Uvod (Dvije riječi štiocu, Crtice iz Danteova životopisa, Dante kao pjesnik i književnik), prijevod same Komedije s tumačenjima u dnu svake stranice, errata corrige i indeks imena. Dodata su prijevodu tri topografska crteža, po jedan za svaku Kantiku: prvi predstavlja prosjek Danteova Pakla, drugi Očistilište, a treći Raj u općoj slici „Divne Glume".

Odavna se je kod nas čulo, a katkada spominjalo i u novinama, da sadašnji kotorski biskup Uccellini, komu se stariji zvahu hrvatskim imenom Tice, ima prevedenu Danteovu Komediju u cijelosti, i kako je tim poslom bio zabavljen dvaestak godina. Sada je evo to tako dugo očekivano djelo pred nama, a možda bismo ga i nadalje očekivali, da nije bilo, kako sam tvrdi u predgovoru, jedne „vanjske okolnosti", bez koje „ovaki kakav je, ovi rad ne bi bio vidio svijetla". Prevodilac je bez sumnje tu okolnost našao u Matičinu izdanju Pakla, što ga je preveo profesor Kršnjavi.

Da je kotorski biskup išao u svom prevadjanju za istim ciljem kao i zagrebački profesor, ovaj bi se prikaz mogao ograničiti na kratku uporedbu dvaju prijevoda, i ako je od Kršnjavoga objelodanjen samo prvi dio. Ali ovaka uporedba, koja bi ujedno izrekla i sud o razmjeru uspjelosti jednoga i drugog prevodioca, nema ovdje pravoga oslona. Dok prof. Kršnjavi prevodi u prozi i svoja objašnjenja udešava u uvodima k pojedinom pjevanju kao suvislo štivo, u kontinuitetu sa samom pjesmom, dotle Uccellini ostaje vjeran metru izvornika (samo što zamjenjuje talijanski jedanaesterac našim desetercem), prilaže tumačenje, kakvo čitamo u tolikim izdanjima Komedije na samom talijanskom jeziku i u svemu postupa tako, kao da mu nije u glavnomu do popularizovanja Dantea kod nas Hrvata. Po svemu dakle ovaj drugi prijevod hoće da bude više književni, za literate i naobražene čitaoce: teži za vrijednošću, koja se mjeri literarnim i poetskim kriterijima.

Digitized by Google

Tko u ovakovu prijevodu traži užitka, tomu treba napora i učenja, kao i onomu tko čita djelo u izvorniku. Po naravi same stvari teško je stoga primjerenim načinom i ocijeniti ovaj rad prevodiočev : ispitati interpretaciju, okušati jezik i oblik prijevoda i po svim onim odnosima izmedju uzora i njegove kopije (naročito ovdje kod Dantea) prosuditi, kolika je dvostruka vještina onoga koji prevodi : jedna kao književnika i pjesnika te prepijeva, a druga kao filologa, koji djelo objašnjuje. Pa kad je prikazivač sve to savjesno i ispitao, opet mu je neprilika iznesti uvjerljivim navodima pred čitatelja odrješit sud, jer bi to navadjanje, a i ogradjivanje i pretpostavljanje, išlo na dugo. Riječ je o preopsežnom i preteškom pjesničkom djelu : lasno je doduše napipati desetak omašaka i neispravnosti, pa i krupnijih pogrješaka, isto kao što nije baš teško ući u trag stotini vrsnoća : Šuga se ovakove rabote niti ne prima, a s druge strane ma kako bio vrstan odvažni prevodilac, ne prebrodi glatko svih mnogobrojnih i golemih poteškoća, u kojima je upravo zavita pjesnička ljepota Danteova pjesmotvora. Isticati samo jedno ili drugo bilo bi odviše neobjektivno i predjetinjasto, kad se ovdje treba jedino na to obazreti, do kolikoga stepena, i u kojem smjeru s njihovim brojem, umjela je prevodilačka valjanost nadvladati poteškoće originala. A i ovakav sud slušati vam je kao mišljenje pouzdana čovjeka, komu ste i bez potanjega dokazivanja pripravni na samu riječ povjerovati.

Uccellini, kao vješt poznavalac talijanskoga jezika i od prve svoje mladosti ustrajni ljubitelj Danteove poezije, pokazao se u svom prijevodu dobar i dosta vjeran prenašač pjesnikove misli. K tomu na najpoznatijim epizodama neosporivo posvjedočava, da ima vrlo osjetljiv ukus i smisao za pjesničke ljepote. Prevodeći talijansku riječ, proživljuje, saosjećajući, njen psihički sadržaj. Njegovo temeljito poznavanje teološke nauke, patristike i sredovječne filozofije omogućilo mu je, da upravo na najtežim mjestima pokaže na odličan način svoju vrsnoću : u trećoj kantici, R a j u, u kojoj se suptilnost izričaja natječe sa suptilnošću predočivanja i umovanja, za to je rekbi najbolje uspio. Tu pokazuje pravu moć i njegov hrvatski jezik u svojoj zamjernoj gipkosti, lakoći i bogatstvu, pa se i ta najteža pjevanja lako čitaju, i ugodno se čitaju. Općenito govoreći, sačinjava ova lakoća i gipkoća jezična najveću odliku u čitavom prijevodu. Nema u I. dijelu one Buzolićeve hrapave tvrdoće i usiljenosti, s kojih se je prvi prijevod P a k l a kod nas vrlo malo čitao ; u O č i s t i l i š t u, gdje je glasovna ljepota talijanskoga jezika možda najveća, i Uccellinijev stih dosiže najveću glazbenu milozvučnost. Otvorili vi ma gdje bilo „Divnu Glumu", stih će vam ponajviše teći glatko i romoniti milozvučno, malo će vas gdje usiljenošću podsjetiti, da je to naporan prijevod pjesme, koju je tako teško razumijevati i u samom originalu. Oko ovoga rekbi da je prevodilac i vodio najveću brigu: ona ga je napućivala, da se pokaže lako razumljivim i na onim partijama, koje bi sa svoje ljepote i osobita načina prikazivanja tražile od prevodioca više vjernosti i poetskog ukusa, nego lakoće. Krepkoća Danteova jezika, zorna plastičnost, poezija njegovih pjesničkih ukrasa višekrat su tim postupkom ovdje znatno oslabljene, ili su ispale odviše blijede. Ima pored toga i uzmicanjâ od teksta — sve valjda za volju jasnoće i lična shvatanja — koja se bez ustezanja ne mogu odobriti. Da navedem o tomu samo nekoliko primjera

Treći stih prve tercine I n f. C h e l a d i r i t t a v i a e r a s m a r r i t a prevodi Uccellini: J e r s e z a š l o s p r a v c a i z v a n p l o t a — Slika je u pr jevodu i odviše nezgrapna sa svoje detaljnosti, a za tako jednostavnu izreku. Što tu ima

Digitized by Google

da čini p r a v a c, što p l o t ? ili valjda taj p r a v i p u t u moralnom značenju treba da zamišljamo stazom ogradjenom s obadvije strane p l o t o m ? Prevodiocu je doduše slobodno, a često poradi duha njegova jezika i čisto potrebno, da se udalji od forme originala, ali je to samo onda dobro, kad izvornu sliku zamijenjuje isto tako dobra ili još bolja slika.

Stih 30. istoga pjevanja S ì c h e 'l p i è f e r m o s e m p r e e r a i l p i ù b a s s o predveden je sasvim po dodatom tumačenju: (s l u ž e ć m e n i) N i ž a n o g a o s l o n o m p o c i j e l o. „Pjesnik ovim kaže", tvrdi se u komentaru, „da je stupao ravnicom na podanku brda, jer samo kad se ide po ravnu, tijelo se oslanja po cijelo na nogu nižu." Medjutim drugi to drugačije shvataju: jedni, da se je Dante uspinjao (Costa, Tommaseo i dr.), a neki su čak i za to, da je tu silazio. Dakle sva tri moguća slučaja! Ovo je tipičan primjer, do kakovih proturječja, a često i smiješnosti mogu da dodju razni komentatori. Meni se čini, da je kod takovih prijepornih mjesta dužnost prevodioca, da ih prenese po mogućnosti doslovno. Tako je činio na pr. Kršnjavi. Čitatelji, koji prije sude prirodno i po zdravu razumu, mogu ta mjesta shvatiti po svoju i — pogoditi bolje. Zašto je na pr. Dante izašao iz „mračne šume" morao najprije hodati ravnicom, pa to hodanje jednim stihom posebno i istaknuti, kad odmah za tim nastavlja: Ê d e c c o q u a s i a l c o m i n c i a r d e l l' e r t a (kad eto odmah g o t o v o n a p o č e t k u u s p o n a)? Kad je on prije toga rekao, da je odmah na izlazu ugledao brdo, i da mu je prva qriga bila uzaći mu na vrh, kako bi umakao propasti? Kad malo niže spominje, kako je nizdô srljao strmoglavce (. . . r o v i n a v a i n l o c o b a s s o) uprepašćen od treće zvijeri? Kako bi sve to moglo biti u skladu i logičnoj vezi s tom pretpostavkom, da je za neko vrijeme hodao po ravnu? A onda nije ispravno, da je samo u ovom slučaju noga, na koju se oslanjamo, vazda niža.*

U stihu 49, 50 ibid. (E d u n a l u p a c h e d i t u t t e b r a m e S e m b i a v a c a r c a n e l l a s u a m a g r e z z a) nije uhvaćena slika izvornika, pa je po tom i snaga izričaja na tomu mjestu prozaički oslabljena. Prijevodom: I v u č i c a p o h l e p n o j n a s l a d i S v a k o j v i č n a, u z m r š u n j e z i n u — ne prikazuje se zorno nezasitnost te zvijeri, kao kad bi se kazalo: u svojoj je mršavosti ona regbi bila puna svih požuda, ili: sam je Glad očima svih požuda zurio kroz mršavilo njezina tijela.

Konac natpisa nad paklenim vratima „Kad ste ušli, ode nada mila" — ma da je dobar stih — ne iskazuje ono i onoliko, što i i m p e r a t i v izvornika: L a s c i a t e o g n i s p e r a n z a . . .

Stih (I n f. IV., 27.) . . . s o s p i r i C h e l' a u r a e t e r n a f a c e v a n t r e m o r e glasi u hrvatskom: [N e m a p l a č a n e g] u z d a s i g r u d i, Č i m s e v j e č n i v a z d u h d i r n u t ć u t i. D i r n u t ć u t i, pa još vazduh, aza talij. t r e m a r e!

Minosov c o t a n t o u f f i z i o (I n f. V., 18) u prijevodu je „Z b i l j n i sa slušaj"; nu z b i l j n i te koliko i realan, istinit, dok je c o t a n t o = tolik, tako važan, poetski = v e l j i.

Što knez Ugolino kaže (I n f. XXXIII., 15): O r t i d i r ô p e r c h' i' s o n t a l v i c i n o, t. j. zašto sam takav susjed (tako blizu — po drugima) arcibiskupu,

* Tomasseo na pr. tumači (I. str. 11.): Alto dell' uomo che sale, che ili piè che muove è sempre più alto fuor nel primo atto dell muovere . . .

Digitized by Google

komu glodjem lubanju, to Uccellini prevodi: S a d č u j u d e s š t o m e s n j i m s k o p č a o. Nu t a l v i c i n o ima mnogo više snage i mnogo dubljega smisla: ima bolna sarkazma i Ugolinske ljutitosti, a podsjeća i na prijateljske veze dvaju osudjenika za života.

Možda najdramatičniji stih istog pjevanja, koji u svojoj priprostoj jednostavnosti više znači no čitav opis, upravo je naopako preveden: . . . T u g u a r d i s i p a d r e ; c h e h a i ? = Š t o t i, t a l e, t e s e s v r ć e š k n a m a ? A morao bi od prilike glasiti: Ti tako gledaš (t. j. tako strašno); šta je tebi oče? — Strašan izraz očeva pogleda, očajna bol te se odrazivaše s njegova oka u času, kad se čula lupa na vratima tamnice i naviještala im strašnu smrt od gladi, prestravila mu najmladjega i najneiskusnijeg sinka, pa ovaj naivno pita: šta je tebi, da tako gledaš — a mogao je u djecu i ne gledati . . .

Dotaknuo sam se samo ovoliko nekih mjesta, da obrazložim, što sam poviše ustvrdio, da je možda odviše velika revnost oko lakoće forme bila od neminovne štete po poetičnu i estetičnu stranu u pohrvaćivanju talij. pjesmotvora. Dabome, ove se neuspjelosti pokrivaju tolikim vrsnoćama prijevoda, da od njih ne može poteći glavna zamjerka sveukupni rad zaslužnog prevodioca.

Kad bih imao da čemu ozbiljnije zamjerim, bile bi to u prvom redu dijalektične osebine (dalmatinizmi, lokalizmi, dubrovčanizmi) Uccellinijeva jezika, pa neke druge neznatnije sporednosti iznad sama prijevoda. Teško se je složiti s nekim kritičarima u mišljenju, da mu te osebine valja još u nekakve odlike brojiti. Mi imamo danas, da se ponositi možemo, izdjelan književni, osobito poetski jezik, pa je u jednom pjesničkom djelu ovaka dijalektična primjesa prosta natruna, koja neugodno vrijedja estetično čuvstvo. Jer ako svatko može da slobodno goji živu simpatiju spram dijalekta svog zavičaja u govoru i neknjiževnom pitanju u književnosti ipak danas priznaje samo jedan sveopći, hrvatski jezik, nama svima najdraži, a najdraži nam je, jer je n a j l j e p š i, jer je odabranik naš: stoljetni gojenac, kom ljepota ne potječe samo od prostonarodnog živa govora, nego i od pjesnika i pisaca, najodabranijih umova našega plemena. Pa ako je istina, da drugi dijalekti mogu i moraju obogaćivati taj književni jezik, to opet ima da bude vazda u skladu s općenim glasovnim i gramatičkim njegovim zakonima. Kod Uccellinija naći je na pr. i takovih solecizama, koji nisu s time u skladu, a ne vidiš ni razloga, zašto su baš tu mjesto ispravnih književnih: m i k n u t i, i s t a k n i j a, k a k o, kô (gotovo vazda za k a o, k a o š t o), v i d i t i, p l o v k a, d o ć e r a n, t o m a č i t i, h o m o, n j o r i t i i t. d. Sve se to i drugo, dade i čisto hrvatski kazati. Takovi dijalektizmi diraju ovdje još osjetljivije, što su u disharmoniji s čistom književnom hrvaštinom, koja je uza sve to u prijevodu pretežito zastupana. Jedino se i na ovoj opaža, da je prevodilac više pažnje imao za živi govor svog zavičaja i postariji naš književni jezik, nego za bogato ravijeni jezik naše najnovije umjetne poezije.

Od ostaloga prigovorio bih takodjer samom naslovu D i v n a G l u m a. Hrvatski d i v a n nije što i talijanski d i v i n o (i ako mu je isti prvotni korijen), nego znači mnogo manje, od prilike kao a m m i r a b i l e, lat. a d m i r a n d u s, ne odgovara dakle ni riječi izvornika, ni shvatanju onih, koji su Danteovoj velepjesni prvi pridjenuli taj atribut. Ta već ga sam pjesnik zove s v e t o m pjesni (p o e m a s a c r o), kojoj kumovaše pri postanju i nebo i zemlja (. . . h a n p o-

Digitized by Google

s t o m a n o e c i e l o e t e r r a). Čisto je umovanje teologa, kad se kaže: „pridjev b o ž a n s t v e n imao bi se upotrebljavati isključivo kad je riječ o preimućstvima naravi Božije". Nije ovdje o tom pitanje, što bi se imalo upotrebljavati, nego što se je u ovom slučaju mislilo od onih, koji su to napisali,

Tako ne stoji ni druga opaska o riječi G l u m a, naime da je „pjesnik prozvao svoje djelo tako, jer je to pozornica, na kojoj nam se predstavlja vasioni svijet." Na više mjesta u drugim svojim spisima Dante izrijekom zove svako pjesničko djelo „osrednjeg stila" — k o m e d i j o m, djelo mješovita, tužna i vesela, ozbiljna i šaljiva sadržaja, dok mu je na pr. Vergilijeva Eneida „a l t a t r a g e d i a", jer su u njoj lica heroična i najuzvišenija forma nerativne poezije. P o s h v a t a n j u a u t o r o v o m k o m e d i j a j e d a k l e g e n e r i č n o i m e z a p o s e b n u v r s t u k n j i ž e v n e f o r m e, pa za to treba da i u prijevodu ostane taj naziv nepromijenjen.

Obradjen je napokon vrlo nekritičkim načinom prikaz Danteovih djela u drugom dijelu uvoda: izvrnut je u tome red raspravljanja protivu hronologičkih i kritičko-naučnih načela. Po naravi same stvari nije to na ovom mjestu nikakva sitnica. Sva su Danteova djela medjusobno u uskoj genetičnoj vezi, t. j. manja su po sadržaju i po odradbi kao priprava i uvod u z a d n j e i n a j v e ć e, u njegovu K o m e d i j u. Da je Uccellini najprije progovorio o tim manjim djelima, kao što se to nalazi u svim boljim i novijim literarnim historijama, bio bi nas tim samim postupkom mnogo bolje uputio u genezu i značenje, toga glavnoga djela. Ovako bi njegov prikaz bio mnogo temeljitiji i svestraniji, pa je i komentar mogao biti mnogo kraći kod stvari općenite naravi.

Ni pojedine vijesti i tvrdnje o životu i djelima pjesnikovim ne odgovaraju višekrat utvrdjenim činjenicama novije kritike. Ne smijemo doduše od prevodioca iziskivati, da to on istražuje na svoju ruku, ali je pokudna nepažnja, ako nas o njima ne izvješćuje po kojemgod pouzdanu i priznatu djelu novije date. Tako Uccellini donosi, da je Dante bio u majke jedinac, da je u prvoj mladosti učio ovo i ono, da je smrt Beatričina bila prvi povod „Divne Glume", da su znanci i prijatelji pospješili njegovu ženidbu, da je stalno, da je pjesnik boravio na sveučilištu u Parizu, da je u Veroni ostao više vremena, jer je tu č i n i o o d g a j a t (!) svoju djecu, da je imao sedmero djece, da je svoj I n f e r n o započeo u Firenci još prije izgona i dovršio ga koncem god. 1307., i još koješta, a sve te vijesti noviji historičari ili ne donose, ili ih natucaju kao vrlo nepouzdane i nesigurne, ili ih uopće prikazuju u drugačijem svjetlu.

Kod tako znastvene opreme svog tumača prevodilac je propustio navesti, kojih se je komentara poglavito držao i koje mu je izdanje K o m e d i j e služilo za podlogu.

Ove i ovakove zamjerke ne pogadjaju suštinu rada g. prevodioca, pa za to ne mogu ni da mu umanje priznanje, koje ga ide za toliki trud i požrtvovnost oko djela, koje je tako odličan prinos našoj inače dosta oskudnoj prijevodnoj literaturi. Pa ako nas jednom u buduće „snažnije mišice" obdare zadnjim uzorprijevodom B o ž a n s t v e n e K o m e d i j e u svakom pogledu, zasluga će to biti ponajprije i presvijetlog kotorskog biskupa, koji se je toj meti prvi najviše približio.

Digitized by Google

MILAN ĆURČIN: GOSPODJICI MILICI P.

Kad smo se sreli jednom, vi ste rekli
(Il' htjeli reći, — mi smo tad na drugo
Prešli, jer su nas ostali pretekli),
U razgovoru, ne smišljajuć dugo,

Da više puta nas misô obuzme,
Ko da ste zato na sviet se rodili,
Da neko došav za ruku nas uzme,
Da ne bi sami po zemlji hodili.

I nekazanu još rieč sam shvatio,
Jer slično vama i ja kroz sviet hodim:
Ja sam oduviek od misli patio,
Da treba nekog za ruku da vodim.

I dok mi to sad iz glave ne ide,
Premišljam redom sve što doživljujem;
Računi mi se vrlo malo svide,
Al' za sve samo sâm se okrivljujem.

Najzad, ja ne znam šta se s vama zbiva,
I da l' će misô vaša se zgoditi,
Al' je u meni jedna slutnja živa:
Da ću ja vječno sâm kroz sviet hoditi.

B. BRANKO: HUSO OTIMLJE ŠTO MU JE SRCU DRAGO

U kući Omer Alipašića je komušanje*. Cijelu predsobu selamlika zapremilî su zrnati klipovi žute kukuruze. Na toj gomili sjede s jedne strane ljepoliki momci, a s druge strane sjede mile djevojke. Sve su lijepe i dražesne, ma najljepša je mlada Sulema, Alipaše jedinica kćerka.

Komuša mladež i čavrlja. Momci za se, djevojke pak za se; jer ako se i gledat smiju, ne pristoji se da momak s djevojkom mnogo riječi izmijeni. Tek iz očiju čitaju, što im usne kazati ne smiju. Te i pjesama ima, milih sevdalinka, koje o tom pjevaju, kako mlado srce za mladim srcem gine. Pa što koji momak čuv-

* Kako u Hrvatskoj i Slavoniji, tako pomaže i u Bosni kod komušanja susjed susjedu. Komuša se u jesen, te se iskomuša, gdje je malo kukuruze, sve; a gdje je mnogo ima, toliko, koliko je preko zime od potrebe. Što ostane, to se onda komuša u proljeće il pače ljeti. U zimi se malo gdje komuša, jer se bosanske kuće dadu slabo ložit, pa ne bi bilo prijatno. Kod komušanja se djevojke ne kriju, te je to jedna od rijetkih prilika, gdje lh mogu momci vidjeti. Ako baci momak djevojci klip kukuruze u krilo, on je tim pita, je l' joj je drag. Ako jeste, to će ona klip iskomušati. — Tudje, malo poznate riječi: Ahar = gospodska kuća, a i staja; ajluk = plaća; amân! = smiluj se!; araba = kola; aiščinica = pučka huhinja, pri-

Digitized by Google

stvuje, to u pjesmi može kazati. Ne smije je, dakako, uprav svojoj ljubljenoj pjevati, nego je svim djevojkama namijeni, a njegova mila već zna, da je samo njojzi pjeva.

Nuto su svi momci redom dopjevali, i sad zapjeva Huso Mehmedović. Kad zapjeva, sve djevojke plaho na njega oko bace. Kako i ne bi, kad je Huso najpristaliji momak u cijeloj mahali.

Dok je zvonkim glasom sjetnu ljubavnu pjesmu dopjevao, mnogo se srce rastuži, mnogo se oko biser suzom orosi. A nujan Huso okom Suleme oko traži — jal mu hoće, jal mu ne će pogled odvratiti? Ma Sulema kao da Huse na svijetu i nema.

Teško je Husi, srce ga zebe, uginut će jadno, ako ga ljubav ne ogrije. Dosta je dugo čekalo, već godinu dana zaman uzdiše, dugu godinu otkad se je Sulema zaferedžila — otkad joj on lijepo lice više ne vidje. Danas ipak mora znati, je l' ga djeva ljubi, je l' će htjeti za nj poći; jer tko zna, gdje će je opet naći, da je pita.

Oslobodi se Huso i baci klip kukuruze, kojega je na pola iskomušao, Sulemi u krilo. Svi to opaze, svi u taj čas utihnu — svi glede, što li će Sulema. Njoj pak krv u lišca udari, i zacrljeni se kao ruža — onda je mrzli mlazi prodju, te je bjelija nego bijeli lijer. Oči je oborila u krilo, gleda i gleda taj klip, kao da je klip čudo nad čudesi. Srce joj kuca, probit će joj grudi. Sad se rukom klipi, maša, sad ga opet pusti. Hoće i ne će. Hoće, ali ne smije. Boji se ocu ne bit na volju, koji je odredio, da ima poći za Hamida iz Foče, za sina njegova pokojnoga prijatelja. No još više neg oca, strah ju je lole Hamida, koga niti zna, niti begeniše. Zdvojna što bi, zaplače gorko. Suza joj za suzom niz obraze roni, te će jadna svisnuti od muke. Sad pridju drûge i milo je tješe. Ma Sulema nit čuje nit razumije, što joj govore. Tek kad Hatma, Huse sestra po mlijeku, hoće Husi klip povratiti, prene se Sulema kao oda teška sna. Prene se i uzme klip u ruke. Sitnim tad prstićima zrno po zrno skida, dok joj i zadnje u krilo padne. Kad Huso to opazi, cikne glasom, te zapoji pjesmu. Sulemi u diku, njojzi na hvalu. Sretan je i presretan sad on: djeva ga ljubi, njegva će biti! — — —

Drugi dan, petak je, podje Huso pred kuću svoje miljenice. Zna on, petkom sjedi Omer od ikindije do mraka u kahvi, te ga ne će pred kućom iznenaditi. Pa ipak je Husi srce strašljivo, kao u djeteta. Triput prodje kraj kuće, i tek kad četvrti put prodje, osmjeli se baciti kamečak na mušarabije. Onda stane i čeka pod pendžerom.

U sokaku je sve mirno, a i kuća je kao izamrla. Niti života niti glasa igdje. Zamalo, nešta se iza mušarabija makne, a Husi padne pred noge mirisava crljenruža. Hitro je opazi, hitro je digne, žarko poljubi, pak na srce spremi. Tad pod pendžerom tiho zbori:

— Sulemo, mog srca miljenice! Pokaži mi tvoje lijepo lice! Daj mi gledat tvoje oči jasne, daj mi čuti tvojih usna basne!

---

prosta gostiona; basamaci = stube; begenisati = želiti si, dopadati se; belenzuke = naru kvice; burek-pita = vrst kolača; buza = slatko piće; čitluk = majur; džennet = rajst džehennem = pakao; feredža = gornje odijelo muslimanke; hairli = sretan; halva = vr); kolača; hazurala! = na noge! heftija = sedmica; ikindija = posli je podne (molitvau-iman = vjera (drugo je imam: duhovnik); kail = drago, pravo, na volju; komušanje = ljj; štenje kukuruza; kuisati = učati (kad zove mujezin na molitvu); kulaš = sivkast kon = mahala = gradska četvrt; mandaliti, od, za = od, zatvoriti; mašallah! = bravo! minder r' divan; mušarabije = mušebaci, rešetke na prozoru muslimanske kuće; odžak = dvo

Digitized by Google

Iza mušarabija mili glas mu odgovara :

— Tko manje ište, više mu se daje. Tko pak previš daje, kasnije se kaje. Ti me odveć išteš, ja ti malo mogu dati. Što bi moja usta tebi kazat htjela, od stida ona tog kazat ne bi smjela. Zato nek ti ruža, kojom sam te darivala, veli, kako moje srce tvojem srcu drago biti želi. Medj listićima ruže i poslanicu ćeš naći, mojih usna poljubac slatki, koji ljubav znači.

— Ružu cjelivam, tebe cjelivat mislim, sunašce moje ; jer kao nježna ruža, rumeno bijelo, lišce je tvoje. Na mom srcu ružu ću nosit, dok ne dodjem t e b e isprosit — dok ne uberem krasni cvijet, što ljepšeg ne zna cijeli svijet.

— Uberi ga, ako te sreći, tad i ja sreću ću steći ; ali ga prosit zaludu bilo bi tebi, u oca isprosio nikad ga ne bi. Gordi Hamid iz Foče, njime se kitit hoće. Njemu je obećao babo mene i svoje blago — njemu će mene dati, bilo ne bilo mi to drago.

— Teško mi je, slatka ljubo moja, što nisam ocu ti na volju ; ali dok mene sreći ljubav tvoja, ja ne pitam za sreću bolju... Nuto dodji draga, do od kapije praga ; dodji časkom ruku mi pružit, stidu tim ne ćeš se zadužit. Prstenom ću tebe prstenovat, tihim riječima tebi savjetovat, kako možeš Hamidu izbjeći, ako si kail s menom uteći.

— Ne smijem pod kapiju, Huso moj, vidjet će me komšije ; ocu bi mogao kazati koj, da mu kći ašikuje. Bojim se, da već i sade, od nekuda ne doznade, kako je Sulemu momče zabljalo, pod njenim pendžerom što je stajalo. Ako sazna, vele će se srdit, ljuto mene će izgrdit. Al opet, rado bih htjela čuti savjete tvoje ; tvoju tvrdu vjeru da mi daš, milovanje moje, da ćeš me doskora oteti i za tvoju bulu uzeti. Samo nit kod pendžera a nit kod kapije o tom ne divani, jer tu nam sigurno nije.

— Gdje da te onda tražim, zvijezdo najjasnija, gdje da te onda nadjem djevo najkrasnija ? Kamo da dodjem tajno kriomice, pred moje kraljice svijetlo lice ?

— Podješ li uz tarabe naše bašče, tamo gdje je zaraslo gusto hrašće, naći ćeš uz jednu tanku omoriku u tarabam rupu dosta veliku. Prošuljat se možeš, i naći ćeš uz obronak strmeni putić, koji vodi na naš konak. Kada bude pola noći, slobodno ti onim putem doći.

— Doći ću, draga ! Došo bi kad bi i zle vile ili grde vještice na tome putu bile. I sveg džehennema sile i crne moći nadvladao bih, k tebi kad mi je doći.

— Ne uzdaj se odveć u tvoje sile — na koju bi ti korist one bile ! Ti mirno moraš i tiho doć, ma ne kavgom uznemirit noć. Onda ćeš lako kroz bašću proći, i možeš sve do konaka doći. Tamo sa zida sredi, pendžer u bašču gledi. Na ovom će te čekat, ako i u strahu, tvoja Sulema u tihe noći mraku. Ne ću sama — Bože me sačuvaj ! Nit bih htjela, nit od hadumnice tog učinit ne bih smjela. Ona me

---

ljetnikovac ; salep = slatko vruće piće : samar = drveno sedlo ; samarice = konji, koji nose na samaru teret ; selamlik = kuća ili dio muslimanske kuće, gdje stanuju muškarci ; sevdalinke = pjesme ljubovne pjesme ; sirat-ćuprija = vodi u raj (grješnici popadaju s nje u pakao) : subaša = nadzornik, namjesnik, upravitelj : suvaldžije = nekaki nebeski suci, kojima mora mrtvac za svoje čine na svijetu odgovarati ; šahit = svjedok djevera (zastupnika) kod vjenčanja ; šehadet namu = ženidbena dozvola ; šeher = grad : širit = vrpca ; teferićati = sejour držati, izlete praviti : večil = djever (zastupnik) kod vjenčanja.

Digitized by Google

svud i svakud prati, otkad mi umre draga mati. Voli me, učinit će mi za ljubav što hoću ; dopustit će, da te čekam, bilo to i noću. Sad ali bjegaj ! Doba je. Treba nam se rastat, hoće l' mo bit sigurni opeta se sastat.

— —

Padne noć. Na tankim munarama zakiušu mujezini jaciju. Nekoliko ljudi prodje sokakom opustjele mahale, tuj i tamo zakresi se koji fenjer, i opet sve utihne. Poslije neko doba vrate se ljudi iz džamije, a onda sva mahala opusti. Niti glasa nije čuti, tek ako gdjegod koje pašće zaštekti.

Prodju sati — skoro bit će već i pola noći. Uto se digne svijetli mjesec nad Draguljom brdom i poljubi srebrntrakom šeher Sarajevo. Prolije se srebro svom mahalom : džamije, kuće i sokaci u srebru se blistaju. Pa i onaj uzani sokačić, kroza koji se Huso šulja, gdjeno se u sjeni kuća skriva. Nit ga vidi blijedi putnik neba, nit ga vidi živi stvor zemlje. I tako se sretno do zadnje kuće došulja. Tamo se stisne uz zid i čeka. Čeka, dok će oni oblačići, što se nebom ganjaju, kraj mjeseca proletiti. I jedva zastre prednji oblačić mjesecu lice, skokne Huso iza čoška kuće, te poleti na hitrim nogama nuz tarabe bašče. Nuz tarabe prodje, nuz grmlje i hrašće, i do tanke omorike dodje. Tamo nadje rupu. Čim je nadje, već je i s one strane u Omerovoj bašči. Časkom stane i odahne, a kad mu se srce nešto primiri, podje dalje. Lako mu je puteljak naći, jer je jasna noć — još prejasna onom, koji se kriomice krade. Da sa Pašin brda neko u mahalu gledje, mogao bi ga ugledati ; a da koji komšija gledje, mogao bi ga sigurno i prepoznati. Zato se Huso dosjeti boljem. K jednoj će kruški, k onoj krošnjastoj, ispod koje stoji klupa. Zna je on, zna klupu kao i svaki kutić u bašči, jer on već od godinu dana kuću kriomice obilazi, ne bi li gdje i kako Sulemu zagledao. Zna iza kruške gusto grmlje, kroza koje će se onda do pod pendžer konaka prošuljati. Pogne se sad kao mačak i brzo se šulja spram kruške. Kad on kruški blizu, tamo se nešto mahne, nešto se zabijeli. — „Tko će biti ?" — pomisli Huso. — „Vila il' vještica nije ... Sulema je došla dragom u susret. Hairli ja, ugrabit ću djevu još ove noći !" ... Ruke širi, ljubu na grudi primi. Ruke raširi — i zavapi. Teška ga je ruka u grudi udarila.

— Pasji sine ! Koje te je zlo nanijelo ?

Polisne ljuti handžar — Huso ničice padne. Padne, i već na junačke noge skače. Nož vadi, ruku digne krv da krvcom plati. U taj čas dopre trag mjeseca pod krušku.

— Jao meni ! — vrisne Huso. Ruka mu klone, srce mu zadrhće : Omera je, Suleme oca, zagledao.

U tren je sad oka Huso iza taraba. Nuz bašću poleti, sokačićem proleti, i sretno dodje do sokaka, u kojemu je kuća njegova oca. Sad ga sile ostavljaju. Teško i sve teže dovuće se do svoga doma. Teškom mukom otvori kapiju, niskim se basamacima popne u svoju odaju i tamo se na dušeke baci. Još šapne : „Amâm, Bože, Sulemi !" — i zamukne. A ta njegva vruća krvca iz duboke rane dušeke kvasi.

— Omer je lagano handžar spremio, i mirno je opet, kao da i ništa nije bilo, na klupu sjeo. Rad nekoga lole il ništarije, koja se noću u tudje bašće šulja — pa ako je i lopov bio — on se ne će slatkoga snatrenja proći. Volja lopovu još jednoć doći, Omer će mu već pokazati, da lopovom u njegovoj kući nema mjesta.

Digitized by Google

— He, he ! — nasmjehne se stari zadovoljno, ako mu već i ovajput nije dosta. No sad se mal ne uplaši, jer eto na puteljku opet nekoga.

— Babo ! — zazove glas.

— Sulemo ! Zar ti ?

— Kasno je, babo, a tebe u kući nema.

— Ne brigaj se, kćerko, za tvoga babu. Starcima malo počinka treba. Ma ti hodi, legni mezimice moja, za te nisu kasni sati.

Nježno uzme Omer kćerku za ruku i isprati je kroz bašču u haremlik. O tomu, što se je zbilo, ne kaza ni riječi, te je Sulemi sad baš odlanulo. Ona je bila sa hadumnicom kod pendžera čekala. Znala je, da otac pod kruškom sjedi, no mislila je, da ne će do ponoći prosjediti. Kad bude već tako kasno, zabrinula se je teško, jer će Huso nuto na oca naići. Nesreće što bi onda ! . . . U toj brigi pošla je u bašču. Upravo kad je ona kućom prolazila, nabasao je Huso na Omera, te tako Sulema nije čula niti njega niti oca viknuti, pa je mislila, da Huso još nije došao, ili ako je došao, na sreću je bio opazio oca, te je netragom odmaglio. — „Hvala ti Bože !" zahvali Sulema Previšnjem, „što si nas zla občuvao, što nam je tajna ostala tajnom".

Stari Omer pošao je iz haremlika u svoju sobu i spremio se na počinak. No san ga bježi, a misli mu zanovetaju, što li je onaj momak u njegovoj bašči htio. Musliman bješe — jer tko će drugi noću u tu mahalu — a što će opet Musliman u njegovoj bašči ? Allahu hvala, tatova u Muslimana nema. Krasti dakle nije momak došao. Što je onda htio, radšta je došao ? . . . Strašna sumnja stade starca mučiti. Je l' Sulema ? Njegva kćerka na stramputici ! . . . Nije moguće nije ! . . . Ali ona je u bašču došla ? . . . „Ma starče, jesi li poludio !" stade se Omer grditi. „Kćerku sumnjičiš ! Tu milu kćerku, koju je samo briga za ocem u bašču dovela. Bog sam zna, koja je namisao onoga momka bila".

Tako se je Omer primirio, a onda se pruži po minderu i sklopi oči. Uto neko zakuca na vratima.

— Tko si ? — upita Omer.

— Ja sam, pašo ! Tvoj sluga Ibro ! — javi se ovaj stupivši u sobu.

— Ti si, Ibro ! Što te u ovo doba k meni vodi ?

— Imao bih ti, ako mi je slobodno, štošta reći, pašo.

— Slobodno ti ! Pridji i kazuj !

— Taman, pašo, tako je bilo : Dok si ti pod kruškom sjedio, sjedjah ja pred aharom. Znaš, kako se ja, kad me nesan mori, rado spominjem prošlih dana, gdje smo ti i ja jošter mladi bili, kad se je junak Omer na mnogom bojištu proslavio, kud ga je sluga Ibro pratio.

— Beli, Ibro, prošli smo mnoge kraje, ma najviše onuda, gdje se je krvca lijevala. Mnogo smo je prolili, i tudje i svoje. Već i ne pamtim, gdje smo sve vojevali, ali dok živim pamtit ću, kad smo pod Maglićem bili. Da mi onda ne priskoči moj Ibro, ode Omeru glava.

— Allah je tako naredio, da sluga svoga gospodara brani. Allah je mojoj ruci snagu dao, da tebe, pašo, obrani od ljutih Crnogoraca.

— Jeste, Ibro. Allahu je tako volja, kaošto mu je volja, da se dobro djelo ljubavlju naplati. Sluga si mi bio, prijatelj si meni od onog dana.

Digitized by Google

— Hvala ti, pašo ! Rado sam te služio svagda, još radije te služim otkad si mi prijatelj. Od naše mladosti do naše starosti nismo se rastali, gdje si ti, tamo sam i ja. Tako sam i večeras nedaleko tebe pred aharom zasio, a moje misli bit će sigurno ondje bile, gdje su i tvoje bile. Najednom čuh te viknut. Kad pogledam što je, ondje zablješti handžar u mjesečini. — „Pomozi Bože mome gospodaru !" zavapim, te potrčim, e da ti i ja pomognem. Prije još nego ja k tebi, opazim nekoga kroz bašču bjegati, a ti stojiš pod kruškom zdravo i mirno. Sad ja poletim natrag, te ću kroz avliju na sokak pred onoga neznanca. Ma dok sam kapiju odmandalio, on već kraj kapije prodje. Brzo je bježao, no doskora zastane. Teško si ga morao raniti. Teturao je amo tamo. Mogao bih ga bio lako uhvatiti, ma u tudjem sokaku i pred tudjom kućom nisam više smio. No da vidim kud će, da saznam tko je, podjoh kriomice za njim . . . Došao je do „Male ulice" — tamo mu je kuća. Huso Mehmedović je bio, Alije sin.

— Huso, veliš ! Ne prevari li te oko ? Što bi Alije sin u mojoj bašči !

— Êste, pašo ; uprav Huso bješe !

— Kako on ? Ta nije lopov !

— Êj, pašo moj, možda je pomahnitalo momče. Začarale ga djevojačke oči.

— Ibro ! Što to veliš !

— Samo tako. Sjetio sam se, kako je Huso vazda kod česme bivao, dok je jošter Sulema na česmu išla.

— Ti misliš ! . . .

— Ništa, pašo — ako to nije tvoja volja. Hoću ti samo reći, da je i u mene starca snažna ruka. Ti zapovjedi, a ona će učiniti.

— Vaj me, Ibro, na što mi se nudjaš ! Kad mi se nudjaš, znam da sumnjičiš.

— Šćer ti ne sumnjičim. Ona je nedužna. Tako mi sveca, pošteno sam ti kuću čuvao, kad bi ti iz nje izbivao. Kunem ti se bradom Muhameda, Sulema nije nikad otkad se je zaferedžila, doliš sinoć kod komušanja, s momkom progovorila.

— A od sinoć ?

— Sinoć je Huso kod komušanja bio.

— Što onda !

— Danas je došo.

— Misliš ? . . .

— Zovni hadumnicu ! Ona i Sulema neka preda me dodju ! Ako je sagriješila, sunca više vidjet ne će !

— Nemoj, pašo ! Nemoj naglit ! Ako je i Huso došo, zar ti znaš, da ga je Sulema zvala. Ona možda za nj i ne haje. Čemu je onda uznemirivati ? Čemu joj srce trovati ?

— Kako bi inače ?

— Naći ćemo mi lijeka toj bolesti. Poslušaj me, pašo, što mnim.

— Neka bude! Prijatelj si mi. Prije, nego odlučim, posavjetovat ću se s tobom.

Onda su starci sjeli na minder, i sjedili su tamo do jutra. Sjedili su i dogovarali su se, a kad je jutro svanulo, Omer odluči.

Starci ne kazaše niti Sulemi, niti hadumnici, niti ikom išta, već Omer samo svojim naredi, na put se spremati. Kamo će putovat, tog ne kaza, ali zapovjedi, da bude do podneva sve spremno.

Digitized by Google

Kad otac zapovijeda, kći nema pitati zašto zapovijeda, te se i Sulema ne podufa išta upitati. Spremala se je, sve u teškim mislima, što li to znači. Je li tko odao njenu tajnu, ili je l' otac ipak kako spazio Husu, te će je sad Hamidu u Foču odvesti. Da joj je barem kako Husi riječ poslati! Ali nikoga nema, koji bi se usudio ma bilo samo iz kuće izaći. A Huse opet u sokak nema, kolikogod put bi ona i na pendžer gledala. Pa da bi i došao, dok je otac u kući, ne bi se ona nikad osmjelila momku javiti.

O podne je bilo sve spremno. No oni ne podjoše prije, dok nije noć zastrla grad. Tad se spustiše mahalom u dolinu Miljacke, i kraj šumne rijeke putovaše cijelu noć. Cijelu noć bez riječi.

Naprijed je jahao Omer, mrka pogleda, sjedeći uspravo pehlivan doratu u sedlu. Malo iza njega nosila je brzonoga bedevija Sulemu, svu zavitu u tamnu feredžu. Njoj je slijedio na kulašu Ibro, njemu pak hadumnica. Iza ove tjerao je mladi sluga samarice, koje su nosile sanduke. Tako dodju pred jutro u Naromanju, i tu skrenu sa ceste jednom uzanom putanjom kroz šumu. Ova — misliš — nikad kraja nema.

Oko podneva dodju na jedan proplanak. Ovim prodju i opet u šumu dodju, a kad malo dalje, pozdravi ih lavež pseta. Još koji čas, te su pred jednom kućom. Sad tek prozbori Omer:

— Evo, kćerko, to je onaj odžak, o kojem sam ti kazivao, kad sam ga nedavno kupio. T e b i sam ga kupio, da možeš ljeti u šumskom hladu teferićati. Što ti ne kazah cilj našeg puta, to je bilo da te iznenadim. Sad smo tuj, pa ćemo do jeseni ovdje ostati. Do jeseni, dok ne dodje Hamid tebe svojoj kući odvesti.

— — — Oj, Sulemo! Što te gorke suze liješ, rašta jadikuješ? Zar si spoznala, u kojem grmu leži zec!

— — — Kad je Huso one noći u svojoj odaji ranjen na dušeke pao, našla ga je majka, koja se je od njegova stenjanja probudila, svega u krvi ogreznuta. Ranu mu je isprala i povila, te od one noći nije ga više ostavila. Svakojakom ga je travom liječila, i za tri ga je heftije dana izliječila. Kako je rane dopao, toga nije nitko doznao. Samo majci kaza Huso, što i zašto se je zbilo. Ocu ne kaza ništa. No stari Alija znao je i onako, na kojem je putu sin mu nastradao. Gdje bi drugdje, nego na ašikovanju; jer Huso nije kakavgod kavgadžija. Za sina pak ašikovanje, oca nije briga.

Od majke je Huso doznao, da je Alipašić sa svojima grad ostavio. Kuda i zašto je otišao, to nije znao, ili nije htio nitko reći. Huso se je odmah domislio, da je Omer njega radi svoje zlato sakrio; a gdje ga je sakrio, to će naći, ma ga stari u zemlju sakrio! Vala, ne će ga se Hamid dočepati!

Huso je nestrpljivo čekao na zdravlje, a još nestrpljivije na to, da mu se povrate sile; jer slab košto je bio, kad se je napokon dignuo, nije se još mogao u potragu dati. No kahvu je mogao polaziti, ondje sjediti i slušati, hoće li koji od Alipašićevih pijatelja njega jednom spomenuti. Dobro je to zamislio, i ako je u kahvi prosjedio sate i dane, nije uzalud sjedio. Jedne večeri dodju Mujaga i Rizvanbeg, Alipašića komšije, u kahvu. Zasjednu, srknu nešto kahve i zadime. Onda se porazgovore.

— Je li tako, beže, — započe aga, — što mi kaza Lutfo, da ti prodaješ tvoj odžak u Velikoj planini. Ako jeste, ja bih ga kupio.

Digitized by Google

— Zakasnio si, ago. Prodao sam ga već Omer Alipašiću.

Huso je dosta čuo, sad je znao, gdje će Sulemu naći. Ončas podje kući i počne se spremati na put u Veliku planinu.

— — — Omer je sa svojima na odžaku ugodno i mirno živio. On i Ibro znali bi sjediti po vas dan u sjeni šumskih gorostasa, dimiti čibuke i snatriti. U kući pak gospodarila je Sulema nuz hadumnicu. Dakako, svoje pečali nije mogla zaboraviti, i od dana je do dana sve više za Husom žudjela. No ufala se je pouzdano u njegovu vjeru, te da će je on još prije jeseni bilo kako Hamida obraniti.

Svake večeri pošao bi Omer sa svojima — osim jednoga sluge, koji je konje i one dvije koze timario — proplankom prošetati. Tu bi Omer i Ibro i konje igrali, i iz kubura nišan nišanili, ili se opet kamenom metali. To je bilo njima veselje, a Sulemi, koja im uz hadumnicu gledaše, bilo je na zabavu. A kad bi se njoj prohtjelo šumom prošetati, mogla je i to. U šumu kraj kuće smjela je pače i sama poći. Zašto i ne bi! U Velikoj planini nema na daleko i široko nikoga živa, te je ne će nitko vidjeti. Neka se prodje kuda hoće, otac joj puštaše sve na volju. Oba je starca tetošiše što su bolje znali, jer su su bili sad uvjereni, da ona nije skrivila, što se je onomadne Huso u kuću ušuljao. Zato je sad i nisu više tako pomno čuvali, kaošto su je dojako čuvali.

Što se je poslije one noći s Husom dogodilo, je li ga rana ubila, ili mu je zacijelila, o tom se starci ne staraše. Bilo kako bilo, Božjom je voljom bilo, Omera nije savjest pekla. Osta li Huso na životu, sretno mu bilo! Omer mu ne će više zamjerati, jer plaćeno je plaćeno. Jest, ako se Husi hoće, neka se sad u Sarajevu po Omerovoj bašči šeće. Sade, na jesen, i kad mu se godijer prohtije. Neka traži Sulemu — ako ju je one noći tražio — u onoj bašči je nikad više ne će naći. Neka je traži kuda zna i hoće, nikad je ne će u Velikoj planini tražiti; jer otkud bi on doznao, da ima Omer na planini odžak.

— — — Kad bude opet jednom petak, odjaše stari prijatelji za rana jutra u daleko selo u džamiju. Cijeli su dan ondje ostali, te je već i predveče, a oni se još ne vratiše.

Na odžaku je sve mirno. Samo iz jednoga pendžera, onoga od kuhinje, gdje hadumnica večeru sprema, čuješ tad i kad koji glas ili štropot sudja.

Na travnjaku pred odžakom pasu konji. Čuva ih sluga, no jer mu pametne ate i mirne bedevije baš čuvat i ne treba, zavalio se je u travu i sanen žmirka očima.

Na drugoj strani travnjaka, tik kraj šume i žuboritoga vrela, sjela je Sulema. Sjela je i zaboravila, gdje sjedi. Daleko joj se misli izgubiše. Kroz šumu, preko brdâ i dolâ projuriše, i tek u gradu zastaše. Tamo, gdje onoga nadju, o kom vavijek snivaju.

Iz tih slatkih misli prene je kreštanje jedne kreštalice. Leteći od grane do grane, doletila je ptica do grane nad Sulemom. Tuj se našepiri i krešti to joj je glas, kao da na nešto ili na nekog psuje. Časom zatim zašušti u grmlju, kreštalica odleti, a Sulema se uplaši, pa hoće i ona pobjeći. Kad je tihi glas zazovne:

— Sulemo! Ostaj! Ja sam.

— Huso! Ti! Otkud tebe, sreću moja?

Digitized by Google

Josa Kljaković: *Eva.*

— Našao sam te, golubice, ako su te i sakrili. Tri se već dana i tri noći okol odžaka kradem. Gledao sam te iz daleka, ali evo tek sade mogoh se do tebe došuljati.

— Jao, Huso ! Ako te opaze, platit ćeš životom.

— Tko bi ! Oca ti i Ibre nema, a sluga je eno zadrijemao. Ostaj ti samo mirno, pa me slušaj, što ću ti rijeti.

— Zbori, drago ! Odavna čekam čuti tvoje riječi.

— Znaš li, što se je zbilo, rašta ne dodjoh ?

— Ne znam ništa, do li da je moje srce trpjelo.

— Moje je u ljubavi ginulo, a od rane opet mal ne uginulo.

— Koje li rane, da Bog sačuva ?

— Cnoga petka — znaš, one noći — bahnuo sam na oca tiu tašči.

— Avaj, Bože ! Što je bilo ?

— Malo riječi, već meni handžar u grudima.

— Smiluj se !

— Ništa ! Paša je u svojoj kući paša.

— Kako si t i ?

— Tri heftije na dušecima.

— Aoh, sirotane !

— Prošlo je — pa neka ! Kad je prošlo, bila mi je prva briga tebe tražiti. Srećom začuh gdje si, te ja onda u ovu planinu. Kod ugljara — vidiš tamo na

Digitized by Google

onom brdu — nadjoh zaklonište. Odanle dolazim svaki dan, e bi uvrebao zgodu s tobom prozboriti.

— Čuvaj, dušo, tvoju glavu ; čuvaj moju sreću !

— Do glave mi nije, a sreću ćemo tek naći, dok si moja. Ako si kail, skoro ćemo je naći.

— ... Je li vjera, Huso ?

— Vjera je, dina mi i imana ! Na rukama ću te nositi, ti ćeš mi biti jedina žena, i za cijela života jedina ćeš mi ostati. Ti jesi i ostat ćeš moj svijet i raj, moga srca kraljica i gospodarica. Otac i mati primit će te objeručke, ti ćeš im biti draga kći. Što ti srce zaželi, bit će ti. Hoćeš li htjeli sjajnih odjeća, ili blistava nakita, ja ne ću štediti para. Sluge i sluškinje će te služiti, cijelom kućom ti ćeš gospodovati. Vjeruj mi, i povjeri mi se ! Odvesti ću te k mojoj majci, i skoro će nas hodža vjenčati.

— Kako ću bolna, ako babo ne halali !

— Halalit će milovanje svoje, kad spozna, da je za srećom si pošlo. Doskora ćemo se s ocem izmiriti.

— Aoh mene ! Što bi ?

— Hoćeš li za Hamida ?

— Nikad ! Uzmi me, tvoja sam !

— Još ove noći ću te oteti. Kad čuješ kukavicu kukati, ti dodji k ovom vrelu. Ovdje ću te čekati.

— Čuvaj se, Huso, Ibrine kubure !

— Ne će me ! Kao lija ću se dovući. Samo ti se pazi, kad iz kuće izlaziš.

— Niti miš me ne će čuti.

— Oj, mačice slatka !

— Naopako ! Sluga se budi. Izgini, Huso !

— — — Crna noć je pokrila zemlju, gusti oblaci zastrli su nebo Vjetar piri, šuma šušti.

Na odžaku Alipašića je već davno utrnula luč. Sve spava, samo kudravi Žujo mukaet bdije. Sjedi pred kapijom i reži, jer mu nije pravo, što u šumi kukukavica kuka. Onda opet digne prisluškujući uši, i zaskoči na kapiju, koja se lagano i tihano otvori. Žujo ne zalaje, jer odmah prepozna, da je to Sulema na pragu. Ona ga pogladi i pruži mu komad hljeba. Drugim komadom dovabi ga u kuću, pa onda zatvori za njim kapiju. Čim je zatvori, potrči na lakim nogama prema šumi, otkud kukavica vabi. Istom ona kod vrela, kad je obujme čvrste ruke. Sa zemlje je dignu i u šumu ponesu.

Sve nizbrdice, sad puteljkom, sad naprečac kroz šumski mrak, nosio je Huso svoje blago, milu Sulemu. Do jednoga potočića je donese, i kraj potočića još je malo dalje ponese, onda stane i fićukne. Istom fićukne, već bahne iz gušťare nekakva prikaza.

— Suljo, jesi l' ? -- upita tiho Huso.

— Dabome ja ! — odgovori njegov sluga.

— Gdje je konjče ?

— Evo ga tri aršina od moje ruke.

— Ne vidim ništa.

— Ma ipak si, ago, dobro na put izišao.

Digitized by Google

— Biva srećom.

— Mašallah ! I zlato si donio.

— Moje je ! Sad hazurala, te se žurmo !

— Eto sam Crnoga već odriješio.

Za čas izvede Suljo konjče iz guštare. Huso namjesti Sulemu u sedlo, i onda se krenu. Suljo vodi Crnoga za uzdu, a Huso slijedi nabitom kuburom u ruci. Brzo kroče, tiho kroče, i ne zbore ni riječi, već napeto prisluškuju, hoće li se na odžaku dignuti vika. Ali sve osta mirno, te oni sretno odmaknu već i uru hoda. Sad tek odlane Husi, jer sad im je sigurno, te on može kuburu spremiti. Sad će on konjče vodit, a Suljo nek klipše za njima. Uzdu preuzme i Sulemu za ruku uzme.

— Ti dršćeš, golubice. Jal od straha, jal od česa ?

— Ne znam, jal od straha, jal od uzbudjenja ili prevelike sreće : ne znam, odašta mi srce tako bije. Mislim se na putu u dženet, gdje me blaženost sedmoga kata čeka, ali opet me je strah, put će me u džehennem dovesti. Ostavih oca i kuću kao prokleta.

— Nemoj, dušo ! Kuda su ti misli ! Noć te straši, ona ti i misli mrači. Dok sunce zasije, bit će ti i one jasnije. Vjeruj mi i uzdaj se, halalit će otac . . .

Mnogo je još riječi Huso potrošio, no napokon je Sulemu utješio. U razgovoru i na putu prodje tako noć, a kad su se jutarnje magle nad dolinom digle, stigoše na drum. Tuj je čekao jedan kiridžija sa svojom arabom, pokritom hasurama. Sulema sad sjaše konja, Huso je digne u arabu, lijepo je namjesti na ebeta, i spusti hasure. On pak sjedne kraj kiridžije, pa tjeraj uzbrdice nizbrdice u Sarajevo. Lete konji kao brzonoge srne, araba drumom poskakuje, prašina se vitla. Osta Suljo s Crnim daleko za njima na putu. Oni pak dodju skoro u grad i pred kuću Alije Mehmedovića. Tamo primi aginica svoga sina sudjenicu, nuto njenu kćer — te nema doli Boga, koji bi je Husi mogao oteti.

— — — Nekoliko dana kasnije dobio je Huso — ako je i bilo dosta neprilika — od kadije šehadet namu. Staroga je svata onda našo i većile, ovi opet svoje šahite, te su čauši pošli zvati svatove. Sakupiše se za tri dana, i onda vjenča hodža Husu i Sulemu. Sretno je bilo, veselo je bilo : svatovi pirovaše heftiju dana.

Dakako, da je Omer svoju kćer tražio, i skoro je doznao, gdje je. To mu je ipak od slabe hasne bilo. Oteta, nije mu se mogla kći nikad više u kuću vratiti. Jeste, mogla bi, kad bi Husu zemlja pokrila. Ma Huso nije bio lud Omeru pred oči izaći, da mu stari kidiše životom. Istom poslije vjenčanja ode svoga t a s t a Omera potražiti. Što bi onda Omer ? Bome, na z e t a nije mogao handžarom udariti. Ele, izmiriše se, te je otac kćerku halalio.

Kako je Omer s Hamidom uredio, to zna samo Ibro, koji je bio onih dana u Foču otputovao. U fočanskoj su čaršiji pripovijedali, da se je Hamid od onoga doba posve propio. Pio je on već i otprije, samo sad budne najednom u njega na pretek para. pa se je to pilo od zore do mraka. Što ćeš ! Protuha, zaboravio je zakon. Teško će mu biti suvaldžijam odgovarati, pasti će sa sirat-ćuprije u džehennem.

Digitized by Google

A. G. MATOŠ: RELIKVIJA

Gdje su, recite mi, oj vi duge noći,
Usne, što su rujni život pjevale?
Gdje su blage, tople, nasmijane oči,
Što su kao sunce toplo sievale?

Odoše u pepeo, kao svete moći,
Grudi što su našu sreću snievale,
Krenuše za jekom, kud će i uzdah doći,
Rieči što su nas ko duh ogrievale.

Samo pregršt pisma draga ova žena
Ostavi nam, punu slatkoga parfena,
No i taj će miris skoro prestati.

A za pregaženom ružicom Sarona
Plakati će pjesnik suzom miliona,
Pa će ko taj dušin tamjan nestati.

ZDENKA MARKOVIĆ: MARIJA KONOPNICKA

Nije tome tako davno, jedva je proteklo nekoliko mjeseci, što su Poljaci izgubili svoju Elizu Orzeszkovu, a sad su eto opet morali odgrnuti zemlju, punu jesenskih mirisa i jesenske topline, da u nju pohrane drugo veliko i dobro srce, — koje je bilo ispunjeno jednom velikom i dubokom ljubavi za svaku i najmanju grudicu poljske zemlje, na kojoj je izrastao možda tek jedan jedini zakržljali livadski cvijet ili suha vlat trave ili je na njoj drhtala samo kap rose, — zlatno srce Marije Konopnicke. Puklo je ono, kao što pukne struna, kad je prenapeta. Puklo je, jer je bilo prepunjeno zvucima, pjesmama, jecajem i ljudskom boli, to srce, koje je tako razumjelo ljude oko sebe...

Dne 8. listopada ostavila je svoju majčicu zemlju, koju je opjevala tolikim i tako divnim stihovima, kao malo tko drugi, i svoju braću Poljake, kojima je otrla s obraza više suza, nego itko drugi... Otišla je u vječnu tišinu, koju je tako željela... „Ciszy chcę! Do wiecznego tęskno mi spocznienia"... I sad počiva iza velikoga, teškog životnog rada — ona, koja je toliko toga htjela da izvojuje: „htjela je ljubavi — za zemlju, sljedbenika — za ideale, svijetla — za narod, štovanja — za rad, borioce — za ideju, triumf — za istinu, a za sve — jednakost". I sve je to jednim danom palo u grob... Zavjesa se spustila...

Marija je Konopnicka veoma znatna pojava u poljskoj literaturi. Ona je svojim radom stvorila zlatan most, koji je spojio dvije strane zemlje, dva daleka carstva doba romantike s novom dobom, poeziju velike Trojice sa — rekla bih — „slikarskom poezijom" genijalnoga Stanislawa Wyspianskoga, i Kasprowicza. Doba, kad je počela djelovati, bilo je teško, prelazno... Bilo je to

Digitized by Google

onda, kad je umirao romantizam. Kao sunce veliko i žarko polako je ali sigurno zalazio, gubio se. Umiralo je i nestajalo doba, kad su ljudi izdišući šaptali još: „Ojczyzno! ojczyzno!", kad su osjećaji bili tako razgrijani i rasplamćeni, da su se uzdizali do ekstaze, kad pjesnici nijesu bili smrtni ljudi, već žreci, proroci, vodje naroda, koji su razgrijanu maštu još više upaljivali, višeput jednim jedinim zvukom harfe, i pokazivali put k dalekim, velikim idealima čovječanstva, kad se vjerovalo u otkup kroz žrtve, umiralo je to doba, koje je smatralo Poljsku mučenicom, apoštolicom, Kristusom naroda... Ugasao je taj oganj, koji je poput divljega plamena titrao dalekim poljanama, mamio, zavodio narod, koji je za njim rukama posizao, i doveo ga do katastrofe. Razočaranja g. 1863. zadala su mu smrtni udarac. Sve se najednom promijenilo. Nastalo je posve novo doba. Preko noći kao da su umrle sve nade, sve sanje Poljaka. Više se nije vjerovalo u veliku i svetu misiju Poljske, koja je imala biti Krist medju narodima, a ljudi se nijesu oduševljavali stihovima, kao što ih je pjevao Seweryn Goszcyński: „Polsko! twa sprava jest sprava Chrystusowego dziś dziela"... i malo dalje „Ty pierwsza wezwana ożyć... wielkie braterstwo narodu..." Tragedija g. 1863. odučila ih je od toga. Bilo im je svima kao da su s vrhunca najdivnijih sanja pali u bezdno, gdje nije bilo svijetlih nada, nije bilo više vodja. „Król-Duch", koji im je bio vodjom i tješiteljem kao da ih je ostavio, sakrio se za oblake. A na zemlji se čuo plač, jecaj... a onda je nastupilo duševno mrtvilo. Kao da su se ispunile one proročanske riječi, što ih je govorio Šaman:* .... „Imajte nadu, jer će nada prijeći s vas na buduća pokoljenja, i oživit će ih; ali ako u vas umre, to će buduća pokoljenja biti m r t v i l j u d i"... I zbilja. Ti „mrtvaci" života, lišeni svake nade lutali su zemljom.

Nastalo je strašno doba. Proza života naučila je ljude drugojačije misliti, raditi i živjeti. Svaki mladi čovjek u sedamdesetim godinama — veli Feldman — u Varšavi, Krakovu ili Poznanju čuo je jedan jedini kategorički imperativ: budi pozitivan, budi trijezan, budi utilitaran. Drugojačije kao da i nije moglo biti. Pred očima su svima lebdjele razne žalosne slike: prizori ubojstva, opustošenja, a u pozadini, tamo negdje u visini, dizao se žalostan kip, koji je budio grozu u duši i mamio suze na oči: Prometej, okovan ne o pećinu i hrid, već o — led Sibira.

U to je doba bila politika trijezna, nauka utilitarna, a poezija pozitivna:

O! bo pieśn nasza — to ludów wrzawa:
Huk młotów i turkot maszyn!
Nasza modlitwa — to nie to mgliste
Tęskne za lepszym swiatem wzdychanie...
Nasza modlitwa — to wiekuiste
Łączne miłości z wiedzą d z i a ł a n i e...

(Jer naša je pjesma — vreva naroda: lupa čekića i štropot strojeva! Naša molitva nije ono maglovito, čeznutljivo uzdisanje za boljim svijetom, naša je molitva — vječni rad ljubavi i znanja.)

Sve je išlo za tim, da se ne lebdi u oblacima i ne živi u sanjama, već da se čvrsto drži zemlje, da se dušom i tijelom preda — r a d u, a ostavi se svega maštanja.

* Słowacki: Anhelli.

Digitized by Google

U to doba, kad je gasnuo romantizam, a svitao posve mladi realizam — javio se Adam Asnyk, a uz njega — Marija Konopnicka. S njima je krenula poljska poezija drugim putem. Oboje je u počecima svojima naginjalo još doduše romantizmu, no onda je Asnyk svojima „Śnie grobów", a Konopnicka svojim dramatičnim fragmentima „Z przesz ósci" (Iz prošlosti) prekinula niti, koje su ih vezale o prošlost i oni su oboje ugazili nove pute. Pjesnici nijesu sada više bili žreci i proroci, koji trpe za milijone, već obični smrtnici, koji trpe za sebe, opijevaju svoje boli, želje, nade, koji razmišljaju o svijetu i životu i rezultate svojih razmišljanja odijevaju stihovima. Asnyk je dosegao vrhunac pozitivistične poezije, no mnogo je toga prošlo kraj njega neopaženo, mnogo je osjećaja ostalo neobradjenih, mnogo je pitanja ostavio — neodgovorenih i mnogo zadataka — neriješenih... A te praznine, koje su ostale iza njega, ispunila je svojim stihovima Konopnicka. Ona je to mogla učiniti, jer je dobro poznala život. Nije mu se ona ugibala, nije ga se bojala, već je pošla tamo, gdje je prolazio svojom najžešćom silom i pustila je, da o nju bije, drma je, trese njom, — ali mu se makla nije. Ona je razumjela njegovo zujanje i šaptanje, njegovu grmljavinu i lamanje, — ali se svega toga uplašila nije. I zato su pjesme njezine tako pune novoga, svježeg života.

Veliki su ideali vodili Konopnicku u njezinome radu: ideali s o c i j a l n i, n a r o d n i i čisto u m j e t n i č k i. I čovjek ne bi mogao reći, koji su od njih pretežnjii; oni se divno sjedinjeni ispreliću u njezinim pjesmama, tako da nam pred očima vazda stoji Konopnicka kao č o v j e k, kao P o l j a k i n j a i kao č i s t i e s t e t a.

U prvom redu držim, da je Konopnicka velika u svojim pjesmama — kao č o v j e k. Iz njezinih stihova prosijeva tolika d o b r o t a d u š e, p l e m e n i t o s t s r c a i m i l o s r d j e za sve one, koje je zla sudba odredila da budu uvijek „mali i potišteni", da cio svoj život proborave u mračnim izbama, od kojih i sunce odvraća svoj sjaj i da se vječno bore jednim i istim mislima, koje im ispijaju tijelo i dušu, mislima o — teškom radu i nesnosnoj gladi. I baš zato držim, da bi je se moglo nazvati „pjesnikinjom bijednih i potištenih". Njezine su knjige pjesama i pripovijedaka upravo neko evandjelje dobrote. Ne znam drugih pjesama, koje bi — kad ih čovjek pročita — ostavile takav trag u duši. Čovjek osjeća, da mu se na dnu duše budi neka velika ljubav i samilost za ljude, da mu egoizam, — koji je u današnjih ljudi tako razvit — nekako iščezava, gubi se i potiskuje pred tako velikim altruizmom. Lijepo je napisao Lucyan Rydel u uvodu izabranih spisa prigodom njezinoga jubileja god. 1902.: „Ta knjiga nije samo l i j e p a, — ta je knjiga d o b r a, jer je srcem pisana. Netko može imati dar, ali nemati srca, može vidjeti ljepotu cijeloga svijeta, a ne ljubiti nikoga osim sebe... Takvi pjesnici bez srca — makar i s talentom — napisat će knjige lijepe, ali nikad d o b r e k n j i g e.. Tko to hoće napisati, mora misliti više o drugima, nego o sebi, imati otvorene uši za ljudski plač i bolest ljudske duše, mora imati goruće srce, koje sve ljubi, sve — blize i daleke, ljude velike i male"... A sve je to ona imala i znala, ta od rane je mladosti bila prepuštena samoj sebi, pa je mnogo toga prije sazorilo u njezinoj duši. Ona je promatrala život, ljude, išla je medju njih i rano je već dobro upoznala sve zlo, koje ih bije. A to zlo, ta bijeda i nesreća, bila je golema.

Digitized by Google

U jednoj pjesmi iz zbirke „Na fujarce" („Na frulici") veli: „Oj, kad bih prošao poljem i prebrojio suze, koje padaju na grude zemlje, strah bi me bilo od toga usijeva žeti žnjivo, jer bi snopovi bili — krvavi!... Ili: Pokazat će se na nebu istočno sunašce i ispit će bujnu rosu sa livada; ali da se osuši more naših suza, morao bi, o Bože, zapaliti cio svijet... I od te nevolje nije ona odvratila glavu, već je s bijednicima trpjela, plakala i tješila ih: „Nie placzcie smutni!" (Ne plačite, koji ste žalosni). Upravo se čini, da je nesreća i bijeda te njezine „male" braće i njezina nesreća, da su svi njihovi teški osjećaji prošli i njezinom dušom i nju izranili istim ranama, kojima su krvarile i njihove duše. I pjesme njezine nijesu drugo, nego pregršt ljudskih boli i suza, opredenih finom paučinastom mrežom njezinih osjećaja. Zato i bliješte posebnom ljepotom i sjajem, — ljepotom drhtave suze...

Vanredno su potresne pjesme, u kojima iznosi prizore bijede i nevolje. Takva je ona: „Jaś nie doczekał" („Ivica nije dočekao"), gdje prikazuje, kako je u ubogu izbicu došao blagi gost — proljetni trak sunca i kako je sipao svoj sjaj po sobi, pustom ognjištu, vlažnim stijenama i po radniku, koji je uvela lica sjedio, slušao vrapce, kako na krovu mrmore i šaptao: Jaś to nije dočekao.. I grubim rukavom košulje obrisao je suzu, koja mu je kliznula niz obraz, tako mutna, teška i velika, kao da i nije kaplja vode, već kamen, koji je izbačen iz duše pao u dubinu i odrunio zemlju... A mali Jaś nije dočekao sunca, jer ga je za dugačke, velike zime ubila — glad. I sad on leži u grobu, odijeljen od svih čudesa prirode. A takvih je malih grobova mnogo na zemlji i tako su žalosni ti humci. To je usijev bačen u ludo, cvijet bez ploda i izgubljeno zrno. I preko tih mogila, u kojima spavaju ta djeca u šutnji smrti, prelazi čovječanstvo posve mirno i slobodno. O braćo! — dovikuje pjesnikinja, — zar ne leži na nama krivica, da Jaś nije dočekao sunašce?...

Ili druga pjesma: „Przed sądem" („Pred sudom"). U sudbenoj je dvorani stajao posve mlad optuženik: mršavo dijete, sa svijetlim očima, blijedo kao nevolja i tako maleno, da bi se još moglo rasplakati i zvati „mama", kad bi je imao. Mogao bi i ludorije zbijati, cjelivati se i maziti, ležati na prsima oca, kad bi ga imao. A on je stajao na sudu bez branitelja — sam, sa dvije velike suze, koje su mu curile s lica, i sa zlatnim tracima sunca, koji su mu kroz prozor pali na glavu, kao da Bog gladi njegovu plavu kosu. Sudac je ukočeno stajao, gledao te mršave ruke, upale prsi i kukavne haljine i činilo mu se, da pred sud mora dovesti cijela pokoljenja, jer da su gomile ljudi kao veliki teški oblaci zastirali i priječili, da sunce nije moglo prodrijeti i da je sumrak trajao kroz tisuće godina. Uvidio je, da je množina, gromada — sila izgubljena za velike ciljeve i težnje čovječanstva i čitao je u groznom pogledu budućnosti, da ona traži račun od milijuna. I rekao je: Neka Krist sudi, tko je veći krivac: onaj, koji ne zna puta i bludi u tami, ili oni, koji pišu velike knjige kaznenoga prava, a ne brinu se za to, da uče djecu, koja su siročad. I pošao je do dječaka, koji je blijed čekao surovu odsudu; dotakao se rukom njegove svijetle glavice i rekao: „Idi, dijete, dat ću te u školu"...

Prekrasna je i pjesma „Z szopką" („Sa štalicom"). Četvero mališa stoji pred gospodskom kućom otkrite glave, drščući od zime. Crvena zvijezda od ljepenke, pričvršćena na palici, baca rumeno svijetlo po njima i po zemlji. Najmladji

Digitized by Google

od njih, sitno dijete, boso, odjeveno u krpe, uzdiglo je oči nad zvijezdu i mislilo u sebi: Kako je to, moj Bože, da je na svijetu tako zlo, premda je Krist došao? I da je samo šaka crnoga brašna u našoj komorici, da nemam tople marame na ledjima, i da je tata tako pijan uveče, da mamu bije, a ona plače ili boluje? ! Valjda Bog nije došao za seljake! Sigurno je tako, jer se još nije čulo, da bi ikada, otkako djeca idu sa zvijezdom u dvor, tko iz dvora došao u kolibicu i rekao: Braćo, Krist se rodio... Čemu?...

Ima još sva sila pjesama i novela, u kojima prikazuje takve slike bijede i jada; sve jedna potresnija i dublja od druge; ali iz svih kao da jedan glas stavlja bezbroj pitanja: Čemu toliko bijede? Zašto ljudi toliko trpe? Zašto nema na svijetu pravde? — I onda kao da diže ruku, kojom odsudjuje cijelo društvo, koje je jedino krivo tolikoj nevolji, jer je odijelilo „male" od „velikih" i dalo je da pukne toliki jaz medju bijednicima i gospodom.

Czemu ta przepaść, która braci dzieli
Na pokrzywdzonych i na krzywdzicieli
Tak jest bezbrežna, jako oceany
A taka straszna, jak rozwarte rany?

(Čemu je taj ponor, koji dijeli braću na uvrijedjene i uvrjeditelje, tako nepregledan kao oceani i tako strašan kao otvorene rane?)

Gdjekada — kad joj je duša suviše potištena bijedom i nesrećom ljudi, učini joj se, da je ostavlja snaga i onda samo uzdahne teškim stihom: („Jaskółka" — Lastavica).

— O više daj svijetla! i više topline i rose oživljujuće, o Bože!

Konopnicka je velika u pjesmama i kao — P o l j a k i n j a, kao pjesnikinja n a r o d a. I zato je baš ide golema zasluga, jer je ona prva dublje zavirila u dušu n a r o d a, otkrila tolika blaga i pokazala ih svijetu. Prije nje nije n a r o d, p u k imao dostojno mjesto u poljskoj literaturi. Pjesma je slavila i bavila se narodom, ali onom sretnijom polovicom njegovom, p l e m i ć i m a, — vrhnjem društva poljskoga, a ona druga, veća polovica, i z m u č e n i i j a d n i s e l j a c i, ti su gdjekad provirili u djelima kao iza kulisa, ili bolje reći negdje u pozadini, kao stafaža, statiste. Prije nje su se doduše već Lenartowicz i Ujejski znali približiti narodu, ali nitko od njih nije zaronio do dna toga svježeg, neiscrpivog izvora. Ona je prva zašla medju njih, da ih izvede iz mračnih zakutaka koliba i uvede u svijetlo. Prva je podigla glasnu tužbu na sve, koji su puk ostavili u tami i neznanju, prva, koja je glasno izrekla: „Kuda smo otišli od vas, a gdje ste vi ostali? Zašto nas nije vodio zajednički put? Zašto smo mi — gospoda danas — veliki, a vi — mali? Tko će od nas za to odgovarati Bogu? ! O braćo! ako si imamo što oprostiti, činimo to odmah, danas, dosta je tužba i pravda... Otvorite nam vrata! — m i vas tražimo, jer smo baš mi veći krivci i veća nas žalost muči!...

I ta velika pjesnikinja, obdarena talentom i milosrdnim srcem, obilazila je vrata seoskih kolibica, lutala je uskim livadnim stazama, prolazila poljima, kad je na njima lan cvao i poput neba se modrio, i kad se žito leiijalo o suncu, u sumračju se zaustavljala na raskršćima puteva, gdje su stajali nakrivi križevi, okićeni makom, a orošeni suzama... i prisluškivala je životu. I začudo, tamo gdje dosad nije nitko ni mislio, ni slutio, naišla je ona bogatstvo, ljepotu, uopće

Digitized by Google

još neotkrivene svjetove, duboke i visoke... Težak je bio njezin put i ona ne bi bila uspjela, da je nije vodila velika ljubav ne samo za svoju braću u seoskim kolibama, već i za zemlju, koja je srasla sa srećom i nesrecom njihovih duša, ljubav za polja i lugove, šume i gajeve, koji su bili kroz vijekove nijemi svjedoci njihove bijede. I ta se velika ljubav za čovjeka i prirodu osjeća iza stihova i to nijesu njoj dva odijeljena pojma, već čovjek s prirodom čini jednu skladnu cjelinu.

Vanredno je kod tih pjesama i to, kako je uz riječi, koje je stavila u usta poljskoga puka, pogodila divno i ton narodni, da se pjesme oblikom i sadržajem dojimlju tako, kao da je njima sam narod propjevao. Neke ću spomenuti: „Oj, matusiu, lny nam kwitną" („Oj majčice, lan nam cvate"), „Dzwony" (Zvonovi), „A jak poszedł król na wojne") (A kad je pošao kralj na vojnu) itd.

Besmrtnu si je upravo slavu stekla kao pjesnikinja naroda, svojim eposom „Pan Balcer w Brazylii" (Gospodin Balcer u Braziliji), na kojemu je radila gotovo punih deset godina; prvi su odlomci izašli u „Biblioteci Warszawskoj" g. 1892., a svršeno je bilo g. 1901. Dugo se i pomno pripravljala za to djelo, koje je pomalo nastajalo, jer je sama osjećala, da je veoma teška zadaća, koju si je postavila. Ona je jednom spomenula u 1. broju „Głosa warszawskoga", da bi narod poljski, koji već ima krasnu „plemićsku epopeju" — „Pan Tadeusz" morao imati isto takvu „epopeju pučku", narodnu. I tu epopeju, koju do nje nije nitko spjevao, dala je narodu ona. Poem je taj najvjernije zrcalo života poljskoga puka, u njemu je podala najkrasniju karakteristiku poljskoga seljaka.

Povod djelu dalo je Konopnicki iseljivanje seljaka u Ameriku i patnje toga naroda, koji vodi u stranu zemlju pohlepa za novcem, a čeka ih tamo strašno razočaranje, i onda se vraćaju natrag puni bijede i nevolje na prazna rodna polja svoja... To je i glavna ideja, glavna radnja ove epopeje, koja je divno obradjena i ilustrirana vanrednim slikama i potresnim prizorima iz života naroda, koji su se valjda po sto i sto puta odigrali, vazda isti, s malim varijacijama, sad više, sad manje tragičnima. Konopnicku je dugo zanimalo to pitanje i ona je zalazila medju narod, upoznavala ga, ispitivala ga o mnogočem i u duljem saobraćaju s njim, on joj je otkrivao dušu, istresao pred njom boli, ljudi su joj čitali pisma, koja su dolazila iz Amerike i donosili joj vijesti, koje su stizale iz onih krajeva. I onda istom, kad je ona sama upravo opipala krvave rane narodne, koje ne samo da peku i žegu, već donose i smrt narodu, kad je znala sve nade i želje, koje ih naprijed kreću, kad je upravo imala dušu naroda u rukama i kad je majstorski vladala stihom i formom, — onda se dala na najveće djelo svoga života. Najveće — po opsegu svome (ono obuhvata oko podrug tisuće stihova), i najveće — po zamisli, dubini i obradbi.

Sadržaj se pjesmotvora raspada na šest dijelova, šest pjevanja: „Na moru". „U iseljeničkom domu", „U prašumi", „Na povratku", „U pristaništu", „Podjimo".

Svih šest pjevanja zajedno daju nam krasnu sliku života iseljenika, koji su se sakupili i čekaju parobrod, što će ih odvesti u „zemlju zlata i blaga". Vanredno je opisan put njihov po moru, smrt žene Hanke, koja se baca u more s djetetom, a još divnije je ocrtan život njihov u novom svijetu. Prva su ih razočaranja dočekala u iseljeničkom domu: dognali su ih ovamo kao krdo ovaca, a ne kao ljude. Razočaranja rastu od dana u dan. Oni su već podijeljeni

Digitized by Google

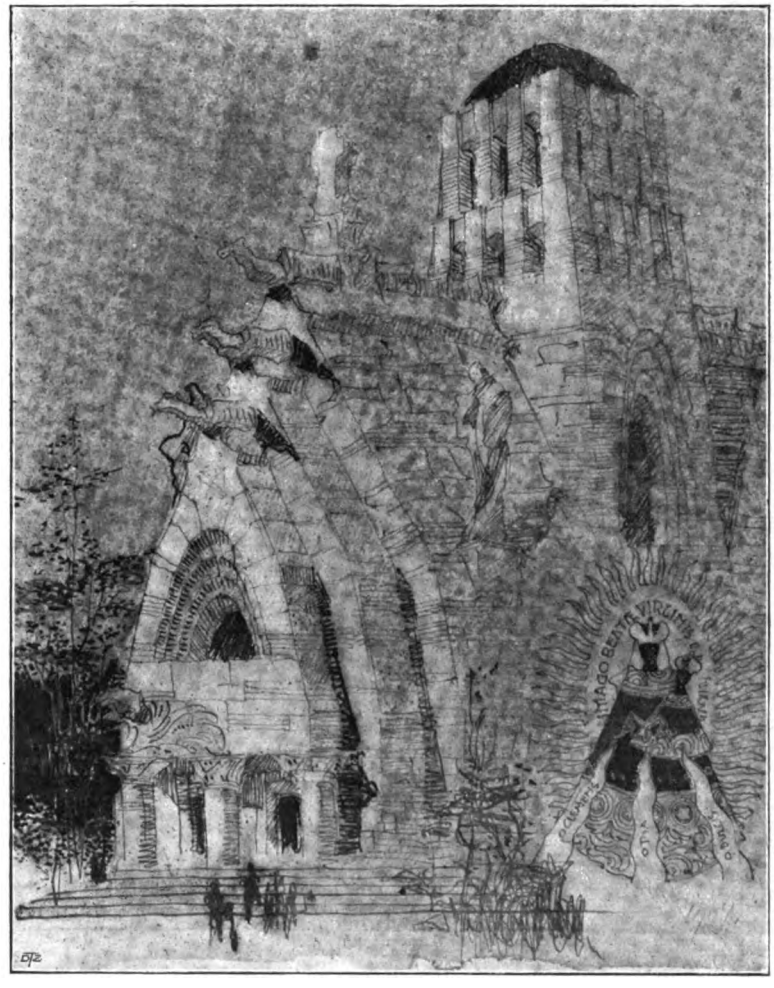

Josip Plečnik: *Osnova za restauraciju crkve.*

na dvije grupe: jedni, jači sjeći će šume, a drugi će raditi kod nasada kave. Pjesnikinja nas vodi k onima, gdje je Balcer, kovač, koji se daju na težak tjelesni rad: na krčenje šuma, koje se čine kao uklete, drveće tvrdo kao kamenje, a borbe imadu na sve strane: s divljacima, zvjerima, raslinama. Sve kao da se urotilo protiv iseljenika. I dogodilo se, da su im sile počele malaksati, postajali su malodušni, žalosni, padali su u očaj i rezignaciju. Jedna ih je svijetla misao podigla i preporodila, misao na povratak u domovinu, pa makar samo na toliko, da u njoj umru. I baš to četvrto pjevanje „Na povratku" spada medju najljepša. Bio je to doduše povratak, ali ne lak. Muke su se njihove uvećale, jer nijesu znali put k svojemu cilju — k moru. Kroz šume i pustinje provlačili su se, padali od umora i gladi, prešli su poljane, gdje su ležali nepokopani mrtvaci, prolazili kroz travu, što im je sezala do vrata. Uhvatio ih je očaj i odlučili su tu ostati i čekati smrt. Ali mlada žena Dudkowa, koja nije mogla podnijeti misao, da joj tu nevino dijete umre od gladi, počela je bježati šumom i za

Digitized by Google

čudo svi za njom. Malo i čuli se usklici: — more! Bili su doduše u pristaništu, ali nije bilo novaca za put, trebalo je istom zaslužiti — natovarivanjem robe na ladje. Veliko je veselje nastalo, kad su naši iseljenici sastali „krakovske svatove", koje su slavili iseljenici iz velikopoljske kolonije, koji su sretnije prošli u novom svijetu, jer su našli lakši posao, i ta ih je vesela družina pogostila. Vanredan je prizor, kad naši iseljenici ugledaju polja i oranice onih sretnijih svojih zemljaka, i vide straroga Chrząsta, kako ide za svijetlim plugom polako, sveto i veselo si pripjeva — baš kao u domovini... I velika ljubav za rodnu grudu, koja se u njima svom silom porodila, stvorila je čudo. Jedan od tih bijednika. Sekura, koji je davno onijemio iza bolesti, kad je vidio polje, koje ga je sjetilo domovine, zaviknuo je, zaplakao i — progovorio.

Napokon su zaslužili novac za povratak, zbrajali ga, sračunavali i čekali spremni u luci. Vrijeme čekanja zasladjuje Pan Balcer svojim humorom, svojim legendama „o prvenstvu Poljaka kod Boga". U to donose novi putnici, koji dolaze iz domovine vijesti i to važne i nove glasine, vijesti o braći — u Helmszczyzni. Sudba njihova kao da je Konopnicki osobito na srcu. Pridošlice dolaze s novosti, da Helmszczyzna ne će biti prisiljena da prijedje na pravoslavlje, ako se nadje sto ljudi, koji će se prijaviti za unijate. I zato su došli, da svoje zemljake mole i zaklinju, da se vrate, da ne padne zemlja nad Bugom tudjinu u ruke. I sveih obuzme vrući zanos: razilaze se, raznose vijesti, prodaju se imanja, sakupljaju novac, da će se što veći broj braće može vratiti.

I u luci se za kratko vrijeme sakupila sva sila Poljaka i sve ih je ispunila jedna vesela misao: O, k tebi se vraćamo, zemljo, mila mati i na tlo padamo pred tobom. Mi nijesmo više neki broj, već s i l a, nijesmo plug, koji ore polja, već — g r o m, koji Bog šalje u svijet, da šumama, drveću oguli sagnjilu koru... Mi nijesmo samo prašina, koju nosi vjetar, mi smo r a m e n a — koja nose pol svijeta..

Taj put iseljenika morem — vanredno je opisan isto kao i ono putovanje u Ameriku, krasno je ocrtan život na brodu, na palubi, u kajutama, bura i oluje. Osim tih opisa majstorski je ocrtano glavno lice: Pan Balcer, kovač, jak, zdrav čovjek, osim njega se nanizao cio niz tipova: mistik Horodziej, koji pripovijeda bajke i govori o čudesima neba i mora, tješi i bodri, onda zamišljeni Ostańczyk, Kozbial, kmet Magier, Janez Gruda, koji umire u stranom svijetu i u posljednjim časovima piše pismo svojim roditeljima preko mora, ili pijanac s pridjevkom „Zabuda", koji umire s riječima: Još nije propala Poljska! ili Mazura, koji umire od prevelike muke i gladi ili još bezbroj drugih. I u tome baš leži veliko i glavno značenje „Pana Balcera — spominje Feldman — „što nam je Konopnicka njim darovala veliku, uzvišenu galeriju tipova poljskoga seljaka."

Što se tiče vajskoga oblika svih njezinih pjesama, one su up avo umjetnički do jerane. Stihovi joj zvone kao muzika; puni su zvukova, koji izazivlju jedan drugoga i puni su mekoće. U kasnijim ih je godina ona usavršila čitanjem staroga zavjeta i pod utjecajem prirodnih krasota Italije, riječi i stihovi njezini ne zvone samo, već su zaobljeni, plastični. O tome svjedoči ciklus pjesama „Italija"; svu onu klasičnu harmoniju, koja je našla u umjetninama Mihel Angela i drugih slikara i svu ljepotu prirode, koja ju je svuda pozdravila, znala je izraziti u pjesamama. Njima je uzdisala i jecala, njima se ushićivala i tješila, dizala i padala, ali nikad ne očajala i nikad se ne potužila.

Digitized by Google

Ja się nie skarżę, Boże! Ja nie płaczę,
Choć wiatr raznosi jękami głuchemi
Chmury łez pełne, westchnienia tu acze,
Po całej smutnej tej ziemi!
— Smutno mi tylko, żeś Ty, wielki Boże,
Całej tej nędzy jest — panem!

(Žao mi je samo to, da si Ti, veliki Bože, gospodar sve te nesreće.)

Pače ni najveći porazi nijesu joj oduzeli vjere i nade, ona je vjerovala u preporod. U pjesmi „Contra spem spero" pjeva:

„Wierzę w wskrzeszenie popiołów i kości
W jutrznię błękitów...
I w gwiazdę ludów wierzę wsród zawiei
Przeciw nadziei!"

* * *

Marija Konopnicka rodila se g. 1846. u mjestu Sienkiewiczkama iz porodice Wasilowskich. Zarana joj je umrla majka i ona je ostala na brizi ocu, koji se dosta bavio uzgojem svoje kćeri, a mnogo je bila prepuštena samoj sebi, i tako se prije dobe ogledala sa životom okom u oku. Poslije se uzgajala u samostanu sestara u Varšavi. Nije prošla ni godina od njezinoga povratka iz zavoda, već se udala za g. Konopnicka, posjednika imanja Bronowa. Sad joj se otvorio novi svijet; nju su zapale nove dužnosti: brige gospodarske a kasnije materinjske. Poslije se radi uzgoja djece preselila oko sedamdesetih godina u Varšavu i tamo je bila do god. 1890. Često je boravila u Tatrama i tamo medju onim pećinama nastale su prve njezine pjesme, koje su oko god. 1876. počele izlaziti u „Tygodniku illustrowanom" i odmah su svratile na sebe pažnju; Henrik Sienkiewicz, koji je u to vrijeme bio u Americi, veselo ju je pozdravio i čestitao na velikom talentu. U to se doba sve češće javljala ne samo pjesmama, već i novelama, feuilletonima. God. 1884. preuzela je redakciju ženskoga časopisa „Swit", u kojemu je i sama mnogo sudjelovala svojim člancimaa iz umjetničkoga i literarnog svijeta.

Prvi je svezak njezinih pjesama izašao u Varšavi g. 1881., malo zatim izašli su novi svesci (1883., 1887., 1896.), opisi: „Wrażenia z podróży" (Utisci s puta 1884.), novele „Wojciech Zapada" (1884.), „Četiri novele" (1888.), „W winicznej izbie" (1888.), novele „Moi znajom" (1890.)

Te je god. — 1890. — ostavila svoju milu Varšavu i putovala je svijetom; živjela je u Münchenu, a prošla Francesku i Italiju. No uza sve to nije ni časak zaboravila na domovinu, kod svake znatnije i svečanije zgode javila se žarkim riječima u znak veselja nad napretkom. Neumorno je radila dalje na književnom polju.

God. 1892. izašla je u „Biblioteci varšavskoj" pjesma „Prometeusz i Syzyf" i početak eposa „Pan Balcer w Brazylii", koji je bio svršen istom g. 1901. God. 1893. izašle su novele „Na drodze" (Na putu), g. 1897. „Novele" i pjesme „Linie i dźwięki" („Crte i zvuci"); g. 1898. „Dym", skup novela, i skice i sličice pod naslovom „Ludzie i rzeczy" („Ljudi i stvari"). Uto je vrijeme dobila nagradu na konkurzu varšavske „Istine" („Prawda") za pjesmu „Przez głębinę" („Kroz dubinu"). God. 1901. izašle su pjesme „Italia", opisi „Drobiazgi z teki podróżnej" (1904.) i pjesme „Na brzegu normandzkim" (1905.). „Na normandskoj obali").

Digitized by Google

Treba spomenuti i njezine prijevode Heinea, P. Heysea, Hauptmanna, Vrhlickoga, Ade Negri i kritično literarne studije: „O Mickiewiczewoj odi mladosti" (1890.) „O Asnyku" („Biblioteka Warszawska" 1897.), „Mickiewicz i njegov duh", „Julije II.", „O Teofilu Lenartowiczu", a i bezbroj prekrasnih priča i pjesama za djecu.

God. 1902. proslavio je cio narod poljski u Krakovu i Lavovu na vanredno svečan način 25-godišnjicu njezinoga literarnog rada i kao skroman narodni dar poklonio joj ljetnikovac u Karpatima, da joj se bar tako donekle oduži za rad.

RIKARD KATALINIĆ JERETOV: TUŽNA PJESMA

SVOJOJ SESTRI

Na stravnom i mučnom putu
Goli se kostur koči,
Ti si, premila seko,
Trudne zaklopila oči,
Tvoje su ruke biele
Ledene, mila sele!

Sumorna večer pada
Na staze puste i žute,
Jesenje mrtvo lišće
Prekrilo sve je pute...

...Tvoja je noć već pala,
Dan ti već granut ne će,
Vihor je s tvoje bašte
Odnio zadnje cvieće,
Tvoje su ruke biele
Ledene, mila sele!

JOZA IVAKIĆ: USPOMENE NA IVANA KOZARCA

Nekad sam ja čitao feljtone sviju naših novina, pa čak i mnogih provincijalnih, do kojih sam samo mogao doći. Dabome bilo je tu kojekakih radnja. Ali ja sam ih čitao. Htio sam, da vodim računa o svima onima, koji kod nas — pišu.

Jedared mi zapne oko na feljton u „Novom Listu". Ivan Kozarac! Ne sjećam se više, koja je to njegova novelica bila, ali mi se svidjela.

— Koji je to Ivan Kozarac? — pitao sam se ja i pitali su me drugi.

Neki su pomišljali, da je to tiskarska pogrješka i da ima sigurno biti: Josip Kozarac. Onda je on još bio živ.

Ali ovo je bio posve drugi glas iz Slavonije, negoli što je glas Josipa Kozarca: to je bilo posve nešto drugo. Tu je bilo više — ne može se reći: iskrenosti, jer to je glavna značajka Josipa Kozarca — ali intimnosti. Tu je bilo više poezije.

Jest, poezije!

To se odmah vidjelo. Tu je, istina, progovorio umjetnik-pjesnik, koji je tek stao tepati, koji se istom izvukao iz povoja, ali je bio pjesnik! Poezija je pršila iz svakoga retka, a ona je iskrenost i intimnost osvajala.

„Ma koji je to Kozarac?" — mislio sam ja vazda već unaprijed uvjeren, da to mora da je Vinkovčanin. Ne znam, zašto sam baš tako mislio. I spominjao sam se sviju Kozaraca, koje sam poznavao, i nisam se mogao domisliti.

Digitized by Google

A evo jedne uspomene iz Vinkovaca !

Sjećam se kao kroz sanju: Popodne poslije škole — kako je to češće bivalo — stojimo nas nekoliko gimnazijalaca u vignju moga majstora Luke, tamo u Krnjašu, raspravljamo, prepiremo se, pušimo duvan majstora Luke, onaj prosti, bosanski po četiri novčića ili onaj naš u crvenim paklicama. Šegrt gazi mješinu, majstor Luka kuje s kalfom, ili prisluškuje našoj debati, upliće se u razgovor. A na sokaku vazdan dječurlije, što je naiša iz škole pa stala pred viganj, neka i na prag, a neka unišla i u viganj i zabavlja se gledajući u mješinu i u nakovanj.

— Gle ti apoštolâ ! Kući ! — tjera ih majstor Luka.

Ali jedan dječak ostaje. Ne zanima njega ni šegrt, ni mješina, ni nakovanj, ni majstor Luka, ni njegov kalfa. To je šokački mali momčić sa školskom torbicom preko ramena, što mu je sašila mati.

Gleda on svojim krupnim smedjim očima u nas, sluša, kako se prepiremo i misli: „Šta li, bogzna, oni sad govore ? ! I šta sve ti veliki djaci ne znaju ? !" Ah, da je i njemu jedared postati tako velikim djakom !

To je bio on — Ivan Kozarac.

Često je on to spominjao.

I nije dočekao, da postane „veliki djak'. Svršio je samo dva razreda gimnazije i to — s drugim redom.

Šta mislite ? ! On je dobio drugi red iz hrvatskoga jezika !

Zaista imade u životu mnogo ironije . .

I tri pune godine on je jeo tvrdi soldački kruh ! Ni tu nije daleko dotjerao. Samo do kaprala (a ne do stražmeštra, kako je napisao „Obzorov" pisac nekrologa).

Nije bilo u njega vojničkoga duha. On je mrzio militarizam, koji sapinje dušu.

*

U Karlovcu. Njegova je „Slavonska krv" već odavno izišla, on je već u literaturi bio dobro poznat.

Bilo to predveče. Ljetno doba. Već se hvatao mračak. Išao sam sa šetnje.

Blizu moga stana, prije nego što ću zamaći u kuću, iskrsne preda mnom edan „razvodnik", naravno u komisnoj munduri, crnomanjast, brkat, lijep i visok, sa savinutom sabljom, kake još nosi vojničko pisarničko osoblje.

— Ja sam Ivan Kozarac, — predstavi se on.

Ne treba ni da spominjem, kako sam se obradovao tome poznanstvu. Odmah sam ga pozvao u kuću „na razgovor". On se ispričao i obrekao za koji dan doći.

— S kakim se ti to soldatom družiš ? — pitaju me moji poznanci. — Tko je to ?

— To je moj Patrijota, — odgovaram ja, upotrebljujući riječ „patrijota" u značenju „zemljak".

I ostao je Patrijota i svi su ga moji i njegovi znanci u Karlovcu zvali: Patrijota.

Siroma' Patrijota ! — — —

*

Digitized by Google

On je uvijek rado skretao razgovor na literaturu, na naše savremene literarne prilike.

Govorio je lagano, mirno, nikad se ne bi raspalio ; samo bi njegove krupne smeđje oči blistale.

I kad nas je bilo više u društvu i kad bi se debatiralo, kad se mišljenja podijele, i kad bih se, na primjer, ja već veoma uzrujavao, vikao i sav crven u licu lupao šakom po stolu — on bi sve to sjedeći na svom mjestu gledao stojičkim mirom i promatrao nas, kao da proučava naše geste, crte lica, naše držanje.

On je uvijek ostao miran.

Bilo je nešto mekano, lirsko u njegovoj ćudi. On se tako znao predavati osjećajima, snatriti, opajati se čuvstvima.

*

Tako jedared kod mene društvo. Slavim imendan.

I zasjeli. Jede se to i pije sve u šesnaest.

I Patrijota je tu. Dobio je „Erlaubnisschein" do zore.

Al ne drži njega piće. Slabo on za to mari. Njega drži kolega Marčetić sa svojim egedama.

Udesili ja i Marčetić pravu ciganjsku glazbu : on svira na gusle, ja na bugariju.

I sviramo samo one naše pjesme, one bećarske, koje su i u obijesti svojoj tako tužne, one naše pjesme otegnute i žalovite . . .

A Patrijota raste, uživa, zanosi se.

— Znaš, davno ja tako šta nisam čuo, — govorio mi je poslije nekoliko dana. Činilo mi se — nastavljaše on — kô da sam kod „Crnoga konja" u Vinkovcima i kô da slušam Šandora ciganina. Al ovo je još ljepše bilo, milije, sladje.

Kasnije je on te osjećaje sabio u ove stihove :

„I gudi pjesmu pomame lude,
Drmaj i tresi svom dušom mojom !
Razbudi u me razuzdaj stari,
Radosti stvori, veselja pjana,
I cikti strunom, jecaj i zvoni, —
Divlje mi gudi do blijeda dana !"

*

— Kaka je ono ženska, Patrijota, s kojom Te često vidjam ?

— Koja ženska ? — čini se on nevješt.

— Znaš ti dobro, koja. Ona iz R-e ulice.

— To je jedna udovica, moja davna znanica. Ali tu nema ništa, šta ti mi sliš, — brani se on već unaprijed.

— Ne mislim ja ništa ; samo tako pitam.

— —

Drugiput opet započinje sam :

— Ah, znaš, što kod nas sad u kadetsku školu dolazi jedna mljekarica ! . . . Krasna. Mlada i friška. A oni je, obješenjaci, napastuju svi po redu. Znaš, šta je soldačija pusta !

— A Ti ? — pitam ja i namigujem.

Digitized by Google

— Ja se ozbiljno držim, promatram sve to i razmišljam, — odgovara on.

O toj je mljekarici napisao kratku novelicu, koja je izišla u „Ilustrovanom Obzoru".

*

I eno ga sjedi kod H-a u gostijonici. Dakako u onoj „prostoj" sobi, kamo ne dolaze oficiri, nego samo purgarija.

Ima on već stalan svoj budžak.

— Otkad on to tako često dolazi k H-u ? — mislim ja u sebi, kad sam ga svakiput tamo našao, kadgod sam došao.

Znam, da je uvijek dolazio u kavanu „Zagreb", u onu kraj kupskog mosta. Tu on sjedne kraj prozora, zabarikadira se sa čitavom rpom novina i ilustriranih listova, pa puši, čita i gleda, kako Kupa teče.

A sad najedared dolazi k H-u !

Al odmah sam razumio.

Dolazio je zbog neke mlade konobarice, plavke, za koju se oduševljavao — čini mi se — ponajviše stoga, što je bila iz Slavonije.

Takav je on bio.

Kad sam pročitao njegovu novelu : Gospodjica od „Zelenog drveta", koja je nekoliko dana prije njegove smrti izašla u „Slobodnoj Riječi" — sjetio sam se ove uspomene.

I još nečega sam se sjetio.

Bila neka mlada kasirica, ljepušasta crnka. O ovoj je on znao meni često govoriti :

— Eto vidiš, kako ta djevojka ne će pasti ? ! I kojekaki bogati starci i ožen-jeni ljudi i oficiri i kadeti i soldati sa „šaržom" i bez „šarže" i trgovački pomoć-nici i kalfe — sve to na nju vreba.

Kako se čini, on je one dvije djevojke imao pred očima pišući već pomenutu novelu i od njih složio jedno lice.

*

Nikad nisam ni pomislio, da bi on bio bolestan. Tako je bio lijep i rumen. Kô snaša — štono kazô Matoš u feljtonu „Hrv. Slobode".

Al jedared !

Razbolio mi se sin. Ja bež' po liječnika.

Na putu sastanem njega — Patrijotu. Baš je bio pošao k meni.

Kažem mu, kuda ću. I on podje sa mnom.

Nadjem liječnika i mi požurimo.

Išli smo oštrim korakom.

Ali moj Patrijota zaostao ! Nije mogao držati s nama koraka.

„On je sigurno bolestan" — pomislio sam odmah.

*

Bilo je u njega dobro, zlatno srce. Bio je odan drug i iskren prijatelj.

Kad sam bio za Rauchove vlade poradi svoga političkoga ponašanja dvaput preteriran i premješten u Vinkovce, kako li me je on znao sokoliti i hrabriti !

I kad sam odlazio odande iz Karlovca, onda sam ga poslednji put vidio zdrava.

Jer ubrzo je iza toga obolio.

Digitized by Google

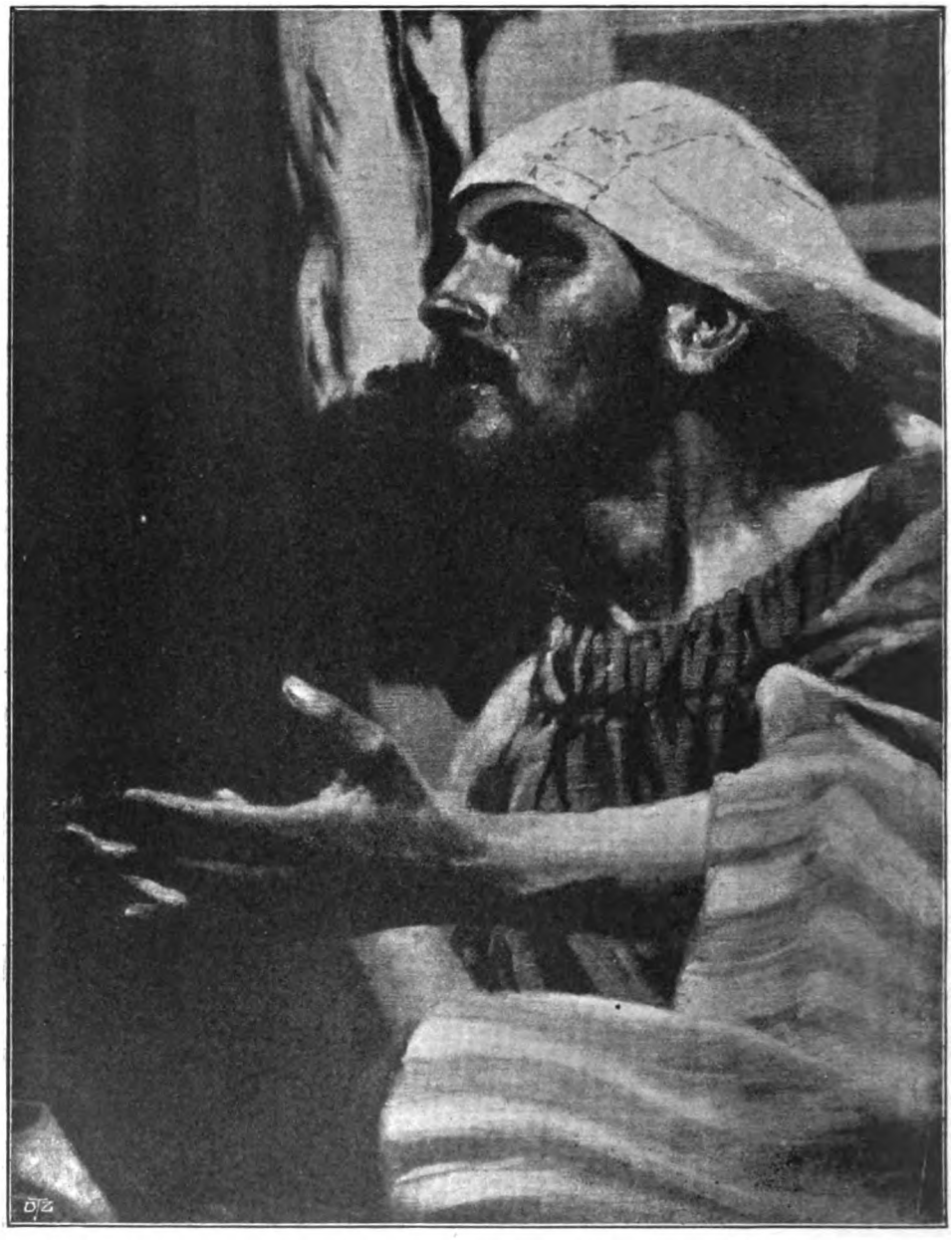

Josa Pavičić: *Detalj (Slijepci.)*

Digitized by Google

O ferijama sam ga našao u Karlovcu u vojničkoj bolnici jako, jako bolna. Kako li se obradovao, što sam ga pohodio!

I više nikad poslije toga nije ozdravio.

Kako je poslije bilo, kad je izišao iz vojništva, već zna se: prividni oporavak, onda vodjenje poslova u „Književničkom društvu" uz groznice, koje nisu nikad ni prestajale, pa onda bolovanje u liječilištu na Sljemenu i napokon povratak u Vinkovce, kući, i put u — grob.

*

Dočekao sam ga na kolodvoru, kad sam saznao, da dolazi. Nisam se ni izdaleka nadao, da je njemu tako zlo.

Nije se htio ništa razgovarati. Bio je otresit, osoran.

Kod kuće je legao u krevet, iz kojega nije više ustao.

Kad sam ga prviput pohodio, učinilo mi se, kao da mu je krivo, što sam došao. Na moj pozdrav odzdravio je i ne pogledavši me.

Dugo smo šutili. Ja sam razmišljao, što da kažem i kako da se držim.

— Ti si promukao, — reknem mu ja, kad sam ga čuo, gdje govori.

— Promukao?! — nasmije se on ironički. — Nema u mene više ništa plućiju, pa to je! Kad u proljeće trava proklija, onda ću i ja pod ledinu, ako ne odem još prije. A nemoj misliti, da mi je žao umrijeti! Ja sam se s tim sprijateljio. Kadgod samo bude mi žao.

Ušutio je bojeći se valjda, da ne zaplače. Jer njemu je bilo jako, jako žao umrijeti, — njemu, onako mladu...

Al ubrzo se on ponadao. I maštao je o koječem i smišljao je koješta i snovao razne osnove.

I nije prestao pisati. Pisao je, doklegod je mogao micati rukom.

Ostalo je dosta tih rukopisa iza njega. Ima tu sva sila zanimljivih stvari: jedna drama u jednom činu, gotova i izradjena, zatim jedna drama iz seoskog života u četiri „scene" s oznakom, da se ima skratiti; zatim dva započeta romana, nekoliko gotovih malih novelica i humoreski; započeta, na veliko zasnovana historijska drama, kojoj je gradja uzeta iz hrvatske povijesti s mnogim bilješkama. Ima tu dosta neobjelodanjenih pjesama, početak pipovijesti iz vojničkoga života, koja bi bila izradjena na osnovi vlastitih doživljaja i vlastitoga iskustva; ima tu dvije raspravice, pa velik broj narodnih pjesmica, što ih je on pokupio; početak dnevnika, što ga je pisao, tako rekavši, pred samu smrt.

„2./XI. (1910)."

„Dakle ležim već dvadeset i pet tjedana! Dakle: jednu stotinu sedamdeset i pet dana! Mnogo je izreći. Koliko je tu dosade, muka i zavisti zdravima, koji hodaju, slasno jedu, dobro spavaju. Cijeli mi je dan tužan i pust, pa kako i je jesen, lišće pada, ogoljuje se i umrtvuje kraj — to je upravo nesnosno gledati kroz prozore, motriti kaljavu cestu, omagljena polja, blatan potok. A nešto se mora, nekud se mora gledati. Ne može se žmiriti".

„Smrt, da je bez počitanja spomenem, sve obigrava oko moje postelje. Ali — jok! Doktori vele, pasje sam naravi! Mudraci! Proglašuju me cinikom, a mekan sam kao tijesto. Oni misle, da ja nemam čuvstva. A ja? Srce u mene

Digitized by Google

zadrhti u čas ko mrzlo lučenje. Bez ganuća ne mogu dan da provedem. Bio sam i zaljubljen. Mogu reći: ozbiljno, a zato mogu kazati, i da sam sentimentalan. Gdje sam ja dakle od cinika!" . . .

*

I umro je i rastužio sve nas, koji smo ga ljubili . . .

I nije dočekao, da prokija friška trava zelena . . . Kad je stalo padati zadnje suvo lišće, onda se posve osušio i njegov život . . .

I eno ga pod zemljom, u groblju . . .

Na drvenom krstu piše crnim slovima njegovo ime . . .

I pada prvi snijeg i pobjeljuje njegov prerani grob . . .

BRANKO LAZAREVIĆ: BORISAV STANKOVIĆ (Svršetak)

VIII.

Kad se govori o Borisavu Stankoviću, i uzme u obzir samo njegov go talenat, onda se može o njemu govoriti držeći u rukama evropske književne terazije. Takav razgovor bi bio razgovor o opštem utisku koji se dobija iz dela njegovog, i razgovor čoveka, u isto vreme, koji pristaje da podje za piscem, da ga primi sa svim njegovim manama i da, još i više, i u njima gleda izvesne osobine kakvoga abnormalnog talenta. Ali, kada se ceo utisak razluči na sastavne delove i anališe pojedinačno, videće se da se delu B. Stankovića ima da učini priličan niz primedaba. Ja ne volim da govorim o manama kad govorim o dobrim piscima. O manama se razgovara samo kod onih pisaca kod kojih je to jedina tema za razgovor. Ali, slučaj Borisava Stankovića je drugojačiji; u isto vreme to je i moj slučaj. Njegov je slučaj da je prvi i najviši talenat, i pokraj svih velikih mana koje oni, koji su iza njega po vrednosti, nemaju; moj je pak slučaj da ga, zbog svih tih mana, napadnem, i opet mu dam prvo mesto.

Mane Stankovićevog talenta, i pokraj svega toga što su, po svojoj prirodi, krupne, i što ih, po broju, ima više no jedna, nisu ipak od onih mana koje tako duboko zadiru u jedno književno delo da ga već negiraju. Njegove mane, sem jedne ili dve, zadiru više u oblast umešnosti nego li umetnosti: to su mane koje, u glavnom, imaju izvora u njegovom neškolovanom, nekultivisanom i nedisgiplinovanom duhu. Pre no što predjem na njih, pre no što predjem na te mane drugoga reda, da pomenem, prvo, one koje su najvećma teške po njegovo delo: preterano nabacana lokalna boja, i suviše jednostrano i, ako hoćete, jednoliko shvatanje života.

Obilje lokalne boje (Mistral, naprimer) kao i, obratno, imanje svih lokalnih boja (Lotti, naprimer) nije nikada bila osobina solidnih talenata. Pisac koji je zadovoljan sa jednim mestom rizikuje da bude monoton, besplodan, i da se ponavlja; kao i obratno što pisac, koji uskače u sva mesta i u sve sredine, rizikuje da bude površan i neoriginalan. Veći i veliki pisci nikada nisu imali za osobinu svog talenta ni prvu ni drugu osobinu: oni su, u tom pogledu, bili ili široko čovečanski, ili bar najšire nacionalni. Kod Borisava Stankovića je ta lokalna boja: detalji u naravima, običajima, odelu, u opisivanju onoga što je prošlo,

Digitized by Google

u idiotizmima u jeziku još većma pojačana i drugom manom njegovog talenta: jednostranim shvatanjem života: on zna samo za ženu, i to za ženu pod strašću, i za čoveka pod sevdahom i dertom. Jedna stvar spasava što te dve mane, ovako shvaćene u jednu, ne spuštaju na niži stupanj njegov talenat: to je njegov neverovatno razvijeni unutrašnji život koji bije iz svake ličnosti, to je, ako hoćete, osećanje čoveka koji ume samo o sebi da govori. Iz tih razloga, ja sam sklon da onu, inače dosta raznobojnu, lokalnu boju, kao i jednoliko shvatanje života, prenesem na autobiografsku, impresionističku i individualnu boju. Time se, naravno, te dve mane koja su jedna drugoj i uzrok i posledica, samo brane u toliko što se mana spušta ili penje na manir. Bilo jedno ili drugo, manir nije prijatan; ali, on je prijatniji po Stankovićev talenat od mane koja se zove nedostatak.

Od drugih mana, da ih samo pomenemo i po neku od njih raščlanimo, — treba pomenuti i ove u pogledu: stila, kompozicije, nesimetričnosti i, uzevši u obzir samo N e č i s t u K r v, u pogledu sprovodjenja problema kroz delo. Tako isto, zaslužuju primedbu i njegov slab i mucav dijalog, neuravnotežena i zgužvana rečenica i neharmonično razvijanje pojedinih delova prema celini; nedostaje mu, uz to, ponekad, i nešto ukusa.

Stil je, u glavnom, njegova glavna mana; a on je, da kažem jedno svoje skorašnje uverenje, najglavniji elemenat jednog književnog dela. Svi su veliki pisci, od Platona pa, preko Šekspira, do Anatola Francea, imali sjajan stil. To tako zajedno ide s dobrim piscima, da se može da postavi formula: gde je stila tu je i talenta, i obratno: gde je talenta, tu je i stila. Ali, kao i svaka druga formula, i ova nosi onu kobnu karakteristiku svih formula da se, pod nju, ne mogu da podvedu svi pojavi. Ima pisaca, dobrih, velikih, i od najvećih (Dostojevski, naprimer, Balzak, i drugi) koji su imali mnogo talenta i malo stila. Taj izuzetak, da ovom prilikom ne zalazimo dublje u njega, izgleda da je i slučaj Borisava Stankovića. Sem toga što on nema stila shvaćenog p e r s e i, takodje, shvaćenog kao anomaliju njegovog talenta, ima još nešto što otežava njegov slučaj, i čini njegov stil gorim nego što bi bio: Borisav Stanković je rodjen u kraju, i opisuje kraj, čiji jezik nije apsolutno ni u kakvim vezama sa književnim jezikom našim. Otuda je njegova rečenica onako isprekidana, neuravnotežena, zadihana i, vrlo često, kao razobadana. Tako isto, i njegova gramatika i, naročito, sintaksa, nose tako mnogo osobine jezika kojim se govori u njegovom kraju da čitanje njegovih dela može da bude vrlo dosadno kakvom površnom čitaocu koji govori čistim srpskim jezikom. Iz svih tih razloga, Stankovićev se stil mora da pokudi, ali, u isto vreme, može i da odbrani. I kad ne bi bilo tih i takvih razloga, ipak bi se morali da nadju i drugi razlozi, jer, pisac scene izmedju Vanka i Sofke, i kad je kriv, morao bi biti branjen.

Ni kompozicija nije njegova vrlina: nesimetričnost je njena mana. Samo, u pogledu kompozicije, njegov nedostatak nije tako veliki kakav je u pogledu stila. Solidna kompozicija je, takodje, osobina sasvim dobrih, izradjenih i školovanih pisaca. I ona je tako vezana za talenat, ma da je ona, tako isto, dosta tesno vezana za izvesna tehnička srestva za izražavanje koja su bila osobina i slabijih pisaca. U bitnom delu svome, u onome u kome kompozicija znači koordinacija svega onoga što ima da se izrazi i izabiranje elemenata koji se mašti

Digitized by Google

nude u danome raspoloženju, ona je samo u dometu snažnijih talenata. I ako je ona u dometu takvih talenata, ipak se Stankovićev talenat hrabro može da brani naročito stoga što se on nije mnogo ogrešio o tu vrlinu. On se o nju ogrešio stoga, što se više zadržavao na onim momentima u svome delu koji su najbliži njegovom temperamentu i njegovim naklonostima. On se, naprimer, dajući istoriju Sofkinu, toliko zadržao na sceni u amamu, na svadbi, na igranki pred svadbom, i tako dalje, da delo, posmatrano kao celina, ostavlja veoma neharmoničan utisak. Kad je pisac upotrebio čitavih deset do petnajest strana da dâ Sofku u amamu, upotrebio dakle dvaseti deo svoga dela za tu pojedinost, onda kad se taj deo dovede u vezu s ostalim i glavnijim delovima i, naročito, s onim koje on nije ni dodirivao jer ih nije mario, — onda je jasno da takvo jedno delo mora da dâ utisak dekompozicije, rašivenosti i nedovršenosti. Otuda, njegovo delo posmatrano kao celina ne daje ni iz daleka onako prijatan utisak kao kad daje posmatrano po delovima: i, otuda, zbog velikog talenta Stankovićevog, imamo prava da tražimo da se njegovo delo anališe po tim pojedinačnim utiscima. Tako posmatrano, njegovo delo daje najviši utisak koji se može da dobije od kakvog našeg dela.

U pogledu sprovodjenja problema — to se odnosi samo na N e č i s t u K r v — Borisavu Stankoviću, da samo još tu primedbu razvijemo, takodje se može da učini primedba. On je, po ugledu na neke strane romansijere, hteo da dâ roman s tezom; ali, sprovodeći svoju tezu, on nije umeo da je sprovede, nije uvek umeo da je izrazi, da joj dâ opravdanja, da je dokazuje, niti da joj, pri rešenju, da logično rešenje. Sofka, iz situacije u situaciju, uzima sve izglede, sva lica: ona je i zdrava i bolesna, i normalna i abnormalna, u skladu i neskladu s tezom... U mnogo situacija zaboravi se na njenu nečistu krv tako se malo vidi. Koliko je, u tom pogledu, dosta dobr o i tačno sprovedena njena nečista krv u prvom delu romana, toliko je isto, ako ne i više, u drugome delu romana, rdjavo i nedosledno. Izgleda da je i sam Stanković od druge polovice uvideo kako su suviše doktrinarni i, skoro, i neknjiževni ti romani s tezom, u kojima se mora da radi po nekoj unapred utvrdjenoj formuli... No, na sreću, ta se primedba ne ondnosi na celo njegovo književno delo: ona je ponikla samo iz jednog dela njegove N e č i s t e K r v i.

*

Kad se uzme u obzir, pokraj svih tih primedaba, koliko je talenat Borisava Stankovića nedisciplinovan, neškolovan i divalj, onda se lako može da zamisli kakve bi sve on proizvode dao kad ne bi bio takav. Nedisciplinovan je i divalj ne stoga što je instinktivno takav, već stoga što ga niko nije, ni škola, ni kritičari, ni književna kultura, ni pokušavao da disciplinuje i opitomljuje; neškolovan je pak u ovom smislu: ne pripada nijednoj školi, jer nijednu nije ni učio. Njemu škola, kao ni svakom drugom što nije, ni njemu ne bi odmogla. Naprotiv da je nje bilo, mi bismo imali pisca koji bi, pokraj Dučića, Rakića i, katkada, Čipika mogao da izadje pred Evropu sa celim svojim delom. Ovakav, kakav je, pisac scene izmedju Vanka i Sofke, može pred inostranstvo da izadje samo u odlomcima. Naravno, kad kao ovakav izadje, on se može da meri s piscima koji imaju izvesnih osobina koje prevazilaze talenat, i idu pravce u veće pisce.

Digitized by Google

BIBLIOGRAFIJA RADOVA BORISAVA STANKOVIĆA.

Iz Staroga Jevandjelja. Beograd, 1899.

Gugutka (Brankovo Kolo, za 1900. godinu broj 51.).

Naza (Policiski Glasnik, za 1900. godinu, broj 35—37).

Stojanke, bela Vranjanke (Brankovo Kolo, za 1901. godinu, broj 7—8).

* * *, (Brankovo Kolo, za 1901. godinu, broj 15).

Jovča (Letopis, za 1901. godinu, sveska 208).

Božji Ljudi. Novi Sad. Štamparija Srpske Knjižare Braće M. Popovića, 1902. (Preštampano iz Letopisa Matice Srpske).

Koštana, komad iz vranjskog života, u četiri čina, s pevanjem. od: — —. Beograd. Nova električna štamparija Petra Jockovića. 1902. (Odštampano iz Srpskog Književnog Glasnika).

Stari Dani. Pripovetke i slike. Beograd, 1902. (Srpska Književna Zadruga, sveska 76).

Pevci (Delo, za 1902. godinu, sveska novembar i decembar; za 1903.: januar, februar, mart, april, maj. (Nesvršeno).

„Čok". (Delo, za 1902. godinu, sveska za juni).

Gazda Mladen (Kolo, za 1903. godinu, knjiga V., sveska 3—10. (Nesvršeno).

Rista Krijumčar. Iz zbirke „Iz Mog Kraja". (Policiski Glasnik, za 1905. godinu, broj 51—52).

Iz Mog Kraja: I. Jedan poremećen dan (Brankovo Kolo, za 1906.

Iz Mog Kraja: II. Stevan Čuklja (Brankovo Kolo, za 1906. godinu, broj 23—24).

Iz Mog Kraja: III: Stari Vasilije (Brankovo Kolo, za 1906. god. broj 31—34).

Iz Mog Kraja: IV, Baba Stana (Letopis Matice Srpske, za 1907. godinu, sveska II.).

Tetka Zlata (Letopis Matice Srpske, za 1909. godinu, sveska II.).

Moj Zemljak (Politika, za 1909. godinu, uskršnji književni dodatak).

Večiti Poljubac (Politika, za 1909. godinu).

Jovo-to (Politika, za 1909. godinu, božićnji književni dodatak). B. L.

FRAN BUBANOVIĆ: PROBLEM MATERIJE

Sjećam se crtice ruskoga književnika Vasilija Veresajeva: „Pred zavjesom". Jednoga jesenjeg sumračja, dok je sjedio na klupi pod jelama, a sa terase dvorca dopirali zvuci kvarteta, medju koje su se sasma u taktu uplitali zvuci zvonova iz nedalekoga gradića, približio mu se sav život prirode oko njega tako, da se osjećao jedno i sa vjetrom, što je šuškao u granama i sa zvucima, što su do njega dopirali i sa ljudima, što su uz njega sjedili. U duši mu gorila velika istina, da je sve to jedinstveni beskonačni i neizmjerni život. — Slijedeći dan probudio se na drugoj postaji. Pala je kiša i kad je izašao na blatnu cestu, kad mu je hladni jesenji vjetar razgrnuo ogrtač, kad je vidio dva seljaka, gdje pogurena zamiču u blatnu livadu, sjetio se na jučeranje raspoloženje kao na san, zima mu prošla tijelom: sva je priroda stala oko njega kao nešto neprijateljsko i tudje.

*

Dva su nazora o svijetu postavljena u filozofiji još uvijek jedan spram drugoga: monistički i dualistički. Doduše iz starijega materijalističkog monizma, razvio se danas psihomonizam i Ostvaldova energetika, a ukočeni dualizam kršćanske

Digitized by Google

filozofije i Herbartovaca suzio se do tankih granica Wundtove eksperimentalne psihologije. Ali jaz stoji.

I čini mi se, da je u gore navedenom, dvojakom dojimanju, što ga izvodi priroda za tankoćutni živčani aparat čovječji neko primitivno i prvotno korenje tom jazu.

Pa što je na stvari.

Duh i tvar, energija i materija bilo kao ravnopravni, koordinirani i paralelni, ili opet medjusobno sasma različiti i samostalni faktori, bilo opet, da se duh i sila dižu kao vječni i neuništivi nad tvar, koja propada i nestaje — to je jezgra nazora o vascijelom svijetu i životu, što su ga prozvali dualističkim.

Dok materija i sila, posljenje instancije do kojih dolazi ljudski um ispitujući promjene i pojave u prirodi uzeti kao atributi jedne jedine substance — to je monizam. Sile nema bez materije, materije nema bez sile.

Ta se dva nazora vuku kao crvene niti kroz razvoj filozofije počam od najstarijih vremena, starih Inda, pa preko Grka, Tome Akvinca, Barucha Spinoze do Kanta, Schopenhauera i današnjih dana. Kolosalan je materijal, što ga je misao ljudska sabrala i grupirala u pojedinim filozofskim sistemima oko njih, sagradile su se zgrade gvozdenih pojmova i ideja — ali su i padale kao kućice od karata, jer su sizale u daleke visine, a osnovi su im bili slabi i labavi. Filozofiralo se o toj substanci, o stvari o sebi i stvari u sebi, kao i o materiji i sili — a nijesu bili poznati dublje pojavi i promjene, što se s njima zbivaju. Nije bilo eksperimentalnog osnova.

Dolaze prirodne nauke. U filozofiju dolaze nove žeravke i novi materijal. Uzdignu silnu prašinu za i protiv sebe.

Ali one ostaju skromno kod eksperimenta. Na tom se osnovu razvija najprije astronomija i fizika, pa onda snažna djeca minulog stoljeća : kemija i mineralogija, zoologija i botanika. U mjesto dalekosežnih principa, velikih i absolutnih istina, koje su kadre protumačiti sve pojave i promjene u prirodi — skupljaju gore spomenuta prirodoznanstvena područja obilje interesantnih činjenica. I raspada se svako od tih područja u grane i grančice, kojima se posvećuju mnogobrojne i ponajbolje umne sile.

Ali — ne ostaje se samo kod čiste znanosti. Rezultati prirodnih nauka stupaju i u praktični život ; njihova aplikacija stvara modernu medicinu i tehniku. No ne samo to. Ispitivanje činjenica i njihovih odnosa dovodi do otkrića pojedinih prirodnih zakona. Ti su onda od upliva i na misli čovječanstva o društvu i čovjeku, o kulturi i umjetnosti. Tako nastaju pod uplivom prirodnih nauka i u filozofiji nove struje, jednako kao i u politici i društvenom uredjenju.

Dvije su osobite ideje, što ih je razvitak prirodnih nauka bacio u modernu filozofiju : m i s a o e v o l u c i j e i a g n o s t i c i z a m. Još sredinom minuloga stoljeća došle su one na osnovu rezultata prirodnih nauka do izražaja u „Sistemu sintetične filozofije" Engleza H e r b e r t a S p e n c e r a.

Sam princip evolucije bio je naglašen već u filozofiji grčkoj, ali nije imao realne osnove ; bio je spekulativan kao i daleko kasnije u sistemu velikoga monističkog filozofa B. S p i n o z e. Dakako da su ga kao takvoga lako istisli drugi spekulativni principi — a pogotovo mu je svaku nit presjekla dogmatička i kardinalno protivna sredovječna skolastička filozofija, sa svojim apsolutnim princi-

Digitized by Google

pima. K o p e r n i k, koji je pokrenuo svemir, dao mu je novi dah života, a K a n t-L a p l a c e o v a teorija (god. 1755.) o postanku zemlje i planeta — prvi širi temelj. Iz kosmičke magle, iz početne pratvari r a z v i l i su se svijetovi, sunca, planeti i naša zemlja. Nijesu dakle bili od početka ovakvi, kakvi su danas — oni su postali razvitkom, e v o l u c i j o m. To je misao k o s m i č k e evolucije u kojoj se još uvijek nalazi naša zemlja, jednako kao i čitav svemir.

Jednako nijesu ni biline ni životinje bile od vajkada ovakve na našem planetu, kaošto su danas. I one su se r a z v i l e iz jednostavnih i primitivnih početaka, počam od jedne stanice do čovjeka kroz milijone vijekova. To je misao o r g a n s k e evolucije, koja teče uporedo sa takozvanom descendentalnom teorijom, teorijom, po pojoj se iz organizma na nižem stupnju organizacije razvijaju sve savršeniji i kompliciraniji.

Ali i unutar čovječanstva postoji razvitak. Kulture i narodi, ideje i dogadjaji, nijesu nepromjenljivi i uvijek isti — i oni se razvijaju, padaju i rastu po istim zakonima kao i kosmosi i organizmi. To je misao k u l t u r n e evolucije.

Herbert Spencer pokušao je u svom sistemu činjenice biologije, psihologije, socijologije i etike dovesti u savez sa idejom evolucije i protumačiti tako čovjeka, duševni njegov život i društvo na osnovu rezultata prirodnih nauka. Za to je njegova filozofija jedan od nasjajnijih pokusa, da se sintetizira moderni nazor o svijetu, čovjeku i prirodi.

Od Spencera ovamo dobila je evolucijonistička hipoteza još širi i jači dokazni materijal. To su u prvom redu epohalna istraživanja C h a r l e s a D a r w i n a (teorija selekcije, koja iznosi kao movens, pokretnu silu razvitka i descendence u carstvu organizma borbu za opstanak struggle for life). Ta istraživanja znače novi list i novu izlaznu točku nesamo za biološke nauke, nego i za misaoni razvitak čovječanstva uopće. Onda je rad Haeckela, De Vriesa, Rouxa i t. d., a i tolikih drugih ponajznamenitijih biologa, koji su svi poradili oko toga, da se što jače i svestranije istaknu faktori, koji uvjetuju neprestani i postepeni razvitak u živoj prirodi. A taj se razvitak, kao i onaj svijetova i kosmosa imade u posljednjoj konsekvenci svesti na fizikalne i kemijske zakone, na promjene i procese u m a t e r i j i samoj.

Ali Herbert Spencer naglasio je odmah uz ideju evolucije još jednu misao.

Stojimo li pred drvetom, kojega vidimo od korjena do vrha, to se možemo od njega i okrenuti i u duhu obuhvatiti čitav predmet od dolje do gore. Drugačije je to sa većim predmetima. Pokušajmo primjerice u duhu ohuhvatiti cijelu masu zemaljske kruglje. To nam neće poći za rukom ; uvijek ćemo pomišljati na poznatu nam koju sliku ili model. One predodžbe, u kojima ne obuhvatamo faktično cijeli predmet, nazvao je Herbert Spencer s i m b o l i č n i m a. One čine gotovo sav naš misaoni svijet, jasan su dokaz, kako je snaga našega duha ograničena. Zato i veli Herbert Spencer : ako mi i možemo veliku većinu pojava protumačiti hipotezom evolucije, to čine bit tih pojava, materija sama, leži potpunoma izvan dosega naše misaone snage, a jamačno je istina, da mi ne ćemo uslijed gradje duševnih naših sila nikada spoznati te biti.

To je a g n o s t i c i z a m. Što više, sama ideja evolucije, čiji je jedan od prvih postulata zakon općenite relativnosti, relativnosti svakoga dogadjaja, pojava i misli jedna je hipoteza, koja bi se danas sjutra mogla i boljom i svestranijom zamijeniti.

Digitized by Google

Ta Misao agnosticizma dala bi se ovako u kratko sintetizirati. Mnogobrojne grane prirodnih nauka iznijele su kolosalno mnoštvo činjenica, ispitale su mnoštvo pojava i promjena u prirodi, iznašle su mnoge nepoznate prirodne zakone. Ali kod toga treba imati na umu ovo. Analiza ljudskoga mišljenja, cjelokupnoga toka i procesa njegovoga dovodi do spoznaje: dosegu misaone snage čovjeka pristupna je samo relativna realnost i objektivnost, svijet pojava i promjena, što unilaze u našu svijest preko naših osjetila. Što je iza toga, t. j. što je bit tih pojava i promjena nije misao ljudska kadra dokučiti. Takva je njezina narav. Simbolske predodžbe o tom nepoznatom carstvu (H. Spencer ga zove: Das Nicht-Erkennbare), gdje se roče posljednji absolutni uzroci jesu područje religije. Zato je religija nuždni korrelativ znanosti, zato primjerice monizam nije znanost, nego religija.

Ta spoznaja nije za znanost nipošto porazna i tragična. Jer čar i snaga njezina baš i leži u neprestanoj mijeni i razvitku njezinih rezultata, u životu, koji je vječita borba i gibanje, a ne mir i stagnacija. Ne radi se o konačnom odgovoru, nego o različitim odgovorima na pojedine probleme i pitanja.

I.

Problem, kojim se kanim u ovom članku pozabaviti jest problem materije

U današnje dane ne stavlja više znanost pitanja: što je bit materije, nego, koji su n a z o r i o materiji, što su ih izazvali različiti znanstveni rezultati, koji se bave promjenama i pojavama u njoj. Na stvari je naime to, da su istraživanja k e m i j e i f i z i k e u zadnjim godinama iznijela novu t. zv. e l e k t r o n s k u t e o r i j u o sastavu materije. To su poimence proučavanja katodnih, Röntgenovih i Becquerelovih zraka, Hertzovih električnih valova, zatim novog elementa Radija i elemenata, što su tjesno s njime u savezu. Jasno je pako to: što je veće poznavanje prerazličitih činjenica, to su veći i zahtjevi, što se stavljaju na teoriju, koja mora stajati u skladu i suglasju s njima. Kod toga treba imati na umu, da je elektronska teorija još posve mlada, dok je dojakošnja teorija o sustavu materije t. zv. m e l e k u l a r n o - a t o m i s t i č k a plod dugih decenija i trud prvaka fizikalne i kemijske znanosti.

Jedno ću odmah istaknuti. Molekularno-otomistički nazor kretao se poglavito u području rezultata mehanike i nauke o toplini uz kemiju iz koje je i nikao. dok je današnji osobito karakterizovan time, što se bazira na e l e k t r i č n i m p o j a v a m a.

Evo u kratko kako je doslije stajalo.

Materija se smatrala objektivnim nosiocem sviju fizikalnih i kemijskih svojstava nekoga tijela, tako oblika, boje, volumena, temperature, težine i t. d. Nijedan proces, što se s njome odigrava niti stvara, niti uništuje materije. Kvantum je njezin nepromjenljiv. Zato je ona objektivna eksistenca, zato je ona vječna i neuništiva. Masa se njezina ne može podnipošto promijeniti. Na toj je bazi sagradjena čitava zgrada moderne kemijske nauke.

U koliko eksperimenat dosiže nije ta materija jedinstvena. U njoj razlikujemo zasebne jedinice, stalno karakterizovane vrsti materije. To su e l e m e n t i. Bitna je oznaka takve vrsti materije, da se ne dade rastaviti sredstvima, koja nam do danas stoje u vlasti na sastavine, koje bi se medjusobno razlikovale. Narav i svojstva pojedinih elemenata u toliko su različiti, da svi pojavi i promjene, što

Digitized by Google

se pred nama u živoj i mrtvoj prirodi odigravaju, dakle u vascijeloj materiji, nastaju miješanjem i spajanjem pojedinih elemenata. Kod toga nastaju smjese i spojevi počam primjerice od jednostavnoga spoja plinova vodika i kisika, vode, do najkompliciranijih organskih spojeva, do bjelankovina.

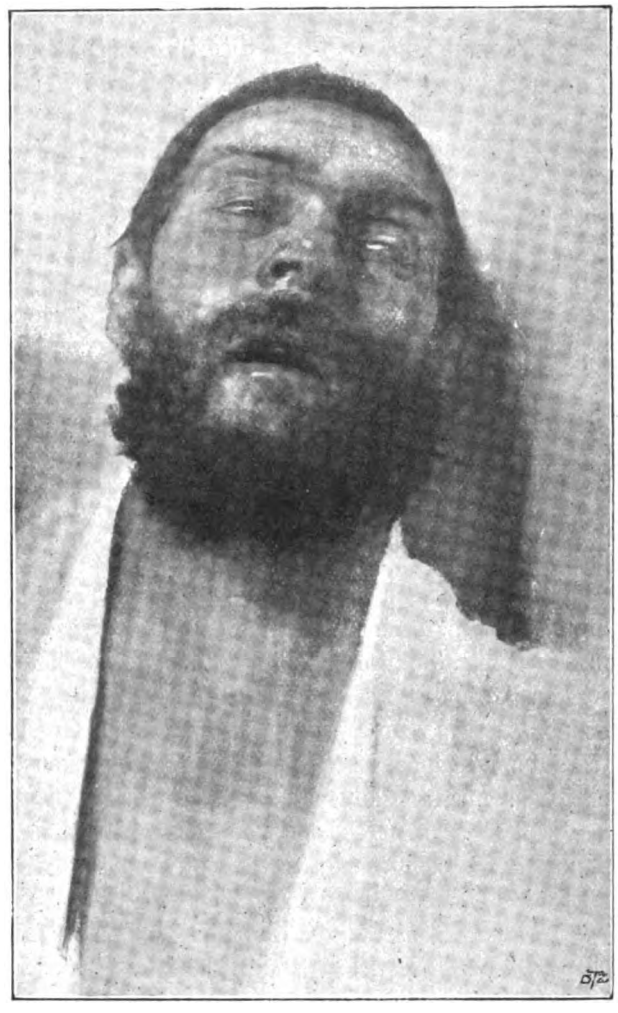

Joza Pavičić: ***Studija.***

Jedno je kod toga važno. Kad elementi unilaze u pojedine spojeve pokazuju neku zakonitost. Na izvjesnu uteznu količinu jednoga elementa (n. pr. željeza), dolazi uvijek odgovarajuća, stalna utezna količina drugoga elementa (n. pr. sumpora). To znači: utezne količine elementa, što stupaju medjusobno u kemijski spoj stoje u stalnom, nepromjenljivom omjeru. To je prirodni zakon, kaošto je prirodni zakon još i ovaj dopunjak, što ga je konstatovao John Dalton (god. 1803.): stvaraju li dva ili više elementa više nego samo jedan spoj, onda utezna količina jednoga elementa ostaje nepromijenjena, dok se utezna količina drugoga mijenja. I to mijenja se u toliko, da je jedanput, dvaput, tri put i t. d. veća od utezne količine u prvom spoju. (Dakle — ona je umnožak prve sa malim cijelim brojevima.) Taj je prirodni zakon, što se očituje kod kemijskog spajanja prozvan zakonom multiplik proporcija.

Nastalo je pitanje, zašto je tomu tako? Kako se mogu ti prirodni zakoni obrazložiti i protumačiti? Kako nastaje spajanje u opće?

Da odgovori na ta pitanja iznio je već John Dalton posebnu teoriju o sastavu i konstituciji materije, koja je poznata pod imenom atomističke teorije. K rezultatima Daltonovim pristupio je rad od nekoliko decenija i to neumorni rad prvaka kemijske i fizikalne znanosti. Evo do čega se došlo.

Digitized by Google

Kemijsko spajanje izmedju pojedinih elemenata mora da nastaje tako, da se udruže najmanje moguće čestice tih elemenata, čestice, koje se ni fizikalnim ni kemijskim putem dijeliti dalje ne dadu. One reprezentiraju kod kemijskog spajanja pojedine elemente, a da se to spajanje odigrava uvijek po stalnom, nepromjenljivom omjeru razlog je u tome, što takva najmanja čestica nekoga elementa imade svoju konstantnu masu. Utezne su pak količine pojedinih elemenata kod spajanja zato različite, jer je i masa čestica jednoga elementa, različita od mase čestica drugoga. Mase čestica jednoga te istog elementa jesu jednake.

Te najmanje, dalje nedjeljive čestice elementa prozvane su atomima.

U čemu dakle stoji atomistička teorija ?

Materija je konglomerat raznih elemenata i spojeva. Ona se dade dijeliti u sve manje i manje čestice. Misao ljudska može pomisliti, da to dijeljenje ide u beskonačnost. I bilo je predstavnika već u grčkoj filozofiji, a imade ih i u novovjekoj, koji zastupaju taj nazor. Ali — da se protumači zakonitost kod kemijskoga spajanja uzelo se, da to dijeljenje ide samo do izvjesne granice, do najsićušnijih čestica pojedinih elemenata. Te su čestice već grčki filozofi (Leukip, Demokrit) prozvali atomima.

Razlika izmedju klasičnoga grčkog atoma i modernoga leži u tome, što su grčki atomisti držali, da su svi atomi medjusobno jednaki i što se tiče voluma i što se tiče mase i težine, dok je moderni atom upravo karakterizovan posebnom svojom masom i težinom za svaki pojedini elemenat. Ta težina prozvana je atomnom težinom, a ta reprezentira najkonstantnije svojstvo nekoga elementa. Njezinu relativnu vrijednost naći ćemo tako, da odredimo onu najmanju uteznu količinu nekoga elementa, s kojom je on zastupan u različnim svojim spojevima.

Kad bi se materija dala dijeliti u beskonačnost, sačinjavala bi jedan kontinuum, jednu cjelinu, koja bi ispunjala sav prostor. Po atomističkoj teoriji nije tako.

Atomi ne eksistuju sami za sebe. Oni su udruženi bilo u čestice jednoga te istog elementa, bilo u čestice pojedinih spojeva. Te čestice nazvane su molekilima. Molekili predstavljaju svakolika svojstva nekoga elementa ili spoja kao najmanja moguća čestica njegova. Oni eksistuju slobodno. Zato se materija ne pomišlja prema atomističko-molekularnom shvaćanju kontinuiranom, nego kao agregat takovih najmanjih individua.

Kod plinovitih tjelesa giblju se molekili slobodno po prostoru, dok se kruta i tekuća tjelesa smatraju kao aglomerati molekila. Svaki molekil posjeduje svoju energiju gibanja ; to je njegova kinetička energija. Na osnovu toga izgradila je fizika kinetičku teoriju plinova.

I toplina tjelesa tumači se kao sad jača, sad slabija oscilacija molekila oko svoga ravnovjesja. Što je temperatura viša. to je jače i proširenije gibanje pojedinih molekila.

Optički pojavi podudaraju se takodjer s tim shvaćanjem. Kako bi se primjerice protumačilo propuštanje svijetla kroz mnoge substance, kad bi materija bila kontinuirana, a izmedju pojedinih molekila ne bi bilo „praznoga“ prostora ? Doduše i taj je prostor ispunjen česticama hipotetičke materije, koja je prozvana eterom. Budući da fizikalne sile ne djeluju iz daljine, nego od točke do točke, što se tumači teorijom valovitoga gibanja, to je eksistencija materije, koja je nosilac

Digitized by Google

tih valova u prostoru nuždna. Kako bi inače do das doprli valovi svijetla sa neizmjerno udaljenih stajačica, kad ne bi postojao medij, koji bi ih prenosio s točke na točku. Taj nosilac, što su ga prozvali eterom ne smije imati težine, mora biti potpunoma elastičan i ne smije pružati nikakvog otpora. Mi ne poznajemo materije, koja bi i približno imala pomenuta tri svojstva — i zato je eksistencija etera hipotetična. On nam je potreban da protumačimo valovito gibanje svijetla i elektriciteta — zato i jest jedan sastavni dio molekularno-atomističke teorije o materiji.

Još nešto treba za razumijevanje te teorije spomenuti.

Rečeno je, da kemijsko spajanje nastaje tako, da se dva ili više atoma udruže u molekulu, koja nam onda predstavlja novo tijelo, s novim svojstvima. Da se atomi tako udruže u molekulu potrebna je zato e n e r g i j a. Nema zato kemijskoga procesa t. j. takvog pojava u materiji, gdje se izvjesne molekule raspadaju u atome, a ovi se opet udružuju u molekule novih tjelesa, gdje se ne bi očitovalo i sudioništvo energije bilo u formi svijetla, električne struje, mehaničke radnje ili topline. Sve te forme prelaze kod kemijskih procesa u t. zv. kemijsku energiju, u onu silu, što veže pojedine atome u molekuli. Uzmimo kao primjer stvaranje škroba u zelenoj bilinskoj stanici pod utjecajem svijetla u prisutnosti vode. Dolazi do reakcije izmedju molekula vode i molekula ugljične kiseline u uzduhu. Sunčana energija svijetla mora upravo vanrednom silom najprije sastaviti atome kisika i ugljika u ugljičnoj kiselini (CO^2), da se može s njima združiti još i vodik iz vode. Stvori se onda kompliciranija i veća molekula, molekula škroba. Proces nije baš tako prost. Ali jedno je stalno: sunčana energija, što je kod toga sudjelovala ne nestaje. Ona je sakrivena u molekuli škroba, njom su vezani sada pojedini sastavni atomi u njoj. Dodje li do raspadanja takve molekule, oslobadja se i ta energija. Pa doista: škrob dolazi u našu hranu, nadalje stvara bilina od njega celulozu, od celuloze stvara se kroz vijekove pod zemljom ugljen — ali energija se ne gubi. Gibanje našega tijela, njegova toplina, zatim toplina, što se oslobadja gorenjem drva i ugljena jeste produkt one energije, što se je u podobi sunčanoga svijetla vezala u molekuli škroba, kad se je ova stvarala iz vode i ugljične kiseline.

Jednako je i sa drugim molekulama. Svaka od njih jeste spremište svoje molekularne energije. To je kemijska energija, što veže pojedine atome u njoj. Raspadanjem molekule prelazi ta energija u druge forme. Pa kaošto se kod onih mogućih kemijskih procesa ne gubi ništa materije, tako se ne gubi ni energija, jer i ona je, jednako kao i materija v j e č n a i n e u n i š t i v a.

To je dojakošnja atomističko-molekularna teorija u glavnim potezima.

II.

Jedna je od ponajvećih zasluga na polju prirodnih nauka u zadnjim decenijima to, što su se područja, koja su u početku stajala daleko jedno od drugoga kao n. pr. optika, elektricitet i magnetizam, dala udružiti i skupiti pod jedan princip. „Znanost je, kao i priroda, koju ona odrazuje samo jedna jedinstvena cjelina" — reče nedavno znameniti teoretski kemik v a n' t H o f f.

Da je došlo do toga jedinstva mnogo je pridonijela u prvom redu M a x w e l l o v a elektromagnetička teorija svijetla.

Digitized by Google

Doslije postoja'a je Fresnelova undulacijona teorija, koja je bila kadra protumačiti i najkompliciranije optičke pojave. Po njoj je svijetlo valovito titranje čestica etera. Maxwell identificirao je optičke valove s električkima. Hertz je eksperimentalno dokazao električke valove i otkrio na njima optičke zakone — i tako se utvrdila Maxwellova teorija. I kod ove je eksistencija etera potrebna. Samo se gibanje etera ne smatra materijalnim, nego su to titraji električkih i magnetičkih sila i to jednako za valove svijetla kao i za Hertzove valove. Valovi se ti razlikuju samo duljinom. Tako su najkraći električki valovi, onda dolaze redom valovi toplinskih, svijetljenih i kemijskih zraka.

Time se modificirao problem etera, ma da se još uvijek mišljenja razilaze i gledom na njegovu bit i gledom na njegovu eksistenciju.

To će nam biti potrebno za razumijevanje elektronske teorije. Daljnji korak do te teorije jest teorija elektrolitičke disocijacije. Kod toga se radi o procesu otapanja. Proces taj postao je najinteresantnijim pitanjem kemije i fizike.

Već sam prije spomenuo, da se kruta tjelesa smatraju aglomeratima molekula. Pretvorimo li neki krutak u paru ili plin, to će se molekule njegove razići kao slobodni individui po prostoru i neprestano se gibati uslijed svoje kinetičke energije. U zatvorenom prostoru one će udarati o stijene posude, proizvodit će na njih tlak, koji je poznat pod imenom napetosti.

Slično dogadja se i kod otapanja nekoga krutka, u kojem topilu. I ovdje se počnu molekule gibati kao slobodni individui izmedju molekula dotičnoga topila n. pr. molekula kuhinjske soli, kad je otopimo u vodi, izmedju molekula vode. I one će u tom gibanju udarati o stijene posude, u kojoj se nalaze, izvodit će tlak, koji je — kako je dokazao van' t Hoff — analogan napetosti kod plinova, a prozvan je osmotičkim tlakom. Taj osmotički tlak igra važnu ulogu kod putovanja vode i hranila po bilinskom tijelu, a jednako i kod kolovanja krvi u životinjskom organizmu. Zato je novija fiziološka nauka svratila osobitu pažnju ispitivanju osmotičkih prilika i pojava. (N. pr. Loebova umjetna partenogeneza, izazvana jedino osmotičkim promjenama.)

Ali još je jedna izvanredna pojava zapažena kod otopljenih različitih substanaca u vodi. Izvjesne tvari, koje u krutom stanju (n. pr. komad krute kuhinjske soli) ne provode galvanske struje, otopljene u vodi (koje takodjer sama za sebe nije kadra provoditi galvansku struju) — provode od jednom doista galvansku struju. Druge opet, u vodi topljive substance (n, pr. slador) ne pokazuju toga svojstva.

Evo, kako se to pokušalo protumačiti.

Doslije se držalo, da proces otapanja (n. pr. soli u vodi) sastoji u tome, da se molekule krutka razidu kao slobodni individui izmedju molekula stanovitoga tekućeg topila (n. pr. vode) — pa se dobije jedinstvena bistra tekućina, prozvana otopina. To, što stanovite otopine prenašaju elektricitetu, a druge ne, dovelo je fizičara Arrheniusa na jednu novu misao. On uzimlje, da se ona tjelesa, koja su u vodenim otopinama kadra provoditi galvansku struju raspadaju kod procesa još i dalje od molekula t. j., da se njihove molekule raspadnu (distociiraju) na čestice, koje su nabijene, i to jedne pozitivnom, a druge negativnom vrsti elektricitete. Te čestice prozvao je ioni t. j. putnici, jer

Digitized by Google

putuju prenoseći elektricitetu na jedan i drugi pol galvanske struje. Tvari pak, koje se tako ponašaju u vodenim otopinama nazvao je elektroliti. Tako su primjerice elektroliti topive neorganske kiseline, baze i soli, a slador, mokraćevina i drugi organski spojevi, koji ne provode u vodenim otopinama elektricitete prozvani su neelektroliti. Njihove se molekule kod procesa otapanja ne dissocijiraju.

Za razumijevanje teorije elektrona i ostalo dalnje razlaganje treba imati osobito to na umu, da se molekule, za koje se doslije držalo po atomističkoj teoriji, e se mogu kemijskim procesom rastaviti na elementarne atome, raspadaju već samim otapanjem na ione, t. j. na atome ili atomske skupine, nabijene elektricitetom.

Na osnovu toga dovela se elektriciteta u snošaj sa materijom i došlo se do atomističkog shvaćanja elektricitete. Cijela molekula uzimlje se kao električki neutralna. Ona ne provodi galvanske struje. Elektrolitičkim raspadanjem dissociira se molekula na ione, od kojih je jedan nabijen sa stanovitim kvantumom pozitivne, a drugi sa jednakim kvantumom negativne elektricitete. Kod toga mora biti stanoviti elementarni kvantum elektricitete kao jedinica. N. pr. u solnoj kiselini (HCl) posjeduje klor (Cl) stanoviti kvantum negativne elektricitete, a vodik (H) mora onda biti nabijen sa odgovarajućom količinom pozitivne elektricitete. Ali na mjesto vodikovo može stupiti n. pr. kovinski natrijev atom (Na), pa nastaje opet električki neutralna molekula kuhinjske soli (Na Cl). Na posjeduje dakle jednaki električni naboj kao i H. Zato se govori o jednom atomu elektricitete i to je atomistički shvatanje same elektricitete.

Od tih nazora manjkao je samo još jedan korak do elektronske teorije. Njom je snošaj izmedju materije i elektriciteta upotpunjen i fiksiran. Potrebu te teorije izazvalo je ispitivanje i tumačenje interesantnih znaka, što ih odašilje elemenat Radij i njegovi spojevi i onda poglavito ispitivanje katodnih zraka.

H. Becquerel otkrio je nekako u isto vrijeme (god. 1896.), kad je i Röntgen svojim otkrićem zadivio svijet, da elemenat Uran odašilje takodjer posebne, do sada nepoznate zrake. To otkriće dobilo je svoju važnost, kad su supruzi Curie (god. 1898.) izlučili iz uranovih rudača novi jedan elemenat, prozvan Radij, koji je to svojstvo posjedovao daleko izrazitije i intenzivnije. Prvaci fizikalne nauke pristupili su k ispitivanju tih zraka. Oni su ih — po brzini rasprostiranja i po električnom naboju, što ga sa sobom nose — podijeliti u *a*, *b* i *g* zrake. Konstatovali su, da su te zrake jedne u većoj, a druge u manjoj mjeri kadre izvoditi energične kemijske učinke; učiniti plinove vodičima za elektricitetu, zatim razvijati trajno toplinu i jake učinke svijetla. Sve je to dokazom, da je Radij neki čudnovati i izraziti izvor energije. Najviše pak zadivljava to, što se kod svih tih intenzivnih učinaka kvantitet samoga tog elementa upravo vanredno neznatno troši. Aparati za mjerenje, što ih danas posjedujemo, ne mogu gubitak, koji odgovara vremenu od nekoliko godina niti zabilježiti. Zato nije ni čudo, da se pomislilo, e se tu radi o postanju energije iz ničesa.

Ali tomu nije tako.

Digitized by Google

Ma da bi po računu fizičara Radij istom za 25 hiljada godina izgubio polovicu svoje djelatnosti — ipak se on troši. Pitanje je samo odakle onda tolika energija, što je preko svojih zraka razvija ?

Najpodesniji odgovor dao je jamačno amerikanski fizičar R u t h e r f o r d. Po njegovoj teoriji — koja je doskora dobila obilje eksperimentalnih dokaza — radi se kod toga o r a s p a d a n j u a t o m a. Atom elementa Radija posjeduje stanovitu masu, čija je relativna veličina izražena u njegovoj atomnoj težini (226). Odašiljanjem Becquerelovih zraka raspada se ta masa na manje čestice i tako postaju od velikoga Radijevog atoma manji atomi, koji reprezentiraju novo tijelo, s novim svojstvima. Pokusi su pokazali (Ramsay), da Radij postepeno prelazi u t. zv. e m a n a c i j u, a emanacija opet dalje u poznati od prije plemeniti plin H e l i j. S o d d y, engleski fizičar, koji se mnogo bavi istraživanjem ovih pojava, dokazao je pače, da i sam elemenat Radij može postati direktno od poznatoga elementa U r a n a, koji posjeduje najveću do sada poznatu atomnu težinu (239). Od samoga pak Radija dadu se proizvesti postepeni raspadajni produkti, koji su označeni kao Radij A, B . . . i t. d. do Radij F.

Dva se interesantna zaključka dadu stvoriti na osnovu ovih pojava.

Prije sam spomenuo, da molekula nekoga tijela posjeduje molekularnu energiju. Ta dolazi do očitovanja, kad se molekula raspadne na atome. Eksplozija primjerice praskavoga srebra, jododušika ili kalijevoga klorata nije drugo nego učinak molekularne energije tih tjelesa, koja se je kod njihovoga raspadaja oslobodila.

Jednako tako posjeduju i atomi Radija svoju a t o m n u e n e r g i j u. Za njihovoga raspadanja oslobadja se ona i dolazi do očitovanja u Becquerelovim zrakama. Učinci tih zraka jesu posljedice a t o m n e e n e r g i j e — ĭ tako je protumačeno, koji su izvori električne energije svijetla i topline, što je posjeduje Radij i druga radijoaktivna tjelesa.

U drugu ruku slijedi iz gore navedenih pojava, da se elementi ne mogu smatrati za apsolutno dalje nedjeliva tjelesa — nego, da se i oni dadu sastavljati u nova tjelesa s novim svojstvima. Taj pojav prozvan je t r a n s m u t a c i j o m e l e m e n a t a. Po Rutherfordovoj dakle teoriji nijesu samo svojstva elemenata perijodičke funkcije njihovih atomnih težina, nego su i svikoliki elementi raspadajni produkti jednoga p r a e l e m e n t a s najvećom atomnom težinom. Dakako, da su na polju istraživanja u tom smjeru učinjeni tek prvi koraci.

A što je s e l e k t r o n i m a ?

Spomenuo sam, da Becquerelove zrake (*a*, *b* i *g*) pokazuju medju inim i to svojstvo, da su nosioci elektricitete t. j. čestice od kojih se one sastoje nabijene su elektricitetom. Nadalje mogu one prodirati kroz druga tjelesa. Ovo potonje svojstvo posjeduju u najvećoj mjeri *b* zrake. Iz toga slijedi, da je masa njihovih čestica najmanja. Ona je spram mase samih veoma malenih atoma (n. pr. Helij = 4) sićušna. Te dakle vanredno malene, negativnom elektricitetom nabijene čestice prozvane su elektronima.

Jednako kao i *b*-Radijeve zrake sastoje se i Katodne zrake od e l e k t r o n a. Te dvije vrsti zraka jesu po svojem električnom naboju i po svojim svojstvima i učincima slične.

Digitized by Google

Katodne naime zrake nastaju provodjenjem elektricitete kroz ispražnjene cijevi. Isprva se mislilo, da njihova svjetlost potječe od čestica zaostalih u cijevi ili od onih, što su se otrgle od negativne elektrode u cijevi. Ali se pokazalo, da narav njihova ni najmanje ne zavisi o elektrodi ili o plinu, što se nalazio u dotičnoj cijevi. I masa čestica, što sačinjavaju te zrake vanredno je malena i one su nabijene negativnom elektricitetom. Uzelo se, da je svaka čestica nabijena jednim atomom elektricitete (J. J. Thomson) i odatle je izračunano, da masa jedne takve čestice iznosi okruglo tisući dio jednoga vodikovog atoma.

Najinteresantnije je to, da se i te vanredno sićušne mase elektrona (*b*-radijevih i Katodnih zraka) mijenja i to prema brzini. Budući da promjenljive mase ne postoje došlo se do zaključka, da elektroni posjeduju prividnu masu. Oni su sama elektriciteta.

U čemu dakle sastoji elektronska teorija ?

Materija, u kojoj razlikujemo pojedine vrste, t. zv. elemente nije nepromjenljiva. Ona se postepeno od stepenice do stepenice razgradjuje. Od pojedinih atoma odkidaju se još manje čestice, od kojih su zadnja postojeća mogućnost elektroni. I dok se većina fizikalnih i kemijskih promjena u materiji dade protumačiti molekulama i atomima, to poglavito novija istraživanja na polju elektricitete nalaze dublje tumačenje u elektronskoj teoriji. Ona se pokazala plodonosnom i na drugim područj ma (n. pr. optički pojavi protumačeni po holandeskom fizičaru Lorentzu). Dapače došla je do izražaja i u filozofiji, jer su elektroni (dakle elektriciteta) posljednja instanca u sastavu prirode. Na tom osnovu sagradio je Wilchelm Ostwald, njemački kemik svoju energetiku t. j. monistički filozofski sistem, gdje je jedna i jedinstvena energija jedini izvor i uzrok svemu u prirodi.

*

Ni molekularno-atomističkom, ni elektronskom teorijom nije problem materije riješen. Nova otkrića i novi pojavi donijet će sa sobom opet nove zahtjeve, kojima mora odgovarati teorija o sastavu materije.

No ne samo to.

Herbert Spencer istaknuo je u jednom svom malenom člančiću o posljednjim pitanjima, kako iza problema materije stoji još i problem prostora. Istina Pitagorinoga poučka jasna je i na prvi mah shvatljiva. Ali — drugo je pitanje, koji su razlozi, što leže u tom neizmjernom prostoru, da je tomu baš tako ?

To je ideja agnosticizma. Ona će — baš poradi toga što nosi sa sobom neumoljivi zakon relativnosti svake spoznaje — biti uvijek svježi agens misaonoga čovječanstva.

Digitized by Google

NAKLADNINE D. H. K.: SAVREMENI PISCI HRVATSKI

KNJIGA III. GOD. 1910. VLADIMIR NAZOR: LIRIKA. BILJEŠKE O ŽIVOTU PIŠČEVU

Vladimir Nazor rodio se dne 30. maja 1876. u Postiru na otoku Braču od Petra Nazora, posjednika u Ložišću na Braču i Marije Nazor rodjene Vulić. Očeva mu je obitelj porijeklom iz Poljica blizu Spljeta.

Maturirao je u Spljetu god. 1894.

U to doba izdavao je svoje prve pjesme većinom u zadarskoj „Iskri" i prevodio na talijanski Šenou (La caduta di Veneza, Amore), Zmaja J. Jovanovića (Dai „Bocciuoli appassiti"), Preradovića, Vojslava Ilijića (Oriente, Gitana, All' amico, Ninfa), G. Arnolda (Patria) i druge u novinama „Il diritto croato" i „Il Rinnovamento". Objelodanio je pače i nekoliko originalnih talijanskih pjesama.

Na sveučilištu u Gracu (ljetni semestar 1896/97. učio je u Zagrebu) slušao je prirodne znanosti, matematiku i fiziku, posvetivši se osobito učenju fizijološke anatomije bilina. Za ovo je vrijeme suradjivao ponajviše kod sarajevske „Nade".

Osposobio se god. 1902. u Gracu.

Od god. 1898. do 1903. suplirao je na gimnaziji u Spljetu, te na hrvatskoj i talijanskoj gimnaziji u Zadru, gdje je izdao „Slavenske legende", „Živanu", „Pjesma o narodu hrvatskome" (pod pseudonimom V. Primorski) i osnovu životinjskog eposa „Brundijada" (u „Glasniku Matice Dalmatinske").

God. 1903. bi imenovan profesorom na hrvatskoj gimnaziji u Pazinu. Te je godine izašla u Zadru njegova zbirka „Knjiga o kraljevima hrvatskijem".

Kasnije izadjoše u Puli njegove istarske balade „Krvava košulja".

God. 1906. uspjelo mu je da ga premjeste na učiteljište u Kopru blizu Trsta. Dok je bio u Kopru, izišao je njegov historijski roman iz istarske prošlosti „Krvavi dani", napisan kao i spomenute istarske balade u čisto lokalno-rodoljubnu svrhu.

God. 1908. uslijed ukinuća hrvatske sekcije na koparskom učiteljištu Vladimir Nazor bi premješten na c. kr. učiteljsku školu u Kastvu nedaleko Opatije, na kojemu zavodu i sada službuje. Te godine izdala je Matica Slovenska njegovu istarsku priču „Veli Jože".

Otkada izlazi u Opatiji dječji list „Mladi Hrvat", piše kadikada i pjesme za djecu.

Njegove lirske pjesme nijesu dosada bile sakupljene u zbirku.

Digitized by Google

NAKLADNINE D. H. K.: SAVREMENI PISCI HRVATSKI

KNJIGA IV. GOD. 1910. IVO VOJNOVIĆ: „NOVELE". BILJEŠKE O ŽIVOTU PIŠČEVU I KNJIZI

Rodio se dne 9. oktobra 1858. u Dubrovniku od oca dra. Kosta i od majke Marije pl. Serragli. Učio je gimnaziju talijansku u Spljetu, a svršio ju je u Zagrebu, gdje mu je otac bio imenovan g. 1874. profesorom novoustrojenoga hrv. sveučilišta. Ovdje je Ivo Vojnović dovršio god. 1879. pravoslovni fakultet, pa iste godine stupio u sudbenu karijeru kod kr. sudb. stola u Zagrebu. God. 1884. bi premješten u Križevce, gdje je ostao do god. 1889. Odande bi premješten sudb. stolu u Bjelovaru, ali iste godine ostavi Hrvatsku i prijedje u Cislajtaniju, gdje stupi u političku službu. Njegovo je literarno djelovanje započelo u Zagrebu već g. 1880., pišući dramske i operne kritike u tadanjem „Obzoru". Prva mu novela „Geranium" bi štampana iste godine u „Vijencu". God. 1885. izadje mu prva knjiga novela „P e r o m i o l o v k o m", a god. 1889. prva drama „P s y c h e". Od god. 1890. služio je Ivo Vojnović do god. 1907. u dalmatinskoj administrativnoj službi i to 4 godine u Zadru, 8 godina u Dubrovniku, a 4 godine u Supetru i na Braču. Kroz sve to vrijeme napisao je Ivo Vojnović svoje najznamenitije drame „E k v i n o c i j", „D u b r o v a č k a T r j l o g i j a". „G u n d u l i ć e v S a n" „S m r t M a j k e J u g o v i ć a". Ostavivši svojevoljno političku službu, vrati se on u Hrvatsku, gdje je bio g. 1907. imenovan od bana Pejačevića dramaturgom hrvatskoga kazališta, koju čast još i sada vrši.

* * *

Novele, što sada izlaze u drugom definitivnom izdanju, izišle su prije 25 godina medju knjigama „Mat. Hrv." kao prvo djelo pjesnika „Trilogije" i „Majke Jugovića". Tadašnja ih je kritika („Vijenac" 1885. br. 24.) pohvalila, da su lijepo izvedene i svakako zaslužile, da ih „Matica" izda". Kritičar je „Vijenčev" tek poželio, da se pisac, koji se do tada „lijepo istakao", „ostavi kozmopolitsko-aristokratskih sujeta i nazora i crtanja onako univerzalnih tipova" ; ali priznaje, da njegove radnje „odaju dobar talenat", pa da je „Matica" „dobro uradila, obodrivši ovako mladoga pisca na rad".

Digitized by Google

„Novele" Iva Vojnovića imaju svoje stalno mjesto u razvoju hrv. književnosti 19. vijeka. „Perom i olovkom" upravo se otvara u Hrvatskoj modernizam, a zatvara romantično doba. M. Marjanović u kritičkoj studiji „Iza Šenoe" ističe na više mjesta realizam Vojnovićev, otmjenost njegova prikazivanja i napose pomnjivo nastojanje okostila. Vrijedno je spomenuti, da je biskup Strossmayer bio uznesen ovim djelom i pisao piscu znamenito pismo, proričući mu sjajnu literarnu budućnost.

Za ovo novo izdanje pisac je svoje novele velikim taktom preradio u jezičnom pogledu kao i u pravcu sabranijega oblika, ali nije nigdje dirnuo ni u stil, ni u umjetničku liniju, koja je dala ovome djelu posebnu fizionomiju i odredjeno mjesto u razvitku hrv. knjige u 19. vijeku.

Promjene su većinom prilično znatne i brojne: gdjegdje su ispuštene čitave stranice ili više njih, a mjesto toga uvršteno nekoliko zbijenih vrsta. U nekim je novelama izmijenjen glavni motiv, a psihološko crtanje novim nuancama popunjeno i posvuda dotjerano prema zrelijem shvaćanju i savremenoj umjetničkoj tehnici. Prema tomu u tim novelama ima dosta novih crta i pogleda, pa je i s toga gledišta opravdano, da se o autorovu književnom jubileju ponovno izdadu.

ALBERT HALLER: PJESME

ŽEDJAM . . .

Žedjam i izgaram . . . O kapljica mala
Ljubavi nebeske da mi na grud pane!
Ko ljekovit melem sve bi izvidala
Duševne mi muke i srčane rane.

Ja sam kao cvietak, koji ljetna žega
K teškoj zemlji prignu, te za daždom hlepi,
A oblaci sjajni plove iznad njega
I u visu ginu kao snovi lijepi.

Čeko sam te dugo, ali tebe nema,
Da mi sa suncem pridješ u očima,
Da isplačem tiho sred zanosa niema
Ovu vječnu čežnju tvojim na grudima.

NEPOZNATOJ

Ideš . . . a korak ti proljeće prati,
Na licu ti sami čar i dobrota —
Prikaza sjajna, što život nam zlati,
Gdje strast se sa griehom mahnito mota.

I tvoja ruka, sitna i biela,
Ko da je zato — da rane lieči,
Usna — da oblak razgoni s čela,
Da utjehu šapće — zvuk nježne ti rieči.

Pa kada srcem od boli same
I čemera grkog uzavri pako,
Da glavu je spustit na vjerno ti rame,
I u dušu mir bi tad ušo polako.

Digitized by Google

ADAM KOSTELIĆ: SMRZNUTO CVIJEĆE (Svršetak)

II.

Poslije dogadjaja bio je Reškovič tri dana kao u omaglici. Lutao je po blatu i snijegu kao da se izgubio, pa ne zna kuda bi. Stresao se višeput putem — a nikad nije znao, da li se trese od zime ili neke unutrašnje groznice. Pred svijetom je htio da zataji svoj nemir, da se pokaže onim istim što je i prije bio, ali je na svoju žalost opažao, da mu to ne uspijeva posve. Treći dan uveče, odlučio je nakon mnogih razmišljanja da ode u Beč i da dovrši nauke. Mislio je, da će se jedino na taj način riješiti zlih misli i teškoga položaja, ako svršivši još ove godine sve ispite, dodje pred Vandu i oženi je. Dao se ozbiljno na posao, da što prije uredi sve svoje stvari, što se dadu urediti za put i da još iste noći može otputovati. Što sam ne će moći urediti i spremiti, spremit će mu mati. Rekao joj je:

— Majko, noćas putujem. Hoću da što prije svršim. Vidim, da nemam vremena čekati.

Staricu je to veselilo i kad joj je još sin obećao, da će o Božiću sigurno opet doći k njoj, radosno mu je pomagala spremati.

Samo je Reškoviću trebalo obaviti još prije odlaska, a to mora biti još večeras, jedan teški posao. Treba otići Vandi i s njom se oprostiti. No to je baš bilo ono, što nije znao kako bi. Nije znao kako će njegov nagli odlazak na nju djelovati. I strah ga hvata njenoga pogleda, njene šutnje. Kad bi ona htjela poput drugih, da mu se ovjesi oko vrata, da zaplače, da mu stane prebacivati, lakše bi mu bilo. Bar bi znao što misli, što osjeća. A kako je ona prije — sve do ono pred tri dana — znala ljupko i milo kao grlica s njim brbljati! Kako ga je gledala kao u svoga spasitelja, koji joj ovu seosku dosadu poljepšava pričama i sličicama. A i ona sama, kad je počela pripovijedati o svome djetinjstvu, o svojoj materi i pokojnom zaručniku. Baš te pripovijesti o pokojnom zaručniku najviše su mu ulile snage, da joj se približi i da zavoli njenu blizinu.

— Bio je tako dobar i čedan — govorila bi ona o svom zaručniku, zanašujući se posve u prošlost. Ja sam — znate gospodine Reškoviću — bila za njega „mala Vandica" — i on je vazda govorio, da mu se ja samo zato dopadam, jer se zovem Vandica. Ali — to se on samo šalio. Ja sam znala, da to nije istina... Ah — bog bi znao — — nasmijala se Vanda — zašto je on mene volio.

Onda se Vanda malo nasmijala i kao da se rugala.

— Znate — nastavljala bi ona — on vam je bio tako, tako jako nespretan, kao — kao — — ja sama ne znam, kako bih vam to rekla. Nije on bio tako visok, niti jak kao vi — ni iz daleka. A onda, da vam i to kažem, bio je jako kratkovidan. To ja nisam voljela. Kadgod me je poljubio, vazda sam mu rekla neka skine naočare, jer me to grebe... A bilo je i drugih smiješnih stvari... Ja ne znam...

Vanda se onda vazda nekako čudno smijala i on, Reškovič je vidio, da je došlo često do časa, kad bi ona, Vanda, htjela da je njezin zaručnik bio kao on.

— A kad bi on bio kao ja?... pitao ju Reškovič pogledavši je ispod oka, a opet kavalirski i pristojno.

E — — kad bi — kad bi — — smijala se ona i pocrvenila.

Kad su jedne večeri bili zajedno u njezinoj sobi, pripovijedala mu Vanda, kako njezin zaručnik nije mogao da je poljubi, a da ne pocrveni. I onda, rekla je,

Digitized by Google

kadgod ju je poljubio, da je vidjela u njegovim očima suze. Valjda je siromah znao, dometnula ona, da će umrijeti, i da će nestati svega. A bio je tako slab, tako slab, kao da već ne živi u zadnje dane. Ona je češće dolazila k njemu, mama ju je šiljala, da ga tješi, da mu bude lakše umiranje. I onda je često ustao s kreveta, teškom mukom i sve pred svojom materom govorio, kako mu je ona bila sve, i kako se on ne stidi nju i pred mamom poljubiti. A ipak kad ju je poljubio sav je došao van sebe od stida i uzrujanosti. Smilio joj se, pripovijedala Vanda, a poslije mu se ipak morala smijati, jer je bio jako, jako nespretan. Bilo joj je, pripovijedala ona Reškoviću, žao što se mora smijati, ali se nije mogla tome oteti. A bila je, vel., i dijete još onda. I dometnula pitanje, bili i on tako nespretan bio. Reković se bio ugrijao, pred očima mu se vrtilo gledajući Vandu — i odgovorio joj, da ne bi. I onda ju prviput poljubio. Pod ustima je osjećao kako njene usne drhću i kako ona isprekidano uzdiše.

Poslije je taj odnošaj sve više rastao, dok nije došlo ono veče — pred tri dana. A onda je došlo ono jutro, kad su oboje najedared ušutili, i kad su opazili, da su si posve strani. Samo da joj olakša — da ju ne unesreći, poći će on još večeras u Beč — svršit će ispite, i povratiti se k njoj. Možda se s vremenom i zaljube, jer ono one večeri nije bi'o nego časomice — za tren — bez volje i znanja . . . Vanda se valjda sakrila pred svijetom, mislio Reković, jer poslije onoga jutra nije više mogao nigdje da je vidi.

Odluka je pala čudnovato. Odlučio je otići, a da ni sam nije znao hoće li moći da održi riječi koju je sam sebi zadao. Gdjekoji je čas mislio, da će biti najbolje, da ode poradi toga, što bi se moglo lako dogoditi, da Vanda vremenom i ozdravi i zaboravi na sve, što je bilo. Činilo mu se, da je ona bila onakove volje samo onu večer, i da će već za koji dan biti kod nje sve u redu, ako ga ne vidi. Onda mu se opet pričinilo, da je to previše okrutno, kako on misli. Najpoštenije — pomišljao je i na poštenje — bi bilo, kad bi odista onako učinio, kao što je odlučio njoj reći.

Reković je znao da je slabić — i da bi trebalo samo tri-četiri mjeseca, pak da zaboravi na sve. A uz to mu se i prečudno, prebanalno činilo, da bi on bio jedared oženjen — da ide u šetnju kao svagdanji ljudi sa ženom i — možda još s kojim djetetom. Pogotovu kad je pomislio, da bi tako išao u šetnju u nedjelju poslije podne — došlo mu je sve ogavno — i radije bi sve drugo samo ne to.

U najviše časova, nije znao, što on zapravo hoće i zašto on bježi. Znao je samo toliko, da bi u oba slučaja, ostao on ovdje ili ne ostaoi moglo zlo biti i po njega i po nju. A kad već mora zlo biti — neka bude njemu zlo daleko od nje i od toga sela. Tamo — u velikom gradu lakše se sve podnosi — lakše se čovjek izgubi. Uostalom — tko bi znao, možda će se u njemu do onda još nešto zbiti, pak će ipak učiniti onako, kako je odlučio. Kad bi se dalo udesiti, pak da je sve ono što je bilo s Vandom, bilo samo ili u snu ili nekakav događaj kao što su bili događaji u pov jesti — u koje se pravo ne vjeruje — — e, onda bi bilo najlakše . . .

Međutim, mislio Reković, vidjet će se, kakva će biti Vanda kad bude večeras došao k njoj. Ako ga ne pusti k sebi, bit će ispričan.

Ali — s druge strane — bit će mu ipak žao, ako se po nju zlo svrši. Kad bi ona htjela otvoreno reći: što bi njoj bilo najugodnije, on bi to odmah učinio . . . Možda baš i ne bi . . . Ako bi ona zahtijevala štogod izvanredno — onda on ipak ne bi mogao pristati . . . Ne — ne — ne zna on — što bi učinio.

Digitized by Google

Jedino preostaje da se tješi vremenom. Vrijeme bi moglo i to izliječiti — kad sve liječi. Ali njoj — Vandi — mora on ipak reći onako, kako je isprva odlučio. Mogla bi mu inače pljunuti u lice — mogla bi ga šakom u oči...

Uveče je Reškovićzbilja pošao k Vandi. Snijeg je padao u krupnim pahuljicama, čist bez kiše. U polumraku seoske ulice uvučen u svoj kaput, hodao je Reškovićpolaganim korakom kao da još ne zna, hoće li otići k njoj ili ne će. Kad je došao pred kuću ogledavao se, ne će li ga tkogod opaziti, kao da je to prviput, kao da nije već tolikoput ovamo dolazio bez straha i otezanja. Činilo mu se kao da svi znadu za njihov dogadjaj — i kao da će baš ovajput netko na njega navaliti s pitanjem, što će, kuda će i kako to, da u to vrijeme dolazi k učiteljici.

Mislio je, da će biti osobito pristojan, ako pokuca na vrata, i pokucao je. Za čas se ona — Vanda — pokazala na vratima. Došla mu sama otvoriti.

— Ah — izlanula ona nesvijesno i ostavivši vrata otvorena, otrčala u sobu. Stala opet k prozoru i zagledala se u pod sobe.

— Vando, dobar večer... prišao on k njoj pruživ joj ruku. Ona mu je isto tako pružila ruku, ali hladno, ukočeno. Pogledom ga pitala, što je opet sada došao, i misli li možda opet onako kao ono pred tri dana. Kroz grudi kao da joj se skliznulo neko gorko čuvstvo, što je učinilo, da joj se Reškovićčinio odvratan.

— Dakle?... zapitala ga ona ne gledajući mu u lice. A on se uspravio, sabrao snagu i rekao: — Došao sam, da se oprostim s Vama, Vando —

Ona se nasmijala, teško i otegnuto. Osjećala je taj čas, da su joj usta i obrazi teški i da su se spustili kao pod teretom. I onda ga je pogledala pogledom zdvojnosti i srditosti i samilosti. Ovaj jaki čovjek — s tolikim ramenicama, s tolikom rukom eto bježi. Bježi pred njom — sirotom — izgubljenom — ostavljenom. Svagdanja pripovijest, pomislila Vanda... A ujedared se ispravila i sprsila, oči joj sijevnule, — i odlučila biti svojom. Tà — gdje su — pomislila je — oni njezini nazori slobodarski?

— Došli ste, da se oprostite?...

— Da.

— A kuda putujete, ako smijem znati?...

— Ne — Vando... promijenio on glas, kad je opazio kako je ona shvatila njegov oproštaj. — Ne — niste me razumjeli. Ne mislim ja tako, kako vi mislite... Ja odlazim u Beč, da svršim, i da dodjem... onda...

Vanda je šutjela, i Reškovićje šutio. On joj se naglo stao približavati i ona je primijetila, da on nešto kani.

— Pustite me... odlučno mu rekla ona.

A on je promucao iskrenu želju, što je nije bio kadar zabašuriti:

— Jedan... zagrljaj... na rastanku... Vando!

Posljednju je riječizgovorio, da su se čule suze u grlu.

Ona ga je oprezno odgurnula od sebe i gotovo zapovijedila:

— Sjednite. — Tako. Da vam i ja nešto kažem. — I ona se opet veoma jako isprsila i stala preda nj. — Varate se u meni... Nisam tako slaba... Ne trebate poradi mene ništa svršavati — nikakove nauke... A ja ne trebam zagrljaja...

Izgovorila je te riječi s puno samostalnosti bez patosa i deklamacije, i još dodala: — Sad možete ići...

Reškovićse digao sa stolca, pogledao ju još jedared tužno i nesabrano, i pošao prema vratima.

Digitized by Google

— Zbogom . . .
— Zbogom . . . Kad putujete ?
— Večeras.
— Noćas ?
— Da, noćas . . . Vando . . .

Vanda je zalupila vrata za njim. Onda je stala posred sobe, opet se silno isprsila i protegla se podignuvši ruke u zrak.

— —

U selu R. i u cijeloj okolici zavladala nekoliko dana pred Božić jaka zima. Po cesti, po dvorištima — svuda kudgod se gogledalo ležalo je smrnuto blato ili smrznuti snijeg, a u zraku je nekako ukočeno visjela studen.

Vanda je teškim srcem i nemirnom dušom očekivala božić. Ponešto se doduše smirila, ali baš to, što je u nje nastao mir, učinilo je, da je postala često sentimentalnom, često i apatičnom. U časovima je opažala, da je postala previše mirna i zaželila da bude nešto više živom makar i razdraženom. A kad je nastupilo takovo stanje kao što je sebi želila, onda je opet uzdisala kao nervozna i tražila osamu samo da se smiri. Noći su joj dosta dobro prolazile, samo se gotovo svaki dan pred jutro rano budila — i po 3—4 sata morala bez sna ležati u krevetu. To ju je ponešto izmučilo — i preko cijeloga dana, koji je slijedio poslije takova jutra, bila je teška, nabreklih očiju i blijeda lica. Obično se ujutru još prije negoli je ustajala sjetila svoga dogadjaja i Reškovića. Sjećala se i onoga rastanka i svakiput kad se sjetila, požalila je svoju ćud i svoje raspoloženje, što ju zahvatilo onu večer. Uvidila je, da je onajput bila pretjerana, da onaj isti čas dapače nije osjećala onako kao što je govorila. A najgore joj je bilo, što ga je onako upravo nepristojno tjerala od sebe — i to za uvijek . . .

Medjutim se Vanda već za osam dana iza Reškovićeva odlaska ponešto razvedrila, jer je primila od njega pismo. Pisao joj je, da ne može na nju zaboraviti, da mu je sad tek teško u dalekom svijetu bez nje, neka ne bude okrutna prema njemu, i da će na Božić doći opet u selo najviše poradi nje. Ta vijest o dolasku Reškovićevu razveselila ju je baš onako kao što je na rastanku s njim želila da ga više ne vidi. Ipak — ipak — mislila Vanda — nije zaboravio, ipak je u njega srce . . . Ona je poradi toga, što će Reković doći pisala svojoj materi, da će ovoga Božića biti službeno zapriječena i da ne će moći k njoj.

Razmišljavajući Vanda o pismu, što ga je primila o Reškoviću sjetila se one noći, kad je on otputovao. Do ponoći je one noći sjedila u svojoj sobici i čekala vrijeme, kad bi on on mogao poći. Onda se tiho povukla u dvorište i odanle promatrala kola, što su stajala pred njegovom kućom. Preko pol sata je zebla stojeći na studeni i na snijegu. Došlo joj, da ga još jedamput vidi, makar da vidi njegovu silhouettu u polumraku, i da mu potajno zaželi sretan put. Kad je sjeo u kola, zadrhtala je od nepoznatoga čuvstva — i kao da je onaj čas nešto posve novo, nešto opojno i toplo osjetila sve pored studeni, što je okruživala. Činilo joj se kao da je on baš pogledao prema njoj — kao da je znao da ona stoji za plotom i gleda. A ona je — kad su kola prošla, samo uzdahnula : Ode . . . . . .

Kad je primila list, tražila je zgodu, da se sastane s njegovom materom — i da s njom progovori o njemu. Htjela je to učiniti tako da ne bude napadno, a opet se bojala, da to ne će moći izvesti. Mislila je, da će ona, njegova mati, prva ot-

Digitized by Google

kriti svu njezinu tajnu, — a onda bi ona morala propasti od sramote. A u istinu se dogodilo, da se s njom sastala — i ona ju nagovorila. Starica je bila sva razdragana, da gospojica učiteljica s njom govori i da pita za njenoga sina.

— Je li vam što piše? pitala Vanda brižno sakrivajući svoj subjektivni interes.

— Nije gospojice, odgovarala veselo starica i živahno dodala: On vam uopće slabo i nikada ne piše. Uostalom ovajput i ne treba pisati, jer će na Božić doći sâm.

— Doći će ? . . .

— Da. Rekao mi je, da će sigurno doći.

Vandi su dani prolazili veoma polagano. I ono nekoliko dana, što je još trebalo proći do Božića, činilo joj se kao da stoje, kao da se ne miču. Da što prije dodje, pa da mu iskaže sve, što joj je na srcu . . . Da dodje, da joj opet kaže: Jedan zagrljaj na susretu ! Onako kao što je onda rekao na rastanku . . .

Ali — proći će i ovo nekoliko dana, mislila Vanda. A onda — A ako ne dodje ? Kao da ju je nešto oštro zabolo u prsa, tako je osjećala u času pri toj pomisli. Ali se opet brzo utješila, jer je uvidila, da o tome ne može ni misliti. Kako ne bi došao, kad joj je pisao, i kad je svojoj materi onako pod sigurno obećao ? . .

Doći će on, doći . . .

Tih je dana Vanda mnogo šetala po polju. Bilo je suho zimsko vrijeme s malo snijega. Šetajući sama za sebe, u vrijeme kad nije morala biti u školi, razmišljala je o njemu — Reškoviću i o sebi. Mislila je na prve dane, kad su se upoznali i na sve ostale osim na onaj posljednji, kad se ono dogodilo. I opazila je, da je njezino osjećanje sada posve različno od onoga — da je onda bilo sve nekako površno i da nijedan osjećaj nije dolazio od srca . . .

Uoči Božića, na badnjak, željno je iščekivala od časa u čas, hoće li Reškovć doći. Znala je da do večeri uoči badnjaka nije došao, i sada je bila uvjerena, da danas mora. Izišla je i na cestu, ne bi li slučajno baš nadošla njegova kola. Tu se je srela s njegovom materom.

— Nema ga još . . . počela stara tihim i blagim glasom, ali će sad valjda svaki čas.

— Možda će doći i stura? upitala Vanda.

— To ne će. Ili će danas ili — uopće ne će. A vi gospojice — baš sam vas to htjela pitati — niste otišli ? Ostajete ovdje preko blagdana ? Možda vas smijem pozvati k nama — ako Petar ne dodje . . . I ako dodje — i onda, naravno . . . ispravila brzo stara.

— Hvala . . došla bih . . . rekla Vanda gledajući pravcem otkud bi mogla naići kola.

— Ali sigurno. Obećajete mi.?

— Obećajem . . . odgovorila Vanda nesvijesno.

Uveče u deset sati, na badnjak, sjedila Vanda u svojoj sobi i čekala. Čekala glas, da je došao Reškovć. Zapravo ona već više i nije čekala. Znala je, da ne će doći.

Stala k prozoru, kod kojega ga je posljednja dva puta dočekala, kad je bio kod nje i gledala u smrznuto cvijeće, što ga studen išarala po staklu. I mislila o tome zašto on nije došao, i zašto ona nije otišla svojoj materi, koja sada osamljena sjedi i misli valjda na nju.

Reškovićevoj materi nije otišla uza sve obećanje. I što bi tamo ? Bolje se na samu plače. Ili će on još možda doći sutra? Teško — odgovorila Vanda sama sebi.

Digitized by Google

FEUILLETON

Lav Nikolajević Tolstoj

Najviša naša kulturna institucija Jugoslavenska akademija držala je 3. prosinca u spomen velikomu jasnopoljanskomu mudracu i pjesniku Lavu Nikolajeviću Tolstoju sjednicu, u kojoj je pred mnogo slušalaca izrekao odlični akademik g. dr. T. Maretić svečanu besjedu. Govornik je jakim crtama obilježio poglavito idéje iz Tolstojeva propovjedničkoga rada i pokazao ujedno, čime je Tolstoj na se podizao pažnju svega kulturnoga svijeta. Iz te besjede donosimo najglavnije misli.

Nekad je J. J. Rousseau svojim knjigama o pokvarenosti kulturnoga svijeta i o nuždi, da se vrati k prirodi, osvojio i potresao svu obrazovanu Evropu. Poslije njega samo je L. N. Tolstoj postigao isto uzbudivši i nagnavši na razmišljanje prosvijetljene umove svojega vremena. Nije to učinio toliko Tolstoj svojim mislima, koje nijesu uvijek nove, koliko tim, što su čitaoci njegovih knjiga vidjeli, da je ono, što on uči, njegovo najtvrdje uvjerenje, i da on propovijeda svoj nauk bez straha i bez ikakva obzira kao kakav starozavjetni prorok.

Tojstoj se za svojega apostolstva od 30 godina nije dao utruditi pišući veoma mnogo (ponavljajući se istina često) neprestano u strahu, da ga smrt ne zateče, dok ne rekne svijetu sve, što mu je na srcu. Njemu ni starost ni fizički poslovi kao da nijesu mogli ništa nauditi.

Veličinu je svoju Tolstoj posvjedočio i tim, što je bez bojazni i obzira ustao na dvije velike svetinje današnjega prosvijetljenoga ljudstva, i to: na patriotizam i Shakespearea. — Obrazovani ljudi drže patriotizam za najplemenitije čuvstvo, a Tolstoj ga odsudjuje, jer iz njega izviru dva zla: militarizam i rat. Prema Hristovoj nauci osudjuje on ta dva zla, pa mora onda osudjivati i njihov izvor, t. j. patriotizam. Ljudi hoće i patriotizam i mir, a to se ne da sjediniti, pa su nalik na djecu, koja bi u isto vrijeme htjela ići sklizati se i igrati se kod kuće. Nije dosta moliti se Bogu za mir, već treba ukloniti patriotizam, t. j. prestati željeti sreću samo svomu narodu. Patriotizam ljude ne sjedinjuje, već ih rastavlja. Zato ne valja mladež učiti patriotizam, već ga valja iskorjenjivati kao ružan egoizam. — Shakespearea danas upravo obožavaju, a Tolstoj se oštro digao na nj i učinio blasfemiju u očima njegovih poklonika! Nadčovječnu dubinu mudrosti, koja se krije u „Hamletu", ne vidi Tolstoj, već nazivlje „Hamleta" besmislicom.

U životu i radu Tolstojevu imaju dva perioda, koji su oštro odijeljeni, te tako možemo razlikovati dva Tolstoja: jedan je Tolstoj prije g. 1879., a drugi poslije. Prvi je Tolstoj ruski grof i bogati vlastelin, slavni pisac, koji živi kao i drugi ljudi njegova položaja. Drugi je Tolstoj propovjednik i apostol novoga mišljenja o svijetu, branič istine i pravde, zastupnik svih nejakih i potlačenih.

U svojoj knjizi „Ispovijed" (1882.) kazuje Tolstoj, kako je mučio strašne duševne muke tražeći smisao životu, i to u ono vrijeme, kad je njegovo ime bilo već slavno, dok ga nije napokon g. 1879. našao u gorskoj propovijedi Hristovoj, u kojoj Hrist traži od ljudi, da se ne srde jedan na drugoga, da ne čine preljube ni bluda, da se ne zaklinju, da nikome ne sude i da ljube svoje neprijatelje. — Ljudi neka uvijek istinu govore, pa im ne treba zakletve, a osim toga mogu se ljudi zaklinjati, da će zlo činiti, kao što se na pr. vojnici kunu, da će se u svemu pokoravati glavi države. — Sudovi ne opraštaju, već kazne, a Hrist je rekao, da treba svakomu oprostiti i to ne jedamput, već svagda. Hrist nalaže svojim učenicima ljubiti sve narode i želi, da ne prave razlike medju svojim i tudjim narodom, dakle da ni s kim nigda ne ratuju. Tolstoju je ta Hristova naredba u najtješnjoj svezi s riječima Hristovim: „ne protivite se zlu", t. j. ne vraćajte zlo za zlo. Tko vrši spomenute Hristove naredbe, ne živi za se, nego živi za čovječanstvo, a samo takav život ima smisao. Sa svojima izvodima iz gorske propovijedi došao je Tolstoj u najveću protivštinu s najglavnija dva društva ljudska: s državom i crkvom. — Država se, veli Tolstoj, osniva na nasilju, zato je treba ukinuti. Tolstoj je anarhist, ali njegovo je oružje samo pasivni otpor prema zahtjevima državnim. — Tolstoj je protivnik crkvi, jer svaka kršćanska crkva radi u praksi sasvim protivno Hristovoj nauci. U ime razuma zabacuje Tolstoj takodje sve dogmate i ne priznaje božanstva Hristova ni neba ni pakla i t. d. „Carstvo Božje" bit će na

Digitized by Google

zemlji, kad ljudi budu živjeli po Hristovoj nauci. — Tolstoj traži bratsku jednakost, a s njom se ukida svako privatno vlasništvo i bogatstvo. Po današnjoj diobi posla ima mnogo parasita, koji žive u ime državne sigurnosti, u ime crkve, kulture, književnosti i umjetnosti od muke prostoga naroda, kojega puštaju u bijedi i u neznanju. Najveći dio ljudi morao bi se baviti ratarskim radom. Tolstoj osudjuje današnju književnost i umjetnost, jer njihova djela služe ponajviše malobrojnoj kasti, koja samo uživa. On osudjuje uopće našu kulturu, jer je ona samo tako moguća, što veliki dio čovječanstva mora raditi od robije.

Da čovjek živi po Hristovu nauku, treba da bude uzdržljiv, i da ne laže nikad, pa ni sam sebi; neka se ne opravdava koječim, kad ga savijest okrivljuje. U laži žive i današnji licemjeri (kao nekad Fariseji) sa svojim javnim i privatnim moralom.

Protivnici Tolstojevi mogu njega zvati kojekakvim imenima, ali ako prouče njegovu etiku, pa je isporede s drugima, morat će priznati, da ona stoji najbliže Hristovim naucima: „ljubi bližnjega svoga kao samoga sebe!" — i „sve, što hoćete, da čine vama ljudi, činite i vi njima!" — Tolstoj je svim svojim umom i srcem radio oko toga, kako bi se bijeda i nevolja uklonila sa zemlje, da bude sretno s v e čovječanstvo, pa će mu zato i kasna pokoljenja priznavati to plemenito nastojanje.

Vječna slava Lavu Nikolajeviću Tolstoju

* * *

Povodom smrti Lava Tolstoja poslalo je D. H. K. grofici Tolstoj ovu sažaljnicu na hrvatskom i francuskom jeziku:

Gospodjo Grofice!

Pridružujući se posmrtnim počastima vascijeloga slobodoumnog, civilizovanog i obrazovanog svijeta za Vašega pokojnog supruga, mi Vam izražavamo duboku našu sućut u ime Društva hrvatskih književnika s molbom, da bi ju izrazili cijeloj porodici velikana.

Svijesni dijelovi velike slavenske obitelji, mi ne žalimo s Vama i sa cijelom Rusijom u Lavu Nikolajeviću najmoćnijega pisca svijeta već i najslušanijega zatočnika prava gaženih zemalja i duša.

U času kada tuga porodice Tolstoj postaje sveopćom boli, Vaše suze, gospodjo, dijelimo s Vama i mi, pa će Vam, nadamo se, biti lakše.

Vječna slava moćima grofa Lava Nikolajevića Tolstoja!

Primite, gospodjo grofice, naše odabrane simpatije.

Pjesme

Dragan Dujmušić je svoje pjesme više godina priopćivao, najviše u „Vrhbosni", a sada ih je izdao pod naslovom: „Iskre srce moga".

Da sam zloban, citirao bih iz litografisane reklame, koja je priložena knjizi:

„Prekrasna zbirka uredjena pomno, izabrana izmedju mnogih i mnogih pjesama i savijena u sočni vijenac posve originalan i velike vrijednosti. Misli su duboke i uzvišene, posve originalne, a izražene jezgrovitim, punim jezikom, jasno i kratko!"

Citirao bih i rekao, da — pjesme nisu takove.

Ali ja nisam zloban i ne velim to. Ne slažem se sa nekim ditirampskim kritikama u klerikalnim listovima, ali tvrdim ipak, da u tim pjesmama ima mnogo ljepota i dokaza pjesničkog talenta — ali da ima i dosta mana.

Autor je podijelio knjigu u: „Pjesme različne", „Hrizanteme" i „Dva svijeta". U „Pjesmama različnim" ima i posve subjektivnih pjesama (Spominjanje, Čestoputa, Imam tajnu), romanca i balada u narodnom duhu (Sirotice, Na visokoj na planini... Pod Doborom, Razlila se Sana gorda) pjesnička pripovijest (Opatijska Madona), genre-slike iz običnog života (Proljetni dar, Prosjaku, U Opatiji, Na seoskom groblju, Djevojčica u cirkusu, Starac gorštak, Jesen, Pelikan, Nesretnice, Dječje oko), a ostale pjesme bih nazvao vjerske ili zapravo svećeničke.

Držim, da su u toj zbirci uopće najbolje čisto subjektivne pjesme na pr. „Imam tajnu" jest vrlo lijepa, te je vrijedno, da se citira prva kitica:

— Imam tajnu, dragu jednu tajnu
U dubini srca zakopanu,
Ta bi tajna utješiti mogla
Mnogu dušu davno otrovanu,
Al ne mogu odat tajne svoje,
Puknulo bi možda srce moje.

Lijepih momenata i narodne dikcije ima u romancama i baladama, samo su valjda još iz mladjih dana, pa nisu do kraja sasvim umjetnički izvedene. U pjesmi „Sirotice" smeta, što ima odviše deminutiva, nekako je odviše „slačajša" (prema Vojnovićevom: „torževstvenom"). Pjesnička pripovijest „Opatijska Madona" nije osobito uspjela, djeluje odviše blijedo, kao ilustracije u „Gartenlaube".

Genre slike su u glavnom slabe, nedostaje oštrina opažanja, a misli su dosta obične (na

Digitized by Google

pr. Prosjak, Na seoskom groblju) i više puta banalno izražene, na pr. Starac gorštak sa vulgarnim refrainom „Borba je, sinci, život, ah, borba". Smeta i suvišna blagoglagoljivost u Jeseni i Pelikanu. Kad čovjek čita pjesmu Djevojčica u cirkusu, nehotiče se sjeti one neprispodobivo jače Kranjčevićeve o 16-godišnjoj djevojčici na plesu, a i pjesma Nesretnice spomene nas — samo kao kontrast — silnih Kranjčevićevih tipova iz socijalne svakidašnje bijede.

Vrlo je lijepa, jednostavna i iskrena pjesma „Dječje oko".

Malo oko — nevinosti puno
Malo oko — tajno i duboko.

O religioznim je pjesmama uopće opasno pisati. Prigovori koju sitnicu pjesniku-svećeniku, već si bezvjerac! Za to i jest najjednostavnije, da o njima pišu samo svećenici. Budući da je lirici sadržaj u prvom redu ljubav, dakle religioznoj lirici ljubav k Bogu, trebale bi takove pjesme biti i savršene formom i pune najviše ljubavi. Ako to nije, spadaju religiozne pjesme samo u pjesmaricu ili molitvenik. To držim i o većini Dujmušićevih vjerskih pjesama, U njima je premalo umjetnosti, a previše kićenih velikih riječi. Sa koliko bi se manje riječi, a više sadržaja mogla napisati na pr. pjesma Neoskvrnjenoj (čitaj Verlainea), ili Višnjemu (vidi Preradovića).

Hvalospjev „Muž Providnosti" uopće ne spada u ovu knjigu pjesama, nego ili u „Vrhbosnu" ili u politički list. Je li dr. Stadler: Muž Providnosti, Otac, Dobrotvor itd. ne znam i nemam prosudjivati, ali svakako nije takova veličina, da bi mu se morale himne pisati.

„Hrizanteme" su pjesme na grob majci. Većina ih je lijepa, gdjekoje su vrlo lijepe, ali ima i slabijih. Slabe su one, gdje ima više meditacije, nego direktnog osjećaja. Gdje pjesnik hoće da filozofira, mjesto dubine misli zapada u neku opsežnost i blagoglagoljivost, koju bi filolozi nazvali stilom trpancem. Gdje je direktni osjećaj, pjesme su djetinski iskrene. pune blage tuge na pr.:

Sad mi majku gusta krije trava —!
Umoran sam... Hoće l' Morfej doći,
Da me grli?... Tiho, tiho, noći,
Nad zvijezdama moje zlato spava.

Držim, da su „Hrizanteme" Dujmušićeve najljepše pjesme.

U odjelu „Dva svijeta" ima uspjelih nastrojenja (stimmunga) na pr. Sujet.

Lako, barko, lagano
More nam je pospano!

i subjektivnih pjesama na pr. „Osamljenost"

Ja sam sâm ko grana osamljena,
Ja sam sâm ko ptica ostavljena.

O pjesmama filozofske sadržine vrijedi isto, što sam prije napisao.

Zadnja pjesma „Epilog" je bombastična pjesma o „orkanu bezvjerstva" itd., a za pravo je politička budnica klerikalne stranke. Politisch Lied ein garstig Lied. U takovim bojnim stihovima Dujmušić ne uspjeva, a u opreci je sa svojim vlastitim uvodom, gdje veli pjesmi:

Nemoj biti h r e n, što suzu vadi,
Budi cvietak, što gorčinu sladi.

Ne ću, da prikaz o pjesniku svršim sa hrenom. Za to još ponavljam, da Dujmušić ima nesumnjivo pjesničkog talenta, ali taj talenat još nije posve sredjen. Najjači je u posve subjektivnoj lirici. Jezik je lijep, narodan, a stihovi su dobri, većinom i muzikalni.

I dr. F r a n B i n i č k i „skitio" je knjigu pjesama i nazvao je „Krštenje Hrvata". Gospodine doktore, je li to dostojno ozbiljna čovjeka pisati stihove, pa takove stihove!?... Knjigu je posvetio pretpostavljenom: biskupu senjskom i modruškom Roku Vučiću. U posvetnoj pjesmi uzgrmio se proti krivim prorocima, koji se bijesni bacaju na naše svetinje, pljuju na križ, skvrnu oltare i Gospoda bi htjeli srušit s neba. Poziva biskupa, neka plane na te krive proroke, pa će oni vuci razdirači skršiti lomne zube o grud onog, koji se napi iz božanskog vrela! Ne može se braniti nikome, da svome pretpostavljenom posveti pjesmu, ali da ga zagnjavi iza posvete još kojom stotinom loših stihova, to nije lijepo ni službenouljudno. Pjevanija je to duga, beskrajno duga . . .

Znamo, da su Hrvati nekad bili neznabošci i da su se krstili, moguće da su nekad bili primitivni (makar ne onako, kako ih je namolovao gospar Medović), ali da su bili tako naivni, kako ih opisuje dr. Binički, to nije istina.

Ako je to „krštenje" osim biskupa Vučića i autora još tko čitao, žalim ga od srca.

G j o r g j e G j. S t r a t i m i r o v i ć izdao je svoje izvorne i prevedene pjesme pod natpisom „Odabrane pjesme". Posvetio ih je svojoj majci. To je lijepo, ali nije lijepo, što nije počekao još koju godinu. Ovako su pjesme još slabe, bez prave individualnosti, a stihovi su često vrlo početnički. Ima mnogo privatne, obiteljske lirike (Pred grobom sestre Maje, Tuga za sestrom, Na grob očev, Na grob brata Ivana, Bratu Stevanu, Nad grobom Gotovca, Sestri Ljubici). Ima prigodnica u običnom svakidašnjem

Digitized by Google

stilu (Pjesma Sv. Savi, Brankova čaša, Požarnik — pjesma, koja bi spadala samo u Vatrogasni Vijesnik) i nekoliko blijedih slika iz prirode. To su pjesme izvorne. Stratimirovlć je prevodio Heine-a, Goethe-a, Schillera, Carducci-a i Petrarcu, po koju pjesmu od svakog, ali ti su prijevodi vrlo siromašni. Ostao je od originala samo:— sadržaj. Izgubljene su sve finese, sve nianse, a ostali su samo slabi početnički stihovi. Kako Stratimirović prevodi, eto primjera:

Heine pjeva „L o r e l e i“:

Ich glaube, die Wellen verschlingen
Am Ende Schiffer und Kahn:
Und das hat mit ihrem Singen
Die Lorelei getan.

A Stratimirović posrbljuje ovako:

Vali, sudim, za časa li tila
Proždret hoće brodara i čun.
Čim zapeva Lorelija vila
Svene život cveća što je pun.

Knjizi su dodane „Napomene", u kojima pisac tumači otkud je motiv koje pjesme i — kako je Carducci velik. To se ne bi moglo vidjeti iz Stratimirovićevih prijevoda. Knjiga je ta prerani porod. Ona nije nimalo obogatila srpsku literaturu, koja ima u lirici jakih, krasnih talenata. *k. d.*

Nove knjige

Od novijih hrvatskih knjiga malo ih se prevodi na druge jezike, po gotovo na neslavenske. Kadikad koji prijevod na talijanskom jeziku, do kojega je došlo nastojanjem kojega hrvatskoga književnika u Dalmaciji, Istri i i hrvatskom primorju, pa nekoliko njemačkim jezikom izdanih knjiga, to su uspjesi hrvatske knjige u tudjim neslavenskim literaturama. Ne misli se time omalovažiti prijevode iz naše književnosti izašle na kojem slavenskom jeziku. Ali istina je, da se na gdjekoji slavenski jezik prevede neki te neki autor, koji toga nigdje ne bi doživio, da ne ima bratske uzajamnosti, rodbinstva i poznanstva. Napose to vrijedi za nekoje prijevode na češki i slovenački jezik. Radi toga su prijevodi na njemački, ruski tim vredniji, jer su to velike literature, te ako se koje djelo u njih prevodi, onda je to često istodobno i dokaz za vrsnoću samoga djela. Poslije zbirke Gjalskijevih pripovijedaka, što ih je na njemački prevela Ida Fürstova, a izdala Reclamova biblioteka, nije do crtica R. Katalinića Jeretova izašla ni jedna knjiga na njemački prevedena, do li Dečakova drama.

Katalinićeve crtice prevela je Maria Horvath-Petheo pod naslovom „Rauhreif", a izdala ih je leipciška tvrtka „Verlag für Literatur, Kunst und Musik". Maria Horvath-Petheo prevodi veoma mnogo na njemački, pak je prevela već više radnja hrvatskih književnika za nekoje domaće njemačke dnevnike („Agramer Tagblatt", „Drau") i vanjske njemačke časopise. Treba s pohvalom istaknuti, da je gospodja Maria Horvath u izboru radnja veoma vješta, da poznaje dobro hrvatsku književnost i ne spada medju one prevodioce, za koje hrvatska književnost prestaje s Šenoinim radnjama. U popisu autora, što ih je ona prevela imade medju starijim uvaženim piscima i pjesnicima i lijepa kita mladjih, koji istom dodjoše do priznanja. Prevoditeljica imade samostalan sud, pa ako u uvodu „Rauhreifa" i citira mnijenje Jovana Hranilovića o Kataliniću, ne ustručava se prigodice prevesti i po gdjekoju radnju onih književnika, o kojima Hranilović ne bi nigda povoljno sudio.

Maria Horvath nije prevela Katalinićeve zbirke „Inje" u cijelosti, kako ju je autor izdao 1902., nego je iz ondje sakupljenih devedeset crtica odabrala četrdeset i osam. K ovih četrdeset osam dodala je osam drugih. To što je iz „Inja" probrala nije zlo, jer kako autor nije „Inje" razdijelio ni na kakove razdjele nego crtice teku jedna za drugom onim redom, kako ih je autor pisao (1887.—1902.), ne sačinjavaju one nikakovu cjelinu, koja se ne bi smjela trgati. Bilo je dapače upravo za željeti, da ih nekoliko izostane, kako bi autorova osobnost jače iskočila, tek o svima koje su izostavljene ne može se reći, da je dobro, što su izostavljene. Moguće to nije učinjeno krivnjom prevoditeljice, nego je izdavač rukopis predao prije nego je prijevod štampao svojem recenzentu, pak je ovaj učinio konačni izbor, tek vazda nije sretno izabirano. Izuzam rijetkih gotovo su sve one crtice uvrštene u prijevod, u kojima se Katalinić bavi stvarima općega značenja. Tako su ušle u zbirku sve crtice, u kojima govori o nepravdi ljudskoj, o nemilosrdju ljudskom, o nevinosti, dobroti, plemenitosti itd. A izostaše mnoge crtice, u kojima je barem okvir, milieu naš domaći, hrvatski, primorski, kako već hoćete. Imade doduše medju ovim izostavljenim i nekoliko takovih, koje nijesu za njemačku publiku jer se u njima baš laskavo ne govori o Nijemcima (npr. „Nekoč i sada", „Pjesma živog naroda", „Drama") ili su opet takove, e im stranci ne bi mogli shvatiti pravoga značenja radi toga što imadu političke primjese („Snije handžar", „Mletački lav", „Garov") ili su opet tako na-

Digitized by Google

pisane, da ih se naprosto ne može prevesti, ako se ne će žrtvovati prijevodom sve, što je na njima najznačajnije. Ali upravo kod ovih trebalo je najviše opreza u izboru. Ako se Kataliniću oduzme ono malo primorskoga kolorita, što ga gdjekada tako krasno umije podati, ako se izostave one njegove crtice u kojima se on najjasnije ističe, kao čedo mora i našega Primorja, onda mu je oduzeto polovicu vrijednosti. Po crticama „Inje", „Na Silvestrovo", „Ljutica", „Pauci", „Sretio sam", „Gavrani", „Moloh", „Sućut" i još mnoštvo takovih jedva će se Katalinić mnogo razlikovati, od kojega njemačkoga, danskoga ili švedskoga crtičara njegove ćudi i prirode. Ali po crticama „Ländliches Drama", „Die alte Mara", „Bei Fackelschein", kao što i po još nekojima, koje su izostale, a mogle su ući („U zoru", „Galebovi", „Lastavice"), dobiva Katalinić crte književnika jednog kraja, a da zato još nije prestao biti zanimljiv i za druge čitatelje. Kod prijevoda treba mnogo na to paziti, da se izabere najkarakterističnije, da se ne izgubimo u moru sličnih književnika . . .

Kako već spomenuh, prevoditeljici nije posao jamačno bio lagan, jer se baš pri izboru ovih karakterističnih crtica morala često boriti s lokalizmima, kojima su ovakove crtice redovito nakićene. Njezino nastojanje da prevede i nekoliko takovih crtica treba stoga s priznanjem istaknuti.

Na Cetinju izdao je poznati crnogorski književnik Savo P. Vuletić drugu svesku pripovijedaka pod naslovom „Naši ljudi". U njoj su sabrane radnje, što ih je prvi put odštampao u „Brankovom Kolu" („Na granici", „Sve za obraz", „U prvinu"), „Bosanskoj Vili" („Kad ono Portartur pade", „Jednog jutra") i „Delu" („Živkova ispovijest). Gradja je svim ovim pripovijetkama izvadjena iz crnogorskog narodnog života. Ipak je u svakoj pripovijeci prikazan Crnogorac u drugačijem svijetlu, tako da se čitatelj koji put u čudu gotovo mora zapitati, jesu li to ljudi, koji živu u istom kraju i u istim prilikama. Kadikad su to junaci i divovi po snazi i miru, kojim su kadri zagledati smrti u oči, a onda opet pitoma jagnjad, koja umije samo plakati i trpjet („Živkova ispovijest", „U prvinu"). Ova raznolikost u crtanju karaktera, kao što i u prikazivanju okoline i prirode, koja okružuje ljude Vuletićevih pripovijedaka doimlje se veoma ugodno. Nekoje radnje ističu se neobičnom plastikom, tako napose „Kad ono Portartur pade". Razumije se po sebi, da ljepota jezika kojim su pisani „Naši ljudi" mnogo djeluje. —*vi*—

Kroatenliebe*

To je zbirka novela, napisana od jednoga Hrvata (po svoj prilici iz Dalmacije), napisana u duhu Velike Austrije, u oduševljenju iza aneksije Bosne i Hercegovine, a na ustuk Friedjungova procesa. Pisac se odriče svakog šurovanja s Madžarima i Srbima, te se nada samo spasu za Hrvate u okviru Velike Austrije, što sve jasno i opširno ističe u posebnom predgovoru, kao i pogovoru, u kojim se crtaju najnoviji politički i kulturni dogadjaji Hrvatske.

Knjižica sadrži tri novele: „Der Dorfmann", „Viribus unitis" i „Die schwarzen Ritter". U prve dvije novele opisuje se osobita vjernost dalmatinskog puka našoj carskoj kući, dočim se u trećoj noveli prikazuje spaljenje madžarske zastave za boravka našeg kralja u Zagrebu, što su izveli „crni vitezovi", ili naši sveučilištarci u obrani „austrijskih interesa".

Pisac je svakako htio austrijskim krugovima prikazati hiperlojalnu stranu hrvatskog naroda, koja se je od vajkada manifestirala velikim pristajanjem uz carsku kuću, ako ne i uvijek uz austrijsku politiku. *Dr. B.*

Jedna pučka knjiga**

Knjižica s označenim naslovom pod crticom ima 67 stranica, te uz prigodnu posvetu mjesnom jednom društvu sadržaje u oglasno-reklamnom dometku motive, što su ponukali nakladnu knjižaru, da je izda, i mali nacrt za čitavu seriju sličnih pripovijedaka. Ovo ima biti takodjer jedan pokušaj „da se širi dobro štivo, a trijebi onaj korov, što nam po domovini sve više niče uslijed kojekakovih tudjinskih otrovnih izdanja", kako se patetično u ovom komentaru veli, te u tom smislu treba ovu knjigu donekle pohvaliti. Naše je društvo u posljednje vrijeme poduzelo mnogo koješta u korist opće narodne obrazovanosti (analfabetski tečajevi, predavanja, osnutak „Pučke prosvjete" itd.), pa je od potrebe, da se najširim slojevima poda i knjiga, po kojoj će naznačenim putevima dalje da koračaju. Ova je misao vodila knjižaru nakladnicu, da u tom poslu pripomogne, te ona obećava svoju pripomoć i obećanje djelom iskupljuje. Sasvijem

---

* Aquila Veris (A. de S.) Kroatenliebe. Novellistische Reminiscenzen. Wien. 1910. Separatabdruck aus Gross Oesterreich. 16⁰ str. 75. Cijena 1 K.

** „Život za život, glavu za glavu, ili osveta na Kalnik-gradu". Pripovijeda Zvonimir Pužar. Križevac 1910. Tisak i naklada G. Nekberg.

Digitized by Google

je zgodno, da se u početku posiže za historijskim sadržajem, koji može zanimati veliki broj čitalaca, a po gotovo je za uži krug od interesa iznošenje lokalnih historijskih događaja, kako to čini ova knjiga, a činit će i druga, što je na redu, da se štampa. Već nekada bila je rado vidjena knjižica „Krvavi sabor", pa se i danas čitaocima veoma mili, te ne treba nego početo — nastaviti. Nastavak ovaj treba da je, što je samo sobom razumljivo, bolji od početka, te in concreto ne zadovoljuje nizanje historijskih činova i rada pojedinaca, gdje se pažnja obraća sve više koncu, kad očekujemo detaljirani rasplet i smirenje radoznalosti, dok sama lica, motivi, vremenska pozadina s kulturnom i društvenom sredinom itd. ostaju blijedi i potpuno neobradjeni. Ova knjiga znači u ovom smjeru — nazadak. Ono, što je Bogović u svojim „ritterskim" pripovijestima započeo, V. Nikolić dalje razvodenio, ovdje se nastavlja, a na mahove i lošije iznosi. „Pučka knjiga" treba da je hrana, što ne smije naličiti obranom mlijeku bez skorupa, pa kad je već „puku" dajemo, nek je izdašna i sočna, da ne kvari želudac, pa bilo i domaćim proizvodom! *Dr. D. G.*

Premijere 1909./10.

U svojoj „Stani" pošao je Milan Begović medju domaće ljude. I ne samo da mu je uspjelo iznijeti živu sliku naših malomještanskih ljudi i prilika, nego se još ugodno osjeća, kako mu lako i iskreno izilazi ispod pera crtanje domaćega života i oponašanje pravoga narodnoga govora. Otkriće ovih lijepih sposobnosti kao da je i pjesnika zavelo, te je s više mara i uspjeha prikazao ljude, govor i milieu, nego nutrašnji razvitak radnje, strogu logiku čina i dosljednost karaktera.

„Stana" je drama sirote pale djevojke. Svoj grijeh ona okajava svojom sudbinom. Da spase dijete, za njegovu sreću ona proigrava svoj život. Begović zamišlja sebi očajnu skrb i ljubav materinju — onaj pianissimo u duši Staninoj — kao dosta jak motiv za svako i najnepojmljivije djelo Stanino. Njemu se čini, da je moguće, da se Stana prodaje zamrljanom krčmaru za sreću svoga djeteta, a da ipak uš čuva svoju moralnu veličinu, pa da bude pravom junakinjom u tragediji, koja se zametnula, kad je krčmarev sin hoće da spase i učini svojom ženom. Hladni gledalac ne može da to protivurječje posvema svlada. Razmak vremena, u kojemu se drama odigrava, ne podnosi tako nasilnih promjena u karakteru.

Više imade bezuvjetne životne istine u drugim licima drame. Njihova je karakteristika sigurno najveći uspjeh Begovićev. Gazde krčmari, neki umirovljeni sudac Angjelo, njegova žena, koketa i svodilja Beppina i kartaši Polenc, Mihelić i Vileta sjajne su figure iz malograd skog milieu-a, koje se redaju dostojno uz najbolja lica naše dramske pojezije. Drama imade i svojih tehničkih vrlina. Tako je prvi čin živa slika života u našim malim krčmama, a posljednji majstorska slika malomještanskog „bala".

Kao prigodnu igru za Božić napisao je Milan Ogrizović „priču iz priča" „Zlatokosoga kraljevića". Autor htio je ugoditi i djeci i odraslima, pak je pomiješao djetinje motive s teškim i ozbiljnim motivima, ali ne tako, da bi se potonji odražavali iz prvih, nego ih je poredao jedne do drugih. Tako nije „priča" u cjelosti zadovoljila posve zapravo nikoga. Najbolje su uspjele autoru pojedine komične scene, koje je spretno iznio iz narodnih priča. Ovi su prizori razveselili i staro i mlado.

Sezona 1909./10. iznijela je pred našu publiku čitav niz izvrsnih stranih djela. Prije, nego se svratimo k njima, spomenut ćemo kao usput nekoje lakše komedije, koje su poglavito bile namijenjene pokladama. Šala Marsa i Desvallières „Kakav otac takav sin" vrlo je spretno zapletena, a pochada Alexandra Bissona „Provalnici" tako je ležerno gradjena, da daje komičarima izvrsnu prigodu razvijanju vlastitoga humora. „Buridanov magarac", komedija R. de Flersa i G. A. de Goillaveta, imade literarnih pretenzija. Izvrsna tehnika i velika duhovitost autora vješto prikrivaju ispraznost sujeta.

Interesantan je pozorišni eksperimenat Bissonova „Strana žena". Poznati pisac pochada pokušao je svoju sjajnu tehniku, svoju okretnu kombinatoriku — ukratko sve spoljašne vrline svojih pochada — uporabiti na ozbiljnu dramu. I kako u pochadama zamršeni moderni život sa svojim hotelima, automobilima, telefonima, biroima... i ljudima najraznoličnijih staleža i zanimanja daje piscu šarenu pozadinu i bogatu zalihu za svakakve scenske domišljaje, tako se i ova ozbiljna drama upire na šarolikost ljudi i života i služi se njome u konstruiranju lica, radnje, dramatskih motiva i efekta. Tako je nastala najefektnija scena ove drame: kad sin brani kao odvjetnik pred sudom neznalice majku, koja je počinila umorstvo. Pobjeda humanih čuvstava, kojih je dojam

Digitized by Google

potenciran podudaranjem sa sinovskim čuvstvima, efektan je trik, koji publiku sigurno osvaja. Drami nedostaje za pravu tragiku autorov lični osebiti nazor o svijetu i životu.

O Rostandovu „Chantecleru" bilo je već na ovome mjestu govora. Kod nas ga je prikazivala francuska kazališna družina sa Theatre Port-Saint-Martin. Predstava nije bila od osobita dojma. Djelo zaostaje za „Cyranom." Nastupanje životinja prikladnije je — kako je to znao već Aristofan — za satiru, nego za duboku pojeziju, kakovu pretendira Rostand. Njegov kokot, koji bi imao simbolizirati francusku narodnu dušu, vrlo je pitoma ptica. Simbolizuje doduše vrlo pojetično zvanje pjesnika i njegovu tragiku, ali se u njemu ne iscrpljuje sav idealizam francuske psihe. Dublje nuançe duševnosti traže neosporivo crte ljudske maske. Snaga je djela u pjesničkoj riječi. Virtuozitet pjesničkoga govora producira se ovdje u svim mogućim varijacijama: od naivnoga imitiranja životinjskih glasova do klasičnih kao vječnih tvorevina ljudske riječi, do poslovičnih rečenica punih trajne mudrosti ljudskih iskustva.

Iz poljske književnosti gledali smo dvije drame. Przybyszewskovo „Zlatno runo" propagira tendenciozno pjesnikovu filozofiju. Zlatno je runo onaj fantom, što ga svaki čovjek gradi od sanja o svojoj sreći i od neznanih čežnja. Silom svoga egoizma čovjek je na vječnom putu za svojim zlatnim runom. Odatle konflikti u „Zlatnom runu": čija treba da bude žena — ili onoga, tko je voli i beskrajno joj je dobar, ili onoga, koga ona voli ? smije li brak spriječiti njezinu sreću ? komu se čini veća nepravda ili ženi ili čovjeku, kad dolazi treći, koji bi je htio povesti, jer je i on ljubi i imade na nju pravo glasom ljubavi svoje ? u čemu je njegovo pravo manje nego muževlje ? po čemu imade muž više prava na svoju sreću nego žena njegova i „ljubavnik" na svoju ? ili se čovjek uopće ne bi smio dati na put za svojom srećom ?... Sva ova neizbrojiva pitanja zaoštravaju se u drami. Ta metoda sjeća na Shawa. Pjesnik se u mnogo čemu povodi za Ibsenom i Maeterlinkom. Dialog mu je suviše u službi ideja. Lica njegova suviše tumače. Nad cijelim djelom lebdi sumorna atmosfera opće ljudske bijede.

Slowackova „Lilla Veneda" legendarna je priča, u kojoj je romantika događaja okrvavljena zbiljskim patnjama poljskoga naroda. Daljina historijskih zgoda prometnula se u pjesničke vizije jedne živim narodnim bolima ispaćene duše. Pjesnik dao je svojoj mašti poleta i reda sliku do slike, a kist umače u krv svoga srca. Junakinju prikazala nam je velika poljska umjetnica Irena Solska. Njezina Lilla Veneda bijela je golubica, koja lebdi nad pjesmom kao bijeli oblačić nad modrim ljetnim nebom.

Prošla sezona iznijela je na našu pozornicu i Ibsenovo najljepše djelo „Rosmersholm". U ni jednom djelu ne pokrivaju se tolikim skladom pjesnikove misli s pjesničkom formom. I jedno i drugo posve je originalno, osebito i jedinstveno. U borbu nazora o životu unosi Ibsen svoje originalne nazore, pretekavši za dobar komad puta i najaktualnije, za koje se još i sad bije žestok boj. Forma mu se je usavršila do tolike savršenosti, da mu je uspjelo u posve neznatnu vanjsku radnju sapeti konflikte beskrajnih opsega, zorno i plastično, dijalogom, koji se dotiče dubina, ulazeći poput svrdla u duše, a da se ipak gledaocu ni na čas ne gube s vida konture posve jasno prikazanih lica. Vrline pjesnikove ovdje su same sebe natkrilile. Krutim realizmom ocrtani su ljudi: ni jedan detalj ne izmiče se oštrom oku posmatrača. Usred svakidašnjosti odigravaju se scene pune pjesničkoga sadržaja i čudesnih nastrojenja. Sve je kruta zbilja života, a ipak uzvišen polet čiste pojezije.

Andrejevljeva drama „K zvijezdama" prikaz je ruske revolucije. Drama se odigrava na snježnim visinama, a revolucija objavljuje se kao fata morgana u ekstazama ljudi, koji su svim nervima obuzeti njezinom veličinom i strahotama. Pjesnik kontrastira naziranje na život, kako se je razvilo u jednog učenjaka sa naziranjem života ljudi, koji se bore i nadbijaju u valovima revolucije. Naučenjak pronašao je u visini svoju filozofiju „sina vječnosti", vjeru u čovjeka, a njegova djeca ostvaruju tu filozofiju noseći iskru u život. Drama je puna sinbolizma i propagira katkad i suviše akademski filozofiju piščevu. Čarom osobite pojezije provejava djelo okoliš, u kojem se odigrava.

Hofmannsthalova „Elektra" je čistokrvni reprezentant novo-romantike. Novoromantika hoće da prikaže čuvstva, koja su preko svake individualnosti, nešto općenito ljudsko. Sredstva njezinoga prikazivanja uzeta su poglavito iz naravi umjetnosti. Jedno od glavnih sredstava je govor, pjesnička riječi Sugestija pjesničke riječi ima da nadomjest. sliku iz zbilje. Romantičar je u neku ruku most izmedju dogadjaja i publike. Hofmannsthal je

Digitized by Google

velik umjetnik riječi. On premeće čuvstvo ili sliku u melodiju. Kao Andrejev on se najvoli zadubljivati u neku mistiku osjećanja. Njegova tragedija rasplinjuje se u liriku, punu dionizijskih nastrojenja. Iz dubina ljudske duše ona donosi poput naplave i taloge ljudske fizičke organizacije i mistiku ljudskoga intelekta. Elektra je kao nositeljica strašne osvete perverzna žena. Pjesnik ju je učinio takovom, da bude pojmljiv njezin strašni zločin.

Sem Benellijeva „Bezdušna šala" historički je prikaz „quatrocenta". Kao reakcija protiv vijekova katoličkoga asketizma porasla je onda u jedan mah cijena zemaljskom ljudskom životu. Život postao je čovjeku najveće blago, a ljepota najboljim sredstvom, da se život iscrpe. Glavni junak „Bezdušne šale" takav je uživač života. On se najvoli igrati i šaliti s opasnošću, to je njegov profinjeni užitak, jer se baš u tomu oštri njegova lukava pamet, kojom ga je priroda bogato obdarila. U tomu ima za nj toliko ljepote, da mu ni najgori zločin ne izilazi odvratan. Sem Benelli prikazuje zločine toga zločinca od uživanja. Taj Gianetto najzanimljivija je atrakcija drame. No i inače djelo je puno ljepote kao živ odraz onoga doba. Scene i dijalog zamišljeni su posve originalno, plastično i koncizno. Djelo bi trebalo da bude neka reakcija protiv D' Annunzijeva lirizma. Ono je puno akcije, ali i ta akcija služi za ilustraciju onoga doba.

Medju ova teško tragična djela bile su umetnute tri literarne komedije. Wildeova „trivijalna komedija za seriozne ljude" „Glavno je, da se zove Ernest" dražesna je gluma. Čitavu večer nas autor udobrovoljuje, mami nam smiješak oko usana i draška nas u uhu. To su varnice Wildeove duhovitosti, aforizmi o životu, društvu, braku, ljubavi, ženama i knjigama... Čas nam se čini, da je sve to hir fantazije, čim nas je očarao pjesnik, koji se „usudio nešto izmisliti" ; čas, da je to ipak nešto od života, slika u zrcalu, koje je hotice povinuto, da iznakazi ozbiljna lica...

Pisac komedije „Otac i sin" je Danac Gustav Esmann, čija su djela prešla granice domovine. Njegova komedija vrlo je originalno zamišljena. U prvom dijelu zaljubi se sin u ženu iz polusvijeta, otac ga kudi i šalje — da se opameti — u Ameriku. U drugom dijelu vraća se sin sa ženom, nalazi posao očev odnemaren, a oca zaljubljena. Sad on preuzima ulogu očevu... Autor fino crta ljude i njihove slaboće, ali ne samo to — on sudi oštro i svemu moralu „staroga svijeta", dira u balast stare evropske kulture i suprotstavlja joj s mnogo zdrava shvaćanja amerikansku novu kulturu.

Posljednja komedija bio je Bahrov „Koncerat". Glavno je lice komedije umjetnik, koga po bečkom običaju obožavaju sve žene. Autor prikazuje vješto bečki društveni život i osvaja sigurno svojom iskrenošću i dobrim humorom srca svih gledalaca. *Ld.*

Hrvati u Južnoj Americi

Ove godine proslavila je republika Argentina i Chile stogodišnjicu oslobodjenja od Španjolske ovisnosti. Tom zgodom priredjene su u tim republikama razne svečanosti, kod kojih su sudjelovali svi doseljeni narodi, a naravno i Hrvati. Nas zanima osobito to, da su hrvatske novine, koje izilaze u južnoj Americi, priredile posebne svečane brojeve. Tako je „Materinska riječ", koja izilazi već III. godinu u Rossario St. Fe u Argentini izdala posebni svečani broj prilikom 100-godišnjice republike Chile. Taj svečani broj izašao je na 32 stranice formata našeg novog Vijenca na običnom i finom papiru, na čelu sa grbom čilenske republike. Tu nalazimo više članaka, na španjolskom jeziku za Španjolce, gdje se opisuje Hrvatska i stanje Hrvata, kao što imade i članaka na hrvatskom jeziku, u kojima se opisuje povijest i statistika republike Chile. Broj je bogato ilustrovan slikama iz glavnih mjesta R. Chile i Hrvatske i Dalmacije. Medju piscima napose ističemo braću Mirka i Stjepana Seljana iz Karlovca, koji sada žive u Valparaisu, te se bave proučavanjem južnoamerikanskih republika. Druga je novina, koja je izdala tom prilikom, posebni svečani broj, „Domovina", koja izilazi u Punta Arenas, na jugu Amerike, na Magallenskom tijesnu. „Domovina" izilazi takodjer već III. godinu, te je tjednik kao i Materinska riječ. I u Domovini izašlo je mnoštvo slika iz Chile i Hrvatske te Slavonije, pak članaka na hrvatskom i španjolskom jeziku sa opisom hrvatskih i čilenskih prilika i zemalja. Osobito je zanimljivo prikazano stanje naših iseljenika u jednoj i drugoj novini od prvog početka, gdje je najveća hrvatska kolonija, te u nekim drugim mjestima. U Punta Arenas imademo već od nekoliko godina hrvatsko pripomoćno društvo, hrvatsko tamburaško društvo „Tomislav" i posebnu hrvatsku vatrogasnu satniju.

U spomen ove 100-godišnjice samosvojnosti republike Argentine izdali su Hrvati u Argentini, a napose uprava Materinske Riječi

Digitized by Google

posebni koledar „Jeku" za tamošnje Hrvate.* Koledar imade originalan naslovni list izradjen od jednog učenika zagrebačke umjetničke škole, koji predstavlja hrvatskog radnika, kako neprestano misli na svoju domovinu.

Koledar je bogat sadržajem, te nas sjeća na bivši Strossmayer-ov koledar, koji je žalibože zaspao. U prvom dijelu opisuje se opširno na španjolskom jeziku povijest i razvoj Argentine od Serafina Livačića, te na hrvatskom jeziku od Marina Božičevića Argentina i grad Rosario de Sta Fe. Iza vrlo opširnog koledarskog dijela slijedi „Zabava i pouka".

Redakcija se je bila svojedobno obratila na sve naše književnike i obećala dapače honorar, no ipak ih se je dosta malo odazvalo. Zastupani su koje pjesmicama, te zabavnim ili poučnim člancima slijedeći pisci: Lj. Varjačić, Mil. Mayer, Kosor, Domjanić, Ferdo Ž. Miler. Mirko i Stevo Seljani, Paskievič, dr. Car, dr, med. Stj. Stanković, Melkus, dr. Bučar, Drag. Dujmušić, Mih. Danko, Ante Dukić, F. Lupis, Katalinić i Kumičić (u prijevodima), Lujo Varga Bjelovarac i Ozrinski guslar (Stj. Miličić). Ovom dijelu dodani su i kratki te najpotrebniji razgovori hrvatsko-španjolski te hrvatsko engleski za prvu pripomoć našim iseljenicima.

U III. dijelu nalazi se zanimljivo poglavlje „Naši sokolovi", u kojem se nalazi do 40 životopisa sa portretima najuglednijih Hrvata i nekih Srba u južnoj Americi, poglavito u republikama Argentina, Čile, Bolivija i Brazilija. Ti sokolovi su pravi narodni apoštoli, koji su probudili tamošnje mnogobrojne Hrvate, koji se već preko 30 godina na hiljade iseljuju u južnu Ameriku, a da prije 10—15 godina nijesu ni znali, da su Hrvati. Imade medju tim sokolovima ljudi s većom i manjom inteligencijom, neki su dapače i akademski naobraženi, no svi su jednako prožeti vanrednom ljubavi prama svojoj staroj domovini Hrvatskoj.

Braća Martinolić, braća Seljani, Tomo Bradanović, Ivan Krstilević, Andrija Juričić, Serafin Livačić i mnogi drugi poznati su i ovdje daleko preko oceana kano vrli organizatori i propagator. hrvatske svijesti u Južnoj Americi. Dosta je ako napomenemo samo mnogobrojna hrvatska dobrotvorna, sokolska, vatrogasna, tamburaška, pjevačka i čitaonička društva, koja su u posljednjem deceniju osnovana novim marom mnogobrojnih ovdje spomenutih i nespomenutih hrvatskih rodoljuba.

Najbolji nam je dokaz obilna materijalna žrtva, kojom je osnovana velika i lijepa novina „Materinska Riječ", te prinosi (preko 2000 peča) koji su sabrani od 343 Hrvata za izdanje tog spomen-koledara „Jeke".

Ako dodje do sljedećeg izdanja „Jeke", preporučili bismo, da se prikupi po mogućnosti sav materijal od sviju hrvatskih kolonija u Južnoj Americi, kako je na pr. u ovom godišnjaku zastupan grad Punta Arenas. Potrebno bi bilo da se znade, gdje su još i u kojim mjestima hrvatska društva i koji su im odbori Da imade našeg svijeta po raznim većim mjestima Južne Amerike najbolje se vidi iz mnogobrojnih oglasa hrvatskih firma, koje nalazim skoro u svim republikama Južne Amerike. Velika većina tih iseljenika potiče iz Dalmacije, i to poglavito sa ostrova, dočim ih je manjina iz Hrvatske i Istre.

Nadamo se i želimo, da će „Jeka" osvanuti preporodjena i sljedeće godine, te poći i nadalje istim putem, kojim je i započela, da osvijesti i uzgoji naš mnogobrojni hrvatski iseljenički narod i preko oceana u republikama Južne Amerike u pravom narodnom i hrvatskom duhu, da bude od toga i nama i njima što veća korist i što veće narodno zadovoljstvo.

Dr. B.

Franjo Pavačić

Malo imade umjetnika stalno u Zagrebu nastanjenih, koji bi se tako malo isticali u našem javnom životu kao Pavačić. Pavačić je rodom iz Omišlja na otoku Krku. Učio je u Beču dvije godine (na „Kunstgewerbeschule"), nastavio u Firenci (2 god.), a dovršio nauke na akademiji u Rimu kod prof. Maecaria. Poslije svršenih nauka ostade u Rimu, gdje je izložio svoju najveću radnju „Coeci vident" na medjunarodnoj izložbi 1904. S tom je radnjom stekao priznanje svjetskoga glasa, ubravši za nju prvu nagradu od 12000 maraka. Slika prikazuje Krista kao čovjeka (a ne kao nadzemaljsko biće), koji daje slijepima vid. Ne ima aureole i postavljen je u okolinu, koja odgovara historiji. U pozadini vidi se egipatski hram, koji može vrijediti i kao simbol poganstva. Držanje Kristovo je mirno,

---

* Jeka, hrvatski iseljenički koledar za prostu godinu 1910. Uredio ga Josip A. Kraljić (A manaque de los croatas emigrados). Tisak i naklada „Materinske Riječi". Rosario de Santa Fé. Republica Argentina. 1910. 8⁰ str. CVIII + 293. Cijena 4 peca. Sa mnogobrojnim slikama. Posvećen prvoj stogodišnjici oslobodjenja i nezavisnosti republike Argentine. Od svakog primjerka ide 50 centesima za Družbu Ćirila i Metoda u Istri.

Digitized by Google

a i slijepčevo je umjereno, ali ipak tako uvjerljivo, da se čovjek čisto uvjerava o teškom teretu. tmine, kojega slijepac nosi i kojega bi mu bog čovjek mogao skinuti. Momenat je prikazan u punoj rasvjeti s jakim sjenama i osvijetljenim partijama, tako da je slika posvema živa i jako plastična. „Coeci vident" zaslužuje u punoj mjeri, da bude smještena u našu galeriju, pak je pravo čudo, da je vlada nije od umjetnika u tu svrhu već nabavila. Imali bismo u našoj galeriji radnju, kojoj je iskazano svjetsko priznanje. Ovako slika u malenom i nepristupačnom umjetnikovom atelieru čeka kupca, da bude otpremljena u koju vanjsku svjetsku galeriju, a nama će ostati prigovori, da smo dobru stvar hrvatskoga slikara prepustili tudjincu. U Rimu izradio je Pavačić i „Vestalinke", u kojima je ostao takodjer vjeran realističkom pravcu u shvaćanju, kao što i u obradbi. Osim ovih radnja učinio je Pavačić manju sliku „Put u Opatiju" i više portreta uljenim bojama i pastelom. Tako riječkog načelnika Ciotta, historičara Koblera, Ljudevita Gaja (sve u čitaonici na Rijeci), portret gdje. Bradaške, Solar, Nikole Fallera i dr. — Pavačić boravi sada već četiri godine u Zagrebu, kao učitelj risanja na obrtnoj školi, na kojoj imade dvadeset i sedam sati na tjedan. Dašto da uz toliki broj sati nastavničkoga rada, u malenom, upravo pretjesnom i neprikladnom atelieru, nepodupiran nikakovim narudžbama, uz neznatnu profesorsku plaću ne može pristupiti izradjivanju većih osnova i radova. Pavačić naime ne spada medju one naše javne radnike, koji se umiju prometati i krčiti si put laktovima, a to je onda dašto teško.

Joza Kljaković

Ovogodišnja izložba „Medulića" iznijela je dva nova slikarska imena: Jozu Kljakovića i Todora Šivakića. Kljaković je Solinjanin i bavi se slikarstvom istom od kratkoga vremena. Prije dvije godine svršio je realku u Spljetu, te je neko vrijeme učio u Vidovića i onda u Pavačića u Zagrebu. Njegova „Studija" i „Eva", što ih je izložio u „Meduliću", zanimljive su radnje, jasan dokaz o Kljakovićevim slikarskim sposobnostima. U crtama Evinoga lica, koja čisto izgiba u čežnji za voćem („zabranjenim"), a najpače u toplim mesnatim bojama, kojim je ta slika izradjena, imade osebujnosti i snage. „Eva „bi se mogla zvati i „Strast" ili „Požuda". U Kljakovićevim se radnjama ugodno doima gledaoca, što slikar u ni kojem pravcu ne pokazuje pretencioznosti. Počam od naslova sve je jednostavno i ne vidi se nigdje proračunanosti za efektom, nego solidan i pošten rad. Kljaković se kani u buduće baviti isključivo slikarstvom.

Josip Plečnik

Medju modernim arhitektima, koji razviše svoje djelovanje navlastito u Beču, istaknuo se svojim radnjama Slovenac Josip Plečnik. On je bio Wagnerov učenik i radio je dulje vremena u njegovu atelieru. Po njegovim je osnovama sagradjeno nekoliko vila u Hitzingu, a jedna od najzamašnijih njegovih radnja je Zacherlov dom u Beču. Osim toga aranžirao je mnoge izložbe bečke „Sesecije". Josipa Plečnika smatraju iza Olbricha najvrsnijim modernim bečkim arhitektom. Njegov rad prikazan je u nekolikim revijama, tako u „Volny smeri", „Stilu", „The Studiu" i nekojim njemačkim rèvijama. Plečnik je član hrvatskog umjetničkog društva „Medulić", s kojim je izložio ovaj put u Zagrebu. Osnova za kapelicu Matere božje na Trsatu, koju donosimo u ovom broju, izložena je uz još nekoliko radnja Plečnikovih na spomenutoj izložbi.

BILJEŠKE

NAD GROBOM IVANA KOZARCA. Ivan Kozarac umr'o je 16. studenoga o. g. u Vinkovcima. Kod pogreba zastupio je Društvo hrv. književnika njegov pravi član g. Joza Ivakić. G. Ivakić izrekao je nad grobom pokojn'ka ovaj govor:

Zauvijek su zamuknula usta, koja su ispričala tako lijepih priča, prestalo je kucati srce, koje je u pjesmama zborilo o svojim osjećajima, usahnula je ruka, koja je napisala vrijednih literarnih djela.

Umro je pjesnik!

On, koji je tako ljubio život, koji mu se radovao, osjećajući svojom pjesničkom dušom sve čare njegove, on, koji se veselio suncu i prirodi bogatoj, koji je čutio svu poeziju, što je ona daje — on je taj život morao tako mladjan ostaviti, ne dospjevši kazati sve ono, što je kazati htio.

Digitized by Google

„Mnogo teo, mnogo započeo, čas umrli njega je pomeo".

Za njim plače hrvatska književnost, koja je s njime izgubila jednoga od prvih pregalaca medju mladjim književnicima, s njime zajapi ona u ovaj grob velike nade.

Samouk, bez škola i svjedodžbi i ispita, koji često tako malo znače, on je svojim orijaškim duhom preletio sve zapreke, osjećajući se jakim, on se uspeo do one visine, kamo su rijetki zvani, on — naš šokački momak — bistra uma i prirodnoga dara savladao je sve, što mu je na putu stajalo, dokazavši, da pripada onima, koji mogu kazati: „Est Deus in nobis!"

On se uspeo na naš hrvatski Parnas i odmah stupio na vidjeno mjesto.

Njegova je Muza, okićena cvijećem sa naših slavonskih šokačkih livada, sa svojom milenom pojavom djelovala i najzad očarala i skeptične i najstrože sudije.

Umro je pjesnik, u kojega je bilo bujnosti osjećaja, širine duše, bistrine pogleda.

Umro je književnik, koji je nadovezao na rad Josipa Kozarca. Njegov rad se s ovim nadopunjuje.

Bio je pjesnik nježnoga srca.

Bio je umjetnik, koji je i sitne dogadjaje znao učiniti vrijednima umjetničke obradbe.

Bio je realist, koji je vjerno crtao život i ljude.

Bio je filozof i psiholog, koji je prikazao sve intimnosti slavonske seoske duše.

Bio je anatom, koji je analizirao „slavonsku krv".

A bio je tako tih i skroman...

Bio je biseran značaj, bio je jedan od onih čestitih ljudi, koji su kod nas tako rijetki...

A on je osjećao, da su mu odbrojeni dani, pa je pisao žurno, svedjer se tužeći na jadne i teške svoje prilike, koje su ga sprječavale u radu. Bolestan ležeći u krevetu, upravo mučeći samrtnu muku — on je pisao. I može se skoro reći: on je kao August Šenoa umro s perom u ruci.

*

Patrijota, dobri druže i prijatelju moj, zbogom! Ti si dobro osjećao i znao, da su Te oni iz Zagreba poslali ovamo, da tu umreš. Pa tu, na vinkovačkom groblju, kraj Nevkoša i Krnjaša, tu, blizu ovih šljivika, livada i bašća, koje si Ti toliko puta opisao i opjevao, gdjeno si Ti kao mali momčić trkao, s kojima te vežu uspomene davne i mile, uspomene iz djetinjstva Tvoga — tu će i Tvojim kostima biti lakše. Tu će stara i sirotna majka Tvoja često doći okititi i oplakati Tvoj prerani grob, gušeći se u suzama.

Ovdje počivaj Ti, gdje počiva i Reljković i Josip Kozarac. Ovdje, u Tvom rodnom mjestu, snivaj vječni sanak, i ako mnogi od sumještana Tvojih ni izdaleka ne sluti, koga s Tobom zakapamo i gubimo.

Ali za Tobom plače svaki obrazovan Hrvat diljem čitave hrvatske domovine, za Tobom plače hrvatska književnost. Slavna! Vječna slava Ivanu Kozarcu!

NATJEČAJ ZA VESELU IGRU. Kako je poznato raspisala je uprava kazališta nagradu od K 600.— (šest stotina) za najbolju hrvatsku veselu igru ili komediju, koja će se prikazivati u sezoni 1910./11. na našem kazalištu.

Potanji uvjeti za polučenje ove nagrade jesu slijedeći: 1. Djelo mora obradjivati sujet iz hrvatskoga savremenog života ili iz hrvatske prošlosti. 2. Mora ispunjavati jednu kazališnu večer te ne smije imati manje od tri niti više od četiri čina. 3. Ne smije biti nagradjeno drugom kojom nagradom. 4. Nagradu podijeljuje jury, koju imenuje intendant kr. zem. hrvat. kazališta, a podijeljuje se na temelju literarnog i pozorišnog uspjeha, za koji se ustanovljuje slijedeće mjerilo: a) mora u sezoni polučiti bar četiri predstave; b) prihod svake ove predstave mora odgovarati bar jednoj trećini rasprodane kuće uz dramske cijene t. j. najmanje K 400.— po večeri; c) ako prihod kod koje reprize padne ispod K 400.—, vlasna je uprava djelo skinuti s repertoara i izlučiti ga iz prava na natjecanje. 5. Djela koja reflektiraju na natječaj moraju se najkasnije do konca siječnja 1911. uručiti upravi kr. zem. hrvatskog kazališta. 6. Uprava nije dužna svako uručeno djelo prikazivati, te i u ovom slučaju vrijede običajne norme prihvata.

UPRAVA DRUŠTVA HRVATSKIH KNJIŽEVNIKA. Društvu hrv. književnika pristupio je kao pravi član dr. Albert Bazala, sveučilišni profesor i tajnik „M. H."

Uprava društva moli ovim putem svoje članove, kao što i abonente „Savremenika" i „Redovitih društvenih nakladnina", da dobrohotno preuzmu posao povjerenika za sabiranje pretplatnika na „Redovite društvene nakladnine" („Savremene hrvatske pisce"). Preuzećem ovih dužnosti učinit će patriotsko djelo, jer se time promiče hrvatska knjiga. Sabirni arci i nužne upute i tiskanice otposlat će se, čim tko zatraži.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 07468 6083

Digitized by Google

Digitized by Google